DICTIONARIULU

LIMBEI ROMANE

DUPO INSARCINAREA DATA DE SOCIETATEA ACADEMICA ROMANA

ELABORATU CA PROIECTU

DE

A. T. LAURIANU si J. C. MASSIMU.

BUCURESCI.

NOUA TYPOGRAPHIA A LABORATORILORU ROMANI

19. STRADA ACADEMIEI 19

1 71.

www.dacoromanica.ro

MEMORIEI

FERICITULUI EVANGELIU ZAPPA,

D'IN ALLU CUI FONDU

SE LUCREDIA SI SE TIPARESCE,

SE DEDICA ACESTU OPU.

www.dacoromanica.ro

PREFATIONE.

1. Presentandu nationei una carte de insemnatatea acestei-a, una carte care coprende tesaurulu cellu mai pretiosu allu totoru Românilor, se semte imperiosa necessitate de a spune in câteva vorbe, ce *coprensu* s'a aflatu co s'ar cadé se aiba cartea preste totu, cu *ce planu si economia* se se lucredie fiacare articlu in parte, in *ce forma ortografica* se se investimente fiacare cuventu, ce face obiectulu unui articlu.

I. COPRENSULU DICTIONARIULUI SI ALLU GLOSSARIULUI.

2. *Glossariu, Vocabulariu, Dictionariu,* suntu numirile romanice celle mai usitate, cari s'au applecatu si se appleca la collectioni coprenditorie de materi'a unei limbe. Glossariele inse nu coprendu decâtu vorbe mai multu sau mai pucinu essite d'in usulu limbei. Vocabulariele nu dau decâtu cuventele celle mai usitate cu insemnarile celle mai communi. Numai dictionariele cauta a imbraciosiá *tota* materi'a unei limbe. Cei vechi nu ne au lassatu decâtu glossarie, si acestea mai multu sau mai pucinu necomplete; nu avemu neci una proba, co ide'a macariu de unu vocabulariu, si cu atâtu mai pucinu de unu dictionariu, se fia germinatu in mentea celloru antici : dictionariele limbeloru classice essira mai tardíu d'in laboriosele lucrari alle invetiatiloru d'in tempurele mai noue. Déro si in capulu acestoru-a ide'a despre coprensulu unui dictionariu fu la inceputu, si chiaru peno mai deunadi, forte margenita : preoccupati numai de dorenti'a de a facilitá intellegerea minunateloru capete de opera alle litteratureloru antice, imbraciosiara, in dictionariele limbeloru greca si latina, numai limb'a autoriloru asiá numiti classici. Dupo acésta norma apoi se lucrara si dictionariele limbeloru noue, alle caroru litterature adjunsesse la una desvoltare mai insemnata. Abiá de currendu, multiamita luminelor ce in annii d'in urma addussera insemnate'e progresse in filología, invetiatii se convinsera, co, limb'a unui poporu fiendu productulu acellui poporu, luatu in totulu desvoltarei selle in tempu, a margení dictionariulu la una sengura epoca a limbei, si, ce e mai reu, la una sengura forma ce a luatu limb'a sub penn'a unui micu numeru de scriptori, ar fi, pre de una parte, a condemná limb'a la amortire si deperire, éro pre de alt'a a face d'in limba una enigma anevoia de intellessu. Aceste principie condussera

www.dacoromanica.ro

neapperatu la ide'a, co dictionariulu, ca tesauru allu limbei, cauta, sub pedepsa de a fi de pucinu folosu, se coprenda limb'a in totulu seu, se imbraciosiedie nu numai form'a asiá numita classica, ci tote cuventele si constructionile de cuvente, nu numai câte se afia scrisse in vorce epoca a limbei, ci i câte se potu cullege d'in viulu graiu allu poporului, destullu numai ca acelle cuvente si combinationi de cuvente se fia correcte si conforme cu geniulu limbei. Numai asiá se da addeverat'a fisionomia a limbei; numai asiá lucrarea lessicografului este ce se cade se fia, adeca unu opu artisticu plenu de viétia. D'in contra, precumu morta si fora intellessu este imaginea unui omu, in care pictoriulu n'a sciutu dá caracteriulu acellei persone; totu asiá de pucinu intellessu va avé limb'a intr'unu dictionariu, in care nu se voru produce tote caracteriele essentiali alle limbei.

3. Pre aceste large basi s'au lucratu dictionariele celle mai noue alle limbeloru antice, cumu si alle unoru-a d'in limbele moderne culte. In urm'a acestoru escellenti modelle, dictionariulu limbei române cauta se se essecute pre acea-asi scara, cu atâtu mai multu co limb'a româna la neci una epoca a sa, in neci una parte locuita de Români, n'a attensu inca acea efflorescentia numita classica, la allu carui coprensu si forma se ne potemu margeni. Asiá déro unu dictionariu românu, demnu de acestu nume, cauta se coprenda tote cuventele, tote formele si constructionile de cuvente *curatu romanice,* câte vre una data s'au scrissu si câte mai allessu se audu in gur'a poporului românu d'in tote partile, pre unde sortea a arruncatu pre Români: vorce vorba, vorce forma curatu romanica, aflese ea in vorce ânghiu, in gur'a unui câtu de margenitu numeru de Români, are dreptulu necontestatu de a trece in gur'a totoru Românniloru, si prin urmare dreptulu de assemenea necontestatu de a capetá unu locu in dictionariulu limbei române. Sengurulu criteriu, care cauta se conduca pre lessicografulu românu, este si nu pote fi de câtu romanitatea cuventeloru in forma ca si in materia; abbaterea de la acestu criteriu duce de neapperatu la neintellegere, si prin acésta-a la periclu, la scissione intre fratii de acellu-asi sange, peno astadi asiá de strinsu uniti prin legamentele limbei.

4. D'in contra vorbele de origine neromanica, ca *slava, cinste, iubire, ibovnicu, vreme, vremelnicu, stapenire, slujba, slujbasiu,* etc., nu potu si nu se cade se aiba locu intr'unu dictionariu romanescu. Cu atâtu mai pucinu potu figurá bene in acestu monumentu allu romanitatei nostre, vorbe, cari, romanesci de origine, au inse forma straina, ca *acarnitia, guraritia, amarnicu,* etc., cari de neapperatu cauta se dé loculu celloru ce se audu cu forma romanesca: *acariu, gurare, amaru.* La curati'a formei cauta se tienemu si mai multu inca de câtu la a materiei, pentru co form'a determina si mai bene de câtu materi'a addeveratulu carecteriu allu unei limbe. Limb'a nostra ar poté avé de diece ori mai multe vorbe straine, si totusi ar remané romanica, pre câtu tempu si ar pastrá, cumu si a pastratu, form'a sa romanica. Câtu de mare este superioritatea formei asupr'a materiei, se pote intellege forte bene si d'in alte ordini de lucruri, cari cadu mai dereptu sub semtirile nóstre: frumosele pannure ce se tiessu d'in lan'a oiloru nostre, elegantile mobili ce se facu d'in lemnulu superbiloru nuci ai Romaniei, lussosele metassarie ce se tragu d'in gogosiele vermiloru crescuti de Români, suntu vorce, numai romanesci nu, pentru co, desi fabricate d'in materi'a romanesca, form'a inse, sub care ne revinu, le

www.dacoromanica.ro

este intiparita de mân'a artistului strainu. Asiá déro pentru vorbele de origine romanica, inse de forma straina, cauta se fimu, de se pote, mai rigorosi de câtu pentru celle ce si de origine si de forma suntu straine limbei nostre. Scimu co pentru apperarea acestoru parasite, cari nu potu de câtu suffocá arborele românu si impedecá regulat'a si perfect'a lui desvoltare, producu unii argumentele celle mai speciose. "Care limba, dicu ei, nu a admissu vorbe straine? A scote apoi d'in limba assemeni vorbe, cari coprendu atâtea trassure viue d'in viéti'a poporului ce vorbesce acea limba, este ca sí unu sacrilegiu. Ce este in fine limb'a, déco nu mediloculu de intellegere si communicare a ideeloru? Prin urmare déco vorbele straine suntu *bene intellesse* de poporu, pentru ce se punemu in loculu loru altele neintellesse numai pentru cuventulu de puritate a limbei?„ — Aceste si alte assemeni vorbe nu ar meritá neci unu respunsu, déco amu prepune macariu, co vinu d'in una rea credentia. Suntemu inse deplenu convinsi, co cei ce le dicu, nu si au datu tota luarea amente la una cestiune asiá de importante, si co, déco adjungu la conclusioni atâtu de pucinu fundate, caus'a este numai si numai co nu au consideratu lucrulu destullu de affundu si pre tote faciele lui. Si mai antâiu ar cautá se ne intrebàmu, cari anume si de ce natura suntu vorbele straine ce au capetatu unu dreptu de cetate in alte limbe culte alle Europei? Numai unu respunsu categoricu si precisu la acesta intrebare pote dá una deslegare satisfactoria cestionei vorbeloru straine d'in limb'a nostra. Nu este ací loculu de a intrá in ammenuntele ce s'ar cere spre a pune in deplena lumina tote datele, câte aru fi necessarie la deslegarea unei probleme asiá de delicata. Cauta déro se ne margenimu a trage luarea a mente numai, co in domeniulu vietiei intime : in religione, in politica, in administratione, in legislatione, in occupationile de tota diu'a si de tota or'a, in totu ce attenge mai de apprope pre omu, verce limba culta cu greu si forte raru a lassatu se petrunda si se prenda radecina vorbele straine. Unu fericitu instinctu de conservare, assemenea cellui ce are fiacare fientia viua, inspira fiacarei limbe orrore de verce strainismi. Acésta-a se pote vedé in limbele culte celle mai bene formate, si lucrulu nu potea si nu pote merge almentrele cu limb'a romanesca. Au reu a facutu limb'a romanesca, de a cautatu se se scape de *zapcii, ispravnici, polcovnici, praporcici,* etc.? Cene ar fi acellu Românu, care, vercâta affectione ar portá, d'in errore credemu, vorbeloru straine, ar vré se se numesca astadi *slujbasiu, sluga a stapanirei,* etc., mai bene de câtu *functionariu, ministru,* etc.? Cene ar avé coragiulu se sustiena, co *stapanitoriulu* si *hospodariulu* mai potu figurá lônga *domnitoriu* sau *domnu,* la care Românulu a tienutu cu atât'a cerbicía, pentru co nemica n'a potutu se lu faca se uite, co asiá se intitulá insusi divulu Traianu, care l'a addussu pre acestu territoriu? Câti apoi d'in Români au sciutu, si mai vertosu câti sciu astadi ce erau *podorojnele, otnosicniele, pisaniele, aterdisirile, artorisirile,* etc.? Câti d'in Români intellegu ce suntu *voscresnele, bogoro cinele, polonoscitiele,* etc.? Pote cineva sustiené macariu, co assemeni vorbe straine suntu mai intellesse Românului de câtu celle curatu romanesci, cari au luatu si au se iea loculu acelloru-a? Este addeveratu, co unele vorbe straine suntu mai conoscute unei parti de Români, dero acelleasi suntu cu totulu neconoscute altei parti de Români : *vreme, dudu* sau *agudu, plugu, porunicire,* etc. nu su de locu conoscute unui mare numeru de Români, cari in locule au vorbele

www.dacoromanica.ro

curatu romanesci : *tempu*, *muru*, *aratru*, *demandare*. Cene déro pote sustiené, co romanescele : *tempu* si *demandare* nu au dreptulu de a inlaturá cu totulu parasitele : *vreme* si *poruncire*? Romanesculu *demandare* cauta se allunge pre strainulu *poruncire*, cu atâtu mai multu cu câtu acestu-a sterpu pre pamentulu romanescu nu a datu si nu mai pote dá decâtu *porunca*, pre candu acellu-a se presenta incongiuratu de una numerosa familia : *man lare*, *mandatu*, *mandatariu*, *commandare commanda*, *recommandare*, *recommandatione*, *recommandabile*, etc. Propuneti déro, câtu veti vré, fora locu si fora temeiu, essemplele altoru limbe la imitarea Românului; spariati-lu de assemenea, câtu veti vré, cu pretensulu attentatu ce prin espulsionea vorbeloru straiue ar committe asupr'a vietiei selle istorice : cu nemica, déro cu nemica nu lu veti adduce se respecte strainismulu nerationale, care i suge si séca cea mai buna vena a vietiei selle. Religionea, de care Românulu addeveratu a avutu si are unu sentimentu asiá de viu, religionea potut'a ore se lu faca a adoptá *sfetu* sau *pr cist'a* in locu de *santu* si *precurat'a*? Facia cu acésta repulsione ce Românii, casi vercare alta natione, semtu pentru totu ce este strainu limbei loru, barbatii luminati, cari cu argumente speciose cauta a apperá strainismii d'in limb'a româna, convinsi co instinctulu mai neci una data nu insélla, ar fi détori se demonstre, co in acestu puntu instinctulu poporului este ratecitu. Acésta-a inse, in starea de astadi a scientiei limbistice, le ar fi preste potentia : coci scienti'a reconosce, cumu si instinctulu poporului semte, co limb'a, casi suffletulu poporului ce se manifesta intr'ens'a, este unu ce viu si organicu, care se desvolta d'in unu micu numeru de radecini, intogmai precumu unu mundru si tufosu arbore cresce d'in una mica sementia aruncata in pamentu. Marirea si inavutirea prin adausse de d'in afora este déro totu atâtu de contraria naturei limbei, câtu si naturei unei plante sau unei animale. Consecenti'a neinlaturata a acestui principiu este, co cu câtu una limba se desvolta mai conformu naturei selle, d'in propriulu seu fundu, cu atâtu acea limba este mai usiora de preceputu, cu atâtu devine instrumentu mai commodu de communicare a ideeloru, de inaintare pre callea culturei, de intellegere si de infratire intre toti membrii ce ua vorbescu. D'in contra limb'a ce are nefericirea de a fi petrunsa, si mai multu sau mai pucinu inundata de vorbe straine, casi plant'a infasiurata de parasite, e impedecata in desvoltarea sa regulata si condemnata a langedi, si prin acésta a opri sborulu cugetarei insasi. Asiá mersulu mai rapedu sau mai lentu allu unui poporu pre callea civilisationei, marirea, poterea si prosperitatea lui, in fine sortea si posetionea lui in senulu marei familie a genului omenescu, depende forte multu de la curati'a limbei, ce si a datu de organu cugetarei selle. Asiá déro puritatea limbei este una cerentia imperiosa nu numai a instinctului popularin, ci si a mentei sanetosa si luminata prin esperientia si reflessione. Co prin curatirea limbei române de strainismi s'aru sterge pretiose urme d'in viéti'a multu incercatei nostre natione, o! de acésta-a se nu ne tememu prea multu : coci plagele ce s'au addussu limbei nostre, suntu asiá de profunde; loviturele ce i s'au datu, suntu asiá de gravi, in câtu, vercâtu de mari aru fi adoperationile nostre spre a le vendecá, totusi voru remané ici si collo órecari cicatrici, órecari venetari pre formos'a facia a acestei nobile si gratiosa vergine a Italiei. In addeveru, afora de categori'a vorbeloru straine attensa

www.dacoromanica.ro

mai susu, in loculu caroru-a au reintratu vorbe curatu romanice, si au reintratu in modu nerevocabile, pentru co s'au popularisatu mai multu sau mai puciuu, se afla inca unu numeru de cuvente, parte de origine inca neconoscuta, parte de origine neindoiosu straina, cari, fiendu co se afla in gur'a Românilorn d'in mai multe provincie, fiendu co priu intrarea loru in locutioni popularie si priu derivatele ce au datu, au prensu radecine mai multu sau mai puciun affunde in limba; fiendu co in fine neci in form'a loru grammaticale, neci in structur'a loru fonetica, nu presenta nemica strainu urechiei romanesci, se potu admitte la dreptulu de cetatiauía româna, si priu urmare introduce in dictionariulu limbei române. Atari vorbe, cumu su, de essemplu, *baba, bobu, bellanu, bellauru, platica, peticu, plosca,* etc., potu satisface pre deplenu dorenti'a celloru ce aru vré se afle si in limba urme d'in trecutulu nostru istoricu, fora se altere puritatea limbei : elle voru fi ca puciu'a arama ce intra intr'una formosa moneta de aurn. In fine cei ce d'in puntu de vedere istoricu tienu cu sinceritate la strainismii ce au petrunsu dupo tempuri in limb'a nostra, se potu pre deplenu liniscí : coci la tote vorbele straine escluse d'in dictionariu stau deschise portile glossariului, in care voru intrá impreuna cu cuventele române de origine, déro straine de forma, cumu si cu vorbele, cari ca *deranjamentu, attasiamentu, avangarda, guerra,* etc., de si imprumutate d'in limbe sorori cu a nostra, nu sunt inse de origine romanica. Pentru acesti d'in urma strainismi lessicografulu românu canta se fia cu atâtu mai inessorabile, cu câtu in favorea loru nu se pote adduce neci macariu scus'a ce se invoca pentru cei alti, scus'a co se afla mai demultu conoscuti cellu puciuu unei parti de Români. Totu in glossariu se voru arrunca de una camu data si acelle vorbe, cari, de si de origine conoscutu romanica, ceru inse desvoltari mai large spre a se poté invederá modulu loru de formatione, sau cari, de si priu structur'a fonetica si alte caracterie nu presenta nemica contrariu legiloru limbei, nu se potu inse legá cu deplena certitudine de una anumita radecina romanica, si au prin urmare lipsa de a trece priu purgatoriulu unoru mai lunge si minutiose discussioni.

5. Materi'a glossariului astufelu definita, nu mai lassa, credemu, neci una indoientia asupr'a coprensului dictionariului. Totusi pentru mai multa lamurire nu va fi de prisosu a adauge si urmatoriele esplecari. Si mai antaniu se intellege de sene, co termenii grecesci de arti si scientie, admissi in tote limbele romanice, nu se potu considerá ca straini limbei române, precumu neci vorbe ca *trufía, tegaia, téca, pirostii,* etc., cari de si de origine greca, porta inse sigillulu unei inalte vechime, se afla in gur'a mai totoru Românilorn, si nu se potu neci decumu confunde cu celle de importatione mai noua, cumu *syntrofia,* etc. Apoi asupr'a materiei curatu romanica, asupr'a vorbeloru formate d'in radecine curatu latine, este necessariu ca in interessea istoriei limbei se se stabilesca, co cuventele d'in acesta vasta fontana se impartu, dupo epoc'a de formatione, in done categorie bene destincte, si a unme : 1° vorbele ce s'au aflatu in usu inainte de 1830; 2° vorbele de atunci si peno asiadi intrate in usulu limbei. Celle de antaui'a categoria se afla tote, cu puciue esceptioni, in gur'a Românilorn din tote partile; celle de a don'a categoria, de si unele mai vulgarisate de câtu altele, totusi d'in natur'a lucrului insusi nu s'au potutu inca respandí intre toti Românii. De acea, in interessea istoriei limbei, cumu s'a dissu, se voru destinge cu accuratetia de celle alte priu sèmnulu (*).

www.dacoromanica.ro

6. Dupo essemplulu celloru mai noue modelle de dictionarie, si pentru cuventulu necontestatu si necontestabile, co dictionariulu cauta se coprenda limb'a in totulu seu, dandu nu numai materi'a, ci si form'a limbei, precumu s'a admissu a se tractá in articli speciali particellele neseparabili, ca *ab*, *ob*, *re*, *trans*, etc., cari nu occurru neci una data in limb'a nostra ca vorbe de sene statorie; asiá a cautatu se se admitta a se tractá separatu si suffissele de derivatione, cumu *osu*, *tate*, *ticu*, etc., cari de assemenea nu au in limba una individualitate nedependente, déro cari in vederea atâtu a sensului delicatu si variatu ce dau vorbeloru, cu cari se incorpora, câtu si a legiloru bene determinate, dupo cari se affigu in capetulu cuventeloru, merita de certu fiacare una tractare particularia. Spre a prevení inse de la inceputu, co este vorb'a de una particula, sau de unu suffissu fora essistentia individuale in limba, si unoru-a si altoru-a se prepune semnulu (†). In fine studiulu superficiale allu limbei nostre si allu limbei latine pre de una parte, influenti'a esclusiva a limbei francesa pre de alt'a, au facutu co, in contr'a geniului limbei nostre, s'au introdussu de unu tempu incoce in usulu limbei numai certe derivate d'in una radecina romanica, lassanduse la una parte atâtu radecin'a, câtu si celle alte derivate alle ei. Unu assemenea processu ar avé de resultatu scoterea limbei d'in mersulu ei regulatu in desvoltarea organica, care este, cumu s'a arretatu, un'a d'in conditionile fundamentali spre a facilitá intellegerea limbei. Ca se se puna una stavila acestei tendentie contraria si chiaru funesta limbei nostre; ca se se dé fiacarui Românu mediloculu de a petrunde in fundulu limbei selle si de a ua imbraciá cu facilitate in totulu ei; ca se se inlature periclulu ce ne ammenintia de a perde, prin aventulu pré inainte a unei parti a nationei si remanerea pré inderetu a massei poporului in callea culturei, de a perde marele privilegiu de care peno astadi ne amu bucuratu, vorbindu cu totii acea-asi limba : a cautatu se se introduca in dictionariulu românu si radecinele, d'in cari, inainte de 1830, si mai vertosu de la acésta epoca in coce, s'au luatu in usulu limbei numai unele derivate. Déco ponderosele cuvente ce espusemu, milita cu potere in favorea acestei imbunetatire, essemple, cari se ua autorise, inca nu lipsescu. In dictionariele limbeloru classice, mai allesu alle limbei ellenice, se dau de ordinariu si acelle vorbe sau forme de vorbe, despre cari nu su probe, co aru fi avutu cursu in usulu limbei, déro cari, ca radecine, espleca alte vorbe derivate; si nu amu intellege, dece in dictionariulu românu nu ne amu folosí de acestu processu, care ar dá fiacarui Românu mediloculu de a studiá, peno la unu puntu, limb'a sa cu acellu-asi folosu ce d'in studiulu limbeloru classice trage una parte de Români mai favoriti de impregiurari. Assemeni radecine, cari au datu derivate in limba, fora se intre si elle insesi in usu, se insemna, pentru destingere, cu (††). Nu mai remane acumu de câtu una sengura si ultima observatione de facutu asupr'a coprensului dictionariului românu : in respectulu vorbeloru de arti, maiestrie sau scientie, de cari amu avé semtita lipsa, si cari nu s'aru poté aflá in limb'a latina sau formá d'in una radecina romanica, déro aru essiste in alte limbe romanice noue, s'a adoptatu ca regula a nu admitte in dictionariulu românu de câtu pre acellea, cari s'aru aflá adoptate cellu pucinu in doue d'in acelle limbe romanice, in cea italiana si francesa.

www.dacoromanica.ro

II. ECONOMI'A FIACARUI ARTICLŬ SPECIALE.

7. Pre câtu conceptulu despre coprensulu unui dictionariu s'a largitu in cesti d'in urma anni, pre atâtu s'au ingreuniatu si conditionile ce se ceru pentru una buna tractare a fiacarui cuventu, in articlulu speciale, ce la loculu determinatu prin ordinea alfabetica se consacra cuventului in dictionariu. Fiacare vorba se considera ca unu individu, ca una persona destinsa si insemnata, a carei biografía conscientiosa si câtu se pote de completa se cere de la lessicografu; si precumu doue suntu partile essentiali alle unui omu, doue suntu si momentele principali, asupr'a caroru-a istoriculu unui cuventu e detoriu a si attintá luarea a mente, si a nume : 1° elementulu esternu sau foneticu, care este órecumu corpulu vorbei, si 2° elementulu internu sau intellessulu, care este ca sí suffletulu cuventului.

8. Partea esterna sau fonetica a cuventului presenta si ea doue elemente insemnate : elementulu etimologicu si cellu grammaticale in intellessu strinsu. Etimologi'a are de obiectu a urmarí originea cea mai departata a cuventului si a descoperí astufelu insemnarea lui asiá numita *propria, originaria* sau *etimologica*. Acésta parte a istoriei cuventului este asiá de importante, in câtu merita cu totu dreptulu a i consecrá ací câteva vorbe, fora cari ne amu vedé nevoiti, candu amu vení la partea interna sau intellessulu cuventului, a intrá in pré multe si menunte detalie. Nu este in limba cuventu ceva mai usitatu, ba neci chiaru forma de cuventu, care se nu presente una multime de insemnari asiá de diverse unele de altele, in câtu ar fi ceneva tentatu a crede, co nu unulu si acellu-asi cuventu are aceste insemnari, cari adesea suntu in apparentia chiaru contrarie un'a alteia. Intre aceste multe si diverse insemnari alle unui si acellui-asi cuventu numai un'a este *propria* sau *originaria,* pre candu tote celle alte nascu d'in acésta-a dupo legi impuse de insusi Domnedieu mentei omenesci, si se numescu *metaforice* sau *figurate*. Candu unu poetu sau oratoriu dice: "*Ministrii suntu columnele statului,*„ fiacare d'in noi intellege usioru, prin ce processu allu mentei cuventulu *columna,* care in insemnare propria se dice de una parte a unui edificiu, s'a applicatu si la ministrii statului. Hei bene, poporulu, prin unu instinctu neconscientiosu, déro in mersulu seu suppusu la legi certe, poporulu mai poetu ca toti poetii lumei, a creatu metafore asiá de cutediatorie, cumu n'ar poté creá astadi poetulu dotatu cu cellu mai mare geniu si cu cea mai viua si capritiosa fantasía. Verce assemenare, câtu de mica, verce relatione, câtu de delicata si departata, intre unu obiectu cu altulu sau intre conceptele acestoru-a, adjunge poporului, pentru cá unu cuventu destinatu in origine la espressionea unui annumitu conceptu se l'applece si la espressionea multoru altoru concepte sau idee, cari se attengu mai de aprope sau mai de departe cu conceptulu sau ide'a, la care s'a applecatu mai antaniu cuventulu. Se luminàmu mai bene luculu cu unu cuventu sau doue, allesse ca essemple d'in celle mai communi in gur'a poporului nostru. Vorb'a *lume* are unu intellessu differitu in fiacare d'in frasile urmatorie :

1. *Dumne lieu a facutu lumea d'in nemica;* 2. *lumea solare este numai unu puntu in senulu universului;* 3. *Columbu a descoperitu lumea noua;* 4. *multa lume mai este si pre pamentu;* 5. *cu placere vedemu asta lume noua, asta mundra ju-*

www.dacoromanica.ro

nime, inaltiandu-se impregiurulu nostru; 6. *mi vine se iéu lumea in capu*; 7. *tota lumea erá la baserica*; 8. *nu potu sufferí cantecele de lume*, etc. — De assemenea vorb'a *limba* are insemnari cu totulu differite in fiacare d'in frasile urmatorie : 1. *limb'a boului e mai mare ca limb'a omului*; 2. *am unu cutitellu cu una sengura limba*; 3. *una angusta limba se intende peno in mediloculu lacului*; 4. *multu e dulce si frumosa limb'a ce grainu*; 5. *limb'a lui Tacitu differe de a lui Liviu*; 6. *limb'a picturei vorbesce ochiloru*; 7. *in limb'a floriloru potemu espreme delicatele affecte alle suffletului*; 8. *multe limbe spurcate au cutreieratu si devastatu terr'a Românului*, etc. — Amu poté immultí essemplele; amu fi potutu, mai allessu, produce si alte multe insemnari alle celloru doue vorbe luate ca essemple : déro si câte s'au addussu, suntu, credemu, indestulle spre a face se se védia limpede si luminatu, cu câta libertate s'a servitu si se pote serví poporulu de metafora, spre a da unui-a si acellui-asi cuventu insemnari immultite si variate; si cumu, in mediloculu acestui labirintu de semnificationi alle acellei-asi vorbe, fora unu firu allu Ariadnei, este cineva forte espusu a se confunde si a ratecí. D'in una suta de dispute si neintellegeri ce se nascu pre tota diu'a, amu poté dice, fora tema de a ne insellá, co noue dieci si noue provinu numai si numai d'in impregiurarea, co cei ce se certa, fora a se intellege, ieu fiacare acellu-asi cuventu in intellessu differitu. De acea-a cu dreptu cuventu s'a dissu, co antaniulu passu in filosofía, in conoscenti'a luminata a lucrureloru, este studiulu intellessului cuventeloru. Este addeveratu, co multi cugetatori, considerandu ca cellu mai mare defectu allu limbei, acestu processu de a espreme cu acellu-asi cuventu concepte adesea forte diverse, au visatu la una limba mai perfecta, care se devina instrumentu universale de communicarea ideeloru pentru tote poporele globului, si n'au lipsitu de a incercá se creedie una assemenea limba; déro esperienti'a n'a intardiatu a probá, co combinationile loru erau cu multu mai relle si mai ametitorie de câtu limbele essite d'in instinctulu poporeloru, si astufelu astadi este bene stabilitu, co, precumu in alte processe de formarea limbei, asiá si in applecarea metaforei, acestu instinctu a fostu forte bene inspiratu. Si in addeveru se potea intellege si *a priori*, co vene cu multu mai usioru margenitei mente a omului se applece unu senguru cuventu la una multime de idee, cari se attengu macariu intr'unu puntu órecare, decâtu se se incarce cu una multime de cuvente speciali pentru fiacare d'in aceste idee. Asiá déro d'in acea-asi necessitate, care impune mentei omenesci a reduce multimea confusa de sensationi la unitatea luminata a unui conceptu generale, provine si processulu de a espreme multime de concepte, intre cari mentea afla una analogía, vercâtu de departata ar fi ea, prin unulu si acellu-asi cuventu. Care este inse firulu ce ne pote conduce cu securitate in labirintulu multeloru si diverseloru insemnari alle fiacarui cuventu? — Intellessulu propriu sau originariu allu cuventului, care este datu de insasi etimologi'a lui, si care mai multu sau mai pucinu se reproduce in tote celle alte semnificationi metaforice. Asiá, reluandu, pentru mai buna respicare a lucrului, celle doue essemple mai susu addusse, forte cu greu amu poté, fora etimologi'a loru, se ne esplecàmu si se tinemu bene in mente, nu tote insemnarile câte au luatu si potu luá, déro cellu pucinu celle ce noi ne amu margenitu a dá : fiacare insemnare a cuventeloru este una enigma, si tote insemnarile loru impreuna unu chaosu pentru men-

www.dacoromanica.ro

tea nostra. Cercetandu inse etimologi'a celloru doue cuvente, si prin ea descoperindu intellessulu loru propriu sau originariu, totulu se luminedia si se espleca. Cuventulu romanescu *limba* fiendu acellu-asi cu latinesculu *lingua,* care si a pastratu mai bene form'a sa originaria, ne duce prin acésta d'in urma forma la vorb'a *lingere;* si de ací conchidemu co intellessulu primitivu allu vorbei *limba* este : *unu ce cu care linge unu animale.* D'in acestu intellessu usioru se deducu acumu tote celle alte insemnari alle cuventului. Si mai antaniu, prin una metafora fundata pre assemenarea de forma, cuventulu s'a applecatu si se appleca la multe si diverse obiecte de forma analoga cu a limbei de carne : *limba de pamentu, limba de cutitellu,* etc.; apoi, prin alta metafora trassa d'in relationea de organu cotra ce se face cu organulu, cuventulu a luatu insemnarea de *vorbire : limb'a romana, limb'a latina,* etc. Acésta d'in urma metafora a datu nascere la mai multe altele. Asiá limb'a, in insemnare de vorbire, fiendu unu medilocu de communicare a ideeloru, acellu-asi cuventu, prin generalisare sau estensione, s'a applecatu sau la verce altu medilocu de espressione a ideeloru si sentimenteloru : *limb'a mutiloru, limb'a floriloru, limb'a picturei,* etc., sau la modulu particulariu, cu care se espremu unii in limb'a unui poporu, la stilulu ori allu unui individu : *limb'a lui Tacitu,* ori allu mai multoru individi, cari vorbescu sau scriu asupr'a unei materia de acea-asi natura : *limb'a filosofiloru greci.* In fine totu d'in intellessulu de *vorbire* allu cuventului *limba* vene si insemnarea de *gente, natione,* limb'a, ca vorbire, fiendu caracteriulu cellu mai essentiale allu nationalitatei. — De assemenea cuventulu romanescu *lume,* allaturatu cu latinesculu *lumen* ne duce la *lucere,* adeca allu nostru *lucire;* si prin urmare ne dà ca insemnare etimologica : *unu ce care luminedia sau este luminatu;* si de ací : *totulu luminatu de sore,* adeca universulu, dupo ideele celloru antici, cari conoscea numai unu sore, cumu conosce si peno astadi marea maioritate a poporului nostru, sau sistem'a solare a nostra, dupo ideele moderne asupr'a lumei. D'in acestu intellessu usioru se potu trage tote celle alte insemnari alle vorbei *lume,* si de acea-a credemu de prisosu a intrá in mai multe amenunte asupr'a acestoru semnificationi. Unu lucru inse de mare importantia amu dorí se nu se scape d'in vedere : d'in desvoltarile, in cari amu intratu, spre a scote intellessulu propriu allu cuventului *limba,* si a arretá, cumu apoi d'in acestu-a essu tote celle alte, resulta, co nu numai d'in uniculu intellessu propriu allu unui cuventu se tragu directu mai multe intellessuri metaforice, déro si d'in aceste d'in urma essu elte intellessuri metaforice, cari mai departe dau si elle altele, si asiá mai in collo, incâtu avemu nu numai metafore essite directu d'in intiellessulu propriu si pre cari le amu poté numí *directe* sau *principali,* ci sí metafore nascute d'in metafore, si pre cari le amu poté numí *indirecte* sau *secundarie.* Facia cu acésta impregiurare chiamarea lessicografului este câtu se pote de delicata si grea : ellu e detoriu nu numai se caute cu multa bataia de capu intellessulu primitivu allu unui cuventu, dero inco se coprenda si se destinga bene câte si cari suutu intellessurele metaforice principali, câte si cari suntu intellessurile metaforice secundarie nascute d'in fiacare intellessu metaforicu principale, si apoi tote se le ordinedie asiá, incâtu se proceda de la insemnarile metaforice principali celle mai appropiate de intellessulu propriu cotra elle mai departate, de la celle essite d'in intellessulu propriu prin una metafor a

www.dacoromanica.ro

trassa d'in una relatione mai materiale cotra celle essite prin una metafora scossa d'in relationi mai ideali, si totu de una data se inclave in fiacare metafora principale metaforele secundarie, la cari ea a datu nascere. Numai sub aceste conditioni se pote face lumina in intunereculu chaoticu allu multeloru si diverseloru semnificationi alle fiacarui cuventu.

9. In celle spuse peno ací despre elementulu etimologicu allu cuventeloru amu avutu in vedere numai intellessulu acestoru-a, fora neci unu respectu la partea esterna sau fonetica; si chiaru pentru intellessu amu produssu ca essemple vorbe, cari espremu concepte mai multu sau mai pucinu appropiate de sensuri. Se intellege inse de sene, co difficultatile de a se orientá in semnificationile cuventeloru, cari, ca *de, a, in, precepere, mente, ratione,* etc., espremu sau relationi, sau concepte mai multu sau mai pucinu curatu ideali, cauta se fia si mai mari, si prin urmare adjutoriulu etimologiei si mai necessariu. Ce s'attenge acumu de partea esterna a cuventeloru, nemesurat'a multime de vorbe, ce s'au formatu si se pote formá intr'una limba, se trage, prin derivatione si compositione, d'in unu numeru de vorbe numite radecine, numeru asiá de micu, incâtu in celle mai avute limbe nu trece preste câte-va sute.

Etimologi'a déro, suindu-se de la una vorba derivata la cea d'in care a essitu immediatu, si de la acesta-a, deco si dens'a e derivata, la alt'a mai primitiva, si continuandu asiá peno la radecina, reduce tota materi'a limbei la unu micu numeru de cuvente, usioru de invetiatu si pentru memori'a cea mai nefericita. Reducerea, ca se dicemu asiá, la cea mai sempla espressione a limbei, atâtu in partea ei interna, câtu si in cea esterna, cercetarea si aflarea principieloru limbei, lege impusa mentei nostre pentru verce ramura de conoscentie; écca, in resumtu, titlulu de recommandare a etimologiei la cea mai seriosa luare a mente a lessicografului. Ce s'attenge, in parte, de etimologi'a cuventeloru d'in dictionariulu limbei romane, avemu pucine de spusu. Cuventele curatu romanice se impartu, in respectulu etimologicu, in doue categorie: unele, si acestea suntu celle mai multe, au, cu pucine modificari, acelleasi sunete cu vorbele latine correspondenti in intellessu; altele, in numeru forte micu, de si totu latine, nu correspundu in partea fonetica cu vorbele latine de acellu-asi sensu. Fienduco s'a adoptatu in principiu de a se da si in limb'a latina insemnarea generale a fiacarui cuventu romanescu; si fienduco, de regula, vorbele de acea-asi compositione fonetica au, in amendoue limbele, mai multu sau mai pucinu si acellu-asi intellessu; de acea pentru cuventele de antani'a categoría, cumu *arare, capra, ducere, facere,* etc., ar fi fostu de prisosu a mai dá una data in parentese cuventulu latinu, d'in care vene cellu romanescu: numai la cuventele de a dou'a categoria, ca *batere, focu,* etc., cari se esplica in limb'a latina cu cuvente differite: *verberare, ignis,* erá de lipsa se se puna in parentese si vorbele latine: *batuere, focus,* d'in cari provinu alle nostre: *batere, focu.* Vorbele de origine grecesca inca se presenta in doue aspecte principali: unele, cari directu d'in limb'a greca au trecutu in cea latina si prin acésta-a in celle alte limbe romanice; altele, cari nu se afla neci chiaru in limb'a greca, si cu atâtu mai pucinu in cea latina, ci au fostu mai tardíu formate d'in radecine grecesci si introdusse, ca termeni de scientie si arti, in limbele moderne. Pentru celle d'antaniu, pre longa form'a latina,

www.dacoromanica.ro

se dà in parentese si cea greca cu scurte esplicari despre insemnarea loru propria ; pentru celle de allu douile se dau in parentese numai elementele grecesci, d'in cari s'a formatu cuventulu, insocite de scurte esplicationi asupr'a intellessului loru originariu. In fine pentru vorbele de origine grecesca, proprie numai limbei nostre, ca : *teca, trufia,* etc., se dà de assemenea in parentese numai vorb'a grecesca corresponditoria, insocita si in acestu casu de scurte esplicationi asupr'a intellessului primitivu, pentru cá d'in acestea se se lamuresca intellessurile metaforice, ce s'au potutu desvoltá in romanesce. Suntu inse vorbe, cari formate d'in radecine curatu latine, se afla numai in limb'a nostra, fora a essiste neci in latin'a, neci in alta limba romanica : pentru assemeni vorbe, cumu : *coptoriu, terranu,* etc., se dà in parentese form'a mai simpla a cuventului romanescu, d'in care sunt derivate. La cuventele române, pentru cari nu se afla radecina în limb'a latina, déro cari occuru in alte limbe romanice, se voru produce formele d'in aceste d'in urma limbe. De assemene se voru allaturá la cuventele, cari nu su de origine romanica, vorbele correspondenti d'in un'a sau mai multe limbe, in cari se afla acelle cuvente. Acestu d'in urma casu, dupo câte s'au spusu asupr'a coprensului dictionariului si glossariului, se va intemplá desu in glossariu, dero raru si esceptionale in dictionariu. D'in cause usiore de intellessu, nepotenduse face usu decâtu de littere latine si grecesci, se dau cu ortografí'a loru numai vorbele limbei grecesci sau alle acelloru limbe straine prin origine de a nostra, cari se scriu cu littere latine ; pentru vorbele, cari vinu d'in alte limbe, se spune numai in câteva cuvente, fora se se scria elle in form'a ce au in acelle limbe, de ce origine suntu. Se afla inse vorbe in limb'a romana, a caroru origine, in starea de astadi a filologiei nationale, nu este inca conoscuta : la acestea se spune curatu si lamuritu, co nu se scie d'in ce fontane provinu, sau, cumu se intempla mai allessu in glossariu, se facu incercari critice de a li se descoperí originea. In fine, fienduco intellessulu primitivu allu addeverateloru radecine este, cumu s'a arretatu mai susu, de una asiá de mare insemnatate pentru una luminata si affunda precepere a limbei ; de acea-a, candu radecin'a latina si are correspondentea sa in limbele de acea-asi familia cu dens'a, mai allessu in cea greca, se dà si form'a radecinei d'in aceste limbe, pentru co numai prin compararea intellessuriloru ce are acea-asi radecina in mai multe limbe, se pote supprende semnificationea ei primitiva, fora se mai adaugemu, co prin acestu processu se va desceptá in junimea nostra gustulu studiului comparativu allu limbeloru, a carui lipsa a adjunsu se se semta astadi asiá de tare. Cu acellu-asi scopu, si ca se se dé acelleiasi junime unu medilocu de a studiá, pre lônga limb'a latina, si celle alte limbe romanice, ce possedu litterature asiá de avute si frumose, la vorbele celle mai usuali si popularie, se dau, pre longa cuventulu latinu, si cuventele italiane, ispane si francese correspondenti atâtu in forma, câtu si in intellessu. Prin acésta d'in urma imbunetatire Dictionariulu limbei române va fi utile si acelloru-a d'intre straini, cari nu aru connosce limb'a latina, si ar dorí a studiá limb'a româna.

10. Prin elementulu grammaticale, in insemnarea restrinsa ce dàmu aicea vorbei, intellegemu numai acelle punte de vedere, d'in cari se considera si se cercetedia unu cuventu in partea grammaticei asiá numita etimologica sau analitica, cu esclusione prin urmare de verce puntu de vedere, sub care cuventulu se consi-

www.dacoromanica.ro

dera in partea grammaticei sintactica sau sintetica. In data ce cuventulu intra in relatione cu alte cuvente, ellu pote luá multe si diverse intellesuri, cari attengu fienti'a interna a cuventului, despre care ne vomu occupá mai la valle. In acestu intellessu restrinsu elementulu grammaticale, intru câtu pote intrá in dictionariu, coprende trei parti principali: 1° speci'a sau natur'a cuventului, 2° neregularitatile de pronuntia, 3° neregularitatile de flessione. Speci'a cere se se arrette de care d'in acelle categorie, in cari grammatic'a a classatu cuventele dupo intellessulu loru, se tiene cuventulu, ce se descrie; se se spuna, cu alte vorbe, deco cuventulu e substantivu, adiectivu, pronume, verbu, participiu, prepositione, conjunctione. Abbreviationile, de cari, pentru mai multa deslucire, ne amu feritu, pre câtu amu potutu, s'au admissu numai pentru acestu scopu, cumu si spre a arretá genulu la substantive, sau la verbe, asiá in câtu:

s.=*substantivu*,	*conj.*=*conjunctiune*,
adj.=*adiectivu*,	*interj.*=*intericctione*,
v.=*verbu*,	*m.*=*masculinu*,
part.=*participiu*,	*f.*=*femininu*,
pr.=*prepositione*,	*et.*=*eterogeniu*,
a.=*activu*,	*intr.*=*intransitivu*.
pas.=*passivu*,	*tr.*=*transitivu*,
recip.=*reciprocu*.	*t. s.*=*tote sensurile sau semnificarile*.

Pronunti'a cuventeloru este determinata de legile fonetice alle limbei, cari pentru fiacare sunetu se desvolta si in dictionariu la litter'a, ce representa acellu sunetu; si prin urmare in articlii speciali consecrati fiacarui cuventu in dictionariu nu e de dissu nemica, afora de rarele casuri, in cari pronunti'a unuia sau mai multoru-a d'in sunetele verunui cuventu s'aru abbate de la legile generali alle foneticei. In ce s'attenge de flessione, care imbracia declinationea sustantiveloru sau pronumeloru si conjugationea verbeloru, fienduco si dens'a este de assemenea suppusa unoru legi generali si simple, cari se dau in verce tractatu elementariu de grammatica, detori'a lessicografului este a notá, la cuventele particularie, numai acelle forme de flessione, cari mai multu sau mai pucinu essu d'in analogiele generali alle conjugationei sau declinationei, sau cari, desí se audu raru si numai in gur'a unui micu numeru de Români, déro suntu de cea mai curata romanitate si de cellu mai mare pretiu in ochii unei critice sanetosa.

Celle mai insemnate casuri, in cari lessicografulu românu este detoriu a notá si esplecá cu accuratetia neregularitatile flessionei, suntu: 1. substantivele terminate in *u*, cari nu espremu fientie insuffletite sau plante, si cari potu formá plurariu sau cu *i*, sau cu *a*, sau cu *e*, sau cu *re (ri)*, cumu: *flocu, floci; poporu, popora; vasu, vase; portu, porture sau porturi*. Ca se despara déro verce fluctuatione in acestu respectu, se voru notá formele de plurariu prin abbreviationile: —*i*,—*a*,—*e*,—*re* sau—*ri*. Multe d'in aceste substantive potu luá doue d'in celle patru forme de plurariu, sau in un'a si acea-asi insemnare, differindu numai dupo provincie, dero amendoue bune si prin urmare meritandu a fi notate in dictionariu, cumu: *braciu, bracia* si *bracie*; sau in doue differite insemnari si meritandu cu atâtu mai multu una notare si esplecare accurata d'in partea lessicografului, cumu: *ochiu, ochi* si

www.dacoromanica.ro

ochiuri.— 2. La verbe : *a.* d'in celle terminate la infinitivu cu *are,* parte au in presente formele personali semple : *laudare, laudu, laudi,* etc.; parte inse au la acellu-asi tempu formele personali incarcate cu *edi; lucrare, lucrediu,* etc.; si de acea-a, ca se se inlature verce fluctuatione, se voru destinge celle de categori'a d'in urmă prin abbreviatiunea — *cdiu,* precumu se voru notá si celle ce se dicu bene in amendoue formele prin—*u* si—*ediu,* cumu : *lucru* si *lucrediu.* — *b.* D'in verbele cu infinitivulu terminatu in *ire,* pucine au in presente formele personali simple : *fugire, fugu;* éro celle mai multe au acelle-asi forme incarcate cu *esc : inflorire, inflorescu;* si de acea-a ceste d'in urma se voru destinge cu abbreviationea—*escu,* precumu se voru notá celle ce se audu bene cu amendoue formele prin—*u* si—*escu : ordu* si *ordescu.* — *c.* D'in verbele cu iufinitivulu in *ere,* cea mai mare parte, ca *facere, ducere,* etc., au *e* d'in aintea lui *re,* neintonatu, si nu mai forte pucine l'au intonatu, ca *vedere, cadere;* spre a evitá si ací verce fluctuatione, la celle d'in urma se va pune pre *e* semnulu (-) : *tacĕre, tienĕre.* — *d.* D'in verbele cu infinitivu in *ere,* unele au perfectu in *ui* si supinu in *utu,* altele au acellu-asi tempu in *si (sei)* si supinu in *su* sau *tu;* si de acea-a la aceste d'in urma cauta se se dé in dictionariu perfectulu si supinulu, spre a se scí co acelle, la cari nu se dau aceste forme le facu in *ui* si *utu.* — *e.* In fine parte d'in verbele cu infinitivu in *ire,* cari nu admittu la presente formele incarcate cu *esc,* cumu si parte d'in celle in ĕre, se dicu si cu unu *i* si fora ellu, la antani'a persona sengularia d'in indicativu, cumu si la antani'a sengularia si la a treia persona sengularia si pluraria d'in subjunctivu, cumu : *audire, audiu* si *audu, se audiu* si *se audu, se audia* si *se auda;* amendoue formele suntu plausibili, si prin urmare se voru notá in dictionariu cu abbreviationea—*iu* si—*u.*— Afora de aceste categorie, se afla si alte vorbe isolate cu forme de flessioni neregulate, cumu : *carne, carnuri; capu, capete; eu, mi, me, noi; sum, fui, eram, fire,* etc. Se intellege, co pentru acestea nepotendu-se defige, ca pentru celle peno aci descrisse, unu semnu prin care se se arrete neregularitatile loru de flessione, acestea cauta se se dé in tota deplenetatea loru in articlii consecrati unoru assemeni cuvente. Totusi, pentru mai multa facilitate, formele celle mai estraordenarie prin neregularitatea loru se voru dá fiacare la loculu cuvenitu loru in dictionariu dupo ordenea alfabetica, inse fora esplecari detaliate, pentru cari se va tramette la form'a fundamentale a cuventului. Ca atare, ca forma fundamentale, pentru verbe, s'a adoptatu, dupo essemplele de dictionarie alle limbeloru noue, infinitivulu lungitu, consecraudu-se fiacarui infinitivu doue articole speciali, tractandu-se adeca si ca verbu si ca substantivu, mai allessu candu ca substantivu a luatu insemnari, ce nu le are ca verbu. Pentru substantive, adiective si pronumeni, form'a fundamentale, dupo essemplulu totoru dictionarieloru, este nominativulu d'in sengulariulu masculinu. Celle alte specie de vorbe, ca unele ce nu su flessibili, raru se intempla se presente mai multe forme; de câte ori inse este casulu, de la formele mai complesse se tramette la formele mai simple si mai originarie. Inca una observare, si trecemu la partea interna a cuventeloru. In vorbele, cari de secle au cursu in gur'a poporului, critic'a cea mai severa forte raru si cu greu pote aflá ceva reprensibile in respectulu formeloru grammaticali; nu se pote inse dice totu atâtu si despre cuventele de formatione mai noua. Lessicografulu déro ar lipsí

www.dacoromanica.ro

cellei mai sante detorie a insarcinarei, ce a luatu asupra-si, deco nu ar censurá si desapprobá cu tota severitatea acelle forme, cari lovescu in frunte legile celle mai bene stabilite alle limbei nationale. Nu e neci vorba de tote scalciaturele, ce s'au potutu produce in intervallulu de tempu, la care facemu allusione; acestea, déco li s'ar face onore de a se considerá in dictionariu, aru face d'in acestu-a una addeverata caricatura. Numai peccatele ce se committu de cei ce trecu ca mai buni maniatori ai limbei, merita peno la unu puntu luarea a mente a lessicografului.

11. Precumu suffletulu, prin superioritatea sa asupr'a corpului si prin greutatile de a se poté conosce, merita d'in partea filosofului cea mai incordata luare a mente; asiá si intellessulu cuventului, prin superioritatea sa asupr'a corpului seu foneticu si prin difficultatile de a lu poté coprende in tota deplenetatea lui, cere de la lessicografu investigationile celle mai minutiose si conscientiose. Dupo ce a urmaritu cu mare obstinatione, patientia si incordare a totoru poteriloru mentei, tote metamorfosile, tote faciele, ce fienti'a intima a cuventului a potutu luá in suntele si miele de anni ai vietiei selle, lessicografulu, ca se respandesca lumin'a cuvenita preste acea indelunga vietia, este detoriu, cumu s'a dissu si mai susu, se stabilesca puntulu de plecare sau inceputulu vietiei cuventului, intellessulu originariu, si apoi se arrete cumu d'in acestu unicu intellessu, intogmai ca si d'in uniculu trunchiu allu unui tufosu arbore immultite ramure si ramurelle, au essitu tote celle alte insemnari alle cuventului, sistematisandu si ordinaudu lucrulu asiá, in câtu se proceda gradatu de la insemnarile celle mai appropiate de intellessulu propriu cotra celle mai departate de densulu, si se allipesca de fiacare insemuare metaforica principale insemnarile metaforice secundarie nemediatu nascute d'in ea, fora se i scape neci un'a : coci fiacare iusemnare, in lantiulu unicu formatu de tote semnificationilé cuventului, este unulu d'in anellele, care medilocesce legatur'a intre celle ce precedu si celle ce urmédia, asiá incâtu lips'a d'iu tota seri'a a uuei sengure insemnari compromette totulu, rupendu firulu de transitione de la unele insemnari la celle alte. D'in acestea urmedia, co chiaru candu intellessulu originariu sau verce altu intellessu, d'in care nascu altele ar lipsí d'in usulu limbei, lessicografulu este detoriu se le restabilesca, sub pedepsa de a lassá intunerecului se planedie prestra insemnarile derivate d'in celle ce aru lipsí d'in usulu limbei. La vorbele mai de currendu introdusse in usulu limbei se semte ca mai multu lips'a, de care este vorba : d'in vastulu complessu allu semnificationiloru ce a luatu vorb'a iu alte limbe romanice si pote inca luá prin applecarea larga a metaforei, s'au neglessu uu numai sensulu primitivu, déro si tote celle alte sensuri mai multu sau mai pucinu directu essite d'in acellu-a, si nu s'au luatu de câtu unu sengurn intellessu, care, ca si una ramura taiata si despartita de tulpina, nu numai nu a datu si nu pote da alte intellessuri, déro inca trage a se uscá si a morí. Acestu processu asiá déro nu duce la nemica mai pucinu de câtu la petrificarea cuventului; si iuteresse vitali alle limbei ceru de la lessicografulu românu se combata d'iu tote poterile acésta tendentia, dandu la fiacare cuventu de formatione mai noua nu numai insemnarea, cu care a intratu in limb'a nostra, ci si acellea ce a luatu in alte limbe romanice si pote inca, cumu amu dissu, luá prin applecarea processului metaforicu. Spre a facilitá apoi si mai multu conspectulu intellessului unui cuveutu, spre a da unu me-

www.dacoromanica.ro

dilocu usioru de a se poté imbraciosiá cu una sengura cautatura de ochiu variatele si immultitele insemnari alle unei vorbe, dupo ce se dà intellessulu originariu, celle alte urmedia insemnate cu numere. Articlii in cari se tractedia cuvente, cari au unu coprensu de semnificationi forte desvoltatu, se impartu in mari divisioni desemnate prin numere latine, acestea in altele desemnate prin littere maiuscule; subdivisionile acestoru d'in urma divisioni se arreta prin numere arabice, si celle subordinate acestoru-a prin littere romane minuscule, desemnandu-se in fine ultimele subdivisioni prin minuscule grecesci. Vomu terminá celle ce avemu de dissu asupr'a coordinarei insemnariloru unui cuventu cu doue scurte observationi. La vorbele derivate, cari au acelleasi insemnari cu primitivele, d'in cari se nascu nemediatu, este de prisosu a se da d'in nou tote acelle insemnari : candu se dau, de essemplu, tote insemnarile adiectivului *abile*, la substantivulu *abilitate* este destullu a se spune : *calitatea cellui abile*. Suntu vorbe, si mai allessu d'in alle glossariului, la cari, in locu de a incepe cu intellessulu originariu, lessicografulu cauta se dé mai antâiu semnificationile celle mai de communu usitate, pentru ca d'in acestea se traga in celle d'in urma intellessulu originariu, peritu d'in conscienti'a poporului. Trecemu acumu la interpretarea intellessului cuventeloru.

12. E greu a coprende tote partile fientiei intime a cuventului si a le dá una coordinatione naturale si luminosa; si mai greu este inse a interpretá, a espune cu precisione fiacare d'in semnificationile unui cuventu. Ecco in câteva vorbe, prin ce mediloce s'a cautatu a se invinge, pre câtu s'a potutu, greutatile ce presenta acesta parte a istoriei cuventeloru. Dupo essemplulu unor'a d'in dictionariele chiaru alle limbei germane, si pentru rationile mai susu espuse, la fiacare cuventu românu, se dà insemnarea generale prin unulu sau mai multe cuvente latine; si prin acést'a câti au conoscentia de limb'a latina, capeta una idea mai multu sau mai pucinu clara despre intellessulu cuventului romanescu. Se intellege de sene, co la cuventele de origine grecesca, cari s'a formatu mai de currendu si nu au trecutu prin limb'a latina, erá de prisosu si nu se potea dá cuventulu latinu correspondente. Dupo esplecarea latina, pentru acelle cuvente romanesci usuali, cari au correspondenti si in limbele sorori : *italica*, *ispanica si francesa*, se dau si cuventele d'in aceste limbe; si astufelu câti au conoscentia de vreun'a d'in aceste limbe inca ieu una idea despre coprensulu generale allu cuventului romanescu. Fienduco pentru tiparirea testului ordinariu allu dictionariului si glossariului, pentru esplecarile facute de autori, s'au adoptatu litterele asiá numite *garmont*, ero pentru essemplele addusse intru elucidarea insemnariloru s'au consecratu acelleasi caracterie in form'a loru cursiva; de acea-a cuventele date d'in alte limbe romanice ca esplecare a cuventului romanescu se tiparescu cu littere compacte, si acestu-a este sengurulu semnu de destinctione pentru celle latine, éro pentru celle d'in alte limbe romanice se adaugu si abbreviationile: *ital.*=*italicu*, *isp.*=*ispanicu*, *franc.*=*francesu*.

13. Dero se lassàmu, co neci esplecarea latina, neci cea facuta in alte limbe romanice nu este si nu pote fi sufficiente spre a da intellessulu cuventului romanescu in tote insemnarile selle particularie; apoi aceste esplecari nu ajuta intru nemica marea maioritate a Româniloru, pentru cari este destinatu in parte dictionariulu limbei române. Interpretarea déro a cuventului romanescu prin alte espressioni

www.dacoromanica.ro

curatu romanesci, este de una necessitate absoluta. Pentru acestu scopu accumularea de sinonime, adeco de vorbe mai multu sau mai pucinu appropiate prin intellessu de cuventulu de interpretatu, nu numai nu e de neci unu folosu, déro inco in locu de lumina adduce si mai multa confusione. Numai esplicationi si definitioni, câtu se pote de large si precise, potu pune in addeverat'a lumina delicatele insemnari ce are unu cuventu in variatele si immultitele forme de constructioni, de cari este susceptibile cuventulu. Apoi vagulu, ce si dupo aceste definitioni pote inca remané asupr'a intellessului cuventului, se resipesce prin producerea de essemple de frasi, in cari figuredia cuventulu de interpretatu in tote constructionile, ce au luatu si pote luá in usulu limbei. D'in natur'a lucrului, la cuventele, cari au avutu una lunga vietia in limb'a poporului românu, aceste essemple voru fi mai copiose; éro la cuventele de formatione mai noua assemeni essemple nu potu fi decâtu forte marginite. Intr'amendoue casurele inse, in lipsa de una litteratura nationale variata, care se coprenda scripte classice asupr'a totoru ramureloru de conoscentie omenesci, sarcin'a lessicografului românu este cu atâtu mai grea si delicata, co nu pote cullege assemeni essemple d'in una simpla lectura a cartiloru, neci chiaru d'in dictionariele romanesci peno astadi essite la lumina, forte defectose in acestu respectu, ci se vede nevoitu a le trage cu mari greutati sau d'in gur'a poporului, sau d'in propriulu seu sentimentu de limb'a nationale, sau, pentru cuventele mai de currendu intrate in usulu limbei nostre, din dictionariele altoru limbe romanice. Unu altu medilocu de interpretare a insemnariloru unui cuventu suntu si contrariele sau oppusele acelloru insemnari. De acestu medilocu de espressione se servescu cu folosu toti artistii : pictori, poeti, oratori; si cu atâtu mai multu lessicografulu este nevoitu a face desu usu de contrarie sau oppuse, mai allessu candu este vorb'a de interpretarea cuventeloru *sinonime,* cari in intellessulu seu generale sau in unulu ori mai multe d'in insemnarile selle particularie paru a se confunde. La assemeni cuvente lessicografulu cauta se insiste cu potere si se se adopere in totu modulu, se se servesca cu tote medilocele de interpretare, cari i stau la desposetione, ca se puna in deplena lumina delicatele nuantie de intellessu, prin cari aceste cuvente se destingu unele de altele. Sinonimic'a, parte asiá de insemnata a lessicografiei in genere, neglessa inse cu totulu in incercarile de dictionarie române date peno astadi la lumina, se impune lessicografului românu cu atâtu mai imperiosu, co multe d'in cuventele de currendu introdusse paru marei maioritate de acellu-asi intellessu cu altele vechie, asiá incâtu, prin dorenti'a unor'a de a innová fora locu si fora tempu, se punu unele in loculu altor'a; si astu-felu se lipsesce limb'a de espressioni necessarie pentru delicatele nuantie alle acellei-asi idea, si se adduce de neapperatu la una paupertate, in contr'a carei-a este detoriu lessicografulu a se luptá d'in tote poterile.

14. Intre elementele, cari formedia obiectulu biografiei unui cuventu, se numera si alte trei punte de vedere, d'in cari se considera unu cuventu, adeco puntulu de vedere retoricu, puntulu de vedere chronologicu si puntulu de vedere statisticu. De partea retoricei lessicografii se credu obligati a arretá, déco cuventulu, a carui istoria scriu, este poeticu sau prosaicu, déco se tiene de pro'a inalta si oratorica sau numai de stilulu simplu si familiariu, déco in fine este nobile sau ignobile. Déro poporulu românu, precumu in ordinea sociale n'a conosc ı ılta aristocratía afora

www.dacoromanica.ro

de a meritului, asiá si in limb'a sa nu are vorbe nobili si ignobili : tote vorbele, destullu se fia curatu romanice, au unu titlu de nobilitate necontestatu, pentru co fiacare, pusa la loculu seu, are meritulu si valorea sa necontestata. Chronologi'a cuventeloru cere se se precisedie epoc'a in care elle au intratu in usulu limbei, precumu statistic'a acelloru-asi spune, déco elle au fostu usitate in tote epocele limbei si de toti scriptorii, sau numai in unele epoce si de unii scriptori; déco au fostu si suntu in gur'a poporului intregu, sau numai in gur'a unei parti a poporului. Asupr'a acestoru doue punte de vedere, afora de destinctionile, ce s'a dissu mai susu co se voru stabili intre vorbele intrate in usulu limbei inainte de 1830, si cari suntu, cu forte rare esceptioni, respandite la toti Românii d'in tote partile, si intre vorbele introdusse de la acea epoca, se va indicá, unde va fi casulu, co cutare sau cutare vorba sau forma de vorba se afla usitata in cutare parte locuita de Români, sau in cartile tiparite mai d'in vechiu. Numai insistemu déro asupr'a acestoru punte, ci properàmu a trece le celle ce avemu a dice despre ortografia.

III. ORTOGRAFIA CUVENTELORU

15. A scrie unu cuventu, in intellessulu ce se dà vorbei *scriere* in limbele, cari nu reproducu la ochi, ca limb'a chinesa, fiacare cuventu cu un semnu particulariu, a scrie unu cuventu va se dica a traduce prin semne visibili sunetele elementarie, d'in cari se compune cuventulu. Sunetele elementarie, d'in cari se face nemesurat'a multime de cuvente a limbeloru celloru mai avute, se reducu la unu numeru forte micu : limbele classice, de essemplu, au formatu infinit'a loru avutia de cuvente, d'in 20—21 de sunete. Limb'a româna este mai avuta, in acestu respectu, si cu tote acestea nu are mai multu de 30—32 de sunete elementarie.

A descoperi déro prin una analise usiora de facutu acestu micu numeru de sunete elementarie alle limbei; a defige pentru fiacare sunetu unu semnu annumitu; a face cunoscute aceste semne cellui ce invetia a scrie limb'a; a da acestui-a, ca se scria bine, sengur'a regula de a insemná fiacare sunetu ce aude in cuventu cu semnulu defiptu pentru acestu sunetu : écco suprem'a perfectione, paradisulu ortograficu, dupo care au oftatu si oftedia si astadi unii d'in invetiatii Românui. Nu vomu fi noi, cari se negàmu, co principiulu formulatu asiá in tóta generalitatea sa este addeveratu si intru tote conformu rationei. Déro acestu paradisu l'au possedutu Românii in scrierea cu litterele cyrillice. De ce se fia cautatu déro a scapá de fericirile lui, si inca cu lupte cumplite, sufferintie si persecutioni d'in celle mai inversiunate? Acea-asi ignorantia de benele ce possedea, care facù pre antaniulu parente allu genului omenescu se perda paradisulu pamentescu, se fia fostu ore caus'a, care facù pre Români se se desfaca cu verce pretiu de litterele parentelui Cyrillu? Fapt'a e, co de unu seculu aprope Românii se lupta a essi d'in acestu pretensu paradisu; si astadi toti câti sciu scrie, scriu cu littere romane dupo unu principiu oppusu cellui care presiedea la scrierea cu littere cyrillice, dupo principiulu etimologicu ; desi unii essecuta principiulu cu mai multa, altii cu mai pucina conscientia si rigore, si de aci parut'a confusione ortografica, care domnesce astadi la noi si de care interesse nationali ceru se ne scapànu câtu mai currendu. Candu societatea acade-

www.dacoromanica.ro

mica suppuse la probele unoru noue si seriose desbateri cestionea ortografiei, ea ajunse a se convinge, co, sub pedepsa de a intunerecá cu totulu grammatic'a limbei, de a ua lipsi de verce lumina a filosofiei, de a rupe celle mai pretiose relationi cu limbele sorori, de a scinde limb'a româna, si prin acest'a nationea, in atâtea limbe câte pronuntie variate se audu, nu se potea departá in scrierea româna de principiulu etimologicu; co principiulu contrariu, bunu pote si rationale pentru una limba primitiva, nu pote adduce de câtu confusione si intunerecu intr'una limba derivata, cumu este a nostra; co etimologi'a, cu unu cuventu, precumu pentru intellessulu cuventeloru, asiá si pentru sunetele ce compunu cuventele, si traducerea acestoru-a prin semne, pote sengura produce cuvenit'a lumina si ordine in limba. Principiulu etimologicu una data pre deplenu stabilitu ca senguru dreptarin bunu pentru limb'a nostra, ca se ajungemu la dorit'a unitate de scriere, nu se cerea de câtu a formulá acestu principiu cu claritate si precisione. In addeveru urmandu acestu principiu in tota rigorea sa, s'ar cere, ca vorbele române, cari si au originea loru in alte limbe, se se reproduca, pre câtu se pote, cu ortografi'a acelloru limbe; s'ar cere, de essemplu, ca vorb'a *tèca*, ca venita din grecescului θήκη, se se scria *theca*; ca vorbele *cinci, cocere, torcere, cerere*, etc., ca provenite d'in latinescele *quinque, torquere, quærere*, etc., se se scria si in linb'a nostra : *quinqui, coquere, torquere, querere*. A impinge principiulu peno la aceste limite, cari de altumentrelea cu greu s'aru poté fipsá, ar fi fostu a stabili pentru limba, care este proprietatea cea mai legitima a poporului intregu, una scriere, pre care se nu ua pota essecutá decâtu unu micu numeru de privilegiati : spiritulu tempului in genere, cumu si interessile celle mai vitali alle nationei in parte, se oppunea cu potere la adoptarea acestei estremitate. Ca se ne bucuràmu de folosele unei scriere dupo principiulu etimologicu, si pentru ca totu de una data fiacare Românu, ce si a facutu macariu scol'a sa primaria, se pota scrie cu deplena correctione in ortografi'a fundata pre acesta norma, Societatea academica formulà si adoptà cu unanimitatea membriloru sei mai pucinu unulu, principiulu ortograficu urmatoriu : *Pentru scrierea limbei române se va urmá principiulu etimologicu, intru câtu regulele, pentru essecutarea lui, se potu trage d'in limb'a româna insasi si completá prin analogia, inlaturanduse semnele de prisosu cari impedeca desvoltarea rationale si regularea limbei in grammatic'a ei.*

16. D'in principiulu asiá precisatu mentea sanetosa cea mai commune pote trage consecentiele coprense in ellu. Ecco acelle consecentie :

I. Se scriu asiá cumu se audu, afora de esceptionile ce se enumera la No. III, urmatoriele 19 sunete, representate fiacare prin litter'a initiale d'in celle 19 essemple de vorbe, ce aci se asternu :

1. *are*, 2. *bate*, 3. *cade*, 4. *dare*, 5. *este*, 6. *fagu*, 7. *grase*, 8. *intri*, 9. *jure*, 10. *lacu*, 11. *mare*, 12. *nare*, 13. *orbu*, 14. *parte*, 15. *rale*, 16. *sare*, 17. *tare*, 18. *ursu*, 19. *vulpe*.

II. Celle alte sunete, câte se mai audu in limb'a nostra, ca *derivate* d'in celle de susu 19 *originarie*, se scriu fiacare cu acea-asi littera ca si sunetulu originariu d'in care se nasce. Acésta-a este sengur'a si unic'a regula ortografica a limbei nostre, cumu se vede d'in applecarea ei in speciele urmatorie :

1. *duci, duce* (d'in *ducu*), si prin urmare : *cercetare, incingu*, etc.

www.dacoromanica.ro

2. *frigi, frige* (d'in *frigu*), si prin urmare . *geru, gingia,* etc.

3. *edi, verdi* (d'in *edu, verde*), si prin urmare : *dicu, diua,* etc.

4. *cosi, arsi* (d'in *cosu, arsu*), si prin urmare : *siuerare, sioreci,* etc.

5. *bureti, lati* (d'in *burete, latu*), si prin urmare : *tinere, tinta,* etc.

6. *calli, molli* (d'in *callu, molle*), *porcella* (d'in *porcellu*), si prin urmare : *filiu, paliu, teliu, liertare, margella, floricella,* etc.

7. *remaniu, puniu* (d'in *remanere, punere*), si prin urmare : *calcaniu, petroniu, cuniu,* etc.

8. *arandu, jurandu* (d'in *arare, jurare*);— *cerendu, avendu* (d'in *cerere, avere*); — inse : *frigundu, tacundu, placundu, torcundu* (desí d'in *frigere, tacere, placere, torcere,* déro ca se nu se siuere *c* si *g* scriendu ; *tacendu, frigendu,* etc.); — *omorire* (d'in *morire*), si prin urmare : *riu, ridu, rima,* etc.

9. *calcare, batutu, rasura* (d'in *calcu, batu, rasu*); — *versu, appesu* (*versi, appesi*); — *preceputoriu, batutoriu* (d'in *preceputu, batutu*); — pucine : *locuire* (d'in *locu*); *rotundu, locusta,* apoi *co* spre destinctione de *ca,* si prin urmare compusele : *coci, déco, pentruco,* etc.; cumu si : *lungo, peno, dupo.*

10. *domna, domne* (d'in *domnu*); *dorme, dorma* (d'in *dormu*), si prin urmare : *forte, morte, torta, costa,* etc.

11. *cresca, omenesca* (d'in *crescu, omenescu*), si prin urmare : *cresta, ferestra,* etc.

Consonantile *d, s, t,* au sunetu siueratu nu numai cu *i,* ca in essemplele de susu, ci si cu *e* dupo densele, candu dupo acestu *e* vine *sc, st, ll, rr,* sau *r* urmatu de alta consonante : *putredescu, passesci, catellu, intellegu, terrina, termu, testu, serpi, desertare.*

Semnele pre vocalile sau sub consonantile derivate suntu de prisosu, intru câtu pronunti'a lorn este determinata prin legea fonetica. Numai la casurele cari essu d'in lege, suntu necessarie urmatoriele semne :

1. gravulu (`) in *arà, cantà,* spre destingere de *ara, canta; laudàmu, aràmu,* spre destingere de *laudamu, aramu; patì, facù,* spre destingere de *pati, facu.* — 2. Acutulu (´) : a. in *ará, laudá,* spre a le destinge si de *arà, laudà,* si de *ara lauda;* — b. in *a patí, a tacé,* spre a le destinge si de *pati, tace,* si de *patì, tacea.* — 3. Circomflessulu pre *a* forte obscuru fora *n* dupo densulu : *câtu, atâtu, mâiu.* — 4. Apostrofu (') in *capr'a, lun'a, bun'a,* spre a le destinge de *capra, luna, buna.*

III. Sunetele derivate *spurie,* cari se ammesteca pentru audiu cu alte sunete originarie sau derivate, cauta se urmedie acea-asi lege generale, cumu se vede d'in speciele urmatorie :

1. *stricatione, stricatiosu* (d'in *stricatu*).

2. *facia, judeciu* (d'in *facere, judecare*).

3. *coctu* (d'in *cocu*), si prin urmare : *lacte, lucta, octu, derectu,* etc.

4. *putrediune, vescedire* (d'in *putredu, vescedu*).

5. *pasci, pasce* (d'in *pascu*), si prin urmare : *sciu, scientia.*

6. *inglitire, vegliare, ocliu, vecliu, pareclia, ureclia,* etc., cumu si pronuntia pârte d'in Români.

7. *mesa, feta, pena,* etc., cumu si pronuntia unii Români si cumu se si aude mai la toti in *mese, penne, fete.*

www.dacoromanica.ro

8. taliandu, molliandu, vegliandu, etc., (d'in *taliare, molliare, vegliare*).

9. rogare, portare, (d'in *rogu, portu*); — *covenire, collegere, carbone, monte, natione, ratione,* etc. (*nationale, rationare*).

10. sene, tene (d'in *se-ne, te-ne*) si prin urmare : *dente, tendere, parente,* etc.; — *pedeca, scutecu,* etc., cumu se si pronuntia de mare parte a Românilor.

11. lucratoria, vorbitoria (d'in *lucratoriu, vorbitoriu*); *se scia, se fia* (d'in *scire, fire.*

17. Atari sunt cousecentiele neinlaturate alle principiului formulatu si adoptatu de Societatea academica romana; elle inse s'au applecatu la transcrierea fiacarui cuventu in tota rigorea numai candu se produce cuventulu la loculu d'in dictionariu, unde se tractedia de ellu in speciale; éro in testulu generale allu cartei s'a urmatu principiulu cu restrictionile, ce societatea a aflatu de cuvientia a i face, inlaturandu de una camu data unele d'in consecentiele, ce essu de neapperatu d'in principiulu adoptatu de dens'a. Totusi, ce s'a facutu pentru formele de flessione neregulate alle unuia si acellui-asi cuventu, s'a urmatu si in ce s'attinge de ortografi'a fiacarui cuventu de tractatu in speciale, danduse la loculu seu si form'a lui de scriere, cu care sunt mai deprensi peuo acumu uua parte de lectori, si tramettenduse la form'a ortografica mai correcta, de la *coptu,* de essemplu, la *coctu.* Câtu pentru duplecatione, de sí, dupo principiulu formulatu si adoptatu de Societate, n'ar poté fi vorba de geminare a consonantiloru decâtu la vorbele compuse cu particelle : *adducere, oppunere,* etc.; cu tote acestea, ca se se presente cuventele intr'una forma câtu mai appropiata de originea sa, Societatea a adoptatu se se mantina duplecationea si la celle alte vorbe, in cari consonantile vinu geminate in limb'a latina, in poterea unoru legi, cari nu se potu trage d'in limb'a romana : *calle, jurassem, terra, summettere,* etc. In fine, dupo analogi'a cuventului romauescu *vertute,* in care *e* urmatu de *r,* intogmai casí urmatu de nasale in *cerendu,* etc., se aude forte intunerecatu, s'a adoptatu de regula ca in tote cuventele straine, intrate mai de multu in usulu limbei la una parte de Români, si in cari inainte de *r* se aude sunetulu forte intunerecatu, acestu sunetu se se scria cu *e* : *verire, perlire, sverlire, sfercu,* etc., afora de casurele, in cari acellu sunetu se aude dupo *c* sau *g,* si cari, spre a se iulaturá siuerarea acestoru sunete, cauta se se scria cu *a* : *carmuire, garliciu,* etc.

D'in pucinele peno aci spuse asupr'a ortografiei se vede lamuritu, co celle 19 semne alle alfabetului romanu, cu cari se representa celle 19 sunete originarie alle limbei nostre, ajungu spre a scrie tote cuventele limbei nostre, nu numai celle de origine curatu romanica, ci chiaru si celle de origine straina, cari au intratu mai de multu in usulu limbei la una sau alta parte de Romani. Prin urmare celle alte semne d'in alfabetulu latinu : *k, q, x, z, y, ch,* etc., se voru applecá numai la acelle vorbe de origine neromanica, cari n'au luatu inca form'a definitiva ce s'ar cadé se aiba in limb'a romanesca, si n'au capetatu inca pre deplenu, prin vulgarisare, dreptulu de cetate româna.

Inchiaiandu celle ce avea de spusu in acesta prefatione, susemnatii, membri ai Societatei academice române, onorati de insasi Societate si insarcinati cu spinos'a elaborare si redactione a primei probe de dictionariu allu limbei române, se semtu

www.dacoromanica.ro

detori a declará, co pentru tote defectele si rellele lucrarei suntu sengurî responsabili inaintea publicului, si prin urmare loru in parte, éro nu Societatei, se cuvine se se adressedie critic'a pentru totu ce s'ar aflá reu in dictionariu sau glossariu. Societatea academica, prin acea-asi decisione, prin care a aflatu de cuvientia a pune lucrarea unei prime probe de dictionariu românu in sarcin'a unor'a d'in membrii sei, a regulatu se iea acesta proba ca unu proiectu, pre care se lu desbata si se lu cerna, se allega ce va aflá bunu, se elimine ce va aflá reu, se l' amende si se lu complete, si asiá, câtu se va poté mai currendu, se scota in numele Academiei insesi antani'a editione de dictionariu românu. Déco si intru câtu acumu susemnatii au respunsu, prin lucrarea loru, la increderea Societatei academice, cumu si la asteptarea publicului, altoru-a remane se judece. Unu lucru cellu pucinu nu se indoiescu co li se va reconosce, buna voienti'a de a urmarí progressele, ce a facutu lessicografi'a in acesti d'in urma anni, si de a calcá lucrarea loru dupo celle mai bune modelle de dictionariu, cari s'au elaboratu dupo principiele stabilite in urm'a acelloru progresse. Déro conceptionea, formarea prin cugetare a unui planu, este, fiacare ua scie, mai usiora decâtu essecutionea perfecta a conceptionei; si déco acést'a este addeveratu pentru verce lucru, este addeveratu cu atâtu mai multu pentru lucrarea unui dictionariu in genere, si a unui dictionariu românu in parte, pentru care, pre lungo tote cele alte mari grentati, se semte si lips'a de matèriali indestullatorie : coci mai multe appelluri ce Societatea a facutu pentru acést'a la toti filologii români au fostu cu totulu nefructose; si fora celle ce se potu trage d'in dictionariele peno acumu essite la lumina, fora concursulu celloru alti membri ai societatei, cari mai toti s'au insarcinatu a da insemnate parti de materiali, si acesta grentate appesa, in mare parte, cu ponduln seu strivitoriu totu pre membrii insarcinati cu elaborarea primei probe de dictionariu românu. Susemnatii reconoscu déro ei mai antaniu, co au potutu remané in multe parti mai prejosu de perfectionea, ce se cere de la una lucrare de natur'a cellei, cu care au fostu insarcinati : vercari aru fi inse neperfectionile lucrului, totusi ei se lingusescu a crede, co effecte d'in celle mai salutarie pentru benele nationei nostre au se resulte d'in publicarea câtu mai neintardiata a lucrarei loru. Si mai antaniu acesta proba de dictionariu va fi, péntru toti Românii versati in conoscenti'a limbei nationale, si preceputi in alle lessicografiei, casí una tema data, pre care se si pota essercitá critic'a, condemnandu rellele, si arretandu si suppleninduu lipsele. Acésta desceptare a unei missicari critice pre campulu filologiei nationale aru fi, pentru susemnatii, una dulce consolatione si recompensa indestullatoria pentru laborile si veghiarile ce i a costatu una lucrare asiá de ingrata ca a dictionariului; éro Societatea academica, pentru editionea mai perfecta ce are in cugetu a scote câtu mai currendu la lumina, va trage nemesurate folose d'in luminele critice si materialile, ce va capetá, fora indoientia, de la toti invetiatii nationei. Apoi si toti cei alti Români, cari, fora a fi filologi, scin mai multu sau mai pucinu carte, d'in acesta antania proba a dictionariului voru cullege, de nu mai multu, déro cellu pucinu una idea, fia câtu de strinta, despre ce a fostu, ce este si ce pote fi limb'a loru; si prin acést'a se voru pune mai bene in stare, ca prin acellu minunatu instinctu allu poporului, a carui potere este decisiva in formarea limbeloru, se deschida noue si large perspective pentru largirea si inavutirea limbei, si, prin

www.dacoromanica.ro

acést'a, pentru progressulu nationale, asiá incâtu editionile ulteriori alle dictionariului se pota presentá d'in ce in ce mai perfecta imaginea fiiei Romei eterne assiediata de mam'a pre ripele betranului Danubiu, ca se appere si se propage in resaritu luminele civilisationei. La redicarea nemoritoriului monumentu a neperitoriei nostre nationalitate se cere ca toti cu totii se punemu man'a si umerii. Aceste considerationi, pre lungo multe altele, au facutu se se incepa publicarea unui dictionariu câtu mai currendu, si inainte de a avé la desposetione tote câte s'aru fi cerutu pentru una mai perfecta elaborare a opului. Susemnatii suntu déro pre deplenu convinsi, co una lucrare de natur'a cellei ce densii presenta, vercari aru fi lipsele ei, va fi bene venita pentru toti Românii : natione june si plena de nobili aspirationi pentru vietia, Românii nu potu fi indifferenti pentru una parte a scientiei, care attenge câtu mai de aprope fienti'a loru nationale, astadi mai allessu candu evenemente asiá de mari au probatu, co scienti'a este poterea, si co afora de scientia nu este mantuire si sperantia de vietia pentru neci una natione.

Membrii commissiunei insarcinate de Societatea academica româna cu elaborarea unui proiectu de dictionariu românu :

A. Treb. Laurianu.

J. C. Massimu.

www.dacoromanica.ro

A.

1° A, prim'a littera d'in alfabetulu romanu si prim'a d'in celle cinci vocali clare alle limbei române. Atâtu cá semnu, câtu si cá sunetu, candu se iea absolutu, este de genu masculinu : *unu a micu, doi a mici;* candu inse se pune cu un'a d'in vorbele *littera, semnu, sunetu*, etc., atunci se respecta genulu acestoru vorbe: *litter'a a e tonica sau netonica.*— Ca sunetu *a* este de trei specie, si a nume : 1. *a* claru, totu de a un'a candu e tonicu, afora de doue casuri, in cari *a*, de si tonicu, se aude obscuru, si a nume : a. la a trei'a persona singularia iń tempulu perfectu allu verbeloru de conjugationea I, cumu : *jurà, furà, arà*, etc.— b. la antâi'a persona pluraria a verbeloru de acea-asi conjugatione : *juràmu, aràmu, furàmu*, etc. — In penultim'a substantiveloru feminine terminate in *i* inca se aude *a* tonicu obscuru : *luminari, cetati, portari, frigari*, etc.; acésta pronuntia inse nu se justifica neci prin usulu constante d'in tote epocele limbei, neci prin usulu generale de astadi, neci in fine prin una ratione logica ore-care. Alte particularitati, ce vorbe singuratece potu presentá in acestu respectu, se voru notá cu accuratetia, fia-care la loculu seu. — 2. *a* obscuru, totu de a un'a candu e netonicu, afora de urmatoriele casuri, in cari *a*, de sì netonicu, suna claru : a. la inceputulu cuventeloru : *ajutare, aruncare, abbatere*, etc.; — b. la finitulu cuventeloru cá articlu femininu : *cas'a, capr'a, oll'a, vulpea, marea*, etc. — c. in vorbele române de formatione mai noua: *preparatoriu, curatoriu, cassatione*, etc. — d. in vorbe straine : *baltacu*, etc. Lassandu la una parte césta d'in urma categoria, pentru vorbele de antâi'a si a dou'a classe usulu este constante, éro pentru celle de a trei'a categoria unii se tinu de legile fonetice, bene stabilite, alle limbei popularie, altii se abbatu de la densele; si societatea academica nu s'a pronuntiatu asupr'a acestei cestione. De notatu este si co *a* obscuru, candu are inainte unu *i*, se aude in pronuntia mai multu cá *e : fratía, domnía, urechia, parechia, lucratoria*, etc. — 3. *a* forte obscuru si nasale, totu de a un'a candu dupo densulu vine *n* sau *mp, mb : arandu, cantandu, campu, stranbu*, etc. Essu inse d'in regula : a. celle mai multe vorbe cu suffissulu *an : capitanu, collanu, campeanu, ollanu, lunganu*, etc. — b. celle cu suffissulu *andr : copillandru, puiandru, catellandru*, etc. — c. celle cu suffissulu *ant : elegante, importante, adunantia*, etc. — d. celle straine : *blana, stana, stanca*, etc. — e. celle mai de currendu introdusse in usulu limbei ; *sanctione, espansione*, etc. Pentru acésta d'in urma categoria de vorbe unii, cá si pentru *a* obscuru, urmedia legile fonetice alle limbei popularie. — E de notatu inca assemilarea lui *a* obscuru cu *i* de inaintea lui : asiá *taiandu, veghiandu, moiandu*, etc., se pronuntia prin transformarea lui *a* in *i* si contractarea acestoru doi *i* intr'unulu, cá si cumu ar fi scrisse : *taindu, veghindu, moindu*, etc. Alte particularitati ce, in acestu respectu, potu cadé pre vorbe singuratece, se voru observá la loculu loru. — Sunetulu *a* cu *i* sau *u* de inainte sau dupo densulu se unesce in diftongu, si in assemeni combinationi *a* este claru sau obscuru sub acelle-asi conditioni, ce s'au descrissu si pentru *a* simplu. Totusi asupr'a acestoru combinationi merita a se notá :

www.dacoromanica.ro

1. Candu *i* sau *u* vine inainte de *a*, acestu-a le absorbe aprope cu totulu : *no-ua, o-ua-re, mo-ia-re, fi-en-tia, in-fi-en-tia-re*, etc. Se abbatu de la acesta regula substantivele abstracte cu *i* tonicu in penultima, care nu se unesce in diftongu cu urmatoriulu *a* : *imperatía, domnía, taría*, etc.; éro substantivele cu tonu la antepenultima, in cari *i* se nu se unesca cu *a* in acea-asi syllaba, sunt forte pucine : *aria, furia, gratia*, etc. — 2. Candu inse *i* sau *u* vine dupo *a*, atunci elle se audu pre deplinu : *lau, lai, arai*, etc. Loculu acestoru d'in urma diftongi este in syllab'a finale, éro in syllabele initiali sau medie *ai* se aude forte raru, ca in *defaima, spaimentare*, etc., pre candu *au* incetedia in pronunti'a celloru mai multi Romani de a fi diftongu : *la-u-de, ca-uta*, etc. Numai Macedoromanii pronuntia si in syllabele initiali sau medie pre *au* ca diftongu, inse asiá cumu Grecii moderni pronuntia αυ, adeca dandu pre *u* cá semiconsona, aprope cá *v* sau cá *f* : *lauda*, aprope cá *lavda; cauta* aprope cá *cafta*. — In limb'a latina *a* d'in radecin'a vorbeloru simple, se stramuta in compuse, sau in *i* : **incipere, percipere,** d'in **capere;** sau in *e* : **perpetior** d'in **patior; progredior** d'in **gradior;** sau in *u* : **insultare** d'in **saltare, conculcare** d'in **calcare.** Essemple de asseineni transformatioui alle lui *a* si in limb'a nostra sunt : *incopere, precepere* d'in *capere; resultare* d'in *saltare, desculciare* d'in *calciare, inculcare* d'in *calcare*.

2° A, a trei'a persona sengularia d'in *Avere* luatu ca aussiliariu la formarea preteritului : *a venitu, a fugitu*.

3° A, femininulu : 1. d'in *allu*, 2. d'in *èllu*, 3. d'in articlu *lu*.

4° A, pronuntiatu inchisu cá *à*, sau *uà*, sau *o*, accusativu femininu d'in masculinulu *lu* allu pronumelui *ellu : vediut'ai vac'a? nu à (ua) am vediutu*.

5° A, particea neseparabile, care se pune : 1. in urm'a demonstrativeloru adiective : *estu, cestu, acestu, ellu, cellu, acellu* : a. candu stau in discursu sengure, fora substantive dupo densele : *Petru si Paulu sunt amendoi buni; acellu-a inse este mai blandu, acestu-a mai nestemperatu;* — b. candu vinu dupo substantive : *acestu omu, omulu acestu-a; acellui copillu, copillului acellui-a; acelloru fete, feteloru acelloru-a.* — 2. in urm'a genitivului sau dativului vorbeloru cantitative : *unu, altu, multu, totu, pucinu, atâtu, câtu*, candu stau in discursu singure, fora substantivu : *amendoi acesti copii ti sunt fii, de ce déro unui-a esci vitrega, altui-a buna mama?* — 3. in urma adverbieloru demonstrative : *ici, icia; collo, collea; acumu, acum'a; atunci, atuncia.* — 4. Cu acea-asi potere demonstrativa se pune si inaintea adiectiveloru sau adverbieloru demonstrative : *cellu, acellu; cestu, acestu; collo, acollo; ici, aici*.

6° A, vedi *ab*.

7° A, person'a III, in locu de *va* d'in *voire*, luatu ca aussiliariu la formarea fiitoriului : *a veni, déco a poté; de n'a poté, n'a veni.* — In gur'a unoru Români se aude acea-asi forma cu *a* obscuru ca *ua* sau *o* : *deco n'o poté, n'o veni, si s'o allege cu atú u*.

8° A, prep., **ad,** destinata in origine, cá si latinesculu **ad,** italiculu **a,** galliculu **à,** se esprema relationi materiali de locu, apoi applicata prin metafora si la espressionea altoru relationi mai ideali, cumu : *modulu, tempulu*, etc. — A. In intellessu locale usulu acestei preposetione e forte restrinsu si redussu la urmatoriele espressioni : a. singura : *a casa, a mana, a fundu, a mente : siedu a casa; nu te scii dá bene a fundu; am a mana tote câte mi suntu de lipsa spre a scrie; luati a mente; ve adduceti sau nu ve adduceti a mente?* — b. In unire cu prep. *de* in espressionile : *de a casa, de a drept'a, de a stang'a : venimu de a casa; cu Jesu crucifissera doi lotri, unulu de a drept'a, altulu de a stang'a; sunt Români si de a drept'a si de a stang'a Dunarii.* — Pretotendenea aiurea, in intellessu locale, se pune *la* sau *in* in locu de *a;* chiaru in unele d'in pucinele espressioni de susu, prep. *a* a perdutu mai multu sau mai pucinu intellessulu originariu de locu, luandu altulu mai ideale, si lassandu totu prepositioniloru *la* si *in* insemnarea materiale de locu. Asiá es-

www.dacoromanica.ro

pressionile : 1. *am a mana unu omu,* 2. *am la mana unu omu,* 3. *am in mana unu omu,* au fia-care unu intellessu differitu si bene destinctu. Cea d'antâiu insemna numai co am *la indemana, la desposetionea mea* omulu, si me potu servî cu densulu, vericandu voiu vré, fora inse se dé neci de cumu a intellege co omulu s'ar atlá in addeveru in man'a mea; d'in contra cele alte doue dau se intellega co tinu mai multu sau mai pucinu omulu in man'a mea, si co potu, vericandu voiu vré, se i facu reu, se mi resbunu de densulu, cu acesta differentia, co espressionea : *am la mana,* este mai pucinu energica de câtu *am in mana,* de ore ce prin antâi'a nu se da a se intellege co tinu omulu meu asiá de bene, in câtu se nu mi pota scapá, cumu se intellege d'in a dona. Totu asiá differu cu totulu in intellesu espressionile : 1. *am a mana una carte,* 2. *am in mana una carte;* de ore ce prin antâi'a nu se intellege co tinu cartea cu man'a mea, cumu se intellege d'in a dou'a. De assemenea, dicundu : *a se dá a fundu,* sau *a se duce a fundu,* intellegemu cu totulu altu ceva de câtu dicundu : *a se duce la fundu,* sau *a se duce in fundu.* Chiaru in espressionile : *a casa, de a casa,* de si prep. *a* pare a fi pastratu mai bene intellessulu locale, totusi acestu intellessu este forte intunerecatu, asiá in câtu prepositionea formedia cu subst. *casa* mai multu una locutione adverbiale corresponditoria in intellessu cu : *la mene, la noi,* sau cu galliculu **chez moi, chez nous :** *venimu de a casa*=**nous venons de chez nous,** *me ducu a casa*=**je m'en vais chez moi.** Astu-felu déro in espressionile : *a casa, de a casa,* prep. *a* espreme mai multu una relatione de possessione; si de acea-a, candu numitele espressioni lassa indointia asupr'a personei possessoria, sau punemu pre lônga densele si vorbele, ce espremu accuratu person'a, insocite de prep. *la : a casa, la voi; de a casa, de la frate-meu;* sau numai cu vorbele, ce espremu person'a possessoria, insocite de prep. *la,* arretàmu amendoue relationile, cea de possessione cá si cea de locu : *astadi prandimu la noi, mane la voi, poimane la veru-meu Antoniu;* de la *noi la voi nu este asiá departe.*—B. Mai multu de câtu in intellessu locale prep. *a* se iea in alte multe si variate intellessuri mai ideali; si a nume espreme : 1. Modulu, intru unu numeru de casuri marginitu, cumu : a. la câteva vorbe ce espremu semtirile esterne sau amblete : *vasulu acestu-a suna a spartu, a dogitu, a crepatu; ce spuni tu, nu pute a nasu de omu; ve miróse gur'a a cepa, a usturoiu, a cunisiore; mirose a friptura; nu amblati a lene; nu calci a popa, a omu de omenía.* — b. In unire cu prep. *de,* la verbe, ce espremu jocure sau amblete : *copiii se joca de a porc'a, de a petreculu, de a mincea, de a popiculu, de a bab'a orb'a, de a mam'a gai'a; pruncii mergu de a busiele; de a inderetulu* sau *de a inderetele nu potemu amblá bene; inimicii mergu de a dreptulu asupr'a capitalei; appucàmu callea de a curmedisiulu.*— c. In locutionea : *a buna sema,* la verbele : *scire, conoscere, credere, fire,* cumu : *sciu a buna sema, credemu a buna sema, asiá e a buna sema, nu e asiá a buna sema, ve insellati a buna sema.* — Déro camu in acellu-asi intellessu se dice mai multu : *de buna sema.*—d. In espressionea : *a buna,* cu verbulu *fire* luatu cu negatione : *nu ti e a buna, nu ve e a buna, nu ve a fostu a buna.* — e. Cu verbele *semenare* si *tragere,* in espressioni cá : *tragi totu a calicu, a calicía, a seracu, a seracía, a ce semena vorb'a ta? a ce semena portarea vostra? astu copillu semena a mortu; asta copilla nu semena a morta; semenati a addeverati smentiti.*—Candu dicemu co *unu omu semena a nebunu,* nu intellegemu totu ce amu intellege, candu amu dice : *unu omu semena cu nebunulu;* in casulu d'antâiu nu este vorb'a neci de una assemenare reale, ci numai paruta, neci de una assemenare materiale sau corporale, ci numai de un'a ideale, de portare, de modu de lucrare, care si adduce cu modulu de portare allu unui nebunu orecare; in casulu allu doilea inse este vorb'a de una assemanare, fia materiale, fia ideale, cu unu nebunu anumitu si bene conoscutu. — 2. Tem-

www.dacoromanica.ro

pulu, in pucine espressioni, ca urmatoriele: a. singura ;*a desu*, sau *a dese*, sau *a dese ori*, *a rare ori*, *a pururea*. — b. In unire cu *de*: *de a pururea*, *de a una*, *totu de a una*. — C. Déro usulu cellu mai intensu allu prep. *a* este in espressioni de relationi si mai ideali cà celle precedenti, si a nume se pune inaintea infinitivului scurtatu, cá se arrete: 1. Obiectulu completivu: — a. cellu îndirectu la verbe sau adiective ce insemna *indemnare*, *deprendere*, *aptitudine*, *adoperatione*, etc., cari in alte limbe romanice se construescu de assemenea cu infinitivulu precessu de prep. *a*, éro in latin'a cu gerundiulu precessu de prep. *ad*, sau cu conjunctivulu: *angerulu tutelariu indemna pre omu a face bene*; *diavolulu impinge pre omeni a lucrá reu*; *capitanulu provoca pre inimicu a incepe lupt'a*; *Romanii constringu pre Galli a se trage in apoi*; *nu su deprensu a scrie iute si bene*; *nevoiti-ve d'in totu sufletulu a invetiá*; *copillulu acestu-a e nascutu a devení omu mare*; *toti crau parati a intrá in lupta*; *nu esci applecatu a fi amicu cu mene*: *fora voi'a mea me adduci a ti spune vorbe neplacute*; *sant'a nostra religione ne indetoredia a face bene si celloru ce ne face reu*. — b. Obiectulu derectu sau reale: — α. la verbele ce insemna *voientia* sau *dorentia*, cari in alte limbe romanice se construescu sau numai cu infinitivu sau cu infinitivu precessu de *a* ori *de*, éro in latin'a cu infinitivu ori conjutincvu: *dorescu tare a te vedé*; *de acea te rogu a trece astadi pre la noi*; *cugetam a trece insumi pre la voi*; *déro d'in causa marei melle nepotentie am decisu a stà inca in casa*; *nu vreu a ti face reu*, *déro si tu nu cautá in totu modulu a me supperá*. — 6. La locutioni verbali formate cu substantive derivate d'in verbe de acea-si insemnare sau de insemnare analoga cu celle de susu, si unite cu verbulu *fire* sau *avere*: *mare doru avemu a te vedé*; *nu avemu in cugetu a essí astadi d'in casa*; *câta sete aveti a versá sangele nostru!* *mare dorentia ai a mi face reu!* *mi e gretia si a spune ce ai facutu*.—De ací prin ellipsea substantivului: γ. la verbulu *avere*, cá se esprema ide'a de fiitoriu unita cu ide'a de resolutione sau si necessitate: *am a plecá la munte*; *avemu a ne luptá cu multe greutati*; *aveam a scrie si a respunde la scrissorile mai multoru amici*; *ce are a face un'a cu alt'a?* — δ. La verbulu *fire* sau *venire*, ca se esprema dorenti'a: *mi e a mancá*; *ti e a dormì*; *nu mi e a bee*, *ci mai multu a me culcá*; *de bucuría mi vine a te luá in bracie si a te sarutá*; *de uritu ne vine a ne spendiurá si a ne scapá de tote amarurele vietiei*; *mi vine a luá lumea in capu*.—2. Subiectu la verbele unipersonali: *nu se cade a luá panea fililoru si a ua aruncá caniloru*; *nu se cuvine a vorbí si verdi si uscate*; *cauta a ne plecá capulu inaintea necessitatei*; *greu ti vene a te vedé calumniatu de cei ce i credeai buni amici*; *mare nedereptate e a rapí de la unii*, *ca se dai altoru-a*; *nu siede bene unui june a se arretá presumtiosu*.—Mai in tote casurele peno ací enumerate, in locu de infinitivu precessu de *a*, se pote pune si conjunctivu: *ne indemna se facemu reu*; *dorescu se te vediu*; *am se plecu la munte*; *mi e gretia se ti spunu ce ai facutu*; *nu siede bene unui june se se arrete presumtiosu*. — Constructionea cu conjunctivu in aceste casuri, casí in celle mai josu enumerate, se aude aprope esclusivu in gur'a poporului, care forte raru face usu de infinitivu; si este de preferitu, cumu se vede d'in essemple, de câte ori ca subiectu la infinitivu nu se pote dá subiectulu sau obiectulu verbului de care spendiura infinitivulu, si mai allessu candu d'in constructionea cu infinitivu ar nasce indoientia asupr'a subiectului acestuia. — 3. Predicatu, la verbulu *fire* si *parere*, cumu sí la altele de insemnare analoga: *pentru unu omu addeveratu a trai este a cugetá*; *a morí nu e a perí*; *a vorbí nu va se dica a spune vorbe desierte de intellessu*; *a scrie insemnedia a traduce prin semne sunetele vorbirei*; *sorele pare a se miscá de la resaritu sore appusu*; *pareti a nu intellege ce vi se spune*. — Verbulu *parere* se construe in acea-asi insemnare si cu una propoetione, allu carei verbu stà

www.dacoromanica.ro

la modu finitu si se lega de propos. principale prin conjunctionea *co : pare co nu intellegeti ce se spune.* — D, Pusa totu inaintea infinitiveloru trunchiate, in unire cu prepositionile *spre, pentru, fora, de*, prep. *a* espreme : 1. Cu *spre*, (si mai raru si totu de una data pote mai pucinu bene cu *pentru*), scopulu : *am venitu in adensu spre a te vedé ; câte relle facemu spre a capetá unu bene imaginariu ! anevoia se unescu omenii spre a face bene, déro forte usioru se intellegu spre a face reu ; pentru a ne inaltiá se cade a ne umilí.*—In acea-asi insemnare se pune inse si conjunctivulu cu *se, cá se, pentru cá se : am venitu se te vedu, cá se te vedu, pentru cá se te vedu.*—2. Cu *fora*, despartire sau negatione : *nu vorbí fora a cugetá mai antâiu ce ai a spune ; a mancá pesce fora a bee vinu nu e sanetosu ; fii modestu fora a te nemici.*—In acea-asi insemnare sta si conjunctivulu : *fii modestu fora se te nimicesci.*— 3. Cu *de :* a. Attributu dupo substantive : *dorenti'a de a invetiá este de lauda ; tempulu de a semená a trecutu ; fric'a de a ve bate ve facù a luá fug'a ; omulu are de la natura poterea de a vorbí si de a cugetá.*—b. Obiectulu dupo verbe ce insemna despartire, departare, incetare, etc. : *desvetia-te de a vorbí fora a cugetá : feriti-ve de a calumniá ; incetati de a mi impuiá urechile cu flecariele vostre ; abstineti-ve de a mancá fientie insuffletite.* — Relationea attributiva a unui substantivu cu altu sustantivu se espreme cu prep. *a* singura forte raru, si a nume numai candu substantivulu attributu este precessu de una vorba ce espreme numeru sau cantitate, cumu : *vitele a patru sate, averea a cinci familie, spus'a a câtiva betrani, domnu a multe turme de oi, domnu a tota terr'a romanesca.* — Afora de assemeni casuri prep. *a* nu espreme si nu pote espreme relationea attributiva, a carei espressione generale si regulata este sau prep. *de*, cá in celle alte limbe romanice, sau casulu genitivu, cá in latin'a ; si prin urmare reu si fora calle considera unii grammatici prep. *a* ca totu de un'a necessaria inaintea genitivului attributivu. De una parte mentea sanetosa ne spune a priori co doue espressioni, adeco si preposetionea si terminationea genitivului, pentru una sengura relatione, sunt de prisosu ; de alta parte limb'a insasi, cumu se vorbesce si se scrie, ne arreta co nu se dice : *callulu a vecinului, boii a fratiloru, furc'a a soru-mei, vacele a metusiei*, etc., ci curatu si simplu : *callulu vecinului, boii fratiloru, furc'a soru-mei, vacele metusiei.* Errorea a provenitu parte d'in celle câteva casuri, in cari s'a arretatu co prep. *a* espreme relationea attributiva, parte si mai allessu d'in impregiurarea, co de câte ori substantivulu in genitivu, ca attributu, nu vine nemediatu dupo substantivulu ce determina, se repetesce inaintea substantivului attributu articlulu, care in forma feminina este *a*, cumu : *frundi'a verde a prunului, faci'a cea albastría a cerului, fruntea lata a boului.* Co in assemeni locutioni *a* este in addeveru articlu sau pronume, éro nu prep. *a*, se vede atâtu d'in usulu correctu allu limbei proprie, care face se variedie vorb'a in numeru si genu dupo substantivulu, la care se refere, cumu : *boulu fratelui si allu vecinului, cod'a vulpei si a lupului, boii veciniloru si ai fratiloru, codele vulpiloru si alle lupiloru ;* câtu si d'in analogi'a altoru limbe romanice, cumu cea francesa : **le bœuf du frère et celui du voisin.** Parte inse d'in Macedoromani espremu de ordinariu prin prep. *a* pusa inaintea unui substantivu, carui dau si flessionea genitivului, nu numai relationea attributiva, ci si cea obiectiva personale, care la cei alti Români se espreme parte prin dativu, cá in latin'a, parte, déro mai raru, prin prep. *la*, cá si in alte limbe romanice, cumu : *leulu disse a asinului ; vulpea assì sborì a gallinelor.* — Déro si acésta constructione nu se pote justificá neci prin ratione, neci prin usulu generale allu limbei, cumu se justifica usulu preposetionei *a* inaintea infinitivului trunchiatu pusu in discursu cá subiectu, obiectu directu, predicatu, relationi cari tote se espremu atâtu in latin'a, câtu si in alte limbe romanice, mai multu prin infinitivu neprecessu de neci una prepo-

www.dacoromanica.ro

setione. In limb'a româna d'in contra infinitivulu trunchiatu ca subiectu si predicatu nu sta neci una data fora prep. *a*, éro cá obiectu directu sta fora acesta particula numai dupo verbele : —1. *potere* si *scire*, cumu : *potu amblá, poti siedé, nu poteti face nemica, pote vení;* — 2. *voire* cá aussiliariu pentru formarea fiitorului, cumu : *voiu amblá, vei siedé, veti face, voru vení;* inse candu *voire* nu se iea ca vorba formale, ci espreme conceptulu de a voí, atunci cere si ellu dupo sene infinitivulu precessu de *a*, cumu : *voiu a amblá;*—3. dupo *avere :* a. luatu cá verbu formale pentru formarea optativului sau condictionariulni, cumu : *am face, ai amblá;*—b. candu dupo *avere* vine nn'a d'in vorbele interrogative : *nu avemu ce mancá, nu am de unde scote atâti bani, avemu ce bee si mancá, nu ai unde te duce.* De assemenea, de si preposetionile *de, spre*, sau *pentru, fora*, espremu sengure relationile de attributu, de scopu, de despartire, totusi infinitivulu trunchiatu nu sta in discursu numai cu aceste preposetioni, fora a fi totu de una data precessu si de prep. *a*, pre candu, pentru acelle-asi relationi, in alte limbe romanice, stau inaintea infinitivului numai prepositionile corresponditorie cu alle nostre *de, fora, pentru*, de essemplu in cea gallica : *spre a face* sau *pentru a face* = **pour faire**, *fora a face* = **sans faire**, *dorenti'a de a te vedé* = **le désir de te voir.** Deci de si d'in comparatea cu alte limbe romanice ar paré co prep. *a* d'inaintea infinitivului trunchiatu pusu in relatione de subiectu, obiectu reale, predicatu, scopu, attributu, separatione, n'ar espreme prin ea insasi aceste relationi, si co prin urmare ar fi de prisosu, usulu inse generale allu limbei proprie cere acesta particula; si fenomenulu si afla esplecarea sa rationale in impregiurarea, co form'a infinitivului trunchiatu s'ar confunde usioru cu forme de alle modului finitu : asiá *cantá, jocá, purtá*, etc., sunt nu numai infinitive, ci si neperfecte alle índicativului ; *audí, patí, sufferí*, etc. sunt nu numai infinitive, ci si perfecte alle indicativului : *face, duce, merge*, etc. sunt nu numai infinitive, ci si presenti de la indicativu. De acea-a chiaru candu citàmu infinitivele trunchiate absolute si fora a le pune in neci una relatione cu alte vorbe, cauta se le prepunemu *a : a cautá, a tacé, a face, a perí*, etc., precumu si in limb'a anglica infinitivulu de ordinariu e precessu de prep. *to.* Totu pentru acestu cuventu si infinitivulu netrunchiatu, care in regula este substantivu, inca sta in discursu de assemenea precessu de prep. *a.* cumu se vede d'in cartile mai vechie : *marea dorentia a Domnului de a facere venatore ; strabunii nostri vreau mai bene a facere de câtu a scriere fapte laudate.*— II. Prep. *a* are unu usu forte intensu si in composetionea vorbeloru. Dupo decisionea Societatei academice române de a urmá, in respectulu ortografiei compuseloru, norm'a limbei latine, prep. *a* in composetione, pentru form'a ei, este suppusa la urmatoriele regule : 1. la vorbele ce incepu cu vocale pastredia form'a originaria *ad* in deplena intregime : *adunare, adumbrare, adapare, adaptare*, etc.—2) la vorbele ce incepu cu un'a d'in consonele *c, g, t, d, s, p, f, l, r, n*, litter'a finale *d* a preposetionei se assemila cu consonantea initiale a vorbei ce intra in compunere : *accumulare, agglomerare, attragere, adducere, assemenare, appropiare, affundare, allunecare, arrogare, annotare*, etc.—3. la vorbele ce incepu cu un'a din consonele *b, j, m, v*, conson'a finale *d* a preposetionei sau se pastredia ca in vorbele mai de currendu intrate in usulu limbei : *administrare, adjudecare, advenire, admonire* etc., sau se elide, ca in vorbele mai vechie : *ajutare, aventare, amanare, ajungere, amortire*, etc.; sau cu *m* se si assemila : *ammertire.* — Un'a d'in formele antice alle preposetionei *ad* este si *ar*, care inca se afla la câteva compuse, cumu : *armesariu, arbitru.* — Insemnarile, ce preposetionea *ad* adauge vorbeloru, cu cari intra in composetione sunt forte variate si adesea delicate si grele de esplicatu. In intellessulu ei originariu si cellu mai desu, acesta particea espreme directiunea unei miscari cotra unu obiectu, appropiarea de a-

www.dacoromanica.ro

cellu obiectu : *satelitii addusera pre inculpatu inaintea judecatoriului; accessulu la cetate erá anevoiosu;*—si de ací 2. starea de appropiare, prossimitatea : *assistere, assiedere, assiduu.* — D'in fiacare d'in aceste doue insemnari generali decurru multime de alte mai speciali si a nume d'in antâi'a : a. directionea determinata in susu : *ascendere, ascensione,* contrarie prin intellessu vorbeloru *descendere, descensione; a se aventá,* in un'a d'in insemnarile selle, va se dica a si face ventu, a si luá sboru in susu; — b. directione determinata inderetu, spre caus'a sau subiectulu miscarei : *magnetulu attrage ferrulu; pentru addeverulu spusceloru nostre attestàmu pre toti dieii; in lipsa de fili ai nostri adoptàmu pre ai altoru-a; d'in doue allegeti-ve un'a; nu ti arrogà ce nu ti se cuvine;* — c. inceputu de actione : *addormire;* d. pornire, mare dorentia, passione : *aspirare, affectare, appetitu;* e. scopu : *assemenare, adjudecare;* f. favore : *acclamare,* sau defavore : *assaltu, accusare, attentare, adversariu.* — D'in a dou'a insemnare generale decurru insemnarile speciali de : — a. adaugere : *accessione, accumulare, annumerare, ascriere, aggregatu;* b. intetire a actionei : *accuratu, affluire, affirmare;* —c. transformarea actionei d'in netransitiva in transitiva : *assemenare, addormire;* — *d.* transformare a unui sustantivu sau a unui adiectivu in verbu : *affenare, assecurare, ammutire, ammortire, allungare, allaturare;*— e. conformitate sau unire : *accordare, accomodare, adoptare, assonare, assensu;* — f. occasione sau causa : *arridemu celloru ce ridu.* — In unele vorbe compuse particul'a *ad* este de prisosu, cumu la Macedoromani in celle mai multe vorbe ce incepu, cá simple, cu unu *l* sau *r,* cumu : *allepire, allaudare, arrapire, arrupere,* si chiaru *arromânu* in locu de simplele : *lepire, laudare, rapire, rupere, românu.* — Intellessulu in parte a fiacarei vorbe compusa cu *ad,* cá si cu vericare alta particula, este cu atâtu mai delicatu si mai greu de coprensu, cu câtu un'a si acea-asi vorba compusa pote avé doue sau mai multe, ba chiaru si tote semnificationile mai susu descrisse, si inca in unele casuri un'a si acea-asi vorba are de una data mai multe d'in aceste insemnari : asia *addormire* insemna nu numai a incepe a dormí, ci sí a face pre altulu a dormí; asiá *assiduu* insemna de una data nu numai acellu-a care siede lônga cineva sau ceva, ci si care siede lônga cineva sau ceva cu unu scopu annumitu, si care da tota luarea a mente, si pune tote poterile la acellu cineva sau ceva.

† AB, prep. care, in limb'a nostra nu mai este in usu, separata, déro in compuse are una parte forte insemnata. In respectulu formei : 1. la vorbele ce incepu cu vocale se pune asiá cumu s'a scrissu mai susu : *aberrare, abolire;* — 2. totu asiá si la vorbele ce incepu cu consonantile *b, d, g, l, r, n, s, j,* cumu : *abbatere, abdicare, abrogare, abnormu, abjurare, absorbire;* — 3. la vorbele ce incepu cu *t* si *c,* prep. *ab* admitte unu *s* si devine *abs : abstragere, abstinere, abscedere;* — 4. inaintea vorboloru ce incepu cu unu *p, abs* perde *b* si devine *as : asportare;* asiá se intempla si la vorbele mai vechie ce incepu cu unu *c : ascundere;* si unii chiaru si in vorbele mai noue scotu pre *b* d'in *ab* pretotendenea, unde vine inainte de unu *s : astragere, asorbire ;* — 5. inaintea vorboloru ce incepu cu *v, m,* particul'a *ab* perde *b : aversione.* — Insemnarea originaria a acestei particule este peno la unu puntu acea-asi cu a prepositienoi *de* sau *de la,* insemnare oppusa cellei espresse prin *ad;* si de acea-a si in composetione, in intellessu primitivu si cellu mai desu, particul'a *ab* espreme: 1. departarea de la unu obiectu : *abbatere; abducere,* oppusu la *adducere; asportare,* oppusu la *apportare; abscedere,* oppusu la *accedere.* — Din acesta insemnare originaria si generale essu multe altele derivate si speciali : 1. a. departare cu directiune determinata de susu in diosu : *abiectare,* si de ací figuratu. — b. avilire, prostire : *abiectu, abiectiune;* — 2. departare de lini'a derepta, in intellessu materiale, cumu si in intellessu morale : *aberrare,*

www.dacoromanica.ro

abusare; — 3. negatione: *abnormu*; — 4. stricare, derimare, nemicire : *abradere, abrupere, abrogare, absorbire.*

* ABACU, s, m., plur. *abacc*, f., **abacus** (ἄβαξ), tabla : 1. de scrissu, — 2. de facutu figure, gaphrice, — 3. de facutu calculu, — 4. de numere, — 5. de jocatu (rege, domna, cube), — 6. de pusu vase sau de alle mancarii **(buffet)**, — 7. in architectura, — a. placa cadrata de brondiu, cristallu sau alte materie, ce se punea in muri sau in usie; — b. tablitia de pe capetellulu unei columne.

ABBA, s. m. **abba,** (in scriptura cu form'a grecesca : *avva)*, vorba syriaca, care insemna *parente, tata*, si d'in care deriva urmatori'a vorba.

* ABBATE, s. m., **abbas-tis,** mai marele unei communitate religióse de barbati in baseric'a romano-catolica.

ABBATERE, *abbatu, abbatui, abbatutu*, v. tr. si intr., **(ab-batuere), deflectere.** — 1. Ca activu : *a abbate unu riu d'in albi'a sa; a abbate unu carru d'in drumu*; — de ací in intellessu morale : *a abbate unu omu d'in callca benelui si a addeverului*; — cu ellipsea obiectului reale : *abbateti d'in drumu, co noi nu abbatemu.*—Ca reflessivu : *nu ne vomu abbate neci una data de la detori'a nostra; nu te abbate de la addeveru; v'ati abbatutu d'in callea benelui;—mai multe vorbe se abbatu de la regul'a pusa;—abbatetive, deca poteti, pre la mene; betivulu se abbate pre la tote ospetariele d'in calle; candu vorbesci, nu te abbate de la subiectulu asupr'a carui curre vorb'a; spune mi una data ce vrei, fora a te totu abbate in drept'a si in stang'a.*— 2. Ca netransitivu se dice de dorentie, cugete si resolutioni subitane si capritiose : *Ce ti a abbatutu se pleci? ti a abbatutu se te insori si mai multe nu; multu te tine, candu ti abbate?* — D'in essemplele citate se vede co insemnarea prepositionei *ab* este asiá de predomnitoria in acestu verbu, in câtu insemnarea propria a acestui-a s'a intunecatu cu totulu si a adjunsu se esprema numai actionea in genere, se traduca numai intellessulu de *departare* allu particulei in verbu.

ABBATERE, s. f. **deflexio,** are mai tote insemnarile verbului de susu : *abbaterea unui riu d'in albi'a sa; abbaterea de la addeveru, d'in callea benelui; mai multe abbateri de la regul'a generale; abbaterile de la legea lui Dumnedieu sunt peccate; abbaterile unui deregutoriu de la detoriele selle tragu dupo sene destituirea; abbaterile unui cetatianu de la legile terrei selle se punescu cu amende sau inchisore.*

* ABBATESSA, s, f., **abbatissa,** mai marea unei communitate religióse de femine in baseric'a romano-catolica.

* ABBATIA, s. f., **abbatia,** 1. demnitatea de abbate sau de abbatessa; 2. cenobiu, monasteriu, communitate religiosa de monachi sau monache in baseric'a romano-catolica.

* ABBATIALE, adj. **abbatialis,** 1. care se tine sau se attenge de unu abbate sau abbatessa, — 2. care se tine sau se attenge de abbatia.

ABBATUTORE, s. f., **deversorium,** vorba pucinu usitata in locu de *ospetaria, popina, vadu.* (Vedi aceste vorbe).

ABBATUTU, part. pass. d'in abbatere, **deflexus,** are celle mai multe d'in insemnarile acestui verbu : *riuri abbatute d'in firesc'a loru albia; deregutori abbatuti d'in alle loru detorie.*

* ABBREVIARE, *abbreviediu*, v. a, **abbreviare,** a prescurtá opere scrisse.

* ABBREVIATIONE, s. t., **abbreviatio,** prescurtare de opere scrisse.

* ABBREVIATORIU-*tória*, adj. s., **abbreviator,** cellu ce prescurtedia opere scrisse mai lunge.

* ABBREVIATU, part. **abbreviatus,** prescurtatu, fiendu vorb'a mai allessu si in speciale de opere scrisse mai lunge.

* ABBREVIATURA, s. f., **abbreviatio,** 1. unu opu scrissu prescurtatu, 2. vorba scrissa pre scurtu, adeco nu cu tote litterele.

* ABDICARE, v., **abdicare,** se dice in speciale despre regi, domni, etc., a declará solemne si formale co se lapeda de deregutori'a loru, co renuntia la derepturele si prerogativele ce le da posetionea loru : *Domnulu a abdicatu domni'a* sau *d'in domnia*, sau absolutu : *a abdicatu.* — Vorb'a inse compusa d'in *ab* si

www.dacoromanica.ro

dicare, alta forma a lui *dicere*, cu insemnare mai potente, adeco a dice tare, a dice in gur'a mare, a declará lamuritu, dupo tote formele, pote espreme in genere : a dice nu in gur'a mare, a se lapedá formale, a respinge d'in tote poterile, a arruncá : *cumplitulu tiranu abdicasse vorce sentimentu de omenía.* — Reu apoi si fora calle se intóna penultim'a acestui cuventu la formele de trei syllabe : *abdícu, abdíci, abdíca*, etc., in locu de a se intoná la antepenultima : *ábdicu, ábdici, ábdica*, etc., cumu cere, pre de una parte, analogi'a cu limb'a latina, éro pre de alt'a, necessitatea de a destinge aceste forme de celle cu acellasi sunetu d'in *abdicere*.

*ABDICATIONE, s. f., **abdicatio**, actionea de a abdicá.

*ABDICERE *abdissi* si *abdissei*, *abdissu* si *abdictu*, v. **abdicere**, a dice contra de ce dice, vré sau cere altulu, a negá sau recusá.

*ABDOMINALE, adj., **abdominalis**, care se tine sau se attinge de abdomine.

*ABDOMINE, s. m., **abdomen**, partea de giosu a pantecelui.

*ABDUCERE, *abdussi* si *abdissei*, *abdussu* si *abductu*, v. tr., **abducere**; a duce departe, a departá prin violentia sau ammagiri de acollo, unde ceneva sau ceva este de regula sau se cade se fia : *Democritu si scosse ochii, pentru ca vederea lucruriloru esterne se nu lu pota abduce de la cugetare si meditare.*

*ABDUCTIONE, s. f., *abductio*; A. in genere : 1. actionea de a abduce, 2. cu insemnare concreta : locu de retragere, infundatura, senguritate. B. De ací in speciale : 1. ca terminu de anatomía : a. essirea unei parte a corpului d'in planulu sau lini'a perpendicularia ce se imagina co este trassa de susu in giosu si in directionea de inainte in apoi prin mediloculu corpului intregu sau allu unuia d'in membrele lui. — b. fractura transversale a unui ossu cu smentirea lui d'in locu.—2, Ca terminu de filosofía : a. specia de syllogismu, in care terminulu maiore se coprende in cellu mediu, éro acestu-a nu este strinsu legatu de cellu minore. b. eliminarea d'in unu rationamentu a proposetioniloru, cari devinu superflue pentru demonstrare.— 3. Ca terminu de tactica militaria : a. punerea in urma a certoru serie de militari, spre a strimtá fruntea armatei, candu acésta-a d'in caus'a obstacleloru nu pote inaintá sau operá in plenulu seu.— b. posetionea partei de armata commandata a remané in urma.

*ABDUCTORIU, *toria*, s. adj., care abduce; si de ací, in speciale, ca terminu de anatomía : *muschi abductori*, cei cari au functionea de a departá partile corpului, ce ei punu in miscare, de planulu verticale ce se imagina ca trassu de susu in giosu si de inainte in apoi prin mediloculu corpului intregu sau a unuia d'in membrele lui.

ABECE, vorba formata d'in numele celloru d'antâiu trei littere alle alfabetulni, spre a numí alfabetulu intregu : *nu ai invetiatu inca abece.*

*ABECEDARIU, s. m., pl. e, (**abecedarium**),— 1. totulu littereloru sau alfabetulu;— 2. carte, care coprende alfabetulu si antâiele elemente alle lecturei.

*ABERRARE, v. intr., **aberrare**, a se departá de callea sau lini'a de urmatu, a ratecí, in intellessu atâtu materiale, câtu si intellectuale.

* ABERRATIONE, s. f., **aberratio**, actionea de a aberrá : *aberrationile mentei,—aberrationile planetei.*

ABIA, (**a-vix-a**), adv., **vix, ægre** : *abiá potu stá pre petiore; abiá se misca; abiá s'a culcatu si a addormitu; abiá se pote crede ce spuni tu; abiá intrassem la densulu, candu lu vediui sarindu assupra'mi; abiá resarisse sorele candu plecà la campu.*—In unire cu *de* : *de abiá se misca; de abiá mai suflá; de abiá m'am culcatu, si vreti se me scollu; de abiá am mancatu, si mi impuni se m'appucu de lucru; dupo multe rogationi de abiá a vrutu a mi imprumutá unu leu, care de abiá mi va adjunge pentru pane; de abiá, de abiá se scollà.*

†† ABIECERE, v., **abjicere**, compusu din **ab**, care in acésta vorba, pre lôuga insemnarea de *departare*, unesce sì ide'a de directione de susu in giosu, si d'in **jacere**,=arruncare, insemnedia proprie :

www.dacoromanica.ro

a arruncá giosu cu despretiu, si da nascere la urmatoriele.

* ABIECTARE, v. freq. **abjicere**, a arrunicá de la sene, a lapedá; si de ací : a avilí, a ingiosí.

* ABIECTIONE, s. f., **abjectio**, actionea de a arruncá giosu, de a face abiectu; si de ací: 2. starea unei persone sau unui lucru abiectu.

* ABIECTU, *a*, adj. **abjectus**, proprie participiu passivu de la *abiecere*, insemna : arrunc atu giosu cu despretiu, si de ací : 1. vile, bassu de caracteriu, despretiuitu, fora demnitate; 2. cadiutu, umilitu, desperatu.

* ABIETE, s. m., **abies-tis**, arbore de famili'a conifereloru. care are multa assemenare cu pinulu, bradu.

* ABIETINU, *a*, adj., **abietinus**, de bradu.

* ABILE, adj. **habilis**, d'in **habere**=avere, insemnédia proprie : usioru de avutu, de tiuutu, de manuiatu; si de ací : 1. comniodu; 2. bunu pentru ceva, aptu; 3. indemanaticu.

* ABILITARE, v, tr., **habilitare**, a face abile.

* ABILITATE, s. f., **habilitas**, calitatea unui lucru sau unei persone, care este abile.

* ABILITATIONE, s. f., **habilitatio**, actionea de a abilitá.

* ABISSU, vedi *abyssu*.

* ABITABILE, adj., **habitabilis**, care se pote locuí, de locuitu.

* ABITACLU, s. m., pl. -e, **habitaculum**, 1. locuentia in genere. 2. in parte : camera, cabinetu, cuibu, culcusiu.

* ABITARE, v. tr. si intr., **habitare**, a occupá unu locu, a siedé intr'unu locu, a locuí.

* ABITATIONE, s. f., **habitatio**, — 1. actionea de a locuí, 2. locuenti'a insasi.

* ABITATORIU, s. m., **habitator**, cellu ce locuesce, locuitoriu.

ABITATU, *a*, part. din abitare, **habitatus**, locuitu, occupatu.

* ABITU, s. m., pl. -e, **habitus**, vorba formata d'in **habere**=*avere*, insemna proprie *tinutulu, statulu, modulu de a se tiné; de a stá, de a fi;* si de aci : —1. statulu sau constitutionea corpului; —2. portulu, vestimentulu; —3. apparentia : — 4. stare a sufletului, fire, natura, dispositione, appucatura. invetiu.

* ABITUALE, adj., ce se tiue de abitu.

* ABITUARE, v. tr., a face pre cineva se iee unu abitu, unu invetiu, una dispositione.

* ABITUATU, *a*, part. d'iu abituare, cui s'a datu unu abitu : invetiatu, depreusu, dedatu, despusu.

* ABITUDINE, s. f., **habitudo**, statu allu sufletului, invetiu, dispositione, fire, natura.

* ABITUIRE, vedi *abituare*.

* ABITURIENTE, s. m. si f. **(abiturieus)**, cellu ce doresce a trece de la unu locu, si in speciale : de la unu institutu la altulu; cellu ce a terminatu cursurile unui gymnasiu, lyceu, sau alta scola de acellua-si gradu, a depusu essamiuele generale de tote studiele acellei scole, si a capetatu una diploma pentru acésta-a.

* ABJUDECARE, v., **abjudicare**, a luá priu judecata, a prouuntiá co unu ce nu este allu cuiva, si de ací in genere : a luá, a rapí; — a respinge ori-cumu.

* ABJUNCTIONE, s. f., **abjunctio**, actionea de a abjungé.

* ABJUNCTU, *a*, adj., **abjunctus**; a dou'a forma de participiu d'in abjungere: starea sau calitatea unui ce despartitu, desprensu, dejugatu, deslegatu.

* ABJUNGERE, *abjungu, abjunsi* si *abjunsci, abjunsu* si *abjunctu*, v. tr., **abjungere**, a despartí, a desprende, a dejugá.

* ABJURARE, v. tr., **abjurare**, a jurá contra celloru jurate mai inaiute; — a negá cu juramentu, — a jurá strambu, — a se lapedá cu juramentu; — a r spinge cu potere, a se lapedá d'in tota anim'a.

* ABJURATIONE, s. f., **abjuratio**, actionea de a abjurá.

* ABJURATORIU, *-tória*, adj., s. **abjurans, abjurator**, care abjura.

* ARJURATU, *a*, **abjuratus**, participiu d'iu abjurare : *vechiele credentie abjurate.*

* ABLACTARE, v., **ablactare**, a nu mai dá lacte. a intercá.

* ABLACTATIONE, s. f., **ablactatio**, actionea de a ablactá.

www.dacoromanica.ro

* ABLACTATU, **ablactatus**, participiu d'in ablactare,—oppritu de la lacte, intercatu.

* ABLATIONE, s. f., **ablatio**, actionea de a luá, desparti, scadé; — in particulariu, cá terminu de medicina: 1. taiarea unui membru sau organu orc-care allu corpului; 2. scaderea portionei de mancare a unui morbosu.

* ABLATIVU, adj., **ablativus**, care pote lua, care pote scadé; — si de aci in speciale, ca terminu de gramnatica: *casu ablativu*, **casus ablativus**, un'a d'in flessionile, ce latinii dau numeniloru, spre a espreme relationile acestoru-a in discursu, care lipsesce cu totulu d'in limb'a romana; si de acea-a relationile espresse prin acestu casu se arrêta, in limb'a nostra, cu prepositioni cá: *de*, *de la*, *d'in*, *cu*, *prin*, etc. — *Ablativu absolutu*, constructione a limbei latine, formata d'in unu substantivu si unu participiu sau adjectivu puse amendoue in casulu ablativu, prin care se espreme tempulu, modulu, caus'a si alte cercustantie intr'una propositione. In limb'a romána, fiendu co lipsesce ablativulu, fiendu co lipsescu de assemenea celle mai multe forme participiali; constructionea ablativului absolutu se da sau prin propositioni secundarie legate de cea principale cu conjunctioni cá: *fiendu co*, *candu*, *cumu*, etc.; sau prin gerundiu absolutu, care are ore-care analogia cu participiulu absolutu allu limbei latine; sau in fine prin substantive construite cu prepositioni cá: *de la*, *dupo*, *prin*, etc.

* ABLEGARE, v. tr., **ablegare**; in genere, a tramitte de la unu locu la altulu, a departá; si de aci in speciale: a tramitte in numele seu pre cinevá, spre a tractá una facenda; a insarcinâ, a committe, a mandá.

* ABLEGATIONE, s. f., **ablegatio**; actionea de a ablegá.

* ABLEGATU, *a*, **ablegatus**, participiu d'in ablegare: tramissu, espeditu, departatu; si de aci, cá substantivu: representante, deputatu, mandatariu, commissariu.

* ABLUIRE, v. tr., **abluere**, a curatiá prin spellare.

* ABLUTIONE, s. f. **ablutio**, actionea de a ablui, de a curatiá prin spellare; — mai allessu in intellessu religiosu: spellare si curatire cu apa, curatire de peccate.

* ABNEGARE, v., **abnegare**, a dice nu, a negá cu potere si obstinatione; a nemici cu totulu.

* ABNEGATIONE, s. f. **abnegatio**, actionea de a abnegá; si in particulariu: 1. virtute morale, sociale, prin care cinevá, pentru pace si buna armonia, sacrifica drepturi, prerogative, pareri sau credentie alle selle, se néga pre sene cu totulu, se nemicesce orecumu: *fora abnegatione d'in partea celloru chiamati a lucrá pentru benele commune nu se pote adjunge la una invoire* — 2. virtute religiosa, prin care cinevá se despolia de natur'a rea, se desbraca, cumu se dice, de omulu cellu vechiu, cauta se nemicésca in sene tote impulsele carnei si chiaru aspirationile sufletului, cari nu au in vedere divinulu: *abnegationea este antani'a virtute a ascetului*.

* ABNORMU, *a*, adj., **abnormis**, departatu de norma sau regula; fora systema, fora principie.

* ABOLIRE, *abolescu*, v. tr., **abolere**; compusu d'in **oleo**=**(olo)** sau **alo**, nutrescu sau crescu, si d'in **ab** cu insemnare de negatione, acestu verbu espreme in origine si proprie: a impedecá crescerea, a oppri desvoltarea unui lucru, si prin urmare a pune pre calle de descrescere, scadere, perire; si de aci: 1. a desfientiá, a nemici, in genere; 2. in parte: a desfientiá legi, usantie, datine, institutioni, etc.

* ABOLITIONE, s. f., **abolitio**; actionea de a aboli.

* ABOLITIONISMU, s. m., fora plurariu: systema, doctrina, principie alle abolitionistiloru.

* ABOLITIONISTU, s. m., amicu, partisanu allu ideei de abolitionea sclaviei.

* ABOLITORIU, *-tória*, adj. s., **abolens**, **abolitor**, care abolesce.

* ABOLITU, *a*, **abolitus**, participiu d'in abolire.

* ABOMASU, s. m., **(abomasum)**, allu treilea stomacu allu runegatorieloru.

www.dacoromanica.ro

* ABOMINABILE, adj., **abominabilis;** demnu de abominatu.

* ABOMINANDU, *a*, adj., **abominandus;** ce suntemu detori a abominá.

* ABOMINARE, v. tr. **abominari;** compusu d'in **ab** cu insemnarea de departare, si d'in **ominari** cu insemnarea de presagire, augurare, acésta vorba vá se dica proprie: a respinge cá unu semnu reu, a si face, cum se dice, cruce cá de draculu; si de aci: a uri cá cevá care revolta in noi sentimentulu divinului, justului, benelui sau formosului; a incarcá de anatheme, a detestá, a essecrá.

* ABOMINATIONE, s. f., **abominatio,** — 1. actionea de a abominá; — 2. fapta abominabile: *abominationile paganismului.*

* ABOMINATU, *a*, **abominatus,** part. passivu d'in abominare.

* ABONAMENTU, s. m., plur. *-e.*, 1. actionea de a abonâ sau de a se abonâ; 2. pretiulu abonarei.

* ABONARE, v. tr., gallice **abonner,** formatu d'in *bonus*=bunu, cu insemnarea ce are acésta vorba in ispanioulu **abonar,** cumu si in espressionea românesca: *a stá bunu pentru cinevá*, vá se dica proprie: a face bunu sau respunditoriu, a respunde, a assecurá, a incredentiá; si de aci: a oblegá pre cinevá a respunde pretiulu unui lucru. Reflessivu: a se abonâ, a se oblegá a respunde pretiulu defiptu, sau a respunde d'inainte acestu pretiu. Vedi *arbonare.*

* ABONATU, *a*, 1. participiu d'in abonare, 2. substantivu: cellu ce a fostu abonatu sau s'a abonatu la cevá.

* ABORE, *aborire, aborosu*, vedi *abure, aburire, aburosu.*

* ABORIGINI, s. m. pl., **aborigines;** in speciale, celli mai vechi locuitori ai Latiului: si de aci in genere, locuitorii primitivi ai ver-carei terre, in opposetione cu veneticii sau coloniele venite mai tardiu.

* ABORIGINU, *a*, adj., se dice de omeni, animali si plante ce se credu originarie d'in térr'a unde se afla.

†† ABORIRE, v., **aboriri,** compusu d'in **ab** cu insemnare de destructione prematura, si d'in **oriri** cu intellessu de essire, resarire, nascere, insemna: a nasce inainte de tempu, a lapedá; sau intransitivu: a se nasce inainte de tempu; si de aci: a incetá de a trai, a mori, a peri.

* ABORRIRE, *aborru*, v. tr. si intr., **abhorreo,** compusu d'in *ab* cu insemnare de departare unita cu cea de augmentare, si d'in *horrere* cu intellessulu de a se redecá, a se sberli, a se increti (vorbindu de pelle si de peri), cea-a ce e effectu allu fricei sau spaimei, acestu verbu insemna: a uri forte, a fugi cu spaima, a avé mare aversione si grétia, a detestá, a essecrá: *aborru tirani'a, mi e frica de anarchia.*

* ABORTARE, *abortediu*, v., **abortare,** si

* ABORTIRE, *abortescu*, v., **abortire,** a nasce sau a se nasce inainte de tempu; a lapedá, a se sterpí.

* ABORTIU, s. m., **(abortium),** vedi *abortu.*

* ABORTIVU, *a*, adj. **abortivus,** 1. care pote casioná abortu; 2. care abortesce, se sterpesce, lapeda; 3. sterpitu, lapedatu.

* ABORTU, s. m., **abortus,** a dou'a forma de supinu d'in *aborire*, insemna: 1. actionea de a aborti sau abori; 2. unu nascutu inainte de tempu, sterpitura, lapedatura.

* ABRADERE, *abradu, abrasi* si *abrasei, abrasu*, v. tr., **abradere;** a rade parti d'in cevá: a face se scada, se se impucine, prin radere; a sterge, a suppreme, a taliá.

* ABRASIONE, s. f., actione de a abrade; si de aci in speciale: morbu, in care membranele se cosiescu si bellescu in mice fragmente.

* ABRASU, *a*, **abrasus,** participiu d'in abradere.

* ABRODERE, *abrodu, abrosi* si *abrosei, abrosu*, **abrodere;** a perde, a stricá prin rodere.

* ABROGARE, v. tr., **abrogare;** fiendu co *ab* insemna *contra* in acésta vorba compusa, de acea *abrogare* este contrariulu simplului *rogare*=cerere, si prin urmare va se dica: a cere contrariulu de ce s'a cerutu mai inainte; si de aci,

www.dacoromanica.ro

fiendu co *rogare*, intr'una d'in insemnarile speciali, vá se dica : a cere consentimentulu poporului pentru stabilirea unei lege, a propune si infientiá una lege : *abrogare* insemna : 1. in speciale : a desfientiá una lege; 2. in genere : a desfientiá, a nemicí. — *Abrogare* inse differe de *abolire :* 1. pentru co *abrogare* se appleca numai la legi, éro *abolire* si la usantie, datine, etc.; 2. pentru co *abrogarea* nu se pote face de câtu formale si dupo regule, si processe a nume prescrisse prin legi, si numai de cotra celli cari sunt investiti cu poterea suprema a republicei; éro abolirea se pote face oricumu, si chiaru numai prin caderea in desnetudene a unei institutione.

* ABROGATIONE, s. f., **abrogatio,** actionea de a abrogá.

* ABROGATORIU,-*tória*, s. adj., **abrogans, abrogator,** care abroga.

ABROGATU, *a*, **abrogatus,** participiu passivu d'in abrogare : *legea vechia abrogata de una noua.*

* ABROSU,*a*, **abrosus,** participiu passivu d'in abrodere.

* ABROTONITU, adj., **abrotonites,** facutu sau ammestecatu cu abrotonu, se dice mai allessu de vinu.

* ABROTONOIDE, adj., care sémena cu abrotonulu.

* ABROTONU, s. m., **abrotonum** (ἀβρότονον), specia de planta cu odore forte tare si multu usitata in medicina.

* ABRUPERE, *abrupu*, *abrupsi* si *abrupsei*, *abruptu*, v. tr., **abrumpere;** a rupe cu mare violentia unu ce de totulu d'in care firesce face parte; a rupe, a interrupe (vorb'a sau tacerea) de una data, cu violentia si pre neasteptate.

* ABRUPTIONE, s. f., **abruptio,** actionea de a abrupe, — si in particularin, de a vorbí fora transitionile cerute, de a vorbí cu focu si tonu animatu; — modu de fractura a unui ossu.

* ABRUPTU, *a*, **abruptus,** participiu passivu d'in abrupere : ruptu de una data, fora asteptare, si cu violentia; si de ací cá adiectivu : 1. vorbindu de rupi, valli, munti, precipitie : rapedu, dereptu in susu sau in giosu; 2. de vorbe, gesturi : iute, violentu, bruscu, furiosu.

* ABRUPTURA, s. f., **abruptum,** lucru abruptu, abyssu.

* ABRUTIRE, *abrutescu*, v. tr. si intr., gallice **abrutir** (d'in latinesculu **brutus**= brutu, greoniu, forte greu) : a ingreoniá, a ingreuná, a face forte greu si ammortitu, in respectulu miscarei mai allessu; si de ací : 1. in respectulu mentei : a tempí, a reduce pre unu omu la starea animaliloru celloru mai degradate in intellegere, asiá incâtu se si perda cu totulu poterea de cugetare; — 2. in respectulu morale : a degradá pre omu pêno la starea bruteloru, a nemicí in ellu verce sentimentu de demnitate omenesca.

* ABRUTITU, *a*, gallice **abruti,** participiu d'in abrutire.

† ABS, vedi *ab.*

* ABSCEDERE, *abscedu*, *abscessi* si *abscessei*, *abscessu*, v. intr., **abscedere;** a se departá de la unu locu, a se retrage, a incetá, a se duce d'in unu locu in altulu, a desparé; — a se infundá intr'unu locu; — si de ací in speciale, cá terminu de medecina, vorbindu de umori stricate : a se separá (de sange) si a se stringe la unu locu in forma de buba puroiosa.

* ABSCESSIONE, s f., **abscessio,** actionea de a abscede.

* 1. ABSCESSU, *a*, participiu passivu, cu intellessu activu intransitivu, cá si *porcessu*, d'in abscedere.

* 2. ABSCESSU, s, m., **abscessus,** substantivu verbale d'in supinulu lui abscedere : 1. departare, 2. in intellessu concretu : buba, buboin, inflatura formata prin umorile stricate strinse in acea-asi parte a corpului.

* ABSCINDERE, *abscindu*, *abscinsi*, si *abscinsei*, *abscinsu* si *abscissu*, v. tr., **abscindere;** a despartí cu violentia, a rupe, a despicá, a crepá, a spantecá, a taliá.

* ABSCINSU, **abscissus,** part., d'in abscindere.

* ABSCISSA, s. f., proprie participiulu femininu passivu d'in abscindere, luatu cá substantivu prin lassarea pre d'in afora a vorbei *linia*, cá terminu de geometria : parte a assei sau diametrului in cercu, ellipse, parabola, etc.

* ABSCISSIONE, s. f., **abscissio,** 1. in

www.dacoromanica.ro

genere: actionea de a absceinde; 2. in specia, in medecina: taliarea: a. mai allessu a partiloru molli alle corpului, b. taliarea sau stingerea subitana a vocei.

* ABSCISSU, *a*, **absciss**, participiu luatu cá adjectivu d'in abscindere.

* ABSENTARE,-*ediu*, **absentare**, v. intr., formatu d'in *absente*: a fi departe, a nu fi facia, a lipsí.

* ABSENTE, adj. **absens-tis**, proprie participiu d'in **absum**, = sum departe: care nu e de facia, care lipsesce; si de ací: care nu e de locu, care nu essiste.

* ABSENTIA, s. f., **absentia**, neaflare de facia la unu locu, lipsa de la acellu locu.

* ABSIDE si *apside*, s. f., **absis-dis** (ἀψίς), proprie: cevá care lega; si de ací: 1. puntu de conjunctione intre orbitele astreloru; 2. cercu sau arcu do edificiu; 3. partea arcata a basericei unde stau cantatorii; 4. bolta.

* ABSINTHATU, s. m., (gallice **absinthate**), sare in care intra acidu absinthicu.

* ABSINTHIARE, v. a., a ammestecá cu absinthiu.

* ABSINTHIATU, *a*, **absinthiatus**, part. d'in absinthiare.

* ABSINTHICU, adj., (gallice **absinthique**), care provine d'in absinthiu.

* ABSINTHINA, s. f., galice **absinthine**, substanti'a amara a absinthiului.

* ABSINTHITE, s. m., **absinthites**, proprie adiectivu, pre lônga care se subintellege *vinu*: vinu ammestecatu cu absinthiu.

* ABSINTHIU si *apsinthiu*, s. m., **absinthium** (ἀψίνθιον), planta amara, pelinu.

* ABSOLBERE. vedi *absolvere*.

* ABSOLTU, *a*, **absolutus**, antani'a forma de participiu passivu d'in absolvere, (vedi *absolvere*).

* ABSOLUTIONE, s. f., **absolutio**, actione de a absolve.

* ABSOLUTISMU, s. m., fora pl., (gallice **absolutisme**), systema de guvernin, in care monarchulu se crede co are poterea suprema de la D-dieu, si prin acésta-a ellu singuru despune, fora nici una marginire, de republica, legiferandu, cumu i place si essecutandu totu de una data legile; systema opposa constitutionalismului, in care monarchulu are numai poterea de a essecutá legile, şi acésta-a cu preveghiarea nationei prin representantii sei, éro poterea de a legiferá ua imparte cu nationea prin acelli-asi representanti.

* ABSOLUTISTU, s. m., (gallice **absolutiste**), amicu allu systemei de guvernin numita absolutismu.

* ABSOLUTORIU,-*tória* s. adj., **absolvens, absolutor**, care absolve sau pote absolve. —Subs. attestatu de absolverea cursuriloru prescrisse.

* ABSOLUTU, **absolutus**, proprie a dou'a forma de participiu passivu d'in absolvere, luatu cá adiectivu, are nu numai differitele insemnari alle acestui verbu, ci si altele multe derivate d'in acelle-a, si a nume: 1. in intellessu materiale si originariu: pre deplenu desfacutu de ceva, deslegatu, pre deplenu scapatu si liberatu; — 2. in intellesu ideale si morale: a. scapatu pre deplenu de detorie sau oblegationi; — b. cá terminu juridicu: scapatu de accusationi si inculpari; — c. cá terminu de domeniulu religionei: scapatu si iertatu de peccate, deslegatu de anathemate sau juramente; —d. cá terminu de politica: nemarginitu prin neci una lege, fiendu vorb'a de monarchu care domnesce dupo system'a absolutismului; — 3. si de aci in genere: nedependente, nemarginitu, fiendu vorb'a sau de persone sau de lucruri; — de unde apoi: neconditionatu, completu, totale, perfectu; si annumitu se dice: a. in filosofia, in oppositione cu *relativu*, despre Dumnedieu, care singuru este absolutu, pre candu celle-alte fientie sunt tóte relative; sau despre veritati addeverate in totu tempulu si loculu, cum si despre certe idee, asupr'a caroru-a toti filosofii nu se invoiescu, celli mai mai multi inse califica cá absolute ideele de *causa*, *bene* si *formosu*, luate in sene; — b. in grammatica se dicu absolute sau vorbele ce nu stau si nu ceru a se pune in relatione cu altele; sau propositionile, cari nu spendura de altele, ci stau si dau de sene unu intellessu completu; sau participiele,

www.dacoromanica.ro

despre cari vedi vorb'a *ablativu*. —Aceiasi vorba se iea, cá si alte adiective, si in intellesu de substantivu abstractu : *absolutulu si relativulu sunt contrarie intre sene*. Cá atare vorb'a are una parte forte mare in unele systemate de filosofia, fiendu destinata a espreme addeverulu cellu mai inaltu, puntulu de plecare, principiulu fundamentale, fontan'a d'in care intelligenti'a ar poté scote celle alte veritati, basea pre care rationea ar poté redecá edificiulu lumei intellectuali. Asupr'a acestui principiu, filosofii sunt departe de a se intellege; bá inca celli ce vedu in tote ideele omului numai simple sensationi mai multu sau mai pucinu transformate prin actionea cugetarei, neci admittu ide'a de addeveru absolutu, ci reducu tote la fenomene de cercustantia variabili si individuali.

* ABSOLVERE, *absolvu*, *absolsi*, *absolsei* si *absolui*, *absoltu* si *absolutu*, **absolvere**. — Unii dupo analogi'a verbeloru *corbu*, *cerbu*, *ferbu*, etc., in cari, comparate cu latinele **corvus, cervus, ferveo**, etc.. sunetulu *v* dupo *l* s'a transformatu in *b*, admittu si in verbulu *absolvere* formele cu *b* : *absolbu*, *absolbeam*, *absolbere*, etc., cari se potu fora indoientia justificá prin legile fonetice alle limbei; inse nu se potu justificá forme date verbului *absolvere* dupo a patr'a conjugatione : *absolvire*, *absolvitu*, etc., de óre ce limb'a nostra presenta forte pucine essemple pentru acésta-a; si cu atâtu mai pucinu forme de antani'a conjugatione : *absolvare*, *absolvatu*, etc., pentru co nu aflàmu in limba neci unu essemplu de assemenea scambare de conjugatione. — Câtu pentru intellessu, compusu d'in **ab**, care, in acésta vorba, la ide'a de departare unesce si cea de completare, si d'in **solvere** = deslegare, verbulu *absolvere* insemna : a deslegá cu totulu, a desface pre deplenu; si de ací in speciale : 1. a desface detorie in bani, 2. a implení detorie si oblegationi morali, 3. a scapá de inculpari, 4. a deslegá de pecate sau juramente, 5. a completá, deplení, perfectioná, lucrari sau studie.

* ABSONU, *a*, adj., **absonus**, care suna departe sau in neunire cu altu sunetu : 1. despre voce: mentionosu, falsu, descordante; 2. in genere: desunitu, descordu.

ABSORBERE, *absorpsi*, si *absorpsei*, *absorptu*, si *absorbire*, *absorbitu*, v. a., **absorbere**, a sorbi cu totulu, a inghití, a nemecí, a perde.

ABSORBERE, si *absorbire*, s. f., **absorptio**, sorbire completá a unui ce, inghitire, perdere.

ABSORBITORIU, *-tória*, s. adj., **absorbens**, care absorbe.

ABSORBITU, *a*, **absorptus**, antani'a forma de participiu din absorbire. —Pre longa insemnarile date la verbulu absorbire, participiulu acestuia, *absorbitu* se dice si de unu omu cufundatu si perdutu in cugetari. tare preoccupatu de certe idee.

ABSORPTIONE, s. f., **absorptio**, actionea de a absorbi.

ABSORPTU, *a*, **absorptus** a dou'a forma de participiu d'in absorbire, luatu cá ajectivu.

* ABSTEMIU, s. adj. **abstemius**, 1. care se abstine de a bee vinu, 2. care n'a beutu vinu, nebeutu, sobriu.

* ABSTENTIONE, s. f., **(abstentio)**, actionea de a se abstiné.

* ABSTINENTE, adj., **abstinens-tis**, care se abstine; infrenatu, cumpetatu.

* ABSTINENTIA, s. f., **abstinentia** calitatea sau vertutea de a se abstiné.

* ABSTINERE, *abstinu* si *abstiniu* si *abstiu*, *(p. 2. abstini* si *abstii)*, *abstinui*, *abstinutu* si *abstentu*, **abstinere**; a tiné departe, a departá, a infrená; — mai allessu reflessivu : *a se abstiné*, a se departá, a nu face, a fugí, a se infrená, a se ferí de ver-ce, si in particularin de mancare si beutura multa.

* ABSTINUTU, *a*. **abstentus**, part. d'in abstinere.

* ABSTRACTIONE, s. f., **abstractio**; actionea de a abstrage; si de ací in particularin, cá terminu filosoficu : 1. actionea mentei, prin care acésta-a desparte calitatile sau modurile de substantiele loru, si face d'in aceste moduri alle substantiei atâtea fientie nedependenti de a loru substantia : asiá d'in *rotundu* si *rosiu*, moduri, de essemplu, alle substantiei *ceresia*, mentea face, prin ab-

www.dacoromanica.ro

stractione, *rosictia*, *rotundime*, noue fientie sau substantie, cari au essistentia numai in mente insasi; — 2. facultatea mentei de a abstrage, de a face abstractioni. — In plur.: *abstractioni*, se dice de ideele abstracte, adeco de modurile sau calitatile substantieloru despartite de substantie si redicate elle insesi la gradulu de substantie.

* ABSTRACTU, *a*, **abstractus**, a dou'a forma de participiu d'in abstragere, luata cá adiectivu, 1. in intellessu originariu si generale: despartitu cu violentia de cea cu ce erá firesce unitu; departatu cu poterea, smulsu, ruptu; — 2. in intellessu particulariu: a. smulsu de la studiele si occupationile ordinarie; b. concentratu in sene, absorbitu in cugetarile selle asiá incâtu nu mai vede si nu mai ande ce se petrece in giurulu seu; — c. cá terminu filosoficu si grammaticale in opposetione cu *concretu*. se dice de ideele de calitati despartite prin cugetare de substantiele loru si considerate cá fientie in mentea nostra: asiá vorbele *rosictia*, *dulcetia*, *negretia*, *taria*, *marime*, etc., se dicu abstracte cá si ideele ce aceste vorbe espremu; — d. in matematica, de assemenea in opposetione cu *concretu*, se dice de numere curate si neinsocite de speci'a obiecteloru numerate: in *cinci omeni*, de essemplu, numerulu este concretu, éro *cinci* senguru este numeru abstractu; *cantitatile desemnate prin littere sunt si nu potu fi de câtu abstracte*.

* ABSTRAGERE, *abstragu*, *abstrassi* si *abstrassei*, *abstrassu* si *abstractu*, v. tr.; **abstrahere**, a despartí cu violentia unu ce de altu ce, cu care e firesce si strinsu unitu; a deslipí; a smulge, a rupe, terí; — de ací in parte: a. a departá de occupationi si studie favorite; — b. a despartí prin mente, modulu sau calitatea de substantia; a despartí mai multe calitati unite in acea-asi substantia si a le considerá separatu, a analysá; a despartí modurile de substanti'a loru si a face si d'in elle substantie ideali, (vedi *abstractu* si *abstractione*).

* ABSTRASSU, *a*, **abstractus**, antani'a forma de part. d'in abstragere.

* ABSURDITATE, s. f., **absurditas**; calitate de *absurdu*.

* ABSTRUDERE, *abstrusi* si *abstrusei*, *abstrusu*, v. tr., **abstrudere**, a bagá a fundu, a ascunde intr'unu locu anevoia de aflatu.

* ABSTRUSU, *a*, **abstrusus**, part. pas. d'in absrtudere; ascunsu benè, anevoia de aflatu, si de aci: anevoia de intellessu.

* ABSURDU. *a*, adj., **absurdus**; proprie: respiusu si de urechi'a unui surdu, si de ací forte neplacutu la urechia; — de unde: 1. contrariu mentei sanetose; 2. fora tempu si fora locu; — 3. tontu, fora judecata, fora precepere, cu mente sucita.

* ABUNDANTE, adj., **abundans-tis**; care abunda.

* ABUNDANTIA, s. f., **abundantia**; calitate sau stare de *abundante*.

* ABUNDARE, *abundu* si *abundediu*, v. intr., **abundare**, proprie: a essi in unde, a se versá, a se reversá; si de ací: a fi in mare cantitate, a avé multu si chiaru cu prisosu, a fi cu indestullar si chiaru a prisosí, a fi forte avutu.

* ABUNDATIONE, s. f., **abundatio**, actionea de a abundá, de a se versá.

ABURARE, *aburediu*, vedi *aburire*.

ABURE si *aburu*, *abore* si *aboru*, s. m., **vapor**, acea-asi vorba cá si latinulu **vapor**, *vapóre*, prin caderea lui *v* initiale si transformarea suetului tenue *p* in medi'a *b*: *aburi essu d'in ap'a ce incepe a dá in fertu; caldur'a sorelui scote aburi din lacuri, riuri, mare; céti'a si negur'a nu sunt de câtu desi aburi; norii inca se formedia d'in aburii scossi prin caldur'a sorelui din apele pamentului; ploui'a si rou'a se nascu totu d'in aburii scossi d'in senulu pamentului, care reciti se facu érosi apa; prin caldura mare nu numai ap'a, cí si celle mai solide corpuri, cumu metallele, de essemplu, se potu preface in aburi*. Vedi *vapóre*.

ABURIRE sau *aborire*, *aburescu*, sau *aborescu*, si *aburare* sau *aborare*, *aburediu*. sau *aborediu*, v. tr. si intr., **vaporare**; formatu d'in *abure*: 1. cá transitivu, a espune cevá sau pre ciñevá la aburi, a lu trece prin aburi: *multi omeni, pentru*

www.dacoromanica.ro

multe nepotentie, se aburescu: parti vetemate de alle corpului, inainte de a se trage, se aburescu bene. — 2. cá intransitivu, a scote aburi: *callii de multa fuga aburiau infricosiatu; demaneti'a, dupo dille si nopti caldurose, riurile aburescu;* — de ací 3. a sufflá incetisioru, vorbindu de venturi: *unu dulce ventu aburesce despre media-di.*

ABURITU, sau *aboritu*, si *aburatu* sau *aboratu*, **vaporatus**, part. d'in aburire si aburare: espusu la aburi, incalditu sau moiatu prin aburi.

ABUROSU si *aborosu*, **vaporosus**, 1. plinu de aburi; 2. raru si affenatu cá aburii; 3. intunerecosu, pucinu luminatu.

* ABUSARE (**ab-usare**), *abusediu*, v. intr., **abuti**; a face cu ceva usu departatu de usulu ordinariu sau cuvenitu sau legitimu; a face usu reu sau contrariu; a trage folosu de unde nu se cade a se folosí.

ABUSATORIU,-*tória*, adj. ş., care abusédia.

* ABUSIVU (**abusivus**), adj., gallice **abusif**; facutu prin abusu.

* ABUSU, pl. *uri*, **abusus**, 1. actionea de a abusá, 2. fapta abusiva.

* ABYSSU, pl. *e*, f., **abyssus**, (ἄβυσσος), proprie: unu ce fora fundu; si de ací: aduncime forte mare; si in particulariu: a. adunculu marei sau oceanului, b. adunculu infernului.

* ACACIA, f., (**acacia**), (ἀκακία), arbore spinosu de famili'a leguminaceeloru, subordinea mimoseeloru; cu foliele simple, compuse sau décompuse; cu flori fórte varie, sessili, bractiolate, galbine, albe, rosie, verdíe. Numera mai bine de trei cente de specie, d'intre cari celle mai insemnate sunt: acaci'a cu fructe sacharóse, d'in insul'a Santu-Dominicu; acaci'a mierósa, d'in Arabia; acaci'a cu téca mare, d'in America; acaci'a feroce, d'in China; acaci'a pennata, acaci'a saponaria d'in Cochinchina; acaci'a balsamica d'in Chili; acaci'a de Egyptu sau gummariu rosiu; acaci'a de Senegallia sau gummariu albu, care da substanti'a connoscuta sub numele de *gumma arabica;* acaci'a porculuí, d'in India; acaci'a pudica, care la cea mai mica attingere, si pléca foliele. La noi e mai connoscuta *acaci'a falsa*, unu arbore mare si formosu addussu d'in Americ'a septentrionale, si in genere cultivatu mai in tóta Europa, cu una forma fórte elegante, cu flori albe cá néuea, si cu unu mirosu fórte placutu care se respandesce departe. In Daci'a superióre arborele e connoscutu sub numele de *acaciariu*, in Daci'a inferióre sub numele de *salcânu*.

ACACIARIU, s. m., **acacia**, vedi *Acacia*.

ACADEMIA, s. f., **academia**, (ἀκαδημία), I. una gradina lônga Athene, numita asiá dupo numele proprietariului, Academu, care ua donà patriei selle cu conditionea de a infientiá intr'ins'a unu gymnasiu. Platone deschise intr'ins'a uua scóla de filosofia, care luà numele de Academia. Scól'a fundata de Platone, Academia, durà pêno la stingerea spiritului filosoficu intre greci, si trecú prin diverse fasi, d'in care causa se imparte in: *Academi'a vechia*, inceputa de Platone, ea representa idealismulu; *Academi'a media*, inceputa de Arcesilau, ea representa scepticismulu; *Academi'a nóua*, inceputa de Carneade, ea representa probabilismulu. Filone nuadmise distinctionea intre Academi'a vechia, media si nóua, ci ua considerà de una erróre, pretendindu co Academi'a n'a fostu neci una data dogmatica, cí totu de a una sceptica. Antiochu inse se adoperà a impacá cért'a intre academici si stoici, dicundu co differenti'a intre invetiatur'a celloru doue scóle e mai multu in vorbe de câtu in essentia. Dupo densulu remase in Academia metodulu eclecticu-dogmaticu. II. Academia se numesce si sect'a academica in comparatione cu celle alte secte contemporane, adeco cu cea Peripatetica, cea Stoica si cea Epicuréa. III. 1. Academia in tempurile moderne se numesce una scóla superiore in care se propune filosofi'a; apoi scole in cari se propunu celle patru facultàti: filosofi'a, teologi'a, jurisprudenti'a si medicin'a, cari astadi de commune se dicu *universitàti*; 2. Scóle speciali, precumu *Acadamia militare*, *Academia de artile formóse*, etc. IV. Academie se numescu societàtile de inve-

www.dacoromanica.ro

tiati pentru propagarea scientieloru, litereloru si artiloru : *Academi'a de la Crusca, Academia de Inscriptioni, Academi'a de scientie essacte,* etc.

ACADEMICU, adj. **academicus,** (ἀκαδημικός), ralativu la Academia, *corpu academicu, discursu academicu, scripte academice, societate academica.*—Subst. membru allu Academiei.

* ACAGIU, sau *acajú,* vedi *anacardu.*

* ACANTHACEE, sau *acantacee,* pl. f. Bot. Familia de plante dicotyledonie, cari au de t_pu genulu acanthu. Acanthaceele se imparte in trei mari triburi numite thunbergie, nelsonie, amatacanthee.

* ACANTHINU sau *acantinu, a,* adj. **acanthinus,** (ἀκάνθινος), de acanthu, assemine acanthului, in form'a acanthului.

* ACANTHU sau *acantu,* s. m. **acanthus** (ἄκανθος), una planta erbacea, vivace, insemnata pentru formoseti'a sea. Se connoscu dóuespredìece specie de acăntu, proprie regioniloru tropice; cu esceptionea *acantului mólle* si a *acantului, spinosu* cari crescu naturale in terrile meridionali alle Europei. Aceste doue specie d'in urma se numescu si *branca de ursu.* Folie de acantu se numescu ornamentele capitellului corinthianu, sculpite dupo assemenarea folieloru naturali alle acellei plante.

ACARIU, s. m., **acuarius,** 1. cellu ce face ace; 2. instrumentu in care se tinu acele.

* ACCANTARE, v., **accantare,** a cantá impreuna cu altulu, a cantá pre lônga altulu, a insocí cu cantarea, a accompaniá cu vocea sau cu unu instrumentu musicale.

ACCATIARE, v., **suspendere, appendere, affigere,** a spendurá, a atarná, a affige; la Românii d'in Macedonia, a prinde. Vorb'a acésta-a se pare a fi curatu romana, inse radecin'a póte se fia dubia. Cea mai probabile compositione se pare a fi d'in prep. **ad,** si subst. **catus,** ital. **gatto, gatta,** isp. **gato, gata,** fr. **chat, chatte;** mai pucinu probabile se pare cea d'in **ad,** si fartiatulu verbu **capciare,** precumu si dunivarea de la arborele **acacia.** Usulu e forte desu, atâtu in sensu naturale câtu si figuratu : *cellu ce e pre calle de a se innecá se accatia de veri ce i vine inainte; neavêndu ce se mi impute se accatia de form'a vestimenteloru melle.* Românii d'in Macedonia dicu : *catusi'a accatia sóreci,* mîti'a sau pissic'a prinde sóreci.

ACCATIATORIU,-*tória,* adj. s. **suspendens, appendens, affigens,** care accatia, spendura, affige, —la MR. care prinde.

ACCATIATURA, s. f., **suspensio, appendix,** spenduratura, adaussu.

*ACCÈDERE, *accedu, accessi,* si *accessei, accessu,* v., **accedere,** a se appropiá, a vení, a adjunge, a se uní, a appucá, a attacá.

* ACCELERARE, v. a., **accelerare,** a face unu lucru se curra, se mérga iute, a pressurá, a mená rapide.

* ACCELERARE, s. verbale, **accelcratio,** in t. s. verbului.

* ACCELERATIONE, f., **accelcratio,** lucrare prin care se accelera.

* ACCELERATIVU,-*a,* adj. modale, **accelerans,** mediu accelerativu.

* ACCELERATORIU,-*tória,* adj., s., **accelerans, accelerator;** care accelera, da unu cursu rapidu unei lucràri.

* ACCELERATU,-*a,* part. **accelcratus,** *miscare accelerata,* in oppositione cu *miscarea retardata.*

* ACCENDERE, *accendu, accensi,* si *accensei, accensu,* v., **accendere,** a apprinde, a inflammá, a attitiá.

* ACCENSIBILE, adj., **accensibilis,** cellu ce se accende, se appriude cu facilitate.

* ACCENSIONE, subst. f., **accensus,** apprindere, inflammare.

* ACCENTARE, si *accentuare, accentediu* si *accentuediu,* v., **syllabam elevare,** a pune accentulu pre una syllaba, a intoná, a appesá tare pre una vorba, a espreme cu energía si claritate.

* ACCENTARE, si *accentuare,* s. verbale, **vocis elevatio,** in t. s. verbului.

* ACCENTATIONE, si *accentuatione,* s. f., **accentuum lex,** modulu de a pune accentulu, intonatione.

* ACCENTATORIU, si *accentuatoriu,-tória,* adj., care pune accentulu, intona, inaltia vocea.

* ACCENTU, pl.-*e,* **accentus,** tonu, in-

www.dacoromanica.ro

tonatione, semnulu tonului: *accentu acutu, accentu grave, accentu circumflessu.*

* ACCENTUARE, vedi *accentare*, si derivatele lui.

* ACCEPERE, *accepu, accepui, acceputu*, si *acceptu*, v., **accipere**, a luá, a primí; a audí, a intellege.

* ACCEPTARE, v., **acceptare**, a luá, a primí, a admitte, a adoptá, a approbá.

* ACCEPTARE, s. verbale, **acceptio**, in t. s. verbului.

* ACCEPTATIONE, s. f., **acceptio**, adoptare, admissione, aprobatione.

* ACCEPTATORIU,-*tória*, adj., **acceptans, acceptator**, care accepta, adópta, admitte, appróba.

* ACCEPTIONE, s. f., **acceptio**, luare, primire; *acceptionea unei vorbe*, sensulu intellesulu unei vorbe; *acceptione de persone*, respectu pentru calitatea personeloru, preferirea sau reiectarea personeloru d'in respectulu côtra calitàtile loru.

* ACCEPTORIU,-*tória*, adj., s. **accipiens, acceptor, acceptorius**, care accepe, adópta, appróba.

* ACCEPTU,-*a*, part. adj., **acceptus**, primitu, placutu, gratu.

* ACCEPTU, s. m., **acceptum**, actu de primire in commerciu, declaratione co primesce una obligatione.

* ACCERERE, *acceru, accerui, acceritu*, si *accesitu*, v., **acquirere**, a castigá, a stringe, a cumperá.

* ACCERSIRE, *accersescu*, v., **acquirere**, a castigá.

* ACCESITIONE, sau *accisitione*, s. f., **acquisitio**, castigare, castigu.

* ACCESSIBILE, adj., **accessibilis**, *locu accessibile, lucru acccesibile, persona accessibile*, adeco de care te poti appropiá.

* ACCESSIBILITATE, s. f. **accessibilitas**, calitate de a se poté omulu appropiá de ceva.

* ACCESSIONE, v. f., **accessio**, adaussu, lucrare prin care se adauge ceva.

* ACCESSIVU,-*a*, adj. modale, ce se face prin accessione.

* ACCESSORIU,-*sória*, adj., **accessorius**, (schol.), dependente de altulu. *Lucru accessoriu*, care se adauge la cellu principale.

* ACCESSU, s. m., **accessus**, appucare, *accessu de friguri*; intrare, *accessulu la principe e liberu.*

* ACCESSURA, s. f. **accessus**, adaussu prin accessione.

* ACCIDENTALE, adj., **accidentalis**, **accidens**, d'in intemplare.

* ACCIDENTE, m., **accidens**, intemplare, evenimentu neasteptatu.

* ACCIDENTIA, s. f., **accidentia**, (pl. n.) intemplare; modu de manifestare allu unei substantie: *substanti'a si accidentiele ei.*

†† ACCIDERE, v. **accidere** (de la **ad** si **cadere**), radacin'a vorbeloru *accidente, accidentia, accidentale.*

†† ACCIDERE, v. **accidere**, (de la **ad** si **caedere**), radecin'a participiului *accisu* si a subst. *accisa.*

* ACCINGERE, *accingu, accinsi*, si *accinsei, accinsu*, v., **accingere**, recipr. *a se accinge*, a se prepará la una l[illegible]are.

* ACCIPITRE, s. m., **accipiter** pasere predatória, passere care prind alte passeri; fig. predatoriu. furu

* ACCIPITRINA, s. f., **accipitrina**, lactuca selbatica.

* ACCISA, s. f (**accisa**), taiatu a, crestatura; una specia de tasse, de contributioni pre articule.

* ACCLAMARE, v., **acclamare**, a strigá la ceva, a approbá prin strigare, a numí pre cineva la una functione prin strigare.

* ACCLAMARE, s. verbale, **acclamatio**, in t. s. verbului.

* ACCLAMATIONE, s. f., **acclamatio**, strigare de bucuria, de approbatione, nominatione prin strigarea poporului.

* ACCLAMATIVU,-*a*, adj. modale, **per acclamationem.**

* ACCLAMATORIU,-*tória*, adj., **acclamans**, cellu ce acclama, striga, appróba prin strigare.

* ACCLIMARE, vedi *acclimatisare.*

* ACCLIMATARE, vedi *acclimatisare.*

* ACCLIMATISARE, v., **cœli naturæ assuefacere**, a deprinde verunu animale sau veruna planta cu clim'a: *a se aclimatisá*, a se deprinde cu clim'a.

* ACCLINARE, v., **acclinare**, a plecá, a se plecá spre ceva, a favorì ceva.

www.dacoromanica.ro

* ACCLINARE, s. verb., **acclinatio**, in t. s. verbului.

* ACCLINATIONE, s. f., **acclinatio**, plecare spre ceva.

* ACCLINATORIU,-*tória*, adj., **acclinans**, cellu ce acclina, se pléca spre ceva.

* ACCLINATU-*a*, part., **acclinatus**, plecatu, applecatu.

* ACCLINU,-*a*, adj. **acclinis**, plecatu, redimatu, allaturatu.

* ACCLIVITATE, s. f., **acclivitas**, redicatura sub unu ânghiu acutu la base, redicatur'a unui terrenu.

* ACCLIVU,-*a*, adj., **acclivus** si **acclivis**, redicatu sub unu ânghiu acutu la base.

* ACCLUDERE, *accludu*, *acclusi*, si *acclusei*, *acclusu*, v. **accludere**, a adauge la celle inchise; a inchide una epistola sau alte scripte lônga epistol'a principale.

* ACCOMMODABILE, adj., **accommodus**, care se póte accommodá, se póte applicá, se póte invoí.

* ACCOMMODAMENTU, m., **accommodatio**, invoire.

* ACCOMMODARE, v., **accommodare**, a applicá, a adaptá, a adjustá, a invoí; recipr., a se accommodá, a se invoí, a se impacá.

*ACCOMMODARE, s. verb., **accommodatio**, in t. s. verbului.

* ACCOMODATIONE, s. f., **accommodatio**, applicatione, adaptatione, adjustatione, invoire, impacare, concordatu.

*ACCOMMODATIVU,-*a*, adj. modale, **accommodans**, care se accommoda.

* ACCOMMODATORIU,-*tória*, adj. s. **accommodans, accommodator**, care accommoda, applica, adapta, adjusta, impaca, face a se invoí.

* ACCOMMODATU,-*a*, part., **accommodatus**, applicatu, adaptatu, adjustatu, invoitu, impacatu.

* ACCOMPANIAMENTU, pl. *e*, **comitatus, assecutio, concentus**, insociatura, insocire cu unu instrumentu de musica la cantarea cu vocea.

* ACCOMPANIARE, v., **comitari, assectari, concinere**, a insocí in genere, apoi a insocí cantarea cu unu instrumentu de musica. Vorb'a acésta-a e luata direptu d'in limb'a italiana, **accompagnare**, cu tóte derivatele ei, si a trecutu in tóte limbele romanice, ba chiaru si in celle neromanice. Radecin'a ei e ital. **compagno**, formata cu tóta probabilitatea d'in lat. med. **companius**, compusu d'in **com** si **panis**, sociu de pane.

* ACCOMPANIARE, s. verbale, **concentus**, in t. s. verbului.

ACCOPERIMENTU, pl.-*e*. **coomperimentum, coopertorium, cooperculum, tegumentum**, obiectu, actu sau modu de accoperire in t. s. verbului.

ACCOPERIRE, *accoperiu*, *accoperii*, *accoperitu* v., **cooperire, tegere, protegere, velare**, *a accoperí una casa*, *unu lucru*, *una persóna*, a apperá, a ascunde, a pune ceva pre unu lucru ca se nu se védia.

ACCOPERIRE, s. verb, **cooperiendi, tegendi actio, protectio**, in t. s. verbului.

ACCOPERISIU, pl.-*e*, **tectum, tegmen.**

ACCOPERITORIU,-*tória*, adj. s. **cooperiens, tegens protegens, tector, protector**, care accopere, protege, appera, ascunde.

ACCOPERITU,-*a*, part., **coopertus, tectus, protectus, velatus.**

ACCOPERITURA, s. f. **tegmen, velamen.**

* ACCORDARE, v., **componere, conciliare, conducere, concedere; contendere fides**, a uní, a impacá, a se invoí asupr'a unui pretiu, asup'ra unui servitiu; a concede, a permitte; a intende cordele unui instrumentu de musica cá se sune bene.

* ACCORDARE, s. verbale, in t. s. verbului.

* ACCORDATORIU,-*tória*, adj. s., care accórda, unesce, impaca, se invoiesce, conviue : care intende cordele unui instrumentu de musica.

* ACCORDU, pl.-*uri*, **compositio, pactio, pactum, conventum, consensus, concordia; concentus**, invoire, unire, concordia; *unu accordu in musica*, una consunantia de voci; chiaue cu care se accórda instrumentele de musica. In vorb'a acésta-a, precumu si in derivatele ei, sunt dóue radecine in jocu : corde, **cor, cordis**, si córda, **chorda**, d'in cari se esplica si diversele sensuri.

* ACCORPORARE, v., **accorporare**, a uni in unu corpu, a incorporá.

* ACCOSTARE, v. (ital. **accostare**), a

www.dacoromanica.ro

pune cósta lônga cósta, a allaturá, a combiná, a appropiá; recipr. *a se accostá*, a se appropiá.

* ACCOSTATURA, s. f. (ital. **accostatura**), combinatura.

* ACCREDERE, *accredu, accredui, accredutu*, v., **accredere**, a dá credimentu la ceva, a face se créda.

* ACCREDITARE, v. **fidem rei addere**, a face se se creda unu lucru, a dá autoritate unui lucru.

* ACCREDITATU,-*a*, part. **auctoritate pollens**, cellu ce are creditu; *parere accreditata*, parere care se crede de multi.

* ACCRÉSCERE, v. **accrescere**, a adauge prin crescere.

†† ACCUMBERE, v., **accumbere**, a se pune, a se intende, a se culcá lônga cineva, a sedé la mésa, (la vechii Romani cari mancá culcati).

* ACCUMULARE, v., **accumulare**, a pune unulu preste altulu spre a formá unu cumulu, a adauge, a multiplicá, a immultí.

* ACCUMULARE, s. verbale, **accumulatio**, in t. s. verbului.

* ACCUMULATIONE, s. f., **accumulatio**, adaussu de lucruri spre a formá unu cumulu; immultire.

* ACCUMULATORIU,-*tória*, adj. s. **accumulans, accumulator**, care accumula, pune unulu preste altulu, adauge, immultesce.

* ACCUMULATU,-*a*, part., **accumulatus**, adaussu, immultitu, pusu unulu preste altulu.

†† ACCURARE, v., **accurare**, a curá, a se occupá cu multa diligentia de ceva, a provedé, a luá mesure spre a se face ceva.

* ACCURATETIA, s. f., **cura exacta**, essactitudine, precisione, punctualitate.

* ACCURATIONE, s. f., **accuratio**, sollicitudine, essactitudine, diligentia, provisione cá se se faca una lucrare.

* ACCURATORIU,-*tória*, adj. s. **accurans**, care accura, se occupa cu diligentia, provede cá se se faca una lucrare.

* ACCURATU,-*a*, part. adj., **accuratus**, facutu cu multa diligentia, essactu, precisu.

* ACCURERE, *accurru, accursi*, si *accursei, accursu*, v., **accurrere**, a allergá la unu locu, sau spre verunu locu.

* ACCURSU, m., **accursus**, allergare, allergatura spre verunu locu.

* ACCUSABILE, adj., **accusabilis**, care se póte accusá, care merita a fi accusatu.

* ACCUSARE, v., **accusare**, a declará co cineva a facutu una fapta, in genere una fapta rea, unu peccatu, una errore, unu delictu, una crime; a imputá, a criticá, a mustrá, a inculpá.

* ACCUSARE, s. verbale, **accusatio**, in t. s. verbului.

* ACCUSATIONE, s. f., **accusatio**, lucrare prin care se accusa, se critica, se mustra, se cérta, se inculpa cineva, i se imputa ceva.

* ACCUSATIVU,-*a*, adj. modale, **accusativus**, *casulu accusativu*. Casulu accusativu (numitu de grammaticii moderni complementu directu, obiectu reale, sau passivu), nu se distinge prin forma in limb'a româna de casulu nominativu, afora de pronuminile personali. Nominativu: *eu, tu, ellu, ea, noi, voi, ei, elle*. Acusativu: *me, te, se, lu, ua, ne, ve, se, i, le*, in conjunctione cu verbulu; sau *pre mene, pre tene, pre sene, pre ellu, pre ea, pre noi, pre voi, pre sene, pre ei, pre elle*, candu aceste-a stau singure, sau candu se punu pleonastice pre lônga celle conjuncte. La numinile de persone, fia proprie sau communi, spre distinctione de nominativu se pune *pre* inaintea accusativului, precumu si la numinile de animali candu ar poté cadé indouentia asupr'a obiectului reale, cumu: *leulu invinse pre ursu*; candu inse nu incape indouentia, prepositionea *pre* este superflua p. e. *junghiati vitellulu cellu grassu*. Chiaru si inaintea numiniloru de persone candu nu e locu de indouentia, prepositionea *pre* e superflua: *fia-care parente si ama copiii*. Nu se pune prep. *pre* inaintea numiniloru de persone candu aceste-a figura numai cá insemnare generale, p. e. *connoscemu multi ómeni cari nu sciu scrie*. — Românii d'in Macedonia inse nu facu neci una data usu de prepositiunea *pre*, cá se distinga accusativulu de nominativu, ci dicu semplu:

www.dacoromanica.ro

eu vreu tene; tu nu vrei mene; ausiulu vrea nepotii sei; turculu uccise crestinulu; mâna mâna spélla, etc.; in locu de incarcatele daco-romane: *eu te doresc pre tene, tu nu me doresci pre mene; mosiulu doresce pre nepotii sei; mâna pre mâna spélla.* — Tóte prepositionile addeverate regu accusativulu in limb'a româna, precumu se póte vedé d'in constructionea loru cu pronuminile personali: *in mene, in tene, in sene, de mene, de tene, de sene, d'in mene, d'in tene, d'in sene, la mene, la tene, la sene, de la mene, de la tene, de la sene, cu mene, cu tene, cu sene, fôra mene, fôra tene, fôra sene, pre mene, pre tene, pre sene, prin mene, prin tene, prin sene, sub mene, sub tene, sub sene*, etc.; afôra de ac lle prepositioni car au luatu form'a de substantive, precumu se póte vedé d'in s bunsemnea artic'ulu, si cari ceru genetivu u p. e.: *c'ntra sei, asupr'a vrându, in co t·a l g ru, inderet'l car·l t, de l·r i* cu cari prepositi con r pr m lle possessive chiaru cá cu ne ub - tive in genere si numeru, p. e.: *ina nte mea, asupr'a nóst'a, in c ntra v ra, d'inderetulu teu, e desup lu seu*, á si cu substantivele *in faci'a mea, in dosulu teu, in partea nóstra, n coprinsulu seu, in medi-locului vostru, in urm'a mea.*

* ACCUSATORIU,-*tória*, adj. s., **accusans, accusatorius, accusator,** care accusa.

* ACCUSATRICE, f., **accusatrix,** femina care accusa, femin'a accusatoriului.

* ACCUSATU,-*a*, part. adj., **accusatus,** care se accusa, inculpatu, datu inaintea judecàtei prin declarare co a commissu una fapta contraria legiloru.

ACELLU, *acella (acea)*; genit. *acellui, acellei*; pl. *acelli (acei), acelle*; genit. *acelloru*, pron. dem. **ille, illa, illud,** compusu d'in *ellu, ella (ea), elli (ei), elle*, mai antâiu in *cellu, cella (cea), celli, (cei), celle*, apoi in *acellu, acella (acea), acelli (acei), acelle*. Partea anterióre se pare a proveni d'in **hic, hæc, hoc,** care la latini e posterióre **illic, illæc, illoc,** (adeco **illhic, illhæc, illhoc**), prin transpositione **hic-ille, hæc-illa, hoc-illud.** Candu pronumele e substantivu, i se adauge suffissulu *a* in tóte casurile, *acellu-a, acella-a (acea-a), acellui-a, acellei-a, acelli-a (acei-a), acelle-a, acelloru-a*; assemine candu e pusu dupo substantivu, *omulu acellu-a, muierea acella-a (acea-a)*, etc. — *Acellu-asi, acella-asi (acea-asi), acellui-asi, acellei-asi, acelli-asi (acei-asi), acelle-asi, acelloru-asi*, insémna identitate, **idem, eadem, idem.**

* ACEPHALU, sau *acefalu*, s. m. **acephalus** (ἀκέφαλος), fôra capu; 1. animale fôra capu apparente, p. e. molluscele; 2. clericu care nu reconnosce pre episcopu de capu allu seu, una specia de eretici; 3. *versu acefalu*, versu fôra inceputu.

* ACEPHALIA, sau *acefalia*, s. f. lipsa totale de capu.

* ACERA s. f., **aquila,** passere rapace d'in famili'a falconiloru, pentru taría si agerimea ea, numita regin'a passeriloru. Acer a figurédia cá emblema a statului romanu, apoi c insemnu allu legi r mane. cera se numesce si c l'ati ea de a ipr'a caprului.

ACERI ARE, v., **acerbare,** a amarí, a spri, a invenin prin vorbe, a suppará preste mesura.

* ACERBARE, s. verbale, **acerbandi actio,** in t. s. verbului.

* ACERBATORIU,-*tória*, adj. s., **acerbans,** care acerba, amaresce, inaspresce, invenina.

* ACERBATIONE, s. f., **acerbandi actio,** lucrare prin care se acerba, se amaresce, se inaspresce. se invenina.

* ACERBÁTU,-*a*, part. adj., **acerbatus,** amarîtu, inaspritu, afflictu, invenimatu.

* ACERBITATE, s. f., **acerbitas,** amaríme, amarétia, amaritione, crudelitate, afflictione.

* ACERBU,-*a*, adj., **acerbus,** amaru, crudu, necoctu, nematuru, acru; severu, inimicu, ostile.

* ACERIFERU, s., **aquilifer,** legionariu care duce acer'a cá insemnu allu legionei.

* ACERINU, sau *acilinu,-a*, adj., **aquilinus,** de acera; *nasu acerinu*, nasu curbu ca nasulu acerei.

* ACERU, m., **acer, acris,** n., unu arbore allu carui nume a degeneratu fórte

www.dacoromanica.ro

in limba romana, in câtu a devenitu *arciariu.*

* ACERVALE, adj., **acervalis,** in forma de acervu, cumulu, gramada; *syllogismu acervale,* adeco sorite.

* ACERVARE, v., **acervare,** a formá unu acervu, sau una gramada, mai vertosu de grânu.

* ACERVATIONE, f., **acervatio,** lucrare prin care se acerva, se cumula, se formédia una gramada.

* ACERVATORIU,-*tória,* adj., s. **acervans, acervator,** care aduna multe lucruri si le arrunca unulu preste altulu.

* ACERVATU,-*a,* part., **acervatus,** cumulatu, incarcatu.

* ACERVU, s. m. **acervus,** gramada, mai vertosu de grânu.

ACESTU, *acésta;* genit. *acestui, acestei;* pl. *acesti, aceste;* genit. *acestoru;* pron. dem. **iste, ista, istud,** compusu d'in *estu, ésta, esti, este,* mai antâiu in *cestu, césta, cesti, ceste,* apoi in *acestu, acésta, acesti, aceste.* Partea anterióre se pare a provení d'in **hic, hæc, hoc,** care la latini e posterióre **istic, istæc, istoc,** (adeco **isthic, isthæc, isthoc**) prin transpositione **hic-iste, hæc-ista, hoc-istud.** Candu pronumele e substantivu, i se adauge suffissulu *a* in tóte casurile, *acestu-a, acésta-a, acestui-a, acestei-a, acesti-a, aceste-a, acestoru-a;* assemine candu e pusu dupo substantivu, *omulu acestu-a, mulierea acésta-a,* etc. — *Acestu-asi, acesta-asi,* insémna identitate.

* ACETABLU, **acetabulum,** vasu de acietu, acietariu; in anatomia cavitatea in care intra capulu unui osu, inclavatura.

ACETU, s. m. **acetum,** vedi *acictu* cu tóte derivatele lui.

* ACHROMATICU, *a,* adj. (ἀχρωματικός), fôra colore, *prisma, lente sau vitru achromaticu,* care destruge colorile.

* ACHROMATISARE, v. (ἀχρωματίζειν), a destruge, a absorbe colorile d'in imaginea unui obiectu vedutu prin vitru.

* ACHROMATISMU, s. m. (ἀχρωματισμός), destructionea coloriloru in instrumentele optice.

ACI, adv. locale, **ibi,** compuse : *acía,* **plane ibi,** *acillea* **ibidem.** *Ací,* in acellu locu unde esci, unde vedi, unde arreti tu; *acía,* chiaru ací; *acillea* in acellu-asi locu. *Pre ací, de ací, camu ací; pre acillea, de acillea.*

ACIA, s. f. **acia, filum, fibra,** firu, fibra; *acia de linu, acia de cânepa, acia tórsa, acia resucita, acia de cosutu, acia suptire, acia gróssa.* In unele parti d'in Daci'a superiore se dice si in locu de funicella, cordella, si chiaru in locu de fune : *léga cu aci'a corne e boului, a mesurá locu lu cu aci'a,* adeco cu funea. — *Aci'a cutitului,* firulu de aciariu care se desface de pre ascutitulu cutitului prin continu'a ascutire.

ACIARIOSU, *a,* adj. (deriv. d'in *aciariu),* **chalybe refertus,** plinu de aciariu.

ACIARIRE, *escu,* v. (deriv. d'in *aciariu),* **chalybe inducere, indurare,** a preface in aciariu, a intarí; fig. a interritá, a inveniná.

ACIARITU, *a,* part. (d'in *aciariu*), **chalybe inductus, induratus,** intaritu; fig. interritatu, inveninatu.

ACIARIU, s. m. (de la *acia*), cellu ce face sau vende acie, fire. In unele parti d'in Daci'a superiore cellu ce face sau vende funi, funariu, **restio, restiarius.**

ACIARIU, pl. *ie,* **acies, chalybs,** combinatione de ferru cu carbone spre a lu face mai duru sau mai rigidu. Pronunti'a vorbei acestei-a s'a alteratu fórte in gur'a poporului : *a* netonicu a trecutu in *ă,* care fiendu greu de pronuntiatu la inceputulu vorbeloru s'a prefacutu in *o;* terminationea *ariu* a trecutu in forma diminutiva *ellu, aciellu.* Acea-asi pronuntia alterata s'a intensu si assupr'a derivateloru *aciarire, aciaritu, aciariosu.*

* ACIDIFERU, *a,* adj. (**acidifer**). In chymica se dice despre materiele cari coprindu in sene unu acidu.

* ACIDIFICARE, v. (**acidificare**). In chymica, a face acidu, a preface in acidu unu corpu, a i communicá proprietatea de acidu.

* ACIDITATE, s. f. **aciditas,** calitate de acidu, acrime.

*ACIDU, *a,* adj. **acidus,** acru; *ape acide; corpuri acide* in chymica.

* ACIDULARE, v. a preface in acidulu, a communi a unui corpu proprietatea de acidulu.

www.dacoromanica.ro

* ACIDULU, adj. **acidulus,** acrisioru subacidu, sarbedu, unu gradu inferiore de aciditate in chymica.

ACIELLIRE, v. vedi *aciarire.*

ACIELLITU, *a*, part. vedi *aciaritu.*

ACIELLOSU, *a*, adj. vedi *aciariosu.*

ACIELLU, p. *e*, vedi 2. *aciariu*, pl. *ie.* Intre altele, in pl. *acielle la pusca*, insémna amnarie la pusca.

ACIETARESSA, s. f. **uxor confectoris vel venditoris aceti,** femin'a acietariului.

1. ACIETARIU, s. m. **confector vel venditor aceti,** care face sau vende acietu.

2. ACIETARIU, s. m., **acetabulum,** vasu sau butelia de acietu.

ACIETIRE, *escu*, v. a preface in acietu; recipr. *a se acieti*, **acescere,** a se preface in acietu.

ACIETOSU, *a*, adj. **(acetosus),** trecutu in stare de acietu, plinu de acietu, imbetatu cu acietu.

ACIETU, s. m. **acetum,** vinu trecutu in stare acida sau acra, mustu de mere sau de alte póme trecutu in stare acida sau acra. Pronunti'a vorbei acestei-a s'a alteratu fórte in gur'a poporului: *a* netonicu a trecutu in *ă*, care fiendu greu de pronuntiatu la inceputulu cuventeloru s'a prefacutu in *o;* intre *c* si *e* s'a veritu unu *i* scurtu, si asiá *c* a trecutu in siueratóri'a suptire, cá in *acia, acie, sócia, sócie, facia, liciu, licie, braciu, bracie.* Asupr'a acestoru modificàri de pronuntia se pare a fi avutu locu si greculu ὄξος, ὀξείδιον. Derivatele *acietariu, acietosu, acietire,* au dussu cu sene pronunti'a alterata a radecinei loru. — Vedi discussionea in Glossariu.

* ACILINU, *a*, adj. vedi *acerinu.*

ACILLEA, adv. **ibidem,** in acellu-asi locu unde esci, vedi, arreti, sau dici tu; *pre acillea, de acillea.*

* ACILONE, s. m. **aquilo,** ventu care bate despre média-nópte.

* ACILONARIU, *ia*, adj. **aquilonarius,** despre média-nópte.

ACIOSU, *a*, adj. **fibris refertus,** plinu de fibre, fibrosu.

ACIRARE, v. **aspirare,** a aspirá, a asteptá sau a cautá, a âmblá se capete de la altulu: *cându-omulu ace allu seu, nu aciră la mân'a altui-a.* Vorb'a acésta-a e, fôra indouentia, alterata d'in *aspirare,* precumu arréta tóte sensurile ei. Deci vedi insusi *aspirare.*

ACISIORA, s. f. **filum subtile,** acia sau firu suptire. Diminutivulu de la *acia* d'in care causa pastrédia si siueratóri'a suptire *aciisióra.*

ACOLLEA, adv. **ibi,** determinarea mai de apprópe a lui *acollo; pre acollea, de acollea, într'acollea.*

ACOLLO, adv. **ibi,** in acellu locu, unde nu sum neci eu neci tu; *pre acollo, de acollo, într'acollo.*

* ACOTYLEDONIU, *ia*, adj. (ἀκοτυλεδών), fôra lobi sau cotyledoni (κοτυλεδών); terminu de istori'a naturale, se dice despre plantele cari sunt lipsite de lobi, precumu sunt buretii, muschii, algele, ferigele, etc. Plantele acotyledonie se numescu si *inembryonie*, pentru co in addeveru celle ce n'au cotyledoni n'au neci embryone.

* ACORE, s. f. **acor,** acrime, calitate de a acrí.

* ACRIFOLIU, s. m. **acrifolium,** unu arbore.

ACRIME, s. f. **acor, acritudo,** gustu acru. La Românii d'in Macedonia, mustariu.

* ACRIMONIA, s. f. **acrimonia,** sapóre acra, muscatória si piscatoria; *acrimonia stomachale*, desvoltare de acrime in stomachu; fig. vivacitate, ardóre, severitate, veementia; *acrimoni'a in caracteriu, in vorbe.*

ACRIRE, *escu*, v. a. **acidum reddere;** recipr. *a se acrí*, **acere, acescere,** a se face acru; *se acresce vérdi'a, se acrescu leguminile, se acrescu pomele,* se acresce laptele, etc.

ACRIRE, s. v., **acor,** in t. s. verbului.

ACRISIORU, *a*, adj. **subacidus,** diminutivulu lui acru, adeco pucinu acru.

ACRITATE, s. f. **aciditas,** aciditate, stare acra a unui lucru; fig. *acritatea vorbeloru, gesturiloru.*

*ACRITUDÍNE, s. f. **acritudo,** form'a antica care a trecutu in *acrime*, gustu acru, stare acra.

ACRITURA, s f. **res acida,** lucru acru, sucu acru, supa acra; pl. *acrituri*, legu-

www.dacoromanica.ro

mini, póme acre, adeco trecute prin fermentatione in stare acida.

* ACROBATICU, *a*, adj. **acrobaticus**, (ἀκροβατικός), relativu la artea acrobatica.

*ACROBATU, s. m. **acrobates**, (ἀκροβάτης), care jóca, salta pre fune.

* ACROCHORDU, sau *acrocordu*, s. m. **acrochordon**, (ἀκροχορδών), negu sau negellu.

* ACROLITHU sau acrolitu, s. m. **acrolithus**, (ἀκρόλιθος), casa de pétra sau de marmure, sau a carei parte superióre e de pétra sau de marmure. Archit.

* ACROPODIU, pl. *ie*, **acropodium**, (ἀκροπόδιον), base, pedestallu, in architectura.

* ACROPOLE, s. f. **acropolis**, (ἀκρόπολις), castellu pre unu locu inaltu.

* ACROSTICHU, s. m. (ἀκροστιχίς), versuri alle caroru littere initiali dau unu cuventu sau unu nume. In baseric'a orientale mai tóte stichirele sunt acrostiche cari presenta numele autoriului.

* ACROTERIE, s. pl **acroteria** (ἀκρωτήρια), estremitàti (in architectura), pedestalle la estremitàtile unui frontispicin; (in anatomia) estrimitàtile corpului, capulu, mânile, petiórele.

ACRU, *a*, adj. (**acer, acris, acre**), **acidus**, care are calitate de a piscá la gustu, de a produce in organele gurei, guturelui, stomachului sensulu de acrimonia.

* ACTIONARE, *edu*, v. (fr. **actionner**); a intentá processu (actione), a trage inaintea justitiei; *am actionatu pre toti debitorii mei cari n'au voitu se respunda datoriele.*

* ACTIONARIU, s. m. (fr. **actionnaire**), possessoriu de actione sau de actioni, adeco de una parte a capitalelui pusu in commerciu. *Actionarii bancci Romaniei, actionarii canalelui de Suezu, actionarii càlliloru ferrate române. A intruni pre actionari in una societate generale.*

* ACTIONE, s. f. **actio**, (de la verbulu **agere**), I. lucrare, miscare 1. in opposition cu *passione* sau *passivitate* si cu *reactione: mentea este in necontenita actione; actionea propria mentii se chiama cugetare; actionea suffletului asupr'a corpului, cá si actionea corpului asupr'a sufletului, nu se póte negá; actionea sórelui asupr'a pamentului, cá si asupr'a celloru alte planete, consiste in attractionea ce essercita acellu-a asupr'a acestoru-a, precumu si in lumin'a si caldur'a ce sórele tramitte planeteloru; fia-carei actione respunde una reactione; actionei de attractione a sórelui respunde actionea de repulsione a pamentului si a celloru alte planete.* In scientiele physice: a. in chymica, *actione chymica*, prin care mai multe corpuri puse in presentia unele cu altele lucredia unele asupr'a altoru-a, se descompunu si intra in combinationi nóue; — b. in physiologia: *actione animale, actione vitale, actione muscularia, actione nervósa, actione organica*, etc., in locu de lucrare a principiului de viétia, a muschiloru, a nerviloru, etc.; — c. in mechanica, miscarea communicata de unu corpu altui corpu: *actionea massima, actionea minima, cantitatea actionei*, productulu datu de mass'a unui corpu multiplicata cu celeritatea corpului; *ecalitatea actionei si a reactionei.* — 2. principiu de lucrare, potere, facultate, functione, medilocu: *caracteriulu principale allu substantiei spirituale este actionea; cui lipsesce cugetarea, lipsesce si actionea.* — 3. productu sau resultatu allu lucràrii, fapta: *in tóte actionile acestui mare barbatu se vede stralucindu vertutea in tóta formoseti'a ei.* — II. De la insemnarea generale vorb'a actione a trecutu la multe alte speciali, in care inse se reproduce insemnarea generale de lucrare, miscare, potere, functione, fapta, sau resultatu allu lucrarii; si a nume: 1. in spher'a juridica: a. traducere sau tragere in judicata, dreptulu de a trage in judicata, de a intentá processu, de a reclamá ce e allu nostru: *a avé actione pentru ceva in contr'a cuiva; — actione civile*, care are de obiectu interessea unui cetatianu (cive), in oppositione cu *actionea criminale* sau *publica*, care are de obiectu una fapta criminale, ce attenge ordinea publica si póte vetemá societatea intréga; in dreptulu romanu *actionea civile*, care decurre d'in dreptulu civile, in oppositione cu *actionea pretoriana*, care decurre d'in

www.dacoromanica.ro

dreptulu pretorianu; — *actione personale*, care e indereptata incontr'a unei persone ce credemu obligata côtra noi; — *actione reale*, care are de obiectu revendicarea unui lucru ce se afla in mân'a cuiva, fôra cá acestu-a sa fia personale obligatu; — *actione hypothecaria*, care se da unui creditoriu *hypothecariu* in contr'a unui tertiu ce tine lucrulu immobile *hypothecatu*; — *actione mobiliaria*, care are de obiectu cererea unui lucru mobile, in oppositione cu *actionea immobiliaria*, prin care se reclama unu lucru immobile; — *actione possessoria*, prin care cineva cere recuperarea possessionei unui dreptu, sau mantinerea in acea possessione; — *actione negatória*, prin care unu proprietariu néga co proprietatea sea ar fi suppusa verunei servituti; — *actione directa*, care se da incontr'a auctoriului unei fapte, in oppositione cu *actionea indirecta*, data incontra cellui suppusu auctoriului unei fapte sau obligatione; — *actione mista*, care fiendu personale in principiu, duce la acellu-asi resultatu cá si cea reale; — *actione principale*, care are in vedere obiectulu principale allu reclamationei, in oppositione cu *actionea incidente*; — in dreptulu romanu *actione arbitraria*, prin care judicele póte determiná cá ce satisfacere se dea cellu trassu in judicata cellui ce lu trage, fôra se mai condamne pre acellu-a, déco ellu da acea satisfacere; — *actione de buna credentia*, prin care judicele póte estimá dupo ecitate la ce summa se condemne pre cineva, in oppositione cu *actionea de dreptu strictu*, in care judicele nu póte condamná pre cineva a respunde una summa mai mare sau mai mica de câtu cea prescrissa de lege; — b. forma sau formula legale dupo care se cadea la Romani, a se cere dreptulu seu: *Flaviu divulgà actionile connoscute pêno aci numai patriciiloru si tinute secrete de densii; actionile flaviane, actionile aeliane*; — c. orationea sau cuvêntulu patronului (actoriului) pronuntiatu sau scrissu in una causa judiciaria (fr. **plaidoierie**): *admirabile e actionea lui Cicerone in contr'a lui Verre*. — 2. cá terminu de retorica: a. miscările faciei, alle mâniloru si corpului intregu, precumu si flessionile vocii, cari in pronuntiarea unei orationi, sau in representarea unei drame, cauta se se faca commessuratu cu ideele si sentimentele espresse prin vorbe: *actionea este limba corpului; actione pathetica si plina de focu; Demosthene intrebatu de trei ori, care e calitatea principale a unui aratoriu, respunse continuu: actionea*; — b. evenimentulu principale allu unei compositioni poetice, allu unei epopee, unei drame, unei fictioni romantice: *Aristotele cere dela epopee si dramate tripla unitate de actione, de tempu si de locu, modernii respecta in dramate numai unitatea de actione; actionea dramatica, de si un'a, se compune d'in mai multe pàrti de actioni numite acte*; — c. insemnàrile de sub a. si b. se applica si la pictura, sculptura, etc.: *in acestu tabellu tóte sunt placute, actionea répresentata cá si admirabilea dispositione a figuriloru in parte, cari de si in mare numeru, nu se impedeca inse un'a pre alt'a in actionea loru*. — De aci: d. vivacitate, ardóre, focu in lucrare sau vorbire: *câta actione in tóte câte dice si face acestu omu! celle mai multe scene d'in acésta drama sunt fôra actione*. — 3. in artea militare, batalia pre uscatu sau pre apa. — 4. in commerciu: a. partea de spese si de folóse ce are cineva d'intr'unu capitale pusu de una societate pentru essecutarea certoru lucrari; — b. cartea sau documeutulu care representa acea parte si care se póte negotiá cá ver-ce alte valori: *a vende sau a comperá actioni, actionile cadu sau se urca, am luatu trei actioni de alle càllei ferrate romane*. — 5. *actione* sau *actioni de gratie*, manifestare de reconoscentia, multiamire: *pentru acésta insemnata victoria armat'a si poporulu addussera lui Domnedieu actioni de gratie*.

* ACTIONISTU, s. m. (fr. **actionniste**), care face commerciu cu actioni, compera si vende actioni, jóca la bursa cu actioni.

* ACTITUDINE, sau *attitudine*, s. f. **habitus ad agendum paratus**, (ital. **attitudine**, fr. **attitude**), positione parata spre una lucrare; abilitate, dispositione; la

www.dacoromanica.ro

pictori positione, positura, statura: *actitudine sau attitudine pictorésca, actitudine gratiósă, actitudine fortiata; ellu luà una actitudine ammenitiatória; l'am aflatu intr'una actitudine pucinu cuviintiósa.*

* ACTIVARE, *ediu*, v. **urgere, excitare,** (fr. **activer**), a pune in activitate; a face cá lucrarea se mérga mai iute, a pressá, a pressurá, a animá; in medicina: *a activá circulationea sangelui; activati lucràrile.*

* ACTIVITATE, s. f. **activitas,** lucrare diligente, energica, seriósa; facultate de a lucrá, potere, taría energia; stare activa : *activitatea omului, activitatea sufflctului, activitatea foculuí; ellu are multa activitate, ellu e omu fora activitate; acestu officiariu nu mai e in activitate,* adeco in functione, in servitiu.

* ACTIVU, *a*, adj. modale, **activus,** lucratoriu, diligente, energicu. In grammatica, *verbu activu,* care arréta una lucrare a subiectului, in oppositione cu *verbu passivu.*

* ACTORIU, s. m. **actor,** lucratoriu, factoriu; in specie in teatru jucatoriu, essecutoriu allu unei drame; in foru cellu ce intenta processu, cellu ce trage in judicata; la Romani accusatoriu inaintea judeciului.

* ACTRICE, s. f. **actrix,** lucratória; in specie in teatru jucatória, essecutória a unei drame.

* ACTU, pl. *e*, **actus,** lucrare, faptu, fapta; in teatru parte de drama, *in genere se impartu dramatele in cinci acte, déro potu se aiba si mai pucine;* in affacerile juridice sau politice documentu, scriptu officiale; in cancellaria *acte,* legature de mai multe scripte relative la una cestione; in filosofia *in actu,* opp. *in potentia,* ce essiste in actualitate sau in realitate; in baserica *actele apostoliloru,* lucràrile, faptele apostoliloru; in adunàrile officiale *actu de prcsentia.*

* ACTUALE, adj. **actualis,** ce e in lucrare, ce se manifesta prin lucrare, ce se face acumu, presente.

* ACTUALITATE, s. f. **status actualis, res præsentes,** stare presente, stare manifestata prin lucrare; calitatea unui lucru care presenta una interesse actuale, una utilitate.

* ACTUARIU, s. m. **actuarius,** care scrie, conserva actele, (adeco lucràrile scrisse), notariu insarcinatu cu compunerea acteloru publice.

* ACTUOSITATE, s. f. **status actuosus,** lucrare cu multa fatiga.

* ACTUOSU, *a*, adj. **actuosus,** plinu de lucrare, plinu de actione, plinu de fatiga.

ACU, pl. *ace,* **acus,** instrumentu de ferru suptire ascutítu cu care se cóse, se impunge sau se infige. — *Acu magneticu, aculu bussolei,* pertica fina de ferru ascutita la amendóue capetele, sustinuta in ecilibriu, care se indereptedia regulatu cu unulu d'in polii sei spre médianópte.

ACÚ, adv. vedi *acumu.*

ACUARIU, s. m. **acuarius,** care face ace. Vedi *acariu.*

††ACUERE, v. **acuere,** radacin'a vorbeloru : *acume, acutu, acutire, ascutire,* etc.

* ACULIU, s. m. **aculeus,** acu suptire, acusioru, aculu albinei, totu lucrulu prin care se póte impunge cá prin unu acu.

* ACUME, m. pl. *acumini,* **acumen,** vertice suptire, punsetura, petrunsetura, penetratione, spiritu petrunditoriu, subtilitate, ingeniu acutu.

* ACUMINARE, v. **acuminare,** a ascutí verticele, a face unu vertice suptire ca se póta impunge.

*ACUMINARIU, m. **acuminarius,** care ascute.

* ACUMINOSU,-*a* adj. **acuminatus,** plinu de acume, fórte ascutitu, fórte penetratoriu, fórte petrunditoriu.

ACUMU, *acú*, adv. **nunc, modo,** in acestu punctu, in acestu momentu, anunci. *De acumu,* din acestu mementu; *pêno acumu,* pêno in acestu momentu, contrassu: *acmú, amú,* compuse: *acusi, acumu-a.*

ACUSIORIU, m. **acus parva,** acú micu.

* ACUSTICA, f. **acustica,** (ἀκουστικὴ), scientia care se occupa cu teoria audiului.

*ACUSTICU, adj. **acusticus** (ἀκουστικός) relativu la audiu.

ACUTIRE, v. **acuere,** vedi *ascutire.*

ACUTITU, s., **acies,** vedi *ascutitu.*

www.dacoromanica.ro

ACUTITU, m. **culter,** vedi *cutitu.*

ACUTIU, s. **acus parva,** acu micu,

* ACUTU, part. adj. **acutus,** ascutitu, *tonu acutu* in musica, *accentu accutu* in grammatica (p. e. *ará*).

† AD, **ad,** propositione latina care occurre in limb'a româna numai in compositioni, vedi *a.*

* ADACTIONE, s. **adactio,** constringere, constrictione, obligatione de a face ceva, p. e. de a prestá juramentu.

* ADACTU,-*a*, part. adj. **adactus,** constrinsu, impinsu, bagatu.

* ADAGIU, pl. *adagie,* s. **adagium,** sententia morale, proverbiu; *copillii invétia adagie in scóla.*

* ADAMANTE, m. **adamas,** (ἀδάμας), ferru tare, ferru massivu in anticitate, acumu insémna una pétra pretiósa diamante.

* ADAMATINU,-*a*, adj. **adamantinus,** de ferru tare, sau de diamante, duru ca diamantele.

ADAPARE, v. **adaquare,** a dá apa de beutu; *a adapá vitele, callii, boii;* se dice si *a adapá pre unulu cu veninu.*

ADAPARE, s. verbale, **aquatio,** in t. s. verbulni.

ADAPATORE, s. f., loculu unde se adapa vitele.

ADAPATU,-*a* part. **potus,** cellu ce a beutu, **imbutus,** *adapatu cu principie sanetóse.*

ADAPATU, s. m. **aquatio, potio, potatio,** lucrare prin care se adapa; *adapatulu viteloru; mêna vitele la adapatu.*

ADAPATURA, f., **aquatio, potatio,** starea de a fi adapatu.

ADAPPOSTARE, *adapostediu,* v., derivatu de la *adappostu,* **tutum reddere,** a pune, a assediá pre cineva sau ceva la locu securu, apperatu de pericle sau de influentie stricatióse.

ADAPPOSTIRE, *escu,* vedi adappostare.

ADAPPOSTU, pl.-*uri* s., **(ad-appositus), tutamentum, refugium, perfugium, receptus,** locu securu, apperatu de pericle sau de influentie stricatióse.

* ADAPTARE, *adaptu* si *adaptediu,* v. **adaptare,** a accommodá, a formá unu lucru asiá cá se correspunda destinationii selle.

* ADAPTARE, s. verbale, **adaptandi actio,** in t. s. verbului.

*ADAPTATIONE, f., **adaptandi actio,** lucrare prin care se adapta.

* ADAPTATU,-*a*, part., **adaptus,** accommodatu, formatu asiá cá se correspunda scopului sau destionationei selle.

ADASTARE, v., **(ad-ab-stare), exspectare,** a asteptá.

ADAUGERE, *adaugu, adaussi,* si *adaussei, adaussu,* si *adauctu,* v. **adaugere, addere, adjungere, adjicere,** a mai pune ceva lônga celle alte : *nu mai potu adauge nimica; ellu mai adausse la celle disse de mene; la fapt'a rea adausse crudelitatea.* Formele *adaugare* si *adaugire* nu se potu approbá, de si unii credu co prin trecerea la alte conjugationi s'ar modificá intellessulu verbului. De assemine este anormale scambarea lui *u* in *o, adaogere, adaossu.*

ADAUGERE, s. verbale, **adauctus, additio, adjunctio, adjectio, eppendix,** in t. s. verbului.

ADAUSSU, part., **additus; adjectus, adjunctus.**

ADAUSSU, pl.-*uri*, s., **additamentum, appendix,** appendice.

†† ADDERE, **addere,** radacin'a derivateloru *additamentu, additione, additionale, additionare.*

ADDEVERARE, *addevereditu* si *addeverire, addeverescu,* v., **demonstrare, probare, attestari, confirmare,** a arretá adverulu, a demonstrá, a attestá, a confirmá.

ADDEVERATU,-*a*, adj. **(ad-de-verus), verus, certus;** *tóte câte ve am spusu sunt addeverate; addeverat'a causa a acestei fapte nu se póte connósce. Addeveratu asiá este. Addeveratu co a inviatu.*

ADDEVERENTIA, f. **testimonium, apocha,** cortificatu.

ADDEVERITATE, s. f. **veritas,** in cartile vechie in locu de *veritate.*

ADDEVERIRE, v. vedi *addeverare.*

ADDEVERITORIU,-*tória*, adj. **testans confirmans,** *unu actu addeveritoriu,* adeco actu prin care se confirma addeverulu.

ADDEVERU, s. m. **(ad-de-verus), veritas,** veritate ; *addeverulu e neconnoscutu; in addeveru asiá este; gur'a nebunului addeverulu vorbesce.*

www.dacoromanica.ro

††ADDICERE, *addicu, addissi*, si *addissei, addissu*, si *addictu*, v., **addicere**, a approbá, a adjudecá, a consecrá, a suppune.

* ADDICTIONE, s. f., **addictio**, approbatione, adjudecatione, consecratione.

* ADDICTU,-*a*, part., **addictus**, adjudecatu, condemnatu, consecratu, suppusu.

* ADDITAMEN'TU, pl.-*e*, **additamentum**, adaussu, appendice, augmentu, supplementu.

* ADDITARE, v., **additare**, a adauge mai de multe ori.

* ADDITIONALE, adj., **additivus**, parte care figura intre celle adausse; *termini additionali; articli additionali.*

* ADDITIONARE,-*ediu*, v., **addere**, a connumerá, a aduná, a face additione in aritmetica.

* ADDITIONE, s. f., **additio**, operatione prin care se connumera, se collegu, se aduna numerii.

*ADDITIVU,-*a*, adj., **additivus**, ce se adauge; *numeri additivi, pàrti additive.*

ADDORMIRE, v., **addormire, obdormire**, a incepe a dormí, a cadé in somnu, a perde conscienti'a de sene : *nu vorbiti co desceptati pre amicu care abiá a addormitu;* — cá transitivu, **sopire**, a face se dórma : *nu poti addormi copillulu?* — fig. a repausá, a morí : *amiculu nostru a addormitu intru Domnulu.*

ADDORMÌRE, s. v. **obdormiendi actio**, in t. s. verbului.—fig. *Addormirea nascutóriei de Dumnedieu*, Santa-María mare, la 15 Augustu.

ADDORMITÀRE, v., **obdormitare**, a addormí câte pucinu, a repetí àddormirea.

ADDORMITIONE, s. f. **status obdormientis**, starea addormitului.

ADDORMITORIU,-*tória*, adj.; s., **obdormiens**, care addórme, care adduce somnu.

ADDORMITU,-*a*, part. **somno sopitus**, appucatu de somnu; fig. repausatu, mortu; *ce omu addormitu*, adeco fôra vivacitate.

* ADDRESSA, s. f., (*ad-dressu*, d'in *dregere* sau *deregere*), **directio, inscriptio**, indreptare pusa pre epistola, scrissóre officiale : *pune adress'a pre scrissóre sau pre epistola; da-mi address'a tea; écco address'a ministrului de justitia côtra procuratur'a generale.*

* ADDRESSANTE, part. adj. s., care addressédia sau se addressédia cotra cineva; contrariu addressatului.

* ADDRESSARE,-*ediu*, v., **inscribere, superscribere, mittere**, a indreptá, a scrie address'a pre una epistola : *a se addressá la poporu, la adunare*, **alloqui.**

* ADDRESSATORIU,-*tória*, adj. s., care addressédia, sau se addressédia la cineva.

* ADDRESSATU,-*a*, part. adj. s. care e indreptatu la cineva; carui-a epistol'a e addressata sau indereptata.

ADDUCERE, *adducu, addussi*, si *addusseí, addussu*, si *adductu*, imperat. *addu*, v., **adducere, adferre;** cá si simplulu *ducere*, compusulu *adducere* póte avé de obiectu passivu atâtu persone câtu si lucruri, fientie animate si inanimate : *addu apa, adduceti callii de la câmpu, militarii addussera mai multi prinsi.* In multe casuri *adducere* pare a si confunde intellessulu cu simplulu *ducere*, inse in faptu acellu-a differe de acestu-a prin semnificationile particularie alle prepositionii *ad;* asiá p. e. in frasile: *addu apa tatalui, addussera pre Jesu de la Caiafa in pretoriu*, etc. compusulu *adducere* are intellessu differinte de allu simplului *ducere* in frasile : *du apa tatalui, dussera pre Jesu de la Caiafa in pretoriu.* In celle d'ântaniu frasi prep. *ad* da a intellege co vorbitoriulu se afla in fapta sau se pune prin cugetare in loculu sau longa obiectulu la care se face adducerea; éro in celle d'in urma frasi lipsea propositionii *ad* da a intellege co vorbitoriulu nu este in loculu sau longa obiectulu la care adjunge actionea, ci in loculu sau lônga obiectulu de unde pléca actionea de a duce. — In poterea déro a particulei *ad* çompusulu *adducere* insémna : a duce côtra unu obiectu determinatu espressu sau subintellessu care póte fi : 1. obiectu personale espressu prin dativu : *adduceti-mi lucrurile ce vi s'au cerutu; se cade se adducemu lui Domnedieu inchinationc;* — si in particulariu cu obiectu directu ce insémna folosu sau damnu, bene sau reu, a produce,

www.dacoromanica.ro

a dá, a face, a casioná : *mosiele adducu astadi pucinu venitu; ce adduce ór'a nu adduce annulu; a adduce bucuría parentiloru, a adduce multiamire celloru ce ne indetorédia, a adduce onóre sau desonóre; audaci'a multoru-a adduce perire; mari greutáti ni ati addussu pre capu; mari incurcaturi addussera Românîloru vecinii loru crestini; intemperantia adduce derapenare sanitàtii.* — 2. obiectu locale, in care se ammesteca de regula si relationea mai susu attensa, co adeco obiectulu locale e, in fapta sau si numai in cugetare, appropiatu de vorbitoriu : a. cu prepositionea *la*, *addussera pre inculpatu la inchisóre; addussera pre Christu la Pilatu;* in speciale cu *a* in locutionea : *a adduce a mente*, care are dóue semnificationi bene distincte, adeco actionea subiectului se reflecte spre densulu si nu trece spre altu obiectu de persona: a si repune siesi in mente, **recordari**, (fr. **se souvenir, se rappeler**), si in acestu casu subiectulu cá obiectu allu actionei selle se espreme prin dativulu pronumelui: *mi adducu a mente, ti adduci amente, si adduce a mente, ne adducemu a mente; ve aduceti a mente, si adducu a mente;* sau actionea subiectului are altu obiectu personale differinte de subiectu: a pune in mente cuiva, a face mentione, a mentioná; **admonere**, sau **mentionem facere**, (fr. **rappeler** sau **mentionner**), si in acestu casu obiectulu personale se espreme totu prin dativu : *eu ti voiu adduce a mente, adduceti tatalui a mente;* éro obiectulu passivu sau reale se espreme cu *de*, si numai cu vorbe generali cá *ceva, lucru, multe, etc.* se espreme si prin accusativu : *addu-ti a mente Dómne si de noi intru imperati'a tea; nu mi adducu acumu a mente de tóte celle spuse atunci*, sau *tóte celle spuse atunci nu mi adducu a mente acumu; addu a mente domnului si de mene; addussei parentelui a mente ceva;*— b. cu prepositionea *in* : *addussera pre inculpati in carcere;* — c. cu prep. *inainte* : *militarii addussera pre inimicii prinsi inaintea capitanului.* — Afara de aceste trei prepositioni, se potu pune, mai raru inse, si altele, cari espremu acea-asi relatione de obiectu in directionea in cotrau, cumu: *spre, cotra, etc.*, éro obiectulu ce arréta punctulu de plecare se espreme de regula cu *de la* sau *d'in*, si mai raru cu alte prepositioni de acea-asi insemnare; cumu : *d'intru, despre, etc.*: *addussera pre inculpati de la carcere la judecatoria.* — De assemine se póte construi *adducere* si cu adverbie locali : *aici, acollo, afara, in intru, etc.*; — 3. obiectu de scopu sau de resultatu espressu : a. cu acelle-asi prepositioni *la, in, intru : Domnedieu addusse lumea d'intru nefientia in fientia; n'ai addussu la indeplinire câte ti am commandatu; m'ai addussu in sapa de lemnu;*—b. in speciale cu una propositione conjunctiva, a reduce, a constringe, a induplecá: *n'am potutu adduce pre tata teu se ti dea voi'a ceruta;*—4. construitu cu prep. *cu*, adducere insémna a semená intru câtu va, a avé óre-care assemenare : *acestu coppillu si adduce cu tata seu.*—In fine d'in insemnarea particularia a prepositionii *ad* de a espreme intórcerea actionei spre subiectulu ei, adducere va se dica a trage inderetu, a incurbá inderetu : *addusse mân'a se mi traga una palma; córnele unoru boi sunt tare addusse spre spate.*

ADDUCERE, s. verbale, **adlatio**, in t. s. verbului.

ADDUCTIONE, s. f., **adlatio**, adducere.

ADDUCTIVU,-*a*, adj. modale, **adducens**, cellu ce are calitatea de a adduce.

ADDUCTORIU,-*tória*, adj. s., **adducens, adductor**, cellu ce adduce.

ADDUCUTORIU,-*tória*, adj. s., vedi *adductoriu.*

ADDUSSU, part., **adductus**, in t. s. provenitórie d'in verbu, in speciale insémna si recurbatu.

ADECA, adv. vedi *adeco.*

†† ADECARE, v., radecin'a vorbeloru *adecatu; adecatione, adecatoriu*, **adæquare**, a face ecale, a ecalá, a compará, a adjunge prin lucrare in acea-asi stare.

* ADECATIONE, s. f., **adæquatio**, lucrare prin care se ecala, se compara; se adjunge ceva.

* ADECATORIU,-*tória*, adj. s. **adæquator**, cellu ce ecala, compara.

* ADECATU,-*a*, part. **adæquatus**, e-

www.dacoromanica.ro

calatu, conforme cu obiectulu; *idec adecate si inadecate.*

ADECO, adj. **nempe, scilicet, videlicet, id est, hoc est,** 1. terminu esplicativu: *mentea', adeco poterea de a cugetá;* 2. terminu specificativu: *in acellu locu erau pomi, adeco: unu meru, unu prunu si unu peru.* Radecin'a acestei vorbe curatu române e ascunsa sau sub **adæqua,** sau sub **adde quod,** sau sub **id est quod.**

†† ADEGERE, radecin'a vorbeloru *adactu, adactione, adactoriu,* **adigere,** a constringe, a adduce, a reduce.

†† ADEMERE, v. radecin'a vorbeloru *ademptione, ademptoriu, ademptu,* **adimere,** a luá, a rapí, a redicá.

* ADEMPTIONE, s. f., **ademptio,** actione de a luá, de a rapí, de a redicá, *ademptionea vietici,* luarea vietiei, rapirea vietiei.

* ADEMPTORIU,-*tória,* adj. s. **ademptor,** luatoriu, rapitoriu.

* ADEMPTU,-*a,* part. **ademptus,** luatu, rapitu, redicatu, — mortu.

* ADEPTU,-*a,* part. **adeptus,** initiatu in secrete, p. e. initiatu in secretele unei scientie occulte, initiatu in secretele sau mysteriele unei secte; disciplu initiatu in tóte secretele maiestrului.

*ADERENTE, adj. s. **adhærens,** 1. ce se lipesce, se tine de altu ceva: *materie aderenti;* 2. care se unesce, se invoiesce, consente; *acestu omu n'are aderenti; ellu a venitu in congiuratu de toti aderentii sei.*

* ADERENTIA, s. f. **adhæsio,** stare de aderente, in t. s. acestui cuventu.

* ADERERE, si *aderire,* v. **adhærere,** a se lipí, a se uní, a se invoí, a consentí, a convení; *aderu sau aderescu la celle disse de densulu; nu potu aderé sau aderí la tóte celle disse de tene; aderimu cu totulu celloru disse de voi.*

* ADESCARE, v. **adescare,** *a adescá pescii,* a i attrage si a i prende prin insellatione; se dice figuratu despre ver-ce lucrare seductiva.

* ADESCATIONE, s. f. **adescatio, allectatio,** attragere prin insellatione, seductione, allectatione.

* ADESCATORIU,-*tória,* adj. s. **adescans,** cellu ce adesca, attrage prin insellatione, allecta, seduce.

* ADESIONE, s. f. **adhæsio,** lipire, unire, invoire, consentire, convenire; *mi dau adesionea la celle disse de voi; n'amu potutu avé adesionea lui; — adesionea apei de parctii unui vasu.*

ADI, adv. **hodie,** (formatu directu d'in latin'a vulgaria **hadie,**) ésta-di; *de adi pêno mane. Adi demanétia,* demanéti'a ce pertine la diu'a de adi; *adi nópte,* nóptea ce pertine la diua de adi. Compara: *eri demanétia, eri nópte.* — *A séra* insémna sér'a trecuta; *ésta séra,* séra de asta-di; *ésta nópte,* nóptea in care petrecemu. — Se observa ca vorb'a *adi* se estrude pre dí ce mergemu prin compositionea moderna *ésta-di* sau *astadi.*

†† ADIECERE, v. radecin'a vorbeloru *adiectare, adiectione, adiectivu,* v. **adjicere,** a adauge, a pune unulu longa altulu.

* ADIECTARE, v. **adjectare,** a arruncá, mai allessu a arruncá cu violentia: *a se adiectá,* a se arruncá cu rapedione.

* ADIECTATORIU,-*tória,* adj. s. **adjectans,** cellu ce adiecta, arrunca cu violentia.

* ADIECTATURA, s. f. **impetus,** arruncatura cu violentia.

* ADIECTIONE, s. f. **adjectio,** adaugere, immultire prin adaugere.

* ADIECTIVU,-*a,* adj. **adjectivus,** de adaussu, ce se adauge; — in speciale in grammatica se numescu *adjective* **(adjectiva),** vorbele cari espremu calitáti: *verde, albastru, bunu, reu, etc.* — In respectulu formei limb'a româna are dóue specie de adiective: 1. celle terminate la masculinu singulariu in *u,* care la femininu se scamba in *a: albastru albastra; rosiu, rosia, etc.;* 2. celle terminate la masculinu singulariu in *e,* care remâne nescambatu la femininu: *mare, tare, dulce, suptire, ferbente, etc.* Dupo analogia: *prudente, generale, speciale, etc.;* nu inse *prudentu, generalu,* cumu se applica de côtra unii noui scriitori fôra critica. Diversele terminationi alle adiectiveloru derivate se voru desvoltá la loculu loru. — In respectulu sensului adiectivele sunt cá si verbele, sau absolute, cumu: *rosiu, verde, etc.,* cari nu ceru unu obiectu completivu necessariu pentru intellessulu loru; sau relative, cumu: *plinu,*

www.dacoromanica.ro

demnu, deprinsu, doritoriu, etc. cari ceru de neapperatu unu obiectu completivu. *plinu de apa, demnu de lauda, doritoriu de invetiatura.* Déro precumu vorbele, asiá si adiectivele mai tóte potu avé si intellessu absolutu si intelessu relativu, sau in genere sau in unele casuri particularie, si de acea-a numai la fie-care adiectivu in parte se póte determiná cu accuratetia, déco este absolutu sau relativu, si in acestu d'in urma casu, cari sunt constructionile ce adiectivulu póte admitte dupo intellessulu seu. — In respectulu locului ce adiectivele occupa in constructione, se observa ca adiectivulu vine regulatu dupo substantivulu ce califica; cumu: *omu mare, muiere frumósa, etc.*, si numai emphatice se pune inainte: *mare omu, frumósa muiere.* — Intre adiective se numera si possessivele: *meu, teu, seu, nostru, vostru*, si demonstrativele: *acestu, acellu, etc.*; si numeralile *unu, multu, pucinu*, etc. Fia-care d'in aceste vorbe sunt tractate la loculu cuvenitu loru in dictionariu, precumu generalitàtile asupr'a fia-carei-a d'in aceste specie de cuvente se potu vedé la vorbele: *demonstrativu, possessivu, numerale*, etc.

* ADJACENTE, adj. s. **adjacens,** cellu ce jace lônga altulu; *locurile adjacenti*, adeco confine, vecine.

* ADJACENTIA, s. f. **adjacentia loca,** starea locuriloru d'in pregiuru.

†† ADJACERE, *adjacu, adjacui, adjacutu*, v. **adjacere,** a jacé lônga altulu, a fi vecinu, a confiná.

* ADJUDECARE, v. **adjudicare,** a pronuntiá cá judecatoriu, co unu lucru se cuvine cutarui-a.

* ADJUDECARE, s. v. **adjudicatio,** in insemnarea verbului.

*ADJUDECATIONE, s. f. **adjudicatio,** sententia prin care se pronuntia co unu lucru se cuvine cutarui-a.

* ADJUDECATORIU,-*tória*, adj. **adjudicans,** cellu ce adjudeca.

*ADJUDECATU,-*a*, part. **adjudicatus;** *lucrurile adjudecate; adjudecatu mortii,* condemnatu la mórte.

* ADJUNCTIONE, s. f., **adjunctio,** adaugere, unire, combinare, legatura.

* ADJUNCTIVU,-*a*, adj. **adjunctivus,** cellu ce se adauge, se unesce, se combina, se léga cu altulu; *parti adjunctive.*

* ADJUNCTORIU,-*tória*, adj. s. **adjungens, adjunctor,** cellu ce adauge, unesce, combina, léga cu totulu.

* ADJUNCTU,-*a*, part. **adjunctus,** adaussu, unitu la altulu.

* ADJUNCTU, s. m. **adjunctus,** sociu, adjutoriu in una functione, subalternu.

ADJUNGERE, sau *ajungere, adjungu, adjunsi* si *adjunsei, adjunsu* si *adjunctu*, v. **adjungere, attingere, assequi, pervenire, sufficere.** Essemplele potu mai bine luminá diversele intellessuri alle verbului acestui-a: *vulpea nu adjunge strugurii*, nu attinge; *ellu adjunge pêno la ceru*, se inaltia, se intende; *me adjungi cu lucrarea*, urmédi pêno la punctulu in care su eu cu lucrarea; *l'a adjunsu in processu*, l'a invinsu, a castigatu processulu; *relle tempuri amu adjunsu*, amu traitu cá se vedemu; *ellu a adjunsu omu mare*, a devenitu; *noi amu adjunsu la sapa de lemnu*, amu devenitu cu totulu lipsiti; *pêno de séra nu potemu adjunge la Bucuresci*, nu potemu pervení; *ellu nu se adjunge cu venitulu ce are*, nu si póte accoperí tóte lipsele; *adjunge câte ai dissu*, fia destullu cu câte ai vorbitu; *nu adjunge*, nu e destullu; *nu ne amu potutu adjunge d'in pretiu*, nu ne amu potutu invoí asupr'a pretiului.

ADJUNGERE, sau *ajungere*, s. verbale in t. s. verbului.

ADJUNSU, sau *ajunsu*, s. pl.-*uri*, **perventus;** *la adjunsulu nostru toti ni au essitu inainte.*

ADJUNSU, sau *ajunsu, dé adjunsu*, adv. **satis affatim,** destullu.

* ADJURARE, v. **adjurare,** a confirmá prin juramentu, a adauge la juramentulu ordinariu, a protestá prin juramentu.

* ADJUSTARE, v. (ital. **aggiustare,** compusu d'in **ad** si **justus**), **accommodare,** a accommodá, a face cá unu lucru se vina sau se séda justu, precisu.

* ADJUSTATIONE, s. f. **accommodatio,** accommodatione.

* ADJUSTATORIU,-*toria*, adj. s. **accommodans, accomodator,** cellu ce adjusta, accommoda.

www.dacoromanica.ro

* ADJUTABILE, adj. **adjutabilis**, cellu ce se póte adjutá.

* ADJUTAMENTU, s. pl.-*e*, **adjumentum, auxilium**, modulu de a adjutá, sau de a se adjutá.

* ADJUTANTE, adj. s. **(adjutans)**, la militia **viator**, unu militariu ordinatu a fi pururé la indemâna unui officiariu superiore.

* ADJUTANTIA, s. f., **officium viatoris**, officiulu adjutantelui.

ADJUTARE sau *ajutare*, v. **adjutare, adjuvare, juvare**, a dá adjutoriu, a veni in adjutoriu: *adjuta pre vecinulu teu; adjuta-te, si dieu te va adjutá; adjutati-ve unii pre altii; me adjutu cumu potu; nu se póte adjutá; dómne adjuta! nu e fapta de dómne adjuta.*

ADJUTARE sau *ajutare*, s. verbale, **adjuvandi actio**, in t. s. verbului.

ADJUTATIONE sau *ajutatione*, s. f., **adjutorium, auxilium**, lucrare prin care se adjuta, se da adjutoriu.

* ADJUTATIVU,-*a*, adj. modale, **auxiliaris**, prin care se póte adjutá; *medie adjutative.*

ADJUTATORIU sau *ajutatoriu,-tória*, adj. s., **adjutor**, cellu ce adjuta, cellu ce da adjutoriu.

ADJUTORARE sau *ajutorare,-ediu*, v. **adjutare, adjuvare**, a dá adjutoriu.

ADJUTORENTIA sau *ajutorintia*, s. f., **allevatio, sublevatio**, usiorare de sarcine.

ADJUTORIU sau *ajutoriu*, pl.-*ie*, **adjutorium, auxilium**; *adjutoriulu nostru in domnulu; n'am neci unu adjutoriu.*

* ADMINISTRABILE, adj. cellu ce se póte administrá.

* ADMINISTRANTE, adj. s. **administrans**, cellu ce administra, administru, administratoriu.

* ADMINISTRANTIA, s. f. **officium administrantis**, officiulu administrantelui.

* ADMINISTRARE, *a lministru* si *administrediu*, v. **administrare**, a serví, a procurá, a conduce, a guvernâ: *amu fostu insarcinatu a administrá celle necessarie; écco unu omu care scie administrá; am administratu trei anni districtulu.*

* ADMINISTRARE, s. verbale, **administratio**, in t. s. verbului.

* ADMINISTRATIONE, s. f., **administratio**, directione data affaceriloru publice, guvernu, prefectura.

* ADMINISTRATIVU,-*a*, adj. **administrativus**, relativu la administratione; *potestate administrativa; medie administrative.*

* ADMINISTRATORIU,-*tória*, adj. s., **administrans, administrator**, care administra, guverna, conduce affacerile publice; capulu unui districtu.

* ADMINISTRATRICE, s f., **administrans** f. **administra**, cea ce administra, guverna, conduce affacerile publice; consórtea administratoriului.

* ADMINISTRATU,-*a*, part. **administratus**, guvernatu, conduss u; in opositione cu administratorinlu: *administratorii cauta mai multu interessile loru de câtu alle administratiloru.*

* ADMINISTRU, s. **administer**, servitoriu, adjutoriu sau adjutatoriu, functionariu.

* ADMIRABILE, adj. **admirabilis**, demnu de mirare, minunatu, estraordinariu.

* ADMIRABILITATE, s. f., **admirabilitas**, calitate care descépta mirarea: *admirabilitatea lucruriloru ceresci.*

* ADMIRARE, v. **admirari**, a se mirá de ceva, a venerá ceva; *admiràmu faptele vóstre; amu admiratu fórte ânim'a lui; admiràmu planurile provedentiei.*

* ADMIRARE, s. verbale, **admiratio**, in t. s. verbului.

* ADMIRATIONE, s. **admiratio**, admirare: *e mare admirationea ce ellu a desceptatu in noi prin vorbele selle; ne a pusu in admiratione.*

* ADMIRATIVU,-*a*, adj. modale, **admirativus**, cellu ce inspira admiratione.

* ADMIRATORIU,-*tória*, adj. s. **admirans, admirator**, cellu ce admira, cellu ce se mira: *admiratorii lui au remasu attoniti, marmuriti.*

* ADMIRATRICE, s. f., **admiratrix**, cea ce admira, admiratória.

* ADMIRATU,-*a*, part. **(admiratus)**, lucrulu admiratu, fapte admirate.

* ADMISSIBILE, adj. **(admissibilis)**,

www.dacoromanica.ro

admittendus, recipiendus, cellu ce se póte admitte, se póte lassá se intre, cellu ce se póte primí, acceptá, approbá : *acésta idea nu e admissibile.*

* ADMISSIBILITATE, s. f., **admittendi facultas,** calitate de a fi admissu; *admissibilitatea acestoru idee nu se póte contestá; admissibilitatea la functioni judecatoresci.*

*ADMISSIONALE, adj. **admissionalis,** cellu ce e insarcinatu cu admissionea.

* ADMISSIONARIU,-*ria,* adj. s. vedi *admissionale.*

* ADMISSIONE, s. f., **admissio,** lucrare prin care se admitte, se lassa a intrá, se primesce, se accépta, se adópta; *admissione la scóla, la militia, la functioni pnblice; admissionea unei cereri unei escuse.*

* ADMISSIVU,-*a,* adj. modale, **admissivus,** cellu ce admitte.

* ADMITTERE, *admittu, admisi,* si *admisci, admissu,* v. **admittere,** a lassá se intre, a primí, a acceptá, a adoptá; *a admitte in functioni, a admitte la scóla, la militia; se admitte una cerere, se admitte una escusa; n'amu admissu pre cei rei in societatea nóstra; nu potemu admitte argumentele vóstre.*

* ADMITTERE, s. verbale, **admissio,** in t. s. verbului.

* ADMONERE, si *admonire,* v. **admonere,** a adduce a mente, a desceptá attentiunea, a consiliá, a advertí, a essortá, a mustrá, a repreme prin vorbe.

* ADMONITIONE, s. f., **admonitio,** adducere a mente, desceptare de attentione, consiliu, advertimentu, essortatione, mustratione, reprimenda.

* ADMONITIVU,-*a,* adj. modale, **admonens,** cellu ce póte admoní, in tóte s. verbului; *modu admonitivu, forma admonitiva.*

* ADMONITORIU,-*tória,* adj. s. **admonens, admonitor,** cellu ce admone, adduce a mente, adverte, essórta, mustra.

* ADMONITRICE, s. f. **admonitrix,** cea ce admone.

* ADMONITU,-*a,* part. **admonitus,** advertitu, essortatu, mustratu.

* ADOLESCENTE, adj. s. **adolescens,** june, têneru.

* ADOLESCENTIA, s. f. **adolescentia,** junétia, tinerétia.

* ADOPERARE, v. r., **operam dare, conari, niti,** refl. *a se adoperá,* a pune in lucrare poterile selle, a si incordá poterile, a tende spre ceva, a se fatigá, a nu pregetá.

* ADOPERARE, s. verbale, **conatio, conatus, conamen, nisus,** in t. s. verbului.

* ADOPERATIONE, s. f., **conatio, conatus, nisus,** tendentia prin care punemu in lucrare poterile nóstre; *tóta adoperationea nóstra a fostu desérta. Adoperatiunea e tendenti'a spre operatione, inse nu tóta adoperatiunea este si operatione, pentru co nu tóta adoperationea produce opere, fapte, actioni.*

* ADOPERATIVU,-*a,* adj. modale, *potere sau facultate adoperativa,* **vis sive facultas appetendi, conandi.**

* ADOPERATORIU,-*tória,* adj. s. **operam dans, conans, nitens,** cellu ce se adopera, cellu ce si incórda, pune in lucrare poterile selle.

*ADOPTABILE, adj. **adoptabilis,** cellu ce se póte adoptá, cellu ce merita a se adoptá, a se primí.

* ADOPTARE, v., **adoptare,** a allege, a primí, a luá intru alle selle, a luá pre cineva in locu de fiiu : *adoptàmu unu patronu, unu apperatoriu allu causei nóstre, amu adoptatu principiele stoiciloru, Augustu a adoptatu pre nepotii sei Caiu si Luciu.*

* ADOPTARE, s. verbale, **adoptio,** in t. s. verbului.

* ADOPTATIONE, s. f., **adoptatio, adoptio,** lucrare prin care se adópta.

* ADOPTATORIU,-*tória,* adj. s., **adoptans, adoptator,** cellu ce adópta.

* ADOPTATU,-*a,* **adoptatus,** cellu ce s'a adoptatu, s'a allessu, s'a primitu, s'a lnatu intru alle selle.

*ADOPTIONE, s. f., **adoptio,** primire, luare in locu de fiiu.

* ADOPTIVU,-*a,* adj., **adoptivus,** cellu ce adópta, *patre adoptivu;* cellu ce se adópta, *fiiu adoptivu,* fiiu de suffletu; *fructe adoptive,* capetate prin altuire.

* ADORABILE adj., **adorabilis,** cellu ce merita a fi adoratu.

* ADORARE, v., **adorare,** a venerá,

www.dacoromanica.ro

a onorá cá pre dieu, a rogá, a se inchiná cui-va; *adoràmu pre dieu, adoràmu bunetatea divina; nu numai rogandu-ne, ci si lucrându, adoràmu pre dieu.*

* ADORARE, s. verbale, **adoratio,** in t. s. verbului.

* ADORATIONE, s. f., **adoratio,** rogatione, inchinatione, cultu divinu, ceremonia religiósa.

* ADORATIVU,-*a*, adj. modale, **adorans;** *vorbe adorative, lucrare adorativa.*

* ADORATORIU,-*tória*, adj. s., **adorans, adorator,** cellu ce adóra, se inchina, adduce cultu divinu.

* ADORATRICE, s. f.; **femina adorans,** cea ce adóra, se inchina.

* ADORATU,-*a*, **adoratus,** veneratu, onoratu prin cultu divinu.

* ADORNABILE, adj., **adornandus,** cellu ce merita a fi adornatu.

*ADORNARE, v., **adornare,** a preparâ, a informosetià, a adauge la formosetia.

* ADORNARE, s. verbale, **ornatio,** in t. s. verbului.

* ADORNATIONE, s. f., **ornatio,** lucrare prin care se adorna.

* ADORNATIVU,-*a*, adj. modale, **adornans,** prin care se adorna.

* ADORNATORIU,-*tória*, adj. s., **adornans,** cellu ce adorna.

* ADORNATU,-*a*, part., **adornatus,** preparatu, informosetiatu.

* ADORNATURA, s. f., **ornatura, ornatus,** resultatulu adornàrii.

* ADORTAMENTU, pl.-*e*, **hortamentum,** indemnare, consiliu, admonitione.

* ADORTARE, v., **adhortari,** a indemná, a consiliá, a admoní.

* ADORTATIONE, s. f., **adhortatio,** lucrare prin care se adórta. se indémna, se consilia, se admonesce.

* ADORTATIVU,-*a*, adj. modale, **adhortans,** *vorbe adortative, tonu adortativu.*

* ADORTATORIU,-*tória*, adj. s., **adhortans, adhortator,** cellu ce adórta, consilia, admonesce.

* ADORTATU,-*a*, part., **(adhortatus),** indemnatu, consiliatu.

* ADULARE, v., **adulari,** a lingusí, a voí a placé, a dá cuiva mai multe laude de câtu merita, a accumulá laude.

* ADULARE, s. verbale, **adulatio,** in t. s. verbului.

* ADULATIONE, s. f., **adulatio,** lingusire, voientia pe a placé, lauda preste mesura, bassétia.

* ADULATIVU,-*a*, adj. modale, **adulatorius.**

* ADULATORIU,-*tória*, adj. s., **adulans, adulatorius, adulator,** cellu ce adula, lingusesce, voiesce a placé.

* ADULATRICE, s. f., **adulatrix,** cea ce adula, lingusesce, voiesce a placé.

* ADULATU, part., **(adulatus),** lingusitu.

ADULMARE, vedi *adurmare*, cu tóte derivatele.

ADULMECARE, vedi *adurmecare*, cu tóte derivatele.

* ADULTERA, s. f., **adultera,** femina care calca credenti'a conjugale. Vedi *adulteru.*

* ADULTERARE, v., **adulterare, adulterari,** a calcá credenti'a conjugale, a falsificá, a mestecá, a spurcá.

* ADULTERARE, s. verbale, **adulteratio,** in t. s. verbului.

* ADULTERATIONE, s. f., **adulteratio,** mestecatura, falsificatione, spurcatione, spurcatura.

* ADULTERATIVU,-*a*, adj. modale, **adulterans,** prin care se adultera.

* ADULTERATU,-*a*, part., **adulteratus,** mestecatu, corruptu, falsificatu, spurcatu.

* ADULTERINU,-*a*, adj , **adulterinus,** nascutu d'in adulteriu, nascutu d'in mestecatura crucita, crucitu.

* ADULTERIU, pl.-*ie*, **adulterium,** unire prin calcarea legii conjugale.

* ADULTERU, s. m., **(ad-alter), adulter,** cellu ce calca credenti'a conjugale.

* ADULTU,-*a*, adj. s., **adultus,** crescutu mare, adjunsu in etatea pêno in care crescu ómenii de ordinariu, maturu, mare.

ADUMBRARE,-*ediu*, v., **adumbrare,** a pune in umbra, a umbrí, a trage celle d'ântêiu linie pentru representarea unui obiectu, a proiectá, a representá, a imitá, a inventá.

ADUMBRARE, s. verbale, **adumbratio,** in t. s. verbului.

www.dacoromanica.ro

ADUMBRATIONE, s. f., **adumbratio,** representatione imperfecta, proiectatione crudă, adeco numai priu celle d'âmtâiu linie.

ADUMBRATIVU,-*ă*, adj. modale, **adumbrans.**

ADUMBRATORIU,-*tória*, adj. s., **adumbrans,** cellu ce adumbrédia, proiecta. representa in modu crudu sau imperfectu.

ADUMBRATU,-*ă*, part., **adumbratus,** proiectatu, representatu in modu imperfectu.

ADUMBRIRE, vedi *adumbrare*, cu tóte derivatele.

ADUNANTIA, s. f., **concio, concilium, congregatio, conventus.**

ADUNARE, v., **adunare, conciere, congregare,** a strînge la unu locu, a college, a uní, a intrunî; — a se aduná, **convenire, congregari.**

ADUNARE, s. verbale, **congregatio, concilium, comitia;** *adunarea poporului, adunare generale, adunare nationale, adunare representativa;* — *adunare* in aritmetica se pune in locu de *additione.*

ADUNATIONE, s. f., **adunatio,** lucrare prin care se aduna.

ADUNATORIU,-*tória*, adj. s., **adunans, congregans,** cellu ce aduna, stringe, college.

ADUNATU,-*ă*, **adunatus, congregatus,** strinsu la unu locu, intrunitu, collessu.

ADUNATURA, s. f., **colluvies,** totu genulu de lucruri adunate la unu locu, mestecatura de lucruri sau de ómeni.

ADUNCATURA, s. f., **abyssus,** cascatura de pamêntu fórte profun la.

ADUNCIME, s. f., **profunditas,** profunditate.

ADUNCU,-*ă*, adj., **(adunc-us), profundus,** profundu.

ADUNCU, pl.-*uri*, s., **profundum, profunditas,** *aduncului mării.*

††ADURERE, v., **adurere,** a arde. Radecin'a verbeloru *adustu* si *adustione.*

ADURMARE,-*edîu* si *adulmare* v., **vestigia sequi,** a merge pre urm'a cuiva.

ADURMECARE si *adulmecare*, v., **vestigare, sagire,** a cautá unu animale cu adjutoriulu mirosului câniloru.

ADURMECATORIU,-*tória*, adj. s., **vestigans, sagiens,** cellu ce adurmeca, merge pre urm'a cuiva cautându.

ADURMECATU,-*ă*, part., **vestigatus, investigatus.**

* ADUSTIONE, s. f. **adustio,** arsura, pirlitura.

* ADUSTU,-*ă*, part., **adustus,** arsu, pirlitu.

* ADVENIMENTU si *avenimentu*, pl.-*e*, **adventus,** momentulu venirei la unu locu; *advenimentu la tronu,* **regni principium,** inaltiare la domnía, la demnitatea suprema.

* ADVENIRE si *avenire, advinu, advíniu, advíu, advenii, advenitu* si *adventu*, v., **advenire,** a vení, a adjunge.

* ADVENIRE, s. verbale, **adventus,** in t. s. verbului.

* ADVENTU, s. m. **adventus,** venire, adjungere, (tempulu de 40 dille inainte de serbarea nascerii lui Christu in baserica romano-catolica).

* ADVENTU si *avêntu*, **impetus,** impetu, sboru.

* ADVENTURA si *aventura*, s. f.; **fortuna, casus, eventus, eventum,** intemplare rara, neasteptata, mirifica.

* ADVENTURARIU si *aventurariu*, s. m., **erro, erraticus homo,** omu fôra capetâniu, fôra stare, omu care âmbla dupo secature.

* ADVENTUROSU si *aventurosu*,-*ă*, adj., **audax, proiectus ad audendum, temerarius,** cellu ce se arrunca in casuri dubie, in pericle; spiritu plinu de audacia, temerariu, plinu de fantasie, fantasticu.

* ADVERBIALE, adj., **adverbialis,** relativu la adverbiu.

* ADVERBIU, pl.-*ie*, **adverbium,** parte de cuvêntu invariabile, care servesce a determiná mai de aprópe verbulu; sunt inse si adverbie de tempu si de locu.

* ADVERSARE,-*edîu*, v., **adversari,** a se oppune, a resiste, a contrariá, a fi contrariu.

* ADVERSARE, s. verbale, **adversatio,** in t. s. verbului.

* ADVERSARIU,-*ia*, adj., **adversarius,** contrariu, oppusu, inimicu.

* ADVERSATIONE, s. f., **adversatio,** opposítione, resistentia. contrarietate.

www.dacoromanica.ro

* ADVERSATIVU,-*a*, adj. modale, **adversativus,** *conjunctioni adversative.*

* ADVERSATORIU,-*tória*, adj. s., **adversans, adversator,** cellu ce se oppune, resiste, contrariédia, contradice.

* ADVERSITATE, s. f., **adversitas,** casu contrariu, nefericire, calamitate, fortuna adversa.

* ADVERSU,-*a*, adj., **adversus,** intorsu spre noi, in faci'a nóstra, contrariu, oppusu, inimicu.

* ADVERTIMENTU, pl.-*e*, **adversio, animadversio, monitum, admonitio,** desceptáre de attentione, admonitione, mustrare, remustrare.

* ADVERTERE si *advertire,-escu*, v., **advertere, monere,** a desceptá, attentionea, a face attentivu, a admoni, a spune, a luá a m nte.

* ADVOCARE, v. **advocare,** a chiamá, a invitá, a chiamá intr'adjutoriu.

* ADVOCATIONE, s. f., **advocatio,** chiamarea, venirea intradjutoriu cá advocatu, adjutoriulu datu de advocatu, starea de advocatu.

* ADVOCATIVU,-*a*, adj. modale, **advocans,** prin care se chiama intr'adjutoriu.

* ADVOCATORIU,-*tória*, adj. s., **advocans, advocator,** cellu ce advoca, chiama intr'adjutoriu.

* ADVOCATU, s. m., **advocatus,** cellu ce appera una causa, oratoriu, patronu, protectori i, jurisconsultu cu drep ulu de a apperá causele inaintea tribunarieloru.

* ADVOCATURA. s. f., **conditio advocati,** starea, conditionea, officiulu advocatului.

* ADVOLBERE, vedi *advolvere.*

* ADVOLVERE. *advolvu, advolsi,* si *advolsei, advoltu* si *advolutu*, v. **advolvere,** a arruncá, a resturná spre unu locu sau spre una persona, *a se advolve la genunchii cuiva.*

* AERARE,-*ediu*, v. **perflare;** vedi *aerire.*

* AERIANU,-*a*, adj. **aerius,** de aeru, in aeru.

* AERIFORMU,-*a*, si *aeriforme*, adj. **(aeriformis),** in forma de aeru, vapidu.

AERIRE,-*escu*, v. **perflare,** a cureti aerulu stricatu prin immittere a 'tuia curatu; a scóte vestimentele, plantele, animalile la aeru curatu.

* AEROGENIU, s. m. elementulu principale d'in care e nascutu aerulu, nitrogeniu, azotu.

* AEROGRAPHIA, sau *aerografia*, s. m., artea sau scienti'a de a descrie aerulu.

* AEROGRAPHU, sau *aerografu*, s. m. care descrie aerulu.

* AEROLOGIA, s. f., scienti'a despre aeru.

* AEROLOGU, s. m., care se occupa cu scienti'a despre aeru.

* AEROLITHU, sau *aerolitu*, s. m., **lapis cælo delatus,** pétra cadnta din aeru.

* AEROMANTIA; s. f. **aeromantia,** (ἀερομαντεία), divinarea d'in starea aerului sau a cerului.

* AEROMANTICU,-*a*, adj **aeromanticus,** relativu la aeromantia.

* AEROMETRIA, s. f., artea sau scienti'a de a mesurá aerulu.

* AEROMETRU, s. m. cellu ce mesura aerulu.

* AERONAUTICA, s. f., artea sau sci nti'a de a navigá in aeru.

* AERONAUTU, s. m. cellu ce naviga in aeru.

* AEROPHAGIA, sau *aerofagia*, s. f. **aerophagia,** (ἀεροφαγία), mancare de aeru; bucc. e de passeri cari sbóra in aeru.

* AEROPHAGU, sau *aerofagu*, s. m., **aerophagus,** (ἀεροφάγος), mancatoriu de aeru. de passeri cari sbóra in aeru.

* AEROPHOBIA, sau *aerofobia*, s. f., **aerophobia,** (ἀεροφοβία), fric'a de aeru.

* AEROPHOBU, sau *aerofobu*, s. m., **aerophobus,** (ἀεροφόβος), cellu ce se teme de aeru, cui e frica de aeru.

* AEROSTATICA, s. f., scienti'a despr ecilibriulu aerului.

* AEROSTATU, s. m., besica sau ballone care sta in aeru.

AEROSU,-*a*, adj. **aere plenus,** plinu de aeru.

AERU, s. m., **aer,** (ἀήρ), corpulu cellu vapidu care incongiura pamentulu, compusu d'in azotu si oxygeniu; *aeru respirabile; aerulu in miscare se numesce vêntu; corpurile mai usióre de câtu aerulu innóta in aeru, passerile sbóra in*

www.dacoromanica.ro

aeru; *acrulu este transparente*; *aeru curatu, aeru stricatu.*

AFARA, vedi *afora.*

* AFFABILE, adj. **affabilis,** facile la vorba, cu care se póte vorbí, care sta la vorba; *feminele sunt affabili*; *unchiu meu erá unu omu pucinu affabile.*

* AFFABILITATE, s. f., **affabilitas,** calitate de a stá la vorba, de a primí pre ómeni cá se ti vorbésca; *affabilitatea nu e una d'in calitàtile lui principali.*

* AFFACERE, s. f., **(ad-facere), negotium,** lucru ce debe omulu se faca, occupatione necessaria, interessi fia publice fia private; *affacerile statului, affacerile interne, affacerile esterne, avemu multe affaceri cu ómenii acesti-a.*

†† AFFECERE, v. **afficere,** compusu d'in **ad** si **facere,** va se dica proprie : a face spre, a face vêntu unui lucru intr'una directione, a porní spre ceva cu mare potere, a pune sau a se pune in mare miscare, mai allessu de suffletu. Radecin'a vorbeloru : *affectu, affectare,* etc.

* AFFECTARE,-*ediu,* v., **affectare,** cá intensivu d'in *affecere* **(afficere),** verbulu *affectare* insémna : 1. d'in caus'a particulei **ad** cu insemnarea de directione a lucrarii spre subiectulu activu : a. a si pune tóte poterile spre a si face ceva allu seu, spre a si appropriá ceva, a aspirá, a dorí cu focu, a amblá dupo ceva, a ambitioná : *gigantii affectáu domnia cerului*; *multi affecta glori'a, fôra se fia demni de dens'a*; — b. in speciale de calitàti de sentimente, de portu sau portare, de stilu, etc., cari nu le are cineva si vá cu tóte acestea se se arrete co le are : a imitá cu essageratione, mai allessu a simulá, a se preface : *multi affecta in scrierile loru una simplicitate sau una pompa fôra locu*; *fiti naturali si nu affectati nemica in miscarile vóstre, dico voiti se fiti placuti.* — 2. d'in causa particulei **ad** cu insemnarea de directione a lucràrii spre unu obiectu determinatu : a. a miscá cu energía ceva, mai allessu suffletulu, a attinge tare ânim'a, a impressioná fórte : *ce audimu ne affecta mai pucinu de câtu ce vedemu*; *scirea despre mórtea parentelui seu a affectatu profundu ânim'a amicului nostru*; — b. de ací : a turburá, a vetemá : *perderea acestui filiu a affectatu sanetatea tatalui*; — c. a applicá, a destiná, a allocá ceva la unu scopu : *pentru aceste lucràri de mare utilitate se sí affectara summe insemnate.*

* AFFECTATIONE, s. f., **affectatio,** cautare, pretensione, dorentia, ambitione, passione, manía, imitatione, simulatione.

* AFFECTATIVU,-*a*, adj. modale, **affectans,** prin care se affectédia, se face impressione, se simulédia.

* AEFECTATORIU,-*tória*, adj. s., **affectans, affectator,** care affectédia, doresce tare, care face impressione, care pretende unu lucru, care simulédia unu caracteriu.

* AFFECTATRICE. s. f., **affectatrix,** cea ce affectédia, doresce tare, cea ce aspira la unu lucru, pretende unu lucru, cea ce simulédia unu caracteriu.

* AFFECTATU,-*a*, part., **affectatus,** cautatu, simulatu, assemnatu : *summe affectate lucràriloru proiectate.*

* AFFECTIONARE,-*ediu,* v., **diligere, amare, carum habere,** a avé mare affectione, a dorí, a amá cu affectione,

* AFFECTIONATU, *a*, part., **dilectus, carus,** doritu, amatu, urmatu cu affectione.

* AFFECTIONE, s. f., **affectio,** dispositione, compassione, amore, sentimentu, desideriu.

* AFFECTIOSU,-*a*, adj., **affectiosus,** vedi *affectuosu.*

* AFFECTIVU,-*a*, ad. modale, **affectivus,** care espreme unu affectu, unu desideriu, desiderativu : *verbe affective,* in grammatica.

* AFFECTU, pl.-*e*, **affectus,** miscare a suffletului, care tinêndu multu, trece in passione, sentimentu, impressione; *affecte lene, affecte violente*; *a desceptá affectele, a repreme affectele. Toti ómenii sunt supusi affecteloru, pucini potu se si domine affectele*; *ómenii sangenii si cholerici sunt mai espusi affecteloru de câtu cei flegmatici, cei melancholici sunt mai espusi passioniloru.*

* AFFECTUOSITATE, s. f., **affectuositas,** starea de affectuosu.

* AFFECTUOSU,-*a*, adj., **affectuosus,** plinu de affectione.

www.dacoromanica.ro

AFFENARE, v. (d'in **ad** si *fênu*), **rarefacere, rarum sive minus compactum reddere,** a rarí, a face mai pucinu compactu.

AFFENATU, *a*, part. **rarus, minus compactus,** raru si de pucina consistentia, fórte pucinu compactu; neindesatu.

* AFFERENTE, part. adj. **afferens;** in jurispr. *parte afferente,* parte care se cuvine fia-carui d'in compartitori in unu obiectu indivisu; in medicina *vase afferenti,* vase lymphatice cari conducu in ganglie licorile absorbite spre a le suppune actionei acestoru organe, — in oppositione cu vase *efferenti.*

*AFFERENTIA, s. f., **afferentia,** adducere, in sensulu participiului **afferente,** si allu radecinei *afferire.*

†† AFFERIRE, v. **afferre,** radecin'a vorbeloru: *afferente, afferentia,* d'in famili'a compuseloru cu *ferire, sufferire, offerire, preferire, differire,* etc.

* AFFICTIONE, s, f., **affixio,** accatiare, spendurare.

*AEFICTIVU,-*a,* adj., modale, prin care se affige.

* AFFICTU,-*a,* part., **affixus,** accatiatu, spenduratu, allipitu.

AFFIGERE, *affigu, affissi,* si *affissei, affissu* si *affictu,* v., **affigere,** a accatiá, a spendurá, a allipí, a legá, a fissá, a affissiá.

* AFFILIARE,-*ediu,* **sociare, cooptare, allegere,** a associá, a uní într'una societate; *a se affiliá,* **consociari,** a se uní cu altii intr'una societate.

* AFFILIATIONE, s. f., **cooptatio,** associare, unire intr'una societate.

* AFFILIATU,-*a,* part., **consociatus, cooptatus,** associatu, unitu cu altii intr'una societate.

* AFFINARE, v. (fr. **affiner**), a face finu, a curetí, in specie metalle, *a affiná aurulu, argentulu.*

* AFFINATU, *a,* part. de la affinare, suptiatu, curetitu, *auru, argentu affinatu.*

* AFFINE, adj. s. **affinis,** vecinu, cumnatu, consangenu; se dice despre ómeni, despre animali, despre lucruri si despre idee cari stau in una legatura de origine; in chymica *materie affini,* cari se potu uní si formá unu nouu corpu. In Moldavia *affinii mei* insémna consangenii mei de aprópe.

*AFFINGERE, *affingu, affinsi,* si *affinsei, affinsu,* v., **affingere,** a attribuí cuiva unu lucru, a fictioná pre computulu altui-a.

* AFFINITATE, s. f., **affinitas,** vecinetate, cumnatione, consangenitate, legatura, relatione, asseminare, analogia; in chymica *affinitate de allegere* intre mai multe materie cari fiendu puse impreuna, se separa de acelle-a cu cari au mai pucina affinitate (attractione reciproca) si se unescu cu acelle-a cu cari au mai multa affinitate.

AFFIPTIONE, s. f., vedi *affictione.*

AFFIPTU, *a,* vedi *affictu.*

* AFFIRMABILE, adj. **affirmabilis,** cellu ce se póte affirmá.

*AFFIRMARE, v. **affirmare,** a intarí, a assecurá, certificá, a addeverá, a dice asiá este; *se affirma co,* se dice positivu co; *spunu multe fôra de a affirmá nemica,* fôra de a certificá sau addeverá. Oppusu *negare.*

* AFFIRMARE, s. verbale, **affirmatio,** in t. s. verbului.

* AFFIRMATIONE, s. f., **affirmatio,** intarire, assecurare, certificare, addeverare.

* AFFIRMATIVU,-*a,* adj. modale, **affirmativus,** prin care se affirma, se dice asiá este; *modu affirmativu, modu negativu; judeciu affirmativu, judeciu negativu; particea affirmativa, particea negativa.*

* AFFIRMATORIU,-*tória,* adj. s., **affirmans, affirmator,** care affirma, intaresce, assecura, adeverédia.

* AFFIRMATU,-*a,* part. **affirmatus,** intaritu, assecuratu, certificatu, datu cá positivu.

* AFFISSIARE,-*ediu,* v. **affigere,** a affige, a accatiá, a spendura, a allipí.

* AFFISSIU,-*e,* **tabula suspensa,** folia afficta pre parete prin care se publica ceva.

* AFFLICTARE, v. **afflictare,** a agitá, a tormentá, a supperá, a incarcá de relle morali.

* AFFLICTATIONE, s. **afflictatio,**

www.dacoromanica.ro

supperatione, tormentatione, sufferentia de relle morali.

* AFFLICTATORIU,-*tória*, adj. s. **afflictans, afflictator,** care afflige, suppera, tormenta.

* AFFLICTATU,-*a*, part. **afflictatus,** supperatu, tormentatu.

* AFFLICTIONE, s. f., **afflictio,** supperare, tormentu, dorere, sufferentia, tristetia, meróre profunda.

* AFFLICTIVU,-*a*, adj. **affligens,** *pedépsa affectiva*, punitione care attinge directu corpulu condemnatului, punitione corporale.

* AFFLICTU,-*a*, part. **afflictus,** supperatu, tormentatu, tare intristatu petrunsu de mari doreri morali.

* AFFLIGERE, *affligu, afflissi* si *afflissei, afflissu* si *aflíctu*, v. **affligere;** a supperá, a tormentá, a incarcá de relle morali.

* AFFLUENTE, adj. part. **affluens,** abundante; subst. unu rîu mai micu care se vérsa in altulu mai mare : *Dunari'a are multi affluenti; Prutulu e unu affluente allu Dunarii.*

* AFFLUENTIA, s. f., **affluentia,** abundantia.

*AFFLUERE, sau *affluíre*, v. **affluere,** a curre de tóte pàrtile spre verunu punctu sau locu, a abundá, a avé in abundantia.

*AFFLUSSU, s. m., **affluxus,** concursu la verunu locu; in specie concursulu umoriloru spre veruna parte, (in medicina).

AFFRECATIONE, v. **affricare,** a applicá prin frecare.

AFFRECATIONE, v. **affricatio,** applicatione prin frecare.

AFFRECATORIU,-*tória*, adj. s. **affricans,** cellu ce affreca.

AFFRECATU, part. **affricatus,** frecatu de ceva.

AFFRENARE, *ediu*, v. **frenare,** la Românii d'in Macedonia, a pune frênulu a frená.

* AFFRONTARE, *ediu*, v. (ital. **affrontare**), **aggredi,** a attacá cu intrepiditate; *a affrontá periclele, a affrontá mórtea.*

AFFUMARE, v. **infumare, suffire,** a dá fumu, a espune lucruri la fumu; **adurere,** a stricá prin fumu; *a affumá bucatele la focu*, a stricá buccatele prin infumare.

AFFUMARE, s. verbale, **suffitio,** in t. s. verbului.

AFFUMATIONE, s. f., **suffitio,** starea de affumatu sau lucrarea prin care se affuma, espunerea la fumu, implerea de fumu,

AFFUMATORIU,-*tória*, adj. s. cellu ce affuma.

AFEUMATU,-*a*, part. **infumatus,** *carne affumata, pesci affumati.*

AFFUNDARE, v. **immergere,** a bagá a fundu; *a se affundá*, a merge spre fundu, a intrá, a penetrá a fundu; *a se affundá in detorie, in placeri, in vitie.*

AFFUNDARE, s. verbale, **immersio,** in t. s. verbului.

AFFUNDATIONE, s. f., **immersio,** bagare sau intrare a fundu.

AFFUNDATORIU,-*tória*, adj. s. **immer en** , cellu ce baga sau intra a fundu.

AFFUNDATU, part. **immersus,** bagatu sau intratu a fundu.

††AFFUNDERE, *affundu, affunsi*, si *affunsei, affunsu*, v. **affundere,** a verá preste ceva. Radeciu'a vorbeloru *affusu, affusione.*

AFFUNDIME, s. f., **profundum,** aduncime, abyssu.

AFFUNDITATE, s. f., **profunditas,** profunditate.

AFFUNDU,-*a*, **profundus,** aduncu, profundu.

AFFUNDU, sau *a fundu*, **profunde.**

* AFFUNSU sau *affusu*, part. **affusus,** versatu, spellatu, scaldatu, udatu.

* AFFUSIONE, s. f., **affusio,** versare pre de asupra, udare.

AFLARE, v. (ἄλφειν), **invenire, reperire, detegere,** a vení la connoscinti'a sau in possessionea unui lucru sau numai d'in intemplare, sau dupo multa cautare; a vení in possessionea unui lucru perdutu; a descoperí, a audí, a face esperientia : *d. indu-me la cancellaria am aflatu pre frate teu acollo; Petru nu aflà neci una us'a deschisa; n'amu aflatu nemica despre celle ce ni a spusu ellu; ce ai mai aflatu nouu? Eu nu aflu bunu vinulu acestu-a; ei au aflatu cu calle a scrie collegiloru sei se nu se misce d'in*

www.dacoromanica.ro

locu; nu aflàmu de cuvientia a mai sedé aici; Unde se afla ei? Cumu ve aflati? Se afla bene; ne aflàmu a casa; ne aflàmu intr'una grea situatione; ne aflàmu sanetosi, morbosi, tristi supperati.

AFLARE, s. verbale, **inventio, repertio, detectio, habitus,** in t. s. verbului.

AFLATORIU,-*tória*, adj. s., **inventor, repertor, detector,** cellu ce afla; cellu ce se afla in cutare locu sau in cutare stare, adeco este.

AFLATU-*a*, part., **inventus, repertus.**

AFLATURA, s. f., **repertum, inventum,** lucrulu aflatu.

AFÓRA sau *afara* sau *affara*, adv. **foras, oris, extra, præter,** contrariu *in întru : ellu e afóra, eu su in casa; ellu e afóra d'in casa, eu su in întru in casa; de afóra, in afóra, d'in afóra, pre d'in afóra; a essí afóra, a scóte pre cineva afóra; a fi afóra; afóra d'in marginile prescrisse, afóra d'in lege; nemine nu póte indereptá acésta stare de lucruri afóra de Dieu. Toti au votatu cu noi, afóra de trei patru.*

*AGATA, s. f. (**achates,** ἀχάτης, nu de la ἀγαθός), una pétra pretiósa, varietate de quartiu, semitransparente, cu colori viue.

* AGENDA, s. f., **agenda,-orum, negotia,** affacere, lucru de facutu, facenda; mai vertosu in plurariu : *agende, affaceri, facende.*

* AGENTE, s. m., **agens, curator, procurator,** care lucrédia, care e insarcinatu cu una lucrare, cu una missione; *agente energicu,* care lucrédia tare, *agente politicu, agente diplomaticu, agente secretu, agente chymicu.*

* AGENTIA, s. f., **procuratio,** officiulu agentelui, missionea, sarcin'a de agente.

†† AGERE. v., **agere,** radecin'a derivateloru : *actu, actione, activu, actuale, etc., agitare, cugetare,* si a compuseloru : *adegere, cogere, essegere, redegere, transegere.*

AGERIME, s. f., (derivatu d'in *ageru*), **acumen, sagacitas;** *agerime de mente, agerime de spiritu,* mente agera, spiritu ageru, acume de spiritu, sagacitate,

AGERIRE,-*eseu*, v., **acuere, acuminare,** a ascutí unu lucru, a ascutí mentea.

AGERU,-*a*, **acer, agilis, habilis, acutus, ingeniosus, sagax.** Sub form'a cuvêntului acestui-a se vedu ascunse mai multe radecini, cari tóte au contribuitu la diversele lui sensuri; cea mai naturale se pare a fi *agile*, si de acea-a tramittemu pre lectori la dens'a.

* AGGERARE,-*ediu*, v., **aggerare,** a pune mai multe lucruri unulu preste altulu, a accumulá, a formá unulu cumulu, una redicatura, a implé unu locu.

* AGGERATA, s. f., **cumulus, acervus,** cumulu, redicatura.

* AGGERATIONE, s. f., **aggeratio,** cumulare, redicatura, impletura.

* AGGERATORIU,-*tória*, adj. s., **aggerans,** cellu ce aggeredia, cumula.

* AGGERATU, part., **aggeratus,** cumulatu, implutu.

* AGGERE, s. m., **agger,** impletura, redicatura de pamentu sau de pétra spre a assecurá unu locu in contr'a apeloru sau altoru lucruri stricatióse. Vedi *argine.*

* AGGLOMERARE, v., **agglomerare,** a aduná si a uní intr'unu glomu (ghemu), in unu corpu compactu; *a se agglomerá,* a se stringe multi la unu locu. Vedi radecin'a *glomu, (ghemu).*

* AGGLOMERATIONE, s. f., **agglomeratio,** adunare sau stringere de multe persóne sau lucruri la unu locu.

*AGGLOMERATORIU,-*tória*, adj. s., **agglomerans,** cellu ce agglomera, aduna, stringe multe persóne sau lucruri la unu locu.

*AGGLOMERATU,-*a*, **agglomeratus,** adunatu, strinsu la unu locu. Subst. adunatura, composetura.

* AGGLUTINARE, v., **agglutinare,** a collá, a combiná sau a legá cu glutine dóue sau mai multe lucruri.

* AGGLUTINATIONE, s. f., **agglutinatio,** collatione, combinatione, legatura cu glutine.

* AGGLUTINATORIU,-*tória*, adj. s., **agglutinans,** cellu ce agglutina, colla. combina, lega cu glutine.

* AGGLUTINATU,-*a*, **agglutinatus,** collatu, combinatu, legatu cu glutine.

* AGGRATIARE,-*ediu*, v. **pœnam re-**

www.dacoromanica.ro

mittere, a liertá una pedépsa. Vedi *gratiare*.

* AGGRAVANTE, part. p., **aggravans**, cellu ce aggravédia : *circunstantie aggravanti si circunstantie attenuanti*, in jurispr.

* AGGRAVARE,-*ediu*, v., **aggravare**, a adauge la greutate, a ingreuiá mai tare, a incarcá mai multu; *a aggravá unu morbu, a aggravá culp'a, a aggravá pre accusatu, a aggravá sortea cuiva; lucrulu se aggravédia.*

* AGGRAVATIONE, s. f., **aggravatio**, adaugere la greutate.

*AGGRAVATORIU,-*tória*, adj. s., **aggravans**, cellu ce aggravédia, adauge la greutate.

* AGGRAVATU,-*a*, part. **aggravatus**, ingreuiatu.

* AGGREDERE, *aggredu, aggressi*, si *aggressei, aggrsesu*, v., **aggredi**, a appucá, a attacá, a incepe vorb'a.

* AGGREGARE, v., **aggregare**, a aduná, a uní intr'una turma *(grege)*, a associá, a numerá intre.

* AGGREGATIONE, s. f., **aggregatio, cooptatio**, adunare, unire intr'una turma sau societate, associatione; adunatura.

*AGGREGATORIU,-*tória*, adj. s., **aggregans**, cellu ce aggrega, aduna, unesce intr'una turma sau societate, cellu ce associédia.

* AGGREGATU,-*a*, part. **aggregatus**, adunatu, unitu, associatu, numeratu intr'una societate : *professori aggregati*, associati celloru alti professori fôra a avé drepturile loru intru tóte; aspiranti la professur'a definitiva.

* AGGREGATU, pl.-*e*, **congeries rerum**, adunatura de lucruri; *unu aggregatu de atomi, aggregatu de diverse materie.*

* AGGRESSARE, v., **aggredi**, a appucá, a attacá, a passá la ceva. Vedi *aggredere*.

* AGGRESSIONE, s. f., **aggressio**, appucare, attacare, supperare.

* AGGRESSIVU,-*a*, adj. modale, **aggrediens**, prin care se attaca; *vorbe aggressive, actitudine aggressiva.*

* AGGRESSORIU,-*sória*, adj. s., **aggrediens, aggressor**, attacatoriu, latrone.

* AGGRESSURA, s. f., **aggressura**, attacu, cursa.

* AGGRESSU,-*a*, part., **(aggressus)**, attacatu.

* AGGRESSU, s. m., **aggressus**, attacu, actu de attacare.

* AGIASMA, s.f., (ἁγίασμα), **aqua benedicta, aqua lustralis**, apa benedissa, apa sanctita.

* AGILE, adj., **agilis, habilis, acer, acutus, ingeniosus, sagax**, care se misca usioru, intellege cu facilitate, petrunde iute, descopere asseminarile si differentiele celle mai mici, se precepe la verce intreprindere.

* AGILITATE, s. f., **agilitas**, abilitate, desteritate, celeritate, rapiditate.

* AGITABILE, adj., **agitabilis**, cellu ce se póte agitá sau miscá cu facilitate.

* AGITARE, v., **agitare**, a face de multe ori, a essercitá, a persecutá, a mená, a indemná, a stimulá, a miscá, a cugetá, a turburá, a desbate.

* AGITARE, s. verbale, **agitatio**, in t. s. verbului.

* AGITATIONE, s. f., **agitatio**, lucrare repetita de multe ori, miscare, cugetare, stimulare, turburare.

* AGITATIVU,-*a*, adj. modale, **agitans**, prin care se agita, se misca, se turbura.

* AGITATORIU,-*tória*, adj. s., **agitans, agitator, agitatorius**, cellu ce agita, mena, misca, turbura.

* AGITATRICE, s. f., **agitatrix**, cea ce agita.

* AGITATU, *a*, part., **agitatus**, miscatu, essercitatu, turburatu.

* AGITATURA, s. f., **agitatus, agitatio**, stare agitata.

* AGNATIONE, vedi *amnatione*.

* AGNATU, vedi *amnatu*.

*AGNOME, sau *agnume*, pl. *agnumini*, **agnomen**, supranume luatu de la fapte mari, de la merite sau calitati personali. Romanii aveau de ordinariu trei numini, une ori si patru, a rare ori numai dóue. *Publiu Corneliu Scipione Africanu*, ací *Publiu* e prenume, *Corne-*

www.dacoromanica.ro

liu, nume, *Scipione* cognume, *Africanu* agnume.

* AGNOMINATIONE, s. f., **agnominatio,** figura de retorica, prin care se reproduce una vorba cu una mica scambare, inse cu altu sensu, (παρωνομασία), *a inceputu cantandu si a finitu cautandu.*

AGNU, vedi *amnu.*

*AGONALE, adj., **agonalis,** *circulu agonale,* in care se faceau *jocurile agonali.*

* AGONALIA, pl., **agonalia,** serbatóre in onórea lui Janu.

* AGONE, s. m. **agon** (ἀγών), jocu de lupta, lupta, ceremonia, serbatóre, solennitate.

* AGONÍA, s. f., **agonia,** (ἀγωνία), lupta cu mórtea, ansietate, turburare estrema.

AGONIRE,-*escu,* v., **agonizare,** a se luptá.

AGONISSIRE,-*escu,* v., **acquirere,** a castigá prin lucru, prin fatiga, prin lupta cu nevoiele.

* AGRARIU,-*ia,* **agrarius,** relativu la agru sau la locu de aratu; *legi agrarie,* legi relative la agri, in urmarea caroru-a fia-care omu avea dreptu a possede una cantitate de agru; *starea agraria,* starea lucruriloru de la térra.

* AGRATICU, s. m., **agraticum,** numitu si *terraticu,* impositu pre pamentu (pre agru).

* AGRESTINU,-*a,* adj., **agrestinus,** terranescu, campanescu, satescu. Derivatu de la urmatoriulu.

* AGRESTE, adj., **agrestis,** de la agru, de la campu, de la térra, terranescu: *viuétia agreste, casa agreste, vestimente agresti.*

* AGRICOLU,-*a,* adj. s., **agricola, agricolaris,** relativu la agricultura, sau la lucrarea pamentului; *lucruri agricole, instrumente, macine agricole; poporulu agricolu.*

* AGRICULTORIU,-*tória,* adj. s., **agricola, agricultor,** lucratoriu, cultivatoriu de agru, aratoriu, cellu ce se occupa cu lucrarea pamentului, cu aratura, etc. *Agricultorii sunt fundamentulu unui statu. Românii au fostu multu tempu unu poporu pastoriu si agricultoriu.*

* AGRICULTURA, s. f., **agricultura,** artea de a lucrá pamentulu, artea de a ará, semená, secerá, etc.

* AGRIMENSORIU, adj. s., **agrimensor, agrimensorius,** mesuratoriu de agru, de campu, de pamentu; relativu la artea de a mesurá agrulu, etc.

* AGRIMENSURA, s. f., **agrimensura,** mesurarea sau mesuratóri'a agrului, campului, pamentului; artea sau scienti'a de a mesurá agrii.

* AGRIMONIA, s. f., **agrimonia,** una planta de famili'a rosaceeloru.

* AGRONOMIA, s. f., scienti'a care se occupa cu cultur'a pamentului, agricultura.

* AGRONOMICU,-*a,* adj., relativu la agronomia; *scienticle agronomice,* cari se rappórta la cultur'a pamentului.

* AGRONOMU, s. m., cellu ce possede scienti'a agronomica, cellu ce essercita artea agronomica, agricultoriu.

AGRU, s. m., **ager,** locu de aratu, pamêntu arabile.

*AGRYPNIA, s. f., **agrypnia** (ἀγρυπνία), insomnia, lipsa de somnu, starea de a nu poté dormí.

AIARE,-*ediu,* v., vedi *alliare.*

AICI, adv. **hïc,** compusu *aicia,* **hicce,** in acestu locu unde tu vedi.

AIEPTARE, v., 1. **abjicere,** a arruncá de la sene, a arruncá cu violentia; 2. **adjicere,** a arruncá spre ceva; 3. **leviter indicare,** a indicá pre scurtu; 4. **alludere,** a attinge pucinu prin vorbe sau prin alte semne.

AIIRE,-*escu,* v. vedi *alliire.*

AIITU, pl. *e,* **cibi allio conditi,** bucate facute cu alliu; vedi *alliate.*

AIITURA, s f., **res allio conditæ,** lucruri facute cu alliu; vedi *alliatura.*

AIU, s. m. **allium,** vedi *alliu.*

AIURARE,-*ediu,* v. **delirare,** vedi *aliurare.*

AIURÉ, adv., **alibi,** intr'altu locu; vedi *aliuré.*

AIURIRE,-*escu,* v. **delirare,** vedi *aliurire.*

AJUNARE, v., **jejunare,** a nu mancá nimic'a, a se abstiné de la mancarea de buccate; la Românii din Macedonia a sentí fóme, a fi flamêndu.

www.dacoromanica.ro

AJUNATORIU,-*tória*, adj. s., **jejunans, ie unator,** cellu ce ajuna.

AJUNU, *a*, adj. **je unus,** care n'a mancatu inco, flamêndu la Românii d'in Macedonia.

AJUNU, s. m., **jejunium,** abstinentia de la mancarea de buccate. Asiá se numesce diu'a inainte de una mare serbatreó, d'in causa ca se ajuná in acea qí; apoi in genere diu'a inainte de unu evenimentu insemnatu, *prediua,* **pridie.**

* ALABASTRITE, s. m., **alabastrites,** pétra de alabastru.

* ALABASTRU, s. m., **alabastrum** (ἀλάβαστρον), specia de marmure; vasu de alabastru.

ALBA, s. f., **alba,** margélla.

ALBA, s. f., **lintea,** vestimentu albu de linu sau de cânepa, camésia, etc. De ordinariu in plurariu *albe,* apoi si *albelle.*

ALBA, s. f., de ordinariu cu articlu *alb'a,* épa alba.

ALBASTRU,-*a*, **subalbus, subalbidus, subalbicans, albidus, candicans, cerulens,** de colore veneta care bate tare in albu, de colorea cerului.

ALBELLA pl., *albelle,* s. f., **lintea,** vestimente albe de linu sau de canepa; vestimente spellate.

ALBETIA, s. f., **album, albedo, albitudo,** colóre alba; cataracta care se face in ochiu, **a bugo.** La Românii d'in Macedonia albulu ochiului.

ALBIA, s. f., **alveus,** 1. *albi'a unui rîu,* escavatur'a de pamêntu prin care curre rîulu, partea çea mai profunda a unui rîu prin care curre firulu apei; 2. canale, bassinu; 3. vasu pentru spellare in forma de barca, *muierile spélla rufele in albia,* 4. luntre, barca, navicella, vasellu.

ALBICARE, v., **albicare,** a bate in albu.

ALBIDU,-*a*, adj., **albidus,** albastru, care bate in albu.

ALBIME, s. f., **albitudo.**

ALBINA, s. f., **apis, apicula,** musca care face miere.(μέλισσα).

ALBINARIU, pl. *rie,* 1. **alvear, alveare, alve rium,** casuti'a in care locuescu si lucrédia albinele; 2. **apiarium,** loculu unde se afla casutiele de albine.

ALBINARIU, pl.-*i*, **apiarius,** possessoriu sau proprietariu de albine sau de albinarie.

ALBINETIU,-*a*, adj., **subalbus,** care bate in albu. Se dice despre unu omu de colore alba.

ALBIRE,-*escu*, v., **albare, albescere, insola re,** 1. a face albu, a colorá cu albu; 2. a se face albu, a inalbí; 3. a spellá pandi'a si a ua espune la sóre spre a devení alba.

ALBISIORU,-*a*, adj. **subalbidus,** diminutivu de la albu, pucinu albu.—Subst. f. *albisióra,* unu pesce micu de rîu cu scamele si aripiórele albe.

ALBITIONE, s. f., **albitudo,** starea de a fi albu.

ALBITIOSU,-*a*, adj., **albidulus,** pucinu albu.

ALBITORIU,-*tória*, adj. s., f. **albans, albescens, ius lans,** cellu ce albesce in tóte s. verbului.

ALBITURA, s. f. vedi *albelle.*

ALBÓRE, s. f., **albor,** colore alba.

ALBU,-*a*, adj., **albus,** de culore alba, candidu, fôra macula.

ALBU, s. m. **albumen,** *albulu ochiului, albulu ouului.*

ALBUME, s. m., **albumen,** albulu sau albusiulu ouului.

* ALBUMINA, s. f., in chymica materia vegetale viscósa, care in specie constitue albulu ouului, se afla apoi in substantiele seróse, in materi'a cerebrale si nervósa, in umórea vitrea a ochiului, in ap'a hydropiciloru, şi in celle mai multe sucuri de plante. Albumina se considera de chymici cá una compositione de azotu, de hydrogeniu si de carboniu.

*ALBURNU, s. m., **alburnum,** lemnu albu, partea cea frageta d'intre scórtia si mediulu arborelui. Nume propriu allu unui oppidu d'in Dacia, Auraria.

ALBUSIU, s. m., **albumen,** albulu ouului. Vedi *albume.*

* ALCALI, sau *alcaliu,* s. m. (arabicu) in chymica materie salificabili, numite *basi salificabili,* pentru co au proprietatea de a absórbe acidele si de a le preface in sàri. Chymicii reconnoscu acumu cinci specie de alcalie: bariulu,

www.dacoromanica.ro

potassiulu, sodiulu, strontiulu si ammoniulu.

* ALCALINU,-*a*, adj. chym. relativu la alcalie : *caracteriu alcalinu, reactione alcalina.*

* ALCALISARE, v. a dá unei substantie proprietàti alcaline.

* ALCALOIDU, pl. *e*, alcalie organice sau vegetali, numite asiá spre distinctione de alcaliele minerali.

* ALCHYMIA, s. f. (hybridu), scientia pretensa prin care s'aru poté transmutá metallele; secretulu de a face auru, sau de a compune unu remediu universale prin care s'ar poté prelungí viéti'a omului in indefinitu. Acésta scientia chimerica prin esperimentele celle multe a datu nascere addeveratei scientie chymice, precumu astrolcgía a datu nascere astronomiei.

* ALCHYMICU,-*a*, adj. relativu la alchymia.

* ALCHYMISTU, s. m. care se occupa cu alchymi'a.

* ALCOHOLICU,-*a*, care coprinde in sene alcoholu.

* ALCOHOLISARE, v. a preface in alcoholu.

* ALCOHOLOMETRU, s. m. instrumentu prin care se mesura intensitatea alcoholului in unu licidu.

* ALCOHOLU, s. m. (arabicu), spiritu de vinu bine destillatu.

* ALCE, s. f., **alces**, si **alcis**, unu animale d'in terrile sptentrionali.

* ALCORANU, s. m., (arabicu), vedi *coranu.*

† ALE, *ile*, *are*, *ariu*, suffisse corresponditorie cu latinescele : **alis-e, ilis-e aris-e, arius.** — Celle d'antaniu trei forme : *ale*, *ile*, *are*, nu su de câtu unulu si acellu-asi suffissu; éro cea de a patr'a forma : *ariu*, este compusa d'in *are* si *iu*, si fiendu co prin acésta compunere suffissulu *ariu* iea insemnari, ce nu are suffissulu *ale*, de acea-a vomu tractá mai antaniu pre acestu-a si apoi pre acellu-a. — I. uffissulu *ale* se pune la una tema de substantivu, ca se formedie adiective : *natur-ale, reg-ale, fat-ale, mort-ale, vergin-ale, numer-ale*, etc., d'in *natur-a, reg-e, fat-u, mort-e, vergin-e, numer-u.* D'in *manu* (mâna, vedi acésta vorba), *mense*, *usu*, *intellectu*, *spiritu*, etc., se face : *manu-ale, mensu-ale, usu-ale, intellectu-ale, spiritu-ale;* d'in *annu, ann-ale* si *annu-ale.* — Déco in tema se afla unu *l*, atunci *ale* se transforma in *are : palmare, vulgare, populare*, etc., d'in *palma, vulgu, populu;* inse acésta regula nu se observa cu rigóre, co-ci se dice : *fluviale, pluviale*, etc., d'in *fluviu, pluvia.* — La pucine, *ale* se transforma in *ile* : *ostile, juvenile, umile*, etc., d'in *oste, juvene* sau *june, uma.* — In aceste din urma, suffissulu *ile*, care se vede co este numai una modificatione d'in *ale*, atâtu pentru co *ile* este intonatu ca si *ale*, câtu si pentru co *ile* ca si *ale* se affige la substantive, se nu se ammestece cu suffissulu *ile* sau *bile* (vedi aceste suffisse), care are *i* neintonatu si se affige la verbe : *facile, docile, mirabile*, etc., d'in *facere, mirare, docere.* — Applecatu la *fide*, suffissullu *ale* se transforma nu in *ile*, ci in *ēle : fidēle.* — La pucine adiective se appleca suffissulu *ale* sau transformatu *ile : liberale* d'in *liberu; bissestile* d'in *bissestu; crudele* d'in *crudu.* — In fine precumu d'in latinele : **sole, sale, salire**, etc., prin transformarea lui *l* in *r* (vedi litter'a *l*), s'au facutu la noi : *sore, sare, sarire;* asiá a urmatu ca si suffissulu *ale* sau *ile* se se transforme in *are* sau *ire : suptire* = *suptile, luminare* = *luminale.* Vorbele romanesci cu suffissulu *ale* sau *ile* transformatu in *are* si *ire* suntu, afora de pucine esceptioni, nu adiective, ci substantive : *frigare, braciare, stemurare, luminare, ostire*, etc. Déro şi in latin'a celle mai multe vorbe cu acellu-asi suffissu se iea sub form'a neutra, ca substantive : **brachiale** = *braciare*, **luminale** = *luminare*, apoi : **ovile, bovile**, sau cu lapedarea lui *e* : **animal, calcar**, etc. Chiaru acesta stramutare a lui *ale* in *are* a fostu caus'a, co acéstu suffissu, cu intellessulu seu de adiectivu mai allessu, a adjunsu se se perda aprope d'in usulu limbei populare : *generale* transformatu in *generare* a adjunsu se se confunda cu verbulu *generare;* sí asiá se sí dispara d'in limba. Fiendu co relationile espresse de acestu suffissu, atâtu de insemnatu si

www.dacoromanica.ro

atâtu de estensu in latin'a si celle alte limbe romanice, nu se potu espreme cuvenitu cu neci unu altu suffissu; bine este, co s'a restabilitu si se restabilesce in limb'a nostra, numai se i se dé form'a ceruta de geniulu limbei insasi: co-ci *general, moral, oral*, etc., sau si mai reu: *generalu, moralu, oralu*, (d'in cari apoi femininele: *generala, morala, orala*), sunt imitationi facute dupo limb'a francese fora respectu cotra natur'a limbei nostre, care, precumu d'in **dulcis-e, mollis-e, talis-e**, etc., a formatu: *dulce, molle, atare;* asiá si d'in **generalis-e, oralis-e** etc., cere de neapperatu: *generale, orale, numerale*, etc. — Câtu pentru intellessu, suffissulu *ale* espreme una relatione a substantivului calificatu cotra substantivulu d'in care se formedia adiectivulu in *ale*. Care e natur'a acestei relatione? — 1°. In intellessu originariu si cellu mai desu, suffissulu *ale* espreme una relatione locale: *regionile occidentali, apele fluviali, statu orientale*, etc.; si de ací: 2°. una relatione temporale: *annale, biennale, triennale, mensuale, trimestrale*, etc., — uneori acellu-asi adiectivu in *ale* pote espreme, sub aceaasi forma, amendoue relationile si cea de spatiu si cea de tempu: *diu'a natale, terr'a natale*. — 3°. De la espressionea relationei de posetione in spatiu sau in tempu, adiectivele in *ale* au trecutu usioru la espressionea relationei de posetione mai abstracta, de posetione in ordinea sociale, de demnitate, de gradu: *regale, imperiale, principale, pastorale, pontificale, augurale, consulare*, etc. — 4°. Scopulu sau destinationea inco se cugeta ca unu locu, la care tendemu a adjunge; si de acea-a adiectivele in *ale* potu espreme si relationea de causa finale sau scopu, de resultatu: *pedepsa capitale*, pedepsa care adduce perderea capului; *erbe medicinali*, cari servescu la medicina; *apa lustrale*, apa pentru purificare; *consiliu salutare*, etc. — 5°. Precumu *ale* espreme finitulu, asiá pote espreme si inceputulu sau originea: *fatale* in espressionea: *discordie fatali unui poporu*, insemna, conformu intellessului esplicatu sub precedentele numeru 4°: care adduce perdiare; éro in espressionea: *legile fatali alle naturei*, acellu-asi adiectivu insemna: care e pusu sau stabilitu *de fatu*, care vine *de la fatu*. — 6°. Fiendu co d'in celle pêno ací espuse resulta, co suffissulu *ale* espreme calitati estrinsece; de acea-a ellu pote arretá si una relatione de forma, adeco pote espreme cu form'a carui lucru sau genu de lucruri are analogía obiectulu calificatu prin adiectivulu terminatu in *ale*; si acésta-a: a. in intellessu concretu sau materiale: *rorale*, in forma de roua; *formosetia verginale*, formosetia ca a unei vergine; — b. si mai desu inco in intellessu abstractu sau ideale, caracterisandu form'a sau modulu de portare, de lucrare sau vorbire: *licentia teatrale*, licentia assemene celei de teatru; *espressioni vulgari*, assemeni cu alle vulgului; *educatione liberale*, educatione cuvenita unui omu liberu. — Scurtu suffissulu *ale* espreme una relatione mai multu sau mai pucinu departata, una relatione care se tine nu de partea interna, ci de cea esterna, nu de fundu, ci de forma, nu de essentia, ci de modu. De câte ori vinu inainte adiective cu suffissulu *ale* în concurrentia cu adiective formate prin affigerea de alte suffisse la acellu-asi substantivu, cumu *filosofale* si *filosoficu*, amendoue formate d'in *filosofu*, se espunu, la loculu cuvenitu, differentiele ce le caracterisa. Totusi spre a luminá cu unu essemplu, cumu suffissulu *ale*, in concurrentia cu alte suffisse, espreme relationi mai multu sau mai pucinu departate si formali, se luàmu adiectivele *regale* si *regescu* sau *regiu*, formate d'in *rege*. *Regescu* sau *regiu*, in poterea suffisseloru *escu* si *iu* (vedi aceste suffisse tractate la loculu loru), se dice de cea ce se tine de aprope de person'a sau demnitatea regelui; pre candu *regale* espreme una relatione mai departata cu person'a sau demnitatea regelui: *casa regesca, avere regesca*, etc., se dice de insasi *cas'a* sau *averea regelui; avere regale, casa regale*, va se dica numai una avere sau casa demna de unu rege, casa sau avere ca acelle-a ce possede unu rege; *sentimentele regesci* sunt sentimentele rege-

www.dacoromanica.ro

lui, sau alle unui rege, sau cuvenite unui rege; *sentimente regali* sunt sentimente inalte si nobili ca alle unui rege; *drepturele regesci* sunt drepturi essentiale legate de demnitatea unui rege, *drepturele regali* sunt drepturi, cari decurru d'in demnitatea de rege asiá cumu se intellege acésta demnitate in cutare sau cutare terra, si in cutare sau cutare tempu; fora ca acelle drepturi se se tina de essenti'a demnitatei regesci. — In limb'a populare relationile espresse prin suffissulu *ale* se arréta prin preposetioni, si mai allessu prin preposetionea *de: avere regale* = *avere de rege*, *lovitura mortale* = *lovitura de morte*, *venitu annuale* = *venitu de unu annu* sau *de pre fia-care annu*, etc.; sau prin flessionea casului genitivu (vedi acésta vorba): *facultatile spirituali* = *facultatile spiritului*, *poterile mentali* = *poterile mentei*, *etc.* — Cu tóte acestea intre espressionile prin adiective terminate in *ale* si intre celle prin substantive insocite de prepositioni sau de flessioni differenti'a, in celle mai multe casuri, nu sta numai in popularitatea unoru-a mai mare de câtu a altoru-a, ci si in intellessu: *unu omu spirituale*, de essemplu, nu va se dica *unu omu de spiritu*, precumu neci unu *omu geniale*, *unu omu de geniu*. In poterea intellessului prepositionei *de* (vedi articlulu speciale asupr'a acestei prepositione), *omu de spiritu*, va se dica unu omu, in care spiritulu este una calitate essentiale, care possede acésta calitate in tota plenitatea, care este facutu si fermentatu orecumu d'in spiritu; pre candu omulu spirituale are numai *ceva* d'in acesta calitate. Adiectivulu se dice de totu ce manifesta cellu mai micu semnu de spiritu, si in particulariu despre lucruri, asiá in câtu se pote dice: *lumea spirituale*, *administratione spirituale*, etc., nu inse si *administratione de spiritu*. Ce e *spirituale* se tine de spiritu numai prin una legatura usiora si superficiale, asiá in câtu *omulu spirituale* nu arréta spiritu de câtu in jocuri de vorbe, precandu *omulu de spiritu* produce opere seriose si solide; asiá in câtu intr'unu *opu* spirituale se afla numai d'in candu in candu si in forte pucina dosa cea ce formedia unu addeveratu opu de spiritu. — De assemenea differu, prin intellesu: *lucru de mana*, *lucru manuale*. *Lucrulu de mana* e unu lucru facutu de mana ori cu man'a, sau destinatu a se face in addeveru cu man'a; precandu *lucrulu manuale* este unu lucru ca celle ce se facu sau suntu destinate a se face cu man'a, fora inse se dé a se intellege co s'a facutu sau are se se faca in addeveru cu man'a. — De alta parte flessionea casului genitivu (vedi acestu cuventu) espreme una relatione si mai intensa de câtu prepositionea, in câtu *lucrulu manei*, differindu de *lucrulu de mana*, differe cu atâtu mai multu de *lucrulu manuale*. — In fine e de observatu, co suffissulu *atile* = **atilis** se tine de suffissulu *ale* sau *ile* ca speci'a de genu, asiá in câtu *atile* espreme numai relationea locale, si a nume cea de locuire sau sedere a subiectului in loculu arretatu de tem'a adiectivului: *apatile*, *fluviatiale*, *umbratile*, care locuesce sau siede in apa sau pre apa, in riu sau pre riu, la umbra: *passeri apatili*, *pesci fluviatili*, etc. Adiectivele de acésta forma suntu pucinu numerose: co-ci nu intra intre densele celle ce cu acea-asi forma deriva d'in verbe: *versatile*, *volatile*, etc. (vedi suffissu *tile*). — II. Ca si *ale*, suffissulu *ariu* applecatu de regula la una tema de substantivu, da adiective: *origin-ariu*, *agr-ariu*, *judeci-ariu*, *frument-ariu* etc. d'in *origin-e*, *agr-u*, *judeci-u*, *frument-u*. Unu micu numeru de adiective in *ariu* deriva: 1°. d'in numerali ordinali: *primariu*, *secundariu*, *tertiariu*, d'in *primu*, *secundu*, *tertiu*; — 2°. d'in numerali distributive: *binariu*, *ternariu*, *octogenariu*, etc., d'in *bini*, *terni*, *octogeni*; — 3°. d'in adverbie: *contrariu*, *necessariu*, d'in *contra*, *necesse*. — Câtu pentru insemnare, suffissulu *ariu* fiendu compusu d'in *are* = *ale* si d'in *iu* = *icu* sau *escu* (vedi aceste suffisse), urmedia co, pre candu *ale* sau *are* espreme, cumu vedumu, mai multu relationi de forma, d'in contra *ariu* arréta relationi essentiali sau de fundu, arréta, cu alte cuvente, co fienti'a calificata prin adiectivulu in *ariu* se tine de genulu sau speci'a fien-

www.dacoromanica.ro

tiei desemnata prin substantivulu, d'in care s'a formatu adiectivulu. Differenti'a de intellessu intre *ale* sau *are* de una parte, si *ariu* de alta parte, fiendu forte delicata si adesea aprope neperceptibile, se intempla casuri, in cari insemnarea celloru doue suffisse pote fi aprope identica; totusi diferenti'a de intellessu intre *ale* sau *are* si *ariu* este bene sentita si carecterisata mai allessu la vorbele, in cari amendoue suffissele vinu in concurrentia, cumu la *litterale* si *litterariu*, amendoue formate d'in *littera*; la *originale* si *originariu*, amendouo venite d'in *origine*; la *judeciale* si *judeciariu*, amendoue d'in *judeciu*, etc. *Litterale*, de essemplu, nu espreme de câtu una relatione superficiale cu litter'a, pre candu *litterariu* arréta una relatione essentiale: una *scriere litterale* ar fi una scriere cu littere, in opposetione cu una scriere cu cifre sau alte semne; pre candu *una scriere litteraria* presenta calitatile de fundu si essentiali alle unei composetione estetice. — Déro vorbele terminate in *ariu*, cari se iea cu insemnare de adiective, sunt forte pucine in limb'a nostra, cu neassemenare mai pucine de câtu in limb'a latina: precumu in acesta d'in urma limba mare parte d'in vorbele cu suffissulu **arius** au luatu insemnare de substantive, asiá in limb'a româna mai tote vorbele cu suffisulu corresponditoriu *ariu* suntu in regula substantive cu doue insemnari bene carecteterisate, si anume: 1°. substantive personali, arretandu: a. person'a care se occupa cu cea ce espreme tem'a substantivului, d'in care suntu formate: *argentariu, ferrariu, carturariu, portariu, vacariu, carbunariu, prunariu, merariu, pescariu, morariu*, etc.—b. person'a, cui se increde ceva, in opposetione cu cea care increde sau da una insarcinare: *depositariu*, cui se increde unu depositu, in oppositione cu *depositoriulu*, care increde depositulu; asiá si *legatariu, mandatariu, commissariu*, etc. in oppositione cu *committente, mandante* sau *mandatoriu*, etc.—2° substantive reali, arretandu loculu, in care se afla in mare cantitate lucrul i espressu prin tema: *porumbariu, granariu, ordiariu, furnicariu, erariu, erbariu, armariu, seminariu, vestiariu*, etc. — Inse in acésta insemnare occurre mai multu form'a feminina in *ia*: *ordiaria, fenaria, erbaria, floraria ferraria*, etc. (vedi suffissu *ia*), prin care se evita confusionea de intellessu cu celle personali: *fenariu, florariu, ferrariu*, etc.

* ALGA, s. f., **alga**, érba marina.

* ALGEBRA, s. f. (arabicu), scientia matematica care se occupa cu operationile fundamentali, numita si Aritmetica generale si Analytica, de altii tradussa prin Calculu cu littere, éra de altii restrinsa la artea de a deslegá ecationi.

* ALGEBRAICU sau *algebricu, -a*, adj., relativu la algebra; *calculu algebraicu, cantitàti algebrice*.

* ALGIDU, -*a*, **algidus**, rece, inglaciatu.

* ALGORE, s. f., **algor**, frigu tare, geru.

* ALGOSU, -*a*, adj., **algosus**, coperitu de alga, plinu de alga.

* ALICA, s. f., **alica**, una specia de grânu.

* ALICARIU, s. m., **alicarius**, cellu ce macina si destilla alica, cellu ce face bere de alica.

* ALIENARE, -*ediu*, v., **alienare, abalienare**, a instrainá, a departá, a cede, a stramutá, a scambá, a vende, a turburá.

* ALIENATIONE, s. f., **alienatio, abalienatio**, instrainare, departare, stramutare, scambare, turburare.

* ALIENATORIU, -*tória*, adj. s., **alienans, alienator**, cellu ce alienédia, instrainédia, cede, vende.

* ALIENATU, -*a*, part., **alienatus**, instrainatu, departatu, stramutatu, scambatu, vendutu, turburatu, essitu d'in mente.

* ALIENIGENU, -*a*, adj., **alienigenus**, de altu genu, de genu strainu, eterogeniu, compusu de elemente diverse.

* ALIENU, -*a*, adj., **alienus**, strainu, contrariu, oppusu, inimicu.

* ALIMENTARE, -*ediu*, v., **alere**, a nutrí, a dá cuiva celle necessarie spre a se intertiné. Figuratu se dice *a alimenta foculu*, a pune materia combusti-

www.dacoromanica.ro

bile pre focu; *a alimentà unu canale*, a dá apa canalelui.

* ALIMENTARIU,-*ia*, adj. s., **alimentarius**, ce póte serví spre alimentu; cellu ce da alimentu si cellu ce primesce alimentu.

*ALIMENTATIONE, s. f., lucrare prin care se alimenta, se nutresce, modulu de alimentare.

* ALIMENTU, pl.-*e*, **alimentum**, nutrimentu, nutretiu, nutritura.

ALIURARE,-*ediu*, v., **delirare**, a vorbi intr'aiuré, a delirá, a visá desceptu, a nu si poté dominá fantasi'a.

ALIURÉ, adv. **alibi**, intr'altu locu,

ALIURIRE,-*escu*, v., vedi *aliurare*.

ALLACTARE, sau *allaptare*, v., **allactare**, a dá lapte copillului.

* ALLARMA, s. f., **tumultus**, strigare la arme, turburare, incurcatura.

* ALLARMARE,-*ediu*, v., **ad arma vocare, ad arma conclamare, bellicum canere, terrorem incutere**, a strigá la arme, a speriá, a turburá, a bagá frica in ómeni.

ALLATRARE, v., **allatrare**, a latrá la cineva,

ALLATURARE, v., **adjungere, addere, adjicere, adnectere**, a pune unu lucru lônga altulu, a insociá lucrulu principale cu altele secundarie; a confrontá, a comparà.

ALLATURE sau *a latura*, adv., **juxta, secundum, contra, e regione.**

* ALLECTARE,-*ediu*, **allicere, allectare**, a indemná, a invitá, a attrage, a ammagí.

* ALLECTATIONE, s. f., **allectatio**, lucrare prin care se allectédia.

* ALLECTATORIU,-*tòria*, adj. s., **allectans, allectator**, cellu ce allectédia, attrage, ammagesce.

* ALLECTATU,-*a*, part., **allectus**, attrassu, ammagitu.

* ALLECTIONE, s. f., **allectio**, allegere intre cei alti, aggregare, associare prin allegere.

* ALLECTU-*a*, part. adj., **allectus**, allessu, associatu, aggregatu.

* ALLEGARE, v., **allegare**, a adduce rationi, essemple, a citá vorbele cuiva.

* ALLEGATIONE, s. f., **allegatio**, citatione, adducere de rationi, escusa.

* ALLEGATORIU,-*tòria*, adj. s., **allegans, allegator**, cellu ce alléga, citédia.

* ALLEGATU,-*a*, **allegatus**, addussu inainte.

ALLEGERE, *allegu*, *allessi* si *allessei* *allessu* si *allectu*, v. **allegere eligere, creare, seligere, deligere.** Verbulu acestu-a are fórte multe insemnàri, essemplele potu facilitá intellessulu diverseloru acceptioni: *Allegemu intre senatori, allegemu in numerulu senatoriloru, allegemu la senatu, allegemu d'intre senatori. Din dôue relle amu allessu cellu mai micu. Nu m'am allessu cu nemica. Nu se allege nemica de densulu. Urm'a va allege. Nemine nu scie ce se va allege d'in acèsta incurcatura.*

ALLEGERE, s. verbale, **allectio, electio, selectio, delectus**, in t. s. verbului.

* ALLEGORÍA, s. f., **allegoria** (ἀλληγορία), figura retorica, prin care se espune unu addeveru generale sub una forma sensuale, metafora continua.

* ALLEGORICU,-*a*, adj., **allegoricus**, (ἀλληγορικός), in figura retorica.

* ALLEGORISARE, v., **allegorizare**, a vorbi in figure, in allegorie.

ALLEGUTORIU,-*tòria*, adj. s., **allegens, eligens, seligens deligens, elector**, cellu ce allege in tóte sensurile verbului.

ALLENARE, sau *allinare*, v. **alleviare, lenire, sedare**, a face lenu, a usiorá, a usiorá dorerea, a stemperá, a imblandi; *a se allenà*, a se stemperá, a incetá; *s'a allenatu ventulu*, s'a assediatu, a incetatu. D'in caus'a pronuntiei verbulu acestu-a se confunde in unele locuri alle Daciei superiore cu *anninare*.

ALLENARE, s. verbale, **lenimen**, in t. s. verbului.

ALLENATIONE, s. f., **lenimen, allenimentum**, lucrare prin care se allena.

ALLENATORIU,-*tòria*, adj. s., **leniens**, cellu ce allena.

ALLENATU,-*a*, part., **lenitus**, usioratu, stemperatu, imblanditu.

ALLENIMENTU, pl.-*e*, **allenimentum**, stemperamentu, modu de allenare.

ALLENTARE, v., **allicere**, a seduce prin vorbe, prin promissioni.

www.dacoromanica.ro

ALLERGARE, v. **currere**, verbu formatu d'in *ad* si *largu*, cá si *allungare* d'in *ad* si *lungu*.

ALLERGARE, s. verbale, **cursio, cursus**, âmblare multa si iute.

ALLERGATORIU,-*tória*, adj. s., **currens, cursor**, cellu ce allerga, âmbla multu si iute.

ALLERGATU, s. m., **cursus**, amblatu.

ALLERGATURA, s. f., **cursio, curriculum**, amblatura, fatiga.

* ALLEVARE, v., **allevare**, a redicá, a scollá.

* ALLEVIARE, v., **alleviare**, a usiorá a allená.

ALLIARE,-*ediu*, v., **allio condire**, a pune alliu in buccate, a dá buccateloru gustu si odóre de alliu.

ALLIATU,-*a*, part., **allio conditus**, facutu cu alliu; pl. *alliate*, **alliata**, buccate facute cu alliu.

ALLIATURA, s. f., **alliatum**, conditura cu alliu.

* ALLIDERE, *allidu, allisi* si *allisei, allissu*, v., **allidere**, a frecá de ceva, a lovi de ceva, a striví. Radecin'a vorbeloru *allisu* si *allisione*.

*ALLIGANTIA, s. f.. (ital. **allianza**, fr. **alliance**), **affinitas, fœdus**, legamêntu, unire prin casatoria, prin diverse interessi, in specie prin interessi politice, federatione; *alligantia offensiva* si *defensiva*.

* ALLIGARE, v., **alligare**, a legá unu lucru de al ulu, a legá cotra altulu, a obligá; refl. *a se alligá*, a se uni prin diverse interessi.

* ALLIGATORIU,-*tória*, adj. s., **alligans, alligator** care léga, legatoriu.— Subst., unu sérpe mare care léga animalile de arbori prin incollaciturile selle.

ALLIIRE,-*escu*. v.. **allio condire**, vedi *alliare*.

ALLIITU,-*a*, part., **allio conditus**, vedi *alliatu*.

ALLIITURA, s. f., **alliatum**, vedi *alliatura*.

ALLINARE. v., vedi *allenare* cu tóte derivatele ui.

* ALLINIAMENTU, pl. *e*, (fr. **alignement**), unire in linia, effectulu alliniarii.

* ALLINIARE,-*ediu*, v. (de la **ad** si **linea**), a pune in linia.

* ALLINIATU,-*a*, part., pusu in linia. Subst., **(a linea)** inceputulu unei pàrti d'in unu articlu, partea unui articlu care incepe d'in nouu.

ALLIORU, s. m., **allium silvestre**, una planta selbatica.

ALLIOSU,-*a*, adj., **allio plenus**, plinu de alliu.

ALLIPIRE,-*escu*, (d'in α si λιπος, ἀλειφω, ἀλήλιφα), v., **allinere, agglutinare**, a lipi de ceva; recipr. *a se allipi* **adhærere**.

* ALLISIONE, s. f. **allisio**, frecare, lovire, strivire.

ALLISIORU, s. m., **asphodelus ramosus**, una planta care cresce in prate fóra cultura si sémena cu alliulu.

* ALLISU,-*a*, part. **allisus**, frecatu de ceva, lovitu de ceva, strivitu.

* ALLITERATIONE, s. f. **(alliteratio), paromœon**, figura de retorica care consiste in repetitionea acelloru-asi littere sau a acelloru-asi syllabe.

ALLIU, s. m., **allium**, usturoiu. Românii desémna diverse plante cu acestu nume : *alliu de gradina, alliu domesticu, alliu de padure, alliu selbaticu, alliu grecescu, alliu serbescu, alliu turcescu*. In pronunti'a vulgare *ll* s'au immolliatu inainte de *i*, dupo regul'a generale, atatu in radecina, câtu si in derivatele ei.

* ALLOCARE, v. **attribuere, decernere**, a destiná una summa pentru unu servitiu.

* ALLOCATIONE, s. f. **attributum (aes)**, lucrare prin care se allóca, se destina una summa.

* ALLOCATU,-*a*, part. **decretus**, destinatu pentru unu servitiu.

* ALLOCUTIONE, s. f., **allocutio**, vorbire addressata cótra cineva; insasi addess'a vorbirei.

* ALLOCUTORIU,-*tória*, adj. s., **alloquens, allocutor**, celiu ce addréssa vorbirea cótra cineva.

* ALLOCUTIVU,-*a*, adj. modale, **alloquens**.

* ALLODIALE, adj. relativu la-allodiu.

www.dacoromanica.ro

* ALLODIATURA, s. f., vorba d'in legile feudali : proprietate de pamentu antica si nesuppusa sarcineloru côtra statu, si d'in care proprietariulu nu distribuiá coloniloru; in oppositione cu *colonicatura*.

* ALLODIU, pl.-*e*, terminu feudale : pamentu ereditatu de la strabuni, dupo ideele feudali, de la impartirea primitiva intre primii occupanti.

ALLU, *(alla) a*, pl. *(alli) ai, alle*, demonstrativu si articlu. — 1. Cá demonstrativu, compusu d'in *a* si *éllu*, casí *astu* d'in *a* si *estu*, se dice cu multu mai raru decâtu simplulu *èllu*, sau compusele acestuia *cellu* si *acellu*, si are tóte formele de casuri : *allu, allui, (alli) ai, alloru*; f. *(alla) a, allei, alle, alloru : impaca allu copillu, dà allui copillu apa, dati alloru cersitori câte una buccata de pane, spuneti alloru muieri ce aveti de spusu.* — Casí tote celle alte demonstrative, *allu*, candu sta senguru, fora substantivu, sau in urm'a unui substantivu, iea particul'a determinativa *a* (vedi 5. A) : *allu-a, omulu allu-a, omului allui-a, alloru-a, etc.* In acestu casu femininulu sengulariu, in nominativu si accusativu, prin introducerea unui *i* eufonicu, adjunge a se confunde cu acelle-asi forme alle masculinului plurariu : *muiercea a-i-a, omenii ai-a.* — 2. Cá articlu, *allu* se pune : a. in constructionile inverse : *allu omulu suffletu = suffletu-lu omului, ai munt'loru arbori = arbori-i muntiloru, alle Carpatiloru crescete = crescete-le Carpatiloru.* — b. in constructionile, in cari substantivulu, determinatu prin altu substantivu in genitivu, este totu de una data insocitu de unu adiectivu, care precede substantivului si este articulatu : *mundre-le crescete alle Carpatiloru, inalti-i pini ai muntiloru.* — c. in genere, inaintea vercarui attributu in genetivu, candu substantivulu determinatu prin acestu attributu nu este articulatu : *omu allu peccatului, fii ai intunerecului, copille alle Romaniei.* — d. inaintea possessiveloru luate absolutu, fora substantivu, sau puse inaintea substantivului : *allu meu, allu teu, ai nostri, ai vostri, alle nostre, allu teu parente*, etc. — Cá articlu, *allu* se dice astadi numai cu formele de nominativu si accusativu; la cei mai vechi inse se afla si formele de dativu si genitivu : *Jesu disse bunei soru ai lui Lazaru.* — 3. *Allu* tine mediloculu intre intellessulu de demonstrativu si cellu de articlu in tote constructionile, in cari la acellu-asi substantivu stau mai multe genitive attributive : *spusele parentiloru si alle invetiatoriloru; crescetulu Parnasului si allu Eliconclui.*

ALLUATU, s. m., **elevatum, fermentum,** substanti'a care descépta fermentationea.

* ALLUCINARE, v., **hallucinari,** a errá, a erratecí, a divagá, a visá, a fantasiá, a se insellá in fantasiele selle.

* ALLUCINATIONE, s. f., **hallucinatio,** erróre, erratecire, divagatione, visu, fantasia desérta, nebunía.

* ALLUCINATORIU,-*tória*, adj. s., **hallucinator,** cellu ce allucina, divaga, fantasiédia, face nebuníe.

* ALLUDERE, *alludu, allusi* si *allusei, allusu*, v., **alludere,** a face allusione la ceva, a surride, a favorí.

ALLUNA, s. f., **avellana nux,** fructulu arborelui allunu.

ALLUNARIU, s. m., **coryletum,** allunetu.

ALLUNECARE, v., **labi, hallucinari, lubricari, in lubrico esse,** *copiii alluneca pre ghiacia, allunecatu pre unu terrenu nesecuru, amu allunecatu cu mentea; omulu usioru se alluneca.*

ALLUNELLA, pl. *allunelle*, s. dim. de la *alluna*, **lenticulæ,** semne pre pelle, mai allessu pre facia.

ALLUNELLE, pl. una planta tuberculosa.

ALLUNETU, s. m., **coryletum,** multime de alluni, gradina, selba, padure de alluni.

ALLUNGARE, v., **fugare, propellere, repellere, amovere, amoliri,** verbu formatu d'in *ad* si *lungu*, cá si *allergare* d'in *ad* si *largu*.

ALLUNGARE, s. verbale, **fugatio, propulsio, depulsio, amotio, amolitio,** departare de la sene, respingere, reieptare, scotere d'in locu, d'in térra.

ALLUNGATU,-*a*, part., **fugatus, propulsus, depulsus, amotus, ejectus,** de-

www.dacoromanica.ro

partatu, fugatu, respinsu, reieptatu, scossu afora d'in terra.

ALLUNISIU, vedi *allunetu.*

ALLUNU, s. m., **avellana arbor, corylus.** De allunu, **colurnus.**

* ALLUSIONE, s. f., **allusio,** attingere, numire prin vorbe improprie, inse cu intentionea de a se intellege lucrulu fora difficultate.

* ALLUVIONALE, adj., de alluvione sau prin alluvione; *pamêntu alluvionale,* formatu prin alluvione.

* ALLUVIONE, s. f., **alluvio,** lucrarea apei prin care róde pamêntulu, si lu duce intr'altu locu.

* ALLUVIU, s. m., **alluvium,** pamêntu formatu sau addussu prin lucrarea apei, prin alluvione.

ALMENTRELEA, adv., **aliter,** vedi *altramente.*

ALMU,-*a,* adj., **almus,** nutritoriu, sanctu, venerabile.

ALNU, *alinu, arinu, aninu,* s. m., **alnus.** Vedi *arinu* si *aninu.*

* ALOE, s. f., (ἀλόη), una planta amara; fig. amarime.

* ALOGIA, s. f., **alogia** (ἀλογία), lucrare sau vorba fôra ratione; ospetiu fôra vorbire.

* ALOGU,-*a,* adj. s., **alogus,** (ἄλογος), fôra ratione, estravagante.

* ALOPECIA, s. f., **alopecia,** (ἀλωπεκία), morbu in urmarea carui-a cade perulu de pre capu si de pre barba.

* ALOPECIOSU,-*a,* adj., **alopeciosus,** cellu ce are alopecia, cellu ce perde pêrulu.

* ALOPECURU, s. m., **alopecurus,** (ἀλωπέκουρος), una planta, códa vulpei.

* ALPESTRE, adj., **(alpestris),** d'in alpi.

* ALPHA sau *alfa,* s. f., **alpha,** (ἄλφα), antâni'a littera d'in alfabetulu grecu,

* ALPHABETA, sau *alfabeta,* s. f. Vedi *alphabetu.*

* ALPHABETICU, sau *alfabeticu,-a,* adj., relativu la alfabetu; *ordine alfabetica;* cá substantivu : Abecedariu.

* ALPHABETU, sau *alfabetu,* s. m., **alphabetum** (ἀλφάβητος), litterele grece in ordinea loru, precumu se dicu celle latine Abece.

* ALPI, m. pl. **alpes,** munti inalti, munti accoperiti cu néue; in specie muntii d'intre Italia si Gallia.

* ALPINU,-*a,* adj. s., **alpinus,** locuitoriu d'in alpi.

* ALSINA, s. f., **alsine,** (ἄλσος), una planta care cresce in paduri.

* ALSIOSU,-*a,* adj., **alsiosus,** frigurosu, sensibile la frigu, cellu ce se teme de frigu.

ALTAMENTERÉ, adv., **aliter,** vedi *altramente.*

ALTAMENTRE, adv., vedi *altramente.*

* ALTANU, s. m., **altanus,** vêntu care suffla de la mare, vêntu care suffla de la uscatu, vêntu care suffla d'intre média-di si appussu.

* ALTANU, s. m., **podium, mœnianum, projectum,** folisioru de asupr'a casei.

ALTARIU, pl.-*ie,* **altar, altare, altarium,** locu inaltu destinatu pentru sacrificiu, mésa destinata pentru sacrificiu; loculu unde se face sacrificiu, identicu cu sanctuariu.

* ALTERARE,-*ediu,* v., **mutare, immutare, turbare, vitiare, corrumpere,** a scambá, a preface, a turburá, a stricá; *tóte lucrurile se potu alterá.*

* ALTERATIONE. s. f., **mutatio, adulteratio,** scambare, prefacere, turburare, stricatione, falsificatione.

* ALTERATORIU,-*tória,* adj. s., **mutans, adulteraus,** cellu ce scamba, preface, turbura, falsifica, strica.

* ALTERATU,-*a,* part., **mutatus, adulteratus, vitiatus,** scambatu, prefacutu, turburatu, stricatu.

* ALTERCARE, v., **altercari,** a scambá vorbe, a disputá, a discute, a desbate, a se certá.

* ALTERCATIONE, s. f., **altercatio,** scambare de vorbe, disputa, discussione, desbatere, cérta.

* ALTERCATORIU,-*tória,* adj. s., **altercans, altercator,** cellu ce scamba vorbe, disputa, discute, desbate, se cérta.

* ALTERCATU,-*a,* part. disputatu, discussu, desbatutu, certatu.

* ALTERNARE,-*ediu,* v., **alternare,** a face unulu dupo altulu, a face acumu

www.dacoromanica.ro

unulu, acumu altulu, a scambá lucrarea. *A alternâ agrii,* a despartí agrii in trei pârti, a lassá un'a se repause, a ará si a seminá un'a cu grânu si alt'a cu porumbu, si a scambá cultur'a in annulu venitoriu, si a continuá in cellu altu. A *alternâ veghicle,* a scambá pre veghiatori unulu dupo altulu.

* ALTERNATIONE, s. f., **alternatio,** lucrare alternativa, prin care se scâmba obiectulu unulu dupo altulu, scambatione alternativa.

* ALTERNATIVU,-*a,* adj. modale, **alternus, alternans,** prin care se alterna, se scâmba unulu dupo altulu.

* ALTERNATORIU,-*tória,* adj. s., **alternans,** cellu ce alterna, scâmba, face acumu un'a, acumu alt'a.

* ALTERNATU,-*a,* part., **alternatus,** scâmbatu, facutu unulu dupo altulu.

* ALTERNU,-*a,* adj., **alternus,** de una parte si de alt'a, unulu dupo altulu, alternativu.

* ALTETIA, s. f., **altitudo,** altitudine, inaltime; cá titlu **celsitudo, serenitas,** serenitate, inaltime.

ALTIARE, v. vedi *inaltiare.*

ALTIME, s. f,, **altitudo,** vedi *inaltime.*

* ALTISONU,-*a,* adj., **altisonus,** cellu ce suna inaltu, resuna in aeru, sublime.

ALTITIA, pl.-*ie,* **figuræ tunicarum humeris appictæ,** figure cosute pre umerii camesiei femineloru române.

* ALTITONU,-*a,* adj., **altitonus, altitonans,** cellu ce tuna d'in inaltime.

* ALTITRONU,-*a,* adj., **altithronus,** cellu ce siéde pre unu tronu inaltu.

* ALTITUDINE, s. f., **altitudo,** altime, inaltime.

ALTRAMENTE, *altamentre, altamenteré, almentrelea,* adv., **aliter, secus,** in altu modu. Vorb'a acésta-a ne presenta dóue terminationi adverbieli aprópe perdute, un'a in *mente,* si alt'a *eré* sau *teré,* de cari s'ar cuvení se facemu usu cu prudentia, co-ci adverbiele nóstre se confundu fórte adese ori cu adiectivele.

ALTRU,-*a,* adj., **alter, alius.** Vedi *altu.*

ALTU,-*a,* adj., **alter, alius,** Vorb'a acésta conserva inca multe urme d'in declinationea latina, asiá : N. sing. *altu, alta,* G. *altui, altei,* pl. N. *alti, alte,* G. *altoru.* In nominativi admitte si articlulu candu sta singura : *altulu, alt'a, altii, altele,* éro in genetivi si dativi suffissulu *a, altui-a, altei-a, altoru-a.* Spre insemnarea lui **alter** latinu, se pune *cellu altu, cea alta, cellui altu, cellei alte, cei alti, celle alte, celloru alti,* unde pentru impedecarea hiatului se aude *laltu, cellulaltu,* etc. *Altu omu* **alius homo**; *altulu,* **alius quidam,** *cellu altu,* **alter**; *cine altulu póte scí mai bene acésta-a de catu voi?* **quis alter?** — *Unu altulu* e gallicismu. *Nu potu primí monet'a acésta-a, da-mi alt'a. Alta lume te astépta pre tene, suflete. Unulu merge inainte, altulu vine dupo mene. Spuneti aceste-a altoru-a, nu mie.*

ALTUIRE,-*escu,* v., **inserere, inoculare,** a inoculá in genere atâtu plantele câtu şi materi'a morbósa, si fig. doctrin'a. Vorb'a acésta-a s'a formatu in gur'a poporului, cu insemnarea de *alterare, adulterare,* a preface in altulu.

ALTUITU,-*a,* adj. s., **iusitivus;** cá subst. **insitio.**

* ALUME, pl., *alumini,* **alumen,** pétra acra.

* ALUMINA, s. f., combinatione chymica d'in doui atomi de aluminiu si d'in trei atomi de oxygeniu.

* ALUMINARIU, s. m., **aluminarius,** care face sau vende alume.

* ALUMINATU, s. m. compositione salina formata d'in alumina in combinatione cu certe basi, si solubile in acide.

* ALUMINIU, s. m., **(aluminium),** corpu chymicu d'in care se compune alumele (pétra acra).

* ALUMINOSU,-*a,* adj., **aluminosus,** mestecatu cu alume, care are gustu de alume.

* ALUMNA, s. f., **alumna,** eleva, nutrita, educata, scolaria.

* ALUMNATU, pl.-*e,* **convictus,** casa de educatione, pensionatu, seminariu.

* ALUMNU, s. m., **alumnus,** elevu, nutritu, educatu, scolariu.

* ALUTA, s. f., **aluta,** pelle mólle, calciamente de atare pelle.

AM, *ai, are, avemu, aveti, au,* vedi *avere.*

www.dacoromanica.ro

* AMABILE, adj., **amabilis,** demnu de amatu, care merita a fi amatu.

* AMABILITATE, s, f., **amabilitas,** calitate de a fi amabile.

* AMALGAMA, s. f., **mixtura,** mestecatura de diverse lucruri, *amalgama de salse, amalgama de metalle.*

* AMALGAMARE,-*ediu*, v., **miscere, confundere,** a mestecá si uní lucruri diverse.

* AMANTE, part. adj. s., **amans,** cellu ce ama, *unu amante;* cea ce ama, *una amante; amantii sunt amenti,* **amantes sunt amentes.**

* AMARACINU,-*a*, adj., **amaracinus,** de amaracu.

* AMARACU, s. m., **amaracus,** (ἀμάρακος), una planta odorifera.

* AMARANTU, s. m., **amarantus,** (ἀμάραντος), una flóre, merisioru.

* AMARE, v., **amare,** a sentí amóre, a sentí placere, a avé gustu pentru ceva; contrariu verbului *urîre : amàmu binele si urîmu reulu.*

AMAREA, vedi *amarella.*

AMARELLA, s. f., **carduus Mariæ,** una planta.

AMARELLUTIA, s. f., diminutivu d'in *amarella,* alta planta care are assemenare cu amarélll'a.

AMARÉTIA, s. f., **amarities,** calitate amara, gustu amaru.

AMARIME, s. f., **amaritudo,** calitate de a fi amaru.

AMARIRE,-*escu*, v., **amaricare,** a face amaru, a supperá, a interritá, a meniá, a afflige; reciprocu *a se amarî,* a se face amaru, a se supperá, a se interritá, a se meniá, a se afflige.

AMARITIONE, s. f., **amaritudo, mœror,** stare amarita in tóte insemnàrile verbului *amarire.*

AMARITIOSU,-*a*, adj., plinu de amaritione.

AMARITORIU,-*tória*, adj. s., **amaricans,** cellu ce amaresce.

AMARITU,-*a*, **amarus, mœstus, exacerbatus, iratus, miser,** amaru, supperatu, intristatu, interritatu, meniatu, meseru, ticallosu.

* AMARITUDINE, s. f., **amaritudo,** amarime.

AMARU,-*a*, adj., **amarus, acerbus;** *amaru la gustu, lucruri amare.*

AMARU, interj., **væ;** *amaru de mene! amaru vóue! amaru peccatosiloru!*

* AMARULENTU,-*a*, adj., **amarulentus,** fórte amaru, amaritiosu, fig., muscatiosu, sarcasticu.

* AMATORIU,-*tória*, adj. s., **amans, amator, amatorius,** cellu ce ama, doresce, desidera, afla placere, acellu-a de la care procede amórea; *amatoriu de ómeni, amatoriu de dreptate, amatoriu de scientia, amatoriu de artile formóse, amatoriu de calli, amatoriu de venatu,* etc.

* AMATRICE, s. f., **amatrix,** cea ce ama, doresce, afla placere.

* AMATU-*u*, part., **amatu,** doritu, desideratu, placutu, acellu-a asupr'a carui-a e indereptata amórea nóstra.

* AMAZONE sau *amazona*, s. f., **amazon,** (ἀμαζών), femina bellicosa.

* AMBAGI, s. f. pl., **ambages,** intorseture, sinuositàti, incurcature, circunlocutioni, ambiguitàti, obscuritàti, enigmate.

* AMBAGIOSU,-*a*, adj., **ambagiosus,** plinu de ambagi, de obscuritàti.

AMBARIU, pl.-*ie*, **cumera, cumerus, granarium,** cosiu, cosiariu, granariu. Vorba de orgine incérta, inse familiarisata la Români.

* AMBASSATA, s. f., **legatio.** Vorba de origine incérta, inse tare usitata in limba diplomatica.

* AMBASSATORIU, s. m., **legatus, orator,** tramissu in causele statului la unu guvernu straniu; insarcinatu cu ambassat'a.

* AMBASSATRICE, s. f., **legata,** tramissa in causele statului la unu guvernu straniu, femin'a ambassatoriului.

AMBI, *ambe*, pl., **ambo. ambæ,** amendoui, amendóue; *ambi filii mei, ambe filiele melle; ambe partile.*

* AMBIGUITATE, s. f., **ambiguitas,** stare ambigua, cu dóue intellessuri, obscura, incerta.

* AMBIGUU,-*a*, adj., **ambiguus,** ecivocu, cu dóue intellessuri, indouiosu, incertu, obscuru, variabile, vacillatoriu, insellatoriu, periculosu, contrariu.

* AMBITIONARE,-*ediu*, v., **ambire,**

www.dacoromanica.ro

a dorí, a aspirá, a amblá dupo unu lucru, dupo unu postu sau demnitate, a sollicitá, a intricá.

* AMBITIONE, s. f., **ambitio,** dorentia, cupiditate, amóre, manía, sollicìtatione, aspiratione la demnitáti, ostentatione,

* AMBITIOSU,-*a*, adj., **ambitiosus,** plinu de ambitione, cellu ce aspira la demnitàti, cellu ce ambla dupo demnitàti, inflatu, âmpullatu, arrogante, fastuosu.

* AMBITU, s. m., **ambitus,** circuitu, circunferentia, circunlocutione, periodu; estensione, sphera.

AMBLARE, v. intr., **ambulare.** Vorba fórte usitata in limb'a româna, care dupo diversele ei transitioni prin mici differentie de intellessuri, da occasione la summa de frasi : *âmblu in susu si in giosu, âmbli in carru, âmbla pre diosu, âmblu callarie, âmbli cu ide'a, âmbla dupo draculu, âmblàmu dupo averi, âmblati cu latronii, âmbla ascunsi, âmbla cu mici'a in sàccu, âmbli in locuri relle, âmblu in affacerile statului, ce âmbli? nu âmblá! cumu ti âmbla? ni âmbla bene, reu; cumu ai âmblatu? am âmblatu câtu se póte de reu.* Imperativulu : *blàmu* sau *blemu, blati* sau *bleti; blàmu la mésa, blati a casa!*

AMBLARE, s. verbale, **ambulatio,** in tóte s. verbului.

AMBLATÓRE, s. f., **secessus, latrina,** cacastóre.

AMBLATORIU,-*tória,* adj. s., **ambulans, ambulator, ambulatorius,** cellu ce âmbla, in tóte s. verbului.

AMBLATU,-*a,* part., **versatus,** cellu ce a âmblatu prin multe si a trecutu prin tóte.

AMBLATU pl.-*e,* **ambulatus, iter, fatiginm,** cursulu facutu in amblare, incercare, sollicitare, fatiga.

AMBLATURA, s. f., **ambulatura,** modulu de amblare.

AMBLETU, pl.-*e,* **iter, vagatio, eundi vel ambulandi modus,** mersu, cursu, allergatura; *noi lu connóscemu pre ambletu, dupo atâte amblete abiá am potutu adjunge la acestu micu resultatu.*

* AMBONE sau *ambonu,* s. m., **suggestus, cathedra, ambon** (ἄμβων), catedra in baserica de pre care se predica.

* AMBRA, s. f., **sucinum,** substantia resinósa solida si transparente, d'in care se facu diverse obiecte mai vertosu buccine de pipe: *ambra galbina, ambra négra.* In Români'a se afla multa ambra in regionea Budieului.

* AMBRONE, s. m., **ambro,** ressipitoriu, dissipatoriu.

* AMBROSIA, s. f., **ambrosia,** (ἀμβροσία), nutritur'a dieiloru.

* AMBROSIACU,-*a,* adj., **ambrosiacus,** dulce cá ambrosi'a, *vinu ambrosiacu.*

* AMBROSIU,-*a,* adj. s., **ambrosius,** divinu.

* AMBULANTE, part., **ambulans,** care âmbla d'in locu in locu.

* AMBULANTIA, s. f., ospitariu mobile.

†† AMBURERE, v., **amburere,** a arde impregiuru, a perlí. Radecin'a vorbeloru *ambustu* si *ámbustione.*

* AMBUSTIONE, s. f., **ambustio,** ardere impregiuru, arsura, perlitura.

* AMBUSTU,-*a,* **ambustus,** arsu, impregiuru, perlitu.

* AMENDA, s. f., **(emendula), mulcta,** pedépsa pecuniaria, punitione cure se rescumpera cu moneta sau cu vite. Vorb'a acésta-a e de currendu introdussa, si ar fi fostu de preferitu form'a *emenda,* cu tóte derivatele ei.

* AMENDABILE, adj., **emendabilis,** care se póte indereptá, se póte corrége.

* AMENDAMENTU, pl.-*e,* **emendatio,** scambare in mai bene, indereptare, corregere; modificare facuta unei legi, **derogatio,** dupo limb'a classicitàtii.

* AMENDARE,-*ediu,* v., **emendare,** a indereptá, a corrége, a ammeliorá; a corrége unu proiectu de lege, **rogationem corrigere;** a amendá una lege, **de lege aliquid derogare.**

* AMENDATORIU,-*tória,* adj. s., **emendans, emendator, emandatorius,** cellu ce amenda, inderepta, corrége.

* AMENDATU,-*a,* part., **emendatus,** indereptatu, reformatu, corressu.

AMENDOUI, AMENDÓUE, adj. num. **ambo, ambæ,** forma vulgare, contrassa d'in *ambidoui, ambedóue,* si popularisata

www.dacoromanica.ro

in locu de *ambi, ambe: amendoui ómenii, amendóue muierile.* In genitivulu *amendouoru* se aude syllab'a *or* duplicata in gur'a poporului, *amendororu,* cá si in *totororu,* in locu de *totoru.*

* AMENITATE, s. f., **amœnitas,** placere, stare placuta, imperssione placuta, formosétia, incantare, desfetare.

* AMENTE, adj. v, **amens,** fôra mente, alienatu de mente, smentitu.

* AMENTIA, s. f., **amentia,** stare fôra mente, dementia, alienatione de mente, perdere de mente.

* AMENU,-*a,* ad., **amœnus,** placutu vederei, formosu, care attrage amórea nóstra, gratu, gratiosu, plinu de gratie. Vorb'a acésta-a derivata d'in *amare,* confina cu *amabile,* inse insémna mai pucinu, si se distinge cá placerea de amore.

* AMETHYSTU sau *ametustu,* s. m., **amethystus** (ἀμέθυστος), una pétra pretiósa.

* AMICA, s. f., **amica,** femina care ni voiesce benele si pre care ua amàmu; amante, concubina.

* AMICABILE, adj., **amicabilis,** demnu de amicitia, amicale.

* AMICABILITATE, s. f., calitatea de amicabile.

* AMICALE, adj., **amicus,** amicu, de amicu, benevoitoriu, cumu se cuvine unui amicu: *vorbe amicali, relationi amicali, portare amicale, cu facia amicale.*

* AMICÉTIA, s. f., **amicitia,** (forma vulgare).

AMICÍA, s. f. **amicitia,** (dupo analogía vorbeloru *domnía, fratía, socía.*)

* AMICITIA, s. f. **amicitia,** (forma latina).

* AMICOSU,-*a,* adj., **amicosus,** care are multi amici sau amice.

* AMICU, s. m., **amicus,** omu care ni voiesce benele si pre care lu amàmu; *intre amici tóte su commune; amicii se connoscu in nefericire; nu toti cei ce ni se dicu amici, sunt in realitate.*

* AMIRALE, s. m., **classis praefectus,** commandantele unei flote. Vorba de origine straina, inse adoptata in tóte limbele europeane. Form'a *admirale* este affectata, si duce la una etymologia care nu póte avé acésta vorba.

* AMIRALITATE, s. f., **classis regimen,** officiulu amiralelui.

* AMISSIONE, s. f., **amissio,** perdere.

* AMISSU,-*a,* part., **amissus,** perdutu, ce amu lassatu d'in mani se cada, ce nu mai avemu.

*AMITTERE, *amittu, amisi* si *amisei, amissu,* v., **amittere,** a lassá d'in mani se cada sau se se duca, a perde.

AMMAGIRE,-*escu,* v., **fallere, seducere, decipere, fraudare,** a insellá, a seduce, a induce in erróre. Derivationea cu probabilitate este de la *magu,* **magus** (μάγος), care insémna si fermecatoriu, si insellatoriu, si ammagitoriu.

AMMAGIRE, s. verbale, **seductio, deceptio, fraudatio, circumventio,** in tóte s. verbului.

AMMAGITORIU,-*tória,* adj. s., **dolosus, fraudulentus, fallax, seductorius, seductor, deceptorius, deceptor,** cellu ce ammagesce, inséll'a, seduce, induce in erróre.

AMMAGITU,-*a,* part., **seductus, deceptus, defraudatus,** insellatu, sedussu, iudussu in erróre.

AMMAGITURA, s. f., **seductio, deceptio, defraudatio,** insellatione, seductione, deceptione.

AMMANARE, v., **procrastinare, prorogare, proferre, differe,** a lassá ceva pre mâue, a lassá se se faca intr'alta dí, a prorogá, a differí una lucrare.

AMMANARE, s. verbale, **procrastinatio, prolatio, prorogatio, dilatio,** in tóte s. verbului.

AMMANATORIU,-*tória,* adj. s., **prorogans, prorogator, dilator, dilatorius,** cellu ce ammana.

AMMANATU,-*a,* part., **procrastinatus, prolatus, prorogatus, dilatus,** prorogatu, differitu.

* AMMELIORARE,-*ediu,* v., **melius facere** sau **reddere, in melius mutare,** a face mai bunu, a derege, a indereptá.

* AMMELIORATIONE, s. f., **mutatio in melius,** scambare sau immutare in mai bene, deregere, indereptare.

* AMMELIORATU,-*a,* part., **jam melior,** facutu mai bene, indereptatu.

AMMENITIARE, v., **minari, minitari, comminari, minas jactare.** In pro-

www.dacoromanica.ro

nunti'a vulgare se aude *ammenintiare*, si *ammerintiare*, inse interpolarea litterei *n* e una anomalia in acésta vorba, fiendu co syllab'a penultima in *ammenitia* e totu de a una scurta neintonata. Trecerea lui *n* in *r* provine assemine numai d'in unu invêtiŭ reu.

AMMENITIARE, s. verbale **minæ, minatio, comminatio**, in t. s. verbului.

AMMENITIATORIU,-*tória*, adj. s., **minax, minator, minitabundus**, cellu ce ammenitia.

AMMENITIATU,-*a*, part., **minis expositus.**

AMMENITIATURA, s. f., **minæ, minatio, comminatio**, actulu de ammenitiare.

AMMENUTU, pl.-*e*, **(ad-minutum)**, cu de ammenutulu, **minutatim, carptim, singillatim, particulatim**; ammenutele, **singula, singulæ res, minutæ.** *Nu connoscu tóte ammenutele acestei affaceri.* In pronunti'a vulgare se aude *ammenuntu* si *ammeruntu*, inse iuterpolarea litterei *n* e una affectatione copillaresca. Trecerea lui *n* in *r* provine assemine numai d'in unu invêtiu reu. Vedi *menutu, meruntu.*

AMMERENDARE,-*ediu*, v., **commeatum procurare**, a approvisioná; recipr. *a se ammerendá*, **commeatum sibi comparare**, a se approvisioná cu celle necessarie pentru calletoría.

AMMESTECARE, v., **admiscere, immiscere**; recipr. *a se ammestecá*, **admisceri, immisceri.** *Ellu ammesteca tóte lucrurile, se ammesteca unde nu i ferbe ólla, nu me ammestecu in affacerile altui-a, ce te ammesteci unde nu esti chiamatu?*

AMMESTECARE, s. verbale, **mixtio, admixtio, immixtio**, in t. s. verbului.

AMMESTECATORIU,-*tória*, adj. s., **admiscens, immiscens**, cellu ce ammesteca si cellu ce se ammesteca.

AMMESTECATU,-*a*, part., **admixtus, immixtus**, cellu ce e ammestecatu sau s'a ammestecatu.

AMMESTECATURA, s. f., **mixtura, confusio**, resultatu allu ammestecarii, lucruri ammestecate, incurcatura.

AMMESTECU, pl.-*e*, **admixtio, participatio**, ingerentia, **participare**: *fóra ammestecului meu; n'am neci unu ammestecu cu acei ómeni.*

AMMETIRE,-*escu*, v., (μεθύσκειν) **vertigine afficere**, intr. **vertigine affici**, a turburá mentea, a imbetá, a lessiná: *vinulu cellu tare ni a ammetitu pre toti; ellu i ammetesce cu vorbele selle; ellu e ammetitu cá unu pesce afóra d'in apa.*

AMMETIRE, s. verbale, **vertigo, deliquium**, in t. s. verbului.

AMMETITORIU,-*tória*, adj. s., **vertigine afficiens**, cellu ce ammetesce, imbéta, turbura mentea.

AMMETITU,-*a*, part. **vertigine correptus**, turburatu, beetu, imbetatu, smentitu; *nu potiu stá pre petióre de ammetitu ce sum.*

AMMETITURA, s. f., **vertigo**, starea de ammetitu.

* AMMONIACU, adj. s., **ammoniacus**, (ἀμμωνιακός), si **ammoniacum**, substantia chymica; *sare de ammoniacu, gummi de ammoniacu.*

* AMMONITRU, s. m., **ammonitrum**, (ἀμμόνιτρον), mestecatura de arena si de nitru d'in care se face vitrulu.

AMMORTIRE,-*escu*, v., **torpere, rigere**; *amu ammortitu de frigu; mi a ammortitu petiorulu.*

AMMORTIRE, s, verbale, **rigor, torpor**, in t. s. verbului.

*AMMORTISAMENTU, pl.-*e*, **exstinctio**, stingerea unei detorie prin respunderea successiva a pàrtiloru ei. Terminu finautiariu modernu, cá si celle dóue urmatórie.

* AMMORTISARE, v., **exstinguere**, a stinge una detoria prin respunderea successiva a partiloru.

* AMMORTISATU,-*a*, **exstinctus**, stinsu, desfacutu cu totulu.

AMMORTITU,-*a*, part., **torpidus, rigidus**; *nu se póte miscá de ammortitu ce este; tóte membrele mi sunt ammortite.*

AMMOTIARE, vedi *ammutiare.*

AMMUTIARE, v., **irritare, iucitare, concitare**, (forma corrupta este *asmutiare*); se dice mai allesu *a ammutiá canii.*

AMMUTIARE, s. verbale, **irritatio, iucitatio, concitatio.**

AMMUTIATORIU,-*tória*, adj. s., **ir-**

www.dacoromanica.ro

ritans, incitans, concitans, irritator, cellu ce ammutia.

AMMUTIATU,-*a*, part , **irritatus, incitatus, concitatus.**

AMMUTIATURA, s. f., **irritatio, provocatio.**

AMNA, s. f., **agna,** vedi *amnella.*

AMNARIU, pl.-*ie,* **igniarium,** scaperatoriu, instrumentu de aciariu cu care se bate focu d'in cremine, cu care se scápera.

*AMNATIONE, s. f., **agnatio,** consangenitate de partea patrelui.

* AMNATU, s. m., **agnatus,** consangenu de partea patrelui; mai restrînsu de câtu *comnatu,* **cognatus,** cónsangenu in genere.

AMNELLA, s. f., **agnella.** In Macedoni'a se pronuntia *amnèa,* in Daci'a lui Traianu cu stramutarea accentului pre syllab'a penultima a cadutu *a* de la inceputu, si cuventulu a trecutu in *mnèa,* apoi in *mièa,* inse plurariulu conserva *ll, mnelle, mielle.* Vedi *mièa.*

AMNELLU, s. m., **agnellus.** In Macedoni'a se pronuntia *amnellu,* in Daci'a lui Traianu cu stramutarea accentului pre syllab'a penultima a cadutu *a* de la inceputu, si cuventulu a trecutu in *mnellu,* apoi in *miellu,* plurariulu *mnei, miei.* Vedi *miellu.*

* AMNESTIA, s. f., **amnestia,** (ἀμνηστια), uitare de celle ce s'au intemplatu, iertare de celle commisse, se dice mai allessu despre criminile politice.

* AMNESTIARE,-*ediu,* v., a dà uitàrii celle commisse, a iertá pre cei preveniti pentru crimini politice.

* AMNESTIATU,-*a,* iertatu, redintegratu.

* AMNINU,-*a,* adj., **agninus,** de amnellu; *carne amnina,* carne de amnellu.

AMNIÓRA, s. f., **agna vetula,** amnella mare. D'in caus'a stramutàrii accentului pre penultim'a, a cadutu *a* de la inceputu in gur'a poporului, si cuventulu a trecutu in *miòra,* precumu si cellu urmatoriu, in *mioru.* Vedi *miòra.*

AMNIORU, s. m., **agnus vetulus,** amnellu mare. Vedi *mioru.*

AMNU, s. m., **agnus** (ἀμνός), vedi *amnellu.*

* AMORATU,-*a,* adj., **amore captus,** vedi *inamoratu.*

* AMÓRE, s. f., **amóre,** affectu sau passione cu care imbraciàmu obiectele sau personele ce ni sunt placute, caritate, bunavoientia, sympathia viua; contrariu : ura, antipathia viua. *Amore de sene, amoreà appropelui, amorea côtra parinti, amorea parentiloru côtra filii, amòre fraterna, amòre filiale, amòre platonica, amòre sensuale; arde de amòre; amòre de lauda, de domnia, de gloria, de argentu, de omeni.*

* AMOROSU,-*a,* adj., **amore captus, amore saucius,** plinu de amore, coprinsu de amore, nebunu de amore, inamoratu.

* AMOTIONE, s. f., **amotio,** departare, scótere, degradare.

†† AMOVERE, v., **amovere,** radecin'a vorbeloru *amotione, amovibile, amovibilitate.*

* AMOVIBILE, adj., (fr. **amovible**), care se póte departá d'in locu, d'in unu postu.

* AMOVIBILITATE, s. f., (fr. **amovibilité**), proprietatea de a se potè departá d'in locu.

* AMPHIBIU, sau *anfibiu,* pl.-*e,* (ἀμφίβιος) animali cari traiescu in apa si pre uscatu.

* AMPHIBOLIA sau *anfibolia*, s. f., **amphibolia** (ἀμφιβολία), ambiguitate.

* AMPHIBOLICU, sau *anfibolicu,*-*a,* adj., cu dóue intellessuri, ambiguu.

* AMPHIBOLOGIA sau *anfibologia,* s. f., **amphibologia** (ἀμφιβολογία), vorbire in doue sensuri.

*AMPHIBOLOGICU sau *anfibologicu,*-*a,* adj., relativu la amphibologia.

* AMPHIBALU sau *anfibalu,*-*a,* adj., **amphibalus** (ἀμφίβαλος), ambiguu.

* AMPHIBRACHU sau *anfibracu,* s. m., **amphibrachus,** (ἀμφιβραχὺς), petioru metricu compùsu d'in una syllaba lunga intre dóue scurte. In limb'a româna sunt summa de atari vorbe, inse nu facu unu petioru : *marire.*

* AMPHIMACRU sau *anfimacru,* s. m., **amphimacrus,** (ἀμφίμακρος), petioru metricu compusu d'in una syllaba scurta intre dóue lunge.

www.dacoromanica.ro

* AMPHITEATRALE sau *anfiteatrale*, adj., **amphiteatralis**, relativu la anfiteatru.

* AMPHITHEATRU sau *anfiteatru*, pl. *e*, **amphitheatrum**, (ἀμφιθέατρον), edificiu ellipticu (cá si compusu d'in dóue teatre) in care se representáu diverse lupte, mai allesu de gladiatori.

* AMPHORA sau *anfora*, s. f., **amphora** (ἀμφορεὺς), vasu cu dóue anse in care se punea vinu, sau si alte lucruri; mesura de capacitate identica cu patrantariulu, **quadrantal**, care coprendea optudieci de libre (sau litre moderne).

* AMPHORALE sau *anforale*, adj., **amphoralis**, de una anfora.

* AMPHORARIU sau *anforariu*, adj. s., **amphorarius**, coprinsu in una anfora; cellu ce face sau vende anfore.

* AMPLIARE,-*ediu*, v., **ampliare**, a mari, a immulti, a illustrá, a inaltiá.

* AMPLIARE, s. verbale, **ampliatio**, in tóte s. verbului.

* AMPLIATIONE, s. f., **ampliatio**, marire, immultire, illustrare, inaltiare,

* AMPLIATORIU,-*tória*, **amplians**, **ampliator**, cellu ce ampliédia.

* AMPLIATU,-*a*, part., **ampliatus**, maritu, immultitu, illustratu, inaltiatu.

* AMPLIFICARE, v., **amplificare**, a mari, a implé, a desvoltá.

* AMPLIFICARE, s. v., **amplificatio**, in tóte s. verbului.

* AMPLIFICATIONE, s., **amplificatio**, marire, implere, desvoltare.

* AMPLIFICATORIU,-*tória*, adj. s., **amplificans**, **amplificator**, cellu ce amplifica.

* AMPLIFICATU,-*a*, part., **amplificatus**, maritu, desvoltatu.

* AMPLIFICU,-*a*, adj., **amplificus**, mare, magnificu.

*AMPLITUDINE, s. f., **amplitudo**, marime, largime, circunferentia, dimensione, estensione; demnitate, distinctione

* AMPLU,-*a*, adj., **amplus**, mare, magnificu, largu, spatiosu, pomposu, copiosu, illustru, importante, considerabile.

* AMPULLA, s. f., **ampulla**, butelia, cu fólle largu, butelia inflata; de ací figuratu: vorbe inflate, stylu inflatu, emphaticu.

* AMPULLARE,-*ediu*, v., **ampullari**, a se espreme cu emphase.

* AMPULLARIU, s. m., **ampullarius**, cellu ce face sau vende ampulle.

* AMPULLATU-*a*, part., **ampullatus**, inflatu, emphaticu, *stylu ampullatu*, *frasi ampullate*.

* AMPUTARE, v., **amputare**, a taliá, a scurtá, a deminui, a curetiá; se dice mai allessu despre taliarea ramuriloru, si in medicina despre taliarea membreloru morbóse.

* AMPUTATIONE, s, f., **amputatio**, taliatura, scurtatura, deminutione.

* AMPUTATOTIU,-*tória*, adj. s., **amputatorius**, cellu ce talia, curetia.

* AMPUTATU,-*a*, part., **amputatus**, taliatu, suppressu.

* AMULETU, pl.-*e*, **amuletum**, preservativu de morbi.

* AMURCA, s. f., **amurca**, (ἀμόργη), spuma de olive, partea cea necurata la stórcerea oliveloru, care se separa de oliu si se lapeda, lapedatura.

* AMURCARIU,-*a*, adj., **amurcarius**, relativu la amurca; *vase amurcarie*, in care se pune amurca.

AMUTIRE,-*escu*, v., **obmutescere**, a deveni mutu, a perde facultatea de a vorbi, a perde vocea, a tacé.

AMUTIRE, s. verbale, perderea vocii, perderea facultàtii de a vorbi.

AMUTITU,-*a*, part., devenitu mutu.

* AMYGDALA, s. f., **amygdala**, (ἀμυγδάλη). Vedi *migdala*.

* AMYGDALU, s. m., **amygdalus**, (ἀμύγδαλος). Vedi *migdalu*.

* AMYLARE,-*ediu*, v., **amylare**, a mestecá cu amylu.

* AMYLU, s. m., **amylum** (ἄμυλον), flóre de farina estrassa d'in grânu. In limb'a italiana a trecutu in **amido**, in cea fancese in **amidon**, in cea ispanica n **almidon**. S'ar poté intrebá, óre vorb'a româna *lamura*, prin care se insémna flórea de farina, nu provine d'in acésta radecina?

* ANABAPTISMU, s. m., **anabaptismus** (ἀναβαπτισμός), baptesmu repetitu, ceremonia religiósa a unei secte de crestini (anabaptisti) in primele secle, reinnouita in Germania in secluln XVI.

www.dacoromanica.ro

* ANABAPTISTU, s. m., (**anabaptista,** ἀναβαπτιστής), care repete baptesmulu, care se rebapteza, care a adoptatu dogm'a anabaptesmului.

* ANABASE, s. f., (**nnabasis,** ἀνάβασις), proprie : ascensione, suire; si de ací : 1. titlulu cartei in care Xenophonte narra espeditionea lui Cyru Juniore, pentru co acestu-a plecà de la mare, d'in partea de diosu, sprea merge in partile interiori alle Asiei, in susu; — 2. in medicina : antâniulu periodu allu unui morbu, periodu in care morbulu cresce, şi se suie óre-cumu pêno la cellu mai inaltu gradu de potere; — 3. in musica la antici : parte a melodiei ce merge crescendu.

* ANACARDIU si *anacardu,* s. m., (ital. **anacardio** si **anacardo,** d'in greculu ἀνά = dupo sau assémine cu, si καρδία = corde, ânima), **anacardium longifolium,** arbore d'in India, numitu asiá d'in caus'a fructeloru selle care au form'a unei corde sau ânime uscate, si care au unu sembure bunu de mancatu, éro pericarpiulu loru coprinde unu succu acru si corrosivu; arborele acagiú sau acajù.

*ANACHORETU sau anacoretu, s. m., **anachoreta** (ἀναχωρητής), solitariu, care locuesce in solitudine; una specia de asceti sau callùgari.

* ANACHRONISMU sau *anacronismu,* s. m., (ἀναχρονισμός), errore cu scientia sau fôra scientia prin care una fapta se pune intr'unu tempu in care nu s'a petrecutu; si de aci, prin estensione : ver-ce fapta sau vorba fora tempu si fora locu.

* ANACOLUTHU sau *anacolutu,* pl.-*e* (ἀνακόλουθος), proprie fora successione, interruptu, se dice in grammatica sau retorica, de una constructione elliptica, asiá in câtu pare co diversele pàrti alle frasei nu se lega intre densele, si cu tóte aceste-a assémine constructioni occuru fórte desu in tóte limbele; asià, spre essemplu, in frasea : *nu sciu cumu intrai in casa, eram atâtu de ametitu,* avemu unu anacolutu, si frasea intrega, neinterrupta, ar suná : *atâtu eram de ametitu, in câtu nu sciu cumu intrai in casa.*

* ANADIPLOSE, s. f. (ἀναδίπλωσις), **conduplicatio,** reduplicatione, 1. in grammatica sau retorica : repetitionea unei sau mai multoru vorbe d'in una frase la inceputulu cellei urmatórie : *mari sunt mysteriele naturei, mari si necoprinse in totulu loru legile ei.*

ANAFORA, s. f., vedi *anaphora.*

* ANAGALLIDE, s. f. (**anagallis,** ἀναγαλλίς), genu de planta d'in famili'a primulaceeloru sau d'in **pentandria monogynia** lui Linneu.

*ANAGLYPTARIU sau *anaglyptariu,* s. m., **anaglyptarius,** sculptoriu in relevu.

*ANAGLYTPICU sau *anaglupticu,-a,* adj., **anaglypticus,** (ἀναγλυπτικός), sculpitu in relevu.

*ANAGLYPTU sau *anagluptu,* pl.-*e,* **anaglypta,-orum,** (ἀνάγλυπτα), sculptura in relevu.

* ANAGNOSTU, sau *anagnoste,* s, m., **anagnostes,** (ἀνγνώστης), lectoriu, la antici servulu insarcinatu cu lectur'a in tempulu cinei; la crestini lectoriulu unei basérice, apoi copillulu care insociesce pre archiereu in basérica cu luminàri si cantàri.

*ANAGOGE, s. f., **anagoge** (ἀναγωγή), inaltiare : 1. in basérica inaltiarea mentii la Domnedieu; interpretarea càrtiloru sacre in intellessu spirituale; 2. in medicina versare sau scuipare de sange.

* ANAGOGÍA, s. f., **anagogia** (ἀναγωγία), inaltiare.

* ANAGOGICU,-*a,* adj., **anagogicus** (ἀναγωγικός), relativu la anagoge sau la anagogia.

* ANAGRAMMA, pl.-*mate,* **anagramma** (ἀνάγραμμα), transpositionea littereloru unui cuvêntu asiá cá se éssa altulu, p. e. *Roma, amor, armo.*

* ANAGRAMMATICU,-*a,* adj., **anagrammaticus,** (ἀναγραμματικός), relativu la anagramma.

* ANAGRAMMATISARE, v., (ἀναγραμματίζειν), a face anagrammate.

* ANAGRAMMATISMU, s. m., (ἀναγραμματισμός), compositione de anagramma.

* ANAGRAMMATISTU, s. m., care face anagrammate.

* ANAGYRIDE sau *anaguride,* s. f., (ἀνάγυρις) **anagyris fœtida,** una planta

www.dacoromanica.ro

d'in famili'a leguminoseloru si d'in **decandria monogynia.**

*ANALECTARIU, s. m., **analectarius,** cellu ce college remasitiele de la unu ospetiu; collectoriu de analecte.

* ANALECTU, pl.-*e*, **analecta,-orum,** (ἀνάλεκτα), proprie recollessu, pl.-*e*, de aci: 1. la antici: remasitiele unui ospetiu; 2. la cei noi: fragmente allesse si collesse d'in unulu sau mai multi scriptori.

* ANALEMMA, pl.-*mate*, **analemma** (ἀνάλημμα), redicatura, base sau constructione destinata a supportá unu orologiu solariu; substructione.

*ANALEMMATICU,-*a*, adj., relativu la analemma.

* ANALOGÍA, s. f., **analogia** (ἀνάλογία), relatione, proportione, symmetria, similitudine; modu de argumentare in logica, unde de la asseminarea douoru lucruri in multe pàrti, se conclude la asseminarea in tóte.

* ANALOGICU,-*a*, adj., **analogicus,** (ἀναλογικός), ralativu la analogía.

* ANALOGU,-*a*, adj., **analogus** (ἀνάλογος), proportionatu, symmetricu, assémine, conforme.

*ANALPHABETU, sau *analfabetu-a*, adj., **analphabetus** (ἀναλφάβητος), care nu connósce neci alfabetulu.

* ANALYSARE sau *analusare,-ediu*, v., **dissolvere,** a desface unu totu in partile selle, a dissolve, a descompune, a desvoltá, a esplicá, a essaminá; a face analyse,

* ANALYSE sau *analuse*, s. f., (**analysis** ἀνάλυσις) desfacere sau descompunere, in opp. cu *synthese* compunere. In scienti'a moderna vorb'a *analyse* a luatu una mare estensione: 1. *analyse chymica*, descompunerea unui corpu in elementele selle, p. e., *analysea apei*, *analysea aerului*, *analysea sangelui*; 2. *analyse mathematica*; deslegarea problemateloru mathematice cu adjutoriulu calculului algebricu; 3. *analyse gramaticale*, desfacerea unei proposetione in vorbele d'in cari e compusa si cercetarea variationiloru fia-carei vorbe; 4. *analyse logica* desfacerea unei propositioni in pàrtile selle principali: subiectu, predicatu, attributu, obiectu; 5. *analyse filosofica* desfacerea unui conceptu in partile selle constitutive; 6. *analyse estetica* sau *litteraria*, arretarea formosetieloru unei composetioni litterarie; arretarea ideeloru principali alle unei compositioni litterarie; 7. *analyse* cá methodu insémna processulu mentii de la compusu la simplu, de la particulariu la generale, de la consecentie la principiu, de la effectu la cause.

*ANALYTICU,-*a*, sau *analuticu*, adj., **analyticus** (ἀναλυτικός), relativu la analyse, care se occupa cu descompunerea si essaminarea pàrtiloru.

*ANAPESTICU,-*a*, adj., **anapæsticus** (ἀνάπαιστος), versu compusu d'in anapesti.

* ANAPESTU, s. m., **anapæstus** (ἀνάπαιστος), petioru metricu compusu d'in dóue syllabe scurte si d'in una lunga, p. e. *secerá*.

* ANAPHORA, sau *anafora*, s. f., **anaphora** (ἀναφορὰ), relatione, repetitione; 1. in seclulu trecutu se numiá asiá rapportulu facutu de ministru la domnu; 2. in basérica se numesce *anafora* sau scurtu *nafora* panea binedissa care se imparte poporului la finitulu liturgiei.

* ANAPHORICU, sau *anaforicu,-a*, adj., (αναφορικός), relativu.

* ANARCHIA, s. f., (ἀναρχία) **rerum perturbatio,** starea unui poporu care nu mai are guvernu neci legi, incurcatura, perturbatione, confusione, disordine.

* ANARCHICU,-*a*, adj., (ἄναρχος), **seditiosus, turbulentus,** relativu la anarchia; *spiritu anarchicu*, *portare anarchica*.

* ANARCHISTU, s. m., **turbator vulgi,** care face anarchia, care turbura poporulu; cui place anarchí'a.

* ANATARIU, s. m., **anatarius,** ratiariu, care custodesce, nutresce ratiele.

* ANATE, s. f., **anas, anatis,** ratia.

*ANATHEMA, sau *anatema*, pl.-*mate*, **anathema** (ἀνάθημα), 1. in anticitate: offerenda, donu addussu dieiloru; 2. acumu: escommunicatione, si condemnatione; 3. escommunicatu, condemnatu: *se fia anatema*, adeco condemnatu.

* ANATHEMATISARE, sau *anate-*

www.dacoromanica.ro

matisare, sau *anatematizare*, v. **anathematizare**, a escommunicá, a condemná, a essecrá.

* ANATHEMATISATU, sau *anatematisatu*, sau *anatematizatu*,-*a*, part., escommunicatu, condemnatu, essecratu.

*ANATINU,-*a*, adj., **anatinus**, de ratia.

* ANATOCISARE, v., a preface interessile in capitale.

* ANATOCISMU, s. m., **anatocismus** (ἀνατοκισμός), prefacerea interessiloru in capitale, interessi compuse.

* ANATOCÍSTU, s. m., care preface interessile in capitale; usurariu.

* ANATOLICU,-*a*, ad., (ἀνατολικός), **orientalis**; orientale, resaritanu, de la resaritu.

* ANATOMÍA, s. f., **anatomia** (ἀνατομική), dissectionea corpului, artea sau scienti'a care se occupa cu disectionea corpuriloru organice.

* ANATOMICU,-*a*, adj., **anatomicus**, cellu ce invétia sau practica anatomia; ce se tine de anatomia.

* ANCIPITE, adj. **anceps (am si caput)**, cu dóue capete, duplu, ambiguu, ecivocu, indoiosu, criticu, periculosu.

* ANCILLA, s. f., **ancilla**, serva, servitória.

* ANCILLARE, v. **ancillare** et **ancilari**, a servi, a ascultá de altulu.

* ANCILLARIU,-*ia*, adj., **ancillaris**, servile, bassu.

* ANCILLATU,-*a*, part., **ancillatus**, suppusu.

* ANCILLATU, s. m., **ancillatus**, servitute, starea de ancilla.

* ANCORA, s. f., **ancora**, (ἄγκυρα), instrumentu curbatu de dóue pàrti pentru stabilirea naviloru in apa; — mediu de salute : *la tene allergu, cà la sengur'a ancora de scapare.*

* ANCORARIU,-*ia*, adj. **ancorarius**, de ancora, relativu la ancora, *funea ancoraria*, funea de care spendura ancor'a.

* ANCORARIU, s., **ancorarius**, cellu ce face ancore, cellu ce lucredia cu ancorele.

* ANDROGYNU, s. m., (ἀνδρόγυνος), barbatu si femina, de amendóue sexele.

† ANDU, *endu*, suffisse de adiective verbali cari iudica una necessitate sau cuvientia : *armandu*, de armatu, necessariu a'fi armatu, *venerandu*, care merita a fi veneratu, *reverendu*, care merita a fi reveritu, etc. Unele adiective de speci'a acestoru-a au luatu semnificationea de substantivu : *locanda, agenda, legenda. facenda, offerenda, prebenda, memorandu, considerandu*, etc. Vedi vorbele la loculu loru.

* ANECDOTARIU, s. m., **fabulator**, cellu ce narra anecdote.

* ANECDOTU, pl.-*e*, (ἀνέκδοτον), narratione particularia, in genere pucinu connoscuta, sau nepublicata, d'in care causa póte se fia si fabula.

ANELLARIU. Vedi *annellariu* si *inclariu*.

ANELLU, pl.-*e*. Vedi *annellu*, si *inellu*.

* ANEMOMETRU, s. m. (d'in ἄνεμος si μετρέω), mesuratoriu de vêntu.

* ANEMONA, s. f. **anemona** (ἀνεμώνη), una planta.

* ANETHATU,-*a*, si *anetatu* part., **anethatus**, conditu cu anethu.

* ANETHINU,-*a*, adj., **anethinus**, de anethu.

* ANETHU, si *anetu* s. m., **anethum**, una planta odorifera de famili'a ombeliferelor d'in *pentandria digynia* dupo Linneu;—*merariu?*

ANEVOLIA. Vedi *a nevolia*, sau *a nevoia*, la *nevolia* si *nevoia*.

ANEVOLIRE,-*escu*, **niti, conari**, *a se anevolí*. Verbu pucinu usitatu.

* ANGARIA, s. f., **angaria**, (ἀγγαρεία), detoria de a dá mediele de transportu pentru domnu si pentru cei alti functionari publici.

*ANGARIALE, adj., **angarialis**, relativu la angaria.

* ANGARIARE,-*iediu*, v. **angariare**, a indetorá pre ómeni la transporturi pentru statu.

*ANGELICU,-*a*, si *angerescu*,-*a*, adj., **angelicus** (ἀγγελικός), de angeru, relativu la angeru.

ANGELU, si *angeru*, s. m., **angelus** (ἄγγελος), nuntiu, fientia imaginaria, spiritu cu intellegintia si volientia, însefóra corpu, cu care se servesce divinitate cà cu unu nuntiu. — Metaforicu : *angeru de omu, angeru de copillu, etc.*

www.dacoromanica.ro

* ANGHIU, vedi *anglu*, si *unghiu*.

* ANGINA, s. f., **angina**, inflamatione de gûttu.

* ANGINARIA, s. f., **cinara, cardnus**, una planta care se manca (ital. **articiocco**, franc. **artichaut**).

ANGLU, *ânghiu* sau *unghiu* ,pl.-*uri*, **angulus** (ἀγκόλος), apertur'a dóuoru linie cari se talia in unu punctu; *ânghiu dereptu, ânghiu oblicu, âughiu acutu, ânghiu obtusu. Dóue linie cari se intertalia formédia patru ânghiuri.*

ANGLARIU, *ânghiariu, angulariu,-a*, adj., cu ânghiuri, care se pune in ânghiu. Vedi *anglu* si *ânghiu*.

*ANGÓRE, s. f., **angor**, supperare, turburare, afflictione, dorere de suffletu, tormentare.

* ANGUILLA, s. f., **anguilla**, nnu pesce suptire si lungu care sémina cu serpele (**anguis**), tipariu.

* ANGUILLARIU,-*ia*, adj., **anguillarius**, de anguille, plinu de anguille; subst. cellu ce prende anguille.

ANGUSTARE,-*ediu*, v., **agustare**, a face angustu, a strîmtá, a strînge, a restrînge.

ANGUSTATIONE, s. f., **augustandi actio**, lucrare prin care se augusta, se strîmtedia, se stringe, se restringe.

ANGUSTATORIU,-*tória*, adj. s. **augustaus**, cellu ce angusta, strîmtédia.

ANGUSTATU,-*a*, part., **angustatus**, strîmtatu.

ANGUSTATURA, s. f., **augustum**, stare angustata.

* ANGUSTIA, s. f., **angustia**, angóre, ansietate, afflictione, estremitate molesta, penuria, paupertate, miseria.

*ANGUSTIARE, v., **augustiare**, a aflige, a tormentá, a turburá, a supperá tare.

* ANGUSTIATU,-*a*, part., **angustiatus**, tormentatu, turburatu, afflictu, tare supperatu.

ANGUSTU,-*a*, adj., **augustus**, contrariu lui *latu*. Românii facu distinctioni fórte precise între *largu*, contrariu *strimtu*, si *latu*, contrariu *angustu*; deci de si am pusu la esplicarea derivateloru acestei vorbe synonymele *stringere, strimtu, strimtare*, cauta se observàmu co elle numai se appropia de *angustu, angustare*, déra nu dau ide'a in tóta essactitatea ei.

* ANICETU, s. m., **anicetum**, una planta care se dice si anisu. Vedi *anisu*.

ANIMA, s. f., **anima** (ἄνεμος = sufflare). In pronuntia *a* inainte de *n* a trecutu mai antaniu in nasale, apoi in *i*, asiá in câtu cuventulu se aude cá *inima*. Câtu pentru intellessu, cá mai originariu se afla in grecesculu ἄνεμος = sufflare in miscare, ventu; cu acésta insemnare se afla latinesculu **anima** forte raru si numai in scriptorii mai vechi, cumu in Lucretiu : **aurarum animæ**= sufflarile venturiloru; éro in scriptorii celei mai bune latinitati cuventulu **anima** occurre numai cu insemnarea de *principiu de vietia* sau *de miscare* in fientiele organice viue, pre cându cuventulu **animus** (de acea-asi radecina cu **anima**), are acea-asi insemnare cu allu nostru *suffletu*, asiá in câtu **anima**, cá si espressionea romanesca *sufflare de viétia*, se appleca la tóte *animalile*, éro **animus**, cá si *suffletu*, se appleca numai la omu. Cuventulu a trecutu d'in latin'a si in limbele romanice noue, sau cu amendoue formele si cu intellessuri differite, cumu : in cea italica si sub form'a **anima** cu intellessulu de *principiu de viétia* si *de sentire* in omu, si sub form'a **animo** cu intellessulu de *principiu de voire*; in cea francese numai sub form'a *âme*, femininu, cu intellessulu de *principiu de vietia si de sentire* in omu; éro in cea româna érosi numai sub form'a *ânima*, sub care a pastratu parte d'in intellessulu celloru doue forme latine : **anima** si **animus**, applecaudu-se si la intellessulu de *corde* =**cor**, consideraudu-se cordea cá scaunu allu principiului de viétia si de sentire, precumu si in latin'a classica aflàmu, d'in contra, cuventulu **cor** applecatu la intellessuri cuvenite cuventului **animus** : **vecors** = *fora mente*, etc. Apoi d'in insemnarea de *corde*, ce a luatu vorb'a *anima* in romanesce, s'au nascutu alte insemnari, ce se voru descrie precumu urmedia : I. Si mai antaniu in intellessulu cellu mai ordinariu prin cuventulu *ânima*, in romanesce, se desemna *cordea* sau

www.dacoromanica.ro

organulu internu, d'in care sangele se raspandesce in totu corpulu : *ânim'a mi bate* de *frica*; de *frica mi s'a facutu anim'a numai câtu unu purece; anim'a animaliloru este buna de mancatu.*— De ací : 1. partea cea mai d'in intru a unui obiectu ore care : *anim'a arboriloru*; — 2. gradulu cellu mai mare de intensitate : *in anim'a iernei*;—3. pantecele, stomaculu : *sentu mari taiaturi la anima.*—II. D'in intellessulu latinescului **anima** si **animus**, cuventulu romanescu *ânima* a pastratu insemnari, cari se referu la celle trei mari facultati alle sufletului, si a nume : 1. in opposetione cu *capu*, consideratu ca scaunu allu intellegerei si preceperei, *anima* espreme poterea de sentire, sensibilitatea; partea affectuosa a sufletului; *omu cu capu, déro fora anima; me dore anim'a de voi ca si de mene; multe ne cere anim'a, déro cauta se ne infrenàmu; nu ti mai face anima rea; fiti cu anima buna; mi se rupe anim'a, candu te vedu sufferindu. — Anima rea*, ca si *anima buna*, suntu espressioni cu doue intellessuri, insemnandu cea d'antâniu atâtu sentimentulu de aduncа intristare câtu si applecarea de a face reu, éro cea de a dou'a atâtu sentimentulu de bucuría câtu si applecarea de a face *bene*. Ca espressioni de applecari, *anima rea* si *anima buna* tinu si de : *voire* sau *voientia*, care inco se espreme prin cuventulu *anima* : *lucrati cu anima; nu ne mai trage anim'a sè lucràmu; te voiu adjutá d'in tota anim'a; cu tota anim'a v'amu impromutá, déco amu despune de nescariva bani; lucrati fora ñeci una tragere de anima.* — 3. In fine *anima* espreme si poterea de a cugetá, si mai allessu celle cugetate : *Domnediu senguru pote petrunde si connosce ânimele omeniloru.* — III. Ca termenu de resfeciare, cuventulu *anima* espreme obiectulu unei affectuose amori : *Nu face asiá, anim'a mea.*—D'in celle espuse se pote intellege, co afora de celle citate, multe alte locutioni, in cari intra cuventulu anima, potu avé doue intellessuri cu totulu differite : asiá e, de essemplu, si locutionea : *dorere de anima*, care are atâtu intellessulu materiale de *taiature la stomachu*, câtu si cellu morale de *aduncа intristare*.

* ANIMALE, s. m., **animal**, fientia organica cu potere de a sentí, si de a se miscá d'in locu cu spontaneitate.

* ANIMALE, adj. **animalis**, relativu la anima si la animale cá substantivu. *Substantia animale, vietia animale*, spre distinctione *de substantia vegetale*, si de *vietia vegetale*. *Corpurile organice sunt sau animali sau vegetali.*

* ANIMALITATE, s. f., starea de animale, natur'a animale, calitatea animale.

* ANIMALUTIU, s. m., micu animale, deminutivulu de la animale.

ANIMARE,-*ediu*, v. **animare**, a dá anima, a pune principiulu de viétia in unu corpu organicu, a insuffletí; a desceptá, a apprinde, a incuragiá.

ANIMATIONE, s. f. **animatio**, lucrare prin care se anima, se inspira, se descépta, se insuffletesce.

ANIMATORIU,-*tória*, adj. **animans, animator**, cellu ce anima, inspira, descépta, insuffletesce.

ANIMATU,-*a*, part. **animatus**, petrunsu de viétia, inspiratu, insuffletitu.

ANIMIÓRA s. f. **animula, corculum**, deminitivulu de la ânima.

ANIMOSITATE, s. f. **animositas**, starea de animosu, ardóre, taría, energia, affectu, menía.

ANIMOSU,-*a*, adj., **animosus**, plinu de anima, cu anima, ardente, coragiosu, audace.

* ANIMU, s. m., **animus**, (ἄνεμος), sufletu, spiritu, mente, ratione, sentimentu.

ANINU, a. m., **alnus**, una specia de arbore selbaticu. Pronunti'a a trecutu d'in *alnu*, in *alinu*, *arinu*, si *aninu*. In Dacia superiore se aude mai multu *arinu*, in cea inferiore mai multu *aninu*.

* ANISU, s. m., **anisum** (ἄνισον), una planta.

* ANNALE, adj. s., **annalis**, de unu annu. In pl. *annali*, **annales**, lucràrile sau faptele insemnate d'in annu in annu. *Annalile societatii academice*, lucràrile societàtii de preste annu.

* ANNARIU,-*a*, adj. s., **annarius**, relativu la annu..

www.dacoromanica.ro

††ANNECTERE, *annectu, annessi* si *annessci, annessu,* v., **annectere** si **adnectere,** a adauge, a uní, a legá. Radecin'a vorbeloru *annessu, annessare, annessione.*

ANNELLARIU, s. m., **annellarius,** cellu ce face sau vende annelle. Degetulu *annellariu,* in care se pórta annellulu. Vedi annellu cu pronunti'a lui vulgare.

ANNELLU, pl.-*e,* **annellus,** cercu, cercellu, cercu micu care se pórta in degete. In pronunti'a vulgare *a* inainte de *n* a trecutu antâniu in nasale, apoi in *i* curatu, si cuventulu se aude *inellu.*

* ANNESSARE,-*ediu,* v., **annectere,** a adauge, a allaturá, a uní, a legá, a pune lônga altele.

* ANNESSIONE, s. f., **annexio,** adaugere, allaturare, legatura.

* ANNESSU,-*a,* part., **annexus,** adaussu, unitu, legatu.

* ANNESSU, pl.-*e,* **annexum,** lucruri, acte adausse, allaturate, sau unite cu celle principali.

ANNINARE, v., 1. **adpendere, adfigere,** a accatiá, a intiná, 2. **palpare,** a attinge lenu.

ANNINATU,-*a,* part., 1. **adpensus, adfixus,** accatiatu, intinatu, 2. **palpatus,** attinsu lenu.

* ANNIVERSARIU,-*ia* adj., **anniversarius,** ce se face sau revine pre fia-care annu, serbatori care se tinu pre fia-care annu la dille fissate.

* ANNONA, s. f., **annona,** cantitate de buccate necessaria unui omu de a traí cu dens'a unu annu, de ací buccate in genere, provisione de buccate.

* ANNONARIU,-*ia,* adj. **annonarius,** relativu la buccate, sau la provisionea de buccate.

* ANNONARIU, s. m., **annonarius,** commissariu de buccate, insarcinatu cu approvisionarea.

* ANNOSITATE, s. f., **annositas,** stare betrâna, betrânetie.

* ANNOSU,-*a,* adj., **annosus,** incarcatu de anni, betrânu.

* ANNOTAMENTU, pl.-*e,* **annotamentum,** nota, annotare, insemnare.

*ANNOTARE, v., **annotare** s. **adnotare,** a insemná, a pune una nota, a luá nota.

* ANNOTATIONE, s. f., **annotatio,** insemnare, nota, observatione.

* ANNOTATORIU,-*tória,* adj. s., **annotans, annotator,** cellu ce observa, insemna, tine nota.

* ANNOTATU,-*a,* part., **annotatus,** observatu, insemnatu, notatu, trecutu in lista.

ANNOTINU,-*a,* adj., **annotinus,** de unu annu. *Nótinu, nótina,* callu sau óue de unu annu.

ANNU, s. m., **annus,** cerculu ce face pamêntulu in giurulu sórelui, durat'a acestei revolutioni. *Annu lunariu, annu solariu, annu siderale, annu tropicu, annu ordinariu, annu bissestile.*

* ANNUALE, adj., **annuus,** care dura unu annu : *revolutionea annuale a pamentului; unu officiu annuale; sarcina annuale.*

* ANNUARIU, pl.-*e,* **annarius liber,** carte care coprinde evenimentele sau lucrârile d'intr'unu annu; calendariu.

* ANNULLARE,-*ediu,* v., **abrogare, rescindere, irritum facere,** a nemicí, a stricá, a desfientiá, a abrogá.

* ANNULLATIONE, s. f., **abrogatio, rescissio, antiquatio,** nemicire, stricare, desfientiare, abrogatione.

* ANNULLATORIU,-*tória,* adj. s., **abrogans, abrogator,** cellu ce annulledia, desfientiédie,

* ANNULLATU,-*a,* part., **abrogatus, rescissus,** nemicitu, desfientiatu.

ANNUMERARE, v., **annumerare** sau **adnumerare,** a numerá intre, a pune in numerulu, a adauge la numerulu celloru alte.

ANNUMERATIONE, s. f., **annumeratio,** numeratione intre celle alte, supputatione.

ANNUMERATORIU,-*tória,* adj. s., **annumerans,** cellu ce annumera, pune in numerulu celloru alte.

ANNUMERATU,-*a,* part., **annumeratus,** numeratu intre cei alti.

* ANNUNTIARE, v., **annuntiare,** sau **adnuntiare,** a spune, a inscientiá, a inconnoscentiá, a adduce la connoscentia.

* ANNUNTIARE. s. verbale. **annuntiatio,** in tóte s. verbului.

* ANNUNTIATIONE, s, f., **annuntiatio,** inscientiare, inconnoscentiare.

www.dacoromanica.ro

* ANNUNTIATORIU,-*tória*, adj. s., **annuntiator,** cellu ce annuntia, inscientiédia, inconnoscentiédia.

* ANNUNTIATU,-*a*, part., **annuntiatus,** spusu, inscientiatu, inconnoscentiatu.

* ANNUNTIU, s. m., **annuntius,** cellu ce annuntia, sau prin care se annuntia.

* ANOMALIA, s. f., **anomalia** (ἀνωμαλία), inecalitate, disparitate, irregularitate.

*ANOMALU,-*a*, adj., **anomalus** (ἀνώμαλος), irregularin.

* ANONUMIA, s. f., (ἀνωνυμία), stare fôra nume.

* ANONUMU,-*a*, adj., **anonymus** (ἀνώνυμος), fôra nume, sau allu carui nume nu e connoscutu.

*ANOTERICU, pl.-*c.* **anoterica,-orum** (ἀνωτερικός), remedie pentru stomacu.

* ANSA, s. f., **ansa,** manusia, torta, appucatura; fig. occasione.

ANSATU,-*a*, adj., **ansatus,** cu anse, cu manusie.

ANSE, conj., **ast, sed, enim.** Vedi *inse*.

* ANSIETATE, s. f., **anxietas,** dorere de suffletu provenitoria d'in nesecuranti'a resultatului, d'in fric'a de a errá.

* ANSIOSU,-*a*, adj., **anxiosus,** plinu de ansietate, de dorere care tormenta suffletulu.

* ANSIU,-*a*, adj., **anxius,** agitatu, tormentatu, turburatu, plinu de temere co va urmá unu reu.

* ANTAGONISMU, s. m., (**antagonismus,** ἀνταγώνισμα), oppumnantia, opositione de lucruri, lupta, cérta, disputa.

*ANTAGONISTU, s. m., **antagonista** (ἀνταγωνιστής), adversariu, oppumnatoriu, care se lupta incontra.

ANTÂNIETATE sau *antâietate*, s. f., **primatus,** dereptulu de a fi cellu d'întâiu, întâiulu locu, primatu, prioritate, superioritate.

ANTÂNIU sau *antâiu,-a*, adj. **antaneus, primus,** cellu d'întâiu. Că adverbiu *antâiu*, **primo,** admitte si comparativulu *mai antâiu*. In compunerile *cellu d'întâiu, cea d'întâiu, cei d'întâiu, celle d'întâiu* remâne invariabile, prin urmare sub forma adverbiale.

*ANTARCTICU,-*a*, adj., **antarcticus** (ἀνταρκτικός), anstrale, meridionale: *polulu arcticu*, si *polulu antarcticu*, adeco oppusu cellui *arcticu*.

† ANTE, *ente*, suffisse de adiective verbali sau participie presenti, prin cari se arrêta immediatu lucrarea verbului in forma de adiectivu: *importante, ferbente, plouente, patiente, moriente*. In limb'a popularia participiulu presente allu latiniloru se espreme sau prin desfacerea verbului: *cellu ce impórta, cellu ce ferbe, cellu ce ploua, cellu ce pate, cellu ce móre*, etc., sau prin adjectivulu substantivu in *oriu: lucratoriu, vaditoriu, facutoriu, auditoriu;* inse acestu d'in urma nu da essactu sensulu participiale, si constructionea lui cere cu totulu alte versioni, éro desfacerea in verbu produce repetitioni cari flaccescu cu totulu energ'a espressionii, si cu tóte acestea nu adjungu a ne dá addeverat'a idea. De aci se intellege necessitatea de a restabili in genere participiulu presente. In multe s'a si restabilitu prin scrierile antoriloru cu critica, cá adiectivu verbale, si cari urmédia a se insemná in dictionariulu nostru cá vorbe particularie. La aceste-a avemu a admoni cá junii nostri scriitori se se ferésca de a confunde participiulu presente cu adiectivulu verbale prin care se arrêta una necessitate, p. e.: *importante* cu *importandu, amante* cu *amandu, credente* cu *credendu, appetente* cu *appetendu, fugiente* cu *fugiendu*.—Unele d'in vorbele de form'a acésta-a au perdutu cu totulu semnificarea de participiu, si au devenitu curatu substantive, p. e. *parente*. De la *serpente* si *recente* au cadutu syllab'a *nte*, si a remasu numai *serpe, rece*.

† ANTIA, *entia*. suffisse de substantive verbali, formate d'in participiele presenti (in *ante, ente*) tractate mai *susu*, si cari sunt fórte dese in limb'a romána; *importantia, elegantia, speranta, scientia, credentia, connoscentia, potentia, volientia, cuvientia, essentia, sententia, sementia*. Usulu generale allu acestoru substantive ne arreta indestullu si dreptulu si modulu restabilirii participieloru d'in cari elle sunt numai nesce derivate.

www.dacoromanica.ro

Asiá, cá se ne servimu totu numai cu essemplele de mai susu, participiele sunt: *importante, elegante, sperante, sciente, credente, connoscente, potente, voliente, cuviente* (contrassu d'in *conveniente*). Multe d'in substantivele de form'a acést-á admittu derivationea verbeloru cu infinitivulu in-*are* si pres. in-*ediu*, precum *inscientiare, inscientiediu, inconnoscentiare, inconnoscentiediu, incredentiare, incredentiediu*, etc., cari se voru vedé la loculu loru.

† ANTE, prep., **ante**, d'in care avemu compusulu *inante* sau *ainainte*, si urmatóriele compositioni.

* ANTEACTU,-*a*, part., **anteactus**, facutu mai inainte, trecutu.

* ANTECAMERA, s. f., **procoeton** (προκοιτών), camera secundaria care este immediatu d'inaintea camerei principale, camera de asteptare, in care siedu celli ce voru se intre la principe sau la alte persone distinse.

* ANTECEDENTE, part. **antecedens**, precedente, cellu ce merge inainte, anteriore.

* ANTECEDENTIA, s. f., **antecedentia**, n. pl. precedentia, mergere inainte, fapte intemplate mai inainte. *D'in antecedentie se potu connósce consecentiele. Antecedentiele acestui omu sunt bene connoscute.*

††ANTECEDERE, *antecedu, antecessi* si *antecessei, antecessu*, v., **antecedere**, Radecin'a vorbeloru *antecedente, antecedentia, antecessione, antecessoriu, antecessu.*

* ANTECESSIONE, s. f., **antecessio**, lucrarea de a merge inainte, antecedentia, precedentia, summ'a fapteloru intemplate mai inainte.

* ANTECESSORIU,-*ória*, adj., **antecessor**, cellu ce merge inainte, precede, precedente, precessoriu, predecessoriu, precursoriu.

* ANTECESSU,-*a*, part., **antecessus**, trecutu, facutu mai inainte, anteriore.

* ANTECESSU, pl.-*uri*, **antecessus**, anticipatione, lucrare anticipativa.

* ANTECURRERE, *antecurru, antecursi* si *antecursei, antecursu*, v., **antecurrere**, a allergá inainte, a precurre.

* ANTECURSORIU,-*ória*, adj. s., **antecursor**, precursoriu, inainte allergatoriu, speculatoriu, militariu tramissu inainte cá se specule locurile.

* ANTEDATARE, v., **antiquiorem diem litteris inscribere**, a pune datulu pre unu scriptu inainte de tempulu in care s'a facutu.

* ANTEDILUVIANU,-*a*, adj. s., **qui ante diluvium exstitit**, lucruri, plante, animali *antediluviane*, cari au stetutu inainte de diluviu; tempulu *antediluvianu.*

* ANTEGRESSU,-*a*, part. **antegressus**, cellu ce a passitu inainte, a precessu.

* ANTELATU,-*a*, part., **antelatus**, addussu inainte, preferitu.

ANTELNIRE, vedi *intelnire.*

* ANTELUCANU,-*a*, adj., **antelucanus**, ce este sau se face inainte de diua: vêntu *antelucanu*, care suffla inainte de a se face diua; cena *antelucana*, care dura tóta nóptea pêno se face diua; lucrare *antelucana*; detorîe *antelucane*, cari se implinescu inainte de a se face diua.

* ANTEMERIDIANU,-*a*, adj., **antemeridianus**, ce este sau se face inainte de média-dì; orele *antemeridiane*, occupationi *antemeridiane.*

* ANTEMISSU,-*a*, part., **antemissus**, tramissu inainte, pusu inainte. In baserica, subs. *antemissu* este velulu consecratu care se intende pre més'a altariului spre a serví de asternutu donuriloru sacre.

ANTEMPINARE, vedi *intempinare.*

ANTEMPLARE, vedi *intemplare.*

* ANTEMURALE, s. m., **antemurale**, muru implutu care se intende inaintea cetatii spre a i serví de apperatoriu, (**boulevard, rempart**, fr.)

* ANTEMURANU,-*a*, adj., **antemuranus**, redicatu inaintea murului.

* ANTENATU, pl. *antenati*, s., **antenatus**, celli nascuti inainte de cutare generatione, strabuni; *antenatii nostri*, celli nascuti inainte de noi, strabunii nostri.

* ANTENNA, pl.-*e*, **antenna**, buccata de lemnu care travérsa catartulu navei spre a sustiné velulu.

www.dacoromanica.ro

* ANTEPENULTIMU,-*a*, adj., **antepenultimus**, syllaba *antepenultima*, inainte de penultima, a treia incependu a numerá de la códa.

* ANTEPILANI, pl. s., **antepilani**, la Romani : militari cari se luptau in antâni'a linia

* ANTEPOSTU, pl., *uri*, **præsidium, statio**, statione militaria assediata inaintea armatei.

ANTEPUNERE, *antepunu, antepuniu, antepuiu, antepusi* si *antepusei, antepusu*, v., **anteponere**, a pune inainte, a preferí ; contrariu *a postpune. Tu antepuni argentulu totoru lucruriloru. Tu postpuni argentului tóte lucrurile. Noi antepunemu amiciti'a totoru lucruriloru.*

* ANTERIORE, adj., **anterior**, cellu d'inainte; contrariu *posteriore; partea anteriore si partea posteriore.*

* ANTERIORITATE, s. f., **status anterior, præstantia**, starea anteriore, prioritate,ântânietate, superioritate.

ANTEVENIRE, *antevinu, anteviniu, anteviu, antevenii, antevenitu*, v., **antevenire**; a vení inainte, a prevení.

†† ANTEVERTERE, v., **antevertere**, a prevení a vení mai currendu.

* ANTHERA, s. f., **anthera**, (ἀνθηρός), remediu sau medicamentu compusu d'in mai multe flori pentru ulcerile gurei.

* ANTHOLOGIA sau *antologia*, s. f., **anthologia** (ἀνθολογία), collectione de flori; fig. collectione de buccàti allesse, fia in prosa, fia in versuri.

* ANTHOLOGICU, sau *antologicu, a*, adj., **anthologicus** (ἀνθολογικός), relativu la collectionea de flori.

* ANTHOLOGU, sau *antologu*, s. m., **anthologus** (ἀνθολόγος), collectoriu de flori sau de buccàti allesse.

* ANTHRACE, sau *antrace*, s. f., **anthrax** (ἄνθραξ), carbone; miniu brutu; in medicina : buboniu, furunclu, buba négra, buba rea.

* ANTHRACINU, sau *antracinu, a*, adj., **anthracinus** (ἀνθράκινος), de carbone, de colóre de carbone, negru.

* ANTHRACITE, sau *anthracitu*, sau *antracitu*, s. m., **anthracites**, pétra pretiósa, numita si carbunclu.

* ANTHRISCU, sau *antriscu*, s. m., **anthriscus** (ἄνθρισκος), planta umbellifera.

* ANTHROPOGRAPHIA, sau *antropografia*, s. f. **anthropographia** (ἀνθρωπογραφία), pictura de figure omenesci, descrierea omului, caracterisarea genului omenescu.

* ANTHROPOGRAPHICU, sau *antropograficu,-a*, adj. **anthopographicus**, (ἀνθρωπογραφικός), relativu la pictur'a de figure omenesci, la descrierea omului.

* ANTRHOPOGRAPHU, sau *antropografu*, s. m., **anthropographus** (ἀνθρωπογράφος), pictoriu de figure omenesci, descriptoriu de ómeni, caracterisatoriu de ómeni.

* ANTHROPOLATRIA, sau *antropolatria*, s. f., **anthropolatria** (ανθρωπολατρία), adoratione de omu.

* ANTHROPOLATRU, sau *antropolatru*, s. m., **anthropolatra** (ἀνθρωπολάτρης), adoratoriu de omu; ereticu care adóra pre omu in persón'a lui J. Cristu.

* ANTHROPOLOGÍA, sau *antropologia*, s. f., **anthropologia** (ἀνθρωπολογία), doctrin'a despre omu, scienti'a care se occupa cu studiulu omului. *Anthropolog'ia se imparte in Somatologia si Psychología*, acea-a considera pre omulu materiale, acésta-a pre omulu spirituale cá fientia sentitória, connoscutória si voitória.

* ANTHROPOLOGICU, sau *antropologicu,-a*, adj., **anthropologicus** (ἀνθρωπολογικός), relativu la doctrin'a despre omu; *tractatu anthropologicu.*

* ANTHROPOLOGU, sau *antropologu*, s. m., **anthropologus** (ἀνθρωπολόγος), cellu ce se occupa cu studiulu omului.

* ATHROPOMORPHISMU, sau *antropomorfismu*, s. m., doctrina care attribue lui Domnedieu figura omenésca si passioni omenesci.

* ANTHROPOMORPHITU, sau *antropomorfitu*, s. m., **anthropomorphita** (ἀνθρωπομορφῆτης), cellu ce attribue lui Domnedieu figura omenésca si passioni omenesci.

* ANTHROPOPHAGIA, sau *antropofagia*, **antropophagia** (ἀνθρωποφαγία), mancarea de carne de omu.

www.dacoromanica.ro

* ANTHROPOPHAGU, sau *antropofagu*, s. m., **anthropophagus**, (ἀνθρωποφάγος), cellu ce mânca si se nutresce cu carne de omu.

† ANTI, (ἀντί), prepositione gréca, de acea-asi origine cu latin'a **ante**, occurre in una multime de compuse cu insemnare de *contra*, precum se póte vedé d'in urmatóriele.

* ANTIAPOPLECTICU, -*a*, adj. s., remediu in contr'a apoplessiei.

* ANTIARTHRITICU, sau *antiartriticu*, -*a*, adj. s., remediu in contr'a arthritidei sau a podagrei.

* ANTIASTHMATICU, sau *antiasmaticu*, -*a*, adj. s., remediu in contr'a asthmei sau angustiei.

* ANTIBACCHIU, s. m., **antibacchius** (ἀντιβακχεῖος), petioru metricu compusu d'in una syllaba scurta si dóue lungi. Versu compusu d'in patru atari petiore.

* ANTICARE, v., **antiquare**, a declará unu lucru de invechitu, essitu d'in usu; a abrogá una lege; a reieptá unu proiectu de lege.

* ANTICARIU, s. m., **antiquarius**, care se occupa cu lucruri antice, amatoriu de anticitàti.

* ANTICATIONE, s. f., **antiquatio**, abrogatione de lege.

* ANTICATORIU, -*tória*, adj. s., cellu ce abróga una lege, declarandu-a de invechita si essita d'in usu.

* ANTICHRESE, sau *anticrese*, s. f., **antichresis** (ἀντίχρησις), dereptulu de a usá de unu lucru hypothecatu, în locu de interesse.

* ANTICHRISTIANU, sau *anticristianu*, -*a*, adj., in contr'a legei crestine, contrariu precepteloru crestine.

* ANTICHRISTU, sau *anticristu*, s. m., **antichristus** (ἀντίχριστος), contrariu lui Christu, adversariu lui Christu, diavolu.

* ANTICHTHONI, sau *antictoni* pl., **antichthones** (ἀντίχθονες), locuitorii unei zone oppuse.

* ANTICIPARE, v. **anticipare**, a luá inainte, a appucá mai inainte, a coprinde lucrurile mai inainte de vederea si cercetarea loru; a primí una summa de moneta inainte de a dá lucrulu in possessionea altui-a, sau inainte de terminulu fissatu prin contractu; fig. *a anticipá mórtea*, a preveni mórtea.

* ANTICIPATIONE, s. f., **anticipatio**, primire inainte, presentire, prescientia, connoscintia anticipata. *Anticipationile esperientiei sunt determinationi a priori despre cea ce noi potemu connósce prin esperientia.*

* ANTICIPATIVU, -*a*, adj., modale, **anticipans**, prin care se anticipa.

* ANTICIPATORIU, -*tória*, adj. s., **anticipator**, cellu ce primesce inainte de terminu, cellu ce presente, connósce mai inainte.

* ANTICITATE, s. f. **antiquitas**, tempulu de mai inainte, tempulu trecutu, starea lucruriloru d'in tempulu trecutu, usantiele si consuetudinile d'in tempurile trecute, omenii d'in tempurile trecute.

* ANTICONSTITUTIONALE, adj., contrariu constitutionii unei terri.

* ANTICONSTITUTIONARIU, s. m., cellu ce lucra in contr'a constitutionii, cellu ce calca constitutionea unei terri.

* ANTICU, -*a*, adj., **anticus**, d'in ainte, anteriore; contrariu *posticu*. *Laturea antica si laturea postica* a unui lucru.

* ANTICU, -*a*, adj., **antiquus**, de mai inainte, trecutu, vechiu, betrânu. *Lucruri antice*, d'in tempurile trecute; *anticii*, betrânii. *Antica*, s. f., obiectu d'in anticitate.

* ANTIDORU, s. m., **antidorum** (ἀντίδωρον), donu sau daru reciprocu.

* ANTIDOTU, s. m., **antidotum** (ἀντίδοτον), presevativu, contraveninu.

* ANTIDYSENTERICU, -*a*, adj., remediu in contr'a essirei afóra (flussului pantecelui).

* ANTIEPILEPTICU, -*a*, adj., in contra epilepsiei.

* ANTIFEBRILE, adj. (hybridu), in contr'a friguriloru.

* ANTIGRAPHARIU, sau *antigrafariu*, s. m., **antigrapharius**, controllatoriu.

* ANTIGRAPHU, sau *antigrafu*, pl. -*uri*, **antigraphum**, (ἀντίγραφον), controllu.

* ANTIGRAPHU, sau *antigrafu* pl. -*i*, **antigraphus** (ἀντίγραφος), controllatoriu.

www.dacoromanica.ro

* ANTIHYDROPICU,-*a*, in contra hydropicei.

* ANTIHYPOCHONDRIACU,-*a*, in contr'a hypochondriei.

* ANTIHYSTERICU,-*a*, in contr'a doreriloru hysterice.

* ANTILENA, s. f., **antilena**, corell'a de la peptulu callului.

* ANTILOGIA, s. f., **antilogia** (ἀντιλογία), contradictione intre dóue propositioni.

* ANTILOGICU,-*a*, adj., contradictoriu; contrariu logicei, contrariu legiloru cogitării.

* ANTILOPE, s. f., specia de cérba sau de caprióra.

* ANTIMELANCHOLICU, sau *antimelancolicu*,-*a*, in contr'a melancholiei sau tristetiei permanente.

* ANTIMEPHITICU, sau *antimefiticu*-*a*, adj. in contra aerului stricatu.

* ANTIMONIU, s. m. **antimonium, stibium**, specia de metallu, corpu chymicu.

* ANTIMONIALE, adj. de antimoniu.

* ANTINOMIA, s. f. **antinomia** (ἀντινομία) oppositionea dóuoru legi.

* ANTIPATHIA, sau *antipatia*, s. f. **antipathia** (ἀντιπάθεια), repumnantia, dissensione, neplacere.

* ANTIPATHICU, sau *antipaticu*,-*a*, adj. repumnante, neplacutu, urîtu.

* ANTIPERISTALTICU,-*a*, adj. care appésa in susu, produce versare sau vometu.

* ANTIPERISTASE, s. f. relucrare, reactione.

* ANTIPESTILENTIALE, adj. in contr'a pestilentiei.

* ANTIPHARMACU, sau *antifarmacu*, **antipharmacum** (ἀντιφάρμακον), remediu contrariu.

* ANTIPHILOSOPHICU, sau *antifilosoficu*,-*a*, adj. ne-philosophicu, contra-philosophicu.

* ANTIPHONARIU, sau *antifonariu*, s. m., **antiphonarium**, carte in care se coprindu antiphonele.

* ANTIPHONU, sau *antifonu*, pl.-*e*, **antiphona** (ἀντιφώνη), cantecu alternativu d'in dóue choruri (in basérica).

* ANTIPHRASE, sau *antifrase*, s. f. **antiphrasis** (ἀντίφρασις), espressione simulata in contr'a veritàtii, ironía.

* ANTIPLEURITICU,-*a*, adj., in contr'a pleuritidei sau a junghiului.

* ANTIPODAGRICU,-*a*, adj., in contr'a podagrei sau a dorerii de incheiature la petióre.

* ANTIPODALE, adj., in contr'a pe tióreloru; *directione antipodale*, *meridianu antipodale*.

* ANTIPODE, pl.-*i*, **antipodes** (ἀντίποδες), locuitorii unui locu allu globului terrestre oppusu, sau cu 180° departe pe cellu altu.

* ANTIPSORICU,-*a*, adj. (ἀντιψωρικός) in contr'a rôniei sau a morbului de pelle.

* ANTIPTOSE, s. f., **antiptosis** (ἀντίπτωσις), punerea unui casu in locu de altulu, (in gram.)

* ANTIPUTREDU,-*a*, adj., in contr'a putreditionii.

* ANTIREPUBLICANU,-*a*, adj., in contr'a republicei, care nu admitte cá buna form'a de guvernu republicana.

* ANTIREVOLUTIONARIU,-*ia*, adj., in contr'a revolutionei, care nu admitte revolutionea cá remediu pentru reformarea unui statu, cellu ce lucredia in contr'a revolutionii.

* ANTISATYRA, s. f., satyra facuta in contr'a altei satyre.

* ANTISCII, pl. m., **antiscii** (ἀντίσκιοι), locuitori de pre doue puncte alle globului terrestre cu umbre oppuse.

* ANTISCORBUTICU,-*a*, in contr'a scorbutului.

* ANTISEPTICU,-*a*, in contr'a putreditionii. Vedi *antiputredu*.

* ANTISOCIALE, adj., contrariu societàtii civile, care d'in principiu nu admitte societatea.

* ANTISPASMODICU,-*a*. adj., in contr'a spasmului, sau ammortirei membreloru.

* ANTISPASTICU,-*a*, adj., **antispasticus** (ἀντισπαστικός), compusu d'in antispasti.

* ANTISPASTU, s. m., **antispastus** (ἀντίσπαστος), petiorn de versu compusu d'in unu ian bu si d'in unu trocheu.

www.dacoromanica.ro

* ANTISPODIU, s. m., spudia sau cenusia de plante sau de animali.

* ANTISTITA, s. f., **antistita**, priorèssa, sau prentèssa, maiéstra.

* ANTISTITE, s. m., **antistes**, priore, prentu, maiestru.

* ANTISTROPHA, sau *antistrofa*, s. f., **antistropha** (ἀντιστροφή), partea unui cantecu de choru prin care se respunde óre-cumu altei parti; figura de retorica prin care mai multe membre alle unei phrase se termina cu acea-aşi vorba.

* ANTISTROPHU,-*a*, adj., **antistrophus** (ἀντίστροφος), ce se póte intórce, reciprocu.

* ANTISYPHILITICU,-*a*, in contr'a syphilitei sau a morbului venerianu.

* ANTITHESE, sau *antitese*, s. f. **antithesis** (ἀντίθεσις), oppositione. Lucrare logica prin care thesea (positionea) se considera cá simpla hypothese (suppositione), şi i se oppune alt'a contraria, antithese (oppositione).

* ANTITHETICU, sau *antiteticu*,-*a*, care formédia oppositione.

* ANTITHETU, sau *antitetu*, **antithetum** (ἀντίθετον), oppusu; *antithetele*, terminii oppusi sau propositionile oppuse.

* ANTLIA, s. f., **antlia** (ἀντλία), machina spre a trage sau a suge ap'a, pumpa; *antlia pneumatica*, machina sau pumpa spre a suge aerulu.

* ANTITRINITARIU,-*a*, in contr'a trinitàtii, eretecu care nu crede intr'unu domnedieu in trei persone.

* ANTITYPU, s. m., (ἀντίτυπον), copia, figura, (in baserica) eucharistia.

* ANTIVENERIANU, sau *antivenerin*,-*a*, adj., in contr'a veneriei.

* ANTIVERMINOSU,-*a*, in contr'a vermiloru, sau a lumbriciloru.

* ANTONOMASIA, s. f., **antonomasia** (ἀντονομασία) figura retorica, cându se pune numele generecu in locului numelui propriu.

* ANTONOMASTICU, **antonomasticus** (ἀντονομαστικός), prin antonomasia.

* ANTROSU,-*a*, **antrosus**, plinu de antre, cavernosu.

* ANTRU, pl.-*e*, **antrum** (ἄντρον), caverna, gaura, pescera, grotta.

† ANU, *ana*, suffisse de substantive si adiective derivate, precumu se vedu in: *românu*, *pagânu*, *betrânu*, *fontâna*, *septemâna*. Multe d'in categori'a acestoru-a primescu unu *e* d'inaintea terminationii *anu*, precumu: *munteanu*, *campeanu*, *valleanu*, *sateanu*, *cetatianu*; in Dacia inferióre se aude *terranu*, *ollana*. La acésta categoria appertinu: I. Numinile proprie de familie: *Lucianu*, *Julianu*, *Jovianu*, *Marcianu*, *Traianu*, *Aurelianu* *Valentinianu*, *Justinianu*, etc; numinile poporeloru: *Albanu*, *Germanu*, *Judanu*, *Tiganu*, *Venetianu*, *Sicilianu*, *Africanu*, etc. — *Dacianu*, *Tracianu*, *Italianu*, *Ungurianu*, *Russianu*, *Persianu*, *Indianu*, insémna locuitorii terrei, si se distingu de *Dacu*, *Trace*, *Italu*, *Unguru*, *Russu*, *Persu*, *Indu*, cari insemna pre indigenii dupo allu caroru nume s'a numitu terra. II. Numinile proprie alle animaliloru domestice, mai allessu alle vacciloru, luate de la dillele in cari s'au nascutu, precumu: *luniana*, *martiana*, *mercuriana*, *jouiana*, *vineriana*, *sambateana*.

* AORISTU, s. m., **aoristus** (ἀόριστος), indefinitu (terminu de grammatica).

* AORTA s. f., **aorta** (ἀορτή), arteri'a cea mare in care se unescu tote cello alte arterie, si care sta in legatura cu ventriclulu stângu allu cordei (ânimei).

APA, s. f., **aqua**, *apa limpede*, *apa turbure*, *apa calda*, *apa rece*; *apa tare* (**aqua regia**).

* APARELLU, m., (ital. **aquarello**), pictura cu colori molliate in apa: *a pinge in aparellu*, cu colori molliate in apa, nu in oliu.

APARIU, s. m., **aquarium**, reservatoriu de apa.

APARIU,-*a*, adj. s., **aquarius**, cellu ce adduce apa. Versatoriu, constellatione d'in zodiacu.

* APATHIA sau *apatia* s. f., **apathia** (ἀπάθεια), lipsa de passione, indolentia, insensibilitate.

* APATHICU, sau *apaticu*,-*a*, **apathicus**, (ἀπαθής), fóra passione, indolente, insensibile.

*APATICU,-*a*, adj., **aquaticus**, de apa, apatosu; *locuri apatice*, *animali apatice*.

www.dacoromanica.ro

APATILE, adj., **aquatilis,** care locuesce sau siéde in sau pre apa; *passeri apatili.*

APATOSU,-*a,* adj., **aquosus,** plinu de apa, umedu, plouiosu.

APEDUCTU, pl.-*e,* **aquæductus,** canale prin care se duce apa.

APERIRE, *aperu, aperii, aperitu* si *apertu,* v., **aperire;** a deschide, a desface; a descoperí, a invederá;— La Romanii d'in Macedonia cu insemnare intransitiva, si in speciali : *apere diu'a,* se crepa de diua, incepe a se luminá de diua.

* APERTIVU,-*a,* adj., modale, **apertivus,** prin care se deschide.

*APERTU,-*a,* part., **apertus,** deschisu, claru, manifestu, sinceru.

*APERTURA, s. f., **apertura,** deschidere, incepere; buccat'a de musica cu care se incepe unu concertu.

* APHELIU, s. m., **aphelium,** (ἀφήλιον), distanti'a cea mai departata a unei planete de la sóre. Contrariu *perihelíu,* **perihelium,** (περιήλιον), distanti'a cea mai aprópe de sóre.

* APHERESE, sau *aferese,* s. f., **aphæresis** (ἀφαίρεσις), taliarea unei littere sau syllabe la inceputulu unei vorbe. Fig. gram. Limb'a romána are una summa de vorbe in care s'a taliatu sau s'a suppressu syllab'a de la inceputu: *tómna, autómna; unchiu, avunchiu; urechia, aurechia; miellu, amnellu.*

* APHERETICU, sau *aferéticu,-a,* adj. **aphæreticus** (ἀφαιρετικός), prin care se iéa, se talia, se suppréme.

* APHONIA sau *afonía* s. f. ἀφωνία, lipsa de voce, de facultatea de a vorbí.

* APHORISMU, sau *aforismu,* s. m., **aphorismus** (ἀφορισμός), sententia prin care se enuntia pre scurtu una veritate.

* APHORISTICU, sau *aforísticu,-a,* adj. **aphoristicus** (ἀφοριστικός), compusu d'in aforismi, sau sententie scurte.

* APHRODISIACU, sau *afrodisiacu,-a,* adj., **aphrodisiacus** (ἀφροδισιακός). prin care se descépta stimululu sexuale,

†† APHRODITA, sau *afrodita,* s. f., **Aphrodite** (Ἀφροδίτη), Venere, radecin'a adiectivului *afrodisiacu.*

* APHRONITRU, sau *afronitru,* s. m., **aphronitrum** (ἀφρόνιτρον), spuma sau flóre de nitru.

* APHTHA, sau *afta,* pl.-*e,* **aphthæ** (ἄφθαι), ulcere la gura.

* APHTHICU, sau *afticu,-a,* adj. **aphthicus** (ἀφθικός), cellu ce are ulcere la gura.

* APHYA, sau *apua,* s. f., **aphya, apua, aphye** (ἀφύη), sardina, (pesce).

* APHYLLANTHA, sau *afollanta,* s. f., bot. garófa fóra folie.

* APHYLLU, sau *afollu,-a,* adj., ἄφυλλος, fóra folie.

* APIACU, s. m., **apiacum,** melissa, planta cautata de albine.

* APIASTRA, s. f., **apiastra,** passere care persecuta albinele.

* APIASTRU, s. m. **apiaster** et **apiastrum,** petrinsellu selbaticu.

* APIU, s. m., **apium,** petrinsellu.

† APO, (ἀπὸ), preposctione gréca de acea-si origine si insemnare fundamentale cu latin'a **ab,** (vedi acésta vorba), occurre in multe compuse ce voru urmá mai la valle.

* APOCALYPSE, sau *apocalupse,* s. f., **apocalypsis** (ἀποκάλυψις), revelatione, descoperire; in sensu ecclesiasticu: revelatione divina; si in particulariu: un'a d'in scrierile noului testamentu ce se attribue lui Joanne evangelistulu, si in care auctoriulu sub velulu unoru allegorie greu de intellessu, predice mai multe d'in evenimentele ce avea se se intemple, si mai allessu triumfulu deplinu allu crestinismului.

*APOCALYPTICU sau *apocalupticu-a,* adj., **apocalypticus** (ἀποκαλυπτικός), revelatoriu, descoperitoriu, relativu la revelatione.

* APOCATASTASE, s. f., **apocatastasis** (ἀποκατάστασις), intórcerea unui astru la unu semnu cerescu dupo unu tempu determinatu.

* APOCATASTATICU,-*a,* adj., **apocatastaticus** (ἀποκατασταικός), care se intórce la unu semnu : *Marte apocatastaticu,* planet'a lui Marte care intra in unu semnu cerescu. *Numeru apocatastaticu,* numeru care se reproduce in verce multipilcatione d'in care ellu e unu factoriu.

www.dacoromanica.ro

* APOCHA, sau *apoca*, s. f., **aphoca** (ἀποχή), addeverentia de primire, recepisse.

* APOCHATICU, sau *apocaticu,-a*, adj., **apochaticus**, relativu la adeverentie.

* APOCOPA, s. f., **apocopa** si **apocope** (ἀποκοπή), taliarea sau suppressionea unei littere finale, p. e. in imperativele: *di, du, fa*, in locu de *dice, duce, face*. Infinitivele nóstre sunt tóte apocopate: *a ará, a tacé, a face, a audí*, in locu de *a arare, a tacere, a facere, a audire*.

* APOCOPARE, v., a taliá, a sppreme syllab'a finale.

* APOCOPATU,-*a*, part., taliatu, suppressu la fine, scurtatu la códa.

* APOCRISIARIU, s. m., **apocrisiarius** (ἀποκρισιάριος), deputatu sau ablegatu ecclesicesticu.

* APOCRYPHU, sau *apocrufu,-u*, adj., **apocryphus** (ἀπόκρυφος), neconnoscutu, nesecuru, suppositiciu; *scripte apocrufe*, alli caroru autori nu sunt securi.

* APODE, adj., **apus** (ἄπους), fóra petióre.

* APODE, s. f., **apus, apodis,** (ἄπους), rondinella marina.

* APODICTICU,-*a*, adj., **apodicticus** (ἀποδεικτικός), demonstrativu, peremtoriu, necessariu. In logica: *judeciu apodicticu*, care espreme una necessitate, care nu póte fi altramente, p. e. *totu effectulu debe se aiba causa*.

* APODOSE, s. f., **apodosis** (ἀπόδοσις), partea unui periodu (grammaticale) care se léga cu propositionea principale (πρότασις).

* APOGEU, s. m., **apogæum** (ἀπόγαιον), punctulu cellu mai departatu de la pomentu (Térra) in curb'a elliptica ce face luna in miscarea sea. Contrariu *perigeu*, care e punctulu cellu mai appropiatu de pamêntu in miscarea lunei.

* APOGRAPHU, sau *apografu*, s. m., **apographum**, (ἀπόγραφον), copia, transcriptu.

APOI, adj., **postea, deinde**; *ellu disse pucine vorbe, apoi se dusse*.

* APOLOGETICU,-*a*, adj., **apologeticus** (ἀπολογητικός), justificativu, apperatoriu in contr'a unei imputationi; *discursu appologeticu, scripte apologetice, tractate apologetice*.

* APOLOGIA, s. f., **apologia** (ἀπολογία), justificatione, apperare in contr'a unei imputatione sau accusationi. — *Apologi'a lui Socrate, apologi'a lui Apuleiu, apologiele crestiniloru in contr'a calumnieloru paganiloru*.

* APOLOGU, s. m., **apologus** (ἀπολόγος), fabula, fabula æsopica. De unii se distinge cá fabula in care vorbescu ómenii cu animalile.

* APONEVROGRAPHIA, s. *aponeurografia*, s. f., **aponeurographia** (ἀπονευρογραφία) descrierea tendiniloru musculare.

* APONEVROLOGIA, s. *aponeurologia*, s. f., **aponeurologia** (ἀπονευρολογία), doctrin'a despre tendinile musculare.

* APONEVROSE, s. f., **aponeurosis**, (ἀπονεύρωσις), tendine muscularia, legatura muscularia.

* APONEVROTICU,-*a*, adj., **aponeuroticus**, (ἀπονευρωτικός), tendinosu, relativu la tendini; *membrana aponevrotica*, membran'a unei tendini muscularie.

* APONEVROTOMIA, s. f., **aponeurotomia** (ἀπονευροτομία), anatomi'a tendiniloru, dissectionea legatureloru muscularie.

* APOPHLEGMATISMU, s. *apoflegmatismu*, s. m., **apophlegmatismus** (ἀποφλεγματισμός), remediu in contr'a flegmei sau pituitei.

* APOPHTHEGMA, s. *apoftegma*, s. f., **apophthegma** (ἀπόφθεγμα), sententia ponderosa.

* APOPHTHEGMATICU, sau *apoftegmaticu,-a*, adj., plinu de sententie ponderóse, autoriu care se occupa cu atari sententie, carte care coprinde atari sententie.

* APOPHYSE, s. *apofuse*, s. f., **processus, apophysis**, (ἀπόφυσις), term. de anat., ramu de ossu, protuberantia de ossu, essitur'a unui ossu d'in corpulu seu principale in forma de ramu.

* APOPLECTICU,-*a*, adj., **apoplecticus** (ἀποπληκτικός), attacatu de apoplessia, sau de morbulu de a nu poté miscá unu membru, sau si corpulu intregu.

* APOPLEXIA, s. *apoplessia*, s. f.,

www.dacoromanica.ro

apoplexia si **apoplexis** (ἀπόπληξις), term. de medicina, morbu prin care unu membru, sau si corpulu intregu perde facultatea de a se miscá.

* APOREMA, pl. *mate*, **aporema** (ἀπόρημα), indouentia, perplessitate, controversa.

* APORETICU,-*a*, adj., **aporeticus**, (ἀπορητικός), indouitoriu, cellu ce se indouesce, scepticu.

* APORIA, s. f., **aporia** (ἀπορία), indouentia, stare nedeterminata, perplessitate.

* APORISMA, sau *aporismu*, (ital. **aporisma**) in math. problema irresolubile, sau approape irresolubile.

* APOSIOPESE, s. f., **aposiopesis**, (ἀποσιώπησις), term. de ret. reticentia, interrupţionea unei propositioni spre a nu dice ceva.

* APOSTASIA, s. f., **apostasia** (ἀποστασία), desertarea de la addeverat'a religione si trecerea la alt'a; desertarea de la partit'a nationale, sau si in genere de la ver-ce partita cu care mai inainte omulu a facutu causa commune.

* APOSTASIARE,-*e liu*, v. n., **deficere**, a se rupe sau a desertá de la addeverat'a religione, sau de la ver-ce alta partita cu care omulu a facutu mai inainte causa commune, şi a trece la alt'a.

* APOSTATICU,-*a*, adj., **apostaticus** (ἀποστατικός), relativu la apostasia sau si la apostatu.

* APOSTATU, s. m., **apostata** (ἀποστάτης), desertoriu, cellu ce a desertatu, s'a ruptu de la addeverat'a religione si a trecutu la alt'a. Asiá se numesce imperatoriulu Julianu care fusse crestinu, éro apoi trecú la paganismu.

* APOSTEMA, pl.-*mate*, **apostema**, (ἀπόστημα), abscessu, agglomerare de puroiu, buba tare, buboniu.

* A POSTERIORI, **a posteriori**, term. philos. d'in esperientia, nu d'in ratiunea curata. Oppusu *apriori*, adeco mai inainte de tóta esperientia, d'in ratione curata.

* APOSTILLA, s. f., sau *apostillu*, s. m., **nota, adnotatio**, insemnare pre marginea scrissorii, recommendarea sau resolutionea unei petitioni, sau a unui rapportu. Se dice : *apostill'a* sau *apostillulu domnescu*, scurt'a resolutione a domnitoriului insemnata pre rapportulu ministrului.

* APOSTILLARE,-*ediu*, v. a., **notare, adnotare**, a pune unu appostillu pre una scrissóre. a insemná in scurtu pre margine sau in frunte sau diosu parerea sau resolutionea sea in respectulu celloru coprinse in scrissóre.

* APOSTILLATORIU,-*tòria*, s. adj., cellu ce pune unu apostillu.

* APOSTOLATU, pl.-*e*, **apostolatus**, sarcin'a, missionea, functionea apostolica; missionea de a propagá una invetiatura.

* APOSTOLIA, s. f., (ἀποστολή), vedi *apostolatu*.

* APOSTOLICU,-*a*, adj., **apostolicus** (ἀποστολικός), relativu la apostoli, conforme cu invetiatur'a apostoliloru; *baseric'a* sau *ecclesi'a catolica si apostolica*.

* APOSTOLU, s. m., **apostolus** (ἀπόστολος), tramissu. Asiá se numescu discepliı lui Cristu tramissi in lume ca se propage invetiatur'a sea. *Celli doui-spre-diece apostoli*, la cari se mai adauge si *Paulu apostolulu*, cellu mai invetiatu si cellu mai zelosu propagatoriu allu crestinismului. Apoi se vorbesce in traditionea ecclesiastica de *sicpte-dieci de apostoli*, si in fine mai multi propagatori posteriori ai crestinismului se decóra cu numele de apostoli. In temp urile moderne se numescu apostoli ver-ce propagatori de invetiaturi politice, sociali sau si morali.

* APOSTROPHA, s. *apostrofa*, s. f., **apostrophe** (ἀποστροφή), figura de retorica, allocutione facuta in trecere côtra persone sau fientie, côtra cari nu e indreptata orationea in totulu ei, attacu, mustrare.

* APOSTROPHARE, s. *apostrofar*, -*ediu*, v., a interrupe cursulu vorbirei spre a se addressá la cineva, prin una allocutione particularia; a attacá pre cineva prin vorbe, a lu mustrá, a strigá côtra cineva.—A pune unu apostrofu.

* APOSTROPHU, s. *apostrofu*, s. m., **apostrophus** (ἀπόστροφος), semnu de scriptura prin care se arrêta co s'a elisu una vocale, precumu, spre essemplu, scriemu *cas'a* in locu de *casa-a*.

www.dacoromanica.ro

APOSU,-*a*, adj., **aquosus**, plinu de apa apatosu, plouiosu, umedu.

* APOTHECA, s. *apoteca*, s. f., **apotheca** (ἀποθήκη), depositu, magazinu, speciaría, farmacia.

* APOTHECARIU, s. *apotecariu*, s. m., **pharmacopola** (φαρμακοπώλης), speciariu, farmaceutu, farmacistu, cellu ce vende medicine, medicinariu.

* APOTHEOSE, sau *apotcose*, s. f., **apotheosis** (ἀποθέωσις), consecrationea unui omu, numerarea lui intre diei. Romanii consecráu pre imperatorii celli buni prin ceremoni'a numita *apotcose*.

* APOTOME, s. f., **apotome** (ἀποτομή), taiatura; in geometria segmentu; in musica differenti'a intre unu tonu intregu si intre semitonulu urmatoriu.

* APOZEMA, pl.-*mate*, **apozema** (ἀπόζεμα), term. de med., zéma sau decoctu de diverse erbe.

* APPARAMENTU, pl.-*te*, **apparamentum**, apparatu, ornamentu, adornatura, decoratione.

* APPARARE, v., **apparare**, a prepará, a adorná, a decorá, a ordiná, a dispune, a luá tóte mesurele necesarie spre a adjunge unu scopu.

* APPARATIONE s. f., **apparatio**, in t. s. verbului.

* APPARATIVU,-*a*, adj., modale, pentru t. s. verbului.

* APPARATORIU,-*tória*, s. adj., **apparator**, cellu ce appara, prepara, ordina, adórna, decóra.

* APPARATRICE, s. f., **apparatrix**, femina care prepara, ordina, adórna, decora.

* APPARATU,-*a*, part., **apparatus**, preparatu, ordinatu, adornatu.

* APPATATU, pl.-*e*, **apparatus**, preparatione, preparative, instrumente, machine; decoratione, pompa, magnificentia. *Apparatele pentru una ecremonia, apparatele bellice, apparatele unui cabinetu de physica, alle unui laboratoriu chymicu.*

* APPARENTE, adj. part., **apparens**, ce se pare, bate la ochi, manifestu, visibile, evidente; *virtuti, vitie apparenti; dreptulu lui este apparente.*

* APPARENTIA s. f., **apparentia**, facia a unui lucru, modu cumu appare unu lucru. *Multi judeca dupo apparentia, éra nu dupo essenti'a lucrului. Multi se insélla prin apparenti'a lucruriloru. Suptu una apparentia de amicitia, de credentia, de libertate, de scientia. Multi ómeni in locu de a fi virtuosi, cauta numai a salvá apparenticle.*

* APPARERE, *appariu* si *apparu*, *apparui*, *apparutu*, v., **apparere**, a se arretá, a se vedé, a se manifestá, a se presentá, a fi presente, a se face. *A apparutu una data, si a disparutu pentru totu de a una.—D'in celle disse appare co are dreptu.*

* APPARITIONE, s. f., **apparitio**, arretare, manifestare, essire la lumina; *apparitionea unei fere selbatice; apparitionea stelleloru; la apparitionea lunei plecaràmu pre calle; apparitionea anginei sperià pre locuitorii cetàtii; de la apparitionea philosophiei incepù lumea a se indreptá.*

* APPARITORIU, s. f., **apparitor**, servitoriu publicu pre lônga magistrati, mai vertosu pre lônga tribunarie.

* APPARITURA, s. f., **apparitura**, functionea unui apparitoriu.

* APPARTAMENTU, pl.-*e*, **tectum**, **habitatio**, locuentia compusa d'in mai multe camere, despartimentu; *appartamentulu barbatiloru, appartamentulu femincloru; casa impartita in multe appartamente.*

* APPELLANTE, part. pres. **appellans**, cellu ce appella, appellatoriu.

* APPELLARE, v., **appellare**, a chiamá, a strigá, a numí, a provocá, a invitá, a invocá, a convocá, a reclamá, a recurre la unu tribunariu superiore, a citá in justitia; *appellàmu la bunulu sensu allu ómeniloru; appellati la curtea de cassatione; appellu la judecat'a poporului; nu appellá pre fratele teu in justitia.*

* APPELATIONE, s. f., **appellatio**, in t. s. verbului.

* APPELLATIVU,-*a*, adj., modale, **appellativus**, (in gram.) *nume appellativu*, nume commune, in opp. cu numele propriu.

* APPELLATORIU,-*tória*, s. adj., **appellator**, **appellatorius**, cellu ce appella;

www.dacoromanica.ro

tempuri appellatórie, in cari are omulu dreptu de a appellá, *carte appellatória*, prin care appélla la una instantia superiore.

* APPELLATRICE, s. f., **appellatrix**, femina care appella.

* APPELLATU,-*a*, part., **appellatus**, in t. s. verbului.

* APPELLATURA, s. f., **appellatio**, lucrare facuta prin appellare.

* APPELLU, s. m., **appellatio**, lucrare de a appellá cu vocea sau prin unu semnu, chiamare, strigare, citare pre nume; *appellu nominal*, *appellu la arme*, *appellu in justitia*, *appellu de la unu tribunariu la altulu superiore*.

†† APPENDERE, v. *appendu* si *appendiu*, *appensi* si *appensei*, *appensu*, **appendere**, a suspende, a spendurá, a accatiá unu lucru de ceva.

*APPENDICE, s. f., **appendix**, adaussu, additamentu, supplementu, complementu; *la cartea sea a facutu una appendice fórte interessante*.

APPERAMENTU, pl.-*e*. **præsidium, protectio, tutela**, modu sau mediu de apperare, scutu.

APPERARE, v. **defendere, tueri, protegere**, a sustiné una persona sau unu lucru attacatu de cineva sau de ceva, a protege, a defende, a luá sub scutulu seu, a respinge attaculu. Reciprocu: *a se apperá*. *Apperàmu patri'a; ni apperàmu drepturile; ellu áppera caus'a amiculuí seu inaintea tribunariului; ei nu se potu apperá in contr'a inimiciloru potenti; me ápperu de câni (in contr'a câniloru); ápperа-te cumu vei poté*. Oppusu: *supperare*. Verbulu acestu-a se pare a fi compusu d'in una radecina care figuredia in latina numai in *imperare* si *properare*, si formedia una familia cu aceste-a si cu *supperare* si *cumperare*. Accentulu cade pre prim'a syllaba in tóte aceste compuse (in numerulu singulariu si in a treia persona plurale in tempurile presenti), si neci una data pre secund'a syllaba. In secund'a syllaba este *e*, precumu se vede curatu d'in *apperi*, *supperi*, *cumperi*, *se appere*, *suppere*, *cumpere*. Se cere attentione spre a nu confunde *apparare*, *apperare*, *apparere*, *aperire*.

APPERARE, s. verbale, **defensio, protectio**, in. t. s. verbului.

APPERATIONE, s. f., **defensio, protectio, tutamen**, lucrare de apperare in t. s. verbului.

APPERATIVU,-*a*, adj., modale, **defendens, protegens**; *medie apperative*.

APPERATORIA, s. f., instrumentu de apperare: 1. in contr'a musceloru **muscarium**; 2. in contr'a aerului prea caldu, **flabellum**; 3. in contr'a inundationei, unui rîu, **agger**; 4. in contr'a féreloru selbatice in circu, **cancelli**; 5. locu de apperare in contr'a inimicului inarmatu, **propugnaculum**.

APPERATORIU,-*tória*, adj. s. **defendens, defensor**, cellu ce appera, defende, protece, scutesce.

APPERATU,-*a*, part., **defensus, protectus, tutus**.

APPERATU, pl.-*uri*, **tutamen, præsidium**, apperamentu, actu de apperare.

APPERATURA, s. f., **defensio, protectio**, essecutionea apperàrii.

APPESARE, v., **premere, pressare, comprimere, opprimere**, *appésa cu man'a*, *appésa cu petiorulu*, *nu se cuvine a appesá pre cei fôra potere*; *a appesá cu accentulu pre una syllaba*; *nu appesati cu atâta greutate*; *materi'a acésta-a nu appésa multu in cantariu*. — In secund'a syllaba este *e* precumu se vede d'in *appesi*, se *appese*. Radecin'a e d'in latinulu **pendere, pensum, pensare**, prin espunctionea litterei *n*, cá in *mésa* d'in **mensa**, *desu* d'in **densus**, *masu* d'in **mansus**, *mesura* d'in **mensura**. — Accentulu cade pre secund'a syllaba, sau pre radecin'a: *appesu*, *appesi*, *appésa*, se *appese*.

APPESARE, s. verbale, f., **pressio, compressio, oppressio**, lucrare prin care se appésa, in t. s., verbului.

APPESATORIU,-*tória*, adj. s., **premens, comprimens, opprimens, oppressor**, cellu ce appésa, cellu ce essercita una appesare.

APPESATURA, s. f., **pressura**, essecutionea appesàrii.

* APPETENTE, part. pr., **appetens**, cellu ce doresce, avidu, passionatu; *appetente de gloria*, *de virtute*, *de auru*, *si de argentu*.

www.dacoromanica.ro

* APPETENTIA, s. f., **appetentia**, appetitu, dorentia, passione, facultatea appetitiva; *appetentia desfrenata; omului cultu se cuvine a si infrená appetentiele; appetenti'a de gloria póte se devina virtute.*

* APPETIBILE, adj., **appetibilis**, de doritu, lucru care merita a fi doritu.

* APPETIBILITATE, s. f., calitatea lucrului appetibile.

* APPETIRE, *appetescu, appetii, appetitu*, v., **appetere**, a dorí, a desiderá, a cere si a cautá ceva d'in impulsulu de placere; oppusu *urîre.*

* APPETITIVU,-*a*, adj. modale, **appetitivus**; *facultate appetitiva;* oppusu *facultate aversativa.*

* APPETITORIU,-*tória*, adj. s., **appetens, appetitor**, cellu ce appetesce, doresce, desidera fórte.

* APPETITU,-*a*, part. **appetitus**, doritu, desideratu, cerutu de impulsulu de placere.

* APPETITU, s. m., **appetitus**; 1. impulsulu de placere de a adjunge la ceva, de a si appropriá ceva; 2. gustulu de a mancá; *astadi am mare appetitu, mi a trecutu appetitulu, amatorii de mese bune si-urédia bunu appetitu.*

†† APPINGERE, *appingu, appinsi*, si *appinsei, appinsu, v.*, **appingere**; 1. a'adauge una figura, pictura sau scriptura la unu lucru deja scrissu; 2. a accatiá cuiva unu lucru spre a lu face ridiculu; 3. a inventá asupra cuiva una calumnia, una batjocura.

* APPLANARE,-*ediu*, v., **applanare**, a netedí, a curetí coltiurile, a delaturá difficultàtile: *amu applanatu tóte obstaclele, tóte difficultatile.*

* APPLANARE, s. verbale, **applanatio**, in t. s. verbului.

* APPLAUDERE, *applaudu, applausi* si *applausei, applausu*, v., **applaudere**, a si arretá approbarea prin baterea in palme sau prin altu semnu, a approbá in genere: *a applaude la cuvintele cuiva, a applaude pre cineva.*

* APPLAUSU, pl.-*e*, sau-*uri*, **applausus**, approbare prin baterea in palme, approbare in genere.

APPLECARE, v., **applicare, inclinare, flectere**, 1. a incliná, a plecá unu lucru spre ceva; 2. *a applecá copillulu, miellulu*, a allaptá copillulu, miellulu; 3. *a se applecá spre vreuna lucrare*, a avé propensione pentru una lucrare, 4. *se appléca diu'a*, se appropia diu'a de finitulu ei, se face séra, inserédia.

APPLECARE, s. verbale, **inclinatio, flexio, propensio**, in t. s. verbului.

APPLECATIONE, s. f., **inclinatio, propensio**, in t. s. verbului; *n'are cea mai mica applecatione spre scientie.*

APPLECATÓRIA, s. f., **lactans ovis**, óue care allapta miellulu.

APPLECATORIU,-*tória*, adj. s., **inclinans, flectens**, cellu ce appléca.

APPLECATU,-*a*, part., **applicatus, propensus**; *applecatu spre beutura, spre estravagantie, spre cutare arte sau scientia; applecatu spre bine sau spre reu.*

* APPLICARE, v., **applicare**, a pune lônga..., a adaptá, a imbiná, a pune in lucrare, a essecutá, a face usu practicu de ceva; *militarii applicara scàrile la murii cetàtii, ellu i a applicatu una palma; elli applica connoscentiele loru la viéti'a practica; noí applicàmu teori'a nóstra, nu voimu a applicá tóte mediele câte avemu la dispositionea nóstra; a se applicá la una functione. Applicare*, in origine este totu una cu *applecare*, si s'ar poté scrie in genere *applecare* in tóte sensurile; noi inse lassàmu usului viitoriu fissarea modului de scrissu.

* APPLICARE, s. verbale, **applicatio**, in t. s. verbului.

* APPLICATIONE, s. f., **applicatio**, in t. s. verbului.

* APPLICATIVU,-*a*, adj. modale, **qui applicari potest**, cellu ce se póte applicá.

* APPLICATORIU,-*tória*, adj. s., **applicans**, cellu ce applica.

* APPLICATU,-*a*, part., **applicatus**, pusu in practica; *scientie teoretice si scientie applicate; functionariu applicatu la ministeriulu lucràriloru publice.*

APPONERE, vedi *Appunere.*

* APPORTARE, v., **apportare**, a adduce; *apportàmu lemne si petre.*

* APPORTATIONE, s. f., **apportatio**,

www.dacoromanica.ro

lucrare prin care se appórta, se adduce.

* APPORTATIVU,-*a*, adj. modale, **qui apportari potest,** cellu ce se póte apportá.

* APPORTATORIU,-*tória*, adj. s., **apportans,** cellu ce appórta.

* APPORTATU,-*a*, part., **apportatus,** addusu.

* APPORTU, pl.-*uri*, **adlata,** pl. *apportulu acteloru*, depunerea acteloru prin care se demustra unu dreptu; *apportulu sociiloru casatoriti*, partea de avere addussa de densii; *apportulu diversiloru associati*, partea de capitale addussa de densii si depusa in commerciu.

* APPOSITIONE, s. f., **appositio,** adaugere (terminu de grammatica), prin care se determina unu nume: *Traianu imperatoriulu.*

* APPOSITIVU,-*a*, adj. modale, **appositivus** (term. de gramm.); *pronume appositivu*, p. e., *eu insu-mi.*

* APPOSITU, pl.-*e*, **appositum,** epithetu (term. de gramm.), numele adaussu prin appositione.

†† APPREMERE, *appremu*, *appremui*, *appremutu*, si *appressi*, *appressei*, *appressu*, v., **apprimere;** a appesá, a applicá, a intyparí. Radecin'a derivatului *appressare.*

* APPRENDERE, *apprendu*, *apprensi* si *apprensei*, *apprensu*, *v.* **apprendere** et **apprehendere,** a appucá, a luá, in specie a luá in conscientia, a si formá nna idéa despre unu lucru.

* APPRENSIONE, s. f., **apprehensio,** luare in conscientia, connoscentia.

* APPRESSARE, v., **apprimere,** a stringe, a indesá, a appropiá unu lucru de altulu prin stringere.

APPRETIARE, *ediu*, **v. appretiare,** a determiná pretiulu, a estimá, a judecá despre valórea unui lucru, a avé una parere.

APPRETIATIONE, s. f., **æstimatio, judicium,** estimationea valorii sau pretiului unui lucru, judecata, opinione, parere.

APPRETIATORIU,-*tória*, adj. s., **æstimator, judex,** cellu ce appretiedia, judeca despre pretiulu sau valórea unui lucru.

APPRINDERE, *apprindu* si *apprindiu*, *apprinsi* si *apprinsei*, *apprinsu*, v., **accendere, incendere, succendere;** 1. *a apprinde foculu*, *a apprinde luminàrile*; 2. *a se apprinde de menia*, *de passione. Apprindere* in origine este totu una cu *apprendere*, si s'ar poté scrie in genere *apprendere* in tóte sensurile.

APPRINDERE, s. verbale, **incensio, incendium,** in t. s. verbului.

APPRINDITIOSU, adj., **accendibilis,** care se apprinde usioru.

APPRINDITORIU,-*tória*, adj. s., **incensor,** cellu ce apprinde, si cellu ce se apprinde.

APPRINSU,-*a*, part. **accensus, incensus, succensus,** coprinsu de focu sau de passione, inflammatu, inflacaratu.

* APPROBARE, v. **approbare,** a declará de bunu, a incuvientiá, a laudá, a confirmá; *domnitoriulu approba lucrarea ministriloru, invetiatoriulu appróba portarea scolariloru; nu potemu approbá tóte faptele vóstre.*

* APPROBATIONE, s. f., **approbatio,** declarationea unui lucru de bunu, incuvientiare, confirmare; *lucrulu s'a facutu cu approbationea generale; ministrii au essecutatu acésta lucrare fóra a asteptá approbationea domnitoriului.*

* APPROBATIVU,-*a*, adj. modale, **approbativus,** prin care se appróba (term. de gramm.), *conjunctioni approbative*, cari indica consentimentulu.

* APPROBATORIU,-*tória*, adj. s., **approbans, approbator,** cellu ce appróba.

* APPROBATU,-*a*, part. **approbatus,** declaratu, reconnoscutu de bunu, incuvientiatu, confirmatu.

APPROPE, sau *a própe* sau *aprópe*, adv. si prep., **própe;** 1. cá adv. **fere, ferme,** se pune simplu: *sunt apprópe trei óre, ellu cadú apprópe mortu*, si in genere.: *e departe, nu e apprópe*; 2. cá prep., **penes, prope,** se construesce cu *de*: *apprópe de mórte, apprópe de cas'a vecinului, vino mai apprópe de noi;* 3. in sensu adverbiale de locu se pune cu *de* inainte: *de apprópe, de departe, l'am vedutu de apprópe, mi este consangenu de apprópe, ne connóscemu de apprópe.*

APPROPIARE v. (**appropiare**), ap-

www.dacoromanica.ro

propinquare; 1. in sensu activu, **admovere, adpellere, applicare,** a pune apprópe: *appropiati scaunele de mésa, appropiati scarile de muri*; 2. reciprocu, **appropinquare,** a veni apprópe, *me appropiu de casa, se appropia tempulu de a merge la scóla, nu ve appropiati de mene, co dau; limb'a romana se appropia tare de cea italiana.*

APPROPIARE, s. verbale **(appropiatio) appropinquatio,** in t. s. verbului.

APPROPIATIONE, s. f. **(appropiatio) appropinquatio, propinquitas,** starea de apprópe, venirea de apprópe.

APPROPIATORIU,-*tória*, adj. s., **appropinquans,** cellu ce se appropia.

* APPROPRIARE, v., **appropriare,** a si face unu lucru propriu, allu seu, *nu este iertatu a si appropriá lucrulu altui-a, ellu si a appropriatu idelele stoiciloru.*

* APPROPRIATIONE, s. f., **appropriatio,** actione prin care unu lucru se face propriu, allu seu.

* APPROPRIATORIU,-*tória*, adj. s., **approprians,** cellu ce si appropria unu lucru.

†† APPROSSIMARE, v.. **(approximare)** a se appropiá, a vení apprópe, a fi apprópe.

* APPROSSIMATIONE, s. f., **(approximatio,)** appropiare (term. de mat.): *a deslegá una problema matematica prin approssimationе*, adeca prin mare appropiare de essactitate.

* APPROSSIMATIVU,-*a*, adj. modale, **(approximativus),** care se appropia tare de essactitate: *calculu approssimativu, lucrare approssimativa.*

* APPROVISIONAMENTU, pl.-*e*, **commeatus, res necessariæ ad victum,** strîngerea lucruriloru necessarie pentru nutrimentu, mai vertosu la armata.

* APPROVISIONARE,-*edin*, v., **res necessarias ad victum comparare,** a strînge, a aduná lucrurile necesarie pentru viétia; recip. *a se approvisioná cu tóte cele necessarie.*

* APPROVISIONE, s. f., vedi *provisione.*

APPUCARE, v., **capere, occupare,** a pune man'a pre ceva, de ací trece apoi in diverse acceptioni: 1. *appuca penn'a in mâna*, iea penn'a in mâna; 2. *n'am appucatu nemíca*, n'am primitu, n'am capetatu, n'am castigatu nemica; 3. *abiá am appucatu ceva cu poterea*, abiá am coprinsu ceva; 4. *n'appucu se essu d'in casa si me vediu impresuratu de cersitori*, abiá essu d'in casa; *nu appuci se deschidi gur'a, si ellu incepe a ammenintiá*, nu adjungi; 5. *asiá amu appucatu de la strabuni*, asiá ne amu deprinsu a face; *eu am appucatu pre strabunulu teu in viétia*, eram in fientia pre cându traiá strabunulu teu; 6. *abiá appucu se vediu pre tata teu*, asteptu cu mare dorn; 7. *nu appucati callea acésta-a, co nu duce la scopu*, nu procedeti pre callea acésta-a; 8. *appuca inainte, eu vinu dupo tene*, mergi inainte; 9. *appucati in drept'a, appucati spre resaritu, ellu a appucatu côtra Giurgiu*, a plecatu, a processu; 10. *me appuca frigurile.* me prindu frigurile; 11. *multu te tine candu te appuca?* 12. reciprocu, *me appucu de lucru, de scrissu, de invetiatu*, me punu pre lucru, incepu a lucrá; 13. *nu te appuca de mene*, nu me attinge, nu me supperá, da-mi pace. Compositionea verbului acestui-a s'a facutu de poporu dupo analogi'a verbului *occupare, accupare* (d'in *ad* si *capere*), si apoi prin metathese *appucare.*

APPUCARE, s. verbale, **apprehensio, raptio,** in t. s. verbului.

APPUCATORIU,-*tória*, adj. s., **apprehendens, arripiens,** cellu ce appuca, in t. s. verbului.

APPUCATU,-*a*, part., **apprehensus, arreptus,** luatu, primitu, attacatu, rapitu;—recitu (de copii).

APPUCATU, pl-*e*, **raptus,** *pre appucate*, **rapt'm.**

APPUCATURA, s. f., **raptio, raptus, rapina arendi modus, mos;** 1. punerea mâniloru, luarea in mani: *cu una appucatura l'a arruncatu in aeru*; 2. rapire sau rapina: *traiesce d'in appucature*; 3. maniera: *nu mi placu appucaturele lui.*

APPUNERE, *appunu, appuniu, appuiu, appusi* si *appusei, appusu, (appustu)*, v., 1. **apponere,** a pune lônga...; 2. **occidere,** a se pune diosu, a cadé a

www.dacoromanica.ro

disparé, se dice despre astre : *appune sórele, lun'a, stellele,* si despre ómeni in locu de perire sau morire : *a appusu in teneretie*, a moritu fiendu inco têneru. —La Romanii d'in Macedonia : a se sui; in oppositione cu *depunere,* a se dá diosu.

APPUNERE, s. verbale, **occasus,** in t. s. verbului.

APPUSU, s. m., **occasus, occideus,** disparitionea astreloru sub orisonte, loculu unde dispare sórele sub orisonte : *la appusu, de la appusu pêno la resaritu.*

* APRA, s. f., **apra,** scrófa selbatica.

* APRARIU,-*ia,* adj., **aprarius,** relativu la porculu selbaticu : *curse, laciuri aprarie,* prin cari se prindu aprii, porcii selbatici.

APRIATU,-*a,* adj., **apertus, clarus, perspicuus,** luminatu, claru, limpede. Desfiguratu d'in *apertu.*

* APRICARE, v. **apricare,** a incaldì la sóre.

* APRICATIONE, s. f., **apricatio,** incaldirea la sóre.

* APRICOSA, s. f., **prunum armenium** sive **armeniacum,** poma numita *caissa* in Dacia inferiore.

* APRICOSU, s. f., **armeniaca,** pomu numitu *caissu* in Dacia inferióre.

APRICU,-*a,* adj., **apricus,** espusu luminei sórelui, de ací : caldu ferbente, agile, iute.

APRILE, s. m., **Aprilis,** a doua luna de primavéra in calendariulu romanu, inchinata Venerii, precumuântani'a erá inchinata lui Marte. In limb'a român'a numinile luniloru se tractédia ca numinile proprie de persone, si se dice *lun'a lui Martiu, lun'a lui Aprile, ântaï'a di a lui Aprile.* Cându se punu numerii cardinali in loculu celloru ordinali se omitte articlulu si se dice simplu : *in trei, in diece Aprile, d'in cinci-spre-diece Aprile.*

* APRINU,-*a,* adj., **aprinus,** de porcu selbaticu : *carne aprina.*

* APRU, s. m., **aper,** porcu selbaticu.

* APTARE, v. **aptare,** a adaptá, a applicá, a pune in buna stare, a prepará.

*APTATURA, s. f., **aptatura,** punerea in buna stare.

* APTITUDINE, s. f. **(aptitudo), habilitas,** dispositione naturale de a face ceva, capacitate, abilitate, stare apta spre ceva : *ellu are multa aptitudine spre scientie, nu i potemu negá aptitudinea pentru affacerile publice.*

*APTU, *a,* adj., **aptus,** capace, capabile, abile, indemanaticu.

AR, person'a III sing. de la presente optativu a verbului *avere.*

* ARA, s. f. **ara,** altariu pre care sacrificau anticii.

* ARABESCU, *a,* adj., **(arabicus),** relativu la arabu sau la Arabia, propriu arabiloru : *lucru arabescu, limba arabesca.* Cá substantivu in plurale se iea in locu de picture interlaciate cu flori, folie, póme etc. **innumerae rerum effigies,** cari se applica mai allessu la pingerea paretiloru.

* ARABILE, adj., **arabilis,** care se póte ará, bunu pentru aratura : *pamentu arabile, locuri arabili.*

* ARACHNEA s. f. **arachne,** (ἀράχνη) animale marinu care are form'a unei aranee, (ist. nat.).

* ARACHNEOLITHU, sau *araneolitu,* s. m. pétra de arachnea, arachnea marina petrificata.

* ARACHNOIDU, *a,* adj., in forma de aranea, *nembran'a aracnoida,* care imbraca crerii (cerebru).

ARAMA, sau *arame,* s. f., **æs, cupum,** (quasi **æramen**), metallu connoscutu in chymica sub numele de *cupru;* vase de *arama;* prov. *si-a arretatu aram'a,* adeco co nu e curatu, metaphora imprumutata de la monet'a de auru sau de argentu tare ammestecata cu arama, fiendu co aram'a este de uua mie de ori mai vile de câtu aurulu, si de siepte-dieci de ori mai vile de câtu argentulu.

ARAMARIU, s. m., **ærarius,** fauru care lucredia la arama, face vase si instrumente de arama.

ARAMARE,-*ediu,* v. **ærare,** a legá cu arama.

ARAMIRE,-*escu,* v. **ærare,** vedi *aramare.*

ARAMOSU,-*a,* adj., **ærosus, cuprinus,** care contine arama.

* ARANIA, s. f., **aranea** (ἀράχνη), unu insectu cu multe petióre, care tésse

www.dacoromanica.ro

una pândia fórte fina, pândia de *arania*. D'in *pândinu* cu *d* sibilante se pare a se fi formatu terminulu vulgariu *paiadjinu*.

* ARANIOLA sau *aranióra*, s. f., **araneola**, mica arania, (micu pândinu.)

* ARANIOSU, *a*, adj., **araneosus**, assemine unui firu, sau unei pândie de arania.

ARARE, v., **arare**, a lucrá pamentulu cu instrumentulu numitu aratru, a taliá glebele in linie.

ARATELLU, pl.-*e*, 1. **aratrum parvum**, micu instrumentu de aratu; 2. una planta numita si limb'a cânelui, **cynoglossum officinale.**

ARATIONE, s. f., **aratio**, lucrare prin care se face aratura.

ARATORIU,-*tória*, adj. s., **arans, arator**, cellu ce ara, cellu ce se occupa cu aratur'a.

ARATRU, pl.-*e*, **aratrum**, instrumentu sau machina cu care se ara pamentulu.

ARATU,-*a*, part., **aratus**, lucratu cu aratrulu.

ARATU, s. m., **aratus, -us**, lucrarea, tempulu lucràrii campului.

ARATURA s. f., **aratio**, essecutarea aràrii; *ântâni'a, a dou'a, a tr i'a aratura.*

* ARBITRA, s. f., **arbitra**, judecatória chiamata de litiganti in modu amicale cá se judece asupr'a unei controverse d'intre densii.

* ARBITRARE, v., **arbitrari**, a si dá parerea, a judecá in calitate de arbitru, a se pronuntiá asupra unei controverse.

* ARBITRARIU,-*a*, adj., **arbitrarius**, cellu ce procede d'in libera volientia (arbitriu), nerestrînsu de veruna lege, absolutu, despoticu : *fapta arbitraria, dispositioni arbitrarie*, pentru co asiá a placutu cellui ce le a facutu.

* ARBITRATU, s. m., **arbitratus, -us**, judecat'a unei controverse prin arbitri, sententi'a data, decisionea luata de arbitri.

* ARBITRIU, s. m., **arbitrium**, volientia libera, potestate, judecata; *arbitriulu omului este liberu, ellu póte allege intre faptele bune si relle, si se póte decide pentru unele sau pentru altele, cu tóte aceste-a sunt secte cari néga omului liberulu arbitriu.*

* ARBITRU, s. m., **arbiter**, judecatoriu chiamatu de litiganti in modu amicale cá se judece asupr'a unei controverse d'intre densii; se dice si in genere in locu de judecatoriu, si se pune si in locu de domnu, de despotu, de domnu supremu.

ARBORARE,-*ediu*, v., **arborare**, a plantá arbori, a curetí arbori, a cultivá arbori.

ARBORARIA, s. f., **arboraria**, édera negra, una planta.

ARBORARIU,-*a*, adj., **arborarius**, relativu la arbori; subst., cellu ce cultiva si vende arbori.

ARBORATIONE, s f., **arboratio**, lucrare prin care se face plantarea, curetirea, cultur'a arboriloru.

ARBORATORIU,-*tória*, adj. s., **arborator**, cellu ce planta, curetia, cultiva arbori.

ARBORE s. m., **arbor**, planta perennale, cu trunchiu, radecine si ramuri lemnóse. Arborii cari producu fructe se numescu *pomi*, şi fructele loru *pome*. Pomii sunt sau selbatici sau domestici, acesti d in urma sunt in genere nobiliti prin insertione (occulare, al uire). Arborii sun de diversa marime si de diversa e te. Sunt arbori cari traiescu mai multe centennie.

ARBORE *gencalogicu* se numesce classificarea unei familie dupo generationi in figura de arbore.

ARBORELLU, s. m., **arbuscula**, arbore micu.

ARBORETU, pl.-*e*, **arboretum**, locu plantatu cu arbori.

ARBOROSU,-*a*, adj., **arbusculosus**, plinu de arbori.

* ARBUSTARE, v., **arbustare**, a plantá arbori spre a legá vini'a de densii.

ARBUSTIVU,-*a*, adj., **arbustivus**, plantatu cu arbori : *vinia arbustiva*, **arbustiva vitis**, vinia sustinuta de arbori.

* ARBUSTU, pl.-*e*, **arbustum**, arbore care nu cresce la una mare inaltime, arbore bassu si ramificatu, in forma de tufa.

ARBUNA sau *arvuna*, s. f., **arrha, arrhabo**, (ἀρραβών), pretiu datu la facerea unui contractu de comperare in-

www.dacoromanica.ro

ainte de primirea lucrului comperatu, in semnu de obligatione pentru pàrtile contractanti.

ARBUNARE sau *arvunare,-ediu*, v., **arrhabonem dare** (ἀῤῥαβωνίζειν), a dá arbuna, a confirmá contractulu prin darea unui pretiu inainte de primirea lucrului.

ARBUNIRE, sau *arvunire,-escu*, vedi *arbunare*.

* ARCA, s.f., **arca**, cassa, cassetta, armariu, spatiu inchisu prin sésse pareti de lemnu, de ferru sau de altu metallu, in care se depunu lucruri, mai allessu pretióse. *Arc'a legamentului* la judani; *arc'a lui Noe*, navea lui Noe, in forma de arca.—*Barca* se pare a fi formata totu d'in radecin'a *arca* prin prefigerea litterei *b*.

*ARCANU,-*a*, adj., **arcanus**, secretu, mysteriosu, mysticu.

* ARCANU pl.-*e*, **arcanum**, secretu, mysteriu, lucru ascunsu, lucrare ascunsa.

* ARCARIU, s. m., **arcarius**, cassariu, tesaurariu, vestiariu.

ARCARIU, s. m., **arcuarius**, cellu ce face arcuri.

* ARCATA, s. f., **arcuatio, arcuatura**, pórta sau porticu redicatu pre arcuri.

* ARCE, s. f., **arx**, castellu, locu inaltu intaritu cu muri.

ARCHANGELU, s. m., **archangelus** (ἀρχάγγελος), nuntiu de antâni'a ordine (term. eccl.), ângeru primariu.

* ARCHEOLOGIA, s. f., **archæologia**, (ἀρχαιολογία), tractatu despre lucruri antice, despre anticitàti.

* ARCHEOLOGICU,-*a*, adj., **archæologicus**, (ἀρχαιολογικός), relativu la archeologia.

ARCHEOLOGU, s. m., **archæologus**, (ἀρχαιολόγος), cellu ce se occupa cu connoscenti'a lucruriloru antice.

* ARCHETYPU, s. m., **archetipum**, (ἀρχέτυπον), modellu, originale.

* ARCHIATRIA, s. f., **archiatria**, (ἀρχιατρία), functionea de medicu primariu.

* ARCHIATRU, s. m., **archiater** (ἀρχιατρός), medicu primariu.

* ARCHICANCELLLARIU, s. m.. **archicancellarius**, cancelariu primariu.

* ARCHIDIACONATU, s. m., **archidiaconatus**, vedi *archidiaconia*.

ARCHIDIACONIA, s. f., **(archidiaconia)**, (term. eccl.), functionea de diaconu primariu.

ARCHIDIACONU, s. m., **archidiaconus**, (term. eccl.) diaconu primariu.

* ARCHIDUCALE, adj., relativu la archiduce: *demnitate archiducale, titlu archiducale, casa archiducale*.

*ARCHIDUCE, s. m., **archidux**, duce primariu, titlu care se da principiloru d'in cas'a austriaca.

* ARCHIDUCÉSSA, s. f., ducessa primaria, titlu care se da principesseloru d'in cas'a austriaca.

ARCHIEPISCOPALE, adj., relativu la archiepiscopu; *titlu archiepiscopale, palatiu archiepiscopale, baserica archiepiscopale*.

ARCHIEPISCOPATU, s. m., **archiepiscopatus**, functionea de archiepiscopu, regionea preste care se intende autoritatea archiepiscopului.

ARCHIEPISCOPIA, s. f., **archiepiscopia**, demnitatea de archiepiscopu, resedentia archiepiscopului, baserica care sta immediatu sub autoritatea archiepiscopului.

ARCHIEPISCOPU, s. m., **archiepiscopus**, (ἀρχιεπίσκοπος), (term. eccl.) episcopu primariu.

ARCHIERATICU, s. m., **archiraticon**, (ἀρχιερατικόν), (term. eccl.) carte in care sunt prescrisse ceremoniele cari sunt de competenti'a unui archiereu.

ARCHIEREIA, s. f., **archiereia**, (ἀρχιερία), (term. eccl.) demnitatea, functionea de archiereu.

ARCHIEREU, s. m., **archiereus**, (ἀρχιερεύς), (term. eccl.), sacrificatoriu primariu, identicu cu episcopu. In anticitate se dicea in locu de pontefice, astadi se numesce asiá unu episcopu care are facultatea de a face tóte ceremoniele ecclesiastice prescrisse in archieraticu, însé n'are diecese; prin urmare n'are jurisdictione episcopale.

ARCHIEROSYNA, s.f., **archierosyna**, (term. eccl.), vedi *archiereia*.

* ARCHIGALLU, s. m., **archigallus**, (antic.) primulu secerdote allu dieessei Cybele.

* ARCHIGYMNASIU, pl.-*e*, **archi-**

www.dacoromanica.ro

gymnasium, gymnasiu de prim'a ordine, gymnasiu modellu.

* ARCHIMAGIRU, s. m., **archimagirus**, (ἀρχιμάγειρος), buccatariu primariu.

ARCHIMANDRITU, s. m. **archimandrita**, (ἀρχιμανδρίτης), superiore allu unui monasteriu.

* ARCHIPIRATICU,-*a*, adj. **archipiraticus**, (ἀρχιπειρατικός), relativu la archipiratu.

* ARCHIPIRATU, s. m., **archipirata**, (ἀρχιπειρατής), capitanu de pirati, de latroni pre mare.

* ARCHIPRESBYTERU, s. m., **archipresbyter** (ἀρχιπρεσβύτερος), (titlu eccl). presbyteru primariu, protopresbyteru, decanulu presbyteriloru.

* ARCHITECTONICU,-*a*, adj., **architectonicus** (ἀρχιτεκτονικός), relativu la architectura : *ordine architectonica, ornamente architectonice, scientia architectonica.*

* ARCHITECTU, s. m., **architectus**, (ἀρχιτέκτων), maiestru de architectura, cellu ce possede artea de a construi edificie.

* ARCHITECTURA, s. f., **architectura**, scientia architectonica, de a construi edificie, însasi constructionea : *architectur'a formôsa, architectur'a romana, grèca, arabica, gothica*, etc.

* ARCHITRICLINIU, pl.-*e*, **architriclinium**, sall'a de mancare cea mare, salla principale.

* ARCHITRICLÍNU, s, m., **architriclinus**, maiestru de ospetie, persóna primaria insarcinata cu prepararea si darea ospetiului.

ARCHIVARIU, s. m., functionariu insarcinatu cu pastrarea vechieloru documente.

ARCHIVU, pl.-*e*, locu in care se conserva vechiele documente.

ARCHONTARIA, s. f., casele in cari se primescu ospetii la monasterie.

ARCHONTÁRIU, s. m., callugarulu insarcinatu cu primirea ospetiloru in monasterie.

* ARCHONTE, s. m., **archon** (ἄρχων) magistratu la greci, pretore, principe. In terrile de la Dunaria se numiáu *archonti* demnitarii terrei, boiarii.

* ARCHONTIA, s. f., demnitatea de archonte.

* ARCHONTOLOGIA, sau *arcontologiu*, cartea in care erau insemnati archontii (boiarii).

ARCIARIU, s. m., **acer**, unu arbore selbaticu, vedi *aceru.*

* ARCITENENTE, s. m., **arcitenens**, sagettariu, unulu din celle doue-spredece semne alle zodiacului.

*ARCTICU,-*a*, adj., **arcticus** (ἀρκτικός) boreale, septentrionale, merinoctiale, in directionea polului de média-nópte.

* ARCTU, s. m., **arctus** (ἄρκτος), ursu sau ursa, constellatione apprópe de polulu de média-nópte, compusa din siépte stelle luminóse (**septemtriones**), sunt dóue assemine constellationi, urs'a mare, si urs'a mica, stéua polaria este chiaru in códa ursei mice; urs'a mare se numesce si *carrulu*, ea e mai departe de polu, cu tóte aceste-a pentru noi nu appune neci una data.

ARCU pl.-*e* si-*uri*, **arcus**; 1. parte d'in cercu; 2. instrumentu de sagettatu; 3. instrumentu de musica cu care se trage preste córde, **plectrum**; 4. arcu cerescu, **iris**, curcubeu (mai bene cucurbeu).

ARCUARE, v., **arcuare**, a curbá in forma de arcu.

ARCUARIU, s. m., **arcuarius**, vedi *arcariu.*

ARCUATIONE, s. f., **arcuatio**, curbatura in forma de arcu, arcata.

ARCUATURA, s. f., **arcuatura**, curbatura, arcata.

ARCUATU,-*a*, part., **arcuatus**, vedi *arcatu.*

* ARCUBALLISTA, s. f., **arcuballista**, arcu mare care serviá in anticitate de instrumentu bellicu spre a arruncà sagettile cu violentia si in mare distantia.

* ARCUBALLISTARIU, s. m., **arcuballistarius**, militariu armatu de arcuballista.

* ARDEA, s. f., **ardea**, passere rapace, care mânca puii domestici.

ARDEIARE, v., **ardere**, a piscá, a perstringe gur'a prin.succulu cellu acutu allu ardeìului.

ARDEIATU,-*a*, part., **ardens**, plinu

www.dacoromanica.ro

de succu acutu, care perstringe gur'a, dotatu cu calitatea ardeiului.

ARDEIU, s. m., **capiscum annuum,** legume cu taria de piperu, numita asiá de la gustulu seu cellu arditoriu.

ARDENTE, adj. part., **ardens,** cellu ce arde, in sensu propriu si figuratu.

ARDERE, *ardu* si *ardiu, arsi* si *arsei, arsu,* v., **ardere,** a trece prin unu processu chymicu desvoltandu caldura, *a arde cu flacara, a arde ascunsu.* Fig. *a arde de passione.* Se pune si activu in sensu de **urere** : *amu arsu multe lemne in iérn'a acésta-a, in medievu ardeau pre eretici de viui.*

ARDERE, s. verbale, **ardor, ustio, combustio, conflagratio,** in t. s. verbului. *Ardere de totu,* **holocaustum,** in sacrificiele judauiloru.

* ARDESIA, s. f., **ardesia,** pétra argillósa sau scistu argillosu, care se despica fórte usioru in table suptiri, cu cari se servescu ómenii spre a accoperí case, si spre a scrie pre densele cu condeliu de pétra.

ARDITIOSU,-*a*, adj. **combustibilis,** cellu ce se póte arde.

ARDITORIU,-*tória,* adj. s., **ardens,** cellu ce arde, in t. s. verbului.

ARDORE, s. f., **ardor,** lucrarea arderii, caldura, focu; fig. passione, dorere.

ARE, person'a III de la presente indicativu a verbului *avere.*

† ARE, *ere, ĕre, ire,* terminationile infinitivului verbeloru, trecute in substantive cu immediat'a insemnare a verbului, precumu : *portare, amblare, mancare, dare, stare, avere, potere, sedere, vedere, nascĕre, crescĕre, sentire, patire,* etc. Limb'a romăna e fórte copiósa in atari substantive verbali, si are una mare facilitate de a si espreme ideele indicate prin verbu in forma de substantivu, prin care intrece pre tóte sororile selle de gente latina.

† ARE, *ariu,* suffisse. Vedi *ale.*

AREA, s. f., **area,** vedi *aria.*

* ARENA, s. f., **arena,** pétra meruntu sfermata prin lucrarea plouiei si a aerului, care se afla depusa in strate considerabili de multe ori pre suprafaci'a pamentului, de multe ori suptu stratulu de pamentu vegetabile.—Circulu, theatrulu, amphitheatrulu asternutu cu arena, loculu de lupta.

* ARENARIU, adj., **arenarius,** de arena; *pétra arenaria.*

* ARENARIU, s. m., **arenarius,** cellu ce adduce arena, cellu ce se lupta in arena, gladiatoriu.

* ARENOSU,-*a*, adj., **arenosus,** plinu de arena, ammestecatu cu arena; *locu arenosu.*

* AREOMETRIA, s. f., **aræometria,** (ἀραιομετρία) artea de a mesurá lucruri rare, in specie de a mesurá intensitatea (vice-versa raritatea) de spiritu de vinu, de alcoholu, de rachíu.

* AREOMETRICU,-*a*, relativu la mesurarea de raritate; *instrumentu areometricu, scara areometrica.*

* AREOMETRU, s. m., **aræometra,** (ἀραιομέτρης), cellu ce mesura, possede artea de a mesurá lucruri rari, in specie raritatea (sau intensitatea) de licori spirituóse.

* AREOPAGITU, s. m., **areopagita,** (ἀρειοπαγίτης), membru alluareopagului.

* AREOPAGITICU,-*a*, **areopagiticus,** (ἀρειοπαγιτικός) relativu la areopagu.

* AREOPAGU, s. m., **areopagus,** (ἀρειόπαγος) tribunariu supremu (in cause criminali) la Athene, de ací in genere tribunariu supremu.

* AREOSTYLU, s. m., **aræostylos,** (ἀραιόστυλος) (archit.) stylu raru, columne rare, edificiu cu columne rare.

* AREOTECTONICA, s. f., parte d'in architectur'a militaria relativa la attacarea si la apperarea locuriloru fortificate.

* AREOTICU,-*a*, **aræoticus,** (ἀραιωτικός); medicamentu *areoticu,* care face se éssa sudórea d'in corpu.

* ARETALOGIA, s. f., **aretalogia,** (ἀρεταλογία) occupationea aretalogului.

* ARETALOGU, s. m., **aretalogus,** (ἀρεταλόγος), nume sarcasticu datu celloru ce vorbescu multu despre virtute, parasitu filosofu, bufone.

* ARETOLOGIA, s. f., **aretologia,** doctrina, tractatu despre virtute, filosofia morale, ethica.

* ARETOLOGICU,-*a*, adj., relativu la aretologia.

www.dacoromanica.ro

ARETOLOGU, s. m., (**aretologus,**) cellu ce tractédia despre virtute, filosofu morale, ethicu.

ARGATU, s. m., **operarius** (ἐργάτης), lucratoriu, mercenariu, servitoriu, se dice in specie despre servitorii cari se occupa cu lucràri grósse la cari nu se cere arte; lucratoriu de campu.

* ARGEMA, pl.-*mate*, **argema** (ἄργεμα) (medic.) ulcerationea cercului iridei la ochiu.

* ARGEMONIA, s. f., **argemonia**, specia de papavere sau macu selbaticu.

ARGENTARE,-*ediu*, v. **argento inducere**, a induce, a accoperí cu argentu, a dá unui lucru facia de argentu.

ARGENTARIA, s. f., **res argintariæ**, lucruri sau vase sau ornamente de argentu; artea argentariului.

ARGENTARIU, s. m., **argentarius faber**, cellu face lucruri de argentu.

ARGENTINU,-*a*, adj., **argenteus**, de argentu, cellu ce coprinde in sene argentu, cellu ce are colóre de argentu, cellu ce suna a argentu: *tonu argentinu, voce argentina.*

ARGENTOSU,-*a*, adj., **argentosus**, ammestecatu cu argentu, plinu de argentu

ARGENTU, s. m., **argentum** (ἀργᾶς) metallu nobile fórte connoscutu, de colóre alba, de la care si-a luatu si numele (ἀργός).—Fiendu co cea mai mare cantitate de moneta ce circula in lume este de argentu, se iea in locu de moneta in genere, si in locu de denari in specie, si atunci face pl. argenti.

ARGENTU *viuu*, s. m., **argentum vivum, mercurium, hydrargyrum**, metallu licidu, care la colóre se appropia cu argentulu.

*ARGILLA, s. f., **argilla** (ἄργιλος), lutu de ólle, pamentu d'in care se facu ólle.

*ARGILLOSU,-*a*, adj., **argillosus**, ammestecatu cu argilla, plinu de argilla.

*ARGUMENTALE, adj., **argumentalis**, relativu la argumente.

* ARGUMENTARE,-*ediu*, v., **argumentari**, a adduce argumente, a rationá, a probá, a demustrá.

* ARGUMENTATIONE, s. f., **argumentatio**, lucrare prin care se rationédia, se probedia, se demustra.

* ARGUMENTATORIU,-*toria*, adj. s., **argumentator**, cellu ce argumentédia.

* ARGUMENTATRICE, s. f., **argumentatrix**, cea ce argumentédia.

*ARGUMENTOSU,-*a*, adj., **argumentosus**, plinu de argumente, bene rationatu, bene lucratu; care cere argumente, difficile, spinosu.

* ARGUMENTU, pl.-*e*, **argumentum**, rationamentu, ratione, proba, principiulu pre care se basédia poterea demonstrationei; subiectulu, summariulu unui tractatu litterariu.

* ARGUTARE, v., **argutare**, a repetí neincetatu, a face sophismate.

* ARGUTATIONE, s. f., **argutatio**, repetire continua.

* ARGUTATORIU,-*toria*, adj. s., **argutator**, cellu ce repete neincetatu; sophistu.

* ARGUTIA, s. f., **argutiæ**, inventione ingeniósa, subtilitate, spiritu finu.

* ARGUTU, *a*, adj., **argutus**, petrunditoriu, ingeniosu, finu, suptire.

ARIA, s. f., **area**, locu deschisu applanatu, bene calcatu. *Aria de grânu*, locu unde se treiera grânulu. *Ari'a unei figure geometrice*, superfaci'a unei figure, spatiulu coprinsu intre laturile figurei.

ARIALE, sau *areale*, adj. s., **arealis**, relativu la aria, *spatiulu areale*, si simplu *areale* subst. in locu de aria in sensulu de superfacia.

ARIANISMU, s. m., **arianismus**, (ἀρειανισμός), secta crestina, care tine dogm'a propagata de Ariu, care néga divitatea lui Christu.

* ARIANU, s. m., **arianus**, sectariu allu lui Ariu. In tempurile moderne arianii se numescu unitari si antitrinitari.

* ARIDITATE, s. f., **ariditas**, sécceta, uscatione.

* ARIDU,-*a*, adj., **aridus**, seccu, uscatu, fóra succu, in sensu propriu si figuratu. *Pamentu aridu, omu aridu, stylu aridu.*

ARICIU, s. m., **ericius, hericius, herinaceus**, animale accoperitu cu unu peru fórte spinosu, si care de altramente sémenatare cu sorecele, de diversa marime. Ariciulu candu se vede ammenitiatu se

www.dacoromanica.ro

stringe intr'unu ghiemu si se áppera cu spinii sei.

ARIETARIU,-*a*, adj., **arietarius**, in forma de ariete; *machina arietaria*.

ARIETE, s. m., **aries**, berbece. Unii distingu intre ariete si berbece, numindu ariete pre berbecele castratu. Machina cu carii batu parii cei grossi, maiu, **fistuca**. La antici se numiá ariete machin'a cu care bateau murii cetatii.

* ARIETINU,-*a*, adj., **arietinus**, de ariete, de berbece; *carne arietina*, carne de berbece.

ARIPA, sau *árepa*, s. f., **ala**, braciele passeriloru prevedute cu penne, cu adjutoriulu caroru-a elle sbóra sau innóta in aeru. Figuratu : *árip'a drépta, árip'a stanga a casei; árip'a drépta, árip'a stanga a unei armate puse in ordine de batalia*.

ARIPATU,-*a*, part., **alatus**, provedutu cu aripe.

ARIPIORA, s. f., 1. aripa mica; 2. in particulariu la pesci, **pinna**.

ARIPOSU,-*a*, adj., **alatus**, plinu de aripe, tare in aripe, iute.

* ARISTOCRATE, sau *aristocratu*, s. m., (**aristocrata**, ἀριστοκράτης), optimate, cellu ce face parte d'in guvernulu aristocraticu, cellu ce este de principiulu aristocraticu.

ARISTOCRATIA, s. f., **aristocratia**, (ἀριστοκράτεια), guvernarea celloru mai buni, a optimatiloru, a nobililoru. Cuventu formosu care fuse prin degenerarea acelloru-a cari se credeau a fi cei mai buni in societate, éro in realitate nu erau de câtu nesce pretentiosi fora meritu, si de multe ori fórte vitiosi, a degeneratu in intellessulu de domnire a unei classe egoistice cu intentionea de a tiné pre poporu in servitute, si de a se folosí de densulu, precumu se folosescu ómenii de animali.

* ARISTOCRATICU,-*a*, adj., **aristocraticus**, ἀριστοκρατικός), relativu la aristocratia; *guvernu aristocraticu, constitutione aristocratica; aeru aristocraticu*.

ARITHMETICA, sau *aritmetica* sau *arimmetica*, s. f., **arithmetica** (ἀριθμητική), scienti'a numeriloru.

ARITHMETICU, *aritmeticu* sau *arimmeticu*,-*a*, adj., **arithmeticus** (ἀριθμητικός), relativu la scienti'a numeriloru, cellu ce possede scienti'a numeriloru.

†ARIU, *aría*, suffisse de substantive si adiective derivate 1. d'in numeni, cu insemnarea : a. de lucratoriu sau formatoriu, precumu : *argentariu, ferrariu, caldarariu, macellariu, pellariu, rotariu, morariu, sapunariu, funariu, gradinariu, lemnariu, templariu, ollariu*, b. de pastoriu *bouariu, vaccariu, vitellariu, caprariu, pecurariu, porcariu, gallinariu*; c. de lucru coprinditoriu, precumu : *granariu, ambariu, cellariu, vestiariu, caldaria*, d. de instrumentu sau vestimentu, precumu : *mortariu, cantariu, serpariu*; 2. d'in numeralile ordinali, precumu : *primariu, secundariu, sestariu*, etc.; 3. d'in numeralile destributive, precumu : *binariu, trinariu* sau *ternariu, denariu, centenariu, millenariu, millionariu*, etc. D'intre adiectivele in *are* mare parte au trecutu in *ariu, aria*, precumu : *militare* sau *militariu*, f. *militaria*; *vulgare* sau *vulgariu*, f. *vulgaria*; *populare* sau *popullariu*, f. *popularia*; assemine *singulare* sau *singulariu*, f. *singularia*; *plurale* sau *plurariu*, f. *pluraria*. Vedi suffisulu *ale*.

ARMA, s. f., **arma,-orum**, instrumentu defensivu si offensivu; *arme taiatórie, arme de focu : tacu legile intre arme, armele prudentiei, ne apperàmu cu armele ce avemu, natur'a a datu animaliloru diverse arme, caniloru dintii, boiloru cornele, callilloru petiorele, albineloru aculu, etc.*

*ARMAMENTARIU, pl.-*ie*, **armamentarium**, loculu, casele unde se tinu armele, arsenale, magazinu de arme.

*ARMAMENTARIU, pl.-*i*, **armamentarius**, relativu la armamentu, prefectulu magazinului de arme.

* ARMAMENTU, pl.-*e* **armamenta,-orum**, inarmarea, incarcarea, instruirea cu celle necessarie cá cu nesce arme, p. e. *armamentulu unei navi*.

ARMARE,-*ediu*, v., **armare**, a dá arme, a instruí cu arme, a provedé cu arme; si apoi in genere a provedé. Fig. *a se armá cu potenti'a, a si armá ochii cu instrumente optice*.

ARMARIU, pl.-*ie*, **armarium**, cassa,

www.dacoromanica.ro

scriniu destinatu pentru conservarea lucruriloru, mai vertosu a vestminteloru.

ARMATA, s. f., **exercitus**, multimea ómeniloru armati si organisati pentru apperarea patriei, corpulu de militari destinati a se luptá pentru patria, óste, essercitu.

ARMATORIU,-*tória*, adj. s., **armator**, cellu ce armedia. La marina se numesce *armatoriu* incarcatoriulu unei nave de commerciu; in seclele trecute, *armatoriu* insemná corsariu, apoi capitanulu unei navi bellice cu insarcinarea de a prinde pre corsari.

ARMATURA, s. f., **armatura**, accoperirea cu arme; armele cá collectivu; ómeni armati; *armatura grea, armatura usióra*.

* ARMENTALE, adj., **armentalis**, de turma, d'in turma, relativu la turmele de vite; *épa armentale*, care se afla in turma.

* ARMENTARIU,-*a*, adj. s., **armentarius**, cellu ce cauta de vite, pastoriu; conductoriu de turme de vite.

* ARMENTU, pl.-*e*, **armentum**, turma de vite; vita, callu, bou, asinu.

ARMESSARIU, s. m., **admissarius**, callu intregu, necastratu; fig. omu desfrenatu.

* ARMIFERU,-*a*, adj., **armifer**, cellu ce pórta arme, armatu, bellicosu.

* ARMIGERU,-*a*, adj., **armiger**, portatoriu de arme, spatariu, scutariu, armatu.

* ARMILLA, s. f., **armilla**, braciaria de metallu, cercu sau annellu de metallu, de ferru, etc.

* ARMILLARIU,-*a*, adj. s., **armillaris**, relativu la armille, compusu d'in armille, cercuri sau annelle de metallu: *sfera armillaria*. Subst. cellu ce face armille.

* ARMILLATU,-*a*, part., **armillatus**, cellu ce pórta armille, braciarie, cercuri, annelle de metallu.

* ARMIPOTENTE, adj., **armipotens**, tare in arme, bellicosu, valente.

* ARMIPOTENTIA, s. f., **armipotentia**, potentia, taría in arme.

* ARMISONU,-*a*, adj., **armisonus**, alle carui arme resuna, unde armele resuna.

ARMISTETIU, pl.-*e*, (**armistitium**), **inducie**, incetare de la arme, suspensione de arme, incetare de la batalia pentru unu tempu convenitu intre belligeranti.

* ARMONIA, s. f., **harmonia** (ἁρμονία), consonantia, succesione melodiósa de tonuri, melodia; symmetria, ordine, systema.

* ARMONICU,-*a*, adj., **harmonicus** (ἁρμονικός), bene ordinatu, proportionatu, symmetricu.

* ARMONIOSU,-*a*, adj., vedi *armonicu*.

* ARMONISARE, v., **consentire, concordare**, a consuná, a concordá, a se uní spre a formá una armonia.

ARMU, s. m., **armus**, inchiaiatur'a braciului si a umerului, inchiaiatur'a cópsei, cópsa.

AROMA, pl.-*mate*, **aroma**, (ἄρωμα), substantia vegetale cu myrosu placutu, perfumu.

AROMATARIA, s. f., officina in care se vendu aromate.

AROMATARIU, s. m., **aromatarius**, cellu ce vende aromate, perfumariu.

AROMATICU,-*a*, adj., **aromaticus**, (ἀρωματικός) ce are aroma in sene.

* AROMATISARE, v., **aromatizare**, (ἀρωματίζειν) a dá aroma, a avé in sene aroma.

* AROMATITE, sau *aromatitu*, s. m., **aromatites** (ἀρωματίτης), specia de succinu sau de ambra.

ARRENDA, s. f., **locatio, conductio, conductum**, contractu spre a se buccurá de venitulu unui agru pentru una summa de argentu pre unu tempu convenitu, summa convenita prin contractu; *a luá in arrenda, a dá in arrenda, a respunde arrend'a*. Vorb'a acésta-a d'impreuna cu famili'a sea este imprumutata de la Neapolitani: **arrendar, arrendatore, arrendamento.**

ARRENDARIU, s. m., vedi *arrendatoriu*.

ARRENDARE,-*ediu*, v., a dá in arrenda unu campu, unu agru, una vinia.

ARRENDATARIU, s. m., cellu ce da in arrenda.

ARRENDATORIU,-*tória*, adj. s., cellu ce iea in arrenda.

www.dacoromanica.ro

†† ARREPERE, v., **arripere.** Radecin'a cellui urmatoriu.

*ARREPTU, part. **arreptus,** appucatu, rapitu la sene.

ARRESTARE, v. (ital. **arrestare**), **capere, prehendere, comprehendere, arripere, manus injicere alicui,** a face pre cineva se stea in locu, a prinde, a inchide pre cineva.

ARRESTATORIU,-*a*, adj. s., cellu ce prinde, inchide, pune la arrestu.

ARRESTATU,-*a*, part., tinutu in locu, prinsu, inchisu.

ARRESTU, pl.-*uri*, (ital. **arresto**), tinere in locu, opprire, prinsóre, inchisóre.

ARRETARE, v., **indicare, monstrare, ostendere, docere, probare,** a indicá, a pune la vedere, a addeverá, a demustrá, a probá, a face se intèllega, a invetiá pre cineva ceva; recipr. *a se arretá*, **videri;** neutru, *arréta bene la facia.* Vorb'a acésta-a se pare compusa sau d'in **adrite** sau d'in **ad-recte** prin espunctionea litterei *c;* in hypothesea din urma s'a si scrissu de multi *arrettare.*

ARRETARE, s. v., **indicatio, ostensio, monstratio, probatio, demonstratio; visio, visum, ostentum, apparitio,** in t. s. verbului.

ARRETATORIU,-*tória*, adj. s., **index, ostensor, monstrator,** cellu ce arréta; *degetulu arretatoriu*, **index;** minutariulu la orologiu inco se numesce arretatoriu in Daci'a superiore.

ARRETATU,-*a*, part., **indicatus, monstratus, probatus.**

ARRETATURA, s. f., **monstrum, portentum,** semnu prin care superstitionea crede co se predice ceva.

* ARRIDERE, *arridu, arrisi* si *arrisei, arrisu*, v., **arridere,** a surride, a si arretá approbarea prin surrisu, a placé.

* ARRISIONE, s. f., **arrisio,** surrîdere, approbare priu surrisu.

* ARRISU, pl.-*uri*, arrisus, surrisu, semnu approbativu prin surrisu.

* ARROGANTE, adj., **a rogans, insolens, superbus,** cellu ce si attribue calitati sau drepturi cari nu le are, cellu ce se crede mai pre susu de altii.

* ARROGANTIA, s. f., **arrogantia, insolentia, superbia,** calitate, opinione, portare prin care cineva se crede mai pre susu de altii, si pretende se i se connósca drepturi care nu le are.

* ARROGARE, v., **arrogare,** a si appropriá, a si attribuí, a luá fôra dreptu; *ellu si arróga dreptulu de a dictá legi, nu ni arrogàmu functioni cari nu ni le da legea, ve arrogati una autoritate care nu ua aveti.*

* ARROGATIONE, s. f., **arrogatio,** (jur. rom.) actione de a adoptá cá filiu una persona care nu e sub potestatea parentésca.

* ARROGATORIU,-*tória*, adj. s., **arrogator,** cellu ce adópta prin arrogatione.

* ARROGATU,-*a*, part., **arrogatus,** adoptatu prin arrogatione.

ARRUNCARE, v., **(averruncare), jacere, abjicere, projicere, dejicere, rejicere, objicere, exprobrare,** a impinge cu violentia unu lucru cá se saria in altu locu : *arruncu petri, tu arrunci cu petri asupr'a nóstra, ellu se arrunca asupr'a inimicului, voi arruncati tóta culp'a asupr'a altoru-a, arruncati afóra lucrurile de cari n'aveti necessitate, ei se arrunca cá leii asupr'a pradei. Ce mi arrunci fapte la cari neci n'am cugetatu?*

ARRUNCARE, s. verbale, **jactio, jactus, objectio, exprobratio,** in t. s. verbului.

ARRUNCATURA, s. f., **jactus, jaculatio,** essecutarea arruncàrii. Intre diversele acceptioni alle acestei vorbe figura si : partea proportionata a unei contributioni fortiate impusa unei persone; apoi credenti'a superstitiosa co unu lucru (fermecatu), arruncatu in calle ar poté se adduca stricatione unui omu prin poterea magica.

ARSETURA, s. f., **ustio, adustio,** vedi *arsura.*

ARSE, sau *arsa*, s. f., **arsis** (ἄρσις), redicare, redicatura, elevare, elevatione, 1. redicarea vocei, accentu tonicu; 2. vendere sau comperare cu redicat'a, cu grossulu.

* ARSENALE, sau *arsenariu*, pl.-*ie*, **armamentarium,** magazinu de arme, armamentariu; arsenariu maritimu, **navalia,** pl.

* ARSENICU, s. m., **arsenicum,** unu

www.dacoromanica.ro

metallu, corpu chymicu care intra in diverse combinationi, si cari tóte au proprietatea de a fi veninóse.

ARSU,-*a*, part., **ustus, adustus, combustus**; *vinu arsu*, **crematum**, rachiu (in Daci'a superiore).

ARSURA, s. f., **ardor, ustio, adustio**, calitate de a arde, de a consume prin focu, resultatulu arderei; in membrele corpului, inflamatione, **inflammatio.**

*ARTE, s. f., **ars** (ἄρος sau ἀρετὴ), scientia practica, lucrarea cu scientia. Scienti'a sta côtra arte cá teorem'a côtra problema. In oppositione cu lucrarea naturei, artea e cultura. Sunt diverse specie de arti : *arti mechanice, arti technice, arte militaria, arte retorica, arte poetica, arte musicale, arte theatrale, arte gymnastica, artile formóse, etc.*

* ARTEFICE, *arteficiu*, etc., vedi *artifice, artificiu.*

* ARTERIA, s. f., **arteria** (ἀρτηρία), (anat.) vena cu sange rosiu; vena in genere.

* ARTERIACU,-*a*, adj., **arteriacus** (ἀρτηριακός), relativu la arterie.

* ARTERIOLOGIA, s. f., **arteriologia**, (ἀρτηριολογία), parte de anatomia care se occupa cu connoscenti'a arterieloru.

* ARTERIOTOMIA, s. f., **arteriotomia** (ἀρτηριοτομία), deschiderea unei arterie prin taiatura; dissectionea arterieloru.

* ARTERIOTOMU, s. m., **arteriotomus**, (ἀρτηριότομος), cellu ce deschide arterie.

* ARTESIANU,-*a*, adj., *putiu artesianu*, lucratu prin perforatione cu unu diametru fórte micu, si in una mare profunditate, d'in care esse ap'a sarindu in susu dupo legile hydrostatice, asiá numitu de la cetatea Artesi'a din Franci'a, unde s'au facutu maiântâiu in Europa atari putiuri.

* ARTHRITICU, sau *artriticu*,-*a*, adj., **arthriticus** (ἀρθριτικός), relativu la inchiaiature; *doreri artritice*, doreri la inchiaiaturele mâneloru sau alle petioreloru.

* ARTHRITIDE, sau *artritide*, s. f., **arthritis** (ἀρθρίτις), (med.) dorere la inchiaiature. Cându dorerea se manifesta la mâni se numesce in specie *chiragra*, cându se manifesta la petiore, *podagra*.

*ARTICLU, s. m., **articulus**, inchiaiatura, junctura de ósse; de aci apoi 1. in gramm. particell'a care servesce spre a determiná substantivele, si cari in limb'a româna se léga immediatu cu densele. In limb'a româna avemu unu articlu masculinu si altulu femininu, nascutu d'in pronumele *ellu, ella*, in pl. *elli, elle*, cari suffigundu-se substantiveloru se apocopédia in *'lu, 'a, 'i, 'le*, p. e. *domnu'lu dómn'a, domni'i, dómne'le*. Pusu cá emphaticu inaintea adjectiveloru, se conserva intregu, p. e. *ellu mare, ea mare, ei mari, elle mari*, sau se adauge prin *c*, *cellu mare, cea mare, cei mari, celle mari*. Inaintea genitiviloru sau a pronuminiloru possessive trece in *allu, (alla) a, (alli) ai, alle*, p. e. *allu meu, a mea, ai mei, alle melle, allu domnului, a domnului, ai domnului, alle domnului*, construindu-se in genu si numeru cu substantivulu suptintellessu.

*ARTICLU se numesce si ver-ce scurtu tractatu. *Articlu de diurnariu, articlu de credentia, articlu de lege, articlu de dictionariu.*

* ARTICULARE,-*ediu*, v., **articulare**, a despartí, a distinge, a separá, a pronuntiá distinctu.

* ARTICULARIU,-*a*, adj., **articularis**, si **articularius**, relativu la articlu sau la articulatione.

* ARTICULATIONE, s. f., **articulatio**, inchiaiatura, pronuntiare distincta.

* ARTICULATORIU,-*tória*, adj. s., **articulator**, cellu ce articulédia.

ARTICULATU,-*a*, part., **articulatus**, bene distinsu.

* ARTICULOSU,-*a*, adj., **articulosus** plinu de articli, de pàrti minutióse.

* ARTIFICE, s. m., **artifex**, cellu ce practica una arte, cellu ce lucrédia cu arte. Vedi *artistu.*

* ARTIFICIALE, adj., **artificialis**, lucratu cu arte; oppusu *naturale.*

* ARTIFICIÓSU,-*a*, adj., **artificiosus**, plinu de arte, ingeniosu; prefacutu, astutu, insellatoriu.

* ARTIFICIU, pl.-*ie*, **artificium**, essercitiulu artei, professione, abilitate, industria, lucru produssu prin arte; in sensu reu : astutia, fraude, insellatione,

www.dacoromanica.ro

appucatura insellatória.—*Focu de artificiu*, focu pyrotechnicu, cu adjutoriulu artei chymice, care se da pentru delectarea poporului.

* ARTILLARIA, s. f., **tormenta bellica**, (collectivitate de) tunuri, militi'a care se luptá cu tunuri, scienti'a sau artea de a face tunuri, si de a se luptá cu tunuri.

* ARTILLARIU, s. m., **tormentarius**, militariu applicatu la artillaría.

* ARTISTICU,-*a*, adj., **arte factus**, relativu la artistu, facutu cu arte.

* ARTISTU, s. f., **artifex**, cellu ce lucrédia cu arte, omu cu scientia practica in una specialitate, si mai allessu in artile formóse.

* ARTOPHORU, sau *artoforu*, (ἀρτοφόρον), (eccl.) cellu ce adduce pâne; vasulu in care se adduce pâne, in care se tine pânea benedissa.

* ARUNDINARIU, s., **arundinarius**, cellu ce vende arundini.

* ARUNDINE, s. f., **arundo**, planta cava, drépta, lunga si suptire, cu care se accopere casele la térra. In Italia, cá si la noi in multe pàrti, se applica cá pari (characi) la vinie. In anticitatea se applicá la scrissu cá condeiu.

* ARUNDINETU, pl.-*e*, **arundinetum**, selba de arundini, locu plantatu, cu arundini.

* ARUNDINOSU,-*a*, adj., **arundinosus**, plinu de arundini, fertile in arundini.

* ARUSPICE, s. m., **haruspex**, profetu care consultá starea intestineloru victimeloru (animaliloru taliate la sacrficiu), si predicea d'intr'ênsele.

* ARUSPICIU, pl.-*ie*, **haruspicium**, scienti'a sau functionea aruspicelui.

ARVUNA, s. f. Vedi *arbuna*.

ARVUNARE, v., vedi *arbunare*.

* ASARDARE,-*ediu*, v., **in aleam dare**, a face unu passu cutediatoriu, allu carui resultatu depinde de la circunstantie nesecure; a pune in jocu. Vedi *asardu*.

*ASARDU, s. m., **casus, fors, fortuna, sors, casus fortuitus**, intemplare, casu, sórte, evenimentu alle carui cause nu se vedu, sau nu se potu prevedé. *Jocu de asardu*, **alea**. Cuventulu acesta-a e fóra indouentia de origine asiatica, a intratu inse in tóte limbele europeane.

* ASBESTU, s. m., **asbestus** (ἄσβεστος), minerale incombustibile d'in care se facu tegle.

* ASCALIA, s. f., **ascalia**, (ἀσκαλία), anginaria, planta.

*ASCENDENTE, adj. part. **ascendens**, cellu ce se suie, se inaltia; personele de la cari ne tragemu noi descendentii loru; in astronomia *nodulu ascendente*, punctulu unde una linia curba taia pre cealalta, si pre care se pare co se suie unu astru; in oppositione cu *nodulu descendente*.

* ASCENDENTE, s. m., **auctoritas**, autoritate, influentia; *ellu are unu mare ascendente asupr'a concetatianiloru sei*.

* ASCENDENTIA, s. f., **auctoritas**, influentia. Vedi *ascendente*.

* ASCENDERE sau *adscendere*, *ascendu, ascensi* si *ascensei, ascensu*, v., **ascendere**, a se suí, a se urcá, a se inaltiá,

* ASCENSIBILE, adj., **ascensibilis**, la care se póte adjunge.

* ASCENSIONE, s. f., **ascensio**, suire, urcare, inaltiare.

* ASCENSU, pl.-*uri*, **ascensus**, actionea de a se suí, suitulu, urcatulu, inaltiatulu.

* ASCETICU,-*a*, adj., **asceticus**, (ἀσκητικός), relativu la ascetu, virtuosu, religiosu, pietosu.

* ASCETISMU, s. m., viétia ascetica, religiosa, pietosa.

ASCETU, s. m., **asceta** (ἀσκητής) cellu ce se essercita in virtute, callugaru, monachu.

ASCHIA, s. f., **assula, ramentum**, buccata mica de lemnu care cade cá superflua la lucrarea lemnului, si care servesce spre a apprinde foculu.

ASCIA, s. f., **ascia?**, vedi *aschia*.

ASCRIERE, sau *adscriere, ascriu, ascrissi* si *ascrissei, ascrissu* si *ascriptu*, v., **adribere**; 1. a adauge la celle scrisse; 2. a scrie in numerulu; 3. a attribuí, a imputá.

ASCRIPTIONE, s. f., **adscriptio**, adaussu la unu scrissu.

ASCRIPTIVU,-*a*, **adscriptivus**, sup-

www.dacoromanica.ro

plementariu; *militariu ascriptivu*, militariu supplementariu.

ASCRIPTORIU, s. m., **adscriptor**, approbatoriu, fautoriu.

ASCRIPTU,-*a*, part., **adscriptus**; *cetatianu adscriptu*, admissu in numerulu cetatianiloru, naturalisatu.

ASCULTARE, v., **auscultare, obedire**; 1. a audí cu intentione, a si indreptá urechile spre a audí ceva mai bene; 2. a primí si a impliní ordinile cuiva, a se suppune la consiliele sau ordinile cuiva. *Copiii sunt detori a ascultá de invetiaturele parentiloru*, a le audí cu attentione, *a ascultá pre parenti, a ascultá de parenti*, a se suppune parentiloru. *Pentru ce nu ascultati de mene?* pentru ce nu impliniti consiliele, ordinile melle?

ASCULTATIONE, s. f., **auscultatio**, in t. s. verbului. In medicina indreptarea audiului cu attentione (si cu adjutoriulu unui instrumentu acusticu) spre a audí baterea arterieloru la intrarea si essirea sangelui in corde (**cor, cordis**).

ASCULTATORIU,-*tória*, adj. s., **auscultans, auscultator**, cellu ce asculta in t. s. verbului.

ASCULTATU, s. m., **auscultatus**, actulu de ascultare.

ASCUNDERE, *ascundu* sau *ascundiu, ascunsi* si *ascunsei, ascunsu*, v., **absondere, abdere, occulere, occultare, celare**, a substrage d'in vedere, a accoperí, a nu lassá se se védia; recip. *a se ascunde, a si ascunde cugetele, intentionile.*

ASCUNDERE, s. verbale, **abconsio, occultatio, celatio**, in t. s. verbului.

ASCUNDITORIA, s. f., **latebra, latibulum**, locu de ascunsu.

ASCUNDITORIU,-*tória*, adj. s., **absondens, absconsor, occultator, celator**, cellu ce ascunde.

ASCUNSU, pl.-*uri*, **absconditum, occultum**, lucru ascunsu; *pre ascunsu, intr'ascunsu.*

ASCUTIRE, v., **acuere**, vedi *acutire.*

ASCUTIRE, s. verbale, **acuendi actio**, vedi *acutire.*

ASCUTISIU, pl.-*iuri*, **acies**, partea ascutita a unui instrumentu.

ASCUTITORIA, s. f., **cos, rota serviens acuendo**, vedi *acutitória*,

ASCUTITORIU,-*tória*, adj. s., **acutiator**, cellu ce ascute; vedi *acutitoriu.*

ASCUTITU, pl.-*uri*, **acies, acutela**, partea ascutita a unui instrumentu, ascutirea unui instrumentu.

ASIA, adj., **sic, ita, hoc modo.** Nascutu d'in lat. **sic**, prin suppressionea lui *c* finale, si prin prefigerea si suffigerea lui *a*, casu fórte desu in particellele române. *Asiá déro*, **sic ergo, ergo.** Se pune cu substantivele si in locu de *atare*, sau *estu-genu: asiá omu n'am mai vedutu*, atare omu, sau estu-genu de omu n'am mai vedutu; *asiá ceva nu mi vine se credu*, atare lucru nu mi vine se credu, unde *ceva* figuredia cá substantivu.

* ASINA, s. f., **asina**, vedi *asinu.*

* ASINARIU,-*ria*, adj. s., **asinarius**, relativu la asinu, cellu ce pasce sau conduce asini.

* ASINELLU, fem. *asinella*, **asellus, asella**, unu asinu micu, puiu de asinu.

* ASININU,-*a*, adj., **asininus**, de asinu; *urechie asinine*, urechie de asinu, *carne asinina*, carne de asinu.

* ASINU, fem. *asina*, **asinus, asina**, magariu, animale de speci'a calliloru, inse mai micu si cu urechile mari, camu lenosu, déro fórte p tiente, in Asia in mare usu pentru callaritu si pentru portarea sarcineloru, la noi mai raru.

* ASOMATU,-*a*, adj., **asomatus** (ἀσώματος) fôra corpu, incorporale.

* ASOTIA, s. f., **asotia** (ἀσωτία), desfrenare, prodigalitate, applecare preamare la placeri.

* ASOTU,-*a*, adj., **asotus** (ἄσωτος), desfrenatu, voluptuosu, prea-multu applecatu la placeri.

ASPARAGU, s. m., **asparagus** (ἀσπάραγος), asparga sau sparga, planta de buccataría, legume connoscuta.

†† ASPECERE, *aspecu, aspessi* sau *aspessei, aspectu*, **adspicere**, a si indreptá ochii spre cevá, a se uitá la cevá. Radecin'a vorbeloru, *aspectu, aspectare*, etc.

* ASPECTARE, v., vedi *asteptare.*

* ASPECTU, pl.-*e*, **aspectus**, faci'a cu care se presenta unu lucru vederii nóstre, vedere.

* ASPERARE, v., **asperare**, a face aspru, a asprí, a inasprí.

www.dacoromanica.ro

* ASPERATIONE, s. f., **asperatio**, asprire, inasprire.

* ASPERATORIU,-*tória*, adj. s., **asperans**, cellu ce aspresce, inaspresce.

* ASPERITATE, s. f., **asperitas**, asprime, ariditate, ruditate, duritate, rigóre, difficultate.

* ASPERITUDINE, s. f., **asperitudo**, vedi *asperitate* si *asprime*.

* ASPERNABILE, adj., **aspernabilis**, demnu de despretiu.

* ASPERNANDU,-*a*, adj., **aspernandus**, cellu ce merita despretiulu.

* ASPERNARE, v., **aspernari**, a respinge, a despretiá, a nu luá in consideratione.

* ASPERNATIONE, s. f., **aspernatio**, despretiare, respingere.

* ASPERNATORIU,-*tória*, **aspernator**, cellu ce respinge, despretiédia, nu iea in consideratione.

* ASPERNATIVU,-*a*, adj. modale, **aspernans**, prin care se despretiédia.

* ASPHALTICU, sau **asfalticu**,-*a*, adj., de asfaltu, de pétra sau arena ammestecata cu materia bituminósa.

* ASPHALTU sau *asfaltu*, s. m., **asphaltus**, (ἄσφαλτος), bitume, pecura; pétra sau arena ammestecata cu materia bituminosa, si cu care se asternu stratele, curtile, sallele.

* ASPHODELU sau *asfodelu*, s. m., **asphodelus**, (ἀσφόδελος), una planta, laptuca selbatica.

* ASPHYXIA, s. f., **asphyxia**, (ἀσφυξία), suffocatione, suppressionea respirationei, prin care se produce mórte.

* ASPYXIARE,-*ediu*, v., a produce asphyxía, a suffocá, a strangulá.

ASPIDE, s. f., **aspis** (ἀσπίς), unu sérpe veninosu.

* ASPIRANTE, adj., **adspirans**, cellu ce aspira, astépta, doresce ceva, doritoriu de ceva, candidatu la ceva.

* ASPIRANTIA, s. f., starea de aspirante, dorentia, candidatura.

* ASPIRARE, v., **adspirare**, a dorí, a asteptá, a fí amatoriu, a se presentá cá candidatu la ceva.

* ASPIRATIONE, s. f., **aspiratio**, aspirare, asteptare, dorentia, tendentia.

ASPRIME, s. f., **asperitas, acerbitas, severitas, austeritas, rigor**, stare aspra in intellessu materiale si morale, portare aspra, severa, fôra indorare.

ASPRIRE,-*escu*, v., **asperare, exasperare**, a face aspru; recipr. *a se asprí*, a se interritá, a vorbi aspru; *a se asprí asupr'a cuiva*, a tractá pre cineva cu vorbe aspre.

ASPRIRE, s. verbale, **asperatio**, in t. s. verbului.

ASPRU,-*a*, adj., **asper, durus, scaber, acerbus, severus, austerus, rigidus**; cellu ce n'are una superfacia neteda, cellu ce nu se póte attinge fôra a produce una impressione durerósa in noi, in intellessu materiale si morale; sunt *lucruri aspre, vorbe aspre, cautatura de ochi aspra, etc.*

* ASSALTARE, v., **adoriri, invadere, impugnare, oppugnare**, a sarí cu batalia asupr'a cuiva, a se arruncá cu armele asupr'a cuiva, a attacá.

* ASSALTATORIU,-*tória*, adj. s., **impugnans, oppugnans**, cellu ce assalta, attaca, sare cu armele asupr'a cui-va.

* ASSALTU, pl.-*uri*, **impetus, impugnatio, oppugnatio**, lucrare prin care se assalta, se attaca, in specie se dice despre attaculu unei cetati cu poteri incordate : *a luá una cetate cu assaltu, a commandá la assaltu.*

* ASSARIU, s. m., **as, assarius (numus)**, una moneta de arama care la inceputu fu de una libra (sau litra), apoi se redusse cu incetulu pêno la una uncia, la una semiuncia, la una sestula, sau $^1/_{72}$ de libra.

* ASSASSINARE, v., **trucidare, occidere, interficere, necare, jugulare**, a uccide pre cineva in modu de sicariu.

* ASSASSINATU, pl.-*uri*, **cædes, homicidium**, uccidere commissa dupo modulu sicariloru.

* ASSASSINU, s. m., **interfector, percussor, sicarius, latro, homicida**, cellu ce uccide ómeni cá unu sicariu, latrone, sicariu. Radecin'a vorbei acestei-a si a derivateloru ei este asiatica, póte arabica.

* ASSE, s. m., **as, assis**, una libra, una libra de arama, unu totu in genere, care se póte impartí. In joculu de carti unitatea, figur'a cea mai mare care bate pre tote celle lalte.

* ASSE, s. f., **assis**, tabla de lemnu, scandura.

www.dacoromanica.ro

* ASSE, s. f., **axis**, fusulu in giurulu carui-a se intórce rót'a; in mathematica lini'a care trece prin centrulu unui corpu sau allu unui volume. Unu corpu sau unu volume are trei assi, una iu lungu alt'a in latu, şi alt'a in inaltu, cari se talia in centru, si stau perpendicularie un'a pre alt'a.

* ASSECLA sau *asseclu*, s. m., **assecla**, urmatoriu, unulu care urmedia pre altulu, care lu insociedia, ministru, servitoriu, disceplu care urmedia invetiatur'a unui maiestru, in sensu scientificu sau politicu sau religiosu.

* ASSECTARE, v., **assectari**, a urmá pre cineva, a lu insociá, a i ministrá, a lu serví.

* ASSECTATIONE, s. f., **assectatio**, in t. s. verbului.

* ASSECTATORIU,-*tória*, adj. s., **assectator**, urmatoriu, insociatoriu, servitoriu, disceplu.

* ASSECURANTIA, s. f., **fiducia, cautio, securitas**, vorbe sau fapte prin cari se assecura, se confirma, se garantedia ceva. *Assecurantia in contr'a focului, grandinei, etc.*, institutu de assecurare.

* ASSECURARE, v., **securum, tutum reddere, firmare, confirmare, stabilire, asseverare**, a face securu, a pune in stare secura, a intarí, a stabilí, a affirmá, a garantá, a respunde pentru unu lucru.

* ASSECURATIONE, s. f., **fiducia, firmatio, confirmatio, asseveratio**, lucrare prin care se assecura, in t. s. verbului.

* ASSECURATORIU,-*tória*, adj. s., **cautor**, cellu ce assecura sau da assecurantia.

* ASSECURATU,-*a*, part., **securus, tutus, cautus**, pusu in securantia.

†† ASSEDERE, v., **assidere**, a sedé lônga cineva. Radecin'a lui *assessoriu*.

ASSEDIAMENTU, pl.-*e*, **dispositio, institutio, constitutio, conventio**, dispositione, institutione, constitutione, regulamentu, invoire intre dóue sau mai multe persone, stibilimentu.

ASSEDIARE, v., (**ad-sedes**), **locare, collocare, ponere, disponere, ordinare, statuere, instituere, sedare**; 1. a pune; *assediu lucrurile la loculu loru*; 2. a dispuue, a ordiuá, *assédiu lucrurile cumu se cuvine*; 3. a collocá, *ellu si-a assediatu toti copiii, ni amu assediatu fetele prin casatoría*; 4. a instituí, a pune la calle, *asiá s'au assediatu prin lege*; 5. a stemperá, a alleviá, *le amu assediatu menía*; reciprocu in tóte sensurile de mai susu, *a se assediá la unu locu, a se assediá intr'una térra, vinulu se assedia, ventulu se assedia, assedia-te! pentru ce nu ve assediati?*

ASSEDIARE, s. verbale, **positio, locatio, collocatio, quies**, in t. s., verbului.

ASSEMINARE sau *assemenare*, v., **adsimilare, æquiparare, comparare**, a face assemine, a compará; *a assemináa dóue lucruri intre densele, a assemináa pre omulu astutu cu vulpea*; neutru, a fi assemine; *lupulu assémina tare cânelui*, in care sensu se dice si simplu *sémina: lupulu sémina cu cânele*.

ASSEMINARE sau *assemenare* s. f., **similitudo, comparatio**, in t. s. verbului.

ASSÉMINE sau *assémene*, adj., 1. **similis**, cellu ce are celle mai multe nóte, semne sau caracterie commune cu alle altuia; 2. **planus**, planu, netedu, fôra redicature; *tóta aria e assemine, a facutu tóta curtea assemine*.

ASSÉMINE sau *assémene*, adv., **similiter, pariter**, in acellu-asi modu; *parentii nostri au facutu multe fapte vitióse, assemine facemu si noi din nefericire*. In sensulu adverbiale se scrie si cu suffisulu *a: asséminea* sau *assemenea*.

ASSEMNARE, v., **assignare**, a arretá, a indicá, a destiná, a affectá; *a assemná cuiva loculu unde se sédia, a assemná cuiva unu salariu, a assemná cuiva tempulu pêno câudu se termine una lucrare, a'i assemná diu'a câudu se comparia inaintea judeciului*.

ASSEMNATIONE, s. f., **assignatio**, destinarea, affectarea unui fondu, unei summe pentru respunderea de spese, de salarie etc.; chiamarea, citarea in judecata.

ASSEMNATORIU,-*tória*, adj. s., **assignator**, cellu ce assémna, indica, destina, affecta una summa pentru unu scopu.

ASSEMNATU,-*a*, part., **assignatus**, indicatu, destinatu, affectatu.

ASSEMNATU, pl.-*e*, **assignatum**,

www.dacoromanica.ro

una specia de obligationi alle statului scrisse pre carta, cari circula dreptu moneta, pêno la respunderea in numerariu. Faimóse sunt assemnatele Francîei inainte de revolutione, prin cari se ruinara francesii in respectulu finantiariu.

ASSEMNATURA, s. f., actulu prin care se assémna in t. s. verbului.

* ASSENSU, pl.-*uri*, **assensus**, assentimentu, consentimentu, adesione, invoire, complacere, applausu.

* ASSENTARE,-*ediu*, v., **assentari**, a avé acea-asi parere, a complacé, a approbá, a lingusí, a adulá.

* ASSENTARE,-*ediu*, v., **adesse**, a se presentá la appellu, in specie á se presentá la appellulu pentru servitiulu militariu.

* ASSENTATIONE, s. f., **assentatio**, actu de complacere, lingusire, adulatione.

* ASSENTATORIU,-*tória*, adj. s., **assentator**, cellu ce assentedia, approba, lingusesce, lingusitoriu, adulatoriu.

* ASSENTATRICE, s. f., **assentatrix**, lingusitória, adulatrice.

* ASSENTIMENTU, pl.-*e*, **assensus**, vedi *assensu*.

* ASSENTIRE, v., **assentiri**, a sentí cá si altulu, a fi de acea-asi parere, a consentí, a se invoí, a applaude, a favorí, a approbá, á si dá assensulu sau assentimentulu la ceva.

†† ASSERERE, sau *asserire*, v., **asserere**, a affirmá, a pretende unu dreptu. Radecin'a vorbeloru : *assertu, assertione, assertoriu*.

* ASSERTIONE, s. f., **assertio**, affirmatione, pretensione.

* ASSERTORIU,-*tória*, adj. s., **assertor, assertorius**, cellu ce affirma, pretende, sustine. *Judeciu assertoriu* (in logica), propositione prin care se affirma ceva cá positivu, nu inse cá apodicticu. In respectulu modalitatii judeciele sunt *problematice, assertorie, apodictice*, celle *problematice* implica una possibilitate, celle *assertorie* una realitate, celle *apodictice*, una necessitate.

* ASSERTU, pl.-*e*, **assertum**, propositione affirmativa, assertione, pretensione; *dupo assertele lui, faptele nu s'au intemplatu precumu spuneti voi.*

* ASSERVARE, v., **adservare**, a tiné sub preveghiarea sea, a preveghiá ceva, a tiné in securantia.

* ASSERVATIONE, s. f., **asservatio**, lucrare prin care se tine ceva in securantia.

* ASSERVATORIU,-*tória*, adj. s., **asservans**, cellu ce asserva, tine in securantia.

* ASSERVIRE, *asservu* si *asservescu*, **in servitutem redigere, addicere**, a reduce in servitute; a tine in servitute, a suppune, a subjugá.

* ASSERVITIONE, s. f., **servitus, servitum**, reducere in servitute, tinere in servitute, suppunere, subjugare.

* ASSERVITORIU,-*tória*, adj. s., **in servitutem redigens**, cellu ce reduce in servitute, cellu ce face servi, suppune, subjuga.

* ASSERVITU,-*a*, part., **adictus, in servitutem redactus**, cadutu, tinutu in servitute.

* ASSESSIONE, s. f., **assessio**, functione de assessoriu, lucrarea unui judecatoriu care séde lônga presidente, asculta si decide processele impreuna cu densulu.

* ASSESSORIU, s. m., **assessor** s. **assessorius**, adj., cellu ce séde lônga altulu; judecatoriu care séde lônga presidente, adjunctu.

* ASSESSURA, s. f., **assessura**, officiulu assessoriului.

* ASSEVERARE,-*ediu*, v., **asseverare**, a vorbí seriosu, a affirmá, a sustiné, a assecurá prin vorbe.

* ASSEVERATIONE, s. f., **asseveratio**, affirmatione, assecuratione.

* ASSEVERATORIU,-*tória*, adj. s., **asseverans**, cellu ce asseverédia, affirma, assecura.

* ASSIDUITATE, s. f., **assiduitas**, diligentia, lucrare continua, activitate, perseverantia.

* ASSIDUU,-*a*, adj., **assiduus**, diligente, activu, perseverante, continuu, cellu ce nu lipsesce neci una data de la lucrarea sea.

* ASSIGNARE, etc. vedi *assemnare*.

* ASSIMILARE,-*ediu*, v., **assimilare**, a face assemine, a reduce in una stare

www.dacoromanica.ro

assemine sie-si; *stomaculu si-assimiledia buccatele*, le reduce in una stare assemine substantieloru selle; *litter'a* d *se assimiledia in compositionea prepositionii* ad *cu vorbele cari incepu cu consone, p. e. ad-simile in assimile si assemine.* In origine *assimilare* si *asseminare* e acea-asi vorba, si s'ar poté reduce la acellu-asi modu de scriere.

* ASSIMILATIONE, s. f., **assimilatio**, prefacerea, reducerea la una stare assemine; *assimilationea buccateloru, assimilationea substantieloru organice, assimilationea littereloru.*

* ASSIOMA, pl.-*mate*, **axioma** (ἀξίωμα), propositione evidente care n'are necessitate de demonstratione; in intellessu mai originariu si anticu : demnitate, titlu. Vedi *axioma.*

* ASSIOMATICU,-*a*, adj., **axiomaticus** (ἀξιωματικός), relativu la assioma; in intellessu mai originariu si anticu, demnu, maiestosu, invetiatu.

* ASSISSA, sau *assisa*, pl.-*e*, **conventus**, adunare de judecatori, *curte de assise.*

* ASSISTENTE, adj., **adsistens**, cellu ce sta lônga cineva, sau ceva, cellu ce e presente, iea parte, da mâna de adjutoriu, adjutatoriu.

* ASSISTENTIA, s. f., **præsentia, auxilium, præsidium**, presentia, adjutoriu.

* ASSISTERE, v., *assistu, astetei, astetutu*, v., **adsistere**, a stá lônga cineva sau ceva, a luá parte, a dá mâna de adjutoriu.

* ASSOCIARE,-*ediu*, v., **socium adjungere**, recipr. *a se associá*, **societatem inire**, a intrá in societate cu cineva.

* ASSOCIATIONE, s. f., **associatio, consociatio, societas, conjunctio, consortium, collegium**, unirea mai multoru persone pentru unu scopu commune, unirea mai multoru lucruri, mai multoru idee; *poporulu este una associatione fundata pre communionea interessiloru; èi au formatu una associatione illicita; prin associationea ideeloru se facilita memoria.*

* ASSOCIATU,-*a*, part., **associatus**, unitu in una societate; *toti associatii primindu fia-care partea sea, s'au desfacutu.*

* ASSORTIMENTU, pl.-*e*, (ital. **assortimento**), **convenientia, congruentia**, allegere prin sorti, allegere de lucruri cari convinu, convenientia, congruentia de lucruri. *Negotiatoriulu nostru are unu mare assortimentu de merci pretiose.*

* ASSORTIRE,-*escu*, v., (ital. **assortire**), **attexere, aptare, connectere, instruere, armare**, a allege prin sorti, a allege lucruri cari convinu, a provedé cu tóte celle necesarie; *mi am assortitu cas'a cu tóte lucrurile necessarie.*

ASSUDARE, v., **sudare, adsudare**, a scóte sudóre d'in corpu, a transpirá.

ASSUDARE, s. verbale, **sudatio**, lucrare prin care esse sudórea d'in capu.

ASSUDATORIU,-*tória*, adj. s., **sudans, sudator**, cellu ce assuda.

ASSUDATU,-*a*, part., **sudans, sudabundus**, plinu de sudóre.

†† ASSUMERE, v., **assumere**, a luá la sene. Radecin'a vorbeloru : *assumptu, assumptione, assumptivu.*

* ASSUMPTIONE, s. f., **assumptio**, luare la sene; 1. in gramm. adaugerea unei littere sau syllabe la finitulu unei vorbe, paragoge; 2. in logica propositionea minore in unu syllogismu; 3. in baserica, addormirea matrei domnului si luarea ei la ceru.

* ASSUMPTIVU,-*a*, adj. modale, **assumptivus**, luatu de afóra; *causa assumptiva*, apperata prin argumente luate afóra d'in fondulu ei.

ASSUPRIRE,-*escu*, v., **ad-supra, opprimere, injuria afficere**, a appesá pre cineva, a lu calcá, a face cuiva nedreptate, fia prin fapte, fia prin vorbe, a maltractá.

ASSUPRIRE, s. f., **oppressio, injuria, calumnia**, lucrare prin care se assupresce cineva, se appésa, se oppressa, i se face nedreptate.

ASSUPRITORIU,-*tória*, adj. s., **oppressor**, cellu ce assupresce, face nedreptate.

ASSUPRITU,-*a*, part., **oppressus, injuria affectus**, appesatu, oppressatu, maltractatu, nedreptatitu.

ASSURDIRE,-*escu*, v. n., **obsurdescere**, a perde audiulu, a devení surdu; activu : **surdum reddere**, a face surdu; *m'a assurditu cu vorbele lui, nu ne mai assurditi cu atâte seccature!*

www.dacoromanica.ro

ASSURDIRE, s. f., **surdigo, surditas,** in t. s. verbului.

ASSURDITU,-*a*, part., **surdus, stupefactus, attonitus,** redussu la starea de surdu, in sensu propriu si figuratu.

ASSUPRA, praep. vedi *asupra.*

ASTADI, adv., **hodie,** adi, in diua currente. Vedi *adi.*

ASTEMPERARE, v., **temperare, moderari,** a reduce la temperatur'a cuvientiósa; 1. a recori; 2. a alliná; 3. infrená, a moderá; 4. a incetá; *astempera-ti caldur'a, mi s'a astemperatu dorerea, astemperati-ve menia, ellu nu se mai astempera; spuneti copiiloru se se astempere.*

ASTEMPERARE, s. verbale, **temperatio, moderatio,** in t. s. verbului.

ASTEMPERATORIA, s. f., **tepidarium,** locu in bania unde se recorescu cei ce au luatu banie calde.

ASTEMPERATORIU,-*tória,* adj. s., **temperans, temperator, temperativus,** cellu ce astempera, in t. s. verbului.

ASTEMPERATU,-*a,* part. **temperatus, moderatus, modestus, sedatus, tranquillus,** moderatu, assediatu, allinatu, neturburatu.

ASTEPTARE, v., **exspectare, præstolari,** a stá pêno cându vine una persona sau se intempla unu lucru; **sperare,** a sperá, adeco a asteptá cu incredere; *astépta-me, co vinu indata, asteptu se mi respunda la scrissorea ce i am tramissu, asteptu inviarea mortilo, u, asteptàmu pascile cu buccuria, ce mai asteptati? ce bene poti asteptá de la atari òmeni? la aceste-a nu me am asteptatu.*

ASTEPTARE, s. f., **exspectatio, præstolatio,** lucrare prin care se astépta, in t. s. verbului.

ASTEPTATORIU,-*tória,* adj. s., **exspectans, exspectator,** cellu ce astépta.

ASTEPTATU,-*a,* part., **exspectatus,** doritu, desideratu.

* ASTERIA, s. f., **asteria,** una pétra pretiósa care lucesce cá una stella sau astru.

* ASTERISCU, s. m., **asteriscus,** (ἀστερισκός), stellutia, semnu in scriptura in form'a unei stellutie.

* ASTERISMU, s. m., **asterismus,** (ἀστερισμός), insemnarea sau desemnarea stelleloru pre unu globu cerescu.

ASTERNERE, *asternu, asternui, asternutu,* v., **sternere,** a prepará unu asternutu: *a asterne patulu,* a pune pre patu vestimentele necessarie (lentiólele etc.) spre a poté dormi pre densulu; *a asterne més'a,* a adorná més'a cu celle necessarie spre a poté mancá; *a asterne viteloru,* a face asternutu viteloru; *a asterne pre ceneva la pamentu,* a lu arruneá la pamentu; fig. *a asterne ideele selle pre carta,* a scrie ideele selle; proverbiu: *cunu ti ai asternutu asia vei dormi.*

ASTERNUTU, pl.-*uri,* **stratus, stramen, stramentum,** locu de culcare asternutu cu paie sau alte obiecte, patu, vestiminte de patu.

* ASTHMA, sau *asma,* pl.-*mate,* (ἆσθμα), **anhelatio, anhelitus,** difficultate de a respirá.

* ASTHMATICU, sau *asmaticu,-a,* adj., **asthmaticus** (ἀσθματικός), relativu la asma, cellu ce are asma, cellu ce respira cu difficultate.

* ASTRAGALU, s. m., **astragalus** sau **astragalum** (ἀστράγαλος), ornamentu de architectura.

ASTRAGERE, *astragu, astrassi* si *astrassei, astrassu* si *astractu,* v., **abstragere;** vedi *abstragere.*

* ASTRALE, adj., **astralis,** relativu la astre sau la stelle, stellariu.

* ASTRATU,-*a,* part., **stellatus,** stellatu, adornatu cu astre sau cu stelle.

* ASTRICTIONE, s. f., **adstrictio,** lucrarea unei materie astringente.

* ASTRICU,-*a,* adj., **astricus** (ἀστρικός), relativu la astre sau la stelle, stellariu.

* ASTRINGENTE, part. pres., de la *astringere,* **adstringens, reprimens,** care stringe: *substantie astringenti, alimente astringenti, medicamente astringenti,* cari stringu ventrele.

ASTRINGERE, *astringu, astrinsi* si *astrinsei, astrinsu* si *astrictu,* v., **adstringere,** a stringe la ceva, a suppune, a constringe, a fortiá: *a astringe pre cineva la temperantia.*

* ASTROLABIU, pl.-*ie,* **astrolabium,** (ἀστρόλαβον), instrumentu opticu cu care se observau stellele, astadi nu mai e in usu, fiendu co s'au inventatu alte mai bune.

www.dacoromanica.ro

* ASTROLOGIA, s. f., **astrologia,** (ἀστρολογία), scienti'a despre stelle, care a degeneratu in pretins'a arte de a predice d'in positionea stelleloru, superstitione nascuta d'in desért'a parere co stelleleau influentia asupra stàrii physice si morale a omului.

* ASTROLOGICU,-*a*, adj., **astrologicus,** (ἀστρολογικός), relativu la astrologia, *carte astrologica.*

* ASTROLOGU, s. m., **astrologus,** (ἀστρολόγος), care possede scienti'a despre stelle, care scie lege in stelle, care predice d'in positionea stelleloru.

* ASTRONOMIA, s. f., **astronomia,** (ἀστρονομία), scientia care se occupa cu positionea, miscarea, marimea si attractionea stelleloru, scienti'a despre cerulu stellatu. In dillele nóstre se distinge astronomi'a de astrología, cá scientia reale de scientia imaginaria. Astronomi'a coprinde veritàti, astrologi'a nutresce superstitionea cu mentioni.

* ASTRONOMICU,-*a*, adj., **astronomicus,** (ἀστρονομικός), relativu la astronomia, *carti astronomice, instrumente astronomice.*

* ASTRONOMU, s. m., **astronomus,** (ἀστρονόμος), care possede scienti'a astronomica, care se occupa cu astronomi'a.

*ASTRU, pl.-*e*, **astrum,** (ἀστὴρ, ἄστρον) corpu cerescu, stella, constellatione.

†ASTRU, *astra*, suffisse de substantive si adiective peiorative, precumu : *filiastru*, filiu vitrigu, *filiastra*, filia vitriga, *poetastru*, poetu mediocre, *popastru*, popa miseru; *albastru*, *verdastru*, *galbinastru*, *surdastru.*

* ASTRUCARE, v., **sepelire, obruere,** a ingropá, a immormentá. Verbulu acestu-a fu tare in usu, precumu marturescu càrtile vechie, acumu inse se aude fórte a rare ori. Derivationea lui este incerta. Póte co sta in legatura cu **obstruere** si cu **obruere,** d'in care s'a formatu antâiu *obstrucare*, apoi *astrucare*, cà d'in *occupare*, antâiu *oppucare*, apoi *appucare.*

*ASTRUCTIONE, s. f., **adstructio,** argumentu, proba.

*ASTRUCTORIU,-*tória*, adj. s., **adstructor,** argumentatoriu, dialecticu.

*ASTRUGERE, *astrugu*, *astrussi* si *astrussei*, *astrussu* si *astructu*, v., **adstruere,** a adauge, a attribuí, a affirmá, a assecurá, a suborná. Radecin'a vorbeloru *astructione* si *astructoriu.*

ASTUPARE, v., **obstipare, obturare, obstruere,** a implé una apertura, gaura sau spartura cá se nu mai póta trece nemica printr'ens'a; fig. *a astupá gur'a cuiva.*

ASTUPARE, s. verbale, **stipatio, obturatio, obstructio,** in t. s. verbului.

ASTUPATORIU,-*tória*, adj. s., **obturans,** cellu ce astupa.

ASTUPATURA, s. f., **abturatio, obstructio,** stare astupata, effectulu astupàrii.

* ASTUTIA, s. f., **astutia,** desteritate, abilitate, finetia, perspicacitate; dissimulatione, prefacutoría, insellatoría.

* ASTUTIOSU,-*a*, adj., **astutus,** plinu de astutia, insellatoriu, insellatiosu.

* ASTUTU,-*a*, adj., **astutus,** destru, abile, finu; astutiosu, malitiosu, insellatoriu, prefacutu.

ASUPRA, prep., (d'in **ad** si **supra**), **super, supra, versus, erga, contra.** Prepositionea acésta-a e de famili'a celloru ce se construescu cá substantive, primindu articlulu si regundu genitivulu substantivului subsecente, sau concordandu cu possessivele pronuminiloru : *asupr'a mea*, *asupr'a tea*, *asupr'a sea*, *asupr'a nóstra*, *asupr'a vóstra*, *asupr'a lui*, *asupr'a lei*, *asupr'a loru*, *asupr'a prandiului*, spre prândiu, *asupr'a acestei materie*, despre acésta materia; *asupr'a apprópelui*, *asupr'a vecinului*, *asupr'a parentiloru*, potu insemná si côtra appropele, si incontr'a apprópelui; *s'au scollatu asupr'a fratiloru*, incontr'a fratiloru.

* ASYLU, sau *asulu*, pl.-*e*, **asylum** (ἄσυλον), locu de scapare, locu de apperare, locu inviolabile, locu sanctu, templu, refugiu.

* ASYMMETRIA, sau *asummetria*, s. f., (ἀσυμμετρία), lipsa de symmetría, incommensurabilitate.

* ASYMMETRU, sau *asummetru*,-*a*, (ἀσύμμετρος), fôra symmetría, incommensurabile.

* ASYMPTOTE sau *asumptote*, pl. (ἀσύμπτωτος), linie cari nu se mai intelnescu : *asymptotele hyperbolei* in sectionile conice.

www.dacoromanica.ro

* ATARNARE, v., (ἀρτάειν, ἀρτάνη) **pendere, dependere,** a spendurá, a depende, a trage in diosu, a stá accatiatu : *atârna multu de la volienti'a vóstra, nu atârna de la noi, nu ataràmu de nemine.*

ATARNARE, f., s. verbale, **pendendi vel dependendi actio,** in t. s. verbului.

ATÂTU,-*a*, adj., **tot, tantus.** Adiectivulu acestu-a cantitativu admitte si suffissulu *a*, atâtu in singulariu, *atâtu-a, atâtu-a*, câtu si in plurariu, *atâti-a, atâte-a, atâtoru-a*, si e de insemnatu co admitte acésta-a chiaru si cându substantivulu urmédia immediatu, inse numai in nominativu : *atâti-a òmeni, atâte-a mulieri*, nu si in genitivu unde se dice numai *atâtoru omeni, atâtoru mulieri.* Vorb'a acésta-a respunde la interrogativulu *câtu*, si se construe in acellu-asi modu : *câtu pamêntu ai ? atâtu-a; câta apa curge pre rîu? atâta-a; câti òmeni sunt in casa? atâti-a; câte vite aveti? atâte-a; câtoru ómeni ati facutu bene? atâtoru-a; de câte ori ati juratu? de atâte ori; câtu de mare e numerulu militariloru inarmati? atâtu de mare; câtu de multu ve tormentati? atâtu de multu; cu câtu ve indestullati? cu atâtu-a; la câti ati potutu face bene? la atâti-a. — Atâtu noi câtu si voi perdemu tempulu indesertu.* — Vocalea *a* a devenitu obtusa d'in caus'a nasalei *n*, care se vede co a duratu multu tempu spre a poté essercitá una influentia permanente : *cântu, tântu, atântu*, in urm'a escidentiei litterei *n : câtu, tâtu, atâtu.* Cestionea despre restabilirea litterei *n* in scriere inco nu e decisa.

* ATELLANA, s. f., **atellana,** comedia rustica, farsa.

* ATELLANICU,-*a*, adj., **atellanicus,** relativu la atellane.

* ATELLANU,-*a*, adj. s., **atellanus,** actoriu sau jucatoriu de atellane.

* ATHEISMU, sau *ateismu*, s. m., **(atheismus),** doctrina care nu admitte essistenti'a lui domnedieu, necredentia in domnedieu.

* ATHEISTICU, sau *ateisticu,-a*, adj., relativu la atheismu.

* ATHEISTU, sau *ateistu*, **(atheista),** cellu ce nu admitte essistenti'a lui domnedieu, cellu ce nu crede in domnedieu.

* ATHEU, sau *ateu*, s. m., **atheus,** (ἄθεος), cellu ce nu crede in essistenti'a lui domnedieu.

* ATHLETICU, sau *atleticu,-a*, adj., **athleticus,** (ἀθλητικός), relativu la atletu; subst. *athletica* sau *atletica*, artea atletului.

* ATHLETU, sau *atletu*, s. m., **athleta** sau **athletes** (ἀθλητής), luptatoriu, cellu ce se lupta la jocurile publice ; fig. omu tare.

*ATLANTE, s. m., **Atlas** (Ἄτλας), nume mythicu, filiulu lui Japetu, transformatu in unu munte mare in Mauretania, pre care (dupo credenti'a mythologica) se sustine cerulu; de aci in sensu figuratu : una collectione de charte geografice. Se dice si *atlante geograficu* spre distinctione de *atlante uranograficu* care e collectione de charte uranografice. Radecin'a adiectivului urmatoriu.

* ATLANTICU,-*a*, **atlanticus** (ἀτλαντικός), relativu la atlante; *oceanulu atlanticu*, mare care spélla muntele Atlante si se intende intre Afric'a, Europ'a si Americ'a.

*ATMOSPHERA, sau *atmosfera*, sau *atmospera*, s. f., **atmosphæra** (ἀτμόσφαιρα), volumele de aeru care incongiura pamêntulu

* ATMOSPHERICU sau *atmosfericu* sau *atmospericu,-a*, adj., relativu la atmosfera : *aeru atmosfericu, regione atmosferica.*

* ATOMISMU, s. m., (d'in ἄτομος), doctrina filosofica dupo care tóte corpurile sunt compuse d'in atomi sau d'in particelle asiá de mice incâtu nu se mai potu divide **(corpuscula individua** sau **indivisibilia),** cari inse nu se potu vedé nici cu ochii armati. Dupo atomistii moderni, atomii se unescu intre sene si compunu *molecule*, cari se potu vedé cu ochii armati; moleculele se unescu intre sene si compunu *particelle*, cari se potu vedé cu ochii liberi; particellele se unescu intre sene si compunu *pàrti;* pàrtile se unescu intre sene si copunu *corpuri.* Unirea atâtu la atomi, câtu si la molecule, si la particelle, si la pàrti se face prin poterea

www.dacoromanica.ro

attractiva, distanti'a inse intre densele se determina prin poterea repulsiva.

* ATOMISTICU,-*a*, adj., relativu la atomismu : *doctrina atomistica, systema atomistica, filosofia atomistica.*

* ATOMISTU, s. m., **(atomista)**, cellu ce admitte doctrin'a sau system'a atomistica, filosofu atomisticu.

* ATOMOLOGÍA, s. f., tractatu despre atomi, studiu asupr'a actionei recipróce a ultimeloru elemente alle unui corpu.

* ATOMOLOGICU,-*a*, adj., relativu la atomología.

* ATOMU, s. m., **atomus** (ἄτομος), proprie netaliatu sau care nu se póte taliá, apoi corpu indivisibile, ultimele elemente d'in cari se compune corpulu.

*ATONIA, s. f., **atonia**, (ἀτονία), lipsa de tonu, sau flaccitate a unui organu, si in particulariu a unui organu contractile. *Atonia stomachului*, (in medicina).

* ATONICU,-*a*, adj., fôra tonu; relativu la atonía, unde proprietàtile vitali langedescu.

* ATONU,-*a*, adj. (ἄτονος), fôra tonu, fôra accentu, neintonatu, neaccentuatu.

* ATRABILARIU,-*ia*, adj. (de la **atra bilis**), melancholicu, tristu, supperatu, irritabile; *omu atrabilariu, muliere atrabilaria, facia atrabilaria, figura atrabilaria, umore atrabilaria, spiritu atrabilariu.*

* ATRABILE, s. f., **atra bilis**, bile négra, melancholía, tristétia. Bilea este una umóre galbina-verde si amara coprinsa in fiere (vasu de form'a unei pere, lipitu de lobulu cellu mare allu ficatului), si care d'in caus'a vasului coprinditoriu se numesce si *fiere*, si d'in caus'a amarimei, *veninu.* Essistenti'a *atrabilei* (bilei negre), se considera astadi cá hypothetica.

* ATRAMENTARIU, pl.-*ie*, **atramentarium**, vasu in care se conserva atramentulu la scrissu, calamariu sau calimariu.

* ATRAMENTU, pl.-*e*, **atramentum**, colore sau licore négra, materia negru colorata cu care scriemu.

*ATRATU,-*a*, adj., **atratus**, innegritu, investitu sau imbracatu in negru, in vestimente de doliu.

* ATRIARIU, s. m., **atriarius**, cellu ce siéde in atriu, custodesce atriulu.

* ATRIU, pl.-*ie*, **atrium**, (αἴθριον), salla de intrare, allu douile vestibulu in casele romane, salla in genere; curtea interiore, porticulu in giurulu curtii.

* ATROCE, adj., **atrox**, crudu, crudele, barbaru, tyrannicu, escessivu, enormu; *fapta atroce, suppliciu atroce, tormente atroci, torture atroci; perfidia atroce.*

ATROCITATE, s. f., **atrocitas**, actione atroce, crudime, crudelitate, barbaría, tyrannía, enormitate : *atrocitatea unei crime, atrocitatea tormenteloru; despotulu nu scie domní de catu prin supplicie si atrocitàti.*

* ATROPHIA sau *atrofia*, s. f., **atrophia**, (ἀτροφία), lipsa de nutrire, (in med.) consumptione, ectica, eftica sau oftica (φθίσις); *atrofia generale, atrofia partiale, atrofi'a unui membru.*

* ATROPHU sau *atrofu*,-*a*, adj. s., **atrophus**, (ἄτροφος), ecticosu sau ofticosu.

*ATTACARE, v., **aggredi, adoriri, lacessere, incessere, invadere, impetere, impugnare, incurrere, incursare, lædere, infestare**, a attinge iute si tare cu vorb'a, cu man'a, sau cu arm'a, a dá iute si tare asupr'a cuiva, a vení cu violentia asupr'a cuiva, a incepe cért'a sau batali'a, a vetemá; *m'a attacatu cu vorb'a*, mi a dissu vorbe necuviintióse sau s'a servitu cu unu tonu necuvientiosu; *nu attacu pre nemine, déro neci nu sufferiu se me attace cineva; inimiculu ne a attacatu nóptea.* Radecin'a vorbei se pare ascunsa in **tango, tetigi, tactum**, quasi **ad-tactare**, ital. **attaccare**, isp. **atacar**, fr. **attaquer**, si a trecutu de currendu in limb'a nóstra d'in celle alte limbi romanice moderne.

*ATTACARE, s. verbale, lucrare prin care se attaca, in t. s. verbului. Vedi **attacu si attacatura.**

*ATTACATORIU,-*tória*, adj. s., cellu ce attaca, in t. s. verbului

*ATTACATU,-*a*, part. passivu de la verbulu attacare.

*ATTACATURA, s. f., effectulu attacarii, attacu.

*ATTACU, pl.-*uri*, **impetus, incursus,**

www.dacoromanica.ro

incursio, aggressio, oppugnatio, actionea de a attacá, attacatura.

ATTARNARE, v., pendere, dependere. Vedi *atarnare*, cu tóte derivatele lui.

* ATTENDERE, *attendu, attensi* si *attensei, attensu* si *attentu*, v., attendere, a tende la ceva, a indereptá mentea la ceva, a luá a mente, a fí cu attentione.

* ATTENTARE, v., attentare, a incercá, a pune mân'a, a violá, a vetemá, a face unu attentatu; *a attentá la onorea, la demnitatea, la viéti'a unui omu; a attentá la pudórea unei mulieri.*

* ATTENTATIONE, s. f., attentatio, incercare, violare, vetemare, facerea unui attentatu.

* ATTENTATORIU, *-tória*, adj. s., lædens, violans, cellu ce attenta, vétema, violédia.

* ATTENTATU, pl. *-e*, facinus, scelus, nefas, nefarium facinus, scelus nefarium, fapta criminale sau illegale in contr'a persóneloru si a lucruriloru; *attentatu infioratoriu, attentatu in contr'a religionii, attentatu in contr'a maiestatii, attentatu in contr'a pudorii.*

* ATTENTIONE, s. f., attentio, luare a mente, incordarea poteriloru intellectuáli spre ceva; *mare attentione, a ascultá cu attentione, a lucrá cu attentione, a desceptá attentionea, a attrage attentionea, a fissá attentionea, a studiá cu attentione, a considerá cu attentione, a meritá attentionea auditoriloru.*

* ATTENTIVU, *-a*, adj. modale, attentus, cu attentione; *urechie attentive, mente attentiva, auditori attentivi.*

* ATTENTU, *-a*, adj. part., attentus, cu mentea indereptata spre ceva, attentivu; *a fi attentu, a stá attentu, fiti attenti la cellé ce voliu se ve spunu!*

* ATTENUANTE, part. pres., attenuans, care usiorédia, contrariu *aggravante* care *ingreuédia; fapte aggravanti* sau *attenuanti, circunstantie aggravanti* sau *attenuanti.*

* ATTENUARE, *-ediu*, v., attenuare, a suptiá, a micí, a micusiorá, a usiorá.

* ATTENUATIONE, s. f., attenuatio, diminutione, micusiorare, usiorare.

* ATTENUATU, *-a*, part., attenuatus, suptiatu, micitu, micusioratu, usioratu.

ATTERNARE, v., pendere, dependere. Vedi *atarnare*, cu tóte derivatele lui.

* ATTESTARE, v., attestari, testari, testificari, a marturí, a assecurá, a certificá, a testificá, a addeverá, a probá, a demustrá.

* ATTESTATIONE, s. f., attestatio, marturía, assecuratione, affirmatione cu deplina connoscentia, addeveratione.

* ATTESTATORIU, *-tória*, adj. s., attestans, attestator, cellu ce attesta, cellu ce marturesce, cellu ce da attestatu.

* ATTESTATU, *-a*, part., attestatus, probatu, addeveratu prin marturi.

* ATTESTATU, pl. *-e*, testimonium, documentu prin care se attesta, testimoniu, certificatu.

* ATTICISMU, s. m., atticismus, (ἀττικισμός), 1. elegantia si puritate de limba propria Atticiloru (Athenianiloru), 2. prin estensione : stylu care unesce eleganti'a cu puritatea limbei.

* ATTICU, *-a*, adj., atticus, (ἀττικός), propriu Atticiloru, dupo gustulu atticu, puru, elegante : *stylu atticu, gustu atticu, dialectu atticu, puritate attica, elegantia attica.*

* ATTINENTE, part. pres., attinens, continens, contingens, contiguus, care e apprópe, lônga, care sta in legatura immediata; *camer'a attinente, cas'a attinente, gradin'a attinente, constructioni attinenti.*

* ATTINENTIA, s. f., res contiguæ, stare de lucruri cari se tinu unulu de altulu : *cas'a cu tóte attinentiele ei.*

* ATTINERE, *attinu, attiniu, attiiu, attinui, attinutu*, v., attinere, a tiné de apprópe, a fi lônga, a pertiné.

ATTINGERE, *attingu, attinsi*, si *attinsei, attinsu*, v., attingere (comp. d'in ad si tangere); 1. a face una mica impressione : *nu me attinge cu degetele, vorbele vóstre nu me attingu, attinge-lu cu vergell'a;* 2. a adjunge, pertingere : *se nu attingu lun'a cu mân'a, neci sórele cu petiórele;* 3. a concerne : *aceste-a nu me attingu, fatig'a nu attinge pre domnedieu.*

ATTINGERE, s. verbale, attingendi actio, in t. s. verbului.

www.dacoromanica.ro

ATTINSU,-*a*, part., **adtactus, tactus,** in t. s. verbului : *mâna attinsa, scopu attinsu, obiecte attinse.*

ATTINTARE, v., **collineare,** a indereptá vederea la unu punctu, a indereptá arm'a la una tinta, la unu scopu. Litter'a *t* in syllab'a *tin* e siueratória.

ATTITIARE, v., **excitare, concitare, materiam igni præbere,** a apprinde foculu, de acì in genere a apprinde, a desceptá, a inflacará, a desceptá passionile, a pune in miscare tumultuósa : *a attitiá foculu, a attitiá passionile ómeniloru, a attitiá poporulu, a attitiá furi'a poporului.* Liter'a *t* in amendóue syllabele *titi* e siueratória. Radecin'a se pare a fi ascunsa sub derivatulu latinu **titio,** d'in care s'a nascutu si ital. **attizzare,** si isp. **atizar,** si fr. **attiser,**

ATTITIARE, s. verbale, **excitatio, concitatio,** in t. s. verbului.

ATTITIATORIU,-*tória,* adj. s., **excitans, concitans, excitator, concitator,** cellu ce attitia.

* ATTONITU,-*a,* adj., **attonitus,** immarmuritu de tunetu, spariatu, pusu in admiratione.

* ATTRACTIONE, s. f., **attractio,** attragere, tendentia de a se appropiá prin actione reciproca; potere attractiva : *attractione magnetica, attractione electrica, attractione chymica, attractione electiva, attractione molecularia, attractione planetaria;* attractionea corpuriloru ceresci e in rapportu directu cu mass'a corpului attractoriu si in rapportu inversu cu patratulu distantiei.

* ATTRACTIVU,-*a,* adj. modale, **attractivus,** prin care se attrage : *potere attractiva,* potere de a attrage; in medicina : *remediu attractivu,* prin care se attrage sângele sau umorile; *ungentu attractivu.*

* ATTRACTORIU,-*tória,* adj. s., **attractorius,** care attragé.

ATTRAGERE, *attragu, attrassi* si *attrassei, attrassu* si *attractu,* v., **attrahere,** a trage la sene in sensu propriu si figuratu : *magnetulu attrage ferrulu, electrulu frecatu attrage corpurile usióre nemetallice, corpurile ceresci se attragu unele pre altele, miérea attrage muscele, ellu attrage ochii ómeniloru asupr'a sea, a attrage attentionea publica, a si attrage amórea poporului.*

ATTRAGERE, s. verbale, **attractio,** in t. s. verbului.

ATTRAGUTORIU,-*tória,* adj. s., **attrahens,** cellu ce attrage. Form'a vulgare in locu de *attractoriu.*

*ATTRECTARE, v., **attrectare,** a attinge, a pune mân'a pre ceva, a trece ceva prin mâni : *a attrectá averea altui-a.*

* ATTRECTATIONE, s. f., **attrectatio,** attingere, tractare cu mân'a.

* ATTRIBUIRE,-*u* si-*escu,* v., **attribuere,** a dá, a assemná, a reconnosce cuiva ceva cá una proprietate a lui : *a attribuí unui omu victori'a,* a reconnosce co ellu e autoriulu victoriei; *ellu ve attribue virtuti si vitie cari nu le aveti,* ellu dice, pretende, sustine co; *ellu si attribue operele altoru-a,* affirma co ellu e autoriulu; *elli si attribuescu drepturi, privilegie mari,* pretendu co au; *lui Paulu apostolu se attribue propagarea crestinismului,* se reconnósce cá unu meritu.

* ATTRIBUTIONE, s. f., **attributio,** lucrare prin care se attribue, modu de attribuire, concessione, competentia, prerogativa, proprietate, attributu.

* ATTRIBUTIVU,-*a,* adj. modale, **attributivus,** 1. prin care se attribue : *decisioni attributive de drepturi,* prin cari se dau drepturi; 2. prin cari se espreme unu attributu : *adiective attributive.*

* ATTRIBUTU, pl.-*e,* **attributum,** proprietate care se cuvine unei persone sau unui lucru, semnu prin care se espreme calitatea unui lucru : *perfectionea e attributulu lui domnedieu.* In gramm. se numesce attributu cea-a ce se affirma sau se néga despre subiectulu unei propositioni, p. e. : Domnedieu e *dreptu,* meritulu e *modestu,* nu e datu omului *a connosce secretele divinitàtii.*

ATTUNCI, *attuncia,* adv., **tunc,** vedi *atunci* si *atuncia.*

ATUNCI, adv., **tunc,** in acellu tempu, in acellu momentu; **atuncia** in acellu tempu sau momentu determinatu : *atunci eram a casa, atunci mi vení in mente,*

www.dacoromanica.ro

atunci vei vedé ce va urmá; cându vorbiá ellu nu poteam ascultá, co-ci atuncia eram occupatu cu meditarea altoru obiecte de mai mare importantia. — De atunci, de atuncia, d'in acellu tempu, d'in acellu momentu; — *pêno atunci, pêno atuncia,* pêno in acellu tempu, pêno in acellu momentu.

AU, conj., **aut,** in loculu carei-a acumu e mai multu in usu compus'a *sau : au noi, au voi; sau noi, sau voi.*

AU, conj. interr., **au,** care se pune la inceputulu intrebàrii spre a i dá mai multa potere : *au nu sciti co traimu intr'unu statu constitutionale? Au dóra tu esci domnu in térra? Au dóra ati uitatu ce v'am spusu asiá de claru si limpede?*

AU, pers. III pl. de la verbulu *avere,* **habent;** vedi *avere.*

* AUCTIONARE,-*ediu,* v., **auctionari,** a vende la licitatione, a licitá, a strigá : *cine da mai multu?*

* AUCTIONARIU,-*ia,* adj., **auctionarius,** relativu la auctione sau licitatione : *table auctionarie,* pre cari sunt scrisse lucrurile de licitatu, *curte auctionaria,* unde se vendu lucruri la licitatione. Subst. *auctionariu,* care face auctione, vende lucruri la licitatione.

* AUCTIONE, s. f., **auctio,** (de la **augere,** marire, suire, crescere), vendere prin strigarea : *cine da mai multu?* licitatione.

* AUCTORAMENTU, pl.-*e,* **auctoramentum,** contractu prin care se obliga cineva, in particulariu contractu prin care se obligau gladiatorii la Romani, obligatione, legamentu, pretiulu legamentului, salariu stipulatu prin assemine contractu.

* AUCTORARE,-*ediu,* v., **auctorare,** a vende; refl. *a se auctorá,* **auctorare se,** a se vende cá gladiatoriu; fig. *a se auctorá la focu,* a se destiná focului; *a si auctorá mortea,* a si procurá mortea.

* AUCTORATIONE, s. f., **auctoratio,** obligatione a unui gladiatoriu.

* AUCTORATU,-*a,* part., **auctoratus,** legatu, obligatu. Subt. *auctoratu,* gladiatoriu.

AUCTORE, s. m., **auctor,** vedi *autore* si *autoriu.*

* AUCTORIARE, v. (fr. **octroyer**), a face, a dá ceva d'in propri'a sea autoritate: *a auctoriá una constitutione* se dice despre domnitori caudu dau una constitutione d'in propri'a loru autoritate.

* AUCTORIATU,-*a,* (fr. **octroyé**), facutu sau datu d'in propri'a sea autoritate : *constitutione auctoriata,* in opositione cu *constitutione stipulata,* adeco concordata intre domnitoriu si poporu prin intellegere mutuale.

* AUCTORISARE, v., **auctoritatem dare;** vedi *autorisare,* cu tote derivatele lui.

* AUCTORITATE, s. f., **auctoritas;** vedi *autoritate.*

* AUCUPARE, v., **aucupare** si **aucupari,** a vená passeri, a amblá dupo passeri, a le prende cu laciulu; de ací fig. a amblá dupo ceva, a speculá, a spioná, a persecutá, a desiderá : *a aucupá applausele poporului.*

* AUCUPATIONE, s. f., **aucupatio,** amblarea dupo, venarea, prenderea de passeri.

* AUCUPATU,-*a,* part., **aucupatus,** venatu, prinsu, castigatu.

* AUCUPIU, pl.-*ie,* **aucupium,** venatu de passeri; studiu, amblare dupo ceva, cautare, speculare.

* AUDACE, adj., **audax,** cutediatoriu, temerariu; arrogante, impudente, insolente, effronte.

* AUDACIA, s. f., **audacia,** cutediantia, audentia, temeritate; arrogantia, impudentia, insolentia, effrontaria.

* AUDACIOSU,-*a,* adj., **audacia promptus,** plinu de audacia, plinu de cutediantia, cutediatoriu, temerariu; impudente: *proiecte audaciose, ellu e fórte audaciosu in vorbele selle.*

* AUDENTE, part. pres., **audens,** cellu ce cutedia, cellu ce interprinde cu audacia.

* AUDENTIA, s. f., **audentia,** cutediantia, libertate de a cutediá.

* AUDIENTE, part. pres., **audiens,** cellu ce aude, cellu ce asculta.

* AUDIENTIA, s. f., **audientia,** proprie audire, actu de audire, modu de audire, attentione, ascultare; se dice despre domnitori : *a dá audientia, a primí in audientia, audientia publica, audientia*

www.dacoromanica.ro

privata, audientia secreta; a cere audientia, a avé audientia. — Desbatere inaintea tribunariului : *audientia publica, audientia cu usiele inchise, audientia civile, audientia criminale.*

AUDIRE, *audu* si *audiu, audii, auditu*, v., **audire**, a percepe prin organulu urechieloru, a percepe sunetulu, vocea, vorbele : *a audí bene, a audí reu, a audí usioru, a audí greu; audiu cantarea passeriloru, audiu vorbele vóstre celle appesate, am auditu multe vorbe relle, audiu vocea conscientiei; audiu co nu ve portati bene; ce ai mai auditu? Ce se aude despre certile diplomatice intre Franci'a si Germani'a? Reu se aude despre voi. Auditi ce dice lumea despre voi? Asculta si audi ce ti spunu eu! Se audimu de bene!*

AUDIRE, s. verbale, **auditio**, in t. s. verbului.

AUDITIONE, s. f., **auditio**, perceptionea audiului; ascultarea unei lectioni, ascultarea unui processu.

AUDITORIU,-*tória*, adj., **auditorius**, cellu ce aude.

AUDITORIU, s. m., **auditor**, 1. disciplu care asculta la lectionile professoriului; 2. judecatoriu care asculta processulu, cercetédia pre inculpati, asculta pre marturi, pre accusatori si pre apperatori; 3. in specie auditoriu militariu, care cercetédia processele militarie.

AUDITORIU, pl.-*ie*, **auditorium**, 1. auditorii, colectivitatea auditoriloru : *professoriulu de filosofia a avutu astadi unu numerosu auditoriu*; 2. locu sau salla in care se aduna auditorii, *auditoriele academiei nu sunt bene construite*; 3. salla de audientia, tribunariu, *la tractarea acestei cause auditoriulu erá plinu de advocati.*

AUDITU,-*a*, part., **auditus**, perceputu prin audiu.

AUDITU, pl.-*e*, **auditus**, effectulu audirei, *sciu acésta-a d'in auditu, d'in audite se vorbesce.* Se pune si in locu de *audire* si in locu de *audiu.*

AUDIU, pl.-*uri*, **auditus**, sensulu audirei; *audiulu se face prin organulu urechieloru, precumu vediulu se face prin organulu ochiloru; ellu disse aceste-a in adiulu totoru; mi ai assurditu audiulu.*

†† AUGERE, *augu, aussi* si *aussei, aussu* si *auctu*, v., **augere**; radecin'a verbului compusu *adaugere.*

*AUGMENTARE,-*ediu*, v., **augmentare**, a marí, a multí, a cresce (in sensu activu).

* AUGMENTARIU,-*ia*, adj., **augmentarius**, cellu ce maresce, multesce, cresce (in sensu activu).

* AUGMENTATIONE, s. f., **augmentandi actio**, marire, multire, crescere, adaugere prin additarea unui lucru la altulu de acellu-asi genu : *augmentatione de salarie, augmentatione de venituri, augmentatione de avere.*

* AUGMENTATORIU,-*tória*, adj. s., **augmentator**, cellu ce augmentédia, maresce, multesce, cresce, adauge.

*AUGMENTU, pl.-*e*, **augmentum**, marire, in intellessulu de lucrare, precumu si intellessulu de productu allu lucrarii. In gramm. limbei grece : *augmentu syllabicu, augmentu temporale.*

* AUGURALE, adj., **auguralis**, relativu la augure.

* AUGURARE, v., **augurare** si **augurari**, a consultá semnele divine prin sboratulu, cantatulu si mancatulu passeriloru; de ací : a predice d'in semne, a rogá divinitatea pentru ceva, a optá. In acestu sensu d'in urma a trecutu prin gur'a poporului antâiu in : *aurare*, apoi in *urare : a si urá multi anni*, **augurare sibi annos longos.** V. Fl.

* AUGURARIU, s. m., **augurale**, loculu unde consultau semnele divine; vergella augurale; omu care afostu augure, **auguralis vir.**

* AUGURATIONE, s. f., **auguratio**, lucrarea prin care se augura, scienti'a auguriloru, divinatione.

* AUGURATORIU,-*tória*, adj. s., **augurans**, cellu ce augura, consulta semnele divine, predice.

*AUGURATRICE, s. f., **auguratrix**, cea ce augura, consulta semnele divine, predice.

* AUGURATU,-*a*, part., **auguratus**, pentru care s'au consultatu auguriele.

* AUGURE, s. f., **augur**, omu care consulta semnele divine prin sboratulu,

www.dacoromanica.ro

cantatulu si mancatulu passeriloru, si predice d'in atari semne, predictoriu, profetu, divinatoriu.

* AUGURIALE, adj., **augurialis**, relativu la augurie.

* AUGURIU, pl.-*ie*, **augurium**, scienti'a auguriloru, presagiu, previsione, divinatione, semnu, indiciu: *de bunu auguriu, de reu auguriu.*

* AUGUSTA, s. f., **augusta**, venerabile, sancta; titlulu imperatriciloru romane, allu mamei, filieloru si suroriloru imperatoriului.

* AUGUSTALE, adj. s., **augustalis**, relativu la Augustu imperatoriu, sau la imperatoriu in genere: *sacerdoti augustali, jocuri augustali* (**augustalia**), *prefectu augustale*, prefectulu Aegyptului.

* AUGUSTU,-*a*, adj., **augustus**, venerabile, sanctu, maiestosu, imperiale. Subst. 1. titlulu imperatoriloru romani; 2. epitetu, apoi nume propriu allu imperatoriului Octavianu; 3. numele lunei sestile, datu acestei-a in onórea lui Augustu care reportà victori'a la promontoriulu Actiu in acea luna.

* AULA, s. f., **aula**, (αὐλή), curte, mai allessu curtea domnésca, curtea regale, curtea imperiale.

* AULICU,-*a*, adj., **aulicus**, relativu la curte, mai allessu la curtea domnésca; *functioni aulice, officie aulice.*

* AURA, s. f., **aura**, (αὔρα), vêntu lenu, sufflare lena, aeru, vêntu; *aura populare*, vêntulu favorii populare, popularitate.

AURARE,-*ediu*, v., **aurare**, a inaurá, a induce cu auru, a adorná cu auru, a colorá cu auru.

AURARESSA, s. f., **auraria**, mulierea aurariului.

AURARIA, s. f., **auraria**, minera de auru.

AURARIU, s. m., **aurarius**, lucratoriu de obiecte de auru, fauru de auru; cellu ce scóte auru d'in minere, cellu ce college auru d'in rîuri.

AURATORIU, s. m., **aurator**, cellu ce aurédia, cellu ce colorédia in auru.

AURATU,-*a*, **auratus**, indussu cu auru, coloratu in auru.

AURATURA, s. f., **auratura**, indussura cu auru, coloratura in auru.

AURECHIA, s. f., **auris, auricula**, vedi *urechia* cu tóte derivatele selle.

* AUREOLA, s. f., **aureola** (scil. **corona**), conuna de auru, cercu luminosu in giurulu capului sanctiloru, nimbu; splendóre, gloria.

* AURICHALCU, s. m., **aurichalcum**, (αὖρον χαλκός); vedi *oricalcu.*

* AURIFERU,-*a*, adj., **aurifer**, care da sau produce auru; *riu auriferu, munte auriferu, pamentu auriferu.*

* AURIFICE, s. m., **aurifex**, lucratoriu in auru.

* AURIFICINA, s. f., **aurificina**, officin'a lucratoriului in auru.

* AURIFICIU, pl.-*ie*, **aurificium**, lucrare in auru.

* AURIGA, sau *aurigu*, s. m., **auriga**, cellu ce mêna callii la carru, cellu ce conduce carrulu, menatoriu de calli, conductoriu de carru, guvernatoriu.

* AURIGARE, v., **aurigare**, a mená callii prinsi la carru, a conduce carrulu, a guverná.

* AURIGARIU, s. m., **aurigarius**, cellu ce mêna carrulu in circu.

* AURIGATIONE, s. f., **aurigatio**, in t. s., verbului.

* AURIGATORIU, s. m., **aurigator**, cellu ce mêna callii, cellu ce conduce carrulu, aurigariu, guvernatoriu.

* AURIGATU,-*a*, part., **aurigatus**, mênatu, condussu, guvernatu.

* AURIGATU, pl.-*e*, **aurigatio**, occupationea aurigariului.

* AURIGU, s. m., **auriga**, menatoriu de calli, conductariu de carru, guvernatoriu. Vedi *auriga.*

* AURILEGU, s. m., **aurilegulus**, care college auru d'in aren'a rîuriloru.

* AURIPIGMENTU, s. m., **auripigmentum**; vedi *oripigmentu.*

AURIRE,-*escu*, v., **aurare**; vedi *aurare.*

AURITU,-*a*, part., **auratus**, indussu cu auru, coloratu în auru.

AURITURA, s. f., **auratura**, coloratura in auru.

* AURORA, s. f., **aurora**, versatulu de diua, diorile, lumin'a sórelui inainte de resaritulu lui; resaritulu, terrile de la resaritu. *Auror'a boreale*, lumina electrica care se arréta nne ori la média-nópte.

www.dacoromanica.ro

Aurora nume propriu, auror'a personificata sub figura de vergine.

AUROSU,-*a*, adj., **aurosus**, plinu de auru, assemine aurului, de colórea aurului.

AURU, s. m., **aurum**, metallu nobile, solidu, fórte malleabile, de colóre galbina, de unde si monetele de auru s'au numitu galbini; aurulu este de 19 ½ ori mai greu de câtu ap'a sub acellu-asi volume, prin urmare cellu mai greu d'intre tóte metallele (afora de platina care e de 20 ⅘ mai grea de câtu ap'a, si de 2 ori mai grea de câtu argentulu, a carui greutate specifica e numai de 10 ⅘.) Aurulu se afla in pétra, in pamêntu si in apa, in stare nativa. In Daci'a superiore se afla multu auru d'in tempurile celle mai antice. In tempurile moderne s'a descoperitu fórte multu auru in Americ'a si in Australia. Acumu aurulu in commercin e de 15 ori mai scumpu de câtu argentulu, însе cu immultirea actuale póte se scada la acellu-asi pretiu. De auru se facu monete si diverse obiecte : *corone de auru*, *vase de auru*, *statue de auru*, etc. Se dice figuratu *etatea de auru*, tempulu fictionatu de poeti in care ómenii sub domni'a lui Saturnu, aru fi fostu cei mai fericiti. *Etatea de auru a litteraturei latine* se numesce periodulu de la dictatur'a lui Sulla pêno la mórtea lui Augustu, in care litteratur'a latina prin celli mai mari genii a adjunsu la cellu mai inaltu gradu de desvoltare, si a produssu opere neperitórie.

* AUSARE, v., **audere**; vedi *cutediare*.

* AUSCULTARE, v., **auscultare**; vedi *ascultare*.

* AUSCULTATIONE, s. f., **auscultatio**, lucrare prin care se asculta. In medicina : applicarea urechiei la peptulu morbosului spre a descoperí loculu morbului, mai allesu câṇdu córdea sau plumônile se credu a fi attacate. *Auscultationea se face sau immediatu cu urechi'a, sau cu adjutoriulu unui instrumentu acusticu, numitu stethoscopiu.*

*AUSPICALE, adj., **auspicalis**, relativu la auspiciu, provenitoriu de la auspiciu; prin care se incepe : *pétra auspicale*, pusa in fundamentulu unui edificiu.

* AUSPICARE, v., **auspicari**, a observá passerile spre a presentí volienti'a divina; a face auspicie spre a incepe ceva, a incepe, a intrá in functione, a luá possessione.

* AUSPICE, s. m., **auspex**, cellu ce observa passerile spre a predice, cellu ce predice, cellu ce face auspicie, cellu ce incepe ceva cu adjutoriulu lui domnedieu.

* AUSPICIU, pl.-*ie*, **auspicium**, observarea passeriloru cu scopu de a presentí volienti'a divina, si de a predice, predictione, divinatione, inceputu cu volienti'a lui domnedieu, inceputu in genere : *sub auspiciele lui domnedieu*, *sub auspiciele imperatoriului, sub auspiciele principelui*, sub conducerea imperatoriului sau a principelui pentru care s'a declaratu favórea divina; déro se pune si in locu de protectione.

* AUSSILIARIU,-*a*, adj., **auxiliaris** si **auxiliarius**, adjutatoriu; *verbu aussiliariu* in gramm. prin care se adjuta conjugationea verbeloru. In limb'a româna avemu trei verbe aussiliarie : *avere*, *fire* si *volire*, cu allu caroru adjutoriu se conjuga verbele in tempurile compuse : *am lucratu*, *nu su applecatu a vení cu voi*, *voliu vení dupo ce voliu fi finitu lucrarea*. Subst. adjutoriu sau adjutatoriu : *noi mergeamu cu corpulu armatei inainte*, *aussiliarii veniau in urma.*

* AUSSILIU, pl.-*ie*, **auxilium**, adjutoriu.

* AUSTERITATE, s. f., **austeritas**, severitate, rigóre, duritate.

* AUSTERU,-*a*, adj., **austerus**, (αὐστηρός), severu, rigidu, rigurosu, duru, crudu; *regula austera*, *viétia austera*, *religione austera*, *penitentia austera*, *ajunu austeru*, *portare austera*, *doctrina austera*, *disciplina austera*, *caracteriu austeru*. *Pictura austera*, *sculptura austera*, *architectura austera*.

* AUSTRALE, adj., **australis**, de la austru, de la média-di, meridionale; *partea australe*, *terrile australi*, *oceanulu australe*. Subst. *australe*, pl. *australi*, locuitori ai terriloru australi, locuitori ai Australiei.

* AUSTRINU,-*a*, adj., **austrinus**, de-

www.dacoromanica.ro

spre média-di; *pescele austrinu,* constellationea pescelui despre média-di, *verticele austrinu,* polulu australe sau antarcticu.

†† AUSU, s. m., **ausum,** cutediare cutediantia. Radecin'a verbului *ausare,* **audere.**

*AUTHENTE, sau *autente,* s. m., (**authenta,** αὐθέντης), domnu, principe, proprietariu, autoriu.

*AUTHENTIA, sau *autentia,* s. f., **authentia,** (αὐθεντία), domnia, independentia, proprietate, autoritate.

* AUTENTICARE, sau *autenticare,* v., **fidem facere,** a declarà unu actu de autenticu, a legalisá.

* AUTHENTICITATE, sau *autenticitate,* s. f., **fides, auctoritas,** calitate de autenticu; *nu recunóscemu autenticitatea acestui scriptu.*

*AUTHENTICU, sau *autenticu-a,* adj., **authenticus,** (αὐθεντικός), genuinu, investitu cu autoritatea publica, reconnoscutu de propriu autoriului allu carui nume pórta, *acte, scripte autentice.* Subst. *autenticele lui Justinianu,* legi reconnoscute co sunt de la Justinianu.

* AUTOBIOGRAPHIA, sau *autobiografia,* s. f., (αὐτοβιογραφία mod.), descriere a vietiei proprie, istori'a vietiei selle, scrissa de insusi autoriulu.

* AUTOBIOGRAPHU, sau *autobiografu,* s. m. (αὐτοβιόγραφος mod.), scriptoriu allu vietiei selle proprie, autoriu allu istoriei selle.

* AUTOCEPHALIA, sau *autocefalia,* s. f., (αὐτοκεφαλία), independentia, stare independente.

* AUTOCEPHALU, sau *autocefalu,-a,* adj., (αὐτοκεφάλης), independente, care nu reconnósce unu capu mai mare preste sene, este insusi capu. *Episcopu autocefalu,* care nu e suppusu autoritatii patriarchului; *basèrica autocefala* care nu e suppusa altei basérice; *basèric'a româna e autocefala.*

* AUTOCHTHONE, pl. *autochthoni,* **autochthones,** (αὐτόχθονες), ómeni cari locuescu pre pamentulu unde sunt nascuti si nu sunt veniti d'in terri straine.

* AUTOCRATE, sau *autocratu,* s. m., (αὐτοκρατής), domnitoriu absolutu, imperatoriu, care face legi si le essecuta singuru fôra concursulu poporului.

* AUTOCRATIA, s. f., (αὐτοκράτεια), domnia absoluta, imperiu absolutu, guvernu absolutu. Oppusu *syncratia,* in care principele guverna cu concursulu poporului, sau cellu pucinu poporulu iea parte la facerea legiloru, si principele da rationi poporului despre essecutarea loru.

* AUTOCRATICU,-*a,* adj., (αὐτοκρατορικός), relativu la autocrate sau la autocratia.

* AUTOCRATORIA, s. f., (αὐτοκρατορία), potestate assoluta, imperiu absolutu.

* AUTOCRATORICU,-*a,* adj., (αὐτοκρατορικός), vedi *autocraticu.*

* AUTODIDACTU,-*a,* adj., (**autodidactus,** αὐτοδίδακτος), care a invetiatu de la sene, s'a formatu, s'a cultivatu prin sene.

*AUTOGRAPHIA, sau *autografia* (αὐτογραφία mod.), scrissóre cu mân'a propria.

* AUTOGRAPHU, adj. s., **autographus,** (αὐτογράφος), scrissu cu mân'a propria; *testamentu autografu,* scrissu cu mân'a testatoriului.

* AUTOMATARIU,-*ia,* adj. s., **automatarius,** de automatu; *figure automatarie, mechanicu automatariu,* care face automate.

* AUTOMATU, pl.-*e,* **automaton** (αὐτόματον), machina care are in sene principiele miscarii selle.

*AUTOMATU,-*a,* adj., **automatus** (αὐτόματός), care se misca de sene, spontaneu.

* AUTOMNA, s. f., **autumnus;** vedi *tómna.*

* AUTOMNALE, adj., **autumnalis,** de tómna; *ecinoptiulu automnale,* ecinoptiulu de tómna.

* AUTOMNATICU,-*a,* adj., **autumnalis;** vedi *tomnaticu.*

*AUTONOMIA, s. f. (**autonomia,** αὐτονομία), domnía de sene, independentia, mai allessu independentia politica, dreptulu de a si face legi si de a se guverná fôra ingerentia straina; *autonomia rationii practice, autonomia nationei române, sumu detori a ne apperà autono-*

www.dacoromanica.ro

mi'a d'in tóte poterile si cu tóte mediele.

* AUTONOMU,-*a*, adj. s., (**autonomus,** αὐτόνομος), **sui juris,** independente, care traiesce dupo legile selle proprie, care lucrédia dupo volienti'a sea propria, care e domnulu seu propriu, care nu recunósce domnía straina, mai allessu in respectulu politicu; *statu autonomu, térra autonoma, omulu cá fientia morale e autonomu, rationea practica e autonoma.*

* AUTOPATHIA, s. f., (**autopathia,** αὐτοπάθεια), patirea propria; egoismu care face pre omu nesentitoriu la fericirea sau nefericirea altuia.

* AUTOPSIA, s. f., (**autopsia,** αὐτοψία), vederea cu ochii proprii; in medicina: 1. essaminarea morbului prin vederea immediata, 2. dissecarea cadaverelui spre a descoperí causele cari au addussu mórtea omului.

* AUTORE, s. m., **auctor;** vedi *autoriu.*

* AUTORISARE, v., **auctoritatem dare,** a dá autoritate, a dá dreptu, a dá facultate, a dá potere, a dá permissione: *autorisamu pre delegatii nostri a tractá cu vecinii despre fissarea marginiloru; prin faptele nóstre autorisamu pre altii a face assémine; nu te am autorisatu a tractá in numele meu; cine te a autorisatu a dice si a face aceste-a?*

* ATORISATIONE, s. f., **auctoritas, permissio,** lucrare prin care se autorisa, permissione; *cu autorisationea domnului, amu capetatu autorisationea guvernului de a deschide una scóla publica; fóra autorisationea mea n'ai dreptulu de a vorbí in numele meu; autorisationea ministrului nu se intende asiá de parte.*

* AUTORISATU,-*a*, part. **permissus, concessus,** care are autorisatione, carui-a s'a datu facultatea; *nu esci autorisatu a vorbí in numele meu; amu venitu autorisati de concetatianii nostri a tractá cu voi; totu omulu e de la natura autorisatu a se conservá, a se nutrí si a se apperá in contr'a totoru attacuriloru.*

*AUTORITATE, s. f., **auctoritas,** dreptulu sau poterea de a commandá, potestate, demnitate, imperiu; creditu, consideratione; *autoritate publica, autoritate parentésca, autoritate superiore, autoritate privata, autoritate absoluta; omu cu mare autoritate; ellu a perdutu tóta autoritatea; acestu omu face autoritate; in scientie nu admittemu autoritate, toti avemu dreptulu de a cercetá addeverulu. Autoritate politica, autoritate ecclesiastica.*

*AUTORIU, s. m., **auctor,** orditoriu, fundatoriu, productoriu, inventatoriu, compositoriu, scriptoriu: *autoriulu totoru lucruriloru e domnedicu, autoriulu legii morale si physice, autoriulu fapteloru acestoru-a, autoriulu totoru relleloru e diavolulu, autoriulu revolutionii, autoriulu bellului civile, autorii serbatorii d'in lun'a lui Maiu; connoscu pre autorii acestoru opere; Omeru e autoriulu Iliadei, Virgiliu allu Aeneidei. Toti autorii se unescu intr'acésta-a. Autorii istoriei auguste sunt de pucina valóre. Autorii classici nu sunt multi la numeru. Scriptele celloru mai multi autori d'in anticitate au peritu. Pucini d'intre autorii moderni se potu compará cu autorii antici. Noi amu facutu mari progresse in scientiele essacte, déro n'avemu autori cari se póta stá allature cu anticii in artile formóse. Ellu s'a facutu autoriu, si preste pucinu se va face actoriu.*

* AUTOTELE, adj., (**autoteles,** αὐτοτελής), care e scopu in sene; *omulu e una fientia autotele.*

* AUTOTELIA, s. f., (**autotelia,** αὐτοτέλεια), starea de a fi scopu in sene (de a fi autotele).

* AUTUMARE, v., **autumare,** a cugetá, a judecá, a dice.

* AUXILIARIU,-*ia*, **auxiliaris;** vedi *ausiliariu*

* AUXILIU, pl.-*e*, **auxilium;** vedi *aussiliu.*

*AVARITIA, s. f., amóre immoderata de avere, nu atâtu spre a se buccurá de dens'a, câtu spre a possedé, manía de a stringe si de a nu spende banii, parsimonia essagerata; *avaritia órba, bassa, sordida, cruda, barbara, rosinósa. Avariti'a este mam'a multoru vitie. Crestinii numera avariti'a intre celle siépte peccate de mórte.*

*AVARITIOSU,-*a*, adj., **avaritiæ deditus,** plinu de avaritia, fórte avaru; *ellu e unu omu divitiosu, déro avaritiosu.*

www.dacoromanica.ro

* AVARU,-*a*, adj., **avarus**, amatoriu de avere, care stringe multu si spende pucinu; *avarulu e totu de a una seracu, avarulu prefere banii totoru bunuriloru d'in lume, avarulu se tormentedia pre sene, avarulu e sordidu.*

* AVELLANA, s. f., **avellana**; vedi *alluna.*

* AVENA, s. f., **avena**, una specia de cereale care la noi servesce numai pentru nutretiulu calliloru. In pronunti'a vugare *a* la inceputu fiendu scurta, a trecutu ântâiu in *ă*, apoi in *o* curatu, consun'a *n* a trecutu in *s*, fôra analogia, si vorb'a intréga se aude *ovêsu.*

* AVENARIU,-*ia*, *avenariu*, **avenarius**, de avena. Subst. care vinde avena, *avenaria* una specia de cicada care se arréta côtra finitulu verei.

* AVENTURA, s. f., **fortuna, casus, eventus, eventum**, intemplare rara, neasteptata, mirifica; *aventurele lui Ulysse, aventurele lui Telemachu, aventurele lui Don Quixote; in callatoriele melle am avutu multe aventure; ce de aventure n'a incercatu si omulu acestu-a!*

* AVENTURARIU, s. m., **erro, erraticus homo**, omu fôra capetâniu, fôra stare, care ambla dupo secature; *ellu e mare aventurariu, nu mi place conversarea cu acestu aventurariu.*

* AVENTUROSU,-*a*, adj., **audax, projectus ad audendum, temerarius**, spiritu plinu de audacia, temerariu, plinu de fantasie, fantasticu, carui-a placu aventurele, plinu de aventure.

AVENTARE, v., **projicere, præcipitare**, a arruncá in vêntu, a dá vêntu; recipr. *a se aventá*, **provolare, prosilire, se præcipitare, impetum facere**, a se arruncá in vêntu, a luá sboru, a sborá.

AVÊNTU, s. m., **impetus**, impetu, sboru.

AVERE, *am, ai, (ave) are, avemu, aveti, (avu) au, aveam, avui, avutu;* conj. *se (abiu) aibu, se (abii) aibi, se (abia) aiba*, **habere**; cá aussiliariu cu supinulu pentru formarea tempului trecutu : *am, ai, a, amu, ati, au*, p. e. : *am aratu, ai lucratu, a vedutu, amu perdutu, ati scrissu, au peritu;* cá aussiliariu cu infinitivulu pentru formarea optativului : *asiu, ai, ar, amu, ati, aru*, p. e. *asiu mancá, ai vedé, ar poté, amu allege, ati bee, aru fugí.* Intregu se pune cu conjunctivulu pentru formarea futurului sau pentru espremerea detorîei, p. e.: *am se vorbescu cu ministrulu, ai se mi respundi toti banii, are se vina la patru óre, avemu se ve chiamamu la nunta, aveti se respundeti inaintea lui domnedieu, au se ne céra mai multu de câtu ni au datu.* Reciprocu *a se avé*, p. e. : *me am bene cu toti ómenii, nu ne avemu bene cu nouii vostri vecini, elli se au reu.* De altramente usulu verbului acestui-a e fórte intensu, si cu totulu analogu limbeloru romanice moderne. *Avemu parenti, aveti filii, au case, are multi amici, avemu câtu ni e necessariu, n'am ce face cu ellu, n'am de ce se me appucu; tu aveai mai multu de câtu poteai dorí; ellu a avutu trei filii si dóue filie; n'am se plângu de voi; n'am avutu occasione de a ve servi; spune i se n'aiba neci una frica co va perde ce a castigatu. Avemu multe de spusu; avemu de scrissu, de invetiatu; aveti de lucru.*

AVERE, s. verbale, **habitio, res, opes, capia, bona,-orum, fortuntæ,-arum, facultates, divitiæ**, possessione, totu ce are cineva, fortuna, substantia, abundantia; *are multa avere, a perdutu tóta averea, averile lumei acestei-a sunt desertationi, ce va face ellu cu atâta avere? Averile nóstre sunt suppuse casuriloru fortunei; nu e avere in lume cu care s'ar poté comperá viéti'a unui omu.*

* AVERSARE,-*ediu*, v., **aversari**, a urî, a se desgustá : *amàmu celle placute si aversàmu celle urite.*

* AVERSIONE, s. f., **aversio**, desgustu, ura, neplacere; *ellu are mare aversione pentru advocati.*

* AVERSU,-*a*, adj., **aversus**, intorsu cu dosulu; *laturea aversa, mân'a aversa, port'a aversa.*

* AVIDITATE, s. f., **aviditas**, cupiditate viua, passione de a avé, appetitu de a mancá si bee, manía de a castigá, fig. *aviditate de gloria, aviditate de domnía.*

* AVIDU,-*a*, adj., **avidus**, care doresce tare, care e passionatu pentru avere, care mânca, bee cu mare cupiditate; fig.

www.dacoromanica.ro

avidu de gloria, avidu de domnia, avidu de a audí ceva nou, avidu de connoscentie.

* AVILIRE,-*escu*, v., (fr. **avilir**), a face vile, a despretiá, a degradá, a desonorá; refl. *a se avilí*

* AVILITU,-*a*, part. (fr. **avili**), despretiatu, degradatu, desonoratu, abiectu, lapedatu.

* AVISARE,-*ediu*, v., **præmonere, providere, considerare, consulere,** a dá avisu, a inscientiá; a provedé, a considerá, a cugetá, a reflecte, a luá mesure.

* AVISU, pl.-*uri*, (ital. **avviso**, ispan. **aviso**, fr. **avis**), parere, consiliu, advertimentu, inscientiare. Formatn d'in lat. **visum**, si introdussu in limb'a nóstra prin celle alte limbe romanice.

* AVITICITATE, s. f., ereditate de la strabuni; *dreptulu de aviticitate*, de a rescumperá fundurile avitice.

* AVITICU,-*a*, adj., (**aviticus**), de la strabuni; *funduri avitice*, ereditate de la strabuni.

* AVITU,-*a*, adj., **avitus**, de la strabnni, ereditariu.

* AVU, s. m., **avus**, radecin'a vorbeloru *avitu, aviticu, aviticitate, avunu, avunclu* san *unchiu.*

AVUNCLU, sau *unchiu*, s. m., vedi *unchiu.*

* AVUNU, sau *abunu*, san *bunu,-a*, s., **avus, avia.** Vorb'a acésta-a a remasu numai scurtata: *bunu, buna*, si compusa: *strabunu, strabuni, strabuna, strabune*, ar debé inse restabilita cu atâtu mai vertosu, cu câtu *bunu* si *buna* ducu la ambiguitate, confundendu-se prea-usioru cu adiectivele de acea-asi forma.

AVUTIA, s. f., **habentia, opes, divitiæ**, starea de omu avntu, summ'a lucruriloru ce are cineva, abundantia, copiositate.

AVUTU,-*a*, part. (**habitus**), **dives, opulentus, locuples**, care are câtu i e necessariu, copiosu, abundante; *omu avutu, casa avuta, parenti avuti.*

AVUTU, pl.-*uri*, **opes, divitiæ**, avere, substantia, fortuna.

* AXE san *asse*, s. f., **axis**, (ἄξων), fusulu in giurulu carui-a se intórce rót'a; in geom. lini'a care trece prin centrulu unui globu sau allu unei sphere. *Axea lumei*, lini'a imaginaria care trece prin centrulu pamêntului si in giurulu carei-a se misca pamentulu, si ni se pare co se misca cerulu. *Axea unui cercu, a unei ellipse, parabole, hyperbole. Fia-care corpu are trei axi cari se intereseca perpendiculariu in centrulu lui.* In mecanica: lini'a in ginrnlu carei-a se presuppune co se misca unu corpu san mai multe corpuri cari stan in legatura unele cu altele. Vedi *asse.*

* AXIOMA sau *assioma*, pl.-*mate*, **axioma**, (ἀξίωμα), demnitate, titlu, propositione evidente.

* AXIOMATICU sau *assiomaticu,-a*, adj., **axiomaticus**, (ἀξιωματικός), cn axioma, in demnitate, cu titlu, decoratu, onoratu; relativu la axioma.

* AZIMUTALE, adj., in astronomía, care representa sau mesura azimuturile: *instrumentu azimutale, compassu azimutale, cercu azimutale, orologiu azimutale*, orologin solariu cu indicele perpendicularin pre planuln orizontale.

* AZIMUTU, pl.-*uri*, (de origine arabica), in astronomía, *azimutulu unui astru*, arculu orizontale coprinsu intre punctulu meridionale, numeratu pre orizonte, si intre punctnlu nnde orizontele se talia prin cercnlu verticale, care trece prin centrulu astrului. *Azimutu orientale, azimutu occidentale. Azimuturi* sau *cercuri verticali*, cercuri mari cari se talia la zenithu si la nadiru, si cari formédia cu orizontele ângluri drepte pre tóte punctele acestui cercu.

*AZOÓTICU,-*a*, adj., (de la ἀ si ζῶον), fôra animali, epithetu care se da terreneloru cari nn coprindu reste de corpuri organice.

* AZOTATU, pl.-*e*, in chymica: nume generien alln combinationiloru de acidn azotien cu basi salificabili, si care se dice si *nitratu.*

* AZOTICU,-*a*, adj., in chymica: care coprinde in sene azotu in escessu; *elementu azoticu*, adeco aerulu, fiendu co azotulu domnesce intr'ensulu.

* AZOTIDE, pl., nume datu unei familie de minerali allu caroru typu e azotuln.

www.dacoromanica.ro

* AZOTIFERU,-*a*, adj., care coprinde in sene azotu.

* AZOTIODICU,-*a*, adj., care e compusu de acidu azoticu si de acidu iodicu.

* AZOTISARE, v., a impremná de azotu, a saturá cu azotu; recipr. *a se azotisá*, a se impremná, a se saturá cu azotu.

* AZOTISATIONE, s. f., lucrare prin care se azotisa, resultatulu acestei lucràri.

* AZOTITU, s. m., in chymica : nume genericu allu sariloru formate d'in una base si d'in acidu azoticu.

* AZOTOIDE, pl., nume datu unei familie de corpuri cari coprindu azotu, phosphoru, arsenicu.

* AZOTOXYDU, s. m., genu de minerali cari coprindu combinationi de azotu cu oxygeniu.

* AZOTU, s. m. (de la ἀ si ζωή, fôra viétia, pentru co nu pote intertiné respirationea), in chymica : corpu simplu, gasosu, incoloru, transparente, elasticu, care intra in combinationea aerului atmosphericu 79 pàrti d'in 100; azotulu stinge ćorpurile in combustione, asphyxiédia animalile, nu e solubile in apa, nu rosiesce colorile vinete vegetali, si contribue a formá acidulu nitricu, ammoniaculu, si mai tóte substantiele animali si vegetali. Mai raru in regnulu minerale, azotulu se afla cu tóte aceste-a combinatu cu oxygeniulu in stare de acidu azoticu unitu cu basi. In chymica se numesce si *nitrogeniu* si *aerogeniu*.

* AZOTURA, s. f., in chymica : combinatione de azotu cu corpurile combustibili simple; *azotura dupla, azotura metallica, azotura de sodiu, de potassiu*.

* AZURARE, v., a colorá cu azuru.

* AZURATU,-*a*, part., coloratu cu azuru.

* AZURICU, s. m., specia de vitriolu rosiu.

* AZURINU,-*a*, pucinu azuru, albastru, vênetu pallidu.

* AZURITU, s. m., in mineralogia : carbonatu vênetu de cupru.

* AZURIU, s. m., (**azurium**), in pharm. compositione de mercuriu, de sulfure si de sare ammoniaca, — numita asiá d'in caus'a fumului vênetu care se desvólta in cursulu opęrationei chymice.

* AZURU, s. m., (ital. **azzurro**, fr. **azur**, isp. **azul**, cu probabilitate d'in limb'a persica **lazur**, de unde au formatu europeanii **lapis lazuli**), minerale d'in care se face una colóre vêneta fórte formósa si de mare pretiu; minera in care se afla azuru; *azuru ultramarinu. Azuru facticiu* sau *azuru de cobaltu. Azuru de cupru*, carbonatu de cupru nativu. Colóre vêneta, clara cá colórea azurului. *Azurulu cerului*.

*AZYMA, s. f., **panis azymus**, (ἄζυμος), pâne netrecuta prin fermentatione. La judani : *septemân'a azymeloru*, in care judanii nu mânca pâne fermentata.

* AZYMU,-*a*, adj., **azymus** (ἄζυμος), nefermentatu.

www.dacoromanica.ro

B.

B, a dou'a littera in alfabetulu romanu, si antani'a d'in consonanti, si cea mai usiora d'in labiali, cá un'a ce se pronuntia numai prin una delicata allaturare a celloru doue budie. — Atâtu cá semnu, câtu si cá sunetu, candu se dice absolutu, este de genu masculinu: *unu b micu, doi b reu formati;* éro candu se dice insocitu de verunulu d'in cuventele: *sonu, littera, semnu,* etc., atunci se observa genulu acestoru substantive: *litter'a b este numerata intre labiali.* — Sonulu *b* se pastredia, de regula, in limb'a romanésca, si nu se stramuta in altele, decâtu intr'unu singuru casu, adeco candu dupo densulu vine immediatu vocalea *i;* déro si acésta stramutare se practica numai intre una parte de Români, cari pronuntia *albi, corbi, cerbi,* etc., cá cumu aru fi scrisse: *alghi, corghi, cerghi,* si chiaru: *algi, corgi, cergi,* etc., stramutare analoga cu cea ce facu si Italianii in unele casuri: **deggio**=(**debio** d'in **debeo**), déro care la noi nu s'a adoptatu in scriptura. Considerandu inse lucrulu cu respectu cotra limb'a latina, aflàmu, co sonulu *b* suffere, in limb'a nostra, mai multe transformationi, si a nume: 1. intre doue vocali sau inainte de *l* sau *r,* a trecutu in *v* sau *u: avere* =**habere,** *fauru*=**faber,** *sula*=**subula,** *ficura* sau *fievra*=**febris** (si mai transformatu in *fiuru* sau *fioru, infiorare,* etc.), *staulu*=**stabulum,** *ciuru* in locu de *criuru* =**cribrum,** etc. Acésta lege inse nu este asiá de rigorosu urmata, incâtu se nu sufferia orecari esceptioni: *tabla*=**tabula,** *aïba* in locu de *abia*=**habeat,** *roibu* in locu de robiu=**robius,** etc. — De alta parte molliarea lui *b* in *v,* apoi in *u,* a cautatu se adduca perirea lui completa: *scriere*=**scribere,** *liertare*=(**libertare**), si asiá de regula in tote imperfectele verboloru: *araam*=**arabam,** *taceam*=**tacebam,** *duceam*=**ducebam,** *audieam*= **audiebam,** *spargeam*=**spargebam,** etc. De ací vine, co unele forme au cautatu se despara d'in limba, cumu cea in *bile,* de essemplu; fiendu-co vorbe cá *laudabile, mirabile, respectabile,* etc., au cautatu, prin caderea lui *b,* si transformarea lui *l* in *r* (vedi litter'a *l*), se se reduca la infinitivele: *laudare, mirare, respectare.* — 2. D'in contra *b* se afla in locu de *v* allu latiniloru: a. aprope normale, candu precede *l* sau *r: corbu*=**corvus,** *cerbu*=**cervus,** *serbare*=**servare,** *albia* =**alveus,** *volbere*=**volvere,** etc.;—b. in inceputu, déro numai la unele cuvente: *boce*=**voce,** *berbece*=**vervece,** etc., pre candu la celle mai multe se pastredia *v: vulpe*=**vulpes,** *vertute*=**virtute,** *versare* =**versare,** *verme*=**vermis,** etc. — Acésta stramutare s'a practicatu si in alte limbe romanice, de essemplu, in italian'a: **serbare, boce,** etc.; si chiaru in limb'a latina se vede, co erá una fluctuatione intre *b* si *v,* co-ci multe cuvente se afla scrisse si in acésta limba, candu cu *b,* cându cu *v:* **ververx** si **berbex**= berbece. — 3. Cu celle alte labiali *b* se permuta mai raru, si numai in modu esceptionale, cu *p,* de essemplu: *lampire*=**lambere,** *cânepa*=**cannabis.** — Cá sonu dulce si molle, *b* nu suffere, in limb'a românésca, neci inainte neci dupo sene, alte consonanti vertose si aspre; si de acea-a inainte de *t* si *s* sau pere, precumu in: *ascondere*=**abscondere,** sau trece in *p: scriptura* d'in *scribere,* sau déco se scrie, totusi mai multu se aude cá *p: abstragere, absurdu, obtinere,* etc. D'in acea-asi causa *s* d'inaintea lui *b* inco se aude mai molle,

www.dacoromanica.ro

aprope ca z : *sborare, sberare, desbinare*, etc.

BÀ, (latin. **vaha**=**vah**, ital. **ba** sau **bah**, franc. **bah**), particula, care, dupo dictionariulu de Buda, ar fi si affirmativa si negativa, care inse, in fapta, este numai negativa, sau mai bene contradictoria, punendu in loculu celloru predisse altele contrarie, sau adaugundu la celle de mai inainte spuse altele mai insemnate sau corrective : *d'in contra, cu totulu d'in contra, si mai multu de câtu atâtu;* **imo, quin etiam.** — I. Si mai antaniu in intellessu cu totulu contradictoriu, oppune : 1. disse positive la altele negative : *Nu cugetu a ti face neci unu reu. Ba totu de a un'a ai cugetatu si cugeti a mi face reu. Nu ne potemu intellege amendoi. Ba ne vomu intellege forte usioru. Nu e asiá. Ba asiá e.* — 2. disse negative la altele positive : *Vrei se te duci si se me lassi cu ânim'a fripta. Ba neci prin mente nu mi a trecutu un'a ca acésta-a. Taci! Ba nu tacu. Asiá e. Ba nu e asiá. Da. Ba nu.* — 3. la intrebàrile urgenti, respunsulu cu *ba* se face nu dupo intellessulu, ci dupo form'a intrebàrii, asiá : a. la intrebàrile negative, cari ceru respunsu affirmativu, se respunde cu *ba* positivu : *Nu ti am implinitu tote dorentiele? Ba mi ai implenitu. Nu te tractediu ca si pre unu copillu allu meu? Ba da. Nu ti procuru tote câte ti su de lipse? Ba mi procuri.* — b. la intrebàrile positive, cari de neapperatu ceru respunsu negativu, se respunde cu *ba* negativu : *Lipsesce-ti ceva in cas'a mea? Ba nu mi lipsesce. Maltractedia-te cineva? Ba nu. Indemnatu-te-am eu se faci asiá? Ba nu m'ai indemnatu.* — De assemenea si in frasi ironice : *Te batu, te injuru, te maltractediu, si de acea-a nu mai vrei a tiné casa cu mene. Ba neci me bati, neci me injuri, neci me maltractedi, ci nu mai vreu se traiescu cu tene.* — 4. contrarie la contrarie : *Se stamu cu totii aici. Ba cu me ducu. Mergemu cu totii. Ba tu stai locului. Noi ne ducemu. Ba eu stau aici. Se vede co inco dormi. Ba de multu su desceptu;* — si in ironía : *Lucrati, cumu vedu, pre morte, pre viétia. Ba siedemu si dormimu. Cându eu sufferu cu amaru, tu dormi in deplina pace. Ba n'oiu dormí; ba mi oiu perde si eu sanetatea.* — *Tu nu mi faci, ca alti barbati, si mie vestimente d moda. Bam'oiu vende pre mene, ca se ti multiamescu desertationile telle mulieresci.* — In particulariu se pune *ba* cu certe locutioni contradictorie celloru disse mai inainte : *a. ba ce : Ti e frica de mene. Ba ce! Vedu co nu me vrei. Ba ce!* — *b. ba se me feresca Domnedieu : Am se me facu milionariu. Ba se te feresca Domnedieu! Mi au moritu mai multi copii. Ba pre mene m'a feritu Domnedieu peno acumu de assemene amaru;* — cu augmentativele numeniloru predisse in ironía : *Laptele e negru. Ba negroiu. Vedu unu callu. Ba calloiu. Esti féta. Ba fetoiu.* — II. In intellessu nu rigorosu contradictoriu, ci numai oppusu mai multu sau mai pucinu : 1. mai multu oppusu : *Ai se jocàmu. Ba mai bene se invetiàmu. Astadi potemu bee tota diu'a. Ba mai bene se ne tinemu banii in punga;* — mai pucinu oppusu, adaugundu numai la celle predisse, ceva mai insemnatu, si mai allessu cá correctivu : *Estu omu nu pré vede. Ba e orbu cumu se cade. Nu vede. Ba neci n'aude. Furii te préda. Ba te si omoru. Nu ti respunde detorí'a. Ba te si bate.* — *Inco de multu m'am scollatu. Ba inco amu si dejunatu. Nu mi a respunsu interessile. Ba inco mi a mancatu si capetele. Catilina traiesce. Traiesce? Ba inco vine si in senatu.* — 2. In locutioni particularie : *a. ba se dici, ba se mai dici,* prin care cineva adauge la celle spuse, affirmandu co aceste-a su si mai presusu de ce spune : *Ce omu invetiatu! Ba se dici, frate. Rcu mai este domnulu! Ba co se dici, dieu.* — *b.* repetitu, cá se puna celle disse in oppositione si totu de una data, se arrete, co ce urmedia e mai insemnatu de câtu ce precede : *ba un'a, ba alt'a; ba un'a, ba doue, ba trei, ba patru, ba diece, ba una mie, totu ceri si nu mai incetedi.*—III. In fine cu intellessu curatu negativu, in locu de nu : *unii dicu da, altii ba;* inse mai vertosu in casurile urmatorie : 1. la intrebàrile duple : *a.* directe : *Facut'ai*

www.dacoromanica.ro

sau ba? Intelless'ai sau ba? — b). nedirecte : *spune mi de faci sau ba, ce ti dicu eu; de voiu invetiá sau ba, e lucrulu meu; nu mi-ai respunsu, déco vini astadi la mene sau ba.* — 2. Cu subjunctivulu : *de cându am taiatu copillului bene nasulu, ba se mai faca ce facea; de atunci ba se mai dé pre la mene.* — Negationea curata se espreme prin *nu*, addeveratulu contrariu lui *da*. Deci la una intrebare ca : *Scii tu scrie?* se va respunde cu : *da*, sau *nu*, cu *sciu* sau *nu sciu*, déco intrebarea este simpla, adeco nu prejudeca respunsulu; d'in contra, déco acea-asi intrebare ar fi numai prefacuta, ar espreme adeco una negatione sub form'a intrebărei; atunci se cade a respunde *ba nu*, cu tote co se pote respunde si simplu cu *nu*. De assemenea la intrebarea *nu scii scrie?* se va respunde cu *da* si *ba da*, sau *nu*, déco intrebarea este simpla; éro déco este numai prefacuta, atunci se respunde bene cu *ba da, ba sciu*, cu tote co pote stá si *da* senguru. D'in aceste-a se vede si mai luminatu intellessulu vorbei *ba*, chiaru in casurile in cari s'ar paré, co se confunde cu allu negativului *nu*.

* BACCA si *baca*, s. f., **bacca**, nume genericu ce se da la tote fructele mice si rotunde, cumu : *oliva, cerésia, struguru, porumba, agresia, cócadia*, etc.; — de aci, in genere, la verce micu si rotundu, cumu : 1. margaritariu, margea de margaritariu sau de alta nestemata; 2. cacaredia de oue; — 3. unulu d'in ochiurile unei catene, cari au forma de globutie; — 4. annellu, cercellu, si alte assemeni cu nestimata in forma de globutie, franc. **bague.**

* BACCALAUREATU, s. m. (latin. media **baccalaureatus**, franc. **baccalauréat**), starea, conditionea sau demnitatea baccalaureului, gradu ce se confere cellui ce trece unu essame generale de connoscentiele cerute spre a poté urmá cu successu cursuri de facultati.

*BACCALAUREU, s. m. (lat. m. **baccalaureus**, ital. **baccelliere**, isp. **bachiller**, fr. **bachelier**), titlu ce se da unui studente care a trecutu essamele generale de connoscentiele cerute spre a poté fi admissu la universitate. Vedi discussionea in Glossariu, la *baccalariu*.

*BACCALE sau *bacale*, adj., **baccalis**, care porta sau produce *bacce*.

* BACCARIU si *baccariu*, s. m., **baccarium**, vasu de apa, si mai vertosu de vinu.

* BACCHABUNDU si *baccabundu*, adj., **bacchabundus**, care se afla in furie de *bacchante*, care face escessu, nebunie si larma cá una *bacchante*, care se frementa, se sferma si sbiera cá appucatu de furiele unei *bacchante*.

* BACCHANALE si *baccanale*, adj., **bacchanalis**, ce se refere la *Bacchu* sau la *bacchanalie*.

*BACCHANALIE si *baccanalie*, s. f. pl., **bacchanalia**, serbatóre in onórea lui *Bacchu*, care se serbá cu forte mari nebunie, cu escesse de mancare si beutura, cu desordini de totu genulu, noptea pre intunerecu; si de ací metaforice : *a traí in bacchanalie*, a traí forte desfranatu.

*BACCHANTE, pl. *bacchanti*, si *baccante*, s. f., **baccha** si **bacchis**, (franc. **bacchante**, ital. **baccante**), proprie, participiu presente d'in verbulu *bacchare*, luatu cá substantivu : femina care serbedia, adora si urmedia pre *Bacchu*; — bacchantile, impreuna cu Silenu si cu satyrii, incoronate cu conune de édera, cu una pelle de capriora pre umerulu stangu, si in mân'a derepta cu unu paru infasiuratu in edera, numitu *thyrsu*, cu perulu despletitu, serbau asiá numitele *bacchanalie* cu una turbare impinsa pêno la nebunía si nesemtire de sene; — de ací metaforice : fémina, 1. care nu scie ce face de turbare, 2. care se da fôra rosine si mesura la placeri desfrenate.

†† BACCHARE si *baccare*, v., **bacchari**, a serbá serbatorile lui Bacchu (vedi *bacchante*); — si de ací, in genere: a face desordini, nebunie, escesse; — a se portá si lucrá fôra mesura si rosine, a amblá turbatu, a se agitá cá coprensu de furie.

* BACCHICU si *bacchiu*, adj., **bacchicus** si **bacchius**, — ce se refere la *Bacchu : cantece bacchice*, cantece ce celebra pre Bacchu sau vinulu si placerile me-

www.dacoromanica.ro

sei; *furóre bacchica,* furóre inspirata de Bacchu sau de vinu; *poesia bacchica,* poesía scrissa de poetu cá coprensu de una inspiratione assemene furorei, de cari eráu coprense *bacchantile; petioru bacchiu sau bacchicu,* petioru de versu poeticu formatu d'in trei syllabe, d'in cari antani'a scurta, si celle doue urmatorie lunge, cumu ar fi in vorb'a : **ŏrīrī.**

* BACCHU, s. m., **Bacchus,** (Βάκχος), numele propriu allu unui dieu, care trecea de inventoriu allu vitiei de vinu si alle carui serbatori se celebráu cu celle mai mari escesse (vedi *bacchante*); — de ací metaforice in locu de : *vitia de vinu,* si mai allessu *vinu.*

* BACCIFERU, adj., **baccifer,**—care porta sau da *bacce : bacciferulu lauru.*

* BADIANU, s. m., genu de plante d'in famili'a magnoliaceeloru, d'in *polyandria polygynia* lui Linneu, care are de tipu anisulu stellatu **(anisum stellatum).**

* BADIU,-*a, adj.,* **badius,** castaniu, de colóre inchisa care bate in negru.

BAGARE, v., **immittere, imponere, injicere,** a pune in intru. Vedi discussionea in Glossariu.

BAGARE, s. verbale, **immissio, impositio, injectio,** in t. s. verbului.

*BAGATELLA, s. f. (ital. **bagatella),** lucru micu, neînsemnatu, fôra valóre, secatura, nuga, **(nugae).**

BAGATORIU,-*tória,* adj. s., **immittens, imponens, injiciens,** cellu ce baga, cellu ce pune in întru.

BAGATU,-*a,* part., **immissus, impositus, injectus,** pusu in intru.

BAGATURA, s. f., **immissio, impositio, injectio,** effectulu bagàrii.

BAIA, s. f., **baiæ, balneæ, thermæ,** scalda, scaldatóre, apa de scaldatu, therme. Vedi *balia,* si discussionea in Glossariu.

BAIARE,-*ediu,* v., **lavare,** recipr. *a se baiá,* **lavari;** a scaldá, recipr. a se scaldá, a face baie. Vedi *baliare.*

BAIATELLU, s. m., **puellus,** deminutivu de la *baiatu.*

1. BAIATU,-*a,* part. **lotus,** scaldatu, spellatu in baia. Vedi *baliatu.*

2. BAIATU,-*a,* s., **puer, puella,** pruncu, prunca; copillu, copilla. Se dice 1. despre copillii cari au trecutu preste etatea in care se scalda de mame; 2. spre a distinge pre copilli dupo sexu: este *baiatu sau féta?* Vedi *baliatu.*

BAIERA, s. f., la Macedoromani si masc. *baieru* sau *bairu*=salba, (isp. **babera**=sgarda de caciulla, si **babero**= servetellu ce se spendura la gûtulu copiiloru, spre a le preservá vestimentele de balle; ital. **baviera**=sgarda de casca sau fascia la caciulla, care, la trebuentia, se adduce preste gura, si **bávero** = gulleru de mantellu) (vedi in Glossariu *balle,* allu carui singulariu *baua,* a cautatu se dé si in limb'a nostra, cá si in sororile ei, *báiera* si *baieru;* vedi si *baia):* acia mai multu sau mai pucinu grossa, cordella, fascia, etc., cu care se prinde, se lega, se inchide ceva, sau de care spendura ceva : *camesiele terraniloru nostri au, la gulleru, doue baiere sau chiauatori; mantellele si alte vestimente inco au adesea, la gulleru, baiere in locu de nasturi; multe punge inco au baiere;* — in speciale sgarda ce se pune la gûtu, mai allessu, la copii, cá preservativu in contr'a deochiului sau altoru relle, ori cá avendu poterea de a vendecá relle si nepotentie, **amuletum :** *de candu am pusu baiere copillului, ba se se mai deochie; portati, cumu vediu, baiere de friguri;*— metaforice : *baierele ânimei : mi s'a ruptu baierele ânimei.*

BAIERU, vedi *baiera.*

BAIERUTIA, s. f., deminutivu d'in *baiera.*

BAIONETTA, s. f., (ital. **bajonetta,** franc. **bayonnette,** vorba formata de la numele cetatei **Bayonne,** unde se fabricara antaniele *baionette*), arma, specia de pumnariu, care in locu de manuchiu are una torta, prin care se imbucca in capetulu puscei.

* BALANINU, adj., **balaninus,** de *bálanu.*

* BALANITE, s. f., **balanites,** (βαλανίτης), pétra pretiosa in forma de *balanu* sau ghiande; — struguru cu bobe in forma de ghiande.

* BALANOIDE, adj., (βαλανοειδής), ce sémena cu ghiandea sau *balanulu.*

* BALANOMORPHU, s. m., genu de

www.dacoromanica.ro

coleopterie tetramerie, care coprinde sesse specie.

* BALANOPHAGU, adj., (βαλανοφάγος), mancatoriu de ghiande, vorbindu mai allessu de animali cari manca mai multu ghiande.

* BALANORRHAGIA, s. f., in medecina : scursóre mucosa prin *balanulu* sau ghiandea membrului virile.

BALANTIA, *baluntiare*, etc., vedi *bilance, bilanciare*, si in Glossariu *balancia*, etc.

BALANU, s. m., **balanus**, (βάλανος), proprie, fructulu stegiariului, ghiandea, si de ací applecatu la mai multe lucruri de form'a ghiandei : 1. fructulu feniculúi, fenica, turcesce **curmá**; — 2. capetulu mebrului virile la omu, cane, etc. — 3. in istori'a naturale : *a)*. genu de cirropodi; *b)*. genu de conchilie marine.

* BALBU, adj., **balbus**, care incurca vorb'a, care nu pronuntia bene, balbuitu.

BALBUIRE, vedi *balbutire*.

BALBUITU, vedi *bàlbu*.

BALBUTIRE, *balbutescu*, v., **balbutire**, (franc. **begayer**), a incurcá vorb'a, a vorbí incurcatu, a pronuntiá reu cá copiii ce abiá invétia a vorbí.

* BALENA, s. f., **balæna**, (φάλαινα), animale de nespusa marime, care traiesce in mare, si care este unu mammiferu d'in ordinea cetaceeloru; ossu de balena, d'in care se facu vergelle de pusce, de umbrelle, de rochie, etc.; — vergellele facute d'in acellu ossu.

* BALENARIA, s. f., nave de pescuitu balene.

* BALENARIU, adj. s., **balænarius**, 1. relativu la balena, — 2. cá subst. : *a)*. pescariu de balene; — *b)*. fabricante de vergelle d'in ossu de balena.

BALIA, s. f., **bajæ, balneæ, balneum**, scalda, scaldatóre, therme, apa de scaldatu; vasulu in care se scalda, **balneum**.

BALIARE, *-ediu*, v., **lavare**, recip. *a se baliá*, **lavari**, a scaldá, recip. a se scaldá, a face baie.

BALIATELLU, s. m., **puellus**, deminutivu de la *baiatu*.

BALIATORIU, *-toria*, adj. s., **balneator, balneatorius**, scaldatoriu, relativu la scaldare; subst. maiestrulu balieloru.

BALIATRICE, s. f., **balneatrix**, fémina care scalda, fémina applicata la balie.

1. BALIATU, *-a*, part., **lotus**, scaldatu, spellatu in balia.

2. BALIATU, *-a*, s., **puer, puella**, pruncu, prunca; copillu, copilla. Vedi *baiatu*.

†† BALLARE, v., **ballare**, (βαλίζειν), a saltá, a jocá.

* BALLATA, s. f., (ital. **ballata**, franc. **ballade**), proprie participiu trecutu d'in **ballare**, luatu ca substantivu, si prin urmare reu introdussu sub form'a *ballada* dupo franc. **ballade** : cantecu insocitu de saltare, cantecu ce se canta saltandu.

*BALLERINU, m., *ballerina*, f., (ital. **ballerino, ballerina**), omu sau fémina, care si face una professione d'in saltatu.

*BALLETISTU, s. m., *balletista*, s. f., omu sau fémina care face parte d'in unu *balletu*.

* BALLETU, s. m., (ital. **balleto**), 1. jocu figuratu, essecutatu de un'a sau mai multe persone, cari prin passii sau gesturele loru representa una actione; 2. actionea insasi representata prin joculu sau gesturile saltatoriloru; 3. totulu saltatoriloru in assemeni jocuri mimice.

* BALLISTA, s. f., **ballista** (d'in βάλλω = arruncu), mare machina bellica, in forma de arcu intensu cu funi si nervi, cu care se arruncá petre si alte missive grelle; missiva, proiectile, ce se arruncá cu acea machina.

* BALLISTARIU, s. m., **ballistarius**, 1. fabricatoriu de balliste; 2. arruncatoriu, datatoriu cu ballist'a.

BALLU, s. m., pl. *-balluri*, (ital. **ballo**, franc. **bal**, isp. **baile**), 1. saltu, jocu; 2. persone ce se aduna la unu locu, cá se petreca saltandu; 3. ospetiu cu jocu.

BALSAMARE, *-ediu*, v., vedi *imbalsamare*.

BALSAMICU, si *balsaminu*, adj., **balsaminus**, (βαλσάμινος), de *balsamu*, trassu sau facutu d'in balsamu.

*BALSAMIFERU, adj., datatoriu sau productoriu de balsamu.

* BALSAMINA, s. f., (ital. **balsamina**, franc. **balsamine**), genu de planta d'in famili'a balsamiceeloru, d'in **pentandria monogynia** a lui Linneu; speci'a cea mai connoscuta e *balsamina de gradina*.

www.dacoromanica.ro

* BALSAMITE, s. f., **tanacetum balsamita,** (ital. **balsamite,** fr. **balsamite**), specia de érba aromatica, d'in care in farmacía se destilla una apa aromatica si antisterica, si care se cultiva in gradine.

BALSAMU, s. m., **balsamum,** (βαλσαμον), substantia resinosa, ce cura d'in certe plante si are de ordinariu una odóre forte placuta, dotata si de potere vindecatoria, o **opobalsamum** lui Linneu; prin estensione : verce substantia fluida, resinosa sau nu, cu odore tare si aromatica; metaforice, pentru verce allina dorerile suffletului : *blandele telle vorbe sunt unu balsamu pentru ânim'a mea vulnerata.* — Totu asiá se chiama si arborellulu ce da substanti'a balsamica, **amyris opobalsamum** lui Linneu.

BALTIARE, v., **(balteare), vario colore distinguere,** (franc. **bigarrer**), a trage sau a face pre ceva verge, fascie de diverse colori, — a pestritiá.

* BALTIARIU, s. m., **balteārius,** — care face sau vende *baltie.*

BALTIATU, adj. **(balteatus), versicolor, discolor, varius;** proprie participiu passivu d'in *baltiare,* cuventulu *baltiatu* a devenitu curatu adiectivu, si insémna : I. in intellessulu cellu mai usuale, applicatu la vite : 1. cá mai desu la boi si la vacci cu peru in genere negru sau de alta facia, numai se fia inchisu : *a).* incinsu pre la medilocu cá cu unu brânu sau baltiu de peru albu : *vacc'a nostra a nascutu unu vitellu baltiatu; boii asiá baltiati sunt mai rari;* de ací proverbiu: *a amblá dupo boi baltiati, a vré boi baltiati,* a dori lucruri anevoia de capetatu; *nu esti tu mai baltiatu cá altii,* nu esti mai destinsu, mai bunu;—forte desu cá substantivu, lassandu se se subintelléga cuventele *bou* sau *vacca : aisu Joianu, ceá Baliatu; Baltiat'a nostra remâne sterpa si estu tempu.—b).* mai raru : cu pete albe pre differite pàrti alle corpului, pete inse cari se aiba una mare intindere, asiá incâtu se infasciore pàrti insemnate d'in corpu, fiendu co, la d'in contra, vit'a nu ar mai fi *baltiata,* ci *pestritiata.—c).* déco boulu sau vacc'a au in genere peru albu, atunci, ca se merite numele de *baltiatu,* cauta se aiba, la medilocu sau pre alte pàrti, fascie de peru negru sau de alta facia inchisa.— 2. dupo acelle-asi norme se appleca *baltiatu* si la *calli,* cu differentia numai co, *callii si epele baltiate fiendu si mai* rari ca *boii si vaccele baltiate,* cuventulu *baltiatu* nu se dice pentru calli in modu absolutu, fôra substantivu, cumu se dice pentru boi; *baltiatu, baltiat'a,* luate asiá absolutu, se intellegu pentru *bou,* pentru *vacca;* éro pentru *callu* sau *epa,* cauta se se dica : *callu baltiatu, épa baltiata.* —II. In intelessu metaforicu si mai raru: 1. de colori, cari nu su bene precise, intunecatu, vênetu, in doi peri, etc.;—2. de stofe, muri, tabelle etc., colorate cu diverse colori reu si fora arte combinate intre densele.—3. de opere si producte alle spiritului, in cari intra idee luate de la resaritu si de la appusu, fôra neci una legatnra intre densele.

BALTIATURA, s. f., **colorum mixtura, inscita colorum mixtura,** (franc. **bigarrure**), 1. ammestecatura fôra precepere si fôra arte de diverse colori, ce nu armonisa intre sene : *baltiatur'a ce se observa in acestu tabellu, face ochiloru una impressione dorerosa;* de ací metaforice; ammestecatura de idee disparate; *gustulu si mentea sanetosa se offensa de baltiatur'a ce coprende acésta composetione;* 2. lucru baltiatu : *a).* in intellessu materiale : *baltiatur'a acea de vacca,* vacc'a acea baltiata; *baltiatur'a de callu,* callulu baltiatu; *b).* in intellessu spirituale : *baltiatura* de *composetione; mi ai facutu una baltiatura, nu unu tabellu artisticu; asta-a e baltiatura, nu pictura.*

BALTIU, s. m., **(balteus), circulus ferreus quo modioli rotarum religantur;** 1. cercu de ferru, cu care butile roteloru se lega la capete sau pre la medilocu; 2. la Macedoromani : legatura de capu, mai allessu alba; —3. in genere : laciu, ochiu, fascia, cu care se prende, se lega, se incinge si se stringe ceva (vedi in Glossariu vorb'a *belciugu*).

BALTIUIRE, *baltiuescu,* v., (formatu d'in *baltiu*), a legá si stringe cu *baltie,* vorbindu in speciale de butile roteloru.

www.dacoromanica.ro

BAPTESTERIU, s. m., **baptisterium,** (βαπτιστήριον), locu unde se face *baptezulu,* si mai vertosu, vasu in care se torna ap'a de baptezu.

BAPTEZARE si, la Macedoromani, *battezare, baptezu* si *battezu, baptezatu* si *battezatu,* etc., v., **baptizare,** (βαπτίζειν), ital. **battezzare,** a baptezá, a crestiná unu omu, mai vertosu unu copillu, cofundandu-lu si spellandu-lu in ap'a curatiarei de peccatu.

BAPTEZATORIU si *battezatoriu,* s. m., **baptizator,** care *bapteza,*—in speciale: *Joanne battezatoriulu,* care baptezà pre mantuitoriulu in apele Jordanului.

BAPTEZU si *battezu,* s. m., **baptismus,** (βαπτισμός), formatu d'in *baptezare:* unulu d'in celle septe sacramente alle basericei crestine, sacramentu, in care omulu, prin cofundare in apa santita, se curetia de peccatu si se admitte in turm'a credentiosiloru.

BAPTEZIUNE si *batteziune* s. f., **baptizatio,** actione de a battezá, déro mai desu ap'a de *baptezatu.* In càrtile vechie: *batteziunile Jordanului.*

BARBA, s. f., pl. *barbe* (reu, la unii, *bàrbi*), **barba.** I. in intellessu propriu si celu mai usuale, applicatu la omu: peru ce cresce pre barbía si falci: *barba négra, alba, canunta, rosiatica;* — *barba lunga, scurta, rotunda, rara, désa, tufósa, despicata, aspra, molle, metassosa,* etc.; — *cu barba* = **barbatus,** *fora barba* = **imberbis;** *barb'a incepe a essí sau a dá cuiva; barba cresce, cade cuiva; a rade, tonde, face barb'a cuiva; a si rade, a si tonde, a si face barb'a (senguru sau prin altulu);* — in speciale: *a rade barb'a unui popa,* a lu despopi: *nu mai taci, popa, co facu de ti rade barb'a;* — *a smulge barb'a cuiva*=a lu bate, a lu batujocori; — *a si netedí barb'a,* a se arretá, a fi forte multiamitu in anim'a sea: *vediendu pre fiiu-seu asiá de mentosu tatalu si netediá barb'a cu mundría;*—proverbiu: *a trage sperantia ca spanulu de barba* = a sperá ce nu are a se face; metaforice: *a).* barbía, loculu barbei: *ce de bube a scossu copillulu pre barba; b).* omeni cu barbe; mai vertosu cu barbe albe, betrâni, si de aci, ruginiti, impetriti in ideele vechie, si oppusi la ideele noue (vedi si *barbaría*): *barbele lipsiau tote de la baserica; pêno ce nu se voru petrece tote barbele, nu potemu face neci unu passu pre callea progressului; cu barbele eu unulu a nevoia me potu intellege.* — II. De la omu cuventulu se stramuta la alte animali si chiaru lucruri neinsuffletite, cari au ceva assémine cu barb'a omului: 1. la animali: *caprele au si elle câteva fire de barba; ce frumósa barba are cocosiulu nostru!* 2. la lucruri neinsuffletite: *barb'a spiculuí; este una specia de granu cu spice fora barba;* 3. la numirea unoru plante: *barb'a imperatului,* **viola tricolor hortensis;** *barb'a caprei,* **spiraea;** *barb'a lui Aron* = *petiorulu vitellului,* **arum maculatum;** *barb'a sassului*=*cod'a callului,* **equisetum arvense.**

BARBARESCE si *barbarescu,* vedi *barbarice* si *barbaricu.*

BARBARIA, s. f., proprie: barba mare si tufosa; inse nu se dice in acestu iutellessu, ci, in despretiu, numai de unu betranu: *nemine nu pote intrá barbariei in voia; nu te poti intellege cu barbari'a acésta-a de mosiu;* — care porta barba, déro n'are mente: *barbari'a de capra intra in putiu.*

BARBARIA, s. f., **barbaria,** (vedi *barbaru*), stare, calitate sau fapta de barbaru, lipsa completa de cultura, salbetecía intréga, in oppositione cu *cultura, umanitate, civilitate sau civilisatione:* 1. in respectu materiale: *lips'a de antâniele instrumente de lucru, la cea mai mare parte de Oceaniani, probédia co densii se afla inco in stare de barbaria;* 2. in respectu intellectuale: *barbari'a limbei unui poporu denóta barbari'a spiritului seu;* 3. in respectu morale mai allessu: portare fora delícatetia; vorbe, disse, appucaturi, fapte neomenesci, crude, nepolite: *barbari'a, cu care ai ucisu bietulu animale, este de spaima; biét'a muiere nu mai potù sufferí barbariele acellui barbatu fora firu de omenía.*

BARBARICE, adv., **barbarice,** cá unu barbaru, in modu barbaru.

BARBARICU, adj., **barbaricus,** de

www.dacoromanica.ro

barbaru, relativu la unu barbaru sau la barbarí'a lui.

BARBARISMU, s. m., **barbarismus,** (βαρβαρισμός), in genere : fapta de barbaru, inse nu se iea de-câtu cu intellessulu speciale : 1. stricare si scalciare a formei vreunui cuventu d'in una limba; asiá *mutatia*, *prorogatia*, *consideratia*, etc., in locu de *mutatione*, *prorogatione*, *consideratione*, sunt barbarismi; 2. cuvente straine si contrarie geniului limbei nationale.

BARBARU, adj. v., **barbarus,** (βάρβαρος), in intellessulu cellu mai originariu : care incurca vorb'a, care balbutesce, borborosesce, nu vorbesce bene limb'a; si de ací : I. strainu, de alta limba, de alta natione sau gente : 1. la Greci, totu ce nu era grecu : Persi, Medi, Macedoni, Itali, etc.; — 2. la Romani, totu ce nu erá Romanu : Galli, Germani, Daci, etc., afora de Greci; ba inco poetulu Ovidiu, essiliatu pre termulu Pontului eussinu, scrie de ací unui amicu allu seu d'in Rom'a, co densulu este intre locuitorii terrei unu *barbaru neintellessu de densii;* — si fiendu co Grecii si Romanii fura celle doue popore antice mai culte, de ací : — II. strainu de cultura, in stare de selbaticu, oppusu la *cultu*, *civile*, sau *civilisatu*, *omenitu*, *politu :* 1. in ce s'attenge de viétia materiale : *triburile d'in Oceani'a sunt asiá de barbare*, *in câtu*, *ca si brutele*, *ambla fora vestimente*, *locuescu si dormu in scorburi de arbori sau in spelunce*, *manca carnea neferta*, *nu connoscu infine neci un'a d'in commoditatile unei vietie addeveratu culte;*— 2. in respectulu portarii d'in afora, allu appucaturiloru, allu vorbirei, etc. : *vorbele barbare*, *appucaturele si mai barbare alle acestui omu suppera pre tota lumea;* — 3. in respectulu spiritului : *neinvetiatu*, *brutu*, etc., si mai vertosu, in respectulu ânimei : *crudu*, *neimblanditu*, *féra selbateca : barbarulu usu de a sacrificá omeni.*

BARBATELLU, s. m., deminutivu d'in *barbatu* (sub 1. *b*), cu iusemnare mai allessu de resfaciare : *barbatellulu meu e sufletulu meu.*

BARBATESCE, adv., (d'in *barbatescu*), **viriliter, fortiter, acriter, gnave,** cu ânima, cu energía, cu vigóre : *mêna*, *baiate*, *barbatesce; ne vomu luptá barbatesce.*

BARBATESCU,-*a*, adj., **masculinus, virilis, fortis, acer, gnavus,** relativu la barbatu in t. s. substantivului.

BARBATIA, s. f., (de la *barbatu*), **virtus, fortitudo, industria, diligentia;** ânima, tragere de ânima, energía, vigore, deligentia, activitate : *cu multa barbatia affruntati periclele; barbati'a mulierei face bucuri'a barbatului.*

BARBATU, s. adj., (**barbatus** = cu barba, carui-a cresce sau a crescutu barb'a), **maritus, mas, vir, gnavus, industrius;** proprie, cá si latin. **barbatus,** participiu d'in unu verbu *barbare*, ce nu essiste, trecutu la stare de addeveratu adiectivu si substantivu, insemna : 1. ca substantivu, candu neci pote avé form'a de femininu : *a).* oppusulu *mulierei* in genere prin sessu, latin. **vir** : *numerulu barbatiloru nascuti este aprope ecale cu allu muleriloru; b).* oppusulu *mulierei* in parte, cá socia de casa, latin. **maritus;** *éro barbatulu se si ame mulierea, precumu si Christu a amatu baseric'a; c).* oppussulu *féminei*, latin. **mas** sau **masculus** : *taurulu este barbatulu vaccei*, *cocosiulu allu gallinei*, *arietele allu ouei*, *callulu allu epei;* 2. ca adiectivu, variandu prin urmare dupo genu : *a).* oppusulu lui *lenesiu*, *codace*, *putorosu :* activu, industriosu, laboriosu : *ce barbati argati mai avemu noi; argatulu meu e barbatu la mancare*, *codace la lucru; amu avutu parte de muliere barbata, co se fiu datu preste una putorosa, pulbere nu s'ar fi allessu de cas'a mea; b).* oppusu la *mulierescu*, *molle* de *fire*, *fora energía*, *fricosu :* virile, energicu, plinu de vigóre, animosu, coragiosu : *barbatele fapte alle strabuniloru se fia essemple nepotiloru; ostile nostre, de si pentru antâni'a óra bagate in focu, s'au arretatu pre deplinu barbate facia cu osti mai numeróse si mai invetiate cu foculu bataliei;* in acestu d'in urma intellessu, oppusu la *muliere*, *barbatu* pote stá si cá substantivu : *acumu candu ai cadutu in nevoia, fii barbatu, si nu plange, ca mulierile.*

www.dacoromanica.ro

BARBATUSIU, vedi *barbatellu.*

BARBÍA si

BARBILIA, s. f., plur. *barbilie* sau *barbie*, mai pucinu correctu: *barbili* sau *barbii*, (**barbilium**), **mentum**, (franc. **menton**); partea faciei coperita de barba, si mai vertosu, partea inferiore ascutita in punta.

BARBIARESSA, si *barbieressa*, s. f. *(barbiariu)*, **tonstrix**; — fémina ce scie barbiari'a, — mulierea barbiariului.

BARBIARÍA si *barbieria*. s. f. (de la *barbiariu*), **tonstrina, barbitoria**, 1. maiestría de *barbiariu: ce scii? sciu barbiari'a*; 2. incapere, unde barbiariulu si essercita maiestri'a sea: *se intrànu in cea barbiaría, se ne tundemu.*

BARBIARIRE si *barbierire*, *barbiarescu*, v., (de la *barbiariu*), **tonstrinam exercere, barbam facere**, a essercitá *barbiari'a*, a face cuiva barb'a, a tunde sau rade pre cineva: *eu barbierescu pre Domnulu Basiliu.*

BARBIARIU si *barbieriu*, s. m. (de la *barba, barbía*), **tonsor**, (ital. **barbiere**, franc. **barbier**), cellu care scie maiestri'a de a rade si a tunde pre omeni.

BARBIE, *barbieressa, barbieria*, etc., vedi *barbía barbiaressa*, etc.

BARBIÓRA, s. f., **barbula**, deminutivu resfeciatoriu d'in *barba* si d'in *barbía.*

BARBISIORA, s. f., deminutivu d'in *barba*, **barbula.**

* BARBITU, s. m., pl.-*e*, **barbitos**, (βάρβιτον), specia de lyra la antici, lyr'a insasi.

BARBÓIA, s. f. vedi *barbonia.*

BARBÓNIA, s. f., (*barba*), **rhombus**, specia de pesce marinu.

BARBÓSA, s. f., (proprie féminino d'in adiect. *barbosu*), 1. specia de planta, 2. specia de pesce marinu, cá si *barboia?*

BARBOSU, adj., (de la *barba*), **magnâ barba præditus, barbiger**, (franc. **barbu**, ital. **barbuto**), 1. cu barba mare si désa, cui cresce tare barb'a; 2, cu barb'a: *barbosulu animale*=capru.

BARBU, s. m., **barbus, mullus fluviatilis**, (franc. **barbeau**), specia de pesce de apa dulce, de riu.

BARBUSIORA si

BARBUTIA, vedi *barbisiora.*

BARCA, s. f., plur. *barce* (mai pucinu correctu *barci*), **barca, scapha, cymba**, luntre.

BARCUTIA, s. f., **barcula**, deminutivu d'in *barca.*

* BARDU, s. m., **bardus**, poetu si cantatoriu la vechii Galli sau Celti.

BARETARE si

BARETARE, *báretu, baretatu*, v., (**balitare**, sberare continua, cá forma iterativa d'in **balare**=sberare), **clamitare, vociferare, delitigare**; a si versá foculu in vorbe, a nu mai tacé d'in gura, a blastemá candu pentru un'a, candu pentru alt'a: *mulierea asta nu face de câtu bareta tóta diu'a, bareta barbatulu, bareta copiii, bareta argatii, bareta tota lumea: de baretatulu ei toti avemu se luàmu lumea in capu.*

BARETATORIU, -*tória*, adj. s., care bareta: *muliere baretatoria*, **mulier morosa**, (franc. **femme acariâtre et querelleuse**): *se te ferésca Domnedieu de mulierea baretatoria.*

BARETATU si *baritatu*, 1. participiu passivu; 2. substantivu d'in *baretare.*

* BARIU, s. m., (**barium**, d'in βαρὺς =greu), metallu albu ca argentulu, mai greu cá acidulu sulfuricu, asiá de molle in câtu se pote taiá cu cutitulu; se estrage d'in *baryte* prin pil'a galvanica.

*BAROMETRICU, adj., (franc. **barometrique**, ital. **barometrico**),— ce se refere la *barometru.*

* BAROMETRU, s. m., pl.-*e*, (d'in βάρος = greutate si μέτρον = mesuratóre, franc. **baromètre**, ital. **barómetro**), instrumentu, cu care se mesura pressionea atmosferei si variationile ei; ellu se compune d'in una columna de mercuriu inchisa intr'unu tubu de vitru, sunt inse si barometre metallice, in cari nu intra mercuriu, neci altu licidu, ci sunt formate d'in unulu sau mai multe metalle.

* BAROMETROGRAPHU, s. m., pl.-*e*, (d'in βάρος = greutate, μέτρον=mesura, γράφω = scriu, ital. **barometrógrafo**, franc. **barométrographe**), barometru facutu asiá in câtu de sene, prin unu mecanismu ce are, scrie sau insémna variationile atmosferice intr'unu tempu datu, in absentia, de essemplu, a observato-

www.dacoromanica.ro

riului; cu tóte co spre a si meritá numele, *barometrografulu* n'are de lipse se notedie tote acelle variatiuni, ci e destullu se insemne numai pressionea massima si minima, ce se intempla in acellu tempu datu.

* BARYTE, s. f., (d'in βαρὺς = greu), (ital. **barite**, franc. **baryte**), oxidu de bariu sau oxydu bariticu, compusu d'in oxygeniu si bariu, care in natura se afla in stare de sulfatu si de carbonatu, si se pote prepará numai prin operationi chymice; ellu e de natura alcalina si basica.

* BARYTICU, si *bariticu*, adj., (ital. **baritico**, *franc.* **barytique**), relativu la *baryte : carbonatu baryticu.*

* BARYTINA, si *baritina*, s. f., (ital. **baritina**, franc. **barytine**), nume speciale datu sulfatului de baryte, altramente numitu *spatu greu*, care se cristallisa in typulu prismaticu rectangulariu.

* BARYTONALE, adj., de barytonu, (ital. **baritonale**).

* BARYTONARE, si *baritonare*, v., 1. a cantá ca barytonu; 2. a intoná grave, (franc. **baryt ner**).

* BARYTONU, s. adj. (βαρύτονος), (ital. **baritono**, franc. **barytun**), 1. cá substantivu : cantatoriu cu voce intre a tenorelui si a bassului : *unu bunu barytonu, una formosa voce de barytonu;* — vocea de barytonu; — specia de instrumentu de cantatu cu corde; 2. cá adiectivu : cu accentulu grave pre ultim'a syllaba, vorbindu mai vertosu de verbele grecesci : *verbe barytone.*

* BASALTE, si *basaltu*, s., **basaltes**, (βασάλτης, cuventu de origine africanu), specia de pétra forte tare, raru omogenia, de colore inchisa negrastra, verdastra, rosiatica, vêneta.

* BASALTICU. adj., de *basalte* (ital. **basaltic**, franc. **basaltique**).

* BASALTIFORMU, adj. (franc. **basaltiforme**), ce sémena a *basalte.*

* BASALTIGENU, adj. (franc. **basaltigène**), nascutu si crescutu pre rupi basaltice.

* BASALTINU, adj., vedi *basalticu.*

* BASANITE, s. f., **basanites**, (βασανίτης, de la βάσανος = medilocu de probare sau cercare, franc. **pierre de touche**), pétra forte tare de incercatu aurulu si argentulu.

*BASARE, *basediu*, v., (de la *base*, ital. **basare**, franc. **baser**), a pune, a assedía pre *base* sau altu ceva assémenea : *unu edificiu asiá de mare nu se póte basá pre fundamente asiá de pucinu solide;* metaforice mai allessu : *pre ce se basedia pretensionile vostre? ne amu basatu pre vorbele si promessele vostre; ve basati pre unu ce neprobatu, spre a demonstrá altu ce indoiosu.*

* BASATU, part., d'in *basare :* 1. cu intellessu passivu : *tyranni'a basata pre temere si frica e totu de a una in periclu de a cadé ; cuventele vostre nu su basate pre nemica;* 2. cu intellessu reflessivu : *basatu pre vorb'a tea am inceputu lucrulu.*

* BASE s. f., pl. *basi* (mai pucinu correctu : *basa, base;* cu totulu barbaru : *baza, baze*), **basis**, (βάσις), proprie : mergere, calcare; apoi urma, passu, locu pre care calca cineva; si de ací : fundamentu, temeiu, temelía; I. Cá mai desu si mai appropiatu de insemnarea originaria : 1. partea de diosu a unei columne, care face orecumu petiorulu columnei, precumu *capetellulu* formedia orecumu capulu ei : *base dorica, ionica;* — 2. postamentulu pre care sta unu monumentu, una statua : *pre basea statuei se vede scrissu numele eroului cu litere forte mari;* 3. in genere, fundamentulu pre care sta una constructione sau parte de construction : *basea casei a putreditu, basea acestui turnu e pré mica, basea frontespiciului, basea muntelui,* etc. — II. Applicatu si in alte scientie si arti cu insemnari mai multu sau mai pucinu departate de cea originaria : 1. in scientiele matematice : *a).* in geometría : partea inferiore a unei figure geometrice, oppu u la *verticele* figurei : *cá base a unui triangliu rectanglu se iea de ordinariu hypotenus'a; ca base a unui triangliu isosceli se iea laturea inecale cu celle alte doue; basea unei pyramide,* polygonulu pre care e construita pyramidea; *basea unui conu,* curb'a pre care sta; — *b).* in agrimensura : *base* = linea mesu-

www.dacoromanica.ro

rata pre terreuu cu tóta accurateti'a, pre care se construe tote triaugliurile, ce servescu la fissarea situatiunei obiecteloru de pre terreuu; *c).* in aritmetica: *base* = uumeru ce arréta câte uuitati sau collectioui de unitati mai mice se ceru la formarea de uuitati sau collectiuui de uuitati immediatu mai mari: *diece este basea modului nostru de numerare, pentru co se ceru diece unitati la formarea unei diece, diece dieci la formarea unui centu, diece cente la formarea unei milie,* etc.;—*d).* in algebra: *base a unei systeme de logaritmi* = uumeru ce are de logaritmu uuitatea, si care redicatu la poteutiele iutrege sau fractionarie, ce au de indici logaritmii acestoru uumeri, reproduce seri'a uumeriloru uaturali; *e).* in astronomía: *base* = liui'a mesurata pre pameutu iutre doue puute cuveuítu departate peutru mesurarea uuui gradu terrestru; 2. in scieutiele uaturâli: *a).* in geoguosía: α. *base*=spatiulu occupatu de uua seria de munti: *basea Alpiloru, basea Jurei;* β. *base* = partea de materia predomiuaute in compositiouea uuei rupi: *mic'a este basea micascistului; b).* in chymica: *base*=substautia ce se combiua cu acide si da sàri: *basile sunt organice si neorganice, dupo cumu vinu d'in corpuri organice sau neorganice;* basile, elemeutu *electropositivu,* se dicu *oxibasi, sulfobasi,* etc., dupo cumu se combiua cu oxygeuiu, sulfure, etc.; *c).* in botauica: *base*=fulcrulu uuui fructu, uuui grauutiu; *d).* in auatomía: *base*= pre ce sta sau de uude iucepe uua parte a corpului: *basea craniului, basea thoracelui, basea aripeloru,* etc. 3. in musica, *a). base*=partea mai grave a armouiei: *b). base*=uot'a mai grave d'iu uuu accordu; 4. in artea militare: *base de operationi*=locu fortificatu de artě sau de uatura, uude se couceutra ostile si armele, de uude pléca parti de armata la locurile de lupta si uude se retragu la uevoia; 5. in grammatica: *base*=radeciua a uuui cuventu derivatu. — III. In iusemuari mai ideali: principiu, pre care se fuudedia uua systema filosofica, uuu discursu, uua argumeutatioue, etc., ratioue, cuveutu, motivu, etc.: *totu discursulu teu jace pre una base putreda; argumentatione lunga si plina de abilitate, inse fôra basi solide; justiti'a este basea societatiloru civili.*

* BASELICA si *basilica,* **s. f., basilica,** (βασιλική), proprie adiectivu femiuiuu d'iu **basilicus,** (βασιλικός)=regiu, regale, subiutelleguudu οἰκία = casa; casa regale, palatiu, edificiu maiestosu: si de ací iu speciale: 1. la Romauii autici: edificiu iu forulu cellu mare cu doue serie de columue, ce serviea atâtu cá *palatiu de justitia,* câtu si cá locu de striugere peutru uegotiatorii mari, cá asiá uumit'a *bursa* de asta-di, *palatiulu bursei;* 2. iu allu patrule seclu, (data demua de uotatu beue), crestiuii iucepura a redicá temple iu stilulu maiestoseloru baselice romaue; si de atuuci deveuí *baselic'a* = templu graudiosu si priucipale, baseric'a cea mai iusemuata, catedrale.—Dissemu se se notedie beue epoc'a, de caudu cuveutulu *baselica* luà cea d'iu urma semuificatioue, peutru co cuveutulu uostru populariu *baserica* sau *beserica* uu este decâtu latiu. **basilica,** iu care *l* a trecutu iu *r,* ca si iu *sare*= **sare,** *sore*=**sore,** etc. (vedi lit. *l*). Basericele uostre, mai allessu celle de pre la sate, suut, fora iudoueutia, departe forte, priu modesti'a loru, cá se uu dicemu mai multu, departe de baselicele strabuue; uu este inse mai pucinu addeveratu, co vorb'a *baserica,* impreuua cu altele multe, probedia co Româuii erau crestiui iuco d'in celle d'autauiu secle alle erei crestiue, si u'au asteptatu, cumu preteudu uuii iuvetiati straiui, pre Bulgari si alti Slavi, cá de la deusii se se iuitiedie in doctriu'a lui Christu.

BASELICE si *basilice,* pl. f. (βασιλικά, proprie adiectivu ueutru plur. d'in βασιλικός=regescu, imperatescu, subiutelleguudu βιβλία=carti), carti copreuditorie de legi imperatesci; si de ací iu speciale: legile imperatesci romaue, ordiuate autâuiu de imperatoriulu Leoue filosofulu, apoi adausse si promulgate de imperatoriulu Coustautiuu porphyrogeuitulu, legi, cari la Româui, fura, iutru câtu usautiele terrei uu le modificau,

www.dacoromanica.ro

in vigóre, pêno la promulgarea codicelui lui Caragiá in Terr'a romanesca si a lui Callimachu in Moldavi'a;—form'a inse de *vasilicále*, data de unii cuventului, este cu totulu barbara.

*BASELICU si *basilicu*, s. m., **basilicum, ocymum basilicum** allu lui *Linneu*, de la βασιλικόν = regescu, imperatescu, vedi mai susu *baselica* si *baselice*,—(vedi si in Glossariu *busuiocu*), planta de famili'a labiateloru d'in **didynamia gymnospermia** a lui *Linneu; baselicu de câmpu* = *baselicu rosiu* = **prunella vulgaris** a lui *Linneu; baseliculu cerbiloru* = **mentha pulegium** a lui *Linneu;* — manuchiu de baselicu, cu care battezia preutii.

BASELISCU si *basiliscu* (in scriptura dupa pronuntia greca moderna, *vasiliscu*), s. m., **basiliscus** (βασιλίσκος), proprie, **regulus** = regisioru, si de ací in speciale : 1. in intellessulu anticu : animale imaginariu, care se credea co e unu sérpe galbinu, avendu pre capu trei mice eminentie albastre in forma de corona (de unde si numele lui), si co numai prin cautatur'a sa potea uccide pre cineva; de ací metaforice, cá si *vipera :* persona plena de furia veninosa. 2. in intellessu modernu : *a).* genu de reptile d'in ordinea sauriloru, carui-a Linneu a datu acestu nume d'in caus'a marei assemenàri cu basilisculu celloru antici, déro care nu are in ellu nemicu offensivu;— *b).* stea forte formosa in constellationea *Leului,* numita si *regulu,* essactu in ecliptica.

BASERECA, si *baserica,* (la Macedoromàni : *basiérceca,* la Dacoromani : *besereca* sau *beserica,* si *biserica,* sau *biserica,* in carti mai vechie inse *baserica*), s. f. pl., *baserice* (mai pucinu correctu : *basereci*), (**basilica,** vedi mai susu *baselica*), **templum, ædes, sacellum, ecclesia;** 1. in intellessu materiale : verce edificiu sacru, de la cellu mai pomposu pêno la cellu mai modestu, in care preutii facu sant'a liturgía, si in care crestinii se aduna, la serbatori si alte occasioni solemne, ca se asculte sant'a liturgía si invetiaturele religiose, ca se se roge si se adduca multiamiri lui Domnedieu, etc.: *pucina lume erá la baserica; la baserica sau a casa aveti in cugetu se ve conunati?* — si pentru templulu judaniloru : *acestu-a a dissu co in trei dille va stricá si va reedificá baseric'a; la mortea mantuitoriului catapetasm'a basericei se rupse in doue;* proverbiale si metaforice : *mergi si tu la baserica d'in joui in pasci,* mergi forte raru la baserica; — *nu m'a imbetranitu callea basericei,* la lucrulu de care e vorb'a me precepu forte bene; *draculu baserice nu face,* de la unu omu rèu, reu se ascepti; 2. in intellessu pirituale: *a).* crestinetate, crestinii in totu, toti câti s'au batteziatu in Christu si s'au legatu a crede in ellu si a urmá invetiatur'a lui, cá formandu unulu si acellu-asi corpu anìmatu de unulu si acellu-asi spíritu allu divinului mantuitoriu : *totu crestinulu crede intr'una santa, universale si apostolesca baserica; precumu Christu a amatu baseric'a, asiá se si ame si barbatulu mulierea; ereticii se scotu d'in senulu baserecei; prin battezu omulu intra in baserica si se face unulu d'in membrele acestui sântu corpu; b).* una parte d'in crestinetate: *baseric'a româna, baseric'a gréca, parentii basericei latine, baseric'a resaritana, baseric'a appusana, baseric'a protestante,* etc.; *c).* si mai vertosu personele basericesci, clerulu; *d).* invetiaturele, assiediamentele, administrationea basericei universale sau a basericeloru particularie, cultulu, ceremoniele, etc.: *sant'a nostra baserica ne invétia ce se facemu, ca se ne mantuimu; baseric'a nu e bene se fia asservita statului; baseric'a libera in statulu liberu; baseric'a si scol'a se se adjute un'a pre alt'a.*

BASERECESCE, si *basericesce* (vedi *basereca*), adv., conformu reguleloru stabilite de *baserica,* cá in baserica : *nu vreu se mì canti lumesce, ci basericescé;* a se despartì *basericesce,* a se despartí formale si definitivu, se dicea de casatoriti mai inainte de a se stabilí casatori'a civile, de orece casatori'a erá unu sacramentu, unu legamentu basericescu, ce numai basericesce se potea deslegá.

BASERECESCU, si *basericescu,* (for-

www.dacoromanica.ro

me mai pucinu correcte : besericescu, bisericescu), adj., (vedi *basereca*), **ecclesiasticus**, ce se tine de baserica : *vestimente basericesci, facia basericésca*, preutu, diaconu, archiereu, etc.; *omu basericescu*, care servesce basericei, fôra se aiba daru preutescu, cantoriu, cantatoriu, parecclesiariu, etc.; *cantari basericesci, carti basericesci, administratione basericésca, invetiaturi basericesci, servitiu basericescu*, etc.

BASERECOSU, si *basericosu*, (forme mai pucinu normali : *besericosu, bisericosu*), adj., (vedi *basereca*), **religiosus, templum sedule frequentans**; cui place a merge la baserica si nu lassa se i scape neci una occasione spre a se duce in cas'a lui Domnedieu, se se roge, se se inchine; de ací : religiosu, pietosu, cu fric'a lui Domnedieu.

BASERECUTIA, si *basericutia*, (forme mai pucinu correcte : *beserecutia* si *bisericutia*), s. f., (vedi *basereca*), **ædicula, sacellum**, deminutivu d'in *baserica*, basereca mica.

BASERICA, *basericescu, etc.*, vedi *basereca, baserecescu*, etc.

BASIARE, *basiu, basi, basia, basiàmu*, etc., *basiatu*, v., **basiare**, (franc. **baiser**, ital. **basciare** si **baciare**), la Macedoromani cu acea-asi insemnare ce la Dacoromani are verbulu *sarutare: lierta-me si da se ti basiu manule; féminele mai tenere, la essirea d'intru baserica, basia manule acelloru mai betrane; vinu in cóce se te basiu pre frunte.*

* BASICU,-*a*, adj. (ital. **basico**, franc. **basique**, de la *base*), relativu la *base*, numai in intellessu chymicu : *sare basica.*

* BASIGENU, adj., (ital. **basigeno**, franc. **basigène**), care produce *basi* in intellesu chymicu.

* BASIGYNIU, s. m., (βάσις=**base**, si γυνή=fémina, franc. **basigyne**), se dice de *basea* pistillului planteloru, candu acésta base nu este decâtu prolongarea suptire a baseì ovariului.

* BASILARE, adj., (ital. **basilare**, franc. **basilaire**), de *base*, in intellessu anatomicu.

BASIU, (vedi *basiare*), s. m., pl. *basie*, **basium**, (franc. **baiser**, ital. **bacio**), la Macedoromâni, sarutatu, sarutare.

* BASSARE, (vedi *bassu*), v., **demittere, decrescere**, (ital. **bassare**, franc. **baisser**), a lassá in diosu, a dá in diosu, a diosurá, a affundá ; a se lassá in diosu, a scadé, a decresce.

* BASSETIA, (vedi *bassu*), s. f., **humilitas, ignobilitas, vilitas, abjectio**, (ital. **bassezza**, franc. **bassesse**), stare, calitate de *bassu*, in tote simnificationile acestui cuventu; fapta bassa.

* BASSU, adj., (ital. **basso**, franc. **bas**, de la βαθὺς = profundu, βῆσσα si dorice βάσσα = valle, celt. **bas** = diosu, umile; latin. in Isidoru **bassus**=scurtu si grossu, menuntu, indesatu si grassu),— I. in insemnare materiale : 1. oppusu la *inaltu, redecatu, de susu, superiore*]: *a).* pentru locuri si situationi: *de pre locurile redecate apele se scurru in celle basse ; insule asiá de basse, in câtu marea le accopere cu flussulu seu; partile basse alle terrei sunt continuu inundate de ape;* — *b).* pentru omeni si alte animali, pentru plante si alte obiecte naturali sau arteficiali, cari nu au inaltime mare sau cuvenita : *tavanulu acestei case e pré bassu ; usi'a casei e asiá de bassa, in câtu dai cu capulu de susu, candu vrei se intri sau se essi; omu bassu de statura si uscativu la facia.* — 2. plecatu in diosu, lassatu in diosu, inchinatu, scadutu : *temperatura bassa, cu frunte bassa, a tiné ochii bassi, a se intórce a casa cu capulu bassu.*—II. mai allessu inse in intellessu metaforicu, in opposetione cu *inaltu, nobile, mare*, etc., *umilitu, degradatu, obscuru, neconnoscutu, avilitu, neinsemnatu*, etc. : 1. cu referentia la nascere, la conditione sau stare : *essitu d'in bassele strate alle societatii, acestu omu sciù, prin meritele selle a se redicá la celle mai innalte demnitati;* — 2. Cu referentia la espressioni, la stilu, si prin urmare la cugetari si idee : *espressionile basse denota modu de a cugetá bassu.* — 3. déro mai allessu cu referentia la portare, la fapte, si prin urmare la caracteriu : *faptele vostre basse si abiecte nu potu inspirá de câtu grétia; ânimele basse nu su capaci de sentimente nobili;* — 4. in

www.dacoromanica.ro

fine cu referentia si la multe alte lucruri, déro mai allessu la *voce: a cantá cu voce bassa*, sau in modu adverbiale: *a cantá bassu*, a cantá incetu, sau a cantá grossu; — asiá déro *voce bassa* are doue intellessuri cu totulu diverse: *a)*. voce *incéta*, pucinu *tare* sau *mare: a vorbi cu voce bassa*, a vorbi incetu, a nu vorbi tare; — *b*). voce *grossa, grave*, voce care pote fi *tare*, sau *mare*, inse nu e *susu, acuta, suptire*, cumu se dice: *a vorbí cu voce bassa*, a vorbí grossu, in tonu de diosu; — de ací *bassu* cu insemnare de substantivu: *a)*. personale: cantatoriu cu vocea cea mai de diosu, cea mai grave d'in celle patru voci principali in music'a moderna: *unu bunu bassu, bassu profundu, bassu cu mare si potente voce;* — *b)*. reale, cu mai multe insemnari: instrumentu, corda sau voce, care canta partea cea mai grave a unei armonie: *bassu de vióra, celle patru voci principali sunt bassulu, tenorele, contraltulu, si altulu sau supranulu;* — partea armoniei, cea mai grave: *bassulu acestei opere e in genere reu essecutatu.*

BATA, s. f., vedi *béta* sau *bétta.*

BATA, (*a* d'in syllab'a prima, desi tonicu, s'a facutu obscuru pentru destinctione, póte, de *bata)*, pl. *bete*, s. f., (d'in *batere*, ca *duca* d'in *ducere*), **pedum**, (fr. **houlette**); — 1. in intellessu speciale si cellu mai dessu: *bàtiu* mai lungu si mai grossu, ce porta pecurarii si alti pastori de vite si cu care se servu a menâ vitele, a apperá pre aceste-a si pre sene, etc.: *pecurariulu redinatu in bâta se uitá cu placere la joculu mieiloru;*—2. in intellessu generale, verce bàtiu destullu de lungu si grossu, eare serve cá arma la *bataia: cu nu me sciu bate cu spat'a, se ne batemu déro cu bâtele.*

BATACE, si *bataciu*, (d'in *batere*, ca *fugace* si *fugaciu*, d'in **fugere**), adj. s. **pugnax, ad certamen promtus;** — paratu si dispusu a se bate, pusu pre bataia, care cauta, cumu se dice, bataia si cérta cu luminarea, cui place cért'a si batai'a: *cocosii sunt forte bataci.*

BATAIA, etc. vedi *batalia*, etc.

BATALIA, si *batáia*, s. f., pl. *batalie* si *bataie*, (mai pucinu bene: *batàli* si *batài*), **(battualia si battalia), pugna, verbera, agitatio,** (ital. **battaglia,** franc. **bataille,** isp. **batalla),** actionea de a *bate* sau resultatulu *baterei*: 1. in intellessu de a dá loviture cu mân'a, cu bàtiulu, cu curéu'a sau cu alte instrumente: *a dá bataia*, a bate; *a luá sau mancá bataia*, a fi batutu; *a trage bataia* sau *a trage unu puiu de bataia*, a bate reu, — de unde metaforice: *a dá sau trage cuiva bataia in carti, sau in alte jocuri*, a lu bate, a l'invinge in jocu; — speciale ca medilocu de castigare allu copiiloru si chiaru omeniloru mari: *cu batali'a nu se invetia mente copii;* proverb.: *toba de bataia*, omu batutu de toti, intellessu impromutatu de la *batai'a tobei* de côtra unu militariu sau altu cineva; — *a trage bataia la spate, la curu*, etc., — de unde proverb: *a trage sau dá bataia la curu, ca se vina mentea la capu;*—*a avé frica de bataia, a fugí de bataia;* — 2. in intellessu reciprocu si reflessivu de a se bate unulu cu altulu, de a se luptá: *cért'a fôra bataia n'are lipiciu, batai'a brosceloru cu sórecii, a se bagá in batai'a, a face bataia, a sparge cért'a si bataia, a cautá bataia, a se appucá de bataia*, etc. — 3. in intellessu de scornire la venetóre: *a face bataia cu omeni, cu cani; a face bataia de lupi, de iepuri*, etc.— 4. in intellessu de miscare, sarire, vibrare, frementare, agitare: *batai'a ventului, batai'a frundieloru, batai'a ânimei; batai'a ochiului, batai'a pescelui*, etc. — de unde: *bataia de ânima*, morbu ce sta in baterea de ânima, sau spaima mare, temere nespusa: *mare bataia de ânima am avutu, pêno se me incredentiediu, co n'ai fostu vulneratu; in una bataia de ochiu*, in unu momentu, in una clipa de ochiu; — *bataia de cugetu*, mustrare de cugetu, sau de conscientia, d'in causa de verunu reu commissu, — *bataia de capu*, mare frementare cu mentea;— 5. in intellessu de locu, unde bate, tende sau lovesce cu violentia ceva: *in batai'a apei, sorelui, focului*, etc.—6. in intellessu de mesura, tempu musicale: *cantecu in doue bataie;*— 7. in intellessu de distantia la care bate una arma: *batai'a tunului e mai mare ca a pusceloru;*—8. in intellessu

www.dacoromanica.ro

cu totulu speciale, in locutionea *bataia de jocu*, luare in risu : *a luá pre cineva in bataia de jocu*, a si ride de ellu; *a face pre ceneva de bataia de jocu*. a lu face de risu; *omu de bataia de jocu*, omu de risu; *lucru de bataia de jocu*, lucru reu facutu;—de unde fora *lucru : nu mi ai facutu vestimentu, ci bataia de jocu*, frase in care *bataia de jocu* insémna lucru reu facutu.

* BATALÍA (*l* nemoiatu), s. f., pl. *batalie*, (mai pucinu bene : *batalii*), **proelium, pugna,** (it. **battaglia,** franc. **bataille,** isp. **batalla**), — acellu-asi cuventu cu precedentele *batalia* sau *bataia*, cu differenti'a specifica, co *batalía* se dice mai vertosu de una *bataia mare*, intre doue osti a doue popore in stare de bellu : *batalí'a de la Callugariani, batalí'a de la Vallea alba;— a dá batalía*, a incepe lupt'a, se dice de doue osti, si numai cu una nuantia de ironía se dice *batalía* in locu de *bataia : ce? vrei se faci cu mene batalía?* — Afora de acésta-a *batalía*, chiaru in acestu intellessu speciale, insémna mai multu ordinea, in care se lupta óstile, pre candu *batália* sau *bataia* insémna mai vertosu lupt'a insasi, asiá in câtu se pote dice : *a luá parte la bataia intr'una batalía;*—sau espeditione, stare de ostilitate a unui poporu cu altulu : *a se duce la batalía*, a plecá in una espeditione; *a vení de la batalía*, a se intorce d'in una espeditione; *nu se face batalía*, nu se strica pacea. M. — In totu modulu *batalia* si *batalía* e acea-asi vorba cu differentia, co in cea d'in urma accentulu e ratecitu si s'ar cuvení a fi restabilitu, sau cu alte vorbe, intrég'a forma *batalía* e de repudiatu. L.

BATALIOSU si *bataiosu*, adj., (*batália*), **plagosus, bellicosus, excellens;** —1. cui place se bata, brutale : *invetiatoriului nu se cade a fi bataiosu; érosi ne vinu bataiosii de militari pre capu;* —2. cui place a se bate sau a se certá, bellicosu, animosu; *de candu mi te ai facutu asiá bataiosu?*—3. infricosiatu, de spaima, fia in bene sau in reu, escellente, estraordinariu, insemnatu in genulu seu : *vinu bataiosu*, care bate la capu, déro mai desu : forte bunu; *am arme bataiose, cai bataiosi; muiere bataiosa*, forte rea, déro si mai desu : forte formosa; *vestimentu bataiosu*, forte formosu; *sore bataiosu*, forte arditoriu, etc.

BATALIUTIA sau *bataiutia*, s. f., deminutivu d'in *batália* sau *bataia*, (ital. **battagliuzza**) : *bataiuti'a tea nemine nu va mancá, de nu vei face cumu ti dicu.*

BATATORIU, *batatura*, etc., vedi *batutoriu, batutura*, etc.

BATEÁ, s. f., vedi *batella*.

BATELLA si *bateá*, s. f., planta de apa, **typha** lui *Linneu*.

BATERE, *batu, batui, batutu*, v., **batuere**=**verberare, cudere, cædere, vincere; pugnare, certare; pulsare, movere, agitare; moveri, agitari, micare; terere, pavire; corrumpere, clade vel malo afficere; vergere, spectare, propensum esse, deleclari, studere, amare; metiri vel lustrare aliquam regionem;** (ital. **battere,** franc. **battre,** isp. **batir**). —I. cá transitivu : a lovi de mai multe ori, a dá mai multe lovituri, insemnare, care dupo subiectulu sau obiectulu baterei, dupo instrumentulu sau scopulu lovirei, se modefica in multe si variate intellessuri : A. cu subiectu si obiectu directu de persona sau de alta fientia insuffletita: 1. a maltractá prin lovituri, a castigá, a puní : *unu omu cu mente nu si bate mulierea; nu bateti boii, caii; ce ai cu bietulu cane de lu bati asiá? omulu nu se bate cu bàtiulu, ci cu cuventulu; Domnedieu batù pre Aegyptiani cu diece infricosiate plage;* — instrumentulu baterii se espreme prin prep. *cu*, éro partea pre care se dau loviturele prin prep. *la : a bate la spate, la palme, la talpe*, etc.;—*a bate la trei cóste*, a bate reu; — proverb : *de departe callu-si bate, éro de aprope ochi-si scote*, cea ce fora cuvenita luare a mente sau la distantia pare bunu sau formosu, de aprope sau dupo accurata consideratione pare reu sau uritu;—*nu te mai batu eu, co te a batutu domnedieu*, nu te mai batu eu, co-ci faptele telle te au facutu destullu de miseru;—de ací: *omu batutu de domnedieu*, omu in stare forte *misera;* — *a bate pre spate, pre umeri*, a laudá : *nu numai co nu mi a dissu nemica reu*

www.dacoromanica.ro

pentru fapt'a mea, déro inco m'a batutu cu multiamire pre umeri; — 2. a bate in lupta, a invinge, a fi superiore, a respinge, a triumfá: *leulu bate pre ursu; la Callugariani Românii batura infricosiatu pre Turci; in atâtea lupte cu atâtea popore Stefanu cellu mare nu remase mai neci una data batutu; de sí aveam concurrenti multi si tari, pre toti inse i am batutu; nemine nu te pote bate in càrti; tu bati pre toti la joculu de mince;*—in acestu intellessu si cu subiectu sau obiectu de fientie neinsuffletite: *assele bate tote celle alte càrti de jocu; cartea mea bate pre a vostra; cuventele se batu cu cuvente; fora a urí pre omu, vomu bate d'in tóte poterile vitiele lui; comedi'a bate vitiele societatei; nu vei poté bate tarile argumente, ce am produssu in favorea causei melle;*—si chiaru absolutu fora obiectu directu: *cine a batutu si cine a fostu batutu in acellu concursu?—de asta data am batutu eu.* —3. pentru certe animali, a fi in caldur'a amorei, a se incallecá, a se calcá pentru fecundatione; *pescii se batu, berbecii batu ouile, callii epele, taurii vaccele;* — 4. pentru certe animali, a intorce, a castrá: *a bate unu berbece: a).* a lu maltractá cu lovituri, *b).* a lu castrá, *c).* a lu bate taiatu, ca se fia carnea frageda. — 5. cu subiectu neinsuffletitu: *a).* vorbindu despre unde de apa, de aeru sau de lumina, a cadé cu potere, a attenge in continuu, si de ací, a agitá, a incommodá, a supperá, a vetemá: *unu sore violentu ne batea in facia; unu ventu cu plóia ne a batutu tota noptea pre calle; batutu de tote venturile, nu sciu unde se mi afflu repausu; batuta cu furia de ventu, navea se lovi de unu scopellu si se sparse; puneti-ve pellarielc in capu, co ve bate sorele;* — in speciale pentru beuture spirtose si alte lucruri ammetitorie, a merge la capu, a se suí in capu, a imbetá, a ammetí: *vinurile noue te batu la capu mai reu ca celle vechie; vinulu beutu eri m'a batutu reu la capu; carbunii ne au batutu la capu; a moritu batutu de carbuni;* — si fora obiectu directu: *bate sorele; lun'a batea in ferestra; vinulu nou bate la capu, ventulu bate despre media nopte,* etc., *batere,* luandu astufelu insemnarile de a cadé continuu si cu violentia, a tende cu taría, a se miscá, etc.—*b).* vorbindu despre diverse lucruri, cari potu adduce bene sau reu, a adjunge, a attenge, a frementá, a agitá, a turburá: *pre voi ve bate fericea de starea mea; bata-te fortun'a;* — mai allessu in urări si blasteme: *bata-te toc'a, mani'a lui domnedieu, langorea,* etc.; — in speciale: *me bate cugetulu,* me mustra, nu mi da pace; sau in insemnare mai lena, mi pare reu; sau in fine, me impinge, me indemna cugetulu: *candu te bate cugetulu pentru rellele facute, nu poti neci dormí in pace; ne batea cugetulu se plecàmu;* in acestu d'in urma intellessu si: *me batea mentea (sau mentile) se vinu si cu;* — *ve bate capulu,* ve duce mentea, ve precepeti; *c).* cu obiectu directu de fientie ne insuffletite, a vetemá, strícá, a infestá, a perde: *brum'a a batutu reu viniele; grandinea a batutu grâncle si celle alte bucate; locustele, secetele, choler'a si alte flagelle batu de câtiva anni acésta nefericita térra; lotrii batu casele omeniloru,* le fura; *gâscele au batutu reu ordiele de estu tempu;*—si fora obiectu directu, a cadé, a picá, a stricá: *bate brum'a; a batutu petr'a,* etc. — *B.* cu obiectu directu de lucruri: 1. de metalle, a bate cu maiulu sau ciocanulu, *a).* spre a fabricá obiecte d'in elle: *ferrarii batu ferrulu, aurarii aurulu, argentarii argentulu; Românii au dereptulu de a bate moneta; monet'a se bate d'in auru, argentu, arama; d'in ferru se batu cercuri, baltie, cuie, pirone, si alte obiecte de mare utilitate;* —*b).* spre a ascutí celle fabricate d'in metalle: *nu taia cós'a, pentru co de multu nu e batuta; secerile si cósele se batu d'in tempu in tempu, cá se se faca mai taiose;* — proverb: *bate ferrulu, pêno candu e caldu,* lucrulu inceputu nu lu lassá se ammortesca, folosesce-te de inceputu si de bune desposetioni, pêno candu aceste-a nu trecu si peru. — 2. de cài, drumuri si alte locuri sau spatie, a bate cu petiorulu, cu carrulu, cu maiulu sau alte instrumente: *a).* spre a le netedí, a le face bune de amblatu: *callea este impetrata si bene batuta; anevoia ambli pre acellu drumu,*

www.dacoromanica.ro

pentru co inco nu e batutu; ari'a se bate bene, pentru cá se nu se perda multe grauntie; — de ací, *b).* metaforice, a amblá, a strabate, a percurre : *am batutu tote càile si carràrile, fora se potu aflá ce cautam; nu te abbate d'in callea batuta de toti, co nu scii cumu va essí lucrulu; callea batuta este totudeauna cea mai scurta; câte terri si mari a mai batutu si acestu omu; callulu bate câmpii, padurile, bàltile,* etc.; *acésta vacca bate laturile,* ambla ratecita de altele; *tota diu'a batemu podurile; bate usiele,* ambla fora capetâniu d'in casa in casa; *venatorii batu padurile sau campii cu omeni sau cu cani, ca se scornesca venatulu;* — de ací si absolutu, fora obiectu directu : *cânii mei batu de minune; tota diu'a s'au auditu câni batendu in acesta padure,* amblandu si latrandu spre a scorní venatu: *in desertu douedieci de ómeni au batutu trei dille, co nu amu potutu prende neci macariu unu iepure;* proverb : *a bate câmpii,* a vorbí altele de ce se cade, a essí d'in subiectulu vorbirei; — *a bate podurele,* a amblá fora capetâniu si fôra lucru, — de unde ca substantivu compusu : unu *batc-poduri,* unu perde-véra, care nu se mai astempera de pre drumuri, ca se si caute de lucru. — 3. de vestimente, straie si stofe, sau materiele, d'in cari se facu acelle-a, a bate cu vergelle sau alte instrumente : *a).* spre a le curetiá de pulbere sau alte necuratíe, a allege d'in elle ce e bunu de lucru d'in ce nu e bunu : *iea acestu vestimentu si lu bate bene de pulbere; scoteti scaunele d'in casa si bateti-le bene de pulbere; de trei ore batu scorti'a si nu potu scóte pulberea d'in ea; inulu, cânep'a se topescu antâniu, apoi se batu, ca se se allega ce e bunu de torsu; lân'a inco se bate, inainte de a se bagá in straie, ca se se affêne si se se curetie de pulbere;—b).* spre a le face dese : *pândia bene batuta, pândia rara si pucinu batuta;* — de ací *batatura,* fire ce se introducu prin *urditur'a* unei stofe. — 4. de grauntie, a le bate cu cai, cu flagelle, sau alte instrumente, spre a le allege de paie, pellicelle, etc.: *porumbulu s'a collessu si s'a batutu; grânulu nostru stá inco nebatutu; s'au inventatu bune machine de batutu grânulu si porumbulu; pune grânu in cea piua si lu bate bene.*— 5. de pomi, a i bate, a i scutură de fructe, dandu in ei cu pertece sau agitandu-i : *am batutu cci doi peri, si mi au datu doue carre de pere; prunetele se batu pre tómna; candu bateti pomii, luati a mente se nu i vetemati, rupendu-le ramure; veniti se batemu nucii.* — 6. de lucruri ce intra, sau se introducu, sau se fissedia : *a).* a bagá batendu : *a bate pari, cuie, pirone; a bate cercuri la una bute;—b).* a fissá batendu : *a bate una brosca la una usia; a bate una feréstra,* etc. — 7. de fructe : *a).* a le scuturá, a le dá diosu, batendu pomulu cu ceva : *a bate nucile, perele, merele,* etc.; — *b).* a le striví, stricá, mollesí : *perele si merele batute se allegu d'in nebatute, cá se nu se strice si aceste-a;* — de ací, despre parti de alle corpului, a frecá, a vetemá, a supperá, a vulnerá, etc. : *incaltiamentele me batu reu la petiore; bietulu bou e reu batutu de jugu la céfa; callulu meu e reu batutu la petióre de fêrra si la spate de sélla;* — de unde *batatura,* inflatura sau impetritura produssa prin batere sau frecare multa. — 8. de licide, sau vasele ce le coprendu, a ammestecá batendu-le, agitandu-le si, de ací, in genere, a agitá, a scuturá : *a bate oue; pune vinu, piperu si ardeiu in acellu-asi vasu, si bate-le bene, se se ammestece; bate bene ciocolat'a cu laptele, in care ai pusu-a; a bate laptele,* ca se scota untu; de unde : *lapte batutu;* in acellu-asi intellessu : *a bate putineiulu;* — *a bate stupii,* ca se essa albinele si se se scota mierea; *a bate sêt'a,* cá se éssa din ea licidulu sau farin'a; *a bate ciurulu,* cá se éssa d'in ellu grauntiele; *ventulu bate frundiele; cancle-si bate coda;* — *passerea-si bate aripele;* — proverb : *a bate apa in piua,* a assudá in desertu; — 9. de grauntie sau bobe, ferte mai vertosu, a le reduce in stare licida : *a bate mazere, fasole, lente : fasole batuta,* (**purée de haricots**).— 10. de obiecte sunatórie, a le face se sune, lovindu-le cu maiutie, cu limb'a loru, sau agitandu-le : *a bate tóc'a, clopotulu, clopotellulu; orologiulu bate trei ore;* — de unde in modu imperso-

www.dacoromanica.ro

nale : *bate mediulu noptei; a bate tob'a de bataia.* — 11. de pàrti alle corpului, cu differite insemnarì : *a). a si bate peptulu*, a se lovi cu man'a in peptu in semnu de resbunare; *b). a si bate buccile curului*, in semnu de nepesare si despretiu; *c). a si bate capulu cu ceva sau cu cineva*, a se frementá, a assudá, a si dá mari labori, a se fatigá multu : *multu mi am batutu capulu se precepu ce spuni; mi am batutu indelungu capulu cu densulu, fora se lu potu induplecá; multu ne amu batutu si noi capulu cu acésta cestione, fora se ua potemu scote la capetu;* — in acellu-asi intellessu se dice, candu e vorb'a de labore intellectuale, sí : *a si bate mentea cu ceva.* — *d). a bate capulu cuiva*, a stá de densulu, a nu i dá pace, a supperá cu una cerere : *multu am batutu capulu bietei muieri, fora se ua potu abbate d'in callea virtutei; muierea mi bate capulu de lune de dille, ca se ua ducu la ballu;* — *e). a bate ochiulu*, a face impressione buna : *acestu omu nu mi bate ochiulu; acestu callu mi bate mai multu ochiulu ca cellu altu; mie unui-a lucrulu nu mi bate ochiulu.* — 12. de obiecte de jocu, a face se merga, a rapedí, a arrunca lovindu-le cu ceva : *a bate mincea, popicu'u, drechi'a, porc'a*, etc. — 13. de arme arruncatorie : *a bate murii, cetatea, intariturile*, etc. — 14. de vorbe, tonu, mesura musicale : *a bate mesur'a*, a arretá sau dá messur'a musicale prin batere de mâna, de petiore, etc.; *a bate tonulu pre una syllaba*, a appesá vocea pre acea syllaba; — 15. de saltatu, a jocá cu focu batendu tare si iute in pamentu cu petiorele : *a bate chor'a, brâulu*, etc.; — de unde *batut'a*, saltu cu misicare rapede si animata. — 16. la Macedoromani : *a bate fluerulu* sau *fluer'a* (cumu dicu ei), a sufflá in flueru, a cantá cu fluerulu. — 17. *a bate telegrafulu, a bate una telegramma*, a dá scire prin baterea fireloru telegrafului. — 18. *a si bate jocu : a).* de nnu omu, a ride de ellu, — *b).* de unu lucru, a lu face reu si prostu. III. ca intransitivu, construitu : 1. cu *la: a).* a dá mai multe sau repetite lovituri : *a bate la ferestra, la usia*, — de unde metaforice : *a bate la tóte usiele*, a se indreptá si sollicitá, la toti, cá se capete ceva; — *b). a bate la ochi*, a face mare impressione ochiloru : *rosiulu bate la ochi mai tare ca verdele; copill'a acea-a mi a batutu tare la ochi;* — *c).* a luá si tiné una directione, a tende, a se stringe, a se concentrá, a vení continuu la cineva sau undeva, a se miscá spre una parte, a incliná, a tintí : *cartea batea la tene eri, astadi bate la mene; nu sciu de ce lumea bate asiá la densulu; limb'a cantariului bate la una parte; am se cantarescu asiá de bene, incâtu se bata de la mene la tene*, adeco *cantariulu sau limb'a cantariului se bata*, se incline de partea mea intr'a tea; *acumu intellegu unde batea vorb'a tea*, ce intellessu sau scopu avea vorb'a tea, unde tintiea. — 2. cu *in*, camu in acelle-asi insemnàri cá si cu *la : sorele bate in feréstra; radiele lunei bateau in speclulu d'in faci'a; unu dulce ventu batea in pândiele nostre; in mene bate foculu; cantariulu bate in usioru, in greu; radi'a ochiului se bata in firulu ochianului; pusc'a bate in tinta; faci'a frundicloru incepea se bata in galbinu.* — 3. cu *d'in : a). a bate d'in palme*, sau spre a chiamá pre cineva, sau spre a lu applaude, sau spre a ride de ellu : *de una ora batu d'in palme, si nu audi se vini? candu actoriulu se presentà pre scena, toti spectatorii batura d'in palme; b). a bate d'in petioru*, sau d'in impatienti'a, sau pentru ammenintiare si intimidare : *focosulu armessariu bate totu intr'una d'in petiore; n'am de câtu se batu d'in petioru la ei, si toti se baga in gaura de sérpe,* — *c). a bate d'in buza sau d'in buze*, a si face se tremure buz'a, si in intellessu metaforicu : a fi meniosu, a remané doiosu de ceva, a perde si duce dorulu de ceva : *déco nu manci acumu, multu ai se bati d'in buze de mancare.* — 4. cu prep. *cu :* a fi plecatu tare spre cineva sau ceva, a avé mare placere, a affectioná : *vulpile batu cu gainele; copillulu bate cu tata seu; n'am vedutu omu care se bata asiá de multu cu alluneelle si nucile; fetele batu mai multu cu mam'a, baiatii cu tatalu; copillulu no-*

www.dacoromanica.ro

stru bate tare cu cartea; — mai raru in acestu intellessu cu *dupo* sau *spre: bate dupo mulieri*=ambla dupo mulieri. — 5. absolutu, fora neci unu obiectu cu prepositione : *a)* a se miscá, a sarí, a tremurá, a fi agitatu, a se scuturá : *ven'a bate incetu; anim'a bate mai tare; ventulu bate furiosu;* — *b)* a face se percura una distantia, a strabate, a tiné una directione, vorbindu de arme : *tunulu bate mai departe ca pusc'a; asta arma bate bene, reu; dereptu, strambu;* — *c)* a cadé cu potere, a vení, a se miscá in una directione : *bate sorele, bate ventulu,* etc. (vedi mai susu). — III. In forma pronominale, *a se bate :* 1. construitu cu prepos. *cu* sau *intre : a)* a si da loviture impromutate, a se maltractá reciproce : *cocosiulu se bate cu gain'a; scolarii d'in una classe s'au batutu cu cei d'in alta classe; barbatulu se bate cu muierea; ollarii s'au batutu intre densii; fratii nu se batu unulu cu altulu;* — *b)* a se luptá pre campulu de bataia : *Românii se batura cu Turcii;* — de ací, in genere, a se luptá cu unu adversariu ore-care : *a se bate cu mortea,* a fi in agonía; *a se bate cu mori de ventu*=cu adversari sau greutàti imaginarie; — proverb. : *a se bate in parte;* a se bate si luptá, asiá co neci unulu nu invinge pre cellu altu; — *c)* a fi in stare de bellu : *Russii se batu cu Turcii;* — *d)* absolutu, fora *cu :* a fi bellicosu, a avé coragiulu de a se bate : *poporele invetiate cu pacea a nevoia se batu; Francesulu se bate buccurosu.* — Cauta inse a destinge bene relationea obiectului necessariu, cerutu de verbu in insemnàrile descrisse, de relationea obiectului de instrumentu sau modu, care inco se espreme de regula prin *cu : a se bate cu petre, cu tunuri, cu pusce, cu pumnii,* etc.; *taurii se batu cu cornele, caii cu petiorele si cu gur'a,* etc., care inse, spre a incongiurá ambiguitàti, se espreme si cu alte prepositioni, mai vertosu cu *in*: *ne batemu in cuvente; berbecii se batu in capete; ne vomu bate, déco vrei, in lancie;* — metaforice : *a se bate cu una buccata, cu una placenta,* etc., a si pune poterile, ca se ua mance tota, a se adoperá ca se mance mai multu d'in ea; — 2. in intellessu reflessivu : *a)* a si dá sie loviture : *a se bate cu pumnii in capu,* a fi desperatu; *a se bate cu pumnulu in peptu,* a arretá, co vré a si resbuná; — *b)* construitu cu *la* si *de,* a se lovi, a se frecá, a se vetemá, a se vulnerá : *boulu se bate la cefa de jugu; callulu se bate la spate de siea; costele callului se batu de opritori*=*callulu se bate la coste de opritori; pomele se batu de paretii carrului;* absolutu : *callulu se bate;*=se cossesce, se lovesce cu petiorulu de petioru; — variatele constructioni arréta, co in assemeni frasi verbulu se pote luá ca reflessivu-passivu. — 3. in intellessu neutru : *a)* a fi agitatu, a se miscá continuu si cu vivacitate, a tremurá, a se scuturá, a sarí, a saltá, a palpitá, a se svercollí; a se frementa : *scossu d'in apa pescele se bate pre uscatu, peno more; tota noptea m'am batutu in patu, fora se potu inchide ochii; en vedi cumu se bate limb'a serpelui in gur'a lui; passerile si alte animali injunghiate se batu mai multe momente, peno se mora;* — speciale : *pescele se bate,* sare prin apa sau afora d'in apa, sau : e in caldur'a de impuiare; — *b)* in speciale pentru pàrti de alle corpului : *ochiulu, sprincen'a, peptulu, ven'a, anim'a se bate; desertele callului se batu infricosiatu.* — Espressionile de forma pronominale dicu mai multu ca celle de forma simpla : *anim'a se bate* este una espressione cu multu mai energica de câtu *anim'a bate; anim'a se bate* numai candu e attensa de bucuría mare, de spaima, de frica, de veri-ce alte sentimente viue si tari; *anim'a bate* totu de a un'a in starea ei normale. De assemenea *ven'a, pulsulu batu* in starea loru ordinaria si normale, *se batu* inse numai in parossismulu frigureloru; — *c)* construitu cu prep. *cu,* a affectioná, a avé mare placere sau applecare pentru ceva sau cotra cineva, a se occupá seriosu : *barbatulu meu se bate multu cu alle casei; copillulu nostru se bate tare cu cartea;* — inse, spre a inlaturá ambiguitàtile, se pune mai bene *dupo,* sau alte prepositioni analoge : *se bate dupo placente,* etc.; coci *cu placentele*

www.dacoromanica.ro

ar insemná *a se adopcrá sc lc mance.* Vericumu, de câte ori nu e téma de ambiguitate, e de preferitu form'a pronominale ca mai energica de câtu cea simpla, cumu s'a arretatu mai susu: *sc batc cu strabun'a sau dupo strabun'a,* dice mai multu ca *batc cu strabun'a.* — *d)* cu *la,* a se indesá, a allergá : *vc bateti la castigu, si fugiti dc perdere, muscele se batu la micre,* — espressione mai energica de câtu *batu la micre; — e)* cu *de,* a se apperá, a allungá de la sene, a se scuturá batendu-se cu ceva : *batetc bene dc pulbere; caii si boii sc batu cu cod'a dc musce; — f)* cu *prc,* a affectá, a dorí ferbente, a se certá, a se luptá, a se intrece care mai de care se capete unu ce : *toti sc batu prc domnía, prc ministeric, prc functioni; multi sc mai batu prc mân'a acestei formosc si avutc veduvc; credii sc batu prc remasulu mortului.*

2. BATERE, s. verbale, actionea de a *batc* sau *a sc batc,* in t. s. verbului.

BATETORIU, *batetura,* etc., vedi *batutoriu, batutura,* etc.

BATEZARE, *batczatoriu, batczu,* vedi *baptezarc,* etc.

* BATHOMETRIA si *batometría,* s. f., franc. **bathometrie,** arte de a mesurá cu *bathometrulu.*

* BATHOMETRICU si *batometricu,* adj., franc. **bathométrique,** relativu la *bathometru.*

* BATHOMETRU si *batometru,* pl.-*c,* s., franc. **bathomètre,** ital. **batómetro** (d'in βάθος=profunditate, si μέτρον= mesura), — instrumentu de mesuratu profunditatea marei.

BATIA, s. f., (*batere*), — la macedoromani lovitura cu palm'a, palma, **alapa,** franc. **soufflet.**

BATISIORU si *bctisioru,* s. m., deminutivu d'in *bàtiu* : bàtiu micu, **bacillum.**

BATISTA, s. f., franc. **batiste,** ital. **batista,** — pândia de inu forte suptire, numita asia dupo *Baptistu=Batistu,* antâiuiulu fabricatoriu de acésta pandia.

BATIU, pl. *bàtie* sau *bctic,* (*batere*) **baculus, scipio, fustis,** franc. **bâton, gourdin, badine;** —buccata de lemnu mai suptire ca *bât'a,* mai grossa ca *vergell'a,* servindu: 1. a bate pre cineva sau ceva : *l'au batutu cu bàtiulu, nu cu palm'a; a rupe mai multe bctic prc spinarea cuiva=* a lu bate reu; *copiii cu bctic batu porc'a, popiculu,* etc.; — 2. a se bate, a se apperá : *cu batiulu nc apperàmu de cani; candu sarc cancle la tenc, ica unu bàtiu si da in cllu;* — proverb. : *a gasitu satu fora cani, sc preambla fora batiu,=*d'in prosti'a altoru-a face ce vré; — *omu callare prc batiu,* fora neci una stare si fora stabilitate; — 3. a se redimá in mersu: *betranii porta bctic; este asiá de betranu, in câtu abiá merge in bàtiu; cei cu petiorele moi nu potu amblá decâtu in bctic.* — 4. a incallecá pre densulu: *copillulu si face callu din veri-ce bàtiu:* —proverb.: *a face prc cineva sc amble callare prc bàtiu,=*a lu farmecá, a i luá mentile, espressione luata de la farmeçatoressele nostre, despre cari se crede, co prin farmecele selle potu inspirá amantiloru asiá de mare doru si focu, incâtu se-i faca a veni la momentu, si in veri-ce modu, chiaru callari pre bàtiu. 5. in genere la varie si diverse usuri: *a mesteccá ceva cu unu batiu, a infirá collaci prc unu batiu,* etc.

BATOMETRÍA, *batometru;* vedi: *bathometría, bathometru.*

BATRACELLU, s. m., deminutivu d'in *batracu;* vedi *batrachu.*

* BATRACHIANU,-*a,* adj. (βάτραχος =broscа), franc. **batracien;** ce se tine de *brosca,* care sémena cu brosc'a; *batrachiane=batrachi,* (vedi *batrachu*), a patr'a ordine d'in classea reptililoru, care are de typu *brosc'a.*

* BATRACHITE, s. m., (βάτραχος= brosca), **batrachites,** (βατραχίτης); specia de petra pretiosa cu colore vêneta verdastra ca a pellei de *brosca.*

* BATRACHIU, s. m., **batrachium** (βατράχιον=broscutia); specia de *brosca mica,* **ranunculus acris** lui *Linncu.*

* BATRACHOIDE, adj. (βάτραχος= brosca si εἶδος=forma), franc. **batrachoïde,** cu forma de *brosca,* care sémena cu *brosc'a,* vorbindu de unu pesce d'in famili'a de pesci numita : *batrachoidi.*

* BATRACHOMYOMACHIA, s. f., βατραχομυομαχία, (βάτραχος = brosca,

www.dacoromanica.ro

μῦς=sorice, si μάχη=lupta sau bataia); *lupt'a brosceloru cu soricii;* asiá se intitula una mica poema eroicocomica, atribuita fora cuventu lui Omeru si allu càrei subiectu este in adeveru *lupt'a brosceloru cu sorecii*, una parodia a Iliadei.

* BATRACHOPHIDE, adj., (βάτραχος=brosca, ὄφις=serpe, εἶδος=forma), franc. **batrachophide;** care prin form'a sea tine de *serpe;* éro prin pellea sea fora scaime sau soldi semena cu *brosc'a.*

* BATRACHOSPERMA, s. f., (βάτραχος=brosca, σπέρμα=sementia), franc. **batrachosperme;** genu de planta, alle carei ramurelle formedia globule asemeni cu *ouale de brosca.*

BATRACHU si *batracu* (in pronunti'a populariа, prin mutarea tonului de la antepenultima la penultima, prin stramutarea lui *r* d'in penultima in antepenultima, si prin intunerecarea lui *a* in *o* se aude : *brotácu*, cumu si in derivate : *brotacellu, brotacime*, in locu de : *batracellu, batracime;* la Macedoromani inse tonulu s'a pastratu la antepenultima, déro s'a intunerecatu *a* d'in penultima in *i* sau *e* : *bróticu* sau *brótccu*), s. m., **batrachus**=(βάτραχος), **rana;** 1. in usulu popularin : *a)* la Dacoromani, cu acellu-asi intellessu ca si lat. **batrachus,** adeco *specia de brosca de apa*, pre candu grec. βάτραχος=lat. **rana**=*brosca* in genere; *b)* la Macedoromani, cu acellu-asi intellessu ca si grec. βάτραχος = **rana** = *brosca* in genere, pre candu la acei-asi *brosca* se dice mu ai la cea-a ce Dacoromanii numescu *brosca testosa;* 2. ca termenu scientificu de istoría naturale, *batrachu*, sau *batracu*, si mai vertosu in plurariu : *batrachi* sau *batraci*,=intreg'a ordine de reptili, care coprende tote generile de *brosce*, cu acellu-asi intellessu prin urmare ca si plur. *batrachianc*, d'in *batrachianu*, (vedi *batrachianu*).

BATRACIANU, vedi *batrachianu.*

BATRACIME, s. f., multime de *batraci*, (vedi *batrachu*).

BATRACITE, *batraciu, batracomyomachía, batracosperma, batracu*, etc.; vedi *batrachite, batrachiu, batrachomyomachía, batrachosperma, batrachu.*

BATTEZARE, *battezatoriu*, etc., vedi *baptezare, baptczatoriu.*

BATTOLOGÍA, s. f., **battologia**=βαττολογία(λόγος=cuventu, Βάττος=nume propriu de omu ce avea invetiulu reu de a repetí, fora necessitate, celle disse); repetitione nefolositoria si uritiosa a acelloru-asi cuvente sau cugetationi.

BATUCIRE, *batucescu*, v., (*batere*), **cudere, calcando æquare,**—vorba neconnoscuta d'in coce de Carpati, cu insemnare de *a bate*, ca se se moie, se se sferme, sau se se indese, se se netedesca, se se *batuturesca.*

BATUJOCORA si *batujocura*, s. f. (*batere—jocu*), **derisus, ludibrium, deridiculum, contumelia, injuria, opprobrium, dedecus; ignominia;** attengere grave in demnitatea cuiva : 1. cu cuventulu : *a)* risu, bataia de jocu cruda si offensatoria : *mi place risulu, déro nu sufferu batujocur'a de la vericine ar vení ca; b)* mustrare aspra si injuriosa, injuratura, vorbe plene de despretiu si desonoratorie ce se arrunca cuiva : *batujocur'a ce mi a trassu, mi a cadutu asiá de grcu, in câtu credeam, co voiu crepá de dorerea cruda ce simtieam in anim'a mea, nu me voiu indiosí a respunde la spurcatele si gratiosele telle batujocore*, 2. cu fapt'a : *a)* offensa desonoratoria, maltractare avilitoria : *Mantuitoriulu lumei sufferì totc batujocorele, ca se ne rescumpere d'in scrvitutea pecccatului, b)* injuria, vetemare facuta cu despretiulu demnitatei omenesci : *ce crude si amare batujocore avura se sufferia Românii, in tempu de multe si lunge secle, d'in partea barbariloru, c)* ignominia, pedepsa avilitoria, ce se inflige cuiva : *spre batujocura se decise ca Jesus se mora spenduratu pre cruce, nu v'ati multiamitu a infligc condemnatului pedeps'a cea mai cruda, ci ati vrutu inco a avilí umanitatea in ellu, espunendu-lu la batujocur'a cea mai neaudita;* 3. ca concretu : *a)* obiectu de batujocora : *a se face, a adjunge, a devení, a fi batujocora, a se face, a adjunge, a devení, a fí de batujocora : nu voiu se fiu batujocor'a nemenui, cu assemeni appu-*

www.dacoromanica.ro

cature nu numai omeni in parte, ci nationi intrege adjungu batujocor'a lumei intrege; nu vremu se ne facemu de batujocur'a lumei; Judanii, prin portarea loru politica, au adjunsu si au fostu indelungu batujocor'a lumei;—intre espressionile : *a se face, a adjunge sau fi batujocora*, si espressionile : *a se face, a adjunge sau a fi de batujocora*, este una differentia de intellessu, asiá co espressionile fora prepos. *de* sunt mai energice si dicu mai multu de câtu celle construite cu *de* : *cine se face de batujocora, merita prin portarea sea batujocor'a*, déro espressionea in sene nu implica, co *batujocor'a meritata* i se si applica *in fapta de cotra cineva;* d'in contra, *cine se face batujocora*, acellu-a *nu numai merita prin a sea portare*, déro si *suffere in fapta batujocor'a;* —*b)* lucru facutu cu cea mai mare neglegentia, cu nepesu si despretiu : *nu mi ai facutu camesia, ci batujocora de camesia; nu avemu administratione, ci batujocora de administratione; tu nu esci omu, ci batujocura de omu;* —*batujocora* si *batujocorire* differu forte tare, in intellessu, de *bataia de jocu* si *batere de jocu; batai'a de jocu* nu este de câtu *unu risu, una satirisare*, care pote fi câtu de impungutoria si amara, déro nu tintesce neci decumu la *despretiu, avilire* si *desonorare*, cari sunt totu deun'a *motivulu si tint'a batujocorei.*

BATUJOCORIRE si *batujocurire*, *-escu* (prin syncope : *bajocorire*), v., **ludificari, irridere; contumeliâ, ignominiâ, injuriâ afficere;** a adduce cuiva *batujocora : dupo ce batura si batujocorira in totu modulu pre Jesus, i dedera apoi se si duca singuru crucea; cine batujocoresce unu omu, batujocoresce in ellu insasi umanitatea; potemu pedepsí câtu de aspru pre criminali, déro ca omeni nu se cade a-i batujocorí;*—pentru mai ampla esplecare a cuventului, cumu si pentru differenti'a lui, in intellessu, de *batere de jocu*, vedi *batujocora.*

BATUJOCORITORIU si *batujocuritoriu,-tória* (prin syncope : *bajocoritoriu*), adj. s., **ludificator, irrisor, contemptor; contumeliosus, injuriosus, ignominiosus;** care *batujocoresce*, care adduce sau face *batujocora : batujocoritorii de celle sante porta numele de impii; batujocoritorii de omenime nu merita numele de omu; cuvente batujocoritorie, fapte si mai batujocoritorie amu avutu se sufferu chiaru d'in partea celloru càroru amu facutu bene*, (vedi si *batujocora*).

BATUJOCURA, *batujocurire*, etc., vedi *batujocora*, *batujocorire.*

BATUTORIA sau *batutore*, s. f., vedi *batutoriu.*

BATUTORIU,*-tória*, adj. s., **verberans, verberator, feriens, pulsans,** etc.; **palmula, fistuca, pavicula;** 1. in genere : care *bate*, cu celle mai multe d'in insemnàrile verbului *batere : batutorii au scornitu multu venatu; rosiulu e mai batutoriu la ochi de câtu verdele; colorile tare batutorie la ochi nu mi placu, precumu neci odorile tari, cari suntu batutorie la capu; pusca mai bene batutoria de câtu acesta-a n'am avutu neci una data; batutorii de granu s'au fatigatu forte; batutorii de poduri sunt omeni fora capetaniu*, etc.; 2. in speciale, ca substantivu reale : *a)* ca masculinu : *batutoriu*=ceva ce serve a bate altu ceva, si in particulariu : instrumentu de batutu putineiulu, ca se se allega untulu; *b)* ca femininu : *batutoria* sau *batutore*=instrumentu de batutu, si in particulariu : instrumentu de batutu pandi'a, candu se inalbesce, rufele, candu se spella, etc.

BATUTU, **verberatus, pulsatus, cæsus, victus,** etc.; **pulsatio, verberatio, profligatio;** 1. ca participiu passivu d'in *batere*, cu tóte insemnàrile acestui verbu : *copillulu multu batutu se invetia cu bataia, de nu i mai face acesta-a neci una impressione ca medilocu de correctione; grânele batute de bruma se strica, termurile mariloru sunt tare batute de venturi; inimicii bene batuti ceru pace; podurele impetrate si bene batute sunt bunu mediu de communicatione; batutu la capu de fumulu vinului, nu mai scii ce faci, de ammetitu ce esci; callea batuta de toti este cea mai secura; ne amu infundatu in locuri nebatute de petioru de omu;* 2. ca supinu sau cu intellessu activu, in

www.dacoromanica.ro

tote insemnàrile verbului *batere* ca activu : *instrumentu de batutu granu, de batutu podulu, de batutu cuie; arme de batutu, vergelle de batutu culpabilii; vasu buṣu de batutu laptele in ellu*, etc.; sau cu intellessu passivu, in acelleasi insemnàri : *porumbu uscatu si bunu de batutu, pentru atâtea strangarie esci bunu de batutu la trei coste;* 3. ca substantivu : *batutulu granului, grândinei; batutulu ventului.*

BATUTURA, s. f., **verberatio, pulsatio; subtemen, trama; callus; pavimentum;** 1. actionea de *a bate* sau de *a se bate : batutur'a venei;* inse in acestu iutellessu se dice mai multu *bataia*, éro *batutura* se iea de regula : 2. ca resultatu allu actionei de a bate, ca ceva produssu prin *batere*, si in speciale : *a)* carne intarita sau buba produssa prin *batere* sau frecare, la mâne si la petiore mai allessu : *de multu lucru palmele lui sunt plene de batuture; incalciamentele strimte facu batuture la petiore; una batatura infricosiata s'a facutu pre spinarea callului d'in batai'a sellei; b)* locu batutu prin multa calcare sau *batere* cu alte instrumente, si mai vertosu locu d'inaintea casei, care prin multa calcare de vite si de omeni se *bate* bene, asiá in câtu nu mai cresce erba pre densulu : *vitele stau inco in batutura; vedu adunati mulți omeni in batutura, la noi; a scote vitele d'in batutura; c)* firulu de tortu ce se *bate* in urditur'a pandiei : *batutur'a acestei pandie este de bumbacu, éro urditur'a de inu; d)* ramure uscate picate d'in arbori prin *batai'a* ventului sau a omeniloru : *nu e permissu a taiá lemne d'in acésta padure, ci a se folosí numai de batutura.*

BATUTURIRE,-*escu*, v., **pavire, fistucare;** a face unu locu *batutura*, a lu *bate* bene cu petiorele sau cu maiele, a l'applaná sau netedí bene.

BAU, voce cu care se sparia copillii: compara ital. **bau**, cu acea-asi insemnare; acea-asi voce serve inse si pentru joculu de ascuudere, cu care se desfeta multi copilli; in fine cu *bau, bau*, se imita si urlatulu lupului; in latinesce essiste, trassu d'in acea-asi fontana, si unu verbu : **baubari**=latrare, urlare; in romanesce inco se dice *bauire* pentru urlarea lupului; se dice inse si *auire*, cu acellu-asi intellessu, trassu, cumu se vede, d'in *au, au*, voce cu care inco se imita in speciale, si mai desu de câtu cu *bau*, urlatulu lupului.

BAUIRE,-*iescu*, v., a urlá ca lupulu, (vedi *bau*).

* BDELLA, s. f. (βδέλλα=lipitore, d'in βδάλλειν=sugere), 1. nume ce se da uue ori, in scientia, lipitorei; 2. arborele care da *bdelliu;* 3. genu d'in famili'a *bdellateloru acaridi*, d'in cari unele specie se afla adesea sub petre; 4. genu d'iu famili'a *hirudinateloru*, allu carui typu este *bdell'a de Nilu*, care traiesce ca parasita pre crocodilu.

*BDELLARIU,-*ia*, adj., care are ventuse ca *bdell'a*=lipitorea; de ací in pl.: *bdellarie*, familia de vermi intestinali *apodi*, cari se punu in miscare, ca si *lipitorile*, prin doue ventuse assediate la celle doue estremitàti alle corpului loru.

* BDELLATU,-*a*, adj., care sémena cu una *bdella*=lipitore; de aci plur. : *bdellate*, familia de animali d'in ordinea *acaridiloru*, care are de typu genulu *bdella;* tote animalile de acesta familia locuescu sub petre, si e probabile, co elle se accatia de alte animali, ca se *suga sange.*

*BDELLIANU,-*a*, adj., care se tine de natur'a *bdellei*=lipitorei; de aci in pl. *bdelliane*, sectione d'in famili'a *hirudinateloru*, care are de typu genulu *bdella.*

*BDELLIU, s. m., **bdellium** (βδέλλιον), substantia gumoresinosa, care esse d'in unu arbore numitu *bdella*, genu de fenicu, si care se usitá forte multu in medicina, astadi inse se usita uumai in veterinaria.

1. BE, numele cellei de a dou'a littera d'in alfabetulu romanu, (vedi litter'a B).

2. BÉ, vedi *bee.*

* BEATIFICARE, **beare, beatificare;** a face beatu, a fericí cu fapt'a, sau cu cuventulu, a face fericitu.

* BEATIFICATIONE, s. f., **beatificatio;** actione de a beatificá.

* BEATIFICATORIU,-*toria*, s. adj.,

www.dacoromanica.ro

beati cator, beatificans; care beatifica, face fericitu.

* BEATITUDINE, s. f., **beati'udo**; stare de beatu, de addeveratu fericitu.

* BEATU,-*a*, adj., **beatus**; pre deplenu multiamitu cu sene si cu starea sea, care se semte perfectu bene, addeveratu ferice sau fericitu; inse *ferice*,=**felix**, conformu etymologiei, espreme mai multu *buna starea materiale. successulu. fortun'a buna*, etc.. p-ntru *addeverat'a fericire*, care stà in despositionea sufletului, cuventulu *beatu*, ca essitu d'in acea-asi fontana cu *bene. bonu*, etc., este una espressione mai cuvenita si mai propria. Cu tóte aceste-a la antici se iea si in locu de *avutu*, de unde pare co s'a nascutu si form'a *begatu*, apoi *bogatu*.

* BEBACE si *bibace*, adj., **bibax**; applecatu a *bee* sau *suge* multu : *omu bebace*=betivu; *charteia bebace*=charteia ce suge si inghite bene.

* BEBACITATE si *bibacitate*, s. f., **bibacitas**; calitate de *bebace*.

BEBIONE si *bibione*, s. m., **bibio**; musca ce se nasce in vinu.

BEBRU (prin stramutarea lui *r* : *brebu*), s. m., **bebrus** si **fiber**; specia de animale amfibiu, castoru.

BECABUNGA, s. f., **veronica becabunga** lui *Linneu*; specia de *veronica* recommendata de medici ca antiscorbutica ; ea cresce pre lunga ape stagnanti, inseparabile de *nasturtiulu de apa*= franc. **cresson**, cu care déco se confunde si se ammesteca in mare cantitate, pote casioná doreri de ventre, vomite, diarreia si alte relle.

* BECADRU (reu, *becaru*), s. m., ital. **bequadro**, franc. **bécarre** ; semnu musicale, care mai antâniu avù form'a de unu *b* micu *cadratu*, si caruia in urma se adausse, la drept'a, una liniora ce descende indiosu, symmetrica cu cea care, la stang'a lui *b*, ascende in susu; pusu inaintea unei note musicale, *becadru* repune not'a in tonulu seu naturale, adeco destruge effectulu accidentiloru asiá numite *bemolle* si *diese*, scadendu cu unulu sau doue semitonuri chromatice not'a ce are *diese* sau *duplu diese* si inaltiandu de assemenea pre cea ce are *bemolle* sau *duplu bemolle*; —in vechi'a notatione musicale gregoriana *becadru* representa modernulu *si* naturale.

* BECHICU,-*a*, adj., βηχικός=pentru tusse, d'in βήξ—βηχός=tusse), care e bunu de tusse, vorbindu de plante si remediele bune pentru allinarea tussei.

* BECHIU, s. m., **bechium**.=βήχιον (d'in βήξ—βηχός=tusse), specia de planta, **tussilago farfara** lui *Linneu*.

BEE si *bé*, **bee**; onomatopeia, prin care se imita vocea ouiloru; de ací si verbu : *beire* sau *beire*, *beiescu*=a *sberá* ca ouea. cu tote co *beire* pote fi in locu de *belire*, cu *l* moiatu chiaru si d'in necessitatea distinctionei de intellessu, spre a nu se confunde cu cellu altu *bellire*=a luá pellea ; *belire*=*sberare* ar fi una alta forma d'in latinesc. **belare**, care, ca si **balare**, se dice de *sberetulu* ouiloru; cea-alta forma romanesca, trassa d'in latin. **belare**, este *berare*, de unde compusulu *s-berare*.

BEEIRE, v., vedi *bee*.

BEERE si contractu : *bere*, v., **bibere**, ital. **bevere** si **bere**, ispan. si port. **beber**, provenc. **beure**, vechiu franc. **boivre**, nou franc. **boire** (in tote limbele romanice asiá déro form'a latina : **bibere** s'a alteratu mai multu sau mai pucinu, conformu cu scambationile, la cari, in fiacare d'in elle, sunt suppuse sonurile elementarie; in limb'a ispanica si cea portugalica s'a pastratu form'a latina ca mai bene; acea-asi forma, *bebere*, ar cautá se fia in limb'a nostra, ca si in cea italiana ; déro prin transformàrile, la cari, in amendoue limbele, este suppusu *b*, (vedi litter'a B), form'a *bebere* a cautatu se se reduca successivu la : *bcv(re, beuere, beere, bere*; de acea-a pentru esplecarea ca mai usiora a formeloru de conjugatione, cari, in acestu verbu, paru estraordinarie, cauta se se iée, in limb'a nostra, ca tema fundamentale, form'a : *beu-ere*, d'in care presentele indicativului : *beu-u*=*beu* (reu : *bcau*), *beu-i*=*bei*, *beu-e*=*be-e*=*bé*, *beuemu*=*be-emu*=*bemu*, *beu-eti*=*be-eti*=*beti*, *beu-u*=*beu*; presentele subjunctivului : *se beu-u*=*se beu*, (reu : se *beau*) *se beu-i*=*se bei*, *se beu-a*=*se bea*, *se beu-e*-

www.dacoromanica.ro

mu=se be-emu=se bemu, se beu-eti= se be-eti=se beti, se beu-a=se bea; imperativu : *beu-e=be-e=bé, beu-eti=be-eti=beti, beu-a=bea (se bea);* perfectulu *beu-i* este regulatu; de assemenea si supinulu *beu-tu;* inse *beuere* sau *beere* are in romanesce, ca multe alte verbe, si una a dou'a forma de supinu, cu intellessulu de curatu adiectivu, form'a : *béuetu=béetu=bétu,* care se póte usioru esplicá si d'in latinulu **bibitus,** de unde deriva apoi *betía, betivu,* etc.);—I. pentru omeni si alte animali, a sorbí cu gur'a si inghití pre gîtu unu licidu orecare : 1. in genere : *vitele, forele si alte animali beu apa; omenii beu nu numai apa, ci si vinu, rachíu, cafea, lapte; unii omeni beu si tutunu* (=tragu pre gîtu fumulu tutunului); spre *a si pastrá vocea, cantatorii beu oua numai trecute prin spudia* (=beu albusiulu si galbinusiulu onaloru pucinu copte);—ca obiectu reale la verbulu *beere* sta de regula numele licidului sau gazului bentu; inse forte adesea se pune si continutorinlu beuteloru in locu de beute insesi : *callulu a fostu asiá friptu de sete, in câtu a beutu patru gallete; asiá de setosu sum, co asiu bee mai multe cofe de apa; nu e bene a bee cupa dupo cupa, ci, dupo ce ai beutu un'a, astepta câtu-va peno ce se bei alt'a;* — ba chiaru si pretiulu beutui ei in locu de beutura insasi : *cinci lei a castigatu astadi, si pre toti i a beutu; am unu leu si vreu se lu beu; asiá e de betivu, in câtu e in stare se si bea si caciull'a d'in capu;* de ací espressionea si mai cutediatoria : *a bee pre cineva=*a bee pre comptulu lui, a lu storce de bani prin *beere* pre spesele lui; —obiectulu reale stà adesea, prin longa *beere,* cu prep. *d'in : a bee d'in fructulu vitiei; cine a beutu d'in acestu vasu? cumu asi bee d'in cellu vinu rosiu si riditoriu! amendoi amu beutu, bemu si vomu bee d'in acea-asi cupa a fericirei si a nefericirei,* etc.; differenti'a de intellessu intre constructionea cu *d'in* si cea fora acesta prepositione este usiora de perceputu : *cine bee cup'a,* nu bee *senguru intrega,* bee *senguru totu continutulu ei; cine bee d'in cupa,* bee unmai una *parte d'in continutulu ei; imparte* acestu continutu *si cu altu cineva;* e de observatu inse, co nu totu de un'a *d'in* de pre longa *beere* are intellessu *partitivu,* ci adesea espreme simplu *instrumentulu* cu care, sau *vasulu* d'in care se bee : *callulu a beutu ap'a d'in galleta, boii beu apa d'in ulluce,* etc., *instrumentu* sau *vasu,* cari se construescu, pre longa *beere,* si cu prep. *cu* sau *in : bemu vinu cu cupe* (*in cupe sau d'in cupe*) *de auru; nu mi place a bee apa cu vasu sau d'in vasu de pamentu; cu mare placere bemu unu bunu vinu d'in vase de cristallu;* —locutioni : *a bee cu sete, a bee pre neresufflate, pre resufflate, a bee grossu* (=multu); *a dá se bee=*a offerí beutura, a adapá, sau : a dá vinu sau bani de beutu; *a dá de beutu,* in acestu d'in urma intellessu, este una espressione mai usitata si mai clara de câtu : *a dá se bea; a bee apa,* pentru cei caduti in apa, a inghití apa, a se innecá, inghitindu apa; 2. in parte: a bee vinu sau alte spiritose : *se mancàmu, se bemu si se petrecemu cu voia buna; a bee in sanetatea cuiva, intru memori'a cuiva;* si in speciale : a bee fora mesura spirtose, a fí betivu : *tote darurile relle le are acestu omu : nu numai joca carti, déro si bee infricosiatu; bei de ti perdi si mentile; cine are uritiosulu daru de a bee, crede co more, déco nu va bee intr'una di* II. applecatu la fientie inanimate, a sorbí, a suge, a inghití : *este una specia de charteia, care bee forte bene; aren'a bee multa apa; luntrea crepata bee apa si se pote cofundá d'in unu momentu in altulu.*

BEETIA si *betía,* s. f., **ebrietas, ebriositas, violentia;** 1. starea de ametire in care se afla cellu ce a beutu pré multu vinu, rachiu sau alte beuturi spirtose si ametitorie; de ací prin metafora, ametire, essire d'in menti, orbía a mentei produssa prin veri-ce passione desfrenata sau prin escessu de placere : *in beti'a furiosei selle menie nu mai scie ce face; orbitu de beti'a jocului de càrti, ai fi in stare se ti dai si copillii in càrti; in beti'a sangelui barbarii soldati nu mai respecta neci sessu, neci etate;* 2. petrecere cu beutura nemesurata, orgía,

www.dacoromanica.ro

escessu de mancare si beutura : *inainte de deluviu omenii petreceau in betie si in desfrenàri de totu genulu; a duce intr'una betía,*=a se imbetá continuu; *a face betía;* 3. passione de a bee spiritose : *beti'a este unulu d'in celle septe peccate mortali; darulu betiei este cellu mai uritu d'in tote darurile relle;* — *betía,* ca derivatu d'in *bétu,* este una espressione adecata pentru insemnarile de sub 1 si 2; éro pentru insemnarea de sub 3, form'a *betivia*, derivata d'in *betivu*, ar fi mai cuvenita si mai propria, de orece *betía,* ca si *bétu*, espreme numai starea unui omu care intr'unu momentu datu a beutu pré multu ; éro *betivía,* ca si *betivu,* espreme despositionea passionata de a bee pré multu.

BEETIUOSU si *betiuosu,-a,* adj., **crapulæ deditus ;** preste mesura *betivu, betivu* gretiosu.·

BEETIVESCE, si *betivesce*, adv., **ebriosorum modo;** ca unu *betivu,* relativu la unu *betivu.*

BEETIVESCU si *betivescu,-a* , adj., 1. relativu la unu *betivu,* de *betivu*: *fapte si cuvente betivesci;* 2. puiu, fiiu de betivu, applecatu cuiva ca cumu d'in nascere ar fi predestinatu a fi unu betivu.

BEETIVIA si *betivía,* s. f., vedi *beetía.*

BEETIVU si *betivu,-a,* adj. s., **ebriosus, bibax, inebriaus;** 1. applecatu a bee pre multu, care are passionea de a se imbetá cu spiritose : *betivu imperatescu* =betivu forte mare; 2. care imbéta, care adduce *betía : vinuri tare betive*=vinuri tare imbetatorie.

BEETU si *bétu,-a,* (la Moldoveni pronuntiatu : *batu, bata;* vedi, pentru form'a cuventului, verbulu *beere*), adj., **ebrius, vinolentus;** care a beutu spiritose sau alte beuture ammetitorie in cantitate asiá de mare, in câtu si a perdutu mentile ; de ací si metaforice, ammetitu, cu mentea orbita de veri-ce passione sau de veri-ce escessu de placere : *bétu de mundría, de menía, de sange, de placere, de amore, de resbunare,* etc. (vedi si *bectía*).

BEIRE, v., vedi *bee.*

†† BELARE, v., lat. **belare**=**balare** =*a sberá,* vorbindu de oui; radecina a cuventeloru : *s-ber-are, beretare,* etc. (vedi in Glossariu : *baretare, baretatoriu,* etc., si in Dictionariu : *bee*).

1. BELLA, s. f., appellatione ce se dà la oui in genere, sau la ouile bellane in parte; dupo antani'a insemnare cuventulu sta in relatione cu latin. **belare** (vedi *belare*); éro dupo a dou'a insemnare se refere la latin. **bellus, bella,** (vedi in Glossariu : *balanu,* si in Dictionariu : 2. *bellu*).

2. BÉLLA, s. f., **bellua;** animale selbatica, féra infricosiatoria prin marimea si selbateci'a sea; de ací applecatu si la vite, si chiaru la omeni : *bélla de omu, bélla spurcata de omu;* — la unii Români *e* d'in syllab'a initiale se aude asiá tare deschisu ca si *a : balla;* éro la altii ca *o* mestecatu cu *a : bólla;* sub acesta d'in urma forma forte desu applecatu la vite cornute, la boi si vacce mai vertosu : *cea, bolla; aisu, bolla.*

* BELLADONA, s. f., **atropa belladona** lui *Linneu;* planta cu proprietàti narcotice destullu de violente, adesea prescrissa de medici; baccele ei assemini cu ceresiele negre, de sapore dulcida, au fostu adesea causa de inveninare, mai vertosu pentru copii.

* BELLARE, v., **bellare;** a portá *bellu,* (vedi 1. *bellu*).

* BELLARIU, s. m., **bellarium;** apparatu *bellicu,* (vedi 1. *bellu*).

* BELLATORIU,-*toria,* s. adj., care porta *bellu,* care se lupta, (vedi 1. *bellu*); ce serve la portarea unui *bellu.*

* BELLATRICE, s. f., **bellatrix;** luptatoria, bellatoria.

BELLAURU, s. m., **bellua, draco;** vedi in Glossariu : *balauru.*

BELLICOSU,-*a,* adj., **bellicosus;** animatu de spiritulu de lupta, cui place a se luptá, cui nu e frica a infruntá periclele luptei in bataia, valente, animosu, plenu de coragiu : *onu bellicosu, natione bellicosa; strabunii nostri au fostu poporu forte bellicosu.*

* BELLICU,-*a,* adj., **bellicus;** relativu la *bellu,* (vedi 1. *bellu*) : *consiliu bellicu, disciplina bellica, preparative bellice, cantece bellice;* —une ori cu aceaasi insemnare ca si *bellicosu.*

www.dacoromanica.ro

BELLIGERANTE, adj., **belligerans;** care porta *bellu* cu altulu : *poterile belligeranti*, cari porta *bellu* un'a cu alt'a.

* BELLIGERARE, v., **belligerare** (**bellum**=1. **bellu,** si **gerere**=*portare*); a portá *bellu*, a fi in stare de ostilitate bellica : *a belligerá cu vecinii, a belligerá cu fortun'a.*

* BELLIGERU,-*a*, adj., **belliger;** care *belligera*, porta *bellu*, se lupta in bataia.

* BELLIPOTENTE, adj., **bellipotens;** potente in *bellu* : *dieulu bellipotente.*

* BELLISONU,-*a*, adj., **bellisonus;** care resuna de scomotulu armeloru; care da sonuri bellice : *cantece bellisone.*

* BELLONA, s. f., **bellona;** diea a *bellului*, in mythologia.

BELLOSU,-*a*, adj., vedi *belluosu.*

* 1. BELLU, s. m., pl.-*e*, **bellum** (vechia forma **duellum**=*duellu*, care se dice astadi numai de lupt'a intre doue persone senguratice), ca oppusu la *pace*, stricare a buneloru relationi d'intre doue popore, stare de ostilitate intre doue terri : *a portá bellu cu cineva, a fi in bellu cu cineva, a declará bellu cuiva, a merge cu bellu assupr'a sau contra cuiva; a administrá, derege sau conduce unu bellu; omu destinsu in pace si in bellu; bellu complitu, inversionatu, barbaru;* — prin metafora, stare de inimicetia, de ositilitate in genere : *intre catusie si sioreci e unu bellu naturale; multi sustinu, co in lum eeste unu bellu perpetuu allu totoru-a contr'a totoru-a*= (**bellum omnium contra omnes**); — *bellulu* este proprie starea de ostilitate sau inimicetia, care pote adduce bataie si lupte complite intre belligeranti; déro doue terri se potu aflá in stare de *bellu* in cursu de tempu indelungatu, fora se incepa ostilitàtile, fora se si dé batalíe; asiá déro *bellu* differe, in intellessu, de *lupta, bataia*, etc., precumu differe caus'a de effectu, de sí *bellu* se ié forte a desea, prin una metafora din celle mai communi, in locu de *lupta, bataia*, etc.

* 2. BELLU,-*a*, adj., **bellus;** ca deminutivu d'in **benus**=**bonus;** latin. **bellus** insemna proprie : in buna stare, care e bene; de ací : care e bene in respectulu formei, si a nume : gratiosu, placutu, delicatu, amenu, amabile, etc.; cu acesta insemnare a trecutu si la noi in derivate ca : *bella*, (vedi 1. *bella*), *bellanu, bellanellu, bellanioru*, (vedi *bellanu* in Glossariu); in alte limbe sorori : ital. **bello,** franc. **beau** si **bel,** cuventulu are insemnarea romanescului *formosu* sau *frumosu;* in acesta insemnare s'a luatu si la noi in espressionile : *belle-littere, belle-arti*=litteratur'a ca mediu de espressione a *formosului*, artile cari au de obiectu espressionea *formosului* : poesi'a, pictur'a, statuari'a, sculptur'a, architectur'a.

BELLUINU,-*a*, adj., **belluinus;** de *bella*, relativu la una *bella*, (vedi 2. *bella*).

* BELLUOSU,-*a* si *bellosu,-a*, adj., **belluosus;** plenu de *belle*, de fére monstrose, (vedi 2. *bella*).

BELU si *abelu*, s. m., pl.-*e* (βέλος= sagetta); 1. la Macedoromani : petricea rotunda, cu care se joca copíllii, arruncandu cu dens'a in alte assemeni petricelle; 2. lemnisioru taiatu pedisiu la amendoue capetele, cu care se joca copillii, lovindu-lu cu unu batiu mai mare la unulu d'in capete si facundu-lu astufellu se saria in aeru (compara franc. **bèle** cu acea-asi insemnare, cumu si *drichia* d'in Glossariu).

* BEMOLLE, s., ital. **bemolle,** franc. **bémol;** nota musicale in forma de *b*, care se pune inaintea altei nota, ca se arrete co tonulu espressu prin acesta nota e de scadutu pre diumetate; candu *bemolle* se pune la chiaia, atunci not'a ce cade pre lini'a, pre care stà *bemolle*, se canta scaduta cu una diumetate de tonu; *bemolle* asiá déro este contrariu, prin intellessu, lui *becadru; duplu bemolle*=caracteriu musicale compusu di'n doi *bemolli*, care pusu inaintea unei note arreta, co acea nota e de scadutu cu doue semitonuri;—in notationea musicale gregoriana *bemolle* arreta, pre liniele basului, modernulu *si bemolle*, in oppositione cu *becadru*, care, in acea-asi notatione, representa *si naturale.*

* BEMOLLIARE, *bemolliu*, si

* BEMOLLISARE, *bemollisu*, v., á insemná cu *bemolle* una nota musicale, fia prin accidentia, fia la chiaia.

www.dacoromanica.ro

BENE (pronuntiatu ; *bine*, si pre a locurea : *ghine*, si chiaru : *gine*, *jine*), *adv.* si *s.*, **bene, bonum;** ital. **bene,** franc. **bien,** isp. **bién,** provenc. **ben,** portug. **bem;** de si allu nostru *bene* este latin. **bene,** adverbiu d'in **benus,** alta forma in locu de **bonus,** (vedi *bonu*, 2. *bellu*, *bi* sau *bis*, *des* sau *dis*); cu tote acestea cuventulu romanescu are chiaru ca adverbiu una estensione si varietate de intellessu mai mare de câtu adverbiulu latinescu; apoi *bene* are, in romanesce, si intellessu de substantivu, care lipsesce latinescului **bene;** acestu intellessu allu cuventului nostru se accopere in parte, in latinesce, prin form'a neutra **bonum** d'in **bonus,** luata ca substantivu: éro in celle alte limbe sorori form'a adverbiale se ié ca si in limb'a nostr'a, cu intellessu de substantivu; inse, precumu latin. **bonum,** asiá si ital. **il bene** sau franc. **le bien,** au, pre de una parte, una mai mare estensione de intellessu, éro pre de alt'a una estensione mai mica, cumu se pote vedé mai apriatu d'in desvoltàrile detaliati ce urmedia;—ca derivatu d'in *bonu*, *bene* are intellessulu multiplu si variatu allu acestui adiectivu, (vedi *bonu*), intellessu contrariu, in celle mai multe casuri, celui ce are *reu*, luatu de asseminea si ca adverbiu si ca substantivu, éro in unele casuri, si a nume in compositione, (vedi mai la valle), contrariu cellui ce are adverbiulu *male* : I. adverbiu : in modu satisfactoriu, in modu sufficiente, asiá cumu se cade sau cere natur'a, scopulu, ordinea, mentea legea, dreptatea, etc. : *A)* in genere : *agru bene lucratu, casa bene edificata, omeni bene armati, militari bene disciplinati, omu bene capuitu, cu tote celle de lipse, bene imbracatu, bene mancatu, bene beutu ; a tiné mente bene, a vedé si audi forte bene; a mancá si bee forte bene; a depinge si desemná bene; a guberná si administrá bene una térra; a ploná si ninge bene; a dormí bene; a digere forte bene; a cugetá si a judicá bene despre tote lucrurile; a semti si precepe bene tote câte ni se spune; a invetiá bene pre cineva, a invetiá bene ceva,* etc.; —*B)* in particulariu : 1. in modu utile : *a vende bene*=a vende cu folosu, *a cumperá bene*=a cumperá eftinu; in amendoue espressionile inse *bene* pote avé si insemnarea mai diosu desvoltata, adeco inseminarea de *indestullu, multu;* compara si : latin. **bene emere, bene vedere,** ital. **a buon mercato,** franc. **à bon marché;** *negotiulu teu merge bene, allu meu merge fórte reu,* negotiulu teu prospera, dandu-ti folose;—2. in modu fericitu, prosperu; cu fericire, in modu placutu, dupo dorenti'a animei : *am callatoritu bene si am adjunsu bene; a trai bene*=a petrece bene, in intellessu materiale, a se buccurá de tote placerile, ce potu procurá medilocele materiali, large si indestullatorie, sau : a avé traiu fericitu; *nemenea nu e pre deplenu bene in lumea acesta-a,* pre deplenu fericitu si multiamitu; *nemene pre lume nu e multiamitu cu sortea sea, ci fiacare crede, co altui-a e mai bene de câtu siesi;*—3. cu indestullare, in modu sufficiente, cumu si câtu se cade, si de ací : tare, fórte, prea ; in francesce mai vertosu acestu intellessu este ca mai desvoltatu : **bien grand, bien bon**=*forte mare, forte bunu;* déro si in italianesce nu e mai pucinu usitatu; in latinesce occurre de assemenea fórte desu : **dolor bene magnus,** dorore forte mare; **bene præbere,** a dá multu si cu indestullare; la noi inco resare acellu-asi intellessu : *a)* la participe : *spata bene ascutita, lapte bene prensu, cuiu bene batutu, mâna bene deprensa, nodu bene strinsu, grânu bene macinatu, lente bene batuta, ona bene rescopte, omu bene imbuibatu si imbetatu, callu bene strinsu in curelle, dorore bene semtita, lectione bene invetiata si preceputa; carru incarcatu, si bene incarcatu; bene sciutu, bene cugetatu si rumegatu;* repetitu : *piperu bene, bene pisatu.* etc.; mai raru sta *bene* cu acestu intellessu la adiective proprie : *vasu nu bene plenu,* nu de totu plenu;—*b)* la verbe : *a ascunde bene,* a ascunde tare, asiá in câtu cu greu se se pota aflá ce s'a ascunsu; *a bee si mancá bene* insemna nu numai : *a bee si mancá câtu se cade,* sau : *a bee si mancá lucruri placute si delicate,* insemnàri ce resultu d'in celle mai susu

www.dacoromanica.ro

espuse, ci si : *a bee si mancă multu, mai multu de câtu s'ar cadè*, insemnare conforma intellessului de care este vorb'a in acestu numeru : *ai inceputu se bei bene, si mi e tema se nu devini unu betivu imperatescu; a bate bene pre cineva*= a trage una *bataia buna* cuiva=a lu bate *tare*, a lu bate *reu*, cumu se mai dice; inse *a bate bene* differe in intellessu de *a bate reu*, intru câtu *a bate bene* va se dica *a bate cumplitu*, déro *asiá cumu se cade, spre a intellepti pre cellu batutu, fora inse se i se adduca vre una vetemare;* pre cându *a bate reu* va se dica totu *a bate cumplitu*, inse asiá co batutului se adduce mare vetemare; chiaru in frasi ca : *a bate sau frecă bene pre inimici, a bate sau frecă reu pre inimici*, in cari differenti'a de intellessu pare mai grea de coprensu, acesta differentia nu este mai pucinu reale : *bataï'a sau frecarea buna a inimicului* se refere la intelleptirea lui si mantuirea invingutoriului, *care l'a batutu sau frecatu bene*, éro *bataï'a sau frecarea rea* are in vedere mai multu *daunele si perderile infricosiate* addusse inimicului, fora se dé a intellege, co inimiculu s'a intelleptitu sau co cellu ce l'a batutu si frecatu s'a scapatu de densulu cu atâtu-a; *a se bate bene*=a se bate *cumu se cade*, sau : *a se bate cu anima si cu coragiu*, déro si : *a se bate cumplitu, cu furia, cu inversionare; a mori bene*=a mori *linu si fora doreri, spasmi*, etc.; déro si : *a mori de totu, pre deplenu : nu morisse bene, si vreau se lu puna in secriu; unu omu e bene mortu, candu a inceputu se se recesca si se inghiacie;* a lovi pre cineva *cu vérg'a una data si bene, a dà cuiva bene preste nasu*, a lu mustrá tare si aspru; *a dà bene in cineva cu vergea, bàtiu sau curea*, a lovi cu potere si violentia; *a bate bene mazerea, a macinà bene grânulu; a aggluttinà bene scandurele mesei, a tinè bene pre ceneva in frênu;* repetitu : *pisati grânulu bene, bene; cugetati si ve luati sem'a bene, bene; sarati carnea bene, bene*, etc.;—*c)* in speciale cu negationea : *nu . . . . bene*=abiá : *nu addormissem bene, candu sariì d'in patu, desceptatu de unu dorerosu vaietu ce audissem; nu deschisessem bene ochii, candu vedui intrandu pre amiculu spariatu; nu se luminasse bene de diua, candu m'am desceptatu d'in somnu;—d)* in locutionea : *mai bene*=*mai multu* : α) urmata de numeri sau alte vorbe de cantitate : *in acea bataia au cadutu morti mai bene de doue mii de omeni; de candu nu te am mai vedutu, sunt, credu, mai bene de cinci anni; de aci peno acollo e mai bene de una posta;* numele de cantitate pote si precede : *erau patru ore si mai bene, de candu asteptamu in desertu; nu l'am vedutu de patru lune si mai bene: mai avemu doue poste si mai bene peno la statione;* — β) cu *vrere* sau *voire, placere, fire*, etc. : *mai bene vreu a mori de câtu a trai cu desonore; mai bene voiu a mi face senguru sèma de câtu se sufferu torturele cumplite alle omoritoriloru; mai bene mi place rosiulu decâtu albulu; mai bene stau in casa si dormu de câtu se me incarcu cu unu lucru asiá de greu, fora se mi se dè plat'a cuvenita;* — γ) forte desu cu ellipse a unui-a d'in verbele susu mentionate, mai vertosu in proverbiele si dicutorile popularie : *mai bene seracu si curatu decâtu avutu si cu cugetulu neimpacatu* (subintell. : *vreu a fi, e*, etc.) ; *mai bene acum'a unu ou de câtu la annulu unu bou;* — 4. in intellessulu cellu mai inaltu si mai nobile : conformu cu rationea, cu legea, cu ordinea eterna stabilita de Domnedieu, cu justulu, cu detori'a, cu legea morale, cu legea benelui, a addeverului si a formosului, etc.: *cea mai inalta si mai formosa lege deportare omenosa si addeveratu omenesca s'a formulatu de Mantuitoriulu lumei in cuventele urmatorie : faceti bene si celloru ce ve facu reu; coci a face bene celloru ce ne facu si ei bene este numai unu impromutu; cei ce de fric'a pedepseloru se porta bene, nu su addeveratu buni, neci cei ce de rosinea lumei sau d'in ostentatione facu bene; numai cellu ce d'in amorea benelui face bene si se porta bene, merita numele de bunu; cine face câte una data bene numai ca se pota la occasione face reu, este unu faciariu, care nu merita neci numele de omu, ne-*

www.dacoromanica.ro

cumu cellu de omu bunu; déro omului nu e datu a adjunge, câtu traiesce, se lucredie si se faca pre de plenu bene; detorí'a lui este a se adoperá in tote momentele vietiei a face necontenitu bene si d'in ce in ce mai bene; numai Domnedieu face, a facutu si và face totu de un'a tote bene; ellu a promissu celloru ce facu bene viétia eterna, éro celloru ce facu reu morte eterna, (vedi pentru mai ample desvoltàri alle intellessului de sub acestu numeru si celle spuse sub II. despre *bene* ca substantivu); *a cugetá bene,* a cugetá conformu cu addeverulu; *a vorbí bene,* a vorbí nu numai *correctu si conformu cu legile limbei,* ci si a espreme ideele *in tota splendorea si formoseti'a loru;* in acellu-asi intellessu se dice si : *a cuventá bene,* differitu de *a bene cuventá,* (vedi mai diosu la *E*); déro *a vorbí bene de cineva,* oppusu la *a vorbí reu de cineva,* va se dica : a lu laudá, a spune de densulu vorbe de lauda, de onore si de favore; *a dice bene*=*a graí bene,* a spune addeverulu, a avé cuventu, a avé dereptate : *bene dici, asiá e cumu dici tu; de graiescu bene, marturesce de bene,*=de am dereptate, spune curatu co am; *bene dice proverbiulu, co cine face bene altuia, sie-si face;* déro *a graí bene* are si insemnarea mai susu mentionata de *a vorbí bene, a cuventá; a invetiá si deprende bene pre cineva, unu copillu, de essemplu,* a i dá principie si deprenderi morali, inse si : a lu deprende *tare* cu ceva, ce sau se espreme a nume in frase, sau se subintellege : *a l'invetiá si deprende bene cu mancàri delicate; cineva se pote deprende bene si cu reulu;* numai candu *invetiare, deprendere,* etc., au obiectu directu unu lucru, atunci *bene* ce sta pre longa densele are de regula insemnare de *sufficiente, tare, forte,* etc. (vedi B. 3.); *a invetiá bene lectionea, a si deprende bene man'a, a precepe bene ceva sau pre cineva*=*a precepe accuratu,* in tota intenderea; *a cresce bene unu copillu,* a educá, a face se se desvolte bene atâtu in respectu fisicu, câtu si mai vertosu in respectu morale; *una planta cresce si se desvolta bene,* candu cresce sau se desvolta cu rapiditate si potere, sau : asiá cumu cere natur'a ei;— in speciale, sub puntulu de vedere allu benelui si justului, adverbiulu *bene* se construe forte desu cu *fire,* formandu cu acestu-a una locutione, unu fellu de verbu impersonale, in care adverbiulu se appropia multu de intellessulu unui adiectivu; limb'a latina, ca si celle alte limbe sorori, appleca in assemeni casuri, adiectivulu **bonus** sau altele de intellessu analogu : *nu e bene* (=nu se cade, nu e dereptu) *a luá panea fiiloru si a ua arruncá caniloru; nu e bene a despoiá pre unii, spre a dá altoru-a; bene e co m'ai facutu se perdu ce aveam mai pretiosu? bene e ca unii se assude si altii se se buccure de sudorea loru? déco nu e bene a insellá, cu atâtu mai multu nu e bene a furá;* — d'in essemple se vede co locutionea *e bene* se construe, dupo intellessu, cu infinitivu, cu *co* urmatu de indicativu si cu *se* sau *ca se* urmatu de subjunctivu; intr'unu intellessu mai largu inse, in intellessu de *covenientia* de veri-ce genu, ce are adv. *bene,* acea-asi locutione se construe si cu *de* urmatu de supinu : *pre longa apele morte nu e bene de locuitu; pre tempu nuorosu nu e bene de bagatu in aria; in incaperi umede nu e bene de dormitu; cu stomaculu incarcatu nu e bene de dormitu; pre fortuna nu e bene de imbarcatu si de plecatu pre mare;* — éro avendu mai multu puntulu de vedere allu formosului in ochi, adv. *bene* se construe cu *siedere,* cu care, ca si cu *fire,* formedia una specia de verbu impersonale, care admitte acelle-asi construcctioni ca si cea formata *cu fire : nu siede bene junelui a se arretá presumtiosu; bene ti siede, co stai acumu la inchisore pentru una misellia asiá de rosinosa? nu siede bene se faci si se vorbesci asiá;* acea-asi locutione inse are si alte insemnàri : cu numeni de vestimente si alte lucruri de adornatu, puse ca subiectu sau cu prepos. *cu, a siedé bene* face si mai bene se resara puntulu de vedere allu formosului : *mai bene ti siede cu flori albastre la capu decâtu cu flori albe; unu vestimentu largu siede mai bene decâtu unulu strimtu; cu vestimente romanesci ne siede mai bene*

www.dacoromanica.ro

noue Romaniloru decâtu cu vestimente straine; ornamentulu se pote espreme si cu unu participiu : *imbracatu asiá ti siede forte bene, êro imbracatu altumentrelea ti siedea forte reu,* sau cu unu verbu la modu personale : *nu ti siede bene se te imbraci asiá; — a siedè bene,* luatu ca verbu personale, insémna sau *a stá in locu sau positione commoda si buna de sedutu : pre scaunulu pre care te ai pusu mi pare co nu siedi bene; ba siediu câtu se pote de bene,* sau : *a stá in pace, a se astemperá, a nu supperá pre altii cu scomotu si miscàri turbulente: siedi bene, nu mai allergá si strigá asiá; siedeti bene, si nu ne mai spargeti capulu cu strigàrile si nebunicle vostre;* locutionea *a fi bene* are insemnàri si mai multiple si mai variate decâtu *a sedè bene,* déro despre acestea vedi la urmatoriulu *C.*; ací vomu observá numai, co se dice si *a sedè formosu,* in locu de *a sedè bene,* mai in tote insemnàrile acestei d'in urma locutione : *nu siede formosu unui june se fia presumtiosu; cu albu la capu ve siede mai formosu de câtu cu rosiu; unu copillu cu mente siede formosu pre scaunu;* déro acesta d'in urma frase face se resara bene differenti'a de intellessu a celloru doue locutioni : *copillulu ce siede formosu pre unu scaunu,* pote se nu *sieda bene pre acellu-asi scaunu,* déco scaunulu este *pucinu commodu,* sau déco scaunulu, fiendu cumuva stricatu, ammenintia a cadé cu copillulu si a i adduce vetemare; de acea-a *a sedè formosu* nu are neci una data, ca *a sedè bene,* insemnarea de *a se stemperá si a nu vetemá pre altii prin scomotu si nebunie;* in celle alte casuri differenti'a de intellessu intre celle doue espressioni este, fora indouentia, mai suptire si mai delicata, déro nu mai pucinu reale : *cu unu vestimentu de muiere pote sedè formosu unui omu, dêro nu siede bene barbatului se se adorne ca muierea;* de acea-a *bene* si *formosu* se potu si uní impreuna : *nu siede neci bene, neci formosu se te porti asiá;* cu alte cuvente *bene* espreme una *cuvenientia intima, de fondu, essentiale si de ordine morale,* éro *formosu* arreta una *cuvenientia* mai multu *esterna, de forma si accidentale;* form'a si fondulu, fienti'a si modulu, benele sau addeverulu si formosulu se correspundu, in addeveru, cumu correspundu totu de un'a umbrele corpuriloru; dá, addeverulu, benele si formosulu sunt unulu si acellu-asi lucru, déro numai in Domnedieu si in rationea omenesca; in fapta inse, in realitate, pentru noi fientie finite si imperfecte, form'a si apparenti'a nu suntu totu-dea un'a in perfecta armonía cu fondulu, si de aci differenti'a intre *forma* sau *formosu* si intre *fondu, fientia, addeveru* sau *bene,* (vedi si II. d'in acestu articlu).

C. nu e verbu sau participiu, pre longa care se se allature adverbiulu *bene,* fora ca acestu-a se nu lu modefice in un'a sau mai multe d'in insemnàrile espuse; sunt inse certe verbe, cu cari acestu adverbiu se construe de preferentia in insemnàri varie si delicate, si cari, pentru acesta-a, merita aci una particularia luare amente; asiá sunt : 1. *fire, a fi bene: a)* a fi conformu cu rationea, cu legea morale, cu ordinea stabilita de Domnedieu, etc.; sau : a fi utile, folositoriu, conformu cu impregiurarea, etc. : *nu e bene se assupresci, nu e bene se te imbeti; nu e bene se ti incarci stomachulu; dupo unii cosmopoliti de astadi, acollo e patri'a, unde e bene onului,* etc. (vedi B. 4); — *b)* a fi sanetosu : *eri mi erá reu; astadi mi e bene, nu me mai dore nemica; nu e bene vaccei, co geme si suffla greu; au nu ti e bene? te dore ceva? cumu ve aflati? sunteti toti bene si sanetosi? — a fi bene la facia*=a avè facia de omu sanetosu : *multi su bene la facia, desi pote nu su sanetosi;*—*c)* a fi multiamitu si fericitu, sau a se aflá in posetione materiale buna : *eu su bene unde sunt, asiu vrè se fiti si voi asiá de bene si fericiti; nu esti bene, mi se pare, unde stai; ba sunt forte bene, mai bene nu pote cineva fi; fiacare d'in noi crede co altui-a e mai bene decâtu sie-si; muierile credu, co numai barbatiloru l'e bene; seracii credu, co numai avutiloru le e bene; nu mi e mai bene mie de câtu tie,*—in modu mai energicu si mai appesatu : *a fi bene de : fa asiá, cumu ti*

www.dacoromanica.ro

dicu eu, si va fi bene de tene; déco te porti asiá, nu e bene de tene;pre tempulu epidemieloru lumea crede co numai de medici e bene; la tempulu de apoi bene va fi de cei ce au facutu bene, reu de cei ce au fostu rei; e bene de tene, care nu ai copilli se ti adduca ca mie atâtea suppe-rari; de ací si elliptice, fora verbulu *fire: bene de voi, reu de noi; bene de copilli, reu de bictii parenti; bene de ceĭ ce moru, co scapa de amarulu vietei, déro reu de cei ce remânu in viétia, ca se sufferia si planga de dorulu loru;* — applecata la lucruri, espressionea *a fi bene* arréta sau *positione cuvenita : bene e scaunulu unde e, nu lu mutá de acollo;* sau *mersu prosperu, desvoltare fericita : grânele sunt bene pîno acumu, ordiele sunt mai reu;* —observa differenti'a de intellessu intre: *grânele sunt bene,* si : *grânele sunt bune;* prim'a espressione arréta co *grânele sunt inco in desvoltare* si co in acesta desvoltare *mergu bene,* pre candu a dou'a da se intellega co grânele au attensu *cu fericire deplin'a loru desvoltare;* in casulu de allu donile nu mai e nemica de temutu pentru una buna recolta, pre candu in casulu d'antâniu multe accidentie potu frustrá sperantiele agricultorilui; — *d)* pentru ornatu, a fi asiá investitu, cumu cere impreginrarea, sau cumu siede bene si formosu : *cine e formosu veri cu ce se investe, e bene; cine e uritu nu pote fi bene veri cu ce s'ar investí; muierea formosu e bene cu celle mai simple ornamente, cea urîta e reu cu celle mai pretiósc;—e)* de locu sau de tempu, a fi formosu si bunu pentru certe operationi : *crá bene, candu am essitu d'in casa, fortun'a si ploi'a m'a appucatu pre drumu; eri crá bene si seninu, astadi e nuoru si ploia; e bene de amblatu pre diosu, co s'a uscatu bene noroiulu si nu e neci pulbere; la umbr'a unui tufosu arbore, pre unu molle tapetu de verdetia, longa unu riurellu cu dulce murmuru, ce bene e de dormitu!* (vedi si B. 4.);— *f) a fi bene cu*=a se aflá in relatione de amicetia si de favore cu cineva, a fi in buna intellegere, a fi in pace si in armonía : *nu cerc de la mene se te recommendu veeinului meu, co nu su bene cu densulu; cancle nu pote fi bene cu catusi'a; suntemu dctori a fi bene cu tota lumea, si mai vertosu cu veeinii si consangenii nostri; cine nu e bene cu consangenii, cu cine altu pote fi bene? adesea se intempla, co vrendu a fi bene cu tota lumea, nu e omulu bene cu nemene; omulu reu nu pote fi bene cu nemene, numai bunctatea animei ne face a fi bene cu toti;*—2. *facere, a face bene : a)* a lucrá conformu cu rationea, cu legea, cu detori'a morale, cu bun'a cuvientia, etc.: *a face bene si inimiciloru sei; bene faci, co te culci de tempuriu si te scolli de demanctia; forte bene ai facutu, cà nu te ai attensu de ce nu crá allu teu; bene facu junii, candu respecta pre betrani; mai bene faci se taci de câtu se vorbesci ce nu se cade,* etc. (vedi B. 4; se se observe ací inco, co *a face bene* differe, in intellessu, de *a bene face; a bene face* sau mai bene, ça compusu : a *benefacc*=**benefacere,** [vedi si mai diosu la E], va se dica *a avé abitudinea morale de a face bene,* pre candu *a face bene* este a esercitá sau pune in actione, a traduce in fapte particularie dispositionea de a *benefacc*); — *b)* a lucrá conformu cu folosulu si interessea sea, conformu cu tempulu, locului si alte impreginàri : *co impromuti bani cu interesse, bene faci; déro reu faci co ici usura pré marc; bene faci tu, co stringi in dille bune, ca se aibi in dille relle;—c)* pentru medicamente, mancari, benture, etc., a fi efficace, a face effectulu cuvenitu, a fi bunu pentru sanetate sau pentru insanetosiare : *beuturele amare facu bene la stomacu; mustariu la talpe sau la pulpele petiorelloru facu bene la dorerea de capu; pré multa mancare nu face bene; umiditatea mesurata face bene planteloru; am luatu atâtea medicamente, fora se mi faca de locu bene; zéma de carne caldicea face forte bene stomaculuĭ;—d)* a stá bene, a se aflá in stare multiamitoria, a petrece cu fericire, a fi in deplena sanetate si voia buna, a fi bene, a merge bene : *ce faci tu? eu facu bene, déro tata meu face reu, co e approape se si dé cea d'in urma sufflare; ce facu copillii? facu bene, co sunt sanctosi; ce*

www.dacoromanica.ro

facc fratele? facc bene, co lucra si castiga grossu; ce facc scolariulu? facc bene, co si invetia lectionile; ce faci?— bene, co su sanetosu si potu lucrá; ce mai faceti? cumu mai sunteti?—si suntemu si facemu bene, multiamita cerului; e) a dá cuiva pedeps'a meritata, ca formula de approbatione a acellei pedepse: *m'a pusu invetiatoriulu in genuchie, pentru co n'am scutu lectionea,—bene ti a facutu;*— in acestu casu adverbiulu stà de regula inaintea verbului: *bene ti facc*, si nu in urma: *ti facc bene*, pentru co ar avé cu totulu alta insemnare; — 3. *parere, a parè bene*: *a)* ca verbu personale, a avé apparentia de omu sanetosu: *nu credu se sufferi de ceva, ficndu co pari bene la facia; desi greu langedu, acestu omu pare bene la facia; dici co nu te dore nemica, si cu tote acestea la facia nu mi pari bene* (compara si *a fi bene* de-mai susu). *b)* ca verbu impersonale, a semti placere in suffletu, a se bucurá: *mi pare bene co te aflu sanetosu; nu ne pare bene, co te duci de la noi asiá de curendu; ne pare bene, candu facemu bene, dèro ne pare reu, candu facemu reu; numai invidiosiloru le pare bene de reulu altui-a; unui omu cumu se cade i pare bene de benele altui-a ca si de benele seu;*—4. *punere, a pune bene*: *a)* a stabili cu taria, a assiediá solidu: *bene am pusu temeli'a, bene va essi totu edificiulu; nu puni bene fundamentele, totu edificiulu esse reu;* *b)* a pune la locu cuvenitu: *bene e pusu luminariulu, unde e pusu; nu smenti lucrulu d'in acestu locu, co bene l'a pusu cine l'a pusu aici;* *c)* a pune la locu de pastrare, a pastrá, a economi: *ce castiga cineva nu despende totu, ci mai pune si bene, ca se aiba pentru tempuri, candu nu pote castigá; dupo ce te ai servitu cu unu lucru, nu l'arruncá veri-unde, ca se se perda, ci lu pune bene ca se te poti servi cu densulu, candu vei avè èrosi nevoia de densulu; tine acesti bani, de i pune bene;* *d)* a repune, a perde, a ommori: *de me va tractá neomenosulu acestu-a de omu totu asiá de reu, apoi se scia co in curendu am se lu punu bene; pre multi a pusu bene lotrulu acestu-a de omu; nu se afla cineva se lu puna si pre densulu bene?* — 5. *portare, a portá bene*: *a)* ca transitivu, pentru vestimente si alte lucruri de usu, a se servì cu densele asiá, in câtu se tina in delungu, fora se se strice: *n'am vedutu omu care se porte mai bene vestimentele de câtu tene, le porti anni, si le ai totu ca noue;* asiá si: *a portá bene aratrulu, ferrale, boii, caii*, etc.; cu obiectu directu de persona ori alta fientia insuffletita sau personificata, a conduce bene, a direge: *nu scie a porta bene unu copillu, ne cumu a portá bene una nave sau unu statu;* sau a imbracá in modu cuvenitu si elegante: *de si are multi copilli, pre toti inse i porta bene si formosu;* sau a preamblá multu si câtu cere anim'a cellui preamblatu: *l'am portatu bene pretotendene, pre apa si pre uscatu, pre unde i a cerutu anim'a se se preamble;* sau in fine, a tractá omenesce si cu cuvenientia; *câtu ai statu la mene, te am tinutu ca in senu si te amu portatu bene ca in palma;* *b)* ca reflessivu: *a se portá bene*, a avé una portare conforma cu detori'a: *copillii suntu detori a se portá bene cu invetiatorii, ascultandu-i, respectandu-i, si facundu tote câte invetiatorii le dicu se faca; in tote functionile, cu cari a fostu onoratu, acestu omu s'a portatu forte bene, implenindusi detoriele fiecàrei functione si nefacundu neci unu abusu de potere; se cade a ne portá bene si cu cei inferiori noue;* sau, a avé portare blanda, polita si de multe ori lengusitoria cu cineva, spre a i castigá favorea si benevolienti'a in folosulu nostru: *te porti bene cu avutulu sperandu co are se te lasse erede;* sau in fine, a lucrá cu anima si energia, a se luptá eroice: *amendoi consulii se portara minunatu de bene in acea complita batalia;* — 6. *venire, a veni bene*: *a)* ca personale, a veni rapede, commodu si fora pericle: *am venitu bene, asiá co in trei ore am luatu mai bene de patru poste; am venitu forte bene, nu mi s'a intemplatu neci unu neadjunsu;* sau, a veni pentru fericirea si bucuri'a celloru, la cari vine cineva, in speciale la salutari, cu adverbiulu totu de un'a inaintea verbului:

www.dacoromanica.ro

bene ai venitu! de ací : *benevenitu*, ca adiectivu si substantivu : cellu pre care totu de un'a lu vedemu cu placere intre noi; *b)* ca impersonale, a fi commodu: *nu mi vene bene vestimentulu, e pré strimtu si pré lungu;* sau, a fi placutu, usioru, cuvenitu, folositoriu : *nu mi vene bene, candu te audu vorbíndu asiá; mi vene mai bene se mâncu cu stang'a decâtu cu drept'a; tie ti vene bene, co siedi in patu si dai la ordeni, déro nu mi vene bene mie, care am se le essecutu; voue ve vine bene se vorbiti asiá, co n'ati perdutu neci aveti se perdeti ceva, mie inse nu mi vene de locu bene se mai perdu pre longa ce am perdutu*, etc.;—7. *ducere, a duce bene: a)* ca transitivu, a trasportá rapede, commodu si fora supperàri : *carrausiulu ce ne ai recommendatu ne a dussu bene peno la unu locu, apoi s'a imbetatu si ne a dussu forte reu; b)* ca netransitivu, a prosperá in facendele selle de interesse, sau a se aflá in bune si multiamitorie relationi cu cineva, a fi bene : *cumu mai duce frate meu? ua duce forte bene, co negotiulu de care s'a appucatu, l'a scapatu de seracía; cu assemenea omu nemeni nu pote duce bene; pote duce cineva bene in lume si fora multa avutía;* — 8. in fine, cumu s'a dissu, mai nu e verbu, pre care adverbiulu *bene* se nu lu modifice in mai multe si variate intellessuri : *beere* construitu cu *bene, a bee bene* (vedi si B. 3.), insemna : *a)* a bee catu se cade; *b)* a bee multu; *c)* a bee preste mesura; *d)* a fi betivu; *e)* a bee beuture delicate; *f)* a bee beuture sanetose, etc.; déro essemplele produsse peno ací sunt indestulle, credemu, spre a pune in deplena lumina multiplulu si variatulu intellessu allu adverbiului *bene;* restulu se va produce la articlele speciali assupr'a acelloru cuvente, caroru-a adverbiulu in cestione adduce particulari modeficationi de intellessu. — *D.* d'in intellessulu de *sufficientia* sau indestullare ce implica adv. *bene* (vedi B. 3.), resulta nuantiele de *intensitate, de affirmatione, de approbatione, de concessione, de certitudine*, etc. 1. intensivu : *sciu bene, co nu am se castigu ceva d'in atâtea sudori ce am versatu; scimu bene, co avemu se morimu; inainte de a face unu passu mai inainte, uita-te bene pre unde calci; bene vedi D-ta co asiá e; bene vedeti si insive co nu se pote altufellu; vediu si eu bene co m'am insellatu; te connoscu forte bene, cine esci tu; ce spuni tu se pote forte bene intemplá.* — 2. concessivu, mai allessu in locutionea *bene co : bene co ne dati bani, déro atâtu nu adjunge spre a scote la bunu capetu ce vreti voi; bene co ati venitu, déro de ce ati venitu nearmati; bene co te au indemnatu altii se faci asiá, déro tu nu ai avutu atâta mente, ca se intellegi, co nu erà bene se faci ce ai facutu?*—locutionea *bene co* formedia astufellu una specia de conjunctione analoga in sensu cu *de sí, cu tote co*, etc., compara franc. **bien que**, ital. **benchè**, cu acellu-asi intellessu; — 3. locutionea *bene co* are inse si alte intellessuri, si a nume : *a)* de felicitare pentru unu ce opportunu, venitu la tempu, fortunatu, imbuccuratoriu, etc., (vedi B. 4. si C. 1. si 2. de ore ce locutionea *bene co*, in intellessulu acestu-a, ca si in cellu urmatoriu, este elliptica, si lassa a se subintellege verbulu *fire* sau *facere*) : *bene co ai venitu, de candu te asteptamu! bene co se dusse flecariulu mai currendu si scapai de uritulu ce mi casioná nesaratele lui cuvente; bene co nu a datu domnedieu omului mai multe gure; b)* de felicitare pentru scapare de unu reu mai mare cu unulu mai micu : *bene co te ai lovitu in frunte, si nu te ai lovitu in ochiu; bene co am scapatu cu perdere de câteva mii de lei, co mi poteam perde tota starea si remané in sapa de lemnu; bene co ai scapatu cu una bataia pentru una atâtu de mare blastematía;* — 4. intensivu, in intellessu de *cu atâtu mai multu*, mai vertosu insocitu si intaritu de *forte : déco poti tu, co esti mai micu, duce acésta sarcina, forte bene ua voiu poté eu, co suntu mai mare si mai vertosu ca tene; poti rabdá tu, co esti muiere, voiu poté déro forte bene rabdá eu, co su cruce de barbatu; déco credi tu, onu luminatu, in assemeni superstitioni, forte bene potu crede eu, omu fora multa invetiatura; déco cei a-*

www.dacoromanica.ro

nimosi s'au spariatu, potu forte bene se se sparie si unu bietu fricossu ca mene; — 5. approbativu si affirmativu : *am facutu, cumu mi ai commandatu, — bene; de vrei se manci, bene; de nu, scólla de la mésa; bene dici, bene ai facutu,* etc.; pentru mai multa corroborare, sau se repete : *bene, bene,* sau se insociesce cu alte cuvente intensive : *fórte bene, pré bene, minunatu de bene, mai bene nu se pote, bene de totu,* etc.; déro acelle-asi espressioni potu fi si ironice, arretandu chiaru contrariulu approbationei : *bene de totu, dormiti diu'a, dormiti noptea, si ve mai plangeti, co nu dati inainte;* —de ací : 6. intellessulu passionatu allu acestui adverbiu, esprimendu supperare, indignatione, impatientia, imploratione, ammenintiare, etc. : *bene bene, mi ai facutu tu acestu reu, déro ai se mi lu platesci scumpu; bene, bene, nu tacé d'in gura si nu te astemperá, dóco vrei se ti persecu spinarea; bene, bene, vedu eu co ti s'a facutu de bataia; bene, fratiloru, ce v'am facutu eu de me torturati asiá? bene, omeni buni, de ce vreti se me uccidcti? bene, me baiate, nu intellegi tu ce ti spunu eu? bene, me blastematule, nu m'asculti, se taci si se te astemperi una data?*—pentru espressionea indignationei ammestecata cu amara ironía, adverbiulu se insociesce cu *dieu : bene dieu, dupo ce m'ati despoiatu, vreti se me si ommoriti; bene dieu, co ve indetorati a mi dá si mie una buccata de pane, dupo ce m'ati despoiatu de tote; sedeti cu mânele in senu si asteptati se me desellu, lucrandu eu senguru pentru voi toti, bene, dieu, bene de totu,*—intellessulu passionatu unitu cu cellu intensivu, concessivu, si altele espuse mai susu sub *D,* resare si mai bene, candu adverbiulu se insociesce cu una interiectione : *ah bene, oh bene,* si mai vertosu cu *hei : hei bene : hei bene, ce se ne facemu noi in acésta nevoia; nu vrei alba, nu vrei negra; hei bene, ce vrei? am cercatu tote medilocele se l'impacu, hei bene, nu s'a potutu; tote câte mi ati cerutu, v'am datu; hei bene, de ce nu me lassati in pace? toti aspiràmu la fericire, ei bene, mai neci unulu nu adjungemu la dens'a, pentru co ua cautàmu acollo unde nu e si nu pote fi; mi ai inveninatu anim'a, mi ai rapitu veri-ce sperantia de fericire; hei bene, astépta de la mene ce se cade se astepte cineva de la unu omu perdutu fora sperantia.*—*E.* d'in celle espuse peno ací s'a potutu vedé pre de una parte intensulu si variatulu intellessu allu adverbiului *bene,* éro pre de alt'a observá, co iutellessulu acellui-asi variedia, dupo loculu ce i se da inaintea sau in urm'a cuventului modeficatu, si variedia nu numai in gradu sau intensitate, ci chiaru si in natur'a sau genulu intellessului (compara d'in essemplele mai susu addusse : *a face bene* si *a bene face, a vení bene* si *a bene veni,* vedi *C.* 2. si 6, cumu si *a bene cuventá* si *a cuventá bene,* B. 4.); totu asiá differe, prin natur'a intellessului, *a bene voí* de *a voí bene; a voí bene* va se dica totu atâtu câtu si *a vré bene,* cu triplulu intellessu : *a)* metafisicu, a avé una volientia justa si correcta, conforma cu dictatele mentei sanetose : *cine semte bene, si cugeta bene; cine cugeta bene, voiesce bene; si cine voiesce bene, lucredia si bene; b)* morale, a avé una volientia totu de un'a parata la implenirea legei morale, sau : a fi bene dispusu côtra cineva, a i fi favorabile si applecatu a i face bene : *Domnedieu scie, co eu ti voiescu bene, si tu nu vrei se m'asculti; c)* a avé volientia *tare, a voí veri-ce cu potere : candu voiescu, voiescu bene, si nemica nu me face a renuntiá la ce voiescu;* d'in contra *a benevoí* are, de regula, una insemnare d'in celle mai departate, in apparentia, de intellessulu ordinariu allu cuventului *voire* si *bene,* adeco insemnarea de *a condescende, a fi gratiosu : benevoindu Domni'a mea te numesce secretariu de statu; nu ati benevoitu a ve uní cu noi; nu benevoiesci a ne onorá cu a Domniei telle presentia;* chiaru candu celle doue cuvente : *bene si voire,* pastredia, dupo ce se allatura unulu de altulu, câtu mai bene, fia-care, intellessulu seu originariu, asiá in câtu *a benevoí* pare a se confunde cu *a voí bene* intr'un'a d'in insemnàrile acestei d'in urma locutione, adeco in

www.dacoromanica.ro

insemnarea morale de a fi *favorabile cuiva*, totusi intellessulu uneia d'in amendoue locutionile differe de allu cellei alte, intru câtu *a voí bene cuiva* espreme ceva mai energicu, in acestu intellessu co *voirea de bene*, in acestu casu, este de faptu, espressa, manifestata si pusa in actione intr'unu momentu de nevoia datu, pre candu *a bene voí* espreme una *voire de bene* in addeveru constante, déro chiaru prin acesta-a mai pucinu presente sí energica; d'in aceste-a resulta, co in espressionea *a bene voí*, ca in altele mai susu citate : *a bene cuventá*, *a bene face*, *a bene vení*, adverbiulu pusu inaintea verbului formedia cu acestu-a unu senguru cuventu compusu, cu unu senguru accentu, esprimendu unu senguru conceptu speciale si bene caracterisatu; in acestu intellessu *bene* este ca sí una particea de compunere, avendu de oppositu adv. *male : benevolu* oppusu la *malevolu; reu* s'ar applicá cu greu la assemeni casuri : *reu'a volientia* sau *volienti'a rea* espreme cea ce francesulu intellege prin **mauvaise volonté**, latinulu prin **mala voluntas**, déro neci decumu cea ce se intellege prin *malevolientia*, franc. **malveillance**, latin. **malevolentia**; *voire de reu*, in locu de *malevolientia*, ar fi numai una carpitura inadecata conceptului, ca si *facere de bene* in locu de *beneficentia*, *ca si voire de bene* in locu de *benevolientia;* chiaru fiendaco assemeni cuvente sunt addeverate compuse, cauta se se si scria ca unulu si senguru cuventu : *a benevoí*, *a benecuventá*, *a beneface*, etc.; intellessulu loru, ca speciale, are se se definesca la articlele speciali consecrate fiacaruia; ací este destullu, co s'a definitu legea generale de formatione a unoru assemeni cuvente. — II. cà substantivu, *bene* se dice numai in sengulariu : *benele*, *unu bene*, correspundendu, prin intellessu, numai in parte, la lat. **bonum**, franc. **le bien**, ital. **il bene**, care se iea si cu intellessulu materiale de *unu ce possedutu, avere :* **bien immeuble**=mosía, casa, etc., precandu romanesc. *bene* nu iecá neci una data acesta insemnare materiale, ci are totu de-a-un'a intellessu mai multu sau mai pucinu morale, ideale si abstractu; de acea-a neci se dice in plurariu, ci numai in sengulariu; plurariulu lat. **bona** d'in **bonum**=franc. **biens**, se traduce in romanesce, cu plurariu d'in *bonu* sau *bunu*, si a nume, parte cu form'a plurariu in *e* : *bone* sau *bune*, parte cu cea in *uri* : *bonuri* sau *bunuri;* chiaru partea de intellessu materiale a latinescului **bonum**, franc. **bien**, se traduce, in romanesce, totu prin form'a de sengulariu *bonu* sau *bunu :* **bien meuble**=*bonu mobile;* acea-asi forma, *bonu* sau *bunu*, s'a luatu, in tempurile mai d'incoce, si cu intellessulu ce are substantivulu *bene*, mai vertosu in espressionea : *bonulu supremu* (vedi *bonu*); —*benele* déro, luatu : *A.* in intellessulu cellu mai generale si cellu mai commune, ca oppositulu *reului*, va sa dica : ce se doresce de una fientia ca conformu naturei selle, ce tote fienticle doresc : *nu e rosa fora spini, nu e bene fora reu; viéti'a e unu bene pentru tote fienti le viue; fiacare d'in elle e cauta a cons rvá si apperá acestu bene cu veri-ce me liloce; benele sufletului este virtut'a; cineva se deprende cu reulu ca si cu benele; nu e unu bene pentru bietulu bou, co porta jugulu; tote fientiele aspira la bene, si fugu de reu; benele ne face fericiti;* — *bene* se dice si ce e *onestu, placutu, utile;* déro *onestulu* este *benele in sene si pentru sene desiderabile; utilele* este numai mediulu de a adjunge *l i bene; placutulu* in fine e *ce satisface, pentru unu tempu mai multu sau mai p icinu in lelungu, dorenti'a sau cugetarea.* — *B.* in intellessu filosoficu, in intellessulu cellu mai nobile si mai inaltu, la care Domnedieu a datu omului se adjunga cu mentea : 1. sub puntu de vedere metafisicu : *a)* desvoltare conforma cu natur'a si scopulu finale, perfectionare, asiá in câtu *benele particulariu* allu unei fientie orecare d'in marele si vastulu universu este *desvoltarea acestei fientie conforma cu natur'a ei si cu scopulu finale*, care este propusu acellei-asi fientie; éro *b nele universale* este *desvoltarea totoru fientieloru d'in universu conforma cu natura fiacaruia in parte si in armonía cu scopulu*, care este

www.dacoromanica.ro

propusu marelui totu numitu *universu;* de ací se intellege marele addeveru coprensu in massim'a filosofiloru stoici : **bene vivere est convenienter naturæ vivere**=*a traí bene este a traí conformu cu natur'a;* si fienduco *benele* este cea-a ce *e desiderabile* pentru fiacare fientia, de acea-a realisarea si possederea *benelui* face *fericirea, complet'a multiamire* a fiacărei fientie; *fericirea* asiá déro este *benele* insusi, sau mai dereptu : realisarea si possessionea *benelui, buccurarea reale de bene;* si de ací se intellege addeverulu massimei : **beate vivere est bene vivere**=*a traí fericitu este a traí bene,* massima care se ieá de ordinariu in intellessulu morale, despre care va fi in data vorba, déro care are si sensulu mai largu, in care ua luàmu noi ací; — *b)* adjungere la complet'a desvoltare conforma cu natur'a si scopulu finale, stare de perfectione, completa perfectione; in acestu intellessu *benele in sene* coincide cu *fienti'a, addeverulu, formosulu* : cóci *addeverulu,* in intellessulu rigurosu allu cuventului, nu este totu de un'a *realitatea;* d'in contra in celle mai multe casuri *realitatea* ce cade sub sensurile nostre este cu totulu departata de *addeverulu* conceputu de rationea nostra : unu omu langedu de corpu, pethicu de statura, difformu, reu de anima, stupidu, monstrosu in tote, este una *realitate,* in contr'a càreia inse se revolta conscienti'a nostra omenesca, chiaru pentruco ea porta in sene *typulu de omu*=*omulu-addeveru,* cu totulu contrariu *omului-realitate;* déco omulu d'in realitate ar correspunde typului d'in conscienti'a nostra, acellu omu ar fi si *bunu,* si *addeveratu* si *formosu,* cu alte cuvente acellu omu *ar fi* in tota poterea cuventului *omu;* acestu gradu de cea mai mare perfectione allu unei fientie, se chiama *bene* sau *bonu supremu*=**summum bonum**=franc. **bien souverain, bien suprême;** sau *finele benelui*=**finis bonorum,** sau *benele perfectu;* pentru omu, in parte, *benele supremu* sta mai vertosu in practic'a *benelui morale, in virtute, in onestu* (vedi urmatoriulu 2); nu e mai pucinu addeveratu inse, co pentru omu, ca si pentru veri-ce alta fientia, *benele supremu,* in sensulu cellu mai largu allu cuventului, este *cellu mai inaltu gradu de perfectione,* de desvoltare in tote directionile; — déro perfectionea in tota poterea cuventului, perfectionea care implica *fienti'a redicata la cea mai inalta potentia,* care, fiendu *addeverulu completu,* este totu de una data si *benele-completu,* se afla numai in *Domnedieu;* de acea-a *benele supremu*=*benele infinitu*=*benele perfectu*=*benele*=*Domnedieu;* Aristotele si alti mari cugetatori, antici si moderni, dau lui *Domnedieu* numele de *bene :* si in addeveru, d'in fientiele câte noi connoscemu pre pamentu, omulu este cea mai perfecta, si prin urmare *benele relativu* in lumea sensibile; de acea-a tote fientiele de pre pamentu tendu cotra omu, precandu omulu, care porta in conscienti'a sea *benele infinitu, pre Domnedieu,* nemultiamitu cu veri-ce gradu de perfectione ar attenge in fapta, tende neconteuitu cotra acestu *bene infinitu;* tote déro tendu cotra omu, si omulu cotre Domnedieu, ca cotra scopulu finale a totu ce essiste, ca cotra unu magnetu cu potere de attractione irresistibile; acesta tendentia cotra *benele infinitu,* cotra *Domnedieu,* constitue *ordinea universului;* religionea crestina, in unire cu aceste date alle rationei, numesce pre Domnedieu *fontana a benelui, bene eternu,* precumu numesce *imperatía a lui Domnedieu* sau *imperatía a cerului* acea stare de lucruri, in care s'ar realisá *benele absolutu,* in care *ordinea,* la care tendu tote in lume, ar fi una realitate; in religione inse *benele eternu* se iea si cu intellessu *subiectivu,* adeco pentru *sentimentulu de ineffabile efricire,* de care are se-se buccure omulu *vedendu,* cumu se dice in termeni religiosi, *faci'a lui Domnedieu, contemplandu splendorea benelui, si gustandu nespus'a lui dulcetia;* — omulu senguru are conscientia clara despre *benele infinitu,* despre *divinu* si *justu,* si de una data cu acesta notione inalta ellu se semte si se reconnosce si *detoriu* a lucrá d'in tote poterile pentru realisarea acestui *bene,* se

www.dacoromanica.ro

reconnosce, cumu s'ar espreme cineva in termeni religiosi, ca *luptatoriu allu lui Domnedieu* care este *benele, in contr'a diavolului,* care este *reulu;* acestu-a este, in addeveru, cellu mai mare titlu de nobilitate, prin care omulu merita numele de *omu: a combate d'in tote poterile reulu, si a collucrá d'in tote poterile la realisarea benelui, a imperatici lui Domnedieu,* écco addeverat'a chiamare a omului pre pamentu; déro pentru acesta cooperatione omului este lassata *intrega si deplena libertate,* si de ací: 2. in intellessu morale, *benele* este: *a)* applecarea cu deplena libertate a omului la realisarea *benelui in sene;* in acesta insemnare *benele* este *virtutea,* carea nu este altu ceva de câtu *potercea sau desvoltarea poterei,* ce e data omului, *a combate reulu si a luptá in favorea benelui; b)* parte *d'in benele in sene realisata prin virtute* sau prin applecarea cu libertate e energiei morale a omului; in acesta insemnare *benele* este *onestulu, benele onestu;* cumu differe *benele* de *onestu,* de *utile,* de *placutu,* etc., s'au vedutu si mai susu la II, A. d'in celle espuse ací se vede si mai lamuritu, cumu differe *benele* atâtu de *onestu,* câtu si de *virtute: benele morale, virtutea, onestulu, este addeveratulu, supremulu bene allu suffletului; benele morale este sengur'a si addeverat'a possessione a omului, ca productu allu libertatei lui; fora libertate nu este bene morale, nu este meritu, neci demeritu; usulu rationale allu libertatei in servitiulu benelui face fericirea omului, precumu abusulu acellei-asi in servitiulu reului face tota miseri'a omului; omulu s'ar cadé se nu scape, unu momentu, d'in vedere, co lui s'a facutu onorea de a collaborá cu conscientia la realisarea benelui, a imperatiei lui Domnedieu; in mediloculu paradisului erá pomulu connoscentiei benelui si reului;* — 3. intellessulu cuventului d'in acesta divisione, *B,* merita, prin importantia sea, mai ample desvoltàri, si de acea-a mai dàmu si noi ací câteva essemple: *a) benele intelligentiei* este sau *desvoltarea deplena a intelligentiei,* sau *benele in sene ca obiectu de connoscentia; coci benele antâiu se connosce, apoi se ama si se vré, in fine se practica;* — *a crede bene de toti,* a crede co nemenea nu este reu, a judecá pre toti dupo bunetatea animei selle: totu de una am *credutu bene de tene,* neci una data n'am credutu se fii reu; *a crede in bene,* a crede in essistenti'a *benelui,* a nu se induoí de victori'a *benelui assupr'a reului,* a crede co, de si in realitate *reulu domina,* una data inse *benele are se triumfe;* déro in espressionea: *a crede bene,* cuventulu *bene* este adverbiu, asiá in câtu *a crede bene* va se dica sau: *a crede tare,* a avé credentia nestramutata, a nu se indouí de locu; sau: *a crede dereptu,* a crede ce e addeveratu, a nu se insellá in credenti'a sea: *bene credentiosu,* d'in puntu de vedere religiosu, este cellu *ortodossu,* cellu ce crede in dogmatele si invetiaturele reputate ca addeverate; *a luá in bene sau in nume de bene,* a interpretá ca buna una dissa, una fapta, unu evenimentu, de care ar avé dereptu se se suppere, si a nu se supperá: *vorbele celle mai offensatorie, intemplàrile celle mai nefericite, acestu omu, care crede tare in bene si nu crede reu de nemenea, le iea totu de una in nume de bene; cellu ce nu crede in bene, tote le iea in nume de reu; b)* mai speciale in intellessu morale, mai allessu cu verbele *vrere sau voire* si *facere: cellu bunu face benele d'in ânima, éro nu cu scopu de a se folosí; cine de fric'a pedepseloru practica benele, nu e addeveratu omu bunu; bene morale, fora deplena libertate a voientiei, nu pote fi; benele addeveratu e onestulu, precumu reulu addeveratu este vitiulu; fa bene si cellui ce ti face reu; faceti bene si nu ve pese de ce dice lumea; omulu pare mai applecatu la reu de câtu la bene, si de ací necessitatea crescerei, reconnoscuta de tote poporele, chiaru si celle mai barbare, ca necessaria pentru prepararea omului pentru lupta in favorea benelui; a vré bene* sau *a voí bene,* pre longa însemnàrile espuse la *E,* II, are si insemnarea de a fi favorabile sau applecatu *spre benele cuiva: multi, sub pretestu, co vreu al-*

www.dacoromanica.ro

toru-a benele, le facu totu reulu ce potu; copillii sunt detori a ascultá de parenti, cari le vreu in addeveru bene; une ori si in ironía : *acestu-a e benele ce diceti co ne vreti? multiamimu de asiá bene, mai bene lipse de asiá bene; a face bene, a face benele, a face unu bene, a bene face* sau : *a beneface,* sunt patru locutioni, cari tote se appleca la espressionea *practicei benelui morale,* déro in intellessuri bene distincte si differite: *a bene face* sau a *beneface* este una addeverată vorba compusa, care espreme *abitudinea de a practicá contínuu si fora dementire benele morale;* in acesta espressione *bene,* ca adverbiu, devine una simpla particula de compositione ; candu *bene* sta inainte de *facere* ca cuventu destinctu de acestu-a, ca cuventu cu tonulu seu, fora se se unesca intr'una si sengura vorba cu **facere** , atunci intellessulu este cu totulu altulu, *bene,* ca adverbiu, avendu in acestu casu, vreun'a d'in insemnàrile espuse sub I. : *bene faci tu, co nu te turburi de nemica, bene ai facutu, de l'ai batutu,* etc., in care casu adverbiulu, cu tonu mai pucinu appesatu, sta si in urm'a verbului : *faci bene tu, co nu te turburi,* (vedi si I, C, 2, si *E);* déro in espressionea : *a face bene* sau *a bene face,* cuventulu *bene* pote fi si substantivu, si ca atare vine ací in consideratione cu intellessulu seu morale; candu *bene,* ca substantivu, este insocitu de articlulu definitu : *benele,* ori de articlulu nedefinitu : *unu bene;* sau candu este insocitu de unu adiectivu de calitate ori de cantitate, séu de una prepositione : *mare bene, micu bene, multu bene, pucinu bene, de bene, cu bene,* etc., atunci nu mai incape indouentia assupr'a naturei lui de substantivu; candu inse *bene* sta senguru, si fora neci una determinatione, in intellessulu partitivu si vagu, in care se dice franc. **du bien**= ital. **del bene,** precumu se dice si *pane* =franc. **du pain**=ital. **del pane,** atunci differenti'a intre *bene,* ca adverbiu, si *bene,* ca substantivu, este asiá de suptire, in câtu, in multe casuri, cu greu se pote coprende : asiá in espressioni ca : *e bene de culcatu aici, erá bene candu am essitu d'in casa,* (vedi mai susu la *C*), este greu de determinatu, déco *bene* este adverbiu sau substantivu cu insemnàrile : *locu bunu de culcatu, tempu bunu de essitu d'in casa;* totusi intre locutionile, in cari *bene* intra ca adverbiu, si celle in cari acellu-asi cuventu stà ca substantivu, este si n'ar poté se nu fia una differentia de intellessu, de ore ce este popularia espressionea ; *a face bene si reulu,* in care *bene* este adverbiu, cu intellessulu de *a face si reulu in modu cuvenitu,* si totu asiá de popularie sunt si espressionile : *a face reulu bene,* si d'in contra : *a face benele reu,* in cari *bene* este substantivu si cari se dicu cu acellu-asi intellessu ca si : *a face d'in bene reu, a face d'in reu bene,* analoge cu espressionile : *a face albulu negru* sau *a face d'in albu negru,* acestea promisse, este usioru acumu a semtí differenti'a de intellessu ce sta intre celle trei espressioni: *a face bene* sau *a bene face, a face unu bene, a face benele,* in care *bene* are intellessu de substantivu cu insemnarea morale, de care este ací vorb'a : *a face bencle* va se dica sau : *a face unu bene cerutu, unu bene* sau actu de benefacere determinatu intr'una impregiurare data : *benele ce reclami de la mene, nu sta in potenti'a omenésca de a ti lu face,* in franc. **le bien que vous reclamez;** sau : *a practica benele* in genere, a traduce in fapta despositionea constante de *a bene face* : *omulu bunu face benele totu deun'a fora considerationi de folosu sau de recompensa, face benele, pentru co e bene;* *a face bene* in fine=franc. **faire du bien,** dice mai pucinu de câtu *a face* sau *practicá benele,* in a dou'a insemnare ce vedemu mai susu co are acésta d'in urma locutione : *bene ai facutu la tota lumea, numai mie nu mi ai facutu;* cu alte cuvente : *a face bene* nu espreme, ca *a face benele,* resolutionea *de a bene face vercandu si veri cu ce pretiu,* cellu ce *face benele,* este entusiasmatu si pêno in fundulu ânimei petrunsu de ide'a *benelui;* cellu ce *face bene,* pote *face benele* si d'in alte motive mai pucinu pure si nobili; — de currendu a inceputu se se dica si la noi : *omu de bene* in acellu-asi intel-

www.dacoromanica.ro

lessu morale ca si franc. **homme de bien** =ital. **uomo dabbene** sau **uomo da bene**; déro pentru acestu conceptu espressionile popularie sunt : *omu bunu*=**vir bonus**, *omu de omenia*. — *C.* de la intellessulu espusu sub *B*, in poterea intellessului largu, ce are substantivulu *bene*, cumu s'a vedutu sub *A*, acellu-asi descende la alte insemnări analoge, cumu: *folosu, servitiu, adjutoriu, usiorare, favore, fericire*, etc.: 1. *benele publicu*, folosulu totoru-a câti facu parte d'in unu corpu sociale; in acellu-asi intellessu se dice si *benele poporului, benele terrei, benele statului, benele nationei, benele communu*; inse intre *benele publicu* si *benele commune* este acesta differentia de intellessu, co *benele publicu se dice* cu respectu la corpulu sociale ca unu totu indivisibile, pre candu *benele commune* se dice cu respectu la individii ce compunu corpulu sociale : *cine nu are dorulu de benele publicu, nu merita neci numele de cetatianu, ne cumu de bunu cetatianu*; 2. adjutoriu, servitiu, indetorire : *fa ce te rogu, co mi faci unu mare bene; pentru cellu insetatu unu pocariu de apa rece este unu mare bene; fa mi bene cu trei cente de lei*=imprumuta-mi trei cente de lei; *mi ai facutu multu bene cu recommendarea tea*; proverb. *a face bene. se si audia reu*, a primí imputări in locu de multiamiri pentru unu *bene facutu*, a audí plangeri pentru unu *bene* ce se considera ca *reu* de cellu cui s'a facutu acellu *bene*; 3. folosu, utilitate, fericire : *parentii pentru benele copilloru assuda; a se uri cuiva cu benele*, a nu connosce starea fericita, in care se afla, si in urmare a vré se ua scâmbe : *ti s'a uritu cu benele in cas'a mea; si de ce a-a vrei se essi d la mene si se te bagi argatu la altii; se uresce omului si cu benele*; 4. pentru remedie, mancări, beuture si alte lucruri assemeni : folosu, usiorare, etc. : *remediulu ce mi ai prescrissu, mi a facutu multu bene; beuturele amare facu multu bene la stomacu; mustariulu pusu la cófa mi a facutu multu bene; pentru unu omu asservitu pantecelui mancările bune si beuturele allesse sunt benele supremu*, 5. *de bene* : *a)* in genere : *parere de bene, facere de bene, doru de bene*, si altele ce se espleca d'in celle peno ací espuse : déro, *b)* in speciale : *a intellege de bene*, a intellege de vorbe bune si blande, a nu astepta maltractare, fortiare, bataia, etc., spre a face ce se cere : *tu nu intellegi de bene, ci me adduci a te persecá;* de asseminea si : *a nu ascultá de bene, a nu face de bene; cu benele* inco are acea-asi insemnare : *cu benele faci mai multu, la copilli, de câtu cu reulu*; in speciale : *a luá cu bencle pre cineva* sau *a se luá cu bencle pre longa cineva : iea lu cu benele, si face totu; de lu vei luá cu reulu, nemica nu capeti de la ellu; iea-te cu benele pre longa densulu, déco vrei se ti faca veri-ce vei vré; cu benele totu de un'a faci mai multu decâtu cu reulu*, cu blandetia si bune tractări mai bene induplecàmu pre omeni la voliele nostre decâtu cu asprime si relle tractări; — *a audí de bene despre cineva*, a audí, co este bene, in stare prospera si fericita; de ací ca formula de urare pentrú plecare : *se audimu de bene*, se aflàmu co sunteti bene si sanetosi, remaneti sanetosi si fericiti; — *a fi de bene*, a fi spre fericire, mai vertosu ca formula de urare pentru veri-ce, si in speciale pentru beere, candu se inchina in sanetatea ori in memori'a cuiva sau pentru prosperarea vreunei affaceri : *ati aflatu bunu gencre pentru fii'a vostra, se ve fia de bene; ai cumperatu bune case, se ti fia de bene; beu pentru sanetatea tea, se fia de bene si mie si tie*; si in ironía : *se ti fía de bene cu intellectionea tea cu totu, ca nu vreu assemenea intellectione; — a vorbí de bene pre cineva*, oppusu la *a vorbi de reu pre cineva*, a spune vorbe le lauda pentru cineva cu scopu de a-i face bene, de a lu recommendá. precandu a *vorbí de bene de cineva*, oppusu la *a vorbí reu de cineva*, nu implica neci decumu intentionea de a face bene cellui de care se vorbesce bene.

BENECREDENTIOSU,-*a*, s. adj., **ortodoxus**; care crede dereptu, in speciale, ca terminu de domeniulu religiosu, ortodossu, care crede in doctrin'a cea sa-

www.dacoromanica.ro

netosa si de toti adoptata a basericei : *benecredentiosulu nostru Domnu; dupo doctrin'a basericei numai cei benecredentiosi se voru mantuí;* — cuventulu vine de a dereptulu d'in unu substantivu *benecredentia*, care inse nu se dice, de sí s'ar poté introduce forte bene in usu cu acellu-asi intellessu ca *ortodossía*, (vedi *bene* si *credentia*).

1. BENECUVENTARE, *benecuventu* si *benecuventediu*, v., **beredicere; laudare; prædicare; sacrare; permittere**; 1. a chiamá assupr'a cuiva favorea lui Domnedieu, a pronuntiá vorbe de fericire si de prosperitate pentru cineva, oppusu lui *blastemare: parentii benecuventa pre fiii loru, candu se casatoresc; fii bunu, fiiule, si plenu de respectu cotra parenti si alti benefacutori, ca se te benecuvente; cei benecuventarea parentiloru si a benefacutoriloru ti va adduce bene si fericire, éro blastemulu loru ti va adduce reu si ruina;* — chiaru fienduco totu deun'a s'a credutu si se crede, co *benecuventarea*, in acestu intellessu, adduce bene cellui *benecuventatu*, de acea-a a *benecuventá* =a fericí, a daruí cu tote bunetàtile : *Domnedieu a benecuventatu tér'a Româniloru; nu e térra mai benecuventata ca a nostra; Domnedieu s'a indoratu si a benecuventatu cas'a nostra cu tote fericirile;* — 2. a laudá, a glorificá : *se laudàmu si se benecuventàmu pre Domnedieu; laudatu si binecuventatu fia numele Domnedieului nostru si allu parentiloru nostri; pre tene, Domne, te laudàmu, pre tene te benecuventàmu si glorificàmu, tie ne inchinàmu;* — 3. a sacrá, a pronuntiá cuvente sacramentali, prin care se chiama darulu sau adjutoriulu lui Domnedieu assupr'a unui ce : *a benecuventá unu templu, unu altariu; a benecuventá más'a; a ben cuventá unu mortu, una nunta*, etc.; *preutii nostri benecuventediá pre fiacare omu ce le saruta mân'a, facundu assupra lui semnulu crucei cu mâna derépta dispusa asiá co pollicariulu cu mediulu de la acesta mâna formedia de assemenea semnulu crucei, precandu celle alte trei degete se tinu in susu, si pronuntiandu totu d'una lata : se fii benecuventatu, fiiule;* — 4. a permitte, a dá voia, a autorisá : *nu ti dau benecuventare se te insori cu acesta muiere; cautu ti alt'a si vei fi benecuventatu si de mene; tota benecuventarea ai de la mene se faci ceu ce vrei a face;* — *a benecuventá*, ca addeveratu compusu, differe cu totulu in intellessu de *a cuventá bene*, (vedi *bene* si 1. *cuventare*).

2. BENECUVENTARE, s. f., **benedictio, prædicatio; permissio;** actione de a *benecuventá*, in tote insemnàrile acestui verbu : *benecuventarea parentiloru intaresce casele fiiloru*, (vedi 1. *benecuventare*).

BENECUVENTATU,-*a*, part. pass. d'in *benecuventare*, in tote insemnàrile acestui verbu, (vedi 1. *benecuventare*).

* BENEDICERE, *benedissi*, si *benedissei*, *benedissu* si *benedictu*, **benedicere;** cu acelle-asi insemnàri ca si 1. *benecuventare*, si mai multu : 1. a vorbí de bene pre cineva sau a vorbí bene de cineva; 2. a urá bene sau de bene, a augurá bene, a dice vorbe de bunu auguriu.

* BENEDICTIONE, s. f.; **benedictio;** actione si resultatu allu actionei de *a benedice*, (vedi *benedicere*).

* BENEDICTU si

* BENEDISSU,-*a*, part. pass. d'in *benedicere*, **benedictus,** cu acea-asi differentia de intellessu, ce se afla si intre *strinsu* si *strimtu*, amendoue participie d'in *stringere*, intre *corressu* si *correctu*, amendoue participie d'in *corregere*, etc. (vedi form'a participiale : *tu* si *su*); *benecuventatu* se dice si in locu de *benedissu* si in locu de *benedictu*.

1. BENEFACERE, *benefaci* si *benfacui, benefactu* si *benefacutu*, (vedi mai multe ammenunte asupr'a formeloru de conjugatione a acestui verbu la simplulu 1. *facere*), **benefacere;** a face bene, a avé voientia constante si abitudine nedementita de a practicá *benele morale*, de a implení detori'a ce e impusa omului de legea morale; — a fi paratu de a face veri-cui, si veri-candu si veri-cumu *bene*, a fi generosu, indetoritoriu; — cumu differe, in intellessulu morale *a benefacе*, ca compusu, de : *a bene face, a face bene, a face benele, a face unu*

www.dacoromanica.ro

bene, in acellu-asi intellessu, s'a arretatu la art. *bene*.

2. BENEFACERE, s. f., **beneficentia, benefactum**; 1. actione de a *beneface*, despositione de a practicá *benele*, de a si implení detori'a morale, sau: despositione de a indetorá totu de una pre altii, de a le face bene, de a le dá adjutoriu; in acestu intellessu terminulu mai propriu este *benficentia*; 2. *una fapta buna* in intellessu morale, sau *unu bene*, adjutoriu, servitiu, folosu facutu cuiva; sau in fine, folosu, utilitate in genere: *benefacerile unei bune educatione, benefacerile pacei*; in acestu intellessu se dice mai desu si mai bene, pote, sau *bene: a face cuiva unu benc*; sau *beneficiu*, care supplenesce si plurariulu, ce lipsesce lui *bene: beneficiele agriculturei*; sau in fine *bunetate*, care de assemenea se dice si in plurariulu, ce lipsesce lui *bene: a face cuiva una bunetate, mai multe bunetàti*; — in locu de *benefacere* se dice si *facere de bene* in amendoue intellessele espuse, (vedi si *bene*).

BENEFACTORIU, si

BENEFACUTORIU,-*toria*, s. adj., **benefactor, beneficus**; 1. care traduce in fapta despositionea de a practicá benele morale veri in ce occasione; 2. care cu fapt'a face bene cuiva in parte, l'adjuta si lu sustine in tote occasionile: *tu esti sengurulu meu benefacutoriu, de la tene numai am vedutu totu de un'a bene, de la tene asteptu si acumu in acesta nevoia bene si adjutoriu*; 3. salutariu, folositoriu, adjutatoriu in genere: *acumu semtu benefacutóriele effecte alle remediului ce mi ai prescrissu*; — in locu de *bene facutoriu* se dicu si langedele perifrasi: *de bene facutoriu* si *facutoriu de bene*, (vedi si *bene*).

* BENEFICE, adv., **benefice**, ca unu *beneficu*, cu *beneficentia*.

* BENEFICENTIA, s. f., **beneficentia**; calitate a cellui applecatu a *beneface*, applecarea insasi de a *beneface*.

* BENEFICIALE, adj., **beneficialis**; relativu la unu *beneficiu*: *castigu beneficiale*=trassu sau proventiu d'in unu *beneficiu*.

* BENEFICIARIU,-*ia*, s. m., **beneficiarius**; care se buccura de unu *beneficiu*, cui se da unu *beneficiu*.

* BENEFICIARE, v., **lucrum facere; beneficium alicui dare**; 1. ca netransitivu, a trage beneficiu; 2. a face pre cineva se traga *beneficiu*, a i accordá unu *beneficiu*.

* BENEFICIU, pl.-*e*, **beneficium, lucrum, bonum**; I. in intellessu morale, benefacere, facere de bene, bene, factu de indetorire ce face cineva d'in buna voi'a sea, servitiu, bunetate; inse nu *veri-ce bene* este unu *beneficiu*, ci numai benele in addeveru morale, care e facutu cu voia si intentione si care adduce unu folosu cellui ce lu face sau cellui cui se face; in sengulariu *beneficiu*, insemna atâtu *actionea* sau *actulu*, câtu si *effectulu actionei*, sau una *serie de acte*, éro in plurariu, *beneficie* se dice cu respectu la *acte* in parte: *dupo Domnedieu parentii ne dau celle mai mari beneficie; totu benele de care ne buccurànu este beneficiu allu lui Domnedieu; prin beneficie ne devincimu omenii si ne i facemu amici devotati; cine nu connosce, neci reconnosce beneficiele, este unu ingratu, si n'ar meritá se i se faca bene, déco n'amu fi detori a face bene si chiaru celloru ce ne facu reu; preciumu Benele supremu, Domnedieu, respandesce cu larga mâna beneficie assupr'a celloru rei ca si assupr'a celloru buni, a face, a dá, a conferí unu beneficiu sau beneficie; a accepe, a recepe unu beneficiu sau beneficie; a se buccurá de beneficiu*. II. folosu, bene, castigu, favore, si chiaru unu ce d'in care se trage folosu, unu bonu materiale, una possessione, etc.: *A*. in genere: *beneficiulu educationei, allu invetiaturei, beneficiu publicu; a trage beneficie d'in commerciu, d'in agricultura, d'in industria, d'in crescerea viteloru, d'in scambulu monetei, pamentulu redde totu deun'a cu beneficie celle ce i increde omulu, d'in labore tragemu tote beneficiele, fora labore nu e beneficiu; mortea insasi este unu beneficiu pentru cei miseri si cu prisosu adapati cu amarulu vietiei; m'am insanetosiatu nu prin remediele vostre, ci prin beneficiulu bunei*

www.dacoromanica.ro

melle nature; a asteptá totu de la beneficiulu fortunei; — muri sunt beneficiele unei pace indelungata; pentru cellu ce jace in intunereculu inchisorei una radia de lumina este unu mare beneficiu. — *B.* in parte : 1. representatione teatrale in favorea sau folosulu unui actoriu sau altui cuiva: *asta séra se da una representatione in beneficiulu seraciloru si inundatiloru; mâne séra este beneficiulu primului bassu d'in trup'a italiana;* 2. ca terminu de jurisprudentia, privilegiu, favore, dereptu, facultate data de lege, sententia, etc.: *a se folosí de beneficiulu legei;* de ací locutionile : *a) beneficiu de etate*=dereptu de majoritate datu unui minore, spre a si poté senguru administrá averea sau face alte acte, ce ca minore nu ar poté face dupo lege; in vechi'a nostra legislatione acesta-a se chiamá *scutentia de versta*; *b) beneficiu de divisione*=dereptu ce au debitorii, cari nu su solidari, a cere de la creditoriu se si imparta actionea sea in contr'a loru; *c) beneficiu de cessione*= dereptu datu unui debitoriu de a cede creditoriloru tota averea sea, pentru ca se *scape de inchisore; d) beneficiu de discussione*=dereptu datu garantiloru, cessionariloru, etc., de a cere se se discuta si allega mai antâniu de tote averea debitoriului principale; *e) beneficiu de inventariu*=dereptu datu unui erede sau moscenitoriu, ca, inainte d'a acceptá ereditatea, se se assecure de starea ereditatei, se nu platesca decâtu atâte datorie, pentru câte adjunge ereditatea, si se pota chiaru, déco insusi are detorie, se se desfaca de elle in sarcin'a ereditatei : *a acceptá una ereditate cu beneficiu sau sub beneficiu de inventariu;* 3. ca terminu de medicina : *a) beneficiu de natura*=urdinare favorabile, desertare a pantecelui prin actionea naturale a poterei de viétia, care usioredia pre omu de unu reu, de care suffere; *b) beneficiu allu naturei*=actione spontana a poterei de viétia, prin care unu morbu orecare esse bene, se termina cu bene, se trece; 4. ca terminu istoricu si politicu : *a)* la Romani, promotione in unu gradu militariu detorita favorei principelui sau generariului; de ací : *registru de beneficie*=registru, in care se inscrieau cei ce acceptasse sau aveau dereptulu de a acceptá *beneficie; b)* pamentu datu veteraniloru sau colonistiloru; bonu mobile sau immobile, ce unu principe sau domnitoriu doná cuiva d'in averea sea; *c)* pamentu ce capitanii si principii distribuiau sociloru sei de arme d'in térr'a cucerita; acestu pamentu se chiamá *feudu,* si se dá antâiu pre vietia, apoi ca ereditariu d'in tata in fiiu; *d)* in baseric'a appusana, titlu sau demnitate eclesiastica, de care erá legàtu unu venitu; venitulu insusi legatu de demnitatea eclesiastica, sau bunulu d'in care se tragea venitulu; loculu in care se afla baseric'a si bonulu *benificiului*, de ací : *beneficiu liberu*=beneficiu de care una persona basericesca se buccurá in tota viéti'a; *beneficiu servu*=locu ce se da unui preutu la una baserica cu insarcinare de a officiá regulatu la acea baserica; *beneficiu simplu*=de care cineva se buccurá fora a se face callugaru; *beneficiu secolariu* =care se poteá dá si preutiloru d'in clerulu secolariu (necallugariti); *beneficiu regolariu*=care se potea dá numai unui callugaru; *beneficiu consistoriale* = insemnatu, pre cumu unu episcopatu, unu egumenatu, etc., pre care numai marele pontefice lu potea conferí cuiva dupo una deliberatione in *consistoriu cu cardenalii,* si pentru care apoi se cerea numirea formale a domnitoriului; *beneficiu incompatibile*=care nu se invoiesce cu conditionea cellui cui s'ar dá; *beneficiu manuale*=dependente de una *abatía,* si administratu de unu callugaru amovibile, care se revocá dupo placulu abbatelui, etc.

*BENEFICU,-*a*, adj., **beneficus**; benefacutoriu, facutoriu de bene, applecatu a face totu de un'a bene morale; care face sau adduce *bene* in cellu mai largu intellessu allu acestui cuventu : *cellu ce face altuia pre placu ceva care i ar adduce vetemare, nu e beneficu, ci perniciosu lengusitoriu; de si cellu ce face bene amicului, se chiama beneficu, si e in addeveru; mai beneficu inse e cellu ce face bene celloru straini, pentru co cellu d'antâiu spera unu scâmbu, ce nu astepta*

www.dacoromanica.ro

de ordenariu cellu de allu doile; vicția beneficа, volientia beneficа; ce me folosesce eo esti beneficu in cuvente, fora se fii si cu fapta; — institutu beneficu; ploia beneficа; remediu beneficu; apa, lumina beneficа; benefic'a mâna a lui Domnedieu; — beneficu differe, in intellessu, de *benefacutoriu*, intru câtu acellu-a se dice mai multu cu respectu la despositionea interna, la volienti'a constante de a *benefacе*, éro acestu-a mai multu cu respectu la manifestare, la traducerea in fapte a acellei despositione.

BENEVOINTIA, *benevoire, benevoitoriu*; vedi *benevolientia, benevolire, benevolitoriu.*

*BENEVOLE, adv., **benevole**, in modu benevolu.

* BENEVOLENTE si *benevoliente*, adj., **benevolens**; care vrè benele cuiva, benevoitoriu, de bene voitoriu, voitoriu de bene : *avemu destulli amici benevolenti, ca se ne apperàmu de inimicii malevolenti; Domnedieu e a totu-potente, a totu-sciente, a totu-benevolente; —* pentru differenti'a de intellessu intre *benevolente, benevoitoriu, benevolu*, vedi *benevolu.*

BENEVOLENTIA si *benevolientia* (prin immoiarea lui *l* : *benevoientia, benevoiintia, benevointia*), s. f., **benevolentia**; 1. applecare de a vré bene altoru-a, miscata d'in unu affectu abituale alle ânimei bune mai multu decâtu una bunetate in actu; déro despositione potente si parata a se manifestá prin semne esteriori; *benevointi'a* dice inse mai pucinu decâtu *amorea : benevointi'a nu e amicitia, déro e inceputu de amicitia; de benevointi'a nostra cotra voi nu ve poteti unu momentu indoi; a castygà, a capetà, a si attrage benevointi'a cuiva; a avè multa benevointia cotra sau pentru cineva;* 2. affectu mai vivace, ce se appropia mai multu de amore; *pentru mai catea benevointia cotra amicu sufferi acumu ce sufferi; absenti'a, fia si indelunga, nu pote st nge, bà necі chiaru micusiorà benevointi'a d'intre amici; e in omu unu instinctu de benevointia, care lu face se vrea ben' semenelui seu;* 3. in intellessu sociale, dorulu ce are fiacare membru sociale de benele corpului sociale in totu si a fia carui membru in parte : *intre cetatianii acellei-asi terre se cade se domnesca una generale concordiu si benevointia; benevointi'a cetatianiloru appera si assecura ordinea si pacea cetatei mai bene decâtu armatele numerose si despendiose; benevointi'a intre cetatiani se castiga si se pastredia prin beneficie impromutate; de la cetatiani benevointi'a unui omu se pote intende si mai departe, assupr'a genului omenescu intregu : coci este in omu una benevointia universàle, mai multu in potentia de câtu in actu, sentimentu naturale, care inse se desvolta prin bune cugetationi, si adjunge se imbracie toti omenii, chiaru neconnoscuti si neplacuti;* 4. *benevointi'a* fiendu dispusa a se manifestá, espreme adesea semnele esteriori de *benevointia : semnu, actu, fapta, cautatura de benevointia; medicilu e datoriu a se portà cu omenosa benevointia cotra patienti; pote ceneva chiaru mustrà si castigà cu benevointia*, si atunci *benevointia* se oppune la *malevolentia*; *sau acte de malevolentia*; 5. in speciale vorbindu de relationile unui mai mare cu unulu mai micu, indulgentia, blandetia, bunetate, bunavointia, sau acte de indulgentia, de condescendentia, de bunetate; — *benevointia* inse differe, in intellessu de *buna vointia* si de *buna voire*, (vedi *vointia, voire*).

BENEVOLIRE si *benevoire, iesci*, (vedi pentru mai multe detalie assupr'a formeloru de conjugatione simplulu *voire* sau *vrere*), v., **bene velle; dignari, non gravari**; 1. ca addeveratu compusu d'in *bene* si *voire*, acestu verbu ar cautá se aiba intellessulu *de a fi benevolente*, de a fi animatu *de benevointia*, dispusu de *a vrè totu de una si veri-cui bene;* déro cu acesta insemnare, pre câtu noi scimu, cuventulu nu se applica ca verbu, ci numai in formele derivate d'in verbu : *benevoitoriu, benevointia*, etc., resare acestu intellessu; ca verbu, *benevoire* are aprope esclusivu : 2. insemnarea de sub 4. a substantivului *benevointia* (vedi *benevolentia*), a condescende, a se indorá, a fi indulgente, a fi gratiosu, ca si franc. **bien vouloir** : *benevoindu Domni'a no-*

www.dacoromanica.ro

stra amu onoratu pre credentiosulu nostru servitoriu cu demnitatea susu dissa; tu Domne, in marea tea amore de omeni, ai benevoitu u luà figura omenesca si a sufferí mortea cea mai batujocoritoria, spre a ne scapà pre noi peccatosii d'in servitutea peccatului; benevoiti a cenà astadi cu noi; acumu Domnulu a benevoitu se te ierte, alta data iea-ti sem'a se nu mai faci ce ai facutu; si ironice : *nu benevoiesce mari'a sea a vorbi cu noi;* —fiendu unu addeveratu compusu, acestu cuventu se scrie mai bene intr'un'a : *benevoire, a benevoi, am benevoitu, va benevoi, benevoiesce;* la tempurile perifrastice se pote si desparti adverbiulu de verbu : *bene.am voitu* in locu de *am benevoitu;* inse neci una data nu se pote pune adverbiulu in urm'a verbului, fora se nu se scâmbe cu totulu intellessulu : *a bene voi* nu va se dica neci de cumu *a benevoi*, ci *a voi bene* se appropia, prin intellessu, mai multu de *a vrè bene*, (vedi si *bene, voire, vrere*).

BENEVOLITORIU si *benevoitoriu,-toria*, s. adj., **benevolens, benevolus;** de si derivatu d'in verbulu *benevoire*, (vedi acestu cuventu), are inse intellessu de *benevolente, benevolu*, cari *vrè bene* cuiva, de acellu-asi intellessu asiá déro cu espressionile mai popularie : *voitoriu de bene* sau *de bene voitoriu; benevoitoriulu* este cu respectu la despositionea interna, cea ce este *benefacutoriulu* cu respectu la traducerea acestei dispositione in acte, (vedi si *benevolu*).

* BENEVOLU,-*a*, adj., **benevolus,** 1. *benevoitoriu*, care are si arreta *benevointia;* déro *benevointia* dice, cumu s'a arretatu la acestu cuventu, mai pucinu de câtu *amore*, si mai pucinu de câtu altu orecare affectu, si de acea-a nu ar fi una buna gradatione in associationi de cuvente ca : *amorosu si benevolu, amicu si benevolu;* Cicerone dice : *benevolu si amicu*, pentru co *amicu* dice mai multu de câtu *benevolu : se cere multa arte de la oratoriu, ca se si faca auditorii benevoli, docili si attenti; a se arretà benevolu cu cineva* dice mai multu de câtu *a se arretà benevolu cotra cineva;* in intellessulu de *affabile* mai allessu se construe cu prep. *cu : fu forte benevolu cu mene;* 2. despre relationi alle unui mai mare cu mai micu, indulgente, condescendente, blandu, bunu, appropiatu, gratiosu : *Domnulu meu e totu de un'a benevolu cu mene si dispusu a me iertà si a trece cu vederea celle ce nu facu bene; auditori benevoli, lectori benevoli*=cari d'in indulgentia si bunetate voru a lege sau a ascultá; indulgenti'a fiendu numai effectulu voientiei fora motivu rationale, allu bunului placu, *benevolu* a adjunsu se insemne *cui bene place*, care face ceva numai d'in *bunulu seu placu*, si de aci espressionile : *benevolu auditoriu, benevolu lectoriu*, se iau adesea si in risu; — *benevolu, benevolente, benevolitoriu*, differu, in intellessu, intru câtu *benevolente* espreme mai multu *vrerea d'in anima a benelui cuiva, benevolientia* sau *benevointia abituale si nedementita*, pre candu *benevolu* se refere mai multu la *semnele esterne si relationi sociali*, in cari nu intra totu de un'a *addeverat'a benevointia a animei;* in fine *benevoitoriu*, in poterea suffissului *toriu*, are approape esclusivu in vedere *manifestarea esterna a benevointiei*, cu acesta marginire inse co *vrerea de a face bene* nu este in *benevoitoriu* asiá de *constante si abituale*, cumu se presuppune a fi sau e in addeveru in *benevolu* si *benevolente; benevoitoriu* pote fi veri-cine cuiva, in certe impregiurări alle vietiei; déro *benevolu* si *benevolente* este numai cellu ce d'in natura sau prin invetiu morale este totu de un'a despusu *a vrè bene* altoru-a.

* BENIGNITATE, s. f., **benignitas;** calitate sau dispositione de *benignu* : 1. in intellessu morale : *a)* ca dispositione a animei : *justiti'a, cu care suntu collegate pietatea, bunetatea, liberalitatea, affabilitatea; benignitatea este virtute a suffletului despusu a face totoru-a bene pentru amorea benelui;* forte desu approape cu acellu-asi intellessu ca si *generositate, liberalitate*=dispositione de a dà, de a imparti cu larga mâna daruri, beneficie; *benignitate*, ca causa a *blandetiei, indulgentiei, bunetatiei* in intellessu mai strinsu, se dice de assemenea in locu de

www.dacoromanica.ro

blandetia, bunctate, indulgentia, b) ca despositione tradussa in fapte : *liberalitatea ce se face d'in avere, secca insasi fontan'a benignitatei, asiá in câtu benignitatea uccide benignitatea*, 2. in intellessu materiale, applecatu la lucruri fora vointia si libertate, si prin urmare iucapaci de moralitate, cu duplu intellessu de *natura buna* si *manifestare prin effcte* a acestei nature : *benignitatea terrei trage pre locuitorii ei la otiu, benignitatea climei relle indulcite de benignitatea aerului, benignitatea morbului*, oppusu la *malignitatea morbului.*

*BENIGNU,-*a*, adj., **benignus** (in locu de **beni-genus**=de buuu genu, de buna natura, si prin urmare proprie) : de buna natura, bunu d'in natur'a sea : 1. in intellessu morale, avendu virtos'a si constantea despositione abituale de a face cu mâna larga bene altoru-a si de a le crutiá veri-ce reu : *a)* in anima si in portare cu altii, bunu forte, benevolu, blandu, indulgente, affabile, dulce : *se fimu judecatori benigni ai altoru-a, mamma benigna cotra ai sei fii ; precumu noi iertámu reulu ce amu sufferitu, asiá si tu, benigne Domne, ierta-ne, fora se cauti de meritámu iertare; Apelle erá benignu si cotra rivalii sei; vorbe benigne, aspectu benignu ; pote fi cineva si cotra sene insusi benignu, iertandusi passionile; defectele; vitiele*, etc., *cautandu a le satisface si economí, in locu de a le combate, a le invinge si sterpí ; b)* in fapta, prin acte : generosu, liberale, beneficu : *gratuita e liberalitatea sau mercenaria? déco se face fora interesse e gratuita, d'in contra e mercenaria; unu omu addeveratu liberale si benignu nu se uita la folosu; ci are in vedere numai satisfactionea morale a animei sellè, caritatea e benigna cotra seraci;* 2. in intellessu materiale, de buna natura, bunu, dulce, blandu, placutu, fecundu, benefacutoriu : *umbra benigna; lumina benigna; ploia benigna; pamentu benignu; benigna bore de ventu;* in speciale pentru morbi, ca oppusu la *malignu : unu medicu nu pote indemná pre cineva se cerce a cápetá unu morbu ; care, déco a fostu benignu si usioru la una persona, pote devení greu si malignu la alta persona ; unele friguri su scurte si benigne si salutari*; — construitu cu numiri de medicamente, *benignu* va se dica *nu violentu.*

BENISIORU, **bellule**, deminutivu d'in *bene*, se iea, ca sí acestu-a, atâtu ca adverbiu, câtu si ca substantivu, in celle mai multe d'in insemnàrile ce are si bene, cu intellessulu de deminutivu curatu : *destulu de bene*, de sí nu bene, cumu se cere : *casa benisioru edificata, a fi b nisioru, a sedé benisioru, a mancá benisioru, a luá cu benisiorulu pre cineva, a scrie si vorbí benisioru, a inserá benisioru*, etc., (vedi *bene*); se va observá inse co : 1. *benisioru* in locu de a fi simplu deminutivu este pejorativu, candu este vorb'a de *benele detoritu*, de *benele morale*, de *benele perfectu sau formosu : a face benisioru* ce se cere *a face bene si formosu, este totu atâtu* cu *a face reu ;* 2. unitu cu cuvente ce espremu *benele* mai multu de partea *formosului, benisioru* are intellessu resfetiatoriu asiá in câtu espreme *formosulu* cu mai multa gratia de câtu *bene : ce benisioru ti siéde cu acestu vestimentu!* si de assemene, fiendu ironía la medilocu, *benisioru* ua presenta si mai amara decâtu *bene : benisioru ti mai siéde ca tu, feta mare, se te amnesteci cu copillutiele in jocu!* — 3. cu verbe ce au sau ieau insemnare rea, *benisioru*, conformu intellessului ironicu mai susu notatu, dice de assemenea mai multu decâtu *bene : a bee benisioru*, in intellessulu de *a fi betivu*, dice mai multu de câtu *a bee bene; cametarii jumullescu benisioru gâscele ce le cadu pre mâna;* — 4. in fine *benisioru* are una insemnare forte intensa, care lipsesce primitivului *bene*, déro care deriva, de certu, totu d'in un'a d'in insemnàrile acestui primitivu, insemnarea de *sufficientia, indestullare, prisosentia*, etc., care in deminutivulu *benisioru* se traduce in cea de *incetu, linu, cu pucina potere, nu violentu* si de ací : *fora precipitare, cu luare a mente, cu mare precautione : âmbla benisioru prin casa, ca se nu destepti pre tata-teu, care*

www.dacoromanica.ro

abiá a potutu addormí; mergi benisioru, si iea sém'a se nu te impedici de ceva se cadi; da-te diosu benisioru, ca nu cumuva se ti scapete petiorulu si se cadi; lassa benisioru cosiulu cu sticle diosu, ca se nu le spargi; unge-me la buboiu benisioru si usiorellu, coci cea mai mica appesare a mânci pre densulu mi dà doreri de morte, etc.

* BENZENU, s. m., si

* BENZINA, s. f., franc. **benzine**, ital. **benzeno si benzina**; substantia licida, compusa d'in carboniu si hydrogeniu, cu odore forte si aromatica, volatile, si care e buna de scossu petele d'in vestimente, pentru co topesce unsorea si apoi se evapora, fora se lasse odore neplacuta sau se altere colorile.

* BENZOATU, s. m., franc. **benzoate**, ital. **benzoato**; sare formata d'in acidu *benzoicu* combinatu cu una base orecare.

* BENZOICU,-*ă*, adj., ital. **benzoico**, franc. **benzoïque**; caleficativu datu certoru producte ce chymistii estragu d'in substanti'a balsamica numita *benzoinu*, ca se le arrete originea si se le destinga de alte composite, cu cari au communi certe calitàti caracteristice; asiá se dice: *acidu benzoicu, alcoolu benzoicu*, la acidulu si alcoolulu ce se prepara d'in *benzoinu*.

* BENZOILU, s. m., ital. **benzoilo**, franc. **benzoyle**; nume datu in chymica la unu presuppusu radicale chymicu, d'in care aru derivá compositele *benzoice;* de aci diverse numeni, intre cari si cellu de *hydrura de benzoilu* sau *benzoina*, ce se dà la una essentia estrassa d'in migdale amare.

* BENZOINA, s. f., franc. **benzoïne**; vedi *benzoilu*.

* BENZOINU, s. m., ital. **benzoino**; arborellu nativu d'in Sumatr'a sau Jav'a, **styrax benzoin**, care dà *benzoinulu*= substantia balsamica, formata d'in lacrime albe unite prin una pasta negruia, de fractura luciosa, de sapore calda si camu acida si de odore aromatica placuta.

BERARESSA, s. f., femina care face sau vende *bere;* muierea unui *berariu*.

BERARIA, s. f., stabilimentu unde se fabrica sau se vende *bere;* arte de a fabricá *bere: berarii nu applica buccurosi pre fiii loru la beraría*.

BERARIU, s. m., cellu care scie fabricá *berc*, care fabrica sau vende *bere;* cui place a bee *bere*.

BERBECARE, v., **arietare**; mai usitatu ca compusu, *imberbecare*, 1. proprie de berbeci, a se bate rapedinduse si lovinduse in capete; 2. in genere, a lovi cu mare violentia.

BERBECE (mai pucinu bene: *berbecu*), s. m., **aries, vervex; fistuca**; 1. mascululu ouei, care la alti Romàni se numesce *arietc*=**aries**; in latinesce **vèrvex** sau **berbex**, (vedi litter'a *B*) are si insemnarea lui *berbece* allu nostru, déro mai multu se iea cu insemnarea generale de *oue*, fora respectu la sessulu animalelui, éro pentru mascululu ouei se dice totu de un'a **aries**, care se applica esclusivu si in insemnàrile, de cari e vorb'a la 2 si 3; noi inco amu face mai bene a applecá cuventulu populariu *ariete* in acelle-asi insemnàri, in cari se applica si latin. **aries**, dandu cuventului *berbece* insemnarea ordinaria ce are si lat. **vervex**=franc. **mouton**, cu tote co la noi s'a pastratu pre câtu form'a, pre atâtu si insemnarea cuventului trassu d'in latinesculu **vervex**, pre cându in alte limbe romanice si un'a si alt'a s'au alteratu mai tare: asiá, de essemplu, in limb'a francesa d'in **vervex** sau **berbex** s'a formatu **brebis**=*oue;* — *berbece batutu*=berbece castratu; sau: berbece taiatu a carui carne s'a batutu, ca se se fragedesca, (vedi *batere*); 2. prin metafora, trassa de la abitudinea ce au berbecii de a se *bate cu furia in capete: a)* maiu, cu care se batu pari sau se batuturesce unu locu; *b)* machina bellica, cu care, la cei vechi, se bateau murii cetàtiloru; 3. un'a d'in celle doue spre diece constellationi alle zodiacului, in dreptulu carei-a adjungea sorele la inceputulu primaverei, pre tempulu inainte de domni'a lui Dioclitianu, astadi inse d'in caus'a precessionii sorele trece prin constellationea berbecelui sau a arietelui in decursulu lunei lui Aprile in calendariulu nostru Iulianu, prin urmare

www.dacoromanica.ro

douedieci si doue de dille dupo ecinoptiulu de primavéra.

BERBECELLU, s. m., **verveculus**, deminutivu d'in *berbece*.

BERBECINU,-*a*, adj., **vervecinus**; de *berbece*, relativu la *berbece*: *lâna berbecina*.

BERBECUTIŬ, s. m., vedi *berbecellu*.

BERBENA, *berbina* si *verbena*, *verbina*, s. f., **verbena, hierobotane**=**verbena officinalis** lui *Linneu* (dupo unii compusa d'in **Venus**=*Venere* sau din'a formosetiei si d'in **vena**=*vena*, peutru co se credea co este afrodisiaca, adeco provocatoria la placeri veneree; dupo altii derivatu d'in **verrere**=*meturare*, pentru co cu acesta planta se serviea antitii a meturá altariele; de ací si numirea ei de **hierobotane** sau **hierabotane**=ἱεροβοτάνη sau ἱεραβοτάνη=*erba sacra*; si in addeveru la Latini **verbena** se luá cu intellessulu generale de *ramura* sau *frundia sacra*, cumu se vede d'in urmatoriulu locu allu lui *Serviu*: **verbenas vocamus omnes frondes sacras, ut est myrtus, oliva, laurus**=*verbene* numimu tote ramurele sau frundiele *de arbori sacri, cumu: mirtu, oliva, lauru*; in intellessulu cuventului d'in acestu articlu Latinii faceau usu de **verbenaca** (vedi mai diosu *berbenaca*), derivatu d'in **verbena**, mai multu de câtu de primitivulu **verbena**); genu de plante dicotyledonie, monopetale, typu allu familiei verbenaceeloru, coprendendu mai multe specie, d'in cari mai insemnate sunt: 1. *verbin'a* asiá numita *commune* sau *officinale*; pentru co alta data se facea mare usu de dens'a in medicina d'in caus'a virtutiloru vendecatorie ce i se attribuiea; astadi inse nu se mai da ca medicamentu, ci se arde si se estrage d'in ea potasse; usulu ce avea acesta planta, la Romanii si la Gallii antici, s'a arretatu mai susu; 2. *verben'a odorifera*, care se cultiva in gradene si alle càrei frundie potu inlocuí pre alle theei.

BERBENACA (pronuntiatu de Macedoromani, prin intunerecarea in *u* a celloru doi *e*, ca *burbunaca*) si *verbenaca*, s. f., **verbenaca, verbena, hierobotane; rumex**; 1. cu acea-asi insemnare ca si a cuventului *berbena* sau *verbena* de sub 1; 2. la Macedoromani cu insemnare de *macrisiu*.

BERBENE, (si prin metatese: *brebene*; cuventu essitu, probabile, d'in acea-asi fontaua cu *berbena* si *berbenaca*; vedi *berbena*), **anemone silvestris** lui *Linneu*; specia de planta d'in genulu *anemonei*, genulu cellu mai splendidu d'in famili'a reuuncalaceeloru, alle càroru colori sunt forte mundre si variate; *berbenele* sau *anemon'a silvestre* are flore *crocea, alba* sau *purpurea*.

BERBENELLU, si, prin metatese, *brebenellu*, s. m., demiuutivu d'in *berbene*, se applica mai vertosu la *berbenele cu flore crocea*.

BERBERIDACEE, vedi *berberidee*.

BERBERIDE si *berbere*, s. f., (d'in βέρβερι=conchyliu ce coprende in ellu margaritarie, de unde apoi numele plantei in cestione d'in caus'a formei fructului ei), franc. **berbéris**, ital. **berberi** si **berberide**; genu de plante d'in famili'a berberidaceeloru, d'in care speci'a cea mai importante este unu arbustu forte spinosu, ce se afla mai vertosu pre la garduri, d'in alle càrui fructe forte acre se face dulcetia, sorbetu, conserva, etc., allu carui lemnu serve la coloratu in galbenu, si a carui scortia se recommenda de medici ca astringente pentru pantece; in limb'a vulgare acestu arbustu porta diversele numiri de *macrisiu spinosu* sau *macrisiu de spinu*=**spina acuta**, *lemnu galbenu, berberitia*.

* BERBERIDEE si *berberidacee*, adj., luatu ca substantivu femininu plurariu, subintellegundu *plante*, ital. **berberidee** si **berberidacee**, franc. **berbéridées**; familia de plante dicotylidonie, cu flori hermafrodie polypetalie, cu stamini hypogynie, cari au de typu genulu *berberide*, (vedi acestu cuventu).

* BERBERINA, s. f., ital. **berberina**, franc. **berbérine**; substantia alcaloide, azotata, galbiua si amara, ce se estrage d'in radecin'a *berberei vulgare*, (vedi *berberide*), si care se considerá ca buna in contr'a friguriloru.

BERBERITIA, s. f., vedi *berberide*.

BERBINĂ, s. f., vedi *berbena*.

www.dacoromanica.ro

1. BERE, s. f., **cervisia, zythum**; franc. **bière**, ital. **birra**; beutura spiritosa preparata prin fermentare in apa a diverse substantie, déro mai allessu a cerealiloru, si in specia a ordiului, pre cându beutur'a facuta prin fermentarea farinei de meiu se chiama *covasia*, (vedi acestu cuventu in Glossariu) : *bere tare, molle, placuta la gustu, pré amara*, etc.; — beutur'a de speci'a cellei in cestione se connosce d'in cea mai inalta vechime, inco de la anticii Egypteni; Romanii ua numiea **cervisia** si **cervitia**, cuventu ce pare de acea-asi origine cu **ceres, cerealia**, fiendu co berea se face cu *cereali* sau grâne, buccate; nu e déro de credutu ca cuventulu nostru *bere*= franc. **bière**=ital. **birra**, se fia venitu d'in germ. **bier**.

2. BERE, v., vedi *beere*.

BERGAMUTA, s. f., vedi *bergamutu*.

BERGAMUTU,-*a*, adj. s., ital. **bergamotto**, 1. ca adiectivu se applica la unu genu de peri, cari dau unu genu de pere cu gustu forte placutu si cari se topescu in gura, lassandu unu succu abundante si suave; *peru bergamutu, pere bergamute*; 2. ca substantivu : *a)* masculinu, peru bergamutu : *am plantatu multi bergamuti in gradin'a mea*; *b)* femininu, péra bergamuta : *bergamute veratece, bergamute tomnatice*; *c)* masculinu, varietate de cedru, **citrus bergamia vulgaris**, cu fructu mai micu de câtu portocall'a ordinaria, in scorti'a càrui-a se afla unu oliu volatile forte placutu, care serve a prepará essenti'a de *bergamutu*, de unde : *d)* ca substantivu femeninu, *bergamuta*=essentia de bergamutu, sau : fructu de bergamutu; —dupo unii cuventulu ar fi venitu de la numele propriu de cetate, *Bergamu*, de unde ar fi venitu si *perulu bergamutu*; dupo altii cuventulu ar fi turcescu cu insemnarea proprie : *peru sau péra a domnului, a imperatului*.

BERICARE, *bericatu, bericu*, etc.; vedi *buricare, buricu*.

BERIIRE, *beriiu*, v., a strigá ouiloru *beru, beru*, ca se le faca se mérga, se fuga, se appuce intr'una directione; — cuventu formatu d'in esclamationea *beru*, care sta in affinitate cu *bec, belare, beretare*, etc. (vedi *bec*).

BERILLU, s. m., vedi *beryllu*.

BERNACULA si *bernacla*, s. f., ital. **bernacla**, franc. **bernacle** si **bernache**; specia de conchiliu univalvu, ce se lipesce de stâncc, de carinele naviloru, de trunchii arboriloru d'in mare sau de pre termulu marei, si care alta data se chiamá si *anitra*, pentru-co se credea co d'in acestu conchiliu nasce una specia de passere palmipede, assemenea cu rati'a sau cu gâsca; de ací *bernacla* applecatu si la acesta specia de passere, despre care se credea, co se nasce d'in arbori, sau d'iu fructele loru, sau d'in conchilie, in insulele de pre longa Scoti'a.

* BEROE, s. f., ital. **beroe**, franc. **béroé** (de la Βερόη=nume de nymfa); genu de zoofiti acalefi cu corpu globosu sau ovale; *beroile* se topescu in apa, indata ce le vetema cineva câtu de pucinu, attingundule cu mân'a; — plur. *beroi*, familia de plante d'in ordinea medusineloru.

*BEROIDATU,-*a*, adj., franc., **beroïdé**; assemene unei *beroe*; plur. *beroidate*, ordine d'in famili'a acalefiloru, allu càrei typu e genulu *beroe*.

* BEROIDE, adj., franc. **béroïde**; de form'a unei *beroe*; plur. *beroidi*, cu aceaasi insemnare ca si *beroidate*, (vedi *beroidatu*).

BERTIA, s. f., parte a aratrului, si a nume spatedi'a care, ca si cornele unesce grindeiulu aratrului cu plasulu sau talp'a lui si care e despusa si facuta asiá, in câtu pote serví a marí sau micusiorá anghiulu, ce face grindeiulu cu plasulu, dupo cumu vré cineva se are mai affundu sau mai in facia; —cuventulu e, probabile, unu blastariu d'in acea-asi radecina, d'in care a essitu si lat. **feretrum**, adico d'in **fer**, de unde **fer-o**=portu, sustinu, etc.; pentru stramutarea lui *f* in *b* vedi in Glossariu : *batu, bagare*, etc.; in italienesce inco se afla **berza**=**tibia**=fluerulu petiorului, analogu prin urmare si in intellessu cu allu nostru **bertia**; dictionariulu *Polizu* dà acestu cuventu cu insemnarea de *peria*, ce noi nu connoscemu neci din au-

www.dacoromanica.ro

dite, neci d'in lesse; in acestu intellessu cuventulu e sau una transformatione d'in *periutia* sau impormutatu d'in germ. **bürste**=*peria*.

BERU, esclamatione, cu care se provoca ouile a fugi sau a appucá intr'una alta directione : *beru, bella! beru, oue!* (vedi *bee, belare, beriire*).

BERYLLU si *berillu*, s. m., **beryllus** =βήρυλλος; nume ce se dá de cei vechi si se da inco de multi moderni la certe varietàti de smaragdu, cari n'au colore verde curata; cea mai formosa si mai cautata d'in aceste varietàti este asiá numit'a *ap'a marina*=ital. **acqua-marina**=franc. **aigue-marine**, sau *berillu nobile*, sau simplu si propriu *berillu*, care are una formosa colore albastra fora firu de amestecu cu verde; — numele de *berillu* s'à applicatu de unii si la certe varietàti de *topazu* sau de *cartiu*.

* BERZELINA, s. f., (de la *Berzelius*=chymistu suedesu), franc. **berzéline**; seleniura de cupru.

* BERZELITHU si *berzelitu*, s. m., (d'in *Berzelius*=chymistu suedesu, sì λίθος=pétra), franc. **berzélithe**; minerale descoperita in Suedi'a, care sgaria bene vetrulu si scanteia, lovita cu amnariulu; se numesce si *petalithu* sau *petalitu*.

* BERZELIU, s. m., (numele propriu allu chymistului suedesu *Berzelius*, luatu ca nume commune), franc. **berzélius**; genu de plante cu frundie mice si cari ca fructe dau nucusiore pucinu numerose.

BESERICA, *besericesce, besericescu*, etc.; vedi *baserica, basericesce*, etc.

BESICA, s. f., **vesica**, ital. **vescica** si **vessica**, ispan. **vejiga**, portug. **bexiga**, provenc. **vesiga, veziga** si **veissiga**, franc. **vessie**; de ací si alban. **psica** sau **fisca**, cumu si nou slav. serv. **besika**; 1. receptaclu membranaceu ce implenduse cu unu licidu sau unu gazu iea forma mai multu sau mai pucinu rotunda; cumu : *a) besic'a udului*, la omu si alte animali, receptaclu membranaceu in care se stringe *urin'a* sau *udulu* : *a sufferi de besic'a udului*=a sufferi de udu, a uriná cu greu, a avé petra in besic'a udului; *b) besica'a pescelui*=bronchiele, receptaclu membranaceu de respiratu, la pesci; *c) besic'a fierei*=receptaclu membranaceu, la omu si alte animali, in care se stringe fierea; *d) embryonele inco sta intr'una specia de besica in pantecele mammei*, *e) copilliloru place a se jocá cu besice*=(membrane implute cu gazu ce plutescu in aeru); *ballonii sau aerostatele inco sunt besice*; 2. inflatura a pellei produssa prin arsura, friptura, inflammatione, sau alte cause : *muscatur'a albineloru si a vespiloru produce besice; pellea tea este numai una besica, se vede co te au piscatu peduchii de lemnu; pre unde attenge urdic'a, esse besic'a; ardeiulu ce ai pusu in buccate a fostu asiá de tare, in câtu mi a facutu gur'a si limb'a una besica*; — applecatu si la lucruri, care, de si n'au una pelle, au inse una coja, cumu pânea si alte lucruri ce se cocu : *pre faci'a placentei s'au redicatu mari si fromosc besice; de tare arsu ce a fostu coptoriulu, azimele, cumu le amu bagatu in ellu, au si inceputu se faca besice*; 3. globu de licidu formatu prin aeru, bulla : *copilliloru le place a face besice d'in spum'a de sapunu si a se jocá cu elle; vieti'a omului trece asiá de currendu ca si besicele ce se formedia prin picaturele de ploia pre faci'a apei; a plouá cu besice*=a plouá forte tare, a plouá cu picature asiá de mari, in câtu se formedia besice pre faci'a apei, in care cadu picaturele ploiei.

BESICARE, *besicu*, v., **vesicare, vesicam vel pustulam efficere; verberare**; 1. ca trausitivu : a face sau produce una *besica* sau mai multe *besice* prin ardere, frigere, inflammare, muscare, batere, impungere, piscare, etc. : *urdicele unde adjungu, besica pellea omului; ardeiulu acestu-a mi a besicatu gur'a; a besicá pre cine-va cu batai'a*, a lu bate cu ceva asiá in câtu se i se besice pellea, a lu bate reu cu ceva, care casiona dorere semtitoria, fora inse se i veteme vre-unu organu; — 2. ca reflessivu, a *se besicá*, cu intellessu neutru passivu, a face una besica sau mai multe *besice*, a se inflá in unu locu sau mai multe :

www.dacoromanica.ro

Pellea tota mi s'a besicatu de multa caldura; placent'a s'a besicatu bene; déco vrei se nu ti se besice pellea unde te a impunsu vespea, freca-ua cu sare; ca se nu ti se mai besice faci'a, spellate cu acesta apa ce ti prescriu eu.

BESICATA, s. f., vedi *besicatu.*

BESICATÓRE, s. f., vedi *besicatoriu.*

BESICATORIU,-*toria,* s. adj., care besica, face *se se besice;* care are poterea sau desposetionea de a *besicá: urdicele sunt besicatorie;* — ca substantivu femeninu, *besicatoria* sau *besicatore,* cu intellessulu reale : ceva care are poterea de a *besicá,* de a produce una *besica,* si in speciale : emplastru cu potere de *a besicá,* de a produce una inflatura a pellei, applecatu la pàrti alle corpului unde suffere cine-va de vreunu morbu; in acestu intellessu inse se dice asta-di mai multu *vesicatóre.*

BESICATU, 1. part. pass. d'in *besicare : besicatu, besicata,* cu acelle-asi insemnàri ca si verbulu : *besicatu de albine, besicata cu bataï'a;* déro forte desu cu intellessu de adiectivu : *sticla besicata* este un'a, care are form'a unei *besice* impluta cu gazu; de unde apoi, ca substantivu reale sub form'a feminina : *besicata,* sub intellegundu *uua*= uva=strugure (la Macedoromani *auua*): uua cu bobe mari si rotunde, cari intr'una pellitia suptire coprendu succu multu; — 2. supiuu cu intellessu activu : *buna vergea de besicatu copillii nebunatici si nestempe ati;* de unde apoi ca substantivu verbale : *besicatulu albineloru, besicatulu de urdica.*

BESICATURA, s. f., actione de *a besicá,* déro mai desu resultatulu acestei actione, inflatura, un'a sau mai multe *besice* produsse pre pelle sau pre altu ceva : *besicatur'a de vespe este mai veninosa de câtu cea de albina.*

BESICOSU,-a, adj., **vesiculosus;** plenu de *besice,* forte tare *besicatu;* applecatu tare *a se besicá,* a se inflá; — ca substantivu, sub form'a feminina : *besicosa.*

BESICUTIA, s. f., **vesicula;** deminutivu d'in *besica.*

BESINA, s. f., (d'in *besire*), **peditum, pedor;** ventu putorosu ce se scote pre canalea sedutului; — *besin'a callului*= specia de burete sau fungu, **lycopordon bovista** lui *Linneu;* compara si franc. **vesse-de-loup**=(proprie : besin'a lupului), cu acellu-asi intellessu.

BESINOSU,-a, adj., **sæpe pedens; decrepitus;** care da *besine* multe; invetiatu reu a dá *besine,* asiá in câtu nu si le mai pote tiné; si de ací, sau : puturosu, nesufferitu; sau care nu si pote tiné *besinele,* de betranu ce e, decrepitu, adjunsu in stare de mare nepotentia prin etate; — applecatu si la lucruri : *lemne besinose*=cari, de si periu si facu mare scommotu, candu le puni pre focu, ardu inse forte reu, fora se dé flacura.

BESIRE, *besu* (*besescu* e asiá de incorrectu ca sí *patescu* in locu de *patiu* sau *patu*), v., **pedere;** a scote venturi putorose pre canalea sedutului; proverb. : *capr'a bese si ouea pate rosine*=unulu face blastemati'a si altulu pate rosinea; — de sí cuventulu se dice proprie numai de omu si de alte animali, se applica inse si la lucruri : *lemnele besu in focu,* nu ardu si nu dau flacura, de si fesuescu si facu scommotu; *foculu bese,* nu arde cumu se cade; *furc'a bese,* siede arruncata, fora se torca cu dens'a cine ar fi detoriu a torce; — in latin'a classica cuventulu usitatu pentru acellu-asi conceptu este **pedere;** se afla inse in *Luciliu* si **visire** cu acellu-asi intellessu, d'in care se vede co erá cuventu d'in limb'a rustica si d'in care la noi *besire,* in franc. **vesser**=**péter.**

* BESSALE, adj., **bessalis;** de unu *besse,* de valorea unui *besse.*

* BESSARIU, s. m., **bessarius,** unu numu care representá doue treime d'in unu assariu : unu besse.

* BESSE, s. m., **bes bessis** (contractu d'in **bis-triens**=de doue ori unu *triente,* sau doue treime d'in *asse*=**as,** care se impartiea in doue-spre-diece uncie); optu uncie, si de ací : celle doue treime alle unui totu orecare impartitu sau presuppusu ca impartitu in doue-spre-diece pàrti ecali, sau in genere : doue treime alle unui ce; asiá *d'in una ereditate de noue-dieci de mii de lei, bessele ar fi de sesse-dieci de mii.*

www.dacoromanica.ro

BESTIA, s. f., (se afla deja in dictionariulu de Buda), **bestia**; I. in intellessulu cellu mai generale: fientia animata, déro lipsita de ratione, pre candu *animale* este una appellatione si mai generale, asiá incâtu se appleca si la *omu*, ca fientia *animata* si *rationale*; éro *bestia*, mai pucinu estensu decâtu *animale*, se appleca la tote celle alte *fientie animate*, *afora de omu*, de la elefantu peno la verme; *bella*=**bellua**, se dice de una *bestia* mare, corpulenta, robusta, cumu: *elefantu*, *balena*, *leu*, *tigru*, etc.; *féra* este, in intellessu mai strinsu, una *bestia* cu instincte sangerose, ca *lupulu*, *ursulu*, *tigrulu*, etc., éro in intellessu mai largu, veri-ce *bestia selbateca*: *cerbu*, *capriora*, *iepure*, *lupu*, etc., ca oppusu la *bestia domestica*: *cane*, *calu*, *bou*, etc.; intre *bestiele domestice*, se dicu *vite* sau *pecuri* celle ce prin *labore*, *carne*, *lapte*, *peru* sau *lana*, servu la commoditatile vietiei omului, cumu: *oue*, *capra*, *bou*, *callu*, etc.; in scriptur'a sacra cu intellessulu de *animale* occurru cuventele *vietiuitoriu* sau *vietiuitoria* si *sufflare*; in limb'a poporului occurre, pre a locurea, *dobitocu* cu intellessulu generale de *bestia*, sau cellu mai restrinsu de *pecure* sau *vita*, déro intr'unu intellessu, ca si in cellu altu, cuventulu *dobitocu* este si de prisosu si pucinu de recommendatu, (vedi in glossariu *dobitocu*); *d'intre bestie unele*, *cari locuescu in apa*, *innota*; *altele sbora in aerulu liberu*, *altele serpu*, *altele ambla*; *unele sunt selbatice si ferose*, *altele blande*; *déco bestiele tote*, *câte sboru*, *innota sau ambla*, *câte sunt selbatice sau domestice*, *feroci sau blande*, *au instinctulu conservarei*; *cu câtu mai multu in omu acestu instinctu este naturale si potente*; *bestie sunt cadrupedile*, *pescii*, *serpii*, *vermii*, *passerile*, *tota sufflarea de pre pamentu*, *afora de omu*. — II. in intellessu mai restrinsu si speciale: 1. in locu de *féra* cu intellessulu strinsu (vedi mai susu), adeco *bestia* cu instinctu sangerosu: leu, tigru, lupu, hyena, ursu, pantera, leopardu, etc.; si in particulariu, féra destinata la lupta, in amfiteatru, cu gladiatorii sau criminalii condemnati, (datina barbara ce se stabili la Rom'a pre la annulu 583 de la fundarea Romei sau 171 inainte de Christu); de ací espressionile: *a dá sau arruncá la bestie*, *a condemná la bestie*: *marturii religionei crestine erau adesea condemnati la bestie de fanaticii pagani*; de ací esplecarea lui Isidoru: **bestiarum vocabulum proprie convenit leonibus, pardis, lupis, tigribus et vulpibus, canibus et similis ac ceteris, quæ vel ore vel unguibus sæviunt, exceptis serpentibus**=numele de *bestie* se applica proprie la lei, pardi, lupi, tigri, vulpi, cani, mimutie si altele, cari sau cu gur'a sau cu unghiele sfasia préd'a loru, afora de serpi; déro acesta esplecare este strimta, imbracisiandu numai una parte d'in intellessulu ce a avutu cuventulu in limb'a latina, si are in tote limbele noue latine; — 2. insocitu de unu attributu, arreta differitele generi, specie sau varietati de fientie animate, déro private de ratione: *bestia cornuta*=one, capra, si mai vertosu, bou sau vacca; *bestia bovina*=bou, vacca, vitellu, mansatu; *bestia caballina*=callu, epa; *bestia de transportu*=callu, bou, asinu, mula, camila, etc.; *bestia domestica*=callu, bou, oue, capra, asinu, cane, gaina, etc.; *bestia selbateca*=lupu, cerbu, iepure, ursu, serpe, corbu, etc.; *bestia ferosa*=fera: lupu, leu, tigru, etc.; 3. applecatu la unu omu, in batunjocura, arreta: *a)* sub puntu de vedere intellectuale, lipse de intellegere, lipse de precepere, de judecata, de bunu sensu, asiá incâtu *bestia*=prostu, tontu, stupidu: *fetiorulu meu este una bestia*, *care sau nu intellege nemica d'in câte spuni*, *sau intellege pre dosu*, *si care veri-ce face*, *face reu si cumu nu se cade*; *taci d'in gura tu*, *bestia*, *co nu intellegi de locu ce spuni*; pentru mai multa energia *bestia*, in acestu intellessu, se insociesce cu attribute, cari desemna specie de *bestie* d'in celle mai pucinu intelligenti: *bestia cornuta*, *bestia de legatu la gardu*, *bestia urechiata* (espressione mai detorsa si mai delicata, déro totu asiá de energica ca si calificationea unui omu cu epitetulu de *asinu*); proverb. *bestia se i dai fenu si*

www.dacoromanica.ro

se mance=forte stupidu; — *a face bestia*=a reduce pre cineva la stare de *bestia*, a i tempí mentea; *b)* sub puntu de vedere morale, *bestia*=sau omu lipsitu de veri-ce sentimentu nobile, lipsitu de notionea detoriei morale, applecatu, cu despretiulu acestei notione, a si satisface numai appetitele basse si degradatorie demnitatei omenesci : *bestie, ce nu connoscu alte placeri decâtu alle pantecelui;* sau, insocitu mai vertosu de attributulu *selbaticu*, omu fora omenía, crudu, barbaru, fora indurare, ca si una *féra selbatica* : *besti'a de tyrannu, care ne torturedia de atâtu-a mare de tempu;* sau in fine, partea de animalitate, instinctele bestiali ce se afla in omu in lupta cu sentimentele mai nobili si rationali : *omulu, déco vre se merite numele de omu, este detoriu a invinge besti'a d'in ellu, totu de un'a rebelle la dictatele mentei sanctose;* — pentru differenti'a de intellessu a cuventului *bestia*, si derivate : *bestiale, bestialitate*, applecate la omu, de una parte, si a cuventului *brutu*, si derivate : *bruta, brutale, brutalitate*, de alta parte, vedi *brutu*.

* BESTIALE, adj., **bestialis;** relativu la *bestia*, ce se tine de *bestia*, atâtu in intellessu propriu : *peri bestiali*=peri *de bestia*, câtu si in intellessu metaforicu: *disse sau fapte bestiali*=disse sau fapte de omu stupide sau ignobili.

* BESTIALITATE, s. f., 1. natura de *bestia*, calitate sau calitati cari constituescu besti'a; 2. applecatu la omu, dissa sau fapta stupida, fapta avilitoria, instinctu de *bestia*, in tote insemnările acestui cuventu de sub II, 3.

* BESTIORA, s. f., **bestiola;** demimutivu d'in *bestia*.

1. BETA (pronuntiatu dupo Grecii moderni : *vita*), s. f., **beta**=βῆτα; numele grecescu allu litterei a dou'a d'in alfabetulu grecescu, acea-asi ce in alfabetulu romanu se chiama *be;* unita cu *alf'a* (numele antaniei littere d'in alfabetulu grecescu), *bet'a* dà cuventulu compusu : *alfabeta* sau *alfabetu*=totulu litterelorn, cu care se scrie una limba, si prin urmare differitu, in intellessu, de *abecedariu*=carte de antani'a lectura.

*2. BETA, s. f., **beta;** genu de plante d'in famili'a chenopodaceelorn sau d'in pentandria digynia lui *Linneu*, d'in cari speciele celle mai utili omului sunt : 1. *bet'a* proprie dissa, **bet'a cycla** lui *Linneu;* 2. *bet'a barbosa*, **beta vulgaris** lui *Linneu*, d'in care mai mute varietàti cu tuberu candu fusiformu, candu cylindricu, candu conicu, si cu carne, de regula, rosia, déro adesea si galbuia sau albitiosa; *sfecla* este numirea cea mai connoscuta in poporu pentru aceste varietàti : *beta rosia, beta alb'a, beta galbina;* aceste varietàti se cultiva forte multu pentru alimentulu omului si allu pecuriloru sau viteloru, déro mai vertosu pentru estractione de sacharu.

3. BETA, femininu d'in *bétu*, vedi *bçere* si beetu.

4. BETA, *betea, betellia*, etc.; vedi *betta, bettella, bettellia*.

* BETACEU,-*a*, adj.; **betaceus;** ce se tine de 2. *beta* : *plante betacee*=plante de natur'a *betei*.

* BETELU, s. m., **piper betel** lui *Linneu;* specia de piperu, d'in alle cui frundie, ammestecate cu alte ingredienti, facu, in mai multe parti alle Indiei, unu fellu de *mestecatoria de gustu forte intiepatoria, care se pretende* a fi buna de gingie si de stomacu.

BETIA, *betivesce, betivu*, etc.; vedi *beetia, beetivesce, beetivu*.

* BETIZARE, v., **betizare,** ital. **betizzare;** a fi molle ca una *beta*, si de ací metaforice : a fi langedu, amortitu, fora energia, a fi mollesitu, a langedí; a fi fricosu si lasiu.

BETONICA si *vetonica*, s. f., **betonica** si **vetonica** (de la **Vetones,** poporu ispanicu, care mai antaniu fece usu de acesta planta); genu de plante d'in famili'a labiateloru sau d'in didynamia gymnospermia lui *Linneu*, d'in care speci'a cea mai connoscuta este *betonic'a officinale*=**betonica officinalis** lui *Linneu*, ce cresce pre campu si se recommenda de medici ca cefalica si desopilatoria.

BETRAIORU, vedi *betranioru*.

BETRANATECU,-*a*, adj., **senilis, qui senior videtur;** de *betranu*, care are

www.dacoromanica.ro

ceva d'in alle *betranului*, mai vertosu in intellessulu cuventului *betranu* de sub 2; si in speciale, care pare *mai betranu* de câtu e, sau care a plecatu spre betranetia; franc. **vieillot** respunde intru câtu-va, in intellessu, cu allu nostru *betranaticu*: *june betranaticu*=*june tomnaticu*, plecatu spre betranetia, sau: june cu mente si appucature de *betranu*, adeco de omu maturu : *la copillulu acestu-a audi cuvente betranatice;* asiá si *barbatu betranaticu; ce betranatica arréta asta féta, de si abiá este de doue dieci de anni*, (vedi si *betranitiosu*, si *betranu*, atâtu pentru intellessu, câtu si pentru etymología).

BETRANELLU, s. m., vedi *betranioru*.

BETRANESCE, adv., **seniliter, prisce;** ca *betrânulu* sau ca *betrânii* : 1. in intellessulu defavorabile allu cuventului betranetia : *a lucrá betranesce*=a lucrá fora energía de corpu sau de mente; 2. si mai desu inse in intellessulu favorabile allu betranetiei : *a)* sub punctu de vedere intellectuale, cu maturitate si intelleptione : *de si numai unu copillu, fiiulu nostru cugeta, vorbesce si lucredia betranesce; se nu facemu ca junii temerari, ci se cugetàmu mai betranesce, inainte de a face unu passu de care in urma ne va paré pote forte reu; b)* sub puntu de vedere morale, sau: cu severitatea, cu bun'a credentia ce se presuppune celloru *betrani* sau *antici;* sau numai pentru portu si datine antice, dupo mod'a sau datin'a celloru *betrani* sau *antici*, fia acesta moda sau datina buna sau rea : *eu ti vorbescu betranesce, cumu amu appucatu si sciu de la buni si strabuni; a se portá betranesce*=a tiné portulu appucatu de la *betrani* in contr'a vreunei noua moda de imbracamentu, sau : a lucrá in tote cu severitate si buna credentia, (vedi *betranu*).

BETRANESCU,-*a*, adj., **senilis, anilis; priscus, antiquus;** ce se tine de *betranu*, in insemnarea de sub 2. a acestui cuventu : 1. cu intellessu indifferente despre bunetatea sau reutatea lucrului caleficatu : *datina betranesca*=datina, fia buna sau rea, care vine de la *betrani* (=buni, strabuni, etc.); sau : datina ce au *betranii* in genere : *este una datina betranesca la feminele Românilorn a nu uccide cu manule loru passerile destinate a fi preparate pentru mancare; datina betranesca e a fi suspiciosu;* 2. cu intellessu relativu la rellele sau bunele betrànetiei sau alle betraniloru : *a)* la relle : langedu, fora energía, storsu de poterile corpului ori alle mentei : *betranesculu seu braciu tremura si nu poté bene maniá arm'a; in betranesc'a lui simplicitate l'insella veri-cine forte usioru; b)* la bune : maturu, intelleptescu, grave, severu; simplu, sinceru, de buna credentia, addeveratu, fora ammestecu de reutate sau faciaría : *de mirare e se audi assemeni vorbe betranesci de la unu copillu asiá de micu; in faptele, in dissele, in scriptele acestui omu totulu este betranescu, totu adduce amente una betranesca si placuta simplitate;—portu betranescu*=portu cuvenitu *unui betranu* in genere, ce affecta betranii in genere, sau portu remasu de la betrani (=buni si strabuni), sau : portu essitu d'in moda; *vorba betranesca e : nu ti bagá lengur'a unde nu ti ferbe oll'a*, (vedi *betranu*).

BETRANETIA, s. f., **senectus, senecta, senium;** oppusu la *teneretia* (mai pucinu bene si essactu la *junetia*), etate de *betranu*, una d'in celle patru etàti principali alle vietiei unui animale in genere, si omului in parte : *celle patru etàti alle vietiei omenesci sunt : copillari'a, juneti'a, barbati'a* si *betraneti'a; betraneti'a nu vine sengura, ci insocita de nepotenti'a corpului si a mentei; cu tote acestea strabunulu Ciccrone a scrissu unu minunatu tractatu, in care probedia co betraneti'a nu este inferiore neci unei-a d'in celle alte etàti, si co una rèa betranetia este effectulu unei relle junetia; betraneti'a s'a asseminatu de multi cu iérn'a, pre cumu juneti'a s'a asseminatu cu primavér'a sau cu vér'a; betranetia verde*=plena de vigore corporale si spirituale; — plur. *betranetie, betranetiele*, are intellessu differitu de sing. *betranetiu, betraneti'a;* la latini differitele punte de vedere, d'in cari se considera acésta ultima etate a vietiei ome-

www.dacoromanica.ro

nesci, se espremu cu differitele forme : **senectus, senecta, senium**, asiá co **senectus** sau are intellessu collectivu, ca allu nostru *betranime*, sau presenta *betraneti'a* puru si simplu cu intellessu indifferente, din punctu de vedere abstractu, fora neci unu respectu la bunele sau rellele acestei etàti; d'in contra formele **senecta** si **senium** presenta *betraneti'a*, in concretu, cu accessoriele selle, si a nume : **senecta** de partea cea buna, ca etatea maturitatei si intelleptionei, éro **senium** de partea cea rea, ca etate a debilitatei de corpu si de mente; in romanesce prin sengulariulu si plurariulu cuventului se espremu unele d'in aceste differentie : asiá *betranetia*, ca espressione abstracta, se iea totu de una in intellessu generale, pre candu *betranetie*, ca espressione concreta, se dice de *betraneti'a cuiva in parte, considerata cu bunele si rellele*, in care se petrece; de acea-a dicemu mai bene in genere : *suntemu detori a respectá betraneti'a*, déro mai bene in parte : *a respectá betranetiele cuiva; betraneti'a este una etate*, ca espressione generale si abstracta; déro : *cutare a adjunsu la adunce betranetie*, ca espressione particularia si concreta; déco dicemu si : *cutare a adjunsu la aduncа betranetia*, nu e mai pucinu addeveratu co in acésta frase *betranetia* se considera sub unu punctu de vedere differitu de cellu sub care se considera *betranetie* in frasea precedente; asiá, ca se luàmu unu altu essemplu, *a amarí betraneti'a cuiva*, si : *a amarí betranetiele cuiva*, differu, pre de una parte, intru atâtu, intru câtu *betraneti'a*, in prim'a frase, fiendu una espressione absoluta, dà a intellege, co *tota betraneti'a* a fostu cuiva adapata cu amaru, pre candu *betranetie*, ca espressione relativa, in a dou'a frase, pote arretá numai, co *parte* sau *parti*, *momente d'in betranetia*, au fostu amarite; éro pre de alta parte *betranetie* pote dice mai multu de câtu *betranetia*, intru atâtu, intru câtu *betranetie*, ca espressione concreta pune in vedere circunstantiele particularie alle unui betranu a punitu, circunstantie cari potu aggravá amarulu co i se adduce, pre cându *betranetia*, ca espressione abstracta, nu are in vedere de câtu etatea in genere, fora neci unu respectu la impregiurarile, dupo cari greutatea betranetiei pote variá in diversi individi betrani.

BETRANIA, s. f., invetiatura, scientia appucata de la *betrani : déco nu sciti se me invetiati ceva mai bene, lassati-me in pace cu nouele vostre idee, ca se mi facu lucrurile, cumu sciu eu pre betraní'a; totu noi cu betraní'a nostra avemu se ve scapàmu de incurcaturele, in cari v'ati bagatu, luandu-ve dupo idee noue si inco nu bene rumegate; — pre betranía*=dupo traditionea venita d'in betrani, si de ací : intelleptesce, cu maturitate, cu bùne mesure, cu precautione, cu esperientia, pre calle secura si arretata de esperientia, dupo moda vechia.

BETRANICA, s. f., vedi *betranu* sub 2.

BETRANIME, s. f., **senectus, senecta; vetustas**; 1. ca si *betranetia*; 2. cu intellessu collectivu, multime de betrani, betranii d'in unu tempu sau etate; 3. datinele, assiedimentele, scientiele, artile, vieti'a celloru betrani sau antici; *anticitate* si *vechime* sunt mai usitate in acestu d'in urma intellessu.

BETRANIORU,-*a*, (prin immoiarea lui *n* : *betraioru*,-*a*, ca si *galbiioru*,-*a* in locu de *galbinioru*,-*a*; vedi litter'a *N*) si *betranellu, betranella*=*betranea; betranica*, in acestu intellessu, nu e de recommendatu, cu atâtu mai multu, co antaniu nu essiste, pre câtu scimu, neci unu masculinu *betranicu*. apoi chiaru d'in *betranica* nu se dice plur. *betranice* sau *betranici*), s. adj., **seniculus, senicula; vetulus, vetuia, senior**; deminutive d'in *betranu*, mai vertosu in insemnarea acestui cuventu de sub 2 : 1. in intellessu de puru deminutivu, camu *betranu*, destullu de *betranu*, inse nu *de totu betranu*, intre *betranu* si *teneru*, plecatu spre betranetia, déro differitu de *betranaticu*, care pote numai *paré betranu*, fora se fia in addeveru, sau avé in sene ceva *betranescu*, fora se fia de locu *betranu : mi ai spusu, co frate teu e betranioru, si ellu e betranu cumu se cade;*

www.dacoromanica.ro

fet'a este betraniora, déro placuta si modesta; 2. in intellessu de resfetiare, applecatu chiaru la unu *betranu*, fia câtu de decrepitu, sau la cineva, fia câtu de june, care are ceva bunu d'in alle *betranului* : *betraniorulu mammei*, dice mamm'a cu affectosa doiosía pentru unu copillu, care cugeta, vorbesce si se porta cu mente de òmu betranu; *betraniorulu nostru, care in tote demanctiele vine se cera una imbuccatura de pane, de ce nu va fi venitu astadi?*

BETRANITIOSU,-*a*, adj., 1. despusu a *imbetraní currendu*, care d'in natur'a sea imbetranesce, se trece currendu : *feminele d'in terrele de la mediadí sunt mai betranitiose de câtu celle d'in terrele de la media-nopte; in famili'a nostra toti au fostu betranitiosi, numai frate meu, care la patrudieci de anni pare numai de doue-dieci si cinci, este una esceptione fericita;* 2. care de faptu este *destullu de betranu*, fora inse se fia *de totu betranu, care a traitu buna parte d'in betranetia : multe tenere se marita dupo barbati betranitiosi, si multi teneri se insora cu muieri betranitiose; uritu siedu unei femine betranitiose pretensionile de tenera*, 3. care *pare betranu*, fora se fia; care arréta mai betranu de câtu ar fi se fia dupo etatea la care a adjunsu : *nu sciu de ce acestu omu arréta asiá betranitiosu, in câtu i ar dá cineva cincidieci de anni, pre candu abiá merge pre treidieci*, 4. care e applecatu d'in natur'a sea, sau care affecta, de si nu are etatea, a lucrá ca *betranu*, a si appropriá calitati si fapte de alle *betranetici : precumu nu mi placu junii betranitiosi, asiá nu mi placu neci betranii ce se porta ca junii;* — d'in aceste esplecàri resare, credemu, de sene, differenti'a de intellessu ce este intre *betranitiosu* si *betranaticu* (compara inse si celle espuse la *osu* si *tecu* sau *ticu* despre intellessulu acestoru suffisse).

BETRANU,-*a*, adj. si s., **vetus, veteranus, vetulus, vetustus, antiquus, priscus, annosus, grandævus; senex, anus** (d'in **veteranus**, cu *b* in locu de *v*, ca si *boce* in locu de *voce*, si cu suppressionea lui *e* de longa *t;* **veteranus** este unu derivatu d'in **veter** sau **vetus**=vechiu, betranu, de unde, prin deminutivulu **vetulus** a venitu allu nostru *vechiu*, transformatu d'in *vetlu* in *veclu*=*vecliu*=*vechiu*, cumu si d'in **astula** s'a formatu : *astla, ascla, asclia, aschia;* **veteranus** are multe d'in insemnàrile lui *betranu* allu nostru, déro in speciale se appleca la militari, care se afla de multi anni in militie, si mai vertosu la cei cari si au facutu annii de servitiu si cu cari Romanii colonisau terrele cucerite; de ací se intellege, cumu la noi, mundr'a colonía a divului Traianu, cuventulu **veteranus**, transformatu in *betranu*, a luatu una asiá de mare estensione de intellessu, ce nu are neci in latin'a neci in alte limbe sorori, asiá in câtu sengurn acestu cuventu, in lipse de alte probe, ne ar dá in mediu originile istoriei nostre, cari pentru unii straini benevoitori sunt si peno astadi una enigma : coci cuventulu spune cui vre se l'intrebe cu d'in adensulu si in sinceritate, co numerosele colonie romane, cu cari s'au populatu terrele de a derept'a si de a stang'a Dunarei, d'in Istri'a peno la fontanele Tissei, au fostu in mare parte *veterani*, adeco cei mai buni si mai addeverati Romani, de orece peno la epoc'a cellei d'in urma colonisare prin divulu Traianu nu petrunsesse inco elemente straine in legionile romane; cu acellu-asi intellessu, ca si la noi, se afla cuventulu si la Istriani sub form'a **betâr**, cumu si la Albanesi sub form'a **vjetere**, éro la Macedoromani se dice sub form'a *bertanu;* in alte limbe sorori : ital. si isp. **veterano**, franc. **vétéran**, cuventulu are mai multu insemnarea speciale a latinescului **veteranus**, cumu are si la noi form'a *veteranu*, mai de currendu intrata in usu, éro insemnarile lui *betranu* allu nostru, se dau in acelleasi limbe prin form'a correspunditoria la a nostra *vechiu* : ital. **vecchio**, franc. **vieux;** in fine pentru mai deplena intellegere a variatului intellessu, ce are atâtu *betranu*, câtu si *vechiu*, se va observá co latin. **veter** sau **vetus**, d'in care au essitu betranu si *vechiu*, este de acea-asi radecina cu grec. ἔτος=

www.dacoromanica.ro

tempu, annu); applecatu la veri-ce fientia, care *traiesce* sau *se desvolta in modu organicu*, fia in intellessu propriu : *omu betranu, arbore betranu*, fia in intellessu metaforicu : *institutione betrana*, cuventulu betranu, contrariu prin intellessu la *teneru, nou si modernu*, affinu inse cu *vechiu* si *anticu*, va se dica: care numera multi anni in vieti'a sau durat'a sea, si anume : 1. ca adiectivu : *a)* care traiesce de multu tempu, contrariu lui *teneru*, si affinu cu *vechiu*, in intellessulu latinèsceloru : **vetus, vetustus, annosus, grandævus**, etc. : *civilisationea betraneloru popore alle betranei Asia pare stationaria si ammortita; betranele selbe alle betraniloru Carpati sunt pentru Romani'a unu tesauru de avutie inco nefolosite; una betrana si mundra rupe infrunta de secle nesciute furiele betranului oceanu; celle mai betrane strate d'in crust'a betranului pamentu suntu celle produsse prin actionea focului; Românii, mai vertosu cei de la tèrra, pastridia peno astadi neattinse si cu cca mai mare fidelitate betranele datine, eredite de la betranii Romani; dupo una vechia si betrana datina feminele române neci torcu, neci tessu Veneria, ci numai si spoiescu si curetia casele; la umbr'a unui betranu arbore vedemu adesea redicandu-se una numerosa generatione de teneri arborei; generationile betrane facu necontenitu locu, la ospetiulu vietiei, generationiloru tenere; este mai bene si mai intellcptu a respectii institutionile betrane, candu nu suntemu pre deplenu convinsi de bunetatea reformeloru, ce ni se predica; muierile betrane invidiedia pre celle tenere; carnea viteloru betrane ferbe anevoia si reu; èro carnea viteloru tenere ferbe bene, si currendu; dèro gainele betrane facu zem'a mai buna de câtu celle tenere;* de unde proverb : *gain'a betrana face zem'a buna* =ce e betranu nu attrage neci farmeca ochiulu prin celle d'in afora, merita inse tota luarea amente prin calitati interne solide si bune; *b)* si in addeveru de la insemnarea indifferente de *annosu*, cuventulu *betranu* trece la insemnari, cari au in vedere considerationea benelui si a reului : α) a benelui : adjunsu la deplena desvoltare, si de ací : solidu, bene stabilitu si certu, vigorosu, sanetosu, potente, sau : maturu, intelleptu, salutariu, respectabile, etc., fieudu vorb'a mai allessu de cugetare, portare, institutioni, datine, doctrine, etc.: *de sí teneru de anni, e inse betranu de mente; vorba betrana si buna, betrana si formosa datina, betrane si folositorie invetiature, cuvente betrane si sanetose, betrana si salutaria doctrina, cuvente betrane si plene de intelleptione, institutioni betrane si demne de totu respectulu;* β) déro si mai desu a reului : caducu, inclinatu spre cadere si deperitione, in decadentia, in scadere de poteri si de vigore materiale sau morale, ba inco si mai multu : cadutu, trecutu, vesceditu, debile, nepotentiosu, pre callea mortei sau a perirei, adjunsu in stare de a nu poté nimica, de a nu fi de neci una utilitate : *unu poporu betranu si corruptu more, fora se se mai pota renasce; poporele betrane si corrupte nu se guberna ca celle tenere si plene de vietia; una institutione betrana, candu nu mai pote servi la scopulu seu, cauta se faca locu alteia tenere; de betranu ce este, bietulu omu s'a copillaritu; arborii betrani se despoia de ornamentele, cu cari farmecau ochiulu, candu erau teneri; vitele betrane se taia pentru mancare; respecta in omulu betranu si ncpotentiosu pre semenele teu; Jesus dice lui Petru : candu erai mai teneru, te incingeai singuru si mergeai unde vreai; èro acumu, candu esti betranu, altii te incingu si te ducu unde tu nu vrei;* — in acestu intellessu se dice si : *unu teneru betranu,* pentru unu omu, care, de si nu traiesce dè multu, si a perdutu inse poterile si vigorea, precumu se dice d'in contra : *unu betranu teneru,* pentru unu omu, care, de si *incarcatu de anni,* pastredia inse tota verdeti'a si vigorea de *teneru;* — *c)* care a traitu una data, fostu in tempu anteriore, si mai vertosu in tempu de multu scursu si trecutu, in intellessulu grec. ἀρχαῖος si latin. **antiquus** si **priscus**, opusu de assemenea la *teneru*, cu tòte co in addeveru se oppune, in acèsta insem-

www.dacoromanica.ro

nare, mai bene la *nou*, *modernu sau recente*, si affinu cu *vechiu* sau *anticu*: *betran'a Roma*=Rom'a de alta data, cumu erá alta data, in oppositione cu *tener'a Roma*=Rom'a cumu este astadi; *betranii Romani*=Romanii de de multu, cei vechi, in oppositione cu *Romanii cei noui* sau *tenerii Romani*, cei mai d'in coce, stranepoti ai celloru de de multu; *betranii Elleni*=Ellenii d'in anticitate, in oppositione cu *tenerii Elleni*=Ellenii moderni; *Dionysiu cellu betranu*, in oppositione cu: *Dionysiu cellu teneru*, care a traitu in urm'a *cellui betranu*; *Mircea cellu betranu*, in oppesitione cu alti *Mirci posteriori*; *tata betranulu*, mosiulu, bunulu, in oppositione cu *tatalu nascutoriu ca mai teneru de câtu bunulu*; asiá si *mamm'a betran'a*=bun'a sau mosi'a; inse neci una data, in acesta insemnare: *betranulu* sau *betran'a*, absolute si neinsocite de *tata* si *mama*, ci numai in insemnarea de sub 2. *a*; senguru femininulu deminutivu: *betranica* se iea, in acestu intellessu, absolutu ca substantivu, si acestu-a totu numai in sengulariu ca si: *tat'a betranulu*, *mamm'a betran'a*; *betranii Romani*, cei cari au traitu in tempurile anteriori tempului in cari noi traimu; *in tempurile mai betrane*, in tempurile mai de de multu; *scriptorii betrani*, cari au scrissu in tempuri de de multu, in oppositione cu *scriptorii noui*, cari scriu astadi sau cari au scrissu in tempuri mai d'in coce, mai appropiate de noi cesti acumu in viétia; *datinele betrane*=datinele mai de de multu; *portulu betranu*=portu ce avea cursu la omenii ce au traitu cu multu inaintea nostra, etc.;—in speciale, cu nuantia morale de *simplu*, *severu*, *sinceru*, *puru*, *innocente*, *respectabile*, etc.: *betran'a virtute numai in tene mai viédia inco*; *omu de betrana buna credentia*; *omu in care mai afli urme d'in acea betrana si santa bunetate de anima*;—d'in celle peno ací espuse se pote usioru vedé, co acea-asi locutione, in care intra cuventulu *betranu*, ca attributu, pote avé mai multu de câtu una insemnare: *betran'a Roma*=Rom'a ca cetate annosa, ca cetate vechia, ce traiesce si astadi, numerandu mai multe secle de vietia, (vedi mai susu la *a*); sau: Rom'a adjunsa la betranetia, Rom'a in decadentia, care si a perdutu vigorea si poterea de vietia, si astufellu merge cu passi rapedi spre morte, (vedi mai susu la *b*); sau cu cellu d'in urma intellessu de sub *c*; Rom'a cumu erá alta data, in tempurile mai vechie; sau in fine: una cetate cu numele de *Roma* fundata inaintea altei cetati cu acellu-asi nume, cumu ar fi Rom'a Italiei facia cu Rom'a de pre Bosforu sau Constautinopole = *nou'a Roma*; spre a evitá confusionea acestoru diverse intellessuri, pare-ni-se, co Românii cauta unu refugiu in scambarea ordinei de constructione, punendu adiectivulu candu inaintea, candu in urm'a substantivului, asiá in câtu in *betranii Români*, de essemplu, *betranu* ar avé mai vertosu insemnàrile de sub *a* si *c*, adeco sau: *Românii ca natione ce traiesce de multu si indelungatu tempu*, sau *Românii d'in tempurile vechie*, sau *Românii cu virtuti antice*; pre candu in *Românii betrani* cuventulu *betranu* ar avé mai multu insemnàrile de sub *b*, adeco: *acei d'in Români* cari se afla in etatea betranetiei; déro in limb'a nostra adiectivele prin scambarea locului d'in constructione nu admittu, ca in fracesce, de essemplu: **grand homme**=omu mare in intellessu intellectuale si morale, si **homme grand**=*omu mare de corpu*, una scambare de intellessu fundamentale, ci numai una formale: *omu mare* este, in romanesce, de acea-asi insemnare essentiale cu *mare omu*, differenti'a intre aceste doue constructioni standu numai in forma, adeco in una appesare de tonu mai mare sau mai mica pre adiectivu, (vedi *adiectivu*), appesare ce spendiura mai multu de sentimentu decâtu de cugetarea pura; prin acesta-a nu voimu a dice co dora sentimentulu n'ar avé totu asiá de mare dereptu, ca si cugetarea, a se manifestá in tota poterea sea prin limba, ci numai a constatá co una differentia de conceptu nu essiste intre doue constructioni ca: *Românii betrani* si *betranii Români*; déro reconnoscemu co *betranii Români*, veri-care ar fi intel-

www.dacoromanica.ro

lessulu in care s'ar luá *betranu*, este una forma mai poetica si mai plena de sentimentu decâtu *Românii betrani;* una addeverata differentia de conceptu resare numai d'in natur'a lui *betranu* ca substantivu sau ca adiectivu : *betranulu Românu*=numai cu intellessulu : *betranu de natione romana*, éro *betranulu Românu*=*Românulu betranu* in tote insemnàrile lui *betranu* mai susu espuse; — mai departe *betran'a Roma*=*vechi'a Roma*, precumu *Rom'a betrana*=*Rom'a vechi'a*, in tote insemnarile mai susu descrisse, ce are locutionea : *betran'a Roma*, asiá in câtu *betranu*, ca adiectivu pare co ar avé unulu si acellu-asi intellessu cu *vechiu;* differenti'a inse de intellessu intre aceste doue cuvente fiendu cu atâtu mai grea de pusu in lumina, cu câtu elle vinu d'in un'a si acea-asi radecina, se pote arretá cu mai multa precisione numai la art. *vechiu*, dupo ce se voru espune si semnificationile acestui cuventu in tota intenderea si varietatea loru; ací ne vomu marginí a observá : antâniu co *betranu*, cu intellessulu de curatu substantivu, de sub 2 urmatoriu, nu se confunde in intellessu cu *vechiu;* allu doilea, co, in unele d'in insemnàrile lui *betranu* ca adiectivu, mai de currendu au intratu in usu, cu folosu pentru claritatea espressionei, si cuventulu *anticu* cu parte d'in intellessulu de sub 1. *c*, cellu mai conformu etymologiei selle, déro prin estensione si cu parte d'in cellu de sub 1. *a;* cu tote acestea *betranu* va fi, chiaru in aceste insemnàri, de preferitu lui *anticu*, de câte ori va fi vorb'a de una espressione energica si pictoresca, care se ne puna in vedere ceva ca in addeveru sau in imaginatione dotatu cu viétia. — 2. ca substantivu : *unu betranu, betranulu, una betrana, betran'a*, oppusu la *teneru* (mai pucinu bene si essactu la *june*, care cu asseminea intellessu pare a fi unu gallicismu de currendu intratu in limba; vedi *june, junia, junetia*, etc.), si applecatu in speciale numai la omu : *a)* care se afla in cea d'in urma d'in celle patru etàti principali alle vietiei, care se appropia de finitulu vietiei, care si a traitu traiulu, cumu se dice, incarcatu de anni, latin. **senex** : *betranulu este gravu, tênerulu usiorellu; betrannii sunt, de regula, nemultiamiti cu presentele, parendulise, co mai bene erá, candu erau teneri; betranu cu unu petioru in gropa si cu altulu de assupr'a*=ca si mortu, approape de mormentu; *suntemu detori a respectá perii albi de betranu, de si proverbiulu romanescu canta, co de betranu ti poti ride, pentru co betranu ai se fii si tu; unu betranu chiamá mortea, déro, candu ea se presentá, betranulu se speriá forte; de ce betran'a ce vine in tote demanetiele dupo cersiutu nu va fi venitu astadi? — b)* in plur. *betranii*, numai ca masculinu, ca si lat. **antiqui, veteres**, si cu intellessu de cei ce au traitu alta data, (vedi 1. *c*), si in speciale de cei ce au traitu in tempuri departate de noi : *betranii erau mai patrioti decâtu tenerii; betranii nu vorbiau, cumu vorbimu noi astadi; betranii ne au lassatu de ereditate una formosa si manosa tèrra; betranii aveau mai multa sinceritate de anima decâtu noi cei de astadi;—cellu betranu, cea betrana, cei betrani*, sunt espressioni ce tinu mai multu de adiectivului natur'a decâtu de a substantivului; de acea-a in sengulariu neci se dice *cellu betranu* sau *cea betrana* in loculu de *betranulu sau betran'a*, ci intellessulu in cari se ieau aceste espressioni este cellu attensu la 1. *c* : *fratele cellu betranu*, in oppositione cu *altulu mai teneru* (vedi la *cellu* differenti'a de intellessulu acestui cuventu de allu articlului propriu); in plur. *cei betrani* se appropia mai multu in intellessu de *betranii*, in insemnarea de sub *b* : *cei betrani asiá vorbica si scriea*=*betranii asiá vorbiea si scriea;* si in acesta insemnare se dice *cei vechi* (nu inse si *vechii*), cu acesta differentia de intellessu co cei *betrani*, ca si latin. **antiqui** sau **prisci**, sunt *cei cari au traitu intr'unu tempu departatu de noi si alle càroru datine, portu, modu de cugetare si de viétia nu mai sunt neci potu fi alle nostre; precandu cei vechi*, ca si lat. **veteres**, sunt cei *cari ne au precessu numai in callea vietiei si cari, de si morti pote, traiescu orecumu intre noi prin in-*

www.dacoromanica.ro

fluenti'a ce essercita inco assupr'a modului nostru de vietia; la sengulariu, *cellu vechiu,* nu se iea cu intellessu de substantivu decâtu in espressionea : *cellu vechiu de dille=Domnedieu=fienti'ą care d'in eternitate viédia;* si d'in acestu essemplu, care nu s'ar poté fora unu neintellessu d'in celle mai mari, traduce prin *cellu betranu de dille,* resare si mai bene differenti'a de intellessu, ce noi amu indicatu, co essiste intre espressionele : *cei betrani si cei vechi;* co espressionile mai noue : *anticii* si *cei antici* potu avé parte d'in intellessulu espressioniloru vechie: *betranii* si *cei betrani,* resulta invederatu d'in celle spuse mai susu la 1. *c;* déro totu de acollo resaru si differentiele ce se potu pune intre unele si altele d'in aceste espressioni.

BETRANUTIU,-*a,* vedi *betranioru.*

BETTA si *beta* (la Moldoveni cu *e* asiá de crescutu spre *a,* in câtu se aude ca *bata*), s. f., **limbus, ora, fascia, patagium,** (d'in latin. **vitta**=legatura, si mai allessu legatura de capu, intellessu ce resare si in deminutivulu romanescu *bettella;* perderea in pronuntia a unuia d'in cei doui *t* ai cuventului s'a compensatu la unii Români prin unu *n : benta,* si cu *e* forte crescuta : *banta,* éro la altii prin *r : berta,* de unde si *bertelía* in locu de *bettelía;* vedi si in glossariu *berta* si *bertelía;* de altumentrele varietatea de insemnari, la cari s'a applecatu cuventulu, inco a potutu duce la variarea formei pentru destinctionea de intellessu); fascia ce marginesce una tessatura, si in speciale : 1. fascia de pândia sau de pànura care marginesce una buccata de pandia sau de pànura in totu lungulu ei, sau, fiendu tessatur'a de form'a cercularia, ua infasiora pre margine de giuru in preginru, si care de regula are colore differita de a buccatei principale; 2. buccata de *betta* care serve la inciusu bracele sau pantaloui ori bracinele; 3. de ací in genére, apropе cu acellu-asi intellessu ca si *bracille, bracinariu,* sau *fascia* pentru veri-ce serve a incinge mediloculu, sau a infasciá scuteculu unui pruncu, veri d'in ce materia ar fi, chiaru si cureá, destullu numai ca assemenea cingutóre se nu fia asiá de lata, cumu este unu *brânu* sau unu *serpariu;* 4. marginea camesiei de pre longa gutu, guleru infloratu; 5. marginea superiore a unei rochia, care infasiora gutulu sau peptulu; 6. fascia de acea-asi stofa sau si differita de a rochiei, ce se cose pre pollele acestei-a ca ornamentu, afora de cea cu care se termina pollele, care se dice nu *betta,* ci *tivu;* 7. fascia ce termina manec'a unei camesie sau altui vestimentu; 8. fascia ce marginesce in lungu cei doui pepti ai unei camesie; — in intellessulu de sub 1. 2. si 3. cuventulu se aude numai cu form'a *betta,* éro in celle alte insemnari mai multu cu form'a *benta;* in celle d'antaniu trei insemnari se iea si plur. *bette* cu acellu-asi intellessu ca sengul. *betta;* — proverb : *a dá pe bette pre cineva*=a se desface de densulu, a dá afora d'in casa, a l'espedí, a lu goní de la sene cu mediloce pucinu omenose si in momente candu densulu neci s'ar fi asteptatu la un'a ca acest'a; a restorná pre cineva, pre unu adversariu, ce pote fi pedica de successu in ceva, ce e superatoriu, standu pedica la vreunu planu, a se desface si curatí callea de densulu prin veri-ce mediloce.

BETTEA si

BETTELLA, s. f., (vedi *betta,* si in glossariu : *betela),* **vitta nuptialis;** betta, legatura facuta d'in fire de auru sau de argentu, cu care miress'a si adorna capulu in din'a de cununía; firulu insusi d'in care se face bett'a nuptiale : *bettea galbena*=de auru; *bettea alba*=de argentu.

BETTELLARIU, s. m., care fabrica sau vende *bettea.*

BETTELIA (si *bertelía*, vedi *betta*), s. f., **limbus braccalis, ora, fascia;** cu unele d'in insemnarile speciali alle cuventului *betta :* 1. bett'a ce termina partea superiore a braceloru sau imbracamenteloru de petiore : pantaloni, bracine, etc.; 2. bett'a sau fasci'a ce termina manec'a unei camesie sau altui vestimentu; 3. fascia de tessatura sau de curea cu care se incinge cineva pre-

www.dacoromanica.ro

ste bettelí'a braceloru sau preste medilocu; 4. cercu trassu pre marginea unei tessuture prin cosutura, refecu, tivitura.

1. BETU, adj., vedi *bietu*.

2. BETU, adj., vedi *beetu* si *beere*.

* BETULA si *betulla*, s. f., **betula** si **betulla**; genu de plante d'in famili'a amentaceeloru, d'in monecia polyandria lui *Linneu*, d'in care speci'a cea mai importante si mai commune este *betul'a alba*=**betula alba** lui *Linneu*, connoscuta in vulgu sub numele de *mestécanu*.

BETULACEU,-*a*, adj., ce semena cu *betul'a*; plur. *betulacee*=*amentacee*, plante cari au de typu genulu *betula*.

* BETULINA, s. f., it. **betulina**, franc. **bétuline**; alcaloide volatile solida, ce se estrage d'in scorti'a *betulei*.

BEUTIOSU,-*a*, adj., care se bee bene, placutu sau bunu de beutu; care se pote bee.

BEUTORIU,-*toria*, s. adj., **bibens**, care bee; care are abitudinea de a bee: *boulu e beutoriu de apa*; applecatu la omeni, cari beu, de regula, spirtose multe : *unu bunu beutoriu*=care bee bene si multu, nu inse peno intr'atâtu-a in câtu se si perda mentile, ca *betivulu*; *beutoriu* déro dice mai pucinu de câtu *betivu*.

BEUTU,-*a*, **potus**; 1. part. d'in *becre*: *a)* cu intellessu passivu : *vinulu beutu fora mesura vétema in locu de a folosí*; *spiritosele beute in mari cantitati ruinedia sanetatea si ebeteclia sau tempescu mentea*; *b)* cu intellessu activu neutru, *care a beutu : nu essí demanetia afora d'in casa nebeutu si nemancatu*; *totu deun'a esti bene mancatu si beutu, ce ti lipsesce déro, de te vedu asiá supperatu? candu ai fostu la mene nemancatu sau nebeutu, cumu se cade?— nebeutu si nemancatu* = cu deplena luciditate de mente, cu deplena conscientia, fora periclu de a se amagí, nesciendu ce dice si ce spune cineva, in opositione cu locutionea *dupo mésa : asiá e, cumu dicu, coci vorbescu nu dupo mésa, ci nebeutu si nemancatu*; — *beutu*, in speciale, cellu ce *a beutu* spiritose, nu inse asiá in câtu se fia bétu; *esti camu beutu, si de acca-a ti trecu cu vederea prostiele ce faci*; *beutu* déro dice mai pucinu de câtu *bétu*, cellu *beutu* n'a adjunsu se si perda mentile ca *cellu bétu*; — 2. supinu d'in *beere* : *a)* cu intellessu activu : *vasu de bêutu apa*; *nu e tempu de beutu si petrecutu*; *b)* cu intellessu passivu : *apa buna de beutu, vinu greu de beutu*; *a dá de beutu* =a dá vinu sau alte spirtose de beutu; sau : a dá bani cari se se dea pre beutura; sau in fine : a dá cuiva unu micu daru in bani pentru unu servitiu.

BEUTURA, s. f., **potio, potus, philtrum**; 1. actione de a *bee* (vedi *beere*) : *beutur'a de spiritose*; 2. mai desu inse ca concretu, ce se bee : *a)* in genere : *ap'a este beutur'a cea mai sanetosa*; *mancare pucina si beutura multa face mai reu decâtu mancare si beutura pucina*; *beutura buna, beutura rea, beutura sarata, beutura dulce, beutura acra, beutura de portocalle, beutura de visine* (= visinata), *beutura de limonia* (= limonata), *beutura de cócadie*; *b)* in speciale beutura spiritosa : vinu, rachíu, licore, veri-ce licidu bunu de beutu, déro imbetatoriu si vetematoriu, déco se bee pré multu : *proverbiulu betiviloru e, co beutur'a e unde e, éro mancarea nu e decâtu fastu*; *omu datu la beutura*=betivu; *a se dá la beutura*, a se dá la beutu, a se dá dupo beutu, sau : a se face betivu, a se dá la betía : *afflassemu la ospetaría vinu bunu si ne dedessemu la beutura, uitandu, co caii stau injugati la carrutia*; *candu unu omu s'a datu la beutura, anevoia se mai vendeca de acestu uritu, gretiosu si ruinatoriu invetiu*; asiá déro espressionea : *a se dá la beutura* are doue intellessuri cu totulu differite; — medicamentu licidu, care se bee pentru insanetosire sau ca farmecu inspiratoriu de amore : *farmecatorcss'a dede fetei una beutura*; *beutur'a, ce mediculu mi a prescrissu acumu in urma, pare co mi a mai usioratu greutatea, ce mi appesá peptulu si stomaculu*; *beutura soporifera*.

* BEZOARDICU,-*a*, adj., ital. **bezoardico**, franc. **bézoardique**; de *bezoardu*, care coprende *bezoardu* sau are proprietalile *bezoardului*, applecatu la tote substantiele ce se credeau alta data bune

www.dacoromanica.ro

in contr'a effecteloru veri-carui veninu; *acidu bezoardicu*=*acidu uricu*.

* BEZOARDINA, s. f., ital. **bezoardina**, franc. **bézoardine**; substantia care face basea *bezoardului*.

* BEZOARDU si *bezoaru*, s. m., ital. **bezoar si bezoardo**, franc. **bézoard** (d'in arab. **bedzahar**=antidotu); calculu, pétra ce se formedia in stomaculu, in matiele sau in besic'a udului, la certe animali, si careia alta data se attribuiea mari virtuti medicali : *ochii de cancru sunt una speciа de bezoardu; bezoardu omenescu*=petra formata in besic'a omului, ce se considerá ca unu remediu eroicu pentru multi morbi;—acea-asi numire se dá la calculele sau petricellele formate in urina, in fiere, in saliva, etc.; astadi inse in veterinaría, se numescu asiá, in speciale, petre calcarie cu strate concentrice, cari se formedia adesea in canariulu alimentariu allu animaliloru erbivore, si cari une ori se facu destullu de mari;—in vechi'a chymica se dá acea-asi numire la diverse petre naturali sau artificiali cari se credeau dotate cu acelle-asi virtuti ca si *bezoardulu; bezoardu fossile* =petricea pre scoc'a unui conchiliu; *bezoardu animale*=ficatu de vipera uscatu si pulberisatu, in opositione cu *bezoardu minerale*=oxydu albu de antimoniu; *bezoardu martiale*=preparatione compusa d'in doue parti de antimoniu si un'a de limatura de ferru cu pucinu nitrn; *bezoardu lunariu*=preparatu d'in argentu si d'in untu de antimoniu, in oppositione cu *bezoardu solariu*=*bezoardu minerale* unitu cu unu caliu de auru; *bezoardu de stamnu*=substantia compusa d'in stamnu si d'in antimoniu puru; *bezoardulu lui Saturnu*=substantia compusa d'in tintura de vetru plumbeu, untu de antimoniu rectificatu si spiritu de nitru; *bezoardulu Venerei*=tintura d'iu limatura de cupru, untu de antimoniu rectificatu si spiritu de nitru; *bezoardu mercuriale*=medicamentu datu alta data ca antisyfiliticu; *bezoardu vegetale*=concretione petrosa ce se afla in arborele *cocu*.

* BI si *bis*, adv., **bis** (formatu d'in **duis**, ablativu d'in **duo**=doi, ca si **bellum** d'in **duellum**, **bonus** d'in **duonus**, prin invertosiarea lui *u* in *v*, apoi in *b* : **dvis**, **dbis**, si prin caderea lui *d* care nu mai potea stá inaintea lui *b*: *bis*; d'in acea-si forma, prin desparitionea lui *u*, vine si **dis**=cu allu nostru *dis* sau *des*; in unele cuvente *u* s'a invertosiatu numai in *v*, cumu **viginti**=doue dieci, si la noi, la Macedoniani in parte : *vinivici*=doue dieci; déro formele cu *u* invertosiatu in *b* sunt, si la latini si la noi, cu multu mai numerose : coci afora de *bis*, care e in cestione, avemu inco : **bini**=câte doi, de unde apoi : **binarius** = *binariu*, si la noi, in usu popularin: *im-bin-are, des-bin-are, com-bin-are*);— de doue ori, a dou'a ora : 1. ca cuventu independente si despartitu, applecatu in pucine impregiurari, in form'a deplina *bis*, si a nume : spre a cere se se faca, se se dica sau se se cante inco una data cea-a ce s'a dissu, facutu sau cantatu una data : *tati spectatorii strigau bis; a cantá bis*=a repetí acellu-asi cantecu; — la numere, cari se repetu de a dou'a ora : *eu siedu in callea poetului*, la *numerulu doue spre diece bis;* —in una buccata de musica arreta co acellu-asi locu d'in buccata cauta se se cante de doue ori;—*bis! bis!* este strigarea spectatoriloru d'in teatru, prin care ceru se se mai cante una data acellu-asi cantecu; — pusu inaintea numeriloru le duplica : *bis cinci*=diece, *bis sépte*=patru spre diece, *bis cinci spre diece*=*trei dieci, bis trei cente*=sesse cente, etc.;— 2. in compositione cu alte cuvente, *bis* inainte de vocali pastredia pre *s* : *bisacutu*=cu doue ascutite, de doue parti ascutitu, si ací inse nu totu deun'a, coci se dice *biacidu* in locu de *bisacidu;* éro inainte de consonanti se dice totu de un'a fora *s* : *bicordu, bisestu, bifurcatu, bipede, bireme*, etc., afora de pucine esceptioni ca *biscoptu;* intellessulu cuventului este acellu-asi ca si luatu despartitu: de doue ori, iudoitu lucrulu ce espreme vorb'a cu care se compune *bis*, cumu : *a)* in genere : *bicordu*=cu doue *corde*, *bicornu* = cu doue *corne*, *bicepite* = cu doue *capete*, *bilingu*=cu doue *limbe*, etc.; *b)* in speciale, chymistii appleca *bi* la nu-

www.dacoromanica.ro

mirea de substantie chymice, ca se arrete unu certu gradu de compositione, si anume acelle composite, in cari componentele principale coprende una cantitate de doue ori mai mare de câtu altu compositu d'in acelle-asi subtantie compositorie : *bioxydu*, ca oppusu la *protoxydu*, coprende de doue ori mai multu *oxygeniu* decâtu *protoxydulu*.

* BIACIDU,-*a*, adj., ital. **biacido**; applecatu la una sare : *sare biacida*=care coprende inco una datâ atâtu *acidu*, câtu s'ar cere pentru saturationea unei base.

* BIACUMINATU,-*a*, adj., (**bisacuminatus**); cu doue acumine sau verticri ascutite, si in speciale, ca terminu de botanica, se dice de *perii cu doue ramure* oppuse un'a alteia, asiá in câtu paru legate la medilocu.

* BIARCHIA, s. f., **biarchia**; functione de *biarchu*.

* BIARCHU, s. m., **biarchus** (βίαρχος); commissariu insarcinatu cu alle mancarei la curtea imperatoriloru bisantini.

BIBACE, *bibacitate*, *bibione*, vedi *bebace*, *bebacitate*, *bebione*.

* BIBASICU,-*a*, adj., ital. **bibasico**, franc. **bibasique** (vedi *bi* si *base*); applecatu, in chymica, la sàri cari coprendu de doue ori mai multa base de câtu in stare neutra, sau cari ceru de doue ori mai multa base, ca se fia neutre.

* BIBINARIU,-*a*, adj., franc. **bibinaire** (vedi *bi* si *binariu*); se dice de unu cristallu produssu prin doue decresceri in doue rônduri.

BIBLIA, s. f., **biblia—bibliorum, sacri codices**; βιβλία, ἅγια βιβλία, (plur. d'in βιβλίον=carticea sau carte, deminutivu d'in βίβλος, pentru care vedi mai la vale *biblu*; la noi, ca si in franc. **bible**, ital. **biblia**, cuventulu s'a luatu sub form'a feminina cu intellessu collectivu, applecatu la cartile sacre; totusi intellessulu generale allu lui βιβλίον, care este cellu de *libru* sau *carte*, resare in compuse ca : *biblioteca*, *bibliografia*, etc.); 1. collectione a cartiloru religiose alle crestiniloru, cartile sacre alle crestiniloru, luate in totulu loru si numite asiá inco d'in seclulu allu cincile dupo Christu, candu aflàmu acestu cuventu applecatu pentru antâni'a ora in acestu intellessu de santulu *Joanne Chrysostomu*; *bibli'a* se mai numesce si : *vechiulu si noulu testamentu*, *sant'a scriptura*, *santele scripture*, *scriptur'a sacra*, *scripturele sacre*, *cartile sante ori sacre*, ἅγια βιβλία, sau simplu : *scriptur'a*, *scripturele*, cu tote co *biblia* se dice mai multu de *cartea* sau *cartile* insesi, éro *scriptur'a* sau *scripturele de celle scrisse sau de coprinsulu* cartei sau cartiloru; *noulu si vechiulu testamentu* sunt celle doue parti principali alle *bibliei*; numele de *vechiu testamentu* se applica la *cartile sacre* alle Ebreiloru, éro numele de *nou testamentu* se dà la *cartile sacre* alle crestiniloru; vechiulu si noulu testamentu coprende càrti *protocanonice* si *deuterocanonice*, (vedi *protocanonicu* si *deuterocanonicu*), cari se sub-impartu in càrti *legali*, *morali*, *istorice*, *profetice*, dupo coprensulu loru, adeco dupo cumu acelle carti coprendu *legile*, *faptele istorice*, *invetiaturele morali* sau *predictionile*: *carti legali in vechiulu testamentu* sunt : *pentateuculu* sau *celle cinci carti alle lui Moise*, *istoriele*, *Josua*, *Judecii sau judecatorii*, *Ruth*, *regii*, *paralipomenele*, *antani'a si a dou'a carte a lui Esdra* (a dou'a se chiama si *a lui Nehemia*), *cartea lui Jobu*, *cartea lui Tobia*, *cartea Judithei*, *cartea Esterei si doue carti alle Machabeiloru*; cartile *morali* sunt : *psalmii*, *proverbiele* sau *paremiele*, *cantarea cantariloru*, *sapienti'a sau intelleptionea si ecclesiasticulu*; cartile *profetice* sunt alle lui *Isaia*, *Jeremia* cu *Baruch*, *Ezechiel*, *Daniel* si altoru *doi-spredziece mici profeti*; in *noulu testamentu*, carti *legali sunt* celle *patru evangelie*; cartile *istorice* coprendu *faptele Apostoliloru*; morali *sunt epistolele sàntului Paulu si alle altoru apostoli*; carte *profetica* este *apocalypsea*; — câtu pentru limb'a in care s'a compusu *bibli'a*, cartile *vechiului testamentu* s'au scrissu in ebreesce, afora de cartea *sapientiei* sau *intelleptionei* si a dou'a *a Machabeiloru*, cari s'au scrissu in grecesce; despre cartea lui *Tobia* si a *Judithei* nu se scie bene, déco s'au scrissu in limb'a ebraica, in cea greca sau in cea chaldaica; in

www.dacoromanica.ro

antâni'a carte a lui *Esdra*, in *Daniel* si in *Jeremia* se afla multime de locuri in limb'a chaldaica; celle d'in urma septe capete alle *Esterei*, cartile intrege alle *ecclesiasticului*, lui *Baruch*, si antâni'a a *Machabeiloru* s'au compusu in ebreesce, déro testulu originale este de multu perdutu; cartile *noului testamentu* s'au scrissu in limb'a greca;—*bibli'a* a fostu apoi tradussa in multime de alte limbe : cea mai vechia traductione a *bibliei* este asiá numit'a *traductione a celloru septe dieci*, care s'a facutu d'in ebreesce *in grecesce* sub domni'a lui *Ptolomeu Filadelfu* si care coprende numai *vechiulu testamentu*; dupo traductionea grecesca a *celloru septe dieci* se fece cea mai vechia traductione in limb'a latina, care a portatu si porta numele de *vulgat'a* (vedi acestu cuventu); acea-asi traductione se corresse mai in urma, in multe locuri, dupo cea ce santulu *Jeronimu* fecesse de pre testulu ebraicu, in seclulu IV, si acesta traductione, recunoscuta de conciliulu tridentinu, este singur'a cu autoritate in baseric'a romano-catholica, sub numele de *nou'a vulgata*, in oppositione cu cea precedente, numita si *vechi'a vulgata;* baseric'a romano-catholica s'a oppusu totudeun'a la traducerea bibliei in limbele noue, viue, vorbite de popore; prin aventulu inse ce luara ideele noue si protestantismulu, acesta pedica se rupse, si *bibli'a* incepù se se traduca in differite limbe viue; limb'a nostra a fostu un'a d'in celle d'antâniu, in care a trecutu acestu vechiu si venerabile monumentu; tote aceste traductioni alle bibliei in limbele noue s'au facutu parte de pre *traductionea celloru septe dieci*, parte de pre *vulgat'a* latina; in tempurele presenti s'au facutu si se facu, de a dereptulu de pre testulu ebraicu, traductioni *alle vechiului testamentu* mai in tote limbele noue vorbite de popore crestine si chiaru in limbe vorbite de popore inco necrestinate; *societatile asiá numite biblice* desvolta una activitate plena de ardore si demna de tota laud'a, ca se respandesca câtu mai multu si in traductioni câtu se pote mai fideli si mai correcte acesta *carte a cartiloru;* acelle-asi societati fecera incercari de assemini traductioni si in limb'a nostra, déro cu pucinu successu; ar fi déro tempulu ca noi insine se punemu man'a la acestu lucru de mare insemnatate : ideele sanetose alle religionei, espresse intr'una buna limba romanesca, au fostu si voru fi cellu mai bunu factoriu allu conservarei nostre nationale; sunt probe, co inco mai inainte de *Constantinu Brancovcanu* Românii concepusse si urmariea cu ardore ide'a ee astadi, dupo cirgere de secle, abiá au conceputu si urmarescu societatile biblice formate la alte popore : déco dero amu perdutu sentimentulu de formosa ambitione ce aveau betranii de a si capetá, prin respandirea luminelor crestinismului, una justa influentia intre alte popore, n'ar fi ore tempulu se cugetàmu cellu pucinu la noi insine? — Considerata chiaru d'in punctu de vedere curatu omenescu, *bibli'a* este cellu mai vechiu, cellu mai venerabile, cellu mai completu d'in tote monumentele : neci una alta carte, la neci unu altu poporu d'in lume, n'are atâtea caracterie de autenticitate; istori'a lumei e narrata in biblia, in modulu cellu mai cuvenitu; doctrin'a ce acésta carte contine este cea mai inalta si mai curata d'in tote doctrinele; in stilulu autoriloru sei domnesce una simplicitate, una varietate, una demnitate admirabile. — 2. in intellessu metaforicu, *biblia* se dice : *a)* de una carte, in preginrulu careia gravitedia vieti'a unui poporu, sau si mai multoru popore : *cartile lui Omeru au fostu bibli'a vechiloru greci; istori'a nationale ar fi bene se se scriu asiá, in câtu ea se fia una biblia pentru natione; b)* de una carte voluminosa : *ce biblia este acea pre care tu legi; multi d'in scriptorii germani sunt in stare a scrie una biblia assupr'a cellei mai neinsemnate cestione.*

BIBLICE (reu *biblicesce*), adv., **biblice;** dupo *biblia*, conformu cu bibli'a, in intellessu sau in forma : *a interpretá ceva biblice*=in intellessulu si spiritulu bibliei; *a scrie biblice*=in stilulu bibliei.

BIBLICU,-a, (reu : *biblicescu*), adj., **(biblicus),** ital. **biblico,** franc. **biblique,**

www.dacoromanica.ro

de *biblia*, ce *se tine de biblia*, ce se refere la *biblia*, prin una relatione de fondu sau de forma : 1. de fondu : *doctrina biblica; dogma biblica*=care este stabilita prin testulu *biblici*, in oppositione cu *dogma ecclesiastica*, care e stabilita numai prin autoritatea basericei, fora se se pota redimá pre autoritatea bibliei; *archeología biblica, geografía biblica; litteratura biblica*=totulu scientieloru si ideeloru si artiloru ce se referu la esplicarea cuventeloru si ideeloru coprense in biblia, sau : cartile ce tractedia de aceste materie, sau : connoscenti'a acestoru carti; *filología biblica*=parte a filologíei antice, care are de obiectu testulu originale allu vechiului si noului testamentu, cumu si allu celloru mai vechie traductioni alle bibliei; *fapte biblice*=narrate in biblie; *subiecte biblice*=trasse de scriptori, pictori, etc., d'in biblia; 2. de forma : *stilu biblicu*=stilulu bibliei, déro si : stilulu unui scriptoriu profanu, care are calitati de alle stilului, in care este scrissa bibli'a; de assemenea : *idee biblice, espressioni biblice, imagini biblice, similitudini biblice*, etc., potu avé, ca si *stilu biblicu*, unu duplu intellessu; *societate biblica*=societate formata cu scopu de a typarí si respandí *bibli'a*.

* BIBLINU,-*a*, adj., **biblinus**; de *biblu*.

BIBLIOFILIA, *bibliofilu*; vedi *bibliophilía, bibliophilu*.

* BIBLIOGRAPHIA si *bibliografía*, s. f., (βιβλιογραφία, compusu d'in βιβλίον=carte si γράφω=scriu); 1. scriere assupr'a cartiloru, prin care se face istori'a acelloru carti, si li se arreta coprensulu si meritulu loru; 2. scientia sau arte a *bibliografului*, prin care acestu-a appretiedia si judica valorea intrinseca si estrinseca a cartiloru, facundu istori'a loru, ce nu se pote separá de istori'a litteraria si civile : *cartile de bibliografía nu su astadi simple compilationi si nomenclature typarite si retyparite, ci resultatulu unui essame seriosu si unui studiu affundu asupr'a autoriloru insisi*; acesta-a e *bibliografi'a seiintifica* numita si *bibliología*; — *bibliografia materiale*=care si propune a da connoscentie despre valorea esterna a cartiloru adeco despre raritatea, pretiulu, modulu impressionei, etc., in oppositione cu *bibliografía litteraria* sau *scientifica; bibliografía generale*=care se occupa cu totu genulu de carti fora distinctione, in oppositione cu *bibliografía speciale*=care se occupa numai cu carti, ce au de obiectu una ramura de scientia, si de ací : *bibliografia istorica*=care se occupa numai cu *carti de istoria, bibliografia matematica*=care se occupa numai cu *carti de matematica*, etc.;—in diarie sub nume de *bibliografía* se dà scire despre cartile essite la lumina, scire insocita sau nu de una notitia assupr'a coprensului cartiloru si assupr'a valorei loru intrinseca si estrinseca.

* BIBLIOGRAPHICU si *bibliografícu,-a*, adj., ital. **bibliografico**, franc. **bibliographique**; de bibliografía, ce se tine de bibliografía : *notitie bibliografice, connoscentie bibliografice, catalogu bibliograficu, dictionariu bibliograficu*.

* BIBLIOGRAPHU, si *bibliografu*, s. m., ital. **bibliografo**, franc. **bibliographe** (βιβλιογράφος=care scrie carti sau assupr'a cartiloru); 1. cellu ce copiedia carti, déro acestu intellessu este raru; intellessulu ordinariu allu cuventului este : 2. cellu ce e versatu in connoscenti'a cartiloru, a editioniloru acestoru-a, a manuscripteloru, sciendu se appretiedie si valorea loru intrinseca si litteraria : *addeveratulu bibliografu, demnu de acestu nume, este cellu ce prefere cartile bune celloru rare, si scie trage d'in lectur'a autoriloru noui si vechi solide connoscentie, prin care pote dá celloru ce lu consulta celle mai bune consilie, care se le dé una buna directione in studiele, cu cari vreu a se occupá*.

BIBLIOLITHU si *bibliolitu*, s. m., franc. **bibliolithe** (d'in βιβλίον=carte si λίθος=pétra); nume datu certoru petre calcarie si schistose, in cari se vedu urme de foie vegetali, si cari se desfacu in lamine assemeni cu *foicle unei carte*.

BIBLIOLOGIA, *bibliologu*; vedi *bibliographia* si *bibliographu*.

BIBLIOMANIA, s. f., ital. **bibliomania**

www.dacoromanica.ro

nia, franc. **bibliomanie** (d'in βιβλίον=carte si μανία=manía, nebunía); passione nebuna, furore de a comperá si possedé càrti nu atâtu bune, precâtu rare, nu spre a se folosí de elle, ci spre a si multiamí una desérta ostentatione: *bibliomaní'a este una aberratione a bibliofilíei*, (vedi *bibliofilía*); *bibliomaní'a pote fi unu genu de avaritia sau de prodigalitate, de desertatione sau de nebunía.*

* BIBLIOMANU, s. adj., ital. **bibliomano,** franc. **bibliomane;** cellu attensu de *bibliomanía.*

* BIBLIOMANTE, s., franc. **bibliomancien;** care practica *bibliomanti'a.*

BIBLIOMANTIA, s. f., ital. **bibliomanzia,** franc. **bibliomantie** (d'in grec. βιβλίον=carte si μαντεία=predictione); divinatione, predictione prin una carte; 1. la cei vechi, la Greci si la Romani, se credea co se pote aflá ce are se se intemple cuiva, care are se i fia sortea, deschidendu una carte si cetindu celle scrisse la pagin'a deschisa; — 2. crestinii eredira acesta datina de la pagani, si consultau adesea bibli'a assupr'a celloru ce avea se li se intemple in cutare sau cutare impregiurare; — 3. Românii inco se servu peno astadi cu unele càrti sacre spre a deviná certe lucruri: asiá, de essemplu, spre a descoperí pre autoriulu unui furtu, se tine psalteriulu, assediatu pre ceva, pre care sé se pota misicá invertinduse, assupr'a capului fiacaruia d'in cei suspecti, si, dupo misicàrile ce psalteriulu asiá tinutu face pre capulu cutaruia sau cutaruia d'in suspecti, se crede co e innocente sau culpabile de furtulu commissu.

* BIBLIOPHILIA si *bibliofilía* s. f., calitate de *bibliophilu.*

* BIBLIOPHILU si *bibliofilu*, s. m., ital. **bibliofilo,** franc. **bibliophile** (d'in βιβλίον=carte si φίλος=amicu sau amatoriu); amatoriu de càrti bune, cui place a avé càrti pretiose prin valorea loru intrinseca, prin varietatea loru, sau prin suvenirile ce se lega de acelle càrti, avendu totu de una data gustulu si connoscentiele necessarie spre a destinge pre celle bune d'in celle relle: *bibliofilulu se destinge de bibliografu, intru câtu in acestu-a se presuppunu mai estense connoscentie decâtu in acellu-a; sunt inse si bibliografi ignoranti; bibliofilulu este in periclu de a cadé in bibliomanía, cea-a ce nu se pote intemplá unui addeveratu bibliografu; in bibliofilu resare mai multu gustulu si affectulu amorei de càrti, in bibliografu mai multu judecat'a severa si lumin'a scientiei; nu pote inse fi cineva bunu bibliografu, fora a fi totu de una data si bibliofilu.*

* BIBLIOPOLIA, s. f., commerciu sau stabilimentu de *bibliopolu.*

* BIBLIOPOLU, s. m., **bibliopola**=βιβλιοπώλης, venditoriu de càrti, (d'in βιβλίον=carte si πωλεῖν=vendere); care vende càrti, care face commerciu cu càrti, *librariu;* inse intre *librariu* si *bibliopolu* este acesta differentia, co *bibliopolu* este *simplu venditoriu de càrti typarite*, precandu *librariulu* nu numai face commerciulu de càrti pre una scara mai intensa, retiparindu si editandu cu alle selle spese operele autoriloru ce nu mai traiescu, cumperandu si dandu la lumina manuscripte neconnoscute inco, provocandu, prin remunerationi si premie, pre autorii in vietia a scrie noue opere, pre cari ellu se le scota la lumina, etc.; ci inco face acestu commerciu si cu scopu de a promové respandirea lumineloru, éro nu numai cu scopu de a se inavutí pre sene; *librariu* are inco, sau cellu pucinu avea la cei mai vechi, si intellessulu de *bibliografu*, mai vertosu in insemnarea de *transcriptoriu de càrti*, (vedi *librariu*), intellessu ce nu a avutu si nu are *bibliopolu.*

* BIBLIOTAPHIU si *bibliotafiu*, s. m., ital. **bibliotafio** (d'in βιβλίον = carte si τάφος mormentu); locu in care cartile stau immormentate, pentru co nemine nu le pote cetí si folosí: *pucinele bibliotece, ce avemu si noi, sunt inco mai multu sau mai pucinu in stare de bibliotafie.*

* BIBLIOTAPHU si *bibliotafu*, s. m., franc. **bibliotaphe** (d'in βιβλίον=carte si τάφειν=θάπτειν immormentare); cellu care, d'in pigretia, d'in rea volientia, sau d'in ignorantia, neci insusi se folosesce de cartile ce possede, neci altoru-a

www.dacoromanica.ro

le impromuta, ca se se folosesca de elle, ci le tine ore cumu ca si immormentate.

BIBLIOTHECA si *bibliotcca*, s. f., **bibliotheca** (βιβλιοθήκη d'in βιβλίον=carte si θήκη=incapere, locu de depositu); 1. incapere sau locu de pusu carti : *a)* armariu de pusu si pastratu in ellu cartile : *biblioteca de nucu, biblioteca de arinu, biblioteca de ceru cu sculpture, biblioteca cu vitre sau fora vitre; b)* politiore sau scandurelle imbinate, pre cari se punu cartile; *c)* camer'a in care se afla depuse cartile sau armariele cu carti : *stam in biblioteca, unde legeam si scrieam; am aflatu pre amicu in bibliotec'a sea cofundatu in cugetări si impressuratu de summa de carti; tota diu'a si tota noptea stai infundatu in bibliotec'a tea, mai lassa si tu cartile si mai essi la lume; d)* edificiu a nume construitu pentru depunere de carti : *Românii nu au construitu inco neci in capitale una biblioteca;*—in acésta insemnare, ca sí in cea de sub *c)*, *biblioteca* differe de *librariá*, intru câtu *librariá* este una incapere sau edificiu, in care se depunu *carti de vendiare*, éro *bibliotec'a* este incapere sau edificiu, in care stau depuse cartile *numai cu scopulu de folosentia* a celloru ce vreu a le consultá; — 2. prin metafora, collectione de carti mai multu sau mai pucinu numerosa : *a) bibliotcca privata*,=care e formata de unu privatu pentru usulu seu in parte, si nu e deschisa publicului; ci cellu multu unoru-a d'in amicii possessoriului ei; *biblioteca allcssa*, formata d'in carti pre allessu, d'in cartile celle mai bune; *biblioteca istorica*,=compusa d'in carti istorice; asiá si *biblioteca classica*=compusa d'in autori classici; *biblioteca filosofica, biblioteca chymica*, inse: *bibliotcca de carti assupr'a fisicei sau istorici naturale*, de ore ce *biblioteca fisica sau naturale* nu ar avé neci unu intellessu; *biblioteca medicale*,=formata d'in carti bune pentru medici; *biblioteca medicinale*=compusa d'in carti ce tractedia despre medicina; *bibliotec'a copillariei*,=formata d'in carti bune pentru instructionea copiiloru; *bibliotec'a unui bunu crestinu*=formata d'in carti, d'in care pote crestinulu trage una sanetosa invetiatura crestinesca; *bibliotec'a scolariului*=compusa d'in cartile necessarie la studiu pentru unu scolariu, *biblioteca romantica*=compusa d'in opere romantice;—intre espressioni ca *bibliotec'a filosofului*, de una parte, si *biblioteca filosofica*, de alt'a, essiste una differentia, care resulta d'in intellessulu propriu genetivului si cellu propriu suffissului *icu*, (vedi *genitivu* si suffissu *icu*; compara si celle spuse la suffissu *ale* assupr'a differentiei de intellessu intre acestu suffissu si genitivu) : *bibliotec'a filosofului* este sau una espressione generale, cu intellessu de *tote cartile neccessarie cellui ce aspira la formosulu nume de filosofu*, sau : una espressione particularia, cu intellessu de *bibliotec'a filosofului, collectionea de carti, ce possede unu anumitu filofosu, de care este vorb'a*, *biblioteca* care pote se nu coprenda tote operele ce s'aru cadé se se afle in *bibliotec'a filosofului*, luata in intellessu generale si rigorosu, pre cumu de alta parte pote se coprenda carti, ce nu au a face intru nemica cu studiulu propriu allu filosofului; *bibliotec'a filosofica* se compune d'in carti ce tractedia *desprc filosofia*, déro neci pote fi asiá de completa, cumu ar fi *bibliotec'a filosofului*, in intellessulu seu generale si rigorosu, neci facuta cu scopulu de a adjunge, prin ea, la titlulu de filosofu; — *b) bibliotcca publica*, formata cu spesele statului sau si alle unui privatu, alle unei societate, déro, intr'unu casu ca si intr'altulu, deschisa publicului, pusa la despositionea veri-cui vré a se folosí d'in lectur'a cartiloru ce se afla in ea : *noi abiá avemu in Bucuresci si in Iassi câte una bibliotcca publica, formate si tinute amendoue cu speselc statului, dcro si acestea cu totulu necomplete si in asiá stare, co sunt inco departe de a corrcspunde scopului unei bibliotece publice; neci unu privatu inse, ncci una societate de privati nu s'a aflatu inco, carc sc fundedie una biblioteca publica; si cu tote acestea astadi, mai multu de câtu vercandu, ar cautá se ne petrundemu de importanti'a si ncccssitatea bibliotcccloru publice;*—d'in cea mai inal-

www.dacoromanica.ro

ta anticitate necessitatea si importanti'a *bibliotecelorŭ* in genere, si a *bibliotecelorŭ publice* in parte, s'a semtitu si appretiatu dupo marea influentia ce au *bibliotecele* in cultur'a si progressulu artiloru si scientieloru: e probabile co neci unu poporu de alle anticitatei, intratu pre calle de civilisatione, nu a fostu lipsitu de benefacerea *bibliotecelorŭ publice;* Ebreii avea una cetate, care se numiea *cetatea cartilorŭ; bibliotec'a* egyptianului Osymandia este famosa in istoria; despre Greci si Romani se scie, co au avutu *bibliotece si publice si private;* cea mai famosa *biblioteca publica* d'in anticitate a fostu *cea d'in Alessandri'a,* in Egyptu, care coprendea peno la septe sute de mii de volumine, si alle carei avutie, d'in fanatismulu unui califu, se facura pred'a flacureloru; in primele tempuri alle crestinismului si in evulu mediu cartile scapate d'in naufragiulu culturei antica aflara refugiu prin monasterie si convente; transcrierea, fiendu in tempurile mediane, ca si in anticitate, sengurulu mediu de immultirea cartiloru, nu se potura formá *bibliotece neci private, neci publice,* de câtu cu mari greutati; déro in tempurile mai noue, dupo aflarea artei typografice, *bibliotecele atâtu private câtu si publice* se immultira forte, asiá in câtu astadi, la poporele mai inaintate in cultura, nu numai cetatile mari possedu mai multe *bibliotece publice cumillioni de volumeni,* déro si cetatile mai mice si chiaru sate mai populate se mundrescu cu una *biblioteca publica inavutita cu dieci de mii de volumine;*—3. prin una metafora mai cutediatoria, *biblioteca* se appleca si la unu *omu plenu de eruditione,* in a cui *memoria se afla presente una nespusa summa de cunnoscentie: acestu invetiatu este una biblioteca viua si vorbitoria.*

BIBLIOTHECARIU si *bibliotecariu,* s. m., **bibliothecarius,** cellu insarcinatu cu administrationea si ingrigirea unei *biblioteca,* fia privata, fia publica: *bibliotecariulu universitatei*=insarcinatu cu administrarea *bibliotecei* ce are universitatea; — *bibliotecariulu* inse nu e unu semplu *custode de biblioteca,* care e pusu numai a preveghiá se nu se perda cartile d'in biblioteca, sau se le ingnigésca se nu se deterioredie, se tina curata incaperea *bibliotecei,* etc., pre candu *bibliotecariulu* ca insarcinatu cu administrarea *bibliotecei* e detoriu nu numai a pastrá *bibliotec'a* in buna stare, ci si a cugetá cumu se ua amelioredie prin inavutire de noue carti, prin mesure, cari facilita publicului folosirea de *biblioteca,* etc.; *bibliotecariulu* se cere se fia unu omu cu eruditione intensa.

BIBLIOTHECUTIA, si *bibliotecutia,* s. f. **bibliothecula,** ital. **bibliotecuccia,** deminutivu d'in *biblioteca,* atâtu in intellessu de *incapere de carti,* câtu si in cellu de *collectione de carti,* sau cu sensu de deminutivu simplu, cumu: *capitalea judeciului possede una bibliotecutia de cartile celle mai bune in fiacare ramu de connoscentie;* sau cu sensu deminutivu resfetiatoriu ori prejorativu: *chiaru in capitalea terrei abiá aveti una bibliotecutia necompleta in tote respectele.*

BIBLISTICA, s. f., franc. **biblistique** =scientia a unui *biblistu,* in insemnarea de sub 2.

* BIBLISTICU,-*a,* adj., ce se tine de *biblistu.*

* BIBLISTU, s. m., franc. **bibliste,** (cu intellessu trassu d'in βιβλίον, parte cu insemnare generale *de carte,* parte cu cea speciale de *biblia*); 1. in genere, cellu ce se occupa cu stringere de notitie assupr'a càrtiloru, appropiatu forte, prin intellessu, de *biblomanu;* 2. in speciale: *a)* cellu ce se occupa cu *bibli'a,* cellu ce connosce bene *bibli'a* atâtu in sene, in coprensulu ei, câtu si in impregiurârile ei esterne, in editionile ei, etc.; *b)* cellu ce nu admitte alte credentie si alte regule de portare afora de celle coprense in *biblia,* cellu ce se tine numai de *biblia,* si respinge veri-ce alte prescriptioni alle basericei, cari nu se potu justificá prin celle continute in *biblia.*

* BIBLU, s. m., **biblus**=βίβλος, *papyru* sau *papiru,* (vedi acestu cuventu in dictionariu), si mai vertosu *scortia de papiru,* care, la cei antici, serviea ca charteia de scrissu; de ací, la Greci, si cu intellessulu de *charteiu,* de *carte scris-*

www.dacoromanica.ro

sa, carte in genere, intellessu ce are in speciale derivatulu βιβλίον, de unde apoi si la noi *biblia,* cu insemnarea de *cartea prin escellentia, cartea sacra,* precumu si compuse sau derivate ca : *biblioteca, bibliografía,* etc., in cari cuventulu are intellessulu de *carte* in genere; chiaru asiá si in latinesce **liber**=proprie *scortia de arbore* a adjunsu se insemne ésclusivu : *libru* sau *carte,* de unde apoi : *librariu, libraria,* etc.

* BIBORATU, s. m., franc. **biborate;** asiá se chiama, in chymica, una sare, in care oxygenulu *acidului biboricu* intra in cantitate de doue ori mai mare de câtu in base.

* BIBROMURA, s. m., (ital. **bibromuro**); veri-ce compositu chymicu binariu, in care se coprende de doue ori atâta *bronura,* câta coprende unu altu compositu reconnoscutu ca primulu gradu de combinatione a *bromului* cu acea-asi radicale, (vedi *bi* si *bronu*).

* BICAMERATU,-*a,* adj., **bicameratus;** cu doue bolte : *baserica bicamerata; incapere bicamerata, cave bicamerate,* etc. (vedi *bi* si *camera*).

* 1. BICARBONATU, s. m., (ital. **bicarbonata,** franc. **bicarbonate**); sare ce coprende de doue ori atâtu *acidu carbonicu,* câtu intra in alta sare compusa d'in acelle-asi elemente, (vedi *bi* si *carbonatu*).

* 2. BICARBONATU,-*a,* adj., care coprende de doue ori atâtu *carboniu,* câtu se afla in altu corpu compusu d'in acelle-asi elemente : *hydrogeniu bicarbonatu,* care coprende indoitu *carboniu* de câtu *hydrogeniulu carbonatu* (mai bene ar fi *bicarboniatu* sau *bicarburatu;* vedi si urmatoriulu *bicarbura;* vedi *bi* si *carbura, carboniu*).

* BICARBURA, s. m., (ital. **bicarburo,** franc. **bicarbure**); 1. in genere : veri-ce *carbura dupla* sau compositu chymicu, in care intra de doue ori atâtu *carboniu,* câtu intra in altu compositu d'in acelle-asi elemente, (vedi *bi* si *carbure*); 2. in speciale : cu acellu-asi intellessu ca si *hydrogeniu bicarbonatu,* (vedi 2. *bicarbonatu*).

* BICEPITALE, adj., (franc. **bicipital**); ce se tine de *bicepite,* in insemnarea de sub 2. a acestui cuventu : *tuberositate bicepitale*=apophyse, de care se lega capetulu internu allu *bicepitelui; canale bicepitale*=aduncatura la capetulu superiore allu faciei interne a ossului umerale, in care e bagatu capetulu cellu lungu allu *bicepitelui,* (vedi *bicepite*).

* BICEPITE, adj., **biceps** cu doue capete : 1. in intellessulu cellu mai largu allu cuventului *capu,* adeco atâtu cu insemnarea de *capu de animale,* cumu : *monstru bicepite, Janu* (dieulu annului) *bicepite,* ca representatu cu *doue facie;* câtu si cu insemnare de *capetu* allu vericàrui altu lucru, de *estremitate,* etc.: *bicepitile petiore alle cancrului; bicepitele Parnassu,* ca munte cu *doue crescete* sau *piscuri; fiacare bàtiu e bicepite; argumentu bicepite*=dilemma; *furce bicepiti,*=cu doue corne, cu doi denti; *acer'a bicepite,* cu doue capete, cumu e a Austriei;—2. in speciale, ca terminu de anatomía, se aplica la acei muschi, alle càroru estremitati presenta invederatu doue capete; mai vertosu luatu ca substantivu : *bicepite braciale* sau *bicepitele braciului*=muschiulu de partea anteriore si interna a braciului, care resare asiá de bene, candu cineva pléca partea anteriore a braciului spre cea posteriore; *bicepitele crurale* sau *bicepitele copsei*=muschiulu d'in partea posteriore a copsei, ce serve la plecarea petiorului spre copsa, (vedi *bi* si *capu*).

* BICHLORURA, s. m., (ital. **bicloruro,** franc. **bichlorure**); compositu chymicu, care coprende de doue ori atâtu *chloru,* câtu coprende altu compositu, consideratu ca prima combinatione d'in *chloru* cu acea-asi radicale, (vedi *bi* si *chlorura*).

* BICINIU, s. m., **bicinium,** ital. **bicinio;** buccata de musica scrissa pentru doue voci sau doue instrumente vocali; canteculu insusi cantatu de doue voci sau pre doue instrumente; acestu cuventu espreme déro cea-a ce se dice unu *duo* sau unu *duetu,* si e de preferitu acestoru doue cuvente, atâtu d'in respectulu formei, câtu si mai vertosu allu

www.dacoromanica.ro

intellessului, care se espreme prin *biciniu* cu claritate si precisione, (vedi *bi* si *canere*).

* BICODALE, adj., **(bicaudalis)**; care sémena ca ceva *bicodu : muschiu bicodale* = muschiu d'in partea posteriore a urechiei, care e formatu d'in *doue manuchie* assémeni unei *code*, (vedi *bicodu*).

* BICODATU,-*a*, si

* BICODU,-*a*, adj., **bicodulus**; care are sau pare a avé *doue code* prin raped'a agitare a codei, (vedi *bi* si *coda*) : *codabatur'a bicoda.*

BICOLLA (prin metatese : *cobilla*; vedi acestu cuventu in glossariu), ital. **bicollo**; lemnu curbu, crestatu la amendoue capetele, cu care se porta pre umeru cofe, gallete, etc.; deminutivulu *bicollutia*, (prin metatese : *cobillutia*; vedi *cobillitia* in glossariu), ar fi pote mai aptu a espreme conceptulu in cestione, pre candu *bicolla* s'ar applecá la una parte a aratrului, care ar fi portandu unmele de *cobilla*, prin metatese, in locu de *bicolla*, (vedi *cobilla* in glossariu).

BICOLLUTIA (prin metatese : *cobillutia* sau *cobillitia*), s. f.; vedi *bicolla.*

* BICOLORE si *bicoloru*,-*a*, adj., **bicolor**, cu doue colori : *bicolorulu myrtu* (vedi *bi* si *colore*).

* BICOME si *bicomu*, adj., **(bicomis)**; cellu cui *com'a* se desparte in doue, in câtu pare a avé *douc come : bicomulu callu*, (vedi *bi* si *coma*).

*BICONCAVU,-*a*, adj., **(biconcavus)**; cu amendoue faciele *concavc*, vorbindu de unu corpu planu, care are fia care d'in celle doue facie alle selle concava : *vitru concavu*, (vedi *bi* si *concavu*).

* BICONJUGATU si *bigeminatu*,-*a*, adj., (ital. **biconjugato** si **bigeminato**, franc. **biconjugué** si **bigéminé**); se applica la una foia sau frundia, allu carui petiolu commune se termina cu alte doue petiole secundarie, d'in cari fiacare porta una parechia de foliore san frundisiore; in locu de *bigeminatu* se dice si *bigeminu*,-*a*, (vedi *bi*, *conjugatu* si *geminatu* sau *geminu*).

*BICONVESSU,-*a*, adj., **(biconvexus)**; pre amendoue faciele *convessu*, vorbindu de unu corpu planu, care are *convcssa* fiacare d'in celle doue facie alle selle : *vitrc biconvesse.*

* BICORDE si *bicordatu*,-*a*, adj., **(bicordatus)**; scavatu la amendoue capetele, (vedi *bi* si *cordc*).

* BICORDU,-*a*, adj. **bichordulus**; cu doue corde : *instrumentu bicordu*; —ca substantivu: instrumentu cu doue corde; accordu de doue sonuri cantatu pre doue corde.

* BICORNE si *bicornu*,-*a*, adj., **bicornis**; cu doue *corne*, in insemnarea cea mai larga a cuventului *cornu*, adeco nu numai de *cornu* la animalile *cornute*, ci si de *vcri-ce assemenca cornului : bicorncle turmc, unu rinocerotc bicorne; furca bicornc, bicornulu conciu allu femineloru*; — plur. *bicorni*, familia de plante ce au stamine munite cu doue late punte; —*bicornutu*,-*a*, se dice in acellu-asi intellessu cu *bicorne*, (vedi *bi* si 1. *cornu*).

*BICORNIGERU,-*a*, adj., **bicorniger**; cari porta doue corne, epithetu datu lui *Bacchu*, lui *Silcnu*, *satyriloru : bicornigerulu Bacchu*, (vedi *bi*, *cornu* si *gcrerc).*

*BICORNUTU,-*a*, adj., vedi *bicornu.*

*BICORPOREU,-*a*, adj., **bicorporeus**; cu doue corpuri, applecatu in speciale la certe animali, cari parn formate d'in doue corpuri, (vedi *bi* si *corpu*).

* BICUSPIDATU,-*a*, adj., si

BICUSPIDE, adj., **(bis-cuspis)**; cu doue punte : *primii doi denti molari sunt biscuspidi sau biscupidati.*

* BIDENTALE, s., **bidental, bidentalis**; 1. substantivu reale : *a)* micu templu, unde, la vechii Romani, se sacrificau oni de doi ani; *b)* micu templu sau altariu inaltiatu pre unu locu attensu de fulgeru unde de assemenea ca *piaculc* se sacrificau oui de doi anni; 2. substantivu personale : preutu la unu templu, de care a fostu vorb'a mai susu, (vedi *bidcnte*).

* BIDENTATU,-*a*, adj., **(bidentatus)**; de doue parti dentatu : 1. de animali allu càroru botu sau rostru presenta de amendone laturile unu dente sau una crestatura; 2. de antenele insecteloru, candu sunt crestate sau dentate de amendone partile.

www.dacoromanica.ro

* BIDENTE, adj. s., **bidens;** cu doi denti, in insemnarea cea mai larga ce are *dente,* applecatu nu numai la *dentele de animale,* ci si *la veri-ce assemenea cu* acestu-a : 1. ca adiectivu : *a)* in genere : *bidentea furca, bidentele betranu; bidentea ancura, bidentele ferru* (=forfeci sau veri-ce altu instrumentu de ferru cu doue ramure); *b)* in speciale, pentru una oue, care a scambatu antânii doi denti de lapte si a adjunsu la etatea de optu sprediece lune peno la doi anni, sau in genere : veri-ce animale, care are celle doue serie de denti complete, si care, la cei antici, chiaru pentru acesta-a, se considerá ca bunu de immolatu dieiloru : *bidentele verru; bidentea capra;* 2. ca substantivu : *a)* instrumentu de agricultura cu doi denti de ferru incurbati, cu cari se sférma búlgarii si se aggrunnura pamentu in pregiurulu planteloru; *b)* ancura cu doi denti; *c)* veri-ce animale bunu de immolatu : porcu, oue, bou, capra, etc., si in speciale : oue, oue de doi anni, (vedi si mai susu la 1, *b*); (vedi *bi* si *dente*).

* BIDUANU,-*a,* adj., **biduanus;** care dura doue dille, (vedi *biduu*).

* BIDUU,-*a,* adj., **biduus;** de doue dille, care dura doue dille sau de doue dille;—ca substantivu : *biduu*=**biduum,** tempu de doue dille, (vedi *bi* si *di* sau *diua*).

* BIENNALE, adj., **biennalis;** ce se repete d'in doi in doi anni, ce revine dupo doi anni : *serbatore biennale,* (vedi *biennium*);—si cu intellessulu lui *bienne.*

* BIENNE, adj., **biennis;** de doi anni, care dura doi anni sau de doi anni : *functioni bienni; plante bienni*=cari nu traiescu mai multu de doi anni (vedi *biennium*).

* BIENNIU, s. n., **biennium;** tempu de doi anni : *e unu biennium de candu nu ne amu vediutu,* (vedi *bi* si *annu*).

BIETU,-*a,* adj., (reu : *betu;* coci cuventulu vine sau d'in **victus,** prin invertosiarea lui *v* in *b,* ca in *berbece*=**vervece,** sau d'in **abiectus,** prin caderea lui *a* initiale, ca in *bore* in locu de *abore,* cumu si a lui *e* inainte de *t,* ca in *dereticare* in locu de *derecticare;* atâtu **victus,** câtu si **abiectus,** esplica pre deplenu intellessulu cuventului romanescu : **victus** va se dica : *incurbatu, strimtoratu, sbercitu, vesceditu,* si de ací in genere : *in stare trista si demna de plansu;* **abiectus** de assemenea insemna : *arruncatu diosu, cadutu, avilitu,* si de ací in genere : *demnu de despretiu sau de plansu;* pote co amendoue cuventele latinesci au concursu a dá cuventului romanescu atâtu form'a, câtu si intellessulu), **miser, miscllus; miserandus; parvi pretii vel momenti, vilis;** in stare de plansu, demnu de plansu d'in caus'a saraciei, strimtorarei, nevoiei, miseriei, in care se afla, a maltratariloru ce suffere, cu nuantia pronuntiata de compassionea ce destépta in cellu ce calefica ceva cu attributulu de *bietu,* asiá in câtu cuventulu espreme mai multu unu affectu subiectivu, adeco unu sentimentu, éro nu una judecata a subiectului vorbitoriu; de ací vine, co *bietu* nu sta neci ca predicatu neci chiaru ca attributu dupo substantivu, nu se dice adeco neci : *unu omu e bietu,* neci : *unu omu bietu* sau *omulu bietu;* locului acestui calefica-tivu este totu de un'a inaintea substantivului : *unu bietu omu* seu *bietulu omu,* locu ce ieau, de regula, adiectivele, candu au una nuantia affectiva mai multu sau mai pucinu pronuntiata : *formosa muiere* se dice appesatu si cu affectu, pre candu *muiere formosa* nu implica, de regula, neci unu affectu, (vedi *adiectivu*); pusu asiá totu de un'a inaintea substantivului nu numai cu insemnarea de simplu attributu, care ar espreme judecat'a vorbitoriului assupr'a starei lucrului caleficatu, ci mai vertosu ca espressione a unui sentimentu de doiosía, de compassione, d'in partea acellui-asi vorbitoriu pentru caleficatu, adiectivulu *bietu* correspunde, in intellessu, francesului **pauvre** (=*pauperu* sau *seracu*), pusu de assemene inaintea substantivului : **un pauvre homme**=*unu bietu omu,* **le pauvre homme**=*bietulu omu,* **mes pauvres enfants**=*bietii mei copii;* cu acellu-asi intellessu se ieá, si in limb'a nostra, *seracu* : **le pauvre mendiant, comme il tremble de froid!**=*seraculu cer-*

www.dacoromanica.ro

sitoriu, cumu tremura de frigu! déro mai antaniu *seraculu cersitoriu* este una espressione, care insemna nu numai *bietulu cersitoriu*, ci si : *seraculu care cersesce*, in oppositione cu *seraculu neccrsitoriu* (*seracu* fiendu, in acestu casu, substantivu, éro *cersitoriu* unu adiectivu attributivu); sau *cersitoriulu seracu* =*care constrinsu de seracia cersesce*, in oppositione cu *avutulu cersitoriu* sau *cersitoriulu avutu*=care, de si are cu ce traí, totusi impinsu de callecía cersesce (*seracu* fiendu, in acestu casu, adiectivu attributivu, ca si in espressionea *seraculu cersitoriu*=*bietulu cersitoriu*); chiaru pentru acea-a *seracu* arréta cu mai pucina claritate si precisione cea-a ce espreme *bietu* fora ambiguitate; déro chiaru pentru co *scracu* se dice numai in certe impregiurari cu intellessulu de *bietu; seracu*, in aceste impregiurari estraordinarie, este una espressione cu multu mai energica de câtu *bietu; bictu* este espressionea unui *linu* sentimentu *de compassione sau de indorare a omului pentru verce fientia*, chiaru pentru *unu ce cu totulu lipsitu de scntimentu : biet'a sapa, bictele vestimente*, etc., pre candu *scracu* se applica la espressionea *unci viuc si profunde dorerc de anima, cc scntimu pentru fientic* dotate si elle cu sentire ca a ânimei nostre; acesta potere de energía a lui *scracu* se vede allessu d'in locutioni ca : *seracii de noi, cc a se nc faccmu!* etc.; déro se precisàmu mai bene intellessulu lui *bictu* : 1. luatu ca espressione curata a sentimentului de compassione, se appleca cumu s'a dissu mai susu, la veri-ce fientia, care ni se pare, co pate sau a patitu ceva reu, necuvenitu, nedemnu : *a)* la omeni in miseria, in seracía, in sufferentia de betranetia, de morbi, de bataia, de maltractàri, de intristàri si alte amaruri alle vietei : *ce ai cu bietulu copillu dc lu bati asiá? dati ccva bictului bctranu ce sta afora la usia; acum'a sentu si eu dorcrea bictului parentc, candu nu l'asculta copillii; bietii copilli tipau ca brósc'a in gur'a sérpclui; nu ti bate jocu de acestu omu, ce e unu bietu nevoiasiu, care merita miscricordi'a si indorarea vcrcui; ce trista sórte are bietulu omu pre pamentu; bict'a fémina se roga de tene cu lacrimele in ochi, si tu nu vrei neci se te uiti la dcus'a si se ua asculti; ce geru infricosiatu! ce facu bietii seraci, cari n'au cu ce si cumperá lcmne? déco urcsci pre mamm'a, indura-te,cellu pucinu de bietii copilli, cari nu ti au facutu neci unu reu; n'are bietulu omu unde se si plecc capulu si cu ce se si allcne fome;*—si in ironía : *bietulu omu ambla in vcstimente rupte, co d'in miile de galbeni ce are venitu, nu si pote face alte noue; bietulu omu e mortu de fome, co nu e una ora dc candu, pre longa alte buccate, a mancatu scnguru trei mari si grassi pui fripti;* — *b)* la animali ce sufferu morbi, fome, sete, maltractari, sârcinari preste mesura, etc.: *ai scmi dcselli bietulu callu, puncndu atâtc-a in spinarca lui; bietii cai n'au beutu apa de cri, si sunt fripti de scte; ce rcu ne facu bictelc oui, dc lc si uccidcmu, dupo ce nc dau laptc dc mancatu si lana de invcstimentatu? unii omcni n'au indorare dc bictcle vite, ci le maltractcdia in totu modulu; vai dc biet'a vita pre manele unoru asscmeni omeni! cu una lovitura dc bâta sfermà capulu bictului cane in patru; ce blastcmatu va fi ruptu petiorulu bictei nostre catusic? audi dorcrosclc sbercte allc bietcloru vacce, caroru-a li s'au injunghiatu vitelli?*— *c)* la plante, ce se vescedescu, ce sufferu vre una stricatione : *bictclc mclle flori, eri asiá dc mundrc si ridenti, stau astadi vcsccdc si tristc; nu rupcti ramurelc bictiloru pomi; cc tristu pare bictulu arborc dcspoiatu dc frundi'a sca!* — *d)* chiaru la lucruri fora neci una sentire, candu sunt maltractate cumva : *mi ati lassatu bictclc vestimentc se le roda pulbcrea si mucegaiulu; nu mcnâ asiá tare prin acestu noroiu, co vai dc biet'a currutia; ce ti au facutu biet'a mea carte, dc ai maltractatu-a asiá dc rcu, in câtu nu i a rcmasu foia ncrupta? cc ai cu asta bicta pétra, dc ua maltractedi asiá?* —2. ce e in stare de plansu, in locu de a fi consideratu ca demnu de *compassionc*, se pote considerá ca demnu de

www.dacoromanica.ro

despretiu; si de ací *bietu* insémna si : in stare rea, in stare prosta, fora valore, fora pretiu, fora insemnatate, fora meritu, reu, de pucina utilitate, micu si neinsemnatu : *abiá a adjunsu si ellu unu bietu scrictoriu; ce mundru e poetastrulu de nesce biete versuri schiope si orbe! aveam si eu trei biete capre pre totu sufletulu meu, si pre acellea mi le furara; junele, ce vrei se faci genere, nu e de câtu unu bietu advocatu, care abiá si scote pentru sene panea de tote dillele; cu unu bietu plebeu fora creditu in societate, nu me punu cu tene, potente patriciu; tota starea mea sta intr'una bieta casa, si acea-a dcrapenata si fora neci una valore*; de ací constructionea asiá de desa a lui *bietu* cu substantive in forma de deminutivu : *nesce bicte vitisiore, unu bietu advocatellu, unu bietu scriptorasiu, nesce bieti negustorasi*, etc.; —3. ide'a de *labore* si *sufferentia grea, ce provoca compassione*, se unesce in *bietu* cu cea de *lipse de resultatu*, cu cea *de pucinu successu allu laborei si sufferentiei*, cu care se incarca cineva, si asiá sentimentulu espressu de *bietu* este, de regula, nu *lenulu affectu allu compassionei*, ci ceva mai multu : *una viua parere de reu, una dorere de ânima*, cu atâtu mai *amara*, cu câtu de multe ori d'in nesuccessulu mariloru labori si sufferentie alle cuiva urmedia relle irreparabili; in acestu casu la propositionea, in care figuredia bietu, corresponde totu deun'a alta propositione, care espreme nesuccessulu tristeleru labori arretate prin *bietu* in prim'a propositione : *biet'a Cassandra nu incetá de a predice ruin'a Troiei, dáro, vai, nimene nu vrù se ua asculte; bietii parenti au facutu totu pentru fericirea mea, dáro eu prin neascultarea mea nu numai am amaritu betranetiele loru, ci m'am cofundatu si pre mene in miseria; bene dicea bietulu crestinu, de ce nu l'ascultaramu? ce bene asiu fi eu astadi, dáco ascultam consiliele ce bietulu tata mi dede si de pre patulu mortei! bietii parenti assuda, inghitu amaruri, sufferu tote ca se faca pre copilli buni si fericiti; dáro numai Domnedíu scie ce are se éssa d'in acesti copilli; de candu sbera de sete bietele vite, si nemine nu le aude;* — propositionea correponditoria cellei in care stà *bietu* pote sau a se reduce la una simpla circumstantia : *fora folosu* (=*indesertu se rogà bietulu omu se i implenescu dorenti'a*=*bietulu omu se rogà* . . . . , *dáro nu folosi nemica*); sau a lipsí cu totulu si a se subintellege : *te a cautatu bietulu omu mai de multe ori pre a casa* (subintellege : *dáro in desertu, co nu te a aflatu a casa*);—in acestu intellessu *bietu* se pune a desea sub forma adverbiale : *Cassandr'a fece, bietu, totu ce potea pentru mantuirea Troici; parentii facu, bietu, totu ce potu pentru fericirea fiiloru sei*, etc.: intre *bietu* inse luatu ca adietivu si intre *bietu* luatu ca adverbiu essiste acesta differentia de intellessu, co adiectivulu *bietu*, ca si vericare altu adiectivu se refere mai multu la substantivulu, pre longa care stà, éro adverbiulu *bietu* la actionea sau resultatulu actionei substantivului : in frasea : *biet'a Cassandra fece*, etc., cellu ce na pronuntia si espreme prin adiectivu mai multu *doios'a sea compassione pentru nefericit'a profetessa* a Troiei; éro in frasea : *Cassandr'a fece, bietu*, etc., prin adverbiu se pune in vedere mai multu *dorerea de anima ce se sente facia cu tristulu essitu* ce avù pentru Troiani ne ascultarea loru de profetiele Cassandrei; si de acea-a, candu vré cineva se puna si mai bene in lumina intellessulu ce are bietu ca adiectivu, in contr'a constructionei ordinaria, acestu adiectivu se pune in urm'a substantivului : *Cassandr'a fece biet'a totu pentru scaparea Troiei; parentii assuda bietii numai pentru fii; copillulu face bietulu ce pote;*—4. in fine, in poterea etymologiei selle si differiteloru intellessuri espuse pono ací, *bietu*, in amendoue formele selle, cea de adiectivu ca si cea de adverbiu, insemna inco : *a)* d'in tote poterile, d'in tota anim'a, cu tota bun'a vointia, fora cea mai mica codire : *m'a adjutatu bietulu crestinu totu de un'a si de unde a avutu si de unde n'a avutu, si d'in ce a potutu si chiaru d'in ce n'a potutu; tu faci, bietu, totu ce poti; dáro*

www.dacoromanica.ro

nemine nu ti crede; b) sau d'in contra, cu greu, cu anevointia, cu mare greutate si rea vointia, cu avaritia, fora voia, de chiu de vai, abiá, de abiá, cu codire, cu despretiu, etc., *am scossu bietu câtiva lei d'in avar'a lui mâna, déro cu ce rogationi si umilentie! a venitu, bietu. déro dupo multe rogationi; mi a datu bietu si mie ceva;*—in acestu intellessu, ca si in urmatoriulu de sub *e*, *bietu* sta numai ca adverbiu; *c)* de certu, fora indoientia, nu se pote negá, reconnoscu co asia e, inse totu de un'a cu nuanti'a de *parere de reu* sau *dorere de anima*, co addeverulu sau benele reconnoscutu nu e practicatu de vorbitoriu sau de alti omeni : *asiá e bietu, cumu dici*=ce dici tu nu potu negá eu, nu pote negá nemine co e addeveratu; déro ce se faci co neci eu, neci altii nu urmàmu cumu dici tu ?—si ironice : *asiá va fi bietu*=*ba ce!* in frasi ca : *mi am perdutu sanetatea, lucrandu ca unu bou pentru tene,—asiá va fi bietu; te-ai spetitu, bietu* (=vorba se fia, nu e de locu asiá);—*e bietu deligente, déro are capu grossu* (=e in addeveru deligente, nu se pote negá co e deligente); in acestu intellessu *bietu* e aprope de acellu-asi intellessu affirmativu ca si *dicu, in addeveru*, etc., inse fora a perde valorea de espressione a sentimentului de compassione ce semte vorbitoriulu pentru nesuccessulu laboriloru ce si da cellu de care e vorb'a, valore ce nu are *dicu, in addeveru, de certu*, etc., care sunt espressioni alle conceptului puru, fora neci unu ammestecu de affectu.

* BIFARIU,-*a*, adj., **bifarius** (διφάσιος); despartitu in doue, divisu in doue : *divisionile bifarie sunt celle mai bune*, (vedi *bi* si *fariu*).

* BIFERU,-*a*, adj., **bifer**; care produce sau da de doue ori intr'unu tempu determinatu, intr'unu tempu de unu annu, de essemplu : *bifere plante*,=cari in cursulu unui annu dau de doue ori fructe sau inflorescu de doue ori;—*cupru biferu*=alle carui anghiuri solide sufferu doue descrescentie, (vedi *bi* si *ferere*).

* BIFERRICU,-*a*, adj., (franc. **biferrique**); se dice de unu compositu chymicu, in care oxydulu *ferricu* este de doue ori atâtu, câtu in altu compositu d'in acelle-asi elemente : *sulfatu biferricu*, (vedi *bi* si *ferricu*).

* BIFIDU,-*a*, adj., **bifidus**; despicatu in doue : *unghiele vacceloru sunt bifide*, (vedi *bi* si *findere*).

* BIFLORU,-*a*, adj., **biflorus**; cu doue flori, vorbindu de plante ce coprendu doue flori : *plante biflore*, (vedi *bi* si *flore*).

* BIFLUORURA, s. m., (ital. **bifluoruro**, franc. **bifluorure**); compositu chymicu binariu, care coprende de doue ori atâtu *fluoru*, câtu se coprende in altu compositu de *fluoru* cu acea-asi radicale, (vedi *bi* si *fluoru*).

* BIFOLIATU,-*a*, adj., si

* BIFOLIU,-*a*, adj., (franc. **bifolié**); cu doue *foie* sau frundie, compusu d'in doue *foie*, vorbindu de certe plante a càroru radecina se compune d'in doue *foie* oppuse : *planta bifoliata sau bifolia*, (vedi *bi* si *foliu* sau *folia*).

* BIFORATU,-*a*, adj., si

* BIFORE si *biforu*,-*a*, adj., **biforis** si **biforus**; cu doue deschiditure, cu doue aripe (vorbindu de usie); cu doue gaure : *biforulu nasu; plante biforate*=petrunse de doue gaure; *biforile* sau *biforatele*=familia de cirripedi, (vedi *bi* si *fora*).

* BIFORIPALLU,-*a*, adj., (franc. **biforipalle**), cu mantellu gauritu in doue locuri, vorbindu in speciale de unu conchiliu, care are doue gaure in scoica, d'in care pre un'a scote petiorulu si pre alt'a se deserta, (vedi *bi, fora, palliu*).

* BIFORMATU,-*a*, adj., si

* BIFORME sau *biformu*,-*a*, adj., **biformatus** si **biformis**; cu doue forme, cu doue facie;—*cristallu biforme*=care in tote faciele selle presenta combinationea de doue forme; *planta biforme*=care are doue specie de flori de forma differita, (vedi *bi* si *forma*).

* BIFRONTE, adj., **bifrons**; cu doue *frunti*, cu doue facie : *Janu, dieulu annului, se representá ca bifronte*; de ací prin metafora, faciariu, bilimbu : *omu bifronte*= omu cu doue facie, talleru cu doue facie, faciariu, (vedi *bi* si *fronte*).

www.dacoromanica.ro

* BIFURCARE, v., (ital. **biforcare**, franc. **bifurquer**); a desparti ceva in doue, asiá in câtu se presente form'a unei *furce cu doi denti sau mai multi : mai in collo callea se bifurca, tu se appuci pre ramur'a ei de la drept'a ; trunchiulu se bifurca in mai multe ramure, precumu si fiacare ramura principale se bifurca in mai multe ramurelle; acesta vena, inainte de a intrá in lobu, se bifurca in mai multe parti*, (vedi *bi* si *furca*).

* BIFURCATU,-*a*, part. d'in *bifurcare*, luatu si ca adiectivu in acellu-asi intellessu ca si *bifurcu : barba tufosa si bifurcata, calle bifurcata, unghia bifurcata, sagette bifurcate*, etc.

* BIFURCATIONE, s. f., (ital. **biforcazione**, franc. **bifurcation**); 1. actione de *a bifurcá* sau *a se bifurcá*; 2. starea unui ce *bifurcatu*; 3. ca si *bifurcatura*, locu unde *se bifurca* unu ce.

* BIFURCATURA, s. f., ital. **biforcatura**; starea unui ce *bifurcatu* : *bifurcatur'a unghiei unei vacce nu e asiá mare ca a doue ramure de arbore*; puntulu sau loculu unde *se bifurca* ceva : *la bifurcatur'a acestei calle; in bifurcatur'a arboriloru multe passeri facu cuiburi.*

* BIFURCU,-*a*, adj., **bifurcus**; cu doi denti, cu doue ramure; despicatu in doue ca *furc'a : bifurculu compassu, bifurcele unghie alle unoru-a d'in rumegatorie;*— intre *bifurcu* si *bifurcatu* este acesta differentia de intellessu, co ceva e *bifurcu* d'in *natur'a* sea, pre candu *bifurcatu* pote fi numai prin *artificiu;*—ca substantivu masculinu : *bifurcu*=**bifurcum** se dice de veri-ce *bifurcatu*, cu doue ramure, cumu : unu circinu sau compassu, forcipi, forfeci, etc.; (vedi *bi* si *furca*).

* BIGA, s. f., **biga** (contrassu d'in **biiuga**=*trassa* (sub intell. *carrutia*) *de doi (cai sau boi)*; carru trassu de doi cai sau de doi boi, si prin urmare in *biga*, ca si in *catriga*, se considera numerulu animaliloru injugate la dens'a, éro nu, ca in *birota* sau *cotiga*, numerulu roteloru trassurei, (vedi si *bi, agere*).

* BIGAMÍA, s. f., stare sau fapta a cellui *bigamu : bigami'a este opprita nu numai de religionea crestina, dèro chiaru si de legea civile a totoru poporeloru crestine; intre causele ammortirei, in care se afla civilisationea la multe d'in poporele asiatice, este si co, la densele, este permissa nu numai bigami'a, ci si polygami'a in genere.*

* BIGAMU,-*a*, adj. s., **bigamus**=(δί-γαμος, d'in δίς=*bis*, si γάμος = nunta); care face de doue ori nunta, care in acellu-asi tempu se insora cu doue sau se marita cu doi : *intre crestini nu se potu aflá bigami, neci bigame; legea religiosa, ca si cea civile, condemna aspru pre cellu ce a cadutu in peccatulu de bigamu ; — chiaru la betranii Romani, cari nu erau inco crestini, pretoriulu inferrá cu infami'a pre bigami ;* — in intellessu mai largu, care, dupo lege, se insora sau se marita de a dou'a ora : *nunai preutiloru nu le e permissu, in acestu intellessu, a fi bigami; unu bigamu, dupo legea basericei nostre, nu se pote preuti, precumu neci preutulu nu se pote insorá cu alt'a, candu i a moritu antani'a socia sau s'a despartitu de dens'a.*

* BIGARIU, s. m., **bigarius**; cellu ce mena caii sau boii injugati la una *biga*.

* BIGATU,-*a*, adj., **bigatus**; munitu cu una imagine de *biga*, vorbindu de monete pre cari se aflá intyparita imaginea unei *biga*; — ca substantivu : *bigatu*, pl. *bigati*, banu cu asseminea imagine pre densulu.

*BIGEMINATU si

*BIGEMINU,-*a*, adj., vedi *biconjugatu*.

BIGEMME si *bigemmu*,-*a*, adj., **bigemmis**; cu doue *gemme : unu anellu bigemme*=cu doue *gemme* sau *nestimate; planta bigemme*=cu doi muguri, cu doi boboci, (vedi *bi* si *gemma*).

* BIGENERE si *bigeneru*,-*a*, adj., **bigener**; nascutu d'in doue specie differite : *bigenerulu mulu*, (vedi *bi* si *genu*).

BIGERRICA, s. f., **bigerrica**; vestimentu de pànnura grossolana; pànnur'a insasi d'in care se faceá assemine vestimentu, de la *Bigerri*=poporu celticu in Galli'a, (cari fabricara mai antaniu assemenea pànnura).

* BIGNONIA, s. f., ital. **bignonia**, franc. **bignonie**; genu de plante d'in fa-

www.dacoromanica.ro

mili'a *bignoniaceeloru*, d'in didynamia angiosperma lui *Linneu*, coprendendu unu mare numeru de specie, originarie d'intre tropice, d'in cari celle mai insemnate sub puntulu de vedere allu formosetiei loru, ca ornamente pentru gradine, sunt : *bignonia grandiflora, bignonia jasminoide, bignonia capreolata, bignonia radicante;* acesta d'in urma pote trai descoperita si in climatele nostre mai aspre, si accopere forte formosu murii edificieloru sau alte obiecte, pre cari desfasiura alle selle ramure si frundie.

* BIGNONIACEU,-*a*, adj., ital. **bignoniaceo**, franc. **bignoniacé**; ce semena cu una *bignonia;* de aci in plur. *bignoniacee*=familia de plante, arbusti si arborei, cari au de typu genulu *bignonia*, insemnate prin marimea si formoseti'a floriloru.

BII, vedi *billi*.

* BIIODURA, s. m., (ital. **bijoduro**, franc. **biiodure**); compositu chymicu binariu, care coprende de doue ori atâtu *iodiu*, câtu coprende unu altu compositu de *iodiu* cu acea-asi radicale, (vedi *bi* si *iodura*).

* BIJUGATU,-*a*, adj., (ital. **bijugato**, franc. **bijugué**); de doue ori imparechiatu, vorbindu de plante, cari au foie sau frundie compuse asiá, co petiolulu loru sustine doue parechie de foiore sau frundisiore, de essemplu: *mimos'a fagifolia, mimos'a nodosa*, etc. (vedi *bijuge*).

* BIJUGE sau *bijugu*,-*a*, adj., **bijugis** si **bijugus**; cu doi jugani, trassu de doi jugani, vorbindu de unu carru sau carrutia : *luptatoriulu cadù pre spate d'in bijugulu seu carru;* cu doue juguri, vorbindu de carru trassu de patru jugani injugati câte doi la unu jugu : *principele trece gloriosu in bijugulu seu carru;* injugatu cu unu altulu la acellu-asi jugu, tragundu impreuna cu unu allu doilea la acellu-asi carru, imparechiatu cu unu altulu la jugu, (vedi *bi* si *jugu*).

* BILABIATU,-*a*, adj., (ital. **bilabiato**, franc. **bilabié**); ce presenta forma de doue budie, vorbindu de certe organe alle planteloru : corolla *bilabiata, calice bilabiatu, petale bilabiate; famili'a labiateloru si a acanthaceeloru presenta multe plante cu corolle si calici bilabiati,* (vedi *bi* si *labiu*).

* BILANCE, adj., **bilanx**; cu doue *lanci* sau catine, discuri, table, etc., cumu e, de essemplu, una *bilancia : bilancea, cumpena,* (vedi *bi* si *lance*).

* BILANCIA, s. f., **libra bilanx, libra, trutina, statera**; ital. **bilancia**, franc. **balance** (rea e, dupo celle spuse in glossariu, form'a *balancia*, si mai rea inco *balantia;* coci cuventulu e formatu d'in *bi*=de doue ori, si d'in *lance* = catinu sau discu, tabla, tava, etc., insemnandu proprie : *instrumentu de cantaritu cu doue lanci;* cu acestu intellessu, mai conformu etymologiei selle, a intratu cuventulu *bilancia* in usulu limbei nostre mai popularisatu, pre candu in limbele sorori ellu are una mai mare estensione de intellessu, applecandu-se si la instrumentulu de ponderatu cu una *sengura lance* sau, in locu de *lance*, cu unu *cangellu* ori *cinghellu*, bilancia care porta, in romanesce, numele speciale de *cantariu*, éro in latinesce numele de **statera**=ital. **stadera**, si cellu de **romaine** sau **balance romaine** in francesce; veri-ce altu instrumentu de estimatu pondulu unui ce, déco nu e unu *cantariu*, in limb'a nostra popularia se chiama si *cumpena*, mai vertosu sub form'a plur. *cumpene*, (vedi *campana*); in limb'a scientiei *bilancia* se ica, in romanesce, ca si in celle alte limbe sorori, si cu intellessulu estensu de *veri-ce serve a cstimá pondulu sau intensitatea*); — unme genericu applecatu la multe si varie instrumente, cari au in commune acestu caracterin, co servu ca mediocu de a mesurá pondulu corpuriloru sau intensitatea poteriloru; — I. proprie : *A.* in genere : *veri-care ar fi form'a bilanciei, ca se compune d'in unu vecte sau d'in una perghia sau perghiora, sustinuta in unu puntu intre celle doue estremitati, de cari atârna pondurile ce ua punu in ecilibriu. B.* in speciale : 1. *bilancia commune* sau *bilancia ordinaria* = bilancia cu care se mesura pondulu lucruriloru ce se vendu in commercin : *bilanci'a communa este de ferru, de arame sau de alama; partile principali alle bilanciei*

www.dacoromanica.ro

commune, in form'a sea cea mai connoscuta, sunt : perghior'a sau jugulu, lancile sau catinele, si ustior'a sau fercstr'a; ustior'a bilanciei este formata d'in doi ustiori imbinati in partea superiore si muniti de unu baltiucu, de care appuca cellu ce vré a face usu de bilancia, éro in partea inferiore impreunati prin unu asse, in care se afla bagatu jugulu gauritu pentru accstu scopu dereptu in mediloc u; gaur'a jugului bilancici nu e ncci pré larga, ncci pré strimta; celle doue capete alle jugului ecali in lungime si in pondu se chiama braciele lui; de cstremitatea fiacàrui braciu allu jugului bilanciei se afla spendiurata cu trei fire de metasc sau cu lucie de metallu câte una lancc; in un'a d'in accste lance se pune obiectulu, allu càrui pondu vremu a mesurá, éro in cea alta lancc se punu obiecte de greutate connoscuta, cari se numescu ponderi sau mesure de greutate; candu greutatea obiecteloru d'in amendoue lancile bilanciei este ecalc, atunci bilanci'a sta in ecilibriu, adecco jugulu bilanciei nu bate=(nu inclina) in neci una partc; inclinarea cea mai mica a bilancici intr'una partc se arrcta ca mai bene prin limb'a sau aculu bilanciei, stilu fissatu pre jugulu bilancici in dercptulu assei, care, candu jugulu este in ecilibriu, sta perpendicularin intre cei doi ustiori; éro candu jugulu bate intr'una parte, limb'a esse d'intre ustiori, si prin accsta-a chiaru arrcta co obiectele d'in una lancc tragu mai grcu de câtu celle d'in cea alta lancc;—pentru cstimarea pondului obiecteloru de mare prctiu, cumu suntu celle lucrate din metalle prctiose si altele, bilanci'a ordinaria este mai mica, (vedi *bilanciora*) *si câtu se pote de sentitoria; prccumu pentru obiecte de mai pucina valore, cumu fenu, sare si altele, se facu bilancie mari de lemne, alle càroru lanci sunt doue mari table de scandure, spendiurate cu patru funi sau cu patru pari de estremitatile celloru doue bracie alle perghiei, care se misca in una asse fissata in una furca infipta perpendicularin in pamentu;* 2. *bilancia buricata* sau *bilancia a lui Roberval* = bilancia în care celle doue lanci, in locu de a fi spendurate de estremitatile bracieloru jugului, se afla puse assupr'a acestoru estremitati, cari pentru acestu scopu sunt *buricate;* jugulu acestei *bilancia* este ascunsu în una cuteiora orizontale; 3. *bilancia cu punte*=statera sau bilancia, in care braciele jugului sunt inecali si care are *una sengura lance,* una tabla plana, ce se misca de susu in diosu si de diosu in susu, servindu asiá a redicá masse de ponderatu mai mari sau mai mice, pre candu în partea oppusa mentionatei lance *pondulu* portatu pre braciulu lungu allu bilanciei, sau alte lucruri de greutate connoscuta, puse pre una alta tabla, facu ecilibriu masseloru d'in lance si arreta greutatea loru; 4. *bilancia de torsione*=instrumentu de fusica, a càrui parte principale este unu firu metallicu cu mare elasticitate de *torsione,* de care se afla spenduratu unu acu orizontale, si prin care se mesura forti'a de attractione sau de repulsione a unui corpu; 5. *bilancia electrica*=bilancia commune modificata asiá, co se potu cu dens'a mesurá *fortie electrice,* sau : bilancia de torsione adaptata la acellu-asi scopu; 6. *bilancia magnetica*=bilancia assemene cellei electrice, déro adaptata la mesurare de *fortie magnetice;* 7. *bilancia bifilare*=machina assemene cu una *bilancia de torsione,* cu care se mesura fortie magnetice si electrice, in care aculu spendura de *doue fire* fora torsione; 8. *bilancia hydrostatica*=bilancia de forma assemene cu a bilanciei commune cu doue lanci pendenti de jugu, in cari se punu sau de cari se atârna corpuri, cari au se se cofunde si se se cantaresca intr'unu licidu orecare, spre a le aflá greutatea specifica : *greutatea specifica a acestoru ape, la acellu-asi gradu de caldura, s'a mesuratu mai de multe ori cu bilanci'a hydrostatica;* 9. *bilancia de analyse*=bilancia forte sentitoria, cu care chymistii determina greutatea substantieloru supuse la *analysa* chymica, cumu si a productcloru trasse d'in acelle-asi substantie pre calle de *analyse.* — II. meta-

www.dacoromanica.ro

forice, applecatu la diverse concepte, cari au una relatione mai departata sau mai appropiata cu scopulu, la care e destinata bilanci'a sau cu stari de alle bilanciei : *A.* relatione mai appropiata si mai multu sau mai pucinu materiale : 1. *bilanci'a*=un'a din celle doue-sprediece constellationi alle zodiacului, oppusa cellei numite *ariete* sau *berbece*, si numita asiá, pentru co, pre timpulu inainte de domnirea lui Diocletianu, candu sorele veniá in dreptulu acestei constellatione, dillele erau *ecali* cu noptile; in acestu intellessu s'a luatu si se iea inco si vorb'a *cumpena*; espressionea cea mai buna pentru acésta insemnare ar fi pote clasic'a *libra*=**libra**, luata de Latini, cumu s'a luatu si de unii d'in invetiatii nostri, cu acellu-asi intellessu; 2. *bilancia*=parte a unui orologiu cu rote, compusa d'in unu ce solidu oscillante, bene *ecilibratu* pre una vergea sau fusu munitu de una sau doue rotille, care serve a dá miscare la tote rotele si alte parti alle machinei, cumu si a mantiné si regulá acea miscare; 3. ca terminu de commerciu si de comptabilitate, *bilancia* se iea in insemnarile de : *a)* constatare a relationei activului cu passivulu, a averei cu a detoriei, sau : constatare a situationei generale, a affaceriloru; — in acestu intellessu se dice mai desu si mai bene sub form'a masculina : *balanciu*; se dice inse mai bene *bilancia de essire*=comptu facutu la finitulu librului asiá numitu maiestru, candu acestu-a se imple asiá, co nu se mai pote scrie in ellu, in oppositione cu *bilancia de intrare* = acea-asi situatione a compturiloru constatata prin *bilancia de essire*, déro trecuta la inceputulu noului maiestru; *b)* declaratione de tote cu câte este incarcata una nave; *c)* in speciale, *bilanci'a commerciului*=differenti'a intre valorile esportate si importate alle unei terre, sau : acea-asi differentia intre differentiele de importatione si esportatione a doue terre : *bilanci'a commerciului intre Romani'a si Austri'a este, in acestu annu, cu cinci millioni in favorea terrei nostre; prin bilanci'a commerciului se connosce, déco una térra perde sau castiga in commerciulu seu cu alte térre*; 4. *bilancia politica* = ecilibriu intre statele politice, care resulta d'in poterile loru, d'in alligantie si tractate inchiaiate intre densele, combinate asiá ca neci unulu d'in aceste state se nu adjunga la atât'a potere, in câtu se derime sau se opprema pre celle alte : *prin invingerea Franciei, in cellu d'in urma bellu, s'a perdutu unu pretiosu elementu in bilanci'a stateloru Europei*;—in acestu intellessu se dice mai desu *ecilibriu*; — *B.* relationi mai departate si mai ideali, prin metafora trasse : 1. d'in starea de leganare, sau d'in starea de ecilibriu, de immobilitate, de neclintire a jugulni bilanciei in neci una parte : esitare, stare la indoientia, stare de irresolutione : *a stá in bilancia*=a stá *in cumpena*, cu insemnarea materiale de a nu se miscá in neci una parte, vorbindu de corpuri, mai multu sau mai pucinu despuse a se leganá; déro si cu insemnarea : a stá la indoientia, a nu scí ce se faca, a nu se resolve, a nu se determiná, a nu inclená cotra neci una resolutione; 2. d'in scopulu bilanciei : norma sau modu de a estimá si appretiá valorea morale si intellectuale a personeloru sau fapteloru loru : *a estimá cu justa bilancia bunele si rellele cuiva*; *a mesurá fia càruia, dupo faptele selle, cu acea-asi bilancia*; *bilanci'a a fostu d'in cea mai inalta vechime si este peno astadi symbolulu strictei justitia*;—in aceste insemnari ideali se iea si *cumpena*, cu intellessu inco si mai estensu de câtu cellu ce a luatu *bilancia* peno acumu, (vedi *cumpena*, cumu si *cumpenire*, care are si insemnarea de *tinere in deplenu ecilibriu* sau de *tinere in mesura*, etc., insemnari ce n'au luatu *bilanciare*).

* BILANCIARE (reu : *balanciare*; vedi *bilancia*), v., **pendere, librare, ponderare; examinare, considerare; æstimare**; ital. **bilanciare**; franc. **balancer**; cu celle mai multe insemnari alle cuventului *bilancia*, d'in care e derivatu *bilanciare* : 1. a pune si trage ceva in *bilancia*, spre a aflá greutatea lui, a

www.dacoromanica.ro

cantarí ceva cu *bilanci'a : bilanciati acestu nitru, si, dupo ce veti aflá câtu trage, ammestecati-lu cu a cinci'a parte de sulfure si a patr'a de carbone;* 2. a ecilibrá, a face ecilibriu, a pune sau tiné in ecilibriu, si a nume : *a)* in intellessu materiale : *Domnedieu, care puse margini marei, bilanciá si pamentulu in acru; greutatea pusa intr'una lance a bilanciei nu pote bilanciá obiectulu ce vrei se puni in cea alta lance; b)* in intellessu ideale, a ecalá; a tiné peptu : *poporelc latinc unite intr'una strinsa confedcratione aru poté usioru bilanciá potcrea Gcrmaniei ammcnitiatoria; meritele unui-a bilancia pre alle altui-a;* a compensá : *bunele bilancia rellclc accstui omu;* a tiné in cumpena, a intardiá, a nu lassá se se decida ceva mai currendu : *generariulu romanu bilancià indclungu victori'a inimicului;* 3. a essaminá, a cercetá, a ponderá, a considerá de aprope si cu cea mai mare attentione, si de ací : a estimá justu, a appretiá cu accuratetiava lorea veri-cárui lucru de veri-ce natura ar fi : *ponderati si bilanciati in mcntea vostra, câtc cu ve spunu; gcnerariulu e detoriu a scí bilanciá accuratu fortun'a si pcriclelc bellului;* 4. *a bilanciá,* vorbindu de compute, (vedi *bilancia,* II, A, 3.), *a facc bilanci'a comptcloru,* a scote bene si essactu computele; de ací si : *computclc sunt bilanciatc* sau se *bilancia*=au essitu sau essu bene, sunt juste si essacte; 5. a leganá, a agitá, a cletiná, a face ventu, etc. : *a)* ca transitivu : *funditorii, inaintc de a arruncá pctrcle d'in fundc, bilancia bene si cu potcre fundclc, pcntru ca se faca mai multu vcntu pctrcloru; vcntulu bilanciá frundiclc si crb'a;* si metaforice : *a bilanciá prc cincva in sperantic amagitoric; b)* ca netransitivu : a stá in bilancia, (vedi *bilancia,* II, B, 1.), a esitá, a stá la indoientia, a nu se determiná, a nu scí in ce sensu se se determine : *a bilanciá intrc cci buni si cci rei,* a nu scí cu cari se se unesca, càroru-a se dea dereptate, pre cari se favoresca; *a bilanciá intre sperantia si frica,* a nu scí déco se cade se spere sau se despere; —a merge, a se miscá *bilanciandu-sc* sau leganandduse, mai vertosu candu e vorb'a de saltatu : *bilanciati,* ca terminu de orchestica, *saltati bilanciandu-ve;* de unde in speciale, la joculu numitu *cadrillu, bilanciatu* (subintellegundu *passu*) sau *bilanciata* (subintellegundu *miscare* sau *figura* [reu : *balansé,* cumu se dice dupo franc. **balancé,** part. d'in **balancer**=bilanciare], passu sau miscare de saltatu, in care jocatoriulu cu faci'a spre cellu, cu care e imparechiatu, salta leganandu-se de pre unu petioru pre cellu altu; —in acestu d'in urma intellessu se dice mai multu sub form'a reflessiva, *a se bilanciá* = a se leganá, a se miscá sau a merge, a amblá leganandu-se : *millioni de millioni de corpuri cu neassemcnare mai mari dc câtu globulu terrestru se bilancia in spatiulu infinitu allu universului, ccrculandu unele in giurulu altoru-a;* (intru câtu *bilanciare* se attenge in intellessu cu *cumpenirc* vedi acestu d'in urma cuventu, cumu si *bilancia;* de assemenea vedi la *cantarire, librare, ecilibrare, ponderare,* etc., cari su puntele de contactu intre intellessulu acestoru cuvente si allu lui *bilanciare*).

* BILANCIARIU, s. m., 1. cu intellessu personale, ca si ital. **bilanciajo,** care fabrica *bilancie;* 2. cu intellessu reale, ca si ital. **bilanciere,** franc. **balancier,** parte a unei machine care oscilla si serve a regulá miscarea altoru pàrtî alle machinei : asiá la unu orologiu, *bilanciariu* este una rotilla sau cercu de aciariu sau de altu metallu, care dà si reguledia miscarea altoru rotille; la chronometre si alte orologie de parete *bilanciariulu* ar fi *pendululu;* in pompele de incendiu, in machinele de vapori, inco se afla unu *bilanciariu,* care pune in miscare unele d'in partile acestoru machine; — in anatomía *bilanciarie* sunt doue membrane mobili forte suptiri, mai multu sau mai pucinu lunge, assediate la fiacare d'in celle doue laturi alle metathoracelui dipterelorn, cari servu la sborulu si bilanciarea passeriloru ce le au; — *bilanciariu* e si maiulu cu care se bate moneta.

* BILANCIATORE, s. f., vedi *bilancitoriu.*

www.dacoromanica.ro

* BILANCIATORIU,-*tória*, s. adj., care *bilancia* sau se *bilancia*; — sub form'a feminina : *bilanciatoria* sau *bilanciatore*, si ca substantivu reale : ceva ce *se bilancia*, sau : ceva cu care *bilanciàmu*, sau *ne bilanciàmu*, cu intellessu mai intensu decâtu *léganu* sau alte assemini lucruri ce se *bilancia* sau cu care cineva *se bilancia*, ca si franc. **balançoire.**

* BILANCIORA, s. f., deminutivu d'in *bilancia*, in speciale applecatu la una *bilancia mica si forte sentitoria*, cu care se mesura pondulu metalleloru pretiose si altoru obiecte de mare valore; — sub form'a masculina *bilancioru* este deminutivu d'in *bilanciu*.

BILANCIORU, s. m., vedi *bilanciora*.

* BILANCIU, s. m., **libratio, nominum codex;** (ital. **bilancio,** franc. **bilan**); 1. cu intellessu abstractu de *bilanciare* sau *leganare;* déro mai desu : 2. cu intellessu concretu de *compute trasse si allesse*, si anume : *a)* dare de computu, dare de sema a unui negotiatoriu cotra sene sau contra soci sau si cotra altii de mersulu facendeloru selle intr'unu certu spatiu de tempu sau de situationea acestoru daraveri la unu tempu datu : *bilanciulu unei bance, bilanciulu unei societati de assecurare; pre tene te insarcinu a face bilanciulu de câtu a intratu in cassa si de câtu a essitu d'in ea; b)* in speciale, dare de séma despre activu si passivu, despre avere si dare ce unu negotiatoriu, candu a datu sau stà se dé fallimentu, e detoriu se presente; *c)* ca mai buna espresssione ar fi *bilanciu* si in locu de strainulu *budgetu*, (vedi acestu cuventu in glossariu), ca *dare de computu despre veniturele si spesele statului, alle unei administrationi, alle unei commune, alle unui particulariu*, etc. : *bilanciulu statului e prea incarcatu; bilanciulu meu nu mi permitte assemini spese; d)* metaforice, cu insemnarea cea mai generale : *nu potu pune in bilanciu vitiele cu virtutile acestui barbatu; in bilanciu*=in cumpena, in bilancia, (vedi si *bilancia*, d'in care, ca si *bilanciare*, a essitu *bilanciu*, cu insemnarea generale *de punere in bilancia*, si cu cea speciale *de punere in bilancia a averei cu detori'a, a daunceloru cu castigurele, a veniturîloru cu spesele*, etc.).

* BILATERALE, adj.. (ital. **bilaterale,** franc. **bilatéral**), de amendoue laturile sau partile : 1. ca terminu de jurisprudentia : *obligatione bilaterale*= obligatione inipusa la amendoue partile contractanti; 2. ca terminu de istoria naturale : *a) planta bilaterale*=care are certe parti dispuse de amendone partile acellui-asi organu; *b) animale bilaterale*=care se pote despartí in doue parti assemeni, care cade una spre derept'a si alt'a spre stang'a planulni ce ar taiá corpulu animalelni in lunginea lui, (vedi *bi* si *laterale*).

* BILATERU,-*a*, adj.. (**bis-latus**), cu doue laturi : *fia-care anghiu planu este bilateru.*

† 1 BILE, suffissu de addiectivu, correspunditoriu si in forma si in intellessu cu lat. **bilis-bile** : *lauda-bile*=**laudabilis,** *ama-bile*=**amabilis.**—I. in respectulu formei, se observa : 1. prin stramutarea lui *l* in *r*, (vedi littera *L*), acestu suffissu a cautatu se iee form'a *bire* sau *bere;* apoi prin moiarea lui *b* d'intre done vocali, (vedi litter'a *B*), cuvente ca : *laudabile, probabile*, etc., s'au redussu successivu la : *laudavere, probavere;* la : *laudauere, probauere;* la : *laudaere, probaere;* in fine la : *laudare, probare*, si asiá au adjunsu se se confunde cu infinitivele verbeloru, d'in cari se formedia cuventele in *bile;* acésta-a esplica de ce suffissulu *bile* a desparutu approape cu totulu d'in limb'a poporului; la reintroducerea sea unii in locu de form'a *bile*, mai originaria si mai classica, vreu se i dé form'a *vere* sau *veru* : *laudaveru*= *laudabile, onoraveru* = *onorabile, respectaveru*=*respectabile*, etc., ca mai conforma cu fonetic'a limbei romanesci, asiá cumu e vorbi.a de marea maioritate a poporului; déro, dupo fonetic'a bene stabilita a acellei-asi limbe, sonulu *v* pere, ca si *b*, si nu sta de regula intre doue vocali, si prin urmare *b*, ca mai originariu, e de preferitu lui *v;* câtu pentru stramutarea lui *l* in *r*, ea inco nu se pote observá cu rigorosa conse-

www.dacoromanica.ro

centia : alaturea cu *care* = **qualis-e**, dicemu *calitate, calificare*, etc., si nu: *caritate, carecficare;* a laturea cu *luminare* dicemu *generale*=**generale**, *animale*=**animale**, etc., si nu : *animare, generare*, cari au luatu si cautá se iee, in limba, intellessu differitu de *animale, generale;* de acea-a si in form'a *bile* bene e se se pastredie *l* si se nu se stramute in *r;* nu e bene inse a se dá cuventeloru cu suffissulu in cestione terminationea *u*, la masculinu sengulariu, de unde apoi se se traga femininu sengulariu cu *a* si plurariu cu *e* : *omu onorabilu, muiere onorabila, muieri onorabile;* terminationea correcta, ca si la *dulce*=**dulcis-e**, si tote celle de acésta categoría, (vedi si suffissu *ale*), este *e* la sengulariu, atâtu pentru masculinu câtu si pentru femininu, si *i* la plurariu, de assemenea pentru amendone generile : *omu respectabile, femina respectabile; omeni respectabili, femine respectabili;* 2. marea multime de cuvente cu form'a *bile*, cari s'au introdussu de unu tempu in coce in usulu limbei, si mai vertosu celeritatea, cu care celle mai multe d'in aceste cuvente s'au si popularisatu mai multu sau mai pucinu, probedia câtu este de necessariu acestu suffissu d'in caus'a intellessului particulariu, ce da cuventeloru, la cari se pune, si care nu se pote suppleni prin intellessulu neci unui altu suffissu d'in celle ce mai d'in vechiu se aflá in usulu limbei popularia, cumu se va vedé si mai luminatu la celle espuse despre intellessulu suffissului *bile;* 3. suffissulu *bile* este esclusivu verbale, adeco se affige numai la verbe, dupo normele urmatorie : *a)* la verbele terminate la infinitivu in *are*, suffissulu se pune de a dereptulu la tem'a verbului : d'in *lauda-re, onora-re, proba-re, muta-re, respecta-re, imputa-re, ama-re, ara-re*, etc., se facu adiectivele : *lauda-bile, onorabile, proba-bile, muta-bile, respécta-bile, imputa-bile, ama-bile, ara-bile; b)* la verbele cu caracteriu in *i*, cumu : *audi-re*, suffissulu se pune de assemenea de a dereptulu longa caracteriu: *audi-bile;* inse pucine sunt adiectivele derívate cu acestu modu d'in verbele cu caracteriu *i;* adiective cu form'a *bile* se deriva d'in supinulu verbeloru in *ire*, si mai allessu d'in a dou'a forma de supinu : *sens-ibile* d'in *sensu*, ca si la verbele in *ere*, de cari in urmatoriulu : *c)* d'in verbele cu caracteriu in *e*, pucine adiective se formedia prin affigerea immediata a suffissului *bile* la acellu caracteriu, cumu : *delebile* d'in *delere;* cu acestu modu se affige, de regula, suffissulu *bile*, la verbele ce au inainte de terminationea *ere* unu *v*, care inainte de *b* allu suffissului devine *u* : *solu-bile* d'in *solv-ere, volubile* d'in *volv-ere;* la alte verbe terminate in infinitivu, cu *ere*, suffissulu *bile* se allipesce de radecin'a verbului prin intermediulu unui *i* de legatura : *cred-i-bile* d'in *cred-ere;* déro cu modulu acestu-a se nascu mai pucine adiective in *bile* d'in verbele cu caracteriu *e;* mai multe se fórmedia d'in supinu: *fless-i-bile* d'in *flessu* de la *flectere, coprens-i-bile* d'in *coprensu* de la *coprendere, ostens-i-bile* d'in *ostensu* de la *ostendere, corrupt-i-bile* d'in *corruptu* de la *corrupere*, etc., si mai vertosu d'in a dou'a forma de supinu candu verbulu are done forme de supinu, (vedi si mai susu *b*) : *percept-i-bile* d'in *perceptu* de la *percepere, reduct-i-bile* d'in *reductu* de la *reducere, destruct-i-bile* d'in *destructu* de la *destrugere, vis-i-bile* d'in *visu* de la *vedere*, etc.; d'in *noscere* se face *nobile*, si d'in *movere, mobile;* 4. in locu de *bile* sta, cu acellu-asi intellessu, si form'a mai simpla *ile*, fora se se pota determiná cu deplena certitudine, déco *bile* este una forma mai desvoltata d'in *ile*, sau déco *ile* este prescurtata d'in *bile;* forme latine mai vechie ca **utibilis** in locu de **utilis** paru a militá in favorea opinionei co *ile* n'ar fi de câtu una prescurtare d'in *bile;* certu e co *ile*, ca suffissu verbale, differitu prin unmare de *ile*, ca suffissu nominale, (vedi suffissu *ale*), are, cu pucine esceptioni, cumu se va vedé mai la valle, acellu-asi intellessu cu *bile*, si se affige, de regula, la verbe cu infinitivu in *ere*, cumu : *fac-ile* d'in *fac-ere, ag-ile* d'in *ag-ere, ab-ile* d'in *ab-ere*=*avere, doc-ile* d'in *doc-ere*, etc.; déro multe si d'in adiectivele formate cu

www.dacoromanica.ro

ile se tragu, ca si celle cu *bile*, d'in supinulu verbelorn : *fiss-ile* d'in *fissu* de la *findere*, *fossile* d'in *fossu* de la *fodere*, *solut-ile* d'in *solutu* de la *solvere*, si mai vertosu d'in a dou'a forma de supinu a verbeloru, cari au done, cumu : *duct-ile* d'in *ductu* de la *ducere*, *testile* d'in *testu* de la *tessere*, *coctile* d'in *coctu* de la *cocere*, etc.; acea-asi forma se applica, de si mai raru, si la verbe cu caracteriu *a* : *versatile* d'in *versatu* de la *versare*, *volatile* d'in *volatu* de la *volare*.—II. in respectulu intellessului : 1. *bile* espreme *potenti'a de a fi facutu, de a devení* cea-a ce arreta tem'a verbului la care se affige, in oppositione cu suffissulu *ivu*, care espreme *potenti'a de a face* cea ce arreta tem'a verbului la care se allipesce, asiá in câtu *bile* espreme in forma *passiva* cea-a ce *ivu* espreme in forma *activa*; si de acea-a *bile* se pote numí suffissu *potentiale passivu*, éro *ivu* suffissu *potentiale activu* : *destructibile* = *care se pote destruge*, *destructivu*=*care pote destruge*; *dabile* = *care se pote dá*, *dativu*=*care pote dá*; *gesturi approbabili*=*cari se potu approbá*, *gesturi approbative*=*cari potu espreme approbatione*; amendoue suffissele asiá déro espremu numai *facultatea* sau *potenti'a* de a se face sau de a face, una calitate ce tine in addeveru de essenti'a, de natur'a lucrului calificatu, care se pote manifestá, la occasione, prin fapte, déro care se cugeta mai multu in sene si fora respectu la manifestarea ei in fapta; çandu este vorb'a de a espreme calitatea nu in potentia, ci in actu, ca manifestandu-se prin actionea ei, atunci se face usu de alte differite forme : asiá in espressionile : *gesturi approbatorie* si *semne approbanti*, formele : *approbatoriu* si *approbante* arreta una *approbare reale*, facuta in cutare sau cutare impregiurare, pre candu in espressionile de mai susu : *gesturi approbabili* si *gesturi approbative*, formele : *approbabile* si *approbativu*, dau se intellega co este vorb'a numai de una *approbare cugetata*; de assemenea *desonorante* differe de *desonorabile*; ce e *desonorabile* este *totu de un'a si pretotendenea* asiá, pre caudu ce e *desonorante*, nu *desonoredia decâtu in momentulu si impregiurarea data*; câte fapte *desonorabili* nu su *desonoranti* in certe conditioni, dupo opinioni, usuri si prejudecie! si câte fapte, d'in contra, reputate ca *desonoranti* s'aru aflá, co nu su *desonorabili*, déco le ar considerá cineva d'in punte de vedere mai inalte! — insemnarea de simpl'a *potentia de a se face*, ce resare in essemplele mai susu citate, resare si in multe altele ca : *perceptibile* si *imperceptibile* = ce se pote *percepe* sau *nu*, *sensibile* sau *insensibile* =ce se pote *sentí* sau *nu*; *visibile* si *invisibile*=ce se pote *vedé* sau *nu*; *audibile*=ce se pote *audí*, *potabile* = ce se pote *bee*, *arabile*=ce se pote *ará*, *solubile*=ce se pote *solve*, etc.; déro, fiendu co *bile* espreme, cumu vedemu, totu de una data si ceva de domeniulu *dereptului*, de acea-a acesta forma pote arretá si ideele de *dereptu*, *cadentia*, *cuvenientia*, *meritu*, etc., la cea ce espreme tem'a, la care se affige *bile* : *laudabile* = care *se pote laudá*, déro si : care *merita laud'a*; *onorabile*=care *se pote onorá*, déro si : care *merita*, cui se *cuvine onore*, si chiaru cu sensu activu : care *pote face onore* : *receptione onorabile pentru cineva*, (vedi pentru intellessulu activu allu formei *bile* mai diosu la 2); *respectabile*=demnu de a fi respectatu; *miserabile*=demnu de plansu; *adorabile*=care se pote adorá, déro si : cui se cuvine a fi adoratu, etc.; 2. intellessulu regulatu allu formei *bile* este, dupo celle mai susu espuse, cellu passivu, sunt inse esceptioni, in cari acesta forma are, ca si *ivu*, intellessulu activu : *penetrabile* d'in *penetrare* insemna nu numai : care *se pote petrunde* : *scute penetrabili sagetteloru*, *déro* si : care *pote petrunde* : *frigulu penetrabile allu unei aspre ierne*; *terribile* insemna totu de uu'a : care *are proprietatea de a terrificá* sau *spaimentá*; asiá si : *orribile*=care *pote* insuflá *orrore*; déro la aceste rare esceptioni n'ar fi bene a se adauge si altele, dupo essemplulu altoru sorori noue latine, cumu : *sensibile*, dupo franc. **sensible**, care are si insemnarea passiva de *a poté fi sentitu* : **les choses sensibles**=*lucrurele sensibili*=

www.dacoromanica.ro

cari *se potu sentí*, cari *cadu sub sensu*, cumu si cea activa : **une femme très-sensible**=una *femina pré sentitoria*, dotata cu *forte delicata potere de a sentí*; — d'in tote celle espuse resulta co *bile* nu se pote applicá de câtu la verbe cu intellessu mai multu sau mai pucinu *obiectivu* sau *transitivu* : la verbe, cari, ca *venire, amblare*, etc., sunt curatu *subiective* si nu admittu, in neci unu casu, unu *obiectu directu*, form'a in cestione nu se appleca bene, si prin urmare cuvente ca **convenable**, ce se afla in limb'a francese, n'ar poté trece in limb'a nóstra sub form'a *convenibile* (d'in *convenire*, ca *audibile* d'in *audire*), si cu atâtu mai pucinu sub form'a *convenabile*; — 3. form'a *ile* are : *a)* acellu-asi intellessu cu *bile* : *fac-ile* d'iu *facere*= care se pote *face*, *ag-ile* d'in *agere*=care *se pote miscá*, usioru in miscare; *doc-ile* d'in *docere*=care *se pote invetiá*; *ab-ile* =care *se pote maniá*; *ut-ile*=de care *se pote cineva servi*, care *pote servi*; *fragile* d'in *frang-ere* =care se *pote frange*; *fissile*=care *se pote finde* sau *despicá*, etc.; *b)* déro in celle mai multe cuvente, mai allessu in celle trasse d'in supinulu verbeloru, form'a *le* espreme in particulariu, spre destinctione de *bile*, *usiorenti'a cu care unu ce pote devení* cea-a ce espreme tem'a verbale : *versatile* nu se dice, ca *versabile*, numai de unu ce care se *pote invertí* sau intorce, ci mai allessu de unu *ce despusu a se invertí cu usiorentia*; de ací metaforice : *omu versatile* = omu fora neci una constantia; chiaru pentru co essiste una differentia de intellessu intre *bile* si *ile*, amendone formele se afla applecate la unulu si acellu-asi verbu, dandu asiá nascere la doue cuvente cu intellessu bene caracterisatu : *solubile*=care *se pote dissolve*: *sare solubile in apa rece*; *solutile*=care *usioru se pote dissolve* : *nave solutile*= construita asiá, in câtu *usioru se se pota desface si destruge*; *c)* in unele cuvente, trasse d'in supinu, form'a *ile* are aprope acellu-asi intellessu cu participiulu passivu, care inco stá in relatione de forma cu suspinulu : *fissile* cu acea-asi insemnare ca si *fissu*=despicatu; *fictile* cu acea-asi insemnare ca si *fictu* sau *finsu* d'in *fingere*=a faurí, vorbindu in speciale de *vase faurite* d'in pamentu; si vice-versa participie passive se ieau cu intellessulu appropiatu de allu formei *bile* sau *ile*, candu se compunu cu particul'a negativa *in* : *incorruptu*=*incorruptibile*; asiá la latini **invictus**=*invincibile*, (vedi si suffissele *tu* si *su*); — 4. in limb'a poporului form'a *bile* are de corresponditoria form'a *iosu*, (vedi acestu suffissu tractatu la articlulu *osu*), ce se affige la tem'a supinului reale in *tu* : *stricat-iosu* d'in *stricatu*, *scambat-iosu* d'in *scambatu*, *mancat-iosu* d'in *mancatu*, etc.; sau la tem'a unei forme de supinu in *itu*, imaginata pentru acelle verbe ce n'au supinulu in *tu* : *ardit-iosu* d'in supinulu imaginariu *arditu*, *apprendit-iosu*, etc.; déro form'a *iosu* nu espreme intellessulu cellu mai generale si mai curatu allu formei *bile*, ci de ordinariu si regulatu *iosu* arreta una *desposetione forte pronuntiata a devení cea ce arreta tem'a verbale*, si mai allessu una *despositione rea*; de acea-a se si appleca mai multu la cuvente, cari si fora acesta forma insemna *ceva reu*, asiá in câtu neci s'a dissu neci s'ar poté dice : *laudatiosu*, *onoratiosu*, etc., in locu de *laudabile*, *onorabile*; cu atâtu mai pucinu déro form'a nu a potutu si nu pote luá insemnarile mai speciali ce are *bile*, insemnarile de *dereptu*, *cuvenientia*, *meritu*, etc.; pentru acestea poporulu allerga la perifrasi : *omu respectabile*= *demnu de respectu*; *fientia adorabile* = *de adoratu*, etc.; cari inse nu espremu cu precisione intellessulu formei *bile*.

* 2 BILE, s. f., **bilis**; 1. proprie : licidu destillatu de ficatu, de colore galbuia sau verdía, de sapore amara si gretiosa, viscosu si mai greu de câtu ap'a, pre candu fiere = **fel**, care se iea in usulu limbei popularia si cu acellu-asi intellessu ce are *bile*, insemna proprie *receptaclulu* sau *besic'a bilei*; *bilea*, care, de regula, are una colore intre *verde* si *galbiniu*, devine une-ori *negra* sau *atra*; *bilea galbinastra* este necessaria la economi'a vietiei, pre candu *cea negra* este vetematoria sanitatei; *superabundanti'a bilei inco este vetematoria* : *bile cistica*

www.dacoromanica.ro

= care intra in fiere, *bile epatica*=care merge dereptu in intestine, *bile porracea*=de colorea porrului, *bile roginosa* =de colorea roginei, *bile sincera*=neammestecata cu seru sau cu alte umori, assemenea cellei ce se afla in *fiere; bile vitellina*=de colore assemine cu a galbinusiului de ou, *bile suffusa*=*galbenare* sau *icteria;* 2. metaforice : caracteriu supperatiosu, supperare, veninu, amaritione de caracteriu : *a crepá de bile;* =a crepá de mare supperare; *a interitá bilea cuiva*=a l'invenină cu supperare.

* BILIARE, adj., ital. **biliare;** care se tine de *bile*, care intra in compositionea *bilei*, (vedi 2 *bile*).

* BILIARIU,-*ia*, adj., (ital. **biliario,** franc. **biliaire**); ce se tine de *bile*, care contine *bile* : *besic'a biliaria* = fierea, (vedi 2 *bile*).

* BILIBRE si *bilibru,-a*, adj., **bilibris;** care contine *doue libre*, (vedi *bi* si *libra*).

* BILIMBU,-*a*, adj., vedi *bilingu*.

* BILINA, s. f., (ital. **bilina,** franc. **biline**); substantia d'in care se produce *bilea*, (vedi 2 *bile*).

* BILINGU si *bilimbu,-a*, adj., **bilinguis;** 1. care are *doue limbe*, 2. care vorbesce doue limbe: *biling'a Belgia;* 3. care e scrissu in *doue limbe : manuscriptu bilingu;* 4. care un'a dice si alt'a intellege, alt'a are in gura si alt'a in anima, altele spune unui-a si altele altui-a assupr'a unui si acellui-asi lucru : *bilingulu faciariu; bilinge cuvente*=cu doue intellessuri, sau : faciaresci.

* BILIOSU,-*a*, adj., **biliosus;** plenu de *bile : temperamentu biliosu, a vome materie biliose, colore biliosa;* de ací metaforice, plenu de veninu, de amaru, de anima amara, supperatiosu, inveninatu : *scripte biliose, cuvente biliose.*

BILLI (si prin moiarea lui *l* : *bii*), voce cu care se chiama passerile domestice, si, in speciale, curcele, pre candu pentru chiamarea passeriloru domestice in genere serve cuventulu *pui*, plur. d'in *puiu;* la Italiani **billi billi,** serve a chiamá si mangaiá *gainele*, precumu la noi *bii, bii* serve a chiamá *curcele;* intr'una limba, ca si in cea alta, cuventulu pare a se legá de acea-asi radecina cu *puiu* sau cu *pipire* ori *piuire*, (vedi *chiuire* in glossariu si *puiu* in dictionariu); in singulariu ital. **billo** insemna *curcanu; bibillica*, cumu si *bibillu*, care se dice si *puiu*, paru essite d'in acea-asi fontana, (vedi in glossariu *bibillu* si *bibillica*).

* BILLIONE, s. m., (ital. **billione,** franc. **billion**); 1. dupo system'a de numerare adoptata de Francesi, unu *billione*=una *miie de millioni;* 2. éro Italianii, Ispanii si chiaru alte popore neromanice intellegu prin *billione* unu numeru formatu d'in *unu millione de millioni;* acestu d'in urma intellessu ar fi mai conformu cu etymologi'a cuventului *billione*, compusu d'in *bi* si *millione*, in care syllab'a initiale *mi* s'a suppressu : *billione*, ca si *trillione*, etc., este cuventu fauritu in seclulu XVII dupo Christu; mai inainte in locu de *unu billione* se dicea *una miie de mii de mii.*

* BILLOTTIA, s. f., (ital. **billottia,** franc. **billottie,** dupo numele fiiei lui *Ludovicu Collo, Teofila Collo-Biotti*); genu de plante d'in famili'a *myrtaceeloru.*

* BILOBATU,-*a*, si

* BILOBU,-*a*, adj., ital. **bilobo,** franc. **bilobé;** cu *doi lobi*, vorbindu de unu organu de planta impartitu in doue parti late si rotunde, (vedi *bi* si *lobu*).

* BILOCULARE, adj., (ital. **biloculare,** franc. **biloculaire**); cu doue mice cavitati sau incaperi : *legume biloculari, foie biloculari, cuteia biloculare*, (vedi *bi* si *locu*).

* BILUSTRE si *bilustru,-a*, adj., **bilustris;** *de doue lustre*, care dura de *doue lustre* (= de diece anni) : *facia de copillu bilustre*, (vedi *bi* si *lustru*).

* BIMANU,-*a*, adj., (franc. **bimane**); cu doue mâni, vorbindu in speciale de omu : *omulu e si bimanu si bipede; mimuti'a e cadrumana; liliaculu e bipede, fora sefia bimanu;*—plur. *bimane*, s., antani'a ordine d'in classea mammifereloru, care coprende numai pre omu; multi zoologisti inse nu admittu acesta ordine, classandu pre omu in afora de veri-ce ordine d'in seri'a animale, a càrei corona este omulu, fora se faca parte integrante d'in ea.

www.dacoromanica.ro

*BIMATRU,-*a*, adj., **bimater;** cu doue mamme : *bimatrulu Bacchu*, (vedi *bi* si *matre*).

* BIMEMBRE si *bimembru*,-*a*, adj., **bimembris;** cu doue membre, cu indoite membre: 1. cellu ce are membre indoite, cumu : *mânele*, *petiorele*, etc., la omu sau la alte animali; 2. care are membre de doue nature : *bimembrii centauri*; 3. impartitu in doue : *una divisione bimembre*.

* BIMESTRE si *bimestru*,-*a*, adj., **bimestris;** de doi mesi; pre doi mesi : 1. care tine doi mesi sau de doi mesi : 2. care se face una data la fia-cari doi mesi, a doue lunatiuni, sau in tempu de doue revolutioni synodice alle lunei, (vedi *bi* si *mesu*).

* BIMESTRUU,-*a*, adj., **bimestruus;** care se repete la fia cari doi mesi, (vedi *bi* si *mesu*).

* BIMETRU,-*a*, adj., **bimeter;** cu doue specie de metru sau mesura, vorbindu de versuri;—*cristallu bimetru*=in care doue decresceri dau nascere la facie relative la doue solide de dimensiuni forte differite.

* BIMU,-*a*, adj., **bimus,** de doi anni : *bou bimu*=mansatu, *callu bimu*=annotinu, *oue bima*=amniora;—cuventu formatu d'in *bi*.

BINARE, v., (trassu d'in *binu*), a imparechiá, a duplecá; a uní doue, si de ací, mai multe lucruri; a face de doue ori;—usitatu mai multu in compuse : *im-binare*, *com-binare*.

* BINARIU,-*ia*, adj., **binarius,** compusu sau formatu d'in doue : 1. *numeru binariu*=compusu d'in doue numere : *numerulu doue este binariu, ca compusu d'in doue unitati*; 2. *aritmetica binaria* =care se serve de doue sengure numere, spre a representá pre tote celle alte; *systema de numeratione binaria*=systema de numerare, in care numerulu *doue* ar formá basea numerarei, éro nu *diece*, ca in system'a de care ne servimu astadi; *in system'a de numeratione binaria doue semne*, adeco : *1* si *0*, *ar fi destulle spre a se poté scrie veri-ce numeru*; *10*, *de essemplu*, *ar insemná 2*; 3. in musica : *tempu binariu*, *mesura binaria*, *rythmu binariu*, se dice de tactulu cu doue bataie, se applica inse, prin estensione, si la mesur'a de patru bataie : *rythmulu binariu este cellu mai usitatu in musica*; 4. *corpu binariu*=compusu d'in doue elemente chymice : *oxydele si acidele sunt corpuri binarie*, (vedi *binu*).

BINE, si derivate sau compuse cu acestu adverbiu : vedi *bene*.

* BINIONE, s. m., **binio;** numerulu *doue*, numerulu formatu d'in de doue ori unulu;—la joculu de *cubi* sau *zari* se chiama asiá cubulu cu doue punte, cumu si datatur'a care addnce caderea acellui-asi cubu; asiá si la joculu de *dominu* si altele assemeni, (vedi *binu*).

* BINOCTIU, s. m., **binoctium,** tempu de doue nopti, corresponditoriu la *biduu* =tempu de doue dille, (vedi *bi* si *noct°*).

* BINOCLU si

* BINOCULU, s. m., (**binus-oculus**), ital. **binoculo,** franc. **binocle,** instrumentu opticu, ochianu cu doue tieve, prin cari se potu spectá si vedé obiecte mai appropiate cu amendoi ochii in acellu-asi tempu : *binoclulu serve mai vertosu spectatoriloru in teatru; de ací si numirea lui de ochianu de teatru*.

* BINOMIALE, adj., care se refere la unu *binomiu* : *a multeplicá cantitatea de divisu prin cantitatea trinomiale, apoi prin cea binomiale*.

* BINOMIU (reu : *binomu*), adj., **binomius,** cu doue numene, care are doue numene : 1. proprie : *cine se chiama si Petru si Antoniu, este binomiu*; 2. metaforice, cu doi termini, vorbindu in speciale de cantitati compuse d'in doi termini legati prin semnele : (+) sau (—) : *a+b si 5—3 sunt cantitati binomie*; de ací luatu ca substantivu masculinu : *binomiu*= cantitate compusa d'in doi termini uniti prin unulu d'in semnele mai susu mentionate : *multiplicati acestu productu prin binomiu, apoi prin trinomiu*;—cei vechi numieau *binomiu sunm'a* a doue cantitati incommensurabili;—*binomiulu lui Newton*, numitu si *formul'a binomiului*, este unu metodu, aflatu de *Newton*, de a redicá unu *binomiu* la una potentia orecare.

* BINU,-*a*, adj., **binus,** duplu, indoitu,

www.dacoromanica.ro

geminatu;—formatu d'in *bi*, cuventulu *binu* a datu si ellu nascere la : *binare*, *im-binare*, *des-binare*, *binariu*, *binione*, *binoclu*, etc.

* BINUBU,-*a*, adj., **binubus;** care se insora sau se marita de a dou'a ora.

* BIOCHYMIA, s. f, (franc. **biochimie,** d'in βίος=vietia si χημεία=chymia); parte a chymiei, care tractedia de substantie produsse prin actionea poterei de vietia.

* BIOCHYMICU,-*a*, adj., ce se attenge de *bioehymia : fortia blochymica*=fortia a corpuriloru odorifere assupr'a nerviloru unui animale.

* BIOCOLYTU, s. m., **biocolyta** (d'in βία=violentia si κωλύειν=impedicare); in imperiulu romanu de resaritu, officiariu insarcinatu a impedecá si reprime actele de violentia.

* BIOGRAPHIA, s. f., sau *biografia*, (ital. **biografia,** franc. **biographie,** d'in βίος=vietia si γράφειν=scriere); scriere ce are de subiectu vieti'a unui omu, unui omu illustratu prin faptele selle; terminulu mai simplu pentru acellu-asi conceptu este *vietia*, ca si in latinesce **vita**, care inco se iea cu acellu-asi intellessu, si in multe casuri e mai bene a dice *vietia* de câtu *biografia : vietiele parallele alle lui Plutarchu* se dice mai bene de câtu : *biografiele parallele alle lui Plutarchu; biografia* ca cuventu mai doctu se pote applecá la descrierea vietiei unui omu litteratu sau politicu insemnatu, care, afora de vieti'a propria dissa a barbatului, ar coprende si espunerea doctrineloru acellui barbatu, a tempuriloru si impregiurariloru in cari ellu a traitu, cumu si a influentiei ce barbatulu a essercitatu assupr'a acelloru-asi tempuri, etc.;—carte sau volume, care coprende una sau mai multe biografie; —studiulu si artea de a scrie biografie : *considerandu bene lucrulu, ne vomu convinge, co biografi'a nu e mai usiora, si pote fi adesca mai folositoriu si mai placuta de câtu istori'a.*

* BIOGRAPHICU si *biograficu,-a*, adj.(ital.**biografico,** franc.**biographique**); attengutoriu de *biografia : notitie biografice*=notitie pentru scrierea si typarirea unei *biografia; studiu biograficu, cercetari biografice.*

* BIOGRAPHU si *biografu*, s. m., (ital. **biografo,** franc. **biographe**), cellu ce se occupa cu scrierea unei sau mai multoru *biografie : biografulu lui Traianu; accstu eruditu nu e de câtu biografu*=narra viéti'a cuiva, fora se sentia insusi sau se faca pre altii se sentia acea viétia.

*BIOLEATU, s. m., (franc. **bioléate**), sare ce coprende de doue ori atâtu acidu *oleicu*, câtu se coprende in alta sare neutra compusa d'in acelle-asi elemente.

*BIOLOGIA, s.f., (ital. **biologia,** franc. **biologie,** d'in βίος=vietia si λόγος=cuventu); parte a fysicei care tractedia despre viétia, despre variatele forme cumu si despre delicatele legi alle vietiei, cautandu a scote, prin rationamentu, d'in datele esperientiei, legile celle mai inalte alle vietiei, si a se sui la principiulu acestei-a.

*BIOLOGICU,-*a*, adj., (ital. **biologico,** franc. **biologique**); ce se tine de *biologia*.

* BIOLOGISTU si

* BIOLOGU, s. m., (ital. **biologo,** franc. **biologue** si **biologiste**); invetiatu care se occupa in speciale cu *biologi'a*.

* BIOMETRIA, s. f., (franc. **biométrie,** d'in βίος=vietia si μέτρον=mesura); arte de a mesurá si calculá poterea de vietia, spre a face de acesta potere usulu cellu mai bunu si mai folositoriu.

* BIOMETRICU,-*a*. adj., (franc. **biométrique**); relativu la *biometria*.

* BIONOMIA, s. f., (franc. **bionomie,** d'in βίος=vietia si νόμος=lege); parte a *biologiei*, care se occupa in speciale cu legile vietiei.

* BIONOMICU,-*a*, adj., (franc. **bionomique**); relativu la *bionomia*.

* BIOSPHERU si *biosferu*, s. m., (franc. **biosphère,** d'in βίος=viétia si φέρειν adducere); atomu globulosu ce se crede a fi basea totoru fientieloru viue.

* BIOTHANATU,-*a*, adj., **biothanatus** (d'in βία=violentia si θάνατός morte); ommoritu cu violentia, mortu de morte violenta.

* BIOTICU,-*a*, adj., (franc. **biotique** (d'in βίος=vietia); care se attenge de

www.dacoromanica.ro

vietia, care dà vietia : *principiu bioticu* =presuppusa substantia imponderabile, care ar fi principiulu materiale allu poterei de vietia.

* BIOXALATU si *biossalatu,* s. m., (franc. **bioxalate**); sare ce coprende de doue ori atâtu acidu ossalicu, câtu se coprende in alta sare neutra compusa d'in acelle-asi elemente, (vedi *bi* si *ossalatu*).

* BIOXYDU si *biossydu,* s. m., (ital. **biossido,** franc. **bioxyde**); compositu chymicu binariu, ce are doue molecule de oxygeniu unite cu radicalea.

* BIPALEOLATU,-*a,* adj., (ital. **bipagliettato,** franc. **bipaleolé**); cu doue paiore, vorbindu de certe plante.

* BIPALMATU,-*a,* adj., (franc. **bipalmé**); care presenta forma de *doue palme,* vorbindu in speciale de una frundia compusa, alle càrei petiole partiali divergu de la capetulu petiolului commune si dau si elle frundisiore distribuite in acellu-asi modu, (vedi *bi* si *palma*).

* BIPALME si *bipalmu,-a,* adj., **bipalmis** si **bipalmus**; de doue palme in lungime sau in latime.

* BIPARTIBILE, adj., (ital. **bipartibile,** franc. **bipartible**); despusu a se despartí in doue, vorbindu de organele sau fructele certoru plante, cari, candu su aprope de maturitate, se despartu in doue, (vedi *bipartire*).

* BIPARTIRE, v., **bipartire**; a impartí in doue : *armat'a se bipartí intre cei doi capitani;* — cea mai usitata forma d'in acestu verbu este participiulu : *bipartitu,-a,* applecatu in genere la veri-ce divisu in doue : *cuventare bipartita, dissertationi bipartite, com'a callului bipartita,* etc., si in speciale la organe despartite in doue peno aprope de basea loru, cumu de essemplu *petalele alsinei media;* de ací plur. *bipartite,* una divisione de insecte d'in famili'a carabiceeloru, (vedi *bi* si *parte*).

* BIPARTITIONE, s. f., **bipartitio**; actione de a *bipartí* sau starea unui'ce *bipartitu.*

* BIPARTITU,-*a,* part., (vedi *bipartire*).

* BIPATENTE, adj., **bipatens**; deschisu in doue pàrti, care se deschide in doue pàrti : *la bipatentea porta stá multime de poporu, asteptandu se intre,* (vedi *bi* si *patente*).

* BIPECTINATU,-*a,* adj., (franc. **bipectiné**); pectinatu de doue pàrti, vorbindu de antennele certoru insecte, (vedi *bi* si *pectine*).

* BIPEDALE, adj., **bipedalis**; 1. de doue petiore in lungime, in latime sau in inaltime : *una scandura bipedale in latu;* 2. cu doue petiore sau craci assemeni cu cracii petiorului, (vedi *bipede*).

* BIPEDE, adj., **bipes-bipedis**; cu doue petiore, cumu e omulu si alte animali : *rea este definitionea care spune co omulu este animale bipede; cocosiulu inco e bipede; gainele, rătiele, corbii si tote passerile sunt bipedi;* — luatu si ca substantivu : *unu bipede, una bipede, bipedea,* (vedi *bi* si *pede*).

*BIPENNATU,-*a* si *bipinnatu,-a,* adj. (ital. **bipennato,** franc. **bipenné** si **bipinné**); de doue ori *pinnatu,* vorbindu de una frundia, d'in allu càrui petiolu commune nascu petiole secundarie, ce sustinu frundisiore assemeni cu una frundia *pinnata,* (vedi *bi* si *pinnata*).

* BIPENNATIFIDU si *bipinnatifidu,-a,* adj., (franc. **bipinnatifide**); despicatu in doue *pinne* sau *penne,* vorbindu de foie sau frundie despartite in lobi laterali, cari se intendu peno la fibr'a media, (vedi *bi, pinnatu* si *findere*).

* BIPENNE, adj. s., *bipennis;* 1. cu doue arripe; 2. cu doue ascutite : *cu bipennea secure culcai la pamentu mai multi lotri, care vreau se me despoie si se me ommoria;* de ací, ca substantivu femininu : *bipennea*=secure, cutitu, etc., cu doue ascutite; — metaforice : *bipennea*=specia de poesía d'in versuri despusé asiá, co dau form'a unei *bipenne* sau secure cu doue ascutite, (vedi *bi* si *penna*).

* BIPENNIFERU,-*a,* adj., **bipennifer**; care porta una *bipenne,* armatu cu una *bipenne,* (vedi *bi, penne* si *ferere*).

* BIPERFORATU,-*a,* adj. (franc. **biperforé**); cu doue gaure, gauritu prin doue locuri, cumu e nasulu, de essemplu, (vedi *bi, per* si *forare*).

www.dacoromanica.ro

* BIPHOSPHATU si *bifosfatu*, s. m., (franc. **biphosphate**); sare, in care oxygeniulu acidului fosforicu este multiplulu lui doue prin allu basei : *bifosfatu calcicu*, (vedi *bi* si *phosphatu*).

* BIPHOSPHITU si *bifosfitu*, s. m., (franc. **biphosphite**); sare, in care oxygeniulu acidului fosforosu este multiplulu lui doue prin allu basei : *bifosfitu baryticu*, (vedi *bi* si *phosphitu*).

* BIPHOSPHURA si *bifosfura*, s. m., (franc. **biphosphure**); compositu chymicu binariu, in care intra de doue ori atâtu *fosforu*, câtu se afla in altu compositu din acelle-asi elemente, (vedi *bi* si *phosphura*).

BIPINNATU, *bipinnatifidu*; vedi *bipennatu*, *bipennatifidu*.

BIPLUMBICU,-*a*, adj., (franc. **biplombique**); care coprende de doue atâta base de plumbu, câta se coprende in altu compositu d'in acelle-asi elemente : *chromatu biplumbicu*.

* BIPOLARIU,-*ia*, adj., (franc. **bipolaire**); cu doi poli, cumu e fiacare magnetu.

* BIPOLARITATE, s. f., (franc. **bipolarité**); starea unui corpu *bipolariu*.

* BIPOTASSICU,-*a*, adj., (franc. **bipotassique**); care coprende doue ori atâta *potasse*, câta se afla in altu compositu d'in acelle-asi elemente : *boratu bipotassicu*.

* BIPUPILLATU,-*a*, adj., (franc. **bipupillé**); cu doue pupille la acellu-asi ochiu; de ací, ca substantivu femininu plurariu : **bipupillate**=tribu d'in famili'a cyprinidiloru, care coprende pesci cu doue *pupille*, (vedi *bi* si *pupilla*).

* BIREFRINGENTE, adj., (franc. **biréfringent**); care refringe de doue ori, cari prin refractione dà una dupla imagine : *prisma birefringente*.

* BIREME, adj. s., **biremis**, cu doue *reme*, sau : cu doue ordini de reme;— ca substantivu femininu (subintellegundu *nave*), *biremea*=nave cu doue ordini de reme, sau : barca, luntre menata cu doue reme, (vedi *bi* si *remu*).

* BIROSTRATU,-*a*, adj., (ital. **birostrato**, franc. **birostré**); cu doue rostre sau ciocuri; se applica in speciale la fructe terminate cu doue rostre ce ieau nascere d'in basea stelului, la conchilie terminate la fiacare d'in celle doue estremitati cu câte unu tubu lungu si dereptu, (vedi *bi* si *rostru*).

* BIROTU,-*a*, adj., **birotus**, cu doue rote;—ca substantivu femininu, *birota* (subintellegundu *trassura* sau *carrutia*), =trassura cu doue rote, cotiga.

* BIRRU si *burru*,-*a*, adj. s., **birrus**, si **burrus**, (=πυῤῥός); rosiu, si mai vertosu rosiu inchisu; — ca substantivu : *a)* reale, panura rosia, d'in care se facu vestimente si alte lucruri, si mai vertosu mantelle de ploia; vestimentu sau altu ceva facutu d'in assemenea panura; *b)* personale, persona imbracata cu vestimente facute d'in *birru*, si in speciale : ministru subalternu de justitia, care urmaresce pre cei culpabili sau suspecti, i prende, i custodesce si i conduce la pedepsa; in acestu din urma intellessu se aude mai multu sub form'a : *s-birru*.

† BIS, vedi *bi*.

* BISACRAMENTARIU, s. m., (*bisacramentu*), ereticu care admitte numai doue sacramente d'in sépte, adeco : baptezulu si eucharisti'a.

* BISACUTU,-*a*, adj., **bisacutus**, ascutitu de doue parti, cu doue ascutite : *implanta bisacutulu pumnariu in peptulu bietului copillu*.

* BISANNUALE, adj., vedi biennale.

BISCOCTELLU si *biscotellu* si *biscotella*, s., deminutivu d'in *biscoctu*, *biscocta*.

BISCOCTU si *biscocta*, s., (ital. **biscotto**, franc. **biscuit**, d'in **bis-coctus**=de doue ori coptu, rescoptu, bene coptu) (prin assemilarea lui *c* cu *t* : *biscottu*, *biscocta* sau *biscotta*, si prin urmare si deminutivu : *biscoctella* sau *biscotella*; *biscotta* si *biscotella* ar fi pote mai bene, de ore ce cuventulu este in sene unu adiectivu sau participiu, care se iea ca substantivu, lassandu-se a se subintellege *pane*, *coca*, etc., cari sunt de genu femininu; Dictionariulu de Buda dà in addeveru cuventulu sub form'a feminina : *biscotta*; nu mai d'in coce de Carpati se aude form'a masculina : *biscottu*, transformata pre a locurea si in *piscottu*) : 1. pane de doue

www.dacoromanica.ro

ori copta, pane care se rescoce bene, ca se nu se strice currendu si se pota serví pentru provisione la una callatoria, mai vertosu pentru militari in espeditione, pentru marinari, etc.; 2. buccatella de coca frementata cu ou si sacharu, si copta bene ca sí unu biscottu pentru provisione de callatoría;—in intellessulu de sub 1. se dice si *pesmetu* sau *pesmete*, cuventu care se appleca si la *biscotte* in intellessulu de sub 2, candu sunt mai mari, déro care este strainu si de prisosu in limba.

BISCOTELLU, *biscottu*; vedi *biscoctellu*, *biscoctu*.

* BISELLIARIU, s. m., **biselliarius**; cellu onoratu cu unu **biselliu**.

* BISELLIU, s. m., pl.-*e*, **bisellium**; 1. scaunu destullu de largu, in câtu se pota sedé doi insi pre densulu; 2. scaunu de onore, la Romani, ce se accordá cetatianiloru destinsi; scaunu reservatu personeloru d'in famili'a imperiale in municipie si colonie, precumu *sell'a curule* erá reservata certoru magistrati d'in Rom'a.

BISERICA, *bisericesce*, *bisericescu*, etc.; vedi *baserica*, *basericesce*, etc.

* BISETACEU,-*a*, adj., (franc. **bisétacé**); cu doue *sete* la abdomine; de ací ca substantivu femininu: *bisetacee*, una familia de insecte, cari au doue sete la abdomine, (vedi *bi* si *seta*):

* BISESSUALE, adj., (ital. **bisessuale**, franc. **bisexuel**); care unesce in sene amendoue sessele: *mai toti arborii de padure sunt bisessuali; multe flori sunt de asseminea bisessuali.*

* BISESTILE, adj., **bisextilis**; in care cade una di *bisecta*: *annu bisestile, anni bisestili; unu annu ordinariu numera 365 de dille, éro unu annu bisestile numera cu una di mai multu, adeco 366 de dille*, (vedi *bisestu*).

BISESTU,-*a*, (reu scrissu dupo grecesce: *visectu*=βίσεκτος), adj. s., **bisextus** (d'in **bis**=de doue ori si d'in **sextus**= allu séssele); de a dou'a ora allu séssele; asiá numerau Romanii diu'a de doue dieci si patru Februariu in annii, candu acésta luna, in locu de a avé 28 de dille, are mai multu cu una dí, adeco 29 de dille: in addeveru, dupo modulu cu care vechii Romani numerau dillele unei lune, diu'a de 24 Februariu se chiamá *a sessea di*=**sextus dies** (subintellegunduse: **ante calendas Martias**=inainte de *calendele* sau antani'a di a urmatóriei lune Martiu); de acea-a in annii, cari numera cu una di mai multu, adeco 366 de dille in locu de 365, diu'a in mai multu, adaugundu-se la luna lui Februariu, si a nume numerandu-se indata dupo diu'a de 24 a acellei-asi lune, se chiamá **bisextus dies**=*diu'a bisesta*, adeco *diu'a de a dou'a ora a séssea inainte de calendele lui Martiu*; la noi, cari neci mai numeràmu, ca vechii Romani, dillele mesiloru, neci intercalàmu, ca densii, diu'a in mai multu a annului bisestile indata dupo 24 Februariu, ci ua adaugemu simplu la finitulu acellei-asi lune, care numera atunci 29 in locu de 28 de dille, la noi cuventulu *bisestu* nu s'a mai potutu applicá, in intellessulu seu propriu, la *diu'a de 24 Februariu numerata de doue ori*, ci se dice despre annu: *annu bisestu*, cu acea-asi insemnare ca si *annu bisestile*= annu, in care vechii Romani numerau una *di bisesta*, annu de 366 in locu de 365 de dille: *fia care allu patrule annu este bisestu; prin urmare potemu aflá, co unu annu este sau nu bisestu, déco numerulu, prin care annulu se arreta, se imparte sau nu essactu cu patru; annii erei crestine: 1600, 1700, 1800, 1872, 1876, sunt bisesti pentru co numerele, prin care se arreta acesti anni se impartu essactu cu patru; d'in contra annii: 1870, 1873, 1877, nu su bisesti; unu annu bisestu se chiama mai proprie si annu bisestile sau annu intercalariu, in oppositione cu annu ordinariu; in annii bisesti se numera una di mai multu de câtu in annii ordinari, pentru ca annulu civile se concorde pururea cu annulu solare sau astronomicu*: in adeveru *annulu civile ordinariu* numera numai 365 de dille, pre candu *annulu solare*, determinatu prin una apparente revolutione a sorelui de giuru in giurulu pamentului, este, in realitate, aprope *de 365 de dille si sesse ore;* aceste sesse ore

www.dacoromanica.ro

dupo trecere de patru anni facu 24 de ore sau una di, si, deco acesta di nu s'ar numerá la fia-care allu patrulea *annu civile*, acestu-a *ar adjunge se nu mai* concorde cu annulu solare; — ca substantivu masculinu: *a)* subintellegundu *annu : in optu anni avemu doi bisesti; unu bisestu revine numai dupo patru anni impleniti de la bisestulu precedente; b)* cu intellessu mai precisu si mai conformu etymologiei, subintellegundu *spatiu de tempu de una di*, ca si latin. **bisextum**; insemnandu : diu'a ce Romanii antici numeráu de doue ori in anii bisestili, sau : *annulu* in care se numerá una di bisesta dupo 24 Februariu, *annulu bisestile : bisestulu cadea dupo 24 Februariu allu fia-carui allu patrule annu; in 16 anni se coprendu patru biseste.*

* BISMUTHATU, s. m., (ital. **bismutato**); nume generícu applecatu la veri-ce sare compusa d'in acidu *bismuthicu* cu una base órecare.

* BISMUTHICU,-*a*, adj., (ital. **bismutico**, franc. **bismuthique**); care contine *bismuthu : sare bismuthica, oxydu bismuthicu.*

* BISMUTHIDE, adj., (franc. **bismuthide**); care sémena cu *bismuthulu;* de ací plur. femin. : *bismuthidi*=familia de minerali, cari au de typu genulu *bismuthu.*

* BISMUTHIFERU,-*a*, (*bismuthu* si *ferere*), adj., (franc. **bismuthifère**); care da sau contine *bismuthu : telluriu bismuthiferu.*

* BISMUTHINA, s. f., (franc. **bismuthine**); substantia mitalloide, compusa d'in doue atome de *bismuthu* si trei de sulfure, acea-asi cu *bismuthu sulfuratu.*

* BISMUTHU, s. m., (ital. **bismuto**, franc. **bismuth**); metallu fragile, de colore alba batendu in galbinu sau iu rosiatecu, de structura curatu lamellaria, de splendore metallica, forte greu, si forte fusibile, asiá in câtu se pote topí de simpl'a caldura a unei luminare; *bismuthulu* serve la prepararea *dressului* sau *albului de faciu;* ammestecatu cu alte metalle, bismuthulu le petrunde, le albesce si le face mai fusibili;—déro genulu *bismuthu* coprende cellu pucinu sesse specie, d'in cari mai insemnate sunt : *bismuthulu nativu*=substantia metallica cu cualitatile espuse mai susu; *bismuthu oxydatu*=substantia pulberosa de colore galbina batendu in verde, fusibile si reductibile prin caldur'a de carbune; *bismuthu sulfuratu*=*bismuthina.*

* BISONTE, s. m., **bisons-bisontis**; bou sau tauru selbatecu d'in terrele septentrionali : *in selbele Americei de media nopte se afla turme de bisonti.*

* BISONU,-*a*, adj., **bisonus**; cu doue differite sonuri, (vedi *bi* si *sonu*).

* BISSA, s. f., **bixa** lui *Linneu*, (ital. **bissa**); genu de plante d'in famili'a teliaceeloru sau bissaceeloru, polyandria monogynia lui *Linneu*, d'in care speci'a cea mai insemnata e *biss'a orellana*=**bixa orellana** lui *Linneu*, arborellu originariu d'in Americ'a meridionale, alle cui fructe dau una materia colorante, numita *orellanu verde* sau *secca.*

* BISSACEU,-*a*, adj., (ital. **bissacee**, franc. **bixacée**); care semena cu *biss'a;* de ací ca substantivu femin. plur. : **bissacee**=familia de plante ce au de typu genulu *bissa.*

* BISSECTIONE, s. f., (ital. **bissezione**, franc. **bissection**); taiare sau impartire in doue pàrti ecali, vorbindu in speciale de divisionea unui anghiu, unei linia, unui cercu; cu acellu-asi intellessu se dice si *bipartitione*, (vedi *bi* si *secare*).

* BISSECTRICE, s. f., proprie femininu d'in *bissectoriu*, (vedi *bi* si *secare*), subintellegundu *linia :* linia care imparte ceva in doue pàrti ecali, in speciale, ca terminu de geometría : linia care intr'unu trianghiu isoscelu impreuna verticele anghiului coprensu intre celle doue laturi ecali cu mediloculu laturei oppuse acellui anghiu, si care in addeveru divide in doue pàrti ecali atâtu anghiulu, câtu si laturea oppusa lui.

* BISSESTILE, *bissestu;* vedi *bisestile, bisestu;* vedi si la *bi* pentru ce formele cu unu *s* sunt de preferitu celloru cu doi *s.*

www.dacoromanica.ro

* BISSINU, *bissu*, etc.; vedi *byssinu*, *byssu*.

* BISTORINU, s. m., (ital. **bistori** si **bistorino**, franc. **bistouri**); instrumentu taiosu, assemene unui cutitellu, compusu d'in una lamina si unu manariu, cu care se servu chirurgii a separá pàrti molli alle corpului, a face incisioni in carne;—diverse forme de *bistorinu* : *bistorinu dereptu*, cu lamina rectilinea, si allu cui ascutitu se intende in tota lungimea laminei; *bistorinu convessu*, a cui lamina are una curbatura convessa si care serve la incisioni simple; *bistorinu recurbu* sau *bistorinu de hernia*, cu lamina angusta si rotunda, cu ascutitu pre convessitate, servindu in speciale la operationi de *hernia* sau surpatura; *bistorinu bisacutu*, cu lamina ascutita de amendoue partile; *bistorinu gastricu*, servindu la dilatarea plageloru pantecelui; *bistorinu regale*, cu lamina angusta si curba, cu ascutitu concavu bulbu, cu capetu in forma de acu cu bulbu, numitu asiá, pentru co cu unu assemene *bistorinu* se servira antaniu la una operatione chirurgica, facuta *regelui* Franciei, Ludovicu XIV; —*bistorinele* iau inco multe numiri dupo formele sau inventorii loru (cuventulu se crede essitu d'in numele propriu de cetate **Pistoria**=**Pistoja**, unde alta data erá una celebre fabrica de assemini instrumente, numite in latinesce : *Pistorienses gladii*; prin urmare inedi'a *b* ar fi in locu de tenuea *p* : *bistorinu* in locu de *pistorinu*, care d'in adiectivu : *instrumentu pistorinu*, *cutitellu pistorinu*, etc.; prin suppressionea substantivului, a devenitu ellu insusi substantivu).

* BISULCARE, v., (**bis-sulcare**); a sulcá de doue ori, a trage doi sau si mai multi *sulci*; a despicá in doue sau mai multe directioni : *fulgerele bisulca negrii nuori in tote partile*, (vedi si *bisulcu*).

* BISULCU,-*a*, adj., **bisulcus**; despicatu in doue : *bisulc'a unghia a cornutului animale*.

BISULFATU, s. m., (ital. **bisolfato**, franc. **bisulfate**); nume generecu datu la veri-ce sare, care coprende de doue ori atâtu acidu sulfuricu, câtu ar fi necessariu pentru saturationea basei, (vedi *bi* si *sulfatu*).

* BISULFITU, s. m., (franc. **bisulfite**), sare, care coprende de doue ori atâtu acidu sulfurosu, câtu ar fi necessariu pentru saturationea basei, (vedi *bi* si *sulfitu*).

* BISULFURA, s. m., (ital. **bisolfuro**, franc. **bisulfure**); nume generecu datu la veri-ce compositu chymicu, care coprende de doue ori atâta sulfure, câta intra in altu compositu consideratu ca antâniulu gradu de sulfuratione, allu acellei-asi radicale, (vedi *bi* si *sufure*).

* BISYLLABU,-*a*, adj., **bisyllabus**; de doue syllabe : *cuvente bisyllabe*; mai bene inse se dice *disyllabu*, (vedi *bi* si *syllaba*).

* BITARTARATU, s. m., (ital. **bitartarato**, franc. **bitartrate**); nume generecu datu la veri-ce sare, care coprende de doue ori atâtu acidu *tartaricu*, câtu se coprende in sarea neutra correspondente; unulu d'in *bitartaratele* celle mai communi si mai connoscute este *cremorea de tartaru*.

* BITERNATU,-*a*, adj., (ital. **biternato**, franc. **biterné**); de doue ori impartitu in trei, vorbindu de una foie sau frundia, allu cui petiolu commune se termina in trei petiole secundarie, si fiacare d'in aceste petiole sustine trei foliore sau frundisiore, (vedi *bi* si *ternu*).

* BITESTACEU,-*a*, adj., (franc. **bitestacé**); cu doue teste, cu unu testu bivalvu; de ací ca substantivu plur. femin. *bitestacee*, nume datu la una familia de crustacee d'in ordinea branchiopodeloru, allu càroru corpu este coperitu de unu testu bivalvu, (vedi *bi* si *testu*, *testa*).

* BITORTU,-*a*, adj., **bitortilus**, **duabus ansis instructus**; 1. de doue ori torsu sau sucitu, resucitu, de doue ori intortochiatu; reu intortochiatu; 2. cu doue torte, cu doue anse sau urechie : *bitortulu caldaroiu*.

* BITTA, s. f., (ital. **bitta**, franc. **bitte** d'in acea-asi origine cu *betta*); lucru de lemnaría, compusu d'in doi usiori verticali, uniti prin unulu orizontale, assiediatu si bene fissatu aprope de pror'a

www.dacoromanica.ro

navei, servindu la infasciurarea si desfasciurarea catenei ancurei.

* BITTARE, v., (ital. **bittare**, franc. **bitter**); a face se joce *bitt'a*, a infasciurá sau desfasciurá caten'a ancurei cu adjutoriulu *bittei*.

* BITTERNA, s. f., (ital. **bitterna**, franc. **bitterne**); licidu ce remane dupo cristallisationea sarei commune, numitu si *apa marina*.

* BITTONE, s. m., (ital. **bittone**, franc. **bitton**, augmentativu d'in *bitta*); paru sau terrusiu grossu si bene batutu in pamentu pre ripe si termuri, de care se lega unu vasu de plutitu, care se allatura de ripa sau termu;—in plur. *bittoni*, doi grossi usiori verticali, care se incrucisia cu unu allu treile orizontale, formandu astufellu unu puntu de rédimu pentru miscare de mari greutati.

* BITUBERCULATU,-*a*, adj., (franc. **bituberculé**), cu doue turbecule, (vedi *bi* si *tuberculu*).

* BITUBEROSU,-*a*, adj., (franc. **bitubéreux**); cu doue tuberi, (vedi *bi* si *tubere*).

* BITUME, s. m., pl. *bitumine*, **bitumen**; substantia de natura organica, forte inflammabile, de consistentia si colore varia, adeco licida si galbinastra sau solida si negra, de odore, in regula, neplacuta, care se nasce prin actionea focului d'in vegetali : *sunt bitumine naturali, ce se afla in certe terrene si cari se credu produsse, ca si diversele specie de carbune fossile, d'in plantele suppuse actionei focului; carbunele de pamentu este unu bitume solidu, precumu pecur'a este unu bitume licidu; Chinesii astupa secriele mortiloru cu bitume, pentru co bitumele este un'a d'in materiele licide, care se intaresce mai tare cu tempulu si opresce aerulu de a petrunde in secrie; cu acestu medilocu ei conserva si appera in delungu pre morti de putredione; Judanii cu bitume balsamau corpurile mortiloru; bitume judaicu*=asfaltu, bitume solidu.

* BITUMINARE, v., **bituminare**; 1. a unge, a spoí, a lepí, a astupá cu *bitume : atâtu lemnele câtu si murii se bitumina, ca se se appere de actionea umeditatei.*

* BITUMINOSU,-*a*, adj., **bituminosus**; plenu de *bitume*; care are calitatile *bitumelui*, care coprende *bitume : terrenu bituminosu, odore bituminosa; electrulu e substantia bituminosa.*

* BIURATU, s. m., (franc, **biurate**); sare ce coprende de doue ori atâtu *acidu uricu*, câtu coprende sarea neutra correspondente, (vedi *bi* si *urina*).

BIVALVU,-*a*, adj., **bivalvis**, (ital. **bivalve**, franc. **bivalve**), cu doue *valve : porta bivalva* = cu doue aripe; *conchiliu bivalvu* = allu cui testu e formatu d'in doue buccati; *fructe bivalve*=cari adjunse la maturitate se despartu in doue valve, (vedi *bi* si *valva*).

BIVALVULATU,-*a*, adj., ital. **bivalvolate**, franc. **bivalvulé**); cu doue mice valvule : *anthere bivalvulate*=cari au doue gaurelle formate de doue valvule, ce in tempulu inflorirei se deschidu, ca se essa pollinea, (vedi *bi* si *valvula*).

BLACTERARE, v., vedi *blaterare*.

* BIVIU,-*a*, adj., **bivius**; cu doue càlli, pre doue càlli, si metaforice : cu doue metode, in doue moduri; — ca substantivu : *biviu*=**bivium**=dupla calle, duplu metodu; locu de incrucisiare a doue càlli, si de ací : incurcatura, indoientia.

* BIZINCICU,-*a*, adj., (franc. **bizincique**); care coprende de doue ori atâtu oxydu de *zincu*, câtu se afla in sarea neutra correspondente, (vedi *bi* si *zincu*).

* BIZINCONICU,-*a*, adj., (franc. **bizinconique**); care coprende de doue ori atâtu *zinconiu*, câtu altu compositu d'in acelle-asi elemente, (vedi *bi* si *zinconiu*).

BLANDA, s. f., **papulæ**; besíce ce se producu pre pellea omului, déro cari nu su purulente, ci casiona numai una mancarime sentitoria, si desparu de sene (nu d'in russesculu **blenda**=franc. **bliude** =ital. **blinda**=blinda, de care vedi mai diosu, ci d'in romanesc. *blandu*, ca morbu blandu=morbu *benignu*).

BLANDETIA, s. f., **blanditia, lenitas, placiditas, mansuetudo, clementia**; (ital. **blandizia**, ispan. **blandicia** si **blandeza**, franc. plur. **blandices**); calitate de *blandu*, mai in tote insemnarile ce are acestu adiectivu : *nu te increde in blandeti'a callului, neci a canelui; blandeti'a*

www.dacoromanica.ro

lingusitoriului este fatale cellui ce se lassa ammagi de dens'a; cu blandcti'a face cineva mai multu de câtu cu asprimca; blandeti'a cste cea mai formosa nestimata d'in coron'a unui Domnitoriu; blandeti'a in portare cotra cei inferiori cste semnulu cellu mai neindoiosu de una buna ânima; blandeti'a aerului de primavera, etc.;—la plur. *blandetie*=fapte de *blandetia* morale, sau : vorbe, gesturi, fapte resfaciatóre, lingusitórie, incantatorie, cari ne placu si ne mergu la anima.

* BLANDIDICU,-*a*, adj., **blaudidicus**; de acea-asi insemnare cu *blandilocu*.

* BLANDIENTE, part. adj., **blaudiens**; care *blandesce* sau lingusesce, (vedi *blandire*).

* BLANDIFICU,-*a*, adj., **blandificus**; care face blandu, care resfatia, mangâia : *blandificele lui cuvente mi usiorara anim'a*, (vedi *blandu* si *facere*).

* BLANDIFLUU,-*a*, adj., **blandiflnus**; care cura blandu si lenu, care se reversa in asiá modu, in câtu ne face mare placere : *nu me poteam saturá de spectaclulu blandifluelorn unde alle lenului si maiestosului fluviu; una blandiflua odore se respandì in tota cas'a.*

* BLANDILOCENTE si *blandilocu*,-*a*, adj., **blandiloquens** si **blandiloquus**; care spune vorbe blande, dulci, mierose; d'in a cui gura vorb'a cura dulce ca mierea; a cui vorba farmeca, incanta, merge la anima : *blandilocului poctu farmccasse pre toti câti l'ascultau*, (vedi *blandu* si *locere*).

* BLANDILOCENTIA, s. f., **blandiloquentia**; vorbe blande, dulci, mierose; cuvente farmecatorie : *blandilocenti'a acestui omu tc face se nu recusi nemica d'in câtc cere*, (vedi *blandilocentc*).

* BLANDILOCU, vedi *blandilocente*.

* BLANDIMENTU, s. m., **blandimentum**; mediu de *a blandi*, adeco de a resfaciá, de a farmecá si ammagi : *lengusiri, resfaciari, laude essagerate, promissc de fericire : blandimente dc totu genulu fcce amagitoriulu, ca se insclle pre bietii omeni;*—totu ce place, totu ce titilla : *blandimentele unei victie munite cu tote commoditatile; blandimentele buccateloru prc arteficiali nu su sanetosc;—totu ce stempera, indulcesce, allena: borilc sunt placute blandimente alle arditoricloru caldure de vera; nu se pote aflá unu blandimentu la ascutitele doreri ce mi casiona asta veninosa plaga?* (vedi *blandire*).

BLANDIRE,-*escu*, v., **blandiri, lenire, placare, mansuefacere**; 1. a face *blandu* : *a)* a domestici, a face se si pérda selbateci'a, vorbindu in speciale de animali : *omulu a sciutu blandi multime de bestie spre a se servi cu densele dupo placu; b)* a scote d'in barbaría, a indulci portarile, vorbindu de omeni : *anevoia se potu blandi selbatecii Oceaniei; prin cultur'a artiloru si scientieloru se blandcscu d'in ce in ce mai multu portările omeniloru; c)* a stemperá, a allená, a moderá, a indulci, a micusiorá furi'a sau violenti'a : *cu ncmica nu potemu blandi menica tyrannului; acumu e furiosu si cu nemica nu lu poti blandi; laptele de capra pote blandi intru câtuva foculu ce ai la stomacu, medicamentulu cc mi ai datu, in locu se mi blandesca rculu, mi l'a interitatu,*—in aceste insemnari se dice mai desu compusulu : *im-blandire;* 2. a resfaciá, a desmerdá, a mangaiá, a caretiá : *a blandi pre mamma ca unu copillu, vedi cumu sc blandescu porumbeii, se ne blandimu si noi asiá*, de aci : a spune vorbe blande, dulci, placute cuiva, a lingusi : *prefacunduse, co me certa vrè se me blandesca; te blandesci cu sperantie ammagitoric;*—a titillá, a face impressione placuta, a incantá : *voluptatea blandesce sentirea omului; sunt scene campestre, cari prin formoseti'a loru blandcscu ochii omului;* — a ammagí, a seduce : *sunt vitie cari ne blandescu prin formos'a apparentia, sub care ni se presenta;* 3. *a se blandi*=a scote blanda, ca si *a sc versá*=a scote versatu, (vedi *blanda*).

BLANDISIORU,-*a*, adj., **blandicellus**; deminutivu d'in *blandu*.

BLANDU,-*a*, adj., **blandus, lenis, placidus, mitis, mansuetus, clemeus**; (ital. si ispan. **blando**, portug. **brando**, observa in cuventulu portugallicu stramutarea lui *l* in *r*, care s'a facutu si in limb'a nostra in cuventulu *brandusia*); 1. res-

www.dacoromanica.ro

faciatoriu, mangaiosu, placutu, attractivu, farmecatoriu, incantatoriu, care ne place, ne merge la ânima; ne lingusesce, titilla in modu placutu sentirea nostra : *ce bene se sente copillulu pre blandele bracie alle mammei! nemene nu potea resiste la bland'a voce a Sirenei; se dice co blandele tonuri alle lyrei lui Orfeu attragea in pregiurulu lui ferele si chiaru arborii si petrele; bland'a lumina a unei lune plene se reversá in abundanti unde pre tote obiectele; blande sufflari de ventu légana si resfacia formosele si blandele flori; in blandii ochi ai acestei femine se reversa tota bunetatea suffletului ei; mamm'a bagá blandele selle degete prin metassosele vitie de peru alle copillului seu; blandele vorbe alle amorei petrundu ânim'a cu nespusa placere; cuventele lui blande si mierose mi mergeau la anima; bland'a unda a maiestosului fluviu se prelinge incetu de ripele lui inflorate; blandele colori alle floriloru resfucia vederea nostra, cumu blandele loru odori lingusescu olfactulu nostru; cu blande laude vrei se me ammagesci si se me inselli; bland'a muiere cu blande vorbe si gesturi vré a tiné pre erou in laciele ei; vai de cellu ce nu scie discerne unu blandu lingusitoriu de unu addeveratu amicu; blandulu otiu ne mollesesce; bland'a placere attrage la sene veri-ce fientia sentitoria; blande si ammagitorie sunt vitiele, cari se presenta cu blandele apparentie alle virtutiloru;* 2. lenu, stemperatu, moderatu, placutu prin lipse de escessu, de violentia sau furia : *undele cura blande intre doue ripe seminate cu flori; venturile ce suffla de la media di sunt mai lene si mai blande, éro celle ce batu de la media-nopte sunt mai aspre si mai reci; blandele bori alle unei formose demanetie de Maiu leganau cu dulce murmuru frundi'a ploploriloru d'in curte;* 3. applecatu in speciale la omu si alte animali : *a)* la bestie, care nu face reu, care nu e selbatica : *de sí animosu si focosu, armesariulu meu e asiá de blandu, incâtu si unu copillu lu pote incallecá fora neci una tema de periclu; sérpele se facusse asiá de blandu, incâtu copillii se jocau cu densulu, fora se i musce; Brandusi'a, vacca blanda, care se lassa se ua scarpeni si se ua mulgi, fora se dé neci cu cornulu neci cu petiorulu; catusia asia de blanda, incâtu se ua supperi câtu vrei, totu nu te sgâria; b)* la omu, care nu e aspru, benignu, affabile, plenu de bunetate, de indorare : *tata teu e blandu pre longa tata meu, care e asiá de aspru; mamm'a e totu de un'a mai blanda cotra copilli de câtu tatalu; fiti blandi cotra toti, déro mai vertosu cotra cei mai mici; n'amu vedutu omu mai blandu ca acestu-a, care nu face reu, neci dice unu cuventu superatoriu nemenui, neci chiaru celloru ce l'offensa; unui Domnitoriu se cade a fi blandu cotra toti suppusii sei, déro mai vertosu cotra cei seraci si impilati;* — de ací si la fapte de alle omului : *portare blanda, cuvente blande, a cautá se corregemu pre cineva cu vorba blanda;* — ca adverbiu : *candu ti vorbescu asiá de blandu, nu crede dora co mi ar fi frica de tene;* — *a face pre cineva blandu*, a l'imblandí, a lu domesticí, si de ací : a stemperá, a impacá, sau : a umilí : *lassa-lu pre mene, co cu doue cuvente ti-lu facu blandu ca miellulu;* — proverb. : *pissica* (=mitia) *blanda sgaria reu*=nu e mai reu omu decâtu cellu ce in cuvente si portare se arréta blandu, éro in sene cugeta reu cuiva, sau : nu e mai reu omu decâtu lingusitoriulu; — 4. ca substantivu femininu, *blanda*; vedi acestu cuventu la loculu seu.

BLANDUTIU,-*a*, adj , **blandulus;** deminutivu d'in *blandu*.

* BLASFEMABILE si *blasphemabile*, adj., **blasphemabilis;** care se pote sau merita a fi *blastematu*, (vedi *blasfemare*).

* BLASFEMARE si *blasphemare*, v., **blasphemare**=βλασφημεῖν, d'in βλαπ-τειν =a vetemá si d'in φήμη=vorba); a vetemá cu vorb'a, a proferí vorbe batujocoritorie, vorbindu in speciale de Domnedieu sau de celle divine; a proferí vorbe impie, a batujocorí ce e sântu, a si ride si bate jocu de celle sânte : *Judanii imputau lui Jesus co blasfema, candu acestu-a dicea, co in trei dille pote stricá si redicá erosi baseric'a lui Domnedieu; nu blastemati sântulu nume allu*

www.dacoromanica.ro

lui Domnedieu, co grea va fi urgi'a care va cadé pre capetele vostre, (vedi si *blamare* in glossariu).

* BLASFEMATORIU,-*tória*, si *blasphematoriu*, adj. s., care blasfema : 1. cu intellessu personale : *unu blasfematoriu nu pote fi decâtu smentitu;* 2. applecatu la lucruri : *cuvente blasfematorie*=*blasfeme*, (vedi *blasfemu*).

* BLASFEMU si *blasphemu*, s. m., pl.-*e*, **blasphemium si blasphemia**=βλασφημία; cuventu batujocoritoriu de celle sante, blastemu proferitu in contr'a celloru ce s'ar cadé se benecuventàmu : *este unu blasfemu d'in celle mai infricosiate a dice, co Domnedieu este nedereptu; blasfemele vostre de smentiti nu potu attenge intru nemica santitatea religionei*, (vedi *blasfemare*).

BLASPHEMARE, etc., vedi *blasfemare*.

BLASTARE, s. f, si *blastariu*, s. m., pl.-*i*, (dupo pronuntia greca moderna : *vlastare, vlastariu;* si, prin caderea lui *v*: *lastare, lastariu*, vedi si *blastemare*), βλαστάρτον; **germen, cyma, turio, clavicula, malleolus; palmes, pampinus; ramulus; proles, soboles, progenies, propago;** — ce resare, nasce sau cresce d'in altu ceva : 1. pentru plante : *a)* antaniulu coltiu ce dau sementiele loru, copillari'a plantei, ca se dicemu asiá : *sementiele de peru semenate esta tomna au datu, in primavera, cei mai formosi blastari; blastarii essiti d'in sementiele de meru, ingropate in acellu-asi tempu, nu su asiá de formosi; d'in câte am semenatu in tomn'a trecuta n'a datu neci unu blastariu; b)* noua planta ce nasce d'in alt'a mai betrana, noua ramura sau frundia essita d'in vechi'a radecina sau trunchiulu unei plante : *copillii stau in pregiurulu mesei ca tenere blastari impregiurulu vitiei; la umbr'a betranului arbore se redica d'in alle lui radecine multime nespusa de blastari; erb'a cossita a datu noui blastari forte formosi; viti'a betrana da pucine blastari; — la viti'a de via*, in speciale, *blastare* sau *blastariu* este si : *una tênera vitia*, vitia de currendu plantata; si : *ramura de vitia*, care da d'in nou. si : *clavicula* sau *carceiu, maioru* de vitia; si : *frundia de vitia tênera;* — *c)* surcellu, ramurea ce se plantedia in pamentu sau se inocula in alta planta; — 2. pentru animali, si mai allessu pentru omeni : nascutu, fiiu, copillu, si mai vertosu, têneru nascutu, fragedu copillu, june generatione, poporu essitu d'in altulu mai betranu, etc. : *Românii de astadi sunt unu nobile blastariu allu gloriosei Rome; tenerele blastarie de astadi sunt sperantiele venitoriului patriei; Ercule erá nobile blastariu allu lui Joue;* — 3. metaforice : *limb'a romanesca este unu blastariu d'in trunchiulu betraneloru limbe arice;* — intre *blastare* si *blastariu* pare a medilocí acesta differentia, co *blastariulu* se considera mai multu sau mai pucinu ca formandu ellu sengurn unu individu, independente de cellu d'in care resare sau se nasce, pre candu *blastare* pune mai multu in vedere dependenti'a lucrului semnificatu, care se considera ca parte integrante a lucrului, d'in care nasce : *unu blastariu de peru* este ellu insusi *unu peru*, éro *blastarile vitiei* sunt numai *parti integranti alle vitiei, fora se faca elle insesi altc vitie;* de altramente *blastare* si *blastariu* differu simplu numai dupo localitàti, asiá co in unele locuri se dice numai *blastare*, éro in altele esclusivu *blastariu*.

BLASTARELLA, s. f., si *blastarellu*, s. m., plur.-*i*, deminutive d'in *blastare* si *blastariu*, (vedi *blastare*).

BLASTARIRE,-*escu*, v., βλαστάνειν; **germinare, pubescere, frondescere;** a dá blastari; a dá blastari multe, a inverdí, a infrundí; a se desvoltá bene si formosu; a resarí, a se nasce, a si luá inceputulu, (vedi *blastare*) : *viile au blastaritu estu tempu câtu se pote de bene si formosu; in loculu erbei smulse'a blastaritu alt'a mai formosa;—d'in acea betrana limba au blastaritu mai multe altele tenere.*

BLASTARIU, s. m.; vedi *blastare*.

* BLASTEMA, s. f., (ital. **blastema**, franc. **blastème** d'in βλάστημα=germe, essitu, ca sí *blastare*, d'in βλαστάνειν); parte a embryonelui vegetale, care coprende cotyledonii si care se compune

www.dacoromanica.ro

d'iu plumula, radicula si uodulu vitale.

BLASTEMARE (priu assemilitiouea lui *a* d'iu syllab'a initiale cu *e* d'iu syllab'a urmatoria : *blestemare*, déro mai puciuu bene), v., **maledicere, mala alicui precari, diris vovere; imprecari, exsecrari; blasphemare;** acellu-asi cuventu, dupo etymología, cu *blasfemare*, priu scambarea labialei *f* iu deutalea *t*, (vedi *blamare* iu glossariu), scambare care s'a facutu si iu alte limbe sorori, cumu in italienesce : **blastemiare** si **biastemiare,** ba iuco iu ispanesce si cu *b* iuitiale cadiutu : **lastimar** iu locu de **blastimar,** ca sí la uoi *lastare* iu locu de *blastare;* déro *blastemare* are intellessu cu multu mai inteusu de câtu *blasfemare;* coci iu adeveru : 1. blastemare are acea-asi insemuare cu blasfemare=a proferí vorbe, a face fapte sau a cugetá cugete batujocoritorie de Domuedieu sau de ce e sâutu si iuviolabile : *unulu d'in cei doi crucefipti impreuna cu Mantuitoriulu lumei lu blastemá si cerea unu miraclu; voi blastemati pre Christu mai reu de câtu pagânii; pentru veri-ce nemica impiulu blastemu pre Domnedieu; nu e de lipse se proferia cineva vorbe înjurióse in contra divinitatei, neci se faca fapte de despretiu in contr'a lui Domnedieu, ci este destullu se cugete sau se atribue prin cugetare divinitatei attribute nedemne de dens'a, si cu dereptu cuventu se pote dice, co blastema in contr'a lui Domnedieu;* déro 2. *blastemare,* ca sí *maledicere,* si oppusu la *benecuventare* sau *benedicere,* iusemua mai vertosu : a prouuntiá vorbe relle, cuveute priu care uràmu cuiva reu, chiamàmu asupr'a lui uefericirea, urgi'a lui Domuedieu, si a nume : *a)* a prouuutiá vorbe relle si iujuriose peutru ciueva : *Apostolulu Paulu dicea persecutoriloru sei si ai celloru alti discipuli : voi ne blastemati, éro noi ve benecuventàmu si ne rogàmu pentru voi; b)* a chiamá, si fora vorbe iujuriose, asupr'a cuiva urgi'a si tote rellele, a l'essecrá, a lu devove reului si miseriei : *portati-ve bene copii, cu parentii, si nu i supperati, ca se nu ve blasteme, coci blastemulu parentiloru derapena casele fiiloru, precumu benecuventarea parentiloru intaresce casele fiiloru; te voiu blastemá, de nu se va allege pulbere de tene; n'am traitu dí senina in vieti'a mea, se vede co asiá am fostu eu blastematu, se nu sorbu de câtu amaru in tota vieti'a mea; Jesus blastemà Jerusalimulu, se nu remâna d'in ellu pétra pre pétra, si blastemulu justu allu Mantuitoriului adjunse pre peccatos'a cetate; Judanii blastemati pentru versare de sange innocente ratecescu peno astadi in tota lumea, fora se si pota aflá una patria; una térra blastemata de Domnedieu este unu térra sterpa de verice bene, precumu una térra benecuventata de Domnedieu abunda de tote bunurele; unui omu blastematu de Domnedieu nemica nu i merge bene ci tote i se intorcu spre reu; pentru peccatulu loru Domnedieu blastemà pre Adamu si pre Ev'a : pre Adamu lu blastemà ca intru sudorea faciei se mance panea sea, éro pre Ev'a ua blastemà ca intru doreri se nasca fii; blastemà de assemenea si pre ammagitoriulu sérpe se se terresca pre pantece si se si veda capulu strivitu de muiere; unu blastematu de Domnedieu, ca unu Cainu, sau de omenime, nu si pote aflá repausu necaire; tota lumea se infuara si fuge de unu blastematu; unu nefericitu si tare amaritu blastema diu'a, or'a, tempulu, in care s'a nascutu; filii ce nu au fostu crescuti de parenti in fric'a lui Domnedieu, vediendu-se nefericiti prin rellele invetiuri d'in copillaría, voru blastemá terrin'a parentiloru d'in mormente; déro a blastemá pre parenti este a blastemá in contr'a ce se cade a fi santu pentru unu filiu, si filii ce blastema pre parenti, si voru attrage senguri pre capu blastemulu lui Domnedieu; c)* iu iutellessu mai puciuu euergicu de câtu cellu precedeute : a prouuutiá, iu meuía, vorbe relle, prin cari chiamàmu urgía si resbunare priu grelle suffereutie asupr'a celloru ce ue supera : *multe mamme si blastema, in furi'a supperarei, copillii, chiamandu asupr'a acestoru-a relle, ce d'in ânima nu le dorescu : unu omu d'in fire supperatiosu blastema argatii, blastema filii, blastema amicii, blastema inimicii, blastema tota lumea, coci lui toti*

www.dacoromanica.ro

se paru co i facu reu, si co merita blastemele selle, (vedi si *blamare* in glossariu).

BLASTEMATESCE (mai pucinu bene: *blestematesce;* vedi *blastemare*), adv., **flagitiose, sceleste, nequiter;** in modu *blastematescu,* ca unu *blastematu,* in insemnarile acestui cuventu de sub 2 si 3: *blastematesce ti ai petrecutu viéti'a de têneru, blastematesce te porti si acumu, cându esci betrânu.*

BLASTEMATESCU,-*a,* adj., **flagitiosus, scelestus, sceleratus, nequam;** de *blastematu,* in insemnarile acestui cuventu de sub 2 si 3: *cui potu place blastematescele telle fapte? nu ve e rosine de assemeni blastematesci cuvente?*

BLASTEMATIA (mai pucinu bene: *blestematía;* vedi *blastemare*), s. f., **nequitia, turpis et flagiosa agendi ratio; flagitium, indignum facinus, scelus;** ca abstractu, calitate de *blastematu,* despositione abituale de a lucrá ca unu *blastematu;* ca concretu, fapta de *blastematu,* in insemnàrile acestui cuventu de sub 2 si 3: 1. abstractu: *blastemati'a degrada demnitatea omului, l'avilesce si l'espune la despretiulu altoru-a si chiaru allu seu propriu, déco nu s'a affundatu inco in blastematía peno acollo, in câtu se pérda cu totulu sentimentulu demnitatei selle de omu; essemplulu unui parente blastematu currendu face pre fii maiestri in blastematía;* 2. déro mai adesea concretu, si de acea-a forte desu in plurariu: *tota lumea s'a spariatu de blastematiele telle, numai tu nu senti unde ai se adjungi, mergundu astufellu d'in blastematía in blastematía; tote am incercatu, ca se te desbaru de blastematiele telle; tote inse au fostu in desertu, te lassu déro si eu in apele telle, si dee Domnedieu ca blastematiele se ti mance capulu, deco nu te vei lassá de densele.*

BLASTEMATIONE, s. f., **maledictio, exsecratio;** actione de a *blastemá.*

BLASTEMATIRE,-*escu,* v., **nequam, flagitiosum, scelestum, nebulonem fieri;** de regula ca reflessivu, *a se blastemati,* cu intellessu neutru: a se face *blastematu,* in insemnarile acestui cuventu de sub 2 si 3: *incepussesi a te indereptá si a te face omu de omenía, ce s'a intemplatu, co érosi te ai blastematitu si misellitu mai reu de câtu mai inainte?*

BLASTEMATORIU,-*toria,* adj. s., **maledicens, exsecrator;** care *blastema:* 1. cu intellessu personale, cellu sau cea care *blastema: blastematorii pre nedereptu pre capulu loru si attragu blastemele pronuntiate in contr'a altoru-a;* 2. applecatu la unu lucru, care espreme *blastemu: cuvente blastematorie.*

BLASTEMATU,-*a,* (mai pucinu bene: *blestematu;* vedi *blastemare*), **maledictus, exsecratus, diris devotus; infamis, turpis, flagitiosus; nequam, nebulo; furcifer, scelestus.** 1. participiu d'in *blastemare,* cu tote insemnarile acestui verbu: *filiulu blastematu de parenti nu pote avé bunu finitu; Domnedieu, religione, dereptate, nemica sântu n'a remasu neblastematu si neimballatu de tene;* 2. adiectivu, care pre longa intellessulu participiului se incarca si cu altulu mai originariu, mai conformu etymologiei verbului *blastemare;* coci βλασφημεῖν, d'in care, cumu s'a arretatu, (vedi *blastemare*), a essitu atâtu *blasfemare,* câtu si *blastemare,* pote insemná nu numai: *a vetemá prin vorbe, a proferí vorbe vetematorie,* ci si: *a vetemá* (=βλάπ-τειν) fam'a (=φήμη), *a vetemá numele bunu, a desonorá, a diffamá* sau *defaimá,* etc.; form'a romanesca *blastemare,* (déco n'amu connosce bene filiationea ei, déco n'amu scí, co ea a essitu, ca si ital. *blastimare* (vedi *blastemare*), d'in **blasphemare** = βλασφημεῖν, care chiaru in grecesce luasse, in evulu mediu, form'a βλαστημεῖν), ar tentá pre cineva a ua referí la unu cuventu grecescu de form'a βλαστιμᾶν, d'in βλάπ-τειν = vetemare si τιμή = pretiu, onore, cu intellessulu de *a vetemá pretiulu sau onorea,* si prin urmare: *a avilí, a degradá, a desonorá,* etc.; ce resulta inse de certu d'in celle espuse asupr'a etymologiei verbului *blastemare,* este co *blastematu,* ca adiectivu, insemna atâtu: *devotatu si inchinatu reului,* câtu si: *avilitu, degradatu, desonoratu, infamu, cu nume reu, de neci unu pretiu, fora neci una valore, de nemicu, misellu, nedemnu,* sau *demnu de totu despretiulu,*

www.dacoromanica.ro

reu (in iutellessulu cellu mai largu allu acestui cuventu), etc.; si in speciale : *a)* care si face nume reu, care se avilesce priu fapte rosinose mai multu de câtu criminali, vetematorie demnitatei proprie mai multu de câtu altoru-a, ca latin. **flagitiosus, famosus, turpis, nequam, nebulo,** etc. : *Blastemati copilli, cari in desfrenari si orgie au resipitu, in câte va lune, formos'a stare remasa de la parenti; nu invidiati sortea muieriloru blastemate, cari, fora neci unu sentimentu de demnitatea omenesca, se avilescu si se sordescu cu tote infamiele; una junetia blastemata nu pote adduce de câtu una betranetia despretiata; barbatulu blastematu nu pote tiné casa cu una muiere virtosa, precumu neci muierea blastemata cu unu barbatu cumu se cade; d'in blastematu, care a perdutu veri-ce rosine, usioru se pote face cineva criminale;*—applecatu la lucruri, iu acellu-asi intellessu, are insemnare activa de *avilitoriu, desonoratoriu,* etc.: *fapte blastemate; se nu te mai audiu proferindu assemini vorbe blastemate; totu reulu de care te plangi, ti vine d'in blastematele telle urmari; — b)* applecatu inse la lucruri, ce nu su fapt'a omului, cumu si la plante, bestie, etc., *blastematu* insemna : *reu,* care face reu sau care nu face bene, care nu e bunu de nemica, vile, prostu, de neci una valore, de neci unu folosu : *blastematu callu mi ai mai vendutu : musca, da d'in petiore, svêrle, trentesce, tote rellele le are; pirulu e planta blastemata, unde adjunge se se incuibe, anevoia se sterpesce; n'amu vedutu pissica mai blastemata de câtu asta-a, n'are se ua attenga unu copillu, si lu sgâria infricosiatu; m'am taiatu reu cu blastemat'a custura, cu care altu mentere nu poti taiá una buccatella de pane; arrunca in collo acea blastemata spata, care nu mai e buna de nemica; c)* applecatu erosi la omu si faptele lui, *blastematu* va se dica de assemene *reu,* care face reu altui-a, care de natura e applecatu a face reu, predestinatu orecumu a face reu, si acesta-a, sau in insemnare grave, ca latin. **scelestus, sceleratus, exsecrabilis,** etc., sceleratu, criminale, essecrabile, damnatu, lapedatu, iu addeveru demnu de spenduratu : *poporu blastematu, destinatu a versá neincetatu sange fratescu; blastematii lotri nu se multiamira a despoiá pre bietii callatori, ci i uccisera pre toti cu celle mai cumplite tortiure; blastematele telle fapte au se te duca la spendiuratore,* sau in insemnare mai pucinu grave : care nu face bene, care nu face cumu se cade, care se abate d'in callea derepta, déro si : care nu face nemica bene, care nu e bunu la nemica, misellu, etc.: *eu ti dicu se faci asiá, si tu, blastematule, te faci co nu intellegi, si, ca se me supperi, faci altamentrele; copillii blastemati facu nebunie, spargu veri-ce le da de mâna, te assurdescu cu strigarile loru si te suppera cu mii de secature; asiu vré se me scapu de una blastemata servitoria, care are ghiare lunge si mi pisca din tote; am argati asiá de blastemati, co lipsindu eu de longa ei nu lucredia si nu facu nemica; nu fii blastematu de me trage asiá tare de urechia;— blastematu de Domnedieu* este una espressione plena de energia, analoga cu *batutu de Domnedieu* (vedi *batere*), ce redica intellessulu lui *blastematu* la gradulu superlativu : cellu *blastematu de Domnedieu este misellu* in cellu mai inaltu gradu si fia in respectu morale, fia in respectu materiale; 3. ca substantivu : *blastematulu, blastemat'a, unu blastematu, una blastemata,* etc., cu tote insemnarile adiectivului : *nu te insoci cu blastematii si perdutii in opinionea omeniloru; me miram si eu ca unu blastematu ca tene se fia si ellu una data omu de omenía; filiulu vecinului e unu blastematu si unu spenduratu, de a cui societate se fugi, fiiulu meu, ca de focu; tu esci blastematulu blastematiloru;* — forte desu substantivulu, la care se refere *blastematu,* se pune dupo acestu d'in urma cuventu, si se lega de densulu prin prep. *de : blastematulu de callu=callulu blastematu* sau *blastematulu callu, unu blastematu de callu=unu blastematu callu* sau *unu callu blastematu;* inse constructionile cu *de* au una energía de espressione, de cari sunt lipsite construcctionile fora *de* (vedi *de*); asiá si : *m'au*

www.dacoromanica.ro

predatu nesce blastemati de lotri; blastematulu de argatu nu face nemica, candu nu su eu longa densulu; unu blastematu de Judanu m'a insellatu de m'a friptu; blastematulu de copillu si a spartu capulu cu nebuniele lui; blastemat'a de servitoria mi a perdutu tote ornamentele; blastemat'a nostra de vacca da cu cornulu si nu se mai lassa se ua mulgi.

BLASTEMU, s. m., pl. *-e*, (reu plur. cu *ure*: *blastemure*, sau *blestemuri*; de assemeni nu e bene *blestemu*, cu *ble* in locu de *bla*), **blasphemium** si **blasphemia**, (βλασφημία) **maledictio, exsecratio**; precumu *blastemare* este acellu-asi, prin origine, cu *blasfemare*; asiá si *blastemu* e acellu-asi, prin etymología, cu *blasfemu* (vedi in dictionariu : *blastemare*, si *blasfemare*, si in glossariu : *blamare*); si de assemenea *blastemu* are intellessu mai estensu decâtu *blasfemu*, cumu si *blastemare* decâtu *blasfemare*; coci : 1. *blastemu* se dice, ca si *blasfemu*, de veri-ce attengere sau vetemare grea, de veri-ce batujocura addussa cu vorb'a, cu cugetulu sau fapt'a in contra lui Domnedieu si a celloru sante : *e unu mare blastemu si a ne cugetá, co Domnedieu ar poté fi nedreptu; se imputá lui Jesus ca unu blastemu, co s'ar fi numitu pre sene fiiulu lui Domnedieu; indoienti'a de bene, de addeveru, de formosu, de justu, de totu ce este santu, ce altu e déco nu cellu mai mare d'in blasteme? blastemulu in contr'a spiritului santu este peccatu neiertatu; cine nu s'ar infiurá audindu blastemele, ce tu proferi in contra a totu ce omulu respecta si veneredia?* — 2. déro *blastemu* insemna si : chiamare a resbunarei justitiei pre capulu cellui ce na merita, devotare a cuiva la reu si nefericire, si a numi : *a)* chiamare a reului pre capulu cuiva, vorbe prin cari se uredia reu si nefericire, *maledictione*, in oppositione cu *benedictione* sau cu *benecuventare : blastemulu parentiloru derapena casele fiiloru, precumu benecuventarea parentiloru intaresce casele fiiloru; filii déro se se feresca de a si attrage blastemele parentiloru; chiaru déco parentii, pleni de doiosia si bunetate cotra fii, nu pronuntia unu blastemu assupr'a fiiloru, este destullu ca filii se merite blastemulu parentescu, pentru ca acestu-a se i adjunga intr'una di; b)* in intellessu speciale religiosu, vorbe prin cari cineva se scote d'in turm'a credentiosiloru ca nedemnu de fericirea promissa acestoru-a, si se devota tormenteloru eterne alle infernului, ce astépta pre cei necredentiosi si rei, essecratione, anathema : *conciliulu unanimu pronuntiá unu infricosiatu blastemu in contr'a ammagitoriului ereticu; synodulu metropolitiloru, episcopiloru si altoru facie basericesci scosse mai multe carti de blastemu in contr'a celloru ce propagau doctrine asiá de ratecite si abbatute de spiritulu crestinismului;* sau : vorbe de essecratione, prin cari se devota reului, se essecra cei ce nu aru spune addeverulu sau nu s'aru tiné cu strictetia de celle ce s'au assediatu si regulatu a se tiné : *essistu de la vechii domni români mai multe carti de blastemu, prin cari se lega pre sene si urmatorii loru a nu mai admitte Greci in functionile terrei, neci a mai inchiná mosie romanesci la monasteriele grecesci; marturii chiamati a depune pentru limiti de proprietàti se lega prin carte de blastemu a spune addeverulu si numai addeverulu; pentru veri-ce cestioni litigiose mai importanti, in cari addeverulu nu se pote aflá pre alte càlli, cei interessati sau marturii loru cauta se accepte carte de blastemu; ne amu legatu cu celle mai mari blasteme, co nu ne vomu abbate, in tempu de diece anni, neci cu unu puntu de la acesta lege; cu blastemu voiu lassá prin testamentu, ca nemine d'in consangenii mei se nu se attenga de unu banu d'in averea mea;* sau in fine : cuvente prin cari unu credentiosu se marginesce, pentru unu tempu, de a communicá cu baseric'a, se scote d'in sennlu basericei, escommunicare, etc., asiá in câtu *blastemu*, ca espressione mai generale se appleca atâtu cu intellessulu de *anathema*, cumu s'a vedutu mai susu, câtu si cu cellu de *aforisire* sau *escommunicare*, (vedi *aforisire* in glossariu), ba chiaru si cu intellessulu de *essorcismu : blastemele sântului Basiliu*

www.dacoromanica.ro

sunt *essorcismele* sau rogationile, prin cari cellu reu, draculu, este *blastematu* si provocatu a essí d'in cellu ce se crede possedutu de densulu si a se duce la loculu de tortura eterna, care este lui destinata; in aceste *essorcisme* se repetu necontenitu cuventele : *blastemate pre tene Domnulu, Satana; blastemate pre tene, drace*, etc.; cu intellessu de *escommunicare* sau *formula de escommunicare* figurédia cuventulu *blastemu* in frasi ca : *prin cartea sca de blastemu in contr'a capiloru acestei noue eresia, synodulu opresce pre acesti'a de la veri-ce communicare cu baseric'a, pêno candu ei si voru veni in fire si-si voru connosce ratecirea;* sau in fine : cuvente prin cari unu archiereu sau altu pastoriu suffletescu devota pre cineva reului, fora ca acesta essecratione se attraga dupo sene esclusionea cellui essecratu d'in senulu basericei, sau de la participarea celloru sante : *se crede co cei caduti sub blastemulu unui archiereu sau altei persone santite, dèco moru nedeslegati de acestu blastemu, nu potu putredi, ci cadaverele loru stau cu annii intrege nevetemate, peno candu, prin repetite rogationi inadensu facute pentru acesta-a, nu se deslega de blastemulu, sub care au potutu cadè; c)* in intellessu mai lenu : vorbe disse in mania si supperare mare, prin cari cineva chiama urgi'a cerului assupr'a cuiva, l'anathematiza si lu devota reului, déro insusi cellu ce le dice n'ar vré se le vedia implenindu-se : *tata meu, pre câtu e de bunu, pre atâtu e de supperatiosu, asiá in câtu cauta se te feresci de a l'interrità cumuva, dèco vrei se nu ti audi de la densulu blastemele celle mai infricosiatorie; blastemele parentiloru nu su adesea de câtu vorbe mai aspre, dictate d'in prea multulu doru de fericirea in care aru vré se véda pre filii loru; d)* déro in intellessu forte grave, (vedi si *blastematu* sub 2) : α) de stare nefericita, sorte rea, de care se sente cineva persecutatu si de care nu pote scapá veri-ce ar face, considerata ca implenire a unui *blastemu* pronuntiatu de Domnedieu sau de altu cineva assupr'a cellui nefericitu : *cu tote sudorile de sange ce versu pre totu minutulu, in locu de benecuventare, nu vedu de câtu blastemu in cas'a mea; totu ce facu, cu celle mai bune mesure si cu cellu mai curatu cugetu, mi esse reu : pare co unu blastemu me urmaresce pretotendenea, ca se scambe in amaru si dorere tote câte mi promitteau fericire; ce blastemu e pre tene, ca dupo atâtea perderi dorerose se ti vedi si sengurulu copillu ce aveai rapitu de morte in florea etatei! e unu blastemu pre acestu poporu, co nu pote duce neci câtiva anni in pace si armonia, ci necontenitu petrece in discordia si in belle civili;* β) de flagellu, calamitate, urgia divina, ce se considera de assémine ca implenirea unui *blastemu* attrassu prin peccate si crimine inespiate : *ce blastemu va mai fi si acesta terribile epidemia de angina, care de mai multi anni secera fora indorare copilii Românilloru! ce blastemu a cadutu pre capulu nostru de trei anni, de candu nu se mai facu buccate! pestea furiosa ce infesta tèrr'a de mai multi anni, nu pote fi de câtu unu blastemu pentru peccatele nostre celle multe;* γ) obiectu de *blastemu*, omu sau poporu, care, prin faptele selle, e respinsu, uritu, lapedatu, abominatu de toti: *pentru mene vieti'a este una sarcina grea de portatu, coci adjunsu de blastemulu totoru-a nu intempinu, veri-incotro me intorcu, de câtu amaru si dorere.*

* BLASTOCARPU,-*a*, adj., (franc. **blastocarpe**, d'in βλαστός=germe, *blastare*, si d'in καρπός=fructu); care incepe a se desvoltá inainte de a essi d'in pericarpu, vorbindu de embryonii planteloru.

* BLASTODERMA, s. f., (franc. **blastoderme**, d'in βλαστός = blastare si δέρμα=pelle); corpu membraniformu in ou, d'in care se desvolta tote partile puiului.

* BLASTODERMICU,-*a*, adj., (franc. **blastodermique**), ce se tine de *blastoderma.*

* BLASTOGENESE, s. f., (franc. **blastogénésie**, d'in βλαστός = blastare si γένεσις = generatione); multiplicare a planteloru prin germine sau blastari.

* BLASTOGRAFIA si *blastographia,*

www.dacoromanica.ro

s. f., (franc. **blastographie**, d'in βλαστός =blastare si γράφειν=scriere sau descriere); parte a botanicei, care se occupa cu cercetarea germineloru sau blastariloru, cautandu a descrie natur'a si legile loru de desvoltare.

* BLASTOGRAFICU si *blastographicu,-a*, adj., (franc. **blastographique**), care se tine de *blastografia*.

* BLASTOGRAFISTU, si *blastographistu*, s. m., (franc. **blastographiste**); omu versatu in *blastografia*.

* BLASTOFORU si *blastophoru*, s. m., franc. **blastophore** (d'in βλαστός = blastare si φέρειν = portare); parte a embryonelui, care porta sau contine *blastulu*, (vedi si urmatoriulu *blastu*).

BLASTRU si *blasturu*, s. m., vedi *emplastru*.

* BLASTU, s. m., (franc. **blaste**, d'in βλαστός=*blastare*, essitu prin urmare d'in acea-asi radecina cu allu nostru *blastare*; vedi acestu cuventu); parte a embryonelui certoru plante, care se pote desvoltá prin *blastarire* sau germinare.

BLASTURU, s. m., acellu-asi cu *blastru*; vedi *emplastru*.

* BLATERARE si *blacterare*, v., **blaterare**, si **blacterare** (cumu se vede d'in form'a **blac-terare**, d'in acea-asi radecina cu grec βλαξ-βλακ-ός=molle, mollesitu de corpu sau de spiritu; lasiu; simplu, stultu; vedi in Glossariu : *blegu*, *blotocarire*); 1. a vorbi verdi si uscate, a vorbí ca copillii care nu cugeta la celle ce vorbescu; a limbuti, a flecarí, spunendu lucruri nefolositorie seccature, prostíe; a sberá ca omenii ce vorbescu cu securitate, déro fora siru si foia idee : *cine te asculta, candu tu blateri cu furia câtu-ti iea gur'a? incetedia de a blaterá si a mi sparge urechiele cu sberetele telle*; 2. a sberá, vorbindu in speciale de *ariete*, de *camelu*, de *brosca : de blateratulu brosceloru d'in loculu vecinu nu potu inchide ochii tota noptea; audieam camele blaterandu in departare.*

* BLATERATIONE, s. f., **blateratio**; actione de *a blaterá*, (vedi *blaterare*).

* BLATERATORIU,-*toria*, adj. s., **blaterans**; care *blatera*, (vedi *blaterare*).

* BLATERONE, s. m., **blataro**; mare *blateratoriu*, care are invetiulu de a *blaterá* continuu si multu, (vedi *blaterare*).

* BLATTA, s. f., **blatta** (in locu de **blapta** d'in βλάπτειν=vetemare); genu de insecte orthoptere, putorose, lucifuge, si forte vetematorie stupiloru, in cari se incuiba; *molli'a* este una specia de *blatta*.

BLATTARIA, s. f., vedi *blattariu*.

* BLATTARIU,-*ia*, adj., **blattarius**; ce se tine de *blatta*; de aci ca substantivu : *a)* femin. singul : *blattaria*, **verbascum blattaria** lui *Linneu*, planta care e buna in contr'a *blatteloru*, *mollieloru*, etc.; *b)* femin. plur. : *blattarie*=familie de insecte d'in ordinea orthopthereloru, care are de typu genulu *blatta*.

* BLATTIDE, adj., (franc. **blattide**); ce sémena cu *blatt'a*; de ací ca substantivu femin. plur. : *blattidi*=familia de insecte d'in ordinea orthopthereloru, cari au antenne forti, care ambla numai noptea cu una agilitate si velocitate forte mare, si de cari passerile de curte sunt forte avide.

* BLECHNOIDE, adj., (franc. **blechnoïde**); care sémena cu *blechnulu*, care se tiene de *blechnu*; de aci ca substantivu femin. plur. : *blechnoidile*, sectione de plante d'in tribulu polypodiaceeloru, care are de typu genulu *blechnu*.

* BLECHNU, s. m., **blechnon** (βλῆχνον), ital. **blecno**, franc. **blechne**; genu de plante acotyledoni d'in ordinea ferigeloru, d'in cryptogamia lui *Linneu*, d'in care speci'a cea mai connoscuta este *blechnulu spicante* = **osmunda spicans** lui *Linneu*, recommendata pentru cicatrisarea plageloru si allenarea doreriloru de plaga.

* BLECHONE, s., (**blechon**=βλῆχων), franc. **blechon**; genu de plante d'in famili'a acanthaceeloru, care coprende unu numeru de specie tropicali.

BLEFARA, *blefaricu*, *blefarite*, etc.; vedi *blepharu*, *blepharicu*, etc.

* BLENNA, s. f., (βλέννα = mucu, balle); 1. veri-ce materia mucosa, cumu su baliele, mucii, etc.; 2. genu de pesci caracterisati prin insasi mucositatea ce scaturesce d'in a loru pelle.

www.dacoromanica.ro

* BLENNELYTRÍA, s. f., (franc. **blennélytrie**, d'in βλέννα=blenna si ἔλυτρον=vagina); se dice in medicina de mucositatile ce se formedia prin inflammatione in vagina, (vedi si *blennosu*).

* BLENNENTERÍA, s. f., (franc. **blennenterie**, d'in βλέννα=blenna si ἔντερον=matiu); mucositati ce se formedia in matie prin inflammationea loru.

* BLENNÌA, s. f., (franc. **blennie**, vedi *blenna*); genu de pesci d'in ordinea acanthopterygiloru, famili'a globoidiloru, numiti asiá d'in caus'a ballosei loru pelle : *carnea blennieloru e alba si fragida.*

* BLENNIOIDE, adj., (franc. **blennioïde**, d'in *blennia* si εἶδος=forma); care are form'a unei *blennia*, care se tine de genulu *blenniei;* de ací substantivu masculinu plur. : *blennioidi*=familia d'in classea pesciloru, cari au de typu genulu *blennia.*

* BLENNISTHMIA, s. f., (franc. **blennisthmie**, d'in βλέννα=blenna si ἰσθμός=gûtu); ca terminu de medicina, se applica la catarrulu laryngei si faryngei.

* BLENNOGENIU,-*a*, adj., (franc. **blennogène**, d'in βλέννα=blenna si γεννᾶν=generare); care generedia sau produce *blenna.*

*BLENNOIDE,adj.,(franc. **blennoïde**, d'in βλέννα=blenna si εἶδος=forma); care are forma de *blenna*, care se tine de natur'a *blennei* sau *blennici;* de aci ca substantivu masculinu plur. : *blennoidi* = subdivisione d'in famili'a de pesci numiti globoidi.

* BLENNOPHTHALMIA si *blennoftalmía*, s. f., (franc. **blennophthalmie**, d'in βλέννα=blenna si ὀφθαλμία=morbu de ochi); nume datu in medicina la diverse imflammationi de ochi, allu caroru caracteriu speciale este unu fluidu mucosu sau puroiosu, ce cura d'in conjunctiv'a ocularia : *blennophthalmía catarrale*, cea mai commune d'in tote blennophthalmiele casionata de ordinariu prin actionea aerului rece sau a umeditatei; *blennopthalmía de Egyptu*, ca si cea precedente, déro mai purulenta, mai veninata si mai contagiósa.

* BLENNOPHTHALMICU,-*a*, adj., (franc. **blennophthalmique**); ce se tine de *blennophthalmía : remedie blennophthalmice.*

* BLENNOPYRIA, s. f., (franc. **blennopyrie**, d'in βλέννα=blenna sau mucu si d'in πῦρ=focu); febre sau feure mucosa.

* BLENNORRAGIA si *blennorrhagía* s. f., (ital. **blennorragia**, franc. **blennorrhagie**, d'in βλέννα=blenna sau mucu si d'in ῥαγῆναι=a se rupe); scursore de una materia mucosa galbinía si verdía in urm'a unei inflammatione acute a membraneloru mucose; scaunulu acestei affectione morbide este, de ordinariu, la barbati, in uretra si in preputiu, éro la muieri in uretra, in vagina sau in matrice; acea-asi affectione se numiea alta data *gonorrea;* poporului e connoscuta sub numele de *sculamentu* sau *scursore;* in fine medicii au inceputu acumu a se serví mai multu de cuventele : *uretrite* si *uretrovaginite; — blennorragía falsa*, scursore ce vine numai d'in superfaci'a preputiului; *blennorragía primitiva*, care se manifesta la pucine dille dupo contactu si in loculu contagiatu, in oppositione cu *blennorragía consecutiva*, care se manifesta dupo mai multe septemane de la contactu; *blennorragía şimpla*, care se manifesta singura, in oppositione cu *blennorragia complicata*, care e insocita si cu bubonie, cancri, etc.

* BLENNORRAGICU si *blennorrhagicu,-a*, adj., (franc. **blennorrhagique**); ce se tine de *blennorrhagía : remediu blennorragicu, ophthalmía blennorragica.*

* BLENNORRHEA si *blennorrèa*, s. f., (ital. **blennorréa**, franc. **blennorrhée**, d'in βλέννα=blenna sau mucositate si d'in ῥέειν=curare); scursore de materia mucosa si puruiosa d'in uretra; *blennorre'a* este *blennorragía chronica*, mai vertosu la barbatu.

* BLENNORRHEICU si *blennorreicu,-a*, adj., (franc. **blennorrhéique**); care se tine de *blennorrhea.*

*BLENNOSU,-*a*, adj., plenu de *blenna*, care coprende *blenna;* in speciale applecatu, in medicina, la famili'a affectio-

www.dacoromanica.ro

niloru de cari potu sufferi membranele mucose; de aci ca substantivu femin. plur. : *blennose* (subintellegundu-se *affectioni*), a diecea familia d'in nosologi'a lui *Alibert*, in care se coprendu tote catarrele membraneloru mucose.

* BLENNOTHORACE, s. f., (franc. **blennothórax**, d'in βλέννα=mucositate si θώραξ=peptu); asiá se chiama in medicina catarrulu pulmonariu, allu doile genu d'in famili'a *blennose*.

* BLENNOTORRHEA si *blennotorrèa*, s. f., (franc. **blennotorrée**, d'in βλέννα = mucositate, ὦτος = urechia si ῥεειν=curare); catarru de urechia, numitu mai simplu si *otorrèa*.

* BLENNURETHRIA, s. f., (franc. **blennuréthrie**, d'in βλέννα=mucositate si οὐρῆθρα=urethra), in acea-asi insemnare cu *blennorrhagia*.

* BLENNURIA, s. f., (franc. **blennurie**, d'in βλέννα si οὖρος=urina); catarru allu besicei udului.

* BLENNU,-*a*, adj., (**blennus**, βλέννος); proprie : mucosu, plenu de muci, si de aci, prin metafora : bobleticu, prostu, stultu, stupidu.

* BLEPHARACANTHA si *blefaracanta*, s. f., (franc. **blépharacanthe**, d'in βλεφαρίς si ἄκανθα=gena si spinu); genu de plante d'in famili'a acanthaceeloru.

* BLEPHARU si *blefaru*, s. m., (franc. **blépharе**, d'in βλέφαρον=palpebra sau pleopa); se dice in botanica de firele ce formedia una specia de gene in giurulu peristomei certoru plante.

* BLEPHARIDE si *blefaride*, s. f., (franc. **blépharide**, d'in βλεφαρίς—βλεφαρίδις=gena, peru d'in gena); genu de coleoptere tetramere, d'in famili'a alticideloru.

* BLEPHARIPTERU, s. m., (franc. **blépharіptère**, d'in βλεφαρίς = gena si πτερόν=aripa); genu de insecte d'in famili'a athericereloru muscidi, cari adesea se afla pre vitrele ferestreloru si se desvolta in fungi.

* BLEPHARICU,-*a*, si *blefaricu*, adj., (franc. **blépharique**, d'in βλέφαρον = pleopa); ce se tine de gena sau de pleopa : *alefia blefarica*.

* BLEPHARITE si *blefarite*, s. f., (ital. **blefarite**, franc. **blépharite**, d'in βλέφαρον=pleopa); inflammatione acuta sau chronica a palpebreloru sau pleopeloru.

* BLEPHAROBLENNORRHÉA si *blefaroblennorrèa*, s. f., (franc. **blépharoblennorrée** d'in βλέφαρον = palpebra, βλέννα = mucositate si ῥεειν = curare); ophthalmia la prunci, affectione morbida care face se puroiedie palpebrele prunciloru.

* BLEPHARONCOSE si *blefaroncose*, s. f., (franc. **blépharoncose**, d'in βλέφαρον=palpebra si ὄγκωσις=inflare); inflare a palpebreloru sau pleopeloru.

* BLEPHAROPHORU si *blefaroforu-a*, adj., (franc. **blépharophore**, d'in βλέφαρον =palpebra si φέρειν=portare); care porta palpebre sau pleope, vorbindu proprie de animali, sau metaforice de certe plante alle càroru frundie au denti pre margine, cari formedia ca nisce gene.

* BLEPHAROPHTHALMÍA si *blefaroftalmia*, s. f., (franc. **blepharophthalmie**, d'in βλέφαρον = palpebra sau pleopa si d'in ὀφθαλμία=morbu de ochi); inflammare a palpebreloru sau pleopeloru, numita si *blennorrhagia palpebrale*.

* BLEPHAROPLEGÍA si *blefaroplegia*, s. f., (franc. **blépharoplégie**, d'in βλέφαρον=palpebra sau pleopa si πληγή = plaga); paralysia de palpebre sau pleope.

* BLEPHAROPTOSE si *blefaroptose*, s. f., (franc. **blépharoptose**, d'in βλέφαρον=palpebra sau pleopa si πτῶσις=cadere); caderea palpebrei superiore, care se lassa pre ochiu asiá, in câtu cellu ce suffere de acestu reu, e nevoitu, candu vré se se uite la ceva cu ochiulu, se redice palpebr'a cu degetele.

* BLEPHAROSTOMU,-*a*, si *blefarostomu*, adj., (franc. **blépharostome**, d'in βλέφαρον=palpebra sau gena si στόμα= gura); cu gene la gura, vorbindu de certe plante, allu càroru perianthu are impregiurulu orificiului seu nesce fire, cari formedia ca si nesce gene.

* BLEPHAROTITE si *blefarotite*, s. f., (franc. **blépharotis**), de acea-asi insemnare cu *blepharophthalmia*.

* BLESARE, v., a face *blesu*.

www.dacoromanica.ro

* BLESIRE, v., a fi *blesu*, a avé defectulu de *blesu*.

* BLESITATE, s. f., defectu de *blesu*.

* BLESU,-*a*, adj., **blæsus** (βλαισός); 1. cellu ce are petiorele strambe, si anume intorse afora, asiá incâtu nu pote amblá bene, ci calca cu greu si schiopetandu, si de ací : molle de petiore, schiopu, paraliticu; 2. cellu ce pronuntia reu, balbu, balbuitu, si a nume: *a)* cellu ce nu pote pronuntiá certe littere, ci le suplenesce cu altele, celle mai dure, de essemplu, cu celle mai moi, cumu : *zudecu* in locu de *judecu*, *lupu* in locu de *rupu*, etc., defectu care se observa forte desu la copillii mici; *b)* cellu cui se incurca limb'a sau d'in unu defectu naturale in organele vorbirei, sau pentru co a beutu multu, sau pentru co vreunulu d'in organele vorbirei e ammortitu, paralisatu, etc., (cuventulu pare a se legá de acea-asi radecina cu βλάξ, d'in care si *blaterare*; vedi acestu cuventu in dictionariu, cumu si *blegu*, *blotocarire*, *blejire* in glossariu).

* BLINDA, s. f., (ital. **blinda**, franc. **blinde**, isp. **blinda**); ca terminu de arte militare : lucru de apperare facutu d'in fascine sau manuchie de nuelle puse intre doue serie de pari de inaltimea unei stature de omu si destinatu a protege de inimicu luptatorii sau lucratorii, impedecandu-lu de a-i vedé ce facu (cuventulu e de origine germanica, **blende**, d'in **blenden**=*orbire*, si de ací : *ascundere*, *mascare*, *protegere*, etc., si de acea-asi radecina cu **blind**=orbu; déro a trecutu ca terminu militare nu numai in tote limbele romanice, ci si in altele, cumu in russesce sub form'a **blenda**, despre care vedi si la articl. *blanda*; si de acea-a se pote adoptá si in limb'a nostra, afora déco nu amu preferí classicul *plutiu*=**pluteus**, care are si insemnarea cuventului *blinda*).

* BLINDARE, v., (franc. **blinder**); a face una *blinda*, a umbrí sau protege cu *blinde* in contr'a bombeloru inimicului impressuratoriu: *in tempu de impressurare a unei cetate se blindedia cu lemnaria si pamentu magazinele cu pulbere, edificiele celle mai formose, ospitiele, fere-strele si portile; de assemenea se blindedia puntile naviloru cu manuchie de curmeia de funi, cu saci impluti cu lana sau cu peru;* asiá déro *a blindá*, in intellessulu seu cellu mai largu, va se dica a accoperí ceva cu ce e mai propriu a protege acellu ceva de effectulu bombeloru sau altoru proiectili.

* BLITEU,-*a*, adj., **bliteus**; de *blitu*, ce se tine de *blitu*, care are natur'a *blitului*; metaforice : vile, de necí unu pretiu, nefolositoriu, sau : insulsu (=nesaratu), stultu, bobleticu (in limb'a poporului cuventulu *spinacu* sau *spanacu*, care e una specia de *blitu*, inco se iea cu intellessu de *ceva fora gustu*, *fora importantia*).

* BLITU, s. m., (**blitum**, ital. **blito** si **bledone**, franc. **blitum** si **blette**); genu de plante d'in famili'a chenopodiaceeloru, monandria digynia lui *Linneu*, d'in care speciele mai connoscute sunt: *blitulu capitatu*=**blitum capitatum** lui *Linneu*, alle cui foie se recommenda in medicina ca emollienti; *blitulu amaranthinu*=**amaranthus blitum** lui *Linneu*, planta leguminosa assemenea *spinacului* sau spanacului.

BOA, *boare*, *boariu*, etc.; vedi *boua*, *bouare*, *bouariu*, etc.

BOBLETICÍA, s. f., **stultitia**, **stupiditas**; calitate de *bobleticu*.

BOBLETICU,-*a*. (in locu de *bolbeticu*, si acestu-a in locu de *balbaticu* d'in una forma latinesca **balbaticus**, care a datu si in ispanesce **bobatico**, cu acellu-asi intellessu, casi allu nostru *bobleticu*; vedi si in glossariu : *bobleticu* si *bobu*), adj., **ineptus**, **stolidus**, **stultus**, **stupidus**; pucinu priceputu, fora precepere, fora judecata, prostu; care nu intellege sau intellege pre dosu, care veri-ce face, face reu si cumu nu se cade (de la insemnarea de *incurcatu in vorbire*, care e semnu de pucina potere de cugetare, *bobleticu* a trecutu usioru la insemnare de *lipsitu de precepere si judecata*; vedi *balbu*).

BOBLETIA, s. f., calitate de *bobletiu*, de acea-asi insemnare cu *bobleticia*.

BOBLETIU,-*ia*, adj., d'in una forma latina (**balbitius**), prin stramutarea lui *l* d'in syllab'a initiale in penultima si

www.dacoromanica.ro

prin trasformarea lui *a* in *o*; de acea-asi insemnare cu *bobleticu*.

BOCA si *boce*, s. m., (**bocas** si **boxbocis**=βωξ-βωκός si βόαξ-βόακος, d'in βοᾶν=bouare sau mugire; vedi si *buga* in glossariu) (ital. **boca, boga** si **boce**, franc. **bogne**); genu de pesci marini d'in famili'a sparoidiloru, ce se afla pre longa termurele marei, si mai vertosu la gur'a fluvieloru.

BOCALE, s. f., si *bocaliu*, s. m., (**baucalis**=βαύκαλις si βαυκάλιον, d'in una forma mai simpla: **bauca**=βαύκη, acellu-asi, prin scambarea gutturalei *c* in labiale *b*, cu **cauca**=καύκη; vedi si *cauca*, *caucu*), (ital. **boccale**, franc. **bocal**); vasu de pamentu sau de vitru cu gâtu scurtu si largu, éro in restulu corpului presentandu forma de perfectu cylindru sau de unu conu trunchiatu, sau de doue conuri trunchiate, alle càroru basi impreunate formedia mediloculu pantecosu allu vasului (*borcanu*, datu in glossariu, a potutu essí d'in acea-asi fontana cu *bocaliu*, si a nume sau de a dereptulu d'in **bauca**=*boca*, ca si **cauda**=*coda*, prin suffissulu *anu* : *bocanu*, care in urma s'ar fi crescutu cu unu *r*: *borcanu*, ca si *borbona* in locu de *bobona*; sau prin intermediulu formei derivate *bocaliu*, care, prin stramutarea lui *l* in *r* [vedi liter'a *L*], ar fi luatu form'a *bocariu*, si d'in acesta forma apoi ar fi essitu ; *bocarînu*, *bocarnu*, si, prin stramutarea d'in locu a lui *r*, *borcanu*; s'ar poté inse ca *borcanu* se fia essitu d'in *barca* prin acellu-asi suffissu *anu* si fora alte insemnate scambari fonetice, afora de simpl'a intunerecare a lui *a* in *o* : *borcanu* in locu de *barcanu* ; déro intellesulu militа in favorea cellei d'antaniu etymologia; macedoniculu *botia*, cu acellu-asi intellessu de *bocaliu*, pote fi in locu de *bocia*, de ore ce la Macedoromani *ci* se pronuntia de regula ca *ti*: *tinti*=*cinci*, *calti*=*calci*, etc. [vedi litter'a *C*], si prin urmare, in ce s'attenge de forma, cuventulu macedoromanu s'a potutu nasce d'in acea-asi radecina cu *bocale*, adeco d'in *boca*=**bauca**; déro atâtu de partea intellessului, pentru-co insemna si *butilla*, câtu si mai vertosu de partea formei se pote referí mai bene la acea-asi fontana, d'in care a essitu *bute*, *butoiu*, *butilla*, *bota*, etc.).

1. BOCE, s. m., vedi *boca*.

2. BOCE, s. f., **vox-vocis**, (ital. **boce** si **voce**, sard. **boje**, ispan. **voz**, franc. **voix**); sonulu ce emitte d'in peptu pre gâtu si gura omulu si partea cea mai mare d'in animali ; — cuventu, care si in latinesce se afla cu *b* in locu de *v* : **box** in locu de **vox**, (vedi litter'a *B*), si care in gur'a poporului d'in multe parti, mai vertosu la Macedoromaui, s'a pastratu asiá de bene, fora se i pota luá locûlu slaviculu *glasu*, introdussu numai prin mani'a ce aveau alta data carturarii nostri de a slavisá si fora neci una necessitate; derivatele d'in *boce*, cumu: *bocire*, *bocitoria*, *bocetu*, etc., sunt pretutendine forte popularie; câtu pentru *boce* si alte derivate, se dicu si se scriu astadi mai multu cu *v*: voce, *vocare*, *vocatione*, *invocare*, etc.; si de acea-a desvoltari mai ample assupr'a intellessului cuventului *boce* se voru da la articlulu *voce*.

BOCETU, s. m., pl.-*e*, **clamor; ejulatus, lamentum, lessus**; strigare cu voce mare, si in speciale, strigare plangerosa, plansetu cu voce mare, cu tipete, vaiete, etc.: *n'am mai auditu asiá bocete de mulieri ca la immormentarea acestei fete ; biet'a feta, morta in florea etatei, formosa si buna ca unu angeru, meritá cu totu dereptulu aceste bocete; sunt bocete de buccuria, ca si bocete de dorere ; cu tote acestea bocetulu nu e totudea un'a espressionea unui addeveratu sentimentu de dorere sau de buccuria; femineле române, prin una datina d'in celle ce probedia ca mai bene romanitatea nationei nostre, se credu indetorate a dá bocete veri-carui mortu, veri-câtu de strainu le ar fi*, (vedi *bocitoria*); — *bócetu* differe de *bocîtu*, ca si *mugetu* de *mugitu*, *ámbletu* de *amblatu*, *suffletu* de *sufflatu*, *plansetu* de *plansu*, *risetu* de *risu*, (vedi suffissu *tu* si *su*; éro pentru etymologi'a lui *bocetu* vedi *boce*).

BOCIA, s. f., vedi *bocale* si *botia*.

BOCIRE,-*escu*, v., **clamare; ejulare, lamentari, lugere, deplorare**; (ital, **bociare**); a strigá cu mare *boce*, si in spe-

www.dacoromanica.ro

ciale, a strigá cu *boce* plangerosa, a plange cu *boce* mare, a tipá, a se vaietá, etc.: 1. ca transitivu sau obiectivu: *feminele române, in tote dominicele si alte serbatori, in reversatulu diorîloru, manec'a la mormente, ca se bocesca fientiele care mai de currendu sau mai de multu sunt immormentate; sunt luni de candu doios'a mamma bocesce uniculu fiiu ce avea, nemica nu pote allená dorerea si curmá bocetele ei; ce me bociti ca cumu asiu fi si moritu? me sentu in addeveru greu, déro nu me credu inco in stare de bocitu; la strabunii Romani se luau cu bani femine, ca se bocesca pre mortu; acesta datina s'a pastratu intre noi, stranepotii, innobilata inco prin influenti'a crestinismului; coci feminele române au de una detoria crestinesca si omenesca a bocí, fora neci una recompensa, chiaru pre mortii straini, si pre acei-a mai vertosu, cari n'au consangeni, ca se i bocesca; elle credu co mortulu immormentatu, fora se fia bocitu de nemene, este espusu a fi desmormentatu si devoratu de lupi;* 2. ca subiectivu sau intransitivu, mai allessu sub form'a reflessiva, *a se bocí: destullu ai bocitu doue lune intrege, si ai bocitu diu'a si noptea; nu vedi co cu bocitulu nu poi se inviedi pre cellu una data mortu? lassa me se bocescu, coci bocetele mi mai usioredia greu'a dorere ce mi appesa anim'a; déco cineva coprensu de grea si mare dorere nu se pote bocí, este in mare periclu; mamm'a ce si vede uniculu fiiu rapitu de crud'a morte, si sta ca immarmorita, fora se scota tipetu, fora se incepa a se bocí, e in periclu de a si essí d'in menti, de a innebuní; ce ve bociti asiá ca cumu ar fi se ve ommoria cineva? feminele cu anima doiosa se bocescu si la vederea unei fientia pe care n'au vedutu de tempu indelungatu;—bocirea* asiá déro este effectulu nu numai allu unei profunde dorere, ci si allu unui sentimentu de bucuria neasteptata; in totu casulu *bocirea* este manifestarea unui viu sentimentu; cu tote acestea *bocirea* se pote produce, mai multu inco de câtu *plangerea* sau mai bene *lacrimarea*, si fora una addeverata miscare a ânimei: d'in frasile mai susu date se vede, co peno astadi la noi *muierile bocescu*, d'in detoria omenesca, unu mortu strainu, precumu *preficele*, la betranii Romani, *bociea*, pre bani, unu mortu strainu de densele; nuanti'a de *bocire fora sentimentu, bocire prefacuta*, resare mai allessu in form'a reflessiva a acestui verbu, care de alta parte este mai espressiva si mai energica, candu e vorb'a de unu sentimentu addeveratu, (vedi *reflessivu*, vedi si la *batere* essemple de energi'a de espressione a formei reflessive), (vedi *boce*).

BOCITORIA si *bocitore*; vedi *bocitoriu*.

BOCITORIU, *-toria*, s. adj., **ejulans, lugens; lamentabilis, lugubris; præfica**; care *bocesce* sau *se bocesce: bocitori si bocitorie nu lipsieau la immormentarea bunului si stralucitului barbatu*; éro vorbindu de lucruri: care espreme dorerea: *bocitori'a lui voce in locu de misericordia ti inspira neplacere si desgustu;* — ca substantivu: *a)* femina, care bocesce unu mortu strainu, care nu i e consangenu, neci altu cumuva connoscutu si caru, ca si **præfica** la betranii Romani; *b)* cu intellessulu ieale de *bocetele bocitorieloru assupr'a unui mortu* ce e in puntulu de a fi immormentatu, sau: *tempulu de bocire* assupr'a unui asseminea mortu, care vine dupo terminarea officiului religiosu funebru, candu incepu preutii a cantá: *veniti, frati, de mi dati sarutarea cea mai de pre urma*, etc.; in acestu intellessu se scrie si *bocitore* in locu de *bocitoria: officiulu religiosu funebru se terminasse si erau la bocitore, candu mortulu, care se vede co fusse numai lesinatu, deschise ochii si se desceptà de marea boce unita a multoru muieri ce incepusse a lu bocí.*

BOCITU, **deploratus-a; ejulatus, lessus**; 1. participiu passivu d'in *bocire: bocitu sau nebocitu mortulu nu pote stá mai multu neingropatu*; 2. supinu d'in *bocire: nu e acumu tempu de bocitu mortii*; 3. de ací ca substantivu: *bocitulu are si ellu una mesura si unu capetu;*— differitu, in intellessu, de *bocetu*, (vedí acestu cuventu).

* BOIA, s. f., **boia** (βόεια d'in βόειος=

www.dacoromanica.ro

de *bou*); laciu de guttu, arcanu, strangu de guttu, facutu antaniu d'in curea, d'in pelle de *bou*, apoi d'in lemnu sau d'in ferru, ce se pune in guttu, mai vertosu in guttulu criminaliloru si condemnatiloru.

BOIANU, vedi *bovianu*.

* BOLARE si *bolariu*, adj., (ital. **bolare**, franc. **bolaire**); ce se tine de *bolulu armenicu: strate de pamentu bolari*, (vedi 1. *bolu*).

* BOLBITE, s. f., (franc. **bolbitis**, d'in βόλβιτον=ballega); vedi si *bolbitu*; genu de plante d'in famili'a polypodiaceeloru.

* BOLBITU, s. m., **bolbiton** (βόλβιτον); scrementu de bou, de vacca, de callu, etc.; ballega, ballegariu, (vedi 2. *bolu*).

* BOLBOCERATE, s. f., (franc. **bolbocéras**, d'in βολβός=bulbu si κέρας=cornu; vedi si bolbu); genu de insecte coleoptere pentamere, famili'a lamellicorneloru, care coprende sessespredece specie de insecte de forma forte convessa si approape globulosa si cari anevoia se vedu, pentru co ambla numai noptea, ėro diu'a se ingropa, fienduco nu vedu la lumin'a dillei, ci numai in diarea noptei.

BOLBORE, s. f., vedi *bolbore* in glossariu si *volvore* in dictionariu.

BOLBU, s. m., (vedi *bulbu*).

BOLBURA, *bolburare*; (vedi *volbura*, *volvurare*).

* BOLETACEU,-*a*, (si *boretaceu*, vedi 2. *bolu* si *borete*), adj., (franc. **bolétacé**); ce sémena cu unu *bolete* sau *borete*; de aci substant. femin. plur. : *boletacce*= famili'a fungiloru.

* BOLETATU (si *boretatu*, vedi 2. *bolu* si *borete*), s. m., franc. **bolétate**; nume genericu datu la sari cari resulta d'in combinationea acidului *boleticu* cu una base.

* BOLETICU,-*a*, (si *boreticu*, vedi 2. *bolu* si *borete*), adj., (ital. **boletico**, franc. **boletique**); estrassu d'in *bolete* sau *borete: acidu boleticu*=acidu estrassu d'in una specia de borete.

* BOLETIFORME (si *boretiforme*, vedi 2. *bolu* si *borete*, cumu si *forma*), adj., (franc. **bolétiforme**); care are *forma de borete*, vorbindu de certi polypi, ce sémena intru câtuva cu boretii.

* BOLETINU,-*a*, (si *boretinu*, vedi 2. *bolu* si *borete*), adj., franc. **bolétin**; care viédia intr'unu *borete*, vorbindu de certe insecte càri traiescu in boreti.

* BOLETOIDE, adj., (franc. **bolétoïde**, d'in βωλίτης=bolete sau borete si d'in εἶδος=forma); care are forma de borete; de ací plur. mascul. : *boletoidi*=divisione d'in classea fungiloru, cari au de typu genulu *borete*.

* BOLIDE, s. f., **bolis** (βολίς) (vedi si 2. *bolu*); 1. cercatore de profunditate, plumbu legatu de una acia, ce se baga si se lassa se se affunde in ap'a marei sau unui fluviu, spre a cercá si aflá aduncimea ei; 2. instrumentu de chirurgia, cu care se cérca una plaga sau se baga pre unu canale, ca allu besicei udului, de essemplu, spre a lu cercetá sau largi, specillu, etc.; 3. meteoru focosu, sau luminosu, una stella cadente, de essemplu, si in speciale, globu focosu ce in rapidulu seu cursu prin ceru pare a se sparge cu detunatura si a arruncá d'in senulu seu *aerolithe*, (vedi si *aerolithu*).

* BOLITOBIU,-*ia*, adj., (franc. **bolitobie**, d in βωλίτης=borete sau βόλιτος =βόλβιτος=bolbitu sau ballega si d'in βίος=vietia); care traiesce in *borete sau* in *bolbitu*; de aci ca substantivu, *bolitobie*=genu de insecte coleoptere pentamere, d'in famili'a *brachelytreloru*, insecte in genere forte mice, cari traiescu in boreti, in paisiu, in frundie putrede, in ballege, etc.

* BOLITOCHARU,-*a*, adj., (franc. **bolitochare**, cuventu compusu, in care antaniulu elementu este acellu-asi cu cellu d'in precedentele *bolitobiu*, éro allu doilé elementu e trassu d'in χαρά=placere); cui place a trai in *borete* sau in *bolbitu*, vorbindu de unu genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a brachelytreloru, cari traiescu in *boreti* si in *ballege*.

* BOLITOPHILU si *bolitofilu*,-*a*, adj., (franc. **bolitophile**, d'in βωλίτης= borete si φιλεῖν=amare); cui place *boretele*, carè *ama boretele*, applicatu ca

www.dacoromanica.ro

substantivu la unu genu de insecte d'in ordinea dipterelor, famili'a tipularielor, alle càror larve traiescu in *boreti* sau *fungi*, éro, dupo ce attingu deplin'a loru desvoltare, ca se se scambe in nymphe, se baga in pamentu.

* BOLONU, s. m., **bolona** (βολώνης d'in βόλος=2. bolu si ὠνεῖσθαι=a cumperá); care cumpera unu *bolu* de pesce, si de aci in genere : eare cumpera sau vende pesce cu redicat'a, care face negotiu mare de pesce.

BOLTA, s. f., plur. *bolte*, (reu : *bolti*), **camera, fornix, testudo;** (ital. **volta,** ispan. **vuelta** si **boveda,** port. **abobeda** si **abobada,** provenc. **volta** si **vouta,** franc. **volte** si **voûte;** nu d'in ungur. **bolt,** ci acestu-a d'in romanesculu *bolta*, precumu si bulg. si serb. **bolta;** romanesc. *bolta* nu este altu de câtu *volta*=ital. **volta,** in care *v* a trecutu in *b*, ca si in ispan. **boveda,** ca si in *boce*, *berbece* si multe altele [vedi litter'a B]; *volta* apoi este femininulu d'in participiulu *voltu* allu verbului *volbere*=*volvere*, care se aude in multe locuri in gur'a poporului atâtu in acesta forma de conjugationea a treia, câtu si in form'a de conjugationea antani'a : *volbare*, *involbare*; *v* initiale d'in acestu verbu si derivatele selle se aude nu numai ca *b*, ci si ca *h* : *inholbare* = *involbare*, *hultore* = *vultore*, *holbura*=*volbura* si *bolbura*); constructione arcata in lungu sau in giuru, si in speciale, coperementu de forma arcata sau emisferica : 1. proprie : *cerulu se intende asupr'a capeteloru nostre ca una bolta emisferica, albastra si adornata cu stelle; coperementulu basércceloru este de regula una bolta; coperementulu cellariceloru vaste este de assemenea una bolta; cavernele d'in senulu pamentului se termina in partea superiore cu bolte; una bolta de forma emisferica se chiama testudine, pentru co sémena cu testulu unei brosce testose; éro una bolta in lungu se chiama fornice; cerulu*, fiendu co are form'a unei *bolte emisferice*, *ica differitele numiri de bolt'a cerului*, *bolt'a ceresca*, *bolt'a stellata*, *bolt'a albastría*, etc.; — in respectulu basei de constructione, *boltele* se impartu in doue mari categorie : *bolte cu unu senguru centru* si *bolte cu mai multe centre; boltele cu unu senguru centru* sunt celle a càroru curba, formata cu una sengura deschisura de compassu ce pleca d'in unu senguru centru, descrie totu de un'a una portione de cercu; arculu acestei categorie *de bolte* este sau unu semicercu completu sau una portione de semicercu de 180 de grade; *boltele cu doue centre* sunt celle ce nu se potu descrie cu una deschisura de compassu, afora déco nu se ieau, ca centre, differite punte contigue; curb'a acestui *genu de bolte* este ellipsoide sau se compune d'in doue portioni de cercu, fia-care cu centrulu seu particulariu, si speciele celle mai connoscute sunt : *bolta delumbata* =**camera delumbata** (proprie : *bolta desellata*=franc. **voûte surbaissée** sau **voûte à anse de panier,** *bolta arcata ca tort'a de pancriu*), bolta allu carei arcu este una sectione de ellipse in cea mai lunga a ei dimensione, in oppositione cu *bolta superclevata*, (franc. **voûte surélevée**), allu carei arcu este una sectione de ellipse in dimensiouea ei cea mai scurta, si cu unu cuventu tote *boltele neregulate* sau *miste*, cari au unu arcu de ellipse in una sau alta demensione; — mai tote speciele de *bolte* se referu la unulu sau altulu d'in celle doue generi descrisse : *bolta annularia*, care se rédima pre doui muri cérculari paralleli; *bolta clicoide* sau *bolta in vertetiu*, care se inaltia invertindu-se in giurulu unui asse, ca bolt'a unei scare; *bolta sferica*, *bolta emisferica* sau *bolta coptorita*, care e cercularia in planulu seu, ca cea de la certe turnuri de baserica; *bolta muchiata* sau *bolta cu muchie*, care e formata d'in mai multe portioni de bolta, produssa d'in mai multe bolte, ce se îmbina intr'un'a sengura, etc.;—*bolta acustica*, asiá construita co vocea unui omu ce vorbesce incetu la un'a d'in estremitatile edificiului coperitu cu assemenea bolta se aude de altu omu de la estremitatea oppusa, fora ca personele ce se afla in punte intermediare se pota audí ceva; — *cliav'a boltei*, petr'a d'in mediloculu boltei, de unde metafo-

www.dacoromanica.ro

rice : *cliai'a boltei*=puntulu capitale, puntulu sau momentulu cellu mai insemnatu intr'unu lucru orecare;—2. metaforice : *a)* ce sémana cu una *bolta*, veri-ce lucru care, ca *bolt'a*, are una superfacia convessa si rotunda pre d'in afora, concava si arcata pre d'in intru : *bolt'a craniului*, parte superiore a osseloru ce formedia craniulu ; *bolt'a palatului*, sau *bolt'a palatina*=*cerulu gurei*; *bolta de vitia*, *bolta de verdetia* ; *limpedele ape alle riurellului cura sub bolt'a de verdetia a ripeloru lui* ; *b)* edificiu, allu carui coperementu este *boltitu*, si in speciale : *cellariu boltitu* sau *magazinu boltitu*, si de aci in genere : *magazinu* sau *pravallia*, fia si neboltita, destullu numai se fia unu mare si insemnatu stabilimentu de vendiare : *in boltele monasterieloru aggrumurau de tempuriu strabunii nostri de alle mancarei, pentru ca se aiba cu ce trai, candu invasionile barbariloru i facea se se retraga la adappostulu acestoru castelle, cari serviean la apperare pre câtu a religionei, pre atâtu si a nationalitatei ; déco vrei se cumperi lucruri bune, nu cumperá de la Judanii, ce ambla cu mercile loru in spinare, ci te du la una bolta de ti cumpera tote de câte ai lipse; frate teu merge bene cu negotiulu, bolt'a lui de metasseria e cea mai buna si mai cautata de cumperatori.*

BOLTIRE,-*escu*, v., **concamerare, conformicare**, 1. a terminá unu edificiu in *bolta* : *basericele de regula se boltescu; cellariele vaste inco se boltescu* ; 2. de aci, prin metafora, a dá la ceva forma de *bolta*, si in speciale : a sapá in forma de *bolta, a escavá, a cuptori* : *apele sapa ripele, le coptorescu si le boltescu.*

BOLTITU,-*a*, part. d'in *boltire*, luatu mai desu cu intellessu de adiectivu applecatu la veri-ce are forma de *bolta* : *caverna boltita, palmele omului sunt mai multu sau mai pucinu boltite* ; *spinare boltita, gebosa, cocosiata.*

BOLTITURA, s. m., actione de *a bolti*, déro mai desu : resultatu allu actionei de *a bolti* ceva, starea unui ce *boltitu* : *boltitur'a acestei bolte este perfectu cercularia.*

BOLTU, s. m., **capitellum** ; capu de cuiu sau de pironu, de acu, etc.,—form'a masculina a lui *bolta*, si prin urmare de acea-asi radecina, ca *ceva rotundu* ; vedi si *boltu* in glossariu.

* 1. BOLU, s. m., plur.-*i*, **bōlus** (βῶλος, ital. **bolo**, franc. **bol**); massa mica de pamentu sau de altu ceva care de ordinariu are forma globosa, buccata sau buccatella de ceva : 1. proprie : *a)* buccatalla de pamentu, bulgaru, gleia, etc.; *b)* imbuccatura de pane sau de carne, si in speciale : cocollosiu de carne sau de pane ce se pune in unditia, ca se ammagesca si se attraga pescii, si de ací, prin metafora, veri-ce mediu de a ammagi, de a impacá pre cineva, ossu de rosu, etc.; *c)* ca terminu de medicina sau de farmacia : specia de pilula de form'a unei olive, mai voluminosa si mai molle de câtu pilul'a ordinaria; *d)* ca terminu de fisiologia : massa formata d'in alimentele mestecate si insalivate; 2. metaforice : materi'a d'in care nasce unu *bolu*, si in particulariu de certe specie de pamentu limose mai friabili de câtu argill'a commune : *bolu de Armeni'a* sau *bolu armeniacu*=argilla rosia ce se afla nu numai in Armeni'a, ci si in multe parti alle Europei, si care este rosia mai multu sau mai pucinu inchisa, molle si grassa, dissolubile in apa; *bolu orientale* =bolu assemine cellui armeniacu, care vine d'in Constantinopole.

* 2. BOLU, s. m., **bŏlus** (βόλος, d'in βάλλειν=arruncare); arruncatura, si in speciale : 1. la jocurele aleatorie, arruncatura de cubu sau de zaru ; 2. arruncatura de plessa de prensu pesci ; 3. concretu : *a)* câtu pesce se prende cu una arruncatura de plessa; *b)* câtu se castiga cu una arruncatura de zaru; *c)* in genere : castigu, folosu, si mai vertosu ca medilocu de ammagire.

BOMBA, s. f., (ital. **bomba**, franc. **bombe**, vedi 2. *bombu*); 1. mare si grossu globu de ferru cavu, care se imple cu pulbere detunatoria si care arruncata cu machin'a bombaria, la loculu, pentru care e destinatu, crepa in mai multe buccati ce sferama, uccidu si apprendu pre unde adjungu : *a apprende*

www.dacoromanica.ro

una nave cu bombe, a incende una cetate cu bombe; de ací metaforice, evenimentu, scire neasteptata si rea, care imple de stupore : *scirea despre mortea tatalui seu fu una bomba pentru densulu;* — nu se scie bene neci unde, neci candu s'a aflatu, neci cine a aflatu acestu infricosiatu instrumentu de ommoriu; unii sustinu co ne ar fi venitu d'in Asi'a, altii co ar fi una inventione a Italiei d'in secl. XI, dero abiá in 1621 se fece, pentru antani'a ora, usu de dens'a in Franci'a; — 2. cu acellu-asi intellessu ca si *boba,* (vedi in glossariu : *bomba, boba* si *bobu*).

BOMBACARESSA si *bumbacaressa,* s. f., 1. femina ce scie *bombacari'a,* 2. femina ce tine officina de lucratu sau de vendutu bumbacu, 3. femina a *bombacariului.*

BOMBACARÍA, si *bumbacaría,* s. f., 1. arte de a lucrá *bumbaculu : bumbacari'a este maiestria castigosa, a invetiá bumbacari'a;* 2. multime de *bumbacu,* sau obiecte lucrate d'in *bumbacu,* pandia, tortu, etc. : *ce se faci cu atâtu-a bumbacaría ce ai cumperatu? se vede co ai vrutu se cumperi tota bumbacari'a d'in mercatu;* 3. officina unde se fabrica sau vende *bumbacu* si *bumbacarie.*

BOMBACARIU si *bumbacariu,* s. m., 1. care scie artea de a lucrá *bombacu* sau obiecte de *bombacu : bombacariulu nu pote fi bombacariu, déco n'a invetiatu bombacari'a;* 2. cellu ce tine stabilimentu de fabricatu *bombacu* sau obiecte de *bombacu;* 3. cellu ce tine officina de vendutu *bombacu* si *bombacarie.*

BOMBACE si *bombaciu,* s. m., **(bombax-bombacis) gossypion, xylum;** arborellu care dà *bombacu,* genu d'in famili'a malvaceeloru, coprendendu arborei ce au flori mari, formose si cu ampla corolla, cari dau capsule rotunde sau ovali si acuminate cu trei sau patru despartiture in intru, cari continu in sene fiacare de la trei peno la septe sementie negre, ovoidi si infasciurate in nesce fulgi forte delicati; acesti fulgi se numescu *bombacu* sau *bumbacu : bombacele pare a fi originariu d'in Arabi'a de media di; astadi bombacele se cultiva in câte cinci parti alle lumei; déro speci'a de bombace, care esiste mai bene la frigu, este bombacele erbaceu, care s'a potutu cultivá si in Europ'a; éro bombacele arborellu cu greu se pote acclimatá in terrele nostre; sementia de bombace,* etc.

BOMBACELLU si *bumbacellu,* s. m., **tenue fillum xylinum;** ca deminutivu d'in *bombacu,* insemna *bombacu suptire si bene resucitu,* adeco *firu subtire de bombacu,* care serve la cosutulu camesieloru si altoru vestimente sau la impletitulu differiteloru specie de retelle pentru adornatu.

BOMBACINU,-*a,* adj., **(bombacinus), xylinus;** de *bombacu,* lucratu, tessutu, impletitu, etc., d'in *bombacu : pandia bombacina, camesie bombacine, stergariu bombacinu;* — ca substantivu : 1. masculinu, *bombacinu* (subintellegundu : *tortu, firu, vestimentu,* etc.); 2. femininu, *bombacina* (subintellegundu : *acia, pandia, camesia,* etc.).

BOMBACIRE si *bumbacire,-escu,* v., **gossypii lanugine tenuissima interfacire;** a pune *bombacu* intre doue stofe : *copertura de patu bombacita sau nebombacita; vestimentele se bombacescu, ca se tina mai caldu.*

BOMBACITORIU,-*toria,* s. adj., care *bombacesce* si scie *bombací.*

BOMBACITU, 1. participiu d'in *bombacire : vestimente bombacite;* 2. supinu d'in acellu-asi verbu : *câtu se mi iei de bombacitu acesta copertura?* 3. de unde apoi ca substantivu abstractu : *bombacitulu acestui vestimentu costa fort e multu.*

BOMBACITURA si *bumbacitura,* s. f., actione de a *bombací,* déro si mai desu : resultatulu acestei actione : *bombacitur'a este prea suptire la vestimentulu ce mi ai cosutu, de acea-a iea vestimentulu inapoi si pune-i una bombacitura mai grossa.*

BOMBACOSU si *bumbacosu,-a,* adj., 1. plenu de *bombacu : a)* care coprende in sene multu *bombacu : tessutura bombacosa; b)* care produce multi *bombaci* sau multu *bombacu : térra bombacosa, statele meridionali alle unionei americane sunt bombacose;* 2. care e ca *bombaculu : a)* flocosu, fulgosu, lanuginosu, coperitu de una lanugine molle ca ful-

www.dacoromanica.ro

gii : *frundie bombacose, persica bombacosa, bombacosele gutuie; b)* molle la tactu, mollessitu, affenatu : *bombacosii fulgi, cu cari implemu perinele de culcatu.*

BOMBACU si *bumbacu*, s. m., (fora plurariu), **gossypii vel xyli lanugo; xylinum;** 1. specia de lana ce da fructulu *bombacelui* si d'in care se fabrica differite stofe pentru vestimente si alte lucruri utili omului : *statele de mediadi alle unionei americane esporta celle mai mari cantitati de bombacu; Americ'a tramette celle mai mare cantitate d'in bombaculu ce produce Anglici, alle carei numerose si mari fabrice de bombacu aru cadé si s'aru ruiná, candu n'aru mai fi alimentate cu bombaculu Americei, éro millionile de Angli ce traiescu cu lucrulu bombacului in acelle fabrice aru remané moritori de fome; pre longa inu, cânepa si lana, bombaculu este materi'a cea mai necessaria pentru vestimente; bombaculu consiste in nesce fulgi lungi, metassosi si forte suptiri, mai multu sau mai pucinu albi, cari in fasciur'a sementielele fructeloru bombacelui; b) in commerciu differitele specie de bombacu se numescu dupo terrele, d'in care provinu : bombacu de Georgi'a, bombacu de Carolin'a, bombacu de Arabi'a,* etc.; *a college, a scarminá, a torce bombacu; ciorapi de bombacu, camesie de bombacu, charteia de bombacu,* etc.; 2. prin metafora, obiecte facute d'in bombacu : *a)* tortu, firn de *bombacu : urditur'a pandiei e de inu, éro batutur'a de bombacu, pandia si cu batutura si cu urditura de bombacu; a bate bombacu in inu; bombaculu de tessutu e bene resucitu, bombaculu de impletitu ciorapi nu este bene resucitu, si de acea-a se chiama bombacu deslanatu, sau lanosu, sau lanatu; totu asiá este si bombaculu de allessu sau de infloratu, pre candu bombaculu de impletitu certe retelle cauta se fia bene resucitu; b)* tessutura de bombacu, vestimente si alte obiecte facute d'in assemenea tessutura : *e mai sanetosu a portá pre pelle lana decâtu bombacu; lan'a absorbe sudorea pellei si ne appera de periclulu de a recí, pre candu bombaculu, nefiendu asiá de bibace ca lan'a, ne pote espune adesea la recire;* 3. prin estensione : fulgii, pufulu de pre superfaci'a certoru frundie si fructe, cumu alle gutuiului, de essemplu; si de ací : ceva delicatu si molle, sau mollesitoriu : *a cresce unu copillu in bombacu.*

BOMBANIRE si *bombalire* (cu *l* moiatu : *bombaire*), *-escu*, v., **bombilare, bombitare; susurrare, mussitare, secum murmurare;** 1. a dá una voce confusa ca a musceloru, albineloru, bombariloru si altoru insecte, a bombitá, a bombilá sau bizií : *erá una dí d'in celle mai formose dille de primavera, albinele essieau cu multimea d'in stupi si se aventau bombanindu cu voia buna in aeru;* 2. a vorbí incetu, a vorbí intre denti, a murmurá sau mormaí : *n'am potutu bene intellege ce bombaniea d'in gura;* si in speciale, a spune incetu, a murmurá vorbe de nemultiamire, ce nu are ceneva coragiu a pronuntiá tare si pre intellessulu cellui cui sunt adressate : *candu ti dicu eu se faci, asiu vré se nu te mai audiu bombanindu,* (vedi 2. *bombu*).

BOMBANITORIU, *-toria*, s. adj., **bombitans, mussitans, morosus;** care *bombanesce;* care e dispusu a *bombaní*, care nemica nu face cu voia buna sau care de nemica nu e multiamitu, ci de tote *bombanesce : nu mi e mai uritu nemica pre lume ca servitoriulu bombanitoriu; unu betranu bombonitoriu, càrui cu nemica nu i poti intrá in voia : de i faci bene, bombanesce; de i faci reu, erosi bombanesce; i facu déro si eu in pisma, ca se aiba de ce bombaní.*

BOMBANITU, s. m., **bombitatio, mussitatio;** ca abstractu, si de acea-a fora plurariu : actione de a *bombaní : bombanitulu acestu-a allu teu nu mi place de locu; lassa-te déro de bombanitu, déco vrei se mai fii argatu la mene; fà currendu ce ti dicu, nu e tempu de bombanitu.*

BOMBANITURA, s. f., **bombitatio, mussitatio;** resultatu allu actionei de a *bombaní*, sonu sau vorbe *bombanitorie : bombanitur'a albineloru; incetedia cu bombanitur'ele, déco vrei se nu ti tune in capu.*

www.dacoromanica.ro

* BOMBARE, v., (βομβεῖν) (vedi si 2. *bombu*), **bombitare, obmurmurare, secum murmurare; irata verba murmurare, increpare, tonare, strepere; globos ignitos injicere; in gibbum flectere;** 1. ca intransitivu : *a)* a bombitá, a bombaní, fiendu vorb'a de murmurulu albineloru si altoru insecte, sau de murmurulu unui omu ce vorbesce incetu, ce pronuntia intre denti cuvente mai allessu de nemultiamire; *b)* a pronuntiá vorbe de menía, a tuná de supperare in contr'a cuiva; *c)* a resuná cu potere, a bubuí, a dá unu sunetu potente ca allu *bombei* ce se sparge sau allu tunului ce iea focu; 2. ca transitivu : *a) a arruncá bombe*, a bate cu *bombe* una cetate sau una nave (mai bene decâtu *bombardare*; vedi acestu cuventu in glossariu); *b)* a dá in parte unui ce form'a de *bomba*, a face convessu, a buricá : *peleria cu fundulu bombatu.*

BOMBARETIA si *bumbaretia*, s. f., vedi 2. *bombu.*

BOMBARIU,-*ia*, s. adj., 1. ca adj., care se tine de *bomba* sau de *bombu*; *machina bombaria*=machina de arruncatu *bombe*; 2. ca subts. masculinu, *bombariu*: *a)* care fabrica bombe; *b)* care incarca si trage *bombe*; in acestu intellessu form'a *bombistu* e mai propria; *c)* musca mare, vespe mare cu acu forte intieposu si veninosu, latin. **crabro;** in acestu intellessu cuventulu se aude pre a locurea cu forma mai multu sau mai pucinu modeficata : *α)* prin stramutarea lui *b* in *d* : *bondariu* sau *bundariu*, *β)* apoi prin stramutarea lui *i* d'in ultima in penultima : *bondiaru* sau *bundiaru.*

BOMBICARE, *bombice*, etc.; vedi *bombycare*, *bombyce*, etc.

BOMBIRE,-*escu*, v., cu acelle-asi insemnari ca si *bombanire* sau *bombare* de sub 1.

* BOMBITARE, *bombitu*, v., **bombitare;** a bombaní continuu, a scote si dá una voce ca a certoru insecte, cumu albinele, muscele, etc. : *albinele bombita.*

BOMBISTU, s. m., vedi *bombariu.*

* BOMBITATIONE, s. f., **bombitatio;** actione de a *bombitá.*

* BOMBITU, s. m., pl.-*e*, **bombitatio, murmur, fragor;** sonu confusu mai multu sau mai pucinu potente, de la *bombanitulu unei musce peno la bubuitulu tunetului sau allu tunului, de la urletulu urechiei peno la allu undeloru marei infuriata de fortuna.*

BOMBONE si *bomboniu*, s. m., ca augmentativu atâtu d'in *bomba* câtu si d'in *bombu*, (vedi suffissu *one* sau *oniu*), *bombu mare*, bubuitu; *bomba mare*, si de ací : veri-ce altu globu mare, sau veri-ce altu lucru ce da unu mare si potente sonu, (vedi 1. *bombu* si *bomba*).

BOMBONEZARE si *bumbunezare*, v., **tonare, intonare;** la Macedoromani, cu insemnare de a dá unu *bomboniu*, a bubuí, si in speciale cu insemnarea de verbu impersonale, ca *tunare* la Dacoromani : *scapera si bomboneza* va se dica *fulgera si tuna*, (vedi *bombone*).

1. BOMBU,-*a*, adj., **morosus, querulus; mussitans, secum murmurare assuetus; convexus, inflatus; rotundus;** 1. care nu vorbesce bene, care bombanesce, vorbesce intre denti, asiá co nu se aude neci se intellege bene ce spune; 2. care are invetiulu de a *bombaní*, de a se plange de veri-ce, de a nu face cu voia buna ce i se dice se faca; care nu primesce cu multiamire ce i se face, ci de tote se plange bombanindu; 3. inflatu, buccaiu, convessu, rotundu, etc. (vedi si 2. bombu).

2. BOMBU si *bumbu*, s. m., **bombus** (βόμβος); **globus, globulus;** 1. sonu surdu si confusu mai multu sau mai puciuu potente, de la *bombanitulu* unei albine peno la *bubuitulu* tunetului : *audieam bombulu albineloru de la stupin'a vecina; m'am desceptatu in bombulu undeloru fluviului, pre a cui ripa addormissem; unu bombu de passi de calli se audiea in departare; in bombulu unei vertetiu nu pote urechi'a appercepe unu sonu musicale;* — in speciale se applica la sunetulu produssu de una *bomba* sau mai multe, de unu tunu descarcatu sau mai multe : *unu bombu assurditoriu de artillaria incepù se se audia d'in tote partile cetatei impressurate;* 2. obiecte, cari dau sau scotu *bombu*, sau cari, casí *bomb'a* sau *insectele* ce *bombita*, au forma mai multu sau mai pucinu rotunda si glo-

www.dacoromanica.ro

bosa, si in speciale : *a)* rectulu, partea intestinului de la sedutu pre care essu scrementiele omului si altoru aninali, si care se chiama si *matiulu curului;* capetulu esternu sau orificiulu acestui matiu se dice *bombaretia* sau *bumbaretia; b)* globu mai mare de metallu : *bombulu ce termina turnulu acestei bascrice; la celle doue capete alle culmei se aflá câte unu bombu;* sau mai micu de materie ori si de metallu, nasturu rotundu : *formosi bombi de auru adornau amendoi peptii vestimentului seu; am perdutu unu bombu de la hétt'a camesiei; am se ti cumperu una parechia de bombi de corallu pentru bettele camesieloru; doi splendidi bombi de adamante radiau pre peptulu seu,* (vedi si in glossariu : *bobu*).

BOMBULÍU,-*lía*, si *bumbulíu* (si cu *r* : *bomburíu*), adj., **rotundus, globosus; bucculentus, in arctum collectus;** rotundu, globosu, sfericu; *unu vasu de vetru bombulíu, cumu e una caraf̧a;* in speciale, rotundu la facia, cu buccele grasse si rotundiore : *am doi copilli bombulii si formosi ca doi cupidoni;* si de ací : grassu si indesatu, mai grossu de câtu s'ar cuveni in proportione cu inaltimea : *deco e bombulía, cumu potc fi formosa muierea ce mi recommendi de socia?* (vedi 1. *bombu* si 2. *bombu*).

BOMBURARE si *bomborare, bumburu* (si *bomburezare, bomburezu*), v., **titubanter loqui, balbutire, balare;** ca derivatu d'in deminutivulu *bomburu*, a dá sau scote unu *micu bombu,* a pronuntiá reu sonurile limbei sau inganá reu tonurile musicali, si prin urmare : 1. a vorbí incetu, reu si incurcatu; a *bombaní* cuvente neintellesse; *gongurare,* care pare a fi, prin stramutarea labialei *b* in gutturalea g, acellu-asi cu *bomburare,* (vedi *bobu* in glossariu, si litter'a G. in dictionariu), dice mai multu de câtu *bomburare,* in acestu intellessu, co *gongurare* se appleca esclusivu la sunetele fora sensu, ce pronuntia pruncii inainte de a invetiá a vorbí; 2. a inganá unu cantecu ca cellu cu care nutricile addormu pruncii; 3. vorbindu apoi de insecte, a *bombaní* forte incetu, a produce unu *bombu* abiá perceptibile.

BOMBISIORU si *bumbisioru,* s. m., deminutivu d'in *bombu* in insemnarea de sub 2.

BOMBURU, s. m., deminutivu d'in *bombu* in insemnarea de sub 1, *bombu abiá perceptibile.*

BOMBUTIA, s. f., deminutivu d'in *bomba.*

BOMBUTIU si *bumbutiu,* s. m., deminutivu d'in *bombu,* de acea-asi insemnare cu *bombisioru.*

* BOMBYATU, s. m., (franc. **bombyate**); nume genericu applecatu in chymica la sari formate d'in combinationea acidului *bombicu* cu una base.

* BOMBYCALE, adj., (franc. **bombycal**); care sémena cu unu *bombyce : fluturi bombycali.*

* BOMBYCE, s. m., **bombyx,** (βομβυξ); (ital. **bombice,** franc. **bombyce**); genu de lepidoptere nocturne, d'in cari celle mai multe specie dau una materia metassosa; speci'a cea mai insemnata este *bombycele,* in intellessu strinsu, sau asiá numitulu *verme de metasse* =**bombyx mori** lui *Linneu;* — genu de plante d'in famili'a malvaceeloru, (vedi *ibiscu*).

* BOMBYCELLU, s. m., (franc. **bombycelle,** deminutivu d'in *bombyce*); sectione d'in genulu de plante, *ibiscu,* famili'a malvaceeloru.

* BOMBYCIA, s. f., (franc. **bombycie**); genu de lepidoptere nocturne, d'in famili'a noctuidiloru, avendu de typu *noctua viminale.*

* BOMBYCIANU,-*a*, adj., (franc. **bombycien**); care sémena cu *bombycele;* de ací plur. femin. : *bombyciane,* antani'a famil'a d'in lepidopterele nocturne.

* BOMBYCICU,-*a*, adj., (vedi *bombycu*)

* BOMBYCIDE, adj., (franc. **bombycide**); care sémena cu *bombycele;* de ací subst. femin. plur. : *bombycidi,* tribu de insecte d'in famili'a lepidopthereloru nocturne, cari au de typu genulu *bombyce,* cu septe specie.

* BOMBYCINARE, v., **bombycinare;** a lucrá metasse, (vedi *bombycinu*).

* BOMBYCINATORIU,-*toria*, s. adj., **bombycinator;** care *bombycina,* lucra-

www.dacoromanica.ro

toriu sau fabricante de metasse, metassariu sau cultivatoriu de *bombyci*.

* BOMBYCINU,-*a*, adj., **bombycinus**; de *bombyce*; ce se trage d'in *bombyce*: *fire bombycine*=fire de metasse ce se trage de pre *bombyce*; — de ací ca substantivu: 1. masculinu, *bombycinu* (subintellegundu-se *firu*, etc.), 2. ca femininu, *bombycina* (subintellegundu-se *materia*, *stofa*, *tessutura*, etc.); — de acea-a ca adiectivu si cu insemnarea *de metasse*, care e facutu d'in *metasse*.

* BOMBYCU,-*a*, adj., (ital. **bombico**, franc. **bombyque**, prescurtatu d'in *bombycicu-a*,); care vine d'in *bombyce*: *acidu bombycu*, acidu trassu d'in *bombyce* sau verme de metasse.

* BOMBYCIVORU,-*a*, adj., (franc. **bombycivore**, d'in **bombyx**=*bombyce*, si d'in **vorare**=devorare); care se nutresce cu *bombyci*.

* BOMBYDE, s. adj., (franc. **bombyde**); genu de insecte d'in famili'a melliferelor, ordinea *hymenopterelor*, avendu de typu *crabonele*; tote speciele bombydilor, cumu, de essemplu, albinele, se compunu de trei sessuri: masculi, femine si neutri; déro societatile formale nu tinu, ca alle albinelor, mai multu de unu annu, ci pre la mediloculu tomnei se spargu si se resipescu; feminele ingrecate se ascundu in crepaturele muriloru, in scorburele arburiloru, unde siedu iérn'a peno la incepulu primaverei; neutrii si masculii moru toti la antaniele dille de geru, (vedi *bombu* si *bombariu*; vedi si *melliferu*).

* BOMBYLA, s. f., (franc. **bombyle**, βομβύλη=sonu de albina; vedi si *bombu*, *bombyce*, etc.); genu de insecte d'in ordinea dipterelor, famili'a tanystomeloru, tribulu bombylarieloru, care coprende unu mare numeru de specie avendu ca caracterie communi corpu latu, turtitu si coperitu de desi peri, capu micu, rotundu si armatu de una lunga proboscide, petiorele lunge, aripele mari si sborulu forte rapidu.

* BOMBYLARIU,-*ia*, adj., (franc. **bombylaire** si **bombylier**); care sémena cu una *bombyla*: *insectu bombylariu*; de ací substant. plur. femin.: *bombylarie*, tribu de insecte d'in ordinea dipterelor, famili'a tanystomeloru, coprendendu treispredece generi, cari au de typu genulu *bombyla*.

* BOMBYLIFERU,-*a*, adj., (franc. **bombylifère**), propie care porta *bombyle*, vorbindu de una planta alle càrei frundie au assemenare cu insectulu numitu *bombyla*.

* BOMBYLITU,-*a*, adj., (franc. **bombylite**); care se tine de *bombyla*; de ací ca substant. femin. plur.: *bombylite*, un'a d'in divisionile ordinei dipterelor, fondata pre metamorfosea genului *bombyla*.

BONA si *buna*, s. f., **avia, femina quæ puerum educandum suscipit**; 1. mósia, mamma a mummei sau a tatalui; 2. femina insarcinata cu preveghiarea si crescerea unui copillu; — in cellu d'in urma intellessu, dupo franc. **bonne**, cu acea-asi insemnare; in romanesce, ca si in francesce, s'a luatu femininulu adiectivului *bonu* ca substantivu cu intellessu cu totulu speciale, (vedi *bonu*).

* BONACIA, s. f., **malacia, maris mollities**; (ital. **bonaccia**, franc. **bonace**); incetu perfectu allu marei, candu superfaci'a ei nu se misca de locu: *marinii se temu de bonacia ca semnu ce annuntia veri una mare fortuna*; applecatu si la aeru, candu se afla cu totulu trancillu, asiá in câtu neci cea mai mica bore nu adeia (d'in *bonu*, si a nume d'in una forma *bonaciu*=**bonaccio**, applecatu la *bene*, cu insemnarea de *preu bunu*, ca si *fugaciu*, applecatu la *fuga*, luandu-se *bene*, cu insemnare de *tempu bunu*, (vedi *bene* cu acesta insemnare; compara si *imbunare* sau mai bene *resbunare* cu insemnare de *a se face tempu bunu*, *a insenină*, etc.).

BONACREDENTIA, s. f., vedi *credentia* si *bonu*.

BONAVOINTIA si

BONAVOLIENTIA, s. f., vedi *volientia* si *bonu*.

BONETATE, vedi *bonitate*.

BONETIA, s. f., **bonitas**; cu acelluasi intellessu ca si *bonitate*, inse mai pucinu commune de câtu acestu d'in urma cuventu; compara ispan. **bonicia**, provenc. **bonessa** si **boneza**, cari au acea-asi

www.dacoromanica.ro

forma si acellu-asi intellessu cu allu nostru *bonetia*.

BONICA si *bunica*, s. f., **avia**; deminutivu d'in *bona*, cu intellessulu de *mosia* de sub I.

BONICELLU, *bonicella* si *bunicellu,-a*, adj., **bellus, bellulus**; deminutivu d'in *bonu*, ca adiectivu : *cu unu leu poti comperá bonicellu vinu; dici co buccatele sunt bone fora se fia neci macariu bonicelle*, (vedi si *bonisioru, bonutiu*).

BONICU si *bunicu*, s m., **avus**; deminutivu d'in *bonu* sau *bunu*, cu intellessu de *mosiu* sau tata allu mammei ori allu tatalui, (vedi *bonu* ca substantivu sub II).

* BONIFICARE, *bonificu*, v., (vedi *bonu* si *facere*), (ital. **bonificare**, franc. **bonifier**) : 1. a face *bonu* sau *mai bunu*, a imbunetatí, vorbindu mai vertosu de lucruri de cultura sau de constructione : *agrii se bonifica prin stercu, care i ingrasia si le da noue poteri de productione; acelle parti alle terrei s'au bonificatu in gradu sentitoriu, de candu s'au scursu baltile ce le infectau; si bonifica cineva cas'a, canduprin reparationi bene intellesse sau maresce commoditatea ei sau adauge la dens'a incaperi necessarie*; 2. ca terminu speciale de finantie, a considerá de *bona* una spesa, si a ua creditá : *naululu de la Gallati la Constantinopole ti l'am bonificatu la commissionariulu meu d'in ultim'a cetate*; sau, a supplení unu deficitu de finantie : *déco nu ti voru adjunge emolumentele functionei ce ti am datu, ti voiu bonificá eu d'in allu meu ce ti va lipsí; in locu de a ne bonificá, ne a damnificatu*.

* BONIFICATIONE, s. f., (ital. **bonificazione**, franc. **bonification**); actione de a *bonificá : veri-ce bonificatione a agriloru este folositoria; nu ti potu mai multu accordá de câtu bonificationea speseloru ce ai facutu*; si cu intellessu concretu de resultatu allu *bonificarei, lucru bonificatu : vreu se mi tini in buna stare tote bonificationile de pre mosi'a ce ti dau in arrenda*.

BONISIORU si *bunisioru,-a*, adj., **bellulus**, deminutivu d'in *bonu* ca adiectivu: *bumbaculu acestu-a ar fi bonisioru, deco n'ar fi prea deslanatu; vinulu ce benu ar fi bonisioru, déco n'ar fi nou*, (vedi si *bonutiu*).

BONITATE si *bunetate*, s. f., **bonitas, probitas; benignitas; humanitas, affabilitas, comitas; beneficium, officium; gratum**; (ital. **bontá**, ispan. **bondad**, provenc. **bontat**, franc. **bonté**); calitate de *bonu*, in multiplele si variele insemnari alle acestui cuventu, abitudine de *a fi bunu*, sau de a *face bene*, cumu si *benele* ce e sau se face, fia materiale, fia morale : 1. in intellessu materiale : *a)* aptitudine de a fi utile, de a serví altuia, de a implení scopulu, la care e destinatu : *bonitatea apei, vinului si altoru beuture* sta in utilitatea loru pentru sanetatea si crescerea poteriloru celloru cari le beu; *bonitatea aerului* sta in curati'a si salubritatea lui; *bonitatea climei* sta in dulcetia, in acea temperatura ce adjuta ca mai bene desvoltarea fientieloru, cari traiescu in acea clima; *bonitatea agrului* e capacitatea lui de productione ca mai mare in folosulu omului; *bonitatea unui animale : bonitatea callului, bonitatea boului, bonitatea canelui*, etc., sta in aptitudinea de a face servitiulu ce se cere de la densulu, cumu, spre essemplu, de la *cane* in genere se cere a custodí *bene* cas'a sau turm'a, éro in parte : *bonitatea canelui de venatore* sta in aptitudinea lui de a ulmecá si scorní venatulu sau de a ulmecá, aflá, *urmarí* si *prende venatulu; bonitatea remedieloru* sta in efficacitatea loru, in capacitatea de a produce de certu effectulu, pentru care se prescriu; *bonitatea vestimenteloru* sta in parte in calitatea loru de a fi commode si de a scutí bene de intemperie, parte in calitatea de a tiné si traí multu, de a nu se deteriorá currendu; de assemenea : *bonitatea pandiei, bonitatea pannurei*, etc.; *b)* curatía, sinceritate, stare in care unu lucru este fora ammesticu, coprende numai materi'a ce constitue addeverat'a lui natura, nu e falsu sau falsificatu : *bonitatea aurului* sta in aptitudinea lui de a serví la usurile ce vremu a face de densulu, déro si in gradulu seu de curatía, in asiá numitulu *titlu* allu acestui metallu ; asiá si : *bonitatea argentului, bonitatea ne-*

www.dacoromanica.ro

stimateloru, bonitatea sarci, bonitatea merciloru cc se cumpera si se vendu, etc.; *bonitatea unui cantariu, bonitatea unei bilancie, bonitatea unei mesure in genere* sta in nefalsitatea, in justeti'a ei; — 2. iu intellessu ideale : *a)* pentru facultatile intelligentiei, cumu si productele acestoru-a : *bonitatea judecatei, bonitatea judeciloru, bonitatea rationamentului, bonitatea stilului, bonitatea architecturei*, etc.; *b)* mai desu inse pentru vointia, ca dispositione abituale de a face totu de una bene, si neci una data reu, de a face bene chiaru cu daun'a sea, de a face bene si celloru ce ne facu reu, bonitatea de anima, bonitate de suffletu, care, cumu dice strabunulu Cicerone, este *una dispositione naturale si constante de a face bene, dispositione ce neci cresce neci scade dupo impregiurari*= **perpetua naturalis bonitas, quæ nullis casibus neque augetur, neque minuitur,** (vedi si *bene* si *bonu* in acea-asi insemnare); *bonitatea*, in acestu intellessu, este, pre pamentu, numai attributu allu omului, care senguru se pote redicá prin intelligentia la connoscenti'a ordinei eterne si lucrá cu libertate la realisarea si mantinerea acellei ordine; attributulu *bonitatei morale* appropia pre omu mai multu de creatoriulu seu, precum *contrariulu bonitatei, reutatea*, departedia ca mai multu pre omu de Domnedieu; coci *bonitatea* iu tota poterea cuventului este primulu attributu allu lui Domnedieu, este insusi Domnedieu, si de ací espressioni ca : *bonitatea divina, bonitatea ecresca, bonitatea suprema, bonitatea infinita*, etc., insemnandu tote atâtu câtu si *Domnedieu*, care este *bonitatea insasi; bonitatea* in acestu inaltu gradu este *santitatea* si prin urmare, casi *santitatea* iu tota poterea cuventului, *bonitatea* numai in Domnedieu resede; *bonitatea* omului, in care appetitele bestiei sunt in continuu bellu cu cerentiele rationei, nu attenge si nu pote attenge in neci unu momentu allu vietiei la gradulu de *santitate;* ba inco *bonitatea* in ómu nu e decâtu *virtutea*, adeco *potere a morale desvoltata de omu in lupt'a sea pentru bene in contr'a reului*, asiá in câtu in intellessu rigorosu nu pote fi vorb'a de *bonitate in omu*, ci numai de *virtute*, de applicarea energiei lui spre a adjunge la *bonitate;* in limb'a nostra, asiá cumu na vorbesce poporulu, *bonitate* e, in addeveru, synonimu cu *virtute*, asiá in câtu acestu d'in urma cuventu, sub form'a *virtute*, are esclusivu, in limb'a poporului, intellessulu mai originariu de *potere corporale*, cc are si iu latinesce, precandu in intellessulu morale allu cuventului **virtus** se dice *bonitate; bonitatea omului* asiá déro, in cellu mai inaltu intellessu allu vorbei, este *virtutea* sau *vointi'a constante si nestramutata de a se conformá cu ordinea eterna sau cu legile reconnoscute de rationea lui;* in acellu-asi intellessu *bonitate* e synonimu si cu *onestate*, (vedi *bonu* si *bene* pentru mai ample desvoltari in acestu respectu); de ací vine co *bonitate*, preeumu se dice cu intellessulu de *virtute* in genere, asiá se iea si cu intellessulu de *una virtute oresare speciale*, déro mai allessu pentru acelle *virtuti* ce se numescu *sociali* si cari destingu in particularíu pre omulu sociale de *ferele selbatice*, cumu : *justitia, blandetia, benevolentia, benignitate, generositate, liberalitate, indulgentia, clementia, affabilitate, politetia*, etc., in oppositione cu *virtutile individuali*, ca : *temperantia, sobrietate, continentia*, sau cu *virtutile* ce ceru una mare energía, ca : *barbatia, fortitudine, coragiu, despretiu de morte*, etc.; asiá, de essemplu, in urmatoriele frasi *bonitate* insemna un'a sau alt'a d'in *virtutile* asiá numite sociali : α) *bonitatea lui nu pote sufferí se veda pre unu semene allu seu sufferindu de frigu si de fome* (*bonitate*=umanitate, filantropía, caritate crestinesca); in acestu intellessu se afla de atâtea ori, in cartile basericesci, *bonitatea unita cu filantropi'a lui Domnedieu : ca unu bonu si de omeni iubitoriu;* β) *marci bonitate a sociului teu esti detoriu, co nu ti ai perdutu totu ce ai avutu*, (*bonitate* = probitate); γ) *totu ce possedu, reconnoscu co le amu obtinutu de la bonitatea tea*, (*bonitate* = liberalitate, generositate, munificientia, etc.); δ) *n'asi fi credutu*

www.dacoromanica.ro

ca bonitatea tea se merga peno acollo, in câtu se mi ierte cea mai cruda offensa ce ti poteam face; cu bonetatea potemu invinge si face adesea amici pre cei mai inversionatii nimici, (*bonitate*=generositate, maguanimitate); *bonitatea Domnitoriului intaresce tronulu seu*, (*bonitate* = benignitate, benificentia, blandetia, clementia); *nobilele comite ne primì si ne tractà cu multa bonitate*, (*bonitate*= affabilitate, politetia); de ací locutionile de politetia : *a face bonitate, a avé bonitate*, cu cari ne adressàmu cotra vericine si chiaru cotra inferiori, caroru-a amu avé totu dereptulu a vorbí cu tonu imperativu : *aibi bonitate, de mi addu si apprende una lumina; fa bonitate, de mi du aceste carti peno a casa; aveti bonitate, ve rogu, de vorbiti mai incetu;* de ací si locutionea elliptica : *bonitatea tea, bonitatea vostra, bonitatea Domnici telle*, etc., care intrega, fora ellipse ar fi : *acesta-a e bonitatea tea*, sau : *acesta-a arreta bonitatea tea*, etc., si care e una formula de politetia, prin care se respunde la *bon'a primire, la laudele, la ceremoniele* altui-a : *bonitatea Domniei telle, co stàmu asiá de commodi; bonitatea Domniei telle, co mi dici, co am copii formosi ca si mene; — a face bene* se dice cu acellu-asi intellessu ca si *a face bonitate* sau *a avé bonitate : fa bene de redica cellu condeiu de diosu* = *aibi bonitate* sau *fà bonitate de redica cellu condeiu de diosu;* câte trelle locutionile se dicu si in ironía, espremendu ammenitiare sub forma de rogatione : *fa bene de te carra de aici* = *ai bonitate de te carra de aici*=*fà bonitate, de te carra de aici;* déro *a face bene* si *a face bonitate* nu au, cumu are *a avé bonitate*, si insemnarea de *a benevoí*=a condescende= **dignari** : *Domnulu avù bonitatea de me ascultà cu blandetia si patientia;* si in acestu d'iu urma intellessu *a avé bonitate* se dice adesea in ironía : *amiculu devenitu acumu boiariu avù bonitatea de a mi dá connoscentia si a me salutá cu tonu mundru ca pre unu inferiore allu seu;* ε) *prea multa bonitate* degenera sau in *simplicitate : in bonitatea sea acestu omu crede co toti omenii sunt ca densulu, si se lassa se l'inselle toti*, sau in *imbecillitate* de caracteriu : *bonitatea parentiloru corrupe pre copilli; nu se cade a duce bonitatea peno acollo, in câtu se permittemu blastematiloru a ne batu jocorí si despoiá fora tema de punitione;* — 3. atâtu in insemnarile de sub. 1 câtu si in celle de sub 2., cuventulu *bonitate*, ca abstractu, nu are, de regula, plurariu, cu tote acestea *bonitate* se pune adesea si in plurariu : *a)* candu in insemnarea de sub 1. *a)*, este vorb'a de mai multe diverse *calitati bone* alle acelluiasi lucru : *nu ti am descrissu inco tote bonitatile acestei terre; b)* déro mai desu in insemnarea de sub 2., candu este vorb'a nu de *despositionea insasi de a face bene*, ci de *manifestarea ei prin fapte*, candu adeco prin *bonitate* se intellege *beneficiu, servitiu, indetorire, adjutoriu*, etc. : *multe bonitati am vedutu de la tene, fa-mi déro si bonitatea ce ti ceru acumu; cine adapa unu insetatu, face mare bonitate; Domnedieu cu mâna larga respande bonitatile selle asupr'a celloru peccatosi ca si asupr'a celloru santi; bonitatea ce mi faci astadi intrece nenumeratele bonitati ce n'ai incetatu a mi face peno acumu; a face bonitate*= a indetorí, a serví, a se arretá indetoritoriu si plenu de benevointia si politetia, (vedi si mai susu); — 4. mai multu de câtu veri-care altu substantivu, *bonitate* se construe cu prep. *de* si unu substantivu, pre longa care ar fi cautatu se stea adiectivulu *bonu* ca attributu : *bonitate de omu, bonitate de cu titu; mi s'a stricatu bonitate de vinu; am perdutu una bonitate de copillu; mi s'a innecatu bonitate de bou*, etc. (In gur'a poporului, d'in caus'a lui *de* urmatoriu, *te* d'in capetulu cuventului *bonitate* se taia, asiá in câtu se aude : *bonitá de omu, bonitá de cane*, etc., in locu de *bonitate de omu, bonitate de cane*). Assemeni espressioni, cároru-a aflàmu a naloge in limba latina : **stupor corvi**= *stupore de corbu*, sunt de una nespusa energía, asiá in câtu *bonitate de omu* dice mai multu de câtu *onu forte bonu*, de ore ce prin *bonitate de omu* vremu a intellege co acellu omu este *bonitatea*

www.dacoromanica.ro

insasi, bonitatea impelliciata; numai se nu se confunda acestu intellessu cu cellu altu, ce au acelle-asi espressioni, candu adeco substantivulu concretu ce se lega de cellu abstractu prin *de*, este unu addeveratu attributu, asiá in câtu *bonitate de omu* se insemne *bonitatea omenesca*, (vedi prep. *de*).

BONU si *bunu,-a*, adj., **bonus** (vechia forma : **duonus**, ca si **duellum** in locu de **bellum**, **bis** in locu de **duis**, **binus** in locu de **dulnus**), multiplele si variele insemnari alle romanescului *bonu* corespundu, de regula, cu alle latinescului **bonus**, cumu se va vedé d'in desvoltarile particularie; I. ca adiectivu : A. in genere, luatu absolutu, bonu insémna : care are perfectionea genului seu, care e in addeveru asiá cumu cere natur'a sea, si se dice : 1. despre lucruri : *a)* materiali sau corporali : *bona térra, bona clima, bonu pamentu, sementia bona, lemne bone, vinu bonu, mancare bona, apa bona, pome bone, carne bona, prandiu bonu, bona cena;—pannura bona, vestimente bone;— ochi boni, urechia bona, voce bona, bone petiore, bone bracie, boni denti, bone masselle, bonu nasu;— bonu orologiu, bona spata, bonu cutitu, bone instrumente;—bani boni, auru bonu, argentu forte bonu, ferru de cellu mai bonu*, etc.,—in acestu intellessu si latin. **bonus** : **bonus ager**=agru bonu, **boni nummi**=boni bani; *b)* despre lucruri spirituali : *bona memoria, bona natura, bonu sensu, bona judecata, bona intellegere, bona opinione, bona idea, bone probe, bone argumente, bonu metodu, idee bone espresse in limba bona, bone motive, causa bona, doctrina bona, bone principie, bona regula de portare*, etc.; asiá si latin. **bona oratio, bona ars, bona compositio**=bona cuventare, bona arte, bona compositione. —2. despre omeni si alte animali : *un t bonu tata, una bona mamma, bone sorori, boni frati, bonu autoriu, boni marturi, bonu capitanu, bon upoetu, boni artifici, boni magistrati, boni funct'onari, bon t administratoriu, bonu pastoriu, bone servitoriu, boni ferrari, bonu gramaticu bon' oratori, boni negotiatori sunt Anglii, boni militari sunt Francesii, bonu preutu, ai boni advocati, Cartesiu fu bonu geometru, boni innotatori, boni lemnari, bonu vaccariu*, etc.; asiá si latin. **bonus poeta, bonus advocatus**= bonu poetu, bonu advocatu sau marturu; *—unu bonu callu de Arabi'a, bone vacce, boni boi, unu bonu cane de oui, una bona vacca de lapte;*—3. se applica si la unu ce vetematoriu, adeco relativu reu, destullu numai se aiba perfectionea naturei selle : *a)* la lucruri : *bonu arsenicu, bona tusse, bonu sublimatu corrosivu, bonu acietatu de morfina. adapatu cu unu bonu veninu, bona cucuta; b)* la persone : *unu bonu mentionosu, unu bonu desfrenatu, unu bonu lotru, unu bonu faciariu*, etc. — B. in speciale, luatu cu respectu la alte fientie differite de cea caleficata prin adiectivulu *bonu*, acestu cuventu iea multe si varie modificationi de intellessu, insemnandu : 1. utile, propriu, accommodatu, aptu, capace, etc. : *a)* luatu absolutu, ca si la *A.*, si subintellegundu lucrulu de ce e bonu ceva : *apa bona* (subintellessu : *de bcutu*), *buccate bone* (subintell. : *de mancatu*), *bonu gubernatoriu, bonu negotiatoriu; bona maiestria, bona professione, functione bona, pretiu bonu*, etc.; asiá si latin. **bonus sutor**=bonu calcionariu; *b)* déro mai desu relativu, cu obiectulu de relatione espressu prin prep. de : α) cu unu substantivu : *lucruri bone de mancare, campu bonu de bataia, pandia bona de camesie, callu bonu de sélla, osse bone de pepteni, tempu bonu de callatoria. boi boni de jugu, acestc vestimente bone dc callatoria nu su bone de ballu, cu assemeni vestimente esti numai bonu de ballu, a fi bonu dc ceva, a nu fi bonu de nemica, a nu fi bonu neci de ciori* (=a nu serví la nemica), *a nu fi bonu nici de corbi* (=a fi asiá de inutile. asiá de putorosu sau lenevosu, in câtu neci corbiloru se nu pota fi utile prin carnea sea); *bonu de genere* =bonu de facutu genere; asiá si : *bonu d amicu, bonu de barbatu, bonu de advocatu, bonu dc professoriu, bonu de vaccariu*, etc.; *bonu de militia, bonu de jocu*, etc.; β) déro mai desu cu unu supiu : *apa bona de beutu, campu bonu de*

www.dacoromanica.ro

aratu si semenatu, carti bone de bagatu in focu, vestimente inco bone de portatu, charteia bona de scrissu, esti bonu de batutu, bonu de spenduratu, monti boni de pastionatu pecuri, vinu bonu de beutu, grane bone de seceratu, cu assemeni vestimente ai fi numai bonu de mersu la ballu; tempu bonu de treieratu, etc.; asiá si in latinesce, cu differenti'a co obiectulu sta pre longa *bonu* cu prep. **ad**=la, sau in dativu : **campi militi Romano ad prœlium boni**=campuri bone de bataia pentru militariulu Romanu; **mons pecori bonus alendo**=monte bonu de pascutu pecuri; in celle alte limbe sorori obiectulu pre longa *bonu*, in acesta insemnare, sta de assemenea cu prepos. ital. **a**=franc. *à* : ital. **buono a qualche cosa** =franc. **bon à quelque chose**=bonu de ceva; la Francesi totu asiá si cu infinitivulu in locu de suspiuulu nostru : **bon à boire**=bonu de beutu; dero la Italiani si cu **da**=*de* allu nostru : **buono da bere** =bonu de beutu; constructionea cu prep. *la*=latin. *ad*=ital. **a**, se afla si in limb'a nostra, inse mai raru, si a nume mai numai in locutionile : *la ceva, la ce : la ce mi esti bonu? voiu fi si eu bonu la ceva; nu sciu, dieu, la ce mi pote fi bonu unu omu de nemica ca tene;* mai desa este constructionea cu subjunctivu in locu de supinu sau de unu substantivu verbale cu prep. *de : esti bonu se te spendure cineva*=*esti bonu de spenduratu*, sau : *esti bonu de spenduratore;* éro constructioni ca : *remediu bonu pentru friguri* sau *in contr'a friguriloru, alefia bona pentru ochi, pulbere bona pentru dinti*, etc., sunt gallicisme in locu de : *remidiu bonu de friguri, alefia bona de ochi, pulbere bona de denti, descantecu bonu de deochiu*, etc.; cu *pentru* se espreme, de regula, person'a sau lucrulu personificatu, caruia e utile lucrulu calificatu de *bonu*, precumu s'a vedutu d'in essemplulu mai susu citatu : **campus militi ad prœlium bonus**=*campu bonu de bataia pentru militari*, si precumu se pote vedé si d'in urmatoriele, in cari obiectulu personale se vede espressu, ca si in latinesce, si cu dativu in locu de *pentru : lucruri forte bone de mancatu pentru unu omu sanetosu, nu su bone si pentru unu stomacu stricatu; merci bone pentru Constantinopole, déro de neci una utilitate pentru Buccurèsci; buccate bone de mancatu altoru-a, déro neci de cumu bone voue; assemeni vestimente sunt bone de portatu unui betranu, éro nu unui tèneru ca mene*, etc.; in aceste si alte assemeni constructioni, deco obiectulu reale, in locu de a se espreme cu *de*, se arreta, cumu s'a vedutu mai susu, prin subjunctivu, atunci obiectulu personale, espressu cu dativu sau cu *pentru*, devine subiectulu verbului d'in subjunctivu : *aceste vestimente suntu bune se le porte unu betranu, éro nu unu tèneru ca mene*, sau in forma passiva : *aceste vestimente sunt bone se se porte de unu betranu, éro nu de unu tèneru*, sau si mai scurtu, luandu supinulu in intellessu passivu : *aceste vestimente sunt bone de portatu de unu betranu éro nu de unu tèneru;* de unde apoi, prin ellipsea supinului, *de* adjunge se e prema pre longa *bonu* acea-asi relatione ca si *pentru* sau *dativulu : vestimentu bonu de unu copillu nu pote fi bonu de unu omu mare; seriu bonu de tene, dero neci de cumu bonu de mene;* — afora de acestea, obiectulu construitu pre longa *bonu* cu *de*, pote se nu espréma neci lucrulu la ce e utile, neci person'a cui e utile lucrulu calificatu de *bonu*, ci se arrete pur u si simplu *partea* in care ceva sau cineva escelle : *omu bunu de gura*=care se precepe a vorbí, sau : care vorbe ce multu, limbutu : *sunteti boni de gura, déro rei de lucru*, si prin urmare differitu de *omu cu bon i gura* sau *gura bona*, in emnandu adeco, sau gura in care se semte *unu gustu bunu ori placutu*, in oppositione cu *gura rea*, in care se semte unu *gustu nepluculu: de câte ori manou d'in acesta buccata, mi e gur'a bona;* sau gura ce pronuntia totu de a un'a vorbe placute, de laude sau de bonu augurìu, in oppositione de asseminea cu *gura rea*, care pronuntia totude un'a cuvente supperatorie, defaimatorie sau funeste; sau *gura cu denti boni si cu bona odore*, in oppositione de a semenea cu *gura rea*=*gura cu denti stricati si cu rea odore;* sau in fine mustrare aspra, certare cu mare strigare, (vedi

www.dacoromanica.ro

mai diosu la 3) : *a dá cui-va una gura bona; bonu de capu*=preceputu, *bonu de braciu*=vigorosu in bracie, *bonu de petioru*=tare si celeru in petiore; *bonu de mâna*=indemenatecu, si in speciale, indemenatecu la furatu : *aibi ochii deschisi asupr'a acestui omu, co e camu bonu de mâna*, si prin urmare differitu de *mana buna*, care insemna sau *mana fericita* mana d'in care veri-ce se accepta, prosperedia : *vreu se cumperi ceva de la mene, coci sciu co ai mana bona, si voiu face mare vendiare; voiu se mi battezi tu copillulu, coci ai mana bona, si de certu mi va traí copillulu;* sau *omu de credentia*, in man'a cui poti incredentiá veri-ce cu deplina securitate : *banii nu mi sunt perduti, ci se afla la bona mana;* sau in genere *mana apta* la unu ce ore-care : *ferice de una bona natura de copillu ce cade pre una bona mana de crescutoriu,* (vedi *mana* pentru mai ample desvoltàri); — relationea e pressa prin *de* in locutioni ca *bonu de gura*, etc, se espreme si cu prep. *la : bonu la anima;* inse prep. *la* construita cu *bonu* espreme nu atâtu *partea* in care escelle cineva, ci mai multu *lucrulu*, artea sau scienti'a, pentru care e cineva aptu: *d'in scolari unii sunt boni la matematice, altii boni la istoria altii boni la limbe;* — prep. *pentru* inco sta pre longa *bonu*, cu intellessu analogu cellui mai susu attensu, in casurile urmatorie : *a stá bonu pentru cineva*=*a se pune bonu pentru cineva*= a respunde sau garantá pentru cine-va, cu acesta differentia, (vedi *ponere* si *stare*), co a *stá bonu pentru cineva* are intellessu mai particulariu si precisu, intellessulu de a garantá cu person'a sau cu averea sea pentru cineva, in insemnare juridica mai multu sau mai pucinu stricta, precandu *a se pune bonu pentru cineva* are insemnarea mai generale si mai vaga *de a medilocí in favorea cuiva, a se interpune pentru densulu, a l'apperá, a l adjutá se essa d'in nevoia;* in acesta e in urma locutione pote si lipsí *bonu : a sem'a se nu mai faci blastematic, co nu me mai punu pentru tene; a face bonu pentru cineva* sau si *cuiva* (fiendu vorb'a de unu computu, de una spesa, de una obligatione, de una addeverentia, effectu orecare de daraveri commerciali; vedi si *bonificare*)=a prende in sema, a reconnosce si a acceptá ca bonu : *mi scrii co ai datu fratelui meu cinci cente de lei, ti facu déro bona acesta suma; mai multe condeie sunt incarcate in computele ce mi ai presentatu, si de acea-a nu ti le potu face bone;* de ací si locutioni ca : *bonu pentru cinci mii de lei, bonu pentru cincidieci de galbeni*, etc., formula ce se pune pre inscrisse si alte effecte de commerciu, spre a constatá summ'a de platitu, valorea inscrissului; acea-asi formula se pune si pre billete de spectacle : *bonu pentru una persona, bonu pentru trei persone*, etc.; — pentru differenti'a intre espressioni ca : *bou bonu de jugu, apa bona de beutu*, etc., si espressioni ca : *bou de jugu, apa de beutu*, etc., vedi prep. *de;* — 2. prosperu, satisfactoriu, placutu, favorabile, opportunu, abundante, fecundu, ferice, multiamitu, etc.: *tempu bonu* va se dica, dupo celle espuse la precedentele numeru 1., *tempu propriu pentru ceva : tempu bonu de plecare, de preamblare, de aratu, de seceratu*, etc.; dero si *tempu de fericire : noi amu traitu in tempuri mai bone de câtu voi;* sau *tempu de prosperitate si de fecunditate : tempulu in acestu annu a fostu asiá de bonu, incâtu a compensatu cu prisosu perderile celloru d'in urma trei anni de seceta;* sau *tempu favorabile, opportunu, propitiu : allegeti tempu mai bunu, déco vreti se ve asculte Domnulu cu benevointia;* sau *tempu formosu si placutu : in tota lung'a nostra callatoría amu avutu neinterruptu tempu câtu se pote de bonu;* ecco si alte essemple, in cari *bonu* are insemnarile in cestione : *unu bonu inceputu da, de regula, unu bonu essitu; toti erau cu voia bona pentru bon'a scire ce luasse; sunt bone semne de bonulu successu allu lucrului; cu bone auspicie vei incepe totu ce vei face pentru benele publicu;* proverb. : *diu'a bona de demanetia se vede* (=de tempuriu, des de la inceputu se connosce cumu are se fia ci-

www.dacoromanica.ro

neva sau ceva in venitoriu); *bon'a stea sub carę m'am nascutu me appera de tote rellele; rare dille bone am avutu in amar'a mea victia; raru afli pre acestu omu in bone tonc; unu ventu bonu sufflá de la spatele navei; una bona ploia ne va dá bone buccate; annu bonu cu reu nu prendu mai multu de septe mii de lei de pre mosia; dupo septe anni boni si de mare fecunditate urmara alti septe anni rei si de infricosiata secetа,* (compara franc. **bonne année** cu acellu-asi intellessu de *annu fecundu*); *cui nu placu buccatele bone? astadi avemu se ne ospetàmu bene, coci am comperatu multe lucruri bone; folosesce-te de boncle momente si bonele despositioni, in cari ai aflatu pe tata meu, ca se lu rogi se me ierte; nu lassati se ve scape bon'a occasione ce vi se presenta spre a ve face avuti;* — in speciale la urări, si de regula in forma elliptica, subintellegundu-se verbe ca : *urare, fire, se dée Domnedicu*, etc.: *bona diu'a! bona demanctia! ser'a bona! calle bona! bonu prandiu! somnu bonu! bona mes'a! bonu successu! bonu inceputu! bona demancti'a la ajunu nou!* etc., (vedi si art. speciali : *di, diua, calle*, etc., unde se va vedé co *bona diu'a* se applica in impregiurari differite de celle in cari se dice *diu'a bona*); asiá si in latin. **bonus dies**=di fericita, **bona occasio**= buna occasione, **bona res** = *bona stare*, fericire, prosperitate, avutía; **ignorantia bonarum rerum**=ignorantia de *lucruri bone* (adeco de buccate placute, delicate); déro in limb'a nostra, *bonu*, ca adiectivu, applecatu la persone, n'are, ca in latinesce, insemnarea de *avutu*, care resare in frasi ca : **viri boni usuras prescribunt**=*omenii avuti dau bani cu usura*; in limb'a nostra *bonu*, atâtu ca adiectivu, câtu si ca substantivu, (vedi mai diosu la II), espreme conceptulu de *avere* numai intru câtu se appleca la lucruri, cari constituu sau producu *avuti'a*; chiaru in espressionea *bona stare*, in care *bonu* calefica unu lucru, conceptulu de *avutía* nu se arreta prin adiectivu, ci prin substantivulu *stare*, care, intre alte insemnari, are si cea de *avere* sau *avutía*, éro *bonu* sta pre longa acestu substantivu cu insemnarea de *sufficiente, mare, multu*, etc., (vedi urmatoriulu 3.); de acea-a espressionea *bona stare* sau *stare bona*, pre longa insemnarea *de dare de mana* sau *avere*, care resare in frasi ca : *frate tcu a facutu bona stare cu commerciulu, vecinulu nostru a ereditu stare bona de la parenti*, etc., are si alte insemnari, adeco sau *stare de deplena integritate : vestimentele sunt inco in stare forte bona; de si edificatu aprope de unu seclu, acestu palatiu se afla in cea mai bona stare;* sau *stare de prosperitate, de inflorire : preutulu se roga pentru bona starea santeloru lui Domnedicu baserice;* —mai desu si totu de una data mai bene se appleca *bonu* la una positione sociale destinsa ce occupa cineva nu numai in poterea averei, ci si mai vertosu in poterea calitàtiloru morali, (vedi urmatoriulu C) : *copillu de familia bona, a se insorá cu feta din bona casa, a capetá unu bonu genere d'in boni parenti, a avé in vene bonulu sange allu boniloru sei parenti;* — déro *bonu sange* sau *sange bonu* insemna nu numai *sange nobile*, ci si *sange sanctosu, sange curatu*, in oppositione cu *sange reu*=sange stricatu, necuratu, si prin urmare cu insemnarea desvoltata mai diosu la 4.; —3. sufficiente, multu, tare, mare, forte, potente, energicu, etc., vorbindu mai vertosu de mesure : *a petrece una bona parte d'in nopte in lectura si veghiare, a si face bona provisione de carti; bona parte de cetatiani nu si connoscu neci drepturile neci detoricle; unu bonu numeru de juni cadura victime nobililoru sentimente ce aveau; pune in caldare doue bone mani de sare; beù un'a dupo alt'a trei bone cupe de vinu; bona parte d'in di ni se perde cu nemicuri; a luá bona dote, a trage bonu castigu d'in commerciu, a dormí unu bonu somnu* (=a dormí somnu indelungu, profundu si liniscitu); *a avé una bona dose de bonu sensu; a dá cuiva doue trei bone palme, a dá bona bataia, a si face bona parte* (=a si dá siesi parte mai mare si de mai bona calitate), etc.; — acesta insemnare espleca si locutioni ca urmatoriele : *bona voia*=deplena libertate,

www.dacoromanica.ro

spontanu, fora impulsu strainu de *voia* sau *liberulu arbitriu*, fora indemnu sau constringere : *fiiu meu s'a dussu la militia de bona voi'a lui; d'in bona voi'a nostra amu donatu acesta mosia santului monasteriu cu patronulu Santu-Antoniu*, etc., si prin urmare differitu de *voia buna*=despositione bona, anima bona, franc. **bonne humeur**; *bona placere* sau *bonu placu*=**libido**=franc. **bon plaisir**=voia capritiosa si nesuppusa la neci una directione a rationei, arbitrariu : *a guberná dupo bonulu seu placu, a si permitte tote in bon'a sea placere*, etc., si prin urmare differitu de *placere bona*=**bona voluptas**=placere onesta, nobile, permissa de ratione; *bona sema*, in locutionile : *a bona sema* sau *de bona sema*=de certu, dupo tote probabilitatile : *sciu co tata meu mâne vine de bona sema; cine peno la betranetia n'a invetiatu mente, de bona sema nu se va mai intellepti; de bona sema asiá e, cum dici tu*, etc.; in alte constructioni *bona sema* are unu intellessu intru câtuva differitu, fora inse ca *bonu* se si perda insemnarea de *deplenu, completu, essactu, redicatu la cea mai inalta potentia*, (vedi si urmatoriulu 4.) : *a si dá bona sema de tote câte face si dice* (=a si dá computu essactu, a avé deplena conscientia despre fapte si disse); *bona ora*=**verbi gratia**=de essemplu, spre confirmarea sau intarirea si luminarea celloru spuse, cum am dice : *fiacare pote face acesta-a, bona ora chiaru si tu*; inse *bona ora* si *ora bona*, (vedi *ora*), la Macedoniani, se iea si cu intellessulu de urare de sub 2., cu acellu-asi intellessu adeco ce au la Dacoromani espressionile : *nopte bona, sera bona*, etc., si la toti Românii *ora bona* insemna si *ora de fericire : pucine, forte pucine ore bone am avutu in vieti'a mea;* in fine locutionea *un'a si bona*, allu carui sensu vagu se determina prin verbulu, longa care se pune : *a dá un'a si bona* (=a dá una sengura lovitura, déro as' de vigorosa in câtu se fia de adjunsu); *a spune sau dice un'a si bona* (=a espune una sengura idea, a produce una sengura proba, déro asiá de sanetosa si convingutoria in câtu e de adjunsu a luminá cestionea si a inchide gur'a adversariului); asiá si : *a scí un'a si bona, a se tiné de un'a si buna*, etc.; —acellu-asi intellessu intensivu si cantitativu are cuventulu *bonu* si in latinesce : **bona pars hominum**=*bona parte de omeni*; cumu si in celle alte limbe romanice : ital. *di buon'ora*=franc. **de bonne heure**=(litterale : *de bona ora*) =de tempuriu, de demanetia, etc.; franc, **de bon matin**=franc. **de grand matin**=*tare de demanetia, forte de demanetia;* — 4. fiendu co applecatu la originea sau materi'a d'in care essu lucrurile, *bonu* insemna *curatu, sinceru, addeveratu*, etc., in oppositione cu *ammestecatu, falsu* sau *falsificatu, mentionosu* sau *neaddeveratu*, cumu : *bani boni, auru bonu, callu de bona sementia arabica*, etc.; de ací vine co *bonu* se appleca la relationi de cumnatía, spre a arretá co aceste relationi sunt addeverate, reali, naturali sau appropiate : *a)* reali : *tata bonu*, tata addeveratu, tata dupo nascere, in oppositione cu tata *vitrigu*, tata ce are cineva prin a dou'a casatoría a mammei; asiá si *mamma bona*, in oppositione cu *mamma vitriga; frate bonu*, nascutu d'in acellu-asi tata si mamma, latin. **frater germanus**; asiá si *sora bona*=**soror germana** : *fratii inse potu fi frati boni de tata, dero vitrigi de mamma; totu asiá si sororile potu fi sorori bone despre tata, déro nu si despre mamma; d'inc ontra potu fi sorori si frati boni de mamma, déro vitrigi de tata; b)* appropiate : *veru bonu*=*veru primariu*, nascutu d'in frate sau sora, in oppositione eu *veru allu doile* sau *veru allu treile*, veru nascutu d'in veru; asiá si *vera bona*=*vera primaria;* — de ací prin metafora, espressionile *frate bonu* sau *veru bonu* applecate la veri-ce intima relatione sau analogía : *insellatoriulu e frate bonu cu ammagitoriulu.* — C) déro insemnarea cea mai nobile a cuventului *bonu* este cea morale, (vedi si celle espuse la articlulu *bene* assupr'a acestui intellessu), applecatu la fientie dotate cu personalitate, alle càroru acte si stare correspundu la conceptulu *bene-*

www.dacoromanica.ro

lui, cumu si la actele, relationile sau starea unoru atari fientie : 1. absolutu si rigorosu vorbindu, numai Domnedieu, ca *benele supremu,* este *bonu: ce mi dici bonu? disse Jesus; numai unulu Domnedieu este bonu; laudati pre Eternulu, dice Psalmistulu, co este bonu; fiti boni, cumu bonu e si tatalu vostru cellu d'in ceru, allu cui sore luminedia celloru boni ca si celloru rei; nu te desperá, co bonu e Domnedieu, cu allu cui adjutoriu ai scapatu d'in relle mai mari de câtu cellu presente;* — 2. applecatu la omu si la faptele lui, *bonu* are mai multe differite insemnari : *a)* in intellessulu cellu mai inaltu, ca si latin. **bonus,** grec. καλὸς κἀγαθός, *bonu*=cellu ce priu *virtutea* sau energi'a sea morale a attensu sau mai bene tende a attingo perfectionea (vedi *bene* la II), cellu ce a realisatu sau mai bene tende a realisá conceptulu totoru *vertutiloru unui omu onestu,* cellu ce in tote momentele vietiei cu nestramutata vointia face *benele* si tende, fora abatere de la dictatele rationei, cotra perfectionea morale; écco cumu Cicerone definesce pre *omulu bonu:* **omnibus virtutibus instructos et ornatos tum sapientes, tum viros bonos dicimus**=*celloru cu tote virtutile armati si adornati le dicemu candu intellepti, candu omeni boni;* écco si alte frasi, in cari *bonu* are acellu-asi intellessu : *omenii boni urescu peccatulu d'in amorea de virtute; la fapt'a bona pucini s'aduna, déro multu potu pucinii boni impreuna; toti omenii boni aspira la dereptate in sene, si cellu in addeveru bonu nu pote dorí neci affectá ce nu e in sene amabile si de doritu; nu e bonu cellu ce d'in motive de utilitate face bene; fericite sunt nationile, in cari se nascu omeni boni, cari prin bone essemple si fapte virtose conducu acelle nationi pre callea benelui si a fericirei;* asiá si *femina bona, muiere bona*=femina, muiere virtosa, inse si cu alte insemnari de cari a fostu vorba mai susu sau de carí are sefia vorba mai la valle; — *omu bonu la Domnedicu*=omu bonu in sensulu cellu mai inaltu, plenu de pietate, care prin santitatea sea este placutu lui Domnedieu si pote prin alle selle rogationi capetá celle ce cere de la Domnedieu : *roga te tu, copille, pentru sanetatea tatalui teu, co pote vei fi mai bonu la Domnedieu; unu senguru omu bonu la Domnedieu traiá in acea cetate peccatosa, si pentru densulu Domnedieu nu se indorà a perde cetatea; — bonu la anima*=*care are anima bona,* care doresce si voiesce totu de un'a benele, déro care in impregiurari particularie, d'in neluare a mente, d'in precipitatione, sau impinsu de vreunu affectu, face si se porta reu; acesta oppositione a practicei cu despositionea interna se espreme mai accuratu prin *bonu la anima* de câtu prin *anima bona,* de ore ce *omu cu anima bona* nu va se dica totu de un'a *omu d'in anima despusu la benele morale,* ci si mai vertosu *omu cu voia bona, omu ce nu e tristu,* in oppositione cu *omu cu anima rea,* care va se dica si *omu d'in anima despusu la reu,* déro si *omu cu anim'a amarita de intristatione;* d'in contra *omu bonu la anima* espreme cu precisione numai conceputulu de *unu omu d'in anima applecatu la benele morale;* se dice inse totu deaun'a *omu cu suffletu bonu, de fire bona, de natura bona,* si nu : bonu la *suffletu, la fire,* chiaru pentru co *suffletu bonu,* etc., nu are unu intellessu indoiosu ca espressionea *anima bona;* déco se audu si espressionile *bonu la suffletu, bonu la fire,* sau *bonu de suffletu, bonu de fire,* mai antaniu aceste espressioni suntu de prisosu, pentru co nu dicu nemica differitu de ce se arreta prin *suffletu bonu, fire bona;* apoi, ce e si mai reu, sunt asiá de incorrecte, in câtu presenta addeverate neintellessuri : coci, fiendu vorb'a de fienti'a morale a omului, *suffletu* si *fire* imbracia acesta fientia in intregulu ei, si prin urmare espressioni partitive, ca *bonu de suffletu,* etc. nu potu avé neci unu intellessu; pre candu *anima,* ca parte numai d'in *suffletu* sau d'in *natur'a morale* a omului, a nume partea sentitoria a acestei nature, sta forte bene in espressionea partitiva *bonu la anima;* d'in acestea se pote intellege si differenti'a de intellessu ce medilocesce intre celle trei espressioni : *anima bona* seu *bonu la anima, suffletu bonu, fire bona* sau *na-*

www.dacoromanica.ro

tura bona; elle formedia una gradatione asiá, co *natura bona* dice mai multu de câtu *suffletu bonu*, si *suffletu bonu* de assemenea dice mai multu de câtu *anima bona;* déro una mai accurata determinatione a acestei differentia de intellessu se va face la articlele speciali *fire, natura, suffletu;* ací vomu observá numai co celle doue cuvente, d'in cari se compunu locutionile in cestione, formedia ca unu senguru cuventu esprimendu unu senguru conceptu simplu si abstractu; si de acea-a, precumu se dice *bonetate de omu* in locu de *omu forte bonu;* asiá se dice si *suffletu bonu de omu, anima bona de muiere, fire bona de copillu*, etc., in locu de *omu cu suffletu bonu, muiere cu anima bona* sau *bona la anima, copillu de fire bona;* si precumu espressioni ca *bonitate de omu*, (vedi *bonitate* si prep. *de*) sunt cu neassemenare mai energice de câtu celle ordinarie : *omu bonu* sau *omu de mare bonitate*, asiá sunt si espressionile ca *suffletu bonu de omu* in comparatione cu celle ca *omu cu suffletu bonu;* — câtu pentru alte cuvente, de domeniu morale, pre longa cari pote stá *bonu*, s'a attinsu si mai susu, (vedi la B, *voia bona* si *bona voia*) si se voru dá mai ample desvoltari la articlele speciali consecrate acelloru cuvente; — *b)* in poterea insemnarei large, care imbracia *totu ce e onestu, bonu* se appleca la insemnari mai strimte si particularie, la virtuti senguratice, insemnandu a nume : α) *justu, dereptu*, cu care adesea se unesce *bonu;* déro *justu* dice pre de una parte mai multu de câtu *bonu*, in acestu intellessu co *justu* arreta bonitatea interna manifestandu-se prin fapte bone, éro pre de alt'a *justu* dice mai pucinu de câtu *bonu*, in acestu intellessu co cellu *justu* da fia carui ce se cade, si numai ce se cade, celloru boni bene, éro celloru rei reu; pre candu cellu *bonu* da fia caruia mai multu de ce i s'ar cadé, facundu bene si celloru ce nu aru meritá benele : *cine e bonu, d'in fapte bone se connosce; cine scie déco cellu avutu e si bonu? omulu bonu d'in tesaurulu nesecatu allu animei selle bone produce benele; judecatoriu bonu = judecatoriu dereptu;* déro si : judecatoriu care prin portarea sea nu lassa nemultiamiti neci chiaru pre cei càroru legea si conscienti'a nu-i permittu a dá dereptate; sau in intellessu si mai largu : judecatoriu de capacitate, care are calitatile cerute, déro mai allessu celle intellectuali; inse in acestu d'in urma intellessu se dice *bonu judecatoriu* mai bene de câtu *judecatoriu bonu*, cumu si *bonu medicu* se dice mai bene, candu e vorb'a de capacitatea si abilitatea mediculni, pre candu prin espressionea *medicu bonu* se pune in vedere mai multu *bonitatea morale, blandeti'a, affabilitatea, omeni'a medicului*, etc. (vedi mai diosu la γ si la D); — β) *probu*, care si implenesce cu scrupulositate detoriele sociali, care se feresce de a vetemá pre cineva in ceva; totusi intre *probu* si *bonu* essiste camu acea-asi differentia de intellessu ce essiste si intre *justu* si *bonu*, (vedi mai susu α) : *person'a ce-ti recommendu comu bonu, caruia poti increde veri-ce vei vrè; nu ve incredeti omeniloru cari senguri se totu lauda co sunt boni;* — γ) *blandu, appropiatu, affabile, politu, omenosu : desí avutu, acestu omu e bonu cu totii; n'am aflatu domnu mai bonu de câtu cellu cui serveseu acumu; fiti boni cu totii, déro mai vertosu cu cei inferiori si cu cei amariti de sorte; fii bonu, si me lassa in pace;* — de ací in formule de politetia ca : *fii bonu de mi addu una canna de apa; fiti asiá de boni de trecceti esta sera pre la mene; fii bonu de m'asculta si apoi me condémna; ascultati-ne, omeni boni*, etc.; si cu intellessu de ammenitiare : *fii bonu, si mi da pace, déco vrei se nu ti tunc in capu;* — δ) *gratiosu, indoratoriu, favorabile, benevoitoriu, indulgente, generosu, liberale : Domnedieu e bonu, déro si dereptu; bonu, forte bonu e tata teu cu tene, numai se nu lu supperi prin portarea tea; câte lucruri n'am perdutu si stricatu domnului! déro ellu e asiá de bonu, in câtu tote mi le ierta; pentru co esti asiá de bonu pentru mene, de acea-a afli in mene perfectioni ce nu amu*, etc.; ε) *simplu, molle de caracteriu*, care e asiá de *bonu*, incâtu prin bonetatea sea devine sie si altoru-a vetematoriu : siesi, credendu in simplicitatea si deplen'a

www.dacoromanica.ro

curatía de anima, co toti sunt, ca si densulu, incapaci de a face reu; altoru-a, prin molletia de caracteriu, care lu face se nu pota fi aspru, candu se cere, cu densii: *unu parente prea bonu si indulgente corrupe copillii sei; pentru co mammele sunt, de regula, bone fora locu si indulgenti fora tempu, de acea-a copillii lassati numai pre mancle loru essu mai totudeun'a omeni corrupti si miselli; n'æmu vedutu omu asiá de bonu, incâtu se se lasse se l'inselle si copillii;*—de ací vine co *bonu* se iea, ca si *bictu*, cu intellessu de compassione: *bonulu betranu trenura de atâta marc de tempu la usi'a vostra, fora se ve indorati a i arruncá una buccatura de pane;* — ζ) in fine *bonu de braciu, animosu*, etc., cumu se iea si in latinesce **bonus**=**fortis**=coragiosu, in oppositione cu **ignavus**=*lasiu*: *pentru acesta grea intreprendere se puse la despositionea unui capitanu una mana de militari allessi d'in cei mai boni; ostea nu numerá de patru mii de omeni cu boni cu rei; asiá merge lumea: dupo victoria si cei miselli se lauda, éro in adversitate si cei boni se defaima; la gloria, la onori, la domnía si cei miselli, ca si cei boni, aspira si se indesa;* — ca si la γ, se va observá si ací, co *militariu bonu*, de essemplu, are nu numai insemnarea de *militariu animosu, intrepidu*, etc.; ci si insemnarea mai generale de *militariu care are tote calitatile cerute*, fia morali, intellectuali sau corporali; totusi *militariu bonu* este una espressione ce face se resara in militariu mai multu calitatile lui morali, si a nume nu numai calitatile morali de specialitate, cumu *barbati'a, fortitudinea, coragiulu*, etc.; ci si calitatile de omu in genere, cumu: *blandeti'a, omeni'a*, etc.; d'in contra espressionea *bonu militariu* se refere mai multu la calitatile speciali cari se ceru de la unu militariu, si mai vertosu la celle corporali si intellectuali: deprenderea armeloru, scienti'a tacticei, disciplin'a rigorosa, etc. (vedi si urmatoriulu D); — 2. applecatu la certe animali *bonu* insemna: *care nu face reu, blandu: cane bonu*=cane ce nu se da la omeni si nu musca; *callu bonu*=callu blandu: *multe fere se imblandescu si se facu asiá de bone, incâtu si copillii potu jocá cu densele;* — inse *callu bonu, catusia bona, cane bonu*, etc., potu insemná nu numai *callu blandu, catusia blanda, cane blandu*, ci sí: *callu care trage bene sau e bonu de sella, catusia ce venedia bene soreci, cane ce custodesce bene cas'a sau turm'a;* in acestu d'in urma intellessu se dice mai desu: *bonu callu, bonu cane, bona catusia*, (vedi urmatoriulu D). — D. d'in celle peno ací espuse s'a potutu vedé, co adiectivulu *bonu* are una forte mare varietate de insemnari; co acestu insemnatu cuventu si scamba intellessulu nu numai dupo diversele ordini de concepte la cari se appleca, ci chiaru construitu cu unulu si acellu-asi substantivu pote luá celle mai multe d'in modificationile de intellessu peno ací descrisse, si acésta-a se intempla mai cu tote substantivele, pre longa cari se allatura *bonu* ca attributu, chiaru cu acellea ce espremu conceptele celle mai vulgari: essemplele produsse mai susu, si mai vertosu *tempu bonu, gura bona*, etc., sunt indestullatorie spre a pune in lumina addeverulu acestei assertione; de acea-a ne vomu margení a stabilí ací, co *bonu*, in insemnarile selle celle mai precise, cumu sunt de essemplu insemnarile morali si in genere tote insemnarile in cari acestu cuventu are intellessu relativu, se pune de regula in urm'a substantivului; d'in contra, in insemnarí vage si mai pucinu precise, cumu sunt celle in cari acellu-asi cuventu se iea cu intellessu absolutu, *bonu* sta de regula inaintea substantivului: asiá *bonu tata, bona mamma, bonu filiu, bonu administratoriu, bonu callu*, etc., espremu typuri absolute, ideali de cea-a ce s'ar cadé se fia in sene, in deplina perfectione, unu *tata addeveratu, unu filiu demnu de acestu nume*, etc.; déro acestu typu de perfectione ideale nu pote fi de câtu vagu si variabile de la unu cugetatoriu la altulu; d'in contra *tata bonu* presenta unu conceptu forte precisu, adeco sau *tata naturale*, (vedi mai susu) sau *tata plenu de bunavointia, de amore si de blandetia*, (vedi mai susu la C); se nu scapàmu inse din vedere, co precumu adiectivele in genere, asiá

www.dacoromanica.ro

si *bonu*, in limb'a nostra, nu si scamba, ca in alte limbe sorori, intellessulu prin scambarea locului, (vedi *adiectivu* si *betranu*); ci atâtu inainte câtu si in urm'a substantivului pastredia de regula acea-asi insemnare, si tota differenti'a intre unu *bonu cane*, de essemplu, si unu *cane bonu*, sta numai intr'una nuantia de sentimentu; déro nu e mai pucinu addeveratu co in multe impregiurari limb'a tende ca prin scambarea locului adiectivului se esprema insemnate differentie de conceptu : asiá *bona voia*, si *voia bona* au intellessu cu totulu differitu ; asiá in frasea : *bonulu omu se credea assecuratu in positionea sea*, nu ar poté intrá *omulu bonu*, precumu nu s'ar poté pune *bonulu omu* intr'una frase ca : *omulu bonu face totudeun'a bene ;* pentruco *omulu bonu*= *omulu morale bonu*, éro *bonulu omu*= *bietulu omu* sau *simplulu omu*. — II. ca substantivu : A. in intellessu personale, mai vertosu in plurariu, ca in latinesce **boni**, si in celle alte limbe sorori : franc. **les bons**=ital. **i buoni**, mai nu se dice la noi *bonii*, ci cuventulu pastredia, in limb'a nostra, natur'a sea de adiectivu, insocindulu cu demonstrativulu *cellu : cellu bonu, cei boni*, si nu cu articlulu propriu : *bonulu, bonii : cei boni voru merge la lumin'a vietiei, éro cei rei la intunereculu nefientici ;* — d'in sentimentulu delicatu ce are Românulu de a distinge celle de destinsu vine co *bonulu* in sengulariu nu se iea cu intellessulu personale ce are locutionea *cellu bonu*, ca se se evite pre de una parte veri-ce confusione cu *bonulu* luatu : 1. cu intellessulu reale despre care e vorb'a mai diosu la B. 2. cu intellessu personale de *tata allu tatalui sau allu mammei*, latin. **avus**, de unde si femininulu *bona* cu intellessu de *mamma a tatalui sau a mammei*, latin. **avia** : *tata bonulu, mamma bon'a, bonii si strabonii, bonele si strabonele*, (unde inse in respectulu etymologicu póte se fia in jocu si radecin'a *abunu, abuna*, d'in latinulu **avus, avia**); ca neologismu, dupo franc. **bonne**, *bona* se iea astadi si cu intellessu de *preveghiatoria* a *unui copillu* (vedi *bona* si *bonica*); — pentru acellu-asi cuventu de destinctione, in femininu, nu se dice, cu intellessu personale, neci in sengulariu *cea bona*, neci in plurariu *celle bone*, cumu se dice la masculinu : *cellu bonu, cei boni*. — B. déro usulu cellu mai latitu a lui *bonu*, ca substantivu, este in intellessu reale, cu forma atâtu masculina, câtu si feminina : 1. cu forma feminina, in puciue espressioni, cumu : *a)* in locutionea *a bona* cu verbulu *fire : nu e a bona cuiva*=si face de capu, cupesce reu : *nu e a bona copillului, co totu plange; nu ti e a bona, co te scolli noptea si nu dai pace altoru-a se dorma; atatu-a risu se dee Domnedieu se ve fia a bona; b)* in locutionea *in bona* cu verbulu *dare : a dá cuiva in bona* = a acceptá propunerea lui, sau a dá bona scire : *pre unde ne amu dussu in petitu, necaire nu ne a datu in bona; pre unde amu intrebatu de pecurile perdute, necaire nu ne a datu in bona; c)* numai in plurariu : *se cade a acceptá cu acea-asi gratitudine bonele ca si rellele ce ne vinu de la Domnedieu; se ne resemnàmu a acceptá omenii cu bonele si rellele loru;*— in acestu intellessu se dice si *celle bone*, éro in sengulariu atatu *bonulu*, câtu si *cellu bonu* au cu totulu alte insemnari, *cellu bonu* adeco numai insemnare personale, cumu s'a arretatu mai susu, éro *bonulu* atâtu insemnare personale de *mosiu* = **avus**, care inco s'a esplecatu mai susu, câtu si iusemnare reale, despre care e vorb'a mai la valle; — 2. cu forma masculina : *a) bonulu*, fora plurariu, cu acea-asi insemnare ca si *benele* (vedi *bene* II) : *bonulu supremu*=benele supremu, *bonulu suffletului e virtutea*= benele suffletului e virtutea; *b) bonulu*, de assemenea fora plurariu : *tu ai mancatu bonulu acellui omu, voi ati trassu bonulu d'in aceste lucruri; c) bonu*, plur. *bonuri : α)* precipitatu de fiere ce se face la boi sau vacce, care se crede *bonu* pentru certi morbi : *bonu de vacca, bonu de bou; bonulu de vacca se crede a fi efficace pentru vendecarea femeiloru, éro bonulu de bou pentru vendecarea barbatiloru; β)* totu ce serve la commoditatile vietiei, totu ce possede cineva, veri-ce

www.dacoromanica.ro

specia de avere, possesione, proprietate, avere in pamentu, in case, in bani, in scrisse, etc. : *bonuri immobili*=averi ce nu se potu mutá d'in unu locu in altulu, cumu case, mosie, etc.; *bonuri mobili* = averi ce sau d'in natur'a lorn sau dupo lege se potu mutá d'in locu in altulu, cumu *bani*, *producte*, etc.; *bonuri parentesci*=averi ce ne vinu de la parenti; *bonuri ereditarie*=averi venite prin ereditate; *bonuri dotali*=averi venite prin *dote*, etc.; *bonurile statului*, *bonurile communei*; *a confiscá bonurile cuiva*; *betranu de bonu*=*bonu de la boni si straboni* = bonu vënitu prin ereditate d'in tata in fiiu; γ) in speciale, inscrissu prin care se addeveresce, co ni se detoresce una summa, si mai vertosu inscrissu datu in numele statului pentru una assemenea detoría : *bonu de tesauru*.

BONUTIU si *bunutiu*,-*ia*, adj., (**bonusculus**); deminutivu d'in *bonu*; — pre longa *bonicellu* si *bonisioru*, *bonutiu* este a treia forma de deminutivu; déro una reale differentia de intellessu intre aceste trei forme cu greu se pote stabilí d'in datele limbei popularie : totu ce se pote dice, este numai co *bonutiu* pare a fi mai usitatu d'in collo de Carpati, éro *bonicellu* si *bonisioru* d'in coce de Carpati, (vedi inse si celle espuse la articlulu *deminutivu*).

* BONZU, s. m., (ital. **bonzo**, franc. **bonze**); preutu Chinesu, Japonesu, etc.; *bonzii* sunt impartiti in mai multe secte: *bonzii* lui *Foe* predica elemosyn'a, mai allessu cotra monasterie, si petrecu vietia forte austera; ei se perpetua, comperandu juni ce crescu si initiedia in alle loru mysterie, dupo ce i suppunu la celle mai aspre incercari; *bonzii* lui *Lao* se lega a observá castitatea, si unu supplicin infricosiatu se inflige celloru ce aru violá acesta oblegatione; despre densii se crede co au darulu de a predice celle venitorie si de a essorcizá demonii.

* BOOTE, s. m., **bootes** (βοώτης, d'in βοῦς-βοός=bou); constellatione d'in partea septentrionale a cerului, aprope de constellationea *ursei mare* sau *carrului cu boii*; cea mai insemnata stea d'in acesta constellatione este *arcturulu*.

* BORACE, s. m., (ital. **borace**, franc. **borax**); nume datu, in chymica, la una sare compusa d'in acidu *boracicu* si soda.

* BORACICU si *boricu*,-*a*, adj., (ital. **boracico** si **borico**, franc. **boracique** si **borique**); applecatu in speciale la *acidulu* estrassu d'in *borace* : *acidu boricu* sau *boracicu*.

BORANA, s. f., **procella**, **tempestas**; sufflare violenta de ventu, furtuna (augmentativu d'in *bore*, ca *lunganu* d'in *lungu*; compara venet. **borana** si **burana** =negura).

BORANTIA, s. f., vedi *borragine*.

* BORASSU, s. m., (ital. **borasso**, franc. **borasse**, d'in grec. βόρασσος = fenica); genu de fenicu d'in Indi'a orientale, d'in care speci'a cea mai insemnata este *borassulu flabelliformu* = **borassus flabelliformis** lui *Linneu*, numitu asiá d'in caus'a foieloru selle palmate forte mari, cari se imbina ca una umbrella sau corona la capetulu fustelui; d'in fustii teneri ai acestui arbore se estrage una specia de sacharu; fructele lui sunt pulpose si bone de mancatu, lemnulu bonu de construitu case.

* BORATU, s. m., (ital. **borato**, franc. **borate**); nome genericu ce se da, in chymica, la verice sare provenita d'in combinationea acidului *boricu* sau *boracicu* cu una base.

BORBOROSIRE, *bordeiu*, *bordellu*, etc.; vedi in glossariu.

BORE, s. f., **aura**, **vapor** (d'in **vapor** — **vapore**, care, prin caderea lui *v* si stramutarea tenuei *p* in medi'a *b*, a datu mai antaniu *abore* si *abure* cu acea-asi insemnare ca si latinesculu **vapor**; apoi d'in *abore*, prin caderea lui *a* initiale, a essitu *bore* : de partea formei nu se pote obiectá nemica in contr'a acestei etymología, déro intellessulu cuventului *bore*, cumu si allu celloru strinsu legate cu densulu prin communitatea de origine, se esplica mai bene, prin una forma *boria*, care in pronuntia a adjunsu a se dice *bore*, ca si *serbatore*, *ninsore*, *scrissore*, etc., in locu de *serbatoria*, *scrissoria*, *ninsoria*, etc., si care in origine a fostu unu adiectivu, trassu d'in **vaporea**, femininu d'in **vaporeus**=de abore, éro mai in

www.dacoromanica.ro

urma s'a luatu ca substantivu, cu intellessulu de *ceva vaporcu* = sufflare, ventu, etc.; pentru destinctione de intellessu *o* d'in syllab'a initiale a cuventului *boria* s'a stramutatu in *u* in vorb'a *buria*, care, prin caderea lui *i*, se dice *bura*, ca si *se sara* in locu de *se saria*; influenti'a asupr'a intellessului cuventeloru ce se tinu de acea-asi familia cu *boria* pare co a avutu si vorba **borea** sau **boreas**=βορέας, [vedi *boreiu*]; certu inse e, co d'in aceaasi radecina cu allu nostru *boria* se afla cuvente cu forme si insemnari forte variate, déro analoge cu alle cuventeloru nostre, nu numai in limbele sorori, ci si in altele straine : sard. **borea,** friul. **buere**=negura; ital. **brina,** venet. **boriua,** franc. **bruine**=negura, ploia menunta [prin urmare analoge in intellessu si in forma cu alle nostre *buria* sau *bura*, *burna*, *buraca*]; milan. **borda** si **burda** =negura; ital. **bora**=boreiu; alban. **vora** =boreiu si **bora**=neua; turc. **bora**= boreiu; vechiu slav. **burja**=fortuna; nou slav. **burja**=boreiu; russ. **burja** si **buranŭ** = furtuna; serb. **bura** = boreiu, etc.; compara si roman. *borana*); 1. essalatione, abore ce esse d'in ceva : *bore de putiosa, bore esse d'in resufflatorile acestei cave;* 2. in speciale, aura, lena sufflare de ventu, adeiare forte lena de ventu : *blandele bori alle unei formosa demanetia de primavera; dupo una caldurosa di de vera cu placere asteptàmu ca se incepa a sufflá recorosele bori alle serei;* 3. de ací metaforice, *recore placuta.*

* BOREALE, adj., **borealis;** de *boreiu*, de media nopte : *emisfo'u boreale, oceanu boreale.*

BOREIU, s. m., vedi *boreu.*

BORETE si *burete*, s. fn., **boletus** (βωλίτης; ital. **boleto,** franc. **bolet**); 1. genu de fungi cu una capetina conica coperita de pori, cari continu organele reproductorie, si cu unu pedunculu de regula plenu si solidu, une ori inflatu si bulbosu la base; speciele mai connoscute sunt : *boretele acru*=*boretele iute*=**agaricus piperatus** lui Linneu; *boretele domnescu*=**agaricus edulis** lui *Linneu; boretele de campu*=**agaricus campestris** lui *Linneu; boretele dulce*=**agaricus lactiflnus** lui *Linneu; boretele galbinu*=**agaricus cantharellus vel deliciosus** lui *Linneu; boretele venetu*=**agaricus violaceus** lui *Linneu; boretele pestravu*=**boletus arborarius;** *boretele de diada*=**agaricus** lui *Linneu; boretele de socu* = **tremella** sau **auricula Judæ** lui *Linneu;* 2. metaforice, applecatu : *a)* la mancari ce se facu d'in *boretii* boni de mancare, luatu totu de un'a in plurariu : *boreti cu untu, nu mi placu boretii;* de ací proverb. : *a tocá cuiva gur'a boreti* sau *la boreti*=a vorbí cu nespusa volubilitate verdi si uscate : *cumu ti toca gur'a bureti; b)* la certe plante, cumu : α) *boretele callului*=**agaricus fimetarius** lui *Linneu*; β) *boretele cerbiloru*=**lycoperdon cervilum** lui *Linneu; — c)* la unu genu de *spongiari*, latin. **spongia** =franc. **éponge,** care formedia una tessutura fibrosa si forte porosa, susceptibile de a absorbí veri-ce genu de licidu : *borete marinu*=*borete de mare,* care se produce in apele marei; *borete fluviale*= *borete de fluviu,* care se formedia in ape de fluviu; — *buccati de borete,* cari servu las tersu, la spellatu, etc.; *borete de stersu tabl'a de scrissu, borete de buccataria;* de ací metaforice : *a trece cu boretele peste ceva*=a nu tiné computu de ceva, a considerá ca si cumu n'ar fi fostu acellu ceva.

BORETIOSU,-*a*, adj., plenu de *boreti*, unde se afla sau crescu multi *boreti : locu boretiosu,* si prin urmare differitu intru câtuva de *boretosu*, care insemna nu numai *plenu de boreti*, ci si : *de natura boretelui, spongiosu, porosu,* etc.

BORETOSU,-*a*, adj., vedi *boretiosu.*

* BOREU,-*a*, si *boriu*,-*ia* si *boreiu*,-*a*, adj., **boreus** si **borius** (βόρειος, d'in **boreas**=βορέας=ventu de media-nopte); 1. ce se tine de *boreiu*, (vedi urmatoriulu 2), de media nopte, si prin urmare de acea-asi insemnare cu *boreale*, care e si mai usitatu, pre candu *boreu, boriu*, etc., se iea mai multu cu intellessulu de substantivu de sub 2 urmatoriu; 2. ca substantivu masculinu, *boreu, boriu* sau *boreiu*=**boreas** sau **borras**=βορέας sau βορρᾶς, ventu ce suffla de spre me-

www.dacoromanica.ro

dia nopte, si prin urmare de acea-asi insemnare cu *acilone*=**aquilo**; de ací, prin estensione, verice ventu violentu, aspru, rece, cumu su venturile de ierna, (la articl. *bore* s'a observatu co acestu cuventu, fiendu in locu de *boria*, pote fi form'a feminina d'in *boriu*).

BORIA, s. f., vedi *bore*.

BORICU,-*a*, adj., vedi *boracicu*.

BORINA, s. f., vedi *borinu*.

* BORINU,-*a*, adj., **borinus**, (vedi *boreu*); 1. de *boriu*, de media-nopte, si prin urmare cu acea-asi insemnare ca si *boreale*, care e si mai usitatu ca adiectivu, pre candu *borinu* se iea ca substantivu in intellessulu de sub 2. urmatoriu; 2. ca substantivu femininu, *borina*, (ital. **borina** si **bolina**, franc. **bouline**), un'a d'in principalile funi ce serve la maniarea veleloru unei nave, si anume la intenderea si tinerea superfeciei veleloru asiá, ca ventulu se bata piedisiu in acea superfacia, (*borina* prin caderea lui *i* devine *borna*, forma analoga cu a nostra popularia *burna*; vedi si *borc*, *boreu*).

BORIOSU,-*a*, adj.; 1. plenu de *bori*, (vedi *bore*), 2. plenu sau batutu de *boriu*, (vedi *boreu*), sau de veri-ce alte venturi violente si aspre ca si *boriulu*.

* BORRAGINE, s. f., (ital. **borragine** franc. **bourrache**); genu de plante d'in famili'a borragineeloru, **pentandria monogynia** lui *Linneu*, d'in care speci'a cea mai commune, originaria d'iu oriente, este *borraginea officinale*=**borrago officinalis** lui *Linneu*, cu flori de ordinariu albastre, une ori rosiatice sau albe, cultivata pretotendine ca forte bona de mancare, si de decoctioni, (vedi in Glossariu *borantia*, forma sub care se aude cuventulu pre a locurea in gur'a poporului).

* BORRAGINEU,-*a*, adj., (ital **borragineo**, franc. **borraginé**); ce semena cu *borraginea*; de ací ca subst. pl. femin. *borragince*, familia de plante ce au de typu genulu *borragine*, si cari mai tote sunt mucilaginose, emollienti si diuretice, pentru co continu nitratu de potasse.

BORTIU, *bortiosu*, etc., vedi in Glossariu.

* BORU, s. m., (ital. **boro**, franc. **bore**); corpu elementariu, nu-mellalicu, solidu, sub forma de una pulbere verdastra, fora sapore; combinatu cu oxygeniulu *borulu* da *acidulu boricu*.

* BORURA, s. f., (ital. **boruro**, franc. **borure**); nome genericu datu la veri-ce combinatione de *boru* cu altu corpu elementariu.

BOSINFLARE (cu *i* intunerecatu in *u*: *bosunflare*), v., de regula cu forma reflessiva, *a sè bosinflá*, **buccas inflare, irasci, mussare** (d'in *bos* in locu de *bot* si *inflare*, ca si franc. **boursouffler** d'in **bour** in locu de **boud** sau **bout**=*botu* si **souffler**=sufflare; in proventialea se dice curatu : **boudeuflà**; vedi *botu* in glossariu); 1. proprie, a inflá budiele sau buccele; si de ací metaforice : 2. a se supperá, a se meniá, a inflá buccele sau budiele de mare supperare : *ce mi stai bosinflatu, ca cumu ti asiu fi facutu nu sciu ce mare reu?* — proverb. : *a se bosinflá ca vaccariulu pre satu, candu nu i dau lapte cu pesatu*=a se supperá, a se meniá fora motive si fora ca de meni'a lui se pese cuiva; 3. a inflá tare, preste mesura : *stilu bosinflatu*.

BOSINFLATU,-*a*, part. d'in *bosinflare*, in tote insemnarile verbului.

BOSINFLATURA, s. f., actionea de a *bosinflá* sau *a se bosinflá*, déro mai allessu resultatu allu acestei actione, starea unui ce *bosinflatu* : *nu mi place acesta bosimflatura*.

BOSIU, s. m., vedi in glossariu.

* BOSTRYCHITE, s. f., **bostrychites** (βοστρυχίτης), (vedi *bostrychu*); petra pretiosa care semena cu unu *bostrychu* de peru.

* BOSTRYCHU, s. m., **bostrychus**, (βόστρυχος); franc. **bostryche**; 1. cercellu de peru, motiu de peru cercellatu, bucla; 2. genu de coleoptere tetramere; 3. genu de pesci.

BOSTULARE, v., **vastare, devastare, depopulari**, (d'in unu deminutivu : **vastulare**, prin scambarra lui *v* in *b*, intunerecarea lui *a* d'in syllab'a initiale in *o*, si stramutarea lui *l* in *r*; vedi litterele *B*, *C*, si *O*); a devastá, a predá, a depopulá; de ací si *bosturatione*, acti-

www.dacoromanica.ro

one de a devastá, devàstatione; *bosturatoriu,* care *bostura,* care devasta.

BOSTURATIONE, *bosturatoriu;* vedi *bosturare.*

BOTA, s. f., **scaphium, doliolum;** vasu micu facutu d'in doge, infundatu de tote partiele, cu care se carra si se adduce apa, (vedi *botu* in glossariu).

BOTANICA, s. f., vedi *botanicu.*

* BOTANICU,-*a,* adj., **botanicus** (βοτανικός, ital. **botanico,** franc. **botanique,** d'in βοτάνη=erba, planta); 1. ca adiectivu, relativu la plante, sau la *botanica,* luatu cu intellessulu de substantivu de sub uumerulu 2. urmatoriu: *connoscentie botanice; gradina botanica*=gradina in care se afla unu numeru mai mare sau mai micu de plante straine si indigene, prin care se facilita studiulu assupr'a planteloru; *geografia botanica*=scientia care se occupa cu descoperirea legiloru, dupo cari plantele se afla destribuite pre faci'a pamentului; in acestu intellessu se dice mai bene *botanica geografica,* (vedi *botanica* mai diosu sub 2); *regione botanica,* spatiu ce se considera ca patri'a addeverata certoru plante; *litteratura botanica,* carti scrisse assupr'a scientiei botanice; 2. ca substantivu: *a)* masculinu, *botanicu,* cu intellessu personale: care se occupa cu studiulu planteloru; in acestu intellessu se dice mai bene *botanistu;* sau cu intellessu reale: *botanicu*=lat. **botanicum**=catalogu de plantele unui locu, enumerare cu una scurta descriptione a planteloru ce crescu intr'unu locu; iu acestu intellessu se dice mai desu *flora; b)* femininu, *botanica* (subintellegundu *scientia*)=scientia ce se occupa cu cercetarea, descrierea si classificarea unuia d'in celle trei domenie, in care se afla impartite tote fientiele, adeco domeniulu *vegetaliloru; botanic'a* formedia astufellu un'a d'in celle trei mari parti alle istoriei naturale; in locu de *botanica* s'au incercatu unii a introduce cuventulu *botanologia* (d'in βοτάνη=planta si λόγος =tractatu);—*botanica organica*=parte a botanicei care se occupa cu descrierea organeloru vegetaliloru considerate ca fientie dotate cu vietia; in acestu intellessu se dice si *fusiologia vegetale; botanica applecata*=scientia botanica care se occupa cu plantele sub puntulu de vedere allu utilitatei loru pentru omeni, invetiandune a le cultivá si perfectioná, a le face mai bene si folositorie, a le convertí in alimente, a le applecá la arti si economi'a domestica, ce connosce proprietatile loru medicinali, etc.; *botanica medicale*=parte a botanicei applecate, care se occupa cu vegetalile d'in puntulu de vedere allu actionei loru assupr'a economiei animale, ca alimente sau ca medicamente; *botanica agricola*=care se occupa cu plantele utili la nutrire sau la industria; *botanica industriale*=care se occupa cu plantele ce servu industriei si cu modulu de preparare allu açestoru plante pentru scopulu, la care su destinate; *botanica economica*=care se occupa cu plantele celle mai utili la economi'a domestica; *botanica descriptiva*=care se occupa cu descriptionea vegetaliloru de pre faci'a pamentului; *botanica comparata*=care studia in comparatione mai multe specie sau generi de vegetali; *botanica istorica*=care se occupa a determiná pre ce calli scienti'a botanica a adjunsu la cutare sau cutare gradu de perfectione, etc..

* BOTANISARE, v., (franc. **botaniser**); a se occupá cu studiulu botanicei.

* BOTANISTU, s. m., (franc. **botaniste**); care se occupa cu botanic'a, (vedi *botanicu*).

* BOTANOGRAPHIA si *botanografia,* s. f., (franc. **botanographie;** d'in βοτάνη=planta si γράφειν=scriere); scriere sau tractatu assupr'a planteloru, coprendendu principie de anatomía si fusiología vegetale.

* BOTANOGRAPHICU si *botanograficu,-a,* adj., (franc. **botanographique**); ce se tine de *botanografia:* scientia *botanografica.*

BOTANOGRAPHU si *botanografu,* s. m., (franc. **botanographe**): cellu ce se occupa cu *botanografia.*

* BOTANOLOGÍA, s. m., vedi *botanicu* sub 2.

* BOTANOMANTÍA, s. f., (franc. **botanomantie,** d'iu βοτάνη=planta si μαν-

www.dacoromanica.ro

τεία=devinatione); devinatione cu plante, pre cari se scriea numele si cestionea consultantelui.

* BOTANOPHAGU si *botanofagu,-a,* adj., (franc. **botanophage,** d'in βοτάνη= erba si φαγεῖν=a mancá); care manca érba.

*BOTANOPHILU si *botanofilu,* s. m., (franc. **botanophile,** d'in βοτάνη=érba si φίλος=amicu); amatoriu de plante, amatoriu de studiulu planteloru.

BOTARÍA, s. f., 1. arte de a face *bote;* 2. officina sau stabilimentu unde se fabrica sau se vendu *bote,* (vedi *bota*).

BOTARIU, s. m., **faber** sau **venditor scaphiorum,** care scie face *bote* sau care vende *bote,* (vedi *bota*).

* BOTAURU, s. m., (franc. **botaurus, bos**=bou si **taurus**=tauru; vedi in glossariu *buga*); specia de passere d'in genulu *erodiu* sau *ardea,* numita asiá d'in caus'a potentei selle voce.

* BOTELLU, s. m., **botellus** (deminutivu d'in **botulus**; vedi in glossariu *botu*); matiu implutu cu carne tocata sau cu sange, carnatiu, si in speciale carnatiu grossu ca cellu ce porta numirea straina de *ghiudenu* sau numirea indoiosa de *caltabosiu.*

BOTEZARE, *botezu,* vedi *baptezare, baptezu.*

BOTIA, s. f., la macedoromani cu acea-asi insemnare ca si *butella.*

* BOTINA, s. f., (franc. **bottine**); calcionu de pelle suptire ce copere petiorulu peno la pulpa; de ací in genere pentru veri-ce calcionu de alta materia, care nu are tubulu asiá de inaltu ca una ciobota, si in speciale ciobotella pentru femine sau pentru copii, (vedi in glossariu *botu* si *cibota*).

BOTIOCHINA, *botire;* vedi in glossariu.

BOTISIORA, s. f., deminutivu d'in *bota.*

BOTISIORU, s. m., pl.-*e,* deminutivu d'in *botu : esti inco puisioru cu casiu la botisioru,* esti inco fora neci una esperientia, ca puii de passere ce nu au lapedatu inco casiulu de la gura.

BOTIU, *botosiu;* vedi in glossariu.

BOTOSU,-*a,* adj., **magno rostro, rictu vel ore præditus; protervus, petulans;** 1. care are unu mare *botu* sau gura : *botosulu asinu; ar fi formosa acesta muiere, déco n'ar fi prea botosa;* 2. metaforice, fora rosine, pucinu modestu, insolente : *tu, botosule, se taci, candu vorbescu eu.*

* BOTRONATU, s. m., **botronatum;** specia de ornamentu de peru, la muieri, in forma de unu *botru.*

* BOTROSU,-*a,* si *botruosu,-a,* adj., **botrosus** si **botruosus;** 1. plenu, de *botri,* incarcatu cu multi *botri;* 2. forma de *botru.*

* BOTRU, s. m., pl.-*i,* **botrus** si **botrys,** (βότρυς); 1. strugure, una ciorchina de strugure; 2. diverse lucruri ce presenta form'a unei ciorchina de strugure.

* BOTRYTE, s. f., **botryites** si **botrytis** (βοτρυίτης si βοτρυῖτις; ital. **botrite,** franc. **botryte**); 1. specia de cadmía ce se prende, in forma de *botri,* pre bolt'a coptorieloru de topitu metalle; 2. specia de nestimata de colore fusca, asseminea cu a strugurelui candu da in coptu.

* BOTRYTICU,-*a,* adj., ce se tine de *botryte,* ce are forma de *botryte : arame botrytica.*

BOTU, s. m., vedi in glossariu.

BOU, s. m., **bos** (βοῦς; ital. **bove** si **bue,** franc. **bœuf,** prov. **bueu** si **bou,** ispan. **buei** si **boy,** port. **boy**); 1. in intellessu scientificu, genu de catrupedi rumigatorie, cu unghi'a petioreloru bifurcata si cu corne secce si netede, cari se destingu de celle alte generi de acea-asi familia, cumu *capre, oui, antilopi,* etc., prin membre scurte si robuste, prin unu guttu sub care spendura una pelle molle numita *talariu* sau *barbía,* prin corne ce se incurba mai antaniu in diosu si in afora, apoi in susu si in intru; in acestu intellessu, ca genu, *bou* se appleca la tote speciele in numeru de patru : *tauru, bubalu* sau *bibolu,* etc., pre candu in intellessulu vulgariu se applica nnmai la *taurulu castratu;* 2. in intellessu commune si restrinsu, tauru castratu si domesticitu, animale de jugu si macellaria : *a*) proprie : *carnea de bou este unulu d'in celle mai bone alimente; boulu este un'a d'in pecurile celle mai utili omului; boulu se appera cu cornele; lentii boi stau*

www.dacoromanica.ro

Pre batutura rumegandu; turma de boi, boi de macellaría, etc., proverb.: *mai bene acumu unu ou de câtu la annulu unu bou*, mai bene pucinu si certu de câtu multu si incertu; *lapte de bou*=ce nu essiste: *nu ti place laptele de vacca, vrei cumuva lapte de bou?—b)* metaforice, applecatu: α) la certe plante sau animali, ce au caracterie analogice cu unele d'in caracteriele boului: *bou selbaticu*=bisonte; *bou marinu*=*bou de mare*=hippopotamu, foca, etc., *boi fossili*=boi petrificati ce s'au aflatu in senulu pamentului si cari déco nu su identici, sunt inse forte appropiati de speciele boului de astadi; *boulu Domnului*=*boulu lui Domnedieu*=?**cantharis unctuosa** lui *Linneu* (pre câtu ne adducemu noi amente d'in celle audite d'in gur'a poporului, *boulu lui Domnedieu* este unu insectu cu aripiorele pestritiate cu picatelle rosii si negre, caruia, deco nu ne insella memori'a, se dá si mai desu numele de *vacc'a lui Domnedieu;* de altamentrele e certu, co *boulu lui Domnedieu*, are si intellessulu morale, de care e vorb'a la urmatoriulu 6); *ochiulu boului*=**buphthalmum, campanula perficifolia** lui *Linneu*, planta a carei flore e bene desvoltata ca unu *ochiu de bou;* 6) applecatu la omu, *bou* se iea mai raru cu intellessulu de *onu laboriosu si patiente*, care se injuga cu lucrulu, fia câtu de greu, si persiste a lu duce la bonu capetu; cu multu mai desu se dice cu intellessulu reu de *stupidu, ignorante, grossu de capu*, etc.: *ai, se vede, capu de bou, co nu ti pote intrá in ellu unu lucru asiá de simplu si usioru de intellessu; boule, asiá ti am dissu eu se faci? nu mai intellessu, boule;* de ací espressionea: *boulu lui Domnedieu* = stupidulu stupidiloru.

* BOUA, s. f., **boa** si **bova**, (ital. si franc. **boa** d'in **bos-bovis**=bou); 1. familia de reptili d'in ordinea serpiloru, nomiti asiá chiaru pentru co sunt cei mai mari d'in serpi, au ore-cumu statura de *bou;* d'in fericire inse ei n'au dentii veninosi, cari carecterisa pre alti serpi, déro au vertebre mai multe de câtu alte reptili, si acesta impregiurare esplica poterea de compressione, facilitatea cu care acesti serpi se suiu pre arbori; sunt serpi de acesta familia lungi de 10 metre si grossi câtu unu omu; ei se lupta cu celle mai potenti animali, attacandu si invingundu chiaru lei si tigri; ascunsi in erba desa si mare sau in caverne, ei astepta cu patientia pred'a, si, cumu acésta-a le vine la indemana, se rapedu asupr'a ei cu velocitatea unei sagetta, urmarind'ua cu furia, deco se intempla se le scape la antaniulu assaltu; cumu appuca pred'a, se incollacescu in giurulu ei si ua stringu asiá de tare, in câtu paralysata de una data si lipsita de sufflare, remane immobile de spaima; indata sufflarea veninata a serpelui infecta aerulu peno la mari distantie; immens'a lui gura vome balle putorose, si victim'a in acesta atmosfera pestifera se asfissiedia; reptilea flamunda sférema atunci pred'a de arbori sau petroie appropiate, ua pisedia si ua face una coca, udand'ua cu licidulu putorosu allu stomacului seu; déco animalele este micu, *bou'a* n'are lipse se desfasciure atât'a potere, ci l'inghite viu; numai candu pred'a este mare, atunci bou'a, dupo tote luptele si laborile mai susu espuse, deschide enorm'a sea gura, inghite diumetate d'in victima, si astepta se ua digera in parte inainte de a inghití si restulu; déro dupo mancare ingreunatu forte, si perde agilitatea si se affunda intr'unu somnu de digestione ce dura une ori mai multe lune, si d'in care esse, ca se reincepa acelle-asi lupte; — *bou'a* si scamba, ca si alti serpi, pellea pre fia-care annu, si acesta pelle, mai vertosu a *bouei devinatoria*, se cauta forte multu, mai allessu de Americanii indigeni si de Negri, cari adora acestu serpe; — famili'a *boueloru* se imparte in cinci triburi, cari se destingu dupo *scamele* sau soldii capului: antaniulu tribu coprende acelle *boue*, ce au la capu *scame* assemini cu celle de pre restulu corpului, cumu: *bou'a constrictoria, bou'a devinatoria*, etc.; in allu doile tribu intra *bouele* ce la capu au scame mai late de câtu pre corpu, cumu: *bou'a murivora, bou'a lateristriga*, etc.; *bouele* d'in allu treile tribu au scamele de pre falci concave, cumu: *bou'a anullata; bouele* d'in

www.dacoromanica.ro

allu patrule tribu se destingu prin una gropitia longitudinale de asupr'a ochiului, cumu : *bou'a inflorata;* in fine allu cincile tribu coprende acelle *boue* ce au la capu scame menunte si carinate, cumu su *bouele* de Indi'a : *bou'a carinata, bou'a ocellata, bou'a viperinata;* — bouele se afla in Asi'a, in Afric'a si in Americ'a; — 2. specia de serpe de apa, cui se crede co place laptele de vacca; — 3. versatu micu; spuditura rosia, pentru care se crede a fi bona balleg'a de *vacca*, precumu pentru versatulu cellu mare este bona *vaccin'a* trassa totu de la *vacca;* 4. inflatura de petiore, provenita d'in multu ambletu; 5. morbu, de care sufferu *boii* si vaccele; 6. legatura de guttu lunga si rotunda, facuta d'in pelle cu perulu ei, ce feminele porta in tempu de ierna, numita asiá pentru co semena in forma cu unu serpe : *boua de vulpe, boua de ermina.*

* BOUARE, v., **boare** si **bovare**= (βοᾶν); a sberá tare ca *boulu* sau taurulu, si de ací in genere : *a mugí; a urlá; a bubuí, a resuná tare,* etc.: *de strigari bouau collinele resunandu infricosiatu;* — in locu de **boare** sau **bovare** se dice in lat. si **boere** sau **bovere**, de unde si allu nostru *boire*, si cu *o* intunerecatu in *u* : *buire, buetu,* etc., care se aude mai desu duplicatu : *bubuire, bubuetu,* (vedi inse si 1. *bu*).

BOUARÉSSA, s. f., femina ce custodesce *boi;* muiere a unui bouariu.

BOUARIU, adj. s., **boarius, bubulcus, pastor boarius;** 1. ca adiectivu, relativu la *boi* : *staulu bouariu*=staulu de boi, *platia bouaria*=platia unde se vendu si cumpera boi; 2. ca substantivu personale, cellu ce custodesce *boi*, pastoriu de boi, in acea-asi insemnare ca si *vaccariu.*

BOUESTRU,-*a*, (pronuntiatu in multe locuri ca *buiestru*); vedi *buiestru* in glossariu.

BOULEANU si *boureanu*, s. m.; **buculus;** deminutivu d'in deminutivulu *bouru*, (vedi *bouru* si *bourellu*).

BOURELLU, s. m., **buculus, cochlea;** deminutivu d'in deminutivulu *bouru* : 1. proprie : *menati, menati aratrulu cu doisprediece bourelli in coda codalbellii* 2. metaforice, limace sau melcu, (vedi *bouru* si *boutiu*).

BOURIANU, s. m., vedi *bouleanu.*

BOURU, s. m., **buculus** (d'in una forma latina **bovulus**, deminutivu d'in **bos-bovis**=bou), si prin urmare proprie : *bou micutellu*, inse cu acesta insemnare noi nu lu connoscemu neci d'in lesse neci d'in audite; insemnarea cu care occurre in carti si in gur'a poporului este metaforica, adeco cea de *imagine de bou*, si in speciale, *imagine de capu de bou, marc'a Moldaviei;* — asiá déro insemnarea de *bou selbaticu*=**urus**, data in dictionariulu de Buda, cumu si etymologi'a de *bou-uru*, contractu *bouru*, orecumu **bos-urus**, cu greu se pote admitte; certu e co d'in deminutivulu *bouru* au essitu alte doue forme de deminutivu : *bourellu* si *bourianu*, acestu d'in urma transformatu in pronunti'a de pre alocurea in *bouleanu*, ca si *procurianu* in *porculianu*, (vedi *deminutivu* si litter'a L si R) (vedi si *boutiu*).

BOUTIU, s. m., **buculus;** deminutivu d'in *bou;* — d'in celle patru forme de deminutivu : *bou-ru, bou-r-ellu, bou-r-ianu* sau *bou-l-ianu*, si *bou-tiu*, trasse d'in acellu-asi cuventu *bou*, cea d'antaniu *bou-ru*, ca cea mai antica si mai classica, s'a applecatu la unu conceptu speciale si nobile, marc'a unei terre române; celle alte doue, *bourellu* si *bourianu*, ca provenite d'in classiculu *bouru*, espremu nuantie de gratia, de cari pare lipsita cea de a patr'a forma *boutiu*, (vedi inse si articl. deminutivu).

BOVIANU (pronuntiatu pre alocurea si : *boghianu, bouianu*), d'in una forma (**bovianus**), e proprie unu adiectivu, care, ca trassu d'in *bovu*=**bove**=bou cu suffissulu *anu* sau *ianu*, (vedi suffissu *anu*), insemna *cellu essitu d'in bou;* déro cu acésta insemnare de adiectivu nu scimu se se dica pre undeva, ci numai cu cea de substantivu, ca nume propriu de *bou : cea, Boianu; aisu, Joianu,* (in acesta forma si cu acestu intellessu cuventulu pastredia analogi'a cea mai strinsa cu numenile patronymice in *ianu*, cari adiective in origine se ieu astadi

www.dacoromanica.ro

mai multu ca substantive : *Petrianu*= fiiulu lui Petru, etc).

* BOVICIDIU, s. m., **bovicidium** (**bos-bovis**=bou si **cædere**=uccidere); occidere de *bou* sau de *boi;* sacrificiu de boi.

* BOVICIDU, s. adj., **bovicida,** (vedi *bovicidiu*); care *uccide boi.*

* BOVILE si

* BOVILLU,-*a*, adj., **bovilis-bovile** si **bovillus,** 1. ca adj., de *bou*, ce se tine de *bou: turma bovilla;* 2. ca substantivu femininu, *bovile* si *bovilla* (subintellegundu incapere), staulu de *boi* sau de vacce.

* BOVINU,-a, adj., **bovinus;** de *bou: stercu bovinu*=stercu de bou, vitia *bovina forte bona.*

* BRABEU si *brabiu*, s. m., **brabeum** si **brabium**=(βραβεῖον); premiu de lupta, premiu de onore ce da cellui ce essiea triumfatoriu d'in una lupta, (vedi si *brabeutu*). D'in acea-asi radecina d'in care a essitu *brabeu, brabiu, braviu*, se pare a fi provenitu si *bravu*, adv. *bravo*, care figuredia in tote limbele moderne.

* BRABEUTU, s. m., **brabeuta** = βραβευτής; cellu insarcinatu, la greci, a ordiná si inspectá jocurile de lupta si a decerne premiele destinate invingutoriloru in acelle lupte : *numerulu brabeutiloru* nu erá fissu; *de regula se da la septe peno la noue membri acesta sarcina, care erá asiá de onorata, in câtu si regii ambitioná de a ua porta.*

BRABIU, s. m., vedi *brabeu.*

* BRACA, s. f., **braca,** (d'in care la noi cuventele popularie : *brac-are* sau compusu *im-brac-are, brac-ina, brac-inariu, brac-ille*, etc.; cuventulu se afla nu numai in tote celle alte limbe sorori, déro si in alte limbe straine de famili'a celloru romauice : ital. **braca,** isp. **braga,** provenc. **braga** si **brayа,** franc. **braie** [scuticu], alban. **breca,** nou grec. βραυί, vechiu slav. **bracina** si **bracinŭ**=**vestis serica**=vestimentu de matasse; ?de acea-asi origine cu vechiulu grec. βράκος=ῥάκος=buccata de pannura sau de pandia, vestimentu, etc.); vestimentu ce copere petiorele peno la genuchie, specia de pantaloni scurti, largi in partea superiore si strimti la cea inferiore, care fu usitata mai antaniu la Galli, (vedi mai diosu la *bracatu*), la Germani, la Persi, la Indi, apoi mai tardiu si la Romani; de ací in genere pentru vestimentu ce copere membrele inferiori, vercare ar fi formá si lungimea sea, pantaloni, iciari, etc.

* BRACARIU, s. m., **bracarius;** care face sau care vende *brace*, (vedi *braca*).

* BRACATU,-*a*, adj., **bracatus;** incalciatu sau investitu cu *brace;* investitu cu large si fluturatorie vestimente; — la vechii Romani; *bracatu*, in oppositione cu *togatu*, a insemnatu mai antaniu : cellu ce nu erá investimentatu ca unu romanu, strainu, barbaru; apoi, in intellessu mai strinsu, s'a applecatu, ca espressione geografica, la térr'a si poporele transalpine, si in speciale la *Galli'a Narbonese*, numita si *Galli'a bracata.*

* BRACHELYTRU,-*a*, adj. (franc. **brachélytre,** d'in βραχύς=scurtu, si ἔλυτρον=velu, pelle; etc.); cu pelle sau tunica scurtă; luatu ca subst. *brachelytru*, familia de graminee.

* BRACHIOCEPHALU si *brachiocefalu,-a*, adj., (franc. **brachiocéphale,** d'in βραχίων=braciu si κεφαλή=capu); cu *bracie* sau ramure la capu, applecatu in speciale, ca subst. femin. plur. : *brachiocefale*, la una classe de *cefalofore* cu capulu munitu de patru sau cinci parechie de cornutie conice.

* BRACHIOCEPHALICU si *brachiocefalicu,-a*, adj., (franc. **brachiocéphalique**), care se tine de *braciu* si de *capu* : *arteria brachiocefalica.*

* BRACHIONCOSE, s. f., (franc. **brachioncose,** d'in βραχίων=braciu si ὄγκωσις=inflare); asiá se chiama in medicina, unu genu de *inflatura la braciu.*

* BRACHIOPITHECU si *brachiopitecu,-a*, adj., (franc. **brachiopithéque** d'in βραχίων=braciu si πίθηκος=mimutia); proprie, *cu bracie de mimutia*, si de aci, ca substantivu, *brachiopitecu*, nume datu unui genu de animali, cari au intre alte caracterie communi si membre anteriori forte lunge ca alle mimutieloru.

* BRACHIOPODU,-*a*, adj., (franc. **brachiopode,** d'in βραχίων=braciu si

www.dacoromanica.ro

ποῦς-ποδός=petioru); vorbiudu de mollusce cu ghioce bivalve, cari au doue bracie carnose formate d'in numerose fire ce se potu intende si stringe; de aci, ca substantivu plur. : *brachiopode*, familia de mollusce cari, in locu de petiore, au doue bracie carnose estensibili.

* BRACHIOPTERU,-*a*, adj., (franc. **brachioptère**, d'in βραχίων=braciu si πτερόν=aripa); cu aripa sau aripiore in forma pe *braciu;* de aci, ca substant. plur : *brachioptere*, familia de pesci cari au aripiorele de la peptu pediculate.

* BRACHIOSTOMU,-*a*, adj., (franc. **brachiostome**, d'in βραχίων=braciu si στόμα=gura); cu bracie la gura, vorbindu de animali a caroru gura este armata cu nesce fire, ce servu la prensu ca si braciele; de ací, ca substant. plur.: *brachiostome*, ordine d'in classea polypiloru, in care se coprendu polypii ce au gur'a armata cu assemeni bracie.

* BRACHIOTOMÍA, s.f., (franc. **brachiotomie**, d'in βραχίων=braciu si τομή =taiare); ca terminu de anatomia sau de chirurgia, arte de a amputá unu braciu; operationea amputarei braciului.

* BRACHIOTOMICU,-*a*, adj., (franc. **brachiotomique**, vedi *brachiotomia*); relativu la *brachiotomía : descriptione brachiotomica.*

* BRACHIOTOMISTU, s. m., (franc. **brachiotomiste**, vedi *brachiotomia*); cellu ce se occupa in speciale cu *brachiotomi'a;* cellu ce possede desteritatea de a face amputationi la bracie.

BRACHMA, s. m., (franc. **brahma**); asiá numescu Indianii : 1. fienti'a unica si suprema, care este caus'a si essenti'a totoru lucruriloru create; 2. creatoriulu lumei, ca antani'a persona d'in trinitatea indiana.

BRACHMANU, s. m., **brachmāna**, (ital. **bracmano** si **bramano**, franc. **brachman**, **brahman** si **brachmane**); 1. tatalu *brachmaniloru* in intellessulu de sub urmatoriulu 2; dupo ideele Indianiloru *Brachmanu este fiiulu antaniu nascutu* allu lui *Brachma*, essitu d'in gur'a acestui-a, d'in care primì si *vedele* sau cartile sacre alle Indianiloru; 2. preutu si invetiatu indianu; in acestu intellessu se dice si *brachminu*, de unde apoi *brachminismu* = doctrina a brachminiloru : *brachmanii* sau *brachminii formedia antani'a d'in celle patru caste alle Indianiloru; ei se credu descendentii lui Brachmanu, de la cari au priimitu vedele; sengur'a loru occupatione este studiulu acestoru carti sacre; brachmanii au portu speciale, nu manca carne, ci se nutrescu numai cu legume si lapte; si, ca se merite recompensele vietiei venitoria, se suppunu la celle mai aspre incercari : unii stau tota vieti'a immobili in acellu-asi locu si in acea-asi posetione supperatoria; altii ambla nudi in mediulu iernei*, etc.; *dupo acesta d'in urma impregiurare se vede co brachmaniloru s'au datu de Greci* numele de *gymnosophisti*, (vedi acestu cuventu).

* BRACHONYCE, s. f., (franc. **brachonyx**, d'in βραχύς=scurtu si ὄνυξ= unghia); proprie, cu unghie scurte, si de ací : 1. genu de passeri d'in subfamili'a alaudineeloru; 2. genu de insecte coleoptere tetramere, d'in famili'a curculionidiloru.

* BRACHYASPISTU,-*a*, adj., (franc. **brachyaspiste** d'in βραχύς=scurtu si ασπιστός=scutatu); cu scutu angustu; de ací, ca substantivu, *brachyaspistu*, genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a curculionidiloru.

* BRACHYBEMU,-*a*, adj.,(franc. **brachybème** d'in βραχύς=scurtu si βῆμα= passu); cu passu scurtu; de ací ca substantivu, *brachybemu*, genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a curculionidiloru.

* BRACHYCARPU,-*a*, adj., (franc. **brachycarpe**, d'in βραχύς=scurtu si καρπός=fructu); care are fructe scurte : *astragalu brachycarpu.*

* BRACHYCARPEU,-*a*, adj., (franc. **brachycarpé** vedi *brachycarpu*); care semena cu ceva *brachycarpu;* de ací, ca substant. plur. : *brachycarpee*, genu de plante d'in famili'a cruciferelor.

* BRACHYCATALECTICU,-*a*, si

* BRACHYCATALECTU,-*a*, adj., **brachycatalectus** si **brachycatalecticus** (βραχυκατάληκτος si βραχυκαταληκτικός, d'in βραχύς=scurtu si κατάληκτος=ter-

www.dacoromanica.ro

minatu); scurtu terminatu, terminatu inainte de a fi completu, vorbindu de unu versu poeticu, caruia lipsesce unu petioru si diumetate : *versu brachycatalecticu.*

* BRACHYCEPHALU si *brachycefalu,-a*, adj., (franc. **brachycéphale,** d'in βραχύς=scurtu si κεφαλή=capu); cu capu scurtu; de ací, ca substantivu, *brachycefalu*, genu de batrachi cu capu forte micu.

* BRACHYCHRONIU,-*a*, adj., (**brachychronius,** d'in βραχύς=scurtu si χρόνος=tempu); de scurtu tempu, de scurta durata, ca terminu de medicina applecatu in speciale la morbi chronici, cari se termina mai curendu sau mai tardíu.

* BRACHYDACTYLU,-*a*, adj., (franc. **brachydactyle,** d'in βραχύς=scurtu si δάκτυλος =degetu); care are *degete scurte.*

BRACHYGRAPHIA, s. f., (franc. **brachygraphie**), arte de *brachygrafu*, (vedi *brachygrafu*).

BRACHYGRAPHICU,-*a*, adj., attengutoriu de *brachygraphía.*

* BRACHYGRAPHU si *brachygrafu,-a*, adj., (franc. **brachygraphe,** d'in βραχύς=scurtu si γράφειν=scriere); scrissu pre scurtu; care scrie cu abbreviature; de ací si ca substantivu, care scie artea de a scrie abbreviatu.

BRACHYLOGIA, s. f., (franc. **brachylogie,** d'in βραχύς=scurtu si λόγος= cuventu); modu de a se espreme pré scurtu, asiá incâtu espressionea adjunge grea de intellessu; stylu sententiosu.

* BRACHYLOGICU,-*a*, adj., (franc. **brachilogique,** vedi *brachylogia*); attingutoriu de *brachylogia.*

* BRACHYLOGU,-*a*, s. adj., (franc. **brachylogue,** vedi *brachylogía*); care se espreme prea scurtu, in sententie, asiá in câtu cu greu pote fi intellessu; care affecta *brachylogi'a.*

* BRACHYPHYLLU,-*a*, adj., (franc. **brachyphylle,** d'in βραχύς=scurtu si φύλλον=foia); cu foie scurte; de ací, ca substantivu, *brachyphyllu*, genu de vegetali fossili, aflate in terrenulu oolithicu inferiore, cari au ramure pennate cu foie forte scurte, conice si despuse in spirale.

* BRACHYPNEIA, s. f., (franc. **brachypnée,** din βραχύς=scurtu si πνοή= sufflare); ca terminu de medicina se dice de respirationea scurta si desa ce se observa mai vertosu la cei prensi de friguri inflammatorie.

* BRACHYSCIU,-*a*, adj., (franc. **brachyscien,** din βραχύς=scurtu si σκιά= umbra); cu umbra scurta, care da umbra mica; in speciale, ca substantivu, *brachyscii*, locuitori din zon'a torrida, asiá numiti pentru co umbr'a loru, la amédia, este mai mica de câtu a locuitoriloru din veri-care alta regione a pamentului.

* BRACHYSYLLABU,-*a*, adj., **brachysyllabus** (βραχυσύλλαβος, d'in βραχύς =scurtu si συλλαβή=syllaba); cu syllabe scurte: *cuventu brachysyllabu*; in speciale, applecatu la unu petioru anticu, compusu d'in trei syliabe scurte, numitu pentru acesta-a *tribrachu.*

BRACIA, vedi si *bracilia.*

* BRACIALE, adj., **brachialis;** attengutoriu de *braciu : osse braciali,* (vedi si urmatoriulu *braciare*).

BRACIARE, (*ci* pronuntiatu ca *ti* : *bratiare*), s. f., **brachiale** (acellu-asi. prin stramutarea lui *l* in *r*, cu adiectivulu *braciale*; vedi littera *l* si suffissu *ale*; numai co s'a luatu cu intellessu de substantivu femininu, cumu sub form'a de neutru se iea si latinesculu **brachiale** d'in adiectivulu **brachialis**); ornamentu de forma anullaria ce porta feminele la *braciu : braciare de auru; braciarile celle mai eleganti suntu de auru adornate cu nestimate; nu mai pucinu elegantí sunt braciarile de corallu; fetele inse d'in poporu porta braciari de vitru si de margelle;* — acestu ornamentu se connosce d'in cea mai inalta anticitate: la strabunii Romani portau *braciari* nu numai muierile, ci si barbatii; feteloru inse nu erá permissu se porte braciari; curiosu e co form'a cea mai ordinaria, sub care se produce astadi *braciarea*, erá totu de una data cea mai placuta si vechiloru Romani, si mai vertosu vechiloru Greci, adeco forma 'de serpe incollacitu, ce si imbucca sau musca coda, (vedi *braciu*).

BRACIARELLA, s. f., deminutivu d'in *braciare.*

www.dacoromanica.ro

BRACIARIA, s. f., si

BRACIARIU, s. m., pl.-*e*, de aceaasi insemnare cu *braciare*.

BRACIARULIA, (cu *l* moiatu: *braciaruia*) si

BRACIARUTIA, s. f., deminutivu d'in *braciare*, braciare mica.

BRACILIA, (*ci*, pastredia sonulu seu, si prin moiarea lui *l*, cuventulu se aude pré a locurea: *braciia*), s. f., **zona, cingulum, bracile**; cingutore angusta, cordea; cea ce incinge cineva peste medilocu, pre d'inainte, fota, (vedi si *bracina*).

BRACILLA, s. f., **zonula, cingulum, bracile**; de ordinariu in plurariu, *bracille*, specia de cingutore angusta tessuta d'in lana, inflorata cu flori d'in acea-asi materia sau cu flori de margelle, de fluturi, etc., ce se porta de ordinariu pre alta cingutore mai lata numita brânu;—*bracilla*, ca si precedentele *bracilia* au essitu d'in *braca*; pentru una mai accurata destinctione a intellessului loru se se veda celle espuse la *bracina*.

BRACINA, s. f., **cingulum, femoralia**; cingutoria; vestimentu de pandia, cu care se imbraca petiorele; — cuventulu vine d'in *braca*, ca si *bracilia*, *bracilla* sau *bracille*, cu cari se confunde, in intellessu, de orece câte trelle aceste cuvente se ieau cu insemnarea de *cingutore care tine bracele*, cu sengur'a differentia, co *bracilia* si *bracina* sunt mai connoscute si mai usitate in unele locuri, éro *bracille* in alte locuri; spre a se fissá déro bene intellessulu acestoru cuvente, se cere se dàmu fiacaruia insemnarea indicata prin form'a sea grammaticale, asiá in câtu *bracina*, ca femininu d'in unu adiectivu *bracinu*, trassu d'in *braca*, se insemne ceva analogu cu *bracele*, si in speciale *bracele de pandia* sau *ismenele*, cuventu strainu de care amu scapá cu modulu acestu-a; *bracilia* si *bracilla*, ca deminutive d'in *braca*, se insemne *brace* redusse la cea mai simpla espressione, si a nume *bracilia* se se applice sau la *bracele de diumetate*, cumu su celle de scaldatore, sau celle ce accoperu numai partea anteriore, *siortiulu*, de essemplu, *pestelca* sau *fota*; éro *bracille*, ca form'a de diminutivu cea mai pronuntiata, la intelessulu precisu de cingutore definitu mai susu la articlulu consecratu acestui cuventu; câtu pentru *cingutorea: acia, curea*, etc., ce serve a tiné *bracele* sau *bracinele*, adjunge cuventulu *bracinare* sau *bracinariu*; applecandu in fine *braca* sau *brace* cu intellessulu precisu de *pantaloni mai scurti si strimti la partea inferiore*, éro *bracone* sau *braconiu* cu intellessulu de *pantaloni lungi*, avemu espressioni cùrate pentru mai multe forme de vestimente de petioru, (vedi si *braca*).

BRACINARE, s. f., si

BRACINARIU, s. m., pl.-*e*; **cingulum bracarum vel femoralium; limbus bracarum vel femoralium; acus fibulatoria**; 1. bett'a superiore a *braceloru, bracineloru* sau *braconiloru*; 2. acia, curea, etc., ce se baga pre gaur'a bettei braceloru sau bracineloru si care serve a stringe pre medilocu acea betta, pentru ca bracele sau bracinele se nu se lasse in diosu; 3. acu cu care bracinariulu, in intellessulu de sub 2, se introduce in bett'a braceloru sau bracineloru; — proverb: *deco te tine bracinariulu* = *deco te tine curcu'a* = deco ai coragiu.

BRACIONIU, s. m., (cu *n* moiatu: *bracioiu*); augmentativu d'in *braciu*.

BRACIORU, s. m., **brachiolum**; deminutivu d'in *braciu*.

BRACIOSU,-*a* (*ci* pronuntiatu ca *ti*), adj., **lacertosus**; care are *bracie* muschiose, venose, robuste: *braciosulu luptatoriu appuca bene de medilocu pre adversariulu seu*.

BRACISIORU, s. m., **brachiolum**; deminutivu d'in *braciu*: *unu bracisioru de copillu, doue bracisiore de fenu, etc.*

BRACIU (*ci* pronuntiatu ca *ti*), s. m. plur.-*e*, **brachium, lacertus, ulna**, (acellu-asi cu lat. **brachium** = βραχίων, prin caderea aspiratei *h*, care, in limb'a nostra, ca si in cea italiana, a disparutu regulatu d'in tote cuventele, in cari ea se afla in latinesce [vedi litter'a *C*]; formele acellui-asi cuventu in limbele sorori sunt: ital. **braccio** si **brazzo**, sardin. **brazzu**, isp. **brazo**, portug. **braço**, provenc. **bratz**, vechiu franc. **brace**, nou franc. **bras**); —membru allu corpului omenescu

www.dacoromanica.ro

care incepe de la umeru si se termina la mana; acestu intellessu largu are cuventulu atâtu in latin'a câtu si in celle alte limbe sorori cu a nostra; déro in latin'a are, ca sí la noi, si intellessulu mai strimtu de *parte inferiore a braciului, care se intende numai de la cotu peno la mana, pre candu partea superiore a acellui-asi membru, care se intende numai de la umeru peno la cotu,* se chiama proprie **lacertus;** in limb'a italiana si francese, d'in contra, se iea *braciu* cu intellessulu strimtu allu latinescului **lacertus** = parte superiore a braciului de la umeru peno la cotu, éro partea inferiore de la cotu peno la mana se chiama ital. **antebraccio** = franc. **avant-bras;** unu compusu analogu, *antebraciu,* pentru espressionea precisa a partei superiore a braciului, amu poté si noi formá in limb'a nostra; de preferitu inse e classiculu *lacertu* = latin. **lacertus,** (vedi *lacertu*): I. proprie : *omulu are doue bracie, braciulu dereptu si braciulu stangu; braciu venosu, braciu nervosu; bracie carnose si rotunde; bracie suptiri; braciu armatu; a redicá, a intende, a desface, a stringe, a deschide braciele; a luá, a tiné in bracie; a portá in bracie; a avé in bracie; a luá, tiné, avé pre bracie;* — constructionile cu *in* dicu mai multu de câtu celle cu *pre : a tiné in bracie,* de essemplu, va se dica *a tiné ceva sau pre cineva cu braciele bene strinse si incollacite in pregiurulu acellui ceva sau cineva,* pre candu *a tiné pre bracie* insemna numai *a tiné asupr'a bracieloru fora a le stringe si incollací in giurulu obiectului tinutu;* de acea-a constructionile cu *in* sunt espressioni mai apte pentru insemnari precise, pre candu celle cu *pre* se appleca de preferentia la insemnari mai vage si metaforice, despre cari va fi vorb'a mai la valle : *a avé pre bracie ceva,* sau *pre cineva,* de essemplu, are nu numai insemnarea materiale de *a tiné acellu obiectu asupr'a bracieloru,* ci si in insemnarile ideali si metaforice de *a fi insarcinatu cu acellu obiectu, a l'avé in greutatea sea,* etc., pre candu *a avé in bracie* se dice, de regula, numai in insemnarea propria de *a tiné de fapta ceva sau pre cineva in bracie;—a appucá, a tiné de braciu pre cineva,* ca se lu conduca, se lu sustina, sau se l'oppresca de a loví; *a luá de braciu,* in acellu-asi intellessu ca si *a appucá de bracie,* si prin urmare differitu de *a luá la braciu,* care va se dica : 1. *a luá braciulu cuiva,* unei muiere, de essemplu, in semnu de deferentia sau de affectione, ca se ua duca undeva : *fratii luara la braciu pre sorori si essira la preamblare ;* — in acestu intellessu se dice si *a dá braciulu cuiva;* 2. *a se appucá de lupta : in fine luai pre adversariu la braciu, lu strinsei bene, lu redicai susu si l'arruncai la pamentu;* 3. cu obiectu reale de lucru, *a appucá si duce in braciu sau sub braciu : luà la braciu tote vestimentele si se dusse cu elle;* déco in insemnarea de sub 1. se dice si *a luá de braciu;* acesta locutione nu are inse si nu pote avé insemnarile locutionei *a luá la braciu* de sub 2. si 3.; cu acelle-asi differentie de intellessu se dice si *a duce de braciu, a duce la braciu,* etc.;—II. metaforice, *braciu* se applica la concepte cari au cu acestu membru allu omului sau una relatione materiale de assemenare in forma sau una relatione mai ideale, cumu cea de instrumentu, causa, etc.; A) pentru obiecte ce stau in relatione materiale de assemenare cu braciulu omului : 1. la animali, petioru d'inainte sau altu membru ce face una functione analoga cu a braciului : *braciele callului* = armurii callului; *braciele mimutiei* = petiorele anteriori alle mimutiei; *braciele cancrului* = petiorele cancrului, etc.; 2. la lucruri personificate : *braciele somnului, braciele mòrtei, braciele placerei; me aflam in braciele cellui mai dulce somnu; leganatu in braciele celloru mai placute vise,* etc.; 3. la lucruri chiaru nepersonificate : *braciu de mare* = parte de mare angusta, strimtore : *unu braciu de mare desparte Sicili'a de Itali'a; braciu de riu, de canale,* etc., parte de riu sau de canale, care se divide in doue, trei sau mai multe ramure : *Danubiulu, inainte de a se versá in mare, se desparte in trei bracie principali; braciele crucei* = celle doue ca-

www.dacoromanica.ro

pete alle vergei tranversale a unei cruce; *braciele unei bilancia, unui cantariu, unui arcu*, etc., celle doue capete alle jugului bilanciei sau cantariului, alle arcului, etc., *braciele compassului, forfeciloru*, etc., celle doue ramure alle compassului sau forfeciloru; *braciele arborelui*, ramurele lui principali; — *braciu artificiale=braciu mecanicu*, braciu facutu d'in lemnu sau alta materia si pusu la cellu cui s'a taiatu unu *braciu naturale;* 4. la continutulu unui braciu, la una cantitate de ceva câtu pote continé unu braciu sau amendoue braciele : *unu bonu braciu de fenu; am datu boiloru mai multe bracie de paie;*—B) déro mai estensa este applicarea cuventului *braciu* la concepte ce au cu *braciulu*, in intellessu propriu, una relatione ideale, cumu: 1. potere : *braciulu lui Domnedieu ne va scapá si de acesti periculosi inimici; braciulu ce ne appesá devenì cellu mai potente adjutoriu allu nostru; unu presumtiosu erou crede co nemica nu pote resiste braciului seu;* — in speciale potere fusica sau corporale : *tare de braciu, imbecillu de capu*, si mai vertosu potere brutale si tyrannica : *braciu de ferru* va se dica in intellessu materiale : *braciu plenu de nervu*, éro in intellessu ideale : *mare taría de caracteriu, volientia tare si nestramutata*, sau : *essercitiu aspru allu poterei de care despune : asiá me strinse gigantele in braciele selle de ferru, in câtu audii ossele mi rupendu-se; numai unu braciu de ferru ar poté oppri si scote acesta natione d'in callea perirei; sub braciulu de ferru allu tyrannului geme una lume intrega;*—de ací si espressioni ca : *a avé braciele legate=a avé manule legate*=a nu avé potere, a fi oppritu de obstacle materiali sau morali; *a se arruncá in braciele cuiva*=a se dá in manule lui, a se suppune bonei placere a lui, a cere protectionea lui; 2. barbatía, coragiu, fortitudine : *de braciulu lui Michaiu adjunsesse se tremure sultanii, capitanu bonu de braciu si de mente*=capitanu animosu si prudente; 3. persona care lucredia, care pote lucrá; instrumentu de lucru : *bellele privedia agricultur'a de braciele, cari i sunt necessarie; mii de bracie stau parate se ne appere; mii de bracie stau fora lucru;* — de ací proverb: *a stá sau sedé cu braciele incrucisiate=a sedé cu manule in senu*=a nu lucrá nemica; *a fi braciulu dereptu allu cuiva= a fi man'a derepta a cuiva*, a fi person'a cu care se serve cineva buccurosu la tote affacerile selle, fora care cineva nu pote; in acestu intellessu se dice chiaru si de lucruri : *spat'a e braciulu dereptu allu luptatoriului ;* déro cu multu mai desu si mai bene se dice in acestu intellessu : *man'a derepta*, (vedi *mana*); 4. sentimentu de doiosía, de favore si bona volientia, de indorare, etc. : *a tiné sau portá pre cineva in bracie sau pre bracie* nu va se dica numai *a lu duce in bracie*, in insemnarea materiale de sub I, ci si : *a lu tractá cu cea mai mare si affectuosa amore : nu poti dice co esti reu la mene, candu eu te tinu si te portu pre bracie ca pre unu copillu allu meu;* — in speciale *a portá pre bracie* va se dica si *a manifestá cuiva sentimente de admiratione si de entusiasmu pentru vre una fapta mare si stralucita : bietii omeni scapati de una certa morte, cu strigari de buccuría portau pre bracie pre liberatoriulu loru;* — *cu bracie deschise* are nu numai insemnarea materiale de sub I, adeco *de bracie in addeveru intense*, ci si mai vertosu insemnarea morale de : *cu cea mai mare placere, cu cellu mai mare doru, cu estrema indulgentia*, etc. *a asteptá cu braciele deschise, a primi cu braciele deschise, tatalu cerescu primesce in imperati'a sea cu braciele deschise pre peccatosulu ce lassa callea peccatului;* — prin acestea se esplica si alte insemnari speciale ce are locutionea : *a tiné in bracie*, adeco insemnarea *de a fi patrinu sau parente suffletescu cuiva, de a lu tiné in bracie la battezu.*

* BRACONE si *braconiu*, s. m., **longæ bracæ;** ital. **braccone;** vestimentu cu care se incalcia sedutulu si membrele inferiori sau petiorele peno la calcânie, pantaloni lungi peno la calcâniele petioreloru, (vedi *braca* si *bracina*).

* BRACTEA, s. f., **bractea,** (ital. **brattea,** franc. **bractée**); 1. foia suptire de metallu, si mai vertosu de metallu pre-

www.dacoromanica.ro

tiosu : *cu bractce de auru se suffla multe vase dc argentu;* de ací metaforice, splendore, si mai vertosu splendore ammagitoria, care pote bate la ochi, déro care nu are nemica reale si solidu in sene; 2. applecatu la plante : *a)* frundisiore ce insocescu florile si cari differu de celle alte frundie, pentru co sunt si mai mice, si de alta forma si de alta *colore; b)* frundie ce infasciora una flore ca nesce scame sau soldi.

*BRACTEARIU, s. adj., **bractearius**; 1. ca adiectivu, care e relativu la *bractea*, care semena cu bracte'a; 2. ca substantivu, fabricante de *bractee*.

* BRACTEATORIU, s. m., **bracteator**; care fabrica *bractee* sau suffla cu *bractea*, (vedi si *bracteatu*).

* BRACTEATU, adj. part., **bracteatus**; 1. sufflatu cu *bractee* de auru : *tablatu bracteatu, selle bracteate;* 2. de ací metaforice : *a)* splendidu, formósu, auritu : *espressioni bracteate; b)* numai pre d'in afora splendidu, mentionosu; ammagitoriu : *bani bracteati, fericire bracteata*, (vedi *bractea*).

* BRACTEIFERU.-*a*, adj., franc. **bractéifère**; care porta *bractec*, (vedi *bractea* si *ferere*).

* BRACTEIFORMU,-*a*, adj., (franc. **bractéiforme**); care are *forma de bractea*, vorbindu mai vertosu de organe vegetali cu foie assemini cu una bractea, (vedi *bractea* si *forma*).

* BRACTEOLA, s. f., **bracteola**, (ital. **bratteola**, franc. **bractéole**); deminutivu d'in *bractea*, bractea mica si forte suptire : 1. fiendu vorb'a de *bractea* de metallu, si mai vertosu de metallu pretiosu, de auru, etc.; 2. fiendu vorb'a de plante, frundisiora ce se nasce la petiorulu unei flore sau immediatu sub dens'a.

* BRACTEOLARIU,-*a*, adj., (franc. **bractéolaire**); ce se refere la *bracteola*.

*BRACTEOLATU-*a*, adj.part. (franc. **bracteolé**); mumitu cu *bracteole : plante bracteolate*.

BRADU, vedi in glossariu.

* BRADYBATU,-*a*, adj., (franc. **bradybate**, d'in βραδύς=incetu, lentu si βατεῖν=amblare); care ambla incetu, si de ací ca substantivu, *bradybatu*, genu de coleoptere tetramere, d'in famili'a curculionidiloru.

* BRADYPEPSÍA, s. f., (franc. **bradypépsie**, d'in βραδύς=lentu si πέφις= cocere sau digerere); ca terminu de medicina, digestione lenta, morbu sau mai bene symptoma de gravi desordini in economi'a vitale.

*BRADYPODU,-*a*, adj., (franc. **bradypode**, d'in βραδύς=lentu si ποῦς—ποδός =petioru); lentu de petioru, care ambla forte incetu, si de ací ca substantivu, *bradipodu*, genu de mamınifere.

BRANARIU, s. m., **zonarius**; care face *brane*, (vedi *branu*).

BRANCA, s.f., **pes, manus, brachium, unguis, ictus, erysipelas**, (in alte limbe sorori : ital. ispan. portug. **branca** = branca, mediu latin. **branca**=branca si ramura; provenc. **branca** si masc. **branc** = branca si ramura, franc. **branche** = ramura); — intellessulu cellu mai ordinariu allu cuventului este cellu de *membru de animale, cu care acestu-a se serve a amblá sau a appucá*, si mai vertosu, *estremitate a unui asseminea membru :* mana, petioru, braciu, unghia, ghiara, etc. : 1. la bestie petioru, mai vertosu petiorulu d'inainte, si in particulariu, estremitatea acestui petioru: unghia, ghiara, etc., cari servu bestieloru in locu de *mana*, precumu petiorulu d'inainte insasi le serve de *braciu : branc'a catusiei, catus'ia vostra e reu invetiata, co si baga botulu si brancele, unde nu s'ar cadé se le bage; branc'a ursului este cu multu mai mare de câtu a cânelui; lupulu stá pre brance si se uitá la noi; vulpea se appropiá incetu pre brance de gainaria; broscele au patru brance*, etc.;— metaforice : *branc'a ursului*, planta care si in latinitatea media se chiama **branca ursina** si in ital. **brqnca orsina, lycopodium clavatum** sau **heracleum sphondylium** lui *Linneu;* — 2. la omu, braciu, mana : *copillii ambla in brance; a amblá in patru brance*=a amblá ca bestiele si pre petiore si pre mane; *a se pune, a stá, a sedé pre brance; a cadé in brance; a dá in brance*=a cadé in brance; *a dá pre brance*, ca intransitivu, cu acellu-asi intellessu, ca sí *a dá in brance*, déro si cu intellessulu mai ideale de *a*

www.dacoromanica.ro

nu mai poté, a cadé ca deseccatu de poteri : caii nostri au datu pre brance; de multu lucru cu care m'am incarcatu, am datu pre brance; éro ca trausitivu *a dá pre brance pre cineva*=a lu rupe cu fatie'a, a l'inviuge : *l'am fatigatu asiá de tare, incâtu l'am datu pre brance pentru indelungu tempu;* — applecatu si la bestie : *mi a datu boii pre brance;* ba chiaru si la lucruri cu iutellessulu mai geuerale de a *derimá, a dá diosu : a dá una casa pre brance,* si asiá, priu uua metafora mai poteute, *in brance si pre brance,* luaudu una însemnare adverbiale aprope syuonyma cu *diosu,* se appleca la lucruri lipsite de *brance* ca si la celle ce au brauce : *cas'a sta se cada pre brance; — a dá brance cuiva*=a l'impinge cu brauc'a, a lu respinge, a i face veutu cu mau'a, ca se se departedie sau se cadia; — iu acestu intellessu *brance* sau *branci* se aude si ca uuu substautivu masculinu, *unu branci : mi a datu unu branci de am cadutu in nas u;* déro assemenea espressioue, fora aualogía iu limba, este uuu solecismu iuadmissibile, si ar cautá se se dica *unu branciu,* formatu dupo acea-asi aualogia d'iu *branci,* ca si uuu *deciu* d'iu *deci,* cu tote co uoi credemu co *branciu* este uuu substautivu masculiuu essitu d'iu acea-asi radecina cu *braciu,* ca si *branca,* si d'iu care femihiuulu *brancia* a datu de a dereptulu frauc. **branche,** precumu la femiuinulu *branca* ar corresspunde uuu masculiuu *brancu,* ce se si afla iu proveuc. **branc;** — *branca* iu fiue applecatu la omu cu iutellessulu de *mana* se iea mai multu sau mai pucinu cu iutellessu despretiativu, cuuu s'a potutu vedé d'iu celle peuo ací citate, si cumu se pote vedé si mai bene d'iu urmatoriele : *nu ti bagá branc'a acollo, co ti ua rupu; a dá cuiva, unui copillu, peste brance*=a lu loví preste mane; *scapi tote ce ti dau in mana, ca cumu ti ar fi branc'a morta,* etc.; 3. inflatura ce se produce la guttu sau la capu : augiua sau caucru la guttu, eresypelate la capu sau falca, etc. (Cumu co *branca* este, de si uu se afla iu latinitatea classica, uuu cuventu de curata romauitate, uu mai iucape indoieutia, de orece cuveutulu se afla iu tote limbele romauice; ellu e, de certu, unulu d'iu acelle uumerose cuveute alle limbei rustice; mai greu ar fi de determiuatu, deco iu celle doue iusemuari alle selle, iu appareutia asiá de disparate, adeco iu iusemuarea de *braciu* si cea de *inflatura,* cuveutulu se refere la uu'a si acea-asi radeciua; déco cercàmu a esplecá iutellessulu de *inflatura* allu cuveutului *branca* priu grec. βράγχια, βράγχος [vedi si *branchia*]; prin acesta-a uu iuaiutàmu cu ueci uuu passu spre deslegarea cestiouei; sengúrulu lucru ce resulta d'iu assemeuea comparare a cuveutului romauicu cu cellu grecescu, este co grecescele βράγχια, βράγχος, βρόγχος, βρόγχια, βραχίων, ca si romauicele *branca, brancu, branciu, braciu,* etc., paru a se referí la uua si acea-asi radeciua; basaudu-se ciueva pre acesta impregiurare, pote affirmá cu mare probabilitate, co *branca* s'a potutu applecá la iusemuarea de *unu morbu ce consiste in inflammatione si inflatura,* cumu si medicii au applecatu la uuu morbu aualogu cuveutulu *bronchite,* trassu d'iu *bronchu*=βρόγχος, [vedi *bronchite*]).

* BRANCHIA, s. f., luatu de regula iu pl. *branchie,* **branchiæ** (βραγχια), organu respiratoriu la auimalile ce potu respirá uuuai iu apa, cumu pescii, crustaceele si cea mai mare parte de mollusce.

* BRANCHIALE, adj., (**branchialis**), atteugutoriu de *branchie.*

*BRANCHU, s. m., **branchus** (=βράγχος); gutturaiu, inflammatioue la guttu, etc.

BRANCIRE,-*escu,* v., **impellere, pulsare, profligare;** *a dá brance* cuiva, a l'impinge cu mauele, ca se se dee iu latore case se departedie sau se cada : *ce me imbrancesci asiá; a se brancí*=*a si dá brance unulu altuia;*—mai desu se aude ca compusu cu *in : im-brancire,* (vedi *branca*).

BRANCITURA, s. f., **pulsus, ictus;** actioue de a dá *brance, de a brancí : abiá cu branciture violente l'am potutu duce peno acollo;* — mai desu ca compusu cu *in : imbrancitura.*

www.dacoromanica.ro

BRANCIU, s. m., **ictus, pulsus;** (vedi *branca*).

BRANCONE si *branconiu* (prin moiarea lui *n : brancoiu*), s. m., augmentativu d'in *branca;* compara ital. **brancone.**

BRANCOSU,-*a*, adj., **erysipelatosus;** cellu ce suffere de *branca*, in intellessulu cuventului de sub 3.

BRANCUTIA, s. f., (ital. **brancuccia**); deminutivu d'in *branca : brosc'a are patru brancutie.*

BRANDIA, *brandiaría*, etc.; vedi *brendia, brendiaría;* etc.

BRANDUSIA (in locu de *branducia*, si acesta-a in locu de *blanducia;* vedi *blandu*); 1. una planta ce appare cu antaniele dille de primavera, **primula, galanthus nivalis, ? colchium autumnale :** *des d'in antaniele dille alle primaverei, cumu se redica neu'a, copillii sateaniloru essu in cete pre campulu ce incepe a inverdí, ca se sape si se adune brandusie;* 2. nume propriu de femina : *mamm'a Brandusi'a*, déro mai vertosu de vacca : *Brandusi'a nostra s'a sterpitu in annulu acestu-a.*

BRANETIU (prin stramutarea lui *r* d'in locu pre a locurea si *barnetiu*), si

BRANISIORU (pre a locurea, prin stramutarea lui *r* d'in locu si *barnisioru*), s. m., pl.-*e*, **cingulum femoralium vel bracorum;** deminutivu d'in *brânu*, cu insemnarea speciale de *acia, curea, fasciora de pandia sau pannura*, care se baga in bett'a braceloru, bracineloru, etc., si care incinsa preste medilocu face ca acelle vestimente se nu se lasse in diosu; — cuventulu prin urmare este synonymu cu *bracinariu*, de ore ce in unele locuri se aude cu acellu-asi intellessu *bracinare* sau *bracinariu*, éro in altele *branetiu* sau *branisioru;* de alta parte *branetiu* si *branisioru* differu intru atâtu, intru câtu *branetiu* se applica numai la cingutorea de brace si bracine, pre candu *branisioru* se dice, cu intellessu de deminutivu allu lui *brânu*, si in alte insemnari alle acestui cuventu, (vedi *brânu*).

BRANU (cu *n* moiatu : *brâu*, ca si *grâu* in locu de *grânu, frêu* in locu de *frênu;* inse la plurariu pretotendenea si constante cu *n : brâne*, ca si *grâne, frêne*); s. m., **zona, cingulum, balteus, torus, corona;** (nu d'in *frenu*, ci d'in acea-asi fontana cu ital. **brano**=buccata, si in speciale buccata sau fascía de pannura sau de pandia, de unde si **sbranare**= allu nostru *desbranare*=sfasciare, si cu mediu latin. **brandeum**=pandia de infasciorasu relicele santiloru, si in genere fascia de pandia sau de materia, etc.; Isidoru, in glossele selle, inco da cuventulu **prandeum** cu esplecarea de **zonarum genus**=genu de cingutori, si cu acellu-asi intellessu occurre cuventulu si la scriptori greci d'in evulu mediu sub form'a πράνδιον); 1. cingutore mai multu sau mai pucinu lata, cu care se incinge si se coprende mediloculu : *toti terranii si terranele Române porta brane de lana preste medilocu; aceste brane tinu stomaculu caldu si scutescu de taiature de pantece si de doreri de medilocu; branele terraniloru nostri sunt de regula colorate : rosii, verdi, purpurie, negre*, etc.; *raru terranu vei vedé portandu branu albu; d'in contra in Turci'a cei mai multi porta brane albe, pentru co brane rosie, si mai allessu verdi, nu e iertatu verì-cui se porte; preutii nostri porta peno astadi si prin cetati brane de metasse si alte stofe pretiose; in tempurele mai vechie Domnulu si boiarii portau brane de celle mai pretiose stofe; se porta si brane de pelle, cari se numescu in speciale cimerie, serparie*, etc.;—2. metaforice : *a)* fascía sau verga ce se trage pre parete de colore differita de cea fundamentale : *terranele Române tragu brane rosie, negre, albastre*, etc., *pre marginea superiore sau inferiore a paretiloru spoiti cu albu; b)* toru, corona sau ornamentu proeminente, care se face pre marginea superiore sau inferiore a paretiloru, sau care incinge una columna spre base sau spre capetellu : *mai multe brane incingu columnn'a aprope de capetellu; c)* jocu sau saltatu plenu de vivacitate, asiá numitu, pentru co cei ce lu joca se tinu de *brane* unulu pre altulu : *cantati branulu, lautari; d) a fi sau a se ține de branu cu cineva*=a fi in mare familiaritate cu den-

www.dacoromanica.ro

sulu : *asiu vré se nu te mai tini de branu cu misellulu acellu-a de copillu allu vecinului;* de ací si : *a se luá de branu cu cineva*=a intrá cu densulu in strinsa legatura sau familiaritate, vorbindu mai vertosu de cineva inferiore sau nedemnu de connoscentia si amicitia : *eu nu me potu diosorá peno acollo, in câtu se me ieu si se fiu de branu cu toti betivii si misellii d'in lume.*

BRANUTIU, s.m., pl.-*e*, **zonula; torulus;** curatu deminutivu d'in *branu*, presentandu conceptulu acestui cuventu in tote insemnarile selle cu simpl'a modeficatione de micusiorare sau de resfaciare, fora se iee unu intellessu asiá de speciale, cumu e cellu espressu prin celle doue precedenti deminutive d'in *branu*, adeco *branetiu* si *branisioru.*

BRASILINA, s. f., vedi *brasilinu.*

* BRASILINU,-*a*, adj., de *Brasili'a*, care vine d'in Brasili'a, térra a Americei; de ací ca substantivu : *a)* masculinu, *brasilinu* (subintellegundu *lemnu*), ital. **brasile,** franc. **bois de Brésil,** lemnu de Brasili'a, care serve a tinge pannurele in rosiu; *bacanulu* (vedi in glossariu) cu care se rosescu oue nu e de câtu *brasilinu; b)* femininu, *brasilina*, (ital. **brasilina,** franc. **brésiline**), nume datu in chymica la una substantia ce se estrage d'in *brasilinu* si serve la coloratu in rosiu.

* BRASSICA, s. f., **brassica** (d'in acea-asi radecina cu βράσσω=βράζω= ferbu, asiá in câtu *brassica* insemna proprie : *ce se ferbe*, si de ací, planta ce serve *la fertura*, planta leguminosa); genu de plante, d'in care speci'a cea mai connóscuta este *curechiulu* sau *vérdi'a*= **brassica oleracea** lui *Linneu.*

* BRASSICARIU,-*ia*, adj., relativu la *brassica*, care are a face cu *brassica*, (franc. **brassicaire**); de ací ca subst. femin. plur. : *brassicarie*, familie de lepidoptere, ai caroru vermi se nutrescu cu *brassica* sau curechiu.

* BRASSICEU,-*a*, adj. (franc. **brassicée**); care sémena cu *brassic'a;* de ací ca substant. femin. plur. : *brassicee*, tribu de plante d'in famili'a cruciferelor, avendu de typu genulu *brassica.*

BRATU, s. m., acellu-asi cu *bradu*, (vedi in glossariu *bradu* si derivatele lui).

BRÂU, s. m., vedi *brânu.*

BREBENE, *brebenellu, brebu;* vedi *berbene, berbenellu, bebru.*

BRENA, s. f., vedi *murena.*

BRENDIA, s. f., **caseus friatus;** alimentu trassu d'in lapte inchiagatu, si storsu de seru, ca si casiulu, cu acesta differentia inse co casiulu este una brendia bene frementata si redussa la certe forme determinate, si bene condensata, asiá in câtu, ca se mancàmu d'in ea, cauta se taiàmu cu unu cutitu, pre candu *brendi'a* propriu dissa, nefiendu redussa prin frementare si condensata in forme determinate, se pote usioru sfermá cu man'a : *brendia de vacce, brendia de oui, brendia prospeta, brendia pré saxata; ca se se conserve pentru tempu mai indelungu, brendi'a se sara bene si se depune in putine sau in utri* (burdusie); *laptele s'a facutu brendia*= laptele s'a inchiagatu, etc.;—ca si verice altu substantivu materiale, *brendia* nu are plurariu, ci sub acea-asi forma a sengulariului se appleca la veri-ce cantitate, fia câtu de mare sau mica, de la sfermatur'a cea mai mica peno la mass'a cea mai mare de acesta materia; noi nu ne adducemu amente se fimu auditu d'in *brendia* neci unu plurariu ca *brendiuri*, formatu dupo analogi'a plurarieloru estraordinarie *saruri, carnuri, lapturi*, etc., d'in *sare, carne, lapte*, etc., plurarie, prin cari se arreta nu numerulu proprie dissu allu unoru assemini substantive, ci differitele loru specie;—2. prin metafora, *brendia* intra in mai multe locutióni si proverbie popularie cu differite insemnari : *a)* de *ceva, resultatu, resultatu bonu, folosu*, etc. : *n'am potutu face neci una brendia in cestionea sciuta; pucina brendia am facutu cu omulu ce mi ai recommendatu, nu te mai cercá se i vorbesci, co sciu bene co n'ai se faci neci una brendia cu ellu; n'am potutu face neci una brendia cu securea ce mi ai impromutatu, pentru co nu taia de locu; acestu omu nu e bonu de neci una brendia; ce brendia mi ai facutu pre unde te am tramissu?* —

www.dacoromanica.ro

in locu de *nu esti de neci una brendia* se dice cu mai multa energía si : *nu e neci una brendia de tene*; — *b)* proverb. : *brandia bona in utre de cane*, applecatu la unu omu cu capacitate, déro lipsitu de moralitate, sau, in intellessu mai generale, la veri-ce care cu calitàti bone si insemnate unesce relle nesufferite. (Dupo dictionariulu de Bud'a cuventulu ar fi essitu d'in acea-asi radecina cu **prandium** =*prandiu*, pentru co *brendi'a* ar fi *prandiulu* sau *mancarea* ordinaria a partei cellei mai mare d'in poporu; dupo acesta etymología *p* initiale ar fi trecutu in medi'a *b*, si in locu de terminationea mascul. *u* ar fi luatu cea feminina *a*, si prin urmare cuventulu ar cautá se se scria sub form'a : *brandia*; déro aceste modificationi, si mai vertosu stramutarea lui *p* initiale in *b*, nu se potu justificá, fora se mai adaugemu si difficultatile ce se redica de partea intellessului; déro alta esplicare a originei cuventului cu greu s'ar poté dá; certu e numai, co cuventulu nu se afla, pre câtu noi scimu, in limbele straine, d'in cari s'au introdussu cuvente in limb'a nostra; d'in contra in limb'a latina bassa, asiá cumu se vorbiea si scriea in partile Austriei, se afla cuventulu *burenda*, luatu cu intellessulu lui *brendia* allu nostru, pre candu Ungurii si Germanii au, pentru acellu-asi conceptu, cei d'antaniu cuventulu **turo** [=grec. τυρός], éro cei d'in urma cuventulu **kæse**=latin. classicu **caseus**=[*casiu*]; acésta impregiurare ne face se credemu co **burenda** sau **berenda** in latinesc'a vulgare d'in partile Austriei s'a introdussu d'in roman. *brendia*; mai departe in glossele lui Isidoru se afla cuventulu **brundus**, esplecatu prin **solidus**=solidu, condensatu; d'in unu assemenea cuventu rusticu, cumu se vede, a potutu essí pre de una parte *pruntu* allu nostru, éro pre de alt'a, d'in una forma intermediaria de adiectivu, *brundiu*=**brundius**, s'a potutu nasce femin. *brundia*, luatu cu intellessu de substantivu, ca *ccva consolidatu sau inchiagatu*, si in speciale : *lapte solidificatu*, *brendia*; form'a feminina d'in **brundus**, adeco *brunda* [si cu *e* : **brenda**], se afla applecata, in autorii antici, si ca nume propriu la una cetate, adeco la cetatea ce, prin longirea cuventului, se chiamá si **Brundisium**; dupo vechii commentatori **brenda** sau **brunda** ar fi insemnandu **cerva**=cerba sau *cornu*, *capu de cerbu*, si cetatea *brundisiu* ar fi meritatu acestu nume prin configurationea sea topografica asseminea *unui capu de cerbu cu ramosele lui corne* : la intrebarea, déco essiste vreuna relatione intre **brenda** sau **brunda** cu intellessulu ce ar fi avendu in numele cetatei *Brundisiu* si intre adiectivulu **brundus** cu intellessulu datu de Isidoru, cu greu s'ar poté respunde; veri-cumu inse, dupo celle espuse, noi credemu co allu nostru *brendia* sta in relatione de filiatione cu adiectivulu **brundus**, si de acea-a preferimu a scrie *brendia* sau *brindia* sau *brundia*, si nu *brandia*, dupo supositionea dictionariului de Buda).

BRENDIARESSA, s. f.; 1. femina ce scie fabricá *brendia*; 2. femina ce vende *brendia*; 3. muiere a *brendiariului* cu intellessulu de sub 1 si 2.

BRENDIARIA, s. f., **casearia**; 1. arte de a fabricá *brendia*; 2. locu unde se vende *brendia*; 3. mare cantitate de *brendia* : *ne am saturatu de atâta brendiaria*.

BRENDIARIU, s. m., **caseārius**; 1. cellu ce scie fabricá *brendia*; 2. cellu ce face negotiu de *brendia*; 3. care bate cu *brendi'a*, cui place forte *brendi'a* : *n'am vedutu omu mai brendiariu ca tene*.

BRENDIETU, s. m., pl.-*uri*, **vis casei, magna casei copia; omnium generum caseus**; 1. *brendia* multa, mare cantitate de *brendia*, ca si *brendiaría* sub 3 : *astadi se importa brendietu strainu in terr'a nostra*; 2. mancare cu brendia, sau specia de brendia, mai vertosu in forma pluraria : *brendieturile nu facu bene la stomacu; atâte brendieturi cine le mai pote connosce macariu de nume?*

BRENDIOSU,-*a*, adj., plenu de *brendia*; care contine in sene *brendia*; care usioru se transforma in brendia.

BRENDIRE,-*escu*, v., de regula ca reflessivu, *a se brendí*=a se face brendia, a se inchiagá=**coagulari**.

www.dacoromanica.ro

* BREPHOTROPHEU, s. m., **brephotropheum** (βρεφοτροφεῖον, d'in βρέφος=pruncu si τρέφειν=nutrire); institutu de crescutu prunci.

* BREPHOTROPHU, s. m., **brephotrophus** (βρεφοτρέφος, vedi *brephotropheu*); cellu insarcinatu cu directionea unui *brephotropheu*.

* BREVE, adj., **brevis**; oppusu la *longu*, si synonymu cu *scurtu*, se dice de cea ce are mica estensione, fia in spatiu, fia in tempu.

* BREVIARIU,-*ia*, adj. s., **breviarius**; **breviarium**; 1. ca adj.: ce s'a facutu *breve*; 2. ca subst. *breviariu*, pl.-*ie*, ceva presentatu in scurtu, estractu, sumariu, conspectu, si in parte : *a*, carte sau registru ce presenta starea finantiaria a unei terre, a unei commune, etc.; *b)* carte ce coprende rogationile celle mai necessarie, cumu, de essemplu, *moliftelniculu* unui preutu.

*BREVIFLORU,-*a*, (franc. **bréviflore**); cu flori scurte : *astragalu brevifloru*, (vedi *breve* si *flore*).

* BREVIFOLIU,-*a*, adj., (franc. **brévifolié**); cu foie scurte: *brevifoliulu cimbru*, (vedi *breve* si *foliu*).

* BREVILOCENTE si *brevilocu*,-*a*, adj., **breviloquens** si **breviloquus**; care vorbesce scurtu, care se espreme in pucine cuvente : *brevilocu istoricu*, (vedi *breve* si *locere*).

* BREVILOCENTIA, s. f., **breviloquentia**, brevitate de espressione, concisione, laconismu, (vedi *brevilocente*).

* BREVILOCU,-*a*, adj., vedi *brevilocente*.

* BREVIPEDE si *brevipedu*,-*a*, adj., (franc. **brévipède**); cu petiore scurte; de ací ca subst. femin. plur. *brevipedi* sau *brevipede*, familia de passeri cari au petiore forte scurte, (vedi *breve* si *pede*).

* BREVIPENNE si *brevipennu*,-*a*, adj., franc. **brévipenne**; cu penne scurte, cui lipsescu aprope pennele lunge de la aripe; de ací ca subst. femin. plur. *brevipenni* sau *brevipenne*, familia de passeri caroru lipsescu pennele mari de la aripé, cumu *strutiulu*, (vedi *breve* si *penna*).

BREVIROSTRATU,-*a* si

*BREVIROSTRU,-*a*, adj., (franc. **brévirostré**); cu rostru scurtu, applecatu in speciale : 1. la una familia de animali mammifere; 2. la una familia de insecte, 3. la una familia de passeri.

* BREVISETU,-*a*, adj., (franc. **brévisète**); cu sete scurte, cu peri scurti, (vedi *breve* si *seta*).

* BREVISTYLU,-*a*, adj., (franc. **brevistyle**); cu stylu scurtu, (vedi *breve* si *stylu*).

* BREVITATE, s. f., **brevitas**; calitate sau stare de *breve*, applecatu mai allessu ca terminu scientificu : *brevitatea stylului, brevitatea syllabeloru*.

* BREVIVENTRE si *breviventru*,-*a*, adj., (franc. **breviventre**); cu ventre mica si angusta, applecatu in speciale la certe insecte (vedi *breve* si *ventre*).

*BRIOGRAFIA, *briologia*, *brionia*, etc. vedi *bryografia*, *bryologia*, *bryonia*.

* BROCHITATE si *brocitate*, s. f., **brochitas**; calitate de *brochu* sau *brocu*.

* BROCHU si *brocu*, *bronchu* si *broncu*,-*a*, adj., **brochus** si **brocus**, **bronchus** si **broncus**; cu budie essite, budiatu; cu denti essiti, coltiatu, (vedi si in glossariu : *brosia* si *brusiu*); — ca subst. : *brochu*, *brocu* sau *broncu*, dente mare si essitu, coltiu.

* BROMATOLOGIA si *bromologia*, s. f., (ital. **bromatologia** si **bromologia**, franc. **bromatologie**, d'in βρῶμα=alimentu sau βρόμος=bromu de sub 1. si d'in λογος=discursu); 1. ca terminu de medicina, tractatu despre alimente, espunere despre celle ce se attingu de alimentare; 2. ca terminu de botanica, parte a botanicei applicate ce tractedia despre plantele bone de alimentatu pecurile.

* BROMATOLOGICU,-*a*, adj., (ital. **bromatologico**, franc. **bromatologique**); relativu la *bromatologia* : *notioni bromatologice*.

1. * BROMATU, s. m., (ital. **bromato**, franc. **bromate**); nume genericu datu in chymica la veri-ce sare formata d'in combinationea acidului *bromicu* cu una base, (vedi *bromicu*).

2. * BROMATU,-*u*, adj., (franc. **bromé**); 1. ce sémena cu *bromula* de sub 1,

www.dacoromanica.ro

si de ací ca subst. femin. plur.: *bromate*, tribu d'in famili'a gramineeloru, cari au de typu genulu *bromu*; 2. care contine *bromu* de sub 2.

* BROMELIA, s. f., (ital. **bromelia**, franc. **bromélie**, dupo numele propriu *Bromel*, botanistu suedianu); genu de plante d'in essandria monogynia lui *Linneu*, famili'a bromeliaceeloru, d'in care speci'a cea mai connoscuta este ananassulu.

*BROMELIACEU,-*a*, adj., (franc. **bromeliacée**); care sémena cu *bromeli'a*, de ací ca subst. femin. plur.: *bromeliacee*, familia de plante monocotyledonie.

* BROMICU,-*a*, adj., (ital. **bromico**, franc. **bromique**); provenitu d'in *bromu* in insemnarea de sub 2, vorbindu de acidulu ce se nasce d'in combinationea *bromului* cu oxygeniulu, sulfurele, chlorulu, etc.: *acidu bromicu*.

* BROMHYDRATU, s. m., (franc. **bromhydrate**); nume genericu applecatu, in chymica, la veri-ce sare provenita d'in combinationea acidului *bromhydricu* cu una base.

* BROMHYDRICU,-*a*, adj., (franc. **bromhydrique**, ital. **bromidrico**); provenitu d'in *bromu* in insemnarea de sub 2. si d'in *hydrogeniu*, vorbindu de unu acidu, formatu prin combinationea bromului cu hydrogeniulu: *acidu bromhydricu*.

* BROMIDE, s. f., (franc. **bromide**); nume genericu datu la veri-ce combinatione de *bromu* in insemnarea de sub 2. cu corpuri elementarie mai pucinu electro-negative decâtu bromulu insusi.

* BROMIU, s. m., (franc. **bromion**); genu de coleoptere tetramere d'in famili'a chrysomelineloru.

* BROMOGRAPHIA, s. f., cu acelluasi intellessu ca si *bromatologia*.

* BROMOSU,-*a*, adj., **bromosus**; putorosu, (vedi *bromu* sub 2).

* BROMU, s. m., 1. **bromos** (βρόμος), specia de avena selbatica; de ací, prin estensione, ital. **bromo**, franc. **brome**, genu de plante d'in famili'a gramineeloru, care coprende unu mare numeru de specie, cari au tote analogía cu aven'a, si sunt celle mai multe, ca si aven'a, unu bonu nutretiu pentru pecuri; 2. (ital. **bromo**, franc. **brome**, d'in βρῶμος=putore), corpu elementariu, nu metallicu, licidu la temperatura ordinaria, forte volatile, de colore rosia inchisa, veninosu forte si cu odore acuta si putorosa.

* BROMURA, s. f., (ital. **bromuro**, franc. **bromure**); nume genericu datu, in chymica, la veri-ce compositu binariu, in care *bromulu*, (vedi bromu 2), ca principiu electronegativu, intra in combinatione cu una radicale organica sau anorganica: *bromura de argentu*.

* BRONCHIALE, adj., (ital. **bronchiale**, franc. **bronchial**); relativu la *bronchie*: *ven'a bronchiale*, (vedi *bronchiu*).

* BRONCHICU,-*a*, adj., (franc. **bronchique**); ce tine strinsu de *bronchie*, (vedi *bronchiu*); — espreme una relatione mai appropiata decâtu *bronchiale*: *nervi bronchiei*, inse *respiratione bronchiale*, (vedi suffissu *ale* si suffissu *icu*).

* BRONCHITE, s. f., (ital. **bronchite**, franc. **bronchite**); inflammatione in *bronchie*, (vedi *bronchiu*).

* BRONCHIU,-*a*, adj., (βρόγχιος=relativu la *bronchu*; vedi 2 *bronchu*); 1. ca adiectivu, strinsu legatu de *bronchu*; 2. ca substantivu: *a) bronchiu*, plur. *bronchie*, **bronchia**, (βρόγχια), (franc. **bronche**, ital. **bronchi**), canale membranaceu ce resulta d'in bifurcationea tracheei, servindu la introducerea aerului in plumoni, cumu si la essirea aerului d'in plumoni, si, fienduco acestu canale este duplu, de acea-a cuventulu occure mai desu in plurariu: *bronchiulu stangu*, *bronchiulu dereptu*; *inflammatione de bronchie=bronchite*, *dilatarea bronchieloru*, etc.; *b) bronchiu*, plur. *bronchie*, si *branchiu*, plur. *branchie*, **branchia**, (βράγχια, ital. **branchia**, franc. **bronchies** si **branchies**,) organu de respiratione allu pesciloru, care se afla la urechie, si care fiendu duplu se dice de assemenea mai desu in plurariu, (vedi si *branchia*).

* BRONCHOCELE, s. f., (franc. **bronchocèle**, d'in βρόγχος=2 *bronchu* si d'in κηλή=inflatura); ca terminu de medicina, inflatura la guttu assemenea unei gusia.

www.dacoromanica.ro

* BRONCHOPHONÍA si *bronchofonía*, s. f., (franc. **bronchophonie**, d'in βρόγχος = 2 *bronchu* si φωνὴ = voce); resunare a vocei d'in *bronchie*; *a sufferí de bronchophonía* = a fi ragusitu.

* BRONCHOTOMÍA, s. f., (franc. **bronchotomie**, (d'in βρόγχος = 2 *bronchu* si τομὴ = taiare); operatione chirurgica prin care se face una incisione in trachea, pentru ca se se scota d'in ea corpuri straine, ce astupa *bronchiele* si impedica respirationea.

* BRONCHOTOMU, s. m., (franc. **bronchotome**, vedi *brochotomía*); 1. personale, cellu ce face operationea numita *bronchotomía*; 2. reale, instrumentu taiosu, cu care se face operationea numita *bronchotomía*.

* 1. BRONCHU, adj., vedi *brochu*.

* 2. BRONCHU, s. m., (βρόγχος), parte interiore a guttului, ca canale de respirare, de inghitire, etc.; inflammare de guttu, gutturaiu.

* BRONCU, adj., vedi *brochu*.

* BRONZEU,-*a*, adj., **æreus**; (franc. **bronzé**; ital. **bronzeo**); de *bronzu*, ca de bronzu : *voce bronzea* = voce sonora si curata ca cea ce da unu clopotu de bonu bronzu.

* BRONZISTU, s. m., (ital. **bronzista**), fabricatoriu de obiecte de bronzu, artefice ce lucredia obiecte de bronzu.

* BRONZU, s. m., **æs**, (ital. **bronzo**, franc. **bronze**); amalgama de cupru sau arama cu stamnu sau cossitoriu, in care intra, dupo necessitate, si zincu sau plumbu, forte adesea si unulu si altulu, si d'in care se facu differite obiecte de usu si de arte : *statua de bronzu*, *callu de bronzu*, *porta de bronzu*, *candelabre de bronzu*, etc.; — prin metafora, applecatu la diverse obiecte facute de bronzu sau avendu vre una relatione cu bronzulu sau cu obiectele facute d'in bronzu : *bronzulu resuna tristu d'in inaltimea turnului basericei* (*bronzulu* = clopotulu de *bronzu*); *voce de bronzu* = voce sonora ca a unui clopotellu de bronzu; *omu de bronzu* = statua de bronzu representandu unu omu, déro si : omu inflessibile si fora anima.

BROSCA, s. f., **rana**; **testudo**; **sera**; 1. reptile batracicu cu pelle nuda, linsa si molle, cu pantece galbenu maculatu cu negru, cu gura larga, cu ochi tare essiti; aceste animali au una potere de vietia estraordinaria, de ore ce s'au vedutu brosce traindu si dupo ce li s'a scosu anim'a; — la Macedoromani *brosca* se dice cu intellessulu ce are la Dacoromani : *brosca testosa* = **testudo**, éro intellessulu ce are, la Dacoromani, *brosca*, se espreme, la Macedoromani, prin *brotecu* (vedi *batrachu*); — *brosca riiosa* = **bufo**; 2. metaforice : *a)* morbu, ce sta in una inflatura sau sub limb'a bestieloru, sau in stomaculu omului : *nu bee apa multa*, *co faci brosca la anima*; *b)* sera sau zaru, cuiatore de ferru la usia : *brosc'a usiei de la dormitoriu s'au stricatu*; *c)* copillu micu : *nu mai tace brosc'a de copillu*; *audi ce da din ellu*, *brosc'a*; *d)* omu carui nu mai tace gur'a, care face necontenitu gura, care suppera pre altii prin mult'a sea vorbire : *mi au impuiatu urechile broscele de copii*.

BROSCARÍA, s. f., **ranarum multitudo**; ca collectivu : multime de *brosce*, (vedi si *broscetu*).

BROSCESCE, adv., **ranarum modo**; ca brosc'a : *a innotá broscesce* = a innotá ca brosc'a, si cu manele si cu petiorele affundate in apa, in oppositione cu *a innotá junesce* = a innotá numai cu petiorele necontenitu affundate in apa, éro manele a le arruncá alternativu afora d'in apa, (vedi *broscescu*).

BROSCESCU,-a, adj., **ad ranas attinens**; ce se tine de *brosca*, ce are analogía cu brosc'a sau cu ceva allu broscei : *ochi broscesci* = ochi ca ai broscei, tare essiti d'in capu; *mersu broscescu* = mersu ca allu broscei, in sariture; — *menta broscesca*, *lana broscesca*, (vedi *menta* si *lana*); *innotu broscescu* = innotu ca allu broscei si cu manele şi cu petiorele affundate in apa, (vedi *broscesce*).

BROSCETU, s. m., **ranarum multitudo**; collectivu, ca si *broscaría*, adeco multime de brosee, cu acesta differentia, co *broscetu* pare a se applicá mai multu cu intellessulu cuventului *brosca* de sub 2, *c* si *d* : *de unde s'a strinsu atâtu-a broscetu de copii?* pre candu *bros-*

www.dacoromanica.ro

caría se iea cu intellessu collectivu atâtu in celle alte insemnari alle cuventului *brosca*, câtu si in celle de sub 2, *c* si *d*.

BROSCIANU, s. m., **ranula**; 1. puiu de *brosca*, brosca mica; 2. una planta?

BROSCOIU, s. m., vedi *brosconiu*.

BROSCONIU (cu *n* moiatu: *broscoiu*), **rana iugens, rana mas**; 1. *brosca* mare, 2. (mai pucinu bene, vedi suffissu *oniu* si *one*) luatu si ca masculinu d'in femininulu *brosca*.

BROSCUTIA, s. f., **ranula**; deminutivu d'in *brosca*.

BROTACARIU (in locu de *batracariu*, vedi *batrachu*, *batracellu*), s. m., **calamites**; brosca verde.

BROTACELLU, *brotacu*, *brotecu*; vedi *batracellu*, *bratacu*, *bratecu*.

BRUCHU si *brucu*, s. m., **bruchus** si **brucus**; (ital. **bruco**, franc. **bruche**); 1. in intellessu mai strimtu, specia de locusta fora aripe; 2. in intellessu mai largu, nume genericu allu totoru insectelǫru in prim'a fase a vietiei Ioru, adeco de la nascere peno la chrysallidare; — in particulariu, applecatu la acei vermi ce rodu frundiele, blastarii, etc.

BRUMA, s. f., **bruma** (contractatu d'in **brevima**=**brevissima**=cea mai scurta [subintellege *di*] in **breuma**, apoi **bruma**), **pruina**, (in celle alte limbe sorori : ital. **bruma**, ispan. **bruma** si **broma**, franc. **brume**, éro in alban. **briuma** si **brima**, cu intellessu de *mediulu iernei* sau de *negura*); 1. in intellessulu anticu si primitivu, perdutu in usulu limbei popularia : diu'a cea mai scurta d'in annu, solstitiulu de iérna cu care se incepea annulu la anticii Romani, inceputulu iernei, si, prin estensione, iern'a; 2. in intellessulu pastratu peno astadi in gur'a poporului, latin. **pruina**, (ital. **brina**, franc. **gelée blanche**) : roue inghiaciata si forte alba, de care se vede coperita faci'a pamentului demaneti'a dupo noptile reci si serine alle tomnei, iernei si chiaru primaverei : *nóptea e serina si rece, neci una bore nu adeia, si de acea-a are se cada bruma grossa; brum'a e vetematoria planteloru si pomeloru; cade bruma, bate brum'a; — bate-te bruma*, formula de blastemu dulce, candu nu vré cineva se pronuntie unu blastemu greu;—fiendu co *buccatele batute de bruma* se vescedescu si degera de acea-a *batutu de bruma*, applecatu la omeni, va se dica sau *vesceditu, langedu*, etc., sau *ruinatu* in respectulu averei, *redussu la miseria*, etc., sau in fine *perdutu* in respectulu morale, *misellu, de nemicu*, etc.; — de ací *bruma* cu intellessulu de *pucinu, aprope nemicu, mai nemicu, forte pucinu* : *ce brum'a vomu allege d'in vi'a nostra batuta de petra? déco d'in diece lei ce amu pre suffetulu meu mi iei optu, ce brum'a mi lassi si mie? dupo atâtea sudori nu ne amu allessu neci cu brum'a; brum'a nu s'a alles u de starea acestui omu; brum'a se nu s'allega de tene si de averea tea.*

* BRUMALE, adj., **brumalis**, ital. **brumale**; de *bruma* : 1. in genere : *solstitiu brumale*=solstitiu de iérna, *dille brumali*=dille de iérna, sau dille reci ca celle de iérna, sau dille in cari cade bruma; 2. in speciale, applecatu la plante: *plante brumali*=plante ce inflorescu aprópe de solstitiulu de iérna, sau plante ce crescu in terrele a caroru véra respunde approssimativu cu iérna d'in terrele nostre.

BRUMARE, v., luatu in forma impersonale, ca si *plouare, grandinare*, etc.: present. *bruma* si *brumedia*, perf. *brumà*, part. *brumatu*, etc.; *a cadé bruma a bate bruma*: *cade bruma*=**pruina cadit, pruina terram tegit**; — part. *brumatu* si cu intellessu passivu : *struguri brumati*, batuti de bruma.

BRUMARĔLLU, s. m., **October**; deminutivu d'in *brumariu* cu intellessulu de sub 2, *a*), applecatu de poporulu românu la lun'a lui Octobre, ca mai pucinu brumosa de câtu Nouembre, numitu de poporu *brumariu*; in locu de *brumarellu* si dice si *brumariu micu*, (vedi 2 *brumariu* sub 2, *a*).

BRUMARIA (si *brumaría*), s. f., vedi 1 *brumariu*, si mai vertosu 2 *brumariu* sub 2, *a*.

1. BRŬMARIU, (cu accentulu pre syllab'a *ri* : *brumarĭu*, spre destinctione de urmatoriulu 2 *brumárĭu*, cu tonu pre sillab'a *ma*), adj., **qui colorem pruinæ**

www.dacoromanica.ro

habet; cu facia ca a brumei : *prune brumarie, caciulla brumaria, peru brumariu* =peru nu de totu albu, peru canutu.

2. BRUMARIU,-*ia*, adj. s., (**brumarius**), **November**; 1. ca adj., de *bruma*, relativu la *bruma* ; *dille brumarie*=dille de solstitiulu ierhei, sau dillo de iérna in genere, sau in fine dille in cari cade ori pote cadé bruma, in acestu intellessu inse se dice mai desu *brumale*; éro *brumariu* se iea mai multu cu intellessulu de substantivu de sub 2 urmatoriu; 2. ca substantivu : *a)* masculinu, *brumariu* lun'a lui Nouembre, in car' cade brum'a mai grossa, in oppositione cu *brumarellu*=Octobre, (vedi si *brumarellu*); in locu de *brumariu* se dice si *brumariu mare*, in oppositione cu *brumariu micu*, =*brumarellu*=Octobre; — in calendariulu republicei francese de la 1790, s'a datu numele de **brumaire** cam acelleiasi lune ce si Românii numescu *brumariu*; *b)* femininu *brumaria* (subintellegundu *érba*), **brumaria**, specia de planta, numita in latinesce si **leontopodium** (? si cu tonu pre *ri* : *brumaría*).

BRUMOSU,-*a*, adj., **pruinosus**; plenu de *bruma*; rece, gerosu, frigurosu, negurosu, nourosu.

BRUSTURE si *brusturu*, s. m.; vedi in Glossariu.

BRUTA, s. f., vedi *brutu*.

* BRUTALE, adj., (ital. **brutale**, franc. **brutal**), de *brúta*, ce sémena a fapta de *bruta*, (vedi *brutu* sub II); 1. applecatu la acte sau fapte de *bruta* sau de omu crude si selbatice sau cellu pucinu violente : *instincte brutali*, *passione brutale*; 2. in speciale la fapte de omu ce offensa pudorea si avilesce umanitatea; 3. in intellessu mai dulce, la fapte nepolite si grossolane; — in tote aceste intellessuri applecatu si la omu insusi : *omu brutale*=omu selbaticu, crudu si violentu, sau omu ce nu si pote infrená appetitele libidinose, sau in fine puru si simplu, omu fora politetia si delicatetia; — pentru differenti'a de intellessu intre *bestiale* si *brutale*, vedi si *brutu*.

* BRUTALITATE, s. f., (ital. **brutalitá**, franc. **brutalité**); 1. calitate de *brutale* : *brutalitatea instincteloru férceloru*, *brutalitatea passionei acestui omu*; 2. fapta sau dissa *brutale* : *nu mai potu sufferi brutalitatile telle*; — pentru differenti'a de intellessu intre *bestialitate* si *brutalitate* vedi si *brutu*.

* BRUTIRE,-*escu*, v., **brutescere**, a devení *brutu*, synonymu prin urmare cu reflessivulu *a se abrutí* din *abrutire*, differindu inse de acestu-a, intru câtu *a se abrutí*, si ca compusu si ca reflessivu, (vedi *batere* si *reflessivu*), dice mai multu decâtu *brutire* : *se abrutesce cineva si senguru prin propriele selle fapte misellesci; brutesce inse cineva nu d'in propri'a sea culpa, ci d'in impregiurari independinti de a sea vointia.*

* BRUTU,-*a*, adj. s., **brutus**; **brutum** (d'in acea-asi radecina cu βαρύς=greu, a nume d'in una forma **barus**, d'in care **barutus**, contractatu apoi in **brutus**, s'a formatu ca si **versutus** d'in **versus**); de la insemnarea originaria de *greu*, *greuiu*, etc., *brutu* a trecutu la insemnarile principali de *greu de mente* sau *lipsitu de intellegere*, *forte intensu* sau *violentu*, *neperfectu*, d'in cari apoi varie alte insemnari secundarie : I. ca adiectivu : 1. in iutellessu originariu de *greu*, si mai vertosu *greoiu in miscare*, *lipsitu de veri-ce agilitate* : *brutele petiore alle ursului nu potu essecutá cu usiorenti'a si grati'a ceruta miscari de saltatu*; — si mai multu, lipsitu de veri-ce miscare, mai vertosu de miscare de vietia organica : *materia bruta*=materia inerte, materia anorganica ; *fientie brute* = fientie anorganice, cumu su petrele si tote mineralile ; *corpurile brute nu crescu, ci se marescu numai prin adausse de parti omogene*; 2. vorbindu de animali, lipsitu de viétia spirituale, si in parte : *a)* lipsitu de intellegere, stupidu in cellu mai inaltu gradu : *porculu si asinulu suntu d'in celle mai brute bestie*; *b)* lipsitu de ratione, fora neci unu sentimentu de legile rationei, ascultandu numai de orbe si violente instincte : *bestiele urmedia orbesce brutele loru appetite*; — se se observe co cuventulu *brutu* applecatu la *bestie* chiaru este una espressione forte energica, arretandu lipsea cea mai mare, déco nu

www.dacoromanica.ro

completa, atâtu de intelligentia câtu si de sensibilitate : sunt, in addeveru, animali dotate cu una minunata dose de sentire si de intellegere, si acestoru-a nu se applica si nu se pote applicá epithetulu de *brutu*, cumu, de essemplu, cei mai multi cani asiá de affectuosi si intelligenti; epithetulu de *brutu* nu se cuvine de câtu bestieloru a caroru vietia, afora de miscarile violente alle unoru basse si selbatice appetite, este profund'a amortire si inertía a materiei; — de acea-a applecatu si la omu sau actele omului, *brutu* va se dica, *forte stupidu* in respectu intellectuale; éro in respectulu morale : *lipsitu cu totulu de ratione, fora neci unu sentimentu de onestate si de omenía*, si de ací : *violentu, desfrenatu in appetitele selle, crudu, barbaru*, sau, in sensu mai dulce : *incultu, nepolitu, grossolanu*, etc., (vedi si urmatoriulu 3); 3. lipsitu de perfectione, nelucratu, nelimatu, si mai vertosu nelucratu de man'a omului, asiá cumu a essitu d'in manule naturei sau alle intemplarei, sau cumu a essitu d'in man'a omului fora cea d'in urma politura : *ferru brutu, auru brutu* (=auru nelamuritu), *marmura bruta*, si in genere *materie brute*, materie asiá cumu le aflàmu in natura, de essemplu : *petra, pecura, lana*, etc., sau materie asiá cumu le dà una prima lucrare a omului, cumu : *canepa, inu*, etc., déro cari, ca se pota serví la usurile omului, au lipse si de alte lucrari ulteriori; — de ací si espressioni ca : *productu brutu*=câtu produce unu negotiu, una mosía, etc., in totu, fora se se scada spesele facute, asiá si *venitu brutu*=venitu in totu fora se se scada spesele facute cu intreprinderea ce da acellu venitu. — II. ca substantivu femininu, *bruta* : 1. bestia privata de ratione, vorbindu de animali ce dau semne de cea mai mare, déco nu completa, lipse de vietia intellectuale si sentimentale, **quibus cor durum**=caroru-a anim'a le e impetrita si ammortita, cumu dice latinulu, si cari, ce e mai multu, se afla sub domni'a unoru furiose si orbe appetite; 2. omu asseminea unei *bruta*, care da pucine semne de intelligentia, si care mai allessu nu asculta de dictatele rationei, stupidu, selbaticu si cautandu cu furia orba a si satisface acelle appetite ce suntu omului communi cu besti'a. — D'in celle peno ací espuse si mai allessu d'in observarea facuta la 1, 2, se pote usioru deduce differenti'a de intellessu ce essiste intre *bestia* cu derivatele selle de una parte si intre *bruta* cu derivatele selle de alta parte, candu cuvente d'in aceste doue categorie se appleca la acelle-asi concepte : pentru fientiele viue, afora de omu, *bruta* dice mai multu de câtu *bestia*, si de acea-a, si candu se applica la omu, *bruta* este unu calificativu cu multu mai avilitoriu de câtu *bestia*; totu asiá si *brutale* si *brutalitate* sunt, applecate la omu, ca si la animali, calificationi cu multu mai despretiatorie de catu *bestiale* si *bestialitate* : in respectu intellectuale, de essemplu, unu omu si pote dice sie-si *bestia*, de câte ori baga de sema co d'in pucina attentione nu a intellessu ceva sau a commissu imprudentie; in assemini casuri *bruta* ar fi unu neintellessu, de orece *brut'a* in ammortirea sea intellectuale nu pote neci macariu vení la conscientia de errorile intelligentiei selle, necumu se se mustre pre sene pentru densele.

BRYOLOGÍA, s. f., (ital. **briologia**, franc. **bryologie**, d'in βρύον = *briu* si λόγος = discursu); tractatu sau studiu asupr'a *briloru*.

* BRYOLOGISTU si

BRYOLOGU, s. m., care se occupa cu *bryologi'a*.

* BRYONIA, s. f., (ital. **brionia**, franc. **bryonie**, d'in acea-asi fontana cu *bryu*); genu de plante d'in famili'a cucurbetaceeloru, numite asiá d'in caus'a multiloru blastari ce dau si d'in cari speci'a cea mai commune e *bryonia dioca* lui *Linneu*, connoscuta in vulgu sub numele de *curpene*.

* BRYONINA, s. f., (ital. **brionina**, franc. **bryonine**); substantia amara ce se estrage d'in *bryonia*.

* BRYU, s. m., **bryon** (βρύον, d'in βρύειν=resarire, blastarire abundante, franc. **bry**); 1. cellu mai insemnatu genu

www.dacoromanica.ro

de muschiu sau de paisiu, 2. specia d'in acestu genu numita si *sfagnu*.

* BRYUACEU,-*a*, adj., (franc. **briacée**); ce semena cu *bryulu* (vedi *bryu*); de ací ca substant. femin. plur. *bryuacee*, tribu de plante d'in famili'a muschiului acrocarpu, avendu de typu genulu *bryu*.

1. BU, voce imitativa, prin care se espreme unu sonu surdu si potente ca mugetulu *boului*, *tipetulu buhei*, etc.: *audiu facundu bu, bu;* de ací : *bubuire, bubone*, etc.

2. * BU, **bu**=βοῦ, particula ce se prepune adiectiveloru si substantiveloru formate d'in adiective, ca se esprema *marime*, *intensitate*, si mai allessu *marime* si *intensitate forte mare*, *nespusu de mare*, de essemplu : *bu-limia* (d'in λιμός) =fome forte mare; — urmatori'a frase d'in Festu esplica originea acestei particelle : **Græci assueti maguis et amplis rebus præponere βου, a magnitudine scilicet bovis**=Grecii punu inaintea cuventeloru ce espremu lucruri mari si ample particul'a βου, applecata cu acestu intellessu d'in caus'a marimei *boului*.

BUA si *buia*, s. f., **bua;** voce cu care copillii numescu beutur'a, precumu cu *papa* numescu mancarea : *copillulu cere buia, si nemine nu l'aude; dati buia copillului; a face buia* = a bé, precumu *a face papa* =a mancá : *fa antaniu papa, puiulu mammei, apoi fa buia; peno nu faci papa, nu face buia, puisiorule;*—co copillii celloru mai vechi straboni Romani si esprimea antaniele necessitati alle corpului si alle suffletului cu acelle-asi cuvente, cu cari le espremu si filii nostri de asta-di, proba e urmatori'a frase d'in *Noniu* : **quum cibum et potionem buas et pappas vocent, et matrem mammam, patrem tatam**=*precumu* (*copillii*) *beutur'a si mancarea le numescu buia si papa, asiá chiama tata si mamma pre patre si matre*, (vedi si *dada* in glossariu);—d'in acea-asi radecina, d'in care a essitu *bua* sau *buia*, s'a trassu si unu verbu *bu-ere* sau *buire*, d'in care se aude numai imperativulu *bui*, prin care se indemna copillii a bee: *bui, bui, suffletellulu mammei;* in latinesce inco nu aflàmu *bu-ere* ca simplu, ci numai in compusulu **im-bu-ere**, (vedi *imbuere*); co radecin'a **bu**, care a datu *bu-a* si *bu-ere*, este acea-asi cu **bi**, d'in care a essitu **bi-be-re** =*be-ere* sau *be-re*, se vede si intellege de sene.

*BUANTHROPÍA, s. f., (franc. **buanthropie**, d'in βοῦς=bou si ἄνθρωπος = omu); terminu de medicinà, prin care se arrèta una specia de monomanía sau nebonía, in care cineva se crede transformatu in bou.

* BUANTHROPICU,-*a*, adj., (franc. **buanthropique**, vedi *buanthropía*); relativu la *buanthropía : vise buanthropice.*

BUBA, s. f., **pustula, tumor; scabies; plaga, vulnus, ulcus; morbus; dolor; nodus; ægritudo;** cuventulu espreme affectioni morbose alle corpului de la celle mai usiore, cumu su besicutiele ce essu pre facia, peno la celle mai gravi, cumu su dorerosele buboie, sau de la sgariatura sau impunsura cu aculu peno la plag'a cea mai seriosa; apoi, prin metafora, affectioni alle suffletului de intristare, de melancolía, etc. : 1. in intellessulu cellu mai commune, affectione morbosa ce consiste in inflatura mai mare sau mai mica, insocita de doreri si cari spargundu scote puroie : *a)* in genere : *nu me potu curá de bubele ce mi essu pre facia; bube de versatu; buba copta*, apprope de a sparge si a scote puroie; *bub'a sparge*=bub'a crépa si scote puroie : *bubele sunt mai dorerose peno spargu de câtu dupo ce au spartu;* — prin metafora, applecatu si la plante si fructe : *mere cu multe bube pre elle;* — *b)* in speciale : *buba rea*=*buba negra*=anthrace, carbune; *bub'a ouei* = carbune, (vedi si *dalacu* in glossariu); *buba dulce*=buba ce se face mai vertosu la copii pre capu sau pre facia, mai allessu pre longa budie; *buba spurcata*=spurcatione sau *buba de lapte;* 2. plaga, vetemare a pellei si carnei intr'unu modu orecare : prin taiare, impungere, frecare, batere, etc., destullu numai ca acea vetemare se adjunga puroiosa si mai multu sau mai pucinu veninosa : *vulnerele celle mai usiore, neglesse la inceptu, potu deveni in urma*

www.dacoromanica.ro

bube periculose; una impunsura de acu neinsemnata adjunge adesea, prin negligentia, buba seriosa; — in limb'a copillaresca se dice nu numai de vulneri devenite plage, ci si de veri-ce vetemare câtu de mica a pellei, ba inco, prin una estensione de intellessu si mai mare, de veri-ce affectione morbosa si dorerosa, fia chiaru interna : *manm'a si a facutu buba la mana cu aculu; de ce nu manci, puiule? au ai buba la anima?*— de ací : 3. prin metafora, applecatu : *a)* la dorere de suffletu, intristare profunda si durabile, melancolía, anima rea, etc. : *de atâtea amaritioni, cu care tu m'ai adapatu, am facutu buba la anima; bub'a ce am facutu de dorulu teu, nu se va poté neci una data inchide si vendecá; b)* la sensibilitate forte mare fia fisica, fia morale, se dice mai vertosu in reu, vorbindu de unu omu plapandu sau de una parte plapanda a corpului acellui omu, care n'ai se ua attingi fora se lu faci se se planga reu, sau de unu omu forte susceptibile de superare : *buba copta,* in acestu intellessu, va se dica *omu forte supperatiosu,* omu ce se inveninedia de cea mai mica attingere ce i se face la corpu sau le suffletu : *ambla benisioru cu acestu omu, coci e buba copta, ce se invenina de cea mai usiora attingere; c)* la greutatea, difficultatea, nodulu unei cestione : *acesta-a e bub'a lucrului de care e vorb'a; d)* la veri-ce reu grave : *bub'a de care sufferu mai multu societatile civile, este discordi'a* (la alte limbe sorori cuventulu si cu forma si cu intellessu analogu se afla numai in : franc. **bube**=pustula, bubutia pre pelle; ispan. **buba** si **bua**, portug. **bouba** si **bubo** = franc. **bube**; déro in forma augmentativa se afla si in ital. **bubbone**=franc. **bubon**=isp. **bubon**=in intellessu cu allu nostru **buboniu** sau *buboiu;* in limb'a latina se afla de asseminea numai **bubonium,** analogu in forma cu allu nostru *buboniu,* déro cu intellessu de *erba bona de buboniu;* de orece inse form'a mai simpla *buba,* [si in ispanesce chiaru **bua** in locu de **buba**], se afla mai in tote limbele romanice, acestu cuventu a fostu de certu unulu din numerosele vorbe rustice cari s'au pastratu in gur'a poporului, fora se fia trecutu in scriptele autoriloru classici, déro cari, pentru acesta-a nu erau mai pucinu blastari curati d'in radecine romanice; asiá *buba* se refere la acea-asi radecina **bu,** d'in care a essitu si **bulla, bullire,** etc.; vedi inse si *botu* in Glossariu).

BUBALA, s. f., vedi *bubalu.*

* BUBALINU,-*a*, adj., **bubalinus,** 1. de *bubalu : speci'a bubalina;* 2. de bou, relativu la bou : *viti'a bubalina.*

BUBALU, s. m., f. *bubala* (la Macedoromani, prin moiarea lui *b* in *v* : *buvulu;* formele *bibolu* sau *bivolu* si *bivolitia* nu su de recommendatu; vedi si in glossariu *bibolu, bibolitia*), **bubalus,** (ital. **bufalo,** franc. **buffle**); specia de animale mammiferu d'in genulu *bou,* cu peru negru, cu coda nuda si de aspectu selbaticu : *laptele de bubala e de preferitu celui de vacca; inse carnea de bubalu nu e bona de mancare;* —prin metafora, applecatu la unu omu grossu de corpu sau de capu, ori greoiu in miscari sau grossolanu in portare, ori in fine tare mancatiosu : *misca-te mai cu anima, bubale; nu te mai saturi, bubale;* 2. specia de antilope de Afric'a.

BUBARE,-*ediu,* v., **pustulis, tumoribus vel variolis afflci;** 1. a scote *bube,* 2. in speciale, a scote bube de versatu, a se versá; — in form'a reflessiva; *a se bubá,* se dice cu acellu-asi intellessu ca si cea simpla **bubare,** este inse mai espressiva de câtu acesta-a, (vedi *reflessivu*).

BUBATU, **pustulis vel variolis affectus, variolæ;** 1. part. d'in *bubare,* cu amendoue insemnarile acestui cuventu : *a)* care a scossu *bube; b)* care s'a versatu, a scossu bube de versatu; 2. ca substantivu, bubele insesi de versatu, versatulu.

* BUBIRE, v., **bubire;** se dice in speciale de vocea butaurului (d'in acea-a radecina cu *bubuire, bubone* de sub 2. etc.; vedi 1 *bu*).

BUBOIU, s. m., vedi *buboniu.*

* BUBONE, s. m., 1. **bubo,** (ital. **bubone,** franc. **bubon**); divisione de passeri rapitorie nocturne cu petiorele coperite

www.dacoromanica.ro

de fulgi peno la unghie; 2. **inguen,** ventre sau mai bene inchiaiatur'a ventrei cu cops'a (in grecesce βουβών=**inguen**=inchiaiatur'a ventrei cu cops'a, cumu si inflatura sau *buboiu* la acesta parte a corpului; in acesta insemnare cuventulu grecescu, si prin forma si prin intellessu, se refere la acea-asi radecina cu romanescele *buba, bubare, buboiu* [vedi *buba*]; éro in insemnare de sub 1. cuventulu *bubone* se lega de radecin'a **bu,** prin care se imita vocea unoru-a d'in passerile de genulu *buboneluí*, si care inca se reproduce sub forma mai simpla in grecesc. βοας = *bubone, buha;* vedi 1. *bu* in dictionariu si *bufa* in glossariu).

* BUBONOCELE, s. f., (franc. **bubonocèle,** d'in βουβών=bubone sub 2. si d'in κηλή=inflatura); inflatura la *bubone* sau ventre, provenita d'in surparea epiploului sau a intestineloru.

BUBONIU (prin moiarea lui *n* : *buboiu*), s. m. pl.-*e;* **tumor, tumor inguinalis (bubonium;** ital. **bubbone,** franc. **bubon**), (vedi *buba* si *bubone* sub 2); 1. in genere, ca augmentativu d'in *buba*, una mare *buba* produssa prin inflare si insocita de forte mari doreri peno ce sparge si scote puroie : *baboniele essu mai vertosu la suptu-suare, la guttu, la inchiaiaturele ventrei cu copsele;* 2. in speciale, buba mare venerea ce se desvolta la *bubone* sau inchiaiatur'a ventrei cu cops'a (reu pronuntiatu pre a locurea *babonu*); de ací : 3. planta bona de *buboniu venereu.*

BUBOSU,-*a*, adj., **pustulosus, ulcerosus; scabrosus vel scabiosus** (compara ispan. **buboso**); plenu de *bube* sau *bubonie;* espusu a scote *bube* si *bubonie;*—applecatu si la plante sau fructele loru, cari presenta pre scorti'a sau pellea loru *bube* sau asperitati assemini bubeloru : *pepene bubosu, cucurbete bubose.*

BUBUIETU, s. m., vedi *bubuitu.*

BUBUIRE, *bubuiu* si *bubuiescu,* v., **boare, touare, intonare; strepere;** a dá unu sonu surdu, déro potente, cumu e allu tunetului, allu tunului, cumu e cellu ce resulta d'in lovituре cu potere in ceva pucinu sonoru : *se audiea de mai multe parti tunulu bubuindu infricosiatu; bubuie cerulu de tunete; pamentulu bubuiea sub greii passi ai callarimei.* (Cuventulu este essitu d'in acea-asi radecina cu *bubire, bouare, bubone* sub 2, etc., nefiendu de câtu onomatopei'a 1. *bu* duplecata si tradussa in verbu; acesta duplecare este espressionea poterei de insemnare a cuventului, cumu se pote vedé d'in comparárea verbului *bubuire* cu verbulu 2. *buire,* care este onomatopei'a 1. *bu* simpla, tradussa in verbu).

BUBUITORIU,-*toria,* s. adj., **boans, intonans; strepens;** care *bubuie.*

BUBUITU, 1. cu tonu la penultima : *bubuítu; a)* part. d'in *bubuire : tunetele au bubuitu in grossii si negrii nuori; b)* supinu d'in *bubuire,* luatu ca substantivu abstractu : *bubuitulu unui tunu nu e asiá de potente ca bubuitulu unui tunetu;* 2. cu tonulu la antepenultima : *bubúitu,* luatu ca substantivu concretu, differindu in intellesu de precedentele *bubuítu* de sub 1, *b,* cumu differe si *bócitu* sau *bocetu* de *bocítu : bubúitele tunetului erau assurditorie,* (in acestu intellessu e mai bene, pentru destinctione, a se scrie *bubúietu,* ca si *bócetu* facia cu *bocítu*).

BUBUITURA, s. f., **boatus ingens et iteratus strepitus;** actione de *a bubuí,* déro mai vertosu resultatulu acestei actione repetite : *bubuitur'a tunuriloru nu mai incetá.*

* BUBULARE, v., **bubulare;** a tipá, a strigá, vorbindu in speciale de *buha* sau de *bubone* in intellessulu de sub 2. (cuventulu essitu, ca si *bubuire, bouare, bubone* sub 2. etc., d'in onomatopei'a 1. *bu,* care, de sí duplecata in *bubulare,* ca si in *bubuire,* totusi nu dà cuventului *bubulare* acea potere de intellessu ce are *bubuire,* pentru co effectulu duplecationei se perde in parte priu form'a de deminutivu *ul* ce are *bub-ul-are*).

* BUBULCU,-*a,* s., **bubulcus;** 1. cellu ce ara cu *boi,* aratoriu sau plugariu; pastoriu de boi; 2. ca substantivu reale sub forma feminina, *bubulca,* agru ce se pote ará intr'una di cu una parechia de boi.

* BUBULINA, s. f., (vedi *bubulinu,* d'in care *bubulina* e feminiuu luatu ca

www.dacoromanica.ro

substantivu; franc. **bubuline**); substantia ce se estrage d'in scrementele animaliloru cornute, déro care pare a nu fi numai in aceste scremente, ci a intrá ca principiu si in scremente de animali de diverse specie.

* BUBULINU,-*a*, adj., si

* BUBULU,-*a*, adj., **bubulinus** si **bubulus**, de *bou*, ce se tine sau se attinge de *bou : pelle bubulina, carne bubula.*

BUBURA, s. f., **pustula;** deminutivu de antica si cea mai bona forma, (vedi suffissu *ulu*) d'in *buba*, buba inica, (vedi si *bubusiora, bubutia*); de ací si urmatoriulu :

BUBUROSU,-*a*, adj., **pustulosus; scabiosus, scabrosus;** plenu de *buburc;* — applecatu la scorti'a sau pellea planteloru si fructeloru, plenu de *bubure* sau asperitati assemini cu *buburele : una buburosa cucuma, buburosa scortia a pepenelui.*

BUBURUDIA, s. f., **papula, pustula;** ca deminutivu d'in deminutivulu *bubura* (terminationea *udia* fiendu in locu de *utia*, cumu se va vedé la suffissulu *utiu*), *buburudia* arreta una *buba* si mai mica decâtu *bubura*, una sgrubuntia.

BUBUSIORA (prin caderea lui *u* d'in syllab'a *bu* ce vine dupo initialea *bu* : *bubsiora*) si

BUBUTIA, s. f., **pustula, papula;** forme de deminutivu d'in *buba*, cari inse se destingu, in intellessu, de form'a *bubura*, intru câtu acesta d'in urma forma este unu deminutivu simplu, precandu formele *bubusiora* si *bubutia* la ide'a de deminutivu adaugu si ideele de resfatiare, mangaiare, etc.; *bubusiora* apoi si *bubutia* differu numai dupo locu, intru câtu un'a d'in aceste forme se aude mai multu in unele locuri, éro alt'a in alte locuri.

* BUCARDIU,-*a*, adj. (d'in βοῦς= bou si καρδία=anima); care are form'a unei anime de bou; de ací ca substantivu : *a)* masculinu, *bucardiu*, (franc. **bucarde**), genu de conchylie bivalve acefale; *b)* femininu, *bucardia*=**bucardia** =franc. **bucardie**, nestimata ce are form'a unei anime de bou.

BUCA si *bucca*, s. f., **bucca; gena;** (cu-ventulu romanescu si latinescu este, de certu, in legatura de cuminatía cu grec. βύ-ειν sau βύ-ζειν, care insemna si *a se inflá* si *a dá unu tipetu, una strigare, ca a bubí, a bubuí, a bubulá*, etc.; prin urmare *bucca* pare a se legá de aceasi fecunda radecina cu *buba*, de radecin'a representata, prin onomatopei'a 1 *bu*, viua in gur'a poporului nostru;— pre candu in limb'a nostra cuventulu *bucca* a pastratu forte bene si form'a si intellessulu latinescului **bucca**, in celle alte limbe romanice acellu-asi cuventu s'a departatu de cellu latinescu, prin intellessu mai vertosu, applecandu-se la insemnarea de os=*gura :* ital. **bocca**, ispan. si portug. **boca**, franc. **bouche**, in alban. **bouca**=*buccatura de pane, pane*); 1. in intellessu essactu cu allu latinescului **bucca**, parte d'in medilocu a pellei de pre falca, care, in mancare, in sufflare, sau candu se ingrassia cineva, se infla si presenta una superfacia mai multu sau mai pucinu convessa: *a inflá buccele*—**buccas inflare**, in intellessu materiale : a face se se infle buccele, inchidendu gur'a si oprindu in intrulu ei aerulu ce esse inderetu d'in plumoni; éro in intellessu ideale : a se supperá, a se meniá, a se bosinflá, a si arretâ meni'a prin inflarea bucceloru si pufuire sau bufuire; *a face bucce*=a se ingrassiá in oppositioue cu *a scadé cuiva bucc'a* sau *buccele*=a devení macru, a perde d'in grassime sau carne; *a mancá cu bucce*=a mancá cu mare appetitu, bagandu multu in gura, asiá in câtu se i se infle buccele; 2. in intellessu mai estinsu de câtu latin. **bucca**, si a nume in insemnarea latinescului **gena**=franc. **joue**, un'a d'in celle doue parti in care se divide faci'a prin nasu de la gura peno la templa, si prin urmare, chiaru déco in acestu intellessu nu adoptàmu classiculu **gena**, totusi nu avemu lipse de slav. *obrazu : ossulu buccei*, ossulu ce se afla la capulu buccei despre ochiu; 3. metaforice, applecatu la ceva ce are form'a buccei inflate : *bucc'a sediului* sau *curului*=**clunis**=franc. **fesse**; 4. intellessu analogu cu cellu ce are cuventulu in celle alte limbe sororí, adeco de *gura,*

www.dacoromanica.ro

si de ací, de *gaura, cavitate* in genere, resare in derivate ca *buccata, buccatura, imbuccare, desbuccare*, etc., in frasi ca: *cuiulu nu se imbucca bene in gaur'a ce ai datu.*

BUCALATU,-*a*, adj., vedi *buculatu.*

* BUCALE si *buccale*, adj., franc. **buccal;** ce se attinge de *bucca : nervi buccali, membrana buccale*=membrana mucosa d'in intrulu gurei; *cavitate buccale*, cavitatea gurei.

† BUCARE si *buccare*, v., in gur'a poporului, precâtu noi scimu se aude numai compusulu *im-buccare;* déro derivatele *buccata, buccatariu*, etc., presuppunu unu verbu *buccare*, care ar avé intellessu differitu de allu lui *imbuccare*, si a numie intellessulu de *a appucá si rupe cu gur'a una buccata ce ineape in gura*, si de ací in genere, *a rupe, a frange, a face buccati*, etc.

BUCATA si *buccata*, s. f., (plur. *buccate* si *buccati*, despre cari vedi observarea de la finitulu articlului), **buccella, buccea; offa; frustum; esca, cibus pars, fragmentum; spatium, locus; fabula;** proprie femininu d'in participiulu *buccatu* allu verbului *buccare*, luatu cu intellessu de substantivu in insemnare, mai antaniu, de *câtu se rupe cu gur'a, câtu se bagà una data in gura*, apoi stramutatu la insemnarea de *ce se prepara pentru gura sau mancare, ori de ce se serve la prepararea demancarei*, pre de una parte, éro pre de alt'a la insemnarea *de parte rupta d'in ceva sau parte in intellessulu cellu mai generale;* d'in aceste insemnari principali au essitu apoi altele secundarie, cumu mai la valle se specifica: 1. in intellessulu cellu mai originariu de *câtu se baga in gura : cine altu decâtu omulu ce te ama si scote buccat'a d'in gura ca se ti ua dé tie?*— in acesta insemnare se dice mai multu *buccatura*, applecandu-se *buccata* cu preferentia la una cantitate de ceva de mancatu, d'in care essu mai multe *buccature : frange panea in cinci buccati, ca se dàmu la cinci insi; dati si bietului cersitoriu una buccata de pane; una bona buccata de pane se chiama codru; taia placent'a in patru buccati; da-mi una buccata de casiu mai mare, co nu mi adjunge neci la una mancare buccat'a ce mi ai datu;* 2. in intellessu *de ce se prepara* sau *d'in ce se prepara demancare : a)* demancare, fertura sau friptura : *vedu co nu manci bene, pote co nu ti placu buccatele nostre; puneti més'a, co su parate tóte buccatele; buccatele preparate cu untu sunt mai bone la gustu si mai sanetose decâtu celle preparate cu untura; a face buccate*=a ferbe sau coce buccate, a prepará buccate: *ce fellu de buccatariu esti tu, déco nu scii face buccate; nu e bona economa muierea ce nu se percepe la buccate* sau *a si face buccate; buccate de dulce*= buccate facute cu carne, lapte, oue, casiu, etc., cari nu se manca in dille de ajunu, in oppositione cu *buccate de secu*=buccate facute cu legume, untu de lemnu, etc., cari se manca in dille de ajunu;—*buccata*, in insemnarea d'in cestione, implica totu deauna ide'a de *condire* sau *preparare cu mai multa arte*, si de acea-a nu se appleca bene la acelle mancari, cari nu ceru sau ceru pucina arte, cumu *: panea, untulu prospetu, laptele numai fertu, casiulu si brendi'a* in starea in care essu de la casiaría, etc.; *buccata* se pote applicá la aceste lucruri de mancare numai prin unu ingeniosu abusu de espressione, candu cineva vré se desemne, prin contrariu, simplicitatea traiului cuiva : *untu prospetu, radichie de luna, verdetie fora neci una preparatione, ecco buccatele melle celle mai bone; buccate bone* inse, in intellessu propriu si ordinariu, nu va se dica neci macariu *mancari sanetose*, ci *mancari placute, mancari ce lingusescu gustulu si provoca appetitulu*, si prin urmare potu adduce, prin escessu, vetemarea stomacului; — *b)* cereali : grânu, ordiu, meiu, etc., cumu si leguminose : lente, fasole, etc., luatu cu acesta insemnare mai vertosu in plur., *buccate: grânulu este cea mai insemnata d'in buccate pentru nutrimentulu omului, precumu ordiulu este cea mai bona d'in buccate pentru nutrimentulu viteloru; annulu acestu-a am facutu buccate multe si de totu fellulu : meiu, porumbu, lente, fasole; annu nu am aratu neci semenatu*

www.dacoromanica.ro

buccate; pre la noi, estu tempu, nu s'au facutu de locu buccate, pentru co le a batutu grandinea; — de ací, prin una noua metafora, si cu insemnarea de *semenatura*, locu semenatu cu una specia de buccate, **ager** sau **agellus**, (vedi si la 3. de mai diosu) : *in buccat'a, in care annu am semenatu meiu, am se semenu estu tempu granu de tomna; de ce ti ai bagatu aratrulu in buccat'a mea? am seceratu astądi amendoue buccatile de ordiu, nu credu inse se potemu secerá mane amendoue buccatile de grânu; pentru co aceste-a sunt mai mari de câtu celle de ordiu* (se va observá co ací plur. este *buccati*, si nu *buccate*, ca in insemnarea precedente); 3. in intellessu de *parte rupta, franta, taiata, despartita*, etc., din unu totu, si de ací, de *parte* in genere, de *marime* orecare, de *spatiu* de locu sau de tempu: *a)* parte rupta, taiata sau despartita d'in unu totu : *a taiá unu lemnu pré mare in mai multe buccati; am datu cu bàtiulu asiá de tare in bou, in câtu s'a frantu in mai multe buccati; taia mi d'in acesta stofa una buccata de cinci coti;* — *a face buccati*=a rupe, a frange, a sfasiá, a taiá, etc., (in mai multe parti); *a se face buccati*=a se rupe, a se sparge, a se sfermá, etc.; *b)* parte nedespartita de totulu seu, déro totu de un'a parte mechanica, cu mai multe particularie insemnari : *α)* in genere : *pendululu unui orologiu consta d'in mai multe buccati; una compositione litteraria nu este unu totu mechanicu formatu d'in buccati desparate si numai allaturate sau lepite intre densele, ci unu totu addeveratu organicu desvoltatu in parti strinsu legate prin una unitate; ca se faci una rota de carru, n'ai decâtu se imbini, se imbucci si se lepesci unele cu altele buccatile, d'in cari ea se compune;* β) in speciale, applecatu la diverse obiecte cari, desi intr'unu intellessu sunt parti d'in altele, formedia inse de sene lucruri bene determinate, individe, marimi mai multu sau mai pucinu definite; asiá, de essemplu, vorbindu de tessuture, *buccata* se dice nu numai de una parte d'in una stofa mai mare, ci chiaru de una stofa *intrega* cu respectu la sufficienti'a ei pentru unu obiectu orecare : *d'in acesta metasseria nu vendu cu cotulu, ci numai cu buccat'a; pentru doi coti de pandia ce vrei se cumperi, nu potu stricá buccat'a intrega;* — vorbindu de alte lucruri ce se vendu si se cumpera, *buccata* va dica *unu individu*, in oppositione cu *diecea, centulu, mii'a, veri-ce altu numeru de acelle individe* sau *totalitatea loru : d'in trei cente de globuri vitrine ce am cumperatu de la fabrica, am trassu unu castigu de doue cente de lei, vendendu-le cu buccat'a; cumu vendi lemuni'a? nu vendu cu buccat'a, ci numai cu centulu;* de ací *cu buccat'a*=cu amenuntulu, in insemnare contraria la *cu redicata : a cumperá cu redicat'a si a vende cu buccat'a; cine cumpera cu redicat'a este mai folositu decâtu cellu ce cumpera cu buccat'a;* — vorbindu de spatiu, *buccata* va se dica *unu locu definitu, una estensione* mai mare sau mai mica, déro mai vertosu mare : *mai e multu peno la cetate? mai e una buccata bona de drumu; facussem una bona buccata de calle;* — vorbindu de tempu, *buccata* va se dica *spatiu de tempu* mai multu sau mai pucinu lungu : *e una bona buccata de tempu, de candu nu ne amu mai vedutu; mai e multu peno la pasce? mai e una buccata;* — de ací cu insemnare si mai generale de *intensitate, mai multu, tare, multu, forte*, etc.: *dupo ce bietulu omu e destullu de smentitu, voi cu vorbele vostre aveti se lu mai smentiti una buccata; dupo ce erai nebonu, ai mai innebonitu una buccata;* — vorbindu de una composetione litteraria, *buccata* va se dica sau unu locu *allessu* d'in unu autoriu, ca franc. **morceau** : *a invetiá pre d'in afora buccati allesse d'in autorii classici;* sau *una drama*, commedia sau tragedia, ca franc. **pièce** : *buccat'a s'a jocatu forte bene, de si cellu mai bonu actoriu, d'in cavsa de morbu, nu potù luá parte in acésta buccata; buccatile immorali nu su demne de scena.* — Cuventulu *buccata* se aude cu doue forme de plurariu, un'a in *e* : *buccate*, alt'a in *i* : *buccati;* form'a regulata este, de certu, cea in *e;* éro form'a in *i* a provenitu d'in necessitatea destinc-

www.dacoromanica.ro

tionei de intellessu, unu principiu cotra care cauta se avemu respectu in marginile cuvenite, si de-acea-a acesta forma nu e reprensibile in *buccati*, cumu e in alte cuvente ca *porti* in locu de *porte*, etc., in cari plur. *i* nu se justifica prin neci una consideratione rationale; regul'a, dupo care cuventulu *buccata* face plurariulu candu in *e*, candu in *i*, se pote formulá asiá: *insemnarile de sub 2, afora de cea d'in urma* (insemnarea de *pamentu aratu sau de aratu*), *ceru plurariu cu e; tote celle alte insemnari ceru plurariu cu i.*

BUCCATARESSA, s. f., **coqua;** 1. femina ce scie face *buccate*, (vedi *buccata* sub 2); 2. muiere a *buccatariului*.

BUCCATARÍA, s. f., **cullina, ars coquinaria;** 1. locu, incapere in care se cocu si facu *buccate: in buccataría se tinu tote vasele, in cari se facu buccatele;* 2. arte de a face buccate: *buccatari'a cere esperientia si gustu delicatu si bonu,* (vedi *buccata* sub 2).

BUCCATARIU, s. m., **coquus;** care scie face *buccate:* fora *multa esperientia si fora unu gustu bonu si delicatu nu pote fi cineva bonu buccatariu.*

BUCCATELLA, *bucatella* si *buccatéa*, (reu *buccatica*, d'in care neci plurariu se pote face), s. f., **buccea, buccella;** deminutivu d'in *buccata*, luatu inse numai in unele d'in insemnarile variate alle acestui cuventu, si anume: 1. cu insemnarea generale de *partitea rupta, franta*, etc.: *a taiá unu lemnu in mai multe buccatelle; a taiá sau rupe una buccata de pane in mai multe buccatelle; a face buccatelle* este mai espressivu decâtu *a face buccati, a se face buccatelle* mai espressivu decâtu *a se face buccati;* 2. cu insemnarea speciale si mai originale de *ce se baga in gura*, fora inse se insemne, ca *buccatura*, numai *câtu se baga una data in gura*, ci *ceva mai multu decâtu una bucatura*, déro *mai pucinu decâtu una buccata: stringeti buccatellele de pane ce au remasu de la mesa si le puneti bene pentru mane; multa pane manci, ti am datu peno acumu cinci bucatelle, si totu mai ceri inco una buccatella;* — in particulariu, applecatu la carne d'in care se facu *buccate: zéma fora buccatelle, legume fora buccatelle; câte buccatelle ati friptu, nu ne adjungu la toti câti suntemu la mesa;* — de ací proverb.: *a mancá senguru bucatellele si a lassá altoru-a zém'a*=a trage senguru totu folosulu, lassandu pre sem'a altoru-a forte pucinn sau nemica.

BUCCATURA, s. f., **buccea, buccella;** câta mancare baga cineva in gura: *una buccatura de pane, mai multe buccature de casiu; imbucca si tu doue trei buccature d'in placent'a nostra;* — *buccatur'a d'in gura*=la ce tine cineva multu: *ca se te vedu adjunsu la fericire, mi scotu si buccatur'a d'in gura; vomu scote si dá si buccatur'a d'in gur'a fiiloru nostri, ca se scapàmu tèrra de inimicu,* (vedi si *buccata, bucetatella*).

BUCCATURELLA, (mai pucinu bene: **buccaturitia**), s. f., **buccella, offula;** deminutivu d'in *buccatura*.

BUCCATURITIA, s. f., vedi *buccaturella*.

BUCCELLA, s. f., **buccella, modiolus;** deminutivu d'in *bucca*, luatu mai multu cu intellessu metaforicu, pre candu in intellessulu propriu se iea mai multu sub form'a *buccutia*, si a nume: 1. gur'a butei unei rote, care contine piu'a; 2. cavitatea unui candelabru, in care se pune luminarea; 3. collacellu, pane in forma de corona, turtisiora, biscoptu de calletoría, mai vertosu pentru militari, etc.

* BUCCELLARIU,-*ia*, s. adj., **buccellarius;** relativu la *buccella* in intellessulu de sub 3.; de ací ca substantivu: *a)* personale, omu armatu ce imperatorii byzantini tinea pentru custodi'a personei loru; — cu intellessu mai generale de *omu ce manca panea cuiva, omu devotatu cuiva; b)* reale, cu acea-asi insemnare ca si *buccella* sub 2.

* BUCCELLATU, s. m., **buccellatum;** cu acea-asi insemnare ca si buccella sub 3, fiendu vorb'a mai vertosu de pane pentru armata.

BUCCENIRE,-*escu*, (pre a locurea si cu *g* in locu de *c*: *bugenire;* vedi *buchisare* in Glossariu), v., 1. ca provenitu d'in *bucca*, proprie: **inflatis buccis ignem excitare,** a suflá cu bucce, a sufflá d'in

www.dacoromanica.ro

tote poterile in focu ca se se apprenda : *de candu buccenescu in estu focu, fora se lu potu attitiá;* — in acestu intellessu mai desu sub forma reflessiva, *a se buccení : nu te mai buccení cu cellu focu, co nu lu poti apprende, veri-catu se te buccenesci tu cu densulu;* — 2. metaforice : *a)* cu forma totu reflessiva : α) **multum temporis et operæ in nugis conterere, niti vel summa vi niti,** a perde multu tempu si multa labore in lucruri de nemica, sau in lucruri ce s'aru poté face si mai currendu si mai usioru, sau in genere, a si pune tote poterile la ceva greu, a se occupá cu unu greu si laboriosu lucru: *de trei ore ve bucceniti se scrieti trei linee, si inco n'ati terminatu; tota diu'a ve bucceniti se ve adornati de nuata, si adornate inco nu sunteti; cea mai formosa parte a vietiei m'am buccenitu lucrandu ca unu bou fora se mi potu imbonetati sortea;* β) **miseram vitam agere,** a si mancá amarulu, a duce vietia amarita: *pre candu tu petreci si te preambli d'in ballu in ballu, eu stau si me buccenescu in casa; b)* cu forma simpla (nu reflessiva), **jacere, langnere, cessare** : α) pentru persone, a langedí, a sedé in nelucrare, a putredí in inactione : *multu ai se buccenesci inco in patu? tota diu'a buccenesce in casa, fora se se appuce de neciunu lucru;* β) pentru lucruri, a stá in nelucrare sau nemiscare, a nu merge : *foculu nostru buccenesce* = foculu nostru nu arde sau arde reu; *furc'a buccenesce* = nu torce cineva cu dens'a.

BUCCIMU, si *bucciumu*, s. m., vedi *buccinu*.

BUCCINARE, *buccinu*, v., **buccinare, canere vel prædicare;** 1. a dice sau cantá d'in *buccinu;* 2. metaforice, a cantá, a laudá, a glorificá, a annuntiá iu gur'a mare, a spune la tota lumea : *poetii mari buccina faptele stralucite alle barbatiloru mari; candu faci unu bene, nu lu bucciná tu, ci lassa se lu buccine altii.*

BUCCINATORIU, -*toria*, s. adj., **buccinator, prædicator;** care buccina : 1. care dice d'in *buccinu : buccinatoriulu ostei nu dedesse d'in buccinu semnulu de bataia;* 2. care lauda, glorifica, spune in gur'a mare, etc. : *buccinatoriulu faptéloru eroice alle strabuniloru;* 3. ca substantivu reale masculinu, *buccinatoriu* = muschiu de la falca, asiá numitu, pentru co serve la articulationea certoru tonuri.

BUCCINISIU, s. m., pl.-*i*, specia de cucuta, **conium maculatum** lui *Linneu;* — *buccinu de apa* = **cicuta virosa** lui *Linneu*, (numitu asiá d'in caus'a stelului seu seccu).

BUCCINU (prin stramutarea lui *n* in *m*, care a attrassu si intunerecarea lui *i* in *iu*, pre alocurea se aude si : *bucimu, buciumu*), s. m., pl.-*e* (reu *uri*), **buccina, buccinum; modiolus, caminus; truncus, cavus truncus,** (d'in acea-asi radecina cu *bucca;* vedi acestu cuventu); 1. instrumentu ce resuna cu potere, sufflandu in ellu cu *bucc'a* sau gur'a, si anume : *a)* flueru mare de lemnu, d'in care suna pastorii de vite : *sorele erá aprope de apusu si vitele incepusse se intre in satu in sunetulu buccinelóru; potentea voce a unui buccinu desteptà si puse in petiore totu satulu; b)* flueru mare de metallu, de regula incurbatu, ce serve in speciale de datu semne in militia, asiá numit'a *trompeta* sau *trompitia : in sunetulu buccinului se culca si se scola militarii, in sunetulu buccinului se punu la mesa si se scola de la mesa, in sunetulu buccinului incepu luptele; cu buccinulu annuntiau cei vechi si orele dillei;* 2. metaforice, applecatu : *a)* la obiecte ce au una assemenare de forma cu *buccinulu*, cumu : α) butea unei roti; β) fornu sau hornu, pre care esse fumulu d'in caminu; γ) trunchiu de arbore, mai vertosu candu este scorburosu; δ) genu de testacee d'in ordinea gastropodeloru, compusu d'in specie cari tote au conulu acutu si gur'a larga; ε) conca sau scoica de assemenea testacea, cu care, dupo poeti, canta Tritone; *b)* la concepte ce au una relatione mai ideale cu intellessulu de sub 1. allu cuventului *buccinu*, cumu : α) sunetu de *buccinu*, si de ací in genere, veri-ce sunetu potente ca allu *buccinului : buccinulu se perde in echuri departate;* β) vorba ce se face de ceva sau de cineva ori de faptele lui in bene sau in

www.dacoromanica.ro

reu, destullu numai se se vorbesca multu si intre multi, déro mai vertosu in bene: *buccinulu famei fapteloru eroului resuná in tote partile.*

BUCCOIU, s. m., vedi *bucconiu.*

BUCCONE, s. m., pl.-*i*, si

BUCCONIU, s. m., pl.-*e*, **ingens bucca, bucco-buccone**; 1. cu intellessu reale, *bucca* prea mare, bucca desproportionata; 2. cu intellessu personale (cu plur. in *i*), omu cu bucce mari si desproportionate, si de ací, prin metafora: *a)* omu pucinu preceputu, grossu de capu; *b)* limbutu, flecariu.

BUCCOSU,-*a*, adj., (**buccosus**), **bucculentus**; care are bucce mari si tare inflate, cu bucce desproportionate: *omenii buccosi se credu a fi pucinu preceputi.*

* BUCCULA (prin syncope: *bucla*), s. f., **buccula**; 1. ca deminutivu d'in *bucca*, bucca mica, buccutia; gura mica; 2) prin metafora, applecatu la diverse lucruri ce semena sau stau in relatione cu conceptulu de *buccula* de sub 1, cumu: torta, annellu, urechia de care appucàmu unu ce, etc.; si a nume: *a)* anellu sau baltiu de laciu; *b)* cercellu de peru sau de urechia, ca si franc. **boucle**: *auriele buccule alle perului junelui flutturau pe largele lui spate; c)* torta de scutu, si de ací, prin una noua metafora, scutulu intregu ca si franc. **bouclier**; *d)* baiera sau urechia de caciulla, care copere *buccele* si *gur'a*, fiendu mai vertosu vorb'a de coperementulu de capu allu militariloru; *e)* parte a catapultei, in care se imbuccá sagett'a; *f)* la Macedoromani, (vedi *bucla* in glossariu), vasu de lemnu cu gura larga si cu urechie (de si deminutivulu *buccula* nu se aude astadi in gur'a poporului, d'in ellu inse au essitu mai multe cuvente forte popularie, cumu: *bucculatu*, in care *l* nu s'a scambatu, dupo regula, in *r*; *bucla* la Macedoromani, in care *u* d'in penultima s'a taiatu, si d'in care, prin moiarea lui *l*, s'a nascutu *buchisare=buclisare; buccurare*, in care *l* s'a scambatu, dupo regula, in *r*).

BUCCULATU,-*a* (prin intunerecarea lui *u* d'in syllab'a *cu*: *buccalatu*), adj., **bucculentus**; *care are buccele* plene sau implenite, grassu si bene la facia; si prin urmare differitu, in intellessu, ca si in forma, de *buccosu*: *copillii bucculati ne placu, déro copilli buccosi nu potu fi de câtu disgratiosi*, (vedi si *buccula*, d'in care vine directu *bucculatu* si d'in a cui forma de deminutivu inco se intellege, co cellu *bucculatu* are *bucce mice* sau cellu pucinu proportionate, pre candu cellu *buccosu* le are *mari* si *desproportionate*).

BUCCURARE, v., **gaudere, lætari, gratulari; frui, uti; potiri, possidere, habere; gaudio vel lætitia afficere, hilarare, lætificare**; I. ca netransitivu, sub forma reflessiva, *a se buccurá*: 1. a semtí sentimentu de placere viua, a fi tare multiamitu, oppusu *a se intristá*: *a)* cu obiectu construitu cu prep. *de*: *ne buccurámu si noi de buccuri'a vostra; cine se buccura de reulu altuia, este unu invidiosu; parentii si invetiatorii nu se potu de câtu buccurá de progressele vóstre; nu me buccuru de ce audiu; me buccuru d'in tota anim'a de benele la care ai adjunsu; b)* cu obiectu de una prepositione secundaria legata prin conjunctionea *co*: *me buccuru d'in suffletu, co te ai insanatosiatu; tare ne amu buccuratu, co nu ai patitu nemica reu; c)* construitu cu gerundiulu sau una prepositione secundaria legata prin *candu*: *ne amu buccuratu cu totii, audindu co ve aflati sanetosi* sau *candu amu auditu, co ve aflati sanetosi; d)* absolutu, fora obiectu: α) cu insemnare de *a si manifestá sentimentulu de placere, de a petrece*: *se mancàmu, se bemu si se ne buccuràmu; toti se se ospetedie si se se buccure astadi, coci a inviuatu Mantuitoriulu; buccurati-ve si saltati, popore, coci sorele mantuirei a resaritu voue;* β) cu insemnare de *a gratulá, de a fericitá, a salutá*, etc., mai allessu in cartile basericesci, ca si grec. χαίρειν: *buccurate, Maria, nascutoria a Mantuitoriului nostru*; 2. a trage folosu, a cullege fructu, a possedé, a avé, etc., cu obiectu construitu, de regula, cu prep. *de*: *a)* a se folosí: *eu me buccuru, de mai multi anni, de venitulu acestei mosie, de si nu e proprietatea mea; se ne buccuràmu de diu'a de astadi, coci Domnedieu scie de*

www.dacoromanica.ro

vomu adjunge pre cea de mane; numai de tempulu presente se pote buccurá omulu, si cu tote acestea pucini omeni se buccura de presente, cei mai multi ducundu dorulu trecutului si aspirandu la venitoriu; bietulu parente cu mari greutati crescusse mare unu fiiu unicu, si, candu erá se se buccure de densulu, mortea i lu rapí; cine lucredia, are si dereptulu de a se buccurá de fructulu sudorei selle; b) a avé : *omulu onestu si luminatu se buccura de increderea celloru ce lu connoscu; de si betranu, tata meu se buccura de una deplena sanetate si de tote semtirile si poterile suffletutui.* — II. ca transitivu, a face pre cineva se semta placere, a multiamí, a satisface, etc., oppusu *a intristá : scirea ce ne adduceti, nu ne buccura de locu; copillii prin deligentia la invetiatura si prin bone portari buccura pre parenti, pre invetiatori si pre amici.* (Cuventulu, prin form'a sea de conjugationea antani'a, si mai vertosu prin flessionile simple alle acestei conjugatione : *buccuru, buccuri, buccura*, etc., éro nu incarcate : *buccurediu, buccuredi, buccuredia*, etc., nu lassa indointia asupr'a romanitatei selle, de si pare co e greu de referitu la una anumita radecina romanica; de certu numai turcescu, cumu au pretensu unii, nu pote fi, ci e mai probabile co turcesculu **bukur**, déco are acellu-asi intellessu, e impromutatu de la noi sau are cu allu nostru una asseminare numai accidentale; Domnului *Miklosich* place a referí cuventulu romanescu la albanesculu **bucuru**=*formosu*, de unde si **bucuri**=*formosetia*, fora inse se probedie déco acestu cuventu este originariu limbei albanice sau impromutatu d'in romanesce, ca multe altele; totu de una data invetiatulu slavistu, citandu-a pre longa a sea, respinge parerea eminentelui nostru filologu, *T. Ciparíu*, care refere cuventulu la latin. **pulcher**=*formosu, gratiosu*, intellessu identicu cu allu albanescului **bucuru**, déro potendu, prin estensione, a se applecá si la insemnarea ce au alle nostre *buccurare, buccuría, buccurosu*, cumu si in grecesce d'in acea-asi radecina au essitu χαρά=*buccuría* si χάρις=*gratia, formosetia;* numele propriu si populariu *Bucuru*, care ar fi, dupo suppositionea invetiatului nostru filologu, acellu-asi çu connumele **Pulcher**, asiá de commune la vechii Romani, ar confirmá si mai multu acesta suppositione asiá co, in intellessulu seu cellu mai originariu, *bucuru*, ca si, alban. **bucuru**, ar fi unu adiectivu cu acea-asi insemnare de *gratiosu*, ce are si latinesculu **pulcher**, si d'in acestu adiectivu s'ar fi nascutu apoi *buccurare, buccuría, buccurosu;* de partea intellessului n'ar fi, in addeveru, neci una difficultate; déro de partea formei se redica difficultàti ce cu greu̯ni se pare co s'aru poté invinge, mai vertosu trecerea lui *p* initiale in *b* a nevoia s'ar poté justificá macariu cu unulu sau doue alte essemple; form'a *buccurare* duce de sene la unu deminutivu *buccura* d'in *bucca* [vedi *buccula*], remanendu asiá a se justificá intellessulu: in acestu respectu, considerandu, co *buccele bene implenite* sunt espressionea unei depline sanetate si vigore, si prin acesta-a chiaru a deplenei satisfactione suffletesci; considerandu co *a fuce bucce*=*a se ingrassiá*, si co *ingrassiarea* se applica, in limb'a nostra, la espressionea satisfactionei, cumu : *mi se ingrassia anima vedendute fericitu*, si apoi co la risu care e semnulu *buccuriei* se implu *buccele;* noue nu ni se pare co, in geniulu limbei in genere si allu limbei romanesci in parte, una metafora applecata de la *bucca* la espressionea *buccuriei* ar fi pré cutediatoria; — conformu acestei etymología scriemu cu doi *c : buccurare, buccuría, buccurosu*).

BUCCURATORIU,-*toria*, s. adj., (vedi *buccurare* sub II); **lætificus**; care *buccura*, face pre cineva se se *buccure : scire buccuratoria.*

BUCCURIA, s. f., **gaudium, lætitia;** abstractu d'in unu concretu *buccuru* (vedi *buccurare*), cu insemnare de *sentimentu viu de multiamire a suffletului*, sau de *stare placuta a suffletului*, oppusu la *intristatione* sau *intristare : a sentí buccuría, a imparti buccuri'a sea cu cineva; a nu sci ce face cineva de buc-*

www.dacoromanica.ro

curia; a saltá de buccuria; a nu si poté ascunde buccuri'a ce semte cineva; pote morí cineva de buccuria mare, ca si de intristare mare; buccuri'a straluce pre faci'a totoru-a; se ingrassìa cineva de buccuria, cumu langedesce de intristare; — *buccuria* se construe, in modu ellipticu, forte desu cu unu genitivu possessivu, ca se se esprema marea vivacitate a acestui sentimentu : *buccuri'a lui, co i am cumperatu jocurie; buccuri'a feteloru, co au se salte mane la nunta; buccuri'a bietului cersitoriu, co i am datu cinci bani; buccuri'a nostra, co avemu se mergemu la terra;* in acellu-asi intellessu, in locu de genetivu possessivu, se construe si cu prep. *pre: buccuría pre copii, co le am cumperatu vestimente noue;* — cu intellessulu de *sentimentu* sau de *obiectu allu sentimentului*, *buccuría* se dice si in plurariu : *buccuriele si intristarile sunt communi amiciloru; cumu am impartitu cu tene buccuriele, voiu impartí si amarurile.*

BUCCUROSU,-*a*, adj., (vedi *buccurare*); **libens;** voiosu, care cu placere si cu tragere de ânima face ceva, dispusu d'in anima a face ceva : *suntemu buccurosi se perdemu veri-ce, numai onorea se ni scapàmu; mai buccurosi suntemu se morimu de câtu se ne dàmu prensi cu assemini conditioni; buccurosu ti facu si dau veri-ce vei cere de la mene, numai ce ceri acumu nu ti potu dá; sunt buccurosu se me bagu argatu la cellu d'in urma terranu mai bene, de câtu se fiu avutu, déro suppusu capricieloru unui despotu;* —*a prende buccurosu*=a acceptá cu placere ce ni se propune, a fi paratu a face servitie, indetoriri ce se ceru, sau a portá insarcinari ce se impunu : *veri ce i dici se faca, nu dice nu, ci prende totu de a un'a buccurosu; cumu lè amu propusu de casatori'a fiiei loru cu fiiulu nostru, au prinsu in data buccurosi;* — de ací, in genere, cu intellessu *de affirmare, de consentire : vrei se mi faci placerea de a mi impromutá si mie acésta carte? — buccurosu; vreti se ospetati cu noi? — forte buccurosi;* — frasi ca : *nu màncu buccurosu carne de mnellu, beu vinu buccurosu,* etc., paru a fi germanismi : **Ich esse gern**=eu mancu buccurosu, in locu de espressionile curatu romanesci : *nu mi place a mancá carne de mnellu, mi place a bé vinu,* sau mai simplu si mai bene : *nu mi place carnea de mnellu, mi place vinulu;* — de regula *buccurosu,* pusu pre longa unu verbu, nu remane invariabile, ca unu adverbiu, ci variedia, ca unu adiectivu, concordandu in numeru si genu cu subiectulu verbului, cumu se pote vedé d'in essemplele citate.

BUCCUTIA, s. f., **buccula;** deminutivu d'in *bucca.*

BUCEFALU (pre a locurea pronuntiatu reu : *ducipalu*), s. m., **bucephalus** (βουκέφαλος, d'in βοῦς=bou si κεφαλή= capu); cu capu de bou, applecatu in speciale la callulu lui Alessandru cellu mare, fiiulu lui Filippu si rege allu Macedoniei, pentru co acestu callu avea unu capu assemenea cu cellu de bou sau cu frunte lata ca a boului: *ca si minunatele fapte alle lui Alessandru, bucefalu este connoscutu poporului nostru prin cartea numita Alessandría.*

* BUCENTAURU, s. m., (ital. **bucentauro,** franc. **bucentaure,** d'in βοῦς= bou si κένταυρος=centauru); specia de omu fabulosu, care avea corpu de bou san tauru, pre candu *centaurulu* proprie dissu avea corpu de callu; — prin metafora, applecatn la una nave mare in care dogele de Veneti'a se suiea, ca se faca ceremoni'a de casatoría a sea cu marea, si in care dogele, pre fiacare annu, la inaltiare, mergea, cu mare ceremonia, se arrunce in mare unu anellu in semnu co ellu se casatoriea cu dens'a.

* BUCERU,-*a*, adj., **bucerus,** (βούκερως, d'in βοῦς=bou si κέρας=cornu); cu corne de bou, cornutu: *pecuri bucere;* de ací ca substantivu masculinu, *buceru,* ital. **bucero,** genu de passeri, originarie d'in Afric'a si d'in Indi'a, cari pre partea superiore a rostrului au una specia de cornu.

BUCETU, (pre alocurea cu *g* in locu de *c* : *bugetu*), s. m., **bucetum** (proprie collectivu d'in *bou,* ca si *nucetu* d'in *nucu fagetu* d'in *fagu,* insemna *multime de boi*

www.dacoromanica.ro

numerose turme de boi, si de ací) : vastu campu de pastionatu boi, de pastionatu vite in genere : *in Bassarabi'a se afla vaste si grasse bucete;*—prin metafora, veri-ce campu vastu, si mai vertosu desertu in care te poti ratecí si perde, de unde espressionea de blastemu : *ducete-ai in bucetu*=perde-te-ai in lume, se nu mai audiu de tene, duce-te-ai se nu te mai intorci.

BUCHISARE si

BUCLISARE, v., vedi *buccula* in dictionariu si *buchisare* in glossariu.

BUCLA, s. f., vedi *buccula* in dictionariu si *bucla* in glossariu.

* BUCOLICU,-*a*, adj., **bucolicus** (βουκολικός, d'in βουκόλος=pastoriu de vite); relativu la pastori, si, prin estensione, relativu la terra in opposetione cu cetate : *poemate bucolice*=poemate pastorali, idyllie, poemate ce au de subiectu espressionea sentimenteloru si datineloru pastoriloru sau terraniloru; *cesura bucolica*=**bucolica tome**=cesura in versulu essametru dactyllicu la allu patru petioru, candu acestu-a este dactylu si formatu d'in cuventu deplenu; — ca substantivu femininu, *bucolica* (subintellegundu *poema*), poema bucolica : *cu placere legemu bucolicele lui Theocritu si alle lui Virgiliu;* in speciale poema *comica*, poema representandu scene comice, ca si comedi'a, cu acesta differentia inse, co *comedi'a* imita si esprime vieti'a ordinaria a cetatianiloru, éro *bucolic'a* reproduce vieti'a ordinaria a terraniloru.

* BUCRANIU, s. m., **bucranium** (βουκράνιον, d'in βοῦς=bou si κράνιον=craniu sau capetina); 1. proprie craniu sau capetina de bou fora cornele ei; 2. mai desu inse in intellessu metaforicu de : *a)* ornamentu de architectura, care sta in imitationea unei capetina de bou fora corne si pelle, ce se pune la metopulu unui templu sau la anghiurele unui altariu.

BUDIA, s. f., **labrum, labium,** (pentru etymologi'a cuventului vedi *buza* in glossariu); 1. margine a orificiului gurei omului sau altoru animali, care serve la apprensionea alimenteloru : *budi'a inferiore sau de diosu, budi'a superiore sau de susu; budiele barbatiloru se coperu de peru; perulu cu care se copere budi'a de susu a barbatului, se chiama mustacia; budiele boului, callului, ouei si altoru asemini bestie sunt munite de unu potente apparatu muscullariu, cu care se servu spre a smulge sau a rupe erb'a necessaria la nutrirea loru;* 2. prin metafora, applecatu la marginea si a altoru lucruri : *budiele plagei, budiele vulvei*, etc.; 3. déro la omu mai vertosu *budi'a* e dotata cu mare sensibilitate si nespusa mobilitate, prin care ea pote luá tote formele necessarie la essercitiulu vorbirei si espressionea diverseloru miscari alle suffletului : *in furi'a meniei budiele tremura; pentru unu surrisu reutatiosu budiele se stringu; cellu ce scapa d'in mana ceva in modu irrevocabile si bate sau trage budi'a de diosu*, etc.; de ací multime de locutioni popularie plene de energía, cumu : *a inflá budiele*=a se bosinflá; *a remané cu budiele inflate*=a perde ceva, a remané doiosu, a fi insellatu in asteptarea sea, a nu capetá ce asteptá se capete; *a lassá budi'a*=*a púne budi'a*=a fi paratu se planga; *a dá sau bate d'in budie*=a sufferí lipse, a nu avé ceva de mare necessitate, a duce dorulu de ceva necessariu; *a dá budia*=a sufflá in ceva, de essemplu, in focu, d'in tote poterîle; *a crepá cuiva budi'a*=a fi in mare nevoia, a se aflá in una necessitate, a carei satisfacere nu mai suffere amanare.

BUDIATU,-*a*, adj., **labiosus;** cu mari si grosse budie : *acestu omu ar fi formosu, déco n'ar fi camu budiatu.*

BUDILLA, s. m., **labeo;** cellu cu *budie* mari si grosse;—applecatu in speciale ca connume la omeni sau ca nume propriu la boi.

BUDISIORA si

BUDIUTIA, s. f., **labellum,** deminutivu d'in *budia*.

BUFA, s. f., vedi in Glossariu.

* BUFONE, s. m., **bufo,** genu de batracu cu corpu orbicullariu, negosu si sordidu, mai indesatu si mai greoniu de câtu brósca vulgare, (vedi si *bufa*, *bufnire* in Glossariu).

BUFU, s. m., vedi *bufa* in Glossariu.

www.dacoromanica.ro

BUGENIRE, vedi *buccenire*.

BUGETU, vedi *bucetu*.

* BUGLOSSA, s. f., **buglossa** (βούγλωσσος=cu limba de bou); planta asiá numita, pentru co frundiele ei sémena cu limb'a boului si in forma si in asprime; ea sémená tare cu *borraginea* si are acelle-asi proprietati medicinali; in Itali'a se manca ferta ca curechiulu; un'a d'in speciele ei, **anchusa officinalis** lui *Linneu*, porta si in gur'a poporului nostru numele de *limb'a boului*.

BUHA, s. f., vedi *bufa* in Glossariu.

BUIA, s. f., vedi *bua*.

BUIESTRU,-*a*, adj., vedi *bovestru*.

BUIETU, s. m., **murmur, rumor;** resultatu allu actionei de *a buí*, (vedi 2. *buire*).

1. BUIRE, v., vedi *bua*.

2. BUIRE,-*escu*, v., **murmurare, rumorem facere;** a dá unu sunetu surdu mai pucinu potente de câtu cellu espressu prin *bubuire : buiescu inco murii templului* de *resunetulu detunetului*, (d'in acea-asi radecina cu *bubuire*, adeco d'in 1. *bu;* compara si *bubuire, bubulare, bouare; buire*, prin stramutarea lui *b* in *v*, se aude pre a locurea si *vuire*, cumu si in derivate : *vuietu;* cu una moiare si mai mare a consonantei initiale se aude si : *uire, uietu*, si mai vertosu compusu cu *a : auire*, vorbindu in speciale de urletulu lupiloru).

* BULAPATHU, si *bulapatu*, s. m., **bulapathum** (βουλάπαθον; vedi 2. *bu* si *lapathu*); lapathu sau macrisiu tare desvoltatu.

*BULBIFERU,-*a*, adj., (**bulbifer;** vedi *bulbu* si *ferere*); care da unulu sau mai multi bulbi : *radecina bulbifera;* de ací ca substant. femin. plurariu, *bulbifere*, (itál. **bulbifere**, franc. **burbifères**); genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a curculionidiloru.

* BULBIFORMU,-*a*, adj., (franc. **bulbiforme;** vedi *bulbu* si *forma*); care are forma de *bulbu*.

* BULBILLIFERU,-*a*, adj., (franc. **bulbillifère;** vedi *bulbillu* si *ferere*); care are *bulbilli* intr'una parte orecare : *aiu bulbilliferu*.

* BULBILLU, s. m., **bulbulus** (ital. **bulbillo**, franc. **bulbille**); deminutivu d'in *bulbu* : 1. bulbu micu in genere; 2. in speciale, ca terminu de istori'a naturale : *a)* micu bulbu care da d'in altu bulbu blastaritu si care, in annulu urmatoriu, are se dee una noua planta; *b)* micu muguru solidu sau scamosu, de form'a bulbului, ce se produce la differite parti alle planteloru; cumu la suptu-suar'a frundieloru sau bracteeleloru, in capsulele pericarpiului, in flore, etc.; d'in *bulbilli* se reproduce plant'a ca si d'in sementia sau d'in *bulbu* insusi; *c)* corpuscule d'in cari se reproduce ferig'a si alte plante cryptogame.

BULBINA, s. f., **bulbine** (βολβίνη), specia de cepa cu *bulbu* micu.

* BULBOCASTANU, s. m., (ital. **bulbocastano,** vedi *bulbu* si *castanu*); planta d'in famili'a umbelliferelor, insemnata prin radecin'a sea bulbosa, carnosa si bona de mancatu ferta sau copta in spudia.

*BULBOCODIU, s. m., (franc. **bulbocode,** ital. **bulbocodio,** formate d'in **bulbus**=βολβός=*bulbu* si κώδιον=pelle); genu de plante d'in famili'a colchicaceeloru, essandria monogynia lui *Linneu*, asiá numitu dupo tunic'a ce copere fructele lui; *bulbocodiulu primaveraticu* =**bulbocodium vernum** lui *Linneu*, de sí de mica statura si cu mice flori, se cultiva inse in gradine, pentru co infloresce destullu de tempuriu.

BULBOSU,-*a*, (pronuntiatu pre a locurea si *bolfosu;* vedi *bulbu*), adj., **bulbosus;** 1. formatu d'in unu *bulbu*, a cui radecina e unu *bulbu : plante bulbose*= plante a caroru radecine e unu bulbu, cumu cep'a, aiulu, etc.; 2. care are forma de *bulbu : capu bulbosu*, applecatu in speciale la fungii sau buretii, ce au basea pedunculului inflata in form'a unei cepe.

BULBU, s. m., pl.-*i*, **bulbus** (βολβός), (pre allocurea cuventulu se aude si in romanesce cu *o* in syllab'a initiale, si totu de una data cu *f* in locu de *b* in syllab'a finale, adeco *bolfu*, si chiaru cu form'a feminina *bolfa*, de unde pote, prin stramutarea lui *l* in *r*, a essitu si *borfu, borfa;* vedi si in Glossariu *bolfu*,

www.dacoromanica.ro

borfa); I. in intellessulu cellu mai largu, asiá cumu se applica de poporu, cuventulu se dice de veri-ce are forma rotunda sau globosa, oblunga sau ovale : *bulbulu ochiului*=globulu ochiului (vedi la *bulbucatu : ochi bulbucati*); *bulbu de pétra*=petroiu rotundu, si de ací *bulbu* cu insemnare de *petroiu* in genere (vedi *bolfu* in Glossariu); — cu acestu intellessu applecatu si in scientie, mai vertosu in anatomía, la differite parti alle corpului ce au forma *bulbosa : bulbulu unui dente*=titina a dentelui vascularia si nervosa, imbuccata in cavitatea lui; *bulbulu unui peru*=folliculu globosu in care se afla imbuccata radecin'a perului; *bulbulu uretrei*=inflatura a uretrei aprope de radecin'a membrului virile; asiá si *bulbulu aortei, bulbulu nervului olfactivu, bulbulu venei cerebrali.* II. in intellessu mai strimtu se applica cuventulu la plante, si a nume : 1. la una radecina oblunga, compusa d'in pei forte suptiri si d'in scame carnose, allepite si imbuccate orecumu unele in altele : *bulbulu cepei, bulbulu aiului, bulbulu crinului*, etc.; 2. la una radecina tuberosa, compusa d'in una massa solida si neinterrupta, cumu e radecin'a safranului; in acestu intellessu inse se applica mai bene cuventulu *tuberu*; 3. la estremitatea inferiore si inflata a pedunclului certoru fungi sau bureti.

BULBUCARE, v.. **inflare; bullare, bullas edere, bullire; tumere, turgescere; irasci, ira exardescere;** 1. ca transitivu, a face se scota *bulbuci*, se scota besice, se se infle, vorbindu de unu licidu agitatu sau suppusu actionei focului : *foculu violentu bulbuca ap'a d'in caldare; prin sbaterile melle in baia faceam se bulbuce ap'a*; — applecatu si la ce-va ce nu e licidu : *a bulbucá ochii*=a scote ochii tare d'in orbitele loru; *ochi bulbucati*=ochi tare essiti d'in capu; — cu acestu intellessu inse mai raru se aude; 2. mai desu ca netransitivu, si mai vertosu sub forma reflessiva, *a se bulbucá : a)* a face sau scote *bulbuci*, a scote sau face besice, a se inflá, a ferbe, a undulá : *ap'a bulbuca sau se bulbuca in caldarea de pre focu; laculu bulbuca de marile picature de ploia ce cadu in ellu; ratiele bulbuca in apa*= ratiele scotu *bulbuci* in apa prin *borborisire; b)* metaforice, a se bosinflá, a inflá buccele si budiele de menía : *ce mi te bulbuci asiá?*

BULBUCATU, part., d'in *bulbucare.*

BULBUCELLU, s. m., **bullula, bulbulus;** deminutivu d'in *bulbucu*; — metaforice, una planta cu flore galbena de odore tare petrunditoria.

BULBUCOSU,-*a*, adj., **bullis abundans;** plenu de *bulbuci*, care scote sau face multi *bulbuci.*

BULBUCU, s. m., pl.-*i*, **bulla, bulbulus;** besica, inflatura, cea ce are form'a unui *bulbu*, si in speciale, besica de apa, unda de unu licidu orecare : *ploua cu bulbuci*=ploua cu besice; *ap'a d'in caldare face bulbuci*, (deminutivu d'in *bulbu*, ce pare inse, prin intellessu, a se legá si de *bulla*, cu tote co *bulbu* si *bulla*, ce espremu amendoue ide'a de inflare, au potutu essí d'in un'a si acea-asi radecina; vedi si *bubone*).

* BULBULU, s. m., **bulbulus;** deminutivu d'in *bulbu.*

BULBUCUTIU, s. m., pl.-*e*, **bullula,** deminutivu d'in *bulbucu.*

* BULIMIA, s. f., si

* BULIMU, s. m., **bulimus** (βούλιμος; vedi 2 *bu*); fome forte mare, specia de morbu, care sta in unu appetitu prea mare, asiá in câtu cellu ce suffere de acestu morbu, este necontenitu suppusu la stricare de stomacu.

* BULLÀ, s. f., **bulla;** I. besica, ce se face pre faci'a apei sau altui licidu prin ferbere sau prin agitare a licidului : *bullele se immultescu pre faci'a apei d'in caldare; bulla de apa este vieti'a omului*; II. prin metafora, applecatu la obiecte ce su mai multu sau mai pucinu rotunde ca sí *una bulla*, sau la concepte ce au alte relationi mai ideali cu conceptulu unei *bulla* de apa : 1. la obiecte analoge in forma cu bull'a de apa, cumu : *a) bulla de sapunu*=besica de sapunu, cu care se joca copillii; *bulla de aeru*=mica cantitate de aeru sub forma de bulla, ce remane inchisa intr'una materia topita si tornata : *bullele*

www.dacoromanica.ro

de aeru sunt unu mare defertu in vitrulu de speclu; b) in medicina, *bulla* se chiama una besica de marimea unui bobu de lente peno la marimea d' unu ou, besica ce redica pellea, a carei apparitione e precessa de una viua rosiétia si care coprende in sene uun licidu limpedu sau pucinu turbure; *c)* in istori'a naturale, *bulla* se applica : α) la unu genu de conchilie gasteropode, β) la una divisione de insecte; *d)* specia de ornamentu, ce portau la guttu strabunii Romani, si a nume : α) *bulla de auru,* ce mai antaniu portau la guttu numai triumfatorii, éro mai tardíu copillii totoru patriciiloru peno la essirea d'in copillaría, in opposítione cu β) *bulla de pelle* sau de altu metallu mai vile ca aurulu, ce portau filii plebeiloru si mai vertosu ai libertiloru : *bullele acestea erau cave si implute cu substantie ce se credeau preservatorie de relle, asiá in câtu, prin destinationea loru, semenau forte cu baierele, ce si peno astadi Românii atârna de guttulu copilliloru, ca se i appere de deochiu si de alte relle; e)* cuiu, pironu, si in speciale, *càpetin'a* unui assemine cuiu sau pironu, ce se batè in usie sau in alte obiecte, ca se serva si de ornamentu, nasturu ce se prende de una cingutore, etc.: *scossera si luara lotrii si formosele bulle, ce adornau usiele templului; serparicle multoru-a d'in pastorii nostri sunt munite cu bulle; f)* sigillu mare, ce se allipesce de unu documentu, si in speciale marele sigillu de plumbu allu pontificelui romanu; de ací, prin noue metafore : α) sigillu in genere ce se punè pre acte emanate de la una autoritate publica sau si de la unu particulariu : *la finitulu actului se vedu semnaturele si bullele celloru ce au luatu parte la invoirea coprensa in actu;* β) semnu, marca, typariu, etc., ce se pune pre una stofa, unu vasu si alte obiecte de vendiaré : *unu fabricante si insémna cu una bulla propria tote fabricatele selle;* γ) scrissore essita de la una autoritate, de la domnitoriu mai allessu (vedi si *chrysobullu*), si in speciale scrissore a ponteficelui romanu, care de ordinariu porta sigillulu de plumbu : *constitutionea lui Carolu IV asupr'a electionei imperatoriului porta numele de bulla de auru; chrysobullele vechiloru Domni români sunt bulle in acellu-asi intellessu;* — 2. applecatu la concepte ce stau in relatione mai ideale cu *bulla : a)* ceva trecutoriu, peritoriu, desertu, vanu, etc.: *bulla de apa este omulu, si bulle sunt consiliele lui; b)* espressione inflata, vorba lata si grassa, déro cu pucinu intellessu : *in inflatele bulle alle discursului teu eu nu potu aflá neci una idea solida si sanetosa,* (vedi si *bullire*).

* BULLARE, s. f., **bullare; signare, sigillare; bulla vel bullis ornare vel munire;** 1. a scote sau face *bulle* sau *besice,* a dá in unda, a se inflá, etc., vorbindu de apa sau altu licidu in ferbere sau in agitare : *punè mustulu in caldare, da-i focu, si, candu va incepe a bullá vinulu, trage foculu de sub caldare;* — prin metafora, *cuvente bullate*=vorbe late si grasse, espressioni inflate; 2. a insemná cu unu typariu, cu unu sigillu, cu una marca, etc.: *impartitorii de scrissori stau de bullau multele scrissori de espéditu in acea di;* 3. a adorná cu *bulle* de lussu, cu nasturi, etc. : *portile templului erau bullate; imagine bullata*=imagine de filiu de patriciu cu una *bulla de auru* la guttu, (vedi si *bulla, bullire*).

* BULLARIU,-*ia*, adj., (**bullarius; bullarium**); attengutoriu de *bulla,* cu intellessu de scrissore saù decretu allu unei inalte autoritate; de ací, ca substantivu masculinu, *bullariu,* collectione de bulle alle papiloru, libru in care sunt adunate bullele pontificali.

* BULLATU,-*a,* part. d'in *bullare* (vedi acestu cuventu si *bulla*), care, prin una transformatione a lui *a* d'inaintea lui *t* in *e,* da forme ca **bulletu,** ital. **bolletto, bulleta,** ital. **bolletta;** aceste forme se ieau ca substantive, sub-intellegundu-se, pentru masc. *bulletu,* cuventulu *scriptu* sau *inscrissu,* éro pentru *bulleta,* cuventulu *scrissore,* si se applica mai vertosu sub form'a masculina, cu intellessulu 1. de'veri-ce attestatione sau addeverentia in scrissu, si á nume : *a)* inscrissu munitu cu sigillulu au-

www.dacoromanica.ro

toritatei pentru libera trecere, asiá numitulu *billetu de drumu;* pentru voia de importare sau esportare de merci, pentru desfacerea unui impositu, etc.; *b)* cu intellessulu si mai generale de verice cedula, recepisse, charteiora prin care se da attestatione, sau prin care se face connoscutu ceva, cumu e, de essemplu, cea pre care se scriu numeni trasse la sorti, etc.; — 2. cu intellessulu de ceva ce are forma de *bulla*, cumu, de essemplu, pironu sau cuiu cu capetina mare; —d'in form'a *bulletu*, esse apoi *bulletinu*.

BULLETA, *bulletu;* vedi *bullatu*.

* BULLETINU, s. m., pl.-*e*, (vedi *bullatu*), ital. **bulletino**, franc. **bulletin**; deminutivu d'in *bulletu* cu celle mai multe d'in insemnarile acestui cuventu, cumu si altele derivate d'in acelle-a : 1. micu inscrissu, prin care se addeveresce sau se face connoscutu ceva, cumu adeverentia de darea impositeloru, charteiora de scrissu votulu sau numele de trassu la sorti, billetu de drumu, etc.; 2. prin metafora, scire data pre scurtu despre ceva : *bulletinulu bursei*=conspectu tabellariu ce se dà la bursa pentru cursulu diverseloru valori; *bulletinu bellicu*=relatione pre scurtu a celloru petrecute pre fiacare di pre scen'a bellului; *bulletinulu sanetatei principelui;* celle mai multe diarie inco dau, in fia-care numeru allu loru, unu *bulletinu*, adeco una scurta scire despre celle mai insemnate intemplari sau fapte petrecute in intervallulu de tempu scursu de la apparitionea ultimului numeru allu diariului; in acestu d'in urma intellessu astadi se dice *revista* in locu de *bulletinu*.

*BULLIFERU,-*a*, adj., (franc. **bullifère**; vedi *bulla* si *ferere*); care porta *bulle;* se applica, in speciale, la plante, alle caroru petiole presenta nesce besicutie oblunge : *planta bullifera*.

BULLINU, s. m., **hostia; crustulum**; specia de panisiora rotunda, ce serve : 1. la sigillatulu epistoleloru, 2. ca communicatura la romanocatholici (d'in *bulla*, antaniu ca adiectivu *bullinu-a*= care serve de *bulla* cu intellessu de *sigillu*, apoi luatu cu intellessu de substantivu sub forma masculina, ca *ceva* servindu de *bulla*, de unde s'a nascutu in urma, prin metafora, si intellessulu de sub 2).

* BULLIRE,-*escu*, v., **bullire**; a dá in unda, a ferbe; a face unde sau besíce; — a ferbe de menía, a se inferbentá, a se inversioná, (de acea-asi radecina cu *bullare*, *bulla*, etc., espressioni formate prin imitationea sonului; vedi si 1. *bu*, *bubone* sub 2, si *buba*),

* BULLITIONE, s. f., (**bullitio**); actione de *a bulli*, (vedi *bullire*).

* BULLONE si

* BULLONIU, s. m., (ital. **bullone**); augmentativu d'in *bulla*.

* BULLULA, s. f., **bullula**; deminutivu d'in *bulla*.

* BULLULATU,-*a*, adj., (franc **bullulé**); coperitu cu *bullule*, vorbindu in speciale de plante, alle caroru frundie sau stele sunt coperite de mice besicutie albitiose.

*BULU, suffissu; vedi suffissu *culu*.

*BUMASTU,-*a*, adj. s., **bumastus** (βόυμαστος, d'in βοῦ=2. *bu* si μαστός=titia); cu titia mare, si de ací ca substantivu masculinu, *bumastu* (subintellegundu strugure), si femininu, *bumasta* (subintellegundu *uva* sau *poma*), specia de strugure cu mari bobe, titi'a vaccei.

BUMBACU, *bumbariu*, *bumbu*, *bumbunizare*, etc., vedi *bombacu*, *bombariu*, *bombu*, *bombonizare*.

* BUMELIA, s. f., **bumelia** (βουμελία, franc. **bumélie**, d'in βοῦ=2. *bu* si μελία =frassinu); 1. nume datu de anticì la cea mai mare specia de frassinu; de ací, 2. genu de arbori si arborei originari d'in Americ'a tropicale sau boreale.

BUNA, s. f., vedi *bona*, si *avuna* la *avunu*.

* BUNIADE, s. f., **bunias** (βουνιάς, franc. **bunias**); specia de napu ce cresce in grâne si a carùi sementia pisata intra in composetionea theriacului, (vedi si *buniu*)

BUNICU, s. m., vedi *bonicu* si *bonu* sub II, precumu si *avunu*.

BUNITATE, s. f., vedi *bonitate*.

*BUNIU, s. m., **bunion** (βουνιον, franc. **bunion**); genu de plante umbellifere, d'in

www.dacoromanica.ro

care speci'a cea mai connoscuta si mai cautata este *bulbocastanulu* sau *napulu selbaticu* cu radecina bulbosa mare câtu una nuca, forte alba pre d'in intru, déro forte negra pre d'in afora.

BUNU, vedi *bonu*, si *avunu*.

* BUPHTHALMÍA, si *buftalmía*, s. f., (franc. **buphthalmie**, ital. **buftalmia**, d'in βοῦς = 2. *bu* si ὀφθαλμός = ochiu); morbu de ochi, care sta in inflarea volumelui ochiului d'in caus'a hydropicei acestui organu, sau in inflarea partei vitrea a acelluia-si organu, inflare ce intende ochiulu si impinge inainte cristallinulu si iridea.

* BUPHTHALMICU si *buftalmicu,-a*, adj., ce se attinge de *buphthalmía : dorere buphthalmica*.

*BUPHTHALMU si *buftalmu*, s. m., **buphthalmus** (βούφθαλμος, ital. **buftalme**, franc. **buphthalme**, d'in βοῦς = bou si ὀφθαλμός = ochiu); genu de plante cu flori conjuncte d'in famili'a corymbiaceeloru, asiá numite d'in caus'a assemenarei ce s'a credutu co ar fi intre florile acestoru plante si ochii boului, de unde si espressionea popularia : *ochiulu boului*, (vedi *bou*).

* BUPLEURU, s. m., **bupleuron** (βοῦπλευρον, ital. **bupleuro**, franc. **bupleure**, d'in βοῦς = 2. bu si πλευρόν = costa); genu de plante d'in famili'a umbelliferelor, pentandria digynia lui *Linneu*, asiá numite d'in caus'a lateloru loru frundie si coste.

* BUPRESTE, s. f., **buprestis** (βουπρηστις, ital. **bupreste**, franc. **bupreste**, d'in βοῦς = bou si πρηστής = care incende si arde); 1. la cei antici, specia de insectu veninosu, a carui piscatura facea se se infle boii; 2. la cei noui, genu de insecte coleoptere, cari mancate de boi cu érb'a, facu se se infle si se mora aceste animali; — prin metafora, veninulu unei *bupreste*.

BURA, s. f., **nidor, pruina, nebula, pluvia quæ minutus guttulis cadit**; (pentru etymología vedi *bore*) : 1. in intellessu ca mai appropiatu de etymología, sufflare lena, abore suptire, si in speciale, abore ce se essala d'in una buccata calda : *bur'a ce essiea d'in buccate si adducea la nasu-mi una placuta odore, facea se mi lasse gur'a apa;* 2. prin metafora, applecatu la diverse producte alle aborelui, cumu : *a)* nouru necondensatu, nouru respanditu peno pre faci'a pamentului, negura; *b)* apa ce cade, in menunte picature, d'in asseminea nouru, si in genere, ploia ce cade chiaru d'in nourii concentrati in regionile de susu alle cerului, déro in picature forte menunte sau in cantitate de totu mica : *dupo atâtu tempu de secceta se asteptá nu una bura ca cea de eri, ci una bona ploia; bura de ploia*, espressione forte usitata in locu de simplulu *bura* cu intellessu de *ploia* in mica cantitate; *c)* negura ce inghiacia cadendu pre pamentu, si formedia, mai vertosu pre erbe si arbori, una grossa bruma.

BURACA (pre a locurea cu *u* intunerecatu : *baraca*), s. f., **crassior nebula vel pruina**; formatu d'in precedentele *bura* cu insemnarile : 1. de negura desa si grossa : *in burac'a ce se lassasse numai poteai vedé omulu la doi trei passi;* 2. de bruma grossa, ce se prende de erbe si arbori, cea ce in unele locuri se chiama *poleiu*, éro in altele piciura : *burac'a, ca una alba si trista pandia, investimentasse arborii selbeloru.*

BURARE, v., impers. *burédia* sau *bura* = franc. **il bruine** = **pruina vel pluvia minutissimis guttis cadit**; a fi sau cadé *bura* : 1. cu intellessu de *ploia menunta, sau in pucina cantitate : a inceputu se buredie*, si *dupo nuorii negri si grossi, ce accoperu totu cerulu, credu co bur'a se va scambá in ploia mare; plouat'a pre acollo? de trei septemani de candu nu ploua abiá eri a buratu pucinu;* 2. cu intellessu de *bruma* sau *polleiu* ce inghiacia pre plante : *de multu ce a buratu eri si astadi, bietii arbori paru coperiti ca cu trist'a pandia de mortu.*

RURDONE si

BURDU, s. m., **burdo** si **burdus**; mulu nascutu d'in una asina si unu callu, pre candu *mululu* e nascutu d'in unu asinu si una epa.

†† BURÈRE, v., **burere** = ardere, radecin'a, d'in care au essitu : *bustu, comburere, combustibile*, etc.

www.dacoromanica.ro

BURETE, s. m., vedi *borete*.

BURICARE, (la formele presentelui urmatorie cu tonulu la antepenultima : *búricu, burici, búrica*, si *búrice*, éro nu la penultima : *burícu, burici*, etc.; substantivulu *burícu*, plur. *burice* are tonulu pre penultima), v., **in umbilici formam redigere, convexum facere; arrepere, reptando ascendere; summis digitis incedere; superbe et arroganter incedere;** 1. ca transitivu, a dá unui ce form'a buricului, si de ací, a face convessu, a bombá : *vitrele convesse au forma buricata;* 2. ca netransitivu, luatu cu forma reflessiva, *a se buricá : a)* a se inaltiá la medilocu, a luá forma convessa : *vastulu campu, planu in tota intenderea sea, se burica pucinu cotra medilocu; b)* a se terí pre *buricu*, a se suí terisiu grapisiu pre una costa rapeda sau pre unu arbore, etc. : *numai cu mari greutati ne amu buricatu peno pre crescetulu rapedului munte; c)* a se inaltiá pre *buricele* degeteloru de la petiore, ca se merga undeva nesemtitu, sau ca se para mai inaltu de câtu e, si de ací, a se pauná, a se mundrí : *cine e mai seccu, acellu-a se si burica mai multu;* déro insemnarea de *a se mundrí, a se ingonfá*, a potutu essí si d'in cea de *a scote buriculu sau pantecele tare inainte, a merge cu pantecele inainte*, insemnare ce inco are verbulu *buricare*.

BURICATU,-*a*, *umbilicatus;* part. d'in *buricare*, (vedi acestu cuventu sub 1. mai vertosu).

BURICATURA, s. f., actione si resultatu allu actionei de a *buricá*, (vedi *buricare*).

BURICELLU, s. m., deminutivu d'in *buricu*.

BURICU, s. m., pl.-*e*, **umbilicus** (cuventulu nostru este acellu-asi cu latin. **umbilicus**, d'in care syllab'a **um**, fiendu neintonata s'a taiatu, si *l*, dupo regula, a trecutu in *r*, asiá in câtu s'a nascutu una forma *biricu, bericu*, cumu se si aude la unii Români cu *e* sau *i* intunerecatu in syllab'a *bi*, pre candu la cei mai multi, in acea-asi syllaba, se aude *u* in locu de *i* sau *e;* tonulu e ca si in radecin'a latina, pre penultima : *burícu, berícu*, etc.; in alte limbe sorori cuventulu a luatu transformari si mai mari : ital. **bilico** si **umbilico**, ispan. **ombligo**, portug. **embigo** si **umbigo**, provenc. **umbelic, embelic, umbril, emboril, embouil**; franc. **nombril** in locu de **lombril**=l'ombril); 1. partea de la mediloculu pantecelui omului si allu bestieloru cadrupedi, care nu e de câtu cicatricea ce remane dupo taiarea matiului, prin care fetulu, pre câtu e in pantecele mammei, si trage nutrimentulu : *mosi'a taia si lega buriculu pruncilora; buriculu, déco nu e bene legatu, se pote deslegá si periclitá vieti'a pruncului; — copillulu cu mosie multe remane cu buriculu netaiatu*=lucrulu, in care se ammesteca multi, sau remane nefacutu sau se face reu; 2. priu metafora, applecatu la concepte ce au una relatione sau analogía orecare cu conceptulu buricului : *a)* mediloculu sau centrulu unui lucru orecare : *buriculu pamentului*=**umbilicus terræ;** *b)* capetu rotundu : *buricele sellei, buriculu degetului; de mare geru me usturà buricele degeteloru; c)* cavitate ce se observa la pome in partea oppusa codei sau la mediloculu basei certoru conchilie; *d) buriculu Venerei* = **umbilicus Veneris**= **saxifraga**, planta asiá numita d'iu caus'a frundieloru selle concave cu una mica aduncatura assemine cu a *buricului*.

BURLA (vedi si in Glossariu *burlitia*), s. f., deminutivu d'in *bura* cu intellessu de *ploia menunta si rece*.

BURNA, s. f., **nebula rorans;** ca provenitu d'in *bura*, cuventulu *burna* se applica, in speciale, la una ploia cu picaturelle asiá de menunte, in câtu neci co le semte omulu cadendu, la unu nueru resolutu si lassatu peno pre faci'a pamentului, d'in care roredia mai multu de câtu ploua in addeveru : *câtu am callatoritu pre intre munti, nu ne amu potutu buccurá de formosetiele loru d'in caus'a burnei ce nu a incetatu in tempu de trei dille.*

* BURRANICU,-*a*, adj. s., (**burranicus**); **burranica; burranicum;** 1. ca adj., care trage in *burru* sau *rosiu;* 2. de-ací ca substantivu : *a)* femininu, *burranica*, specia de beutura facuta d'in mustu sau

www.dacoromanica.ro

vinu fertu cu lapte, asiá numita dupo colorea sea rosia; *b)* masculinu, *burranicu*, vasu de *burranica*, si in genere, vasu orecare de licide.

* BURRU,-*a*, adj. s., **burrus** (acelluasi cu **birrus**; vedi *birru*); rosiu, rositu, (vedi si in Glossariu *buriiana*).

*BURSA, s. f., (**bursa**=βόρσα=pelle, curéa, ital. **borsa**, franc. **bourse**); 1. saccutiu de pelle si apoi de veri-ce materia, in care se punu bani, punga; 2. de ací, prin metafora: *a)* continutulu unei burse, bani câti incapu intr'una *bursa*; *b)* summa de bani ce membrii unei societate punu in commune pentru spesele societatei; *c)* summa de bani determinata, câtu adjunge pentru accoperirea speseloru cuiva, si in speciale, summa de bani ce guberniulu sau si altu cineva da unui copillu sau june ca adjutoriu, cu care acestu-a se si faca studiele, stipendiu; *d)* in scientie se applica la diverse lucruri ce au una certa analogía cu *burs'a* in intellessulu de sub 1: folliculu, capsula, etc.: *bursa mucosa*=saccutiu membranosu assediatu pre longa articulationi, mai vertosu pre longa celle mari, plenu de unu fluidu oleosu care face lunecose superfeciele pre cari se misca tendinii; *bursele testiculeloru*=*bosiele*; *e)* in commerciu : α) unione a negotiatoriloru mari d'in una cetate insemnata prin commerciulu seu; β) loculu unde se stringu membrii acestei unioni pentru daraverile loru.

*BURSALE, adj., (ital. **borsale**, franc. **boursal**); relativu la *bursa*.

* BURSARIU, s. m., (ital. **borsajo**, franc. **boursier**); 1. care face sau vende *burse*; 2. care se buccura de una *bursa* in intellessulu de sub 2. *c)*; 3. care se occupa cu daraveri de *bursa* in intellessulu de sub 2. *e)*; 4. care tine *burs'a* cu banii, care face spesele.

BURSUCARE, v., **instar marsupii aliquid inflare; tumescere, pinguescere**; 1. ca transitivu, a inflá tare ca *una bursa* bene impluta si indesata cu bani sau altú ceva : *acestu omu e asiá de grassu, in câtu nu mai e bucculatu, ci bursucatu; are buccele asiá de bursucate, in câtu stau se i crepe; sta se i crepe pellea de bursucatu ce e*; 2. ca netransitivu, sub forma reflessiva, a *se bursucá : a)* a se ingrossiá si ingrassiá preste mesura, a devení *bursucu : pre câtu acésta muiere erá mai inainte suptire, si formosa de statura, pre atâtu acumu s'a bursucatu si s'a facutu greonia si disgratiosa; b)* a se bosinflá, a se meniá : *bursuca-te câtu vei vré, co nu mi pesa de bursucarea tea, candu n'ai cuventu se te bursuci*, (vedi si *bursucu*).

BURSUCELLU, s. adj., deminutivu d'in *bursucu : bursucellulu mammei*, este una espressione de resfaciare a mammei facuta unui copillu *bursucu*.

BURSUCU,-*a*, adj. s., **instar marsupii inflatus; pinguis, obesus, breviter in artus suos concretus; mellis, taxo**; 1. ca adiectivu, inflatu ca una *bursa* bene impluta si indesata cu bani sau cu altu ceva, si de ací, grassu si grossu, prea grossu in proportione cu inaltimea; grasu si grossu, dero menuntu : *feta prea bursuca*; a fi *bursucu*, mai vertosu pentru femeia, este unu defectu de formosetia; 2. ca substantivu, animale d'in famili'a plantigradeloru, d'in genulu ursului, asiá numitu d'in causa co e prea grossu in proportione cu lungimea sea, (prin urmare cuventulu si in acesta insemnare nu vine din russesc. **barsyků**, ci, prin una metafora d'in celle mai communi, d'in *bursucu*, ca adiectivu, derivatu d'in *bursa*, ca si *bosiu*; (vedi *bosiu* in Glossariu).

BUSIRE, *busiu*, etc., vedi in Glóssariu.

* BUSSETU, s. m.. **buxetum**; locu plantatu cu *bussu*.

* BUSSEU,-*a*, adj., **buxeus**; de *bussu*, ce sémena cu *bussulu : colore bussea*; — substantivu feminin. plur : *bussee*, tribu de plante d'in famili'a euforbiaceeloru, care are de typu *bussulu*.

* BUSSIFERU,-*a*, adj., **buxifer**; care produce *bussu : pamentu bussiferu*, (vedi *bussu* si *ferere*).

* BUSSIFOLIATU,-*a*, si

* BUSSIFOLIU,-*a*, adj., (franc. **buxifolié**, vedi *bussu* si *foliu* sau *folia*); care are *foie* assemeni cu alle *bussului*.

* BUSSOSU,-*a*, adj., **buxosus**; plenu de *bussu : locu bussosu*.

www.dacoromanica.ro

* BUSSU, s. m., **buxus** (πύξος), (ital, **bosso**, franc. **buis**); 1. genu de plante d'in famili'a euforbiaceeloru, cari stau totu de un'a verdi si d'in care speci'a cea mai connoscuta este *bussulu commune*= **buxus sempervirens** lui *Linneu*, connoscutu in poporu sub numele de *merisioru* (vedi si *cimisiru* in Glossariu), arbustu care nu cresce mai inaltu de unu semimetru si cu care, pentru formoseti'a sea, se inchidu ochiurele de flori in gradine; lemnulu *bussului* duru si galbinastru serve la fabricare de diverse obiecte de lussu, cumu instrumente musicali si altele; de ací luatu cu intellessulu : 2. *de lemnu de bussu*, 3. instrumente musicale si alte obiecte d'in lemnu de bussu, 4. frundia de bussu d'in care se facu cununi de incununatu pre cei ce se destingu in ceva, si mai vertosu pre scolarii diligenti.

BUSSULA, s. f., si

BUSSULU, s. m., (ital. **bossolo** si **bussola**, franc. **boussole**); (ca deminutivu d'in *bussu*, cu intellessu *de obiectu d'in lemnu de bussu*, si mai vertosu de *cuteia de bussu*, ca si grec. πυξίς=pyxis= cuteia de bussu; vedi *bussu*): 1. ceva facutu d'in lemnu de *bussu*, si mai vertosu *vasu* sau *cuteia de bussu*, si, in genere, *vasu* sau *cuteia* de veri-ce altu lemnu pretiosu sau chiaru si de metallu si de alta materia, cumu este, de essemplu, una asiá numita, turcesce, *bisactea* (vedi acestu cuventu in Glossariu), sau una asiá numita *tabachiere*, etc.; 2. in speciale, sub form'a feminina mai vertosu, *bussula*, cuteia de lemnu sau de metallu, in care se afla ros'a ventureloru si unu acu magneticu, care serve a indicá puntulu cardinale de media nopte si a dá directione pre mare; de ací, prin una noua metafora : 3. veri-ce serve a conduce, omu sau principiu conductoriu : *remasu de tempuriu fora tata, junele se aflá fora bussula in mediloculu pericleloru de totu genulu.*

* BUSTU, s. m., **bustum** (vedi *burere*); 1. ce se arde sau locu unde se arde, si a nume : *a)* locu unde se arde unu mortu; *b)* rogulu sau altariulu pre care se arde mortulu; *c)* corpulu arsu, cenusi'a corpului arsu; 2. prin metafora *a)* mormentu; *b)* monumentu funebru; *c)* fiendu co pre mormente se puneau, la cei vechi, imaginile de diumetate alle immormentatiloru, de ací si insemnarea de *imagine in marmure, bronzu, depinsa*, etc., care representa numai capulu si parte d'in peptu a unei persone; de unde, prin noue metafore : α) partea superiore a unei persone, capulu cu una parte d'in peptu : *ce formosu bustu are acesta muiere!* — β) parte a vestimentului, mai allessu la femine, care accopere peptulu si spinarea, altramente numita si *talia*, cu tote co acestu cuventu se applica proprie si mai bene la partea vestimentului ce copere mediloculu; γ) prin estensione, applicatu la totu corpulu, sau la corpu fora capu.

* BUSTUARIU,-*ia*, adj. s., **bustuarius**; **bustuarium**; 1. relativu la *bustu*, cu intellessulu de sub 1. : *altariu bustuariu*=altariu pre care se arde unu mortu sau chiaru si unu viu; 2. ca substantivu : *a)* personale, cellu ce arde corpurile mortiloru, cellu ce se insarcina cu immormentarea mortiloru; gladiatoriu ce se luptá la rogulu unui mortu; *b)* reale, locu unde se ardu mortii.

BUTARIA, s. f., **doliaria**; 1. arte de a fabricá *buti*, 2. stabilimentu unde se fabrica si se vendu *buti*.

BUTARIRE,-*escu*, v., **dolia fabricari vel vendere**; a fabricá sau vende *buti*.

BUTARITU, s. m., 1. participiu d'in *butarire*; 2. supinu d'in acellu-asi, luatu si cu intellessulu speciale de impositu pre vinu, care se dice si *vinaritu*.

BUTE, s. f., **dolium**; **modiolus**; (nu d'in german. **butte**, ci d'in acea-asi radecina, d'in care a imprumutatu si germanulu cuventulu, si d'in care au nascutu in romanesce atâtea cuvente, cumu : *bota, botu*, etc.; vedi *botu* in Glossariu; cuventulu se afla in tote limbele romanice : ital. **botte**, isp. si portug. **bota**, ba chiaru in grec. βότις si βοῦτις, in latin'a media **butte**); 1. vasu mare de conservatu vinu sau alte spirtose, facutu d'in doge de lemnu legate cu cercuri de nouelle sau de ferru : *una bute de vinu; a face mai multe buti de vinu; una bute*

www.dacoromanica.ro

de rachiu; in buti se incarca si carra si necuratiele latrineloru; — proverb. : *a amblá d'in bute in bute*=a nu si aflá locu capului si stabilitate undeva; 2. prin metafora, parte a rotei, in care se baga unu capetu allu assei unei trassure : *ca se tina mai bene si mai indelungu, butile roteloru se lega cu baltie de feru.*

BUTELLA, *butelia* si

BUTIḶLA, s. f., **doliolum, lagena** (compara si franc. **bouteille**, ital. **bottiglia**, mediu lat. **buticula**); 1. deminutivu d'in *bute* cu intellessulu de sub 1.; 2. applecatu in speciale la unu vasu micu de vitru negru, in care se pune, se conserva si se da vinu la masa : *a bee una butilla de vinu; butillele se astupa bene cu pluta, ce se unge apoi cu cera sau alta materia resinosa.*

BUTINA, *butineiu;* vedi *putina, putineliu.*

BUTOIU, prin moiarea lui *n* in locu de

BUTONIU, s. m., **dolium**; vasu de acea-asi forma ca si *bute,* déro mai micu de câtu acesta-a, desí, dupo forma *butoiu* este augmentativu d'in *bute* : *vinulu d'in una bute se pote trage si desertá in mai multe butonie;* de acea-a *butoniu* se applica, in speciale, la *vase de rachiu : a cumperá mai multe butonie de spirtu de buccate; butoniu,* de alta parte, nu se applica, ca *bute,* la una parte a rotei unui carru.

* BUTYRACEU, adj., (franc. **butyracée**; vedi *butyru*); care semena cu *butyrulu* prin consistenti'a sea.

BUTYRATU, s. m. (franc. **butyrate**); nume generícu datu, in chymica, la veri-ce sare produssa prin combinationea acidului *butyricu* cu una base, (vedi *butyricu*).

* BUTYRICU,-*a*, adj. (franc. **butyrique**); care vine d'in *butyru,* vorbindu in speciale de unu acidu, care este principiulu odorei untului : *acidu butyricu,* (vedi *butyru*).

* BUTYRINU,-*a*, adj., *de butyru;* ca substant. femin. *butyrina,* (franc. **butyrine**), un'a d'in substantiele grasse ce formedia untulu, (vedi *butyru*).

* BUTYROSU,-*a*, adj., (franc. **butyreu**); care coprende *butyru : substantiele butyrose alle laptelui.*

* BUTYRU sau *buturu*, **s**, m., **butyrum** (βούτυρον); nume datu in scientia la substanti'a grassa ce se trage d'in lapte allessu de seru si de alte substantie ce mai coprende inco laptele, synonymu prin urmare cu cuventulu populariu *untu.*

* BYSSACEU,-*a*, adj., (franc. **byssacée**); care are aspectulu sau form'a de *byssu;* de ací ca subst. femin. plur. *byssacee,* plante d'in famili'a algeloru sau tribu d'in famili'a mucedineeloru, cari au de typu genulu *byssu.*

* BYSSEU,-*a*, adj., (franc. **byssée**); care semena cu *byssulu;* de ací ca substantivu femin. plur. *byssee,* tribu de plante d'in coortea byssaceeloru, cari au de typu genulu *byssu.*

* BYSSIFERU,-*a*, (franc. **byssifère**; vedi *byssu* si *ferere*); care produce *byssu;* de ací ca substant. femin. plur. *byssifere,* familia de mollusce ce se lega de corpuri d'in mare prin fire ce scotu d'in insasi substanti'a loru.

* BYSSINU,-*a*, **byssinus**; de *byssu : vestimentu byssinu;* ca substantivu : 1. masculinu, *byssinu* (subintellegundu *vestimentu*), sau 2. femininu, *byssina* (subintellegundu *stofa* sau *tessutura*) : *avutulu evangeliului se investimentá numai in byssinu sau in byssina* (reu inse *visonu* luatu dupo grec. βύσσον, fora forma romanesca).

* BYSSOIDE, adj., (franc. **byssoïde**, d'in βύσσος=*byssu* si εἶδος=forma); care semena cu unu *byssu;* de ací substant. femin. plur. : *byssoidi,* seria de plante d'in ordinea mucedineeloru.

* BYSSOIDEU,-*a*, adj., (franc. **byssoïdé**; vedi *byssoide*); care sémena cu una *byssoide;* de ací plur. femin. *byssoidee,* ordine de fungi de genu si natura forte differita, déro cari au toti ca caracteriu commune una compositione d'in fire forte suptiri; — acea-asi numire se applica si la certe vegetali fulgose, a caroru modu de fructificare nu se connosce inco bene.

* BYSSU (si *bissu* sau *bussu*), s. m., **byssus** (βύσσος); 1. specia de *bombace* sau arbore ce da *bombacu,* d'in care an-

www.dacoromanica.ro

ticii tragea materi'a, pentru fabricarea celloru mai pretiose si mai eleganti tessnture;—prin estensione, tessntura d'in acésta materia, cnmu si vestimentn d'in acésta stofa, (vedi si *byssinu*); — dupo unii, *byssulu* ar fi fostu una specia de *metasse galbina,* trassa d'in asiá numit'a *pinna de mare;* dupo altii, *byssulu* ar fi fostu una specia de lana metassosa, trassa d'in certe plante, cumu *bombacele,* de essemplu; certu este co pretiulu *byssului* se mantinù totu de un'a forte susu, si pote co acesta numire se applicá la materiele tessute mai pretiose decâtn celle de lana; 2. prin estensione, applicatu si astadi: *a)* la tessuture de celle mai fine; *b)* la tessuturele metassose trasse d'in firele pinneloru de mare si altoru conchilie; 3. genu stabilitu de *Linneu* pentru certe specie de plante acotyledonie, fulgose si pulverulente, referite inse astadi de botanisti parte la alge, parte la fungi, parte la licheni, (vedi mai susu: *byssaceu, byssеu, byssoide, byssoideu*).—Pentru form'a *bussu,* etc. va decide venitoriulu.

C.

C, a treia littera d'in alfabetulu romanu, allu carei nume se pronuntia cu unu *e: ce,* si care, ca snbstantivn, luata absolutu, este de genu mascnlinu: *unu c, mai multi c mici;* éro insocita de altu snbstantivu, cumu littera, de essemplu, si dirige gennln dupo acestu-a: *litter'a c este muta;* — sonulu representatu de sonulu *c* este unulu d'in *gutturali,* adeco pronuntiate mai vertosu cu *guttulu,* si a nnme sonu gntturale *tenue* sau *suptire,* in oppositione cu cellu gutturale *aspiratu* ori *grossu* ce se representa cu semnulu compusu d'in *c* si *h,* adeco *ch* =χ, san in oppositione cu sonulu gutturale *mediu* care se representa in scriere prin *g;* sonulu guttnrale *tenue* se representa in latinesce si prin semnulu *q,* si de acea-a nu se pote bene tractá *c* despartitu de *ch* si *q.* — I. pentru cuventele, in cari *c* allu nostru representa acellu-asi sonu cu cellu latinu, e de insemnatu: 1. inainte de vocalile *a, o, u* si inainte de consonanti (afora de *t* si *s,* cumu se vede d'in urmatoriulu 2), *c* representa unu sonu ce avea si in latin'a, ce are si in tote celle alte limbe romanice, si care, pentru acesta-a, se pote cu totu dereptulu considerá si numí *originariu: calle*=**callis**, *corbu*=**cervus**, *cursu*=**cursus**, *cantare*=**cantare**, *credere*=**credere**, *cruce*=**cruce**, etc.;—inainte de *y,* a carui pronuntia antica erá appropiata de a lni *u, c* representa acellu-asi sonu *originariu: cymbalu, Cyru, Zacynthu;*—2. inse *c,* urmatu de *i* saŭ *e,* se pronuntia cu unu sonu siueratu, care pare compusu d'in *t-si: duc-i*=**ducis**, *ducere*=**ducere**, d'in *ducu*=**duco**, *cepa*=**cepa**, *incingu*=**incingo**, etc.; — vechii Romani, peno mai tardiu sub imperiu, se vede co nu siuerau pre *c* nrmatu de *i* sau *e,* ci in gur'a loru *c,* precumu suná in **ducat**=*duca*, asiá suná si in **ducere** =*ducere,* adeco ca **dukere,** (vedi si mai diosu snb II); de ací vine co pronunti'a siuerata a lni *c* variedia nu numai de la una limba romanica la alt'a, ci chiaru in acea-asi limba: asiá unii Românі pronuntia *c* siueratu ca si *ti* siueratu in *lati* d'in *latu:* cumu: *fati, duti, plati, tati,* etc., in locu de *faci, duci, placi, taci;* altii, Moldavii mai vertosu, pronuntia *c* siueratu aprope ca *si* aspru siueratu in *cosi* d'in

www.dacoromanica.ro

cosu : *fasi, dusi, plasi, tasi*, etc., in locu de *faci, duci, placi, taci;* in celle alte limbe sorori aflàmu apoi reprodussa cu preferentia un'a d'in celle trei pronuntie principali ce se audu intre Românі: Italianii pronuntia, de regula, pre *c* siueratu, cumu pronuntia si scriu Românii: ital. **cercare**=*cercare* si in intellessu si in pronuntia; Francesii dau acellu-asi sonu sau ca *s* lenu : franc. **procéder**= *porcedere*, sau ca *s* aspru siueratu : franc. **chercher** =*cercare* (aprópe ca si Moldavii); éro Ispanii pronuntia ca *th*=ϑ : ispan. **cercar** (pronuntiatu ca **thercar**) =*cercare;*—d'in celle mai susu attense trei moduri de siuerare a litterei *c*, cari se audu in gur'a Românilоru d'in differite parti, nu mai incape indoientia, co cellu adoptatu si peno acumu in scriere este cellu de preferitu; nu mai pucinu inse merita una scrupulosa luare a mente si celle alte doue moduri de siuerare, pre cari le vomu numí *spurie* in opposetione cu numele de *genuinu* sau *caractaresticu*, ce vomu dá cellui mai susu mentionatu, ca se se pota intellege mai bene urmatoriele observationi ce avemu a face asupr'a lui *c* siueratu : *a) cí* urmatu de alta vocale se pronuntia intre toti Românii ca *ti* siueratu in *lati* d'in *latu*, pronuntia ce s'a reprodussu si in scrierea cu littere cyrillice, si reu se reproduce inco de unii si in scrierea cu litterele romane, cumu : *facia*=**facies** d'in *facere*, *judeciu*=**judicium** d'in *judecare*, *sociu*=**socius**, *liciu* sau *iciu*= **licium;** in deminutivele terminate in *aciu; eciu, iciu, uciu;* cumu : *casucia, casiuciu, codicia, albinęciu*, etc.; oscillédia scrierea intre *ci* si *ti*, precumu oscillédia si la Italiani intre *ci* si *z* (care representa pre *ti* rom.) : **casuccia** si **casuzza**=cu allu nostru *casucia* sau *casutia;* ba chiaru la Latini, in terminationi analoge, aflàmu si *ti* si *ci* : **tribunicius si tribunitius, Albutius** si **Albucius, adventicius** si **adventitius,** etc., totusi form'a mai originaria si mai correcta pare a fi cea cu *c* (vedi *deminutivu*); *b) ci, ce*, precessu de unu *s*, adeco *sci, sce*, se pronuntia de Români in doue moduri, asiá co la unii *s* se aude lenu, éro *ci* sau *ce* cu sonulu siueratu *genuinu*, pre candu la altii *s* se siuera aspru, éro *ci* si *ce* se audu ca *t* nesiuratu: *pasci*=**pascis** si *pasce*= **pascit** d'in *pascu*=**pasco**, *crescere*= **crescere,** *scientia*=**scientia,** etc.;—modulu de pronuntiare a celloru d'antaniu, ca cellu mai originariu si totu de una datu cellu mai facilitatoriu si pentru scriere, este, fora indoientia, cellu de preferitu; — 3. afora de transformarile prin siuerare, sonulu representatu prin *c* admitte inco si alte scambari, cumu: *a)* inainte de *t* si *s* trece in *p* : *cop-si* sau *cop-sei*=**coxi** (=**coc-si**), *cop-tu*= **coc-tus,** *cop-sa*=**coxa** (=**coc-sa**), *derep-tu*, **direc-tus**, *op-tu*=**oc-to**, *pep-tu* =**pec-tus**, *fap-ta*=**fac-ta;** la Macedoromani si cu mai multa consecentia : *trapsi*=*tras-si*=**traxi** (=**trac-si**), *trap-tu* =**trac-tus,** *collep-tu*=**collec-tus,** *frapsinu*=*fras-sinu*=**fraxinus** (=**frac-sinus**), etc., pre candu la Dacoromani inainte de *s* de regula *c* s'a assemilatu, cumu se vede d'in essemplele citate : *frassinu*, *trassi*, si d'in altele multe : *intelles-si* = **intellexi** (= **intellec-si**), *dus-si*=**duxi** (=**duc-si**), etc.; Italianii si inainte de *s* si inainte de *t* assemila pre *c* cu consecentia rigorosa : **dis-si**= *dis-si*, **notte**=*nop-te*, **pet-to**=*pep-tu;* la noi assemilarea lui *c* cu *t* s'a facutu numai prin esceptione in câteva cuvente : *vet-temare*=**vic-timare,** *arret-tare* =**arrec-tare**, *deretticare* (=**direc-ticare**); in cuventele inse de formatione mai noua *c* se mantine neattensu si inainte de *t* : *nocturnu* = **nocturnus**, *pectorale*=**pectoralis**, *actione*=**actione;** candu inse *c*, urmatu de *t* sau *s*, este precessu de *l* sau *r*, atunci, de regula, se supprime, ca si in latinesce, cu totulu : *tor-si*=**tor-si** si *tor-su* sau *tortu*=**tor-tum** d'in *tor-c-ere;* asiá si candu precede nasalea *n*, pre candu in latinesce, in acestu casu, *c* se mantine: *strinsi* = **strinxi** (=**strinc-si**), *plan-si*= **planxi** (=**planc-si**); — alte casuri, in cari *c* a trecutu in *p*, sunt sporadice si nesuppuse unei legi bene definite, cumu : *poturniclia* (=*poturnichia*)=**coturnicula;** *copillu*=**pupillus,** (vedi inse si mai diosu la II. 2. *d)*; de acea-a unele d'in

www.dacoromanica.ro

aceste casuri potu fi contestate; mai desa si mai regulata este trecerea lui *p* in *c* in conditionile de sub urmatoriulu 4. *f); — b)* strins'a affinitate ce se afla intre sonulu representatu prin *c* si cellu representatu prin *g* pote face ca aceste sonuri se se commute unulu cu altulu : asiá *g* s'a substituitu lui *c* in cuvente ca : *sgabia* sau *sgaiba*=**scabies**, *sguria*=**scoria**, *agresia* d'in *acru* (vedi *agrisia* in Glossariu), *ragusitu* d'in **rancus**, *aprigu*=**aprícus**; si in mai multe verbe de conjugationea I terminate cu *igare* in locu de form'a cu *c* originariu *icare*, cumu : *fumigare* comparatu cu *ferricare*, *puricare*, etc.; in *castigare* inse *g* este originariu, ca si in latin. *castigare ;* totusi acesta stramutare a lui *c* in *g* este, in limb'a nostra, cu multu mai marginita decâtu in alte limbe sorori : Italianii, de essemplu, dicu **a**go=*acu*=**acus**, **a**gro=*acru*=**acer**, etc.; 4. cu multu mai desu inse se intempla, in limb'a romanesca, ca alte sonuri se treca in sonulu representatu prin *c;* asiá : *a) g* se transforma antaniu in *c* si apoi in *p*, candu urmedia unu *t* sau unu *s*, asiá in câtu, in celle mai multe d'in cuventele, de cari a fostu vorb'a mai susu la 3, *a)*, *c* sau *p* d'in aintea lui *t* sau lui *s* este provenitu d'in *g : dereptu*=**direc-tus** d'in *dereg-ere*=**dirigere**, *intellep-tu*=**intellec-tus** d'in *intelleg-ere* =**intelleg-ere**, *infip-tu* d'in *infig-ere*, *collec-tione*=**collec-tione** d'in *colleg-ere* =**collig-ere**, *pic-toriu*=**pic-tor** d'in *ping-ere*=**ping-ere**, etc., (vedi si litter'a *g*); *b) b* d'in prepositionile *sub* si *ob* (vedi si *ob, sub*) se transforma in *c*, prin assemilare, candu *ob* sau *sub* intra in compositione cu unu cuventu ce incepe cu *c : oc-currere*=**oc-currere** (d'in *ob* si *currere*), *suc-currere*=**suc-currere** (d'in *sub* si *currere*), *oc-cidere* **oc-cidere** (d'in *ob* si 2 *cedere*); *c) d* d'in *ad* (vedi si *ad* si *a* prep.) inco se transforma in *c*, candu *ad* intra in compositione cu unu cuventu ce incepe cu *c : ac-curatu*=**ac-curatus** (d'in *ad* si *curatu*), *ac-creditare* (d'in *ad* si *creditare*); *d) t* d'in terminationile *ione, ioru, iosu* (vedi si litter'a *t*) se aude ca *c* cu sonulu siueratu genuinu : *rogatione*=**rogatione** (d'in *rogatu*), *plecatione* (d'in *plecatu*), *stricatiosu* (d'in *stricatu*), *potentiosu* (d'in *potentia*), *fetioru* (d'in *fetu*), etc.; ba inco pre a locurea *ti* se aude cu acellu-asi sonu si in alte impregiurari, cumu *potiu* ca *pociu;* — acésta transformare a unui *t* siueratu este correlativa si orecumu oppusa cellei mai susu indicate la 2. *a)*, unde s'a vedutu co *c* siueratu se pronuntia ca *t* siueratu ; in cuventele de formatione mai noua nu se practica regulatu acesta pronuntiare a lui *t* siueratu ca *c* siueratu, cumu : *esplecatione, mutatione, administratione*, etc.; *e) t* inainte de *l* de asseminea a trecutu in *c :* asiá d'in **vetulus, pustula, astula**, etc., au essitu antaniu prin syncope : *vetlu, pustla, astla;* apoi, prin stramutarea lui *t* in *c : veclu, puscla, ascla;* in fine, prin introducerea unui *i* care a attrassu moiarea lui *l : vecliu, pusclia, asclia*, cumu pronuntia unii Români, pre candu in pronunti'a altoru-a *l* despare apropre cu totulu : *vechiu, puschia, aschia;* — cuventele, in cari *t* inainte de *l* nu s'a transformatu in *c*, cumu *titlu*=**titulus**, sunt esceptioni forte rare; de assemine e de observatu co in combinationea fonetica *cli* (*chi* dupo pronunti'a altoru-a) *c* nu este totu de un'a provenitu d'in *t*, ci de regula sonulu *c* este originariu : *inclinare* (=*inchinare*)=**inclinare**, *pareclia* (=*parechia*)=**paricula** (syncopatu **paricla**), *corecliu* sau *curecliu*= (*curechiu*)=**coliculus** (syncopatu **collclus**), *ocliu* (=*ochiu*)=**oculus** (syncopatu **oclus**); acésta moiarea a lui *l* dupo *c* (si *g*, vedi litter'a *g*) se practica si in alte limbe sorori : ital. **parechio** =ispan. **pareja**=*pareclia* sau *parechia;* ba inco unele d'in aceste limbe moia pre *l* si candu sta dupo labiali : ital. **piangere**=*plangere*, ital. **fiore**=*flore*, ital. **piegare**=*plecare;* in limb'a nostra pronunti'a ce moia pre *l*, fora inse se lu faca a desparé, e de preferitu ca mai originaria, si pentru co prin ea se inlatura incurcatur'a ce adduce in scriere cea alta pronuntia care face se despara *l* (vedi si II, 2); *f) p*, urmatu de *i* (vedi si litter'a *p*), se aude in gura unoru Ro-

www.dacoromanica.ro

mâni ca *c* cu sonulu originariu de sub 1: *lupi* d'in *lupu*, *stupi* d'in *stupu*, *spini* d'in *spinu*, etc.; *asiá si in cuvente ca pelle*, *perdere*, etc., prin introducerea unui *i* longa labiale: *pielle*, *pierdere*; *g)* d'in celle precedenti esse ca resultatu finale, co sonulu *c*, in limb'a nostra, este unulu d'in celle ce s'au pastratu mai bene, asiá in câtu, de si, in certe impregiurari, se transforma in alte sonuri, totusi ellu se pastredia chiaru si sub formele selle celle mai immoiate si siuerate, fora se dispara cu totulu, cumu a desparutu d'in multe cuvente in celle alte limbe romanice: ital. **fare**=fr. **faire** =*faccre*=lat. **facere**, ital. **dire**=franc. **dire**=*dicere*=**dicere**, ispan. **llamar**= =*cliamare* sau *chiamare*=**clamare**; de acea-a noi credemu co in *deretticare* si alte assemeni citate mai susu la 3. *a)*, sonulu representatu prin *c* nu a desparutu, ci s'a assemilatu cu urmatoriulu sonu; de acea-a in cuvente ca *buaiu*, (vedi *buga* in Glossariu), noi amu presuppusu numai cu reserva de cercetari ulteriori una cadere a lui *c*, considerandu *buaiu* ca una forma venita, prin caderea lui *c* si *n*, d'in *buccaniu*, si essita d'in acea-asi radecina cu *buccinu*, *buccinare*; —5. d'in puntu de vedere armonicu sonulu *c* se pote aflá a laturea: *a)* in acea-asi syllaba numai cu *l* sau *r* dupo sene si cu *s* inainte de sene: *credere*, *cre-scu-ti*, *in-cli-nare*, *pro-clamare*, *pe-sca-riu*; *b)* in syllaba differita numai cu licidele *l*, *r*, *n* sau altu *c* inainte de sene si cu *t* dupo sene: *ar-ca-nu*, *in-cin-gu*, *con-cur-su*, *ac-ce-dere*, *oc-cu-pare*, *ac-tivitate*, *fac-tio-ne*, etc.; — numai in cuvente straine se potu aflá si alte combinationi, cumu: *cn*, *cm*: *a-cme*, *pro-cne*. — II. in celle mai vechie tempuri semnulu *c* d'in alfabetulu latinu sau romanu representá sonulu ce mai tardíu si peno astadi representa semnulu *g*; acesta-a resulta invederatu d'in doue impregiurari: antaniu d'in inscriptioni romane mai vechie, cumu e, de essemplu, inscriptionea de pre *column'a rostrata*, in care se afla scrissu: **leciones, macistratos, pucnandod, cartaciniensi**, etc., in locu de: **legiones, magistratos, pugnando, cartaginiensi**; allu doile d'in form'a litterei latine *C* assemenea cu a grecescului Γ, mai vertosu la Doriani, cumu si d'in loculu ce occupa acea-asi littera in alfabetulu romanu si care este acellu-asi cu cellu ce occupa si in alfabetulu grecescu si chiaru in cellu fenicianu, d'in care s'a nascutu cellu grecescu ca si cellu romanu; pentru insemnarea sonului representatu mai tardíu prin *c* se applicá semnulu *k*, cu care aflàmu scrisse in latinesce, prin esceptione, certe cuvente si in tempulu candu *c* luasse de multu si definitivu loculu lui *k*, cumu: *kaeso*, (nume propriu), *kalendæ* (vedi *calende*), in locu de *Cæso* si *Calendæ*; pre longa *k* Romanii, pentru scrierea acellui-asi sonu, in certe cuvente, se serviau, d'in celle mai vechie tempuri, si de unu altu semnu, de *q*, ba inco mai tardíu, candu facura connoscentie cu litteratur'a grecesca adoptara si unu allu treile semnu, *ch*, nu numai pentru scrierea cuventeloru grecesci, in cari se aflá unu χ=*ch*, ci si pentru unele cuvente curatu latine; ce se attenge acumu de usulu acestoru semne pentru scrierea limbei nostre, vomu observá: 1. fiendu co *c* a luatu de atâtea secle loculu lui *k*, nu numai in limb'a latina, ci si in tote celle alte limbe romanice; de acea-a *k* nu se mai pote applicá neci in limb'a nostra la scrierea neci unui cuventu romanicu; sengurele cuvente, in cari pote intrá acestu semnu, suntu celle straine, mai vertosu numele proprie, in cari sonulu representatu prin *c*, de si urmatu de unu *e* sau i, (vedi mai susu la I, 2), nu se siuera, cumu: *kefu*, *kisea*, *kerimu*, etc., cari se scriu cu multu mai bene asiá decâtu sub form'a: *chefu chisea*, *Cherimu*, (vedi si urmatoriulu 3); 2. semnulu *q* se applica in latinesce in locu de *c* numai candu dupo sonulu ce representa *c*, vine unu *u*, care cauta se se pronuntie aprope ca *v* intr'un'a cu vocalea urmatoria, cumu: **qui, qualis, quærere**, etc., pronuntiate aprope ca **cvi, cvalis, cværere**; de ací vine co, in diversele selle forme, acellu-asi cuventu se scrie candu cu *c*, candu cu *g*: **loqu-or**, déro **locutus**; **qui**, déro **cui**; **coq-uere**, déro **coctus**, etc., ba inco acellu-asi cuventu, in

www.dacoromanica.ro

acea-asi forma, occurre scrissu in amendoue modurile: **reliqu-us, reliqu-a,** déro si **relicu-us, relicu-a,** cu sengur'a differentia co **reliquus, reliqua,** se pronuntia in trei syllabe : **re-li-quus, re-li-qua,** éro **relicuus, relicua** iu patru syllabe : **re-li-cu-us, re-li-cu-a;** combinationea fonetica *cv*, representata de latini prin *qu*, nu s'a pastratu in neci un'a d'in limbele romanice noue, afora de cea italiana, in care **questo, quello** se pronuntia aprope ca **cvesto, cvello;** Francesii si Ispanii facu de *qu* acellu-asi usu ce facemu si noi, in unele impregiurari, de *ch*, adeco ca se impedicàmu siuerarea lui *c* urmatu de *i* sau *e* : franc. **qui** sau suna ca *chi*, in *ochi*, pre candu scrissu cu *c* ar suná ca *si* allu nostru nesiueratu; in ispan. **aquel,** syllab'a **quel** suna ca *kel*, pre candu scrissa cu *c*, *c* ar suná *thel* (vedi mai susu la I. 2.; latinesc. **quando** se pronuntia si scrie in ispanesce : **cu-ando,** in limb'a nostra de asseminea a desparutu cu totulu combinationea fonetica *qu*=*cv*, si s'a redussu la simplulu sonu *c*, cumu se pote vedé d'in urmatoriele cuvente, allaturate cu corresponditoriele latine, d'in cari resulta totu de una data, co romanesculu *c* essitu d'in lat. **qu** este suppusu la acelle-asi legi fonetice ca si romanesculu *c* corresponditoriu cu latinesculu *c*, si a nume : *a)* *c* corresponditoriu cu **qu** are pronunti'a originaria de sub I, 1., candu dupo densulu vinu vocalile *a*, *o*, *u* : *coc-u*=**coq-uo,** *torc-u*=**torq-ueo,** *c-andu*=**q-uando,** *c-are*=**q-uale,** *sc-ama*=**sq-uama,** etc.; *b)* *c* corresponditoriu cu **qu,** nrmatu de *i* sau *e*, are sonulu siueratu *genuinu* de sub I. 2. : *coc-i*=**coq-uis,** *c-i* sau *c-e*=**q-ui,** *c-erere*=**q-uæ-rere,** *torc-e*=**torq-uet,** *c-ine*=**q-uisne,** *c-in-c-e*=**q-uiu-q-ue,** etc., *c)* déco dupo *ci* corresponditoriu cu **qui** urmedia si alta vocale, atunci iea sonulu siueratu *spuriu* allu lui *ti* in *lati* (vedi I. 2. *a)*) : *lac-iu*=**laq-eus;** *d)* urmatu de unu *t* immediatu, *c* corresponditoriu cu *qu*, suffere scambarile de cari a fostu vorba la I. 3. *a)*, scambari ce suffere, in parte, si lat. *qu* : *coc-tu* (=*coptu*)=**coc-tus** d'in *coc-ere*=**coq-uere;** scambarea inse cea mai importante de acesta categoría este cea, prin care **qua** latinescu de la inceputulu sau finitulu certoru cuvente a trecutu in *pa* (vedi si mai susu la I. 3. *a)*) : **a-qua**=*a-pa*, **quatuor**=*patru*, **e-qua**=*e-pa*, **qua-dragesimæ**=*pa-resime;* acesta scambare este inse forte antica, de ore in multe dialecte antice alle Italiei, cellu oscicu, de essemplu, cellu umbricu, etc., se vede practicata cu una rigorosa consecentia, asiá in câtu in locu de **qu** latinescu se afla mai pretotendene unu *p* : **pis**=**quis**=*ci* sau *ce*, **pempe** sau **pompe**=**quinque**=*cince*, de unde apoi numeni proprie ca **Pompilius**=**Quintilius;** chiaru in latinesce, pre longa **equus-equa**=*callu-epa*, aflàmu **epoua**=diea a cailoru; ba inco d'in compararea limbei grecesci cu cea latina se vede, co limb'a greca are unu *p*=π in locu de *c* sau **qu** latinu : πέπειν (=πέπτειν)=*cocere*, πεντὲ=**quinque**=*cince* (in πεντε si *t* in locu de *c* sau *q*, πέντε in locu de πέμπε=**pempe** sau **pompe** mai susu citatu; asiá si in τέτταρες=**quatuor**=*patru*, in τίς=**quis**=*cine*, *t* sta in locu de *c* sau *q*, de ore ce, dupo datele de peno astadi alle filologiei, *c* se considera ca mai vechiu si mai primitivu de câtu *p* sau *t*; — d'in celle peno ací espuse assupr'a litterei *q* resulta co in limb'a nostra acestu semnu este totu asiá de prisosu ca si *k*, si co, precumu *k*, asiá si *q* se pote applicá numai in cuvente mai multu sau mai pucinu neromanite, mai vertosu la numene proprie : **Quebec**=nume de cetate, **Quinet**=nume de omu, **Quintilianu**=nume de omu, etc.: a scrie **que, quare, aquestu,** etc., in locu de *ce*, *care*, *acestu*, ar fi numai una ingreunare a scrierii gratuita si nejustificata; — 3. semnulu *ch* s'a introdussu, cumu s'a dissu mai susu, in alfabetulu latinu sau romanu mai tardiu, candu Romanii, prin connoscenti'a litteraturei limbei grecesci, incepura a impromutá certe cuvente d'in acesta limba, ca se represente sonulu insemnatu prin grecescul χ, strainu limbei latine, si care se pronuntiá atunci de Greci asiá cumu arréta semnulu *ch*, adeco ca *c* cu una usiora *sufflare* representata prin *h;* acestu *spiritu* de acea-asi valore cu cellu representatu,

www.dacoromanica.ro

in grecesce cu semnulu (᾽), cumu se vede d'in cuvente imprumutate de Latini de la Greci, **hyades**=ὕαδες, **helias**=ἥλιας, etc., erá, in latinesce, asiá de pucinu sentitu, in câtu aflàmu scrisse, mai d'in vechiu, cuvente si cu ellu si fora ellu : **hædus si ædus**=*edu*; de regula *spiritulu* representatu prin *h* se afla inaintea unei vocale cu care incepe unu cuventu : **humerus**=*umeru*, **homo**=*omu*, **herba**=*erba*, etc., sau mai raru inaintea unei vocale ce incepe una syllaba d'in mediloculu cuventului, cumu : **cohors**=curte, **incohare**=incepere, etc., cari mai tardíu, prin contractione sau transpositione, au luatu formele **inchoare, chors** si **cors**—**corte** (ca si la noi *curte*); mai tardíu mani'a de a imitá pronunti'a grecesca purcesse peno acollo, incâtu in locu de vechiele **triumpus, Graccus, Cetegus, Sulla, pulcer**, etc., intrara nouele **triumphus**=triumfu, **Gracchus**=nume propriu romanu, **Cethegus**=nume propriu romanu, ca si **Sylla**=nume propriu romanu, **pulcher**=formosu; poetulu Catullu si ride de unu Romanu attensu de acésta manía intr'una epigramma, care incepe asiá : **chommoda dicebat, si quando commoda vellet**=*chommode* dicea, de câte ori vrea a dice *commode*, (adeco pronuntiá *ch* in locu de *c*, *chommode* in locu de *commode*); déro despre sonurile aspirate representate prin *ph, th, rh*, se voru dá mai ample desvoltari la litterele *p, t, r*, cautandu se ne marginimu ací numai la sonulu aspiratu representatu prin *ch* si aspirationea representata prin simplulu *h*, asupr'a caroru-a facemu urmatoriele observationi, usiore de intellessu d'in celle peno ací espuse : *a) aspirationea* sau *spiritulu simplu* representatu prin *h* a peritu cu totulu d'in cuventele romanice alle limbei nostre, ca sí d'in alle celloru alte limbe romanice : α) d'in inceputulu cuventeloru, cumu : *omu*=ital. **uomo**=**homo**, *erba*= ital. **erba**=**herba**, *eri*=ital. **ieri**=**heri**, *ora*=ital. **ora**=**hora**, *umeru* ital. **umero**=**humerus**, etc.; la francesi, de sí se scrie *aspirationea*, inse nu se pronuntia : **homme**=*omu*, **herbe**=*erba*, etc., se pronuntia ca sí cumu ar fi scrisse : **omme, erbe**; la noi sengur'a esceptione de la regula pare a fi *huma*, comparatu cu lat. **humus**, inse cei mai multi Români pronuntia si acestu cuventu fora spiritu : *uma*; β) d'in inceputulu unei syllabe d'in mediloculu cuventului : *curte* = ital. **corte** = franc. **cour**=**cohorte, chorte** si **corte**, si chiaru imprumutatele din grecesce *corda*= ital. **corda**=franc. **corde**=lat. **chorda** =χορδή; *coru* (la Macedoromani)= ital. **coro**=**chorus**=χορός, etc.; inse cuventulu *chora*=**chorea**=χορεία se aude, la unii Români, prin caderea lui *c*, si cu simpla aspiratione *h* : *hora*, si pre a locurea chiaru si fora spiritu : *ora; b)* déco se aude una aspiratione in cuvente ce au inco cursu intre Români, acestea sunt sau straine sau cellu pucinu indoiose, si cu pronuntia asiá de fluctuante ca sí mai susu citatulu **chora**, cumu : *cherbu, herbu* si *erbu, chabaru, habaru* si *abaru, chindichiu, hindichiu* si *indichiu, chaita, haita* si *aita*, etc.; in cartile typarite cu littere cyrillice acésta aspiratione se representa de regula prin cyrilliculu *x* (slavonescu) =grec. χ =*ch*; noi le trecemu in Glossariu, pre celle mai multe cu *h; c)* pentru Dictionariulu romanu au se se scria cu *ch* si cu *h* numai acelle cuvente mai noue, speciali si scientifice, cari, imprumutate d'in grecesce sau alte limbe, s'au scrissu sau s'ar fi scrissu si in latinesce cu acelle-asi semne : *machina*=**machina**=μηχανή, *cherubimi*= χερουβῖμ, *archangelu*=**archangelus**= ἀρχάγγελος, *eucharistia* = εὐχαριστία, *chloru* (=χλωρός), *hypotheca*=**hypotheca**=ὑποθήκη, etc.; *d)* se intellege de sene, co confusionea introdussa de currendu intre *h* si *ch* e represensibile, si prin urmare nu se va scrie necaire *h* in locu de *ch*, cumu scriu unii : *arhiereu, arhivu*, etc., in locu de *archiereu, archivu*; de assemine (cellu pucinu de una camu data la loculu unde se tractedia in article speciali cuventele cu aceste sonuri) nu se va scrie *chi* si *che* in locu de *cli* si *clie* sau *clia*, cumu : *urechia, urechie, ochi, vechiu, chiamare*, etc., in locu de *ureclia, ureclie, ocli, vecliu, cliamare*, sau *urecla, urecle, ocli, veclu, clamare*,

www.dacoromanica.ro

(vedi si mai susu sub I. 4. *e;* vedi si litterele *h, l*).

CA, conj., **quam; tanquam, ut, velut, instar, quasi, qualis; ut si, perinde ac si,** (in forma *ca*=**quam,** cumu si prin intellessu in frasi ca: **filius melior quam pater**=*filiu mai bonu ca tatalu;* prin urmare differitu, atâtu in forma câtu si iu intellessu, de *co*=**quod,** care de unii se scrie totu sub form'a *ca* cu unu accentu gravu, *cà,* spre a lu destinge de cellu precedente; vedi *co*); I. in intellessulu seu cellu mai originariu particul'a *ca* espreme una relatione de intensitate, de modu, de cantitate, de asseminare intre doue concepte comparate, si acestu-a dupo normele urmatorie : 1. cu insemnarea lui *de câtu,* dupo adiective sau adverbie in comparativu, candu de regula allu doile termenu de comparatione, fiendu acellu-asi cu primulu, se subintellege totu de un'a: asiá frasea : *vorb'a tea e mai dulce ca mierea,* fiendu co in ea se compara calitatea de *dulce a vorbei* cu *acea-asi calitate a mierei,* ar fi completa sub form'a : *vorb'a tea e mai dulce cumu mierea* (*e dulce*); écco mai multe essemple de acesta applecare a particulei *ca : mai formosa ca ros'a de Maiu erá copill'a mea; argatu mai bonu ca acestu-a raru vei aflá; noi scimu mai multe ca voi; Românii se batura mai cu ânima ca Ungurii; mai reu ca de unu impestatu fuge lumea de tene; n'am vediutu omu mai avaru ca tene; pre mene m'au batutu mai reu ca pre tene; a dice e mai usioru ca a face; noi lucràmu mai barbatesce ca voi;—ca,* pentru usiorenti'a si *grati'a* espressionei, este preferitu, in acestu intellessu, lui *de câtu,* care intra de necesse in constructione numai caudu allu doile terminu de comparatione este differitu de cellu d'antaniu : *omu mai animosu de câtu prudente, mai multe vorbesci de câtu faci,* etc.; inse mai bene: *omu mai animosu ca noi* (*de câtu noi suntemu animosi*), *vorbesci mai multe ca noi* (*de câtu noi vorbimu multe*), etc., de si se pote dice si : *omu mai animosu de câtu noi, vorbesci mai multe de câtu noi;* —claritatea apoi cere ca se substituimu *de câtu* lui *ca* acollo, unde acestu-a, de si s'ar poté applicá, ar dá inse unu intellessu indoiosu; asiá frasea : *a moritu mai bene ca unu erou,* pote avé doue intellessuri, adeco sau : *a preferitu a mori asiá cumu se cade unui erou a mori,* sau : *a avutu una morte mai formosa de câtu a unui erou;* in assemini casuri, déco nu se pote intellege luminatu d'in alte impregiurari de care a nume d'in celle doue insemnari este vorb'a, e de preferitu *ca* pentru antaniulu intellessu, inse *de câtu* pentru cellu de allu doilé; — 2. cu insemnarea de *cumu, pre cumu,* esprimendu calitate, intensitate intre doue calitati ori actioni, sau acellu-asi modu de fire allu acellei-asi calitate ori actione in doue subiecte differite, candu, ca si iu casulu precedeute de sub 1. allu doile terminu de comparatione se lassa de regula a se subintellege : *formosa ca ros'a esti tu* (*ca ros'a*=cumu ros'a *e formosa*); asiá si : *dulci ca mierea cura cuventele d'in a tea gura; omu tare ca pétr'a, ageru ca sagetf'a; vorbesci ca unu angeru, lucredi ca unu dracu; innoui-se-voru ca alle vulturului teneretiele telle; cine va mai face ca mene, ca mene se patia; nourii erau negri ca pecur'a; „vestimentele angeriloru erau albe ca neu'a; ca unu leu inversionatu se arrunca Michaiu in mediloculu Turciloru; speranti'a mea d'in lume s'a stensu ca cea lucore ce fulgera in nouri; ne buccuràmu de fericirea amicului cu de a nostra; Domnedieu, dice psalmistulu, se investe cu lumin'a ca cu unu vestimentu; selbaticii adora ca diei fientiele celle mai degradate; ca unu tata te am amatu, ca unu filiu se me ami si tu; ca locustele se versau barbarii mereu in nefericitele terre alle Romaniloru;*—pentru acelle-asi cuvente, pentru cari s'au vediutu mai susu la 1. co *ca* e de preferitu lui *de câtu,* este de preferitu si lui *cumu* sau *pre cumu;* si precumu *de câtu,* asiá si *cumu* sau *precumu* iea loculu lui *ca* numai candu allu doile terminu de comparatione espreme unu conceptu diversu de cellu d'antaniu : *precumu untulu de lemnu esse in faci'a apei, asiá se da pre facia dereptatea si addeverulu;* inse mai scurtu si mai elegante : *dereptatea si* ad-

www.dacoromanica.ro

deverulu essu la lumina ca untulu de lemnu in faci'a apei (*ca untulu de lemnu in faci'a apei*=cumu untulu de lemnu esse in faci'a apei), déro chiaru candu terminulu de comparatione e acelluasi cu cellu comparatu, totusi este una mare differentia de intellessu intre constructionea cu *ca* si cea cu *cumu* sau *precumu*, de essemplu intre *cumu mi vorbesci, asiá ti vorbescu*, si intre *vorbescu ca tene;* — chiaru pentru co prin *ca* se espreme una comparatione in modulu cellu mai simplu si fora pretensioni de retoriu, correlativulu lui *cu*, care ar fi acellu-asi cu allu lui *cumu* sau *precumu*, adeco *asiá*, nu se espreme de regula mai neci una data; comparationea espressa prin *ca* devine inse si mai elegante si mai energica totu de una data, punendu adiectivulu sau adverbiulu comparatu dupo terminulu de comparatione legatu prin *ca : nueri ca pecur'a de negri, facia ca laptele de alba, ca cer'a de galbinu, ca fluturele de usioru, ca porculu de neintellegutoriu*, etc., in assemini espressioni *ca* are intellessu mai vertosu intensivu sau cantitativu, d'in care apoi,—3. urmatoriele casuri: *a)* pusu inaintea unui comparativu de adiectivu sau de adverbiu, espreme cellu mai inaltu gradu de intensitate allu conceptului espressu prin adiectivu sau adverbiu, ca in latinesce **quam** pusu inaintea unui superlativu de adiectivu sau de adverbiu sau adverbiu : **quam maximis itineribus** =*cu mersu câtu pote mai rapedu*, cumu : *dute ca mai currendu unde te am tramessu; ca mai bene ar fi se nu te turburi de locu, candu audi calomniele ce fora cuventu ti adducu omenii invidiosi; ca mai reu d'in toti scolarii invetia filiu teu, de care credi co invétia ca mai bene; negotiatoriulu cauta a cumperá si vende ca mai bene;* — *ca mai* are de synonyma, in acestu intellessu, locutionea *câtu mai* sau *câtu se pote mai;* inse nu totu de un'a se pote supplení *ca mai* priu *câtu mai :* déco superlativulu de adiective francese, de essemplu, ca **le meilleur, le plus noir**, etc., se potu dá prin *cellu mai bonu, cellu mai negru;* apoi superlative de adverbie ca **le mieux, le plus facilement**, etc., nu se dau bene prin comparativele *mai bene, mai usioru*, ci prin *ca mai bene; ca mai usioru :* **tu entend le mieux de tous**=*tu intellegi ca mai bene d'in toti; b)* pusu cu numene de cantitate, *ca* espreme, ca si *camu*, approssimatione : *eram atunci copillu ca de septe anni; nu eram mai departe de acollo decâtu ca de una allergatura de callu;* — mai vertosu, insocitu cu *la* sau *vre : inimicii erau ca la septe mii, noi aveamu abiá ca vre cinci cente de juni allessi si animosi;* — se nu se confunda inse acestu intellessu, ce are *la* pre longa *ca*, cu intellessulu propriu allu acestei prepositioni (vedi *la*); — spre a appesá si mai tare pre ide'a de approssimatione, *ca* se insocesce de una data si cu *la* si cu *vre : eramu cu totii ca la vre septe dieci ;* — insocirea lui *ca* cu *la* sau *vre* face se se evite intellessulu de curata asseminare sau cantitate, ce ar espreme acestu cuventu in frasi ca : *diece de ai nostri sunt ca unu centu de ai vostri; c)* pusu cu adverbie de locu sau de tempu *ca* are si mai pronuntiata ide'a de *cantitate : ca mane am se inchidu ochii* (*ca mane*=*forte currendu*); *candu mi dede unu branci adjunsei ca collo* (*ca collo*=*câtu collo*=departe, inse *câtu collo* espreme mai claru ide'a de marime a distantiei intr'unu modu absolutu, pre candu *ca collo* presuppune co vorbitoriulu iea unu terminu de comparatione particulariu, pre care cauta se l' indice ascultatoriului cu degetulu orecumu); *ca pre ací erá se cadu*, (*ca pre ací*=forte approape=pre ací, pre ací); *d)* prin insemnarea cantitativa a lui *ca* se esplica si frasi ca : *s'a ingrassiatu ca unu munte*, (*ca unu munte* =câtu unu munte); *venisse turcime in terre ca frundi'a si erb'a*, (se potu inse esplicá assemini frasi si prin ellipsi : *turcime* (*multa*) *ca frundi'a*, sau : *ca frundi'a* (*de multa*); 4. cu intellessu de calificativu generale, ca latin. **qualis**, sta particula *ca* in frasi ca : *omu ca mene nu mai afli tu; callu ca allu meu a nevoia se pote aflá; muiere ca acesta-a n'am mai vedutu*, (acestu intellessu generale correspunde la in-

www.dacoromanica.ro

tellessulu particulariu de sub 2. *muiere rea ca una vespe*); de ací si: 5. cu intellessulu de *in calitate de: ca parente Brutu sentiea cea mai mare dorere de ânima, ca consule inse cautà se pronuntie si se essecute mortea fililoru sei; ca privati, multe ne permittemu, multe ce nu ne amu poté permitte, ca investiti cu una autoritate publica;* — mai vertosu in locutionea : *ca.... ce esti : ca intelleptu ce esti, poti forte bene intellege ce ti spunu; ca omu de nemicu ce esti, credu si prepunu co ai potutu face si acesta blastematia;* — de ací cu differite nuantie de *tempu : ca teneru, faceai ce vreai; ca betranu, faci mai multu ce vreu altii,* (*ca teneru*=candu erai teneru, asiá si *ca betrânu* = candu erai betranu); de *causa : ca muiere, nu uitá co pudorea este cellu mai formosu ornamentu allu teu;* etc.; — *ca* in acestu intellessu pote si lipsí : *teneru, faceam senguru ce vream; betranu, astadi nu mai potu senguru face voiele melle;* 6. unitu cu *si, ca si,* particul'a *ca* espreme mai accuratu si cu mai multa potere unele d'in relationile peno ací espuse, si a nume : *a)* ca si latin. **æque ac,** chiaru ca, neci mai multu neci mai pucinu ca : *eu, de si unu strainu, ti am fostu ca si unu tata bonu; sciu bene ca si tene; unulu e ca si altulu; fratele de cruce ti e ca si unu frate de sange; pote trai cineva bene cu pucinu ca si cu multu;* — in acestu intellessu are de correlativu pre *asiá* sau *si,* care, candu se cere si mai multa appesare, se espreme : *asiá de bene traiesci cu pucinu ca si cu multu; si cu pucinu traiesci bene ca si cu multu;* — *b)* in intellessu mai pucinu energicu, aprope ca latin. **quasi** in espressioni ca **quasi pater**=*ca si tata,* approape ca, nelipsindu decâtu forte pucinu, ca se fia cineva sau ceva cea ce se arreta prin cuventulu, care vine dupo *ca si : nu a moritu inco bietulu omu, déro e ca si mortu; de si n'am facutu inco contractulu vendiarei, déro vendiarea e ca si terminata; c)* candu se compune cu unu substantivu, atunci energi'a de intellessu scade si mai multu, asiá in câtu e identicu in insemnare cu lat. **quasi** in intellessulu indicatu mai susu la *b) : unu casiveru, una casisora, cellu ce cu noi a suptu de la senulu acellei-asi nutrici, e pentru noi unu casifrate* (*casifrate*=**quasi frater**); asiá si *casi possessione*=**quasi possessio**; *d)* cu intellessulu lui *si* copulativu, insemai energicu de câtu acestu-a, espremendu una legatura mai strinsa intre conceptele ce unesce, ca lat. **atque,** sau franc. **aussi bien que** : *avutulu ca si cersitoriulu, imperatulu ca si cellu d'in urma d'in suppusi, toti au se mora; si mie ca si tie mi ar placé ceva asiá,* etc.; — II. cu intellessu mai multu de conjunctione, care lega una proposetione de alt'a, se iea *ca* in casurile urmatorie : 1) in unire cu *cumu* sau *candu : ca cumu, ca candu,* ca se puna in relatione cu una proposetione alta proposetione conditionale sau modale, allu carei verbu sta de regula in modulu conditionale : *déco vrei se nu cadi neci una data in peccatu, traiesce asiá ca cumu ai fi sub ochiulu lui Domnedieu; nu pote se vedia omu in ochi, fora se se suppere, ca candu tota lumea i-ar stricá;* — spre a espreme aceaasi relatione in modu mai appesatu, in locu de *ca* simplu se pune *ca si* (vedi I, 6): *ca si cumu, ca si candu : se buccura de celle numai promesse, ca si cumu le aru fi capetatu;* — modulu indicativu intra cu tóte aceste conjunctioni, candu proposetionea legata prin elle espreme una actione ce se petrece in realitate : *fet'a, de si langedu, a jocatu astadi ca si candu a fostu câtu mai sanetosa;* — 2. pusa in capulu unei proposetione secundarie cu verbu la subjunctivu, particul'a *ca* espreme scopulu sau caus'a finale, pentru care se face cea-a ce espreme verbulu proposetionei principale : *multi omeni traiescu, numai ca se mance; de acea-a a datu Domnedieu omului ochi, ca se nu cada in gropi;* — cumu se vede d'in cellu d'in urma essemplu *ca* are ca correlativu in preposetionea principale un'a d'in locutionile *de acea-a, pentru acea-a,* etc., cari annuntia in modu vagu relationea de scopu, ce se espreme precisu in propositionea secuudaria legata prin *ca;* aceste locutioni lipsescu de regula, déro e bene si folositoriu a sci se le

www.dacoromanica.ro

supplenimu, ca se ne potemu incredeutiá, déco incape sau unu unu *ca* in capulu proposetiouei secundarie : coci ar fi, de essemplu, reu se se dica : *se cade ca se lucràmu* in locu de : *se cade se lucràmu*, de ore ce *se lucràmu* un stá cu *se cade* in relatione de scopu, ci de subiectu, relatione pentru a carei espressione adjunge conj. *se*, éro adaussulu si de *ca* adduce unumai incurcatura; cu unu medilocu asiá déro mechanicu ne potemu incredeutiá co de prisosu este *ca* in *se cade ca se lucràmu*, si acestu medilocu este co in acesta frase un pote incapé *de acea-a, pentru acea-a*, etc., pre lunga *se cade;* d'in contra in frasea : *se cade se lucràmu, ca se ne castigàmu senguri panea de tote dillele*, bene stà *ca* in fruntea proposetiouei *se ne castigàmu*, etc., de ore ce pre lunga *se cade* potemu pune *de acea-a*, etc.; unmai atunci *ca* pote stá bene in capulu unei proposetione secundarie, ce stà pre lunga alt'a ca subiectu sau obiectu *completivu*, *candu* subiectulu acellei proposetione precede verbulu seu : *in acea di se intemplà ca mai multi amici se vina la mene*, inse forte bene : *in acea di se intemplà se vina mai multi amici la mene*, (vedi si *se*, conjunct.).

CABALA, s. f., (ital. **cabala**, franc. **cabale**); 1. ca cuventu ebraicu, cu intellessulu de esplecare orale a legei, ce Domnedieu ar fi datu lui Moise pre muntele Sinai, pre care acestu-a apoi ar fi communicatu-a fratelui seu Aaronu si celloru septedieci de betrani ai poporului, cumu si veri-carui altu Israelitu ce vrù se l'asculte, si care s'a pastratu dupo acea-a priu traditione d'in tata in fiiu, tinendu-se totu de un'a ca ceva mysteriosu; 2. de ací, priu metafora : *a)* preteusa arte de a se pune in relatione cu fientie superiori, genii, spirite, etc.; sau de a diviná priu certe combinatioui de unmere, etc.; *b)* urditura ascunsa de intrige in contr'a cuiva; *c)* persone le ce urdescu una *cabala* in intellessulu de sub *b*.

CABALISTICU,-*a*, adj., (ital. **cabalistica**, franc. **cabalistique**); ce se tine de *cabala* sau de *cabalistu : scientia cabalistica, vise cabalistice; urdjture cabalistice;* — ca substant. femininu, *cabalistica* (subintellegundu *arte* sau *scientia*), preteus'a scientia a cabalei sau cabalistului.

CABALISTU,-*a*, s., (ital. **cabalista**, franc. **cabaliste**); cellu ce pretende a avé preteus'a scientia sau arte a *cabalei;* cellu ce face *cabale* in intellessulu de sub *b)*.

CABALLARIU,-*ia*, adj. s., **caballarius;** ce se tine de *caballu*, si in specia de callulu mythologicu numitu *pegasu;*— ca substantivu masculinu, *caballariu*, scutariu insarciuatu cu insellarea si portarea callului unui domnu.

CABALLINA, s. f., vedi *caballinu*.

CABALLINU,-*a*, adj., **caballinus;** de *caballu*, relativu la *caballu : aloe caballina*=substantia estrassa din aloe bona pentru cai; — ca substantivu : 1. femininu, *caballina*, cu acellu-asi intellessu ca si *aloe caballina;* 2. mascul., *caballinu*, (subintellegundu *fonte*=**fons**), una fontana in muntele Paruassu, consecrata museloru, numita asiá dupo *caballulu* poeticu *pegasu*.

CABALLIONE, s. m., **caballio;** callu de mare, (vedi *caballu*).

* CABALLIU, s. m , **caballion;** planta, specia de *cynoglossa*.

* CABALLU, s. m., **caballus;** (acellu-asi cu *callu*, in care *b* d'intre doue vocali a peritu, dupo regula; vedi litter'a *B);* callu, si in speciale : *callu de sella;* callulu poeticu numitu *pegasu*.

* CABINA, s. f., (franc. **cabine**); camara pre unu vasu de plutitu, in care siede capitanulu vasului sau callatori, (vedi si urmatoriulu *cabinetu*).

CABINETU, s. m., (franc. **cabinet**), (cuventulu se afla in dictionariulu de Buda; priu originea sea ellu pare a se legá de radeciu'a lui **cavare**=scobire sau a lui **capere**, de unde la noi *in-capere* cu insemnare analoga cu a lui *cabinetu* si *cabina*); incapere destinata pentru unu usu speciale, si mai vertosu incapere retrassa, propria la studiu, etc., cumu: 1. incapere mica intr'una casa a cuiva, destinata la studiu, la lucru, la receptione de persone intime, la retragere; etc.; 2. edificiu intregu destinatu la collectione de obiecte, cari adjuta studiulu unei scientia sau unei arte : *cabinetu de istoria naturale*,

www.dacoromanica.ro

edificiu ce coprende collectioni zoologice, botanice sau mineralogice; *cabinetu de fisica*, edificiu sau incapere coprendendu instrumentele si apparatele necessarie la esperimente de fisica; *cabinetu de anatomía*, incapere destinata la dissectioni de cadavere pentru studiulu anatomiei; *cabinetu de lectura*, stabilimentu in care se afla una collectione de carti ce cu micu pretiu pote cineva lege pre locu sau impromutá se lega a casa la sene, etc.; 3. incapere particularia, in care unu domnitoriu se occupa de facendele statului cu Ministrii strinsi in consiliu;— de ací, prin metafora : *a)* consiliulu Ministriloru : *in statele constitutionali cabinetele se ieau d'in majoritatea adunarei nationale; b)* guberniulu insusi allu unui statu, consideratu mai vertosu in relationile selle cu alte state : *cabinetulu d'in Vienn'a, cabinetulu d'in Berlinu; omu de cabinetu*=omu politicu, capace a portá facendele politice alle Statului.

CACA, s. f., **merda, stercus** (de si cuventulu ca substantivu nu occure in cartile latine, occurre inse ca verbu : **cacare;** occurre si ca substantivu in tote celle alte limbe romanice : ital. **cacca,** ispan. si port. **caca,** grec. κάκκη, si in alban. **caca**); espressione ce copillii mici, sau si omenii mari, candu vorbescu copilliloru mici, appleca : 1. proprie, la scrementele omului sau altei animale : *a face caca*=a se desertá, a se intená; 2. prin metafora : *a)* la veri-ce sorde materiale, care sordesce corpulu pre d'in afora sau vestimentele : *nu amblá prin lacu, co ti faci cac'a vestimentele; b)* la veri-ce spurcatu, ce nu se cade a bagá in gura : *nu mancá d'in acea pane, d'in care a mancatu catusi'a, co e cac'a.*

* CACABARE, v., **cacabare** si **caccabare** (κακκαβίζειν); cuventu facutu prin imitationea sonului, spre a espreme vocea poturniciloru : *poturnicile cacaba sau cacabedia.*

* CACABU, s. m., **caccabus** si **cacabus** (κάκκαβος); 1. vocea poturnicei, (vedi precedentele *cacabare*); 2. vasu de pamentu, analogu cu asiá numit'a *cratitia.*

CACACE, adj. s., (pre alocurea, in contr'a analogiei, cu *a* d'in penultima obscurú **s** *cacàce*); **frequenter cacaus; homo nulli rei utilis, homo nauci;** 1. ca adiectivu, despusu *a se cacá*, care nu si pote dominá impulsulu de cacare, si de ací : nepotentiosu, incapace, misellu, nevoiasiu, care nu e bonu de nemicu, sau care, de si face ceva, inse face reu, fora energia de mente si vigore de braciu; mai desu inse se applica : 2. ca substantivu : *a)* proprie, cellu ce nu si pote dominá neci decumu impulsulu de cacare, cumu su copillii mici, la cari se si applica cuventulu in speciale : *unu mucea si unu cacacea ca tene nu se appuca de lucruri ce chiaru omenii mari cu greutate potu duce la bonu capetu;* apoi prin estensione, applicatu si la omeni formati, cari de acesta parte semena cu copillii mici : *barbatu in tota firea, ai ajunsu cacace, ca unu copillu de trei patru anni; b)* metaforice, omu de nemica, incapace de a face ceva, misellu, nevoiasiu : *unu cacacea nu pote face de câtu cacarie; ce poteai asteptá de la unu cacacea de nu cacaria? culp'a tea e co ai insarcinatu pre cacacea acestu-a cu unu lucru asiá de delicatu, care cerea una precepere si energia ce nu pote avé unu cacace.*—De observatu e co acestu cuventu, ca substantivu, nu admitte plurariu; co chiaru in sengulariu se applica numai la barbati : *una cacace* nu se dice, ci numai *unu cacace;* déro cu tote acestea se iea cu articlulu definitu de forma feminina si invariabile : *cacace-a,* care in vocativu se aude inchisu ca *o : cacace-o;* candu e vorb'a de mai multi cu calitatea *unui cacacea,* atunci se applica *alli de: cu alli de cacacea nu faci nemica bonu;* —(compara si it. **caccacianu;** vedi si *cacamuci*).

CACADERIA, s. f., **cynosbatos** sau **rosa canina; bacca cynosbati;** arborellu, numitu si *macesiu;* fructulu acestui arborellu, numitu si *macesia* (compara si franc. **gratte-cul**=*macesia,* proprie inse : *sgària-curu*).

CACAFRICA, s. m, **ignavus, pusillanimus;** omu forte fricosu, cu totulu lipsitu de coragiu : *esti unu cacafrica;* — ca si *cacace,* nefiendu susceptibile de

www.dacoromanica.ro

plurariu, candu e vorb'a de mai *multi cacafrica*, se dice cu *alli de : alli de cacafrica luara fug'a, indata ce incepù a le mirosí de pulbere de pusca*, (vedi si *cacare*).

CACALEU, adj., s. m., **foriolus; sordidus, immundus; excrementum, sordes, colluvies; magna vis**; 1. ca substantivu personale, care nu numai se *caca multu* si *desu*, ci inco *se si sordesce*, asiá in câtu *cacaleu* unesce in sene de una data insemnarile ce au si *cacalivu si cacatiosu : nu potu sufferí estu cacaleu, ce pute ca una essitore*; 2. ca substantivu reale : *a)* multime de scremente, si de ací, prin estensione, multime de veri-ce sorde sau necuratie : *câtu ai jacutu, eu ti am curatiatu si scossu cacaleulu; ai meturatu, si n'ai datu afora cacaleulu ce ai strinsu cu metur'a; ce cacáleu ai facutu in capu, de candu nu te ai mai lautu!*—prin una estensione si mai mare : multime nespusa, cantitate forte mare de ceva : *omulu acestu-a, prin marile lui economie, a strinsu si are cacaleu de bani; eri amu prensu d'in laculu vecinu pesce cacaleu.*

CACALIA, s. f., **cacalia** (κακαλία, fran. **cacalie**); genu de plante d'in famili'a synanthereeloru.

CACALIRE,-*escu*, v., **conforire; contaminare, maculare**; 1. proprie, a implé de scremente sau de *caca*; mai desu inse : 2. metaforice, a sordí, a implé de veri-ce necuratía : *ti ai cacalitu vestimentele; a cacalí charteia* = a stricá charteia, scriendu reu sau mangindu-a numai cu negretia sau altu ceva, (vedi si *cacarire*).

CACALIU si *cacalivu,-a*, adj., **conforiens, contaminans; sordidus, immundus; obscenus, putidus**; 1. care cofuresce; care se cofuresce, se caca desu si suptire, si prin acesta-a chiaru se sordesce; mai desu inse, prin estensione, applecatu nu numai la omu si alte animali, ci si la lucruri, cu insemnari metaforice : 2. de sorditu, necuratu, care sordesce sau se sordesce : *esti asiá de cacalivu, co tote pre câte puni man'a, le cacalesci; mulierea acesta-a pare a fi forte cacaliva, coci tote in cas'a ei si tote de pre dens'a sunt asiá de cacalive, in câtu putu de ti ieau nasulu;*—prin una metafora si mai potente, *obscenu*, rosinosu, etc. : *nu mi placu vorbele cacalive.*

CACALIVU, adj., vedi *cacaliu*.

CACAMUCI, s. m., cu intellessulu de sub 2. *b)* allu lui *cacace*, suppusu, ca si acestu-a, la acelle-asi conditioni in respectulu genului si numerului : *unui cacamucia, ca tene nu incredu eu asseminea lucrare; cu alli de cacamucia te aduni, cacamucia te faci; nu esti bonu de nemica, cacamuci-o.*

CACANARIU, s. m., **qui latrinas destercorat, latrinarum purgator**; care curatia essitorile, curatiatoriu de amblatori.

1. CACARE, v., **cacare**; (ital. **cacare**, ispan. **cagar**, franc. **chier**); **conforire, contaminare, inquinare, maculare; injuriosis et obscenis verbis persequi**; 1. ca intransitivu, de regula cu forma reflessiva, *a se cacá*, a scote pre sedutu scrementele celloru mancate, espressione in loculu carei se punu ca mai oneste altele ca : *a essí afora, a trepedá, a urdiná, a se dá dreptu sene, a avé scaunu*, etc.; — obiectulu care arreta ce natura de materie scote cineva prin *cacare* se espreme prin accusativu fora prepositione : *a se cacá sange, a se cacá muci; — a se cacá grossu*, sau a scote materie vertose, in opposetione cu *a se cacá suptire*=a scote scremente moi, sau a scote scremente multe; — *a se cacá pre cineva*, a l' implé de scremente : *copillulu s'a cacatu pre mene;* de acea-a *a se cacá pre sene*, a se implé senguru de scremente; —asiá si in espressionile : *a se cacá pre patu, a se cacá pre asternutu*, etc., prep. *pre* arreta obiectulu ca locu, asupr'a carui'a se depunu scrementele; in acellu-asi intellessu locale se pune si *in : a se cacá in brace;* — cu intellessu injuriosu : *a se cacá in nasulu, in gur'a, in barb'a cuiva; — a se cacá de frica*=a sentí forte mare frica, (vedi si *cacafrica*), asiá in câtu pote se lu treca, in addeveru, cacarea; — proverb. : *cene se caca câtu manca altu cineva*=*neminea nu se caca câtu manca altu cineva*=mentionile si fleacurile spuse de acellu cineva sunt forte mari, sau : pretensionile lui sunt

www.dacoromanica.ro

nemesurate; — 2. ca transitivu : *a si cacá si maciele*=a sufferí de rea urdinare ; *a cacá pre cineva*=sau a implé pre cineva de scremente, ca si *a se cacá pre cineva : copillulu te caca*, sau a injuriá si batujocorí reu : *am se lu cacu si se lu pisiu*, sau in fine, *a nasce*, a nasce mai vertosu cu usiorentia, fora multe doreri : *abiá spuse co au inceputu se sentia mice taiature, si cacà pre locu unu copillu câtu unu vitellu; cea ce te a cacatu* se dice in batujocura in locu de *cea ce te a nascutu; a cacá ceva*=*a se cacá pre ceva*, a sordí : *tote scutecele copillului sunt cacate si pisiate; omu mare, si ti caci bracinele; — cacare* se compune cu substantive, spre a formá alte substantive, cumu : *cacafrica, cacamuci, cacabracine*, etc., cari se applica mai vertosu in intellessu reu.

2. CACARE, s. f.. **cacatio, alvi dejectio, foria, alvi profluvium;** 1. actione de *a cacá* in tote insemnarile acestui cuventu de sub 1. *cacare;* inse in speciale si : 2. trepedare pre multa la sçaunu, urdinare, cofurire, diarrea : *d'in stricare de stomacu m'a appucatu una rea cacare ce me tine de mai multe dille; — a trece pre cineva cacarea*=**cacaturire**=a nu si mai poté tiné scrementele; *l'au trecutu cacarea*=nu si a maï potutu tiné scrementele, (vedi si *trecere*).

CACARELLA, s. f., **res nullius momenti,** lucru de nemica, seccatura : *ce faci cu aceste cacarelle? ce de cacarelle si in camer'a de ornatu a unei muiere!* (vedi la *cacaredia* form'a *cacarellu*, d'in care *cacarella* e feminin.).

CACAREDIA (in locu de *cacaretia* sau *cacarecia;* pre a locurea se aude si form'a *cacareta*, cumu si *cacarellu*, [ital. **cacherello**], cu acea-asi insemnare ca si *cacaredia*), s. f., **stercus caprarum, ovium, leporum,** etc., stercu sau cacatellu de capre, de oui, de iepuri, de sioreci, etc.

CACARELLU, s. m., vedi *cacaredia*, si *cacaría*, d'in care *cacarella* si *cacarellu* sunt deminutive.

CACARETA, s. f., vedi *cacaredia.*

CACARÍA s. f., **merda, stercus, fimus; imperite et ignave factum vel dictum; nugæ; vanum effugium;** 1. stercu sau merda multa, multa essire afora sau desposetione mare de a essi afora; 2. prin metafora : *a)* fapta misella, fapta sau dissa de unu cacace; incurcatura sau nevoia casionata d'in ineptia; fapta avilitoria, dissa obscena, etc.; *b)* seccatura, nemica, lucru fora neci una valore si importantia : *a amblá sau a se occupá cu cacarie; c)* pretestu, cuventu neintemeiatu. (Cuventulu vine d'in una forma *cacariu*, ce nu scimu se se dica pre undeva, ca si *arsicaría* d'in *arsicariu*, asiá in câtu *cacaría* insemna proprie fapta de *cacariu*, de omu applecatu *a se cacá*, si prin metafora, *a face veri-ce altu lucru poturosu* si *vile*).

CACARIOSU,-*a*, adj., **foriolus; nugator; delicatulus;** 1. proprie, cellu espusu la *cacaría* cu insemnarea de sub 1.; déro mai desu : 2. metaforice : *a)* seccaturosu, care se occupa cu seccature sau nemicuri; *b)* care cauta preteste si supterfugie de nemica; *c)* care face fapte de misellu; *d)* care e lipsitu de energia, mollesitu, delicatu, desmerdatu.

CACĂRIRE,-*escu*, v., **contaminare, inquinare, conspurcare; cacaturire; nugas agere, delicatulum se gerere;** in forma, prin commutarea lui *l* cu *r*, acelluasi cu *cacalire*, inse cu intellessu mai intensu si mai variatu : 1. ca transitivu, a sortí, a intiná, a spurcá : *a cacarí si stricá multa charteia, a si cacarí vestimentele;* 2. ca reflessivu : *a)* a sufferí de cacare, a trece pre cineva cacarea, a nu mai poté tiné scrementele ; *b)* a se avilí a se desonorá : *nu me cacarescu eu pentru nemica; c)* a se occupá cu nemicuri, a amblá cu *cacarie* in intellessu de seccature ; *d)* a se arretá delicatu si fastidiosu, a face pre delicatulu.

CACARETIU,-*a*, adj., **cacaturiens,** care are despositione a se totu *cacá*, applecatu *a se cacarí.*

CACASANGE, s. m., **dysenteria affectus, dyssenteria,** (ital. **cacasangue**), 1. cellu appucatu de urdinare asiá de rea, in câtu lu trece cu sange;—in respectulu genului si numerului se comporta ca si *cacafrica, cacamuci*, si alte compuse d'in *cacare;* 2. candu inse se iea

www.dacoromanica.ro

cu intellessu reale, adeco pentru *morbu* insusi, atunci cauta se se decline regulatu : *cacasangele este unu dorerosu morbu; dorerile cacasangelui.*

CACASTORARIU, s. m., vedi *cacanariu.*

CACASTORE, s. f., vedi *cacatoriu.*

CACATELLU, m., pl.-*i*, deminutivu d'in *cacatu.*

CACATIOIU, prin caderea lui *n*, în locu de

CACATIONIU, s. m., pl.-*i*, **ingens excrementum;** augmentativu d'in *cacatu.*

CACATIOSU,-*a*, adj., **foriolus, ignavus;** care se caca desu si multu, espusu la cacare : *copillii mici sunt cacatiosi, sunt inse si omeni mari cacatiosi;* déro *cine e cacatiosu* differe de *cine e cacalivu,* pentru co cellu *cacatiosu* nu e presuppusu co se *sordesce* ca *cellu cacalivu;*—prin metafora, *cacatiosu* insemna *tare fricosu,* luatu mai vertosu ca substantivu, ca si *cacafrica,* inse cu intellessu mai pucinu energicu de câtu acestu-a : *cu cacatiosii se nu pleci la bataia;* — de ací cu intellessu mai energicu, *cellu ce e bonu numai de cacare,* ca unu copillu, éro de altu ceva nu e bonu, care nu e capace de mari lucruri, fora multa energía de mente si de corpu; inse *cacatiosu,* in acesta insemnare, dice mai pucinu de câtu *cacace,* de ore ce acestuia lipsesce veri-ce capacitate, éro *cacatiosului* lipsesce numai *capacitatea pentru lucruri cari ceru anima si coragiu.*

CACATORE, s. f., vedi *cacatoriu.*

CACATORIU,-*ia*, s. adj., **cacans, cacator; latrina; (cacatorius);** 1. ca adj. ce se attenge de *cacare : erbe cacatorie* = erbe cari casiona cacare sau essire afora multa; *friguri cacatorie*=friguri ce producu urdinare sau essire multa la scaunu; 2. ca substantivu : *a)* personale, care *se caca,* care esse afora; — prin metafora, care batujocuresce cu vorbe obscene; *b)* reale, ca femininu, *cacatoria* sau *cacatore* (pre a locurea si *cacastore*), locu de cacare, amblatore, essitore.

CACATU, 1. part. d'in 1. *cacare* in tote insemnarile acestui cuventu, **inquinatus, contaminatus, cacatus** : *bracine cacate;* 2. subst. m., plur.-*i*, **merda, stercus, excrementum;** scrementele omului scosse pre sedutu; candu este vorb'a de alte animali, afora de omu, cuventulu nu se applica la scrementele boului si callului, ci la alle acelloru animali, la cari scrementele sunt mai multu sau mai pucinu putorose si se considera spurcate, ca si alle omului : *cacatu de cane, cacatu de ursu, cacatu de purice, cacatu de musca;* 3. cu intellessu metaforicu de ceva seccu si fora valore sau de ceva putorosu, si in particolariu : *a)* mentione, fleacu, vorba de prisosu : *a mancá cacatu*=a spune mentioni, sau : a se ammagí, a se insellá, a se frige, a nu capetá successulu doritu; *cacatu cu apa rece*=nemica, lucru fora neci una valore; *b) unu cacatu cu ochi*=omu de nemica, care nu merita neci una luare a mente : *dupo vorbele unui cacatu cu ochi ca densulu te iei tu? — c) cacatulu dracului,* una planta forte putorosa, **ferula vel assa fœtida.**

CACATURA, s. m., actione si resultatu allu actionei de *a cacá.*

CACATUTIU, s. m., deminutivu d'in *cacatu* cu insemnarea de sub 2. si prin urmare de acellu-asi intellessu cu *cacatellu;* — si cu intellessu de adiectivu, ca deminutivu d'in part. *cacatu* sub 1., cu insemnarea de *camu cacatu, camu sorditu,* etc.

CACAU, s. m., **theobroma cacao** lui *Linneu;* genu de arbore d'in famili'a malvaceeloru, allu carui fructu, numitu *cacaua* sau *theobroma* (=mancare de dieu), sémena cu una cucuma; sementiele oliose alle acestui fructu servu la composetionea ciocolatei; aceste sementie inco porta numele de *cacaua.*

CACAUA, s. f., vedi *cacau.*

* CACHECTICU,-*a*, adj.. **cachecticus** (καχεκτικός); care suffere de *cachexía : omu cachecticu, muiere cachectica;*--luatu si absolutu ca substantivu : *unu cachecticu, una cachectica;* applicatu si la lucruri cu intellessu de *bonu contr'a cachexiei : remediu cachecticu.*

* CACHEXIA, s. f., **cachexia** (καχεξία, d'in κακός=reu si ἕξις=stare); stare rea de sanetate, care este resultatulu

www.dacoromanica.ro

unui vitiu de nutrire si care se traduce prin scaderea poteriloru, langedirea diverseloru functioni, macrire mai multu sau mai pucinu rapida, impucinare de sange, facia ca de pamentu, etc.

* CACHINNARE, v., **cachinnari**; a ride cu voce mare, a chiutí.

* CACHINNATIONE, s. f., **cachinnatio**; actione de a *cachinná*.

* CACHINNU, s. m., **cachinnus**; risu cu chiutu, risu cu mare voce.

CACIULLA, s. f., si derivatele, vedi *caucilla* sau *cuciulla* si derivatele.

* CACOCHYLÍA, s. f., (franc. **cacochylie**, d'in κακοχυλία; vedi urmatoriulu *cacochylu*); stare a unui ce *cacochylu*: facere de *chylu reu*.

* CACOCHYLU,-*a*,adj., (franc. *cacochyle*, d'in κακόχυλος, compusu d'in κακός=reu si χυλός=chylu sau succu); *chylu reu*, stricatu.

* CACOCHYMÍA, s. f., (franc. *cacochymie*, vedi *cacochymu*); stare a unui ce cu *chymu reu*, stare morbida, fora caracterie precise, care attaca mai allessu lymph'a si sangele, si resulta d'in *stricarea umoriloru*.

* CACOCHYMU,-*a*, adj. (franc. **cacochyme**, d'in grec. κακόχυμος, compusu d'in κακός=reu si χυμός=umore); cu umorile stricate, attensu de unu morbu care adduce langedire si care resulta d'in stricarea umoriloru corpului.

*CACOETHE, adj., **cacoethes** (κακοήθης, d'in κακός=reu si ἦθος=natura, caracteriu); de rea natura, vorbindu de unu morbu si mai allessu de ulcere: *ulcere cacoethi*;—se potè inse applecá si la omu de caracteriu reu, cu relle appucature.

CACOETHÍA, s. f., **cacoethes**; (κακόηθες; vedi *cacoethe*); natura rea, caracteriu reu, vorbindu in speciale de ulcere si alte bube.

CACOFÁGU,-*a*, adj. (franc. **cacophage** d'in κακός=reu si φαγεῖν=a mancá); care manca lucruri relle si neusitate; la Macedoromani, si cu intellessulu speciale de *care manca pucinu*.

CACOFONÍA, s. f., (ital. **cacofonia**, franc. **cacophonie**, d'in κακοφωνία, compusu d'in κακός=reu si φωνὴ=voce); 1. ca terminu musicale, sonu neplacutu urechiei ce producu mai multe sonuri de voce sau de instrumente, cari canta impreuna, fora se fia concordè; 2. ca terminu de grammatica, sonu neplacutu ce resulta d'in appropiarea sau occursulu acelloru-asi sunete, ca *ne* in frasea urmatoria; *nu ne e neci neplacutu*; 3. prin estensione: *a)* scommotu confusu ce facu mai multi vorbindu si strigandu toti de una data, fora se se intellega ce spunu; *b)* lipse de armonía si legatura logica in idee.

CACOFONICU,-*a*, adj., relativu la *cacofonía*.

CACOFONU,-*a*, adj., care produce *cacofonía*: *combinationi de sonuri cacofone*.

CACOGRAFIA, s. f. (ital. **cacografia**, franc. **cacographie**, d'in κακός=reu si γραφὴ=scriere); ca terminu de grammatica, se dice de scrierea rea a cuventeloru, de veri-ce errore facuta in scriere in contr'a legiloru etymologiei si pronuntiei, in opposetione cu *ortografia*.

* CACOGRAFICU,-*a*, adj., relativu la *cacografia*.

*CACOGRAPHIA, *cacographicu*, etc.; vedi *cacografie*, etc.

CACOLOGÍA, s. f. (franc. **cacologie**, d'in κακολογία, compusu d'in κακός—reu si λόγος=espressione); espressione rea, contraria legiloru limbei.

* CACOLOGICU,-*a*, adj., relativu la *cacologia*.

* CACOPHAGU, *cacophonía*, etc.; vedi *cacofagu*, *cacofonía*.

* CACOZELIA, s. f., **cacozelia** (κακοζηλία; vedi *cacozelu*); fapta sau defectu de *cacozelu*.

* CACOZELU,-*a*, adj., **cacozelus** (κακόζηλος, d'in κακός=reu si ζῆλος=zelu, emulatione de a imitá); imitatoriu orbu si fora judecata, cellu ce vré se imite pre altulu in tote, reproducundu si vitiele lui, si mai vertosu vitiele, essagerate; applecatu si la lucruri cu insemnare de *affectatu*, *ridiculu*, care da pre facia prea multa dorentia de a imitá pre deplinu, in artea de a scrie, a depinge, etc., pre altulu sau chiaru lucrurile naturali in tote alle loru, in partile formose si nobili, ca si in celle urite si basse: *stylu cacozelu*.

www.dacoromanica.ro

* CACTACEU,-*a*, adj. (ital. **cactaceo**, franc. **cactacé**, vedi *cactu*); care sémena cu *cactulu;* de aci, ca subst. femin. plur. *cactacee,* familia de plante cari au de typu genulu *cactu.*

* CACTOIDE, adj. (franc. **cactoïde**, ital. **cactoide**, d'in κάκτος=*cactu* si εἶδος=forma); care are form'a *cactului,* si prin urmare de acea-asi insemnare cu precedentele *cactaceu.*

* CACTU, s. m., pl.-*i*, (**cactos**=κάκτος=maracine; ital. **catto** si **cacto**, franc. **cactus** si **cactier**); genu de plante care serve de typu familiei cactaceeloru si d'in care speciele celle mai utili suntu: *cactulu opuntiu* sau *ficulu de Indi'a*= **cactus opuntia** lui Linneu, alle carui fructe se manca, si colora in rosiu urin'a celloru ce le manca; *nopalulu* sau *cactulu coccinilliferu*=**cactus cochinillifer** lui Linneu, pre care traiesce si se multiplica pretiosulu insectu numitu *coccenilla.*

* CACULU, s. m., **cacula**; servitoriu in armata, asiá numitulu dupo Russi *vistavoiu.*

* CACULATU, s. m., **caculatus**; starea sau servitiulu unui *caculu.*

* CACUME, s. m., pl. *cacumene,* **cacumen**; 1. estremitatea mai multu sau mai pucinu ascutita a unui ce, verfu, piscu, crescetu, etc.: *cacumele unei pyramide, celle trei cacumeni alle celloru trei anghiuri alle unui trianghiu; cacumenele muntiloru;* 2. prin estensione, capetu de veri-ce forma, estremitate in genere: *cacumenele membreloru;*—de ací, prin metafora, culme, cellu mai inaltu gradu de perfectione, perfectione in genere.

* CACUMINARE, v., **cacuminare**; a terminá cu *cacume : munti cacuminati.*

CADA, s. f., **cadu** (κάδος; de ací si alban. **cade**; assemine si formele slavice: vechiu slav. **kadŭ**, nou slav. si serb. **kada**, russ. **kadŭ**, polon. **kadz**, bulg. **kasŭ**, au fostu impromutate, impreuna cu magiar. **kád**, d'in roman. *cadu* sau *cada,* éro nu acestu-a d'in cellu slavicu, cumu pretende D-nu *Miklosich*); vasu de doge mai mare de câtu una putina, avendu form'a unui conu trunchiatu a carui basea cea mai mica este infundata, éro cea mai mare desfundata, si servindu: 1. in speciale, ca receptaclu pentru strugurii cullessi, ca se se mustesca in asseminea vasu; 2. ca receptaclu si pentru alte lucruri, cumu fagurii de miere estrassi d'in stupii batuti, cari se pisedia bene in cada ca se lasse mierea, ce se scurre apoi prin gaure facute in fundulu cadei; — pre a locurea se dice *tocitore* in locu de *cada.*

CADARIA, s. f., 1. arte de *cadariu,* 2. stabilimentu unde se fabrica sau se vendu *cade.*

CADARIRE,-*escu,* v., a fi *cadariu,* a fabricá *cade.*

CADARIU, s. m., **vietor, dollarius**; care scie face *cade,* si, prin estensione, care scie face veri-ce vase de doge: *buti, butoie, bote, putine,* etc.

CADAVERICU,-*a,* adj., relativu la *cadaveru : autopsia cadaverica.*

CADAVERINU,-*a,* adj., **cadaverinus**; care se nasce sau traiesce in unu *cadaveru : insecte cadaverine.*

CADAVEROSU (mai pucinu bene: *cadavrosu*),-*a,* adj., **cadaverosus**; care contine ceva d'in natur'a *cadaverului : odore cadaverosa, facia cadaverosa.*

CADAVERU (mai pucinu bene: *cadavru*), s. m., **cadaver** (ital. **cadavero**, franc. **cadavre**); 1. corpu mortu, mortatione, mortecina, vorbindu mai vertosu de corpulu omului: *rece ca unu cadaveru;* 2. prin metafora, omu approape ca si mortu, cu sanetatea tare ruinata, si chiaru, edificiu, cetate, imperiu, etc., cari se afla in ruine, sau pre calle de a cadé in ruine, (*cadaveru,* ca venitu d'in *cadere,* insémnna proprie: *caditura* = *ceva cadiutu sau ruinatu*).

* CADENTE, adj., **cadens, convenieus, debitus,** care *cade* sau *se cade : victimele cadenti sub lovieurele crudei sorte; stelle cadenti*=*stelle caditorie; partea mie cadente d'in starea parentesca ua lassu voue.*

CADENTIA, s. f., **decentia, decus; officium; æquum, jus, legitima potestas; numerus vel modus (orationis)** (ital. **cadenza**, franc. **cadence**); 1. calitate a unui ce care *se cade,* mai desu inse *lucru ce se cade,* detoría, dereptu, competen-

www.dacoromanica.ro

tia, etc. : *de a cui cadentia ar fi se judece acesta causa? — acesta-a nu e de cadenti'a sau in cadenti'a nostra, simpli privati, ci in cadenti'a omeniloru investiti cu autoritate publica;* — *cadentia* asiá déro, in acestu intellessu, dice mai multu decâtu *cuvenientia*, precumu si *a se cadé* dice mai multu de câtu *a se cuvení*, (vedi 1 *cadere*); 2. modu *de a cadé* =*a se miscá* sau *a se fini* cu mesura : *a)* la saltu, mersulu mesuratu allu sonului, dupo care si reguledia saltatoriulu miscarile : *a saltá in cadentia, a perde cadenti'a* sau *a essí d'in cadentia, a se tiné in cadentia; b)* in mersulu ostiloru, miscare ecale si bene mesurata : *militarii ce asculta de sonulu tobeloru, nu potu perde cadenti'a si a se miscá in desordine; c)* in musica, nu numai mesur'a sau rythmulu in genere, ci si in speciale, cu intellessu de clausula sau terminatione a frasei musicale, terminatione completa sau nu : *cadentia finale* =*cadentia perfecta* =*cadentia pre tonica*, repausu cu care se termina frasea musicale, in oppositione cu *cadentia pre tonulu dominante;* care suspende numai frasea musicale; *d)* in artea de a vorbí si a scrie; α) numeru oratoriu sau poeticu, mesura a frasei prosaice sau poetice, ca cursu mesuratu care face frasea armoniosa si placuta urechiei; β) finale, ce termina unu versu, si care pote constá d'in una syllaba sau multu doue syllabe, ca asiá numit'a *rima*, sau d'in cuvente intrege, ca la versulu essametru dactylicu allu celloru antici, care se compune totu de un'a din cinci syllabe; γ) finalea, terminationea unui cuventu, cumu si *casu*, care venitu totu d'in *cadere*, inco se applica la una specia de desinentie alle cuventeloru, (vedi *casu*).

* CADENTIARE, v., (franc. **cadencer**) : 1. a tiné *cadentia*, a regulá dupo *cadentia*, in intellessulu cuventului de sub 2. *a) b) : a cadentiá miscarile, passii*, etc.; 2. a face *cadentie*, in intellessulu lui *cadentia* de sub *c) : a cadentiá pre tonica;* 3. a pune in *cadentia*, a inchide in mesura, in intellessulu lui *cadentia* de sub *d) : periode bene cadentiate.*

1. CADERE, *cadu* (*cadiu*), *cadui* (cu unu *i* mai multu : *cadiui*), *cadutu* (cu unu *i* mai multu : *cadiutu*) si *casu* (ca *rasu* d'in *radere*, ba inco pre a locurea si *castu* (ca sí *vestu* d'in *vedutu* de la *vedere*), *cadĕre*, v., **cadĕre** (*cadĕre* este sengurulu verbu, care fiendu de conjugationea III in latin. **cadĕre** a trecutu, la noi, in a II-a; contrariulu, adeco verbe, cari, in latinesce, sunt de conjug. II, trecute, la noi, in conjug. III-a, presenta destulle essemple : **torcĕre**=**torquĕre**; *tundĕre*=**tondĕre**, *temĕre*=**timĕre**, *respundĕre*=**respondĕre**, etc.; reu déro si fora calle se aude in gur'a unoru-a *facĕre*, *scrière* [si mai reu *scriare*], etc., in locu de *facĕre*=**facĕre**, *scrière*=**scribĕre**; câtu pentru verbulu in cestione, ellu a luatu in celle alte limbe sorori transformationi cu multu mai profunde de câtu in limb'a nostra : ital. **cadĕre** [ca si la noi], inse isp. **caer**, provenc. **cazer** si **chazer**, franc. **choir**; la Francesi **choir** este raru usitatu, de ore ce in loculu lui se dice mai multu **tomber**; pre candu allu nostru *cadere* are una applecare asiá de estensa ca si ital. **cadĕre**, mai estensa de câtu latin. **cadĕre**, cum se vede d'in celle urmatorie) : I. proprie : 1. in intellessu largu, prin effectulu greutatei selle a vení de susu diosu, cu mai multe nuantie de insemnari : *a)* pentru corpuri ce nu tinu, ca parti, de alte corpuri : *passerile fatigate cadu unele in apa, altele pre uscatu; cade negura, cade neua, cade roue, cade grandene, cade mana d'in ceru, cade bruma*, etc.; — relationea obiectului in directionea *de unde* se espreme, dupo intellessu, prin un'a d'in prepositionile compuse : *de la, d'in, de pre : a cadé de pre casa, a cadé d'in carru, a cadé de la mare inaltime; de* simplu se pune numai cu adverbie : *a cadé de susu, de collo*, etc.; éro relationea obiectului in directionea *in cotrau* sau *unde* se espreme, asseminea dupo intellessu, prin un'a d'in prepositionile : *in, la, pre : a cadé pre pétra, a cadé in putiu, a cadé la fundu;* — prepositionea *in* espreme inse si relationea de modu : *a cadé in nasu*, (vedi mai diosu la 2); — proverb. : *a cadé d'in caldare in focu*=d'in unu reu mai micu

www.dacoromanica.ro

a cadé in altulu mai mare; — cu aceaasi insemnare si in latinesce : **præcipites cadunt apes**=*albinele cadu la pamentu*, **nix cadit**=cade neua; etc., de si mai desu se applica compusulu **decidere**; *b)* pentru corpuri ce tinu de alte corpuri : *tomn'a, frundiele ingalbenite cadu de pre ramurile arboriloru; pomele prea copte cadu sengure d'in pomi; mi cade perulu; mi a cadutu unu dente; nu ti a cadutu casiulu de la gura*=esti inco prea micu si fora esperientia; *mi cadù caciull'a d'in capu, mi cadù condeiulu d'in mâna*, etc.; asia si in latinesce : **folia cadunt** = *foiele cadu*, desi totu compusulu **decidere** este mai usitatu; *c)* in speciale applecatu : α) la corpurile ceresci cari se lassa pre ceru in diosu spre appusu, cari scapeta la appusu : *stellele cadu un'a câte un'a, cu câtu se luminedia mai bene de diua;* asiá si latinesce **stella cadens** = stea ce merge spre appusu, (vedi inse la *cadente* si altu intellessu allu espressionei *stea cadente*); β) la acelle-asi corpuri ceresci cu intellessulu de a *gravitá : precumu pamentulu, in revolutionea sea, cade, in fia care momentu, spre sore; asiá si lun'a, in mersulu seu, cade, in fiacare momentu, spre pamentu;* γ) la cursurile de apa ce se misca pre unu planu inclinatu: *precumu fluviele cadu in mari, asiá riurile cadu in fluvie;* asia si in latinesce : **flumina in pontum cadunt**= *fluviele cadu in mare;* δ) la cubii sau zarii de jocu : *vieti'a e ca si unu jocu de cubi : déco nu ti cade cubulu ce vrei, correge cu arte pre cellu ce ti a cadutu d'in intemplare;* asiá si in latinesce : **quod forte cecidit, id arte corrigas**=*ce a cadutu d'in intemplare, correge cu arte.* — 2. in intellessu strimtu, d'in una positione drepta a veni fora voia in un'a oblica sau plecata, d'in una positione inalta a veni fora voia in un'a bassa sau umile : *cei ce se temu se nu cada canduva, jacu lungiti la pamentu; de incarcati ce sunt de fructe, pomii cadu la pamentu; pinulu mandru cade de securea taiatoriului; spicele cadu taiate de ascutit'a secere a lucratoriloru; câte cetati mari cadura de cutremure! casele celle mai solide cadura in acellu spaimentoriu cutremuru;* asiá si in latinesce : **pinus cadit**=*pinulu cade; — modulu de cadere* se espreme de regula cu prepositionile *in* si *pre : a cadé in genuchie, in nasu, in capu, in branci, in petiore, a cadé pre spate, pre costa, pre facia;* candu inse ce cere ca prin *in* sau correlativulu seu *la* se se esprema relationea obiectului locale in directionea *in cotro*, atunci relationea obiectului de modu se espreme prin prep. *cu : a cadé cu capulu in diosu, a cadé cu faci'a la pamentu; a cadé cu nasulu in limu*, etc.;— in multe d'in aceste espressioni *caderea* nu este *involuntaria*, ci *intentionale*, facuta adeco cu unu scopu orecare, si in speciale, *caderea in genuchie sau cu faci'a la pamentu*, cu scopulu *de adoratione, de rogatione*, etc.; *ti cadu in genuchi, ca se me ierti; la essirea preotului cu santele daruri, toti crestinii cadu in genuchie; dóra co nu i am cadutu in genuchie, si totu n'a vrutu se se induplece a mi dá ce i ceream; cumu intrara deputatii la regele Persiloru, cadura cu faci'a la pamentu*, etc.; cu acestu intellessu *cadere* se dice si absolutu, adeco fora obiectulu de modu : *veniti se ne inchinàmu si se cademu la Christu, regele si Domnedieulu nostru; — a cadé cu faci'a la pamentu*, implica, pre longa ide'a de *adoratione umilita*, si ide'a de *spaima mare : vediundu faci'a lui Christu stralucindu ca sorele, disciplii cadura cu faci'a la pamentu;* se se observe inco differenti'a de intellessu intre *a cadé in genuchie cuiva si a cadé la genuchie cuiva*, intre *a cadé la petiore cuiva si a cadé in petiore cuiva : a cadé in genuchie cuiva* va se dica a se *lassá pre genuchie inaintea cuiva*, ca se lu roge sau se l'adore cu umilentia; éro *a cadé la genuchie cuiva* insemna nu *a cadé pre genuchiele selle inaintea cuiva*, ci *a se lassá diosu, pre facia sau in altu modu, longa genuchiele cellui ce adora sau de care se roga;* acestea sunt asiá intru câtu subiectulu verbului *cadere* este una persona; éro candu subiectulu este unu lucru, atunci *in genuchie* sau *la genuchie* espreme curatu si simplu relationea obiectiva de loculu la care tende actio-

www.dacoromanica.ro

nea subiectului : *candu caii beu inferbentati apa, acesta-a le pote cadé in genuchie sau la genuchie; morbulu de care sufferu d'in copse a cadutu acumu in genuchie sau la genuchie;* co acelle-asi differentie de intellessu essistu si intre *a cadé la petiore* si *a cadé in petiore cuiva,* se vede d'in frasile : *ti cadu la petiore, ca se me ierti* (neci una data cu acestu intellessu : *in petiore*); *ap'a cade in petiore sau la petiore cailoru, cându beu apa rece inferbentati;* déro *a cadé in petiore cuiva* se dice si cu subiectu de persona, ca si cu subiectu de lucru, in insemnare de *a cadé sub petiore, intre petiore* : *bietulu omu cade in petiorele cailoru;* in acea-asi insemnare, cu differinti'a de intellessu ce essiste intre *la* si *in,* se dice si *a cadé la petiore cuiva : filiulu lesinatu cade la petiorele tatalui;* — de ací : 3. cu intellessu mai estensu : *a)* pentru certi morbi, a petrunde a fundu, a se incuibá tare : *de va cadé la osse morbulu de care sufferi, nu te mai poti vendecá de densulu; c)* pentru buccate, cumu si pentru umori d'in economi'a corpului, a se lassá in parti inferiori, si de ací cu insemnarea si mai departata de *a appesá,* mai vertosu in locutionile : *a cadé greu, a cadé usioru,* cumu : *buccatele grasse cadu greu la stomacu; carnea macra cade mai usioru la stomacu de câtu carnea grassa; sangele cade in petiore, candu aceste-a se tinu prea indelungu in apa prea ferbente; d)* ca terminu de geometría, applecatu la marimi geometrice : puntu, linia, planu, etc. : *α) a cadé pre,* a se lassá sau vení d'in una directione orecare pre alt'a : *lini'a AB cade perpendicularia pre CD; d'in unu puntu situatu afora d'in una linea derepta numai una perpendicularia pote cadé pre acea linea derepta;* — cu acellu-asi intellessu si in alte sfere de ideie : *numai pre terrele coprense intre tropice radiele sorelui potu cadé perpendicularie; β) a cadé pre,* a coincide, a se asterne sau a se assediá in tota intenderea pre una marime : *lini'a AB cade pre CD si se confunde cu dens'a;* — 4. in intellessu pregnante, *a cadé* ca se nu se mai scolle, a perí, a morí, a remané pre loculu unde a cadutu : *a)* in lupta, in bataia : *pucini de ai nostri cadura in acea bataia; inimicii sunt numerosi, inse mai bene se catlemu luptandu-ne barbatesce de câtu se luàmu fug'a ca nesce fricosi; b)* si afora d'in bataia, in lupta cu adversitatea, cu morbulu, cu reutatea omeniloru, etc. : *prin artificiele unei muieri cadù eroulu, care essisse triumfatoriu d'in atâtea lupte cu inimiculu; marele barbatu cadù invinsu de atâtea lupte cu lipsele de totu genulu; c)* ca victima la altariulu dieiloru : *innocentele mnellu cade injunghiatu de sacrificatoriu;* — asiá si in latinesce : **crebri cadunt hostes**=*cadu inimici in mare numeru;* **tener cadit hædus**=*fragidulu edu cade,* etc. II. metaforice, fora voia sau precugetare, ci numai d'in intemplare, prin unu concursu orecare de circunstantie, a luá una directione orecare, a merge, a vení, a adjunge, a se presentá, etc.: 1. cu intellessu indifferente : *a)* mai appropiatu de cellu propriu si originariu : *sunt lucruri cari nu cadu sub sensulu omului; ce spunu eu, cade in mentea sanetosa cea mai commune; numai in capete smentite potu cadé idee asiá de estravaganti; ochii mei cadura, nu sciu cumu, pre una carte ce stá pre mesa; vorb'a cadù, nu scimu cumu, asupr'a celloru petrecute in adunare cu doue dille mai inainte;* asiá si in latin'a : **quæ sub sensus cadunt**=*celle ce cadu sub sensuri; b)* mai departatu de intellessulu proprie si originariu : *α)* a se appropiá prin natur'a sea de alte fientie sau lucruri; a fi de unu genu sau categoría cu densele : *in una categoría cadu conceptele de fientia, in alta categoría cadu conceptele de calitate;* **quæ sub eandem rationem cadunt**=*câte cadu in acellu-asi genu sau in acea-asi categoría; β)* a se intemplá, a se petrece, a luá unu locu orecare in spatiu sau in tempu, a fi situatu, si, prin una estensione mai mare, a adjunge, a fi, a se aflá intr'una posetione : *annu, pascele au cadutu in Martiu; estu tempu, acea-asi serbatore va cadé in Aprile; cas'a nostra cade pre partea derepta a callei intre scola si palatiulu justitiei; numai un'a d'in ferestrele camerei melle cade la podu; Tran-*

www.dacoromanica.ro

silvani'a cade spre media nopte de Ter-r'a romanesca; candu cadu Rosaliele? candu cadu mosii? nascerea Mantuitoriului cade totudeun'a la 25 Decembre; cumu are se cada lucrulu inceputu, nu potemu prevedé (*cumu are se cada*=*cumu are se se petreca*, déro sí : *cumu are se se termine, se se finesca, se essa;* de ací) : γ) a avé unu mersu orecare cotra unu finitu, si prin urmare, a se terminá, a se finí : *promessele telle cadu in nemica*=promessele telle essu deserte; asiá si in latin'a : **cadere in cassum**=*a cadé in desertu, a essí desertu;* — in speciale, ca terminu de artea de a scrie si vorbí sau de a compune musica, se dice sau de terminationea unei frase sau si a unui cuventu : *cuvente ce cadu in acea-asi forma*=**similiter cadentia verba;** sau de mersulu frasei in genere, inse nu cu intellessu indifferente, ci cu insemnarea de mersu bonu sau reu, mai desu cu insemnarea de mersu bonu, mesuratu si armoniosu (vedi *cadentia*) : *in Virgiliu nu afli a laturi doue versuri cari se cada unulu ca altulu, déro tote versurile acestui mare poetu cadu câtu se pote de bene si armoniosu;* 2. in intellessu bonu sau reu : *a)* construitu cu prep. *in*, mai raru cu *sub*, in insemnare rea, si de acea-a dupo mentionatele preposetioni vine de regula unu substantivu cu insemnare : α) de *asservire, prensore*, etc. : *a cadé in manele inimicului, a cadé in servitute, a cadé sub jugulu despotismului sau sub despotismu; térr'a va cadé sub cea mai rea tyrannía, tyranni'a multimei; a cadé sub domni'a straina, in poterea altui-a; a cadé in laciu, in cursa, in prensore*, etc.; β) *de morbu*, fia corporale, cumu : *a cadé in langore, a cadé in nepotentia, a cadé in lesinu, in orbía, in surdia, in hydropica*, etc.; fia morale : *a cadé in melancolia, in mare intristare, in desperatione; a cadé in peccatu, in culpa, in crime; a cadé in prepusu, in monomanía, in ratecire, in estravagantie*, etc.; γ) de *infortuniu : a cadé in miseria, in seracía, in mare lipse, in aspra nevoia, in grea respundere*, etc.; δ) de *defavore : a cadé in ur'a lumei, in disgrati'a principelui, in urgi'a lui Domnedieu*, etc.; asiá si in latin'a : **cadere in servitutem, in suspicionem, sub dominationem**=*a cadé in servitute, in prepusu, sub dominatione;* — unele d'in locutionile citate au duplu intellessu : *a cadé in prepusu*, de essemplu, va se dica nu numai *a fi prepusu altui-a sau de altulu*=**suspectus esse**, ca in frasea : *Anassagora cadù in prepusu Athenianiloru, co ar fi atheu*, ci si : *a fi senguru despusu a prepune pre altulu*=**suspicari, suspiciosus esse**, ca in frasea : *am cadutu in prepusu, co servulu m'a furatu;* in acestu d'in urma intellessu mai bene si mai claru e se se dica *la* in locu de *in* : *a cadé la prepusu*, (vedi urmatoriulu *b*); *b)* construitu, in insemnare totu rea, cu prep. *la*, dupo care urmedia unu substantivu cu insemnare de *morbu* : α) corporale : *a cadé la langore, la friguri typhoidi, la lenta, la phthisía*, etc.; β) morale : *a cadé la melancolía, la monomanía, la hypochondría; a cadé la avaritia, la lene, la betía, la misanthropía, la lussuria; a cadé la eresía*, etc.; in locutionea : *a cadé la patu*=*a cadé la greu morbu*=*a cadé invinsu de intensitatea morbului*, substantivulu *patu* a luatu prin metafora, intellessulu de *morbu greu;* — d'in compararea locutioniloru in cestione cu a celloru de sub precedentele *a)* resare, credemu, de sene differenti'a de intellessu ce se pune intre densele : compare-se, de essemplu, *a cadé in langore, in hydropica, in lussu*, etc.; cu *a cadé la langore, la hydropica, la lussu;* — in locu de constructione cu *in* urmata de unu substantivu, se pune, in unele casuri, adiectivulu simplu, derivatu d'in substantivu, inse cu intellessu differitu : *a cadé langedu*, pre longa *a cadé in langore; a cadé lesinatu*, pre longa *a cadé in lesinu; a cadé uritu cuiva*, pre longa *a cadé in ura cuiva*, etc.: in espressionea *a cadé uritu cuiva*, verbulu *cadere* are acea-asi insemnare cu cea desvoltata mai diosu la *e)*; in *a cadé lesinatu*, acellu-asi verbu are insemnarea desvoltata la I. 2. 4., analoga prin urmare cu cea ce resare in espressioni ca : *a cadé mortu;* numai in espresionea *a cadé langedu*, verbulu *cadere* are aprope acea-asi

www.dacoromanica.ro

insemnare ca sí in *a cadé in langore*, cu differenti'a co cea d'in urma este una espressione cu intellessu particulariu si precisu, éro cea d'antaniu una espressione cu intellessu generale si vagu; — in locutioni ca: *a cadé in uitare, in desuetudine*, etc., *a cadé in pulbere, in ruine, in buccati*, etc., verbulu *cadere* are insemnarea de sub urmatoriulu *c)*; éro in espressioni ca: *a cadé in nesemtire, in amortire, in confusione, in desordine, in spaima*, etc., verbulu *cadere* are acellu-asi intellessu ca si in essemplele de sub precedentele *a)* de la 2. II; — in constructionile cu *la* intra si substantive cu insemnare de *invoire* sau de altu ceva analogu, la care allerga cineva, nepotendu face altu cumuva: *fatigati de indelungulu bellu, cadura la pace; vedendu co nu poteti face nemica cu judecat'a, cadeti acumu la impacare*; asiá si: *a cadé la invoire, la rogationi, la lengusiri*, etc.; — inse *a cadé la cineva*=a allergá la cineva cu umilentia dupo adjutoriu: *la tene, Domne, cademu; pre tene te chiamàmu in nevoiele nostre*, (vedi si I, 2); — pentru espressioni ca: *a cadé cuiva in spinare, a cadé cuiva in sorti sau la sorti*, etc., vedi mai diosu, luandu amente se nu le confundi cu espressioni ca: *a cadé cuiva in genuchie, a cadé cuiva la petiore*, etc., despre cari vedi totu I, 2; — *c)* cu insemnare mai appropiata de cea originaria, insemnarea de *a scadé in potere, in valore*, etc., *a deperí, a se perde, a se ruiná, a se nemicí*, etc.: *tare a cadiutu pretiulu buccateloru; cadu si generationile de cuvente, ca sí generationile de omeni; creditulu acestui omu a cadutu cu totulu; multe case de negotiatori de frunte au cadutu in acestu annu; pre fiacare annu, in epoc'a domniei fanariotiloru, cadeau mai multi Domni; nu potemu merge mai departe, se manemu aici, co ni su caii caduti, si au se cada de totu, déco nu le dàmu pucinu repaosu si mancare; unu minitseriu cade, sì altulu se redica pre ruinele lui*, etc.; asiá si in latin'a **cecidit annona**=*a cadiutu pretiulu buccateloru*, **vis venti cecidit**=*a cadutu furi'a ventului*; — in insemnare mai ideale, *a nu avé successu: pucinu pesandu-i déco dram'a cade sau stà bene pre petiore*=**securus cadat an recto stet fabula talo**; asiá si: *reulu jocu allu actoriului face se cada celle mai bone dramate; a cadé in concursu, a cadé in allegeri; in tote collegiele electorali au cadutu candidatii conservatoriloru*; — *a se avilí in demnitatea sea*, a perde, prin fapte peccatose, totu pretiulu ce da virtutea: *draculu e unu angeru cadutu; nu credeamu co omulu ar poté cadé mai diosu de câtu celle mai brute bestie; femin'a una data caduta cu greu se pote indereptá; numai sangele fiiului lui Domnedieu potù redicá umanitatea caduta in peccatu*; — *obiectulu caderei* sta la intrebarea *unde* sau *incotrau*, se espreme cu *in* sau *la*: *a cadé in uitare, in ruine*, etc., (vedi mai susu la 2. *a. b*); éro la intrebarea *de unde*, cu *d'in*: *a cadé d'in gloria, d'in splendore, d'in gratia, d'in favore, d'in ministeriu, d'in domnía*, etc.; mai raru cu *de pre*: *a cadé de pre tronu*; ca oppusu la *a se suí pre tronu*; — locutioni speciali ce se referu la acellu-asi intellessu allu lui *cadere*: *a cadé cuiva nasulu*=a remané umilitu, a perde cutedianti'a si mundri'a, in oppositione cu *a tiné nasulu susu, a redicá nasulu* sau *a luá nasu; a cadé cu anim'a*=a perde coragiulu, si prin urmare cu intellessu differitu de *a cadé cu anim'a pre ceva*=a se pune cu tota poterea si tragerea de anima pre unu lucru, (vedi si mai diosu: *a cadé pre*); *a cadé de somnu, de fatiga, de lene* etc., a nu mai poté se se misce de somnu, de lene, etc.; — *d) a cadé pre*: *α) a cadé pre ceneva*, sau cu insemnarea de *a l'attenge, a incumbe si appesá greu asupr'a lui*, vorbindu mai vertosu in impregiurari sau lucruri gravi, cari de necesse se impunu: *pre voi va cadé tota respunderea*; — proverb.: *pre omu, nu pre petre, cadu nevoile* = nu se cade a se turburá si a si perde coragiulu in nevoie, de orece elle sunt una lege pentru omu, dura lege, déro lege; asiá si: *pre voi va cadé sangele versatu allu innocentelui; pre mene va cadé si acesta sarcina; ce focu mai cadù pre bietii crestini; rosinea fapteloru unui filiu blastematu cade si pre*

www.dacoromanica.ro

parentele seu; furi'a lui cadù pre bietulu copillu, care nu stricasse nemica, etc.; sau cu insemnarea de *a persiste cu potere la cineva : toti cadura pre mene, ca se me insarcinu cu acea missione;* — in locu de *pre* intra si *asupr'a : asupr'a vostra cade respunderea;* forte desu apoi in locu de *pre cineva* intra locutionea *pre capulu cuiva : pre capulu meu va cadé tota urgi'a lui; pre capulu meu voru cadé toti, ca se facu unu ce care mi repumna;* — β) *a cadé pre ceva*, cu insemnare de *a se pune cu totu d'in adensulu pre unu lucru : de unde mai inainte avea passione pentru limbe, acumu a cadutu pre matematica; neavendu alta demancare, cadura pre brendia;* — de ací locutionea : *a cadé pre urechiele cuiva*=a fi in sarcin'a cuiva, ca se lu nutresca : *nu e destullu co am eu atâti copilli de nutritu, ai cadutu si tu pre urechiele melle;* — in locu de : *a cadé pre urechiele, pre capulu unui omu*, etc., adeco in locu de a construí *unui omu* ca genitivu, se construe ca dativu, si se dice *a cadé unui omu pre capu, pre urechie*, etc., de unde se vede strins'a analogía de insemnare a lui *cadere* in aceste locutioni cu insemnarea ce are acellu-asi verbu in locutionile de la urmatoriulu : *e) a cadé cuiva :* α) a vení cuiva ca folosu, ca parte de folosu, ca ereditate, etc.: *partea eredita de mamm'a d'in starea unchiului noue va cadé dupo mortea ei; dupo ce erá avutu, i mai cadù si una mare ereditate; mie, ca filiu, mi va cadé pensionea tatalui meu;* — forte desu cu acesta insemnare in locutionile : *a cadé in parte cuiva, a cadé pre sem'a cuiva;* — β) a fi sau nu ammesuratu, accommodatu, etc.: *usioru ti cade se dici, déro greu ti cade se faci; greu ti cade se te vedi tradutu de amici; déco ti cade ce ti propunu, bene e; déco nu ti cade, si mai bene; vestimentulu nu ti cade bene, co e prea largu pentru tene;*—pentru locutioni ca : *a cadé cuiva pre urechie, a cadé cuiva uritu*, etc., vedi mai susu; de ací, cu intellessulu mai ideale de *a se cuvení cuiva* dupo dreptu, de *a sedé bene : tote alle tatalui cadu filiului;* — luatu, in acestu casu, de regula, cu forma reflessiva, *a se cadé*, si ca impersonale, ca se esprema ide'a de *necessitate morale : nu se cade a luá panea fiiloru si a ua arruncá caniloru; nu se cade se ti bagi lengur'a unde nu ti ferbe oll'a; cade-se cu addeveratu se te fericimu pre tene, nascutoria de domnedieu; pentru asseminea fapta nu ti se cade lauda, ci mai vertosu defaima si punitione; tie, Domne, se cade glori'a si inchinationea;* — de ací locutionea : *cumu se cade*=cumu cere detori'a, regul'a morale, legea in genere sau cuvenienti'a : *porta-te, cumu se cade; fii, cumu se cade; omu cumu se cade*=*omu cu calitatile morali sau utili cerute;* asiá si : *muiere cumu se cade, casa cumu se cade*, etc.; compara si in latin'a : **non cadit in virum bonum mentiri**=*nu se cade unui omu bonu a mentí.*

2. CADERE, s. f., actione si resultatu allu actionei de *a cadé*, mai in tote insemnarile verbului 1. *cadere : caderea corpuriloru in spatiu; caderea frundieloru, caderea omului in peccatu, caderea republicei, caderea armoniosa a periodeloru, caderea la betía, nu e in caderea nostra a judecá*, etc.

CADIMENTU, s. m., pl.-*e*, (compara ital. **cadimento**), cu intellessu analogu cu cellu ce are 2 *cadere* sau *cadentia : cadimentulu pretiului buccateloru, versu cu formosu cadimentu, cadimentulu copillului ne a spariatu, cadimentulu frundieloru*, etc.

CADISIORA, s. f. (cu *di* nesiueratu), deminutivu d'in *cada*.

CADITORIU,-*toria*, adj. s., **cadens;** care cade : *frundie caditorie, stelle caditorie.*

CADITURA, s. f., **casus, lapsus; ruina;** 1. actione de a cadé sau mai bene resultatu sau modu allu actionei de a cadé : *caditur'a apei de la mare inaltime produce unu scommotu ce se aude d'in mare departare; de vei mai cadé inco una caditura ca acesta-a se scii co n'ai se te mai scolli de diosu; a merge d'in caditura in caditura;* 2. déro mai desu cu insemnare concreta de *ceva cadutu : a)* proprie : *caditura de casa*=casa ce sta se cada in ruine; *b)* metaforice : *caditura de omu*=omu ce si a perdutu cu

www.dacoromanica.ro

totulu poterile; asiá si : *caditura de bou, de callu,* etc.

CADÍU si *cadivu,-á,* adj., **cadivus;** despusu *a cadé,* care totu cade mereu : *callu cadivu,* (vedi si *caducu*).

CADIUTU, vedi *cadutu.*

CADIVU, vedi *cadiu.*

* CADMÍA, s. f., **cadmia** (καδμεία, ital. **cadmia,** franc, **cadmie,** numita asia de la cetatea grecesca Thebe, fundata de Cadmu, aprope de care se estragea *cadmía*) ; 1. oxydu de zincu de colore galbina sau rosiateca, numitu in speciale si *cadmía naturale;* 2. sublimatu sau funingine de oxydu de zincu, care, la topirea acestui metallu, se lipesce de paretii fornului sau coptoriului, numitu in speciale si *cadmía arteficiale;* 3. sublimatu sau funingine de veri-ce altu metallu, care, la topirea metallului, se sublima si se prende de paretii fornului.

* CADMÍCU,-*a,* adj. (ital. **cadmico,** franc. **cadmique**); relativu la *cadmia ; oxydu cadmicu.*

* CADMÍFERU,-*a,* adj. (franc. **cadmifère;** vedi *cadmiu* si *ferere*); care contine *cadmiu.*

* CADMIU, s. m., (ital. **cadmio,** franc. **cadmium**) ; corpu simplu metallicu, mai asiá de albu ca si stamnulu sau cossitoriulu, luciosu, si care se estrage d'in mineri de zincu dissolute in acidu sulfuricu : *oxydulu de cadmiu este un'a d'in basile celle mai potenti,* (d'in acea-asi fontana cu *cadmía*).

* CADMIURA, s. f., (ital. **cadmiuro,** franc. **cadmiure**); nume genericu datu, in chymica, la veri-ce combinatione de *cadmiu* cu altu metallu.

CADRA, s. f., **quadra** (form'a feminina d'in *cadru,* derivate amendoue d'in **quatuor**=*patru;* in unele derivate d'in **quatuor,** conformu celloru espuse la litter'a *C,* II, 2, sonulu *c*=*q* a trecutu in *p*: *paresime*=**quadragesimæ;** in altele inse, cumu in *cadra*=**quadra,** *cadru*=**quadrum,** *cartu*=**quartus,** etc., s'a pastratu *c*=*q* originariu; vedi si *cadru*) ; 1. proprie si in genere, figura sau forma inchisa de patru linie drepte ; 2. de ací, prin metafora si in parte : *a)* cea ce inchide unu tabellu de pictura, unu speclu sau veri-ce assemenea : *cadr'a acestei imagine este de lemnu de ceru cu formose sculpture; cadrulu specleloru de lussu sunt sufflate cu auru; b)* de unde, prin una noua metafora : *imagine, icona,* tabellu de pictura : *toti paretii casei erau adornati cu cadre lucrate de cei mai boni artisti;* — de ací cu intellessu favorabile : *muiere formosa ca una cadra,* sau cu intellessu defavorabile : *asiá de multu dressu a datu astu femina pre facia, asiá de multu negru a datu pre sprincene, in câtu pare una cadra reu lucrata.*

* CADRAGENARIU,-*ia,* adj., **quadragenarius** (vedi *cadragenu*) ; care coprende sau are *patru dieci* de orecari unitati : *butoiu cadragenariu*=butoiu ce coprende de patru dieci de ori una mesura orecare de licide ; *numeru cadragenariu*= numeru compusu d'in patrudieci de unitati, numeru representatu prin semnele *40; omu cadragenariu*=omu de patrudieci de anni ; — in acestu d'in urma intellessu, luatu si ca substantivu : *unu cadragenariu*=unu omu de patrudieci de anni.

* CADRAGENU,-*a,* de regula in plur. *cadrageni,-e,* adj., **quadrageni**=*câte patrudieci,* casi *bini*=câte doi, (vedi *binu*) ; de ací *cadragenariu,* ca si *binariu* d'in *binu.*

CADRAGESIMA, s. f., vedi *cadragesimu.*

* CADRAGESIMALE, adj., (**quadragesimalis**) ; relativu la *cadragesima* cu insemnarea de *celle patrudieci de dille de ajuniu : ajuniu cadragesimale, rogationi cadragesimali, typiculu servitiului cadragesimale.*

* CADRAGESIMU,-*a,* adj., **quadragesimus;** allu patrudiecele, a patrudiecea ; — ca substantivu femininu : *a)* candu se subintiellege *parte, cadragesima*=a patrudiecea parte d'in unu ce impartitu in patrudieci de parti ecali : *septe cadragesime* = septe a patrudieci, septe d'in patrudieci de parti ecali alle unui ce, cea ce prin numere s'ar esprime asiá : $\frac{7}{40}$; *b)* cându se subintiellege *di,* ajunu sau abstinentia intru adducerea a mente de celle patrudieci de dille in cari Mantuitoriulu ajunà in desertu, — déro

www.dacoromanica.ro

in acestu intellesu *cadragesima* trecú treptatu in *carresima*, si apoi in *parresima*, se dice inse de regula in plurariu: *parresime: antâni'a Domineca d'in parresime, a dou'a Dominica d'in parresime*, etc.; acea-asi numire de *parresime* se appleca, pre a locurea, la diu'a d'in mediloculu *parresimeloru pasceloru*, adeco la *Mercuri'a d'in* a patr'a septemana a ajunului pasceloru: *la parresime*, cu acestu d'in urma intellessu, *Românele au datin'a de a numerá ouale ce au strinsu in tempulu diumetatei scursa a parresimeloru;* — proverb: *Martiu d'in parresime nu lipsesce*, vorbindu de unu lucru ce se intempla regulatu la acellu-asi tempu, sau de unu omu care, fora se fia asteptatu sau invitatu, se afla nelipsitu undeva.

CADRANGLU, vedi *cadrangulu*.

CADRANGULARE, si

* CADRANGULARIU,-*ia*, adj., **quadrangulus** (d'in *cadru*=*catru*=patru si *angulu*=anghiu); cu patru anghiuri: *figura cadrangularia; figure cadrangularie sunt proprie numai celle cu patru laturi, cumu: cadratulu, parallelogrammulu, trapeziulu*, etc.; inse, prin estensione, se applica si la alte lucruri, cumu: *foia cadrangularia, pyramide cadrangularia*=solidu cu sesse facie parallelogrammice, câte doue doue parallele, d'in cari patru su laterali si doue servu de base, (vedi si *cadrangulu*).

* CADRANGULATU,-*a*, adj., **quadrangulatus**, (vedi *candrangulariu*); munitu cu patru anghiuri.

* CADRANGULU,-*a*, **quadrangulus, quadrangulum** (compusu d'in acelle-asi elemente ca si *cadrangulariu;* unii au datu form'a: *patranghiu*, de unde apoi au formatu *patranghiulariu*, forma cu totulu inadmissibile); 1. cu patru anghiuri, care are patru anghiuri: *figura cadrangula;* 2. mai desu inse luatu ca substantivu masculinu, *cadrangulu*, figura cu patru anghiuri, cumu e unu *cadratu*, unu *parallelogrammu*, etc.

* CADRANTE, s. m., **quadrans;** 1. a patr'a parte d'in *asse*, adeco ceva mai multu de doi bani de ai nostri; 2. a patr'a parte d'in libra, adeco 24 drachme sau 81 de gramme metrice; 3. a patr'a parte d'in unu ce orecare: *cadrante de ora, cadrante de circunferentia*=90 de grade, etc.

* 1. CADRANTARIU,-*ia*, adj.. **quadrantarius;** de unu *cadrante*, care e sau face unu *cadrante* d'in ceva: *usura cadrantaria*=usura de 25 la centu, de ore ce *25 e cadrante d'in unu centu.*

* 2. CADRANTARIU, pl.-*ie*, **quadrantal, amphora;** mesura de capacitate de unu petioru cubicu in care intra 80 litre.

* CADRARE, v., **quadrare** (unii au introdussu *patrare, patratu*, in locu de *cadrare, cadratu;* vedi si *cadra, cadru*); 1. ca transitivu: *a)* in genere, a dá forma de *cadra* sau *cadru*, a închide cu patru linie derepte cari, prin imbinarea capeteloru loru, formédia patru anghiuri derepte sau de 90 de grade; *b)* in speciale: α) a taiá lemnu sau petre pentru constructione asiá ca faciele loru se presente forma de cadra; β) ca terminu de geometría, a construí una figura care se fía unu *cadratu geometricu*, (vedi *cadratu* sub 2. ecivalente in superfacia cu alta superfacia marginita de linie curbe, (vedi si *cadratura*); γ) ca terminu de calculu, a face productulu unui numeru, multiplicandulu prin sene insusi: *a cadrá patru va se dica a lu multiplicá prin sene, asiá in câtu se facemu productulu sessesprediece, adeco: 4×4=16;* δ) ca terminu de arte militare, a despune unu corpu de militari pre patru linee, cari se imbina ca si laturile unei cadra; 2. ca intransitivu, a se accommodá, a se adaptá, a armonizá, etc.: *faptele telle nu cadredia neci de cumu cu dissele.*

CADRARIU, s. m., care face *cadre;* care assedia tabelle de pictura, specle, etc., in cadre.

* CADRATINU, s. m., (franc. **cadratin**); deminutivu d'in substantivulu *cadratu*, cu insemnarea de sub 2. *b)* ε); de ací si: *semicadratinu* (vedi *semi*), diumetate de *cadratinu.*

* CADRATICU,-*a*, adj. (franc. **quadratique**); relativu la unu *cadratu* cu insemnarea de sub 2.; in speciale, relativu la unu *cadratu* mathematicu: *ecatione cadratica*, numita si *ecatione de gradu secundu.*

www.dacoromanica.ro

* CADRATIONE, s. f., **quadratio;** 1. actione de *a cadrá;* 2. ca concretu, ceva cadratu, figura cadrata.

* CADRATORIU,-*ia*, adj. s., **quadrator;** care *cadredia*, in insemnarea verbului *cadrare* de sub 1. : *bonu cadratoriu de petre, geometru cadratoriu*=geometru care cauta se cadredie cerculu.

* CADRATRICE, s. f., (franc. **quadratrice**); linia curba, cu care geometrii s'au servitu a adjunge la *cadratur'a* approssimativa a cercului si la trisectionea unui *trianglu*.

* CADRATU,-*a*, (introdussu de unii sub form'a *patratu;* vedi *cadrare*), **quadratus; quadratum;** participiu d'in *cadrare*, luatu mai vertosu cu insemnarile verbului de sub 1. : 1. ca adiectivu : *mese cadrate*=mese cu patru anghiuri, in opposetione cu *mese rotunde; usiele sunt de regula cadrate; petre cadrate*= petre lucrate pentru constructione cu facie margenite de linee derepte, cari se imbina in anghiuri derepte sau de 90 de grade; *numeru cadratu*=numeru multeplicatu prin sene : *25 este 5 cadratu, de ore ce 5×5=25; céta de militari cadrata; radecina cadrata*=numeru ce multeplicatu prin sene da unu altu numeru consideratu ca productu : *5 este radecin'a cadrata a lui 25, pentru co 5×5=25; anghiuri cadrate*=anghiuri derepte sau de 90 de grade, etc.; — prin metafora: *statura cadrata*=statura bene proportionata; *capu cadratu*=capu cu anghiulu faciale approape dereptu, sau: capu care cugeta bene si sanetosu; 2. ca substantivu masculinu, *cadratu*, pl.-*e*: *a)* in genere, corpu cu un'a sau mai multe facie cadrate, adeco marginite de patru linee derepte, alle caroru capete, imbinandu-se, formedia anghiuri derepte si prin urmare ecali, cumu sunt superfaciele usieloru, unoru mese, etc.; *b)* in speciale : α) ca terminu geometricu : figura cu patru laturi ecali, alle caroru capete formedia, prin imbinarea loru, patru anghiuri derepte si prin urmare ecali; β) ca terminu de calculu, productu allu unui numeru multeplicatu prin sene insusi; γ) ca terminu de arte militare, céta de armati despusa pre patru linie, alle caroru capete se imbina in patru anghiuri; δ) ca termenu de astrología, posetione a doue astre departate de unu cadrante de cercunferentia sau de 90 de grade, posetione care, dupo astrologi, are una rea influentia; ε) ca terminu de typographía, buccatella de ferru, pre care compositoriulu despune litterele.

* CADRATURA, s. f., **quadratura,** (franc. **quadrature,** ital. **quadratura**); 1. actione si mai vertosu resultatu allu actionei de a *cadrá;* 2. in speciale: *a)* ca terminu de geometría, reducerea unei figure curbilinie la *unu cadratu geometricu*, (vedi *cadratu* sub 2, *b)* α), ecivalente in superfacia : *cadratur'a cercului, in particulariu, se considera ca una problema insolubile;* — prin estensione se dice si de evaluarea superfaciei figureloru rectilinie, pentru co veri-ce superfacia se mesura cu unu *cadratu* orecare, luatu ca terminu de comparatione : *cadratur'a figureloru rectilinie se tine de geometri'a elementaria, pentru co acesta cadratura se reduce la descompunerea acelloru figure in triangle; b)* ca terminu de astrología, posetione a doue astre departate de unu cartu de cercunferentia, (vedi si *cadratu* sub 2, *b)* δ); *c)* pictura de ornamentu pre paretii unui edificiu de currendu spoiti, asiá numitulu *frescu; d)* buccati d'in mechanismulu unui orologiu, cari servu a pune in miscare limbele orologiului.

* CADRIBASICU,-*a*, adj. (franc. **quadribasique;** vedi *cadru* si *base*); terminu chymicu : care coprende de *patru ori atâta base* câtu *acidu : sare cadribasica.*

* CADRIBINARIU,-*ia*, adj. (franc. **quadribinaire;** vedi *cadru* si *binu, binariu*); ca terminu de mineralogía, care resulta d'in *patru* decresceri in doue serie.

* CADRICAPSULARIU,-*ia*, adj. (franc. **quadricapsulaire;** vedi *cadru* si *capsula*); cu patru capsule, vorbindu de unu fructu.

*CADRICARBURA, s. f., (franc. **quadricarbure;** vedi *cadru* si *carbura*), *carbura* care coprende de *patru ori atâtu carboniu*, câtu intra in alta combinatione chymica de acellu-asi genu.

www.dacoromanica.ro

* CADRICARINATU,-*a*, adj. (franc. **quadricariné**; vedi *cadru* si *carina*); cu patru carine.

* CADRICOLORU,-*a*, adj., (franc. **qudricolore**; vedi *cadru* și *colore*); cu patru colori : *passere cadricolora.*

* CADRICORNU,-*a*, adj. (franc. **quadricorne**; vedi *cadru* si 2. *cornu*); cu patru corne sau cu patru antenne : *antilope cadricorna*; de ací ca subst. femin. plur. : *cadricorne* : *a)* familia de insecte aptere, cari au patru antenne; *b)* mica familia de crustacee.

* CADRICOTYLEDONATU,-*a*, adj. (franc. **quadricotylédoné**; vedi *cadru* si *cotyledone*); munitu cu patru cotyledoni, vorbindu de unu embryone de planta.

* CADRICUSPIDATU,-*a*, adj. (franc. **quadricuspidé**; vedi *cadru* si *cuspide*); terminatu cu patru cuspidi sau acumene.

* CADRIDENTE, adj., **quadridens**, (vedi *cadru* si *dente*); cu patru denti sau acumene.

* CADRIDENTATU,-*a*, adj., (franc. **quadridenté**; vedi *cadridente*); munitu cu patru denti sau acumene, vorbindu de certe plante sau animali.

* CADRIDEGETATU,-*a*, adj., (franc. **quadridigité**; vedi *cadru* si *degetu*); munitu cu patru degete, vorbindu de certe plante, la cari petiolulu frundieloru se termina cu patru foliore.

* CADRIDEGETIPENNATU,-*a*, adj., (franc. **quadridigitipenné**; vedi *cadru*, *degetu* si *penna*); se dice de una planta cu frundie, allu caroru petiolu se desparte in alte patru petiole munite cu foliore, (vedi si *cadridegetatu*).

* CADRIENNALE si CADRIENNE, adj., **quadriennalis** si **quadriennis**, (vedi *cadru* si *annu*); de patru anni, care dura de patru anni sau care revine d'in patru in patru anni : *serbatore cadriennale.*

*CADRIENNIU, s. m., **quadriennium**, (vedi *cadru* si *annu*); spatiu de patru anni.

*CADRIFARIU,-*ia*, adj., **quadrifarius**; impartitu in patru : *dissertatione cadrifaria*; *planta cadrifaria*=planta cu frundiele despuse in patru serie.

* CADRIFASCIATU,-*a*, adj., (franc. **quadrifascié**; vedi *cadru* si *fascia*), cu patru fascie de differite colori; vorbindu in specie de certe insecte cu patru verge de colore diversa : *musca cadrifasciata.*

* CADRIFIDU,-*a*, adj., **quadrifidus**, (franc. **quadrifide**; vedi *cadru* si *findere*); despicatu in patru, cu patru capete acuminate : *furca cadrifida*; — in botanica, applecatu la organe de plante, care apprope peno la medilocu suntu despartite in patru parti ecali : *calicele resedei este cadrifidu.*

* CADRIFINIU, s. m., **quadrifinium**, (vedi *cadru* si *fine*); limite intre patru proprietati, puntu limitariu intre patru terri.

* CADRIFLUU,-*a*, adj., **quadrifluus**, (*cadru* si *fluere*); care cura pre patru parti : *cadrifluulu riu.*

* CADRIFLORU,-*a*, adj., (franc. **quadriflore**, vedi *cadru* si *flore*); cu patru flori, vorbindu de certe plante.

* CADRIFOLIATU,-*a*, adj., (franc. **quadrifolié**; vedi *cadru* si *foliu*); cu patru folie : *inulu cadrifoliatu.*

* CADRIFOLIOLATU,-*a*, adj., (franc. **quadrifoliolé**; vedi *cadru* si *foliolu*); cu patru foliole, vorbindu de frundiele certoru plante, cari su compuse d'iu patru foliore.

* CADRIFOLIU, s. m., (**quadrifolium**); planta cu patru foie pre acellu-asi pedunclu, varietate de trifoiu.

* CADRIFORU,-*a*, adj., **quadriforis** (franc. **quadriforé**); cu patru orificie sau cu patru valve : *usia cadrifora*=usia cu patru valve sau aripe; — substant. femin. plur. *cadrifore*, familia de conchilie d'in ordinea cirripediloru, allu caroru coperclu are patru valve.

* CADRIFORME si CADRIFORMU,-*a*, adj., **quadriformis** (*cadru* si *forma*); cu patru forme; — applecatu, in speciale, la cristalle, cari unescu in sene patru forme insemnate, cumu e cubulu.

* CADRIFRONTE, adj., **quadrifrons** (vedi *cadru* si *fronte*); cu patru frunti sau facie; *cadrifrontele arcu de triumfu*; — applecatu in speciale, lui Janu, care, ca dieu allu annului, presiede celloru patru tempuri, considerate ca patru facie alle annului.

* CADRIGA, s. f., **quadriga** sau **qua-**

www.dacoromanica.ro

drigæ (contractatu d'in *cadrijuga;* vedi *cadrijugu*); carru sau carrutia la care se afla injugati patru cai, patru asini, patru muli, patru boi, etc.; — carru magnificu, carru de triumfu, si in speciale, carrulu sorelui; — patru cai injugati a laturea; — moneta pre care se afla imaginea Victoriei care conduce unu carru, la care tragu patru cai. (*Catrig'a*, desi trassa de patru cai injugati a laturea, erá inse numai cu doue rote, si de acea-a *cotiga* allu nostru pote se fia venitu d'in *cadriga*, transformatu antaniu in *catrigá*, sau mai bene redussu la forma mai originaria, pentru co *t* este mai primitivu de câtu *d* [vedi *cadru*]; apoi prin caderea lui *r* si intunerecarea lui *a* in *o*, a adjunsu la form'a *cotiga*).

* CADRIGALE, adj., **quadrigalis;** relativu la *cadriga.*

* CADRIGAMU,-*a*, adj., **quadrigamus** (d'in *cadru* si γάμος=nunta); de a patr'a ora insoratu.

* CADRIGARIU, s. m., **quadrigarius;** care mena caii unei *cadrige;* care fabrica *cadrige.*

* CADRIGEMINU,-*a*, adj., (vedi *cadru* si *geminu*); de patru ori geminu: *tubercule cadrigemine*=franc. **tubercules quadrijumeaux**=patru tubercule ce stau pre medull'a allongata.

* CADRIGULA, s. f., **quadrigula;** deminutivu d'in *cadriga.*

CADRIGUTIA, vedi *cadrigula.*

* CADRIJUGU,-*a*, adj., **quadrijugus,** (vedi *cadru* si *jugu*); la care sunt injugati patru jugani: *cadrijugulu carru allu sorelui; cadrijugii jugani*=patru jugani injugati a laturea; *cadrijuga lupta* =intrecere facuta cu carre, la cari sunt injugati patru jugani.

* CADRILATERALE, adj., (**quadrilateralis;** vedi *cadrilateru*, cumu si *cadru* si *latura*); care presenta patru laturi; care se face in patru sau d'in patru laturi sau parti: *conventione cadrilaterale*=conventione facuta de patru parti interessate.

* CADRILATERU,-*a*, adj., **quadrilaterus,** (vedi *cadru si latura*), cu patru laturi: *figura cadrilatera*=figura catrangula; — ca substantivu masculinu, *cadrilateru*, cu acea-asi insemnare ca si *catrangulu*, pentru co una figura cu patru anghiuri are de neapperatu si patru laturi; — substantivu femin. plur.: *cadrilatere*, tribu d'in famili'a crustaceeloru decapode, cari au testulu aprope cadratu.

* CADRILITTERU,-*a*, adj., (franc. **quadrilittère;** vedi *cadru* si *littera*); cu patru littere, care coprende patru littere: *radecine de cuvente cadrilittere.*

CADRILLA, s. f., vedi *cadrillu.*

CADRILLARE, v., **quadra describere vel pingere; quadris lapideis vel ligneis munire;** a formá cadrille, a muní cu *cadrille*, in intellessulu cuventului *cadrillu* de sub 1. si anume: *a)* a trage pre una charteia sau pre una tabla linie, cari se taia si formedia *cadrille*: *anteriu cadrillatu; mi placu stofele cadrillate; b)* a trage pre una stofa verge de colore differita de a fundului stofei, cari verge se taia de assemenea perpendiculariu si formedia *cadrille; c)* a podí cu *cadrille* de petra, de lemnu: *podelle cadrillate.*

CADRILLATU,-*a*, part. d'in *cadrillare.*

CADRILLATURA, s. f., actione si resultatu allu actionei de a *cadrillá.*

CADRILLIONE, s. m., (franc. **quadrillon;** d'in *cadru* si *millione*, ca si *billione* d'in *bi* si *millione*); una miie de trillioni, sau una miie de ori un'a miie de billioni.

CADRILLU, s. m., (si f. *cadrilla*, ca deminutivu d'in *cadra*, precumu *cadrillu* este deminutivu d'in *cadru;* vedi *cadru*); **quadrum, quadra, quadrula; saltationis vel ludicri certaminis genus** (compara si franc. **quadrille,** ital. **quadriglia**); 1. proprie, cadru micu sau cadra mica, cadratu pucinu spatiosu, mice obiecte ce presenta facia sau facie margenite de patru linie ce se taia in patru anghiuri derepte sau de 90 de grade, cumu, de essemplu: *a)* cadratele formate pre charteia sau tabla prin linie ce se taia perpendiculariu; *b)* cadratele formate pre tessuture prin vergele de colore diversa de a fundului materiei, cari se taia de assemenea perpendicularie; cadratele de lemnu sau de petra, cari intra la po-

www.dacoromanica.ro

delle; *c)* cadratele rosie de pre una d'in celle cinci specie alle unui corpu de carti de jocu, cari reu s'au dissu si se dicu de unii *caró*, dupo franc. **carreau**, trassu d'in latinesc. **quadrellum**, de unde si *cadrillu*; decâtu *caró* cu multu mai bona este numirea de *toba*, ce poporulu applica la *cadratele* in cestione; 2. prin metafora : *a)* modu de saltatu, asiá numitu, pentru co saltatorii lu salta, formandu *cadrate*; de ací : *b)* canteculu, dupo care se salta acestu jocu; *c)* jocu de omeni callari, cari facu una lupta simulata; — turma de callari, cari facu acesta lupta.

*CADRILOBATU,-*a*, adj. (franc. **quadrilobé**; vedi *cadru* si *lobu*); munitu cu patru lobi, despartitu in patru lobi.

* CADRILUNULATU,-*a*, adj. (franc. **quadrilunulé**; vedi *cadru* si *lunula*); insemnatu cu patru macule de form'a lunulei, cumu, de essemplu, *coccenill'a*.

* CADRIMANU,-*a*, adj., **quadrimanus** (franc. **quadrimane**; vedi *cadru* si *mana*); proprie, cu patru mane, applecatu inse, in speciale, la insecte, cari au *patru tarsi* dilatati; de unde ca substantivu femin. plur. *cadrimane*, sectione de insecte d'in tribulu carabiceloru, ai caroru masculi au cei patru tarsi anteriori dilatati.

* CADRIMATU, s. m., **quadrimatus**, (vedi *cadrimu*); etate de patru anni.

* CADRIMEMBRE si

* CADRIMEMBRU,-*a*, adj., **quadrimembris** (*cadru* si *membru*); cu patru membre, si in speciale cu patru petiore.

* CADRIMESTRE si

* CADRIMESTRU,-*a*, adj., **quadrimestris** si **quadrimestrus**, (vedi *cadru* si *mese* sau *mesu*); de patru lune, care tine patru lune; — ca substant. masculinu, *cadrimestru*, spatiu de patru lune sau a treia parte d'in unu annu.

*CADRIMU,-*a*, adj., **quadrimus**, (vedi *cadru*); de patru anni : *cadrimulu juganu*.

* CADRINGENTENARIU,-*ia*, adj., **quadringentenarius**, (vedi *cadru* si *centu*); de patru cente, care numera patru cente de unitati orecari, si in speciale, patru cente de anni : *numeru cadringentenariu*, *arbore cadringentenariu*.

*CADRINGENTENU,-*a*, de regula in plur. *cadrigenteni*,-*e*, adj., **qudringenteni**, (vedi *cadru* si *centu*); câte patru cente.

CADRINGENTESIMU,-*a*, adj., **quadringentesimus** (*cadru* si *centu*), patru centesimu : *nouc-dieci de cadringentesime* $= {}^{90}/_{400}$, (vedi si *cadragesimu*).

* CADRINOMIU (mai pucinu bene : *cadrinomu*; vedi si *binomiu*); s. m., (ital. **quadrinomio**, franc. **quadrinôme**); cantitate compusa d'in patru termini despartiti prin semnele: (+) sau (—), cumu: $3+4-7+8$; $a+b+4a-3a$

* CADRINOCTIU, s. m., **quadrinoctium** (*cadru* si *nocte*); tempu de patru nopti.

* CADRIPARTIRE, v., **quadripartire** (*cadru* si *parte*); a impartí in patru : *pane cadripartita*, *discursu cadripartitu*; *calicele cadripartitu allu gentianei*.

* CADRIPARTITIONE, s. f., **quadripartitio**; actione de a *cadripartí*.

* CADRIPARTITU,-*a*, part. d'in *cadripartire*.

CADRIPENNE, si

*CADRIPENNU,-*a*, adj., (franc. **quadripenne**; vedi *cadru* si *penna*); cu patru aripe sau patru partí analoge aripeloru; — de ací ca substant. femin. plur. : *cadripenne*, sectione de insecte cu patru aripe.

* CADRIPETALU,-*a*, adj., (franc. **quadripétale**, vedi *cadru* si *petalu*); cu patru petale.

*CADRIPLUMBICU,-*a*, adj., (franc. **quadriplombique**); applecatu la sari, cari coprendu de patru ori atâta base, câtu acidu : *nitritu cadriplumbicu*.

* CADRIPUNTATU,-*a*, adj., (franc. **quadriponctué**; vedi *cadru* si *puntu*); insemnatu cu patru punte colorate : *taunulu cadripuntatu*.

* CADRIREME, adj., **quadriremis** (*cadru* si *remu*); cu patru remi sau cu patru serie de remi : *cadriremea barca sta se se cofunde*; — ca substan. femin. *cadrireme*,-*a*, nave cu patru serie de remi.

* CADRISELENITU, s. m., (franc. **quadriséléníte**); nume datu, in chymica, la una sare, care coprende de patru ori mai multu *acidu seleniosu* de câtu *base*.

* CADRISULCU,-*a*, adj., (franc. **qua-**

www.dacoromanica.ro

drisulce; vedi *cadru* si *sulcu*); despicatu in patru, vorbindu in speciale de unghi'a certoru mammifere; de ací ca substantivu femin. plur. : *cadrisulce*, familia de animali mammifere, a caroru unghia este despicata in patru, cumu hippopotamulu.

* CADRISULFURA, s. f., (franc. **quadrisulfure;** vedi *cadru* si *sulfure*); nume datu, in chymica, la una *sulfura*, care coprende de patru ori atâta *sulfure*, câta se afia in altu compositu d'in acelle-asi elemente.

* CADRIVALVU,-*a*, adj., (franc. **quadrivalve;** vedi *cadru* si *valvu*); cu patru valve, cumu e capsul'a epilobului.

* CADRIVIU, s. m., **quadrivium,** (d'in **quadrus**=cadratu si **via**=calle); rescruce formata de patru drumuri, locu unde se intelnescu patru drumuri; — prin metafora, celle patru ramure in cari cei vechi impartieau studiulu mathematiceloru in scolele publice, adeco : *aritmetic'a*, *geometri'a*, *astronomi'a* si *music'a*.

* CADROXALATU, s. f., (franc. **quadroxalate**); nume datu, in chymica, la una sare, care coprende de patru ori mai multu acidu decâtu unu *oxalatu* simplu.

* CADROXYDU, s. m., (franc. **quadroxyde,** vedi *cadru* si *oxydu*); oxydu care coprende de patru ori mai multu *oxygeniu* de câtu altu compositu d'in acelle-asi elemente.

CADRU,-*a*, adj. s., **quadrus; quadra, quadrum** (vedi si *cadra*); 1. adj., care e marginitu de patru linie derepte, çari se taia in patru anghiuri derepte, approape synonymu cu *cadratu* : *figura cadra*, *petra cadra*=petra cu facie cadre; *terminu de mosía cadru; numeru cadru* =numeru *cadratu*, etc.; — prin metafora, bene regulatu si ordinatu, symmetricu, proportionatu, armonizatu, etc. : *periodele acestui autoriu sunt compuse d'in parti cadre si symmetrice;* 2. subst., *a)* femin. *cadra* (vedi acestu cuventu, pre longa care se subintellege *figura*); *b)* masculinu, *cadru*, plur.-*e*, (subintellegundu *lucru*), si prin urmare cu intellessu mai estensu decâtu allu formei feminine, cumu : α) ca sí *cadra*, cu insemnarea de forma *cadra* de lemnu sau de metallu, in care se pune unu tabellu de pictura, unu speclu, unu ochiu de vitru, etc.; β) ochiu de vitru, petra de forma cadrata, cadrate trasse pre charteia, pre stofe, formate pre muri, pre tavanele caseloru, etc.; γ) applecatu si la ceva, care nu are forma cadrata, déro care coprende si contine altu ceva, lu margenesce, si chiaru la spatiulu coprensu intre acelle limiti : *in strimtulu cadru allu unei gradine nu potu intrá fluvie siriuri;* δ) in intellessu mai ideale: *cadrulu unei composetione*=intenderea ce cauta se se dee partiloru composetionei, ammesuratu cu scopulu si ideele ce are cineva in vedere; *cadrele unei armate*=diversele divisioni alle armatei : *unu capitanu*, *locotenentii*, *sublocotenentii si caporalii formedia cadrulu sau cadrele unei compania; cadrele administrationei sunt formate de functionarii administrationei insesi; aceste cadre se potu largí sau strimtá, dupo cumu se applica mai multi sau mai pucini functionari.*

* CADRUMANU,-*a*, adj., **quadrumanus,** (franc. **quadrumane;** d'in acelle-asi elemente ca sí *cadrimanu*); cu patru mane, vorbindu de animali, cari au mane ca alle omului si petiore assemini maneloru : *mimutiele sunt cadrumane;* — ca substant. femin. plur. : *cadrumane*, ordine d'in classea mammifereloru, alle caroru patru membre estreme se termina cu una mâna, si cari se appropia mai multu de omu.

* CADRUPEDE si

* CADRUPEDU,-*a*, adj., **quadrupedus** si **quadrupes,** (*cadru* si *pede*); 1. ca adiectivu, care are patru petiore, cumu boulu, callulu, cerbulu, etc.; in intellessu mai largu, care de sí n'are patru petiore, face inse si d'in mâne petiore, si ambla ca pre patru petiore : *cadrupedi prunci;* 2. ca substantivu, animale cu patru petiore, si de ací in plur. *cadrupedi* sau *cadrupede*, sectione d'in classea mammifereloru, cari au patru petiore, nascu feti viui si i nutrescu cu lapte.

www.dacoromanica.ro

* CADRUPLARE, v., **quadruplare,** (franc. **quadrupler;** vedi *cadruplu*); a face de patru ori mai mare, a impatrí: *vomu cadruplá numerulu 5, facundulu de patru ori mai mare, adeco 20; venitulu mosieloru s'a cadruplatu.*

* CADRUPLATORIU, adj. s., care *cadrupla.*

* CADRUPLICARE, v., **quadruplicare,** (*cadru* si *plecare* sau *plicare*); a face in patru, a impatrí, a face de patru ori mai mare, (vedi si *cadruplicc*).

* CADRUPLICATIONE, s. f., **quadruplicatio,** actione de a *cadruplicá* sau resultatu allu acestei actione.

* CADRUPLICATORIU,-*toria*, adj. s., **quadruplicans;** care *cadruplica.*

* CADRUPLICE, adj., **quadruplex,** (vedi *cadruplicare*); de patru ori mai mare, impatritu, (vedi si *cadruplu*).

*CADRUPLU,-*a*, adj., **quadruplus;** de patru ori mai mare sau mai multu, impatritu;—ca substantivu, *cadruplu-lu*= **quadruplum,** cantitate d'in acellu-asi lucru impatrita sau de patru ori mai mare; — *cadruplu* differe, in intellessu, de *cadruplice*, cumu differu si *simplu, duplu, triplu, decuplu, multiplu*, etc., de correlativele loru *simplice, duplice, triplice, multiplice;* totu asiá differu si derivatele d'in unele : *duplicare, triplicare, cadruplicare*, etc., de derivatele d'in celle alte : *duplare, triplare, cadruplare*, etc., pentru aceste differentie vedi suffissele *plice* si *plu.*

CADUCEATORIU,-*toria*, s., **caduceator;** care porta unu *caduceu;* cellu ce merge ca oratoriu sau deputatu la inimici spre a se intellege asupr'a pacei sau altoru cestioni.

CADUCEATU,-*a*, s., **caduceatus;** cellu munitu cu unu *caduceu*, spre a poté merge la inimicu, fora tema de a patí ceva.

CADUCEU, s. m., **caduceus;** verga de lauru sau de olivu infasciorata cu doi serpi, cari stau cu capetele facia in facia, fora se dee neci unu semnu de inimicetia; Mercuriu, nuntiulu dieiloru, portá acesta verga, candu mergea, ca tramissu, se impace pre omenii ce belligerau; oratorii de pace, ambassatorii, etc., inco portau in mana unu *caduceu*, care i apperá de veri-ce violentia d'in partea celloru, la cari mergea pentru pace sau alte interesse; si astadi *caduceulu* este symbolulu pacei si allu commerciului.

* CADUCIFERU,-*a*, **caducifer;** care porta *caduceu : caduciferulu Mercuriu.*

CADUCITATE, s. f., (**caducitas**); **caducum;** calitate sau stare de *caducu*, in celle mai multe d'in insemnarile acestui cuventu : *caducitatea vietiei omenesci; legatulu ce ti s'a lassatu de unchiu teu este attensu de caducitate; mare e caducitatea calicelui macului; caducitatea este aprope de decrepitudine; caducitatea casei face se scada multu pretiulu locului, pre care este edificata cas'a.*

CADUCU,-*a*, adj., **caducus;** (d'in acea-asi radecina cu *cadere, cadaveru*, etc.); 1. proprie si in genere, despusu a cadé, pornitu a cadé, aprope de cadere, in decadere, cadutu : *frundie caduce; viti'a de viia d'in natur'a sea e caduca; omu caducu*=omu ce totu cade, despusu la cadere, si in speciale, omu epilepticu; de ací, *reu caducu*=*morbu caducu*=epilepsía; 2. metaforice si in parte : *a)* fragile, perițoriu, debile, currendu trecutoriu : *flore caduca e formosetia; caducu e omulu si caduca e glori'a lui; b)* cu totulu cadutu d'in poteri, forte betranu, in allu doile periodu allu betranetiei, dupo care vine allu treile, in care cineva e *decrepitu : betranu forte si caducu e tatalu meu;*—de ací applecatu si la lucruri pre calle de cadere, appropiate de ruina : *casa forte vechia si caduca; c)* vorbindu de unu legatu, una ereditate, etc., nullu, invalidu, perdutu, etc., pentru cellu cui se cadea, d'in causa co nu s'au observatu certe formalitati : *donatione caduca, legatu caducu, bonuri caduce*, etc.; *d) membrana caduca*=un'a d'in membranele ce infasciora fetulu in pantece; *denti caduci*=primii denti ai viteloru, cari cadu in junetia si in locu-le crescu altii; — applecatu la parti sau organi de alle planteloru, va se dica : *care nu tine in tota vieti'a plantei;* cumu : *calicele macului e caducu, pentru co cade dupo desvoltarea florei; stipulele inco sunt caduce in mai multe specie de flori,*

www.dacoromanica.ro

CADUTIA, s. f., deminutivu d'in *cada* (vedi si *cadisiora*).

CADUTU, (cu unu *i* mai multu : *cadiutu;* vedi 1. *cadere*); part. d'in *cadere* cu tote insemnarile acestui verbu : **lapsus, collapsus, caducus; viribus casus; effœtus; deminutus, demissus, corruptus abjectus, vilis; debitus, conveniens, par,** etc. : *arbori caduti, frundia caduta, case cadute, militari caduti in bataia, cai caduti, pretiu cadutu, muiere caduta, cu cadut'a onore, celle cadute voue vi se voru dá,* etc.; — *cadutu d'in ceru,* applecatu la unu omu, va se dica : sau omu care, intr'una mare si grea nevoia, ca prin una rara favore a lui Domnedieu, vine in adjutoriu in momentulu opportunu; sau, *ca si omu picatu din ceru,* omu de rara bonitate, omu escellente; sau, in fine, omu cu totulu strainu de celle ce se petrecu in loculu, unde se afla : *nu scie nemica d'in celle ce se petrecu in giurulu lui, ca si cumu ar fi cadutu d'in ceru; eramu perduti, de nu venieaitu in acellu momentu, ca si cumu ai fi cadutu d'in ceru pentru noi; ce atât'a mundria pre tene, ca cumu ai fi cadutu d'in ceru.*

CAFEA (pronuntia : *café-a,* ca *idé-a,* nu *cafeá;* despre *cafeá,* plur. *cafelle,* vedi la art. *cafella*), s. f., plur. *cafee,* **coffea arabica** lui Linneu; 1. genu de arborellu d'in famili'a rubiaceeloru, pentandria monogynia lui Linneu, originariu d'in Arabi'a, care cresce inaltu de septe peno la diece metre, alle cui ramuri sunt totu de un'a verdi, oppuse si aggrumurate in cacume de forma pyramidale, allu cui fustellu e dereptu si alle cui frundie oppuse oblunge, verdi inchise si splendide producu, la subsuar'a loru, flori albe si odorose, d'in cari nascu in currendu bace rosie, assemini cu ceresiele; aceste bace continu doue sementie sau grauntie, numite si elle *cafea* sau *grauntie de cafea;* se destingu trei varietati de *cafea : cafe'a de Moc'a sau de Arabi'a,* cu granutiele mice si rotunde; *cafe'a de Martinic'a,* cu granutie verdastre si de marime media; *cafe'a de Mascareni'a sau de Burbone,* cu granutie mari si galbinastre; —in acestu intellessu form'a masculina, *cafeu,* ar fi de preferitu, ca mai conforma cu analogiele limbei nostre; éro form'a feminina, *cafea,* s'ar applecá mai bene la urmatoriele insemnari : 2. fructu allu arborellului *cafea*, granutiele acestui fructu, etc. : *a)* fructulu cafeei, baca de form'a si marimea unei corne, care la inceputu e de una formosa colore rosia deschisa, éro, candu adjunge la deplena maturitate, ida una colore ce bate in negru, si coprende doue granutie lepite unulu de altulu; *b)* granutia sau boba trassa d'in bacc'a fructului de *cafea;* granutiulu de *cafea* crudu este lipsitu de verice odore placuta, si are una sapore erbacea pucinu lingusitoria pentru gustu; déro chiaru in acesta stare *cafe'a* possede virtuti febrifuge;—de regula, in acestu intellessu, *cafea* se iea, ca si *lente, fasole,* etc. cu sensu collectivu : *cafea de Moc'a, cafea de Martinic'a; a frige cafea, a macinâ cafea; faci'a cafeei*=colore ca a cafeei fripta : *nu mi placu stofele de faci'a cafeei;* — de ací : *c)* diverse preparate d'in granutie de *cafea : cafea cu lapte, a bee cafea; cafea negra*=cafea fora lapte; *cafea turcesca*=cafea nelimpedita de residuulu farinei de cafea, in opposetione cu *cafea nemtésca,* care e stracurata si limpedita de acellu residuu; *inghiaciata de cafea, farinata de cafea; essentia de cafea*=principiu aromaticu estrassu d'in *cafea* si concentratu sub forma de licidu; — insemnarile de sub *a) b)* si *c)* sunt celle la cari cuventulu *cafea* se applica ca mai bene; form'a *cafella*=*cafea* este, in aceste casuri, asiá de impropria, cumu ar fi si *cafea* in frasi ca : *a bee una cafea, a bee mai multe cafee,* etc.; in locu de : *a bee una cafella, mai multe cafelle,* (vedi *cafella*).

CAFEARÍA, s. f., 1. multime de *cafea;* 2. arte, stabilimentu sau desposetione de *cafeariu.*

CAFEARIU, s. m., 1. cellu ce cultiva si prepara *cafea;* 2. cellu ce vende *cafea;* 3. cui place multu a bée *cafea* (compara *fasolariu*=cui place fasolea) (vedi si in Glossariu *cafegiu*).

CAFEATU,-*a*, adj. s., 1. proprie participiu d'in unu verbu *cafeare;* ammestecatu, preparatu cu *cafea : remediu cafeatu, una gelatina cafeata;* 2. ca sub-

www.dacoromanica.ro

stantivu : *a)* femininu, *cafeata*, buccata preparata cu *cafea; b)* masculinu, *cafeatu*, compositu chymicu, sare produssa prin combinationea *acidului cafeicu* cu una base.

CAFEETU (reu : *cafenetu*), s. m., locu plantatu cu *cafei* sau *arborei* ce dau *cafea*.

CAFEICU,-*a*, adj., de *cafea*, provenitu d'in *cafea : acidu cafeicu*=acidu estrassu d'in *cafea*.

CAFEINA, s. f., vedi *cafeinu*.

CAFEINU,-*a*, adj., de *cafea*, care vine d'in *cafea : bacca cafeina;*—ca substant. femin., *cafeina* (subintellegundu : *essentia, substantia*), unulu d'in celle doue principie alle granutiului de *cafea*, care se desvolta prin *torrefacere* sau *frigere*, si care, déco cafe'a se frige prea tare, asiá in câtu se arde, despare si se perde, carbonisandu-se.

CAFEÍU,-*ia*, (reu *cafeniu, cafenía*, pentru co colorea, ce se desemna prin acestu cuventu, nu este ca a *cafenei* sau *cafenellei*, ci ca a *cafeei fripta*); care are colore ca a *cafeei fripta : facia cafeia, pannura cafeia, vestimente cafeie*.

CAFELLA (=*caféa*, pl. *cafelle*), s. f., 1. prin abusu, luatu cu acea-asi insemnare ce are *cafea* sub 2. *b, c) : a bee cafella negra, cafella cu lapte*, etc.; 2. proprie inse, cantitate de sorbitura preparata cu cafea, câta se pune intr'una tassa sau altu vasu de beutu : *fa si addu atâte cafelle, câte se adjunga la toti ospetii; a bee mai multe cafelle pre di*, etc.;—asiá déro, candu e vorb'a de intellessu collectivu, se dice bene *cafea;* si numai candu e vorb'a de una cantitate determinata de *sorbitura de cafea*, se dice bene *cafella*.

CAFELLUTIA, s. f., deminutivu d'in *cafella*.

CAFENA (*cafenella*=*cafenea*, plur. *cafenelle*, este numai unu deminutivu d'in *cafena*, luatu prin abusu cu intellessulu acestui d'in urma cuventu), s. f., stabilimentu, in care se stringu omenii, ca se bea cafea, si prin urmare differitu de *cafearía*, care are si alte insemnari, ce nu are *cafena*, si care chiaru in insemnarea cea mai appropiata de a *cafenei*, adeco in insemnarea de *stabilimentu unde se vende cafea*, totusi differe de *cafena*, intru câtu la *cafearía* se vende *cafea grauntie sau pisata*, remanendu ca cellu ce ua cumpera se si ua prepare si faca buna de beutu, éro la *cafena* se serve *cafea ferta : a deschide cafena, a tiné cafena, a inchide cafen'a*, etc.

CAFENARIU, s. m., cellu ce are unu stabilimentu de *cafena*, differitu asiá déro de *cafeariu;* (vedi *cafena*, vedi si *cafegiu*, in Glossariu).

CAFENELLA, s. f., deminutivu d'in *cafena*, (vedi acestu cuventu).

CAFENETU, *cafeniu;* vedi *cafeetu, cafeiu*.

CAFEOMETRU, s. m., (vedi *cafea* si *metru*), instrumentu de mesuratu greutatea specifica a *cafeei*.

CAFEU, s. m., vedi *cafea*.

CAFEUTIA, s. f., deminutivu d'in *cafea* cu insemnarea de sub 2.

CAFICU,-*a*, adj.. vedi *cafeicu*.

CAGLIARE, v., vedi *incagliare*.

CAGLIU, s. m., **coagulum**, (prin contractionea vocaliloru *oa* in simplulu *a* si prin taiarea lui *u* de longa *g*, a luatu form'a *caglu*, si, prin introducerea unui *i*, *cagliu;* apoi, in pronunti'a vulgaria, prin stramutarea lui *l* in syllab'a initiale, se aude ca *cliagu*, éro in gur'a unoru-a, prin moiarea lui *l*, ca *chiagu* [=*kiagu*]; in celle alte limbe sorori : ital. **caglio**, isp. **cuago**, port. **coalho**, franc. **caillot**= deminutivu d'in **caille**, care a luatu alta insemnare ; — **coagulum** este derivatu d'in **coagere**=*a adduce impreuna, a aduná, a stringe, a condensá*, etc., asiá co **coagulum**=*cagliu* = *cliagu* insemna proprie : *ceva care stringe si condensa*, si de ací in speciale : *ceva ce face se se prenda laptele*); materia ce se prepara d'in succulu certoru plante, cumu e succulu laptosu allu galiului, allu ficului, etc., déro mai vertosu d'in laptele prensu d'in ventriclulu animaliloru sugutorie, care serve a face se se prenda laptele, pentru ca asiá se se pota fabricá d'in acestu-a casiu, brendia, etc. : *cagliu de vitellu, cagliu de mnellu; cagliulu d'in ventriclulu unui mnellu sau vitellu nu e de câtu laptele suptu de densii, care,*

www.dacoromanica.ro

dupo mortea loru, se prende si se condesa in ventriculu; — prin metafora: potere corporale, si de ací, stare bona in respectulu averei, avere bona, stare larga, etc.: *nu mulge totu laptele vaccei, ca se mai remana si vitellului, care e forte debile si are lipse de cagliu; de unde credeam co acestu callu erá se mora, acumu a inceputu se prenda si ellu cagliu si se se ingrasie; omu cu cagliu*=omu cu bona dare de mana; *aprende cagliu*=a prende potere, a se inavutí.

CAIÉA = *caiella;* vedi *cauella.*

* CAIMANU, s. m., (ital. **caimano,** franc. **caïman**), **lacerta alligator** lui *Linneu;* genu de crocodilli d'in Americ'a sau d'in Afric'a.

CAIRELLU, s. m., deminutivu d'in *cairu.*

CAIRU, s. m., pl.-*e,* (καῖρος = *tortu,* d'in κείρειν=**carere**=*a tunde, a peptená sau scarmená* lana, inu, etc.; vedi si *canura, caieru,* in Glossariu; — ital. **cairo,** franc. **caire,** cu insemnarea lui *cairu* de sub 2.); 1. in intellessu populariu: cantitate de stupa de inu, canepa, lana, etc., câta se pune de una data in furc'a de torsu: *in ser'a acesta amu torsu trei caire de lana si unulu de canepa;* 2. in intellessu scientificu: scortia de *coccu indianu,* care se pote torce si tesse ca sí stup'a de canepa.

CAISSA, s. f., **armeniacum malum;** fructulu *caissului.*

CAISSÍU,-*ía,* adj., cu facia ca a *caissei copte.*

CAISSU, s. m., **armeniaca malus;** pomu care produce *caisse.*

* CAJEPUTÚ, s. m., (ital. si franc. **cajeput**); arbore ce cresce la Moluce si d'in alle cui frundie se estrage unu oliu verdastru, cu odore resinosa si cu sapore petrunditoria, recommendatu de medici ca bonu pentru spasmuri si mai vertosu pentru doreri de denti cariosi.

* CALAMAGROSTIDE, s. f., (ital., si franc. **calamagrostide**); genu de plante d'in famili'a gramineeloru arundinacee, cari tinu mediulu intre graminee si arundinacee.

CALAMARE, adj. s., **(calamaris), calamarius; calamaria theca;** 1. proprie, relativu la calamu; 2. mai desu ca substant. femin., *calamare* (subintellegundu *teca*), si de regula in plur. *calamari,* receptaclu de atramentu sau negretia de scrissu, cumu si de *calami*=condeie: *mai de multu câti scieau carte, portau calamari la brânu; addu-mi calamari si charteia, ca se scriu una scrissore;* — se pote inse ca *calamare,* in acestu d'in urma intellessu, se fia in locu de *calamaria,* care in pronuntia s'a transformatu in *calamarie,* apoi prin contractione in *calamare;* atunci *calamaria* ar fi formatu d'in urmatoriulu *calamariu,* si ar fi prin urmare identicu, in forma si in intellessu, cu lat. **calamaria (theca).**

CALAMARIU,-*ia,* adj. s., **calamarius,** (vedi *calamu*); 1. ca adj., relativu la *calamu;* 2. ca substantivu: *a)* masculinu, *calamariu,* pl. *calamarie,* genu de molusce d'in ordinea calopodiloru, **sepia loligo** lui *Linneu,* asiá numitu pentru co d'in sene scote una negretia, asseminea cellei de scrissu; *b)* femininu, *calamaria*=**calamaria theca** *(vedi calamare);* in acestu intellessu dictionariulu de Buda da si form'a masculina, *calamariu,* cu plur. in *uri: calamariuri;* la Macedoromani inco se dice sub form'a masculina, *calamariu,* si in plurariu cu forma mai bona: *calamarie;* de respinsu sunt inse formele: *calimariu, calimari,* ce se audu pre a locurea, (*calamare, calamari* sau *calamariu, calamarie,* sunt d'in acelle forme de genuina romanitate, cari attesta in modu peremptoriu, co inainte de ce slovele parentelui Cyrillu se impusera ca una lepra limbei nostre, Românulu a cautatu se scría cu litterele romane, formate cu licidu d'in *calamariu romanu;* cuventulu se afla nu numai in tote limbele *latino-ellenice*: ital. **calamajo,** isp. si provenc. **calamar,** vechiu grec. καλαμάριον, nou grec. καλαμάρι, alb. **calamar;** ci l'au imprumutatu si limbele slavice: vechiu slav. **kalamarŭ,** nou slav. **kalimar,** russ. **kalamar,** cum si maghiar. **kalamaris**).

* CALAMELLU, s. m., deminutivu d'in *calamu,* mai vertosu in insemnarea de *tubu orecare* si de *flueru..*

* CALAMEU,-*a,* adj., (franc. **calamé**);

www.dacoromanica.ro

care se tine de *calamu*; de unde ca substantivu femin. plur. *calamee*, familia de plante, care are de typu genulu *calamu*.

* CALAMIDE, s. f., (franc. **calamide**, d'in κάλαμος=*Calamu* si εἶδος=forma); care are forma de *calamu* sau *penna*; de ací ca substant. femin. plur. *calamidi*, familia de polypi, cari au corpulu asemine cu tiev'a unei penne.

* CALAMINA, s. f., (franc. **calamine**, ital. **calamina**); massa de silicatu de zincu, ammestecata de regula si cu carbonatu de zincu, d'in care se estrage acestu metallu; — in medicina *calamin'a*, recommendata ca astringinte, porta numirea de *cadmia fossile*.

*CALAMINARIU,-*ia*, adj., (franc. **calaminaire**); care contine *calamina* : *petra calaminaria*.

* CALAMINTHA, s. f., **calamintha** (καλαμίνθη); genu de plante, **melissa calamintha** lui *Linneu*.

*CALAMINU,-*a*, adj., **calaminus**; de *calamu*.

* CALAMISTRU, s. m., **calamistrus**, (vedi *calamu*); 1. ferru cavu, assemine unui calamu, cu care se incretesce perulu : *a increti perulu cu calamistrulu*; 2. prin metafora, ornamentu essageratu si de reu gustu, vorbindu in speciale de ornamentele stylului.

* CALAMISTRARE, v., a increti perulu cu *calamistrulu* (de preferitu francescului *frisare*=**friser**) : *peru calamistratu*; — prin metafora : *stylu calamistratu*=*stylu cu ornamente essagerate si de reu gustu*.

* CALAMITATE, s. f., **calamitas**, (dupo unii din **calamus**=*calamu*=paiu de ordiu, granu, etc.; dupo altii, in locu de **columitas**=destructione, ca oppusu la **in-columitas**=stare de integritate; déro si un'a si alt'a d'in aceste opinioni duce la acellu-asi resultatu, adeco co **calamitas**, ca terminu de agricultura, are intellessulu originariu de *destructione a buccateloru prin grandine, bruma*, etc., asiá déro) ; 1. proprie, destructione a secerisiului, perdere a recoltei prin secceta, grandene, bruma, fortuna, etc. : *calamitatea seccetei domnesce de trei anni in terra; pretiulu buccateloru se maresce forte in tempuri de calamitati*; — prin estensione applecatu si la alte lucruri de domeniulu agriculturei : *pecurile attense de morbi contagiosi sunt calamitate a turmeloru intrege*; 2. metaforice, veri-ce reu mare, care cade : *a)* pre unu poporu, pre una térra intrega : *bellulu, pestea, choler'a sunt calamitati*; *b)* déro si pre unulu sau mai multi individi : *perderea copiiloru si a averei furo calamitati, cari accelerara mortea bietului parente*.

CALAMITOSU,-*a*, adj., **calamitosus**; 1. activu, care adduce *calamitate* sau *calamitati* : *a)* proprie : *clima calamitosa buccateloru, pamentu calamitosu vitiei de viia*; *b)* metaforice : *bellu forte inversionatu si calamitosu, incendiu calamitosu*; 2. passivu, espusu la *calamitate* sau la *calamitati*, forte miseru : *a)* proprie : *venitulu acestei calamitosa mosia este, in toti annii, aprope de nemica*; *b)* metaforice : *omeni calamitosi, nu d'in a loru culpa, ci d'in capritiulu sortei*.

CALAMU, (reu *calmu*), s. m., pl.-*i*, **calamus** (κάλαμος; ital. **calamo**); 1. genu de plante cu fuste monocotyledone, simplu, netidu sau interruptu d'in intervallu in intervallu de nesce noduri, cumu, de essemplu, papur'a si arundinea sau tresti'a; 2. fustele sau parte d'in fustele unei asseminea plante, coprensa intre doue noduri; 3. obiecte facute d'in fustele calamului, cumu : *a)* condeiu de scrissu (vedi si *calamare, calamariu*); *b)* flueru de cantatu; *c)* tieva de depanatu; *d)* coda de sagetta, si, prin estensione, sagetta; *e)* coda de la unditia, si, prin estensione, unditia; *f)* arundine invescuta pentru prensu passeri; 4. obiecte assemini cu calamulu : *a)* culmulu sau paiulu gramineeloru, paiulu de granu, de ordiu, etc.; *b)* surcellu sau altoiu; *c)* plante cu fustii assemini cu alle calamului, cumu : α) *calamu aromaticu*, planta d'in famili'a araceeloru, a cui radecina e aromatica si acra-amara ; β) genu de plante d'in famili'a palmiloru, cu fusti forte lungi, flessibili si interrupti de noduri ; *d) calamu scriptoriu*=si calamu de scrissu (vedi mai susu la 3. *a*), déro, in anatomía, si unu micu canale d'in

www.dacoromanica.ro

allu patrule ventriculu allu creierului, care sémena cu una penna de scrissu.

CALANTICA, s. f., vedi *calautica*.

CALAPODU, s. m., vedi *calapodiu*.

†† CALARE, v., **calare** = καλεῖν = chiamare, strigare, etc. (vedi si *chiuire* in Glossariu), radecina a cuventeloru : *calenda*, *colenda*, *colendare*, *calendariu*, *cliamare* = *chiamare*, *classe*, *classare*, etc.

* CALATHIDE, s. f., (ital. **calatide**, franc. **calathide**; vedi *calathu*); specia de inflorescentia, constituita d'in mai multe flori mice, une ori plana, alte ori redicata in forma de conu, si infasciorata de unu senguru calice formatu de bractee, cumu se pote vedé la tote speciele ce se tinu de famili'a compuseloru.

* CALATHIFORME si

* CALATHIFORMU,-*a*, adj., (ital. **calatiforme**; vedi *calathu* si *forma*); care are forma de *calathu*, vorbindu in speciale de parti sau organe de alle planteloru.

*CALATHU, s. m., **calathus** (κάλαθος; franc. **calathe** si **calathus**); 1. la vechii Greci si Romani, vasu de nuelle, de papura sau de alta materia, strimtu la fundu si largu la gura, paneriu, canestru, etc. : *calathulu facea una parte insemnata in serbatorile celebrate, mai vertosu la Eleusin'a, in onorea Cererei; fetiorele de familia insemnata, ce portau calathulu pre capu sau pre unu patu asternutu cu flori, se chiamau canefore;* 2. in architectura, ornamentu *de form'a calathului;* 3. in zoología, genu de insecte coleoptere.

* CALATORIU,-*toria*, adj. s., **calator; calatorius**, (vedi *calare*); strigatoriu, chiamatoriu, si a nume, la anticii Romani : 1. *calatoriu publicu* = omu insarcinatu a chiamá inaintea magistratiloru pre cetatianii citati de acesti-a; 2. *calatoriu*, cellu ce pre longa unu collegiu sacerdotale, sau pre longa unu pontefice, essercitá functioni analoge cu alle unui *calatoriu publicu : sunt, dice Serviu, lucruri cari, facute in dille de serbatore, pangarescu serbatorea; si de acea-a ponteficii, candu au se sacrifice, tramettu totu de una inainte pre calatorii sei, pentru ca, de voru vedé omeni lucrandu ceva, se i oppresca, ca nu prin lucrulu seu se pangaresca si ochii ponteficelui si ceremoniele sacrificiului;* 3. prin estensione, servitoriu; — de ací *calatoría* = functione de *calatoriu; calatorire* = a fi *calatoriu*.

* CALAUTICA si *calantica*, s. f., **calautica** si **calantica**; coperimentu de capu pentru muieri, la vechii Romani, ca *meram'a* terraneloru române (d'in acea-asi radecina cu *calyptra;* vedi acestu cuventu).

CALBEDIA, *calbedire*, vedi *galbedia*, *galbedire*.

CALBETIA, *calbire*, *calbu;* vedi *calvetia*, *calvire*, *calvu*.

CALCA, s. f., **turba, magnus hominum, præsertim laborantium, concursus**, etc. (vedi pentru alte insemnari, in Glosssariu *claca*, care nu e decâtu *calca*, prin stramutarea lui *l* d'in locu; la Italiani inco se afla cuventulu **calca** cu acellu-asi intellessu fundamentale, ce are si allu nostru *calca* sau *claca*, adeco : *multime de omeni strinsi in preuna;* ba inco ellu figuredia in frasi ca : **esser di calca, fatto a calca**, etc., in intellessu analogu cu alle nostre : *a fi de calca sau claca, facutu de calca*, etc.; cuventulu a essitu, d'in *calcare*, si a luatu insemnarea speciale de *multime asiá de mare de omeni strinsi la unu locu, in câtu se calça orecumu unii pre altii;* precumu si la francesi d'in **presser** = *indesare* s'a trassu **presse** = *multime asiá de mare de omeni strinsi la unu locu, incâtu se indesa unulu in altulu;* pre candu la Ispani acellu-asi cuventu a pastratu intellessu mai primitivu: isp. **calca** = *calle* = *locu calcatu*).

* CALCABILE, adj., **calcabilis**; care se pote *calcá*, pre care pote cineva calcá si amblá, fora tema de periclu.

CALCABURA (pre a locurea *calcavura*); **calcitratus, colaphus**; proprie, datatura sau lovitura cu petiorulu, si de ací, bataia, trentire si calcare cu petiorele, maltractare rea : *a mancá calcabura* = a fi batutu si trentitu; *a dá calcabura cuiva* = a bate si trentí pre cineva; *vrei calcabura?* etc.

CALCANIORU (pre a locurea cu *n* moiatu : *calcaioru*), s. m., (**calcaneolum**); deminutivu d'in *calcaniu*.

www.dacoromanica.ro

CALCANIU (pre a locurea pronuntiatu cu *n* de totu moiatu : *calcâiu*), s. m., pl.-*e*, (**calcaneum**), **calx** (ital. **calcagno**, isp. **calcaño** si **calcañar**, port. **calcanhar**); 1. partea posteriore a petiorului omului, asiá numita, (vedi si 1. *calce*), pentru co pre dens'a *calcàmu* mai multu decâtu pre cea-alta parte a petiorului, luatu inse adesea si cu insemnarea mai estensa, cumu de essemplu tota partea de desuptu a petiorului sau asiá numit'a *planta* sau *talpa* : *a merge, a amblá a calcá in calcanie sau pre calcanie*=a se miscá, redimandu-se *numai pre calcanie; a stá, a sedé pre calcanie*, a stá redimatu pre *calcanie*, déro si : a se lassá diosu, plecandu genuchiele, cu tota greutatea corpului, pre plantele petioreloru; — proverb. si metaforice : *a dá calcanie*=a lovi cu calcaniulu : *a dá calcanie callului, ca se se misce mai iute; a dá cu calcaniulu*=*a dá cu petiorulu*, si acesta-a in doue insemnari bene destinte : antaniu absolutu, *a dá cu calcaniulu*=a lovi cu calcaniulu; allu doile cu obiectu personale : *a dá cu calcaniulu cuiva sau la ceva*=a-lu despretiá, a l'arruncá cu despretiu; *se nu dai cu calcaniulu neci lucrului ce ti ar paré ca mai de nemica, pentru co intr'una dí poti avé mare lipse de densulu; a arretá calcaniele*=a intorce dosulu, a se pune pre fuga : *arreta-ti calcaniele mai currendu, si peri d'in ochii mei; a lovi pre cineva in calcanie*=a nu lu vettemá de locu, sau : a nu face nemica correspunditoriu scopului; *a jocá d'in calcanie*=a fugí la sanetos'a, etc.; 2. applecatu, prin metafora : *a)* la partea incalciamentului, ce sta sub *calcaniu* sau copere calcaniulu : *α)* la calci sau ciorapi : *a impletí calcaniulu ciorapului; rupi calcaniele calciloru, pentru co calci prea in calcanie;* β) la botine, cibote, etc. : *mi s'a ruptu calcaniulu unei cibote;* — in acestu casu se dice si pentru cea-a ce pre a locurea se chiama *tocu : pentru copii mici nu su bone incalciamentele cu calcanie; ca se arrette mai inalti, omenii menunti si facu incalciamente cu calcanie inalte; b)* la unghi'a posteriore a certoru passeri, numita pre a locurea si *pentene : calcaniulu cocosiului;* 3. in intellessu rigorosu si scientificu, ossulu calcaniului, cellu mai mare ossu allu tarsului de forma cubica allongata, care correspunde cu *semilunariulu* de la mana : *apophysea mica a calcaniului*=apophysea laterale a calcaniului; *apophysea mare a calcaniului*, apophysea anteriore; — applecatu si la unu ossu d'in pulp'a petiorului callului.

CALCANU, s. m., pl.-*e*, **ædificii murus reliquis altior;** muru de edificiu mai inaltu decâtu cei alti muri (cuventu trassu d'in *calcare* cu insemnare de *dominare, inaltiare mai presusu,* (vedi 1. *calcare*).

1. CALCARE. v., **calcare** (ital. **calcare**, ispan. portug. si provenc. **calcar**); **violare, rumpere, frangere, transgredi; incedere, agere, levigare,** etc.; I. proprie, a pune, a appesá *calcea,* (vedi 1. *calce*) pre ceva : *a calcá pre molle, pre tare; a calcá in limu, in baliga;* a calcá pre *unu serpe, pre petioru, pre coda; m'a calcatu callulu pre petioru asiá de reu in câtu mi a strivitu petiorulu;* II. metaforice : 1. pentru diverse operationi sau effecte produsse prin *calcare : a)* a amblá, a strabate cu petiorulu : *multe drumuri am calcatu eu, déro mai reu drumu ca acestu-a inco n'am vedutu; locuri necalcate de petioru de omu; b)* cu intellessu si mai generale de *a merge, a amblá* : *nu ti mai calcu in casa, déco me maltractedi asiá; calca mai iute; ferice barbatulu care nu calca in callea peccatosiloru; a calcá in urmele cuiva; a calcá bene, a calcá reu; a calcá a lene, a calcá greu, a calcá usioru; a calcá in desertu*=*a calca in seccu*=franc. **faire un faux pas,** etc.; de ací : *c)* cu intellessulu si mai ideale de *a se portá, a se petrece,* etc.; *a nu calcá a omu de omenía; a calcá a popa;* asiá si celle mai multe d'in locutionile produsse sub *b)* au insemare de a luá directione bona sau rea in portare sau in mersu : *nu mi place cumu calca acestu copillu, calca de totu reu; a calca in seccu sau in desertu* va se se dica nu numai : *a calcá cu petiorulu, d'in neluarea a mente, asia cumu se fia in periclu de a cadé sau de a se vetemá,* ci si : *a incepe sau fini ceva rèu, a nu*

www.dacoromanica.ro

avé succes su sau essitu bonu si fericitu: nemica de ce m'appucu, nu mi esse bene; in tote calcu in seccu;—de ací si espressioni ca: *a calcá cu dereptulu* (petioru) = a incepe si finí cu fericire, in opposetione cu *a calcá cu stangulu*=a incepe si finí reu; *a calcá in urmele cuiva*=a l'imitá: *filiu teu calca in urmele telle*, etc.; *d)* a ammestecá, storce sau batuturí, a sferemá sau striví prin *calcarea* cu petiorele: *a calcá lutu si balliga pentru lipitulu paretiloru; a calcá strugurii; a calcá lan'a, ca se se indese; a calcá fenulu, ca se se assiedie bene in carru; a calcá una cibota*=*a calcá calcaniulu unei cibote*, a stricá sau scalciá; *caii au calcatu pre bietulu militariu asiá de reu, in câtu nu credu se mai traiesca multe dille; nu lassati vitele se intre in gradina, co calca si strica erb'a si florile; e)* a fecundá, vorbindu de passeri: *cocosii calca gainele; gainele, cari canta si calca, ca si cocosii, sunt, dupo credenti'a poporului, de reu auguriu; gainele necalcate de cocosiu nu dau oua fecunde.* 2. applecatu cu multe d'in insemnarile de sub 1. si la fientie sau lucruri, cari nu au *calci* sau petiore: *rot'a a calcatu reu pre bietulu crestinu; rot'a calca afora d'in drumu; rotele posteriori calca in urmele celloru anteriori;* — in speciale, *a calcá camesie, vestimente*, etc., a le netedí cu ferrulu, care pentru acesta-a se si chiama *ferru de calcatu;* de ací espressioni ca: *ferrulu nu calcu bene, pentru co nu e destullu de caldu si greu;* 3. a attenge greu, pre neasteptate, a vetemá, maltractá, etc.: *a)* a attacá pre neasteptate: *Turcii ne calcassera in noptea trecuta; de acea-a vreamu se ne resbunàmu, calcandu-i si noi in poterea somnului; b)* a invade si depredá: *neincetatu barbarii calcau bietele nostre terre; lotrii au calcatu, ésta nopte, mai multe case, au calcatu chiaru baseric'a si pre popa; c)* a appucá pre neasteptate, a merge subitu si inopinatu undeva sau la cineva, ca se lu prenda sau se lu cercetedie: *omenii politiei au calcatu casele mai multoru individi, pre cari cade prepusu de conspiratione; ca se afli addeverulu de la densulu, calca lu intr'una di, candu neci prin mente i ar trece; d* a se intende pre unu locu ce nu e allu seu, a occupá cu poterea si in contr'a dereptului: *a calcá mosi'a cuiva, a calcá d'in loculu vecinului;* — prin una metafora mai potente, se dice, in acestu intellessu, si cu obiecctu de persona: *a calcá pre cineva* (subintellege: *in ce e allu seu*): *potentii nostri vecini ne au calcatu si ne calca continuu;* de ací prin estensione: *a calcá pre cineva in dereptulu seu* = *a calcá dereptulu cuiva*, si absolutu, *a lu calcá* = a lu vettemá cumuva, a l'assuprí, etc.; de ací: *e* a attenge ce se cade a respectá in genere, a violá ce e inviolabile, si anume: α) a calcá in petiore cu despretiu, a trece preste legea religiosa, morale sau civile, bon'a cuvenientia, etc.: *a calcá credenti'a, juramentulu, bon'a cuvenientia, cuventulu, legea, tractatulu*, etc.; β) a vettemá in onorea sea, a batujocurí crudu, si de ací, a maltractá, a supperá sau offensá reu: m'au *calcatu in petiore si m'au batujocuritu, cumu le au placutu;*—*a calcá pre coda* (allusione la catusie, asiá de sensibili *in coda*) = a lu supperá forte reu, a l'attenge, cumu se dice, unde lu dore: *neminea nu me calca impunitu pre coda;* — *a calcá in petiore* este, in acestu intellessu, de nespusa energía; de acea *a calcá legea in petiore* dice mai multu de câtu simplulu *a calcá legea;* coci pote *calcá cineva legea si fora voi'a sea, éro cellu ce calca legea in petiore*, face acesta-a d'in despretiulu ce are pentru lege; — 4. in insemnari de sub 3. se applica si la lucruri, cari semnifica relle mari ce cadu asupr'a cuiva pre neasteptate: *m'a calcatu focului, ne a calcatu deluviulu; ne calca nevoi'a*, etc.; 5. cu intellessu analogu cellui de sub 3. *a)*: a invinge, a suppune, a umilí, a opprime: *a calcá sub petiore pre totu inimiculu si adversariulu;* de ací espressioni ca: *a calcá in gur'a lacomiei*=a invinge avariti'a si a dá ceva cuiva d'in allu seu, si, prin estensione, a face ceva ce nu i place, ce nu lu lassa anim'a se faca; *a si calcá pre anima* = a invinge fric'a naturale animei omenesci, *a si luá*, cumu se mai dice, *anim'a* in *denti*, si, in speciale, a spune cu li-

www.dacoromanica.ro

bertate si sinceritate cugetarea sea, invingundu veri-ce temere de consecentiele acestei libertati; 6. cu intellessu analogu cellui de sub 1. *a) b)*: α) a veni in parte cuiva, a se cuveni ca detoría banesca sau morale: *d'in aceste spese pre mine me calca se dau mai pucinu de câtu voi; câtu me calca se ieu eu asupra mi d'in detoría? pre parenti calca detori'a, se dee bona crescere fililoru loru;* β) a adjunge, a se suí, a insummá, a face, etc., vorbindu de valori: *banii ce ti amu impromutatu in diverse impregiurari calca la septe mii si mai bene de lei;* 7. ca reflessivu, *a se calcá*, cu insemnari analoge cu unele d'in cellepeno ací descrisse: *gainele se calca*, sau passivu: *gainele sunt calcate* (de cocosi), sau reciprocu: *gainele se calca intre densele, un'a pre alt'a; venisse la ballu asiá de multi omeni, in câtu se calcau unii pre altii*, etc.; déro si cu alte insemnari particularie: *a)* a se umilí; *b)* a se fatigá tare, vorbindu mai allessu de vite de transportu: *caii se calca, boii s'au calcatu; c)* a se indoí, a si perde netedimea, etc., vorbindu de vestimente, a se botí, a se mototolí; 8. d'in intellessulu mai susu citatei espressione: *a calcá in urmele cuiva*=a l'imitá, cumu si d'in intellessulu mai generale de a *lassá urma prin calcare*, intellessu care resare in *calcatura*, vine insemnarea de a *reproduce una imagine de pictura, unu desemnu*, etc., punendu asupr'a desemnului unu vitru sau una foia de charteia transparente, asiá in câtu se pota urmá si luá lineamentele desemnului cu unu condeiu, cu unu plumbu sau cu unu stylu: *a calcá una charta geografica; a calcá una scrissore;* — de ací, prin una noua metafora: a imitá cu accuratetia, si mai vertosu, a imitá cu servilitate: *acestu autoriu calca scriptele altoru-a, fora a adauge de la sene nemica*, (vedi si *calcu*, in care resare acésta insemnare a verbului *calcare*). — In compuse *a* d'in syllab'a initiale a verbului *calcare* se face *u*: *inculcare, pro-culcare*, etc.; in *in-culcare* s'a transformatu si *l* in *r*, in câtu se aude si *in-curcare*).

2. CALCARE, s. f., (**calcatio**); actione de *a calcá*, in tote insemnarile verbului 1. *calcare: calcare pre petioru, calcare de lege, calcarile facute de vecini in mosi'a nostra, calcarea gaineloru*, etc.

* 3. CALCARE, s. f., **calcar** (proprie, si in latin'a, adiectivu: **calcaris, calcare**=relativu la 1. *calce*, luatu apoi cu intellessu de substantivu, ca si **animal**=*animale* d'in **animalis**; vedi suffissu *ale*); rotilla cu denti sau si unu simplu stimulu, ce se pune la *calcaniulu* incalciamenteloru si care serve a stimulá callulu, pintene.

* CALCARIU,-*ia*, adj., **calcarius**; relativu la 2. *calce*, care coprende 2. *calce*: *stratu calcariu, petre calcarie;* — substantivu: *a)* masculinu, *calcariu*, omu ce prepara si vende *calce; b)* femininu, *calcaria*, locu de preparatu *calce*, fornu sau coptoriu de *calce*.

CALCATORE, s. f., vedi *calcatoriu*.

CALCATORIU,-*ia*, adj. s., **calcator**; (**calcatorius**) **calcatorium**, (ital. **calcatore** si **calcatojo**, ispan. si portugal. **calcador**); care *calca*: 1. adj.: *omenii calcatori de lege, muierile calcatorie de credentia;* 2. substant.: *a)* masculinu: α) personale, *calcatoriu*, pl.-*i*: *calcatoriu de pannure;* β) reale, *calcatoriu*, pl.-*e*, lenu de calcatu strugurii, prelu de storsu, veri-ce altu instrumentu de calcatu, cumu ferrulu de calcatu, etc.; *b)* femininu, *calcatoria* sau *calcatore*: α) cu acellu-asi intellessu ca si *calcatoriu* de sub β); β) locu de calcatu strugurii; γ) tempu de calcatu strugurii; δ) calcarea strúguriloru.

CALCATU, **calcatus,-a; calcatus-ūs**; 1. part. d'in 1. *calcare: calle calcata de mene, struguri bene calcati, omeni calcati de lotri; legile calcate* (compara **jus calcatum**); *botine calcate*, etc.; 2. supinu d'in acellu-asi verbu: *ferru de calcatu camesie;* de ací ca substantivu mascul. cu insemnarea de *calcare*, si mai vertosu, *modu* sau *tempu de calcare: calcatulu struguriloru, la calcatulu struguriloru.*

CALCATURA, s. f., **calcatura**; actione de a *calcá*, mai vertosu resultatu allu acestei actione: *cu una calcatura a cocosiului nu se fecunda gain'a;* — in

www.dacoromanica.ro

speciale, urma produssa prin *calcare: multe calcature de iepuri se vedu pre aici; pre calcaturele canelui mersemu peno la loculu ce cautamu.*

* 1. CALCE, s. f., **calx-calce;** calcaniu, luatu inse de regula cu intellessu mai estensu pentru intreg'a planta a petiorului atâtu la omu câtu si la alte animali : *a dá cu calcea*=a dá, loví cu petiorulu; *calce ferrata*=calcaniu ferricatu, armatu cu *calcare* sau pintene, (radecin'a cuventeloru : *calcare, calcaniu, calciare,* etc).

* 2. CALCE, s. f., **calx-calce** (ital. **calce**, franc. **chaux**); compositu de oxygeniu si *calciu,* numitu de chymici si *oxydu de calciu,* substantia alba, terrea, de sapore dulcastra, cu actione alcalina, pucinu solubile in apa, déro mai solubile in apa rece de câtu in apa calda, dotata cu aproprietati basice potenti, unulu in fine din corpurile cari intra in proportione mare in composetionea crustei pamentului; in limb'a vulgare s'a introdussu cuventulu *varu,* care nu e recommendabile, in locu de *calce : calcea este un'a d'in materiele celle mai utili in vieti'a omului; calce viua*=*calce nestinsa*=calce nemoiata in apa, in opposetione cu *calce stinsa*=calce moiata in apa sau lassata la aeru peno candu incetu incetu si perde câlitatile si cade in pulbere;—in vechi'a chymica se dá numele de calce la cea-a ce astadi se chiama *oxydu* : *calce de cupru*=oxydu de cupru.

3. CALCE, s. f., vedi *calta.*

* CALCEDONIA, s. f., (ital. **calcedonia,** franc. **calcédoine;** proprie adiectivu de forma feminina d'in masc. *calcedoniu,* derivatu d'in *Calcedone*=**Chalcedon**=χαλχηδών, cetate in Asi'a minore, pre termu in faci'a Byzantiului, unde se aflara antaniele petre de cari este cestione); petra pretiosa, de varie colori si marimi, asseminea cu *agat'a* sau cu *sardonic'a; calcedoniele* se afla in terrene secundarie si tertiarie, si d'in elle se facu cupe, sigille si alte obiecte de lussu.

* CALCEARIU,-*ia,* adj. s., **calcearius;** relativu la *calcei* (vedi *calceu*);—subst. masc., *calcearíu,* care scie face *calcei.*

* CALCEOLARIU,-*ia,* adj. s., **calceolarius** (ital. **calceolaria,** franc. **calcéolaire**); 1. adiectivu, relativu la *calceolu;* 2. substantivu : *a)* masculinu, *calceolariu,* pl.-*i,* fabricatoriu de *calceoli; b)* femininu, *calceolaria,* genu de plante d'in famili'a scrofuliceeloru, forte cautate pentru gradine d'in caus'a formosetiei floriloru.

* CALCEOLU, s. m., deminutivu d'in *calceu.*

* CALCEU, s. m., pl.-*i,* **calceus,** (vedi 1. *calce*); vedi *calciu.*

CALCIAMENTU (*cia* pronuntiatu ca *tia;* vedi litter'a *C*), s. m., pl.-*e,* **calceamentum** si **calciamentum** (in gur'a poporului se aude mai multu compusu : *in-calciamentu,* ba inco plur. *in-calciamente* se dice ca sengulariu femininu : *incalciamentea,* in locu de *incalciamentulu* sau *incalciamentele;* ital. **calciamento** si **calzamento,** provenc. **calsamen** si **caussament**); totu ce serve a coperí nu numai *calcea* (vedi 1. *calce*), ca opinc'a terranului sau sandaliulu anticiloru, ci si petiorulu in genere : *cibote, ciorapi,* etc., luatu mai vertosu cu intellessu collectivu pentru una parechia de veri-ce specia de *calcei,* (vedi *calceu*).

CALCIARE (*cia* pronuntiata ca *tia*), v. **calceare** (ital. **calzare,** isp. **calzar,** port. **calçar,** provenc. **caussar,** franc. **chausser**); a coperí petiorulu cu veri-ce specia de *calcei* (fiendu co de ordinariu se dice compusu : *in-calciare;* de acea-a vedi la acestu cuventu desvoltarile assupr'a intellessului).

CALCIARÍA (*cia* pronuntiatu ca *tia*), s. f., arte sau stabilimentu de *calciariu.*

CALCIARIU (*cia* pronuntiatu ca *tia*), s. m., **calceolarius,** care face sau vende *calci.*

*CALCICU,-*a,* adj.. (ital. **calcico**); de *calce* (vedi 2. *calce*), vorbindu de composite in cari *calcea* intra ca unulu d'in elemente.

* CALCIFERU, adj., (ital. **calcifero;** vedi 2. *calce* si *ferere*); care coprende calce : *mineri calcifere.*

* CALCINA, s. f., (ital. **calcina**); petra calcaria redussa prin focu la stare de *calce viua.*

www.dacoromanica.ro

* CALCINABILE, adj., (ital. **calcinabile**, franc. **calcinable**); care se pote *calciná*.

* CALCINANTE, adj., (ital. **calcinante**); care *calcina*, care are poterea de a *calciná : focu calcinante arde in fornu sau coptoriu*.

* CALCINARE, v., (ital. **calcinare**, franc. **calciner**); 1. proprie, a transformá, prin una intensa caldura, una petra calcaria in *calcina;* 2. prin estensione, a suppune la actionea unei caldure forte intensa una substantia orecare, spre a na transformá cumva; — a arde si uscá in genere; 3. a respandí *calce* pre agre, spre a le imbunetatí.

* CALCINATIONE, s. f., (ital. **calcinatione**, franc. **calcination**); actione de *a calciná*.

* CALCINATORIU,-*toria*, s. adj., (ital. **calcinatorio**); care *calcina*, care serve la *calcinatu : fornu calcinatoriu*.

* CALCINATURA, s. f., (ital. **calcinatura**); actione de *a calciná*, déro mai vertosu effectu allu acestei actione.

* CALCINOSU,-*a*, adj., (ital. **calcinoso**); plenu de *calce* sau de *calcina;* care are calitati de *calce* sau de *calcina*.

CALCIONARESSA (si *calciunaressa; cio* si *ciu* pronuntiate ca *tio* si *tiu*), s. f., 1. femina care face sau vende *calcioni*, 2. muiere a *calcionariulut*.

CALCIONARÍA, s. f., **calceolaria vel calcearia officina;** arte sau stabilimentu de *calcionariu*.

CALCIONARIU, (si *calciunariu; cio* si *ciu*, pronuntiate ca *tio* si *tiu*), s. m., **calceolarius;** care face sau vende *calcioni*.

CALCIONASIU (si *calciunasiu; cio* si *ciu* pron. ca *tio*, *tiu*) s. m., **calceolus;** 1. deminutivu d'in *calcionu*, calcionu micu, calcionu de copillu; 2. prin metafora : *a)* specia de placentiora, impluta cu fructe; *b)* speciá de flore, esplecata in Barciaun prin germ. **Frauenschuh,** (compara, pentru acestu d'in urma intellessu, si *caltha*).

CALCIONU (si *calciunu; cio* si *ciu* pronuntiate ca *tio* si *tiu;* pre a locurea se aude si cu *a* d'in syllab'a initiale inchisu in *o : colcionu* sau *colciunu*); **major et agrestior calceus** (*calcionu* un este decâtu una forma augmentativa d'in 1. *calciu*, care ar correspunde cu un'a latinesca **calceo-calceone,** de unde si in alte limbe sorori : ital. **calzone**=braca sau pantalonu; ispan. **calzon** = braca scurta, peno la genunchie; franc. **chausson** =cu insemnari mai appropiate de celle ce au de ordinariu alle nostre *calcionu* si *calciniu;* franc. **caleçon**=bracine sau ismene; de ací si non grec. χαρτζόνια= calciamentu in genere); 1. pre câtu noi connoscemu : *a) calciu* grossolanu lucratu d'in pelle, din pannura sau si d'in lemnu, care accopere numai plant'a petiorulni; *b)* peune cari coperu petiorele certoru passeri : *cocosiu cu calcioni, calcionii falconclui;* 2. in unele d'in dictionarie datu si cu insemnarile : *a)* de veri-ce specia de *calciamentu ; b)* de *calciu* sau ciorapu longu si largu; *c)* de *bracine* sau ismene scurte peno la genunchi ; *d)* de *bracc* sau pantaloni de assemenea scurti peno la genunchie;—(aceste insemnari sunt, cumu de sene se vede, conforme atâtu cu unele d'in celle ce a luatu cuventulu in alte limbe sorori, câtu si mai vertosu cu intellessulu generale ce are *calciare* in limb'a nostra, de ore-ce Romanulu *se calcia* sau *se incalcia* nu numai cu *calci, calcioni, cibotc, botine*, etc., ci si cu *brace, bracine*, etc.)

CALCIORU, s. m., **calceolus;** deminutivu d'in 1. *calciu*.

* CALCITRANTE, adj., **calcitrans;** care *calcitra*.

* CALCITRARE, v., **calcitrare** (vedi 1. **calce**); a dá cu petiorulu, ca caii;— a se oppune.

* CALCITRATIONE, s. f., **calcitratio;** actione de a *calcitrá;*—oppunere.

* CALCITROSU,-*a*, adj., **calcitrosus;** care *calcitra*, are invetiulu de a *calcitrá;*—care se oppune cu incapetinare.

1. CALCIU (*ciu* pronuntiatu ca *tiu*), s. m., pl.-*i;* **tibiale; calceus;** acellu-asi, prin scambarea lui *e* in *i*, (vedi litter'a *E*), cu *calccu*, in genere veri-ce calciamentu; in specia saccutiu impletitu d'in fire de lana, de inu, de metasse, etc.; care se porta pre petioru sub altu *calciamentu*, adeco cea-a ce alti Români

www.dacoromanica.ro

numescu *ciorapu* (cuventulu se afla in tote limbele romanice cu forma atâtu masculina, ca si allu nostru, câtu si feminina, care la noi ar fi *calcia*, si cu diverse insemnari : ital. **calzo**=*modu de incalciare*, si femin. **calza**=cu intellessulu restrinsu ce are allu nostru *calciu;* ispan. **calza**=brace sau bracine scurte peno la genuchie; franc. **chausse** = cu insemnarea isp. **calza;** inse deminutivulu **chaussette** cu insemnarea speciale ce are si la noi *calciu*, si mai vertosu cu insemnarea de *ciorapu* portatu sub altu ciorapu, ciorapu micu, etc.; provenc. **calsa si caussa**=franc. **chausse;** cuventulu a trecutu si in limbe de alta origine : bulg. **kalci** = bracina sau ismena, nou grec. καλτζα=bracina, turc. **kalcin** sau **kalchin** [acestu-a cu form'a precedentelui *calciniu*]=cu acea-asi insemnare ce are si la noi *calciu* si *calciniu*, etc.).

2. CALCIU, s. m., (ital. **calcio,** franc. **calcium;** vedi 2. *calce*); metallu solidu si albu, care combinatu cu oxygeniulu produce *calcea.*

CALCIUNARIU, *calciunu*, etc.;—vedi *calcionariu, calcionu.*

* CALCU, s. m., (ital. **calco,** franc. **calque;** vedi 1. calcare cotra finitu); 1. desemnu facutu cu unu ce transparente; 2. servile imitatione.

* CALCULABILE, adj., (ital. **calcolabile,** franc. **calculable**); care se pote *calculá.*

* CALCULANTE , adj., **calculans;** care *calcula.*

* CALCULARE, v., **calculare;** a face *calculu : cine invétia aritmetica, scie calculá mai bene de câtu cellu ce nu a invetiatu,* (vedi *calculu* sub 2).

* CALCULATORIU, -*tória*, adj. s., **calculator; calculatorius;** *care calcula,* care se refere la *calculu : tabla calculatoria*=tabla ce serve la *calculu.*

* CALCULOSU,-*a*, adj., plenu de *calcule*, in insemnarea de sub 1. a cuventului *calculu : affectione calculosa, campu arenosu si calculosu.*

* CALCULU , s. m., pl.-*e*, **calculus** (vedi 2. *calce*); 1. proprie, petricella calcaria, si de ací : *a)* in genere, petricea, buccata mica de veri-ce petra : *calculele ce volbe riurellulu in limpedele selle unde; a cerne aren'a, ca se se allega d'in ea calculele; b)* concretione petrosa, ce se formedia in diverse parti alle economiei animale, care in limb'a vulgaria inco se chiama *petra,* mai allessu candu se formedia in besic'a udului, si carei'a, dupo partile in cari se formedia, se adauge unu attributu, cumu : *calculu biliariu*=calculu formatu in *bile;* asiá si *calculu intestinale, calculu artriticu* sau *articulariu, calculu pulmonariu, calculu lacrimariu* = calculu ce se formedia in canalile lacrimali, *calculu renale*=formatu in *reni* sau selle, etc.; *c)* petricella, care serve de suffragiu, pentru espressionea parerei sau votului; 2. fiendu-co in tempurile primitive cu assemini petricelle se serviau *a computá,* de ací : *a) computu,* cu intellessuri diverse, adeco : α) operatione cu numere; β) resultatu allu acestei operatione, γ) scientia sau arte de a operá cu cantitati espresse prin numere : *calcululu se reduce la doue operationi, la additione prin care se compunu cantitatile, si la sustractione, prin care se descompunu numerele; calculu aritmeticu = calculu cu numere particularie, ca 5, 6,* etc.; *calculu algebricu = calculu litterale=* calculu cu numere generali, representate prin litterele *a, b, c,* etc.; *calculu differentiale, infinitesimale,* etc. (vedi *integrale, infinitesimale,* etc.); *b) mesura,* mediloc u, prevedere, ce iea cine-va in portarea sa pentru successulu celloru ce intreprende : *omu fora calculu in tote câte face; ambitionea se insella de ordinariu in calculele selle.*

CALDARARESSA, s. f., muiere a caldarariulu.

CALDARARÍA, s. f., **ars ahenaria,** 1. arte de a fabricá *caldari : a invetiá caldarari'a;* 2. **officina ahenaria,** officina unde se fabrica sau se vendu *caldari : in tota caldarari'a vei aflá dora una caldare pre placulu teu.*

CALDARARIU, s. m., **faber ahenarius;** care fabrica sau vende *caldari.*

CALDARE, s. f., **caldaria si caldarium, ahenum;** vasu de *incalditu si fertu in ellu veri-ce,* care de ordinariu e de

www.dacoromanica.ro

arama : *a pune caldarea pre focu, a luá caldarea de pre focu; caldare de spellatu camesie,* in care se ferbe apa de spellatu camesie; *a spoí caldarile, ca se nu coclesca.* (Form'a nostra *caldare* ar respunde cu un'a latina **caldare,** ca neutra d'in adiectivulu **caldaris;** in locu de **caldaris** inse latin'a presenta numai form'a **caldarius**=relativu la *caldu* sau la *incalditu,* de unde apoi femin. **caldaria** si neutrulu **caldarium,** luate ca substantive cu acellu-asi intellessu, ca si allu nostru *caldare;* d'in **caldaria** sau **caldarium** au trassu celle alte limbe sorori : ital. **caldaja** si **caldajo,** cu *r* moiatu, ca si la noi in *saiu*=*sariu* d'in sarire, sau cu *i* suppressu : **caldaro;** isp. **caldera,** port. **caldeira,** provenc. **caudiera,** franc. **chaudière;** dupo celle espusse la suffisu *ale,* form'a *are* e mai originaria decâtu *ariuaria,* si prin urmare *caldare,* in limb'a nostra, are forma mai originaria decâtu in tote limbele romanice, de si s'ar poté sustiné, co *caldare* a potutu essí d'in *caldaria,* transformandu-se antaniu in *caldarie,* apoi in *caldare;* vedi si *calamare, calamariu*).

CALDARIA, s. f., vedi *caldare.*

? CALDARIRE,-*escu,* v., **denigrare, conspurcare;** a innegrí, a face negru ca *caldarea;* a spoí cu ceva negru, si, prin estensione, a mangí, a spurcá, a sordí; — noi insine nu connoscemu d'in acestu verbu decâtu form'a *caldaritu,* luata ca substantivu cu intellessulu de *impositu pre caldari,* ca si *vaccaritu*=impositu pre vacce, *viiaritu*=impositu pre viie, etc.

CALDAROIU, cu *n* moiatu, in locu de

CALDARONIU (mai pucinu bene : *caldaronia*), s. m., **ingens caldaria, ingens ahenum;** *caldare* mare. (Acestu cuventu pote forte bene supplení *cazanu,* despre care vedi in Glossariu; aceaasi forma in alte limbe sorori : ital. **caldajone, caldajona** si **calderone,** ispan. **calderon,** port. **calderão;** in franc. **chaudron** se dice de una caldare mai mica decâtu cea arretata prin **chaudière,** si prin urmare, de si in forma correspunde cu allu nostru *caldaroniu,* déro in intellessu correspunde cu *caldarutia* sau si *caldare*).

CALDARUSIA si

CALDARUTIA, s. f., **caldariola;** deminutivu d'in *caldare;* — applecatu in speciale si la vasulu de arame, in care preutulu, la dí antania de luna sau in alte occasioni, porta agiasm'a, cu care baptedia pre poporanii sei. (Compara ital. **caldajuccia**=in forma si in intellessu cu allu nostru *caldarutia* san *caldarucia,* precumu ital. **caldajuola** = cu lat. **caldariola;** pentru commutarea lui *ci* cu *ti,* in assemini forme, vedi litter'a *c*).

CALDICELLU, *caldicella,* adj. si

CALDISIORU,-*a,* adj., **modice calidus, tepidus;** deminutivu d'in *caldu,* pucinu *caldu,* nu tare *caldu : ap'a de scaldatu pruncii se nu fia ferbente, neci chiaru calda, ci numai caldicea; caldisiorele bori de primavéra resfacia verdea erba si delicatele flori.* (Compara ital. **caldicciuolo** =cu allu nostru *caldisioru* in forma si in intellessu).

CALDU,-*a,* adj., **calidus** si **caldus,** (ital. **caldo,** isp. si port. **calido,** provenc. **cald** si **caut,** franc. **chaud**); 1. care are sau da *caldura,* oppusu la *rece : a)* proprie : *cine nu sente co foculu e caldu, neu'a rece, mierea dulce? di calda, sore caldu; nu mi place se me scaldu in apa calda; manule telle mi paru calde pre longa alle melle, cari su asiá de reci; ap'a nu e calda, cumu dici tu, ci mai multu decâtu calda, e ferbente; calde cămere, caldu ferru, caldulu focu, cald'a flacura; sangele d'in corpulu omului e caldu; — vestimente calde,* carî coprendu si dau caldura, cumu celle puse se se incaldesca la focu; sau cari *tinu caldu,* nu lassa caldur'a corpului se se respandesca si perda currendu; — *b)* metaforice : α) infocatu, ardente, viu, passionatu, animatu, etc. : *candu autoriulu iea parte la composetione nu numai cu capulu, ci si cu anim'a, espressionile sunt calde si plene de viuetia; unde vei aflá amore mai calda decâtu in anim'a unei mamme?* — β) prospetu, non, de currendu facntu sau cugetatu : *pane calda* este nu numai panea ce face impressione de caldura, ci si panea, care, de si recita, este inse d'in acea dí facuta si copta; *ve adducu noutati calde; mentioni calde*=mentioni sau

www.dacoromanica.ro

sciri mentinose la momentu faurite; de ací : *scie se le spuna sau se le fauresca calde* (subintellege *mentionile*), scie se carpesca numai decâtu mentionile;—2. ca substantivu : *a)* in genere : *a se invetiá se sufferia caldulu si frigulu, setea si fomea; a crepá de caldu, a nu mai poté de caldu;* proverb : *n'am vedutu omeni morindu de caldu*=mai bene se ti fia prea caldu decâtu frigu, mai bene se sufferi de caldu decâtu de frigu; *b)* in speciale : α) cu *fire*, in done intellessuri : antaniu *obiectivu*, ca latinescnlu **calere** sau **calidum esse**, franc. **faire chaud** : *eri a fostu frigu, astadi e caldu; erá caldu si formosu, candu amu essitu la preamblare*, etc.; allu doile *subiectivu*, ca latin. **æstuare**, franc. **avoir chaud** : *mi e caldu; déco ti e prea caldu, mai lapeda unu vestimentu de pre tene; mi erá asiá de caldu, in câtu mi veniea lesinu;* β) *a tiné caldu*, vorbindu mai vertosu de vestimentu : *vestimentele albe tinu mai benc caldu decâtu celle negre;* — in acellu-asi intellessu se dice si *a tiné de caldu : fora camesia celle alte vestimente paru co nu ne tinu de caldu; culca-te longa mene, ca semi tini de caldu;* de ací proverb. : *a nu tiné de caldu cuiva*=a nu l'interessá, a nu i *fi de neci unu folosu : vorb'a tea nu mi tine de caldu; averea vostra nu ne tine de caldu;* γ) *a se face caldu : ati datu prea multu focu, coci s'a facutu prea caldu in casa; cu doue trei sborature de lemnu se face caldu in acesta camera;* δ) *a face caldu*=a produce caldura : *a face prea caldu in casa nu e sanetosu;* — proverb. : *a nu face neci caldu, neci frigu cuiva*=*a nu tiné neci de caldu, neci de frigu cuiva*=a fi indifferente : *ce mi spuni tu nu mi face neci caldu, neci frigu;* ε) *a luá cu caldu pre cineva*=a fi coprensu de accessu de caldura febrile : *nu sciu ce am, co me iea candu cu caldu, candu cu frigu.*

CALDURA, s. f., **calor** (in latin'a inco essiste form'a **caldor-caldore**; déro assemine cuventu ar fi trecutu si in limb'a nostra cu form'a *caldore*, ca si *sudore* d'in **sudor**; in limb'a italiana se afla inse **caldura**, cu intellessu differitu de **calore**= lat. **calor**; in limb'a nostra inco se afla *calore* sau *carore* cu intellessulu latinescului **calor**, si prin urmare cauta se ne folosimu de acesta avutia, fissandu bene differenti'a de intellessu ce cauta se essiste intre cuventele *caldura* si *calore;* vedi *calore*); ca oppusu la *frigu*, calitate a unui ce *caldu* sau mai bene cantitate ori gradu de temperatura, care face se semtimu co ne e *caldu* : I. in genere : *caldur'a focului, caldur'a sorelui; austrulu, ventu forte caldu, si perde caldur'a, trecundu preste recorosele unde alle vastei mare; caldur'a cea mai mare se semte in mediulu verei, precumu frigulu cellu mai intensu se semte in mediulu iernei; sunt animali asiá de plapande la caldura, ca si la frigu, cumu bubalii cari nu potu sufferi neci caldur'a verei neci frigulu iernei; ar fi de lipse una bona ploia, care se recoresca pamentulu si se vivifice erb'a pallita de multa caldura; caldura temperata, dulce, mesurata, moderata, lena; caldur'a forte, intensa, escessiva, suffocante; caldura de coptoriu, de véra, de primavera*, etc.; II. in speciale : 1. proprie : *a)* temperatur'a produssa de sore : *caldur'a este suffocante, thermometrulu arretta preste 20 de grade de caldura; eu sum mai reu de caldura de câtu de frigu, si de acea-a mi place iérn'a mai multu de câtu vér'a;*—in speciale epoc'a cea mai calda a annului, in care intellessu se dice forte desu in plurariu : *caldur'a a inceputu, caldurele au adjunsu nesufferite, nu mai la térra pote cineva pucinu resufflá de caldurele lui Coptoriu;* *b)* applecatu la econom'a vitale, *temperatura inalta* ce se desvolta in corpulu animaliloru si mai vertosu a omului d'in caus'a rellei stare de sanetate : *caldur'a friguriloru; a avé caldura la stomacu, la capu, la mâne; a appucá sau luá pre cineva cu caldura*=*a appucá sau luá cu caldu*, (vedi *caldu*), cu differenti'a de intellessu co *a appucá cu caldura* este una espressione mai precisa si mai energica de câtu *a appucá cu caldu;* de acea-a espressionea : *mi e caldu* nu are neci una data intellessulu espressionei : *am caldura; caldura interna*, sentita numai de langedulu patiente, fora se se pota sentí si prin tactulu medicului sau altui cuiva, in opposetione cu *caldura*

www.dacoromanica.ro

esterna, sensibile tactului; *caldura secca*, cari privédia pellea de umeditatea si molleti'a naturale, in opposetione cu *caldura alitosa* sau *umeda*, care e insocita de umeditate, ca cea ce sente cineva dupo una baia calda; *caldura acre si mordicante*=*caldura secca; caldura nervosa* sau *erratica*, care appuca pre cineva d'in tempu in tempu, alternandu cu fiori de frigu si mutandu-se d'in unu locu in altulu: *pre cellu ce l'appuca candu cu frigu, candu cu caldura, suffere de caldura nervosa; caldura hectica*, caldura secca si intensa, care tine intr'una si e insocita de febre lenta; *caldura septica*, care produce la tactu una sensatione ca a caldurei acre si mordicante, inse mai lena si mai uniforma; *caldura de ficatu*, care se manifesta prin macule rosie sau venete, venite dupo credenti'a celloru vechi, d'in caldur'a ficatului; *c)* in fisica: *caldura latente*=*caloricu latente*, caldura absorbita de unu corpu peno se si scambe starea, si care nu se pote appretiá cu thermometrulu; *caldura radiante*, co perde unu corpu pusu intre altele mai reci ca densulu si care este ecale cu cantitatea de temperatura ce corpulu are mai multa de câtu corpurile ambienti; *caldura centrale*=*caldura terrestra*, care essiste in pamentu si care se crede a proveni d'in unu mare focariu situatu in centrulu pamentului; *caldura vegetale*, care se afla in plante si care provine d'in ap'a absorbita de plante d'in pamentu; *caldura apparente* sau *sensibile*, care se pote sentí sau connosce prin thermometru; *caldura animale*=*caldura vitale*, temperatura constante si uniforma ce respirationea mantine in corpulu animaliloru; tote animalile se buccura de acesta facultate, de si nu tote in acellu-asi gradu; de ací divisionea in: *animali cu sange caldu*, cari conserva cam acea-asi temperatura in mediloculu variationiloru atmosferice; si *animali cu sange rece*, cari nu producu prin respiratione atât'a caldura, in câtu acesta-a se nu variedie cu variationile atmosferice; *caldura specifica*, cantitate relativa de caldura ce se cere spre a redicá la acea-asi temperatura acellu-asi pondu d'in differite corpuri: *asiá spre a redicá la temperatur'a de 100⁰ unu chilogrammu de apa se cere de trei dieci de ori mai multa caldura de câtu s'ar cere, spre a redicá la acea-asi temperatura unu chilogramu de mercuriu; ca terminu de comparatione allu caldurei specifice a altoru corpuri se iea caldur'a specifica a apei, care se insemna cu 1,000, asiá in câtu una fractione orecare d'in acestu numeru espreme caldur'a specifica a altui corpu orecare;*—in locu de *caldura*, in multe d'in espressionile peno ací produsse, fusicii de astadi applica cuventulu *caloricu*, (vedi *caloricu*); *d)* applecatu la feminele certoru animali, mai vertosu domestice, candu se afla in apprendere de fecundatu: *ep'a este in caldura*=i s'a facutu de armessariu; asiá si: *epoc'a de caldura a ouiloru, a vacceloru; catell'a este in furiele caldurei*, etc.; 2. vivacitate, animatione, focu, veementia, furia, violentia a passioniloru si sentimenteloru: *a se rogá cu multa caldura; in caldur'a bataiei nu sentimu vulnerele ce ni se facu; a apperá pre cineva cu caldura; a lucrá cu tota caldur'a ce da conscienti'a detoriei;* — vorbindu in speciale de operationi alle cugetarei: *a scrie si vorbí cu caldura; caldur'a argumentationei*=calitatea argumentationei de a fi viua si rapeda, animata cu miscari viue alle suffletului, semenata cu interrogationi, imprecationi, apostrofe, etc.; (vedi si *çalore*).

CALDUROSU,-*a*, adj., plenu de *caldura*, **calidus, calens, fervidus;** care adduce, da sau tine multa caldura, **calorificus;** *calduroscle dille alle verei; unu calduros sore luciea pre ceru; unu calduros focu ardea in casa; caminu forte calduros, pre tomna rundinellele pleca in terrele calduróse; vestimente calduróse;*—*vestimentu calduros* differe de *vestimentu caldu*, ca si *caminu calduros* de *caminu caldu;* prin *caminu caldu* dàmu a intellege co *caminulu nu e rece*, ci de faptu *incalditu;* d'in contra *caminulu calduros* nu e de faptu *caldu* sau *incalditu*, ci numai *se pote incaldi*, si candu se adduce in acésta stare, da *multa caldura si ua tine bene si indelungu;* de a-

www.dacoromanica.ro

cea-a iu iusemuari metaforice: *caldurose rogationi, caldurosa apperare, caldurosi apperatori ai dereptatei si addeverului*, etc.; uu iutra *caldu*, nu se dice : *calde rogationi;* uu ar fi iuse reu : *caldu apperatoriu allu addeverului.*

CALDUTIU,-*ia*, adj., **modice calidus, tepidus** (*caldutiu*=*calduciu*=ital. **calducio**) ; ca si *caldicellu* si *caldisioru*, *caldutiu* este demiuutivu d'iu *caldu :* apa *caldutia, afora e caldutiu si formosu;* — *caldutiu* differe de *caldicellu* si *caldisioru* uumai dupo locu, de ore ce prim'a forma se aude mai multu preste Carpati, éro celle alte doue d'in coce de Carpati; apoi *caldicellu*, pare a differí de *caldisioru* iutru atâtu, iutru câtu acellu-a pare a se applecá mai multu cu iutellessu de *curatu* demiuutivu, éro acestu-a cu iutellessulu de demiuutivu resfaciatoriu.

* CALEFACERE, *calefeci* si *calefacui*, *calefacutu* si *calefactu*, v., **calefacere,** (vedi *calire* si *facere*); a face *caldu, a incaldí;*—priu metafora, a auimá, a attitiá : *a caleface pre adversarii dejá inversionati.*

* CALEFACTIONE, s. f., **calefactio;** actioue de a *caleface.*

* CALEFACTORIU,-*toria*, s. adj., **calefactor; calefactorius;** care *caleface;*— ca substautivu reale masculiuu, *calefactoriu*, apparatu de calefacere.

* CALEIDOSCOPIU, s. m., (**caleidoscopium,** ital. **caleidoscopio,** frauc. **caleïdoscope,** d'iu χαλός=formosu, εἶδος =forma si σκοπεῖν=spectare); instrumeutu de optica, formatu d'iu uuu tubu opacu de forma cyliudrica, couica sau pyramidale, si d'iu doue specle plaue, assediate iu tubu iu aughiuri cuveuite si cari reflectu iu imagini forte variate si placute ochiului mice obiecte, mai vertosu vitree, de diverse colori, cari se baga la uu'a d'iu estremitatile tubului iutre doue vitre forte appropiate, uuulu esteruu si captusitu cu pauuura, altulu iuteruu si diafauu, éro la cea alta estremitate se puue ochiulu iu dereptulu uuui orificiu si se dereptedia tubulu la lumiua.

CALENDA, s. f., **calendæ; carmen vel canticum quod vesperi ante diem nativitatis Christi vel calendarum Januariarum canitur** (de la *calare*, peutru co la *calende* ponteficele *chiamá* pre cetatiaui, ca se le spuua *nonele, idele*, si alte dille iusemuate si festive alle luuei, si totu de uua data peutru co iu acea-asi dí se invocá Junone si se adducea *cultu* acestei diviuitate, ca uueia ce presiedea *calendeloru*, si de aci parerea lui Isidoru, co cuventulu ar fi essitu d'iu **colere** cu iusemuarea de a *adduce cultu, a adorá, a cantá una divinitate*, etc.; déco acesta parere a lui Isidoru uu e pote beue fondata, ea probedia iuse uuu lucru, adeco, co si pre tempulu acestui scriptoriu cuveutulu se audiea iu gur'a poporului, cumu se aude si peuo astadi iu gur'a poporului româuu, adeco cu *o* iu locu de *a* iuchisu iu syllab'a iuitiale : *colenda*, iuse si cu *a* iu derivate ca *calendariu*); 1. iu iutellessu auticu si cellu mai origiuariu, luatu de regula iu plurariu : *a)* prim'a dí a fia-carei luue : *calendele lui Maiu, la calendele lui Februariu, dupo calendele lui Octobre;* — proverb : *calende grece*=**calendæ græcæ**=ueci uua data, peutru co Grecii uu aveau uumirea *calende : a ammaná facerea unui lucru la calendele grece*=a uu lu face ueci uua data; *a desface una detoría la calendele grece*=a uu ua desface ueci uua data; *b)* uuu mese, uua luua : *dupo trei calende abiá veni; c)* iu speciale, prim'a di a luuei lui Jauuariu, de unde peuo astadi acesta luua porta iu gur'a poporului uostru, uumele de *calendariu; d)* in primele secle alle crestiuismului, diu'a sau dillele de serbatore alle uascerei lui Christu; *e)* aduuare de preuti, couvocati de episcopu pentru faceude basericesci; — 2. in iutellessu populariu, prouuutiatu, cumu s'a arrettatu mai susu, si *colenda :* cautecu ce cete de copii sau si de omeni mari, in ser'a d'iuaiutea uascerei Mantuitorului sau in ser'a d'iuaiutea *dillei* auuului uou, cumu si iu demaneti'a acellei-asi dille, mergu se caute d'iu casa iu casa : *calendele nostre coprendu* fapte de cea mai mare iusemuatate pentru origiuile *nostre; calend'a cu doi spre diece bourei in coda codalbei; calend'a cu Aureliu domne*; *in fundulu*

www.dacoromanica.ro

calendeloru este, de regula, una legenda nationale, cu care se ammesteca si legend'a crestina, cumu si urari accommodate dilleloru mari, la cari se canta. (D'in celle espuse resulta invederatu, co cuventulu *calenda* sau *colenda* nu a fostu imprumutatu de Români de la Slavi, cumu pretende D-lu *Miklosich*; d'in contra, candu insusi marturesce co cuventulu, de sí se afla in tote limbele slavice, este inse de origine latina, de sene urmedia, co Slavii l'au impromutatu de la Români; pre ce s'ar poté intemeiá, in addeveru, assertionea D-lui *Miklosich?* pre forma? — déro form'a, in cuventulu romanescu si derivatele selle, e cu multu mai bene pastrata de câtu in celle slavice, cumu se pote vedé d'in urmatoriele citate: vechiu slav. **kolêuda**, nou slav. **kolenda**, bulg. **koladŭ**, serb. **colada** =tote cu intellessu de nascerea Mantuitoriului; — au simpl'a scambare a lui *a* inchisu in *o* ar fi sufficiente a justificá assertionea invetiatului slavistu? — déro *a*, in limb'a nostra, se commuta cu *o* nu numai candu e netonicu, cumu *in catrau* si *in cotrau*, ci chiaru si candu e tonicu: fome=**fame** [vedi litter'a *O*]; de altramente in cuventulu in cestione, cumu amu vedintu mai susu, *a* a cantatu se se pronuntie ca *o* inco de pre tempulu lui *Isidoru*, fora se mai adaugemu, co in derivatulu *calendariu*, vorba, care in insemnarea de *Januariu*, este, in tota poterea cuventului, *popularia*, de ore ce poporulu românu dice totu de un'a *calendariu* sau *carendariu* in locu de *Januariu*, s'a pastratu chiaru *a* inchisu; verbulu *calendare* sau *colendare*, [de unde, fora indoientia, noulu slav. **koledovati**], inco nu permitte cellu mai micu prepusu de unu imprumutu slavicu, de ore ce presenta formele celle mai simple de conjugationea I: *calendu, calendi, calendu*, etc. [vedi *ciudatu* si *coborire* in Glossariu]; multimea apoi de derivate ce cuventulu a datu in limb'a nostra, inco milita in contr'a assertionei ce combatemu; câtu pentru intellessu; de sene se vede co in cuventulu *calen lu* sau *calenda*, si mai vertosu in derivatulu *calendariu*, resare conceptulu cellu mai speciale ce vechii Romani legáu de **calendæ**; de acea-a ne vomu margení a mai citá numai isp. **calenda** cu intellessulu de *legenda*, si in speciale, dupo spiritulu nationei ispanice, de *legenda a unui santu martyru*, pre candu, la noi, *calend'a* sau *colend'a* este, inainte de tote, *nationale*, apoi si *crestina*).

* CALENDALE, adj., **calendalis**; relativu la *calenda*.

CALENDARE (pronuntiatu in vulgu si *colendare*), v., **nativitatis Christi vel calendarum januariarum carmina vel cantica canere; circa domos, eadem carmina canendi causa, ire; vagari, errare; peragrari, lustrare; visere; commendare;** 1. a cantá *calende*, (vedi *calenda* sub 2.); a merge d'in casa in casa spre a cantá *calende: d'in trei cete de calendatori ce au calendatu la noi in ser'a de annulu nou, numai una ceta scia se calende bene, éro celle alte doue nu sciau neci una calenda cumu se cade; se ne impartimu in doue, pentru ca unii se calendàmu pre la casele de pre stang'a callei, éro altii se calende pre la casele de pre drept'a;* 2. prin metafora: *a)* a merge d'in locu in locu, a amblá multu: α) fora necì unu scopu, a vagabundá, a nu se stabilí necaire: *scolariulu lenosu calenda d'in scola in scola; n'are necaire casa si mesa, ci colenda d'in satu in satu;* β) cu scopu sau de a se *preamblá: neavendu ce face, am calendatu si cu satulu; am calendatu tote terrele; pre unde n'am colendatu? locuri calendate de mene;* — sau de *a cautá: am calendatu totu satulu, fora se potu dá de tene;* sau de *a visitá, inspectá*, etc.: *supprefectulu nostru calenda de mai multe ori pe luna totu cerculu de administratione*; — se se observe differenti'a de intellessu intre *a calendá terrele si a calendá d'in terra in terra*, intre *a calendá satele* si *a calendá d'in satu in satu*, etc.; si mai appropiate, prin intellessu, de espressioni ca *a calendá d'in locu in locu*, sunt constructionile cu *pre, pre la, prin: a calendá prin munti, a calendá pre la unulu si pre la altulu*, etc.; *b)* a laudá, recommandá: *tu mi ai calendatu estu omu, pre care acumu lu de-*

www.dacoromanica.ro

faimi, cumu ti vine la gura; eu, mi se pare, ti am calendatu acestu callu, de care te vedu asiá de multiamitu.

CALENDARIU (pre a locurea : *carendariu*), s. m., pl.-*e*, **calendarium; Januarius,** (vedi *calenda*); 1. lun'a lui Januariu, alle cui *calende* portau acestu nume in speciale : *calendariu are trei dieci si un'a de dille; cu calendariu incepe annulu;* 2. la vechii Romani, registru de summe de bani impromutati, alle caroru procente se solveau, de regula, la *calende;* 3. carte sau registru, care si la noi, ca si la vechii Romani, coprende tote dillele unui annu cu principalile divisioni in septemane si lune, cu serbatorile si alte dille insemnate; *unu calendariu*, ca carte, pote coprende si alte connoscentie utili, mai vertosu massei poporului, si, de faptu, *calendariulu a fostu si este pono astadi un'a d'in cartile celle mai favorite poporului românu: a imprime sau typarí unu calendariu; a cautá in calendariu candu cade una serbatore; calendariu pre annulu 1872; calendariulu spune, co in Martiu are se ninga; in calendariu nu scrie, co va ploua in acesta luna, déro si calendariulu mente de multe ori; ce dice calendariulu despre tempulu luminei noue care s'a pusu a sera? la calendariu nu scrie nemica despre acesta lumina;*—cu acellu-asi intellessu applecatu si la modulu de ordinare a dillelorn unui annu, differitu de allu nostru : *calendariulu Turciloru, Ebreiloru, Egyptianiloru*, etc.

– *calendariu vechiu sau julianu*, cu care ne servimu noi si mai toti crestinii d'in oriente, numitu *julianu* dupo autoriulu sau institutoriulu seu *Caiu Juliu Cesare*, adoptatu apoi in urma si de crestini dupo decisionea conciliului d'in Nicea, si in opposetione cu *calendariu nou*, de care se tinu crestinii d'in occidente, numitu *gregorianu* dupo papa Gregoriu XIII, care in 1582 fece una reforma *calendariului vechiu* sau *julianu; calendariu secolariu*, care pote serví pentru unu secolu sau 100 de anni; *calendariu perpetuu* = *calendariu universale* = *calendariu normale*, care da indicationi generali, necessarie spre a construí unu calendariu dupo voientia si a resolve currendu si usioru veri-ce difficultate relativa la connoscenti'a tempului; *calendariu republicanu*, institutu de Conventionea nationale a Franciei in 1793, dupo care annulu incepea cu ecinoptiulu de tomna, déro pre care Napoleone I l'abolí in 1805 si restabilí *calendariulu gregorianu*, de ací : 4. prin diverse metafore, applecatu : *a)* la registre de tempu speciali : *calendariulu terranului*, carte d'in care terranii afla candu sau si cumu se semene, se plantedie, etc., (vedi inse si mai diosu la *b*); *calendariu scolariu* = *calendariulu scolari*, care coprende dillele de studiu, de vacatione si alte notitie necessarie unui scolariu, etc.; *b)* la veri-ce systema sau summa de mediloce, cari adjuta la connoscenti'a tempului : asiá *calendariulu terranului*, mai susu citatu cu altu intellessu, insémna, ca si *calendariulu pastoriului*, etc., totulu de mediloce naturali, d'in cari, in lipse de carte, terranulu si a facutu atâte semne de tempu, cumu : incoltirea erbei, immugurirea arboriloru, venirea sau ducerea rundinelleloru si bardieloru, resaritulu si appusulu certoru stelle si constellationi, etc.; *calendariulu Florei*, collectione de plante, alle caroru flori se deschidu, intr'unu locu datu, cam in acea-asi luna, si prin urmare potu serví, pono la unu puntu, de *calendariu;* famosulu naturalistu *Linneu* a intitulatu *calendariu* unu opusculu, in care arreta cumu se se faca assemini collectioni. (In origine cuventulu *calendariu* este adiectivu, cumu se pote vedé din espressionea latina : **strenna calendaria**=daru de annulu nou; de sí dero a trecutu, la noi, numai ca substantivu, subintellegundu dupo insemnari, *mese*=**mensis,** *libru*=carte, etc.; ar fi bene inse se se revifice si intellessulu seu de adiectivu; in limbele sorori cuventulu a trecutu numai ca substantivu, cu formele : ital. isp. si port. **calendario,** franc. **calendrier;** cu acea-asi insemnare si in multe limbe straine).

CALENDATORIU,-*toria* (in pronuntia vulgare : *colendatoriu*); care *calenda* (vedi *calendare*) : *calendatorii acesti-a*

www.dacoromanica.ro

sciu calendá bene; calendatoriu de multe terre, etc.

CALENDETIU (in pronuntia vulgare : *colendetiu*), **(libum calendarium, strenna calendaria); (carmen calendarium; globus carmina calendaria canentium); vagatio, visitatio**; 1. proprie, collacellu ce se dá celloru ce vinu se *calende*, si de ací, prin estensione, veri-ce se da calendatoriloru ca *strenna* : covrigi, nuci, mere si alte pome, bani, etc.; 2. prin metafora : *a)* cu acea-asi insemnare ca si *calenda* sau *colenda*; *b)* nu numai canteculu ce se chiama proprie *calenda*, ci si tote, cu câte se insocesce acellu cantecu, cumu, de essemplu, *la calendele* d'in *ser'a* ce precede diu'a annului, nou, sunt : aratrulu, buccinulu, flagellele, clopotele, clopotellele, etc., cu cari *calendatorii* insociescu *calend'a* loru; *c)* cet'a celloru se se unescu, ca se *calende* impreuna; *d)* cu intellessulu urmatoriului *calendu* : α) amblare cu *calendetiulu, calendare*; β) cu intellessulu cellu mai estensu de *amblare de collo peno collo, de la unulu peno la altulu*, preamblare, vagabundare, visitare : *in tote domanticle, cumu se scolla, acésta muiere merge si ambla cu calendetiulu pre la connoscute si necconnoscute.*

CALENDU (in pronuntia vulgare : *colendu*), s. m., pl.-*e*; **vagatio, visitatio, deambulatio; (carmen calendarium)**, 1. actulu de *a calendá*, mai vertosu in insemnarea cuventului *calendare* de sub 2. : *nu te ai mai saturatu de atâtu calendu*; 2. cu insemnarea concreta ce are *calenda*, cu care, la plurariu, se confunde si in forma.

* CALENDULA, s. f., (ital. **calendula**, franc. **calendule**); genu de plante d'in famili'a compositeloru, *syngenesia polygamia superflua* lui *Linneu*, asiá numite d'in caus'a *calidurei* de fecunditate (vedi *calente, calire*, etc.), care in acestu genu de plante este asiá de mare, incâtu inflorescu pre fiacare luna in totu cursulu tempulni formosu; speci'a cea mai connoscuta este *calendul'a officinale* =**calendula officinalis** lui *Linneu*, care face flori galbine duple si care mai inainte se recommendá de medici ca desopilatoria si febrifuga, (vedi si *calta* sau *caltha*.)

* CALENDULACEU,-*a*, adj., (franc. **calendulacé**); care semena cu *calendul'a*.

* CALENDULINA, s. f., (franc. **calenduline**); substantia mucilaginosa, asseminea cellei ce se estrage d'in florile *calendulei*.

* CALENTE si *calicnte*, adj., **calens, aestuans; torrens**, care *calesce*, (vedi *calire*).

* CALE si

* CALI, s. f., (ital. **cali**, franc. **kali**), nume datu la diverse plante, cari crescu pre termulu marei si d'in cari se estrage *sod'a*, (vedi *caliu*).

CALESCA, s. f., (vedi *callesca*).

* CALICARE, v., **calicare**; a spoí cu *calce*, (vedi 2. *calce*) : *pareti albi si bine calicati.*

* CALICE, s. m., **calix-calice** (affinu cu κύλιξ=cupa si κάλυξ=bobocu de flore); 1. cupa, vasu de beutu cu forma rotunda si fora torta, si in speciale, poteriulu in care preutulu transforma vinulu, in sangele Mantuitorinlui : *calice de auru, calice de argentu, a benecuventá calicele*; — metaforice : *calicele amaritioniloru victici; de se pote, trece-me acestu amaru calice*; 2. ca terminu de botanica, involtura, de regula verde, care, in fiacare flore, coprinde organele sessuali, si care, dupo cumu e formatu d'in una sengura buccata, sau d'in mai multe assiediate in differite serie, se si chiama *monophyllu, diphyllu, triphyllu, tetraphyllu, pentaphyllu*, etc., *polyphyllu*, candu numerulu serieloru de foie trece preste douespredece ; dupo forma *caliccle c conicu, cylindricu, urccolariu, ventrale, infundibuliformu*, etc., (vedi aceste cuvente); *caliccle* se dice *caducu*, déco cade de una data cu deschiderea florei (vedi *caducu*); — *persistente*, déco dura peno la maturitatea fructului; — *marcescente*, déco se usca si remane pre flore; — *communc*, deco infasciora mai multe flori; — *propriu*, déco e numai allu unei flore; — *regulariu*, déco foliorele ce lu compunu sunt despuse symmetrice in giurulu florei, ca la *inu*, in opposetione cu *irregulariu*, ca la *aconitu.*

www.dacoromanica.ro

*CALICINALE, adj., (ital. **calicinale**, franc. **calicinal**); relativu la *calice* sau *calicinu*, luatu ca substantivu : *foliore calicinali.*

* CALICINU,-*a*, adj., de *calice*;—ca substantivu, cu intellessu de deminutivu, d'in *calice.*

* CALICULU, s. m., **caliculus** (franc. **calicule**); deminutivu d'in *calice*;—candu e vorb'a de plante, *calicululu* este ca si unu allu doile *calice.*

* CALIENDRU, s. m., pl.-*e*, **caliendrum** (κάλλυντρον); ornamentu pentru muieri, la Romani, facutu d'in peru strainu.

CALIFATU, s. m., pl.-*e*, (ital. **califato**, franc. **calif.at**); demnitate de *califu*; terra pre care domnesce unu *califu.*

* CALIFICARE, v., (ital. **qualificare**, franc. **qualifier**; vedi *care* si *facere*); **virtutem vel titulum tribuere**; prin cugetare sau prin spusa a face unu ce intr'unu modu, a attribuí cuiva una *calitate*, a spune cumu e, ce e in fapta sau cumu se cugeta a fi : *cine califica laptele de negru, nu spune addeverulu; a calificá unu omu de mentionosu*=a dice co e mentionosu;—in speciale a dá unu titlu de nobilitate;—a espreme *calitate*, ca cuventele asiá numite in grammatica adiective : in espressionea : *sore luminosu*, cuventulu *luminosu califica pre sore.*

* CALIFICATIONE, s. f., (franc. **qualification**); actione de a *calificá.*

* CALIFICATIVU,-*a*, adj., care *califica* sau are poterea de a *calificá : cuvente calificative*=cari espremu calitatea, ca asiá numitele adiective.

* CALIFICATORIU, -*toria*, adj. s., (ital. **qualificatore**, franc. **qualificateur**); care *califica.*

CALIFU, s. m., (**calipha** sau **califa**; ital. **califfo**, franc. **calife**); domnitoriu musulmannu d'in cei cari successera lui Machomede si cari dęsponeau de una potere absoluta in celle politice, ca si in celle religiose; toti califii cadura in in luptele cu capulu Turciloru, care luà numele de Sultannu.

* CALIGA, s. f., **caliga** (d'in aceaasi fontana cu *calceu*); calciamentu constandu d'in una fascia de pelle legata de *calce* cu curelle, asseminea cu opinc'a terranului nostru, care erá calciamentulu propriu mai vertosu militarinlui romanu.

* CALIGANTE, adj., **caligans**; care *caliga*, care e plenu de *caligine.*

* CALIGARE, v., **caligare** (d'in aceasi fontana cu *calire*); 1. proprie, a scote abori prin *caldura*, si de ací, a fi cetiosu, negurosu, intunericosu; a se intunerecá, a se innegurá : *riurele caliga demaneti'a; ochii-mi caliga de dorere*;—a orbecá, a amblá ca prin intunerecu, a nu vedé bene;—si ca transitivu, a intunericá, a implé dę intunerecu sau de negura.

* CALIGARIU,-*ia*, adj., **caligarius**; relativu la *caliga*;—subst. mascul., *caligariu*, care face *calige.*

* CALIGINE, s. f., **caligo-caligine** (d'in *calire*, ca si *petigine* sau *pecigine* d'in *petire*); 1. proprie, abore produssu prin caldura, cetia sau negura grossa, secca si suffocante; fumu grossu; 2. prin metafora : *a)* intunerecu grossu; *b)* orbía de ochi sau de mente (vedi si *caligare*), si in speciale, orbía produssa prin una macula nebulosa ce se formedia aprope de centrulu corneei ochiului, si de ací : *c)* acesta macula sau albetia.

* CALIGINEU,-*a*, adj., **caligineus**; intunerecosu si suffocante ca *caliginea.*

* CALIGINOSU,-*a*, adj., **caliginosus**; plenu de *caligine*, in insemnarea propria si metaforica a acestui cuventu.

* CALIGULA, si

CALIGUTIA, s. f., **caligula**; deminutivu d'in *caliga.*

CALIMARE, *calimari*, se ande pre a locure in locu de *calamare, calamari.*

CALIRE,-*escu*, v., **calere, æstuare, fervere; frigere, torrere** (acellu-asi cu latinesculu **calēre**, trecutu, casi **lucēre** in *lucire*, la conjugationea a patr'a); 1. ca intransitivu, a desvoltá *caldura*, *a se incaldí*, a fi *caldu*; 2. mai usitatu ca transitivu : *a)* a ferbe : *a calí curechiu sau verdia*, de unde : *verdia calita*; *b)* a coce, frige : a *calí allune, pesce*, etc. (*calire*, cu insemnarea de *aciarire* sau *otielire*, pote fi acellu-asi cu *calire*= *incaldire*, de ore ce *aciarirea* se face prin actionea unei potente *incaldire si*

www.dacoromanica.ro

ardere; vedi inse si *calire* in Glossariu; in limbele sorori d'in verbulu **calere** s'a pastratu cu multu mai puçinu decâtu in a nostra : in italian'a verbulu **calere** nu se iea decâtu ca impersonale, si chiaru in acesta forma are numai intellessulu metaforicu allu lui *caldu* d'in espressionea : *a tiné de caldu=a interessá, a folosí :* **non mi cale**=*nu mi tine de caldu =nu me interessa=nu mi pésa;* asiá si in frances'a **chaloir** este vechiu si cadutu in desuetudine, si chiaru candu acestu cuventu erá in usu, se applecá, ca si in italian'a, ca impersonale si cu intellessu metaforicu : **il ne m'en chaut**= *nu mi pésa;* astadi in limb'a francesa nu se dicu de câtu compusele : **nonchalant** [proprie : *care nu e caldu, fora caldura=negligente, nepesatoriu*] si **nonchalance**=*negligentia, nepesu, lipse de focu* sau de tragere de anima).

* CALITATE, s. f., **qualitas** (ital. **qualitá,** franc. **qualité**; vedi *care*); ce face co unu lucru e in cutare modu, bonu sau reu, mare sau micu, albu sau negru, etc. : 1. in genere : *bonitatea si reutatea, marimea si micimea, albeti'a si negreti'a, formoseti'a si uritionea,* etc., *sunt calitati; calitatea apei, a carnei, a lemnului; prim'a calitate a stylului e claritatea; prin calitatile loru destingemu lucrurele unele de altele; summ'a calitatiloru unui lucru constitue natur'a lucrului; seccitatea si umeditatea, dureti'a si molleti'a, greutatea, soliditatea, fluiditatea,* etc., *sunt calitati, cari servu de caracterie fientieloru; calitatile lucrureloru potu fi bone sau relle : vinu de bona calitate, alimente de rea calitate;* — de si *multimea si marimea* sau *micimea, cantitatea* in genere este una *calitate;* cu tote acestea *calitatea* se oppune a desea la *cantitate : nu se cauta cantitatea, ci calitatea alimenteloru*=pucinu si bonu nutresce mai bene de câtu multu si reu; *nu multimea, ci calitatea omeniloru se cade se consideràmu,* coci pucini si boni merita mai multa attentione de câtu multi si rei sau de nemicu; — 2. in speciale : *a) calitati primarie* s'au numitu certi filosofi acelle *calitati*, fora cari nu se pote concepe neci unu lucru materiale, cumu este *estensionea,* si cari essistu de fapta in unu corpu, in opposetione cu *calitati secundarie*, cumu e *saporea, colorea,* etc., cari, de si au de causa constitutionea corpuriloru, spendura inse mai multu de impressionea ce elle facu in suffletulu omului; fusicii de astadi dau numele de *proprietati generali* la acelle *calitati*, cari se afla in tote corpurile materiali, cumu : *divisibilitate, impenetrabilitate, porositate, dilatabilitate,* etc., in opposetione cu *proprietati particularie*, cari sunt *calitati* ce se afla numai in unele corpuri materiali, cumu : *soliditate, molletia, duretia,* etc.; — cuventulu *proprietate*, ca mai particulariu si prin urmare mai precisu in intellessulu seu, este mai aptu, in aceste constructioni, de câtu *calitate;* totu asseminea e mai bene, vorbindu de *calitatile efficaci* alle certoru plante, a dice : *proprietati medicali, nutritive,* etc., in locu de : *calitati medicali,* etc., cu tote co ací terminulu propriu ar fi *virtuti,* (vedi *proprietate* si *virtute*); — bene inse : *calitatile concepteloru sau ideeloru, calitatile judecieloru; calitatile concepteloru sunt claritatea, justeti'a,* etc.; *unu judeciu se califica de categoricu, dubitativu,* etc.; — *b)* vorbindu de omu : α) in genere, verice abitu, bonu sau reu, veri-ce despositione naturale sau castigata, talentu, daru, virtute sau vitiu : *prudenti'a, barbati'a, temperanti'a, umanitatea, affabilitatea,* etc., *sunt bone calitati; temeritatea, fric'a, lussuri'a, crudimea, avariti'a,* etc.; *sunt relle calitati;* β) in speciale inse, calitate bona : *multe calitati are omulu acestu-a;* sau nobilitate destensa, demnitate inalta : *omu de calitate, calitate de principe, de prefectu, de ministru,* etc., sau titlu, dereptu, potere legitima de a face ceva, autoritate : *in calitate de tutoriu, a avé calitate de a transige, spre a essercità unu dereptu se ceru calitatile legali; in calitate de tata eu respundu pentru tene; in calitate de omu am dereptu la respectulu teu,* etc.

* CALITATIVU, -*a*, (**qualitativus**), relativu la *calitate* sau *calitati : analyse calitativa*, care descrie calitatile unui ce, in opposetione cu *analyse cantitativa,*

www.dacoromanica.ro

care se occupa cu *cantitatea* elementeloru ce constitue unu ce.

CALITORIU,-*toria*, adj. s., **caleus, torrefaciens;** care *calesce*, (vedi *calire*).

CALITURA, s. f., **calefactio, torrefactio;** actione de *a cali* si mai vertosu resultatu allu acestei actione: *calitur'a allumeloru a mersu penola arsura*, (vedi *calire*).

* CALIU, s. m., corpu chimicu.

* CALLA, s. f., (**calla** si **calsa**, ? affinu cu grec. κάλλαια = barb'a cocosiului; ital. **calla**, franc. **calle**), genu de plante d'in famili'a aroideeloru, d'in care speci'a numita *calla ethiopica* = **calla æthiopica**, ca originaria de la Capulu de bona sperantia, este forte cantata si cultivata pentru marea sea formosetia.

* CALLACEU,-*a*, adj., (franc. **callacée**); care semena cu *call'a*; — subst. femin. plur.: *callacee*, subordine de plante d'in famili'a aroideeloru, cari au de typu genulu *calla*.

CALLAICANU, s. m., vedi *calaicanu* in Glossariu, si *callaicu* in Dictionariu.

*CALLAICU,-*a*, adj., **callaicus;** 1. care are facia ca a marei, cu facia albastra batendu in verde, cu facia verde batendu in galbinu; 2. substantivu: *a)* masculinu, *callaicu* (*callaiculu*, ca *negrulu albastrulu*, etc.), colore ca a marei, albastra batendu in verde sau verde batendu in galbinu; *b)* femininu, *callaica* (subintellegundu *petra* sau *gemma*), petra pretiosa de colore albastra inchisa, déro nu transparente, numita si **callais**—**callaide** = καλλαίς = *callaide*, éro in latin'a mai nona si **turcois**—**turcoide** sau **turchois** = franc. **turquoise**, pentru co *albastrulu* sau *verdele inchisu* s'a numitu si *albastru* sau *verde turcescu*, ca colore favorita Turciloru (d'in *callaicu* pare a fi essitu *callaicanu*, despre care vedi si *calaicanu* in Glossariu; pre longa acestea **callaicus** are, in latin'a, si form'a cu *g* **gallaicus**, de unde **gallaica gemma** = **callaica gemma** = **callaica** sau *callaide*; si una si alta forma se contrage: **callæcus** si **gallæcus**; insemnarea cea mai originaria, cu care se afla tote aceste forme, este cea de *nume nationale a unui poporu d'in partea septentrionale a appusului Ispaniei*; d'in **callæcus** si **gallæcus**, care, in limb'a nostra, ar soná *callĕcu* si *gallĕcu* sau *callĭcu* si *gallĭcu*, essu prin derivatione: **callæcius** si **gallæcius**: **gallecia** [subintellegundu *terra*] = *galleci'a* sau *terr'a gallecíloru*; in limb'a nostra formele **callæcius** si **gallæcius** aru sunná *calleciu* si *calletiu*, *galleciu* si *galletiu*, *calliciu* si *callitiu*, *galliciu* si *gallitiu*, si chiaru: *callesiu* si *callisiu*, *gallesiu* si *gallisiu*; de fapta se afla in limb'a nostra multe d'in aceste forme applecate cu insemnari diverse, cumu: *Callitï'a* si *Gallitï'a* ca numene proprie de omeni, déro d'in intellessulu acestoru cuvente nu potemu trage argumentulu, care ar stabili pre deplinu supposetionea, la care ne duce form'a loru; elle au potutu essí, ca si *Callinu*, *Callin'a*, sau d'in 1. *callu*, sau d'in grec. καλλός, sau, ca si urmatoriele, d'in acea-asi fontana cu *galbinu*, — apoi occurre adiectivulu *callesiu* sau *gallesiu*, *callisiu* sau *gallisiu*, cu insemnarile: *a) cu facia galbena morbida*, *pallidu* sau *pallitu*; *b)* prin metafora: *tristu*, *melancolicu*, *egru* = **æger**: *ochi gallesi*, *facia gallesia*, *ce te vedu asiĭ gallesiu?* — *c)* la Macedoromani: *albu de facia*, *bellanu*, inse *cu peru si ochi negri*; — in aceste cuvente, intellessulu pare a veni in adjutoriulu supposetionei, la care ne duce form'a, de ore ce intre *faci'a petrei callaice si aurului callaicu* = [**aurum callaicum** la *Martiale*], si intre *faci'a unui patiente de egritudine corporale sau spirituale se potu aflá mai multe analogie*, observate de insusi poporu, cumu se vede d'in frasi ca: *asiá de galbina si urita facia are*, *in câtu pare galbina-verde* sau *galbina-albastra*; totusi cuventele in cestione se potu, si dupo forma si dupo intellessu, referi la acea-asi radecina cu *galbinu*; occurre apoi *callicu*, de unde *callicia*, *callicire* [vedi *calicu*, *calicia* si *calicire* in Glossariu], care inco pare a nu contradice, prin intellessu, supposetione trassa d'in forma, de orece, prin una metafora a intellessului ce vedemu co are *callesiu* sau *gallesiu*, ar insemná proprie: *egru* sau *morbosu in punga*, fora se mai adaugemu co *munteanii* sau *locuitorii de munti*,

www.dacoromanica.ro

cumu erau si *Gallecii* sau *Calecii*, s'au destinsu si se destingu si astadi, in multe locuri, prin una *seracia lucia, unita adesca cu una mundria deserta*, caracterie alle *addevcratului callicu;* d'in inpregiurarea inse co *mundru* = **mundus**, si co **mundus** correspunde, in unele intellessuri, cu grec. καλός, se pote ca *callicu* = *seracu mundru* se fia essitu d'in acea-asi radecina cu καλός; form'a *callendroniu* sau *callendroiu, callindroiu* = *callicu mare, copillu nesaturatu, copillu tare resfaciatu*, etc., asiá de appropiata de *calicndru*, pare a vení in adjutoriulu acestei d'in urma supposetione; — in fine *calldicanu*, si prin forma si prin intellessu, pare a se legá mai bene de *callaicu*).

CALLAIDE, s. f., vedi *callaicu*.

CALLARASIU, s. m., vedi *callarctiu* si *callariu*.

CALLARE, adj. s., **equo insidens, equo vectus; equester; eques** (d'in una forma **caballaris**; vedi *caballu* si 1. *callu*); 1. care e pre *callu* sau *cpa : a)* proprie : n'am mai *vedutu patru insi callari pre una scngura bicta cpa; aveti sc dcsellati callulu, déco vrcti ca toti sc vc puncti callari prc densulu; mergc sau ambla callarc; a stá sau sedé callarc; a se suí* sau *a se pune callare; a plecá, vení callare; a se prcamblá callare; a ducc callarc; a portá callare, a prcamblá callarc; a dormí callarc;* — *de callarc* se dice in locu de simplulu *callarc*, pentru destinctione de intellessu : *a lovi pre cineva de callare*, de essemplu, da se intellega mai multu co *lovitoriulu* sau *subiectulu* este *callarc*, pre candu *a lovi prc cineva calarc* da se intellega mai multu co *lovitulu* sau *obiectulu c callarc; b)* prin estensione si prin metafora : α) care, ca si pre *callu* sta pre veri-ce altu animale de transportu : *callare pre asinu, callarc pre unu bou, pre una camclla;* β) care, ca si pre *callu*, sta pre unu omu si chiaru pre lucruri ce nu suntu de transportu : *ce tc ai pusu callare pre mene? a sicdé callarc pre scaunu, callare prc una ramura*, etc.; γ) in insemnari mai ideali : *callarc pre bàtiu* (vedi *bàtiu*); *callare pre drumu* = seracu lipitu si in fiacare momentu despusu a plecá si a se duce; *callare pre cineva sau prc ceva* = deplenu domnu, cu deplena potere asupr'a acellui ceva sau cineva : *a fi callarc prc voinți'a, pre anim'a cuiva;* — éro *a fi* sau *stá callare in*, se dice mai vertosu pentru *precepcrea* sau *deplen'a petrundere a obiectului* ce vine dupo *in : a fi sau sta callare in capulu, in anim'a, in mentea cuiva* = a sci, a intellege forte bene ce cugeta sau doresce cineva; — 2. substantivu masc.: *a) omu callarc*, si in speciale, cellu ce in militia serve *callarc : callarii inimicului crau mai numerosi ca ai nostri; oste dc callari, cetc dc callari, multime de callari*, etc.; *b)* la vechii Romani, cetatianu de a dou'a d'in celle trei ordini, in care erá impartitu poporulu romanu, numitu asiá pentru co avea destulla stare, pentru ca cu propriele selle spese se pota serví *callarc* in militia : *callarii formau ordinea callaresca sau ecestra*, (vedi si *callariu*).

CALLAREȘCU, -*a*, adj., **equester;** relativu la unu *callariu, lupta callaresca* = lupta de callari.

CALLARETIU, -*ia*, adj. s., **equitandi studiosus; eques;** 1. adj., cui place a *callarí* sau amblá *callarc*, care *dc ordinariu* ambla *callare;* in acestu intellessu : *muiere callaretia;* mai desu inse : 2. subs., militariu ce se bate *callarc : osti de callarcti, a cumperá cai pentru callareti; callarctii nu sc potu bate bcne in locuri muntose.* (*Callaretiu* s'ar paré unu deminutivu, *callarasiu* unu peiorativu, inse amendoi terminii s'au usitatu in locu de *callariu*, care este cea mai genuina forma romanesca, si d'inaintea carei-a s'ar cuvení se dispara acelle seccature.)

1. CALLARÍA s. f., **equitatio;** arte de a amblá *callare : a invctiá callari'a.*

* 2. CALLARÍA, s. f., **callarias** (καλλαρίας), specia de sturione d'in marea Baltica.

CALLARIME, s. f., **equitatus;** multime de *callari, callarcti* sau *callarasi; oste de callari; callarimea turcesca erá mai numerosa dccâtu cea russesca;* — (vedi *callaretiu* si *cavallaría*).

CALLARIRE, -*escu*, v., **equitare, equo vehi;** 1. a amblá sau a se preamblá *cal-*

www.dacoromanica.ro

lare : astadi n'am potutu callarí, câtu am callaritu eri; candu asiu poté callarí in tote dillele, câtu callarii astadi! coci callaritulu este unu essercitiu forte bonu pentru sanetate; — 2. ca transitivu : *a)* cu obiectu passivu de persona, a portá sau preamblá pre cineva pre *callu* sau pre altu animale de *incallecatu : am callaritu copillii, peno s'au saturatu si ei de atâtu-a callaritu; ne amu callaritu câtu amu vrutu; b)* cu obiectu passivu de animale *incallecatu:* a face se amble multu, standu *callare* pre densulu : *prea ai callaritu bietulu callu, asiá co l'ai facutu numai spuma; callu indelungu necallaritu;* — in acestu intellessu si cu obiectu de persona, asiá in câtu : *a callarí unu omu* va se dica sau ca sub 2. *a), a lu portá callare;* sau, ca sub 2. *b), a lu face se trepede multu, standu callare pre densulu;* inse in neci unulu d'in aceste doue intellessuri nu pote intrá prep. *pre,* ca semnu allu obiectului passivu, coci s'ar scambá intellessulu, asiá co in espressioni ca : *a callarí pre callu* sau *pre unu omu,* verbulu *callarire* are intellessulu intransitivu de sub 1., éro pre arreta nu *obietulu passivu allu callarirei,* ci numai *instrumentulu de callarire;* prep. *pre* pote stá, fora ambiguitate, inaintea obiectului passivu allu verbului *callarire* ca transitivu, numai candu obiectulu pusu inaintea verbului se repete apoi prin unu pronume, cumu : *pre mene se me callaresca astadi, co pre tene destullu te a callaritu eri.*

CALLARITU, part. si supin. d'in *callarire,* care ca tote supinele se iea si ca subst. : *callaritulu de astadi.*

CALLARIU, s. m., **eques,** care ambla callare, si care se lupta callare, care milita callare. D'in aintea acestei forme genuine române s'ar cadé se dispara seccaturele de forme *callaretiu* si *callarasiu* cari nu se potu justificá prin nemica, si paru a sufferí si de influentia straina.

CALLATORIA, s. f., **iter, via, cursus;** actionea *calatoriului : a plecá in callatoría; callatoría pre mare, pre uscatu, pre callea ferrata, pre Danubiu; lunga callatoría, departata callatoria; a face mai multe callatorie in oriente; callatoría de placere, callatoría pentru sanctate; callatoría scientifica*=facuta in scopu de cercetari scientifice. (Cuventu forte bonu, si prin urmare n'avemu lipse de *voiagiu*).

CALLATORIRE,-*escu,* v., **iter facere, regiones peragrare;** a face *callatoría,* a fi *callatoriu,* a fi pre *calle : am callatoritu si pre mare, si pre uscatu, si pre diosu, si callare si in trassura; a callatorí prin tota lumea; nu mi place a callatorí; multi callatorescu numai ca se scape de uritulu, care i rode;* — *a se callatorí*=a despune celle necessarie *la callatoría :* a fi paratu de plecare in callatoría; a plecá in callatoría; a avé in cugetu se callatoresca : *unde te callatoresci, coci vedu co te astepta trassur'a cu caii injugati? ai in cugetu se te callatoresci de la noi?* (cuventu, de certu, cu neassemenare mai bonu decâtu *voiagiare* sau *voiajare* dupo franc. **voyager**).

CALLATORIU,-*ia,* adj., **viator, peregrinus;** care e pre *calle,* care merge de la unu locu la altulu departatu sau pentru una necessitate sau pentru preamblare (cuventu cu multu mai bonu de câtu *voiagioru* sau *voiajoru* dupo franc. **voyageur**) : — metaforice : *omulu e numai unu callatoriu in acésta lume, patri'a lui addeverata fiendu cerulu.* Cuventulu e derivatu d'in *calle* prin mediulu unui verbu *callare,* care a desparutu, lassandu *callatoriu* si derivatele acestui-a.

CALLE (intunerecarea lui a in plur. *càlli* sau *cài* nu s'a practicatu totu de un'a si nu se practica neci astadi pretotendenea; ea e, de certu, numai eufonica, ca si in *càrti, pàrti,* etc., d'in *carte, parte,* éro nu pentru destinctione de intellessu, cumu ar poté conclude cineva d'in compararea plurariului *càlli* sau *cài* d'in *calli* sau *cai* d'in 1. *callu*) s. f., **via, iter, callis,** (acellu-asi cu latinulu **callis,** inse cu intellessu mai estensu; **callis,** ca provenitu d'in acea-asi radecina cu **callere, callum** [vedi 2. *callu*], insemna proprie : *calle batuta de petiorele omeniloru sau viteloru, asiá de strimta in câtu nu potu amblá* pre dens'a mai multi a laturea, *ci*

www.dacoromanica.ro

numai unulu; la noi acestu intellessu resare in derivatulu *carrare*, pre candu *calle* respunde in intellessu mai multu cu latin. **via, iter;** déro si latin. **callis** se iea cu intellessulu largu ce are allu nostru *calle* : **callium provincia**=*adminiministrationea callilloru;* totusi intensulu si variatulu intellessu allu cuventului romanescu nu se pote dá in intregulu seu, nu prin **callis** senguru, déro neci prin celle trei cuvente latine, cu care noi amu tradussu *calle*, cumu se va vedé d'in desvoltarile detaliate; d'in celle trei cuvente latine **via** correspunde, in celle mai multe casuri, la intellessulu lui *calle* allu nostru, de unde se intellege, co *calle* este una espressione generica si nobile pre longa alte espressioni applecate la acellu-asi conceptu, cumu *drumu*, de essemplu [vedi mai diosu la I]; in celle alte limbe sorori aflàmu : ital. **calla** si **calle**=*calle campestra strimta*=*carrare sau drumu, calle* mai mica ce serve a uní *callile celle mari*, pentru cari Italianulu are espressionile **via** si **cammino,** totusi inse si in italian'a se appleca, de si mai raru, cuventulu **calle** cu intellessulu largu allu cuventului nostru *calle;* ispan. **calle** si port. **calhe**=*calle strimta intre muri sau case,* [*ullitia*]; in francesea nu a trecutu cuventulu *calle*, ci ca correspundetoria are : **voie** = **via, chemin**=ital. **cammino,** si **route**); in intellessu materiale : veri-ce spatiu care duce de la unu locu la altulu, si de ací, prin metafora : mersulu cuiva pre assemenea spatiu, apoi in intellessu spirituale : veri-ce directione sau linia tine cineva pentru adjungerea la unu scopu; veri-ce medilocu de a adjunge unu scopu : I. proprie, spatiu de locu mai largu sau mai angustu, in sau afora d'in cetati si sate, construitu cu arte sau desemnatu numai prin indelunga si desa amblare a omeniloru sau altoru animali, care serve de communicatione sau mergere de la unu locu la altulu : *A.* in genere : *calle bona, netida, usiora*, in opposetione cu *calle rea, vallosa, precipetiosa, grea ; calle larga, lata, lunga*, in opposetione cu *calle strimta, angusta, scurta; callea cea mai scurta, calle batuta, amblata, secura* in opposetione cu *calle neamblata, delassata, periculosa*, etc.; *administrationea callíloru, lege asupr'a callíloru; térr'a are sau nu are destulle calli de comunicatione;* — loculu sau puntulu de plecare allu unei *calle* se espreme prin *de la* sau *d'in, d'intru, de spre*, etc., éro loculu sau puntulu de adjungere prin *la, in, spre, cotra*, dupo intellessu : *callea de la Bucuresci la Giurgiu; calli cari d'in Romani'a ducu in Turci'a; calle care despre resaritu merge spre appusu;*—obiectulu ce espreme puntulu de adjungere se espreme forte adese prin genitivu obiectivu : *callea Giurgiului*=callea la Giurgiu (de la Bucuresci de essemplu), *callea Iassiloru, callea Gallatiloru, callea marei, callile muntiloru*, etc.; acestu genitivu inse se pote considerá si ca una espressione de simpla appositione, cumu se si dice adesea : *callea Iassi, callea Giurgiu;* si este bene a se dice asiá, candu se pote, sau a se dá constructionei alta forma, care se inlature ambiguitatile, ce s'ar poté nasce : asiá *callea muntiloru* nu va se dica numai *calle spre munti sau la munti*, ci si *calle pre la munti, pre longa munti, prin munti sau de munti; callea Danubiului* este nu numai *callea la Danubiu*, ci si *callea pre longa Danubiu sau pre Danubiu;* candu cere claritatea, cauta se substituimu genitivului un'a d'in constructionile date, cari sunt mai precise. —*B.* in parte, spatiu intr'adensu reservatu si lucratu cu arte in sau afora d'in sate si cetati, care serve la mergere d'in unu locu in altulu : 1. afora d'in sate si cetati : *calle primaria*=*calle nationale*=*calle publica*, calle construita cu spesele d'in tesaurulu statului, care prin estensionea si insemnatatea ei serve la usulu nationei si terrei intrege : *assemini calli sunt pentru una terra ca si arteriele principali in corpulu unui omu;* — cea mai bona d'in tote espressionile date cu acestu intellessu este *calle nationale*, de ore ce aceste espressioni se dicu in opposetione sau cu *calle judeciana*=calle construita cu spesele unui senguru judeciu, care serve mai vertosu la usulu locuitoriloru d'in acellu judeciu;

www.dacoromanica.ro

sau cu *calle vicinale*=calle care duce de la una commune la alt'a vecina si care se construe cu spesele locuitoriloru communiloru invecinate, ca unii ce de ordenariu sengure se folosescu de dens'a; *calle primaria* s'ar oppune la *calle secundaria*, si *calli primarie potu fi* si intre celle *judeciane* si chiaru intre celle *vicinali*, precumu *calli secundarie potu fi* şi *de celle nationali : una calle nationale mai mica, care ar servi de legatura intre alte doue mai mari, ar fi una calle secundaria in comparatione cu celle doue primarie;*—*calle asternuta cu petra sau impetrata; calle ferrata* (mai bene de câtu *drumu de ferru*, vedi si mai la valle), calle pre care se asterne lamine de ferru, pre cari rotele carreloru se lunece si se se misce cu facilitate; carrele ce mergu pre asseminea calle se punu in miscare sau prin *machine cu vapori*, unmite *locomotive* sau si prin animali de transportu; in casulu d'antaiu callea porta numele de *calle ferrata* in intellessu strinsu, éro in cellu d'allu doile se dice *calle ferrata americana*, sau mai scurtu *calle americana;* — in insemnarile cuventului peno ací descrisse, s'a applecatu si se applica de unii, si cuventulu *drumu;* dupo originea sea *drumu* d'in δρόμος, de la δρέμειν=currere, allergare, etc., insemna proprie *cursu, allergatura, amblatu*, si de ací : *locu de amblatu sau amblatu, calle* in genere; si prin urmare acestu cuventu ar paré, d'in acestu puntu de vedere, aptu a se applecá la acelle-asi insemnari ce are si *calle;* déro atâtu etymologi'a cuventului *calle*=*locu batuturitu prin amblare si pentru amblare*, d'in care resulta unu intellessu cu multu mai precisu de câtu allu grécesc. δρόμος, câtu si mai vertosu tendenti'a ce au tote limbele de a applecá cuventele straine, synonyme cu celle nationali, la concepte mai puciun nobili, pastrandu totu de un'a semnificationile celle mai ideali si mai inalte pentru cuventele nationali, au fostu done potenti cause, cari au facutu si facu, co *drumu* este esclusu cu totulu de la tote insemnarile ideali, de cari va fi vorba mai la valle; chiaru in insemnarile lui *calle* peno ací descrisse *drumu* nu s'a applecatu de câtu mai raru, si astadi tendenti'a e de a l'esclude si mai multu, asiá in catu se nu se mai applece de câtu la *callile primitive si peccatose* ce annu avutu si avemu inco in celle mai multe parti alle terrei;

2. in sate si cetati, spatiu intradensu lassatu intre case pentru cerculatione sau amblare de la unu locu la altulu, asiá numit'a, cu unu cuventu straiu, *ulitia: cu câtu callile unei cetati sunt mai large, cu atâtu communicationea este mai usiora si aerulu mai salubru; callea de pamentu si callea mosiloru sunt calli d'in celle mai principali alle Bucurescilorn; callea Lipscaniloru este asternuta cu petre cadre;* in acestu intellessu se dice si *strata* (mai puciun bene : *strada*); déro *strata* nu e de câtu feminiun d'in *stratu*=**stratus**=*asternutu* (subintellege cu *petra* sau *petrisiu*), si prin urmare nu s'ar poté applicá de câtu la *callile* de satu sau *cetate*, sau si la *callile* de campu, cari in addevaru sunt *asternute cu petre;*—II. metaforice : A. totu ce serve ca *calle*, cumu : 1. spatiu lassatu printre seriele de corturi d'in castre; 2. in edificie mai spatiose, cumu scole, teatre, etc., locu de communicare, lassatu printre seriele de scame; 3. in intellessu si mai generale, locu pre unde ceva si face cursulu sau mersulu seu, linia sau directione de miscare, canale sau albia pentru licide, etc.: *venele si arteriele sunt callile de cerculationea sangelui; riurele opprite in albi'a loru, si facu calle pre aiurea; callea sorelui, a lunei, a stelleloru;*—*callea ratecitiloru*=*callea lui Traianu*=*callea serbiloru* = *callea de lapte* = **via lactea**, nebulosa ce se vede in fiacare nópte serina pre ceru, ca una fascia albitiosa trassa pre ceru cam in directionea de la media nopte spre media di; — B. mersulu pre una *calle, calle percursa* : 1. in intellessu mai appropiatu de cellu originariu allu cuventului : *callatoría* a unui omu, ambletu pre una *calle* sau pre multe *calli* : *calle departata; a face mai multe calli pre annu in Itali'a; calli departate; fatigatu de multa calle;*—de ací ca urare de callatoría : *calle buna, ti ure-*

www.dacoromanica.ro

diu calle bona si intórcere *fericita;*—proverbial : *calle bona ca bombaculu, unde vei cadé, se ti spargi capulu*=se nu te mai intorci d'in calle;—*vietí'a este una calle spinosa si grea;*—2. in intellessu mai departatu : *callea lunei in giurulu pamentului, callea rondinelleloru d'in alte terre in terrele nostre;*—la insemnarile descrisse peno aci correspunde lat. *via,* numai in celle de sub B, II, se dice si **iter : iter facere**=*a face calle,* déro si **via defatigatus**=*forte fatigatu de calle;*—C. directione ce iea cugetarea sau voienti'a omului : 1. directione a cugetarei, metodu, principiu sau regula de cercetare a addeverului : *nu potemu adjunge la addeveru, déco mai antaniu nu aflàmu callea ce duce la densulu; de vomu appucá una calle ratecita, neci una data nu vomu da preste addeveru; callea ce urmédia in discussionile selle lu duce totudeun'a la concluse luminose; pre callea acesta-a nu poti luminá si convinge pre neminea;* 2. directione in portare : *a appucá callea benelui, a se abbate d'in callea dereptatei; callea perdiarei*=care duce la perdiarea materiale saŭ spirituale *callea peccatosiloru*=pre care mergu cei peccatosi; asiá si : *callea desonorei, crimei, peccatului, misellíei; callea mantuirei, addeverului,* etc.; *callea criminaliloru, misselliloru, blastematiloru,* etc.; *a se tiné de callea batuta*=*a nu essí d'in callea batuta*=a face si a se portá ca toti, a merge pre urmele altoru-a, a i imitá servile, etc.; de ací si proverb. : *callea batuta e cea mai bona* =facundu ca toti raru te espuni a ratecí sau a ti attrage neadjunsuri pre capu;—3. cu intellessu si mai generale de *medilocu : a se inavutí pre calli bone, nu mi place a me inaltiá pre calle rea; calle la onori, la marire, la tronu; callile lui Domnedieu nu su ca callile omeniloru;* 4. mai vertosu *calle derepta,* metodu bonu, regula de lucrare conforma cu rationea si detori'a : *a pune pre cineva* pre calle=a i arretá cumu se faca bene; sau a l'emendá, a lu face se lasse *callea reului* si se revina in *callea benelui;* — acellu-asi intellessu are si lat. **via : via et ratione disserere**=*a discute pre calle rationale;* **recta via non declinare**=*a nu se abbate d'in callea derepta, d'in callea benelui;* 5. in speciale : *a) la calle, in locutionea a pune la calle:* α) **ordinare, componere**=a ordiná, a regulá : *a pune terr'a la calle;* β) *a invetiá, a indemná* =**suadere** : *cine te a pusu la calle se faci asiá? b) cu calle,* construitu : α) cu *aflare* sau *gassire : a afla cu calle*=**probare, placere,** a judecá co e bene, a decerne se se faca : *toti aflara cu calle se declare bellu*=**omnibus placuit ut bellum indiceretur;** *eu nu uflu cu calle ca tu se te bagi in acesta incurcatura; nu aflu cu calle ce ai facutu*=**non probo, non rectum mihi videtur quod fecisti;** β) *cu fire* : *a fi cu calle*=**justum, æquum, bonum, rectum esse, debere**=a se *cadé, a se cuvení, a fi dereptu, conformu cu rationea si detori'a : ce e cu calle se ti dau, ti voiu dá, nu te teme; cu calle e ca tu se faci si eu se patiu? n'ar fi cu calle ca tu, care ai facutu reulu, se-lu si repari?* —de ací, *cu calle,* applecatu, prin estensione, si ca attributu la adiective sau adverbiu la alte verbe, afora de fire : *lucru facutu cu calle*=**recte factum,** ca oppusu la *fora calle*=**illegitimus** sau **illegitime, non rectus** sau **non recte, absurde,** in contr'a rationei : *reu si fora calle dicu* =**(male et absurde dicunt)** *unii, co Românii aru cautá se adopte ca limba generale dialectulu unei epoce sau allu unei provincie;* — in acestu intellessu mai largu se dice si *pre calle* in locu de *cu calle : lucrulu nu s'a facutu pre callea lui*=**non recte factum est;**—*c) afora d'in calle*=**sine modo, immodicus, nimius** sau **nimium** : *dai copillului se mance afora d'in calle; mancarea afora d'in calle este vettematoria; ce e afora d'in calle, chiaru bonu de ar fi in sene, devine reu si vettematoriu; d) sem'a callei,* in locutionea speciale : *la sem'a callei,* locutione in care insemnarea de *mesura* sau *cumpetu,* ce iea cuventulu *calle,* resare ca mai bene, de ore ce in locu de *sem'a eallei* se dice, in acellu-asi intellessu, si *sem'a semei*=*cumpetulu cumpetului,* (vedi *séma*) : *argatulu meu nu manca mai la sem'a callei*=nu manca mai cu mesura, manca fora neci una mesura; asiá si :

www.dacoromanica.ro

nu dorme mai la sem'a callei; nu se fatiga mai la sem'a callei, etc. — III. cuventulu *calle* intra in constructioni speciali cu una multime de vorbe, constructioni cari adesea au mai multe intellessuri, cumu: 1. *a appucá callea: a)* in intellessu materiale: *a appucá callea de la drept'a sau de la stang'a; b)* in intellessu ideale: *a appucá callea benelui sau a reului;* — in amendoue intellessele si: *a appucá pre callea*, inse cu mai pucina energia de espressione, coci *cellui ce a appucatu una calle nu i e asiá de usioru se ua lasse ca cellui ce a appucatu pre una calle;* 2. a arrettá *callea cuiva: a)* in intellessu materiale: *fà bene si mi arreta callea care duce la viia; b)* in intellessu ideale: *ve voiu arretá callea pre care se mergeti la potere si fericire;* 3. *a bate callea: a)* in intellessu materiale: α) a batuturí: callea e impetrata, *déro inco nebatuta;* β) a amblá dessu si multu pre acea calle: *eu battu mai multu acea calle; b)* in intellessu ideale: α) *pre callea batuta de marii poeti usioru potemu attenge la perfectionea artei loru;* β) *a bate callea cuiva*=*a tiné callea cuiva*=a l'asteptá, cându trece, cu scopu de a i vorbí, de a lu vedé, sau de a i face reu: *lotrii tinu si batu callile acellea,* cu acesta differentia inse co *a batte callea,* in acestu intellessu, va se dica *a ua visitá desu,* spre a vedé de trece cineva; éro *a tiné callea* va se dica a stá si asteptá pre cineva, de care se scie co are se treca; 4. *a si cautá de calle: a)* nu se opprí d'in calle, spre a specta sau face altu ceva, si de ací: *b)* a nu se ammestecá, a nu se bagá unde nu e chiamatu, in lucru la care n'are dereptu a luá parte: *cautati de calle, si nu te ammestecá in cert'a nostra;* 5. **a face calle**: *a)* **viam munire**=a construi una calle, a deschide una calle; *b)* **inter facere**=a face callatoría (vedi si mai susu); *c)* **cursum efficere**=a implení callea sau cursulu de facutu: *pamentulu si face callea in pregiurulu sorelui in trei cente sesse dieci si cinci de dille si sesse ore aprope;* 6. *a fi pre calle: a)* a se afiá pre calle, a fi plecatu; *b)* a fi pre puntu, a fi despusu: *suntemu pre calle de a ne impacá; — c)* inse *a fi in calle;* ca si *a stá in calle:* α) a se afiá sau stá pre calle sau longa calle: *lupulu erá si stá in callea nostra; omulu, de care ti am vorbitu, ti e in calle, si te poti abbate la densulu;* β) a fi pedica: *ellu mi e in calle*=*mi sta in calle, si nu me lassa se trecu;* — de ací si: *a se pune in calle*=*a essí in calle cuiva,* a essí inaintea lui, ca se l'intempine sau se l'impedice la ceva; 7. *a rupe sau luá calle*=*a face calle* de sub 5; *b),* mai desu inse: *a rupe sau luá d'in calle: se manecàmu, ca se mai rupemu d'in calle* (compara latin. **carpere viam**=*a rupe calle* sau d'in calle); apoi *a luá callea*=*a appucá calle;* 8. *a tiné callea: a)* a merge pre calle, fora a se abbate d'in ea: *tine totu callea acésta-a, co ea te scote dereptu unde vrei semergi,* si metaforice: *tineti a cesta calle, co pre dens'a numai veti adjunge la bene si addeveru,* etc., in opposetione cu *a lassá callea;* inse *a lassá callea*=si cu *a ratecí callea, a perde callea*=a essí d'in callea de urmatu si a se departá de dens'a; apoi *a perde callea* are si intellessulu de *a nemicí planurele, intreprenderile,* etc.: *Eternulu va perde callea peccatosiloru;* — asupr'a locutionei *a tiné callea cuiva* vedi mai susu la *a bate callea cuiva;* — 9. asiá si multe alte locutioni: *a amblá, a merge pre calle sau in callea; a deschide sau inchide callea, a prepará callea, a se intorce d'in calle, a se opprí in calle,* mai vertosu in locutionea proverb.: *a se opprí la callea diumetate*=a nu terminá ce a inceputu, a terminá reu ce a inceputu bene, etc.; câte inse s'au produssu sunt in destulle a pune in lumina variatele applecari alle cuventului *calle,* remanendu a se produce celle alte la articlele cuvenite; ací vomu citá inco numai câte va verbe, la cari *calle* sta ca subiectu, si cari espremu directione sau intenderea callei: *callea duce* (=**callis vel via ducit**) *la...;* asiá si: *callea merge, scote, callea trece pe la...; callea se abbate, cotesce, face la derept'a sau la stang'a; callea vicinale respunde sau da in cea judeciana* (=franc. **le chemin aboutit**), etc.

CALLENDRONIU, s.m., vedi *callaicu.*

www.dacoromanica.ro

CALLESCA, s. f., **pilentum, rheda;** trassura de lussu cu patru rote in care potu stá commodu mai multe persone (noue ni s'a parutu, co cuventulu nostru, ca sí ital. **calesse,** franc. **calêche,** sta in legatura de cumnatía cu precedentele *calle*, si de ací scrierea lui cu duplu *l*).

CALLESIU,-*ia*, adj.; vedi *callaicu*.

* CALLICARPA, s. f., (ital. **callicarpa,** franc. **callicarpe,** d'in κάλλος=formosetia si καρπός=fructu); genu de plante d'in famili'a verbenaceeloru, d'in care speci'a cea mai insemnata este *callicarp'a americana*=**callicarpa americana** lui *Linneu*, arborellu cultivatu in gradine, unde face mare efectu prin formoseti'a bacceloru selle de una splendida colore purpuria.

CALLICELLA si *calliciora*, s. f., **angusta et brevis via;** deminutivu d'in *calle*, (compara ispan. **calleja, callejuela**).

* CALLIDITATE, s. f., **callíditas;** calitate de *callidu*.

* CALLIDU,-*a*, adj., **callidus;** (proprie care a facutu unu *callu* sau mai multe *calle;* vedi 2. *callu;* si de ací, prin metafora) : cellu *batutu la capu*, cellu ce a datu cu capulu de multe, care a invetiatu mente prin multe incercari si patite : desteru, indemanatecu, mai vertosu indemanatecu a cugetá si aflá prin cugetare celle mai bone mesure de portare si lucrare dupo impregiurari : sagace, ingeniosu, etc. : *callidu capitanu; callidi diplomati;* —applecatu si la lucruri : *callide combinationi de cuvente*, — in intellessu reu : astutu, astutiosu, indemanaticu a ammagí si insellá.

CALLIGRAFÍA si *calligraphia*, s. f., (ital. **calligrafia,** franc. **calligraphie,** d'in κάλλος=formosetia si γράφειν=scriere); arte de a scrie formosu, artea *calligrafului;* — scriere formosa.

CALLIGRAFICU,-*a*, si *calligraphicu*, adj., (ital. **calligrafico,** franc. **calligraphique**); relativu la *calligrafía* : *modelle calligrafice*.

CALLIGRAFU si *calligraphu*, s. m., (ital. **calligrafo,** franc. **calligraphe;** vedi *calligrafía*); cellu ce possede artea *calligrafici*, cellu ce dupo normele acestei arte face littere formose si le combina in scriere in modulu cellu mai formosu; — maiestru de *calligrafía*.

* CALLIMU, s. m., **callimus** (κάλλιμος=formosu); pétra ce se afla in *aetite* si care are transparenti'a cristallului.

* CALLIOPSIDE, s. f., (ital. **calliopside,** franc. **calliopsis**); genu de plante d'in famili'a compositeloru, *syngenesia polygamia frustanea* lui *Linneu*, plante cu flori forte formose de una colore galbina cu macule rosie forte viue.

CALLIPEDIA, s. f., (franc. **callipédie,** d'in κάλλος=formosetia si παιδεία=copillaría), pretensa arte de a nasce copii formosi sau de a nasce numai masculi.

* CALLIRE,-*escu*, v., **callĕre, callescere;** 1. a face *calle* (vedi 2. *callu*) sau *batature;* a se bate; — 2. a se intarí cu *batutur'a*, a se impetrí, si, prin metafora, a devení nesentitoriu sau a se impetrí in una deprendere; 3. a se frecá multu cu unu lucru, a capetá mare esperientia si deprendere in acellu lucru, si de ací, a scí si precepe forte bene, a se precepe bene, *a fi batutu la capu*, cumu se dice (fiendu-co *callirea* ferrului sta in *intarire*, se pote ca cuventulu se se fia applecatu si la acestu intellessu speciale; vedi inse si *calire* in Dictionariu, cumu si in Glossariu).

CALLISTEMONE, s. m., (ital. **callistemone,** franc. **callistémon**); genu de plante d'in famili'a myrtaceeloru, originarie d'in Nou'a Ollanda, cu flori forte formose de colore purpuria d'in celle mai splendide (κάλλος=formosetia si στημων=manuchiu de fire).

CALLOIU, si

CALLONIU, s. m., **ingens equus;** 1. augmentativu d'in callu, *callu mare;* 2. *coptoriu*, **fornax,** puciuu usitatu.

* CALLOSITATE, s. f., **callositas;** (ital. **callosità** si **callositate;** franc. **callosité**); stare sau calitate de *callosu*, déro mai allessu ceva *callosu*, cumu : 1. carne batuta si intarita la mane de multu lucru sau la petiore de multu ambletu; *callositatea* inse differe de 2. *callu*. intru câtu acestu-a este totu de un'a dorerosu, caracteriu ce nu are *callositatea*, si de ací acestu d'in urma cuventu

www.dacoromanica.ro

applecatu : *a)* la certe parti alle animaliloru coperite de pelle mai grossa si rugosa, cumu genuchiele camelleloru, buccele de la sedutulu mimutieloru; *b)* la certe parti de plante sau la plante intrege cari au pre scortia inflature rugose si aspre; *c)* materia de form'a unui 2. *callu* ce, in fiacare annu, se formedia la inchiaiatur'a unei blastare; *d)* scortia dura si rugosa ce se prende pre ulcerele vechie; 2. prin metafora : *a)* vechia deprendere, impetrire intr'una deprendere; *b)* nesentire, impetrire de sentire.

*CALLOSU,-*a*, adj., **callosus**; 1. plenu de *calle* (vedi 2. *callu*) sau de *callositati*; 2. impetritu, duru, in intellessu de *impetritu in una deprendere sau la anima.*

1. CALLU, s. m., **equus**; (d'in feminulu **equa** allu lui **equus** vine allu nostru *epa*, vedi litter'a C; éro *callu*=*caballu*=**caballus**; desí in latin'a **caballus** se applica la unu *callu de pucinu* pretiu, la noi inse se iea cu intellessulu ce are **equus**, ca sí in celle alte limbe sorori : ital. **cavallo**, isp. **caballo**, port. **cavallo**, provenc. **caval** si **cavalh**, franc. **cheval** [inse femin. *cavale*=epa]; de assemine in limb'a albana : **calj**, de unde apoi si derivatele totu cu forme ca celle d'in limb'a nostra : **caljuar**=*callare* sau *callariu*, **caljores** sau **caljures**=*callaretiu*, **caljerí** si **caljurí**=*callaría*;— in plur. *calli* si prin molliarea litt. *ll*, *cai*, despre care vedi *calle* si litter'a L); 1. proprie : *a)* in intellessu largu, animale mammiferu solipedu, forte utile omului si forte docile, fiendu co se lassa nu numai se l'incallece omulu, déro si se l'incarce cu mari sarcine si se lu puna se traga carre, carrutie, etc., de unde se si dice : *callu de sélla*=*callu de callaría sau de callaritu, callu de carrutia*=*callu de amu sau hamu, callu de posta, callu de strapatiu, callu de lussu*=*callu de parata*, etc.; — *callu de genere*, pre care generele incalleca la nunta si pre care, de regula, l'accepta ca parte a dotei de la socru; — dupo origine sau tér'a in care nasce : *callu romanescu, arabescu, turcescu, ungurescu, anglescu*, etc.; —dupo colórea perului : *callu albu, bellanu, suru, cenusiu, murgu, roibu, seriu, scrgu, negru*, etc., — *callu baltiatu* (vedi *baltiatu*); — dupo alte calitati bone sau relle : dupo callitati corporali bone : *callu spatosu, peptosu, grossu, vertosu, petrosu*, etc.; — dupo calitati corporali relle : *callu macru, debile, strigosu, cadutu, desellatu*, etc.; — dupo calitati morali bone : *blandu, bonu, docile, bellicosu, animosu, focosu, impatiente, impetuosu, nestemperatu, patiente* sau *impatiente, invetiatu, bene invetiatu*, etc.; — dupo calitati morali relle : *callu reu, neinvetiatu, reu invetiatu, cu reu invetiu, selbaticu, neimblanditu, molle, calcitrante, recalcitrante*, etc.;— *callu tare de gura sau in gura*, in oppositione cu *callu molle de gura sau in gura*; — dupo miscare : *callulu ambla sau merge la passu, in buiestru, in trépedu, in sarita, in fuga, in fuga mare*, etc.; — *carnea de callu s'a probatu co e bona de mancare, si a inceputu se se mance pre a locurea*; — *perulu de la cod'a si com'a callului serve la facere de multe lucruri de ornamentu si de folosu*; — *d'in pellea de callu se facu calciamente si alte lucruri utili*; — *vocea callului se chiama nechezatu*; — *musc'a callului sau musca de callu*, specia de musca ce bate cu callulu; — *callulu* este in starea de astadi unu animale de regula *domesticu* si *domesticitu*; déco se afla si *calli selbatici*, acesti-a, in Europ'a cellu pucinu, suntu *calli domestici*, mai multu sau mai pucinu *selbateciti*; — *callulu*, ca animale d'in celle mai *vertose*, a fostu si este consideratu ca *symbolulu vertutei*; de acea-a d'in cea mai inalta vechime si peno astadi omulu l'applica in sangerosele lupte alle *bellului*; in vechime *callulu* erá consacratu lui Marte, dieulu *bellului*; — cu intellessulu cuventului peno ací descrissu *callu* intra intr'una multime de proverbie popularie : *callulu de daru nu se cauta pre denti*=**equi donati dentes non inspiciuntur**=se cade a acceptá cu multiamire darulu, vercumu ar fí; *a sci câtu pote cuiva callulu*=ital. **sapere quanto corra il cavallo d'alcuno**=a scí câtu lu duce capulu, peno unde i se intende capacitatea; *de departe callu-si bate, éro de aprope ochi si scote* (vedi *batere*); *callu*

www.dacoromanica.ro

betranu nu mai invétia in buiestru=anevoia se desvétia cineva de ce a invetiatu, ca se invetie altu ceva nou; cu greu invétia si deprende omulu ceva la betranetia; *a amblá dupo calli morti, ca se le iee caiellele*=a amblá dupo nemicuri, a cautá se se folosesca de unde nu se pote; *vrei, callule, ordiu?*=*callulu nu se intreba déco vre ordiu*=nn se intreba nemine déco vre a i se dá ce i cere animá; *dupo morte si callu de genere*=**perinopportune**=fora tempu si fora locu; — *a si allergá callulu*=a face ce vre, sau a se frementá si assudá multu; *a fi callu de posta*, vorbindu de unu omu, va se dica *a fi insarcinatu cu tote greutatile : nu su callulu de posta allu nemenui*, etc.; — *b)* in intellessu strinsu : α) masculului *epei*, 6) *callu juganitu* sau *castratu*, in oppositione cu *armessariu*= *callu nejuganitu*; — 2. metaforice : *a)* imagine de *callu* depinsa, sculptata sau tornata : *callu de bronzu, de lemnu, de petra, de marmore*, etc.; — *callulu Troianu*=callu de lemnu ce Grecii lassara, prefacundu-se co pleca si se intorcu in térr'a loru, inaintea Troiei, implutu cu omeni armati, si care bagatu in cetate addusse caderea si perirea acestei cetate; —de ací, prin metafora: periclu mare si imminente;—*b)* veri-ce serve, la *incallecatu* ca si *callulu*: α) bàtiu, nouéa, arundine, etc., pre care incalleca copillii; 6) *callu de lemnariu, de templariu*, etc., scandura cu petiore, pre care lemnarii fissedia lemnulu de lucratu si pre care acei-asi adese stau *callari*, ca se lucredie; γ) omu pre care *incalleca* cineva, si de ací joculu : *de a callii*, in care una parte de jocatori servu ca *calli*, pre cari *incalleca* cea alta parte de jocatori; δ) in locutionea: *callu de bataia*, cu intellessu mai ideale de *argumentu* sau *motivu*, pre care lu crede cineva destullu de *potente* in contr'a adversariului seu; — d'in acesta ordine de idee au essitu, se vede si espressioni ca : *bab'a este callulu dracului*, si *callulu dracului*=muiere, analoge cu altele ca : *banulu este ochiulu dracului*, prin cari se arreta *mediloce potenti de tentatione la reu; c)* animali, cari au cu *callulu* una assemnare orecare : *callu de mare*=*callu marinu* : α) animale fabulosu cu capu de callu si coda de pesce; 6) pesce cu coma si boce ca de callu, γ) hippopotamu; — in acelleasi insemnari si *callu de fluviu* sau *fluviatile*; — *d)* prin metafore trasse d'in vertutea *callului* : α) *remediu de callu*= remediu violentu; 6) unitate de mesura pentru evalutarea poterei unei machine cu vapori : *machina de diece calli*, de *cinci dieci de calli*, etc., unde, prin unu *callu*, se intellege *poterea necessaria pentru redicarea, intr'una secunda, la una inaltime de unu metru, a unei greutate de 75 de chilogramme*; *e)* applecatu la *omu*, cuventulu *callu* se dice mai raru, ca si *bou*, despre stupiditatea cellui calificatu; mai desu arretta *vertute, patientia de labore*, etc., in omulu, la care se applica.

* 2 CALLU, s. m., pl.-*e*, **callum** (ital. **callo**, franc. **cal** si **callus**); 1. batutura, intaritura a pellei ce se face la petiore de multu ambletu sau la mane de multu lucru; 2. prin estensione, veri-ce intaritu sau impetritu : *a)* pellea tare a *calciloru* si mai vertosu a *calcanieloru*; *b)* prominentia ossosa ce se vede essita d'in pelle la petiorele unoru animali, cumu *la callu, la mulu, la asinu : callulu are calle si la petiorele d'inainte si la celle d'inderetu, asinulu numai la celle d'inainte; la mulu callele de la petiorele posteriori sunt, de regula, mai mice ca alle callului, sau lipsescu cu totulu; c)* inflatura petrosa ce presenta loculu unde s'a frantu unu ossu sau unde s'au imbinatu celle doue capete alle unei tendine rupte prin lovire sau prin ulcerare; de unde apoi si cu intellessu abstractu *de impetrire* sau *intarire*, vorbindu in speciale de *actionea naturale, prin care unu ossu frantu se prende, ferbe, se intaresce si se vendeca; d)* marginea prensa pre longa unu altoiu; *e)* carne petrosa sau parte de carne petrosa in genere, cumu e carnea pomeloru, cumu su muschii animaliloru; — 3. prin metafore : *a)* nesentire, impetrire de anima; *b)* deprendere rea invechita, peccatu sau vitiu vechiu.

CALLUCIU si *callutiu*, s. m., **equleus**; deminutivu d'in 1. *callu*.

www.dacoromanica.ro

CALLUSELLU, s. m., **equuleus**; deminutivu d'in deminutivulu *callusiu*.

CALLUSIARESCE, adv., ca *callusiariulu*.

CALLUSIARESCU,-*a*, adj., de *callusiariu* : *jocu callusiarescu*.

CALLUSIARIU. s. m., **salius, saltor**; june adornatu, intre altele. si cu clopotelli la petiore, care in dillele Rosalieloru salta cu mai multi assemini sie unu saltu, care pare una reminiscentia a saltului vechiloru **Salii** sau a cellui d'in tempulu lui Romulu, candu se rapira Sabinele, **saltus equestris.**

CALLUSIU, s. m., **equleus**; 1. cu acea-asi insemnare ca si *callutiu*; 2. déro mai desu cu insemnari reali. cumu : *a)* partea frenului ce se pune in gur'a callului; *b)* veri-ce asseminea ce se pune in gur'a unui omu sau animale: *c)* lemnu de prensu camesiele pre fune, etc.

* CALOBATHRARIU si *calobatrariu,-ia*, s., **calobathrarius**; care ambla pre *calobatre*, (vedi *calobathru*).

* CALOBATHRU si *calobatru*. s. m., pl.-*e*. **calobathrum** (καλόβαθρον. d'in κᾶλον, de care vedi la *calone*, si βάθρον = mediu de amblatu): petioru de lemnu : *calobatrele porta pre a locurea numele vulgariu de petiorange*.

CALOMELANU,-*a*. adj., (ital. **calomelano**); relativu la *calomelu*.

CALOMELU, s. m.. (franc. **calomel**, d'in καλός = formosu si μέλας = negru); nume vulgariu allu protochlorurei de mercuriu, care se obtine, sublimandu impreuna patru parti de dentochlorura de mercuriu si trei parti de mercuriu metallicu, si care se prescrie de medici ca *medicamentu purgativu, vermifugu* si chiaru *antisyphiliticu*.

CALOMNIA, *calomniare*, etc.; vedi *calumnía, calumniare*.

* CALONE, s. m., **calo-calone**; servitoriu de armata, insarcinatu a carrá apa, lemne, etc . pentru militari, si prin urmare cu acellu-asi intellessu ca sí *caculu*; — de ací prin metafora : servitoriu d'in cei mai ordinari; omu forte stupidu; — si cu intellessu reale sau de *unu ce care serve la transportu*, cumu *luntre, barca*, etc., si in speciale *barca* de transportatu lemne; sau de *calcionu* de *lemnu*, si in speciale, *cothurnu de actoriu tragicu*. (Etymologi'a cuventului resare luminosa d'in urmatoriele locuri : *a)* d'in *Festu* : **calones militum servi dicti, qui ligneas clavas gerebant, quas græce κᾶλα vocant** = caloni s'au dissu servii militariloru, pentru co portau maciuce de lemnu, numite grecesce κᾶλα; *b)* d'in *Serviu:* **Calas dicebant fustes, quos portabant servi sequentes dominos ad prælium, unde etiam calones dicebantur** = *Cale* se chiamau fustii, ce portau servii cari urmau pre domnii loru la bataia, de unde si numele de *caloni* datu acestoru servi; *c)* d'in *Isidoru* : **calones quidam appellant tragœdorum cothurnos, eo quod ex salice fierent; nam Græci ligna κᾶλα appellant** = *caloni* chiama unii cothurnii tragediloru, ca facuti alta data d'in lemnu, si pentru co Grecii numescu κᾶλα lemnele; d'in aceste-a resulta co essistea in limb'a antica latina cuventulu **cala** = κᾶλον = lemnu uscatu, despicatura de lemnu pentru arsu, etc., essita, cumu se vede, d'in acea-asi radecina cu καί-ειν = ardere, d'in care pote si **cal-ēre, cal-idus** = *cal-du*, **cal-or** = *cal-ore*, etc.; d'in **cala** = *cala* sau *calu* = κᾶλον a potutu essí si allu nostru *caloiu* = *caloniu*, transformatu apoi si in *calèu* [vedi *calloniu*]. cu insemnarea de *taiatoriu de lemne*, insemnare atâtu personale, ca applecata la unu omu, câtu si reale, ca applecata la *lemnulu* sau *butuculu* pre care se taie lemne, si apoi cu insemnarea metaforica de *taiatoriu de omeni* = si cu omulu *taiatoriu* sau *carnefice*, si cu *lemnulu pre care se taiau condemnatii;* officiulu de *calèu*, candu essistea, nu se aflá Românu, care se l'accepte, ci l'occupá, de regula, unu *servu iertatu*, impregiurare care militá si ea in favorea supposetionei, co *calèu* n'ar fi de câtu una transformare d'in *caloniu* = **calone**, transformare impusa si de necessitatea intellessului, ca se se destinga de *calloniu*, augmentativu d'in animalele *callu;* — certu inse e, co d'in **cala** = *cala* sau *calu* = κᾶλον vine *calapodiu* sau *calopodiu*).

* CALOPODE, s. f., **calopodes** (sub-

www.dacoromanica.ro

intellegundu **solea**=talpa sau **calceus** =*calciu;* d'in κᾶλον despre care vedi la *ealone* si ποῦς-ποδός=pede sau petioru); calciamentu de lemnu : gallenti, catarigi, conduri, etc.

CALOPODIU (pre a locurea : *calapodiu* si *calapodu*), s. m., **calopodium** (καλοπόδιον, d'in κᾶλον=lemnu, despre care vedi si la *calone*, si ποῦς-ποδός = pede sau petioru); forma de lemnu ca petiorulu, petioru de lemnu care serve calciariului; — prin estensione, forma orecare, typariu, etc.

CALORE (si prin scambarea, dupo regnla, a lui *l* in *r* : **carore**), s. f., **calor** (ital. **calore**, franc. **chaleur**; vedi si *caldura*, **calire**); in locurile, unde, ca la Macedoromani, acestu cuventu este in usulu vulgariu, ellu se dice cu acelleasi insemnari ce are in alte locuri form'a *caldura;* déro in poterea formei differite ce au aceste doue cuvente (vedi suffissele *ore* si *ura*), elle au dereptulu de a coessiste in limba si de a se popularisá amendoue pretotendenea, applecandu-se in insemnari differite, asiá co *calóre*, ca si *ardóre*, se se applice mai vertosu la *actionea subicctului* sau *causei calente*, éro *caldura* la *effectulu* sau mai bene *productulu* acellei actione : *viu'a calore a sorelui de véra*, de esemplu, *dà caldurele suffocanti alle lunei lui Coptoriu;* — *caldulu*, ca substantivu, espreme intr'un'a d'in variatele selle insemnari, mai multu *caus'a* sau *materi'a calcnte*, cea-ce fusicii numescu astadi *caloricu;* de acea-a neci se pote supplení neci prin *calore*, neci prin *caldura*, in frasi ca : *mi e caldu;* cuventulu *frigu*, sub acesta sengura forma, este oppusu, prin intellessu, si la *caldu*, si la *caldura*, si la *calore;* — afora de acestea, cuventulu *calore*, ca unulu ce are forma mai originaria si mai antica, de câtu *caldura*, precumu si in virtutea sensului ce capeta d'in acésta forma, este mai aptu pentru insemnarile nobili si metaforice : *calorea amorei. a doruluí, a meniei, a dorentici de a face bene si a connoscc addeverulu.*

* CALORÍA s. f., (ital. **caloria**, franc. **calorie**); unitate de mesura, care serve a evaluá intensitatea *calorei* sau cantitatea *caldurei*, si care consta in cantitatea de *caloricu*, ce se core spre a redicá cu unu gradu de thermometru centigradu temperatur'a unui chilogrammu de apa limpeda la temperatur'a ghiaciei. pre calle de fusione.

* CALORICU,-*a*, adj. s., (ital. **calorico**, franc. **calorique**), care contine *calore;* — de ací ca substantivu masculinu, *caloricu*, caus'a efficiente de *calore* sau *caldura*, materi'a *calente*, care face cosentimu *caldulu*, si care in tote corpurele, caroru-a se communica, produce una augmentatione de volume; peno mai de una di se credea, co caloriculu este unu fluidu forte suptire si imponderabile, ca si lumin'a, respanditu in tota natur'a; astadi se considera ca unu modu de manífestare allu vibrationiloru etherului;—fusicii se servu, cu préferentia, de cuventulu *caloricu*, ca mai precisu, in locu de *calore* sau *caldura : caloricu specificu*=*calore sau caldura specifica; caloricu latente*=*calore sau caldura latente, etc.;* — *caloricu radiante*, care sub forma de *radie calorifice*, ca sí lumin'a, se respandesce intr'unu spatiu indefinitu, dupo certe legi fusice, déco inse nu e absorbitu de corpurile ce stau in calle; *caloricu reflessu*=caloricu radiante, care dandu de superfacia neabsorbitoria, e respinsu sau datu inderetu, adeco *reflessu*, ca sí lumin'a care da de corpuri luciose; *caloricu refractu*=*caloricu radiante*, care cadendu oblicu pre unu corpu, prin care pote trece, suffere, in trecere, una inflessione, asiá in câtu, la essire, nu se mai afla in linia continua cu cea in care a cadutu pre superfaci'a corpului susu dissu.

* CALORIFERU,-*a*, adj.,(ital. **calorifero**, franc. **calorifère**; vedi *calore* si *ferere*); care da sau adduce *calore*, care transmitte *calore : tubu caloriferu;* — subst. mascul., *unu caloriferu*, plur.-*e*, apparatu prin care d'in unu focariu calorificu se transmitte calorea in tote partile unui edificiu : *caloriferu cu vapore, cu apa, cu aeru*, etc.

* CALORIFICATIONE, s. f., (ital. **calorificatione**, franc. **calorification**;

www.dacoromanica.ro

vedi *calore* si *facere*); actione si mai vertosu potere de a *face calore*, vorbindu in speciale de poterea care, in animali, produce *caldur'a* asiá numita *animale* sau *vitale*, si care ua mantine la unu gradu propriu fiacarui animale, vericare ar fi temperatur'a mediului, in care se afla animalele.

* CALORIFICU,-*a*, adj., **calorificus** (*calore* si *facere*); care produce *calore : radie calorifice, poterea calorifica a carbonelui de pamentu.*

* CALORIMETRIA, s. f., arte sau modu de a se servi cu *calorimetrulu.*

* CALORIMETRICU,-*a*, adj., relativu la *calorimetru* sau la *calorimetria.*

* CALORIMETRU, s. m., (ital. **calorimetro**, franc. **calorimètre**; vedi *calore* si *metru*); instrumentu imaginatu de fusici, spre a *mesurá cantitatea* de *calóricu* absorbita de ghiacia in fusione sau continuta de corpuri intre statulu latente si cellu manifestu.

CALOROSU,-*a*, adj., (ital. **caloroso**, franc. **chaleureux**); plenu de *calore*, tare *caldu : omu calorosu si robustu;* care face *forte caldu*, care *incaldesce* forte : *beutura calorosa.*

* CALPA, s. f., (κάλπη, franc. **calpe**); 1. vasu mai micu, urna; 2. prin metafora : *a)* genu de plante cu flore de form'a unei urne; *b)* genu de insecte lepidoptere, (d'in acea-asi radecina a essitu si *calpare*, si pote chiaru *calpacu*, despre care vedi si in Glossariu).

* CALPANDRIA, s. f., (franc. **calpandrie**, d'in κάλπη = *calpa* si ἀνδρεία = barbatía, caracterie barbatesci); genu de plante d'in familia meliaceeloru.

*CALPARE, s. f., **calpar** (d'in *calpa*); 1. mare vasu de vinu de pamentu sau de doge : urcioru, bocale, butoniu etc.; 2. vinulu d'in assemine vasu, si in speciale, vinu nou.

* CALPIDE si

* CALPITE, s. f., (franc. **calpide** si **calpite**); care sémena cu *calp'a* in intellessulu de sub 2; de unde substant. fem. plur., *calpidi* sau *calpiti*, tribu de insecte lepidoptere.

CALTA si *caltha*, s. f., (ital. **calta**; franc. **calthe**; de si scrissu in latin'a cu *th*, cea-a ce ar face se se presuppuna, co cuventulu ar fi de origine grecesca, in limba greca inse nu essiste acestu cuventu; in limb'a latina ellu are si form'a neutra **calthum**, si in amendoue formele ellu ar fi prescurtatu d'in **calathus** = κάλαθος = *calathu*); genu de plante d'in famili'a corymbifereloru, asiá numite dupo form'a floriloru, cari sémena cu unu *calathu* si cari sunt mari si galbine : mai multe d'in speciele ei se cultiva in gradinele de lussu, déro speci'a cea mai respandita e asiá numit'a *calta palustre* = **caltha palustris** lui *Linneu*, connoscuta in poporu sub numele de *calce* (pre alocurea *calcia* si *scalcia*), cuventu care noue nu ni se pare, co ar fi venitu d'in *calta* sau *caltha*, ci mai curendu, prin una simpla taiarea lui *i*, d'in *calice* = **calix**, numire si mai cuvenita formei ce are florea acestei plante; aca-asi planta pare, co pre a locurea porta numele de *calinica* (vedi in Glossariu *calinica*), déro pote co acésta-a este alta specia; vericumu inse, cuventulu *calinica* pare a fi d'in acea-asi origina cu *calce*, adeco d'in *calicina*, care prin transpositione a potutu devení *calinica; — calce mica*, alta specia de flore, esplecata in dictionariulu de Buda si prin *scanteiutia galbina* = **ranunculus ficaria** sau **chelidonium minus** lui *Linneu.*

*CALTULA si *calthula*, s. f., **calthula**; proprie deminutivu d'in *calta*, applecatu inse, de regula, la una stofa de colorea *caltei*, cumu si la vestimente de acésta stofa si mai restrinsu la una specia de mantellu scurtu; — de unde apoi

*CALTULARIU si *calthulariu*, s. m., **calthularius**; cellu ce tinge si prepara stof'a numita *caltula.*

CALUGERESCE sau *calugaresce*; adv., **monachice, monachorum more**; ca unu *calugeru* sau ca *calugerii : a se portá calugeresce* = a portá vestimente negre ca alle calugeriloru; *a traí calugeresce* = a traí retrassu de lume si in abstinentia si continentia.

CALUGERESCU sau *calugarescu*,-*a*, adj., **monachicus** sau **monasticus**; de *calugeru*, ca de *calugeru : viétia caluge-*

www.dacoromanica.ro

resca=atâtu viétia ce ducu culugerii insisi, câtu si viétia ca de calugeru, ce duce cineva, fora se fia calugeru : *câti omeni de lume ducu viétia calugeresca, pre candu atâti calugeri ducu viétia pucinu calugeresca!*

CALUGERIA sau *calugaría*, s. f., **vita monastica vel monachica;** stare sau viétia a *calugerului;* schema de *calugeru* : *a se duce la calugería;* multi Români, *d'in pietate, se despartieau de socie si se duceau la calugería; multi d'in cei cu stare, ca se pastredie averea copilliloru, tramettea pre fete la calugería.*

CALUGERIME sau *calugarime*, s.f., **monachorum multitudo;** multime de *calugeri;* toti calugerii unui locu.

CALUGERIRE, sau *calugarire,-escu*, v., **monachum facere vel fieri; vitam monasticam amplecti;** 1. transitivu, a face pre cineva *calugeru*; 2. intransitivu, sub forma reflessiva, *a se calugerí* : *a)* a deveni *calugeru*, *b)* a se duce si stá la unu monasteriu sau cenobiu cu scopu de a deveni calugeru, *c)* a se dá, chiaru standu in lume, la una viétia retrassa si plena de abstinentia si continentia.

CALUGERITIA sau *calugaritia*, (la Macedoromani cu form'a : *calugrella* sau *calugreua*), s. f., **monacha, nonna;** femina ce imbracia viéti'a calugeresca.

CALUGERU sau *calugaru*, s. m., **monachus, qui religioso ordini nomen dedit,** (ital. **calógero** si **calóro**, franc. **caloyer,** in amendoue limbele cu intellessulu de *monachu de baseric'a orientale,* si trecutu in aceste limbe, ca si in a nostra, d'in modernulu grecescu καλόγηρος, compusu d'in καλός=bonu si γέρων=betranu); omu ce se lapeda de lume si de alle lumei, si se consecra la una viétia inchinata pietatei, rogationei, abstinentiei si continentiei : *calugerii sunt de differite ordini, dupo regul'a monasteriului sau cenobiului, la care si au inchinatu metani'a; déro unulu d'in caracteriele communi totoru ordeniloru de calugeri este celibatulu sau mai bene complect'a continentia, absolut'a departare si infrenare de veri-ce commerciu sessuale; inainte de a deveni calugeru, se petreca cineva unu tempu ca frate, spre a se vedé, déco esse triunfatoriu d'in asprele incercari, la care este suppusu; a se face calugeru; a se despartí de socía, ca se se faca calugeru; calugerii traiescu de regula in communitati, stabilite in locuri retrasse si inchise, cari se numescu monasterie, cenobie, convente;* — prin metafora, applecatu la veri-ce omu care, fora se fia *calugeru,* duce inse vieti'a aspra si infrenata ce se cere de la *calugeru;* in acestu intellessu : *multi ómeni din lume sunt mai calugeri de câtu cei ce porta numele si vestimentulu de calugeru.*

* CALUMNIA (reu : *calomnía*), s. f., **calumnia** (ital. **calunnia,** franc. **calomnie**); fapta sau dissa de *calumniare* in deplenulu intellessu allu acestui verbu, éro nu numai in insemnarea restrinsa, in care s'a luatu dupo franc. **calomnie,** si a nume : 1. in genere, ca oppusu la *addeveru* si *bona credentia,* veri-ce medilocu sau arteficiu de ammagire si insellatione, de incurcare a dereptului sau addeverului, si in parte : *a)* ca terminu juristicu : α) intortochiare a legei si a dereptului, asiá numit'a francesce **chicane,** invertitura prin care cineva cauta, inaintea tribunarieloru, se capete ce nu i se cuvine sau se faca pe altulu a perde ce i se cuvine : *numai calumniele advocatiloru adversariului tinu suspensa de atâtu tempu una causa asiá de derepta; cu calumnie de totu genulu vrei se faci se treca tempulu si se nu se iee neci una decisione favorabile mie; mari nedereptati se committu prin calumnie si suptilitati in interpretarea legiloru;* β) accusatione falsa : *la vechii Romani accusatoriulu erá detoriu se jure, co nu d'in impulsu de calumnía facea accusarea sea; b)* veri-ce artificiu in contr'a addeverului, sofisma, falsa interpretrare, intortochiare a addeverului, falsa si sofistica attacare a unei persone sau unui lucru, intriga sau cabala in contr'a dereptului si addeverului : *calumni'a pucinoru-a m'a facutu se perdu derept'a recompensa de lauda, ce aveam dereptu se asteptu dupo atâtea sacrificie; a trage, fora calumnia, tote consecentiele*

www.dacoromanica.ro

d'in unu principiu admissu; c) prin metafora, téma de imputarile sofistice ce ni se potu face; si de ací, scrupulu forte mare, tortura ce si dá sau semte cineva de a nu cadé in errori : *multi scriptori, d'in una essagerata calumnia cautandu se evite veri-ce vitiu in composetione, perdu veri-ce energia si vigore de espressione*; 2. in intellessulu cellu mai ordinariu, inventione mentionosa, ce, suptu colore de addeveru, se tesse in contr'a onorei si innocentiei cuiva, defaima mentionosa, etc.; applecare sau desposetione a tesse assemine inventioni: *calumni'a este punita de lege; viéti'a acestui omu intrega vorbesce in contr'a negreloru calumnie ce i se adducu.*

* CALUMNIARE (mai pucinu bene : *calomniare*), v., **calumniari,** (ital. **calunniare,** franc. **calomnier**); a face usu de medie artificiose si reprobate in contr'a cuiva; a tesse intrige, cabale; a attacá pre cineva sau ceva, mai vertosu dereptulu si addeverulu cu argumente mentionose si sofistice, etc., cumu : 1. la judecata, a accusá pre nedereptu, a cautá noduri, invertiture, etc., prin care se scota de la cineva ceva pre nedereptu sau se frustredie pre cineva de dereptulu seu; a interpretá falsu una lege sau una desposetione a legei, etc., franc. **chicaner** : *a calumnia cuventele testului unei lege, a calumniá si stragana pre adversariulu seu;* 2. cu intellessu mai generale, a attacá cu sofismate, a criticá si censurá cu cuvente si argumente sofistice, a imputá ce nu e de imputatu : *multi, d'in invidia, calumnia perfectionea insasi, si cauta nodu in papura*; 3. in speciale, cu inventioni mentionose a cautá se macule onorea si innocenti'a cuiva, a defaimá pre cineva, imputandu-i vitie ce nu are si fapte relle ce nu a commissu; 4. ca reflessivu, *a se calumniá, a* si imputá senguru ce nu e de imputatu, si de aci, a se tormentá cu scrupule essagerate, cu temeri nefundate, provenite d'in frica de a nu cadé in errori : *sunt omeni cari nu potu scrie doue linie asupr'a subiectului cellui mai fecundu, pentru co se calumnia si se tortura cu fiacare syllaba in parte.*

* CALUMNIATIONE, s. f., (**calumniatio**); actione de a *calumniá.*

* CALUMNIATORIU,-*tória,* (mai pucinu bene : *calomniatoriu*), adj. s., **calumnians, calumniator;** care *calumnia : calumniatoriulu merita pen'a ce ar fi luatu calumniatulu condemnatu;* — applecatu si la lucruri : *cuvente calumniatorie.*

* CALUMNIOSU,-*a,* adj., **calumniosus;** plenu de *calumnie : vorbe calumniose;* — fiendu vorb'a de persone, si : applecatu a *calumniá : omulu acestu-a e unu calumniosu.*

* CALVA, s. f., vedi *calvu.*

* CALVARE, v., **calvum reddere;** a face *calvu* (compara ital. **calvare**).

* CALVARIA, s. f., vedi *calvariu.*

* CALVARIU,-*ia,* adj., **(calvarius); calvaria, calvarium** (compara si ital. **calvaria** si **calvario,** franc. **calvaire**); 1. adj., relativu la unu *calvu* sau *calva,* si in speciale, relativu la *calva* cu intellessulu reale de *capetina;* 2. substantivu : *a)* masculinu : α) *calvariu*, pl.-*i*, una specia de pesce marinu fora scame sau soldi; β) locu unde se afla *calve* sau *capetine* de omu mortu, si in speciale, loculu numitu ebreesce *golgotha,* collina spre media nopte de Sionu, una data afora d'in Jerusalemu, astadi mai in centrulu acestei cetati, unde fu crucefiptu Mantuitoriulu, locu numitu asiá de la *calvele* sau capetinele condamnatiloru taiati acollo; in evangeliu in locu de ebreesculu *golgotha* occurre adesea traducerea romanesca : *loculu capetinei=calvariu;* — de aci prin metafora, resignatione a crestinului la tote amaretionile vietiei, si prin estensione, sufferentie crude pentru addeveru si dereptate : *a se sui pre calvariu*=a se suppune la tote rigorile, privationile si sufferentiele; —*b)* femininu, *calvaria,* cu acelluasi intellessu ca sí *calva* sau *capetina.*

* CALVATINA, s. f., vedi *calvu.*

CALVETIA si *calbetia,* s. f., **calvities** si **calvitia** (ital. **calvezza**); lipsea de peru, mai vertosu de perulu capului (vedi *calvu*).

CALVINESCU,-*a,* adj., de *calvinu,* relativu la *calvinu.*

www.dacoromanica.ro

CALVINISMU, s. m., (ital. **calvinismo**, franc. **calvinisme**); doctrina religiosa, numita asiá dupo fundatoriulu ei, *Calvinu*, unulu d'in cei mai ardenti propagatori ai reformei lui *Luteru*; puntele celle mai insemnate alle *calvinismului* sunt : 1. *scriptur'a e sengur'a base a credentiei*; 2. *autoritatea basericei si a traditionei nu su oblegatorie pentru conscienti'a crestinului*; 3. *episcopatulu, preuti'a si celle alte ministerie sacre nu su in spiritulu religionei lui Christu*; 4. *cultulu santiloru, allu relicieloru, allu iconeloru si chiaru allu crucei este una iddolatría*; 5. *nu su mysterie sau sacramente, afora de baptezu si de communicatione*; 6. *chiaru baptezulu si communicationea nu su necessarie pentru mantuire*; 7. *omulu justificatu nu mai póte cadé, si se va mantuí de certu*; 8. *nu e liberu arbitriu*; 9. *justificarea omului nu depende de faptele celle bune*; 10. in fine puntulu ce destinge *calvinismulu* de doctrinele altoru protestanti, este : *in eucharistia nu e presentia reale a corpului si sangelui lui Christu*.

CALVINISTU, s. m., (**calvinista**; ital. **calvinista**, franc. **calviniste**); care invétia *calvinismulu*; *sectatoriu allu calvinismului*.

CALVINU,-*a*, adj. s., 1. ca adj. calvinescu : *doctrina calvina*=calvinismu; 2. ca subst. care se tine de calvinismu.

CALVIRE si *calbire*,-*escu*, v., **calvere** si **calvescere** (**calvire** are acelle-asi insemnari ca sí **calvere** sau **calvescere**); a remané fora peru, vorbindu mai vertosu de perulu capului; a devení sau fi *calvu*; — prin metafora, a si perde meutile ca unii betrani calvi : *dóra n'am calvitu, ca se me dau senguru culpabile, candu nu sum*.

CALVITIU si *calbitiu*, s. m., **calvitium**; actione sau stare de *calvire*.

CALVU si *calbu*,-*a*, adj., **calvus**; **calva** (ital. **calvo**, franc. **chauve**); fora peru, cui a cadutu perulu, mai vertosu perulu capului, (cuveutu vulgariu intre unii Români, la Macedoromani, de essemplu, d'inaintea carui-a cauta se dispara strainele : *plesiuvu, chclu*, ca si derivatele loru); 2. substantivu : *a)* personale, *calvu, calva*, omu sau femina cui a cadutu perulu capului; *b)* reale : α) femininu, *calva* (subintellegundu *capetina*), receptaclulu ossosu allu creierului, craniulu, mai vertosu fora peru pre densulu, si de ací, capulu despartitu de corpu, capetina de omu mortu;—β) masculinu *calvu*, syllogismu captiosu, sophisma, cu care placea spiritului suptire allu greciloru se se delecte, si prin care déco concedea cineva, co *cu unu firu de peru smulsu d'in capulu unui omu, acestu-a nu remane calvu*, se credeau in dereptu a conclude co acellu-asi omu nu remaue *calvu neci dupo ce i s'ar smulge totu perulu d'in capu. destullu numai se i se smulga firu cu firu*.

* CALYPTRA, s. f., **calyptra** (καλύπτρα); coperementu, si in specie coperementu de capu, velu, etc., cu insemnare mai generale de câtu precedentele *calautica*.

* CAMA, s. f., **cama**; patu pucinu redicatu de la pamentu, aprope lepitu de pamentu (originea cuventului ar fi aceasi cu a grecescului χαμαί=diosu, la pamentu, si a latinesceloru **humus**=*uma*, pamentu, **humilis**=*umile*, etc., dupo cumu suna si urmatoriulu locu d'in *Isidoru* : **cama est [lectus] brevis et circa terram, Græci enim χαμαί breve dicunt**=*cama este patu umile si aprope de pamentu, coci, la Greci, χαμαί va se dica diosu la pamentu*; d'in **cama** apoi ar fi essitu **camisia**=*camesia*, cumu attesta altu locu d'in *Isidoru* : **camisias vocari, quod in his dormimus in camis, id est stratis nostris**=*camesiele* se chiama asiá, pentru co cu elle dormimu in *came*, adeco in stratele sau asternutele nostre; invetiatului *Diez* inse nu pare satisfactoria acesta etymologia a *camesiei*, si acesta-a d'in caus'a suffissului **isia**, care, dupo opinionea invetiatului germanu, nu s'ar poté affige directu la radecin'a cuventului **cama** : **cam-isia**, ci ar cautá se essista una forma **camis**, d'in care prin suffissulu **ia** se se nasca : **camis-ia**; déro noi credemu, co suffissulu *isia* este form'a feminina d'in *isiu*, si co *isiu, isia* sunt modificationi d'in *iciu, icia*, cumu amu poté probá prin multime de cu-

www.dacoromanica.ro

vente trasse d'in tote limbele romanice, si mai vertosu d'in cea romanesca; insusi cuventulu in cestione presenta, in limb'a italiana, amendoue formele : **camicia** si **camiscia**; acumu suffissulu *iciu, icia*=**icius, icia**, s'a affiptu, d'in cea mai inalta anticitate, intregu si dereptu la radecin'a a multime de cuvente romanice : **tribun-icius, tribun-icia** d'in **tribun-us**; totu asiá déro s'a pototu face si se face in addeveru cu suffissulu *isiu-isia*, modeficatu d'in *iciu, icia*) (vedi suffissu *iciu*).

CAMARA si *camera* (cu tonu pre antepenultima : *cámera*, pre candu cea alta forma are tonu pre penultima : *camára*), s. f., **camăra** si **camera**; **cella**; **ærarium**; **comitia**; **jurisdictio**, etc. (pre longa celle doue forme : *camára* si *cámera*, corresponditorie latinesceloru **camăra** si **camĕra**, cari s'au applecatu la insemnari destincte, cuventulu a luatu, pentru acea-asi necessitate de destinctione a intellessului, si una a treia forma : *comora*, cu insemnarea speciale de *tesauru*= **thesaurus**, forma care nu contradice legile fonetice alle limbei si prin urmare fora cuveutu intemeiatu se refere la slav. **kamora** sau **komara**; cuventulu curatu romanescu-ellenicu a trecutu de la Romani in limbele slavice, ca si in multe alte limbe straine : in limbele romanice-ellepice ellu are formele : vechiu grec. καμάρα, nou grec. κάμαρα si κάμερα; ital. **camera** si **camara**; ispan. si port. **camara**, provenc. **cambra**, franc. **chambre**, alb. **camara**; in alte limbe : germ. vechiu **chamara**, germ. nou **kammer**, magiar. **kamara**; vechiu slav. **kamara, kamora, komara** si **komora**; russ. **kamera, kamora** si **komora**; polon. si serb. **kamera** si **komora**, turc. **qamara**; — câtu pentru intellessulu etymologicu allu cuventului, ca venitu d'in radecin'a **cam**, mai desvoltata **camb** sau **camp**, de unde **campsare**=κάμπ-τειν=*a curbá, a face concavu*, etc., ellu insemna proprie : *constructione concava sau convessa, bolta*, etc.); — I. sub form'a *camára*, cu insemnarile speciali : 1. de *incapere* in care se pastredia de alle mancarei : *a avé la camara tote câte se ceru pentru buccatária si mesa; a scote de la camara vinu, untu de lemnu, acietu*, etc.; 2. de *incapere* in care se pastredia nu numai de alle mancarei, ci si alte lucruri necessarie, déro de cari nu face cineva usu in totu momentulu : *baga in camara si pune bene securea, serr'a, cutitoi'a si celle alte instrumente;* 3. de *incapere* mai vertosu de pastratu banii : *a)* ai domnitoriului, *b)* ai terrei, *c)* ai unui ramu de imposite, cumu salinele, *d)* ai unei commune, *e)* ai unui particulariu avutu, etc.; si de ací, prin metafora, insasi banii depusi in assemenea incapere : *camar'a terrei, camar'a particularia a domnului, camar'a vamei, camar'a ostei, camar'a judeciului*, etc.; 4. de *incapere magnifice adornata*, cumu e unu thalamu nuptiale, unu atriu de receptione : *sorele esse mundru de sub orizonte, ca unu mire d'in camar'a sea; camar'a tea, Mantuitoriule, ua vedu adornata;* 5. cu intellessulu si mai generale de *locu, locuentia, fontana*, etc. : *cugetu curatu, conscienti'a immaculata, ecco cea mai bona camara a suffletului; tu esti, nascutoria de Domnedieu, camara neseccata a bonetatiloru ceresci;* — II. sub form'a *cámera*, cu intellessu si mai estensu si mai variatu de câtu allu formei *camára* : A. incapere d'in unu edificiu orecare : 1. de la case de locuitu, cu intellessulu ce avea turc. *odaia*, astadi cu totulu cadutu in desuetudine : *camera de dormitu, de lucratu, de receptione, de servitori*, etc.; *casa cu patru camere susu si patru camere diosu; camere spatiose, strimte, inalte, sanetose, umedose, luminose, intunerecose;* 2. de la navi si alte vase de plutitu : *camer'a capitanului, camere particularie pentru callatori, camera commune pentru callatori;* 3. cu intellessu mai speciale : *a)* camera de dormitu : *vestimente de camera, portu de camera; b) camer'a tronului*, incapere d'in palatiulu domnitoriului, unde se afla tronulu si unde se facu receptioni solemni; *c) camera de deliberatione sau de consiliu* se chiama, la curti si tribunali, in oppusetione cu *camer'a de audientia*, acea camera in care judecatorii, dupo ce au ascultatu partile litiganti,

www.dacoromanica.ro

se tragu spre a deliberá; *d)* ca si *camara* de sub 3, *camera* se applica la tesaurulu particulariu allu domnitoriului sau allu statului d'in unele terre : *camer'a apostolica* este tesaurulu statului papale; B. cu insemnari metaforice si mai ideali : 1. la obiecte ce au analogía de forma sau de scopu cu *camer'a* : *a) camer'a ochiului*, cavitate impluta cu una umore aposa a ochiului; *b) camera optica*, instrumentu asseminea unui ochiu arteficiale, prin care se desemna veri-ce obiectu pre una charteia sau altu ceva ce se pune inainte; acellu-asi nume se dà si la una cuteiora cu unu vitru convessu, de care appropiandu ochiulu, se vedu marite si orecumu departate imaginile depinse ce se introducu in cuteiora; *c) camera obscura*, camera pentru esperimente asupr'a luminei, in care se face intunerecu, ca se se pota mai bene esperimentá asupr'a cantitatei de lumina ce se introduce pre orificie ina densu facute; se chiama si *camera negra*, sau d'in caus'a intunerecului d'in ea, sau pentruco paretii ei une ori se spoiescu sau se accoperu cu negru, spre a se inlaturá effectele luminei reflesse sau diffuse : *camer'a obscura se chiama si camera optica : cutei'a fotografiloru serve de camera obscura sau optica; d) camera lucida*, mica machina prin care, cu adjutoriulu reflessionei si refractionei luminei, se iea imaginea unui lucru pre charteia; *e) camera de plumbu*, receptaclu paralelepipedicu in forma de camera de plumbu, in care se face acidu sulfuricu; *f) camer'a fornului* sau *fornacelui*, parte a fornacelui in care arde foculu, sau despartimentu allu acellui-asi pentru unu scopu anumitu : *fornacele unei caldare de vapore are camer'a focului, in care ardu carbonii, si camer'a fumului, in care revinu productele combustionei; g) camera in paretii unui tunu, unui clopotu*, etc., este una cavitate provenita d'in rea fusione sau tornare; *h) camer'a unei gure de focu* este si unu desertu intr'adensu practicatu in anim'a armei, cu scopu de a tiné incarcatur'a bene strinsa, pentru ca acésta-a, in combustionea sea, se capete mai multa elasticitate; — 2. in insemnare mai ideale de adunantia de omeni strinsi in *una camera* spre a deliberá, a judecá, a legiferá, etc. : *a)* spre a deliberá sau si judecá : *camera de commerciu*, care prevede de bonulu mersu allu commerciului unei terre sau unui tinutu, se pote judecá in certe affaceri commerciali; *camera de agricultura; camera de procuratori sau de advocati*, care prevede de disciplin'a si regulatulu essercitiu allu professionei de advocatu; *b)* spre a judecá : *camera de punere in accusatione*, sectione sau parte d'in judecatorii unui tribunaliu sau unei curti, chiamati a statuí asupr'a instructionei causeloru criminali; *camera apostolica*, care judeca in affaceri finantiali alle statului papale; *camera de compute* = *curte de compute*, care e chiamata a allege computele terrei si a judecá in affaceri de administrationea baniloru publici; *c)* spre a legiferá : *camer'a lordiloru*, numita si *camera de susu* sau *in alta*, este, la Angli, adunarea legislativa compusa d'in lordi numiti de regele, in oppusetione cu *camer'a communiloru*, numita si *camer'a de diosu sau bassa*, compusa d'in representanti allessi de certe communi; espressionile de *camera de susu sau inalta* si de *camera de diosu sau bassa* s'au adoptatu si in alte terre, cari, ca si Angli'a, au corpulu legislativu despartitu in doue, si de ací usulu constante allu cuventului in plurariu : *a convocá camerele, a deschide camerele, a inchide camerele, a dissolve camerele*, etc.; totusi inse *camera* se applica in speciale la adunarea deputatiloru allessi de poporu, numita pentru acésta-a si *camera electiva*, spre destinctione de cellu altu corpu legislativu, compusu d'in nobili numiti de domnitoriu; noi Românii de secle amu avutu una si sengura adunare legislativa, care a portatu numele de *adunare generale*; de currendu numai, prin statutulu d'in 1864 si apoi prin constitutionea d'in 1866, s'a despartitu *adunarea legislativa* a Romaniei in doue corpuri, d'in cari unulu compusu d'in representanti allessi de cea mai mare parte a poporului românu, éro cellu altu formatu d'in re-

www.dacoromanica.ro

presentanti allessi numai de cetatianii cei cu stare mai mare : *asia déro amendoue corpurele, cari compunu poterea legislativa in terr'a nostra, fiendu elective, spre destinctione, constitutionea in vigore numesce camera corpulu de representanti allessi de marea majoritate a poporului, dandu numele de senatu cellui altu corpu de representanti allessi de cei mai cu stare.*

CAMARADU, s. m., vedi *camaratu* si *cameratu.*

CAMARARE si *camerare,* v., **camerare;** 1. a da forma de *camera*=a boltí (vedi parenthesea de la *camara*); 2 a pune se siéda intr'una *camera* (vedi si *camaratu*).

CAMARARESSA si *cameraressa* (mai pucinu bene : *camarasessa* si *camarasitia*), s. f., 1. muiere a unui *camararíu* sau *camerariu*; 2. femina insarcinata cu administrarea *camarei* unei case particularie sau unei societate, unei communitate religióse de muieri, spre essemplu : *camararess'a monasteriului Passerea.*

CAMARARIA si *cameraria* (mai pucinu bene : *camarasía*), s. f., 1. functionea de *camararíu* sau *camerariu;* 2. loculu unde functionedia *camararíulu* si unde se afla *camar'a* si *archivulu camararíului;* 3. titlu de boiaría.

CAMARARIATU si *camerariatu,* s. m., cu acea-asi iusemnare de sub 1. a cuventului *camararía.*

CAMARARIU si *camerariu,* adj. s., **camerarius; rei aerariae praefectus, tribunus aerarii, quæstor; rei pecuniariæ praepositus; cubiculo regio praepositus; cubicularius, cellarius, minister,** etc.; 1. adiectivu, relativu la *camara* sau *camera : a)* cu intellessu ca mai originariu : *cucurbeta cameraria,* care se redica in susu, formandu *camera*=*bolta;* asiá si *plante camerarie,* cumu e viti'a, de essemplu; *b)* in intellessu mai departatu de cellu originariu : *facende camerarie,* affaceri de *camara* cu intellesulu de *tesauru, erariu,* etc.; 2. substantivu : *a) camararíu* si *camerariu* (mai pucinu bene : *camarasiu*), applecatu la functioni mai onorifice, cumu : α) cellu insarcinatu cu perceperea si administrarea baniloru publici : *camararíulu centrale, camararíulu ostei, camararíulu salineloru, camararíulu judeciului; camararíulu apostolicu* = administratoriulu finantieloru, vestiariulu statului papale; β) cellu insarcinatu cu administrarea averei principelui sau a unui particulariu avutu; γ) cellu insarcinatu cu administrarea averei unei communitate : *camararíulu monasteriului Codia;* δ) cellu insarcinatu cu *camar'a* de indestullare a unei communitate sau a unei case insemnata; in acestu intellessu inse mai desu si mai bene se dice *cellariu;* ε) cellu insarcinatu cu provederea de *camer'a de culcatu* a unui principe (compara franc. **chambellan** si ital. **camarlingo, camerajo** si **camerario**); de ací : ζ) titlu de nobilitate, boiaría fora functione; — femininulu, correspunditoriu la aceste insemnari alle masculinului *camararíu* sau *camerariu,* este *camararessa* sau *cameraressa* (vedi acestu cuventu); *b) camerariu,* femin. *camerária* (reu : *camerieru, cameriera*), cu intellessu de servitiu mai pucinu onorificu, cumu : α) servitoriu sau servitoria in *camer'a de dormitu* ; β) servitoriu sau servitoria de *camera,* cu insemnare mai estensa, in acellu-asi intellessu ca si espressionile : *fetioru, fetioru in casa, jupanessa in casa;* γ) in genere, servitoriu, fetioru, (compara ital. **cameriero, cameriera.**).

CAMARASESCU,-*a*, adj., camerarescu, (relativu la *camarasía* sau la *camarasiu,* forme corrupte.

CAMARASESSA, s. f., vedi *camararessa.*

CAMARASIA, s. f., vedi *camararía.*

CAMARASITIA, s. f., vedi *camararessa.*

CAMARASIU, s. m., vedi *camararíu* sub 2.

CAMARATIONE si *cameratione,* s. f., **cameratio;** actione de a *camará.*

CAMARATU si *cameratu,-a,* adj. s., (**cameratus**), **contubernalis, sodalis, familiaris, socius; contubernium** (compara si ital. **camerato** si **camerata,** franc. **camarade** si **chambrée**); 1. adiectivu, ca

www.dacoromanica.ro

part. din *camarare* : *a)* facutu in forma de *camera*=boltitu, concavu, convessu : *cameratele atrie alle palatiului domnescu; b)* cu *camera*, vorbindu de una buccata de artillaría care are una *camera* la fundulu tubului, sau de lucruri tornate cari presenta *camere* in paretii loru; *c)* assediatu in *una camera cu cineva, locuindu in preuna*, si de ací : 2. substantivu : *a)* personale, *camaratu* sau *cameratu,-a* (mai pucinu bene : *camaradu*) : *α)* proprie, cellu ce siede cu altulu sau altii in acea-asi incapere, cumu scolari pensionari, militari, etc., cari siedu, dormu sau lucra in *acea-asi camera;* de ací prin esteusione : β) cellu de acea-asi professione sau occupatione, cumu scolarii ce invetia in acea-asi scola, militarii, etc.; γ) sociu intimu legatu cu altulu, familiariu : *camaratu de callatoría, de petreceri, de sufferentie*, etc.; *b)* reale, cu forma feminina, *camerata*, câti siedu in acea-asi *camera* sau alta incapere, cumu, de essemplu, numerulu de militari câti siedu si dormu in acellu-asi cortu sau in acea-asi camera.

CAMARILLA, s. f., (isp. **camarilla**, franc. **camarille**); 1. ca deminutivu d'in *camara*, va se dica proprie : *camara mica* sau *camarutia;* se applica inse in speciale la una *mica camera d'in palatiu*, in care domnitoriulu admitte, in intima familiaritate, pre favoritii sei; de ací : 2. ca nume collectivu : *a)* curtenii favoriti domnitoriului; *b)* in speciale, cu intellessu reu : turma de curteni fora altu meritu decâtu una bassa lingusire, cari, fora responsabilitate si fora periclu pentru senesi, cauta a direge actele monarchului dupo interessile si prejudiciele loru, a pune man'a pre antaniele functioni alle statului si a trage d'in elle folose pentru densii in parte : *câti domnitori au cadutu victime alle camarillei! câte terre sufferu amaru de intrigele camarillei!*

CAMARISTU si *cameristu,-a*, s., (compara ital. **camerista**); applecatu la unele d'in insemnarile cuventului *camarariu (camararessa);* vedi *camarariu* sub 2.

CAMARU, s. m., vedi *cammaru.*

CAMARUIA, s. f., in locu de

CAMARULIA, s. f., cu *l* molliatu, si

CAMARUTIA sau *camerutia*, s. f., (compara ital. **cameruccia**); deminutivu d'in *camara* sau *camera*, mai vertosu in insemnarile de *cellariu* si de *incapere* alle acestui cuventu.

CAMATA si *cámeta*, s. f., (κάματος, lucru, labore, si de ací : fructu allu lucrului, castigu), **fenus;** interesse prea mare ce se cere pentru bani impromutati, interesse illegale.

CAMATARIRE si *cametarire,-escu*, v., **fenerari;** a fi *camatariu*, a dá bani cu cámata, si de ací cu intellessu mai generale de *a cautá se traga mari folose illicite, immorali*, etc.

CAMATARIU si *cametariu*, s. m., **fenerator;** care da bani cu *cámata*, cui place *cámat'a* (*camatarnicu* nu e de recommendatu; vedi acestu cuventu in Glossariu).

* CAMBIABILE, adj., (ital. **cambiabile**); suppusu la *cambiu;* care se pote *cambiá.*

*CAMBIALE, adj. s., (ital. **cambiale**); 1. adj., relativu la *cambiu* : *effecte cambiali*, cari su obiecte de *cambiu* in commerciu; 2. substan., *cambialea*, ceva ce face obiectu de *cambiu* commerciale, si in speciale, *scrissore* sau *bulletu de cambiu, pollicia*, etc. (*cambiale* ni se pare unu terminu de preferitu altoru cuvente, ca *pollicia*, de essemplu).

CAMBIARE, *cambiu, cambiatu*, v., **cambire, mutare; emere et vendere** (ital. **cambiare** si **cangiare**, isp. si portug. **cambiar**, provenc. **cambiar** si **camjar**, vechiu franc. **cangier**, nou franc. **changer**, alb. **câmbeig;** tote formele limbeloru sorori, ca sí a nostra, provenite d'in mediu latin. **cambiare** in locu de form'a mai vechia **cambire;** la noi inse cuventulu e mai popularin sub form'a compusa : *s-cambiare*=**ex-cambiare**, transformatu prin pronuntia in *scaimbare*, si prin contractione in *schimbare;* simplulu inse *cambiare*, cumu si derivatele lui, e necessariu se se restaure, pentru co are insemnari ce nu are si nu pote avé compusulu *scambiare*); a scambá unu ce cu altu ce, a dá unu ce ca ecivalente cu

www.dacoromanica.ro

altu ce, in intellessulu rigorosu allu cuventului, ca terminu de commerciu : *a cambiá moneta de charteia cu moneta de auru; a cambiá una parechia de calli cu una parechia de boi; a cambiá una braciare cu unu vestimentu de metasse; a cambiá ordiu cu granu; a cambiá napoleoni cu lire sau in lire turcesci; a cambiá una mosía pre una ospetaría*, etc.; — *a scambiá una camesia cu alt'a insemna a lapedá una camesia a sea si a luá alt'a, totu a sea, éro a cambiá una camesia cu alt'a* ar insemná *a dá camesi'a sea pre a altuia ca in vendiare; cambiarea unui obiectu cu altulu* a fostu form'a cea mai primitiva a negotiului sau commerciului; astadi chiaru totu *commerciulu* se reduce, in definitivu, totu la *cambiu;* si de acea-a *a cambiá una camesia* are intellessulu rigorosu de *a negotiá, a vende* sau *cumperá una camesia*, precandu *a scambiá una camesia* pote avé mai multe alte insemnari, cumu : *a lapedá acea camesia si a luá alt'a totu a sea, a dá alta forma sau alta facia acellei-asi camesia*, etc.

CAMBIATORIU, -*ia*, adj. s., (ital. **cambiatorio** si **cambiatore**); care se refere la *cambiu* sau care se occupa cu *cambiulu*, care *cambia : operationi cambiatorie;* — in speciale vorbindu de *cambiulu de monete*, de cellu ce se occupa cu acestu *cambiu* : *cambiatorii se folosescu de differenti'a cursului moneteloru in differite terre si in differite epoce.*

CAMBISTU, s. m., (ital. **cambista**; vedi *cambiare*); cellu ce face negotiu cu scrissori numite *cambiali* sau *pollitie.*

1. CAMBIU, s. m., (ital. **cambio**, franc. **change**; vedi si *cambiare*); 1. in genere, *cambiare*, scambiu commerciale : *a face cambiu, a dá sau luá in cambiu, a vende sau cumperá in cambiu;* 2. in speciale : *a) cambiare* de bani, negotiu cu scambiu de bani; *b)* locu, stabilimentu de *cambiu* de monete; *c)* operatione aritmetica, prin care se reguledia *cambiulu* sau *scambiulu* de monete; *d)* summa de moneta ce se dà spre a capetá altu undeva sau canduva summ'a ce noi vremu.

2. CAMBIU, s. m., (ital. **cambio**, franc. **cambium**); fluidu limpedu, fora odore si dulce, ce, la inceputulu primaverei, se afla in plante intre alburnu si cellu mai d'in intru libru, si care e formatu d'in succulu descendente allu plantei, ammestecatu cu una parte d'in succulu propriu allu acellei-asi plante.

CAMBRICA, s. f., (ital. **cambraja** si **cambrì**) (in pronunti'a vulgaria se aude cu *i* in locu de *a* inchisu in syllab'a initiale, ca *kimbrica*); tessutura de bombacu, alba sau colorata, de regula gummata sau lustrata, asiá numita dupo cetatea **Cambray**=*Camaracu* d'in Angli'a, unde incepù a se fabricá mai antaniu de acésta materia.

CAMELA, *camelariu*, etc., vedi *camella, camellariu.*

* CAMELIA, s. f., (ital. **camelia**); genu de plante d'in famili'a theiaceeloru, monadelphia polyandria lui *Linneu*, arborelli forte gratiosi, originari d'in Japoni'a sau Chin'a, cu foie persistenti, luciose, coriacee si verdi inchise, cu flori rosie ca ros'a sau purpurie, uneori si albe; speci'a cea mai connoscuta, care tine primulu locu intre plantele de ornamentu de currendu introdusse in cultura, este *cameli'a japonica*=**camelia japonica** lui *Linneu*, sau *cameli'a* vulgaria; florea ei, asiá de fromosa ca si a rosei, se conserva mai bene si tine, fora se se vescedesca, mai multe dille, chiaru si afora d'in apa; varietatile obtinute prin sementi'a acestei flore suntu nespusu de multe.

CAMELLA si *camilla*, s. femininu d'in *camellu*, (vedi acestu cuventu).

CAMELLARIU, s. m., **camelarius**; care custodesce sau mena *camelle*; vedi *camellauca.*

CAMELLAUCA si *camillauca* (pronuntiatu dupo Grecii moderni : *camillafca*), s. f., **camelaucum** (καμαλαύκιον); cucullionu sau cullionu, coperementu de capu allu calugeriloru, asiá numitu pentru co de celle mai multe ori este facutu d'in peru de *camella;* — pre alocurea se dice si *camellariu* sau *camillariu*, pl.-*ie.*

CAMELLINU,-*a*, adj., **camelinus** (ital. **camellino**); de *camellu : peru camellinu*,

www.dacoromanica.ro

vestimente camelline=*vestimente de peru camellinu;* — ca substantivu, sau masculinu, *camellinu,* sau femininu, *camellina :* stofa, de peru de camellu, vestimentu de acesta stofa, (vedi si *camellotu*).

CAMELLOPARDALU si

CAMELLOPARDU, s. m., **camelopardalus** si **camelopardus** (καμηλοπάρδαλις); animale cadrupedu rumegatoriu, de statura mare, cu petiorele d'inainte mai lungi de câtu celle d'inderetu, cu guttu allungatu si capu forte micu, munitu cu doue corne, alle cui petiore sunt lunge si suptirelle, perulu linsu si cu baltiature albe si rosiatece, numitu asiá d'in caus'a assemenarei in forma cu camellulu, éro in peru cu *leopardulu;* — de acea-a numele mai nou de *girafa* ni se pare mai pucinu aptu.

* CAMELLOPODIU, s. m., **camelopodium** (καμηλοπόδιον); specia de planta.

*CAMELLOTU,-*a,* adj. s.,(καμηλωτή; ital. **camellotto,** franc. **camelot**); 1. adj., de *camellu;* mai desu inse : 2. subst. *a)* peru sau pelle de camellu, *b)* tessutura grossa de peru de camellu, *c)* prin estensione : α) tessutura de peru de capra; β) tessutura de lana curata, solida si bene batuta ; γ) tessutura de lana cu pucina metasse in urditura, care, prin lustru, colore si durata, intrece celle mai bone stofe de metasse.

CAMELLU, fem. *camella,* (in usulu vulgariu numai femininulu sub form'a *camilla*), s., **camelus** (κάμηλος ; ital. **camello,** franc. **chameau**); genu de animali cadrupede rumegatorie, cu petiore inalte, cu guttu forte lungu si cu una sau doue cocosie pre spinare, animale forte pretiosu pentru Arabi si alti locuitori d'in climatele ardenti alle Asiei si Africei, ca unulu ce cu laptele si carnea sea nutresce pre acesti locuitori, éro cu perulu i înveste; totu prin adjutoriulu acestui animale s'au potutu locuí acelle terre aride si appropiá, prin commerciu, popore despartite prin vaste mari de arena; — *camellu, camella,* se numesce proprie animalele de acestu genu, care are doue cocosie pre spinarie, éro cellu numai cu un'a se chiama in speciale *dromedariu;* — proverbiu evangelicu : *a stracurá tintiariulu si a inghiti camell'a* = διυλίζειν τὸν κώνωπα, τὴν δὸ κάμηλον καταπίνειν; — prin metafora, fune de nave, fune grossa : *mai usioru e a trece camellulu* (=*funea corabiei,* cumu stà in traductionea vulgaria) *prin urechi'a acului de câtu a intrá avutulu in imperati'a lui Domnedieu*= εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρήματος, βελόνης εἰσελθεῖν ἤ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν.

* CAMENA, s. f., **camena** (vechia forma : **casmena,** contractata d'in **canimena** sau **carmena,** d'in **canere**=**cantare**; vedi si *canere, carme*); nume latinu allu grecescei **musa**=μοῦσα=*musa,* divinitate inspiratorie de poesía; — prin metafora : poema, poesia, versu sau cantare poetica.

* CAMENALE, adj., **camenalis;** relativu la *camena.*

CAMERA, *camerare, camerariu,* etc.; vedi *camara, camarare, camararíu.*

CAMESIA, s. f., **indusium, subucula, tunica, camisia, membrana, velamentum;** (pentru etymologia vedi *cama;* se pote inse ca cuventulu se fia essitu d'in **co-amicio,** ca si *cagliu* d'in **co-agulum;** form'a cuventului este, in limbele sorori : mediu lat. **camisa** pre longa **camisia,** ital. **camicia** si **camiscia,** isp. port. si provenc. **camisa,** vechiu franc. **camise,** nou franc. **chemise,** alb. **camisia,** tote cu intellessulu cuventului nostru *camesia;* apoi : ital. **camice** = vechiu franc. **chainse** si **chaincle**=tunica alba ce investu preotii catolici, candu officiedia; in alte limbe : nou slav. **kamiz** si **kamiza**=polon. **komza**=magiar. **kamzsa**=nou grec. καμίζα si καμίσιον, cu intellessulu italicului **camice;** arab. **qamiç,** vestimentu ce se porta pre suptu altele); 1. in intellessulu cellu mai ordinariu si propriu, vestimentu de pandia sau de bombacu, care se porta pre pelle si descende de la guttu peno cotra genuchie, si care, dupo person'a cui e destinata, este : *camésia de barbatu, de femina, de copillu,* etc.;— *camesia de miressa, de genere, de socru, de socra, de nunu, de nuna,* etc., coci, dupo betran'a datina romanesca, miress'a este detoria se lucre sengura, se

www.dacoromanica.ro

torca, se tessa si se cosa formosu *camésia de nunta* nu numai pentru sene, ci si pentru *mire, socru, nunu*, etc.;—dupo materia : *camesia de bombacu, de tortu, de lana, de metasse; camesia cu batutura de bombacu in urditura de tortu, cu trama de metasse in urditura de tortu*, etc.; *camesiele terraniloru nostri au si peno astadi form'a tuniceloru romane; camesiele feminesci cosute cu flori de metasse si de fluturelli pre la umeri, la pepti si la spate se numescu linie* (=*iie*);— cuventulu *camésia* intra intr'una multime de locutioni cu intellessuri speciali, cari resulta d'in considerarile, co acestu vestimentu este cellu mai appropiatu de pellea omului, si totu de una data cellu mai absolutu necessariu : *camési'a e mai aprope de pellea omului*=de noi insine si de interessile nostre ne pésa mai multu de câtu de altii si de alle loru interessi; *a nu avé camésia pre sene*=a fi despoiatu, déro si : a fi seracu lepitu, in câtu sau nu are de locu neci camésia pre pellea sea, sau, de si are, inse e rupta si soiosa; *a si bee si camési'a* = a fi forte betivu, asiá in câtu dà totu, peno si camési'a, pentru beutura; *a si dá si camési'a*=a dá totu ce are pentru ceva, fia in bene, fia in reu : *unu betivu si dà si camési'a pre beutura, unu omu generosu si da si camési'a celloru ce reclamà adjutoriulu lui; patriotii addeverati si dau si camési'a pentru benele si salutea patriei; carturariulu si da sau si joca si camési'a in carti*, etc.; *a luá si camési'a cuiva*=a i luá totu, a lu despoiá si predá asiá, in câtu se nu i remana neci *camésia* pre densulu; *a remané in camésia*= a remané seracu, a perde averea; *a luá una feta numai cu camésia sau fora camésia pre dens'a*=a se insorá cu una feta de totu seraca; locutionea : *a se certá pre camési'a cuiva*, apropе cu acellu-asi intellessu ca si : *a se certá pre pellea cuiva*, coprende una allusione la diss'a evangeliului : *si pre camési'a lui arruncara sorti; a fi in camési'a, a essí in camésia, a primí in camésia*, etc., pre longa intellessulu propriu de *a fi fora altu vestimentu pre sene, afora de camésia*, potu inco insemná : *a arretá familiaritate, nerosinare, despretiu*, etc. : in *camésia se admittu numai amicii intimi; cine admitte in camésia straini si neconnoscuti, respectedia pucinu pre omeni;* — 2. prin estensione si metafora : *a)* pentru alte vestimente de pandia, ce se porta pre pelle : *a spellá camesie*, se dice nu numai de *camesie proprie*, ci si de *bracine, calci*, etc.; asiá si : *a calcá, intende, uscá camesiele*, etc.; *b)* in speciale : *camésia de ferru*, impletita d'in fire de ferru care serve luptatoriloru ca arma defensiva; *camésia de neboni*, sau simplu : *camésia*, vestimentu de pand a sau de lana, care are forma de camésia, déro care se inchiaia pre la spate si alle cui manece sunt mai lunge de câtu manele, impreunate si fora gura; intr'ens'a imbraca pre nebonii in furia, ca se i oppresca de a stricá si face reu sie-si sau altoru-a; *c)* totu ce serve a infasciorá : pelle sau membrana la animali, folliculu sau scortia suptirella la plante, pandia, charteia si altele la alte lucruri : *camési'a care formedia cas'a fetului in pantecele mammei; mediulu fructeloru este infascioratu intr'una pellicella, care, la multe d'in elle porta numele de camésia : camési'a merului, a persecei, a mediului de nuca*, etc.; *camési'a unei scrissori sau unei carti* este sau una charteia in care se infasciora cartea sau scrissorea, sau una diumetate a collei de charteia lassata alba pre longa cea alta diumetate scrissa in parte sau in totu : *scrissore cu camésia sau fora camesia; cuvienti'a cere ca scrissorile cotra persone superiori noue sefia cu camésia;—a prende camésia*, se dice vorbindu de lucruri licide cari prendu unu fellu de pelle pre de asupr'a, sau de plage ce incepu a se cicatrisá, prendendu unu fellu de scortia pre de asupr'a.

CAMESIARESSA, s. f.,(=franc. **chemisière**, ital. **camiciara**); femina care face *camesie;* muiere a *camesiariului* (differitu prin urmare de *cosutoressa*, care pote *cose* si altu ceva, éro nu numai *camesie*).

CAMESIARÍA, s. f., (=franc. **chemiserie**); arte de a cose si face *camesie;* stabilimentu unde se facu sau vendu *ca-*

www.dacoromanica.ro

mesie; multime de *camesie* sau alte vestimente de pandia, cu intellessulu francescului **lingerie.**

CAMESIARIU, s. m., (=franc. **chemisier**); care face sau vende *camesie* si alte vestimente de pandia.

CAMESIONIU (cu *n* moiatu : *camesioiu*), s. m., (=in forma si in intellessu cu ital. **camicione**); camesia mare si grossolana; — in speciale s'ar poté appleca la cea ce se dice cu una perifrase : *camesia de neboni*, (vedi *camesia*).

CAMESIORA, s. f., (=ital. **camiciola** in forma si in intellessu), si

CAMESIULIA (pronuntiatu pre a locurea cu *l* de totu moiatu : *camesiuia* acellu-asi in forma, si prin urmare si in intellessu, cu *camesiora*, cu sengur'a differentia co *l* e mai originariu de câtu *r*; amendoue formele inse corespondu cu unu latin. **camisiola**), s. f., si

CAMESIUTIA (=*camesiucia*=ital. **camiciuccia**), s. f., **tunicula, (indusiolum); membranula, folliculuṡ**, etc., (vedi *camésia*); deminutivu d'in *camésia*, ca si *camesiora*, *camesiulia*; aceste trei forme de deminutivu d'in unulu si acellu-asi cuventu differu mai vertosu dupo localitati; totusi form'a *camesiutia*, ca cea mai comuniune si mai vulgaria, este mai susceptibile de a se applecá ca deminutivu, in intellessu rigorosu, allu cuventului *camésia* in tote insemnarile lui : *camesiutiele copilliloru, camesiutiele mediului de nuca, camesiutiele cepeloru*, etc.; pre candu formele : *camesiulia* si *camesiora*, ca mai rare si mai classice, se potu applecá la obiecte speciali, cari, de si au certe analogie cu *camési'a*, differu inse de acesta-a nu numai *prin marime*, ci si *prin forma si alte calitati*; asiá : *a) camesiora* s'ar applecá mai bene de câtu *camisola*=franc. **camisole** la acellu vestimentu feminescu de pandia sau de lana, care nu descende mai diosu de selle si pre care feminele lu porta preste *camesi'a* proprie dissa; *b) camesiulia*, care se applica pre a locurea esclusivu numai la *una camesiutia de pruncu*, s'ar poté applecá forte bene si la cea-a ce se chiama cu cuventulu de totu scalciatu : *semizetu*=franc. **chemisette**, adeco la unu vestimentu fora manece ce se porta preste camesia; — co formele de deminutivu mai classice se ieau, candu vinu in concurrentia cu celle mai vulgarie, in limb'a nostra, ca si in alte limbe, cu assemini insemnari speciali, nu mai incape indoientia : *folioru* sau *foioru* = **folliolum**, deminutivu d'in *foliu*=**folium**, are intellessu asiá de speciale, in câtu abiá si mai cugeta Românulu co ar fi essitu d'in acellu-asi cuventu cu *folisiora* sau *foisiora*, pentru care totu Românulu are deplena conscientia, co e una *folia* san *foia mica*.

CAMEU, s. m., pl.-*e*, si *camea*, s. f., (ital. **cameo**, franc. **camée**; ?d'in aceaasi fontana cu *cama*); figura sculptata in bassu releviu pre una petra pretiosa, si de ací, petr'a insasi cu assemine sculptura; pentru acestu scopu se allegu petre cu mai multe strate de diverse colori, asiá co artistulu se folosesce de aceste impregiurari spre a face una specia de tabellu cu fundu de regula inchisu, si in care figurele sunt deschise, vestimentele, perulu, etc., de colori differite; sardonycea si agat'a sunt petrele cari servu mai vertosu la facere de *camee : cameele erau, la antici, obiecte de ornamentu si de lussu, cu cari adornau mobili, vase, vestimente; matronele romane si adornau cu camee perulu, braciarile, cingutorile, acele de peptu si de capu*, etc.

CAMFORA si *camfura*, *camforu* si *camfuru*, etc.; vedi *canfora*, *canforu*.

1. CAMILLA, cumu si *camillariu*, *camillauca*, *camillu*, etc.; vedi *camella*, *camellariu*, *camellauca*, *camellu*.

2. CAMILLA, s. f.; vedi urmatoriulu *camillu*.

*CAMILLU,-*a*, s., **camillus, camilla; camillum**, (forma mai vechia **casmillus**; ?d'in acea-asi fontana cu **camena**=**casmena**; vedi *camena*); 1. personale : *camillu, camilla : a)* teneru copillu sau tenera copilla de familia nobile, cari servieau, la altariu, ca administri preutiloru si preutesseloru vechiloru Romani; *b) camillu*, june impuberu, care, in ceremoniele nuptiali, portá unu vasu accoperitu, in care se afiá ustensili de alle mirelui sau jocurí pentru copillulu ce

www.dacoromanica.ro

avea se se nasca; — 2. reale, *camillu*, plur.-*e*, vasulu insusi portatu de junele *camillu*.

* CAMINARE, v., **caminare**; a dá forma de *caminu*, a lucrá ca unu *caminu* : *fossa caminata*, sapata *in forma de caminu*.

CAMINARESSA, s. f., muiere a *caminariului* cu intellessulu de sub 2.

CAMINARÍA, s. f., 1. maiestría de *caminariu* in intellessulu de sub 2, *a*, *b*; 2. functione sau titlu de *caminariu* in intellessulu de sub 2, *c*.

CAMINARITU, s. m.; vedi *caminariu* sub 2, *c*.

CAMINELLU, s. m., si

CAMINETIU, s. m., deminutivu d'in *caminu*.

* CAMINOLOGIA, s. f., (franc. **caminologie**, d'in κάμινος=*caminu* si λόγος =discursu); parte a fusicei sau chymicei, care are de obiectu cercetarea si aflarea medieloru celloru mai bone si mai economice pentru incalditu.

CAMINARIU,-*ia*, adj. s., (**caminarius**); 1. adj., relativu la *caminu*; in usulu populariu inse : 2. subst. masculinu personale : *a)* cellu ce face *camine*; déro mai vertosu : *b)* cellu ce curetia *camine* (terminu, de certu, cu multu mai bonu de câtu *cosiariu* sau *meturatoriu de cosiuri*); *c)* vechiu boiariu, care, ca toti boiarii, a cautatu se fia unu *functionariu*, care a avutu sub a sea administratione *caminulu domnescu* sau *caminele d'in una commune sau tinutu*; *caminariulu* cautá se percepa si *caminaritulu* =impositulu *pre camine*.

CAMINU, s. m., pl.-*e*, (reu ; *caminuri*), **caminus** (κάμινος; ital. **camino**, ispan. **camino**, port. **caminho**, provenc. **cami**, franc. **cheminée**) (d'in una forma *caminata*, vedi **caminare**; dereptu d'in **caminus** a essitu franc. **chemin**, care inse a luatu intellessulu de *calle*; cuventulu a trecutu si in alte limbe : germ. **kamin**, nou slav. **komen**, bulg. **kumin**, serb. polon. **komin**, russ. **kaminŭ** si **kominŭ**, magiar. **kemeny**; câtu pentru etymología, din caus'a *formei camerate*, pare co *caminu* a essitu d'iu acea-asi radecina cu *camera*; vedi *camara*); 1. in intellessulu cellu mai strimtu si, probabile, cellu mai appropiatu de etymolôgi'a cuventului : *a)* partea boltita, testulu locului unde se face focu, care stá asupr'a focariului sau vetrei; *b)* parte a acellui-asi locu pre care esse fumulu, canale de form'a unui parallelepipedu sau unui conu trunchiatu, care in unele locuri porta numele de *fornu* sau *hornu*, éro in alte locuri numele de *cosiu* : *de departe vedcam fumulu essindu d'in caminele modesteloru case alle terraniloru; caminele indelungu necuretiate ammenitia periclu de focu; chiamati déro unu caminariu, ca se curetie caminele de funigine*; 2. in intellessu mai largu : loculu unde se face focu spre a coce si ferbe sau spre a produce caldura, potendu-se applecá, ca terminu genericu, la tote conceptele ce se espremu prin cuventele : *coptoriu*, *testu*, *fornu*, *fornace*, *focariu* sau *vétra*, etc. : *partile principali alle caminului*, *in acestu intellessu*, *sunt camer'a*, *si canariulu fumului; camer'a are pareti*, *bolta sau testu*, *gura sau usia*, *focariu sau vetra*, etc. ; *caminele ce servu la incalditu au differite alte forme; asiá unele pre longa camer'a sau corpulu principale au si mai multe tuburi numite ollane*; 3. prin una estensione mai mare *caminu* se iea, ca si *focariu* sau *vétra*, in locu de cas'a intrega, cas'a propria sau parentesca : *numai in caminulu seu afla omulu pacea si multiamirea sufletului seu; greu vine cuiva se lasse pentru totu deun'a caminulu parentiloru sei*.

CAMISOLA, s. f.; vedi la art. *camesiutia* celle disse de *camesiora*, cumu la art. *camésia* espressionea : *camésia de neboni*.

CAMMARU, si *camaru*, s. m., pl.-*i*, **cammarus** si **gammarus** (κάμμαρος; in limbele sorori tare transfiguratu : ital. **gambero**, ispan. **gambaro**, port. **camarão**, vechiu franc. **jamble**, nou franc. **homard**, nou grec. κάβουρας); mare cancru de mare, forte cautatu ca alimentu : *a pescui cammari; buccate de cammaru; salata de cammaru; cammaru fertu, cammaru friptu*.

CAMOMILLA, s. f., vedi *chamomilla*.

www.dacoromanica.ro

CAMPA, s. f., **campe** (κάμπη, d'in acea-asi radecina cu *camara;* vedi acestu cuventu); curbatura, cotitura, intorsura, invertitura; — omida.

CAMPANA, s. f., **campana, tintinnabulum; bilanx, statera; tolleno; deliberatio, dubitatio; modus, mensura, pondus, momentum;** (pentru etymologia vedi *clopotu* in Glossariu); 1. cu pronunti'a d'in syllabele *cam* si *pa* regulata, se applica de parte de Români, de Macedoromâni intre altii, la cea-a ce alti Români numescu *clopotu*, instrumentu de metallu in forma aprope conica, care in intru are suspensa una limba de ferru si se suna pentru diverse scopuri, cumu spre a aduná poporulu la unu locu, etc. : *cu campanele se chiama omenii la baserica; campana de orologiu*, pre care batendu limb'a annuntia orele; *a trage, a bate campan'a; a torná una campana*, etc.; — in acestu intellessu s'ar poté dice si *campanu* = **campanum** (= æs **campanum**); cu tote co sub acesta forma s'ar poté applicá la *campan'a* pusa la guttulu unei pecure (compara ital. **campano**); — prin metafora, *campana*, nume datu la plante alle caroru flori presenta forma de *campana;* — 2. cu pronunti'a d'in syllabele *cam* si *pa* neregulata asiá, co *cam* se aude *cum* si *pa* se aude *pe : cumpena, cumpene*, se applica la mai multe instrumente de mesuratu pondulu lucruriloru sau de stabilitu ecilibriulu (vedi, pentru acestu intellessu, si *bilancia* si *cantariu*) : *a)* bilancia mare grossolana cu un'a sau doue lanci construita d'in lemnu, care serve a evaluá pondulu de lucruri in mari volumini si pentru cari nu se cere stricta precisione : *campana de cantaritu fenu, sare*, etc.; *b)* bilancia cu doue lanci mai sentitoria, chiaru bilantia de evaluatu pondulu metalleloru pretiose, inse cu acestu intellessu se dice totudeun'a, ca sí *forfeci*, etc. numai in plurariu : *campane* (=*cumpene*), cumu : *addu-mi campanele se tragu acesti galbeni; nu credu se fia essacte aste campane;* — locutioni in cari *campana* intra cu intellessulu de sub *a* si *b : a pune in campana*=a pune in lancea *campanei* ceva spre a i evalutá pondulu; *a trage la campana sau in campana ceva*=a bilanciá, a cantarí, a evaluá pondulu unui ce eu *campan'a; ceva trage sau nu trage la campana* =*vine sau nu vine la campana*=este essactu in podulu seu; de ací : *acestu galbinu trage mai multu la campana*=este mai greu de câtu se cere; etc.; *c)* perghia de ecilibriu, perghia ce serve a redicá cu usiorentia mari greutati si a tiné ecilibriulu, cumu : *campan'a de putiu; fora campene cu greu se scote apa d'in putiuri adunce; campan'a de acrobatu*, cu care acestu-a si face ecilibriu, candu joca pre fune; *campan'a de jocu*, cu care si petrecu mai vertosu copillii, etc.; *d)* in insemnari mai ideali de *valore, mesura, ecilibriu, cumpetu, deliberatione, irresolutione, indoientia*, etc. : *a stá in campana, nesciendu ce se faca; a stá in campana, fora se se plece neci intr'una parte, neci intr'alt'a; ce spuni tu nu trage la campena pentru mene*, n'are valore in ochii mei; *nu cu acea-asi campana se mesura toti omenii.* (Ital. si isp. **campana** au numai intellessulu de sub 1.; déro intellessulu de sub 2. e cellu mai originariu, de orece lat. **campana** nu este decâtu unu adiectivu femininu d'in **campanus**=de sau d'in *Campani'a*, regione a Italiei, subintellegundu **statera**= *bilancia;* asiá déro **statera campana**= *bilancia campana*, numita asiá pentruco in Campani'a se fabricara mai antaniu *bilantie de acestu genu*, analoge cu *cantariulu* nostru, dupo cumu s'a arretatu la art. *bilancia;* vedi *clopotu* in Glossariu).

CAMPANARÍA, s. f., 1. arte de a fabricá *campane;* 2. stabilimentu unde se fabrica sau vendu *campane;* 3. multime de campane.

CAMPANARIU, s. m., **qui campana æra, tintinnabula, bilances fabricatur vel vendit**; cellu ce fabrica sau vende *campane.*

CAMPANELLA, s. f., *campanellu* s. m., pl.-*e*, vedi *campeniora.*

* CAMPANIA, s. f., (ital. **campagna**, franc. **campagne**; d'in *campanu*, derivatu d'in *campu*, prin una forma intermediaria de adiectivu, *campaniu*, d'in care *campania* este femininulu, luatu

www.dacoromanica.ro

ca substantivu, acellu-asi in forma cu *campinia* sau *campiia*, in care suffissulu *an* a luatu form'a *in*, vedi suffissu *anu*); 1. in limbele sorori cu intellessulu estensu ce are *campinia* sau *campiia;* la noi inse : 2. cu intellessulu restrinsu si metaforicu de *campulu* in care se scote armat'a pentru operationi bellice, si de ací : α) de *miscarea* sau *actionea ostiloru*, β) de *tempulu propitiu* acestoru operationi, γ) de *tempulu* câtu tinu aceste operationi in cursulu unui annu, etc.: *a se pune in campania*=*a incepe una campania*=a incepe ostilitatile bellice; *tunuri de campania*, cari potu serví la una espeditione, etc.

CAMPANIFORME si *campaniformu*, *-a*, adj., (ital. **campaniforme**, franc. **campaniforme**, d'in *campanu* cu intellessu de sub 1., si d'in *forma*); *cu forma de campana*, vorbindu in speciale de *corollele* sau *calicile* monopetale si regularie cari mergu resbudiandu-se de la base spre margini, asiá in câtu ieau *forma de campana : plante campaniforme; — campaniformele*, ca subst., familia de plante cu flori *campaniforme*.

*CAMPANILE, s. f., (ital. **campanile**, franc. **campanile**); turnu in care se suspendu *campanele* unei baserice.

CAMPENIORA, s. f., **(campanula), parva statera, parvum tintinnabulum;** deminutivu d'in *campana*, ca sí *campanella*, sau *zampanellu* d'in *campanu*, (vedi *campana* sub 1.); inse : 1. *campanella* sau *campanellu* cu intellessulu cuventului *campana* de sub. 1., asiá numitulu *clopotellu : campanelle se punu calliloru la frene; cu campanell'a sau campanellulu se chiama servitorii; campanell'a sau campanellulu se suna, ca se taca omenii strinsi in adunari mai numerose;* — proverb : *catusi'a*(=*pisic'a*) *cu campanelle nu prende soreci*= unu ce de facutu in secretu, spusu sau divulgatu d'inainte, nu se face cu successu sau nu se face de locu; — metaforice, planta a carei flore are form'a unei *campanelle*, numita si *clopotellu*, ? sí *rochi'a rundinellei;* — ar fi pote mai bene a applecá form'a masculina *campanellu* la planta; — 2. *campeniora*, cu intellessulu cuventului *campana* de sub 2 : *campenior'a fontanei a cadiutu d'in furca; mane se punemu campenior'a in furca, coci fora dens'a cu greu scotemu apa d'in fontana.*

CAMPANIRE(pronuntiatu pre a locurea *cumpenire*),*-escu*, v., **pendere, ponderare, librare, examinare, considerare; moderari, ordinare, disponere; valere;** 1. a pune in *campana*, in intellessulu acestui cuventu de sub 2., si in speciale : *a)* a estimá pondulu unui ce cu *campan'a* sau *campanele*, a trage in *campana*, inse cu acestu intellessu se dice mai vertosu in insemnare metaforica ; *a campaní cepa, ferru*, etc., nu se dice, ci : *a cantarí cepa, ferru;* se dice inse *a campaní unu omu* cu insemnarea de *a estimá valorea intellectuale si morale a acellui omu;* cu acea-asi insemnare ideale se dice si : *a cantarí unu omu*, déro si cu insemnarea materiale, ce nu are espressionea : *a campaní unu omu*, insemnarea de *a estimá cu bilanci'a pondulu corpului acellui omu;* inse in insemnare ideale *a campaní unu omu* este una espressione mai energica si mai allessa de câtu *a cantarí unu omu; b)* a pune in ecilibriu, a ecilibrá : *de nu te vei campaní bene, de certu vei cadè de pre funea pre care vreí se ambli; acrobatii se sciu campaní forte bene, si de acea-a nu cadu; campanesce bene oulu, si vei vedé co pote stá si pre unulu d'in capetele lui;* 2. applecatu cu preferentia in insemnarile ideali : *a)* de a dá sau avé mesura si calculu in totu ce cugeta, dice sau face : *cine nu se campanesce in portarea sea, este espusu la multe si grelle daune; nu scii campaní sarea ce puni in buccate, candu puni prea multa, candu prea pucina; faci lucruri mari cu acestu omu, numai se scii se lu campanesci, coci sengurú nu se scie campaní; b)* de a considerá, essaminá cu amenuntulu, a combiná si dispone cu cea mai mare prudentia : *am campanitu eu tote asiá, in câtu lucrulu are se essa bene; dupo ce vei campaní dissele unoru-a si altoru-a, campanesce si ce ti dice mentea tea, déco vrei se nu faci unu passu reu; c)* ca intransitivu, cu insemnarea de *a avé valore, impor-*

www.dacoromanica.ro

tantia, preponderantia, etc. : *cuventulu unui intelleptu campanesce mai multu de câtu vorbele a mii de capete secce; in ochii unui omu bonu addeverulu si dereptatea campanescu mai multu de câtu tote considerationile de utilitate si de favore.*

CAMPANITORIU, -*toria*, (pronuntiatu pre a locurea : *cumpenitoriu*); **ponderans, præponderans, gravis, magni momenti**; care *campanesce* : *cellu ce e bene campanitoriu de tote momentele unei actione, mai raru se intempla se cada in errore*; — mai vertosu cu intellessulu intransitivu allu verbului *campanire* de sub 2, *c* : *cuventulu unui omu bonu si prudente este campanitoriu in cestionile importanti si gravi; considerationi campanitorie*, considerationi ponderose si decisive.

CAMPANU, s. m., vedi *campana* sub 1.

*CAMPANULA, s. f., (**campanula**, ital. **campanula**, franc. **campanule**; deminutivu d'in *campana* cu intellessulu de sub 1, ca sí *campanella* sau *campanellu*); genu de plante d'in famili'a *campanulaceeloru*, care coprende forte multe specie, unele d'in cari se cultiva in gradine pentru marile si formosele loru flori; *campanell'a* sau *clopotellulu* (vedi *campeniora* si *campanella*) este un'a d'in aceste specie.

* CAMPANULACEU, -*a*, adj., (ital. **campanulaceo**, franc. **campanulacée**, vedi *campanula*); relativu la *campanula*; de ací ca subst. femin. plur., *campanulacee*, mare familia de plante, cari au de typu genulu *campanula*.

* CAMPANULATU, -*a*, adj., (ital. **campanulato**, franc. **campanulé**); facutu in forma de *campanula*, approape cu acea-asi insemnare cu *campaniformu*.

CAMPEANU, *campeanescu*, etc., vedi *campianu, campianescu*.

* CAMPESTRATU, vedi *campestru*.

CAMPESTRU, -*a*, adj., **campester**; de *campu*, relativu la *campu, campianescu* : 1. de *campu sessu*, in opposetione cu *montanu* sau *collinu* : *preveghiatori ai agriloru campestri si montani; portulu Românilorù campestri differe intru câtuva de allu Românilorù montani*; 2. in speciale, relativu la *campulu lui Marte, la essercitiele ce se faceau acolo* : *arme campestre, essercitie campestre; allergature, lupte campestre*; etc.; — de ací, *campestru*, ca subst. m. pl. -*e*, velu sau bracine de pelle cu care tenerii si accopereau partile rosinose, candu se despoiau, ca se se essercite; — de ací, *campestratu*, cellu incinsu cu *campestru*; — 3. prin estensione, in opposetione cu *urbanu* sau oppidanu, relativu la *térra, terranescu, rurale* : *politia campestra, lucrari campestre; portulu campestru differe de cellu urbanu, precumu si vieti'a campestra differe de cea urbana; poesía, musica campestra; jocuri campestre*, etc.; de ací : 4. mai vertosu in insemnarile mai ideali : *a)* de *simplu*, fora artificiu, fora lussu, etc. : *mancari campestre, petreceri campestre, in ornatu campestru joca tenerii si tenerele de la térra campestrele loru chore; b)* de *incultu*, selbaticu : *flori si erbe campestre*, in opposetione cu celle cultivate in gradine; asiá si : *viia campestra, meri campestri*; — *datine si appucature campestre, poporu campestru.*

CAMPIA, s. f., vedi *campinia*.

CAMPIANESCE (mai pucinu bene : *campienesce*, si contrassu : *campenesce*), adv., **campestrium vel agrestium more**; ca *campianulu* sau *campianii*.

CAMPIANESCU, -*a*, adj., **campester, agrestis, rusticus**; *de campianu* sau *de campu* : *lucrari campianesci, portu campianescu, vietia campianesca, traiu campianescu*, etc., si prin urmare synonymu cu *campestru*.

CAMPIANU, -*a*, pl. *campiani, campiane*, (reu : *campieni, campiene*, de unde apoi si mai reu, prin contractione : *campeni, campene*); **campester, agrestis, rusticus, ruris incola**; 1. adj., relativu la *campu*, campestru, rurale, terranescu: *judecie campiane*; inse cu aestu intellessu se iea mai raru, de ore-ce in acesta insemnare se dice mai multu *campianescu* sau *campestru*; *campianu* d'in contra : 2. se iea de regula ca substantivu : *a)* in opposetione cu *munteanu* : locuitoriu *dé campu; b)* in opposetione cu *oppidanu* : locuitoriu de térra; *c)* in op-

www.dacoromanica.ro

posetione cu *pastoriu, negotiatoriu*, etc.: *lucratoriu de pamentu*, aratoriu, agricultoriu, etc.; *d)* in opposetione cu *urbanu, cultu*, etc.: incultu, pucinu politu, (femininulu este *campiana*, si prin urmare reu se dice, pre a locurea, *campianca*.)

* CAMPICOLU,-*a*, adj., **(campicola,** franc. **campicole;** vedi *campu* si *colere*); care siede si traiesce la campu, vorbindu in speciale de certe animali; de unde: *campicole*, s. f. pl., genu de passeri.

* CAMPIDOCTORIU, s. m., **campidoctor;** 1. care, in *campulu* lui Marte, invetiá si essercitá pre militari; 2. instructoriu sau invetiatoriu de militari in tactica si gymnastica.

CAMPIDUCE (mai pucinu bene: *campoduce*, si mai reu: **campodux**), s. m., **(campidux);** duce sau capitanu supremu, generalissimu allu unei armate.

* CAMPIGENU, s. m., **campigenus** *(campu* si *genere*, proprie orecumu: *genitu* sau *nascutu in campulu de arme);* cellu ce prin virtutea si deligenti'a sea se destingea in essercitiulu artei militare, si de ací luatu si cu acea-asi insemnare, ca si *campidoctoriu*.

CAMPIIA, vedi *campinia*.

CAMPINA, s. f., **angustior campus vel planities** (d'in *campu*, prin intermediulu unui adiectivu *campinu*, d'in care *campina* este femininu luatu ca substantivu); *campu micu*, sessu de mai puc ina estensione, mai vertosu intre colline sau munti *: intre colline se desfasciorá una campina*, (vedi si *campinia*).

CAMPINIA, s. f., **campus, planities,** (prin molliarea lui *n : campiia* si *campía;* coci precumu *campania* [vedi acestu cuventu] s'a formatu d'in *campaniu* = **campaneus,** trassu d'in *campu* prin intermediulu formei *campanu,-a;* asiá prin suffissulu *inu*=*anu* [vedi suffissu *anu*] a essitu totu d'in *campu* si form'a *campinu*, de unde femin. *campina* luatu ca substantivu, apoi d'in *campinu* [=**campinus**], s'a formatu *campiniu* [=**campineus**], de unde femin. *campinia* luatu de asseminea ca substantivu; s'ar poté sustíne ca *campía* e femininu d'in *campiu*=ital. **campio** [=**campeus**] = *de campu, campestru;* inse modulu de formare a cuventului prin intermediulu adiectivului *campiniu*=in intellessu cu *campiu*, este nu numai probabile, déro si certu, antaniu pentru co chiaru in pronunti'a popolaria se aude *n*, apoi pentru co si in alte limbe sorori se afla acea-asi forma, cumu: isp. **campina**=cu allu nostru *campinia* si in intéllessu; port. **campina**=in forma cu allu nostru *campina*, éro in intellessu cu allu nostru *campinia;* franc. **campagne** si ital. **campagna** correspondu aprope in intellessu cu *campinia*, éro in forma differu de acestu-a numai cu *a* in locu de *i* maintea lui *n*); 1. *campu* vastu si planu ori sessu, sau care cellu pucinu nu presenta colline mari sau valli profunde: *ochii mei ratecieau liberi pre una intensa campinia, fora se fia impedecati de cea mai mica inaltiatura de pamentu; callarimea nu se póte bate bene de cátu pre campinia; partea cea mai mare a Romaniei, numita Muntani'a, este cu tote acestea una intensa campinia;* 2. metaforice: *a)* superfaci'a unei vaste masse de apa, cumu e a marei, etc.: *pre licid'a campinia a marei sbora navea usiorella; b)* in genere, spatiu largu: *campiniele ceresci, campiniele fericitiloru;* — inse pentru assemini insemnari, *campinia*, ca cuventu cu intellessu asiá de precisu, este mai pucinu aptu de cátu *campu*, care are intellessu mai vagu.

CAMPINIORA, s. f., deminutivu d'in *campinia*, cu acellu-asi intellessu ca si *campina*.

CAMPINIU,-*a*, adj., vedi *campinia*.

CAMPINU,-*a*, adj., vedi *campina*.

CAMPISIORU, s. m., (=ital. **campisciuolo**), **parvulus campus;** deminutivu d'in campu.

CAMPIU,-*ia*, adj., vedi *campinia*.

* CAMPSE, s. f., (κάμψις; d'in aceaasi fontana cu *camara;* vedi acestu cuventu); se dice in medicina de una incurbatione rea si contra natura.

CAMPSARE, v., **campsare** (καμπτειν; vedi *campse* si *camara*); a curbá; a cotí.

* CAMPSIURA, s. f., (franc. **campsiure;** d'in κάμψις=*campse* si οὐρά=co-

www.dacoromanica.ro

da); genu de coleoptere pentamere d'in famili'a lamellicorneloru.

* CAMPTA, s. f., (franc. **campta**, d'in καμπτός=curbu, d'in acea-asi fontana cu *camara*); genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a clavicorneloru (vedi si *camptu*).

* CAMPTERIU, s. m., pl.-*e*, **campter**, (καμπτήρ; vedi *campsare* si *camara*); cotitura, loculu unde se frange si se incurba sau cotesce ceva; — in speciale, la hippodromiu, marginea peno unde au se allerge si apoi se se intorca inapoi, si de ací : margine, finitu, terminu.

CAMPTOCERU,-*a*, (franc. **camptocère**, d'in καμπτός=*camptu* sau curbatu si κέρας=cornu); cu cornu curbatu, si de ací ca subst. masc., *camptoceru*, genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a xylophageloru.

*CAMPTODONTE, adj. s., (franc. **camptodonte**, d'in καμπτός—*camptu* si ὀδοῦς—ὀδόντος=dente); cu dente curbatu; si de ací ca subst. masculinu, *captodontele*, genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a carabiceloru.

*CAMPTOGNATHU-*a*, adj, s., (franc. **camptognathe**, d'in καμπτός=*camptu* si γνάθος=falca, bucca); cu bucca curbata; —ca subst. masc., *camptognathulu*, genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a xylophageloru.

*CAMPTOGRAMMU-*a*, adj. s., (franc. **camptogramme**, d'in καμπτός=*camptu* si γρᾶμμα=linia); cu linie curbate; — subst. masc. *camptogrammulu*, genu de insecte lepidoptere d'in famili'a nocturneloru.

* CAMPTOLEMU,-*a*, adj. s., (franc. **camptolaime**, d'in καμπτός = *camptu* si λαίμός=guttu); cu guttu curbatu; — subst. masc. *camptolemulu*, genu de passeri d'in famili'a anatiloru.

* CAMPTORHINU,-*a*, adj. s., (franc. **camptorhin** si **camptorhine**, d'in καμπτός=*camptu* si ῥίν=nasu); cu nasu curbatu; —substan. : *a)* masc., *camptorhinulu*, genu de insecte coleoptere d'in famili'a curculionidiloru; *b)* femin. *camptorhin'a*, genu de insecte coleoptere d'in fami'a lamellicorneloru.

* CAMPTOSCELIDE, adj. s., (franc. **camptoscelide**, d'in καμπτός=*camptu* si σκέλος=cracu), cu petioru curbatu; — subst. femin., *camptoscelidea*, genu de insecte coleoptere d'in famili'a carabiceloru.

*CAMPTOSEMU,-*a*, adj. s., (franc. *camptosème*, d'in καμπτός=*camptu* si σῆμα=semnu, flamura); cu flamura curbata; — subst. masc., *camptosemulu*, genu de plante d'in famili'a papilionaceeloru faseolate, care coprinde formosi arborelli volubili cu frundie trifoliolate si cu flori rosie.

*CAMPTOSTERNU,-*a*, adj. s., (franc. **camptosterne**, d'in καμπτός=*camptu* si στέρνον=peptu); cu peptulu curbatu; — substaut. masc. *camptosternulu*, genu de insecte coleoptere d'in famili'a *sternosceloru*.

* CAMPTU,-*a*, adj., (καμπτός); proprie participiu d'in unu verbu *camp-ere* —κάμπ-τειν=curbare, d'in care a essitu *camp'a*, *campuru*, etc., éro sub forma mai simpla, fora labiale : *cam-ara* sau *cam-era*, *cam-ulu* sau *cam-uru*, etc., si prin urmare *camptu*=incurbatu, frantu, inflessu, convessu, etc.

CAMPU, s. m. pl., *campure* sau *campuri* si *campi* (vedi mai diosu despre aceste doue forme de plurariu), **campus, ager; arena, curriculum; castra, pugna; facultas, ratio vel occasio aliquid faciendi** (ital. **campo**, isp. si port. **campo**, provenc. **camp** si **cambo**, franc. **camp** si **champ**; de acì si : nou grec. κάμπος, germ. **kamp** si **kampf**, nou slav. **kamp**); spatiu de locu, de regula planu sau sessu, care pote serví la aratu, la pascutu, la operationi bellice, la adunari numerose de omeni, etc., in opposetione cu *munte*, *collina*, *selba*, *satu*, *cetati*, etc.; si de acì prin metafora : sfera, calle, medilocu, potere, etc., de actione : I. proprie, estensione de pamentu sessu, fora mari colline sau aduncе valli, fora mari si intense selbe, fora edifice multe si dese pre densulu; A. in genere : *pastorii strabatu muntii si campurele cu turmele loru; aprope de cetate este unu campu cu formose arature si grasse pastioni; ascendu muntii, descendu campii*; *campulu Filaretului de longa Bucuresci se*

www.dacoromanica.ro

chiama si campulu libertatei; pre campulu Colentinei de longa acea-asi cetate se facu adesea essercitie militarie; campu verde si infloritu; campu aridu, nudu, sterpu, arenosu, argillosu, petrosu, spatiosu, vastu, strimtu, etc. B. in specia : 1. afora d'in satu sau d'in cetate : *a essí d'in satu sau d'in cetate la campu; a manè in campu, a stá in campu, a se preamblá pre campulu verde si infloritu; multe animali au essitu d'in padure la campu*, etc.; — ide'a de *afora d'in cetate sau satu* adjunge asiá de predominante, iu câtu ide'a de *sessu* sau *liberu*, care caracterisa in speciale conceptulu espressu prin *campu*, remane in intunerecu, si asá *campu*, se dice cu intellessulu cellu mai estensu de *veri-ce locu afora d'in cetate sau satu*, fia chiaru *collina, munte, valle, selba*, etc.: *flori si erbe de campu* = *florile si erb'a campului* sunt flori si erbe cari se producu, crescu sengure in veri-ce locu, chiaru *vallosu* si *muntosu*, destullu numai se nu cresca in gradiue sau alte locuri inchise si cultivate de man'a omului : *omulu ca erb'a, dillele lui ca florea campului;* de acea-a, candu e vorb'a de a appesá pre caracteriulu de *sessu* allu conceptului representatu prin *campu*, se insóciesce acestu cuventu cu attribute ca *deschisu, liberu*, etc. : *campu deschisu, campu liberu;* inse *campu deschisu* se dice si in opposetione cu *campu inchisu*, care are margini sau obstacle naturali, cumu : *munti, colline, selbe, valli*, etc., sau arteficiali : *garduri, muri*, etc.; pre candu *campulu deschisu* nu presenta assemini margini sau obstacle, cellu pucinu in distantie ce imbracia ochiulu; 2. afora d'in cetate sau satu, inse cu destinationi speciali cumu : *a)* locu afora d'in satu sau cetate, destinatu pentru aratu, pastionatu, etc. : *lucrarile campului sau de campu, a se duce la campu, a vení de la campu; tota septaman'a lucramu la campu afora de dominice si alte serbatori, candu venimu si noi a casa; vitele suntu inco la campu, n'au venitu de la campu; casa de campu* = casa facuta la *campulu* ce cultiva cineva, in vederea economiei rurale, si prin urmare differitu de *casa de terra* = sau *casa terranesca*, sau *casa facuta la terra* cu scopuri de petrecere; — *campu* differe, in insemnarea d'in cestione, de *agru*, pentru co *agrulu* este unu *campu lucratu* sau *de lucratu*, pre candu *campulu* pote serví numai la *pastionatu*, déro mai vertosu pentru co *campulu* coprende *agrii* mai multoru *agricultori; aratur'a* apoi este numai una parte a *agrului* unui cultivatoriu; cu tote acestea *agru*, ca *mediu necessariu de essistentia a unui poporu*, se iea si cu intellessulu estensu de *tèrra* sau *territoriu propriu unui poporu : agrulu romanu, agrulu sabinu, agrulu gallicu*, etc., intellessu ce nu s'a datu cuventului *campu; b)* locu de bataia sau de lupta : α) de regula afora d'in cetati, candu lupt'a se face intre doue mari osti; β) si in intrulu cetatiloru, mai vertosu candu batai'a sau lupt'a se face intre mai pucini : *platiele si callile capitalei fura campulu unei sangerose bataia; a si allege reu campu de bataia pentru miscarile callarimei; a morí pre campulu de bataia; a remanè domnu pre campulu de bataia* = a invinge; *a perde campulu de bataia* = a fi invinsu; *lauri collessi pre campulu gloriei* = laude si merite capetate in batalie; *c)* in coprensulu sau afora d'in coprensulu unei cetati, locu liberu ce serve la essercitie militarie sau la adunari numerose pentru alte scopuri : *campulu lui Marte*, sau simplu : *campulu*, locu in Rom'a, unde se aduná poporulu in *comitie centuriate* spre a allege magistratii, sau spre a petrece si mai vertosu spre a se essercitá la arme; numele de *campu* se applicá inco de Romani la differite alte platie publice destiuate la adunarî politice, la spectacle si alte usuri ; *campulu lui Agrippa, campulu sceleratu, campulu Oratiiloru*, etc.; Românii inco au numitu *campulu libertatei* : α) *campulu Filaretului de longa Bucuresci*, in care poporulu capitalei se stringea in dillele revolutionei d'in 1848, spre a ascultá pre oratorii ce le vorbieau despre derepturile terrei nostre; β) la unu intensu *campu de longa Blasiu in Transilvani'a*, unde totu in 1848 mai multe dieci de mii de Români se strinsera spre a proclamá libertatea nationale si a jurá solemne se appere a-

www.dacoromanica.ro

cesta libertate în contr'a totoru inimiciloru; γ) cu intellessu de *castre*, locu unde se stringe ostea pentru essercitiu sau unde se oppresce se stee pentru unu tempu mai scurtu sau mai indelungu. II. metaforice : A. spatiu orecare : 1. in genere : *pre campurile Macedoniei se versà multu sange romanu; fecundele campuri alle Romaniei; in desertele campuri alle aerului; pre licidulu campu allu marei navea trece fora se lasse urma; campii elysei*=loculu in care, dupo credenti'a celloru antici, mergeau se petreca sufletele celloru derepti; 2. in speciale: *a)* fundulu pre care se depinge sau se sculpta: *campulu unui tabellu, unui scutu, unei stofe; stofa cu flori aurii pre campu argentíu; campulu acestui tabellu s'ar cadé se fia mai inchisu, pentru ca se resara mai bene colorile figureloru; insemnele scutului acéllei terre presenta unu leu de auru pre unu campu ceruleu;* asiá si la obiectele lucrate de auru, argentu, etc., se chiama *campu* fundulu pre care se punu sau se sculpta ornamentele; *b)* vorbindu de instrumente optice : *ochiane, telescopie, microscopie*, etc., se chiama *campu* cantitatea de spatiu cu obiectele d'in ellu, ce pote imbraciá ochiulu de una data, spectandu prin unulu de aceste instrumente : *cumu vrei se vedi lun'a cu ochianulu, candu ea nu este in campulu ochianului? ce campu micu are acestu ochianu! c)* spatiu cerescu in care se afla unu astru : *disculu sórelui pare cu atâtu mai splendidu, cu câtu campulu de in pregiurulu lui este mai intunerecatu; d) campulu unui peptene* este spatiulu coprensu intre celle doue serie de denti, candu peptenele are doue serie de denti; *e) campu olfactivu*, parte a basei creierului de unde resaru nervii *olfactului* sau mirosului; *f) rota de campu*, rota d'in una machina, care este orizontale si ai cui denti sunt perpendiculari; B. in insemnari mai ideali : 1. *de una sfera orecare de lucrari sau de miscare, de una ramuru de lucrari sau fapte, connoscentie*, etc. : *campulu istoriei nu este inco bene esploratu; campulu istoriei nostre nationale este inco forte pucinu cercetatu; vastulu campu allu litteraturei; campulu deschîsu imaginationei este cu multu mai largu de câtu cellu deschisu rationei;* 2. de *occasione, calle, medilocu*, etc. : *fia cui este deschisu campulu onoriloru; a inchide campulu rapiriloru si depredariloru;* 3. de *libertate, potere* de a face veri-ce ar vré *cineva : a lassá campu liberu imaginationei; fa ce vrei, ti lassu campu liberu;* 4. proverb : *a)* *a luá preste campu*=a lassá callea batuta, ca se merga mai de a dereptulu undeva pre locu neamblatu, a nu appucá pre callea batuta ce duce la unu locu; de ací metaforice : a se abate de la subiectulu vorbirei, a áiurá; cu acelle-asi insemnari si ; *a appucá preste campu*, cu differenti'a inse co *cellu ce appuca preste campu*, pote face acesta-a *nu cu precugetare si rea credentia*, pre candu *cellu ce iea preste càmpu*, se abbate de la addeveru *cu rea credentia;* cu plurariulu : *a luá sau appucá presta campi*, espressionile in cestione capeta unu nou gradu de energía; *b) a luá sau appucá campii :* α) a se pune pre fuga orba, provenita d'in spaima sau d'in multu amaru, fora se scia unde fuge : *reutatea muierei a facutu co bietulu barbatu á luatu campii si s'a dussu de s'a perdutu in lume*, β) a perde mentile, a innebuní de mare spaima sau multa supperare : cu *atâtea supperari aveti se me facceti se ieau campii; e nebonu de sta se iee campii;* γ) a se demoralisá, a perde veri-ce sentimentu de rosine si de respectu : *copillulu iea campii, déco parentii nu lu tinu bene in frenu;* — intre *a luá campii* si *a appucá campii* essiste cam acea-asi differentia de intellessu ca si intre *a luá preste campu* si *appucá preste campu; c) a bate campii*=a aiurá, a spune lucruri cu totulu straine de subiectu, a nu scí ce vorbesce, — si prin urmare cu totulu differítu de : *a bate campurile*=a amblá fora capetaniu, vagabundandu prin campuri; d'in acestu essemplu, ca si d'in celle precedenti : *a luá campii, a luá preste campi*, etc., fienduco nu se dice neci una data : *a luá campurile*, etc., se vede luminatu, co plur. cu *i : campi*, se applica, cu preferentia, la insemnari mai ideali, mai nobili si totu de una data mai speciali;

www.dacoromanica.ro

pre candu plur. cu *re* sau *ri* : *campure* sau *campuri*, se iea pentru insemnari materiali si mai communi.

CAMPULU,-*a*, adj., vedi *campuru* si *campylu*.

CAMPURA, s. f., vedi *campuru*.

CAMPURU,-*a*, adj. s., **gibbus** (d'in acea-asi fontana cu *camara*, *campa*, *camptu*, etc.); populariu intre Macedoromani cu intellessu de *incurbatu*, *convèssu*, etc. : si in speciale, incurbatu de medilocu, vorbindu de omeni, cu spate convesse, *gebbosu* sau cocosiatu; — de ací si subst. reale femin. *cambura*, gebbu sau cocosia d'in spatele sau de la peptulu cuiva, (vedi si *campylu*).

CAMPUSIORU, s. m., si

CAMPUTIU, s. m., (= **campuccio**), **parvulus campus**; deminutivu d'in *campu*, (vedi si *campisioru*).

* CAMPYLANTHU,-*a*, adj. s., (franc. **campylanthe**, d'in καμπύλος=*campylu* si ἄνθος = flore); cu flore curbata; — subst. masc. *campylanthulu*, genu de plante d'in familia scrofulariaceeloru.

* CAMBYLIPU,-*a*, adj. s., (franc. **campylipe**, d'in καμπύλος=*cambylu* si ποῦς=pede); cu petioru curbatu; — subst. masc. *cambylipulu*, genu de insecte coleoptere d'in famili'a lamellicorneloru.

* CAMBYLIRHYNCHU,-*a*, adj. s., (franc. **campylirhynque**, d'in καμπύλος =*campylu* si ῥύγχος=rostru); cu rostru sau ciocu incurbatu;—subst. masc. *cambylirynchulu*, genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a curculionidiloru.

CAMPYLITROPU,-*a*, adj., (franc. **campylitrope**, d'in καμπύλος=*campylu* si τρέπειν=intorcere); care se intorce si se incurba, vorbindu de sementi'a certoru plante, allu carei ovulu se incurba asiá in câtu capetulu ovulului se appropia de basea lui.

* CAMPYLODONTE, adj. s., (franc. **campylodonte**, d'in καμπύλος=*campylu* si ὀδοῦς = dente); cu dente incurbatu; — subst. masc. *cambylodontele*, genu de plante d'in famili'a bryaceeloru.

*CAMBYLOMYZU,-*a*, adj. s., (franc. **campylomyze**, d'in καμπύλος=curbu si μυζεῖν—*sugere*); cu rostru curbu;—subs. masc. *cambylomyzulu*, genu de insecte diptere d'in famili'a tipularieloru, caracterisate prin curbatur'a rostrului.

*CAMPYLONEMU,-*a*, adj. s., (franc. **campylonème**, d'in καμπύλος=campylu si νῆμα=*firu*); cu fire curbe; — subst. masc. *campylonemulu*, genu de plante d'in famili'a narcisseeloru.

*CAMPYLOPHYTU,-*a*, adj. s., (franc. **campylophyte**, d'in καμπύλος=*campylu* si φυτόν=planta); applacatu ca attributu si nume genericu la plante, cari au partea superiore a corollei inflessa si de celle mai multe ori intorsa si resucita in forma de spirale.

* CAMPYLOPODE, adj. s., (franc. **campylopode**, d'in καμπύλος=*campylu* si ποῦς=pede); care semena cu *campylopodulu*; — subst. *campylopodile* femin. plur., familia de plante cari au de typu genulu *campylopodu*.

* CAMBYLOPODU,-*a*, adj. s., (franc. **campylope**, d'in καμπύλος = *campylu* si ποῦς=pede); cu petiore curbe;—subst. masc. *campylopodulu*, genu de plante d'in famili'a bryaceeloru.

*CAMPYLOPTERU,-*a*, adj. s., (franc. **campyloptère**, d'in καμπύλος=*campylu* πτερόν=aripa); cu aripe sau penne curbate; — subst. masc. *campylopterulu*, genu de passeri la cari tuburele penneloru mari de la aripe sunt late si incurbate.

* CAMPYLOSOMU,-*a*, adj. s., (franc. **campylosome**, d'in καμπύλος=*campylu* si σῶμα=corpu); cu corpu curbatu; — subst. m., *campylosomu*, genu de mollusci cirripedi, care coprende specie cu corpu forte flessibile.

* CAMPYLOSPERMATU,-*a*, adj. s., (franc. **campylospermé**, d'in καμπύλος = *campylu* si σπέρμα = sementía); cu sementia recurbata sau resbudiata; — subst. *campylospermate*, f. pl., divisione de plante d'in famili'a umbelliferelor, caracterisate prin form'a sementiei loru, care la capetu se inflecte si se infasciora in intru.

*CAMPYLOSTACHIDE, adj. s., (franc. **campylostachide**, d'in καμπύλος=*campylu* si στάχυς=spicu); cu spicu recurbatu; subst. f., *campylostachidea*, genu

www.dacoromanica.ro

de plante d'in famili'a stilbaceeloru, cari dau flori in forma de spicu recurbatu.

*CAMPYLOTHECU,-*a*, adj. s., (franc. **campylothèque**, d'in καμπύλος = *campylu* si θήκη = teca); cu teca curbata; — subs., genu de plante cu fructe oblunge in forma de tece sau pastari recurbate.

*CAMPYLOTROPU,-*a*, adj. s., (franc. *campylotrope*, d'in καμπύλος = *campylu* si τρόπις = carina); cu carina recurbata; — subst., genu de plante d'in famili'a papilionaceeloru.

* CAMPYLU,-*a*, adj. (καμπύλος); a-cellu-asi cu *campulu* si *campuru* cu differenti'a co formele *campulu* si *campuru* sunt romanite, éro *campylu* are in parte forma grecesca, éro prin intellessu *campylu* se applica in genere la *verce curbu, frantu, convessu*, etc., precandu *cambulu* si *camburu*, ca si *camuru*, se dice in speciale numai de *certe lucruri curbate*.

1. CAMU, adv., particula prin care se espreme *unu gradu de intensitate* allu calitatei sau actionei, la care se refere particul'a, arretandu adeco, co subiectulu possede d'in acea calitate *una parte orecare, câtuva, ceva*, etc., fora inse se determine *câtu anume, multu sau pucinu*, ci acesta-a se pote intellege numai d'in tonulu si contestulu frasei intrege, cumu: 1. cu adiective: *camu negru, camu albu; camu furiosu, camu fricosu, camu spariosu; camu molle, camu tare; camu teneru; camu bobleticu, camu smentitu, camu intr'una urechia; camu suptire, camu grossu; camu betivu, camu putorosu, camu somnurosu*, etc.; — assemini espressioni corresp̀ondu in intellessu, cu comparative latinesci simple sau insocite de **aliquanto** = *ceva, câtuva, intru câtuva*, etc., sau de **paulo** = *ceva, pucinu*, etc.; *camu cutediatoriu* = **aliquanto** sau **paulo audacior**; *camu betranu* = **senior**; — ecco si câteva frasi, in cari *camu* intra cu acestu intellessu: *tote le are bone baiatulu, numai e camu teneru; mi place fet'a, peccatu co e camu trecuta in etate; bone buccate, numai suntu camu sarate*; — cu adiective de cantitati intellessulu lui *camu* este, d'in natur'a lucrului, mai determinatu si mai precisu: *eu ceru pote camu multu pre acestu callu, déro si Domni'a tea mi dai camu pucinu* (*camu multu* = **aliquanto plus æquo** = *ceva mai multu de câtu se cade, camu pucinu* = **aliquanto minus æquo** = *ceva mai pucinu de câtu se cade*); asiá si *a pune camu multa sau camu pucina sare in buccate*; — 2. cu adverbie: *a vorbí camu liberu, a se portá camu aspru, a cautá camu reu la cineva, a strigá camu tare, a lucrá camu neomenesce*, etc., — si cu locutioni adverbiali: *a respunde camu cu supperare, a crede camu cu usiorentia, a amblá camu a lene, a lucrá camu fora anima si fora voia*, etc.; — intorsur'a latina, de regula, corresponditoria este acea-asi ca si la adiective: **liberius dicere** = *a vorbi camu liberu*, **paulo segnius agere** = *a lucrá camu fora tragere de anima*; — 3. cu vorbe: *a se camu codí, a nu camu vré* sau *a camu vré, a camu schiopetá, a camu bee, a se camu speriá, a se camu supperá, a se camu meniá, a se camu stricá*, etc.; in latin'a correspunde, intr'unu intellessu, acea-asi intorsura, ce am indicatu in celle doue casuri precedenti: a se camu supperá = **paulo iracundior esse** sau **paulo vehementius irasci**; *a nu camu vré* = **minus velle**; in altu intellessu inse *camu* = **paululum** = *pucinu: a se camu supperá* = **paululum irasci**; — d'in celle peno ací espuse resulta, co intellessulu particulei *camu* este in addeveru cellu de *in parte, câtuva, ceva, pucinu*; inse acestu *pucinu* pote fi prin *escessu* sau prin *defectu*, pote fi chiaru *prea multu* in amendoue sensurile, dupo cuventele cu cari intra particul'a in constructione si dupo intellessulu generale allu frasei, cumu: *a) in parte, câtuva, pucinu*, inse nedeterminatu: *camu smentitu* = pucinu smentitu, *camu somnurosu, camu fatigatu, camu rancedu*, etc.; *camu ai dereptate* = ai in parte (nu ai de totu) dereptate; de ací: *b)* cu intellessu de approssimatione, *aprope: camu la patru passi, camu la finitulu verei, camu pre séra*, etc., mai vertosu in espressionea: *camu asiá* = οὕτω πως = aprope asiá, de unde apoi applecarea acellei-asi espressione in frasi ca: *cumu stai sau esti? — camu asiá* = in stare care nu

www.dacoromanica.ro

se pote dice neci bona neci rea; de unde *camu asiá*=nedeterminatu; in indointia, bilanciandu, etc.: *nu sciu de va face ceva, co l'am vediutu standu camu asiá;* repetitu: *camu asiá, camu asiá* =vrendu nevrendu, cu intentione sau fora intentione, de bene de reu, etc., cu intellessu forte nedeterminatu, cari numai d'in frasea, in care figuredia acesta locutione, se pote precisá, locutionea in sene dandu a intellege numai atâtu, co *modulu de lucrare a variatu de la contrariu la contrariu: camu asiá, camu asiá* (de si diceai co nu ti place) *mancasi tota placent'a; camu asiá, camu asiá adjunsemu la cetate; camu asiá, camu asiá* (cu vrere sau nevrere a cuiva) *eu capetai ce nu ceream inadensu; c) câtuva, pucinu,* inse trecundu mesur'a cuvenita prin escessu sau defectu: *camu furiosu, camu crudu si barbaru, a camu bee,* etc.; de ací: *d)* in locu de *prea multu* sau *prea pucinu,* ca espressione mai indulcita: *e camu surdu, ba de locu n'aude; e camu betivu, ba e betivu inparatescu; — camu bee, — ba bee bene ca si unu mare betivu;* — acesta indulcire se espreme cu mai multa appesare, punendu *camu* cu deminutive: *camu uritellu, camu betranioru, camu trecutelle fete,* etc.; déro si ironi'a este mai amara, candu assemini espressioni se dicu cu intentione ironica; — intellessulu de *trecere a mesurei, care, de si mica, este inse vettemetoria,* se esprime cu precisione, candu *camu* sta in constructione cu *prea: camu prea saratu, camu prea molle, camu manca prea multu, vorbesce camu prea liberu,* etc.; — ce pune acumu ca mai bene in lumina intellessulu particulei *camu,* este impregiurarea co acesta particula nu se unesce neci una data cu cuvente ce espremu *concepte de bene, de perfectione, si fericire,* cari au de caracteriu *sufficienti'a insasi,* (vedi *bene*): *camu bonu, camu fericitu, camu escellente, camu formosu, camu virtosu,* etc., nu se dice, pentru co assemini espressioni aru implicá contradictione; numai pre longa *calitati bone,* cari dusse la escessu, devinu vettematorie, pote stá particul'a *camu: camu simplu* sau *camu prea simplu de anima, camu liberu* sau *camu prea liberu de gura,* etc.; — *e)* intellessulu particulei cellu mai departatu de cellu originariu este in locutionea: *de una camu data* = **ante omnia, interim, in præsentia**=*inainte* sau *mai antaniu de tote, peno atunci, pentru acumu, atunci, in momentu,* etc.: *de una camu data se ne multiamimu si cu pucinu; de una camu data nu se supperà de vorbele melle, mai in urma inse se infurià forte; de una camu data se espedimu ce e mai urgente, ce nu e urgente se pote ammaná.*

†† 2. CAMU, -a, adj., cu intellessulu de *curbatu, curmatu, frantu, inflessu, convessu, resucitu, intortochiatu,* etc., form'a cea mai simpla a radecinei, d'in care au essitu *cam-ara, cam-era, cam-ulu* si *camuru, cam-pa, cam-pulu, cam-pylu,* etc., si probabile urmatoriulu 3. *camu.*

3. CAMU, s. m., pl.-*ure,* **camus; helcium, jugum equarium, armamentum equarium;** 1. collariu sau sgarda de lemnu, de ferru sau de curea ce se punea la guttulu serviloru ca mediu de punitione; 2. jugu de lemnu ce se pune la porci sau alte animali, ca se le oppresca de a stricá, mai vertosu de a mancá passeri; 3. ochiu de fune, de curea sau ferru, ce se pune in botulu animaliloru spre a le opprí de a muscá sau a mancá ceva: *calliloru, candu treiara, sau déco s'au invetiatu se musce, li se pune camu; ursarii punu ursiloru camu; caniloru rei si invetiati se musce li se pune de assemenea unu camu* (terminu de certu cu multu mai bonu de câtu *botnitia,* care s'ar poté correge, dandu-ise form'a *botare*); 4. cu intellessu mai generale de *sgarda* sau *collariu, de capestru,* etc., ce se pune in capulu sau la guttulu unui animale si care serve spre a duce si direptá animalele; déro cu intellessulu cellu mai commune si populariu: 5. cercu sau jugu de fune, de curea, de lemnu captusitu cu pannura si pelle, care se pune iu guttulu animaliloru de transportu, mai allessu allu calliloru si asiniloru; acesta-a este form'a cea mai simpla a *camului,* déro de acestu jugu se lega curelle cari mergu in lungulu animalelui de la guttu peno

www.dacoromanica.ro

la coda, apoi de aceste-a alte curelle cari trecu preste spatele animalelui : *a pune camurele pre calli, a scote sau luá camulu de pre callu, una parechia de camuri; a nu dá in camu*=a nu vré se traga (in pronunti'a vulgaria cuventulu se aude : *chamu, hamu* si *amu*, precumu si verbulu derivatu : *inchamare, inhamare* si *inamare;* co *camu* a potutu luá aceste forme in pronuntia, se vede si d'in alte cuvente, cumu : *chora, hora* si *ora*, care in multe locuri se pronuntia si *cora; inchatiare, inhatiare* si *inatiare*, care pre a locurea se pronuntia *incatiare*, precumu cellu altu compusu : *accatiare*, se pronuntia intre toti Românii numai cu *c* [vedi si litter'a *C* sub II]; se pote inse ca *chamu*, sau *hamu, amu*, se nu se fia nascutu d'in acea-asi radecina cu *camara*, etc. [vedi 2. *camu*], ci se fia essitu d'in acea-asi radecina cu **hamus**=torta, carligu, sau mai bene cu **amentum**=curea de legatu, etc., adeco d'in radecin'a **ap**, de unde **ap-isci**=*capitare, appucare*, etc., grec. ἅπ-τειν=legare, prendere, ἅμ-μα [=ἅπ-μα]=legatura, cu atâtu mai multu co cuventele grecesci au *spiritulu aspru=h;* veri-cumu inse *chamu* sau *hamu, amu*, nu pote se fia venitu d'in ungur. **hám**, pentru co verbulu derivatu are formele simple alle conjugationei I : *inchamu, inchami, inchamatu*, etc., impregiurare care attesta despre vechimea si romanitatea cuventului; acelle-asi se potu dice si despre *chàtiu* sau *hàtiu, àtiu*, d'in care verbulu: *inchatiare, inchàtiu, inchati, inchatia*, etc.; vedi inse si *catiu*).

* CAMULU,-*a*, adj. si

CAMURU,-*a*, adj., **camurus** (si sub form'a **camerus**, d'in care *camera* sau *camara* e femininu luatu ca substantivu; vedi *camara* si 2. *camu*); 1. recurbatu in intru, incurbatu sau incurbu, inflessu: *camurele corne alle boului;* 2. in speciale, applecatu la *nasu*, cu intellessu de *turtitu, scurtu, cocordatu* si *latitu*, adeco cea-a ce pre a locurea se dice *cârnu*, (vedi in Glossariu *cârnu*) : *mimutiele au nasulu camuru; — omu camuru*, cu nasu camuru.

CANA, s. f., vedi *canna.*

CANABÍU. s. m., **linaria**; mica passere d'in famili'a granivoreloru, d'in genula *fringilla* (pre a locurea se chiama *canepariu*, si prin urmare form'a nu permitte in neci unu modu a presuppune co *canabíu* ar fi venitu d'in russ. **konopljanka**; d'in contra *canabíu* a venitu d'in form'a mai originaria *canaba*, precumu *canepariu* s'a nascutu d'in form'a mai noua *canepa;* fienduco passerellei in cestione place forte multu sementi'a de *canepa* sau de *linu=inu*, de ací numirea ei forte naturale de *canabiu* si *canepariu*, precumu si Latinii au numit-ua **linaria** de la **linum**=*linu* sau *inu*, Francesii **linot** sau **linotte** d'in acea-asi radecina, Germanii **hänfling** de la **hanf**=*canepa;* (vedi si *canepa*).

* CANALARE, v., (=ital. **canalare**, franc. **canneler**); a trage *canale* sau *canali*, mai vertosu in intellessulu architecturale allu cuventului *canale* : *a canalá fustii columneloru.*

* CANALATURA, s. f., (ital. **canalatura**, franc. **cannelure**); actione si resultatu allu actionei de a *canalá* : *canalatur'a columneloru.*

CANALE (mai pucinu bene : *canalu*), s., **canalis** (proprie adiectivu d'in **canna** =*canna*, luatu cu intellessu de substantivu, subintellegundu **tubus**; la noi form'a cere genulu femininu, in care se si iea la Macedoromani, cu tonu pre antepenultima : *cánnale*, si cu intellessulu speciale de *canale pre care vine ap'a asupr'a rotei unei mora;* fora a scambá accentulu de pre penultima, care este loculu lui naturale in assemini cuvente, totusi ar fi mai bene se se scria, conformu etimologiei, cu doi *n* : *cannále*); 1. proprie, tieva, tubu, fossa sau aduncatura de pamentu, etc., prin care curre apa sau altu licidu ori gazu : *canale de mora; canale care unesce doue riuri; canalile, prin cari ne vine gazulu de luminatu;* 2. in speciale : *a) canale de mare*, braciu de mare mai strimtu, care unesce doue mari, numitu in parte si *strimtore; b) canale de navigatione*, albia de apa sapata in adensu, care serve a uní doue fluvie, sau doue locuri orecari asiá, ca se pota cineva merge pre apa cu vase de

www.dacoromanica.ro

plutitu de la unulu la altulu; *c) canale a Danubiului*, bracin ce se desparte d'in Danubiu, currendu câtu-va separatu si apoi érosi uninduse cu albi'a fluviului; *d) canale de irrigatione*, pre care se aduce ap'a de udatu gradine, agri, etc.; 3. prin metafora : *a)* la plante cavitate sau vêna, prin care circula succulu loru; *b)* la corpulu omului si altoru animali, cavitate prin care trecu licide, nervi, etc.: *canale pulmonarii; canale alimentare*, mare cavitate ce se intende de la gura peno la sedutu; *canale deferente*, care se intende de la epididimu peno la un'a d'in besicele seminali; *canale vertebrale*, formata in column'a vertebrale de gaurele vertebreloru si care contine medull'a spinarei; *canali sanginie, biliarie, chylifere, respiratorie*, etc., prin cari circula sangele, se stracora bilea si chylulu, intra si esse aerulu ce respiràmu; *canalea uretrei*, prin care esse udulu, etc.; *c)* in architectura, stria sau dunga aduncata, ce pentru formosetia se trage pre fustii columneloru, pre volute, etc.; *d)* aurarii sau argentarii numescu *canale* una tabla de ferru, in mediloculu careia e unu sulcu sau *canale*, care serve la tornatu verge de auru si de argentu; *e)* in chirurgía, spatedia de legatu si strinsu unu ossu frantu; 4. in insemnari mai ideali de *organu, intermediu*, etc.: *prin ce canale se facemu ca petitionea se adjunga in manele domnului? presedentele unei adunare sau societate este canalea, prin care societatea sau adunarea communica cu cine vré.*

CANALIA, s. f., vedi in Glossariu.

* CANALICULA, s. f., **canaliculus** si **canalicula**; deminutivu d'in *canale* : *frundie cu canalicule*, frundie ce au mice dunge aduncate.

* CANALICULARE, v., (in lat. numai part. **canaliculatus**); a face sau trage *canalicule*, mai vertosu in intellessulu architectonicu allu cuventeloru *canale* si *canalicula* : *columna canaliculata, frundie canaliculate*, munite cu *canalicule*.

* CANALICULARIU, s. m., **canaliclarius** si **canaliclarius**; care face *canali* sau *canalicule*, tieve, tuburi, etc.

CANALICULATU,-*u*, vedi *canaliculare*.

* CANALICULATURA, s. f., actione si resultatu allu actionei de *a canaliculá*.

CANALIFERU,-*a*, adj., (franc. **canalifère**, vedi *canale* si *ferere*); care porta sau are una *canale*, munitu cu *canale* sau canali; — *canalifere*, s. f. pl., familia de mollusce, a caroru conca este munita de *una canale*.

* CANALIFORMU,-*a*, adj., (franc. **canaliforme**; vedi *canale* si *forma*); cu forma de canale.

* CANALISARE, v., (franc. **canaliser**); a deschide sau face *canali* pre undeva, vorbindu mai allessu de *canali* de *plutire : a canalisá térr'a, spre a facilitá mediele de communicatione*; — in speciale : *a canalisá unu riu*, a aduncá albi'a si a indereptá cursulu riului asiá, in câtu se devina navigabile sau se curra mai regulatu si mai abundante.

* CANALISATIONE, s. f., (franc. **canalisation**); actione de a *canalisá*.

* CANALISATORIU,-*toria*, adj. s., care *canalisa*.

CANAPA, *canapariu*, etc.; vedi *canepa, canepariu*.

CANAPELLA (=canapéa), s. f. pl., *canapelle* si

CANAPEU, s. m., **bisselliuin, sella amplior** (ital. **canapé**, franc. **canapé**, ispan. **canapé**; de si se afla si turc. **kanapé**, inse cnventulu nu e turcescu, ci una transformare d'in κωνωπεῖον=**conopeum**= (*conopeu*, de care vedi la loculu seu); *lectutiu*, scaunu mare cu spate, pre care potu sedé commode mai multe persone, si pre care pote chiaru dormí cineva ca si pre unu patu.

CANARESSA, s. f., vedi 1. *canariu*.

1. CANARÍA, s. f., **canaria turba vel sedes**; multime de *cani*, locuentia de *cani* (compara it. **canetteria**).

2. CANARÍA, s. f., vedi *cannaría*.

3. CANARÍA, s. f., vedi 1. *canariu*.

1. CANARIU,-*ia*, (pre a locurea : *cainariu*), adj. s., **canarius, canum custos, amator vel interfector**; **canaria, canariensis passer**; 1. ca adj., relativu la cane : *abitudine canaria*; in acestu in-

www.dacoromanica.ro

tellessu inse se dice de regula *canescu*, éro *canariu* se iea de ordinariu : 2. ca substantivu : *a)* personale masc., *canariu* : α) amatoriu de cani, cui place se tina si se nutresca cani; β) servitoriu insarcinatu a vedé de canii cuiva; γ) cellu insarcinatu a uccide canii, — in aceste insemnari femininulu e *canaressa; b)* femin., *canaria*: α) subintellegundu *érba* sau *planta*, specia de planta, **panicum dactylon** lui *Linneu;* β) subintellegundu acellu-asi substantivu, alta specia de planta, **phalaris canariensis** lui *Linneu*, care place forte passerei numita *canariu*, (vedi mai diosu); γ) subintellegundu *insula*, un'a d'in *insulele fortunate* in oceanulu Atlanticu, numita asiá dupo *marii sei cani: insulele fortunate se chiama tote si canarie;* de aci : *c)* masc. *canariu*, **fringilla canaria** lui *Linneu*, passere cantatoria numita asiá, pentru co d'in *insulele canarie* s'a addussu in Europ'a; femell'a *canariului* se dice *canaria* sau *canaressa*.

2. CANARIU, s. m., vedi *cannariu*.

CANASTRU,-*a*, adj., **canaster;** pucinu *canu* sau canutu, (vedi *canu*) : cu *perii canastri*.

* CANCAMU, s. m., **cancamum** (κάγκαμον); gumme rara ce decura d'in certi arbori, rari au assemenare cu *myrrh'a*.

CANCE si CANGE, s. f., **hastile unco ferreo munitum, harpago;** 1. lunga pertica munita cu unu uncinu sau carligu de ferru, care serve a appucá si prende ceva de departe : *pomparii sunt armati cu cangi; cu cangi se servu si unii canari a prende si uccide canii; cancea pastoriloru se chiama si catia;* 2. fasciora de pannura munita la unu capetu cu unu uncinu sau carligellu de ferru, care serve cosutoriloru de vestimente a tiné intense partile de vestimentu ce cosu (cuventulu presenta form'a cea mai simpla a radecinei, d'in care au essitu : *canceru* si *canc-ru, canc-ellu, cang-ellu, carcellu* si *carc-eliu, cing-ellu*, etc.; vedi *carceiu* in Glossariu) M.

* CANCELLARE, v., **cancellare;** a dá forma de *cancelli* (vedi *cancellu*) : 1. a inchide cu *cancelli : curte cancellata, fenele cancellate urlau infricosiatu; cancellati ferestr'a de pre coperementulu casei asiá, ca porumbeii se pota intrá si essi, nu inse passerile rapaci;* 2. a incrucisiá, a pune crucisiu unu ce preste altu ce, cumu *bracie, linie*, etc. : *santulu martyru cancellà braciele in forma de cruce;* 3. a annulá unu inscrissu, tragundu preste liniele de scriere linie incrucisiate ca *cancellii*, a trage pre unu inscrissu linie orizontali si perpendiculari in forma de *cancelli*, cari arreta co scrissulu asiá insemnatu este stersu si desfientiatu : *fora voi'a directoriului cancellarici nemine se nu cancelle ceva d'in scrissele cancellariei;* de ací : 4. a sterge veri-cumu : *dessemnati cu ceva, care se se pota usioru cancellá; a cancellá pre cinevá d'in unu registru*, etc.; de unde: 5. in insemnari mai ideali de *a nemici, a uitá*, etc. : *a cancellá ceva d'in memori'a sea; nu potu cancellá d'in anim'a mea injuriele ce mi ai facutu,* (vedi *scancellare*).

CANCELLARESCE, adv., **scribarum modo** (compara ital. **cancellerescamente**), ca unu *cancellaristu*, ca *cancellaristii*, in modu *cancellarescu : a espedi cancellaresce facendele.*

CANCELLARESCU, -*a*, **ad cancellarii prætorium vel ad scribas pertinens;** relativu la *cancellariu*, la *cancellaristu* sau la *cancellaria* (compara ital. **cancellaresco** si vechiu franc. **cancellaresque**) : *formule cancellaresci, scriere cancellaresca, stilu cancellarescu*=stilu ca allu *cancellaristiloru* sau ca *stilulu de cancellaria*, fora elegantia si fora gustu.

CANCELLARESSA, s. f., **cancellarii vel scribæ uxor** (compara ital. **cancellieressa**); muierea *cancellariului* sau a *cancellaristului*.

CANCELLARIA, s. f., **cancellarii vel scribæ prætorium, officium, ars;** 1. functione de *cancellariu* sau *cancellaristu : cancellari'a statului fu incredentiata unui omu de mica capacitate;* 2. arte de *cancellariu* sau *cancellaristu : a connosce a fundu cancellari'a, a nu sci ce va se dica cancellaria;* 3. locu unde *cancellariulu* sau *cancellaristulu* lucredia, si prin estensione, veri-ce locu sau incapere, in care chiaru unu particulariu

www.dacoromanica.ro

serie, espedesce si tine corespondenti'a sea: *cancellari'a ministeriului Culteloru; cancellari'a unei curte, unui tribunariu; cancellari'a universitatei, municipalitatei, consulatului, agentiei; cancellari'a societatei de assecurare contr'a focului; cancellari'a casei de commerciu, a unui advocatu, a unui notariu*, etc.; 4. prin metafora: toti functionarii unei cancellaria: *Ministrulu cu tota cancellari'a se presenta Domnului; — stilu de cancelaria*=stilu aridu si lipsitu de elegantia si gratia.

CANCELLARISMU, s. m., appucature, principie, spiritu, systema de *cancellaristi*, (vedi *cancellaristu*).

CANCELLARISTU, s. m., **scriba, scriptor, tabellio**; cellu ce lucra intr'una *cancellaria publica* ca *scriitoriu, copiatoriu, notariu, registratoriu, concepistu*, etc., cuventu fauritu spre a stabili una destinctione de intellessu in functionile de *cancellaria*, asiá co *cancellariu* se applica la functioni mai onorifice, éro *cancellaristu* la functioni mai pucinu onorifice; afora de acestea *cancellariulu* nu si face, ca *cancellaristulu*, una professione d'in *cancellaria: a fi bonu cancellaristu; cancellaristii se credu mai totu deun'a mai multu decâtu ce sunt, si au pretensionea de dominatione; sunt terre in cari cancellaristii adjungu se stabilesca unu genu de aristocratia cancellaresca, care s'ar potè numi cancellarismu cu multu mai bene decâtu burocratia*, (vedi *biurou, biurocratu, biurocratia* in Glossariu).

CANCELLARIU,-*ia*, adj. s., **cancellarius, scriba, ab epistolis, tabellio**; I. adj., relativu la *cancellu* sau *cancelli*: *vergelle cancellarie; facende cancellarie* =affaceri forensi, judiciarie sau advocatesci, (vedi *cancell i*); cu acestu intellessu inse forte pucinu usitatu, ci de regula: II. ca substantivu: 1. masc. *cancellariu: a)* care face *cancelli*, déro si in acestu intellessu e raru usitatu; ca mai desu inse: *b)* functionariu: α) cu intellessu ca mai originariu, cellu ce stá ca custode la *cancellii* ce inchidea usi'a domnitoriului sau a unui tribunariu, *usiariu* sau custode de usia, aprodu, etc.: *Vopiscu imputa lui Carinu co a numitu prefectu unu cancellariu; déro Cassiodoru si altii vorbescu de cancellari forensi sau de tribunarie, cari erau mai multu decâtu simpli scrietori sau copiatori;* — de la *cancellii*, cari inchideau de regula, loculu in care se lucrau si espedieau actele publice, cuventulu a luatu, in addeveru, si alte multe iusemnari, cumu: β) la curtea byzantina, *cancellariu*=cestoriulu sacrului palatiu sau *marele logothetu*; γ) *cancellariu*, la curtea Vienei, numitu si *cancellariulu imperiului*= mare secretariu de statu insarcinatu cu politic'a esterna a imperiului; *cancellariu aulicu*, la acea-asi curte, consiliariu insarcinatu cu procurationea facendeloru unei provincia a imperiului: *cancellariulu aulicu allu Croatiei;* δ) in Angli'a, *cancellariulu* si mai allessu *marele cancellariu* este primulu ministru allu regatului, care administra mai vertosu finantiele; in Germani'a de assemenea *cancellariulu* este primulu ministru allu imperiului; ε) déro mai desu luatu cu intellessulu de *secretariu*, fia allu statului, allu unei societati sau allu unui particulariu insemnatu, adeco de *omu insarcinatu a pastrá sigillulu* si a semuá cu autoritate actele ce se espedescu: *cancellariulu unui consulatu, cancellariulu senatului, camerei, universitatei; cancellariulu unui ministeriu* =directoriulu acellui ministeriu; *cancellariulu unui tribunariu sau unei curte* =asá numitulu *grafieru* allu tribunariului sau curtei; ζ) veri-ce altu functionariu subalternu, care lucra la espedirea acteloru publice: *capu de sectione sau de mesa, registratoriu, archivistu, scrietoriu sau copiatoriu, notariu*, etc.; in acestu intellessu inse se dice mai desu *cancellaristu*, in Austria *cancellistu* si *cancellista*.

* CANCELLATIONE, s. f., **cancellatio**; actione de a *cancellá*, de a inchide cu *cancelli: cancellationea agrului, ferestreloru, mormenteloeu*, etc.

* CANCELLATURA, s. f., (ital. **cancellatura**); actione si mai vertosu resultatu allu actionei de a *cancellá: cancellaturele d'in acestu actu lu facu forte*

www.dacoromanica.ro

suspectu, (vedi *scancellatura*); *cancellatur'a curtei a inceputu se se strice.*

CANCELLISTU, s. m., (**cancellista**); ca si *cancellaristu,* inse cu intellessu mai generale decâtu acestu-a, potendu-se applecá la toti câti au a face nu numai cu *cancellari'a,* ci si cu *cancellii* in genere, cumu advocatii si altii.

* CANCELLOSU,-*a,* **cancellosus**; munitu cu *cancelli.*

CANCELLU (pre a locurea *cangellu* si *cangeliu, cangella*), s. m., pl.-*i,* si *e;* **cancellus, uncus, hamus** (ital. **cancello,** isp. **cancel** si **cancela,** port. **cancella;** franc. *cancel* si **chancel,** mediu grec. κάγκελον si nou grec. κάγκελλα; — **cancellus** este unu deminutivu d'in **cancer** =*cancru* sau *canceru,* asiá in câtu insemna proprie : *cancru micu,* insemnare ce nu a pastratu in neci una limba romanica, ci in tote cuventulu s'a applecatu la concepte ce au orecare analogía cu *petiorele cancrului;* vedi, pentru etymología si *cance*) : 1. vergella sau spatedia de lemnu sau de ferru, laciu care serve impreuna cu alte assemini fissate la distantie mice a inchide unu locu orecare; de ací, luatu in plurariu mai vertosu : usia, ferestra, gardu, gratariu, bolta de vitia, etc., facute cu acestu modu d'in assemini spatedie sau laci : *loculu curtei destinatu pentru gradina se se inchida cu cancellu destullu de inaltu si dessu, pentru ca se nu pota intrá passerile;* — in speciale, gardu asiá facutu, cumu si spatiulu coprensu in ellu, in incaperi de la tribunarie, computorie, etc., ca se opresca omenii de a petrunde in loculu unde stau de lucredia functionarii : *usi'a unui assemine cancellu este si ea facuta de cancelli;* — de ací prin metafora : *foru, tribunariu,* cumu si : *omenii forului : judecatori, advocati,* etc.: *omenii cancellului* este cu multu mai bene decâtu *omenii baroului* (*barou*= franc. **barreau**=*cancellu*); — de asseminea nu avemu lipse de turc. *parmaclicu,* candu *cancellu* este populariu cu acesta insemnare; — in intellessu si mai ideale dem *argine, terminu,* etc. : *nu vei poté essi d'in acesti cancelli;* — 2. baltiu sau baltiucu : *a)* uncinu cu lantiucu ce se pune de botulu ursiloru si altoru animali, ca se le impedice de a muscá; *b)* baltiucu batutu undeva de care se spendura ceva si mai vertosu carne; *c)* baltiuculu sau uncinulu de la cantariu, fia cellu de care se atarna lucrulu de cantaritu, fia cellu de care appuca cineva ca se tina in susu cantariulu (in aceste insemnari de sub 2. cuventulu se aude si *cengellu* sau *cingellu,* cu *a* intunerecatu in *e* sau *i,* ca in *inima* d'in *anima,* si prin urmare nu vine d'in turc. **cenghe** ci acestu-a d'in cellu romanescu). M.

* CANCREMA, s. f., **cancrema,** si

CANCRENA (pre a locurea : *cangrena* d'in confusionea cu *gangrena*), s. f., (ital. **cangrena**); **gangrena, malorum velscelerum contagio, morum corruptela;** 1. proprie *gangrena* provenita d'in *cancru* sau *canceru;* 2. prin estensione, veri-ce gangrena sau morbu, mai vertosu ulcu, care se intende, manca si mortifica : *candu ulcerele facu cangrena, elle sunt incurabili si adducu de neapperatu morte;* 3. metaforice, se dice de vitie si de doreri suffletesci invechite, gravi si anevoia de vendecatu, *si cari se intendu si la altii ca contagióse : corruptionea gubernantiloru este cea mai rea cancrena a societatiloru; indoienti'a este cancren'a animeloru in tempulu de facia.*

CANCRENARE (si **cangrenare**; vedi *cancrena*), v., (=ital. **cancrenare**), **vitiari, in gangrenam verti;** a face *cancrena,* in tote insemnarile acestui cuventu : *ulcerele au cancrenatu si numai e sperantia de scapare; societatile corrupte sunt cancrenate si cauta se pera.*

CANCRENOSU,-*a,* (si *cangrenosu*), adj., **qui ad naturam gangrenæ accedit** (ital. **cancrenoso**); plenu de *cancrena,* care da sau pote dá in *cancrena;* care adduce *cancrena : ulcere, vitie cancrenose.*

* CANCRIFORMU,-*a,* adj., (franc. **cancriforme**; vedi *cancru* si *forma*); cu forma de cancru; — *cancriforme,* s. f. pl., familia de crustacee cari au de typu genulu *cancru.*

* CANCROMA, s. f., **cancroma**; vedi *cancrema.*

* CANCROSU si *cancerosu,-a,* de na-

www.dacoromanica.ro

tur'a morbului numitu *cancru* sau *canceru*.

* CANCRU si *canceru*, s. m., **cancer** (grec. καρκῖνος sta, in respectulu formei, cotra latin. **cancer**, asiá co sonurile *r* si *n* sunt commutate intre densele; acesta impregiurare merita tota attentione, pentru co si formele romanesci: *carcellu, carcelliu*, presenta acea-asi commutare; vedi si *cance, cancellu*); 1. crustaceu din ordinea decapodiloru, famili'a macroureloru, cu coda lunga, voluminosa si carnosa, coperita cu scame de forme diverse, care serve la innotu; celle mai multe d'in specie ambla cu greu pre uscatu, déro in apa innota de a inderetu cu destulla rapiditate; — cuventulu populariu, *racu*, cu care se numesce acestu crustaceu, nu e de recommendatu (vedi *racu* in Glossariu); — *sunt cancri de mare, de riu, de lacu*, etc. — proverb: *rosiu ca unu cancru* (fertu sau friptu) = forte rosiu; *a merge ca cancrulu* = a dá inapoi in locu de a progrede; *sangele ferbe in cineva ca intr'unu cancru mortu* = a fi forte ammortitu, lipsitu cu totulu de anima si de energia; — *in credenti'a poporului cancrulu este bene cuventatu de Domnedieu, pentru co ellu ar fi furatu cuniulu ce Judanii aveau se infiga in ânim'a Mantuitoriului pusu pre cruce; de aci ar fi venindu ur'a si abstinerea de cancri a Judaniloru, pre candu crestiniloru e permissu a mancá cancri si in parresime;* — 2. metaforice: *a)* constellatione zodiacale, in dereptulu carei'a sorele, in miscarea sea apparente, adjunge acumu in lun'a lui Iuliu, éro pre tempulu lui Diocletianu adjungea la 21 Iuniu, cându incepea vér'a: *tropiculu cancrului*, cerculu tropicu care trece prin antaniulu puntu allu constellationei cancrului; — de aci: caldura mare; *b)* vergelle sau lati de lemnu sau de ferru inseriati sau incrucisiati, care servu a inchide unu locu, insemnare ce a luatu in speciale deminutivulu *cancellu*; *c)* ulcu sau tumore de natura forte rea, de colore vêneta, care dore reu si manca sau rode incetu sau currendu, numitu asiá d'in caus'a veneloru varicose ce se intendu in giurulu lui ca petiorele unui *cancru*; in acesta insemnare, pentru destinctionea de intellessu, ar fi potè de preferitu form'a *canceru: canceru occultu*, care nu a essitu inco in forma de tumore in pelle, in opposetione cu *canceru deschisu* sau *ulceratu*, care se manifesta in forma de buboniu cu un'a sau mai multe sparture, d'in cari cura una materia glutinosa, sordida si putôrosa; de aci: *d)* in insemnari mai ideali: *vitiulu este cancerulu ce rode suffletulu.*

CANCEROSU, *canceru*, vedi *cancrosu, cancru.*

CANDA (cu *a* finale claru: *candá* sau *cand'a*), adv., la Macedoromani cu intellessulu de *ca candu*, (vedi 2. *candu*).

* CANDEFACERE, *candefeci* si *candefacui, candefactu* si *candefacutu*, v., **candelacere** (vedi *candere* si *facere*); 1. a face splendidu si albu; 2. a face se se apprenda si se arda cu flacura.

CANDELA (desfiguratu: *candila*), s. f., **candela, lampas** (ital. isp. si provenc. **candela**, port. *candea* [analogu cu allu nostru *candia*, transformatu in *kindia*, vedi *chindia* in Glossariu]; milan. **candila** si **candira**, sicil. **cannila**, franc. **chandelle**, alb. **candilla**; de ací si: nou grec. καντῆλα, turc. **qandil**, vechiu slav. **kanŭ lilo**, serb. **kandil** si **kandilo**, russ. **kandilo**, bulg. **kàndilo**); 1. conformu etymologiei cuventuluĭ essitu d'in aceaasi radecina cu *candere, candire, canire, canutu*, etc.: *luminare alba de seu sau de cera*; de aci in genere: 2. verice serve a dá lumina artificiale: luminare, facla sau faclía, etc.; déro in speciale: 3. lumina produssa prin ardere de ceva oleiosu, mai vertosu untu de lemnu pusu intr'unu calice sau vasu de vitru, ca se arda in baserica, la mormentu sau noptea in casa; de aci prin metafora: *a)* calicele de vitru in care se pune untu de lemnu sau alta materia oleiosa, ca se arda: *a aprende candel'a, a stenge candel'a; nu mai e untu de lemnu in candela, a torná untu de lemnu in candela; b)* vasu de argentu, adesea sufflatu cu auru, de differite forme, cu baiere de acellu-asi metallu, care se atarna in baserica sau si in casa d'inaintea iconeloru si in care se pune una *can-*

www.dacoromanica.ro

de la de vitru cu untu de lemnu, spre a arde in onorea santiloru: *candelele sunt unulu din celle mai insemnate ornamente alle basericeloru; candelele sunt si au fostu mai vertosu un'a d'in celle mai insemnate ramure alle industrici argentariloru nostri;* 4. in intellessu ideale: *vietî'a omului este una candela, care se stenge de sene, candu oliulu d'in ea s'a finitu.*

* CANDELABRU, s. m., **cadelabrum si candelaber,** (d'in *candela* si *berere*=*ferere*), 1. ceva ce porta sau sustine una candela, instrumentu de pusu in elu *candele* sau luminari; in speciale inse: 2. instrumentu lucratu cu elegantia, in care se potu pune mai multe luminari si care este destinatu pentru baserica sau pentru spatiose atrie; cellu destinatu pentru baserica se chiama si *polycandru* sau *polycandelu.*

CANDELARIA, s. f., 1. arte de a fabricá *candelu*, 2. stabilimentu unde se fabrica sau vendu *candele*, 3. multime de *candele.*

CANDELARIU, s. m., (=ital. **candelaio si candeliere**); 1. personale, fabrica'oriu de *candele;* care in baserica vede de *candele;* 2. reale, instrumentu in care se pote pune una sengura sau doue-trei *candele*, spre destinctione de *candelabru,* in care se punu multe *candele* si care de regula se spendura de bolt'a sau tavanulu unei incaperi, pre candu *candelariulu* sta assediatu pre mésa.

CANDELU si *candellu,* s. m., **saccharum candum vel in crystallum concretum;** saccharu cristallisatu (nu d'in turc. **kandi,** ci acestu-a d'in cellu romanicu, care a essitu d'in acea-asi radecina cu *candela*. vedi *candere;* atâtu colórea *candelului* câtu si operationea prin care se produce, respundu cu acestu intellessu; franc. **candir,** de unde **sucre candi** =*sacharu canditu*=*candellu*, a essitu d'in acea-asi origine; ital. **candelo** si mediu latin. **candellus** au pastratu insemnarea ce are si femin. *candela; acadella* sau *acadéa,* buccatella de *candellu,* pare a se fi formata prin adaussulu unui *a* la inceputu, care a addussu caderea lui *n* d'in medilocu: *a-cadella* = *a-candella;* turc. **akidé** pare si mai straformatu de câtu allu nostru *acadea;* (vedi si in Glossariu *acadea*).

* CANDELIFERU,-*a,* adj., **candelifer** (*candela* si *ferere*); care porta una *candela* sau mai multe in intellessulu cellu mai generale allu cuventului *candela: candeliferi soci mergu dupo secriulu mortului.*

CANDELUTIA, s. f., (=ital. **candeluccia** si **candeluzza**); deminutivu d'in *candela.*

* CANDENTE, adj., **candens;** care da una alba si pura lumina; ardente, inflacuratu: *d'in focu scote ferrulu candente; resaritulu candente annuntia ca maiestosulu sóre e aprope se appara,* (vedi *candere* si *candire*).

* CANDENTIA. s. f., **candentia;** stare sau calitate a unui ce *candente.*

†† CANDERE, *candui* si *cansi, cansu* si *castu,* v., **candere;** un'a d'in formele celle mai simple alle radecinei **cand,** d'in care essu directu: *cand-ente, cand-entia, incend-ere, ac-cend-ere, ca-stu, ca-stigare,* etc.; form'a cea mai simpla a radecinei este in addeveru **can,** de unde directu *can-ire, can-u* sau *can-utu,* etc.; in *cand-ere, cand-ire, cand-idu,* etc., a intratu unu *d* mai multu, care dandu cuventului mai multa potere de vocalitate, i da si mai multa potere de intellessu, cumu se pote vedé d'in formele *canu* sau *canutu* si *candidu* comparate intre densele; radecin'a **can.** si crescuta cu *d: cand,* insemna *a fi albu* si a *arde, a fi inflacuratu,* doue intellessuri strinsu unitu intre densele, déro in differitele forme essite d'in acésta radecina resare candu unulu, candu altulu d'in aceste doue intellessuri.

* CANDICANTE, adj., **candicans;** vedi *candicare.*

* CANDICARE, v., **candicare;** forma deminutiva d'in *candire,* ca si *albicare* d'in *albire*: a albí, a bate in albu: *pictorii facu candicanti partile ce au se fia mai resarite intr'unu tabellu.*

* CANDIDARE, v., **candidare,** (vedi *candidu*); a face *candidu,* a albí bene, si in speciale, a investí cu vestimente albe;—form'a cea mai usitata d'in ace-

www.dacoromanica.ro

stu verbu este participiulu *candidatu*, despre care vedi articlulu speciale.

* CANDIDATU,-*a*, part. s., **candidatus** (ital. **candidato**, franc. **candidat**); 1. ca adiectivu sau participiu d'in *candidare*, forte bene albitu, si in speciale, investitu in vestimente splendide si albe: *teneri si tenere candidate urmau miress'a de asseminea candidata; cete de martyri candidati, ammesticati cu cete de angeri de asseminea candidati; candidat'a victoria*, numita asiá pentru co cei ce triumfa sunt de ordinariu *candidati*;—metaforice, curatitu, purificatu: *suffletu una data plenu de peccate, éro acumu candidatu prin foculu dororei*;—cu multu mai desu inse; 2. ca substant. masc., *candidatu*, pl.-*i* : *a)* competitoriu la allegere in una functione, la vechii Romani, asiá numitu, pentru co competitorii se presentau inaintea poporului allegutoriu in vestimente de splendida albetia : *candidatii la pretura* sau *de pretura, la consulatu, la tribunatu*, etc.; *candidatu la cestura sau de cestura, la èdilitate;* in locu de abstractu pote stá concretulu cu *de* : *candidatu de consule, de tribunu, de pretoriu, de cestoriu*, etc.; —*candidatulu Cesarelui*, recommendátu de insusi *Cesarele;* de ací proverb : *petesci ca candidatulu Cesarelui* = ceri ceva cu deplina certitudine de successu; —inse *candidatii principelui*, sub imperatori, se numieau *cestorii*, cari, pusi in acesta functione de insusi imperatoriulu, erau insarcinati a lege, in senatu, rescriptele si orationile imperatoriului; *q)* cu intellessu mai generale, veri-cine aspira la unu titlu sau la una functione orecare : *candidatu de preutía* sau *de preutu, candidatu de ministeriu* sau *de ministru, candidatu de invetiatoriu, candidatu de domnía* sau *la domnía* si *candidatu de domnu, candidatu de deputatía* sau *la deputatía*, etc. : *a se presentá ca candidatu la titlulu de professoriu, a se propune candidatu intr'unu collegiu de allegere, a propune mai multi candidati de deputatu intr'unu collegiu;* — *c)* cu intellessu si mai estensu : *candidatu de genere, candidatu de socru, candidatu de immortalitate;*—femeninulu ar fi *candidata* : *candidata de institutrice, candidata de maritatu*, etc.

* CANDIDATORIU,-*toria*, adj. s., **candidans; candidatorius;** care *candida* cu intellessulu cellu mai generale allu verbului *candidare;* in speciale inse, relativu la *candidatur'a unui candidatu: scrissore candidatoria*, care recommenda sau propune unu candidatu.

* CANDIDATURA, s. f., (ital, **candidatura**, franc. **candidature**); stare de *candidatu;* actu de a se presentà *candidatu* la unu titlu sau functione, si passii facuti pentru successu : a *si propune sau pune candidatur'a de deputatu, de presiedente, de professoriu*, etc.; *a favorí, sustiné candidatur'a cuiva; a combate candidatur'a cuiva.*

* CANDIDU,-*a*, adj., **candidus** (vedi *candere* si 1. *candu*); in cellu mai inaltu gradu *albu*, splendidu albu, albu si luminosu sau luciosu de ti iea ochii, in opposetione cu *negru, luciosu negru*, pre candu *albu*=*albu fora splendore*, in opposetione cu *atru*=*negru fora splendore* : 1 proprie : *candidele stelle, candid'a luna, candidulu sore, candidii crini, candidulu eboriu, candidulu guttu allu fetiorei, candidele vestimente alle angerului;*—de ací, splendidu, radiosu, vorbindu de diei sau de omeni splendidi de formosetia corporale : *candid'a Junone, formosulu si candidulu june, formos'a si candid'a vergine;* — care adduce lumina si serinu : *candidulu Austru;*—in locu de *candidatu*, investimentatu in albe : *candide cete de copii mergu la scola;* 2. metaforice, applecatu la totu ce e puru, luminosu, sinceru, nemaculatu, etc.: *a)* la voce pura, clara, argentía : *plen'a si candid'a voce a cantatoriului; b)* la limba sau stilu claru, puru, simplu si fora ornamente arteficiali : *candid'a si pur'a limba a nationei se nu se ammestece cu strainismi; Titu Liviu, ca si Erodotu, narredia in stilulu cellu mai limpedu si candidu;*—applecatu si la scriptori sau oratori insisi: *dulcele, candidulu si clarulu Erodotu; oratoriu simplu, netidu si candidu; c)* la cugetu, anima, suffletu : nemaculatu, sinceru, incapace de a mentí,

www.dacoromanica.ro

de a cugetá macariu se inselle sau se faca reu : *fii fericitu, cumu esti candidu la suffletu; suffletu candidu, ânima candida, candidele fetiore; nu e spectaclu mai formosu de câtu doue sufflete candide unite prin amicetia sau prin casatoria* (vedi si *candore*); *d)* la diverse relationi sociali cu intellessu de *serinu, pacificu, favorabile, fericitu : candide ospetie, candide semne despre venitoriu, candid'a pace; fiti indulgenti, candidi lectori;*—de ací : *calcule, suffragie candide*, favorabile, in opposetione cu *calcule* sau *suffragie negre*.

* CANDIFICARE, v., **candificare;** a face *candente* sau *candu*, (vedi *candente, candere*, 1. *candu*, si *facere*) : *a)* in genere : *foculu candifica petrele, ferulu*, etc.; *b)* in speciale : *a candificá sacharu*, a cristallisá.

* CANDIFICATIONE, s. f., **(candificatio);** actione de a *candificá;* stare a unui ce *candificatu : candificationea sacharului*.

* CANDIFICATORIU,-*toria*, adj. s., **candificans;** care *candifica*.

* CANDIFICU,-*a*, adj., **candificus;** care pote *candificá*.

* CANDIRE,-*escu*, v., **candēre, candescere; candificare; candefieri, in crystallum concrescere** (ital. **candire**, franc. **candir**); a face *candu* (vedi 1. *candu*), a face se devina albu si transparente, in speciale, vorbindu de sacharu : a cristallisá, a topí sacharulu si a lu reduce la forma cristallina transparente : *sacharu canditu = sacharu candeficatu* (vedi si *candelu*); *candellulu este sacharu canditu* sau *una buccata de sacharu canditu; a candi fructe=a candificá fructe*, a le face se se petrunda si se se coperia de unu stratu de sacharu canditu sau candificatu;—cu intellessu intransitivu, a devení *candu*, a se albí si deveni transparente, a fi de una splendida albetia; a se inflacurá;—in speciale, vorbindu de sacharu, a se cristallisá, a capetá consistentia ca de ghiacia, adeco alba si transparente.

* CANDITORIU,-*toria*, adj. s., care *candesce*, care inalbesce, care reduce sacharulu la forma cristallina.

* CANDITURA, s. f., actione de a *candi*, déro mai vertosu resultatu allu acestei actione : *canditurele sunt fructe candite*.

* CANDORE, s. f., **candore** (vedi *candere*); albetia splendida, albetia care iea ochii, albeti'a flacurei curate si a luminei : 1. poprie : *candorea luminei solare e mai mare de câtu a veri-carui astru; candorea nevei, a cristallului, vestimenteloru; candorea vestimenteloru si a faciei angerului ne luà si intunercc à ochii;* 2. metaforice : *a)* splendore si formosetia a corpului si mai vertosu a faciei : *candorea ce resplende in faci'a acestei vergine, este farmecatoria; b)* perfecta claritate, puritate si simplicitate de limba sau stilu : *unde afli in scriptorii noui acea candore ce te farmeca in scriptorii antici, greci si latini? prin candorea narrationei Titu Liviu nu este inferiore lui Erodotu; c)* perfecta puritate de ânima si de suffletu, ânima fora reserva, deschisa, care nu ascunde nemica, suffletu care neci cugeta macáriu la reu sau la ver-unu artificiu de a ascunde ceva d'in celle ce sente si cugeta : *candorea suffletului santificatu intrece veri-ce formosetia corporale; te rogu se mi spuni cu connoscut'a tea candore ce cugeti de acesta fapta a mea; a si deschide ânim'a cu candorea unui innocente copillu; candorea este mai vertosu ornamentulu primei etate : pre faci'a copillului si a junelui candorea respande suavile radie alle santei ignorantia a suffletului; pre faci'a copillei candorea este sublimea espressione a verginitatei; nu sperá sincritate si candore de la unu vechiu si callidu curteanu; reconnoscu si in acésta fapta simplicitatea, sinceritatea si candorea ânimei telle.*

* 1. CANDU-*a*, adj. (**candus**, vedi **candere**, si espressionea : **saccharum candum**, la art. *candelu* sau *candellu*, care nu e de câtu deminutivu d'in *candu;* compara si ital. **cando**); albu in cellu mai inaltu gradu, transparente de albu si curatu, cristallisatu, si de aci : luminatu, inflacuratu, etc., aprope synonymu cu *candidu* in insemnarea acestuia pro-

www.dacoromanica.ro

pria si materiale; — de aci directu : *candire, candificare.*

2. CANDU, adv. si conj., **quando, aliquando, quandiu, quæsque, jam-jam, nunc-nunc, modo-modo, interdum; quum, ubi, dum, donec; quandoquidem, si, utsi, etiamsi,** (ital. si port. **quando**, catal. si franc. **quand**, isp. **cuando**, sardin. **candu**, provenc. **quan, can** si **cant**, istr. **kend**, alb. **nge** cu **ge** nesiueratu; allu nostru *candu*, de si in forma=cu lat. **quando**, are inse insemnari si applecari mai multe si mai variate de câtu acestu-a, cari sî cu cele alte cuvente date pre longa **quando** abiá se traducu in parte); in intellessulu seu essentiale *candu* espreme unu *momentu de tempu*, una relatione temporale, si acesta-a sau senguru si absolutu ca *adverbiu*, sau, ca *conjuctione*, in unire si cu adjutoriulu unei proposetione subordinata, care se lega de alt'a prin *candu:* I. ca adverbiu : 1. interrogativu : *a)* senguru, spre a intrebá de momentulu tempului in care se petrece ceva : *candu se lassa seccu de parresime? candu te ai intorsu d'in callatoria? b)* unitu : α) cu *de*, spre a intrebá de durat'a unui evenimentu, si a nume de momentulu tempului trecutu, in care a inceputu unu ce care dura inco : *de candu sufferi aceste dorcri de capu? de candu ai inceputu se inveti limb'a latina?* — β) cu *penò*, spre a intrebá de momentulu tempului venitoriu peno la care se intende sau s'a intensu durat'a unui evenimentu : *peno candu veti abusá de a nostra indulgentia? peno candu ati statu in teatru? peno candu ai in cugetu a stá aici la noi?* γ) cu *pre*, spre a intrebá de momentulu approssimativu allu unui evenimentu : *pre candu pleca la scola? pre candu esse d'in casa si pre candu intra?* — spre a appesá si mai tare asupr'a ideei de approssimatione, se pune si *camu*, (vedi si la art. *camu* celle spuse asupr'a locutioniloru : *camu pre, camu pre la) : camu pre candu te pote cineva aflá a casa?* camu in acellu-asi intellessu se pune *camu* si numai cu *candu*, fora *pre : camu candu te pote aflá cineva a casa?* inse differenti'a de intellessu intre *camu pre candu* si *camu candu* resare de sene si se sente forte bene, déco allaturàmu de aceste doue espressioni si locutionea *camu de candu : camu de candu ai inceputu se senti acésta greutate de stomacu?* — Pentru destinctionile de intellessu ce resulta d'in differitele moduri alle verbului d'in proposetionea interrogativa cu *candu*, cumu : *candu pleca? candu se plece? candu va fi plecandu? de candu incepe? de candu se incepa? de candu va fi incependu?* otc., vedi art. *modu, indicativu, conjunctivu, conditionale*, etc.; de assemenea pentru intellessulu negativu, ce potu avé proposetionile interrogative cu *candu*, ca si veri-ce proposetione interrogativa, cumu: *candu te am maltractatu? candu te am batutu? candu ti am dissu macariu vorba mai aspra?* =*neci una data nu te am maltractatu, neci batutu, neci dissu vorba mai aspra*, etc., vedi art. *interrogativu* si *modu*. — 2. intensivu si passionatu, spre a arretá : *a)* co de multu tempu se petrece ceva : *de candu sta de te astepta bietulu omu! de candu m'am scolatu eu! vedi déco poti tu intellege ceva d'in celle aci scrisse, co noi de candu ne tormentàmu, fora se potemu scote unu intellessu; b)* co prea tardiu sau la tempu necuvenitu s'a facutu sau se face ceva : *candu s'a scolatu! candu a plecatu! candu mi a venitu! candu me appuci si tu se te desfacu de datoría!* etc. — *c)* de ací la urari, candu de regula intra modulu conjunctivu sau optativu : *candu ar dá Domnedieu se fia asiá! oh, candu asiu mai intenerí una data!* — vedi inse si mai diosu la II, unde va fi vorb'a si de espressionile : *nu sciu candu, nu sciu de de candu. Domnedieu scie de candu*, etc.; — *d)* in espressionile : α) *candu candu*, insemnandu sau in unu *momentu ore care, déro de certu : candu candu ti voiu intorce ce mi ai facutu;* sau in *momente rare, déro cari vinu de certu*, cumu : *candu candu totu si mai adduce amente de mene*, (vedi si mai diosu *candu si candu*); sau in fine *acumu-acumu, mai mai*=**jam jam**, de regula cu conjunctivu : *candu candu se cadu, candu candu se ne scape d'in mana;* β) *candu de candu* cu cea d'in urma insemnare a lui *candu*

www.dacoromanica.ro

candu : candu de candu se me prenda, candu de candu se me bata; déro si cu insemnarea locutionei *candu si candu;* γ) *macariu candu* = *veri-candu,* in veri-ce momentu place cuiva = **quandovis**, totu deuna : *me afli a casa macariu candu, poti dèro veni macariu candu;* d'in contra : δ) *neci candu* = **nunquam** = neci una data : *neci candu nu ti va succede de ce te ai appucatu;* ε) *veri-candu* sau *veri-candu* = *oricandu* sau *orcandu* (vedi *veri-candu* la loculu seu); ζ) *fia candu* = **quandovis**, cu acea-asi insemnare ca si *macariu candu : mai lassa acestu lucru, co lu poti face fia candu;* 3. indefinitu : *a*) in locutionile : α) *candu si candu,* la momente nedeterminate si rare : *candu si candu Vesuviulu erumpe ; candu si candu mi mai adducu a mente de celle patite cu diece anni in urma; candu si candu moribundulu abiá mai deschidea ochii sei stensi;* β) *d'in candu in candu,* mai energica decâtu precedentea, insemnandu *in momente in addeveru nedeterminate.* déro veri-cumu mai regulate si mai pucinu rare : *d'in candu in candu orologiulu prin batai'a lui mi annuntiá ca noptea mergea catra finitulu seu; d'in candu in candu essu si eu d'in casa, ca se mai vedu amicii;* γ) *candu de candu,* afora de insemnarea notata mai susu la 2. are si insemnare analoga cu locutionile de sub α) si β) de la 3.; *b)* in compusele : α) *candura* = **nunquam, aliquando, quondam,** intr'unu momentu orecare d'in trecutu sau venitoriu : *fi-vomu si noi candva fericiti? amu fostu si noi candva fericiti;* — forte desu insocitu cu *altu : dèco nu e acumu, a fostu altu candura; dèco nu poti acumu, vei potè altu candva;* — cu *dè : de candva* = *de câtuva* = de unu tempu in coce; — β) *orecandu* = **aliquando** (vedi *orecandu* la loculu seu); *c*) intre propositioni coordinate, mai vertosu contracte, repetitu cu intellessulu latinesceloru **nunc-nunc, modo-modo,** sau francesceloru **tantôt-tantôt**: *candu vrei popa, candu preutessa; candu dici co ti e fome, candu co ti e sete; bietele nostre grane candu le bate grandinea, candu le strica prea multa ploia, candu le pallesce prea multa caldura;* te appuci *candu de un'a, candu de alt'a, si nemica nu faci cumu se cade,* etc.; — in acestu intellessu *candu* este dejá cu insemnarea : II. de conjunctione sau particula conjunctiva de coordinare; cu multu mai variatu si mai intensu este intellessulu cuventului *candu* ca conjunctione de subordinare, servindu a legá una propositione subordinata : 1. attributiva referita la unu substantivu ce espreme concepte de tempu : *a fostu unu tempu, candu omulu nu avea notionea de bene si de reu; erá tempulu candu tota natur'a jace cofundata in profund'a tacere a noptei; diu'a, candu am plecatu, erá serina si formosa ; nu aflu momentulu opportunu, candu se potu vorbí domnului mai pre largu despre ce m'ai rogatu tu; or'a, candu m'am nascutu, a fostu, se vede, rea si blastemata ; e tempu de candu nu te am mai vediutu pre la mene;* — in acestu intellessu se pune si adiectivulu relativu insocitu, dupo intellessu, cu prep. *in, d'in,* etc. : *diu'a, in care am plecatu* = *diu'a, candu am plecatu;* relativulu e de preferitu dupo substantive ce espremu *concepte de tempu determinate : dillele, in cari mergu la baserica;* d'in contra *candu* este mai elegante dupo acelle-asi concepte nedeterminate : sunt *dille, candu mergu la baserica;* compara lat. **fuit tempus quum;** — modulu proposetionei attributive legata prin *candu* se direpta dupo acelle-asi legi ca si in cea legata prin unu adiectivu : *e tempu candu lucredia, e tempu candu se lucredie, e tempu candu ar lucrá,* etc., (vedi *care, relativu* si *modu*); — 2. subiectiva si obiectiva. la interrogationi indirecte : *nemine nu scie candu are se mora; cine scie se mi smuna candu pleca deligenti'a de la Giurgiu la Bucuresci? dèco tu, fiendu de aici, nu scii candu pleca ; pre mene, unu strainu, me intrebi candu pleca? Domnedieu scie candu ne vomu mai vedè; nu se scie ca de pace, candu are se incete ploi'a; cine mi ar sci spune de candu au inceputu a se stabili Armenii in terrele romanesci? spune-mi camu pre candu te potu aflá mane a casa;* — modulu pote

www.dacoromanica.ro

variá : *nu sciu candu pleca, candu se plece, candu va fi plecandu, candu ar plecá* (vedi *modu, conjunctivu, condionale, interrogativu*); — ceva inse de notatu chiaru ací in speciale, este co frasi ca : *Domnedieu scie candu adjunge, cine scie candu adjunge, nu sciu, nu scie, nu scimu, nu se scie, candu adjunge*, déco se invertu : *adjunge Domnedieu scie candu, (cine scie candu, nu sciu candu, nu scii candu*, etc.), nu numai capeta una noua energía, ci si scamba si intellessulu; in form'a directa aceste frasi au doue differite insemnari, cari in pronuntia se destingu prin tonu: *a) Domnedieu scie candu are se ploue* (cu tonulu tare pre *scie*, va se dica : *déco omulu nu scie, Domnedieu scie candu va plouá*); *b) Domnedieu scie, candu are se ploue* (cu tonulu tare pre *Domnedieu*, va se dica: *nemine nu scie candu are se ploue*, sau : *multu si indelungu (pote neci una data) nu are se ploue;* asiá : si *cine scie candu va plouá?* va se dica : α) cu tonu mai appesatu pre *scie : se mi spuna cine scie candu va ploua* (se presuppune déro co *cineva scie candu va plouá*); β)cu tonu mai appesatu pre *cinè*, sau : *nemine nu scie candu va plouá*, sau : *multu avemu se asteptàmu ploia*, si *pote neci una data nu va fi ploia;* acumu si in constructionea inversa locutionile: *Domnedieu scie candu, cine scie candu, nu sciu caudu*, etc., se pastredia mai multu sau mai pucinu amendoue aceste insemnari, inse, cumu s'a dissu, cu particularia energía; déro de regula, in acésta positione, aceste locutioni ieau caracteriulu de *adverbie temporali*, prin cari se esprime unu tempu cu *totulu nedeterminatu, neconnoscutu, neprevedutu*, si care adesea *are se treca multu peno candu se vina*, sau in fine *vine in impregiurari inopportune si gravi*, care *pote si se nu vina neci una data : abiá se destepta d'in somnu cine scie candu (forte tardiu); va veni Domnedieu scie candu; am trecutu pre acollo nu sciu candu ;* acesta-a se intempla cu tote cuventele iuterrogative si relative : *nu sciu ce, nu sciu cumu, cine scie ce*, etc.; unele d'in aceste locutioni cumu : *nu sciu cine, nu sciu care, nu sciu ce*, s'au redussu la forma mai simpla de indefinite, cumu : *nu sciu cine=nescine, nu sciu ce=nesce, nu sciu care=nescare*, (vedi si verbulu *scire*); — 3. obiectiva circunstantiale de tempu : *a)* senguru *candu*, espremendu diverse relationi temporali alle propositionei principali cu cea subordinata : α) simultaneitate intre momentele celloru doue propositioni : *candu eu essieamu pre porta, ellu intrá; candu amu plecatu noi, ati plecatu si voi: de ce déro n'ati adjunsu, candu amu adjunsu si noi? candu s'a scollatu domnulu, s'a scollatu si servitoriulu; candu resariea sorele, adjunsemu in cetate; plecassemu, candu resarisse sorele;* ß) anterioritate a momentului propositionei subordinate : *candu me desteptai* (=*dupo ce me desteptai*) *d'in lessinu, vedui in pregiurulu meu multime de omeni;* asiá si : *candu mi am venitu in fire, am inceputu a plange cu amaru; candu resarisse sorele, adjunsemu in cetate;* γ) posterioritate a momentului propositionei subordinate : abiá *addormissemu, candu me desteptai in bocetele sociei si copilleloru; abiá plecassemu* sau *abiá plecai, candu mi addussei a mente, co uitassem ceva necessariu la una callatoria departata; terminassem de a vorbí, candu mi addussei a mente, co uitassem a spune ceva forte importante;* — aceste frasi potu luá, fora mare sentita scambare de intellessu, si alte intorsure : *abiá plecai, candu mi addussei a mente=abiá plecai si mi addussei a mente=cumu plecai, mi addussei a mente*, etc.; déro intre celle trei forme de constructione: *terminassem, candu mi addussei a mente; candu mi addussei amente, terminassem; candu (dupo ce) terminassem, mi addussei a mente*, differenti'a de intellessu este mai bene sentita, de sí, in fapta relationea temporale d'intre celle doue actioni espresse prin verbele celloru doue propositioni nu se scamba, ci remane acea-asi; — δ) simultaneitatea momentului propositionei subordinata cu allu cellei principali pune adesea in vedere mai multu *opposetionea* intre actionile celloru doue momente : *candu te sacri-*

www.dacoromanica.ro

fici pentru lume, lumea neci visedia la tene; voi stati de mancati, beeti si vc desfetati, candu tota lumea arde in focu; candu altui'a ar crepá faci'a de rosine pentru assemini fapte, tu nu te turburi de locu; candu eu assudu sudori dc sange, ca se ve nutrescu si imbracu, voi vc bateti jocu de laborea mea; — in acestu intellessu stà si *pre candu;* pentru opositionea espressa prin proposetionea subordinata cu *candu,* vedi si mai diosu la 4.; — modulu in proposetione temporale cu *candu,* ca una ce espreme de ordenariu fapte istorice si reali, este indicativulu; pote inse intrá si altu modu, mai allessu in casurile urmatorie : antaniu la proposetionile de sub δ), candu este vorba de una fapta nu reale, ci numai presuppusa, intra conditionariulu : *candu mie mi ar crepá faci'a dc rosine ellu nu se turbura de locu* (cellu ce vorbesce nu sente in fapta rosinea); *candu mie mi crepa faci'a de rosine* (vorbitoriulu sente in fapta rosinea); in discursu indirectu, candu refere cineva cuventele altui-a, intra de asseminea conditionariulu, la unii Romani : *copillulu spune, co, candu ar fi adjunsu a casa, ar fi aflatu prc tata seu jacundu mortu diosu pre pamentu;* éro la alti Romani se aude conjunctivu : *copillulu spune, co, candu se fia adjunsu a casa, se fia aflatu pre tata seu jacundu mortu diosu la pamentu;* — allu doile la proposetioni ce espremu unu evenimentu ce nu a inceputu inco, ci e numai pre calle de a incepe, se pune conjunctivulu: *candu se plecàmu, ne morì unu callu; candu se ne punemu la mesa, audiramu batendu la usia; candu se sc buccure de fructulu laborei, l'adjunse foculu; candu se sc scolle, nu potù* (differitu de *candu se se destepte*=[*candu s'ar desteptá*], *ar fi reu,* despre care vedi la 4.) — in acestu intellessu intra si perifrase cu *fire : candu se nc punemu la mesa, atunci vine si ellu*=*candu c se ne punemu la mesa, atunci vine si ellu; candu se ne punemu la mesa, venì si ellu*=*candu erá se ne punemu la mesa, venì si ellu;* ba inco, fiendu vorb'a de tempu trecutu, cà in acesta d'in urma frase, pote stá si simplulu imperfectu : *candu ne puneamu la mesa, venì si ellu* =*candu erá se ne punemu (*=*candu se ne punemu) la mésa, venì si ellu;* — allu treile in proposetioni generali, cu intellessulu grecescului ὅταν, mai vertosu la Macedo-romani : *candu se ve communicati, se ve impacati cu toti omeni, si cu neospetii vostri; candu se morimu, nu va se ducemu ccva d'in avere cu noi; candu se se duca omulu la baserica, e de lipse se se investa cu vestimente curate; candu se prorupa fortun'a, passerilc su triste si nestemperate; candu se scapere (*=*se fulgere), se nu te sparii*=ὅταν αστράπτῃ, μὴ φοβοῦ = **quum fulguret, ne pavescas**; la Daco-romani, cu detrimentu allu claritatei, se pune indicativulu presente sau fiitoriu, dupo intellessu : *candu morimu, nu luàmu nemica d'in avere cu noi,* sau : *candu vomu mori, nu vomu luá nemica cu noi;* numai in frasi ca : *candu se prorupa fortun'a* (=*candu este se prorupa* =*e aprope se prorupa,* prin urmare cu sensu analogu precedentelui casu allu doile), *passerile se vedu coprense de neastemperu,* punu, de si mai raru, si Dacoromanii conjunctivu; si in acestu casu, cà sì in cellu allu doile precedente, intellessulu conjunctivului se nu se confunda cu cellu ce are acellu-asi modu in frasi ca : *candu se prorupa fortun'a* (=*candu ar prorupe fortun'a*), *ar fi vai de noi,* despre care vedi la 4.; — *b)* unitu : α) cu *dc : de candu,* ca se arrete tempulu de candu evenimentulu d'in proposetionea principale a inceputu si dura : *de candu m'a facutu mamm'a, n'am mai vedutu omu putorosu ca acestu-a; dc candu te ai dussu, baiatelle, n'am mai pusu la guttu margelle; de candu lumea este lume, nu s'a mai vedutu ceva assemine;* — modulu ordinariu este cellu indicativu; inse intra si : antaniu conditionariu in discursulu indirectu : *bieta feta spune, co, de candu ar fi plecatu baictellulu, n'ar fi mai pusu la capu floricelle;* allu doile conjunctivu pentru actioni ce sunt numai pre calle de a se face : *de candu se essu d'in usia si peno se adjungu la porta, nu au potutu trece neci unu secundu;* unii Români punu conjunctivulu si in casulu precedente :

www.dacoromanica.ro

bieta feta spune, co, de candu se fia plecatu baietellulu, se nu fia mai pusu la capu floricelle, (vedi *modu, conjunctivu, conditionale,* etc.); — *de candu* construitu cu *lume,* permitte una elegante elipse : *de candu lumea nu s'a mai auditu ceva assemine; usiá se face de candu lumea* (subintellessu : *e, e lume,* cumu se si dice adesea : *asiá s'a facutu si se face de candu lumea e lume*); — de ací unitu cu prep. *cu : de candu cu,* conjunctionea devine si preposetione : *tinu minte de candu cu Russii cu coda;* asiá si : *de candu cu Constantinu Brancoveanu, de candu cu vaccaritulu, de candu cu cutremurulu cellu mare, de candu cu mosiu Adamu,* etc.; — β) cu *pre : pre candu.* ca se esprema mai accuratu de câtu simplulu *candu* relationea de simultaneitate, mai allessu candu momentulu tempului este mai indelungu, sau candu e vorb'a de a pune mai bene in vedere oppositionea celloru doue actioni petrecute in acellu-asi tempu, opposetione de care a fostu vorba la *a)* δ): *pre candu altii se frementau si assudau, voi petreceati in desfetari; pre candu Pyrrhu, regele Epirului. portá bellu cu Romanii. unu medicu allu lui promise lui Fabriciu se omoria pre rege, déco Fabriciu i ar dá unu bonu premiu pentru asseminea fapta;* — afora de acésta-a. *precandu,* ca conjunctione, are si nuanti'a de approssimatione. ce amu vedutu co are si ca adverbiu interrogativu, si de ací vine adesea insocitu cu *camu : camu pre candu:* — γ) cu *peno : peno candu,* ca oppositu la *de candu : peno candu mancaramu, ne asteptara; asteptati peno candu se mancàmu si noi; peno candu vei fi ferice, vei numerá multi amici* = **donec eris felix. multos numerabis amicos;** — in acestu intellessu sta si *peno* senguru; vedi dero la art. *peno* mai ample desvoltari asupra acestui puntu; — 4. obiectiva circunstantiale de causa, si mai allesu causa conditionale : *a)* senguru: α) cu modu indicativu: *candu summ'a ânghiureloru unei figure plana este ecale cu doue ânghiuri derepte, figur'a este unu triânglu* (= *déco summ'a anghioreloru,* etc.); asiá si : *candu am cu ce trai d'in largu, traiescu asiá; candu nu, me sciu si margini;* — frasea capeta multa energia, in forme de oppositione ca urmatoriele : *candu altii mai preceputi ca tene nu se incommetu a deslegá problem'a, cumu te incommeti tu, care abiá te ai curatitu de casiulu de la gura? candu eu nu potu ceva asiá, cumu vei poté tu? candu eu nu potu, cu atâtu mai pucinu tu; candu eu nu potu, déro tu se poti,* etc.; — β) cu modu conjunctivu : *candu se potemu a ne impromutá, buccurosi amu face-ua* (nu se scie inse de se pote, sau e certu co nu se pote); asiá si : *candu se plece, ce bene ar face! candu se avemu ce cereti, se ve dàmu buccurosi :* — γ) cu modu conditionale sau optativu : *candu amu sci or'a mortei, amu fi pote si mai nefericiti* (e certu inse co nu scimu); *candu amu aflá se impromutàmu de undeva acésta summa, usioru ne amu scapá d'in incurcatura* (nu e certu co se va aflá, sau e certu co nu se va aflá); asiá si : *candu ar ploná, bene ar fi,* etc. (pentru nuantiele differiteloru moduri vedi si *modu, conjunctivu, conditionale,* etc., observandu-se ací co nu numai propositionea subordinata, ci si cea principale are verbulu la modulu conjunctivu sau conditionale); — de ací se vede co frasile de urare sunt eliptice : *candu asiu mai intenerí una data!* (subintellegundu : *ce bene ar fi de mene;* vedi susu la I.); — *b)* unitu : α) cu *ca : ca candu,* despre cari vedi la art. *ca,* observandu ací nu mai co Macedoromanii in locu de *ca candu* applica form'a mai simpla *candá* sau *cand'a* (cu *a* finale clara): *vorbesci cand'a furi fora mente* = *vorbesci ca candu ai fire fora mente;* β) cu *chiaru* sau *si : chiaru candu, si candu : chiaru candu ride* = *si candu ride, pare supperatu* (cu intellessu mai multu temporale); déro cu modulu conditionale, resare ide'a de causa sau de conditione, cumu : *chiaru candu asiu sci. co mi da marea cu sarea, nu mi asiu vende suffletulu meu; chiaru candu ar fi se te omoria, se nu spuni cuiva celle ce ti am spusu numai tie.* — In tote casurile descrisse la 3. si 4. de sub II., ca si in celle de la 1. de

www.dacoromanica.ro

sub II., cuventulu *candu* este unu addeveratu *relativu*, avendu ca *correlativu* in proposetionea principale adverbiulu temporale *atunci*, si prin urmare *de candu, pre candu, peno candu* au de correlative : *de atunci, pre atunci, peno atunci : candu credi co te ai carpitu mai bene, atunci te vedi mai ruptu ; de candu mi am perdutu copillulu, de atunci n'am mai potutu gustá unu momentu de bucuria; de candu v'uti dussu voi, de atunci ellu sta de ve astepta ; peno atunci voiu fi eu reu cu tene, peno candu si tu vei fi reu cu mene;* aceste correlative inse, pentru elegantia si brevitate, se lassa a se subintellege, candu nu e lipse de una particularia appesare a tonului pre densele, sau candu nu su cerute de claritate, cumu ar fi casulu in periode mai lunge, in cari proposetionea principale ar vení dupo uu'a sau mai multe propositioni subordinate prin *candu* sau compusele lui; — sengurulu casu, in care *candu* nu are de correlativu pre *atunci*, ci pre *asiá*, este cellu de sub *b)*, *α)*, 4.: *ca si candu n'ar fi in firea lui, asiá gesticula si vorbesce.*

CANDUVA, adv., vedi *candu* sub I.

CANE, s. m., **canis** (pre a locurea si *caine*, ca si *paine* in locu de *pane;* ital. **cane**, vechiu isp. **cane**, port. **cão**, provenc. **can, che** si **chin;** vechiu franc. **chen** (= **chain**), nou franc. **chien**, alb. **cjen** sau **cjan** cu *a* iuchisu; — in grec. inco se afla cuventulu sub form'a κόων — κυνός, in sanscrit. cu form'a **çvan;** astadi este bene stabilitu co cuventulu a essitu d'in una radecina **cvan**, care in latin'a s'a redussu la **can**, de unde in acea-asi limba **can-ere**, apoi **can-tare**, etc.); I. genu de animali cadrupedi, mammifere, carnivore, degitigrade : *d'in tote animalile cancle e cellu mai familiariu, cellu mai docile si mai intelligente;* ellu pote avé multe si variate calitati corporali, déro mai vertosu morali : *cane mare, micu, fidele, vigilante, lingusitoriu, affectuosu, animosu, bonu, blandu, reu, turbatu*, etc.; — vorbindu de vocea *canelui* se dice co *latra*, éro de *cane* micu sau *catellu* se dice co *scancesce;* — *cane* se appleca si la feminele genului, numai candu e vorb'a de a indicá a nume sessulu se dice in femininu : *catella* sau *catéa;* — speciele canelui sunt forte multe, si se distingu sau cu numene particularie, de cari se va vorbi la articlele speciali, sau cu attribute trasse de la perulu animalelui, cumu : *cane cretiu, barbosu, floccosu*, etc., sau de la loculu originei : *cane indianu, anglescu, gallicu*, etc.; — dupo destinatione : *cane de casa=cane de curte; cane de oi=cane de turma = cane pecurarescu; cane de venatu;* intre *canii de venatu* sunt : *cane de venatu iepuri=cane iepurariu=iepurariu; cane de venatu passeri=passerariu*, asiá si *perdicariu=cane de venatu* sau de ulmecatu *perdici*, etc.; *cane de macellaria* sau *macellarescu;* II. metaforice : 1. in intellessulu cellu mai generale applecatu la animalile de genulu *canelui : lupulu, vulpea sunt de genulu canelui;* 2. in perifrasi pentru numirea certoru plante, cumu : *turbotionea canelui*, despre care vedi *turbatione;* 3. *canele infernului=canele tartareu=* Cerberu, monstru cu trei capete de cane, care, dupo credenti'a anticiloru, custodiea port'a infernului; 4. *cane*, sau *cane marinu=cane de mare*, genu de pesci, care coprende mai multe specie cu pelle asiá de tare, in câtu cu dens'a uscata templarii se servu spre a netedi celle lucrate de densii; 5. *cane*, la joculu de cubi sau zari, se chiama puntulu reu sau faci'a cubului cu punte relle : *daunosulu cane m'a facutu se perdu multu eri sera;* 6. constellatione : *canele cerescu, furiosele caldure alle canelui;* sunt doue constellationi, cari porta numele de *cane : a) canele mare =* **canis major**, constellatione d'in emisferiulu meridionale sub petiorele *Orionelui*, ceva mai spre appusu; in gur'a acestei constellatione se afla splendid'a si formos'a stella numita *canicula* si *siriu*, (vedi si *canicula*); *b) canele micu=***canis minor**, constellatione d'in emisferiulu septentrionale, intre *Hydr'a* si *Orione;* 7. applecatu ca attributu la lucruri si chiaru la omeni considerati sub puntu de vedere allu capacitatei cu insemnarile : *a)* vile, reu, de nemica :

www.dacoromanica.ro

mancare de cane, buccate ce nu su bone neci de cani, neci canii n'aru mancá assemini buccate, omu bonu de cani, omu care neci de cani nu e bonu (omu asiá de nemica si de putorosu, incâtu neci canii nu i aru mancá carnea); *a nu se uitá la cineva neci ca la unu cane; b)* greu, difficultosu, duru, aspru, nemesuratu, forte mare, etc. *fome de cane, sete de cane, mortu de sete si de fome ca unu cane, caldu de cane, sufferentie de cane, a se suppune la unu traiu si lucru de cane*, etc.; 8. applecatu la omu in speciale cu mai multe nuantie de insemnari un'a mai rea de câtu alt'a : *a)* parasitu si bassu lingusitoriu allu cuiva : *eu nu su d'in canii ce ti lingu tallerele, ca se te lingusescu si se ti vorbescu numai pre placu; b)* satellitu, orbu instrumentu allu cuiva : *canii politiei; canii tyrannului allerga pretotendine, ca se adulmece ce se vorbesce de densulu; c)* traditoriu, perfidu : *canele de barbatu mcu m'a tradutu fora neci una mustrare de cugetu; nu te increde canelui de paganu; d)* duru, inflessibile, incapetinatu, neomenosu, barbaru : *cine tyrannisa cu crudime pre altulu e unu cane; cane se dice si cellui care suppera pre altulu fia si in mice lucruri; e)* paganu, de alta lege : *canii de Judani crucefissera pre Christu; canii de Turci nu stima viéti'a crestinului neci câtu a unui cane; cane spurcatu; f)* fora neci una lege si credentia, care a perdutu veri-ce sentimentu de demnitate omenesca, care nu mai are neci macariu rosine, neci respectu de bon'a cuvenientia : *cane ai traitu, cane mori;* — 9. locutioni si proverbie : *canele ce latra, nu musca*=se nu ti fia frica de omulu ce si vérsa meni'a in vorbe; *a taiá caniloru frundia*= a nu face nemica, a nu se occupá cu nemica folositoriu, a nu avé una functione sau occupatione; *multi cani latra pre ursu, déro neci unulu nu lu musca*= nu te teme de ammenitiarile si criticele deserte alle lumei, coci acestea nu ti potu face neci unu reu, déco tu faci bene; sau : pre omulu potente multi lu vorbescu de reu, déro neci unulu nu cutedia a i face reu; *a latrá ca canele la luna*=a vorbí in desertu, a vorbí ce nu se cade; *a trece ca canele prin apa*=a studiá ceva asiá de superficiale, in câtu candu termina studiulu se nu remana cu neci una idea; *pre canele betranu se pisia vulpea*=de omulu adjunsu in nepotentia nu pésa nemenui, ba inco toti l'insulta impuniti; *nu lassá se te musce canele, fora se i smulgi d'in peru*=nu rabdá se te vetteme cineva impunitu; *cine dorme cu canii, se scolla cu pureci*=cine se ammesteca cu cei rei, capeta si ellu relle invetiuri; sau : dupo reu, reu ti vine; *nu da pane caniloru altui-a co te latra ai teí*=cine e prea liberale cu strainii, si attrage imputari grelle de la consangii sei, candu cade in miseria si allerga la adjutoriulu loru; *canelui neci una data se nu iei credenti'a; a traí (a fi, a se aflá) cu cineva ca canele cu catusi'a (pissic'a, miti'a)*=a traí sau fi cu altulu in perpetua discordia si inimicitia; proverbiu evangelicu : *nu se cade a luá panea fiiloru si a ua arruncá caniloru*=nu se cade a privá pre ai sei de ce e mai necessariu, spre a dá strainiloru; *a dá pre cineva caniloru*= a lu blastemá reu, a lu blastemá se lu mance canii; de ací formule de blastemu ca : *mancá-l'aru canii, se lu mance canii; — se fiu eu cane, ca tene, déco nu te voiu pedepsí de acésta insolentia.*

* CANEFORIE, s. f. pl., vedi *caneforu*.

* CANEFORU si *canephoru-a*, adj., (κανηφόρος, d'in κάνη=*canistru* si φέρειν =*ferere*); care duce sau porta unu canistru; luatu inse mai desu ca subst. : *a)* femin., *canefora*, nobile vergine, care, in ceremoniele religiose in onorea *Cererei, Minervei, a lui Bacchu*, etc., portá canistre cu fiori, fructe si alte obiecte sacre : *pre multe vase antice se vedu figure de canefore* (vedi *calathu*); *caneforele* se numieau si *cistofore* (vedi *cistoforu*); serbatorea, in care figurau *caneforele*, se numieá *caneforie; b)* masc., *caneforu*, genu de arborei cu flori unite in forma de *canistru* sau de *calathide*.

CANELLA sau *canea* (reu *caná*), s. f., pl. *canelle* (reu *canalle*), liquor tinctilis; licore de *canitu*, si in speciale, de *canitu* perii capului, (vedi *canire, canitia, canitura;* se nu se confunda inse cu

www.dacoromanica.ro

cannella sau *cannea* de bute, vedi *cannella*).

CANEPA, *canepariu*, etc., vedi *canipa*, *canipariu*.

†† CANERE, v., **canere**, cea mai simpla forma a radecinei **can** cu insemnarea de *a sonà*, *a dà sau scote sonuri mesurate, armoniose, melodiose d'in gura sau d'in instrumente*, etc.; de aci: *cantu*, *can-tare*, *bi-cin-iu*, *vati-cin-iu*, *accen-tu*, etc. (vedi si *cane*).

CANESCE, adv., **canatim, canum modo vel ritu, canino more**; *ca canele* sau *ca canii*: *a latrà canesce*; mai vertosu in insemnarile metaforice, in cari cuventulu *cane* se applica la omu: *canesce ai traitu, canesce ai se mori.*

CANESCU, *-a*, adj., **caninus**; de *cane*, a *canelui*, *ca de cane*: 1. proprie: *poporulu canescu*; *viti'a canesca*, *botulu canescu*; déro mai vertosu: 2. metaforice: *a)* in intellessu materiale, care si adduce cu canele sau cu ceva d'in alle canelui: *denti canesci*=denti la omu ce sémena cu *ai canelui*; asiá si: *fronte canesca*; *b)* si mai desu inse, in intellessu ideale si morale, applecatu la omu si faptele lui in intellessulu cuventului *cane* de sub 8.: *fapte si vorbe canesci*, *portare canesca*; *c)* in intellessulu cuventului *cane* de sub 7.: *fome canesca*, *lucru canescu*, *sete canesca*, *buccate canesci.*

CANESTRU, s. m., vedi *canistru.*

CANETIA, s. f., vedi *canitia.*

CANFORA (si *canfura*, *camfora* si *camfura*), s. f., (**camphora**, ital. **canfora**, franc. **camphre**; — d'in arab. **al kafûr**; — form'a masculina *canforu* nu e bene applecata de unii in intellessu de *canfora*, ci se pote bene applecá numai la arborele ce da *canfora*); substantia solida, odorosa, volatile, pellucida, de natura organica, continuta in mai multe specie de lauru, in multe labiate si umbellifere, déro mai vertosu in arborele numitu *canforu*: *canfor'a se administra ca medicamentu.*

CANFORARE, v. (franc. **camphrer**); a ammestecá cu *canfora*, a preparà cu *canfora*: *alcfia canforata.*

CANFORATU, *-a*, part., d'in *canforare*, luatu inse si ca subst. masc. *canforatu*=franc. **camphorate** = ital. **canforato**, sare formata d'in *acidu canforicu* cu una base.

CANFOREU, *-a*, adj. (franc. **camphoré**); care sémena cu *canforulu*; de ací: *canforee*, s. f. pl., tribu de plante d'in famili'a laureeloru, cari au de typu genulu *canforu.*

CANFORICU, *-a*, adj., (ital. **canforico**, franc. **camphorique**); care contine canfora: *acidu canforicu.*

* CANFORIDE, adj., (franc. **camphoride**); care si adduce cu *canfor'a*; de aci ca subst. f., *canforidea*, substantia vegetale ce se appropia de *canfora* prin proprietatile selle.

CANFOROIDE, adj., vedi *canforide.*

* CANFOROSMU, adj., (franc. **camphorosme**; d'in *canfora* si ὀσμή=*odore*); cu odore de *canfora*; de aci ca subst. masc. *canforosmu*, pl. *-i*, genu de plante d'in famili'a chenopodaceeloru.

CANFOROSU, *-a*, adj., plenu de *canfora*, care contine *canfora*, de natur'a *canforei*: *substantie canforose.*

CANFORU, s. m., (franc. **camphrier**); arbore care produce *canfora.*

CANGE, *cangela*, *cangelu* sau *canghelu*; vedi *cance*, *cancellu.*

CANGRENA, *cangrenare*, etc., vedi *cancrena*, *cancrenare.*

CANÍA, s. f., **canina natura; canina nequitia; malitiositas; pervicatia, obstinatio; obsceuitas, impudenter, pervicaciter, obscene dictum vel factum**; natura sau fire de cane, applecatu mai vertosu in insemnarile metaforice, in cari cuventulu *cane* se dice despre omu: 1. natura a omului, coprendendu caracterie de alle naturei canelui, cumu: *a)* reutatia; *b)* incapetinare, inflessibilitate; *c)* impudentia, nerosinare; *d)* abjectione, misellia; 2. fapta sau dissa nerosinata, misellesca, barbara, dura, etc., (compara ital. **canità**).

* CANIBALE si *cannibale*, adj., (ital. **canibale** si **cannibale**, franc. **cannibale**); 1. numire data unui poporu selbaticu d'in Americ'a, de care se credea co manca pre prinsi fripti; de ací: 2. anthropophagu; 3. crudu, barbaru, neome-

www.dacoromanica.ro

nosu; — de unde apoi si : *canibalismu* sau *cannibalismu*, s. m., fapta de *canibale* : *a)* anthropophagía, *b)* fapta sau portare barbara, cruda si neomenosa.

* CANIBALISMU, s. m., vedi *canibale*.

* CANICIDIU, s. m., (**canicidium**, ital. **canicidio**); uccidire de *cani*, (vedi *cane* si 2. *cedere*).

* CANICIDU, s. m., pl.-*i*, (**canicida**); care uccide *cani*, (vedi *cane* si 2 *cedere*).

* CANICULA, s. f., **canicula**; proprie deminutivu d'in *cane*=**canis**; luatu in speciale cu insemnarile : 1. de *siriu*, stell'a cea mai mare d'in constellationea numita *canele mare*, (vedi *cane*); si de ací, applecatu si la constellationea intrega, si mai allessu la tempulu de mare caldura ce se produce, candu appare acea constellatione : *caldurele caniculei; ardentea canicula; ne aflàmu in canicula, si de acea-a nu e de mirare, déco caldur'a este ásiá de suffocante*; 2. de cellu mai reu cubu la joculu de *cubi* sau *zari*; 3. de *cane marinu*, genu de pesce, (vedi *cane*).

* CANICULARE, adj., **canicularis**; relativu la *canicula* : *dillele caniculari, sorele caniculare*=sorele ardente d'in tempulu, candu canicul'a resare inainte de resaritulu sorelui.

*CANIFERU,-*a*, adj., **canifer**, 1. (**cana**=*canua*=*canistru* si **ferre**=*ferere*), care duce unu *canistru*, cu intellessu mai generale de câtu precedentele *caneforu*; 2. (d'in *cane* si *ferere*), care produce *cani*.

* CANIFORMU,-*a*, adj., **caniformis**, (*forma* si *cane*); cu forma de cane : *caniformulu anube*.

* CANINU, adj., **caninus**; de *cane*, *ca de cane* : 1. proprie : *pelle canina, denti canini*; 2. metaforice : *prandiu caninu*=prandiu fora vinu si in genere, prandiu forte reu; *littera canina*=litter'a *r*; *cuvente canine*, cuvente obscene si nerosinate; *nunta canina* = nunta illegitima; *filosofii canini* = filosofii cynici, care nu respecta bon'a cuvenienti'a; *impudentia canina*, etc.; — *dente caninu*, la omu, dente intre dentii incisivi si cei molari, care este conicu si ascutitu ca dentii addeveratu canini; de ací : *fossa canina*=cavitate de asupr'a *dentelui caninu*; *musclu caninu*=musclu ce d'in *foss'a canina* se estende peno la inchiaiatur'a budieloru; — *fome canina*=*fome canesca*, déro si ca *bulimia*, fome ce nu se pote stemperá, specia de morbu.

CANIOSU,-*a*, si *canosu* (pre a locure *cainosu*), adj., **multa ex natura canina habens, obscenus, pervicax, impudens, nequam, malitiosus, barbarus**, etc.; care are multa *canía*, forte multe d'in alle *canelui*, in insemnarile, in cari *cane* se appleca la omu : nerosinatu, misellu, reutatiosu, obstinatu, inflessibile, crudu, barbaru, spurcatu, etc. : *canosu omu ca estu-a n'am mai vedutu; paganulu este canosu, unu canosu de paganu, unu canosu de copillu, una canosa de muiere* sau *una canosa muiere*, etc.

CANIPA (si *cânepa*, *cânapa*), s. f., **cannabis** si **cannabum** (ital. **cánapa**, **canape** si **canapo**, isp. **canamo**; port. **canemo** si **canhamò**; proveuc. **canebe**, **cambre**, **canep**, **cambe** si **carbe**; franc. **chanvre**; alb. **canepu** si **càrpu**; vechiu grec. κάνναβις si κάνναβος, nou grec. κανναβι; de ací si : vechiu germ. **hanuf** si **hane**, nou germ. **han**, vechiu slav. **konoplja**, nou slav. si serb. **konoplja** si **konoplje**, =cânipa, éro **konop** si **kanap**=fune de canipa; pol. **konop** si **konopie**, cech. **konopě**; — nu se intellege déro, cumu *D-lu Miklosich*, dupo ce senguru reconnosce, co tote aceste cuvente, in tote limbele, sunt de origine latina, sustine apoi co romauesc. *canipa* ar fi venitu d'in vechiu slav. **konoplja**; déro form'a romanesca este cu multu mai pura si mai originaria de câtu cea slavica : ti-va cumuva *p* in locu de *b*, cuventulu pre care crede invetiatulu slavistu co ar poté fundá assertionea sea? déro acésta scambare a lui *b* in *p* se afla si in alte sorori alle limbei nostre, de essemplu in ital. **canapa** si provenc. **canep**; ba inco scambari si mai estraordinari, cumu, de essemplu, isp. **canamo**; care presenta *m* in loc.i de *b*; de altramente nu potemu scí déco *b* sa.i *p* e mai originariu, de ore ce si in limb'a latina aflàmu form'a ca-

www.dacoromanica.ro

nipa cu intellessu de *canistru*, si *canistru*, *canna* sau *cana*, *canale*, *canipa*=**cannabis**, etc., paru essite d'iu acea-asi radecina; pentru scrierea unoru-a d'iu aceste cuvente cu unu *n*, éro a altoru-a cu doi *n*, vedi si *canna*; ací vomu observá numai, co form'a cu *b* iuco pare a fi statu cauduva iu limb'a nostra, cumu arréta derivatulu **canabiu**=**cannabius**); genu de plante d'in famili'a urticaceeloru, *diecia pentandria* lui *Linneu*, originaria d'iu Persi'a, d'iu cari speci'a cea mai importante este *canip'a sativa*=**cannabis sativa** lui *Linneu*, sau *canip'a commune*, planta cu radecina ramificata si cu unu fuste inaltu de patru peno la optu petiore, d'iu a cui scortia, priu macerationo, se trage una stupa assemine au cea de iuu, d'iu care se facu funi, pandia, etc.; fruudiele *canipei* sunt narcotice; d'iu *semenți'a de canipa* pisata se facu cataplasmate resolventi, si se trage si unu oliu bonu de arsu; acea-asi sementia e unu bonu cibu pentru multe passeri.

CANIPARIA, s. f., (**cannabaria**, ital. **canapaja**), **cannabetum**; 1. artea *canipariului*, 2. canipa multa strinsa la unu locu; 3. locu unde se macera sau se lucra canipa; 4. obiecte multe lucrate d'iu canipa.

CANIPARIU si *canepariu*, *canapariu*, s. m., (**cannabarius**, ital. **canapajo**), **linaria**; 1. care cultiva, college sau lucra canipa; care fabrica si veude obiecte lucrate d'iu *canipa*; 2. passere, cui place sementi'a de *canipa*, (vedi si *canabiu*).

CANIPETU (si *canepetu*, *canapetu*; reu : *canipisce*), s. m., **cannabetum**; locu semenatu cu *canipa*.

CANIPINU, -*a*, si *canepinu*, *canapinu*, adj., **cannabinus** (ital. **canapino**); de *canipa* : *camésie canipine*, *funi canipine*.

CANIPIU, -*a*, (si *canepiu*, *canapiu*), adj., (ca si *canabiu* d'iu una forma **cannabius**); de *canipa*, relativu la *canipa*, cu intellessu mai generale de câtu *canepinu*, insemnandu nu numai de *canipa*, ci si : *ca canip'a*, *analogu cu canip'a*, mai vertosu : *de colorea unei pandia de canipa care nu e bene inalbita*, sau : *de colorea sementiei de canipa*.

1. CANIRE, -*escu*, (pre a locurea : *cainire*), **nequam, impudens fieri; impudenter agere**; de regula reflessivu, *a se cani*, a se face *cane*, a fi *canosu*, iu insemnarile relle, iu cari cuventulu *cane* se applica la omu, si priu urmare : a fi, a lucrá, a se portá, a se arretá crudu, barbaru, neomenosu, reutatiosu, perfidu, bassu linguitoriu, duru, incapetinatu, misellu, vile, blastematu, etc.;—iuse si ca transitivu : *a cani pre cineva*=a l'insultá grave, *numindu-lu cane*; sau a lu corrumpe, *facundu-lu cane sau canosu*.

2. CANIRE, -*escu*, v., **cano colore inficere; tingere, inficere; (capillos) denigrare**; 1. cumu resulta d'iu celle spuse iu parenthesea de mai diosu, proprie : a face *canu* sau *canutu*, a albí, a colorá albu; déro acesta insemnare s'a perdutu mai de totu iu usulu populariu, iu care, priu estensione, cuventulu a adjunsu se insemne : 2. a dá unui ce colore differita de cea naturale sau ordinaria : *a cani oua*=d'iu *albe* a le face *rosie*, *negre*, *galbine*, etc.; *a si cani faci'a*=a dá cu *albu* sau cu *rosiu* pre facia, a dá cu dressu pre facia; *a si cani genele rosie ca alle unei porumbelle*; *a si cani sprincenele*=a si le face mai negre de câtu sunt d'iu natura;—vorbindu in speciale de *perulu capului* : *a si cani perulu* va se dica a dá perului *canutu* sau *albu* una colore mai *inchisa*, *negra* de regula, pentru ca se para cineva mai teneru de câtu e; iuse multi omeni teneri si femine tenere, avendu, de essemplu, peru *negru*, *lu canescu albu*, sau avendulu *castaniu*, *lu canescu negru*, etc., (asiá déro cuventulu *canire* a trecutu la insemnarea generale de *a tinge*, *a dá alta colore*, etc.; de la insemnarea mai speciale de *a face canu* sau *canutu*, a *colorá albu*, etc. ce are conformu etymologiei selle, fiendu acellu-asi cu latin. **canēre**=a fi *canu* sau *canutu*, **canescere**=*a canutí*; vedi si *candere*, *candore*, *canu*, *canutu*, *canetia* sau *canitia*, etc.; — e forte probabile apoi, co *bacanulu*, cu care se *bacanescu* ouale si feminele pre facia, a essitu d'iu acea-asi radecina, transformatu fiendu d'iu

www.dacoromanica.ro

becanu=*bicanu*=**bis-canus**, cu insemnarea de *ceva ce canesce bene si tare;* (vedi *bi* sau *bis*). M.

CANISCU, s. m., **ingens panis nuptialis;** la Macedoromani, cu insemnarea de *mare turta* sau *collacu de nunta* (? d'in acea-asi radecina cu grec. κανίσκιον=*canistellu*, d'in caus'a formei; ? sau d'in acea-asi radecina cu *canu* sau *canutu*, *canire*, etc., d'in caus'a *canetiei* sau *albetici*, ca grec. ἄλφιτον=*farina* d'in ἀλφός=*albu*, sau ca latin. **canica** sau **canicæ**=teritie, essitu d'in acea-asi radecina cu **canus**=*canu* sau *canutu*). M.

* CANISTELLU, si *canestellu*, s. m., **canistellus**; deminutivu d'in *canistru*.

* CANISTRU si *canestru*, s. m., **canister** si **canistrum** (καναστρον, ital. **canestro**); corbe sau cosiuletiu d'in smicelle de nuelle sau de papura, pucinu aduncu si cu torta, de regula impletita totu d'in smicelle, care se intende de la una margine la cea-alta, (vedi si *canna*).

CANITIA sau *canetia*, s. f., calitate unui ce *canu* sau *canutu*, **canities;** colore in doi peri albi si negri, neci alba neci negra, applecatu in speciale la perii capului, candu se dice si *canutetia*, pre candu *canetia*, (vedi 2. *canire*), se pote luá si cu intellessulu mai generale de *colore straina obiectului coloratu, colore artificiale, tinctura*, si chiaru ca concretu : *liçidu de coloratu*, (vedi si *canitura*).

CANITORIU,-*toria*, adj. s., **tinctor, tinctorius;** care *canesce*, (vedi 2. *canire*); *canitoriu de peru, de oua*, etc.; *substantie canitorie*. M.

CANITU,-*a*, adj. s., **tinctus-a, tinctus-û;** 1. part. d'in 2. *canire : oua canite, budie canite, peri caniti;* 2. supinu cu intellessu activu sau passivu : *becanu de canitu oua rosie; peru greu de canitu;* de ací : 3. subst. masc. *canitulu perului mi manca, pre fiacare di, mai multe ore*. M.

CANITURA, s. f., **coloratio, tinctura; tinctilis liquor;** 1. actione de *a cani*, (vedi 2. *canire*); déro mai vertosu: 2. processu sau arte de *a cani;* 3. resultatulu *canirei*, colore capetata prin *canire;* 4. materia sau licidu de *canitu*. M.

CANNA, s. f., **canna** (κάννα, ital. *canna*, franc. **canne**;—d'in acea-asi radecina cu *canna* au essitu trei alte cuvente principali, adeco : *canale*=**canalis**, *canistru*=**canister**, *canipa*=**cannabis**, cari au datu fiacare familie de cuvente mai multu sau mai pucinu numerose; ortografi'a acestoru cuvente variedia asiá, co *canale* si derivatele selle se scriu in tote limbele romanice cu unu *n*, asiá si *canistru*, de si atâtu unulu, câtu si altulu d'in aceste doue cuvente deriva directu d'in *canna;* pre candu *canipa*, de si pare derivatu directu totu d'in *canna*, se scrie numai in latin'a, ca si in grec'a, cu doi *n* : **cannabis**=κάνναβις, éro in celle alte limbe romanice cu unu *n;* in limb'a greca se afla si form'a cu unu ν : κάνη=κάννα, cumu se afla si in alte limbe congenere, de essemplu in celtic'a: **cana** sau **can**=**canna;** éro in sanscrit'a : **cana**=grec. κεν-ός=*desertu, suptire*, etc.; asiá in câtu, d'in acesta comparare, resulta, co intellessulu originariu allu cuventului ar fi *ceva suptire* si *seccu*, cumu e in addeveru plant'a in cestione, cumu e si insasi *canip'a* si *canalele :* asiá déro s'ar cuvení sau se se iea *canna* ca forma fundamentale si se se scria apoi totę cuventele de acésta familia cu doi *n*, sau se se scria cu unu singuru *n* si *cana*, casi derivatele: *canella, canellare*, etc.); 1. genu de plante, d'in famili'a graminaceeloru, *triandria digynia* lui *Linneu*, cu fusti derepti, suptirei si muniti d'in intervallu in intervallu cu noduri, d'in cari resaru foie lunge, striate, acute, ce formedia orecumu tece, cumu, de essemplu: *a) arundinea* commune=**arundo donax** lui *Linneu*, connoscuta pre a locurea poporului sub nume de *treste* sau de *stufu; b) canna palustre*, cu radecine dulcastre, numita pre a locurea *butoiu de balta; c) canna de sacharu*=**saccharum officinarum**, d'in allu cui mediu se scote sacharu, originaria d'in Indie; *d) canna indica* sau *de Indi'a :* α) specia de arundine, din care se facu bastone; β) genu de plante d'in famili'a amoma-

www.dacoromanica.ro

ceeloru, cultivate in gradine pentru formoseti'a foieloru loru; 2. metaforice: *a)* stelu, fuste, culmu, etc., asseminea cu allu unei *canne*, cumu e allu graneloru, allu papurei, etc.; *b)* tubu la instrumente de cantatu: *cannele organului, cann'a fluerului*; de ací, instrumentu de cantatu facutu d'in canna: *cann'a pastoresca, cann'a lui Pane*; *c)* canale de verce materia, care serve a conduce licide sau gaze: *canne barometrice, thermometrice; canna de plumbu, de ferru, de vitru, de arame; cann'a unei arme de focu*=tiév'a armei; *canna electrica*= canna de vitru armata ca asiá numita butelia de Leida; *canna hydraulica*, tubu deschisu la unu capetu si inchisu la cellu altu cu una valvula ce se deschide d'in intru afora, asiá co batendu *cann'a* in apa cu capetulu deschisu in diosu, ap'a sengura ascende in *canna* si erumpe afora d'in valvula; *cann'a caminului*=fornulu sau hornulu; *cann'a pipei*, pre care se aspira fumulu tabacului; *cann'a guttului*=**canna gutturis**, canale de inghititu; *d)* condeiu de *canna* (vedi si *calamu*); — bastonu de canna, si in genere, bastonu de verice materia; *e)* mesura, in unele terre, de una lungime camu de doue metre; *f)* vasu in care se pune untu de lemnu de transportatu; *g)* mica barca facuta d'in unu singuru lemnu mai grossu scobitu (compara si franc. **canot**), luntre; *h)* vasu de pamentu, de vitru, de metallu, etc., in care se pune vinu, apa si alte licide: *imple cann'a de apa si ua pune pre mésa; mai addu una canna de vinu sau de bere; cann'a se tine bene cu man'a de torta.*

* CANNACEU,-*a*, adj. (franc. **cannacé**, d'in una forma **cannaceus**); care sémena cu plant'a *canna*; de ací: *cannacee*, s. f. pl., familia de plante cari au de typu genulu *canna*.

* CANNAMELE, s. f., (ital. **cannamele**, franc. **cannamelle**, d'in **canna** = *canna* si **mel** = miere); de acea-asi insemnare cu *canna de sacharu*, (vedi *canna* sub 1.), pentru co anticii numieau *sacharulu miere*; — applecatu si la cea ce pre a locurea poporulu numesce *butoiu* sau *butoiu de balta*, (vedi *canna* sub 1).

CANNATA, s. f., (**cannula**), **olla, urceus**; in usulu populariu cu acellu-asi intellessu allu cuventului *canna* de sub 2, *h)*; proprie inse *cannata* este, ca si ital. **cannata**, form'a feminina d'in participiulu unui verbu *cannare*, si prin urmare se pote applecá si la alte insemnari conforme etymologiei, adeco la diverse lucruri facute d'in *canne* sau cu forma de *canna*, cumu, de essemplu, *gardu de canne, cotetiu de canne, grate de canne*, etc.; — *cannatu* (de usia) = **valva**, pote fi masculinulu cuventului *cannata*, care in origine a potutu avé insemnarea de *ceva facutu d'in canne*, in speciale: *usia de canne*, apoi *usia* in genere, ca *canale* de intrare si essire, si in fine: *parte* sau *aripa de usia*; — *cannáta* s'a potutu transformá in *cánnita*, apoi in *canta*, ca si *spiratu* in *spiritu*, apoi in *spirtu*, si prin urmare *canta*, **lebes**, (vedi *canta* in Glossariu) nu pote se fia venitu d'in ung. **kanta**, ci acestu-a d'in cellu romanescu. M.

CANNATELLA (pron. si *cannatéa*), s. f., pl. *cannatelle*; vedi *cannatiulia*.

CANNATIOIU, s. m., prin molliarea lui *n*, in locu de

CANNATIONIU, s. m., **ingens olla vel urceus**; *cannata mare*.

CANNATIUIA, s. f., prin molliarea lui *l* in locu de

CANNATIULIA, s. f., (**cannula**), **ollula, urceolus**; deminutivu d'in *cannata*.

CANNATU, s. m., pl.-*e*, (mai pucinu bene cu *ure*: *cannature* sau *cannaturi*); **valva januæ**; vedi *cannata*. M.

CANNELLA (pronunt. si *cannéa*, reu: *canná*), s. f., pl. *cannelle* (reu: *cannalle*), **cannula, fistula, casia**, (ital. **cannella**, isp. **cañilla**, port. **canela** si **canilha**, provenc. **canel** si **canella**, franc. **cannelle**); deminutivu d'in *canna*: mai raru cu intellessulu de sub 1. allu cuventului *canna*: *gardu de cannelle*; forte desu inse si populariu: 2. cu intellessulu de *canale* sau *tubu* allu acellui-asi cuventu, (vedi *canna* sub 2.), si anume: *micu canale de lemnu* sau *de metallu*, prin care d'in unu vasu sau tubu mai mare cura unu licidu sau gazu: *fienduco d'in acesta fontana vinu se iee multi apa, ar fi bene*

www.dacoromanica.ro

se aiba doue trei si mai multe cannelle in locu de una sengura cannella; ap'a ce se scote pre cannelle de plumbu, nu este bona; putin'a are doue cannelle, si tu ai inchisu numai un'a, lassandu cea alta cannella deschisa, asiá in câtu pre cannell'a deschisa a cursu tota mori'a d'in putina; cannell'a butei, cannell'a butoniului, etc.; 3. a dou'a scortiá d'in unu arborellu numitu *cannellu*, (compara franc. **cannelier**), care scortia in latin'a se chiama **casia** sau **cinnamomum**, éro arborellulu e chiamatu de *Linneu* **laurus cinnamomum**; *cannell'a* se chiama asiá d'in caus'a formei de *mica canna* ce iea, candu se taia in buccatelle; ea serve ca aroma si e mai connoscuta poporului sub numele de *scortisiora*; — form'a masculina *cannellu* se póte applecá nu numai la arborellulu ce da *cannell'a*, ci si cu intellessu mai estensu de câtu cellu ce are *canella* sub 1. si 2., insemnandu: *a)* proprie, buccata de *canna* sau arundine d'intre doue noduri, care serve la differite usuri, cumu, de essemplu, ca *mosoru* la depanatori, etc.; de ací: *b)* diverse obiecte si de alta materia, destullu se aiba form'a unui *cannellu*, cumu: fustellu de canipa, tubu de micu diametru, chiaru tubu mai mare ce se pune la orificiele vaseloru sau capetele altoru tuburi, tubu prin care se versa apa, vinu si alte licide si chiaru gazu, titie de canne sau cannate, de urciore, etc.;—in speciale, *stria* sau *canaliculu*, ce pentru formosetia se trage pre columne, (compara si ital. **cannello**). M.

* CANNELLARE, v., **striare, fistula munire, casia c ndire**; 1. a muní cu una *canella* sau *cannellu*; 2. a practicá una *canella* sau *cannellu*; 3. a aromatisá cu *cannella*, (compara si franc. **cann ler**).

* CANNELLATURA, s. f., actione de a *cannellá*, si mai vertosu resultatu allu *cannellarei*; — in speciale, in architectura, *striatura* = **striatura**, canaliculu sau canalicule trasse pentru formosetia pre columne, (compara si franc. **cannelure**).

CANNELLU, s. m., pl.-*i*, ca arborellu, si-*e*, in alte insemnari, vedi *cannella*.

CANNETU, s. m., **cannetum**; 1. locu plantatu cu *canne* in intellessulu cuventului *canna* de sub 1.; 2. multime de *canne* in insemnari alle cuventului *canna* de sub 2.

CANNICIU si *cannitiu*,-*a*, adj. s., **cannicius** si **cannitius** (compara si ital. **cannicio** si **cannizza**); 1. de *canna*, facutu d'in *canne* sau d'in papura; 2. substantivu: *a)* femininu, *cannicia* sau *cannitia* = *canna mica*, mai vertosu in intellessulu cuventului *canna* de sub *h)*, 2.; *b)* masculinu, *canniciu* sau *cannitiu*, impletitura sau tessutura de *canne* sau de papura, ce serve ca asternutu sau coperimentu;—in speciale, asseminea tessutura pre care se crescu vermii de metasse.

CANNITIA, *cannitiu*; vedi *canniciu*.

CANNOIU, s. m., vedi *cannone* si *cannoniu*.

* CANNONARE, v., (ital. **cannonare**, franc. **canonner**); a bate cu *cannone bellicu* pre inimicu sau loculu occupatu de densulu; a dá sau trage cu *cannonelle bellicu*: *a cannoná cetatea, a cannoná multimea revoltata*, a detuná.

* CANNONARIA, s. f., (compara franc. **canonnerie**); 1. arte de a torná *cannoni* (bellici); 2. servitiu de *cannonariu* (tunariu); 3. fabrica de tornatu *cannoni*; 4. multime de *cannoni* bellici; —terminulu populariu e *tunaría*.

* CANNONARIU,-*ia*, adj. s., (compara: ital. **cannoniere** si **cannoniera**, franc. **canonnier** si **canonnière**); 1. relativu la *cannoni* bellici: *maestru cannonariu*, care fabrica *cannoni* bellici sau care derege tragerea cu *cannoni* bellici; 2. subst: *a)* masc. *cannonariu*: α) fabricatoriu de *cannoni* bellici, β) militariu ce serve la *cannone* bellicu;— terminulu populariu este *tunariu*; — *b)* femin. *cannonaria*: α) apertura in murii fortificati, pre unde se incarca unu cannone; β) apertura in muri, pre unde se baga *cann'a* sau tiév'a veri-carei alte arme de focu mai mica de câtu asiá numitulu de ordinariu *cannone* bellicu; γ) nave bellica cu punte si cu pareti pucinu inalti, armata cu câtiva *cannoni* bellici.

* CANNONATA (reu: *cannonada*),

www.dacoromanica.ro

s. f., (ital. **canonnata**, franc. **canonnade**); luatu de ordinariu cu insemnarea de *tragere* sau *batere cu cannonele* bellicu, si mai vertosu de *tragere de multi cannoni intr'una data : se aude una infricosiata cannonata;* — cuventulu este proprie part. femin. d'in *cannonare*, si conformu etymologiei selle se pote applicá si la alte insemnari, cumu, de essemplu, *una systema de cannoni* (tuburi) *conductori de apa* (vedi *cannone*).

CANNONE (reu : *cannonu*, vedi in Glossariu *canonu*) si *cannoniu* (cu *n* molliatu : *cannoiu*), s. m., (ital. **cannone**, franc. **canon**; despre identitatea formei *oniu* in *cannoniu* cu form'a *one* in *cannone* vedi suffissu *one*); I. proprie, augmentativu d'in *canna : canna grossa;* inse in intellessulu de sub 1. allu cuventului *canna* nu se applica cu form'a *cannone* sau *cannoniu* de câtu cu insemnarea de cea-a ce pre a locurea se dice *butoniu* sau *butoiu*, (vedi *canna* sub 1. si *cannamele*); cu multu mai desu se applica *cannone* sau *cannoniu:* II. in insemnarile metaforice alle cuventului *canna* de sub 2., cumu : 1. buccata de *grossa canna* taiata d'intre doue noduri, ce serve la differite usuri, cumu, de essemplu, ca *mosoru* de depanatu; 2. tubu grossu si scurtu de pamentu, de metallu, de lemnu sau de alta materia, care serve la differite usuri, cumu la cursulu unui licidu, unei vapore, unui gazu, etc., la instrumente de cantatu, la ochiane, etc.; 3. vasu de pamentu, de metallu, de vitru, etc., de acea-asi forma cu *cann'a* de sub 2., *h)*, inse mai mare : *am cumperatu unu cannoniu si mai multe canne;* 4. in speciale tubu de arma de focu, si mai vertosu unu grossu tubu de arma de focu, cumu si arm'a insasi, cea-a ce se chiama cu terminu populariu *tunu;* dupo materia, *cannonele e de bronziu, de ferru, de aciariu*, etc.; dupo marimea diametrului, care se esprime prin pondulu *proiectilei* ce incape in *cannone*, éro pondulu *proiectilei* insasi se evalua prin diametrulu ei, sunt : *cannoni de optu* in artilleri'a de campu, *cannoni de douespre-diece, de sesse-spre-diece* si chiaru *de doue dieci si patru* pentru impressurari de cetati, etc.;—frasi : *a incarcá unu cannone, a trage unu cannone, a astupá unu cannone, a dá focu unui cannone, a dereptá unu cannone*, etc.

CANNONIU, s. m., vedi *cannone.*

CANNUTIA, s.f., **cannula; urceolus, ollula** (compara ital. **cannuccia** si **cannuzza**); deminutivu d'in *canna :* 1. mai raru cu insemnarea cuventului canna de sub 1. : *a taiá cannutie, spre a face una grate de prensu pesce;* 2. cu multu mai desu si populariu in intellessulu cuventului *canna* de sub 2. si mai vertosu in cellu de sub *h) : a cumperá doue canne si mai multe cannutie; a bee unu cannoniu, doue canne si mai multe cannutie de bere.*

CANONICA, s. f.,.vedi *canonicu.*

CANONICATU, s. m., (ital. **canonicato**, franc. **canonicat**); gradu sau titlu de *canonicu.*

CANONICE (reu : *canonicesce*), adv., (**canonice**); dupo *canone*, conformu cu *canonele*, (vedi *canonu*) : *dispositione canonice luata; episcopi canonice allessi.*

CANONICÍA, s. f., 1. cu acellu-asi intellessu ca si *canonicatu;* 2. cu acellaasi intellessu ca si *canonicitate.*

CANONICITATE, s. f., (ital. **canonicità**, franc. **canonicité**); calitate de *canonicu : canonicitatea cartiloru sante, canonicitatea casatoriei.*

CANONICU,-*a*, adj., **canonicus** (κανονικός, ital. **canonico**, franc. **canonique**); relativu la *canonu* sau la *canone*, conformu cu *canonulu* sau *canonele :* 1. ca adiectivu : *a)* in genere : *musici canonici*, se dicea la cei antici acei musici, cari calculau matematice armoni'a musicale, in opposetione cu *musicii armonici*, cari avean de norma numai urechi'a; *doctrina canonica a lui Epicuru* sau *canonic'a lui Epicuru*, logic'a acestui filosofu; *operationi medicali canonice*, conforme cu regulele si prescriptionile scientiei medicale; *ecatione* sau *formula canonica*, ecatione generale ce serve ca *canonu* sau regula pentru deslegarea multoru problemate particularie; *neci faptele, neci dissele vostre nu prea su canonice*, conforme cu regulele morali si de bonacuvien-

www.dacoromanica.ro

tia; *b)* in speciale, fiendu vorb'a de *canone basericesci: episcopu canonicu, juramentu canonicu, prescriptioni canonice, doctrina canonica*, etc.; *dereptu canonicu*, scientia a dereptului ecclesiasticu fundatu pre legile positive alle basericei, pre *canonele* santeloru concilie, etc.; *carti canonice*, carti alle noului si vechiului testamentu considerate de baserica ca scrisse sub inspirationea divina; 2. ca substantivu: *a)* masc., *canonicu*, preutu, care, in baseric'a appusana, assiste pre episcopu ca mai de aprope si face parte din consiliulu acestui-a, preutu la una baserica cathedrale sau collegiale, asiá numitu pentru co, in origine, toti *canonicii* observau unu *canonu* sau regula commune; — in acestu intellessu se dice si femin. *canonicessa* despre una femina, care, intr'unu collegiu de femine monache, se buccura de una prebenda; — *b)* femin., *canonica*: α) subintellegundu *scientia* sau doctrina, se dice sau cu intellessulu mai susu esplicatu la *doctrin'a canonica a lui Epicuru*, sau cu intellessulu de *scientia a santeloru canone alle basericei*; β) subintellegundu *casa*, casa de *canonicu*, (vedi mai susu la 2. *a)*, sau de *canonici*, casa a preutului.

CANONIRE,-*escu*, v. (reu: *canonisire*); **piaculi pœnam injungere; pœna afficere; cruciare; laborare;** 1. in intellessu basericescu, a dá sau impune cuiva unu *canonu* sau pedepsa pentru espiare de peccate: *a)* a suppune pre cineva la una pena ammesurata cu peccatele confessate, a lu puní pentru neimplinirea detorieloru cotra baserica: *mai inainte canonieau pre crestinii ce nu mergeau, dominic'a si in alte serbatori, la baserica, punendu-i in jugu la port'a basericei, sau se faca metanie la usi'a basericei; b)* in speciale, a dá unui preutu unu *canonu* sau pedépsa pentru calcarea detorieloru selle preutesci: *episcopii canonieau una data pre preuti, punendu-i se sape la* gradine, *se faca metanie in baseric'a plena de poporu*, etc.; 2. cu intellessulu generale de *a puní, a puní aspru* pentru errorile si rellele commisse: *déco nu te vei indereptá neci dupo acestu canonu, am se te canonescu si mai reu decâtu asiá; copillulu mustratu si canonitu de parenti se face omu cu mente;* — de ací: 3. cu intellessu reu de *a maltratá crudu*, a torturá: *ce me canoniti ca pre unu facutoriu de relle? mai bene ommoriti-me decâtu se me canoniti asiá, cumu canonesce catusi'a pre bietulu sorice inainte de a l'uccide si mancá; misellu macellariu, de cându canonesce biet'a vita, fora se ua pota injunghiá si uccide! ce v'a facutu cartea mea, de miati canonit-ua asiá?* — ca reflessivu: *de trei dille se canonesce se mora, si nu si pote da suffletulu; de candu me canonescu se appr.ndu foculu, si nu potu! nu potu dormí, ci stau de me canonescu in patu, invertindu-me candu pre una costa, candu pre alt'a.*

CANONISARE (reu: *canonisire*), v., (κανονίζειν, ital. **canonizzare**, franc. **canoniser**); de si d'in acea-asi fontana cu precedentele *canonire*, se iea inse cu intellessu mai estensu, cum: 1. a regulá; 2. a lucrá sau face cevá conformu cu *canonele* sau regulele acellui ce; 3. a stabilí ca *canonu* sau regula, principiu, criteriu, etc.; 4. a approbá ca bonu, a laudá; 5. in speciale, ca terminu basericescu: *a)* a numerá in *canonulu* sau registrulu de carti approbate de baserica; *b)* a stabilí ca *canonu* sau regula de portare pentru toti credentiosii; *c)* a admitte intre santi.

CANONISTU, s. m., (ital. **canonista**, franc. **canoniste**); omu versatu in scienti'a santeloru *canone*.

CANONU (pronuntiatu pre a locurea: *canunu* si chiaru *canumu*), s. m., pl.-*e*., **canon, piaculi pœna; gravis labor; cruciatus;** (κανών, ital. **canone**, franc. **canon**); cuventulu, si prin origine si prin forma, este acellu-asi cu precedentele *cannone* sau *cannoniu*; precumu acestu-a asiá si *canonu* a insemnatu proprie *fustellu de canna*, déro cuventulu a perdutu acestu intellessu originariu, applecandu-se la ordine de concepte d'in ce in ce mai ideali: I. cu intellessu mai appropiatu de cellu originariu: 1. tubu hydraulicu; 2. vergea de lemnu, de ferru, etc., care serve a trage linie direpte;

www.dacoromanica.ro

3. veri-ce altu instrumentu ce serve la dereptare si regulare: linia, dereptariu, perpendiculu, etc.; déro cu multu mai desu applicatu: II. cu intellessulu ideale de *norma, regula, modellu*, etc. : 1. ce serve de norma sau de modellu : *a) una statua a lui Polycletu, lucrata dupo tote legile artei, servì de canonu artistiloru greci si romani; b) canonu se numì si una seria sau registru de autorii cei mai boni, poeti sau prosaici, demni de studiatu si de imitatu pentru formarea gustului litterariu; Aristofane byzantinulu si Aristarchu, disciplulu acestui-a, compusera, cotra annulu* 200 inainte de Christu, *unu canonu de autorii greci cei mai boni, care coprende 63 de numene de poeti, de oratori, de istorici si de filosofi; c)* sub imperatorii romani, *canonu* cu insemnarile : α) registru sau tabellu de veniturele regulate si ordinarie alle imperiului; β) totulu impositeloru ordinarie in opposetione cu celle neprevedute si estraordinarie; γ) summ'a fissata de imposite ce are cineva se dee in totu sau in parte pentru una ramura de industria impusa; de ací : δ) cu intellessulu si mai generale de *ruptore, nartu*, pretiu fissu de vendiare, allocare, etc. : *canonu emphyteoticu*, summa fissa ce se solve pre annu pentru *emphyteose;* 2. norma, regula, lege, etc.: *canone grammaticali, canone logice, canone estetice; criteriulu addeverului este canonulu supremu allu cugetarei;* — in speciale : *a) canonu*, in matematice, formula generale sau constructione generale, ce serve la solutionea multoru alte problemate sau constructioni particularie; *b) canonu astronomicu* si *canonu chronologicu*, tabla chronologica ce serve ca mediu de a verificá datele : *cellu mai insemnatu d'in canonele astronomice alle celloru antici este canonulu lui Ptolomeu, numitu si canonu regescu; c)* in musica : α) regula sau metodu de a determiná intervalele sau tonurele musicali; β) composetione musicale, in care se repete cu rigore una thema data; γ) *canonu armonicu* sau simplu *canonu*, instrumeutu ce serve a determiná interyallele in musica, numitu si *regula armonica;* 3. luatu mai vertosu ca terminu basericescu cu insemnarile : *a)* lege stabilita de concilie, attingutoria de credentia si de disciplina, regula pentru baserica, adeco nu numai pentru ministrii religiunei, ci si pentru toti credentiosii : *canonele basericei, santele canone, lucru conformu canoneloru, preutu sau episcopu dupo canone sau contr'a canoneloru, canonele concilieloru ecumenice, canonele concilieloru particularie, escommunicatu prin canonulu cutare;* in speciale : *canonele santiloru Apostoli*, collectione de legi basericesci d'in primele secle alle crestinismului; *b) canonu allu scripturelor*, seria sau registru de carti ce se credu co au autoritate divina si servu ca norma de credentia : *canonulu basericei crestine, canonulu Ebreiloru; c)* catalogu de santii basericei; *d)* cu diverse alte insemnari, cumu : α) *canonu liturgicu*, rogationi ce se dicu la liturgía pentru implenirea regulata a mysteriului junghiarei; β) cantari, psalmi si altele ce se canta si se legu in certe ceremonie religiose; γ) *canonu pascale*, tabla pre mai multi anni de serbatorile mobili, cari se reguledia dupo tempulu candu cadu pascele; *e) canonu penitentiale sau de penitentia :* α) regula dupo care cei caduti in peccate au se se curetie de aceste-a si apoi se se admitta erosi in communionea basericei; β) pena impusa de confessoriu unui confessatu pentru espiarea peccateloru; γ) pena impusa unui credentiosu care neglege detoriele cotra baserica; δ) pena impusa unui preutu pentru calcarea detorieloru preutesci, (vedi si *canonire*); de ací : 4. grea pena morale, grea sufferentia, greu blastemu, grea labore, tortura, etc.: *cu câtu te vei arrettá mai rebellu a te umilí si a reconnosce errorile telle, cu atâtu mai greu canonu ti se va impune; ce canonu pre bietulu omu, co de septemane nu pote inchide ochii!*

* CANORE, s. f., **canor,** (vedi *canere*); sonu musicale, melodia : *placuta e canorea, ce invetia a cantá copillele; martialea canore a raucei arame chiama pre toti la lupta.*

www.dacoromanica.ro

* CANORITATE, s. f., (ital. **canorità**); calitate de *canoru*.

* CANORU,-*a*, adj., **canorus** (vedi *canere*); sonoru, melodiosu, armoniosu, eufonicu, placutu urechiei: *canorele passeri, canor'a lyra, canorele versuri, periode canore; declamatione prea canora*, insocita de una cantare necuvenita; — *canorulu poetu, canorele muse*, etc.

CANTA, s. f., (vedi *cannata* in Dictionariu si *canta* in Glossariu).

* CANTABILE, adj., (ital. **cantabile**); care se pote cantá, care cantatu place urechiei si satisface sentimentulu: *tonu cantabile, intervalle cantabili, versuri cantabili, melodía cantabile*.

* CANTANTE, adj., **cantans**; care *canta: passeri cantanti, declamatione cantante*.

CANTARARIU (reu *cantaragíu*), s. m., **ponderator**; cellu ce essercita functionea de a *cantari*.

1. CANTARE, v., **cantare, canere; psallere** (ital. **cantare**, isp. si port. **cantar**, provenc. **cantar** si **chantar**, franc. **chanter**, alb. **cantoig** sau **candoig**, tote d'in latin. **cantare**, care e form'a intensiva d'in **canere**=*canere*); in origine, ca verbu intransitivu, *cantare* va se dica a scote tonuri melodice si mesurate, fia vorb'a de omeni sau de animali, si candu e vorb'a de omeni, fia cu vocea sau cu instrumente; apoi mai tardiu, ca verbu transitivu, cu obiectu ce espreme coprensulu melodiei, a insemnatu si: a face ceva obiectu allu *cantarei*, a anuntiá cantandu, a spune, a dice, etc.: I. v. intrans., a scote tonuri melodice si mesurate: 1. despre omeni: *a)* cu vocea: *cine are voce formosa si a invetiatu a cantá, se cante, co toti cu placere l'asculta; a cantá bene, reu; a cantá susu sau diosu; a cantá pre d'in afora sau pre note; a cantá cu voce de bassu, de tenore, de supranu*, etc.; *a cantá senguru sau in choru cu altii, a cantá neaccompaniatu neci de unu instrumentu, neci de alta voce;* — in speciale: a fi de professione artistu *cantatoriu* la teatru, la baserica, etc.: *ce face omulu acestu-a? — canta la baserica; primulu tenore nu canta asta sera; bassulu acestu-a a cantatu, annu ierna, la Parisi; candu cantá Nerone pre scena, nu erá permissu nemenui se essa d'in teatru neci pentru causa necessaria;* — in acestu intellessu se dice cu mai multa appesare: *a cantá d'in gura*, spre destinctione de urmatoriulu: *b) a cantá cu unu instrumentu*, care, dupo intellessu, se construe cu prep. *cu, d'in, in: a cantá cu fluerulu, cu vior'a, cu buccinulu, cu lyr'a, cu organulu, cu cimpoiulu*, etc.; *a cantá d'in flueru, d'in viora, d'in cetara; a cantá in flueru, in cavallu, in pianu, in frundia*, etc.; *c)* a pronuntiá, a declamá sau lege cu unu ammestecu de *cantare* pucinu naturale si placuta: *déco canti, reu canti; éro deco legi, apoi fa bene de nu cantá; acestu oratoriu nu vorbesce, ci canta;* 2. despre animali cu voce forte differita, care in unele e departe de a fi melodica, déro mai vertosu despre passeri, a caroru voce e placuta: *canariulu canta, alaudele (ciocurliele) canta, cocosii canta, broscele canta, greierulu canta*, etc.; — acestu intellessu estensu allu cuventului nu e de mirare, candu ne cugetàmu co verbulu a adjunsu, in limb'a româna, ca si in cea latina, se insemne si: *a manifestá prin voce* (vedi mai diosu), si in speciale, *a predice*, lucru pentru care *vocea certoru animali*, si mai *vertosu a passeriloru se considerá ca unu bonu organu;* in acestu largu intellessu se pote dice: *corbulu canta;* compara latin. **cornix læva canebat**=*sinistr'a cornice cantá; cantarea gaineloru se considerá, la vechii Romani, ca reu auguriu; stranepotii loru Romàni peno astadi credu co unu mare reu are se cada pre cas'a omului, candu gain'a canta la usi'a lui;* de ací vine co *cantarea gainei* figuredia in mai multe proverbie cu intellessu reu, cumu: *in acesta casa canta gain'a, nu cocosiulu* (dominedia muierea, nu barbatulu); *in acea casa nu e pace, unde gain'a canta si cocosiulu tace* (nu merge bene cas'a in care muierea vre a dominá pre barbatu); *gain'a ce canta ser'a nu oua demaneti'a* (cine se lauda si vorbesce multe, nu face nemica); — *a bee vinu de unde canta brosc'a*=a bee apa si inco de cea mai rea, d'in lacu; 3. de lucruri

www.dacoromanica.ro

neinsuffletite, mai vertosu instrumente intradensu facute pentru *cantare: vior'a crepata nu mai canta sau canta reu; fluerulu teu canta mai bene decâtu allu meu; mi place mai bene cumu canta vior'a decâtu cumu canta buccinulu; d'intre instrumentele de musica, unele canta, sufflandu in elle; altele canta, facundu se vibre alle loru corde; sunt inse instrumente mechanice, cari canta sengure si fora cooperationea omului;* 4. vorbindu de mai multi omeni ce canta cu vocea sau de mai multe instrumente de cantatu, verbulu *cantare* se applica in speciale la acea voce sau acellu instrumentu, care essecuta partea melodiosa a unei composetione musicale, in opposetione cu vocile sau instrumentele, cari servu numai a accompaniá melodi'a : *in acesta buccata de musica canta numai bassulu.* — II. v. trans., a face ceva sau pre cineva obiectu allu cantarei : A. proprie, cu obiecte omogenie sau generali, sau carí insemna : 1. buccati de musica : *a cantá unu cantecu de lume; a cantá unu antifoniu, unu tropariu, unu cheruvicu; a cantá unu hymnu, una symphonia;* 2. cantece de saltatu : *a cantá chor'a, branulu, cadrillulu, batut'a,* etc.; — in acestu intellessu, ca si in cellu immediatu precedente de sub 1. *cantare,* prin ellipse, sé construe si cu *de : a cantá de lume* (subintellege : *cantecu* sau *cantece de lume*); asiá si : *a cantá de doru, a cantá de chora, a cantá de mortu, a cantá de jocu,* etc.; inse nu e de confusu acestu intellessu cu cellu ce are prep. *de* in frasi ca : *a cantá de uritu, a cantá de minune,* etc.; — 3. versuri sau prosa ce se canta : *a cantá una oda, unu hymnu, unu cantecu eroticu; a cantá psalmi, angerulu au strigatu, apostolulu, evangeliulu; a cantá benecuventedia, tatalu nostru,* etc. — *B.* metaforice : 1. a cantá ca poetu, a espune, a narrá in versuri, a laudá, a glorificá, etc. : *a)* cu obiecte omogenie sau generali ca *cantare, cantecu, hymnu, poema, carme,* etc. : *nu pote incapé indoientia, co inainte de Omeru au fostu poeti, cumu se pote forte bene intellege d'in acelle carmeni, ce Omeru ne spune, co se cantau in ospetiele regiloru si altoru omeni insemnati; b)* cu obiecte particularie : *a cantá faptele barbatiloru straluciti, a cantá armele si capitanulu mare allu poporului românu, a cantá victoriele cuiva, a cantá selbele si agrii; se cantàmu eroii si diei, se cantàmu inse inainte de tote pre cellu a totu potente si eternu;* 2. a predice, a spune d'inainte, a predicá, a annuntiá : *multi de multu mi cantá, co acésta-a are se mi se intemplé, si eu nu credeam; de candu ti cantu eu acesta-a, si tu nu vrei se me asculti!* — proverb : *a cantá surdiloru* = a vorbí in desertu, a nu fi ascultatu; — *a si cantá senguru canteculu* = a spune senguru ce a patitu sau ce are se patia, ce e si ce sente : *canta-ti, mundra, canteculu;* 3. in intellessu mai generale de a spune, a manifestá, a arretá, a dice : *a)* nu numai prin voce, ci si prin scrissu : *asiá canta proverbiulu, cumu canta inscrissulu, ce canta calendariulu despre tempu? d'in boni si straboni se canta acesta-a; b)* murmurandu incetu : *ce ti cantá amiculu la urechia?* — proverb : *a cantá cuiva unu cantecellu* = a i spune ceva care l'adduce se faca ce vre spunitoriulu : *déco s'a meniatu, lassa me pre mene se i cantu unu cantecellu la urechia, si pre data se va desmeniá; c)* spunendu nemicuri si repetindu-le, peno candu i se uresce cuiva de elle : *ce totu mi canti si descanti?* 4. frasi particularie : *a)* a *cantá unu mortu* = a cantá si lege celle de *cantatu si de lessu* pentru immormentarea mortului; *b) a cantá dupo cineva* = a lu plange; *c) a cantá inaintea cuiva sau cuiva* = a se plange sau a laudá : *ce mi canti mie de acestea; se cantàmu domnului; d)* proverb : *cumu mi canta, asiá jocu* = cumu mi dicu altii, asiá su constrinsu a face.

2. CANTARE, s. f., **cantatio, cantus; carmen, canticum;** 1. actione de a cantá : *cantarea passeriloru;* 2. resultatu allu actionei de *a cantá,* ceva ce se canta : *cantari bascricesci, cantari de lauda.*

CANTARETIU,-*a,* adj. s., **cantans, cantor, cantator;** cantatoriu, care canta, care pote si scie cantá, cui place a cantá :

www.dacoromanica.ro

1. adj. : *passere cantaretia; muiere cantaretia;* 2. subst., masc. si femininu, omu sau femina care canta de professione, vorbindu in speciale de cellu sau de cea care canta la una baserica : *cantaretii metropoliei nu sunt cei mai boni; in acellu cenobiu de femine vei audí cantandu cantaretie cu placuta voce.* — Intreg'a forma nu e de approbatu.

CANTARIDE, s. f., vedi *canthariде.*

CANTARIRE,-*escu*, v., **pendere, ponderare; æstimare; valere, magni momenti esse;** 1. trans. *a)* proprie, a pune si trage ceva in *cantariu*, spre a aflá pondulu acellui ce, si de ací in genere, a ponderá cu verice genu de instrumentu, a estimá pondulu : *a cantarí pesce, cépa, sare, mere; a cantarí unu copillu, unu omu;* pentru espressionile : *a cantarí in greu, a cantarí in usioru*, vedi *cantariu;* — *b)* metaforice, a estimá, a judecá : *a cantarí unu omu,* (vedi *campanire*); 2. intrans., a trage greu, a fi greu prin pondulu seu, si de ací, prin metafora : a avé pondu, importantia, valore, etc. : *sciu bene câtu ti cantarescu creierii, vorb'a tea nu cantaresce multu pentru mene;* — in acestu intellessu inse mai desu si mai bene se dice *campanire* sau *cumpanire.*

CANTARITORIU,-*toria*, adj. s., **ponderator, ponderosus;** care *cantaresce;* care trage greu, si de acì : grave, importante, etc.

CANTARIU, s. m., pl.-*e*, (reu cu *re* sau *ri* : *cantariure*), **statera; centumpondo, centenarium pondus;** 1. instrumentu de mesuratu pondulu, compusu d'in una perghia de ferru inflessibile, suspensa intr'unulu d'in puntele selle de nesce usiori, cari dividu perghi'a in doue bracie inecali : de braciulu cellu mai scurtu este prensu unu *cancellu* (cangellu) de care se spendura lucrulu de ponderatu sau una lance in care se pune acellu-asi lucru; pre cellu altu braciu pote cineva portá, cu adjutoriulu unei torta, unu globu de ferru numitu *coiulu cantariului;* acestu globu de pondu connoscutu se porta cu man'a pre braciulu cellu lungu allu perghiei, peno vine de facé ecilibriu pondului de estimatu : linie, punte sau numere trasse pre braciulu lungu allu perghiei indica pondulu de estimatu; — de regula *cantariulu* are doue punte de suspensione, unulu câtu mai apropiatu de capetulu braciului scurtu allu perghiei serve, candu este vorb'a de estimarea pondureloru mai mari; ero altulu mai departatu de acellu-asi capetu serve la evaluarea ponduriloru mai mice; pentru fiacare d'in aceste doue punte de suspensione se afla, pre laturea respectiva a jugului sau perghiei, trasse liniele, puntele sau numere'e ce indica pondulu de evaluatu; faci'a *cantariului* ce serve la evaluare de ponduri mari se chiama *greulu cantariului*, éro cea alta *usiorulu cantariului;* de ací espressioni ca : *cantariulu acestu-a nu tine atâtu-a de multu in usioru, si de acea-a cauta se lu puni in greu; coci déco in usioru abiá redica 12 libre, in greu pote redicá 120 de libre* (compara si celle spuse la inceputulu art. *bilancia*); 2. *cantariu* se chiama si centenariulu, care dupo pondurile diverseloru terri a fostu si este forte variatu; la noi, ca si in celle mai multe terre de resaritu, *cantariulu* este approssimativu ca de *unu centu de libre* gallice sau 50 de chilogramme : *unu cantariu de miere, doue cantarie de bombacu, patru cantarie de sardine,* (cuventulu are in limbele sorori formele si insemnarile : ital. **cantaro, cantero** si **quintale,** isp. port. provenc. **quintal** cu insemnarea lui *cantariu* de sub 2.; mediu latin. **cantarium** cu acea-asi insemnare, franc. **quintal** cu acea-asi insemnare, inse si **cantar,** candu este vorb'a de acea-asi mesura d'in terrele orientali; alban. **cantar** si **candar** cu insemnarea lui *cantariu* de sub 1.; apoi in limbele straine : nou grec. **χαντάρι**, arab. **qin'târ,** turc. **qanthâr,** nou slav. serb. **kantar** cu amendoue insemnarile lui *cantariu;* russ. **kantarŭ** si **kontarŭ,** bulg. **kântar,** vechiu serb. **kantinarŭ** si **kantenarŭ,** vechiu germ. **zentenâri,** nou germ. **zentner,** cu insemnarea lui *cantariu* de sub 2.; d'in comparatarea totoru acestoru forme resulta, co cuventulu *cantariu* se lega prin origine de latin. **centum** = *centu* cu multu mai

www.dacoromanica.ro

bene de câtu de **cantharus** = *cantaru* sau *cantharu*).

CANTARU, s. m., vedi *cantharu*.

CANTATA, s. f., vedi *cantatu*.

CANTATIONE, s. f., **cantatio**; actione de *a cantá*, cumu si resultatulu allu acestei actione, cantecu, ceva cantatu.

CANTATORE, s. f., vedi *cantatoriu*.

CANTATORIU,-*toria*, adj., **cantator, cantor; cantans, (cantatorius**; compara si ital. **cantatore, cantatorio**); care *canta*, scie sau pote *cantá*: 1. adj., aptu la cantare, bonu de cantatu: *acesta-a e partea cea mai cantatoria din acesta mica composetione; passeri cantatorie;* 2. subst: *a)* personale, masc. *cantatoriu*, femin. *cantatoria*, omu sau femina, care canta pre scena;—prin metafora, precumu *latratorii* sunt *canii*, asiá *cantatorii*, in locu de *cocosii*, este una espressione allessa: *cantatorii annuntia appropiarea dillei;—b)* reale femin., *cantatoria* sau *cantatore*: α) instrumentu de cantatu: *inceta de a mi sparge urechiele cu cea cantatore;* β) actione de a cantá, si mai vertosu locu sau tempu in care se canta: *cantatorea cocosiloru; trei sunt de regula cantatorile cocosiloru;* de ací forte desu in plur.: *cantatori*=tempu despre diua, candu canta cocosii: *pre la cantatori, aprope de cantatori.*

CANTATRICE, s. f., **cantatrix**; femina ce face professione de *a cantá*, si mai vertosu femina ce canta pre scena.

CANTATU,-*a*, **cantatus-a; cantus, cantatio**; 1. part. pass. d'in *cantare*: *eroii cantati de Virgiliu; lucruri cantate si rescantate de toti;* de ací ca subst. femin. *cantata*: *a)* cantare camu prea lunga: *cantatele vostre au se suppere pre omeni; b)* mica composetione de musica vocale cu accompaniamente, scrissa pre una mica poema cu sau fora dialogu, cu recitativu si mice strofe; *c)* poem'a insasi ce se canta in *cantata* musicale; *d)* composetione litteraria lyrica de form'a *cantatei*, fora se fia destinata la cantare; 2. supinu d'in *cantare* cu intellessu si activu si passivu: *ti ai aflatu tempu de cantatu assemini cantece; troparie de cantatu dominic'a;* de ací ca subst. abstractu masc.: *cantatulu cocosiului, pre la cantatulu cocosiloru.*

CANTATURA, s. f., **cantus, lamentatio**. 1. actione de *a cantá*, si mai vertosu actionea de *cantare* prolungata; 2. vaietare, plangere.

CANTECELLU, *cantecu*, etc., vedi *canticellu, canticu*.

* CANTERIARE, v., **(canteriare**, de unde particip. **canteriatus**); a legá de *canteriu*, a sustiné sau proptí cu *canterie*.

* CANTERINU,-*a*, adj., **canterinus**; de *canteriu*: *ordiu canterinu*.

* CANTERIU, s. m., **canterius** *si* **cantherius** (καν9ήλιος?); 1. callu juganitu; callu de transportu; 2. prin metafora: *a)* omu betranu si incapace de muiere; *b)* caprioru sau lemnu pre care sta accoperimentulu unei case; *c)* characu de viia; *d)* jugu, in care se pune callulu, ca se lu ferrice sau se i faca vre una operatione veterinaria; *e)* in fine cu insemnarea ce are ital. **cantiere** si franc. **chantier**: α) locu unde se depunu lemne de focu seu de construction, lemnaría; β) mai vertosu locu, unde se construiescu navi.

* CANTHARIA si *cantaría*, s. f., **cantharias**; gemma sau nestimata care presenta imaginea unei *cantharide*.

CANTHARIDE si *cantaride* (mai pucinu bene: *cantarida*), s. f., pl. *cantaridi*, **cantharis** (καν9αρίς); 1. genu de insecte coleoptere heteromere d'in famili'a trachelidiloru, allu caroru elytru e verde auriu forte luciosu si cari essala una odore forte tare si putorosa; pulberea acestoru insecte serve de base la vesicatori;—in speciale *cantaridea de Ispani'a*, care e fórte veninosa, **meloe vesicatorius** lui *Linneu;* 2. verme: *a)* de grânu si alte buccate, *b)* de vitia, *c)* de arundine.

* CANTHARIDINA si *cantaridina*, s. f., (ital. **cantaridina**, fran. **cantharidine**; vedi *cantharide* sub 1.); substantia organica solida, cristallina, incolora, care se estrage d'in *cantharidi*.

* CANTHARITE, s., **cantharites** (subintell. **vinum**=vinu)=καν9αρίτης οἶνος; specia de vinu addussu de preste mare, (vedi *cantharu*).

www.dacoromanica.ro

* CANTHARU si *cantaru*, s. m., **cantharus** (κάνθαρος; ital. **cantaro**); 1. specia de insectu, scarabusiu; mai desu inse : 2. prin metafora : *a)* mare si pantecosu vasu de beutu, munitu cu doue anse sau urechie, si, in speciale vorbindu de Bacchu si adoratorii sei, luatu cu intellessulu de *cupa; b)* canale sau tubu de apa, a carui gura, pre care esse licidulu, are forma de scarabusiu; *c)* nodu negru sub limb'a boului *Apide*, adoratu de Egyptiani.

* CANTHU si *cantu*, s. m., **canthus** (κάνθος, ital. isp. **canto**, vechiu fran. **cant**; vedi in Glossariu *cantonu* si *cantonieru*); 1. cod'a sau anghiulu ochiului; 2. cercanulu ochiului; 3. cercanulu rotei, fia cellu de lemnu, fia cellu de ferru; 3. anghiu sau cercu de locu : parte, regione, tinutu, etc. (de ací si cuventulu popularin *catunu*, prin caderea lui *n* de longa *ca*, in locu de *cantunu* sau *cantonu*, forma augmentativa d'in *cantu*).

CANTICA si *canteca*, s. f., (=ital. **cantica**); vedi *canticu*.

* CANTICARE, v., **canticare**; ca deminutivu d'in *cantare*, insemna : *a cantá desu*, inse usiurellu, cu voce bassa si de fiacare data câte pucinu.

CANTICELLU si *cantecellu*, s. m., **canticulum**, deminutivu d'in *canticu*.

CANTICU si *cantecu*, s. m., pl.-*e*, (pre a locurea si femin. *cantica* sau *canteca*), **canticum, cantilena, cantio, cantus** (ital. si isp. **cantico** si **cantica**, port. **cantigo** si **cantiga**, provenc. **cantic**, franc. **cantique**, alb. **caneca** si **canga**,—in origine cuventulu este adiectivu formatu d'in **cantus**=*cantu* prin suffissulu *icu*, cumu se vede d'in constructioni latine ca : **cantica delineamenta**=*placeri produsse prin cantare;* in limbele sorori cuventulu ca substantivu se applica mai vertosu la cantari religiose plene de intusiasmulu ce inspira unu viu si inaltu sentimentu allu divinului; asiá : ital. **il cantico dei cantici**=franc. **le cantique des cantiques**=**canticum canticorum**=*cantarea cantariloru*, un'a d'in cartile santei scripture a testamentului vechiu, attribuita lui Salomone; asiá si : ital. **cantico di Mosé**=franc. **le cantique de Moïse**=*cantarea lui Moise*, compusa si cantata dupo trecerea marei Rosia, etc.; in limb'a nostra, in acestu intellessu, pare co tende a se substituí *cantare* in locu de *canticu*, d'in caus'a insemnarei prea pronuntiata ce *canticu* a inceputu se iea in usulu vulgariu si care correspunde mai vertosu cu a italiculni **canzone** si francescului **chanson**=**cantio**=*cantione;* assemine tendentia de margenire a intellessului unui cuventu nu se pote admitte in modu absolutu); totu ce se canta, fia musica simpla, fia poema insocita de cantare : 1. melodía, prin care se espremu vine sentimente alle suffletului, fia de buccuría sau de intristare : *canticu de doriu, canticu eroicu, canticu de mortu; canticu de jocu, canticulu miressei sau de miressa, allu nunului sau de nunu; celle doue moduri mai communi alle canteceloru nostre nationali sunt chor'a si doin'a;*—prin metafora applecatu si la animali, mai vertosu la passeri : *voiosulu canticu allu alaudei sau ciocurliei, doiosele cantice alle preveghiatorei, canticulu cucului, allu cycnului;* — in speciale : *a)* melodi'a unei armonía, in opposetione cu accompaniamentele : *formosa symphonia, inse canticu nu are; b)* de ací, cantare essecutata de unulu senguru, in opposetione cu celle essecutate de mai multi sau de unu choru; *c)* cantare cu care se insociea joculu unui actoriu in teatrulu Romaniloru; — 2. composetione poetica ce se canta, carme, poema lyrica, prin care se espremu sentimentele animei omenesci de la buccuri'a si multiamirea lina a suffletului pêno la entusiasmulu cellu mai essaltatu, si de la intristarea stemperata si moderata pêno la doriulu cellu mai arditoriu de anima, si anume : *a)* in intellessulu cellu mai vulgariu, ca si franc. **chanson**, poema lyrica de forma câtu se pote de simpla, usiora si popularia, asiá in câtu fiacare d'in poporu adjunge se ua invetie si se ua cante cu facilitate : *in multele si formosele nostre cantice popularie se espreme tota anim'a Românului; in cantecele selle Românulu a celebratu faptele Domniloru barbati si boni; prin cantice a inferratu si viéti'a*

www.dacoromanica.ro

Domniloru miselli; in cantice ellu si a versatu amarulu animei, precumu totu in cantice a depusu tesaurele de entusiasmu eroicu si de amore pentru totu ce e mare, santu si adorabile; pentru fia care fapta insemnata, pentru fiacare omu destinsu Românulu a scosu unu canticu; de ací in espressionea trecuta in proverbiu: *a scote cuiva canticu*=a celebrá faptele lui prin una asseminea poema lyrica popularia; inse: *a scote cuiva canticu*, se dice nu numai in bene, ci si in reu: *a scote unei muiere canticu*, va se dica, dupo caracteriulu acellei muiere: *a celebrá prin canticu graticle, talentele si virtutile ei*, sau: *a espune in canticu scandalele si blastematicle ei*, asiá in câtu *canticu* iea insemnarea generale de *espuncre in versuri*, despre care vedi mai diosu; ací se observa numai, co *canticulu* pote fi si *una addeverata satyra*, cumu si co *canticulu Românului*, ca si *canticulu* altoru popore, se indiosura a *cantá si celle ce nu aru fi de cantatu*, cumu: *graticle si placerile facilei Venere terrestre, placerile imbuibarei*, etc.; mai allessu prin contactulu corruptionei fanariotice *canteculu Românului* a cautatu se degenere in trivialitati si obscenitati; si de ací tendenti'a de a inlaturá vorb'a *canticu* d'in limb'a basericei, déro fora cuventu: coci espressionea popularia: *canticu de lume*, vorbesce contra acestei esclusione; *canticu de lume* in addeveru, dupo intellessulu ce se dà cuventului *lume* (vedi *lume*), va se dica sau, in oppositione cu *canticu de baserica* sau *canticu religiosu*, unu canticu cu subiectu strainu de religione; sau, in opposetione cu *canticu eroicu, morale*, etc., unu canticu ce are de subiectu doriulu amorei, allu placeriloru de mésa, sau veri-ce ne face se ne buccuràmu si se petrecemu; — *b)* poema lyrica destinata a se cantá in impregiurari solemni, celebrandu victorie si mai vertosu glori'a si maiestatea addeverului, a dereptatei, a divinitatei, etc.: *canticu de victoria; Ebreii compuneau cantice pentru tote impregiurarile insemnate alle vietiei loru politice si religiose; atari sunt canticulu lui Moise, canticulu Deborei*, etc. (vedi si celle spuse iu parenthesea de la inceputulu articlului);—in limb'a basericei *canticulu* differe de *psalmu*, pentru co acestu-a se canta cu *psalteriulu*, instrumentu de musica, éro *canticulu* se canta cu vocea; — *cantice graduali*=cei cinci-spre-dieci psalmi ce vinu dupo psalmulu 119, asiá numiti pentru co de Ebrei se cantau, candu ascendeau *gradele* templului, éro pentru crestini acei-asi psalmi figuredia gradele de perfectione crestinesca;—3. metaforice: *a)* veri-ce modu de espressione a gloriei si maiestatei divine: *cerulu cu astrele, pamentulu, marea si tota creationea inaltia unu canticu de gloria creatoriului seu; tote actionile si tote cugetationile acestui mare si nobile suffletu fura unu canticu allu addeverului si benelui eternu; b)* manifestare, espunere a celloru ce a patitu sau are se patia cineva, a sentimenteloru, cugeteloru si fapteloru cuiva: *canta-ti, mundra, canticulu*, (vedi si 1. *cantare*); *c)* cuvente magice; *ce su aste cantece si descantece;* de ací: *d)* cuvente induplecatorie, cu potere magica orecumu: *de si se arréta asiá de neinduplecatu si neimblanditu, lassati se i cantu eu unu canticu, si veti vedé co se face blandu ca mnellulu si despusu a ne dá totu ce vomu cere de la densulu.*

CANTICUTIA, s. f., si

CANTICUTIU sau *cantecutiu*, s. m., **canticulum;** deminutivu d'in *canticu* si *cantica*, si prin urmare de acellu-asi intellessu cu *canticellu.*

CANTILENA, s. f., **cantilena** (compara si ital. **cantilena**); 1. cu intellessu bonu, parte a unei melodía, care se repete la intervalle determinate alle unui canticu; mai desu inse: 2. cu intellessu reu: *a)* canticu prea simplu si monotonu, si prin urmare uritiosu; canticu de addormitu pruncii; canticu obscenu sau injuriosu; *b)* vorba batuta si resbatuta, cuventu de toti connoscutu; vulgaritate.

* CANTILLARE, v., **cantillare;** deminutivu d'in *cantare*, a cantá cu voce bassa si câte pucinu, franc. **fredonner;** a cantá reu.

www.dacoromanica.ro

* CANTIONARIU, pl.-*ie*, carte sau collectione de cantice sau cantari, adeco de poemate lyrice destinate spre a fi cantate.

* CANTIONE, s. f., **cantio** (ital. **canzone**, franc. **chanson**); 1. actione de a *cantá*; 2. mai desu inse, ce se canta, canticu in diversele selle acceptioni, (vedi *canere* si *canticu*).

CANTITATE, s. f., **quantitas** (ital. **quantità**; franc. **quantité**, vedi 2. *cantu* = câtu = **quantus**); totu ce se pote mesurá sau numerá, marí sau deminuí : *cantitate de omeni, cantitate de sare, cantitati ecali;* — de si *cantitatea* este un'a d'in *calitatile* lucruriloru, totusi forte adesea *cantitatea* se oppune la *calitate: nu cantitatea, ci calitatea alimenteloru merita mai vertosu luarea a mente a nostra,* (vedi si *calitate*); in acestu intellessu, care e si cellu mai popularíu, cantitate insemna: *multime, numeru mare;* déro cuventulu este mai vertosu scientificu cumu 1. terminu matematicu : *a) cantitate continua,* marime, estensione a unui corpu in lungime, latime si grossime : *geometri'a are de obiectu studiulu cantitatei continua; b) cantitate discreta,* numeru, multime de mai multe lucruri destincte unulu de altulu : *aritmetic'a are de obiectu studiulu cantitatei discrete; c) cantitate algebrica,* numeru sau marime indeterminata; *d) cantitate positiva,* care are sau se presuppune co are inaintea ei semnulu additionei (+), in oppositione cu *cantitate negativa,* care are semnulu sustractionei (—); *e) cantitate imaginaria,* care are una essistentia numai symbolica; *f) cantitate rationale,* care are una *ratione* ce se pote espreme cu numeru intregu sau fractionariu, in oppositione cu *cantitate incommensurabile,* pentru care nu essiste assemine ratione; 2. terminu de mechanica : *cantitate de miscare,* productu allu massei corpuriloru multiplicata cu celeritatea loru; 3. terminu filosoficu : *cantitatea conceptteloru, a judecicloru,* dupo care *conceptele si judeciele sunt universali, particulari, individuali;* 4. ca terminu de grammatica, *cantitatea* este durat'a de tempu ce se cere pentru pronuntiarea unei syllabe : *cantitatea unui cuventu, unei syllabe, unei vocale; dupo cantitate syllabele sunt brevi sau scurte si lunge; syllabele lunge ceru tempu mai multu de câtu celle brevi; armoni'a poesiei si chiaru prosei antice se fundedia pre cantitate;* in limb'a nostra, ca si in alte limbe sorori noue, de sí cantitatea e mai pucinu sentita, nu se pote inse dice co lipsesce cu totulu; déro cercetarile asupr'a acestei parte a limbei nostre sunt inco pucinu inaintate, si cu tote aceste de la cantitate spendura forte multu si poterea de espressione a limbei.

CANTITATIVU-*a*, adj., **ad quantitatem pertinens** (ital. **quantitativo**, franc. **quantitatif**); relativu la *cantitate,* (vedi si *calitativu*).

CANTONARIU, *cantonu;* vedi *cantonieru* si *cantonu* in Glossariu cumu si *canthu* in Dictionariu.

CANTORATU, s. m., (compara ital. **cantorato**), **cantoris munus;** functione de *cantoriu.*

CANTORESSA, s. f., vedi *cantoriu.*

CANTORIA (cu accentu pre *ri* : *cantoría*), s. f., (compara ital. **cantoria**) **cantoris munus, locus ubi cantores stant;** 1. cu acellu-asi intellessu ca si *cantoratu;* 2. loculu unde stau *cantorii* in baserica.

CANTORIU, s. m., **cantor** (vedi *canere*); care canta, care scie si face professione de a cantá: 1. in genere : *marele cantoriu allu marelui capitanu, cantoriulu Apolline, cycnulu cantoriu allu mortei selle;* — metaforice : *jurisconsultulu fora filosofía nu e de câtu cantoriu de secce formule;* 2. in speciale : *a)* cellu care, in teatrulu vechiloru Romani, essecutá cantulu, pre candu altulu prin geste representá actionea; *b)* cellu ce canta in chorurile basericesci.

1. CANTU, s. m., vedi *canthu.*

2. CANTU, adv. si conj., vedi *câtu.*

3. CANTU, s. m., p.-*re*, **cantus** (ital. isp. port. **canto**, provenc. **cant** si **chant**, franc. **chant**, alb. **canga**); ca supinu si participiu d'in *canere, cantu* insemna atâtu *actulu de cantare* câtu si *ce se canta,* unindu astufellu in sene intellessulu si allu substantivului *cantare* si allu sub-

www.dacoromanica.ro

stantivului *canticu*: 1. proprie si in genere: *a)* pentru omu: *cantulu chorului, cantulu fetioreloru, cantulu copilliloru; b)* pentru alte animali, mai vertosu passeri: *cantulu cocosiului, cantulu preveghiatoriei, cantulu greierului; c)* pentru lucruri inanimate, mai vertosu instrumente mechanice de cantatu: *cantulu viorei; cantulu bucciumului, organului*, etc.; — *cantu armoniosu, melodiosu, placutu; cantu tristu, lugubre*, etc.; 2. proprie si in speciale, compositione musicale ce se canta cu vocea sau cu instrumente musicali: *a) a face sau compune cantulu unei poema, partile unui cantu; b)* mai vertosu partea melodiosa, canticulu unei compositione musicale, de care spendura tota espressionea, in oppositione cu *armoni'a* acellei composetione: *nu se cade ca armoni'a se innece cantulu;* de ací, prin una noua metafora: α) un'a d'in celle patru voci ce essecuta una composetione musicale, si a nume vocea supranului, care de regula canta melodi'a: *cantulu nu concorda cu bassulu;* β) cord'a cea mai mica si mai acuta a unei viore sau altui instrumentu cu corde: *se rupsera bassulu si cantulu viorei; c) cantu chorale*, care se pote cantá de mai multi in choru; *d) cantu ambrosianu*, cantu basericescu introdussu de Santu Ambrosiu in baseric'a appusana dupo cellu d'in baseric'a resaritana, si care differe de cellu mai tardiu introdussu in baseric'a appusana si numitu *cantu fermu ori planu* d'in caus'a simplicitatei si stabilitatei noteloru selle, sau *cantu gregorianu* dupo numele ponteficelui care lu restaurá; *cantu figuratu*, in care intra tote accidentiele musicali, in opposetione cu *cantulu planu san fermu*, despoiatu de tote acelle accidentie: *Santulu Athanasiu introdussesse in baseric'a alessandrina cantulu figuratu, numitu si chromaticu sau coloratu; déro mai in urma, vedendu abusulu ce se facea cu acestu cantu, reintroduse unu cantu simplu si planu; f) cantu militare*, facutu pre cuvente accommodate militariloru; *cantu bellicu*, plenu de miscare si de animatione, asiá in câtu se attitie pre militari la lupta; *cantu populariu sau nationale*, in care se espreme cugetarea sau sentimentulu ce anima una natione intrega la certe epoce; asiá si *cantu de victoria, cantu de jocu, cantu de mortu*, etc., (vedi si *canticu*); *g) cantulu cycnului* = *canticulu cycnului*, ultimu opu allu unui compositoriu, asiá numitu dupo suavitatea ce se crede co ar fi avendu cantulu cycnului aprope de morte; — 3. metaforice: *a)* poema, chiaru deco nu se canta; *b)* parte a unei poeme mai mare: *cantulu allu sessele d'in Eneidea lui Virgiliu; c)* veri-ce medilocu de manifestare a gloriei divine: *cantulu creationei cotra creatoriu.*

* CANU, -*a*, adj., **canus** (vedi *candere, canire, canutu*, etc.); intre albu si negru, in doi peri, nu de totu albu, cenusíu: *canii lupi; canele unde*, albite prin spuma; *can'a barba, can'a betranetia;* — metaforice: *can'a bona credentia*, antic'a bona credentia, d'in *canu* nu numai a essitu directu *canire*, ci prin scambarea lui *u* in *r*, *canu* devine *caru*, de unde *caruiu* = *caruniu*; vedi *caruiu* in Glossariu; de alta parte deminutivulu d'in **canus** ar fi **canulus**, care in limb'a nostra ar avé form'a *canuru*, d'in care a essitu femin. *canura*, luatu ca substantivu, precumu in italian'a **canutola** = erba cu peri *cani* a essitu d'in **canuto** = *canutu*; vedi *canura* si in Glossariu). M.

CANURA, s. f., vedi *canura* in Glossariu si *canu* in Dictionariu.

CANUTETIA, s. f., (pre alocurea: *canuntetia* si: *caruntetia;* vedi, pentru transformarea lui *n* in *r*, litter'a *N*), **canities** si **canitia** (ital. **canutezza**, isp. **canezeza**); stare sau calitate de *canutu*: *se cade a respectá canuteti'a;* — intre sengul. *canutetia* si plur. *canutetie* essistu acelle-asi nuantie de intellessu ce s'au arretatu co se afla intre seng. *betranetia* si plur. *betranetie.*

CANUTIA (cu accentu pre *ti*: *canutía*), s. f., (compara ital. **canutiglia**), si prin molliarea lu *l* in locu de

CANUTILIA, s. f., 1. cu acea-asi insemnare ca si *canutetia;* inse in speciale: 2. totulu periloru canuti.

CANUTIRE (pre a locure: *canuntire*

www.dacoromanica.ro

si : *caruntire*),-*escu*, v., **canescere** (ital. **canutire**, isp. **encanecer**; provenc. **canuzir**, franc. **chancir**) ; a devení *canutu : asiá de teneru, si ai canutitu!*

CANUTU,-*a*, (pre a locure: *cananntu* si *caruntu;* vedi litter'a *N* pentru scambarea lui *n* in *r*), **canus** si **canutus** (ital. **canuto**, vechiu isp. **canudo**, provenc. **canut**, franc. **chenu**, alb. **carrouta**; tote aceste forme au essitu, ca participie, d'in una forma de verbu : *can-ere, can-ui, can-utu*, ca *bat-ere, bat-ui, bat-utu*); intre albu si negru, albu amestecatu cu negru, vorbindu in speciale de perii capului : *canutulu betranu;* — metaforice : *canutele crescete alle betraniloru munti; canut'a iérna, canutéle unde alle marei interitate; canutulu tempu*=betranulu tempu.

* CAOSU, s. m., vedi *chaosu*.

* 1. CAPA, s. f., (ital. **cappa**, isp. port. si provenc. **capa**, franc. **cape** si **chape**) cuventu, care de si nu se afla in latin'a classica, se vede inse co e forte vechiu si co a statu in limb'a rustica, formatu d'in *capere*, cumu attesta *Isidore :* **capa, quia totum capiat corpus**= *cap'a se dice asiá, pentru co incape totu corpulu;* in acellu-asi locu Isidoru esplica *cap'a* si prin **ornamentum capitis** =*ornamentu de capu*); 1. mantellu ce are inapoi unu caputiu (de pusu in capu sau pentru ornamentu), vestimentu ce se porta astadi de fratii si monachii certoru ordini alle basericei de appusu, déro alta data se portá si de laici (analogu cu cea-a ce numesce poporulu nostru *capenegu* d'in acea-asi fontana cu *capa;* vedi *chepenegu* in Glossariu); 2. vestimentu lungu peno la calcanie cu caputiu, *manteia* ce porta episcopii, preutii, canonicii, cantorii, etc., in essercitiulu functionei loru; 3. peptariu cu manece ce porta feminele (vedi si *capitiu*); 4. vestimentu barbatescu cu manece, cu sau fora caputiu, déro care se inchiaia si se stringe bene spre a scutí de frigu.

2. CAPA, s. f., vedi *Cappa*.

* CAPABILE, (mai pucinu bene : *capabilu*), adj., vedi *capabilu* in Gloassariu.

* CAPACE, adj., **capax** (d'in *capere*); care *incape*, coprende, contine multu, sau care *pote incapé*, coprende, continé : incapetoriu, largu, spatiosu, etc.: 1. in intellessu materiale : *portu securu si capace de navi, terra capace de unu numeru duplu de locuitori, capacea urna a mortei, capacile atrie alle palatiului regale, casa commoda si capace, vasu capace de a continé mai multe cente de litre;*—2. in intellessu ideale : *a)* aptu a intellege; a coprende, a concepe cu mentea, cu suffletulu : *d'in animali numai omulu e capace de ratione; ca imagine a lui Domnedieu, suffletulu e capace de addeveru, de bene; b)* aptu a face, a practicá, a essercitá ceva : *omu capace de imperiu, de administratione, de guberniu;*—in speciale, ca terminu juridicu, care e iu conditionile cerute de a se buccurá de unu dereptu : *cine nu e Românu, nu e capace de a occupá functione in Romani'a;* — *c)* cu intellessu reu : *e capace de a te uccide pentru unu micu folosu allu seu; omu capace de veri-ce, de tote*, etc.=omu fora neci unu scrupulu de conscientia, blastematu, spenduratu, fora Domnedieu, etc.

* CAPACITARE, v., **capacem reddere** (ital. **capacitare**); a face *capace;* a face se precepa, se intellega; a convinge;— *a se capacitá*, a se face capace; a intellege, a precepe, a se convinge.

* CAPACITATE, s. f., **capacitas** (ital. **capacità**, franc. **capacité**); calitate de *capace : capacitatea butei e mai mare de câtu a butoniului; volumele apei intrece capacitatea canalei; capacitatea putinei acestei-a e de 50 de libre;* — *cine vorbesce, e detoriu a vorbí dupo capacitatea ascultatoriloru; in omu e capacitatea de perfectione morale; déro capacitatea mentei omenesci are margini; omu fora neci una capacitate politica; mare capacitate de a guberná; calitatea de Românu este un'a d'in capacitatile cerute pentru allegutorii de deputati;*—*mesura de capacitate*, care serve a mesurá volumele lucrureloru licide cumu : oliu, vinu, etc., sau lucruriloru uscate, cumu : ordiu, granu, lente, etc.; *capacitate de caloricu*, aptitudine ce are fia-care corpu de a absorbí mai multu sau mai pucinu

www.dacoromanica.ro

caloricu spre a si inaltiá temperatur'a; *capacitate de saturatione a unui acidu*, cantitate de oxygeniu ce se cere intr'una base, pentru ca acesta-a se pota formá cu acidulu una sare;—cu intellessu concretu : *a)* personale, persona, omu de capacitate : *a esclude de la functioni capacitatile, ca se se servesca cu nulitati; b)* reale, vasu de *capacitate;*—applecatu la persone, cuventulu *capacitate* differe, in intellessu , de cuventele *abilitate, desteritate,* etc.; *capacitate* este numai *facultatea, potenti'a de a intellege ori lucrá,* sau *capacitatea* este *scienti'a, connoscenti'a;* pre candu *abilitatea, desteritatea,* etc., se traducu prin *artea* sau *preceperea de a practicá si applecá connoscentiele theoretice.*

* CAPANA, s. f, **trabea, vestis pluvialis (capana,** de care Isidoru dice: **hanc rustici capanam vocant, quod unum tantum capiat** =*rusticii sau terranii numescu asseminea incapere capana, pentru co incape numai unu senguru omu;* dupo Isidoru asiá déro cuventulu e rusticu romanu, derivatu d'in *capere;* de ací : ital. **capanna,** port. provenc. **cabana,** isp. **cabaña,** franc. **cabane;** d'in acea-asi fontana si : *cabina, cabinetu*); colliba, si de ací, veri-ce locuentia mica si simpla, facuta d'in scandure, etc.

CAPANGA, s. f., pl.-*e,* (reu *i : capangi*), **harpago, uncus; vinculum; unguis** 1. cu acellu-asi intellessu ca si *cance* sau *cange;* 2. latiu sau *lantiu : a pune in capange, a tiné in capange;* 3. ghiara, laba cu ghiara, si in genere, mana sau altu ceva, cu care cineva appuca si tine bene : *nu mai scapa sorecele* (*d'in capangele catusiei, capanga* e in locu de *capaniga* sau *capanica,* derivatu d'in *capere,* ca instrumentu de *prensu*).

CAPARA sau *caparra,* s. f., (=it. **caparra,** d'in *capere-arra*); vedi *arbuna.*

CAPCAUNE, si

CAPCAUNU, s. m., (**anthropophagus** =ἀνθρωποφάγος), **lamia** =λαμία; **helluo; stupidus, baro; barbarus;** 1. monstru fabulosu, omu cu doue capete si doue gure, care pre una gura iughitiea copii intregi sau buccati mari de carne de omu cu osse cu totu, si pre cea alta gura scotea ossele : de *candu cu capcaunii;* de ací : 2. anthropofagu, mancatoriu de carne omenesca, canibale; 3. omu ce manca forte multu, unu vorace si nesaturatu : *capcaunulu meu de argatu e in stare se mance unu bou intregu; am patru capcauni de ospeti, pre cari nu sciu cu ce se i saturu; manca mai pucinu, me capcaune;*—metaforice : *acellu ministru fu capcaunulu thesaurului; cu ce poti saturá capcaunulu ce se chiama curiositate publica?*—4. barbaru, lipsitu de veri-ce cultura umana a mentiei si a animei, crudu sau cruntu, stupidu, etc. (pre a locurea cuventulu se aude cu *t* în locu de *p : catcaunu;* form'a cu *p* e cea genuina : compara κάπ-τειν=devorare). M.

CAPCIUNA, s. f., vedi *capsiuna.*

* CAPEDE, s. f., **capis-capide,** si

CAPEDINE, s. f., **capedo-capedine;** (d'in *capere*); vasu cu ansa sau torta, ce serviea la sacrificie, in care se punea foculu sacratu Vestei;—cupa de beutu.

* CAPEDULA, s. f., **capidula,** deminutivu d'in *capede,* si

CAPEDUNCULA, s. f., **capeduncula,** deminutivu din *capedine.*

* 1. CAPELLA, s. f., **capella;** deminutivu d'in *capra, caprisiora.*

2. CAPELLA, s. f., 1. **ædicula, sacellum;** basericutia, baserica mica pre longa alt'a mai mare, sau si independente, construita mai vertosu in curtea unui principe sau si a unui particulariu cu stare, *parecclesia* sau paraclisu (it. **cappella,** franc. **chapelle**); 2. **petasus,** pellaría elegante de omu sau de femina; in acestu intellessu inse ar fí de preferitu form'a masculina : *capellu* =it. **cappello,** franc. **chapeau;**—*capella* nu e de câtu unu deminutivu d'in *capa,* si insemnarea cuventului de sub 2. resare usioru d'in acesta etymología, cu atâtu mai multu co *capa* nu se refere numai la *capere,* cumu dice Isidoru, ci si mai vertosu la *capu* d'in caus'a *caputiului* sau glugei, cu care e munita *cap'a;* mai cu greu pare co s'ar potó legá de acea-asi etymología insemnarea de sub 1. a cuventului; déro *capa,* cumu

www.dacoromanica.ro

si demin. *capella* s'a applecatu in speciale la *mantellulu* lui Santu Martinu, ce regii Franciei pastrau ca palladiu allu coronei intr'unu oratoriú allu palatiului loru; de ací, prin metafora, se numì *capella* si oratoriulu sau basericuti'a insasi, si, prin estensione, veri-ce asseminea basericutia. M.

CAPELLANATU, s. m., (=ital. **cappellanato**), si

CAPELLANIA (cu tonu pre *i*: *capellanía*), s. f., (=ital. **cappellania**); ministeriu sau officiu de *capellanu;* venitu d'in asseminea officiu: *erau si sunt inco, pre a locurea, si capellanîe laîce, de alle caroru venituri se buccura laici si chiaru femine.*

CAPELLANU, s. m., (**capellanus**, ital. **cappellano**, fr. **chapelain**); 1. preutu care officiedia la una capella si se buecura de venitulu ei; 2. preutu adjutoriu allu preutului unei parochia; 3. preutu care officiedia intr'una baserica a parochiei dependente de alta baserica: *capellanulu domnului, capellanulu regimentului, capellanulu curtei domnesci*, etc.

* CAPELLARESSA, s. f., muiere a *capellariului* sau muiere care face sau vende *capelle*, (vedi *capella* sub 2).

* CAPELLARIU,-*ia*, adj. s., (ital. **cappelaro, cappellera, cappelajo**), **ad petasum pertinens; petasorum fabricator; petasi capsa;** 1. adj., relativu la *capella* cu insemnarea de sub 2.; mai desu inse: 2. substantivu: *a)* personale masc., *capellariu*, care face si vinde *capelle; b)* reale femin., *capellaria*, cuteia de *capella*.

* CAPELLIANU,-*a*, adj., **capellianus**, (vedi 1. *capella*); relativu la *capella* sau *capra: capellian'a ruta*, rut'a placuta caprei sau capellei.

* 1. CAPELLU, s. m., pl.-*i*, **capellus**; deminutivu d'in *capru*.

* 2. CAPELLU, s. m., pl.-*e*; vedi 2. *capella* sub 2.: *capellu de paia, de metasse*, etc.

CAPELLUCIA si

CAPELLUTIA, s. f., (=ital. **cappelluccia**); deminutivu d'in 2. *capella*.

* CAPELLUTIU si *capelluciu*, s. m., pl.-*e*, (=ital. **cappelluccio**); **petasunculus**; deminutivu d'in 2. *capellu*.

CAPERA, *caperu*, etc., s. f., vedi *cappara, caparu*.

CAPĔRARE, v., **caperare; æstuare, bullire, fervere; micare, scintillare** (compara si καπ-τειν=devorare, ardere; etc., καπ-υρός, = devorante, ardente, apprensu, infocatu, etc.; compara si compusu-lu *s-caperare*, sengurulu usitatu pre a locurea si in locu de simplulu *caperare*); a fi plenu de focu, a ferbe, a arde, a scanteiá: *vinulu capera; ochii sei capera de manía, capera sangele in mene;* —a fi forte agitatu, a tremurá, a se bate: *mi capera anima de multa placere sau de mare spaima;* — a face unde, a undulá, si de ací, a se increti, a se stringe, etc.: *fruntea lui capera de supperare;*—in acestu intellessu si ca transitivu: *a caperá fruntea, sprincene caperate, a caperá velele navei.*

CAPERATIONE, s. f., (**caperatio**), **æstuatio, bullitio; scintillatio**, etc., actione de *a caperá*.

CAPERATURA, s. f., actione si mai vertosu resultatu allu actionei de *a caperá*.

†† CAPERE, *capui, caputu* si *captu*, v., **capĕre**; form'a verbale a unei-a d'in celle mai fecunde radecine romanice cu intellessulu: *a appucá, a prende, a coprende, a continé, a imbraciá, a capitá*, si de ací, *a precepe, a intellege*, etc.; lat. **capĕre** este, cumu se vede, de conjugationea III; in limb'a nostra compusulu *in-capĕre* este de conjugationea II, déro alte compuse sunt, ca si celle latine, de conjug. III: *in-cepĕre*=**incipere**, *precepere* =*percepere* =**percipere**; limb'a italiana presenta acellu-asi verbu sub trei forme: **capĕre, capāre** si **capire**; isp. **caber**, franc. **cevoir** numai in compuse: **per-cevoir**=*percepere;*—una forma de conj. I. *cap-are* inco se afla in limb'a nostra, ca si ital. **capare**, déro totu numai in compuse: *s-capare*, ca si *s-capitare* d'in simplulu *capitare*.

CAPESTRELLU, s. m., **capistellum**, (ital. **capestrello**); deminutivu d'in *capestru*.

CAPESTRU, s. m., pl.-*e*, **capistrum**, (d'in *capere*; ital. **capestro**, isp. **cabestro**, port. **cabresto**, franc. **chevêtre**, alb. **ca-**

www.dacoromanica.ro

pistra, russ. **kapestra**); ochiu de fune sau de curella ce se pune in capulu sau botulu animaliloru, mai vertosu cailoru, asiniloru, etc., spre a le trage si duce incotrau vré cineva; *capestrulu* serve terraniloru si de frenu;—ce se pune in botulu unui animale spre a lu impedecá de a face reu;—*penna de capestru*=**habena, lorum**, un'a d'in curellele sau curmeiele capestrului; — proverb. : *a duce pre cineva de capestru* = a lu duce de nasu, a lu dominá cu totulu.

CAPETANIU, *capetare, capetellu, capetina, capetinosu, capetu, capetuire*, etc.; vedi *capitaniu, capitare, capitellu, capitina, capitinosu, capitu; capituire.*

1. CAPIARE,-*ediu*, v., **vertigine corripi vel laborare**; a devení *capiu : nu sciu de ce mi capiedia ouile; ai capiatu, se vede, de nu mai scii ce vorbesci.*

2. CAPIARE, s. f., **vertigo**; actionea de *a capiá;* morbulu unui animale sau omu *capiu.*

CAPIATURA, s. f., **vertigo**; morbulu *capiatului* sau *capiului : sufferi, se vede, de capiatura.*

* CAPIDULU, s. m., **capidulum**; coperementu de *capu*, si in speciale *caputiu* sau gluga de *capa.*

* CAPILLACEU,-*a*, adj., **capillaceus**; de *capillu*, suptire ca unu *capillu : plante capillacee; cingutore capillacea*, tessuta sau impletita d'in *capilli.*

* CAPILLAGINE, s. f., **capillago**; *capillii* in totulu loru : *dupo abundanti'a creicerului* si *capillaginea abunda.*

* CAPILLAMENTU, s. m., **capillamentum**; *capillii* in totulu loru, multime de capilli; mai vertosu *perufalsu, peruca;* —prin metafora : perulu barbei; perulu de la suptusuara; perulu de la partile genitali; parti perose sau flocose la animali; mustaciele radecineloru, planteloru, etc.

* 1. CAPILLARE, v., **capillare**, a avé sau a dá *capilli.*

* 2. CAPILLARE, adj., **capillaris** (ital. **capillare**, franc. **capillaire**); relativu la *capillu*, assemine unui *capillu* : 1. in genere : *unsore capillare; arbore capillare*, de care vestalile si spendurá perulu tunsu candu se consecrá Vestei; 2. in speciale : *a)* ca terminu de anatomía : *vene sau canali capillari*, cari in corpulu animalelui apparu asiá de suptiri ca si unu capillu; *vase capillari*, nume datu la vase d'in corpulu omului si altoru animale forte suptiri, cari formedia una tessutura continua intre arterie si vene; de ací : *systema capillare*, totulu vaseloru mentionate; *b)* ca terminu de fusica : *actione capillare*, causa sau fortia care produce *fenomenele capillari*, cari stau in elevationea sau depressionea licidului ce se introduce in tuburi destupate, forte strimte, cofundate intr'unu licidu, asiá co contr'a legiloru ordinarie alle hydrostaticei, licidulu introdussu in tuburi nu sta la acellu-asi libellu cu licidulu esternu, ci se redica mai susu sau se lassa mai diosu; *tuburile*, cu cari se facu assemini esperimente, se numescu si elle *capillari*, pentru co se appropia de suptiritatea unui *capillu; c)* ca terminu de botanica, *capillare* se applica la parti de plante forte suptiri si allongate : *radecina capillare, frundie capillari, pedunculu capillare;* — de ací, ca subst. femin., *capillarea*=*capillulu Venerei*, specia de planta.

* CAPILLARITATE, s. f., (ital. **capillarità**, franc. **capillarité**): calitate sau natura de *capillare*, mai vertosu in insemnarea cuventului de sub 2. *b) : capillaritatea tuburiloru;* — in speciale, caus'a sau poterea complessa si arcana, care produce *fenomenele capillari*, (vedi *capillare* sub 2. *b)* : prin acésta potere una picatura de licidu iea una forma pre corpulu de care se lepesce; prin ea se suie succulu in vegetali, cumu si oliulu unei lampa la muculu ei, etc.

* CAPILLATIONE, s. f., **capillatio** (compara si franc. **capillation**); 1. actione de *a capillá*, (vedi 1. *capillare*); déro mai vertosu : 2. cu intellessu concretu : *a)* capillagine, perulu in totulu seu; *b)* specia de morbu la besic'a udului, care se chiama si *trichismu; c)* crepatura capillare a craniului, care se arreta sub form'a unei linia forte suptire si grea de urmaritu.

* CAPILLATU, -*a*, adj., **capillatus**, (vedi 1. *capillare;* ital. **capellato, capil**

www.dacoromanica.ro

lato si capelluto, franc. **chevelu**); care are *capilli*, mai vertosu care are capilli multi si lungi; — metaforice: *gaine capillate*, motiate.

* CAPILLATURA, s. f., **capillatura**, (ital. **capellatura**, franc. **chevelure**); toti capillii unui omu; multime de *capilli*, mai vertosu de *capilli* mentinosi, perucă, etc.; modu de a si tiné si despune *capillii*.

* CAPILLIFOLIATU,-*a*, adj., (franc. **capillifolié**; vedi *capillu* si *foliu*); cu foie capillari, vorbindu de plante.

* CAPILLIFORMU,-*a*, adj., (franc. **capilliforme**; vedi *capillu* si *formă*); cu forma de *capillu*, vorbindu de certe parti forte suptiri alle planteloru.

* CAPILLITIU, s. m., **capillitium**, (ital. **capillizio**); 1. toti *capillii* unui omu; déro mai vertosu: 2. partea capului coperita cu peru; — 3. prin metafora, cércanulu formatu de radiele de lumina in giurulu unui astru.

* CAPILLOSU,-*a*, adj., **capillosus**; plenu de *capilli*; perosu, flocosu.

* CAPILLU, s. m., pl.-*i*, **capillus** (deminutivu d'in radecin'a **cap**, d'in care a essitu si **caput**=*capu*, sau compusu d'în **caput** și **pilus**=*peru*; vedi si *capere*; ital. **capello** si **capillo**, franc. **cheveu**); 1. proprie, peru de capu, si a nume perulu capului în totulu seu, sau unu firu de peru allu capului, pre candu **pilus**=*peru* se dice de *perulu* de pre alte parti alle corpului omenescu: *capilli albi, negri, castanii; capilli peptenati, unsi*, etc.; 2. prin estensione: *a)* perulu barbei; *b)* peru de alte animali; *c)* firicellu sau fibra de planta; de unde: *capillulu Venerei*, (vedi 2. *capillare*).

* CAPIONE, s. f., **capio-capione** (d'in *capere*); terminu juridicu, prin care se esprime: 1. intrare in possessione, luare in possesione; 2. dereptu de possessione, castigatu prin prescriptione; in acestu intellessu se dice mai desu si mai bene *usucapione*.

CAPISTERE, s. f., **mactra** (**capisterium**, ital. **capisterio**, **capistejo** si **capisteo**, cu intellessulu de *venturatore* sau vasu de venturatu grauntie); vasu de lemnu in care se cerne farina si frementa pane (form'a mai vechia a potutu fi *capisteria*, ca femininu allu formei, d'in care a essitu neutrulu latin. **capisterium**; déro *capisteria* s'a redussu apoi la *capisterie*, *capistere*; vercumu cuventulu a essitu d'in *capere*, ca si *copaia*=*capalia*, si care e una *capistere* mai mica, (vedi *copalia*).

CAPITAIU=*capitâiu*, vedi *capitaniu*.

* CAPITALE (reu: *capitalu*), adj. s., **capitalis**; **capital**; **caput**; (ital. **capitale**, franc. **capital**); relativu la *capu* sau *capite*, in multe d'in variele insemnari alle acestui cuventu: I. adiectivu: A. in insemnarea cea mai ordinaria a cuventului *capu*: *ornamente capitali*, ornamente de capu; *medicamente capitali*, bone de capu; mai desu inse: B. in insemnarile metaforice alle cuventului *capu*: 1. care trage dupo sene perderea *capului*, care se attinge de viétia, adducutoriu de morte, de perdiare: *callatorimu pre mare cu pericule capitali*, *morbu capitale*; in speciale, ca terminu juridicu: *crime capitale*, *pena capitale*; *capitale este pentru unu militariu a fugí si lassá postulu incredentiatu lui se l'appere*; de ací si: *peccatu capitale* = *peccatu mortale* = *peccatu de morte*; 2. in genere, de morte, inversionatu, neimpacatu, forte periculosu: *inimicu capitale*, *ura capitale*, *lupta capitale*; *nu e pentru omu peste mai capitale decâtu impulsulu voluptatei corporale*; 3. principale, fundamentale, de cea mai mare insemnatate: *clausa capitale a unui contractu*, *addeveru capitale*, *scientie capitali*, *principiu capitale allu unei doctrine*; *totu este capitale in gur'a unui Domnu*; *interessile capitali alle nationei*; *capitale e, nu a avé bone principie de portare, cí a lucrá dupo densele*; 4. escellente, de cea mai mare perfectione: *acestu tabellu este opulu capitale allu unui geniu capitale*; 5. mare: *littere capitali*=*littere majuscule*, cari se punu la inceputulu unui nume propriu, etc.; *scripturei capitale se substituì scriptur'a unciale*, (vedi *unciale*).—II. ca substantivu femin. reale *capitale*,-*a*, (reu: *capital'a*): 1. cetate *capitale*, antania intr'una terra sau parte de terra, pentru co e scaunulu

www.dacoromanica.ro

guberniului sau administrationei : *capitalea Anglici e Londinulu; Romani'a are de capitale Buccurescii; capitalea unui judeciu, unui cercu de administratione;* 2. linia principale, care taia in doue parti ecali una intaritura bellica; 3. velu cu care cei vechi si acopereau *capulu* la sacrificie; 4. summa *capitale*, in oppositione cu *interesse, procente*, etc., ce da acea summa impromutata; in acesta insemnare inse, pentru care espressionea cea mai popularia este plur. *capete* d'in *capu*, pare co incepe a prevalé form'a masculina *capitaliu* sau *capitariu*.

* CAPITALISARE, v., (ital. **capitalizzare**, franc. **capitaliser**); I. a stringe si formá *capitaliu : a capitalisá celle mai mice economie; a economisi capitalisá procentele;* 2. a transformá in *capitaliu* unu venitu orecare : *a capitalisá canonulu unei empytcose; de mai multe ori a fostu vorba a capitalisá tributulu annuale ce Românii solvu Portei.*

* CAPITALISATIONE, s. f., (franc. **capitalisation**); actione de *a capitalisá*.

* CAPITALISTU, s. m., (ital. **capitalista**, franc. **capitaliste**); care are *capitaliu;* care specula cu *capitalie*.

CAPITALIŬ si *capitariu* (reu : *capitalu*), s. m., pl.-*e*, **capitarium, caput, sors; lana de capite tonsa** (compara si ital. **capitale**, franc. **capital**); ca si *capitale*, (vedi suffissu *ale*), proprie adiectivu cu insemnarea de relativu *la capu*, déro luatu numai cu intellessu de substantivu in insemnarile : 1. lana tunsa de pre *capulu* unei oue, peru tunsu de pre *capulu* unei capra; cu acestu intellessu cuventulu e popularin intre Macedoromani; 2. capete, fondu, avere economita si strinsa : *a)* in genere, veri-ce genu de avere accumulata : bani, proprietati mobili si immobili, instrumente, *vite*, etc. : *a marí capitaliulu seu prin una stricta economía si intellepta administratione; capitaliu productivu*, care adduce unu venitu ce prin accumulare devine unu nouu *capitaliu*, in opposetione cu *capitaliu improductivu* sau *capitaliu mortu*, care nu da neci unu venitu; *capitaliu circulante*, care se renoiesce prin vendiarea productelorn create prin facendele de industria, in cari capitaliulu a fostu bagatu, in oppositione cu *capitaliu prensu sau inchisu*, bagatu in edificie, locuri, etc., asiá in câtu nu pote cineva dispune de densulu dupo voia; *in societatile de commerciu si industria, unii d'in societari punu capitaliu, altii labore sau lucru; fora capitaliu mai nu este cu potentia a essercitá neci una maiestría; cellu d'in urmá taiatoriu de lemne cauta se aiba ca capitaliu cellu pucinu una bona secure; b)* in speciale, avere accumulata in numerariu, bani, si a nume : α) bani impromutati cuiva cu interesse : *sunt buccurosu a mi scote capitaliulu fora procente;* β) bani, summa mare de bani : *cu negotiulu cellu mai marginitu, cu industri'a cea mai modesta face unu omu capitaliu, déco e economu si se campanesce bene;* 3. metaforice, avere intellectuale si morale : *a si face prin lectura unu bonu capitaliu de idee; economi'a si modesti'a muierei sunt unu bonu capitaliu pentru casa;* — locutioni : *a face capitaliu de ceva sau de cineva*= a computá, a se redimá, a sperá in acellu ceva sau cineva; *a luá capitaliu de ceva*=a notá, a tiné computu pentru occasione, differitu de *a luá ceva de capitaliu*=a luá in seriosu, a se fundá, a sperá, sau : a luá esceptionea ca norma, joculu permissu una data ca regula generale pentru tote casurile : *am permissu argatului, dominic'a trecuta, se se duca la preamblare, si ellu a luatu acesta-a de capitaliu, in câtu acumu se duce si me lassa senguru in tote dominecele si serbatorile.*

CAPITANA, s. f., vedi *capitanu*.

CAPITANATU, s. m., (ital. **capitanato**), vedi *capitanía*.

CAPITANESCU,-*a*, adj., **pratorius, imperatorius;** de *capitanu*, allu *capitanului : armele capitanesci*.

CAPITANESSA, s. f., vedi *capitanu*.

CAPITANÍA, s. f., (=ital. **capitanía**) **ducis vel præfecti munus, ducis vel præfecti jurisdictio;** 1. officiu sau demnitate de *capitanu;* 2. destrictu, preste care se intende autoritatea unui capi-

www.dacoromanica.ro

tanu : *capitani'a Arĝesiului, a adjungé la capitanía.*

CAPITANIARIU si *capetaniariu* (cu *n* moiatu : *capetaiariu*, si *a* d'inaintea lui *r* transformatu in *e* : *capetieriu*), s. m. (d'in *capitaniu*), **pater familias, præsertim rusticus vel plebejus;** omu ce si a facutu *capitaniu*, insorandu-se si stabilindu-se undeva cu casa si mésa, *capu* de familia, domnu de casa, vorbindu mai vertosu de unu omu d'in poporu care s'a stabilitu undeva cu cas'a si solve *capitatione.*

CAPITANIU si *capetaniu* (pre a locurea cu *n* de totu moiatu : *capetâiu*), s. m., **cervical, pulvinus; extremum, caput, principium, finis; fragmentum;** 1. saccu implutu cu lana, cu fulgi, cu paie sau cu altu ceva asseminea, pre care si pune cineva *capulu*, candu se culca : *a pune capulu pre capitaniu si a adormí; n'appuca se puna bene capulu pre capitaniu, si addorme; me dore guttulu d'in caus'a reului capitaniu, pre care am dormitu; nu dorme omulu bene fora capitaniu;* de ací, prin estensione, veri-ce pre care pune cineva capulu, candu se culca : *si puse una carte capitaniu, si dormì ca pre unu capitaniu implutu cu fulgi; cellu frantu de fatica dorme bene si pre unu capitaniu de petra;* 2. capetu, estremitate, inceputu ca si finitu : *doue capetanie alle mosiei melle attingu in una mosia a statului; a innodá capitanicle fircloru de urditura;* 3. buccata mica taiata, rupta sau franta mai allessu d'in capetulu unui ce lungu : *unu capitaniu de acia, de func; doue capitanie de lemne;* in speciale, capitaniu de lemnu pre care se pune unu vasu : bute, butoniu, etc.: *cumu vreti se stea butea pre capitanie, candu capitaniele insesi nu su bene assediate?* — 4. d'in precedentile trei insemnari resulta si celle de *occupatione, stabilitate, essitu, scopu*, etc.; cari figurédia in numerose locutioni popularia ca : *a) a dá cu capitaniulu de sau in* = a se attinge, a adjunge cu capetulu : *mosi'a da cu unu capitaniu de lacu sau in lacu; b) a dá de capitaniu :* α) a dá de capetu, a adjunge la capetulu, la inceputulu sau la finitulu lucrului : *a dá de capitaniulu firului;* β) a aflá : *nu amu potutu dá de capitaniulu copillului perdutu;* γ) a esplecá, descurcá, desnodá, resolve, etc., in intellessu si materiale si ideale : *am datu de capitaniulu nodului; de multu mi batu capulu cu acésta problema, fora se i potu dá de capitaniu; c) a essí la capitaniu* = a terminá bene, a avé successu, a essí invingutoriu : *cu omulu reu nu essi la capitaniu, cu atâti bani nu essi la capitaniu cu cas'a, cumu vrei tu se ua edifici; d) a face capitaniu cuiva* = a lu stabilí, a i dá unu medilocu de traiu, a i dá loculu si posetionea cuvenita : *indemanaticu Ministru, care scie face capitaniu totoru nepotiloru si nepotelliloru sei,* — asiá déro differitu de *a face de capitaniu cuiva* = a se scapá de densulu cu veri-ce medilocu, chiaru cu mortea; *e) a scote la capitaniu :* α) a terminá cu successu, a terminá vericumu : *abiá cu trei mii de galbeni vei poté scote la capitaniu ce ai inceputu;* β) a se intellege, a se impacá : *neminea nu scote cu tene la capitaniu; f) a avé capitaniu :* α) a avé capetu : *tote au unu capitaniu, numai ambitionea nu connosce neci unu capitaniu;* β) a avé stabilitate, occupatione, postu, etc. : *neci unulu din acesti omeni nu are capitaniu;* γ) a avé domnu, a fi allu cuiva, a nu fi perdutu : *ati pusu man'a pre callulu meu, ca si candu nu ar avé capitaniu;* δ) a avé scopu, norma, intellessu, etc. : *ce spuni tu n'are capitaniu; omulu acestu-a n'are capetaniu in câte face si spune;* in acestu intellessu mai vertosu cu *de* : *a avé de capitaniu : faptele telle nu mai au de capitaniu;* inse *g) a avé cuiva de capitaniu :* α) a sci unde e, ca si *a scí de capitaniu;* β) a provedé de densulu, a cugetá la densulu, a se interessá de sortea lui : *cauta tu de fete, co baietiloru le am eu de capitaniu;* γ) a preveghiá, a custodí: *vedi se nu fuga lotrulu acellu-a, co acestui-a am eu de capitaniu;* δ) a cugetá reu, a coce perdiarea cuiva : *lassa lu pre man'a mea, co i am eu de capitaniu; h)* in fine locutionile : *cu capitaniu* si *fora capitaniu* stau ca attribute la substantive si ca predicate sau obiecte la verbe cu celle

www.dacoromanica.ro

mai multe d'in insemnarile peno ací descrisse : *omu fora capetaniu* = fora stabilitate, fora occupatione, de origine neconnoscuta; *fapte sau disse fora capitaniu* = fora locu, fora tempu, fora scopu, fora intellessu, etc.; *callu fora capitaniu* = ratecitu, perdutu, fora domnu connoscutu; *tote se facu cu capitaniu* = tote se facu cu scopu, cu norma, cu regula, la tempu si la locu; *nu se cade neci chiaru a mancá fora capitaniu.* (*Capitaniu* vine nu d'in **capitellum**, care la noi a devenitu *capitellu*, ci d'in **capitaneus, capitanea,** adiectivu cu intellessulu de *capitale;* d'in care la noi directu *capitaniu*, luatu numai cu intellessu de substantivu, ca si form'a feminina *capitánia*, care prin transformarea lui *a* d'inaintea lui *n* in *e*, a devenitu *capitenia*, spre a se destinge mai bene de form'a *capitánia*, trassa directu d'in *capitanu* prin suffissu *ia;* form'a **capitanus** = *capitanu*, care se afla numai in latinitatea media, vine totu d'in **caput** = *capu* [pl. *capite*]; *capitaniu* presenta numai suffissulu **anus** = *anu* simplu, éro **capitaneus** = *capitaniu* presenta acellu-asi suffissu combinatu si cu suffissu **eus** = *iu;* observàmu in fine co *capitaniu* = *capitâniu* = *capitâiu* se aude, la unii Români, la Macedoniani, de essemplu, ca *capituniu;* sub acesta forma cuventulu sau e totu *capitaniu*, in care *a* obscuru d'inaintea lui *n* se pronuntia *u*, ca in *unghiu* in locu de *anghiu;* sau e in locu de *capitoniu*, despre care vedi la loculu seu).

CAPITANU,-*a*, adj. s., **capitaneus, imperatorius, dux, præfectus, imperator, prætor,** (compara : ital. **capitano-capitana-capitanessa;** franc. **capitaine-capitane,** vechiu franc. **chevetaine;** isp. **capitan,** port. **capitão,** provenc. **capitani;** alb. **capidan;** si in limbe straine : angl. **captain** si **chieftain;** nou slav. si serb. **kapetan;** russ. **kapitanŭ;** magiar. **kapitany,** nou gr. καπετάνος si καπιτάνος, turc. **qapoudan;** [vedi si parenthesea de la finitulu articlului *capitaniu*]); 1. ca adiectivu, principale, cellu mai insemnatu : *nave capitana* = **prætoria navis,** in care sta inaltiata fiamur'a flottei si in care plutesce de ordinariu *capitanulu* ce commanda flott'a; navea principale a unei flotte; déro cu acestu intellessu forte raru; chiaru in espressionea *nave capitana* se supprime nave si se iea *capitana* senguru cu acellu-asi intellessu : *commandantele flotei nu erá in capitana, gubernatoriulu capitanei, luptacii de pre capitana;* mai desu si esclusivu aprope : 2. ca substantivu masculiuu, *capitanu*, duce, capu, de regula, capu de omeni armati : *a)* capu de armata cu respectu la calitatile si connoscentiele necessarie la portarea bellului : *Cesare fu cellu mai mare capitanu allu Romaniloru; Annibale fu unulu d'in cei mai mari capitani ai anticitatei, precumu Napoleon I fu cellu mai mare capitanu allu tempuriloru noue; generariu mai multu bonu militariu de cátu bonu capitanu; b)* capu supremu, commandante generariu allu unei armate : *capitanulu callarimei, pedestrimei, flottei; c)* in speciale, officiariu ce commanda una compania, fia de callari sau de pedestri : *capitanulu* are sub sene alti officiari *subordinati, numiti locotenenti si sublocotenenti; capitanu de pedestrime, capitanu de callarime; d)* cellu ce commanda unu vasu de plutitu, fia si commerciale, differitu inse de *gubernatoriu* care tine numai *gubernaclulu*, pre candu *capitanulu* are tote poterile de directione, commanda, administratione si politia; *e) capitanu de lotri; f)* in vechime, la Români, *capitani de judecie*, insarcinati cu commandulu si instructionea militieloru judeciului; *g)* la alte popore, cumu : α) la Italiani, *capitanu* erá unulu d'in primii magistrati ai republiceloru italiane d'in evulu mediu; β) in certe parti alle Austriei, *capitanu* = administratoriu allu unui cercu administrativu, etc.; *h)* cu intellessulu cellu mai generale de *conductoriu, indemnatoriu, autoriu : tu esti capitanulu totoru turburatoriloru;* — in tote aceste intellessuri alle cuventului *capitanu* ca substantivu correspunde femininulu *capitanessa*, ca femina a *capitanului;* éro in intellessulu de una femina, care ar avé ea insasi commandulu, pare co e de

www.dacoromanica.ro

preferitu totu form'a masculina; form'a femin. *capitana* se iea cu intellessulu reale indicatu la inceputulu articlului.

CAPITARE si *capetare*, v., **capere, obtinere, adipisci, accipere; parĕre, parare, comparare, nancisci, sortiri, colligere, conferre, deprehendere, capillos vel capitis lanam tondere**; I. a adjunge, a attenge la ceva, a pune man'a pre ceva, a face cumuva ceva allu seu, a luá, a appucá, a castiga, etc. : 1. in genere, a adjunge la ceva doritu, placutu, utile si intradensu cautatu : *a)* cu obiectu passivu de lucru : *a capitá una functione; a capitá unu premiu, una recompensa; a capitá nume mare, fama, reputatione; b)* cu obiectu passivu de persona : *a capitá pre toti in favorea sea, a capitá amici; a capitá pre judecatori cu bani*, a comperá, a corrupe; 2. in speciale : *a)* a trage folosu, a castigá : *ce capiti pre annu de pre mosía? mai multu capitu de pre casa de câtu de pre mosía; ce ai capitatu dupo atâtea sacrificie? cu manele aneveia capita omulu traiulu de tota diu'a; b)* a luá pretiulu unui ce vendutu : *nu poti capitá pre callulu acestu-a mai multu de 10 galbeni; câtu ai capitatu pre una parechia de boi venduti; n'am potutu capitá neci unu banu pre caii mei; c)* a castigá ca daru sau ca elemosyna : *bietii cersitori au capitatu astadi vestimente sì de alle mancarei; candu nu mai are ce mancá si imbracá, pleca dupo capitatu; lucru de capitatu*= primitu ca elemosyna; *a cere voia dè la Episcopu, spre a capitá pentru baserica;* — proverb. : *d'in capitatu se face paradisulu* = cea mai meritosa liberalitate este cea facuta chiaru d'in celle necessarie cuiva, chiaru d'in celle capitate; *d)* a si stringe si procurá celle necessarie pentru unu scopu : *a si capitá lemne, caramidi, petre, calce si celle alte necessarie pentru edificarea unei case; e)* cu intellessu generale de *a stringe, a aduná, a face una collectione : a capitá bani pentru adjutoriulu teneriloru studiosi; a capitá urdici, floricelle, petricelle*, etc.; *f)* a appucá rapide, a prende pre neasteptate, a prende in faptulu unei blastematía sau crime : *l'am capitatu cu callu furatu; te am capitatu cu pung'a mea in mana, si vrei acumu se mi spuni co esti omu de omenía; g)* a dá preste cineva sau ceva, a adjunge, a aflá, etc. : *mergundu pre calle, am capitatu una bona secure; carrulu a plecatu de multu, si nu credu se lu capitati peno mane, déco nu veti merge in fug'a;* de ací : 3. a luá, a primí, etc., d'in intemplare : *a)* ceva bonu sau indifferente : α) in genere : *a capitá mai multe scrissori; a capitá bani d'in mai multe locuri;* β) in speciale : *a capitá unu copillu; baiatu sau feta ati capitatu? a capita unu bonu genere; b)* déro si ceva reu, ce nu ar vré cineva, cumu morbu de corpu sau de suffletu, bataia, etc. : *a capitá friguri, vulneri, langore; a capita doriu de anima, spaima, frica; a capitá palme, bataia;* de aci si cu obiectulu ce espreme *morbu* de suffletu mai vertosu, pusu ca subiectu : *spaima mare capità tota ostea*; coprense tota ostea; *doriu nevindecatu ne a capitatu anim'a*; 4. locutioni particularie : *a) a capitá cu ceva :* α) cu intellessulu generale *de instrumentu* allu proposetionei *cu : a capetá unu deregutoriu cu bani, a capitá favore cu basse lingusiri*; in acestu intellessu e mai bene si mai claru a pune *pre* sau *prin* in locu de *cu : a capitá unu deregutoriu prin bani* sau *pre bani*; coci : β) *a capitá unu deregutoriu cu bani* insemna si : *a lu face cu bani*=*a lu face se aiba bani*, fora ide'a de corruptione, cumu resulta luminatu d'in urmatoriele : *eu te am capitatu cu doi galbini, coci fora mene in locu de diece galbini, erá se iei numai optu; prin intellept'a sea administratione ministrulu a capitatu tesaurulu cu mai mutte dieci de millioni;* de ací : *b)* ca reflessivu, construitu totu cu prep. *cu : a se capitá cu* ceva sau *cu* cineva : *a se capitá cu unu copillu, a se capitá cu unu morbu, a se capita cu tote necessariele*, etc., espressioni cu multu mai energice de câtu : *a capitá unu copillu, a capitá unu morbu*, etc. (vedi *batere* si *reflessivu*); espressionea generale : *vedi se nu te capiti si tu cu ceva*, mai energica de câtu : *vedi se nu capiti si tu ceva*, are, intre altele, si in-

www.dacoromanica.ro

semuarea : *iea a mente se nu ti attragi si tu pre capu vre unu mare reu*, si acesta-a cu sau fora ammenitiare d'iu partea celluĭ ce ua dice; in acellu-asi intellessu : *a se capitá cu Domne adjuta*= a se incarcá cu Domue adjuta : *vedi co, vrendu se i faci bene, te capeti cu Domne adjuta.* — II. a face uua operatiouе relativa la *capu (capite)*, si a uume : 1. a tuude la *capu*, vorbiudu mai vertosu de auimali : oi, capre, etc. : *a capitá oile, caprele, canii, callulu*, etc. (vedi si *capitaliu*); 2. a muní cu *capu*, sau ceva assemine capului, (vedi si *capitatu* in speciale); 3. a arrunçá impositu pre *capite;* a striuge acestu impositu; vedi si *capitatione.* (*Capitare* uu viue d'iu **captare** =*captare*, care este form'a intensiva d'iu *capere;* ci, iu intellessulu de sub I, *capitare* este form'a iterativa d'in *capere*, ca si *agitare* d'iu *agere;* éro, iu intellessulu de sub II., ellu e derivatu d'iu *capu*, pl. *capite*, ca si ital. **capitare**, pre caudu mediulu lat. **capitare** pare a se referí, ca si allu nostru *capitare*, atâtu la *capere* câtu si la *capu;* se pote iuse ca allu nostru *capitare*, iu tote insemnarile selle, se fía essitu directu, ca si ital. **capitare**=mediu latiu. **capitare**, d'in *capu*, cu iusemuarea primitiva de *a adjunge la capu*, care resare mai multu iu ital. **capitare**, ca si iu ispan. **acabar**, franc. **achever**, derivate totu d'in *capu;* vedi si *capu*).

CAPITARIU, adj. s., vedi *capitale* si *capitaliu.*

CAPITATIONE, si *capetatione*, s. f., **adeptio, acquisitio, mendicatio, collectio, capitatio;** actiouе de *a capitá*, cumu si resultatulu acestei actiouе : 1. iu geuere : *capitationea celloru necessarie la vietia;* 2. iu speciale, impositu pusu pre capite de omeni, sau pre capite de vite : *a stringe capitationea;* astadi *capitationea*, ca dare pusa pre capite de omeni, a iuceputu a se chiamá si *impositu personale.*

CAPITATU si *capetatu,-a*, s. adj., **adeptio, collectio, collatio; adeptus, acquisitus, partus; capitatus;** 1. ca supiuu d'in *capitare : mediloce de capitatu vieti'a*, luatu forte desu cu intellessu de substant. : *a amblá dupo capitatu, a traí d'in capitatu;* 2. part. d'iu *capitare : a)* cu differitele iusemnari alle acestui cuventu : *glori'a capitata, darurile capitate, judecatori capitati cu bani, adjutorie capitate de la omeni generosi*, etc.; iuse iu speciale : *b)* muuitu cu *capu*, cu ceva assemiue capului : *plante capitate*, cu capitina, ca *porulu, cep'a, alliulu*, etc.; *peri capitati*, inflati la capitulu superiore; asiá si *stigma capitata, cuie capitate, ace capitate*, etc.; — cu *capu mare*, vorbiudu mai vertosu de certe auimali cari au capulu mare si de colore differita de a corpului.

CAPITATURA si *capetatura*, s. f., **adeptio, collatio; quæstus, lucrum; infans expositus;** ce *se capita :* 1. in geuere : *capitatur'a de eri a fostu mai avuta ca cea de astadi; d'in capitaturele vostre dati-ne si noue;* 2. in speciale, *copillu lapedatu de parenti, aflatu si luatu de altu cineva straĭnu, care lu cresce ca allu seu.*

* CAPITECENSU, s. m., **capitecensus**, (vedi *capu* si *censu;* proprie : *numeratu numai cu capulu*); de ací : asiá se uumiea, la vechii Romani, cellu ce uu avea alta stare, afora de *capulu* sau persou'a sea, si cari uu dau alta dare statului afora de *capitatione* sau *impositu pre capu.*

CAPITELLA si *capetella*, s. f., vedi *capitellu* sub 2. *a).*

CAPITELLU, s. m., pl.-*e*, **capitellum** (=unu deminutivu d'iu deminutivulu **capitulum**=*capitulu;* ital. **capitello**, isp. **capidiello** si **caudillo**, provenc. **capitel** si **capdel**, franc. **chapiteau**); 1. proprie, capu micu; capu auabile, caru : *ce formosu capitellu la acestu copillu! aveam si eu doue trei capitelle de vite; si a spartu puiulu mammei capitellulu;* 2. applecatu apoi, priu metafora, la diverse lucruri ce au uua certa relatiouе cu *capulu : a)* parte a freuului, sau capestrului, ce se puue iu *capu : scote capitellulu d'in capulu callului, ca se pota bee mai bene apa; puneti capitellele calliloru;* — iu acestu intellessu si cu form'a femiuiua : *capitella* sau *capetella;* — *b) capetu*, estremitate, buccatella, etc.: *capitellele fireloru de trama; capitel-*

www.dacoromanica.ro

lulu titiei, capitellulu spatei, secerei, serrei, etc., maneriulu; *doue mice capitelle de fune; c)* capacu sau capacellu de la caldare, mai vertosu de la caldarea de destillatu spirtu; *d)* micu coperimentu d'in doue scandurelle, care formedia unu anghiu diedru, si care se pune pre lumin'a sau focariulu unui tunu, ca se l'appere de ventu si de ploia; *e)* in architectura si constructione : α) cea mai inalta si mai adornata parte a unei columne, *capulu* orecumu allu columnei : *dupo ordinea de architectura capitellulu se compune d'in collu, d'in ovulu, d'in campana, d'in ornamente; si pote fi : capitellu doricu, capitellu ionicu, capitellu corinthicu*, (vedi *doricu, ionicu, corinthicu*); β) parte superiore a unui pilastru orecare; γ) fascia, branu sau ceva assemine la unu *triglyphu*.

CAPITENIA, s. f., **prætura, præfectura, principatus; summa rerum, imperium; potestas; præfectus, dux, princeps; præcipuus, primarius; auctor, caput,** (pentru forma si etymología vedi *capitaniu*, comparandu si provenc. **capitania**); 1. stare sau posetione de *capu*, fia administrativu sau militariu, primulu locu, poterea cea mai inalta, suprematía, etc. : *primariulu este investitu cu capiteni'a unei commune; prefectului este incredentiata capiteni'a unui judeciu; capiteni'a armatei erá data la diece generari;* 2. ca concretu, omu ce e *capu*, investitu cu poterea, si de ací in genere : capu, auctoriu, inceputoriu, sau cu intellessu reale : inceputu, princiu, etc. : *capiteni'a casei e tatalu; tu esti capiteni'a totoru reutatiloru;* — de ací : *de capitenia*=principale, cellu mai insemnatu, cellu mai de frunte : *armele de capitenia sunt tunulu si pusc'a; cei mai de capitenia cetatiani faceau parte d'in acea deputatione; lucru de capitenia in casatoría este ca barbatulu si muierea se se ame si se se respecte intre sene.* — Déro in genere cuventulu nu e de recommendatu, pentru co form'a lui e suspecta, si apoi in applecare duce la ambiguitate.

CAPITIA, s. f., **feni meta;** grumuru de fenu, de paie, de nutretiu in genere, de forma conica, mai mare decâtu unu *porcoiu*, asiá numitu sau de la *capu* d'in caus'a asseminarei de forma, (vedi si : *capitina de sacharu*), sau de la *capa*, sau de la 2. *capitu : a cossí pre dí mai multe capitie de fenu; a stringe fenulu in capitie*=*a face fenulu capitie;* — metaforice, perulu *capului*, mai vertosu candu este lungu, multu si desu : *mai peptenati si netedesce-ti si tu cea capitia*, (compara si *capitiu*, d'in care *capitia* e form'a feminina).

CAPITINÁ si *capetina*, s. f., **caput, calvaria, cranium; caulis capitatus; modiolus; globus, globulus;** (port. **cabecinha,** alb. **captina**); 1. capu de bestia, mai vertosu capu mare de bestia si intru câtu se considera ca despartitu sau taiatu de corpu : *capetin'a asinului, porcului, aprului; a frige una capitina de mnellu, a mancá una capitina de pesce; a comperá petiore si capitina de vitellu;* 2. capu de omu mortu, intru câtu este despoiatu de pelle si peru : *capitinele totoru mortiloru in acea bataia se strinsera si se ingropara;* — applecatu in risu si la capulu unui omu viu, candu are *capu mare si desproportionatu*, sau *capu seccu de precepere : câta mai capitina la omulu acestu-a!* 3. craniu in genere; 4. la *capetulu* certoru lucrure cu forma assemenea capului : *capitinà de alliu, doue capitine de alliu, capitin'a de alliu are mai multi catelli; capitina de curechiu, 50 de capitine de curechiu sau de verdia; capitin'a cuiului;* 5. certe obiecte cu forma assemine *capului : capitina de sacharu, a comperá mai multe capitine de sacharu; capitin'a rotei*=butea rotei.

CAPITINOSU,-*a*, si *capetinosu*, adj., **capito; ingenio tardior; pervicax;** 1. care are *capitina*=capu mare : *capitinosulu asinu; n'am vedutu copillu asiá de capitinosu;* de ací : 2. prin metafora : *a)* grossu de capu, care greu precepe si intellege; *b)* pervicace, obstinatu, cui cu greu scoti d'in capu ceva, care persiste cu cerbicía in ceva.

* CAPITIU, s. m., pl.-*e*, **capitium** (vedi si *capitia*, care e femininulu d'in *capitiu*); 1. ce accopere capulu, pentru ornamentu sau spre a l'apperá de intemperie : caciulla, pellaría, etc.; 2. capi-

www.dacoromanica.ro

tulu superiore allu camesiei sau altui assemine vestimentu, gur'a camèsiei, rochiei, etc.; 3. vestimentu mai vertosu de femina, ce copere peptulu.

CAPITOIU, s. m., vedi *capitoniu*.

* CAPITOLINU,-*a*, adj., **capitolinus** de *Capitoliu*, relativu la *capitoliu* : *Joue capitolinu*, ca protectoriu allu *capitoliului*; *montele capitolinu*, uuulu d'in celle septe colline alle Romei, unde erá edificatu capitoliulu; *jocure capitoline*, instituite in onorea lui Joue capitolinu la annulu 381 a. Chr. dupo invingèrea Galliloru de cotra Camillu; *fastii capitolini*, table de marmore aflate la Roma in annulu 1547, si pre cari se afla numenele consuliloru de la annulu Romei 250 pono la 765.

* CAPITOLIU, s. m., **capitolium**; 1. unulu d'in celle septe colliue alle Romei, numitu mai antaniu *Saturniu*, apoi *Tarpeiu*, in fiue *Capitoliu*, dupo *capulu* de omu intregu ce se aflà acollo, candu sub regele Tarciniu, se sapara fundamentele templului, si dupo care augurara, co Rom'a avea se fia *capulu lumei;* 2. arcca Romei de pre acesta collina; 3. templulu edificatu pre acea collina, templu inceputu de *Tarciniu Priscu*, terminatu *de Tarciniu Superbu* si dedicatu lui Joue de consulele Oratiu la annulu 507 a. Chr.; in acellu-asi templu se coprendeau si statuele *Minervei si Junonei :* tesaure immense se aflau depuse in acestu vastu si superbu templu : arsu de trei ori, sub *Mariu*, sub *Vitelliu* si sub *Vespasianu*, fu reconstruitu cu mai multa magnificientia; in evulu mediu poetii invingutori se incoronau la *Capitoliu;* astadi porta numele de *Capitoliu* vaste edificie, in cari stau magistratii municipali; senatulu si museele Romei; 4. prin metafora : *a)* templulu cellu mai insemnàtu d'in una colonia romana sau alta cetate d'in imperiulu romanu; *b)* poterea, maiestatea romana; *c)* triumfu, victoria, de ací espressioni ca : *de la capitoliu la rupea tarpeia nu e a desea de câtu unu passu*=a desea d'in culmea gloriei pote cineva cadé asiá de diosu, in câtu se fia tramissu la morte, pentru co pre acea-si collina de una parte se aflá templulu *capitoliu*, unde se suieau in triumfu invingutorii, de alta parte se aflá arcea cu *rupea tarpeia*, de pre care se arruncau criminalii, mai vertosu tradutorii de patria.

CAPITONE, s. m., si

CAPITONIU si *capituniu* sau *capetuniu* (cu *n* molliatu pre a locurea : *capitoiu* si *capituiu*), s. m., **capito; caput; extremum; cervical;** 1. capu mare sau capetu mare; si, prin estensione, *capetu* in genere, sau ceva relativu la *capu* sau *capetu*, aprope synonymu la unii Romàni cu *capitaniu*, (vedi acestu cuventu); 2. omu cu capu mare, omu *capitinosu;* certe animali cu capu mare si a nume : *a)* pescele numitu si *cefalu; b)* altu pesce de asseminea cu capu mare, **cyprinus dobula** lui Linneu.

* CAPITOSU,-*a*, adj., (ital. **capitoso;** franc. **capiteux**); **durus, capito, pervicax; caput tentaus;** 1. ca si *capitinosu* in tote insemnarile lui; 2. care bate la capu, vorbindu de certe vinuri : *vinuri capitose*.

1. CAPITU si *capetu*, s. m., pl.-*e*, vedi *capu*.

* 2. CAPITU si *capetu* (cu tonu pre penultima : *capitu* sau *capétu*, prin care se destinge de precedentele 1. cápitu sau *cápetu*, cu tonu pre antepenultima), s. m., pl.-*e*, **capitum** si **capētum** (καπητὸν, d'in acea-asi radecina cu κάπ-τειν; vedi si *capcaunu*); nutretiu, ce se da de mancare viteloru.

CAPITUIRE si *capetuire*,-*escu*, v.; vedi *capuire*.

CAPITUIU si *capetuiu*, s. m., vedi *capitoniu*.

* CAPITULANTE, adj., (ital. **capitulante**), **paciscens, se dedens;** 1. care capitula : *generariulu capitulante; cantone capitulanti*, cantone alle Elvetiei d'in cari se stringeau mercenari pentru servitiulu strainiloru; 2. care face parte d'in unu *capitulu religiosu*, (vedi si *capitulanu*, sub 2.)

* CAPITULANU, s. m., **capitulanus**, 1. cellu iusarcinatu a stringe darea numita *capitulu*, (vedi si *capitulariu*); 2. membru allu unui *capitulu religiosu*.

* CAPITULARE, v., (ital. **capitulare**, franc. **capituler**); **capitulare, paciscī,**

www.dacoromanica.ro

sese dedere, per capita dividere, capitulatim dicere; 1. a face cu *capitulu* (=capitellu sau capu micu), a dá form'a unui micu capu, (vedì *capitulatu*); 2. a tractá, a cautá se se intellega : *a)* despre cei impressurati de inimicu intr'una cetate : α) a intrá in vorba de a trade cetatea; β) a se trade inimicului sub certe conditioni : *ne mai potendu resiste, cetatea capitulà; b)* despre doue state, a inchiaiá unu tractatu, prin care se stipula previlegie pentru suppusii respectivi; *c)* pentru particulari : α) a cadé sau allergá la impacatione : *vedendu co pre callea judecatei nu poti face nemica, acum'a capituli;* β) a se invoí : *domnulu capitulà cu argatulu; litigantii capitulara;* de ací : *a capitulá cu conscienti'a*, a cautá se impace conscienti'a, care se revolta in contr'a vreunui actu immorale; 3. a divide in *capitule* materi'a de care se vorbesce sau se scrie : *a capitulá una carte, una lege, unu tractatu;* 4. *a recapitulá, a reduce la capitule* sau ideele *capitali* materi'a de care s'a vorbitu sau scrissu : *pentru co nu scie capitulá d'in candu in candu celle espuse, cu greu poti urmá pre acestu oratoriu;* 5. a stringe darea numita *capitulu;* 7. a face parte d'in adunarea numita *capitulu;* a lucrá in plenu *capitulu*, si, in speciale, a mustrá pre cineva inaintea *capitulului;* a mustrá in genere forte aspru.

*CAPITULARIACEU,-*a*, adj., (franc. **capitulariacé**); care semena cu plant'a *capitularia*, de ací : *capitulariacee*, s. f. pl., familia de *licheni*, cari au de typu genulu *capitularia*.

* CAPITULARIU,-*ia*, adj. s., **capitularis; capitularius; capitularium**; (ital. **capitolare**, franc. **capitulaire**); 1. adj., relativu la *capitulu : a)* la *capitulu* de canonici si monachi : *adunantia capitularia, archivu capitulariu; b)* la *capitulu* de laici : *legi capitularie; c)* la darea numita *capitulu;* 2. substantivu masculinu, *capitulariu : a)* personale : α) cellu insarcinatu a stringe darea numita *capitulu*, (vedi si *capitulanu*); β) membru allu unui *capitulu* de canonici sau de monachi, (vedi de asseminea si *capitulanu*); *b)* reale : α) collectione de tote *capitulele* deliberate si decise in una adunantia ecclesiastica sau civile : *capitulariulu unui conciliu, capitulariele concilieloru ecumenice; capitulariulu synodului provinciale;* β) in speciale; *capitulariele* lui *Carolu Magnu, lui Carolu Calvulu*, etc., legi si decrete alle regiloru Franciei d'in a dou'a seria in materie, fia civili, penali sau ecclesiastice, numite asiá de la impartirea loru in *capitule; capitulariele*, regulamente civili sau ecclesiastice, facute de regii Franciei in adunarile episcopiloru si domniloru regatului; γ) dare pre capu, si mai vertosu darea de doue drachme ce Vespasianu impuse Judaniloru se dea pentru templulu lui Joue Capitolinu; δ) registru de imposite, mai vertosu registru pentru impositulù numitu *capitulu;* ε) veri-ce libru sau carte impartita in *capitule;* ζ) genu de plante d'in famili'a *licheniloru;* η) ornamentu de *capu*.

* CAPITULATIONE, s. f., (**capitulatio**; ital. **capitulazione**, franc. **capitulation**); actione si resultatu allu actionei de *a capitulá :* 1. in genere : *capitulationea cetatei devenisse necessaria; discursulu mai lungu are lipse de una capitulatione; capitulationile de conscientia sunt totu de un'a relle;* 2. in speciale : *a) capitulationea ostei cu conditioni desonoratorie; capitulationile cetatei in conditioni forte aspre; b) capitulationile terreloru române cu Turci'a; c) totu cetatianulu e suppusu la una capitulatione, tacita, prin care e obligatu a dá sangele seu pentru apperarea terrei; d) capitulatione imperiale*, ce imperatorii germani suscrieau la allegere si prin care se legau a respectá si mantiné neattense privelegiele electoriloru.

* CAPITULATU,-*a*, part. d'in *capitulare*, **capitulatus; pactus; deditus**; 1. in genere : *cetatile capitulate; libru capitulatu;* 2. in speciale : *plante capitulate*, ce presenta unu *capitulu* =(mica *capetina*); asiá si : *cuiu capitulatu, costa capitulata*, etc.

* CAPITULIFORMU,-*a*, adj. (franc. **capituliforme**; vedi *capitulu*, si *forma*); cu forma de capitulu, cumu, de essemplu, vermele *tenia*.

www.dacoromanica.ro

*CAPITULU, s. m., pl.-*e*, **capitulum** (ital. **capitolo**, franc. **chapitre** si **capitule**); 1. proprie, diminutivu d'in *capu* (pl. *capite*), capu micu, capitellu : *capitulu de copillu;* 2. individu, omu sau vita, etc.; de ací : 3. dare pre capu de omu sau de vita; 4. ce sémena cu capulu : *capitulu de columna, de pilastru, de triglyphu, de cépa,* etc. (vedi si *capitellu*); 5. parte d'in unu scriptu orecare : *a)* parte subordinata unui *capu : tractatu impartitu in capite, capitule, article, paragrafe,* etc.; *b)* parte orecare : *capitululu speseloru, capitululu venituriloru;* 6. ceva despartitu in *capitule : lege, decretu, tractatu, contractu, conventione,* etc.; 7. subiectu, materia, puntu de care e vorb'a; 8. corpu de omeni, cari dau directionea si sunt orecumu *capulu : a)* corpu de canonici ce assistu pre episcopu in directionea affăceriloru basericesci : *dccanulu capitululuí;* adunantia de canonici, cumu si loculu unde se aduna, spre a deliberá asupr'a celloru ce sunt de a loru interesse; *b)* adunantia de monachi spre a deliberá de cele ce i interessa : *capitulu conventuale,* compusu d'in monachii unui *conventu* sau monasteriu; *capitulu generale,* compusu d'in monachii sau representantii monachiloru totoru monasteriloru; *c)* adunantia de cavallari sau ordini militarie, tinute de regula sub presedentí'a regelui.

CAPITUNIU, s. m., vedi *capitoniu.*

* CAPITUTIU, s. m., (compara ital. **capitozza**); 1. deminutivu d'in 1. *capitu;* 2. in speciale, arbore curatiatu de tote ramurele asiá, co prin crescetulu seu representa *unu capu.*

CAPIU,-*a,* adj., **vertigine laboraus; ameus, malesauus; inconsultus**; 1. care suffere de vertigine la *capu : oue capia, capre capie, omu capiu de multa beutura;* 2. ammetitu, smentitu, cu mentile perdute : *au esti capiu, de vorbesci ce nu se cade? esti capiu de somnu, de betía,* etc.

CAPLU, s. m., vedi *capulu.*

CAPOIU, s. m., cu *ń* molliatu in locu de *caponiu.*

CAPONASIU (reu : *claponasiu*), s. m., si

CAPONELLU, s. m., deminutivu d'in *caponu.*

CAPONIU, s. m., **ingens caput, canis venaticus capito**; 1. reale, capu mare si desproportionatu : *acestu omu are unu caponiu de callu* (in acestu intellessu plur. *caponie*); 2. animale (pronuntiatu pre a locurea : *capou* sau *capèu,* si in alte locuri : *coponiu* sau *copoiu;* déro plur.-*i* : *caponi, capoi, copoi,* etc.) : cane de venatore cu capu mare; de unde metaforice : satellitu allu cuiva : *senguru nu cutedia a me attacá, ci ammutia capoii sei asupra mi.* M.

CAPONIRE si *capunire* (reu : *coponire* si *claponire*),-*escu,* v., **pullum gallinaceum castrare** (ital. **cappouare**, fr. **chapouner**); a face *caponu,* a castrá unu cocosellu;—prin estensione, a castrá.

CAPONU si *capunu* (pre a locurea reu : *coponu* si *claponu*), **capo-capone** (κάπων, ital. **cappone**, isp. provenc. **capou**, port. **capão**, franc. **chapon**, alb. **capon**, nou grec. καπόνι si καποῦνι; de ací si angl. **capon**, germ. **kapaun**, nou slav. si serb. **kopun**, bulg. **kapon**, russ. **kapluнъ**, polon. **kaplon** si **kapluń**); cocosiu castratu : *zem'a de caponu e mai bona de câtu carnea caponului.*

CAPORALE, vedi *caporariu*

CAPORANU, vedi *coporanu.*

CAPORARIA (in pronunti'a vulgaria degeneratu prin *capuraría* in *capraría*), s. f., **militum decuria, decurionis officium**; 1. summ'a de armati câti su commandati de unu *caporariu;* 2. gradu de *caporariu.*

CAPORARIU (in pronunti'a vulgaria degeneratu prin *capurariu* in *caprariu*), s. m., (ital. **caporale**, franc. **caporal**), **decurio, ductor, dux**; 1. in speciale, militariu investitu cu cellu mai de diosu gradu d'in ierarchi'a militaria, inse : 2. ca derivatu d'in *capu,* se pote applecá si cu intellessulu mai generale de *capu, mai mare,* etc.

CAPORIA, vedi *coporía.*

* CAPOTU, s. m., (ital. **cappotto** si **cappotta**, franc. **capot** si **capote**), **sagum cucullatum, pallium, penula, tegmen, foliis lusoriis omnibus exutus**; 1. nume aplecatu la mai multe specie de vesti-

www.dacoromanica.ro

mente, cumu : *a)* mantellu militarescu cu *caputiu* sau gluga; *b)* mantellu ce femínele porta iérn'a, cu sau fora caputiu; *c)* veri-ce mantellu cu caputiu; *d)* specia de tunica de pannura grossa, ce porta militarii; *e)* vestimentu lungu, deschisu d'inainte de susu peno diosu, ce feminele punu, candu se culca sau candu stau in casa; *f)* specia de pellaría feminesca, alle carei baiere sau aripe accoperu urechiele; 2. coperimentu : *a)* la trassura, facutu d'in pelle : *capotulu d'inapoi allu trassurei se redica si se lassa dupo voia prin adjutoriulu certoru arcuri de ferru; capotulu d'inainte se trage si se pune asupr'a petioreloru, ca se appere de ploia; b)* la navi, facutu d'in scandure suptirelle asupr'a unei scare; *c)* saculetiu de pandia grossa (traista), ce se pune in capulu cailoru, spre a i impedicá de a muscá sau vedé, candu i ferrica sau vreu a le face alta operatione; 3. la jocu de carti, se chiama *capotu* cellu ce nu iea neci una carte : *a face capotu pre cineva, a fi capotu* (cuventulu a essitu d'in acea-asi origine d'in care s'au nascutu *capa* si popularíele : *caporanu* sau *coporanu, caputa*, etc.; *caputa* mai allessu, care pre a locurea se aude *capota*, are acea-asi forma cu femin. ital. **cappotta**=franc. **capote**, d'in care it. **cappotto**=franc. **capot** este form'a masculina).

CAPPA, s. f., **cappa** (κάππα); a diecea littera d'in alfabetulu grecescu, a carei forma e k si in sonu correspunde de regula cu litter'a romana *c*.

CAPPARA, *cappera* si *capera*, s. f., **Cappari** si **capper**; fructu de *capparu* : *carne cu cappere, zema de cappere.*

* CAPPARIDACEU,-*a*, adj. (ital. **capparidaceo**) ; care sémena cu *capparulu*; de ací : *capparidacee*, s. f. pl., familia de plante cari au de typu genulu *capparu*.

CAPPARU, *capperu* si *caperu*, s. m., **capparis** si **capper** (κάππαρι, arab. **kappar** ital. **cappero**, franc. **caprier**); genu de plante ce serve de typu familiei capparidaceeloru, *polyandria monogynia* lui *Linneu;* frundiele lui, ca si fructele numite *cappere*, se prepara in acietu si servu ca condimentu la multe buccate.

CAPRA, s. f., **capra** (ital. **capra**, isp. port. provenc. **cabra**, franc. **chèvre**); 1. proprie, genu de animali d'in ordinea rumegatorieloru : *a)* in intellessulu cellu mai strinsu, femin'a *caprului* (sau tiapului), animale domesticu : *lapte de capra, capr'a e vacc'a pauperului; b)* in intellessu mai intensu, fora respectu la sessu : *peru de capra, a pasce caprele; c)* in intellessulu cellu mai intensu, nu numai speci'a de animale domesticu, ci si una specia de animale selbaticu, assemine *caprei domestice* si care se crede a fi typulu originariu allu celleí domestice; in acestu intellessu inse se dice cu mai multa precisione : *capra de monte* =*capra montana*=*capra selbatica;* — proverb. : *unde sare capr'a sare si éd'a* =cumu e parentele, e si filiulu; filiulu imita pre parente in bone, ca si in relle; — 2. metaforice : *a)* applecatu la omu cu intellessulu : α) de omu cu peru si mai vertosu cu barba tufosa, omu betranu, cu acea-asi insemnare de despretiu ca si *barbaría;* β) de grecu, candu insemnarea cuventului devine si mai energica, insocindu-se cu attributulu *rôniosu : capra rôniósa* = Grecu putidu prin infumuratele lui pretensioni; de ací proverb. : *capr'a câtu de rôniosa tine cód'a susu*=Greculu, câtu de misellu se fia, se tine mundru, si prin estensione : applecatu la veri-ce omu, care, de si in miseria, face pre marele si mundrulu; *b)* applecatu la lucruri : α) *capra*, stea de antani'a marime in constellationea numita *aurigu*, cumu si constellationea insasi : *ploua la capra, a innueratu spre capra; dupo una antica traditioue stell'a chiamata capra este capr'a Amaltea, care cu laptele seu nutrisse pre Joue, si pre care acestu-a dereptu reconnoscentia ua transformà in stella;* — cu acellu-asi intellessu se dice, pre a locurea, si : *cornulu caprei*, inse *cornulu caprei* este una constellatione zodiacale, (vedi *capricornu*); *b) barb'a caprei*, una planta, (vedi *barba*); γ) machina de redicatu sau de stramutatu mari greutati; δ) patru petiore de lemnu imbinate, pre cari se asternu scandure, spre a for-

www.dacoromanica.ro

má punte, pre care se suiu murari, templari, dogari, etc., ca se pota adjunge se lucre la ore-care inaltime.

CAPRAFOIU, pre a locurea, in locu de *caprefoiu* sau *caprifoiu*; vedi *caprifoliu*.

* CAPRAGINE, s. f., **caprago** (ital. **capraggine**); planta d'in famili'a leguminoseloru, cantata in farmacíe, si bona de ingrassiatu agrii, in cari e se se semine granu, asiá numit'a **ruta caprariа** sau **galega officinalis** d'in *diadelfia decandria* lui *Linneu*.

CAPRARESSA, s. f., **caprarii uxor, femina caprarum custos**; 1. muierea *capрariului*, (vedi 2. *caprariu*); 2. femina pastoria de *capre*.

1. CAPRARÍA, s. f., vedi *caporaría*.

2. CAPRARIA (cu tonu pre *ri* : *capraría*), s. f., **caprile, caprarum grex vel cultura**; 1. staulu de capre; 2. turma sau multime de capre; 3. cultura sau maiestría de a tiné si cresce capre.

3. CAPRARIA (cu tonu pre *ra*: *caprária*), vedi 2. *caprariu*.

1. CAPRARIU, s. m., vedi *caporariu*.

2. CAPRARIU,-*ia*, adj. s., **caprarius** (ital. **capraro, caprajo** si **capraja**; isp. **cabrero**, port. **cabreiro**, provenc. **cabrier**, fran. **chevrier**, tote numai cu intellessulu lui *caprariu*=pastoriu de capre); 2. adj., relativu la *capra* : *érba capraria*, care place capreloru; 2. subst : *a)* masc. personale, *caprariu*, pastoriu de capre; *b)* femin. reale, *capraria* (=franc. **capraire**), genu de plante forte placute capreloru.

* CAPRATU, s. m., (ital. **caprato**, franc. **caprate**); nume genericu datu, in chymica, la veri-ce sare formata prin combinationea *acidului capricu* cu una base.

CAPRIA, s. f., vedi 1. *capriu*.

CAPRICIA, *capriciu*, etc., vedi *capritia*, *capritiu*.

CAPRICORNU, s. m., **capricornus** (franc. **capricorne**, ital. **capricorno**); 1. un'a din celle douesprediece constellationi alle zodiaculuі, care pre a locurea se dice si *cornulu caprei*; *tropiculu capricornului*, (vedi *tropicu*); 2. genu de insecte coleoptere tetramere cu antenne forte lunge.

* CAPRICU,-*a*, adj., (ital. **caprico**, franc. **caprique**); de *capra*; in speciale: *acidu capricu*, substantia grassa ce se estrage d'in untu de capra.

* CAPRIFICA, s. f., fructu de *caprificu*.

* CAPRIFICARE, v., **caprificare**; a prende de ramurele unui ficu domesticu ramure de *caprificu*, spre a face se maturesca ficulu domesticu, fiendu co d'in tempuri forte vechie s'a credutu, co insectulu ce nasce in *caprificu*, insectu numitu de *Linneu* **cynips psenes**, pote fecundá si maturí fructele ficului domesticu.

* CAPRIFICATIONE, s. f., **caprificatio**; operationea de *caprificare*.

* CAPRIFICU, s. m., **caprificus**, (vedi *capra* si *ficu*); ficu selbaticu, (vedi si *caprificare*).

CAPRIFOÍU, s. m., vedi si *caprifoliu*.

* CAPRIFOLIACEU,-*a*, adj., (ital. **caprifogliaceo**, franc. **caprifoliacé**); care sémina cu *caprifoliulu*; de ací *caprifoliacee*, s. f. pl., familia de plante cari au de typu genulu *caprifoliu*.

CAPRIFOLIU si *caprefoliu* (pre a locurea cu *l* molliatu : *caprifoiu*), s. m., **lanicera caprifolium** lui *Linneu* (ital. **caprifoglio**, franc. **chévrefeuille**); genu de plante care serve de typu familiei *caprifoliaceeloru*.

* CAPRIGENU,-*a*, adj., **caprigenus**, (vedi *capra* si *genere*); nascutu d'in capra: *caprigenii edi*;—*caprigenulu Satyru*.

* CAPRILE si

CAPRILETIA (la Macedoromani), s. f., **caprile**, staulu de *capre*.

* CAPRIMULGU, s. m., **caprimulgus**; 1. omu ce *mulge caprele*; 2. applecatu si: *a)* la una specia de serpe ce se crede co suge caprele; *b)* la una specia de passere.

CAPRINA, s. f., vedi *caprinu*.

CAPRINU,-*a*, adj., **caprinus** (compara si ital. **caprino** si *caprina*, franc. **caprine**); 1. adj., de *capra* : *carne caprina*, *peru caprinu*; 2. subst. femin. reale, *caprina* : *a)* peru de capra, ceva facutu d'in peru de capra (populariu la Macedoromani); *b)* carne de capra; *c)* substantia grassa a untului de capra, d'in care se estrage *acidulu capricu* si *glycerin'a*.

www.dacoromanica.ro

* CAPRIOLA, s. f., **capreola** (vedi si: *capriora;* ital. **capriola,** franc. **capréole** si **cabriole**); 1. proprie deminutivu d'in *capria,* (vedi si *capriora*); 2. metaforice: *a)* saltu de *capra* sau *capriora;* de unde: *b)* saltu nsiorellu si gratiosu in genere, si in speciale: α) saltu la jocu, redicanduse saltatoriulu in susu si bilanciandu petiorele; β) dare peste capu a copilliloru, ce punu capulu in pamentu si redica petiorele in aeru; γ) cea mai formosa miscare a callului, prin care acestu-a redica antaniu petiorele d'inainte, apoi celle d'inapoi, fora se se misce d'in locu; δ) saltu in genere, chiaru in intellessu ideale: *capriole politice; c)* ce salta, si in speciale trassura usiora cu doue rote, (vedi si *cabrioletu* in Glossariu).

*CAPRIOLARE, v., (ital. **caprioláre,** franc. **cabrioler**); 1. a face *capriole* in intellessulu cuventului *capriola* de sub 2. *a), b);* 2. a dá *caprioli,* in intellessulu cuventului *capriolu* de snb 2. *a).*

* CAPRIOLARIU,-*a,* adj., (franc. **capréolaire**); care sémina cu *capriolulu* in intellessulu de sub 2. *a);* in speciale applecatn la venele spermatice, cari facu numerose sinuositati inainte de a adjunge la testicule.

* CAPRIOLATU,-*a,* adj., (franc. **capriolé,** ital. **capreolato**); proprie part. d'in *capriolare* in intellessulu de sub 2.: munitu cu *caprioli*: *plante capriolate,* cumu e viti'a de viia.

* CAPRIOLU, s. m., pl.-*i,* **capreolus** si **capriolus,** (vedi si *caprioru;* ital. **capriolo** si **capreolo,** franc. **capréole**); 1. proprie, deminutivu d'in *capriu,* masculinu d'in *capriola;* 2. metaforice: *a)* blastare filiforma ce dá d'in unele plante, blastare simpla sau ramificata, care are facultatea de a se accatiá de corpnrile vecine si a se infasciorá pre densele asiá, in câtu serve a redicá in susu la aeru si lumina plant'a d'in care nasce *capriorulu: caprioli de vitia;* pre a locurea *capriolulu,* cu acestu intellessu, se dice *carceliu* sau *carceiu; b)* instrumente de viariu cu doi denti.

CAPRIORA, s. f., **caprea, capriola;** vedi *capriaru.*

CAPRIORU, s. m., **caprea, capreolus,** (ital. **capriolo-a, capriuolo-a, cavriolo-a;** provenc. **cabriol-a;** franc. **chevreuil, chevron;** alb. **caprouli;** — *capriora* si *caprioru* sunt deminutivu d'in 1. *capriu, capria*=**căprea,** si identice in forma cu *capriola* si *capriolu*=**capreola** si **capreolus,** prin stramutarea lui *l* in *r,* despre care vedi litter'a *L* sau *R);* 1. proprie, animale selbaticu mai micu de câtu cerbulu, care semina intru câtu-va cu *capr'a,* insemnatu prin usiorenti'a si celeritatea fugei selle; in acestu intellessu femininulu *capriora* se iea mai desu, fora respectu la sessu, si pentru masculinu: *sare usioru ca una capriora; carnea de capriora e buna de mancatu; calcioni de pelle de capriora;* 2. metaforice, luatu numai sub form'a masculina, *caprioru: a)* lemnu lucratu, pre care se punu latii invelitorei unei casa: *a taiá capriori d'in una padure, a bate si assediá capriorii; b)* cu intellessu mai generale de veri-ce lemnu mai grossu si lnngu, cu care se serve cineva a impinge si miscá ceva greu: *puncti unu capetu allu capriorului la bute si impingeti cu anima cellu altu capetu.*

* CAPRIPEDE, adj., **capripes;** cu petiore de capra: *capripedii satyri.*

* CAPRISANTE, adj., (ital. **caprizzante**); care *caprisa,* (vedi *caprisare*).

* CAPRISARE, v., (franc. **capriser,** ital. **caprizzare;** αἰγίζων in Galienu cu acellu-asi intellessu); care face ca *capr'a,* imitandu neastemperulu si irregularitatea miscarilorn acestui animale, a sarí ca capr'a; in speciale applecatn la pulsu, candu e violentu, irregulariu si inecale: *pulsu caprisante.*

* CAPRISIORA, s. f., **capella;** deminutivu d'in *capra: am perdutu caprisiorele melle;* (deminutivulu acestu-a, ca si celle analoge in forma, pare a fi in locu de *capricioara*=cu una forma latina **capriciola,** cari ar essí d'in una forma *capricia,* despre care vedi la *capritia*).

CAPRISIORU, s. m., vedi *capritioru.*

CAPRITIA si *capricia,* s. f., **capella; salicornia herbacea,** 1. deminutivu d'in *capra;* in acestu intellessn inse se dice mai dessu *caprutia* sau *caprisiora;* éro form'a *capritia* se appleca mai multu:

www.dacoromanica.ro

2. la una specia de planta, alle carei analogie cu *capr'a* se espremu, in parte, si prin cuventulu latinu **salicornia** datu mai susu; acesta planta se calcina prin ardere pentru differite usuri, si de ací espressioni ca : *a arde capriti'a, capritia arsa;* — in limb'a italiana, **caprone,** care va se dica proprie *caproiu,* se dice si despre una specia de *calcina.* (*Capritia* sau *capricia* nu este de câtu femininu d'in *capritiu* sau *capriciu;* prin urmare cuventulu, in origine, este unu adiectivu formatu, prin suffissulu *iciu* sau *itiu* = lat. **icius** sau **itius,** d'in *capra: capriciu-ia,* cu insemnarea de : *care are d'in alle caprei;* apoi s'a luatu ca substantivu cu unele insemnari in form'a feminina, si cu altele in cea masculina).

CAPRITIORA si *capriciora,* s. f., deminutivu d'in *capritia,* mai vertosu in insemnarea de sub 2. a cuventului *capritia.*

CAPRITIORU, s. m., pl.-*i,* **cyperus fuscus;** una specia de planta, (vedi *capritia* pentru etymología).

* CAPRITIOSU si *capriciosu,*-*a,* adj., (ital. **capriccioso,** franc. **capricieux**); **morosus, difficilis; varius, inconstans, levis, volubilis; libidinosus;** plenu de *capritiu* sau de *capritie* ; *muiere capritiosa, copillu capritiosu; betranu si capritiosu, ce pote fi mai nesufferitu? capritios'a fortuna, capritiosulu sboru allu imaginationei; capritios'a domnia a unei muiere.*

CAPRITIU si *capriciu* (ital. **capriccio** franc. **caprice**), s. m., **repentinus animi impetus; morositas, levitas, inconstantia; libido;** (pentru etymología vedi *capritia*); ce se face pre neasteptate, in contr'a legei si a regulei connoscuta : 1. ca mai desu applecatu la suffletulu omului, ca se esprema *veri-ce miscare repentina a omului interna : a)* pentru anima, voientia sau caracteriu : α) voia fantastica, fantasía, pornire neasteptata cotra ceva : *implenindu tote capritiele copillului, lu corrupi si lu faci nefericitu pentru tota vieti'a; unde am eu atâta stare, ca se ti implenescu tote capritiele telle?* — β) placu, bonu placu, voia arbitraria : *tyrannulu guberna dupo capritiulu seu;* γ) affectu trecutoriu : *nu amorea, cumu vedu, ci unu capritiu te a facutu se me iei de socia;* δ) mai allessu voia fantastica estravagante, irrationale si obstinata : *d'in capritie neintellesse acestu omu mai bene perde mii de galbini de câtu se faca ce tota lumea i spune si lu roga se faca; b)* pentru intelligentia : α) idea fantastica, jocu neasteptatu de imaginatione, cu intellessu si bonu si reu : *fericitele capritie alle geniului, ridicule capritie alle unei imaginatione vagabunda;* de ací : β) opu de imaginatione fantasticu, déro essecutatu cu focu, cu usiorentia si gratia; *c)* pentru caracteriu in genere: morositate, estravagantia, inconstantia, etc.; 2. applecatu la lucrure : *a)* inconstantia, usiorentia, scambare repentina si neintellessa : *a fi espusu capritiului fortunei, capriticle intemplarei cine le pote prevedé?—b)* lucru sengulariu, estraordinariu, de mirare : *numimu capritie alle naturei acelle producte sengularie alle ei, cari ni se paru co essu d'in legea ce presiede la formarea lucruriloru de acellu-asi genu.*

* 1. CAPRIU, s., femin. *capria* (cu tonu pre *ca : cápriu, cápria*), **caprea;** (compara si ital. **caprio,** franc. **capréole**); 1. in intellessu strinsu, cu acea-asi insemnare ce are *caprioru-capriora* sub 1; 2. in intellesu latu, applecatu la una familia de rumigatorie, care imbracia nu numai *caprioru, ci si cerbulu, capr'a selbatica,* etc.

2. CAPRIU,-*ia,* (cu tonu pre *i : capriu capría*), adj., (compara isp. **cabrio**), **caprinus, e flavo nigrescens;** de *capra,* ca de capra : *barba capría,* barba ca a caprei; in speciale, de colore ca a ochiloru caprei, applecatu la ochii unui omu, ai cui ochi negri batu in galbinu : *omu cu ochi caprii;* cu acellu-asi intellessu se ande, pre a locurea, si *capruiu-capruia,* in care s'a molliatu sau *n,* si prin urmare e in locu de *capruniu=caproniu;* sau *l,* si prin urmare e in locu de *capruliu;* amendone formele, cea cu *l* ca si cea cu *n,* sunt bone si esplica intellessulu cuventului; éro *caprín* este in locu de *caprivu,* ca si *tardíu* in locu *tardivu=*(**tardivus** =ital. **tardivo**).

www.dacoromanica.ro

CAPROIU, cu *n* molliatu in locu de CAPRONIU (pre a locurea: *capruniu*, si cu *n* molliatu: *capruiu*), s. adj., **ingens capra vel caper; caprinus** (compara si ital. **caprone**); 1. ca subst. augmentativu d'in *capra* si *capru*, capra sau capru mare; 2. ca adj. cu acea-asi insemnare ca si *capriu*, (vedi 2. *capriu*).

CAPRU, s. m., **caper**; masculului *caprei* (de si insine nu cunnoscemu peno acumu co cuventulu s'ar fi scrissu in vreuna carte mai vechia sau s'ar fi aflandu undeva in gur'a poporului, totusi, fundati pre femininulu *capra* si mai vertosu pre deminutivulu *caprutiu*, care e, pre a locurea, populariu, si care duce de neaperatu la *capru*, ca si *carrutiu* la *carru*, nu amu insemnatu cuventulu ca neologismu; in locu de *capru* vorb'a popularia intre Românii de a stang'a Danubiului, si chiaru intre Macedoromani, este *ciapu*; in limbele sororî inco nu e commune cuventulu *capru*=**caper**, ci in locu-i facu usu de alte vorbe, cumu: ital. **becco**, ispan. **bode**, franc. **bouc**, si prin urmare nu potemu trage de ací neci una lumina assupr'a originei lui *ciapu* allu nostru, care se afla inco: la magiari sub form'a **czap**, si la Albanesi sub formele **ciap** si **sciap** [cu *c* nesiueratu, adeco: **kiap, skiap**]. D-lu *Miklosich* refere cuventulu la vechiulu slav. **tiapŭ**, fora se dea neci una proba deco acestu cuventu essiste in vechi'a slavica sau in vreun'a d'in limbele noue slavice, adaugundu numai co cuventulu *e de origine obscura*; noi inse credemu co cuventulu este de origine romanesca, si ecco pentru ce: mai antaniu, in respectulu formei, *ciapu* pronuntiatu *tiapu*, ca si *facia* pronuntiatu *fatia* [vedi litter'a *c*], cumu de altramente arreta invederatu form'a albanica **ciap**; prin stramutarea lui *i* d'in syllab'a finale in cea initiale, ca in *roibu* = *robiu*=**robius**, *ciapu* este in locu de *capiu*, cuventu care e invederatu trassu, prin suffissulu *iu*=**ius**, d'in acea-asi radecina, d'in care a essitu si *cap-ru* = **cap-er** prin suffissu *ru* = **rus** = ρος, care in nominativulu latinu iea form'a **er** [compara **Alexander**=*Alessand-ru* = cu Ἀλέξανδ-ρος, *soc-er*=*soc-ru*=cu ἑκυ-ρός); d'in acea-asi radecina a essitu si grec. κάπ-ρος, cu acellu-asi suffissu ce are lat. **cap-er**=*cap-ru*, de sí cu insemnarea diversa de *apru* sau mistretiu; déro, dupo celle spuse la cuventulu *cap-irare* sau *cap-erare*, affinu cu *cap-ru*, ca si cu *ciapu* sau *capiu*, radecin'a **cap**=καπ va se dica, intre altele, si *a devorá, a fi focosu, nestemperatu, furiosu*, etc.: asiá déro ea espleça forte bene intellessulu atâtu allu grecescului κάπ-ρος, ca *animale selbaticu si furiosu*, câtu si alle romaniceloru **cap-er** = *cap-ru* si *cap-iu*, transformatu in *cia-pu*, ca *animale nestemperatu, nebunaticu, devorante si stricatoriu*, mai vertosu *stricatoriu de vitia*, pentru care, la straboni, se si sacrificá cu preferentia lui Bacchu; déco limb'a de la form'a *capiu* a tensu la *ciapu*, caus'a a fostu impulsulu destinctionei de intellessu, ca se nu se confunda sustant. *capiu* in intellessulu de *capru* cu adiect. *capiu*=nebunaticu, ametitu, etc.; aceste-a adjungu, credemu, ca se justifice etymologi'a data de noi cuventului *ciapu*: una sengura observare, care inco pote probá justeti'a assertionei nostre, vomu mai face, si acesta-a e, co, déco luàmu in considerare co *cap-irare* se dice si *scap-irare*, ne vomu convinge, co nu d'in intemplare, in limb'a albanesa, se afla, pre longa form'a **ciap**, si a dou'a forma **sciap**). M.

CAPRUIU, *capruliu, capruniu*; vedi 2. *capriu* si *caproniu*.

CAPRUSIORU, vedi *caprisioru* si *capritioru*.

CAPRUTIA, s. f., **capella**; deminutivu d'in *capra*, ca si *caprisiora* si *capritia* sub 1.

CAPRUTIU, s. m., **parulus caper, hedus**; deminutivu d'in *capru*.

* CAPSA, s. f., **capsa**; (κάψα, ? d'in acea-asi origine cu *campsare* sau cu *capere*); cuteia sau altu ceva assemenea, cumu: *lada, tronu, bisacté, cuferu, compartimentu* de pusu littere typografice, etc.; — luatu in speciale si cu insemnarea de *cylindrellu cu fulminante* pentru arme de focu; — si cu insemnare de *ghioca* a certoru fructe si conchylie, (vedi si *capsula*); de unde apoi si cu in-

www.dacoromanica.ro

semnarea de *certe generi* de conchylie si de insecte; — in fine cu insemnare de *cosiu* sau *corpu* de trassura.

* CAPSARIU,-*ia*, adj. s., **capsarius**; relativu la *capsa*, cu *capsa*; luatu mai vertosu ca substantivu : *a)* masc. personale, *capsariu* : α) care face *capse*; β) care tine si pastredia una *capsa*, cumu: cellu ce la unu corpu de militia tine armariele cu registrele computeloru; servu sau servitoriu, care, la baiele publice, are sub a lui preveghiare armariele, unde cei ce se imbaiedia si depunu vestimentele ; servu sau servitoriu care duce sacculu cu cartile unui copillu ce merge la scola; *b)* femininu, *capsaria* : α) personale, femina ce vede de vestimente in baiele publice; β) reale, locu unde se tinu *capse* cu lucruri pretiose, mai vertosu cu bani.

* CAPSELLA, s. f., **capsella** (compara si franc. **capselle**); 1. proprie, deminutivu d'in *capsa*; 2. in speciale, genu de plante d'in famili'a crucifereloru.

CAPSIONA si *capsiuna* (pre a locurea : *capciona* sau *capciuna*), s. f., **mare et globosum fragum**; fructulu *capsionului*, fraga mare si rotunda, numita asia dupo form'a ei assemine cu *capulu* unui omu, cumu si in limb'a francesa acellu-asi fructu se chiama **capron**, cuventu derivatu totu d'in *capu*, éro plant'a ce produce *capsione* sau *capsionulu* se dice, in acea-asi limba, **capronier**; form'a *cap-cionu*, *cap-ciona*, arreta co cuventulu a essitu d'in *capu* prin intermediulu formei *cap-itiu*, *cap-itia*, la care s'a adaussu suffissulu *onu*=*one* : *cap-it-ionu*, *cap-it-iona*, asiá in catu *capitionu* ar corresponde cu una forma latina (**cap-itio**—**cap-itione**); prin caderea apoi lui *i* d'inaintea lui *t*, *cap-itionu*, *cap-itiona* au devenitu : *cap-tionu*, *captiona*, si de ací prin pronunti'a ordinaria a lui, *tio* ca *cio*, (vedi litter'a T) : *cap-cionu*, *cap-ciona*, d'in cari *cap-sionu* si *cap-siona* nu su de câtu forme cu pronunti'a particularia ce dau unii Români, cei d'in Moldavi'a mai vertosu, combinationi fonetice *tione*=*cione*, (vedi acea-asi littera T); d'in acestea urmedia co form'a de adoptatu in scriere este : *cap-tionu*, *cap-tiona*.

CAPSIONU si *cap-siunu*, s. m., vedi *capsiona*.

CAPSIUNA, *capsiunu*; vedi *capsiona*.

* CAPSU, s. m., **capsus**; sub forma masculina, acellu-asi cuventu cu femin. *capsa*, luatu mai vertosu cu insemnările : 1. cuteia sau lada de carrutia; 2. cosiu de carrutia; 3. carrutia inchisá sau coperita; 4. compartimentu d'in tabl'a ce serve la joculu de zari, de rege, etc.

* CAPSULA, s. f., **capsula** (compara si frauc. **capsule**, ital. **capsula**); deminutivu d'in *capsa* in differitele insemnari alle acestui cuventu : 1. *cuteiora*, *laditia*, *compartimentu* de pusu littere typografice etc. : *scossu d'in capsula*= **totus de capsula** = *scossu d'in cuteia*, forte bene adjustatu in vestimentu si ornamentu; 2. in speciale : *a)* cylindrellu cu fulminante pentru arme de focu; *b)* chymistii numescu *capsula* unu vasu de platina, de pamentu, de petra, etc., in forma de catinu, care serve la evaporatulu certoru licide; *c)* in anatomía se da numire de *capsula* la mai multe si diverse parti alle corpului : *caps'a cordei*=pericardiulu; *capsa seminale*=estremitate a canaliloru deferenti, cari approape de besic'a seminale sunt inflate si dilatate; *capsula articularia* = specia de saccutiu membraneu cylindricu, care infasciora certe articulationi, etc.; *d)* in botanica se chiama *capsula* pericarpulu cavu allu certoru fructe : *dupo forma capsul'a se dice cylindrica*, *tortulosa*, *trigona*, *tetragona*, etc., *polygona*; *dupo numerulu de sementie capsul'a se chiama monosperma*, *disperma*, *trisperma*, etc., *polysperma*; *dupo numerulu compartimenteloru*, *in cari stau sementiele*, *capsul'a e unilocularia*, *bilocularia*, *trilocularia*, etc., sau *univalva*, *bivalva*, *trivalva*, etc., *multivalva*.

* CAPSULARIU,-*ia*, adj. s., (**capsularius**; compara franc. **capsulaire** si **capsulier**); 1. adj., relativu la *capsula*, cu *capsula* sau ca *capsul'a* : *plante capsularie*, cari au *capsule*; *fructificatione capsularia*, care se face prin *capsule*; *vene*

www.dacoromanica.ro

capsularie, (vedi *capsula* sub 2. *c*); 2. subst: *a)* mascul., *capsulariu*: α) genu de vermi intestinali; β) genu de zoophyti; *b)* femin., *capsularia*, planta cu capsula; de ací: *capsularie*, pl. fem. classe de vegetali cu *capsula*.

* CAPSULIFERU,-*a*, adj., (franc. **capsulifère**; vedi *capsula* si *ferere*); care porta sau contine *capsule*, vorbindu in speciale de organele planteloru, cari continu capsulele acelloru plante.

* CAPTARE, v., **captare**, (vedi **capere**, d'in care *captare* este forma intensiva); a si pune tote poterile ca se adjunga la ceva, a amblá cu mare doru dupo ceva: 1. a amblá se prenda: *unulu capta passeri, altulu capta pesci; callii fatigati si inferbentati captau aur'a cu-largele loru nari*; 2. a amblá se capite, se castige, se guste, etc.: *a captá benevoienti'a si favorea ascultatoriloru; a captá tempu, bona occasione; a captá misericordi'a, grati'a cuiva*; 3. a amblá dupo, a cautá, a ambitioná: *a captá glori'a, applausele multimei; a captá eleganti'a, brevitatea, simplicitatea si grati'a in stylu; ornamentele de stylu in adensu captate nu placu*; — cu obiectu de infinitivu sau de una propositione intrega: *tu capti a me uccide; cu varie mediloce captá Livi'a se afle, deco are se nasca baiatu sau feta*; — 4. mai vertosu, a amblá se prenda, se capite, se castige, etc., prin ammagiri si alte mediloce neoneste: *au nu e bene a captá pre altii, cumu ne capta si ei pre noi? cu sperantie de castigu nu me vei captá neci una data; planulu de a captá pre inimicu nu successe*; — 5. in speciale: *a)* a amblá se capite ereditati, donationi, etc.; *b)* a amblá se prenda, se ammagesca prin vorbe, prin sofistice interpretationi.

* CAPTATIONE, s. f., **captatio**; actione de *a captá*, mai vertosu in intellessulu de sub 5. *b)*: *captationea de daruri este opprita de lege; captatione a favorei popularia, captatione de cuvente*; (vedi si *captione, captatoriu*).

* CAPTATORIU,-*toria*, **captator, captatorius**; care *capta*, relativu la *captatione*: *captatoriu de applause deserte, de testamente; a face in testamentu despositioni captatorie*, despositioni prin care cineva are in vedere *captatione*, adeco tendentia de a capitá cu acestu artificiu donationi, legate, etc., de la cellu in a cui favore face acelle despositioni.

* CAPTATU,-*a*, **captatus**; partic. d'in *captare*.

CAPTIONA, *captionu*; vedi *capsiona*.

* CAPTIONE, s. f., **captio** (d'in *captu*); 1. actione de *a cape*, (vedi *capere*), de *a appucá, a prende*, si prin metafora, de *a ammagí, a insellá*, etc.; 2. cu intellessu concretu, medilocu de a prende si ammagí, si a nume: *a)* cursa, arteficiu; *b)* in speciale, incurcatura sau cursa de vorbe: subtilitate, sofisma, argumentu *captiosu*; *c)* vetemare addussa prin insellatione.

* CAPTIOSU,-*a*, adj., **captiosus**; plenu de *captioni*: *persona captiosa, argumentu captiosu, propositioni captiose*.

CAPTIUNA, *captiunu*; vedi *capsiona*.

* CAPTIUNCULA, s. f., **captiuncula**; deminutivu d'in *captione*, medilocu suptire de a ammagí si insellá, sofisma suptire, callidu artificiu, clinciu, etc.

* CAPTIVARE, v., **captivare**; a face *captivu*, a tiné *captivu*: 1. proprie: *a captivá multi d'in inimici*; mai desu inse metaforice: 2. a suppune, a se face domnu, a castigá, etc.: *a captivá animele prin bonetate, a captivá ochii prin gratiele selle, a captivá spiritulu cuiva*; — reflessivu, *a se captivá* = a se face *captivu*: *a se captivá détoriei*.

* CAPTIVATORIU,-*toria*, adj. s., **captivator, captivans**; care *captiva*: *captivatoriu de anime; cuvente captivatorie*.

* CAPTIVITATE, s. f., **captivitas**; stare de *captivu*: *trista captivitate; tyranii tinu pre suppusii loru in captivitate; a fi in captivitatea sensuriloru; captivitatea Babylonei*, in care s'au aflatu Judanii in Babylone.

* CAPTIVU,-*a*, adj. s., **captivus** (d'in *captu*); prensu sau luatu prin bellu: 1. adiectivu: *agrulu captivu, vitele captive*; — metaforice: *mente captiva*, dominata de unu prejudeciu; *anima captiva*, dominata de una passione; 2. subst.

www.dacoromanica.ro

omu prensu in bellu, si mai vertosu redussu in servitute : *captivii si captivele fura venduti; mai multi captivi scapara cu fug'a.*

* CAPTORIU,-*toria*, adj. s., **captor** (d'in *captu*); care prende, care face *una captura.*

* CAPTU, **captus-a** si **captus-ûs**; I, part. d'in *capere*, luatu inse mai esclusivu : 2. ca supinu cu intellessu de substantivu : *a)* actione de *a cape, a prende, a coprende : captu de pesci*= prendere de pesci; *b)* facultate de a coprende, intellegere, precepere : *dupo captulu barbariloru*= dupo intellegerea barbariloru, pre câtu duce capulu pre barbari; *c)* cu intellessu mai generale de *statu* saŭ *stare* de cultura : *dupo captulu germaniloru acea cetate este mare, potente si infloritoria.*

* CAPTURA, s. f., **captura** (d'in *captu*, vedi *capere*); 1. actione de *a cape* sau *prende : fericita captura de pesce;* — in speciale : *a)* prenderea unui criminale sau unui debitoriu si incarcerarea lui; *b)* prendere de merci oprite; *c)* prendere de navi inimice; mai desu inse : 2. resultatu allu actionei, ce se prende sau se capita : *a)* in genere : *pictoriulu depinse venatorii si captur'a loru; b)* in speciale : α) navi, animali sau alte lucruri prense in bellu, preda; β) castigu ce se trage d'in ceva basu si rosinosu : *invitatu si indemnatu de inonest'a captura;* γ) capitatura, ce se capita cersindu; δ) salariu : *captur'a de tota diu'a nu mi adjunge la mancare.*

CAPTUSELLA (pre a locurea : *coptusella*), s. f., **pannus intrinsecus alteri subsutus vel subsuendus**; pannura de *captusitu* unu vestimentu, (cuventulu e unu deminutivu d'in una forma *captusia*, despre care vedi *captusire*). M.

CAPTUSIRE,-*escu*, v., (pre a locurea: *coptusire*), **fraude vel dolo capere, decipere, fraudari; vesti pannum alterum subsuere; tegere, contegere, occupare;** 1. ca mai desu cu insemnarea speciale de *a accoperí dosulu* materiei unui vestimentu, cosundu pre tota intenderea lui alta materia : *a captusí unu mantellu cu metasse; de ce nu mi ai captusitu, cumu ti am dissu, si manicele vestei? vestimentele captusite tinu mai caldu de çâtu cele necaptusite;* 2. a coperí ceva spre a lu face mai tare sau mai formosu, spre a lu protege, etc. : *a captusí paretii cu scandure; navi captusite cu table de arame; scutu captusitu cu ferru;* 3. a coprende, mai vertosu prin intendere, cumu facu bubele de natura maligna : *totu corpulu bietului omu e captusitu de bube relle; bub'a a adjunsu se mi captusesca tota faci'a;* 4. a insellá, a fraudá, a luá cuiva ceva prin dolu : *pre cine nu a captusitu insellatoriulu acellu-a? si pre mene m'a captusitu cu câteva mii de lei;* (cuventulu este essitu d'in una forma *captusia*, d'in care deminutivulu *captusella; captusia*, mai departe, este femininu d'in unu masculinu *captusiu*, in locu de *captutiu* sau *captuciu*, fem. *çaptutia* sau *captucia*, ca si *capusiu—capusia* in locu de *caputiu* sau *capuciu—caputia* sau *capucia* [vedi *capusia* si *caputiu*]; prin urmare *captusia*, d'in care *captusella* si *captusire*, a essitu d'in acea-asi fecunda radecina cu *càputa, capotu, capa*, etc., adeco d'in *capere;* insemnarea, mai vertosu de sub 4., este asiá de analoga cu a latinescului **capere** in frasi ca; **capere dolo** =*captusire*=*prendere cu dolu* sau insellatoría). M.

CAPTUSITU (pre a locurea *coptositu*), d'in *captusire* : 1. part. : *vestimente captusite;* 2. supin. : *materia de captusitu vestimente;* 3. subst. : *captusitulu acestui vestimentu m'a costatu prea multu;* — si in celle alte insemnari alle lui *captusire : neminea n'a remasu necaptusitu de acestu insellatoriu; cu faci'a captusita de bube.*

CAPTUSITURA (pre a locurea : *coptusitura*), **actio panuum altero subsuendi; pannus altero subsutus vel subsuendus; fraus, dolus;** actione de a *captusí*, dero mai vertosu resultatu allu acestei actione, cumu si materi'a d'in care se face : *captusitur'a de metasse tine mai benc de câtu captusitur'a de alta materia; captusitur'a ce m'a captusitu insellatoriulu acellu-a, nu ua vei crede, deco ti ua voiu spune.*

www.dacoromanica.ro

CAPU, s. m., *capite* si *capete* (plur. *capi*, casi *capure* sau *capuri*, nu se dice de câtu in una insemnare speciale, care se va arretá mai diosu; form'a secundaria *capitu* sau *capetu* face in plur. totu *capite* sau *capete*, si prin urmare nu differe de form'a fundamentale *capu* de câtu in sengulariu, si acesta-a numai intr'una insemnare speciale, care de assemine se va precisá mai diosu), **caput**, plur. **capita** (ital. **capo** si **cavo**, ispan. port. **cabo**, provenc. **cap**, vechiu franc. **chief**, nou franc. **chef**; inse la unele d'in celle mai essentiali insemnari alle cuventului *capu*=**caput** unele d'in limbele sorori applica alta vorba, adeco : ital. **testa**=franc. **tête** contractu d'in **teste** =**testa**=*testa*, care, camu in acellu-asi intellessu, se applica si in limb'a nostra in espressionea : *test'a capului*; — latin. **caput** este affinu cu grec. κεφ-αλή [forma forte appropiata de alle nostre *cef-a* si *cepu*], german. **haupt** si **kopf**; limb'a sanscrita presenta monosyllab'a **ca** cu acea-asi insemnare); parte a corpului animaliloru, care *incape* sau *contine* creierulu si este scaunulu organeloru principali alle sentirei si vietiei; apoi, d'in caus'a posetionei capului in partea superiore sau estrema a corpului, cumu si d'in caus'a preeminentiei lui asupr'a celloru alte membre, applecatu la multe si varie concepte ce au insemnarea de *ceva principale, essentiale, estremu*, etc. : I. proprie, la omeni si alte animali : *capulu omului este mai rotundu si mai bene facutu de câtu allu totoru animaliloru; de regula capulu e legatu de restulu corpului prin collu sau guttu; a taiá capulu, a sparge capulu cuiva; a si pune caciull'a in capu, a si luá caciull'a d'in capu; a pune frenele in capulu callíloru, a se scarpiná in capu, a si smulge perii d'in capu, a taiá capulu si cod'a serpelui*; II. metaforice : A. pentru lucruri ce au cu *capulu* una asseminare materiale de forma sau de posetione : 1. partea superiore : *capitele muntiloru stau albe de neua, capitele arboriloru, mai multe capete de maci, a essí la capulu scarei spre a intempiná unu mare si insemnatu ospe; capulu columnei, formosele si gratiosele capite alle columneloru*, (vedi *capitellu* si *capitulu*); — in speciale : *capulu unei bube sau unui buboniu*, inflatur'a bubei produssa prin dare in coptu si stringere de puroiu; de ací : *a scote sau face capu*, vorbindu de bube : *astepta peno ce buboniulu va coce si scote capu, si atunci se lu impungi si se lu spargi*; 2. parte estrema mai multu sau mai pucinu inflata si rotunda : *celle doue capite alle ficatului, capulu acului de peru, capitele cuieloru, capulu porrului; capite de cepa, de alliu*, etc.; in acestu intellessu se dice mai desu *capitina*; 3. parte estrema orecare, margine : *a)* in genere : *celle doue capite alle liniei derepte; celle trei capite alle celloru trei anghiuri alle trianghiului; capitele caprioriloru celle de diosu sunt mai grosse de câtu capitele de susu alle acelloru-asi capriori; capulu scarei unei case* este nu numai partea superiore estrema a scarei, ci si cea inferiore; de acea-a esspresioni ca : *a siedé in capulu scarei, a essí inaintea cuiva peno la capulu scarei*, etc., sunt cu duplu intellessu, care se pote precisá numai d'in contestulu generale allu frasei sau prin attribute puse pre longa constructionea : *capulu scarei*, cumu : *capulu scarei de susu sau superiore, capulu scarei de diosu sau inferiore; capitele fireloru de urditura; capitele pontei amendoue erau occupate si custodite de omeni armati; agrulu nostru attinge cu doue capite in allu vostru; a siedé in capulu satului; a siedé la marginea satului; a lege una carte d'in capu peno in capu; a strabate una calle de la unu capu allu ei peno la altulu; a dejugá boii la capulu araturei, capulu verei*=inceputulu sau finitulu verei, etc.; *b)* in particulariu : α) inceputu, origine : *capulu riului* este fontan'a acellui riu, de si se pote dice si de *gur'a riului; capulu cartei, a pune unu titlu pomposu in capulu cartei*; β) partea anteriore a unui ce in miscare mai vertosu, frunte, oppusu de regula la *coda : noi, cari mergeamu in capulu multimei, nu poteamu sci ce se petrecea in coda; a attacá capulu, mediloculu si cod'a unei oste; caprulu merge*

www.dacoromanica.ro

in capulu turmei de oi; γ) parte ce in spatiu sau in tempu vine mai antaniu : *capulu unei linie de scrissu,* cumu si *capulu unui cuventu,* este partea ce se pronuntia sau scrie mai antaniu, in opposetione cu *cod'a liniei sau cuventului,* parte ce se scrie sau se pronuntia mai in urma : *a pune unu puntu si a incepe d'in capu cu littera mare;* δ) parte estrema principale : *capulu patului* se dice de amendoue estremitatile cellei mai mari lungime a patului, déro in speciale, sau de estremitatea unde si pune cineva *capulu,* candu se culca, sau de estremitatea care se considera ca mai onorifica pentru cellu ce siede pre dens'a, in opposetione cu *cod'a patului : cellu mai de frunte sateanu se puse de siedù in capulu patului, éro cellu mai pauperu si reu imbraccatu se puse in cod'a patului;* asiá si *capulu mesei,* in opposetione cu *cod'a mesei,* se chiama, d'in celle doue estremitati, cari marginescu lungimea mesei, acea estremitate, care se considera ca loculu cellu mai onorificu; ε) finitu, terminu a unui ce in spatiu sau in tempu : *capulu unui cuventu, unei linia de scriere,* este nu numai inceputulu, cumu s'a vedutu mai susu, ci si finitulu; *la capulu lumei, la capulu tempului; a adjuuge la capulu unei calle* va se dica asiá déro si : *a adjunge la inceputulu callei, a intrá pentru antani'a ora in ea;* si : *a adjunge la finitulu callei, a terminá callea; a essí la capu* =a terminá, a terminá mai vertosu cu successu : *nu ti adjungu banii, ca se essi al capu cu cas'a ce ai inceputu a edificá,* (vedi *capitaniu*, si mai diosu la *C*); — in genere in celle mai multe d'in frasile citate si esplecate peno ací cuventulu *capu* are mai multe insemnari; lassandu pentru finitulu articlului mai ample desvoltari asupr'a acestui puntu, dàmu ací ca essemple celle doue locutioni : *capulu mesei* si *capulu locului;* cea d'in urma locutione, *capulu locului,* insemna : antaniu proprie, un'a d'in celle doue estremitati ce marginescu unu spatiu de locu in lungimea sea : *intre capulu locului meu si capulu locului vecinului se afla una medina sau rasoria de diece passi;* allu doile metaforice, primulu inceputu allu unui ce, primulu momentu allu unui evenimentu : *d'in capulu locului asta muiere a traitu reu cu barbatulu seu* (d'in *capulu locului*=des de candu muierea s'a maritatu sau a facutu connoscentia cu barbatulu); de ací allu treile, *d'in capulu locului*=inainte de a incepe sau a face primulu passu in ceva : *ca se nu fimu espusi la parere de reu si mustrare de cugetu, d'in capulu locului se reflectemu cu maturitate la celle ce vremu a face;* locutionea. *capulu mesei,* pre longa celle doue insemnari mai susu esplicate, adecă : antaniu, *un'a d'in celle doue éstremitati ce marginescu nna mesa cadra in cea mai mare a ei lungime;* allu doile, *acea-a d'in celle doue estremitati, unde siedu de manca personele celle mai considerate,* — insemna inco : allu treile, loculu sau partea unei mese chiaru rotunda, unde se punu si stau la mesa personele celle mai considerate; de ací in genere, loculu cellu mai consideratu si mai bonu, posetionea cea mai favorita; partea cea mai bona, etc. : *nu sciu cumu se face, co acestu omu fora neci unu meritu este totu de un'a chiamatu si pusu in capulu mesei;* in aceste d'in urma insemnari, in locu de *capulu mesei,* se dice si : *capulu buccateloru,* espressione mai familiaria, déro mai energica, fora se mai adaugemu, co *in capulu mesei* se dice mai multu cu respectu, la considerationea si onorea ce se dà cuiva, éro *in capulu buccateloru* mai multu cu respectu la placerile si folosele de care se buccura cellu *chiamatu si pusu in capulu buccateloru;* — 4. fragmentu, buccata d'in ceva mai lungu : *a)* in genere : *doue capete de fune; a pune mai multe capite de lemnu sub bute,* (vedi si *capitaniu*); *b)* in speciale, buccata de pamentu ce inaintedia in apa, limba de pamentu, *promontoriu* = **promontorium** : *capulu Tenaru se chiama astadi capulu Malatapanu; termii Africei presenta pucine capuri* (acestu-a e sengurulu intellessu, in care *capu* se dice in plurariu cu form'a *re* sau *ri : capure* sau *capuri,* forma addussa prin necessitatea destinctionei de intellessu, ca si *ochiure* sau *o-*

www.dacoromanica.ro

chiuri facia cu *ochi;* totusi inse form'a classica, *capite*, ar fi de preferitu si in acestu intellessu; si, fiendu co despunemu de *promontoriu*, ca mai de preferitu ar fi inlaturarea cuventului *capu* cu acesta insemnare); — numai in unele d'in insemnarile de sub acestu paragrafu se iea si form'a *capitu* sau *capetu*, si a nume in insemnarea de *cstremitate, inceputu* sau *finitu;* si fiendu co pluraiiulu acestei forme se confunde cu pluraiiulu formei *capu*, de acea-a dàmu ací câteva essemple de constructioni, in cari *capitu* figuredia numai in sengulariu : *capctulu cuventului*=*capulu cuventului*=inceputulu sau finitulu cuventului; *capctulu liniei*=*capulu liniei; a scote la capetu*=*a scotc la capu*, etc. — B. prin noue metafore, trasse d'in considerarea co *capulu* este *partca cea mai importantè :* 1. luandu partea cea mai insemnata in locu de totu, omu sau animale consideratu ca totu independente in sene, persona, individu, insu (unu insu) : *mi au moritu mai multc capite de calli; populationca cctatei se suie la diece mii dc capite dc omeni; câtc capctc, atâte parcri; dărea impartita pre capitc, dare pre capu*=*impositu personalc; la inscrierea populationci cetatci sc aflara, in acea cctatc, dicce mii dc capite dc barbati, camu totu atâtca capite de muieri, si unu triplu numcru de capite de copilli; capitc libcre*=omeni liberi; *prc capulu nostru, in capulu loru*, etc., sunt espressioni mai energice decâtu : *pre noi, in ei;* de asseminea si *vai dc capulu tcu, vai dc capulu mcu*, etc., mai espressive decâtu · *vai de mcne, vai de tcnc;* — *unu capu*=senguru, fora socia, foro copii, etc.: *unu capu sunt, si dc acca-a nu mc tcmu, co nu voiu avé cu ce trai;* in acellu-asi intellessu se dice si *cu capulu* = *omu cu capulu*=omu fora socia, copii, *parenti*, etc. (vedi inse si urmatoriulu 2.); a si aflá bene *capului*=a aflá bene personei, fientei selle; de ací si locutioni ca : *a) de capu* cu insemnarile : α) de fia-care in parte : *a impartí militariloru câte cinci lei dc capu; d'in acesta summa ne vine se solvemu câtc dicce lei dc capu; a cerc erbaritu câte unu lcu de capulu de oue;* in acellu-asi intellessu si : *pre capu, pcntru capu*, cumu ; *a solve unu lcu erbaritu pcntru capulu de oue; câtu ne vine se solvemu pre capu? vine pre capu câte cinci lei;* β) de sene, independente, fora domnu, fora preveghiatoriu, fora custode, etc. : *vitclc ambla dc capulu loru; numai copilli maturi sc lassa de capulu loru; muierea lassata dc capulu seu se dcdc la resipa si desordini; a facc ceva dc capulu seu*=a face ceva de sene, de voi'a sea, neimpinsu si constrinsu de nemine, si prin urmare cu intellessu differitu de : *a face ceva d'in capulu seu*, (vedi urmatoriulu 3.); *b) in capu*, peno la unulu, peno la unu individu, si de ací, deplenu, essactu, neci mai multu neci mai pucinu : *erau sicptedieci de armati in capu; amu numeratu galbcnii si amu aflatu, co sunt doue ccnte in capu; cc mi dai, ti voiu da si eu in capu; pescele trage cinci libre in capu*, etc.; 2. considerandu *capulu* ca organulu vitale cellu mai insemnatu, vietia, essistentia : *a)* vietia fusica; *a sc oppune tyrannului cu pcriclulu capulu; cu capulu a mana* = in mare periclu de vietia : *cine merge la bataia, cinc callatorcscc pre mare, are sau c, in fia-care momentu, cu capulu a mana; a si rcpune capulu*=*a si perde capulu; a si pune capulu*=*a sc pune cu capulu pcntru cineva sau ccva; amicii boni si punu capulu unulu pentrn altulu; a se prcnde prc capulu seu; a solve crrorilc sau crimenile cu capulu seu; una data cu capulu nu*=neci mortu : *nu ne vomu dá una data cu capulu; omulu oncstu nu facc una data cu capulu cc nu e onestu; a si face de capu*=a face fapte ce adducu perdiare a vietei naturale sau si morale, civile, (vedi urmatoriulu *b*); *a fi dc capu cuiva*=a fi spre perdiare a vietiei naturale cumu si morale : *de capu si a facutu, dc capu i a fostu;* mai vertosu in blasteme : *fi le ai x de capu, ficndu co senguri si facu dc capu; dc capu ti ai facutu, de capu se ti fia*, (vedi si mai diosu la *C.; b)* vietia civile, positione sociale, statu sau stare, etc. : a *face capu feteloru*=a le dá la cas'a loru, a le maritá; *a facc capu copiiloru sci*, a le face stare, a le dá positione ; *omu numai cu capulu*

www.dacoromanica.ro

=nu numai, ca la precedentele *2. omu fora socia, copii, parenti*, etc., *senguru pre lume;* ci si : *omu fora neci una stare, fora neci una stabilita te;* — dupo conceptulu straboniloru Romani, *capulu* sau starea civile imbraciá *libertatea, cetatea* sau cetatiani'a=dereptulu de cetate si *famili'a* sau dereptulu de familia; perderea acestoru derepturi se chiamá, la densii, *deminutione* sau micusiorare *de capu;* ecco cumu se espreme, in acestu respectu, jurisconsultulu *Paulu* (Dig. 4, 5, 11.) : **capitis deminutionis tria genera sunt : maxima, media, minima; tria enim sunt, quæ habemus : libertatem, civitatem, familiam; igitur, quum omnia hæc amittimus, hoc est libertatem et civitatem et familiam, maximam esse capitis deminutionem; quum vero amittimus civitatem, libertatem autem retinemus, mediam esse capitis deminutionem; quum et libertas et civitas retinetur, familia tantum mutatur, minimam esse capitis deminutionem constant**=*de trei generi e deminutionea de capu ; mare, mica si media; coci trei sunt si statele civili ce avemu : libertatea, cetatea si famili'a; candu asiá dero tote acestea le perdemu, adeco si libertatea si cetatea si famili'a* (cumu se intempla unui condemnatu la morte), *atunci e deminutione de capu mare; candu inse perdemu cetatea, déro ne pastràmu libertatea* (cumu se intempla unui essilatu), *atunci e deminutione de capu media; candu in fine nu perdemu neci libertatea neci cetatea, ci numai famili'a* (cumu se intempla unui omu prin adoptione sau unei femine prin casatoría), *atunci e deminutione de capu mica;*—de asseminea la vechii straboni Romani se chiamau **capite censi,** (vedi *capitecensu*), cei inscrissi in registrele statului numai *cu capulu,* adeco fora neci una stare,—acumu d'in celle espuse in acestu paragrafu, cumu si in cellu precedente 2. resulta, co in multe espressioni d'in celle mai popularie cuventulu *capu* a pastratu, in limb'a nostra, urme nesterse d'in acceptionile intellessulni de *stare civile* sau *stare* in genere, ce avea si **caput** in limb'a vechiloru straboni, cumu : *omu de capulu seu*=omu *liberu, omu numai cu capulu*=fora familia sau fora neci una stare; compara si *capitaniariu* = omu cu casa, sau omu ce solve numai darea *pre capu;* vedi si mai diosu la 4.; *capu de familia*=omu insoratu, cu casa si cu copii; ecco inco câteva locutioni popularie, in cari *capu* figuredia cu intellessulu de *stare, medilocu* sau *mediloce,* potentia sau *potere : a nu avé unde se si plece capulu*=a nu avé unu capitaniu de patu, unu patu, una casa; a nu avé nemica; *a nu avé capu de a face ceva*=a nu avé medilocu; déro si : *a nu avé precepere,* sau *a nu avé tragere de anima, voía,* (vedi urmatoriulu 3.); *nu e capu de a face cu densulu ceva,* nu e potentia sau medilocu; 3. d'in considerarea, co *capulu* este scaunulu intelligentiei : *a)* mente, precepere, intellegere in genere: *omu cu capu, omu fora capu; capu grossu, omu cu capu grossu* sau *omu grossu de capu*=omu care anevoia precepe; *capu usioru omu cu capu usioru,* sau *omu usioru de capu*=omu care usioru si currendu precepe, in opposetione cu *capu greu, omu cu capu greu* sau *omu greu de capu*=care anevoia si greu precepe; inse *capu greu* si cu insemnarea materiale de *capu ingreunatu* de betia, de morbu, etc. in opposetione totu cù *capu usioru,* care de asseminea se iea si cu intellessu materiale; *omu cu capu*=omu cu mente, si cu precepere, in opposetione cu *omu fora capu,* fora mente; *omu cu capu si cu anima,* preceputu si animosu, sau : omu cu precepere si bonu (vedi si mai diosu la *c* d'in acestu paragrafu); *capu seccu*=*capu fora crcieri*=omu fora precepere : *cu capitele secce cumu se te intellegi? a duce pre cineva capulu* = *a taiá pre cineva capulu*=a se precepe : *bene te taia capulu, pre noi nu ne ar fi taiatu capulu se facemu asiá; ceri de la unu copillu se lu duca capulu a face unu lucru, la care neci pre omenii maturi nu i ar duce capulu;* (intre *a duce pre cineva capulu, a taiá pre cineva capulu, a precepe, a intellege,* etc., sunt delicate nuantie de intellessu, despre cari vedi la articlele speciali : *taiare, ducere, precepere, intellcgere*); *a intrá cuiva in capu*

www.dacoromanica.ro

= sau a precepe, a intrá sau incapé in mente : *nu mi intra in capu cumu ai potutu perde pung'a; nu intra in capu barbarului co nu se cade a face reu pentru reu;* sau a si imaginá, *a si face idea fissa, a avé fantasía : a intratu nebonului in capu, co lu persecuta lumea; i a intratu in capu se se faca domnu;* sau a concepe; a si face idea clara, a coprende : *mai esplica te una data, co nu mia intratu bene in capu ce mi ai spusu,* (vedi si la urmatoriele *b) c*); *a bagá in capu* (siesi) = a luá in mente, a intellége, a precepe : *bagati bene in capu ce auditi si vedeti; a bagá altui-a in capu* =sau a lu face se intellega, se precepa unu lucru, se si faca idea clara despre acellu lucru : *nu ti potu bagá invetiatur'a in capu;* sau a i implé mentea cu fantasie, cu mentioni, cu seccature, etc.; in acestu d'in urma intellessu si : *a implé, a impuiá, a impenná capulu cuiva,* etc.; *a si bate capulu*=a si *sparge capulu, a bate capulu cuiva, a bate capulu pre cineva, omu batutu la capu,* (vedi *batere*); *muiere cu capu de barbatu,* cu intelligentia de barbatu; *capu mare, omu cu capu mare,* omu cu mare *capacitate* de intelligentia; déro si : omu cu mari pretensioni de dominare : *toti sunt cu capulu mare in acesta casa*=toti vreu se commande, si neci unulu se se suppuna, (vedi si mai diosu la *c*); *a face ceva d'in capulu seu,* a face d'in propri'a sea precepere, fora se lu fi invetiatu sau indemnatu altulu, fora se i se fi datu ordine, etc.; *a face dupo capulu seu, si nu dupo capulu altoru-a;* — proverb : *capulu face, capulu trage*=patitele sunt resultatulu mentei si cugetarei omului; — *b)* in speciale : α) memoria : *a sci lectionea d'in capu, a spune celle invetiate d'in capu; multe invetiate ne scapa sau ne essu d'in capu; nemicu d'in ce aude si vede nu i scapa din capu;* β) imaginatione, talentu, geniu : *nemica nu ti nasce capulu; c)* de sí *capulu,* ca intelligentia, se oppune adesea la *anima,* ca fontana a sentirei si a affecteloru morali, cumu : *omu cu capu, déro fora anima;* cu tote acestea *capu* se applica si la espressionea sentimenteloru sufletului : *a plecá capulu* va se dica proprie *a lassá capulu in diosu pre spate, la una parte : a merge cu capulu plecatu inainte, spre drept'a, spre stang'a,* etc.; déro d'in *a plecá capulu*=a lu lassá in diosu, essu insemnarile metaforice : α) a se umilí, a se suppune : *inemiculu, dupo mai multe bataie cumplite ce sufferì, plecà capulu si cerù pace; cu capitele plecate venimu se ve rogàmu; mai bene se morimu de câtu se ne plecàmu capulu cu rosine;* — proverb : *capulu plecatu de spata nu e taiatu*=prin suppunere si umilentia se inlatura mari pericule; — β) a inchiná, a adorá : *capitele nostre Domnului Domnedicu se plecàmu; inaintea virtutei si cei rei, cellu pucinu d'in faciaría, si pleca capulu; la celle spuse de tene ne plecàmu capulu, coci sante si addeverate sunt;* γ) a approbá, a consentí, a se invoí : *toti plecara capulu si dissera asiá se fia;* δ) a se rosiná : *la aceste vorbe verginea plecà capulu si rosì,* etc.; ca oppusu la a *plecá capulu* este *a redicá capulu,* care prin urmare insemna : α) proprie : *a redicá capulu de pre capitaniu; mai redica pucinu capulu, ca se potu vedé ce ai sub barba;* apoi metaforice : β) a se mundrí : *avuti si potenti ei redicara capulu* (=**animos sustulerunt**); γ) a se rebellá, a se revoltá : *tote provinciele de currendu suppuse redicara capulu,* etc.; — *a dá d'in capu* insemna proprie : **caput movere**=a miscá capulu, a scuturá capulu : *in dillele calde alle verei callii dau mereu d'in capu, ca se se appere de musca;* éro metaforice : α) a scote d'in mente, a produce d'in propri'a sea intellegere cugetationi neasteptate : *se te miri ce da acestu copillu d'in capulu seu,* — si ca intransitivu, a se produce, a essí d'in mentea cuiva ceva neasteptatu : *nu potu a nu me mirá de celle ce dau d'in capulu acestu copillu;* — apoi dupo differitele *miscari alle capului* ca *espressioni de differite cugete si sentimente* : β) a negá, miscandu capulu inderetu; γ) si d'in contra, a affirmá, miscandu capulu inainte; δ) a amenitiá, miscandu tare capulu in derept'a si in stang'a : *in desertu dai d'in capu, co nu me spariu eu de amenitiarile*

www.dacoromanica.ro

telle; ε) a nu scí ce se creda, ce se dica; a fi coprensu de mirare, a fi in perplessitate, etc.: *am consultatu asupr'a acestei cestione pre cei mai invetiati si preceputi, déro toti au datu d'in capu, fora se mi pota dá nèci una lumina;*—*a avé capu,* pre longa insemnarile mai susu espuse si celle ce se voru dá sub *C.* insemna, conformu paragrafului in cestione, si: *placere, voia, anima,* etc.; *dupo atâte amare incercari, mai potu eu avé capu pentru ballu sau alte petreceri?*—*de capulu seu,* dupo celle mai susu espuse, insemna, intre altele, si: *de bona voia, dupo placulu seu;*—*cu capulu mare,* pre longa altele, (vedi mai susu), va se dica si: *mundru, obstinatu, rebellu, pentinace,* (vedi si *capitinosu*);—*a si pune in capu*=a se determiná, a vré cu orice pretiu, a se obstiná, a avé fantasía sau *capritiu,* (vedi si mai susu *a intrá in capu*=*a vení in capu*), etc.;—4. d'in considerarea co *capulu* este parte principale, essentiale: *a)* cu intellessu personale: α) mai mare, cellu ce are directionea si autoritatea suprema: *capulu statului*= *capulu terrei*=domnitoriulu; *capulu armatei*=generariulu, commandantele supremu; *capulu unei compania de armati*=capitanulu; *capulu unui ramu de administratione este ministrulu; capulu de familia este sau tatalu sau bonulu sau strabonulu, deco traiesce; precumu Christu este capu bascricei, asiá si barbatulu este capu muierei; capii conjurationei fura prensi si uccisi; capulu unei commune este primariulu;* β) cellu destinsu intr'una localitate prin posetionea sea sociale, notabile: *capii Eduiloru venira toti la Cesare;* γ) in genere, auctoriu, inceputoriu, indemnatoriu: *puniti, deco i connosceti, pre capii acestoru desordini, éro nu instrumentele loru;* — in acestu senguru intellessu, *capu* are de regula plurariulu in *i: capi;* déro cu multa elegantia se pote applicá, chiaru la acestu intellessu, si plurariulu classicu *capite,* ca si in latin'a: **capita conjurationis securi percussa** = *capitele conjurationei fura uccise cu securea;* in asseminea casu Latinii concorda adesea caleficativulu referitu la *capu* cu intellessulu, nu cu form'a cuventului *capu*: **capita conjurationis percussi** (si nu **percussa,** cumu ar cere form'a **capita**); eleganti'a unei assemine constructione s'ar poté imitá si in limb'a nostra: *capitele conjurationei fura uccisi* (in locu de *uccise*);—*b)* cu intellessu reale: α) in insemnare analoga cellei desvoltata in precedentele *a),* adeco: directione sau autoritate suprema, loculu cellu mai inaltu in una ierarchía: *a pune pre cineva in capulu unei armate; a fi in capulu unei armata*=a avé commandulu supremu; —sau indemnu, inceputu, impulsione primaria, fontana, origine, etc.: *a se sui la capulu totoru calamitatiloru cadute pre terra;* de ací: β) principiu fundamentale, ce e mai essentiale intr'unu lucru: *capulu artei este covenienti'a*= **caput artis est decere;** *capulu systemei lui Epicuru este placerea;*—escellente prin perfectionea sea: *capu de opera*= lucru escellente: *cei antici ne au lassatu multe capete de opere in tóte artile; omulu e capulu de opera allu lui Domnedieu pre pamentu;*—γ) parte principale a unui discursu, a unei scrieri, a unei legi, a unui bilanciu, etc., (vedi si *capitulu*): *a lege mai multe càpite d'in biblia; a citá cu accuratetia capulu, articlulu si paragrafulu legei; legemu cu placere capitele unei carti plene de idee solide si bene scrisse; capulu speseloru este prea incarcatu;* — titlulu unei assemine parte: *capulu I allu bibliei, despre creatione;*—locu, passu orecare d'in unu autoriu: *pre fia care di legu doue, trei capite d'in Cicerone sau d'in Titu Liviu;* — δ) cu intellessulu si mai generale de *puntu importante,* materia, subiectu, fundu, etc., de care e vorb'a: *asupra acestui capu n'am a dice nemica; doue capite d'in a tea scrissore nu am potutu intellege; candu vomu adjunge la capu de invoire, vomu vedé deco ne potemu invoí;* de ací: ε) fundu de bani ce impromuta cineva sau pune in negotiu, *capitaliu* sau *capitariu,* de regula in plurariu, *capite,* cumu: *nu impromutá cellui inonestu, co ti perdi si capitele; a adauge si procentele la capite; a scadé procentele d'in capite; a si scote*

www.dacoromanica.ro

capitele fora neci unu fólosu; a remané in capite=a nu castigá, déro neci a perde; *a fi in capite*=a nu incercá perdere; — *a scote d'in capite*, cu mai multe nuantie de insemnare : a scote una parte d'in capitaliulu impromutatu sau bagatu intr'unu negotiu, a se desdaună in parte de unu capitaliu in periculu de a fi cu totulu perdutu, a si resboná de maltractari, a intorce altui-a parte d'in amarurile si maltractarile ce amu sufferitu, a se desdaună de tempulu perdutu pentru placeri, etc. : *peno acumu am scossu diumetate d'in capetele bagate in acestu negotiu, si credu, co, de va merge lucrulu totu asiá, voiu scote tote capitele cu unu mare castigu; neci mai cugetu la vre-una interesse, asiufi buccurosu se mi scotu d'in capite; destullu amaru amu sorbitu in laborios'a nostra junetia, acumu co ne amu facutu si noi una bona stare, vremu se ne scotemu d'in capite; dupo ce amu sufferitu de la tene atâtea si atâte, acumu ne a venitu si noue rondulu se ne scotemu d'in capite;* — C. *nu* spre a imbraciá in totulu seu vastulu campu de insemnare allu cuventului *capu*, coci acesta-a ar trece preste marginile acestui articlu, ci numai spre a deschide cugetarei Românului intensele perspective alle acestui campu, dàmu ací, concentrate la unu locu, unele d'in insemnarile câtoru-va constructioni cu cuventulu in cestione : 1. cu prepositioni : *a*) cu *de*, *de capu* : *α*) ca attributu pre longa substantive, ca se espreme in intellessu propriu : origine, cumu : *peru de capu*; destinatione, cumu : *ornamentu de capu*; subiectulu sau obiectulu : *dorere de capu, greutate de cápu*; apoi in intellessu metaforicu : *omu de capulu seu*=omu liberu, independente, emancipatu, fora domnu; *β*) ca obiectu pre longa adiective sau verbe cu insemnari proprie si metaforice : *a appucá si tiné de capu, a sufferí de capu, a luá de capu; a dá de capu*=a aflá *capulu* sau inceputulu, si de aci, a aflá in genere, a si esplecá, a intellege: *de candu me frementu, ca se dau de capulu lucrului si nu potu*; a adjunge la finitu, a terminá: *am datu de capu baniloru impromutati; a dá de capu*=*a vení de capu*=a imblandí, a stemperá, a dominá, a invetiá mente : *numai tata-teu scie se ti vina de capu; ce ai patitu, credu co ti a datu de capu*; a arruncá ceva in capu, a lovi cu ceva in capu : *lassa in collo cea cupa, cọ ti ua dau de capu*; si prin urmare *a da ceva de capu cuiva* differitu in sensu de : *a da cu ceva in capu cuiva*=a lovi reu, si de ací: a umilí (vedi si urmatoriulu *b*); *mare de capu*=cu capulu fusice mare, sau cu intellegere mare, apoi : infumuratu, mundru, obstinatu, etc.; *a dá câte unu leu de capu* (*de capu*=de fiacare); *de unu capu*=de câtu-va tempu : *de unu capu de tempu in coce n'am vedutu galbini*; sau : forte, de focu, pre morte pre vietia : *a se bate de unu capu, a allergá de unu capu;* — *b*) cu *in*, *in capu* : *a pune peleri'a in capu*, pre capu; *a cadé in capu*, pre capu, déro si cu capulu in josu: petrele *cadu in capitele omeniloru; omulu cade de pre casa in capu*; asiá si *a se pune in capu*, a se assiediá pre capulu cuiva, déro si : a si pune capulu seu in diosu, in pamentu, etc.; si de ací proverb : *a se pune in curu si in capu*=a si pune tote poterile, a face totu, a usá de tote medilocele; *a dá in capu cuiva;* (vedi precedentele *a*), a dá in *capu pre cineva*=a lu face se cada cu capulu in diosu, si de ací : a ruiná, a derapená, a lu face se cada d'in posetionea si starea sea; si ca netransitivu : *am datu in capu*=am cadutu cu capulu in diosu, si de ací : m'am ruinatu, am cadutu d'in posetionea si starea mea; in amendone formele si : *a dá preste capu*, inse cu intellessu differitu de : *a da in capu; a se bate in capite; a se lovi capu in capu; a se suí in capu*=a se urcá pre capulu cuiva, si metaforice : a se face insolente, a se emancipá prea tare : *copillulu, deco nu lu tini de reu, ti se suie in capu*; in amendone insemnarile si : *a se urcá in capu*=*a se suí in capu; a sarí in capu*=a sarí de undeva cu capulu in diosu, sau : a se aventá de diosu pre capulu cuiva : *catusi'a superata sari in capulu meu si mi puse unghiele in guttu*; sau : a cadé, sarindu de susu, in capulu cuiva; sau in fine : a attacá pre

www.dacoromanica.ro

cineva cu violentia, fia cu fapta, luandulu de peru, etc., sau cu vorbe injuriose : *se nu attengi cumva pre unulu d'in cinci frati, co toti saru in capu ti; taci d'in gura, co apoi ti saru in capu;* *a bagá in capu*, in mente; asiá si : *a vení in capu, a intrá in capu*, etc.; *a merge in capu*=a merge cu capulu in diosu si cu petiorele in susu, déro si : a merge inainte, in frunte; *a sparge in capu*, cu intellessu propriu : *a sparge una olla in capulu cuiva;* de ací metaforice, *a se sparge in capulu cuiva*=a cadé pre densulu rellele consecentie alle fapteloru altui-a : *neboniele Domniloru se spargu in capulu poporului; diece libre in capu*, neci mai multe neci mai pucine, etc. — 2. construitu cu acellu-asi verbu : *a*) *luare*, construitu cu *capu*: α) ca obiectu directu, *a luá capu*=a appucá cu man'a capulu cuiva: *luà in mana capulu essecutatului si l'arretà multimei;* a taiá capulu : *cu una sengura lovitura de spata lúà trei capite; nu ti fia frica, co n'are se ti iee capulu;* a superá cu mare larma, a assurdí, a ametí : *mi ati luatu capulu cu strigarile vostre; mai inceta si tu cu atâtea cantice co mi ai luatu capulu;* a allege capitanu, conductoriu : *luara capu allu conjuratiunei pre cellu mai cutediatoriu d'intre densii;* a prende anima, a luá curagiu : *socii, vedendu pre Romani batuti de inimicu, luara capu si incepura a se rebellá;* a incepe, a luá inceputu : *d'in acellu-asi munte ieau capu mai multe riuri;* a se finí, a luatu finitu : *acesta comedia se vede co nu mai are se iee capu* (si *capitu*); β) ca obiectu cu *in*, *a luá in capu*=a luá si pune pre capu : *luati-ve câte una caciulla in capu;* a luá in mente, a precepe : *luati currendu in capu, déro si uitati currendu;* ca sí *a luá in guttu*, a se obstiná intr'una idea sau una resolutione, a persiste cu cerbicía, a merge orbesce inainte, etc. : *candu esti omeni ua ieau in capu, nu mai asculta de nemine;* de ací proverb. : *a luá lumea in capu*=a fugí, fora se scia unde, a fugí nebonu ; — vorbindu de lovituре, a sufferí, a primí : *tu ai luatu mai multe pre spinare, eu am luatu numai un'a si bona in capu;* γ) ca obiectu cu *de*, *a luá de capu*=a appucá cu man'a de capu : *me luà de capu si me loví de muru;* δ) ca obiectu cu *la*, *a luá la capu*=a luá a mente, a bagá sema; sau, a mancá bataia : *nu fii cu capulu asiá mare, co ua ici la capu;* cu acestu d'in urma intellessu si : *a luá pre capu;* déro si : *a se insarciná cu ceva : nu ti mai luá pre capu si acesta greutate;* ε) *a luá d'in capu*=a luá de pre capu ceva : *luati ve caciullile d'in capu;* ζ) *a se luá cu capulu de un'a*=a se applecá la ceva; a luá una directione, una calle; a se dá la una occupatione; a luá una resolutione, etc.; *b) avere*, *a avé capu*, cu tote insemnarile cuventului *capu*, cumu : *monstrulu avea doue capite;* si *columnele au capite (capitelle); acollo si are muntele unulu d'in capite* (margeni); *acellu munte are doue capite* (crescete, piscuri); *cost'a are mai multe capite* sau *capure (promontorie); conjuratii au unu cutediatoriu capu* (conductorii); *capu ai si tu* (mente), *ca se intellegi ce se faci;* asiá sí : *capu ai se te puni tu, omu mare, cu unu copillu? — a avé capu pentru matematice* (talentu, aptitudine); *nu am capu pentru ballu* (anima, desposetione); *a avé capulu a mana*=a fí in mare periclu de vietia; a fí cutediatoriu, temerariu; *nu avemu capu de a ve vení in adjutoriu* (medilocu, potentia); *tote au unu capu*=tote au unu inceputu sau finitu, tote au unu principiu, una lege, una regula, unu scopu, unu intellessu, etc. : *discursulu teu nu are capu; ce vrei se faci, nu are capu;* de ací proverbiale : *a nu avé neci capu neci coda*=a nu avé neci santu, neci Domnedieu; a nu avé neci unu scopu, neci unu intellessu; a fí contr'a mentei sanetose, contr'a rationei, contr'a ordinei, etc. : *neci dissele, casi faptele vostre, nu au neci capu neci coda;* de ací si frasi ca : *omulu acestu-a nu are capu de reu sau de reutatate*, este preste mesura de reu; asiá si : *a nu avé capu de misellu sau de misellía, a nu avé capu de blastematu ce e*, etc.; 3. câteva alte locutioni si proverbie : *a) pescele de la capu se impute*=corruptionea unui poporu de la cei mari incepe; *b) unde nu e capu,*

www.dacoromanica.ro

vai de petiore=vai de omulu fora mente, vai de poporulu fora boni conductori; *c) a nu avé ce se si faca capului*=a nu poté altramente, a fí nevoitu se faca cumu i se impune, pentru co nu e medilocu de a face altramente; *d) a nu scí ce se si faca capului*=a nu scí ce se faca, a fí in mare perplessitate, in mare nevoia, fora se pota aflá unu medilocu de a essí si scapá d'in acea incurcatura sau nevoia; *e) d'in capu peno in petiore*=*d'in capu peno in calcanie*=in totu, preste totu; *f) a face capu*=a regulá, a despune : *a face capu feteloru*=a le maritá; *a face capu de ceva*=a regulá, a provedé, a procurá : *a face capu de nutretiu, de alle mancarei*, etc.=a face medilocu se fía nutretiu, mancare; a procurá nutretiu, de alle mancarei; de ací, *a face capu*, si mai vertosu, *a face capitê*=a parentá, a face celle cuvenite mortiloru : *se facu unui mortu, in cursulu unui annu de la mortea lui, noue capite, adeco : capite de trei, de sesse, de noue dille; capite de trei, de sesse, de noue septemane; capite de trei, de sesse, de noue lune;* (vedi in celle mai susu espuse si alte insemnari alle locutionei : *a face capu*).

CAPUCIANU, s. m., **capitulum;** deminutivu d'in *capu*, ca sí *capusioru* sau *capsioru*, *capitellu*, etc. : *capucianulu copillului;* — prin syncopea lui *u* de longa *p* se aude ca mai desu *capcianu*, de unde apoi forte probabile a essitu *cacianu*, prin caderea lui *p*, ca in *dereticare* = *derepticare; cacianu* s'a dissu *cocianu*, ca sí *coponu*=*caponu;* pentru intellessu compara *capitina de curechiu* cu *cocianu de curechiu*, (vedi si *ciocu* in Glossariu).

CAPUCINA, *capucinu*, *capucionu*, *capuciu*, etc.; vedi *caputina*, *caputinu*, *caputionu*, *caputiu*.

CAPUIRE si *capituire* sau *capetuire*,-*escu*, v., **collocare, ordinare; instruere, ornare; parare;** a face *capu* sau *capitu* cuiva sau de ceva, (vedi la *capu*, cotra finitu, locutionea : *a face capu*) : 1. trans. *a)* cu obiectu directu de persona, *a capuí pre cineva* : *α)* a pune in posetionea cuvenita, a regulá, a i dá una posetione sau mediu de vietia : *unu parente si capuesce sau capetuesce fetele, maritandu-le; acellu-asi parente si capuesce copillii, invetiandu-i una maiestria, una professione; unu Ministru si capuesce sau capetuesce nepotii, punendu-i in functioni;* — in speciale, a dá la cas'a sea, a insorá sau maritá : *amu capituitu doi fetiori si doue fete, mai ne a remasu una feta necapituita, se traimu peno se ua capuimu si pre dens'a;* β) a provedé, a gatí cu celle necessarie pentru unu scopu : *a capuí pre cineva cu celle necessarie la callatoria* = *a capuí pre cineva de callatoria; a capuí sau capetuí unu mortu*=a lu gatí de immormentare, a l'immormentá, a i face capite;— *b)* cu obiectu directu de lucru, a provedé : *a capuí sau capetuí cellariulu cu de alle mancarei pentru ierna; cas'a unui economu campianu e capuita cu de tote;* — reflessivu, *a se capuí, a se capituí*, in tote insemnarile formei active : *abiá se capitui si asta feta, coci credeam, co va remané nemaritata; candu pleci lá calle departata, capuesce-te bene; a se capuí cu vite;* — de ací in genere, a si facę posetione, a si face stare, a si aflá bene *capului*, a se inavutí, etc.

CAPUITU si *capituitu* sau *capetuitu*,-*a*, **collocatus, instructus;** part. d'in *capuire* si *capituire*.

*CAPULA, s. f., **capula** (pentru etymología Varrone dice : **capulæ, a capiendo, quod ansatæ, ut prehendi possint, id est capi**=*capule, de la capere, ca munite cu anse, in câtu se potu appucá sau cape;* vedi si *capedine*, *capulu*) ; vasu cu doue anse sau urechie, ce serve la carratu licide, si in speciale, la carratu oliu d'in unu vasu in altulu.

* 1. CAPULARE, adj., **capularis;** relativu la *capulu*, si in speciale la *capulu* cu intellessu de secriu, aprope de *capulu : betranu capulare*=*betranu cu unu petioru in gropa*, forte aprope de morte.

* 2. CAPULARE si **caplare,** v., **capulare;** 1. a carrá cu *capul'a*, a stramutá oliu sau altu licidu d'in unu vasu in altulu; 2. a prende cu *capululu*, a prende in genere; 3. a lovi cu *capululu*, si in genere, a vulnerá, a taiá, etc.; de un-

www.dacoromanica.ro

de : 3. a cioplí, a ciopertí (*cioplire* sta, probabile, in legatura cu *capulare* sau *caplare*; vedi *ciobu* in Glossariu).

* CAPULATORIU si *caplatoriu,-toria*, adj. s., **capulans, capulator**; care *capula*.

CAPULIU, s. m., de regula in pl. *capulie*, **posterior dorsi equini pars**; cuventu populariu la Macedoromani cu intellessulu de : parte posteriore a dosului callului de la coda peno la sella; coperimentulu ce se pune pre acea-asi parte a callului, la acea-asi Romani, se chiama *caperda*.

* CAPULU si *caplu*, s. m., **capulus**; (form'a masculina a femininului *capula*, cu intellessu mai variatu de câtu acesta-a); ceva care *incape* sau coprende, ceva de care *capemu* sau appucàmu : 1. maneriu de spata, coda de secure, motiu de caciulla, etc.; 2. fune cu ochiu de prensu cai si alte animali, arcanu; 3. secriu, patu pre care se duce cadaverulu sau secriulu cu cadaverulu unui mortu; 4. membru virile.

CAPUNASIU, *capunellu*, *capunu*; vedi *caponasiu*, *caponellu*, *caponu*.

CAPUSIA, s. f., **ricinus, gemma**; (alb. **capusia**); insectu ce se prende tare si cu greu se desprende de pellea vacceloru, oiloru, etc.; de ací prin metafora : *a)* omu sau femina prea grossa; *b)* parasitu de care nu se pote cine-va scapá; 2. nodu de planta, muguru, blastariu, etc. mai vertosu de vitia de viia; de ací : *untu* de *capusia*, **oleum crotonis**, numitu pre a locurea si *apa de vitia*; (*capusia* este in locu de *capucia* sau *caputia*, ca si *capsiona* in locu de *captiona* sau *capciona*, si prin urmare *capusia* este form'a feminina d'in cea masculina *caputiu* sau *capuciu*, care, pre a locurea, inco se aude *capusiu*). M.

CAPUSIOIU si

CAPUSIONIU, s. m., **ingens ricinus vel gemma**; forma augmentativa d'in *capusia* si *capusiu*; (forma identica cu neologismulu *capusionu*, pentru care vedi *caputionu*).

CAPUSIORU si *capsioru*, (pre multe locuri si : *caputioru* sau *captioru*, *capucioru* sau *capcioru*), s. m., pl.-*e*, **capitulum, capitellum**; deminutivu d'in deminutivulu *caputiu*, *capuciu* sau *capusiu* : *micutellulu s'a lovitu reu cu captiorulu de muru*; — asiá déro formele *caputioru* si *captioru* sau *capucioru* si *capcioru* sunt de preferitu formeloru *capusioru* si *capsioru*.

CAPUTA, s. f., **calcei obstragulum**; **calx, ungula**; 1. partea calciamentului ce copere partea superiore a calcei petiorului : *mi s'au ruptu caputele ciboteloru, si asiu voí se le punu noue caputе*; 2. calcea sau lab'a petiorului, mai vertosu partea superiore a labei, in oppusetione cu plant'a sau talp'a, ca partea inferiore a labei; (*caputa* nu e decâtu femininu d'in *caputu*, participiu d'in *capere*; probabile este co si *copita* e in locu de *capita*, alta forma feminina a acellui-asi participiu, pre cumu *capotu* sau *capota* este a trei'a forma a acelluiasi cuventu).

CAPUTARE,-*ediu* (pre a locurea mai multu ca compusu : *in-caputare*), v., **calceo obstragulum assuere**; a pune caputa unui calciamentu : *turiacii ciboteloru acestoru-a sunt boni, numai caputele s'au camu ruptu, vreu dero se caputediu aceste ciobote, coci bene caputate voru fi ca si noue.*

CAPUTARIU, s. m., **cerdo, sutor veteramentarius**; proprie, cellu ce scie face si pune *caputе* la calciamente, si de ací, ca mai desu, cu intellessulu de *omu ce dergge calciamente rupte*, asiá numitulu prin alte locure, *carpaciu*.

CAPUTINA, s. f., vedi *caputinu*.

* CAPUTINU,-*a*, si *capucinu*, adj. s., **capucinus-a**, (ital. **cappucino-a**, franc. **capucin-e, cabus**); relativu sau analogu cu unu *caputiu*, munitu cu unu *caputiu* : 1. adj. *laptuca caputina*, *curechiu caputinu*, laptuca sau curechiu alle cui foie presenta unu *caputiu*; mai desu inse : 2. subst. : *a)* masc., *caputinu* sau *capucinu*, monachíu, in baseric'a appusana, de ordine franciscana, asiá numitu dupo *caputiulu* ce porta in capu ca semnu esternu caracteristicu allu acestei ordine : *vietia de capucinu*, petrecuta in pietate, abstinentia si paupertate; *b)* femin., *caputina* si *capucina* : *α)* perso-

www.dacoromanica.ro

nale, monacha de ordinea *capuciniloru; b)* reale : — specia de mimutia, **simia capucina** lui *Linneu;* — genu de plante d'in famili'a *tropeolaceeloru;* — specia de salata d'in varie generi de plante; — cercellu sau anellu de ferru sau de arama, care lega de patulu sau lemnulu ei tiev'a unei arma de focu : *antani'a, a dou'a caputina a puscei;* — catinu de pamentu cu coda.

* CAPUTIONU si *capucionu*, s. m., pl.-*e*, **cucullio** (mai pucinu bene : *capusionu* dupo franc. **capuchon**) ; de si forma augmentativa d'in *caputiu* sau *capuciu*=vestimentu de *capu*, ca si *calcionu* d'in *calciu*, se applica inse, nu la unu *caputiu mai mare*, ci la unu *caputiu mai elegante*, ce porta si feminele.

CAPUTIU si *capuciu* (pre a locurea : *capusiu*, cumu si sub form'a feminina se dice *capusia* in locu de *capucia*), s. m., pl.-*e*, **capitulum, capitellum; capitinum, cucullus, cucullio; plantæ oculus vel gemma, surculus,** (ital. **cappuccio** si **capuccio,** franc. **capuce** si **capuchon**); deminutivu d'in *capu* : 1. propriè : *caputiulu copillului e inco forte molle; — te duce caputiulu=te taia caputiulu=* te precepi, mai vertosu in ironía : *te duce caputiulu pentru benele teu si reulu altoru-a;* 2. metaforice, applecatu la lucruri ¡ce semena cu unu *micu capu* sau cari servu pentru *capu : a)* vestimentu de capu, mai vertosu de forma conica, cumu e caciull'a unoru-a d'in pastorii nostri, cumu e glug'a terraniloru nostri, etc.; — in speciale asseminea vestimentu portatu, ca semnu esternu destinctivu, de una ordine de frati sau monachi appusani, numiti pentru acesta-a *capucini,* (vedi *caputinu*) ; *b)* legatura de capu : α) sau pentru ornamentu, β) sau pentru infasciatu capulu, candu ne dore sau e vulneratu ; *c)* capitele inflate alle fireloru stamineloru de la certe plante, cari coperu ovariulu ca si unu *caputiu de capu ; d)* manuchiulu rotundu ce formedia foiele certoru plante : *caputiu de laptuca, caputiu de curechiu; laptuca cu caputiu*=**lactuca capitata,** (vedi si *caputinu*) ; *e)* nou blastariu ce da d'in radecina, trunchiulu sau una ramura a unei plante, mai vertosu *cepu* de vitia; in genere : nodu, mugurn, blastare, coltiu de planta, etc. (vedi si *capusia*).

* CARA, s. f., **cara** si **careum** (ital. **cara,** franc. **carum** si **carvi**); genu de plante d'in famili'a *caraceeloru* (pre a locurea specie d'in acestu genu paru a fi connoscute sub numele de *carèu;* vedi *careu* in Glossariu).

CARABIA, s. f., vedi *corabia.*

CARABINA, s. f. (ital. **carabina,** franc. **carabine;** pre a locure, in limb'a nostra, si masc. *carabinu,* ca si ital. **carabino**); arma de focu portativa, cu tieva mai scurta de câtu a puscei ordinaria si canaliculata pre d'in intru.

CARABINARIU, s. m. (ital. **carabiniere,** franc. **carabinier**); militariu armatu cu *carabina.*

CARABINU, s. m., vedi *carabina.*

CARABU, s. m., **carabus** (κάραβος, franc. **crabe**); cancru de mare; — prin metafora, vasu mai micu de plutitu, luntre, barca.

CARABUSIU, si *scarabusiu;* vedi *scarabusiu.*

*CARACALLA, s. f., **caracalla,** (franc. si ital. **caracalla**); 1.vestimentu : *a)* lungu peno la calcanie, cu manece si cu caputiu; *b)* scurtu peno la branu de assemine cu caputiu; *c)* de casa, de nopte; 2. specia de fasole cultivata in gradine pentru formoseti'a si marimea floriloru selle.

CARACATIA, *caragatia* si *garagatia,* s. f., **pica; importunus garrulus;** 1. proprie, passere, numita in alte localitati si *cotiofana,* de ordinea *conirostreloru,* de genulu *corbu,* de care differe numai intru câtu e mai mica, are altu felliu de coda si pennele parte negre, parte albe : *caragaticloru le place se se puna si se stee pre spinarea caniloru, porciloru, oiloru,* etc., *ca se pota mancá vermii de la aceste animali; poporulu crede co caracati'a, prin canticulu ei, annuntia venire de ospeti la cas'a omului;* de ací : 2. prin metafora, omu si mai vertosu femina rea, care nu mai tace d'in gura, care mereu barita : *mai tacati gur'a, caragatia* (compara ital. **gazza,** provenc. **gacha** si **agassa,** franc. **agace,** cu acellu-

www.dacoromanica.ro

asi intellessu ca si allu nostru *caracatia* sau *caragatia;* in respectulu etymologiei se se veda celle spuse in Glossariu la art. *chiuire :* coci noi nu credemu, cumu sustine invetiatulu *Diez,* co cuventulu ar fi essitu d'in vechiulu germ. **agalstra,** care, prin caderea syllabei initiale *ag,* a potutu da noulu germ. **elster,** nu inse si cuventele romanice; mantinemu déro opinionea nostra, emissa in precitatulu art. *chiuire* d'in Glossariu asupr'a originei cuventului *caracatia,* observandu inse totu de una data, co form'a estraordinaria **argaza,** ce are cuventulu intr'unu dialectu italianu si care, in limb'a nostra, ar suná *argatia,* ar poté autorisá punerea cuventului in legatura cu unu verbu *argatiare=aggatiare=accatiare,* pentru care vedi si *catia;* d'in **gazza** ar fi essitu, dupo unii, si **gazzetta**=*gazeta,* sau pentru co primele *gazete* ar fi avutu in frunte ca emblema una *caragatia,* sau pentru co *gazetele* aru semená in *garrulitate* sau *catiaire* cu *caragatiele*).

* CARACEU,-*a,* adj., (**caraceus,** ital. **caraceo**); care semena cu *car'a,* de ací : *caracee,* f. pl., familia de plante acotyledoni, cari au de typu genulu *cara.*

* CARACTERISARE, v., (ital., **caratterizzare,** franc. **caractériser**); 1. a face se se destinga si se se connosca bene unu ce, dandu sau descriendu *caracteriele lui : a caracterisá pre avaru, a caracterisá pre Omeru ca poetu epicu, a caracterisá una planta,* etc.; 2. a fi *caracteriulu* sau semnulu cellu mai destinctivu allu unui ce : *blandeti'a severa caracterisa pre unu addeveratu si bonu tata.*

* CARACTERISMU, s. m., **characterismus** (ital. **caratterismo,** franc. **caractérisme**); 1. descrierea totoru *caracterieloru,* ce ne potu face se connoscemu bene si se destingemu unu ce de altu ce, mai vertosu descriere de *caracterie morali : caracterismulu avarului;* 2. systema de *caracterie* matematice, usu si applicare de assemini caracterie.

CARACTERISTICA, s. f., vedi *caracteristicu.*

CARACTERISTICU,-*a,* adj. s., (ital. **caratteristico-a,** franc. **caractéristique**); relativu la *caracteriu* sau *caracterie,* care pote *caracterisá :* 1. adj : *trassure caracteristice, calitate caracteristica, semnu caracteristicu;* 2. subst. fem., *caracteristica : a)* subintellegundu *littera,* acea littera a unui cuventu, care se pastredia in tote derivatele lui si care serve ca conductoriu spre descoperirea originei totoru derivateloru, cumu ar fi *f* in *facere;* acea littera a unui cuventu, care dà form'a lui si serve la classificarea sea grammaticale, cumu e vocalea *a* in *fundare,* dupo care cuventulu *fundare* se numera ca verbu de conjugationea antania; *b)* in matematice, subintellegundu : α) *nota* sau *littera,* se chiama *caracteristica* unu semnu, prin care se arretta una functione : asiá, de essemplu, *d* este *caracteristic'a* unei differentiale; β) subintellegundu *cantitate,* se chiama *caracteristica* numerulu intregu allu unui logarithmu; *c)* in musica, susbintellegundu *nota,* se chiama *caracteristica* acellu tonu, care déco ar lipsí, unu tonu sau modu s'ar confunde cu altulu.

CARACTERIU, s. m., **character** (ital. **carattere** si **carattero,** franc. **caractère,** tote d'in grec. χαρακτήρ d'in χαράττειν =a trage una linia, a sapá, a sulcá, a despicá, a sgariá, a impunge, etc., si de ací, a intypari; a face unu semnu, etc.; pre a locurea se aude inco pronunti'a cu *cha : characteriu,* déro pronunti'a cu *ca* pare co a prevalutu definitivu in acestu cuventu si derivatele immediate : *caracterisare, caracteristicu;* pre candu in alte derivate d'in acea-asi radecina : *characu, characire,* se mantine pronunti'a cu *ch,* sau se suprime *ch : aracu, aracire*); dupo form'a sea cuventulu insemna mai antaniu : *instrumentu de trassu linie, de facutu punte, si veri-ce alte figure sau semne;* apoi resultatulu operationei cu unu assemine instrumentu : *intyparitura, semnu a fundu sapatu, nota,* etc., de unde prin multe si varie metafore insemnarile de *calitate destinctiva, proprietate, natura, genu, modu,* etc. : I. proprie, instrumentu de facutu semne, cumu : *a)* ferru de inferratu si insemnatu vitele; *b)* la antici, ferru de inferratu si insemnatu servii sau sclavii; *c)* ferru de inferratu si

www.dacoromanica.ro

insemnatu criminalii; *d)* ferru de sapatu linie si alte figure in lemnu, in pétre, in metallu, etc., si in speciale, stylu sau instrumentu cu care se sapa littere, se scrie pre table de lemnu, de pétra, de arame, etc.; *e)* forma cu care se imprime typariulu moneteloru; *f)* characu, si a nume : α) mai inainte, tabla de lemnu cu linie in releviu, asiá co, appesandu bene pre dens'a una foia de charteia, remaneau in acesta-a urmele linieloru, cari servieau a scrie dereptu; β) astadi, foia de charteia cu linie negre si grosse, care serve de assemine a scrie dereptu; *h)* ca mai desu inse applecatu in artea typographica cu doue insemnari : α) in intellessu mai strimtu, mice parallelipipede metallice, cari au la unulu d'in capite, sapata in releviu, figur'a unei-a d'in litterele unui alfabetu; β) in intellessu mai largu, si tote celle alte forme metallice, cu cari se typarescu alte semne d'in scriere, cumu : *punte, virgule, liniore, ciffre,* etc.: *caracteric vechie, sterse, rose; matricile caracterieloru; a comparà caracterie noue,* (vedi si mai diosu la urmatoriulu 2.); 2. semnu facutu pre ceva intr'unu modu orecare, déro totu de un'a asiá ca se nu se pota sterge sau desfientiá, semnu affundu intyparitu, cumu : *a)* semnu facutu cu ferrulu arsu : α) la vite, β) la servi sau sclavi, γ) la criminali; *b)* semnu ce si facu prin impunseture unii selbatici pre unele parti alle pellei; *c)* in genere, trassura, linia, figura orecare trassa pre charteia sau sapata in lemnu, in pétra, in arame si alte metalle, care de regula representa ceva, si in speciale : *d)* semnu de scriere, littera, care representa unu sonu elementariu d'in celle ce constitnescu cuventele unei limbe, si care se sapa si se intyparesce pre pétre, metalle, etc., déro mai vertosu se typaresce cu adjutoriulu prelului sau se trage cu condeiulu pre charteia; de ací doue specie de *caracterie de scrissu: caracterie de mana si caracterie de typariu,* cari, in fia care limba, differu mai multu sau mai pucinu unele de altele in forma; *caracteriele de mana,* cu cari se scriu astadi celle mai multe limbe d'in Europ'a, sunt *caracteriele romane de forma in genere rotunda,* in opposetione cu *caracteriele gothice sau germane de forma angulosa; caracteriele romane de typariu* admittu mai multe varietati decâtu acelle-asi *caracterie de mana;* intre aceste varietati sunt asiá numitele *caracterie italice,* cari sunt applecate spre derept'a ca si *caracteriele de mana;* apoi atâtu *caracteriele de mana,* câtu si *caracteriele de typariu* sunt : *caracterie mari sau majuscule, caracterie mice sau minuscule; — caracteriele manuscripteloru antice sunt majuscule;* — prin metafora : α) scriere de mana, mai vertosu modu de scriere : *ce buccuría am sentitu, vedendu in acea scrissore caracteriele manei telle! copistulu acestu-a are formosu caracteriu de scriere;* β) in intellessu si mai ideale : *cuventele, faptele, benefacerile cuiva stau scrisse sau sapate cu caracterie nesterse in mentea sau memori'a nostra; ambitiosii, tyrannii scriu faptele loru in memori'a omeniloru cu caracterie de sange; — e)* alte semne representative ce se scriu sau typarescu pre charteia, se sapa sau tragu pre superfaci'a altoru generi de materia : α) semne de numeru sau ciffre; β) *caracterie algebrice,* littere si alte semne cu cari se representa cantitati sau operationi de calculu generale; γ) *caracterie stenografice,* de cari facu usu *stenografii;* δ) *caracteric magicc,* littere sau alte figure caroru se attribuiá una potere magica; ε) *caracterielc planetiloru,* semne cu cari anticii indicau planetii connoscuti de densii : *figur'a unui focariu e caracteriulu ce rcpresenta planetulu Vesta;* de ací : ζ) *caracterie,* semne cu cari vechii chymisti notau metallele connoscute loru, conformu cu numele planetului correspondente, ce se da si metallului; η) *caracterie musicali,* semne de notatu tonurile si alte elemente musicali, etc. — II. metaforice, proprietate, calitate destinctiva, nota, prin care se connosce bene si se destinge de altele unu ce, fia ca individu, fia ca specia sau genu, care e ore-cumu sigillulu impressu in lucru, spre a lu face se se connosca ce e sau ce se cugeta a fi: A. in genere:

www.dacoromanica.ro

caracterie individuali, cari destingu unu individu de celle alte de speci'a sea; *in botanica se numescu caracterie specifice acellea ce destingu una specia de fientie de alte specie de acellu-asi genu*; asiá se dicu *caracterie generice acelle calitati sau note cari destingu unu genu de fientie de alte generi, precumu caracteriele classice destingu una classe de alte classi de fientie; manuscriptulu in cestione porta tote caracteriele de autenticitate; caracteriele unui bonu judeciu, caracteriele unei bone definitione logice; caracterie essentiali*, cari destingu *essenti'a* unui ce: *animalitatea si rationalitatea sunt caracteriele essentiali alle naturei omenesci; caracterie estrinsice*, cari se observa in form'a esterna a unui ce, in opposetione cu *caracterie intrinsice*, trasse d'in natur'a intima a lucrului: *unu senguru caracteriu, mai vertosu estrinsicu, cu greu ne pote dá connoscenti'a naturei unui lucru; a arretá caracteriele cari destingu stylulu anticiloru de allu moderniloru.* — B. in speciale: 1. sigillu sacru, nota ore-cumu spirituale, impressa suffletului, care destinge pre cei caroru-a se imprime si i face capaci de administrarea lucruriloru sacre: *caracteriulu preutiei, archiriei; caracteriulu battezului cauta se preceda caracteriului ungerei, numitu si sigillulu sau pecetea darului santului spiritu*; de ací: 2. demnitate, calitate esterna ce attrage respectu sau consideratione, titlu, posetione, conditione notabile: *caracteriulu de preutu se avilesce, deco cellu investitu cu densulu se vede nevoitu a cersí, ca se traiesca; nu e de caracteriulu ce porti se te umilesci peno acollo; caracteriu de ambassatoriu; omeni cu destinsu caracteriu se diceau mai inainte câti, de si nu se numerau intre boiari, nu erau inse suppusi la darea capitationei cotra vestiaría; multi credu co si degrada caracteriulu de invetiati, vorbindu de seccaturele amabili, ce facu subiectulu conversationiloru ordinarie; ti am vorbitu peno acumu ca superiore, de acumu vreu a me desbracá de acestu caracteriu si a ti vorbí ca amicu*; 3. fienduco calitatile destinctive alle unui ce formedia natur'a lui, de ací *caracteriu* cu intellessu de *natura, genu, specia, modu*, etc.: *buba de reu caracteriu*; mai vertosu in litteratura si alte arti formose, genu sau modu de a se espreme, de a si traduce ideele, stylu, tonu, colore, etc.: *caracteriulu stylului differe de la unu scriptoriu la altulu; sunt inse trei generi de stylu principali, numite si caracterie: caracteriulu sublimu, caracteriulu temperatu, caracteriulu simplu; altulu e caracteriulu unei oda sau hymnu, si altulu e caracteriulu unui canticu de lume; architectura de caracteriu religiosu; caracteriulu de pictura allu pictoriloru ollandesi*, (vedi si mai diosu la 5.); 4. applecatu la suffletu cu mai multe insemnari: *a)* natura morale a unui individu, totulu calitatiloru intellectuali si morali, date de natura sau castigate si formate prin abitudine, cari constituescu natur'a, firea, temperamentulu acellui individu: *omulu anevoia se despoia de caracteriulu ce a receputu de la natura; scopulu ultimariu allu educationei este formarea caracteriului; b)* in speciale: α) natura morale, totulu abitudiniloru, sentimenteloru, affecteloru unui individu: *omu cu multa invetiatura, déro reu de caracteriu*; β) abitudine, desposetione, passione predominante, care da orecumu tonulu si formedia fundulu naturei unui individu: *caracteriulu acestui omu este blandeti'a*; γ) in speciale, taría si energía de suffletu, constantia: *omu de caracteriu sau cu caracteriu* = sau in genere: omu ce nu se abate in neci una impregiurare de la modulu seu de portare, care lucredia totu de un'a conformu cu sene, cu natur'a sea abituale; care mai vertosu nu se abate de la callea benelui; sau in specia: omu de cuventu, care se tine de cuventu, care implenesce cu veri-ce pretiu totu ce promite, oppusu in amendoue insemnarile la: *omu fora caracteriu* = sau omu ce in fiacare momentu pare altulu, neinvoitu cu sene, asiá co se scamba dupo impregiurari si impressioni momentane; mai vertosu omu care nu se tine cu taría in callea benelui; sau omu care nu se tine de cuventu, de ce a pro-

www.dacoromanica.ro

missu; *c)* applecatu si la lucruri esterne ce sunt semne espressive de natur'a interna a suffletului unui individu : *caracteriulu faciei sau fisionomiei* = note, semne, liniamente alle faciei, cari destingu unu omu de altii, cari espremu calitatile suffletului seu, sentimentele si starea actuale a suffletului, lassandu se petrunda si starea abituale a acellui-asi suffletu in potente unitate cu cea actuale; de ací : *facia cu caracteriu, facia fora caracteriu; pictoriulu de geniu usioru pote depinge si reproduce una facia cu caracteriu bene pronuntiatu;* in espressionile popularie : *fii omu de omenia, cumu te arréta caracteriulu; nu te arreta caracteriulu se fii asiá de reu, cumu te dai tu senguru*, etc., cuventulu *caracteriu* are, de asseminea, intellessulu de *liniamentele faciei*, in cari se reflecte natur'a suffletului, sau de *portu, vestimente*, etc., d'in cari inco se conjectura si se deduce starea sociale a unui omu, si de ací, crescerea si caracteriulu seu morale; 5. in litteratura, in poesía, in pictura si celle alte arti formose, luatu de asseminea cu mai multe insemnari : *a)* ca si mai susu la A. calitate, regula, principiu, etc., particularie unui genu de composetione artistica : *caracteriele elegiei; caracteriele musicei de saltu; caracteriele poesiei lyrice differu de caracteriele poesiei epice; b)* in istoría, in alte generi de scrieri, déro mai vertosu in poesi'a dramatica si epica : descriere si representare a naturei morale a unei persona, sau person'a insasi descrissa in natur'a sea morale prin faptele si dissele ei : *caracteriele lui Omeru, caracteriele lui Virgiliu; caracteriele unei comedia sunt, de regula, mai reali, pre candu caracteriele tragedieloru sunt mai ideali; cu placere lege Românulu, in Titu Liviu, formosele caracterie alle unoru-a d'in strabonii Romani; caracteriu istoricu, traditionale*, asiá cumu lu da istori'a sau traditionea; *caracteriele grecului Theophrastu, caracteriele francesului La Bruyère, sunt desriptioni admirabili de diverse nature morali, cumu : avarulu, prodigulu, lingusitoriulu, laudarosulu, mentionosulu*, etc.; *cartile ce coprendu assemini descriptioni se dicu si elle caracterie; comedia de caracteriu*, in care se representa natur'a morale a omeniloru, in opposetione cu acelle comedie, care tendu a sollicitá curiositatea prin tessuture de peripetie estraordinarie si prin una intriga complicata : *celle mai formose comedie alle francesului Molière sunt comediele de caracteriu;* *c)* in celle alte arti formose, espressione a naturei morale a personeloru si a destinationei lucruriloru : *saltu de caracteriu*, in care prin miscarile saltatoriloru se espreme unu sentimentu, unu affectu, una passione, etc.; asiá si : *canticu de caracteriu; edificiu fora caracteriu*, care prin stylulu seu nu se tine de neci unu genu de architectura, déro si : care prin stylulu seu nu esprime destinationea sea : *prin caracteriulu ce unu architectu de geniu scie pastrá in operele selle, va face ca spectatoriulu intelligente se veda d'in una sengura arruncatura de ochiu, déco elle sunt palatie de placere sau asyle de penitentia; pétr'a, ap'a, arborii, perulu, penn'a, unghi'a, tote lucrurile si partile loru si au caracteriulu propriu, ce pictoriulu, statuariulu si alti artisti cauta se esprema prin medilocele proprie artei loru, dcco vreu se merite numele de artistu.*

CARAFA, s. f.; **lagena, ampulla potoria** (ital. **caraffa**, franc. **carafe**, ispan. **garrafa**, sicil. **carrabba**; dupo unii din arab. **gerâf**=mesura de capacitate pentru lucruri secce, d'in unu verbu **garafa** =a essaurí; dupo altii d'in grec. κεράειν =a ammesticá, si in speciale, a ammesticá vinu cu apa, a dá se bea); vasu de vitru cu largu pantece, si cu guttu strimtu

CARAFINA, s. f., vedi *carafutia.*

CARAFONIU (cu *n* molliatu : *carafoiu*), s. m., **ingens lagena;** mare *carafa.*

CARAFUTIA, s. f., **lagenula;** deminutivu d'in *carafa.*

CARAMIDA, s. f., **later,** (grec. κεραμίς-κεραμίδα; vedi si *ceramicu*); 1. cadru de argilla bene arsu, care serve la edificare de muri : *muru d'in una caramida, d'in doue caramide; mai multe caramide cadute d'in muru;* 2. cu intel-

www.dacoromanica.ro

lessu collectivu *de cantitate de caramide : a comperá caramida, a face caramida, a arde caramid'a; coptorie de caramide; — de caramida* = **lateritius : parete de caramida.**

CARAMIDARESSA, s. f., vedi *caramidariu.*

CARAMIDARIA, s. f., **laterarıa, lateritia ars vel officina;** 1. arte de *caramidariu,* 2. stabilimentu unde se fabrica *caramida.*

CARAMIDARIU, s. m., **laterarius;** 1. care scie face *caramida;* 2. care are unu stabilimentu de fabricatu *caramida;* — femin. *caramidaressa* cu amendoue insemnarile masculinului, cumu si cu cea de *muiere a caramidariului.*

CARAMIDIORA (pre a locurea pronuntiatu : *caramidjora*), s. f., **laterculus;** deminutivu din *caramida.*

CARARE, *caratu, caratura,* etc.; vedi *carrare, carratu, carratura.*

* CARATU, s. m., pl.-*e,* (ital. **carato,** franc. **carat,** isp. si port. **quilate,** vechiu port. **quirate,** tote d'in latin. **cerates** sau **ceratium**=κεράτιον; vedi *ceratiu*); 1. micu pondu usitatu pentru evaluarea aurului, adamantelui si altoru nestimate, pondu de patru *grane* sau aprope 22 de centigramme : *adamante de trei dieci de carati*; 2. una d'in 24 de parti ecali in cari se imparte una buccata orecare de auru sau de altu metallu pretiosu, si care serve a espreme *titlulu* sau *prob'a* metallului, adeco câte parti de metallu pretiosu si câte de metallu vile coprende buccat'a in cestione; asiá : déco buccat'a *de auru e numai de auru curatu, fora neci unu ammestecu de altu metallu, se dice co prob'a sau titlulu aurului d'in acea buccata este de 24 de carati;* asiá si : *auru de 20 de carati,* care coprende 20 de parti de auru curatu pre longa 4 parti de ammestecu d'in altu metallu; 3. metaforice, gradu de perfectione, gradu in genere : *stim'a vostra nu mi adauge neci unu caratu la autoritatea mea; nebonía de 24 de carati,* deplena nebonía; —parti proportionale de castigu ce se cade, dupo gradulu loru, officiariloru si marinariloru unui vasu de plutitu.

* CARBASEU,-*a,* adj., **carbaseus,** si

* CARBASINU,-*a,* adj., **carbasinus;** de *carbasu* : *investiti cu camesie carbasine.*

* CARBASU, s. m., **carbasus** (κάρπασος) 1. specia de inu forte finu, originariu d'in Ispani'a; de ací : 2. ceva facutu d'in asseminea inu sau alta materia analoga : *a)* pandia de *carbasu,* pandia forte suptire; *b)* vestimentu de asseminea pandia; *c)* velu de nave; *d)* buccata de pandia suptire pentru stersu nasulu sau sudorea, etc.

* CARBATINA, s. f., **carbatina** (καρβατίνη) : specia de calciamentu facutu d'in una buccata de pelle, cumu e oppinc'a terranului nostru.

* CARBAZOTATU, s. m., (ital. **carbazotato,** franc. **carbazotate**); sare formata d'in combinationea acidului *carbazoticu* cu una base.

CARBAZOTICU,-*a,* adj., (franc. **carbazotique,** ital. **carbazotico**); de acelluasi intellessu cu *picricu* sau *amaru,* applecatu la anu acidu, ce se formedia prin actionea acidului nitricu asupr'a aloei sau a catranului, si care serve a tinge galbinu auritu.

CARBONARESSA si *carbunaressa,* s. f., 1. muiere a *carbonariului;* 2. femina ce face sau vende *carboni.*

CARBONARIA si *carbunaria,* s. f., **carbonaria;** 1. coptoriu de *carboni,* 2. locu unde se tinu *carboni.*

CARBONARIU si *carbunariu,* s. m., **carbonarius;** care face sau vende *carboni.*

* CARBONATU, s. m., (ital. **carbonato,** franc. **carbonate**); sare formata d'in acidulu carbonicu combinatu cu una base.

CARBONE si *carbune* (reu : *carbonu* sau *carbunu*), s. m., **carbo-carbone** (ital. **carbone,** isp. **carbon,** port. **carvão,** provenc. **carbó,** franc. **charbon**); 1. residuu solidu si combustibile, ce remane d'in lemnu si alte substantie organice, candu, fora se fia pre deplenu arse, perdu mare parte d'in elementele aeriane si una mica parte d'in *carboniu;* se dice de acestu residuu atâtu in ardere câtu si dupo ce inceta de a arde; de aci pre de una parte frasi ca : *a frige carne pe carboni; carboni ce tienu focu indelungu; carboni*

www.dacoromanica.ro

ce se stengu currendu; ochii lui sunt doui carboni infocati; éro pre de alt'a frasi ca : *carbone stensu; negru ca unu carbone*=forte negru, ca carbonele stensu; *a trage linie, a depinge pre pareti cu carbone; a pisá carbone; a pune carboni in focu; a comperá carboni; a face carboni; a se face carbone*, etc.; dupo lemnulu sau materi'a d'in care se *facu carboni*, sunt : *carboni de salce, carboni de ceru, carboni de fagu*, etc.; si in speciale : *carboni de pamentu*=*carboni fosili*=*carboni minerali*, materia inflammabile, compusa d'in pamentu, pétra, bitume si sulfure, care se scote d'in pamentu, produce una caldura forte intensa si se appleca ca combustibile la officine mari si machine de vapori; *carbone vegetale*, care se estrage d'in vegetali sau plante arse; *carbone animale*, care se face d'in osse, sange, carne si alte parti alle corpului unui animale; *carbone metallicu*, care se prepara asiá co are superfacia luciosa si una certa sonoritate, ca si unu metallu; 2. metaforice : *a)* morbu : *α)* la omu sau alte animali, buba sau inflatura rosia si infocata, *anthrace;* *β)* la grâne, mòrbu prin care grauntiele devinu negre ca unu carbone de lemnu tare arsu si stensu : *carbonele a inceputu erosi a infestá grânele de tomna*, (vedi si *carbunculu*).

CARBONELLU si *carbunellu*, s. m., **carbunculus**; demiuntivu d'in *carbone*.

* CARBONICU,-*a*, adj. (ital. **carbonico**, franc. **carbonique**); care coprende *carboniu : acidu carbonicu, oxydu carbonicu*.

* CARBONIDE, s. f., (franc. **carbonide**); de regula in plur. *carbonidi*, familia de minerali cari coprende *carboniu* sau *carbone*.

* CARBONIFERU,-*a*, adj., (ital. **carbonifero**, franc. **carbonifère**); care contine *carboni : terrenu carboniferu*, in care se afla strate de *carboni de pamentu*.

* CARBONIOSU,-*a*, adj., (franc. **carboneux**); care coprende *carboniu : acidu carboniosu*=*acidu oxalicu; chlorura carboniosa*, allu treile gradu de combinatione a *carboniului* cu *chloru*.

CARBONIRE si *carbunire,-escu*, v., **in carbonem redigere, carbonescere**; 1. trans., a face *carbone : a carboní fagu, a carboní carnea;* 2. reflessivu, *a se carboní*=a se face *carbone*, a luá morbulu *cabune : lemnele s'au carbonitu; a inceputu se se carbonesca granele.*

*CARBONISARE, v., (ital. **carbonizzare**, franc. **carboniser**); cu acellu-asi intellessu ca si *carbonire*.

* CARBONISATIONE, s. f., (ital. **carbonizzazione**, franc. **carbonisation**); actionea de a *carbonisá*.

CARBONITIOSU si *carbunitiosu,-a*, adj., **carbonescendo obnoxius**; espusu *a se carboní*, care usioru *se carbonesce*.

1. CARBONITU si *carbunitu*, supin. si part. d'in *carbonire*.

* 2. CARBONITU, s. m., (franc. **carbonite**); sare formata d'in combinationea acidului *carboniosu* cu una base.

* CARBONIU, s. m., (ital. **carbonio**, franc. **carbone**); substantia elementaria, care constitue *carbonele: carboniulu intra in composetionea totoru fientieloru organice; adamantele este carboniu in starea cea mai pura; carbonele ordinariu e carboniu combinatu cu alte substantie;— oxydu de carboniu*, gazu fora colore, fora sapore si fora odore, aprope insolubile in apa.

CARBONOSU si *carbunosu,-a*, adj., **carbonem continens** (compara ital. **carbonoso**); plenu de carbone, care are ceva d'in alle *carbonelui : materia carbonosa.*

* CARBOSULFURA, s. f., (franc. **carbosulfure**); combinatione de *carbura de sulfure* cu una alcale.

*CARBOSULFUROSU,-*a*, adj., (franc. **carbosulfureux**); care contine *carboniu* si *sulfure*.

CARBUNARIA, **carbunariu**; vedi *carbonaría, carbonariu*.

CARBUNCLU, s. m., vedi *carbunculu*.

* CARBUNCULARE, v., **carbunculare** si **carbuncularí**; a reduce in *carbunculu*, a face carbunculu.

* CARBUNCULATIONE, s. f., **carbunculatio**; actionea de a *carbunculá*.

* CARBUNCULOSU,-*a*, adj., **carbunculosus**; plenu de *carbunculu* sau de *carbunculi*.

* CARBUNCULU, s. m., **carbuncu-**

www.dacoromanica.ro

lus; deminutivu d'in *carbone*: 1. proprie, carbonellu, carbone micu apprensu sau stensu; 2. metaforice: *a)* nestimata rosia sî infocata orecumu ca unu carbonellu apprensu; *b)* specia de arena rosia; *c)* morbu: α) la omu si alte animali, buba rosia si tare infocata; β) la plante, arsura si uscatura de prea multa caldura sau prea multu frigu, (vedi si *carbone*).

CARBUNE, *carbunellu*, *carbunire*, *carbunosu*, etc.; vedi *carbone*, *carbonellu*, *carbonire*, *carbonosu*.

* CARBURA, s. f., (ital. **carburo**, franc. **carbure**); compositu chymicu, formatu prin combinationea *carboniului* cu metalle sau metalloidi. (Scurtatu in locu de *çarbonatura*).

* CARBURARE, v., (ital. **carburare**, franc. **carburer**); a combiná *carboniu* cu metalle sau metalloidi: *ferru carburatu*.

* CARBURATU,-*a*, vedi *carburare*.

CÂRCA (pronuntiatu de ordinariu: *cârca*), s. f., (ital. **carica**, isp. si port. **carga**, fr. **charge**, apoi sub forma masc. ilal. **carico**, isp. **cargo**, pr. **carc**, tote derivate d'in **carrus**=*carru*, si din care apoi s'au formatu compusele: *incarcare*, *descarcare*), **onus**, **sarcina**: 1. sarcina ce duce omulu in spate; 2. spatele pre cari se pune si se duce sarcin'a, precumu se vede d'in frasile: *a luá si duce unu copillu in cârca; a se pune in cârc'a cuiva; a se dá diosu d'in cârc'a cuiva; spunu de athletulu Milone, co cu cea mai mare usiurentia portá in cârca, ore intrege, unu grossu si mare tauru de trei si chiaru cinci anni; — a sarí in cârca*, proprie: a se suí in carca cuiva, ca se lu porte si preamble; déro si metaforice: a se accatiá fora rosine de guttulu cuiva, a face violentia cuiva, etc.: *ce lipse de rosine la aceste muieri, cari saru in cârc'a omului neconnoscutu*.

CARCELIA, *carceliu*; vedi *carcela*, *carcelu* in Glossariu.

* CARCERALE, adj., **carceralis**; relativu la *carcere*, demnu de *carcere*, vorbindu de unu omu blastematu.

* CARCERARE, v., **carcerare**; a pune in *carcere*, a inchide, luatu mai desu ca compusu: *incarcerare: tyrannulu carcera pre toti câti i vorbescu liberu*.

* CARCERARIU, adj. s., **carcerarius**; 1. ca adj., relativu la *carcere*, ca si *carceralc: victulu carcerariu, reforma carceraria*; 2. subst., custode de *carcere: lotrulu essì pre port'a carcerei, fora se lu veda carcerariulu, si fugì*.

* CARCERATIONE, s. f., (**carceratio**); actione de *a carcerá*.

*CARCETATORIU,-*toria*, adj. s., care *carcera*, care duce sau pune in *carcere*.

* CARCERE, s. m. si f., **carcer** (affinu cu grec. ἕρκος, d'in **arcere**, prin compositulu **coercere**=a opprí, a inchide, etc.); inchisore, locu sau casa de inchisu omeni: 1. proprie: *a)* casa publica in adensu construita, spre a inchide in ea pre culpabilii condemnati sau si inainte de a i condemná; *b)* incapere orecare, fia si particularia, in care se inchide unu omu, spre a lu pedepsí sau a l'opprí de a face reu; *c)* locu inchisu cu cancelli: α) unde se tinu inchise vite ce au facutu stricationi la buccate sau la pastioni; β) de unde pleca cei ce, la hippodromu, se intrecu cu callii, in opposetione cu *meta*, care se dice de loculu peno unde au se allerge; 2. metaforice: *a) carcere eterna*=*carcere infernale; b) corpulu* omului, in opposetione cu *suffletulu: scote, Domne, d'in carcere, suffletulu meu; c)* pena de carcere: *a solve cu carcerea crimenile selle; d)* in poterea insemnarei de sub β) de la 1. *a*, *carcere* se iea si cu intellessulu de *inceputu: adjunsu la met'a vietiei n'asiu vrê se me intorcu la carcere*.

* CARCERULA, s. f., (franc. **carcerule**, ital. **carcerulo**); proprie deminutivu d'in *carcere*, applecatu inse in speciale, ca terminu de botanica, la unu pericarpu de fructu seccu indehiscente multilocullariu, ca la teliu, de essemplu.

*CARCHESIU, s. m., **carchesium** (καρχήσιον): 1. cupa mai strimta la medilocu decâtu in diosu si in susu; 2. partea de susu a arborelui unei nave, care presenta ore cumu form'a unei assemine cupe prin mic'a incapere, unde siede unu marinariu, care de acollo pote vedé in departare.

www.dacoromanica.ro

CARCHINOSU, *carchinu;* vedi *carcinosu, carcinu.*

* CARCINIA, s. f., **carcinias** (καρκινίας); petra pretiosa de colorea unui *cancru* marinu, (vedi *carcinu*).

* CARCINODE, adj. s., **carcinodes** (καρκινώδης-ες); care semina cu *carcinulu;* ca subst. f., *carcinodea*, morbu de natur'a *carcinului.*

* CARCINOIDE, adj. s., (franc. **carcinoïde**); care semina cu *carcinulu*=*carabu;* de ací plur. fem., *carcinoidi*, familia de crustacee d'in ordinea decapodeloru brachyure.

* CARCINOLOGÍA, s. f., (franc. **carcinologie**, d'in καρκῖνος=*carcinu* sau *carabu* si λόγος=discursu); tractatu asupr'a *carciniloru* sau *carabiloru.*

* CARCINOLOGICU,-*a*, adj., (franc. **carcinologique**); relativu la *carcinología.*

* CARCINOLOGU, s. m., (franc. **carcinologue**); cellu ce se occupa in speciale cu studiulu asupr'a *carcinologiei.*

* CARCINOMA, s. f., pl. *carcinomate*, **carcinoma** (καρκίνωμα); applecatu de unii cu acellu-asi intellessu ca si *cancru* sau *canceru* in insemnarea de morbu; de altii la acellu-asi morbu in inceputulu seu, (vedi *carcinu*).

* CARCINOMATOSU,-*a*, adj., (ital. **carcinomatoso**, franc. **carcinomateux**); de natur'a *carcinomei : ulcere carcinomatose.*

CARCINOSU, -*a*, (pre a locurea : *carchinosu*), adj., **carcinomate affectus;** plenu de morbulu numitu *carcinu.*

CARCINU, s. m., **carcinos** (καρκῖνος); cu acellu-asi intellessu ca si *cancru* sau *canceru*, si a nume : 1. canceru in genere; 2. canceru de mare sau carabu, 3. constellationea numita *canceru;* déro in speciale: 4. morbulu numitu canceru.

* CARDAMINA, s. f., **cardamina** (καρδαμίνη; franc. **cardamine**, ital. **cardamine**); genu de plante d'in famili'a cruciferelor, intre cari speci'a cea mai connoscuta si commune este *nasturtiulu* sau *cardamulu.*

* CARDAMOMU, s. m., **cardamomum** (καρδάμωμον); specia de planta d'in genulu *amomu*, **amomum cardamomum** lui *Linneu*, planta originaria d'in Indi'a, alle cui radecine si sementie servu la buccataría, pentru co su aromatice, éro in medicina ca calorifice, cardiace si stomachice.

* CARDAMU, s. m., **cardamum** (κάρδαμον); vedi *çardamina.*

CARDANU, s. m., vedi *cardu.*

* CARDARE, v., **carduis carminare**, (ital. **cardare**, franc. **carder**); a peptená si netedí cu *cardulu* perii unei pannure, unei pellarie de castore, etc.

* CARDATORIU,-*toria*, adj. s., (ital. **cardatore**); care *carda.*

* CARDATURA, s. f., (ital. **cardatura**, franc. **cardage**); actione si resultatu allu actionei de a *cardá.*

CARDETU, s. m., **carduetum** (compara si ital. **cardeto**); locu seminatu cu *cardi*, (vedi *cardu*).

* CARDIACU,-*a*, adj., **cardiacus** (καρδιακός, ital. **cardiaco**, franc. **cardiaque**, d'in καρδία=corde, anima, stomacu); relativu la *corde* sau si la stomacu : 1. adj.: *organe cardiace; taiatura cardiaca*=taiatura sau viua dorere de stomacu; *remediu cardiacu*, bonu de anima sau de stomacu; 2. subst. masc., *cardiacu : a)* dorere de anima sau de stomacu; *b)* remediu contr'a acestui reu: *cu acestu cardiacu are se ti incete dorerea de anima.*

* CARDIALGÍA, s. f., **cardimona** (καρδιαλγία, ital. **cardialgía**, franc. **cardialgie**, d'in καρδία=anima si ἀλγεῖν= a sentí dorere); dorere de anima sau de stomacu.

* CARDIALGICU,-*a*, adj., (franc. **cardialgique**); relativu la *cardialgía : medicamentu cardialgicu.*

* CARDINALE, adj. s., **cardinalis, ecclesiæ princeps** (ital. **cardinale**, franc. **cardinal**); relativu la cardine : 1. adj., *a)* proprie : *gaur'a cardinale*, in care intra *cardinea* sau titin'a; *b)* metaforice, principale, primariu, fundamentale : *α) puntu cardinale*, unulu d'in celle patru punte fundamentali alle orizontelui, adeco : resaritulu, appusulu, mediadi si media-nopte; *venturi cardinali*, cari batu d'in unulu d'in celle patru *punte cardinali;* β) *vertuti cardinali*, cari sunt orecumu *cardine* pre cari se redima sau

www.dacoromanica.ro

fontan'a d'in cari decurru celle alte virtuti: *virtuti cardinali sunt: prudenti'a, justiti'a, fortitudinea, temperanti'a;* γ) *numeri cardinali*, ca fundamentali se chiama *unulu, doui, trei, patru*, etc., cari nu su derivati d'in altii, in opposetione cu *numeri ordinali*, ca : *tertiu* sau *allu treile, sieptimu, diecimu*, etc., cari su derivati d'in cei *cardinali;* δ) *massima cardinale, principie cardinali*, etc.; ε) *episcopu sau prelatu cardinale*, de frunte, principale; de ací: 2. subst. masc., *a)* unulu d'in cei septedieci de prelati, cari formedia consiliulu ponteficelui romanu, si l'allegu, la casu de vacatione, d'in senulu loru : *collegiulu cardinaliloru ; b)* mai inainte, sub pontificatulu lui *Gregoriu Magnu*, se chiamau asiá si diaconii, preutii, ca si episcopii, ce servieau in permanentia la una baserica, in opposetione cu cei ce servieau undeva numai pentru unu tempu; de ací espressioni ca : *cardinale diaconu, cardinale preutu, cardinale episcopu.*

CARDINARE (si cu *g* in locu de *c: gardinare*), v., **(cardinàre), cardinatus;** a face *cardine* sau a imbiná cu *cardine*, in intellessulu acestui cuventu de sub 3.: *doge cardinate, capriori cardinati.*

CARDINATURA (si *gardinatura*), s. f., actione si resultatu allu actionei de a *cardiná.*

CARDINE (si cu *g* in locu de *c : gardine* sau *gardina*, in insemnarea speciale de sub 3.) s. f., **cardo;** 1. ca mai desu applecatu la una parte principale a unei usia, porta, sau ferestra, adeco la cuiulu de lemnu sau de ferru, pre care se misca port'a, usi'a sau ferestr'a, candu se inchide si deschide : *se audiea stridorea cardiniloru portiloru de arama; ungeti pucinu cardinile usieloru, co prea tipa uritu; cardinile sau se batu in usiori sau la celle doue capite alle usiei; candu cardinile se batu in usioru, atunci in usia se batu baltie, cari se baga in cardinile batute in usioru;* — prin estensione *baltiulu* sau *capsul'a* in care se baga *cardinea* inco se chiama *cardine;* — 2. applecatu si la alte cuie pre care se invertesce ceva, cumu : *a)* cuniulu cu care e prensu si in giurulu carui-a se misca : α) temonele gubernaclului unei nave sau altui vasu de plutitu; β) temonele unui carru sau carrutia : *s'a frantu cardinea temonelui de la carrutia; b)* cuniulu pre care oscilla unu acu magneticu.; *c)* in speciale, capitulu assei in giurulu carei se bilancia sau se invertesce unu corpu, mai vertosu rotundu sau sfericu : *cardinile assei campanei s'au rosu si se potu rupe;* de ací : *d)* polu allu pamentului sau allu sferei ceresci, de unde, prin noue metafore : α) parte principale a lumei, regione sau puntu d'in celle principali alle lumei : media-nopte si media-di, resaritu si appusu : *d'in celle patru cardini alle pamentului se strinse multime de omeni;* β) pamentulu insusi, consideratu de antici ca puntulu centrale, in giurulu carui-a credeau co se invertesce cerulu cu tote astrele; γ) cu intellessu si mai generale, de *parte principale* in tempu, cumu e, de essemplu, un'a d'in etati; 3. cuiu ce unesce doi capriori, doue trabi, doue lemne orecari applecate in construction, si de ací si : *a)* capitulu lemnului ce se imbucca in capitulu cellui altu intr'adensu scobitu pentru acesta-a; *b)* capitulu scobitu allu cellui d'in urma lemnu; *c)* capitele unei corone, unei cingutore, etc., imbuccate sau innodate; *d)* scobitura in marginile dogeloru unui vasu, in care se imbucca scandurele fundului (in acestu intellessu se aude sub form'a *gardine*); *e)* cu intellessu abstractu de commissura, inchiaiatura, imbuccatura a unui ce cu altu ce, a unui ossu cu altulu, de essemplu; 4. in intellessu ideale, puntu fundamentale, in pregiurulu carui-a gravita totulu, de care spendura totulu : *acésta-a e cardinea processului de judecata; creditulu publicu e cardinea artei de a guberná statulu.*

*CARDONIU (cu *n* molliatu: *cardoiu*), s. m., augmentativu d'in *cardu*, luatu inse si cu intellessulu speciale allu lui *cardu* de sub 3.

CARDU, s. m., pl.-*i*, **cardus** si **carduus,** (ital. **cardo**, franc. **carde;** d'in 1. *carere*), 1. genu de plante d'in famili'a compositeloru cinaree, plante spinose forte abundanti, fora neci una utilitate

www.dacoromanica.ro

neci pentru economi'a domestica, neci pentru medicina; totusi florile loru sunt cautate de albine, si unele specie de *cardi* s'au introdussu, cu totu aspectulu loru pucinu placutu, ca plante de ornamentu prin gradini; 2. certe specie de plante spinose se numescu de vulgu *cardi*, fora ca tote se intre in famili'a compositeloru cinaree, cumu : *cardulu* absolutu asiá numitu, **centaurea benedicta** lui *Linneu; cardulu Santa Mariei*=**carduus Marianus**; de insemnatu este in speciale *cardulu dipsacu*, a carui capitina este armata cu spini incarceiati, si de acea-a serve pellariariloru si pannurariloru a peptená pellariele si pannurile spre a le curatí de peri sau flocci si a le netedí; de ací, prin metafora, *cardu*=peptene de peptenatu lana, instrumentu ce consiste d'in una tabla armata cu denti de ferru incurbati : *se ceru doi assemini cardi pentru peptenatulu lanei, d'in care unulu se lega de unu callusiu, éro cellu altu se porta cu manule cardatoriului pre cellu fissu;* espressionea popularia, pentru acesta insemnare, este *pepteni*, plur. d'in *peptine; cardu* inse se pote applecá si la cea-a ce se dice *daracu* (vedi parenthesa de la finitu); — prin metafore analoge cellei precedenti, *cardu* se applica inco : *a)* la ghiocele spinose alle certoru fructe, de essemplu, la ghioc'a castanei; *b)* tiepusie de ferru ce se punu pre muri sau valluri de intariture, sau la ferestre, la cancelli, etc., ca se impedece intrarea; *c)* la unii pesci, a caroru spinare e armata cu spini, etc.; — 3. in celle precedenti a fostu vorb'a numai de *cardulu selbaticu*, este inse si *cardu legumínosu, cinara*=**cynara cardunculus** lui *Linneu*, *ancinare* sau *anginare*, *cardoniu* sau *cardunculu;* (in locu de *cardu* se aude in celle mai multe parti cuventulu *scaiete;* pre alte locure in locu de form'a simpla se applica cu acellu-asi intellessu form'a derivata *cardanu;* pentru form'a *daracu* vedi in Glossariu).

* CARDUELIU, s. m., **carduelis** (ital. **cardella**, franc. **chardonneret**); passere canora d'in genulu fringilla, asiá numita, pentru co i place multu sementi'a de *cardu.*

CARE, adj., cu intellessu *interrogativu, indefinitu* si *relativu* sau *conjunctivu :* **qui; quis; aliquis.** (Prin substituirea regulata a lui *r* in locu de *l*, *care* este, in forma,=cu latin. **quale**, nu inse si in intellessu, de ore ce **qualis-quale**, ca correlativu la **talis**=*atare, asiá*, se applica, ca si acestu-a, numai candu e vorb'a de *calitate :* **qualis homo**=*ce omu? ce fellu de omu?* — **qualis dominus, talis servus**=*cumu e domnulu, si servulu,* de unde se vede co in limb'a nostra, precumu in locu de correlativulu **talis**=*atare* au intratu adverbie ca : *si*=**sic**, *asiá, astu-fellu*, etc.; asiá si in locu de **qualis** au intratu espressioni adverbiali ca : *cumu, ce fellu;* in limbele sorori acellu-asi cuventu : ital. **quale**, ispan. **cual**, port. **qual**, provenc. **qual** si **cal**, franc. **quel**, inco a perdutu mai multu sau mai pucinu d'in insemnarea sea originaria, applicandu-se camu in acelle-asi insemnari ca si allu nostru *care*, adeco sau ca interrogativu : ital. **quale uomo?**=franc. **quel homme?**=*care omu*, sau ca relativu, de regula cu articlu : ital. **l'uomo, il quale**=franc. **l'homme, lequel**=omulu, *care sau carele,* coci la noi nu pare bene stabilita una regula, care se arrete cu precisione in ce casuri se cade a dice cu articlu si in cari fora articlu; totu asiá merge lucrulu cu *care* si ca interrogativu, de orece se dice fora destinctione: *? care d'in voi,* si *carele d'in voi*, pre candu la Francesi numai cu articlu in acestu casu : **lequel de vous?** — lassandu pentru finitulu articlului acestu puntu importante, vomu observá ací numai : *a)* ca tote adiectivele terminate in *e*, cumu : *dulce, dulci; mare, mari,* etc.; si adiectivulu *care* are in singulariu *e*, éro in plurariu *i* pentru amendoue generile : sing. *care omu, care muiere;* plur. *cari omeni, cari muieri;* asiá cere rationea grammaticale, asiá se afla in tote cartile mai vechie, asiá se aude in gur'a poporului; si prin urmare : *care omeni, care muieri*, etc., *care* in plur. in locu de *cari*, este solecismu neiertatu; *b) care* in singulariu si *cari* in plurariu serve ca nominativu si accusativu; éro form'a pentru genitivu si da-

www.dacoromanica.ro

tivu este in singulariu : α) masc. *carui*, β) femininu *carei;* in plurariu, masc. si femin. *caroru* : *carui omu, carei muiere; caroru omeni, caroru muieri;* atâtu in singulariulu, câtu si in plurariulu genitivului. si dativului *a* d'in radecina pre a locurea se aude intunerecatu : *càrui*, *càrei*, *càroru; c)* precumu *altu*, *unu*, etc., ieau articlulu propriu numai in nominativu si accusativu; éro in genitivu si dativu ieau particul'a invariabile *a* [vedi 5. A] : *unu-lu, un'a; uni-i, une-le;* inse : *unui-a, unei-a, unoru-a;* asiá se intempla si la *care* : *care-le, care-a; cari-i, cari-le;* inse : *carui-a, carei-a, caroru-a*); 1. ca interrogativu, *care* figuredia desu in frasi cu natur'a sea de adiectivu, pusu longa unu substantivu, déro si mai desu si cu mai multa elegantia ellu sta absolutu, fora substantivu, care inse se subintellege usioru, asiá in câtu *care* iea atunci ellu singuru natura de substantivu sau mai bene de pronume; in amendoue casurile inse intellessulu cuventului este acellu-asi, adeco : cu *care* se intreba de calitatea, natur'a sau numele unei persone sau unui lucru *connoscutu intr'unu modu orecare;* pre candu prin *cine*, dissu numai de persone, si prin *ce*, applecatu si la persone si la lucruri (vedi *cine si ce*), se intreba de numele sau de natur'a unui lucru sau unei persone *cu totulu neconnoscuta* : *care* sau *carea d'in doue sorori alle telle s'a maritatu? d'in aceste jocurelle care (carea) ti place mai multu? d'in toti fratii mei care (carele) ti se pare mai intelleptu? d'intre vechii Romani si Greci cari (carii) ti se paru a fi mai boni cetatiani? cari d'in poporele antice au contribuitu mai multu la cultur'a umanitatei?* — in tote aceste frasi nu ar poté intrá neci *cine*, neci *ce*, nu s'ar poté dice, de essemplu : *cine d'in celle doue sorori? d'in aceste jocurelle ce ti place?* — intrebarea : *care a venitu?* da se intellega co venitulu este *intru câtuva connoscutu* intrebatoriului, déro co fiendu *unulu* d'in mai multi connoscuti de acea-asi categoria, voiesce a aflá *care a nume* este cellu venitu; pre candu : *cine a venitu?* da se intellega co intrebatoriulu n'are *neci una connoscentia de cellu venitu;* de asseminea : *care s'a spartu?* arréta co intrebatoriulu *connosce cellu pucinu categori'a sau genulu, speci'a lucrului spartu*, co e adeco : *olla, castronu, caldare*, etc., si vré a sci care a nume d'in celle de una categoría s'a spartu; *ce s'a spartu?* arreta, d'in contra, co intrebatoriulu nu *connosce de locu* lucrulu spartu, *nece macariu in genulu sau speci'a lui;* chiaru in frasi ca : *care olla s'a spartu? care argatu a venitu?* de una parte, si de alta parte : *ce olla s'a spartu? ce argatu a venitu?* cari paru a avé aprope acellu-asi intellessu, differenti'a de insemnare, ce noi amu stabilitu, nu este mai pucinu reale; cu tote aceste-a, pentru mai multa claritate si precisione, vomu face iuco urmatoriele observari de differentiare, cari de sene decurru d'in celle mai susu stabilite, si a nume : *a)* la Românii, cari, ca Macedoromanii, de essemplu, nu applica *cine* ca interrogativu, *care* se iea cu acellu-asi intellessu ca sí *cine* : *care ti spuse?* =*cine ti spuse; b) care* nu se iea neci una data cu intellessu admirativu si intensivu sau cantitativu, cu care se iea *ce* in frasi ca : *ce omu! ce omeni! ce minune! ce stupiditate! ce mundretie!* etc. — Nu e lipse de a produce essemple de acelle-a, in cari interrogativulu *care*, ca adiectivu, face functione de attributu pre longa unu substantivu, veri-care ar fi relationea acestui-a cu alte cuvente d'in frase; deco ua facemu, este numaï spre a se vedé, co in asseminea casu, cuventulu uu iea si nu pote luá articlu, cumu : α) la substantivu subiectu : *care parente, cari parenti, care mamma, cari mamme nu si ama nascutii?* β) la obiectu directu sau passivu : *pre care omu, pre cari omeni, pre care muiere, pre cari muieri ai respectatu tu? care negotiu, cari negotie ai terminatu tu cu successu?* γ) la obiectu indirectu sau activu : *carui omu, caroru omeni, carei muieri, caroru muieri, carui lucru sacru, caroru lucruri sacre ati datu voi respectulu cuvenitu?* δ) la obiectu cu preposetioni : *de care omu, de cari omeni,*

www.dacoromanica.ro

de cari lucruri inviolabili nu v'ati attensu voi? d'in care saccu ai luatu farina? cu care cutitu ai taiatu carnea? in care parte a lumei se mai face asiá? sub care Domnu românu s'a inchiaiatu antaniulu tractatu cu Turci'a etc.; ε) cu attributu: *alle carei muiere sunt aceste manusie? ai carui sateanu sunt acesti boi? alle caroru sateani sunt vitele?* etc.; — caudu iuse *care* sta absolutu ca uume sau prouume; atuuci usulu, iu respectulu articlului, pare fluctuaute, cumu: α) ca subiectu: *care d'in argati* sau *carele d'in argati a venitu? cari d'in argati* sau *carii d'in argati au venitu si cari* sau *carii n'au venitu?* β) ca obiectu directu: *care d'in accste buccati* sau *carea d'in aceste buccati vrei mai bene?* γ) obiectu indirectu: *carui d'in noi* sau *carui-a d'in noi te incredi mai multu?* δ) obiectu cu preposetioui: *d'in care d'in acesti doi sacci* sau *d'in carele d'in acesti doi sacci ati luatu farina? in carii d'in acesti sacci* sau *in care d'in acesti sacci e farina de granu?* ε) attributu: *alle carui* sau *alle carui-a d'in frati vite s'au perdutu? nunt'a carei* sau *nunt'a carei-a d'in sororile telle a fostu Domineca?* etc. — co modulu pote variá, dupo iusemuare, iu proposetiouile iuterrogative cu *care*, se iutellege de seue: *care d'in ei a cutediatu? care d'in ei se fia cutediatu? cari d'in ei ar fi cutediatu,* (vedi *modu, conjunctivu, conditionale, interrogativu*); — 2. ca *indefinitu*, cuveutulu *care* este de regula uumai uume sau prouume, si se iea cu iusemuarile de *cineva* = **aliquis**, *unulu-altulu* = **alius** — **alius, alter-alter**, etc.: *a) care manca, care bee, care joca, care canta, care plange*, etc. = uuulu manca, altulu bee, altulu joca, etc.; *care vré popa, care preutessa*=uuulu vré uu'a, altulu alt'a; gusturile suut differite, etc.; *d'in semenți'a ce se arrunca in pamentu, care e rea si nu prende, care nu se ingropa bene, care ua manca passerile, asiá co pucina prende radecina si fructifica*= parte este rea, parte uu se ingropa, parte ua mauca passerile, etc.; *b)* iu speciale: α) caudu dupo *carc* viue uua proposetioue cu uuu relativu, fia adiectivu, sau adverbiu: *care cumu luá d'in buccat'a veninata, indatu si moriea; care cumu pote, asiá se economesce; fugu cari in cotrau vedu cu ochii; care unde se afla, acollo se stee; care cumu si asterne, asiá dorme; vedu eu acumu care in cotrau e; ajuta toti baseric'a care cu ce pote;* iu limb'a latiua uuantiele delicate alle uuoru assemiui constructioui se dau iu diverse moduri, déro iu tote iutra iudefiuitulu **alius**=altulu, sau **quisque**=fiacare: *fugu cari in cotrau*=**alius alio fugiunt**; *care cunu veniea*=**ut quisque veniebat**, etc.; β) iu locutiouea: *care de care*=**certatim**=pre iutrecute, priu ellipse iu locu de: *care mai de care* (=litterale: **alius alio magis, alter altero magis**=unulu mai multu decâtu altulu), cumu se si dice forte desu: *care de care mai formosa, in câtu nu scii la care se te uiti; care de care mai violentu, care de care mai misellu; care de care vreu se appuce si se stringa mai multe; care de care mai preceputu vre se se arrete*, etc.; ecco acumu si essemple cu ellipse de *mai*: *care de care cauta se me prede si despoie; care de care allerga se veda asiá minune; care de care me lingusesce si me cultiva;* — se uu se confuuda iuse intellessulu lui *care* repetitu sau pusu iuaiute de altu relativu sau iuterrogativu cu iutellessulu ce are iu duple iuterrogatioui ca iu frasile urmatorie: *care de care se plange? care caruia imputa? care pre care a invinsu?* =**quis quem vicit?** (vedi *interrogatione, interrogativu*); — *c) care* se iea iuco cu iutellessu de iudefinitu: α) in compusele: *orecare, oricare, vericare*, despre cari vedi la articlele speciali; β) iu compusulu: *careva* = **aliquis, quisquam**, luatu de regula uumai ca prouume personale: *dussu-s'a careva d'in voi se veda cumu mai e unchiului? sciu bene co numai careva d'intre voi a potutu face asseminea blastemația; aflase cariva intre voi, caroru se nu fiu facutu eu bene? ca se nu se ammagesca careva d'in Români, me sentu detoriu a le spune acesteа;* — *careva* de uua parte si *cineva* de alt'a stau, iu respectulu iutellessului, ca si *care* simplu cotra *cine* simplu; cu

www.dacoromanica.ro

ceva, care se iea esclusivu numai cu iutellessu reale, nu se pote confunde *careva*, luatu esclusivu numai cu intellessu personale; — γ) *care* se pune si inainte de *cumuva: care cumuva*, intr'unu intellessu de adverbiu indefinitu, despre care vedi la *cumu*; δ) locutionea : *nu sciu care*, inco se iea cu intellessu de indefinitu, fia ca adiectivu, fia ca pronume : *nu sciu care d'in multime arruncà cu una petra;* acesta locutione, prin syncope si substituirea negativului *ne* iu locu de *nu*, devine *nescare*, cu unu intellessu particulariu, de care vedi la *nescare*, observandu ací numai co *nu sciu care* differe de *nu sciu cine* sau nu *sciu ce*, ca si simplulu *care* de simplele *cine* si *ce;* ε) locutionile : *care vreu*=*care mi place, care vrei*=*care ti place*, etc., inco au sensu de adiectivu sau pronume nedefenitu, și anume intellessulu latinesceloru : **quivis, quilibet**, (vedi si mai diosu la 2. *a*);—3. ca *conjunctivu*, adiectivulu *care* lega una proposetione : *a)* interrogativa indirecta, in care casu pote stá si absolutu si ca adj.: *nu am aflatu inco care* sau *carea d'in sorori s'au maritatu; ce me intrebi pre mene cari d'in aste vestimente mi aru placé mai multu? n'am potutu aflá d'in care terra a venitu acestu omu; nu mi adducu amente bene carui sau carui-a d'in voi am datu cartea; scireai spune alle carui sateanu sunt aceste turme de oi? b)* attributiva, in care casu conjunctivulu sta de regula ca pronume : α) subiectu : *vulpea, care (carea) dorme multu, nu prende gaine;* β) obiectu directu : *d'in vitele, care capetassem, unele au moritu, altele s'au perdutu;* γ) obiectu indirectu : *omenii, caroru (caroru-a) te incredi asiá de multu, sunt nesce insellatori;* δ) obiectu cu preposetioni : *saccului, d'in care (carele) ieai mereu, currendu adjungi la fundu; magazinele, in cari aveam depuse buccatele, mi au arsu cu buccate cu totu;* ε) attributu : *connoscu eu bene omulu, de alle carui (carui-a) calitati mi vorbesci tu cu atâta admiratione;* — fora antecedente espressu, in proposetionea principale : *carui-a d'in voi nu place se servesca cu aceste conditioni, se essa d'in cas'a mea; care nu se multiamesce de mene, se pote duce; allegeti-ve cari ve placu d'in aceste vestimente; caroru-a d'in copilli n'avea se dee premie, le da laude;* — mai raru sta conjunctivulu, in acestu casu, ca adiectivu longa substantivulu antecedente repetitu dupo densulu : *bellulu punicu secundu, in care bellu famosulu Annibale avù commandulu ostiloru cartaginesi, fu cellu mai cumplitu d'in bellele punice;* déro chiaru pentru co assemine constructione este mai rara, este si mai elegante; — co modulu, dupo intellessu, pote variá atâtu in proposetionile de sub *b)*, câtu si in celle de sub *a)*, se intellege de sene : *nu e omu, care crede, care se creda, care ar crede*, (vedi *modu, conjunctivu, conditionale*, etc.);— *care* in intellessu conjunctivu sta cotra *cine* si *ce* cu acelluasi intellessu, cumu sta si *care* interrogativu cotra *cine* si *ce* interrogative, (vedi inse si la *ce, cine);*— *c)* in stylu mai vechiu, care se mai pastredia inco de unii betrâni cancellari, *care* se pune, ca si latinesculu **qui** in locu de unu demonstrativu si una conjunctione coordinativa: *Turcii cereau immultirea tributului pecuniariu si preste acestu-a unu tributu de mai multi teneri si tenere pentru curtea Sultaniloru; Domnulu si boiarii promissera a solve in bani mai multu de câtu li se cerea, numai se nu li se impuna si tributu de fetiori si fetiore. Care nevrendu a acceptá Turcii, Domnulu si boiarii fecera consiliu si se legara cu mare juramentu, ca mai bene se se bata de câtu se dee assemine tributu rosinosu,* (*care nevrendu a acceptá* = *nevrendu a acceptá acesta-a* = *dero fiendu co nu vruro a acceptá acesta-a* = **quod quum noluissent concedere**); *d)* in fine la Macedoromani, femininulu articulatu *carea*, si prin syncopea lui *e, car'a* se iea cu intellessulu : α) de conjunctione temporale, in insemnare de *candu, dupo ce : car'a mancà, se depuse in patu si addormì*=dupo ce mancà, etc.; β) de conjunctione causale cu insemnarea de *fienduco : car'a tu me batusi, te batu si eu* = fiendu co me batusi, etc. 4. Câtu pentru norm'a articularei cuventului *care*, fia ca interroga-

www.dacoromanica.ro

tivu, fia ca relativu, (coci ca indefinitu, cumu s'a vedutu la 2. nu iea, de regula, articlu), noi credemu, co d'in esplicarea precisa data cuventului la inceputu, d'in numerosele essemple produsse in cursulu articlului, d'in compararea altoru cuvente, ca *altu, unu,* etc., cari intra, sub acestu punctu de vedere, in acelle-asi analogie cu *care,* potemu stabili aceste norme : *a) care* ca adiectivu pusu longa substantivulu seu : α) nu are articlu neci una data, candu precede substantivului : *care omu, cari omeni, caroru omeni,* ca si *altu omu, altui omu, altoru omeni;* β) are inse de regula articlulu, candu sta in urm'a substantivului : *omulu, carele; omulu carui-a; omenii, carii, caroru-a,* etc., ca si *omulu acestu-a, omenii acesti-a, omeniloru acestoru-a,* facia cu *acestu omu, acesti omeni, acestoru omeni; b) care* absolutu, fora substantivu longa/densulu, ca pronume, are, de regula, articlulu : *carele d'in frati? carea din sorori?* — camu acelle-asi analogie aflàmu si in alte limbe sorori pentru articularea lui *care :* asiá, de essemplu, in francesc'a : **lequel de vous?**=*carele d'in voi;* **laquelle de ces filles?**=*carea d'in aceste filie;* **l'homme duquel vous parlez** = *omulu de carele vorbesci;* **quel serviteur est venu?**=*care servitoriu a venitu; c)* numai co in limb'a nostra cu multa elegantia se pote supprime articlulu in casurile, unde s'ar cere dupo regula, cumu nu se pote face in limb'a francesca : **l'homme auquel vous confiez vos secrets**=*omulu, carui* (in locu de *carui-a*) *incredeti secretele vostre;* **laquelle de ces filles?**=*care* (in locu de *carea*) *d'in aceste filie;* ba inco : *d)* e de notatu co articularea ar fi dura in unele casuri, in cari dupo regula s'ar cere, cumu : α) in plurariu femininu : *carile d'in muierile acestui satu?;* in francesc'a inse regulatu : **lesquelles des femmes de ce village?** β) candu *care* pronume sta ca attributu inaintea substantivului ce determina : *nu connoscu sateanii, ai caroru boi au stricatu semenatur'a,* mai bene de câtu : *ai caroru-a boi,* cumu s'ar cere dupo regula; d'in contra : *boii caroru-a,* este mai bene dissu asiá, dupo regula, decâtu nearticulatu : *boii caroru;* totu asiá si in francesc'a : *boii caroru-a* **les bœufs desquels,** éro : *ai caroru boi*=**dont les bœufs.**

* CARENARIU,-*ia,* adj., **carenarius, carenaria;** relativu la *carenu;* de unde subst. femin., *carenaria,* (subintellegundu *olla*), olla sau altu vasu de fertu *carenu.*

CARENDARIU, vedi *calendariu.*

* CARENTE, adj., **carens;** d'in 2. *carere,* lipsitu, in lipse de ceva : *orbulu carente de ochi.*

* CARENTIA, s. f., **inopia, egestas** (compara ital. **carenzia**); calitate sau stare de *carente,* lipse : *greu se sente carenti'a de celle necessarie.*

* CARENU, s. m., **carenum**=*caroenum* (χάροινον); mustu de vinu fertu peno scade cu a trei'a parte.

†† 1. CARERE (cu *e* d'in penultima neintonatu : *carĕre*), v., **carĕre,** un'à d'in celle mai simple forme alle radecinei **car**=καρ in κε-καρ-κα d'in κείρειν sau κέρ-ειν, cu insemnarea de *taiare, rupere, tundere, rodere, consumere,* etc., d'in care multime de cuvente romanesci, ca : *car-iare, car-ia, car-iosu, car-minare, s-car-minare, s-cur-tare, cairu, can-ura,* etc. M.

* 2. CARERE (cu *e* d'in penultima tonicu : *carere*), *car-ui, car-utu,* v., **carēre;** a semtí lipse de ceva doritu, a duce doru de ceva ce ne place, si in genere, a avé lipse, a fi in lipse, a nu avé : *de mai multi anni caremu de patria; nu caremu de nemica; sciu co cu greu care cineva de ce are mai caru.* M.

CARETA, vedi *carreta.*

* CARETIA, s. f., **caritatis vel amoris significatio, blanditiæ,** (compara ital. **carezza,** franc. **caresse**); modu de a arretá cuiva co ne e *caru,* sau co i vremu bene : *copillu crescutu in caretie; parenti si amici, toti ti facu caretie si se buccura co te vedu.*

* CARETIARE, v., **caritatem vel amorem et benevolentiam alicui significare, blandiri;** a face *caretie* cuiva, (compara ital. **carezzare,** franc. **caresser**).

* CARETIATORIU, -*toria,* adj. s., (compara ital. **carezzatore**); care *care-*

www.dacoromanica.ro

tia, care esprime *caretia* : *cuvente caretiatorie.*

CAREVA, vedi *care.*

CARIA, s. f., (fora plurariu), **caries** (vedi 1. *carere*); corruptione, putredione, consumptione : 1. rodere si putredione a osseloru prin ulcere : *corruptionea umoriloru adduce la osse ulcere purulente si caria; masturbationea adduce caria in vertebre;* 2. putredione a partei lemnosa d'in vegetali : *cari'a se intende peno rode ramurile unui arbore si chiaru arborele intregu; d'intre cereali granulu e cellu mai espusu la caria; cari'a in vegetali se produce de unu fungu parasitu d'in genulu uredine;* de ací : 3. stricatione, derimare, deperire in genere, cumu : *a)* macinare si derimare a muriloru; *b)* stricare, rancedire a vinului; *c)* gustu reu, odore de vechiu, de jacutu, etc.; *d)* ca terminu de injuria, putredione, mortacine, etc., vorbindu de unu decrepitu.

CARIARE, v., **cariare** (ital. **cariare**, franc. **carier**); a produce *caria*, a rode si mancá : *nu mai da cu acesta pulbere pre denti, co ea ti i a cariatu asiá reu; grane cariate;* — refless., *a se cariá*, a capitá *caria*, a se rode si macinâ : *cumu s'a cariatu lemnulu de la usia! se caria paretele;* — metaforice : *omu cariatu.*

* CARIATIDE, s. f., (ital. **cariatide**, franc. **cariatide**, d'in grec. καριατίς = mûiere d'in *Caria*, provincia a Asiei, pentru co muieri d'in Cari'a addusse captive de Greci servira de typu acestoru-a pentru assemine ornamentu); figure sau statue applecate, in locu de columne sau pilastri, la una parte a unui edificiu, ca se ua sustina cu capulu loru; la Greci *cariatidea* erá totu de un'a una muiere investimentata in lungulu seu abitu de Cariana; la cei moderni, *cariatidile* sunt statue si de barbati si de muieri, nude sau investimentate, uneori cu unu canistru sau cu una perina pre capu.

* CARIATIDICU,-*a*, adj., (franc. **cariatidique**); care se tine de *cariatidi*, care are sau admitte *cariatidi* : *architectura cariatidica.*

CARIATU,-*a*, sup. si part. d'in *cariare.*

CARIATURA, s. f., actione si resultatu allu actionei de *cariare.*

CARICA, *caricare, caricatura*, etc.; vedi *carrica, carricare, carricatura.*

*CARICE, s. f., **carex**; genu de plante, arundine sau papura inco erba, fenu palustre, numitu pre a locurea *siovaru.*

* CARICETU, s. m., **carectum**; locu plantatu cu *carice.*

* CARICEU,-*a*, adj., (franc. **caricé**); care se tine de *carice;* de aci subst. fem. plur., *caricee*, tribu de plante ce au de typu genulu *carice.*

* CARICICOLU,-*a*, adj. (franc. **caricicole**; vedi *carice* si *colere*); care traiesce pre *carice* : *insecte caricole.*

* CARICINU,-*a*, adj., (**caricinus**); *de carice* : *caricinu asternutu.*

* CARIDE, s. f., **caris** (χαρίς, ital. **caride**); specia de micu pesce sau cancru de mare.

* CARINA, s. f., **carina** (ital. **carena**, franc. **carène**; atâtu Italianii inse, câtu si Francesii, in insemnarea de sub 1. a cuventului, facu usu mai multu de ital. **chiglia** = franc. **quille** = germ. **kiel**); 1. lunga si grossa trabe, care se intende de la puppea peno la pror'a navei si formedia fundamentulu ei : *navea este divisa in doue parti ecali prin carin'a sea;* 2. prin metafora : *a)* parte d'in paretii navei care impreuna cu *carin'a* stau in apa; *b)* navea intrega; *c)* applecatu si la alte obiecte assemini : α) un'a d'in celle done diumetati alle ghiocei de nuca; β) corpulu canelui; γ) peptu convessu la onu; δ) petalu inferiore la florile planteloru *papilionacee*, formatu d'in done buccati astu-fellu despuse co presenta form'a unei *navicule.*

* CARINANTE, adj., **carinans**; care *carina*, cu insemnarile atâtu alle lui 1. *carinare*, câtu si alle lui 2 *carinare.*

* 1. CARINARE, v., **carinare** (ital. **carenare**, franc. **caréner**); 1. a derege partea submersa a navei : *a trage navea la locu cuvenitu, spre a ua cariná;* 2. a restorná navea pre una costa asiá, ca se presente afora d'in apa tota partea submersa a cellei alte coste; 3. a dá forma de *carina* sau nave : *conchyliele se carina*, si facu ghioca; *carinatulu*

www.dacoromanica.ro

peptu allu eroului, inflatu si convessu; *frundia carinata,* canaliculata si cu una linia proeminente de asupr'a, care presenta form'a unei carine; asiá si: *valvula carinata.*

* 2. CARINARE, v., **carinare** (vedi 1. *carere*); 1. proprie, a rode, a rumpe; 2. metaforice, a sfasciá cu vorb'a, a batujocorí cu cuventulu, a innegrí, etc.: *cine carina, se se astepte a fi carinatu.*

* CARINATU,-*a,* supin. si part. si d'in 1. *carinare* si d'in 2. *carinare.*

CARINDARIU, vedi *calendariu.*

CARIOSU,-*a,* adj., **cariosus** (ital. **carioso**; vedi *caria* si *cariu*); plenu de *caria* sau *de cari: lemne cariose, granu cariosu, muri cariosi;* — metaforice, *betrani cariosi,* forte decrepiti.

* CARITABILE, adj., (it. **caritevole**, franc. **charitable**); de *caritate:* 1. de persone, care are *caritate* sau face *caritate;* 2. de lucruri: *adjutorie caritabili.*

* CARITATE, s. f., **caritas** si **charitas** (ital. **carità**, franc. **cherté** si **charité**); calitate sau stare de *caru:* 1. pretiu mare allu lucruriloru de vendiare, scumpete: *atare caritate de grane si de vinu nu tinemu mente se fia mai fostu in terr'a nostra; caritatea baniloru a adjunsu nesufferita;* — luatu absolutu pentru lipsea si pretiulu mare allu celloru de mancare: *astepta se vendi, candu e caritate; annii de caritate se compensa cu celli de vilitate* (eftinetate); 2. pretiu mare ce se pune pre ceva, in alta stima si consideratione ce se porta unui ce, si de ací affectu plenu de doiosía, ce ne face se amàmu forte si d'in totu suffletulu obiectulu asià estimatu si consideratu; differenti'a de intellessu d'intre *amore* si *caritate* resare luminosa d'in urmatóri'a frase a lui Cicerone: **quum deorum tum parentum patriaeque cultus, eorumque hominum, qui sapientia aut opibus excellunt, ad caritatem referri solet; conjuges autem et liberi, et fratres et alii, quos usus familiaritasque conjunxit, quamquam etiam caritate ipsa, tamen amore maxime continentur**=*cultulu ce avemu si de diei si de parenti si de patria, cumu si de acei omeni cari escellu prin intelleptione si alte calitati, de regula se refere la caritate; éro de socie si de copii si de frati si de altii, cu cari convictulu si familiaritatea ne au unitu, de si tinemu si prin caritate insasi, totusi prin amore suntemu legati cu mai multu;* resulta déro d'in aceste-a, co *caritatea* este fundata pre marele pretiu si stima ce se da valorei calitatiloru obiectului amatu; cu alte cuvente co *caritatea* este ἦθος=abitu virtosu, morale in tota poterea cuventului, ca unulu ce e fundatu nu numai pre unu affectu sau applecare de anima, ci mai vertosu pre luminele rationei; pre candu *amorea* este πάθος=puru affectu, passione, sentimentu allu animei numai, ce potu sentí si *bestiele* private de ratione: mai tote bestiele au, in addeveru, ca si omulu, *nespusa amore* de nascutii loru; nu se pote inse dice, co *bestiele* aru avé *caritate de ceva;* prin urmare, desí, cumu dice Cicerone, *caritatea* se pote uní cu *amorea* si luá chiaru adesea un'a in locu de alta: *caritatea patriei*=*amorea patriei, caritatea fiiloru*=*amorea fiiloru;* totusi nu e mai pucinu addeveratu co *caritate* espreme unu sentimentu *rationale si puru morale,* éro *amorea* unu *sentimentu mai multu sau mai pucinu animale;* — dupo aceste esplicari nu credemu se mai fia lipse de alte essemple, si de acea-a ne vomu margení a observá: *a) caritate,* ca sí alte assemini substantive abstracte, se iea si cu intellessulu concretu de *obiectu allu caritatei, obiectu caru,* in care intellessu pote stá si in plurariu: *cari ni su parentii, cari copillii, cari amicii; déro tote caritatile imbracia patri'a; b)* genitivulu attributivu, ce se pune pre longa *caritate,* are adesea, ca si in alte casuri analoge, intellessu si *obiectivu* si *subiectivu: caritatea parentiloru* pote insemná si: caritatea ce au parentii de fili, si: *caritatea* ce au filii de parenti; candu déro d'in alte momente alle frasei nu s'ar poté intellege, de care d'in aceste doue insemnari este a nume vorb'a; atunci, pentru claritate, se cere ca intellessulu obiectivu se se traduca prin una preposetione: *caritatea de parenti, cotra parenti, pentru pa-*

www.dacoromanica.ro

renti, etc.; *c) amorea propria*=*amorea de sene*, fiendu unu sentimentu naturale si instinctivu, nu s'ar poté traduce si prin : *caritate propria* sau *caritate de sene;* cu tote acestea in intellessu ironicu sau in intellessu de *dorere de anima, caritate* pote intrá si in constructioni ca : *a avé caritate de sene*=a lu doré anim'a de sene, a si cautá de sene, a cugetá la commoditatile selle, la benele seu propriu; si de ací : *a nu avé caritate de benele publicu; a sentí caritate de innocentii assupriti*, etc.; acestu d'in urma intellessu se apropia multu de intellessulu ce crestinismulu a datu cuventului si de care e vorb'a la 3. urmatoriu : — 3. in intellessulu religionei crestine : *a)* amore, prin care d'in totu suffletulu amàmu pre Domnedieu pentru densulu ca bene supremu, éro pre apropele ca pre insine pentru amorea de Domnedieu, virtute, care, in intellessulu religionei, este supernaturale si se infunde in suffletulu crestinului prin battezu : *vieti'a suffletului este caritatea de Domnedieu si de apropele; deco nu am caritate, dice apostolulu Paulu, nu su nemica; caritatea unesce pre omu cu Domnedieu si prin Domnedieu cu toti semenii; credenti'a, speranti'a, caritatea sunt celle trei virtuti fundamentali alle crestinului; caritatea inse tine loculu antaniu intre aceste trei virtuti; in caritate, dice Mantuitoriulu, sta tota legea; aveti caritate unulu cotra altulu, traiti in caritate; nemica se nu ne separe de caritatea lui Christu* (cotra Christu); *credenti'a fora caritate si mai vertosu fora fapte de caritate este secca si deserta; caritate sta, dice Santu Augustinu, in cultulu si amorea de Domnedieu pentru densulu si in cultulu si amorea de sene si de apropele pentru Domnedieu; b)* amorea lui Domnedieu pentru creatur'a sea, in speciale, amorea ce d'in eternitate Domnedieu are si arretta pentru omu : *Domnedieu è caritatea suprema; infinit'a caritate fece pre omu dupo imaginea sea; in infinit'a sea caritate de omeni Domnedieu vrù a i rescomperá d'in servitutea peccatului si a mortei cu insusi sangele filiului seu unui-a nascutu; c)* cu intellessu appropiatu de *compassione*, déro *compassione adeverata*, dorere de anima pentru veri-ce sufferentia a apropelui si desposetione promta la adjutorie, prin care se se usiore sau se se allene acea sufferentia : *a avé caritate de straini, de miseri, de morbosi, de flamundi, de nudi, de assupriti, de persecutati*, etc.; *d)* fapta ce vine din abitulu de *caritate* : *actu de caritate*, nu numai actulu mentei prin care unu *benecredentiosu* si espreme amorea de Domnedieu si de apropele, recitandu in sene sau nu cuvente espressive de acesta amore, ci veri-ce *cugetu, affectu, miscare, adjutoriu facutu cuiva*, etc., care se nasce d'in impulsulu acellei-asi amore : *a face acte sau fapte de caritate; unu cuventu pusu pentru cineva, tacerea insasi favorabile cuiva este une ori mare caritate; caritatea unge, peccatulu impunge*=actele de caritate sunt placute memoriei nostre, éro actele de reutate adducu mustrare de cugetu; *bonitatea acestei domne respande caritati pretoti câti impregiurulu ei se afla in lipse si nevòia; formosa e caritatea de a nutrí si invetiá orfani;* — in acestu intellessu *caritate* se appropia de *misericordia* si de *elemosyna*, fora inse se se confunda, de orece pote cineva face *elemosyna* nu d'in *caritate*, ci d'in alte impulse relle, cumu d'in ostentatione, spre essemplu; — *e)* institutione cu scopu de *caritate* : *ospitie de caritate*, unde se cauta morbosii fora mediloce sau se nutrescu cei seraci si nepotentiosi, fia elle facute si tinute cu spese publice sau cu alle particulariloru; *scole de caritate*, unde invetia orfani fora mediloce; *congregatione de caritate, societate de caritate*, ai carei membri prin bani sau prin servitie personali vinu in adjutoriulu celloru scapetati si miseri; in speciale : *sorori de caritate*, femine, mai vertosu monache, unite in societate sau congregatione, cari se consacra la adjutoriulu celloru ce sufferu de nepotentie, cari stringu adjutorie banesci pentru adjutorarea celloru in lipse, etc.; déro : *institutele de caritate s'aru cadé se aiba in vedere sì necessitatile spiritului, mai*

www.dacoromanica.ro

multu inco de câtu necessitatile corpului; f) caritatea tea, caritatea vostra, titlu datu prelatiloru in locu de *eminentia*, titlu de certu mai cuvenitu si mai inaltu, in spiritulu religionei lui Christu, care a dissu : *cine se umilesce se inaltia.*

* CARITOSU,-*a*, adj., (ital. **caritoso**, d'in *caritate*, ca si *vertosu* d'in *vertute*); plenu de *caritate :* 1. de persone : *crestinu caritosu; d'in eternitate caritosu e Domnedieu votra omu; una caritosa mamma;* 2. de lucruri, provenite d'in *caritate*, cari sunt semne de *caritate : cuvente caritose.*

CARIU, s. m., pl.-*i*, **cossus, teredo**, (in diverse dialecte italice : milan. **cairo**, tirol. **carol**, venet. **cariol**, friul. **carûl** si **carôl**; d'in 1. *carere*); verme ce rode, manca lemnulu : *mancatura de cari, lemnu mancatu de cari*, (vedi si *cariare*).

* CARLINA, s. f., (ital. **carlina**, franc. **carline**); genu de plante d'in famili'a compositeloru, syngenesia ecale, care imbracia varie specie, intre cari de notatu sunt : *carlin'a vulgare* si *carlin'a corymbosa.*

* 1. CARME, s. m., pl. **carme, carmen** (**carmen**=**canimen** d'in *canere*); tonu musicale, canticu; cantu, sau ce se canta : poema lyrica, poema in genere, versu, oraclu, descantecu, etc. : 1. cantare cu vocea sau cu instrumentu musicale : *carminele ce Omeru ne spune co se cantau la mesele principiloru; carmele cycnului; a dice d'in flueru unu simplu si doiosu carme; terribele si bellicosu carme sonau tubele; tristele carmine alle preveghiatorei;* 2. poema, versu : *a)* in genere : *carme epicu, carmine tragice, carme satyricu si injuriosu; b)* in specia : poema lyrica, oda, canticu, psalmu, hymnu : *a celebrá eroii in carmine plene de entusiasmu;*— metaforice : *tota natura este unu carme la Creatoriu;* — de ací : *c)* si cu insemnarile : α) parte a unei poema mai lunga, cantu; β) inscriptione poetica sau in versuri : *pre mormentulu eroului se afla sapatu unu carme, care astadi e aprope stersu;* 3. oraclu, predictione, care, la antici, se dá de regula in versure : *tempulu annuntiatu prin carmele Sibillei a venitu; s'au implenitu celle predisse in carmele profetului;* 4. descantecu, cuvente magice, cari si peno astadi la Români sunt mai multu sau mai pucinu in versuri : *carminele potentei farmecatoria potu da diosu si lun'a din ceru;* de ací : farmecu de formosetia, gratia rapitoria : *ce carmine in faci'a acestei copille!* 5. formula religiosa sau juridica, care, la vechii straboni Romani, inco erá conceputa in versure : *carmele de declaratione a bellului erá terribile; carme de juramentu*, etc.

* 2. CARME, s. m., pl. *carmine*, **carmen** (d'in 1 *carere*); instrumentu de *scarminatu* lana sau peru, de applecatu ca nume genericu la *pepteni, daracu, cardu*, si alte instrumente de *carminatu.*

CARMINARE si *carmenare*, v., **carminare**, (ital. **carminare**, franc. **charmer**); 1. in intellessu populariu, ca sí *scarminare*, sau *scarmenare*, care senguru pre a locurea se aude esclusivu, a peptená lana sau peru, si in speciale, a allege lan'a cu manule sau altu instrumentu, a smulge si despartí ce e bonu in lana sau peru de ce e reu, sau a resfirá si rarí firele de lana sau de peru prea indesite; de ací, a rupe, a sfasciá, etc.;—metaforice : *a)* a essaminá cu ammenuntulu; *b)* a bate, a trage de peru; *c)* a colorá cu *carminu*, a tranformá in *carminu;* — in acestu intellesu cuventulu vine d'in 2. *carme;* se pote inse applica : 2. ca derivatu d'in 1. *carme*, si cu insemnarea de : *a poetisá, a scrie in versuri; a face descantice, a descantá; a incantá, a farmecá, a rapí prin formosetia si gratia*, etc.; de ací : 3. a curatí si scapá de ventositati stomacali, applicatu asiá mai antaniu de poporu, care credea co se vendeca si de acestu reu, ca de multe altele, totu prin *carmine*=descantice, apoi adoptatu si de medici ca terminu speciale.

CARMINATIONE, s. f.. **carminatio**; actionea de a *carminá.*

CARMINATORIU,-*tória*, adj. s., **carminator**: care *carmina.*

CARMINATURA, s. f., actione, déro mai vertosu resultatu allu actionei de a *carminá.*

www.dacoromanica.ro

* CARMINIU,-*ia*, adj. s., (**carminius**; ital. **carminio**); cu colore ca de de *carminu*: *carmini'a facia a copillului;* — ca subst. masc., *carminiulu*, colore rosia forte delicata si placuta, care sémina cu *carminulu;* — metaforice : *carminiulu budieloru verginei.*

CARMINU, s. m., (**carminum**, ital. **carmino**; franc. **carmin**); materia colorante rosia forte formosa, care se trage d'in coccenilla si care se applica in pictur'a de mice dimensioni; veri-ce alta colore ce sémina cu a *carminului;* — metaforice : *budie de carminu.*

CARNACIU, s. m., vedi *carnatiu.*

* CARNALE, adj., **carnalis** (ital. **carnale**, franc. **charnel**); relativu la *carne* =parte materiale sau corpulu omului, ca oppusu la *spirituale* sau suffletescu : 1. proprie : *mancari carnali*, de carne; *omulu carnale*=omulu materiale, partea materiale a fientiei omenesci, *corpulu*, in opposetione cu *omulu spirituale* =partea spirituale a fientiei omenesci, *spiritulu* sau suffletulu; déro mai vertosu : 2. metaforice : *a)* sensuale, animale : *appetitu carnale; omulu incultu, ca si besti'a, e servulu appetiteloru carnali;* asiá si : *amore carnale, commerciu carnale, passione carnale*, etc., se dicu totu deun'a cu intellessu reu, si mai vertosu cu respectu la *passioni libidinose;* de unde : *actu carnale*=actu de generatione; *amica carnale; peccatosi carnali; b)* ca oppusu la *cerescu*, insémna aprope ca si *lumescu*, asiá co ide'a de *peccatu grave* si *avilitoriu* pentru omu despare d'in cuventu : *in mentea omului nascu cugete sau sânte si spirituali, sau carnali si terrestre; affecte carnali* nu su chiaru *passioni carnali*, ci *applecari* prea omenesci, cari distragu suffletulu de la aventuri mai inalte; in acestu intellessu se dice : *sapientia carnale, litteratura carnale*, ba chiaru si *religione carnale*, nu numai pentru co e plena de superstitioni si prejudecie, cari avilescu mentea omului, ci si pentru co interpreta chiamarea si detorí'a omului dupo litter'a morta a legei, care uccide spiritulu; de ací : *omu carnale*=incapace de a si redicá mentea mai pre susu de sensuri : *dupo Judanii carnali Messia avea se fia unu domnu lumescu; Moise nu potea vorbí Judaniloru carnali decâtu in imagini sensibili; omulu devenitu cu totulu carnale nu mai scie admirá decâtu formosetiele sensibili;* — in acellu-asi intellessu, ca si mai susu, despre lucruri : *cultu carnale allu legei; intellessu carnale datu cuventeloru legei;* — *c)* corporale, sensibile : *se nu ne uitàmu numai la lucrurile esterne si carnali, ci se ne inaltiàmu mentea si la celle invisibili; patri'a carnale a omului*=pamentulu, in opposetione cu *patri'a ceresca*=cerulu; *generatione carnale* =generatione naturale, in opposetione cu *generatione spirituale;* de ací si espressioni ca : *tata sau parente carnale*, in opposetione cu *parente spirituale*=nasiu, confessoriu, parente adoptivu, etc.; *veru carnale*= veru de aprope; de unde : *affectione carnale*, doiosa ca cea ce e sau se cade se fia intre cei uniti prin sange; de ací si metaforice : *aceste doue arte sunt sorori carnali.*

* CARNALITATE, s. f., **carnalitas** (ital. **carnalità**, franc. **charnalité**); calitate, natura, passione, etc., *carnale : cellu datu la carnalitate nu se pote inaltiá la sapientia; carnalitatea e vechia, grati'a e noua; carnalitatea parentelui* =affectulu naturale allu parentelui carnale pentru nascutii sei, etc.

CARNARÍA, s. f., **carnarium; carnarius appetitus**; 1. multime de *carne;* 2. locu : *a)* unde se tine *carne*, *b)* unde se taia si se vende *carne;* 3. passione de *carne*, mare placere de a mancá totu carne : *ce de carnaría la acellu ospetiu!*=ce de buccate de carne, etc.; *carnari'a ti a stricatu sanetatea*, prea mult'a mancare de carne; *du-mi-te de mai compera carne de la carnaría, coci cea d'in carnari'a nostra nu ne adjunge pentru astadi.*

CARNARIU,-*ia*, adj. s., **carnarius, carnaría, carnarium** (compara si ital. **carnajo** [=**carnario**], **carnaro, carniero, carniera**); relativu la *carne*, prin urmare ca si *carnale*, inse applecatu a espreme relationi mai directe cu *carne* in insemnare propria, (vedi la suffissu *ale* differenti'a intre *ale* si *ariu* ca suffisse) : 1. a-

www.dacoromanica.ro

diectivu : *a) camara carnaria*, unde se tine si pastredia *carne; officine carnarie*, unde se taia sau se vende *carne; c) buccate carnarie*, de *carne; d) omu carnariu*, cui place a mancá *carne*, a mancá *carne* multa : *n'am mai vedutu muiere carnaria ca tene; catusiele su forte carnarie; musce carnarie*, cari traiescu in carne; — 2. substantivu : *a)* masculinu, *carnariu* : α) personale, cellu ce taia si vende *carne*, macellariu; β) reale : α′) armariu, in care se tine carne; β′) cuniu de care se spendura carne; γ′) compartimentu d'in sacculu venatoriului, in care pune venatului; δ′) locu commune, fossa commune, unde se ingropa cei morti in ospitie, se arrunca criminalii essecutati, etc.; *b)* femin., *carnaria*, cu celle mai multe d'in insemnarile reali alle masculinului *carnariu*, cumu si cu intellessulu de *officina carnaria*, scaunu de macellariu.

* CARNATIONE, s. f., **carnatio** (compara siital. **carnagione**, franc. **carnation**); proprie, substantivu d'in unu verbu *carnare*, de care nu a facutu usu neci una limba romanica, ci tote l'au supplenitu cu compusulu *in-carnare* : 1. actione de *a carná* = a pune carne, a se ingrassiá; de ací : 2. resultatu allu acestei actione, ingrassiarea insasi, carnea ce pune unu omu sau altu animale, si mai vertosu, carne multa, grassime, obesitate, corpulentia, etc.; de ací : *a) carne* de mancare, totu genulu de carne, carne multa : *omulu manca erbe si totu genulu de carnationi de vite si de pesci; b)* mai vertosu mancare de carne, tempu in care se manca carne, *carnelegiu, carnevale*, etc. : *carnationea de estu tempu fu forte scurta, abiá de patru septemane;* 2. luare de *carne* = pelle sau corpu, impellitiare sau incorporare, si, in speciale, arrettarea in corpu de omu a Filiului lui Domnedieu : *carnationea lui Christu;* in acestu intellessu se dice mai desu compusulu : *in-carnatione;* ca mai desu inse simplulu *carnatione* se iea cu insemnarea : 3. apparentia esterna a *carnei omului*, pellea, colorea pellei, mai vertosu a pellei de la faci'a omului, nu inse si a pellei bestieloru, asiá co nu se pote dice : *carnationea canelui*, de essemplu : *a)* proprie : *alba ca crinulu erá carnationea fetiorei; multi omeni au carnatione forte urita; carnationea aprope carminia a budieloru unui omu sanetosu si formosu; b)* metaforice, representatione prin colori *a carnationei : formose sunt carnationile tabelleloru acestui pictoriu.* (Déco consideràmu bene insemnarile cuventului de sub 1. si 2., ne potemu aprope convinge, co cuventulu populariu *craciune* sau *craciunu* a essitu d'in *carnatione* prin transformari successive ca : *carnatione* = *carnitione* = *carnîtione* = *carntione* = *cartione* = *cratione* = *cracione* = *cracionu* = *craciunu*).

CARNATIU si *carnaciu*, s. m., pl.-*i* : *carnati* (reu *carnatiuri*; pre a locurea se aude si *carnatu* cu plur. totu in *i* : *carnati;* form'a *carnatiu* sau *carnaciu* = [lat. **carnaceus** sau **carnacius**] pare de preferitu, lassandu cea alta forma pentru insemnari, de cari este vorb'a la art. *carnatu*); **botulus, hilla, lucanica;** 1. matiu de porcu, de purcellu, de vitellu, de bou, etc., bene implutu cu *carne* tocata si condita; sau si simpla carne tocata si condita, carei, fora a ua bagá si indesá intr'unu matiu, i se da inse form'a ce ar luá bagata fiendu si indesata intr'unu matiu : *a curatiá si preparâ matie de carnati; a implé carnati, a face carnati; a frige carnati, a ferbe carnati; betiviloru placu carnatii d'in caus'a condimenteloru, cari escita appetitulu de beutu; carnati verdi*, de currendu facuti si neuscati bene la sore, pre candu *carnati crudi* insemna si *carnati nefripti, neferti; una parechia de carnati*, doi carnati prensi in preuna, sau si despartiti, destullu numai se fia de acea-asi forma si marime sau se se venda in preuna; 2. metaforice : *a)* pentru lucruri tari implute si indesate cu ceva : *pung'a lui e totu-deuna carnatiu de bani; — plenu ca unu carnatiu* = forte plenu si indesatu : *lipitorea e plena de sange ca unu carnatiu; esti plenu de bani ca unu carnatiu*, atâtu in intellessulu addeveratu de : *ai bani forte multi*, câtu si mai vertosu in intellessu ironicu : *nu ai bani; b)* pen-

www.dacoromanica.ro

tru persone tare grasse si forte indesate, si prin acesta-a disgratiose : *ce formosetia ai aflatu in acestu carnatiu de femina? copilii au adjunsu carnati de grassi si grossi; c)* in intellessu ridiculu si obscenu, pentru scrementele vertose alle omului.

CARNATU,-*a*, adj. s., **carnatus** (compara si ital. **carnato**, franc. **carné** si **incarnat**); ca si *carnatione*, essitu d'in verbulu *carnare*, allu cui participiu e *carnatu* : 1. adiectivu : *a)* care a pusu *carne* pre sene, grassu, tare grassu, grassonu, grassulíu : *astepti precepere si sentire de la unu omu carnatu ca acestu-a? —b)* care a luatu *carne*=pelle sau corpu, impellitiatu, incorporatu, ingeneratu sau innascutu : *amorea filiale carnata in animele nostre; —* in speciale, vorbindu de Mantuitoriulu lumei, care luà corpu de omu : *Filiulu lui Domnedieu carnatu d'in fetiora;* in acestu intellessu se dice mai desu compusulu : *in-carnatu; c)* cu facia ca a pellei omului, si mai vertosu ca a pellei faciei, albu ammestecatu cu delicata rosietia : *cu buccele bene si formosu carnate; floricelle carnate;* 2. substant. : *a)* ceva implutu cu carne, (vedi *carnatiu*); *b)* colorea pellei omului, si mai vertosu a pellei de la facia, albu ammestecatu cu rosiu : *formosulu carnatu allu bucceloru sellefetioresci,* (vedi si *carnatione*).

CARNE, s. f., **caro-carne** (ital. isp. port. **carne**, prov. **carn**, vechiu franc. **car, carn**, si **charn**, nou franc. **chair**; — ca sí alte substantive *materiali*, *carne* nu are, de regula, unu plurariu; cu tote aceste-a, precumu d'in *lapte* se face plurariulu estraordinariu *lapturi*, asiá si d'in *carne* se dice plurariulu neregulatu si estraordinariu : *carnure* sau *carnuri*, cu intellessulu : *a)* de *specie, genuri de carne; b)* de *masse, buccati de carne; c)* de *buccate de carne*; cumu inse d'in *lapte* se dice nu numai *lapture*, ci si *lapti;* asiá si d'in *carne* se pote dice si *carni*, care e de preferitu, mai vertosu candu acestu plurariu s'ar applecá cu insemnari differite de celle, in care mai susu indicaramu co se iea plur. *carnure*); substantia molle si sanginia ce se afla intre pellea si ossele omului si altoru animali, cumu si muschii acestoru-a : I. proprie : *A.* in genere applecatu la omu si alte animali, substanti'a molle d'intre pelle si osse, coprendendu tote partile molli de sub pelle, adeco nu numai *carnea* in intellessu strinsu, ci si muschii, tessutur'a sau structur'a cellularia, etc. : *carne solida=carne petrosa,* in opposetione cu *carne flacca=carne molle; a impunge in carne, a taiá in carne; plag'a merge bene, co a inceputu se cresca carnea; numai pelle si ossele sunt de acestà bieta vita, n'are firu de carne pre dens'a; toti suntemu de acea-asi carne; — carne viua : a)* carne despoiata de pelle : *de pre faci'a lui a cadutu pellea si a remasu numai carne viua; b)* carne sanetosa, care are colorea sea naturale, rosia sau sanginia, in opposetione cu *carne morta=carne putreda,* care se formedia prin gangrenare a vre unui ulcere si are colore veneta albitiosa : *tota carnea putreda cadù si remase carne viua; c)* carne de animale forte prospeta; — *carne bona,* care, candu e vulnerata undeva, se vendeca currendu, in opposetione cu *carnea rea : omu cu carne bona=omu bonu de carne; omu cu carne rea=omu reu de carne; bona carne ai tu, co intr'una di te vendecasi de una buba asiá de rea; eu am carne rea si blastemata : de bubuti'a cea mai mica nu me potu scapá cu lunele. — B.* in speciale, tote partile muscularie alle animaliloru terrestre si alle passeriloru, intru câtu servu ca alimente : *monachulu nostru nu manca carne, neci bee vinu, candu nu are sau candu nu afla carne si vinu se i placa;* dupo animalile, de la cari se trage *carnea* de mancatu, este : *carne de vacca, carne de vitellu; carne de oue, carne de mnellu, carne de berbece; carne de curcanu, carne de gaina; carne de capriora, carne de iepure,* etc.; se observa inse co: 1. *carne* se iea in speciale cu intellessulu de *carne de macellaría,* adeco *carne* de vite mari, cumu : *vacce, boi, vitelli, oi,* etc., cari se taia la macellaría, in oppusetione cu *carne de passere, carne de venatu*, etc. : *numai comperá astadi*

www.dacoromanica.ro

carne, ci taia câtiva puisiori; nu avemu lipse de carne, candu amu capitatu atâtu venatu; 2. in intellessu si mai strinsu, *carne*=carne de bou sau de vacca: *compera carne numai pentru zema, éro pentru alte buccate se comperi mnellu sau vitellu;* 3. *carne de vacca* se iea cu intellessu mai estinsu, chiaru si déco e adeco *de bou;* asiá si: *carne de gaina,* fia chiaru si de *cocosiu; carne de oue,* fia chiaru si de *berbece; carne de capriora,* fia si de *caprioru;* si d'in contra: *carne de mnellu,* fia si *de mnella; carne de vitellu,* fia si de *vitella,* etc.; si rationea, pentru care poporulu estende candu numele masculului si la femina, candu d'in contra, este de sene invederata; 4. ca nume allu ultimei specia de *carne,* Romanulu applica in genere numele animalelui, d'in care trage carnea: *capriora*=*carne de capriora, gaina*=*carne de gaina,* etc.: *nu mi place caprior'a, mai bene mi place iepurele;* 5. ca numene mai generali notàmu-inco: *a) carne alba,* carne de caponu, de gaina, de curcanu, de vitellu, etc., in opposetione cu *carne negra,* carne de iepure, de capriora, de poturnichia, de ratia domestica sau selbateca, etc.: *carnea alba e mai usiora de digerutu decâtu carnea negra; déro carnea negra e mai nutritiva decâtu cea alba; b) passere*=*carne de passere domestica: buccate numai de passere; c) venatu*=*carne* de animale terrestru sau sboratoriu selbaticu; — dupó calitatile selle intrinsece, *carnea este molle, fragida; tare, dura; betrana, tenera; grassa, macra; prospeta, trecuta, rancida, imputita; grea, usiora de digerutu; aciosa,* etc.; — *carnea se manca fripta sau ferta, déro si cruda, candu e sarata si uscata bene; numai selbaticii manca carnea cruda si aprope viua,* cumu *ua tragu de pre animali;* — *se facu buccate de carne cu diverse verdetie si legumi: carne de vacca cu lente, carne de porcu cu curechiu, carne de oue cu fasole,* etc., constructioni cari se dicu si cu terminii pusi in relatione cu totulu inversa: *lente cu carne de vacca, curechiu cu carne de porcu, fasole cu carne de oue;* inse: *carne de iepure cu olive*=*iepure cu olive,* si mai neci una data: *olive cu carne de iepure* sau *olive cu iepure;* si rationea usului populariu este, si in aceste-a de sene invederata; — *carne* nu se appleca proprie la *pesce,* de ore ce *pesce* sta forte adesea in opposetione cu *carne: calugerului e permissu a mancá pesce, nu inse si carne;* cu tote acestea, prin estensione si analogía se dice: *lusciulu are carnea molle, inse solida; carnea somnului e mai pucinu solida;* — câteva alte locutioni cu *carne* in intellessulu d'in acestu paragrafu: *a bate carnea,* ca se fia mai fragéda, candu se va frige; *a tocá carne,* a ua reducе in parti menunte, da se servesca la carnati, la perisiore si altele; *a nu mai scote pre cineva d'in carne,* a i da continuu numai carne se mance; proverb: *carnea carne face*=carnea este cellu mai nutritivu d'in alimente etc.— II metaforice: *A.* applecatu la concepte de obiecte, cari au una certa relatione de asseminare cu *carnea* animaliloru, cumu: 1. substantia, de si succosa, inse solida, a certoru fructe si a certoru plante sau radecine bulbose, *pulp'a: baccele strugurelui numitu besicata au multu succu, inse pucina carne; corn'a inse si titi'a vaccei au mai multa carne si mai pucinu succu; benecuventate fiti, persice: carnile vostre sunt deliciose;* asiá: *carnea oliveloru, carnile pereloru si mereloru, carnea ceresieloru si a pruneloru; carnea napiloru, caroteloru, fungiloru; carnile pepeniloru,* etc.; 2. partea fragida si molle d'intre scorti'a si lemnulu unei plante, unui arbore: *cu câtu se va macerá mai bene inulu si canip'a, cu atâtu stup'a se va moiá si albi mai bene, si se va desprende ca mai bene de carnea plantei, devenindu asiá si mai bona de torsu;* 3. in intellessu mai ideale de *copia*=*abundantia, ornamente* alle stylului: *multi scriptori, amagiti de speciosulu nume allu simplicitatei, nu presenta, in scriptele loru, decâtu scelete fora firu de carne; orationile lui Eschine au mai multa carne decâtu nervu, éro alle lui Demostene mai multu nervu decâtu carne.* — *B.* déro celle mai multe si variate insemnari metaforice s'au trassu si se potu

www.dacoromanica.ro

inco trage d'in considerarea *carnei omului* d'in differite punte de vedere : 1. in intellessu materiale : *a)* pelle : a avé *carne molle, netida, aspra,* etc. ; *b)* faci'a pellei, *carnationea,* colore rosia ce bate in galbinu ; — applecatu prin estensione la veri-ce obiecte de acesta colore : *manusie in faci'a carnei ; c)* representatione a faciei pellei prin colori nu numai in respectulu colorei, ci si allu porositatei si altoru calitati alle ei : *carnile acestui tabellu sunt minunatu de formose ; d)* corpulu intregu allu omului, in opposetione cu *spiritulu* sau *sufletulu* seu : *nu me voiu infricosiá neci voiu tremurá vreuna data, dicea unu filosofu Romanu, pentru co mi s'ar amenitiá se perdu asta misera carne ;* de ací intellessulu si mai estensu de *materia* in opposetione cu *spiritu,* cumu si intellessulu ideale de *appetite alle corpului* in oppusetione cu *aspirationile mai inalte alle sufletului : carne, dicea Cartesiu lui Gassendi ; spiritu, dicea si Gassendi lui Cartesiu ; omulu carnei,* in opposetione cu *omulu spiritului,* este unu omu incapace de a se redicá cu mentea si cu anim'a mai pre susu de datele si impulsele sensului materiale, *omu care e orecumu numai carne sau corpu fora sufletu ;* déro despre acestu intellessu vedi la urmatoriulu 3. mai ample desvoltari ; ací vomu dá inco câteva locutioni cu intellessu mai analogu cellui de care e vorb'a in acestu paragrafu : *a) buccata de carne,* pre longa insemnarea ordinaria si propria, are si insemnarile metaforice : α) puiu de animale alle carui organe inco nu s'au desvoltatu, care inco n'a luatu form'a typului seu ; β) copillu sau altu puiu de animale forte micu ; γ) omu sau femina de statura forte mica si de forma forte urita ; δ) in fine si mai vertosu, omu sau femina, care are numai forma de omu, si acésta-a chiaru informa si difforma ; pentru mai multa claritate si energía, in acesta d'in urma insemnare, sé dice : *buccata de carne cu ochi,* cumu : *me miramu si eu ca intr'una buccata de carne cu ochi se pota incapé unu sentimentu si cugetare mai inalta ; — b) carne de macellu* insemna proprie : *carne de vite mari ce se taia la macellu ;* apoi prin metafora : *vita care nu mai e bona de altu ceva decâtu pentru taiatu ;* de ací prin noue metafore, applecatu cu despretiu ; α) la unu omu perdutu sufletesce, unu spenduratu de cei mai mari, unu demnu de spenduratore : *unu criminale impetritu e carne de macellu ;* β) la unu omu care nu mai e bonu de nemica : *fiendu co am imbetranitu si nu ve mai potu servi, me credeti carne de macellu ;* γ) la unu militariu mercenariu, si in genere la veri-ce militariu, déro in speciale la omulu d'in plebe, care in ide'a superbiloru gubernanti n'ar fi decâtu *carne* =corpu fora sufletu, *carne de tunu,* dupo espressionea multoru çoceritori orbiti de ambitione ; *c) carne de vendutu* =*carne de vendiare,* pre longa insemnarea propria, va se diça inco : α) omu fora sufletu, despusu a se vende si servi altui-a ; β) in speciale, muiere peccatosa ; de ací si : *negotiatoriu de carne omenesca*=sau lenone, collacitoriu de muieri ; sau cellu ce face negotiu cu omeni, cu negri mai vertosu, vendendu-i ca vite ; *d) diavolu in carne si osse*=dracu impellitiatu ; *e) carnea,* absolutu, se dice de cas'a pruncului in pantecele mammei ; —2. in intellessu mai ideale : *a)* sensibilitate corporale, in opposetione cu *pétra* sau *lemnu,* cari, ca lipsite de sentire, se applica la espressionea *insensibilitatei : nu dá asiá in biet'a vita, co dora nu e de pétra, ci de carne, ca si omulu, si prin urmare ua dore si pre ea, candu ua bati ; b)* fragilitate a poteriloru corpului, espuse a se essaurí currendu, de asseminea in opposetione cu *pétr'a* sau altá materia dura, solida si grea de sfermatu : *a fi de carne si de osse,* prin opposetione la : *a nu fi de pétra,* va se dica : *a fi espusu la fatiga, a sentí fatig'a,* ca veri-ce fientia cu poteri corporali marginite si fragili : *puni bietii argati se ti lucredie si di si nopte, ca cumu n'ura fi si ei de carne si de osse ; c)* parentía, legatura de parentía, de sange, de nascere, de familia, etc. : *frati nu numai de sange si de carne, ci si de anima prin caritatea ce au unulu cotra*

www.dacoromanica.ro

altulu; naturale e affectulu carnei si sangelui intre parenti si fili; carne si sange d'in carnea si sangele tatalui si mammei este filiulu; 3. in limb'a bibliei, a vechiului si noului testamentu, in limb'a basericei in genere: *a)* natura umana in opposetione cu natura divina: *si cuventulu carne se fece*=καὶ ὁ λόγος σάρξ ἐγένετο=**verbum caro factum est**;— *b)* fienti'a materiale a omului, corpulu, in opposetione cu fienti'a spirituale sau spiritulu lui: *tare e spiritulu, debile carnea; spiritulu vevifica, carnea omore;* — de ací sí, fructu allu sudorei omului: *multime de assupritori traiesce d'in carnea si sangele bietului poporu;* — *c)* fienti'a spirituale a omului, suffletulu intru câtu este incapace de a se redicá mai pre susu de sensuri, fia cu mentea sau cu ânim'a: α) in respectulu intellegerei si sentirei: *avutii, regii si tati cei mari, omeni de carne, nu potu intellege marimea omeniloru de spiritu; ce Domnedieu de carne si de sange ve faceti voi? a judecá dupo carne*, dupo apparentie sensibili; *cultulu carnei*, (vedi *carnale*); β) in respectulu volientiei, allu applecarei la peccatu, allu appetiteloru basse si animalesci: *carne este omulu, si de acea-a este continuu applecatu la peccate; stimululu carnei;* in speciale, concupiscentia, applecare la placerile sessului: *lunea, carnea, demoniulu sunt celli trei mai mari inimici ai salutei nostre suffletesci;* espressionea popularia: *carne rea*=*omu reu de carne*, se dice cu acestu intellessu: *muiere rea de carne*=*muiere peccatosa.* III. in proverbie si alte locutioni intra *carne* cu diverse nuantie de semnificationi: 1. *eine pote, osse rode; cine nu neci carne molle*=celloru potenti si influenti le succede si in celle mai grelle lucruri de capetatu, éro celloru fora potere nu le succedu neci lucrurile celle mai usiore; 2. *unde da tatalu (mamm'a), cresce carnea*=mustrarile si castigationile severe alle tatalui sunt spre benele filiului; 3. *a cresce carnea: a) a cresce carnea pre cineva*=a se ingrassiá, a i merge bene, si de ací, a fi contentu: *de reu ce e, nu cresce neci carnea pre densulu; de animosu ce e astu callu, se vede co nu cresce carnea pre densulu; candu nu te asiu mai audí batujocorindu-me, ar cresce carnea pre mene; b)* applecatu la vulnere, plage, etc.: *carnea putreda a bubei a cadutu tota, si acumu a inceputu se cresca alta carne viua si formosa; — a prende carne si a pune carne* inco se dicu cu intellessulu ce are: *a cresce carnea* pre *cineva*=a se ingrassiá: *de reu ce e, nu prende carne pre densulu*=*de reu ce e, nu pune carne pre densulu;* inse cu differentie de intellessu, despre cari vedi la articlele speciali: *prendere, punere, crescere;* cu *punere* de insemnatu este si constructionea: *a pune carne la focu*, ca se se friga sau se ferba; 4. *a dá in carne: a)* ca mai desu, in opposetione cu *a dá pre a laturi*, vorbindu de armele taiose si de focu; — cu acellu-asi intellessu si: *a trage in carne*, ca oppusu la: *a trage pre a laturi*, cu singur'a differentia, co *a trage* se applica mai bene la armele de focu, (vedi *tragere*); *b)* a essí d'in tempulu annului, candu se ajuna sau se manca seccu, si a intrá in tempulu candu se manca *carne: ce mancati lente? nu sciti, co amu datu in carne?* — dîfferitu prin urmare de: *a dá prin carne*, a mancá carne, candu nu s'ar cadé, a se spurcá: *de sí me determinassem a tiné paresimele, inse mi s'a uritu si cu atâtu ajuniu, si acumu am inceputu a dá si prin carne;* — de unde se vede, co *carne* se iea si cu intellessu de *dulce*, in opposetione cu *seccu;* inse e bene de notatu co nu espreme de câtu una parte d'in insemnarea cuventului *dulce* in acestu intellessu: *in septeman'a brendiei se manca dulce*, de si nu se manca *carne*, ci numai *lapte, untu, casiu*, etc., ba chiaru si *pesce;* 5. *a rupe d'in carne: a)* proprie: *a rupe cu man'a, in locu de a taiá cu cutitulu, a rupe cu dentii d'in carnea offerita pentru mancare; fer'a infipse dentii si rupse din carnea vitei una mare buccata;* déro: *b)* si metaforice: a face sau dá ceva cu mare parere de reu, cu cea mai mare dorere de ânima; a face sacrificiu de unu ce la care tine cineva ca la vieti'a sea: *ne vomu rupe d'in carnea nostra de parenti, numai se ve fa-*

www.dacoromanica.ro

cemu pre voi, filii, fericiti si fortunati; de si putredu de bani, acestu avaru pare co si rupe d'in carne, candu da câte unu banu vreunui cersitoriu flamundu; — camu in acellu-asi intellessu si : *a si taiá d'in carne, a si mancá d'in carne;* etc.; inse : *a si mancá carnea cu cineva*=a si mancá amarulu, a duce vietia forte amara cu cineva; éro *a mancá carne de omu*, pre longa insemnarea propria : *a fi anthropophagu* sau canibale, insemna inco : a fi *forte reu, barbaru si crudu*, sau : a fi *cumplitu in genulu seu*, fia in bene sau in reu; sau in fine : *a traí d'in sudorea altui-a: toti assupritorii, toti tyranniî, toti ammagitorii, toti lenesii sunt mancatori de carne de omu; are doi calli de manca carne de omu.*

* CARNEFICARE si *carnificare*, v., **carnificare;** a fi *carnefice*, a lucrá si a se portá ca unu *carnefice : a carneficá pre bietulu innocente:* refl. *a se carnificá, a)* cu acellu-asi intellessu ca si activulu; apoi : *b)* a se face carne, a se transformá in carne, a luá forma de carne.

* CARNEFICATIONE si *carnificatione*, s. f., **carnificatio;** actionea de a *carneficá.*

* CARNEFICE si *carnifice*, s. adj., **carnifex** (vedi *carne* si *facere*); care face carne=care taia sau rupe carne : 1. ca mai desu, ca subst. masc., *carnefice-le*, plur. *carnefici-i : a)* omu, care, in numele potestatei publice, uccide, decapita pre condemnati la morte : *a trade pre condemnatu carneficelui; carneficele redica braciulu si lovesce pre condemnatu;* de ací : *b)* prin estensione : α) omu cruntu, sangerosu, cui place a versá sange omenescu : *mantuesce-me, Domne, de carneficii si inimicii mei inversionati;* β) omu crudu, barbaru, tyrannu, care, de si nu uccide, déro tormenta reu pre altii : *gubernantii crudi sunt carneficii poporeloru; unu aspru tata fora mesura este carneficele copilliloru sei; unu barbatu prin neomenose maltractari sí prin blastematiele selle, este carneficele muierei; —pote fi cineva singuru carneficele seu;* —γ) in intellessu mai mitigatu, care suppera reu pre altulu cu vorb'a sau cu fapt'a : *censorii sunt carnificii scriptoriloru si chiaru ai scripteloru; unii critici sunt de doue ori carnefici pentru co sunt rei si duri de ânima, si pentru co sunt barbari in espressioni;* 2. ca adj., *rege carnefice, regina carnefice; a intendĕ guttulu carneficei secure; carneficea passere pasce ficatulu lui Prometheu; carneficii denti ai ferei; carnefice limba*=care prin crude vorbe rupe orecumu *carnea* omului, sfascia anim'a, tortura, uccide, etc.; *carnefici belle*, sangerose si barbare; *carnefici arme*, omoritorie; *carnefice ferru*, instrumentu de operatu allu chirurgiloru pucinu desteri sau cari facu esperimente atroci pre carnea unoru bieti nefericiti; *carnefice justitia*, cruntа si barbara; *carneficea calumnia, maledicentia*, etc.; *carneficimancari*, cari tortura stomaculu; *carnefice ospetariu*, in duplu intellessu, care da demancare si rea si cara.

CARNEFICINA, s. f., vedi *carneficinu.*

*CARNEFICINU si *carnificinu-a*, adj., s. **carnificinus-a,** relativu la *carnefice :* 1. adj., *facia carneficina, de carnefice*, atroce; *carneficinele instrumente;* 2. substant. femin., *carneficina*, cu intellessu reale : *a)* officiu de *carnefice; b)* locu unde si essercita *carneficele* officiulu seu; *c)* essercitiu allu officiului de *carnefice*, suppliciu, tortura, uccidere : *a sufferí carneficine, a fi suppusu la carneficina; nefericitulu parente vedù cu ochii crud'a carneficina a cinci fili; d)* prin estensione, omoriu de multi, uccidere in massa : α) de omeni : *acea bataia nu fu bataia, ci carneficina; bellulu e carneficina de omeni;* β) de bestie : *carneficina de mnelli, de boi, de cai*, etc.; *e)* in intellessu si mai estensu : α) *carneficin'a acellui chirurgu*, tortura atroce ce face unu chirurgu pucinu desteru sau fora misericordia de cellu operatu, (vedi *ferru carnefice* la art. *carnefice*); β) *carneficina este egritudinea*=mare suppliciu este anim'a rea sau intristarea.

* CARNEFICIU, s. m., (**carnificium;** vedi *carne* si *facere*); *facere de carne*=taiare, approvisionare, preparare de carne : 1. carne de mancare, provisione de carne, buccata preparata cu carne; mai desu inse : 2. taiare de carne, macellu

www.dacoromanica.ro

de omeni sau de bestie, si de ací : supplicîu, tortura, etc., ca si *carneficina* sub 2. *c*, *d*, *e*, ca si ital. **carnaggio**, franc. **carnage.**

CARNELEGIU, s. m., plur. *carnelegie* cu art. *carnelegie-le*, éro fora articlu, cu *e* finale transformatu in *i* : *carnelegii*, si contractu : *carnelegi* (vedi mai diosu), **bacchanalia, hilaria, dies carnarii inter nativitatem Christi et quadragesimam;** dulcele crationului, tempulu de la nascerea Mantuitoriului peno la inceputulu paresimeloru, in care, dupo *legea* religiosa, este permissu a mancá *carne, casiu* si alte lucruri grasse;—in alte localitati in locu de *carnelegiu* se *dice casilegiu*, care de assemine se aude mai multu in pluràriu cu tote modificationile de pronuntia ce mai susu se indicara pentru plurariulu formei *carnelegiu*, cumu : *casilegie* curatu, candu se dice cu articlu : *casilegie-le;* éro fora articlu cu *e* finale transformatu in *i* : *casilegii*, apoi contractatu cu precedentele *i* : *casilegi;* cu acellu-asi intellessu s'a popularisatu astadi, mai vertosu prin cetati, si neologismulu *carnevale*, despre care vedi la loculu seu; ací ne margenimu a cercetá originea si natur'a celloru doue cuvente d'in vechîu popularie, ca se potemu determiná mai bene form'a si intellessulu ce s'ar cadé a se dá fiacaruia in parte : dupo dictionariulu de *Buda*, cuventulu *carnelegiele* este unu derivatu si compusu d'in *carne* si *legare*=**ligare, quia cum fine horum dierum et initio quadragesimæ ligatur sive interdicitur usus carnium** = *pentru co cu finitulu acestoru dille si inceputulu paresimeloru se lega, adeco se oppresce usulu de carni;* in fundulu ei adoptàmu si noi acesta etymología, insè cu restrictionea si correctionea urmatoria : fiendu co, in intellessulu de care e vorb'a, *legare* = **ligare** insemna *opprire*, ca oppusu la *deslegare* in espressioni ca : *deslegare de vinu si de uçitu de lemnu, deslegare de pesce*, etc.; fiendu co *carnelegiele* nu sunt dille de *legare* sau *oprire de carne*, ci d'in contra : *dille de deslegare de carne* : de acea-a noi credemu co a dou'a parte d'in *carne-legie* se refere nu la *legare*= **ligare**, ci la acea-asi radecina cu *lege* =**lex**, si prin urmare cuventulu *carnelegie* insemna proprie : *dille legiuite pentru carne*, luandu cuventulu *carne* in intellessulu seu cellu mai largu, adeco nu numai *mancare de carne* si *alte lucrure de dulce*, ci si *satisfacere a totoru appetiteloru de carne sau carnali*, (vedi *carnale si carne*), prin ospetie, ballure, petreceri ilarie de totu genulu, ca in *bacchanaliele* = **bacchanalia** vechiloru strabuni Romani, chiarŭ prin nunte : coci se scie co Românulu nostru, mai vertosu Românulu de tèrra, peno astadi face, de regula, nunta numai in *carnelegie;* asiá esplecatu, cuventulu *carnelegie* si respunde pre deplenu conceptului, la care este applecatu, si este totu de una data un'a d'in celle mai formose espressioni alle bonului geniu allu poporului nostru : coci una asseminea espressione, câtu se pote de adecata conceptului, ca pura creatione a geniului poporului nostru, este una proba invederata nu numai de judecat'a si mentea sanatosa si lucida, ci si de ânim'a casta si voienti'a pura a Românului, care neci in *bacchanaliele selle* nu si uita de *lege;* espressionea *casilegie* abunda, deco se pote, si mai multu in acestu intellessu, cumu se va vedé in data; pre candu, dupo esplecarea dictionariului de Buda, *casilegiele*, ca si *carnelegiele*, s'aru reduce la insemnarea strimta si materiale a neologismului *carnevale;*— acumu in respectulu formei, singul. *carnelegiu* este formatŭ dupa analogi'a lui *sacrilegiu*= **sacrilegium**, si prin urmare plurariu regulatu *carnelegie*, ca si *sacrilegie*, ero *carnelegi*=*carnelegii* e mai pucinu de recommendatu, pentru co s'ar confunde cu unu plurariu d'in *carnelegu* ce s'ar poté formá dupo analogi'a lui *sacrilegu;* intre sengulariulu *carnilegiu* si plur. *carnilegie* cauta se se puna acelle-asi differentie de intellessu ce essistu intre sengulariulu unui substantivu abstractu, ca *betranetia*, *bonitate*, etc., si plurariulu acelloru-asi substantive : *betranetie, bonetati*, (vedi mai vertosu *betranetia*) : *carnelegiu*, ca abstractu, va se dica *tempu in çare çarnea*

www.dacoromanica.ro

si alle carnei sunt permisse dupo lege, si prin urmare se poţe applicá bene numai în espressioni cu intellessulu generale si fora nece unu respectu la acte de ilaritate si carnali : *carnelegiu lungu, carnelegiu scurtu, carnelegiu de patru septemane, carnelegiu de septe septemane;* d'in contra *carnelegiele*, ca espressione concreta, care are in vedere impregiurarile particularie alle *carnelegiului*, petrecerile si placerile *carnei* d'in acestu tempu, se applica mai bene, candu este vorb'a de *petrecerile reali si particulari* d'in *carnelegiu : cineva pote petrece unu carnelegiu unideva, fora se si petreca sau se si faca carnelegiele : despre unu bietu nefericitu arruncatu in carcere inco de la crationu sí tinutu ací peno la inceputulu paresimeloru, se pote dice co a petrecutu carnelegiulu, nu inse si co si a petrecutu carnelegiele in inchisore; numai cei potenti si opulenti, incarcerati pre tempulu carnelegiului, ar poté se faca si carnelegie in inchisore; de unu bietu seracu, care in totu carnelegiulu, n'a mancatu de câtu memeliga, omenii poporului dicu, co n'a avutu cu ce face carnelegie;* — déco de la insemnarea sea ordinaria, cuventulu se trece la alte insemnari, intellessulu formei sengularie remane acellu-asi ca si allu cellei plurarie : *carnelegiu e de cinci ori in septemanele de dulce : Dominec'a, Marti'a*, etc.; *inse câti omeni sau d'in abstinentia voluntaria sau d'in lipse nu facu carnelegie in acelle-asi dille! pentru omeniii inchinati carnei si avuti, totu annulu e carnelegiu, pentru co mai nu lassa se le treca dí, fora se faca carnelegie;* — in intellessulu cellu mai estensu *a face carnelegiu* si *a face carnelegie* = franc. **faire la noce** = a si petrece cu mancare, beutura, cantari, jocuri si alte placeri *carnali*, gustate mai vertosu fora mesura; —venindu acumu la *casilegiu*, in respectulu formei n'avemu a dice de câtu co acestu cuventu este formatu in acellu-asi modu ca si *carnelegiu*, cu sengura differenti'a co ca primu elementu in locu de *carne* intra *casiu* cu insemnarea larga de *lapte, brendia, untu*, etc.; co plurariulu regulatu este si ací, *casilegie*, éro *casilegi* contractu d'in *casilegii* nu e de recommendatu, pentru co s'ar confunde cu plurariulu masculinu d'in una forma *casilegu;* in fine co sengul. *casilegiu*, in respectulu insemnarei, sta cotra plur. *casilegie*, ca si *carnilegiu* cotra *carnilegie;* remane déro se determinàmu intellessulu speciale allu cuventului in comparatione cu allu formei *carnilegiu*: in usulu populariu, prè câtu scimu noi, *casilegiu-casilegie* nu are necí una differentia in intellessu de *carnilegiu-carnilegie*, ci, cumu s'a observatu mai susu, in unele localitatî se aude una forma, in altele alt'a; si asiá unulu d'in celle doue cuvente ar fi superfluu in limba; noi inse credemu co amendoue sunt bone si se potu pastrá in tesaurulu limbei, dandu numai formei *casilegiu* insemnarea speciale, ce i se cade dupo etymologi'a sea, insemnarea de acellu *tempu candu d'in dulce se manca numai casiu, lapte, vntu, pesce*, etc.; in acestu intellessu : *ultim'a septemana a carnelegiului proprie dissu este un casilegiu; carnelegiulu calugariloru addeverati este unu casilegiu;* deco cuventulu *casilegiu* s'a luatu pre a locurea cu intellessulu estensu de *carnilegiu*, acesta-a vene de acollo, co Românulu nu este *carnariu*, co chiàru in *carnilegiulu* proprie dissu mancarea sea ordinaria este *casiulu* in intellessulu largu allu cuventului, si acesta-a nu d'in lipsea *carnci*, ci pentru co Românulu *nu se indura a luá si carnea pecureloru care i dau lapte, untu, casiu, lana*, etc. : vorbele subliniate sunt cuventele ce aude cineva forte desu in gur'a terranului românu, si prin urmare, cumu attensemu mai susu, cuventulu *casilegiu* spune luminatu câtu de mare si a fundu sapata in anima este *omeni'a Românului*, asiá de mare co in superabundanti'a ei se reversa si asupr'a viteloru, a caroru *carne* economesce *cu daun'a carnei selle : unu cuventu mai caracteristicu de omeni'a unui poporu, scossu d'in insesi baierele animei poporului, noi nu connoscemu in limb'a neci unui-a d'in poporele culte, ai caroru cartur'ari si fari-*

www.dacoromanica.ro

sei arrunca astadi Românîloru in facia imputari de neomenia si barbaria cotra omeni. M.

CARNESCE, adv., **carnaliter** (compara si ital. **carnalemente** sì **carnalmente**, franc. **charnellement**); in modu *carnescu*, in modu *carnale* (=corporale, materiale, etc.), ca oppusu la *suffletesce*, cumu si *carne* se oppune la *suffletu : a trai carnesce ; carnesce ne battezàmu, déro suffletesce ne renascemu.*

CARNESCU,-*a*, adj., **carnalis**; de acellu-asi intellessu ca si *carnale : appetite carnesci, commerciu carnescu.*

CARNETU, s. m., cu intellessulu collectivu ce are si *carnaria : ce de carnetu saratu se importa in terr'a nostra d'in strainetate!*

* CARNEU,-*a*, adj., **carneus**; de *carne : carneulu nostru corpu; buccate carnee*, cu multa carne; *ca omeni carnei carneu Domnedieu vreti.* M.

CARNEVALE, s. m., (ital. **carnevale**, franc. **carneval**; dupo unii d'in *carne* si **vale**=*remani sanetosu*, ca si cumu prin *carnevale*, conformu intellessului de sub 1. s'ar lassá orecumu *remasu bonu carnei;* dupo altii d'in *carne* sau mai bene d'in *carneu* cu suffissu *ale : carneuale*=*carnevale*, etymología mai conforma cu intellessulu de sub 2.); 1. diu'a sau dillele, cari precedu prim'a di d'in paresime, si in cari se facu petrecerile celle mai ilarie si mai scommotose alle carnelegiului; 2. tote dillele de carnelegiu de la battezulu Domnului peno la inceputnlu paresimeloru (dupo celle espuse la *carnelegiu*, neologismulu *carnevale*, s'ar applicá ca mai bene, in limb'a nostra, cu intellessulu speciale de sub 1. si numai prin estensione si cu intellessulu ce are *carnelegiu*, mai vertosu sub form'a plur. *carnilegie*).

* CARNEVALESCU,-*a*, adj. (ital. **carnevalesco**); de *carnevale : petreceri carnevalesci.*

CARNICELLA, s. f., vedi *carniciora.*

CARNICIA, s. f., vedi *carniciu.*

CARNICICA, s. f., (=**carnecica**), **carnicula**; deminutivu d'in *carne* (vedi si *carniciora*).

CARNICIORA si *carnitiora*, *carnisiora*, s. f., **carnicula**, **caruucula**; deminutivu d'in deminutivulu *carnicia*, (vedi *carniciu* sub 2.); cuventulu déro este unulu si acellu-asi in forma eu trei variationi de pronuntia; déro pre longa acesta forma essistu in usu si alte trei, deco nu patru forme, de deminutivu, adeco : *a) carnicia* sau *carnitia*, d'in care, cumu s'a dissu, a essitu *carniciora* prin adausulu suffissului *oru-ora*, (vedi suffissu *olu*=*oru*); *b) carnicica*, essitu totu d'in *carnicia* prin suffissu *icu-ica*, sau mai bene d'in *carnica*, care ar fi a patr'a forma de deminutivu, de care amu attensu mai susu si despre care nu scimu bene deco ua amu auditu sau lessu undeva, déro care ar fi essitu directu d'in *carne* prin suffissu *icu-a*, de unde apoi *carn-ic-ica*, cu acellu-asi suffissu repetitu; *c) carnicella*, essitu de assemine d'in *carnicia* sau *carnica*, (vedi mai susu *b*), prin suffissu *ellu-ella*; asiá déro, fora varietatile de pronuntia alle acellei-asi forme, cinci forme de deminutivu : 1. *carn-ic-a*, 2. *carn-ic-ica*, 3. *carn-ic-ella*, 4. *carn-ic-ia* (=*carn-it-ia*, varietate numai de pronuntia), 5. *carn-ici-ora* (=*carn-iti-ora* si *carn-isi-ora*, numai varietati de pronuntia); inlaturandu formele : *carn-ica* si *carn-ic-ica*, sub cuventulu de suspecte, cea ce inco nu se pote admitte absolutu facia cu ispan. **carnecica**=si in forma sì in intellessu cu allu nostru *carnicica* si cu lat. *carn-ic-ula*, in care se afla acellu-asi suffissu *ic*, ce se vede simplu in *carnica* si repetitu in *carn-ic-ica;* totusi remanu trei forme de deminutivu d'in acellu-asi cuventu, allu caroru intellessu speciale cauta se se determine cu precisione; asupr'a acestui puntu d'in limb'a popularia nu potemu trage alta lumina de câtu co aceste forme de deminutivu differu dupo localitati: remane dero ca dupo celle spuse la art. *deminutivu* in genere si la fiacare suffissu de deminutivu in parte se se definesca intellessulu speciale allu acestoru immultite forme de deminutivu allu acellui-asi cuventu. M.

CARNICIORU si *carnitioru*, adj. s.; deminutivu d'in *carniciu.*

www.dacoromanica.ro

CARNICIU si *carnitiu,-a,* adj.s., (compara ital. **carniccio,** care, ca si allu nostru *carniciu*=*carnitiu* ar veni d'in [latin. **carnicius**=**carnitius**]; in pronunti'a limbei nostra *carnitiu* si *carniciu-ia* pote luá si a treia forma: *carnisiu-carnisia,* de unde apoi: *carnisiora*); care se tine strinsu de *carne,* care e in strinsa relatione cu carnea : 1. adj. *partea carnicia* a *pellei,* care sta allipita de carne; mai desu inse : 2. subst. *a)* femin., *carnicia*=**caruncula** : α) deminutivu d'in carne, affinu, ca atare, in intellessu cu *carnicella, carnisiora, carnicica,* etc. (vedi *carniciora*); β) buccatella de carne mica, firu de carne; γ) mai vertosu, carne crescuta in vre una parte a corpului sub forma de proeminentia pre pelle : *carnici'a de la petiorulu callului; b)* masc., *carniciu* sau *carnitiu* : α) partea pellei unui animale allepita de *carne;* β) partea pellei lucrata interiore, *dosulu pellei* ca oppusu la *faci'a pellei* unui calciamentu, unei curelle, etc.; *c)* masc. sub form'a *carnisiu,* cu acellu-asi intellessu ca si *carnetu.* M.

CARNIFICARE, *carnifice, carnificina, carnificiu, carnilegiu,* etc.; vedi *carneficare, carnefice,* etc.

CARNISIORA, *carnisioru, carnisiu;* vedi *carniciora, carnicioru, carniciu.*

CARNITIA, *carnitiora, carnitioru, carnitiu;* vedi *carnicia, carniciora, carnicioru, carniciu.*

CARNIU (cu tonu pre *i* : *carniu*) si *carnivu,-a,* adj., **carneus** (d'in *carne,* correspunditoriu cu una forma latin. **carnivus**); relativu la carne : 1. de carne, fia cu intellessu propriu : *buccate carnie;* fia in intellessu metaforicu : *appetite carnie;* 2. cu *carne* : *omu carniu, femina carnie* (vedi si *carnosu*); in speciale inse : 3. de faci'a *carnei,* rosiu pallidu : *manusie carnie.*

* CARNIVORU,-*a,* adj., **carnivorus,** (vedi *carne* si *vorare*); care *manca carne,* care se nutresce cu carne : 1. in genere : *omulu este si erbivoru si carnivoru;* 2. in speciale : *a)* care se nutresce numai cu *carne* sau ca mai multu cu *carne* : *leulu, tigrulu, lupulu sunt carnivori; b)* cui place *carnea,* care manca cu placere multa *carne,* vorbindu de omu : *carnivora muiere ca tene n'am mai vedutu.*

CARNIVU,-*a,* adj., vedi *carniu.*

* CARNOSITATE, s. f., (ital. **carnosità,** franc, **carnosité**); stare sau calitate de *carnosu* : 1. grassetia implenita, atâta carne câta se cere, ca se nu fia cineva macru si gracile; 2. superfluitate de carne, si in speciale, tumore de carne dura, care se desvolta in partile mucose alle corpului, mai allessu pre canalea udului, asiá co adjungu se impedece trecerea urinei; 3. in artile de desemnu, molletia ca a carnei sau a pellei, morbidetia sau delicatetia, ce se da facieloru sau superfacieloru representate : *lemnului nu se pote dá acea carnositate, ce se pote dá metallului, marmorei, cerei si chiaru terrei.*

CARNOSU,-*a,* adj., **carnosus;** plenu de *carne,* cu multa carne : 1. proprie : *a)* in opposetione cu macru sau gracile, care are atâta carne câta se cade : *acellu peptu e formosu, care e latu si totu de una data asiá de carnosu, in câtu nu lassa se suspicionàmu ossulu; b)* care are prea multa carne : *faci'a carnosa e semnu de pucina precepere; c)* care e numai de carne, sau care e mai multu si mai vertosu compusu d'in carne, vorbindu de parti de alle corpului : *limb'a animaliloru e carnosa; d)* care are *carnositati*=(escrecentie de carne morbosa): *uretra carnosa;* 2. metaforice : *a)* pentru pome sau radacine de plante : *pome succose si carnose; ceresie forte carnose; b)* in pictura si alte assemini arti, care are molleti'a carnei si a pellei : *carnosi sunt muschii figureloru d'in acestu tabellu.*

* CARNULENTU,-*a,* adj., **carnulentus;** 1. proprie, prea *carnosu* : *muiere carnulenta;* 2. metafor. : *a)* prea *carnale,* materiale, asservitu carnei : *in capulu omeniloru carnulenti nu pote intrá nemica d'in câte trecu preste sensulu materiale; b)* care sémina cu carnea, ca carnea : *fusti de tactu carnulentu,* care facu tactului impressione ca carnea.

CAROFILA, *carofilu, caruofila,* etc.; vedi *caryophylla, caryophyllu.*

CAROSE, s. f., vedi 1. *caru.*

www.dacoromanica.ro

* CAROTA, s. f., **carota** (ital. **carota**, franc. **carotte**); genu de plante d'in famili'a ombelliferelor, *pentandria digynia* lui *Linneu*, a caroru radecina rosiatica sau galbinastra, carnosa si sacharosa e un'a d'in leguminele celle mai bone; se chiama *carota* si acesta radecina a plantei, care pre a locurea e connoscuta sub numele de *morcovu : carne cu carote.*

* CAROTIDE, adj. s., **carotis**=(καρώτις; vedi 1. *caru*); 1. adj. : *arteria carotide*, care duce sangele la una parte a capului; 2. luatu mai multu ca subst. fem. : *carotidea stanga, carotidea interna, carotidile primitive.*

CAROTINA, s. f., vedi *carotinu.*

* CAROTINU,-*a*, adj. s., (compara ital. **carotina**, franc. **carottine**); de *carota : radecin'a carotina ;* de ací subst. fem., *carotina*, substantia organica estrassa d'in succulu carotei.

CARPA, s. f., **detritus pannulus, lania, quisquiliæ, linteum**, (d'in romanic. *carpere*, care a produssu si in limb'a nostra si in sororile ei una numerosa familia ; a nume, allu nostru *cârpa*, e, si prin forma si prin intellessu, affine cu franc. **charpie** = lat. **carpia**, ce se afla in Glossariulu lat. gr.; de unde si ital. **ciarpa**, prin stramutarea lui *i* d'in syllab'a finale in cea initiale ; ital. **carpita** este de asseminea analogu in intellessu cu *carpa*); 1. proprie, buccata de pannura si mai vertoru de pandia *carp-ta*=rupta sau taiata d'in alt'a mai mare pentru differite usuri ; cumu : *a)* pentru infasciatu prunci : *nu mai comperá pandia pentru cârpe de infasciatu copillulu, pentru co d'in camesiele melle celle reu portate, invechite si rupte poti face cârpe de infasciatu mai multi copilli; b)* pentru stracoratu licide : *pune acesta pulbere in una litra de apa si lassa ua se sieda la sore trei dille; apoi stracora ap'a prin una cârpa de inu desa, si bee d'in ea câte una lengura de mésa pre di; c)* pentru legatu vulnere : *da mi una cârpa de inu, ca se me legu la petioru, co m'am taiatu forte reu; d)* pentru stersu si frecatu vase, mese, scandure de podella, etc. : *n'ai cârpe se stergi bene tallerele, de le dai pre mésa nesterse? iea cârp'a si freca bene mesele, armariele, scandurele, usiele; e)* pentru stersu manele, candu su prea sordide : *tine acesta cârpa, de te sterge pre mane de sange; in lipse de ștergariu se sterge cineva chiaru pre facia cu una cârpa mai curata;* — dupo materi'a firului d'in care e tessuta, *cârp'a este de inu, de cânepa, de lana*, etc.; — dupo modulu tessuturei sunt *cârpe dese, rare, batute*, etc.; *cârpele potu fi inco curate si spellate sau nespellate si sordide ;* — candu se invechiescu, se rupu si nu mai sunt de neci unu usu, *cârpele se arrunca si se lapida; in alte terri inse si assemini cârpe rupte, cârpele de inu si de cânepa, se stringu si se applica la fabricarea de charteia;* de ací : *charteia de cârpa* sau *de cârpe ;* — 2. metaforice, applecatu : *a)* la vestimente de pandia rupte : *tote camesiele, ca si bracinele melle, au adjunsu cârpe; b)* chiaru la vestimente de pandia bone si intrege, cu una nuantia de ironía : *n'ai destulle cârpe? ce mai dai atâti-a bani erosi pre cârpe? c)* la lucrur i si chiaru persone despretiate sau pucinu considerate : *cârpe ne crede, si ca la nesce cârpe nu se uita la noi; nu vreu se fia cârp'a nemenui*, obiectulu de despretiu allu nemenui; *d)* in speciale, la una persona avilita prin propriele ei fapte : *vrei se ti iei de socia cârp'a lapidata de tota lumea?*

CARPACIA (cu tonu pre *i* : *carpacía*), s. f., professione de *carpaciu*, portare si fapta de *carpaciu.*

CARPACIU,-*ia*, s., **cerdo, sutor veteramentarius; fur, latrunculus, rapacides** (atâtu d'in *carpere*, câtu si d'in *cârpa*, ca si *codaciu*, care prin sensulu seu se refere atâtu la *coda*, câtu si la *codire : omu codaciu*=si *omu de coda*, si *ómu ce se codesce;* asia si *carpaciu*, in intellessulu de sub 1. se refere mai multu la *cârpa;* éro in cellu de sub 2., mai multu la *carpere*); 1. cellu ce repara vestimente si mai vertosu calciamente rupte : *a)* cu intellessulu cellu mai strinsu, cellu ce repara calciamente, cosundu-le pre unde s'au descosutu si punendu petece pre unde s'au ruptu : *carpaciulu ce mi ai re-*

www.dacoromanica.ro

commendatu, nu mi a deressu bene calcionii, coci in locu se le puna petece pre unde erau rupti, nu le a pusu, ci numai i-a carpitu; b) cu intellessulu cellu mai largu, reu maiestru, care nu scie bene una maiestria sau arte, care lucredia reu : α) in insemnare materiale : *de ce dai una metasse asiĭ de pretiosa pre manele acestui omu, care nu e maiestru, ci numai carpaciu?* asiá si : *nu ferrariu, ei carpaciu de ferrariu; nu templariu, ci carpaciu de templariu; c)* in insemnare ideale pote fi cineva : *carpaciu, nu advocatu; carpaciu, nu pictoriu; carpaciu, nu architectu,* etc.; *carpacii, in litteratura, sunt scriptorii rei, fora talentu si fora arte;* 2. furu, cu differite nuantie de intellessu : α) furu de lucruri mice, puiu de furu : *mai cu greu te poti feri de carpaci de câtu de addeverati lotri;* β) furu indemanaticu : *toti servitorii mei sunt nesce carpaci, care me fura din ochi;* γ) insellatoriu finu si indemanatecu : *este grcu se scapi necaptusitu de unu carpaciu ca cellu cu care ai intratu tu in daraveri commerciali. M.*

CARPARIA, s. f., vedi *carpetu.*

CARPELLA, s. f., deminutivu d'in *carpa;* vedi *carpucia.*

* CARPELLU, s. m.; (franc. **carpelle;** vedi 2. *carpu*); 1. fiacare d'in fructele sau pistillele partiali alle acellei-asi flore; 2. organe elementarie, cari formedia pistillulu unei flore, si d'in cari fiacare se pote considerá ca una foisiora involta, ce coprende germele de fecundatu.

CARPENA, *carpenetu, carpenu;* vedi *carpina, carpinetu, carpinu.*

* CARPENTA, s. f., (franc. **charpente**), **materiatio, materiaria structura** (d'in *carpere;* vedi si *carpentu*); lemne lucrate si imbinate intr'una construction, cumu, de essemplu, lemnari'a paretiloru unei casa, ai carei muri nu su numai de caramida, lemnari'a invelitorei unei casa, etc.

* CARPENTARIU,-*ia,* adj., s., **carpentarius** (compara si franc. **charpentier,** ital. **carpentiere**); relativu si la *carpenta* si la *carpentu :* 1. adj. : *structur'a carpentaria a invelitorei nu este destullu de solida; structur'a carpentaria a navei cauta se fia câtu se pote de solida;* 2. subst. *a)* masc. personale, *carpentariu,* maiestru care lucredia lemnu, *lemnariu,* in speciale : α) care face constructioni de lemnu orecari, cumu, lemnari'a caseloru, magazineloru, etc.; β) care construe unu *carpentu*=carru, carrucia, etc.; *b)* femin. reale, *carpentăria* sau *carpentaria,* arte de *carpentariu* in intellessulu de sub *a).*

* CARPENTU, s. m., pl.-*e,* **carpentum** (d'in *carpere,* ca si femin. *carpenta,* inse cu intellessu mai marginitu si mai speciale de câtu acestu-a); carru, carrutia, carruciora, etc., si, in speciale, carru de ceremonie pentru feminele vechiloru Romani.

* CARPERE, *carpsi, carptu,* v., **carpere** (affinu cu **rap-ere**=*rapire,* grec. κάρφειν, ἁρπάζειν, déro mai allessu cu 1. *carere;* d'in *carpere* directu au essitu cuventele popularie : *carpa, carpire, carpinare* sau *s-carpinare,* etc.) : a appucá sau prende, a trage cu violentia, a smulge, rupe, etc. : I. proprie : 1. pentru fructe, flori si erbe, a college smulgundu sau rupendu : *a carpe flori d'in arbore; carpse frundiele arborelui; se carpemu erbele relle d'in gradina; carpsessemu mai multe canistre de pome; de ce carpiti capitele de maci?* 2. vorbindu de animali, a luá ceva ca alimentu, si a nume : antaniu de alimente de plante, a *pasce,* apoi si de carne, *a devorá : callii carpu erba; albinele carpu* (*sugu, collegu*) *miere d'in flori; catellii lupului carpu pred'a pusa d'inaintea loru; vulturulu carpe ficatulu patientelui;* — applicatu prin estensione si la omu : *abiá carpeti cu buricele degeteloru d'in mancarile ce vi se punu d'inainte;* 3. applecatu si la alte lucruri, cumu : peru, lana, etc., a rupe, a smulge, a torce, etc : *de pre fruntea victimei preutulu carpse câteva fire de peru; muierile se nu si carpa faci'a* (se nu si rada, se nu si smulga perii faciei); in *acea sera deligentea muiere carpsesse mai multe caire;* II. metaforice : 1. in intellessulu de sub I. 1. : *in lectur'a autoriloru notămu si carpemu locurile formose;* 2. in intellessulu de sub I. 2. : *a)* cu intellessu bonu, a se bucurá de ceva,

www.dacoromanica.ro

a gustá, a luá fructulu, etc. : *se preparàmu a carpe rosele junetiei currundu trecutoria; b)* cu intellessu reu; si a nume: α) a rupe pre cineva, a lu sfasciá cu dentele invidiei, a lu innegrí, a lu defaimá, a lu muscá, a l'impunge, etc. : *unoru-a place a carpe pre omeni in absentia in locu de a le spune addeverulu in facia; c)* a rupe si sfasciá cu fapt'a, a sfermá, a debilitá; a consume : *unu focu mysteriosu mi carpe anim'a; dentele tempului carpe omulu si tote alte omului;*—in speciale, ca terminu militariu, a adduce inimicului daune, a lu debilitá prin mice, déro dese si necontenite attacuri : *veti supperá si carpe necontenitu ostea inimicului, ca se ua micusiorati si se ua fatigati;* 3. a despartí unu totu in mai multe parti, a rupe in buccati, etc. : *nu e bene a carpe ostea in multe si mice parti, candu inimiculu tine ostea sea concentrata.* M.

CARPETU, s. m., **lanlarum vel lintei copia;** 1. multime de *carpe : ti adjunge atâtu carpetu se infasci nu unu copillu, ci si diecé;* 2. multime de pandia, si mai vertosu vestimente de pandia : *ce iei atâtu carpetu la calle de una di, ca cumu ai avé se faci calle de una luna?* in acellu-asi intellessu se dice si *carparía.*

CARPINA si *carpena,* s. f., **melampyrum nemorosum** lui *Linneu,* una planta.

CARPINARE, v., vedi *scarpinare.*

CARPINETU si *carpenetu,* s. m., **(carpinetum);** padure de *carpini,* locu plantatu cu *carpini.*

CARPINEU,-*a,* adj., **carpineus;** de *carpinu.*

CARPINISIU si *carpenisiu,* s. m., cu acea-asi insemnare ca si *carpinetu,* cu differenti'a inse co *carpinetulu* este padure de *carpini mari si betrani,* éro *carpinisiulu* este locu plantatu cu *carpini mici si teneri.*

CARPINU si *carpenu,* s. m., pl.-*i,* **carpinus** (ital. **carpine** si **carpino**, isp. si port. **carpe,** franc. **charme**); genu de plante d'in famili'a amentaceeloru, *monecia essandria* lui *Linneu,* care, intre alte specie, coprende si unu arbore de mare si grossu fuste, ce da ramuri desu de la radecina, si de acea-a serve ca arbore de ornamentu in gradine : *carpinulu arbore cresce in padurile de munte; — carpinu, lemnu* de *carpinu : carpinulu e lemnu tare, déro nervosu.*

CARPIRE,-*escu,* v., **resarcire, reficere, reconcinnare, interpolare; fraudare, frustrare; ferire,** (compara ital. **carpire;** allu nostru *carpire* se refere, prin iutellessu, si la *cârpa si* la *carpere*); 1. cu sensu apropiatu de allu cuventului *cârpa,* a derege, a reparâ : *a)* a cose sau prende simplu camesie sau alte vestimente pre unde s'au ruptu, sau a pune petice : *ambli cu camesiele rupte, de ce déro nu te insori, ca se aiba cine se ti le carpesca? mai da celle cibote rupte, se ti le carpesca; âmbla cu vestimente carpite, pentru co nu si pote comperá altele noue; b)* a derege si astupá crepeturele unui parete, etc. : *calca ceva lutu, si mai carpesce celli pareti; e de lipse a carpí luntrea, care ica apa pre mai multe locuri; de si navea este reu maltractata, totusi bene carpita va mai duce câtiva anni; a carpí cu pamentu oll'a unde e crepata;* 2. metaforice : *a)* a lucrá reu, a nu derege bene : *mi ai carpitu, nu mi ai reparatu paretele; b)* vorbindu de morbi, a palliá, a nu vendecá bene; *c)* vorbindu de economi'a finantiaria a statului sau si a unei casa particularia, a aflá mediloce de indreptare momentana : *finantiele terrei sunt pre calle de ruina, si cu medilocele propuse se potu numai carpí, nu inse si indereptá;* de ací si frasi ca : *se carpesce cineva, cumu pote* =traiesce cumu pote, implenindu cu economía lipsele ce are; *candu se carpesce cineva de una parte, se rupe de alt'a*=candu se implenesce una lipse, se deschide si nasce alt'a; *d) a carpí pre cineva :* α) a i cose vestimente rupte : *muierea activasi carpesce sengura barbatulu, copillii, argatii;* déro si : β) a insellá, a luá cuiva ceva cu insellatione (compara ital. **carpire con astutia**): *pre cine n'a carpitu acellu insellatoriu? si pre mene m'a carpitu cu câteva mii de lei, cu tota luarea a mente ce aveam se nu me carpesca;* γ) a loví, a dá lovituri mai vertosu cu palm'a : *taci d'in guru, deco vrei se nu te carpescu la urechia;*

www.dacoromanica.ro

de ací si : *a carpí cuiva una palma*, si prin ellipse de *palma* sau altu instrumentu de lovire : *a carpí cuiva un'a si bona, a carpí cuiva doue sau trei si bone; e) a carpí fug'a sau de a fug'a*=a rupe de a fug'a; *f) a carpí mentioni*=a fauri mentioni cu mare facilitate si abilitate, si de ací, prin ellipse : *scie se le carpesca;* de unde cu intellessu si mai generale : *g) a carpí*=a justificá cu speciose mentioni : *amu facutu blastemati'a, acumu se vedemu, cumu se ua carpimu, ca se scapàmu de respundere; h) a se carpí :* α) a si derege vestimente rupte, cosundu rupturele ; β) a se economí cumu se pote; γ) a se folosí prin mediloce abili sau insellatorie : *nu ne potemu carpí cu nemica de la ellu; d)* in fine, a mentí, a insellá pre cineva : *nu te poti carpí cu densulu, vercumu ai ascunde mentionea.*

CARPITORIU,-*toria*, adj. s., care *carpesce : nu carpitoriu de camesie, ci carpitoriu de omeni simpli, care credu mentionile carpite de ellu.*

CARPITU,-*a*, d'in *carpire : a)* partic. : *camesie carpite, b)* supinu : *acia de carpitu camesie, c)* subst. : *carpitulu camesieloru.*

CARPITURA, s. f., **refectio, interpolatio; dolus, fraus; ictus ;** actione de *a carpí*, si mai vertosu resultatu allu acestei actione, ceva *carpitu, modu* sau *stare de a fi carpitu : carpitur'a murului cu lutu ammestecatu cu balliga tine mai multu decâtu carpitur'a cu lutu simplu, carpitur'a ce l'amu carpitu in frunte a fostu asiá, co nu credu se i mai cera anim'a a se mai legá de mene si a se capitá cu alta carpitura si mai bona.*

CARPTU,-*a*, part. si supinu d'in *carpere.*

CARPTURA, s. f., **carptura;** actione si resultatu allu actionei de a *carpere.*

1. CARPU, s. m., p.-*i*, (pre a locurea prin stramutarea lui *á* longa *c : crapu*), **cyprinus carpio** lui *Linneu*, (compara ital. **carpione**, franc. **carpe**, lat. **carpa** in Cassiodoru, isp. **escarpa**, alb. **crap;** de ací si : germ. **karpfen**); specia de pesce de apa dulce forte commune : *in paludiele formate de Danubiu se prende forte multu carpu;* — *carpu*=carne de *carpu : a mancá carpu.*

* 2. CARPU, s. m., (ital. **carpo**, franc. **carpe**, d'in grec. καρπός de acea-asi radecina cu *carpere*); 1. fructu ce se culege d'in ceva, fructu allu unei plante in genere, fia sau nu de vre unu folosu pentru omu, pre candu *fructulu* este totudeun'a de unu folosu ore-care pentru omu, éro *poma*, cu intellessu si mai speciale in acestu respectu, este numai fructulu de mancare, (vedi si *carpellu*, deminutivu d'in *carpu*) ; 2. parte a manei ce lega man'a proprie dissa cu braciulu : *carpulu este compusu d'in optu micutelle osciore; vulneratu in carpulu manei.*

CARPUCIA si *carputia*, s. f., **laniola;** —deminutivu d'in *carpa.* M.

CARPUCIANU, s. m., (pre a locurea si *crapucianu;* vedi 1. *carpu*); deminutivu d'in deminutivulu *carpuciu.*

CARPUCIORU, s. m., (pre a locurea si : *crapucioru* si *crapusioru, crapsioru;* vedi 1. *carpu*); deminutivu d'in deminutivulu *carputiu.*

CARPUCIU si *carputiu*, s. m., deminutivu d'in 1. *carpu.*

CARPUSCIANU, s. m., (pre a locurea si : *crapuscianu;* vedi 1. *carpu*); deminutivu d'in alta forma de deminutivu : *carpuscu* sau *carpiscu*, care noi nu scimu se se dica pre undeva, déro care ar fi essitu d'in 1. *carpu*, ca si **carpiscus**=καρπισκος d'in 1. *carpu.* M.

CARPUSIORU si *carpsioru;* vedi *carpucioru.*

CARRANU, s. m.; vedi *carroniu.*

* CARRAGINE, s. f., **carrago;** multime de *carre*, si in speciale : 1. *propumnaculu de carre*, adappostu facutu in bataia d'in carre; 2. *tote carrele necessarie* unei armate.

CARRARARE, *carraratu, a carrará, carrarediu*, etc., v., **semitas vel lineolas ducere, limis distinguere**=franc. **rayer;** 1. proprie, a face sau trage *carrare* sau *carrari* (vedi 1. *carrare*) : *a carrará gradin'a;* mai desu inse : 2. metaforice, a vergá, a trage linee mai late de diverse colori pre una superfacia : *a carrará oua cu negru si galbinu; stofe de metasse carrarate; pellea certoru animali este car-*

www.dacoromanica.ro

rarata;—cuventulu in form'a *carrarare*, d'in cans'a multeloru syllabe cu *r*, mai nu se aude; déro in celle alte forme este forte populariu.

CARRARATU,-*a*, vedi *carrarare*.

1. CARRARE, s. f., **callis, semita, trames, diverticulum; curriculum; iter, via,** (ital. si provenc. **carriera,** ispan. **carrera,** port. **carreira,** vechiu franc. **charrière,** nou franc. **carrière,** de unde neologismulu reu formatu si inutile : *carriera;* cuventulu formatu d'in *carru*, este proprie adiectivu : *carrare* [subintellege *locu*]=locu amblatu de *carre* sau de amblatu cu *carrulu*, luatu apoi, casi *calamare, luminare*, etc., ca substantivu reale cu varie insemnari); spatiu de locu bene batutu, pre care pote merge cineva undeva cu *carrulu, callare* sau *pre diosu;* si de ací, sfera de actione, medilocu sau modu, metodu de a lucrá, de a petrece vieti'a, etc. : 1. in intellessu mai appropiatu de etymologi'a cuventului, locu intr'adensu despusu pentru allergatu cu callulu sau cu carrulu; stadiu, hippodromu; — locu unde se essercita callii; de ací, spatiu de locu câtu pote percurre unu callu intr'una fuga pre neresufflate; 2. in intellessu mai departatu de etymología, spatiu de locu batuturitu, déro asiá de strimtu, in câtu pre densulu nu pote amblá carru sau carrutia, ci numai unu senguru omu sau altu animale : *prin curtile terranesci, unde de regula cresce érba désa si mare, nu pote amblá cineva de câtu pre carrari; in sate de la una casa la alt'a sunt de asseminea carrari; de una parte si de alt'a a drumureloru este una carrare, pre care mergu menatorii de boi; prin mediloculu drumului sunt de asseminea cellu pucinu doue carrari, d'in cari pre un'a merge unu animale d'in celle doue injugate a laturea, si pre alt'a cellu altu animale; pre colline, pre munti, prin selbele dese, mai numai pre carrari potemu strabate de la unu locu la altulu; candu néu'a cade mare, nu pote cineva merge bene de câtu pre una carrare deschisa prin calcarea mai multoru omeni pre acellu-asi locu;* de ací : 3. prin estensione si metafora : *a)* spatiu de locu economitu de una parte si de alt'a a unei calle in sau afora d'in cetate pentru cercularea omeniloru ce ambla pre diosu; *b)* spatiu liberu prin gradine pentru preamblare; *c)* spatiu intr'adensu despusu prin una curte spre a merge de la una parte la alt'a a curtei; *d)* spatiu liberu si descoperitu de peru ce se lassa pre crescetulu sau si in alta parte a capului : *a si allege bene carrarea; mai bene ti siede, sor'a mea, peptenata cu doue carrari; e)* veri-ce urma sau linia mai lata se face prin calcare, prin taiare, prin colorare, etc. : *carrarile trasse pre ou nu su dorepte; carrarile lassate pre fruntea eroului d'in taiaturele spatei,* (vedi si *carrarare*); de ací : 4) in intellessu mai ideale : *a)* calle sau linea ce urmédia in mersulu seu regulatu : *α)* unu corpu cerescu : *neci una stea nu se abate cu unu puntu d'in carrarea trassa ei d'in eternitate;* β) unu cursu de apa : *déco inchidi carrarea naturale a apei, ea cauta se si deschida pre aiurea alta calle*, etc.; *b)* linia de portare sau lucrare, medilocu de a adjunge la unu scopu, modu sau medilocu de a traí, occupatione regulata, professione, cursu allu vietiei, etc. : *multe su carrarile, ce pote omulu appucá in vietia; déro nu tote aceste carrari ducu la gloria si fericire; lunga si spinosa a fostu carrarea vietiei melle; omulu de geniu scie a si deschide una noua carrare in vietia, omulu ordinariu appuca un'a d'in carrarile batute de altii.*

2. CARRARE, v., **vehere; ferre, portare, gerere; abire** (franc. **charrier** si **charroyer,** ital. **carregiare,** ispan. **carretear,** port. **carregar**); 1. proprie, a duce ceva sau pre cineva cu *carru* sau *carrutia* de la unu locu la altulu : *a carrá fenulu; buccatele secerate si legate, se carra apoi la aria; a carrá apa cu butea la lucratori; nu avemu cu ce carrá granele la magazine, pentru co ni s'au frantu carrele; a carrá lemne cu carruti'a; a carrá de alle mancarei si de beutu la armata; inimicii carra continuu osti pre callea ferrata;* 2. prin estensione : *a)* a transportá cu callulu, cu navea, cu veri-ce altu instrumentu de transportu

www.dacoromanica.ro

asseminea unui *carru* sau *carrutia : pre apa mercile se carra cu navea, cu luntrea si alte vase de plutitu; cu greu si tardiu vei adjunge se carri atâtea lucruri pre spinarea unui callu; b)* a duce cu man'a sau cu spinarea, vorbindu de omeni: *a carrá apa cu urciorulu, cu cof'a, cu cup'a, cu oll'a*, etc.; *a carrá fenu la vite cu braciulu sau cu sarcin'a; a carrá copillii in spinare d'in unu locu in altulu; c)* vorbindu de una unda, care duce pre superfaci'a ei diverse obiecte grelle : *undele infuriate alle torrentelui carrau trunchi de arbori, arbori intregi, vite si omeni innecati;* de ací : 3. prin una estensione si mai mare, cu intellessulu generale de *a duce d'in unu locu in altulu*, inse cu aceste differentie carracteristice, co sau de partea subiectului verbului *carrare* este ori se cugeta una mare applecare de potere materiale sau intellectuale, sau obiectulu acellui-asi verbu este immultitu si greu de transportatu, asiá in câtu e de lipse a se repetí actionea espressa prin verbu, cumu se pote vedé d'in urmatoriele câteva essemple : *a) a carrá apa*, differitu de *a adduce apa*=a adduce una data, fia cu butea, cu butoiulu, cu cof'a sau cu oll'a, va se dica : *a adduce de multe ori si continuu apa*, fia cu carrulu in buti sau putine, fia cu cof'a, oll'a sau si altu vasu mai micu; *b) a carrá vinu :* α) a transportá in carru vase de vinu; déro si : β) a adduce cu cup'a, cu urciorulu, cu oll'a sau altu vasu micu de multe si repetite ori vinu cuiva sau mai multoru-a, cari s'au pusu pre betía; *c) a carrá buccate la mesa* dice mai multu de câtu *a adduce buccate la mesa*, coci prim'a espressione da a intellege co ospetii sunt numerosi si buccatele prin urmare multe si variate; *d) a carrá d'in casa* va se dica a scote *tote* sau cellu pucinu *mare parte* d'in obiectele ce stau in casa : *carrati mobilile d'in acesta camera in cea alta;* inse : *duceti acestu scaunu d'in acesta camera in cea alta;* déro pote cineva *carrá si unu scaunu*, candu lu porta d'in locu in locu, ca se siéda pre ellu; totu asiá : *carra cineva unu copillu, unu amicu*, etc., adeco l'are nedespartitu si lu duce necontenitu si in tote partile cu sene; *e) a carrá omeni :* α) a duce sau a adduce omeni in mare multime : *inimiculu carra continuu armati la campulu de bataia; preveghitoriulu mosiei in câteva ore carrà toti omenii d'in satu la lucrulu de secere;* β) a aduce cu voia fora voia d'in unu locu in altulu, a stramutá, a vessá, a strapatiá, etc. : *fora scopu si fora folosu carrati pre bietii militari d'in locu in locu; tu esti blastematulu, care mi carri copillulu pre la tote locurele de perdiare; ca se mi faca reu, blastematulu de vecinu mi a ammagitu si carratu toti seceratorii si argatii;* de ací: *e)* si reflessiv., *a se carrá :* α) a se trage d'in unu locu in altulu cu multimea ; *ostile au inceputu a se carrá din terra;* β) mai vertosu, a se trage rapide, a fugí, sau a se trage pre nesentite, a se furisiá, a se stracorá : *carrati-ve de aici; carra-te d'in ochii mei; cumu audira acesta-a, toti se spariara si incepura a se càrrá unulu câte unulu; f) a carrá pumni, palme*, etc., a dá multe si violente lovi-ture cu pumnulu, palm'a, etc. : *ne carrara pumni, peno se saturara.*—Form'a lungita a infinitivului, *carrare*, ca se se evite confusionea cu 1. *carrare*, se applica forte raru ca substantivu, si in locu-i, cu insemnare abstracta, se ieau formele : *carratu, carratura.*

CARRARIU,-*ia*, adj. s., (ital. **carrajo**), **carpentarius**; relativu la *carru;* se iea mai multu ca subst. masc. personale, *carrariu*=care face *carre.*

CARRARUCIA, *carrarutia* si *carrarusia*, s. f., **arctior semita**; deminutivu d'in 1. *carrare.*

CARRARUIA, s. f., cu *l* molliatu in locu de

CARRARULIA, s. f., ca si *carrarucia*, deminutivu d'in 1. *carrare.*

CARRARUSIA, *carrarutia;* vedi *carrarucia.*

CARRATICU si *caratecu,-a*, adj. s., (**carraticus-um**); relativu la *carru* si la *carratu cu carrulu;* luatu mai vertosu ca subst. masc. reale, *carraticu-lu*, pretiu ce se da pentru *carratur'a* cu carrulu sau *carruti'a : carraticulu a adjunsu asiá de suitu, in câtu ellu costa*

www.dacoromanica.ro

mai multu de câtu celle ce ai de transportatu.

CARRATIONE, s. f., **vectio**; actione de *a carrá.*

CARRATORIU,-*toria*, adj. s., **vector, vectorius**; care *carra.*

CARRATU,-*a*, d'in 2.*carrare*: 1. particip. : *granele carrate si necarrate la aria;* 2. supin : *carre de carratu fenu;* 3. subst. m. abstractu, *carratulu*, actionea de a carrá si mai vertosu resultatulu, tempulu de *carratu*, etc. : *pre la carratulu fenului.*

CARRATURA, s. f., **vectio, vectura**; 1. actionea de a carrá : *carratur'a granului se va face dupo carratur'a ordiului; carratur'a pre apa costa mai pucinu de câtu carratur'a pre uscatu;* 2. mai desu inse, resultatu allu actionei de *a carrá, ce se carra* sau *câtu se carra*, intr'una data mai allessu : *fiacare sateanu ce oblega a face marelui proprietariu trei carrature pre annu : una carratura de fenu, una carratura de lemne si una carratura de buccate; cu una carratura nu potemu duce tote d'in casa, ci cauta se facemu mai multe carrature.*

CARRAUSESCU,-*a*, adj., **ad vecturarium pertinens**; relativu la *carrausiu.*

CARRAUSÍA, s. f., **vecturarii officium**; stare sau maiestría de *carrausiu.*

CARRAUSIU, s. m., **vecturarius**; cellu ce essercita maiestri'a de a transportá cu *carrulu* mari greutati la mari distantie : *nu aflàmu carrausi, ca se transportàmu sarea.*

CARRETTA si *carreta*, s. f., (ital. **carretta**, isp. si port. **careta**, franc. **charrette**; de ací si : angl. **cart**, russ. polon. **karreta**, nou grec. καρρέττα); trassura elegante si inchisa.

CARRETTARÍA, s. f., maiestría de *carrettariu.*

CARRETTARIU, (mai pucinu bene : *carretasiu*), s. m., (ital. **carretajo**); cellu ce fabrica sau vende *carrete.*

CARRETTASIU, s. m., vedi *carretariu.*

* CARRICARE, v., (**carricare**, ital. **caricare, carcare** si **cargare**, isp. si prov. **cargar**, port. **carregar**, franc. **charger**), **onerare, obruere, cumulare, augere**, etc. 1. cu acellu-asi intellessu ca si *in-carcare*, care nu e de câtu compusu d'in *carricare*, prescurtatu in *carcare*, ca si ital. **carcare**, isp. **cargar**, etc.; in forma simpla e populariu numai subst. *cârca* = *carrica* = ital. **carica**, si **carca**, (vedi *cârca*); éro verbulu simplu *carricare*, ca si derivatele selle directe : *carricatoriu, carricatura*, etc., se iea mai multu : 2. cu intellessulu speciale si metaforicu de *incarcare* = *essagerare in bene sau in reu*, mai vertosu in reu, cumu : *a)* in pictura si alte arti de desemnu : α) *a carricá una colore* sau *a carricá de colore* (*cu colore*), a dá multa colore, a colorá bene : *ca se stee colorile totu de un'a viue, se cere se se dee de mai multe ori pre acellu-asi locu si se se carrice mai multu de câtu aru fi elle naturali;* β) *a carricá imaginea cuiva* sau *a carricá pre cineva* va se dica si : a lu face sau representá mai formosu de câtu e, a essagerá in bene si in formosu lineamentele personei representate; déro si mai vertosu : a essagerá in reu si in uritu lineamentele personei depinse; si de ací in genere : γ) a representá pre cineva difformu si ridiculu, a lu ridiculá si batujocorí, representandu-lu difformu si facundu acte ridicule si urite; *b)* in artea de a scrie si vorbí, a essagerá in espressione sentimentele, actionile, passionile, situationile, etc., mai vertosu cu tendenti'a de a le denaturá si face ridicule; *c)* si in genere a essagerá in bene sau in reu : *amicii unei persone carrica in bene calitatile ei, pre candu inimicii carrica in reu defectele acellei-asi persone*, (vedi si *carricatura*).

* CARRICATORIU, -*toria*, adj. s., (ital. **caricatore**); care *carrica.*

* CARRICATURA, s. f., (ital. **caricatura**, franc. **caricature**), **oneratio, onus; pictura exaggerata**, etc.; 1. actione de *a carricá* si resultatu allu acestei actione, *ce se carrica* sau *câtu se carrica* intr'una data, ca si compusulu *in-carcatura* = *in-carricatura* (vedi *carricare*); applecatu inse, ca si *carricare* in speciale si mai vertosu : 2. la intellessulu metaforicu de *incarcatura* = *essageratione* in fapte, sau *espressione essage-*

www.dacoromanica.ro

rata a fapteloru, sentimenteloru, situationiloru, etc., essageratione care trece preste addeveru si convenientia si care se pote face si in bene si in reu, déro mai vertosu si de ordinariu in reu : *a)* in acte sau fapte : *certe cerimonie essagerate sunt carricature; demonstrationile de affectione, de bonitate, de delicatetia, de potere, cari paru, de si pote nu sunt, affectate, sunt carricature; carricatura devine, in applicare prin cugetare sau prin fapta, cellu mai bonu principiu de portare; carricature sunt vestimentele si tote ornamentele unei persone, déco nu su cuvenite personei; personele insesi, mai vertosu imitatorii servili, adjungu carricaturele modelleloru, alle caroru defecte imita si reproducu mai vertosu essagerate; b)* in espressione : α) in artile de desemnu, cu intellessu bonu : *albulu a laturea cu negrulu capita vivacitate si una certa carricatura gratiosa si placuta;* déro si mai desu cu intellessulu reu de representatione essagerata a unei persone sau fapteloru ei, asiá co totu ce e defectosu si uritu se sara bene in ochi, ba chiaru si bonele personei sau fapteloru ei se appara ca defecte si relle : *carricatur'a, in arte, este essagerationea estrema a uritului, contrariulu idealelui; carricatur'a inse este bona, intru câtu serve a desteptá ide'a si dorenti'a de formosetia, de covenientia;*—si cu intellessulu concretu de *desemnu insusi, de imaginea desemnata : diariu cu carricature; carricaturele se facu mai vertosu cu scopu de a ridiculá si inferrá faptele relle alle unei persone; se pote inse face carricatura d'in imaginea unei persone si fora rea intentione, déco lineamentele ei sunt reu imitate;* de ací *carricatura,* cu intellessulu generale de *difformitate, fientia difforma : mimuti'a, fora se se veda pre sene, dicea de ursu, co e una carricatura a naturei;* β) in artile discursive, in litteratura, cu intellessu analogu cellui ce are in artile representative sau de desemnu : *actionea, ca si caracteriele, totu in acesta drama este carricatura; istori'a insasi, prin essagerarea laudei si a defaimei si prin affectationi retorice, devine carricatura.*

* CARRICATURARE, v., *a carricaturá pre cine-va sau ceva,* a face *carricatur'a* acellui cineva sau ceva, in intellessulu cuventului *carricatura* de sub 2.

* CARROBALISTA, s. f., **carrobalista,** (vedi *carru* si *ballista*); ballista pusa pre rote.

* CARROCONE, s. m., **carroco;** specia de pesce, sturione, **accipenser sturio** lui *Linneu* (dupo marturi'a vechiloru autori latini cuventulu ar fi celticu sau gallicu; cuventulu nostru populariu : *caracuda* sau *carracuda,* pote fi in relatione de affinitate cu *carracone*).

CARROIU, s. m., cu *n* moliatu in locu de.

CARRONIU, s. m., **ingens carrus;** augmentativu d'in *carru;* pre a locurea se dice *carranu : carranu de calle ferrata,* (cu multu mai bene de câtu *vagonu*).

CARRU, s. m., pl. *carre* si *carra,* **carrus** si **carrum, currus, plaustrum** (ital. **carro,** isp. si port. **carro,** provenc. **car** si **charre,** franc. **char** si **chariot;** alb. **carra** si **kierra;** de ací si : angl. **car,** germ. **karren,** nou grec. κάρρον); mare trassura cu patru rote, trassa de boi sau de calli si care serve a transportá lucruri si chiaru persone : 1. proprie : *a)* trassura ordinaria de transportatu lucruri si persone multe la distantie mai mari : *carru cu patru boi, carru cu sésse calli; a incarcá merci in mai multe carre; are se vi se franga carrulu, co prea l'ati incarcatu; de fric'a Turciloru, mai inainte fie-caratinea in curte unulu sau mai multe carre, pentru ca la antani'a scire de invasione a barbariloru se incarce in aceste carre alle casei si pre ai casei si se fuga la munte; n'avemu carre, cu cari se carràmu fenulu si buccatele;* — in speciale : *carrele au fostu, la vechii Romani, au urmatu a fi peno astadi, si la nepotii loru Români, si voru urmá a fi mediulu propriu de a carrá si transportá alle armatei; carrulu* fiendu déro terminu speciale si de militia, nu ar fi lipse de *furgonu*=franc. **fourgon**=*carru de armata;* déro ca terminu militariu, *carru* are si alte insemnari : *a) carru* cu laturele si rotele armate cu lamine de ferru taiose ca spatele si cosele, care trassu de calli

www.dacoromanica.ro

serviea in batalia, rapedindu-se cu furia in mediloculu inimiciloru; pentru claritate, in acestu intellessu, se dice si *carru falcatu* (de la *falce*=**falx**=*cossa*) sau *carru armatu*; *b)* machina de lemnu sau de ferru cu doue rote, pre care se pune si se transporta unu canone sau tunu; in acestu intellessu *carruciu* ar fi de preferitu; — 2. trassura pomposa, care serve la differite usuri : *a)* trassura elegante si avuta, cu care allerga si se intrece cineva in luptele hippodromice : *man'a lui scie bene conduce unu superbu carru in arena*; *b) carru funebru*, pre care se transporta unu mortu la cemeteriu; *c)* poetii attribuescu unu *carru* lui *Joue*, *Junonei*, *Venerei* si altoru divinitati antice, déro mai vertosu *sorelui* sub numire si de *Febu* sau *Apolline*, *lunei* sub numire si de *Febe*, *noptei* si la differite astre si constellationi : *domnulu dillei esse maiestosu in carrulu seu de auru*; *regin'a noptiloru procede superba in stellatulu seu carru*; *d) carru de triumfu*, pre care capitanii invingutori intra cu triumfu in capitalea terrei : *intre alte semne de gloria, la carrulu de triumfu se adducu legati si capii inimici prensi*; de ací, cu intellessulu metaforicu ideale de *persona* sau *lucru personificatu*, care *prin poterea sea* subjuga si asservesce : *Alessandru vrù se lege si Asi'a la carrulu seu de triunfu; care e moritoriulu, care se nu se lasse prende si legá de carrulu de triunfu allu fortunei?* — 3. metaforice : *a)* continutulu unui *carru* : *unu carru de fenu*; *a comperá mai multe carre de pepeni*; in speciale : *carru de mesura*, mesura determinata de fenu sau de altu *nutretiu*; *b)* cantitate indefinita, déro forte mare : *a spune unu carru de mentioni*; *a avé unu carru de copilli*; *in capulu teu jace unu carru de prostia*; *cu carrulu se carri auru acestui omu, si totu nu lu saturi*; absolutu, *cu carrulu*=forte multu; *c) carrulu cu boii* sau simplu *carrulu*=**arctos, ursa major, septentriones**, constellatione aprope de polulu arcticu, care prin patru stelle despuse in cadru si trei inseriate inainte presenta imaginea celloru *patru rote si a temonelui unui carru*; *d) carrulu prelului*, in machin'a typographica este cadrulu sau planulu cadru, sub care se punu formele, si care prin adjutoriulu unui mechanismu candu se impinge sub mechanismulu premente cu una foia de charteia, candu se trage in deretu, spre a se dá negretia caracterieloru; asiá si *carrulu serrei*, prelu care, intr'una *serra* mechanica, appuca si tine lemnulu addussu in dentii *serrei* (*ferrestreu*), etc.; *e)* parte mai grossa despre prora *a antenei unei nave*; *f)* in intellessu mai ideale : *carrulu statului*=*navea statului*=statulu insusi sau administrationea lui; *carrulu civilisationei*, mersulu civilisationei, progressulu ei : *rotele carrului civilisationei au sfermatu si voru sfermá, in mersulu seu irresistibile, poporele ce nu se injuga buccurose la densulu*; 4. locutioni si proverbie : *a) a frange carrulu*, *a derege carrulu*, *a ferricá carrulu*, *a injugá boii la carru*, *a dejugá boii de la carru*, *a dá carrulu de mallu*, etc.; *b) a urmarí si prende iepurele cu carrulu*=a avé mare patientia intru urmarirea unui scopu; *c) petricel-l'a mica restorna carrulu mare*=unu omu micu si neinsemnatu pote face reu altui-a mare si potente; neluarea in séma a cellei mai mice impregiurare pote periclitá intreprenderea cea mai bene cugetata; *d) a fi a cincia rota la carru*=a fi nu numai inutile si de prisosu, déro chiaru si vettematoriu si supperatoriu; *e) destullu* (*adjunge*) *una maciuca la unu carru de olle*=pentru unu omu sentitoriu adjunge se i spuni una data ceva, ca se intellega.

CARRUCA, s. f., si

CARRUCIA sau *carrutia*, s. f., **carruca** (ital. **carrozza**, isp. **carroza**, port. **caroça**, provenc. **carros**, franc. **carrosse**; alban. **carrotia**; nou grec. **χαροῦτζα**, serb. **karuca**; allu nostru *carrucia* corrispunde unei forme latin. **carrucca** sau **carrucia**, femininu derivatu d'in **carruca**, allu carui masculinu ar fi **carruccus** sau **carrucius**=*carruciu*, despre care vedi la loculu seu) : trassura cu patru rote mai mica de câtu unu *carru*, fia grosolana si destinata *a carrá* greutati, fia elegante si destinata la preamblare si mai vertosu la callatoría : *carrucia*

www.dacoromanica.ro

cu doi boi, carrucia cu unu callu, cu doi calli, cu patru calli; carrucia de doue, de trei, de patru persone; carrucia invelita, desvelita, etc.;—continutulu unei *carrucia : doue carrucie de lemne;*—proverb : *a nu vrè neci in carru neci in carrucia*=a nu vré in neci unu modu.

CARRUCIANU, s. m., pl.-*e*, **carrulus** (ital. **carrozzino**, isp. **carrociu**, port. **carrocim**); deminutivu d'in *carru, carru mai micu.*

CARRUCIARE si *carrutiare*, v., **carruca vehere** (ital. **carrozzare**); a portá, preamblá, duce in *carrucia : destullu v'amu carruciatu astadi; mane am se ve carruciu mai multu; muierile, fora tragere de anima pentru casa, n'au altu in capu de câtu se se adorne si se se carrucie tota diu'a;*—prin estensione, a portá si preamblá in luntre sau altu instrumentu de transportatu : *vreti se ve carruciu pucinu cu luntrea? tota diu'a ne amu carruciatu astadi candu pre lacu, candu pre riu.*

CARRUCIARIU si *carrutiariu* (reu : *carruciasiu* sau *carrutiasiu*), adj. s., **carrucarius** (ital. **carrozzajo** si **carrozziero**, isp. **carrocero**, port. **carrozeiro**, franc. **carrossier**; de aci si nou grecesc. καροτζέρης); relativu la *carrucia* sau la *carruciu;* luatu de ordiuariu ca subst. masc. personale, *carruciariu-lu;* 1. cellu ce fabrica si vende *carrucie;* 2. cellu ce mana callii sau boii unei *carrucia;* si in speciale : 3. cellu ce essercita maiestri'a de a transportá omeni si lucruri cu *carruci'a : multi carruciari au venitu cu pesce la mercatu; multi carruciari castiga victi'a pentru sene si famili'a loru, carrandu arena si caramide cu carruciele loru.*

CARRUCIORA, s. f., **carrucula**; deminutivu d'in *carrucia* (corresponditoriu cu una forma lat. **carruccola** sau **carruciola**) : *am una carruciora asiá de usiorella, in câtu, desi trassa numai de unu callu, pare co sbora la calle; carruciora de posta.*

CARRUCIORU, s. m., pl.-*e*, **carrulus**; deminutivu d'in deminutivulu *carruciu* (corresponditoriu cu una forma lat. **carruccolus** sau **carruciolus**), luatu iuse cu intellessulu nu de *carruciu micu*, ci de *carru micu*, si prin urmare appropiatu prin insemnare de *carrucianu* si *carruciora : carrucioru de posta; a veni la mercatu cu unu carrucioru de lemne.*

CARRUCIU si *carrutiu*, s. m., pl.-*e*, **carrulus**, (ital. **carrucio**; vedi si *carruccia*, d'in care *carruciu* e form'a masculina); deminutivu d'in *carru;* luatu forte desu pentru *miccle carre* de copilli, in care se *carrucia* pruncii, tragundu-i cineva cu manule, sau cu care se joca copillii;—*carruciu cu una rota*, cu care *carra* cineva pamentu sau si alte lucruri, tragundu-lu sau impingundu-lu cu man'a; (vedi si *carrucianu, carrucioru* si *carruciora*).

* CARRUCULA, s. f., **carrucula** (it. **carrucola**); deminutivu d'in *carruca;* luatu inse mai allessu cu insemnarea speciale de *rota* sau *rotilla de lemnu sau de metallu, in cercanulu* carei-a se face una cavatura, pre care se infasciora funea destinata a *carrà*=redicá sau miscá greutati : *carrucul'a putiului, a unge carrucul'a unei machine, manusi'a carruculei.*

CARRULIU, s. m., **rotula, cochlea, trochlea**; cuventu populariu, intre Macedoromani mai vertosu, dupo forma= cu lat. **carrulus** = *carruciu* sau *carrucioru*, déro in intellessu analogu cu precedentele *carrucula*, insemnandu : *rotilla*, si in speciale *rotilla de redicatu si miscatu greutati :* vertetiu de carru, vertetiu de prelu, scripete, rota de putiu, rotilla de orologiu sau de alta machina, etc.

CARRUTIA, *carrutiare, carrutiariu, carutiasiu, carrutiu;* vedi *carrucia, carruciare, carruciariu, carruciasiu, carruciu.*

CARTA si *charta, carte, carteia* si *chartcia*, s. f., **charta** si **carta, litteræ, liber; folium lusorium**, (ital. isp. port. provenc. **carta**, franc. **carte** si **charte**, alb. **carta**, vechiu grec. χάρτης, nou grec. χαρτι; desvoltarile, in cari vomu intrá mai diosu, voru pune in lumina cuventele, pentru cari amu unitu si tractatu in acellu-asi articulu câte trele formele principali alle cuventului, adeco : form'a *carta* sau *charta*, form'a *carte*, si form'a

www.dacoromanica.ro

charteia sau *carteia*); materia ce se reduce in foie forte suptiri si serve in speciale la scrissu si la typaritu, si de ací, prin metafora, ce se scrie si typaresce, opu de scientia, etc. : I. form'a *carta*, plur. *carte*, care in unele insemnari se dice si cu aspirat'a *h* : *charta*, *charte* (pronuntiata de unii si : *harta*, ba chiaru *arta*), este cea mai de currendu intrata in usulu limbei, si se applica si in unele d'in insemnarile formei *carte* d'in vechiu popularia, cumu si in unele d'in insemnarile formei *carteia*=*charteia*; déro si in alte insemnari speciali, ce nu s'au datu celloru alte doue forme, si a nume : 1. in insemnarea cea mai originaria, de *papyru*, d'in a cui scortia se tragea si fabricá *charteï'a* la cei vechi; de ací : 2. in insemnarea de *charteia de papyru*, si prin estensione : 3. in insemnarea ce are de ordinariu, si form'a *carteia* sau *charteia*, cumu si franc. **papier**, essitu directu d'in *papyru*, s'a applecatu, prin estensione, la acellu-asi conceptu ce espreme in speciale cuventulu nostru *charteia*, adeco compositu trassu, de regula, d'in cârpe, care se reduce in foie forte suptiri si care serve la differite usure, dero in speciale la scrissu si la typaritu : *una colla de carta*, *mai multe testelle de carta*; *carta de scrissu*, *carta de typariu*; dupo materia este : *carta bombacina*, d'in carpe de bombacu; *carta de inu*, *de cânipa*, *de paie*, *de orezu*, etc.; *carta membranacea* = *pergamena*; dupo calitate este : *carta regale*, usitata mai vertosu de pictori; *carta papale*, de cea mai bona calitate si cea mai mare; *carta ordinaria*, *carta de lussu*, *carta velina*, etc.; dupo colore este : *carta alba*, *carta verde*, *carta galbina*, *carta rosia*, *carta cu flori*=*carta inflorata*; *carta cu facie* = *carta colorata*, etc.; dupo usulu la care se applica este : *carta de scrissori*, *carta de desemnu*, *carta de tapetatu muri*, *carta de scrissu*, *carta de infascioratu merci*, etc.; —in speciale : *carta albuminata*, moiata in licidu de albumina si nitratu de argentu, care serve fotografiloru; *carta plumbata*, moiata in licidu de acetatu de plumbu, care da se connosca cineva aborii de sulfure, de cari asseminea carta devine negra; *carta ozonometrica*, preparata cu solutione de amylu si apoi cu alta solutione de iodura de potassiu, care da pre facia *ozonulu* aerului, prin care asseminea carta se face vioracea si apoi cerulea; *carta epispastica*, care, imbetata cu solutione alcoolica de cantaridi, produce acelle-asi effecte rositorie si besicatorie, ce ar produce si cantaridea; *carta incombustibile*, fabricata d'in amiantu sau combinata cu certe solutioni saline, cari ua facu se nu iee focu sau se nu arda cu flacura; *carta electrica*, care, moiata si tinuta in solutiune de acidu nitricu ammesticatu cu acidu sulfuricu concentratu, a capitatu proprietatea de a se electrisá forte tare, candu se freca si se incaldesce incetisioru; *carta de reagente* = *carta reagente*, preparata de chymici, spre a esperimentá in certe reactioni si a aflá essistenti'a si natur'a certoru corpuri; *carta sugace*=*carta bibace*, care suge si inghite negreti'a, asiá in câtu nu se pote scrie pre dens'a, ci serve bene la filtratu sau se pune pre scrierea uda, ca se nu se sterga; *cart'a lui Berzeliu*, facuta d'in bombacu, serve, in laboratorie chymice, la stracoratu, candu se facu analysi chymice; facuta d'in fibra vegetale curata, arde fora se dee mai de locu cenusia; *carta amylata*, imbetata cu colla de amylu serve chymistiloru a connosce iodiulu liberu; *carta de musica*, cu linie pre cari se se scria sau pre cari su scrisse note de musica; *carta moneta*=*moneta carta*=*bani de carta*, care are cursu ca si banii de metalle pretiose; — *a si asterne pre carta cugetele selle*=a scrie, etc.; — cu acestu intellessu intra in speciale, cumu s'a dissu mai susu, nu numai form'a *carteia* sau *charteia*, ci si form'a *carte*, (vedi mai diosu la II. 1.); 4. in insemnarea de foia de *charteia* scrissa, impressa sau depinsa, chiaru de *pandia* depinsa : *a)* mica buccata de *charteia* de regula typarita, ce se da cuiva spre a fi admissu undeva; *carta de spectaclu*, *carta de teatru*, *carta de allegutoriu*; *b) carta de visita*, pre care se scrie sau se imprime numele cuiva si care se lassa la personele ce merge se vedia si nu le afla a casa;

www.dacoromanica.ro

c) carta de buccate, lista de buccatele ce au se se dee la una mesa, care se pune d'inaintea fia-carui invitatu; asiá si, ca terminu de ospetaría publica, *carta* însemna: α) list'a de buccatele, ce cineva pote cere si capitá de la ospetaría; déro si: β) si list'à de spese ce a facutu cineva la ospetaría: *addu-mi cart'a de celle ce su detoriu*; *d)* tabella de pictura sau de desemnu: α) in genere: *s'a sapatu in arama si typaritu una formosa carta, care representa pre Lucreti'a uccidendu-se*; *patru carte, cari representa formose situri campestre*; β) in speciale, representatione pre unu planu a superfaciei globului terrestru sau sferei ceresci, representatione a unei parte d'in superfaci'a globului terrestru sau sferei ceresci, etc.; de ací: *carta ceresca* sau *astronomica*, care representa posetionea astreloru pre ceru, in opposetione cu *carta terrestre*, care representa superfaci'a pamentului; *carta terrestre* inse se dice si una carta, care representa numai *terrele*, continentile, uscatulu sau parti d'in uscatu, in opposetione cu *carta marina*, care representa *marea* sau parte de *mare* cu càllile ei, prin *carta*, luatu absolutu in acestu intellessu, se intellege de regula *carta geografica*=representatione pre unu planu a superfaciei pamentului sau a unei parte d'in acesta superfacia, representatione care arréta configurationea terreloru si mariloru, muntiloru, situationea fluviiloru, cetatiloru, etc., limitile si divisionile stateloru cu numirile generali si particularie alle loru; dupo modulu, cu care e construita una *carta geografica*, se chiama: *carta redussa*=*carta de reductione* acea-a, in care *meridianele* sunt representate prin linie convergenti la poli, éro *parallele* prin linie parallele unele cu altele, inse inecali, in opposetione cu *carta plana*, in care effectulu perspectivei si rotunditatei pamentului e nullu, in care *meridianele*, ca si *parallele*, sunt representate prin linie derepte si parallele; dupo coprensu *cart'a* este: *carta universale*=*mappamundu*=*planiglobu*, care representa tota superfaci'a pamentului; *carta generale*, care representa una insemnata parte a pamentului, cumu: *Europ'a*, *Asi'a*, etc.: *cart'a Europei*, *cart'a Africei*; *carta speciale*, care representa numai una terra sau parte de terra; *carta particularia*=*carta topografica*, care representa una parte de locu, una regione cu celle mai mice ammenunte alle ei: càlli, riuri, riurelle, cetati, sate, selbe, colline, etc.: *cartele topografice servu mai vertosu la operationi militari*; *cei antici inco avea cartele loru topografice*, *numite carte militari*; *carta chorografica*, care representa una regione cu locurile ei mai insemnate; *carta itineraria*, care representa in particulariu càllile cu statiunile loru si alte indicationi necessarie callatoriloru; *carta hydrographica*, care representa in particulariu apele de pre superfacia pamentului sau de pre una parte a acestei superfacia: intre *cartele hydrographice se destingu cartele marine sau mai bene nautice*, *cari servu navigantiloru*, *pentru co representa cu ammenuntulu termii continentiloru si insuleloru*, *tote locurile marei periculose*, *fluviele cu diversele loru ramificationi*, etc.; *carta orografica*, care representa in particulariu muntii pamentului sau ai unei parte a pamentulni, etc.; — *carta muta*, care offere desemnulu locuriloru, fora se dee si numirile loru scrisse cu littere, si care serve cu folosu la studiulu primeloru notioni geografice; — sunt inco *carte*, cari servu la diverse usuri particularie, cumu: *carte politice*, *carte botanice*, *carte mineralogice*, etc.; — de ací si cu intellessulu ideale de *connoscentia a cartei geografice*, *de connoscentia a scientiei geografice*, cumu: *omu care possede bene cart'a terrei selle*; — in acestu intellessu *carta* se dice si *charta*: *charta geografica*, *charta generale*, *charte topografice*, etc.; neci form'a *carteia* sau *charteia*, neci form'a *carte* nu se dice cu acestu intellessu; acelle-asi observari se applica si la urmatoriulu paragrafu: 4. in care *carta* sau *charta* se iea cu intellessulu de *statutu*, *constitutione*, *lege politica fundamentale* a unei terre: *prim'a carta*, *in acestu intellessu*, *fu cea d'in Angli'a*,

www.dacoromanica.ro

data in 1215 dupo Christu si connoscuta sub numele de *cart'a sau chart'a mare* (=**magna charta**), *care a devenitu basea constitutionale a Angliei, si care garantá nationei, representata prin nobili si clerici, votulu liberu allu impositeloru, libertatea basericei, libertatea personeloru si a proprietatiloru*, etc., *coprendendu in mediu legea asiá numita :* **habeas corpus,** *care da fiacarui particulariu inchisu dereptulu de a cere liberarea sea pre cautione;* — II. form'a *carte*, plur. *carti* (pre a locurea numai cu *a* intunericatu : *càrti*), nu este de câtu form'a *carta* cu *e* finale in locu de *a*, conformu geniului limbei popularia romanesca, in care mai nu essiste cuventu terminatu in *arta*, ci regulatu in *arte*, ca *parte;* ca forma d'in vechiu popularia, *carte* are si parte d'in insemnarile attribuite celloru alte doue forme : *carta* si *carteia*, déro si multime de alte insemnari, ce nu au celle alte doue forme : 1. cu insemnarea formei *carta* de sub 3., insemnare espressa numai prin form'a *carte* la Macedoromani, precandu la Dacoromani acea-asi insemnare se espreme in speciale si cu form'a *carteia* sau *charteia*, fora inse ca form'a *carte* se fia esclusa absolutu de la acesta insemnare; de ací, frasi ca urmatoriele, popularie intre toti Românii d'in tote partile : *a infasciorá in carte olive, confecture*, etc.; *una foia de carte scrissa sau nescrissa; una buccata de carte nescrissa; mai multe foie de carte scrisse*, etc.; — ca mai desu inse form'a *carte* se applica in multe si varie insemnari particularie si metaforice, cumu : 2. foia de *carta*, care de regula este cadra, care pre un'a d'in faciele selle are varie semne si figure de differite colore si care serve la jocu : *jocurile de carti sunt forte varie si delectatorie; déro joculu de carti a fostu si e multoru-a ruinatoriu; s'au vedutu jocatori in carti asiá de passionati, in câtu si perdu nu numai starea, ci si sanctatea; a si petrece serele jocandu in carti; a jocá carti; a se ferí de a jocá carti pre interesse; una parechia de carti*, tote cartile necessarie la unu jocu de carti : *cea mai completa parechia de carti coprende cinci dieci si doue de carti; pentru unele jocuri parechi'a de carti coprende numai trei dieci si doue de carti; carte bona*, favorabile, care face se castige, in opposetione cu *carte rea : a avé carte bona, a avé carte rea ;* in acellu-asi intellessu, absolutu : *a avé carte* = *a avé carte bona; a nu avé carte*=*a avé carte rea;* asiá si : *a vení cuiva carte*=a avé carte bona ; *a nu vení cuiva carte*=a nu avé carte bona; *a face cartile*=ital. **fare le carte**=*a mestecá cartile; a dá cartile*=*a imparti cartile la jocatori; a taiá cartile*, etc. ; *celle trei figure principali alle cartiloru sunt : regele, regin'a sau domn'a si infantele sau fantele; dupo celle patru specie de semne diverse ce porta cartile, una carte de jocu* este : *cruce* sau *trifoliu* (reu : *trifila* sau *trefla*=franc. **trèfle**); *toba* sau *cadra* (reu : **caró**=franc. **carreau**), *cupa sau animiora, negra* sau *picatella; unu rege, una regina, unu infante pote déro fi sau de toba, sau de cupa, sau de cruce*, etc.; *celle alte carti de jocu se numescu dupo numerulu semneloru colorate, cari se dicu ochi : septe ochi de toba, diece ochi de cruce sau de cruci*, etc.; — cartile de jocu servu si la una pretensa devinare sau ghicire, si de ací espressioni ca : a *dá cu cartile, a dá in carti; cartile cadu bene cuiva* sau *cartile cadu reu; cartile spunu, co ce ai perdutu ai se a/li; cartea cade bene si annuntia castigu si buccuría mare ;* — 3. carte scrissa sau typarita, prin care se da una scire sau se reguledia ceva : *a)* scrissore : *de multu n'amu mai receputu nece una carte de la filiulu nostru d'in strainetate; annu pre fiacare septemana ellu ne scriea un'a sau doue carti; ce dice amiculu in cartea ce ti a scrissu? tardiu am receputu cartea vostra*=ital. **tardi la vostra carta ho ricevuto;** — *b)* inscrissu de la una autoritate publica : *diploma, rescriptu, edictu, proclamatione, permissu, documentu, sententia*, etc. : *carte judecatoresca* = *carte de judecata*=sententia ; *carte de chiamare in judecata*=*citatione ; carte de juramentu; carte de blas-*

www.dacoromanica.ro

temu; carte de escommunicatione; carte de drumu; carte de scutentia de dare cotra statu; carte de boiaría; a essitu carte domnesca, prin care se da dereptu crestiniloru de a se stramutá de pre una mosía pre alt'a; prin cartea domnesca d'in annulu cutare se da mosi'a cutare cutarei monasterie; vedi se nu se perda cartile mosiei, pentru care suntemu in judecata, coci fora aceste carti perdemu mosi'a; cartea imperatesca d'in annulu cutare da satului dereptu asupr'a padurei d'in vecinatate; — c) inscrissu intre particulari de impacare, invoire, contractare si veri-ce daravere : *carte de vendiare, carte de comperatore, carte de impartire a averei tatalui intre frati si sorori; dau acesta cartea a mea la man'a cutarui, ca se se scia, co de bona voi'a mea i am vendutu trei parechie de boi; déco vrei se te bagi argatu la mene pre trei anni, atunci se mergemu se facemu si carte de invoire; acumu co ti amu addussu si datu tote câte m'am indetoratu a ti adduce, da-mi una carte, prin care se addeveredi, co le ai primitu tote;* de ací : *d)* assecurare, incredentiare, testimoniu, proba, etc. : *ti dau carte la mana si me prendu pre capulu meu, co n'ai se pati nemica;* proverb : *ai carte, ai parte; n'ai carte, n'ai parte*=dereptulu cellu mai bonu si mai assecuratu este cellu attestatu prin documente scrisse sau alte probe; — 4. libru scrissu sau typaritu, cu mai multe insemnari differite : *a)* totulu unui tractatu scrissu sau typaritu asupr'a unei materia orecare : *cartea lui Ciccrone asupr'a retoricei; cartea sacra*=bibli'a; *fecunda imaginatione cauta se aiba unu autoriu, care asupr'a unui subiectu asiá de neinsemnatu a potutu scrie una carte typarita in mai multe mari si grosse volumene; b)* parte mare d'in unu tractatu asupr'a unei materia, care se typaresce separatu, tomu, volume : *editionea opereloru lui Omeru, ce am eu, formedia doue grosse carti; vendiatoriu de carti*=librariu; *legatoriu de carti,* etc.; *c)* divisione insemnata a unui tractatu, mai mare de câtu unu capu sau capitulu, mai mica inse de câtu cea-a ce, in acellu-asi casu, se chiama *parte : unu tractatu de grammatica divisu in doue parti, cari se dividu fiacare in trei carti, si fiacare carte in mai multe capite; cartea antania a creationei d'in biblia coprinde mai multe capitule;* — de ací, in intellessu metaforicu mai ideale : *natur'a este cea mai bona carte, d'in care potemu trage addeverata intelleptione;* — 5. connoscentia sau scientia, invetiatura cu mai multe insemnari : *a)* invetiatura, scientia de a lege si a scrie : *nesciendu insumi carte, am pusu pre altulu se scria acesta carte ce dau la man'a lui Antoniu; noi nu scimu carte, si apoi vremu se connoscemu si se aflàmu ce scrie in acesta carte typarita; se sciu eu carte, asiu lege tote cartile d'in lume; a dá unu copillu se invetie carte, a vorbí d'in carte*=a vorbí cu numirile littereloru ce representa sonurile cuventeloru, cea-a ce facea una limba cu totulu neintellessa celloru fora scientia de carte pre tempulu candu *se invetiá carte cu littere cyrillice : in poporu se pastrédia inco multe si placute anecdote, in care vorbirea d'in carte are una insemnata parte,* (vedi si mai diosu la 7.); *omu cu scientia de carte, omu fora scientia de carte,* etc.; aceste d'in urma locutioni potu inse avé si intellessulu de la urmatoriulu : *b)* scientia in genere, si mai vertosu scientia litteraria, littere, litteratura, eruditione, etc. : *a scí carte latinesca, a nu scí carte grecesca; Catone, la betranetie, invetiá carte grecesca; nu scii tu carte, si vrei se inveti pre altii; a scí pucina carte, a scí multa carte; a scí tota cartea d'in lume; a fi nebonu in carte*=a scí forte mulle, si prin urmare cu intellessu bonu, pre candu : *a fi nebonu de multa carte, a inneboni de multa carte,* etc., se dicu cu intellessu reu; mai vertosu se dice in batujocura sau in ironía : *vedi se nu innebonesci de multa carte ce scii sau ce ai invetiatu;*— 6. membrana, mai vertosu in plur. *carti,* applecatu in speciale la membran'a ventriculului rumegatorieloru; — 7. locutioni, in cari *carte* intra mai vertosu cu insemnarile de sub 2, 3, 4, 5 : *a) a face carte : α) a face contractu :*

www.dacoromanica.ro

peno nu vomu face si carte, nu se chiama co amu terminatu acesta invoire de vendiare; β) a compune una petione sau scrissore cuiva care nu scie scrie: *me ducu la parentele se mi faca una carte còtra filiu meu; du-te la densulu, co scie face bone carti la Domnu*; γ) a compune unu tractatu asupr'a unei materie: *multe carti a mai facutu si domnulu acestu-a*; δ) a si procurá testimonie in scrissu pentru a probá ceva: *nu mi am potutu face carti bone, prin cari se arreta omeniloru domnesci co me aflu in seracia si nepotentia de a mai solve dari cotra vestiaria*, etc.; ε) *a face cartile*=*a mestecá cartile de jocu*, (vedi mai susu); *b) a vorbí d'in carte*, afora de insemnarea data la 5., are si insemarile: α) a vorbí fora esperientia de lucruri, si de ací, a vorbí si spune ce nu se pote face in impregiurari date: *ca copilli ce sunteti inco, vorbiti numai d'in carte, fora se connosceti, co lumea nu merge cu totulu asiá, cumu ve spunu cartile*; β) a spune lucruri redimate pre autoritati: *n'ai ce se dici, co totu ce ti vorbescu eu, d'in carti ti vorbescu*; γ) a vorbí rapide si formosu, fora se se impedice si confunda: *ce bene vorbesce! ca candu ar vorbí d'in carte*, etc.; *e)* se se observe si locutionile energice si pictoresci ca: *cartea dice, cartea spune, cartea canta, cartea suna*, etc., in locu de: *in carte se dice, se spune*, etc., cari sunt mai pucinu energice si pictoresci, fora se mai adaugemu, co sunt si mai pucinu coprenditorie: *coci cartea dice*, de essemplu, se applica la veri-ce specia de *carte* d'in celle de cari a fostu vorb'a la 2, 3, 4, 5; pre candu *in carte se dice* se pote applicá numai cu intellessulu cuventului *carte* de sub 3 si 4. — III. form'a *carteia* sau *charteia* (pote *cartelia* sau *chartelia* cu acellu-asi suffissu ce au si ital. **cartiglia** si **cartiglio**, ispan. **cartilla**)=(latin. **cartilius, cartilia**), este mai noua; de câtu *carte*; câtu pentru insemnare, d'in celle spuse mai susu se intellege co cuventulu este, connoscutu numai Dacoromaniloru, éro Macedoromanii facu usu de form'a *carte*, care si la Dacoromanii se dice cu acellu-asi intellessu; co Dacoromanii l'applica: 1. in speciale, la materi'a ce serve la scrissu, typaritu, etc., adeco cu insemnarea de sub 3. a formei *carta* sau insemnarea de sub 1. a formei *carte*: *carteia de scrissu, de typaritu, de desemnu; carteia ordinaria, commune; carteia de lussu; carteia de paie, de carpe*, etc.; *a stricá multa cartcia pentru a scrie doue linee*; 2. prin metafora, cu unele d'in insemnarile formei carte de sub 3: *carteia de citatione, carteiele mosiei, carteiele comperatorei de casa; carteiele ce una auctoritate primesce de la alta auctoritate publica; omenii de cancellaria lucredia si espedescu assemini carteie*; de ací espressioni ca: *a lucrá una carteia*=a face celle ce se ceru la espeditionea ei: a ua inregistrá, a ua resolve, a face respunsu la dens'a etc.; *a scrie una carteia; a face una carteia*=a compune sau tramette acea carteia; *a prescrie una carteia*, etc.; e de observatu numai, co *carteia* cu acestu intellessu este unu terminu *cancellarescu*, pucinu elegante, si de acea-a nu a intratu si nu pote intrá in espressione ca: *carteia domnesca, carteia de blastemu, carteia de invoire*, etc., in locu de: *carte domnesca, carte de blastemu, carte de invoire; carteia domnesca* s'ar poté cellu multu dice in locu de *carta domnesca*, in intellessu analogu cu cellu ce au espressionile de sub I. 3.: *carta regale, carta papale*, etc.

CARTACA, s. f., vedi *carteca*.

* CARTACEU,-*a*, **chartaceus**; de *carta*: *manuscriptu cartaceu*.

CARTAMINA, *cartamu*; vedi *carthamina, cartamu*.

* CARTANU,-*a*, adj., **(quartanus), quartanu**; relativu la *cartu*: *friguri cartane*=*febre cartana*, care prende pre cine-va a patr'a di; de ací ca subst. fem., *cartana*, cu acellu-asi intellessu ca si *febre cartana*; ca subst. masc. personale, *cartanu*: *a)* militariu d'in a patr'a legione, d'in allu patrule regimentu; *b)* scolariu d'in a patr'a classe a unei scole.

* CARTANARIU, s. m., **quartanarius**; care suffere de *cartana*, (vedi *cartanu*).

CARTARIA, s. f., vedi 2. *cartariu*.

www.dacoromanica.ro

* 1. CARTARIU,-*a*, adj. s., **quartarius** (compara si francesculu **quartier**); relativu la *cartu*, luatu mai vertosu ca substantivu mascul., *cartariu* :1. personale, omu care are a patr'a parte d'in unu folosu ore-care; omu care iea numai a patr'a parte d'in folosulu ce s'ar cuveni a luá dupo ceva; de ací, omu de cellu mai de diosu gradu in maiestri'a sea; 2. reale, a patr'a parte d'in ceva : *cartariu de vitellu, de mnellu; doue curtarie d'in butea cu vinu;* — prin estensione, parte ore-care a unui totu, (vedi si *patrariu*, neologismu, in locu de *cartariu*).

2. CARTARIU,-*ia*, adj. s., **chartarius-chartarium** (ital. **cartajo-a** si **cartaro-cartiera**, franc. **chartrier** si **cartier-carterle**; cuventulu se afla in dictionariulu de Buda datu in acellu-asi articlu cu *carturariu*); relativu la *carta* si *carte* : 1. adj. : *farina cartaria*, de collatu carta; *calamu cartariu*, calamu de scrissu; 2. subst. : *a*) masc., *cartariu* : α) personale, fabricante de *carta* de scrissu; fabricante de *carti de jocu*; venditoriu de carta de scrissu sau de carti de jocu; conservatoriu de *carti*=documente, archivariu; β) reale, locu : armariu, unde se tinu *carti*=documente, archivu; collectione de *carti*=documente; *b)* femin., *cartária* si *cartaría*, subst. reale : α) fabrica de *carta;* β) fabrica de *carti* de jocu; γ) maiestría de fabricatu *carta;* δ) maiestría de fabricatu *carti* de jocu; ε) multime *de carta* de scrissu sau de *carti* de *jou;* η) stabilimentu un de se vende *carta* de scrissu sau *carti* de jocu.

CARTE, s. f., vedi *carta*.

CARTECA, s. f., pl. *cartece*, (reu: *carteiuri;* vedi mai diosu); receptaclu facutu d'in *carta* grossa si tare, indoita in mai multe, sau de *pergamena*, sau d'in una *foia* de ferru albu, in care se pune incarcatur'a de pulbere si globulu, cu care se incarca unu tunu; in locu de globu se punu adesea, in acellu-asi receptaclu, vechie ferramente (=*mitralia* =franc. **mitraille**); — nu d'in russ. **cartekŭ** (pote in locu de **kartecĭa**), si cu atâtu mai pucinu d'in germ. **kartätsche**, ci acestea d'in cellu romanicu : coci d'in *carta* sau *carte* esse directu form'a : *cart-acu* — *cart-aca*, care, prin scambarea lui *a* in celle alte vocali, pote devení : *cart-icu - cart-ica*, *cart-ecu-carteca*, *cart-ocu - cart-oca*, *cart-ucu - cart-uca;* apoi d'in acestea, prin noue suffisse adausse la suffissulu *acu*, essu alte multe forme, cumu, de essemplu, prin suffissu *iu* : *cart-ac-iu - cart-ac-ia* (=latin. **chart-ac-eus**), *cart-cc-iu - cart-ec-ia*, *cart-oc-iu - cart-oc-ia*, *cart-uc-iu - car-t-uc-ia*, *cart-ic-iu - cart-ic-ia;* mai tote aceste forme le aflàmu applicate cu differite insemnari atâtu in limb'a nostra, câtu si in limbele sorori, ba inco unele occurru cu mai multe variationi de pronuntia, cumu, de essemplu : romanesc. *cartucia*, *cartutia*, *curtusia*=ital. **cartuccia** si **cartuzza**=franc. **cartouche**, etc. despre cari vedi la articlele speciali; ací ne margenimu a face inco câteva observationi asupr'a formeloru : *cartacu-cartaca* si *cartecu-carteca*, cumu si a celloru directu derivate : *cartaciu-cartacia*, *carteciu-cartecia;* aceste forme, ca tote celle de acea-asi categoría, sunt in origine adiective, mai vertosu celle cari la suffissu *acu* au adaussu si suffissu=*iu*, cumu *cartaciu*=*cartaceu*=**chartaceus**, asiá in câtu se pote dice : *manuscriptu, cartaciu, manuscriptu manuscripte cartacie*, etc., asiá de bene ca si : *manuscriptu cartacceu,* (vedi *cartaceu*); déro in usulu de astadi allu limbei nostre ca si in alte limbe sorori, aceste forme au mai multu natura de substantive; in acestu intellessu, *cartacu* si *cartaca*, cumu si masc. *cartecu*, pre câtu noi scimu, se dicu cu acellu-asi intellessu ca si *carteca;* plurariulu d'in tote formele e regulatu cu e : *cartace* (si d'in *cartacu* si d'in *cartaca*), *cartece* (si d'in *cartecu* si d'iu *carteca*), si neci una data cu *re* sau *ri* : *cartacuri-cartecuri*, si cu atâtu mai pucinu : *carteciuri;* pentru formele in *a* : *cartaca-carteca*, nu mai incape indoientia co plurariulu cauta se fia in *e* : *cartace-cartece*, ca si *musce* d'in *musca*, *bardace* d'in *bardaca*, etc.; totu asiá inse d'in formele masculine : *cartacu-cartecu*, cauta se se faca plurariu cu *e*: *cartace-cartece*, ca si *bardace* d'in *bardacu*,

www.dacoromanica.ro

cenace d'iu *cenacu*, si nu : *cartacuri cartecuri;* coci necairea iu gur'a poporului nu se aude: *cenacuri, bardacuri;* afora déco nu prefere cineva a pastrá genulu formeloru : *cartacu-cartecu*, facundu plurariulu loru iu *i: cartaci-carteci*, ca si *martaci* d'iu *martacu*, *collaci* d'iu *collacu;* câtu pentru unu plurariu de form'a *carteciuri*, ellu nu pote essí iu neci unu modu d'iu *cartecu*, si cu atâtu mai pucinu d'iu *carteca*, ci numai d'iu *carteciu;* déro si d'iu *carteciu* plurariulu regulatu este, nu *carteciuri*, ci *cartecie*, ca si *judecie* d'iu *judeciu;* déro pre câtu noi scimu, form'a *carteciu*, nu se dice cu intellessulu de *carteca*, de si nemica u'ar impedicá se se dica, si nu numai sub form'a masculiua, ci chiaru si sub cea feminiua : *cartecia*, asiá iu câtu amu avé atunci sesse, iu locu de patru forme, pentru espressiouea unui-a si acellui-asi conceptu : *cartacu-cartaca*, *cartecu-carteca*, *carteciu-cartecia;* acesta-a e, de certu, una avutía a limbei, iuse si avuti'a incurca, candu nu si afla applecare cuvenita; asteptandu déro ca cu tempulu limb'a se applice la insemnari speciali fia-care d'iu aceste sesse forme, noi canta se ne margiuimu a pune iu lumina differentiele ce paru a resultá d'iu usulu de peno acumu : *carteca* déro pare a fi form'a cea mai usitata iu intellessulu esplecatu desu de la inceputulu articlului; iu allu doile locu viue *cartaca* cu acea-asi insemuare, si mai raru formele masculiue : *cartacu-cartecu;* pentru alte forme d'iu celle enumerate mai susu, vedi articlele speciali : *cartuciu-cartucia*, *carticia*, *cartioca* iu locu de *cartocia*, etc.; ací vomu mai observá numai co *cartaciu-cartacia*, se pote applicá, ca si italiculu **cartaccia**, cu intellessulu generale : *a)* de veri-ce *carta grossolana*, *prosta*, *rea*, etc.; si de ací priu metafora : *b)* veri-ce *carte* (iu insemnarile cuventului de sub 3. si 4.) *reu scrisa si stylisata*, etc.; co form'a *carteciu-cartecia*, care sta intre formele *cartaciu-cartacia* si *carticiu-carticia*, s'ar poté applicá, la unele d'iu insemnarile speciali alle formeloru *cartaciu-cartacia* si *carticiu-carticia*.

CARTEIA, s. f., vedi *carta*.

CARTEIARIA si *charteiaría*, s. f., **chartaria**; 1. maiestría de *carteiariu;* 2. multime de *carteia*, si priu urmare cu una parte d'iu intellessulu cuventului *cartaria* sau *cartaría*, (vedi 2 *cartariu*).

CARTEIARIU si *charteiariu* s. m., **chartarius**; care scie fabricá sau care fabrica ori vende *carteia*, si priu urmare cu una parte d'iu intellessulu cuventului *cartariu* luatu ca subst. personale, (vedi 2 *cartariu*).

CARTEIORA si *charteiora*, s. f., **chartula**; deminutivu d'iu *carteia*, peticu de *carteia*.

CARTEIUCIA si *charteiutia*, sau *carteiutia* si *charteiutia*, (vedi *carta*), s. f., **chartula**; deminutivu diu *carteia;* peticu de *carteia*, si priu urmare affinu iu intellessu cu precedentele *carteiora*.

CARTEIUTIA, s. f., vedi *carteiucia*.

* CARTELLA, s. f., si *cartellu*, s. m., **chartula, schedula, libelli, proscripta tabula, inscriptio; quadrula, mutulus** (ital. **cartella** si **cartello**, franc. **cartel**); deminutivu d'iu *carta* si *carte:* I. form'a feminiua, *cartella :* 1. foia de carta scrissa sau typarita, mai mare sau mai mica, care serve la differite usuri, cumu : *a)* bulletu de lotaría; *b)* addevereutia, cedula; *c)* bulletu de visita, de teatru, etc.; *d)* politia, actione, bonu de tesauru, etc.; 2. done cartone grosse coperite cu pelle si legate iu preuna iu forma de carte, iu care se pastredia charteia, inscrisse, etc., cumu sunt portofoliele desemnatoriloru, alle scolariloru, alle Ministriloru, alle cancellaristiloru, etc.; 3. ornamentu cadru, iu forma de rectanglu, pre muri, pre columne, pre carte geografice, pre tabelle de desemnu, etc., iu allu carui campu se incadra unu titulu, una inscriptione, una devisa, unu bassu releviu, etc.; de ací iu genere : 4. ornamentu, mai vertosu de auru sau de argentu, care se face pre margenile cruciloru, pre cadrele tabelleloru, etc.; si, iu speciale, ornamentu de sculptura cu unu campu de forma regularia sau irregularia si de superfacia plana, concava sau convessa, iu care se scrie titulu edificiului sau si alte lucruri; 5. cadrulu formatu de lemnele cari constitue-

www.dacoromanica.ro

scu spatele unui scaunu; lemnulu transversale superiore de la spatele unui scaunu; 6. *mutulu*, capitellu cadru ce sustine cornicea. — II. form'a masculina, *cartellu*, una sau mai multe foie de *carta* scrissa si mai vertosu typarita in diverse scopuri : 1. foia scrissa sau typarita, ce publica cineva, affigundu-ua pre muri in locurile celle mai amblate : manifestu, proclamatione, annuntiu, affissiu, etc.; 2. libellu infamatoriu; 3. cartiulia, ce se lega de guttulu condemnatiloru, ca se lega si se afle omenii culp'a si pen'a condemnatului; 4. scrissore de provocare la duellu, si de ací, scrissore de provocare la veri-ce lupta de intrecere; 5. inscriptione a titlului unei carte pre scorti'a ei mai vertosu pre dossulu ei, cu littere de typariu sau de mana aurite ; de ací : 6) iu genere cu intellessulu de *eticheta*=franc. **étiquette**, pre tabla de lemnu sau de alta materia ce se pune la usiele, portile, etc., instituteloru, stabilimenteloru, etc.; inscriptione pre butelle, buti, butonie si alte vase, pre pannure, pandie si chiaru pre charteia de scrissu a unei autoritate sau si a unui particulariu.

* CARTELLARE, v., (ital. **cartellare**); a face una *cartella* sau *mai multe*; a face *unu cartellu* sau si mai multe; a muní cu una *cartella* sau cu unu *cartellu*.

CARTELLU, s. m., vedi *cartella*.

* CARTHAMICU,-*a*, si *cartamicu*, adj., (franc. **charthamique**, ital. **cartamico**); relativu la **carthamu** sau la *carthamina : acidu carthamicu*.

* CARTHAMINU,-*a*, si *cartaminu*, adj. s., (ital. **cartamina**, franc. **carthamine**); de *cartamu*, luatu in speciale ca subst. femin., *carthamina* sau *cartamina*, succu colorante estrassu d'in flori de *carthamu : cu carthamina se colora in roseu, in rosiu si in ceresiu*.

* CARTHAMU si *cartamu*, s. m., pl. -*i*, **carthamus tinctorius** lui *Linneu* (ital. **cartamo**, franc. **carthame**); genu de plante d'in famili'a *synanthereeloru*, *syngenesia polygamia ecale* lui *Linneu*, d'in cari speci'a cea mai connoscuta este *carthamulu tinctoriu*, originariu d'in Indie, alle cui flori dau tinctoriloru una formosa colore rosía, si alle cui sementie sunt alimentulu favoritu allu papagaliloru, cumu si buccatariloru unu bonu oliu de condimentu.

CARTICA, s. f., **libellus, litterulæ**; deminutivu d'in *carte* in intellessulu acestui cuventu de sub 3. 4. 5. (vedi *carta*).

CARTICELLA, s. f., **libellus, fasciculus** (compara ital. **carticella**); deminutivu d'in *carte*, sau mai directu d'in *cartica*, mai vertosu in intellessulu cuventului *carte* de sub 4., *carte mica*, iutru câtu nu numai coprende pucine foie, déro si intru câtu aceste foie sunt micutelle : *doue carticelle destinate la lectura pentru copilli de cea mai fragida etate ; a comperá mai multe carticelle de fumatu*, (vedi si *carticiora*).

CARTICICA, s. f., **libellus, litterulæ**; deminutivu d'in deminutivulu *cartica*, luatu inse in acellu-asi intellessu cu acestu-a, (vedi si *carticiora*).

CARTICIA si *cartitia*, s. f., **libellus**; deminutivu d'in carte, sau mai directu d'in *cartica*, mai vertosu in intellessulu cuventului *carte* de sub 4., si prin urmare appropiatu prin iusemnare de *carticella*, (vedi si *carteca*, cumu si *carticiora*).

CARTICIORA si *cartisiora*, s. f., **libellus, litterulæ**; deminutivu d'in deminutivulu *cartica*, sau mai bene, *carticia : baiatulu are bani si scie si carticiora;* — asiá déro, fora variationile de pronuntia, d'in acellu-asi cuventu cinci forme de deminutivu : *cart-ica*, *cart-icica*, *cart-icella*, *cart-icia*, *cart-iciora*, referite la unulu si acellu-asi cuventu *carte*.

* CARTICINU,-*a*, adj. s., (ital. **carticino**); relativu la una *cartica*=foia de *carta*, luatu de ordinariu cu intellessu de subst. reale, masc. *carticinu* (subintellegundu *foliu*=*foiu*), sau femin. *carticina* (subintellegundu *folia*=*foia*), ca terminu de typographía cu intellessulu : *patru pagine d'in foi'a de typariu, cari se retyparescu spre a correge errori stracorate*, (vedi si *cartucia*).

* CARTILAGINE, s. f., **cartilago**; parti d'in corpulu unui animale flessibili, compressibili, forte elastice, mai pucinu compacte si solide de câtu ossele,

www.dacoromanica.ro

déro mai tari de câtu celle alte parti alle corpului, si cari au colore albiciosa, laptea, opalina; unele d'iu cartilagiui servu a coperí capitele osseloru destinate a se miscá, ca se le scutesca, prin elasticitatea loru, de vettematurele ce li s'aru poté adduce priu lovituре sau mari pressioni; altele intra iu composetiouea certoru organe, cumu e laringea, trache'a, etc.; multe iu fine disparu cu etatea si degeuera iu addeverate osse; — priu metafora, applicatu si la *pellicell'a* sau *membran'a* forte suptire ce se afla iu tiev'a cauuei sau care iufasciora baccele certoru fructe, cumu suut alle grauatei; caruea uuoru fructe; — cuveutulu care, in locu de *cartilagine*, ce se aude pre a locurea iu poporu, este *sgârciu*, care ar poté fi in locu de *s-cartiu*, compusu cu *s* si *cartiu;* sub acesta forma *cart-iu* pare a fi essitu d'in aceaasi funtaua cu *cart-ilagine*.

* CARTILAGINEU,-*a*, adj., **cartilagineus;** de uatur'a *cartilaginei*, care are *cartilagini : pesci cartilaginei*.

* CARTILAGINOSU,-*a*, adj., **cartilaginosus;** cu *cartilagine*, coperitu de *cartilagine*, relativu la *cartilagine : osse cartilaginose, vasu cartilaginosu*.

* CARTILIA, *cartiliariu, cartiliora, cartiliutia;* vedi *carteia, carteiariu, carteiora, carteiutia*.

CARTIOCA si *cartioga, chartioca* si *chartioga* (dupo prouuutie locali si : *hartioga, artioga*), s. f., **vetus et obsoleta chartula;** 1. *carte* vechia sau invechita, sortita, rupta, etc. : *a)* cu iutellessulu cuveutului *carte* de sub 3. : *documentu, chrysovu, inscrissu de detorie, scrisore*, etc. : *ce de cartioce! ce se faci cu atâtea cartioce? comperi la cartioce cu centele de galbeni; unde ai pusu cartiogele mosiei?* mai vertosu, caudu assemiui *carti* uu mai suut de ueci uuu folosu : *de ce mai tini in desertu acèlle cartioce de boiaría, déco boiarí'a s'a desfientiatu? arrunca in collo tote acelle cartioce de detorie, pre cari nu mai potemu capitá neci unu banu;* — *b)* cu iutellessulu cuveutului *carte* de sub 4. : *manuscriptu* sau *carte typarita : nu intellegu ce omu este acestu-a, care pre una carte noua nu da neci unu banu, éro pre câte una cartioca da mii de lei;* 2. priu estensioue, vestimeutu, traiu si alte assemini lucruri portate, vechie si mai multu sau mai puciuu iuutili : *ce tini tote cartiocele aceste-a de occupa locu fora neci unu folosu? arrunca in collo sau vende cartiocele acestea, cari ne ingreunedia mutarea; ce atâtea cartioce la calle?* — prin uua si mai mare estensione, cuveutulu se applica cu ironia la acelle-asi obiecte, chiaru caudu suut boue si ueiuvechite : *nu luá atatea cartioge la una calle asiá de scurta;* — *cartioca* este sau iu locu de *cartoca* cu uuu *i* adaussu louga *t*, sau in locu de *cartocia* cu *i* de louga *c* stramutatu louga *t*, si priu urmare, sub forma feminina, acellu-asi cu ital. **cartoccio,** sub forma masculina, (vedi *carteca* si *cartucia*).

CARTISIORA. s. f., vedi *carticiora*.

CARTIULIA (dupo prouuutie locali cu touu pre autepeuultima sau pre peuultima *cartiúlia, carticulía*, si cu *l* molliatu : *cartiuia*), s. f., **chartula, libellus, schedula;** demiuutivu d'iu *carte* cu iutellessulu de sub 3. si 4. : *a)* peticu de carta scrissu, ca addevereutia, testimouiu, uota, bulletu sau billetu, cedula, etc. : *cartiuli'a decâtu am primitu d'in sesse dieci de lei, ce mi esti detoriu, am perdut'ua de multu, si nu mi mai adducu amente, deco in acea cartiulia erá insemnatu, co am primitu 15 sau 25 de lei;* *b)* carte puciuu voluminosa si cu foliele mice : *copillulu a capitatu ca premiu mai multe cartiulic*, (vedi si *carticiora*).

CARTOFIORU, s. m., pl.-*i*, demiuutivu d'iu *cartofu*.

CARTOFORIA, s. f., 1. passioue de *cartoforu;* 2. locu uude se striugu *cartoforii* de joea.

CATOFORU,-*a*, s., **foliis lusoriis deditus;** cellu ce d'iu joculu *cartiloru* si face professioue; cellu passiouatu de carti; — cuveutulu, ca si derivatulu seu *cartoforía*, este iu usu mai multu in cetatile d'iu Romani'a libera; calcatu dupo grecescului χαρτοφόρος, s'a romanisatu uumai de diumetate; cu acestu iutellessu, cuveutulu addeveratu popu-

www.dacoromanica.ro

lariu, couuoscutu si terrauului româuu, este *carturariu*, cumu si *carturaría* iu locu de *cartoforía;* uuele dictionarie (vedi *Barcianu*) dau si form'a *cartiariu* cu acellu-asi iutellessu.

CARTOFU, s. m., **helianthus tuberosus** lui *Linneu*, specia de planta d'iu geuulu *solanu*, famili'a *solaneeloru*, cu radeciue tuberculose legumiuose; in speciale, *tuberculului* acestei plaute, uuulu d'iu alimeutele ce continu mai multu amylu : *cartofii se manca ca legume, senguri sau preparati cu carne; in unele parti cartofii se ammestica cu farina de granu ce se fermenta pentru pane; d'in cartofii fermentati se estrage si rachiu forte tare; fecul'a cartofiloru se transforma forte usioru in sacharu;* — *cartofii* au, dupo localitati, si alte diverse uumiri : *pecioci, patate, mere de pamentu.*

* CARTOGRAFÍA si *chartographía*, s. f., franc. **chartographie,** (d'iu *carta* = *charta* si γράφειν = descriere, dessemuare); arte de a face si desemná *carte geografice.*

* CARTOGRAFU si *chartographu*, s. m., (franc. **chartographe**); cellu versatu iu *cartografía.*

CARTOIU, s. m., cu *n* molliatu, vedi *cartone.*

CARTONE si *cartonu* (pre a locurea si *cartunu;* de ací se tiue si form'a : *cartoniu*, cu *n* molliatu : *cartoiu*, pre a locurea si : *cartioniu* sau *cartioiu*, de si cu iutellessu differitu), s. m., **charta, spissior; ingens liber** (ital. **cartone,** franc. **carton**); augmentativu d'iu *carta* si *carte:* 1. sub form'a *cartone* sau *cartonu*, folia de *carta* grossa, facuta d'iu cârpe si beue collata, care serve la differite usuri, cumu la scortie de carti, la facere de capsule sau cuteie peutru diverse uecessitati, etc., la lepire de carte geografice, de tabelle, etc.; iu speciale : *a)* carta mare d'iu mai multe folie, pre care se face modellulu sau desemuulu unei mare lucrare de pictura, de tapetiaría, etc., iu dimeusioui asiá de mari ca si lucrulu de essecutatu; *b)* folia de cartouu sau si de alta materia, pre care se face desemuulu oruameuteloru architecturali; *c) cartonulitograficu*, care pote suppleuí petr'a lithografica; *d)* ca terminu de typographía : α) folia de typaritu, ce se reface spre a iudereptá errori sau a face scambari; β) maculatura beue uetedita, ce serve a iudereptá inecalitatile prelului; γ) a trei-a parte d'iu pagiuele uuei folia de carta in 12, care coutiue celle optu pagiue ce viuu la medilocu intre primele optu pagiue si ultimele optu pagiue; δ) diverse obiecte de *cartonu*, cumu capsule sau cuteie, iu cari se puuu coufecture, pellaríe, cordelle, deutelle si alte assemiui lucruri; — 2. form'a *cartoniu* si *cartioniu* (cu *n* molliatu : *cartoiu* si *cartioiu*) : *a) carte mare*, iu iutellessulu cuveutului *carte* de sub 3. si 4; *b)* mare *carta* sau *charta* geografica; iu acestu iutellessu uumai *cartoniu* sau *chartoniu*, uu inse si *cartioniu.*

* CARTOSU,-*a*, adj. (ital. **cartoso**); cu uatura de *carta;* uetedu ca *cart'a.*

CARTU,-*a*, (populariu la Macedoromani ca substantivu), adj. s., **quartus, quartum** (ital. **quarto,** franc. **quart,** isp. **cuarto**); care e allu patrule d'iu mai multi, care e a patr'a parte d'iu uuu totu, (vedi *catru*) : 1. ca adj. : *cartulu gradu de nobilitate; cart'a parte a lunei; cartele parti alle creditariloru;*—*cartu diecimu*=allu patruspredіecele;—mai desu inse : 2. ca subst. masc. reale, *cartu-lu*: pl. *carte-le*, a patr'a parte d'iu uuu ce, *cartu-lu meridianului, doue carte de cercu mare allu sferei ceresci; primulu cartu allu lunei; ultimulu cartu allu lunei; a comperá unu cartu de mnellu; cartulu d'in unu centu este douedieci si cinci; unu cartu de ora; trei carte de ora*, etc.

CARTUCIA sau *cartutia* si *cartuciu* (mai puciuu beue : *cartusia* si *cartusiu*), s., **chartula** (ital. **cartuccia, cartuzza** si **cartoccio,** franc. **cartouche**); proprie adiective d'iu *carta* si *carte* (vedi *carteca*), luate ca substantive cu intellessulu atâtu de deminutivu d'iu *carta* sau *carte,* câtu si de differite obiecte facute d'iu *carta*, de unde apoi applecate la lucrure cari au una analogía cu obiectele facute d'in *carta :* 1. ca deminutivu d'iu *carta* sau *carte*, mai vertosu sub form'a *cartucia* sau *cartutia*, *chartutia* : α) buccata de carta; β) carte mica, iu intellessulu cu-

www.dacoromanica.ro

ventului *carte* de sub 4.; 2. buccata de *carta* scrissa : cedula, bulletu, numeru de lotaría, etc., luatu totu sub form'a *cartucia* sau *cartutia;* γ) *carta* sau *charta* geografica *mica;* 3. sub forma *cartucia* si *cartuciu*, tranformate prin pronuntia si in : *cartusiu-cartusia : a)* receptaclu de *carta* de differite forme, dero mai vertosu de forma conica si cylindrica, cumu : α) de infascioratu sacharu, cafea, pome, confecture : unu *cartuciu de cafea; doue cartucie de sacharu; multime de cartucie de pome sacharate; unu cartuciu de galbini*, fissícu; β) incarcatura de arma de focu d'inainte preparata si infasciorata in receptaclu de *carta : ne mai avendu cartucie, militarii incetara focurile si se arruncara cu baionetele asupr'a inimicului; cartec'a este una cartucia sau cartuciu de tunu*, (vedi *carteca*); γ) veri-ce capsa d'in veri-ce materia, in care se punu materie inflammabili; *b)* alte obiecte de *carta* sau analoge celloru facute de *carta :* α) caciulla de *carta*, si in specie asseminea caciulla pusa in capulu cuiva, ca se ua porte dereptu punitione; β) parte d'in foli'a typarita, care se retyparesce, si care nu trece de *doue pagine*, si prin urmare differitu de *carticinu*, care se compune d'in *patru* sau *optu* pagine, dupo formatu; γ) folie de porumbu uscata, cu care se implu asternute; *c)* in architectura : α) ornamentu ce presenta forma de *carta* infasciorata; β) voluta intr'unu capitellu de columna de ordine ionica; γ) cadru, in allu cui campu se sculpe unu titlu, una devisa, una inscriptione, etc. (vedi si *cartella*).

CARTUCIARIU,-*ia*, adj. s., (compara ital. **cartucciere**, franc. **cartouchier**); relativu la *cartucia* si *cartuciu*, luatu mai allessu ca substant. : *a)* masc. personale, care face si prepara *cartucie* de arme; *b)* femin. reale, *cartuciaría :* α) arte de a face cartucie de arme; β) loculu unde se fabrica; γ) locu unde se tinu, si in speciale, saccu de pelle, in care unu militariu porta *cartuciele*.

CARTULA si prin stramutarea regulata a lui *l* in *r*,

CARTURA, s. f., **chartula;** deminutivu d'in *carta* si *carte*, in differitele insemnari alle celloru doue forme alle cuventului, (vedi *carta*) : *cartula de visita, cartula de jocu; cartule de lectura*, etc.; de unde apoi *cartulariu* si *carturariu*.

CARTULARIA si *carturaría*, s. f., vedi *cartulariu*.

CARTULARIU si *carturariu*,-*ia*, adj. s., **chartarius, chartularius, scriba, litteratus, litteris imbutus, eruditus,** (compara si it. **cartulare** si **cartolare, cartolajo** si **cartolaro, cartoleria**, etc.; franc. **chartulaire**); relativu la *cartula* sau *cartura*, in intellessulu cellu mai largu ce au aceste-a ca derivate d'in *carta* si *carte :* I. ca adj. : *scientia cartularia sau carturaria*, scientia de *carte; passione carturaria*, pentru jocu de *carti; practica carturaria*, de espeditione de *carti* cancellaresci, etc.; mai desu inse : II. ca substantivu : 1. mascul., *cartulariu* sau *carturariu : a)* reale : α) collectione de *carti* = documente; β) locu, armariu, etc., unde se tinu assemini documente; γ) libru de memorie, diariu, registru; δ) magazinu de carta de scrissu sau de typaritu; ε) saccu, portofoliu, etc., in care se tinu *carti* = documente, inscrisse, etc.; dero mai vertosu : *b)* personale : *a)* cellu ce conserva, lucra, inregistredia, espedesce, compune, etc., *cartile* unui officiu cancellarescu, mai vertosu publicu : scribu, scrietoriu, registratoriu, archivariu, secretariu, etc.; β) care fabrica sau vende *carta* de scrissu si de typaritu sau *càrti* de jocu (vedi si *cartariu*); ca mai populariu in intellessulu : γ) de omu care d'in joculu de *carti* si face una professione, jocatoriu de professione, passionatu pentru jocurile de carti aleatorie : *nu ti dá fet'a dupo acestu omu, co este carturariu d'in cei mai desfrenati;* δ) de omu cu scientia de *carte*, in amendoue insemnarile principali alle cuventului *carte* de sub 5, si a nume : antâniu, omu care scie lege si scrie : *in satele celle mai populate abiá afli doi trei carturari; ce fellu de carturariu esti tu, déco nu scii bene lege si scrie? semnulu esternu allu vechiloru carturari români erá una parcchia de calamari de alama, ce portau totu de un'a la branu;* allu doile,

www.dacoromanica.ro

omu cu multa scientia in genere, invetiatu, si mai vertosu cu scientia de littere in intellessulu largu allu cuventului, litteratu, eruditu, etc., si, in speciale cu scientia de legi, legistu : *carturarii si fariseii cautau se perda pre Jesus; vai voue, fariseiloru si carturariloru; vrei tu se te arreti mai invetiatu de câtu frate teu, care e cellu mai mare carturariu d'in terr'a nostra?* 2. femin., *cartularia* sau *cartularia : a)* personale : α) femina ce essercita professioni sau are calitati de alle *carturariului*, in insemnarile acestui cuventu de sub II. 1. *b)*; β) muiere a *carturariului* cu acelle-asi insemnari; in amendoue aceste intellesse se dice si *cartularessa* sau *carturaressa*, forma sub care insemna : γ) si femina care pretende co scie se *dee in carti* si se descoperia celle venitorie sau ascunse, cumu : *n'am mai vedutu carturaressa ca acesta-a, care scie se ti spuna tote câte ai patitu; déco se afla pucini carturari prin sate, apoi carturaresse si mai pucine; chiaru intre monachii si monachele monasterieloru afli pucini carturari si mai pucine carturaresse; sunt mulieri asiá de carturaresse, in câtu si perdu, ca omenii carturari, stari insemnate la joculu de carti; carturaress'a, de la care comperi tu carta, n'are carta bona neci de scrissu neci de typariu; b)* reale, cu tonu si pre penultima, *cartularía* sau *carturaría*, cu intellessulu de professione, occupatione, passione, scientia, etc., a *carturariului* sau *carturaressei*.

CARTURA, s. f., vedi *cartula*.

CARTURARESCE, adv., **scribarum vel doctorum modo**; in modu *carturarescu*.

CARTURARESCU,-*a*, adj., **ad scribas vel doctores pertinens**; relativu la *carturariu*, luatu ca substantivu, mai vertosu in intellessulu de *scribu, invetiatu, litteratu, eruditu, cu scientia de carte*, etc., (vedi *carturariu*).

CARTURARIA, *carturariu*; vedi *cartulariu*.

* 1. CARŬ, s. m., (ital. **caro**, χάρος); somnu morbosu asiá de profundu, in câtu, in totu tempulu câtu dura, infirmulu se afla in stare de completa nesemtire; in acellu-asi sensu se dice si *carose*; — d'in acea-asi radecina a essitu si *carotide*.

* 2. CARU, s. m., **carum** si **?caros** sau **carus** (ital. **caro**, franc. **carum** si **carvi**); genu de plante d'in famili'a umbelliferelor, *pentandria digynia* lui *Linneu*, d'in care speciele mai importanti sunt : 1. **carum carvi** lui *Linneu*, *cuminulu* sau *cyminulu selbaticu*; 2. **bunium bulbocastanum** lui *Linneu*, *bulbocastanulu* sau *buniulu* : sementiele sau mai bene fructele cellei d'antaniu specia se recommenda ca bone de allenatu irritationile nervose, de intaritu stomaculu si de provocatu sudorea si udulu; de acelle-asi sementie se punu si in pane, in casiu, in rachiu, etc.; cea de a dou'a specia, *bulbocastanulu*, se recommenda prin radecin'a sea tuberosa, rotunda, ceva mai mare ca una nuca, si bona de mancatu.

* 3. CARU,-*a*, adj., **carus**, (ital. **caro**, franc. **cher**); ca oppusu la *vile*=**vilis**=*eftinu, caru* va se dica : care, prin lipse, prin raritate si mai vertosu prin utilitate si alte calitati de valore, costa multu; pre care se pune saŭ se cere mare pretiu; de ací, apoi in intellessu morale : tare doritu, multu estimatu si cu doiosía amatu, dilectu, etc.; (d'intre cuventele mai respandite in poporu, *scumpu* si *dragu* sunt acelle-a cari espremu, in parte, sensulu cuventului *caru*) : I. in intellessu materiale, pretiosu, care are mare pretiu sau se stima de mare pretiu; care cere sau pentru care se cere mare pretiu : 1. pentru lucruri : *a)* de vendutu si de comperatu : *me ducu in mercatu se comperu pesce, mi spunu co e caru, co caru este mnellulu, cara carnea de vacca, cara cea de porcu, care su passerile si verdetiele; co tote alle mancarei su care de focu; nu s'a facutu estu tempu neci inu, neci cânipa, neci bombacu, si de acea-a pandi'a are se fia forte cara; b)* chiaru pentru lucruri ce nu su de vendutu, déro de cari se pote transige sau cari au unn pretiu : *naululu e caru, carraticulu este forte caru; braciele au adjunsu forte care, man'a de*

www.dacoromanica.ro

lucru este cara; casele de locuitu sunt care; totu ce e raru, e si caru=**omnia rarissima carissima**; *si banii adjungu une ori forte cari; tempulu e caru; momentele ne sunt care, si nu le potemu perde in desertu;* — in intellessu pucinu differente se dice inco : *tempu caru* = *annu caru,* in care lucrurile de mancare si altele necessarie la vietia sunt *care,* fora inse se fia *caritate* sau *lipse cumplita* de assemini lucruri; — *c)* lucruri cari ceru multa fatica, labore, periclu, etc. : *caru e si forte caru lucrulu capitatu cu multe rogationi si umilentie; unu intelleptu de ai Greciei invitatu la una formosetia de mare costu si periclu: nu vreu, disse, se mi comperu una musrare de cugetu asiá de cara; d)* cu intellessu analogu cellui d'in espressionea : *tempulu e caru,* se applica la veri-ce obiectu de mare pretiu, pretiosu : *gemme care si formose; adornati cu formose si care vestimente; care si formose anelle si braciari porta acesta muiere la amendoue manule;*—2. la persone, *omu caru,* cu mai multe insemnari : *a)* care cere pretiu mare pentru oper'a sea : *argatii au adjunsu forte cari;* asiá si : *omeni de lucru cari, advocati cari, architectu caru; unu bonu invetiatoriu este totu de un'a caru; b)* care cere mai multu pre unu lucru de vendiare de câtu alti venditori de acellu-asi lucru : *nu mai comperu de la acestu negotiatoriu, co e prea caru;* asiá si : *pandariu caru, pomari cari, cari ospetari, sartoriulu cellu mai caru, cure cosutoresse,* etc.; *c)* care e strinsu la mana, prea economu, aprope avaru, care nu se indura a spende buccurosu, pre ce se cade si câtu se cade : *cara e mam'a vostra, care, de si avuta, ve porta reu investiti; n'am vedutu omu mai caru ca acestu-a, care pentru unu banu e in stare se dispute asupr'a pretiului tota diu'a;* — proverb. : *domnulu caru invetia sau face servitorii furi*= cellu prea strinsu la mana se espune a fi furatu de ai sei; *d) omu caru la vedere, la vorba, la risu,* etc.; care se vede raru, care cu greu si pucinu vorbesce, care forte raru si pucinu ride; — 3. ca adverbiu, in insemnarile pene ací descrisse: *a si vende placentele prea caru; e bene se vendi caru, déro nu se comperi caru; cine vende caru, se espune si a comperá caru; vende mi caru, déro mesura-mi dereptu; am comperatu casele cu diumetate mai caru de câtu se pretiuisse; placerile celloru mari costa caru pre celli mici; a si vende caru vieti'a*=a uccide, morindu insusi, multi inimici; a face, morindu, multu reu inimicului; — II. in intellessu morale, doritu si amatu ânimei omului pentru calitatile de mare pretiu, pretiosu, stimatu, consideratu, etc.; déro intre *caru* si *amatu* essiste acea-asi differentia de intellessu, ca si intre *caritate* si *amore* (vedi *caritate*), desi *caru* se pote adesea luá cu intellessulu simplu de *amatu,* casi *caritate* in locu de *amore;* de assemine differe *caru* si de *pretiosu, stimatu, gratu, dulce,* etc., cu cari adesea pare a se confunde in intellessu : *pretiosu, stimatu,* etc., pote fi ceva, fora se provoce dorirulu si affectulu animei nostre; asiá pote fi ceva si *gratu, dulce, placutu,* etc., ânimei nostre, fora se punemu pretiu si stima pre densulu; *caru,* d'in contra, implica atâtu affectulu ânimei câtu si stim'a, considerationea, pretiulu, etc., ce se pune pre calitatile obiectului *caru; dilectu* este cuventulu, care se appropia ca mai multu, prin intellessu, de *caru,* (vedi *dilectu* si *dilegere*) : 1. applecatu la persone : *a)* cu intellessulu bonu si rigorosu allu cuventului : *poetu caru museloru; celli boni sunt cari lui Domnedieu; cari ne sunt parentii, cari copillii, cari amicii, cari nepotii, care sociele, care sororile,* etc.; *faceti asiá, carii mei fili, cumu si voi, carii mei nepoti; vino mai desu pre la mene, car'a mea amica, co scii câtu mi esti de cara;* — *unu omu caru* este mai totu de un'a unu *omu stimatu* pentru calitatile selle interne si *amatu* pentru bonitatea si grati'a, prin cari se manifesta bonitatea interna a sufletului seu; *unu copillu caru,* d'in contra, este unu *copillu gratiosu si placutu* prin candorea innocentiei si formoseti'a ce straluce in person'a lui : *frate meu are doi cari copilluti si trei care copillutie;* — *b)* in intellessu de amore, ca affectu intre sesse : *candu scapai de car-*

www.dacoromanica.ro

cerea corpului si devenii puru spiritu, fui mai pucinu cara si placuta adoratoriului meu; c) forte desu luatu in locutioni familiari, de multe ori ca simpla espressione de ceremonia dissa sau scrissa, fora ca se cugete cineva chiaru cea-a ce dice; asia in fruntea scrissoriloru scrisse la persone a desea indifferenti se prodiga esclamationile de *caru, cara, carulu meu, car'a mea, care amice, carulu meu amicu*, etc.; ba inco : *d) caru* se dice si in ironía si chiaru in despretiu si batujocura : candu unu superiore se indereptedia la unu inferiore cu *carulu meu*, superiorele vrea se arrete inferiorelui preeminenti'a sea, autoritatea sea, dero si impatientia, imputare, superare, etc.; candu unu mosiu sau unu unchiu dice : *carii mei nepoti sunt nesce miselli*, ironi'a in care e dissu cuventulu *caru*, resare de sene si este manifesta; 2. applecatu la lucruri : *a)* parti de alle personeloru *care*, prin cari se intellegu personele insesi : *car'a sarcina d'in pantecele* sau *d'in braciele mammei*=copillulu; *accopere-ti carulu capu*, dice cineva unei fientia cara; la latini, *caru capu*=**carum caput**=cara persona, ca si la noi : *cara ânima, caru suffletu; reconnoscu car'a mana, care mi a scrissu aceste cuvente; a fundu in a mea ânima sta infipta car'a imagine a carului meu parente; b)* seutimente, cugete si alte miscari alle suffletului : *care ne sunt nu numai placerile gustate cu persone care, ci si chiaru amarurile inghitite pentru sau prin assemini persone; care sunt unei amate temerile amantelui, in cari ea vede una proba de amorea lui; cara ne e memori'a sufferentieloru, prin cari amu trecutu cu demnitate, luptandu pentru bene si addeveru; c) care* cu unu cuventu sunt omului tote lucrurile, de cari este legatu cu totu suffletulu seu : *cara este omului patri'a, care locurile unde si a petrecutu annii copillariei si junetiei, cara cas'a parentesca, care productele spiritului ca si alle corpului seu, caru benele patriei, cara fericirea alloru sei; cari sunt omului ochii sei, care tote partile personei selle*, etc.; inse : *cellu cui person'a sea e prea cara*=*cellu care siesi e prea caru, cade in pecatulu amorei de sene; cine e prea caru sie, nu pote avé nemica caru : addeverulu, benele, formosulu nu potu fi unui assemine omu mai care de câtu ochii sei, mai care de câtu capulu seu, mai care de câtu vieti'a sea; d) cara* pote fi una bestia domnului seu, precumu si domnulu pote fi *caru* bestiei; besti'a e *cara* omului ? α) prin grati'a si formoseti'a ei unite cu bonitatea : *tote animalile micutelle sunt care si gratiose;* β) prin bonitatea si calitatile utile alle ei : *tare mi e caru acestu callu asiá de docile si laboriosu;* omulu e placutu bestiei numai prin bonetatea si cur'a ce are de dens'a; de ací: *e)* in opposetione cu *uritu; repugnante, neplacutu*, etc., cu intellessulu mai vagu de *gratiosu, amabile, placutu, care merge la ânima*, etc.; in acestu intellessu : *florile sunt care, mai vertosu copilleloru; neboniele, vorbele, de si adesea fora sensu, alle copillíloru si prunciloru ne sunt care; unele alimente sunt care certoru animali; succulu floriloru, de essemplu, este caru albineloru; rou'a demanetiei este cara floriloru; zephyrii sunt cari primaverei*, etc., (vedi si mai susu : *cari copii*); cu tote co se pote dice co, in multe assemini essemple, se dau, prin metafora, fientieloru nesemtitorie sentimente umane de *caritate*, cumu ar fi, de essemplu, in urmatoriele doue frasi: *carii ulmi si alti arbori, amati de doiosele vitie, petrecu cu densele in gratiose imbraciosiari; care sunt terrei tote plantele, ce ea nutresce d'in senulu seu; — caru* are de regula, intellessu *passivu*, applecanduse de ordinariu la ceva *amatu si stimatu, ceva care provoca si attrage anim'a prin bonitatea si formoseti'a sea;* cu tote acestea pote avé une ori si intellessu *activu*, applecanduse la cellu ce *ama* si *stima : unu caru parente* pote insemná : α) unu parente *amatu* si *respectatu* de fii; β) unu parente *amante* de copillii sei, *plenu de amore* cotra copillii sei; asiá si in essemplulu de mai susu : *carii ulmi*=sau passivu : *ulmii amati* de omu pentru formoseti'a si grati'a loru; sau activu : *ulmii amorosi* de vitiele, cu cari se imbracia.

www.dacoromanica.ro

* CARUNCULA, s. f., **caruncula** (ital. **caruncula**, franc. **caroncule**); deminutivu d'in *carne*: 1. in genere; buccatella de carne, pucina carne; déro mai vertosu: 2. in speciale, ca terminu de scientia: *a)* in anatomía si pathología: *α) caruncula lacrimale*, mica escrescentia rosia, in apparentia carnosa, situata la anglulu internu allu ochiului si formata de mai multi folliculi mucosi; *β) caruncula myrtiforma*, besicutia sau inflatura mica ce se formedia la orificiulu vaginei d'in membran'a mucosa a acestei canale; *γ) caruncula papilaria*, capitellu in forma de sfercu de titia ce se afla pre renichiu si pre care se versa urin'a in calici; *δ)* escrescentia de carne pre canalea udului la omu, care impedica essirea libera a udului; *b)* in botanica, bubutia, mica inflatura ce se observa pre superfaci'a certoru sementie sau fructe; *c)* in ornithología, cresta, motiu, cucuiu, escrescentia molle, carnosa, despoiata de penne, ce se face pre fruntea, crest'a, la guttulu, etc., passeriloru: *caruncul'a de la fruntea curcaniloru spendura in diosu.*

* CARUNCULARIU,-*ia*, adj., (franc. **caronculaire**); relativu la *caruncula*, in insemnarea acestui cuventu de sub 2.: *escrescentie carunculare.*

* CARUNCULATU,-*a*, adj. (franc. **caroncelé**); proprie part. d'in unu verbu *carunculare*=a muní cu *caruncule*, si de ací, *carunculatu*=munitu, plenu de *caruncule*, in insemnarea mai vertosu a cuventului *caruncula* de sub 2. *b) c)*; de unde subst. feminin. plur: *carunculate*, familia de passeri, cari au la capu si la falc'a inferiore mai multe *caruncule.*

* CARUNCULOSU,-*a*, adj., (ital. **caruncuioso**, franc. **caronculeux**); plenu de *caruncule*, relativu la *caruncula*, in intellessulu acestui cuventu de sub 2.

CARUNTETIA, *caruntire*, *caruntu*; vedi *canutetia*, *canutire*, *canutu.*

CARYOPHYLLA, s. f., vedi *caryophyllu.*

* CARYOPHYLLEU,-*a*, si *cariofilleu*; adj., (ital. **cariofilleo**, franc. **caryophyllé**); care sémina cu *caryophyllulu*, care are vreuna relatione cu *caryophyllulu*; de ací *caryophyllee*, subst. fem. plur., familie de plante, asiá numite pentru co florea locu are form'a unui *cuisioru* asseminea cu *cuisiorulu* sau *cariofill'a cariofillului* (=*caryophyllului*), sau pentru co un'a din celle mai insemnate specie alle familiei are odorea *carofillei.*

* CARYOPHYLLINU,-*a*, si *cariofillinu*, adj. s., (ital. **caryofillina**, franc. **caryophylline**); de *caryophyllu* sau de *caryophylla*: *alcoolu* sau *spiritu caryophyllinu*, spirtu de *caryophylle* sau de *cuisiore*; — luatu mai desu ca subst. femin., *caryophyllina*, materia organica ce se estrage d'in spiritulu sau alcoolulu *caryophyllinu.*

CARYOPHYLLU si *cariofillu* — *caruofillu*, *caryofill'a* si *cariofilla-caruofilla* (dupo pronuntie locali: *cariofillu* si *gariofillu*, *carofillu* si *garofillu*, *caronfillu*, *caronfilla* si *caranfilla*, *carofa* si *garofa* *carafa* si *garafa*; vedi parenthesea de mai diosu), s. m., **caryophyllus** si **caryophyllum** (καρυόφυλλον); 1. specia de arbore d'in famili'a myrtiloru, care cresce mai vertosu in insulele Mollusce, redicandu-se peno la inaltimea de sesse metre in forma pyramidale, standu totu de un'a verde si offerindu in totu tempulu flori rosie despuse in corymbi, **caryophyllus aromaticus** lui *Linneu*, franc. **girofliер**, ital. **garofano**, ispan. **girofle** si **girofre**, provenc. **girofle**, germ. **würzuelke**; — florea acestui arbore, care are figur'a unui *cuiu micu*, se chiama in francesce **girofle** si **clou de girofle** (=litterale: *cuiu de carofillu* sau *garofillu*); la noi porta, pre unele locuri, acellu-asi nume cu arborele, adeco: *cariofillu*, pronuntiatu, cumu s'a arretatu mai susu si: *gariofillu*, *carofillu*, *garofillu*, *caronfillu*; pre alte locuri se aude si form'a feminina: *carofilla*, *caronfilla* si chiaru *caranfilla*; acesta d'in urma forma, correctata in *cariofilla*=*caryofilla*=*caruofilla*, (vedi parentesea de mai diosu), este cea mai conforma cu geniulu limbei nostre, de orece *cariofilla*, ca fructu, esse din *cariofillu*, arbore, ca si *nuca*, *corna*, *allуna*, etc., d'in *nucu*, *cornu*, *allunu*; pre alte locuri in fine, acellu-asi fructu sau flore se chiama *cuisioru*, (vedi mai susu

www.dacoromanica.ro

franc. **clou de girofle**) : *d'in cuisiore sau cariofille se scote unu oliu, una essentia, care ammestecata cu alte essentie, da unu forte bonu profumu; buccatari'a consume forte multe cariofille sau cuisiore; de regula cariofille se punu in buccate de carne negra, spre a stimulá digestionea acestei carne;* — 2. genu de plante d'in famili'a *caryophylleeloru*, forte cautate si cultivate prin gradine pentru formoseti'a floriloru loru, **ocellus lui** *Rapin*, **caryophillus hortensis**, franc. **oeillet**, germ. **nelke**, genu care coprende aprope unu centu de specie, d'in cari multe se cultiva si in gradinele nostre si sunt connoscute, dupo localitati, sub variele forme ce s'au datu de la inceputu in parenthese : *cariofillu, gariofillu, carofillu, qarofillu, caronfillu, caronfilla, caranfilla, carofa, garofa, garafa;* dupo celle spuse in parenthesea de mai diosu, formele celle mai complete si mai bene pastrate, adeco *cariofillu — cariofilla*, cauta se se applece regulatu mai vertosu in insemnarile de sub 1., éro pentru insemnarea de sub 2. se se applice sau formele ca mai pucinu transformate, adeco : *carofillu — carofilla*, sau celle ca mai transformate, adeco : *carofa— garofa*, afora déco n'amu preferí a utilisá tote formele date, cari n'au luatu inco ca *carafa—garofa*, (vedi parenthesea de mai diosu), unu intellessu speciale, dandu-le de ací inainte una applecare, cumu se si face pre a locurea, applecandu-se chiaru *garofitia*, deminutivu d'in *garofa*, la una d'in speciele *caryophyllului* in intellessulu de sub 2. (La acestu articlu a cautatu se dàmu cu capulu de marile difficultati relative, ce presenta mai tote cuventele nostre popularie, câte espremu concepte de domeniulu istoriei naturale; in Glossariu amu datu mai multe essemple de aceste difficultati, tractandu cu ore-cari detalie sau casuri, in cari mai multe plante au numiri diverse in diverse localitati, sau casuri, in cari cu acelluasi cuventu, in diverse localitati, se chiama plante forte diverse un'a de alt'a; *carofillu*, prin fluctuationile si de forma si de intellessu, presenta unite difficultati d'in aceste doue categorie de casuri : spre a justificá déro si elucidá celle in modu dogmaticu spuse afora d'in parenthese, cauta se indicàmu punctele principali ce au formatu lini'a, care ne a addussu la acellu resultatu. D'intre dictionariele romane : *a)* cellu de Buda da formele : α) *carofilu* [cu tonulu insemnatu pre *fi : carofilu*], esplecatu prin lat. **dianthus caryophyllus** lui *Linneu* si prin germ. **nelke, nägelein;** β) *gariofilu* [intonatu totu *gariofilu*], esplecatu prin **caryophyllus communis** lui *Linneu* si prin germ. **gewürznelke, gewürznägelein;** γ) *garofilu=carofilu; b)* dictionariu *Polizu* da : α) *coronfilu*, esplecatu prin germ. **nelke, nägelein**, adaugundu si pretios'a observare, co, la Ardelleani si Moldaviani, *caronfillu=garofa;* β) *carafa=garofa=garafa*, esplecate prin germ. **flasche** si **nelke;** *c)* dictionariu *Raoul* da : α) *gariofilu=*cu franc. **clou de girofle;** β) *carofa=garofa=*franc. **oeillet;** *d)* dictionariulu *Barcianu*, cellu mai nou in datu [1868] da : α) *cărofilu =*germ. **nelke;** β) *gariofilu=***gewürznelke,** γ) *garofa=***nelke,** — *garof'a marei =*?latin. **armeria;** — acumu d'in celle audite de insine in diverse parti alle Romaniei libere, connoscemu co pre a locurea se dice si *caronfilla* cu intellessulu de *cuisioru=*franc. **clou de girofle =**germ. **nägelein,** cumu si *caranfilla* cu doue insemnari diverse, adeco : insemnarea de *caronfilla=cuisioru=*franc. **clou de girofle=**germ. **nägelein,** si insemnarea de *lagena mai mica*, ca deminutivu d'in *carafa=***lagena=**franc. **carafe=**germ. **flasche,** [vedi *carafa, carafina, carafutia* in Dictionariu], si prin urmare, in acestu intellessu, affinu cu *carafina, carafutia*, ca si cu *carafilla*, forma data in dictionariulu *Polyzu* si esplecata cu germ. **flasche** si **viole=***lagena, fiala* sau *fiola;* in fine connoscemu de assemine, co formele *carofa—garofa* si *carafa—garafa*, se dicu, in mai multe parti d'in Romani'a libera, cu doue insemnari, adeco : insemnarea ce are franc. **oeillet=**germ. **nelke,** si in speciale, **oeillet girofle** sau **girofle=dianthus caryophyllus** lui *Linneu*, si insemnarea de

www.dacoromanica.ro

lagena=*carafa*=franc. **carafe**=germ. **Flasche.** D'in aceste-a resulta co totelformele date de noi desu de la inceputu sunt transformationi alle unui si acellu-asi cuventu, cari incepu de la form'a cea mai curata *cariofillu* sau *gariofillu* si mergu peno la cea mai mutilata : *carafa—garafa*, si cari, in differile localitati, se ieau cu differite insemnari, ce se potu reduce la sesse, adeco : 1. specia de arbore cu flori sau fructe aromatice, **caryophyllum**=καρυόφυλλον=**caryophyllus aromaticus** lui *Linneu* sau, dupo dictionariulu de Bud'a, **caryophyllus communis** = franc. **giroflier**=ital. **garofano**=germ. **würznelke**; cu acesta insemnare occuru formele celle mai bene pastrate alle cuventului : *cariofillu—gariofillu;* 2. florea sau fructulu aromaticu allu acestui arbore, **caryophyllum**=καρυόφυλλον= franc. **girofle** sau **clou de girofle** = germ. **gewürznelkennägelein**; cu acesta insemnare occuru si formele bene pastrate : *cariofillu—gariofillu*, déro si formele mai multu sau mai pucinu modeficate : *carofillu—garofillu, caronfillu — caronfilla — caranfilla;* 3. genu de plante, alle caroru flori rivalisa in formosetia cu rosele, **ocellus** sau **ocellus caryophyllus** lui **Rapin**=franc. **oeillet**=germ. **nelke**=**dianthus** lui *Linneu;* cu acesta insemnare occuru formele celle mai multe : *carofillu* si *garofillu, carofa—garofa* si *carafa—garafa*;déro acestu genu de flori coprende, cumu s'a arretatu mai susu, aprope unu centu de specie, si formele mentionate paru a se applicá mai vertosu la un'a d'in aceste, la asiá numitulu franc. **oeillet girofle**, cumu se pote intellege d'in esplecarea ce dictionariulu de Buda da formei *carofillu—garofillu* prin **dianthus caryophyllus** lui *Linneu;* de sí, conformu celloru espuse la art. *cariophyllcu*, cuventulu se pote applicá forte bene la tote speciele genului; 4. acesta insemnare speciale este a trei-a d'in celle sesse, cu cari occurre cuventulu in cestione; 5. una alta specia d'in acellu-âsi genu, care in francesc'a se chiama **oeillet des poètes**, se dice pre a locurea, *garofitia;* 6. in fiue, cu insemnarea de *lagena, fiala sau fiola* =latin. **lagena, phiala**=franc. **carafe**= germ. **flasche** şi **viole**, se audu formele celle mai modeficate : *carofa—garofa, carafa—garafa*, cu deminutivele : *carofiora—garofiora, carafina — garafina, carafilla—caranfilla*, etc.;—mai scurtu, conceptele espresse prin variele forme alle cuventului in cestione se reducu la doue categorie : I categoría coprende concepte de *plante;* II categoría, concepte de *vase;* si, ca se inlaturàmu, pre câtu se pote, confusionea ce se nasce d'in applecarea de differite forme la acellu-asi conceptu, remane ca, dupo ce amu espusu faptele collesse d'in usulu limbei, se consultàmu si luminele etymologiei. Este déro addeveratu, co tote formele in cestione se reducu la un'a si aceaasi origine? Pentru form'a *cariofillu*, sau cu *g* in locu de *c*, *gariofillu*, nu mai incape indoientia, co este intrega form'a lat. **caryophyllum**=grec. καρυόφυλλον; in locu de *cariofillu*, *gariofillu*, prin stramutarea lui *y* nu in *i*, ci in *u*, ca in *marture*=**martyre**, a potutu essiste canduva in limb'a [si pote co essiste si astadi pre undeva, fora se fia noue connoscutu] si form'a : *caruofullu* sau *caruofillu;* d'in *cariofillu*, si mai vertosu d'in *caruofillu*, prin suppressionea lui *i* sau *u* d'inaintea lui *o*, s'au nascutu forte usioru formele : *carofillu-garofillu*, d'in cari apoi prin adaussulu unui *n* : *caronfillu, caronfilla;* déro cumu se ne esplicàmu formele : *carofa-carafa, garofa-garafa?* Se scie, co cuventele impromutate de Romani d'in limb'a grecesca, cari in acesta d'in urma limba aveau accentulu la unu locu, unde nu potea stá dupo natur'a limbei latine, se pronuntiau in doue moduri in respectulu accentului, adeco : sau cu accentulu in loculu unde lu cerea natur'a limbei latine, sau cu accentulu in loculu unde lu puneau si Grecii; toti grammaticii vechi latini attesta acestu faptu priu numerose essemple; cuventulu **caryophyllum** este si ellu unulu d'in aceste cuvente, cari se pronuntiau cu accentulu, candu dupo natur'a limbei latine, adeco la penultima : **caryophyllum**, ca si **bacillum**, candu, din contra, dupo natur'a limbei

www.dacoromanica.ro

grecesci, adeco la antepenultima : **caryóphyllum** = καρυόφυλλον; amendoue modurile de pronuntia se vede co s'au pastratu si intre Români si au influentiatu asupr'a transformationei cuventului in cestione, asiá co formele ca mai bene pastrate : *caruofillu, cariofillu, carofillu*, etc., au essitu d'in pronunti'a cuventului cu tonulu pre penultima ; pre candu pronunti'a cu tonulu pre antepenultima : *caruófullu, caruófillu*, si mai vertosu sub form'a femina : *caruófulla* sau *caruófilla*, a cautatu se duca la forme d'in ce in ce mai scurtate si trunchiate in ultim'a loru parte, asiá co d'in *caruófulla* sau *caruófilla* a essitu mai antaniu : *carófulla* sau *carófula*, ca si nou grec. καρόφυλλι sau καρόφυλι, apoi prin taiarea lui *u* : *carofla-garofla*, priu caderea lui *l* : *carofa-garofa*, in fine prin deschiderea prea mare a lui *o* : *carafa-garafa*, ca si *afara* d'in *afora*; formele correspondenti in limbele sorori au essitu tote d'in acea-asi pronuntia cu tonu la antepenultima, si de acea-a : ital. **garófano**, franc. **girofle**, isp. **girofle**, **girofre**, etc. Venindu acumu la intellessulu cuventului, conformu tendentiei ce amu descoperitu in usulu de peno astadi, conformu mai vertosu legei limbistice, co *formele unui cuventu ca mai bene pastrate se applica, de regula, la insemnarile celle mai originarie, éro formele mai modeficate la insemnari metaforice cu atâtu mai departate de intellessulu originariu, cu câtu sunt mai modeficate si mai desfigurate*, a cautatu si cauta de neapperatu se admittemu urmatoriele puncte de directione : 1. formele ca mai intrege : *caruofillu-cariofillu*=*caryophyllu*=**caryophyllum**=καρυόφυλλον, se applica cá mai bene : *a)* in intellessulu ce au avutu d'in origine in limbele classice, adeco : α) in intelessulu de *arborele aromaticu*, definitu si sub 1. d'in celle sesse insemnari mai susu enumerate; β) in intellessulu de sub 2. d'in celle sesse insemnari; pentru acestu intellessu inse, femininulu *caruofilla-cariofilla*, ar fi si mai conformu geniului limbei [vedi celle spuse la inceputu, afora d'in parenthese] si cerutu de claritate [*garioñillu*=*garuofillu*, aru fi numai pure varietati de pronuntia]; 2. formele ca mai pucinu modeficate : *carofillu* = *garofillu*—*carofilla* — *garofilla*, etc., se applica bene : α) in intellessulu speciale de **dianthus caryophyllus**, a cui flore are, cumu se scie, odorea de *caruofilla* = *cuisioru de caruofillu*; β) in intellessulu generale de franc. **oeillet**=**ocellus** lui *Rapin*, **dianthus** lui *Linneu*, germ. **nelke**, fienduco acestu genu intra in famili'a *caruofillaceeloru* [vedi *caryophyllaceu*]; mai bene inse e se se applice, in acestu intellessu, cuventulu *dianthu* sau *diantu* = **dianthus**; 3. formele si mai desfigurate : *carofa-garofa, garofitia*, etc., se applica ca mai bene la specie d'in genulu *dianthu*, pentru cari fiendu asiá de multe, este una fericire co limb'a ne offere atâtea forme : *carofillu-carofilla, garofillu-garofilla, carofullu-carafulla, carofoliu-carofolia, caroflu-carofla, carofa*, etc.; 4. in fine formele ca mai desfigurate : *carafa-garafa* cu derivatele : *carafilla-garafilla, carafina*, etc., se applica ca mai bene la conceptele de *vase*, cari si in limbele sorori porta numele de : ital. **caraffa**, franc. **carafe**, etc., cari sunt ca mai departate de conceptele espresse in origine prin **caryophyllum**, asiá in câtu *carafa-garafa* cu intellessulu de *vasu* pare co nu ar mai fi acellu-asi cuventu cu *carafa garafa* in intellessu de *flore*; déro e mai multu ca probabile, co *carafa*=*garafa* =*carofa*=*garofa* de la intellessulu de *flore* a trecutu la cellu de *vasu cu forma analoga formei florei*, prin acellu-asi simplu processu metaforicu, prin care *calice*=*cupa* s'a applecatu si la *calicele florei*, si asiá cuventulu *carafa-garafa*, se espleca mai bene de câtu prin arab. **gerâf** sau grec. κεράειν, [vedi *carafa* la loculu seu].=Acesta-a e seugur'a calle, credemu, pre care potemu essí d'in confusione si adjunge la lumina si intellegere intre toti Românii d'in tote partile.)

CASA, s. f., **casa, domus, ædes, domicilium, habitatio, sedes; conclave, cubiculum; capulus; ærarium**, etc., (ital. isp. port. provenc. **casa**, franc. **case**, cumu si prep. **chez**=*a casa*); constructione cu pareti si coperementu, care serve de *lo-*

www.dacoromanica.ro

cuentia sau de *incapere*, de la modest'a locuentia a unui terranu seracu cu pareti de nouelle lipiti cu pamentu si cu coperimentu de arundine, de fenu, de paie, etc., (destullu numai se nu fia in pamentu, coci atunci nu ar fi *casa*, ci *bordeiu*), peno la palatiulu cellu mai stralucitu allu millionariului; pre candu in latin'a cuventulu **casa**=*casa ordinaria*: colliba, baraca, siatra, etc., ca si celt. **cas**, arab. **chas**; inse syriac. chaldaic. **casa** cu intellessulu estensu allu cuventului nostru *casa* sau ital. **casa**; in acestu intellessu latinulu dice **domus** sau **ædes**; I. in intellessu ordinariu si propriu, constructione cu pareti, care are un'a sau mai multe incaperi, unulu sau mai multe tablate, déro care face unu corpu ore-cumu separatu si destinatu ca incapere de locuitu pentru unu omu cu famili'a sea, pentru omenii unui ramu de servitiu, etc.: **1.** in insemnarea cea mai ordinaria de *constructione* pentru sederea unei familie: *unu satu mare de mai multe mii de case; una mica cetate, care abiá numera câteva cente de case*; dupo materi'a d'in care suntu facuti paretii *caseloru*, sunt: *case de petra, case de caramida, case de lemnu, case de trabi* =(berne), *case de nouelle, case impaiate*, etc.: *de regula, casele campianiloru nostri sunt de nouelle, casele montaniloru de petra sau de trabi, éro casele cetatianiloru de caramida; — casa de locuitu: a)* casa abitabile, in care pote cineva locuí, pentru co nu e derimata, sau pentru co nu e nesanetosa, etc.: *casele in cari ploua sau cu pareti umedosi nu su de locuitu; b)* casa destinata la locuitu, si, in speciale, destinata a fi locuita de domnulu sau edificatoriulu seu, iu oppusetione cu: α) *casa de specula* =*casa de allocatu* altoru-a, ca se sieda in ea: *specul'a cu case nu e castigosa, case se si faca cineva de locuitu pentru sene*; β) *casa de scola, casa de asylu* si alte assemeni edificie, cari nu se facu cu scopu de a serví ca locuentia ordinaria pentru unu omu cu famili'a sea; *casa domnesca* sau *case domnesci: a)* in care siede de fapta domnulu sau e numai destinata pentru locuenti'a domnului terrei; *b)* casa magnifica, palatiu, etc.; asiá si: *casa imperatesca, casa regale*; frasi si locutioni, in cari cuventulu *casa* intra cu insemnarea d'in acestu paragrafu: *a sedé a casa* = *a stá a casa* = *a fi a casa* etc., cu totulu differite de: *a sedé in casa*=*a stá in casa, a fi in casa: cine siéde, sta sau e in casa*, se afla intre paretii si sub accoperimentulu casei; *cine sta, siede sau e a casa*, pote se nu fia *in intrulu casei*, ci *afora d'in casa*, destullu numai se fia *pre longa casa, nu departe de casa: vitele nu potu stá, sedé sau fi in casa; déro potu stá, sedé sau fi a casa, déco nu se scotu la campu se pasca; candu ploua, lucratoriulu de campu sta sau siéde a casa, pentru co nu pote essí si lucrá la campu; déro standu sau sedendu a casa, pote se nu stee sau se siéda in casa, ci afora d'in casa, pre longa casa, se se occupe cu de alle casei, sau se merga la casele altoru-a pentru petrecere; cineva siéde sau sta a casa*, ca se custodesca cas'a, ca se astepte pre cineva, etc., cea-a ce se pote face, fora se siéda cineva inchisu *intre paretii casei*, ci numai *pre longa casa; siéde inse sau sta in casa*, pentru co nu e sanetósu, pentru co e tempu uritu, etc., cea ce cere sederea *intre paretii si sub accoperimentulu casei; in casa* espreme una relatione de locu materiale, particularia si immediata, pre candu *a casa* este espressionea unei relatione de locu generale, ideale si mai multn sau mai pucinu departata; de ací vine, co nu se pote dice: *a intrá a casa*, cumu se dice: *a intrá in casa*; déro, de si cu intellessu differitu, se dice forte bene si: *a vení a casa*, si: *a vení in casa*; de ací vine, co *a casa* nu admitte determinationi, neci macariu articlu, ba neci chiaru plurariu, cumu admitte *in casa: a sede in cas'a sea, a sedé in cas'a altui-a, a sedé in case cu locaticu, a sedé in cas'a parentesca sau in casele parentesci; a casa*, luatu absolutu, espreme in sene si prin sene, afora de una relatione de locu ideale si departata, si una relatione de *proprietate sau possesione* cu un'a d'in celle trei persone alle discursului, care sau se intellege usioru d'in cursulu vor-

www.dacoromanica.ro

birei, sau, deco nu se intellege, se determina cu unu pronume sau nume alaturatu pre longa *casa* cu prep. *la*, si acesta-a e sengur'a determinatione ce admitte locutionea *a casa*, cumu : *me ducu a casa (la cas'a mea, a casa la mene); ne ducemu a casa (la cas'a nostra, a casa la noi); domnulu nu e a casa, la cas'a sea, a casa la densulu; duceti-ve a casa (la cas'a vostra, a casa la voi); duceti-ve a casa la boniculu; se ne intorcemu a casa la unchiulu,* (vedi si prep. *a*); — differentiele de intellessu intre : *a sedé a casa, a stá a casa, a fi a casa,* etc., de una parte, si intre : *a sedé in casa, a stá in casa, a fi in casa,* etc., de alta parte, resulta d'in intellessulu particulariu allu verbeloru : *sedere, stare, fire,* despre cari vedi la loculu loru; — in respectulu intellessului : *me ducu de a casa, plecu de a casa, lipsescu de a casa, fugu de a casa,* etc., stau cotra : *me ducu d'in casa, plecu d'in casa, fugu d'in casa,* etc.; precumu si : *me ducu a casa, siedu a casa; vinu a casa, stau a casa, fugu a casa, dau fug'a a casa,* etc., stau cotra : *me ducu in casa, vinu in casa, fugu in casa, dau fug'a in casa;—parechia de case,* ua casa cu mai multe incaperi, unu corpu de casa cu incaperile necessarie pentru locuenti'a unui capu de familia, unui domnu de casa : *a possedé mai multe parechie de case, a dá unei fete in dote trei parechie de case; am comperatu locu de casa asiá de intensu, in câtu potu face pre ellu cinci parechie de case; — parechia de case* este una espressione creata de poporu pentru necessitatea destinctionei de intellessu : coci *a face case,* de essemplu, are mai multe insemnari chiaru in intellessulu, de care e vorb'a in acestu paragrafu, si a nume : *a)* a face *mai multe corpuri de casa* cu mai multe incaperi, cu tote incaperile câte se credu necessarie pentru locuenti'a cuiva : *omulu acestu-a face case in continuu; déro are cuventu se faca atâtea case, pentru co are multe fete, si fia-carei-a vre se se dee dote câte una casa;* déro si : *b) a face una sengura casa,* unu corpu de casa cu incaperile necessarie ; *mi s'a uritu cu mutatulu, si de acea-a asiu vré se mi facu case*; ca se se evite asiá déro acesta ambiguitate, in intellessulu de sub *a)* se dice : *a face multe parechie de case,* sau *a face la case;* ero in intellessulu de sub *b)* se dice : *a face una parechia de case : cauta se facu la case, ca se potu dá fia-carui copillu câte doue parechie de case;* — de ací se vede co plur. *case* se iea cu intellesssulu de sing. *casa,* inse cu nuantie de insemnare bene sentite : seng. *casa* se applica, de preferentia, la una constructione simpla cu *una sengura incapere,* in care se aggrumura una familia intrega, pre candu plur. *case* se dice de una constructione cu mai *multe incaperi*, cu pretensioni cellu pucinu la commoditate, deco nu sí la elegantia : *unu bietu terranu cofundatu in miseria si face casa pentru adappostirea sea si alloru sei; dero si unu terranu cu dare de mana si face case;* seng. *casa* se dice si de una construction *cu mai multe incaperi,* inse construita cu mare economia in vederea commoditatiloru celloru mai de necessitate, pre candu plur. *case* se applica la *unu edificiu sumptuosu* : *cineva si face una casa in gradin'a sea, pre mosi'a sea,* etc., *unde se duce se sieda una parte a annului pentru placere sau pentru necessitate; déro in cetate, unde siéde regulatu, si face sau si compera case; cine e avutu si pote face case si la viia sau la mosia;* aceste insemnari alle sengulariului *casa* sunt affini cu celle ce amu vedutu desu de la inceputu, co Latinii dau cuventului **casa**, pre candu insemnarile oppuse alle plurariului *case* stau appropiate de alle latinesceloru **domus** si **ædes** ; *case domnesci, case imperatesci,* etc., sunt espressionile proprie, candu este vorb'a de celle in cari siede, in addeveru, domnulu ori imperatoriulu, sau cari sunt destinate ca locuentia pentru capulu statului, pre candu *casa imperatesca, casa domnesca,* etc., se applica mai bene la insemnari metaforice ideali : servitiu la curtea domnesca, familia domnesca, etc.; de unu omu se dice co *serve casei domnesci*, si nu : *caseloru domnesci,* cea ce ar in-

www.dacoromanica.ro

semná co *acellu-asi omu serve la casele mai multoru domnitori*; intellesşulu metaforicu cellu mai materiale, in care s'ar applecá bene una espressione ca *casa domnesca*, ar fi cellu de *casa a unui particulariu asiá de sumptuosa* ca si unu palatiu domnescu; si in addeveru seng. *casa* se iea si cu intellessulu de *edificiu magnificu si sumptuosu*, candu acestu edificiu in vederea scopului seu, are numaï una incapere, sau si mai multe, déro destinate tote la acellu-asi scopu, cumu: *cas'a Domnului*=*cas'a lui Domnedieu*=baséric'a (vedi mai diosu); — 2. in insemnari speciali: *a)* edificiu, in care se aduna, ca se lucre sau se delibere omenii unui ramu de servitiu publicu: *cas'a municipalitatei, cas'a consiliului administrativu, cas'a archivului*, etc., *b)* edificiu care serve pentru una institutione: *casa de scola, casa de pensionatu; c)* edificiu publicu sau si privatu, in care se adappostescu si nutrescu cei seraci sau cei nepotentiosi: *casa de infirmi, casa de orfani*, unde se crescu orfani; *casa de neboni* = *casa de smentiti sau alienati*, unde se tinu si se cauta cei smentiti; — *casa publica*, verice edificiu construitu cu spesele terrei, alle unui judeciu sau alle unei commune, pentru necessitati publice; inse si cu intellessu reu: *casa de femine publice;* si de acea-a in loculu espressionei: *casa publica*, in intellessu bonu si onestu, tende a se substituí espressionea: *edificiu publicu;* 3. parte d'in una casa: incapere, camera, atriu, salla, sallonu, etc.: *casa de mancare, casa de dormitu, casa de receputu ospeti; cas'a cea mare*, la Români, este camer'a, in care se primesc u ospeti; *casa d'in tablatulu de diosu, casa d'in tablatulu de susu; casele terranului românu au cellu pucinu trei incaperi, uleco: cas'a cea mare, destinata la receptionea ospetiloru, cas'a cea mica destinata la sederea familiei, si tend'a, casa ce serve ca buccataría si ca cellariu;* — II. metaforice: A. cu intellessu mai appropiatu de cellu originariu: 1. *cas'a Domnului*=*cas'a lui Domnedieu* =*cas'a de rogatione*, baserica, templu: *nu se cade a face cas'a Domnului casa de negotiu si de specula, coci casa de regatione este cas'a Domnului;* — in intellessu mai ideale de *ceru: Jesus dice: in cas'a tatalui meu multe locuentie sunt;* — 2. *casa de penitentia*: *a)* monasteriu; *b)* casa unde se tinu cei caduti in culpe, inchisore, carcere; in acestu d'in urma intellessu se dice si *casa de correctione;* 3. la Românii de d'incollo de Carpati, cu intellessulu speciale, cu care d'incoce de Carpati se dice *camera*, adeco edificiu, in care adunarea reprsentantiloru terrei tine sedentiele selle, si de ací, adunarea insasi, corpulu insusi allu representantiloru terrei: *cas'a de susu*= *cas'a magnatiloru*, in opposetione cu *cas'a de diosu*, adunarea representantiloru allessi de poporu, (vedi si *camera* cu acellu-asi intellessu); 4. secriulu: *prea e strinta cas'a si nu credu sè incapa mortulu in ea; intrava totu omulu in cas'a eternitatei;* de aci, mormentulu insusi: *intunericos'a casa a eternitatei;* 5. sacculu membranaceu, in care prunculu sta in pantecele mammei: *lechus'a inco nu a facutu cas'a;* 6. locuentia de alte animali: *cuibu, culcusiu*, etc.: *corbulu si afla una casa in scorbur'a arborelui; cas'a erodiului* = *locasiulu erodiului; adesea albinele sapa sub pamentu si costruescu ingeniose case;* 7. receptaclu, compartimentu, despartitura ore-care: *a)* la joculu *de rege* (=*siachu*), unulu d'in celle 64 de cadrille alle tablei de jocatu rege; *b)* la joculu de *regina* sau *domna*, unulu d'in cadrillele tablei pre care se joca acestu jocu; *c)* la joculu de *table* sau *de zari*, unulu d'in celle 24 de despartimente alle acestoru table; *d)* unulu d'in cadrillele ce formedia liniele orizontali cari se tragu pre paginele unui registru si cari se taia cu alte linie perpendicularie; *e)* cellula de faguru de miere; *f)* un'a d'in despartiturele unui armariu, unei cuteia, etc.; 8. locu sau arca, unde se stringu si se tinu bani ai statului sau ai unui particulariu, banii insisi strinsi si pastrati: *cas'a terrei, cas'a vestiariei, cas'a municipalitatei; cas'a centrale*, unde alta data se stringea parte d'in veniturile mosíeloru monasteresci; *cas'a obligationiloru rurali; cas'a obli-*

www.dacoromanica.ro

gationiloru domeniali; — *casa de bani, casa de ferru; a avé* sau *a nu avé casa*= a avé sau nu bani in numeratore; *a tiné cas'a*=a avé directionea si administrationea baniloru d'in uua casa publica sau privata; *librulu casei*=*registrulu casei*= *libru* sau *registru de casa*=simplu si absolutu: *casa*, registru in care se trecu, la creditu sau la debitu, tote summele câte intra in casa sau essu d'in casa; de ací espressioni ca : *a face cas'a*=a stabilí computele, a verificá situationea casei; *a inchiaiá cas'a*=a inchiaiá computele librului de casa; *a tiné cas'a*=a tiné registrulu caseï, etc.; — in acesta insemnare, *casa* pare a se attinge in intellessu cu *cassa* (vedi déro si *cassa*); 9. *casa de fulmine*, facuta d'in mice buccati de lemnu, cari usioru se imbina si se desbina; deco cu una scanteia electrica se apprende materi'a inflammabile si esplosiva depusa in asemine casa, acesta-a intr'unu momentu se desface si se derima; 10. patria, terra, natione, statu propriu allu unui domnitoriu, etc.: *cas'a lui Israel, in Biblia, este terr'a sau nationea Ebreiloru; a se intorce din essiliu a casa; se cautàmu a ne impacá in casa, in intru, si nu avemu a nc teme de inimiculu d'in afora; inimiculu, care invasesse terr'a vedendu-se de mai multe ori batutu, se intorse a casa, ca se si adune noue poteri;* — *pamentulu nu este addevetat'a casa a omului; cas'a omului este cerulu; cosmopolitulu se crede a casa in tote terrele lumei;* — B. in intellessu mai ideale : 1. continutulu unei case, si de ací, multu, cantitate mare forte : *a avé una casa de copilli in spinarea sea; se aibi una casa de bani, totu nu ti ar adjunge tie intr'una sengura di;* 2. locaticu, *locu de casa*, ce solve cineva proprietariului pentru cas'a allocata sau loculu de casa allocatu : *tote su scumpe : vestimente, casa, victu; cu atâtu nu potu solve loculu casei; inco nu amu potutu solve cas'a pre semestrulu, in care amu intratu;* 3. familia, cu mai multe intellessuri, mai strimte sau mai large, cumu : *a)* toti câti locuescu in acea-asi casa : *cas'a Filippesciloru*=*cas'a Filippescului*=*cas'a Filippescu; a se insorá cu una feta d'in casa onesta si avuta; casele mari*=familiele insemnate, avute si potenti intr'una térra sau cetate; *tota cas'a, cu mari cu mici, cu domni cu servitori, sarira la mene se me bata; toti ai casei melle te dorescu; b)* mai multe familie legate prin sange de cumnatía mai appropiata sau mai departata, de si nu locuescu in acea-asi casa, ci fia care d'in elle formedia una casa in intellessulu precedente de sub *a* : *Mari'a, mamm'a lui Jesus, erá d'in cas'a lui Davidu; cas'a domnitoria, cas'a regale, cas'a imperiale*, etc., imbracia tote familiele, in cari se afla membri uniti prin sange cu famili'a cellui ce domnesce; *c)* in intellessulu cellu mai largu, ca *gente* = **gens** la strabonii Romani, in care intrau nu numai cei d'in acellu-asi sange, ci si altii straini, *clientii : a tiné de cas'a cutarui-a*=a fi clientele, protessulu acellei case; *omulu casei*=cliente, protessu; *d)* de multe ori inse *casa* se dice numai de servitorii unui domnitoriu sau altei persone insemnate : *cas'a principelui, principele cu tota cas'a sea; e)* numai barbatulu si muierea uniti prin casatoría, si de ací : 4. legamentu de casatoría, unione conjugale : *a dá una feta la cas'a ei*=*a ua maritá; a tiné casu cu cineva*=a traí in casatoría : *de ce nu mai vrei se tini casa cu mene? cumu ai tinutu peno acumu casa cu mene, si acumu dici co nu mai poti tiné?*—*a facc casa*=a insorá sau maritá : *eu am facutu multe case, si prin urmarc se nu te temi, co nu voiu facc si pre acesta-a déco ti place fet'a si te multiamesci cu dotea ce arc;* unu parente de familia, care inco nu a insoratu neci maritatu, dice : *nu am facutu inco casa*=nu am maritatu, nu am insoratu; de ací : *a stricá una casa, a stricá cas'a cuiva : a)* a face se se desparta socii : *desfrenatii si desfrenatele strica multe case bone si oncste; b)* a stricá armoni'a si bon'a intellegere d'intre socii : *de unde traiamu asiá de bene cu sociele nostre, tu venisi se ne strici casele cu vorbele telle; copilli d'in antani'a casa, copilli d'in a dou'a casa*=copilli d'in antani'a

www.dacoromanica.ro

casatoría, d'iu a dou'a casatoría; *cercatoriu de case*=petitoriu de fete fora cugetu de insoratore; 5. economía, admiuistratione, spese, interessi, avere a casei sau familiei: *pane de casa, pannura de casa, pandia de casa,* etc., cari se facu in casa, si nu se compera d'in mercatu; *câte nu se ceru la una casa? a tiné cu spesele selle doue case; fia-care si tine cas'a cumu pote; omu de casa*=omu cui place a se occupá cu alle casei, aptu a si administrá bene facendele casei; cu acellu-asi intellessu si: *femina de casa, muiere de casa: educationea, ce se da feteloru, nu va face d'in elle bone mamme neci bone femine de cas'a; a nu doré pre cineva anim'a de cas'a; a nu trage cu cas'a*=a fi strainu cu auim'a de interessile casei;—6. in genere, avere, stare, dare de mana, si de ací, stabilitate, fissare la unu locu, etc.: *omu cu casa*= omu insoratu, stabilitu si cu ore-care avutu; in acellu-asi intellessu, déro mai energicu si mai pictorescu: *omu cu casa si cu mésa,* si d'iu coutra: *omu fora casa, fora mésa: déco nu te incredi mie, omu cu casa si cu mésa, cui vrei se te incredi?—nu e de lipse se ceri a l'inchide, coci e omu cu casa si cu mésa, si n'are unde se fuga de aici; nu ti maritá fet'á dupo unu omu fora casa si fora mésa, totudeuna callare pre bàtiu; petitorii Penelopei devorau cas'a lui Ulysse; a nu se allege nemica de cas'a cuiva*=*a nu se allege pulbere de cas'a lui*=a perde tota averea, a cadé in completa miseria; — *a face casa cu: a)* cu intellessu aualogu cellui de sub 4., a se invoí, a traí in bona intellegere: *canele nu face casa cu catusi'a;* déro si: *b)* a se stabilí, a se assediá, a sedé multu undeva: *na'm se facu casa aici cu voi;* 7. in commerciu sau negotiu, *casa*=corpu de negotiu, societate ce face in mare unu fellu de uegotiu, firma, etc.: *cas'a Negroponte, multe case de negotiu insemnate au cadutu in acestu annu; a innodá relationi de daraveri cu celle mai insemnate case de commerciu d'in mai multe si mari cetati commerciali; casele negotiatoriloru Români se tinu totu de un'a bene, si cu orce pretiu cauta a satisface obligationile loru; casele negotiatoriloru straini facu celle mai multe fallimente.*

* CASACA, s. f., (ital. **casacca**, franc. **casaque**, med. lat. **casula**); vestimentu ce se porta pre de asupr'a, cumu: 1. vestimentu de lana grossu, ce porta mai vertosu terranii, coporanu, summanu; 2. mantellu de pannura grossa, ce se porta pre ploia; 3. rasa grossolana; 4. vestimentu feminescu, specia de scurteica scurta ce accopere bustulu; 5. vestimentu ce portau una data callarii si alti militari. (Parerile assupr'a etymologiei cuventului sunt diverse: unii credu co ar fi essitu d'in **gausapa**, altii d'in **caracalla**, altii d'in κάσας, κάσης=patura de callu, sau d'in κάσσος=vestimentu grossolanu; noi ne unimu cu parerea celloru cari referu *casaca* la *casa*, parere de care erá si *Isidoru*, care dice: **casula, vestis cucullata, eo quod totum hominem tegat**=*casul'a*=[casac'a], *vestimentu cu cuculla, asiá numitu pentru co accopere totu corpulu omului;* si in addeveru, precumu d'in *carta* [vedi *carteca*] potu essí: *cartaca, carteca, cartoca,* etc., apoi d'iu aceste-a: *cartacia, cartaceia,* etc.; asiá si d'in *casa* potu essí: *casaca, caseca, casuca,* etc., apoi d'iu aceste-a: *casacia, casocia, casucia,* etc.; form'a *casucia* sau *casutia* este si la noi popularia; form'a *casacia* s'ar poté luá cu acellu-asi intellessu ce are si ital. **casaccia**=casa prosta, incommoda, strimta, ruinata, etc.; celle alte forme si voru poté aflá cu tempulu una applecare; ací observàmu inco numai co form'a *casocia* pote devení *casioca*, cumu si *cartioca* d'in *cartocia; casioca* a potutu devení *cosioca*, ca si *coponu* d'in *caponu*, si in fine *cojoca*, femininu d'in *cojocu*, care ar fi adjunsu la acesta forma, trecundu prin transformari ca: *cojocu*= *cosiocu*=*casiocu*=*casociu;* espressioni ca: *a intorce cojoc'a sau cojoculu*= ital. **voltare casacca**= franc. **tourner casaque**=a si scambá pre neasteptate parerea, milita in favorea parerei emise, [vedi inse si *cojocu*]. M.

CASACIA, s. f., vedi *casaca*.

* CASAMATA, s. f., **crypta ad latera propugnaculorum**, (ital. **casamatta**, franc.

www.dacoromanica.ro

casemate, isp. **casamata**); parte de fortificationi militari, care consiste intr'unu subterranu bene coperitu si boltitu, asiá in câtu se pota resiste tunului. (Dupo unii cuventulu ar fi unu compusu d'in *casa* si grec. μάτη=desertatione, pentru co *casamat'a* ar face *deserte* attacurile inimicului; dupo altii *casamata*, prin caderea lui *r*, ar fi in locu de *casarmata*; dupo altii in fine *casamata* ar fi unu plurariu d'in *casama*=*casma*=grec. χάσμα =cascatura, caverna, etc., si prin urmare d'in acea-asi fontana cu allu nostru *cascare*=χάσκειν).

*CASARE, v., **casare** (compara si ital. **casare,** franc. **caser**); d'in casa: *a)* a casatorí (vedi *casatoriu*), a stabilí, a regulá; *b)* a face *case* = *cadrille* pre una tabla sau foia de carta; a pune una figura intr'una *casa* de alle tableloru de rege, de zari, etc.

CASARIU,-*ia*, (mai pucinu bene: *casariu*), adj. s., **casarius-ia,** (ital. **casiere-a,** isp. **casero,** port. **caseiro**); relativu la *casa*, care se tine strinsu de *casa*: 1. adj. *cane casariu, femina casaria*, etc. = *cane, femina de casa;* déro mai vertosu: 2. subst. *a)* personale, *casariu-ia*, proprietariu de *casa*, omu sau femina cu *cas'a sea*, omu sau femina *cu casa si mésa; b)* reale, *casariu*, tabla sau foia cu *case* = cadrille sau compartimente pre ea, cumu su tablele ce servu la jocu de rege, de zari, etc., cumu e tabl'a sau cutei'a in alle carei compartimente se punu caracterie typographice, etc.

CASARMA si *caserna*, s. f., **contubernium, militares ædes,** (ital. **caserma,** isp. port. **caserna,** franc. **caserne**; — dupo unii compusu d'in *casa* si *arma*, dupo altii d'in *casa* cu suffiss'a *erna*, ca si *caverna* d'in *cava;* la acesta d'in urma parere aderimu si noi, si de acea-a credemu co form'a *caserna*, de unde apoi *casernare*, e mai de preferitu de câtu form'a *casarma*); edificiu, unde locuescu omeni armati, militari.

CASATICU si *casatecu,-a*, adj., **domesticus; locationis pretium,** (ital. **casatico**); de *casa*, relativu la *casa*: 1. adj. *pane casatica*=pane de casa; mai vertosu inse: 2. subst., ce se solve pentru *casa* sau *loculu de casa*: *a)* ca pretiu de locatione, *b)* ca impositu.

CASATORESCE, adv., **conjugum more, ut conjuges decet;** in modu *casatorescu*, cumu se cade *casatoriloru* sau *casatoritiloru: de si nu su casatoriti, traiescu inse casatoresce.*

CASATORESCU,-*a*, adj., **conjugialis, matrimonialis, connubialis;** de *casatoría*, de *casatoriu* sau *casatoritu;* relativu la *casatoría* sau la *casatoriu: amore casatoresca; cure si sarcine casatoresci; virtuti casatoresci;*—espressionea: *virtuti casatoresci*=*virtuti domestice.*

CASATORÍA, s. f., **conjugium, connubium, matrimonium;** legamentu, uniune a barbatului cu muierea prin nunta, dupo lege: *a dá in casatoría,* vorbindu de femine: a uní una femina in casatoría cu unu barbatu; *a luá in casatoría,* se dice si de barbati si de muieri: *unu barbatu iea una muiere in casatoría, pre cumu si una muiere iea unu barbatu in casatoría; nu pote fi casatoría intre unu barbatu si una muiere fora implenirea ceremonieloru prescrisse de lege.*

CASATORIRE,-*escu*, v., **matrimonio jungere;** a uní prin *casatoría*, a insorá sau maritá: *unu parente si casatoresce filii, cumu si casatoresce si filiele;* de assemine ca reflessivu, *a se casatorí*=*a se insorá* si *a se maritá: multe fete s'au casatoritu in iern'a acésta-a;*—*a casatorí* este asiá déro espressionea generale, care se traduce prin espresionile particularie: *a insorá, a maritá, a dá in casatoría* = a maritá, *a luá in casatoría*= a se insorá, etc.; (cuventulu *casatorire*, ca si precedentele *casatoría*, a essitu d'in form'a *casatoriu*, trassa d'in *casare* in intellessulu de sub *a);* limbele sorori áu, ca corresponditorie cu allu nostru *casatorire*, forme trasse directu d'in *casa:* ital. **casare** si **accasare,** isp. si port. **casar,** provenc. **cazar** si **acazar,** franc. **caser** si **acaser;** vedi *casare* sub *a)*, si *casatoriu).*

CASATORITU,-*a*, **matrimonio junctus;** part. d'in *casatorire*, insoratu, maritata: *omeni casatoriti; femine casatorite de a dou'a ora; — casatoritii*, ca subst. masc., se applica si la barbati si

www.dacoromanica.ro

la muieri, mai vertosu candu e vorb'a de unu *barbatu si una muiere de currendu casatoriti*, cumu : *casatoritii nostri inco n'au facutu visitele dupo nunta.*

CASATORIU,-*tória*, adj. s., **matrimonio junctus, pater familias, mater familias**; d'in *casare* cu intellessulu de sub *a*, care *casa* = *face casa* = insora sau marita, se insora sau se marita, si de ací : insoratu, maritata, casatoritu, omu sau femina uniti prin legamentulu *de casa*, tata sau mamma de familia, domnu sau domna de casa, (vedi *casare* si *casatorire*).

CASCA, s. f., vedi **casside.**

CASCABUNDIA (cu pronunti'a cea mai respandita : *cascaundia*), s. f., **oscitantia, stolida admiratio, stupiditas, stultitia**; calitate, fapta de *cascabundu* sau *cascaundu.*

CASCABUNDU,-*a*, (cu pronunti'a cea mai respandita : *cascaundu*, forma la care a adjunsu *cascabundu*, trecundu prin : *cascavundu*, *cascauundu*, si in fine *cascaundu*), adj., **oscitans, oscitabundus, hians, stolidus rerum admirator; stultus, stupidus**; care *casca* neincetatu, care casca desu, multu; de ací, care *casca gur'a* la totu ce vede si aude, fora inse se intellega celle vedute sau audite; si de ací, cu pucina percepere si judecata : *argati mai cascabundi ca acesti-a inco n'am vedutu*; — luatu forte desu ca subst. personale : *cumu te intellegi tu cu cascabundulu acestu-a de omu? baga de séma, cascabundule, unde calci, co m'ai calcatu pre petioru; cascabundii si cascabundele si uita se se mai intorca de pre unde sunt tramessi, pentru co sta in natur'a cascabundiloru se stee si se casce gur'a, ore intrege, la tote nemicurile câte le dau de ochi* (vedi si 1. *cascare*).

CASCADA, s. f., vedi 2. cascare, si mai vertosu *cascatu.*

CASCAGURA, adj. s., **oscitans, hians, deses, iners, ineptus, rerum obviarum ineptus admirator**; applecatu numai la persone, la omeni : cellu care, cu detrimentulu occupationiloru seriose la cari este chiamatu, allerga se veda, si se auda si afle lucruri curiose; cui place se se oppresca, ca se se uite si se asculte cu *gur'a cascata* la tote nemicurile, opprindu-se, standu si perdendu pre totendene tempulu ce s'ar cere pentru occupationile la cari este indetoratu; de ací, pigru sau lenosu, perdevéra, codace la lucru, ineptu la lucru seriosu, stultu, etc.; —ca si alte compuse de acea-asi categoría, cumu : *cacafrica*, *perdevera*, etc., *cascagura* nu admitte plurariu : *unu cascagura*, *mai multi cascagura*; si de acea-a, candu nu e altu medilocu de a espreme idei'a de pluraritate, se applica : *alli de*, cumu: *alli de cascagura ; tu se nu te iei dupo alli de cascagura, ci se stai a casa si se ti cauti de invetiatu; cafenellele sunt totudeun'a plene de alli de cascagura; esti unu cascagura de cei mari, coci neci scii neci vrei a face si tu ceva cumu se cade*; —in locu de *cascagura* se dice, cu ace llu-asi intellessu, si : *guracasca* sau *gura cascata*; acesta d'in urma locutione admitte plurariu : *gurele cascate*; — *cascagura*, de si frate bonu cu *cascabundu* sau *cascaundu*, totusi differe de acestu-a prin certe note caracteristice, cari resulta de sene d'in definitionea ce s'a datu la amendone cuventele, (vedi si 1. *cascare*).

1. CASCARE, v., **oscitari, hiare, hiscere, (hiascere); aperire, findere**, etc. (limbele sorori nu au pastratu neci *cascare*, neci veri-una alta forma d'in acea-asi radecina; in locu de *cascare* cu intellessulu seu cellu mai ordenariu, adeco a *cascá gur'a*, limbele sorori facu usu de cuvente ca : ital. **badare, badigliare, sbadigliare, sbavigliare**, etc.; provenc. **badar, badalhar**; franc. **bayer, bâiller**, si in dialecte francesce : **béer, bader**, de unde apoi franc. **badaud, bouche béante** = *cascaundu*, *guracasca*, *cascagura*, *gura cascata*, etc., éro in limb'a nostra, *cascare* este un'a d'in numerosele forme care s'au pastratu mai bene de câtu in tote limbele romanice, chiaru de câtu in cea latina : coci *cascare* allu nostru a essitu d'in acea-asi radecina cu lat. **hi-are, hia-sc-ere, hi-sc-ere**, adeco d'in care s'au nascutu si grec. χα-ίν-ειν, χά-σκ-ειν = *casc-a-re*, χάσμα = *cascatura* profunda, caverna, etc.,

www.dacoromanica.ro

χά-ος=*chaos, cascatura larga si profunda, abyssu*, etc.; radecin'a primitiva acestoru cuvente este asiá déro **ca**=χα, d'in care allu nostru *ca-sc-are* e formatu prin suffissu *sc*, ca si grec. χά-σκ-ειν; precandu latinulu a transformatu radecin'a in doue modure, intunerecandu adeco *a* in *i* si infirmandu guturalea *c* asiá de tare in câtu a reduss'ua la spirantea *h* : **hi**=**ca**=χα, de unde apoi : **hi-are**, care ar correspunde cu una forma greca χά-ειν si un'a romanesca *ca-ire* sau *ca-iare;* **hi-sc-ere** si **hi-asc-ere**=χά-σκ-ειν=*ca-sc-are;* formele *ca-ire* si *ca-iare*=**hi-are** inco sunt popularie in limb'a nostra, numai co se audu de ordinariu cu *g* in locu de *c* si compuse cu *s* : *s-ga-ire, s-ga-iare,* in locu de *s-ca-ire, s-ca-iare,* cestu d'in urma mai vertosu compusu si cu *re* : *re-s-ga-iare* in locu de *re-s-ca-iare*=**re-ex-hi-are** : *cu ochii sgaiti*=**oculis hiantibus**; —in limbele sorori form'a *cascare* are intellessulu urmatoriului 2. *cascare* : asiá, in italian'a espressionea : **cascare di sonno**, nu va se dica : *a cascá de somnu*, ci : *a cadé de somnu;* in acesta insemnare *cascare* este in locu de *casicare* sau *cadicare* de la *casu* sau *cadere;* asiá si adj. *cascu*=**cascus** *pre calle de cadere*, si de ací : *betranu, decrepitu, vechiu*, etc., inco e d'in *cadere*, ca sí *caducu*=**caducus**; déco in limb'a nostra *cascare* pare a avé esclusivu intellessulu etymologicu allu radecinei **ca**=grec. χα=lat. **hi**, nu e inse mai pucinu addeveratu co in derivate, ca *cascabundu* sau *cascaundu*=omu orecumu *prostratu* sau *cadutu* cu mentea, are parte si d'in intellessulu italicului **cascare**, latinescului **cascus**; de altramente *cascare* allu nostru accopere cu intellessulu seu nu numai intellessulu formeloru latine essite d'in acea-asi radecina : **hiare, hi-ascere, hi-scere, de-hi-scere**, etc., cumu si intellussulu analogu allu formei **oscitari**, ci insemna si : **aperire, scindere, findere**, etc.); a despartí una parte d'in unu ce solidu sau inchisu si prensu bene de alta parte, asiá co la mediloculu partiloru despartite se face unu desertu mai mare sau mai micu : a deschide, a desface, a crepá sau a despicá tare, a desbiná, a reschiará, etc. : I. in genere : *de cutremure pamentulu se casca in multe locure;? de ce nu te casci, o térra, ca se me inghiti si se me scapi de amarulu vietiei : vaste si profunde caverne stau cascate in senulu montiloru; leulu cascà una larga gura si inghitì préd'a sea; casca gur'a larga, ca se potu vedé bene peno in fundulu ei; corbulu casca gur'a si scapa d'in ea casiulu; cascati bene gur'a si tineti-ua asiá cascata, ca se potu vedé bene ce àveti pre cerulu gurei; cu câtu celle doue laturi alle unui anghiu se prolunga mai multu, cu atâtu se casca mai multu si se departédia un'a de alta; unu anghiu dereptu e mai cascatu de câtu unu anghiu acutu, adeco laturile anghiului dereptu sunt mai cascate de câtu alle anghiului acutu; a cascá unu circinu sau compassu; a cascá forfecele; nucele si scoicele se casca; unu muru se casca, candu crépa tare; a cascá usi'a* dice mai multu de câtu *a crepá usi'a*, déro mai pucinu de câtu *a deschide usi'a; a cascá ochii*, a deschice ochii tare : *unu medicu, care vre se cercetedie ochii cellui ce suffere de ei, cauta se i casce ochii; unu omu care se destepta d'in somnu linu, deschide ochii, inse casca ochii, déco se destepta spaimentatu de ceva;* in intellesu metaforicu essistu acelle-asi nuantie intre : *a cascá ochii* si : *a deschide ochii*, cumu : *unu omu cu mente deschide ochii la tote câte face si dice; unu cascabundu* sau *cascaundu casca ochii la tote nemicurele ce i dau de ei;* candu cineva supperatu dice altui-a : *casca ochii*, se serve de una espressione cu multu mai energica de câtu : *deschide ochii;* —II. in speciale, a deschide gur'a : 1. *a cascá*, absolutu, fora obiectulu *gura* espressu, ci subintellessu : *a)* a deschide gur'a si a aspirá cu potere, vorbindu de omu si alte animali, mai vertosu candu le e somnu sau se scolla dupo somnu : *se vede co ti e somnu, pentru co casci; se vede co au se me prenda frigurele, pentru co mi totu vine se cascu si se me intendu; ce atâtu-a cascatu pre tene, ca cumu n'ai fi dormitu indestullu asta nopte? candu casci, pune man'a la gura, co nu e bene se te veda altii cascandu; cas-*

www.dacoromanica.ro

catulu, ca sí risulu si plansulu, se communica adesea de la unu omu la altulu; dupo ce mi te ai scollatu in prandiu, acumu stai ore intrege de casci, te intendi si te scarpini; candu casca cineva, deschidendu prea tare gur'a, merita se si auda : la paie! pentru co numai canii culcati in paie casca asiá; de ací : *b)* metaforice, a nu da attentione; a se arretá indifferente la spusele cuiva : *voi cascati cu mare appetitu, pre candu eu assudu, ca se ve facu se inteltegeti lucrulu;* 2. construitu cu *gura* ca obiectu passivu : *a cascá gur'a,* vorbiudu in speciale de omeni, cu multe si varie insemnari : *a)* proprie, *a cascá gur'a,* ca se imbucce ceva, ca se se pota cineva uitá intr'ensa, etc. : *casca bene gur'a si imbucca intr'una data ce ti dau eu se imbucci;* déro mai vertosu : *b)* metaforice, cumu : α) a vorbí, a dice, a graí, etc. : *cine cutedia a cascá gur'a inaintea lui si a dice ceva? se nu casce cineva gur'a si se dica ceva, co se face focu; nu cutediati a cascá gur'a la tote câte ve dicu, pentru co ve sentiti culpabili; abiá am cascatu gur'a se respundu si eu la câte mi se imputau, si me vedui nevoitu a tacé mai bene;* — in acellu-asi intellessu, déro cu differentie caracteristice, se dice si *a deschide gur'a* (vedi *gura* si *deschidere*); — asiá si latin. **ne hiscere quidem ausi sunt**=*neci a cascá macariu gur'a nu cutediara;* — β) a spectá si ascultá cu mare curiositate, a fi avidu de a vedé si audí, a fi rapitu, etc., de ce vede sau aude, etc. : *unii casca gur'a la vestimentele comedianului, altii casca gur'a la şariturele lui mimutesci, altii casca si mai tare gur'a la spusele lui nesarate; gradine, cafenelle, nemica nu ti scapa, pretotendene cutrcieri, ca se casci gur'a; destullu amu cascatu gur'a la chora, acumu se mergemu se cascàmu gur'a si la comedia; unde vedi doi omeni vorbindu, certandu-se sau batendu-se, tu alergi se casci gur'a la densii;* de ací : γ) a perde tempulu, a neglege detoriele selle, a stá otiosu, a nu lucrá nemica : *cine tota ver'a casca gura, nu pote se nu sufferia iérn'a de multe si relle neadjunse; pre candu noi stàmu si cascàmu gur'a, altii lucrédia, castiga si se inavutescu; miseri'a este sortea cellorn cc ambla cascandu gur'a;* δ) in speciale, a fi inactivu de mente, a nu se precepe, a nu intellege, etc.; de ací, mai multu sau mai pucinu : *unu cascagura*=*unu guracasca*=*unu gura cascata*=*unu cascabundu sau cascaundu,* pentru co fiacare possede tote caracteriele sau parte d'in caracteriele date prin insemnarile de sub β, γ si δ, cu aceste differentie inse, co : *cascagura* si *guracasca* potu fi copii *intelligenti,* déro posseduti de *mani'a curiositatei,* care duce sau la *negligenti'a de occupationile seriose,* sau la *desedia, pigretia, lene;* d'in contra, *gura cascata* si *cascabundu sufferu de lipse de intellegere si precepere, cu tota bon'a voientia ce aru avé de a lucrá si face ce se cade si cumu se cade; cascagura si guracasca* se caracterisa asiá déro mai vertosu prin insemnarile de sub β si γ alle locutionei *a cascá gur'a;* éro *gura cascata si cascaundu* mai vertosu prin insemnarea de sub δ a acellei-asi locutione; acumu intre *cascagura* si *guracasca* de una parte, cumu si intre *gura cascata* si *cascabundu* sau *cascaundu* de alta parte : *cascabundu,* in poterea suffissului *bundu,* espreme, ca si *vagabundu, furibundu, moribundu,* etc., *una mare si irresistibile applecare de a cascá gur'a,* si acesta-a ca *despositione naturale, ca vitiu d'in natura; gura cascata,* d'in contra, espreme una *despositione capitata prin invetiu,* care pote avé si *desvetiu;* camu acea-asi nuantia essiste intre *cascagura* si *guracasca : cascagura* espreme *despositione permanente,* ca si *cacafrica, perdevera, lingetallere,* etc.; in locu de *cacafrica* nu se dice necí una data *fricacaca,* chiaru pentru co *fricosi'a* este unu *vitiu naturale,* de care nu se pote vendecá cellu coprensu de densulu; déro in locu de *cascagura* se dice si *guracasca,* chiaru pentro co, cumu s'a vedutu mai susu, *cascagura si guracasca* au destulla *intelligentia si potere de suffletu* spre a se desface de *unu reu invetiu,* atâtu-a numai co in *cascagura* invetiulu este *inradecinatu* si devenitu ca a dou'a *natura,* pre candu *guracasca* pote cadé in acestu pecatu

www.dacoromanica.ro

numai d'in candu in candu : *unu cascagura neglege totudeun'a si compromitte verice lucrare seriosa; unu guracasca lassa se treca una bona occasione pentru essecutarea unei anumita affacere* (vedi in parte si : *cascagura, cascabundu*); — 3. *gura cascata*, pre longa insemnarile peno ací descrisse, are inco si insemnarile de : *a)* dorentia infocata, doru infocatu, aviditate, cupiditate, passione pentru ceva, neastemperu, impatientia mare, mare festinatione, etc. : *a amblá cu gur'a cascata dupo functioni; a asteptá pre cineva sau ceva cu gur'a cascata; a cautá ceva sau pre cineva cu gur'a cascata; a ascultá ceva sau pre cineva cu gur'a cascata; toti stau cu gurele cascate, ca se auda ce are se dica oratoriulu; acellu-a este addeveratu oratoriu, pre care auditorii l'astepta cu gurele cascate, ca se l'asculte, de câte ori vorbesce; a allegá cu gur'a cascata dupo cineva*, etc.; *b)* rapire, attonire, estase, si de ací, stupiditate, stultitia, etc., (vedi si mai susu la 2. *b*) β) γ) δ) : *stati si ascultati la tote nemicurele cu gur'a cascata; candu audì una scire asiá de rea si neasteptata, remase cu gur'a cascata; la vederea pretioseloru vestimente alle celloru cu mari stari, ve curru ochii si stati cu gurele cascate.*

* 2. CASCARE, v., (=ital. **cascare**; vedi parenthesca de la inceputu la 1. *cascare*), **casitare**=*casitare*, a totu *cadé*, a fi in necontenita cadere, cumu e una *cascata* de apa (vedi *cascatu*).

CASCARILLA, s. f., vedi *crotone*.

CASCATORIU,-*toria*, adj. s., **hiaus**; care *casca* sau face se *casce* (vedi 1. *cascare*).

CASCATU,-*a*, **hiaus, hiscens; hiatus; cataracta** (compara si it. **cascato-a**, fr. **cascade**) ; 1. d'in 1. *cascare* : *a)* part. : *gure cáscate, usia cascata, munti cascati; b)* supin : nu e tempu *de cascatu gur'a; c)* subst. masc : α) abstractu : *ce de cascatu pre tene!* β) concretu : *unu cascatu, doue cascate, mai multe cascate;* 2. d'in 2. *cascare*, form'a femin. *cascata* (reu : *cascada*), luatu ca subst. cu intellessulu ce are si ital. **cascata**, franc. **cascade**=*cadere*, si in speciale, cadere de apa a unui fluviu, riu, riurellu, torrente, etc., care se arrunca si salta d'in caus'a vreunei clina sau vreunui obstaclu : *cascatele Renului;* — se dice si de una cadere de apa arteficiale, cumu e cea care cade pre rot'a unei mora; de ací applicatu si la alte insemnari, cumu : *a)* buccata de pannura sau de alta stofa, ce la unu vestimentu se lassa se spendure dereptu ornamentu, cumu, de essemplu, codele fracului; *b)* adjustatura de peru allu capului, facuta asiá co pletele cadu in unde pre umeri si spate; *c)* desposetione de vase de acea-si forma, communicanti intre densele, si asiá despuse co allu doile e mai pucinu inaltu de câtu antaniulu, allu treile de câtu allu doile, si asiá mai in collo; *d)* in calculu, *metodulu cascateloru* este cellu prin care, in resolutionea unei ecatione, se appropia cineva de valorea neconnoscutei prin ecationi successive, cari scadu continuu cu unu gradu de potentia.

CASCATURA, s. f., **hiatus**; actione si mai vertosu resultatu allu actionei de 1. *cascare*, ceva cascatu, gaura mare, crepatura larga, deschidere, etc. : *cascatur'a gurei, cascaturele d'in costele muntiloru; cascatur'a anghiului dereptu este mai mare de câtu cascatur'a anghiului acutu; a descrie unu arcu de cercu cu una certa cascatura de circinu sau compassu; cascaturele murului; cascatur'a usiei*, etc., (vedi 1. *cascare*).

CASCIORA, s. f., vedi *casuciora*.

CASCIORU, s. m., vedi *casicioru* sau *casiucioru*.

CASCU,-*a*, adj., **cascus**; vedi la 1. *cascare* parenthesea de la inceputu.

* CASEARE, v., **(caseare), caseatus**; a transformá laptele in *caseu*=*casiu*, a face laptele brendia : *a se caseá*=a se face brendia, a se inchiagá, vorbindu de lapte; — a ammestecá, a prepará cu *casiu* sau brendia : *papura caseata.*

CASEARIA, s. f., vedi *caseariu*.

CASEARIU,-*ia*, adj. s., **casearius**; relativu la *caseu*=*casiu : parti casearie, depositu caseariu;* de ací ca substant. femin. reale, *casearia* : *a)* officina unde se vende casiu; *b)* genu de plante, franc.

www.dacoromanica.ro

caséarie, care coprende peno la 50 de specie, originarie intre tropice, si d'in care s'au introdussu una diecime de specie si in gradinele Europeiloru.

* CASEATIONE, s. f., (compara fr. caséation); actione de a *caseá* sau *a se caseá*.

* CASEATU,-*a*, caseatus; part. d'in *caseare : buccate cascate;*—subst. masc. reale, *caseatu*, pl. *caseate*, franc. caséate, sare formata d'in combinationea acidului *caseicu* cu una base.

* CASEICU,-*a*, adj., (ital. caseico; franc. caséique); relativu la *caseu* sau la *caseina*, care coprende *caseu* sau *caseina : acidu caseicu*, *oxyde caseice*.

*CASEIFORME si *caseiformu*,-*a*, adj. (ital. caseiforme, franc. caséiforme; vedi *caseu* si *forma*); care iea sau are *form'a caseului*, vorbindu de corpure, cari, candu se solidifica, ieau form'a *caseului* sau *caseinei*.

CASEINA, s. f., vedi *caseinu*.

* CASEINU,-*a*, adj. s., (ital. caseina, franc. caséine), de *caseu : substantia caseina;* de ací, prin ellipse de *substantia: caseina*, s. f. reale, substanti'a laptelui, care se prende si se inchiaga, apoi se ferbe si se prepara, ca se fia *casiu;* — *caseina vegetale*, substantia, care e de acea-asi natura si calitate cu a laptelui, si care se afla in certe sementie, cumu celle de fava, de canipa, etc.

* CASELLA si *casellula*, s. f., casula si casellula (ital. casella); deminutivu d'in *casa*, luatu inse mai vertosu cu insemnarile: 1. cellula de albine, de vespi si de alte assemiui insecte; 2. cadrillu sau compartimentu, cumu : *a)* spatiele cadre alle unei table de calculu aritmeticu; *b)* despartiturele cadre formate pre una foia de carta, in cari se trecu separatu numerele, titlurele, materiele, observationile, etc.; *c)* comparimentele tablei, in cari compositorii typographi punu separatu littere ce representa acellu-asi sonu; *d)* in cartele de musica despartiture, cari coprendu fiacare un tactu de musica; *e)* despartiture intr'unu armariu, in cari se punu charteie sau alte obiecte; *f)* spatie cadre intr'unu tabellu de pictura, d'in cari fiacare coprende una parte, unu episodiu d'in tabellulu intregu; *g)* compartimentele ce se afla in pastarile si cojele bacceloru de la certe plante, etc.

CASELLULA, s. f., vedi *casella*.

* CASEOSU,-*a*, adj., (ital. caseoso, franc. caséeux); de natur'a *caseului : albumina caseosa; — acidu caseosu*, substantia ce contine *casiulu* prea trecutu.

CASERNA, s. f., vedi *casarma*.

CASERNARE, v., (compara franc. caserner); 1. intr., a siedé, a locuí in *caserna;* 2. trans., a bagá, a assiediá in *caserna*, vorbindu de militari.

* CASEU, s. m., caseus si caseum (ital. caseo, franc. caseum); principiu sau elementu, care se afla in lapte si care se inchiaga si se solidifica, candu se pune in lapte *cagliu* sau chiagu : *casiulu dulce* sau *casiulu prospetu este caseu*. (*Caseu* este acellu-asi cu *casiu*, in care numai *e* s'a scambatu, dupo regula, in *i*, si prin urmare amendoue formele *caseu* si *casiu*=lat. caseus sau caseum; in unele d'in limbele sorori cuventulu, ca vorba popularia, lipsesce cu totulu, cumu in cea francesa, care applica la acellu-asi conceptu cuventulu fromage in locu de formage=ital. formaggio= provenc. formatge, [cari aru vení d'in unu latin. formaticus-um de la forma, pentru co *casiulu* se prepara intr'una forma, intr'unu vasu impletitu d'in smicelle, etc., cumu attesta dejá vechii auctori latini, d'intre cari *Columella* dice : liquor in fiscellas aut in calathos vel in formas transferendus est; éro Isidoru : fiscella forma, ubi casei exprimuntur=*fiscell'a e forma, in care se storce casiulu;* in nou'a provenciale in locu de formatge se dice si fourmo=*forma*, éro *casiulu prospetu* sau *casiulu dulce* se chiama in acellu-asi dialectu, tumo=piemont. toma=sicil. toma=grec. τομή=taiatura]; in alte limbe sorori s'a pastratu, ca popularin, cuventulu caseus=*casiu* [vedi *casiu*], cumu in cea italica sub formele : cascio, cacio; déro cuventulu a luatu in limb'a italiana insemnarea de *casiu preparatu si saratu*, etc.; de ací necessitatea, pentru insisi Italiani, de a introduce, ca neologismu, in limb'a loru, si

www.dacoromanica.ro

form'a **caseo**, mai appropiata de classic'a **caseus**, ca se ua applicè in intellesulu rigorosu si scientificu, ce noi amu definitu des de la inceputulu articlului *caseu;* de ací apoi si derivatele : **caseico**=*caşeicu*, **caseiua**=*caseina*, **caseoso**=*caseosu*, etc., applicate, ca atâti neologismi in limb'a italiana, in insemnari rigòrose si scientifice; in limb'a nostra, de si avemu *casiu* cu intellesulu intensu [vedi *casiu*], ce are si lat. **caseus**; totusi pentru insemnarile rigorose alle scientiei este bene se adóptàmu form'a mai classica *caseu* cu derivatele : *caseariu, caseatu, caseicu, caseinu*, etc., pre longa formele d'in vechiu popularie : *casiu, casiariu, casiaría, casiosu*, etc.).

* CASIA si *cassia*, s. f., **casia** si **cassia** (κασία si κοσσία, ital. **cassia**, franc. **cassie** si **casse**); genu de plante d'in famili'a papilionaceeloru, sau leguminoseloru, *decandria monogynia* lui *Linneu*, care coprende astadi peno la trei cente de specie, d'in cari cea mai principale este **cassia fistula** lui *Linneu*, arbore originariu d'in Egyptu si d'in Indie, ale cui fructe cylindrice indeiscenti, lungi de una diumetate de metru si mai bene, sunt divise pre d'in intru in casellule transversali, in cari stau sementiele infasciorate de una pulpa negra, acrisiora si dulcastra; acesta pulpa se da de medici, sub nume de *cassia*, ca temperante si purgante; — *cassia odorosa*=**laurus cassia** lui *Linneu*, care da una *scortisiora* inferiore *cinnamomului;* — *cassia aromatica*=**laurus cinnamomum** lui *Linneu, cinnamomulu*, a cui *scortia* e connoscuta pre a locurea in poporu sub numele de *scortisiora;* — *cassia* este si una specia de erba forte placuta albineloru; — *cassia* se applica si la una specia de *acacia*, alle cui flori de una odóre forte suave servu la facere de profume.

CASIARE, s. f., **caula, ovile;** locu de inchisu oile, si in speciale, locu unde se inchidu oile, candu le adducu se le mulga; — cuventulu correspunde cu una forma latina **caseale**, ca si *luminare*=**luminale**; se pote inse ca *casiare* se fia in locu de *casiaria*=**casearia** (vedi si *calamare, calamariu*); vericumu inse *casiare* e, de certu, unu cuventu cu multu mai bonu de câtu *strunga*, care se aude pre a locurea in locu de *casiare*.

CASIARESSA, s. f., vedi *casiariu*.

CASIARIA, s. f., **casearia ars, officina vel cupiditas** (isp. **quesera**, port. **queijeira**): 1. locu sau stabilimentu unde se face *casiu* sau unde se vende *casiu*, cu redicat'a mai vertosu; 2. arte de a fabricá *casiu;* 3. provisione de *casiu*, mare cantitate de *casiu;* 4. appetitu de *casiu*, mare applecare de a mancá casiu.

CASIARITIA=*casiaressa*, s. f., vedi *casiariu*.

CASIARIU,-*ia*, adj. s., **caseárius, casearia; casei cupidus, fiscellus caseális; fiscella;** (it. **casciajo-casciaja**, isp. **quesero**, port. **queijeiro**); 1. cu intellessu personale, cellu ce face *casiu*, cui place *casiulu* : *a)* cellu ce face *casiu*, si a nume : α) in intellessu mai strinsu, cellu ce la una stêna face casiu si brendia d'in lapte de oui, asiá numitulu pre a locurea *baciu;* β) in intellessu mai largu cellu care scie face casiu si brendia d'in lapte, fia de oui fia de vacce; γ) in intellessulu cellu mai largu, cellu ce are una *câsilla*=stabilimentu de vite cu lapte pentru fabricare de casiu si brendia, si de ací, cellu ce vende cu redicat'a casiu si brendia;—in tote aceste insemnari femininulu este *casiaressa*, mai pucinu bene : *casiaritia*, cu intellessulu sau de *muiere a casiariului* sau de *femina care sengura essercita maiestri'a de a fabricá casiu, sau vende casiu cu redicat'a;* — *b)* cui place *casiulu*, care bate tare cu *casiulu : omu casiariu ca tene n'am mai vedutu;* 2. cu intellessu reale : *a)* subst. masc. *casiariu*, (pronuntiatu pre multe locure si *cosiariu*, casi *coponu* in locu de *caponu*) : α) incapere de vite de lapte : oui, vacce, capre; β) prin estensione, incapere de vite în genere : *casiariu de calli, casiarie de boi; b)* sub. femin. *casiaria*, cu insemnari mai speciali de câtu allu masculinului *casiariu*, cumu : α) incapere pentru vite de mulsu; β) grate pre care se punu *casicavallele;*

www.dacoromanica.ro

c) canestru de smicelle, in care se storce *casiulu*.

CASICAVALLU, *casicavetu;* vedi *casiucavallu, casiucavetu.*

CASÍETU, s. m., multime de *casiu*, totu genulu de *casiu*.

CASILLA (reu pronuntiatu in celle mai multe locure ca *câsĭla*), s. f., **caseale** (compara ital. **cascina**, franc. **chalet**); locu unde se tinu se se pastoresca vite de lapte in particulariu, si verice alte vite in genere; locu unde se afla una *casiaría*.

CASILLARESSA, s. f., vedi *casillariu*.

CASILLARIA (reu pronuntiatu in celle mai multe locure ca *câsĭlaría*), s. f., maiastría de *casillariu*.

CASILLARIU, (mai pucinu bene : *casilasiu*); s. m., **qui caseale habet;** cellu ce are una *casilla* sau si mai multe *casille;*—femininulu este *casillaressa*, (mai pucinu bene : *casillaritia*), cu intellessu de *muiere a casillariului* sau de *femina ce are sengura un'a sau mai multe casille.*

CASILLASIU, *casillaritia;* vedi *casillariu.*

CASILEGIU, *casilegie, casilegi;* vedi *carnelegiu.*

* 1. CASINU,-*a*, adj. s., (ital. **casino-cascina**); de *casiu*, pentru *casiu*, relativu la *casiu* sau *brendia;* luatu mai vertosu ca substantivu reale : 1. masc., *casinu*, forma de *casiu*, cercu sau vesca de datu forma *casiului*, ca se fia unu *casicavallu;* 2. femininu, *casina*, casi *stupina*, locu unde se tinu si pascu vite de lapte, d'in care se face *casiu* si *brendia*, affinu prin urmare in insemnare cu *casilla*.

* 2. CASINU,-*a*, adj. s., (ital. **casino-a**); de *casa;* luatu ca subst. cu intellessu de deminutivu d'in *casa : a)* femin. *casina*, casa mica, inse elegante; *b)* masc. *casinu*, cu insemnari mai variate decâtu femin. *casina : α)* casa mica si elegante; β) casa de placeri; γ) in speciale, casa, unde, in unele cetati, se aduna omenii, ca se vorbesca, joce sau se petreca altu cumva.

CASIONARE si *casiunare* (formele simple, cumu se audu in gur'a poporului : *casionu, casioni, casiona*, etc., sunt mai correcte si de preferitu formeloru longite : *casionediu, casionedi, casionedia*, etc., cari scapa d'in condeiu unoru carturari), v., **rei causam vel auctorem esse, parere vel afferre; accidere, intervenire, incidere, repente in mentem venire, occurrere, in animum inducere; affectare; furore, sævire in aliquem; insulsa libidine rem gerere** (*Casonare* se pare a fi in locu de *occasionare*, prin caderea lui *oc* initiale, verbu care s'a formatu d'in subst. *casione* in locu de *oc-casione* =**oc-casio**, si care se vede intregu in : ispan. si port. **ocasionar**, provenc. **ocaisonar** si **ochaisonar**, franc. **occasioner**, pre candu in italic'a se afla scurtatu si chiaru mai transformatu ca allu nostru : ital. **cagionare**=*casionare;* se pote inse se nu fia urmatu neci una mutilare de syllabe, ci *casionare*, casi ital. **cagionare**, se fia essitu d'in simplulu *casione* =it. **cagione**, éro *casione* se se fia formatu directu d'in *casu* de la *cadere*, casi *occasione* d'in compusulu *occasu;* —déco *casione* mai essiste pre undeva in gur'a poporului, nu scimu; déro derivatulu populariu *casionare* presuppune *casione*, cum *inversionare* presuppune *inversione; casione* ar insemná proprie *actionea de a cadé, de a se intemplá, a veni, a se face*, etc.; apoi prin metafora: *ce se intempla, se face*, etc., cumu si *causa d'in care se intempla sau se face ceva, mediloculu prin care se face, tempu bonu de a se face, motivu* de a se face, etc., ca si ital. **cagione**=*occasione, causa, ratione, motivu, mobile*, etc.); 1. trans., a face se *cada*=se se intemple, a causá, a fi causa, a fi auctoriu allu unui ce, mai vertosu allu *unui ce reu* (lat. **accidere**=**ad-cadere** inco se dice in speciale de *evenimente relle*, in opposetione si cu **contingere**, dissu de *evenimente bone*, si cu **evenire**, dissu de *evenimente indifferenti*, in cari nu se considera neci *bonitatea* neci *reutatea*) : *inimicii au casionatu mari stricationi prin cetati si sate; mari daune mi a casionatu nevenirea tea la tempu; grandinea si innecationile au casionatu mari perderi agricultoriloru; trist'a scire ce i ai addussu, i a casionatu morbulu si apoi mortea; medicamentele ce mi dati, in*

www.dacoromanica.ro

locu se mi allene dorerile, mi au casionatu altele si mai taiatorie; scrissorea a casionatu la toti ai casei marc si nespusa bucuria; — 2. intr. si de regula impersonale, a *cadé*=a veni, a se intemplá, a se face sau a face pre neasteptate (lat. **ac-cidere** inco se dice de *evenimente neasteptate;* si chiaru pentru acesta-a *relle;* vedi mai susu la 1.) : *a*) *de unde mi casionara aceste taiature la stomacu, nu potu intellege neci de cumu; ce ti a casionatu la petioru, de te vaieti asiá de densulu? b*) in intellessulu morale : α) *a casioná ceva cuiva*=a i abbate, a i veni fautasi'a sau capriciulu, a i veni se faca dupo bonu placu, fora motivu rationale, ceva neasteptatu si estravagante : *i a casionatu se plece la mediulu noptei pre ploia, neue si ventu furiosu; v'a casionatu se ve insorati;* —inse *a casioná cuiva* differe de *a abbate;* coci in locu de : *a abbatutu muierei se faca*, nu s'ar poté dice absolutu : *a casionatu muierei se faca*, fora a se espuue cineva la mari neintellessure : muierea *cui a abbatutu se faca*, se afla in *crudele doreri alle facerei*, intellessu ce nu se pote dá absolutu cu frasea : *a casionatu muierei se faca*, frase care in sene, absolutu, insémna numai : *s'a intemplatu muierei se facă (se nasca)*= **accidit ut mulier pareret;** éro, déco se determina cu unu obiectu pusu la *facere*, atunci insemna sau : *casionà muierei se faca doi copilli*=*se intemplà*, etc.,=**accidit ut mulier duos pueros pareret;** sau : *casionà muierei se faca copilli*=*i veni dorulu, gustulu se faca copilli*=**libido pariendi mulierem incessit;** de unde se vede totu de una data co *a casioná cuiva*, are, pre de una parte, intellessulu generale de *a se intemplá, a se intemplá mai allessu pre neasteptate;* éro pre de alta parte si mai vertosu intellessulu speciale de : β) a intrá cuiva in capu una idea fissa, idea mai allessu estravagaute; sau a cadé cuiva la ânima doru de ceva, ceva mai allessu la care nu s'ar asteptá cineva, si de ací : a dorí cu infocare, a affectá, a avé focu, passione, etc.; asiá : *a casioná cuiva pre cineva, pre ceva*, sau *asupr'a cuiva*, va se dica : a avé passione sau mare appetitu de acellu ceva sau cineva : ti a *casionatu acumu pre pesce, candu mai inainte neci puneai guv'a pre pesce; amicului nostru a casionatu pre una veduva, si vre cu verice pretiŭ se ua iee de socia;* — a se pune in spinarea cuiva, a se infuriá pre densulu, a si versá foculu meniei pre densulu : *ne avendu pre cine ti versá foculu supperarei, ti a casionatu pre bietulu copillu se lu bati; ne avendu pre ce se ti versi menî'a, ti a casionatu pre florile melle, si vrei se mi le strici;*—inaintea obiectului pote sta si *de* in locu de *pre* sau *asupr'a : ti a casionatu de pesce; ti a casionatu de copilli*, etc., inse cu nuantie de intellessu differitu : *cui casiona pre pesce*, sau manca pesce si numai pesce cu mare appetitu, sau si versa pre pesce foculu supperarei; d'in contra, *cui casiona de pesce*, sau are unu appetitu trecutoriu, unu capriciu de a mancá pesce, sau se suppera si se infuria d'in caus'a pescelui, co nu e destullu, ori nu e bonu, ori nu e bene preparatu ca buccata, etc.; — obiectulu pote fi si unu infinitivu sau una propositione subordinata, care figuredia ca subiectu : *ti a casionatu se te faci avutu si potente;*—in fine, cu acellu-asi intellessu, si ca personale : *ai casionatu pre pesce; de ce ati casionatu pre acestu omu?* =de ce v'ati legatu de densulu, de ce ati cadutu cu reulu pre densulu; sau, de ce ati cadutu cu amore, de ce v'ati passionatu de ellu?

CASIONATORIU,-**toria**, si *casiunatoriu*, adj. s., **qui rei causa est, effector;** care *casiona*, (vedi *casionare*).

CASIONATU,-*a*, si *casinatu*, part. d'in *casionare : relle casionate de voi.*

CASIONATURA si *casiunatura*, s. f., **effectio, effectus; repentinus animimotus; cupiditas; libido;** actione de *a casioná*, si mai vertosu resultatu allu acestei actioue, *ce se casiona, ce casiona cuiva :* reu, dorere, appetitu, cugetu subitanu, idea fissa, doru, passione, furia, etc., cari vinu cuiva pre neasteptate, (vedi *casionare*) *: casionatur'a tea pre pesce nu ti pote fi a bona; casionatur'a vostra pre copilli, cari nu v'au facutu neci unu reu, nu ua intellegu; de unde*

www.dacoromanica.ro

casionatur'a de copilli a acestei muieri, care peno mai eri dicea co nu i place se faca si se aiba copilli?

CASIONE, s. f., vedi *casionare*, mai vertosu parenthesea de la inceputulu acestui articlu.

CASIOIU, s. m., cu *n* molliatu in locu de,

CASIONIU, s. m., augmentativu d'in *casiu : da-mi casiu; ba casioniu, pentru co casiu n'amu se ti dau.*

CASIORU, s. m., **caseolus** (ital. **caciola** si **cacluola**); deminutivu d'in *casiu*, (vedi si *casiuliu*).

CASIOSU,-*a*, adj., (ital. **cacioso**; vedi si *caseosu*); plenu de *casiu*, care coprende multu *casiu* sau *brendia*; de natur'a *casiului : lapte casiosu, buccata prea casiosa.*

CASISTRA, s. f., **casula**; cuventu populariu intre Macedoromani, cu intellessulu de *casa mica si reu construita*, si in speciale, *gainaria*=cotetiu de gaine.

CASIU, s. m., **caseus** (ital. **cacio** si **cascio**, isp. **queso**, port. **queixo** si **queijo**, alb. **cos**; de ací si : germ. **käse**, angl. **cheese**; — in alte limbe romanice a intratu : provenc. **formatge**=fr. **fromage**= si it. **formagio** pre longa **cacio** si **cascio** =*casiu*, cu acesta differentia co **formaggio**=*casiu* redussu la una *forma*, cumu e allu nostru *casiucavallu*, éro **cacio** se dice de *casiulu* inco fora forma, ca materia, d'in care se facu *casiucavalle*; vedi parenthesea de la *caseu*); 1. proprie : *a)* in intellessulu cellu mai largu, lapte de oui, de capre, de vacce si de bubale, inchiagatu, fertu, storsu de seru, fermentatu, saratu, preparatu in diverse forme, etc.; in acestu intellessu, *casiu* coprende si cea-ce se chiama *brendia*, fia de oui sau de capre, fia de vacce sau de bubale; *b)* in intellessu mai strinsu se dice *casiu* numai la *brendi'a* de oui si de capre, fia sau nu redussa la certe forme; *c)* in intellessulu cellu mai strinsu, se dice *casiu* numai la *brendi'a de oui*, care se pote reduce in forme, mai vertosu in *turte*, numite *casiucavalle*; — in neci unulu d'in aceste insemnari, cuventulu, pentru co espreme *materia* indeterminata, casi *apa, sare*, etc., nu are si nu pote avé plurariu ; noi cellu pucinu, nu tinemu mente, co amu fi auditu pre undeva sau canduva unu plurariu d'in *casiu*; cu tote acestea dictionariele dau unu plurariu d'in acestu cuventu; déro, dupo unele, acestu plurariu ar fi in *i : casi*; dupo altele in *ri* sau *re : casiuri, casiure*; analogiele limbei ar permitte si *e : casie*, ca *latie, itie*, etc. d'in *latiu, itiu*; vericare ar fi inse d'in aceste trei form'a ce ar prevalé, certu este co unu assemine plurariu nu pote avé intellessulu singulariului *casiu*, ci *doi casi* sau *doue casiuri* sau *casie*, de essemplu, ar insemná : α) sau *doue specie de casiu*, ca si *doue sari* (reu : *saruri*)=*doue specie de sare*; β) sau doue *turte de casiu, doue sedille de casiu*, etc. ca si *doue pâni*=*doue turte de pâne*; — locutioni, in cari *casiu* intra cu un'a d'in celle trei insemnari mai susu descrisse : *casiu dulce*, nesaratu; *casiu prospetu*=*casiu nou*, casiu de currendu facutu, inco molle si nu tare saratu si uscatu; *casiu unturosu*, cu untu multu; *casiu escosu*, fora untu si tare secou; *a fermentá casiulu, a scurre casiulu, a storce casiulu*, etc.; 2. metaforice : *a) casiulu popei*=*casiutiulu popei*, planta=**malva silvestris** lui *Linneu*, asiá numita pentru co frundiele, déro mai vertosu fructele acestei plante au forma de *micutelle turte de casiu*; de acea-a chiaru aceste fructe se dicu, in speciale, *casiulu popei*, sau absolutu : *casiu*; pre candu plant'a se chiama, in speciale, *nalba*; *b) casiu la gura* =materia galbinastra sau albitiosa, ce au la celle doue anghiuri alle rostrului puii de passere, candu sunt mici : *acésta passere cauta se fia puiu, pentruco inco are casiu la gura*; de ací : *c)* applecatu si la omeni, in intellessu mai ideale : *sunteti inco cu casiulu la gura*=*n'ati lapidatu inco casiulu de la gura*=sunteti inco prea copii, prea inesperti, forte pucinu maturi si preceputi.

CASIUCAVALLU si *casicavallu*, s. m., **montanus caseus** (ital. **caciocavallo**= specia de *casiu* fabricatu in provinci'a Neapolei); 1. forma sau turta de *casiu : a comperá doue casiucavalle; a comperá unu mare casiucavallu; diece casiucavalle de Penteleu*; 2. cu intellessu

www.dacoromanica.ro

materiale, casiulu insusi bene preparatu, ca materia d'in care se facu *casiucavalle: casiucávallulu de Penteleu e mai bonu de câtu casiucavallulu de Campulongu; a rade casiucavallu pentru macarone;*— in amendoue insemnarile se aude pre a-locurea si *casiucavetu* sau *casicavetu;* acesta forma inse ca sí *nucetu*, *fagetu*, s'ar applecá mai bene cu intellessulu collectivu de *casicavalletu=multe casicavalle* sau *multu casicavallu,* de orece *casicavetu* pare scurtatu din *casicavalletu*, care a parutu poporului prealongu si greu de pronuntiatu.

CASIUCAVETU si *casicavetu*, s. m., vedi *casiucavallu.*

CASIUCIORU (prescurtatu, pre a locurea prin pronuntia in : *casicioru, casicioru, cascioru*), s.m., **caseolus;** deminutivu d'in deminutivulu *casiuciu* d'in *casiu.*

CASIUCIU si *casiutiu*, s. m., **caseolus;** deminutivu d'in *casiu.*

CASIUIU, s. m., vedi *casiuliu.*

CASIULIANU, s. m., **caseolus;** deminutivu, trassu d'in deminutivulu *casiuliu* d'in *casiu.*

CASIULIU (cu *l* molliatu : *casiuiu*), s. m., **caseolus;** deminutivu d'in *casiu;*— asiá déro d'in unulu si acellu-asi cuventu cinci forme de deminutivu : *casioru, casiuliu, casiulianu, casiuciu, casiucioru;* elle differu dupo localitati, déro multe d'in elle se audu si in una si acea-asi localitate cu nuantie de intellessu differite si delicate, (vedi *deminutivu*).

CASIUNARE, etc. vedi *casionare.*

CASIUTIU, s. m., vedi *casiuciu.*

CASOIU, s. m., (pre a locurea si *casoia*, f.), cu *n* molliatu in locu de,

CASONIU, s. m., (pre a locurea : *casonia*, f.), (ital. **casone,** isp. **caseron,** alb. **casole**); augmentativu d'in *casa* : casa mare; casa de terra reu construita; casa fora gratia in stylulu ei; magazinu, siastra, etc.

CASSA, s. f., **capsa, arca, capsula, arcula,** (ital. **cassa,** franc. **caisse** si **casse;** d'in lat, **capsa,** prin assemilarea lui *p* cu *s*); ce serve ca *incapere* sau *receptaclu* pentrn ceva : 1. receptaclu facutu de regula d'in lemnu, de forma cadra, care se deschide prin laturea superiore ce se redica si se lassa, miscandu-se ca una usia in cardinile ei, si in care se punu : *a)* vestimente si alte obiecte de pastratu; *b)* merci de tota speci'a : pandia, bombacu, carta, vase de vitru, calciamente, etc.; — cuventele ce in differite parti se audu in gur'a poporului cu acestu intellessu, sunt : *lada, tronu, lacra, cufferu, cuteia*, etc.; — 2. secriu de mortu (vedi si *casa*); 3. *casa* de albine, stupu, ulleiu; 4. la carru sau carrutia : *a)* corpulu carrului sau carrutiei, in care stau personele sau obiectele de carratu; *b)* lada sau cuteia facuta d'inaintea sau d'inapoi'a unei carrutie; 5. la militia si musica : *a)* toba, mai vertosu corpulu de lemnu allu tobei : *cass'a mare=*acea toba mare, care se suna la locurele de buccati musicali, ce se canta in plenu; *b)* corpulu certoru instrumente de musica, cumu: vior'a, organulu, pianulu, etc.: *la piane cordele se afla in cass'a instrumentului; la viore cordele se afla afora d'in cass'a instrumentului; c)* partea lemnului de la una arma de focu, in care intra cann'a sau tiev'a acellei arme; *d)* partea carrului sau carrutiului de artillaría, pre care este assediatu cannonele sau tunulu; 6. in agricultura : *a)* cuteia deschisa si impluta cu pamentu in care se punu : α) plante si arbori de certa valore; β) sementie de plante essotice, cari nu prospera seminate in pamentulu liberu, pentru co au lipse de necontenita scambare a esposetionei loru; *b)* specia de patu cu laturi inaltiate, pre care se pune lenulu de storsu struguri, pentru ca vinulu storsu prin calcare se nu dee afora si se curra pre diosu; 7. la corpulu omului si altoru animali : *a)* test'a capului sau craniulu; *b)* cavitatea formata de coste si de pantece; *c)* cavitatea de la copsa, in care se imbucca unu capitu allu ossului femorale; *d)* cavitatea, in care sta imbuccatu unu dente; *e)* cavitate d'in partea posteriore a tympanului sau tobei urechiei; *f) cass'a petiorului*, cavitatea de sub unghi'a callului sau asinului; 8. la typograpia, tabla, alle carei margeni sunt inchise cu scandurelle de mica latime, si care este impartita in doue mari compartimente, nu-

www.dacoromanica.ro

mite: *cass'a superiore* sau *de susu* si *cass'a inferiore* sau *de diosu*; fiacare d'in aceste doue compartimente, prin scandurele ce se taia transversale unele cu altele, este impartitu in mai multe alte compartimente numite *cassutie*; *in cassutiele d'in cass'a superiore* se punu, de regula, *caracterie maiuscule*, *éro in cassutiele cassei inferiore* se punu *caracterie minuscule*; de ací espressioni ca: *caracterie* sau *littere d'in cass'a inferiore*=minuscule, *caracterie* sau *littere de cass'a superiore*=maiuscule; 9. in diverse alte maiestrie si arti, cumu: *a)* la tessutori, *casse*=vatallele, in cari sta imbuccata spat'a; *b)* la morari, *cass'a petreloru de mora*, incavatura de lemnu sau de petra cu margini mai multu sau mai pucinu inalte, in care stau assediate petrele unei mora; *c)* la orologiari, cea-ce inchide totu mechanismulu unui orologiu; *d)* la aramari sau ferrari, parte a mucariloru, cu care se appuca si se iea muculu unei luminare; *e)* la ochiane, binocle, etc., cylindrulu care coprende lentillele; *f)* la cofettari si placentari, cuteiore de carta in forma cadra, in cari cocu biscotte sĭ alte buccate delicate; *g)* la cartari sau fabricatori de carta, catinu de petra in care sta coc'a de carta; *h)* in medicina, *cassa de medicamente*=lada portativa, care formedia ca si una farmacía ambulante, pre care mediculu ua duce cu sene pretotendenea; *i)* cuteia sau tocu pentru vase de auru si argentu sau pentru alte obiecte de pretiu; *j)* la panari, cavitate facuta intr'una grossa scandura, in care se pune coc'a necessaria pentru una pane; *l)* la carrucule, sau rote de redicatu si miscatu, cadru in care se imbucca si cercula libera una asseminea rota; *m)* la bilancie: α) sau cutei'a in care sta fissu inchisa una bilancia si mai allessu jugulu sau perghi'a bilanciei; β) sau ferestr'a, in care sta limb'a bilanciei; *n)* la cei ce facu focuri de arteficie, cuteia de scandure, longa si strimta, unde se inchidu mai multe tuburi implute cu pulbere nitrata, cari au se esploda de una data si se formedie in aeru, prin foculu loru, una figura orecare; *o)* in fusica, *cassa catoptrica*, ochianu care maresce micele obiecte tare appropiate si respandite intr'unu mare spatiu, etc.; — 10. locu unde statulu sau si unu particulariu stringe si tine banii, si de ací, banii insisi, administratione a baniloru, compute, registru de compute, etc., (vedi si *casa* cu acelluasi intellessu): *cass'a statului*=*cass'a centrale*=tesaurulu statului; *cassa particularia*: α) a unui particulariu, β) publica, déro destinata la unu ramu de servitiu particulariu, cumu: *cass'a militaria*, destinata la spesele armatei sau unui corpu de armata; *cassa ecclesiatica*, destinata la tinerea clerului; *cass'a pensioniloru*, unde se incassa banii d'in cari se solvu pensionile; *cass'a obligationiloru rurali*, unde se incassa banii d'in cari se solvu portionile de mosie particularie cesse ca proprietate vechiloru clacasi; *cass'a obligationiloru domeniali*, unde se incassa banii, d'in cari se solve detori'a fluctuante ce statulu a facutu in cei d'in urma anni; *cass'a ospitieloru*=*cass'a spitalieloru*, de unde se tinu ospitiele pentru infirmii seraci; *cass'a judeciului*, unde se incassa si de unde se solvu banii pentru spesele ce ceru necessitatile unui judeciu; *cass'a communei*, unde se incassa si de unde se solvu banii necessari la administrationea si economi'a unei commune; *cassa hypotheearia*, a unei societate autorisate a impromutá pre *hypothece*; *cassa de scomputu*, publica sau particularia, care scomputa valori representate prin carteie; *cassa de depuneri si consemnationi*, la cari se depunu tassele de judecati si verice alte deposite, etc.; — *a avé sau nu avé cassa*, *a tiné cass'a*, *a inchiaiá cass'a*, etc., (vedi *casa*).

* CASSARE, v., **in arcam condere, quassare, cassare** (ital. **cassare**, franc. **casser**); 1. ca derivatu d'in *cassa*, mai vertosu in intellessulu acestui cuventu de sub 10, ar insemná *a pune in cassa*, *a bagá in cassa bani*; in acestu intellessu se iea inse compusulu: *in-cassare*=franc. **encaisser**=ital. **incassare**; si de acea-a simplulu *cassare* se dice esclusivu: 2. ca derivatu d'in *cassu*: *a)* d'in 1. *cassu*, vorbindu de sententie

www.dacoromanica.ro

judecatoresci, contracte, si alte asseminí acte, a annulá, a desfientiá : *curtea de cassatione a cassatu sententi'a curtei de appellu; fiendu co tu ai calcatu celle mai multe d'in conditionile contractului, acestu contractu este de sene cassatu si nu me mai obligá neci pre mene intru nemica; — a cassá pre cineva*=a i luá autoritatea de care erá investitu, a lu destituí, a lu revocá, vorbindu in speciale de militari, a lu degradá sau scote d'in cadrele militiei; — *b)* d'in 2. *cassu*, a sfermá, a sparge, a stricá, etc.: *navile cassate incepu a luá apa.*

* CASSARÍA, s. f., maiestria sau sarcina de *cassariu* (reu : *cassieru*).

* CASSARIU, s. m., (ital. **cassiere** si **cassajo**, franc. **cassier**); 1. cellu ce face *casse* si mai vertosu *casse* de carre si carrutie, de arme de focu, de orologie, etc.; in speciale inse : 2. care tine si administra una *cassa* de bani a statului, a unei societate, a unei casa de commerciu, etc.

* CASSATIONE, s. f., (**cassatio, quassatio**; franc. **cassation**); actione de *cassare*, mai vertosu in insemnarea cuventului de sub 2, *a : cassationea contractului trage dupo sene perderea totoru derepturelor ce stipulá contractulu; a cere cassationea unei sententie; — curte de cassatione*, curte suprema de justitia, la care appella litigantii, candu nu se multiamescu pre decisionile curtiloru de appellu; de aci, *cassatione*=decisione a curtei de cassatione.

* CASSATORIU,-*toria*, adj., care *cassa*, mai vertosu in intellessulu de sub 2, a verbului *cassare : decisione a curtei de appellu cassatoria a sententiei tribunariului.*

CASSATU,-*a*, **cassatus, quassatus** (ital. **cassato**, franc. **cassé**); part. d'in *cassare : a)* cu intellessulu de sub 2, *a) : sententiele cassate; militariu cassatu; b)* cu intellessulu de sub 2, *b : olla cassata.*

* CASSATURA, s. f., (ital. **cassatura**, franc. **cassure**); resultatu allu actionei de *cassare*, mai vertosu in intellessulu de sub 2, *b : cassatur'a mai multora linie d'in unu actu*, stersura; *cassatur'a ferrului*=modu de a se rupe allu ferrului si aspectulu ce presenta la loculu de unde s'au ruptu.

* CASSETA, s. f., arcula, **capsula** (ital. **cassetta**, franc. **cassette**); deminutivu d'in *cassa*, cumu e, p. e. cea pre care siede menatoriulu unei carrutie, cea de la una mesa, cea in care negotiatorii baga banii ce prendu pre di de pre mercile vendute, cumu celle in cari se stringu bani la baserice, etc.; in speciale : cuteia lucrata cu elegantia d'in eboriu si alte materie pretiose, in care tine cineva obiecte de mare pretiu si de micu volume; — cu intellessulu speciale allu cuventului cassa de sub 10 : arca de bani, tesauru, si mai vertosu, tesauru particulariu allu unui domnitoriu : *principele adjuta multe institute d'in cassett'a sea.*

* CASSETINU, m. si *cassetina*, f., (ital. **cassettino** si **cassetina**, franc. **cassetin**); deminutivu d'in deminutivulu *casseta* de la *cassa*, lat. **arcellula**, cuteiora de totu mica, mai vertosu cuteiora care face parte d'in una cuteia mai mare, cumu aru fi *cassetinele* sau *cassutiele cassei de typographia.*

CASSIA, s. f., vedi *casia.*

CASSIDA si *cásside*, s. f., **cassida** si **cassis**, (compara si franc. **casside**); 1. coperimentu de capu la militari, facutu d'in metallu, connoscutu in unele parti poporului sub numirea de *coifu*; — 2. la Macedoromani, *cassida*=specia de rôia sau de lepra, care captusesce totu capulu si face se cada perulu; — 3. genu de insecte coleoptere d'in famili'a *chrysomelineloru* (mai de currendu a intratu pre a locurea, in usu si *casca*, cu intellessu de *cassida* sau *coifu*, dupo franc. **casque**, care dupo unii ar fi essitu d'in celt. **cas**=*casa* si *cassa* si d'in celt. *ked*=*capus*; dupo altii d'in **cassicum**, trassu d'in **cassida** sau **cassis**; acesta d'in urma parere e cea mai probabile).

* CASSIDARIU,-*ia*, adj. s., **cassidarius**, (compara si franc. **cassidaire**); relativu la *cassida*; luatu ca subst. masc.: *a)* personale, *cassidariu*, cellu ce face *casside*=coifuri; *b) cassidariu*, m. reale sau si *cassidaria*, f., genu de conchylie de

www.dacoromanica.ro

mare, cari au mare analogía cu *cassidea* unui militariu.

CASSIDE, s. f., vedi *càssida.*

* CASSIDITU,-*a,* adj., s., **cassidita (cassiditus,** compara si franc. **cassidite**); proprie, part. d'in unu verbu *cassidire* = a muní cu *casside, cassiditu* va se dica *munitu cu casside;* de aci ca subst. *a)* femin. seng., *cassidita,* ciocurlía *motiata; b)* femin. plur., *cassidite,* tribu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a cycliceloru.

* CASSIOPE si *cassiopea,* s. f., **cassiope** si **cassiopea** (κασσιόπη si κασσιόπεια); constellatione septentrionale, situata aprope de polulu arcticu, un'a din celle 48 de constellationi d'in catalogulu lui Ptolomeu; ea coprende 55 de stelle principali; — dupo fabla Cassiope fu una regina a Ethiopiei, care, pentru vanitatea sea de a se crede mai formosa de câtu Junone, si vedù terr'a espusa la devastationile unui terribile monstru de mare si pre fili'a sea Andromeda, ammenintiata de a fi devorata de acelluasi monstru : Perseu scapà pre Andromeda. Tote aceste persone mythice : *Cepheu* regele, *Cassiopea* regin'a, *Andromeda* fili'a si *Perseu* generele figuredia intre constellationi.

* CASSONE si *cassoniu,* s. m., **ingens arca,** (ital. **cassone,** franc. **caisson**); augmentativu d'in *cassa* in differite insemnari alle acestui cuventu, déro in speciale applecatu la unu fellu de carru lungu cu patru rote, trassu de patru sau sesse cai, coperitu cu una pandia impecata, in care se transporta munitioni pentru tunuri, provisioni si alte lucrure necessarie armatei.

* CASSU,-*a,* adj. s., **cassus-a, quassus-a, capsus** (= mediu. lat. **cassus**); 1. *cassu-a,* adj., desertu, desertatu, si de aci, inutile, vanu, etc. : *a)* privatu, despoiatu, lipsitu : *corpure casse de sufflarea de viétia,* morte; *cassu de lumina; féta cassa de dote; b)* fora miediu : *canna cassa, nuci casse, alluna cassa; c)* vanu, desertu : α) fora effectu : *lovіture casse, voture casse;* β) fora intellessu : *frasi inflate si casse;* γ) fora potere legale, vorbindu de decrete, sententie, contracte si alte acte juridice : *tote aceste acte sunt si remanu casse; testamentu cassu si nullu;* δ) vorbindu de omeni, scossu d'in functione, despoiatu de autoritate, destituitu, sau numai licentiatu : *officiali cassi;* — adv. *in cassu* = **in cassum** = *in desertu : militarii in cassu arunca sagette asupr'a inimicului bene adappostatu.* (In acestu intellessu unii referu cuventulu la acea-asi radecina cu **cavus** = *cavu,* grec. κενός = *desertu;* éro altii la **carĕre** = *carĕre* si la **carĕre** = *carĕre*); 2. *cassu-a,* sfermatu, spartu, stricatu : *vasu cassu, olla cassa, navi casse, voce cassa,* si metaforice, ruinatu, perdutu : *sanetate cassa, poteri casse, omu cassu de betranetie,* decrepitu, cu poterile de totu perdute. (In acestu intellessu cuventulu este lat. **quassus;** vedi *catere* = **quatere**); 3. *çassu,* subst. m., in locu de *capsu* (vedi acestu cuventu), precumu si form'a fem. *cassa* e in locu de *capsa,* se iea cu intellessu mai marginitu decâtu form'a feminina, cumu : *a) cavitatea corpului formata de coste si puntece* (vedi si *cassa* in acesta insemnare); *b)* parte a vestimentului : α) care copere *cassulu;* β) care copere peptulu; γ) gur'a unei camesia sau altui vestimentu.

* CASSULA, s. f., **capsula, acerra, catillus, scutella, ænea paropsis** (ital. **cassola** si **cassula,** franc. **cassolette, casolle**); deminutivu d'in *cassa* in differite insemnari alle acestui cuventu, déro mai vertosu in urmatoriele : 1. vascioru de platina, de argentu, de porcellana, etc., cu forma, de regula, emisferica, cu sau fora coda, in care se facu operationi chymice, mai vertosu evaporationi; 2. catía, vascioru in care se apprendu si ardu odori si care are, de regula, unu coperclu cu gaurelle, pre care esse fumulu odoriloru arse; 3. capsula de auru sau de argentu, care se porta suspensa de una catena si in care se punu odori.

CASTA, s. f., (d'in adiectivulu **castus,-a,-um**; ital. **casta,** franc. **caste**), **tribus, ordo, classis;** tribu sau sementía, care face poporu in poporu sau natione in natione : *poporulu vechiului Egyptu erá impartitu in caste; astadi imparti-*

www.dacoromanica.ro

rea in caste essiste numai la Indiani, unde se tine neattensa d'in cea mai inalta anticitate; Indianii sunt impartiti in patru caste principali, adeco : *cast'a preutiloru* ce se crede essita d'in capulu *dieului Brama, cast'a militariloru ce se crede essita d'in braciele, cast'a agricultoriloru si negotiatoriloru ce se crede essita d'in pantecele, si cast'a mercenariloru si servitoriloru, ce se crede essita d'in petiorele acellui-asi dieu; cu multu mai diosu de cast'a mercenariloru stau alte caste, formate d'in ammestecului prin casatoria allu casteloru precedenti, ammestecu ce se considera ca una degradare si avilire; cea mai de diosu casta este a pariiloru : unu preutu indianu se crede pangaritu numai de vederea unui infortunatu d'in acesta casta;*—la vechii Ebrei inco essistea una impartire *pre caste*, de orece preuti, de essemplu, nu poteau fi, la densii, de câtu cei nascuti d'in sementi'a lui *Levi;* totusi inse, la Ebrei, impartirea poporului in *caste*, rigorosu despartite ca la Indiani si Egypteani, nu s'a observatu cu acea-asi severitate si consecentia; cu atâtu mai pucinu s'a observatu acesta impartire la alte popore antice sau moderne : poporulu romanu, desí era impartitu in trei ordini : ordinea patriciloru sau senatoriloru, ordinea callariloru si ordinea plebeiloru; inse cetatianiloru d'in una ordine inferiore nu le erá absolutu oppritu a se inaltiá in alta ordine superiore, si cu atâtu mai pucinu erá oppritu familieloru d'in aceste ordini de a se ammestecá si uní prin casatoríe; cu tote acestea cuventulu *casta*, prin estensione, s'a applicatu si se applica si la classile de omeni de differite posetioni sociali d'in cetatile antice si chiarn moderne alle Europei : *cast'a nobililoru, cast'a clericiloru; cast'a terraniloru.*

CASTANA, s. f., **castanea, nux castanea** (ital. **castagna**, ispan. **castaña**, port. **castanha**, provenc. **castanha**, franc. **châtaigne**, alb. **castenia**); pom'a sau fructulu *castanului;* — applecatu si la alte fructe carí sémena cu *castan'a*, cumu : *castana de apa=castana de lacu=nux aquatica = trapa natans* lui *Linneu*, fructu ce presenta patru colti sau corne, si coprende unu miediu bonu de mancatu; *castana selbatica=castan'a callului = hippocastanea; castana de pamentu = bulbocastanu, buniu.*

CASTANELLA, s. f., **casteneola**; deminutivu d'in *castana.*

CASTANELLU, s. m., deminutivu d'in *castanu.*

CASTANETU, s. m., **castanetum**; locu plantatu cu *castani.*

CASTANIETA, s. f., vedi *castanieta* in Glossariu.

CASTANIORA, s. f., vedi *castanioru.*

CASTANIORU,-*a*, (pre a locurea cu *n* molliatu : *castaioru, castaiora*), adj. s., **castaneus (castaneolus), castaneola** (comp. ital. **castagnolo** si **castagnuolo**); deminutivu d'in *castaniu*, cumu si d'in *castanu* si *castana :* 1. adj., deminutivu d'in *castaniu*, mai vertosu cu intellessu de resfaciare : *perii castiniori ai copillului; castaniore plete undula pre albii umeri ai verginei;* 2. subst. *a)* fem., *castaniora*, deminutivu d'in *castana; b)* masc., *cantanioru*, deminutivu d'in *castanu.*

CASTANIU,-*ia* (cu tonu pre *i : castaniu, castania;* pentru co cuventulu e in locu de *castanivu*, casi *tardiu* in locu de *tardivu*), adj., **castaneus, coloris castanei** (ital. **castagnino**, franc. **châtain**, isp. **castaño**, port. **castanho**); de colorea *castanei : peri castanii, vestimente castanie;* — subst. : *castaniulu este una facia placuta.*

CASTANU, s. m., **castanea** (κάστανον, it. **castagno**, isp. **castaño**, port. **castanho**, franc. **châtaignier**) ; genu de plante d'in famili'a *cupuliferelor, monecia polyandria* lui *Linneu*, d'in care speci'a cea mai commune si mai importante pentru economi'a omului este *castanulu* proprie dissu, arbore forte commune in selbe si utile atâtu prin lemnulu seu care dura indelungu chiarn in umiditate, câtu si pentru fructele selle, cari dau unu bonu alimentu, mai vertosu montaniloru.

* CASTELLANU,-*a*, adj. s., **castellanus**, (ital. **castellano-a**, fran. **châtelain-e**); relativu la *castellu :* 1. adj. : *mili-*

www.dacoromanica.ro

tari castellani, cari custodescu unu *castellu* sau cari au parte de proprietate fundana in territoriulu unui castellu; 2. subst. personale, *castellanu: a)* capitanu allu unui castellu; *b)* domnu allu unui sau mai multoru *castelle*, si de ací in genere, domnu mare; *c)* locuitoriu allu unui *castellu*; — in însemnarile de sub *b)* si *c)* femin. este: *castellana*.

* CASTELLU, s. m., pl.-*e*, **castellum**, (ital. **castello**, franc. **château** si vechiu franc. **castel**); ca deminutivu d'in *castru*, *castellu* va se dica *castru micu*, si in speciale: 1. locu munitu cu intariture pentru apperarea unei terre, unei cetate, si mai vertosu *castru* incongiuratu cu fosse si cu grossi muri, avendu la certe punte alle periferiei si turnuri intarite, etc.: *castellu pusu pre una colina, pre unu munte*; 2. grandiosu edificiu, incongiuratu de inalti si grossi muri, situatu in appropiarea sau chiaru in centrulu vreunui satu sau oppidu, care serviea de locuentia domniloru feudali: *ruinele unui vechiu castellu*; 3. applecatu si la certe palatie, cari una data fura *castelle de domni feudali*, déro cari cu tempulu perdura veri-ce caracteriu feudale, fora se perda si numele; 4. prin estensione, veri-ce casa de placere si magnifica, mai vertosu certe case grandiose, cari servu de residentia domnitoriloru: *pre longa capitale se redica mai multe si formose castelle*; 5. veri-ce locuentia situata pre inaltimi, veri-ce inaltime unde cu greu se pote cineva suí si care la nevoia pote serví ca unu castru de apperare, veri-ce locu serve de refugiu, de asylu: *Carpatii offeru in multe locuri castelle inespugnabili; tu ai facutu d'in cas'a tea castellulu totoru lotriloru si spenduratiloru*; 6. in intellessu mai ideale: *capullu este castellulu mentei*; 7. ca terminu de marina: *castellu de puppe=castellu posteriore*, locuentia redicata la puppea unei nave, in opposetione cu *castellulu de prora=castellu anteriore*, locuentia redicata la pror'a unei nave; 8. ca terminu de hydraulica, edificiu cu reservatoriu de apa, care pre tuburi de ferru, de plumbu, de pelle, etc., se imparte in diverse locure.

CASTELLUCIU si *castellutiu*, s. m., (ital. **castelluccio si castelluzzo**); deminutivu d'in *castellu*.

* CASTERIA, *s.* f., **casteria**; 1. locu in nave sau altu vasu de plutitu, unde se punu remii si alte instrumeute nautice; 2. cabina de nauti sau marinari; 3. locu unde se adappostescu navile.

* CASTIFICARE, v., **castificare**; a face *castu: battezulu castifica de peccatu*.

* CASTIFICATIONE, s. f., **castificatio**; actionea de a *castificá*.

* CASTIFICU,-*a*, adj., **castificus**; care *castifica: scaldatorea castifica de peccatu=battezulu*.

CASTIGA (cu tonu pre *i*: *castíga*, casi masculin: *castígu*), s. f., **cura, sollicitudo, angor, anxietas; studium, opera, labor** (vedi *castigare*, d'in care, casí *castigu*, a essitu *castiga*, cuventu datu in dictionariulu de Buda si populariu intre Macedoromani cu intellessulu de *deligentí'a, cura, labore*): 1. incordare a mentei la ceva, attentione, deligentia, studiu, cura, mare luare a mente: *cuventu scrissu cu destulla castiga; assemini lucruri nu se potu face fora mare castiga; a si pune tota castig'a in prepararea bellului; nu avé tu castiga de acestea; educationea unui copillu cere mare castiga; déco toti parentii aru avé castiga de bon'a crescere a copilliloru sei, cumu au castiga de a le face una stare, societatea omenesca ar inaintá mai rapede pre callea perfectionei*; 2. in speciale, incordare a mentei ammestecata cu turburarea suffletului, sollicitudine, angore, ansietate: *multe castige dau copillii parentiloru; amarulu castigeloru domestice; triste castige mi rodu anim'a si mi sapa sanetatea; care omu e scutitu de castiga? sunt omeni cari de nemica nu le pésa, de nemica n'au castiga; de amenitiarile telle ceva castiga nu am*; 3. opera, adoperatione, labore: *omulu cu castiga si sudore capita panea sea; fora castiga si labore ceva bonu nu se capita; occupa-te de ce ti scriu, déco credi, co lucrulu merita castiga*.

* CASTIGABILE, adj., **castigabilis**; care se pote *castigá*; care merita a fi

www.dacoromanica.ro

castigatu, demnu de *castigatu* (vedi *castigare*).

* CASTIGAMENTU, s. m., **castigatio**; (ital. **castigamento**, franc. **châtiment**); actionea de a *castigá*, déro mai vertosu effectu sau resultatu allu acestei actione, cumu si mediu de *castigare*, mai vertosu in intellessulu cuventului *castigare* de sub I: *demnu de castigamentu este cellu cadutu in culpa; castigamente proportionate cu culp'a; a sufferí castigamentulu fapteloru selle.*

* CASTIGANTE, adj., **castigans**; care *castiga: vocea castigantiloru e amara celloru castigati* (vedi *castigare* sub I).

CASTIGARE, *castigu, castigai, castigatu*, v., **castigare, augere, sollicitare, sollicitudinem afferre, curam gerere, curare; operam dare, laborare; quæstum vel lucrum facere, lucrari, acquirere, parare, adipisci; reparare, ylucere, superare; seducere, subornare, corrumpere**, etc., (ital **castigare** si **gastigare**, isp. si port. **castigar**, provenc. **casticar, castiar** si **chastiar**; vechiu franc. **chastier, castoier, chastoier**; nou franc. **châtier**); precumu *purgare*, este unu derivatusi compusu d'in *puru-agere;* asiá si *castigare* d'in *castu-agere*, si prin urmare *castigare* insemna: I. a *face castu*=a curatiá de vitie, a perfectioná, a correge, etc., si acesta-a prin diverse mediloce, cumu: mustrare, certare, punire, taiare sau amputare, polire si alte operationi; II. a se adoperá cu mentea sau cu corpulu la ceva; de ací: III. a adjunge la acellu ceva, a capitá, a trage folosu, etc.;—cuventulu *castigare*, ca si derivatele selle: *castiga, castigu, castigosu*, etc. au in limbele sorori, aprope esclusivu, intelessulu de sub I; pre cându in limb'a nostra, asiá cumu se vorbesce de poporulu romànn d'in tote partile, acellu-asi cuventu si derivatele selle au mai vertosu intellessele de sub II si III; acesta impregiurare nu autorisa inse a face d'in *castigare* in intellessulu de sub I unu cuventu differitu de *castigare* in intellessele de sub II si III; nessulu insemnariloru ce se voru succede in esplecarile detaliate, cumu si parenthesea finale, voru pune in evidentia, co unulu si acellu-asi cuventu se applica atâtu in intellessulu de sub I, câtu si in celle de sub II si III;—I. a *face castu*=a curatiá de vitie sau defecte, a indereptá, a correge, a prefectioná, a polí, a imbonitatí, a reformá, etc: 1. frasi popularie cu acestu intellessu: *a castigá copilli*=a educá coppilli, a i cresce in abitudinile unei severa *castitate* morale: *grea respondere cade pre parentele, care nu si castiga copillii si nu-i tine in callile addeverului si benelui; a si castigá vitiele selle inainte de a cautá se castige alle altoru-a;* 2. construitu cu diverse obiecte, caroru se applica *correctione*: *a)* stylu si alte obiecte de arti formose: *una poema ce autoriulu seu nu a limatu de mai multe ori si nu a castigat'ua in celle mai mici detalie, nu merita a vedé lumin'a; a si castigá stylulu, a si castigá versurele ce stau reu pre petiore; tote opèrele acestui scriptoriu sunt câtu se pote de limate, polite si castigate; multi artisti de talentu producu opere imperfecte, pentru cò le lipsesce patienti'a de a polí si castigá lucrarile essite d'in manule loru; b)* vorbindu de vite, si mai vertosu de calli, a i invetiá, a i domesticí, a imblandí, a i face se asculte si se se porte dupo voi'a omului: *callulu se pote castigá cu frenulu, se castiga cu batiulu, se castiga cu calcarile, se castiga cu pulpele, se castiga cu calcaniele; déro castigarea cu vocea e cea mai bona, de care callulu asculta ca mai bene; c)* vorbindu de plante, si mai vertosu de arbori, a curatiá taiandu ramurele uscate sau superflue: *viti'a cere a fi castigata ca mai bene si de multe ori taiata-peno in faci'a pamentului, d)* in genere, vorbindu de veri-ce obiectu: α) sau a lucrá, a dá prin lucru orecare forma: *faurulu castiga ferrulu bene arsu si cu maiulu lu face se iea form'a dorita;* β) sau si mai vertosu, a luctá formosu, a dá unui lucru form'a ceruta de legile formosetiei, proportionei, covenientiei, gratiei, perfectionei cu unu cuventu: *natur'a nu este totu de un'a perfecta, si de acea-a artistulu este detoriu a nu imitá orbesce natur'a, ci a emendá si castigá aberrationile ei;*—mai vertosu part. *castigatu*

www.dacoromanica.ro

=perfectu, fora neci unu defectu, formosu si totu de una data gratiosu, delicatu, (vedi si mai diosu *castigare*= margenire, strimtare, micusiorare, reducere la mice si delicate propòrtioni): *vedi la acésta vergine peptu castigatu, fronte castigata, petiore castigate, tote in fine castigate si perfecte;*—3. prin metafora, applecatu la diverse operationi prin care se corregu omenii caduti in errorí si culpe, cumu si faptele loru culpabili: *a)* a correge cu vorb'a, a certá, a mustrá, a imputá: *copillii sunt de castigatu cu cuventulu mai multu de câtu cu bàtiulu; prin scrissorea ce mi a tramessu acumu in urma, tata meu me castigà aspru pentru neglegenti'a mea la invetiatura; generariulu a castigatu reu pre capitani; b)* a correge cu fapt'a, a punì sau pedepsí, a face se sufferia una pena mai usiora sau mai grea, ammesuratu cu culp'a: *a castigá copilli cu vergelle; a castigá servii cu curelle; cu câtu invetiatoriulu va vorbí mai desu de bene si va sci inspirá discipuliloru sei amorea de bene, cu atâtu mai raru va fi nevoitu a castigá; prin calamitati castiga Domnedieu pre omeni pentru peccatele loru; legea castiga aspru asseminea crime;— satyr'a, ca si comedi'a, castiga vitiele omeniloru; cine ama bene, castiga bene*= castigarea pentru errori si culpe este semnu de addeverata amore; *filiulu castigatu intelleptu va fi, dice scriptur'a; omulu intelleptu se castiga senguru pentru errorile si culpele selle; errorea si culp'a este una cadere, d'in care omulu se redica prin castigare; castigarea spella si curatia orecumu maculele peccatului commissu prin cugetare sau prin portare;* —in speciale: *a se castigá*=nu numai: a se suppune unei pene pentru una errore sau culpa commissa, ci si: a se mortificá, cumu faceau santii, suppunendu-si corpulu la tote sufferentiele: labori grelle, fatige, abstinentia, ajunu, chiaru torture; de ací: 4. *castigare*= fermentare, vessare, maltractare, supperare, amarire, vettemare, stricare: *gerulu d'in Aprile castigà reu vitì'a; brum'a a castigatu buccatele; muierea rea castiga pre bietulu barbatu asiá de bonu; nu intellegu de ce castigati asiá pre militari in câtu tota diu'a nu le dati momentu de repausu;* 5. prin noua metafora, a pune frenu, a infrená, a tiné in frenu: *a)* cu intellessu màteriale: *cu greu pote castigá copillulu unu callu asiá de tare in gura;* déro mai vertosu: *b)* cu intellessu ideale: α) a moderá, a mesurá, a pune sau tiné in marginile suppunerei si bonei covenientie: *accusati guberniulu co nu scie tiné in frenu si castigá multimea seditiosa; unu senatusconsultu de antica severitate se compuse spre a castigá plebea; cu acestea nu veti castigá unu poporu asiá feroce;* β) a allená, a impacá: *prin cuventele selle filosofi'a cerca a allená sufferentiete corpului si a castigá dororile suffletului;* γ) a imblandí, a vince, a suppune, a subjugá: *cu tempulu si leii se castiga; intre tote animalile castigate si domesticite de omu, callulu tine antaniulu locu; terrele si poporele castigate de Alessandru Magnu incetara, cu mortea lui, de a mai fi suppuse acellui-asi omu* (acesta insemnare se attenge dejá cu celle de sub IH); δ) a marginí, a inchide, a incinge cu margini certe si fisse: *insul'a de tote partile castigata de profundulu marei;* de ací: ε) a micusiorá, a strimtá, si mai vertosu, a reduce la proportionile cuvenite, a face delicatu, etc., insemnare ce revine la celle desvoltate mai susu sub 2.; — de la insemnarile desvoltate sub 3., si mai vertosu sub 4., nu este de câtu unu micu passu la intellessulu: II. *a castigá pre cineva*=a i da de lucru, si refless. *a se castigá*=a lucrá, a se adoperá, a desvoltá cu energía potere de mente sau de corpu: 1. trans.: *a) a castigá pre cineva*=*a castigá mentea sau anim'a cuiva* =a lu face se si inçorde mentea, se dee attentione, se desfasciore multa potere de mente, se si bata capulu, si de ací, a turburá, a amarí, a insufflá temere si grige, etc.: *starea critica a terrei castiga pre toti patriotii benecugetatori; gravitatea morbului parentelui nostru ne castigasse si ametisse pre toti; ce mi castiga si fermenta continuu mentea si anim'a, este ce are se devina acestu copillu cu despositioni asiá de relle; sortea si ve-*

www.dacoromanica.ro

nitoriulu copilliloru castiga totu de un'a pre parenti; rellele fapte alle fililoru castigau si amarieau anim'a bietului betranu parente; b) a *castigá pre cineva* sau *ceva*=a i consecrá tota attentionea si deligenti'a, a vedé de ellu, a avé grije, a preveghiá, a face cu luare amente, a lucrá cu incordare a poteriloru mentei sau corpului; *nutricea castiga pruncii; invetiatorii castiga discipulii; unu bonu pastoriu castiga turm'a, ca se pasca bene si se nu se perda neci unu capu d'in ea; cartea scrissa cu una mare castigare de mente nu pote fi de câtu castigata si perfecta; câte noi cu sudori de sange amu castigatu, altii se buccura de densele; neci parentii sei nu aru fi castigatu copillulu, cumu lu castiga invetiatoriulu, in a cui preveghiare s'a datu acestu copillu; c)* a vessá, maltractá, tormentá, etc. (vedi mai sus la I. 4.); 2. intrans. : *a castigá de sau pentru ceva sau cineva*=a fi sollicitu, a avé temere si grige, a vedé de, a fi preoccupatu, supperatu, amaritu, turburatu, fermentatu, agitatu in suffletulu seu, etc. : *pre candu noi castigàmu de tote alle casei, pre voi neci capulu ve dore de ceva; parentii castiga de tote câte sunt necessarie copilliloru, pentru ca densii se nu duca castiga de nemica;* déro mai vertosu : 3. refless., *a se castigá*= a se adoperá cu mentea sau cu corpulu : *a)* cu mentea si cu anim'a : α) a si pune tota luarea amente, a si incordá mentea, ca se intellega, se precepa, se resolva, se si esplice ceva : *a se castigá noptea si diu'a cu problematele celle mai grelle alle vietici;* β) a avé mare grije si temere, a fi sollicitu si tare turburatu la suffletu : *n'am vedutu parente, care se se castige mai multu pentru copillii sei; b)* cu corpulu, a laborá, a si pune tote poterile, ca se adjunga la ceva : *de m'asiu fi castigatu eu, cumu te castigi tu diu'a si noptea, asiu fi astadi forte avutu;* — intellessulu lui *castigare* de sub II. resare mai vertosu in substantivulu de form'a feminina : *castiga;* precumu in substantivulu de forma masculina : *castigu,* resare mai vertossu intellessulu de la urmatoriulu : III. *castigare* = *capitare* = a adjunge la *capetulu* sau scopulu, cotra care se *castiga*=se adopera cineva (in acestu intellessu se aude in multe locuri cu *s* sineratu : *caştigare;* ba ce e mai reu, in unele locuri, d'in Moldavi'a, de essemplu, trecutu prin gur'a Judaniloru, se aude de totu corruptu, cu unu *l* in locu de *t* : *casligare, caşligare,* cumu totu pre acollo se aude si subst. *casligulu* sau *caşligulu,* in locu de *castigulu*) : A. a adjunge la ceva doritu pentru utilitatea sea, a lu face allu seu : 1. in genere : *a)* cu obiectu passivu de lucru : *a castigâ una grassa functione; a castigá mari recompense si premie ; a castigá nume, fama, reputatione; a castigá mai multe victorie,* etc.; *b)* cu obiectu passivu de persona, a trage in partea sea, a face favorabile : α) in bene : *a castigá pre toti cetatianii prin portarea sea ; a castigá amici potenti si influenti; a castigá pre judecatori prin dereptatea causei selle;*—mai vertosu : a captivá, in frasi ca : *a castigá tote animele prin gratiele si bonitatea sea; a castigá totu auditoriulu prin farmeculu cuventului seu;* — β) in reu : *a castigá unu judecatoriu, a castigá marturi,* etc., a comperá cu bani, a corrumpe, a suborná, etc.: *pre toti a castigatu in favorea sea : pre unii a castigatu cu bani, pre altii a castigatu cu promissioni de functioni, pre altii in fine a castigatu chiaru cu ammenitiari; a castigá una muiere*=a ua seduce, a ua corrumpe, a ua suborná : *spre a corrumpe pre domn'a casei, blastematulu castigà cu bani pre servitori si servitorie;* — 2. in particulariu, a trage folosu, a cullege fructulu laborei selle, a realisá valori prin industri'a si adoperationile selle sau prin capitaliulu strinsu prin laborea sea : *a si castigá vieti'a cu lucrulu de mana ; cu commerciulu castiga cineva mai multu de câtu cu functionile; pucinu castiga cineva d'in una mosia arrendata cu pretiu prea mare ; de la casele allocate castigàmu mai pucinu de câtu de la banii dati cu interesse ; tota lumea castiga, inse pucini facu stare, pentru co, spre a face stare, nu adjunge se scia si se pota cineva castigá, ci se cere inco se seia si a economí, asiá in câtu se nu spenda totu ce castiga ;* — locutione speciale : *a cas-*

www.dacoromanica.ro

tigá pre cineva cu ceva=a lu face se castige ceva : *te am castigatu cu unu callu; de candu ti su argatu, te am castigatu cu mii de galbeni;* inse si : *a castigá de la cineva ceva,* (vedi mai diosu la B.);— 3. a capitá veri-cumu avere, positione, potere, influentia, etc. : *a castigá mari summe de bani in carti; a castigá cellu mai mare lotu de la lotaría; servulu, care descoperì conjurationea, castigà libertatea, cetatiani'a, bani si mari onori; — ce ati castigatu, co v'ati facutu de risu?* — 4. reflessiv., *a se castigá*, a se provedé, a si procurá celle necessarie pentru ceva, si de ací, a se prepará, a se muní : *a se castigá de venatore; a se castigá de calle; a se castigá de bani spre a incepe se edifice case; a se castigá de arme in vederea bellului ce ammenitia;* 5. prin abusu, *a castigá*=*a capitá*, a adjunge la ceva, a luá ceva, cotra care *nu se adopera* cineva, si prin urmare neci lu doresce sau vre : *a castigá unu morbu, a castigá doue bone palme; a si castigá nevoia cu cineva;* in assemini frasi intra bene *capitare : a capitá palme*, afora déco nu vorbesce cineva cu amara ironía, cumu : *a castigá una bona boiaría*=a capitá unu greu morbu venericu; déro toti Românii dicu si e bene dissu : *a castigá unu copillu; Domnedieu ne a castigatu cu boni si mentosi copilli;* — B. metaforice, a remané superiore, a invinge, a triunfá, a suppune, etc. : 1. la lupta, in bellu : *a castigá una batalia*, in opposition cu : *a perde una batalia;* asiá si : *a castigá lupt'a, a castigá campulu de batalia; a castigá una intensa terra cu una sengura batalia; dupo ce castigà Greci'a, Alcssandru vru se castige si Asi'a* (vedi si mai susu la I.); 2. in concursu, in jocu, in remasu, etc. : *d'in celli doi rivali, carele a castigatu? cine d'in voi a castigatu prensorea? cine a castigatu la concursulu de eri?* — 3. in speciale : *a castigá pre cineva : a)* dupo celle mai susu espuse : α) a si lu face favorabile, amicu, partisanu, etc.; β) a lu comperá sau corrumpe cu bani, a lu suborná, a lu seduce, a l'ammagí, etc.; γ) a i adduce vreunu folosu, a lu face se capite unu folosu; — apoi si ; *b)* dupo paragrafulu in cestione : α) a lu remané intr'una prensore : *de câte ori ne prendemu amendoi, eu te castigu;* β) a lu bate la unu jocu, intr'unu concursu, etc. : *de câte ori joci cu mene, cu te castigu;* asiá si : *una carte de jocu castiga pre alt'a*=*una carte de jocu bate pre alt'a*, cu acesta differentia, co espressionea : *una carte bate pre alt'a* nu da a intellege, co ar fi la medilocu vorba de *castigu* sau folosu orecare ; pre candu espressionea : *una carte castiga pre alt'a*, da a intellege, co joculu se face cu scopu de *castigu* sau folosu ; — *una carte castiga*=adduce *castigu*, in oppositione cu : *una carte perde*=adduce dauna ; — in fine, de si *castigare*, in celle mai multe d'in insemnarile de sub III. pare a se confunde cu *capitare;* totusi differeuti'a intre amendoue este bene sentita si caracterisata; chiaru in iusemnarea de *a trage folosu*, in care celle doue cuvente paru a se appropiá mai multu, differenti'a resare de sene : *a capitá 10 galbeni pre unu callu*, de essemplu, nu va se dica : *a castigá 10 galbeni pre accstu callu;* coci callulu a potutu se *coste* pre venditoriu *septeoptu galbini*, si prin urmare *castigulu* sau folosulu se nu fia de câtu de *doi-trei galbini.* (Din celle espuse resulta luminatu, co in intellessulu de sub I., ca si in celle de sub II. si III., ne aflàmu in facia cu unulu si acellu-asi cuventu: despre forma nu mai incape indoientia ; conjugationea, tota fienti'a esterna, peno si accentulu, este acellu-asi in rom. *castígu*, ca si in latin. **castigo**=ital. **castigo**; câtu pentru intellessu, mai nu e limba, in care *laborea si pretiulu ei*=*castigulu* se nu se iee un'a pentru alt'a : fia destullu a citá numai franc. **peine**= labore si pretiulu laborei ; déco déro tinemu a face câteva observari asupr'a etymologiei sau mai bene asupr'a intellessului etymologicu ce are cuventulu *castigare* de sub III. mai vertosu, facemu acesta-a, ca se se veda, co *castigare* cu acestu intellessu speciale este unulu d'in acelle creationi cari, scosse d'in anim'a si cugetarea intima a poporului românu, caracterisa bene acestu poporu de atâte

www.dacoromanica.ro

secle târe incerçatu si amaritu : 1. mai antaniu neci un'a d'in limbele noue sororî nu applica acestu cuventu cu acestu intellessu speciale, ci facu usu de unu cuventu, care nu pote fi romanicu : ital. **guadagnare**= franc. **gagner**; 2. insasi limb'a latina are pentru espressionea acestui conceptu cuventele : *a)* **quærere**= *castigare*, tragere de folosu; inse proprie : *cerere, cercare, cercetare*, si prin urmare **quærere**=*cerere*; *b)* **lucrari** = *castigare*=tragere de folosu, formatu de la **lucrum**=*castigu*=folosu, de unde si alle nostre : *lucru, lucrare*, ca fontane alle *castigului*; 3. d'in **quærere**=*cerere* allu nostru au incercatu unii, si a nume prin intermediulu substantivului **quæstus**, si mai vertosu demin. **quæsticulus**= *micu castigu*, se esplece pre *castigare* allu nostru, sustinendu co *castigare*= *questicare*=[latin. **quæsticare**]; déro se lassàmu, co assemine forma nu essiste in limb'a latina, apoi, chiaru déco aru fi statutu, ea s'ar fi traduss'u prin *céstica* sau *céstecu*, sau cellu multu prin *cásticu* sau *castecu, cástigu-castegu*, cu tonulu la antepenultima, cumu l'ar avé si presuppusulu latin. **quæstico**; si accentulu latinu se scie cu câta scrupulositate l'au pastratu Românulu; mai antaniu de partea formei asseminea supposetione nu se pote sustiné; de partea intellessului nu este ore unu fenomenu fórte estraordinariu co d'in doue cuvente latine applicate a espreme acellu-asi conceptu, neci unulu se nu treca cu acellu-asi intellessu in neci un'a d'in limbele noue latine? nu e si mai estraordinariu, co chiaru Românii, cari senguri d'in tóte fractionile gentei latine, au pastratu unulu d'in aceste doue cuvente, *lucru*=**lucrum**, *lucrare*=**lucrari**, l'au applecatu cu tote aceste in intellessu cu totulu differitu? Noi nu afiàmu nemicu mai estraordinariu in lumea lui Domnedieu, in care nemicu nu se face fora cuventu, si cu atâtu mai multu, cu câtu se scie co **lucrum** se applicá in speciale la *castigulu* realisatu cu mare *labóre* de fia care *plebeiu* sau omu d'in poporu. Care déro se fía caus'a acestui fenomenu? Respunsulu, fundatu pre probe, ar cere intense desvoltari, cari aru trece preste cadrulu acestui articulu; de acea-a ne marginimu a tramitte la etymologi'a cuventului **lucrum** d'in **luere**=a spellá, a curatí, a si spellá, in speciale, peccatele, a fi suppusu pentru acesta-a la una pena si mai vertosu la *grea labore*, cumu si la etymologi'a cuventului *castu*=*curatu de peccate*; d'in considerarea intellessului generale allu acestoru cuvente, cumu si d'in considerarea impregiurariloru vietiei Românului inainte de Christu si dupo Christu, va resultá una idea, care, nu ne indoimu, este in creieriulu, in anim'a si in sangele fia-carui Românu, pre care noi ua esprimemu pre scurtu asiá : *castigulu, pentru Românu, este resultatulu lucrului, conceputu d'in cellu mai inaltu puntu de vedere, d'in care abiá astadí au inceputu se lu considere cei mai luminati d'in lumea crestina, d'in puntulu de vedere, dupo care lucrulu este unu mediu* de a adjunge la *castitate, perfectione, si care se esprime prin formul'a* : **laborare est orare**=*a lucrá va se dica a se rogá, a se inaltiá cotra divinu, cotra ce e santu si perfectu*; se ne ferimu déro de a profaná cu idee, ca acelle ce si facu Judanii, candu lu pronuntia *casligu*, unu cuventu ca *castigu*, essitu d'in fundulu animei unui poporu, ca espressionea cea mai curata si mai nobile a acestei anime de Romanu si de crestinu. M. —Cu tóte aceste-a *castigare* in intellessu de **quæstum vel lucrum facere, acquirere**, duce cu mai mare probabilitate la etymologi'a de **quæstum-agere, quæsticare** = castigare. Accentulu e chiaru la loculu seu; —numai *æ* transmutatu in *a* presenta una mica difficultate, care inse nu se pare a fi invincible, mai vertosu unde dóue rádecine vinu in contactu si se confundu in pronuntiatione. L).

CASTIGATIONE, s. f., **castigatio; curatio, acquisitio, quæstus**; actionea de *castigare* in differitele intellesse alle acestui cuventu : 1. curatiare, correctione, emendare, mustrare, punitione, etc.: *castigationea parentiloru este spre benele fililoru; castigationea copilliloru cu vorbe, castigationea criminaliloru cu*

www.dacoromanica.ro

verge; castigationea arboriloru; 2. incordare a poteriloru suffletului sau corpului, attentione, sollicitudine, occupatione seriosa, turburare, sufferentia, labore, adoperatione : *tota castigationea nostra spre a te face fericitu a essitu deserta;* 3. tragere de folosu, folosire : *castigationea de summe mari prin negotiu si strict'a sea economía l'au inavutitu.*

CASTIGATORIU,-*toria*, adj. s., **castigator, castigatorius, angens, sollicitus; lucrum faciens, lucrator, lucrativus;** care *castiga* sau se *castiga*, relativu la *castigare* in differitele intellesse alle acestui cuventu : 1. care correge, emenda, censuredia, mustra, punesce, etc. : *omu castigatoriu allu celloru boni;* — applecatu la lucrure : *vorbele de consolatione nu su castigatorie;* 2. care adduce incordare a poteriloru suffletului sau corpului, care inspira sollicitudine si temere, care turbura suffletulu, care fermenta mentea sau corpulu; care se adopera cu mentea si cu ânim'a, care pune mare attentione, mare deligentia la ceva, etc. : *functionari castigatori a si implení detoriele; stare de sanetate castigatoriá de ânima; castigatoria de copilli*=preveghiatoria; 3. care trage folosu, care invinge, etc. : *castigatori in acea lupta amu fostu noi; castigatoriu de mare stare in jocu de carti; negotiulu nu e pentru toti castigatoriu.*

CASTIGATU,-*a*, **castigatus; cura anxius; acquisitus, partus;** part. d'in *castigare : copilli aspru castigati de parenti; fili tare castigati de greulu morbu allu mamma sei; avere castigata cu sudorea frontei,* (vedi si *castigare*).

CASTIGATURA, s. f., **castigatio; lucrum; cura, labor;** actione, déro mai vertosu resultatu allu actionei de *castigare :* 1. in intellessulu lui *castigare* de sub III. : *castigatur'a de astadi nu ne adjunge se ne comperàmu pane;* 2. in intellesulu lui *castigare* de sub I. : *castigatur'a ce mi ai facutu astadi, me va invetiá mente;* 3. in intellessulu de sub II : *? ce atâta castigatura pre tene pentru copilli, cari su mari si nu mai au lipse se i castigi tu de aprope.*

CASTIGOSU,-*a*, adj., **lucrosus, quæstuosus, lucrativus; curæ plenus, diligens, anxiosus, operosus;** plenu de *castigu* sau de *castiga :* 1. plenu de *castigu : a)* care adduce multu *castigu*, care da mari folose : *negotiu castigosu, viia forte castigosa, mosie pucinu castigose; professionile celle mai castigose; b)* applecatu la persone : α) passionatu de *castigu*, avidu de *castigu*, interessatu, cui place se *castiga* totudeun'a si d'in tote : *anevoia vei poté castigá fora bani caus'a tea, de si derepta, pentru co judecatorii sunt omeni castigosi;* β) care a facutu *castigu mare*, avutu, cu stare : *celli castigosi nu credu celloru seraci;* — 2. plenu de *castiga : castigos'a preveghiare ce mamm'a se cade a avé de prunci.*

CASTIGU (in multe locure cu *s* siueratu : *castigu;* in unele locure forte reu cu *l* in locu de *t : casligu;* vedi *castigare* sub III.), s. m., pl.-*re*, **quæstus, lucrum; castigatio,** (compara si ital. **castigo**); 1. ca mai desu si mai vulgatu in intellessulu lui *castigare* de sub III. : *a)* ce se *castiga*, folosu ce se trage d'in ceva : *d'in acellu negotiu n'am avutu neci unu castigu, ci mai vertosu mare dauna; a lucrá dille intrege fora neci unu castigu; a vende fora castigu; a dá bani altoru-a fora neci unu castigu; a serví si indetorá pre toti fora sperantia de castigu* (a serví cu desinteressare); *a spende totu castigulu; a economí si capitalisá parte d'in castigu; a adduce castigu cuiva : sunteti mari, si in locu se lucrati si se adduceti castigu casei, traiti in pigretia si cu mare dauna a casei; argatii mi adducu dauna in locu de castigu;* — *b)* actione sau actulu de castigare : *castigulu si perderea spendura, in mare parte, de capriciele fortuneí;* — 2. fienduco form'a feminina *castiga* s'a applecatu esclusivu la intellessulu lui *castigare* de sub II., in intellessulu acellui-asi de sub I. cauta se se revivifice si se se applice totu form'a masc. *castigu*, cu intellessulu de *mediu de castigare*=corregere, emendare, mustrare, punire, invetiare, domesticire, etc: *vocea este cellu mai bonu castigu pentru calli; lemnele sunt castigulu, cu care dàmu planteloru si arboriloru form'a si*

www.dacoromanica.ro

directionea ce vremu; greu castigu meritati pentru aceste culpe.

* CASTIMONIA, s. f., **castimonia**; stare de *castu*: 1. in speciale, stare *de castu* in respectulu corpului, curatía corporale ce se cere la implenire de acte si ceremonie religiose, curatía ce sta in abstinentia de veri-ce contactu carnale, de mancari delicate si grasse, etc.: *legea cere se intrămu cu castitate in cas'a Domnului, cu castitate de suffletu fora indoientia, déro si cu castimonia de corpu;* 2. prin estensione, *castitate*=curatía de suffletu, moralitate in genere,

* CASTIMONIALE, adj., **castimonialis**; relativu la *castimonia: spellare castimoniale.*

* CASTITATE, s. f., **castitas** (compara si ital. **castità**, franc. **chasteté**); calitate, stare, abitudine de *castu*: 1. in genere, curatía de suffletu, moralitate, integritate, onestitate: *a portá functionile incredentiate cu cea mai mare castitate*; déro ca mai desu: 2. in speciale, virtute prin care se tinu in frenu appetitele carnei, si a nume: *a)* in genere, moderationea acestoru appetite: *castitatea este nu numai una detoría morale, ci si una lege de conservatione, ce natur'a a impusu totoru fientieloru viue; b)* abstinentia completa de placerile carnali: *castitatea se cere cu rigore de la calugeru; c)* abstinentia de placerile carnali illicite: *verginile sunt detorie a observá castitatea;* — vechii *Romani representá castitatea sub abitulu unei matrona cu unu sceptru in mana si cu doue columbe albe la petiore.*

* CASTONE si *castoniu*, s. m., **annuli pala**, (it. **castone**, franc. **châton**; d'in acea-asi fontana cu *cassa*; vedi si *castronu*); fund'a sau tort'a anellului, in care se incadra gemm'a sau petr'a pretiosa.

* CASTORATU, s. m., (franc. **castorate**); sare formata d'in combinationea *acidului castoricu* cu una base.

CASTORE si *castoru*, s. m., **castor** (καστωρ, ital. **castoro** si **castoro**, franc. **castor**): genu de animali mammifere amfibie d'in famili'a roditorieloru, cari si facu minunate case pre ripele fluviiloru; — prin metafora, ceva facutu d'in peru de castore: *tessutura, pellaría, manusia*, etc., *de castore.*

CASTOREU si *castoriu,-ia*, adj. s., **castoreus-eum** (ital. **castoreo** si **castorio**); de *castore*: 1. adj.: *peri castorei*; mai vertosu inse: 2. subst. m., *castoreu* si *castoriu*, materia negrastra, de odore grea si neplacuta, de sapore acre si mordente, ce se trage d'in folliculii pusi longa partile genitali alle castorelui si care serve ca medicamentu escitante si antispasmodicu: *addormitu de greulu castoriu infirmulu pleca capulu pre umeri.*

CASTORICU,-*a*, adj., (ital. **castorico**, franc. **castorique**); care coprende ceva d'in alle castorelui, care coprende *castorina: acidu castoricu*, formatu d'in *castorina* cu acidu nitricu.

CASTORINU,-*a*, adj. s., **castorinus**, (ital. **castorina**, franc. **castorine**), de *castore: tessutura castorina*, d'in peru de castore sau suptire si metassosa ca cea d'in peru de castore; luatu in speciale ca subst. f., *castorina: a)* substantia ce se estrage d'in *castoreu* sau *castoriu*; *b)* cu intellessulu de *tessutura castorina.*

CASTORIU, vedi *castoreu.*

CASTORU, vedi *castore.*

CASTRACANI, *castraporci*, etc., vedi *castrare.*

* CASTRAMETARE, v., **castrametari**; proprie: a mesurá locu de pusu *castre*, a dá dimensionile locului, in care se se faca castre, si de ací: a despune castrele, a pune sau assediá castrele; a se pune in castre, a se assediá in castre, a se oprí la unu locu, etc., vorbindu de osti in mersu; de ací si subst. **castrametatione**=**castrametatio**=despunere a locului de castre, despunere a ostiloru in castre, opprire, sedere a ostiloru intr'unu locu etc., (vedi *castru* si *meta, metare*).

CASTRAMETATIONE, s. f., vedi *castrametare.*

CASTRARE,-*ediu*, v., **castrare**, (ital. **castrare**, isp. **castrar** si **capar**, franc. **chatrer**; — *castrare*, populariu in mai multe parti, e de preferitu lui *scopire*, care se aude in alte parti si care neci

www.dacoromanica.ro

are intellessulu largu allu lui *castrare*); 1. a face incapace de generatione, a privá de organele generatorie: *a)* vorbindu de omu, se applica atâtu la masculu, câtu si la femina, déro mai vertosu la masculu: *sect'a castratiloru asiá de intensa in Russi'a, a inceputu se se intenda si in terr'a nostra: adeptii sectei castredia barbati, castredia muieri, ammagindu si pre unii si pre altele, co prin castrare au se scape de peccatele, in cari induce appetitulu sessuale, co prin castrare au se fia casti, santi si placuti lui Domnedicu; cantorii, mai vertosu cantorii de la baseric'a papale, ca se si pastredie vocea, erau castrati de tempuriu; cu oméni castrati custodescu orientalii muierile loru; b)* vorbindu de alte animali, se applica mai allessu la masculi: *a castrá unu tauru*=in speciale; *a intorce unu tauru; a castrá unu callu*=in speciale: *a jugani unu callu; a castrá unu berbece*=in speciale: *a bate unu berbece; a castrá cocosi*=in speciale: *a caponi cocosi; a castrá unu cane, a castrá unu porcu, a castrá unu pesce*, etc.; — verbulu *castrare*, ca si *cascare*, in *cascagura*, etc., se pote compune cu uuu substantivu ca obiectu directu: *castracani*=ital. **castracani**, asiá si: *castraporci, castracalli*, etc., formandu asiá substantive compuse personali, cari arreta in speciale person'a ce *castredia* una specia de animali: *unu castracalli*=*unu castratoriu de calli*=juganitoriu; — 2. applecatu, fora a fi vorba de mutilarea organeloru de generatione: *a)* la plante, a curatiá, a taiá ramurele si blastarii lussurianti: *a castrá viti'a; b)* la lucruri, cari sunt prea tari, violente, furiose, etc., *a castrá*=a luá poterea sau tari'a, a moderá, a stemperá, a debilitá, etc.: *a castrá vinulu*=a i redicá asprimea, stracorandu-lu bene; *a castrá licenti'a, a castrá avariti'a, a castrá furi'a maniei, a castrá impetulu junetiei*; —*unu castratu: α)* unu omu privatu de organele genitali; déro si: β) unu omu impotente, lipsitu de poteri, fia celle de generatione, fia si altele, omu incapace de a produce ceva cu poterile selle, si in speciale: γ) omu incapace de a produce cu mentea sea; —*c)* la carti, a scote d'in una carte, d'in una scriere, locurele carivettema bonii mori, religionea, constitutionea, guberniulu sau omenii guberniului: *censur'a, pre unde essiste, castredia diariele, cartile si alte scripte de publicatu; editionile operceloru lui Martiale sunt de ordinariu castrate; d) a castrá ceva* sau *pre cineva de ceva*=a despartí, a privá, a intercá de ceva forte doritu si placutu: *a castrá mnellii de oi, a castrá unu pruncu de lapte sau de nutrice; v'ati invetiatu se mancati bene, se dormiti, se ve investimentati si se ve preamblati bene, am inse se ve castrediu si eu bene de tote acèste-a;* — cu ellipsea obiectului cu *de*: *a castrá unu stupu* (subintellessu: *de miere*)=a taiá si luá miere d'in stupu; *a castrá unu grassu si avutu negotiatoriu* (subintellege: *de avere, de bani*)=a lu despoiá, a lu predá, a i luá d'in bani cu unu medilocu orecare violentu sau fraudulosu; — *a se castrá: α)* a se privá de organele genitali, a se mutilá, ca celli de sect'a *castratiloru; déro* si: β) a se privá si abstiné completu de ceva ce i ar cere ânim'a: *a se castrá de vinu, a se castrá de placerile amorei*, etc.; de ací absolutu: γ) *a se castrá*=a se privá de tote placerile lumei, a si inchide lumea, cumu se dice; — *e)* in genere, *a castrá*=a mutilá, a scurtá, a micusiorá, etc.: *a castrá cod'a paunului*=*a castrá paunulu de coda; vulpi castrate de coda.*

CASTRATIONE, s. f., **castratio**; actione si resultatu allu actionei de *castrare: castrationea oméniloru este una barbaria; castrationea planteloru se face bene de cu prima-vera.*

CASTRATORIU,-*toria*, adj. s., **castrator, castratorius**; care *castredia*: 1. adj.: *instrumentu castratoriu*; 2. subst.: *a)* personale, *castratoriu*, fem. *castratoria*, persona care scie castrá oméni sau bestie: *castratoriu de calli, castratori de tauri, castratoria de cocosi; celli de sect'a castratiloru au, pre longa castratori, cari castredia barbati, si castratorie, cari castredia muieri; b)* reale, masc. *castratoriu*, pl.-*e*, sau femin. *castratoria* ori *castratore*, instrumentu de *castra-*

www.dacoromanica.ro

re (compara si ital. **castratojo**);—form'a femin. *castratore* insemna si : *castrarea* insasi, loculu sau tempulu de *castrare.*

CASTRATU,-*a*, **castratus**; 1. part. d'in *castrare : plante inco necastrate, stupi castrati, berbece castratu, mai multi berbeci necastrati;* 2. supinu d'in *castrare* cu intellessu : *a)* activu : *instrumentu de castratu omeni; b)* passivu : *stupi boni de castratu;* 3. substant : *a)* abstractu, fora plur : *castratulu calliloru presenta mai multe greutati decâtu castratulu tauriloru; b)* concretu personale : *unu castratu, una castrata,* applecatu in speciale la omu, déro si la alte animali, cumu : *unu castratu*=unu berbece, unu callu, unu bou, unu cocosiu, etc., *castratu*=cu organile genitali mutilate; la omu inse cu diverse insemnari despre cari vedi la *castrare.*

CASTRATURA, s. f., **castratura**; actione, actu si resultatu allu *castrarei : castratur'a berbeciloru, a face mai multe castrature vitieloru de viie; doue si chiaru mai multe castrature se potu face stupului in annii boni pentru albine, fora ca albinele stupului se sufferia iern'a delipse de miere.*

* CASTRENSE, adj., **castrensis**; relativu la *castru* sau *castre,* ce se face in *castre* sau in tempu de sedere in castre, in tempu de bellu : *preutu castrense,* de armata; *morbu castrense,* ce se incinge intre militarii d'in castre; *testamentu castrense,* facutu in castre; *peculiu castrense,* ce se castiga si se economesce in tempu de servitiu militare; *corona castrense*= *corona vallare,* pre care generariulu ua dá cellui ce mai antaniu de toti petrundea in castrele inimicului; *termini castrensi*=*espressioni castrensi*, terminî militaresci.

* CASTRENSIANU, s. m., de regula in plur. *castrensiani* = **castrensiani** : *a)* militari ce occupá *castrele* de pre margenile imperiului si custodescu aceste margeni; *b)* officiali si alti servitori ai palatiului Cesariloru.

* CASTRENSIARIU, adj. s., **castrensiarius**; care are a face cu *castrele,* si in speciale, negotiatoriu ce procura provisioni militariloru in castre.

CASTRONASIU si

CASTRONELLU, s. m., **scutella, cucumella**; deminutivu d'in *castronu.*

CASTRONU, s. m., pl.-*e*, **scuta, scutula; cucuma; gabata** sau **gavata; lebes**; vasu de pamentu, de lemnu, de arama sau de altu metallu, de forme varie, dero mai vertosu sferice, asia co prin forma sea, unu *castronu* presenta : *a)* una parte de sfera mai multu seu mai pucinu regulare, cumu : α) una sectione de sfera prin unu cercu micu, asiá co vasulu este strimtu la fundu si largu la gura; β) una sectione de sfera prin unu cercu mare, asiá co *castronulu* este aprope unu emisferiu; γ) una sectione de sfera prin unu cercu micu, asiá co *castronulu* este mai mare decâtu unu emisferiu, si prin urmare largu la mediócu si mai strimtu la gura; *b)* una parte de conu mai multu sau mai pucinu regulatu si trunchiatu mai aprope sau mai departe de basea lui; sunt inse si : *c) castrone* de forma cadra, déro totu de un'a mai strimte in fundu si d'in ce in ce mai large spre gura; — sfer'a larga, multimea forte mare de vase, ce ar imbraciá cuventulu *castronu* asiá definitu dupo forma si dupo materia, se marginesce prin usulu de peno astadi la urmatoriele categorie : 1. vase de pusu buccate, mai vertosu licide, vase de forma sferica sau cadra : *se punu mai multe castrone de buccate pre mesa; a mancá senguru unu castronu de lente; pentru atâte persone nu adjunge unu castronu de zema, pune dero zema in trei castrone;* —cuventele, ce se audu inco, pre a locurea, cu acellu-asi intellessu, sunt: *catinu, causiu, blidu, strachina;* éro, pre unde sunt in usu si acestę-a si *castronu,* elle se applica cu distinctionile urmatorie : *a) blidu,* ca nume genericu pentru veri-ce vasu de pusu buccate in ellu sau pre ellu; *b) strachina,* vasu de pamentu aduncatu, mai micu si mai pucinu elegante decâtu unu *castronu : castronele se vedu la mesele celloru cu dare de mana, strachinele la mesele seraciloru; c) causiulu* este unu vasu de lemnu, ce serve nu numai ca *strachina,* sau ca *castronu,* ci si pentru alte usure, cumu, de essemplu, pentru pusu farina in ellu; *d)* in fine *catinu* pote supplení tote celle alte (vedi

www.dacoromanica.ro

catinu); — 2. vase de fertu si coptu buccate, cari potu fi de pámentu sau de metallu, si cari au de regula forma sferica sau de conu trunchiatu, déro si forma cylindrica sau cadra: *castronu de fertu lapte; castrone de preparatu buccate; castronu dè fertu carne, castronu de fertu supa; castrone de facutu farinate*, etc.; — alte cuvente, ce se audu, pre a locure, cu acellu-asi intellessu, sunt : *caldarucia, olla, crátitia, tingire*, etc.; 3. vase de spellatu alte vase de mesa sau de buccatariá, sau chiaru de spellatu pre ochi si pre mane, vase numite pre a locurea *lighiane*. (Cuventulu nu e d'in germ. **kastrol**, ci acestu-a d'in cellu romanicu : coci allu nostru *castronu* a essitu d'in acea-asi fontana cu *capsa*, care [vedi *cassa*] a devenitu si *cassa*=ital. **cassa** =franc. **caisse, casse** si **châsse**, de unde apoi *casseta*= ital. **cassetta** = franc. **cassette**; de ací multime de cuvente cu differite forme si semnificationi atâtu in limb'a nostra, câtu si in sororile ei, d'in cari mare parte s'au datu si esplecatu dejà in Dictionariu, si de acea-a nu commemoràmu ací de câtu pre acelle ce potu duce la esplicarea cuventului *castronu*, cumu: ital. **cassetone**=casseta mare; *cassetoniu* sau *cassetoiu*, si prin syncope : **castone**= franc. **chaton** [vedi *castone* sau *castoniu*]; cu acea-asi syncope d'in *casseta* ar essí *casta*, de unde verbulu catal. **encastar**=ispan. **engastar**= in intellessu cu ital. **in-cassare**=franc. **encaisser** si **enchâsser**=*incassare;* asiá si d'in form'a augmentativa *castone* au essitu: provenc. **encastonar**=port. **encastonar**=isp. **engastonar;** in limb'a italica in locu de **encastar** se dice **incastrare**= provenc. **encastrar;** chiaru si in latin. media **incastratura**, si aceste forme presupunu unu substantivu *castra* sau *castru*, care ar fi unu deminutivu d'in *casta*, deminutivu redussu prin syncope d'in *castura* sau *casturu* in locu de *castula* sau *castulu*, ca si *titlu* d'in *titulu* : d'in una forma ca *castra* sau *castru*, cu suffissulu augmentativu *onu*=*one*=*oniu* =*oiu*, a câutatu se essa cuventulu *castronu*, ca si *castone* d'in *casta*=*casseta;* in limb'a italica form'a **castrone**=form'a nostra *castronu* insemna : *unu castratu*, vita sau omu, si, candu este vorba de omu, si *unu castratu de mente* [vedi *castrare*]; in limb'a latina **castula** insemna unu vestimentu, despre care vedi la *castula;* éro **castrum**=*castru*, **castellu**. etc.; in locu de **castrum**, in limb'a mai vechia se dicea, si cu form'a feminina, **castra**, si formale vorbindu, *castronu* allu nostru a potutu essí atâtu d'in *castru*=**castrum**, câtu d'in femin. *castra*=**castra**, ca si *casoniu* sau *casoiu* =ital. **casone**, masc., de si d'in femin. *casa*=ital. **casa;** se redica déro intrebarea, déco cuvente cu intellesse asiá de diverse, cumu : *ca-str-onu, ca-stra* sau *ca-stru, ca-strare, ca-sta, ca-sa, ca-psa; ca-ssa, ca-pestru*, etc., se referu la acea-asi origine primaria; noi nu potemu intrá ací in desvoltarile, ce s'ar cere spre a dá la asemenea intrebare unu respunsu cu caracterie de certitudine sau cellu pucinu de mare probabilitate, ci ne marginimu a face urmatoriele observari, cari dau lucrului orecare probabilitate: 1. filologi de mare autoritate referu *castru*=**castrum** la *casa*=**casa**, cu insemnarea primitiva de : *locu unde se facu case*, in intellessulu latinu allu cuventului, adeco *casa prostu construita*, si in speciale: *case de militari pre campu: corturi, barace, collibe*, etc.; 2. tote cuventele in cestione se attingu prin intellessu intru câtu tote insemna *receptaclu, incapere*, etc.; numai *castrare*, cu intellessulu de *a face incapace de generatione*, pare a nu coprende in conceptulu seu not'a generale de *incapere;* dero se pote ca acestu intellessu se nu fia cellu originariu allu cuventului, ci numai unulu d'in intellessele metaforice alle cuventului, deorece barbari'a de a *castrá, mai vertosu omeni*, nu pote fi primitiva omului; intellessulu cellu mai originariu allu cuventului *castrare* pote fi forte bene cellu ce resulta d'in frasi ca : *a castrá mnellii de oui*=*a intercá mnellii de oui;* veri-cumu ar fi insc lucrulu, certu este, co *castronu* e cuventu curatu romanescu, fia ellu essitu d'in *castru* in intellessu de **castrum**, sau d'in *castra* ca deminutivu d'in *casta* in locu de *casseta*, fia

www.dacoromanica.ro

in fine essitu d'in *cap-ere*, ca *cap-estru*, care ca augmentativu suna *cap-estroniu* si *cap-estronu*, de unde apoi prin syncopi successive : *capistronu*, *capstronu*, *castronu*, prescurtari la cari poporulu a tensu cu atâtu mai multu, co necessitatea destînctionei de intellessu cerea imperiosu a lu departá de form'a intrega *capestronu* cu intellessulu de *capestru de calli mare*;—déco amu admitte supposetionea co *castronu* este immediatu essitu d'in *castru*=lat. **castrum**, atunci cuventulu ar fi unulu d'in acelle, cari espremu trassure insemnate d'in vieti'a istorica a Românului : addussu si assediatu in aceste terre, ca se le custodesca de barbari, *receptaclulu* Romanului *de siedere, cas'a sea erau* de regula *castrele*, si *recceptaclulu seu de pusu si fertu mancare a cautatu se fia castronulu : castrulu si castrele*, prin asprimea tempuriloru, s'au stersu de multu d'in terrele Românului; cu lipsea de secle a lucrului a peritu d'in mentea Românului si conceptulu d'in preuna cu cuventulu ce l'esprimea; déro *castronulu*, in care ferbea si mancá acumu câteva secle, in ellu manca si ferbe si peno astadi; in acesta supposetione *castronu* ar fi, in origine, unu adiectivu derivatu d'in *castru* cu intellessulu de *ceva*=[*vasu*] *ce serve* in *castru*, si in speciale : *vasu de fertu* si de *mancatu*). *M.*

CASTRU, s. m., **castrum** (form'a mai antica latina si : **castra**, f.); in intellessulu cellu mai originariu, locu unde militarii in campu si punu *casele*, in intellessulu latinu allu cuventului *casa*, (vedi *casa* si parenthesea finale de la *castronu*); de ací : 1. in genere, locu intaritu, cetate intarita, etc., spre a serví de apperare in contr'a inimicului : *castrulu Durostorului, castrulu Vidinului, castrulu Parisiloru*, etc.; si : *castrulu Durostoru, castrulu Turnu, castrulu Nicopole; Turcii construisse mai multe castre de a derept'a Dunarei; astadi acelle castre sunt simple cetati; impregiurarile n'au permissu Românilor a construí noue castre in loculu castreloru turcesci derimate de Russi; pre rip'a stanga a Dunarei Turcii inse au mai multe castre bene munite*;—in acellu-asi intellessu se dice si *castellu*, deminutivu d'in *castru*, mai vertosu in plurariu, pentru co plurariulu d'in *castre* se iea forte desu mai allessu cu intellessulu speciale de sub 2 urmatoriu; mai de curendu au inceputu a se dice, in acellu-asi intellessu, si : *fortaretia*, *forte*, dupo franc. **forteresse**, **fort**; deco avemu sau nu lipse si de aceste cuvente, si déco sentimu lipse de densele, sub ce forma aru fi se se applice, se va vedé in Glossariu la articole respective; observàmu ací numai : *a)* co Francesii au allergatu la cuventele **fort** si **forteresse**, in lipsa de altele, pentru co **château**=*castellu* si *castru* luasse, in limb'a francesa, esclusivu aprope alte insemnari (vedi *castellu*); noi inse pre longa *castru* si *castellu*, despunemu inco de *arce*, *propugnaclu*, etc.;—2. in speciale, locu unde una oste se oppresce si sta pentru unu tempu mai multu sau mai pucinu indelungu; in acestu intellessu cuventulu se dice de regula in plurariu : *castre*=**castra**, neutr. pl. (mai vechiu inse si femin. seng. **castra hæc vestra est**=litter. : *castr'a acesta-a este a vostra*) : *castrele vechiloru straboni Romani erau cadrate; mai tardiu fura si cercularie ca alle Greciloru; in fine castrele luara veri-ce forma, ammesurata locului; castrele lunate avea form'a unei diumetate de luna sau unui semicercu; castrele vechiloru Romani aveau totu de un'a patru porti principali : port'a pretoria, port'a decumana, port'a principale d'in derept'a si port'a principale d'in stang'a* (vedi *pretoriu*, *decumanu*, *principale*); *castrele straboniloru erau incongiurate de giuru in pregiuru de una fossa si de unu vallu* (vedi *fossa* si *vallu*); — dupo durata si tempulu annului sunt : *castre stative*=*castre stabili*, unde una oste sta tempu mai indelungu, in opposetione cu : *castre mobili*, unde una oste mane una nopte sau nu sta de câtu câteva dille; *castre estive*=*castre veratice*, unde ostea sta in tempulu *verei*, in opposetione cu : *castre iernatice*, unde ostea sta iern'a; — *castre navali*=*castre nautice : a) castre*, in cari se afla una oste de mare; déro : *b)* si *castre*, in care sta una oste de us-

www.dacoromanica.ro

catu, assiediata aprope de rip'a unui cursu de apa sau unui termu de mare, ca se protega venirea sau plecarea *naviloru*; — *a allege locu de castre=a luá locu de castre=a despune locu de castre=a mesurá loculu de castre=a despune castrele* = castrametare (vedi *castrametare*); *a pune castrele=a assiediá castrele=a face castrele*; *a muní castrele*: *a)* a le face sau assiediá; *b)* a le intarí, si in specie: *a le vallá=a le incinge cu vallu si fossa*; — *a redicá castrele=a porní castrele = a mutá castrele*, etc.: *a)* proprie pentru oste, a porcede d'in loculu unde se opprise in altulu, si de ací: *b)* in genere, pentru veri-cine: a se duce d'in unu locu, a se mutá sau stramutá, a fugí, etc.; — 3. metaforice: *a)* di de mersu a unei oste in miscare, spatiu de tempu sau si de locu câtu strabate pre di una oste in mersulu seu, pentru co, dupo abitudinile vechiloru straboni, ostea in mersu la bataia cautá, in fiacare sera, se se oppresca si se maua noptea in *castre mobili*: *in patru castre Cesare cu armat'a strabatù rapede una distantia, care in mersu regulatu allu ostei nu s'ar fi potutu percurre in mai pucinu de optu castre; dupo diece castre ai nostri adjunsera in faci'a inimicului; b)* secta de filosofía, de religione, de una doctrina, partitu politicu, etc.: *a trece d'in castrele liberaliloru in castrele reactionariloru; a desertá castrele lui Epicuru si a trece in castrele lui Zenone; c)* stupu de albine: *castrele industrioseloru albine sunt tote in deplina activitate: pre candu parte d'in albine essu dupo noua preda, altele stau, veghiedia si custodescu neadormite in castrele si pre longa castrele loru pretios'a preda strinsa de mai inainte.*

1. CASTU = *cadutu* si *casu*, vedi *cadere*.

* 2. CASTU, *-a*, adj., **castus** (ital. **casto**, franc. **chaste**; d'in *candere*, ca si *candidu*); perfectu curatu, fora neci una macula, fora neci unu vitiu, defectu, culpa, peccatu, etc.: I. in genere: 1. vorbindu de persone, morale curatu, care neci prin cugetu neci prin fapta nu se macula sau mai bene nu e maculatu cu vreuuu reu, in stare de perfecta puritate, morale, innocente: ? *care altu june vei aflá mai castu si mai modestu decâtu acestu-a, si care altulu mai impuru si mai blastematu de câtu cellu ce lu vorbesce de reu; dupo morte si voru luá sborulu cotra ceru toti câti, in acesta misera vietia, se voru fi conservatu ca mai casti si integri de contagionea corpului; vedeti deco se pote, ca unu omu probu si rosinosu se inselle pre unu improbu si nerosinatu, unu omu castu pre unu perjuru si blastematu*; — 2. vorbindu de acte, cugete alle omului si chiaru de alte lucruri, caroru-a, in respectulu moralitatei, nu se pote nemica imputá, cari sunt perfectu curate de veri-ce reutate: *cugetu castu, ânima casta, suffletu castu, caste placeri, caste affecte, casta amore; a duce cea mai pura si casta vietia; casta credentia = casta fede sau fedelitate*, nestramutata; — II. in speciale, applecatu la certe virtuti particularie, cumu: 1. puru de veri-ce macula, ce imprime usulu illicitu allu placeriloru de amore carnale, si puru nu numai cu fapt'a, déro si cu cugetulu, si prin urmare, care nu gusta, neci doresce, ba neci cugeta a si satisface assemini appetite, candu suntu illicite: *a)* la persone, cu insemnarile: *α)* despre june ce inco nu scie si nu se cade a sci de muiere, sau despre feta ce nu scie si nu se scade a sci de barbatu: *cast'a vergine, castulu adolescente, adolescenti casti si rosinosi, fetiore caste si rosinose; cast'a Minerva, cast'a Diana si alte dive caste*, ca remase in *perpetua virginitate*, pre candu *cast'a Junone* se dice in insemnarea de la urmatoriulu β); déro iutellessulu d'in acestu paragrafu au espressionile: *cast'a fetiora=cast'a vergura* sau *vergine*, si mai vertosu: *prea cast'a fetiora, prea cast'a vergura, prea cast'a vergine=prea curat'a fetiora*, sau absolutu: *prea cast'a=pre curat'a*, espressioni referite la *mamm'a Domnului* sau *Mantuitoriului lumei*; β) despre barbatu sau muiere cari gusta placerile amorei, in modu licitu si in mesur'a cuvenita, fora se essa neci cu fapt'a neci cu cugetulu d'in margenile prescrisse de virtute: *cast'a veduva, cast'a socia, castii soci, castele matrone;*

www.dacoromanica.ro

cas'a si famili'a potu sta bene si da cea mai solida base unui statu, candu casatoritii sunt casti nu numai cu corpulu si cu fapt'a, ci casti si cu suffletulu si cugetulu; — *b)* la lucruri : *Catullu, in un'a d'in poesiele selle, dice : câti, dupo poesiorele melle, pentru co sunt camu lascive, me credeti pucinu pudicu si me condemnati, reu faceti; coci castu si piu se cade se fia poetulu insusi, éro versulele lui nu e de lipse se fia caste,* intellegundu prin *versure caste*=versuri cari nu attaca pudorea, si prin urmare prin *versure cari nu sunt caste*=versuri ce attaca pudorea; déro, cu totu respectulu ce portàmu strabonului *Catullu*, se ne fia permissu a nu fi de parerea lui : *versurele cari nu sunt caste* nu merita lumin'a, pentru co attaca pudorea, cellu mai potente frenu, eramu se dicemu arma, ce mamm'a natura a datu omului, spre a se luptá se fia *castu, puru, santu,* si prin urmare perderea pudorei este una calamitate si pentru familia si pentru statu : strabonulu *Catullu* n'a traitu destullu, ca se adjunga se veda *Messalinele*, cari au fostu un'a d'in causele ruinei cu sunetu a marelui si potentelui imperiu strabonescu; este asiá déro bene si necessariu, ca *Românulu* si *Român'a se aiba casa casta, se tina casatoria casta, se conserve patulu castu, se guste numai placeri caste, se cugete numai cugete caste, se semta numai sentimente caste, se pronuntie numai cuvente si vorbe caste, se scria numai prosa si poesia casta, se produca numai capete de opera caste, statue caste, tabelle si desemne caste; totu ce nu e castu se allunge departe de mentea, de anim'a, de suffletulu, casi de corpulu seu; se departedie si se intorca ochii sei si ai fililoru sei de tote spectaclele, ce nu sunt caste;* se se *feresca pre sene si mai vertosu pre filii sei de tote cartile si lecturele, cari nu su caste,* etc.; —*facia casta,* pre care nu se vede nemica ce ar trade appetite sau cugete de placeri sau voluptati de amore carnale; in acellu-asi intellessu si : *amore casta,* fora cugetu de a satisface unu appetitu carnale; *passione casta, caste affecte;* chiaru : *formosetia casta,* fia vorb'a de una *femina formosa* sau de una *imagine de femina* representata prin colori sau prin petra, metallu, etc., fia in fine vorb'a de *locuri formose* alle unui scriptoriu, etc., acea *formosetia* va fi totudeuna *casta,* déco : α) nu presenta nemica care se attace pudorea; β) nu provoca neci unu cugetu sau appetitu de voluptate carnale; — 2. in respectulu scripteloru litterarie, allu limbei si altoru obiecte de arte, *castu,* insemna : *a)* ca si la precedentele 2., care nu attaca pudorea; déro si : *b)* care nu coprende nemica reu in genere, nemica immorale; *c)* care e deplenu correctu, fora barbarismi si solecismi, perfectu, fora defectu in respectulu formale, conformu legiloru formosetiei, proportionei, covenientiei, etc.; *d)* care are just'a mesura, asiá incâtu se represente cu severitate *ide'a pura* sub forme câtu se pote de simple, déro gratiose si amabili, cari destepta in suffletu affecte dulci, blande, moderate : *imaginile de muieri alle acestui pictoriu sunt caste si amabili; pretotendenea stylulu poetului, care a avutu se lupte cu atâte greutati, este claru, correctu si pre deplenu puru si castu;* — 3. in intellessu religiosu, *castu : a)* piu, religiosu, temitoriu de Domnedieu, cu fric'a lui Domnedieu; *b)* sacru, santu, sacrosantu, inviolabile : *acesta relígione se tina castii nostri nepoti si stranepoti; castii sacerdoti; castele capete alle domnitoriloru; castele temple, cast'a baserica; preutulu essisse abiá cu castele daruri; castulu corpu si castulu sange allu Mantuitoriului; castele si augustele serbatori imperatesci; sacerdotele cu caste bette incinge castulu seu peru; casti sunt vatii* sau *poetii,* ca inspirati ai dieiloru; *caste sunt operele vatiloru,* ca inspirate de diei; *caste sunt operele unui geniu,* pentru co *divinu* e geniulu; — 4. in respectulu averei altoru-a, *castu*=care nu si macúla manele, luandu pre nedereptu d'in averea altuia, care neci cu potere neci prin insellatione nu rapesce neci cugeta a rapí de la altulu: probu, integru, desinteressatu, etc.: *judecatori casti, functionariu castu, negotiatori casti in tote daraverile loru; omu castu si inte-*

www.dacoromanica.ro

gru nu e cellu ce nu fura si nu rapesce, pentru co-n'are de unde, ci cellu care, potendu castigá mii de galbeni cu daun'a altoru-a, nu intende si nu pune man'a pre necci unu banu ce nu e allu seu, ci, desi pote in strimtorare, invinge inse veri-ce tentatione, ca se si conserve manule, ca si suffletulu, integre si pre deplenu caste;—5. applecatu si la curati'a esterna a corpului, care este imaginea si espressionea curatiei interne, déro cu una nuantia de intellessu morale si religiosu mai multu sau mai pucinu pronuntiata : *cu caste vestimente, cu caste mane, cu castu corpu, déro mai vertosu cu casta anima si cu castu cugetu se intràmu in cas'a lui Domnedieu; cast'a flacura, cast'a luna, cast'a neue, cast'a lumina, castii crini*, etc., se dice pentru puritatea si limpiditatea luminei si colorei acestoru obiecte, déro si cu allusione la puritatea morale, carei-a elle servu de semnu si symbolu; *caste vase, caste mancari, curate* si *spellate*, déro totu-de-una data si *nespurcate* in intellessu religiosu;—essite amendoue d'in acea-asi radecina, d'in *candere*, adiectivele *candidu si castu* au intre sene mai multe punte de contactu prin intellessu, déro nu se confundu : *candidu*, in poterea suffissului *idu*, insemna *plenu de albetia splendida, care iea ore cumu ochii; castu*, in poterea suffissului *tu*, suffissu allu participiului *passivu*, insemna *bene albitu* si *bene curatitu*; in *candidu* este una superabundantia de albetia si puritate *naturale*, in *castu* este una albetia si puritate perfecta *produssa prin una actione voluntaria*; de ací : *copillu candidu, copilla candida*, pentru-co in anim'a si cugetarea loru n'au blastaritu inco germele peccatului; inse mai bene *omu castu, muiere casta*, pentru-co, de si in lupta cu tentationea, prin una voientia tare si virtute se facu si se tinu puri; *castu* se appleca bene mai multu si approape esclusivu in intellessu ideale si morale, precandu *candidu* este mai aptu a se applicá si se applica de faptu mai multu in intelessu materiale; chiaru candu *candidu* se applica, ca si *castu*, in intellessu morale, si atunci *candidu* se dice cu respectu la portare, la manifestarea esterna a puritatei morale suffletesca, éro *castu* cu respectu la suffletu insusi in sene : *deco vorbele si faptele unui omu sunt candide, este proba, co cugetele si sentimentele lui sunt caste;* in intellessu materiale se dice bene si proprie : *candidulu crinu, candid'a lumina, candide vestimente*, etc., si numai prin metafora, impromutandu lucrureloru voiutia si sentimentu, dicemu si *cast'a lumina, castulu crinu, caste vestimente*, fora se mai adangemu, co *caste vestimente*, de essemplu, pote insemná nu numai *albe vestimente*; ci si mai vertosu : *a) curate, curatiate, nemaculate, spellate*, etc., fia de ce colore voru fi; *b) sacre, sante*; *c) nemaculate prin contactulu unui omu peccatosu*, etc.; pre candu *candide vestimente*=*albe, splendide, formose vestimente*. M.

* CASTULA, s. f., **castula**; 1. vestimentu muieresc : *a)* tunica lunga, *b)* fusta; 2. scortia de planta; aschia, scandura, spatedia, etc. (vedi si *castronu*, unde occure si form'a *casta*, d'in care *castura* sau *castuta* ar fi deminutivu).

CASU, s. m., **casus** (ital **caso**, franc. **cas**; vedi *cadere*, d'in care *casu* este, prea longa *cadutu* si *castu*, a treia forma de supinu); *cadere*, actionea sau actulu, de *a cadé*, déro mai vertosu, resultatulu *caderei*, benele sau reulu produssu prin *cadere*, finitulu sau essitulu *caderei*; *ce cade* sau *se cade*, se intempla, se face, se petrece : evenimentu, intemplare, circunstanstia, faptu, obiectu, lucru, etc.: I. *cadere*, actione de *a cadé*, resultatu allu *caderei* : 1. cadere in diosu : *casulu picaturei gauresce petr'a; casulu turnureloru inalte este mai grave; terribile fu casutu lui Luciferu d'in ceru in infernu; casulu corpureloru grelle d'in atmosfera pre pamentu urmedia una linia verticale*; de aci : *casulu petrei*= linia perpendicularia sau verticale; 2. *cadere* la pamentu in veri-ce modu, prin impedicare, prin resturnare, prin derimare, prin uccidere, etc. : *copillii, peno se invetie a amblá bene in petiore, se impedica si sunt espusi la multe casuri; casulu cu mare resunetu allu mu-*

www.dacoromanica.ro

riloru cetatei; casulu trassurei addusse si casulu calliloru injugati la dens'a; 3. metaforice: *a)* cadere rea, cadere in ceva reu, reulu insusi care cade pre cineva sau in care cade cineva, cumu: α) morte: *déco vreunu casu mi ar rapí copillutiulu, asiu morí si eu;* β) morbu, mai vertosu morbu periculosu, veri-ce altu pote adduce morte: *nu mai sufferu de frigure neci de altu casu; la câte casuri este espusa fragilea nostra vietia?*—γ) ruina, perdiare, infortuniu, miseria, veri-ce adduce perdiare si dorere: *anima incercata de grelle casuri; fuiicatu si infrantu de atâte casuri; casu terribile, pentru care nu e remediu; vedemu, co casulu patriei nostre e desperatu, si neci unu medilocu de scapare nu e; casulu casei melle este irreparabile; puneti inainte tote casurele ce potu nasce d'in acestu passu neintelleptu: poti perde posetionea, poti perde averea, poti perde sanetatea si chiaru vieti'a;* δ) cadere morale, avilire, degradare; errore, culpa, peccatu: *multoru si relle casuri este espusa una muiere formosa;*—candu *Catone* dice: *juneti'a este espusa la mai multe casuri de câtu betraneti'a,* intellege prin *casuri* atâtu *periculele materiali,* la cari unu june si espune vieti'a, câtu si *periculele morali,* errorile si culpele in cari pucin'a maturitate face pre juni se cada;—ε) vorbindu de astre si tempulu mesuratu prin miscarea loru, *casu*=scadere, mergere cotra finitu, finire, etc.: *spre casulu dillei, pre la casulu tomnei, candu incepe a dá in casu iern'a;* — II. mai vertosu, ce *cade,* se intempla, se petrece, se face: evenimentu, intemplare, impregiurare, fapta, etc.: A. ce se intempla in genere, intemplare in intellessulu cellu mai largu allu cuventului, déro mai vertosu intemplare neasteptata si neprevedúta: 1. oppusu la *lege*=fapta sau serie de fapte regularie, si previsibili, *casu*=fapta sau serie de fapte ce nu se potu prevedé, carin'au una causa bene connoscuta, una ratione intellessa: *a)* una seria de fapte: *ce altu este casulu sau fortun'a, déco nu celle ce se intempla asiá, in câtu aru fi potutu sau a nu se intemplá sau a se intemplá altramente? ce se intempla d'in orbulu casu si d'in capriciulu fortunei, nu se pote neci prevedé, neci predice; armele ce casulu offere fiacarui-a, punu man'a pre elle si allerga se se bata; nu espuneti casului orbu interessi asiá de care si vitali; cei vechi vedea in casu, ca si in fortuna, una potere mysteriosa, ce divinisara si adorara; filosofi chiaru de ai anticitatei attribuescu casului guberniulu lumei; casulu addusse, casulu fece, co ne aflamu si noi acollo; casulu nu recepe conselie*=la intemplari neprevedute si neasteptate nu incape perdere de tempu si conseliu; *nu ve imaginati co ati fi detori casului celle ce sunteti detori unei parentesca providentia; b)* nu pentru seri'a evenimenteloru sau una seria de fapte intemplatorie, ci de unele evenimente sau de unu singuru evenimentu neprevedutu sau neprecugetatu: *casu fu, co ne aflamu si noi facia; casuri adverse, casuri favorabili, casuri bellice; casu incertu si neprevedutu, casu estraordinariu; intemplatu-s'a asiá d'in una necessitate, d'in unu orbu casu sau d'in voienti'a lui Domnedieu, nu potu spune; sciu inse co casulu a fostu minunatu si neasteptatu;* 2. *casu,* in poterea insemnarei fundamentale a lui *cadere*=a vení rapede si pre neasteptate, insemna: *a)* antaniu si inainte de tote, evenimentu neasteptatu si defavorabile, evenimentu grave, care *cade cu greu cuiva:* infortuniu, amaru, dorere, sufferentia, miseria, perdere, calamitate, nevoia, etc.: *de casulu meu asiá de terribile, asiá de acerbu si neprevedutu, sentieau dorere nu numai omenii, ci chiaru arborii, erbele si chiaru petrele; casurele lupteloru bellice, casurele marei interitata si furiosa;* - mai vertosu de intemplarile vietiei omului privata sau publica, cari, vercâtu de stranie si neasteptate aru paré, totusi cellu ce suffere de elle semte bene, co au una ratione, de si nu ua intellege sau se teme de a ua intellege: *casurele ce ne astepta in vietia, le vomu infruntá cu barbatia; unu barbatu asiá incercatu prin atâte si atâte casuri; unu nemica casionà mortea acestui omu, care triunfasse de atâte misere casuri; vrei*

www.dacoromanica.ro

a connosce alle nostre casuri (**nostros cognoscere casus,** *Virg.*); *prin variè casuri cu grelle sufferentie tendemu in Latiu; militariulu attribue fortunei casurelle adverse, si barbatiei selle casurele favorabili;* — déro si : *b)* allu doile, evenimentu favorabile si chiaru *precugetutu* sau *prevedutu,* de orece in espressionea : *casu fortuitu,* cuventulu *fortuitu* nu e pleonasmu : α) *ce cade bene*=*vine bene* cuiva, evenimentu favorabile, opportunitate, occasione, medilocu, etc. : *se dede lui Mitridate casu de a occupá Armeni'a ; fortun'a presenta multoru-a casuri de a se stralucí; ti scriu co ni se offere casulu de a ne luptá si triumfá ; e sau nu e casu de a face ceva*=se cade sau nu se cade a face, e sau nu opportunu, e sau nu medilocu, e sau nu potentia de a face: *nu e casulu de a agitá acumu acesta cestione ;* β) evenimentu, impregiurare, conditione, posetione, circunstantia, etc., indifferente, neci bona, neci rea : *a se aflá in casu de a poté connosce omenii ; multi se potu aflá in assemine casu ; a fi sau a se aflá in casu de a face ceva*=a se aflá in posetione sau in puntu de a face ceva : *eram in casu de a plecá ; sum in casu de a poté adjutá pre amici; nu ne aflàmu in casu de a dá adjutoriu altoru-a ;* γ) evenimentu ordinariu, ce se pote prevedé, care nu presenta nemica straniu si neasteptatu, intemplare, lucru, de care e vorb'a, etc. : *mortea betranului este unu casu ordenariu si forte naturale ; se ti spunu eu, cumu s'a petrecutu casulu, de care e vorb'a; casu ca cellu ce ti s'a intemplatu tie in mercatu, mi s'a intemplatu si mie mai de multe ori;* — B. ce *cade in mente*=ce vene in mente, ce *cade cu greu* mentei : fapta, evenimentu presuppusu cu mentea; fapta, evenimentu greu de intellessu si de descurcatu; ceva ponderosu si de valore pentru mente : 1. supposetione, evenimentu, impregiurare, conditione, etc., ce se presuppune cu mentea : *a)* supposetione vaga a unui ce, care nu e, déro care s'ar poté realisá, si care se produce ca unu essemplu : *casulu, ce tu presuppuni si adduci de essemplu, s'a intemplatu fratelui meu; pune sau presuppune casulu, co ai avé trei copilli si doue fete, cumu le ai impartí starea? — b)* supposetione rigorosa si scientifiea, hypothese, prin care se prevedu tote faciele, tote intemplarile, tote formele, tote difficultatile, tote resultatele ce pote avé una cestione scientifica : *sunt trei casuri de ecalitate a triangleloru; trei casuri se presenta la divisionea numereloru;* de ací : 2. cestione, problema, indoientia, incurcatura, greutate morale, juridíca, politica, etc. : *a)* in intellessu morale si religiosu : *casu de conscientia*=scrupulu, cestione si indoientia ce nasce asupr'a unui ce deco e permissu sau nu dupo légea morale sau religiosa : *in casuri de conscientia este cea mai mare tyrannía a constringe pre cineva se faca ceva, ce nu lu lassa cugetulu a face; in baseric'a appùsului sunt theologi, cari se chiama casuisti, pentru co se occupa in speciale cu casurele de conscientia ; patru sunt casurele, in cari unu crestinu se cade a se marturí de a dou'a ora : b)* in intellessu juridicu si politicu : *unu greu casu de successione; mai multi jurisconsulti forte versati si esperimentati nu potura decide casulu, ce li se deferì ; casu criminale, casu civile, casu commerciale,* etc., dupo cumu cestionea este de dereptu criminale, civile sau commerciale; *casu criminale de inalta proditione,* in care este vorb'a de fapt'a unui omu, care a vrutu se venda terr'a, se attace pre capulu statului, etc.; in acellu-asi intellessu si : *casu de statu*=*casu de lesa maiestate ; — c)* in alte insemnari : *unu casu greu,* pentru medici, este unu morbu, a carui diagnostica sau cura este grea de facutu; *unu casu greu,* pentru chirurgi, este una operatione, care presenta pericule pentru infirmu, si la care, ca se succeda, se cere multa abilitate; *casu practicu*=*casu actuale,* de care este vorb'a : *tote theoriele si generalitatile, câte spuneti, sunt bone si formose, déro in casulu practicu se ve vedu ce ne invetiati se facemu; multi cu theoriele celle mai formose in capu se sentu incurcati, candu sunt chiamati a deslegá si descurcá casuri particularie si practice ; casu de greu*

www.dacoromanica.ro

morbu; casu de morte neintellessu; casu de lipse de bani neprevedutu; casu de smentire ne mai auditu; casu de nascere, ce nu mi s'a presentatu la neci un'a d'in muierile câte am vedutu nascundu greu; — 3. fiendu co *casulu*, dupo celle peno ací espuse, este ceva mai multu sau mai pucinu grave, in câtu appésa orecumu mai multu sau mai pucinu pre mentea si sentirea nostra, face asuprale una mare impressione; de ací vine co : *a face casu de ceva sau cineva* insemna : *a)* in genere a i da mare attentione, a lu judecá sau crede grave si importante, fia in bene, fia in reu : *medicii antici facea mare casu de ap'a rece ca mediu de vendecare; a face casu de tote*=a dá importantia la tote lucrurele si celle mai mice, vorbindu mai vertosu de unu omu fricosu si temitiosu; *a nu face casu de nemica*=a nu pesá cuiva de nemica; *b)* in speciale, a nu *face casu de vorbele cuiva:* α) a nu le luá in consideratione, a nu pune multu temeliu pre elle; déro si : β) a nu i pesá de acelle vorbe; γ) a nu se impressioná de elle, si mai vertosu ; δ) a le aflá nesarate si neplacute; — *c)* cu constructionea scambata : *vorbele tele nu mi facu casu*=nu me impressionedia, nu me misca, si in specia : α) sau nu me turbura, nu mi adducu temere; β) sau nu mi facu placere, nu me delecta; — *d) a face casu d'in ceva,* vorbindu de offense : α) a considerá in addeveru offens'a ca forte grave si a cere satisfactione : *d'in aceste gravi insulte facu casu de batalia in duellu;* β) a luá de pretestu allu resbonarei una offensa ce se preface, co ua considera ca grave : *a face casu de bellu d'in una palma data unui suppusu de unu indigenu;* γ) in genere, a cautá preteste de certa, a fi jurgiosu, litigiosu, etc.: *d'in una palma de pamentu calcatu e in stare a face casu de processe indelungate si neterminate;* — *e)* absolutu : *a face casu* =a fi de importantia : *spusele telle nu facu casu; a nu face casu*=*a nu fi de neci unu casu*=a nu fi de neci una importantia; — C. ca terminu grammaticale: *casu*=capitu, finale, desinentia ce se dà unei vorbe declinabile, si prin care se espreme relationea conceptului arretatu de acea vorba cu conceptele espresse prin alte vorbe d'in frase : la Latini *sunt susceptibili de casuri cuventele declinabili : substantive, adiective* si *pronumeni; limb'a latina are sesse casuri, inse tote cuventele declinabili alle limbei latine nu au forme destincte pentru câte sesse casurele; numenele celloru sesse casuri sunt : nominativu, vocativu, genitivu, dativu, accusativu si ablativu; limb'a vechia greca are numai cinci casuri, cari la celle mai multe cuvente se reducu numai la patru forme destincte; in limbele noue latine casurile au desparutu mai de totu; numai limb'a Româna mai pastredia inco casuri,* inse *numai la pronumeni, intellegundu sub acestu cuventu* si pronumenile adiective, *cumu : cestu, cellu, altu,* etc.; *déro si la pronumeni nu se pote dice, co limb'a are mai multu de doue casuri formali, adeco : a)* nominativu, cumu : *acestu omu, acesti omeni,* care se iea si cu intellessulu *accusativului latinu; b)* genitivu, cumu : *a cestui omu, a cestoru omeni,* care se iea si cu intellessulu *dativului latinu* (vedi mai ample desvoltari la *declinatione,* cumu si la *nominativu, vocativu, genitivu,* etc.); — *casu rectu* se dice *nominativulu,* in opposetione cu celle alte *casuri,* cari se dicu *oblice;* in limbele classice, in cari unele *casuri* se construescu cu anumite preposetioni, se dicu : *casuri preposetionali* celle ce admittu constructionea cu preposetioni, cumu sunt : *accusativulu si ablativulu* in latin'a, *genitivulu, dativulu si accusativulu* in grec'a; *casuri adverbiali* acelle, cari, fora adjutoriulu preposetioniloru, espremu relationi *adverbiali,* relationi ce in alte limbe se espremu cu *adverbie* sau cu substantive si adiective luate ca adverbie; *verbulu* sau *adiectivulu cere cutare casu*=*se construe cu cutare casu*=*are de regime cutare casu,* etc.; *preposetionea cere cutare casu* =*se construe cu cutare casu;* in limb'a nostra celle mai multe d'in aceste espressioni, pentru copillii, cari studia inco numai limb'a materna si n'au inceputu inco studiulu limbeloru classice, sunt fora locu si fora intellessu : sengurele

www.dacoromanica.ro

espressioni, cari aru poté avé unu intellessu pentru copillulu românu incepitoriu, ar fi : *prepositioni cari ceru accusativu*, cumu : *in, la, spre, de, sub, fora, de*, etc.; *prepositioni cari ceru genitivu*, cumu : *inaintea, contr'a, in intrulu*, etc.; déro si de ací totu nasce confusione, pentru co, de essemplu, ar cautá a i se spune pre de una parte, co prep. *inainte-a* cere genitivu, éro pre de alta parte, co prep. *inainte de* cere accusativu, (vedi si *declinatione, nominativu, genitivu, determinatione, complementu, obiectu*); —D. prepositionile, cu cari se construe mai desu cuventulu *casu*, sunt : *in* si *la*, cu insemnari si destinctioni ca: 1. candu cuventulu *casu* este nearticulatu, se pote dice si *la casu* si *in casu : la casu de morte, la casu de nevoia, la casu de lipse, la casu de a veni cineva se me caute, la casu candu ar ploua*, etc.; si : *in casu de morte, in casu de nevoia, in casu de lipse, in casu de a veni cineva se me caute, in casu candu ar ploua*, etc.; inse cu differentie forte delicate de intellessu, de sí analoge celloru desvoltate la articl. prep. *a* si la art. *casa* : coci intre : *a adjutá pre cineva la casu de nevoia*, si : *a adjutá pre cineva in casu de nevoia*, essistu differentie analoge celloru ce se afla intre : *a stá la teatru*, si : *a stá in teatru;* espressionea : *la casu de nevoia*, este vaga si generale, pre candu espressionea : *in casu de nevoia* este particularia si mai multu sau mai puçinu precisa; de acì vine : 2. co, de câte ori cuventulu *casu* este articulatu si prin urmare *determinatu* si bene *precisatu*, ellu se construe mai bene cu *in : in casulu vreunei lipse de buni*, si nu : *la casulu vreunei lipse de buni;* asiá si : *in casulu acestu-a, in acellu casu, in casulu teu, in casulu de morbu greu allu copillului*, etc.; si mai pucinu ar poté intrá *la* in locu de *in* cu espressioni ca : *in totu casulu*=in veri-ce modu, veri-cumu; de certu, positivu, fora pote, fora neci una indoientia, etc.; *in neci unu casu*=in neci unu modu, neci de cumu; positivu nu, de certu nu, etc.: *in totu casulu eu voiu veni se te vedu; in neci unu casu nu voiu lipsi de la loculu meu.*

* CASUALE, adj., **casualis** (ital. **casuale**, franc. **casuel**); relativu la *casu* : 1. cu insemnarea cea mai ordinaria a cuventului *casu*, fortuitu, accidentale, eventuale : *in imperiulu cerescu, in lumea intellectuale, nemica nu e casuale* (*casuale*=espusu la *casu*=*cadere*, perire, peritoriu; espusu la *casu*=morte, dorere, sufferentia, etc.); *in imperiulu lumescu, in lumea sensureloru, tote se potu dice co su casuali* (*casuali*=espuse la *casu*=la *perire*, prefacere, stricatione, morte, dorere, la loviture neprevedute, etc.); *omoru casuale*, d'in *casu*=intemplare fora intentione si neprecugetata; *castigu casuale*=*emolumente casuali*, cari potu veni si nu veni cuiva pre longa *castigulu* si *emolumentele regulate si* fisse; asiá si : *venitu casuale*=*venitu eventuale; conditione casuale*, care se pune intr'unu *pactu* si a carei implenire sau neimplenire spendura de la *unu casu* sau mai multe *casure;*—inse : *nu totu ce e accidentale e si casuale;* cu atâtu mai multu : *nu totu ce e contingente, e si casuale; pentru unu ignorante sunt casuali forte multe lucrure, cari pentru unu omu luminatu sunt numai accidentali;* se pote chiaru dice : *accidentia casuale*, si prin urmare, preeumu *casu* si *accidente* differu, prin intellessu, totu asiá differe si *casuale* de *accidentale*, si cu atâtu mai multu de *contingente* (vedi si *contingente*); — 2. cu insemnarea speciale, ce *casu* are in grammatica : *determinationi casuali la verbu si la adiectivu, obiecte casuali, relationi casuali*, etc., cari se espremu prin desinentiele cuventului numite *casure; prepositioni casuali*, cari espremu acelle-asi relationi, ce se espremu prin unu simplu cuventu cu *casulu seu;* asiá in frasea : *omenii ignoranti credu, co sorele se invertesce in giurulu pamentului*, propositionea : *co sorele se invertesce*, etc., este una propositione *casuale*, pentru co tine locu de unu obiectu in *casulu accusativu* (vedi si *casu* sub *C.*).

* CASUALITATE, s. f., (ital. **casualità**, franc. **casualité**); calitate de *casuale : casualitatea multoru evenimente nu se pote negá; déro casualitatea cau-*

www.dacoromanica.ro

seloru implica contradictione, pentru-co causele nu potu fi casuali; una occasione numai pote fi casuale; — cu intellessu concretu de *casu*=ce se intempla, ca sí *eventualitate* cu intellessu de *eventu*=ce *evine* sau se intempla : *casualitatile unui officiu sunt sau emolumentele casuali* (vedi *casuale*) *alle acellui officiu sau casurele* = *fluctuationile si periclele*, etc., *la cari este espusu officiulu sau person'a ce l'occupa; casualitatile unei cestione*=*casurele* ce presenta acea cestione, si prin urmare cuventulu simplu *casu* e de preferitu formei *casualitate*.

CASUCIA si *casutia*, s. f., **casula, domuncula, capsula, cella, cellula, loculamentum,** (ital. **casuccia** si **casuzza**); deminutivu d'in *casa* : 1. in intellessulu cellu mai ordinariu allu cuventului : *a)* corpu de case pentru locuenti'a unei familia : *in acestu satu vedu mai multe casucie curatelle si formoselle, éro in satulu vecinu n'am vedutu neci una casa, care se ti prenda ochii; nu vreu neci vende neci dá cu locatecu casuciele melle; casucie facute pentru repausulu meu si allu familiei mele; am, la mosior'a mea, casucie minunatu de commode si eleganti; mortea calca, fora tema, palatiulu regelui ca si casuci'a terranului; b)* una sengura incapere mica d'in unu corpu de case : *casuciele de pre longa murii ce incingu monasteriulu, sunt forte strimte si intunerecose;* 2. in intellessu metaforicu si mai pucinu commune allu cuventului *casa*, cumu : *a)* secriu sau mormentu micu pentru unu copillu; *b)* cuibu, culcusiu de animali : *casucia de gaine*= gainaría; *c)* stupu de albine, cumu si *cellula* de faguru : *in casuciele de cera alle fagurului depunu albinele deliciosulu si suavele succu ce adana elle d'in flori; d)* compartimentu allu unui receptaclu mai mare : *casuciele tablelor u de jocu; in un'a d'in casuciele scrinului tinu banii; casuciele unui registru*, etc.

CASUCIORA (dupo localitati transformatu in *casiciora, casticiora, casciora*), s. f., **casula, domuncula, capsula, cellula, loculamentum;** deminutivu d'in deminutivulu *casucia;* prin locurele, unde *casuciora* sau *casciora* se d'ce in concurrentia cu *casucia*, se punu, intre amendoue cuventele, differentie forte delicate de intellessu, despre cari vedi la *casulia*.

CASUIA, *casúie, casúe;* vedi *casulia*.

* CASUISTICA, s. f., vedi *casuisticu*.

* CASUISTICU,-*a*, adj. s., (franc. **casuistique**); relativu la *casuistu : scientia casuistica, opinioni casuistice;* — subst. f., *casuistica* (subintellegundu : *scientia*), *scientia a casuistului*.

* CASUISTU, s. m., (franc. **casuiste**); 1. cellu versatu in acea parte a moralei sau theologiei morale, care are de obiectu deslegarea *casureloru de conscientia* (vedi *casu de conscientia* la articululu *casu*) : *casuistu severu, casuisti forte indulgenti; conscienti'a bona si delicata a fiacarui omu este cellu mai bonu casuistu;* 2. cu intellessu mai estensu : *a)* cellu ce nu admitte in guberniulu lucrureloru universului una prevedere si intelleptione, una lege, ci refere tote la unu orbu *casu; b)* cellu ce are mani'a de pune multe *casure* (=supposetioni), de a face cente si mii de supposetioni asupr'a acellui-asi lucru.

* CASULA, s. f., **casula, planeta** (ital. **casula,** franc. **chasuble**); deminutivu d'in *casa :* 1. in intellessulu cellu mai ordinariu allu cuventului *casa*, luatu cu insemnarea ce are, in latin'a, vorb'a **casa** =*casa prosta : coliba, bordeiu, casiariu* sau *cosiariu, siatra, baraca, ambariu, cotetiu*, etc.; apoi *secriu, mormentu*, etc.; déro in speciale : 2. vestimentu sacerdotale, ce sacerdotele pune pre de-a-supr'a celloru alte vestimente sacerdotali, candu se investe pentru officiulu liturgiei : *fiendu-co tote ornamentele sacerdotali sunt symbolice, si casul'a, numita si planeta, este symbolica : casul'a sau planet'a, ca pusa asupr'a celloru alte vestimente sacerdotali, este symbolulu sau semnulu caritatei, care coprende, intrece si adorna tote celle alte virtuti alle omului crestinu.*

CASULIA (in unele locuri cu tonulu pre *u* : *casúlia*, in altele pre *i* : *casulía;* apoi d'in prim'a forma, dupo pronuntie locali, reprodusse mai bene sau mai reu in scriere : *casulia*=*casúia*=*casúie*= *casúe;* form'a *casúlia* este cea bona si

www.dacoromanica.ro

correcta, pentru-co *casulia*=[latin. **casutia**], derivata cu suffissu *iu-ia* din precedentea *casula*=**casula**; dictionariulu de Buda da si form'a *casulúe*, care e sau in locu de *casulue* sau in locu de *casellúe*, corupte si redusse : *a) casellúe* d'in *casellúlia*, care, dupo pronuntie locali se aude si scrie : *casellúia, caselluie, casellúe;* form'a *casellulia*=[lat. **casellulia**], trassa prin suffissu *iu-ia* d'in *casellula* =**casellula**; *b) casulue* d'in *casululia*, transformata in : *casuluia, casuluie, casulue*, si derivata cu acellu-asi suffissu *iu-ia* d'in *casulula* [=lat. **casulula**=**casulla**], acea-asi forma ca sí· *casula* cu suffissu *ulu-ula* repetitu), s. f., **casula, casellula, domuncula, ædicula, cella, cellula, loculamentum;** deminutivu d'in *casa*, sau mai bene deminutivu d'in deminutivulu *casula* d'in *casa* : 1. in intellessulu cellu mai ordinariu allu cuventului *casa : a)* casa intrega, corpu de casa mai micu : *bene e se si aiba omulu casuli'a sea, ca se nu fia nevoitu a se mutá in totu annulu cu mari daune si greutati; totu mai bene esfe omulu in casuli'a sea, fia câtu de modesta, de câtu in celle mai bone case straine; b)* una sengura si mica incapere d'in unu *corpu de case : casuliele in cari siedu câte unu monachu sau câte una monacha; casulia de lucratu, casulia de nave*=cabina, etc.; 2. in intellessulu mai pucinu commune allu cuventului *casa*, cumu : *a)* secrioru sau mormentu micu de copillu; *b)* stupu de albine, cumu si cellula de cera a fagurului de miere; *c)* compartimentu d'in unu receptaclu mai mare : *casulie de table de jocu, de registre, de scrinie, de armarie*, etc.;—asiá déro, afora de form'a *casula*, mai de currendu introdussa, cumu si de varietatile de pronuntia si de rea scriere alle unei-a si acellei-asi forma, limb'a popularia presenta trei forme deminutive d'in substantivulu *casa*, adeco : *casucia, casuciora, casulia*, cari, in unele localitati, se audu tote, applicate inse cu nuantie de intellessu differite, si a nume : *casucia* si *casuciora* sau *casciora* se dicu mai vertosu cu intellessulu ce a luatu cuventulu *casa* in limb'a nostra si in alte limbe sorori noue latine, éro *casulia*, ca essitu directu d'in form'a classica *casula*, se applica mai vertosu cu intellessulu ce are cuventulu *casa* in limb'a latina (vedi *casa*); *casucia*, ca formatu d'in *casa* cu suffissulu *ucia*, unulu d'in celle mai popularie in limb'a nostra, déro mai neci de cumu applecatu in latin'a cu acellu-asi intellessu, se dice de una *casa mica*, déro *bene construita, commoda si elegante, satisfactoria cerentieloru commoditatei, curatiei si chiaru formosetiei;* acelle-asi nuantie de semnificatione se reproducu in tote cele-alte insemnari materiali alle cuventului *: secriu, stupu, compartimentu de table, de registre, de armarie*, etc.; chiaru candu cuventulu *casucia* nu se iea in intellessuln ordenariu allu deminutivului, adeco intellessulu de *casa mica*, ci se applica si la *una casa destulu de mare* cu insemnarea mai ideale de *resfaciare;* totusi *casucia* pastredia semnificationea mai susu definita, referindu-se la *grati'a elegante a casei*, la *form'a casei*, si neci de cumu la intellessuri ideali, ce pote luá cuventulu *casa;* in assemini intellesse se applica de preferentia form'a *casuciora* sau *casciora*, essita d'in *casucia* prin suffissu *oru-ora*=*olu-ola*=**olus-ola**, suffissu deminutivu classicu si chiaru prin acesta-a destinatu la insemnari mai ideali si mai nobili : *a stricá casuci'a cuiva*=a stricá, derimá *cas'a materiale; a stricá casucior'a* sau *cascior'a cuiva*=a stricá *cas'a* in intellessu ideale, adeco *casatori'a;* asiá si : *a ruin'a casuci'a*=a dá diosu, a derimá *cas'a* de locuitu éro : *a ruiná cascior'a*=a ruiná, perde *averea familiei*, etc.; déco *casciora* sau *casuciora* se iea cu intellessulu *formale* ce are *casucia*, atunci *casciora* espreme unu gradu mai inaltu *de perfectione a formei* de câtu *casucia; casulia*, d'in contra se applica la *una casa*, nu numai *mica, strimta si incommoda*, ci si : *fora neci una elegantia de forma*, esprimendu aceste nuantie de insemnare cu multu mai energicu chiaru de câtu insasi form'a classica *casula*=**casula**, d'in care *casulia* a essitu, cumu s'a dissu, prin adjutoriulu suffissului *iu-ia;* de acea-a in

www.dacoromanica.ro

intellessulu deminutivu form'a *casulia* dice mai multu de câtu celle-alte done forme : *casucia* si *casuciora* sau *casciora: casuliele de cera alle faguriloru de micre*, de essemplu, ar fi, déco amu considerá numai micimea celuleloru, una espressione mai propria de câtu : *casciorelc de cera alle fagurului de miere*, si cu multu mai propria de câtu : *casucicle de cera alle fagurului de miere;* déro, considerandu *eleganti'a si mundreti'a* acestoru cellule, se numescu bine si *casucie* si *casciore;* — se intellege de sene, co, prin locurele unde se aude numai un'a d'in celle trei forme deminutive in cestione, acea-asi forma se iea in tote insemnarile mai susu descrisse, (vedi si *deminutivu*).

CASUTIA, s. f., vedi *casucia*.

CATA, prep., **cata** (κατά); 1. in gur'a poporului se aude, pre a locurea, pronuntiatu cu *a* d'in syllab'a initiale inchisu : *càta*, cu acellu-asi intellessu, cu care, pre celle mai multe locure, se dice *càtra* (vedi *cotra*) : *càta tene allergu*=*càtra* sau *cotra tenc allergu;* — 2. in cuvente grecesci compuse : *a)* cu acellu-asi intellessu ca si sub 1., adeco : α) *cotra*, *spre*, *asupr'a*, *pre*, etc., candu se iea in intellessulu de bene sau in intellessu indifferente; β) candu iuse se iea in intellessu de reu : *contra; b)* in speciale, espreme directione *de susu in diosu:* α) plecare de susu si mergere in diosu; β) adjungere diosu; γ) mergere de susu peno diosu; si de aci : *c)* in genere, mergere de la *unu capu peno la altulu :* completare, depleuire, ducere a unei actione la cellu d'in urma sau cellu mai inaltu gradu; forte, prea, etc.; *d)* ammesuratu cu, conformu cu, dupo, etc.

* CATABASE, s. f., **catabasis** (κατάβασις); descensione, mergere sau lassare in diosu, vorbindu de astre : *catabasea sorelui* = lassare a sorelui in diosu spre media di peno la solstitiulu de ierna, dupo care vine apoi *anabasea sorelui*, suirea lui spre emisferiulu septentrionale.

CATACAUSTICA, s. f., vedi *causticu*.

CATACHRESE, s. f., (reu *catacrisis*), **catachresis** (κατάχρησις, d'in κατά=*cata* in intellessu de *contra* si χρῆσις= usu); *usu contrariu* de cellu ce s'ar cadé, *abusu:* 1. luatu mai inaiute, mai vertosu d'in coce de Carpati cu intellessulu generale de *abusu*, mai allessu *abusu de potere si incredere publica*, *mancatoria de bani*, etc., si pronuntiatu reu dupo Grecii moderni : *catachrisis;* astadi inse cadutu in desuetudine cu acestu intellessu, si consecratu la intellessulu speciale : 2. figura retorica, prin care unu cuventu se detorce de la usulu seu propriu si chiaru metaforicu commune si se applica la insemnari, de cari cuventulu pare a nu fi susceptibile; asiá in espressioni ca : *intunericu visibile, tacut'a luna*, etc., cuventele : *visibile, tacuta*, presenta una *catachrese;* in espressionile popularie : *callare pre bàtiu, callare pre asinu*, etc., cuventulu *callare* este applicatu prin *catachrese*, coci proprie *callare* pote fi cineva numai pre *callu;* — in acestu intellessu cuventulu curatu romanicu este *abusione*=lat. **abusio**.

CATACLYSMU, s. m., pl.-*e*, **cataclysmos** (κατακλυσμός, ital. **cataclismo**, franc. **cataclysme**, d'in κατά = cata in intellessu de *forte* si d'in κλυσμός=inundare); inundare mare, reversare de multa apa pre una mare parte a pamentului : 1. deluviu, care inneca una mare parte a pamentului, unu emisferiu, de essemplu, intregu, sau totu pamentulu, cumu dice traditionea despre certe *cataclysme;* deluviu care destruge ce a fostu si adduce una mare prefacere pre faci'a globului : *cataclysmulu d'in tempulu lui Noc, fusicii sciu astadi co mai multe si infricosiate cataclysme au incercatu si transformatu faci'a pamentului; dèro nu au potutu afli addeverat'a causa a acestoru cataclysme, care pote adduce si in ventoriu alte cataclysme;*—de aci, prin metafora, verice prefacere sociale insemnata, care trage dupo sene destructionea vechiei ordine si stabilirea unei noua ordine de lucruri, revolutione mare care scamba faci'a vechia a societatei omenesci preste totu sau a unui statu in parte : *revolutionea francese din 1789 fu unu addeveratu cataclysmu allu ordinei politice si sociale dominante;* 2. in insemnare si mai ideale: *unu cataclysmu de amaruri inundà suf-*

www.dacoromanica.ro

fletulu meu;—3. in intellessu mai dulce, imbaiare, udare si spellare cu apa a vre unei parte morbosa a corpului sau si a corpului intregu, si in speciale imbaiare cu apa rece, versare de apa rece pre partea ce suffere sau pre corpulu intregu, *ducia* sau *dusiu*.

* CATACLYSMOLOGÍA, s. f. (franc. **cataclysmologie**, d'in καταϰλυσμός = *cataclysmu* si d'in λόγος = cuventare); tractatu despre *cataclysme*, parte a scientieloru naturali, care se occupa cu istori'a particularia a *cataclysmeloru* sau revolutioniloru mari, ce a incercatu faci'a globului terrestru.

* CATACLYSMOLOGICU,-*a*, adj., (franc. **cataclysmologique**); relativu la *cataclysmología : unu bonu tractatu cataclysmologicu*.

* CATACUMBA, s.f., (media lat. **catacumba**, si mai allessu plur. **catacumbæ**, ital. **catacomba**, franc. **catacombe**, isp. provenc. **catacumba**, milan. **catatumba** si **catatomba**); locu cavu sub pamentu, cu multe mormente, unde anticii immormentá corpurele celloru pre cari nu ardea : *celle mai insemnate catacumbe sunt celle de in pregiurulu Romei, Neapolei si Syracuseloru; in catacumbe primii crestini aflau numai unu refugiu de persecutionile paganiloru; in catacumbe, in pregiurulu secrieloru sau mormenteloru de atâti martyri, alle caroru relicie repausau in intunereculu acelloru catacumbe, se stringeau se celebre mysteriele si se cante cantarile noului cultu* (toti filologii se invoiescu a dice, co cuventulu *catacumba* este compusu d'in *cata* si *cumba*; déro asupr'a originei celloru doue cuvente componenti parerile sunt diverse : dupo unii amendoue elementele ar fi grecesci : *cata*=κατά si *cumba* = sau cu κόμβη, κόμβος = aduncatura, vasu aduncatu, cavitate, etc., sau cu τύμβη=ital. **tomba** sau **tumba** = franc. **tombe** = *mormentu*, d'in care *t* s'ar fi stramutatu in *c* in *cumba;* dupo altii numai *cata* ar fi elementu grecescu, éro *cumba*, *comba*, ar fi elementu romanicu cu intellessu de *valle*, *bolta*, *cavitate*, *mormentu*, etc.; dupo altii in fine si *cata* ar fi elementu romanicu, anume d'in *catare*=ispan. **catar** [vedi *cautare*], asiá in câtu *catacumba* ar insemná *mormentu de spectatu*, cumu erau in addeveru mormentele martyriloru d'in *catacumbe*).

* CATACUSTICU,-*a*, adj., (it. **catacustico**, franc. **catacœstique**, din grec. κατα-ἀϰούειν=*contra-ascultare*); relativu la sonurele repercusse sau reflesse : *apparatu catacusticu;*—s.f., *catacustica*, parte a acusticei, care se occupa cu sonurele repercusse.

* CATADIOPTRICU,-*a*, adj., (it. **catadiottrico**, franc. **catadioptrique**); relativu totu de una data si la *catoptrica* si la *dioptrica : microscopu catadioptricu*.

* CATADUPA, s. f., (ital. **catadupa**, franc. **catadoupe**, d'in grec. κατά=in diosu si δοῦπος=cadere cu strepitu); locu precipitiosu la unu cursu de apa, unde apa cade cu mare strepitu.

* CATAFALCU, s. m., pl.-*e*, (it. **catafalco**, franc. **catafalque**; dupo unii d'in **catare**=cautare si d'in **falco**=**palco** = trabe sau podu de trabi si scandure, dupo altii d'in prep. κατά si d'in **[falca]** =*facla* sau luminarea, dupo altii d'in κατάπαλτος, affine cu καταπέλτης, de unde si **catapulta**); 1. inaltiatura de scandure, de pre care potu spectá bene omenii; 2. decoratione funebre ce se inaltia de ordinariu in mediloculu unei baserice si pre care se pune secriulu sau effigi'a unui mortu, cui se facu mari onori funebri.

CATAFORA, *catafracta*, etc., vedi *cataphora, catap[illegible]acta*.

* CATAGRAMMA, s. f., (franc. *catagramme*, d'in grec. κατά-γρᾶμμα=prelittera sau cifra); genu de insecte lepidoptere d'in famili'a diurneloru.

CATAGRAPHIA si *catagrafia*, s. f., (καταγραφή); 1. descriere, depingere;—descriptione, pictura, desemnu, mai vertosu pictura sau desemnu care presenta figurele oblice; 2. inscrierea intr'unu registru a personeloru, a averiloru sau a contributiuniloru, ce detorescu;—registru de asseminea inscriere, inventariu.

CATAGRAPHICU si *catagraficu*,-*a*, adj.; relativu la *catagraphia : operationi catagraphice*.

www.dacoromanica.ro

CATAGRAPHU si *catagrafu,-a*, adj., **catagraphus**, (κατάγραφος); descrissu, depinsu, desemnatu, vorbindu mai vertosu de desemne cari presenta figure oblice; —s. m. *catagraphu*, figura ce prin pictura sau prin sculptura se presenta oblica.

* CATALECTE, s. f. pl., **catalecta** (κατάλεκτα); collectione de fragmente d'in opere necomplete.

* CATALECTICU,-*a*, adj., **catalecticus** (καταληκτικός), si

CATALECTU,-*a*, adj., **catalectus** (κατάληκτος); care se finesce cu unu petioru necompletu, vorbindu de unu versu in poesia antica: *dimetru iambicu catalecticu* sau *catalectu*.

CATALEPSE, s. f., (ital. **catalessi**, d'in grec. κατάληψις), si

CATALEPSIA, s. f., (it. **catalessia**, fr. **catalepsie**, grec. κατάληψις); affectione morbosa, care adduce subitanu perderea sentirei sau a intellegerei prin amortirea partiale sau generale a systemei muscularia sau nervosa.

CATALEPTICU,-*a*, adj., (ital. **catalettico**, fr. **cataleptique**); relativu la *catalepsia: stupore cataleptica;*—*omu catalepticu*, coprensu de catalepsia.

* CATALOGARE, v., (it. **catalogare**, fr. **cataloguer**); a trece sau inscrie in *catalogu;*—in genere, a ordiná, a classificá, etc.: *a catalogá plante.*

CATALOGU, s. m., pl.-*e*, (it. **catalogo**, fr. **catalogue**, d'in κατάλογος de la καταλέγειν=stringere, inscriere, enumerare); enumerare, inseriare de persone sau de lucruri intr'una cérta ordine; list'a insasi pre care se afla inscrisse personele sau obiectele: *catalogu de carti, cataloge de scolari, de stelle, de plante*, etc.

* CATALPA, s. f., (it. **catalpa**, franc. **catalpa**); genu de plante d'in famili'a bignoniaceeloru, didynamia angiosperma lui *Linneu*, d'in cari speci'a cea mai connoscuta este *catalp'a cordifolia* = **bignonia catalpa** lui *Linneu*.

* CATAPHAGU si *catafagu*, s. m., **cataphages** (καταφαγής, compara si fr. **cataphage**); 1. omu sau animale forte mancatiosu; 2. genu de insecte coleoptere pentamere.

* CATAPHORA si *catafora*, s. f., (fr. **cataphore**=grec. καταφορά); cadere in somnu sau lesinu fora febre neci deliriu.

* CATAPHRACTA si *catafracta*, s. f., **cataphracta** (καταφρακτή); vedi *cataphractu*.

* CATAPHRACTARIU,-*ia*, adj. s.; vedi *cataphractu*.

CATAPHRACTU si *catafractu,-a*, adj. s., **cataphractus** (κατάφρακτος), 1. adj., accoperitu, captusitu, mai vertosu cu ferru; 2. subst: *a)* fem. *catafracta:* α) vestimentu militarescu, facutu d'in ochi sau scame de ferru, care accoperiea corpulu unui militariu sau unui callu bellicu: lorica, armatura de ferru, etc.; β) nave cu punte, in opposetione cu *aphracta*,=nave fora punte; γ) specia de legatura, ce se applica la peptu; δ) genu de pesci d'in famili'a *oplophoriloru; b)* masc. *catafractu* si *catafractariu*, militariu munitu cu una *cataphracta*.

CATAPLASMA, s. f., **cataplasma** (κατάπλασμα); 1. medicamentu topicu, emplastru ce are facultate de a fomentá, a coce si resolve; 2. preparatione de ballega de vacca si de pamentu grassu, cu care se accoperu trunchi de arbori.

* CATAPLASMARE, v., **cataplasmare**; a pune una *cataplasma*, a coperi cu una cataplasma.

* CATAPULTA, s. f., **catapulta** (καταπέλτης); la antici, machina bellica, cu care se aruncau petre de marime si greutate forte mare.

* CATAPULTARIU,-*ia*, adj. s., **catapultarius**; relativu la *catapulta;* militariu care manuesce una catapulta.

* CATARACTA, s. f., **cataracta**, (fr. **cataracte**, it. **cataratta**, d'in grec. καταῤῥάκτης); 1. cadere de apa cu mare strepitu in cursulu unui fluviu;—cadere de multa apa d'in regionile cerului: *cataractele cerului se deschisera;* 2. apertura, deschisura: *a)* prin care se lassa se treca ap'a si care se inchide si se deschide prin una stavila de lemnu; *b)* usia sau usciora de porumbarie, capicane, etc., care se redica si se lassa dupa voia; 3. differentia de libella intre ap'a din susulu si cea d'in diosulu acellei-asi punte; 4. cancelli sau imple-

www.dacoromanica.ro

titura de pari de lemnu sau de ferru, care appera port'a unui locu munitu pentru bellu; 5. morbu de ochi, care sta in opacirea cristallinului sau a membranei lui, sau de una data si a cristallinului si a membranei, sau a fluidului lui Morgagni.

CATARAMA, *cataramare*, etc.; vedi *caterame*, *cateramare*.

CATARE, v., vedi *cautare*.

* CATARRALE, adj., (ital. **catarrale**, fr. **catarrhal**); relativu la *catarru*: *tusse catarrale*.

CATARROIU, prin caderea lui *n* in locu de

CATARRONIU, s. m., **gravis catarrhus**, (it. **catarrone**); augmentativu d'in *catarru*, applecatu de poporu la affectionea morbosa, ce astadi unii numescu *gripa* dupo franc. **grippe**.

CATARROSU,-*a*, adj., (it. **catarroso**, fr. **catarrheux**); plenu de *catarru* sau de *catarroniu*, care suffere de *catarru*.

CATARRU, s. m., **catarrhus**, (κατάῤῥους=currere in diosu); 1. mare gutturaiu; 2. veri-ce inflammatione a membraneloru mucose cu sau fora adaussu de secretionea abituale a acestoru membrane: *catarru de urechie, de matie, de besica*, etc.; *catarrulu de pulmoni se chiama bronchite; catarrulu de urechie se dice otite, catarrulu de matie se chiama enterite*, etc.

CATARTU, s. m., pl.-*e*, **malus** (d'in grec. κατάρτιον; reu déro se dice pre a locurea: *catargu;* la Macedoromani se pronuntia: *catergu* si *catregu*, si se iea cu insemnarea de *nave*); arborele navei, lungu si grossu lemnu, ce se fissedia perpendiculariu intr'unu vasu de plutitu si de care se lega velele sau pandiele vasului: *nave cu unu catartu, nave cu doue catarte, cu trei catarte*.

CATARTICU, vedi *catharticu*.

* CATASCOPIU, si

CATASCOPU, s. m., **catascopium** si **catascopus**, (κατασκόπιον si κατάσκοπος =observatoriu, esploratoriu); 1. vasu de plutitu usioru ce serve a transportá cu celeritate nunti, ablegati, esploratori, etc.; 2. genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a carabiceloru.

* CATASTA, s. f., **catasta**, (abbreviatu d'in κατάστασις ?); 1. tablatu inaltu pre care: *a)* se espuneau servii de vendiare; *b)* se ardeau criminali, martyri de ai crestinismului, cadaverele mortiloru, etc.; 2. grumuru orecare mai mare sau mai micu de lemne; 3. grumuru de alte obiecte, de carti, de carteie, etc.

CATASTICHU si *catasticu*, s. m., pl.-*e*, *catastiche* si *catastice*, (reu in sing. *castastifu*, si in pl. *catastichuri*, si mai reu: *catastisie* in locu de *catastiche*); **diarium, ephemeris;** diariu, registru de daraveri, (pentru etymología vedi *catastru*).

* CATASTRALE, adj., (ital. **catastrale**, fr. **cadastral**); relativu la *catastru: operationi catastrali*.

* CATASTRARE, v., (it. **catastare**, fr. **cadastrer**); a face *catastru*.

* CATASTROPHA si *catastrofa*, s. f., **catastropha** (καταστροφή = intorcere contra, restornare); 1. intorsura neasteptata ce iea una actione sau evenimentu, scambare in bene sau in reu a fortunei, déro mai vertosu in reu, si de aci: reu essitu, casu gravu si nefericitu, cadere, infortuniu, etc.; — mare revolutione in natura, cumu: cutremuru mare, eruptione infricosiata a vre-unui vulcanu, inundatione mare, etc.; 2. in speciale, evenimentu intr'unu opu dramaticu, care scamba pre neasteptate cursulu actionei dramatice si adduce unu finitu sau desnodamentu ce nu se prevedea: *in comedie catastroph'a e de ordinariu fericita, éro in tragedie catastroph'a e trista si chiaru funcsta*.

* CATASTRU, s. m., (it. **catastro** si **catasto**, isp. **catastro**, fr. **cadastre**, dupo cari unii au introdussu si in limb'a nostra form'a *cadastru*); 1. registru care coprende bonurile immobili alle unei terre, genulu loru de cultura, spesele ce reclama acesta cultura, cumu si venitурele ce dau bonurele immobili, tote acestea cu scopu de a se poté stabilí in modu ecitabile impositulu territoriale; 2. pre a locurea, cu acellu-asi intellessu, ca si *catastichu* sau *catasticu*, adeco diariu, in care unu negoțiatoriu inscrie daraverile si spesele de tota diu'a (*cata-*

www.dacoromanica.ro

stru este, probabile, una abbreviatione d'in *capitastru*=[capitastrum]=registru de dare pre *capite;* d'in form'a ca mai abbreviata, ce se vede in it. **catasto**, a essitu, probabile, si unu adj. *catasticu*, care, la noi, essiste numai cu intellessulu de substantivu; coci nou grec. κατάστιον nu se esplica bene prin originile acestei limbe, ci pare a fi unu imprumutu d'in domeniulu limbeloru romanice).

CATATIME, s. f., vedi *cantitate.*

CATATU, *catatura,* etc.; vedi *cautatu, cautatura.*

CATE=*câte*, vedi *câtu.*

CATEA, vedi *catella.*

CATECHESE (reu : *catichis* sau *catichisis*), s. f., **catechesis** (κατήχησις); invetiatura scurta si metodica despre doctrin'a si mysteriele religionei, in particulariu alle religionei crestine, si in specie invetiatura data asupr'a acelloi u-asi obiecte celloru ce vreu a se crestiná; (vedi *catechismu*).

CATECHETICU,-*a*, **catecheticus**; relativu la *catechese* sau la *catechetu;* — s. f., *catechetica*, scientia de a *catechisá;—metodu catecheticu=forma de proponimentu catechetica,* care se applica nu numai la religione, ci si la veri-ce altu obiectu de invetiamentu, si care prin intrebari bene facute conduce pre cellu invetiatu a aflá orecumu singuru addeverulu ce se cauta.

CATECHETU si *catechistu,* s. m., **catechista** (κατηχιστής), cellu ce *catechisa,* catechisatoriu.

CATECHISARE si *catechizare*, v., **catechisare** si **catechizare** (κατηχίζειν); 1. a invetiá pre cineva puntele principali si mysteriele religionei, alle religionei crestine in parte; 2. in genere, a spune cuiva tote câte se ceru spre a lu adduce se creda si se faca ce vremu; a pune cuiva in capu si in gura ce vremu ca ellu se cugete si se dica.

CATECHISATIONE si *catechizatione,* s. f., **catechizatio**; actione de *a catechisá.*

CATECHISIRE, -*escu*, (mai pucinu bene : *catichisire*), v.; vedi *catechisare.*

CATECHISMU (mai pucinu bene : *catichismu*), s. m., **catechismus** (κατηχισμός); invetiatura asupr'a principieloru religionei, a religionei crestine in parte; — carte ce coprende acesta invetiatura; — espunere pre scurtu a veri-carei doctrine, fia si profana, facuta in forma catechetica, adeco cu scurte intrebari si respunsuri : *catechismu politicu, catechismu de economía nationale.*

CATECHISTICU, *catechistu;* vedi *catecheticu, catechetu.*

CATECHIZARE, vedi *catechisare.*

* CATECHUMENATU, s. m., (ital. **catecumenato**, fr. **catéchumenat**); stare de *catechumenu,* tempu câtu tine prepararea catechumenului la batteziu.

CATECHUMENU,-*a*, s., **catechumenus-a** (κατηχούμενος-κατηχουμένη); cellu sau cea ce vre se se crestinedie, si pentru acesta-a cauta a capetá invetiatur'a cuvenita asupr'a doctrinei si mysterieloru crestine. (In ţraducerile române primitive : *cei chiamati*).

CATEDRA, s. f., vedi *cathedra.*

* CATEGOREMA, s. f.. (it. **categorema**, franc. **categorème**, d'in gr. κατηγόρημα); ce se predica despre ceva, si in speciale, ca terminu de filosofia aristotelica, caracteriu dupo care unu conceptu se pune in cutare sau cutare *categoría : genulu, speci'a, differenti'a, propriulu si accidenti'a erau, dupo Porphyriu, celle cinci categoremate,* numite de Scolastici si *predicabili.*

CATEGORIA, s. f., **categoria** (κατηγορία, compar. si it. *categoria;* fr. **catégorie**); 1. ce se dice despre cineva sau ceva in genere, fia de bene fia de reu, déro mai vertosu si mai desu de reu : vorbire de reu, defaima, accusatione : *categoriele si defaimele neaddeverate potu adesea vettemá numele bonu allu omului;* 2. classe, ordine, genu, specia, verice despartire sau impartire ce mintea, spre a facilitá intellegerea, stabilesce in lucruri sau in conceptele ce representa lucrurile : *omeni de acea-asi categoría, concepte de categorie diverse; nu potemu pune in acea-asi categoría individi de caracteriu si conditione cu totulu differenti;* 3. in intellessu filosoficu : *a) categoriele* lui Archyta Tarentinulu, combinate cu *categorematele,* (vedi *categore-*

www.dacoromanica.ro

ma), erau destinate a luminá definitionile si a facilitá destinctionile logice; *b)* dupo *Aristolele, categoriele* se reducu la *diece: substantia, cantitate, calitate, relatione, actione, passione, tempu, locu, posetione, abitudine* sau *possessione;* acellu-asi filosofu a intitulatu *categorie* unu tractatu de logica, care face parte d'in tractatulu de logica mai estensu si numitu *organu; c)* in un'a din systematele filosofice alle indianiloru inco se enumera *sesse categorie,* corresponditorie cu celle *diece categorie metaphysice* alle lui Aristotele; celle *sessesprediece categorie* d'in alta systema indiana sunt de *ordine logica,* si nu *metaphysica; d)* in fine *categoriele lui Kant* sunt forme universali, dupo cari mentea omului cauta de necesse se si formedie conceptele si d'in acestea judeciele; Kant reduce *categoriele* selle la patru *forme* principali, d'in cari fia-care coprende trei *modure*, adeco: α) form'a *cantitate* cu modurele: *unitate, pluralitate, universalitate;* β) form'a *calitate* cu modurele: *realitate, negatione, limitatione;* γ) form'a *relatione* cu modurele: *substantia* si *accidentia, causalitate* si *dependentia, communitate;* δ) form'a *modalitate,* coprendendu: *possibilitate* si *impossibilitate, essistentia* si *nonessistentia, necessitate* si *contingentia;* — inse divisionea filosofului germanu, ca si a cellui grecu, este in acellu-asi timpu superabundante si necompleta, si toti au confusu categoriele dialectice cu celle ideologice si ontologice.

CATEGORICE, adv., **categorice;** dupo *categorie,* in modu *categoricu: a declará categorice; a si ordiná categorice ideele selle.*

CATEGORICU,-*a,* adj., **categoricus** (κατηγορικός); relativu la *categoría*: *a)* in intellessulu cuventului *categoría* de sub 1.: *cuvente categorice,* de defaimare (vedi si *categoru*); *b)* in intellessulu cuventului *categoria* de sub 2. si 3.: *ordine categorica, destinctioni categorice; — propositioni categorice,* cari cu terminu curatu latinu se chiama *predicative; forma categorica* are, dupo *Kant, rationamentulu,* candu e compusu d'in premisse absolute sau neconditionate; *imperativu categoricu* este, dupo acellu-asi filosofu, principiulu fapteloru morali, in care partea affectiva a *eului* nu are parte, ci dictatu de rationea pura acestu principiu ar avé una forma ca: *lucredia asiá, in câtu massim'a voientiei telle se pota devení regula generale pentru tote fientiele rationali; — respunsu categoricu* este nu numai *respunsu ordinatu, distribuitu in mai multe punte, la cari se respunde regulatu dupo una ordine logica;* ci si: *respunsu precisu, claru, satisfactoriu, neindoiosu,* etc.; pentru co respunsulu ce e conformu cu intrebarea, *ca si subiectulu cu categori'a sau predicatulu seu,* nu pote se nu fia deplinu precisu si claru.

CATEGORIRE,-*escu,* (reu: *categorisire* sau *catigorisire*), v., (κατηγορεῖν), **maledicere, incusare, accusare; enuntiare, prædicare;** 1. in intellessulu seu populariu, a vorbí contr'a cuiva, a vorbí de reu, a defaimá, a accusá; déro, conformu etymologiei si intellessului celloru alte derivate d'in usulu limbei s'ar pote: 2. applecá si cu insemnarile de: *a dice* ceva de altu ceva, *a predicá, a enuntiá, a pune intr'una categoría, a classificá, a calificá,* etc.

CATEGORU,-*a,* adj. s, (κατήγορος), **maledicens;** care *categoresce,* defaima, vorbesce de reu; despusu *a categorí* sau vorbí de reu: *omu categoru, cuvente categore.*

* CATEIA, s. f., **cateia;** arma de aruncatu, specia de maciuca, a carei capitina erá munita cu denti de ferru (cuventulu latinu e datu ca de origine gallica sau germanica, cu tote acestea si prin forma si prin intellessu ellu pare a fi in strinsa legatura cu romanesculu si populariulu *catia*).

CATEIU (pre a locurea pronuntiatu: *coteiu*), prin moiarea lui *l* in locu de

CATELIU, s. m., **brevioris staturæ canis;** cane de mica statura.

CATELLA, s. f., **catella, catula, canis femina;** 1. femininu d'in *catellu,* deminutivu d'in *cane;* 2. fora intellessu de deminutivu. femina a canelui; — 3. metaf., applecatu cu despretiu la una muiere desfrenata si nerosinata.

www.dacoromanica.ro

CATELLANDRU, s. m., **catulus major, catulaster;** catellu mai mare, care nu mai este puiu, déro nici adjunsu la deplena desvoltare de *cane*.

CATELLARE,-*ediu*, si *catellire*,-*escu*, v., **catulire, coire, catulos parere; propagari, gliscere;** 1. fiendu vorb'a de *cani* si alte animali assemini caniloru: *a)* de *catella*, *lupa*, etc.: α) a nasce, a face *catelli*; β) a fi in calore de a se fecundá; γ) a se impreuná, sub forma reflessiva: *a se catellá* sau *a se catelli*; *b)* de *cane*, *lupu*, etc.: a fecundá; 2. metaf., a se impuiá, a blastarí, a se propagá, a se intende, etc., vorbindu mai vertosu de bube: *buboniulu catelledia*, sau *catellesce*; *cep'a catellesce*.

CATELLIRE, vedi *catellare*.

CATELLU, s. m., fem. *catella*, (vedi acestu cuventu), **catellus, catulus** (comp. ital. **catello**); 1. puiu de cane, cane de currendu nascutu; 2. puiu de veri-ce altu animale, ce semena mai multu sau mai pucinu cu canele: *catellu de lupu, de ursu, de vulpe*, etc.; 3. applecatu si la alte lucruri, cari nascu sau blastarescu d'in altele, cumu: *catelli ai unui buboniu*, alte bubonie produsse de buboniulu principale; *catelli de alliu* sau *usturoiu*, buccati sau semburi d'in cari se compune una capitina de alliu; 4. baltiucu, in care se imbucca verig'a unei usia (intellessu analogu are si latin. **catellus**, mai vertosu sub form'a feminina **catella**, ca abbreviatione d'in **catenula**, deminutivu d'in **catena**; vedi *catena*); 5. applec tu la persone, se dice: *a)* ca terminu de resfaciare, pentru unu copillu, care musca titi'a, candu suge; *b)* ca terminu de despretiu, pentru unu omu care esce: α) bassu si lasiu lingusitoriu allu cuiva, β) lasiu si ineptu calumniatoriu si defaimatoriu.

CATELLUCIU,-*a*, si

CATELLUTIU (mai pucinu bene: *catellusiu*), s., **catellus**; deminutivu d'in *catellu*.

CATENA (pre a locurea: *cotina*), s. f., **catena** (ital. **catena**, franc. **chaîne** si **cadène**); 1. specia de legatura de metallu, compusa d'in anelle sau baltiuce prense unulu de altulu, care in multe locure porta numele de *lantiu*: *catena de ferru, catena de auru, catena de argentu*; *catenele* servu la differite usuri: *in catene de ferru se tinu si se tineau mai vertosu criminalii, servii, captivii, furiosii*; déro *catenele*, si mai vertosu celle de metalle sau de petre pretiose, *servu si ca ornamentu*; *catene de ornamentu se facu si d'in peru cu elegantia impletitu*; 2. metaf., ce serve a prende, legá, stringe, impedicá, etc., sau ce formedia una seria, una successione: *a)* in architectura: α) brosca de usia, baltiucu in care se imbucca cuiatorea usiei, cuiatorea insasi, veri-ce serve a incuiá usi'a: veriga, lacatu, etc.; β) buccata de ferru cu care se collega petrele sau partile unui muru, chiaru pilastru cu care se intaresce si assecura una parte de muru; *b)* in geografia, seria de munti, de rupi, de ape, etc.; *c)* in scientiele nanaturali: α) *catena electrica*, seria de persone sau de alte conductorie cari recepu in acellu-asi tempu una commotione electrica; β) *catena magnetica*, seria de baltiuce sau altu genu de buccati de ferru sau de alta materia magnetisabile, ce se prendu si se tinu unele de altele prin poterea magnetica, communicata de unu polu magneticu vecinu; γ) *catena*, absolutu, una specia de planta; δ) *caten'a fientieloru*, seria gradata a totoru fientieloru, cari se redica, prin perfectionea loru, de la cellu mai neinsemnatu atomu peno la fienti'a suprema; ε) la joculu cadrillu, figura in care saltatorii si dau manule, trecundu d'in unu locu in altulu; *c)* in intellessu mai ideale de: α) legatura sau legamentu morale: *catenele amorei, caten'a abitudinei*; *religionea este caten'a ce lega pamentulu de tronulu cellui eternu*; β) mai vertosu legatura necessaria, servitute de care nu se pote cineva desface, servitute fia morale, fia materiale: *caten'a peccatului, catenele passioniloru, catenele despotismului, catenele de ferru alle unui crudu tiranu*; γ) legatura strinsa a ideeloru sau a evenimenteloru: *caten'a ideeloru selle e rupta, caten'a amareloru sufferentie ce de unu tempu in coce cadu pre noi.*

www.dacoromanica.ro

CATENARE, v., **catenare**; a pune in *catena*; mai usitatu sub form'a compusa : *incatenare*.

CATENARIU,-*ia*, adj., **catenarius**; relativu la *catena*.

CATENUCIA si

CATENUTIA, s. f., **catenula, catella**; deminutivu d'in *catena*.

CATERAMA si *caterame*, s. f., **annulus, orbiculus, fibula**; anellu sau baltiucu de metallu, care serve spre a inchiaiá : *a pune sau inchiaiá cateram'a, a deschiaia sau desface cateram'a; dentii cateramei*, (si form'a si intellessulu ducu la *catename*, derivatu d'in *catena*, si care prin scambarea lui *n* in *r* [vedi *N*], a devenitu *caterame*).

CATERAMARE,-*ediu*, v., **fibulare**; a pune sau inchiaiá *caterama*; mai usitatu ca compusu : *incateramare*.

* CATERNARIU,-*ia*, adj., **quaternarius**; relativu la *caternu*, care e compusu d'in patru.

* CATERNIONE, s., **quaternio**; numeru *caternu*, compusu d'in patru; ceva compusu d'in patru lucruri assemini, cumu una sectione de patru militari, unu fasciclu de patru foie de carta.

CATERNU,-*a*, adj., **quaternus**; unulu d'in patru, allu patrule; luatu de regula in plurariu : *caterni-e*=**quaterni**=câte patru; — s. f., *caterna* (subint. *parte*), a patr'a parte d'in ceva, ceva impartitu sau facutu in patru, cumu e una fasciclu de carta, alle carei colle sunt strinse si formate in patru.

* CATERVA, s. f., **caterva**; 1. corpu de armati, callari sau pedestri, vorbindu mai vertosu de Galli, de Germani si alte popore, pre cari strabonii Romani i chiamau barbari : *mari caterve de Germani luara parte la bataia*; de ací : 2. multime, ceta, trupa, turma, etc. : *a)* de omeni; *b)* de alte animali : *caterva de lupi*; *c)* de lucruri abstracte : *caterva de cuvente neallesse*.

* CATERVARIU,-*ia*, adj., **catervarius**; relativu la *caterva* : *atleti catervari*, cari se lupta in turme.

CATETA, *cateteriu*, etc.; vedi *catheta, catheteriu*.

* CATHARTICU si *catarticu*,-*a*, adj. s., **catharticus**-**um** (καθαρτικός-όν); care curatia, vorbindu de composite medicali ce se prescriu ca purgative; compositele *cathartice* sunt mai tari ca celle *lassative*, inse mai pucinu efficaci ca celle *drastice*; — s. m., *catharticu*, mediu de curatire a stomacului.

CATHEDRA si *catedra*, s. f., **cathedra** (καθέδρα); 1. in genere, veri-ce mobile de siedutu pre dens'a, scaunu commodu; 2. in speciale, scaunu de auctoritate si de invetiamentu : *a)* scaunu de pre care invetia unu professoriu, si de ací, professura, functione de professoriu, scienti'a professata : *cathedre de limbe, cathedre de scientie*; *b)* scaunulu, autoritatea, jurisdictionea, resedenti'a unui patriarchu, unui episcopu, unui prelatu.

CATHEDRALE si *catedrale*, adj., (it. *cattedrale*, franc. **cathédral**); relativu la *cathedra*, mai vertosu in intellessulu de sub 2. allu cuventului : *baserica cathedrale* : *a)* baserica principale, unde resiede si officiedia unu episcop··; *b)* in genere, baseric'a cea mai insemnata d'in una localitate; — in acestu intellessu cuventulu se iea si absolutu, ca s. f., *cathedralea*; — *cuvente cathedrali*, autoritarie, ca alle unui-a ce vorbesce *de pre cathedra*.

CATHETA, s. f., vedi *cathetu*.

* CATHETERIU si *cateteriu*, s. m., pl.-*e*, **catheter** (καθετήρ, comp. si it. **catetere**); instrumentu cu care, pentru diverse operationi chirurgice, se cerca si se esplora canalea udului sau veri-ce alta canale.

* CATHETERISARE si *cateterisare*, v., (fr. **cathétériser**); a bagá unu *catheteriu* pre canalea udului sau pre alta canale.

* CATHETERISMU si *cateterismu*, s. m., (it. **cateterismo**, fr. **cathétérisme**); operationea de *catheterisare*.

* CATHETU,-*a* si *catetu*, adj., **cathetus** (κάθετος); lassatu dereptu in diosu, perpendiculare sau verticale; de ací s. f., *catheta* si *cateta* (subintel. *linia*), linia derepta ce cade perpendiculare pre alta derepta : *cathetele unui trianglu rectanglu sunt celle doue laturi, cari coprendu anglulu dereptu; catheta de in-*

www.dacoromanica.ro

cidentia, linia derepta dussa d'in unu puntu luminosu si radiante, perpendicularia la planulu speclului reflectente; *catheta de reflessione*, perpendicularia dussa de la ochiu sau de la unu puntu allu radiei reflessa pre planulu de reflessione; in acellu-asi intellessu se dice si *cathet'a ochiului*; — *catheta*, absolutu se chiama si perpendicularea ce se presuppune co trece prin mediloculu unui corpu cylindricu, cumu una columna; in acellu-asi intellessu se dice si *asse*.

CATHOLICE si *catolice*, **catholice**; adverbiu d'in *catholicu*.

CATHOLICISMU, s. m., (it. **cattolicismo**, franc. **catholicisme**); systema care imbracia dogmele, doctrin'a si institutionile religionei *catholica*, mai vertosu in intellessulu de sub 2. *b)* allu cuventului *catholicu*.

CATHOLICITATE si *catolicitate*, s. f., (it. **cattolicità**, fr. **catholicité**); 1. calitate de *catholicu*: *catholicitatea unei lege*, *unei doctrine*; 2. collectivu, toti *catholicii*, in insemnarea cuventului *catholicu* de sub 2. *b)*.

CATHOLICU si *catolicu,-a*, adj., **catholicus** (καθολικός d'in κατά-δλος = preste totu; compara si it. **cattolico**, fr. **catholique**); 1. universale, si de aci, generale, regulariu: *remediu catholicu*, bonu pentru toti morbii; *umori catholice*, respandite in tote partile corpului; *solvente catholicu*, universale; — s. m., *catholiculu*, functionariu care, in imperiulu byzantinu, stringea impositele, tesaurariu generale allu imperiului; 2. in intellessu basericescu: *a)* applicatu in opposetione cu *particulariu*, cu *individuale* si mai vertosu cu *ereticu*: *baseric'a catholica* = baseric'a universale, cumu suna si in symbolulu credentiei: *una santa catholica si apostolica baserica* = μία ἁγία καθολική καὶ ἀποστολική ἐκκλησία; asiá si: *credenti'a catholica*, *religionea catholica*, *dogmele catholice*; — de aci, conformu cu dogm'a si invetiatur'a catholica: *doctrina catholica*, *opinioni catholice*; de unde apoi *catholicu*, cu intellessu appropiatu de *ortodoxu*; inse: *b)* dupo schism'a intre baseric'a latina sau romana si baseric'a greca cuventulu *catholicu* a inceputu se se applice aprope esclusivu la baseric'a latina (romana occidentale) pre candu la baseric'a greca (orientale), in locu de *catholicu* s'a applicatu si se applica cuventulu *ecumenicu*; totusi adeptii nu numai ai basericei orientale, ci si ai basericei occidentale dau acestei d'in urma baserica numele precisu de *baseric'a catholica romana*, in opposetione, de certu, cu *baseric'a catholica greca* sau *orientale*; — in intellesulu restrinsu d'in acestu paragrafu *b*, *catholicu* se iea si ca substantivu cu insemnarea de *adeptu allu basericei catholice romane*: *unu catholicu*, *toti catholicii*; *ca suppusi autoritatei pontificelui romanu numitu si papa*, *catholicii se chiama si papisti*.

CATIA, s. f., **pedum, pastoralis baculus uncino munitus gula insulsa; ineptus blatero**; 1. pertica munita la unu capitu cu unu cancellu de ferru, ce porta mai vertosu pastorii de oi; 2. metaf.: *a)* gura rea, care nu mai tace si suppera pre altii prin multele si ineptele salle vorbe: *nu ti mai tace cati'a*; *b)* omu supperatoriu prin multa si inepta vorbire: *ce catia rea este si muierea acesta-a*, (pentru etymologia vedi *accatiare*, *caracatia* si *cateia* in Dictionariu, cumu si *chiuire* in Glossariu).

CATIAIRE, *catiaiu* si *catiaiescu*, v., (vedi *catia*), **inepte garrire; glocire**; a nu mai tacé d'in gura, a supperá cu multa si inepta vorbire; a strigá, a sberá continuu si monotonu, ca caragatiele, ca gainele cari au se oue, au ouatu sau clocescu; a glocí, etc.

CATIAITORIU,-*ia*, adj. s., care *catiaie*: *gura catiaitoria*;—s. f., reale, *catiaitoria*=*catiaitore*, ceva ce suppera cu indelungu si monotonu sunetu, si in speciale, ca si *catia*, gura rea, care nu mai tace si suppera cu inepte si importune vorbe.

CATIARARE, *catiaratoriu*; vedi *catierare*, *catieratoriu*.

CATICHISE, *catichismu*, *catichetu*; vedi *catechese*, *catechismu*, *catechetu*.

CATIERARE, *catieru*, v., (vedi *catia*), **reptare, reptando ascendere**; mai desu ca refless.: *a se catierá*, a se suí *arca-*

www.dacoromanica.ro

tiandu-se cu manule sau cu petiorele, cu unghiele, etc., a se suí grapisiu.

CATIERATORE, s. f., vedi *catieratoriu.*

CATIERATORIU,-*ia*, adj. s., **reptando ascendens; picus;** care *catiera* sau *se catiera* : *plante catieratorie*, parasite cari se accatia si se infasciora pre alte plante; — s. f., *catieratoria* sau *catieratore*, genu de passeri asiá numitu, pentru co *se catiera* pre trunchii si ramurele arboriloru, numitu pre unele locuri si *accatiatoria*, éro pre alte locuri, *ghionoia*, lat. **picus.**

CATIFELLA, s. f., **pannus sericus villosus;** stofa de metasse cu facia perosa sau flocosa, (intratu prin turcesculu **katifea**).

CATIFELLUCIA si

CATIFELLUTIA, s. f., 1. proprie, deminutivu d'in *catifella;* 2. metaf. *a)* cordella de catifella; *b)* firu de catifella, cu care se cosu flori, numitu in franc. **chenille** (proprie, *omida*), dupo care apoi si form'a ratecita : *sienilla* si mai reu : *jenilla; c)* specia de flore, lat. **viola tricolor**=*viorella tricolora*, franc. **pensée**, dupo care form'a ratecita : *panséa.*

CATIGORÍA, *catigoricu*, etc., vedi *categoría, categoricu.*

CATIIA, *catiora;* vedi *catinia, catiniora.*

1. CATINELLU, s. m., pl.-*e*, **catinulus, catillus;** deminutivu d'in *catinu*, catinu micu, pucinu aduncu : talleru, farfuría, etc.

2. CATINELLU (cu *ti* nesiueratu), adj., adv., **aliquantulus, pusillus, lentus, lenis, tardus; aliquantulum, pauxillum; paulatim, sensim, lente, tarde;** 1. adj., lenu, incetu; care nu e rapidu, violentu si incautu in miscarile selle; modicu, pucinu, forte moderatu : *venturi catinelle;* 2. adv., *a)* câtuva, ceva, pucinu de totu, de totu micu : *unu catinellu de copillu*, una farima de copillu; *b)* incetu, fora precepitare, pucinu câte pucinu, incetulu cu incetulu, pre nesentite : *a amblá catinellu, a se appropiá catinellu catinellu;* — mai vertosu construitu cu *in* : *in catinellu*, si repetitu: *incatinellu incatinellu*=*incetinellu incetinellu* (de si *catinellu, incatinellu*, pare aprope identicu in intellessu cu *cetinellu* si *incetinellu*, totusi de partea formei nu se pote affirmá cu certitudine, co *catinellu* ar fi identicu prin origine cu *cetinellu;* cuventulu inse este de pura forma romanesca, essitu pote d'in acea-asi fontana cu it. **caton catone** sau **catellon catellone,** cari au intellessulu de *catinellu catinellu*, si cari se referu la **catus** [vedi 1. *catu, catellu*=ital. **catello,** d'in care **catellone** nu e de câtu augmentativu]; ca mai bene inse si prin intellessu si prin forma *catinellu* se pote referí ca deminutivu la *câtu*, ca si lat. **quantulus** d'in **quantus,** si cu intellessulu primitivu de *pucinellu*, de unde apoi usioru se potu deduce celle-alte insemnari; — dictionariulu de Buda da si formele : *catinellutiu*, demin. d'in *catinellu*, si *catinganu*, augmentativu d'in *catinellu*). M.

CATINELLUTIU, *catinganu;* vedi 2. *catinellu.*

CATINIA (pre a locurea cu *n* de tot molliatu: *catiia*), s. f., (vedi *catinu*), **catinulus, turibulum, acerra;** *catinu* mai micu de pamentu, si mai vertosu de metallu, destinatu in speciale pentru thymiare.

CATINIORA (pre a locurea cu *n* de totu molliatu : *catiiora*), s. f., deminutivu d'in *catinia.*

CATINU, s. m., pl.-*e*, **catinus;** 1. vasu de pamentu, de lemnu sau de metallu, mai multu sau mai pucinu aduncatu, in care se ferbu sau se dau la mésa buccate, spella cineva alte vase, etc. (vedi si *castronu*); talleru, farfuría aduncа; 2. metaforice, obiecte ce sémena cu unu catinu, cumu : *a)* locu aduncatu, valle in care se afla albi'a unui cursu de apa sau in care affluescu apele unui locu, bassinu; *b)* cavitate, caverna, spelunca; *c)* micu fornu de topitu metalle, etc.

CATIU, s. m., pl.-*e*, **laqueus, pedica, plagæ, muscipula;** proprie, form'a masculina d'in *catia*, cu intellessu mai intensu de *laciu, pedica, cursa*, veri-ce mediu de a prende certe animali; — metaforice, mediu de a prende, amagí, insellá pre ceneva si a-i face reu.

CATIUIA, s. f., vedi *catiulia.*

www.dacoromanica.ro

* CATOBLEPA s. f., **catoblepas** (κατωβλέπων); animale fabulosu, despre care se credea co numai cu *cautatura sea dá la pamentu si uccidea pre cine l'intempiná.*

* CATOCHITE, s. f., **catochites** (κατοχίτης); petra de care se crede co are proprietatea de a attrage si retiné manule puse pre dens'a.

CATOCU, s. m., vedi *catoniu.*

CATOIRE, *catoiu;* vedi *catonire, catoniu.*

CATOLICE, *catolicitate,* etc.; vedi *catholice, catholicitate.*

CATONIRE (pre a locurea : *catoire* si *cotoire*),*-escu,* v., **coire; parere;** 1. ca v. tr., vorbindu de *catoniu,* a fecundá catusi'a; — prin estensione, a fecundá, vorbindu si de alti masculi; — 2. ca v. refles., *a se catoní,* a se fecundá, vorbindu de *catusia* sau pissica, — si prin estensione vorbindu si de alte femine; — 3. ca v. intran., a nasce, a fetá, vorbindu de catusia.

CATONIU (pre a locurea : *catoiu* si *cotoiu*), s. m., **felis mascula;** masculului *catusiei* sau pissicei, mitiei; dupo localitati acellu-asi animale se mai chiama si : *catocu* sau *cotocu, motanu, mortanu* sau *murtanu;* candu e vorb'a de animale ca genu, fora destinctione de sessu, in locu de masc. *catoniu,* se applica femin. *catusia*=pissica : asiá unulu d'in cei mai boni fabulisti ai nostri, *Gr. Alexandrescu,* da unei-a d'in celle mai gratiose fabule alle selle titlulu de *soricele si pissic'a,* de sí in contestulu fabulei este vorb'a de unu *kyriu pisicovici, catoniu care avea bonu nume intre pissici* (*catoniu, catocu,* ca sí *catusia*=*catucia,* au essitu d'in *catu*=**catus** sau **cattus,** ital. **catto** si **gatto,** franc. **chat,** de unde si : vechiu slav. **kotŭka,** serb. **kotka,** bulg. **kotak,** germ. **kater** si **katze,** etc).

CATONU si *catunu* (pre a locurea si *cotunu*), s. m., pl.-*e,* **viculus, mapalia;** satu micu, compusu numai d'in câteva case (pentru etymología vedi *canthu*).

* CATOPTRICA, s. f., (ital. **catottrica,** franc. **catoptrique**); parte a physicei, care tractedia despre reflessionea luminei si directionea ce iea acesta-a, candu intempina una superfacia polita, cumu e a *speclului*=(grec. κάτοπτρον).

*CATOPTRICU,-*a,* adj., (it. **catottrico,** franc. **catoptrique**); relativu la *catoptrica : telescopu catoptricu,* care representa obiectele prin reflessione.

* CATOPTROMANTIA, s. f., (franc. **catoptromantie;** d'in κάτοπτρον=speclu si μαντεία = divinatione); divinatione prin speclu sau oglinda.

CATRA, prep., vedi *cotra.*

CATRANIRE,*-escu,* v., **pice nautica illinere; exacerbare;** 1. a unge sau spoí cu *catranu;* 2. a amarí, a inveniná, a interitá forte supperarea, meni'a, dorerea cuiva.

CATRANOSU,*-a,* adj., **pice nautica abundans; acerbus;** plenu de *catranu,* care coprende multu catranu; — plenu de amaru, de veninu, forte supperatoriu sau supperatiosu.

CATRANU, s. m., **pix nautica** (ital. **catrame;** port. **alcatrão,** isp. **alquitran,** fr. **guitran** si **goudron,** mediu latin. **catarannus,** d'in arab. **alqatrân**); bitume solidu, care se produce prin distillationea de lemne resinose, cumu e lemnulu pinului, si cu care se ungu sau spoiescu navile si alte vase, spre a le preservá de apa; — *catranu minerale*=*catranu naturale,* care se afla in unele petre de schistu; *catranu lithanthracicu,* care se estrage d'in carboni fossili; — metaf., amaru, veninu, mare supperare, neplacere, dorere.

* CATRIDUANU,*-a,* adj., **quatriduanus;** care e sau dura de unu *catriduu : bellu catriduanu.*

* CATRIDUU, s. m., **quatriduum;** tempu de patru dille,(vedi *catru* si *diua*).

* CATRIONE, s. f., **quatrio** (vedi *catru*), **quatrio;** numerulu *patru,* numeru compusu d'in patru, cumu, de essemplu, celle patru punte de pre faci'a unui cubu de jocu.

CATRO, *in catro;* vedi *cotrau.*

* CATRU, adj., numer., **quatuor;** vedi *patru.*

* 1. CATU,*-a,* 1. subst., **catus** si **cattus,** form'a primitiva d'in care au essitu *catoniu* ca augmentativu si *catusia,* in locu de *catucia,* ca deminutivu, si care

www.dacoromanica.ro

se pote applicá ca nume scientificu la unulu d'in generele de *animali d'in ordinea carnarieloru, seri'a degitigradeloru,* (vedi si *catoniu, catusia*); 2. adj., **cătus,** ascutitu, ageru, si mai vertosu, ascutitu sau ageru de mente, preceputu, precautu, indemanaticu.

2. CATU,-*a,* (pronuntia: *câtu-a*), adj. s. adv. conj., **quantus, quot, quam,** etc. (prin caderea lui *n, câtu*=**quantus,** it. **quanto,** port. **quão,** prov. **quant** si **caut,** franc. **quant;** form'a completa *cantu, nescantu* [vedi mai diosu *nescan!u*], se afla la Macedoromani, cari de assemine au pastratu *n* si in correlativulu *atantu* =*atâtu*=**tantus**); cuventu formale, care appare candu ca adiectivu, candu ca adverbiu, candu ca substantivu, candu ca conjunctione, déro sub tote aceste forme espreme una relatione de *cantitate,* fia *numerica,* fia *estensiva,* avendu de correlativu generale cuventulu *atâtu:* I. simplu: *A.* adj., *câtu-a, pl. câti-câte; gen.* si dat. *pl. câtoru,* éro *gen.* si *dat. seng.,* care ar fi se sune *câtui-câtei,* nu scimu se se fia dissu sau scrissu candu va si undeva: 1. cu intellessu numericu, de regula in plurariu, cu insemnarea latinescului **quot**: *a)* spre a intrebá simplu de numerulu personeloru sau lucrureloru: *câti omeni au remasu si câti s'au dussu? câte muieri au venitu? câte nuci ai mancatu?* — lat. **quot puellæ**= *câte copille?—b)* spre a espreme una intrebare simulata, asiá in câtu *câte*=*forte multi-e* sau *forte pucini-e: câti omeni au peritu victime ambitionei?* (*câti omeni*=forte multi omeni); — se intellege de sene, co, in amendoue casurile, interrogativulu pote stá in tote relationile substantivului ce insociesce: *câtoru omeni ai facutu bene? la câti lucratori ai datu arbuna? d'in câte elemente se compune acestu corpu?* — interrogativulu pote stá si absolutu: *câtoru-a* sau la *câti ai facutu bene? câte* si *câte nu mi am auditu dupo urmele telle?* — 2. in intellessu estensivu, de regula numai in sengulariu, ca lat. **quantus, quantum,** spre a intrebá simplu sau simulatu despre marimea unui ce, care se pote mesurá, nu se pote inse numerá: *câta apa ai beutu? câtu auru ai topitu? câtu focu si câta ardore pentru bene?!* — latin. **quanta sapientia**=*câta intelleptione,* **quantum argenti**=*câtu argentu;*—*B.* ca absolutu, in forma de adverbiu sau substantivu, luatu numai in sengulariu masc. *câtu:* spre a intrebá despre spatiulu de tempu ce a duratu sau va durá una actione, in intellessulu prin urmare allu latinescului **quamdiu** sau **quoad**: *câtu ai dormitu eri? câtu dormi regulatu pre di? câtu aveti se stati la terra?* — **quandiu exspectavi**=*câtu asteptai?!* — cuventulu *tempu* se cere pre longa *câtu* numai spre a evitá ambiguitatea, ca in frasea: *câtu tempu ai lucratu?* coci prin espressionea: *câtu ai lucratu?* se intreba nu numai despre *spatiulu tempului de lucrare,* ci si mai vertosu despre *cantitatea lucrului facutu;* déro in espressionea: *câtu tempu ai sediutu undeva,* in locu de: *câtu ai sedutu undeva,* cuventulu *tempu* e unu pleonasmu cellu pucinu disgratiosu;—2. spre a intrebá de marimea pretiului, in acellu-asi intellessu cu latinesculu **quanti-quanto**: *câtu se vende granulu? câtu te costa vestimentulu? câtu are litr'a de pere? câtu ceri pre callu?* — in acellu-asi intellessu, la unele vorbe, se prepune lui *câtu* si *cu* sau *pre: cu câtu vendi acesta parechia de cai? pre câtu se vinde ordiulu?* **quanti venditur hordeum;** — 3. spre a intrebá in genere de cantitatea veri-carui lucru resultante d'in una actione espressa prin verbu sau de gradulu de intensitati allu unei assemine actione: *a)* de simpla cantitate, in intellesulu neutrului latin. **quantum**: *câtu ai scrissu? câtu ati progressatu?* **quantum proficistis;** *b)* de intensitate, in intellessulu latin. **quam** sau **quantopere**: *câtu ve dorimu? câtu asiu vré!*=**quam amarem;** — 4. spre a espreme gradulu de intensitate allu unui adiectivu sau adverbiu; *a)* cu adiective si adverbie in gradulu positivu, casu in care dupo câtu se cere *de:* α) cu intrebare sau mirare, in acellu-asi intellessu cu latin. **quam: quam inhumanus** = *câtu de neomenosu! câtu de neomenesce!* = **quam inhumane;** asiá si: *câtu de mari si minu-*

www.dacoromanica.ro

nate su lucrurile talle, Domne ! câtu de latu e fluviulu ? câtu de lungi su parii? câtu de barbatesce ve luptarati ! — intre *câtu* si adiectivulu sau adverbiulu cu *de* potu mediocrí unulu sau mai multe alte cuvente: *câtu se luptura de barbatesce! —* cu acellu-asi intellessu sta *câtu* si pre longa adiective sau adverbie, cari nu espremu calitati: *câtu de multu-a* = *câtu-a* = **quantum** sau **quantus-a-um**: *câtu de multa apa?*=*câta apa* = **quantum aquæ**; *câtu de multa mente!*=*câta mente*=**quanta sapientia**; *câtu de multi-e?* = **quam multi** sau **quot**: *câtu de multi sunt inemicii ?*=*câti sunt inemicii*=**quot sunt hostes**; *câtu de pucinu-a* =**quam parum**, **quantulum** sau **quantulus-a-um**: *câtu de pucina sare !*=**quam parum salis**, *câtu de pucinu vinu?* = **quantulum vini**, *câtu de pucina intelleptione !*=**quantula sapientia**, *câtu de pucini-e*=**quam pauci-æ-a**: *câtu de pucini su cei boni*=**quam pauci sunt boni**; déro *câtu de mare*= **quantus-a-um**, *câtu de mari*=**quanti-æ-a**, precumu si *câtu de micu-a*=**quam parvus** sau **quantulus-a-um**; — *ce* inco se iea camu cu acellu-asi intellessu: *ce formosu!*=*câtu de formosu, ce mari arbori !* = *câtu de mari arbori* (vedi *ce*); β) fora idea de intrebare sau mirare, ci numai cu cea de intensitate, ca latin. **quamvis** sau **quantumvis** = câtu vrei, veri-câtu, câtu de multu (vedi si *veri-câtu*, la II): **quamvis dives** = *câtu de avutu*, sau ca latiu. *vel* cu superlativu: **homo vel optimus**= *omulu câtu de bonu*, etc., arretaudu unu mare sau forte mare gradu de inteusitate, ce se pote dá sau cugetá: *construiti camerele câtu de spatiose; taiati parii câtu de lungi; omulu câtu de reu nu pote fi dracu; mergeti câtu de incetu, co totu veti adjunge peno de sera;* — si cu adverbie de locu: *câtu de aprope, câtu de departe, câtu de diosu, câtu de susu;* inse la adverbiele demonstrative de locu *câtu* sta fora *de* si cu insemnare de *forte, tare, multu: câtu collo, câtu pre collo* =departe, tare departe; *catu collea, câtu ici*=tare aprope, de unde *câtu pre ací*= **tantum non**= aprope, aprope: *câtu pre aci erá se cadu;* in acellu-asi intellessu: la propos. negative, sta *câtu* totusenguru: *dora câtu nu plangea*=**tantum non flebat**=numai nu plangea, aprope (sau pre ací) era se planga; —déro in tote aceste locutioni *câtu* pare a fi conjunctionea unei proposetioni scurtate, (vedi mai diosu la *C);* — locutionile: *câtu de multu-a, câtu de pucinu-a, câtu de micu-a, câtu de mare,* luate cu intellessulu d'in acestu paragrafu, urmedia distinctioniloru stabilite la α); — *b)* la comparative de adiective si de adverbie, cu acellu-asi intellessu ca si lat. **quam** pre longa superlative; *câtu mai bonu*=**quam optimus**, *câtu mai bene*=**quam optime**, esprimendu adeco cellu mai inaltu gradu de intensitate: *cu mersu câtu mai rapedu, cu instrumente câtu mai bone, câtu mai currendu, câtu mai aprope,* etc.; — *câtu mai mare* = **quam maximus**, *câtu mai mari*=**quam maximi**, inse: *câtu mai multi-e*=**quam plurimi-æ-a**: *cu armati câtu mai multi*=**quam plurimis cum armatis**; déro: **câtu mai multu-a**= **quam plurimum**: *câtu mai multa apa*= **aquæ quam plurimum**; asiá si cu *câtu mai pucinu;* —5. *neci câtu,* analogu cu *neci candu, neci unde,* etc., insemna atâtu câtu si *nemicu,* si de aci: neci de cumu, *de locu: n'am dormitu neci câtu,* si prin urmare *ncci câtu* este unulu d'in compusele lui câtu, despre cari vedi in parte la II., compusu in care *câtu* este unu addeveratu substantivu cu intellessulu de *ceva.* si care are sensu differitu de cellu ce are *neci câtu* in locutioni ca: *neci câtu negrulu sub unghia,* in cari *câtu* este conjuctione, (vedi *C*); — 6. asupr'a usului absolutu allu lui *câtu* e inco de notatu: *a)* in forma m. singular. se applica: α) asiá co se pote totu deun'a usioru subintellege unu altu substantivu ore care: *câtu ai dormitu ?* (*câtu tempu*); 6) asiá co nu se pote subintellege unu substantivu; *câtu ai castigatu in carti?*—mai vertosu construitu cu *d'in: ni ai dissu se punu si sare si vinu, déro am uitatu câtu se punu d'in vinu si câtu d'in sare* (*câtu d'in unulu, câtu d'in alt'a*); acesta constructione se appropia mai multu de latiu. **quantum salis**=franc. **combien de sel** (**du sel**);

www.dacoromanica.ro

déro francese se dice si : **combien de femmes**, pre càndu romanesce nu se dice : *câtu d'in femine*, ci numai : *câte d'in femine*, sau *câte femine*, casi latin. **quot feminarum** sau **quot feminæ**; afora de acestea, in limb'a nostra in locu de : *câtu d'in sare*, se dice si mai desu : *câta sare*, déro in latina numai : **quantum salis**, si neci de cumu **quantus sal**; numai la numele de calitati constructionea latina pote fi ca si a nostra : **quanta prudentia** = *câta intelleptione*, (vedi si mai susu la *A*); γ) *câtu*, ca veri-ce substantivu, insocitu cu articlulu definitu sau indefinitu : *câtulu*, *unu câtu*, cu intellessu de una *summa* sau *cantitate orecare*, si in speciale, *cantitate resultante d'in divisionea altoru cantitati : câtulu lui sesse divisu prin trei este doue; b)* f. sing. *câta* subintellege totu de un'a unu substantivu orecare femininu : *pune si apa in vinu, —câta se punu?* (*câta apa*); — *c)* totu asiá m. pl. *câti* subintellege : α) *omeni* in genere, fia barbati sau muieri *câti si perdu vieti'a in desfrenari!* — β) unu substantivu orecare masculinu : *déco ai numeratu edii, câti ai aflatu?* (*câti edi*); — si cu unu partitivu legatu de *câti* prin *de*, *d'in*, *dintre : câti de ai nostri? câti din voi*; asia si cu femin. pl. : *câte d'in voi? — d)* f. pl. *câte* subintellege : α) *femine*, *muieri*, etc. : *câte nu ar vré se se marite cu unu avutu ca tene!* β) *bone* sau *relle : câte ti am mai facutu, si tu nu connosci? câte mi faci tu, fora ca eu se me supperu? —* γ) *lucruri* sau altu ceva asseminea cu insemnare generale si vaga : *câte de tote*, *câte pre lume*, *câte celle*, etc. (vedi si mai diosu la *C*): — alte locutioni cu *câti* vedi la II.; éro ací se se observe inco : *e)* co, in modu estraordinariu, f. sing. *câta* se construe cu subst. de amendoue generele si numerele, ca se arrette mirarea asupr'a unui ce de marime enorme si desproportionata : *câta muierea! câta copillulu! câta epele!* — mai vertosu cu *mai* dupo *câtu : câta mai capitin'a! câta mai capulu! câta mai catellii! câta mai cepele!* — aceste constructioni sunt analoge celloru latine : **quantus homo** = *câta mai omulu*, **quanti homines** = *câta mai omenii*, **quanta mulier** = *câta mai muierea;* differu inse de celle latine atâtu in forma, intru câtu in espressionile romanesci *câta* nu varia, ca lat. **quantus**, dupo genu si numeru, câtu si in intellessu, intru câtu espressionile latine n'au, ca celle romane, numai insemnare materiale si pejorativa, ci si bona si spirituale : **quantus homo** nu insemna numai *câta mai omu!* ci si : *câtu de mare omu! ce mare omu! — C.* in insemnare de *conjunctivu*, *câtu* si ca adiectivu variabile si ca adverbiu invariabile urmedia, in respectulu flessionei, normele mai susu stabilite, formandn camu acelle-asi locutioni cu acelle-asi nuantie de intellessu; si a nume, candu lega propositioni subiective sau obiective cu intellessu de interrogatione indirecta, *câtu* se reguledia, in forma si in sensu, cu totulu si intru tote, dupo normele interrogationei directe mai susu descrisse : *spune mi câti barbati si câte muieri erau la ballu; nu sciu de câti creditori m'am desfacutu, si de câti nu; de ce nu insemni in registru la câti dai in promutu? Domnedieu scie câti d'in cei ce mergu la batalia se voru mai intorce in senulu familieloru; numai eu sciu câte am sufferitu de la densulu;—câtu voiu fi dormitu, nu sciu; cine scie câtu de profunde suntu consiliele provedentiei? sciti bene câta amore si câtu doru de anima am pentru voi;* — pentru locutionile : *Domnedieu scie câtu, nu sciu câtu*, vedi la II.; — ca conjunctivu *relativu*, *câtu* urmedia, pentru flessione, acelle-asi norme; déro in respectulu intellessului, cuventulu pre de una parte intra in tote formele mai sus date nu numai cu acelle-asi insemnari, ci si cu altele particularie, éro pre de alt'a formedia si alte noue locutioni cu alte insemnari, ce nu are *câtu* in intellessulu de sub *A* si *B* : 1. variabile, *a)* avendu correlativu in prep. principale pe *atâtu*, espressu sau subintellessu : *se nascu camu atâti barbati, câte si muieri; cu câta placere am inceputu lucrulu, cu atâta dorere me vedu nevoitu a me lassá de densulu; cu câtu tempu amu perdutu pentru una seccatura, amu fi potutu*

www.dacoromanica.ro

face alte mari lucruri; câte capete, atâte pareri; — *b)* avendu de correlativu *totu*, espressu sau subintellessu : *nu tote câte sbora se manca; câti sunteti chiamati, cssiti; d'in câti* (=*d'in toti câti*) *au concursu, neci unui-a nu a successu; d'in câta stare aveam, cu nemica nu am remasu;* — inse in locu de *totu câtu* se dice mai desu : *totu ce*, cumu : *nu totu ce sbora, se si manca;* asiá se espreme latinulu si cu plurariulu : *toti-câti*= **omnes qui**, *tote-câte* = **omnes quae** — **omnia quae**; allu nostru *toti câti* e analogu cu grec. πάντες-ὅσοι ; — espressionile date la B : *câte tote, câte de tote, câte in sore, câte celle*, etc., sunt propositioni relative abbreviate : *spune câte celle* = *spune tote celle câte scie* sau *câte i vinu la gura;* — *c) câtu — atâtu*=*nu mai multu : câti am chiamatu, atâti se vina;* in acestu intellessu, pentru mai multa claritate, se prepune si *numai* la *câtu* sau la *atâtu : numai atâte pome se manci, câte ti am dissu eu;* — *d)* cu intellessu de *veri câtu* sau *câtu de multu : câta stare are acestu omu, totu ar vré se mai aiba; câti suntu inimicii* (=*veri câtu de multi, de si sunt câti vrei de multi*), *nu ne spariàmu; déro câti se fia, nu potu fi câti dici tu;* cu acellu-asi verbu inainte si dupo densulu : α) candu verbulu e la indicativu, cu intellesulu indefinitu de *câtu-va, parte*, multu sau pucinu : *mersera câti mersera, fugira câti fugira;* β) candu verbulu e la altu modu, cu intellessulu precedinte de la α) : *merga câti voru merge;* sau cu intellessulu de *vericâtu, câtu de multu : fia câti voru fi, nu ne tememu de ei; merga câti voru merge, cu numerulu nu voru impune;*— in amendoue intellessele se dice si : *câti au fugitu, au fugitu; câti au remasu, au remasu, ce ti pésa tie?* — pentru locutionile : *câtu poti, câtu vrei, câtu ti place*, etc., vedi la II.; — *f)* nu mai in plurariu, *câti-câte*=*unii, câtiva, altii*, etc. : *n'am remasu cu neci una vita d'in câte aveam : câte au moritu, câte s'au perdutu, câte mi s'au furatu;* — 2. invariabile : *a)* ca temporale, espremendu : α) ca lat. **quamdiu**, dnrat'a unei actione : *câtu petrecu la terra, mi merge bene;* β) ca lat. **ut primum**=*indata ce, cumu*, etc., momentulu immediatu, dupo care urmedia unu evenimentu; *câtu vedura inimiculu, ai nostri luara fug'a;*—γ) *vericâtu, câtu de multu* (tempu) : *câtu dormi, totu nu te saturi de somnu;* δ) *catuva* (tempu), multu sau pucinu, cu acellu-asi verbu repetitu ca la 1, *e)* : *catu am dormitu, am dormitu; dorma câtu va dormi;* — ε) candu in prop. correlativa se afla *atâtu* espressu, atunci *atâtu-câtu*, sau *câtu-atâtu*, pre longa insemnarea de sub *a)* are si cea de *numai atâtu*, neci mai multu neci mai pucinu : *câtu sum longa tene, atâtu sum fericitu;* si pentru mai multa claritate, se si prepune *numai* la *atâtu* sau la *câtu : numai câtu sum longa tene, atâtu sum fericitu; b)* cu acelle-asi norme si insemnari, se pune, ca se arrette in genere marime, cantitate sau intensitate : *á)* la verbe : α) fia ca sustantivu : *câtu am avutu, totu ti am datu; cu câtu mi dai tu, nu potu trai; câtu ar castigá cineva, totu vre se mai castige; mancara câtu mancara; câtu am castigatu, am castigatu*, etc.—in speciale cu verbe ca *attingere, spectare, concernere : câtu se attenge de mene*=*câtu me attenge pre mene*=**quod ad me attinet** sau **ego vero**;—propositioni din acesta categoria se reducu la forme ca : *câtu despre, câtu pentru*, cari sunt prepositioni : *câtu despre mene, credu co asiu acceptá*=**ego vero consentirem**, etc.;—prin una elegante ellipse a verbului, *câtu* appare ca pusu cu unu substantivu : *manca câtu unu lupu* (*câtu manca unu lupu*); *de frica mi s'a facutu anim'a câtu unu purice;* mai vertosu cu numerali cardinali : *manca câtu patru, lucra câtu septe;* in acellu-asi modu si variabile in concordantia cu substantive : *au venitu Turci câta frudia si erba;* acea-asi ellipse si in celle citate la *B : câtu collo, câtu pre ací*, etc.; — β) fia ca adverbiu : *câtu te stimam una data, atâtu te despretiediu acumu; me batura câtu me batura; câtu ai assudá, nu poti adjunge unde vrei;*— in speciale, cu insemnarea de *cu câtu* (vedi mai diosu) : *câtu imbetranesci, a-*

www.dacoromanica.ro

tâtu pari tu co intenerescí; cu insemnare de *in câtu,* (vedi mai diosu) : *vestimentele lui asiá luciau, câtu la sore te poteai uitá, éro la elle nu;—b) la adiective si* adverbie, cu acelle-asi insemnari si norme ce s'au indicatu sub *a* si *b,* β, insocitu, cumu s'a arretatu la *B,* de prep. *de, câtu de,* si avendu de correlativu *atâtu de: câtu esti de mare, atâtu esti de seccu; câtu sunt de departe resariturile de appusuri, departat'a Domnulu de la noi fora de legile nostre; câtu suntemu de mici, cutedàmu a ne mesurá cu voi, câtu de mari sunteti; fia câtu de multi voru fi; se fiu câtu de resipitoriu asiu fi, ce ve pésa voue?*—prin ellipse : *grossu câtu unu butoiu (câtu e de grossu unu butoiu); suptire câtu unu firu;* si prin una elegante scambare a adiectivului sau adverbiului d'in loculu seu : *câtu una bute de grossu, câtu unu tauru de grassu: esti câtu unu tauru de grassu* (=*esti atâtu de grassu, câtu de grassu e unu tauru*); — espressioni asiá dero ca : *câtu de mare, câtu de reu,* etc., citate la *B,* sunt in parte proposetioni de acesta categoría, abbreviate : *fia panea câtu derea, nu mai fia in terr'a mea,* (completu : *fia panea atâtu de rea, câtu de rea pote fi,* etc.); — in speciale, *câtu-atâtu*=latin. **quum-tum** sau **ut-ita : omu câtu de invetiatu atâtu de modestu** = **quum doctus tum modestus** (vedi si mai diosu la 3 *precâtu*); — *c)* la substantive sau si alte cuvente luate ca sustantive, avendu totu de una correlativulu *atâtu* espressu, si coordinandu asiá doue proposetioni contracte sau abbreviate, asiá co *atâtu-câtu* = latin. **tam-quam** sau **tumtum** = *si-si, nu-numai, ci si : atâtu fratii câtu si sororile, atâtu eu câtu si tu, atâtu ací câtu si acollo, atâtu eri auna, si astadi,* etc.;—3. in unire cu prepr. *de, in, u, pre,* intru câtu se applica ca invariabile : *a)* cu *in, in câtu :* α) ca lat. **ut** in frasi ca : **non sum tam stultus, ut credam** = *nu su atâtu de stultu, in câtu se credu,* cu intellessu speciale de intensivu, avendu de correlative : *atâtu, asiá,* etc.; *asiá de rapide incepumu attaculu, in câtu inimicii nu avura tempu de a si formá liniele de bataia; cine e atâtu de smentitu, in câtu se creda co scie tote?* — simplulu *câtu* inco se ia (vedi mai susu) cu acesta insemnare; déro numai in casuri, in cari nu s'ar nasce vre una ambiguitate de intellessu; — β) cu alte insemnari alle simplului *câtu* sau compusu cu prepositioni, mai vertosu cu *pre:* α) de tempu ca lat. **quamdiu** sau **quoad: in câtu** si *intru câtu*=*(pre câtu) filosofi'a nu va lassá vechiele methode, nu va poté face unu passu inainte;* β') de conditione sau causa : *in câtu,* (si *intru câtu*) *tu ai calcatu contractulu, mi ai datu si mie dreptulu de a lu rupe;* γ') *in câtu me attenge, intru câtu se atetnge de mene,* etc. (vedi mai susu); *b)* cu *de, de câtu :* α) la comparative, fia adiective sau adverbie, ca lat. **quam** sau unu subst. in ablativu : **doctior quam pater** (sau **patre**)=*mai invetiatu de câtu tatalu;* asiá si : *de câtu asiá vietia mai bene morte, de câtu la annulu unu bou mai bene acumu unu ou, cu una lengura de miere prendi mai multe musce de câtu cu un'a de acietu,* (vedi si *ca* in acelluasi intellessu); — β) dupo *altu,* ca si lat. **quam** sau **nisi : quid aliud quam**=*ce altu de câtu?* asiá si : *pentru omu a traí ce altu e de câtu a cugetá?*—de ací, prin ellipse, in proposetioni negative sau interrogative, *nu-de câtu* sau *ce decâtu*= *numai : nu face decâtu dorme*=numai dorme; asiá si : *ce face de câtu dorme? nu acceptu de câtu bani de auru; nu mancu decâtu lapte;*—aceste constructioni nu su gallicismi, desi Francesii facu de elle usu desu : **il ne fait que dormir**=*nu face de câtu dorme;*—γ) *de câtu*=*déro*=**sed** : *am preceputu ce vrei a spune, de câtu mi remane una mica indoentia;*—δ) insocitu cu *numai, numai decâtu,* nu mai e conj., ci adv. temporale cu insemnarea de : *indatu, la momentu, forte currendu : la chiamarea mea venì numai de câtù; c)* cu *pre, pre câtu :* α) in insemnare de tempu si de conditione, camu cu aceluasi intellessu ca si *in câtu* sau *intru câtu : pre câtu vei fi bunu, me voiu portá si eu bene cu tene;* β) in speciale, la propositioni comparative deco acestea nu coprendu unu adiectivu sau adverbiu in gradulu comparativu, si

www.dacoromanica.ro

déco prop. subordinata cu *câtu* precede cellei principale: *pre câtu e de mare misericordi'a lui Domnedieu, pre atâtu de mare e si justiti'a lui*; —mai vertosu intre doue proposetioni contracte si reduse la doue adiective sau adverbie: *pre câtu de bonu pre atâtu si de severu, lucredi pre câtu de rapede pre atâtu si de formosu*, (vedi mai susu si *câtu* simplu luatu cu acellu-asi intellessu); — *d) cu câtu*: α) cu multe d'in insemnarile simplului *câtu*, cumu si alle compusului *pre câtu: cu câtu cresci, cu atâtu, in locu se te intellepteşci, ineboneşci; cu câtu beu, cu atâtu mi e de sete*, etc.; inse: β) in speciale, la proposetioni, in carí se afla adiective sau adverbie in comparativu, avendu totu de un'a correl. *cu atâtu* espressu, asiá co *cu câtu-cu atâtu*=**quanto-tanto** sau **quo-eo: quanto plus bibo, eo vehementius sitio**=*cu câtu mai multu beu, cu atâtu mi e mai sete; cu câtu sunt mai departe de tene, cu atâtu mai tare te doresc; cu câtu sunteti mai mari, cu atâtu s'ar cadé se fiti mai mentosi*; — *cu câtu* precede, cumu se vede d'in essemple, correlativului cu *atâtu*, si abateri de la acesta norma se facu numai in frasi ca: *capitanulu nostru properà a dá batalia cu atâtu mai multu, cu câtu audisse, co a dou'a di inimiculu asteptá noue subsidie*; déro in assemini casuri *cu câtu* este addussu, fora se fia cerutu de sensulu propriu, numai prin una attractione a correlativului *cu atâtu*, si in locu *cu câtu* ar intrá regulatu *co*, ca si **quod** in latin'a; —II. compusele lui *câtu* sunt: 1. cu *va, câtuvá*, suppusu la acelle-asi norme de flessione cu alle simplului *câtu: câtuva, câtava, câtiva, câteva, câtoruva*, respundendu, prin intellessu, in sing. la lat. **aliquantum**, éro in pl. la lat. **aliquot**, esprimendu adeco una cantitate numerica, estensiva sau intensiva indeterminata: *a)* variabile: α) plur. *câtiva barbati boni, cateva nuci verdi; câtiva d'in ai nostri; ouile câtoruva sateni; a dá copillului câteva* (loviture); — β) sing. *câtava distantia, a bce câtava apa, a inghiti câtuva amaru*; — *b)* invariabiale: *a adormí câtuva, a amblá câtuva, a ará câtuva; de aici peno acollo mai e câtuva*; — *câtuva* se dice proprie de unu numeru sau cantitate indeterminata; se incarca inse adesea si cu ideele mai precise de *multu* sau *destullu de multu*, cumu si de *pucinu*, déro aceste idee nu se potu intellege de câtu d'in tonulu vorbitoriului sau d'in contestulu cuventului; asiá in prop. *erau câtiva la baserica, câtíva* pote se insemne si: *pucini de totu*, si *destui de multi*; care d'in aceste doue insemnari ar avé a nume, s'ar poté intellege numai d'in tonulu vorbitoriului sau d'in alte disse mai inainte, — 2. cu *ore, orecâtu*, suppusu la acelle-asi norme de flessione cu alle precedentului *câtuva: orecâtu, orecâta, orecâti, orecâte, orecâtoru*, si avendu camu acellu-asi intellessu cu allu lui *câtuva*, cu differenti'a co *orecâtu* e si mai vagu si mai indeterminatu de câtu indeterminatulu *câtuva*; de altamentre *orecâtu* occurre raru sub acesta forma; mai desu se ande longa *ore* cu *si*, care affirma si mai bene indeterminationea acestui cuventu: *oresicâtu, oresicâta, oresicâti*, etc.; si mai desu inca, in acellu-asi sensu de indeterminare, se prepune lui *câtuva* insusi: *ore*, sau *veri (vre)*: *orecâtiva, vre câteva, vre câtuva*, (vedi si *ore, veri*); — 3. cu *veri* sau *ver (ori* sau *or)*, suppusu acelloru-asi norme de flessione ca si *câtuva: veri câtu-a, veri câti-e, veri câtoru*, (si *oricâtu-a*, etc.); éro pentru intellessu: *a) veri câtu* este mai vertosu conjunctivu sub forma de adj. de adv. sau subst., cu intellessulu latinesceloru **quotcunque** = *vericâti-e*, **quantumcunque** = *vericâtu-a*: α) variabile: *vei prende lucratori vericâti* si *veri câti vei poté aflá; vericâti ne am poté stringe, totusi nu vomu fi destui; mancati vericâta pane vreti*; β) invariabile: α) simplu cu verbe: *vericâtu amu traí totu nu ne saturàmu de vietia; nu se multiamesce omulu cu veri câtu ar avé*, — β) ca si *câtu de* (vedi I, *B*, si *C*), cu *de* dupo densulu, *veri câtu de*, pusu innaintea adiectiveloru sau adverbieloru; *veri câtu de intellepti sunteti, totu poteti ratecí; veri câtu de bene amu face noi, urmatorii nostri totu voru aflá, co*

www.dacoromanica.ro

se pote face si mai bene; asia si : *veri câtu de multu-a*=**quantumcumque,** *veri câtu de multi* = **quotcunque,** *veri câtu de pucinu-a,* etc.;—spre a appesá si mai tare assuprá indeterminarei de intellessu, se interpune, ca si la 2, unu *si*: *veri si câtu-a*; — *b)* inse prin ellipse si fora nuantia de conjunctione, in tote formele si insemnarile ce are si ca conjunctivu : *fia veri câti, nu ne tememu* (completu : *fia veri câti voru fi,* vedi si la I, C): *mancati veri câte pome, numai se fie copte bene; beti veri câtu de multa apa, co nu ve va face reu;* — 4. cu *fia; fia câtu-a, fia câti-e, fia câtoru,* suppusu la acelle-asi norme si avendu camu acellu-asi intellessu cu *vericâtu;* cu *si* interpusu : *fia si câtu-a;*—5. precumu cu *fia* (a treia persona de la *fire*), asiá si cu alte câteva verbe cuventulu *câtu* formedia locutioni cantitative forte usitate, cumu : *a)* cu *vrei* (a dou'a persona de la *vrere*): *câtu vrei, câta vrei, câte vrei, câtoru vrei,* in intellessulu ce au lat. **quotvis, quantumvis, quantusvis, quamvis** (vedi si la I, B) ; *bee apa câta vrei*=**bibe aquæ quantumvis;** *vomu aflá câti vrei lingusitori*=**reperiemus quotvis adulatores;** si cu *de* : *câtu vrei de mare, câtu vrei de multi,* sau si: *câtu de mare vrei, câtu de multi vrei, câtu vrei de boni*=**quamvisboni,** etc.;—déro limb'a nu a perdutu conscienti'a, co allu doile elementu, adeco *vrei,* d'in *câtu vrei,* este unu addeveratu verbu, si de ací vine, co acestu elementu pote si ellu variá dupo persone : *mancati pere câtu vreti de multe, numai se fia copte; ne vomu adoperá câtu vremu (câtu vomu vre), fora se potemu face ceva;* assemeni frasi inse, potu fi adesea ambigue : *mancati câte pere veti vré,* pote insemna: α) **edite pira quot voletis** (=*mancati, atâte pere câte vreti, câte ve cere ânim'a,* adeco cu iutellessulu lui *câtu* de la I, C, 1; β) **edite quotvis pira** = *mancati veri câte, veri câtu de multe,* adeco cu intellessulu de *vericâtu,* d'in acestu paragrafu; *b)* cu *placere,* luatu ca impersonale, déro insocitu de pronumele de a dou'a person'a sengularia : *câtu ti place, câta ti place, câti ti place, câte ti place,* in intellessu appropiatu de precedintele *câtu vrei,* si a nume corresponditoriu cu alle latinesceloru **quotlibet, quantumlibet, quantuslibet, (quamlibet) quamvis : bee apa câtu ti place**=**bibe quantumlibet aquæ; vomu adduce pome câte ti place**=**poma quotlibet afferemus; vomu mancá câtu ti place**=**quantumlibet edemus;**—ca si la *câtu vrei,* conscienti'a despre natur'a verbale a lui *place* nu e perduta in limba, si de acea-a, pre de una parte *place* se pote pune si in plurariu : *câti-e ti placu*=**quotlibet;** éro pre de alt'a iu locu de *ti* potu intrá si celle-alte forme de pronumene personali: *câtu ve place, câtu mi place, câtu ne place, câta le place,* etc.; de acea-a si aceste espressioni, ca si celle formate cu *vrere,* potu fi a desea ambigue; — *c)* cu *potere* : α) ca si cu *vrere,* déro mai vertosu : β) cu form'a impersonale *se pote,* cu care *câtu* se constrne mai vertosu ca invariabile : *câtu se pote,* locutione care de regula se pune inaintea adiectiveloru sau adverbieloru si e totu de un'a urmata de unu *de : câtu se pote de mari, câtu se pote de multi;* déro si *câtu de multi se potu, câtu de bene se pote ;* la comparative acea-asi espressione se pune fora *de: câtu se pote mai late, câtu se va poté mai currendu ;* — asiá dero espressioni ca : *câtu de mare, câtu de multi,* etc., produsse la I, B, se precisa si se espleca ca mai bene, cantandu a supplení verbulu ce lipsesce, si care e unulu d'in celle enumerate in acestu paragrafu 5; —*d)* cu *scie,* in doue moduri : α) cu person'a a trei'a de la acestu verbu, carei-a se da de subiectu interrogativulu *cine: cine scie catu-a-i-e, cine scie catoru,* sau *D-dieu: D-dieu scie câtu-a, D-dieu scie cati-e-oru,* cu semnarea de *multu, forte multu: au peritu cine scie câti, am sufferitu Domnedieu scie câtu;*—sub forma invariabile si cu *de,* inainte de adiective sau adverbie : *cine scie câtu de multi, amu traitu Domnedieu scie câtu de amariti ;* — β) cu personele antani'a și a dou'a negative : *nu sciu câtu-a-i-e-oru, nu scii câtu-a,* etc., cu acea-asi insemnare ca si locutionile de la precedentele α): *amu*

www.dacoromanica.ro

vedutu nu mai sciu câti assemini omeni; si cu *de: nu sciu câtu de mari;* — γ) cu person'a a trei'a sing. negativa, luata in modu impersonale sub forma passiva: *nu se scie câtu-a, nu se scie câti-e-oru,* cu acelle-asi norme si insemnari ca si locutionile de la precedentele β: *bietulu omu a facutu bene nu se scie câtoru, si lui nemine nu-i vine in adjutoriu,* (vedi si la *candu* locutioni assemini); — precumu *nu sciu care* sau *nu scii care* se reduce la *nu si care* éro *nesciu care* la *nesicare, nescare;* asiá si *nu sciu câtu* sau *nu scii câtu* se reduce la *nu si câtu,* éro *nesciu câtu* la *nesicâtu, nescâtu; nescâtu,* sub forma ca mai bene pastrata, sub form'a *nescantu,* e populariu, mai vertosu la Macedoromâni, in intellessu de *câtuva: d'in pecure nescante morira, nescante vendui;* cuventulu inse ar fi bene se intre in usulu generale allu limbei: coci intre *nescantu* sau *nescâtu* si intre *câtuva* aru medilocí acelle-asi nuantie de intellessu ca si intre *nescare* si *careva;* assemine ar differí *nescantuva* sau *nescâtuva* de *câtuva,* ca si *nescareva* de *nescare;* — 6. *câtu* repetitu, *câtu câtu,* suppusu la acelle-asi norme de flessione si avendu acelle-asi insemnari cu *vericâtu,* (vedi mai susu): *câte câti se vina, nu potu vení câti dici tu; câta câta intelleptione, câtu câtu dé mari, câtu câtu de pucini,* etc.; compara si latin. **quotquot**=*câti câti, câte câte;* **quantum quantum**=*câtu câtu, câta câta;* **quamquam**=*câtu câtu;*—se dice si cu *de* interpusu: *câtu de câtu, câta de câta, câti de câti,* etc.; si cu antaniulu *câtu* invariabile: *câtu de câtu-a, câtu de câti-e;* —7. cu *si; câtusi,* numai invariabile cu intellessulu de *ceva, pucinu de totu,* si de acea-a pusu mai totu de un'a in frasi negative si pre longa cuvente cu insemnare de *pucinu, micu neinsemnatu,* etc:. *n'am inchisu ochii câtusi de pucinu;* — *câtusi de catu,* câtusi de pucinu, *nu se astempera câtusi de pucinu; cetatianii boni câtusi de pucini in preuna facu multu pentru terra;* cu acellu-asi intellessu aprope si: *fia câtusi, veri-câtusi;*—8. cu *macariu, macariu câtu,* suppusu la acele-asi norme de flessione si avendu camu acellu-asi intellessu cu *veri-câtu,* (vedi mai susu): *poti bee macariu câta apa, fia macariu câtu de multi;*—si cu precedentele *câtusi: macariu câtusi de pucinu;*—9. sub form'a fem. pl. *câte* invariabile, cuventulu *câtu* intra inco in multe locutioni cu intellessu speciale: *a)* cu articlulu pusu atâtu inainte câtu si in urma: m. *allu câtele,* f. *a cate-a,* cu insemnarea latinescului **quotus**, spre a intrebá de numerulu de ordine ce occupa ceva sau cineva intr'una seria, classe, etc.: *allu câtele d'in concurenti?—b)* cu *câtu* insusi, *câte câtu:* α') ca interrogativu: α) la plur. *câte câti, câte câte,* cu insemnarea ce are lat. **quoteni-æ-a**, spre a intrebá de numerulu ceteloru sau grumuriloru, in cari se desparte unu numeru mai mare de lucruri sau de persone: *câte câti se plecàmu in preuna; câte câte nuci ai datu fia carui copillu?*—β) cu acellu-asi intellessu si la sengulariu, spre a intrebá adeco de partile alicote, in cari se desparte una cantitate estensiva: *câte câta pane se dau fia carui lucratoriu? câte câtu vinu se vende pre di?*—γ) invariabile: *câte câtu dai pre luna la servitori?*—β') ca conjunctivu cu normele de forma si de intellessu, ce are si ca interrogativu: *câte câtu dau altoru servitori pre luna, ti voiu dá si tie; imparti la fiacare cetatianu câte atâti lei, câte câti dedesse si la militari;* — *c)* cu numerali cardinali: α) spre a arretá, ca si lat. **singuli, bini, terni,** etc., d'in câtu de multi se compunu cetele sau grumurele formate d'in unu numeru mai mare de persone sau de lucruri: *câte unu, câte una, câte doi, câte doue, câte trei, câte doue dieci, câte pucini,* etc.; si: *câte unu unu, câte doi doi, câte septe septe,* etc.; sau si: *unu câte unu, doi câte doi,* etc.; *câte multu,* déro mai vertosu *câte pucinu* se dice si la sing. in modu atâtu variabile câtu si invariabile cu intellessulu mai susu indicatu la α', β si γ: *a bee de mai multe ori câte pucina apa, a mancá de mai multe ori, déro câte pucinu;* cu acelle-asi norme si candu *pucinu* e repetitu: *câte pucinu,* sau *pucinu câte pucinu;*—si *câte* si numeralile repetite: *câte doi câte doi, câte pucinu câte pucinu, câte unu firu câte unu firu,* etc.;—compara si lat. **bini biui**=

www.dacoromanica.ro

câte doi doi, doi câte doi, câte doi câte doi;—in sensu analogu cu allu espressioniloru *câte unu omu, câte unu unu ou, câte pucinu*, etc.; se dice si : *câte cineva*=**nouncmo**, *câte ceva*=**nouuihil**, *câte una data*=**nonuunquam**, — β) spre a espreme co se intellegu *tote* personele sau lucrurile câte se arretta prin numerulu cardinale : *câte patru sororile s'au maritatu (câte patru*=*tote patru);* pentru mai multa claritate se pune *si* longa *câte : câtcsi patru, câtesi septe amicii*, etc.; déro altulu e intellessulu lui *si* in espressionile : *câtesi cineva, catesi ceva; — d)* cu *ori* (plur. d'in *ora*, cu care si concorda ca adiectivu), totu de un'a insocitu si cu prep. *de, de câte ori :* α) ca interrogativu, in insemnarea lat. **quoties** : *de câte ori ti am spusu se nu mai faci asiá? —* β) ca conjunctivu, cumu e si lat. **quoties** : *de câte ori te cautu, nu te aflu a casa;* si ca lat. **quotiescunque**=*veri de câte ori,* si in genere formandu, ca si simplulu *câtu,* mai tote speciele de locutioni enumerate sub II; asiá, afora de locutionea : *veri de câte ori,* analoga (in forma si in intellessu) cu *veri câtu,* occurru si locutioni ca : *de câteva ori,* analoga cu *câtuva; nu sciu de câte ori,* analoga *cu nu sciu câtu,* etc.; in compuse cari incepu cu verbe, prep. *de* se pote pune fora ambiguitate si inaintea verbeloru : *i am spusu de nu sciu câte ori*=*i am spusu nu sciu de câte ori;* éro in compuse de alta natura scambarea d'in locu a prepositionei pote scambá si sensulu : *veri de câte ori* insemna numai **quotiescunque,** éro *de veri câte ori* insemna in speciale **aliquoties**=*de vre câteva ori,* se aude inse si cu insemnarea de **quotiescunque**=*veri de cate ori, de câte ori vrei,* etc.

CATUNU, vedi *catonu.*

CATUSI=*câtusi,* vedi 2 *catu*=(*câtu*).

CATUSIA, s. f., **felcs, felcs femina; catena, vinculum;** 1. genu de animale, applecatu : *a)* la genu peste totu, fora destinctione de sessu; *b)* numai la femin'a genului, (vedi *catoniu*); — acellu-asi animale, in amendoue intellessele, porta, dupo locuri, si numele de *mitia* si *pissica; —* proverb. : *catusia blanda sgarie reu*=persona, care, sub ammagitorie apparentie de blandetie si de bonitate, ascunde unu negru si reu suffletu; *a se jocá cu cineva ca catusi'a cu soricele*=a se portá cotra ciu va cu perfida crudime si barbaría; — 2. laciu, lantiu, cu care se tine legatu unu nebonu furiosu, unu criminalè, una fera, etc. (vedî *catena*).

CATUSIARE, v., **catenare;** a pune in *catusie,* (vedi *catusia* sub 2); mai usitatu inse ca compusu : *in-catusiare.*

CATUVA = *câtuva*, vedi 2. *catu*= (*câtu*).

* CAUCALIDE, s. f., **caucalis** (καυκαλὶς, fr. **caucalide**); genu de plante d'in famili'a umbelliferelor.

* CAUÇALIDEU,-*a,* adj., (fr. **caucalidé**); care sémena cu *caucalidea;* s. f. pl. *caucalidee,* familia de plante avendu de typu genulu *caucalidei.*

CAUCELLU. s. m., pl.-*e,* deminitivu d'in *caucu.*

CAUCU, s. m., pl.-*e,* **caucus** (καῦκος si καῦκα); **pileus, pilei limbus; fibula,** 1. vasu de scossu apa , de beutu, de mulsu, etc., mai strimtu la gura si mai largu la fundu; 2. coperimentu de capu, caciulla mai strimta la gura si mai larga la fundu; cucullu de preutu sau alta persona basericesca; 3. limbulu sau marginea gurei caciulei; de aci : 4. baltiucu, cancellu, carceia, etc.

CAUDALE, *caudariu, caudice,* etc., (vedi *codale, codariu, codice*).

CAUELLA (mai pucinu bene : *caiella* sau *caieá,* si mai reu : *caeá*), s. f., **clavulus** (it. **chiavello,** port. **cavolha,** isp. prov. **clavel**); cuiu, si mai vertosu cuiu de ferru, in speciale cuiulu, care se batè in forramentulu de la petiorulu callului.

* CAULA, s. f., **caula;** 1. gaura, cavitatè, parte interna secca la unu tubu, una tieva, una vena, etc.; poru, vena, canale; 2. capacitate, locu sau spatiu, si mai vertosu locu inchisu : staulu, aula, curte, etc., (populariulu *gaura*= **caula**).

CAULERAPU, s. m., vedi *colerapu.*

* CAULERPEU,-*a,* adj. (fr. **caulerpe**); care sémena cu *caulerpulu;* s. f. pl. *caulerpee,* tribu de plante d'in famili'a zoo-

www.dacoromanica.ro

spermeeloru, avendu de typu genulu *caulerpului*.

* CAULERPU, s. m., pl.-*i*, (fr. **caulerpe**, d'in καυλὸς=*caulu* si ἕρπειν=*serpire*), genu de plante d'in famili'a zoospermeeloru, care coprende vre treidieci de specie originarie d'in marea tropiceloru.

* CAULICOLU,-*a*, adj., (**caulicola**= fr. **caulicole**, vedi *caulu* si *colere*); care *locuesce pre caulu*, vorbindu de unele plante fanerogame, cari, ca cucuta, traiescu pre caulii altoru plante.

* CAULICULATU-*a*, adj., **cauliculatus**; facutu in forma de *caulu*.

* CAULICULU, si *coliculu* sau *coliclu*, s. m., pl.-*i*, **cauliculus** si **coliculus**; deminutivu d'in *caulu* cu tote insemnările acestui cuventu, cumu si cu celle: *a)* de una specia de *stelu*, ornamentu de architectura la capitellulu unei columna corinthica; *b)* de parte intermedia a unui embryone ce a blastaritu; *c)* de unulu d'in mai multi cauli ce dà una radecina, (populariulu *coreclu* sau *corechiu*=*coliclu*).

* CAULIFLORU,-*a*, adj., (fr. **cauliflore**; vedi *caulu* si *flore*); cu flori pre caulu, cari face flori pre caulu, vorbindu de plante.

* CAULIFORMU,-*a*, adj., (fr. **cauliforme**; vedi *caulu* si *forma*); cu forma de *caulu*.

* CAULOBIU,-*a*, adj., (fr. **caulobie**, d'in καυλός=*caulu* si βίος=*vietia*); care viedia pre unu *caulu*; s. m., *caulobiulu*, genu de insecte lepidoptere d'in famili'a nocturneloru.

* CAULOCARPICU,-*a*, adj., (fr. **caulocarpique**); relativu la *caulocarpu*.

* CAULOCARPU, s. m., pl.-*i*, (fr. **caulocarpe**, d'in καυλός=*caulu* si καρπός=*fructu*); caulu de plante vivaci care persiste si da de mai multe ori fructe.

*CAULODE, adj., **caulodes** (καυλώδης); care cresce in forma de caulu: *brassica caulode*=curechiu.

* CAULU si *colu*, s. m., pl.-*i*, **caulis** si **colis** (καυλός); 1. stelu de planta: *caululu cepei*; — in speciale, *caululu verdiei* (cocianulu de verdia); — 2. pentru lucruri cari semena cu *caululu* de plante, cumu: tiev'a unei penne si altele.

* CAUPONA si *cupona*, s. f., **caupona**; stabilimentu, unde pre bani pote cineva bee, mancá si chiaru mané: ospetaría, etc.; meseri'a cellui ce tine asseminea stabilimentu.

* CAUPONARE si *cuponare*, v., **caupouari**; a tiné *caupona*; in genere, a face negotiu in micu, a precupetì.

* CAUPONARESSA si *cuponaressa*, s. f., **caupona**; 1. muiere a *cauponariului*; 2. muiere care *cauponedia*.

* CAUPONARIA si *cuponaría*, s. f., **caupouaria**; messería de *cauponariu*.

* CAUPONARIU si *cuponariu*, s. m., **caupo, cauponarius**; 1. care tine una *caupona*, care face negotiu cu *caupona*; 2. in genere, negotiatoriu in micu, care vende cu merunt'a, precupetiu.

* CAUPULU, s. m., **caupulus**; nave mai mica, caicu, barca, etc.

* CAURU si *coru*, s. m., **caurus**; ventu ce suffla d'in unu puntu intermediariu intre media nopte si appusu: *recea sufflare a caurului*.

CAUSA, s. f., **causa** (it. **causa**, fr. **cause**); veri-ce d'in care resulta altu ce, ce face ca ceva sé se produca, se se intemple, se fia; principiu d'in care, prin care sau pentru care se face sau essiste ceva; I. proprie, ca oppusu la *effectu* sau la *faptu*, la *fenomenu*: 1. in genere: *unu vulnu greu e causa de morte; cruditatea sau indigestionea este causa de morbu; Domnedieu este caus'a a totu ce essiste; a cercetá causele reului; a se suí de la effecte la cause; nu e effectu fora causa, cumu nu e causa fora effectu; effectu fora causa*=absurditate: *ce affirmi tu ar fi unu effectu fora causa; precumu una causa pote produce mai multe si varie effecte, asiá si unu efectu pote fi produsulu mai multoru cause; una causa pote fi si ea effectulu altei cause; caus'a* inse e differita de *occasione, casu, accidente, mediu, instrumentu, circunstantia*, etc., mai vertosu nu *totu ce precede* este *caus'a a ce succede*: *Cicerone cu dreptu cuventu dice, co Ecuba, soci'a lui Priamu, nu a fostu caus'a caderei Troiei, pentru co a nascutu pe Alessandru*; — 2. in parte:

www.dacoromanica.ro

a) in filosofia, metafisica, morale, etc.: *causa prima*, care lucra de sene, care nu e effectulu altei cause; tote inse in lume sunt effectu allu unei cause, si de acea-a *caus'a prima*=Domnedieu, differitu prin urmare de *caus'a primaria*=*causa principale*, care e cea mai insemnata sau cea mai antania intre celle ce concurru la producerea acellui-asi effectu; *causa prima*=Domnedieu, se oppune la *causa secunda*, care se applica la veri-ce creatura, persona, lucru sau acte de persone si de lucrure, cari potu fi si elle cause; *causa primaria* se oppune la *causa secundaria;* numai prin estensione si prin abusu, in contr'a celloru spuse la 1, se dice si: *cause accessorie, cause concomitanti,* = *circunstantie, accidentie*, etc., cari contribuescu si elle, pre longa *addeveratele cause*, la producerea effecteloru; β) *causa materiale* : α') materi'a d'in care ceva e facutu : *caus'a materiale a ferrului e insusi ferrulu,* β') in opposetione cu *causa spirituale*, (vedi mai diosu); γ) *causa finale* : α') scopulu pentru care unu ce este facutu de Domnedieu; β') scopulu, la care tende una actione : *caus'a finale a totoru fapteloru unui addeveratu crestinu este glorificarea lui Christu*; δ) *causa formale*, care face co unu ce e cumu e, éro *causa efficiente*, care produce unu ce sau face ca acellu ce se lucredie; ε) *causa spirituale*, care jace in natur'a spiritului unei fientie cugetatoria, si anume : α') in mentea sau intellegenti'a unei atare fientia, si attunci se si dice in speciale *causa intellectuale sau rationale*=cuventu, ratione, judecata, opinione, temeiu, credentia, etc., pentru cari una persona lucredia intr'unu modu orecare; β') in voienti'a unei fientia spirtuale, si attunci se dice in speciale *causa morale* =motivu sau mobile, cumu : dorentia, amore, ura, etc., cari indemna pre una persona a lucrá intr'unu modu orecare; inse *causa morale* se iea si cu intellessulu generale de *causa spirituale;* ζ) *causa interna* se dice in opposetione cu *causa esterna* : *caderea unui statu pote fi effectu de cause atâtu esterne câtu si interne; intre causele interne se potu numerá corruptionea, passionile factioniloru, reu'a organisatione politica si economica*, etc.; *b)* in scientie naturali ; *caus'a caderei corpuriloru d'in aeru pre pamentu este gravitatea: causele fenomencloru sensibili se chiama si cause naturali*, in opposetione cu *cause spirituali*, (vedi mai susu); inse *causele naturali* se oppunu si la *cause supernaturali* =*cause metafisice*=*cause transcedentali;* mai vertosu in medicina : *cause morbifice*, tote câte producu sau contribuescu a produce morbi; elle potu fi : *cause accessorie, cause accidentali,* (vedi mai susu), *cause physice, cause chymice*, etc.; déro mai vertosu : *cause esterne*, cari consistu in celle ce potu influentiá in reu organismulu vitale allu omului, in oppositione *cu cause interne*, cari jacu in organismu insusi; *cause continenti*=*cause prossime* sau *appropiate*, cari dau immediatu nascere morbului, in opposetione cu *cause remote* sau *departate*, cari numai despunu corpulu la unu morbu; *cause essentiali*, cari sengure producu cutare sau cutare morbu, in opposetione cu *cause accidentali; cause formali* sau *specifice*, cari determina speci'a morbului; *cause febrili*, d'in cari se nasce febre sau friguri, etc.; *c)* cuventulu *causa* se iea senguru cu acellu-asi intellessu, ce au espressionile mai susu date: *causa morale, causa rationale*, etc., adeco cu insemnare de *ratione, cuventu, dereptu, dereptate. deplina dereptate*, etc.: *nu fora causa nu amu facutu asiá;* mai vertosu insocitu cu *bene cuventatu, causa benecuventata: aveam causa bene cuventata se facu asiá: d'in cause bene cuventate m'am lassatu de ce incepussem; d)* cu intellessu de *pretestu*, adeco causa cautata si faurita prin cugetare: *a cautá causa de a incepe bellu; a cautá cu luminarea causa de certa;* — inse, in addeverata si rigorosa insemnare, *causa* se oppune la *pretestu* : *acestu-a e unu pretestu de a rupe contractulu, éro causele altele sunt;—e)* cu insemnarea de *culpa*, care resare in compusele: *accusare*=*(accaussare)* si *incusare (incausare)*, cumu si cu insemnarea de *escusa* sau *scusa*, care resare in

www.dacoromanica.ro

compusulu *escusare* sau *scusare : nu aflu causa de morte in acestu omu; nu scii ce cause se dai, spre a scapá de respundere;* —II. metaforice : 1. subiectu, materia a unei dissertatione, a unui discursu, a unei composetione retorica : *sunt doue genere de cause, adeco cause determinate sau definite si cause indeterminate sau indefinite; causele indefinite sunt celle generali;* de ací : 2. ca terminu juridicu : *a)* cestione sau casu de judecata, processu, litigiu : *causa privata=causa civile,* care are de obiectu una interesse a cetatianilcru ca privati sau particulari, in opposetione cu *causa publica = causa criminale*, care are de obiectu judecat'a unèi fapte criminali; *causa capitale*, pentru care cellu condemnatu perde capulu sau vieti'a; *causa possessoria*, care are de obiectu unu dereptu de possessione separatu de dereptulu de proprietate;—frasi : *a apperá sau defende una causa, a castigá una causa, a perde una causa, a se insarcinâ cu una causa sau cu apperarea unei causa, a vende caus'a cuiva, a judecá una causa, a instruí una causa=* a ua cercetá, a ua luminá si pune in stare de a se poté judecá; *a espune caus'a,* etc.; in speciale : *a fi in causa=*a fi parte litigante, parte interessata in litigiu; *a pune sau chiamá pre cineva in causa=*a ammestecá in litigiu, si d'in contra : *a pune afora d'in causa,* precumu si *a fi afora d'in causa=a nu fi in causa,* (vedi mai diosu si alte insemnari alle acestoru locutioni);—*b)* motivu legale sau legitimu allu unei obligatione juridice, titlu juridicu sau dereptu : *possedu acesta casa d'in mai multe cause; nu pucine su causele, pentru cari mi se cuvine ereditatea;* 3. cu intellessulu si mai generale de *interesse, relatione de interessi. parte in ceva, ammestecu,* etc.: *a)* interesse, ce lega pre mai multi in preuna, si de ací, factione, partitu: *caus'a poporului, caus'a aristocratiei, sant'a caus'a a libertatei, a face causa commune cu cineva=*a se uní cu densulu; *b)* in genere, interesse, daravere, affacere, ammestecu orecare sau relatione, lucru, etc.: *cause de familia, caus'a indigentiloru, caus'a cumperatorei=*affacerea cumparatorei; *am se ti vorbescu in caus'a sciuta; caus'a perduta* e nu numai una *causa de judecata,* ce a perdutu cineva, sau una *causa rea,* in opposetione cu *caus'a bona,* conformu intellessului de la precedentele *a,* ci si : *veri-ce lucru,* de care nu pote cineva convinge pre altii, (compara it. **cosa** = franc. **chose,** care nu e de câtu totu *causa,* si care are insemnarea de *lucru, affacere, treba*); — 4. din celle peno ací espuse se potu usioru esplecá differitele insemnari alle unoru locutioni ca : *a) a fi in causa,* ca oppusu : *a nu fi in causa* sau *a fi afora d'in causa* : α) cu insemnarea esplecata la 2, *a;* β) cu insemnarile mai generale : α) a fi in cestione, a nu essí, a nu se abbate de la subiectulu de care e vorb'a; β) a fi in cestione, a fi ammestecatu intr'una incurcatura orecare; γ) a fi in cestione, a fi in periclu; *b) causa,* referitu la persone : α) cu differite insemnari d'in celle mai susu espuse : *eu su caus'a nefericirei telle, n'am fostu eu caus'a inturdiarei, nu veti fi voi caus'a se nu se faca (de a nu se face) ceva asiá de bonu;* inse: β) in speciale cu *d'in : din caus'a tea=tu esti caus'a* sau *pentru tene,* asiá si : *d'in caus'a nostra, d'in caus'a tatalui, d'in caus'a copilliloru;* ero cu lucruri: *d'in caus'a tempului reu, d'in caus'a betiei* etc., *d'in caus'a* insemna numai, co *lucrulu a fostu caus'a,* si neci de cumu *pentru lucru.*

* CAUSALE, adj., **causalis;** relativu la **causa : *proposetioni causali***, cari espremu *caus'a.*

CAUSALITATE, s. f., (it. **causalità,** fr. **causalité**); abstractu d'in *causale* cu intellessulu de : 1. *relatione intre causa si effectu; principiulu causalitatei,* dupo care mentea cauta sau afla totudeun'a si de necesse relatione intre causa si effectu; 2. potere si actu de a causá; de aci : 3. in unele systemate frenologice, un'a d'in celle doue facultati reflessive alle omului : *organulu causalitatei;* 4. in filosofi' alui *Kant,* un'a d'in categorie sub rubric'a relationei, ca forma sau lege originaria a cugetarei, dupo care mentea, nu d'in esperientia, ci de

www.dacoromanica.ro

necesse, concepe relationea causei cu effectulu.

* CAUSANTE, adj., **causans**; care *causa*, care e *causa*.

CAUSARE, *causu* si *causediu*, v., **causari**; 1. a fi *causa*, a casioná : *locustele causara multa stricatione buccateloru*; 2. a pretestá, a adduce preteste : *causati co a fostu ploia, si de acea-a n'ati potutu essí din casa*; de ací : 3. a aflá causa, a inculpá, a imputá : *causati, co lucrulu nu e bonu, ca se nu milu solveti*; *mi au causatu, co amu venitu prea tardiu*.

* CAUSARIU,-*ia*, s. adj., **causarius**; relativu la causa, luatu inse in speciale cu intellessulu de : 1. care iea parte la cause de judecata, si a nume: *a)* ca *causidicu*, apperatoriu de cause judiciali, advocatu; *b)* ca accusatu sau accusatoriu, *litigante*; *c)* ca maniacu de judecati, litigiosu, litigatoriu; 2. care suffere de vre unu morbu sau nepotentia, infirmu, nepotentiosu, etc. : *acollo me dore, acollo e loculu causariu*.

* CAUSATIONE, s. f., **causatio**; *uctionea de causare*.

* CAUSATIVU,-*a*, adj., **causativus**; care are poterea de *a causá* : *gratia causativa de salute*:— care pote espreme *causa* : *conjunctioni causative*, (vedi si *causale*);—in locu de *accusativu* : *casulu causativu*.

* CAUSATORIU,-*toria*, adj. s., **causans**, care *causa* : *cercunstantie causatorie de morbi*.

* CAUSIA, s. f., **causia** (καυσία); specia de cacialla sau de pellaria alba cu lata margine, spre a se apperá de ardorea soreluí, in usu la Greci si la Romani, déro mai vertosu la Macedoni.

* CAUSIDICALE, adj., **causidicalis**; de *causidicu*, relativu la *causidicu*.

* CAUSIDICARE, v., (**causidicari**); a face pre *causidiculu*, a avé professione de *causidicu*, (mai bene de câtu *a pledá*, dupo fr. **plaider**).

* CAUSIDICATIONE, s. f., **causidicatio**; actione de *causidicare*; limbuti de *causidicu*.

* CAUSIDICATU,-*u*, 1 part. d'in *causidicare*; de aci : 2. professione de *causidicu*.

* CAUSIDICINA, s. f., **causidicina**; cu acellu-asi intellessu ca si *causidicatu* sub 2.

* CAUSIDICU, s. m., **causidicus**, (vedi *causa*, si *dicere*); apperatoriu de cause de judecata, advocatu care nu e jurisconsultu neci oratoriu, (mai bene de câtu *pledoru*, dupo fr. **plaideur**).

* CAUSIFICARE, v., **causificari** (vedi *causa* si *facere*); a fauri cause, a adduce preteste de scusa, a cautá preteste de inculpare.

CAUSIU, s. m., pl.-*e*, **caucus**; 1. vasu de scossu apa, galéta; sau de beutu apa; 2. vasu de pusu lucruri uscate, mai vertosu farina, mai micu de câtu cavanulu sau gavanulu (*causiu cauciu* d'in *caucu*).

CAUSTICA, s. f., vedi *causticu*.

CAUSTICITATE, s. f., (ital. **causticità**; franc. **causticité**); calitate de *causticu* : *causticitatea acideloru*, *causticitatea cuventeloru unei epigramma*.

CAUSTICU,-*a*, adj.. **causticus**; (καυστικός=arditoriu; compara si it. **caustico**=fr. **caustique**); care arde, rode, caria : 1. de sapori tari si ardenti sau de substantie ce au poterea de a arde carnea : *caustice sunt mai vertosu alcalile separate de acide*; 2. metaf., arditoriu, mordace sau muscatoriu, impungutoriu, intiepatoriu, reutatiosu, satyricu, etc : *omu causticu la cuventele lui, umore de omu caustica, vorbe caustice*; — 3. ca substantivu : *a)* masc. *causticu* : α) in intellessu materiale, veri-ce serve a arde, veri-ce substantia care arde sau manca carnea : *ap'a tare, petr'a infernale sunt potenti caustice*; *causticu actuale*, la chirurgi, este ferrulu rosiu de arsu, in opposetione cu *causticu potentiale*, care are poterea de a consume tessuturele carnei, cumu *petr'a infernale*: *intre alcalile libere de acide sunt caustice forte energice*; β) in intellessu intellectuale, luatu numai in sing., *causticu*=ce e muscatoriu in vorbele cuiva: *causticulu satyreloru*; — se intellege co in intellessu personale, se potu dice : *unu causticu* (omu), *mai multi caustici*, precum si fem : *una caustica*;—*b)* fem. totu reale, *caustica* : α) in geometria, linia curba formata prin intersectionea radieloru lu-

www.dacoromanica.ro

minose reflesse sau refrante de alta curba; β) in physica, curba formata de radiele luminose sau si calorifice alle unei seria de focarie divergenti, radie repercusse de una suprfacia polita sau refrante de unu vitru sau altu mediu refringente; de acea-a se si destingu doue specie de *caustice*, adeco : *caustice prin reflessione*, numite in parte si *catacaustice*, si *caustice prin refractione*.

CAUTARE (pre a locurea si forte raru: *catare*; la Macedoromani : *cavtare*, adeco cu pronunti'a lui *au* ca *av* sau *af*, de care vedi la litter'a *A*), v., **quærere, inquirere, exquirere; explorare, investigare, scrutari, perscrutari; visere, iuvisere; spectare, adspicere, considerare; videre, providere, cavere; curare; colere, excolere; affectare, petere, expetere; conari; adipisci; gustare, experiri; oportere**, etc.; a cercá, a amblá se afle sau se capite, de unde apoi multele si variele insemnari alle cuventului : I. ca transitivu, A. a amblá se afle sau se capite pre cineva sau ceva : 1. connoscutu, déro : *a)* perdutu: *in desertu cauti callulu perdutu, a cautá ouea cea perduta; b)* numai ratecitu d'in loculu seu : *cauta mi pellaria; c)* uitatu unde a fostu pusu, sau nepusu la loculu seu : *candu nu puni lucrurile la loculu seu, candu ai lipse de elle, le cauti peno ammetesci:*—proverb : a cautá *aculu in capiti'a de fenu*=a cautá ce nu se pote sau e forte greu a aflá;—*d)* pusu la loculu seu, déro anevoia de aflatu, ca ammestecatu si ratecitu intre alte lucruri : *cautati securea sub patu: e)* pusu sau dussu la locu determinatu : *cauta lu la scola, co acollo e la or'a acesta-a; f)* la loculu seu insusi, unde s'ar poté aflá, déco ar fi acollo in momentulu, candu e cautatu: *de câtuva tempu in tote dillele te cautu a casa, si nu te potu aflá;* de aci : *g)* cu intellessulu speciale de *a merge* sau veni la cineva sau ceva, spre a lu vedé, a lu visitá, si mai vertosu, a merge desu, a frecuentá : *cumu cauti tu baseric'a, asiá cautu eu scol'a;* 2. connoscutu numai in genulu seu, si prin urmare indeterminatu si in sene si in respectulu locului unde se afla : *cauta-mi unu acu, se cosu ceva; cautati-mi unu bonu argatu, co ve dau de beutu; cautu si nu aflu unu bonu taiatoriu de lemne;* — 3. neconnoscutu peno acumu, déro a cui necessitate se sente sau la a cui idea vine cautatoriulu : *se cautàmu unu nou methodu: cautati medie de a scapá d'in acésta nevoia; cautati si veti aflá;* — 4. tare doritu, si de aci, *cautare* = affectare, dorire, ambitionare, tendere, pretendere, cerere, revindicare, etc.: *a)* pentru obiecte de necessitate physica : *callulu cauta ordiu, ouile cauta apa, d'in caus'a marelui geru vitele cauta adappostu: b)* pentru obiecte de necessitate morale, care pote fi : α) rationale : *cine te impedica se ti cauti dereptulu,* (vedi si la II, *a si cautá cu*); *cautati imperati'a lui Domnedieu si tote se voru adauge voue: cautati celle ceresci, despretiati celle pamentesci;* β) passionale, ambitiosa : *junii de astadi, candu vreu se se insore, nu cauta muiere de casa, ci cauta familia cu posetione mare;* γ) chiaru capritiosa : *cauti bataia, cauti certa;* in sensu pucinu differitu : a *cautá preteste;* — *c)* pentru obiecte de necessitate si de valore in genere : *mercea bona totu de un'a se cauta; ordiulu se cauta, granulu nu se cauta; vinuri forte cautate;* de ací frasi ca : α) *sunt si eu bonu de ceva, dero cine me cauta?*=am si eu una valore, déro neminea nu mi ua appretia; si ironice : *capaci sunteti, numai nu ve cautati:* — β) *ce cauti in cas'a mea? n'ai ce cautá in cas'a mea,* etc., in cari *cautare* coprende ide'a de necessitate : *n'ai ce cautá acollo*=n'ai motivu, ratione, causa, nevoia sau necessitate de a merge acollo; *d)* candu obiectulu este unu verbu la infinitivu, la subjunctivu sau si la indicativu cu *de* : *cautati a scapá, cautati se scapati, cautati de scapati;* atunci conceptulu lui *cautare* este cellu de *adoperare cu mentea sau corpulu*, de *facere* sau de *actione* in genere : α) cu suffletulu, si a nume : á) cu mentea, a luá a mente, a bagá sema : *cauta bene, se nu dai in gropa;* β') cu vointi'a, a vré : *cautati se scapati* =vreti se scapati; β) cu corpulu, a tentá, a incercá : *furii cautara se scape cu fug'a, dero fura prensi;* asiá si : *cauta*

www.dacoromanica.ro

de te desfà de acestu omu=fà ce vei face, ca se te desfaci de densulu; *viti'a de vinia cauta a se accatiá si prende de tote câte intempina*, etc.;—*e) cautare*=capitare, adjungere la tint'a adoperationiloru : *averea se cauta cu labore si sudore;—f)* in fine, *a cautá cu ochii :* α) cu intellessulu cuventului, de care a fostu peno ací vorb'a : *a cautá cu ochii (pre cineva sau ceva)*, a si intorce ochii in tote partile, spre a vedé acellu ceva sau cineva : *copillulu cu tristi ochi cautá pre mamma sea in tote partile;* β) *a cautá cu ochii*, cu intellessulu lui *cautare* de la urmatoriulu II; — de ací : B. a considerá cu ochii mentei : 1. a cercetá, a essaminá, a scrutá, a investigá, a se adoperá se connosca a fundu, etc. : *pescele se cauta nu la coda, ci la capu, spre a vedé deco e prospetu; a cautá unu omu in gura*, ca se se veda cumu sta gur'a in respectulu sanitatei, sau deco nu se afla ceva in gura; asiá si : *a cautá unu callu in gura (la gura), la denti; a cautá pre langedu la stomacu, la splina, la ficatu; a cautá pre furu in posunariu, in senu*, etc.; 2. a esperimentá, si in speciale, a cercá cu gustulu, a gustá: *a cautá vinulu, nu pune omu lipsitu de sentiulu gustului se ti caute buccatele si beuturele;* 3. a si applicá tote poterile mentei sau corpului la cineva sau la ceva, a vedé de acellu ceva sau cineva, a lu curá, preveghiá, protege, custodí, cultivá, folosí, providé, etc. : *si cauta senguru mosi'a; câte mosie are ellu, nu le pote senguru cautá, ci multe cauta prin altii, sau le da altoru-a se le caute; vinia bene cautata; casele reu cautate adjungu se se derapene; nu vei aflá muiere care se ti caute mai bene pruncullu; copillulu de necautatu a adjunsu in acesta trista stare; n'am pre nemine se me caute, candu cadu in gravi morbi; cu câta pietate acestu filiu cauta pre parentii sei; pastorii mei cauta bene ouile; vitele reu cautate;* chiaru in intellessulu speciale de *cura* medicale : *acestu medicu te va cautá bene si te va vindecá de ce suffiri; morbi reu cautati; ce esti asiá de langedu? cauta-te seriosu;* — II. intr., A. cu insemnari analoge celloru espuse la I : 1. *a cautá de ceva sau de cineva*=a vedé de densulu, a avé cura : *a cautá de copillu, a cautá de casa*, etc., differite in intellessu de : *a cautá copillulu, a cautá cas'a;* — cu intellessulu particulariu de *a nu se ammestecá, a nu se bagá*, unde nu e chiamatu : *cauta-ti de calle, cautati-ve de furc'a vostra*, etc.; 2. *a si cautá cu cineva* (subintellege : *dereptulu, pretensionile, satisfactione*, etc.) = a cere satisfactione, desfacere a unei daravere, computu, etc. : *deco nu ti ai cautatu cu densulu atunci, acumu nu lu mai poti appucá de acesti bani; pentru ce are se mi dee frate teu mi voiu cautá eu cu densulu, acumu vreu se mi cautu si se me desfacu cu tene:* 3. *a cautá in*=a scrutá : *cauta in punga* = *cauta-te in punga, si scote bani;* asiá si : *a se cautá in senu, a cautá in armariu*, etc., appropiate, déro si differite de : *a cautá pre cineva in senu, a cautá ceva in senu:* — *a cautá in capu* (subintell. *peduchi*); si fora prep. *in* sau *prin ; am cautatu totu mercatulu, fora se potu aflá ce cautam*=*am cautatu prin totu mercatulu*, etc.; déro in assemini espressioni *cautare* adjunge se insemne atâtu câtu si *amblare, cutreierare*, etc. : *am cautatu tota cetatea* = am cutreieratu tota cetatea, ca si lat. **adire, obire : totam obii regionem**= *am cautatu tota térr'a;* totusi *tota térr'a, tota cetatea*, etc., nu su addeverate obiecte directe la *cautare*, ci numai obiecte de cercunstantia locale; coci elle occuru adesea pre lônga *cautare* chiaru construitu, ca trans., cu obiectu directu : *te cautai tota cetatea ;* — 4. cu intellessulu de necessitate, si acesta-a in doue specie de constructioni insemnate : *a)* ca personale, construitu, cu part. passivu : *cauti batutu* = **verberandus es** = *meriti a fi batutu;* asiá si *cautati batute ; porcii stricatori cauta uccisi; meiulu, cumu da in coptu, cauta seceratu, ca se nu se scuture*, déro mai vertosu si forte desu: *b)* ca impersonale : *cauta se pleci*=**oportet te proficisci**, *cauta sau se morimu sau se invingemu* =**nobis aut moriendum aut vincendum est;** asiá si : *inaintea unei necessitate*

www.dacoromanica.ro

cauta se ve plecati capitele cu resignatione; — B. forte desu cu intellessulu de *spectare, uitare cu ochii attintati*, etc. (vedi mai susu : *a cautá cu ochii*) : 1. proprie si in genere : *a cautá in susu, in diosu; a cautá in sore sau la sore, a cautá la ceru sàu spre ceru, d'in ceru : la sore poti cautá, éro la faci'a splendida a fetului formosu nu poteai cautá; mai bene se intingu in sare si se cautu in sore de câtu se intingu in untu si se cautu in pamentu;* — *a cautá strambu, a cautá dereptu;* proverb : *a cautá cu unu ochiu la farina si cù altulu la suilina* = a cautá strambu, si in speciale, a cautá cu unu ochiu in susu si cu altulu in diosu, sau in genere, a cautá cu unu ochiu intr'una parte si cu altulu intr'alt'a; — moduri de *cautare*, cari espremu affectele sufletului: *a cautá mundru a cautá selbaticu, a cautá blandu, a cautá tristu*, etc.; mai vertosu si forte desu: *a cautá reu: a)* a cautá strambu; *b)* a cautá tristu, a fi tristu, supperatu, indispusu, sau a fi reu voitoriu, invidiosu, etc., in opp. cu *a cautá bene* : *á)* a cautá dereptu; *β')* a fi voiosu, bene-voitoriu, bene dispusu, etc.; — person'a, ca obiectu, sta pre longa aceste locutioni cu *la* sau in casu dativu: *a cautá reu la cineva, a cautá bene cuiva;* — *a cautá in speclu* dice mai pucinu de câtu : *a se cautá in speclu*, (vedi *reflessivu* si *batere*); — *a cautá cu ochii*, analogu cu *a vedé cu ochii, a amblá cu petiorele*, etc.; —2. metaf. si in specia : *a)* a avé ochii cu faci'a intorsa si fissa spre una parte, si de ací, a se deschide, a se intende ca mai multu, a fi espusu spre una parte : *casele nostre cauta spre resaritu, curtea vostra cauta spre appusu; b)* a tiné una directione, a tintí, a ochí: *armele nostre nu cauta dereptu; inainte de a trage, cautati bene la tinta; c) a cautá cuiva sau la cineva in facia* = a favorí, in contr'a dereptului, pre cineva ca potente sau affectionatu: *unu dereptu judecatoriu nu cauta nemenui in facia;* in acellu-asi intellessu si : *a cautá la facie*, cumu : *a nu cautá la facie*=a nu luá, candu judeca cineva, in considerare affectele selle pentru persone; *d)* si fora *facia*, cu intellessu mai generale : *α)* fora obiectu de persona, a luá in consideratione, a tiné computu, etc.: *nu cautu, co mi esti filiu, nu vomu cautá cine sunteti si ce sunteti;* *β)* cu obiectu de persona, *a cautá cuiva sau la cineva : á) a cautá cuiva*, cu acellu-asi intellessu ca si la *α*) : *nu ti cautu ce esti; deco asiu cautá tie, nu sciu ce asiu face; β') a cautá la cineva*, cu intellessulu de a tiné computu, a stimá : *nu cautu la tene neci ca la unu cane;* a respectá, a amá, a deferí, etc.: *toti cauta la tene, cautu la copillu ca la ochii mei;* a sperá, a pune temeiu : *la tene am cautatu, candu am impromutatu acestu omu;* —persón'a se pote espreme si cu unu nume de lucru: *a cautá la gur'a cuivá.* (Déco intellessulu ar permitte a referí *cautare*, mai vertosu sub form'a *catare*, la acea-asi radecina cu isp. si port. **catar**=uitare, essaminare, cercetare, gustare, cercare; venet. **catar**=aflare, ital. **cattare**=ce ambla se appuce, se prenda, tóte referite la **captare**; form'a inse nu permitte a lu referí de câtu la unu [lat. **cautare**]=it. **cautare**, essitu d'in **cautum**, sup. d'in **cavere**, ca si **captare** d'in **captum**).

2. CAUTARE, s. f., **quæstio, exploratio, investigatio, curatio, spectatio**, etc.; actionea de a *cautá : cautarea ce mediculu face unui morbosu.*

CAUTATORE, s. f., vedi *cautatoriu.*

CAUTATORIU,-*toria*, adj. s., **quærens, investigans, spectans**, etc.; care *cauta;*—s. f., reale, *cautatoria* si *cautatore*=speclu.

CAUTATU,-*a*, d'in *cautare* : 1. part. pass : *buccate cautate;* 2. supin : *greu de cautatu;* 3. s. abstr. *suntu satullu si de cautatulu cu medicii.*

CAUTATURA, s. f., **investigatio; aspectus, obtutus; vultus;** actione si mai vertosu resultatu allu actionei de *cautare :* 1. in veri-care d'in insemnarile acestui verbu : *cautatur'a caniloru a fostu desérta, pentru co n'au aflatu neci petioru de venatu*, déro mai vertosu si forte desu : 2. in intellessulu de *uitare, spectare : cautatura agera, trista, focosa, selbatica, blanda, mundra, modesta; cautatura stramba, bona, rea*, etc.

www.dacoromanica.ro

—*cautatur'a puscei, tunului*; —*una cautatura de ochiu*=una arruncatura de ochiu.

* CAUTELA, s. f., **cautela** (vedi *cavere*); mediu sau mesura de *cavere*, de assecurare : *nu pote cineva luá indestulle cautele; a dá cautela*, vorbindu de assecurarea legale si judeciaria.

* CAUTELARE, v., (it. **cautelare**, fr. **cauteler**); a luá *cautele*, a provedé ca se nu sufferia dauna, a se assecurá.

*CAUTELOSU,-*a*, adj., (it. **cauteloso**, fr. **cauteleux**); plenu de *cautela*, temetiosu ; dolosu.

CAUTERIARE si

* CAUTERISARE sau *cauterizare*, v., **cauteriare** si **cauterizare**; a arde cu *cauteriulu*.

* CAUTERISATIONE si *cauterizatione*, s. f., **cauteratio** (it. **cauterizzatione**, fr. **cauterisation**); actiune de a *cauterisá*.

* CAUTERIU, s. m., pl.-*e*, **cauter** si **cauterium**, (καυτήρ si καυτήριον=ceva care arde); mediu sau instrumentu de ardere; in speciale, ferru arsu sau altu ceva cu care se arde carnea; arsur'a produssa prin assemine instrumentu : *cauteriele servu mai vertosu in scopu de vindecare, ardendu carnea putreda a plageloru si bubeloru; dèro elle servu si a supplicià omeni sau a inferrà vite*; — *cauteriu actuale, potentiale*, (vedi *causticu*); — metaf. *a applicà ambitionei unu cautericu*, a sterpí ambitionea.

* CAUTE, s. f., vedi *cote*.

* CAUTETIA, s. f., (ital. **cautezza**), calitate de *cautu*.

*CAUTIONALE, adj., **cautionalis**; relativu la *cautione*: *obligationi cautionali*.

*CAUTIONARE, v., (fr. **cautionner**), **cavere, cautionem reddere vel recipere**; a respunde de ceva saupe ntru cineva; a luá sau dá *cautione*; a assecurá cu *cautione*, si in genere, a assecurá, a garantá.

* CAUTIONARIU,-*ia*, adj. s., (fr. **cautionnaire**); 1. adj., ce se tine strinsu de *cautione*; 2. s. m., *cautionariu*, care da sau accepta *cautione*, care are una *cautione*.

* CAUTIONE, s. f., **cautio** (it. **cauzione**, fr. **caution**); 1. actione de *cavere*, precautione, provedere, ferire, luare de mesure contra veri-ce daune sau periculu, assecurare, si de ací, prudentia mesura de prudentia si de assecurare : *cellu timidu si patitu se impressura cu tote cautionile*; 2. ca terminu juridicu, veri-ce mediu, inscrissu, obligatione, punere de pemnu réale, etc., de a assecurá pre sene sau pre altulu contra vreuna dauna: *a dà cautione, a luà cautione, à impromutà cu cautione; cautione juratoria*, care se face cu juramentu;—applecatu si la person'a, care respunde de implenirea obligationei luata de alta persona, *cautionariu* sau *cautoriu*; — in genere, mediu de assecurare, garantia.

* CAUTORIU,-*toria*, adj. s., **cautor, cavens**; 1. care *cave*, se feresce, iea mesure de assecurare; 2. care respunde pentru altulu, care se pune *cautione*; care assecura, garantedia.

* CAUTU,-*a*, adj., **cautus**; a dou'a forma de part. pass. d'in *cavere*, luata totu de una ca adiectivu cu intellessu de : feritu, precautu, temitiosu, prudente forte; 2. in speciale, assecuratu co nu va perde, care are *cautione*; de aci : 3. in genere, assecuratu, securu, apperatu de veri-ce periclu : *calle cautá*.

CAVA, s. f., vedi *cavu*.

CAVALLARESCE (mai pucinu bene : *cavalleresce*), adj., (ital. **cavallerescamente**, fr. **chevaleresquement** si **cavalièrement**); in modu *cavallarescu*, ca unu *cavallariu*: *a vorbi, a se portà cavallaresce*.

CAVALLARESCU,-*a*, (mai pucinu bene : *cavallerescu*), adj., (it. **cavalleresco**, franc. **chevaleresque** si **cavalier**); *de cavallariu*, in insemnarile cuventului de sub 2.: *ordine cavallaresca*, ordine de *cavallari*, sau decoratione de *cavallaria*; apoi in parte : 1. in bene : generosu, nobile, delicatu, urbanu, magnificu, animosu, etc. : *portare cavallaresca, sentimente cavallaresci, cuvente cavallaresci*; 2. in reu : *a)* romanticu, fantasticu, audace, cutediatoriu, arrogante : *idee cavallaresci*; *b)* inurbanu, pucinu delicatu, prea familiariu, grossolanu, etc. : *aceste cuvente cavallaresci n'au locu in acesta societate allessa*.

CAVALLARESSA, s. f., 1. femina a

www.dacoromanica.ro

unui *cavallariu;* 2. femina : *a)* care e membru d'in una ordine cavallaresca, *b)* care scie face sau care vende *cavalle.*

CAVALLARÍA (mai pucinu bene : *cavalleria*), s. f., (it. **cavalleria**, fr. **chevalerie** sau **cavalerie**); abstractu d'in *cavallariu :* 1. cu intellessulu cuventului *cavallariu* de sub 2 : *a)* calitate, demnitate de cavallariu; *b)* insemnu de cavallariu, decoratione, semnu onorificu datu pentru fapte si servitie destinse : *a capitá una cavallaría de prin'a classe a ordinei Santa Anna :* de ací, recompensa mare de veri-ce specia, mai vertosu in intellessu ironicu : *n'ai se capiti cavallaría, déco me vei spune Domnului, co am vorbitu reu de ellu ; c)* fapta, portare, dissa, traiu de cavallariu : α) in bene : fapta sau dissa generosa, nobile, animosa, urbana, delicata, etc.; β) sau d'in contra in reu : á) fapta sau portare inurbana, pucinu delicata, etc.; β´) portare romantica, fantastica, arrogante, cutediatoria, etc.; *d)* totulu cavallariloru, multime de cavallari, si de ací : *e)* datinele, vieti'a cavallariloru, tempulu cavallariloru de alta data : *cavallari'a a fostu in sene una bona institutione pentru tempulu seu:* 2. cu intellessulu cuventului de *cavallariu* de sub 3. : *a)* maiestri'a cellui care face *cavalle ; b)* multime de *cavalle; c)* stabilimentu unde se fabrica sau se vendu *cavalle.*

CAVALLARISMU, s. m., systema a vietiei de *cavallariu*, fapta de *cavallariu*, etc., in intellessulu si bonu si reu allu cuventului *cavallariu*, (vedi si *cavallaría* sub 1, *c, d*).

CAVALLARIU (mai pucinu bene : *cavalleriu*), s. adj., (ital. **cavaliere** si **cavaliero**, fr. **chevalier** si **cavalier**), **equitaus, eques; vir nobilis, patricius, fortis, liberalis, urbanus; aulicus; generosus; liber et expeditus; arrogans, inurbanus, nimia libertate utens, temerarius, nimium audax; amans; fabulosus fictus; pastoralium istularum artifex;** 1. ca derivatu d'in **cavallu**=ital. **cavallo**=*caballu* =*callu*, (vedi *caballu*), *cavallariu* insemna proprie atâtu câtu si *caballariu*, si a nume : *a)* care ambla sau scie amblá *callare; b)* care essercita maiestri'a de *callaria*, cumu unii d'in militari, *callariu ; c)* care potè tiné unu *callu* sau mai multi *calli*, si de ací, omu de destinctione, cumu erau la Romani *callarii*=**equites**, cari formau a dou'a ordine d'in celle trei in cari se impartiea poporulu romanu in respectulu conditioniloru sociali; déro in tote aceste insemnari au prevalutu formele mai antice : *callare, callariu, callaretiu;* pre candu *cavallariu*, forma de origine mai noua, se applica astadi aprope esclusivu la insemnarile de sub urmatoriulu: 2. insemnari parte istorice si speciali, parte generali si de usu commune peno astadi : *a)* speciali : α) membru allu unei ordine militari sau de monachi, ordine instituita cu scopu de a apperá si sustiné unu principiu orecare politicu sau religiosu : *cavallariu de Malta, cavallariu teutonicu, cavalariu allu templului*=*templariu;* β) titlu de nobilitate, ce se da personeloru nobili prin nascere sau nobilitate prin arme, dupo ce trecea prin alte patru grade de nobilitate inferiori, adeco : *domnisioru scutariu;* etc.: *a face sau armá cavallariu, a redicá la gradu de cavallariu; nu erá cavallariu fora scutariu;* γ) simplu titlu de nobilitate, care se da personeloru, cari nu se tinu de neci una ordine cavalleresca; asiá se chiama *cavallariu* fiiulu primogenitu allu unui barone, fiiulu tertiu allu unui comite, etc.; δ) in ierarchi'a nobilitarie, *cavallariu* e gradulu cellu mai de diosu, venindu dupo cellu de baronu; ε) *cavallariu errante*, care se credea co face parte d'in una ordine de cavallari imaginaria, instituita cu scopu de a apperá si protege assupritii si in particularia pre femine : *in poterea acestei institutione cavallarii erranti se credeau indetorati de a rateci prin lume, ca se afle adventure fabulose, in cari se si essercite barbati'a si prin cari se se stralucesca; typulu degeneratu cellu mai completu allu cavallariloru erranti sau allu cavallariei errante l'aflàmu in Don Quijote sau Quichote, istoria fictiva ispanica compusa de Cervantes;* fiacare *cavallariu errante*, ca si fiacare *cavallariu* in intellessulu de sub *b*, consecrá unei femine unu cultu parti-

www.dacoromanica.ro

culariu; de ací : ζ) *cavallariu serviente*, care de facia, cu persistentia si cu legitima curtenía, serviea muierea altuia; η) *cavallariu de onore*, officiariu principale, care, la curti regesci, da man'a reginei sau altoru domne d'in famili'a regesca, candu acestea ambla; *b)* generali si usuali : α) *cavallariu*, cellu ce pentru merite si servitie destinse a capitatu si are dereptulu a portá insemnele, decorationea unei ordine instituita de unu domnitoriu : *cavallariu allu mai multoru ordine; cavallariu allu legionei de onore* (ordine de cavallaria francesca); β) omu ce duce viétia stralucita, care spende d'in grossu si cu liberalitate; γ) omu liberale, generosu, magnificu, nobile in portarea sea; δ) omu plenu de delicatetia si urbanitate; ε) apperatoriu generosu, luptatoriu intrepidu pentru totu ce e mare si nobile, erou, june, etc.; ζ) omu care da braciulu unei muieri la preamblare; care ua insociesce undeva, care ua joca la unu ballu, etc.: *pentru mai multe domne si domnisiore nu se afla cavallari la acestu cadrillu;* déro si in reu : η) militariu orecare, nu numai callare, si de ací : inurbanu, grossolanu, rusticu, prea familiariu, prea liberu in portarea sea cu una persona, cu care nu s'ar cadé se fia asiá; ϑ) audace, temerariu, romanticu, fantasticu, ca *cavallariulu errante*; 1. *cavallariulu de industria*, omu care cauta a traí, insellandu pre altii, si de ací : furu, siarlatanu, etc. — 2. ca derivatu d'in *cavallu*, *cavallariu* e cellu ce scie face *cavalle*.

CAVALLISTU, s. m., **fistulæ pastoralis peritus**; care scie dice bene d'in *cavallu*.

CAVALLU, s. m., pl.-*e*, **fistula pastoralis major**; flueru pastorescu mai mare: *pastoriulu dice doiose cantece din allu seu cavallu* (de si in forma identicu cu it. **cavallo**=*callu*, d'in caus'a intellessului inse cauta se se referia la *cavu*, si a nume la una forma de deminutivu : *cavallulu*, presscurtata apoi prin taiarea lui *u* intermediu in *cavallu*) *M.*

* CAVAME si

CAVAMENTU, s. m., **cavamen**, (ital. **cavamento**); camu de acea-asi insemnare cu *cavatura*.

* CAVARE, v., **cavare**; a face cavu, a gaurí, a coptorí, a sapá, a aduncá, a rode, a cariá, etc. : *picatur'a de ploia cava petr'a cea mai tare; dente cavatu*, gaunosu; *ripe cavate*, coptorite; *arbori cavati*, scorburosi.

CAVATA, s. f., (vedi *cavatu*).

CAVATELLA, s. f., **alveolus, labellum**; deminutivu d'in *cavata* cu intellessu : de *cavata* mai mica, care serve la spellatulu de vase si la alte usuri; — plur. *cavatelle*=doue catine ce se imbucca si in cari se punu de alle mancarei pentru callatoría.

* CAVATICU,-*a*, adj., **cavaticus**; de *cava* sau de *cavu*, care sta in *cava* sau in *cavu : insecte cavatice*, cari traiescu in *cave* sau in gaure; — s. m. reale, *cavaticu*, ce se solve ca pretiu de locatione pentru una *cava*.

* CAVATORIU,-*toria*, adj. s., **cavator, cavans**; care *cava*=care gauresce, sapa, rode, caria, etc.

CAVATU,-*a*, part. din *cavare*, *cavatus:* de ací : s. f. *cavat ı* (pre a locurea : *covata*), **alveus, cupa, labrum**; vasu de lemnu de form'a si marimea unei albia, care, ca si *capisterea*, serve la fermentatulu panei si la alte usuri.

* CAVATURA, s. f., **cavatura**; actione si resultatu allu actionei de *cavare :* sapatura, roditura, gauritura, mancatura, gaura, scorbura, etc. : *cavatur'a dentelui, cavaturele ripeloru riului.*

* CAVEA si *cavia*, s. f., **cavea** (vedi *cavu*); locu *cavatu*, fossa, gropa, si de ací, locu marginitu si inchisu, cumu : *α)* unde se tinu animali, cancelli, collivía, etc.; *b)* adappostu, cu care se inchidu arbori teneri; *c)* parte a teatrului unde stau spectatorii, amfiteatru, asiá numitulu *parterru* dupo fr. **parterre**.

* CAVEATU,-*a*, adj., **caveatus**; facutu in forma de *cavea*, mai vertosu in intellessulu acestui cuventu de sub *c:* inchisu in *cavea*, si de ací in genere, inchisu, incarceratu.

CAVENDU,-*a*, adj., vedi *cavere*.

†† CAVERE, *cavui, cavutu* si *cautu*

www.dacoromanica.ro

(de unde *cautare*=it. **cautare**), v., **cavĕre**; 1. in genere, a fi precautu, a luá tote mesurele de a nu patí vreunu reu, a se ferí, a luá bene a mente, a provedé, a cautá bene, a vedé se nu cada in reu, etc.; in acestu intellessu si reflessivu, *a se cavé : cave-te se nu cadi, caveti de a face asiá;* 2. in speciale : *a)* ca terminu militariu, a inlaturá, a evitá, a departá, a intempiná attacurile sau stratagematele inimicului : *a cavé loviturele, insidiele inimicului; b)* ca terminu juridicu si politicu : α) a dá sau luá *cautione*, a assecurá pre sene sau pre altulu prin unu mediu orecare, inscrissu, obligatione, hypotheca, ostaticu, etc. : *Gallii cavura cu ostatici, co voru implení celle promisse;* si de ací in genere, a assecurá, a se assecurá; β) a despune prin una lege, prin testamentu, etc.; a luá mesure, a regulá : *prin testamentulu seu ellu cavea ca d'in averea sea se se faca mai multe institute de benefacere; — cavendu*, invariabile, ca gerundiu, ca lat. **cavendo** : *cavendu nu vei avé de nemicu a te teme*= **cavendo nihil timebis**; déro si variabile: *cavendu-a* = **cavendus-a-um**, de care cauta se se feresca cineva, de temutu, de evitatu, etc. : *scopelle cavende.*

* CAVERNA, s. f., **caverna** (vedi *cavu*); mare gaura in pamentu, intr'unu munte, pescera; —pentru alte lucruri ce sémena cu *cavern'a*, lucruri adncate, cumu : capacitatea pantecelui, corpului unei nave, etc.

* CAVERNARE, v., **cavernare**; a dá unui ce form'a *cavernei*, a boltí, a gaurí, a coptorí, a sapá, a aduncá. etc. : *apele caverna ripele riureloru.*

* CAVERNOSU,-*a*, adj., **cavernosus**; plenu de *caverne*, gauritu, gaunosu, coptoritu, etc. : *munti cavernosi, trunchiu de arbore cavernosu.*

* CAVILLA, s. f., **cavilla**, (vedi *cavu*); 1. proprie, vorba secca, seccatura, seccaturella, fleacu; de ací : 2. metafor. : *a)* vorba cu care vré cineva a supperá pre altulu, vorba de risu, impungutoria, mnscatoria; jocu de vorbe attingutorin si mordace ; *b)* nodu de vorbe, laciu, sofisma, cuventu captiosu, cu care vré cineva se prenda si se inselle, asiá numit'a *sicana* dupo fr. **chicane**.

* CAVILLARE, v., **cavillari**, a face *caville*, (vedi *cavilla*).

* CAVILLATIONE, s. f., **cavillatio**; actione de a *cavillá;* resultatu allu acestei actione, *cavilla*, mediu de a *cavillá*, vorba cavillatoria, argumentu cavillatoriu.

* CAVILLATORIU, -*toria*, adj. s., **cavillator, cavillans**; care *cavilla*,

* CAVILLATRICE, s. f., **cavillatrix**; femininulu d'in *cavillatoriu*, in intellessulu ce are acestu cuventu de abitudinea de *a face caville* sau de *a cavillá*.

* CAVILLOSU, -*a*, adj., **cavillosus**; plenu de *caville*, care coprende sau care face multe *caville* : *oneni cavillosi.*

* CAVITATE, s. f., (**cavitas**, it. **cavità**, fr. **cavité**); desertu in unu corpu orecare : *cavitatea ochiului, cavitatile d'in senulu pamentului, cavitatea pantecelui, cavitatea craniului in care se afla creierulu.*

* CAVOSU,-*a*, adj., (**cavosus**, vedi *cavu*); forte *cavu;* de unde si

CAVOSITATE, s. f., **cavositas**, calitate de *cavosu : cavositatea caverneloru.*

* CAVU,-*a*, adj. s., **cavus-a-um**; oppusu la *plenu. implenitu, solidu*, etc., *cavu*=desertu, neimplenitu, scufundatu, gauritu, coptoritu, etc.: 1. adj., *a)* proprie : *cav'a buccina; munti cavi*, cavernosi; *ochi cavi*, dnssi in fundulu capului; asiá si : *bucce cave, cavele vene; cav'a luna*, piscata; *cavele cucute, cav'a tieva; b)* metaf., *cuvente cave*, deserte de intiellessu; *cav'a gloria; —* in speciale : α) *vene cave*, doue grosse vene ce se termina cu unu capetu la urechior'a d'in derept'a a cordei : *ven'a cava superiore, descendente* sau *thoracica; ven'a cava inferiore, ascendente* sau *abdominale;* — β) *mesi cavi*, cari au numai 30 de dille; γ) *luna cava*, mesu lunariu de 29 de dille, (vedi mai susu *luna cava*, cu alta insemnare); δ) *annu cavu*, annu lunariu de 353 de dille; — 2. subst. : *a)* m. reale, *cavu* : α) cavitate, partea *cava* a unui ce, lucru cavu : *cavulu tievei, cavulu fossei;* β) sapatura aduncа, bassu relievu : *a sapá in cavu, a sculptá cavu; — b)* f.

www.dacoromanica.ro

reale, *cavæ*; α) veri-ce cavitate, déro mai allessu cavitate subterrania, caverna, bolta sub pamentu, fossa, gropa, etc.; β) cavitate subterrania pentru pastratu de diverse lucruri, si mai vertosu pentru depusu si pastratu de vase cu vinu, asiá numit'a *pinentia* (reu *pivnitia*).

CE, si *ci*, adj. s. adv., **qui, quæ, quod** si **quid**, etc. I. simplu: A. cu intellessu de interrogativu, sau de substantivu indefinitu: 1. interrogativu: *a)* ca adj., pusu pre longa substantive de tote generele si numerele, in tote relationile in cari substantivele potu stá in frase: *ce muiere a venitu? ce muieri sunt celle de collo? ce copillu a moritu? ce copilli s'au innecatu? de ce omeni vorbiti? cu ce persone ve adunati? d'in ce materie se facu camesiele? pre ce sperantie ati venitu?*—nuanti'a, care destinge pre *ce* de *care* (vedi la *care*), resare si mai bene, candu interrogationea este unita cu mirare: *ce omu! ce muiere! ce miselli!* — in acellu-asi modu se comporta *ce* si in interrogationea indirecta: *spuneti-mi si mie ce omeni sunt acesti-a; nu amu aflatu ce muieri au fostu acelle-a; astadi scimu d'in ce elemente se compune carnea animaliloru;—b)* ca substantivu, nu mai la sengulariu, ca si lat. **quid** = *ce lucru*, ba înco cu una applecare mai estensa de câtu cuventulu latinu: α) ca subiectu: *ce s'a intemplatu?*=**quid accidit?** β) ca obiectu passivu: *ce ai facutu?* = **quid fecisti?** asiá si: *ce s'a stricatu? ce s'a spartu? ce a cadutu? ce nu ti placc?* etc.; *ce ai cumperatu? ce ai vendutu? ce vrei? ce cautati?* etc.; γ) ca obiectu cercunstantiale: α') de causa: *de ce ai venitu? de ce te duci? de ce nu dormi? de ce nu esti cu mente?* etc., pre candu in lat.: **? quare venisti**=*de ce ai venitu* (**quare** sau **cur**=proprie: *pentru care lucru*);—in locu de prep. *de* se pote pune si *pentru*, mai vertosu candu e vorb'a de causa finale sau scopu: *pentru ce ai venitu?*=**cur venisti?** dero: *pentru ce?*=**quam ob rem, cujus rei causa**= (litter. *pentru care lucru, d'in caus'a carui lucru*), pre candu in limb'a nostra, deco, in acestu intellessu, intra pre longa **ce** unu substantivu, acestu-a este numai cuventulu precisu *causa: d'in ce causa? pentru care causa?* sau *scopu, finitu: pentru ce scopu? pentru care finitu?*— inse si *ce* senguru, fora neci una prepositione, se iea, ca si lat. **quid**, spre a intrebá de *causa* cu orecare nuantia de affectu: *ce sedeti cu manele in senu, candu e vorb'a de lucrare vigurosa?* — β') de instrumentu: *cu ce se secera buccatele? cu ce taiàmu pane?* etc.; γ') de materia sau de origine: *d'in ce se facu anellele? de ce este caten'a?* — δ') in fine cu veri-ce prepositione: *in ce te sumetesci asiá? dupo ce judeci asia? pre ce sta pamentulu?* etc.; δ) si pusu la substantive si adiective, cu intellessulu mai vertosu de mirare asupr'a cantitatei numerice, sau estensive sau intensive: α') la substantive, totu de un'a insocitu cu *de, ce de*, ca lat. **quantum**: *ce de omeni!*=**quantum hominum**; *ce de apa!*=**quantum aquæ**; asiá si: *ce de furnice! ce de bani! ce de tempu perdutu! ce de cuvente! ce de vorbe pentru nemica!*—β') la adiective si adverbe, fora *de*, ca lat. **quam**: *ce bona!*=**quam bona**, *ce rei!*=**quam mali**; asiá si: *ce frumose flori in gradin'a vostra! ce bene le merge! ce grassi sunteti!* — in acellu-asi intellessu si cu verbe: *cc te a mai cautatu tata-tcu!* — déro in espressioni ca: *ce nou mai scii? ce bone am vedutu de la tene?* etc., *ce* fluctua intre insemnarea de substantivu si cea de adiectivu; — in interrogatione indirecta: *ai vedutu senguru ce de omeni venisse; nu scii cc bonu e domnulu; nu intellegemu de ce ati venitu asiá de tardiu;*—2. fora interrogatione, luatu totudeun'a numai ca substantivu sau adverbiu: *a) unu ce:* α) cu intellessulu cellu mai estensu de *verce essiste sau pote face obiectulu vorbirei si cugetarei*, ca lat. **aliquid** sau **quid, res** = ceva, lucru, fientia, evenimentu, etc.: *unu ce neauditu*=**aliquid inauditum, res inaudita**; asiá si: *unu ce nou, impossibile;—unu* se declina: *asupr'a unui ce;*—β) cu intellessu mai marginitu: α') de *ceva importante*, de si pote nu mare: *ce spuni inco este unu ce;* β') de *nu sciu ce*, prin urmare ceva de totu determinatu, dero uitatu: *mi a spusu unu ce, déro am uitatu ce a nume;*

www.dacoromanica.ro

— *b)* cu demonstrative : *acestu ce, acellu ce : cugetarea are de obiectu unu ce, si acestu ce potc fi reale sau numai cugetatu; c) neci ce*=nemica ; *d)* in locutionea : *d'in cc in ce,* cuventulu *ce* este cantitativu, esprimendu momentele de progressiune sau de regressiune alle intensitatei unei actione : *d'in ce in ce mai reu, riulu crescca d'in ce in cc,* etc.; asiá déro : *d'in cc in cc*=d'in momentu in momentu mai multu; *c)* ca adverbiu demonstrativu, cu insemnare speciale de locu, *cc* sau *ci,* ca simplu, nu appare de câtu in espressionea dejá esplicata la articlu *aisu* d'in Glossariu, sub forme ca : *cé, ceá, ciá,* adeco ca esclamatione, cu care menatoriulu chiama boii se abbata spre derept'a ; éro cu alte insemnari appare, ca si lat. **ce**=*cc* allu nostru in intellessulu de care e vorba, numai si numai in compuse ca : *i-ce* sau *i-ci*= **hic-ce,** *co-ce, a-cí, cellu*=*cc-ellu,* etc., de cari se tractedia in articli speciali; — B. in intellessu conjunctivu sau relativu : 1. ca adiectivu : *a)* sub forma invariabile *ce* referitu la substantive de tote generele si numerele, fia personali sau reali, inse numai in relatione : α) de subiectu cu verbulu proposetionei relative : *omulu, ce se abbate d'in callea benelui, anevoia mai pote revení la dens'a; copillii, cc dc mici se invetia reu, anevoia se desbara mari de rellcle appucaturc; imputationile, ce mi se facu, n'au neci unu temeiu ;* β) de obiectu passivu allu acellei-asi proposetióne : *omenii ce vedi, sunt demni de tota stim'a; meni'a lui Domnedieu pentru peccatcle, ce facemu prc tota diu'a, ne au adjunsu acumu ; b)* la genit. si dativu, numai sub form'a de sing. *cui,* referitu numai la una persona, fia de genu masculinu sau femininu : α) dativu : *omulu, cui ai impromutatu bani, nu e oncstu ; muierea, cui ti ai sacrificatu victi'a, e domna dc tenc ;* β) genitivu: *nu am aflatu inco numclc copillului, allc cui cărti au remasu in classc ; — c)* cu *cellu* ca antecedinte, *cc* se reguledia dupo acelle-asi norme : α) ca subiectu si obiectu passivu : *cellu ce manca multu ser'a, nu dorme bene noptea ; cellc ce facemu diu'a, visàmu noptea ;* β) ca genetivu si dativu : cellu *cui nu placu buccatele, se nu mance; cellu a cui c vac'a, c si vitellulu;* inse in acestu d'in urma casu, e mai elegante a suppune antecedentele si a pune *cui* absolutu ca subst : *cui nu place, se nu mance; a cui e ep'a, c si mandiulu;* (vedi si *cinc* la II) ; — pre câtu scimu noi, afora de casurile enumerate, in locu de *ce* canta se intre *care,* si prin urmare nu se dice : *omenii dc cc vorbicam, mcdiclc cu cc nc scrvimu,* etc.; ci : *omenii de cari vorbicam, mediclc cu cari nc servimu ;* totu-si nu credemu co ar fi unu ce contr'a genîului limbei, déco form'a *cui* s'ar referí si la unu lucru de singulariu : *filosofi'a, cui am conscCratu juneti'a mcá ;* ba inco s'ar capitá asiá una espressione pentru una nuantia, ce nu s'ar poté dá cu precisione prin : *filosofi'a, la care mi am consecratu juncti'a ;* — usulu lui *ce,* facia cu *carc,* in tote casurile precedenti, este analogu cu cellu ce facu Francesii de **qui, que, dont**=*ce, cui,* facia cu **lequel**=*care ;* — déro cu multa elegantia antecedentele sta immediatu dupo *ce,* candu atunci *ce* pote sustiné veri-ce relatione, avendu in proposetionea principale de correllativu si pre *acellu,* espressu sau sub intellessu, dupo normele de la urmatoriulu 2 : *cu ce mcsura veti mesurá, cu acca-a vi se va mcsurá;* — 2. ca substantivu : *a)* simplu, cu intellessulu latinescului **quod** sau **quodcunque, quidquid**=*veri-ce* (vedi si la II), bà inco cu una applicare si mai estensa, potendu se sustina, cumu nu potu cuventele latine, tote relationile : α) de subiectu : *ce s'a facutu, nu se mai dcsface ;* β) de obiectu passivu : *ce ai facutu, se nu mai faci ;* γ) de obiectu completivu cu *de : dc cc fugi, nu scapi; de ce ve appucati, nu terminati ;* δ) cu *la : la cc ai vcnitu se ceri, nu ti se potc dà ;* ε) cu *d'in : d'in cc am castigatu, dau si tic una parte;* ζ) cu prep. *cu : cu cc se nutresce accstu omu, nu manca ncci porcii ;* η) cu *prc : prc ce punu man'a, mi merge bcnc,* etc.; — in tote aceste casuri, *cc* are de regula ca correlativu *acellu-a* sau *acclla-a*=*acca* sau *acca-a,* care se pune numai candu vremu se ap-

www.dacoromanica.ro

pesàmu pre densulu: *ce nu ar trece cuiva prin mente, acea ti vene in gura; de ce ni a fostu uritu pre lume, acea sunt nevoitu se facu;* déro, candu nu e casulu de a appesá pre acestu antecedente, presenti'a lui in frase nu numai strica tota eleganti'a, ci incurca si intellessulu ei; la acelle-asi norme este suppusu si antecedentele *cellu-a* sau *cella-a*=*cea* sau *cea-a*, care sta immediatu inainte de *ce*: *fa cea-a ce te am invetiatu eu,* si d'in contra: *fa ce te invetia cei mai betrani ca tene;* pentru mai multa espressione a appesarei tonului pre densele, amendoue antecedentile potu figurá de una data: *cea-a ce ti am dissu eu, acea-a se faci;* —in casurile speciali, in cari *ce*=*veri-ce*, antecedentele e *totu*, care se pune espressu sau se lassa a se subintellege dupo acelle-asi norme ca si *cea* si *acea*: *totu ce facu, nu ti place;* — prin una intorsura, rara in latin'a, déro forte desa in limb'a greca, *ce* se pune in acea relatione, ce ar avé antecedentele in propositionea principale, déro care e differita de cea ce ar avé in propositionea relativa, in care *ce* representa acestu antecedente: *cu ce appuca, da* (=*cu totu, ce appuca, da*); *d'in ce am castigatu, am mai perdutu; cu ce am, nu me potu adjunge,* etc.; *b)* in compusetione cu certe prepositioni: α) cu *de, dece*=cu câtu, avendu de correlativu *cu atâtu,* espressu sau subintellessu, cu acellu-asi intellessu ca si lat. **quo** sau **quanto plus**—**eo** sau **tanto plus**: *de ce cresci si te maresci, te faci mai nebonu; de ce i dau, cere*=*cu câtu mai multu i dai, cu atâtu mai multu cere;* β) cu *dupo, dupo ce*: α') in insemnare temporale, ca lat. **postquam**: *dupo ce plecai, mi addussei a mente, co uitassem merendele;* β') in insemnare appropiata de *nu numai*: *dupo ce nu inveti, apoi neci te porti bene;* γ) *indata ce*=*pre data ce*=*de indata ce*= **quumprimum**: *indata ce beù d'in acea beutura, cadù diosu mortu;* — 3. ca adverbiu conjunctivu, astadi mai multu sub form'a *ci,* déro la cei mai vechi si sub form'a *ce,* cu intellessulu latinescului **que** in frasi coordinate ca: **non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici**=*nu pentru noi numai suntemu nascuti, ci parte d'in fienti'a nostra revindeca patri'a, parte parentii, parte amicii,* esprimendu adeco una opposetione intre celle doue frasi coordinate, opposetione care in latin'a se da de ordinariu priu **sed**, si a nume: *a)* oppunendu ceva positivu la altu ceva negativu: *nu am dormitu, ci am lucratu; nu noi, ci voi sunteti culpabili; b)* oppunendu ceva mai importante la altu ceva mai pucinu importante, si avendu de correlativu *nu numai: nu numai mancati, ci si beti; nu numai nu m'a ospetatu, ci m'a si batutu; nu numai onesti si probi, ci si liberali si generosi; nu numai Grecii, ci si Romanii: c)* dupo una digressione de la subiectulu vorbirei, se enuntia intorcerea la subiectu prin *ci* sau *ce*: *ci noi de altu ceva ne propusessemu a tractá;* — alte conjunctioni compuse cu *ce* sau *ci,* cumu: *coci, deci,* se voru tractá in articule speciali; — II. in compuse *ce* urmedia, pentru intellessu ca si pentru forma, analogiele lui *câtu, cându,* sau *care* (vedi aceste cuvente): A. compuse analoge compuseloru lui *candu*: 1. cu *va, ceva,* analogu lui *câtuva: ceva pane, ceva casiu, ceva pere; s'a intemplatu ceva; eram si eu una data ceva;* — cu *si*: *cevasi,* analogu lui *câtusi,* sau *câtusiva;* — 2. cu *ore*: *orece, oresice,* analoge lui *orecâtu* si *oresicâtu;* 3. cu *veri* sau *ori; verice, orice, verisice, orisice*: *cu verice appuca, da; nu mi l ice verice, nu te aduna cu verice omeni;* 4. cu *fia*: *fiace, fiasice: fiace omu, cu fiace nu me multiamescu;* 5. *ce vrei, ce place, Domnedieu scie ce, nu sciu ce,* etc., analoge cu *câtuvrei, câtu place, Domnedieu scie câtu, nu sciu câtu: m'am allessu cu nu sciu ce, manca ce vrei si câtu vrei;* — *nu sciu ce* sau *nesciu ce, ca si nu sciu câtu,* se reduce la *nusice, nesice, nesce: nesce omeni, nesce miselli, nesce oui, cu nesce cuvente grossolane, cu nesce apa, cu nesce vinu;* — B. dero cellu mai importante compusu si care totu de una data nu are analogulu seu intre compusele celloru alte interrogative relative sau indefinite,

www.dacoromanica.ro

este : 5. *ci-ne* sau *ce-ne*=iu forma cu unu lat. **qui-ne** sau **quis-ne**, si care se applica numai ca substantivu in singulariu si numai la una persona, sub formele : Nomin. si Acc. *ci-ne*, ero Geu. si Dat. fora *ne : cui*, si a nume : *a)* ca interrogativu, cu insemnarea latinescului **quis**, spre a intrebá de persona, precumu cu *ce* absolutu intrebàmu de lucru : α) ca subiectu : *cine a venitu? cine bate la usia?* — β) ca obiectu passivu : *pre cine ai multiamitu tu canduva?* — γ) cu preposetioni ce espremu differite alte relatioui : *de cine vorbesci? cu cine te aduni? de la cine vini? la cine te duci?* etc.; δ) sub form'a *cui* : α') ca dativu : *cui nu placu placentele? cui altui se me incredu?* — β') ca genetivu : *allu cui e callulu? ai cui boii? a cui vacc'a? alle cui ouile?* — *b)* ca relativu sau conjunctivu, in tote relatiouile ce sustine si cainterrogativu, applicatu ca lat. **qui** sau **quicunque**=*veri-cine* (vedi mai diosu) : *cine manca multu, si strica stomaculu; pre cine nu astepti, vine; pre cine astepti, nu vine; cui nu place, se nu mance; cui me incredu, me vende; a cui e vacca, e si vitellulu,* (vedi si mai susu la I.); — pentru u ai multa appesare, in propositiouea principale lui *cine* respunde *acellu* sau *acellu-a* : *a cui e ep'a, a acellui-a e si mandiulu; pre cine ama Domnulu, pre acellu-a si certa; cui e gretia, acellu-a se nu mance;* — *c) cine*, da apoi compuse analoge in forma si in intellessu cu alte interrogative si relative, (vedi mai susu compusele lui *ce*), tote cu intellessu de substantive ca si *cine*, cumu : α) *cineva*=una persona orecare, lat. **aliquis, quisquam** : *pote dice cineva, a venitu cineva, venit'a cineva? pote intrá cuiva in mente ceva assemine?* — sau cu intellessu de *fiacine*=**quisque** : *cineva traiesce cumu pote*=omulu traiesce, etc.; — cu *si* : *cinevasi : audituai de la cinevasi?* — β) *orecine, oresicine*=**aliquis, quidam** : *unu orecine veni la densulu;* γ) *vericine, oricine*=**quicunque, quisque** : *vericine intellege acesta-a, fa bene vericui; vericine se scolla mai de demanetia, se face domnu pre alle melle*=*cine se scolla*, etc.; δ) *fiacine*=**quisque** : *fiacine se ama pre sene, fa bene fiacui;* ε) apoi : *cine vrei, nu sciu cine*, etc., analoge cu *ce vrei, nu sciu ce : unu nu sciu cine a dissu asiá;*— *nesciu cine*=*nu sciu cine* se reduce la *nesicine, nescine*=**aliquis, quisque**=unu omu veri-care: *nescine face ce pote, ca se aiba cu ce si tiné vieti'a;* —*d'in nescine* un scimu se se dica geu. si dat. *nescui.*

* CEBARE, *cebariu*, etc., vedi cibare, *cibariu.*

* CECARE, v., **cæcare**; a face *cecu;* a orbí.

* CECATIONE, s. f., **cæcatio**; actione de a *cecá.*

* CECATORIU,-*toria*, adj. s., **cæcator**; care *ceca*=orbesce.

CECERE (cuventu populariu pre a locurea cu multu mai bonu de câtu *nautu* sau *noutu*, ce se aude pre alte locure), s., **cicer**, (ital. **cece**, franc. **chiche, pois-chiche**); genu de plante d'in famili'a legumiuoseloru, *diadelphia decandria* lui *Linneu*, d'in care speci'a commune este *cecerea commune*=**cicer arietinum** lui *Linneu*, cu patru varietati : *cecerea alba, cecerea rosia, cecerea negra* si *cecerea grossa.*

* CECERCULA, s. f., **cicercula**; specia de *cecere* mai mica, cu bacca mai mica.

* CECIA, s, f., **cæcias** (καικίας) ventu ce bate d'in directionea punctului orientale allu solstitiului de vera, adeco de la *nord-estu.*

* CECIGENU,-*a*, adj., **cæcigenus**; nascutu orbu, orbu d'in nascere, (vedi *cecu* si *genere*).

* CECILIADE, adj., (fr. *céciliade*); care semina cu *ceciliulu*, de ací t. p. *ceciliadi*, familia de reptili ce au de typu genulu *cecilin.*

* CECILIU,-*a*, si *ceculu,-a*, adj., **cæcilius** si **cæculus** (vedi *cecu*); camu orbu, aprope orbu, orbetiu;—s, m., *cecilin*, orbetiu, specia de sorice orbu; specia de serpe orbu.

* CECITATE si

* CECITUDINE, s. f., **cæcitas** et **cæcitudo** (vedi *cecu*); stare de *cecu*, orbía —metaf., intunericu; orbía a passiouei.

* CECOGRAPHIA si *cecografia*, s. f.,

www.dacoromanica.ro

(it. **ciecografia**, fr. **cécographie**, d'in *cecu* si γράφειν = scriere); arte de *cecographu*, methodu de scrissu pentru orbi.

* CECOGRAFICU,-*a*, adj., (it. **ciecografico**, franc. **cécographique**); relativu la *cecographia* sau la *cecographu*.

* CECOGRAPHU, -*a*, si *cecografu*, adj. s., (fr. **cécographe**, it. **ciecografo**); care scie *cecographi'a*, care invétia pre altii *cecographi'a*.

* CECU,-*a*, adj., **cæcus**; 1. care nu vede, lipsitu de vedere, orbu : *si unu cecu vede acesta-a*; 2. care impedica vederea, intunerecosu, fora lumina : cec'a *nopte, cecele caverne alle muntelui*; 3. care nu se vede, ascunsu, secretu : *cecele consilie alle tyraniloru; usia ceca*; 4. indoiosu, incertu, neprevedutu : *cecele evente alle vietiei*; 5. orbitu de mente prin passione : *cec'a furia a meniei*;—s. m., *ceculu* = *ceculu intestinu*, prim'a parte a intestineloru grosse.

* CECUA, s. f., **cæcua**; (vedi *cecu*); passere nopturna (e probabile co de ací au essitu populariele : *cucuvella, cucuvaia*, si pote chiaru *cioca* in locu de *ceca* sau *ciuca*). *M.*

* CECULARE si

* CECULTARE, v., **cæcultare**; a fi *ceculu*, a nu vedé bene, a orbecá.

CECULU,-*a*, vedi *ceciliu*.

* CECUTIRE, v., **cæcutire**; a fi orbu, a nu vedé bene, a orbecá.

* CEDE, s. f., **cædes**; actione si resultatu allu actionei 1 *cedere* : taiare, uccidere, si mai vertosu taiare si uccidere in massa : macellu, strage, etc.

* CEDENTE, adj., **cædens, cedens**; care cede : 1. d'in 1 *cedere*, care taia, uccide, macella, etc.; 2. d'in 2 *cedere*, care nu resiste : flessibile, molle, fora resistentia : *acrulu cedente*; concessivu, facile, conciliabile, care usioru se impaca, cedendu d'in allu seu altoru-a.

* 1 CEDERE, *cesi* si *cesei*, *cesu*, v., **cædere**; a face se *cada* prin lovire, taiare, etc.; si de ací : a taiá, a uccide, a maltractá, etc.; — in compuse sub form'a *cidere*, cumu in vechiulu si populariu *occidere* sau *uccidere*, in celle mai de currendu introdusse : *decidere, incidere*, etc.

* 2 CEDERE, *cessi* si *cessei*, *cessu*, v., **cedere** (in compuse cu acea-asi forma, cumu in vechiulu si populariu *procedere* = *porcedere*, si in celle mai noue : *precedere, concedere, succedere*, etc. : reu déro si fora calle : *cedare, procedare*, etc., dupo fr. **céder, procéder**); I. in genere, a lassá loculu unde sta, a se pune in miscare, a porní, a se miscá, a amblá, a merge : 1. proprie; *cede de a inderetele ca unu cancru*; inse in acestu intellessu forte raru, mai desu : 2. metaforice : *ceva cede bene sau reu, a cede in desertu* = a essí desertu, a nu avé unu resultatu asteptatu; 3. *a cede* in locu de = *a cede ca* = a numerá ca, a se computá ca, a fi ecivalente : *doue oui sterpe ceducu un'a fetata sau cu mnellu*;—II. in particulariu, cu ide'a accessoria de una directione : A. cu directione *de in cotrau*, a porní de undeva, a se departá de undeva, a se duce de undeva : 1. in intellessu propriu, generale si materiale : a cede *d'in patria, d'in locu, d'in ordinea de bataia, a cede d'in una ingrata térra*;—mai vertosu, a se duce de totu si pentru totu de un'a, a disparé, a perí, a trece, etc. : *cesse allenatu d'in vietia; cedu annii, ca si orele, fora se se mai pota intorce; rosinea a cessu d'in allu vostru peptu; memori'a vostra nu va cede neci una data d'in mentea nostra*; 2. in insemnari particularie si metaforice : *a)* ca terminu juridicu : *m'ai ammenitiatu cu morte, déco nu voiu cede d'in possesionea mosiei; b) a cede cuiva* sau *la ceva* = a dá loculu seu acellui cineva sau ceva; si de aci, a se plecá, a si plecá capulu, a se supune poterei, superioritatei, voientiei acellui-a : α) poterei irresistibile : *intunereculu cede luminei; ai nostri cessera numerului inemiciloru; unu muru, una columna cede marei greutati, ce le appesa; precumu unu omu, unu callu cedu prea-marei sarcina sau escessivei labore; acrulu cede celloru ce se misca prin ellu; a cede vitieloru, passioniloru, fortunei*, etc.; β) superioritatei : *a nu cede nemenui in formosetia*, a nu se lassá, a nu remané, a nu fi mai pre diosu de nemine in formosetia; asiá si : *faci'a ei nu cede criniloru in albetia*

www.dacoromanica.ro

γ) rationei si argumenteloru, dero.mai vertosu voientiei si dorentieloru cuiva: *nu potu a nu cede autoritatei marelui barbatu; a cede rogationiloru, lingusiriloru;* de aci: *c) a cede cuiva ceva,* a permitte, a concede, a se invoi, a mai lassá d'in allu seu altui, a trece sau dá ceva allu seu altui-a în daru, prin indulgentia, d'în generositate sau prin bona invoire: *multe cedu amicitiei telle; a cede cuiva victori'a, coron'a, imperiulu, dreptulu seu,* etc.; *drepturi cesse altui-a*; — B. in directionea *in cotrau,* a merge, a se duce, a adjunge undeva, luatu inse mai multu in insemnarile metaforice de: 1. a essi la unu capitu, bonu sau reu, (vedi si la I.): *asiu vrè ca lucrulu se cèda si se se termine mai currendu;* 2. a cadé, a veni in partea cuiva: *poterea lui Pompeiu cesse in currendu la Cesare; tote cessera in mân'a predatoriloru;* 3. a trece d'in una stare in alt'a, a se transformá, a essi, a deveni: *defaimele vostre cedu in glori'a nostra.*

* CEDITORIU,-*toria,* adj. s., vedi *cessoriu.*

CEDRA, s. f., vedi *cedru.*

* CEDRARE, v., **cedrare**; a unge cu resina de *cedru,* mai vertosu spre a prèservá de putredione; de aci part. *cedratu,-a*=**cedratus,** *unsu* cu resina de cedru, imbalsamatu; — metaf., *poemate cedrate,* de durabile si neperitoria valore.

* CEDRELA, s. f., si *cedrelu,* m. (it. **cedrela,** franc. **cèdrel**); genu de arbori d'in famili'a cedrelaceeloru sau meliaceeloru, *pentandria monogynia lui Linneu,* d'in care speci'a cea mai insemnata e *cedrel'a odorata*=**cedrela odorata** *lui Linneu,* numita si *acaju de scandure.*

* CEDRELACEU,-*a,* adj., (it. **cedrelaceo**); care semina cu *cedrel'a*; de aci: s. f. pl., *cedrelacee,* familia de plante cari au de typu genulu *cedrela.*

* CEDRELATE, s. f., **cedrelate** (κεδρελάτη d'in κέδρος=*cedru* si ἐλάτη=*abiete*); cedru forte mare.

* 1. CEDRELEU, s. m., **cedrelæon** (κεδρέλαιον d'in κέδρος=*cedru* si ἔλαιον =*oliu*); oliu de *cedru.*

* 2. CEDRELEU,-*a,* adj.; vedi *cedrelaceu.*

CEDRETU, s. m., padure de *cedri.*

CEDREU,-a, adj., vedi *cedriu.*

CEDRIA, s. f., vedi *cedriu.*

* CEDRIDE, s. f., **cedris** (κεδρίς), fructu de *cedru.*

* CEDRINU,-*a,* adj., **cedrinus** (κέδρινος); de *cedru: succu cedrinu, frundie cedrine.*

* CEDRITE, s. f., (it. **cedrite,** fr. **cédrite**); ammestecatura de vinu dulce cu resina de *cedru,* care se da mai inainte ca *medicamentu vermifugu.*

* CEDRIU,-*a,* adj., **cedreus** si **cedrius**; de *cedru,* d'in *cedru: succu cedriu*; — substant.: α) m., *cedriu,* succu sau resina de cedru; β) f., *cedria,* resina ce curre de sene d'in *cedru,* preservatoria de putredioue, si de aci numita si *vieti'a mortiloru,* pentru co serviea celloru antici si la imbalsamarea mortiloru.

* CEDROSTE, s. f., **cedrostis** (κέδρωστις); specia de planta.

CEDRU, s. m., **cedrus** (κέδρος); specia de arbore d'in famili'a conifereloru, *monecia monadelphia lui Linneu,* arbore numitu de acellu-asi naturalistu: **pinus cedrus**: *cedrulu* sta totu de una verde si cresce forte mare; alta data *cedrulu* crescea numai pre muntele Libanu, si de aci espressionea biblica: *cedrii Libanului; lemnulu de cedru,* rosiaticu si odoriferu, se crede co resiste putredionei, si de aci espressioni classice ca: *poemate demne de cedru,* de a fi conservate in capsule de cedru, si de aci: poemate escellenti, demne de immortalitate; d'in *cedru,* pre calorile mari alle verei, cura de sene una resina numita *cedria,* care preserva de cariare si cu care cei antici se serviea a frecá manuscriptele si a imbalsamá mortii, (vedi *cedria* la *cedriu*); fructulu *cedrului* se chiama *cedra* sau *cedride*; — *cedru*= lemnu de cedru, succu de cedru, resina de cedru, frundia de cedru, etc.; — *vinu de cedru*=mistione de vinu dulce cu bacce de cedru pisate, mistione calefaciente, astringente si diuretica; — numele de *cedru* se applica si la certe specie de *juniperi* si de alti arbori: *cedru albu,* specia de *cupressu; cedru de Siberi'a,* specia de *pinu; cedru de Virgini'a,* spe-

www.dacoromanica.ro

cia de *juniperu;* — in fine limbele sorori, mai vertosu cea italica, applica cuventulu si la certe specie d'in genulu *citru.*

CEDULA (dupo localitati pronuntiatu : *cédula*, si *cedúla*, *cétula* si *cétura*, *tiédula* si *tiedúla*, *cidúla*; compara it. **cédoa**, isp. port. prov. **cédula**, fr. **cédule**, de unde si germ. **zettel**), s. f., **schedula, syngrapha;** 1. charteiora, bucatella de carta, in care se scrie ceva si se da cuiva spre addeverire si reconnoscere, sau care se allipesce de ceva spre a arrettá natur'a sau valorea acellui ce, etc.; 2. buccatella de lemnu sau de metallu, care serve ca semnu pentru acelle-asi scopuri, cea-a ce reu se dice pre a locurea *raboju* (formele: *cédula*, *cetula* si *cetura* [vedi si *cetura*], cari si sunt celle addeveratu popularie, sunt celle bone si de preferitu, fia cuventulu, cumu affirma unii, essitu d'in lat. **schedula,** deminutivu d'in **scheda**=σχίδη=*aschiora* si de ací si *foisiora de carta;* fia, cumu nu e improbabile, unu derivatu d'in 1. *cedere* =taiare; *cidúla* sau *tidúla*, etc., sunt numai scalciature de carturari addusse prin influentia de limba straina).

* CEDUU,-*a*, adj., **cæduus** (vedi 1 *cedere*); de taiatu, care e in taiare sau de taiare, care se pote taiá si se taia d'in tempu in tempu: *padure cedua, ramure cedue.*

CEFA, s. f., **occiput, cervix, cervicis fossa** (in limb'a persana cu acea-asi forma, si insemnare, ca si in a nostra, éro in grec'a cu forma mai lungita: κεφ-αλή=*capu*, in cea italiana: **ceffo**=*botu de cane si de alte animali);* 1. partea posteriore a capului omului sau altui animale; 2. partea superiore a cerbicei; 3. foss'a sau cavitatea de la capitulu superiore allu cerbicei; 4. cerbicea intrega; — locutioni: *cefa grassa, omu cu cefa grassa: a)* omu tare grassu de corpu; *b)* omu avutu; in acelle-asi insemnari si: *cefa grossa;* in locu de *omu cu cefa grossa*, si: *omu grossu de cefa*; *a appucá pre cineva de cefa*=*a appucá pre cineva de capu: a)* in intellessu materiale: *a appucá si stringe boulu de cefa;* inse: *b)* in intellessu metaforicu, a maltractá reu; asiá si: *a scarpiná la cefa: a) a scarpiná unu vitellu la cefa*, déro si: *b) a scarpiná unu omu la cefa*, a lu loví la cefa, a lu trage de peru, a lu bate; *a se stricá la cefa: a)* in intellessu materiale, vorbindu de vite de jugu, a se vulnerá: *boulu s'a stricatu reu la cefa;* dero si: *b)* in intellessu ideale, a se misellí, a nu mai fi bonu, sau a se certá, a iutrá in discordia.

CEFALALGIA, si *cephalalgía*, s. f., **cephalalgia** (κεφαλαλγία, d'in κεφαλή=*capu* [vedi si *cefa*] si ἄλγος=*dorere*); dorere de capu nu indelunga si durabile, ci numai accidentale.

CEFALALGICU,-*a*, si *cephalalgicu*, adj., **cephalalgicus;** relativu la *cefalalgía: dorere cefalalgica.*

* CEFALANTU,-*a*, si *cephalanthu*, adj., (franc. **céphalanthe**, it. **cefalanzio** d'in κεφαλή=*capu* [vedi si *cefa*] si d'in ἄνθος=*flore*); cu flori unite in forma de capu; — s. m., *cephalanthu*, genu de plante d'in famili'a rubiaceeloru.

* CEFALANTEU si *cephalantheu,-a*, adj., (fr. **céphalanthé**); care semina cu *cefalantulu;* de ací: s. f. pl., *cephalanthec*, tribu de plante d'in famili'a rubiaceeloru, cari au de typu genulu *cephalanthu.*

* CEFALARIU,-*ia*, si *cephalariu,-a*, adj., (fr. **céphalaire** d'in κεφαλή=*capu* [vedi *cefa*] si d'in *cefalu* vedi acestu cuventu); 1. relativu la *cefalu*, luatu mai allessu ca subst.: *a)* m., *cefalariu*: α) care prende sau vende *cefali;* β) cui placu *cefalii; b)* f., *cefalária* sau *cefalaría*: α) maiestría de a prende *cefali;* β) multime de *cefali;* stabilimentu de prensu si de vendutu *cefali;* 2. relativu la *capu*, luatu totu mai multu ca subst. f., *cefalaria*, genu de plante d'in famili'a dipsaceeloru.

* CEFALARTICU si *cephalarticu,-a*, adj., (fr. **céphalartique**, d'in κεφαλή=*capu* [vedi si *cefa*] si d'in ἀρτίζειν=*a adaptá*); adaptatu pentru capu, bunu pentru dorere de capu, vorbindu de unu remediu.

CEFALEA, s. f., vedi *cefaleu.*

* CEFALEU si *cephaleu,-a*, adj. s., **cephalæus;** 1. relativu la *capu* = κε-

www.dacoromanica.ro

φαλή, (vedi *cefa*) ; de aci s. f., *cefalea*, dorere de capu violenta si invechita, care vine cu tiuitu de urechie, inflammatione de ochi, rosietia a faciei, etc.; 2. relativu la *cefalu;* de aci s. f. pl., *cefalee*, sectione d'in classea mollusceloru.

* CEFALICU,-*a*, si *cephalicu*, adj., **cephalicus** (κεφαλεκός); relativu la *capu* =κεφαλή (vedi si *cefa*), bonu de capu sau dorere de capu, vorbindu de unu remediu: *vene cefalice, medicamentu cefalicu;* si absolutu : m. *cefalicu* (subintell. *remediu*), f. *cefalica* (subintell. *vena*).

* CEFALOMETRÍA si *cephalometría*, s. f., (fr. **céphalométrie**); operatione cu *cefalometrulu.*

* CEFALOMETRICU si *cephalometricu,-a*, (fr. **cephalométrique**); relativu la *cefalometría* sau la *cefalometru.*

* CEFALOMETRU si *cephalometru*, s. m., pl.-*e*, (it. **cefalometro**, fr. **céphalomètre**, d'in κεφαλή=*capu* [vedi si *cefa*] si d'in μέτρον=*mesura*); mesura pentru capu, instrumentu spre a mesurá diversele marimi de capu alle unui fetu in pantece, candu nascerea este grea.

* CEFALOPODU,-*a* si *cephalopodu*, adj., (franc. **céphalopode**, d'in κεφαλή= *capu* [vedi si *cefa*] si d'in ποῦς-ποδός= *petioru*); cu petiorele la capu; de ací : s. m. pl. *cefalopodi*, familia de mollusce.

* CEFALOSCOPIA si *cephaloscopía*, s. f., (fr. **céphaloscopie**, d'in κεφαλή= *capu* [vedi si *cefa*] si d'in σκοπεῖν=*cercetare*); cercetare a craniului si a creierului, spre a descoperí starea mentale a cellui cercetatu.

* CEFALOSCOPICU si *cephaloscopicu,-a*, adj., (fr. **céphaloscopique**); relativu la *cefaloscopía.*

CEFALU si *cephalu*, s. m., pl.-*i*, **cephalus** (κέφαλος, d'in κεφαλή=*capu;* vedi si *cefa*); nume datu la certe specie de pesci de mare, cari au partea superiore a capului mare forte in comparatione cu restulu corpului : *ouele de cefalu suntu tare cautate.*

CEFEA, s. f., vedi *cefeu.*

* CEFELIDE si *cephelide*, s. f., (ital. **cefelide**, franc. **céphélide**, d'in κεφαλή= *capu*, vedi si *cefa*); genu de plante d'in famili'a rubiaceeloru, *pentandria monogynia* lui *Linneu*, d'in care speci'a cea mai importante este *cefelidea ipecacuana*, care da vomitivulu connoscutu sub numele de *ipecacuanu.*

* CEFELIDEU si *cephelideu,-a*, adj., (fr. **céphelidé**); care semina cu *cefelidea;* — s. f. pl., *cefelidee*, familia de plante, care are de typu genulu *cefelide.*

* CEFEU si *cepheu*, s. m., **cepheus**; proprie, nume allu unui rege muthicu d'in Afric'a, care ar fi fostu metamorfosatu in una constellatione; si de ací, constellatione d'in emisferiulu septentrionale, care numera peno la 35 de stelle.

* CEFU si *cephu*, s. m., **cephus**, specia de animale d'in Ethiopi'a, raru si pucinu connoscutu.

* CELAME, s., pl. *celamine*, **cælamen**; actione si mai vertosu resultatu allu actionei de 1 *celare*, opu lucratu cu *celulu.*

* 1 CELARE, v., **cælare** (in locu de *cedilare* de la 1 *cedere*), a lucrá cu *celulu : imagini de eboriu bene celate.*

* 2 CELARE, v., **celare**; a face ca unu ce se nu se veda, sè nu se descopere, a ascunde : *neci tussea, neci amorea nu se potu celá; a celá cumparatoriloru* (sau de *cumparatori*) *defectele lucrului de vendutu.*

* CELATORIU,-*toriă*, adj. s., **cælator, celator** care *cela:* 1. in insemuarea lui 1 *celare : indemanaticu celatoriu in eboriu;* 2. in insemnarea lui 2 *celare : unu celatoriu de tote defectele mercei ce vende.*

* CELATU,-*a*, part. : 1. d'in 1 *celare*, **cælatus** : *vase formosu celate;* 2. d'in 2 *celare*, **celatus** : *peccatele celate confessoriului nu le ierta Domnedieu.*

* CELATURA, s. f., actione si mai vertosu resultatu allu actionei de *celare* : 1. in insemnarea lui 1 *celare; celatur'a templei e de mana de maiestru;* — arte a *celatoriului*, a artistului ce lucra cu *celulu;* — 2. in insemnarea lui 2 *celare : cade in fossa d'in caus'a celaturei desei erbe.*

* CELEBRABILE, adj., **celebrabilis**; demnu de *celebrare.*

* CELEBRARE, v., **celebrare**, (vedi *celebru*); 1. a merge multi undeva sau

www.dacoromanica.ro

la cineva, a merge de multe ori undeva sau la cineva : *a celebrá templele dieiloru, selbele, cas'a cuiva, unu magistru;* de ací : 2. a insocí in multime : *a celebrá pre triunfatoriu cu applause;* 3. a face desu, de multe ori; a essercitá, a practicá : *a celebrá ospetie; a celebrá iamb̨ii,* a indesí iambii, a face multi iambi in versu; 4. a serbá, a serbatorí, a face cu solemnitate si cu pompa : *a celebrá pascele, una cununia, una immormentare;* 5. a onorá, a cantá, a glorificá, a bucciná; *a celebrá memori'a cuiva, faptele, victoriele, bataiele castigate, glori'a divina, maiestatea si manificenti'a naturei;* 6. a respandí, a intende : *a celebrá una rumore.*

* CELEBRATIONE, s. f., **celebratio;** actionea de *celebrare : celebrationea serbatorei, cununici, ospetiului,* etc.

* CELEBRATORIU,-*toria,* adj. s., **celebrator;** care *celebra : celebratoriu de locuri relle, de fapte stralucite alle poporului.*

* CELEBRATU, -*a,* part. d'in *celebrare,* **celebratus** : *locuri celebrate, eroi celebrati de poeti, rumore celebrata pretotendene; platia forte celebrata, datin'a cea mai celebrata intre noi.*

* CELEBRITATE, s. f., **celebritas;** stare sau calitate de *celebru : celebritatea poporului care me insociea; celebritatea acellei calle nu e mare; celebritatea immormentarei; celebritatea marelui filosofu; celebritatea formosetieloru acellui locu.*

* CELEBRU,-*a,* adj., **celeber;** 1. numerosu, desu, abundante : *celebri passi, celebra padure;* 2. vorbindu de locuri, unde ambla sau se afla multa lume, amblatu, visitatu, populatu : *platiele celle mai celebre alle marei cetate;* de ací : 3. usitatu, practicatu : *cea mai celebra d'in datinele acestui poporu;* 4. famosu, illustru, renumitu : *vorb'a filosofului asiá de celebra;* 5. consecratu : *dille celebre cultului divinu.*

* CELERARE, v., **celerare;** a face cu *celeritate,* a grabí : *a celerá passulu, fug'a, adjutoriulu cerutu;*—intr., a merge cu *celeritate : cine te constringe se celeri asiá? toti celerau a adjunge acollo.*

* CELERATU,-*a,* part. d'in *celerare,* **celeratus,** facutu cu *celeritate : buccate celerate, mersu celeratu,* (mai bene de câtu *marsiu fortiatu,* dupo franc. **marche forcée**).

* CELERIPEDU,-*a,* adj., **celeripes,** (vedi *celeru* si *pede*): *celeru* de petioru, usiurellu, rapidu : *celeripedii armessari.*

* CELERITATE, s. f., **celeritas;** calitate de *celeru : a inaintá cu mare celeritate, celeritate de petioru, celeritatea sborului passeriloru, celeritatea cugetarei, celeritate de precepere.*

* CELERU,-*a,* adj., **celer,** (vedi *cellere*); 1. care se misca currendu, care in pucinu tempu percurre una mare distantia, rapidu, iute : *celere venturi;* de ací 2. promptu, dispusu a face ceva currendu: *celeru la menia, celeru a precepe;* 3. plenu de vinetia, viu, vivace, focosu : *stylu celeru si plenu de miscare; cei celeri nu se invoiescu cu cei trancilli;* 4. subitanu, neasteptatu : *celerele loviture alle rellei sorte;* — s. pl. m. *celerii,* trei cente de callari, instituiti de Romulu pentru custodi'a sea.

* CELESTU,-*a,* si *celeste,* adj., **cælestis;** cerescu (vedi 2. *ceru*) : *celestele armonie.*

* CELETE, s., **celes** (κέλης); 1. cellu ce scie se allerge bene unu callu, bonu allergatoriu callare; de ací : 2. barca ce se mena cu mare celeritate, vasu de plutitu usiurellu si celeru, (vedi si *celoce*).

CELEUMA si

* CELEUSMA, s. f., pl. *celeusmate,* **celeuma** si **celeusma** (κελευμα si κέλευσμα, d'in κελεύειν = a commandá si indemná); mediu de indemnare, si in speciale, cantecu ce remigii si marinarii canta spre a se animá la lucru; prin estensione, cantecu sau altu medilocu, prin care se indemna si alti lucratori la lucru.

* CELEUSMATICU,-*a,* adj., **celeusmaticus** (κελευσματικός); relativu la *celeusma : versu celeusmaticu, petioru de versu celeusmaticu.*

* CELEUSTU, s. m., (**celeustes** = κελευστής); care da tonulu unei *celeusma,* care canta una *celeusma;* si de ací: cellu ce intr'unu vasu de plutitu da

www.dacoromanica.ro

semnele si ordinile cuvenite remigiloru, marinariloru si altoru administri ai vasului.

* CELIACU,-*a*, adj. : **cœliacus**, (it. **celiaco**, fr. **céliaque**=χοιλιακός de la χοιλία=*pantece*); relativu la pantece si la intestinele d'in ellu : *flussu celiacu*, urdinare a alimenteloru abiá de diumetate digeste; *arteria celiaca*.

* CELIBALE, si

CELIBARE, adj., **cœlibalis** si **cœlibaris**; relativu la *celibe*.

* CELIBATU, s. m., **cœlibatus**; stare sau calitate de *celibe*.

* CELIBE, s. m., si f., **cœlebs**; neinsoratu, nemaritata, care nu s'a unitu cu altulu prin casatoria; — metaf., *celebii platani*, cu cari nu se marita viti'a de viia.

CELICOLU,-*a*, s., **cœlicola** (vedi *ceru* si *colere*); locuitoriu allu cerului : dieu, erou, santu, etc.; adoratoriu allu cerului.

CELIDOGRAFIA, si *celidographia*, s. f., (ital. **celidografia**; fr. **célidographie**, d'in κηλίς = *macula* si γράφειν= descriere); descriere a maculeloru planetarie, mai vertosu a maculeloru Venerei si alle Sorelui.

CELIDOGRAFICU,-*a*, adj., relativu la *celidografia*.

* CELIDOGRAFU, si *celidographu*, s. m., (it. **celidografo**, fr. **celidographe**); cellu ce se occupa cu *celidografia*.

* CELIFERU,-*a*, **cœlifer**, (vedi *ceru* si *ferere*); care porta sau sustine cerulu : *celiferulu titanu*=Atlante, de care se credea co sustinea cerulu cu umerii.

* CELIFLUU,-*a*, adj., **cœlifluus** (vedi *ceru* si *fluere*); care cura d'in ceru : *ce lifluele ploie*.

* CELIGENU, - *a*, adj., **cœligenus**, (vedi *ceru* si *genere*); nascutu in ceru, filiu allu cerului.

* CELIPOTENTE, adj., **cœlipotens**, (vedi *ceru* si *potente*); domnu allu cerului : *celipotentele dieu*.

* CELLA, s. f., **cella** (d'in 2 *celare?*); incapere, locu unde se depune sau siede ceva : 1. locu unde se depunu celle necessarie la economi'a domestica : *cella vinaria* sau de *vinu*; *cella lemnaria* sau de *lemne*, *lemnaria*; *cella de pome*, *pomaria*, etc.; 2. incapere de locuitu : *a)* incapere mica, cabinetu; casutia in care siede unu cenobitu; *b)* santuariulu unui templu, in care sta statu'a dieului; altariulu; *c) cella mortuaria*, casa de mortu, secriu; *d) cella de porumbelli*, porumbariu; *e) cellu de albine*, stupu sau casuti'a de alle fagurului, in care se depune miera.

CELLARARESSA, s.f., vedi *cellaressa*.

CELLARELLU, s. m., pl.-*e*, **cellariolum**; deminutivu d'in *cellariu* cu intellessulu reale de *cella* de la 2.

CELLARIA, s. f., vedi *cellariu*.

CELLARESSA, s. f., vedi *cellariu*.

CELLARIU,-*ia* (pre a locurea pronuntiatu cu *ce* duru : *kellariu*, *kelleriu*, *killeriu*; compara si it. **celliero**, fr. **cellier**), adj. s., **cellarius**, **cellarium**; relativu la *cella*, in insemnarea cuventului de sub 1., raru luatu ca adiectivu : *spese cellarie*, pentru approvisionarea *cellei*; mai desu inse ca substantivu : 1. personale masc., *cellariu*, cellu care la una casa particularia, sau la unu monasteriu, la unu ospitaliu, etc., este insarcinatu cu approvisionarea, cu *cell'a* sau *cellele* in cari se punu si se pastredia de alle mancarei; in acestu intellessu, feminulu e *cellaressa*=femina a *cellariului* sau femina insarcinata ea insasi cu *cell'a*; 2. reale : *a)* masc. *cellariu*, pl. *cellarie*, cu acellu-asi intellessu ca si *cella* sub 1., adeco incapere, in care se depunu si se pastredia de alle mancarei, de unde si deminutivulu *cellarellu*; *b)* femin., *cellaria* sau *cellaria*, sarcina de *cellariu* sau de *cellaressa*; — 3. d'in masc. *cellariu* de sub 2. *a*, esse form'a mai lunga : *cellarariu*=**cellararius**, cu acellu-asi intellessu personale, ce are *cellariu* sub 1., de unde apoi si femin. *cellararessa* = *cellaressa*.

CELLIA (reu pronuntiatu : *kellia* sau *killia*), s. f., **monastica cella**, **cellula**; *cella* mica, si in speciale, cella in care siede unu monachu la unu cenobiu.

CELLU, adj. dem., **is**, **ille**, (compusu d'in *ce* si *ellu*, ca si *cestu* d'in *ce* si *estu*; (compara ital. **quello**, franc. **celui**, isp. prov. **aquel**); ca tote celle alte demonstrative, *cellu* varia dupo numerulu, ge-

www.dacoromanica.ro

nulu si casulu substantivului la care se refere: sing. masc. *cellu, cellui;* plur. m. *celli, celloru;* sing. f. *cella (cea), cellei;* plur. f. *celle, celloru;* cu *a* invariabile: masc. *cellu-a* (=*cell'a*), *celli-a* (=*cei-a*), *cellui-a, celloru-a* (=*cellor'a*); fem. *cella-a* (=*cea-a, cei-a* sau *cee-a*), *cellei-a, celloru-a* (=*cellor'a*); prin intellessu, *cellu* are de oppositu pre *cestu* si de synonyme pre *ellu* (=*èllu*), *acellu, allu* (=*aellu*): I. cu intellessulu seu propriu de demonstrativu, arretandu unu lucru sau una persona: 1. care e in faci'a, in ochii vorbitoriului si ascultatoriului, déro mai multu sau mai pucinu departatu si de unulu si de altulu: *adapati celle vacce morte de sete, injuga si tu celli boi, addu-mi cellu cutitu;* pusu si in urm'a substantivului, sau absolutu cu *a* invariabile: *stringeti paiele celle-a, redicati petrele celle-a; d'in aceste flori celle-a mi placu, ceste-a nu mi placu; da cestoru copilli câte una péra, éro celloru-a câte doue;* — cu acellu-asi intellessu se dice si *èllu: adapati èlle vite* =*adapati celle vite,* cu aceste differentie, co in unele parti poporulu dice esclusivu *cellu,* éro in altele esclusivu *èllu,* si co in limb'a scrissa *èllu* are una nuantia de familiaritate, ce nu are *cellu;* — 2. care e presente numai mentei ascultatoriului si vorbitoriului, connoscutu amendouru-a: *a)* prin narrationea sau descriptionea vorbitoriului: *cea muiere, vedendu co nu pote capitá ce vrea cu benele, se infuriá peno la desperatione; cellu june de Românu se rapedì si ellu asupr'a paganului;* asiá si chiaru cu nume proprie: *cellu Constantinu, cellu Alessandru; celli Francesi nu vrura a remané mai pre diosu; b)* in genere, cunnoscutu prin vorbirea si intellegerea d'intre vorbitoriu si ascultatoriu, prin relationele de possesione, de amicía, de consangenitate, etc. cu cari obiectulu in cestione tine de vorbitoriu si de ascultatoriu; in acestu casu *cellu* sta, insocitu de *a,* in urma. substantivului: *se taiati lemnele celle-a; se nu uitati a dá scrissorile celle-a dupo addresse; venitu-au omenii celli-a? seccatu-a riulu cellu-a?*—de ací, cu insemnarea de demonstrativu approape perduta, luandu unu intellessu appropiatu de allu indefinitului *unu: vedendu omenii veniti marele periclu, cestu-a fuge, cellu-a se ascunde, cellu altu cere in genuchi iertare;* — in tote aceste casuri se applica si *ellu* in locu de *cellu* cu differentiele notate la 1.; — II. cu intellessulu de demonstrativu d'ince ince mai intunerecatu: 1. la adiective, cu insemnare appropiata de a articlului propriu definitu: *a)* cerutu neapperatu de intellessu, casu in care celle alte limbe noue romanice punu articlulu: α) candu adiectivele se ieau ca substantive personali: *cellu intelleptu*=franc. **le sage;** asiá si: *cellu formosu, cellu furiosu, celli temerari,* etc., cari se dicu si in limb'a nostra cu articlulu: *intelleptu-lu*=*cellu intelleptu, intellepti-i*=*celli intellepti,* etc., numai se nu fia locu de ambiguitate, cumu pote fi in espressioni ca: *onestulu, formosulu,* etc., sub cari se pote intellege atâtu: *omulu onestu, formosu,* câtu si: *totu ce e onestu, formosu*=**honestum, pulchrum;** in assemini casuri *cellu* offere limbei nostra in favorea claritatei si brevitatei, unu mediu de care nu despunu alte sorori, distingundu intre: *cellu formosu*=**l'homme beau,** si intre: *formosulu*=**le beau;** β) candu adiectivele se ieau ca substantive reali in plurariu femininu: *celle bone*=**bona,** *celle ceresci*=**cœlestia,** *celle pamentesci*=**terrestria,** etc., pre candu *celle relle*=fr. **les choses mauvaises;** déro in câteva espressioni intra si in acestu casu articlulu propriu in locu de *cellu: rellele, bonele,* in-e cu una nuantia de sensu differita, asiá co rellele=fr. **les maux;** γ) la numerali, fia sengure sau insocite si cu unu substantivu: *celli cinci luptaci*= fr. **les cinq combattants;** asiá si: *celli multi nu astepta la mésa pre celli pucini; celle septe stelle, celle douesprediece cetati federate; celli trei imperati mari, celle septe vacce grasse;* numai Macedoromanii punu articlulu si in acestu casu: *doili omeni*=*celli doi omeni, patrule mulieri*=*celle patru mulieri, doispredieceli de apostoli*=*celli doisprediece apostoli;* — δ) la superlative: *omulu cellu mai bonu, muierea cella mai*

www.dacoromanica.ro

rea, copillii celli mai reu crescuti, copillele celle mai reu deprense; cellu mai stralucitu d'in generali, cella mai formosa d'in cetati=fr. **la plus belles des villes,** *cella mai formosa cetate d'in lume*=fr. **la plus belle ville du monde,** sau in fine : *cetatea cella mai formosa d'in lume* = **la ville la plus belle du monde;** ε) chiaru si la positive, candu e vorb'a de a destinge bene lucrulu sau person'a calificata prin adiectivulu, cui se prepune *cellu,* de unu altu lucru sau de mai multe alte lucruri : *copillulu cellu micu allu fratelui, frate meu cellu mare, copillii nostri celli morti;* asiá si cu numene proprie: *Alessandru cellu mare, Alessandru cellu bonu, Dionysiu cellu teneru*=fr. **Dénys le jeune,** *filia mea cella mare*=fr. **ma fille la grande;** dèro in celle mai multe casuri limb'a francésca nu pune articlulu, unde la noi *cellu* se cere de neapperatu : *addu-mi vestimentulu cellu negru*=**apportez-moi l'habit noir;** coci fora *cellu* asseminea frase ar insemná altu ceva : *addu-mi vestimentulu negru;* — cu acellu-asi intellessu sta *cellu* si inainte de *altu, cellu altu : dejuga cellu altu bou; unii d'in voi au prea multu, celli alti prea pucinu;* in addeveru *cellu altu*=fr. **l'autre;** in acesta espressione, ca si in tote celle de aceaasi specia, numai *cellu* se declina prin casuri : *cellu altu, cella alta, celli alti, celle alte, cellui altu, cellei alte, celloru alti, celloru alte;* — *b)* forte desu, fora se fia de neaperatu cerutu de intellessu, *cellu* se punei naintea unui adiectivu numai pentru *emfase* in frasi cu intellessu generale ca : *omulu cellu intelleptu nu face nemica, fora se cugete la consecentie*=*omulu intelleptu nu face,* etc.; *numai omenii celli temerari nu cugeta la consecentie*=*numai omenii temerari,* etc.; nuanti'a cuventului *cellu* d'in assemini espressioni numai in limb'a greca vechia si afla unu ecivalente : ὁ ἄνθρωπος ὁ σοφὸς=*omu-lu cellu intelleptu,* asiá in câtu, cu adjutoriulu lui *cellu,* limb'a nostra pote esprime, cumu nu potu alte sorori alle ei, tote nuantiele, ce grec'a antica esprime prin celle trei forme de constructione : α) ὁ ἄνθρωπος σοφὸς= *omu-lu intelleptu,* β) ὁ σοφὸς ἄνθρωπος =*intelleptu-lu omu,* γ) ὁ ἄνθρωπος ὁ σοφὸς=*omu-lu cellu intelleptu;* — in tote casurile descrisse peno ací pote sta si *ellu* in locu de *cellu : omulu ellu mai intelleptu*=*omulu cellu mai intelleptu, èlle septe vacce grasse*=*celle septe vacce grasse,* etc., cu differentiele indicate mai susu la I.; 2. ca antecedente unui relativu, mai vertosu allu relativului *ce, cellu* are intellessu de *lucrulu* ori *person'a orecare* in genere, sau de *person'a* ori *lucrulu in parte,* de care e vorb'a, ca latin. **is-ea-id** sau fr. **celui, celle, ce :** *a)* in genere : α) cu intellessu personale, *cellu ce,* fia vorb'a de omu sau de fémina : *cellu ce,* (=*cine,* vedi si *ce*) *mente una data, nu mai e de credutu a dou'a ora; cellu ce cauta a tiné doi pepeni intr'una mana, scapa pre amendoi; celli ce su prea creduli, adesea sunt victima credulitatei loru;* β) cu intellessu reale, sub form'a feminina : *cella ce, celle ce : cella-a ce e impossibile, nu pote essiste; celle ce se petrecu in fundulu animei omului, numai lui Domnedieu sunt connoscute;* — totu de una data este mai elegante a supprime demonstrativulu si a dice : *ce e impossibile, nu pote essiste,* (vedi si la *ce*). — *b)* in intellessu speciale : α) personale : *cellu ce, cella ce, celli ce, celle ce, celloru ce : celli ce au venitu, se intre; celle ce n'au plecatu, se nu mai plece;* — *tu, cellu ce te laudi asiá*=*tu, care,* etc.; *fericimu-te, nascutoria de Domnedieu, pre tene, cella ce esti immaculata* (*cea ce esti*=*care esti*); β) reale, numai sub forma feminina : *cella ce, celle ce : cellu ce ti am spusu, se scii numai tu; cella ce am patitu, se nu mai patia nemini;* — mai simplu inse : *ce am patitu,* etc. — *d)* in locu de relativulu *ce* sau *care* dupo *cellu* pote stá unu de : *cellu de se lauda mai multu in vorba, acellu-a e mai de nemica la fapta.*

CELLU-A, vedi *cellu.*

CELLU CE, vedi *cellu.*

* CELLULA, s. f., **cellula;** deminutivu d'in *cella,* mai vertosu in intellessulu cuventului de sub 2 : *cellulele faguriloru, cellulele monachiloru, cellul'a in*

www.dacoromanica.ro

care meditu si scriu; iu speciale iuse, gaurellele cértoru corpuri: *cellulele buretiloru,* si iu geuere, primu elementu de form'a uuei assemiue gaurelle, care e basea totoru tessutureloru organice: *cellul'a se considera de naturalistii de astadi ca primu elementu allu victici organice.*

* CELLULANU,-*a*, s., **cellulanus**; care traiesce intr'uua cellula, ca uuu monachu de la unu ceuobiu.

* CELLULARIU,-*ia*, adj., (ital. **cellulare**, fr. **cellulaire**), relativu la *cellula,* mai vertosu iu iusemnarea speciale ce are cuveutulu iu scientiele uaturali, facutu d'iu *cellule: cavitati cellularie; tessutu cellulariu=tessutura cellularia,* d'iu care su formate organele auimaliloru si alle celloru mai multe plaute; — iuse si: *systema cellularia, penitentia cellularia,* modu de peua, iu care coudemuatii suut iuchisi seuguri iu câte uua cellula.

* CELLULOSU,-*a*, adj., (it. **celluloso**, fr. **celluleux**); pleuu de *cellule,* formatu d'iu *cellule,* mai vertosu iu iusemuarea speciale ce are cuveutulu *cellula* iu scientiele uaturali: *cellulosulu buretc, petre cellulose, corpu cellulosu; membrana cellulosa, tessutu cellulosu in corpulu animaliloru sau allu unoru plante.*

*CELOCE, s. f., si

*CELONE, s. f., **celox** si **celonis**; vasu de plutitu mai micu, uave mai mica si forte usiora, barca, (vedi si *celete,* care ca si *celoce* sau *celone,* au essitu d'iu acea-si foutaua cu *celeru*).

* CELSITATE si

* CELSITUDINE, s. f., **celsitas** si **celsitudo**; calitate de *celsu.*

* CELSU,-*a*, adj., **celsus** (vedi *cellere*); iualtu, sublime, mare, maiestosu, superbu, muudru: *celsele capite alle titaniciloru munti.*

*CELTIDE, s. f., **celtis**, (it. **celtide**, fr. **celtis**); geuu de plaute d'iu famili'a ulmaceeloru, *polygamia monecia lui Linnecu.*

* CELU, s. m., **cælum** (vedi 1 *celare,* peutruco *celu = cedilu* d'iu 1 *cedere*); iustrumeutu de taiare, sapare, sculptare, asiá uumit'a *dalta,* vorbiudu mai vertosu de instrumeutulu *celatoriloru* sau sculptoriloru addevaratu artisti: *d'in celulu acestui artefice au essitu multe si formose celature.*

* CEMENTARE si *cimentare,* v., (it. **cementare** si **cimentare**, fr. **cémenter** si **cimenter**; vedi *cementu*); a lucrá cu cemeutu: *a cementá ferrulu* = a l'aciarí; *a cementá aurulu, argentulu*=a le lamurí; *a cementá credenti'a cuiva*=a ua cercá si probá; *a cementá creditulu seu*= a lu cercá si periclitá — *a cementá bene petrele sau caramidele unui parete*= a le lipí bene cu *cementu* iudestullatoriu si bouu; *a cementá unu catinu, unu parete*=a lu spoí si lipí cu *cementu;*— *a cementá pacea* =a ua cousolidá; asiá si: *a cementá concordi'a, credenti'a, justiti'a; a cementá ur'a, discordi'a,* etc.

* CEMENTARIU,-*ia*, adj. s., **cæmentarius**; relativu la *cementu: pulbere cementaria, compositu cementariu;* — s. m., persouale, *cementariu,* care lucredia la *cementu* sau cu *cementu:* petrariu, murariu, etc.

* CEMENTATIONE, s. f., (it. **cementazione**, fr. **cémentation**); actiouc de *cementare; cementationea ferrului.*

CEMENTATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **cementatore, cimentatore** si **cementatorio**, fr. **cémentatoire**); care *cementa,* propriu a *cementá: pulbere cementatoria, mesure cementatorie de pace.*

CEMENTU si *cimentu* (reu: *timentu*), s. m., pl.-*e*, **cæmentum** (iu locu de *cedimentu* de la 1 *cedere;* compara si it. **cemento** si **cimento**, fr. **ciment** si **ciment**); 1. cu iutellessu mai originariu: *a)* pétra, buccata de pétra, petroiu uelucratu, asiá cumu se *taia* si se adduce de la lapicidiua sau d'iu alte locuri, mai vertosu pétra fragida, care serve la coustruire de muri: *d'in lapicidina se scotu petre cadre si cemente pentru constructioni;* de ací: *b)* pétra sfermata, redussa in pulbere mai mare sau mai menuuta, buccatelle ce se rupu d'iu pétr'a sub maiulu sau celulu cellui ce ua lucredia: *cementele de marmore ce se rupu la lucrarea ei;* 2. priu estensioue si metafora: *a)* arena sau veri-ce corpu duru sfermatu si pulverisatu, care serve ca mocirla la lipirea caramideloru sau petre-

www.dacoromanica.ro

loru si la spoirea unui muru: α) pulberea de caramide si ollane bene arse da unu forte bonu *cementu;* déro mai vertosu : β) calcea viua si stensa in apa, ammestecata cu arena si redussa la una specia de coca, este unu *cementu,* care lega forte bene caramidele si petrele : molle la inceputu, cu tempulu, prin actionea aerului, acesta specia de *cementu* se intaresce forte tare si tine petrele sau caramidele unite in preuna; γ) *cementu romanu=cementu hydraulicu,* compusu cu mari precautioni d'in calce grassa calcinata cu argilla, si care sub apa se intaresce, pre cumu se intaresce la aeru *cementulu,* de care e vorb'a mai susu; δ) veri-ce compositu, care, pusu intre doue sau mai multe lucruri, serve a le lipí, uni si tiné lipite cu soliditate; de unde apoi: ε) si in intellessulu ideale, mediu sau mesura de pace solida, de unione durabile, de assecurare, etc., legamentu de pace, de amicitia : *cementulu basericei lui Christu este indissolubile si indestructibile; cementulu unei amicitia si societate durabile; b)* pulbere ce serve a incaldi certe corpuri, spre a le dá certe proprietati; asiá : α) pulberea de carbone este unu bonu *cementu,* spre a transformá ferrulu ordinariu in aciariu; β) *cementulu,* cu care se allege *aurulu* de argentu, se compune d'in pulbere de caramida bene arsa, ammestecata cu nitru, cu sulfatu de ferru calcinatu si cu pucina apa; γ) *cementulu* pote fi si unu corpu volatile, care contine inse carboniu, etc.; de ací : δ) in genere si metaforice : *cementu=*mediu de probare sau esperimentare : proba, esperimentu, incercare, analyse, etc.; chiaru si in intellessu ideale : *cementulu addeveratei amicitia este infortuniulu;* si de ací, periclu, pétra de scandalu, etc.

CEMETERIU (*mai pucinu bene: cimitiriu* sau *kimitiriu,* inse de totu reu: *cintirimu* sau *ţintirimu*), s. m., pl.-*e*, **cœmeterium** (κοιμητήριον = *dormitoriu,* de la κοιμάειν=*a stá culcatu, a dormí*); proprie, dormitoriu=locu de dormitu; applecatu inse in speciale la loculu de dormitu somnu eternu, la loculu de immormentatu mortii : *curtile basericeloru d'in mediloculu sateloru si cetatiloru servieau peno acumu de cemeterie; in interessea sanitatei celloru viui una lege despune ca cemeteriele se fia afora d'in coprensulu communiloru.*

CENA si *cina,* s. f., **cœna** (it. **cena,** isp. prov. **cena,** port. **cea,** fr. **cène** [numai in intellessulu religiosu de sub 2. *a*]; lat. **cœna** pote fi affinu cu grec. κοινός-κοινή=*commune,* cumu sustinu unii, déro si cu grec. δοίνη δοίνα=*ospetiu, mancare, mésa,* etc.); 1. mancare sau mésa de séra : *la vechii straboni Romani cen'a inco fu in celle d'in urma mancarea sau més'a de spre séra, dupo ce mai inainte fusse mancarea de la mediulu dillei sau prandiulu; nepotii loru Romanii tinu si peno astadi acelle-asi datine in orele de mancare : prandiulu Românului pêno astadi este mancarea sau més'a de amédia, cen'a lui este mancarea de sér'a; cu doue sau trei ore inainte de prandiu, Românulu face sau manca prandisiorulu; afora de prandisioru, de prandiu si de cena Românulu face sau manca si una gustare cu pucinu dupo ce se scolla d'in somnu, mai vertosu candu se scolla prea de nopte si are se rabde prea multu de mancare pêno la prandisioru;* — locutioni : *a face* sau *prepará cen'a, a chiamá sau invitá pre cineva la cena;* — ca espressione de tempu : *la cena, spre cena, inainte de cena, aprope de cena, dupo cena,* etc.; — 2. in speciale, *cen'a* lui Christu cu apostolii in sér'a candu fu prensu si dussu spre a fi judecatu de morte : *diu'a cenei, cen'a Domnului, sant'a cena, ultim'a cena; dupo cena Christu spellà petiorele apostoliloru;* — *sant'a cena=cen'a cea santa=cen'a mystica,* sant'a communicatura, eucharisti'a; *a se face partecipe cenei mystice =a se communicá cu santele mysterie=a se communicá.*

* CENACLU, vedi *cenaculu.*

CENACELLU, s. m., pl.-*e*, **cœnacellum, catillus;** deminutivu d'in *cenaculu : unu cenacellu in podulu obscuru allu casei; unu cenacellu de cafea.*

CENACU, s. m., pl.-*e*, vedi *cenaculu.*

* CENACULARIU-*a*, adj. s., **cœnacularius;** relativu la *cenaculu : ineaperi*

www.dacoromanica.ro

cenacularie; — ca subst., *cenacullariu;* 1. care face vase numite *cenacule;* 2. care tine cu locaticu uua incapere in *cenaculu;* seracu lipitu, fora mediloce de traiu.

CENACULU si *cenaclu*, s. m., pl.-*e*, **cœnaculus, catinus, scutella;** unde se *cena:* 1. incapere de cenatu sau de mancatu, salla de mancare; 2. vasu de pamentu si mai vertosu de lemnu, in care se pune de mancare sau beutura : *a mancá unu cenaclu de lapte*, (in acestu intellessu redussu pre a locurea la form'a *cenacu*, de unde apoi directu demin. *cenacellu;* vedi inse si ceanacu in Glossariu); 3. fienduco la vechii straboni Romani *cenaclu=incapere de mancare* se aflá de regula in planulu cellu mai de susu allu casei, de ací *cenaculu* sau *cenaclu* cu insemnarile de : *a)* planulu cellu de susu allu casei, planulu casei de sub accoperimentu, podulu casei, etc.; *b)* locuintia, incapere de locuitu d'in acellu planu; si, fienduco incaperile d'in acestu planu au adjunsu se fia in urma locuite de omenii cei mai seraci, de ací : *c)* locuintia de seracu lipitu, locuintia miserabile.

ÇENARE si *cinare*, *cinediu*, v., **cœnare;** 1. a face sau mancá *cen'a*, a mancá mancarea de sera : *a cená cu lumina=* a cená de tempuriu, peno nu appune sorele; *a cená tardiu noptea, a cená cu luminarea; a cená bene, a cená reu; a cená a casa, la sene; a cená la altulu; a fi chiamatu sau invitatu la cena;* — part. *cenatu*, ca si *pranditu*, *mancatu*, etc., cu insemnare activa : *a se culcá necenatu, ne am culcatu necenati; cellu ce se culca necenatu, nu dorme bene.*

CENATECU si *cenaticu*, adj., **cœnaticus;** relativu la *cena : apparatu cenaticu;* — s. m. reale, *cenaticu=***cœnaticum,** ce se da ca costu pentru *cena* sau de mancare : *imperatorii Romani dau cenatice militariloru, preutiloru si altoru-a.*

CENATORIU,-*toria*, si *cinatoriu*, adj. s., **cœnator** si **cœnatorius;** 1. care *cenedia;* 2. relativu la *cena : vestimentu cenatoriu*, *incapere cenatoria*, vestimentu si salla de cena; 3. substant. : *α)* masc. reale, *cenatoriu*, camera de cenatu; β) f. reale, *cenatoria* sau *cenatore*, cu acellu-asi intellessu ca si *cenatoriu* de sub *α.*

CENATU, part. d'in *cenare*, **cœnatus.**

* CENCHRIDE, s. f., **cenchris;** (κεγχρίς, vedi si *cenchru*); specia de serpe venenosu, care are pellea semenata cu piccatelle ca grauntiele de *cenchru.*

* CENCHRU, s. m., **cenchrus** (κεγχρος=*meliu*=**milium**); genu de plante d'in famili'a gramineeloru, d'in care *meliulu* sau *meiulu* este una specia.

* CENERACEU si

CENERACIU,-*a*, adj., **cineraceus,** (compara si it. **ceneraccio**); care semena cu *cènerea:* relativu la *cenere ;* — subst. m. reale, *ceneraciu*, *cenere* de lessía; cârpa ce copere albiturele negre sau soiose si pre care se torna lessi'a; *cenere* de lessía, care serve nu numai la spellatulu albitureloru, ci la affinatulu argentului sau altui metallu.

* CENERARE, v., vedi *incenerare.*

* CENERARIU,-*ia*, adj.,, **cinerarius-a-um,** (compara si it. **cenerario-a,** franc. **cinéraire** si **cendrier**); relativu la *cenere :* 1. adj. *urna ceneraria*, in care se depunea si se pastrá *cenerea* provenita d'in arderea cadaverului unui mortu; *limiti cenerarie*, insemnate prin unu mormentu care coprindea urne cu *cenere* de morti ; 2. subst. : *a)* masculinu, *cenerariu: α)* personale : *α')* omu care stringe sau face *cenere*, ca se ua venda la altii; *β')* omu care incretesce perulu cu ferrulu incalditu in *cenere; γ')* nume datu in despretiu crestiniloru ca adoratori ai *cenerei* martyriloru; β) reale : *α')* locu unde se depunu urne cu *cenere* de morti, locu de immormentare; *β')* partea caminului sau fornului, in care cade *cenerea; γ')* vasu de pusu *cenere; δ')* la una machina de vapore, spatiu prin care se introduce aerulu necessariu la combustione si in care cade si *cenerea; b)* femin. reale, *ceneraria*, genu de plante d'in famili'a synanthereeloru, asiá numite pentruco faci'a superiore a frundieloru e *ceneria.*

* CENERATIONE, s. f., **cineratio;** actione de *cenerare*, reducere in cenere.

www.dacoromanica.ro

* CENERE, s. f., **cinis-cinere**, vedi *cenusia*.

* CENEREU si *ceneriu,-a*, adj., **cinereus**, de *cenere*, care semena cu *cenerea*: *facia ceneria*.

* CENERICIU si *ceneritiu,-a*, adj., **cinericius** si **cineritius**, care semina cu *cenerea*, fiendu paspaiosu si usioru ca *cenerea* : *pamentu cenericiu*.

* CENERIFORMU,-*a*, adj., (fr. **cinériforme**; vedi *cenere* si *forma*); cu forma, facia sau consistentia de *cenere*.

CENERITIU, *ceneriu*; vedi *cenericiu*, *cenereu*.

* CENEROSU,-*a*, adj., **cinerosus** (compara si it. **ceneroso**); plenu de *cenere*, incarcatu de *cenere* : *vestimente cenerose*; — *arme cenerose*, *ferru* sau *aciariu cenerosu*, etc., care nu se polesce bene; dero : *arama cenerosa*, *ferru cenerosu*, etc., si ferru sau arame, care are mice venisiore sau mice gaurelle, cari sunt semne de reu'a calitate a acestoru metalle.

CENOBIA, s. f., vedi *cenobiu*.

* CENOBIARCHU, s. m., (comp. fr. **cénobiarque**, d'in κοινόβιον=*cenobiu* si ἀρχειν=*a fi mai mare*); mai marele unui *cenobiu*, asia numitulu priore, sau superiore sau seniore.

CENOBITICU,-*a*, adj., relativu la *cenobitu* : *vietia cenobitica*.

CENOBITU,-*a*,(reu: *cinovitu* sau *kinovitu*); s., **cœnobita**; omu sau femina, care si petrece viéti'a intr'unu *cenobiu* : monachu-monacha, calugeru-calugeritia.

CENOBIU, s. m., p.-*e* si f. *cenobia-e* (reu inse : *cinovia* sau *kinovia*), **cœnobium** (κοινόβιον, d'in κοινός=*commune* si βίος=*viétia*); locu unde mai multi traiescu in commune, vorbindu in speciale de monachi sau de monache, cari petrecu vieti'a lorn departati de lume : monasteriu, scetu (skitu), etc.

* CENOLOGIA, s. f., (fr. **cénologie**, d'in κενός=*desertu* si λόγος=*discursu*); tractatu asupr'a desertului in natura, parte a physicei care se ocupa cu desertulu.

* CENOLOGICU,-*a*. adj., relativu la cenología sau la *cenologu* : *studie cenologice*.

* CENOLOGU, s. m., (fr. **cénologue**); care se occupa cu *cenología*.

* CENOSITATE, s. f., **cœnositas**; calitate de *cenosu*: *cenositatea acelloru catine sau bassine*.

* CENOSU,-*a*, adj., **cenosus**; plenu de *cenu* : *locu cenosu*, *vaduri forte cenose*.

CENOTAFIU si *cenotaphiu*, s. m., pl.-*e*, **cenotaphium** (κενοτάφιον, it. **cenotafio**, fr. **cénotaphe**, d'in κενός=*desertu* si τάφος = *mormentu*); mormentu monumentale, construitu in onorea unui mortu, fora ca corpulu acellui-asi se fia ingropatu acollo : *anticii*, *mai vertosu*, *inaltiau cenotafie pentru fientiele perdute prin innecu sau alte casuri*, *ce le privau de onorile immormentarei*, *lucru ce se considerá ca cellu mai mare reu pentru morti*.

* CENOTALAMU si

CENOTHALAMU,-*a*, adj., (it. **cenotalamo**, fr. **cénothalame**, d'in κοινός = *commune* si θάλαμος =*patu nuptiale*); care are *conceptaclulu* sau *apothec'a* asseminea cu *thallulu*, vorbindu de plantele numite *licheni*: de ací, s. m. pl. *cenothalami*, classe de licheni, in care intra toti lichenii câti au *conceptaclulu* de acea-asi natura cu *thallulu*.

* CENSERE, *censui*, *censutu* si *censitu*, *censu*; v., **censere**; in genere, a ponderá, a estimá, a evaluá; in speciale: 1. a inscrie numenele si starile cetatianiloru, a catagrafiá : la strabonii Romani, ca si la noi peno mai *de una di*, *cetatianii se censeau d'in cinci in cinci anni*; *capite-censi sunt cetatianii fora neci una stare*, *censuti numai cu capulu*, (vedi si *capitecensu*); a merge se se inscria, a face se inscria : *in ce catagrafia ti ai censute mosiele?* — de ací : a numerá, a trece in revisione; — 2. metaf., a ponderá valorea interna a unui ce, a estimá, a judecá, a crede, a opiná, si de ací: a si espreme parere, a votá, a decide, a pronuntiá, a decretá, etc.: *Senatulu si poporulu censura se se declare bellu câtu mai currendu*.

* CENSIONE, s. f., **censio**: actione de *censere*.

CENSITORIU,-*toria*, adj. s., vedi *censoriu*.

www.dacoromanica.ro

CENSORATU (compar. it. **censorato**) si

*CENSORIATU, s. m., officiu de *censoriu* in insemnarile acestui cuventu de sub 1, *b*, β, β′, γ′, δ′.

* CENSORIALE, adj., (franc. **censorial**); relativu la *censoriu* in intellessulu cuventului de sub 1, si prin urmare camu cu acellu-asi sensu ce are *censoriu* sub 2.

*CENSORIU,-*ia*, adj. s., **censor** si **censitor, censorius**; relativu la *censu* sau la *censura;* care face *censu* sau *censura:* 1. subst. personale, *censoriu* sau *censore : a)* magistratu romanu insarcinatu a face *censulu* cetatianiloru, adeco a constatá si inscrie numerulu, numenele si starile cetatianiloru, a impune si repartí darile la erariulu publicu, a locá domeniele publice, a incassá veniturele de pre aceste domenie, etc.; acellu-asi magistratu erá investitu si cu poterea de a preveghiá si portarea morale sau politica a totoru cetatianiloru si mai vertosu a celloru de conditione mai inalta : *censorii erau doi si se allegeau mai antaniu pre cinci anni, apoi numai pre unu annu si diumetate; censoriulu puniea pre celli caduti in gravi culpe cu escludere d'in statulu loru civile : senatoriulu erá esclusu d'in senatu, callariulu d'intre callari, alti cetatiani d'in tribulu loru; acesta punitione a censoriului, in urm'a unei sententia infamante* (=**judicium turpe**), pronuntiata de *judecatori competenti sau de insisi censori, punea pre cetatianu in starea de ignominia : b)* in insemnare mai estensa : α) in genere, veri-ce persona, care cu severitate estima si judeca alta persona, sau portarea, faptele ori operele acestei persone, cumu si tempurele, impregiurarile, etc., luatu si in intellessu bonu, déro mai vertosu cu intellessulu reu de *a imputá, a mustrá, a certá, a si manifestá nemultiamirea*, etc. : *betranii sunt aspri censori ai teneriloru; omulu se si fia senguru cellu mai aspru censoriu allu seu; se me lassi in pace, co nu vreu censoriu pre capulu meu: voi câti aveti dorenti'a de a scrie opere nemoritorie, cautati unu severu si sinceru censoriu, care se ve arrete si bonele si rellele opereloru vostre;*—in acestu intellessu si fem. *censoria;*—β) in speciale: α′) cellu ce appretia si judeca meritele opereloru de arti formose, mai vertosu operele litterarie : *lui Cintilianu s'a datu numele de censoriu allu Parnassului latinu;* β′) cellu numitu de unu guberniu allu unei terre, unde nu e libertate de tipariu, se essamine cartile, dramatele, diariele si alte opere de publicatu, ca se nu lasse a se stracorá in elle ceva contrariu ordinei politice stabilite; γ′) in unele universitati, cellu insarcinatu a cercetá scrierile presentate universitatei; δ′) in institute de crescere a copilliloru, cellu insarcinatu cu preveghiarea moralitatei si cu disciplin'a alumniloru; ε′) in scole, scolariu insarcinatu a preveghiá pre conscolarii sei in lips'a invetiatoriului; ζ) in fine, cellu insarcinatu a face una catagrafía si a repartí impositele; in acestu intellessu mai vertosu sub form'a *censitoriu;* — 2. adj., relativu la *censoriu* sau *censore* ca substantivu : *a) animadversione censoria*, punitione pronuntiata de *censorele* cu intellessulu de sub 1, *a; b) observationi censorie*, de *censoriu* in intellessulu cuventului de sub 1, *b*, α, β, α′, β′, γ′; asiá si : penna *censoria*, de criticu litterariu sau de *censoriu* numitu de guberniu.

* CENSU,-*a*, a trei-a forma de supinu sau participiu d'in *censere*, luata cu insemnarile : 1. de adj., **census-a-um**, pre candu *censutu-a* are intellessulu de propriu participiale: *cetatianii censi nu mai cu capulu*, (vedi *censere* si *capitecensu*); 2. de subs., **census-ūs**, actione si resultatu allu actionei de *censere: a)* in sensu anticu, (vedi si *censoriu* sub 1. *a);* α) numerare a cetatianiloru Romani, estimarea si inscrierea starei loru, catagrafia a numerului cetatianiloru Romani si a starei loru: *censulu se facea d'in cinci in cinci anni;* β) catagrafi'a insasi, registrulu de inscriere allu cetatianiloru cu starile loru: *a admitte in censu, a esclude d'in censu* = a numerá sau nu intre cetatiani; γ) starea autentica, trecuta in *censu* a cetatianului Romanu, stare dupo care ellu erá inscrissu in cu are sau cu-

www.dacoromanica.ro

tare ordine a poporului : *800000 de sesterti erá censulu unui senatoriu; ca se fia cineva inscrissu ca callariu se cereau 400000 de sesterti;* de ací : *b)* cu insemnari mai generali, d'in cari parte a avutu cuventulu de la vechii Romani, parte s'au desvoltatu mai tardiu in limbele romanice : α) conditione sociale, locu ce occupa unu cetatianu in ierarchi'a sociale : β) stare in genere, avutía sau avere : *omu fora nume, fora posetione, fora censu;* γ) stare in parte, venitu ce se cere de la unu cetatianu, spre a essercitá certe drepturi : *censu electorale, censu de eligibile, censu de electoriu, censu cerutu spre a fi allessu senatoriu;* si fiendu co *censulu legale* se computa dupo summ'a de imposite, ce are se dé cineva statului, de aci *censu* si cu insemnarile: δ) de impositu, summ'a de imposite in totn sau summ'a de impositu in parte, ce cetatianulu solve pentru fiacare materia suppusa darei; ε) venitu, in proportione cu care se solve impositulu; ζ) procentu annuale la unu capitaliu.

* CENSUALE, adj., **censualis;** relativu la *censu* in intellessulu cuventului de sub 2. : *functionari censuali*, insarcinati cu facerea si stabilirea *censului*, cu tinerea registreloru *censuali; venitu censuale*, etc.

* CENSUARE, v., (it. **censuare**), a estimá, inscrie si suppune la *censulu* cuvenitu pentru bonurile immobili; *a catastrá* aceste bonuri.

* CENSUARIU,-*ia*, adj. subst., **censuarius;** ce tine strinsu de *censu* in insemnarea de sub 2. : *registre censuarie;* mai multu inse ca subst. *censuariu* : α) suppusu la *censu*, β) arrendatoriu ce solve proprietariului unu *censu* annuale.

* CENSURA, s. f., **censura** (compara si it. **censura**, fr. **censure**); 1. in intellessu anticu : *a)* demnitatea de *censoriu* sau *censore : Catone obtinù censur'a: b)* tempulu câtu dură acesta functione : *in tota censur'a sea Catone se arrettà forte severu;* 2. in insemnari generali : *a)* officiu de *censoriu* numitu de unu guberniu pentru cercetarea cartiloru, diarieloru, dramateloru, etc.: *censura teatrale, politica, religiosa* etc.; officiulu acestu-a personificatu, loculu unde se essercita : *a presentá la censura una carte; b)* essercitiulu unei assemine functione : *censur'a ecclesiastica facuta cartiloru religiose* este nu numai cercetarea loru, spre a se vedé, deco nu coprendu ceva contrariu doctrinei religionei, ci si condemnarea loru, punerea la indice sau anathemisarea, in casu de a se aflá contrarie dogmeloru religiose; de ací : *c)* in intellessu si mai estensu de *appretiare, estimare, judecare*, etc., atâtu in bene câtu si mai vertosu in reu, in insemnare de *imputare, mustrare, certare*, etc.: *censur'a ce se face opereloru de arte allege ce e bonu si ce nu e bonu sau reproba ce nu e bonu; censur'a vostra nu me suppera de locu, pentru co faptele vostre aru meritá a fi suppuse la una mai aspra censura de câtu alle melle; — censura* este si una punitione disciplinaria, ce se applica scolariloru, militariloru, advocatiloru, magistratiloru, etc.

* CENSURABILE, adj., (ital. **censurabile**); demnu de *censuratu* sau de *censurare*, in insemnarea cea rea a cuventului : *portare censurabile, doctrine censurabili, acte de celle mai censurabili.*

* CENSURARE, v., (it. **censurare**, fr. **censurer**); a face *censura*, in tote insemnarile acestui cuventu.: *censoriulu mi a censuratu dram'a, si nu mi a permissu se ua punu pre scena;* déro mai vertosu in insemnare rea de *a reprobá, a reprende, a certà, a mustrà, a castigá, a condemná*, etc. : *nu e formosu a censurá vitiele altoru-a, candu insuti ai acelle-asi vitie.*

* CENSURATORIU,-*toria* si
CENSURATRICE, adj. s., care *censura.*

CENTAULA si
CENTAURA, s. f., vedi *centaurea.*

CENTAUREA, si *centuaria*, s. f., **centaurea** si **centauria** (compara si it. **centaurea**, franc. **centaurée**; in limb'a nostra cuventulu, dupo localitati, se mai aude si in formele : *centaura* sau *cintaura, centaula* sau *cintaula;* mai reu : *ţintaura* si *ţintaula*); genn de plante d'in famili'a synanthereelorn cinaree, *syngenesia frustanea lui Linneu*, d'in

www.dacoromanica.ro

care speciele celle mai insemnate si mai connoscute suntu : *centauri'a cea mare* =**centaurea centaurium** lui *Linneu*, numita de poporu si *fierea pamentului; centauri'a cea mica*=**gentiana centaurium** saŭ **chironia centaurium** si **erythræa centaurium**, planta bona de febri intermittenti, si numita, parese, de poporu cu numele speciale de *centauria* sau *cintaura*; —*centaurea* sau *centauria* nue de câtu form'a feminina d'in adj. *centaureu* sau *centauriu*=**centaureus** sau **centaurius**=de *centauru*, forma care subintellege *planta*: *planta centauria*, asiá numita dupo *centaurulu Chirone*, care ar fi descoperitu mai antaniu proprietatile acestei plante si s'ar fi vindecatu cu dens'a de una plaga receputa in calcaniu de la una sagetta a lui Ercule.

CENTAUREU,-*a*,adj.,**centaureus**(κενταύρειος); de *centauru*,(vedi si *centaurea*).

CENTAURIDE, s. f., **centauride** (κενταυρίς),speciadeplanta,(vedisi*centaurea*).

CENTAURIU,-*a*, **centaurius**; vedi *centaurea* si *centaureu*.

* CENTAUROMACHIA, s. f., **centauromachia** (κενταυρομαχία); bataia a *centauriloru*.

CENTAURU, s. m., **centaurus** (κέντταυρος); fientia fabulosa, diumetate omu si diumetate callu : *cellu mai famosu d'intre centauri este Chirone, care fu educatoriulu lui Achille; batai'a centauriloru cu Lapithii inco este multu celebrata in fabulele grecesci; — constellatione meridionale* in cod'a *hydrei*.

CENTENA, s. f., vedi *centenu*.

* CENTENARIU,-*ia*, adj. s., **centenarius** (compara si it. **centenajo** si **centenario**, fr. **centenaire** si **centenier**); care coprinde sau are una *centena* : *numeru centenariu; officiariu centenariu*, care commanda una *centena* de armati;—in speciale, de *una centena* de anni : *betranu centenariu; serbatore centenaria*, serbata dupo una *centena* de anni sau fiacare *centena* de anni;—subst. m., *centenariu; a)* omu in etate de una *centena* de anni; *b)* officiariu mai mare peste una *centena; c)* ca reale, numeru sau summa de *unu centu, unu centu* : *unu centenariu de callari*.

CENTENNE si

* CENTENNIU, adj. s., (**centennis, centennium**, d'in *centu* si *annu*); care dura de unu centu de anni : *selbe centennie;* —s. m. reale, *centenniu*, tempu de unu centu de anni, seclu.

CENTENU,-*a*,adj., **centenus**; compusu de unu *centu* : *numeru centenu; arbore centenu*, cu unu *centu* de ramure; *carte centena*, cu unu centu de pagine sau de foie; mai vertosu la plur. : *la centeni armati imparte centeni galbeni*, la câte *unu centu* de armati imparte câte *unu centu* de galbeni; – subst. f., *centena; a)* unu *centu*, summa de unu *centu*, ceva compusu d'in *unu centu* de individe assemini: *centena de armati; b)* commandu preste *unu centu*.

CENTESIMA, s. f., vedi *centesimu*.

* CENTESIMALE, adj., (it. **centesimale**, fr. **centésimal**); relativu la *centesimu*: *perdonu centesimale*, iertare de peccate data in fia care annu *centesimu; numeru centesimale*, veri-care d'in numerele de la 1 peno la 100, pentru co fia care este parte sau fractione *centesimale; divisione centesimale*, in unu *centu* de parti.

* CENTESIMARE, v., **centesimare**; a luá una *centesima*, si a nume : *a)* a percepe una *centesima* de impositu sau de usura; *b)* a uccide unulu la *centu*, vorbindu mai vertosu de una oste rebelle sau caduta in alta culpa.

* CENTESIMATIONE, s. f., actione de *centesimare*, mai vertosu in intellessulu lui *centesimare* de sub *b*.

CENTESIMU,-*a*, adj., **centesimus**; (compara si it. **centesimo-a**, fr. **centésime**); 1. care e unulu d'in unu *centu*, care intr'una ordine sau seria se afla in loculu *allu centule : in annulu centesimu de la fundarea cetatei;* — subst. f., *centesima* (subintellege *parte*) : *a)* in genere, veri-ce ce e una parte de unu *centu* de ori mai mica d'in altu ce de unu centu de ori mai mare : *ammesteca diece centesime de spiritu cu treidieci de centesime de apa; banulu este una centesima d'in leura* (libra); *patru bani sunt patru centesime alle leurei* (librei); — *b)* in speciale : *α) centesima*, usura de unulu la *centu; b) centesima*, impositu

www.dacoromanica.ro

de unulu la *centu*; — 2. *centesimu*= *centuplu*, de unu *centu* de ori mai multu: *granulu da fructu centesimu.*

* CENTIARIU, s. m., pl.-*e* (fr. **centiare**, d'in **centum**=*centu* si **area**=*aria*); mesura de superfacia, care e *centesim'a* parte a *ariei*, *ari'a* fiendu=cu unu *centu de metri cadrati: mai multe centiarie de pamentu arabile.*

CENTIBRACIU, s. adj., vedi *centimanu.*

* CENTICEPITE, adj., **centiceps** (d'in *centu* si *capu*); cu unu *centu de capite: hydre centicepiti*, animali fabulose, ca si *canele tricepite; poetii romani dau adesea opinionei mobile a vulgului numele de bella centicepite.*

CENTIFIDU,-*a*, adj., **centifidus** (d'in *centu* si *findere*); cu unu centu de despicature, despicatu in unu centu de parti sau locuri.

* CENTIFOLIU,-*a*, adj., **centifolius** (d'in *centu* si *foliu*); cu unu centu de folie sau foie; — s. f., *centifolia* (subintell. *rosa*), ros'a cu unu centu de foie.

CENTIGRADU,-*a*, adj., (it. **centigrado**, fr. **centigrade**, d'in *centu* si *gradu*); impartitu in unu centu de grade: *thermometru centigradu.*

* CENTIGRAMMA, s. f., si *centigrammu*, s.m.(ital. **centigramma**, fr. **centigramme**, d'in *centu* si *gramma*); pondu submultiplu d'in gramma, centesim'a parte d'in gramma, luata ca unitate de mesura pentru ponderi: *diece centigramme facu una decigramma.*

CENTIGRAMMU, s. m., vedi *centigramma.*

* CENTIGRANIU,-*a*, adj., **centigranius** (d'in centu si *granu* = *grauntiu*); cu un centu de grauntie: *specie de grane centigranie.*

* CENTILITRU, s. m., pl.-*i*, (it. **centilitro**, fr. **centilitre**, d'in *centu* si *litra*); pondu submultiplu d'in litru, centesim'a parte d'in litru, luatu ca unitate de mesura pentru capacitati: *diece centilitri facu unu decilitru.*

* CENTILOCIU, s. m., pl.-*e*, (**centiloquium**, it. **centiloquio**, d'in *centu* si *locere*); opu ce coprende unu centu de parti, capitule sau alte divisioni; collectione de unu centu de massime sau sententie filosofice: *centilociulu arabului Ali este forte celebru in litteratur'a araba.*

* CENTIMANU,-a, adj., **centimanus** (d'in *centu* si *mana*); cu unu centu de mane sau de bracie, epithetu applicatu la fabulosii giganti: *centimanulu Briareu;* — prin estensione, forte vertosu, forte potente.

* CENTIMETRU,-*a*, adj. s., **centimeter** (compara si it. **centimetro**, franc. **centimètre**, d'in *centu* si *metru*); 1. adj., cu unu centu de specie de metri, vorbindu mai vertosu de metrulu sau mesur'a poetica: *poema centimetra;* — care coprende unu centu de metri de lungime: *linia centimetra;* 2. subst. masc. *centimetru*, pl.-*i*, submultiplu d'in metru, centesim'a parte a metrului ca mesura de dimensioni: *centimetru cubicu, centimetri cadrati; diece centimetri facu unu decimetru.*

CENTINODIA, s. f., vedi *centinodiu.*

* CENTINODIU,-*a*, adj. s., (**centinodius-a**, compara si it. **centinodia**, fr. **centinode**, d'in *centu* si *nodu*); cu unu centu de noduri; — s. f., *centinodia*, specia de planta medicinale.

CENTINU, s. m., vedi *centrone.*

* CENTIPEDU,-*a* si *centipede*, adj. s., **centipes**, **centipeda** (compara si fr. **centipède**, d'in *centu* si *pede*); cu unu centu de pedi sau petiore; — s. f., *centipeda* sau *centipede-a*, specia de insectu cu forte multe petiore; de ací si s. f. pl. *centipedi*, insecte cari au mai multu de cincidieci de petiore si mai pucinu de doue cente, cumu su scolopendreele.

* CENTIPELLIONE si

CENTIPELLIU, s. m., **centipellio**, (compara si it. **centopelle**, d'in *centu* si *pelle*); stomaculu secundu sau tertiu allu rumegatorieloru.

* CENTISTERIU, s. m., (ital. **centistero**, fr. **centistère**, d'in *centu* si *steriu*); submultiplu d'in *steriu*, centesim'a parte d'in *steriu: diece centistérie facu unu decisteriu.*

* CENTOCLU,-*a*, adj., **centoculus**, (vedi *centu* si *oclu* sau ochiu); cu unu centu de ochi: *centoclulu custode, Argu.*

* CENTONARIU,-*a*, adj., s., **cento-**

www.dacoromanica.ro

narius; relativu la *centone* sau *centoniu*; — s. m., *centonariu*, care lucra *centoni*; officiariu insarcinatu cu *centoniele* unei oste.

* CENTONE, s. m., si

* CENTONIU, s. m., pl.-*e*, **cento**, (κέντρων, vedi si *centru*, d'in care *centoniu* in locu de *centroniu* ar fi una forma augmentativa); ceva facutu d'in mai multe buccati de diverse colori, cusute sau allipite intre densele; ceva cusutu si mai vertosu bene cusutu, infloratu prin cusutura: 1. copertura de patu d'in diverse buccati de diversa colore; 2. vestimentu d'in petice, vechitura; — 3. asternutu, pre care se culca cineva; 4. porta sau usia de pannura, perdella; 5. copertura de callu, cioltariu; 6. prin metafora, in insemnari mai ideali de: *a)* compositione litteraria, poema compusa cu idee si chiaru frasi furate d'in unulu sau d'in multi si diversi auctori; *b)* in sensu analogu, se facu si *centoni* sau *centonie musicali* si chiaru scientifice; *c)* fabula, mentione, mentioni bene combinate, ce spune cineva altui-a: — 7. subst. m. personale, *centone*, auctoriu de *centonie* (*centone*, in locu de *centrone* = gr. κέντρων, se refere, casi *centru* = gr. κέντρον, la κεντεῖν = *a cose*, *a carpí*, *a inflorá cu aculu*, etc.; d'in acea-asi funtana au essitu de certu si *centisire* sau *cintisire* [pronuntiatu *kindisire*, pentru care vedi *chindisire in Glossariu*], cuventu introdussu mai de currendu, pre tempulu Fanariotiloru pote, in limb'a nostra; déro cuvente ce porta caracterie de una mai mare vechime, cumu: *centinu* sau *cendinu* [pronuntia: *kendinu*] = *firu de cosutu flori*, *de infloratu vestimente sau pannure*; *cenu* [pronuntia: *kenu* si vedi 2. *cenu*], cumu si derivatulu acestui-a, *cenariu* [pronuntia: *kenariu* si vedi *chenariu* in Glossariu], etc., a essitu pote d'in acea-asi radecina; *cendinu* inse sau *kendinu*, si fora *n*: *cedinu* sau *kedinu* = partea *capiteloru fireloru de urditura*, *cari sunt spendurate sau legate de sullu si cari remanu neintessute cu batutura*, pote fi si in locu de *pendinu* de la *pendere* sau in locu de *pedinu*, cumu se si aude pre a locurea, de la *pede* [compara *celle* = *kelle*, *cerdere* = *kerdere*, etc., in locu de *pelle*, *perdere*]; totu asiá si *cenu* = *kenu*, cu derivatulu *cenariu* = *kenariu*, ar poté fi in locu de *penu*, *penariu*; compara lat. **penis** si **penna** sau **pinna**, cari au si insemnari analoge cu alle romanesceloru *cenu* si *cenariu*). *M.*

* CENTRALE, adj., **centralis**; de *centru*, pusu in *centru*; — *sorele este corpulu centrale allu systemei nostra planetaria*; *potere centrale*, *directione centrale*; *casa centrale*: *a)* casa pusa in centru, déro si: *b)* in intellessulu metaforicu allu cuventului *casa*, cassa de bani in care se versa toti banii strinsi in alte casse de bani; *focu centrale*; *a)* focu pusu in centrulu altoru mai multoru focuri, déro si: *b)* focu ce se crede co essiste si arde necontenitu in senulu pamentului, spre centrulu acestui-a; *fortia centrale*, fortia atâtu *centripeta* câtu si *centrifuga*; *corde* sau *voci centrali*, cari tinu mediulu intre *gravi* sau grosse si *acute* sau suptiri; *motu centrale*: *a)* care se face prin una impulsione venita d'in *centru*, si in speciale: *b)* motu sau miscare a unui corpu in linia curba, care se face in giurulu unui puntu sau corpu centrale, d'in care emana sau se considera co emana forti'a ce continuu sollecita corpulu mobile a se appropiá, a gravitá sau a se plecá spre centru insusi, *fortia* ce se chiama *centripeta*, precandu corpulu mobile insusi, in poterea inertiei selle sau impulsionei originaria, data in alta directione differita de a fortiei contripeta, tende continuu a fugí si a se departá de centru pre tangenti la curb'a descrissa in giurulu centrului, cu una *fortia* numita *centrifuga*; — *regula centrale* se chiama in geometria methodulu de a aflá centrulu si radi'a unui *cercu*, care pote taiá una parabola data.

* CENTRALISARE, v., (fr. **centraliser**); a stringe si uní la *centru*, a face *centrale*: *a centralisá administrationea*; de ací si:

* CENTRALISATIONE, s. f. (fr. **centralisation**); actione de *centralisare*; systema de guberniu, in care adminstrationea e *centralisata* in manule po-

www.dacoromanica.ro

terei centrale, in mânule monarchului si alle ministriloru sei.

* CENTRALIȘATORIU,-*toria*, adj. s., care *centralisa* sau tende a *centralisâ*: *de legi centralisatorie are lipse monarchi'a, èro democrati'a cere legi discentralisatorie.*

* CENTRALISTU, s. m., (fr. **centraliste**); partisanu allu *centralisationei.*

* CENTRALITATE, s. f., (it. **centralità**); stare de *centrale*: *centralitatea fortiei centrifuga si centripeta.*

* CENTRARE, s., (fr. **centrer**); 1. a stringe la *centru*, si in genere, a stringe la unu locu; in acestu intellessu se iea mai multu compusulu: *concentrare*; a afla sau determiná *centrulu*, vorbindu mai vertosu de unu ochiamu, a pune centrulu assei ochianului asiá, in câtu tote partile campului ochianului se fia assemini si asseminea assiedate in respectulu assei.

* CENTRICU,-*a*, adj., (it. **centrico**); de *centru*, care tine strinsu de *centru*, care trece prin *centru*: *puntu centricu.*

* CENTRICEPITE si

*CENTRICEPITU,-*a*, adj. s., (fr. **centriciput**, d'in *centru* si **caput** = *capu*); relativu la partea media a craniului sau testei capului; — s. f. *centricepitea* sau m. *centricepitu*-lu, partea media a craniului.

* CENTRIDE, s. f., (fr. **centris**, d'in grec. κεντρίς=*acu de insectu, insectu armatu cu assemine acu*; vedi si *centrina, centru*); genu de insecte d'in famili'a hymenopteroru.

* CENTRIFUGU,-*a*, adj., (it. **centrifugo**, franc. **centrifuge**, d'in *centru* si *fugire*); care tende a se departá si *fugi de centru*, care face se se departe unu mobile si se *fuga de centru*, in opposetione cu *centripetu*: *potere sau fortia centrifuga*, (vedi *centrale*).

* CENTRINA, s. f., **centrina**; 1. specia de musca, care pisca forte reu; 2. specia de pesce d'in genulu *scalului*; in acestu d'in urma intellessu se pote dice mai bene si m. *centrinu* (it. **centrino**), pentru co cuventulu nu e de câtu unu adiectivu, *centrinu,-a*, formatu d'in *centru*, si luata ca subst. f. *centrina* (subintell. *musca*), si m. *centrinu* (subintell. *pesce*).

CENTRIPETENTE, adj., vedi *centripetu.*

* CENTRIPETENTIA, s. f., (compara fr. **centripétence**); tendentia spre *centru*, potere ce face ca unu mobile se *tenda spre centru.*

* CENTRIPETU,-*a*, adj., (it. **centripeto**, franc. **centripète**, d'in *centru* si *petere* sau *petire*); care *tende* spre *centru*, care face ca unu mobile se tenda la *centru*, in opposetione cu *centrifugu*: *fortia sau potere centripeta*, (vedi *centrale*).

*CENTRONOTU,-*a*, adj., (fr. **centronote**, d'in κέντρον=*centru* cu insemnare de *acu* sau *spinu* si d'in νῶτος=*notu* sau spinare); cu spinarea armata de spini; — s. m., *centronotu*, genu de pesci d'in famili'a *scomberoidiloru.*

* CENTROSCOPIA, s. f., (fr. **centroscopie**, d'in κέντρον=*centru* si σκοπειν =*cercetare*); parte a geometriei care se occupa cu cercetarea si descoperirea legiloru, dupo cari se determina centrulu marimiloru geometrice.

*CENTROSCOPICU,-*a*, adj., relativu la *centroscopia* si la *centroscopu.*

* CENTROSCOPU, s. m., care se occupa cu *centroscopia.*

CENTRU, s. m., **centrum** (κέντρον, d'in κεντεῖν=*impungere, intiepare, piscare, gaurire, cosere, inflorire cu aculu*, etc.; vedi si *centone*); proprie, instrumentu de impunsu: acu, stemuru, stemurare, spinu, tiepa, etc.; dèro acestu intellessu originariu nu are cuventulu in domeniulu limboloru romane, ci numai intellessulu de *resultatu produssu prin impunsura, puntu, ceva assemine cu unu puntu sau cu semnulu de impunsura*, si a nume: 1. puntu, globutiu duru ce se afla in marmore, in cristalle, in gemme sau nestimate, etc.; 2. in speciale, puntu mediu, care se afla chiaru in mediulu sau mediloculu unui ce sau care formedia aprope mediulu sau mediloculu acellui ce: *a)* in intellessu matematicu si rigorosu: α) puntulu internu intr'unu cercu, de care tote puntele cercumferentiei cercului se afla la ecale departare:

www.dacoromanica.ro

centrulu cercului, allu cercumferentiei: β) puntu internu intr'una sfera sau globu, de care tote puntele superfaciei sferei suntu la ecale departare : *dupo antici, pamentulu sta immobile in centrulu sferei ceresci sau allu lumei; centrulu pamentului;* γ) prin estensione : *α')* puntu unde se interse cadiametrele figureloru ce nu su cercularie neci sferice: *centrulu unui cadratu, unui parallelogrammu; centrulu unui parallelipedu; centrulu elipsei;* β') braciulu circinului pusu cu acumele in *centrulu* cercului de descrissu : *b)* in intellessu mai estensu si mai pucinu rigorosu, veri-ce e sau se considera ca mediloculu, ca puntulu principale allu unui lucru sau unei lucrare, etc.: *α')* in scientiele materiali : *α)* in geometria, physica si mecanica : *α') centrulu parabolei*, puntu unde convergu radiele repercusse; β') *centru de gravitate*, puntu, de care spendutu sau redimatu, unu corpu sta in p ·fectu ecilibriu; puntu internu allu pamentului, in care se unescu tote fortiele attractive alle pamentului; si fiendu co pamentulu este aprope una sfera, de acea-a *centrulu lui de gravitate coincide aprope cu centrulu lui mathematicu sau geometricu; centru commune de gravitate*, puntu pre una linia care unesce *centrele de gravitate a doue corpuri;* γ') *centru de ecilibriu*, puntulu in giurulu carui-a mai multe corpuri si afla ecilibriulu; δ') *centru de motione*, puntu in giurulu carui-a se misca unu corpu, (vedi si *motu centrale* la articl. *centrale*); ε') *centru de conversione*, puntu in giurulu carui-a se invertesce unu mobile; ζ') *centru de gravitatione*, puntu cotra care *gravita* sau e attrassu unu planetu, unu cometu sau unu satellitu : *centrulu de gravitatione este asiá déro, vorbindu* in genere *pentru tote corpurile cosmice, cea ce e centrulu de gravitate, vorbindu in parte de poterea de attractione a pamentului facia cu corpurile ce, in poterea acestei attractione, cadu pre pamentu;* η') *centru de oscillatione*, puntu pre una perpendicularia dussa d'in centrulu de gravitate allu uuui corpu oscillante in giurulu unei asse orizontali pre assea de rotatione; ϑ') *centru de percussione*, puntu prin care cauta se treca directionea unui impulsu datu unui corpu ce se rotedia in giurulu unei asse, pentru ca acesta asse se nu sufferia succussa si smentire d'in locu; ι') *centru de pressione*, puntu allu unei suprefacia, appesata de una massa de fluidu, prin care trece resultantea totoru pressioniloru essercitate asupr'a totoru punteloru superfaciei insasi; κ') *lini'a centrului* (subintell. *de gravitate*), lini'a care din puntulu de suspensione a unui corpu cade perpendicularia pre orizonte; λ') *centru fonicu*, puntu unde sta cellu a cui voce e repercussa intr'unu locu datu, care se chiama *centru fonocampicu;* μ') *centru ovale*, parte a creierului sau craniului unde se conjungu vertebrele; ν') *centru nervosu*, de unde incepu nervii, asiá si *centru tendinosu*, de unde incepu *tendinile;* ο') *centrulu fortieloru parallele*, puntu intr'una systema mobile animata de fortie parallele, prin care trece regulatu si constante resultantea fortieloru, veri-care ar fi posetionea systemei si veri-cari ar fi valorile absolute alle fortieloru, destullu numai se si pastredie constanti valorile relative; — *b)* in alte sfere de connoscentie si de activitati omenesci : α) iu tactica sau artea militaria : α') *centru* allu unei armata sau unei divisione ore-care de armata, parte de armati ce in tempu de bataia sau de repausu sta intre celle doue aripe, éro in tempu de mersu intre fruntea si cod'a ostei; β') *centru de attacu*, puntu de unde se diregu, se incepu si se facu attacurile asupr'a unei cetate sau unei armata; si in genere : γ') *centru de operationi bellice:* β) in commerciu si alte ramure de activitate industriale, puntu insemnatu, cetate, portu, terra, etc., unde se facu de regula bone operationi industriali, unde una ramura de industria inflorésce ca mai bene : *suburbiulu acestu-a este centrulu totoru daraveriloru mari; Angli'a este unu mare centru de industriu si commerciu;*—γ) in politica : α') *centrulu administrationei unui judeciu*, capitalea judeciului; β') *centrulu guberniului*, capitalea terrei; γ') *centrulu unei adunare politica*, deputati, cari prin opinionile loru tinu

www.dacoromanica.ro

mediulu intre deputatii asiá numiti *derept'a adunarei* si cei asiá numiti *stang'a adunarei : centrulu dcreptu*, mai appropiatu in principie de derept'a adunarei, in opposetione cu *centrulu stangu ; centrulu intregu a votatu cu derept'a ;* — δ) in morale si usulu sociale : *omulu in egoismulu seu. c forte dcspusu a se credc centrulu creationci*, a crede ca lumea pentru densulu e facuta; *scaunulu Romei este centrulu catholocitatei romanc; cas'a sea este centrulu de stringcre allu totoru omcniloru littcrati si politici.*

* CENTU, s. m., pl.-*e*, **centum;** numeru compusu d'in diece ori diece sau 10×10=100 : *unu centu de militari facc una ccnturia; cei trei ccnte de Spartiati morti la Thermopyle ; trei cente dc Fabii mersera contra Veientiloru;*—numerele mai mice de câtu *centu*, cari intra in compusitione cu acestu-a, se punu dupe *centu* cu unu *si* sau fora *si* : *unu centu cinci, unu centu septe, unu centu dicce, unu centu nouespredicce, unu centu septe dicci*, etc., si : *unu centu si cinci, unu centu si septc, unu ccntu si diecc, unu centu si nouespredicce, unu centu si scptedieci ;* asiá si cu pl. *ccntc : doue ccnte septe = doue cente si septe, optu ccnte scptedieci = optu cente si septedieci* ; — din celle asiá compuse suntu adiective numai celle ce mergu peno la 19 : *unu ccntu si scpte caramide, trci cente si optu spredicce santi parenti ;* éro celle compuse cu numere mai mari de 19, sunt substantive : *patru centc si trcidieci de boi, unu centu si douedieci si cinci de luptaci:—centu=* unu numeru indefinitu : *a repeti de cente de ori;*—proverb : *unde a trccutu miia, treca si centulu*, pre longa una dauna mare a se resignâ si la alta mai mica.

* CENTUMPONDIU si *centupondiu*, s. m., pl.-*e*, **centumpondium** si **ceutupondium** (d'in *centu* si *pondu*); greutate de unu centu de pondere sau libre, unu centenariu de pondere.

* CENTUMVIRALE si *centuvirale*, adj., **centumviralis;** relativu la *centumviru : judecie centumvirali.*

* CENTUMVIRATU si *centuviratu*, s. m., officiu sau demnitate de *centumviru.*

* CENTUMVIRU si *centuviru*, s. m., **centumvir** (d'in *centu* si *viru*); de regula in pl. *centumviri*=**centumviri,** unu centu si cinci, (pre tempulu imperatoriloru 180), barbati allessi pre fia care annu spre a formá unu collegiu judeciariu pentru cause private si mai vertosu pentru successioni si ereditati.

CENTUNCULE, s. f., vedi *centunculu.*

* CENTUNCULU si *centuclu*, s. m., **centunculus, centunculum** si **centuclum;** deminutivu d'in *centone*, veri-ce facutu d'in petice, veri-ce carpitu : *a)* vestimentu d'in petice de varie colori; vechitura de vestimentu; *b)* copertura d'in petice si pentru omu, dero mai vertosu pentru callu : arsella, cioltariu, etc. — *c)* specia de planta numita si *clematite;* in acestu sensu sub form'a fem. *ccntule-a.*

* CENTUPLICARE, v., **centuplicare;** a face *centuplice : a centuplicá promisscle; fune centuplicata, firu centuplicatu*, etc., facute sau impletite d'in unu centu de fire camu de acea-asi grossime.

* CENTUPLICE, adj., **centuplex** (d'in *centu* si *plice* de la *plicare* sau *plecarc*) si

CENTUPLU,-*a*, adj., **centuplus,** (d'in *centu* si *plu*, d'in acea-asi fontana cu *plere = implere*); de unu centu de ori mai multu sau mai mare, cu acelle-asi diferentie de intellessu ce se afla intre *cadruplice, duplice*, etc. de una parte, si *cadruplu, duplu* de alt'a : *de ti voiu adduce dauna, ti ua solvu centupla; centuplice muru, centuplice firu*, etc.

CENTUPONDIU, s. m., vedi *centumpondium.*

CENTURA, s. f., vedi *cintura.*

* CENTURIA, s. f., **centuria,** (d'in *centu*); veri-ce divisione de unu centu de obiecte de acellu-asi genu : *centuria de arbori, de militari, de boi, de oui*, etc.; applecatu inse in speciale : 1. agru de unu centu de juguri in origine, mai in urma inse si agru de 50, de 200 si chiaru de 300 de juguri; 2. una divisione de militari, compania care in origine coprendea unu centu de callari sau de pedestri, déro care in urma a avutu mai multi sau mai pucini, si care erá commandata de unu officiariu numitu *cen-*

www.dacoromanica.ro

turione; 3. un'a d'in celle 193 de divisioni in cari regele Serviu Tulliu impartì poporulu romanu dupo starea fia carui-a; de ací : *comitie centuriate,* comitie sau adunare politica, in care poporulu romanu votá *in centurie* sau *dupo centurie; centuria prerogativa* erá cea mai antaniu chiamata la suffragiu.

* CENTURIALE, adj., **centurialis;** relativu la *centuria : cetatianu centuriale,* care votedia intr'una *centuria.*

* CENTURIARE, v., **centuriare;** a impartí in *centurie* : 1. *a centuriá unu agru,* 2. *a centuriá una oste;* 3. *a centuriá poporulu.*

* CENTURIATU, d'in *centuriare* : 1. part. pass. *centuriatu,-a* = **centuriatus-a-um** (vedi *centuriare*), 2. subst. m., *centuriatu*=**centuriatus-ūs** : *a)* actione si resultatu allu actionei de *centuriare; b)* cu insemnarea de *centurionatu,* demnitate de *centurione.*

* CENTURIONATU, s. m., **centurionatus;** 1. officiu sau demnitate de *centurione;* 2. inspectione, cercare a *centurioniloru* d'in partea unui officiariu superiore.

CENTURIONE si

* CENTURIONU, s. m., **centurio** si **centurionus;** capu sau capitanu allu unei *centuria* in intellessulu acestui cuventu de sub 2.

* CENTUSSE, s., **centussis** (d'in *centu* si *asse*); unu *centu de assi,* summa de unu centu de assi.

* 1. CENU, s. m., **cœnum;** stercu, ballega, limu sau lutu immundu, noroiu; (populariulu *tena* sau *tina* nu credemu se fia strainu, ci form'a feminina d'in *tenu,* transformatu d'in *cenu* prin scambarea lui *c* in *t,* ca si lat. **Attius**=**Accius** sigrec.τίς=**quis,**τέτταρες=**quatuor,**[vedi mai multe essemple assemini la *C*], cu atâtu mai multu co verbulu *intenare* sau *intinare*=**inquinare,** prin formele selle simple de conjugationea I : *intenu*=**inquino,** *intoni*=**inquinas,** *intena*=**inquinat,** *intenatu*=**inquinatus;** etc., milita in contr'a veri-carei supposetione de origine straina; in latin'a cuventele d'in acea-asi radecina inco au forme forte diverse : **in-quinare**=*intenare,* **cunire**=*a se intená;* **cœnum**=*tena, intenatura,* etc. la acea-asi fontana apoi pare a se referí si **cin-is**=κόνις=*cen-usia*).

2. CENU (pronuntiatu *kenu,* vedi *centone*), s. m., **limbus;** cu acellu-asi intellessu ce are si derivatulu seu *cenariu* (pron. *kenariu*), de care vedi *chenariu* in Glossariu. *M.*

* CENULENTU,-*a,* adj., **cœnulentus;** plenu de 1 *cenu* : *cenulentulu porcu.*

CENUSIA, s. f., **cinis** (d'in acea-asi radecina cu lat. **cin-is,** deminutivu **ciniculus,** de care vedi la 1 *cenu,* si a nume deminutivu in locu de *cen-uscia* sau *cenucia*); residuu negrastru si pulberosu ce remane dupo combustionea completa a planteloru si animaliloru : 1. in genere: *cenusia calda, cenusia rece, cenusia de lemnu, cenusia de carboni de pamentu,* etc.; frasi : *a reduce in cenusia* =*a face cenusia : a reduce in cenusia una casa, una cetate*=a le predá si arde; —metaf. *focu sub cenusia*=*focu ascunsu sub cenusia : a) focu invelitu,* cumu se dice, déro si : *b)* ardore de amore sau de menía ce nu se lassa se se veda, si de acea-a periculosa, de unde apoi : *focu ascunsu sub cenusia*=periculu ascunsu si prin acestu-a chiaru forte amenitiatoriu;—*a luá cuiva si cenus'a din vetra* =a lu despoiá de tote; asiá si : *a vende cuiva si cenusi'a din vetra;*—a nu *se allege neci cenusi'a de ceneva*=a nu se allege nemica d'in starea si glori'a lui; — *a se renasce d'in cenusia*=a se redicá pre neasteptate d'in una stare desperata, d'in una ruina aprope consummata; — 2. in speciale : *a)* pulberea ce resulta d'in arderea cadaverului unui mortu, cumu aveau datin'a forte bona de a face strabonii Romani : *a versá una lacrima pre rucea cenusia a nefericitului amicu; b)* mai allessu relicie de santu : *depusera cenusi'a santului in baserica; c)* mormentu : *una salce plangerosa se umbresca cenusi'a mea; d)* memoria, umbra, viétia a unui defunctu : *a resbonâ cenusi'a parentelui seu, a nu turburá cenusi'a celloru reposati; e)* in chymica si arti. certe specie de pulbere produssa prin combustione sau alte medie de descomposetione : *cenusia albastra,* colore formata

www.dacoromanica.ro

d'in pamentu ammeştecatu cu una certa cantitate de calce naturale de cupru; *cenusia de aurariu*, provenita d'in vasele in cari se dissolve aurulu si argentulu; *cenusia vulcanica*, materie pulberose ce vomu vulcanii; in fine *cenusia*, verice residuu pulberosu d'in metallu sau altu minerale transformatu si destrussu prin focu; —*f)* in limba biblica, *cenusia* insemna *mediu de penitentia*, de *mortificatione* a *corpului*, de *umilentia*, si de aci: *dorere*, *amaru*, etc.: *de câtu aceste placeri deserte mai bene vreu sacculu si cenusi'a; a se mortificá cu saccu si cenusia; g)* in ritulu basericei catholice, cenusia d'in ramure de olivu si de fenicu sau d'in cârpe de inu, cu care sacerdotele, in semnu de indemnu la penitentia, unge fruntea credentiosiloru in prim'a di a paresimeloru; in acestu intellessu e de preferitu form'a *cenere*, cu atâtu mai multu co form'a *cenusia*, dupo usulu stabilitu, nu admitte plurariu: *Mercuria cenerei* sau *ceneriloru*, di cu care, la catholici, incepu paresimele; — acea-asi forma, *cenere*, se pote applicá si in multe d'in insemnarile precedenti cu una certa nuantia de nobilitate a espressionei.

CENUSIARE,-*iediu*, v., **cinefacere, in cinerem convertere;** a face *cenusia*= a preface in *cenusia;* — refles. *a se cenusiá* = a se face cenusia, a se preface in cenusia.

CENUSIARIA, s. f., 1. maiestría de *cenusiariu;* 2. mare cantitate de *cenusia;* 3. depositu de *cenusia;* locu unde se face sau se stringe cenusia.

CENUSIARIU, s. m., vedi *cenerariu* in insemnarile lui de substantivu.

CENUSIATICU,-*a*, adj., **cineri vel foco deditus et addictus, desidiosus, socors, umbratilis;** cui place se sté la focu si se si petreca dillele in cenusia longa focu, si de ací: cui e uritu lucrulu, datu si inchinatu pigretiei; cui nu place se essa d'in casa si se se adune cu altii: solitariu, insociabile, melancolicu, meditativu, pucinu communicativu, misanthropu, etc.

CENUSIOIA, s. f., vedi *cenusioniu.*

CENUSIOIU, s. m., vedi *cenusioniu.*

CENUSIONIU (cu *n* moiatu: *cenusioiu*), s. m., (*f. cenusionia*, cu *n* moiatu: *cenusioia*), **cineri vel foco addictus, desidiosus, sordidus;** cui place se sté la focu, longa cenusia sau in cenusia; cui e uritu lucrulu si i place se sté a casa la focu si fora lucru; plenu de cenusia, incenusiatu, si de ací in genere: plenu de necurátía, sordidu, cui nu place se fia curatu; — femin. *cenusionia* (cu *n* moiatu: *cenusioia*) se applica: *a)* cu intellessulu de femininu d'in *cenusioniu*, in locu de *cenusionia* (=*cenusioia*), ca si *lupoia* (=*luponia*), feminu d'in *lupu* sau *lupoiu* (=*luponiu*); déro si: *b)* cu nuantia de deminutivu, d'in *cenusionia*, adeco *feta* sau *copilla cenusionia.*

CENUSIOSA, s. f., vedi *cenusiosu.*

CENUSIOSU,-*a*, adj., **cinerosus;** de acea-asi insemnare cu *cenerosu*=plenu de *cenusia*, coperitu de cenusia; de natur'a cenusiei, pulberosu, etc.; — s. f., *cenusiosa*, planta d'in genulu *ceneraria*, (vedi *cenerariu*), **tussilago** sau **tussilago farfara** lui *Linneu.*

CENUSIRE,-*escu*, v., vedi *cenusiare.*

CENUSIOTICU,-*a*, adj., de acea-asi insemnare cu *cenusiaticu;* — form'a feminina, *cenusiotica*, se applica si la barbati si la femine: *unu cenusiotica, una cenusiotica;* si chiaru in plur.: *ai de cenusiotica nu se potu deslipí de car'a loru cenusia.*

CENUSIU,-*a* (*cenusiu-cenusía*), adj., **cinereus;** cu colore ca cea de *cenusia: callu cenusiu, vestimente cenusie, cenusii nouri.*

CEPA, s. f., **cæpa;** specia de planta d'in genulu *alliu* cu bulbu aprope sfericu: *a taiá cepa in fertura, a mancá multa cepa;* — cu numerali, in intellessu de *cepitia*=*capitina de cepa: doue cepe, cinci cepe;* — in intellessu de odore de cepa: *mi a datu cep'a in ochi, si de acea-a mi lucrimedia ochii;* — *cep'a ciorei*, specia de planta cu bulbu ca allu *cepei*, **hyacinthus comosus.**

CEPARIA, s. f., vedi *cepariu*

CEPARIU,-*ia*, s. adj., **cæparius, cæparia;** 1. adj., relativu la *cepa;* déro mai vertosu: 2. subst.: *a)* m. *cepariu*: α) care cultiva sau vende *cepa;* β) cui place

www.dacoromanica.ro

se mance cepa; *b)* femin. : *α) ceparia :* α') locu plantatu cu cepa, *cepetu;* β') cella de cepa; γ') cepa multa strinsa la unu locu; δ') mare placere de a mancá cepa; β) *ceparia :* α') femina cui place tare cep'a; β') femina ce cultiva sau vende cepa, (in aceste insemnari si *ceparessa*); γ') tumore, buboniu la subsuara.

CEPETU, s. m., **cæpetum;** locu plantatu cu *cepa.*

CEPINĂ, s. f., **cæpina;** cepa mica, cepa ce serve ca sementia.

CEPHALEA, *cephalalgia,* etc., vedi *cefalea. cefalalgia,* etc.

CEPITIA, s. f., **cæpitium;** deminutivu d'in *cepa,* applecatu inse si cu insemnarile speciali: 1. de *capitina de cepa;* 2. de *cepa* mica ce serve de sementia, casi *cepina.*

CEPOSU, *-a,* adj., **cæposus;** plenu de *cepa,* si a nume : *a)* cu multa cepa in ellu : *buccate cepose ; b)* fecundu in cepa : *locu ceposu.*

CEPPU si *cepu,* s. m., **cippus; veruculum, doliare veruculum, obturamentum, objectaculum** (compara si it. **ceppo,** fr. **cep**), 1. ca mai desu, buccata de lemnu sau de metallu, mai grossa la unu capitu si mai suptire sau ascutita la cellu altu capitu, care serve a astupá gaur'a unui vasu, pre care se scote licidulu d'in acellu vassu : *ceppulu butei cu vinu, ceppulu putenei cu miere;* — prin metafora, gaur'a in care se baga *ceppulu* : *a dà cepu unei bute cu vinu; a dà ceppu pantecelui unui hydropicu;—a dà ceppu,* vorbindu de una bute sau altu vasu cu vinu sau cu altu licidu, va se dica : *a incepe se scota licidu d'in acellu vasu : mane dàmu ceppu la una noua bute cu vinu; a taià ceppulu,* ca se nu se pota scote licidu pre densulu, ca se remana astupata gaur'a pentru ceppu a vasului;— *lingeceppu,* compusu analogu cu *perdevèra, lingetalere,* etc., cu insemnare de *cellu cui place se suga,* se bea vinu, betivu : *unu lingeceppu, mai multi lingeceppu;* — 2. applecatu la differite alte obiecte mai multu sau mai pucinu analoge in forma cu unu *ceppu de vasu,* cumu : *a)* lemnu, paru, ce se infige la mormentu, la capulu immormentatului; de aci : columna, cruce, statua, verice altu assemine semnu la mormentu; *b)* paru, columna de lemnu, petra ce se pune ca limite; *c)* paru ascutitu ce se pune pre vallulu unei fossa de intariture militarie; *d)* petioru sau base a unui arbore, si mai vertosu, partea de trunchiu a unui arboru taiatu, ce remane in pamentu; in speciale, *ceppu de vitia;* de aci in genere, buccata de lemnu taiatu: despicatura, bustianu, butucu, etc. (*ceppu*=**cippus**=it. **ceppo**=fr. **cep** pare a fi datu nascere la multe alte cuvinte d'in limb'a nostra, intre cari vedi *ciupuru,* si *ciufa* sau *ciuha* in Glossariu; *ciuperca* [vedi acestu cuventu in Glossariu] inco pare a se referi la acea-asi fontana prin analogie, dupo cari in italic'a **ceppero** si mai vertosu **ceppatello,** cumu si in frances'a **ceps** se dicu de una specia de *fungi* sau *ciuperce*).

CEPPUSIORU si *cepsioru,* s. m., deminutivu d'in *ceppu.*

CEPSIORA, s. f., vedi *cepusiora.*

CEPU, s. m., vedi *ceppu.*

CEPUCIA si *ceputia,* s. f., **cæpulla,** deminutivu d'in *cepa.*

CEPUSIORA (si prin taiarea lui *u* : *cepsiora*), s. f., **cæpulla,** deminutivu d'in deminutivulu *cepucia,* in locu de *cepuciora,* transformatu apoi in *cepusiora;*— applecatu in speciale si la plant'a numita **allium scorodoprassum.**

CEPUTIA, s. f., vedi *cepucia.*

CERA, s. f., **cera** (κηρός, it. isp. port. prov. **cera,** fr. **cire,** alb. **kieri** = *luminare de cera*); 1. substantia, d'in care albinele facu cellule faguriloru sei : *a allege mierea d'in cèra, a topi cèra, luminare de cèra, turta de cèra: galbinu ca cer'a* = forte *pallidu; galbinu ca turt'a de cèra* este una espressione mai energica de câtu : *galbinu ca cèr'a; de cèra* espreme : α) co *cèr'a* este materi'a d'in care e facutu obiectulu, pre longa care sta acesta locutione ca attributu : *figura de cera, luminari de cera;* déro si : β) care semina cu *cèr'a,* care are calitati de alle cerei, si mai vertosu : molle, flessibile, docile, etc. : *copillulu e de cèra in respectulu boneloru sau rellcloru appucature;* sau galbinu : *faci'a*

www.dacoromanica.ro

lui eră de cêra; — cêra galbina=cêra vergine, naturale, nepurgata, in opposetione cu *cêra alba*=céra purgata, care e alba; *cêr'a albineloru* se dice si *cêra animale; cêra rosia*, care serve la sigillatu; 2. prin metafora : *a)* obiecte facute de *cêra* sau in a caroru composetione intra *parte de cêra* : α) luminare, facla de céra : *baseric'a nostra e lipsita si de cêr'a necessaria;* β) tablisiora unsa cu cera, pre care scrieau anticii; γ) pictura encaustica, care se face cu céra topita; δ) *cerusa*, dressu de facia; ε) compositu de céra, cu care se lustredia scandure, calciamente, etc.; *b)* diverse specie de *cêra* : α) *cêra vegetale*, veri-care se college de pre plante; inse : *cêra vegetabililoru*, care insociesce de regula principiulu colorante allu planteloru, frundieloru, fructeloru, scortiei planteloru; β) *cêra de China*, produssa de certe plante de Chin'a si care cura d'in locurele in cari acelle plante sunt impunse de insectele numite *cocci:* γ) *cêra de Japonia*, materia cerosa care viue d'in Japonia si care e unulu d'in principiele oliului de fenicu; δ) *cêra de palmu, cêra de ceroxylu*, materia cerosa produssa de speci'a de palmu numitu ceroxylu; ε) *cêra de suberu sau pluta*, materia cerosa ce se estrage d'in suberu sau pluta pulberisata; ζ) *cêra fossile*, specia de resina fossile.

* CERACEU,-*a*, adj., (**ceraceus**); care semina cu cer'u; de *cera*.

* CERACHATE, s. f., **cerachates** (κηραχάτης); *achate* sau agata de colore ca a *cerei*, agata galbina.

* CERAMICA, s. f., vedi *ceramicu*.

* CERAMICU,-*a*, s. f., (κεραμικός, relativu la κέραμος = *argilla*, *obiectu de argilla*); relativu la argilla si la obiectele fabricate d'iu argilla si alte specie de pamentu plasticu : *arti si maiestrie ceramice;* — s. f., *ceramica*, scientia si arte care are de obiectu fabricarea d'in pamentu plasticu a totoru specieloru de vase si alte lucruri, (vedi *caramida*).

* CERAMITE, s. f., **ceramites** (κεραμίτης); specia de gemma sau nestimata ce are colore *caramidia* (vedi si *ceramicu, caramida*); — pamentu plasticu, d'in care se potu lucrá differite obiecte: caramidi, olle, ollane, urciore, etc.

* CERAMOGRAPHIA si *ceramografia*, s. f., (fr. **ceramographie**, d'in κέραμος [vedi *ceramicu*] si d'iu γράφειν=*scriere, depingere*); arte de a adornâ vasele de pamentu cu picture; pictura de assemini vase.

* CERAMOGRAPHICU,-*a*, si *ceramograficu*, adj.; relativu la *ceramographia : vase ceramografice; maiestri'a ceramografica.*

CERARE, v., **cera ungere;** a unge sau spoi cu *cera;* a lustrá cu cera sau cu altu ceva : *a cerâ scandurele, à cerâ incalciamentele.*

CERARESSA, s. f., vedi *cerariu.*

CERARIA, s. f., vedi *cerariu.*

CERARITU, s. m., vedi *cerariu.*

CERARIU,-*a*, adj. s.; 1. adj., relativu la *cera*, care se occupa cu *cera;* déro mai vertosu : 2. subst. : *a)* masc. : α) personale, care face negotiu de *cera;* care lucredia sau vende obiecte de cera; in acestu intellessu femininulu este *ceraressa*, ca femina a *cerariului* sau ca femina ce face ea sengura negotiu cu cera sau care lucra ori vende obiecte de cera; β) reale: α') *cerariu*=impositu pre *cera;* ce se solve pentru punerea sigillului pre unu actu, pentru validarea acellui actu; in acestu intellessu, mai vertosu ca impositu pre cera, se dice si *cerâritu;* — *b)* femin. *ceraria :* α) negotiu cu cera; β) arte de a lucrá obiecte de cera; γ) stabilimentu de lucratu cera sau obiecte de cera; δ) cera multa strinsa la unu locu, depositu de cera.

CERASIA (dupo localitati pronuntiatu si : *cerêsia, ciresia*), s. f., **cerasum;** fructu allu *cerasiului : cerasie rosie, albe, negre, petrose.*

CERASIARIA, s. f., vedi *cerasiariu.*

CERASIARIU,-*a*, adj. s., **qui cerasa colit vel vendit; cerasorum cupidus; mensis Junius;** 1. masc. *a)* personate : α) cellu ce cultiva sau vende *cerasie;* β) cui placu forte cerasiele; *b)* reale, *mense cerasiariu*, sau absolutu, *cerasiariu*, lun'a lui Juniu, asiá numita pentru co atunci se cocu *cerasielc* : *cerasiarin*

www.dacoromanica.ro

e une ori mai caldurosu de câtu coptoriu;—2. femin.: *a)* personale, *cerasiúria*, ca femin. d'in masculinulu in intellessulu de sub 1, *a*; *b)* reale, *cerasiaría*: α) maiestría sau negotiu de *cerasiariu*; β) mare placere de a mancá *cerasie*; γ) multime de *cerasie*; δ) locu plantatu cu *cerasi*, *cerasietu* = gradina de *cerasi*.

CERASIETU, s. m., vedi *cerasiariu*.

CERASINU,-*a*, adj., **cerasinus** (compara si it. **cerasino**=fr. **cérasine**); de *cerasiu*; de colorea *cerasiei*: vestimentu *cerasinu*;—s. f., *cerasina*, gumme, ce scaturesce d'in scorti'a *cerasiului*.

1. CERASIU (dupo localitati pronuntiatu si: *ceresiu*, *ciresiu*), s. m., pl.-*i*. **cerasus** (κέρασος, ital. **ciriegio** si **ciliegio**, ispan. **cerezo**, derivate, ca si allu nostru d'in unu adiectivu **ceraseus** sau **cerasius**; franc. **cérisier** respunde in forma cu allu nostru *cerasiariu*; in acelluasi modu si fructulu: romanesce *cerasia*, it. **ciriegia** si **ciliegia**, isp. **cereza**, port. **cereja**, prov. **serisia**, fr. **cerise**, alb. **kiersi**; de ací si: germ. **kirsche**, vechiu slav. **cĭrešĭnja**, turc. **kirez**, mag. **cseresznye**, etc.); arbore d'in famili'a rosaceeloru, care da *cerasie*: *cerasii scaturescu multa gumme*.

2. CERASIU,-*a*, adj., (pronuutiatu: *cerasiu*, sau, dupo localitati, si: *ceresiu*, *ciresiu*, *cirisiu*; vedi si: 1. *cerasiu* = **cerasius**, pre candu *cerasiu*=*cerasivu* [=**cerasivus**];) de colorea *cerasiei*: *faci'a cerasia a vestimentului seu*.

* CERASTE, s. f., **cerasta** si **cerastes** (κεράστης, d'in κέρας=*cornu*); 1. serpe micutellu forte veninosu, care are la capu doue cornutie; 2. verme ce rode ficii si abietii; 3. genu de insecte d'in famili'a nocturneloru.

CERATA, s. f., vedi *ceratu* si *ceratoriu*.

CERATIA, s. f., **ceratias** (κερατίας, d'in κέρας = *cornu*); cometu cu doue code, presentandu orecumu form'a celloru doue corne alle lunei noua; — si fructu allu *ceratiului*, (vedi *ceratiu*).

CERATINU,-*a*, adj. **ceratinus** (κεράτινος=*de cornu*, de la κέρας=*cornu*) care are ceva d'in natur'a cornului sau corneloru, cu corne; — s. f., *ceratina*: α) genu de insecte d'in famili'a melliferelorn; *b)* *ceratina*=*cestione ceratina* = *argumentu* sau *syllogismu cornutu*, specia de sophisma formulata de Grecii otiosi camu in acestu modu: *ce n'ai perdutu, ai; corne n'ai perdutu; asiá déro ai corne.*

CERATIONE, s. f., (**ceratio**=it. **cerazione** = fr. **cération**); actione de *cerare*, si in speciale, ca terminu chymicu: preparatione a unei materia, mai vertosu metallica, pentru fusione; desposetione a unei materia la fusione; fissationea mercuriului, reductionea lui la consistentia de cera.

* CERATITE, s. f., **ceratitis** (κερατῖτις=*cornutu*; compara si fr. **cératite**); 1. macu selbaticu cornutu; 2. genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a longicorneloru.

* CERATIU, s. m., pl.-*i*, **ceratium** (κεράτιον=*cornutiu*); arbore alle carui fructe sunt silice sau pastari, cumu e *bamulu*, déro mai vertosu asiá reu numitulu *rosicovu*; — *ceratiu*, plur. *ceratie*: *a)* fructu de *ceratiu*, in speciale, asiá reu numit'a *rosicova*, in acestu intellessu si cu forma feminiua: *ceratia*; *b)* pondu, mesura de pondu grecesca forte mica, a trei-a parte d'in *obolu*.

CERATORIU,-*toria*, adj. s., **cerator**; **ceratorius, ceratorium**; care *ceredia* sau care serve la *cerare*: *ceratoriulu nu a ceratu bene camerele*; — s. m., reale, *ceratoriu*, unsore sau emplastru facutu cu cera, (vedi si *ceratu*).

CERATU,-*a*, d'in *cerare*, 1. part. *ceratu*,-*a*, **ceratus-a-um**, unsu cu cera, lustratu: *calciamente bene cerate; unsori cerate*; 2. subst. reale: *a)* masc. *ceratu* =**ceratum** si **cerotum** (κηρωτόν), compositu cu cera ce serve la unsu, la lustru, etc., (vedi si *ceratoriu*); *b)* femin. *cerata*: α) cu intellessulu formei masculina *ceratu*, déro: *b)* in specia, pandia unsa cu catranu si depinsa cu oliu, care serve a accoperí si apperá de apa verice obiectu.

CERATURA, s. f., **ceratura**; actione si mai vertosu resultatu allu actionei de *cerare*; mediu de *cerare*, unsore fa-

www.dacoromanica.ro

cuta cu cera, lustru de cera, etc.: *dati una bona ceratura scandureloru.*

CERAUNIA, s. f., vedi *ceraunia.*

CERAUNIU,-*a.* adj. s., **ceraunius-a-um** (κεραύνειος=*de fulme* sau *detunetu*, de la κεραυνός=*fulme*); relativu la fulme, ce semina cumuva cu fulmele, mai vertosu ca subst.: *a)* femin., *ceraunia*: α) gemma sau nestimata ce se credea caduta d'in ceru cu unu fulme; β) petricella orecare ce de asseminea se credea caduta d'in ceru cu unu fulme; γ) specia de vitia si de una rosiatica; δ) pyrite sau sulfure de ferru, ce scapera lovita cu amnariulu; *b)* masc. *ceraunius*: α) cu insemnarile de sub *a*, α, β, δ alle formei *ceraunia;* déro si: β) iu speciale: α') specia de semnu in forma de sagetta de fulme, prin care, intr'unu manuscriptu se indican locurile ce nu erau approbate; β') dente allu pescelui *lamia* si altoru mari animali marine, care se afla in munti cu alte lucruri marine.

* CERAUNOSCOPIA, s. f., (fr. **céraunoscopie**, d'in κεραυνός=fulme sau detunetu [vedi si *ceraunius*] si d'in σκοπεῖν =*uitare, cautare*); arte de a observá fenomenele tunetului si a trage d'in elle augurie.

* CERAUNOSCOPICU,-*a*, adj., relativu la *ceraunoscopia* sau la *ceraunoscopu*: *observationi ceraunoscopice.*

* CERAUNOSCOPU, s. m., (fr. **céraunoscope**); sacerdote insarcinatu cu *ceraunoscopi'a.*

CERBA, s. f., vedi *cerbu.*

CERBICALE, adj. s., (**cervicalis**), **cervical**; relativu la *cerbice;* de ací, s. f. *cervicale-a*, perina de pusu cerbicea pre densa, perina de culcatu.

CERBICE, s. f., **cervix** (it. **cervice**, isp. port. **cerviz**, prov. **cervitz**, si **servitz**, alb. **kerbist**=*vertebra*); parte posteriore a guttului omului si altoru animali, si de aci, guttu, grumadiu: *cerbicea boului e facuta pentru jugu; a rupe cuiva cerbicea*=a frange guttulu, déro si: *a frange mundri'a*, a umili, a invinge, a suppune, etc., pentru co *cerbice* are adesea nuanti'a de *cefa grossa si robusta*, si de aci prin metafora, *cerbice*=superbia, obstinatione, pervicacitate, etc: *Domnulu infrange cerbicea celloru superbi si inaltia capulu celloru umili; a luá in cerbice*=a se obstiná, a nu vré se asculte de nemica, a face ce i vine in mente si in fantasia fora neci unu respectu de ratione si de remonstrarile altoru-a;— *a redicá cerbicea*=a se mundrí, a se rebellá.

CERBICIA, s, f., **cervicositas, pervicacitas, obstinatio, ferocitas, superbia**; calitate a cellui *ce iea in cerbice* sau *redica cerbicea*: 1. incapetionare, obstinatione: *in cerbici'a sea nu vre se asculte de nemine si de nemica;* 2. mundria feroce, superbia neinvinsa, resistentia obstinata: *a se bate cu cerbicia; in cerbici'a sea rupe jugulu.*

CERBICOSÍA, s. f., in acellu-asi intellessu cu *cerbicia*, inse ca cuventu essitu d'in **cerbicosu** e cu multu mai energicu de câtu *cerbicia*, precumu si *fricosia* d'in *fricosu* dice mai multu de câtu simplulu *frica.*

CERBICOSU,-*a*, adj., **cervicosus, cervicatus**; 1. care are grossa si robusta *cerbice*: *cerbicosii vostri jugani;* de ací: 2. metaf., forte incapetinatu, forte obstinatu, forte mundru, etc.; de neinvinsa obstinatione, superbia, ferocitate: *celloru cerbicosi sta Domnulu contra; cerbicosii juni, de si pucini la numeru, resistu cu potere si se lupta cu inversionare.*

CERBISIORU,-*a*, s., **cervulus**; deminutivu d'in *cerbu.*

CERBOIA, s, f., vedi *cerbu.*

CERBOIU, s. m., cu *n* moiatu in locu de,

CERBONIU,-*a.* s., augmentativu d'in *cerbu.*

CERBU, s. m., **cervus** (it. **cervo** si **cerbio**, isp. **ciervo**, port. **cervo**, prov. **cerv**, si **cer**, fr. **cerf**); genu de animali rumegatorie cu corne ramose si ossose, cari cadu si se renouescu pre totu annulu: *pre cumu e insetatu cerbulu de fontii apeloru, asiá e insetatu sufletulu nostru de dereptate; velocitatea cerbiloru este connoscuta;*— *cerbu*, sub acea-asi forma, se applica fora destinctione de sessu, candu este vorb'a de genu preste totu; candu iuse vremu se vorbimu a nume de una femina d'in acestu genu, atunci form'a

www.dacoromanica.ro

regulata si bona este *cerba*, éro *cerbonia* (cu *n* moiatu : *cerboia*), correspunde la augmentativulu mas. *cerboniu (cerboiu)*, si prin urmare reu se applica in locu de *cerba:* si mai pucinu de recommendatu este form'a : *cerbonica* (cu *n* moiatu : *cerboica*).

CERBUSIORU,-*a*, s., vedi *cerbisioru*.

CERCALLANU, s. m., vedi *cercellanu*.

CERCANU=*cércanu:* s. m., vedi *cercenu* sau *cercinu*.

1. CERCARE, v., **circumire, obire, lustrare, quærere, investigare, indagare, scrutari; visere, invisere; experiri, periculum facere, tentare, conari, niti** (it. **cercare**, fr. **chercher**, isp. port. **cercar** = *cercuire, inchidere in cercu;* —nu d'in **quæricare** sau **quæritare**, ci d'in **circare**=*a dá rota, a merge ici si collo,* a amblá de giuru impregiuru, etc. si prin urmare d'in aceasi fontana cu *cercu*=**circus**); 1. in insemnarea cea mai originaria a cuventului, a amblá *in cercu,* a dá rota, a amblá pre una calle sau linia, alle carei punte sau momente formedia unu *cercu* mai multu sau mai pucinu essactu, si de ací a amblá in coce si in collo, a strabate, a calcá locuri, cu scopu : *a)* de a vedé, de a visitá : *n'a remasu térra ne cercata de mene; bene ar fi se ti cerci amicii mai desu; am cercatu munti, am cercatu valli, am cercatu mari si riuri; déro din tote siturele cercate de mene n'am vedutu unu situ mai formosu ca acestu-a; b)* de a aflá : *mnelludu flamendu sbóra si cerca in tote partile pre mamma sea; canele cerca prin desisiu venatulu scapatu d'in ochi; c)* de a inspectá sau visitá : α) omeni spre a se incredentiá co-si facu detori'a : *capitanulu cercà mai de multe ori in acea nopte stationile de custodia; custodii invctiati a nu fi cercati d'in tempu in tempu se dau somnului si negligeau custodi'a:* β) locuri, pentru securitatea publica : *veghielc se cerce desu locurile retrasse si pucinu amblate alle cetatei;* de ací : 2. a cercetá cu scrupulositate, a esplorá, a scrutá, etc. : *cercati scripturele si veti aflá addeverulu; inainte de a purcede mai departe, capitanulu tramisse câti-va callari se cerce locurile, priu cari avea se treca cu armat'a;* mai vertotu si in speciale : 3. a cautá se se assecure prin probe, a esperimentá, a suppune la probe, a incercá, a tentá, etc.: *a) a cercá ap'a* : α) cu una pertica, spre a vedé câtu e de profunda; β) cu man'a, cu degetulu, etc., spre a vedé câtu e de rece sau de calda; γ) cu gur'a, spre a vedé, deco e potabile, etc.; de ací : *a cercá d'in una buccata sau d'in una beutura,* a gustá; *b) a cercá aurulu, banii, bilanci'a,* etc., spre a vedé deco aurulu e curatu, déco banii sunt addoverati, déco bilanci'a e derepta ; *a cercá una arma,* spre a se assecurá co bate dereptu, co resiste bene, co nu smancesce, co n'are in fine vre unu altu defectu; *c) a cercá unu omu, unu amicu,* etc.: α) a lu suppune la certe probe spre a se assecurá de capacitatea sau caracteriulu, bun'a credentia, sinceritea lui; de ací : *omu cercatu,* sau si *obiectu cercatu, arma cercata,* etc., de care e cineva certu, despre a carui bonitate e pre deplenu incredentiatu ; β) *a cercá unu omu,* a cautá se afle desposetionile lui : *a cercá pre militari, déco su despusi a se batc:* asiá si : *a cercá cugetele, dcspositionile; d)* in genere : α) a trece senguru prin multe incercari grelle, a patí si sufferí : *multe cerca omulu, peno se invetie mcntc:* β) a face pre altulu se sufferia : *cu multe si aspre lovituri ne au cercatu fortun'a;* de ací : γ) a sentí impressionea unui ce, fia rea sau bona, a gustá : *n'am cercatu mai mare placere de câtu acesta-a; cine a cercatu mai multe amaruri de câtu noi?* de ací, *omu cercatu :* α') cu intellessulu de la precedentele *c;* β') omu cu multa esperientia si precepere; γ') omu care a avutu a sufferí multe; — *c)* a cautá se capite, se si procure, si de ací, a se adoperá, a tentá se faca, a incepe se faca: *cercá se scape, déro nu potù; cerci a me face se credu ce nu se pote crede: cercati merende indestullc:* — ca refless. *a se cerca* dice, in acestu intellessu, mai multu de câtu simplulu a *cercá,* (vedi *batere* si reflessivu) : *ncci nu me cercu a me appucá de ce sciu co nu voiu poté face: cerca-te se dici ceva, si va fi vai de tene. M.*

www.dacoromanica.ro

2 CERCARE, s. f., **investigatio, exploratio, experientia, tentatio; conatus, nisus, labor**; actionea verbului 1 *cercare* in tote insemnarile ei: *cercarile facute, spre a aflá auru in acellu locu, n'au datu neci unu resultatu; omu cu multa cercare; prim'a cercare a apeì riului nu arretà co ar fi asiá de aduncà; d'in tote cercarile la cari fu suppusu, essi triumfatoriu; amarurile nostre sunt cercari pentru peccatele nostre; dissertationea tea asupr'a unei materia asià de grea si pucinu connoscuta este una formosa cercare; se facemu una cercare in acestu sensu*, etc.

CERCATORE, s. f., vedi *cercatoriu*.

CERCATORIU,-*toria*, adj. s., **circator, investigator, tentator**, etc.; care *cerca: cercatorii veghieloru*; — in speciale: *cercatoriu de case*, petitoriu fora cugetu de insoratore; — s. f., reale, *cercatoria* sau *cercatore*, mediu sau instrumentu de *cercare: cercatorea chirurgului, cercatore de pulbere fulminante*.

CERCATU,-*a*, part. d'in *cercare*, **investigatus, exploratus; spectatus; certus; expertus, prudens**; trecutu prin *cercare*, cercetatu, probatu, incercatu; certu, esperimentatu, preceputu, prudente; amaritu (vedi 1 *cercare*).

CERCATURA, s. f., **circitura** (it. **cercatura**), **experientia, experimentum, periculum**; resultatu sau mediu de *cercare: cu una sau doue cercature nu se pote sci cu certitudine addeverulu in acesta cestione; cercaturele facute in acellu terrenu, spre a aflá vene de metalle, au essitu tote deserte*.

CERCELLANU (pre a locurea pronuntiatu: *cercallanu*), s. m., pl.-*e*, **circulus, circulus candore fulgens, halos; circinus**; 1. in genere, *cercellu* mai mare; 2. in specie; *a)* compassu; *b)* cercu albu sau luminosu, care se formedia in giurulu unui astru.

CERCELLARE, v., **in circuli vel inauris formam redigere**; a da forma de *cercellu: peru cercellatu*, buclatu, incretitu.

CERCELLARESSA, s. f., vedi *cercellariu*.

CERCELLARIA, (pron. *cercellaria*) s. f., maiestría a *cercellariului*.

CERCELLARIU, s. m., care face sau vende *cercelli*; — f. *cercellaressa*, muiere a cercellariului sau femina ce fabrica sau vende sengura *cercelli*.

CERCELLU, s. m., pl.-*i*, **circellus, circulus; inauris**, (it. **cerchiello**, isp. **cercillo**, fr. **cercel** si **cerceau**), 1. in genere, deminutivu d'in *cercu*, *cercu* micu de veri-ce materia: rotilla, torta, bucla de peru, baltiucu, etc.; 2. in speciale, torta ce feminele mai vertosu porta ca ornamentu la urechia; nu numai tort'a, ci si celle alte ornamente ce facu corpu cu tort'a ce se accatia de urechia.

CERCELLUCIU si

CERCELLUTIU, s. m., pl.-*i*, deminutivu d'in *cercellu*.

CERCENARE si *cercinare*, etc., vedi *circinare*.

CERCENU si *cercinu* (pronuntiatu pre a locurea ca cumu ar fi scrissu: *cércănu*), s. m., pl.-*e*, **circulus, circluus, circen, circulus candore fulgens, halos**, (comp. ital. **cercine**, isp. **cercen**, port. **cerce**, fr. **cerne**, de unde **cerner** = orecumu *cercenare*: **yeux cernés**=*ochi cercenati, ochi cu cercenu*); 1. in genere, veri-ce are forma de *cercu*; 2. in speciale: *a)* cercu luminosu ce se formedia in giurulu sorelui, lunei si altoru astre sau stelle; *b)* cercu negrastru ce se formedia in giurulu ochiului; *c)* cercu de pandia sau de alta stofa, ce punu pre crescetulu capului cei ce porta vre-unu vasu pre capu; *d)* instrumentu de descrissu cercuri sau parti de cercuri, compassu (*cercenu* sau *cercinu* este de certu acellu-asi cu lat. **circen** sau **circinus**, numai co *ce* sau *ci* d'in penultima are sonulu duru sau originariu d'in caus'a intunericarei lui *e* sau *i*; vedi inse la *cercu*, d'in care a essitu *cercinu*, si alte modeficationi estraordinarie).

1 CERCETARE si *cercitare, cercitu* si *cercitediu*, v., **circitare; visere, invisere; investigare, inquirere, explorare, perscrutari, explorare; examinare**; essitu d'in *cercu*, ca si *cercare*, si in poterea formei selle iterative si intensive, *cercitare* va se dica *a dá rota*, a cercá cu deamenuntulu si cu persistentia, a merge desu la unu ce spre a vedé si con-

www.dacoromanica.ro

nosce: 1. in genere: *Domne, cauta d'in ceru, si vedi, si cercitedia vii'a acésta-a plantata de drept'a tea;—a cercetá scol'a* =a frecentá, a merge regulatu la scola, spre a invetiá carte; asiá si: *a cercetá amicii, a cercetá baseric'a;* — mai vertosu cu scopu de a vení in ajutoriu, a consolá, etc.: *incarceratu am fostu si m'ati cercetatu; a cercetá pre cei coprensi de nepotentie, pre cei pauperi si miseri;* 2. in speciale, a cautá pre tote faciele si cu mare attentione, spre a aflá si descoperí starea, valorea, bonitatea, addeverulu unui ce: *a)* in genere: *a cercetá addeverulu, a cercetá una carte; invetiatulu chymistu cercetà cu scrupulositate lucrulu suppusu cercetarei sele;* mediculu e *detoriu a cercetá bene si cu multa attentione pre infirmii ce reclama adjutoriulu seu; — a cercetá de a firu a peru,* cu cea mai mare scrupulositate; *b)* in parte: α) a inspectá, a face revisione; *a cercetá posturile militarie; a cercetá judecatoriele, ospitiele si alte stabilimente;* β) a essaminá pre cine-va, spre a se incredentiá despre capacitatea si scienti'a lui: *a cercetá scolarii asupr'a lectioniloru date; d'in cei cercetati pucini s'au aflatu, cari se scia ceva;* γ) a intrebá si essaminá pre unu accusatu, a instruí una causa judecatoresca: *a cercetá mai multe cause pre dí; a cercetá pre accusatu si pre marturi; a condemná fora a cercitá.*

2 CERCETARE si *cercitare*, s. f., **quæstio, investigatio, exploratio, percontatio;** actionea verbului precedente *cercetare* in tote insemnarile: *cercetarea si aflarea addeverului: tote cercetarile facute accusatului si marturiloru; a condemná fora neci una cercetare; cercetarea regulata a scolei de cotra scolari; cercitare la faci'a locului.*

CERCETATORIU,-*toria*, adj. s., **investigator, percontator;** care *cercetedia: cercetatorii acestei cause; cercetatoriulu scoleloru d'in acellu judeciu.*

CERCETATU,-*a*, d'in 1 *cercetare: a)* part. passivu, **exploratus, investigatus, cognitus,** etc.: *cause cercetate, accusati necercetati; b)* sup. si subst.: cause de *cercetatu.*

CERCETATURA, s. f., actione si resultatu allu actionei de 1 *cercetare.*

CERCETU, s. m., pl.-*e*, **quercetum;** locu plantatu cu *cerci*, selba de *cerci* (vedi 2 *cercu*).

CERCINARE, CERCINU; vedi *cercenu* si *circinu, circinare.*

*CERCOPE, s. f., **cercops** (κέρκωψ) si

* CERCOPITHECU, s. m., **cercopithecus** (κερκοπίθηκος); specia de mimutia cu coda lunga.

1 CERCU, s. m., pl.-*ri*, **circus, circulus, orbis, arena;** ceva rotundu de tote partile, mai vertosu ceva liniariu rotundu, sau spatiu marginitu de una linia rotunda; 1. in intellessu rigorosu: *a)* geometricu; α) superfacia plana coprensa intr'una linia curba, alle carei tote puntele sunt la ecale departare de centru; β) lini'a curba care marginesce acestu spatiu, linia numita in speciale *cercumferentia: a mesurá unu cercu,* a face cadratur'a superfaciei numita *cercu,* sau a estimá longimea circumferentiei cercelui cu una mesura liniaria derepta; *b)* geometricu astronomicu: α) in genere, calle a unui corpu cerescu, orbita a unui planetu, a unui satellitu, etc., linia cercularia ce descriu aceste corpuri in mersulu seu in pregiurulu unui altu corpu ca centru de gravitatione; β) in speciale, planu sau linia de rotunditate perfecta, asiá cumu s'au definitu sub *a*, care se imagina ca trassu prin sfer'a cerului, prin globulu pamentului, sau pre una alta sfera, sau care se trage in addeveru pre una sfera; asiá se chiama: α') *cercu mare,* allu carui planu trece prin centrulu unei sfera si ua imparte in doue emisferie ecali, in opposetione cu *cercu micu,* allu carui planu nu trece prin centrulu sferei si nu ua divide in doue parti ecali; β') *cercu ecinoptiale,* ecatoriu, cercu mare care taia sfer'a cerului sau a pamentului in ecale departare de poli; γ') *cercu meridianu,* cercu mare care trece prin polii sferei cerului sau a pamentului; δ') *cecuri paralele,* alle caroru centre se afla pre acea-asi linia derepta si perpendiculariá la planulu cercuriloru; in particulariu, *cercuri mice* pre sfer'a cerului sau a pamentului

www.dacoromanica.ro

cari su parallele cu ecatoriulu ; intre *cercurile parallele* alle sferei ceresce sau terrestre sunt de însemnatu : *cercurile tropice = cercurile solstitiali*, doue *cercuri parallele* in ecale departare, si a nume de 23° 27 22″, de una si de alta parte a ecatorului, numite *tropice si solstitiali* pentru cuventele ce se voru dá la articl. *tropicu* si *solstitiale*; — *cercuri polarie*, doue *cercuri* parallele intre sene si cu ecatoriulu, departatu fiacare de unulu d'in cei doi poli ai sferei ceresce sau terrestre cu 23° 27'22″; aceste cercuri sunt descrisse de polii eclipticei sau orbitei pamentului, si cellu ce e descrissu in giurulu polului *arcticu* allu sferei, se chiama si cellu *cercu polariu arcticu*, precumu si cellu descrissu in giurulu polului *antarcticu*, se chiama *cercu polariu antarcticu*; ε) *cercu verticale*, numitu dupo Arabi si *azimutu*, cercu mare, care trece prin *zenitu* si prin care se iea mesur'a altitudinei stelleloru asupr'a orizontelui; ζ) *cercu de reflessione, cercu repetitoriu*, sau simplu, *cercu*, instrumentu cu care se mesura distantie angularie intre doue astre sau doue alte obiecte : *a mesurá sau delimitá unu agru cu cerculu; mesuratorea unui agru cu cerculu esse mai essacta de câtu mesuratorea cu alte instrumente; sunt distantie ce nu se potu mesurá de câtu cu cerculu repetitoriu;* η) *cerculu lui Saturnu*, anellu ce incinge acestu planetu; — c) de usu commune : α) cercu luminosu formatu in giurulu sorelui, lunei sau altoru astre, (vedi si *cercenu*); β) cercu in giurulu ochiloru, mai vertosu cercu negru : *unu cercu purpuriu incinge ochii porumbellei*, (vedi de assemine *cercenu* si *cercellanu*); γ) la rote : α′) cerculu de lemnu allu rotei, in care se imbucca unulu d'in capitele spicieloru ; β′) cercu de ferru, in care se infasciora si se assecura cerculu de lemnu allu rotei, asiá reu numit'a *sina*; γ′) cercu mai micu de ferru sau si de lemnu, baltiu cu care se intaresce butea rotei : *butile roteloru nelegate cu cercuri currendu crépa si se sferma*; δ) cercu de lemnu sau de ferru, cu care se lega si se assecura unu vasu : *e mai bene a legá butile de vinu cu cercuri de ferru de câtu cu cercuri de lemnu; cercurile de lemnu abiá tienu la vase de apa; a bate cercuri*, a pune cercuri la unu vasu; *cercurile de ferru crépa adese si se rupu, si cu atâtu sunt mai espuse a crepá cercurile de lemnu; cercurile de lemnu se facu din nuelle sau pertrice flessíbili*; ε) la vestimente, mai vertosu femineschi, la rochia, etc.; α) duplicarea si coserea de giuru in pregiuru a stofei vestimentului de la polle sau si d'in alta parte, duplicare ce serve sau a orná sau a scurtá vestimentulu : *fiendu co e prea lunga rochi'a, se i tragi unu cercu, ca se ua mai scurtedi*; β′) ornamentu de acea-asi stofa cu vestimentulu sau si de stofa differita, care se cose de giuru in pregiurulu polleloru sau si maniceloru vestimentului : *se mi faci mai multe cercuri pre pollele rochiei*; ζ) *cercu* de ferru sau de alta materia, cu care si incingu ventrea cei ce sufferu de surpatura; η) cercu de jocu, prin care saru copillii sau jocatorii fora fune : *a se jocá de a cerculu*; ϑ) in lucruri de architectura, la vase si alte lucruri de arte, ornamentu in releviu, ce infasciora acellu lucru de giuru in pregiuru : *cercurile columnei, cercurile ollei, cercurile tunului*; — 2. in intellessu metaforicu si mai pucinu rigorosu : *a)* parte de cercu, arcu de construction ce se face spre a sustiné una parte de edificiu : *fora mai multe si dese cercuri bolt'a cellariului s'ar potè lassá in diosu si cadé; ca se assecuràmu tablatulu, se i tragemu unu cercu; cerculu este principiu essentiale allu architecturei romane*; *b)* totu ce incongiura : *murii unei cetate sunt unu cercu*, ce ua incinge; limitile unei cetate, unui satu, unei commune : *tote aceste edificie cadu in cerculu communei nostre*; de ací : *c)* divisione orecare territoriale, administrativa sau militaria, presta care se intende jurisdictionea unei deregutoría : *capitanu de cercu; a avé sub a scá administratione mai multe cercure*· *d)* sfera de actione in genere : *acesta-a esse d'in cerculu occupationiloru melle; in cerculu seu, fia câtu de strimtu, omulu pote face multu, numai se fia dispusu a lucrá*; de

www.dacoromanica.ro

ací : *e)* conditione, stare, posetione, occupatione : *d'in cerculu seu sociale nu e bene se essa cineva; f)* coprensu limitatu, limiti, terrenu, campu de lucru, etc., *a nu essí d'in cerculu scientieloru de calculu; g)* mersu sau miscare in cercu, si de ací tempulu in câtu sé face acea miscare, si in genere : tempu limitatu, in care se petrece ceva, in care se face una evolutione sau revolutione : *cerculu strimtu allu vietiei unui omu; cerculu in care se invertescu evolutionile politice alle poporeloru; h)* omeni ce se stringu si formedia mai multu sau mai pucinu unu cercu : α) sedendu, ca se conversedie : *cerculu celloru ce se adunasse la mene, ca se petreca conversandu, erá destullu de mare;* β) incongiurandu pre cineva, ca se l'asculte : *unu mare si numerosu cercu de auditori se formasse in giurulu o. atoriului;* γ) incongiurandu pre cineva, ca se lu prenda, se lu bata, etc. : *d'in cerculu strinsu allu armatiloru furulu scapà si de asta data; pucini amu scapatu cu vietia d'in cerculu in care ne inchisesse inimicii;* — de ací locutionea : *a se face cercu*=a se stringe in pregiuru, a incongiurá : *toti se façura cercu pre longa vorbitoriu; i)* omeni cu câti are cineva connoscentia, cu care se afla mai desu in relatione : in *cerculu vostru mi am petrecutu partea cea mai bona a vietiei, in acestu cercu voiu petrece si restulu vietiei; j) cercu vitiosu* : α) rationamentu defectosu, paralogismu, in care ce e de probatu se da ca proba : *famosulu medicu allu lui Molière se invertesce intr'unu cercu vitiosu, candu ne spune, co opiulu addorme, pentru co e in ellu una potere addormitoria;* β) *cercu vitiosu* se committe si prin portare, candu cineva crede a indereptá unu reu cu altu reu assemine, unu abusu cu altu abusu, unu escessu cu altu escessu, etc., (*cercu*=**circus**=it. **cerco** si **circo**=isp. port. **circo, cerco** si **cerca**=fr. **cirque**=alban. **kiarcu** si **tiarcu;** éro it. **cerchio**=prov. **cercle** si **sercle**=fr. **cercle**=dem. **circulus** sau **circlus;** form'a feminina, ce se vede in isp. si port. **cerca,** in it. **cerchia,** analoge preposetionei *circa*=**circa,** appare si in derivatele nostre popularie : *tirca, tiurca,* in locu de *circa, ciurca; ti* in locu de *ci* se aude chiaru si in form'a masculina *tercu* sau *tiercu, tiarcu,* luate intr'unulu d'in intellessele particularie alle lui *cercu,* adeco : *locu inchisu cu unu cercu de nuelle, de scandure,* in care se inchidu mai allessu vitele; *tiercanu* sau *tiurcanu* inco sunt asia déro in locu de *circanu* sau *ciurcanu : lana circana*=*lana cercellata sau cretia; circanu* sau *ciurcanu* mai vertosu corresponde pre deplenu, in forma si intellessu, cu latinescul **circaneus** sau **circanius : circanea avis**=*passere ce sbora in cercu, invertinduse;* coci **circanius** devine, in limb'a nostra, *circaniu,* si, prin stramutarea lui *i* d'in ultim'a, ca in *roibu*=*robiu*=**robius,** adjunge : *ciurcanu,* ero *ciu* se pronuntia *tiu : tiurcanu,* ca si in *judetiu*=*judeciu*=**judicium;** pentru acelle-asi cuvente si *tercu* sau *tiercu*=*ciercu,* transformatu d'in *cerciu*=**circius**). *M.*

2 CERCU, s. m., pl.-*i,* **quercus;** arbore d'in familí'a coniferelor, alle cai fructe se chiama *ghiande; cerculu e cel u mai formosu d'in arbori;* — *cerculu* e connoscutu de poporu, in mai multe parti, sub numele de *stejariu,* éro in alte parti sub numele de *copaciu,* (vedi *cerru*).

CERCUIRE,-*escu,* v., **circulis religare, vites maritare vel alligare,** (it. **cerchiare,** isp. **cercillar,** port. **cercilhar,** prov. **cerclar,** franc. **cercler**); a legá cu unu *cercu* sau cu mai multe *cercuri : a) a cercuí una bute, una putina, una rota, una bute de rota; b)* a intarí cu *unu cercu* una construtione : *a cercuí bolt'a cellariului; c) a cercuí viti'a,* a legá cu legature in forma de *cercu;* — cu intellessulu de *circuire*=a dá rota, a merge in giuru, etc., vedi *circuirè.*

CERCUITU,-*a,* d'in *cercuire* : 1. part. passivu : *buti necercuite, viia cercuita;* 2. supin : *cercuri de cercuitu butonie;* 3. subst. abstractu : *cercuitulu butei me tine mai multu de câtu butea insasi.*

CERCUITURA, s. f., (compara it. **cerchiatura**); actione si resultatu allu actionei de *cercuire : cercuitur'a roteloru carrutiei costa multu.*

CERCULARE si

www.dacoromanica.ro

CERCURRARE, v., **circulis religare; circulare si circulari**; 1. in acelle-asi insemnari cu *cercuire*, si de preferitu a-cestui-a; 2. a dá forma de *cercu* sau *cercuru: a cercurá una pertica; a se cercurá = a se face cercu*, a se pune sau stringe *in cercu*, a se formá in cercu; 3. a merge in cercu, a dá rota, a se miscá pre una linia cercularia, a se miscá in genere, (vedi *circulare*).

CERCULARIU si

CERCURARIU,-*ia*, adj. s., **circularius, circularis**; 1. adj., relativu la *cercu* sau *cercuru, in cercu : miscarea cercularia*, (vedi *circulare* si *circulariu*, forma luata mai desu in acestu intellessu); 2. subst. m. personale, *cercurariu*, care scie face si pune *cercuri* la vase : buti, butonie, putine, etc.

CERCURARIA, s. f., maiestría de *cercurariu*.

CERCURARITU, s. m., pretiu de *cercuitu*, ce se solve unui *cercurariu* pentru facere si punere de cercuri.

CERCURELLU, s. m., pl.-*e*, **circulus**; deminutivu d'in urmatoriulu,

1 CERCURU, s. m., pl.-*e*, **circulus**; deminutivu d'in *cercu*.

* 2 CERCURU, s. m., pl.-*i*, **cercurus** (κέρκουρος); 1. nave forte mare pentru transportu; 2. specia de pesce marinu.

* CEREALE, adj., **cerealis**; relativu la *Cerere*, diéa a graneloru sau buccateloru, si prin metafora, relativu la grane sau buccate : *cerealea Eleusine*, pentru co in *Eleusinea*, mica cetate a Greciei, nu departe de Athene, se serbau mysteriele *Cererei; cerealile*, s. pl. f. (subintellegundu : *sacre, mysterie* sau *dille de serbatore*)=**cerealia**, dille de serbatore in onorea *Cercrei*, serbatori celebrate de vechii Romani la 10 Aprile; — *planta cereale, plante cereali*, si absol. *cereale, cereali*, plante d'in a caroru sementia macinata se face farina : *granulu, orditulu, secarea, meiulu, porumbulu sunt plante cereali* sau *sunt cereali; agre cereali*, in cari se sémena plante cereali; asiá si : *spice cereali, commerciu de cereali*; — in acestu d'in urma essemplu *cereali*=sementie de plante cereali; asiá si in essemplele : *cerealile, d'in caus'a marei secete, au se fia pucine si care, cerealile nostre se cauta si se ceru de multe terre*; — s. m. personale : *unu cereale*, pl. *cereali-i*, officiariu insarcinatu cu provisione de cereali pentru una cetate.

* CEREALITATE, s. f., **cerealitas**; sarcina sau demnitate a edilelui numitu *cereale*, (vedi *cereale* cotra finitu).

* CEREBELLARE si *cerebellariu,-a*, adj. s., **(cerebellaris), cerebellare**; 1. adj. relativu la *cerebellu*; 2. subst. f., *cerebellare-a*, coperimentu pentru test'a capului.

* CEREBELLITE, s. f., (fr. **cérébellite**); inflammatione a *cerebellului*.

* CEREBELLOSU,-*a*, adj., (it. **cerebelloso**, fr. **cérébelleux**); ce se tine de *cerebellu : arterie cerebellose*.

* CEREBELLU, s. m., **cerebellum**; deminutivu d'in *cerebru*; buccata de *cerebru*, ce se prepara spre mancare; in speciale inse, parte a *cerebrului*, care imple fossele craniului de la céfa.

* CEREBRALE, adj., (it. **cerebrale**, fr. **cérébral**); de *cerebru*, relativu la *cerebru : fibre cerebrali, substantia cerebrale, arterie cerebrali, membrana cerebrale, febre cerebrale, alte affectioni cerebrali*.

* CEREBRIFORMU, -*a*, si *cerebriforme*, adj., (it. **cerebriforme**, fr. **cérébriforme**; vedi *cerebru* si *forma*); care are *forma* si figura de *cerebru*; care e de materia *assemine cu a cerebrului*.

* CEREBRINA, s. f., vedi *cerebrinu*.

* CEREBRINU,-*a*, adj. s., (ital. **cerebrino-a**, fr. **cérébrin-e**); ce se tine de *cerebru*; — s. f., *cerebrina*, substantia ce face parte d'in composetionea *cerebrului*, a medullei spinale si a nerviloru, si care, pentru co e *acida*, se chiama si *acidu cerebricu*.

* CEREBRITE, s. f., (it. **cerebrite**, fr. **cérébrite**); 1. inflammatione a *cerebrului*; 2. zoophytu fossile, care prin ramificationile selle sémena cu cerebrulu omului.

* CEREBROSPINALE, adj., (fr. **cérébro-spinal**); ce se tine de *cerebru* si de *spinare : systema cerebrospinale*, totulu partiloru corpului unei fientia animale, in cari resiede scaunulu sentirei,

www.dacoromanica.ro

voirei si miscarei; acesta *systema cerebrospinale* se desparte in alte doue systemate : *a) system'a cerebrospinale nervosa=system'a nervosa a vietiei animale*, care e scaunulu sentirei si voirei; *b) system'a cerebrospinale ganglionaria = system'a nervosa a vietiei organice*, care este scaunulu de miscare a certoru organe de nutritione, cumu : corde, stomacu, intestine, etc.

* CEREBROSU,-*a*, adj., **cerebrosus**; relativu la *cerebru* : 1. plenu de *cerebru*, si de ací, nervosu, cui nervii si mai vertosu nervii cerebrului se interrita forte usioru, si de ací, furiosu, meniosu, tare supperatiosu; cui capulu se ammetesce usioru si currendu : *unu altulu mai cerebrosu nu ti ar fi rabdatu atâtu-a;*—reu, capîtinosu, incapitinatu : *callu cerebrosu;* —applecatu si la lucruri : *beuture cerebrose*, cari incaldescu si interrita *cerebrulu*.

* CEREBRU, s. m., **cerebrum**; vedi *creieru*.

* CEREFOLIU, s. m., **cærefolium** (χαιρέφυλλον, d'in χαίρειν=buccurare si φύλλον = foliu); planta, care se cultiva in gradine si serve ca verdetia de mancare, mai vertosu ca salata, cu foie camu assemini cu alle apiului sau petroselinului, déro mai mari; sunt doue specie de *cerefoliu* : *cerefoliulu commune* = **scandix cærefolium** lui *Linneu*, si *cerefoliulu aromaticu* sau *odoratu*=**scandix odorata** lui *Linneu;* amendoue speciele se tinu de famili'a *umbelliferelor*u, *pentandria digynia lui Linneu* : *pecureloru inco placu forte foiele cerefoliului*.

* CERELA si *cerella*, s. f., **querela**; plangere, dorere sau supperare espressa, nemultiamire arretata prin vorbe; imputatione; certa; mugetu, gemetu; ceripitu.

* CERELARE, si *cerellare*, v., **querelari, queri**; a face sau esprime *cerele* (vedi *cerela*); si refless. *a se cerelá*, cu mai multa potere si energia de câtu simplulu : *a cerelá*.

* CERELEU, s. m., (it. **cereleo**, fr. **céréléon**, d'in κηρός=*cera* si ἔλαιον=*oliu*); *cerata*, sau *cerota* d'in *cera* si d'in *olu*.

* CERELOSU sau *cerellosu*,-*a*, adj., **querelosus**, plenu de cerele.

CEREMONIA si *cerimonia*, s. f., **cæremonia** si **cærimonia**; fia derivatu de la *ceru*=**cœlum**, sau de la *Cerere*, diéa a *cerealiloru*, sau de la anticatulu **cerus**= *sântu*, sau in fine, cumu e mai multu probabile, de la *Cere* = **Cære**, cetate a Italiei, cu care Rom'a d'in inalta vechime se aflá in strinse legamente religiose. si unde Romanii, pre tempulu unei invasione a Galliloru, depusera in pastrare obiectele sacre pentru cultu, cuventulu *ceremonia* espreme in totu casulu unu conceptu de domeniulu religionei, *ceva divinu, ceva relativu la dieu, sântu, augustu*, etc., si a nume : 1. in intellessu obiectivu, calitate de sântu, santitate : *dupo ceremoni'a dieiloru santitatea regiloru impune omeniloru cellu mai mare respectu;* in acestu intellessu se applica mai raru si numai in sengulariu; 2. in intellessu subiectivu, temere religiosa, sentimentu de frica si veneratione pentru Ddieu si pentru totu ce e divinu si santu, si prin urmare camu in acea-asi insemnare cu *religione*, differindu inse de acestu-a intru câtu *ceremonia* se refere mai multu la manifestarea esterna a sentimentului religiosu, éro *religione* la sentimentulu iutimu insusi : *strabonii si impleniau detoriele cotra Domnedieu cu multa religione si ceremonia*, in acestu intellessu inco se dice raru in plurariu; 3. metaforice, luandu-se abtractulu in locu de concretu : actione, actu, forma sau norma stabilita pentru cultulu religiosu, care e symbolu allu unui principiu, semnu de veneratione affectuosa sau de commemoratione respectuosa; differe inse de *ritu*, intru câtu *ceremonia* este actulu insusi religiosu, éro *ritulu* e modulu sau norm'a prescrissa, dupo care se face actulu : *ceremoniele liturgice, ceremoniele serbatoriloru mari; ceremonie crestine, judaice, paganesci; ceremoniele cununiei, battezului, santirei apei; ceremoni'a santirei flamureloru; ceremoni'a funebre, de immormentare, ceremoni'a de consecrare a unui archiereu, a unui preutu, a unui diaconu; ceremonia santa, piosa;* — de si cuventulu este de domeniu essentiale religiosu, se dice

www.dacoromanica.ro

inse : *ceremonia religiosa,* pentru co acellu-asi cuventu se applica : 4. si la forme sau norme ce se urmedia in certe occasioni solemni, in care religionea are sau nu are de locu parte : *a)* politice : *ceremoni'a de incoronare a unui domnitoriu; ambassatoriulu fu receputu in audientia cu multe si mari ceremonie; cu certe ceremonie se conferu si gradele de nobilitate;* — *b)* familiari si private : *ceremoniele nuntei; Românii de astadi, ca si strabonii loru Romani, cu nespusu de multe ceremonie adducu miress'a de la cas'a ei la cas'a mirelui: Românii si tundu copillii, candu acesti-a su de trei anni, cu ceremonie particularie; nu e actu ceva mai solemne in vieti'a Românului, pentru care ellu, ca si strabonulu Romanu, se nu observe certe ceremonie: ceremoniele de curte, ceremoniele unui ballu de la curte sau la curte, sau de la alta casa insemnata: ceremoni'a de receptione a domnului,* etc.; — *magestru sau maiestru de ceremonie*=**cæremoniarum antistes** : α) cellu insarcinatu a regulá ceremoniele unei baserice, unei curte domnesca, alle sollemnitatiloru publice, nationali, politice, etc.; β) cu intellessu mai generale, cellu versatu in ceremonie; γ) cellu ce tine la tote ammenutele ceremonieloru, cellu *ceremoniosu;* —*vestimentu de ceremonia;* α') cu care se investe cineva in essercitiulu unei ceremonie; β') in genere, vestimentu de apparatu sau de pompa, cu care se investe cineva la serbatori si alte occasioni solemni; — *c)* de portare sociale, semnu de civilitate sau politetia, semnu de respectu ce si dau omenii unii altoru-a : *visite de ceremonia, scrissori de ceremonia, felicitari de ceremonia, a si face ceremonie si complimente unulu altui-a* — si fienduco actele esterne, déco nu prin abusu, déro adesea prin usu adjungu se nu mai corresponda cu intentionea, care sengura da valore acelloru acte, de ací cuventulu ceremonia se applica : 5. si cu intellessu peiorativu de : *a)* apparentia fora fundu, forma secca fora fapta : *ceremoniele ne facu se scapàmu d'in vedere substanti'a lucruriloru; de ceremonie suntemu satulli, amu vré fapte positive; unu amicu de ceremonia nu e unu addeveratu amicu,* precumu *unu ministru de ceremonia* porta numai *titlulu de ministru, fora se aiba si poterea sau autoritatea de ministru; b)* ceva importunu, supperatoriu, care face se perda cineva rabdarea : *a se pune la mesa si a mancá fora ceremonia,* fora a asteptá multe invitari, fora a arretá difficultati; *a vorbí cuiva de ceva fora ceremonia,* cu deplena libertate, fora tema sau fora crutiare; *a face ceremonie,* a se arretá difficile, a asteptá rogationi si invitationi; *ce atâtea ceremonie pentru lucrulu cellu mai usioru de facutu! fora ceremonia* (fora cellu mai micu scrupulu) *lotrii ne despoiara si ne predara; omu de ceremonie* : α) *omu ceremoniosu,* ca oppussu la *omu fora cerimonie*=*omu neceremoniosu,* omu cui placu ceremoniele, care observa cu scrupolositate *ceremoniele religiose* sau si mai vertosu *sociali,* si de ací, forte civile, forte politu, urbanu, etc.; β) care face multe *ceremonie*=difficultati, difficile, importunu, care cu greu se induplica a face ceva, affectatu, etc.

CEREMONIALE si *cerimoniale,* adj. s., **cæremonialis** (compara si it. **ceremoniale,** fr. **céremonial** si **cérémoniel**); 1. adj., relativu la *ceremonia : multe legi alle lui Mose erau ceremoniali; preceptulu de a amá pre Domnedieu si pre apropele nu se tine de preceptele ceremoniali, abolite prin legea noua a lui Christu; circuncisionea, sacrificiulu de victime si celle assemini erau prescriptioni ceremoniali alle legei vechia sau judaica:* — *carti ceremoniali,* carti basericesci cari coprendu normele pentru ceremoniele la diverse occassioni; —*una scrissore ceremoniale,* este : α) una scrissore scrissa dupó tote ceremoniele prescrisse; β) una scrissa de *ceremonia,* in acellu-asi intellessu cu *una visita de ceremonia;* déro pote se nu fia una scrissore *ceremoniosa;* unu *discursu ceremoniale,* adeco pronuntiatu cu occasionea unei *ceremonia* publica, pote de assemenea se nu coprenda de locu lucruri *ceremoniose,* se nu fia *ceremoniosu;* ambassatorii pronuntia *discursuri ceremo-*

www.dacoromanica.ro

niali, déro adesea pucinu *ceremoniose*;— 2. subst. *ceremoniale*, pl. *ceremoniali*, si sub form'a *ceremonialiu*, pl. *ceremonialie*, cu intellessulu de : *a)* totulu ceremonieloru unei curte, unei baserice, unei terre, etc., in cutare seu cutare impregiurare : *ceremonialiulu unei nuntă, unei pompe funebre; b)* carte ce tractedia despre assemini ceremonie : *ceremonialiulu liturgiei; c)* usuri ce particularii sunt detori sau vreu a observá in certe occassioni : *ceremonialiulu ballului*; *d)* ceremonie prea multe in portarea sociale : *nu mi place atâtu-a ceremonialiu.*

CEREMONIALIU, s. m., vedi *ceremoniale.*

CEREMONIARE si *cérimoniare*, v., **cæremoniari**; a practicá *ceremonie*, fiendu vorb'a mai vertosu de solemnitati publice.

CEREMONIARIU,-*ia*, adj. s., (**cæremoniarius**, fr. **cérémonialre**); 1. adj., relativu la *ceremonie;* déro mai vertosu : 2. subst. : *a)* personale, *ceremoniariu-ia* : α) cine reguledia ceremoniele : *ceremoniariulu unei baserice; marele ceremoniariu allu unei baserice; marele ceremoniariu allu curtei domnesci;* β) cui placu ceremoniele in tote relationile vietiei, *ceremoniosu : b)* m. reale, *ceremoniariu*, in acelle-asi insemnari cu *ceremonialiu* (vedi *ceremoniale*).

CEREMONIOSITATE, s. f., (it. **ceremoniosità**); calitate, abitudine, portare de *ceremoniosu.*

CEREMONIOSŬ, -*a*, si *cerimoniosu*, adj., **cærimoniosus**; plenu de *ceremonia :* 1. in sensu religiosu : *septe dile ceremoniose*; 2. in sensu sociale : *a)* in bene, care face sau coprende multe ceremonie, complimente, politetie, felicitari, laude, semne de respectu si affectione : *omu ceremoniosu, scrissore forte ceremoniosa, cuvente câtu se pote de ceremoniose;* déro mai vertosu : *b)* in reu, care face sau coprende ceremonie affectate, si de aci, affectatu, pretentiosu, difficile, importunu, etc. : *nesufferite mi sunt ceremoniosele vostre appucature.*

CERENTIA si *cerintia*, s. f., (vedi 2 *cerere*), **postulatio; opus, necessitas;** *cerere* persistente si urgente, déro mai vertosu, *ce se cere* de neapperatu : *cerentiele essorbitanti alle fisculuí; cerentiele traiului de tota diu'a; cerentiele unei solida systema de educatione nationale.*

* CEREOLITE si

* CEREOLITHE, s. f., (it. **cereolite**, fr. **céréolithe**, d'in κηρός=*cera* si λίθος =*petra*); substantia minerale, pucinu connoscuta, care sémena cu cer'a in aspectulu si molleti'a sea.

CEREPIRE, v., vedi *ceripire.*

1 CERERE, s. f., nume propriu de diéa; vedi *cereale.*

2 CERERE, *ceru, cerui, cerutu*, (vedi si alte forme in parenthesea de la finitulu articlului), v., **quærere, exquirere, requirere; petere, repetere; postulare, expostulare; poscere, exposcere, reposcere, flagitare, efflagitare; rogare, orare; mendicare; egere, opus esse**; — a dorí si cautá se obtina sau se afle : A. cu subiectu de persona : 1. in genere, fora obiectu passivu determinatu : *bateti si vi se va deschide, cautati si veti aflá, cereti si vi se va dá;* 2. cu obiectu passivu determinatu : *a)* de lucru : α) doritu si necessariu cellui ce-lu cere, déro la care pote avé sau nu dereptu : *cui e sete, cere apa; cui e fome, cere de mancare; a cere bani inpromutu; a cere adjutoriu; a cere consiliu: a cere parerea sau opinionea cuiva;* β) doritu si necessariu, la care are cineva dereptu sau crede a avé dereptu si prin urmare cu intellessulu de *reclamare, revindicare, pretendere*, etc. : ά) in genere, *a cere dereptate, a cere satisfactione, a cere restabilirea in dreptu-rile selle, a cere computu; a cere dote mare, a cere câtu nu se cuvine; a cere una reforma, a cere usiorare de dari fiscali, a cere reparationea reului, a cere desdaunari si interessi, a cere scambarea unei lege*, etc.; β') in speciale, pentru pretiulu ce se cuvine sau se crede co se cuvine a obtiné pentru unu servitiu : *a cere diece galbini pre unu callu care nu face neci cinci; servitorii ceru astadi pre luna de trei ori mai multu de câtu acumu câtiva anni; câtu ceri pre cotulu de acesta materia? nu ti potu dá pre luna câtu ceri tu;* γ) doritu si necessariu, déro la care nu are cineva neci unu dereptu, si

www.dacoromanica.ro

prin urmare cu intellessulu de *sollicitare, rogare*, etc.: *ά*) in genere : *a cere voia, a cere concediu; a cere una functione; a cere iertare, a cere mii de scuse; a cere de la Domnedieu iertare de peccate; finitu bonu allu vietei si respunsu bonu la infricosiatulu judeciu de la Domnulu se ceremu; a cere pace, a cere se capitule cu conditioni onorabili;* β′) in speciale, *a cere elemosyna*, sau absolutu, *a cere*, a cautá se si capite celle necessarie la vietia prin *cersire : cine cere, nu pere, déro neci nume bonu nu are; e nedemnu de unu omu sanitosu si robustu se astepte a si tiné vieti'a cu cerutulu; a plecá prin satu dupo cerutu; candu ai fi pauperu, nu m'asiu supperá co te vedu cerendu; déro cumu se pote ca unu omu cu dare de mana se se avilesca a cere?* — δ) mai vertosu doritu cu mare focu, si prin urmare cu intellessu de *dorire, vrere, ossigere*, etc.: *ά*) in genere : *sunt multiamitu cu ce am, si nemicu nu ceru nemenui mai multu; ce mai ceri? neci nu ceremu mai bene; de la tene ceru asta-a;* β′) in speciale cu obiectu de verbu la infinitivu sau la subjunctivu : *nu ceremu mai bene de câtu a ne desface de voi; ceremu se fugiti si se periti d'in ochii nostri; langedulu cere se essa la aeru;* — si prin una elègante ellipse a verbului obiectu : *a cere afora* (subintell. *se essa*), *a cere in intru, a cere in patu, a cere sub patu;* — ε) doritu a fi connoscutu, si prin urmare cu intellessulu de *intrebare, cercetare*, etc. : *sciendu co una libra de cafea costa doi lei, se cere a se aflá câtu voru costá 80 de libre;* asiá si : *se cere a se sci, ceremu a connosce, cereti a esplicá, nu se cere a se calculá*, etc.; — *b)* de persona, *a cere pre cineva : α*) in casatoría, a petí : *multi juni au cerutu acesta feta, fora ca parentii se vrea a ua dá neci unui-a; esti fericita, car'a mea, co te ceru multi barbati, pre candu pre amic'a tea nu ua cere nemine;* asiá si : *a cere in casatoría, a cere de socia, a cere man'a unei muiere*, etc.; β) in judecata, a trage : *ingrati su filii cari ceru pre parenti in judecata sau la judecata;* γ) absolutu, *a cere pre cineva*, a cere cuiva voia sau permissione : *déco nu vrei se me ceri tu de la tatu meu, ca se mergemu la preamblare voiu dice mammei se me cera;* — si ca reflessivu : *me ceru la chora; ca se poti essí d'in institutu, cere-te mai antaniu la directoriu; cumu ai potutu essí d'in casa, fora se te ceri la mene? nu sciti, co nu ve poteti miscá de ací, fora se ve cereti?* asiá si : *a se cere la chora, a se cere la ballu*, etc.; de unde : δ) *a se cere* = a se trage, a dorí tare, cu intellessu mai energicu de câtu simplulu a cere (vedi mai susu la *a*, δ) : *copillulu se cere se merga la scola; langedii se ceru se essa la terra;* si prin ellipsea cellui de allu doile verbu : *se cere afora, ne ceremu la terra; copillii se ceru la carte;* — B. cu subiectu de lucru : 1. animatu, cu intellessu de *reclamare, necessitare. impunere*, etc.; *a)* in genere : *boulu si callulu ceru mai multe spese si mai multe castige de câtu asinulu; asinulu cere forte pucinu pentru nutritulu seu; b)* in speciale, fiendu vorba de partea affectiva a fientiei animale, de *ânima*, ca scaunu allu affecteloru, cu intellessulu de *appetire, dorire*, etc. : *ce ti cere ânim'a se manci? ânim'a nu mi cere nemica; mancati ce si câtu ve cere ânim'a; nu mi mai cere ânim'a alta muiere, fiendu co am traitu prea bene cu reposat'a : ti mai cere ânim'a se mergi la ballu?* — 2. inanimatu : *a)* in genere, cu intellessu de *a avé lipse* sau *necessitate : buccatele ceru ploia; una educatione mai destinsa cere si tempu mai indelungu, si labore multa, si spese nu pucine; innovationile in legile si datinele stabilite ceru mari si multe precautioni; multe si de tote cere una casa grea, cumu e a nostra; b)* in speciale : *α*) inanimatu abstractu sau generale, candu atunci *cerere* = *necessitare, impunere imperiosa : bun'a cuvenientia cere se nu te porti asiá; mentea senetosa cere se nu facemu nemenui reu; dereptatea ar cere ca toti omenii laboriosi si onesti se si afle bonu traiu in societatea civile; asiá cerea impregiurarea se faceti; asiá cere lucrulu se fia tractatu;* — si prin ellipsea cellui de allu doile verbu : *morbulu cere tractatu* (subintell. *a fi*) *cu multa delegentia;* de ací : β) sub forma passiva, cu

www.dacoromanica.ro

intellessu de impersonale, *a se cere*: α') a fi necessariu, a fi de lipse; *se cere se fimu si noi acollo; s'ar cere se fii mai stemperatu; se cere se fii santu: multe se ceru la una casa;* β') in genere, a se cuvení, a se cadé, a fi conformu cu mesur'a, cu impregiurarea, cu detori'a, cu mentea, cu voienti'a sau dorenti'a, etc.: *a mancá câtu se cere, a nu vorbí eandu nu se cere, a se portá cumu se cere:* γ') a fi cautatu ca necessariu: *granele au inceputu se se cera, pre candu ordiele nu se ceru de locu; acesta merce nu se mai cere astadi; cine cumpera merci necerute de nemine?*—si cu subiectu de persona cugetata ca lucru: *se cere unu bonu servitoriu, se ceru omeni pentru assemine lucruri delicate si grelle;* — in activu: *ceru unu bonu servitoriu,* cu intellesse differite de passivulu: *se cere unu servitoriu;* — (*cerere* = **quærere**; déro lat. **quæro**=*ceru* se afla si cu *s* in locu de *r*, adeco: **quæso**, de unde perf. **quæs-ivi** si supinu **quæsitum**, forme ce presuppunu si unu verbu de a IV conjugatione [**quærire**=*cerire*]; déro in locu de **quæsitum** se dice si **quæstum**; in limb'a nostra verbulu inco participa d'in assemini fluctuationi, cumu: *a)* simplu: α) la presentele indicativului si subjunctivului se aude pre a locurea, ca si verbele de a IV conjugatione, cu unu *i* inainte de unele desinentie personali: *ceriu*=*ceru*, *se ceriu*=*se ceru*, *se ceria*=*se cera*, si prin moiarea lui *r*: *ceiu* = *ceriu*, *se ceia* = *se ceria;* β) la perf. si supinu se afla in carti mai vechie si pre a locurea se audu si in gur'a poporului formele: *cersi*, *cersu* in locu de *cerui*, *cerutu;* d'in *cersu* a essitu mai departe *cersire;* γ) pre longa *cerutu* si *cersu* avemu si alte trei forme de supinu: α') *ceritu* d'in form'a *cerire*, care e popularia in compusulu *cocerire*, sau *cucerire;* β') *cesitu* = **quæsitum**, si γ') *cestu* =**quæstum**; *b)* in compuse verbulu: α) sau trece in conjugationea a IV, ca populariulu *cucerire* dupo care si: *recerire*, etc.; β) sau, cumu e si mai bene, se mantine in conjugationea III: *recerere*, *incerere*, *escerere*, etc.; si cu *i*, in locu de *e* in radecina: *recirere*=**requirere**, *escirere*=**exquirere** etc.; in totu casulu inse γ) form'a supinului acestoru compuse e asiá de multipla ca si a cellui simplu: d'in *recerire*, vomu avé *receritu*, si d'in *recerere* sau *recirere*, voru essi: *recerutu*, *recesitu* sau *recisitu*, *recestu* sau *recistu*, etc.)

3 CERERE, s. f., **postulatio, petitio, postulatum, votum,** actione si resultatu allu actionei de a cere, in t. s. v.

CERESCU,-*a*, adj., **cœlestis;** de *ceru*, relativu la *ceru*: *ostile ceresci*, angerii; *vietia ceresca*, forte fericita; *ceresc'a formosetia a candideloru copille; placeri ceresci*, curate si fora ammestecu de amaru, (vedi si 2 *ceru*).

CERESIA, *ceresiu*, etc., vedi *cerasia*, *cerasiu*.

CEREU,-*a*, adj., vedi 2 *ceriu*.

* CERICOPOTASSICU,-*a*, adj., (fr. **céricopotassique**); care e *cericu* si *potassicu*, vorbindu de una sare: *sare cericopotassica*, sare compusa d'in alte doue sari, un'a cerica si alt'a potassica.

* CERICU,-*a*, adj., (it. **cerico**, fr. **cérique**); de *ceriu* (vedi 2 *ceriu*), vorbindu in speciale de composite cu *ceriu*: *oxydu cericu, sulfura cerica.*

* CERIDE, s. m., (fr. **céride**); nume genericu, applecatu de chymisti la una familia de corpuri ce coprendu *ceriu*, (vedi 2 *ceriu*).

* CERIFERU,-*a*, adj., (fr. **cérifère**; vedi *cera* si *ferere*); care da sau produce *cera*: *arbori ceriferi.*

* CERIFICARE, v., **cerificare;** (vedi *cera* si *facere*); a face sau dá céra; a dá veri-ce altu licidu viscosu ca cér'a.

1 CERIMONIA, *cerimoniale*, *cerimoniosu;* vedi *ceremonia*, *ceremoniale*, *ceremoniosu.*

* 2 CERIMONIA, s. f., **querimonia;** plangere, dorere sau supperare, cérta intre socii, intre amici, etc.

* CERIMONIOSU,-*a*, adj., **querimoniosus** (vedi 2 *cerimonia*); despusu a face *cerimonie*, care de veri-ce se suppera si se certa; paratu la veri-ce momentu a si versá veninulu supperarei.

CERINA, s. f., vedi *cerinu.*

* CERINTA sau *cerintha*, s. f., si

* CERINTHU sau *cerintu*, s. m., ce-

www.dacoromanica.ro

rintha si **cerinthus** (κηρίνθη, κήρινθος); 1. genu de plante d'in famili'a boragineelorn, *pentandria monogynia lui Linneu*, cu alle carui flori batu albinele, pentru co d'in elle scotu bona materia *de cera*, de unde si numele datu acestui genu de plante; d'in acelle-asi flori se estrage si ap'a pre câtu de suave, pre atâtu de utile, care se chiama *apa de melissa*; 2. sub form'a masc. *cerinthu* si cu intellessulu *de cera sau miere bruta*.

* CERINU,-*a*, adj., **cerinus** (compara si it. **cerino-a**, fr. **cérine**); de *cera*, relativu la *cera*: 1. adj.: *luminari cerine: vestimentu cerinu*, de colorea cerei; 2. subst.: *a)* m. reale, *cerinu*, ceva de cera sau de colorea cerei: α) turta de cera; β) mucu de luminare de cera; γ) vestimentu galbinu; *b)* f. reale, *cerina*: α) luminare de cera; β) stoffa galbina; γ) substantia particularia, d'in care se face cer'a albineloru; δ) substantia estrassa d'in pluta, care, prin proprietatile selle, se appropia de cera,

CERIOLU-*a*, si

CERIORU-*a*, adj., **cereolus**; deminutivu d'in 2 *ceriu*: *cerasie ceriore*, albe batendu in galbinu.

CERIPIRE si *ciripire*,-*escu*, v., **garrire, canere**; a emitte una voce suptire si pucina, vorbindu de certe passeri mice: *multime de passerelle ceripiau prin des'a frundia a arboriloru*, (vedi si *ceripu*). *M.*

CERIPITU si *ciripitu*, d'in *ceripire*: 1. part. passivu, déro forte desu: 2. subst. m., *ceripitulu*=**avium garritus vel cantus**, cantare cu voce suptire si pucinu forte a certoru passeri micutelle: *ceripitulu puiloru rundinellei*.

CERIPU si *ciripu*, s. m., **avium garritus**; se applica ca esclamatione, ca cuventu imitativu de vocea suptire si pucinu forte a certoru passeri micutelle: *puii d'in cuibulu passerei facu ceripu, ceripu!*

CERISIORA, s. f., deminutivu d'in *cera*.

* CERITARE, v. de forma iterativa: 1. d'in 2 *cerere*, **quæritare**=a totu cere, a cere continuu, a cere cu mare persistentia; 2. d'in **queritari**=a se totu plange, a se plange continuu; a se totu certá; a totu murmurá, a totu *carti*; a ceripí cu multa voia bona, vorbindu de passeri.

1 CERIU, s. m., vedi 2 *ceru*.

2 CERIU,-*a*, adj. s., **cereus** si **cerius** (compara si it. **cerio**); de *cera*, care sémina cu *cer'a* in collore sau in mollettia: 1. adj.: *ceria este natur'a copillului*, flessibile ca cer'a; *lumine cerie*; 2. subst. m. reale, *ceriu*: *a)* luminare sau facla de cera; — in acestu intellessu si fem. *ceria*; — *b)* metallu ce se estrage d'in *cerite*.

* CERNENTE, adj., **cernens**; care *cerne*, si mai vertosu in intellessulu cuventului *cernere* de sub II.

* CERNENTIA, s. f., **cernentia**; calitate de *cernente*, agera vedere, agera petrundere a ochiului corpului sau mentei.

CERNERE, *cernui*, *cernutu*, v., **cernere, crevi, cretum** si **certum** (it. **cernere** si **cernire**, isp. **cerner**); a separá sau despartí, si mai vertosu: a allege, a despartí ce e bonu d'in ce e reu, ce e curatu si addeveratu d'in ce nu e addeveratu, etc.: I. in intellessu generale si materiale: 1. a trece ceva farinosu prin sêta sau prin ciuru, spre a allege ce e mai bonu sau mai bene pulberisatu: *a cerne farina de granu; pisati bene caramida, si ua cerneti in urma cu una sêta desa; farin'a de porumbu se cerne cu ciurellulu, farin'a de granu pentru pane de bona calitate se cerne cu sêta desa si se cerne de mai multe ori: deco nu e cernuta bene farin'a nu se frementa bene*; proverb.: *cine nu vre se frementé, tota diu'a cerne*=cine nu vre se termine unu lucru se face co se occupa indelungu cu preliminariele lui; — de ací: 2. prin metafora: *a) a cerne*=a plouá forte meruntu: α) ca impersonale, fora neci unu subiectu: *ploua? nu, ci numai cerne*; β) cu unu subiectu: *nuerii cernu*; si reflessivu: *nuerii se cernu, negur'a se cerne*; γ) in genere: α') a picá in mice particelle: *tablatulu se cerne; se cerne si pica arena d'in tablatu*; β') *a se cerne*= a se stracurá, a essí sau a se duce pre nesentite, a trece prin unu locu, a merge desu la acellu locu, etc.: *lumea inve-*

www.dacoromanica.ro

pusse a se cerne d'in ballu; multi se cernu prin acellu locu; δ) in intellessu ideale, vorbindu de connoscentie, notioni, idee, princip'e, etc., a allege si destinge bene, a analysá, a lamurí, a elucidá, si de ací, a stabilí cu *certitudine: notionile celle mai simple remanu in capu obscure si confuse, déco nu se cernu bene; pucine idee clare si bene cernute are acestu omu in capulu seu;* de ací: ε) a probá, a suppune unu ce la probe, spre a se incredentiá de valorea, addeverulu si bonitatea lui, si de ací, a estimá, a appreciá: *omu cernutu prin ciuru si prin sêta:* α') in genere, trecutu prin tote probele, si de ací: β') bene appretiatu, de a cui valore e cineva *certu*, in bene sau reu; γ') esperimentatu, cu multa esperientia sau incercare; *nu crede co nu te am cernutu bene si co nu te sciu ce ti pote pellea; amiculu certu in incerte impregiurari se cerne*=**amicus certus in re incerta cernitur**; — II. in intellessu particulariu: 1. a destinge cu unulu d'in sensuri, si a nume: *a)* ca mai desu, si aprope esclusivu, a destinge cu sensulu vederii, a destinge cu ochii, a vedé bene si laminatu: α) in genere: *neci odorile, neci saporile nu se potu cerne, se cernu inse colorile; diu'a, d'in caus'a luminei sorelui, nu potemu cerne stellele, ce cernemu noptea pre ceru;* β) in speciale, a avé in vedere: α') ca si compusulu, *concernere: aceste vorbe nu me cernu*, nu se referu a mene, nu me attingu pre mene; β') a considerá, a tiné computu, etc.: *reu se insora cine cerne mai multu dotea de câtu person'a; b)* ca mai raru si pentru alte sensuri, afora de allu vederei: *toti cernemu cu buccuria vocea amicului;* — 2. a destinge cu ochiulu mentei, a intellege, a percepe sau precepe, a connosce, etc.: *a)* in genere: *nu e lucru atâtu de obscuru, care se nu se pota cerne cu ochiulu agerei mente; nu crede co nu cernu câta amore ai pentru mene.*

CERNITORIU-*toria*, si *cernutoriu*, adj. s., **cerneus, qui cernit** (compara it. **cernitore**); care *cerne*, in insemnarea cuventului de sub I, 1; care traiesce cu maiestri'a de a *cerne* si curetí granu, ordiu, si alte buccate; — metaforice: *severu cernitoriu allu addeverului d'in mentione, allu benelui d'in reu.*

CERNITURA si *cernutura*, s. f., **actio cernendi, cretura** (compara si it. **cernitura**); actione de a *cerne* si mai vertosu resultatu allu acestei actione in insemnarile cuventului *cernere* de sub I.: lucru cernutu, ce se allege prin cernere ca bonu sau ca reu si de lapedatu: — cu *una cernitura nu se curetia bene granele, ci se ceru doue si trei cerniture; cernitur'a resultante d'in farin'a de granu este unu bonu alimentu pentru certe passeri domestice;* si metaforice: *una cernitura a ideeloru nu le lamuresce in destullu.*

* CERNU,-*a*, adj., vedi *cernuu.*

* CERNUARE, v., **cernuare**; a face, sau a se face *cernuu: a cernuá faci'a*= a plecá faci'a sau ochii in josu; *a cernuá*=*a se cernuá*=a cadé cu faci'a la pamentu; a plecá capulu in diosu. M.

* CERNULARE, v., **cernulare**; deminutivu d'in *cernuare*, a plecá pucinu faci'a la pamentu. M.

* CERNULU,-*a*, adj., **cernulus**; deminutivu d'in *cernu*. M.

CERNUTU,-*a*, d'in *cernere:* 1. part. pass. *farina cernuta;* 2. supinu: *ciuru de cernutu farina;* 3. s. m., *cernutulu graneloru.*

CERNUTORIU, *cernutura*; vedi *cernitoriu, cernitura.*

* CERNUU,-*a*, si *cernu*,-*a*, adj., **cernuus** si **cernus** (d'in *cernere*); plecatu cu faci'a spre pamentu, cu capulu plecatu inainte: *Luciliu dice:* **cernuus dicitur proprie inclinatus, quasi qui terram cernat**=*cernuu se dice proprie cellu inclinatu, pentru co cerne orecumu pamentulu;* —in speciale: cellu ce da sau se da preste capu, cade in capu; cellu ce pre una fune sau pre una pertica se da preste capu, saltatoriu pre fune etc. (de ací si populariulu *cernicu* in compusulu *cocernicu* sau *cucernicu*). M.

* CEROFERU,-*a*, adj., (compara it. **ceroferario**, fr. **céroféraire**; vedi *cera* si *ferere*); care in una baserica sau la alte locuri de coremonie religiose porta luminarea.

* CEROIDE, adj., (fr. **céroide**, d'in

www.dacoromanica.ro

κηρός=*cera* si εἶδος=*forma*); care are forma sau apparentia de *cera.*

* CEROLEINA, s. f., (it. **cerolein**a, d'in *cera* si *oleu* sau *oliu*); substantia molle ce se afla in cera de albine, in proportionea de 5/6 la centu, si care e mai solubile in alcoolu de câtu *cerin'a.*

*CEROLITHE sau *cerolite*, s. f., vedi *cereolithe.*

* CEROMA, s. f., (pl. *cerome* sau *ceromate*), **ceroma** (κήρωμα); 1. in genere, unsore compusa d'in *cera* si oliu; 2. in speciale, unsore pentru athleti, si de ací: *a)* locu sau incapere in care se ungeau athletii cu *ceroma; b)* locu de lupta pentru athleti; *c)* lupta sau maiestría de athletu; 3. buba de rea natura, care presenta una facia galbinastra ca a cerei.

* CEROMATICU,-*a*, adj., **ceromaticus**; relativu la *ceroma;* unsu cu *ceroma.*

* CEROMELE, s. f., (it. **ceromele**, franc. **céromel**, d'in κηρός=*cera* si μέλι =*miere*); unsore sau alefía, in care *cera* si *miere* formedia basea compositului.

* CERONIA, s. f., si

* CERONÍU, s. m., **ceronia** (κερωνία); specia de planta de acellu-asi genu cu *cerati'a* sau *ceratiulu:* form'a feminina, *ceronía*, se applica de preferentia la fructulu *ceroniu-lui*, (vedi si *ceratiu*).

CEROPLASTICA, s. f., (it. **ceroplastica**, fr. **céroplastique**; vedi *cera* si *plastica*); arte de a face d'in cera figure, ornamente si altele, arte applicata astadi mai vertosu la representare de obiecte naturali si la preparationi anatomice.

* CEROSIA, s. f., (it. **cerosía**); specia de cera ce se trage d'in cann'a de sacharu.

* CEROSOCERICU,-*a*, adj., (fr. **cérosocèrique**, vedi *cerosu* si *cericu*); *oxydu cerosocericu*, compusu din oxydu cerosu si oxydu cericu.

* CEROSOPOTASSICU,-*a*, adj., (**cérosopotassique**, vedi *cerosu* si *potassicu*): *sare cerosopotassica*, sare cerosa combinata cu sare potassica.

* CEROSTROTU,-*a*, adj. s., **cerostrotus** (κερόστρωτος, d'in κέρας=*cornu* si στρωτός=*asternutu*), asternutu cu cornu, cu cadrille de cornu de differite colori; —s. m., *cerostrotu*, opu asiá lucratu.

CEROSU,-*a*, adj., **cerosus**, (compara si it. **ceroso**, fr. **céreux**); plenu de cera, care coprende cera multa;—in speciale, ca terminu de chymica : *oxydu cerosu*, *sulfura cerosa*, etc., composite in cari oxygeniulu si sulfurea se afla, in comparatione cu *ceriulu*, in proportione mai mica de câtu in combinationile correspondenti : *oxydu cericu*, *sulfura cerica*, etc.

* CEROTA, s. f., si

* CEROTU, s. m., vedi *ceratu,-a.*

* CEROTATU, s. m., (it. **cerotato**); nume genericu de sari, in cari acidulu *ceroticu* e base.

* CEROTICU,-*a*, adj., (it. **cerotico**); de *cera*, relativu la *cera : acidu ceroticu* =*cerina; alcoolu ceroticu*=*cerotina.*

* CEROTINU,-*a* adj. s., (it. **cerotino-a**); de *cerota* sau de *cera*, relativu la *cera;* — subst. *a)* m. reale, *cerotinu*, specia de *hydrocarbura* solida, d'in care se facu candele sau luminari; *b)* f. reale, *cerotina*, nume datu unui-a d'in componentii cerei de China, care se tine de classea alcooleloru si de acea-a se chiama si *alcoolu ceroticu.*

* CEROXYLU, s. m., (it. **cerossilo**, fr. **céroxylon**, d'in κηρός=*cera* si ξύλον =*lemnu*); lemnu de cera, genu de plante d'in familia palmiloru, *monecia polyandria lui Linneu*, asiá numitu pentru co trunchiulu si alte parti alle arboriloru de acestu genu se coperu cu una materia albitiosa ce e unu ammestecu de una tertia de cera si doue tertie de resina.

CERRETU, s. m., pl.-*e*, (compara it. **cerreto**); locu plantatu cu *cerri*, *padure* de *cerru.*

CERRINU,-*a*, adj., vedi *cerriu.*

CERRITEIU, cu *l* moiatu in locu de

CERRITELIU si *cirriteliu*, s. m., pl.-*e;* deminutivu d'in *cerretu*, padure tenera de *cerri*, tufetu, tufaría.

CERRITELLU si *cirritellu*, s. m., pl.-*i;* deminutivu d'in *cerru*, cerru micu, tufa.

CERRITISIU si *cirritisiu*, s. m., pl.-*e;* cu intellessu ce are si *cerriteliu*, care e de preferitu.

CERRIU,-*a*, si *cerrinu*, adj., **cerrinus** si **cerreus**; de *cerru*, facutu d'in lemnu de *cerru.*

www.dacoromanica.ro

CERRU, s. m., pl.-*i*, **cerrus** (it. **cerro**, fr. **cerre**); specia de arbore d'in genulu *cercu*, **quercus cerris** lui *Linneu : lemnele de cerru sunt celle mai bone de arsu.*

CERSIRE,-*escu*, v., (d'in *cersu*, vedi 2 *cerere*; part. sau supinu, are nu numai form'a *cersitu*, ci si form'a *cersutu* sau *cersiutu*, trassa directu d'in *cersu*, sau si d'in *cersire*, ca si *sciutu* d'in *scire*); **mendicare, captare, aucupari**; 1. in speciale, a cere elemosyna : *celli scapitati si pauperi se vedu nevoiti a cersí; inse e nedemnu de unu omu sanitosu se tenda man'a si se cersesca; a plecá dupo cersiutu;* — 2. in genere, a cere cu mare persistentia, si mai vertosu, a cautá se capite prin medie basse si damnose pentru demnitatea cellui ce face usu de elle : *nu me voiu diosurá a cersí misericordi'a acestei féra de omu; a cersí suffragiele allegutoriloru.*

CERSITORESCU,-*a*, adj., de *cersitoriu.*

CERSITORIA (cu accentu pre penultima : *cersitoría*), s. f., **mendicitas, mendicatio; paupertas, egestas, obscuritas, humilitas;** stare sau conditione de *cersitoriu;* conditione bassa, umile, obscura; applecare la *cersire : cersitoriu ai fostu, de cersitoría se aibi parte; d'in cersitoría vre se-essa la domnía.*

CERSITORIME, s. f., **mendicorum multitudo;** multime de *cersitori : ce de cersitorime!*

CERSITORIRE,-*escu*, v., **mendicare, mendicum esse;** a fi *cersitoriu : cine a cersitoritu, una viétia intrega, cu greu pote devení omu cumu se cade; a cersitorí cu umilentia celle necessarie la vietia;* — cuventulu déro este cu multu mai energicu de câtu *cersire*, si capita inco si mai multa energía prin form'a reflessiva, *a se cersitorí*, care lipsesce lui *cersire : formosu si demnu e se se cersitoresca cineva peno intr'atâtu pentru nemica?*

CERSITORIU,-*tória*, adj., **mendicans, mendicus; ad mendicum pertinens; egenus, pauper, humilis, tenuis; captator;** 1. care *cersesce*, care si tine viéti'a *cersindu : da cellui cersitoriu unu banu sau una bucatella de pane;* 2. pauperu, fora medie de traiu, miseru, si de ací : de bassa conditione, cofundatu in miseria, obscuru, neconnoscutu; 3. applecatu a *cersí*, de si are medie de traiu, si de ací, care cu medie nedemne si basse cauta a capitá ceva, care se avilesce, ca se capite ceva : *mai cersitoriu de câtu tene n'am vedutu altu omu; cersitorii de functioni se avilescu adesea mai reu de câtu celli necessitosi a şi cere panea de tote dillele;* 4. cu acellu-asi intellessu ce are si *cersitorescu*=de *cersitoriu*, care caracterisa pre unu cersitoriu : *cersitórie sollicitationi spre a capitá functioni.*

CERSITU si

CERSIUTU sau *cersutu,-a*, d'in *cersire:* 1. part. pass.: banii *cersiti* sau *cersiuti*, capitati prin *cersire:* 2. supinu : *mania de cersitu* sau *de cersiutu;* 3. subst. abstractu : *cu cersitulu* sau *cersiutulu remane omulu adesea nemancatu.*

CERSU, vedi la 2 *cerere*, mai vertosu celle disse in parenthesea finale a articlului.

CERTA, s. f., (vedi si *certare*), **certamen, contentio; controversia, disceptatio, disputatio; dissidium, dissensio, discordia, simultas, altercatio, rixa, jurgium, trice; objurgatio, increpatio;** actione de *certare :* 1. ca mai desu si de regula in intellessulu lui *certare* de sub A : *a)* in genere : *cért'a cu mana armata pentru dominatione este una barbaría; cért'a pre domnía d'ntre Romani si Carthaginesi se terminà cu caderea Carthaginei; cert'a pre onori si alte multe cause potu adduce ruptur'a legamentului de amicitia; nu scimu care din cei doui concurrenti va essí triumfatoriu d'in acesta cérta de superioritate in artea musicale; b)* in speciale : α) litigiu : *cért'a pre averea parentiloru addusse discordi'a intre frati; b)* dissensione : α) in genere, disputa, controversia : *certele scoleloru filosofice facu co filosofi'a capita pucinu creditu in massele poporului; cért'a grammaticiloru asupr'a acestui insemnatu puntu nu e inco terminata; asupr'a acestei cestione este mare cérta intre jurisconsulti; despre mai multe article de credentia este certa intre insisi theologii de professione; cérta de vorbe* sau *pre*

www.dacoromanica.ro

vorbe=*logomachia; nu mi placu certele de vorbe;* β) in specie, dissensione civile, lupta de pareri intre partite, si de aci, discordia, imparechiare, etc. : *certele civili d'in acésta térra voru adduce ruin'a ei; spre a pune capitu certeloru civili, cetatianii sacrifica adesea libertatea loru dictaturei unui omu;* γ) mai vertosu traducere a supperarei, a irritationei : α) prin vorbe violente : *acesti socii, de si de currendu casatoriti, intr'una cérta ua ducu in tote dillele; omenii reu crescuti se appuca de cérta pentru tote nemicurile;* in locu de *a se appucá de cérta* se dice si : *a se appucá la cérta,* inse cu una nuantia de intellessu differita; acea-asi differentia de intellessu este intre *a se luá de cérta* si *a se luá la cérta; — omulu pacificu fuge de cérta; omulu iracundu e applecatu la cérta; sunt omeni cari cauta totu de un'a cérta* sau *cause de cérta; a se bagá* sau *a se ammestecá in cért'a altoru-a; nu e bene ca altii straini se se ammestice in certele domestice dintre barbatu si muiere; — a fi intr'una cérta cu vecinii, cu amicii, cu parentii, cu tota lumea,* etc., a se certá continuu cu toti, si prin urmare differitu de : *a fi in cérta,* a fi in dissensione, in discordia, cari sunt causele sau effectele *certei; —* proverb : *cért'a fora bataia e ca nunt'a fora lautari,* din care se intellege, co *cért'a* se face de regula fora violentie de fapta; *cért'a inse adduce bataia,* si de aci : β') *cért'a* = fapta violenta, lupta, bataia, etc.; *cért'a loru fù cu spargere de capite si cu versare de sange; —* 2. mai raru cu insemnare de *mustra* sau *mustrare, castigare cu vorbe sau si cu fapte: pentru acesta-a mi am attrassu aspra cérta de la parenti;* in acestu intellessu se iea de regula form'a *certare,* (vedi *certare* sub II).

* CÉRTAME, s., pl. *certamine,* **certamen;** actione si resultatu sau mediu de *certare :* lupta, proba de lupta, de intrecere, lupta amicale sau ostile, corporale sau spirituale, mesurare de poteri a doue parti, spre a *decerne* care d'in elle este superiore cellei alte : 1. in genere : *certame de cursu cu pitiorele, cu callulu, cu carrulu; certamine de elocentia, de musica: certame de limba, de cuvente; intre amici se nu fia de câtu certame de benevoientia si de officiose indetoriri; certame de domnia, de preeminentia; certamele d'intre Stoici si Peripateci este onestu si formosu, pentru co acestu certame are de obiectu pretiulu si demnitatea virtutei; certamine gymnice,* lupte in essercitie gymnastice; *certamine artistice, scientifice,* etc., concurse de arte, de scientia; 2. in speciale, lupta cu mana armata : *certame navale; certamine cu callarimea, cu pedestrimea; certame singulariu*=duellu.

CERTAMENTE, adv., vedi *certe* si *certu* sub II.

* CERTANTE, adj., **certans;** care *cérta* sau *se cérta.*

CERTARE, v., (forma intensiva d'in *certu,* participiu d'in *cernere*), **certare, contendere; dissentire, dissidere; disceptare, disputare, dissertare, litigare; altercari, rixari, jurgare; objurgare, exprobrare; reprehendere; pœnas sumere, punire, castigare; —** A. cu form'a reflessiva, *a se certá,* si cu intellessulu intransitivu sau reciprocu allu latinescului **certare**=a luptá, a se luptá cu scopu de a si mesurá poterile, de a *cerne* sau allege si vedé care esse superiore, a se intrece, a concurre, a competí, etc. : 1. a se luptá cu mana armata sau si cu alte medie pentru ceva : *Rom'a si Carthaginea se certara in cursu de secle pre imperiulu lumei; in bellulu punicu secundu Romanii si Carthaginesii se certara cu mai multa ura de câtu potere;* asiá si : *a se certá pre principatu, pre una térra, pre unu poporu; Spartanii se certau cu Athenianii pre principatulu Greciei;* 2. a se luptá cu medie intellectuali, cu cuvente, argumente, etc.; a si mesurá poterile, a se intrece etc. : *a)* in genere : *a se certá pre onori, a se certá pre una palma de pamentu; a se certá pre una functione; a se certá pre unu omu, pre una muiere : mai multe muieri se cérta pre acestu omu, mai multi omeni se cérta pre muiere; —pre* espreme asiá déro *relatione de obiectu* directu allu *certei* sau luptei, pre candu *pen-*

www.dacoromanica.ro

tru espreme mai multu *relationea de causa finale : a se certá cu cineva pentru muiere, pentru insulte facute casei*, etc. (vedi mai diosu); — atâtu obiectulu directu allu *certei* câtu si scopulu acestei *certe* se espremu forte bene prin una proposetione legata de cea principale cu unulu d'in interrogativele *care, cine : mai multi diei se certau care d'in ei se dé numele seu cetatei fundata de Cecrope=se certau pre numele cetatei ; se cérta care de care se se arrete mai ingeniosu, care de care mai virtosu ; celli ce se cérta pre guberniu si pre administratione facu ca nautii, cari s'aru certá, cine d'in ei se guberne navea ; amicii se cérta care de care se si faca mai multe indetoriri;* si fora *care : se cérta se iee premiulu=se cérta pre premiu ; se cérta se imparta préd'a ;* si cu infinitivu : *toti se cérta a oblegá pre cellu avutu, mai multi juni se cérta a obtiné man'a acestei formosa si avuta fetiora= se cérta pre man'a acestei fetiora; cetatianii se cérta a incarcá acestu omu cu onori, ce nu merita;* — cu *in* sau *la* inco se espreme una nuantia particularia a relationei obiective : *in cuvente, in argumente nemine nu se pote certá cu tene;* in acestu intellessu *certare* intra si simplu, nu ca reflessivu insocitu de pronume : *in injurature nemine nu pote certá cu voi; — b)* in speciale, a luptá cu vorbe sau argumente, a fi in dissensione, in discordia, in neinvoire, etc. : α) a se judecá : *a se certá pre averea parentiloru;* β) a disputá, a desbate : *asupr'a acestui puntu se cérta grammaticii, fora se se pota intellege ; multe su cestionile, de cari se certa filosofii, multe puntele, asupr'a caroru-a se cérta jurisconsultii; a se certá pre umbr'a asinului, pentru umbr'a asinului,* sau de *umbr'a asinului,* trei construcţioni differite cu trei nuanţie de intellessu differite, precumu sunt patru nuantie de insemnare in urmatoriele patru locutioni : *a se certá in cuvente, a se certá pre cuvente, a se certá pentru cuvente, a se certá asupr'a cuventeloru;* γ) ca mai desu, a si versá supperarea, meni'a, foculu urei, allu invidiei, allu reutatei, etc. α') prin vorbe violente : *acestu copillu e asiá de reu, co se cérta continuu cu fratii sei; se vede, co nu traiti bene, pentru co ve vedu certandu-ve in tote dillele; iracundulu este paratu a se certá pentru nemica; ce ve certati? nu ne certàmu, ci ne disputàmu; nu ve poteti jocá fora se ve certati? nu poteti vorbí fora se ve certati? intellegeti-ve cu benele, fora se ve certati; de candu ne amu certatu amendoui, nu mai vorbimu unulu cu altulu; asiá facu ei : se cérta pre fiacare ora si se impaca apoi; cei duoi amici inseparabili s'au certatu asiá de reu, in câtu nu credu se se mai impace ;* proverb. : *a se certá, fora a se bate : nu ve certati fora se ve bateti ; de ce ve certati fora se ve bateti?* etc., de unde se vede co *certare-a* sta mai vertosu in vorbe; se face inse si : β') cu fapte violente, cu lovicure, cu bataia, etc. (vedi la 1.) : *se certara asiá de reu, in câtu adjunsera se si smulga perulu, si se si sparga capitele;* de ací : δ) a intrá sau fi in neintellegere, in discordia, inimicitia, in ura, etc. : *cumu s'au potutu certá nesce amici asiá de boni? —* mai vertosu sub form'a participiale, *certatu,-a : celli certati, inainte de a se communicá, se'se impace cu celli cu cari s'au certatu ; nu intellegu cumu mamm'a se se certe si se sté atatu-a tempu certata cu filiele selle; déco nu vorbiti amendoui, se vede co sunteti certati ; eu su certatu cu acestu omu, si nu i potu vorbí ;* — B. ca transitivu, *a certá pre cineva sau a certá ceva :* 1. ca mai desu, a castigá : *a)* prin vorbe : α) a mustrá, a infrontá, a tiné de reu : *nu plecu fora voi'a tata meu, coci sciu co me cérta; nu e bene a certá unu copillu pentru tote nemicurile ; invetiatoriulu cérta pre discipuli, candu nu invetia sau nu se pórta bene ; a certá parentesce, a certá cu asprime ; filiulu certatu de parenti intelleptu va fi; capitanulu cértà aspru pre militari ;* β) a mustrá cu vorbe energice, a blastemá, si mai vertosu, a essorcisá : *cérta te Domnulu pre tene, diavole; dracii certati de Christu essu d'in indraciti;* γ) a infrontá cu potere de cuventu, a imputá cu energía, etc. : *Domnulu cérta*

www.dacoromanica.ro

venturile furiose, si elle se allena si tacu; cérta marea maniosa, si undele ei se allena;—b) prin fapte : *pre cine ama Domnulu, si lu cérta; certatu-am acestu poporu incapitinatu cu morte, cu famete, cu belle si cu alte calamitati, fora se lu potu intorce d'in callea peccatului; suntemu tare si aspru certati pentru peccatele nostre; omu cu amaru certatu de fortuna;* 2. mai raru cu intellessulu de a *face certu=a certificá, a demonstrá si stabilí* unu addeveru, sau *a convinge, a incredentiá* de unu addeveru : *a certá addeverulu spuseloru selle.*

2. CERTARE, s. f., **objurgatio, reprehensio, castigatio, jurgium, concertatio, disputatio, desceptatio, controversia,** etc.; 1. ca mai desu, actione de *certare* in intellessulu acestui cuventu de sub B: 1. *certarea cu morte, cu famete, cu belle si cu indelunga captivitate nu au potutu correge acestu poporu impetritu in relle: asculta, fiiule, de certarea parentelui; de certarea vocei telle, Eterne, cutremura-se muntii in fundamentele loru, allena-se undele marei in furi'a loru;* — 2. mai raru in insemnarea verbului *certare* de sub A.: *certarea jurisconsultiloru asupr'a acestui puntu de dereptu forte controversatu nu a datu neci unu resultatu certu;* in acestu intellessu se appleca de regula form'a *cérta.*

CERTARECIU,-*ia* sau

CERTARETIU,-*ia*, adj. s., **jurgiosus, rixosus, litigiosus, jurgator, rixator, desceptator, litigator;** cui place *cert'a*, cui placu *certele : muiere certaretia, omeni certareti; deco ai cautá acestoru certareti, ai fi continuu intr'una cérta* (d'in *certariu*=cui place cert'a, forma de preferitu formei *certaretiu*). *M.*

CERTARIU,-*ia*, adj. s., vedi *certaretiu. M.*

CERTATIONE, s. f., **certatio, objurgatio, jurgatio;** actione de *certare* si mai vertosu causa, obiectu, materia, resultatu de *certare : certationile pre domnia, a nu se ammestecá in certationile domestice alle conjugiloru; certationile filosofiloru; ascultati, copilli, de certationile parentiloru; aspra si amara certatione a nefericitei nostre sorte.*

CERTATORIU,-*toria*, adj. s., **certator** si **certatorius; disceptator** si **disceptatorius; jurgator** si **jurgatorius; objurgator** si **objurgatorius; increpator,** etc.; care *cérta* sau se *cérta*, relativu le *certare* : 1. applecatu la persone : *a)* care se cérta, cui place a se certá : *certatorii pre domnia; acestu filosofu e unu mare certatoriu; a luá muiere certatoria ; cu certatorii nu mi place se am a face; b)* care *cérta : certatoriulu copilliloru, certatoriulu venturiloru si allu marei; parente prea certatoriu de copilli:* 2. applecatu la lucruri, relativu la *cérta* sau la *certare : cuvente certatorie.*

CERTATU,-*a*, d'in *certare :* 1. participiu : *a)* passivu, **objurgatus, castigatus** = castigatu, mustratu, punitu : *copilli certati de parenti, omu certatu de sorte, venturile certate de vocea cellui Eternu; b)* activu intransitivu, **rixatus, iratus** = care *s'a certatu* si e acumu in discordia, in neintellegere, inimicitia : *muieri certate si neimpacate, amici certati, dero impacati;* 2. supinu, **certatum, objurgatum, rixatum,** etc. : *mediele de certatu pre domnia; ai astadi desposetione de certatu; de certatu cu nu me certu;* 3. subst. abstractu, **certatus-ūs, objurgatio,** etc.: *cu certatulu vostru pre nemica se perde unu timpu pretiosu.*

CERTATURA, s. f., **certatio, rixa, jurgium, objurgatio, increpatio;** actione de *certare* si mai vertosu resultatu allu acestei actione : *acesta calamitate nu pote fi de câtu una certatura de la Domnedieu.*

* CERTE, adv., **certe;** de *certu*, in modu *certu : certe sciu*=sciu de certu, sciu bene, am tota certitudinea.

* CERTETIA, s. f., (compara it. **certezza**); calitate de *certu*, (vedi *certu*), mai multu in intellessu subiectivu, pre candu *certitudine* se dice mai multu in intellessu obiectivu : *certeti'a cu care respunde copillulu, e una proba, co e certu de ce spune si co nu mente.*

* CERTIFICANTE, adj., care *certifica.*

* CERTIFICARE, v., (it. **certificare,** fr. **certifier,** d'in *certu* de la *cernere* si d'in *ficare*, de care vedi la *facere*); a face

www.dacoromanica.ro

certu: 1. cu obiectu de persona, a incredentiá, a convinge pre cineva de addeverulu unui ce : *vreu a te certificá de curati'a intentionei melle;* 2. cu obiectu de lucru, a addeverí : *a certificá addeverulu spuseloru cuiva; a certificá, co unu omu este onestu si capace;* — a addeverí co asiá e, a affirmá, a face connoscutu, co unu ce e *de certu* asiá : *certificu prin acestu inscrissu, co m'am impromutatu de la cutare cu cutare summa; te certificu co am se vinu la tene in persona; nu potu certificá co lucrulu ar fi asiá;* — cu amendoue obiectele de persona si de lucru : *te certificu de accstea, ve certificu co asiá e.*

* CERTIFICATIONE, s. f., (it. **certificazione,** fr. **certification**); actione de *certificare.*

* CERTIFICATORIU,-*tória*, adj. s., care *certifica : argumente certificatorie de acestu addeveru.*

* CERTIFICATU,-*a*, d'in *certificare :* 1. part. passivu : *addeveruri certificate de omenii cei mai demni de credentia,* 2. subst. : *a)* abstractu, fera plurariu : *certificatulu seriosu allu unoru omeni asiá de onorabili si onesti nu se potc suppune la neci-una indoientia; b)* concretu, *certificatu,* pl. *certificate,* mediu de *certificare,* si mai vertosu inscrissu prin care se face una *certificare : certificatele de studie annuali; certificatu pentru trecerea unui essame; certificatu de acceptarea unei summe de bani; a dá unu certificatu, a presentá certificatulu.*

* CERTITUDINE, s. f., (it. **certitudine si certezza,** fr. **certitude**); calitate sau stare de *certu,* (vedi 2 *certu*) : 1. in intellessu obiectivu : *a)* stabilitate, fissitate, regularitate : *nu e certitudine in lucrurile lumei acestei-a; certitudinea cursului astreloru; b)* soliditate, addeveru, realitate, calitate a unui ce care face acellu ce demnu de credentia : *certitudinea omeniloru ce ti am tramissu este probata; certitudinea sperantiei si credentiei vostre; certitudinea amiciloru nostri; c)* in intellessu concretu, obiectu ce da *certitudinea subiectiva,* de care vedi mai diosu la 2.: argumentu, rationamentu, demonstratione, marturía sau marturu, semnu sau veri-ce alta proba despre addeverulu unui ce : *voiu espune in data certitudinile cari invederedia addeverulu acestei asscrtione;* si de ací, lucru reale, realitate : *nu umbra, neci visu, ci certitudine;* déro mai vertosu si ca mai desu : 2. in intellessu subiectivu, deplena si ferma persuasione sau convictione a subiectului connoscutoriu despre addeverulu obiectului connoscutu : *a)* in respectulu mentei pure sau rationei : *prepusulu meu s'a scambatu in deplena certitudine; certitudinea de a castigá summe mari facù se mi bagu toti banii in acellu negotiu; certitudinea esclude veri-ce indoientia; a capitá certitudine, a adjunge la certitudine, a avé certitudine, a connosce cu certitudine, a sci cu certitudine, a demonstrá cu certitudinc, a fi in certitudine; faptele, esperienti'a, rationamentulu, autoritatea ne dau diverse grade dc certitudine; pentru ca unu addeveru se produca in noi certitudinea, se cere nu numai se cedemu acellui addeveru, ci inco se lu credemu pentru bone rationi; coci addeverat'a certitudine, certitudinea* in intellessulu rigorosu allu cuventului, nu e *persuasionea, fia câtu de ferma, dc falsu, neci persuasionea chiaru dc addeveru pentru rationi mai pucinu addeverate,* ci numai si numai *persuasionea de unu addeveru pentru una ratione addeverata;* cu tote acestea, in intellessu mai pucinu rigorosu si prin estensione, *certitudine* se applica si la gradele de *certitudine imperfecta,* cari correspundu la gradele de validitate sau claritate a rationiloru addeverate; asiá déro *certitudinea* pote fi *mai multu sau mai pucinu deplena,* si prin urmare nu e neci unu pleonasmu in espressioni ca : *certitudine deplena, certitudinc absoluta, tota certitudinea,* etc.; *criteriulu certitudinei este principiulu* dupo care judecàmu despre valorea *certitudinei* nostre; unii vedu *atare criteriu in consentimentulu genului omenescu;* inse acestu consentimentu nu e unu *principiu,* ci numai una *proba, argumentu* sau *base de certitudine : principiulu intrinsecu allu certitudinei e insasi intuitionea, vederea*

www.dacoromanica.ro

clara, cernerea addeverului; principiulu estrinsecu allu certitudinei este intuitionea unui semnu certu allu obiectului cugetarei; certitudinea asiá déro e totu de un'a *interna*, si nu pote fi vorb'a de una divisione a *certitudinei* in *interna* si *esterna* de câtu cu respectu la *basile certitudinei*, dupo care pote fi: *certitudine physica=certitudine a sensureloru esterne*, alle carei basi sunt *sensurele esterne; certitudine de conscientia*, a carei base este insasi *conscientia; certitudine rationale*, a carei base este *rationea; certitudine empirica*, alle carei basi sunt datele de esperienti'a individuale sau universale; mai vertosu: *certitudine de fapta*, a carei base este una fapta perceputa in intellectu prin sensulu esternu sau internu: *certitudinea despre essistenti'a corpului nostru este criteriulu certitudinei despre essistenti'a corpului altoru-a: certitudine mathematica*, a carei base e una demonstratione rigorosa, si de ací, *certitudine mathematica=certitudine deplena*, etc.; *b)* in respectulu sentimentului, partei affective a spiritului, securitate, confidentia, deplena incredere, etc., ce da *certitudinea mentei pure* despre unu addeveru: *certitudine, nu sperantia; certitudinea sperantieloru nostre, a avé deplena certitudine in mediculu seu; a crede cu certitudine;* si de ací, manifestare esterna a acestui sentimentu: *a vorbí si lucrá cu certitudine: a passí cu certitudine, a ochí cu certitudine, a respunde cu deplena certitudine;* — in intellessu subiectivu, si mai vertosu in cellu de sub *b*, se applica si form'a *certetia*, inse cu delicat'a nuantia de insemnare, care distinge sensulu formeloru ca *maretia* sau *maría* de allu formeloru ca *marime* sau *magnitudine*, adeco *certetia* are intellessu mai curatu subiectivu de câtu *certitudine: cine passesce cu certitudine*, e nu numai *s curu de passii sei si de terrenulu* pre care i face, ci si *scie de certu*, co nu face unu *passu fulsu*, si *nu face de certu:* pre candu: *cine passesce cu certetia, crede numai* co nu va face passu falsu, déro se *pote insellá, pote ccspitá si cadí: copillii mici*, candu *incepu a amblá benc* in petiore, *calca cu certetia*, inse nu cu *certitudine.*

*CERTU,-*a*, adj. s. adv., **certus-a-um; certo, certe;** proprie, a dou'a forma de part. passivu d'in *cernere*, si prin urmare cu intellessu primitivu de *separatu, destinsu, allessu, lamuritu*, si de ací: *determinatu, resolutu, fissu, stabile, regulatu: solidu, addeveratu, reale, evidente, neindoiosu*, etc.; — I. ca adiectivu: A. decisu, resolutu, nestramutatu, stabilitu prin resolutione si voientia irrevocabile: *nefericit'a muiere certa a si dá sengura mortea, rumiga in peptulu seu acesta fatale resolutione; certu a plecá si a nu mai reveni, certu la morte; certu sum a dá de facia tote si a nu ascunde nemic u; pentru mene acesta-a e ceva certu si nestramutatu;* — B. stabilitu, fissu, nestramutatu, stabile, regulatu, etc., sau solidu, reale, pentru care nu incape neci una indoientia: 1. de lucruri, a caroru calitate sau cantitate, a caroru natura esterna este determinata si in modu regulatu si irrevocabile stabilita sau stabile, regulatu: *a)* in genere: *certi preuti la certe dille se faca certe sacrificie cu certe ceremonie; la dille certe se aduna si delibera de interessile communi; la unu tempu certu toti se ne adunàmu ací: limiti certe, cursulu certu allu stellcloru, ospete certu*=care regulatu, in tóte dillele vine, la mésa; *venituri certe*, acelleasi si regulate, in opposetione cu *venituri estraordinarie si accidentali; mortea e finitulu certu allu vietici omului, inse diu'a mortei nu e certa; nomadii n'au domicilie certe; cu certe conditioni; certele vicissitudini alle tempuriloru annului; b)* cu intellessulu appropiatu de allu latinescului **quidam** sau **aliquis-aliquid** =*cineva, ceva, unu orecare*, etc.; de ací la Latini adesea unitu cu **aliquis: certi aliqui homines**=*nesce omeni, unii omeni;* si la Italiani chiaru compusu cu **uno** = *unu*: **certuno** = *vrunu, unu orecine;* totusi *certu* sau *unu certu* differe in insemnare de synonymele *unu orecare, cineva, ceva, nescine, nesce*, etc., intru câtu *certu* se applica la obiecte *in parte determinate* si numai erosi *in parte indeterminate*, si a nume: *α)* in genere,

www.dacoromanica.ro

vorbindu de unu ce connoscutu ca essistente, inse neconnoscutu in natur'a sea sau a carei natura nu vre cineva se determine : *me invoiescu cu propunerea tea, inse numai cu certe conditioni ce ti voiu spune, déco vrei seriosu se adjungemu la invoire; am si eu certi amici; la petiorele langedului si in alte parti alle corpului am observatu certe inflature; certe passeri nu sbora;* β) in speciale: α') vorbindu de ceva deplenu connoscutu vorbitoriului, déro pre care acestu-a nu voiesce sau nu scie a lu numí : *am certe presentimente; tactulu acestui obiectu produce unu certu sentimentu placutu si deliciosu; d'in una certa timiditate; unu certu Antoniu, unu certu amicu mi a spusu acestea; mi a spusu certe lucruri, ce mi ar fi rosine se le numescu;* β') la plurariu, cu insemnarea de *unii, unele, parte* d'in unu totu connoscutu : *certe passeri sbora, altele nu potu sborá; certi omeni se ruinedia prin ambitione, altii prin imprudentia; certe fructe su dulci, certe acre, certe acerbe;* —γ') cu insemnare de *cantitate,* cu intellessu appropiatu de allu lui *ceva* sau *câtuva,* (vedi *ce* si *câtu*) : *se cere una certa dose de pudore; certa practica e necesaria; dupo certe dille, dupo certa trecere de tempu, dupo certe aspre observari,* etc.;—2. prin metafora, despre lucruri, a caroru natura interna sau morale e stabilita, fundata, solida, pre cari se pote cineva redimá, in cari se pote cineva increde : demnu de credentia, addeveratu, nementinosu, reale, evidente, manifestu, luminatu, claru, destinctu, probatu, incercatu, securu, etc. *a)* despre persone : *d'in amicii mei certi tu esti cellu mai certu; nu voiu lassá de a ti scrie, de câte ori mi se voru presentá omeni certi, caroru-a se potu increde fora tema scrissorile melle; ai a face cu omulu cellu mai onestu si mai certu: la cornele armatei capitanulu asiedià pre cei mai certi si mai vechi militari; trametteomeni certi, caroru-a se potu communicá planulu meu; amu auditu lucrulu de la persone certe; certulu Apolline;* vedi si la *cernere* frasea : *amiculu certu in impregiurari incerte se cerne; b)* despre lucruri : *tote câte spunu eu, sunt certe si indubitabili; clare si certe su declarationile nostre; mai bene certa pace de câtu sperata victoria; mana certa,* care nu se insella neci una data; asiá si : *petioru certu, arma certa; productu certu allu unui agru; natura certa,* care nu mente sau nu se demente neci una data; asiá si : *caracteriu certu, coragiu certu, memoria certa, bonitate certa; credentia certa, devotamentu certu,* etc.; apoi : *sciri certe, promesse certe, concepte certe, notione sau idea certa, judecie certe: remediu certu, vindecare certa, successu certu,* etc.; *ce vedemu cu ochii avemu dereptu se credemu co e certu; lucrulu e asiá de certu si luminatu, pentru mene, cum e certu si luminatu co acumu e diua;* de aci *c)* in intellessu subiectivu, stabilitu si fundatu in connoscentia : α) despre lucruri de cari subiectulu cugetatoriu e persuasu sau convinsu : cu claritate sciutu si connoscutu si cu fermitate credutu pentru bone rationi (vedi si *certitudine*), de a cui realitate si addeveru nu se indoiesce omulu neci decumu, addeveratu, evidente, claru, luminatu, neindoiosu, etc.: *ce erá mai inainte pentru noi numai unu prepusu, deveni in urma certu; tu dici si affirmi cu potere, co sunt certe lucruri ce in capulu meu nu intra; la intrebarile melle nu mi respondi nimicu certu si claru; e certu co a venitu, pentru co l'am vedutu cu ochii mei: nemicu nu e certu in lucrurile umane; nu mi pare certu, a nu scí certu, a luá celle incerte de certe, a crede sau tine ceva ca certu; addeveratulu filosofu nu iea si nu tine ca certe câte nu su probate si demonstrate cu certitudine si evidentia; a face certu : cine pote face certu, co vomu appucá diu'a de mane?* — β) referitu la personnele cari connoscu sau caroru-a se da connoscentie cu intellessulu de : persuasu sau convinsu, co connosce si scie, care nu se indoiesce, co connosce si scie, si de aci : inscientiatu, convinsu, persuasu, deplenu incredentiatu, deplenu securu, etc. : *poti fi certu de promissele acestui omu câtu se pote de probu, suntemu certi de amicii nostri: certu de condemnarea sea, certu de celle petrecute;*

www.dacoromanica.ro

certi suntemu, co ati aflatu celle petrecute; a fi certu de ceva, a se face certu de ceva, a face pre altulu certu de ceva; pre câtu poti, fa me certu de starea sanitatei telle; nu ne amu potutu face certi de consiliele lui: candu me voiu face certu co ai inceputu a fi deligente si cu mente, voiu implini cererile ce mi faci;—II. ca substantivu si adverbiu : 1. ca substantivu, in tote formele in cari occurru si celle alte adiective, candu se ieau absolutu : *a)* in intellessu personale : *cellu certu*, ca si *cellu reu : cellu certu de unu lucru nu vorbesce cu atâta indoientia si esitatione; celli certi de pomissele vostre; b)* in intellessu reale : singularin *certulu*, ca si *reulu* : α) cu intellessulu generale de *ce e certu, totu ce e certu : a sci destinge certulu de incertu;* β) cu intellessulu particulariu de *ceva certu* sau de *parte certa a unui ce : certulu asupr'a acestui evenimentu nu se connosce; certulu acestei cestione: c)* plur. f. *celle certe*, ca *celle relle : a luá celle incerte ca certe si celle certe ca incerte este probu de pucina precepere si judecatu :* 2. ca adverbiu *certu* (vedi si *certe*), *cu intellessulu de addeveratu, in fapta, in addeveru, fora potc, fora umbra de indoientia*, etc., si cu celle doue nuantie fundamentali de intellessulu ce are cuventulu *certu*, adeco nuanti'a de insemnare *obiectiva* si *subiectiva : a)* simplu : α) cu intellessu deplenu affirmativu : α') in insemnare obiectiva : *Domnulu si mantuitorulu a inviatu, certu. d'in mormentu a treia di; certu, perduta si ruinata sum; vièti'a ne e, certu, in mare periculu; ce se intempla certu, nu e fortuitu : d'in doue opinioni asupr'a acellui-asi lucru sau neci-un'a nu e addeverata sau numai un'a e certu addeverata; ti placeam certu, candu eram si teneru si avutu;* — mai vertosu in respunse affirmative : *ti am facutu si implinitu tote voiele? — mi ai facutu certu; acestu-a e omulu? acestu-a e certu:* si spre a confirmá una assertione precedente : *venissem si eu acollo, ca se te adjutu, de certu ca se te adjutu; dèco credi, co caus'a tea e si a mea, certu amendoi suntemu in errore;*—β') in insemnare subiectiva : *sciu certu acesta-a, mai certu de câtu ori-ce altu sciu certu; credu certu intr'unu Domnedieu justu; si n'am connoscutu, dieu, n'am cunnoscutu certu, omu mai reu de câtu tene;*—la intrebari si mai vertosu la respunse affirmative : *asiá e?—asiá certu; certu a venitu?—certu; nu ati furatu, certu, nimica d'in alle melle?*—in supposetioni : *dèco me stimi. câtu certu me stimi, nu crede de mene assemini lucruri: nu voru aflá certu acestu planu allu nostru; teai buccuratu certu, candu ai aflatu acesta-a;*—β) cu restrictione affirmativu sau concessivu : *speràmu, certu vremu, a deveni betrani; dèco nu toti, dèro certu diumetate d'in ei voru veni;—b)* compusu cu *de* sau *co* : α) *certu co* cu amendoue nuanticle de insemnare obiectiva si subiectiva ce are si simplulu : *certu co su perdutu si ruinatu : vedut'ai tu pre fratele meu?—certu co l'am vedutu; certu co nu e multu, dèro neci pucinu; speràmu, certu co vremu, a ne inavuti*, etc., de unde se vede co compusulu *certu co*, deco pre de una parte redica veri-ce ambiguitate asupr'a naturei de adverbiu sau de adiectivu a cuventului *certu*, de alta parte nu pote stá de câtu la inceputulu unei propositione, avendu si insusi intellessu de propositione elliptica : *certu co=certu e co=e certu co;* dèro : β) *de certu* supplenesce, ca si *certe* sau *certamente*, in tote casurile fora necuvenientia de ambiguitate pre simplulu *certu*. avendu totu de una data si mai multa efficacitate espressiva de câtu simplulu *certu : de certu esti perdutu; sciu de certu, co nu spuni addeverulu; credu de certu. co e unu Domnedieu; dèco nu am terminatu, de certu sum aprópe de a terminá; mie unui-a de certu nu mi placu assemini fapte; motive bone si addeverate pote, dèro de certu gravi*, etc.; ca si simplulu, construitu cu *co : de certu co a venitu, de certu co sciu, de certu co nu credu assemini fabule*, etc.— de intellessulu espressioniloru : *certu, de certu, certe, certamente*, se appropia intellessulu locutioniloru: *cu certitudine, cu certetia;* dèro fiacare din aceste locutioni are nuantie particularie cari se potu determiná dupo celle spuse in acestu ar-

www.dacoromanica.ro

ticlu si la art. *certitudine.* si cari resaru in parte in frasi ca: *unu omu scie unu ce cu certitudine, spune 'ucrulu cu certetia si e de certu credutu.*

1 CERU, s. m., vedi *cerru.*

2 CERU (mai pucinu bene: *ceriu*); s. m., pl.-*re*, **cœlum** (it. **cielo**, isp. **ciel**, fr. **ciel**, alb. **kiel**; affinu, probabile, cu grec. κοῖλος=*cavu, concavu, boltitu*, etc.) I. in intellessu propriu: 1. dupo conceptulu populariu anticu, care e si allu massei poporului inultu de astadi: bolta concava si albastria, ce se inaltia asupr'a pamentului si pre care paru co su infipte stellele, sorele, lun'a, planetii, etc.: *noptea se vedu pre ceru stellele si lun'a; diu'a vedemu pre ceru sorele; nuerii inco paru asternuti pre ceru; sorele, lun'a si stellele paru a se miscá pre ceru sau in preuna cu cerulu in giurulu pamentului, ca centru, de la resaritu spre appusu;* 2. dupo conceptulu astronomiloru si invetiatiloru antici, conceptu care erá totu cellu populariu, redussu numai in systema de astronomi si mai vertosu de *Ptolomeu:* enorma sfera concava, cristallina si transparente, care infasciora pamentulu la una certa departare, in care se afla infipte astrele si care cu aceste astre se invertesce in giurulu pamentului ca centru; de ací si ide'a de mai multe assemini sfere imaginate dupo departarea fiacarui astru de la pamentu, si de ací si plurariulu *cerure* sau *ceruri*, superpuse unulu altui-a: *cerulu sorclui, cerulu stelleloru, in cerulu lui Mercuriu, cerulu lunei, cerulu lui Saturnu; cerurile planetiloru; miscarile ceruriloru;* — de ací si espressioni biblice ca: *cerurele spunu marirea lui Domnedieu; cerulu cerului, cerurele cerureloru*, in intellessulu analogu cu *sant'a santeloru; Santulu Paul fu rapitu peno la allu treile ceru; cerulu cellu mai pre susu de ceruri; cerurele se deschisera*, (vedi si mai diosu la II); — in speciale, *ceruri cristaline*, imaginate de unii astronomi spre a esplecá certe neregularitati alle miscariloru *ceruriloru*, asiá numite de densii miscari de *titubatione* si de *trepidatione* (vedi aceste cuvente si art. *precesione*, *precesione a ecinoptieloru*); — 3. dupo conceptulu datu de progressele scientiei moderne: *a)* sfera numai *apparente*, care infasciora pamentulu, determinata de marginile vederei nostre in spatiulu immensu allu universului; *b)* immensa altitudine a spatiului care sta asupr'a pamentului; déro: 4. in fiacare d'in aceste trei conceptioni, *ceru=ce e mai pre susu de pamentu*, parte a lumei diversa de pamentu si superiore pamentului; de acì espressioni ca: *cerulu si pamentulu voru trece, déro cuventele melle nu voru trecè; Domnedieu atece cerulu si pamentulu: cerulu infasciora pamentulu, tuna d'in chiaru si serinu ceru*, etc., sunt proprie si juste dupo câte trei conceptionile; éro espressioni ca: *câte sunt in ceru, câte sub ceru si câte pre pamentu si sub pamentu, cerulu stelatu, albastrulu ceru, nuerosulu ceru*, etc., sunt juste numai dupo un'a d'in celle trei conceptioni; — *a cadé cerulu pre cineva: a)* a sentí amara dorere, uritu nespusu de greu, asiá de greu ca cumu *cerulu*, adeco lumea intrega afora de pamentu, ar appesá peptulu sau anim'a cellui ce lu sente: *astceptandute indelungu dupo ora si vedendu co nu veni, credeam co cade cerulu pe mene; candu audì bietulu omu co lu defaima si cellu mai bonu amicu allu seu, credú co cerulu cade pre denselu: nu mai potemu stá in aceste deserte unde ni se pare co cerulu cade pre noi; b)* a sentí frica nespusa de mare, frica mai vertosu neintemeiata, a fi forte fricosu: *essi si senguru afora, co nu cade cerulu pre tene; ce ve coditi asiá de a merge inainte? au are se cada cerulu pre voi?* — II. in intellessu metaforicu: A. applecatu la obiecte ce stau intr'una relatione materiale cu *cerulu*: 1. parte a *cerului*, parte a boltei *ceresci*, ce pote imbraciá cu ochiulu unu spectatoriu orecare d'intr'unu puntu orecare allu pamentului, orizonte: *candu se mai vedu dulcele ceru allu terrei, unde m'am nascutu si amu crescutu?* asia si: *formosulu ceru allu terreloru de media di, limpedulu ceru allu Neapolei, tristulu ceru allu partiloru de media nopte; cine cauta se scambe cerulu, ca se scape de uritu, nu*

www.dacoromanica.ro

scapa de acestu reu; de ací : 2. ce se coprende in acesta parte a cerului : aerulu, atmosfer'a, si mai vertosu stare a aerului : clima, temperatura, tempu, sau fenomene ce se producu in aeru : *ceru serinu, curatu, chiaru , nuerosu, ploiosu; ceru dulce, aspru, placutu, temperatu; asprimea cerului, dulceti'a cerului unei regione ; nuerii, rou'a cerului; passerile cerului*=cari sbora prin aeru ; *ceru obscuru , luminosu:—ceru inchisu: a) ceru nuerosu ; b) ceru* d'in care nu ploua ; *c)* orizonte largu si nemarginitu de obstacle, in opposetione cu *ceru deschisu: cerulu sta inchisu de atâtu-a tempu. si nu vre se insenine; cerurile stetera inchise si nu dedera ploia trei anni de dille; dupo acesta-a se deschise cerulu si ploie abundanti adapara terr'a insetata ; de tote partile cerulu acestui situ e inchisu de inalte colline. si numai de una parte se deschide si lassa ochiulu se ratecesca in departare; cerulu rositu spre appusu pre séra annuntia tempu bunu si seninu a dou'a di:—aspectulu cerului:—faci'a cerului:* α) aspectulu cerului, β) colorea cerului : *faci'a cerului seninu e de regula albastra; vestimentu cu facia ca a cerului; faci'a cerului crá tristа; —a mané, a dormi sub ceru.* afora d'in casa; in acellu-asi intellessu si: *sub cerulu deschisu,* neinchisu sau ascunsu de murii si coperimentulu casei; — *a observá cerulu*=*a observá fenomenele sau astrele cerului; candu diu'a se arretta in ceru, noptea dispare de pe ceru;* — 3. obiecte ce imita una parte a cerului : *a) cerulu gurei*, palatu = palatum; *b) cerulu unei camera, unei cava, unei caverna. unui caminu, unui fornu,* etc., bolt'a, partea in forma de bolta; *c) cerulu unui carru, unei carrucia, unui patu,* etc., coperimentu in forma de bolta; *d) cerulu unei pictura, unui tabellu de pictura, unei decoratione theatrale,* etc., parte a tabellului in care se imita *cerulu* cu accidentiele lui : *pictorii sciu representá si esprime cu accuratetia cerulu, sub care se petrecu evenimentele tabelleloru de pictura, arretandu prin colori starea atmosferei, or'a dillei sau a noptei, si alte circunstantie decisive alle evenimentului;* — B. applecatu la concepte ce stau intr'una relatione mai ideale cu conceptulu cerului, la veri-ce este ca mai inaltu, la totu ce attenge culmea inaltimei, marimei : 1. in genere : *a)* in marime si inaltime hyperbolica : *muntii attengu cerulu cu capitele loru; câtu cerulu de pamentu esti tu departe de mene; a inaltiá cu laude peno la ceru; clamorile loru se inaltia peno la ceru; b)* culme a gloriei, a fericirei : *se crede in ceru, pentru co i a successu ; sum in ceru, co am adjunsu a castigá stim'a vostra; d'in ceru me vedu cadutu in tartaru,* d'in culmea fericirei in abyssulu nefericirei; mai vertosu, fericire suprema si fora ammestecu de neci unu amaru : *in anim'a justului se afla cerulu :* déro mai allessu : 2. in speciale, cu insemnari de cea mai inalta ordine morale si religiosa : *a)* santuariulu prea inaltu , unde resiede divinitatea si unde e preparatu domiciliu celloru justi pentru una vietia eterna si plena de una beatitudine suprema si neturburata de neci una dorere sau amaru : *doctorii basericei reconnoscu, ca si invetiatii antici profani* (vedi la I, 2) *mai multe ceruri; Apostolulu Paulu ne spune co altulu e cerulu lunei, altulu cerulu sorelui, altulu cerulu stelelloru ;* déro *trei* paru a fi *cerurele,* de cari vine vorb'a in biblia si in alte carti basericesci : α) *cerulu,* in cari traiescu passerile *cerului* si in care se formedia nuerii, ploi'a, fulgerele, etc. (vedi mai susu); β) *cerulu,* in care se imagina astrele ca infipte (vedi la I) intr'una bolta de cristallu incorruptibile; γ) *cerulu,* ca loculu unde resiede Eternulu ; *la acestu allu treile ceru ne spune Apostolulu Paulu, co ar fi fostu densulu rapitu;* acestu allu *treile ceru* occure in limb'a *bibliei* si *basericei* si cu numele de : *cerulu ceruriloru, imperati'a cerului* sau *imperati'a ceruriloru, cerulu cellu mai presusu de ceruri, paradisulu, Ierusalemulu cerescu. cetatea lui Domnedieu, domiciliulu celloru justi sau fericiti ;* la poeti profani si crestini cu numiri ca : *empyreu, domiciliu allu celloru beati, domiciliulu beatitudinei si immortalitatei,* etc. frasi in cari *ceru* se dice mai vertosu

www.dacoromanica.ro

cu nuantia de scaunu allu Eternului : *tatalu nostru carele esti in ceruri, tatalu nostru cellu d'in ceru; cauta, Domne, d'in ceru; Domnulu descense d'in cerulu cellu santu allu seu; angerulu Domnului descendea, in fiacare annu d'in ceru, si turburá ap'a; Domnulu cerului=regele cerului=a totu potentele monarchu allu cerului=*Domnedieu; *cerulu se deschise, si voce se audì d'in ceru; port'a cerului :* α') cu acellu-asi intellessu ca si in plurariu, *portile cerului : a deschide celloru justi portile cerului, ca se intre in imperati'a cerului;* déro β') si ca nume mysticu datu *baserícei lui Christu:*—cu intellessu analogu si la anticii Romani : *Joue, regele cerului; locuitorii cerului erau dieii cei mari, cari aveau de domiciliu cerulu;* — frasi in cari *ceru* intra cu insemnare de *domiciliu allu celloru justi si virtosi,* de *locu allu beatitudinei supreme*, de *paradisu*, si de ací prin noue metafore, cu intellessulu si mai generale de culmea *fericirei,* de care vedi si mai susu : *a sentí buccuriele cerului; anim'a justului este cerulu, pentru co in ea locuesce Domnedieu; virtutea este callea cotra ceru; patri'a omului este cerulu; buccurati-ve si ve letificati, co mercedea vostra multa este la ceru; precumu e in ceru, asiá se fia si pre pamentu; a meritá cerulu prin narile selle virtuti; a perde cerulu; a si luá sborulu cotra ceru=*a reposá; *tu ai addussu cerulu in cas'a mea; déco mi ai face acesta favore, m'asiu crede in cerulu ceruriloru; glori'a cerului* este si onorea si beatitudinea si loculu de onore si beatitudine cumu si lu concepe unu crestinu; — *b)* poterea divina, providenti'a divina, de la care vine sau se crede co vine veri-ce lucru ca de la una causa ultima; in acesta insemnare ca personificatione a lui Domnedieu, cuventulu *ceru* se cade a se scrie cu littera capitale : *tota poterea de la Ceru vine; ce nu ti e datu de Ceru, nu poti face; ací se vede man'a Cerului; a ascultá vocea Cerului; a se rebellá in contr'a Cerului; decretele immutabili alle Cerului; e scrissa in cartea eterna a Cerului; ce nu e scrissu in Ceru, nu pote omulu;* mai vertosu in formule de juramentu, de urare, de blastemu, etc.: *o Ceru! o lume! o sorte! a attestá sau luá de marturu Cerulu; juste Ceru: a chiamá asupr'a cuiva benecuventarea Cerului, urgi'a si meni'a Cerului; se dé Cerulu, se nu dé Cerulu; se ti adjute Cerulu; a rogá Cerulu; dàmu laude Cerului, gratia* sau *multiamita Cerului,* etc.; — *a redicá* sau *inaltiá manule la ceru :* α) ca espressione de dorere ; *vedendu cadaverulu unicului seu fiiu, redicà mutu manule la ceru;* β) ca espressione de rogatione : *se puse in genuchie* si *cu manule redicate la ceru incepù a se rogá;* γ) ca espressione de sperantia sau de benecuventare : *vedendu poporulu flamundu, Iesus redicà manule la ceru si disse;* δ) ca espressione de actione de gratie : *cu manule redicate la ceru, adducemu gratie cellui ce s'a indoratu de noi;* ε) ca espressione de mirare sau de impatientia : *la assemini supperatorie cuvente, redicai manule la ceru si dissei : destullu! — venitu d'in ceru=cadutu d'in ceru* sau *picatu d'in ceru* (vedi *cadutu*); inse *tramessu d'in ceru,* si mai vertosu : *tramessu de ceru,* se dice numai in intellessu bonu de *ceva* sau *cineva venitu pre neasteptate, ca prin una minune a Cerului,* chiaru la momentulu opportunu, si candu se cere ca mai multu presenti'a sau adjutoriulu lui.

* CERUCHU, s. m., **ceruchus** (κεροῦχος, d'in κέρας=*cornu* si ἔχειν=*avere, tinere*); 1. fune legata de unu *cornu,* sau capitu allu *antennei unui catartu;* 2. genu de insecte *coleoptere pentamere* d'in famili'a *lamellicorneloru.*

CERUCIA si *cerutia*, s. f., **cerula**; deminutivu d'in *céra,* buccata de cera; vedi si *cerisiora.*

CERUIRE,-*escu,* v., **cerare**; a dá sau unge cu *céra,* a lustruí, si prin urmare de acellu-asi intellessu cu *cerare,* care e de preferitu : *a ceruí scandurele, calcionii,* etc.

CERUITORIU,-*toria,* adj. s., care *ceruesce.*

CERUITU,-*a,* d'in *ceruire :* 1. part. passivu : *scandure reu ceruite;* 2. supinu : *céra de ceruitu scandure ;* 3. s. m.

www.dacoromanica.ro

abstractu : *câtu costa ceruitulu scandureloru?*

CERUITURA, s. f., actione si mai vertosu resultatu allu actionei de *ceruire : fienduco ceruitur'a scandureloru n'a essitu bona, se le mai dati una ceruitura.*

* CERULANTE, adj., **cærulans**; care bate in *ceruliu ;* d'in urmatoriulu :

CERULARE, v., a bate in *ceruliu*, sau a colorá *ceruliu*, de unde si :

CERULATU,-*a*, part. pass., **cæruleatus**; coloratu *ceruliu.*

CERULEU,-*a*, si

CERULIU,-*ia*, adj., **cæruleus**; de faci'a sau colorea *cerului* serinu, albastru, albastríu, albastru inchisu, verde inchisu, venetu, etc. 1. applecatu la *ceru* insusi : *ceruli'a bolta stellata;* 2. la mare si la divinitati marine : *ceruliele unde alle occanului: ceruli'a Tethide, ceruli'a socia a ceruliului Neptunu, ceruliele filie alle ceruliei Doride ; ceruliulu dieu= Neptunu;* 3. si la masse de apa dulce : *in ceruliele unde alle lacului, riului*, etc.; 4. si la alte obiecte albastrie : *doi cerulii serpi, ochii cerulii ai bellanei muiere; cerulii Britanni;* 5. la plante sau frundie de unu verde inchisu : *ceruliele frundie alle pinului;* 6. in genere, inchisu, negru, si de ací, funebru, tristu : *cerulii cupressi incongiura mormentulu; ceruliulu velu allu secriului.*

* CERULU,-*a*, adj., **querulus**; care se plange, murmura, cui nu poti intrá in voia, care totu de una si pentru veri-ce afla motive de supperare si de plangere, cartitoriu, supperatiosu, dificile : *ceruli betrani si cerule betrane; cerulele rundinelle*, ceripitorie.

* CERUME, s., (it. **cerume**, fr. **cérumen**); 1. residuu sau stracuratura de *céra ;* 2. materia galbinastra si viscosa ca *cér'a*, care se formedia in urechia.

* CERUMINOSU,-*a*, adj., (it. **cerumineso**, fr. **cérumineux**); care contine *cerume : umorea ceruminosa a urechieloru, glandule ceruminose.*

CERUSA si CERUSSA, s. f., **cerussa**; carbonatu de plumbu, numitu asiá d'in caus'a asseminarei cu *cer'a: — cerussa de antimoniu*, oxydu albu de antimoniu; *cerussa nativa*, oxydu de plumbu terrosu si venetíu.

CERUTIA, s. f., vedi *cerucia.*

CESA, s. f., vedi *cesu.*

* CESALE, s. f., (proprie adiectivu d'in *cesa*, luatu de ordinariu ca substantivu; compara it. **cesale** si **cisale**); rasoriu, pamentu *cesu*=taiatu si aggrumuratu, spre a serví de limite intre doue arature, intre doue agre; pamentulu aggrumuratu pre marginea unei fosse, care serve a desparte sau inchide campuri.

CESALLA, *cesallare*, etc., vedi *cesella, cesellare.*

CESARE si *césaru* (cu pronuntia neregulata : *késaru*), s. m., **cæsar**; 1. d'in 1 *cedere*, in acea-asi insemnare cu *cesone* sau *cesoniu*, adeco copillu care prin *cedere*=taiarea pantecelui mammei morte s'a scossu d'in acestu pantece; 2. connume allu unei familia romane d'in gentea *Julia : cellu mai renumitu care portà acestu connume fu Caiu Juliu Cesare, mare oratoriu, mare capitanu, mare scriptoriu si mare barbatu de statu, invingutoriulu lui Pompeiu, numitu dupo acesta victoria dictatoriu perpetuu, déro uccisu in annulu 44 inainte de Christu de cotra conjuratii Brutu si Cassiu : commentariele lui Cesare de bellulu Gallicu si de bellulu civile*, carte scrissa de insusi Cesare asupr'a belleloru portate de densulu in Galli'a si asupr'a bellului civile portatu cu Pompeiu; *a traduce, a lege pre Cesare*, a traduce sau lege operele lui Cesare; *a fi unu Cesare : a)* a fi unu geniu, a avé marele geniu allu lui Cesare; déro mai vertosu : *b)* a avé anima mare ca Cesare, a fi clemente si generosu; in acestu d'in urma intellessu si : *a avé ânima de Cesare sau ânim'a lui Cesare; — 2. Octavianu Augustu*, primulu principe sau imperatoriu allu Romaniloru, portà si ellu, ca filiu adoptivu allu dictatoriului *Caiu Juliu Cesare*, numele de familia *Cesare*, care trecù si la cei patru urmatori ai sei : *Tiberiu, Caiu Caligula, Claudiu si Nerone*, pentru co acestia prin sange sau prin adoptione erau d'in famili'a imperiale a lui Octavianu, cu Nerone inse incetedia succesionea la tronu d'in acesta familia,

www.dacoromanica.ro

si cu tote acestea imperatorii ce vinu dupo Nerone urmedia a portá numele de *Cesare*, ca si cellu de *Augustu*, pentru co : 3. precumu *Augustu*, nume ce Octavianu, ca primu principe, portà mai antaniu, asiá si *Cesare* adjunse unu nume communu cu insemnarea de *principe*, *domnu* sau *domnitoriu*, *suveranu*, *rege* sau *imperatoriu allu Romaniloru : cei doispredìece Cesari*, acesta numire coprende pre *Caiu Juliu Cesare* si pre cei unuspredìece primi imperatori de la *Octavianu Augustu* peno la *Domitianu : Suetoniu a scrissu vietiele celloru doispredìece Cesari : Ebreii dejá sub Tiberiu, secundulu imperatoriu allu Romaniloru diceau : nu avemu altu rege afora de Cesarele ;* — peno la Adrianu *cesare* si *augustu*, mai vertosu unite : *cesare augustu*, este titlulu demnitatei imperiale romane ; déro : 4. dupo Adrianu, *augustu* incepù se aiba insemnarea speciale de *cesare regnante* = imperatoriu de fapta, capulu statului ce are in mana potestatea suprema, pre candu *cesare* luà insemnarea de cea ce astadi se chiama *principe ereditariu*, *erede presumtivu allu tronului*, *erede allu tronului*, etc; *Constantinu cesare* sau *cesarele Constantinu se aflá in Galli'a; cine e augustu e si cesare, insc cine e cesare ne e si augustu : cesarele erá desemnatu de augustu sau de armata, si nu potea deveni augustu fora confirmarea senatului:* — de ací : 5. prin una estensione si mai mare, *cesare* = imperatoriu, etc. : *Cesarii byzantini: peno si astadi domnitorii certoru imperie, cumu, de essemplu, imperatoriulu Austrici si allu Russiei porta numele de cesari* (germ. **kaiser** = **cæsar**, russesce mai corruptu : *tiaru;* — dupo unii vechi etymologi latini *Cesare*, si in intellessulu de sub 2. si urmatorie, se refere totu la 1 *cedere* : Plinin dice a nume : **a cæso matris utero**=*de la taiarea pantecelui mammei;* dupo alti vechi etymologi latini cuvenlulu ai i de acea-asi origine cu **cæsaries**=*cesaria*, cumu *Lucretiu*, care dice : **qui cum cæsarie natus est**=*care s'a nascutu cu cesarie;* dupo unii alti filologii moderni cuventulu ar fi de acea-asi origine cu **cæsius**=*cesiu*).

CESAREU,-*a*, adj., vedi *cesariu*.

* CESARIA, s. f., **cæsaries;** totulu perulni de capu, mai vertosu peru negru, desu si lungu, peru formosu dupo gustulu romanu : *regele dieiloru scutura a sea cesaria, cu care face se se cutremure cerulu si pamentulu:* — applecatu si la animali, cari au peru mare, mai vertosu la com'a leiloru, cailoru, etc.; la perulu barbei, candu e lunga si tufosa ; — prin metafora, frundia desa ce incorona una planta sau arbore ; erba desa si mare, ce copere unu locu (dupo unii d'in *cesiu* = *ceruliu*, pentru co *perulu negru* erá cellu formosu dupo gustulu Romaniloru; dupo altii affinu cu sanscritulu **kêsra**=*coma de leu*, essitu d'in **kêsa**, = [**caica**, asiá de appropiatu de popularulu romanescu : *kica*, pote in locu de *caica*, ca si *skimbare* in locu de *scaimbare*]; dupo altii in fine d'in 1 *cedere* cea-ce inco nu e improbabile, déco ne cugetàmu la franc. **toison** = *lana* sau *peru de oue*, proprie : *tonsione* sau *tonsura*). M.

CESARIANU,-*a*, adj. s., **cæsarianus;** relativu la *cesare* : 1. in intellessulu acestui cuventu de sub 1. : *operatione cesariana*, prin care se taia pantecele mammei, spre a scote copillulu, (vedi si *cesariu*); 2. in intellessulu cuventului de sub 2. : *stylu cesarianu, bellulu civile cesarianu, partea cesariana; orationi cesariane,* pronuntiate de Cicerone in laud'a lui *C. Juliu Cesare;* — s. m., *cesarianu*, partisanu allu lui *Cesare* in bellulu civile, ca oppusu la *pompeianu*, partisanu allu lui *Pompeiu* in acellu-asi bellu; 3. in intellessulu cuventului de sub 3, 4 si 5, imperiale, etc.: *famili'a cesariana a acellui imperiu.*

CESARIENSE, adj. s., **cæsariensis;** ce se tine de *cesare*, vorbindu in speciale de unu *cesare* in intellessulu cuventului de sub 3. si urmatoriele : *cesariensii*, persone d'in famili'a unui *cesare*.

CESARINU,-*a*, adj., **cæsarinus;** de *Cesare*, vorbindu in speciale de C. Juliu Cesare : *celeritatea cesarina*.

CESARIU,-*a*, adj. s, **cæsareus;** rela-

www.dacoromanica.ro

tivu la *cesare*, in intellessulu cuventului de sub 1. : *operatione cesaria*, estractione a fetului prin taiare : *operatione cesaria abdominale*, care se face prin spantecarea uterului, deco mamm'a more inainte de a nasce, si déco e la medilocu vre unu vitiu ce face essirea fetului impossibile, sau deco fetulu a cadutu in cavitatea perineului; *operatione cesaria vaginale*, care se face prin una simpla incisione a uterului, candu mam'a, de si viua, nu are pelvile destullu de large pentru essirea fetului; 2. de sub 3 si 4, imperiale, vorbindu de imperatorii romani : *famili'a cesaria se stinse*; 3. mai vertosu de sub 5, vorbindu de cesarii ce domnira dupo finitulu secolului V si de cesarii de astadi : *armat'a cesaria ispanica; armatele cesarie germane;* vorbindu in speciale de cesarele Austriei : *maiestatea sea cesaria regia* = *maiestatea sea imperiale si regale;* — s. m. *cesariu*, pl. *cesarii*, partisani si luptatori pentru *cesarele*=imperatorulu d'in evulu mediu.

CESARU, s. m., vedi *cesare*.

CESELLA (pre a locurea : *tiessella*, cu *e* deschisu peno la *a* : *cesalla*, *tiessalla*), s. f., **strigilis**; form'a femenina a cuventului *cesellu*, luata cu intellessulu speciale de instrumentu de *cesellatu* sau peptenatu si neteditu caii sau alte pecure : *a dà una bona cesella callului, boului:* — de aci si instrumentu de frecatu si curatiatu corpulu unui omu care se imbaia; — *a dà una cesella unui omu*=a lu bate. M.

CESELLARE (pre a locurea *tiesellare*; cu formele simple alle conjugationei I : *cesellu, ceselli, cesella*, etc., cari pre a locuri se audu : *cesìllu, ceselli, cesalla*, ca si : *spèllu, spelli, spalla*), v., **strigili defricare; dolare, dedolare; verberare, cædere loris; colere, excolere; satiare;** 1. a frecá, peptená, curatiá si netedi cu *cesell'a* unu callu sau alte pecure : *cesellati bene caii; de ce boii nu su cesellati?* — 2. metaforice : *a)* a frecá si curatiá unu omu ce se imbaia; *b) a cesellà unu lemnu, una petra*, etc., a lu netedi, a lu curatiá cu ceva de noduri si alte asperitati; *c)* in genere, a netediveri-ce, a poli, a inflorá, a ornà, etc.: *espressionile acestui pretensu scriptoriu nu numai nu su eleganti, ci elocutionea sea este cu totulu nepeptenata, ba chiaru necesellata; ce vorbe necesellate!* (vedi si mai diosu la *d*, β); — in speciale a ornà cu figure de sculptura, a sculptá (compara si it. **cesellare**); — *d) a cesellà unu omu :* α) a lu bate reu : *iea ti sem'a la vorbe, se nu me supperi, co apoi te cesellu; ti s'a facutu de cesellatu, si de acea-a te porti cu mene asià de rèu: copillulu necesellatu d'in tempu in tempu iea campii;* β) a curatiá, a spellá, a peptinà, a investi curatu si formosu, a se pune, cu respectu la abitulu corporale, in stare presentabile, a se gati, a se ornà, etc. : *ce essi asià necesellatu in lume? ve vedu si pre voi mai cesellati si mai curatelli;* γ) vorbindu de suffletulu acellui omu, a lu scote d'in starea de barbaria, a l'omeni, a lu cultivá, a l'erudi, a lu poli, civilisá, etc. : *cetatianii sunt pretotendene mai cesellati de câtu terranii :* de aci : *necesellatu si nedussu la baserica*, in starea cea mai barbara de corpu si de suffletu, fora firu de umanitate : *cine te a pusu se te insori cu una necesellata si nedussa la baserica?* —in acellu-asi intellessu si : *ursu necesellatu* — δ) dupo Dictionariulu de Bud'a si cu insemnarea de *a saturà de maneare si beutura, a indopà, a imbuibà:* — aceste insemnari metaforice esplica si mai bene, referindu *cesellare* nu numai la form'a femenina, ci si la cea masculina *cesellu*. M.

CESELLATORIU,-*ia*, adj. s., care *cesella* sau serve la *cesellatu*. *cesellatorii cailoru nostri; instrumente cesselatorie*. M.

CESELLATU,-*a*, d'in *cesellare*, (compara si it. **cesellato**) : 1. part. passivu : *boi bene cesellati; muieri necesellate*; 2. supinu : *cesella de cesellatu cai;* 3. s. m., abstractu : *cu cesellatulu teu totu nu su bietii boi cesellati*. M.

CESELLATURA, s. f., (compara si it. **cesellatura**); actione si mai vertosu resultatu allu actionei de *cesellare* : *una ces llatura nu adjunge pre di la cai; copillulu ieu, pentru neboniele selle, mai multe relle cesellature pre di, si tot u*

www.dacoromanica.ro

nu se invétia mente; cesellatur'a espressioniloru cere patientia si tempu. M.

CESELLU, s. m., pl.-*e*, **fabrile sculprum** (compara it. **cesello**, fr. **ciseau**); d'in *cesu* de la 1. *cedere*, instrumentu de *taiatu*, si in speciale instrumentu de aciariu, cu care lemnarii, petrarii, ferarii, aurarii, etc., se servu a taiá, a sapá in lemnu, pétra, metallu, etc. : *cesellu de lemnariu, de petrariu, de aurariu*, etc.; *statuele de marmore se lucra cu cesellulu; — cesellu* e form'a masculina a femininului *cesella*, luata cu intellessu mai estensu de câtu allu acestei din urma forma; coci afora de insemnarea de instrumentu de taiare si sapare, *cesellu* insemna inca : *a)* lucru de sculptura, si mai vertosu: *b)* ca abstractu, in intellessu appropiatu de allu verbului *cesellare* : α) actione sau modu de netedire, de polire, de inflorire, ornare prin sapare si taiare in parte sau prin veri-ce altu modu in genere : *cesellulu marmorei cere mai multa arte de câtu cesellulu lemnului; de la cesellu spendura ca d'in una bruta buccata de pétra se essa una gratiosa figura de dina;* β) in speciale : *cesellulu caîloru, dupo cesellulu boiloru vine cesellulu celloru alte pecuri. M.*

* CESICIU,-*a* si *cesitiu*,-*a*, adj., **cæsicius** si **cæsitius**; 1. d'in *cesu* de la 1 *cedere*; ai cui peri suntu tunsi, rasi, sau netediti si scossi prin calcare sau batere la piua : *pannura cesicia;* 2. d'in *cesiu*, care bate in *cesiu* : *vestimente cesicie.*

* CESIONE, s. f., **cæsio**; actione de 1 *cedere*, taiare; batere.

CESITIU,-*a*, adj., vedi *cesiciu.*

CESITU,-*a*, part. d'in 2 *cerere.*

* CESIU,-*a*, adj., **cæsius** (compara si it. **cesio**); adj., de acea-asi origine si insemnare cu *ceriu* sau *ceruliu*, care bate iu verde, intre verde si albastru, vorbindu in speciale de ochi : *ochi cesii; poetii dau ochi cesii Minervei si ochi cerulii lui Neptunu;* 2. s. m. reale, *cesiu*, corpu simplu, asseminea metalleloru estrasse d'in alcali, de currendu descoperitu prin analyse spectrale.

* CESONE, s. si

CESONIU,-*a*, s., **cæso**; d'in *cesu* de la 1 *cedere* : 1. in insemnarea lui *cesare* de sub 1, adeco copillu scossu prin *cedere* sau taiare d'in pantecele mammei selle; 2. cu intellessu de augmentativu d'in *cesa*, mare instrumentu de taiare, cumu: spata cu lama grossa, lata si mare, cutitu mare ca allu macellariloru, cutitoia, forfeci mari, etc.

* CESORIU,-*a*, adj. s., **cæsor, cæsorius**, (compara si it. **cesoja** si **cesojo** sau **cesore**); care *cede* (1 *cedere*) sau serve la *cedere : cesorii de lemne si de petre; instrumente cesorie*, — s. m. reale, *cesoriu*, pl. *cesorie*, sau femin. *cesoria*, pl. *cesorie*, instrumentu de taiare, sapare, netedire si polire, fia mare, fia micu, (in forma populariulu *cosoriu*=*cesoriu*).

CESPE, *cespecare* si *cespicare, cespicatoriu, cespicatione*, etc., vedi *cespete* sau *cespite. cespetare* sau *cespitare*, etc.

CESPETARE si

CESPITARE, *cespitu*, v., (compara : **cespitator equus**, it. **cespitare** si **cespicare**, isp. **cespitar**), **in aliquid pedem offendere, in rem offensare, offenso pede cadere, talipedare; labi, peccare, errare;** — 1. proprie, a dá sau a se lovi cu petiorulu de unu *cespite*, a se impedicá de unu *cespite;* de ací : 2. prin estensione, a se impedicá de veri-ce, a se impedicá, a stá se cada, a vacillá, a schiopetá, etc. : *caii ce cespita sunt periculosi pentru cei ce mergu callari pre ei: de ce totu cespiti? luati sém'a se nu mai cespitati, co ve rupeti nasulu;* 3. prin metafora, applecatu la cellu ce cu mintea sau in portare, esita, se abate d'in callea benelui, face errori sau peccate : *cine nu va cespitá pre una calle de cercetare asiá de spinosa si de intunericosa? abiá te ai portatu bene câteva dille, si ai inceputu se cespiti; ce atâte cespitari in portarea vostra?*

CESPITATIONE, s. f., actione de *cespitare* si resultatu allu acestei actione : *cespitationile callului, cespitationile unui omu infirmu de mente si de caracteriu.*

CESPITATORIU,-*toria*, adj. s., care *cespita : nu vreu se cumperu callu cespitatoriu.*

CESPITATURA, s. f., in intellessu appropiatu de allu formei *cespitatione :*

www.dacoromanica.ro

cespitatur'a callului casionà mortea callariului.

CESPITE, si *cespe*, s. m., pl. *cespiti* si *cespi*, **cespes-cespite** (d'in *cesu* de la 1 *cedere*); 1. buccata de pamentu taiata in forma de unu rectanglu, cu sau fora érba pre dens'a, déro mai vertosu cu érba verde : *Românii au datina de a pune d'inaintea usieloru, la Santu Georgiu sau la antaniu Maiu, formosi cespiti cu erba verde; cu cespite se facu placute scaune de sedutu prin gradine; neci cespitele, neci glei'a nu su arme; cu cespeti aggrumurati inaltiau cei antici altarie, cumu si tribunarie de pre cari capitanii cuventau ostiloru;* 2. prin metafora : *a)* ceva facutu d'in *cespiti*, cumu: α) altariu : *cespitele fumega;* β) tribuna sau tribunariu : *capitanulu asiá cuventà de pre cespite;* γ) scaunu de cespiti : *sta in gradina pre unu cespite;* δ) casa de seracu, coperita cu cespiti : *sub acestu cespite se nascù marele barbatu; b)* pamentulu d'in care se tragu cespiti, si de ací : α) pamentu, pamentu cu formosa érba verde, verdetia, campu verde : *pastoriulu lungitu pre cespite dice d'in flueru doiose cantice;* β) manuchiu de érba, mai multe plante strensu allaturate una de alta, tufa de érba sau de arborelli; de ací si : γ) vitia de peru, vitienu de peru, motiu, etc. : *pre fruntea sea se lassa mai multi cespiti de unu peru negru ca penn'a corbului.*

CESPITICIU,-*a*, si

CESPITITIU,-*a*, adj.; facutu d'in *cespiti : cespiticiele altarie, scaunu cespitiu la usi'a casei.*

CESPITIRE,-*escu*, v., (compara it. **cestire** in locu de **cespitire**); a face *cespite*, vorbindu de una planta ce da blastari, cari formedia unu cespite.

CESPITOSU,-*a*, si

CESPOSU,-*a*, adj., **cesposus**; plenu de *cespiti*, mai vertosu in insemnarile lui *cespite* de sub 2. *b : pre unu campu cespitosu, ripe cespitose.*

* CESSANTE, adj, **cessans**; care *cessa.*

CESSARE, *cessu, cessai, cessatu*, v., **cessare** (d'in *cessu* de la 2 *cedere*); ca forma intensiva d'in *cedere*, *cessare*=a merge sau a se miscá prea incetu, si de ací : 1. in genere, a remané inderetu sau prea inderetu, a intardiá, a fi codace, a se codí, a fi negligente, desidiosu, inactivu, a incetá, a nu mai lucrá, etc. : *se fiu cessatu câtu de pucinu, asiu fi adjunsu prea turdiu, si nu asiu fi aflatu acasa pre omulu nostru; Gorgia, de si in etate de unu centu si optu anni, nu cessá inse in lucrulu si occupationea sea; a indemná pre cei cessanti la lupta; de ce cessati a plecá? in totu tempulu bellului nu amu cessatu neci una. di a ne bate sau lucrá la munitioni;* 2. in speciale, a sedé, a sedé cu manule in senu, a nu face nimica, a serbatorí, a nu avé de lucru, a se repausá, etc. : *a)* de persone : *astadi potemu cessá, co e serbatore; nu scii de câtu cessá, jocá si petrece; tota iern'a sedeti a casa si cessati in pigretia; b)* a fi in inactione, a se allená, a incetá, etc. : *petiorele telle, atâtu de celeri alta data, de ce cessa acumu-a? venturile au cessatu cu totulu, si neci cea mai lena bore nu se sente; nu ti a cessatu inco meni'a?* — pentru agri ce se lassa nearati, ca se se repause unulu sau mai multi anni : *cu câtu pamentulu e mai macru, cu atâtu mai desu si mai indelungu se cere se cesse;* 3. a se retrage, a renuntiá cu totulu, fiendu vorb'a de pretensioni de dereptu, si de ací, a nu comparé la judecata, a nu se presentá, a lipsí, etc.; — 4. ca transitivu, a face se se retraga, se se despartedie, se se allene, se incete, etc.; — form'a cea mai usitata de poporu d'in acestu verbu este a dou'a persona singularia a imperativului : *cessa*, si prin taiarea lui *a* finale : *cés'*, ca si *las'* in locu de *lassa : las' co cautu eu de copillu;* de form'a *cessa* sau *cés'* se servu ca mai desu feminele, cari mulgu vaccele, spre a commandá acestoru-a se sté pre locu si bene la mulsu : *cessa, vaccutia; cessa, céssa, negrai'a.*

* CESSATIONE, s. f., **cessation**; actione de *cessare : cessationea da noue poteri agriloru deseccati prin fecundare; dupo Epicuru nu e nemica mai ferice de câtu cessationea.*

* CESSATORIU,-*toria*, adj. s., **cessator**; care *cessa*, inactivu, pigru, otiosu, etc.

www.dacoromanica.ro

* CESSATRICE, s. f., **cessatrix**; de acea-asi insemnare cu *cessatoria*, (vedi *cessatoriu*).

* CESSEI si cessi, perf. d'in 2 *cedere*.

* CESSIBILE, adj. **cessicius**, (fr. **cessible**, it. **cessevole**); de la *cessu* d'in 2 *cedere*, care se pote cede : *drepturi cessibili*.

* CESSIBILITATE, s. f., (fr. **cessibilité**); calitate de *cessibile*.

* CESSIONARIU,-*ia*, s., (it. **cessionario**, fr. **cessionnaire**; de la *cessu* d'in 2 *cedere*); cellu cui se cede ceva, in opposetione cu *cessoriu*=care cede ceva : *cessionariulu derecpturiloru nostre*.

* CESSIONE, s. f., **cessio**; (de la *cessu* d'in 2 *cedere*; actione de *cedere* : 1. in genere : *cessionea dillei;* déro mai vertosu : 2. in speciale, ca terminu juridicu : *cessione* gratuita a averei, *a face creditoriloru cessione de bonurele selle ; cessione voluntaria*, ce creditorii accepta de bona voia de la debitori, in opposetione *cu cessione judiciuria*, impusa creditoriloru prin una sententia judiciaria; — si in sfer'a politica : *cessionea unei parte d'in territoriulu terrei: cessionea insuleloru Ionice*.

* CESSORIU,-*ia*, adj. s., **cessor** (de la *cessu* d'in 2 *cedere*); care *cede: cessoriulu unui dereptu*, (vedi si *cessionariu*).

CESSU,-*a*, d'in 2 *cedere* : 1. part. passivu : *actioni cesse, dreptu cessu altui-a:* 2 supinu : *impressuratii nu aveau cugetu de cessu, ci mai vertosu de continuatu lupt'a cu impressuratorii*.

CESTELLU, s. m., pl.-*e*, **cestillus**, si

* CESTICELLU, s. m., pl.-*e*, **cesticillus**; deminutivu d'in 3 *cestu*, applecatu cu insemnarea speciale de *cercenu* ce pune pre capu cellu ce are se porte ceva in capu, cumu si de *cercenulu*, unui cnibariu.

* CESTIFERU,-*a*, adj. s., **cæstifer**, (d'in 3 *cestu*, si d'in *ferere*); care porta *cestu*, armatu cu *cestu*.

* CESTIONARE, v., (**quæstionare**, franc. **questionner**, it. **questionare**); a face *cestione* : 1. a intrebá, pre cineva, a totu intrebá, a intrebá de multe ori, a cercetá, spre a aflá ce dorimu a connosce : *a cestioná tota lumea, a cestioná unu copillu asupra celloru ce scie sau invetia; a cestioná, essaminá si cercá pre cinesa:* — a supperá prin multe cestioni sau intrebari : *acestu omu te uccide cu curiositatea lui de a cestioná;* — 2. a interrogá si cercetá judecatoresce, a suppune la cestione judiciale. la tortura, etc. : *a cestioná unu criminale;* de ací in genere, a tortură, a cruciá, etc. : *podagr'a a cestionatu reu pre bietulu langedu:* 3. a desbate, a disputá, a se certá.

* CESTIONARIU,-*ia*, adj. s., **quæstionarius** (compara si fr. **questionnaire**); relativu la *cestione*, applecatu mai vertosu ca substantivu masculinu : 1. personale, cellu ce suppune pre accusati sau inculpati la *cestione*=tortura : *cestionariulu erá insocitu de unu medicu, insarcinatu a constatá, deco cellu ce avea se fia suppusu cestionei ua poté sufferí fora periculu de vietia:* 2. reale, catalogu de cestioni ce se potu face studiosiloru asupr'a celloru de densii invetiate : *astadi mai totc cartile elementarie au unu cestionariu, ba inco la finitulu fiacarei lectione se typaresce unu cestionariu asupr'a ideeloru principali ce coprende lectionea*.

* CESTIONE, s. f., **quæstio**, (compara si it. **questione**, fr. **question**, de la *cestu* d'in 2 *cerere*); cerere cu scopu de a aflá si connosce : cantare, cercare, cercetare, intrebare, esplorare, scrutare, desbatere, etc. : 1. in genere : *cestionea este cautarea si cercarea addeverului, finitulu cestionei este aflarea si connoscerea addeverului: a incepe una minutiosa cestione asupr'a lucrului, a suppune lucrulu unei minutiose cestione ; — a face cuiva una cestione, mai multe cestioni, a addressá cuiva cestione dupo cestione; a elude cestionea, a nu responde la cestione; a intellege sau nu intellege cestionea; capacitatea de intellegere a unui omu se connosce mai bene dupo cestionile ce face decâtu dupo respunsurele ce da;* — intrebare de facutu scolariloru sau altoru persone, spre a se assecurá de scienti'a loru : *artea de a ascultá pre scolari si de a le pune ce-*

www.dacoromanica.ro

stioni cuvcnitc asupr'a lectioniloru cstc mai grea de câtu a prelege si a dá una lectione· scolariulu nu a potutu respunde la neci una cestione asupr'a calculului: a addressá cestioni de physisa, de retorica, de logica, etc.; 2. in speciale : *a)* cercetare officiale, judiciaria, si mai vertosu cercetarea unei crime sau unui delictu, cercetarea unui criminale : cestione de *furtu, de omoru; a presidé unei cestione, a direge una cestione, a fi judicele instructoriu allu unei cestione, a instruí una cestionc*, etc.; — *cestioni perpetue*, in dereptulu romanu, cestioni ce de la annulu R. 605, pre fiacare annu, sub presiedenti'a pretoriului, se faceau de una commissione *perpetua* sau permanente asupr'a crimeneloru de concussione, de maiestate, de omoru, de injurie, etc.; *b)* mai vertosu tortura applecata accusatiloru pentru crimeni, cu scopu de a-i face se marturesca senguri crimea loru : *a suppune pre criminali la cestione, spre a i face se dé prc facia pre complicii loru; a applicá sau a dá cuiva cestionea, a trage sau a duce la cestione, a dá cestionea cu ferru arsu, a marturí tote d'in caus'a doreriloru cestionei; multi innocenti, sprc a scapá dc dorerilc cestionci, marturicau co au commissu crimenc, la cari neci cugetasc vreuna data;* de acea-a *cestionea e astadi abolita in totc statele culte; la strabonii Romani cestionea se infligea numai serviloru, considerati nu ca persone, ci ca lucruri; déro neci unu data ectatianii Romani nu fura espusi cestionci: — cestionea* se dicea *preparatoria*, candu se dá inainte de condemnatione, in oppusetione cu *cestione definitiva*, data dupo condemnatione, spre a face pre condemnati se dé pe facia pre complici; *calcioni dc ferru arsi peno la rosiu, turnarea de plumbu topitu si fcrbente pre gura sau pre urechie, rupere de carne cu bucatell'a, apa ferta data se ua beua, cu gallet'a, oue copte si fcrbenti applecate la suptu-suare, ferru arsu applccatu pre pcptu sau prc alte parti ca mai sentitorie; ecco câteva mustre, nu d'in cellc mai orribile allc barbarci cestionc; — cestionea fu inventione a lotiloru celloru despoiati de sentimentulu de umanitate, inventione applicata omeniloru calcati de densii, spre a i face se spuna banii ascunsi;* — de ací : *c)* prin estensione, tortura, suppliciu, martyriu, cercare sau incercare aspra, grea, importuna : *vorbele telle veninate, imputationile necurmate sunt una eterna cestione pentru mene; importunulu acestu-a mi da cruda cestione: nu e lipse de cestione, spre a face pre acestu limbutu se spuna totu cc scie;*—metaforice, applecatu si la lucruri : *patienti'a vostra e suppusa unei strania cestione, de care nu sciu de ueti poté triumfá; esperienti'a, dice Bacone, este una cestione applecata naturei, cu se ua facemu se vorbesca si se ne descopcria secretele ei:*— 3. metaforice : *a)* judecin sau judecatoría, personele ce judecă una cestione judiciaria; locului unde se judica cestionea judiciaria; *b)* obiectu de cercetare, materia, subiectu, thema, these, propusetione de cercetatu, de desbatutu, de lamuritu, etc. : *α)* in genere : *cestione dc logica, dc moralc, de theología, de istoria, dc jurisprudentia, dc physica; cestionc difficilc, spinosa, marc, importantc; a agitá, a propune, a essaminá, a desbatc, a resolve, a deslegá, a lamurí, a elucidá una cestione; a pune in cestione; a essí d'in cestione, a revení la cestionc, a fi in cestione, a fi afora d'in cestione; a pune bene cestionea este a ua si resolvc; d'in una cestione essu adesea mai multe cestioni;* de acea-a e bene *a divide una cestione complessa si a resolve un'a câte un'a differitele parti alle cestionei in totu; cestione dc statu, cestione dc interesse; cestione sociale, politica, internationale; tota cestionea e ací; nodulu cestionei; — cestionc academica*, propunere facuta de una societate docta, care are de scopu desvoltarea si elucidarea vreunui puntu de doctrina obscuru sau indoiosu : *cestionile academice sunt problemate scientifice, litterarie, artistice.* etc., *cc se punu in concursu, de allu carui resultatu are se judece corpulu doctu insusi; cestionile academice au adesea dc obiectu cellu mai bunu tractatu chiaru asupr'a unei cestione benc*

www.dacoromanica.ro

connoscuta, *asupr'a unei ammelioratione*, etc.; — mai vertosu puntu principale allu unei materia suppusa controversiei, nodulu sau statulu unui subiectu de desbatere: *candu unu omu accusatu de omoru marturesce senguru co a commissu omorulu*, *cestionea nu mai e de a se probá*, *co acestu omu a uccisu*, *ci in cestione pote vení*, *deco a avutu dreptu de a omorí pre cellu uccisu*; *cestionea nu mai e atuncea una cestione de faptu*, *ci una cestione de dereptu*; — prin estensione si metafore : α') veri-ce lucru de care e vorb'a, lucru in cea mai estensa insemnare a cuventului, affacere, etc. : *persona in cestione*, *banii in cestione*; *cestionea mancarei=mancarea insasi* : *cestionea mancarei este de prim'a importantia pentru sanetate*; *am venitu se ti vorbescu in cestionile nostre de commerciu*; — mai vertosu inse : β') lucru *cerutu*, cuvenitu, necessariu, interresante, importante : *cestione de vietia*, *cestionea mortei*, *cestionea approvisionarei cu lemne*; γ') grave, periculosu, incertu, indoiosu : indonentia, periculu, nevoia, incurcatura mare, etc. : *viéti'a nationei e in cestione*, *a pune totu in cestione* : *onore*, *avere*, *viétia*; *a pune in cestione basile societatei*; *unu ce face sau nu face cestione*, e sau nu indnoiosu; *unu ce e sau nu in cestione*, cu insemnarea d'in paragrafele precedenti : *e sau nu in desbatere*, déro si cu insemnarea d'in acestu paragrafu : *e sau nu e indouiosu*; *e sau nu e in periclu*; — δ') vorb'a insasi sau scrierea asupr'a *unui ce* : *nu e cestione de tene*, *nu erá cestione de plecare*; *e cestione de una mare reforma in administratione*; *a fostu cestionea despre sortea vostra*, *déro nu s'au luatu neci una decisione*; *cestionile tusculane*, *scrisse de Ciceron*e, etc. — β) in speciale : α') in intellessulu oratoricu si juridicu, materia, subiectu de controversia, puntu principale allu controversiei, puntu indouiosu, asupr'a carui se cere una desbatere, spre a l'elucidá, sau una sententia judiciaria spre a lu resolve sau decide : *sunt doue generi de cestioni* : *cestioni definite si cestioni indefinite sau gencrali*; *cestione de faptu*, *cestione de dereptu*, (vedi mai susu la α); *cestione agitata*, desbatuta de partile interessate la dens'a sau de jurisconsulti, pre candu *cestione controversata*=asupr'a carei-a parerile omeniloru de scientia sunt impartite; *cestione de dereptu publicu*, la care publicnlu intregu e interessatu si care se resolve dupo principiele dereptului publicu; *cestione de statu* sau mai bene *cestione de statu civile*, care concerne libertatea, nascerea, etc. alle unei persone, pre candu *cestione de statu* (=terra); *cestione problematica*, camu in acellu-asi sensu cu *cestione controversata*; *cestione de practica*, care are de obiectu practic'a judiciaria; asiá si : *cestione de processura*; *cestione straina*, care esse d'in cestionea in desbatere; *cestione prejudiciale*, care cauta se se judice si se se decida inaintea altei-a, asupr'a carei-a acea-a pote avé influentia, etc.— β') in intellessu politicu, veri-ce materia, a carei solutione si regulare presenta difficultati si care prin urmare cere cercetare si desbatere seriosa: *cestionea orientului*, *cestionea nationalitatiloru*; *cestionea italica*, *americana*;—*cestione de ministeriu =cestione de cabinetu=cestione ministeriale*, propunere ce facu ministrii camereloru, declarandu co in ochii loru, este asiá de importante incâtu respingerea ei i ar face se se demitta; propunere facuta de representanti, a carei inacceptare de cotra ministri inco pote adduce caderea ministeriului sau dissolverea camerei : *a pune*, *a retrage cestionea ministeriale*; *a ne face cestione ministeriale d'in una propunere*, *d'in acceptarea sau inacceptarea acestei propunere*; *a nu face una interpellatione cu cugetu de cestione ministeriale*; — *cestione preliminaria=cestione previa*, (reu : *prealabile*, dupo fr. **préalable**)= *antecessione* = **antecessio**, cestione de essaminatu, de desbatutu si de decisu inaintea altei-a dejá propusa, de unde decurre inlaturarea sau cellu pucinu ammenarea acestei-a : *cestioni preliminarie se punu nu numai in materia politica*, *ci si in materia juridica in genere*, *si chiaru in veri-ce alta materia*

www.dacoromanica.ro

de desbatere; déro in materie politice, *cestionea preliminaria* este de regula *punerea in cestione* a propositionei dejá facuta si mai vertosu *cererea de a se respinge si a nu se luá in consideratione* acea propunere : *a cere cestionea preliminaria; cestionea preliminaria s'a terminatu cu trecere la ordinea de di; propunerea deputatului se inlaturà cu cestionea preliminaria*, nu se luà in desbatere.

* CESTIUNCULA, s. f., **quæstiuncula**; deminutivu d'in *cestione* : cestione mica, de pucina importantia, usiora de intellessu si de resolutu, si mai vertosu cu nuanti'a ironica de *cestione minutiosa*, déro *fora importantia, cestione copillaresca*, etc.

* CESTORICIU,-*ia*, adj., s., **quæstoricius**; relativu la *cestoriu* sau *cestore*; — s. m. personale, *cestoriciu*, fostu *cestore*.

* CESTOIDE, adj., (it. **cestoide**, fr. **cestoïde**, d'in κεστός = 4 *cestu* si d'in εἶδος=*forma*); cu forma de cestu sau cordella, applicatu in speciale la vermi; —s. f. pl., *cestoidi*, familia de vermi intestinali, care coprende *teniele*.

* CESTORE, s. m., vedi *cestoriu*.

* CESTORIU,-*ia*, adj. s., **quæstor, quæstorius**, (de la *cestu* d'in *cerere*, si prin urmare proprie, care *cere se afle sau se capete*; cercetoriu, essactoriu, etc.); 1. s. m. personale, sub formele, *cestoriu* si *cestore*: *a)* in intellessu anticu, nume de dignitate datu la differiti officiari judeciari sau finantiari : α) officiariu judecatorescu pentru cestioni mai vertosu criminali, (vedi si *cestione* sub 1.), numitu prin allegerea poporului: *Varrone ne spune co cestorii s'au numitu usiá de la cerere, cercetare, pentru co erau insarcinati a cercetá banii publici, cumu si crimenele, ce pre tempulu seu se cercetau de triumvirii capitali; co de ací in urma s'au numitu cestori cei insarcinati a cercetá si judicá cestioni judiciarie; Pomponiu adauge, co dupo lege nu erá permissu consuliloru a pronuntiá asupr'a vietiei cetatianului romanu, si de acea-a se allegeau de poporu cestori, cari se judece causele criminali, si co acesti cestori portau numele de cestori de parricidiu;—cestorii* déro, in acestu intellessu, *semenau multu cu juratii nostri de astadi;* β) functionariu finantiariu, numitu de asseminea prin allegerea poporului : *erau cestori urbani si cestori provinciali sau militari; cestoriulu urbanu numitu si cestoriu allu erariului, care portá administrationea si inspectionea erariului, adeco a veniturelorn si speseloru publice, a flamureloru pastrate in cas'a erariului*, etc.; *cestorii provinciali sau militari, cari insociau pre consuli sau pretori in provincie, aveau sarcin'a de a solve stipendiulu militariloru, de a procurá provisionile necessarie, de a incassá veniturele si predele, a tiené in lipse loculu pretoriului*, etc; *—prin officiulu de cestoriu se deschidea cellui ce lu portá callea la magistraturele inalte, si acestu officiu nu se potea cere si capitá inainte de 25 de anni impleniti;* de ací cu intellessulu mai generale de *sociu, assessoriu*, etc.;—γ) Augustu creà una noua specia de *cestori, cestorii candidati* sau *ai principelui* = **quæstores candidati vel principis**, insarcinati a lege si communicá senatului rescriptele si discursurile imperatoriului; δ) imperatoriulu Constantinu creà *cestorii palatiului* = **quæstores palatii**; *cestoriulu palatiului* sau *sacrului palatiu* erá capulu justitiei sau jurisprudentiei, insarcinatu a redege rescriptele si ordinile imperatorului, a decide tote cestionile de dreptu indoiose, ce i se supuneau de judecatorii ordinari, etc., functione incredentiata de regula unui jurisconsultu;—*b)* in intellessu mai nou : α) officiariu allu unei universitate sau societate, insarcinatu a stringe si incassá banii communi si a i impartí la cei in dereptu; β) membru allu unei camere, insarcinatu a preveghiá si administrá fondurile adunarei : *cestorii Senatului, cestorii camerei deputatiloru; cestorii se allegu in fia-care periodu legislativu*;—2. adj., numai sub form'a *cestoriu*, relativu la *cestoriu* sau *cestore*, mai vertosu in intellessulu cuventului de sub 1, *a*, α, β : *officiu cestoriu, etatea cestoria, agri cestorii*, luati de la inimici si ven-

www.dacoromanica.ro

duti de cestori; *port'a cestoria*, porta in castrele romane aprope de cortulu cestorelui, *port'a decumana* dupo unii; *jocuri cestorie*, jocuri de gladiatori date de cestori; — de aci si ca subst. : *a)* m. personale, *cestoriu*, fostu cestore; *b)* m. reale, *cestoriu* : α) cortulu cestorelui in castre; β) cas'a in care locuiá cestorele in provincia.

* CESTROSFENDONE si *cestrosphendone*, s. f., *cestrosphendonè* (κεστροσφενδόνη, d'in κέστρον=*cestru* in insemnarea de sub 2. si d'in σφενδόνη= *funda*); specia de funda la Macedoni.

* CESTROTU,-*a*, adj., **cestrotus** (κεστρωτός, d'in *cestru* in insemnarea de sub 2.); lucratu cu *cestrulu*.

* CESTRU, s. m., **cestrou** si **cestrum** (κέστρον); 1. genu de plante d'in familia solaneeloru, *pentandri'a monogynia lui Linneu*; 2. specia de stylu, cu care se sculpe cornulu si eboriulu in pictura encaustica.

1 CESTU,-*a*, adj., **hic**; demonstrativu (compusu d'in *ce-estu*) avendu de oppusu *cellu*, intru câtu acestu-a se applica ca demonstrativu in intellessulu cellu mai strinsu allu cuventului, si nu degenera la insemnarea de simplu articlu, (vedi *cellu*); ellu variedia in casuri ca si *cellu* : *cestu-i, cestei, cesti-e, cestoru*; cu *a* invariabile, ce iea acestu cuventu, ca tote celle analoge, candu sta singuru, fora substantivu, sau candu vine dupo substantivu : *cestu-a, cesta-a; cestui-a, cestei-a; cesti-a, ceste-a, cestoru-a*; — 1. arretandu ceva de longa vorbitoriu : *mai tine si tu cestu copillu in bracie; iea ceste fete si le impaca; curatiati cesti arbori de insecte; da cestui copillu una fllore, dati cestoru fete câte una flore*; — *cui ai datu cartea? cestui-a sau cellui-a? cari d'in aceste pere su mai bone? ceste-a sau celle-a? gustulu cestoru-a lu connoscu, de gustulu celloru-a n'am idea*; — 2. cu intellessulu proprie demonstrativu intunerecatu si aprope stensu, asiá in câtu *cestu*, ca si *cellu*, sta cu intellessulu indefinitu de *unu* : *cestu-a vré un'a, cellu-a alt'a, cellu-altu neci un'a neci alt'a*; — in locu de *cestu* se dice si *estu* sau *èstu*, cumu si compusele : *destu* si contract. *astu, acestu*, si nuantiele ce le destingu sunt acelle-asi ce s'au indicatu co se afla intre *cellu* de una parte, si : *ellu* sau *èllu, acllu* sau *allu, acellu* de alta parte, (vedi la *cellu*); — *cestu altu*, correlativu cu *cellu altu*, (vedi *cellu*); *cari d'in aceste jocarelle vrei? cellea? — ceste alte; si cellea sunt formose; déro ceste alte sunt mai formose.*

* 2 CESTU,-*a*, d'in *cerere* : 1. part. passivu, **quæstus** sau **quæsitus-a-um**, *cerutu, cercetatu, capitatu*, etc.; 2. subst. : *a)* masc. reale, **quæstus-ũ-s**, *castigu*; — popularinlu *câstiu* e, probabile, in locu de *cestu* sau *cestiu*, cu *e* intunerecatu; potè inse se fia essitu si d'in *castu, castiu*, (vedi *castigare* in Dictionariu si *castiu* in *Glossariu*); *b)* femin. reale, *cesta* (compará si fr. **quête**=**queste**), ce se capita prin *cerutu*, collecta facuta cu *cerutulu* in favorea pauperiloru sau pentru adjutoriulu vre unei institutione de benefacere. *M.*

* 3 CESTU, s. m., pl.-*e*, **cæstus** (d'in *cesu* de la 1 *cedère*); 1. curella de lupta pre care se inseriá globuri de plumbu sau de ferru, curélla plumbuita sau fericata ce serviea luptaciloru cu pumnulu, *pugililoru*, manusia de ferru. — 2. lupta cu *cestulu* : *lupt'a cestului.*

* 4 CESTU, s. m., pl.-*e*. **cestus** (κεστός=proprie : *cosutu, impletitu, infloratu*, etc.; vedi si *centrone, centru*); 1. panarellu impletitu d'in papura sau d'in smicelle; 2. cingutore in genere, si in specie : *a)* cingutoria muieresca ornata cu gemme si cu flori de cosutura; cingutore nuptiale; collanu, etc.; — mai vertosu : *b)* cingutorea Venerei, de care Omeru ne a lassatu una fermecatoria descriptione.

* CESTUARIU,-*ia*, adj. s., **quæstuarius**; relativu la 2 *cestu*, in intellessulu acestui cuventu de sub 2. *a* : *servi cestuari*, cari adducu *cestu* sau castigu; *muiere cestuaria*, care castiga cu desonorea sea; si de aci : s. f. perosnale, *cestuaria*=curtisana : *d'in adultera devenita cestuaria.*

* CESTUOSU,-*a*, adj., **quæstuosus**; care da multu *cestu* in insemnarea lui *cestu*=castigu, castigosu, fructuosu, etc. :

www.dacoromanica.ro

agru cestuosu; mercature cestuose; — applecatu si la persóne, care trage sau canta se traga multu castigu, avidu de castigu, etc.: *cestuosii Greci, cestuosulu avaru.*

* CESTURA, s. f., **quæstura**; 1. officiu de *cestore* sau *cestoriu*: *a petí sau competí cestur'a, a portá cestur'a*; 2. banii strinsi si incassati de cestore, cass'a cestorelui.

* CESU,-*a*, d'in 1 *cedere*: 1. part. passivu, **cæsus-a-um**: *stylu cesu*; 2. subst. *a)* f. reale, *cesa*=**cæsa**: α) taisiu, parte taiosa a unui ce ascutitu; β) lovitura cu taisiulu; lovitura in genere; (de ací vine, probabile, populariulu *cosa*, ca si *cosoriu* d'in *cesoriu*); *b)* m. reale: α) *cesu*=**cæsum**, si prin urmare in acea-asi insemnare ce are si *cesa* sub β: taiatura, impunsura, vulnu, etc.; β) ca abstractu: *cesu*=**cæsus-ūs**, taiare, vulnerare, etc., appropiatu in sensu de *cesione* (d'in *cesu* pote essí unu verbu de form'a *ceesare*, care sub acesta forma compusa cu *re*, *recesare*, transformatu in *retesare*, este populariu; pentru stramutarea lui *c* in *t* vedi 1 *cercu*, si litterele *C si T*; la acea-asi origine se potu referí si: *tesire*, *tesiu*, etc., in locu de *cesire*, *cesiu*). *M.*

* CESURA, s. f., **cæsura**, (d'in *cesu* de la 2 *cedere*); 1. actione de taiare, déro mai vertosu: 2. resultatu allu taiarei: taiatura, locu unde ceva e taiatu, ce se taia d'in altu ceva, buccata taiata d'in ceva, etc.; — in speciale, ca terminu de metrica, taiatura a versului, repausu ce se face camu in mediloculu unui versu mai longu: *una cesura, dupo sccundulu petioru*, este necessaria in versulu essametru *dactylicu; nemica mai monotonu si mai pucinu gratiosu de câtu cesur'a ce poetii nostri mai totudeuna facu chiaru in mediloculu versuriloru mai lunge.*

CETA, s. f., **cœtus, comitatus, sodalitium, collegium; magna vis, caterva, turba, ordo, grex, agmen, turba, turma, cohors, manus, manipulus; concilium, chorus, factio**, etc.; multime de persone, strinse la unu locu sau unite prin legaturele ideali de acellu-asi *scopu*, *de acelle-asi cugete si sentimente*, etc.: *studentii mergeau in cete la acea ceremonia: multimea se despartì in douc cete, care se luara de bataia un'a cu alt'a; au trecutu mai multe cete de callari; de ce s'au strinsu aici omenii si s'au facutu cete, cete? cete de musicanti, de cantatori; a intrá intr'una ceta de lotri; capitanulu cetei lotriloru: mai multe cete de callari urmarescu cet'a famosului capitanu de lotri; cete de predatori strabatu terr'a in lungu si in latu; déro multe d'in aceste cete s'au spartu si resipitu, urmarite de cetele militiei; cet'a unui-a d'in capii celloru doue factioni se batc in tote dillele cu cet'a cellui altu capu de factione;—cet'a poetiloru, cet'a filosofiloru materialisti; — cet'a dereptiloru: Domnedieu se assiedie suffletulu reposatului in cet'a celloru derepti; cetele ceresci=cetele angeriloru; — una ceta de blastemati, una ceta de smentiti si de neboni*;—mai rarù se applica cuventulu si la animali: *una ceta de lupi, a intempiná in calle cete de lupi; turm'a cocoriloru se despartí in trei cete*, (cuventulu e, probabile, form'a feminina d'in unu masculinu *cetu*=**cœtus**).

*CETACEU,-*a*, adj.,(it. **cetaceo**, fr. **cétacé**); care se tine de genulu *cetu-lui*; se applica si la alte generi de pesci forte mari;—*cetacei*, m. pl., familia de pesci care are de typu *cetulu*, pesci mammiferi cari traiescu in ap'a marei, si cari, de si se appropia in forma de alti pesci, differu inse de acesti-a, intru câtu au respiratione pulmonaria, sange caldu, sunt vivipari si proveduti cu mammelle sau titie la peptu; — *cetacei fossili*, sfermature de cetacei antedeluviani ce se afla in arene si in calcarie marine tertiarie.

CETARIU,-*ia*, adj. s., **gregarius, turmalis, contubernalis, sodalis, catervarius, manipularius**, etc.; **cetarius-a-um**; 1. d'in *ceta*, *cetariu* (mai pucinu bene: *cetasiu*)=relativu la *ceta*, care face parte d'in una *ceta*, care e unulu d'in cei multi ce formedia una *ceta*: *militarii cetari*; — luatu mai vertosu ca subst. personale: *cetarii capitanului de Argesiu; fiacare capitanu venì cu toti cetarii sei; fiacare d'in cei doi capi de factione venì insocitu de multime de cetari ai*

www.dacoromanica.ro

šei; — 2. d'in *cetu, cetariu* = relativu la *cetu,* luatu de assemine mai multu ca substantivu : *a)* personale : α) cellu ce prende ceti ; β) cellu ce prende sau vende pesci mari ; *b)* reale : α) masculinu, *cetariu*, pl. *cetarie,* locu unde se tinu pesci mari : pescina sau stagnu de pesci mari, officina sau magazinu de pesci mari ; β) femininu, *cetaria* : α') in acellu-asi intellessu cu *cetariu* de sub *b;* β') locu unde se prendu pesci mari, lacu sau mare unde se afla multi pesci mari; γ') maiestria, negotiu allu *cetariului,* allu omului ce pescuesce sau vende pesci mari.

CETASIU,-*ia*, adj. s, vedi *cetariu* sub 1.

CETATE, s. f., **civitas, urbs, oppidum, castrum, castellum** (contractu d'in *civitate*=**civitate**; compara it. **città, cittate** si **cittade**; port. **cidade**; isp. **ciudad**; prov. **ciutat, cieutat, ciptat** si chiaru **ciu**; fr. **cité** si vechiu fr. **cit**; alb. **kiutete** si **kiutet**, angl. **city**); intellessulu de *urbe intarita, parte intarita a unei urbe, locu intaritu* in genere, in care unii scriptori tendu se applece esclusive cuventulu *cetate,* nu este neci cellu originariu, neci cellu conformu cu usulu limbei populare luata in totulu seu, neci cellu ce are cuventulu chiaru in cartile basericesci typarite numai cu câtiva anni mai inainte; acestu intellessu nu este decâtu unulu d'in multele si variatele insemnari particularie si metaforice alle acestui cuventu, (vedi mai diosu la 2.), care insemna : 1. in intellessu abstractu, care e cellu originariu si propriu, calitate de *cive*=*cetatianu,* stare de cetatianu, totulu calitatiloru sau derepturiloru ce are unu cetatianu ca atare : *a)* in insemnare stricta : *Cicerone ne spune, co Catone, de si Tusculanu prin nascere, erá inse Romanu prin cetate ; acellu-asi auctoriu ne spune, co municipalii au doue patrie ; un'a de natura sau de nascere, alt'a de cetate sau civile;* — cu acestu intellessu luatu mai vertosu in locutionea : *dereptu de cetate,* aptitudine sau capacitate de a se bucurá, conformu legiloru unei terre, de tote derepturile de cetatianu, de derepturile nu numai asiá numite *civili,* ci si de celle politice : *a dá dereptu de cetate cuiva, a capitá dereptulu de cetate in. vreuna terra, a avé sau nu avé dereptulu de cetate; a perde dereptulu de cetate; a capitá dereptulu de cetate romana ; la vechii straboni pre dereptulu de cetate se punea mare pretiu; regii insisi ambitioná cetatea sau dereptulu de cetate romana ; insusi Santu Paulu facusse totulu spre a capitá dereptulu de cetate romana ; totusi dereptulu de cetate nu e bene se se dé la straini cu prea mare facilitate; b)* in insemnare estensa si metaforica : *certe cuvente straine capita dereptu de cetate in alta limba prin usulu indelungu si reducerea acelloru-asi cuvente la legile si formele limbei, in care s'au introdussu; nu potu inse capitá dereptu de cetate cuventele rebelli formeloru si legiloru limbei, in cari se introducu; omu care prin meritele selle si a capitatu unu necontestatu dereptu de cetate in republic'a litteretoru; se cere ca stylulu unui scriptoriu românu se fia addeveratu romanescu, éro nu numai investitu cu dereptu de cetate romanesca;* — 2. prin metafora, in intellessu concretu de *totu allu cetatianiloru unui statu, cetatianime,* ca si *umanitate*=*omenime,* cetatianii unui statu ca formandu unu corpu unicu prin unitatea de legi, de mori, de credentie, de abitudini, de interessi, etc.; si de ací, statu, republica, terra cu legi si guberniu propriu, etc. : *a)* in insemnare mai pucinu concreta de *corpulu cetatianiloru,* societatea civile *statulu, republic'a, terr'a,* etc. : α) in genere, aiba statulu intendere sau coprensu numai de una *urbe* sau de mai *multe urbi,* si prin urmare cu intellessu differitu de *urbe, oppidu,* etc., sub care se intellege numai unu *totu de multe case si alte edificie unite la unu locu si incinse sau nu cu muri,* (vedi mai diosu la *b*), cumu attesta frasile lui Cicerone : **concilia hominum jure sociata civitates appellantur**=*adunarile de omeni formate si legate prin legature de dereptu se chiama cetati ;* **domicilia conjuncta, quas urbes dicimus**=*domiciliele reunite la unu locu, cari se dicu urbi;*

www.dacoromanica.ro

—*prin obstinationea patriciiloru de a nu impartí cu plebeii derepturile de cetate, forte indelungu fura in statulu romanu doue cetati: cetatea plebeiloru si cetatea patriciiloru; fiendu co Athenianii, in prea micu numeru, nu poteau resiste d'intre murii urbei loru numerului prea mare de Persi, dedera focu urbei si se retrassera pre navi; cu modulu acestu-a urbea perì de flacure, déro cetatea Athenianiloru, stramutata pre navi, nu perì, ci dupo una stralucita victoria descense d'in navi si reedificà una noua urbe in loculu cellei arse: cetatea Ubiiloru erá potente si infloritoria; cetate fora legi nu pote stá; sub Tiberiu erau in Galli'a sessedieci si patru de cetati; magistratii cetatei; appera si protege, Domne, cetatea si pre domnulu ei; cetatea Ermunduriloru, fidele Romaniloru; formele cetatei sunt democrati'a, aristocrati'a, monarchi'a*, etc.; *dero addeverata cetate este numai democrati'a, in care fiacare cetatianu se buccura pre de plenu de tote derepturile de cetate; form'a cetatei se chiama si statulu cetatei*, si de ací : *mutarile sau scambarile statului cetatei;— tota cetatea Arverniloru se scollasse si luasse armele*, etc.; — β) in speciale si prin metafora : α') municipiu sau urbe principale in imperiulu romanu de occidente si de oriente, care se buccurá de una certa autonomía : *dupo Constantinu imperiulu romanu fu impartitu in patru prefecture, fiacare prefectura in mai multe diecesi, si fiacare diecese in provincie, éro cetatile cu cercurile loru de territoriu formau ultimulu gradu in acesta divisione politica : fiacare d'in aceste cetati avea de regula unu foru, una curia, unu theatru, unu gymnasiu si in tempurile mai d'in urma una baserica episcopale; duumviri se chiamau cei investiti cu guberniulu unei cetate;* β') in insemnari mai ideali : *lumea este cetatea commune a omeniloru si a diciloru; omenii nu potu formá una cetate de Stoici; cetatea asiá cumu ua vre Platone, este una chimera; cetatea santa=sant'a cetate=cetatea lui Domnedieu*, cerulu ca domiciliu allu divinitatei si ca locuentia preparata celloru justi; altu intellessu allu espressionei *sant'a cetate* vedi mai diosu la *b;* éro *cetatea lui Domnedieu* este si titlulu unei opere a santului Augustinu, in care acestu parente allu basericei pare co si a propusu a descrie una stare de lucruri, in cari libertatea omului s'ar conciliá cu providenti'a divina; asiá si : *cetatea sorelui*, opera a lui Campanella, iu care acestu filosofu, ca si Platone in *republic'a sea*, descrie planulu unei *cetate perfecta* dupo ide'a sea; *cetatea dororiloru =cetatea doliului*, etc., infernulu; *cetatea mortiloru=necropolea*, cemeteriulu; — *b)* in insemnarea cea mai concreta de *multime de domicilie sau case impartite pre strate si in vice sau suburbie:* urbe, oppidu, mercatu, sau tergu, etc. : α) in genere, fora consideratione co urbea e mare sau mica, intarita sau nu, incinsa cu muri, etc., ci numai ca oppusu la *satu*, de care una *urbe* sau *oppidu* se destinge prin multimea si marimea caseloru, regularitatea calliloru, occupationea locuitoriloru cu commerciulu si alte industrie, afora de a agriculturei, cu care se occupa de regula locuitorii *sateloru*, etc. : *a amblá tota cetatea, a ratecí prin cetate; a se stramutá de la cetate la satu; a fugí d'in sate in cetati; tote cetatile si satele unei provincie, unei terre; a amblá d'in cetate in cetate; multe cetati s'au derimatu in acestu terribile cutremuru; a incende si predá cetati si sate: cetate principale a unei terre, a unui judeciu; cetate mare, mica, populata, deserta, commerciale, industriale, maritima; cetate noua, antica, sanetosa, amena, trista; cetate potente, avuta, infirma, seraca; cetate imperiale, capitale, provinciale, episcopale*, etc.;—se dice si : *cetatea Romei, cetatea Giurgiului, cetatea Corintului*, etc. si : *cetatea Giurgiu, cetatea Alessandri'a*, etc.;—prin metafora, locuitorii unei cetate : *tota cetatea asteptá cu impatientia pre Domnu; tota cetatea essisse intru intempinarea mea; pre tene te connosce tota cetatea;* - β) iu speciale: α') cu intellessulu de *urbe*, cetate principale, in opposetione cu *oppidu, mercatu* sau *tergu*, etc., cari se applica la cetati secundarie : *Rom'a era cetatea cetatiloru, regin'a cetatiloru; in cetatea lui Con-*

www.dacoromanica.ro

stantinu; superb'a cetate a devenitu unu obscuru oppidu; cetate primaria adjunsa unu mercatu forte neinsemnatu; β') in intellessu de *urbe intarita, castru,* sau *parte intarita* a unei *urbe, castellu: cetatile turcesci de pre arip'a stanga a Danubiului fura tote derimate in annulu 1829; astadi Turcii au cetati numai pre rip'a derepta a acellui-asi fluviu; cetatea Sebastopolei, cetatea Alb'a-Julia; cetate tare, cetate pucinu tare; cetatea domina urbea; a luá cetatea; a bate, a incende cetatea;* — de ací in genere: γ') locu intaritu, castellu, fora urbe longa densulu: *cetati la marginile deschise alle terrei; mai tote monasteriele nostre sunt addeverate cetati, unde lumea se tragea la tempu de invasione a paganiloru; multe vechie palatie si case de familie insemnate d'in Bucuresci serviau ca cetati prin inaltii si grossii muri ai curtiloru;* de unde apoi: δ') prin metafora, in intellessu ideale, veri-ce serve de propugnaclu, de adappostu, de intarire: *si tu te credi deplenu assecuratu prin cetatea argumentationei telle suptili si fora basi solide;* ε') oppusu la *campu, terra,* etc.: *aerulu cetatei nu e bonu, nu e salubre, cumu e cellu de la terra; unu sorice de campu invità la ospetiu unu sorice d'in cetate: cumu scapu d'in cetate, dau fuga la campu: casa de cetate,* in oppositione cu *casa de terra; placerile cetatei,* in oppositione cu *placerile de terra* sau *placerile campului;* asiá si: *traiulu de cetate* sau *de la cetate,* etc.; — ζ') *sant'a cetate,* sau *cetatea santa,* Jerusalemulu: *a visitá sant'a cetate; mamm'a lui Constantinu, sant'a Elen'a, merse in sant'a cetate, ca se caute si se afle crucea, pre care fuse crucefissu Mantuitoriulu.*

CETATELLA, s. f., **civitatula; urbecula, oppidulum; castellum, arx,** (compara: it. **cittadella,** fr. **citadelle**); deminutivu d'in *cetate* in differitele insemnari alle acestui cuventu, déro mai vertosu in insemnarea de *cetate intarita.*

CETATIANESCE (reu: *cetatienesce*), adv., **civiliter, urbane,** (compara it. **cittadinescamente**); in modu *cetatienescu: omulu e facutu a trai cetatianesce.*

CETATIANESCU (reu: *cetatienescu*),-*a,* adj., **civilis, urbanus,** (compara it. **cittadinesco**); relativu la *cetatianu, de cetatianu: traiu cetatianescu, portu cetatianescu; terranii lassa aratrulu, vrendu se traiasca cetatianesce si preferindu vietiei simple terranesci vieti'a cetatianesca.*

CETATIANIA (pronuntia: *cetatianía*), s. f., **civitas,** (compara it. **cittadinanza**); calitate de *cetatianu,* gradu si titlu de *cetatianu,* dereptu de *cetatianu,* si prin urmare cu intellessu appropiatu de allu cuventului *cetate* desvoltatu sub 1: *cetatianía romana; a capitá cetatiani'a, a perde cetatiani'a, a conferí cuiva cetatiani'a, dreptu de cetatianía;* — in speciale: *ecalitate civile,* derepturi ecali de cari se buccura fia-care cetatianu: *a se multiami cu cetatiani'a, fora a pretende destinctioni si privilegie ce nu au alti cetatiani d'in acea-asi cetate.*

CETATIANIME, s. f., **civitas;** *cetatianii* unei cetati; multime de cetațiani.

CETATIANIRE,-*escu,* v., **civem reddere, civitate donare;** a face *cetatianu,* a conferí cuiva dereptulu de *cetate* sau de *cetatianía.*

CETATIANU,-*a,* s., **civis; urbanus,** (compara it. **cittadino,** isp. **ciudadano,** port. **cidadão,** prov. **ciutada,** si **ciptadan,** fr. **citadin** si **citoyen**); membru allu unei *cetate:* 1. in intellessulu cuventului *cetate* de sub 2, *a: cetatianu Romanu cetatianu Grecu; concordi'a e virtutea care unesce pre cetatianii acellei-asi cetate: unu omu pote fi cetatianu allu nostru, fora se fia compatriotu allu nostru: astadi se facu cetatiani onorari, cumu se facu si academici onorari; d'in contra pote fi cineva compatriotu allu nostru, fora se fia cetatianulu nostru; precumu cetatianii se suppunu magistratiloru, asiá si magistratii sunt detori a se suppune legiloru; bonu cetatianu, miserlu cetatianu; cetatianii sunt detori a pune benele cetatei mai presusu de interessile loru particularie; — cetatianu allu cetatei doliului,* unu reposatu; *cetatianu allu cerului,* intru fericire reposatu; *intelleptulu se crede cetatianu allu lumei;* — in intellessu rigurosu *cetatianu* e numai

www.dacoromanica.ro

cellu ce se buccura cu deplenitate de tote *derepturile de cetate;* in statele democratice toti locuitorii se buccura de aceste derepturi si sunt prin urmare addeveratu *cetatiani;* cu tote aceste-a cuventulu se applica si in insemnari mai pucinu rigorose, cumu : *a)* applecatu, mai vertosu in evulu mediu si peno in tempurile mai d'in urma, la classea media a cetatianiloru unui statu, ca opusa la classea nobililoru cumu si a plebeiloru; *b)* cu intellessulu de suppusi ai acellui-asi guberniu : *regele commanda cetatianiloru; c)* data chiaru si la copilli, ce nu au inco etatea de a se buccurá de *dereptulu de cetate; d)* la fia ce omu ce resiede intr'una terra, aiba sau nu derepturile de cetate, fia sau nu nascutu in acea terra, fia sau nu de acea-asi nationalitate cu locuitorii terrei;—2. in intellessulu cuventului *cetate* de sub 2, *b* : *cetatianii si sateanii; modulu de vietia allu cetatianului differe de allu terranului; occupationile cetatianiloru nu su acelle-asi cu alle terraniloru; cetatianii invidia pre sateani ca senguri fericiti, cumu si sateanii credu co cetatianii sunt senguri fericiti :* — de ací : 3. politu, cultu, delicatu in portare : *in tote gusturele si miscarile lui, in tote dissele si faptele, vede cineva unu addeveratu cetatianu.*

CETATIUIA (reu : *cetatiue*), s. f., prin moiarea lui *l* in locu de

CETATIULIA, s. f., **civitatula, urbecula;** deminutivu d'in *cetate,* si prin urmare de acellu-asi intellessu cu *cetatella,* differindu aceste forme intre densele dupo localitati; totusi form'a *cetatiulia ca mai appropiata de form'a classica* **civitatula** e mai susceptibile de applicationi in insemnari speciali si mai nobili. *M.*

CETENU, s, m., vedi *cetinu.*

CETERA (pre a locurea : *cetra*), s. f., **fides,** (compara it. **cetera** si **cetra,** isp. si port. **citara,** prov, **cithara** si **citra** sau **citola,** vechiu fr. **citare** si **citole,** tote d'in lat. **cithara**=κιθάρα; vedi si *citara;* de ací : germ. **zither,** magiar. **czitera,** nou slav. **citara,** russ. **citra**); instrumentu de cantatu cu corde, care dupo localitati, iea diverse numiri; — metaforice, facultate sau inspiratione poetica, talentu poeticu : *da tote se te attingi, numai de cetér'a poetului se nu te attingi cumva, co se face focu.*

CETERARE, *ceteru, ceteri, cetera,* etc. (mai pucinu bene : *ceteredu, ceteredi, ceteredia,* etc.) v., **fidibus ludere,** (compara it. **ceterare**); a dice sau cantá d'in *cetera.*

CETERARIU,-*ia,* (mai pucinu bene : *ceterasiu*), s., **fidicen;** care dice sau scie dice d'in *cetera.*

CETERASIU,-*ia,* s., vedi *ceterariu.*

CETERATORIU,-*toria.* adj. s., **fidicen;** care *cetera.*

CETERISTU,-*a,* (compara it. **ceterista**); s., **fidicen;** care scie dice bene d'in *cetera.*

CETERNA, s. f., vedi *cisterna.*

* CETERU,-*a,* adj., **ceterus;** ce mai remane, cellu altu, obiectu ce afora de obiectulu numitu essiste inco assemine, si se pote adauge, luatu de regula in plur. *ceteri-e,* si applicatu peno acumu esclusivu numai in locutionea : *e cetere,* sau sub forma mai latina : *è cetera, et cetera*=*si celle alte.*

1. CETIA, s. f., **nebula, caligo,** (vedi *cecu*); negura, abori desi ce essu, mai vertosu demineti'a, d'in apele locuriloru sau d'in pamentulu umedu; — metaf., intunericare a vederei; si de ací, orbia a passiunei : *ceti'a urei nu te lassa se vedi si se recunnosci meritele melle.*

* CETILATU, s. m., pl.-*e,* (it. **cetilato**) sare formata d'in combinationea acidului *cetilicu* cu una base.

* CETILICU,-*a,* adj., (it. **cetilico**); de *cetilu : acidu cetilicu.*

* CETILU, s. m., (it. **cetilo**); substantia chymica ce se estrage d'in *cetina,* (vedi *cetinu*).

CETINELLU,-*a,* adj., **lentulus, leutus;** *incetinellu,* **lente,** diminut. d'in *cetu,* =**quietus.**

* CETINU,-*a,* adj. s., (**cetinus**; compara it. **cetino-a,** fr. **cetine**); de *cetu : osse cetine* (vedi 1 *cetu*); — subst. : *a)* masc., *cetinu,* specia de lemnu, (vedi si in Glossariu *cetina*); *b)* femin. *cetina,* substantia alba, cristallina si combustibile, care intra in compusetionea grassimei *cetului.*

www.dacoromanica.ro

CETIOSU,-*a*, adj., **nebulosus, caliginosus**; plenu de *cétia*, infestatu de multa *cétia*: *lacu cetiosu, tinuturi cetiose*;— metaf., negurosu, intunericosu, pucinu claru, confusu, etc.: *anevoia poti petrunde in cetiosele cugetationi alle acestui omu.*

CETOSU,-*a*, adj., **cetosus**; plenu de *ceti*, relativu la cetu, (vedi 1 *cetu*).

CETRA, s. f., **fides; cetra**; 1. in acellu-asi intellessu cu *cetera*; 2. specia de scutu micu și usiorellu; de aci: *cetratu,-a* = **cetratus**, munitu cu *cetra*: *coorti cetrate.*

CETRATU,-*a*, adj., vedi *cetra* sub 2.

1 CETU, s. m., (pronuntiatu reu: *kitu*), **cetus** (κῆτος); pesce marinu nespusu de mare, numitu si *balena*, (vedi acestu cuventu); — applecatu si la alti pesci marini mari, cumu *delfinulu* si altii, (vedi *cetaceu*).

2 CETU, pl. *cete*, **cœtus, turba, turma**; mai multi omeni sau animali adunate impreuna; vedi *céta.*

3 CETU,-*a*, adj., **quietus, tardus; lentus**; vedi comp. *incetu* si *cietu.*

CETURA (pre a locurea: *citura* si *ciutura*); **schedula; situla, haustrum; fragmentum, frustum, offula**; 1. in acea-asi insemnare cu *cetula* = *cedula*; 2. vasu de scossu apa d'in putiu, de adapatu vitele, de carratu apa: galléta, ullucu, etc.: *scote una cetura de apa; impleti cetur'a cu apa, ca se bea bene caii*; — 3. buccata taiata d'in altu ceva mai mare; in acestu intellessu si sub form'a masculina, *ceturu* sau *ciuturu*, pl. *ciuturi*: *unu ciuturu de pane, una cetura de carne; ciuture de fune, de lemnu*, etc.; — in speciale, parte d'in unu trunchiu, stelu, fustellu, calamu allu unei plante, ce remane in pamentu dupo taiarea plantei: *ciuturi de meiu seceratu*; —cu acellu-asi intellessu compara si *cotoru*, essitu, cumu se vede, d'in acea-asi radecina cu *ciuturu*, (cuventulu, dupo insemnarea de sub 2, s'ar poté referí la lat. **situla** sau la **cistula**, care transformata regulatu in *cestura*, prin caderea lui *s* a potutu devení *cetura*, cumu *ceterna* d'in *cesterna*=**cisterna**; déro acesta etymología nu ar esplecá celle alte insemnari alle cuventului; tote insemnarile inse se esplica, referindu cuventulu la 1 *cedere*=*taiare*). *M.*

CETURU si *ciuturu*, s. m., vedi *cetura.*

CEUCA, s. f., vedi *cioca.*

CEVA si *cevasi*, vedi *ce*

* CHALARE si *calare*, v., **chalare** (χαλάειν, compara si it. **calare**, fr. **caler**); 1. in genere: *a)* ca trans., a relassá, a destinde, a desface, a desprende, a scapá diosu, a lassá in diosu; a resolbe, a moiá, etc., in sensu atâtu materiale câtu si ideale: *a chalá cord'a prea intensa a arcului; a chalá frenele cailoru; remedie chalatorie*, lassative; *a chalá pre cineva cu una fune de pre una ferestra inalta diosu in gradina; ferru chalatu'prin focu; chalá fruntea*: α) a descretí, β) a plecá de rosine; — *b)* ca intrans. a se relassá, a se destinde, a se desface, a se desprende, a se resolbe, a se moiá; a se lassá in diosu, a descende, a scadé, a se impuciná, a se micusiorá, a se plecá, a se inchiná, a cede, etc., atâtu in sensu materiale câtu si ideale: *passerea rapitoria chala d'in inaltimile cerului asupr'a predei salle; cordele lyrei chala*;—si cu forma reflessiva, *a se chalá*; —2. in speciale, si ca trans. si ca intr.,—*a)* ca terminu de nautica: *a chalá velele*, a le trage diosu si stringe; *a chalá ancora*, a ua lassá in apa: *a chalá unu catartu; navea chala*, se lassa afundu;—*b)* ca terminu de architectura sau de constructione in genere: *a chalá una petra*: α) a ua lassá in diosu cu una fune; β) a fissá posetionea petrei cu una suptire buccata de lemnu, a fissá departarea de alte petre, cu cari are se figuredie in muru, spre a ua poté lipí cu facilitate; *c)* ca term inu de musica: *una voce* sau *unu cantoriu chala*, remane mai diosu de câtu se cere; *a chalá unu tonu*, a lu face mai gravu. *M.*

CHALASIA, s. f., (fr. **chalasie**=χάλασις; vedi *chalare*); relassare a fibreloru si mai vertosu a fibreloru de la *cornea*, care adduce deslipirea acestei membrana de *iride.*

CHALASTELLU si *calastellu*; s. m., pl.-*e*; deminutivu d'in *chalastru.*

* CHALASTICU,-*a*, adj., **chalasticus**

www.dacoromanica.ro

(χαλαστικός; vedi *chalare*); lenitivu, lassativu, emolliente; care produce *chalasía*, vorbindu de unu remediu : *remedie chalastice;*—s. m., reale, *chalasticu-lu*, remediu *chalasticu*.

CHALASTERIU, s. m., pl.-*e;* vedi *chalastru*.

* CHALASTRU sau *calastru*, s. m., pl.-*e*, (χαλαστήριον si χάλαστρον; compara it. **calastra** si **calastrello**, franc. **cale**; vedi apoi *chalare*); 1. in genere ce serve a tiné ceva in suspensione, ce serve ca *sedile* sau puntu de rédimu : *chalastrele butei, butoiului*, etc., capitânié de lemnu pre cari se assiedia una bute sau butoiu; *acesta trabe e mai plecata de una parte, si cauta se i punemu unu chalastru la capitulu inclinatu;* — 2. in speciale : *a)* buccatella de lemnu suptire, ce architectii punu sub una petra, spre a determiná distanti'a acestei petre de alt'a, cu care are se se lipesca : *a pune una petra pre chalastre*, a ua pune in libella pre patru chalastre de acea-asi grossime, spre a ua lepí cu facilitate de petr'a inferiore; *b)* buccata de lemnu traversale, care unesce alte doue collaterali si parallele : *chalastrele unei cassa de canone sau tunu; c)* fune, ce serve : α) a lassá sau redicá ceva, cumu funile ce servu a lassá sau redicá usi'a unei cava; β) in speciale, cu intellessu ce are si *chalatoria*, (vedi *chalatoriu*).

*CHALATORIU,-*toria*, si *calatoriu-ia*, adj. s., **chalator, chalatorius**; care *chala*, si in speciale, care serve la *chalare : funi chalatorie*, cari servu a lassá in diosu sau redicá, a intende sau destinde, a stringe sau largí ceva, si in speciale, a stringe sau largí velele unui vasu de plutitu; — de ací, s. f. reale, *chalatoria* sau *chalatore*, fune de lassatu si intensu sau de strinsu velele unui vasu de plutire.

CHALAZIA, s. f., vedi *chalaziu*.

* CHALAZIU,-*ia*, adj. s., 1. adj. **chalazius** (χαλαζήιος, d'in χάλαζα = grandine, de la χαλάειν = *chalare*), care semina cu grandinea, *nestimata chalazia*, pétra pretiosa tare ca adamantele, cu forma si albetia de grandine; de ací : 2. subst. f., *chalazia : a) chalazia* = **chalazias** (χαλαζίας) in acellu-asi intellessu cu *pétra* sau *nestimata chalazia* de sub 1; *b) chalazia* = **chalazium** (χαλάζιον), si cu forma masculina, *chalaziu*, micu tuberculu mobile si cu forma de unu grauntiu de grandine, care se arretta pre marginea palpebreloru; *c) chalazia*, legamentu gelatinosu, care lega galbinusiulu unui ou de cei doi poli ai oului,

* CHALCANTHU si *calcantu*, s. m., **chalcanthum** (χάλκανθον, d'in χαλκός = *arame* si ἄνθος = *flore*); sulfatu de cupru, care serve mai vertosu curellariloru a innegrí curellele si alte obiecte de pelle.

* CHALCIDE, s. f., **chalcis**—**chalcide** (χαλκίς, d'in χαλκός = arame, vedi *chalcu* si compara si fr. **chalcide**); 1. specia de pesce de colore metallica assemine cu a aramei si de form'a unei sardelle; 2. genu de reptili sau de sauri, forte veninosi si cu spinarea maculata de macule aramíe; 3. genu de insecte d'in ordinea hymenopterelor, asiá numite dupo colorea loru aramía.

* CHALCIDEU,-*a*, adj., care semena cu una *chalcide;* de ací s. f. pl., *chalcidee: a)* familia de reptili saurice, *b)* tribu de insecte d'in ordinea hymenopterelor.

* CHALCIDICU,-*a*, adj. s., **chalcidicus; chalcidice, chalcidicum** (χαλκιδικός-χαλκιδική; compara si franc. **chalcidique**; vedi *chalcide* si *chalcu*); relativu la *chalcide* sau la *chalcu*, luatu mai vertosu ca substantivu : *a)* masculinu, *chalcidicu :* α) unu pesce, acellu-asi cu *chalcide;* β) specia de gusteru sau de serpilla cu verge sau macule aramíe pre spinare, (vedi si *chalcide* sub 2); γ) templu de bronzu, edificatu si consecratu de Augustu Minervei; de ací : δ) prin estensione, vasta si magnifica incapere, atriu, porticu, etc., si mai vertosu atriu de mancare, planu superiore allu unei casa, etc.;—*b)* femininu, *chalcidica* : α) in acea-asi insemnare cu *chalcidicu* de sub *a*, α si β; β) nume datu Minervei dupo templulu de care e vorb'a la *a*, γ.

CHALCIDITE, adj., (fr. **chalcidite**); ce sémina cu una *chalcide;* de ací, s. f pl., *chalciditi*, parte d'in tribulu de insecte numite *chalcidee*, (vedi *chalcideu*).

* CHALCIECU,-*a*, s., **chalcieus** (χαλκίοικος d'in χαλκός = *chalcu* sau *arame*,

www.dacoromanica.ro

si οἶκος=*casa*); 1. ca masculinu: *a)* casa de arame, templu de arame inchinatu Minervei la Spart'a (vedi si *chalcidicu*); *b)* genu d'in familia cuciloru, alle carui specie se insemna prin formoseti'a penneloru cu reflesse metallice aramie; 2. ca femin., *chalcieca*, nume datu Minervei d'in caus'a templului, de care e vorb'a la 1, *a*.

* CHALCITE, s. f., **chalcites** si **chalcitis** (χαλκίτης si χαλκῖτις; vedi *chalcu*); 1. specia de sulfatu de *cupru*; 2. gemma sau pétra pretiosa de colore aramia.

* CHALCOCHROU,-*a*, adj. s., (fr. **chalcochron**, d'in χαλκός=*chalcu* si χρόα=*eolore*); de colore aramia; de aci, s. m., *chalcochrou-lu*, genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a carabiceeloru.

* CHALCODERMU,-*a*, adj. s., (fr. **chalcoderme**, d'in χαλκός = *chalcu* si δέρμα=pelle); cu pelle aramía; de aci, s. m., *chalcodermulu*, genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a curculionidiloru, alle carui specie au una colore metallica luciosa sau obscura.

* CHALCOGASTRU,-*a*, adj. s., (fr. **chalcogastre**, d'in χαλκός = *chalcu* si γαστήρ = *pantece*); cu pantece aramiu, vorbindu de certe insecte.

* CHALCOFANE si *chalcophane*, s. f., **chalcophanes** (χαλκοφανής, d'in χαλκός =*chalcu* si φανεῖσθαί=*a luci, a apparé*); 1. pétra ce are luciulu aramei; 2. genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a chrysomelineloru.

* CHALCOFONU si *chalcophonu*,-*a*, adj. s., **chalcophonos** (χαλκόφωνος); cu voce de arame: *chalcofon'a campana*; de ací ca s. m., *chalcofonulu*, certa pétra negra, care percussa da sonu de *arame* sau de *bronzu*.

* CHALCOFORU, si *chalcophoru*,-*a*, adj. s., (fr. **chalcophore** = χαλκοφόρος, d'in χαλκός =*chalcu* si φέρειν=*ferere*); care porta arame, investitu cu arame; de aci, s. m.; *chalcoforulu*, genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a chysomelineloru.

* CHALCOGRAFIA si *chalcographia*, s. f., (it. **calcografia**, fr. **chalcographie**, d'in χαλκός=*chalcu* si γράφειν=*scriere*); arte de a sculptá in arame, si de aci in genere, arte de a sculptá in veri-ce metallu: *chalcografiei a luatu loculu lithographi'a*,—stabilimentu de chalcografia.

* CHALCOGRAFICU si *chalcographicu*,-*a*, adj., relativu la *chalcografia* sau la *chalcografu*.

CHALCOGRAFU si *chalcographu*,-*a*, adj. s., care scie si practica artea *chalcografiei*.

* CHALCOLEPIDU,-*a*, adj. s., (fr. **chalcolépide**, d'in χαλκός = *chalcu* si λεπίς-λεπίδος *pellitia*, *ghioca*, etc.); cu pellitia aramía; de aci, s. m., *chalcolepidulu*, genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a serricorneloru.

* CHALCOLITHU, s. m., (fr. **chalcolithe**, d'in χαλκός=*chalcu* si λίθος= *petra*); fosfatu verde de cupru si de uraniu.

* CHALCONOTU,-*a*, adj. s., (fr. **chalconote**, d'in χαλκός=*chalcu* si νῶτος= *dossu, spinare*); cu spinare aramia, si de ací, s. m., *chalconotu-lu*, genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a lamellicorneloru.

*CHALCOPHANE, *chalcophonu*, etc., vedi *chalcofane*, *chalcofonu*.

* CHALCOPLACIDE, adj. s., (**chalcoplacide**, d'in χαλκός=*chalcu* si πλάξ-πλακός=*placa, tabla*); munitu cu place sau table de arame, si de ací, s. f., *chalcoplacide*, genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a chrysomelineloru.

* CHALCOPTERU,-*a*, adj., (fr. **chalcoptère**, d'in χαλκός = *arame* si πτερόν =*aripa*); cu aripe aramíe sau bronzíe, vorbindu de certe insecte sau passeri.

* CHALCOPYGU,-*a*, adj., (**chalcopyge**, d'in χαλκός = *chalcu* si πυγή = *sedutu*); cu sedutulu aramiu sau bronziu, vorbindu de certe insecte sau passeri.

* CHALCOPYRITE, s. f., (fr. **chalcopyrite**, d'in χαλκός = *chalcu* si πυρίτης =*pyrite*); pyrite chalcosa sau cuprosa.

CHALCOSIDERITE, s. f., (fr. **chalcosiderite**, d'in χαλκός = *chalcu* si σίδηρος=*ferru*); fosfatu verde de *ferru* si de *cupru*.

* CHALCOSMARAGDU, s. m., **chalcosmaragdus** (χαλκοσμάραγδος; vedi si *chalcu* si *smaragdu*); specia de smaragdu cu vene de arama sau arame.

* CHALCOSOMU,-*a*, adj. s., (fr. **chal-**

www.dacoromanica.ro

cosome, d'in χαλκός=*chalcu* si σωμα=corpu); cu corpu de arame, si de ací, s. m., *chalcosomulu*, genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a lamellicorneloru, alle carui specie au tunica de colore metallica.

* CHALCOTRICHITE, s. f., (fr. **chalchotrichite**, d'in χαλκός=*chalcu* si θριξτριχός=*peru*); cuprurosiu oxydatu in fire capillari, in cari se afla pucinu seleniu.

* CHALCU, s. m., **chalcus** (χαλκός si χαλκοῦς); 1. aramé, cupru, bronzu, metallu in genere, si mai vertosu, applecatu de anticii poeti in locuri unde scriptorii de astadi aru pune cuventulu *ferru;* 2. obiecte de arame, de cupru sau de bronzu: vasu, arma, armatura, tuba, tabla, cornu de sunatu, etc.; si in speciale, moneta de arame, moneta menunta; mai vertosu, *chalcu*=moneta de arame grecesca in valore de a diecea sau a opt'a parte d'in *obolu.* camu doi bani de ai nostri, sau micu pondu grecescu, a diecea sau a opt'a parte d'in *obolu*, (form'a feminina si popularia *chalca*, pronuntiata si: *halca, alca*, ca si *characu, haracu, aracu*, è, pote, essita d'in acea-asi fontana cu *chalcu;* vedi in Glossariu: *hulca, alca, alcanu* si *alcamu*).

CHALDEU,-*a*, adj. s., **chaldæus** (χαλδαῖος), 1. de sau d'in *Chaldea*, terra in Asi'a, parte meridionale a Babyloniei, numita astadi *Curdistanu: limb'a chaldea;* 2. déro mai multu, ca subst. personale: *a)* locuitoriu d'in *Chaldea*, originariu d'in Chaldea, de origine chaldaica; *b)* fiendu co preotii si invetiatii chaldeierau cei mai indemanatici si mai faimosi astrologi, de acî in scriptorii antici si in biblia, *chaldeu* = matematicu, astrologu, predicutoriu de celle fiitore, ghicitoriu, etc.

* CHALYBARE si *calibare*, v., in **chalybem vertere; chalybe miscere** (compara si it. **calibeare**); 1. a trausformá ferrulu, in *chalybe*, a aciará sau aciarí; 2. a prepará una beutura, unu medicamentu cu *chalybe*, asiá co ferrulu d'in chalybe se resolve si da unu compositu cu proprietati medicinali bone la vindecarea certoru morbi, la cari se applica medicamente ferruginose.

* CHALYBE si *calibe*, (χάλυψ); 1. ferru carbonatu, aciariu sau aciellu; 2. obiecte de chalybe: arma, ferra de frene ce se punu in gur'a callului, etc.

* CHALYBIRE si *chalibiré,-escu*, v., in acelle-asi insemnari cu *chalybare;* (pentru form'a popularia *callire* vedi in Glossariu acestu cuventu).

* CHALYBIU si *calibiu,-ia*, adj., **chalybeus**; de *chalybe.*

1 CHAMA, s. f., vedi *cama.*

* 2 CHAMA, si *camu*, s. f., **chama** (χήμη); genu de conchylie bivalve, care coprende unu mare numeru de specie marine.

* CHAME, **chamæ** = χαμαί, proprie dativu sau locativu d'in una forma χαμά, essita d'in acea-asi radecina cu **humus**=*huma* sau *uma*=*pamentu*, de unde si lat. **humi** = *la pamentu, diosu la pamentu:* cu acestu d'in urma intellessù intra *chame* in multime de compuse, ca *chamerepu* = care *repe pre diosu, pre pamentu*, (la Macedoromani cuventulu e popularin sub forma *chima* = *in diosu*).

* CHAMEACTE, s. f., **chamæacte** (χαμαιάκτη, vedi si *chamé*); planta care se chiama si *eblu* sau *ebulu*, (ved iacestu cuventu).

* CHAMECERASU, s. m., **chamæcerasus** (χαμαικέρασος, vedi *chamé* si *cerasiu*); arborellu nu mai inaltu de unu petioru si diumetate sau cellu multu de doue petiore, alle cui fructe sémena cu *cerasie* mice, **lonicera tatarica** lui *Linneu.*

* CHAMECISSU, s. m., **chamæcissus** (χαμαίκισσος, d'in χαμαι=*chamé* si κίσσος =*edera*); edera repente pre pamentu.

* CHAMECYPARISSU, s. m., **chamæcyparissos** (χαμαικυπάρισσος d'in χαμαι=*chamé* si κυπάρισσος=*cyparissu* sau *cupressu*); specia de plante, numita si *cupressu micu,* de genulu *santolinei* d'in famili'a compositeloru, *syngenesia ecale* lui *Linneu.*

* CHAMEDAFNE si

* CHAMEDAPHNE, s. f., **chamædaphne** (χαμαιδάφνη, d'in χαμαι=*chamé* si *dafne* sau *dafinu*); specia de lauru menutu, *daphne laureola* lui *Linneu.*

* CHAMEDRACONE, s. m., **chamæ-**

www.dacoromanica.ro

dracon (χαμαιδράκων, vedi *chamé* si *dracone*); specia de serpe sau bellauru ce nu se pote suí in arbori.

* CHAMEDRIU si

*CHAMEDRU, s. m., **chamædrus** (χαμαίδρυς, d'in χαμαί=*chamé* si δρῦς=*cerru, cercu*=stejariu); specia de planta, **teucrium chamædrys** lui *Linneu*, d'in famili'a labiateloru, *didynamia angiospermia* lui *Linneu*.

CHAMEIU, s. m., vedi *chameliu*.

CHAMELEONE si

CHAMELEONU, s. m., **chamæleon** (χαμαιλέων; vedi *chamé* si *leone* sau leu); 1. genu de reptili catrupedi, cari sémina in certe respecte cu serpillele si cari si scamba subitanu colorea dupo reflessionea radieloru sorelui si dupo posetionea loru cotra spectatoriu : *la una specia de chameleonu attribuiau cei antici facultatea de a se nutrí cu aeru si de a si scambá colorea la momentu si dupo voientia;* — de ací *chameleonu*, applecatu ca symbolu allu versatilitatei si allu faciariei basse si avilitorie, si prin urmare *chameleonu*=lingusitoriu, faciariu, omu ce scamba parerile si portarea, dupo cumn i vine mai bene la interessile selle : *chameleonii curtei, chameleonii altáriului,* servitori faciari ai altariului;—2. specia de plante; 3. *chameleonu* minerale : *a)* nume datu de vechii chymisti mercuriului; *b)* nume datu si astadi manganatului si oxymanganatului de potasse; 4. constellatione meridionale, compusa de noue stelle.

* CHAMELEUCE, s. f., **chamæleuce** (χαμαιλεύκη d'in χαμαί=*chamé* si λευκός=*albu*); planta cu folie albe ce dau de pamentu, specia de *tussilagine*.

* CHAMELINU, s. m., (fr. **chamélin**; vedi *chamé* si *linu*=*inu*); specia de inu forte menutellu.

CHAMELIU (cu *l* moiatu : *chameiu*, d'in *chamé*), s. m., **lupus salictarius**; genu de plante d'in famili'a urticeeloru, care coprende plante repenti, cari servescu mai vertosu la composetionea berrei : *blastarii de chameliu teneri sunt boni de salata.*

* CHAMEMELU, s. m., **chamæmelum** χαμαίμηλον, d'in χαμαί=*chamé* si μῆλον =*meru*); genu de plante d'in famili'a corymbifereloru, d'in care speci'a cea mai insemnata este *chamemelulu odoratu*, **matricaria chamomilla** lui *Linneu*, d'in alle cui flori forte amare si aromatice se da forte desu unu medicamentu febrifugu, antispasmodicu, diureticu, etc; —*essentia de chamemelu*, estrassa d'in chamomelu prin distillatione; *oliu de chamomelu*, medicamentu de oliu in care se tinu infuse flori de chamemelu.

CHAMEMURSINA si

* CHAMEMYRSINA, s. f., **chamæmyrsine** (χαμαιμυρσίνη; vedi *chamé* si *mursina*); mursina repente.

* CHAMEPEUCE, s. f., **chamæpeuce** (χαμμιπεύκη, d'in χαμαί=*chamé* si πεύκη=*larice*); larice menutu.

* CHAMEPITU sau *chamepitue*, s. m., **chamæpitys** (χαμαιπίτυς, d'in χαμαί=*chamé* si πίτυς); planta, **teucrium chamæpitys** lui *Linneu*, d'in famili'a labiateloru, *didynamia gimnospermia* lui *Linneu*, planta amara aromatica, febrifuga, recommandata mai vertosu pentru artrite.

* CHAMEPLATANU, s. m., **chamæplatanus** (χαμαιπλάτανος; vedi *chamé* si *platanu*); platanu menute, piticu.

* CHAMEREPU, s. m., **chamæreps** (vedi *chamé* si *repere*); specia de palmu forte micu, piticu.

* CHAMESTROTU, s. m., **chamæstrotum** (χαμαίστρωτον, din χαμαί=*chamé* si στρωτός=*stratu, asternutu*); patu forte diosu, (vedi si *cama*).

* CHAMESUCA si

* CHAMESYCA, s. f., **chamæsyce** (χαμαισύκη, d'in χαμαί=*chamé* si σύκη *ficu*); ficu tare menutu, piticu.

* CHAMEUNIA, s. f., **chameunia** (χαμευνία, d'in χαμαί=*chamé* si εὐνή=*patu*); culcare pre diosu, dormire pre pamentu.

CHAMU, s. m., vedi *camu*.

* CHAMULCU, s. m., **chamulcus** (χαμοῦλκος, d'in χαμαί=*chamé* si ἕλκειν=tragere, de unde ὁλκός=*trassura, machina de transportatu* mari greutati); carru sau carrutiu cu rote forte mice, cari serve a transportá mari greutati.

CHAOSU si *chausu*, s. m., **chaos** (χάος, fr. **chaos**; it. **caos, cao** si **caosse,**

www.dacoromanica.ro

caosso; form'a popularia romanesca este *chau: a se perde in chau;* pentru derivate ca *chaoticu* ar fi de preferitu form'a *chaote;* cuventulu este essitu d'in aceasi radecina cu χά-σκειν=*ca-scare* [vedi 1 *cascare*], si insemna proprie: *cascatura larga si nespusu de profunda, cascatura, precipitiu immensu, abyssu,* etc.; de ací in speciale): 1. spatiulu immensu, neluminatu, in care jace si se misca materi'a universului; spatiulu neregulatu, cumu erá inainte de stabilirea ordinei, numita lume, spatiu plenu de materi'a fora lumina, fora forma si in desordine, dupo credentiele polytheistiloru antici, éro, dupo spusele biblice, spatiu desertu: *Erebulu si negr'a Noptea domniea in chausu;*—intunereculu infernului: *chausulu eternei nopte;*—personificatu de cei antici si consideratu ca fiiu allu Erebului si allu Noptei: *invoca Erebulu, chausulu si pre Ecate;* 2. la antici, ammesteculu confusu allu totoru elementeloru, d'in care a essitu ordinea universului: *dupo acei-asi antici, lumea avea se recada érosi in chausulu, d'in care essisse una data;* ecco inceputulu descrierei chausului de Ovidiu: *inainte de mare si de uscatu si de ceru un'a erá faci'a naturei in totu universulu, care se disse chausu, massa rude si indigesta, nu altu de câtu pondu inerte, si la unu locu aggrumurate discordile sementie alle lucruriloru; — Domnedieu trasse universulu d'in acestu chausu;* — de ací: 3. prin metafora, confusione mare, inestricabile, inintelligibile: *capulu seu e unu chausu, chausu de opinioni, carte ce coprende unu chausu de idee nerumigate; ce chausu in acesta casa! a cadé in chausulu unoru cugetari vage si obscure.*

CHAOTE, s., vedi *chaosu.*

CHAOTICU,-*a*, adj., relativu la *chaote* sau *chaosu: materi'a chaotica, intunericu chaoticu; confusione chaotica; idee obscure si chaotice.*

CHARACARE, v., de acea-asi insemnare cu *characire,* (vedi in Glossariu *aracire*).

CHARACU, s. m., pl.-*i*, (vedi in Glossariu *aracu*).

* CHARASSARE si *charaxare,* v., **charaxare** (χαράσσειν; d'in acea-asi fontana cu *characteriu;* vedi *caracteriu*); a face unu semnu, sgariandu, taiandu, etc.; a face sau sapá semne de scriere, (vedi, *caracteriu*): *pre aceste table erá charassatu decalogulu.*

* CHARASSARIU si *charaxariu,* **charaxarius**; care *charassa* caracterie sau semne de scriere, sculptandu sau scriendu; — prin metafora, cu intellessu reu de *sgariatoriu de carta=reu scriptoriu.*

CHARISMA, s. f., pl. *charisme si charismate,* **charisma** (χάρισμα); daru facutu cuiva d'in liberalitate, daru gratuitu; gratia, favore: *tote ce avemu sunt charismele lui Domnedieu; ti facu charisma de doi cai.*

CHARISTICU,-*a*, adj. s., **charisticus-um** (χαριστικός-όν), ce se tine de *charizire* sau de *charisma;* — s. m. *charisticu,* daru, favore, indetorire.

CHARIZIRE,-*esc*, v. (d'in grec. χαρίζεσθαι), **gratis dare, gratificari, donare, largiri; dicare, dedicare; exorare, obtinere;** 1. a dá in daru, a daruí, a gratificá, a face bene, a dá cuiva ceva d'in propria liberalitate: *a charizí insoratellului doi boi si una vacca;* 2. a dedicá, a inchiná, a devotá: *se mi charizesca Domnedieu unu copillu, l'asiu charizí si eu lui Domnedieu si basericei selle;* 3. a castigá ca una favore, a obtiné una gratia: *de la cine ai charizitu acesti cai?*

CHARTA, *chartaceu,* etc.; vedi *carta, cartaceu.*

CHASMA, s. f., pl.-*e*, si *chasmate,* **chasma** (χάσμα, d'in acea-asi radecina cu *chaosu*); cascatura larga si profunda, crepatura sau deschiditura in pamentu: *chasmatele produsse de cutremuru.*

CHASMODIA, s. f., (χασμωδία, d'in χασμα=*chasma* si ᾠδή=*cantare*); 1. proprie, cantare cu gur'a tare cascata; pronuntiare cu gur'a cascata, iatu, si de ací, dissonantia, vettemarea armeniei nesufferita; — 2. prin metafora, cascaundía, negligentia neiertata; si in speciale: 3. scandalu in baserica: *nu e di de serbatore mai mare, in care cantatoriulu de la baseric'a nostra se nu faca mai multe chasmodie.*

www.dacoromanica.ro

CHAU si *chausu*, vedi *chaosu*.

CHELLARESSA, *chellariu*, etc., vedi *cellaressa*, *cellariu*.

* CHELE, s. f., **chele** (χηλή); 1. petioru de scorpiu, de cancru si alte crustacee; 2. braciu de bilancia, cancellu de cantariu, etc., 3. braciu de ballista; 4. instrumentu cu care chirurgii scotu negii d'in nasu.

CHELIDONATU, s. m., (it. **chelidonato**); sare formata d'in combinationea acidului *chelidonicu* cu una base.

* CHELIDONE, s. f., **chelidon**, (franc. **chélidon**=χελιδών=*rundinella*); 1. in acea-asi insemnare cu *chelidonia*; 2. familia de passeri cu rostru lungu, cu sboru rapidu, cu vedere forte petrunditoria, cari inghitu insecte, sengurulu loru nutrimentu.

CHELIDONIA, s. f., vedi *chelidoniu*.

* CHELIDONICU,-*a*, adj., (it. **chelidonico**, d'in *chelidone*=*chelidonia*); de *chelidonia*, vorbindu de unu acidu ce se estrage d'in *chelidoni'a majore : acidu chelidonicu*.

* CHELIDONINU,-*a*, adj. s., (compara it. **chelidonina**, fr. **chélidonine**); de *chelidone* = *chelidonia : substantia chelidonina*; de ací s. f. reale, *chelidonina*, substantia galbinastra si caustica, ce se estrage d'in *chelidoni'a majore* si care e bona de negi.

* CHELIDONIU,-*ia*, adj. s., **chelidonius; chelidonia; chelidonium; chelidonias** (χελιδονίας, compara si it. **chelidonia**, si fr. **chélidonic** si **chélidoine**); de *chelidone*, ce are relatione cu *chelidonca*, luatu mai vertosu ca substantivu : 1. femininu, *chelidonia : a)* genu de plante d'in famili'a papaveraceeloru, *polyandria monogynia* lui *Linneu*, d'in care speciele celle mai connoscute sunt : α) *chelidoni'a majore*=**chelidonium majus** lui *Linneu*, ce se nasce in locuri umbrose si umide, intre crepaturele muriloru, infloresce de la Aprile peno la Augustu, contine unu succu galbinastru, amaru si corrosivu, cui se attribue virtutea de a distruge negii si una proprietate purgativa forte potente; β) *chelidoni'a minore* = **ranunculus ficaria** lui *Linneu*; — *b)* petra ce se credea co se face in stomaculu rundinelleloru si careia se attribuiau proprietati fabulose; astadi se da numele de *chelidonia* la nesce petricelle forte polite, de forma lenticularia, de natura siliciosa, cari se afla in albi'a certoru torrenti si prin certe caverne; *c)* in pl. *chelidonie*, serbatore ce se serbá la Rodu in primavera la venirea rundinelleloru; *d)* unsore cu succu de *chelidonia* in intellessulu cuventului de sub *a*, α); *e)* rundinella de mare; — 2. masc. *chelidoniu : a)* ventu de appusu ce suffla primaver'a la venirea rundinellei; *b)* specia de ficu tomnaticu, care da fructe dupo plecarea rundinellei; *c)* in insemnarea de sub *d*, a formei feminina *chelidonia*.

* CHELIFERU,-*a*, adj. s., (fr. **chélifère**, d'in χηλή=*chele* in insemnarea de sub 1, si d'in *ferere*); care are *cheli*, cu falcile in forma de *chele*, si de ací, s. f. pl., *chelifere*, genu de *arachnidi*.

CHELIU, s. m., vedi *chelu*.

CHELONE, s. f., **chelo** si **chelone** (χελώνη = *brosca testosa*); 1. augmentativu d'in *chele*, *chelc* mare, braciu de ballista; 2. genu de plante d'in famili'a scrofulariaceeloru.

CHELONIA, s. f., vedi *chelonin*.

* CHELONIDE, adj. s., (fr. **chélonide**); ce se tine de genulu *chelonia*; s. f. pl., *chelonidi*, tribu de insecte lepidoptere nocturne.

* CHELONITE, s. f., **chelonitis**, (compara si it. **chelonite**, fr. **chélonite**; vedi *chelone*); 1. petra de colorea unei brosce testosa cu punte galbine, care se usitá in sortilegie sub forma de testosa fera capu; 2. nume genericu datu testoseloru de apa dulce.

* CHELONIU,-*a*, adj. s., **chelonius; chelonia, chelonium** (compara si fr. **chélonie, chélonien**); ce se tine de *chelone* in insemnarea de sub 2., luatu mai vertosu ca substantivu : 1. femin. *chelonia : a)* cu acea-asi insemnare cu *chelonite*; *b)* genu de insecte lepidoptere d'in famili'a nocturneloru; *c)* genu de testose de mare; *d)* tribu allu testoseloru de apa dulce.

* CHELONOGRAFÍA si *chelonographia*, s. f., (fr., **chélonographie**, d'in χελώνη=*chelone* sub 2., si d'in γράφειν=

www.dacoromanica.ro

scriere); descriere sau tractatu asupr'a testoseloru.

* CHELONOGRAFU si *chelonographu*, s. m., (fr. **chélonographe**), care se occupa in speciale cu *chelonografia*.

* CHELU, s. m., **chelys** (χέλυς=*testosa*); specia de brosca testosa terrestra; 2. test'a broscei testosa; 3. specia de lyra mai mica decâtu *barbitulu*; 4. constellationea numita si *lyra*.

* CHELUDRU si

CHELYDRU, s. m., **chelydrus** (χέλυδρος, d'in χέλυς=*chelu* si ὕδωρ=*udóre, apa*); 1. specia de serpe apaticu forte veninosu, care e amphibiu; 2. testosa de apa dulce.

CHEMARE, v., reu in locu de *chiamare*; vedi *cliamare* si *clamare*.

CHÉMBRICA, s. f., vedi *cambrica*.

* CHENALOPECE, s. f., **chenalopex** (χηναλώπηξ d'in χήν=ansere sau gâsca si ἀλώπηξ=vulpe); passere care are form'a de ansere si care si face cuibulu sub pamentu ca vulpea.

* CHENISCU, s. m., **chenisens** (χηνίσκος=deminutivu d'in χήν, vedi *chenalopece*); 1. specia de ansere sau gâsca; 2. ornamentu in form'a unei ansere sau unui guttu de ansere la puppea unei nave.

* CHENOBOSCIU, s. m., **chenoboscion** (χηνοβοσκεῖον, d'in χήν=ansere sau gâsca si βόσκειν=pascere, nutrire); locu in curte, unde se tinu si se crescu anserile.

* CHENOMYCHU, s. m., **chenomychon** (χηνόμυχον, d'in χήν=ansere sau gâsca si μυχός=recessu, infundatura); planta numita si *nyctegretu*, de care au orrore anserile.

* CHENOPODE, adj., **chenopus** (χηνόπους, d'in χήν=ansere sau gâsca si πούς—ποδός=petioru); cu petiore ca alle anserei.

CHENOPODEU-*a*, adj., (compara it. **chenopodeo**, franc. **chénopodé**), si

* CHENOPODIACEU,-*a*, adj., (it. **chenopodiaceo**, fr. **chénopodiacé**); care semina cu *chenopodiulu*: de ací, s. f. pl., *chenopodiacee*. familia de plante, cari au de typu genulu *chenopodiu*.

* CHENOPODIU, s. m., **chenopodium** (vedi *chenopode*); genu de plante d'in famili'a chenopodiaceeloru, asiá numite d'in causa co foiele loru semina cu lab'a sau talp'a unei ansere, de unde si numirea popularia de *talp'a* sau *lab'a anserei* (=gâscei), applicata la specie d'in acestu genu.

* CHERNITE, s. f., **chernites** (χερνίτης); specia de pétra sau de marmore, care sémina cu eboriulu si d'in care cei antici faceau mormente, pentru co credeau, co acesta pétra preserva cadaverele de putredione: *mormentulu lui Dariu se dice co ar fi fostu de chernite*.

* CHEROFULLU si

* CHEROPHYLLU sau *cherephyllu*, s. m., **chærephyllon** si **chærophyllon** (χαιρέφυλλον, d'in χαίρειν=*a se bucurá*, si φύλλον=*foia*); genu de plante d'in famili'a umbelliferelor, tote forte venenose.

* CHERSU, s. m., **chersos** (χέρσος=*uscatu*, in opposetione cu apa); brosca testosa de uscatu.

* CHERSUDRU si

* CHERSYDRU, s. m., **chersydrus** (χέρσυδρος, d'in χέρσος=*uscatu* si ὕδωρ=*udore* sau *apa*); genu de serpi amfibii, cari locuescu in apa si pre uscatu in locuri inculte.

CHERUBICU,-*a* si *cheruvicu*, adj., (it. **cherubico**, fr. **chérubique**); de *cherubu*, relativu la *cherubu*: *cantare cherubica, hymnu cherubicu*; de ací subst. m. reale, *cherubicu* sau *cheruvicu*, cantare inainte de a essí preutulu cu darurile, incependu cu vorbele: *carii pre cherubimi; cheruvice de dominece*.

CHERUBIMU, s. m., vedi *cherubu*.

CHERUBINU,-*a*, adj., camu in aceaasi insemnare cu *cherubicu*.

CHERUBU, s. m., pl. *cherubi* (inse si *cherubimi* sau *cheruvimi*, pl. dupo limb'a ebraica d'in care vine cuventulu; d'in acestu plurariu s'au trassu singularulu *cherubimu* sau *cheruvimu*; mai bene inse e a luá form'a *cherubu* sau *cheruvu* ca singularia, cumu e si in limb'a ebraica, si d'in acesta-a a formá plurariu sau dupo normele limbei nostre: *cherubi* si *cheruvi*, sau dupo normele limbei ebraice: *cherubim* sau *cheruvim*; for-

www.dacoromanica.ro

m'a *cherubinu* este adiectivu si nu e bene a se luá ca substantivu), **cherub, cherubim** si **cherubin**; 1. spiritu cerescu, angeru de prim'a ordine : *cherubimii si serafimii; si puse unu cherubu cu spata de focu la port'a paradisului;* 2. prin metafora : *a)* applecatu la una persona de rara si vivace formosetia : *june si formosu ca unu cherubu* sau *cherubimu; b)* in pictura si sculptura; capu de copillu cu aripe, care representa unu angeru : *cherubimii se depingu cu facia inflacurata, spre a se espreme amorea de cari su animati cotra Domnedicu.*

CHERUVICU, *cheruvimu;* vedi *cherubicu, cherubu.*

CHIAGU, s. m., vedi *cagliu.*

CHIEIE, s. f., reu in locu de *chiaie,* vedi *cliaue.*

CHIELLARIA, *chiellariu,* etc., vedi *cellaria, cellariu.*

CHIEMARE, v., reu in locu de *chiamare;* vedi *cliamare.*

* CHILIADE, s. f. (χιλιάς); spatiu de una miie de anni; una miie de veri-ce alte lucruri.

CHILIAGONU, s. m., vedi *chiliogonu.*

* CHILIARCHIA, s. f., **chiliarchia** (χιλιαρχία); demnitate de *chiliarchu;* cet'a commandata de unu chiliarchu.

* CHILIARCHU, s. m., **chiliarchus,** χιλίαρχος, d'in χίλιοι=*miie* si ἄρχειν=*commandare*); officiariu care commanda una miie de omeni.

* CHILIASMU, s. m., (fr. **chiliasme** d'in χίλιοι=*una miie*); credentia sau doctrina a *chiliastiloru.*

* CHILIASTU,-*a*, s., (fr. **chiliaste** d'in χίλιοι=*una miie*); sectari crestini, cari credeau, co dupo judeciulu cellu de apoi cei allessi voru remané inco. una miie de anni pre pamentu, ca se se buccure de tote desfetarile.

CHILIFERU, *chilificare,* etc., vedi *chyliferu, chylificare.*

* CHILIOGONU si *chiliagonu* s. m., (fr. **chiliogone,** it. **chiliagono,** d'in χίλιοι =*una miie* si d'in γωνία=*anglu*); figura geometrica regularia cu una miie de lature si totu atâte anghiuri.

* CHILIOMBE, s. f., (χιλιόμβη, d'in χίλιοι=*una miie* si βοῦς=*bou*); sacrificiu de una miie de boi sau de alte animali, facutu in estreme calamitati.

CHILIOFULLU si *chiliophyllu,* s. m., **chiliophyllon** (χιλιόφυλλον, d'in χίλιοι= *una miie* si φύλλον=*foia*); planta numita si *milefoliu.*

* CHILIOGRAMMA sau *chilogramma,* s. f., si *chiliogrammu,* s. m. (it. **chilogramma,** fr. **kilogramme;** d'in χίλιοι= *una miie* si γράμμα=*gramma*); mesura de pondu multipla a *grammei,* coprendendu *una miie de gramme.*

* CHILIOLITRU sau *chilolitru,* s. m., (it. **chilolitro,** fr. **kilolitre,** d'in χίλιοι= *una miie* si λίτρα sau λίτροι=*litra* sau *litru*); mesura de capacitate, coprendendu *una miie de litri.*

* CHILIOMETRICU,-*a* si *chilometricu,* adj., (fr. **kilometrique**); de unu *chiliometru : distantia chiliometrica.*

* CHILIOMETRU si *chilometru,* s. m., (it. **chilometro,** fr. **kilomètre,** d'in χίλιοι =*una miie* si μέτρον=*metru*); mesura de longitudine, coprendendu *una miie de metri.*

* CHILIOSTERIU si *chilosteriu,* s. m., (fr. **kilostère,** it. **chilostero,** d'in χίλιοι =*una miie* si στερεόν=*steriu*); mesura multipla a steriului, coprendendu *una miie de steri.*

CHILOGRAMMA, *chilolitru,* etc., vedi *chiliogramma, chiliolitru.*

* CHILONE si *chiloniu,* s. m., **chilo-** (d'in χεῖλος=*budia*); 1. reale, budia mare si grossa; 2. personale, omu cu budie mari si grosse, budiatu, budilla; de ací : 3. genu de insecte lepidoptere nocturne, cari au botu lungu.

CHILOSU,-*a* si *chilu,* vedi *chylosu, chylu.*

CHIMERA, s. f., **chimæra, vanum commentum;** 1. monstru fabulosu cu facia de leu, corpu de capra, coda de bellauru, numitu asiá dupo unu munte vulcanicu allu Lyciei; de ací imagini compuse d'in parti de animali diverse ; *Virgiliu descrie una chimera de pre cassidea lui Turnu;* — 2. prin metafora, idea fora obiectu addeveratu, ba neci chiaru verisimile, cuventu sau spusa ce nu correspunde cu addeverulu : *callu cu aripe e una chimera;* 3. applecatu

www.dacoromanica.ro

inco : *a)* la unu genu de conchylie; *b)* la unu genu de pesce mare.

CHIMERICU,-*a*. adj., (it. **chimerico**, fr. **chimérique**), **fanaticus, commentitius**; ce se tine de *chimera* in intellessulu de sub 2., fantasticu, fora neci unu addeveru neci reale, neci chiaru ideale : *idee chimerice, sperantia chimerica; predictioni formose, dèro chimerice.*

CHIMERIFERU,-*a*, adj., **chimærifer**, (vedi *chimera* si *ferere*); care a nascutu chimer'a in intellessulu de sub 1.; care si face *chimere* in intellessulu cuventului de sub 2.

CHIMERISARE si

* CHIMERIZARE, v., (it. **chimerizzare**, fr. **chimériser**; vedi *chimera* sub 2); a si face *chimere* (=idee lipsite de verice addeveru).

CHIMEROSU,-*a*, adj., (it. **chimeroso**); plenu de *chimere*, care coprende sau face multe chimere, in insemnarea cuventului de sub 2. : *planu chimerosu, omeni chimerosi.*

CHIMIA, *chimicu*, etc., vedi *chymia, chymicu.*

CHIMINU, *chimvalu;* vedi *cuminu* sau *cyminu, cumbalu* sau *cymbalu.*

CHINGA, vedi *cingla.*

CHINOVARIU, vedi *cinovariu*, etc.

CHINOVIA, etc., vedi *cenobia.*

CHIOTORE, s. f., reu in locu de *chiauatore;* vedi *cliauatore.*

CHIPAROSSU, vedi *cyparissu.*

* CHIRAGRA, s. f., **chiragra** (χειράγρα, d'in χείρ=*mana* si ἄγρα=*prendere*); gutta sau doreri acute la mane, mai vertosu la inchiaiaturele degiteloru.

*CHIRAGRICU,-*a*,adj.s., **chiragricus**; relativu la *chiragra : cura chiragrica;* — subst., cellu ce suffere de *chiragra.*

* CHIRAGROSU,-*a*, adj., plenu de *chiragra;* care suffere reu de *chiragra.*

* CHIRAGRU,-*a*, s., care suffere de *chiragra.*

*CHIRAMAXIU, s. m., **chiramaxium** (χειραμάξιον, d'in χείρ=*mana* si ἁμάξιον =*carrucioru*); carrucioru micu de trassu cu manele.

* CHIRIDOTA, s. f., **chiridota** (χειριδωτός d'in χείρ=*mana* si δωτός=*datu, munitu*); tunica cu manice lunge.

*CHIRITE, s. f., (it. **chiriti**, fr. **chirite**, d'in χείρ=*mana*); 1. stalactitę cu forma de mana; 2. genu de plante cespitose.

* CHIROGRAFARIU si *chirographariu,-ia*, adj. s., **chirographarius**; care e cavutu sau garantatu numai prin unu *chirografu*, vorbindu de omeni si de actele loru, cari su garantate numai prin inscrissu privatu si cari prin urmare n'au privilegiulu de hypotheca ca actele investite cu formele judiciarie : *detoria chirografaria, creditori chirografari, debitoriu chirografariu.*

*CHIROGRAFIA si *chirographia*, s. f., (fr. **chirographie**); arte a *chirografului*, (vedi *chirografu* sub 2.).

* CHIROGRAFICU,-*a*, adj., relativu la *chirografia.*

*CHIROGRAFU si *chirographu*, s. m., **chirographum** si **chirographus** (χειρόγραφον si χειρόγραφος, d'in χείρ=*mana* si γράφειν = *scriere*); 1. cu intellessu reale : *a)* in genere, scrissu cu propria mana, scriptura propria : *a imitá chirografulu cuiva; b)* in speciale, inscrissu obligatoriu : α) inscrissu privatu, subscrissu numai de cellu ce se obliga; pre candu *syngrafu* sau *syngrafa*=inscrissu duplu subscrissu si pastratu de fiacare d'in celle doue parti contragenti : *a dá cuiva chirografulu seu, a se indetorá prin unu chirografu;* β) si inscrissu semnatu cu man'a propria a cellui ce se obliga si investitu cu formele cerute de lege; γ) actu scrissu de doue ori pre acea-asi buccata de pergamena sau de carta, cu unu spatiu intermediu, unde se scriea cuventulu *chirografu*, prin allu cui medilocu se taia pergamen'a sau cart'a, asiá in câtu fiacarei-a d'in celle doue parti contractanti se da unu actu originale; δ) actu, diploma cu semnatur'a propria a regelui, principelui sau altei persone de autoritate; ε) prin estensione metaforica : *Christu a raptu chirografulu condemnarei nostre la morte;* — 2. cu intellessu personale, *chirografu,-a*, care scrie orecumu, si espreme cugetele prin miscarile manuloru, formandu *littere* si alte semne cu manule si mai vertosu cu degitele, cumu facu, de essemplu, surdo-mutii.

www.dacoromanica.ro

CHIROLOGIA, *chirologicu,-a*, camu in acea-asi insemnare cu *chirografía*, *chirograficu*.

* CHIROMANTE, s. m. si f., (it. **chiromante**, d'in χείρ = *mana* si μάντις = *devinatoriu*); care crede a possede artea de a predice venitoriulu dupo liniele maneloru.

*CHIROMANTIA, s. f., (it. **chiromanzia**, fr. **chiromancie**; vedi *chiromante)*; pretens'a arte a *chiromantelui*.

* CHIRONE, s. m., **chiron** (χείρων, d'in χείρ=*mana*, proprie : *bonu de mana, indemanaticu*); 1. nume propriu allu unui centauru (vedi *centauru* si *centauria*); de ací : 2. una constellatione, *sagettariulu*, care, dupo mythología, erá insusi centaurulu *Chirone* transformatu in constellatione; 3. geuu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a lamellicorneloru.

* CHIRONIA, s. f., vedi *chironiu*.

* CHIRONIU,-*a*, adj, s., **chironius, chironium, chironia**; (it. **chironia**, fr. **chironie** si **chironien**, tote d'in *chirone*); relativu la *Chirone* (vedi si *centauria*) : *ulcere chironie*, vechie si grelle de cicatrisatu si de *vindecatu*, ca cea ce avu centaurulu Chirone vulneratu de veninosele sagette alle lui Ercule ;—luatu inse mai vertosu ca substantivu reale : 1. masc. *chironiu* = *ulcu chironiu*, ulcu rebelle, (vedi mai susu); 2. femin. *chironia: a)* genu de plante d'in famili'a gentianaceeloru, *pentandria monogynia lui Linneu*, d'in cari speci'a cea mai insemnata e *chironia centauria* = **chironia centaurium** lui *Linneu*, (vedi si *centauria*).

CHIRONOMIA, s. f., **chironomia** (χειρονομία, d'in χείρ=*mana* si νόμος=*portare* sau *miscare regulata*); 1. in genere, miscare regulata a maneloru, gestu cu manule conformu disseloru si sentimenteloru ce se espremu, si prin estensione, gestu ore-care, miscare a veri-carei parte a corpului, prin care se espreme ceva; 2. in speciale, ca terminu de retorica, de mimica sau de dramatica : *a)* gestu oratoricu sau mimicu, miscarile de corpu ce unu oratoriu sau unu actoriu face conformu cu sentimentele ce are se esprema, joculu sau actionea dramatica si oratorica; *b)* in sensulu cellu mai restrinsu, gestu sau miscari de corpu mimice, prin cari actorii numiti *mimi* espremu si representa celle ce vreu, fora adjutoriulu cuventului; *c)* arte a gestului oratoricu, dramaticu sau mimicu.

CHIRONOMICU,-*a*, adj., relativu la *chironomia: precepte chironomice; representationi chironomice, mimice; limba chironomica*.

CHIRONOMISTU,-*a*, s., care possede si profesa artea *chironomiei*.

CHIRONOMU,-*a*, s., **chironomon**; 1. in genere, care face *chironomie*, care gesticula; 2. in speciale : *a)* care scie gesticulá, care possede si practica bene si cuvenitu artea *chironomiei*; *b)* care essagera gesturile, care face prea multe si essagerate gesturi; *c) chironomu* = *mimu* sau *pantomimu*.

CHIROTONIA, s. f., (χειροτονία), actionea de *chirotonire : chirotoni'a preutului, ca si a diaconului, se face de unu archiereu; ceremoni'a chirotoniei, rogationile de chirotonía*.

CHIROTONIRE,-*escu*, (reu : *chirotonisire*), v., (χειροτονεῖν, d'in χείρ=*mana* si τόνος sau τείνειν=*tendere, intendere*); 1. in speciale, a tende sau impune manule pre capulu cuiva, spre a lu sacrá sau ordiná, a sacrá sau ordiná, a face sacerdote : *archiereulu a chirotonitu astadi trei diaconi si doi preuti; unu archiereu pote chirotoní preuti si diaconi; déro pentru chirotonirea unui archiereu se ceru mai multi archierei;—a se chirotoní* = a se face sacerdote : *de ce nu vrei se te chirotonesci?* — 2. in genere, a tende manule, a redicá manule, spre a arretá co se accepta una propunere, a votá, a allege prin votu, etc.

CHIRURGÍA, s. f., **chirurgia** (χειρουργία d'in χείρ = *mana* si ἔργον = *lucru, operatione*); parte a medicinei, marginita la connoscerea si tractarea acelloru morbi ai corpului omenescu, cari, spre a fi vindecati, ceru operationi de mana, applecare de instrumente si de remedie topice, cumu vulnerile, plagele, ulcerile, nascerile, etc. : *a invetiá, studiá, practicá chirurgi'a; studente in chirurgía, magestru in chirurgía; chirurgía clinica*, la patulu morbosul·.i.

www.dacoromanica.ro

CHIRURGICE, adv. d'in *chirurgicu: acestu morbu cere a fi tractatu chirurgice.*

CHIRURGICU,-*a*, adj., **chirurgicus**; relativu la *chirurgia* sau la *chirurgu: operationi chirurgice; morbi chirurgici,* la a caroru cura se cere unu chirurgu, nu unu medicu; *cura chirurgica; tractamentu chirurgicu allu unui morbu; scientia* sau *arte chirurgica* = *chirurgia;* de ací si absol. *chirurgica*=*chirurgia.*

CHIRURGU, s. m., **chirurgus** (χειρουργός); care scie si practica *chirurgi'a*, magestru in chirurgía : *bonu si indemanaticu chirurgu; chiama unu medicu si unu chirurgu.*

CHITARA, s. f., vedi *citara; chitra, chitru;* vedi *citra, citru; chivotu,* s. m., vedi *cibotu.*

CHLAMIDA si *chlamyde*, s. f., **chlamyda** si **chlamys-chlamyde** (χλαμύς); 1. vestimentu militarescu de lâna, fora manice, inchiaiatu la stang'a cu una fibla asiá in câtu derept'a se remana libera, inventata de Macedoni, trecuta apoi la Thessali, Arcadi si cei alti Greci cumu si la Romani : *Grecii portau chlamid'a in totu tempulu, Romanii numai in tempu de bellu; tog'a supplenica, la Romani, chlamid'a in tempu de pace; Cicerone imputa lui Sulla, co se arretta cu chlamida in cetatile, unde cei alti generali intrasse numai in toga; chlamid'a militariloru gregari se chiama sagu: chlamida de metasse, de lana; chlamida ornata cu auru si nestimate; — chlamida imperiale, regale,* etc., mantellu imperiale, regale : *imperatoriulu avea coron'a pre capu si chlamid'a pre umeri;* — 2. genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a cycliceloru.

CHLAMIDATU, -*a*, si *chlamydatu*, part. adj., **chlamydatus**; investitu cu *chlamida;* ca subst., *chlamidatii,* imperatori, regi, principi, generali, etc.; avuti si lussosi.

CHLAMIDIU,-*ia*, si *chlamydiu*, adj. s. (compara ital. **clamidia**; franc. **chlamydie** si **chlamydion**); relativu la *chlamida*, luatu mai vertosu ca substantivu : *a)* fem. *chlamidia*, genu de plante d'in famili'a asfodeleeloru, intre cari inulu de nou'a Zelandia; *b)* masc., *chlamidiu*, una sectione d'in unu genu de plante.

CHLAMIDOFERU, -*a*, si *chlamydophoru*, adj. s. (compara fr. **chlamydophore**; d'in χλαμύς=*chlamida* si φέρειν =*ferere*); care porta *chlamida* : *a)* personale, omu sau femina ce porta chlamida, (vedi si *chlamidatu* ca substantivu); *b)* reale, genu de plante d'in famili'a compositeloru.

CHLAMIDUCIA si *chlamidutia*, s. f., **chlamydula**; deminutivu d'in *chlamida.*

CHLAMIDULA si *chlamydula*, s. f., in acellu-asi intellessu cu *chlamiducia.*

CHLAMIDUTIA, s. f., vedi *chlamiducia.*

* CHLENA, s. f., **chlæna** (χλαῖνα); vestimentu mai amplu de câtu *chlamid'a.*

* CHLORA, s. f., (it. **clora**, fr. **chlora**, d'in χλωρός - χλωρά = *verde-galbinu*); genu de plante d'in famili'a gentianaceeloru, *octandria monogynia lui Linneu,* d'in cari speci'a cea mai insemnata e *chlora perfoliata*, care e forte amara si se recommenda ca tonica si febrifuga.

* CHLORACETICU,-*a*, adj., (fr. **chloracétique**, d'in *chloru* si *acetu* sau *acietu*); compusu d'in *chloru* si acidu *aceticu : acidu chloraceticu.*

* CHLORACIDU,-*a*, adj. s. (fr., **chloracide**, d'in *chloru*, si *acidu*); luatu mai vertosu ca subst. m., *chloracidu-lu, accidu*, allu cui principiu de acidificare se crede a fi *chlorulu.*

* CHLORALE, adj. s., (ital. **clorale**, fr. **chloral**); de *chloru*, luatu mai vertosu ca subst. cu insemnarea de *productu licidu si volatile* ce nasce d'in actionea *chlorului* asupr'a alcoolului absolutu.

* CHLORANTACEU, si *chloranthaceu,-a*, adj. (fr. **chloranthacé**); care semina cu *chloranthulu;* de ací, s. f. plur. *chloranthacee*, familia de plante, cari au de typu genulu *chlorantu.*

* CHLORANTIU, -*a*, si *chloranthiu*, adj. s., (fr. **chlornathé** si **chloranthié**); relativu la *chlorantu* ca substantivu, camu in acellu-asi intellessu cu *chloranthaceu;*—substantivu femin. *chlorantia* sau *chloranthia*, casu de monstruositate vegetale, in care organele florali se aflu scambate in addeverate flori.

www.dacoromanica.ro

* CHLORANTU si *chloranthu*, adj. s., (franc. **chloranthe**, d'in χλωρός, pentru care vedi *chlora* si *chloru*, si din ἄνθος =*flore*); cu flori verdastre sau galbinastre; — subst. m., *chloranthu*, genu de plante, care e typulu familiei chlorantaceeloru.

* CHLORATU,-*a*, adj. s., (it. **clorato**, franc. **chloré** si **chloraté**); 1. proprie, part. passivu d'in unu verbu *chlorare*, a ammestecá cu *chloru : apa chlorata*, solutione aposa de chloru; asiá si : *etheru chloratu, gazu hydrogeniu chloratu*; — in intellessu mai estensu, galbinastru, verdastru sau olivaciu in totu sau numai in parte, adeco cu macule sau cu vene verdastre, galbinastre, etc.

* CHLORE si

CHLORIDE, s. f., **chloris** (χλωρίς, d'in χλωρός, de care vedi la *chlora* si *chloru*); 1. nume propriu datu de Greci dieei floriloru, care de la sociulu seu *Zephyru* recepù de dote florile : la Romani *Chlore portá numele de Flora*, affinu *cu Chlore dupo parerea lui Ovidiu insusi*, — 2. applecatu apoi : *a)* la unu genu de plante d'in famili'a gramineeloru; *b)* la unu genu de fringille; *c) la unu genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a longicorneloru; d)* la combinationea de *chloru* cu corpuri mai pucinu electronegative de câtu densulu, in cari inse reportele atomice sunt acelle-asi cu celle d'in acide; in acestu intellessu se dice si *chloridu; e)* ca masculinu, *chloride-le*, pl. *chloridi-i*, applecatu la unu genu sau familia de minerali, in care se coprende *chlorulu* cu derivatele selle.

* CHLORICU,-*a*, adj., (ital. **clorico**, fr. **chlorique**); de *chloru*, care contine *chloru: acidu chloricu; acidele chlorice se facu prin combinationea chlorului.*

CHLORIDE, s. f., vedi *chlore*.

* CHLORIDEU,-*a*, si *chloridiu*, adj., (fr. **chloridé** si **chloridion**); care semina cu *chloridea;* de ací substantivu: *a)* masc. *chloridiu*, genu de plante d'iu famili'a fungiloru; *b)* femin. pl. *chloridie*, tribu de plante d'in famili'a gramineeloru, cari au de typu *chloridea*.

CHLORIDRATU, *chloridricu*, etc.; vedi *chlorohydratu, chlorohydricu*.

CHLORIDU, s. m., vedi *chloride* sub 2, *d*.

* CHLORIODATU, s. m., (fr. **chloriodate**); sare formata d'in combinationea acidului *chloriodicu* cu una base.

* CHLORIODICU,-*a*, adj., (fr. **chloriodique**); de *chloru* si *iodu*, care prin proprietatile selle tine de *chloru si de iodu : acidu chloriodicu*.

* CHLORITE, s. f., **chloritis** (χλωρῖτις; vedi *chlora* si *chloru*); pétra pretiosa, nestimata verdía; specia de silicatu aluminosu cu base de magnesia sau de protoxydu de ferru.

* CHLORITU, s. m., (ital. **clorito**, fr. **chlorite**); sare formata d'in combinationea unui *acidu chlorosu* cu una base.

* CHLOROANTIMONIATU, s. m., (fr. **chloroantimoniate**); combinatione de *chlorura antimonica* cu una *chlorura* de metalle electropositive.

* CHLOROARGENTATU, s. m., (fr. **chloroargentate**); combinatione de una *chlorura argentica* cu una *chlorura* de metalle electropositive.

* CHLOROAURATU, s. m., fr. (**chloroaurate**); combinatione de *chloridu auricu* cu una *chlorura* de metalle electropositive.

* CHLOROBORURA, s. f., (fr. **chloroborure**); combinatione de gazu *chloridu, boricu* si ammoniacu.

* CHLOROCARPU,-*a*, adj., (fr. **chlorocarpe**, d'iu χλωρός, pentru care vedi *chlora*, si d'iu καρπός=fructu); cu fructe verdastre sau galbinastre.

* CHLOROCUPRATU, s. m., (fr. **chlorocuprate**); combinatione de *chlorura de cupru* cu *chlorura* de metalle electropositive.

* CHLOROCYANICU,-*a*, adj., (fr. **chlorocyanique**); care coprende *chloru* si *cyanogeniu : acidu chlorocyanicu*.

* CHLOROCYANURA, s. f., (fr. **chlorocyanure**); combinatione sau ammestecu de una *chlorura* cu una *cyanura*.

* CHLOROFERROCYANURA, s. f., (fr. **chloro-ferro-cyanure**); compositu de *chloru*, de *ferru* si de *cyanura*.

* CHLOROFLUORURA, s. f., (**chlorofluorure**); sare dupla formata d'in combinationea unei *chlorura* cu una *fluorura*.

www.dacoromanica.ro

* CHLOROFORMIU, s. m., (it. **cloroformio**, fr. **chloroforme**); substantia licida, oleaginosa, volatile, inflammabile, aromatica, ce se *formedia d'in chlorure* tractate cu alcoolu, mai vertosu *d'in chlorura de calce*, forte usitata astadi in fotografia, cumu si in medicina ca stupefaciente si anestheticu.

* CHLOROFOSFORICU,-*a*, si *chlorophosphoricu*; adj., (fr. **chlorophosphorique**); compusu d'in *chloru* si d'in *fosforu : acidu chlorophosphoricu.*

CHLOROFOSFOROSU si *chlorophosphorosu*,-*a*, adj., (fr. **chlorophosphoreux**); care coprende *chloru* si *fosforu*, inse in cantitate mai mica de câtu ce e *chlorofosforicu : acidu chlorofosforosu.*

* CHLOROFOSFURA, s. f., (fr. **chloro-phosphure**); compositu d'in *chloru* si d'in *fosforu* cu unu altu allu treile corpu, cumu e *chlorofosfur'a ammoniacale*, in care intra *chloridu fosforicu* si *ammoniacu.*

*CHLOROHYDRARGYRATU, s. m., (fr. **chlorohydrargyrate**); sare formata prin combinationea unei *chlorura mercurica* cu una *chlorura* de metalle electropositive.

* CHLOROHYDRATU, s. m., (fr. **chlorohydrate**, it. **cloridrato**); sare formata d'in acidulu *chlorohydricu* cu una base.

* CHLOROHYDRICU,-*a*, adj., (fr. **chloro-hydrique**); care contine *chloru* si *hydrogenu*, care coprinde *hydrogenu* combinatu cu *chloru : acidu chlorohydricu*; camu in acellu-asi intellessu si : *hydrochloricu.*

CHLOROIODICU,-*a*, chloriodicu.

* CHLOROIODURA, s. f., (fr. **chloro-iodure**); sare dupla formata prin combinationea unei *chlorura* cu una *iodura*, si in care *chlorur'a* pare a face functione de elementu electronegativu.

* CHLOROMETRICU,-*a*, adj., (fr. **chlorométrique**); relativu la *chlorometru : grade chlorometrice.*

* CHLOROMETRU, s. m., (fr. **chloromètre**); instrumentu ce serve ca *metru* sau *mesura pentru chloru*, apparatu de mesuratu si evaluatu cantitatea de chloru ce intra in combinatione cu ap'a sau cu una base.

CHLOROPHOSPHORICU, *chlorophosphorosu*, etc.; vedi *chlorofosforicu, chlorofosforosu*, etc.

*CHLOROPHYLLU si *chlorofullu*,-*a*, adj. s., (fr. **chlorophylle**, it. **clorofilla**, d'in χλωρός, de care vedi la *chlora* sau *chloru*, si d'in φύλλον = *folia*); cu folie verdastre sau galbinastre, vorbindu mai vertosu de plante parasite fanerogame, cumu e visculu; — s. f., *chlorophylla*, principiu colorante verde allu vegetaliloru si mai vertosu allu frundieloru si foieloru acestoru vegetali.

* CHLOROPLATINATU, s. m., (fr. **chloro-platinate**); sare formata prin combinationea *chlorurei platinica* cu una *chlorura* de metalle electropositive.

* CHLOROPODE, adj., (fr. **chloropode**, d'in χλωρός=*verde* si ποός-ποδός =*pede*); cu petiore verdastre.

* CHLOROPTERU,-*a*, adj., (fr. **chloroptère**, d'in χλωρός=*verde* si πτερόν =*aripa*); cu aripe sau aripiore verdi.

* CHLOROPYGU,-*a*, adj., (fr. **chloropyge**, d'in χλωρός = *verde* si πυγή= *sedutu*); cu sedutu verde : *musce chloropyge.*

* CHLORORYNCHU, - *a*, adj., (fr. **chlororhynque**, d'in χλωρός=*galbinastru* si ῥόγχος=*rostru* sau ciocu); cu rostrulu galbinastru; in acellu-asi intellesu mai desu si mai bene : *flavirostru.*

* CHLOROSE, s. f., (it. **clorose**, fr. **chlorose**, d'in χλωρός=*verdastru, galbinastru*); 1. morbu propriu femineloru, mai vertosu feteloru si veduveloru, caracterisatu prin una langore generale, coloratione pallida seu verdastra a pellei si diverse accidentie nervose, insocita mai totu de un'a de turburarea regulei menstruationei; se dice si *morbu* sau *febre virginale, icteria alba*; — 2. genu de plante d'in famili'a orchideeloru.

*CHLOROSARE, s. f., (fr. **chloro-sel**); nume genericu datu la combinationile *chlorureloru* de metalle negative cu *chlorure* de metalle positive.

* CHLOROSTOMU,-*a*, adj., (fr. **chlorostome**, d'in χλωρός = *galbinastru* si στόμα=*gura*); cu gur'a galbinastra, vorbindu de unu insectu, de unu conchyliu sau de una passere.

www.dacoromanica.ro

* CHLOROSU,-*a*, adj., (it. **cloroso**, fr. **chloreux**); care coprende *chloru.* inse in cantitate mai mica de câtu unu corpu care se califica cu *chloricu: acidu chlorosu, oxide chlorose.*

*CHLOROSULFURICU,-*a*, adj., (fr. **chlorosulfurique**); care coprende *chloru* si *sulfuru : acidu chlorosulfuricu.*

* CHLOROSULFURA, s. f., (fr. **chlorosulfure**); compositu d'in una *chlorura* si una *sulfura.*

* CHLOROTICU,-*a*, adj., (it. **clorotico**, fr. **chlorotique**); ce se tine de *chlorose ca morbu : symptomate chlorotice;* — care suffere de *chlorose : muiere chlorotica;* — si ca subst *una chlorotica.*

*CHLOROXALATU, s. m., (fr. **chloroxalate**); sare formata d'in combinationea acidului *chloroxalicu* cu una base.

*CHLOROXALICU,-*a*, adj., (fr. **chloroxalique**); formatu prin combinationea acidului *oxalicu* si *hydrochloricu : acidu chloroxalicu.*

* CHLOROXYCARBONICU,-*a*, adj., (fr. **chloroxycarbonique**); care coprende *chloru, oxidu* si *carboniu : acidu chloroxycarbonicu.*

* CHLOROXYCARBURA, s. f., (fr. **chloroxycarbure**); *chloroxycarbura ammoniacale*, sare dupla formata d'in patru volumene de ammoniacu gazosu cu unu volume de gazu *oxychloridu carbonicu.*

* CHLOROXYLU, s. m., (fr. **chloroxyle**, d'in χλωρός=*galbinastru* si ξύλον =*lemnu*); genu de arborelli d'in famili'a *cedrelaceeloru.*

* CHLOROXYSULFURA, s. f., (fr. **chloroxhsulfure**); compositu de *chloru, oxydu* si *sulfura : chloroxysulfura ammoniacale*, compositu ce se obtine simultanu cu *chloroxycarbur'a ammoniacale*, bagandu in gazu ammoniacu corpulu albu si cristallinu ce resulta d'in actionea apei regale asupr'a *sulfatului carbonicu,*

* CHLORU, s. m., (it. **cloro**, fr. **chlore**, d'in χλωρός=*galbinu-verde*; form'a masculina a femininului *chlora*; in limb'a latina, a nume in Vegetiu, inco se afla **chlorum**=*chloru*); corpu elementariu, gazu galbinu-verde, de sapore si odore forte tare si neplacuta, avendu densitatea de 2. 42, susceptibile de a se reduce in licidu sub pressionea câtoruva atmosfere : *actionea chlorului asupr'a economiei animale este forte energica si chiaru in câtu de mica dose produce effectulu unui potente veninu; cu tote acestea chlorulu intra in composetionea sarei de mare si chiaru a corpuriloru organice.*

* CHLORURA, s. f., (it. **cloruro**, fr. **chlorure**); 1. corpu binariu formatu prin combinationea *chlorului* cu una radicale : *celle mai insemnate chlorure sunt : chlorur'a de antimoniu, chlorur'a de argentu, chlorur'a de arsenicu, chlorur'a de azotu, chlorur'a de bariu, de bismutu, de calciu, de cupru, de stamnu, de ferru, de iodiu, de mercuriu, de fosforu, de plumbu, de potassiu, de sodiu, de sulfuru, de zincu; — chlorure metallice=chlorura de carboniu, de boriu, de sulfuru, de seleniu si de fosforu;* — 2. unulu d'in generile sau un'a d'in ordinile chymice alle mineralogiei, care coprende tote chlorurele naturali ce facu parte d'in crust'a pamentului.

* CHLORURATU,-*a*, (franc. **chloruré**, it. **clorurato**), part. passivu d'in unu verbu *chlorurare*, luatu ca adiectivu cu insemnarea de *ammestacatu* cu *chlorura*, combinatu cu chlorura, care coprende chlorura : *petre chlorurate.*

† CHOLE si *cole*, s. f., grec. χολή= *fiere*, bile, veninu in corpulu omului sau altui animale, a datu in limb'a nostra multe cuvente popularie ca : *colicu-colica*, etc., si intra, afora de acestea, intr'unu mare numeru de cuvente scientifice, ca : *cholelithu, cholecyste*, etc.

* CHOLECYSTE, s. f., (fr. **cholécyste**, d'in χολή=*chole* si κύστις=*besica*); besic'a bilei sau fierei.

* CHOLECYSTITE, s. f., (fr. **cholécystite**); inflammatione a *cholecystei.*

CHOLEDOCU,-*a*, adj., (it. **coledoco**, fr. **cholédoque**; d'in χολή=*chole* si δέχομαι=*recepu*); care *recepe* sau contine *bile;* de aci, s. m. reale, *choledoculu* = *canale choledoca*, formata d'in canalea biliaria si canalea cystica.

* CHOLELITHU, s. m., (fr. **cholélithe**, d'in χολή=*chole* si λίθος=*petra*);

www.dacoromanica.ro

calculu sau petra ce se formedia in *bile*.

* CHOLELOGIA, s. f., (fr. **cholélogie**, d'in χολὴ = *chole* si λόγος = discursu); *tractatu*, studiu asupr'a *bilei*.

* CHOLELOGICŬ, -*a*, adj., relativu la *cholelogia* : *scriere cholelogica*.

* CHOLEPYRA, s. f., (fr. **cholépyre**, d'in χολὴ = *chole* si πῦρ = *focu*, *febre*); febre biliosa.

CHOLERA, s. f., **cholera** (χολέρα, it. **colera**, fr. **choléra** si **colère**, tote d'in χολὴ = *chole* si ῥέειν = *currere*, *curare*); 1. affluentia sau *superabundantia de bile*; de ací : 2. morbu de bile, si a nume : *a)* morbu corporale : α) versatura sau dejectione de bile; β) in speciale, asiá numit'a de medici *choler'a* morbu = **cholera morbus**, morbu caracterisatu prin desa si dorerosa vomitura sau dejectione de bile, prin gretia nesufferita cu alteratione profunda a faciei, prin agitatione continua si ansietate estrema, prin convulsioni in pulpe si bracie, prin intortochiare convulsiva a degiteloru si invenetirea unghieloru, prin sete arditoria, caldura viua interna si recire a superfaciei corpului, prin prostratione completa in câteva ore a poteriloru, prin langedirea pulsului, prin necontenite palpitationi, lesine si syncopi : stingerea vocei, convulsioni terribili si una specia de strangulare precedu *mortea de cholera*, care urmedia de regula dupo doue dieci si patru de ore, uneori si maí currendu; déro s'au vedutu si casuri, in cari mortea urmedia numai dupo trei dille si chiaru dupo septe : *medicii nu su uniti asupr'a causei prossime a cholerei neci asupr'a puntului de a se sci, deco choler'a e sau nu contagiosa*; — prin *choler'a* mare Românii intellegu marea epidemia de *cholera d'in 1830—31*; — in blasteme occurre adesea *cholera* ca morbu terribile si subitanu : *lovite-ar choler'a*; *de ce nu vine una cholera se me scape de voi?* — *b)* morbu suffletescu : α) anim'a rea, egritudine, intristare, melancholia; β) supperare, veninu, acerbitate, menía, furia, etc.; 3. prin noue metafore : *a)* applecatu la una persona, si mai vertosu la una femina de uritione revoltatoria : *candu vedu acesta cholera, mi se taia totu appetitulu de mancare*; *candu nu miar mai dá de ochi asta cholera, totu asiu mai traí*; *dotea se perde, si remani cu choler'a in casa*; *b)* applecatu la una planta spinosa, care inainte de *choler'a cea mare* (vedi mai susu) erá aprope neconnoscuta, éro astadi inneca multe sate si cetati.

CHOLERICU, -*a*, adj. s., **cholericus**; de *cholera*, relativu la *cholera*: *a)* in genere : *temperamentu cholericu*, biliosu, si de ací, supperatiosu, veninosu, furiosu, etc.; *b)* in speciale : *symptome cholerice*, *de choler'a morbu*; — s. f. *cholerica* (subintellege : *febre*), febre ce insociesce choler'a morbu, si care e une ori symptoma de altu morbu.

CHOLERINA, s. f., (it. **cholerina**, fr. **cholérine**); deminutivu d'in *cholera*, applecatu in speciale si la diarri'a ordinaria.

* CHOLERRAGIA, s. f., (fr. **cholerrhagie**, d'in χολὴ = *chole* si ῥαγῆναι = *a se rupe*, *a se sparge si curá*); flussu de bile in genere si in speciale cu acelluasi intellessu ca si *choler'a morbu*.

* CHOLESTERATU, s. m., (fr. **cholestérate**); sare formata d'in combinationea acidului *cholestericu* cu una bsea

* CHOLESTERICU, -*a*, adj., (fr. **cholestérique**); care contine *cholesterina* : *acidu cholestericu*.

* CHOLESTERINA, s. f., (it. **colesterina**, fr. **cholestérine**, d'in χολὴ = *chole* si στέαρ = *grassime*); substantia *grassa*, care semina cu alte substantie grasse, mai vertosu cu *cetin'a*, si care se afla in calculele *biliarie*, cumu si in sange, in certe concretioni cerebrali, in galbinusiulu oului, etc.: *cholesterin'a trassa d'in calculele biliarie se scamba in acidu cholestericu prin actionea acidului azoticu*.

* CHOLIAMBICŬ, -*a*, adj., **choliambicus**; care contine unu *choliambu* sau mai multi *choliambi*, compusu d'in choliambi : *carme choliambicu*.

* CHOLIAMBU, s. m., **choliambus** (χωλίαμβος, d'in χωλός = *schiopu* si ἴαμβος = *iambu*); versu *iambicu*, terminatu

www.dacoromanica.ro

cu unu spondeu, în locu de a se terminá cu unu iambu, cea-a ce face orecumu versulu se cespite.

CHORA, s. f. (dupo localitati pronuntiatu si ; *hora, ora,* cumu si forà aspiratione : *cora*), **chorea** (χορεία); 1. in intellessulu anticu si propriu, saltare in *choru,* saltare de mai mulți omeni ce formedia unu *choru* sau *cercu,* tinendu-se unii cu altii de mana, de unde apoi prin metafora si canticulu sau music'a, dupo care se joca *chor'a* se chiama totu *chora; a jocá chor'a, a cantá chor'a* si *a cantá de chora; nu scii cantá de câtu una chora, eu sciu mai multe chore; nu sciti jocá bene acesta chora, de acea-a se ne cante alta chora, ce scimu toti jocá;* — dupo celeritatea miscarei passiloru este : *chora batuta, chora rapida, chora lena,* etc.; dupo loculu unde se joca si dupo conditionea personeloru ce ua joca de ordinariu: *chora muntianesca, chora campianesca, chora terranesca, chora cetatianesca, chora barbatesca, chora militaresca,* etc.; dupo cellu in onorea cui se joca sau se canta : *chor'a miressei, chor'a ginerelui, chor'a nunului, chor'a nunei, chor'a Domnului, chor'a Domnei, chor'a lui Juianu, chor'a lui Tunsu;* — canticulu de *chora* este adesea insocitu si de unu cantecu de cuvente, de una poema, care in locu de laude coprende sagetaturele de satyra celle mai acerbe pentru cellu cui e inchinata *chor'a* (*Fescennine*); — prin attributulu in genetivu se esprime si *autoriului chorei : chor'a lui Demetriu, lui Stefanu, lui Antoniu; chor'a lautariloru d'in satulu Albesci,* — alte constructioni, in cari intra *choro : a se prende in chora, a se desprende d'in chora; chora intr'una parte,* ca oppusu la *chora in doue parti,* in care saltatorii se misca si spre derept'a si spre stang'a, pre candu in *chor'a intr'una parte* saltatorii inaintedia numai spre derept'a; — *a jocá si inainte si inapoi* d'in frasea batuta : *asiá joca pre la noi, si inainte si inapoi,* are intellessu : *a)* ca si *a jocá chor'a, in doue parti;* déro si : *b) a jocá chor'a* miscandu-se inainte si in deretu, fora se inaintedie d'in locu neci spre derept'a neci spre stang'a; — *chor'a este unulu d'in jocurile celle mai vechie, déro de certu nu si unulu d'in celle mai de lapidatu si de uitatu; anticii, allu caroru gustu in artile formose este necontestatu, faccau pre dinele loru, si chiaru gratiele ce insocieau pre Venerea, se joce chore si numai chore; la Români chor'a este jocu nationale, si cu tote aceste-a astadi, ca totu ce e nationale, d'in mani'a de imitatione servile si minutesca, chor'a se mai joca numai de poporulu, care ne a pastratu si numele de Romanu; bie't'a chora nu avù acesta sorte neci in tempurile celle mai de focu alle romanismului : domnele Fanariotiloru cu matronele române de cea mai inalta conditione farmecau atriele palatieloru de atunci prin chorele loru plene de nespusa gratia;* — 2. prin metafore : *a)* veri-ce altu jocu, déro mai vertosu : *b)* locu unde se joca *chor'a* in intellessu strinsu sau si alte jocuri, locu sub cerulu deschisu prin sate : *mai in tote satele, in dillele de domenice si de alte serbatori, candu e tempulu formosu, se face chora; chor'a incepe dupo prandiulu micu si tine peno ser'a· a merge la chora, a spectá la chora, a se investi si orná de chora; ploi'a sparse chor'a : fienduco plouá, chor'a se facù intr'una casa; c)* cu intellessu mai ideale: *armonios'a chora a planetiloru, a stelleloru; d)* proverb : *déco te prendi in chora, cauta se joci : cine intra in chora, cauta se joce; ai intratu in chora, cauta se joci,* etc., a fi nevoitu cineva se continue ce a inceputu, desi nu i mai place a lu continuá.

* CHORAGIU si *choregiu,* s. m., pl.-*e,* **choragium** (χορήγιον; vedi si *choragu*); 1. locu, parte a teatrului la antici, unde *chorulu* si cei alti actori se essercitau si se investieau, si unde se pastrau vestimentele, machinele, decorationile si totu apparatulu necessariu pentru representationi; 2. spesele facute de *choragu* pentru essercitarea *chorului,* cumu si pentru ornatulu acestui-a; de aci : 3. prin estensione : *a)* apparatu, preparative in genere; *b)* machina, machinaria, parte a unei machine, rota, etc.

* CHORAGU si *choregu,* s. m., **choragus** (χορηγός, d'in χορός = *choru* si

www.dacoromanica.ro

ἄγειν=*agere, conducere, diregere*; compara si fr. **chorage** si **chorège**); 1. cellu insarcinatu, mai vertosu la Romani si la Grecii antici, a direge teatrulu, si in speciale, a direge instructionea si essercitationile *chorului* si alle cellòru alti actori, a regulá speselé cerute pentru invetiatur'a si ornatulu *chorului*, spese ce *choragulu* facea d'in averea sea particularia sau pre computulu averei publice : *la Atheniani, fiacare d'in celle diece triburi in cari erá impartitu poporulu Atticei, avea choragulu seu, care se certá in magnificentia si gustu cu cei alti noue choragi;* 2. genu de insecte coleoptere, care serve de typu tribului *choragidiloru.*

*CHORAGIDE, adj. s.,(fr. **choragide**); cari semina cu *choragulu* in insemnarea de sub 2; de ací, s. f. pl. *choragidi*, tribu sau familia de insecte d'in ordinea coleoptereloru, care are de typu genulu *choragu.*

*CHORAICU,-*a*, adj., **choraicus** (χοραϊκός); compusu d'in *chorei* in totu sau in parte : *versu choraicu.*

* CHORALE, adj., (it. **corale**, franc. **choral**); relativu la *choru* : *cantu chorale*, care se canta de unu choru, vorbindu mai vertosu de cantu religiosu sau basericescu; *partile chorali alle unei cantare, scola chorale, carti chorali, monachi chorali*, etc.; — s. m., *chorale* sau *choraliu*, specia de cantu grave si maiesto u cantatu la baserica.

* CHORAULICU,-*a*, adj., **choraulicus**; relativu la *choraulu*: *flautulu e instrumentu choraulicu ;* — subst. personale, *choraulicu,-a*, in acea-asi insemnare cu *choraulu,-a.*

* CHORAULU,-*a*, s., **choraules-choraula** (χοραύλης, d'in χορός = *choru* si αὐλός = *tibia* sau *flautu*); cellu ce cu *flautulu* da directione *chorului.*

CHOREGIU, s. m., vedi *choragiu.*

* CHOREGRAFÍA si *choregraphía*, s. f., (fr. **chorégraphie**, it. **coregrafia**, d'in χορεία=*chora* si γράφειν=*scriere*); arte de a compune si *scrie chore* (=saltu sau jocu in genere) cu certe semne, cumu se scrie si canticulu sau music'a: *se afla carti de choregrafia, in cari d'in preuna cu canticulu chorei este scrissa si chor'a ca jocu.*

* CHOREGRAFICU si *choregraphicu,-a*, adj., relativu la *choregraphía* sau la *choregraphu* : *note choregraphice.*

*CHOREGRAFU si *choregraphu*, s.m. (it. **coreografo**, fr. **chorégraphe**); care scie si essercita *choregrafi'a*, care compune si scrie cantece de jocu sau jocuri insesi.

CHOREMANIA, s. f., vedi *choriu.*

* CHOREPISCOPU , s. m., **chorepiscopus** (χωρεπίσκοπος, d'in χώρα=*terra, regione, tinutu*, si επίσκοπος=*episcopu*); preutu sau prelatu ce tine loculu episcopului unui tinutu : *in baseric'a primitiva chorepiscopulu erá unu preutu delegatu de episcopu spre a essercitá functionile acestui-a intr'unu coprensu orecare; mai tardiu exarchii luara loculu chorepiscopiloru;* — 2. d'in χορός si επίσκοπος=*inspectoriu*, demnitate de asseminea ecclesiastica, *inspectoriu allu chorului unei cathedrale.*

CHOREU,-*a*, adj., vedi *choriu.*

* CHOREUTU, s. m., **choreutes** (χορευτής); care salta intr'unu *choru* de saltatori.

* CHORIAMBICU,-*a*, adj., **choriambicus**; care coprende *choriambi : versu choriambicu, poema choriambica.*

* CHORIAMBU, s. m., **choriambus**, (vedi *choreu* si *iambu*); petioru poeticu compusu d'in *choreu* si *iambu.*

*CHORICU,-*a*, adj., **choricus**; relativu la *choru : flautu choricu*, care insociesce chorulu ; — subst. personale, *choricu,-a*, cui place chorulu, music'a de choru sau music'a in genere.

CHORISTU,-*a*, s., (it. **corista**, fr. **choriste**); cu intellessu personale : *a)* in insemnare mai strimta , cellu ce canta intr'unu *choru* de baserica; *b)* in insemnare mai estensa, cellu ce canta intr'unu *choru* de teatru sau in veri ce altu *choru : choristii din acestu choru sunt superiori choristeloru ; c)* cellu ce direge *chorulu;* 2. ca adiectivu : *tonu choristu*, tonu naturale, fora accidentîe musicali, cumu e astadi tonulu *do*, pusu la elevationea indicata de instrumentulu *choristu* (vedi mai diosu); de ací, ca subst. masc. reale,

www.dacoromanica.ro

choristu, pl. *choristi*. : *a)* sonu fissu, conventionale, dupo care se direptedia tote instrumentele musicali, spre a fi in deplena concordantia; *b)* si instrumentulu cu care se servu musicii, spre a aflá si capitá sonulu fissu numitu de assemine *choristu*; instrumentu ce e sau una specia de furcutia de aciariu, alle cui corne puse in vibratione dau sonulu *la* si une ori, de si raru, si sonulu *do*; sau una specia de micu flueru monotonu, care da acellu-asi tonu.

* 1 CHORIU si *choreu*,-*a*, adj., **choreus** si **chorius** (χορεῖος si χόριος; compara si fr. **chorée**); relativu la *chora* sau la *choru* : *metru choriu*, mesura poetica sau musicale, apta pentru *chore;* luatu inse mai vertosu ca substantivu reale : *a)* m. *choriu* sau *choreu*, petioru poeticu compusu d'in doue syllabe, d'in care prim'a lunga si secund'a scurta; — câte una data, in poesia antica, *choreu*=*tribracu*; *b)* fem. *choria*, morbu caracterisatu prin miscari desordinate si convulsive alle petioreloru, care attaca toti muschii sau si numai una parte a corpului, si care se manifesta mai desu dupo copillaria peno la pubertate, avendu de cause principali masturbationea, escessulu placeriloru carnali, affectionile morali prea viue, éro la muieri si cursulu greu allu menstruationei; in limbele sorori (compara si it. **corea**) morbulu *choria* se chiama si *chori'a* sau *chor'a Santului Vitu*, pentru co in Germania cei ce sufferieau sau credea co sufferu de *choria* allergau la capell'a numitului Santu, unde di si nopte saltau mereu *chor'a*, ca se se *vindice*.

* 2 CHORIU, s. m., **chorion** (χωρίον =*locusioru*, *casutia*); 1. cas'a fetului in uterulu mammei, si mai vertosu partea cea mai esterna a membraneloru ce compunu acesta casa, (vedi si *corionu* in Glossariu); 2. partea cea mai grossa a pellei, membrana alba fibrosa de fortia considerabile, care se afla sub tessutur'a grassa subcutania : *faci'a interna a choriului; grossimea choriului varia dupo regionile còrpului, dupo etate si sessu*, (vedi si *coriu*).

* CHORIZONTE, s. m., **chorizon** (χωρίζων d'in χωρίζειν=*despartire*, *allegere*), nume datu criticiloru cari venira dupo asiá numitii *diascebati* si cari, suppunendu la noue cercetari poematele lui Omeru, scossera d'in elle tote locurile ce le parura eterogene.

*CHOROBATE, s. f., **chorobates** (χοροβάτης, d'in χώρα=*terra*, *spatiu* si d'in βαίνειν=*calcare*, *passire*); instrumentu de libellatu sau de mesuratu altitudinea unui locu.

* CHOROCITARISTU si *chorocitharistu*, s. m., **chorocitharista** (χοροκιθαριστής); *citaristu* ce cu *citar'a* sau lyr'a accompania unu *choru*.

* CHORODIDASCALU, s. m., (χορο-διδάσκαλος); 1. *dascalu*, invetiatoriu allu unui *choru*, care dirige saltulu si cantulu chorului; numirea curatu latina e **præcentor**=*precantoriu;* 2. numele de *chorodidascalu* se dá si poetului tragicu, care erá auctoriulu dramateloru tragice date in studiulu chorului, pentru co poetulu insusi instruiea *chorulu* si cei alti actori.

* CHORODIA, s. f. (it. **corodia**, fr. **chorodie**, d'in χορός=*choru* si ᾠδή= *cantu*); cantu essecutatu de mai multe voci in *unisonu* sau la *octava*, in opposetione cu *monodia*.

* CHOROGRAFIA si *chorographia*, s. f., **chorographia** (χωρογραφία, d'in χώρα =*terra*, *regione*, si d'in γράφειν = *descriere*); descriere a unei regione, sau scientia de a descrie regionile, differinte de *topografi'a*, intru câtu *chorografi'a* se marginesce la generalitati si nu intra in ammenutele ce da *topografi'a*.

* CHOROGRAFICU si *chorographicu*,-*a*, adj., relativu la *chorografia* : *carte chorografice*.

* CHOROGRAFU si *chorographu*, s. m., (it. **corografo**, fr. **chorographe**); cellu ce se occupa cu *chorografia*, auctoriu de opere *chorografice* : *chorografulu Turciei*, *Italiei*, etc.

* CHOROIDE, adj., (it. **coroide**, fr. **choroïde**, d'in χόριον sau χωρίον=*locu*, receptaclu, pelle [vedi si 2 *choriu*] si d'in εἶδος=*forma*); care sémina cu *choriulu* : *membrana choroide*, un'a d'in membranele interne alle ochiului, care

www.dacoromanica.ro

se afla intre sclerotica si retina; — s. f. reale, *choroidea*, in acellu-asi intellessu cu *membran'a choroide*.

*CHORTINU, adj. s., **chortinus** (χόρτινος d'in χόρτος=*erba, fenu*); de *erba* sau de fenu : *oliu chortinu*=**chortinum oleum**, si absolutu : *chortinu*=**chortinum**, oliu ce se estrage mai vertosu d'in *rapanu* sau *reanu*.

CHORU, s. m., pl.-*e*, si *re* (pre a locurea pronuntiatu si fora aspiratione : *coru*), **chorus** (χορός, it. **coro**, franc. **chœur** si **chorus**; — *choru*, nu e de câtu form'a masculina a formei *chora*, care se iea cu intellessu mai estensu de câtu acesta-a; la unii Români, la Macedoromani de essemplu, nu essiste, pre câtu scimu, de câtu form'a *coru*, care se applica si cu intellessulu restrinsu si speciale ce are la Dacoromani, form'a *chora*); 1. in intellessulu abstractu si speciale, ce are si form'a *chora* : saltare in *cercu : gratiosulu si usiorulu choru allu nympheloru; dinele pre erba verde tragu chorulu loru plenu de gratia, a duce choru, a celebrá chore;* — applecatu si la armonios'a miscare a stelleloru : *dupo carrulu noptei urmedia stellele in choru; — chorulu*, ca si *cantulu*, in origine erá ceva *sacru*, unu modu de espressione allu sentimentului religiosu ; de ací espressioni biblice ca : *laudati pre domnulu in tympane si in chore;* — 2. in intellessu concretu, céta de saltatori, de cantori, de musici : *a)* in genere : *chorulu museloru; choru de sunatori, de musici ce canta cu instrumente; choru de copilli; chorulu Nereidiloru salta in giurulu Doridei; unu choru de amici devotati lu petrece, saltandu si cantandu*, etc.; *b)* in speciale : α) *chorulu dramaticu*, care, la antici, figurá in fiacare drama, si mai vertosu in tragedie, éro nu numai in asiá numitele opere, ca astadi, si care insocia cantulu seu si cu saltatu sau miscare cadentiata si rythmica : *chorulu, in dramatele antice, indata dupo prologu intrá in scena, unde stá peno la finitulu dramei ; chorulu teatrului anticu erá consideratu ca una persona morale, care representá partea opinionei commune sau conscientiei publice personificata, cumu si moralitatea ideale a dramei ; Oratiu dice co chorulu cauta se represente partea unui senguru actoriu, se nu caute intre acte nemica strainu de subiectulu dramei; ellu se favoresca si se laude pre cei boni, se mustre si se castige pre cei rei si rateciti*, etc.; — β) *choru de baserica : liturgía cantata in patru choruri ; cantoriu de choru; choru fora bassi*, (vedi si mai diosu); de ací : α') parte a basericei unde se canta si se recita officiulu divinu : *sacerdotele essí d'in choru;* β') locu unde stau de canta choristii in baserica : *faci'a anteriore a chorului e de marmorea cea mai formosa;* — γ) composetione musicale cantata de mai multe voci, insocite sau nu sí de instrumente musicali : *in choruri toti cauta se vorbesca intr'una, ca cumu ar fi numai unulu cellu ce canta; choru de tragedia, choru de comedia ; chorurile lui Seneca tragiculu, chorurile lui Sophocle, chorurile Athalici lui Racine ; a compune, a scrie unu choru; a pune pre musica unu choru* =*a compune music'a unui choru ;* — in speciale prin *choru* se intellege mai vertosu celle patru parti sau voci principali alle unei composetione musicale; adeco : *bassu, tenore, contraltu, supranu;* asiá in câtu prin *doue choruri* se intellege duplicarea acelloru-asi voci, *prin trei choruri* triplicarea loru, etc.; δ) *choru de stelle*, céta de stelle in mersulu loru armoniosu ; ε) *choru cerescu, choru de angeri*, céta de angeri, ordine de spirite ceresci, considerate mai vertosu ca marindu pre Eternulu prin canturile loru : *choruri de angeri se audira cantandu in inaltele regioni alle cerului ; Christu siede de a drept'a tatalui mai pre susu de tote ordinile si chorurile spiriteloru fericite;*—in genere : *chorulu fericiteloru*, cét'a celloru ce gusta beatitudinile ceresci; în acellu-asi sensu : *chorulu celloru derepti*, etc.; de ací : α') *unu choru de angeri*, representati prin pictura sau sculptura; β') cu respectu la cantulu suave allu mai multoru persone : *mi parea co audu choruri angelice :* γ') pentru persone ce traiescu in bona intellegere si perfecta armonía inco se dice *choru de angeri;*—3. in genere : multime, adu-

www.dacoromanica.ro

nare, ceta, comitatu,cercu mai multu sau mai pucinu numerosu de persone, mai vertosu persone unite pentru acellu-asi scopu, prin acelle-asi cugetari sau sentimente, etc., sau multime de lucruri, mai vertosu lucruri omogenie, unite prin unu legamentu orecare ideale : *a)* in intellessu bonu : *unu choru de allessi si mundri juni insociesce totu de un'u pre barbatulu stralucitu; chorulu filosofiloru, chorulu poetiloru, chorulu profetiloru, chorulu vertutiloru, chorulu stelleloru; chorulu gratieloru, chorulu naiadiloru;* — mai allessu in sfera religiosa : *gloriosulu choru allu apostoliloru, allu martyriloru, allu santiloru parenti;* — *b)* déro si in reu : *esti totu deauna impressuratu de chorulu blastematiloru, cari ti sémina; unu choru de injurie incepura se si cante;*—de ací : *c)* cu intellessulu de multi ce consemtu si se invoiescu la acellu-asi lucru : *toti in choru repetu acelle-asi cuvente;* de unde, *a face choru : α)a repetí in choru,* a cantá in unisonu celle cantate mai inainte; déro si : β) a repetí ce a dissu altulu, de si pote cu alte vorbe, a dice ce dice altulu, a dá assentimentulu seu la celle disse de altulu, etc., atâtu in intellessu bonu, câtu si in intellessu reu : *toti din adunare fecera choru cu panegyristulu fapteloru eroului; nu voiu fi eu cellu din urma a face choru la laudele ce ti se voru face; facu choru disseloru barbatului si amicii, si docilii discipuli, si imitatorii servili, si partisanii passionati, si lingusitorii vili.*

CHRESTOMATHIA si *chrestomatía* (mai pucinu bene : *christomatía*), s. f., (it. **crestomazia**, fr. **chrestomathie** = χρηστομάθεια, d'in χρηστός=*bonu, utile,* si d'in μαθεῖν=*invetiare*); invetiatura bona, solida, utile; applecatu inse cu insemnarile speciali : 1. collectione de operile autoriloru boni sau de locuri allesse d'in aceste opere, asiá in câtu offere studiosiloru unu studiu progressivu asupr'a limbei si totudeuna data le offere unu mediu de a si appropriá ideele celle mai bone si mai utili, mai vertosu asseminea collectione d'in autorii unei limba straina in genere si unei limba classica in parte : *chrestomathia greca, latina, arabica, ebraica, italiana, francesa,* etc.; 2. Grecii numia *chrestomathia: a)* una collectione de opere insemnate cu unu χ=χρηστός=*utile si bonu; b)* unu opu allu lui Proclu, in care acestu-a enumera numenele poetiloru cyclici si alle patriei loru.

* CHRIA, s. f., **chria** (χρεία); essercitiu de composetione, care consiste in desvoltarea retorica a unei sententia, unei dissa celebra : *chriele erau, la antici mai vertosu, unulu d'in essercitiele ce se credeau ca mai apte a formá stylulu si a ascuti mentea.*

CHRISALLIDE,etc., vedi *chrysallide.*

CHRISMA, s. f., **chrisma** (χρίσμα d'in χρίειν=*ungere*); 1. oliu santitu, numitu si *santu myru* sau *myru mare,* applecatu spre ungere in certe sacramente si ceremonie basericesci, cumu la battezu, la chirotonire, etc.: *chrism'a se considera ca sigillulu gratiei santului spiritu, ce a receputu cellu battezatu, si de acea-a preutulu, candu unge cu chrisma pre cellu battezatu, pronuntia cuventele: sigillulu gratiei santului spiritu;* 2. ungerea insasi, actionea de a unge cu *chrisma.*

* CHRISMARE, v., (compara it. **cresmare**); a unge cu *chrisma,* a imprime cellui battezatu sigillulu gratiei santului spiritu.

* CHRISMATIONE, s. f., actione de *chrismare.*

* CHRISMATORIU, -*toria*, adj. s., care *chrisma;* — s. m., reale, *chrismatoriu,* vasu cu *chrisma.*

CHRISOVU, s. m., vedi *chrysobullu.*

CHRISTIADE, s. f., poema a lui *Vida,* care are de subiectu pre Mantuitorulu *Christu;* acea-asi poema se deséinna une ori si sub numele de *messiade,* (vedi *messia*).

CHRISTIANISMU = **christianismus** (=χριστιανισμός), *christianitate*=**christianitas,** *christianu* = **christianus** = (χριστιανός), *christianizare*=**christianizare** (=χριστιανίζειν), formè mai de curendu intrate in usulu limbei in loculu celloru vechie, introdusse de candu Romanii incepura a se crestiná : *crestinismu, crestinitate, crestinu, crestinare;*

www.dacoromanica.ro

acelle-a sunt derivate d'in numele Mantuitorului, luatu cu forma mai appropiata de cea grecesca, adeco d'in *Christu* =*Christus*=Χριστός; aceste-a au essitu d'in numele Mantuitoriului cu forma mai romanita, adeco *Cristu* sau *Crestu*, care de certu a cautatu se essiste in limba, déro care reu s'a inlaturatu prin form'a carturaresca *Christos*, fora neci una analogía in limba.

* CHRISTICOLU,-*a*, adj. s., *christicola* (d'in *Christu* si *colere* = adorare); adoratoriu allu lui Christu.

* CHRISTIGENU,-*a*, adj. s., **christigenus**, (vedi *christu* sub 2 si *genere*); d'in genulu sau famili'a lui Christu.

* CHRISTIPOTENTE, adj., **christipoteus**; *potente* in numele lui *Christu*.

CHRISTU,-*a*, adj. s., **christus** si **Christus** (χριστός si Χριστός, de la χρίειν=ungere; vedi si *chrisma*); 1. adiectivu, unsu cu *chrisma*, care a receputu sigillulu gratiei divine; dero mai vertosu, 2. ca nume propriu, *Christu* (vechiu bene si correctu : *Crestu*, de unde *crestinu*, *crestinare*, etc.; form'a carturaresca, *Christos*, este déro contraria analogieloru limbei; vedi si *christianismu*, etc.), numitu asiá ca *unsulu lui Domnedieu*, *regele regiloru*; cuventulu ebraicu, *Messia*, ce se da de asseminea Mantuitoriului, insémna totu *unsu : rege*, *profetu*, *sacerdote*, etc., cari recepeau *ungerea sacra*; si prin urmare grec. Χριστός nu e decâtu traducerea cuventului ebraicu *Messia*; de ací vine, co in biblia *christu* se afla pusu ca nume appellativu cu intellessulu de *sacerdote*, *rege*, *profetu*, etc.: Davidu, *christulu Domnului*; *nu potu attenge pre Saul*, *christulu lui Domnedieu*; *nu attengeti pre christii mei*, *si nu faceti reu profetiloru mei*, etc.; ba inco applicatu si la alte persone investite numai cu autoritate legitima umana : *aceste-a dice Domnulu lui Cyru*, *unsulu meu*; — Mantuitoriului inse, ca sacerdote si profetu si rege supremu, se cuvine prin escellentia titlulu de *Christu*, care cu acestu intellessu, ca veri-ce nume propriu, nu pote luá articlulu in urma, ci numai inainte, si chiaru asia numai in dativu : *Christu*, *dupo inviare*, *se arretà Apostoliloru*, *discipuliloru*; *nascerea lui Cristu*; *venirea lui Christu*, *fidelii lui Christu*, etc.; de ací prin metafore : *a)* doctrin'a si credenti'a in doctrin'a lui Christu : *a connosce pre Christu*; *regenerati intru Christu*; *a urmá lui Christu*; *a trai intru Christu*, *a morí*, si mai vertosu, *a addormí intru Christu*; *câti au moritu intru Christu*, *intru Christu voru si inviá*; *frate*, *tata*, *fiiu intru Christu*; *b)* mai vertosu, sublimea si infinit'a misericordia a lui Christu pentru cei assupriti si adapati cu tote amarurile : *Christu more in pauperulu*, *ce cade de fome la usi'a vostra*, *o avuti ai pamentului*; — *c)* corpulu si sacramentele lui Christu : *lotrulu arrunca diosu pre Christu*, *si iea cibarea de argentu*; *pre Christu vendeti*, *o archierei*, *candu faceti d'in chirotonire unu obiectu de speculatione*; — *d)* imagine a lui Christu, mai vertosu a lui Christu crucefissu : *mai multi Christi se aflá in dormitoriulu penitentei*; *a sarutá pre Domnulu Christu*; — in acestu intellessu cuventulu are si unu plurariu, si se declina ca veri-ce nume commune articulatu.

CHROMA, s. f., **chroma** (χρῶμα=*colore*; compara si it. **croma**); 1. unulu d'in celle trei generi de musica la antici, genu in care melodi'a procede in diumetati sau tertie de tonu; astadi *chrom'a* progrede in diumatati de tonu si se chiama si *genu chromaticu* (vedi *chromaticu*); 2. un'a d'in notele de musica, care are form'a de unu o.

* CHROMATARE, v., a convertí in *chromu*; de unde part. passivu, *chromatatu* : *plumbu chromatatu*.

CHROMATICE, adv., (**chromatice**, ital. **cromaticamente**=fr. **chromatiquement**); in modu *chromaticu*, dupo normele *genului chromaticu* : *tote instrumentele de concente se potu divide chromatice*.

CHROMATICU,-*a*, adj. s., **chromaticus** (χρωματικός, compara si it. **cromatico**, fr. **chromatique**); relativu la *chroma* in insemnarea de sub 1 : 1. adj. : *genu chromaticu*, genu de musica care procede cu diumetati de tonuri sau care

www.dacoromanica.ro

coprende nu numai tonuri intrege, ci si semitonuri : *trei sunt generile de melodía : genulu diatonicu, genulu chromaticu si genulu armonicu: genulu chromaticu sta intre cellu diatonicu si cellu armonicu ca alta colore intre albu si negru;* de ací si : *accordu chromaticu*, in care intra *tonuri chromatice, semitonuri*, sau *intervalle chromatice; corda chromatica*, care serve la genulu chromaticu; *cantu chromaticu, modulatione chromatica; scara chromatica : a)* scara musicale compusa d'in douesprediece semitonuri ; *b)* scara musicale de tonu minore, in care adeco dupo secundulu tonu vine unu semitonu ; — 2. ca substantivu : *a)* masc. *chromaticulu*=genulu de musica chromaticu; *b)* f. *chromatica :* α) parte a artei musicale, care tractedia despre genulu chromaticu ; β) parte a artei de pictura, care are de obiectu coloritulu.

CHROMATISMU, s. m., (it. **cromatismo**, fr. **chromatisme**) ; 1. ca terminu de musica, (vedi *chroma* si *chromaticu*), systema a genului de musica chromatica; melodía chromatica; 2. ca terminu de physica, modu de coloratione allu planteloru.

CHROMATIZARE, v., (it. **cromatizzare**) ; a face *chromaticu : semitonulu minore chromatiza una melodía, precumu una sengura diese enarmoniza melodi'a.*

* CHROMATOGENIU,-*a*, adj. s., (fr. **chromatogène**, d'in χρῶμα=*colore*, si γεννάειν=*generare*); care *genera* sau produce *colore*, vorbindu in speciale de unu apparatu, d'in organismulu omului, care secreta materia coloratoria de pelle.

* CHROMATU, s. m., (fr. **chromate**); nume genericu datu la sari, cari resulta d'in combinationea acidului *chromicu* cu basi : *chromatu de calce, chromatu de ferru.*

* CHROMICOAMMONIACU si *chromicammoniacu*,-*a*,adj.,(fr. **chromico-ammoniaque**); se dice de sari duple formate prin combinationea unei sare *chromica* cu una sare *ammoniaca.*

* CHROMICOPOTASSICU,-*a*, adj., (fr. **chromico-potassique**); se dice de sari formate prin combinationea unei sare *chromica* cu un'a *potassica* : *fluorura chromicopotassica.*

* CHROMICOSODICU,-*a*, adj., (fr. **chromicosodique**); se dice de sari formate prin combinationea unei sare *chromica* cu un'a *sodica.*

* CHROMICU,-*a*, adj., (it. **cromico**, fr. **chromique**); de *chromice*, relativu la *chromiu: sari chromice, oxydu chromicu, acidu chromicu, sulfura chromica.*

* CHROMIDE, adj. s., (fr. **chromide**); care semina cu *chromulu;* de ací, s. pl. f. *chromidi : a)* genu de corpuri simple, *b)* familia de minerali, cari au de typu *chromulu.*

* CHROMITU , s. m., (franc. **chromite**): nume genericu datu la composite analoge cu sarile si cari resulta d'in combinationea oxydului *chromicu* cu una base : *chromitu de ferru*, numitu si *siderochromu.*

* CHROMIU, s. m., (fr. **chrome**) corpu metallicu descoperitu cotra finitulu seclului trecutu, cu proprietati de a colorá celle alte corpuri, dupo cari i s'a datu si numele (de la χρῶμα=*colore*).

* CHROMOLITOGRAFIA si *CHROMOLITHOGRAPHIA, s. f., (it. **cromolitografia**, fr. **chromolithographie**, d'in χρῶμα=*colore*, λίθος=*petra* si γράφειν=*scriere, sapare*); *lithografia cu colori*, arte lithografica de a imprime desemne cu varie colori.

* CHROMULA, s. f., (fr. **chromule**, d'in χρῶμα=*colore*); proprie, deminutivu d'in *chroma*, applecatu inse in speciale la materi'a verde a frundieloru sau foieloru, compusa d'in *carboniu* si *hydrogeniu*, combinatu si cu pucinu *oxygeniu;* sub influenti'a acestui d'in urma corpu *chromul'a* pote luá tote nuantiele de coloratione.

* CHROMURGIA, s. f.,(fr. **chromurgie**, d'in χρῶμα=*colore* si ἔργον=*lucru, lucrare*) ; parte a chymicei, care are de obiectu materiele *coloranti* si applecarea loru la necessitatile artiloru.

CHRONICA, s. f., vedi *chronicu.*

CHRONICARIU,-*ia* si *cronicariu*, adj. s., **chronographicus** si **chronographus**; relativu la *chronica*, luatu inse in spe-

www.dacoromanica.ro

ciale ca subst. personale, cu intellessulu de *scriptoriu de chronice : chronicariu scrupulosu si veridicu.*

CHRONICITATE, s. f., (compara fr. **chronicité**) ; stare de *chronicu*, vorbindu de morbi : *chronicitatea morbului.*

CHRONICU,-*a* si *cronicu*, adj. s., **chronicus**, (χρονικός d'in χρόνος = *tempu, annu* ; compara si it. **cronico-cronica**, fr. **chronique**); relativu la *tempu* sau la *annu* : 1. adiectivu : *a)* care dura tempu sau de tempu indelungu, vorbindu mai vertosu de morbi : *morbii de cursu celeru si scurtu, cari se termina ca mai tardiu in patru dieci de dille, se dicu morbi celeri sau acuti, spre a se destinge de morbii mai lungi si mai tardii, cari se dicu morbi chronici ; dureri chronice, febre chronica, tumori chronice ;* — applecatu si la morbi sufletesci : *pigreti'a e, in omu, morbu chronicu; reu chronicu* se dice forte desu de unu vitiu morale incuibatu affundu in omu sau intr'una societate, vitiu ce se crede immedicabile, déro nu pote fi asiá pentru cellu ce e convinsu de *libertatea sea; b)* care urmedia ordinea tempului, si in speciale : α) narratu sau scrissu dupo ordinea tempului : *carti chronice, istoria chronica ;* β) vorbindu de stelle, cari resaru *noptea* : *precumu appusulu, asiá* si *resaritulu unei stelle pote fi cosmicu, heliacu sau chronicu;*— 2. substantivu : *a)* masculinu : α) personale, *chronicu,-a : unu chronicu, una chronica*, persona ce suffere de morbu chronicu; β) reale, *chronicu*, pl. *chronice*, narratione sau scriere a evenimenteloru istorice dupo ordinea anniloru : *chronicu-lu lui Cantemiru, chronicele romanesci;* insé la plur. coincide cu femininulu, despre cari vedi urmatoriulu: *b)* femin. reale, α) *chronica*, in acellu-asi intellessu cu *chronicu* de sub *a;* β) *chronic'a e mai simpla ca istori'a, déro chronic'a pote coprende ammenute pretiose, neglessc de scriptorii de istoria ; unele chronice nu su de câtu una inseriere secca de date si de fapte;* de ací espressioni ca : *aridu si seccu ca una chronica;* — desi *chronica* = *chronicu* in insemnarea de sub *a, c)* totusi pare co form'a masculina implica ceva mai seriosu de câtu cea femenina, care se applica la insemnari, in cari nu se pote applicá *chronicu*, cumu : α) *chronic'a dillei*, rubrica in diarie sub care se espunu evenimente, fapte politice sau si intemplari de alle privatiloru ce se petrecu in una di; evenimentele insesi si faptele petrecute in acea-a di : *omu ce se occupa cu chronic'a dillei, care scie chronic'a dillei*, in intellessu si bonu, déro mai vertosu reu; β) *chronica*, in intellessu mai generale, ca rubrica de diariu, in care se espunu faptele si evenimentele de una certa categoría, petrecute intr'unu certu tempu : *chronic'a commerciale, chronica dramatica, chronica teatrale, chronic'a modeloru*, etc.;— *chronica scandalosa*, evenimente sau narratione dé evenimente si fapte scandalose alle privatiloru : *cei ce se occupa de chronic'a scandalosa dau prepusu, co si ei sunt capaci de scandale.*

CHRONISTU,-*a*, s., (it. **chronista**); camu in acellu-asi sensu cu *chronicariu*, inse cu insemnare mai estensa de câtu acestu-a, de orece *chronicariulu narredia evenimente istorice numai* d'in domeniulu politicu, pre candu *chronistulu pote face si chronic'a modeloru unei septemane.*

* CHRONIU, si *croniu,-a*, adj., in acellu-asi intellessu cu *chronicu* ca adiectivu : *morbu chroniu, dureri chronie*, etc.; luatu inse in speciale cu intellessu de *ceva relativu* la *Chronu* = dieulu tempului : *serbatorile chronie*, si absolutu, *chroniele*, celebrate in onorea *dieului Chronu, saturnaliele*

* CHRONOGRAFIA si *chronographia* sau *cronografía*, s. f., **chronographia** (it. **cronografia**, fr. **chronographie**, d'in χρόνος = *tempu* si γράφειν = *scriere*); scientia si arte de a elucidá tempurile fapteloru istorice; descriptione a circunstantieloru ce caracterisa tempulu sau epoch'a faptei descrisse; — une ori in acellu-asi intellessu cu *chronología.*

* CHRONOGRAFICU, sau *chronographicu* si *cronograficu,-a*, adj., relativu la *chronografia* sau la *scientia chronografica, tractatu chronograficu.*

* CHRONOGRAFU, *chronographu* si *cronografu,-a*, s., **chronographus** (χρο-

www.dacoromanica.ro

νογράφος, it. **cronografo**, fr. **chronographe**); cellu ce se occupa cu *chronografia;* — in acellu-asi intellessu cu *chronicariu*, mai vertosu candu e vorb'a de *chronicari antici : chronografulu Eusebiu, chronografii byzantini.*

* CHRONOGRAMMA, s. f., pl. *chronogramme* si *chronogrammate* (it. **cronogramma**, fr. **chronogramme**, d'in χρόνος=*tempu*, si γράμμα=*littera, scrissore*); scriere sau insemnare a unei date de tempu prin littere, cari au una valore numerica; asia in inscriptionea : **pVLtaVa MIra CLaDe InsIgnIs,** cu care *Petru cellu mare* allu Russiei vrù se consacre memori'a victoriei reportate la *Pultava* asupr'a regelui Suediei, Carolu XII, litterele cu valore numerica, cari formedia prin urmare una *chronogramma*, sunt: *V, L, V, M, C, L, D, I, I, I,* cari adunate dau summ'a de 1714, annulu mentionatei victoria.

* CHRONOGRAMMATICU,-*a*, adj., relativu la *chronogramma : inscriptione chronogrammatica.*

* CHRONOGRAPHIA, etc., vedi *chronografia.*

CHRONOLOGIA si *cronologia*, s. f., (it. **cronologia**, fr. **chronologie**, d'in χρόνος=*tempu*, si λόγος=*cuventu, esplecare*); scientia a tempuriloru in relatione cu istori'a, scientia care are de scopu connoscenti'a mesurei si impartirei tempului, cautandu pre de una parte se determine divisionile tempului la cei antici ca si la cei noui, éro pre de alt'a se classifice, dupo successionea si durat'a loru, faptele si evenimentele, se insémne pre celle ce au precessu, pre celle ce au successu, pre celle ce au fostu simultane, se puna cu unu cuventu ordinea in totulu evenimenteloru istorice, ordine fora care istori'a n'ar mai fi de câtu unu *chausu : a sci, a studia chronologi'a; chronologi'a antica, chronologi'a sucra* =*chronologi'a biblica; chronologi'a lui Erodotu; chronologi'a si geografi'a sunt cei doi ochi ai istorici; chronologi'a theorica* sau *theoretica*=*chronologia astronomica*, dedussa d'in observarea fenomeneloru ceresci, numita si *chronologia uranografica,* candu se applica la determinarea tempului ce punu corpurele ceresci spre a face differitele loru revolutioni, inse *chronologia applicata,* candu acea-asi scientia se applica si se pune ca base essentiale a istoriei; — 2. prin metafore : *a)* tractatu asupr'a chronologiei ; *b)* comptu chronologicu, si mai vertosu : *c)* computu chronologicu allu cutarui poporu sau cutarui auctoriu : *chronologi'a Ebreiloru; chronologi'a Romaniloru avea de base successionea annuale a consuliloru; chronologi'a patriarchiloru,* etc.; *d)* successione de fapte in ordine chronologica, si chiaru fapte ce nu su istorice : *chronologia ideeloru, spusele vostre nu se invoiescu cu chronologi'a.*

CHRONOLOGICE si *cronologice*, adv. (it. **cronologicamente**, fr. **chronologiquement**); in ordine *chronologica*, in respectu *chronologicu : seria de anticitati dispusa chronologice ; chronologice vorbindu ce spunitu nu se pote se se fia intemplatu asia.*

CHRONOLOGICU,-*a*, *chronologicu*, adj., (it. **cronologico**, fr. **chronologique**); relativu la *chronologia : systemate chronologice, obscuritate chronologica, tabla chronologica de toti Domnii Româniloru; ordinea chronologica a sentimenteloru si a ideeloru.*

CHRONOLOGISTU si *cronologistu* s. m., (compara it. **cronologista**, fr. **chronologiste**); cine scie si professa *chronologi'a*, sau scrie despre *chronologia;* in acellu-asi sensu se dice si *chronologu*, forma de preferitu lui *chronologistu.*

CHRONOLOGU si *cronologu*, s. m., vedi *chronologistu.*

CHRONOMETRIA si *cronometria*, s. f., (fr. **chronométrie**, d'in χρόνος=*tempu*, si μέτρον=*metru*=*mesura*); scienti'a sau artea de a mesurá tempulu; mesurarea sau mesur'a insasi a tempului.

CHRONOMETRICU si *cronometricu,-a*, adj., relativu la *chronometria* sau la *chronometru.*

CHRONOMETRU si *cronometru*, s. m., (it. **cronometro**, fr. **chronomètre**, d'in χρόνος=tempu si μέτρον=*mesura*); instrumentu de mesuratu tempulu in genere, si in speciale unu instrumentu de

www.dacoromanica.ro

assemine natura câtu se pote de essactu, asiá co indica cu precisione chiaru si divisionile de una secunda : *assemini chronometre servu mai vertosu la navigatione; coci chronometrulu este unulu d'in mediele, prin cari se pote determiná longitudinea unui locu datu; — chronometrulu* musicale se chiama mai bene *metronomu.*

CHRONOSCOPÍA si *cronoscopía*, s. f. (fr. **chronoscopie**); observare si mesurare a tempului cu *chronoscopulu.*

CHRONOSCOPICU si *cronoscopicu,-a*, adj., relativu la *chronoscopu.*

CHRONOSCOPU si *cronoscopu*, s. m., (fr. **chronoscope**, d'in χρόνος=*tempu* si σκοπέειν=*observare*); chronometru speciale, orologiu de mesuratu tempulu cu mare accuratetia.

CHRONOSTICHU si *cronostîcu*, s. m., (fr. **chronostiche**, d'in χρόνος=*tempu* si στίχος=*versu*); mica poema, alle carei versuri incepu cu littere de valore numerica, asiá co adunandu numerele espresse prin litterele de la inceputulu fiacarui versu, resulta unu numeru ce esprime una *data* sau *epocha.*

CHRONU si *Cronu*, s. m., **Chronos** si **Cronos** (χρόνος si Κρόνος, acellu-asi cuventu cu χρόνος=*tempu*); nume propriu datu de Grecii antici *tempului personificatu*, betraniului si anticului dieu numitu *Saturnu* de Latini.

* CHRYSALLIDE, s. f., **chrysallis**—**chrysallide** (χρυσαλλίς, d'in χρυσός = *auru*); a dou'a stare prin care trece unu insectu lepidopteru, de la essirea d'in ou peno la transformarea in insectu perfectu, sau, prim'a metamorfose a vermelui inainte de a devení fluture, gogosia de verme, vermele in forma de una faba, asiá numitu dupo splendorea metallica galbinastra, ce presenta cellu mai mare numeru de *chrysallidi : chrysallidile diurneloru sunt varie de forma, éro chrysallidile crepuscularieloru sunt de regula rotunde, cylindrice sau conice; se pote intardiá sau maturá essirea vermiloru d'in chrysallidi prin frigu sau caldura artificiale, inse esperienti'a nu succede totu de un'a.*

* CHRYSANTHEMU, s. m., **chrysanthemum** (χρυσάνθεμον, d'in χρυσός=*auru* si ἄνθεμον=*flore*); genu de plante d'in famili'a compositeloru, *syngenesia superflua* lui *Linneu.*

* CHRYSANTHU,-*a*, adj., (fr. **chrysanthe**, d'in χρυσός=*auru* si ἄνθος=*flore*); cu flori auríe, care are florile galbine.

* CHRYSASPIDU, s. m., **chrysoaspida** (it. **crisaspide**, fr. **chrysaspide**, d'in χρυσός=*auru* si ἀσπίς=*scutu*); cu *scutu* ornatu cu *auru*, cu *scutu auritu*, nume datu la una ordine de militari Romani sub Alessandru Severu.

* CHRYSELECTRU, s. m., **chryselectrum** (χρυσήλεκτρον, d'in χρυσός=*auru* si ἤλεκτρον=*electru*); 1. electru galbinu; 2. petra pretiosa de colore assemine cu a electrului galbinu.

* 1 CHRYSIDE, adj., (fr. **chryside** d'in χρυσός=*auru* si εἶδος=*forma*); care semina cu aurulu; de ací *chrysidi*, s. pl., classe de corpuri cari au de typu aurulu.

* 2 CHRYSIDE, s. f., (fr. **chrysis**= χρυσίς, d'in χρυσός=*auru*); genu de insecte d'in ordinea hymenopteroru.

*CHRYSINU,-*a*, adj. s., (fr. **chrysine**, d'in χρύσινος=*de auru*); de auru, applecatu inse ca subst. f., *chrysina*, la unu genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a lamellicorneloru.

* CHRYSITE, s. f., **chrysites** si **chrysitis** (χρυσῖτης si χρυσῖτις, d'in χρυσός= *auru*); 1. pétra de cercatu aurulu; specia de pétra pretiosa de colore auría, asseminea *chrysolithului;* 2. specie de planta, numita si *chrysocoma.*

* CHRYSITIDE, s. f., vedi *chrysite.*

* CHRYSIU,-*a*, adj. s., **chrysius** (χρύσεος=*de auru*), applecatu mai vertosu ca subst. m., *chrysiu*, specia de baselicu auriu.

* CHRYSOBALANU, s. m., (it. **crisobalano**, fr. **chrysobalane**, d'in χρυσός =*auru* si βάλανος=*balanu, ghiande*); genu de plante d'in famili'a drupaceeloru, *icosandria monogynia* lui *Linneu.*

* CHRYSOBERYLLU, s. m., **chrysoberyllus** (χρυσοβήρυλλος, d'in χρησός= *auru* si βήρυλλος=*beryllu*); specia de beryllu verde ce bate in galbinu, beryllu auriu, petra pretiosa.

CHRYSOBULLU (redussu in pronun-

www.dacoromanica.ro

tia, prin forme ca : *chrisóvulu* sau *chrisoblu*, la forme secce ca : *chrisovu, hrisovu, risovu*), s. m., (χρυσόβουλλον, lat. mediu **chrysobullum**, d'in χρυσός=*auru* si lat. **bulla**=*bulla* in insemnare de *sigillu*, de care vedi la *bulla, bullinu*, etc.); carte domnesca cu sigillulu de auru domnescu, si de ací, diploma, actu semnatu cu semnatur'a si sigillulu domnului asupr'a unei cestione de dereptu importante, cumu vreuna donatione de mosia la unu monasteriu sau la altu institutu, asupr'a vreunei vendiare sau transmisione de una mosía, asupr'a vreunei recompensa cu gradu de nobilitate, etc. ; *chrysobullele monasteriului Marginiani; chrysobullu de nobilitate datu de Domnulu Marcianu cellu betranu; a avé chrysobulle de la mai multi Domni pentru derept'a possessione a mosieloru sclle; a perde chrysobullele mosiei ce possede o-mulu: prin acestu chrysobullu facemu connoscutu la toti câti se cuvine se scia*, etc.

*CHRYSOCARPU,-*a*, adj., **chrysocarpus** (χρυσόκαρπος, d'in χρυσός=*auru* si καρπός=*fructu;* compara si fr. **chrysocarpe**); cu fructe auríe, cu fructe galbine ca aurulu; — s. m., *chrysocarpulu*, specia de edera cu baccele galbine.

*CHRYSOCEPHALU si *chrysocefalu*, adj. s., **chrysocephalus** (χρυσοκέφαλος, d'in χρυσός=*auru* si κεφαλή=*capu*); cu capu auriu, cu capitina auría : *musce chrysocephale;* de ací, s. masculinu, *chrysocephalu*, planta, baselicu cu capitina auría.

* CHRYSOCHLAMYDU si *chrysochlamidu,-a*, adj., (fr. **chrysochlamyde**, d'in χρυσός=*auru* si χλαμύς=*chlamida*); cu *chlamida auria;* de ací, s. f., *chrysochlamida*, genu de plante d'in famili'a clusiaceeloru.

* CHRYSOCHLORU,-*a*, adj. s., (fr. **chrysochlore**, d'in χρυσός=*auru* si χλωρός=*verde*); verde auriu, verde ce bate in galbinu auriu ; de aci, s. m. *chrysochloru: a)* genu de mamifere insectivore de acea-asi familia cu orbetiulu, asiá numite d'in caus'a splendideloru colori aurie alle tunicei loru ; *b)* genu de insecte diptere d'in familia notacantheloru.

CHRYSOCOLLA, s. f., **chrysocolla** (χρυσόκολλα, d'in χρυσός=*auru* si κόλλα =*colla*); materia viscosa ce serve a lepí aurulu si alte metalle; specia de borace naturale ce serve a facilitá fusionea metalleloru.

* CHRYSOCOMU,-*a*, adj. s., **chrysocomes** si **chrysocome** (χρυσοκόμης si χρυσοκόμη, d'in χρυσός=*auru* si κόμη= *coma, peru ;* compara si it. **crisocoma**, fr. **chrysocome**); cu coma auría, cu peru auriu : *chrysocomulu Apolline ;* — s. f. reale, *chrysocoma*, genu de plante d'in famili'a synanthereeloru, *syngenesia polygamia ecale* lui *Linneu*, asiá numite pentru co florile loru formedia unu fellu de coma auría.

*CHRYSOGRAPHÍA si *chrysografía*, s. f., (fr. **chrysographie**, d'in χρυσός= *auru* si γραφειν=*scriere*); arte de a scrie cu littere de auru.

* CHRYSOGRAPHICU si *chrysograficu,-a*, adj., relativu la *chrysografia*.

* CHRYSOGRAPHU si *chrisografu,-a*, s., care scie si practica *chrysografi'a*.

* CHRYSOLAMPE, s. f., **chrysolampis** (χρυσόλαμπις, d'in χρυσός=*auru* si λάμπειν=*lucire*); 1. pétra pretiosa, care, dupo Pliniu, diu'a pare galbina, éro noptea pare focosa ; 2. genu de passeri, asiá numite pentru co in pennele multoru-a d'in ele se ingana galbinu de auru cu rosiu de rubinu.

* CHRYSOLEPIDU,-*a*, adj. s., (fr. **chrysolépide**, d'in χρησός=*auru* si d'in λεπίς=*scama* sau soldiu); cu scame aurie; de ací, *chysolepidi*, s. m. pl., tribu de pesci d'in famili'a sparoidiloru, cari au scame auríe.

* CHRYSOLITHU, s. m., **chrysolithus** (χρυσόλιθος, d'in χρυσός=*auru* si λίθος=*petra*); 1. cu intellessu estensu, pétra pretiosa, gemma de colore auría ammestecata cu verde; 2. cu intellessu strinsu, certe varietati de topazu sau de beryllu.

* CHRYSOLOPU,-*a*, adj., (fr. **chrysolope**, d'in χρυσός=*auru* si λοπός=*scama de pesce*); cu scame sau soldi aurii; de aci, *chrysolopu*, s. m., genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a curculionitiloru.

www.dacoromanica.ro

* CHRYSOMALLU,-*a*, adj. s., **chrysomallus** (χρυσόμαλλος, d'in χρυσός = *auru* si μαλλός = *lana*); cu lana de auru; de ací subst. masculinu, *chrysomallu*: *a)* arietele fabulosu cu pellea de auru; *b)* arborellu, a cui corolla e infasciorata pre d'in afora de neşce fulgi metassosi de colore auria.

* CHRYSOMELIDE, adj., (fr. **chrysomélide**); care sémina cu *chrysomelulu*; de aci, *chrysomelidi*, s. f. pl., familia de insecte coleoptere, cari au de typu *chrysomelulu*.

* CHRYSOMELINU,-*a*, adj. s., **chrysomelinus** (χρυσομήλινος, vedi *chrysomelu*, si compara fr. **chrysoméline**); de *chrysomelu*: *fructu chysomelinu* = *poma chrysomelina* = *chrysomelu*; — luatu inse mai vertosu ca subst. m., *chrysomelinu*, pl. f., *chrysomeline*, mare familie de insecte coleoptere tetramere, d'in cari cea mai mare parte cu colori aurie, aramíe, bronzíe, etc.

* CHRYSOMELU, s. m., **chrysomelum** (χρυσόμηλον, d'in χρυσός = *auru* si μῆλον = *meru*; compara si fr. **chrysomèle**); 1. proprie, *meru de auru*, applecatu prin metafore la certe pome ce semina a mere de auru, cumu: *gutoni'a, portocall'a, citr'a*, etc.; 2. genu de insecte coleoptere tetramere, alle carui specie sunt investite cu colori de rara formosetia.

* CHRYSOMITRU,-*a*, adj. s., (fr. **chrysomitre**, d'in χρυσός = *auru* si μίτρα = *mitra de capu*); cu mitra de auru, applecatu mai vertosu ca subst. m. la unu genu de passeri d'in famili'a fringillidiloru.

* CHRYSOPASTU, s. m., **chrysopastus** (χρυσόπαστος); specia de *chrysolithu* in intellessulu de sub 2.

* CHRYSOPHRU, s. m., **chrysophrys** (χρυσόφρυς d'in χρυσός = *auru* si ὀφρύς = *sprincena*); specia de pesce marinu.

* CHRYSOPHYLLU,-*a*, adj., (fr. **chrysophylle**, d'in χρυσός = *auru* si φύλλον = *folia*); cu foie sau frundie aurie, vorbindu de plante ce au frundiele coperite de una pubescentia auría.

* CHRYSOPE, s. f., **chrysopis** (χρυσωπις, d'in χρυσός = *auru* si ὠψ = *aspectu*); 1. specia de *chrysolithu* in insemnarea de sub 2.; — 2. genu de insecte diptere d'in famili'a tabanieloru.

CHRYSOPRASU, s. m., **chrysoprasus** (χρυσόπρασος, d'in χρυσός = *auru* si πράσινος = *verde ca prasulu* sau *purrulu*); 1. pétra pretiosa: *a)* varietate de topazu galbinu ce bate in verde; *b)* varietate de agata verde albastra; 2. genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a longicorneloru.

* CHRYSOPTERU,-*a*, adj. s., **chrysopterus** (χρυσόπτερος, d'in χρυσός = *auru* si πτερόν = *aripa*; compara si fr. **chrysoptère**) cu aripe aurie sau cu macule aurie, vorbindu de passeri sau de insecte; — s. m., *chrisopteru*: 1. genu de insecte lepidoptere d'in famili'a nocturneloru, asiá numite dupo splendorea coloriloru metallice ce natur'a a respanditu cu profusione pre aripele loru; 2. specia de iaspu auríu sau cu vene auríe.

* CHRYSOPYGU,-*a*, adj., (fr. **chrysopyge**, d'in χρυσός = *auru* si πυγή = *sedutu*); cu buccele sedutului aurie.

CHRYSOSTOMU,-*a*, adj., (fr. **chrysostome** = χρυσόστομος, d'in χρυσός = *auru* si στόμα = gura); cu gura de auru, vorbindu de certe passeri; — applecatu, prin metafora, si la persone cari vorbescu bene si cu potere de cuventu; in speciale s'a numitu *chrysostomu* si unulu d'in parentii basericii, Santulu Joanne, d'in caus'a dulcei selle elocentia.

* CHYLIFERU,-*a*, adj., (it. **chilifero**, fr. **chylifère**, d'in *chylu* si *ferere*); care *porta* sau duce *chylulu*: *vase chylifere*, cari ducu chylulu d'in intestine peno la canalea thoracica; cu acellu-asi intellessu si *canali chylifere* sau *vene lactee*.

CHYLIFICANTE, adj., (it. **chilificante**); care *chylifica*.

* CHYLIFICARE, v., (it. **chilificare**; fr. **chylifier**; vedi *chylu* si *facere*); a face chylu, a reduce in chylu.

* CHYLIFICATIONE, s. f., (it. **chilificazione**, fr. **chylification**); actionea de *chylificare*: *cinnamulu adjuta forte chylificationea*.

* CHYLIVORU,-*a*, adj. s., (fr. **chylivore**, vedi *chylu* si *vorare*); care devora chylu, vorbindu de una familia de inse-

www.dacoromanica.ro

cte diptere, alle caroru larve traiescu in corpulu animaliloru si se nutrescu cu chylulu acestoru-a.

* CHYLISMA, s. f., **chylisma** (χύλισμα); *chylu* storsu d'in una planta, succu storsu.

* CHYLISMU, s. m., (it. **chilismo**); formarea chylului, camu in acea-asi insemnare cu *chylificatione.*

* CHYLOLOGIA, s. f., (fr. **chylologie**, d'in χυλός = *chylu* si λόγος = *cuventu*); tractatu asupr'a chylului, theoria a chylului.

* CHYLOLOGICU,-*a*, adj., relativu la *chylologia.*

* CHYLOSE, s. f., (fr. **chylose** d'in χύλωσις), formatione a chylului si prin urmare de acea-asi insemnare cu *chylificatione.*

* CHYLOSU,-*a*, adj., (it. **chiloso**, fr. **chyleux**); plenu de *chylu*, sau relativu la *chylu : succu chylosu; vase chylose*, cari carra chylulu (vedi *chyliferu*); *materia chylosa.*

* CHYLU, s. m., (it. **chilo**, fr. **chyle** = χυλός = *succu nutritivu*, d'in χέειν = *a se versá, a curre*); ca terminu de physiología, licidu albitiosu sau rosaciu, ce se estrage d'in alimente, dupo ce se digeru, sau mai bene d'in *chymu*, si se absorbe de *vasele chylifere*, cari lu ducu peno la canalea thoracica, unde se ammesteca cu sangele : *chylulu sémina mai multu cu sangele de câtu cu laptele.*

* CHYMIA, s. f., (fr. **chimie**, de la gr. χυμεία, din acea-asi radecina cu *chylu* si cu *chymu*, adeco d'in χέειν = *versare, fundere, mesticare, combinare*, etc.; cei vechi au numitu acesta *scientia* candu *pyrotechnia* = *artea de a operá cu foculu*, candu *chrysopeia* si *argyropeia* = *arte de a fabricá auru si argentu*, candu *scientia spagirica* = *arte de a separá si a uní*, de la σπάειν = *separare* si ἀγείρειν = *unire*); scientia care studia composetionea corpuriloru, cautandu pre de una parte se adjunga la elemente, la corpuri simple ce cu mediele de analise actuali nu se mai potu desface, si se determine aceste elemente in calitate si in cantitate, éro pre de alta cercandu se recompuna d'in acelle-asi elemente corpurile miste: *cursu de chymia, a studiá chymi'a, a professá chymi'a, elemente de chymia, termeni de chymia; de candu chymi'a a devenitu scientia, omulu a petrunsu mai affundu in natur'a elementeloru corpului seu; peno mai de una di chymi'a nu era de câtu alchymia, pretensa arte ce avea secretulu de a fabricá auru; — chymi'a* se dice *anorganica*, intru câtu se applica la studiulu corpuriloru *anorganice*, in opposetione cu *chymia organica*, care se occupa cu studiulu corpuriloru organice alle animaliloru sau vegetaliloru, si de acea-a *chymia organica* pote fi : *chymia vegetale*, si *chymia animale;—chymia technologica*, care are de obiectu a scote d'in studiulu corpuriloru applicationi utili la arti; *chymi'a technologica* este numai una ramura a *chymiei applicata; chymi'a*, dupo applicationile multiple ce i se potu da, pote inco fi : *chymia pathologica, chymia medicale, chymia agronomica, chymia ceramica*, etc.; — *chymi'a filosofica* stabilesce principiele fundamentali alle scientiei chymice.

* CHYMICA, s. f., vedi *chymicu.*

* CHYMICE, adv., (it. **chimicamente**, fr. **chimiquement**); in modu *chymicu* dupo methodulu *chymicu*, dupo legile *chymice*, etc.: *a analisa chymice.*

* CHYMICU,-*a*, adj. s. (it. **chimico-a**, fr. **chimique**); 1. adj., de *chymia*, relativu la *chymia : analise chymica, nomenclatura chymica, producte chymice, proprietati chymice alle corpuriloru;*— 2. substantivu : *a)* personale, *chymicu-a*, care possede scienti'a *chymiei : a avé professoriu de chymia unu bonu chymicu; chymicii boni sunt rari· una chymica bona e pote ceva si mai raru; b)* femin. reale, *chymica*, in acellu-asi intellessu cu *chymia : lectioni de chymica, chymic'a e mai greá de studiatu de câtu physic'a.* Terminulu *chymica* ca scientia, e de preferitu terminului *chymia;* care insemna mai multu operatione.

* CHYMIFERU,-*a*, adj., (fr. **chymifere**, vedi *chymu* si *ferere*); care contine *chymu : vase chymifere.*

* CHYMIFICATIONE, s. f., (it. **chi-**

www.dacoromanica.ro

mificazione, fr. **chimification**); d'in unu verbu *chymificare*, compusu : 1. d'in *chymu* si *facere*, cu intellessulu de formatione sau productione de *chymu*; 2. d'in *chymia* si *facere*, cu intellessulu de : *a)* reducere a unei substantia la consistentia chymica; *b)* principiu sau fortia ce da unei substantia consistentia chymica.

* CHYMISMU, s. m., (fr. **chymisme**); systema chymica, domeniulu chymiei, totulu fenomeneloru ce se esplica prin legile chymice.

CHYMISTU, s. m., in acellu-asi intellessu cu *chymicu*, de sub 2, *a*, care e de preferitu.

*CHYMOMETRIA, s. f. (franc. **chimométrie**, d'in *chymia* si *metru*); mesurare sau calculare a cantitatei elementeloru corpuriloru.

* CHYMOSE, s. f., (it. **chimosi**, fr. **chymose**, d'in χύμωσις ; vedi *chymu*) ; 1. facere sau preparare de chymu, conversione a alimenteloru in chymu, (vedi si *chymificatione* sub 1); 2. inflamare a palpébreloru.

* CHYMOSU,-*a*, adj., (it. **chimoso**, fr. **chymeux**); care coprende *chymu : chylulu se desparte de mass'a chymosa.*

* CHYMU, s. m., **chymus**; (χυμὸς= *succu de carne, de pome* sau *de plante ;* compara si it. **chimo**, fr. **chyme**); multi confundu *chymu* cu *chylu*, inse *chymulu* este past'a viscosa, omogenia si negrastra, in care se transforma alimentele suppuse câtu-va tempu la actionea digestiva a stomacului, pre câtu acesta pasta sta in stomacu si nu e inco bene licidata, spre a poté trece in duodenu, unde se desparte in doue parti, un'a care e *chylulu* insusi, care se absorbe de vasele chyllifere si se duce in canalea thoracica, éro cea alta este secretata si arruncata pre diosu afora sub numele de scremente.

CI, adj. conj., vedi *ce*.

CIA, adv. ca imper., vedi *ce* in Dictionariu si *aisu* in Glossariu.

CIABARE, s. f., vedi *cibaria*.

CIANATU, *cianicu, cianogeniu*, etc. ; vedi *cyanatu, cyanicu, cyanogeniu*.

* CIBALE, adj., **cibalis**; relativu la *cibu : canalea cibale*, inghititorea.

CIBARE, v., **cibare**; a dá *cibu*, a ospetá, a nutrí ; *a ciba bene puii de gaina.*

CIBARIU,-*ia*, adj. s., **cibarius-ium**; relativu la *cibu* : 1. adj., *vase cibarie*, de mancare; *legi cibarie*, cari la Romani regulau si margineau spesele de mesa; — cu nuantia particularia de *commune, ordinariu*, etc. : *pane cibaria*, ordinaria, pentru servitori; *vinu cibariu*, vinu ordinariu, vinu acru si reu la beutu; — 2. substantivu reale : *a)* m. *cibariu;* α) *cibu*=demancare, fia pentru omeni sau pentru pecuri; β) vasu in care se pune de mancare : α') pentru omeni, β') pentru passeri domestice, pentru vite si mai vertosu pentru porci; de ací : γ) *cibariu* = vasu de spellatu alte vase, vasu de carratu apa curata, déro si vasu de pusu si carratu loture, mai vertosu loture remase d'in buccate, cari se dau porciloru sau passeriloru, (vedi si *cibariu* in Glossariu); — *b)* fem. *cibaria;* transformatu in *cibarie, cibare* si *ciabare* : α) vasu de mancare in genere, déro : β) in speciale, poteriu, santulu vasu, d'in care se communica crestinii cu corpulu si sangele lui Christu, (in acestu d'in urma intellessu *cibare* potè fi si una transformatione d'in *ciboria;* vedi si *cibariu* in Glossariu).

CIBATIONE, s. f., **cibatio**; actione de *cibare*.

CIBORIA, s. f., **ciboria**; specia de mare faba de Egyptu ; de ací :

CIBORIU, s. m., **ciborium** (κιβώριον vedi si *cibariu* in Glossariu); 1. scortia sau ghioca de *ciboria* d'in cari se faceau mari cupe de beutu vinu; de aci : 2. prin estensione, cupa mare de beutu, fora respectu la materi'a d'in care e facuta : *a)* form'a masculina *ciboriu* = veri-ce cupa de beutu; *b)* fem. *ciboria* poteriulu de communicare, (vedi si *cibariu*).

CIBOTA, s. f., (pronuntiatu dupo localitati si : *ciabota, cibbota, ciebota* sau *cebota*), **ocrea**; calciamentu de pelle, ce copere petiorulu peno la genuchie si chiaru peno mai susu de genuchie, (vedi *cibota* si in Glossariu).

CIBOTARESCU,-*a*, adj., de *cibotariu: sullă cibotaresca.*

CIBOTARESSA, s. f., vedi *cibotariu*.

www.dacoromanica.ro

CIBOTARIA, s. f., 1. maiestria de *cibotariu;* 2. negotiu cu *cibote;* 3. stabilimentu unde se lucra sau vendu *cibote.*

CIBOTARIU, s.m., **ocrearum artifex;** 1. care scie face *cibote;* 2. care vende *cibote;*—fem. *cibotaressa* : *a)* ca femina a *cibotariului, b)* ca femina care singura scie face sau vende *cibote: cibotaressele lucra sau vendu mai vertosu cibote feminesci, éro cibotarii vendu sau lucra mai vertosu cibote barbatesci.*

CIBOTU (dupo pronunti'a neogreca : *chivotu=kivotu*), s. m., (κιβωτός), **arcu;** arcu sau cuteia, applecatu in speciale : *a) cibotulu legei vechia,* in care se pastrà tablele legei si alte obiecte sacre; *b) cibotulu lui Noe,* arcu sau nàvea lui Noe; *c) cibotulu legei noua,* baseric'a.

CIBU, s. m., pl.*-re,* **cibus,** (it. **cibo,** isp.**cebo,**port.**cevo**); 1.mancare,alimentu, totu ce serve spre mancare omeniloru, bestieloru si planteloru : *cibulu planteloru este ploi'a; panea este cibulu cellu mai necessariu allu omului;*—si metaf., *cibulu suffletului este scienti'a;* —déro : 2. in speciale, alimentu pentru pecuri, si mai vertosu pentru porci sau pentru passeri de curte : *loturele de buccate suntu unu cibu care place forte porciloru si-i ingrassia; cumperatu-ai cibu pentru gaine ?*—3. prin metafora, vasu de pusu de mancare sau de bere : *nu te mai rabdu se manci cu mene d'in acellu-asi cibu; nu ti e grètia se manci, fora se lu spelli, d'in acellu-asi cibu, d'in care a mancatu porculu? unde e cibulu, d'in care beau ratiele? spellati celle ciburi, co le a linsu catusi'a.*

1 CICA, cuventu imitativu de fapt'a *unui cicalla : nu-i mai tace gur'a, tota diu'a l'audi cic'a, cic'a.*

2 CICA, in locu de *dice co,* se aude forte desu in gur'a poporului : *mamm'a cica nu face ce vrei tu,* (vedi *dicere*).

* CICADA, s. f., **cicada;** 1. genu de insecte hemiptere d'in famili'a *cicadarieloru,* d'in cari speci'a connoscuta in poporu porta numele de *greieru;* 2. prin metafora, persona *cicallitoria, cicalla,* cui nu mai tace gur'a si suppera pre altii cu cuventele selle secce si interminabili.

CICADARIU,*-ia,* adj., (fr. **cicadaire**), care semina cu *cicad'a;* de aci, *cicadarie* s. f. pl., familia de insecte hemiptere, sectiunea homoptereloru.

CICADELLA, s. f., (franc. **cicadelle**); proprie deminutivu d'in *cicada,* applecatu inse in speciale la unu genu de insecte hemiptere d'in famili'a *cicadarieloru.*

* CICADIADE, adj. s., (fr. **cicadiade**); care se tine de *cicada;* de aci, *cicadiadi* s. f. pl., familia de hemiptere cari au de typu genulu *cicada.*

* CICADIDE, adj. s., (fr. **cicadide**); care sémina cu *cicad'a;*—f. pl. *cicadidi,* familia de hemiptere.

CICADIU,*-a,* adj., (fr. **cicadien**); care tine de *cicada; cicadie,* s. f. pl., tribu d'in ordinea hemipterelor, sectionea homoptereloru.

CICALLA, s., **blatero, cicaro; oblatrator, morosus, stomachosus; deblateratio, oblatratio, odiosa garrulitas;** 1. proprie deminutivu d'in *cicada,* si a nume d'in una forma *cicadula=cicadula,* care s'a redussu mai antaniu in *cicad-la* , si apoi, de neapperatu, in *cical-la;* acesta esplecare a formei cuventului ne pare mai satisfactoria de câtu suppositionea, co *d* d'in *cicada* ar fi trecutu in *l,* de si it. **cicala,** prov. **cigala,** fr. **cigale,** alb. **ghincala,** parn a militá pentru acésta supposetione; déro isp. **chichara** si port. **cigarra** vinu in adjutoriulu esplecarei ce noi preferimu;—de altamentre intellessulu primitivu allu cuventului nu scimu de mai e populariu pre undeva; pre câtu scimu noi, cuventulu se iea numai in intellessulu metaforicu, carui-a analogu are si it. **cicala,** adico : 2. prin metafora : *a)* cu intellessu personale, persona, omu sau femina, care *semina cu cicad'a ce suppera prin necontenit'a si ascutit'a sea voce,* persona care prin multa limbutia suppera pre altii, care spune multe verdi si uscate, seccature, dér o seccatura mustratorie si supperatorie, cui nu mai tace gura, cari ti rupe urechiele cu secce si neincetate cuvente si imputari, care latra infine ca canele la luna si nu da altui-a pace : *nu sciu cumu se scapu de estu cicalla, care mi manca urechiele se l'imprumutu; nu e mai nesufferitu lucru*

www.dacoromanica.ro

de câtu muierea cicalla; ce cicalla de omu! ce cicalle de muieri! cicalle ati mai fostu si voi! credeam, co cu ducerea betraniloru am scapatu de cicalle; betranii sunt adesea cicalle relle;—cumu se vede d'in aceste essemple *cicalla* se applica sub form'a feminina, atâtu in singulariu câtu si in plurariu, *cicalle*, la persone de amendoue sessele; se iea inse si ca indeclinabile, sub form'a sing. *cicalla*, pentru tote numerele si genurile: *éro vinu alli de cicalla;*—*b)* cu intellessu reale, ca abstractu, apropiatu de intellessulu formei *cicallire* sau *cicallitura* =fapta ce *semina cu a cicadei, ce suppera prin necontenit'a si acut'a ei cantare*, limbutia interminabile si uritiosa, imputare cu locu si fora locu si pentru verice de nemica, etc. : *cine pote sufferi cicallele telle de tota diu'a? mai curma si tu d'in cicalla; nu mi-e mai uritu nemica ca cicall'a, mai bene una bataia buna de câtu atâta cicalla. M.*

CICALLIRE, *-escu*, v., **inepte et incontinenter garrire, odiosa garrulitate persequi; deblaterare, increpitare**, etc. (compara si it. **cicalare**); 1. intr., a fi *cicalla*, a nu mai tacé d'in gura, a spune verdi si uscate, cari suppera pre altii : *muierea rea tota diu'a cicallesce, nu e di in care se nu cicallesca, nu e momentu in care se nu afle causa de a cicalli;* 2. transitivu : a imputá, a mustrá si cu locu si fora locu, a mustrá neincetatu, sau a nu dá pace cuiva, rodindu-i urechiele, ca se capite de la ellu ceva : *de una luna de dille me cicallesce se l'impromutu; muierea rea cicallesce barbatulu, cicallesce copilii, cicallesce argatii, cicallesce tota lumea; se cicallesce chiaru pre sene, candu nu mai afla pre altulu se lu cicallesca. M.*

CICALLITORIU, *-toria*. adj. s., (compara it. **cicalatore si cicalatorio**), care *cicallesce*, care are reulu invetiu si passionea de a *cicalli* : *se teferesca Domnedieu, de omulu cicallitoriu; cuvente cicallitorie, abitudine cicallitoria* etc. *M.*

CICALLITURA, s. f., **oblateratio, deblateratio; odiosa garrulitas, morositas**, etc.; actione, déro mai vertosu actu de cicallire: *de cicallitur'a vostra am se ieau lumea in capu; nu mai potu sufferi cicalliturile telle; mai curma si tu cicallitur'a. M.*

* CICATRICARE, v., **cicatricare**; 1. trans., a face se se formedie *cicatrice*, se se inchida una plaga : *a cicatricá plagele vulneratului;* 2. intr., a se formá *cicatrice*, a se inchide, a se vindecá : *ulcerile nu cicatrica asiá curendu;* — in acestu sensu si refles., *a se cicatricá.*

* CICATRICATIONE, s. f., (**cicatricatio**); actione de *cicatricare: cicatricationea ulcereloru procede incetu.*

* CICATRICATORIU, *-toria*, adj. s., **cicatricans**; care *cicatrica : remedie cicatricatorie.*

* CICATRICE, s. f., **cicatrix-cicatrice**; 1. semnu remasu dupo una plaga vindecata, plaga inchisa, vindecata sau pre calle de vindecare, care a prensu sau incepe a prende pellitia, etc. : *a face cicatrice*=a incepe se se vindece; asiá si *a veni, a dá in cicatrice; cicatricile vulnereloru accepte in luptele pentru terra; peptulu cellui animosu in lupta e plenu de cicatrici;* 2. prin metafora : *a)* sgariatura, incisura facuta unei planta, unui arbore, care incepe a se prende; *b)* crepatura, spartura intr'unu parete, intr'unu muru, etc.; *c)* in intellessu ideale : *a redeschide cicatricea de care a sangeratu una anima sentitoria; a refrecá si invenina cicatricile republicei.*

* CICATRISARE, *cicatrisatione, cicatrisatoriu*, sau :

* CICATRIZARE, *cicatrizatione, cicatrizatoriu*, forme cu intellessulu ce au: *cicatricare, cicatricatione, cicatricatoriu*, cari sunt de preferitu.

* CICATRICULA, s. f., **cicatricula**; deminutivu d'in *cicatrice.*

* CICCA si *cica*, s. f., (compara it. **cica si cicca**, fr. **cicca**); forma femina d'in *ciccu :* 1. in insemnarea de *pellicior'a baccei de granata;* 2. in insemnarea de *mucu de sugare*, ce remane nefumatu si se arrunca d'in una sugare; de ací : 3. ceva neinsemnatu, seccatura, nemica: *nu dau cicca pre assemini cuvente;* — 4. applecatu la unu genu de plante d'in famili'a euforbiaceeloru.

www.dacoromanica.ro

* CICCU si *cicu*, s. m., **ciccus** si **cicus** (κίκκος, compara si it. **cicco** si **chicco**, fr. **chiche**, **ciccum** si **ciccus**); 1. pelliciora ce infasciora bacc'a de granata; 2. pelliciora de fructu in genere; 3. grauntiu micu: *ciccu de meiu, de piperu, de cafea, de granu, de uua, de grandine;* 4. forte mica particella d'in unu ce, sfermitura, picatura, buccatella, etc.; de ací: 5. nemica, seccatura, ceva fora neci una insemnatate;—6. genu de insecte d'in ordinea hemipthereloru, famili'a *cicadieloru*, (vedi si *cicca*, a carei forma masculina e *ciccu*).

* CICE, s. f., **cici** (κίκι); arbore resinosu de Egyptu, numitu altramente si *ricinu*. **ricinus communis** lui *Linneu*.

* CICERBITA si *cecerbita*, s. f., **cicerbita**, (de acea-asi radecina cu **cicer**= *cecere*); specia de planta, ce se manca ca salata, **soncus oleraceus** lui *Linneu*.

CICERONE, s. m., **Cicero** (compara si it. **cicerone**, fr. **Cicéron** si **cicéroné**); 1. nume propriu, connume romanu; cellu ce au illustratu mai multu acestu connume, (candu se dice senguru si neinsocitu de altu nume), fu *Marcu Tulliu Cicerone*, cellu mai mare oratoriu si stylistu allu litteraturei latine, si de acea-a luatu ca norma esclusiva pentru latinitate de antici ca si de moderni, asiá co unii au dussu lucrulu peno acollo, iu câtu se puna în principiu, co tote cuventele, tote formele de cuvente si de constructioni, ce nu se afla in Cicerone, nu aru fi de bona latinitate; — 2. prin metafora, ca nume commune, cu intellessulu de: *a)* omu elocente, scriptoriu admirabile; *b)* si in ironía, omu cu pretensiuni de elocentia sau de bonu scriptoriu; *c)* conductoriu bonu si certu, si in speciale: *d) cicerone de platia*, omu care conduce pre straini intr'una cetate, le arreta si le esplica raritatile cetatei, etc.; *e)* carte care descrie monumentele si alte lucruri mai insemnate si mai demne de vedutu intr'una cetate sau terra, si care serve de conductoriu si esplicatoriu strainului, ce vre se visite acelle monumente; *f)* caracterie typografice, cari prin marimea loru stau intre celle numite *filosofia* si *santu Augustinu*, asiá numite pentru co cu caracterie camu assemine se typarira mai antaniu *scrissorile lui Cicerone cotra familiari;* astadi acelle-asi caracterie se chiama *de numerulu unsprediece*.

CICERONIANISMU, s. m., vedi *ciceronianu*.

CICERONIANU,-*a*, adj. s., **ciceronianus**; relativu la *Cicerone*: 1. adj., *a)* in insemnarea acestui cuventu de sub 1.: *ubertatea ciceroniana; b)* in insemnarea cuventului de sub 2, *a*: *stylu, periodu ciceronianu*, care semina cu alle lui Cicerone, chiarú fiendu vorb'a de ceva scrissu in alte limbe differite de cea latina; 2. subst. m. personale, *ciceronianu: a)* amicu si fautoriu politicu allu lui Cicerone; *b)* amicu si fautoriu allu stylului lui Cicerone; de ací: *c)* imitatoriu allu acestui stylu, si mai vertosu: *d)* membru allu sectei litteraria, care pretende co Cicerone e sengurulu auctoriu latinu ce se cade a lege si imitá; — de ací si: 3. *ciceronianismu*, s. m., cu intellessu: *a)* de systema a lui Cicerone insusi: α) systema filosofica, totulu ideeloru filosofice alle lui Cicerone; β) systema sau modu de cuventare si scriere a lui Cicerone insusi, stylulu, limb'a lui Cicerone; *b)* imitatione a stylului lui Cicerone, mai vertosu cu insemnarea de imitatione essagerata si fora judecata;— 4. *ciceronisare* si *ciceronizare*, v., a imitá pre Cicerone in stylu sau limba.

CICERONISARE si *ciceronizare*, v., vedi *ciceronianu*.

* CICINDELA, s. f., **cicindela**, (vedi *candela*, d'in care a essitu *cicindela*, si compara fr. **cicindèle**); 1. specia de *candela* sau luminare; 2. prin metafora: *a)* specia de insectu ce se vede luminandu noptea, lucuriciu sau licuriciu; *b)* genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a cicindeliadiloru.

* CICINDELIADE, adj. s., (fr. **cicindéliade**); relativu la *cicindela*; — s. f. pl. *cicindeliadi*, famili'a de insecte coleoptere, cari au de typu genulu *cicindela*.

* CICINDELETU,-*a*, adj. s., luatu inse de regula ca s. f. pl., *cicindelete* (=**cicindeletæ**=fr. **cicindeletes**), tribu de insecte d'in famili'a cicindeliadiloru.

www.dacoromanica.ro

* CICINDELIDE, adj. s., (fr. **cicindélide**); care semina cu *cicindel'a*;—s. f. pl., *cicindelidi*, familia sau tribu de insecte d'in ordinea coleoptereloru pentamere.

* CICINDELIU,-*a*, adj. s., (fr. **ciciudélieu**); relativu la *cicindela*; — s. f. pl. *cicindelie*, unulu d'in triburele de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a *cicindeliadiloru*.

*CICINDELLU, s. m., **ciceudula**, (compara si it. **cicindello**, mediu lat. **cicindellus**; vedi si *cicindela*); 1. instrumentu de pusu *candel'a* sau *luminarea*, in speciale inse, cercellulu in care se baga si se fissedia unu capitu allu luminarei; 2. insectu, ce se vede noptea luminosu, *lucuriciu* sau *licuriciu*.

* CICINU,-*a*, adj., **ciciuus**; de *cice* : *oliu cicinu*.

CICLICU, *cicloide*, *ciclu*, etc.; vedi *cyclu*, *cyclicu*, *cycloide*.

CICNU, s. m., (datu in dictionariulu de Buda sub form'a *cimnu*, si cu *ci* pronuntiatu ca *ti*), **cycnus** (κύκνος, it. **cicno** si **cigno**, fr. **cygne**); genu de passere, cea mai formosa si mai mare d'in passerile nostre de apa, cu guttu lungu si gratiosu, dimensioni proportionate si eleganti, penne albe la celle mai multe specie; *cynulu* se tine de famili'a *palmipediloru lamellirostre*, si porta, in poporu, pre unele locuri, numele de *lebeda*: *cicnii innota cu usiurentia si rapiditate; cicnulu sbora la mari inaltimi; cicnii domestici facu ornamentulu lacuriloru nostre: déro cycnulu e passere numai de apparatu si de caracteriu reutatiosa, indocile, invidiosa, furiosa si pururea occupata de cultulu si ornatulu seu;*—Cei vechi credeau co *cicnii* cantau in momentele mortei unuiu d'in cantecele celle mai armoniose si mai attengutorie de anima; de ací *cicnulu* ca emblema a armoniei, si mai vertosu a armoniei poetice, de unde apoi prin una noua metafora : *cicnu*=poetu in genere, poetu lyricu in parte : *cicnulu Latiului*=Oratiu, *cicnulu poesiei lyrice romane*, *cicnulu Mantuei*=*Virgiliu*, *cicnulu Academiei*=*Platone*, etc.; *cantulu cicnului* =ultimulu opu ce unu poetu sau altu omu de geniu a produssu cu pucinu inainte de mortea sea; — d'in caus'a candorei penneloru si a armoniei si formosetiei plena de gratia a figurei, numele *cicnului* se lega cu multime de alte idee suavi si gratiose : *voluptatea face d'in cicnu passerea amorei; cicnii tragu carrulu Venerei; guttu de cicnu* se dice de *guttulu unei femine lungu si candidu*; — *cicnu* e si numele unei constellatione meridionale.

CICONIA, s. f., **ciconia** (it. **cicogna**, fr. **cigogne**); genu de passeri cu penne albe ammestecate cu negre, cu rostrulu lungu si pucinu despicatu, cu guttulu lungu : *ciconiele si facu cuibu pre crescetulu arboriloru si rupiloru sau pre culmea turnuriloru si caseloru; Romanii faceau d'in ciconia emblem'a pietatei, la densii iconi'a erá consecrata Junonei*; — *iconi'a* porta, in poporu, pre unele locuri, numele de *bardia*, pre alte locuri numele de *cocostercu*, (vedi si in Glossariu : *berdia* si *cocostercu*).

CICONINU,-*a*, adj. s., **ciconinus** (compara si it. **ciconino**, fr. **ciconien**); 1. adj., de *ciconia*, ca de *ciconia* ; *pui ciconini*, *rostru ciconinu*; 2. substantivu : *a) ciconinu*, pl. *ciconini*, pui de *ciconia*; *b) ciconine*, pl. f., familia de passeri, cari au de typu genulu *ciconia*.

* CICORACEU si

*CICORACIU,-*a*, adj., (it. **cicoraceo**, fr. **chicoracé**); care semina cu *cicorea*, care contine ceva d'in alle *cicorei*; de ací, s.f.pl. *cicoracee*, mare tribu de plante d'in ordinea compositeloru; — s. m. *cicoraciu*, sau s. f. *cicoracia*, estractu d'in succu de *cicore*.

CICORE, s. f., **cichorium** (κιχώριον si κιχόρια, it. **cicoria**, isp. si port. **chicoria**, fr. **chicorée**; si allu nostru *cicore* =*cicoria*, ca si *calamare*=*calamaria*); genu de plante d'in famili'a compositeloru sau synanthereeloru, tribulu *cicoraceeloru*, *syngenesia ecale lui Linneu*, alle carui specie dau frundie si radecine bone de mancatu crude sau ferte; doue d'in aceste specie sunt mai communi si mai connoscute : *a) cicorea intuba*=*cicorea veratica* sau *de vera*=*cicorea selbatica*=**cichorium inthybus** lui *Linneu*, alle cui radecine nu numai sunt bone

www.dacoromanica.ro

de mancatu ca salata, ci inco se potu frige, reduce in pulbere si usitá in locu de cafea; *b) cicore endivia*=*cicorea iernatica* sau *de ierna*=**cichorium endivia** lui *Linneu.*

CICURA, s. f., vedi *ciucura.*

* CICURARE, v., **cicurare**; a face *cicuru.*

* CICURATIONE, s. f., **cicuratio**; actionea de a *cicurá.*

* CICURU,-*a*, adj., **cicur**; ca oppositu la *selbaticu*, *cicuru*=blandu, domesticu, sau domesticitu, imblanditu: *animali cicure si selbatice; cai cicuri, nu selbatici.*

CICUTA, *cicutaria*, etc., vedi *cucuta, cucutaria.*

CIDARE, s. f., si

CIDARIU, s. m., pl.-*e*, **cidar** si **cidaris** (κίδαρις, compara si it. **cidari**, fr. **cidaris**); 1. tiara, diadema a regiloru persani; 2. tiara a archiereiloru ebrei; 3. genu de molusce, a caroru *concha* semina in forma cu *cidarea* sau *cidariulu.*

CIEFU, s. m., si *cieftu*, vedi *ciepu.*

CIEMPETARE si

CIEMPITARE (pronuntiatu: *tiempitare*, si conjugatu in forma simpla: *ciempitu, ciempiti*, etc. sau *tiempitu, tiempiti*), v.; **pede in aliquid offendere, claudicare**; in acellu-asi intellessu cu *cespitare*; — proprie, *a dá cu petiorulu in ciempu* (in locu de *ciepu* prin introducerea nasalei *m*), si de ací: *a se impedicá; a se inciepá, a fi inciepatu la petioru, a schiopetá*, etc. (compara si it. **ciampicare** si **inciampicare**).

CIEPA si *cieppa* (pronuntiata dupo regula, de care vedi *C*, ca *tiepa*), s. f. (pentru etymologia vedi *ciepu*), **cippus, infamis sontium cippus; paxillus, palus, vallus, aculeus**; femininu d'in *ciepu*, luatu cu intellessulu speciale de: 1. parn de lemnu sau de ferru bene ascutitu la capitulu ce are se sté in susu, servindu la differite usuri, déro mai vertosu: *a)* a munf vallulu unei fossa militaria, unei fossa ce inchide unu agru, una curte, etc.; *b)* a pune in ellu pre unu condemnatu pentru grave crime; de unde espressioni ca: *a pune* sau *trage pre cineva in ciepa*; inse *barbar'a pena de ciepa nu se mai applica astadi neci la Turci*; 2. acume, punta, parte ascutita a unui paru sau altui ce, cu care se impunge sau se *inciepa M.*

CIEPARE si *cieppare* (pronuntiatu: *tiepare*; vedi *ciepa*), v., d'in *ciepa*, usitatu inse mai desu ca compusu cu *in*: *inciepare*, (vedi *inciepare*) *M.*

CIEPERU si *ciepperu,-a*; adj., (pronuntiatu: *tieperu*; vedi *ciepa* si *ciepu*), **pungens, acutus, acer**; camu in acellu-asi intellessu ce are si *cieposu* sub 2.: *cieperu acu are vespea M.*

CIEPERUIA, cu I moiatu in locu de

CIEPERULIA si *ciepperulia* (pronuntiatu: *tieperulia*; vedi *ciepa* si *ciepu*), s. f., **arista**; proprie, deminutivu d'in *cieperu* sau *ciepa*, luatu inse cu intellessulu speciale de *ciepu de spicu*, firu d'in barb'a spicului *M.*

CIEPESIU,-*ia*, si

CIEPISIU sau *cieppisiu,-a*, adj. adv. si s., (pronuntiatu: *tiepesiu* si *tiepisiu*: vedi *ciepa* si *ciepu*), **pungens, aculeatus, acuminatus; præceps, abruptus; abrupte; præcipitium, rupes abrupta; vallum, spinetum**; 1. adj., *a)* care are una *ciepa* sau mai multe *ciepe*, unu *ciepu* sau mai multi *ciepi*; care *inciepa*; mai vertosu: *b)* cui place a *inciepá*, si in speciale, cui place a pune in *ciepa*; de ací *ciepesiu* sau *ciepisiu* datu ca connume lui Vladu V, cui placea se applice *pen'a ciepei*; *c)* abruptu, precipite, precipitiosu, vorbindu de inaltimi sau aduncimi prea rapide, de *inaltimi ciepisie*, cari se redica dereptu in susu, de *valli ciepisie*, cari se lassa dereptu in diosu; 2. adverbiu, mai vertosu in insemnarea adiectivulu *ciepisiu* de subu *c)*: *rupile se redica ciepisiu, si nu e cu potentia a se sui pre elle*; 3. subst.: *a)* parte *cieposa* a unui ce taiosu, cumu *taisiu* e partea taiosa: *b)* ca collectivu: α) in genere, toti *ciepii* unui ce *cieposu*, toti *ciepii* din unu locu ore-care: *ciepisulu spicului*, barb'a; *a se infundá intr'unu desu ciepisiu*; β) in speciale, toti parii *cieposi* ce munescu unu vallu, una curte, etc.; — *c)* precipitiu, rupe, inaltime dereptu in susu sau aduncime dereptu in diosu. (*ciepisiu* e in locu de *ciepiciu*, formatu

www.dacoromanica.ro

din *ciepa* sau *ciepu*, ca si *capriciu* d'in *capra*). *M.*

CIEPLA (prónuntiatu *tiepla* si *tipla;* vedi *ciepa* si *ciepu*), s. f., **ligneus aculeus, intercus aculeolus; lignea tegula, follis;** 1. proprie, deminutivu d'in *ciepa*, applecatu inse in speciale la una aschiora de lemnu suptire si cieposa, care se baga pre sub pelle si casiona buba cu doreri; 2. prin metafore: *a)* tiegla de lemnu, *scindrilla* sau *sindrilla*, *b)* membrana sau pelle de folle allu unui animale, d'in care se facu *utricli* pentru brendia, care se applica in locu de vitru la ferestre, etc.; *c)* prin estensione, veri-ce pellitia, membrana sau pelle suptire. *M.*

CIEPOSU si *ciepposu,-a*, adj., (pronuntiatu : *tieposu;* vedi *ciepa* si *ciepu*), **aculeatus, acuminatus, acutus, cuspidatus, spinosus, pungens, asper, acer, mordax;** 1. plenu de *ciepi : cieposulu ariciu; ciepos'a scortia a castanei; arbori cu trunchi cieposi*, etc.; 2. tare ascutitu, cu *ciepa mare* sau bene ascutita, care impunge reu, *inciepa*, petrunde, etc. : *ciepos'a punta a spatei; peri aspri si cieposi; cieposulu peru allu porcului; aculu vespei e forte cieposu si veninosu;*— si metaforice : *cieposele cuvente alle urei si invidiei. M.*

CIEPU si *cieppu*, s. m., pl.-*i*, (pronuntiatu *tiepu*, vedi si *ciepa*), **cippus, aculeus, paxillus, spina, seta,** etc.; forma masculina a femininului *ciepa*, forma luata cu intellessulu mai estensu de *totu ce impunge* sau *inciepa : ciepii ariciului, ai spicului, ai rosei, ai albincloru, ai vespeloru, ai acaciei, ai spinului, ai scaietiloru, ai scortieloru castanei; ciepii de pre spinarea certoru pesci; ciepii barbei*, peri rasi si crescuti pucinu, cari *inciepa; ciepii porcului*, perii cieposi ai porcului, etc.; (*ciepu* sau *cieppu* e in locu de *ceppiu;* pecumu *ciepa*, sau *cieppa* e in locu de *ceppia;* éro *ceppiu-a*=(**cippius-a**), adiectivu trassu d'in *ceppu*=**cippus**, care s'a applicatu ca substantivu in form'a amendouru generiloru—pentru destinctione de intellessu d'in *ciepu* s'a formatu si *ciefu* cu insemnarea speciale de *lemnu ascutitu ce se infige in centrulu unui spatiu de actione*, cumu : *a) ciefu de aria*, paru infiptu in mediloculu ariei, de care se lega funea ce tine caii bagati in aria; *b) ciefu la petrecu* si alte assemini jocuri, paru sau bàtiu ce se infige in pamentu, spre a servi de centru jocului, etc.; de ací : *c)* cu intellessulu mai generale si ideale de *centru de actione*, puntulu cellu mai greu sau cellu mai importante intr'una operatione, affacere, etc.: *a fi la ciefu*, a fi acollo de unde depende mai multu sau totulu;—in locu de *ciefu* pre a locurea se aude si cu *cieftu* acellu-asi intellessu; —(noi credemu co si *tiepenu* e in locu de *ciepenu;* intellessulu de *rigidu*, ce are *ciepinu*, se attinge cu cellu de *abruptu*, ce are *ciepisiu*, cumu si franc. **raide** reunesce intellessulu de *rigidu* : **mort raide**=*mortu ciepenu*, si cellu de *abruptu* : **mont raide**=*munte ciepisiu :* de alta parte ce pote fi in sene mai *ciepenu*=*mai inlemnitu* si totu de una data mai *abruptu* de câtu una *ciepa de lemnu*, sau mai vertosu de *ferru bine infipta in pamentu?) M.*

CIEPUSIA si *cieppusiu* (pronuntiatu : *ciepusia*, vedi *ciepa* si *ciepu*, d'in care *ciepusia* in locu de *ciepucia*), s. f., **veru, verutum, veruculum;** paru de lemnu sau ferru ascutitu, care serve : *a)* ca arma; *b)* ca frigare; *c)* ca instrumentu de venatu pesce sau alte animali; *d)* ca instrumentu de appucatu si incarcatu fascicli de cereali, etc. *M.*

CIEPUSIATU si *cieppusiatu,-a*, (pronuntiatu : *ticpusiatu* si *tieposiatu*), adj., **verutus;** proprie, part. pass. d'in unu verbu *ciepusiare* sau *cieposiare*, trassu d'in *ciepusia* sau d'in *cieposu*, si prin urmare cu intellessulu de : cui s'a datu forma de *ciepusia* sau de *cieposu*, care are forma de *ciepusia* sau de *cieposu : perii porcului suntu ciepusiati. M.*

CIEPUSIOSU si *cieppusiosu,-a*, (pronuntiatu : *tiepusiosu*), adj., **verutus;** d'in *ciepusia*, cu intellessu de : care are forma de *ciepusia : perii cieposiosi ai capului; perulu barbei forte aspru si ciepusiosu.*

CIERCA, s. f., (pronuntiatu : *tierca* si cu *a* prea deschisu : *tiarca*), **pica;** in acea-asi insemnare cu *caracatia* si **co-**

www.dacoromanica.ro

tiofana (vedi *caracatia*), numita *cierca* sau dupo cerculu negru pre albu, ce are acesta passere, sau dupo miscarile *cercularie* ce face, sau in fine pentruco bate la *ciercurele* de oi; — *cierca* nu e de câtu forma feminina d'in *ciercu*, (compara si lat. **circanea avis**). *M.*

CIERCARE (pronuntiatu : *tiercare*, vedi *ciercu*), v., d'in *ciercu*, usitatu inse mai multu ca compusu cu *in* : *in-ciercare*. *M.*

CIERCU, (pronuntiatu dupo regula, de care vedi *C*, ca *tiercu*, pre a locurea si *tiarcu;* vedi *cercu*, d'in care vine *ciercu*); 1. spatiu de locu incongiuratu cu unu *cercu* sau gardu cercullariu de nuelle, de pari, de arundini, etc., in care se inchidu vite : oi, vacce, mnei, vitellii, etc.: *a inchide mneii in ciercu; a pune mneii la ciercu;* 2. cu intellessu abstractu de *inchidere intr'unu cercu* in genere si in speciale, *inchidere, in cercu a sugaciloru*=*inciercare*, intellessu ce are si compusulu *in ciercu* : *cierculu mneiloru nu se cade se se faca prea de tempuriu, candu mneii suntu prea debili; a pune unu copillu la ciercu* : *a)* a lu pune la arrestu intr'unu locu inchisu, a lu pune la arrestu veri-unde; déro si : *b)* a *l'inciercá*, a lu departá de titia, a nu i mai dá titia : *cierculu* sau *inciercului unui pruncu*, etc. *M.*

* CIESCENTE, adj., **quiescens quiescente;** care *ciesce*, e in repausu, nemiscare : *undele ciescenti;* — in speciale : *a) littere ciescenti* : α) cari nu se pronuntia, precumu consonantile finali in limb'a frances'a ; β) in limb'a sanscrita littere allu caroru sonu se reduce la una aspiratione pucinu sentita; *b) basi ciescenti*, se diceau in chymica basi alle caroru affinitati nu se essercitau in certe conditioni. *M.*

* CIESCENTIA, s. f., **quiescentia;** calitati sau stare *de ciescente.*

* CIESCERE, *ciescui, ciescutu* si *cietu*, v. **quiescere, quievi (quiescitum)** si **quietum;** 1. in genere, a incetá d'in lucru, a fí in repausu, a se repausá, a siedé in nemiscare, etc. : *ciesceti in pace, umbre ale eroiloru;* 2. in speciale ; *a)* in respectu politicu, a stá neutru, a se tiné departatu de agitationile factioniloru ; *b)* a dormí ; *c)* a dormí somnulu mortei : *in acellu mormentu ciescu bonii nostri; d)* de lucruri inanimate, a se allená, a incetá, a fi lenu, etc. : *undele ciescu; flacur'a ciesce*, se allena si se stenge; *e)* a lassá se se faca ceva, a nu se oppune; a se lassá, a incetá; — compusele: *acciescere*=**acquiescere,** *reciescere* = **requiescere;** — vedi in Glossariu la articl. **aquitare,** cumu *cietu* pote luá, in limb'a nostra, ca si in alte limbe sorori, si formele contracte : α) *cetu*, de unde : *in-cetu, in-cetare, in-cetinellu*, etc.; β) *citu*, de unde : *citantia, accitare*, etc.; e de preferitu inse a se pastrá form'a intrega atâtu in simplulu *cietu*, câtu si in compuse sau derivate : *in-cietu, in-cietare, cietinellu, incietinellu, cietantia, accietare*, etc. *M.*

* CIETALE, adj. s., **quietalis;** relativu la *ciete;* — subst., *locu de ciete eterna*, imperiulu lui Plutone, infernulu.

* CIETANTE, adj., **quietans;** care *cieta.*

CIETANTIA, s. f., (compara it. **quietanza** si **chetanza;** vedi si *ciescere*); 1. stare a cellui *cietante;* 2. in speciale si ca mai desu, cu intellessulu concretu de *mediu* de *cietare*, in insemnarea a acestui cuventu de sub 2, *b*, instrumentu de *cietare* pentru debitoriu sau creditoriu, addeverentia de desfacerea unei detoría.

CIETARE, v., **quietare** si **quietari** (it. **quietare, quetare** si **chetare,** isp si port. **quedar** si **quitar,** prov. **quiar,** fr. **quitter** si **coiser;** in limb'a nostra inco pare a se contrage *ie* d'in radecina si in *e : cetare, in-cetare*, si in *i : citare, ac-citare;* vedi *ciescere*, d'in a cui supinu *cietu*, esse *cietare*); 1. ca intransitivu, in acellu-asi intellessu cu primitivulu *ciescere*, numai cu una nuantia de energia mai pronuntiata : *in aceste mormente cieta ossele si cenusi'a parentiloru nostri; poteti cietá de acumu cietea mortei; ventulu nu mai cieta; ba inco, in locu de a cietá, devine mai furiosu ; clamorile turbei nu mai cietau; undele cietara pucinu; de ieri dororile nu mi mai cieta cátusi de pucinu;* —si in intellessulu speciale de: a fi lentu, molle, amortitu, fora vivacitate si energia, (vedi si *cietu*); —2. transitivu : *a)* in genere, a face *cietu*, a stemperá, a allená, a trancillá, a face se *inciete*, se in-

www.dacoromanica.ro

tre, in repausu, in pace, etc. : *a cietá clamorile, venturile, dororile*, etc.; *a cietá poporulu interritatu, furi'a poporului*; — si ca refless. *a se cietá*, cu intellessu mai energicu de câtu allu formei simpla transitiva;—*b)* in speciale, a face se *inciete* una detoría (vedi *cictantia*), a desface una detoría, a impacá pre creditori, si de ací, a si impacá cugetulu prin implenirea totoru detorieloru : *a cietá toti creditorii sei, a cietá tota detori'a peno la unu banu; a se cietá cu religione de totę detoriele de omu, de crestinu si de cetatianu;*—in acestu intellessu se dice mai desu compusulu : *ac-cietare*. *M.*

* CIETE, s. f., **quies — quiete** (vedi *ciescere* si *cietu*); 1. stare a cellui ce *ciesce: incietare* de lucru, de labore, de furia, de violentia, etc.; repausu, trancillitate, pace : *mortea e cietea laboriloru si dororiloru; dupo multa si indelunga labore a se dá cietei; cietea mormentului*; 2. in speciale : *a)* vietia departata de agitationi politice, neutralitate facia cu factionile politice; *b)* pace : *cietea e uritiosa celloru bellicosi; c)* somnu; somnu allu mortei : *cietea mortei; d)* despre lucruri inanimate : *cietea marei, a ventului, a noptei*, etc. *M.*

CIETINELLU,-*a*, adj., vedi *cietu* si *cetinellu*.

*CIETISMU, s. m.,(fr. **quiétisme**); systema sau principiu de credentia erratica care pune tota perfectionea crestinului in repausulu si pacea inerte a suffletului, si asiá face pre omu se neglega faptele de energia si de virtute, si se se lasse cu totulu in voi'a intemplariloru : *cietismulu nu e de câtu fatalismulu sau mai bene indifferentismulu mascatu si hypocritu*.

* CIETISTU,-*a*, s.,(fr. **quiétiste**); sectariu sau partisanu allu *cietismu-lui*.

*CIETORIU,-*toria*; adj. s., **quiescens, quietans; quietorius-um**, care *ciesce* sau *cieta*, care serve *a cietá ; vorbe cietorie de veri-ce tema*, — s. m., reale, *cietoriu*, locu de *cietare* sau *ciete* eterna, mormentu. *M.*

CIETU,-*a*, adj., **quietus** (it. **quieto, queto** si **cheto**; isp. si port. **quiedo, quedo, quito** si **quite**; fr. vechiu **quei, quoit** si **quiet**; nou fr. **coi** si **quitte**; in limb'a nostra inco se contrage *ie* candu in *e : cetu, in-cetu*, candu in *i : citu, ac-citare, citantia*; vedi *ciescere*, d'in care *cietu* e a dou'a forma de participiu, luata de regula ca adiectivu); 1. in genere, care a *incietatu* d'in lucru, d'iu labore, d'in miscare, etc., adjunsu la repausu, la trancillitate, la inactione, la pace, etc.; lenu, stemperatu, blandu, paceficu, placidu, carenu se turbura ueci turbura, etc.; *fiti cieti si nu ve turburati de aceste nemicuri; déco nu esti cietu, te facu eu se fii cietu; cu suffletu cietu*; 2. in speciale; *a)* neutru, care nu iea parte la agitationi politice : *pre candu altii se lupta in foru cu inversionare, tu stai in casa cietu si neturburatu*; de ací: *b)* indiffereute, cui nu pésa de nemica, care nu se sférma cu firea pentru nemica, care se lassa in voia intemplariloru, care nu oppune energi'a sea la nemica, etc.; *c)* amortitu, molle, lentu, inerte, fora energia si vigore : *omu cietu in tote câte face, cietu la mancare, cietu la lucru, cietu la mersu, cietii arsini; cietele testose; c)* addormitu, care dorme; *d)* mortu, reposatu; *e)* blandu, pacificu : *cietele oui, cai cieti; f)* impacatu, satisfacutu; impacatu cu cugetulu si multiamitu pentru implenirea detoriei, si de ací : *g)* liberu de detorie, fia materiali sau morali, (vedi *cętantia*), desfacutu, scapatu, curatu de veri-ce incurcatura, etc. *pentru annulu acestu-a sunt cietu de tote darile cotra statu; cu atâtu nu esti cietu demene; h)* despre lucruri inanimate cu intellessu de *lenu, paceficu, stemperatu, allenatu*, etc. : *cursulu mariloru fluvii e mai cietu de câtu allu celloru mici; ventu cietu; murmure ciete*, cari abiá se audu; *cietele bori alle demanetiei*; — *cuvente ciete* : α) cuvente ce se dicu cu voce bassa; *b)* cuvente ce nu se pronuntia cu celeritatea cuvenita; *limba cieta* : α) care pastredia tacerea, β) care e impedicata si pronunntia cu greu si *incetu*; — 3. subst. m. reale, *cietu-lu*, repausu, incetare de miscare, allenare, incetare, amortire, etc.: *cietulu venturiloru ne tine pre locu in portu*; mai vertosu in locutionea adverbiale: *in cetu* sau *in cietu : a merge in cetu, a vorbí in cetu*;

www.dacoromanica.ro

a mancá in cetu, a scrie in cetu, etc; déro acesta locutione a devenitu unu adiectivu compusu : *incietu* sau *incetu*, care se applica si ca adverbiu in unele d'in insemnarile simplului *cietu*, despre cari vedi mai ample desvoltari la art. *incietu* = *incetu* ; — totu asiá se dice compusu si *incietinellu* sau *incetinellu*, déro forte desu si simplu : *cietinellu* sau *cetinellu*, ca deminutivu d'in *cietu*, mai vertosu in insemnarea cuventului de sub 2, *c:* vedi si *cetinellu*.

* CIETUDINE, s. f., **quietudo-quietudine** (compara si fr. **quiétude**); stare a cellui *cietu*, vorbindu in speciale de deplen'a pace si trancillitate a sufletului ce se rédima, fora neci una tema, pre providentia; déro mai vertosu stare de sufletu a *cietistului*.

CIFRA, s. f., (it. **cifra** si **cifera, zifera**; isp. port. **cifra**, fr. **chifre**, d'in arab. **cifr** = *desertu , de totu desertu*, applecatu si la semnulu artimeticu numitu *nulla* sau *zero*); 1. proprie, semnu aritmeticu fora valore numerica, nulla, zeru ; in acestu intellessu e datu si de dictionariulu de Buda; inse astadi : 2. prin estensione applecatu, ca si in celle alte limbe sorori, ca nume genericu allu fiacaruia d'in celle diece semne aritmetice: *2 este cifr'a numerului doue ; null'a e cifra fora valore numerica*; 3. prin una estensione si mai mare : *a)* modu de scriere secreta, fia cu semne aritmetice, fia cu littere, fia cu alte semne, fia cu unele si cu altele anmestecate, destullu ca cineva se se pota intellege cu altu cineva, fora se intellega si altii : *a scrie una scrissore in cifra sau in cifre, a se intellege prin cifra; b)* imbinarea de doue sau mai multe littere, mai vertosu initiali: *cifra elegante sapata in sigillu; c)* semnu musicale ce consiste d'in semnu aritmeticu, déro si nota musicale in genere : *tempulu in care se se cante unu cantecu, se esprime de regula prin cifre; asseminea se insemna in prescurtare prin cifre intervallele acellui-asi accordu; d)* modu de espressione, limba obscura, inintelligibile : *ce e acesta-a? grammatica? — ba cifra; — e)* prin alta specia de metafora, *cifra* = numeru, summa ore care, etc. : *la ce cifra se suiu spesele? la ce cifra au adjunsu venitiurile? venitiurile au attinsu cifr'a de unu centu si cinci dieci de millioni.*

CIFRARE, v., (it. **cifrare**, fr. **chiffrer**); a semná cu *cifre* : *a)* pentru numere, a espune prin cifre numerele, a calculá cu cifre : *nu scie neci cifrá bene; b) a cifrá merci, vase*, etc., a le insemná cu una cifra, a le numerotá; *c) a cifrá una scrissore*, a scrie cu *cifre* si alte semne intellesse numai de cellu ce scrie si de cellu cui se scrie; *d) a cifrá bassulu unei compositione musicale*, a pune cifra d'in susu si din diosu de bassu, prin care se arreta accordele de cari are a fi insocitu bassulu.

CIGA, s, f. si

CIGU, s. m., pl. *-re*, **cicus**; formele populare alle cuventeloru *cica* si *cicu* = *cicca* si *ciccu*, (vedi aceste cuvente la locului seu), luate mai cu sema in insemnarea metaforica de *seccatura, ceva de nemica, nemica*, etc., in locutione ca : *a vorbí ciga miga, a spune ciguri miguri; neci ciga miga nu dau pre mercile telle; a siedé de ciga miga; lassati ciga miga, si cautati-ve de lucru; se lassámu ciga miga, si se vorbimu seriosu ; — miga* si *migu* cari figuredia in aceste locutioni inco suutu in locu de *mica* si *micu*, casi *ciga, cigu* in locu de *cica cicu;* — de ací si :

CIGALIRE, *-escu*, v., (vedi *ciga*), **rodere, abrodere, abradere, fodicare, vellicare**; proprie, a rupe *cu ciga cu ciga*, cu fermatura cu fermatura, a rode, a piscá, etc., in intellessu atâtu materiale câtu si ideale, (form'a *ciugulire* este = *cigalire* cu mica modeficare ; compara it. **cigolare**, si vedi *ciugulire*) *M.*

* CILIARIU, *-ia*, adj. s., (fr. **ciliaire**; vedi *cilíu*); relativu la *ciliu*, care are *cilie : aconitu ciliariu; peri ciliari*, cari formedia *ciliele* de la palpebrele certoru animali si coperu certe parti alle certoru insecte; — *corpu ciliariu*, cercenu ce incongiura cristallinulu ochiului; *muschiu ciliariu*, etc. ; — s. m. *ciliariu* : *a)* collectivu, ciliele unei palbebre in totulu loru; *b)* genu de pesci d'in famili'a leptostomiloru.

www.dacoromanica.ro

* CILIATU,-*a*, adj., **ciliatus**; part. pass. d'in unu verbu *ciliare*, (compara it. **ciglare**), cu insemnarea de *a muní cu cilie*, si de ací *ciliatu* = munitu cu *cilie : calice ciliatu; frundie ciliate;—ciliate*, s. f. pl., *a)* ordine d'in classea polypiloru; *b)* ordine d'in classea zoophyteloru; *c)* familia de insecte.

CILICIA, s. f., vedi *ciliciu*.

CILICIARIA, s. f.; vedi *ciliciariu*.

* CILICIARIU,-*ia*, adj., s., **ciliciarius**; relativu la *ciliciu : pannura ciliciaria;*— substantivu : *a)* personale, *ciliciariu*, care fabrica sau vende *ciliciu*; in acestu intellessu femin. e *ciliciaria* si *ciliciaressa*; *b)* femin. *ciliciária* si *ciliciaría*, s. reale, maiestria sau negotiu de ciliciariu.

CILICINU,-*a*, adj., **cilicinu**; *de ciliciu: mantelle cilicine*.

*CILICIORA, s. f., si *ciliciorn*, s. m., **ciliciolum**, deminutivu d'in *cilicia* si *ciliciu*.

CILICIU, s. m., (si femin. *cilicia*), **cilicium**; **cilicius-a**; 1. proprie, adj. cu intellessulu : *de Cilicia*, partea Asiei minore, luatu inse : 2. ca substantivu, masc. *ciliciu* sau fem. *cilicia*, pannura de peru de capra, care mai antaniu se fabricà in *Cilicia*, si d'in care se faceau mantelle de militarisi nauti, de corturi, etc.; veri-ce pannura aspra d'in peru de capra sau de callu; 2. prin metafore, obiecte facute d'in assemine pannura : *a)* cortu de ciliciu; *nomadi ce si intendu ciliciele d'in locu in locu; b)* vestimentu, ce porta mai vertosu calugerii; *c)* mai allessu, vestimentu sau cingutore, ce portau si porta inco unii pentru penitentia, spre a si mortificá corpulu pentru curatirea de peccate : *a face penitentia in ciliciu si cenusia; a luá ciliciulu; incinsu cu ciliciu, investitu cu ciliciu, a plange mortea cuiva in ajuniu si in ciliciu; d)* perina, saccu sau culcitra de ciliciu, si mai vertosu : *e)* saccu de ciliciu, implutu cu peru, cu stupa sau cu alte lucruri, care se pune la muri spre a i scutí de lovitturile tormenteloru.

* CILICORNE si *cilicornu,-a*, adj., (fr. **cilicorne**; d'in *ciliu* si *cornu*); care are *cornele* munite cu *cilie*, cumu certe crustacee.

* CILIFERU,-*a*, adj.,(fr. **cilifère**; d'in *ciliu* si *ferere*); care porta sau are cilie.

* CILIFOLIATU,-*a*, si CILIFOLIU,-*a*, adj., (fr. **cilifolié** si **ciliatifolié**; d'in *ciliu* si *folia*); cu foliele sau frundile *ciliate*, vorbindu de certe plante.

* CILIFORME si *ciliformu,-a*, adj., (fr. **ciliforme**; d'in *ciliu* si *forma*); care are forma de ciliu prin directionea sau rigiditatea sea : *prolungare ciliforma*.

CILIGERU,-*a*, adj., (fr. **ciligère**, d'in *ciliu* si *gerere*); care porta sau are cilie.

CILINDRICU, *cilindru*, etc., vedi *cylindricu, cylindru*.

* CILIOBRANCHIU,-*a*, adj., (fr. **ciliobranche**; d'in *ciliu* si *branchia*); cu branchie in forma de cilie; — s. m. pl., *ciliobranchie*, ordine de mollusce, cari au corpulu coperitu de cilie ce se presuppunu a fi branchiele acestoru mollusce.

* CILIOGRADU,-*a*, adj., (fr. **ciliograde**; d'in *ciliu* si *gradere*); care merge sau se misca prin cilie; de ací, s. f. pl., *ciliograde*, classe sau familia de false zoophyte, allu caroru corpu e munitu de doue serie de cilie, cari servu la locomotione.

* CILIOLATU,-*a*, adj., (fr. **ciliolé**); munitu cu *ciliole : frundie ciliolate*.

* CILIOLU, s. m., (**ciliolum**); demînutivu d'in *ciliu*; — applecatu in speciale si la proeminentie forte mice.

* CILIONE si *cilioniu*, s. m., 1. d'in *ciliu*, (compara si it. **ciglione**), ca augmentativu, *ciliu* mare; — prin metafora, *cilione de pamentu: a)* veri-ce inaltiatura de pamentu mai mica : collina, costa de collina, piscu de munte; *b)* in speciale, vallulu unei fosse, (vedi si *cesa* la *cesu*); 2. cu intellessu mai appropiatu de allu lui 1 *cedere*, *celu* de sculptatu eboriu, (vedi si *cestru*).

* CILIPEDE si *cilipedu,-a*, adj., (fr. **cilipède**; d'in *ciliu* si *pede*); cu petiorulu munitu cu cilie : *muscutie cilipedi*.

* CILIPETALU,-*a*, adj., (fr. **cilipétale** si **ciliatopétale**; d'in *ciliu* si *petalu*); cu petale ciliate.

* CILIU, s. m., pl.-*e*, **cilium**, (compara si it. **ciglio**, fr. **cil**); 1. peru d'in *gena*, peru la estremitatile palpebreloru o-

www.dacoromanica.ro

mului si altoru animali vertebrate : *ciliele palpebrei inferiore sunt direptate in diosu, èro ciliele palpebrei superiore sunt direptate in susu; cilie dese, rare, aspre, molli, negre, castanie, rosiatice, regularie*, etc.; *la omu ciliele au de regula colorea capilliloru;* 2. prin metafore : *a)* fire sau peri dispusi, ca *ciliele* animaliloru, intr'una seria si distincte unulu de altulu, pre certe parti alle planteloru : pre frundie, sepale, petale, etc. : *ciliele anthereloru lavandei; b)* totulu periloru genei ochiului unui animale; gen'a insasi; *c)* totulu periloru sprincenei unui animale, sprincen'a insasi; *d)* prin estensione : α) palpebr'a, β) ochiulu; de aci espressioni ca : *intr'una bataia de ciliu = intr'una bataia de ochiu*, forte rapide; *e)* despre inaltiature de pamentu, ce semina óre cumu cu una sprincena ce spendura pre cavitatea ochiului, cumu : α) vallulu unei fosse, si mai vertosu vallu cu muchi'a sau culmea munita cu pari cieposi; β) muchi'a sau culmea unei collina; γ) piscu allu unui munte ce domina alte inaltimi; δ) inaltiaturu de pamentu, collina, muchia, etc. (Cuventulu populariu, *gena*, care se iea, pre câtu scimu, numai cu insemnarile de sub 2, *b* si *e*, pote fi latin. **gena**, care pre longa insemnarea ordinaria de *bucca*, are si insemnarile de *palpebra* si *ochiu*; déro pote fi si in locu de *cena*, cumu se vede d'in compusulu: *sprincena*; éro *cena* pote fi in locu de *ceria*, transformatu d'in *celia*, ca si *cocora* in locu de *cocoria* d'in *coconia*=**ciconía**; noi inclinàmu cotra acesta d'in urma supposetione, cu atâtu mai multu co Macedoromanii in locu de *sprincena* dicu *sufrincea*=*suprincèa*=*suprincelia* sau *suprincella*; — si mai interessante ar fi a se scí cu certitudine etymologi'a latinescului *ciliu*, care dupo unii se refere la 1 *celare*=*ascundere*, dupo altii la acea-asi radecina cu gr. κυλίς, κύλον =*palpebra*, proprie inse : ceva *cavu*, si prin urmare de acea-asi radecina cu κοῖλος = cavu, κυλλός = *concavu, curbu*, etc.; de κυλλός se tine strinsu si prin forma si prin sensu allu nostru *ciullu*).

CILLIBA, s. f., si

* CILLIBANTU, s. m., **cilliba** si **cillibantum** (κίλλιβας; vedi si *cillire*); callusiu, specia de callusiu sau de mésa pre care se punea si redimá ceva.

CILLINA, s. f., vedi *cillinu*.

CILLINU si *ciullinu*, s. m., proprie, adiectivu trassu d'in *cillu* sau *ciullu*, applecatu inse numai ca substantivu la differite plante spinose, cumu : 1. masculinu, *cillinu : a)* la cardulu numitu de Linneu **dipsacus fullonum** (vedi si *cardu*); *b)* la baccele spinose alle unei planta repente; *c)* la veri-ce *scaiu, maracine, spinu* sau *cardu* in genere; — 2. femin. *cillina* sau *ciullina*, nuca de lacu, **trappa natans** lui *Linneu*.

CILLIRE si *ciullire,-escu*, v., **cillĕre** si **cillēre** (de care Isidoru ne spune, co anticatu la scriptori, érá viu in gur'a poporului si insemná : **movere**=miscare, si prin urmare affinu cu classiculu **cellere**=κέλλειν, de unde **celer**=*celeru* si mai vertosu **celsus**=*celsu*, de unde se intellege, co **cillere**=*cillire*, ca si **cellere**, va se dica in speciale : *a se miscá in susu, a se redicá, inaltiá*, etc., intellessu ce resare, mai vertosu in compusulu : **ex-cellere**=*es-cellere*, (vedi si *cillu, cilliu*); 1. a miscá cu mare rapiditate, a agitá rapide, si mai vertosu a redicá rapide in susu; 2. in speciale : *a) a cilli urechiele :* α) a redicá urechiele in susu : *de ce va fi cillindu callulu urechiele? asinulu cillì urechiele;* β) a redicá urechiele asiá de tare, in câtu se le dé pre spate si se para, co nu mai are urechie; de aci : γ) a face se despara urechiele, a taiá urechiele : *a cilli canele;* de unde prin metafore : δ) *a cilli urechiele unui omu :* α') a taiá urechiele, in intellessu materiale; déro si : β') in intellessu ideale : a *cilli urechiele cuiva*=*a taiá nasulu cuiva*, a lu mustrá reu, tragundu-lu de urechia sau altu cumu-va; ε) *a cilli urechiele*, vorbindu de unu omu : α') a ascultá cu mare attentione, **auribus arrectis attendere;** β') a perde coragiulu, a se rosiná, a se umilì, etc., — *b)* vorbindu de ochi, de *cilie*, de gene si sprincene, etc. : *a cilli*=a inchide si deschide rapide, a redicá si lassá rapide, etc.

www.dacoromanica.ro

CILLITORIU, *-toria*, si *ciullitoriu*, adj. s., care *cillesce*.

CILLITURA si *ciullitura*, s. f., actione si mai vertosu resultatu allu actionei de *cillire : cillitur'a urechieloru; cillitur'a ochiloru*, applecatu si la morbulu numitu in speciale *cillose*.

CILLONIU si *ciulloniu*, adj. s., **cillo** si **cilo** (compara si fr. **cillo**); 1. proprie augmentativu d'in *cillu* sau *ciullu;* applecatu inse : 2. in speciale si : *a)* la cellu cu frunte forte essita, déro cu templele forte concave, intrate in intru; *b)* la unu animale, la unu callu, de essemplu, cu peptu tare desvoltatu, déro cu armurii posteriori mici; *c)* la cellu ce inchide sau bate mereu d'in *cilie*, d'in palpebre.

CILLOSE, s. f., (compara fr. **cillose**); tremuratura continua a *cilieloru*, contractione convulsiva a palpebreloru, ce se deschidu si se inchidu cu rapiditate : *cillosea e unu morbu, pre candu cillitur'a ochiloru pote fi numai una affectatione de gratia.*

CILLU si *ciullu,-a*, adj., (vedi *cillire*, si parenthesea de la *ciliu*, compara pre longa grec. κυλλός, si κίλλος); **arrectus, celsus, hispidus; flexus, tortus; deformis, mancus;** 1. redicatu in susu, vorbindu mai vertosu de urechie : *urechie cille; perii cilli ai porciloru;* 2. inflessu, incovaiatu, intortochiatu, deformu, mancu de urechie in parte, si mancu de altu membru in genere : *cane cillu: a)* fora urechie, cu urechiele taiate; *b)* cu urechiele prea mice; *c)* cu urechiele flace si lassate in diosu; de ací prin metafora, vorbindu de una persona : *a scapá cillu, a essí cillu d'in ceva*, a scapá mancu, a scapá ore cumu fora urechie, a essí reu sau maltractatu d'in una affacere.

CIMA, s. f., vedi *chima* in Glossariu si *cyma* in Dictionariu.

CIMBALU, s. m., vedi cymbalu.

CIMBRU, s. m., vedi *ciumbru*.

* CIMELIARCHU, s. m., **cimeliarcha** (κειμηλιάρχης, d'in κειμήλιον=*cimeliu* si ἄρχειν=*administrare*); administratoriu allu tesaurului unei casse publica, allu unei baserica; care administrá si pastredia *cimeliele* sau banii unei baserice; tesaurariu sau vestiariu.

CIMELIU, s. m., (κειμήλιον); obiectu pretiosu, ce se pune bene si se pastredia, mai vertosu obiectu anticu de mare pretiu; de ací in genere, tesauru, comora, (de ací pare a fi essitu populariulu *cimeriu;* (vedi *chimeriu* in Glossariu).

CIMENTARE, *cimentu;* vedi *cementare, cementu.*

* CIMICARE, v., **cimicare;** a curatiá si scapá de *cimici*, (vedi *cimice*).

* CIMICE, s. m., **cimex-cimice;** genu de insecte d'in ordinea hemiptereloru, cu rostru inflessu si forte acutu, de odore forte grave si importuna, connoscutu poporului sub numele de *peduchiu de lemnu : cimici si purici cu multi peduchi.*

CIMICIA, s. f., vedi *cimiciu.*

* CIMICIARIU,*-ia*, adj. s., (compara it. **cimiciajo** si **cimiciario-a**, fr. **cimicaire**); relativu la *cimice* si la *cimicia;* luatu mai vertosu ca substantivu ; 1. masc., *cimiciariu* : α) personale, care uccide *cimicii*; déro mai vertosu : *b)* reale : α) instrumentu de strinsu si uccisu *cimicii;* β) mediu in genere, remediu de uccisu si curatiatu *cimicii;* γ) locu plenu de *cimici*, si de aci : δ) prin metafora, locu sau casa misera, cuibu orecumu de *cimici;* 2. fem. *cimiciaria*, **actaea cimici fuga** lui *Linneu*, genu de plante d'in familia ranunculaceeloru, *polyandria tetragynia* lui *Linneu*, planta ce cu displacut'a ei odore allunga *cimicii.*

* CIMICIDE, adj. s., (fr. **cimicide**); care semina cu *cimicele*, si de ací, *cimicidi*, s. f. pl., familia de insecte d'in ordinea hemiptereloru, care are de typu genulu *cimice.*

* CIMICIFUGU,*-a*, adj. s.,(fr. **cimicifuge** d'in *cimice* si *fugere*); care pune pre *fuga cimicii : planta cimicifuga;*—s. f., *cimicifuga* = *cimiciaria* in insemnarea de sub 2, (vedi *cimiciariu*).

* CIMICIU,*-a*, adj. s., **cimicius, cimicia;** (compara fr. **cimicé, cimicien**); de *cimice*, relativu la *cimice: odore cimicia;* —substantivu femininu : *a) cimicia*, specia de planta; specia de vitia ce da struguri de colore rosiatica ca a *cimicelui;* uua sau strugure de acesta vitia; *b)* pl.

www.dacoromanica.ro

cimicie, tribu d'in *cimicidi*, (vedi *cimicide*).

CIMINU, vedi *cuminu* sau *cyminu*.

CIMITIRIU, vedi *cemeteriu*

* CIMOLIA, s. f., **cimolia**; proprie adiectivu de forma feminina d'in masculinulu *cimoliu*, formatu d'in *Cimole*, un'a d'in insulele marei *Cretice*, luatu ca substantivu si applicatu : 1. la una specia de argilla veneta, care venia mai inainte, d'in insul'a mentionata; 2. la oxydulu de ferru ce se aggrumura pre longa rot'a de ascutitu cutite si alte instrumente de ferru.

* CIMOLITHU, s. m., (fr. **cimolithe**; d'in *cimole*, de care vedi la *cimolia*, si d'in λίθος=*pétra*); in acea-asi insemnare cu *cimolia* de sub 1.

CIMPOIARIU (mai pucinu bene : *cimpoieriu*, *cimpoiasiu si cimpoiesiu*) cu *n* moiatu in locu de,

CIMPONIARIU, s. m., care canta cu *cimponiulu*; care face sau vende *cimponie*.

CIMPONIASIU, s. m., vedi *cimponiariu* si *cimpoiariu*.

CIMPOIU, cu *n* moiatu in locu de,

CIMPONIU, s. m., pl.-*e* (si femin. *cimponia-e*), **symphoniacus utei**; instrumentu de musica, cu care se canta, sufflandu si inflandu *utrele* ce e partea lui priucipale (d'in una forma **symphonius-a-um**, de la **symphonia**=συμφωνία=*symphonía*, de unde si: it. **sanfonia** si **zampogna**, isp. **zampoña**, port. **sanfonha**, nou grec. τζαμπούρνα, mag. **csampolya**).

1 CINA, s. f., vedi *cena*.

* 2 CINA, s. f., (it. **china** si **cina**, fr. **quina**); scortia de diverse plante ce porta numele de *cinacina* sau *cincina* (=it. **chinachina**, fr. **quinquina**=peruvianulu **kinakina** sau **kinkin**, insemnandu : *scorti'a scortieloru*, cea mai bona scortia) : *cin'a se da ca medicamentu febrifugu si tonicu; a prescrie cuiva cina, a luá cina;*—genulu de plaute sau arbori; care porta uumele de *cincina*, face parte d'in famili'a rubiaceeloru, *pentandria monogynia* lui *Linneu*, si numera peno la 48 de specie : *scorti'a cincinei se chiama si ea cincina, inse si scurtu, cina.*

3 CINA, s. f., vedi *cinu*.

CINABARINU,-*a*, adj., de *cinabariu*, ca de *cinabariu : facia sau colore cinabarina*; — s. m. reale, *cinabarinu*, colore cu care se servu multu pictorii pentru carni si pentru vestimente.

CINABARIU (pronuntiatu si : *cinovariu*, *kinovariu*), s. m., **cinnabar** (κιννάβαρι); combinatione de sulfuru si de mercuriu, d'in care se face una colore rosia forte formosa, applecata la pictura, la colorare de cera rosia si la alte obiecte de arte; se chiama si *cinabariu rosiu*=*sulfura de mercuriu rosia*, spre distinctione de alta combinatione analoga, numita *ethiope*=*sulfuru de mercuriu negru*=*cinabariu negru*; — *cinabariu naturale*, care se afla in minerali naturali, in opposition cu *cinabariu arteficiale*, preparatu in officine prin processe chymice; — colore rosia forte viua, ce resulta d'in combinationea mercuriului cu sulfure si care se applica multu in pictura, (vedi si *cinabarinu*); de ací prin metafora, *cinabariu*=colorea budieloru.

CINACINA, s. f., vedi 2 *cina*.

CINARA, s. f., vedi *cynara*.

CINARE, v., vedi *cenare*.

* CINARIU,-*ia*, adj. s., **quinarius** (vedi *cinu*); care coprende unu numeru de *cinci* unitati orecari : *numeru cinariu*; — s. m., *cinariu*, numeru compusu d'in cinci unitati orecari, si in speciale, numu sau moneta de argentu romana cu valore de diumetate de *denariu*=*cinci assi*.

* CINATU, s. m., (fr. **quinate**); sare formata d'in combinationea acidului *cinicu* cu una base.

* CINCAGENARIU,-*ia*, adj., **quinquagenarius** (vedi *cincagenu*); care coprende câte *cinci dieci*=*cingeni : omu cincagenariu*, de cinci dieci de anni; *capitani cincagenari*, avendu sub commaudu ciuci dieci de armati; — s. m. personale, *cincagenariu*, mai mare preste cincidieci, officiariu ce commanda cinci dieci de omeni.

CINCAGENU,-*a*, adj., **quinquagenus**; luatu mai vertosu in plurariu, *cincageni-e*, câte cincidieci : *a condemná pre fiecare d'in cinci socii la cincagene mii de lei; a impletí cu cincagenu firu*; — in

www.dacoromanica.ro

genere, *cincidieci: in cincageni anni abiá se intempla ceva asiá.*

* CINCAGESIMU,-*a*, adj., **quinquagesimus**; allu cincidiecile, care intr'una ordine vine dupo cincidieci altii: in annulu *cincagenu allu etatei morì eroulu*:—s. f. reale, *cincagesima*: *a)* subintellegundu *parte* in genere: *cincagesim'a d'in cinci cente e diece*; *b)* in speciale: α) impositu de unulu la cincidieci; β) subintellegundu *dominica*: α') dominic'a ce precede primei dominece d'in caresime, dominica in care se lassa seccu de carne, pentru co cade cu cincidieci de dille inainte de Pasce; β') dominic'a a sieptea dupo Pasce, numita si grecesce *pentecoste* (πεντηκοστή =*cincagesima*), dominic'a Rosalieloru, pentru co cade cu cincidieci de dille in urm'a Pasceloru.

* CINCANGULARIU,-*ia*, adj. si

* CINCANGULATU,-*a*, adj., vedi *cincangulu*.

* CINCANGULU si *cincanglu*,-*a*, adj., **quinquangulus**; care are cinci *angle* sau anghiuri: *figura cincangula*.

CINCARELLU,-*a*, adj., deminutivu d'in *cincariu*: *am cumperatu doue parechie de cincarelli forte boni de jugu*.

CINCARIU,-*ia*, adj. s., **quinquennis**; care numera *cinci*, si in speciale, cinci anni: *callu cincariu, boi cincari*; — substantivu: *a)* personale, cellu de cinci anni: *cincarii nu mergu la scola*;—am cumperatu una parechia de *cincari forte boni de jugu*: — *b)* reale, unu ce compusu d'in cinci assemini parti sau unitati, unu totu compusu d'in cinci orecari unitati.

* CINCATRIE, s. f. pl., **quinquatruum** si **quinquatria**, serbatore romana celebrata in onorea Minervei, şi numita asiá, pentru co se celebrá in tempu de cinci dille si cadea a cincia di dupo ide: *cincatrielemajori*, celebrate de la 19—23 Martiu; éro *cincatrielem inori*, celebrate la idele lui Iuniu; *cincatriele erau serbatorea poetiloru, musiciloru si altoru artisti, la cincatrie scolarii adduceau invetiatoriloru darurile numite minervalie.*

* CINCEDENTATU,-*a*, adj.. (fr. **quinquédenté**, d'iu *cinci* si *d nte*); terminatu cu cinci denti sau cinci serie de denti; vorbindu de foiele certoru plante.

* CINCEDEGITATU,-*a*, adj., (fr. **quinquédigité**, d'in *cinci* si *degitu*); terminatu cu cinci degite, cumu petiorulu si man'a omului; applecatu inse si la plante, alle caroru foie se compunu d'in *cinci foliore* ce termina petiolulu.

CINCEFARIATU,-*a*, si

* CINCEFARIU,-*ia*, adj., (**quinquefarius**, fr. **quinquéfarié**, d'in *cinci* si *fariu*); despartitu in cinci; *frundie cincefarie*, dispuse in cinci serie in lungulu stelului.

* CINCEFIDU,-*a*, adj., **quinquefidus** (fr. **quinquéfide**, d'in *cinci* si *findere*); despicatu in cinci: *stelu cincefidu*.

* CINCEFLORU,-*a*, adj., (fr. **quinquéflore**, d'in *cinci* si *flore*); care da sau are cinci flori, vorbindu de plante.

* CINCEFOLIATU,-*a*. (fr. **quinquéfolié**), vedi *cincefoliu*.

* CINCEFOLIOLATU,-*a*, adj., (fr. **quinquéfoliolé**, d'in *cinci* si *foliola*); munitu cu cinci foliole, vorbindu de plante allu caroru petiolu commune se termina cu cinci foliole.

* CINCEFOLIU,-*a*, adj. s., **quinquefolius, quinquefolium**, 1. adj.. cu *cinci folie*, munitu cu *cinci folie* sau frundie; —s. m. reale, *cincefoliu*, specia de plante d'in famili'a rosaceeloru, **potentilla reptans**, a cui radecina e astringente si bona de friguri si de vulnere.

* CINCEFORATU,-*a*, adj., (fr. **quinquéforé**, d'in *cinci si forare*); cu *cinci foramene* sau gaure, vorbindu de certe plante.

* CINCEGENU,-*a*, adj., **quinquegenus** (d'in *cinci* si *genu*); de cinci genere.

CINCEJUGATU,-*a*, (fr. **quinquéjugué**), si

* CINCEJUGU,-*a*, adj., **quinquejugus** (d'in *cinci si jugu*); 1. care are cinci juguri de cai sau de boi: *cincejugulu carru*; 2. care are cinci parechie de foliore, vorbindu de frundiele certoru plante.

* CINCELIBRALE si

* CINCELIBRE, adj., **quinquelibralis** si **quinquelibris** (d'in *cinci* si *libra*); care trage cinci libre.

* CINCELOBATU,-*a*, si

www.dacoromanica.ro

* CINCELOBU,-*a*, adj., (compara fr. **quinquélobé**, d'in *cinci* si *lobu*); divisu in cinci lobi.

* CINCEMESTRU,-*a*, **quinquemestris** (d'in *cinci* si *mesu* sau *mensu*); de cinci mensi, care tine sau traiesce de cinci lune : *vitelli cincemestri;* — s. m. reale, *cincemestru,* tempu de cinci mensi sau lune.

* CINCENERVE, adj. (it. **cinquenervi**, fr. **quinquénervé**, d'in *cinci* si *nervu*); cu cinci nervi : *planta cincenerve*, care are cinci nervi longitudinali; — s. f., reale, *cincinerve*, genu de planta d'in famili'a plantagineeloru, *tetrandria monogynia* lui *Linneu;* d'in acestu genu sunt connoscute in poporu specie sub numele de *plantagine,* transformata pre a locurea in *patlagine.*

* CINCENNALE, adj., **quinquennalis**, (vedi *cincenniu*); 1. care revine la fiacare periodu de *cinci anni : serbatore cincennale; jocuri cincennali;* 2. care dura cinci anni : *magistratura cincennale, magistrati cincennali;* — substantivu : *a)* masc., *cincinnale,* magistratu care in coloniele si municipiele romane avea, pre cinci anni, una autoritate analoga cu a censorelui ; *b)* fem. pl. *cincinnalile*, jocuri, serbatori, spectacle celebrate di'n cinci in cinci anni.

* CINCENNALICIU,-*a*, adj., **quinquennalicius**, relativu la *cincennale.*

* CINCENNALITATE, s. f., **quinquennalitas**, officiu sau demnitate de *cincennale.*

* CINCINNATU, s. m., **quinquennatus**, etate de unu *cincenniu : in cincennatu caii si boii sunt in florea virtutei sellc.*

* CINCENNE, adj., **quinquennis**, camu in acellu-asi intellessu cu *cincennale.*

* CINCENNIU, s. m., pl.-*e*, **quinquennium** (d'in *cinci* si *annu*), tempu de cinci anni, lustru : *doue cincennie facu diece anni;* — applecatu in speciale : *a)* la tempulu de cinci anni : α) câtu durau certe magistrature, β) dupo care se celebrau certe serbatori sau jocuri : *b)* la unu cursu de cinci anni de studie, d'in cari doi anni de filosofia si trei de dereptu sau de theología : *attestatu de cincenniu.*

CINCENTE, s. m. pl., in locu de *cinci-cente,* (vedi *cinci*).

* CINCEPARTITU,-*a*, adj., **quinquepartitus** (d'in *cinci* si *parte*) ; divisu in cinci parti : *oratione cincepartita;* — vorbindu de plante, divisu in cinci parti peno aprope de base, cumu e calicele degitalei purpuría.

* CINCEPEDALE, adj., **quinquepedalis**; (d'in *cinci* si *pede*); de cinci petiore : *pari cincepedali.*

CINCEPLICARE, *cinceplice*, etc.; vedi *cintuplicare, cintuplice.*

* CINCEREME, adj. s., **quinqueremis** (d'in *cinci* si *remu*); cu *cinci* serie de *remi : nave cincíremc;* s. f., *cinciremc,-a*, in acellu-asi intellessu cu *nave cinciremc : cinciremile erau vase de prim'a ordine in flottele celloru antici.*

* CINCERTIU, s. m., **quinquertium**, (d'in *cinci* si *arte*); celle cinci specie de essercitie gymnastice sau de lupte alle junimei, in cari unu athletu sau luptace cauta se triumfe in acea-asi di de jocuri gymnice, spre a obtiné premiulu propusu : *cincertiulu, la Romani, rcspundea cu pentathlulu la Greci; ca si pentathlulu, cincertiulu consistea în cinci specie de essercitie : in discu, in cursu, in saltu, in lupta si in jaculatione.*

* CINGESIMU,-*a*, vedi *cincagesimu.*

* CINCESSE, s. m., **quinquessis** (d'in *cinci* si *asse*); moneta de cinci assi; — prin estensione, totu formatu d'in cinci unitati orecari.

* CINCEVALVU,-*a*, adj., (fr. **quinquévalve**, d'in *cinci* si *valva*); cu cinci valve, cumu e capsul'a rododendriloru.

* CINCEVIRATU, s. m., **quinquevíratus**, officiu sau demnitate de *cinceviru.*

* CINCEVIRU, s. m., **quinquevir** (d'in **quinque**=*cinci* si **vir**=*barbatu*); unulu d'in cinci barbati, constituiti intr'una commissione insarcinata cu veghiarea si essecutarea unei mesura orecare : *pentru essecutarea atâtoru legi agrarie s'au constituitu triumviri, decemviri, cinceviri; cincevirii insarcinati cu regularea detorieloru, cu repararea muriloru, cu securitatea cetatei in tempu de nopte*, etc.

CINCI, adj., **quinque**, (it. **cinque**, isp. si

www.dacoromanica.ro

port. **ciuco**, prov. **cinc**, fr. **cinq**); numeru compusu d'in una unitate orecare repetitu de *cinci ori*: *cinci*=*5*×*1*; *cinci omeni, cinci muieri*;—*de cinci ori*=**quinquies**: *de cinci ori cinci facu douedieci si cinci*;— in compusele : *cincisprediece*=**quindecim**=*15*, *cincidieci*=**quinquaginta**=*50*, si *cinci cente*=**quingenti**=*500*, syllab'a finale d'in *cinci* se taia forte desu si se dice : *cinsprediece*=*cindieci*=*cincisprediece*=*cinci dieci*, *cincente*=*cinci cente*; — *allu cincile*, f. *a cincia*=**quintus-a**; asiá si : *allu cinspredіecele*=**quintusdecimus**, *allu cindiecile*=**quinquagesimus**.

CINCIME, s. f., **quinio**, cincinione, unu totu compusu d'in cinci.

CINCIMU,-*a*, adj., **quintus**; allu cincile, si prin urmare in acellu-asi intellessu cu *cintu*, applecatu inse, ca si *cincariu*, la cineva sau ceva de cinci anni; —s. f., *cincima*=*cinta*, a cincea parte d'in unu ce.

CINCINA, s. f., vedi 2 *cina*.

CINCINATU, s. m., vedi *cinatu*.

* CINCINNALE, adj., **cincinnalis**; relativu la *cincinnu*, cu *cincinni* : *erba cincinnale*; de ací, s. f., *cincinnale*,-*a*, genu de plante.

* CINCINNATU,-*a*, adj., **cincinnatus**; proprie, part. pass. d'in unu verbu *cincinnare*=a face *cincinni*, a dá forma de *cincinnu*, si prin urmare *cincinnatu*=formatu in *cincinni*, incretitu, buclatu : *peri cincinnati*.

* CINCINNU, s. m., pl.-*i*; **cincinnus** (κίκιννος); 1. cercellu de peru, cretiu, bucla; 2. prin metafora, ornamentu de stylu affectatu : *cincinnii discursului, in locu de placere, adducu gretia*.

CINCINNULU si *cincinnuru*, s. m., pl.-*i*, **cincinnulus**; deminutivu d'in *cincinnu*:—genu de plante.

CINCIRE,-*escu*, v., **quintuplicare, quinqueplicare**; a face de cinci ori mai mare, a compune ceva d'in cinci assemini lucruri, — luatu mai multu ca compusu : *in-cincire*.

CINCONA, s. f., (it. **cinсona**, fr. **cinchona**), in acellu-asi intellessu cu *cina*, si mai vertosu cu *cincina*, (vedi 2 *cina*).

* CINCONACEU,-*a*, adj., (fr. **cinchonacé**); care semina cu *cincona*; de ací s. f. pl., *cinconacee*, un'a d'in marile divisioni de plante d'in famili'a rubiaceeloru, care are de typu genulu *cincona*.

CINCONICU,-*a*, adj., (fr. **cinchonique**); de *cincona* : *sare cinconica*, in care *cinconin'a* e base; *rosiu cinconicu*, in a cui combinatione intra si scortia de *cincona*.

* CINCONIDINA, s. f., (it. **cinconidina**, fr. **chinoïdine**); alcaloide care essiste in cincin'a rosia sau galbina, si care e unu ammesticu de *cinconina si cinina*.

CINCONINA, s. f., vedi *cinconinu*.

* CINCONINU,-*a*, adj. s., (fr. **cinchonine**, it. **cinconina**); de *cincona* : *scortia cinconina*=*2 cina*; s. f., reale, *cinconina*, alcale vegetale ce essiste in scorti'a mai totoru *cinconeloru*.

* CINCONIU,-*a*, adj., (fr. **cinchoné**); ce se tine de *cincona*; de ací, s. f. pl., *cinconiele* : *a)* familia de plante a rubiaceeloru; *b)* subdivisione d'in tribulu de plante allu *cinconaceeloru*.

CINCTILE, *cinctu*, *cinctura*, etc., vedi *cintile*, *cintu*, *cintura*.

CINCUIRE,-*escu*, v.. **blaterare; deblaterare; importune petescere**; cu intellessulu ce are si *cicallire*, essitu, cumu se vede d'in acea-asi radecina cu acestu-a, (vedi si *cicca* si *ciccu*, *ciga* si *cigu*; si compara it. **ciugottare** si **cinguettare**).

* CINCUNCE, adj. s., **quincunx**·**quincunce** (d'in *cinci* si *uncia*); care coprende *cinci uncie*, si in genere *cinci parti* d'in unu totu ore-care: 1.adj., *aspectu cincunce allu planetiloru*, aspectu ce presenta doi planeti departati unulu de altulu de 150 de grade, adeco de *cinci dodecime* d'in tota circumferintia de 360 de grade; — 2. déro mai desu ca substantivu masc. *cincuncele*, sau fem. *cincunceea* : *a)* cinci d'in douespredіece parti ecali allu unei mesure : *libra*, *asse*, *petioru*, etc.; in genere cinci dodecime d'in veri-ce luatu ca unu intregu : *cincuncea unei ereditate de douespredіece mii de lei e de cinci mii de lei; déco d'in cincunce scadi una uncia, remanu inco patru uncie sau unu cadrante*;—fiendu vorb'a de usura, *cincunce*=*cinci procente*;—*b)* forma assemine unui V, semnu romanu ce representa numerulu *cinci* : *α*) desposetione de arbori plantati

www.dacoromanica.ro

asiá, co trei d'in ei formedia prin posetionea loru una figura asseminea mentionatului semnu : *selba in cincunce, pomariu in cincunce; cincunce simpla*, formata de trei arbori plantati asiá co presenta figur'a unui V; *cincunce dupla*, formata de sesse arbori plantati asiá, co presenta figur'a de doi V uniti prin vertice, adeco unu X;—prin metafora, loću plantatu cu arbori dispusi in *cincunece;* —β) dispositione de bataia a unei armata, ce presenta una forma analoga cu cea ce au arborii plantati in *cincunce.*

CINCUNCIALE, adj., **quincuncialis,** de una *cincunce*, in forma de *cincunce: plantatione cincunciale; marime cincunciale;—foie* sau *frundie cincunciali,* dispuse cumu suntu alle perului.

CINDE, prep. si adv., **ultra, trans;** d'in collo de, de cea alta parte a unei ape, a unui riu, etc., luatu pre câtu noi connoscemu, de regula in unire cu *de : a trece de cinde de Dunare;* — mai desu luatu absolutu ca adverbiu : *pre tempulu Fanariotiloru multi Romani de pre ripele Danubiului, spaimentati de grelle dari, fugiau de cindea; a veni de decindea; a se duce decindea;* in acellu-asi intellessu si : *indecindea; a trece indecindea, a se intorce de indecindea;—de decinde,* cu intellessu attributivu, ca lat. **ulterior** : *rip'a de decindea a riului, (cinde=ce-inde).*

* CINDECE, adj., **quindecim;** cinsprediece, luatu in compuse ca : *cindeceviru.*

* CINDECEVIRALE si *cindecemvirale,* adj., **quindecimviralis;** relativu la *cindeceviru : sacerdotiu cindecevirale.*

* CINDECEVIRATU si *cindecemviratu,* s. m., **quindecimviratus;** officiu sau demnitate de *cindeceviru.*

* CINDECEVIRU, si *cindecemviru,* s. m., **quindecimvir;** (d'in **quindecim**= *cindece* si **vir**=*bu, batu*); unulu d'in cincisprediece barbati, constituiti in commissiune pentru veghiarea si administrarea unui servitiu orecare : *cindecevirii insarcinati cu impartirea agrului luatu de la inimicu intre cetatiani romani;*—in speciale, *cindeceviri sybillini* si *cindeceviri prepusi sacrificieloru,* collegiu de sacerdoti, insarcinati cu preveghiarea *cartiloru sybilline* si consultarea acestoru carti in tempuri de grelle nevoie.

* CINDECIOCTONALE, adj., (compara fr. **quindécioctonal;** d'in *cindece* si *octu=optu*); cu forma de prisma *octogonia,* avendu unu vertice cu cinsprediece facie : *topazu cindecioctonale.*

* CINDECIMU,-*a*, adj., **quindecimus;** (d'in *cindece*) : allu cinsprediecele, *cintu decimu.*

* CINDENTATU,-*a*, adj., (fr. **quindenté;** d'in *cinci* si *dente*); munitu cu cinci denti; vorbindu de partile unoru plante.

CINDENU, vedi *cinu.*

CINDIECA, s. f., vedi *cindiecu.*

CINDIECI, s. numerale; vedi *cinci.*

CINDIECU, s. m., pl.-*e;* d'in *cinci* si *diece :* 1. mesura de licide ce coprende diumetate de litra, adeco *cindieci=cinci dieci* d'in centesimele litrei : *unu cindiecu de vinarsu:* in acesta insemnare speciale si precisa se dice si fem. *cindieca,* éro masc. *cindiecu,* se applica : 2. la veri-ce mesura de capacitate indeterminata, destullu numai se nu fia mare, la veri-ce vasu de beutu micutellu, si prin metafora, la coprensulu acellui vasu; *a bee unu cindiecu de licore, cu unu cindiecu si cu doue de vinarsu nu se multiamesce betivulu, a scurre cindieculu, a bee cindiecu dupo cindiecu;*—3. cu intellessulu si mai estensu de *unu totu compusu* d'in cindieci de obiecte orecare : *unu cindiecu de caramidi.*

CINE, vedi *ce.*

* CINEDIA, s. f., **cinædias** (κιναιδιας si κιναιδία); 1. calitate de *cinedu* in insemnarea cuventului de sub 1; —2. gemma sau nestimata ce s'ar fi aflandu in capulu pescelui numitu *cinedu.*

* CINEDICU,-*a*, adj., **cinædicus;** relativu la *cinedu,* in intellessulu de sub 1.

* CINEDU, adj. s., **cinædus** (κίναιδος, d'in κινέειν=*provocare* si αιδώ=*rosine*); 1. subst., cellu ce se avilesce prin turpitudinea de a serví altui-a ca muiere sau de a se serví de altu omu ca de muiere; 2. adj., *cinedu,-a,* datu la *cinedia,* fora neci una rosine; impudente si impudicu; —3. subst., nume allu unui pesce de mare.

www.dacoromanica.ro

CINEVA, *cinevasi*; vedi *ce*.

CINGA, s. f. si *cingu*, m., **cingula** si **cingulus**; totu ce serve a *cinge* si a *legá*: *cingutore*, *cingla*, *branu*, *fascia*, *curella*, *serpariu*, etc. (compara it. **cigna**, isp. **cincha**, prov. **cencha** si **cenha**, vechiu fr. **segne**).

CINGATÓRE, reu, in locu de *cingutore*, vedi *cingutoriu*.

CINGELLU, s. m., vedi *cancellu*.

* CINGENTARIU si *cincentariu*,-*ia*, adj., **quingentarius** (d'in *cincente*=**quingenti**); compusu d'in *cincente* sau *cinci cente*: *cete cingentarie*.

* CINGENTESIMU si *cincentesimu*,-*a*, adj., **quingentesimus**; care vine in ordine dupo alti *cinci cente*, allu *cincentele*.

CINGERE, *cinsi* si *cinsei*, *cinsu* si *cinctu*, sau *cintu*, v., **cingere** (it. **cingere** si **cignere**, port. **cingir**, isp. **ceñir**, prov. **cenhir**, **cenher** si **sendre**, fr. **ceindre**; — ca mai desu, la noi, se aude compusu cu *in*: *incingere*); a incungiurá cu ceva circulariu: 1. a infasciorá mediloculu corpului cu una cinga, cu una arma legata de una cinga: *a se cinge cu unu branu, cu bracille, cu una curella, cu unu collanu · a cinge cu unu branu:*—*a cinge spat'a; cinsu cu spata; cingeti-ve mediloculu; cingeti vestimentulu; a se cinge cu una curella preste tunica*=*a cinge una curella preste tunica*; 2. a incungiurá capulu cu una corona sau cu altu ceva: *cingeti-ve templele cu flori; a si cinge capulu cu lauru; radie de lumina cingeau fruntea santului*; 3. a infasciorá cu ceva alte parti alle corpului: *anelle cingeau degetele muierei*; 4. a incongiurá, a inchide unu locu cu muri, cu fosse, etc.: *marea cinge uscatutu; desa selba cinge casele; riulu cinge de tote partile cetatea; cetate cinsa cu muri*; 5. a impressurá: *a)* spre a apperá: *a cinge castrele cu vallu*; *b)* spre a attacá: *a cinge pre inimicu, a cinge cetatea*,—*cinsu de pericle*; — *c)* spre a ascultá, spre a insocí: *fetele cingea pre mamma; oratoriulu erá cinsu de unu numerosu cercu de auditori*.

CINGLA (prin stramutarea lui *l* in prima syllaba: *clinga*, pronuntiatu cu *l* moiatu ca *kinga*), s. f., **cingula**, **lorum**, (it. **cinghia** si **cinghio**, **cingolo**; isp. **ciugulo**, port. **cilha**, prov. **singla**; vechiu fr. **cengle**, nou fr. **sangle**); deminutivu d'in *cinga*, applecatu inse la intellessulu speciale de *curella* sau *cingutore de alta materia*, cu care *se cinge* callulu, spre a fissá bene sell'a: *mai stringe cingl'a, co e prea larga*;—*a stringe bene callulu in cingle*; — de ací proverb.: *a stringe pre cineva in cingle*, a l'observá de aprope, a lu tiné de scurtu, a lu constringe cu potere, ca se faca ceva, a lu marginí si infrená bene.

CINGLARE, v., d'in *cingla*, se applica de regula compusu cu *in*: *in-cinglare*.

CINGLU, s. m., **cingulus** (vedi *cingla*, care e form'a feminina d'in *cinglu*); deminutivu d'in *cinga* si *cingu*, luatu cu intellessu mai estensu de câtu *cingla* si chiaru metaforice, cumu: *zonele sunt mari cingle alle cerului sau alle terrei*.

CINGLUCIA si *cinglutia* (pronuntiatu ca *kingutia*), s. f., **cingula**; deminutivu d'in *cingla*.

CINGULA si *cingulu*, in acellu-asi intellessu cu *cingla* si *cinglu*; de ací: *cingulare*, v., in acea-asi insemnare cu *cinglare*, de unde *cingulatu*,-*a*, (compara fr. **cingulé**), applecatu ca terminu de zoología, in pl. *cingulate*: *a)* familia de mammifere; *b)* tribu d'in famili'a mammifereloru longirostre.

CINGULARE, *cingulatu*; vedi *cingula*.

CINGUTORIU,-*toria*, adj. s., **cinctor**, **cinctorius**; **cinctorium**; care *cinge* sau serve a *cinge*: *reu cingutoriu te a cinsu*; *curelle cingutorie*; — s. f., reale, *cingutoria* sau *cingutore*, *cinga de cinsu mediloculu*, mai vertosu *cinga elegante*, pentru femine, sau *baltiu* de care unu omu armatu spendura spat'a.

CINGUTURA, s. f., **cinctura**, **cinctus-ūs**; 1. actione de *cingere*. déro mai vertosu resultatu sau modu de *cingere*; 2. cu intellessu concretu, ca si *cingutore*.

1 CINICU, *cinismu*, etc., vedi *cynicu*, *cynismu*.

2 CINICU,-*a* adj., (fr. **quinique**); de 2 *cina*: *acidu cinicu*.

CININA, s. f., (fr. **quinine**); proprie,

www.dacoromanica.ro

femin. d'in unu adj. *cininu=de 2 cina*, luatu ca substantivu, care se applica la una substantia alcalina si amara, care se estrage d'in diverse specie de *cincina*, déro mai vertosu d'in *cincin'a galbina: virtutea cininei consiste in doue substantie basice : cinin'a si cinconin'a; cinin'a combinata cu acidu sulfuricu da cellu mai bonu medicamentu de febre intermittente*

* CINIONE, s. m., **quinio** (vedi *cinu*); unu totu de cinci, numerulu cinci, *cincine : scrofele nascu cinioni de porcelli*; — numerulu cinci la una carte, la unu cubu sau zara de jocu.

CINNABARINU, *cinnabariu*; vedi *cinabarinu. cinabariu.*

CINNAMEU,-*a*, adj., si *cinnamiu*, vedi *cinnamomiu.*

* CINNAMOMINU,-*a*, adj., **cinnamominus** (κινναμώμινος); de *cinnamomu* : *odore cinnamomina.*

CINNAMOMIU,-*a*, adj., **cinnameus** (fr. **cinnamomé**); de *cinnamomu*, relativu la *cinnamomu*; — s. f. pl., *cinnamomie* si *cinnamie*, tribu de plante d'in famili'a laurineeloru, cari au de typu genulu *cinnamomu.*

CINNAMOMU si *cinnamu*, s. m., **cinnamomum** si **cinnamum** (κιννάμωμον si κίνναμον, cuventu de origine ebraica); 1. arborellu, **laurus cinnamomum** lui *Linneu*; 2. substantia aromatica ce produce acestu arborellu.

CINNAMU, s. m., vedi *cinnamomu.*

* CINNU, s. m., **cinnus**; 1. mesticatura, mistione, beutura composita; — 2. in acellu-asi intellessu cu *cincinnu.*

* CINOLOGIA, s. f., (fr. **quinologie**, d'in 2 *cina* si λόγος=*cuventu*); tractatu despre *cina*, descriere a proprietatiloru ei.

* CINOLOGICU,-*a*, adj., relativu la *cinologia.*

CINOVARIU, vedi *cinabariu.*

CINSU,-*a*, part. passivu d'in *cingere*

CINSURA, s. f., **cinctura, cinctus-us**; in intellessulu abstractu ce are si *cingutura.*

CINTA, s. f., vedi *cintu.*

* CINTADECUMANU, s. m., **quintadecumanus**; militariu d'in *cinta decim'a* legione.

* CINTANU,-*a*, adj. s., **quintanus**; relativu la 1 *cintu*,-*a*; — substantivu : *a)* m., *cintanu*, militariu d'in *cint'a* legione; *b) cintana* (subintellege *calle* sau *platia*), calle in castrele romane, care despartiea corturile celloru doue legioni alle armatei asiá, co separá maniplulu allu cincilea de allu sessilea si turm'a a cincea de a sessea; acollo erá loculu destinatu pentru vendiare si cumperare in castre; de ací : *c)* mercatu in genere, locu unde se vende si se cumpera; — *d)* febre ce prende pre unu omu d'in cinci in cinci dille.

* CINTARIU,-*ia*, adj. s., **quintarius** (vedi 1. *cintu*); relativu la *cintu*, care coprende *cinci : numeru cintariu : a)* numeru compusu d'in cinci unitati ore-care : *b)* numeru ce coprende $\frac{5}{8}$ alle unui totu orecare; —*limite cintaria*, care inchide de cinci ori acea-asi mesura agraria.

CINTAULA si *cintaura*, vedi *centauria.*

* CINTECEPITE, adj., **quinticeps-quinticipite**; (vedi 1 *cintu* si *capu*, *capitu*); cu cinci capite sau crescete : *cinticepite munte.*

* CINTESSENTIA, s. f., fr. **quintessence**; (vedi 1 *cintu* si *essentia*); 1. proprie, *cinta essentia=a cincea substantia*, substantia etheria forte subtire, ce se considerá ca allu cincilea elementu pre longa celle alte patru elemente admisse de antici, si care se credea co formedia basea spiritului; de ací : 2. applecatu : *a)* la partea cea mai subtire a unui ce : *cintessentia de absinthiu*; *b)* partea ceà mai volatile a corpuriloru considerate ca mai escesite; *c)* la mercuriu datu de cotra alchimisti, a nume la mercuriulu asiá numitu de ei *mercuriu filosofale*; *d)* la alcoolu ammesticatu cu vre unu principiu medicante; *e)* la licori si beuture ce vendu ammagitorii si caroru-a ei le attribuu virtuti miraculose; *f)* in fine la totu ce e : α) mai principale si mai afundu ascunsu intr'unu ce: *cintessenti'a unui discursu, unei carte*; β) mai bonu, mai perfectu in ceva : *omenii de spiritu sunt cintessenti'a genului omenescu.*

* CINTICOLORU,-*a*, adj., (fr. **quinti-**

www.dacoromanica.ro

colore; vedi 1 *cintu* si *colore*); de cinci colori: *passere cinticolore*, alle carei pene au cinci colori.

* CINTIFORME si *cintiformu,-a*, adj. (fr. **quintiforme**; vedi 1 *cintu* si *forma*); cu cinci forme: *calce carbonata cintiforma*.

* CINTILE, adj. s., **quintilis**, (vedi 1 *cintu*); relativu la *cintu*, applecatu in speciale senguru si absolutu sau in unire cu *mese* sau *mense*, la a cincea luna d'in vechiulu annu romanu, care incepea cu Martiu: in *onorea lui C. Juliu Cesare Cintile se numì apoi Juliu*;—ca adiectivu in espressionea: *aspectu cintile*, aspectu ce presenta doi planeti departati unulu de altulu de una *cinta* a zodiacului; — *strofa cintile*, sau si absolutu; *cintile*, strofa de cinci versuri.

* CINTIOCTAEDRU,-*a*, adj., (fr. **quintioctaèdre**; vedi 1 *cintu* si *octaedru*); care presenta una combinatione de cinci octaedre: *baryte cintioctaedre*.

CINTORIA, s. f., vedi *cintauria*.

* 1 CINTU,-*a*, adj., **quintus** (vedi *cinci*); numeru ordinale, care espreme co unu ce vine dupo patru alte lucruri intr'una serie, *allu cincilea*: *in cintulu locu*; *cintulu scaunu e occupatu*; despre domnitori cu acellu-asi nume: *Alessandru cintu*, *Michaele cintu*, *Carlu cintu*, *Sistu cintu*, etc.;—*cintu decimu*, allu cinsprediecilea; prescurtatu: *cindecimu*, (vedi si *cindece*=15);—s. f. reale, *cinta*, a cincea parte d'in ceva: *cinta d'in diece e doue*; si in speciale: *a)* tonulu sau not'a musicale, care e a cincia dupo alte patru, numerandu intre celle cinci note si celle doue estreme; intervallulu d'intre *cinta* ca estrema si cea alta nota estrema: *intervallu de cinta*, *accordu de cinta*; *a suí la cinta*, *a descende de la cinta la tonica*; *essercitie de cinte*; —*cinta naturale*, si absolutu: *cinta*, candu are valorea de trei tonuri si unu semitonu, in opposetione cu *cinta deminuta*, care are numai trei tonuri cumu si cu *cinta augmentata*, care are patru tonuri: *cint'a propriu dissa este una consonantia perfecta*, *precandu cint'a deminuta*, *ca si cint'a augmentata*, *este una dissonantia sau consonantia imperfecta*;—*b)* viora mai mare de câtu vior'a ordinaria, cu patru corde ca si acésta-a, inse cu unu intervallu de *cinta* mai diosu de câtu vior'a ordinaria; *c)* la joculu de carti numitu fr. **piquet**, *cinta*=seria neinterrupta de cinci carti de acea-asi colore: *cinta majore*, *de rege*, *de domna*, etc.; *d)* in divisionea cercului sau a tempului, *cinta* = $\frac{1}{5}$; d'in una *carta*: *intr'una ora sau intr'unu gradu de cercu suntu 777,600,000 de cinte*, adeco 60^5; *e)* fiendu vorb'a de febre, *cinta*=*cintana* (vedi *cintanu*); *f)* *cinta*=tusse violenta, care de regula appuca pre patienti d'in cinci in cinci dille; *g)* *cinta*=$\frac{1}{5}$ d'in una ereditate; *h)* *cinta*=$\frac{1}{5}$ ce percepea unu seniore feudale d'in pretiulu vendiarei unei mosia dependente de densulu, etc.

2 CINTU si *cinctu,-a*, d'in *cingere*: 1. part. passivu, **cinctus-a-um**, luatu cu intellessu de adiectivu: *cu fruntea in eternu cincta de gloria*; 2. substantivu: *a)* masc., *cinctu*, **cinctus-ūs**, modu de *cingere* si de *vestire* in genere, ornatu: *cinctulu unui omu d'in resaritu nu e ca cinctulu unui-a d'in appusu*; *b)* femin. *cincta*, ceva de incinsu, camu in acellu-asi intellessu generale ce are si form'a *cinga*.

* CINTUPLARE, v., **quintuplare**; a face *cintuplu*: *numerulu cinci cintuplatu dà numerulu doue-dieci si cinci*.

* CINTUPLICARE, v., **quintuplicare**; a face *cintuplice*: *cine are patru copii se sente pre sine insusi ore cumu cintuplicatu*.

* CINTUPLICE, adj., **quintuplex**, (d'in 1 *cintu* si *plicare*); impletitu sau compusu d'in cinci parti analoge in calitati si marime: *cintuplice flagellu*, impletitu d'in cinci curelle sau fire, vitie; asiá si: *cintuplici funi*.

* CINTUPLIFORME si *cintupliformu,-a*, adj., (fr. **cintupliforme**, d'in *cintuplu* si *forma*); care are forma cintupla, vorbindu de partile certoru plante.

* CINTUPLU,-*a*, adj., **quintuplus**, (vedi 1 *cintu* si *plere*); de cinci ori mai multu sau mai mare, incincitu, formatu d'in cinci parti identice in cantitate si calitate.

CINTURA si *cinctura*, s. f., **cinctura**, **cingulus** (d'in *cintu* sau *cinctu* de la *cin-*

www.dacoromanica.ro

gere); 1. cu intellessu abstractu de actione de *cingere* sau resultatu, modu de *cingere*, camu in acea-si insemnare cu allu formei *cinsura* sau *cingutura*; déro mai vertosu: 2. cu intellessu concretu de *cinga*, *ceva de incinsu*, si mai allessu *cinga* elegante, bene si formosu lucrata, camu in acea-asi insemnare cu a formei *cingutore*.

* CINU,-*a*, adj., **qninus** (in locu de **cincinu** de la *cinci*); numerale luatu de regula in plur. *cini-cine* = **quini-quinæ-a**, câte cinci, cinci câte cinci, câte cinci cinci: *fiendu co eramu diece, si paturile erau numai doue, ne culcàmu cini intr'unu patu; d'in diece mii de lei la doue dieci de omeni s'au impartitu cine cente de lei; — cinu denu, cino dena*, pl. *cini deni—cine dene* = **quini deni—quinæ denæ**, etc., câte cinspredece, si prin prescurtare: *cindenu,-a*, pl. *cindeni,-e*. asià si: *cinu centenu-a, cini centeni-e*, si prescurtatu: *cincentenu-a, cincenteni-e*, = **quingenteni-æ-a**, câte cinci cente; — *foie* sau *frundie cine*, dispuse câte cinci cinci in giurulu stelului plantei; — s. f. reale, *cina*, in acellu-asi intellessu cu *cinione*.

CIOBOTA, *ciobotariu*, etc., vedi *cibota. cibotariu. M.*

CIOCA, s. f., vedi *ciora. M.*

CIOCARLANU, *ciocarlia*; vedi *ciocurlanu, ciocurlia. M.*

CIOCHINA, cu *l* moiatu, in locu de,

CIOCLINA, s. f., **ephippii pila**, diminutivu d'in deminutivulu *ciocla* (de care vedi in Glossariu si care e unu addeveratu deminutivu d'in *cioca* cu acellu-asi intellessu ce are si it. **ciocca** = *manuchiu*, ceva in forma de *manuchiu, de globu*, etc.; vedi si *ciocu* in Glossariu), applecatu inse in speciale la *globulu ce termina sell'a de callu la fiacare d'in celle doue capite alle ei*, (compara si it. **ciocchettina**, deminutivu d'in deminutivulu **ciocchetta** d'in **ciocca**, cumu si it. **cioccolina**, de assemine deminutivu d'in deminutivulu **cioccola**, totu de la **ciocca**, coci **cioccola** e = in forma si analoga in sensu cu a nostra *ciocla*, prin syncope in locu de **ciocula**, cumu si **cioccolina** = cu *ioclina*, care prin syncope e in locu de *ciuculina*); —proverb: *a pune ceva la ciocli'a* = a dá uitarei, a neglege, a nu se mai occupá, a delassá: *a pune cartea la cioclina. M.*

CIOCOLATA, s. f., (it. **cioccolata**; fr. **chocolat**; cuventu messicanu, coci d'in Messicu prin Ispani se introdusse usulu *ciocolatei* si in Europa); pasta compusa d'in sacharu, semburi de cacau fripti si pisati bene, si d'in orecari alte aromate; beutura facuta d'in acesta pasta dissoluta in apa sau in lapte; farinata de ciocolata: *una turta de ciocolata; ciocolata cu lapte* sau *lapte cu ciocolata*.

CIOCOLATARIU,-*ia*, adj. s., (compara it. **cioccolatiere-a**, fr. **chocolatier-chocolatière**), relativu la *ciocolata*, luatu mai vertosu ca substantivu: *a)* personale, *ciocolatariu.-ia* persona care fabrica san vende ciocolata; persona cui place forte ciocolata; *b)* fem. reale, *ciocolatária*, vasu de facutu ciocolata, si *ciocolataría*, maiestría de a fabricá sau vende ciocolata; placere mare, passione de a mancá ciocolata; multime de ciocolata; stabilimentu, officina de fabricatu sau de vendutu ciocolata.

CIOCURLANU, s. m., **alauda mascula**; passere motiata, *cucuiata*, mascululu *ciocurliei. M.*

CIOCURLIA, cu *n* moiatu in locu de

CIOCURLINIA, s. f., **alauda**, genu de passeri d'in famili'a alaudineeloru: *ciocurlini'a, inainte de resaritulu sorelui, se inaltia forte susu in aeru, cantandu, ca se salute pre domnulu dillei*, (passere *cucuiata*, cumu e *ciocurlinia*, si mai vertosu masculului ei, *ciocurlanulu*, a meritatu numele seu essitu d'in unu deminutivu *ciocurula*, scurtatu in *ciocurla*, si acestu-a d'in deminutivulu *ciocura* = *ciocula*; vedi *cioclina*). *M.*

CIOCURLIORA, s. f., cu *n* moliatu in locu de

CIOCURLINIORA, s. f., demintuivu d'in ciocurlinia. *M.*

CIOE, reu scrissu in locu de *ciuaia*.

CIOFAIRE, *cioflanu. cioflu*, etc., vedi *ciufaire, ciuflanu, ciuflu. M.*

CIOFLEGARIU si

CIOFLENGARIU,-*ia*, adj. s., **nebulo, nequam; nulli rei utilis**, 1. cui nu place lucrulu, care bate podurile, perdendu tempulu fora neci una occupatione se-

www.dacoromanica.ro

riosa si chiaru cu daun'a occupationiloru seriose, *unu perdevéra, unu batepoduri: fugi de societatea cioflegariloru de copilli ai vecinului, cu cari perdi diu'a fora se inveti nemica utile;* 2. care nu scie si nu se precepe a face nemica, care si ce face, face forte reu : *tu nu esti templariu, ci cioflengariu de templariu; d'in negligenti'a tatalui filii au essitu nesce cioflegari, cari nu su boni de nemica,* (cuventulu pare a fi sau unu compusu cu *flecariu*, [vedi *cioncu*], sau unu derivatu d'in aceaasi fontana cu *ciofu* sau *ciufu*). *M.*

CIONCANIRE, *-escu*, v., **pulsare; malleo, rostro vel digito tundere; deblaterare**, 1. in acellu-asi intellessu cu *ciocanire*, de care vedi in Glossariu, numai co *cioncanire*, pare a dice mai pucinu de câtu *ciocanire;* avendu totu de una data si una nuantia pejorativa : *cine cioncanesce, sau nu ciocanesce bene sau ciocanesce in jocu;* 2. a flecarí, a cicallí, a vorbí multe secature, a spune vorbe *cionce* de intellessu, cari suppera pre altii, (vedi *ciocu* in Glossariu si *cioncu* in Dictionariu). *M.*

CIONCARE si *ciongare*=*ciuncare* si *ciungare*, **ciongire** si *ciungire*, *-escu*, v., **pulsare, tunsitare; mutilare, mancum reddere; mancus fieri** (compara si it. **cioncare**); a face *cioncu* sau a devení *cioncu :* 1. transit., *a)* in genere, a loví sau bate, si de ací, a mutilá, a trunchiá : *a cioncá sau ciongá arborii de celle mai formose ramure;* in acestu intellessu occurru mai vertosu formele de conjugationea I, verbele in *are; b)* in speciale, a mutilá manule cuiva in totu sau in parte : *a ciongí pre unu plastografu:* in acestu intellessu se dice de regula sub form'a in *ire*, precumu si in urmatoriulu : 2. intr., a devení *cioncu* sau *ciongu*, a perde prin mutilare usulu unei-a sau amendouoru manule : *a ciongí de amendoue manule. M.*

CIONCARIRE si *ciongarire*=*ciuncarire* si *ciungarire*, *-escu*, v., **fœde mutilare;** cu intellessulu mai energicu si totu de una pejorativu allu lui *cioncare*, inse numai in intellessulu transitivu si generale allu acestui cuventu : a *cioncá reu*, a deformá prin *cioncare* sau mutilare. *M.*

CIONCU si *ciongu*, *ciuncu* si *ciungu-a*, adj., **mutilus, mancus,** (compara si it. **cionco**); 1. sub form'a *cioncu* si sub cea feminina *cionca* se iea ca onomatopeia, prin care se imita sonulu unei loviture : *nu sciu ce audiu facundu cioncu, cioncu; tota diu'a cionca, cionca cu maiulu, fora se ti merga lucrulu inainte;*—in acellu-asi intellessu si fora *n* : *ciocu-ciocu* sau *cioca-cioca*, (vedi si in Glossariu 1 *ciocu* si 2 *ciocu*); in locu de *cioca-cioca* se aude si *cioca-boca;* in fine *cioca-cioca* se dice si cu intellessulu de *cica-cica*, candu e vorb'a de una persona cui nu mai tace gur'a, care vorbesce mereu verdi si uscate si suppera prin seccele selle cuvente,—déro : 2. si ca adjectivu : *a)* in genere, mutilu, cui lipsescu certe parti sau membre taiate, perdute prin taiare sau mutilare, care nu e deplenu, mancu in un'a sau mai multe parti : *arbore cioncu de mai multe ramure, omu cioncu de nasu: b)* in parte, mai vertosu sub form'a *ciongu* sau *ciungu*, mancu, cui lipsesce un'a sau si amendoue manule, care prin mutilare a perdutu usulu unei-a sau amendouoru manule : *omu ciongu de una mana, femine cionge de amendoue manule; bub'a de la degitu se vede co are se me lasse ciongu;* — 3. ca substantivu : *a)* personale : *ciongulu nu pote lucrá cu man'a care e cionga; b)* reale, *cionca : α)* gura ce nu mai tace, gura rea : *nu ti mai tace cionc'a; taci d'in cionca; am se ti rumpu cionc'a, déco nu taci;*—*cionca flenca*=*tronca flenca*, esprime si mai cu energía conceptulu de una gura rea, cumu si conceptulu de productulu ei, adeco : cuvente secce, supperatorie, gretiose, etc.; de ací, probabile, *cioflengariu*, prin prescurtare in locu de *cionca flengariu* sau *ciocaflecariu;* — β) applecatu cu despretiu in locu de *mana : morta ti e cionc'a, de nu poti tiné in ea neci unu lucru asiá de usioru? nu ti lungí cioncele si nu le pune pre lucrurile melle, co ti le ciongescu,* (vedi in Glossariu si *ciontu* sau *ciuntu* cu intellessu analogu cellui ce are cioncu sub 2, *a*). *M.*

CIONGARE, *ciongarire*, *ciongu*, etc., vedi *cioncare*, *cioncarire*, *cioncu. M.*

CIOPARTE si *cioparta*, s. f., **frag-**

www.dacoromanica.ro

mentum, pars; buccata taiata sau rupta, despartita de totulu seu prin *cioncare*, (vedi si *ciopartire*). *M.*

CIOPARTIRE,-*escu*, v., **imperite dolare, fœde mutilare,** 1. a cioplí reu : *tu ciopartesci, nu cioplesci bietulu lemnu;* 2. a mutilá reu, a deformá prin *cioncare* sau mutilare : *ce ati avutu cu bietii arbori de i ati ciopartitu asiá? lotrii nu se multiamira a despoiá omulu, ci lu si ciopartira cu cea mai mare crudime*, (d'in *cioparte*, care e sau compusu d'in *ciocaparte*=*cionca-parte* [vedi *cioncu*] sau essitu d'in acea-asi fontana cu *ciop-lire*). *M.*

CIOPLIRE,-*escu*, v., **dolare, dedolare; polire, erudire, excolere,** (vedi, pentru etymología 2 *ciobu* in Glossariu); 1. a taiá parti d'in unu lemnu, d'in una petra, etc., spre a le suptirá si micusiorá sau spre a le netedí : mai *cioplesce cuiulu, co nu incape in gaura; a cioplí petre pentru scara si lemne pentru invelitore;* — a dá una forma prin *cioplire*, mai vertosu una forma grossolana, a sculptá grossolanu : *statua cioplita, nu sculptata;* —2. prin metafora, *a cioplí pre cineva*=a i dá una forma, a lu formá, mai vertosu a lu formá la suffletu, a l'omení, a l'erudí, a lu polí, etc., si in speciale, a scote d'in starea de ruditate naturale, a i dá orecare politura intellectuale si morale : *omulu necioplitu* este cumu se dice, *butucu de padure*, adeco fora neci una cultura spirituale. *M.*

CIOPLITORE, s. f., vedi *cioplitoriu.*

CIOPLITORIU,-*toria*, adj. s., **dolator, imperitus sculptor; dolabrum, scalprum, equuleus;** care *cioplesce* sau serve *a cioplí* : 1. adj. personale : *Greci cioplitori de pétra;* 2. substantivu : *a)* personale : *mai multi cioplitori de pétra; b)* reale : *α*) masc. *cioplitoriu*, pl. *cioplitorie*, instrumentu de *cioplire* : *α'*) cutitu, secure, barda, dalta si veri-ce altu instrumentu cu care cineva cioplesce; *β'*) lemnu pre care cineva cioplesce alte lemne sau petre, etc., callusiu, taiatoriu, mesa de taiare sau cioplire, etc. — *β*) femin. *cioplitoria* sau *cioplitore*, in acellu-asi intellessu cu masc. *cioplitoriu* de sub *b, α. M.*

CIOPLITU,-*a*, part. d'in *cioplire. M.*

CIOPLITURA, s. f., **dolatio; imperita sculptio, imperita sculptura vel cælatura;** 1. actione de *cioplire;* 2. resultatu allu acellei-asi actione, lucru facutu prin cioplire, forma sau imagine cioplita : *nu te inchiná la cioplíture de man'a omului. M.*

CIORA, s. f., **cornix, corax** (d'in acea-asi radecina cu **cor-nix**=χορ-ώνη, **cor-ax**=κόρ-αξ, **cor-vus**=*cor-bu;* pote co *ciora* e prin metathesea lui *i* d'in finale in locu de *coria*, déro, precumu *cioru* se dice, prin syncope, in locu de *pe-cioru*, asiá si *ciora* pote fi sí una syncope d'in *corniciora* [=**corniciola**] in locu de **cornicula**, de unde si it. **cornacchia, fr. corneille**); 1. genu sau specia de passeri d'in genulu *corbu*, specia de passeri forte communi si forte bene connoscute fia-carui-a, si cu tote aceste-a de cuventulu, cu care se numescu, nu lega toti Românii acellu-asi conceptu, ci sensulu acestui cuventu, ca si allu multoru altoru cuvente ce espremu concepte d'in domeniulu istoriei naturale, (vedi, intre altele, *caryophyllu*), fluctua de la una localitate la alt'a; coci, pre câtu noi scimu : *a)* unii Români applica *ciora* in acellu-asi intellessu cu *cioca; b)* altii inse dicu *ciora* numai la acelle passeri d'in cestione, cari su grive, avendu numai aripele negre, éro guttulu si pantecele cenusíu, pre candu la celle preste totu negre, si cari in alte localitati porta numele de *stanca* san *stancutia*, le dicu *cioca; c)* in alte locuri, unde câte trei numirile de *ciora, cioca* si *stanca*, suntu in usu, aceste numiri se applica asiá : *α*) *ciora* cu doue insemnari : *α'*) un'a mai restrinsa se intende numai asupr'a passeriloru cu guttulu si pantecele cenusíu; *β'*) alt'a mai estensa se applica atâtu la passerile de sub *α'*, câtu si la celle preste totu negre; *β*) *cioca* se dice in speciale de passerile negre preste totu; *γ*) *stanca* se applica in speciale la passerile in cestione, cari sunt mai mice de câtu celle desemnate sub *α* si *β*, si au voce acuta; *δ*) in fine, in intellessulu restrinsu de sub *α'* se applica si *cioroniu* (cu *n* moiatu : *cioroiu*), augmentativu d'in form'a *ciora*. applecata mai vertosu cu intellessulu de sub *β*, si

www.dacoromanica.ro

prin urmare si la *corbi*; — d'in acestea resulta co : *a') ciora* ar fi ca si unu nume genericu applecatu la mai multe specie a genului *corbu* d'in famili'a *corvineloru*; déro : *b') ciora* ar fi si nume specificu, applecatu la speci'a **corvus corone** lui *Linneu*, desemnatu pre a locurea in speciale prin form'a augmentativa *cioroniu*; *c') cioca* ar fi specia numita de Linneu **corvus frugilegus**, dissu si *ciora* negra pre a locurea; *d)* in fine *stanca* sau *stancutia* ar fi **corvus monedula** lui *Linneu*, nume ce pre unele locuri se applica si la cea-a ce in alte localitati se chiama *caragatia* = *cotiofana* = *cierca* = **corvus monetula** lui *Linneu*; — despre etymologi'a lui *cioca*, vedi 2 *ciocu* in Glossariu, cumu si *ciovica* in Dictionariu; asiá si despre etymologi'a cuventului *stanca* vedi articlulu lui consecratu in speciale; — 2. prin metafora, *ciora* se applica : *a)* la unu Tiganu, d'in caus'a colorei pellei : *ciorele de lautari s'au supperatu si nu mai vreu se cante; canta, ciora, co ti dau bani*; in acestu intellessu se dice si sub form'a augmentativa : *cioroniu* sau *cioroiu*, care atunci are si fem. *cioronia* sau *cioroia* (reu : *cioroica*); — *b)* la veri-ce persona negra ca unu Tiganu : *unde ai aflatu acesta ciora de muiere?* — *c) de ciore* = forte reu : *callu de ciore; a nu fi bonu neci de ciorele; d) a dá pre cineva ciorcloru* = *a dá pre cineva corbiloru; e) a se dá in laciu ca cior'a* : α) a se bagá orbesce intr'unu periclu; β) a face capricie, cari potu fi de capu cellui ce le face; γ) a lucrá fora tragere de anima, a face difficultati, pentru cari pote patí reu, etc.

CIORAIRE si *cioriire*, *cioriiu* si *cioriescu*, v., **crocire, corniculari, garrire, murmurare, deblaterare, rixari**, 1. proprie despre vocea *ciorei*; a dá voce de *ciora* : *ciorele cioriean in giurulu cadaverului*; 2. si despre alte voci sau sonete, cari semina cu celle emisse de *ciora*, a garrí, a murmuí, etc., cumu : *a)* despre matie : *mi cioriiu matiele de fome*, (vedi si *chioraire* in Glossariu); *b)* despre curce si alte passeri domestice : *nu sciu de ce totu ciorie curc'a*, etc.; — 3. despre omeni : *a)* a deblaterá, a vorbí si verdi si uscate, a vorbí multe si rapide; *b)* in speciale, a cicallí; de unde ca reflessivu, *a se ciorii*, a se certá, a se cicallí unulu pre altulu, (vedi si in Glossariu : *ciorovaire* la art. *cioroboru*, si compara it. **cornacchiare**); *c) a cioraí pre cineva* : α) cu intellessulu generale de la *b*, déro si : β) a i dice *ciora* in batujocura, cumu se dice la Tigani; 4. despre licide, a curá, déco nu in mare cantitate, déro continuu si cu mare murmuru, (compara isp. **chorrear**) : *sangele curá cioriindu d'in amendoue venele deschise; audimu ap'a cioriindu pre gurguie*, (vedi si 2 *cioru*).

CIORAITU, s. m., d'in *cioraire* : *cioraitulu apei invita la somnu*, (vedi si *cioraitura*).

CIORAITURA si *cioriitura*, s. f., actione de *cioraire* : *cioraitur'a cioreloru; cioraiturele sunt dese intre amanti; cioraitur'a apei.*

CIORAPARIA, s. f., 1. arte sau maestría a *cioraparíului*; 2. multime de ciorapi; officina unde se fabrica sau se vendu ciorapi.

CIORAPARIU, s. m., care fabrica sau vende ciorapi.

CIORAPELLU, s. m., pl.-*i*, deminutivu d'in *ciorapu*, applecatu in speciale la *ciorapi de copii*, nuantia prin care se destinge de deminutivulu *ciorapioru*, care se applica in intellessulu generale allu deminutivului. *M.*

CIORAPIORU, s. m., pl.-*i*; vedi *ciorapellu.*

CIORAPU, s. m., pl.-*i*, **tibiale**; vestimentu ce copere petiorulu : *ciorapi de lana, de bombacu, de metasse; ciorapi lungi*, cari accoperu totu fluerulu petiorului, cumu su de regula ai femineloru, in opposetione cu *ciorapi scurti*, cari accoperu numai una parte d'in fluerul, cumu su de regula ai barbatiloru; — desi *ciorapu* pare a fi essitu d'in acea-asi fontana cu *cioricu*, (vedi 1 *cioru*), si prin urmare credemu co turc. **ciorap** sau e de la noi imprumutatu sau are cu allu nostru *ciorapu* una assemuinare numai accidentale; totusi sunt de preferitu cuventele *calciu* si *calciniu* = *ciorapu*, popularie intre Macedoromani.

www.dacoromanica.ro

CIORCHINA, s. f., si *ciorchinu*, m., pronuntiate ca : *ciorkina, ciorkinu*, cu *l* moiatu in locu de :

CIORCLINA, s. f., si *ciorclinu*, m. (plur. *ciorcline* d'in amendoue formele, inse si *ciorclini* d'in *ciorclinu:* — in forma acellu-asi cu *cioclina*, adaussu cu unu *r*), **racemus**, 1. ca mai dessu si proprie dissu despre *manuchiulu* ce formedia baccele acellui-asi strugure : *a rupe d'in acea-asi vitia mai multe ciorcline de struguri;* 2. applecatu si la baccele altoru fructe unite intr'unu manuchiu : *ciorclinu de cerasie. M.*

CIORCLINARE, v., **uvas percipere vel sublegere**, a rupe si stringe d'in viia *ciorclinele* de uue, si in speciale, a stringe uuele remase pre ici pre collo dupo collessulu unei viia, fr. **grappiller.** *M.*

CIORCLINELLA, s. f., si *ciorclinellu*, m., **racemulus**; deminutivu d'in *ciorclina* si *ciorclinu. M.*

CIORCLINIORA, s. f., ca si *ciorclinella*, deminutivu d'in *ciorclina. M.*

CIORCLINOSU,-*a*, adj., **racemosus, racemifer**, plenu de *ciorcline*, care are *ciorcline : vitia ciorclinosa. M.*

CIORCLINUCIA, si *ciorclinutia*, s. f., ca si *ciorcliniora*, deminutivu d'in *ciorclina. M.*

CIORCUCIA si *ciorcutia*, s. f., **cornicula**; deminutivu d'in *ciora*, applecatu in unele locuri si cu insemnarea speciale de cea-a ce in alte locuri se chiama *stanca* sau *stancutia*, (vedi si *ciora*). *M.*

CIORECARE si

CIORICARE, v., **cornicilari, garrire, deblaterare**, d'in *ciora :* 1. cu intellessulu propriu ce are si *cioraire* sub 1. : *ciorile ciorica;* 2. cu intellesulu lui *cioraire* de sub 3. : *stultulu ciorica, cumu ciorica copillii; cellu intelleptu vorbesce pucinu, si nu ciorica neci una data*, (vedi si *cioricu*).

CIORECELLU si *cioricellu*, s. m., deminutivu d'in *cioricu.*

CIORECU si *cioricu*, s. adj., **pannus crassus et albus, braccæ ex eodem panno factæ; garrulus**, 1. subst., *a)* materiale, si prin urmare fora plurariu, pannura grossolana si alba, tessuta d'in firu de lana : d'in *cioricu se facu mai vertosu cioreci, déro si alte vestimente terranesci; b)* vestimente d'in acésta pannura, si in speciale, brace de cioricu strimte pre petioru, luatu in acestu intellessu de regula in plur. *ciorici*, si oppusu la *iciari*, brace de acea-asi pannura, déro large : *am doue parechie de ciorici si doue de iciari;* — 3. adj., flecariu, care te omora cu multele si seccele selle vorbe. (vedi *cioricare*); de ací proverb. : *a menâ ceva cioricu, totu cioricu*=a spune currendu, a vorbí rapide, a blaterá, etc. (cuventulu in insemnarea de sub 1. pare a se referí mai bene la 1 *cioru*, ca si *pedica* la *pede*, éro in cea de sub 2. la *ciora;* totusi inse n'ar fi impossibile de a se referí numai la un'a d'in aceste doue origini).

CIORIIRE *cioriitura*, etc., vedi *cioraire, cioraitura. M.*

CIOROIU, si *cioroniu* vedi *ciora.*

1 CIORU, s. m., pl.-*e;* **pes**, syncope vulgaria d'in *pecioru* sau *petioru : me doru ciorele*=*me doru petiorele; ciore de bou.*

2 CIORU si *ciuru*, **vocabulum quo strepitum aquæ copiose profluentis imitamur**, (compara isp. **chorro**); onomatopeia cu care se imita sonulu sau murmurulu destullu de potente, cu care cura ap'a sau altu licidu orecare : *sangele curá in abudentia d'in ven'a deschisa*, in câtu *de departe se audiea cioru; ce se totu aude cioru, cioru?* (vedi si *cioraire* sub 4.);—de ací ca subst. *ciorulu apei*= *cioruitulu apei*, (vedi si *cioraitu*).

CIORUIRE si *ciuruire, cioruitu* si *ciuruitu, cioruitura* si *ciuruitura;* vedi *cioraire, cioraitu, cioraitura. M.*

CIOVICA, s. f., **noctua**, genu de passeri d'in famili'a *strigidiloru*, **strix funerea** sau **strix passerina** lui *Linneu*, ital. **civetta**, fr. **chouette**, genu connoscutu poporului in alte locuri sub numele de *cucuvella* si *cucuvaia*, éro in altele sub cellu de *striga*=**strix**, —cuventulu *cucuvella* a essitu, ca si **ciovica** d'in lat. **cæcua**, d'in acea-asi fontana pare a fi essitu si *cioca*, pronuntiatu pre a locurea si *ceuca;* acestu-a e resultatulu cellu mai claru, la care dupo multe scrutari amu potutu adjunge asupr'a intellessului de

www.dacoromanica.ro

datu cuventului *ciovica*. care, ca si in celle mai multe concepte de domeniulu istoriei naturale, (vedi *ciora* si *caryophyllu*), pare a fi forte fluctuante, coci d'intre dictionariele essistenti : *a)* numai cellu de *Buda* da cuventului *ciovica* intellessulu ce noi amu definitu ; *b)* Barcianu se tine de *Bud'a*, adaugundu inse si form'a *ciovlica* cu intellessulu de : α) germ. **kibitz**, care e unu genu de passeri d'in famili'a *charadriadiloru*, **vanellus cristatus** lui *Linneu*, fr. **vanneau**; β) germ. **regenpfeifer**, care e unu genu de passeri totu d'in famili'a *charadriadiloru*, lat. **pluvialis**, fr. **pluvier**, **charadrius pluvialis** lui *Linneu*, connoscutu in alte localitati sub numele de *fluerariu; c)* éro *Raoul* da amendoue formele : *ciovica* si *ciovlica* ca identice in intellessulu esplecatu : α) prin fr. **vanneau**, despre a cui insemnare vedi mai susu la *b*, α; β) prin fr. **aigle de mère** si **orfraie** care = lat. **ossifraga** ⊂ **falco ossifragus** sau **haliaëtus albicilla** lui *Linneu; d)* in fine *Polyzu* da : α) *ciovica* = *ciovina*, cu insemnarile esplicate : α') prin germ. **fischaar** sau **fischgeier** = fr. **orfraie** = lat. **ossifraga**, etc. (vedi mai susu la *c*, β; β') prin germ. **todteneule** = *striga* = *cucuvella*, (vedi la inceputulu articlului), adaugundu totu de una data, co acesta d'in urma insemnare are cuventulu numai in Transilvani'a; β) *ciovlica*, cu insemnarea esplecata prin germ. **strandkibitz** si **küster läufer** sau **strandläufer**, care e unu genu de passeri totu d'in famili'a **charadriadiloru**, **tringa** lui *Linneu*; — d'in tote aceste de sene resulta credemu, co spre a evitá veri-ce confusione, tote formele : *ciovica*, *ciovina*, *ciovlica*, etc., aru cautá applecate numai la genuri d'in famili'a charadriadiloru, applecandu la genuri de famili'a strigidiloru cuvente ca : *striga*, *strigoiu*, *cucuvella*, etc. *M.*

CIPERACEU, *ciperu*, etc., vedî *cyperaceu*, *cyperu*.

CIPICU, s. m., pl.-*i*, **leviorocrea**; cibota mai usiora, allu caruia turiacu nu copere totu fluerulu petiorului, (d'in acea-asi fontana cu *caputa*). *M.*

CIPPU, s. m., pl.-*i*, **cippus**; acellu-asi cu populariulu *ceppu* sau *cepu*, d'in care si *cieppu* sau *ciepu*, applecatu inse cu insemnarile speciali de : 1. columnella cadrata fora capitellu si fora base, de regula cu una inscriptione, care serve : *a)* ca limite a unui agru sau tinutu : *b)* ca indicatoriu pentru callatori pre marginea unei calle; *c)* ca semnu la unu mormentu; 2. trunchiu sau paru grossu ascutitu la capitulu superiore, care serve la intariturele unui vallu.

CIPPURU si *cipuru*, s. m. (si femin. *cippura* sau *cipura*), **conus glacialis**; proprie deminutivu d'in *cipu*, applecatu inse in speciale la conulu de ghiacia ce se formedia d'in picatur'a la marginea invelitorei, conu ce se chiama si *luminare*, sau *luminarella de ghiacia*, (pre a locurea se aude si *cicura* in locu de *cipura*; acesta-a ar fi una proba co si *cicuru* sau *ciucuru*, *ciucure* ar poté fi in locu de *cipuru*, vedi *ciucuru*).

CIPRESU si *ciprusu*, vedi *cupressu*.

* CIRCA, adv. prt, **circa**; proprie, *in cercu*, esprimendu atâtu idea *de incongiurare completa* câtu si cea de *una incongiurare incompleta* : 1. ca adverbiu : *a)* in intellessu de completa incongiurare, de giuru in pregiuru, in pregiuru : *a inchide ari'a circa cu unu gardu de nuelle; b)* in intellessu de incongiurare incompleta, de una parte a cercului ce imbracia ochii nostri si care sta longa noi : *unii stau inainte*, *altii in urma*, *altii circa*; 2. prep. : *a)* in spatiu sau locu : α) cu insemnare de incongiurare completa, de giuru in pregiurulu, in giurulu : *a infasciorá funea circa cornele boiloru; terr'a se rotesce forte rapide circa assea sea;* β) cu insemnare de incongiurare incompleta, *pre longa*, *pre la*, *prin*, *d'in-in : circa riuri si lacuri e multa negura si cetia; a trametto scrissori circa prefecti; a se preamblá circa villele d'in pregiurulu capitalei; a amblá circa sate*, d'in satu in satu ; γ) cu insemnare de *longa*, *aprope de : templele ce stau circa foru; celli ce se afla circa Domnu;* δ) cu intellessulu primitivu si mai intunerecatu, asiá co *circa* = *pre la*, *la*, *in*, *cotra*, *spre*, etc. : *circa inceputulu domniei si circa finitulu acellei-asi dom-*

www.dacoromanica.ro

nía; — b) in tempu : *circa diece ore*, pre la diece ore; de ací : *c)* cu intellessu de approssimatione ca si *circitre=camu, prc la*, etc., mai vertosu cu numerali : *disponeamu dc circa patru mii de pedestri si dc circa patru cente de callari; me scollu demaneti'a circa septe orc si me culcu ser'a circa mediulu noptei; d)* cu intellessulu primitivu ca mai intunerecatu, in insemnare de : *asupr'a, de* sau *despre, in respectulu*, etc. : α) cu substantive : *dispute si certe circa intellessulu cuventeloru; tractatu circa agri si circa lucrarilc agricole;* β) cu adiective : *nemine nu e indiffcrente circa modulu de vietia ce are se duca ; omu indifferente circa rcligione ;* γ) cu verbe : *a nu persiste prea multu circa formele littereloru; — circa* ca si celle alte preposetioni de forma analoga, cumu : *supra*, sau *asupra, contra*, etc., se pote si articulá, si atunci, ca si preposetionile mentionate, rege genetivulu : *circ'a riuriloru, circ'a forului*, etc. (*circa* nu e de câtu una forma feminina d'in form'a masculina *circu;* una assemine forma feminina pare a fi si populariulu *circa* [pronuntiatu : *tirca* sau *tiurca;* vedi *ciurca*], cumu e si form'a popularia *cierca*). *M.*

CIRCE, s. f.. **Circe** (Κίρκη); numele unei fabulosa farmecatoria, fili'a sorelui si a nymphei Perseide, sor'a lui Aeete si a Pasiphæi, care si avea locuenti'a la promontoriulu numitu alta data *Oeta*, ero astadi *montele Circellu : Ulysse aruncatu de fortuna in insul'a Circei si vedù socii transformati de acésta farmccatoria in celle mai immunde bestie; —* de ací adiectivulu *circeu* sau *circiu*.

CIRCEA si *circia*, s. f., vedi *circcu*.

CIRCELLU, s. m., **circellus** (compara fr. **circelle**) ; acellu-asi cu populariulu *cercellu*, applecatu inse in speciale : *a)* la una specia de ratia ; *b)* la unu genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a lamellicorneloru.

* CIRCENSE, adj., **circensis**; de *circu*, relativu la *circu : joeuri circensi*, si absolutu, *circensi-le : populationea misera a Romei pre calle dc perirc nu mai sciea cere de câtu pane si circensi.*

CIRCEU,-*a*, adj., vedi *circiu*.

CIRCINALE, adj., (it. **circinale**, fr. **circinal**); in forma de *circinu*, vorbindu de certe plante, alle caroru frundie, foie sau alte parti se *circina*, se intortochia in forma de spirale sau de crugia.

CIRCINARE, v., **circinare**; acellu-asi cu populariulu *cercinare*, a dá forma de *ccrcinu=circinu*, applecatu inse in speciale la plante care se *circina*, (vedi *circinale*).

CIRCINATIONE, s. f., actione de a *circiná* sau *a se circiná*.

CIRCINATU,-*a*, part. d'in *circinare*, luatu in speciale si cu intellessulu formei *circinale*.

CIRCINU, s. m., **circinus** (κίρκινος); acellu-asi cu populariulu *cercinu*, applecatu inse in speciale : *a)* la instrumentulu de descrissu cercine sau cercuri, la compassu; *b)* la cercinulu sau cerculu descrissu cu unu assemine instrumentu, la cerculu perfectu.

* CIRCITRE, adv , **circiter**; d'in *circu*, in cercu, in giuru, aprope, pre ací, camu, etc., vorbindu : *a)* de locu : *mc aflam circitre la mcdiloculu callci ;* déro mai vertosu : *b)* de tempu : *sc intorse circitre la amedia ; c)* pre longa numerali : *circitrc septe centc*, (vedi si *circa*).

CIRCIU si *circeu,-a*, adj. s., **circæus, circæa, circæum; circius**; relativu la *circe* sau *circu*, applecatu mai vertosu ca substantivu reale : *a)* masc., α) *circcu*, planta numita si mandrogora sau matraguna; ventu ce bate despre promontoriulu Circei ; β) *circiu*, ventu forte violentu si volvurosu, ce bate d'intre media nopte si appusu ; *b)* femin., *circea* si *circia :* α) genu de plante, cunnoscutu in poporu si sub numele de *érb'a farmccatoriei* sau *farmecatoricloru;* β) *circia*, in acellu-asi intellessu cu *circellu* cu insemnare de planta ; γ) *circee* si *circie*, f. pl., tribu de plante d'in famili'a onagrarieloru, care are de typu genulu *circea* sau *circia*.

CIRCU, s. m., **circus** (κίρκος, affinu cu κόκλος); acellu-asi cu populariulu *ccrcu*, applecatu inse in speciale : *a)* la unu edificiu, in Rom'a, magnificu, destinatu la varie spectacle : *circulu massimu* sau absolutu; *circu,* cellu edificatu

www.dacoromanica.ro

de Tarciniu Priscu intre montii Aventinu si Palatinu; candu in acestu *circu* nu se petreceau spectacle, ellu erá loculu unde se stringeau devinatorii si ammagitorii de totu genulu; de ací espressioni ca: *fallacele circu;* in Rom'a se edificara si alte *circuri*, intre cari cellu mai renumitu e *circulu Flaminiu; b)* prin estensione, applecàtu: α) la locuri de spectacle afora d'in Rom'a, assemini cu *circulu* d'in Rom'a; β) la veri-ce locu de lupte si certamene; γ) astadi in speciale; α') la loculu unde dau spectacle de allergature de cai; β') ca terminu de geología, la unu spatiu de pamentu circulare sau ellipticu, incongiuratu cu cercuri de inaltimi.

* CIRCUIRE, v., **circuire** (vedi *ire* si *circum*); 1. in genere, a merge de giuru in pregiuru, a rotá, a incongiurá, a amblá d'in locu in locu, etc.: *a nu merge dereptu la unu locu, ci a circuí; a circuí terrele si marile; a circuí pre inimici, a circuí una cetate cu osti; a circuí una casa cu gardu;* 2. in speciale: *a)* a incongiurá castre, castelle, cetati, etc.; *b)* a merge de la unulu la altulu, spre a rogá sau indemná: *Antoniu circuiea veteranii, ca se-i induplice a sanctioná actele lui Cesare; capitanulu incepù se circuia cetele si se le indemne la lupta animosa; c)* prin metafora: α) a decipe, a prende si ammagí, a insellá; β) ca terminu de retorica, a circunscrie, a spune cu mai multe cuvente ce s'ar cadé a spune cu mai pucine sau cu unulu: *pentru multe conce te ne lipsescu appellationi proprie, si de acea-a suntemu nevoiti a le circuí.*

* CIRCUITIONE, s. f., **circuitio**; 1. actione de *circuire* in genere, si in parte: *a)* in militia, cercare sau visitare, dare de rota pre la custodie si veghie; *b)* circunscriptione, perifrase, espressione a unei idei prin mai multe cuvente sau in modu indirectu: *prin circuitione lucrulu de espressu cu unu simplu cuventu se spune cu mai multe cuvente; a spune lucrulu curatu si fora circuitione; c)* mai vertosu, lungire a vorbei, cotire de a spune directu ce vrea cineva, si acesta-a de rosine sau d'in alte motive: *cu una lunga circuitione de cuvente dede se intellega ce nu cutediá a spune directu; d)* in intellessu mai generale: *circuitionea terrei in giurulu asselui seu sau in giurulu sorelui;*—2. abstractulu in locu de concretu, loculu de circuitione: *a)* gallería, *b)* cercu, etc. (vedi si *circuitu* sub 2.).

CIRCUITU,-*a*, d'in *circuire:* 1. part. passivu, **circuitus-a-um;** *cetate circuita de inimici;* 2. substantivu, *circuitu* = **circuitus-ūs**: *a)* cu intellessu abstractu, appropiatu de allu formei *circuitione*, actione de *circuire*, mersulu sau miscarea in cercu: α) in genere: *circuitulu terrei si altoru planeti in giurulu sorelui; precumu sorele prin circuitulu seu face annulu, asiá si lun'a prin circuitulu seu cu multu mai micu face mensele; unu circuitu de chora;* β) in specia, periodu, intorcere periodica a unui morbu, de essemplu;—*b)* cu intellessu concretu, spatiu in care se face *circuirea: cercu, circunferentia, periferia, coprensu*, etc.: α) in genere: *circuitulu unei curte, unei baserica, unui judeciu; insula ce are in circuitu mai multi millioni de milliarie geografice; in circuitulu cetatei; collin'a, d'in caus'a estensului seu circuitu, nu se potea inchide cu munimente; circuitulu miscarei sorelui*, etc.; β) in speciale: α') spatiulu liberu ce se lassa in giurulu unui edificiu; β') ca terminu de retorica, periodu: *circuitu rotundu si bene bilanciatu;* si mai vertosu, circunlocutione, circunscriptione, perifrase, spunere cu mai multe vorbe a ideeloru ce se potu esprime cu unu simplu si singuru cuventu: *circuitele prea dese; mai allessu candu su si lunge, fatiga attentionea si producu chiaru fastidie; ca totu ce e affectatu;* si in genere, vorbire pre de parte, incongiurare de a spune facisiu si directu ce sente si cugeta cineva, modu de a spune si chiaru de a lucrá indirectu, cotisiu, detorsu, etc.: *multe si lunge circuite de cuvente si de rationamente, spre a demonstrá si spune unu lucru de totu simplu si luminatu; nu incape circuitu, candu poti spune si face facisiu si directu ce ai in cugetu;* de ce acestu circuitu?

* CIRCULANTE, adj., **circulans**, care

www.dacoromanica.ro

circula: moneta circulante; massa de omeni circulanti.

* CIRCULARE, v., **circulari**; acelluasi cu popularulu *cerculare* sau *cercurare*, applecatu cu intellessu mai inteusu de câtu acestu-a : 1. traus., a formá sau striuge iu *cercu*, a face *circulu : a)* a dá unui ce forma de *circulu : a circulá bene anellulu; b)* a iuchide iu *circulu ; a circulá mai multe parti alle gradinci; c)* a striuge iu *circulu*, a aduuá iu giurulu seu : *in mediloculu mercatului devinatoriulu circulasse multime de omeni;* déro mai vertosu : 2. iutraus., a se striuge sau merge in *circulu*, a dá rota, a merge de collo peuo collo, etc. : *a)* a se striuge iu *circulu : curiosii circula pre longa comedianu;*—si cu obiectu directu : *multi ascultatori circula pre oratoriu;*—*b)* a se miscá iu cercu, a se rotí sau invertí : *mai multi satelliti circula in giurulu lui Joue; infinita multime de corpuri se bilancia si circula in spatiulu universului infinitu; c)* iu geuere, a sè duce si veuí, a merge de la uuu locu la altulu, a se miscá, etc. : *multime de carrutie circulara diu'a si noptea pre poduri; pre callile strimte alle cetatiloru nu potu circulá bene; d)* iu speciale : α) despre mersulu coutiuuu si ore cumu circulariu allu sangelui priu veue si arterie : *sangele pleca d'in corde si prin arterie circula in totu corpulu, apoi revine erosi la corde, circulandu prin vene;* β) despre mersulu succului iu veuele plauteloru, analogu cu allu sangelui iu veuele auimalelui : *succulu circula in venele vigorosei planta;* γ) despre cursulu si mersulu mouneteloru d'iu maua iu maua : *lussulu face se circule moneta; capitalile, cari nu circula, sunt ca si morte; in unele terre moneta de carteia circula asiá de bene, cumu circula si banii de auru sau de argentu;* δ) despre mersulu d'iu gura iu gura a certoru vorbe, sau mersulu d'iu maua iu maua a certoru scripte, etc.: *circula vorb'a de una scambare de ministeriu; eri la bursa circulá vorb'a de unu bellu; de mai multe dille circula unu scriptu injuriosu asupr'a portarei vostre;* — de ací: *e)* iu geuere, a se miscá, a fi iu miscare, a se agitá, a merge, a amblá, etc. : *Domnedieu scie ce circula in capulu teu ; callile ferate circula bene;* etc.

CIRCULARE, adj., si

CIRCULARIU,-*ia*, adj., **circularis**; relativu la *circulu; de circulu :* 1. adjectivu : *a)* iu intellessu rigorosu, care are forma de *cercu : figura circularia, linia circularia, arcuri circularie, parti d'in unu edificiu circularie ; passu circulariu*, facutu iu giuru fora a se miscá d'in locu, etc. ; *b)* iu intellessu mai puciuu rigorosu : α) *circulariu*, applecatu la parti alle certoru plante, alle caroru puute suutu la ecale departare de unu puntu allu plantei luatu ca centru; β) *numeru circulariu*, alle cui potentie se termiua cu iususi acestu uumeru, de essemplu 5, alle cui potentie : 25,125, 625, etc., se termiua totu cu 5; γ) iu geuere, care trece d'iu maua iu maua, care merge sau se tramette la mai multi : *scrissore circularia, ordine circularia*, etc., care cu acellu-asi copreusu si iu acei-asi terminui sau iu terminui assemiui se tramette ore cumu *in cercu* la mai multi : *ordinile circularie alle Ministeriului cotra prefecti si cotra primari ;* — 2. subst. f. reale : *circularia*, pl. *circularie*, sau *circulare*, pl. *circulari*, cu intellessulu de *scrissore* sau *ordine circularia*, (vedi mai susu la γ) : *a)* iu geuere : *circularile Ministriloru cotra prefecti; mai multe circulari alle prefectului tramesse supprefectiloru in acellu-asi sensu; circularea unui episcopu cotra protoiereii eparchiei*, etc. ; *b)* iu speciale : α) iustructione adressata de ageutii superiori si responsabili ai poterei essecutive cotra subalterniі loru, spre a elucidá interpretarea legiloru si reglemeuteloru, spre a prescrie liui'a de portare intr'uua cestiue, etc. : *circulari administrative;* β) scrissore tramessa de uuu uegotiatoriu la correspoudeutii sei, spre a le dá in scire de vre uuu uou stabilimeutu, despre inceperea sau incetarea uuei societate, etc.; γ) iu geuere, veri-ce scrissore prin care uua societate orecare da associatiloru ceva iu scire.

* CIRCULATIONE, s. f., **circulatio** (compara si it. **circolazione**, fr. **circulation**); actiue de *circulare :* 1. iu geuere :

www.dacoromanica.ro

circulationea planetiloru in giurulu sorelui, circulationea lunei in giurulu pamentului, circulutionea aerului, circulationea omeniloru pre stratele principali alle cetatei, circulationea ideeloru, etc.; 2. in speciale : *a) circulationea sangelui prin vene si artêrie; circulationea sangelui* se dice : α) *circulatione generale*, candu e vorb'a de miscarea sangelui iu tota economi'a corpului animale; β) *circulatione majore sau mare*, care pleca d'in ventriclulu stangu allu cordei, se intende in tote partile corpului si reviue de se termina la urechior'a derepta a cordei; γ) *circulatione minore* sau *mica=circulatione pulmonaria*, care pleca d'in ventriclulu dereptu allu cordei, merge in pulmoni si revine de se termina la urechior'a stanga a cordei; δ) *circulatione capillaria*, care se face in vasele capillarie; — *b) circulationea succului in vegetali*, miscare a fluideloru d'in vegetali, analoga cu a sangelui in animali, de orece aceste fluide, dupo ce d'in unu puntu internu allu vegetalei pleca si mergu de se preambla in tote partile vegetalei, apoi revinu la puntulu de plecare, ca se reincepa acea-asi miscare orecumu circularia; — *c) circulationea monetei, aurului, argentului, merciloru de tota specia; circulationea avutieloru de totu genulu; a pune in circulatione productele unei fabrice; a dá circulationei callea ferrata; d) a pune in circulatione idee subversive cetatei; a dá circulatione la scirile celle mai pucinu fundate;* — *e)* ca terminu de musica : α) in genere, modulatione, trecere de la unu tonu la altulu; β) in speciale, *circulatione=circulu armonicu*, plecarea de la unu tonu cu una norma bene stabilita si trecerea cu acea-asi norma prin tote tonurile successive, peno ce revine la tonulu, cu care a inceputu; *f)* in chymia, recaderea si recondensarea vaporiloru in vasulu in care s'au si formatu acelle vapori.

*CIRCULATORIU,-*toria*, adj. s., **circulator, circulatorius,-a,-um,** (compara si it. **circolatore, circolatorio** si **circolatojo**, fr. **circulateur** si **circulatoire**); care *circula* sau serve la *circulare :* 1. applecatu la persone care *circula : a)* in genere : *circulatorii pre callile principali alle cetatei: b)* in speciale : α) care ambla cu merci de vendiare prin mercate sau cetati; cellu ce striga la merci prin mercate si platie; care la tote vendiarile de merci prin licitatione allerga se cumpere merci, cu cari apoi ambla prin mercate si platie, ca se le venda; β) siarlatanu, care ambla prin platie si mercate, ca se venda merci false sau se inselle lumea cu mentioni : *circulatorii ne vendu vitru in locu de gemma, bombacu si lana in locu de metasse, apa curata in locu de medicamente;* 2. applecatu la lucruri : *a)* care *circula : sangele circulatoriu in arterie; b)* care serve la *circulare* mai vertosu la *circularea sangelui : apparatu circulatoriu, organe circulatorie; c)* relativu la *circulatoriu*, substantivu in intellessulu de sub 1. *b : prestigie circulatorie, volubilitate circulatoria;* — 3. subst. m. reale, *circulatoriu*, vasu *de circulare*, si mai vertosu, vasu de care se servu chymicii spre a pune in *circulatione* licide : *aurulu se pune intr'unu circulatoriu de vitru.*

*CIRCULATRICE, s. f., in acellu-asi intellessu cu *circulatoria*, fem. d'in *circulatoriu*, mai allessu in insemnarea lui *circulatoriu* de sub 1, *b*.

* CIRCULU, s. m., **circulus;** deminutivu d'in *circu*, luatu inse cu tote insemnarile ce are populariulu *cercu*, pre candu *circu=cercu* se applica numai in insemnarile speciali, de cari vedi la art. *circu*.

†CIRCUM, prep. si adv., **circum;** proprie, accusativu d'in **circus=***cercu*, luatu in limb'a latina, ca prepositione in acellu-asi intellessu cu *circ'a;* in limb'a nostra inse, d'in caus'a formei, nu se pote luá ca cuventu separatu neci in insemnare de prepositione, neci in insemnare de adverbiu, ci numai ca particella in composetione cu alte cuvente; ca atare : 1. in respectulu formei : *a)* déco cuventulu, cu care intra in composetione, incepe cu una vocale, *circum* perde de regula *m* finale : *circu-ire;* in unele compuse se pastredia inse acestu *m* : *circumagere, circumamblare; b)* éro déco cu-

www.dacoromanica.ro

ventulu, cu care intra in composetione, incepe cu una consonante, atunci *circum* pastredia finalea *m* nescambata : *circumdare, circumstare, circumspecere, circumferentia, circumcurrere, circumvolare,* etc.; se pote inse ca *m* se se scambe in *n* : *circundare, circunstantia,* etc.; numai inainte de *b* si *p* nu pote stá neci una data *n*;—2. in respectulu intellessului, *circum* pastredia acellu-asi sensu, ce ar avé si simplu si despre care vedi la *circa,* si a nume, *circum,* ca prefissu la cuvente ce espremu actioni, insemna co : *a)* actionea se face pre tota periferi'a unui spatiu inchisu de una linia circularia, numai se nu se ica totu deun'a cuventulu *cercu* in intellessulu seu rigorosu; asiá *circumcidere*=taiare de giuru in pregiuru, *circumcludere*=inchidere de tote partile, *circumfundere*=versare de giuru in pregiuru, etc.; déro : *b)* actionea se face numai pre una parte a periferiei, parte ce imbracia ochii nostri, ce sta innaintea nostra sau longa noi : *circumjacere*=jacere longa, marginire cu : *Germani'a circumjace Franciei; circumflectere,* nu a flecte in *cercu deplenu,* ci a flecte numai in parte : *accentu circumflessu; c)* actionea facuta nu in giurulu unui centru, ci independente de veri-ce relatione la unu centru, destullu numai ca actionea sau miscarea se se faca prin mai multe locuri sau punte ce formedia una linia curba sau chiaru si franta; in acestu intellessu *circum* are insemnarea appropiata de a cuventului *rota* in espresioni ca : *a dá una rota prin platia,* cumu : *circumcurrere*=currere de collo peno collo, de la unu locu la altulu; *circumducere*=ducere de la unu locu la altulu; *d)* cu ide'a de *incongiurare,* si prin urmare, *prendere,* etc., a particellei *circum,* se uuesce, in unele composite, si ide'a morale de *ammagire, insellare, decipere,* etc., cumu : *a circumveni nescienti'a si bon'a credentia a cuiva;* — d'in articlele speciali, consecrate la composite cu acesta particula, se va vedé, co acellui-asi compositu *circum* pote impromutá mai multe si chiaru tote insemnarile selle.

* CIRCUMCELLIONE, s. m., **circumcellio;** monachu ambulante : 1. monachu ambulante, care facea parte d'in una secta ce se formà in Afric'a in allu patrule seclu dupo Christu : monachii de acesta secta allergau in tote partile si committeau multime de violentie, credendu, co prin assemini acte neomenose adduceau unu sacrificiu placutu Domnului; 2. membru d'in una secta de eretici care se formà in seclulu XIII dupo Christu, si care sustinea, co papa si toti sacerdotii sunt simoniaci, eretici, hypocriti, farisei, peccatosi in totu modulu si nedemni de a administrá sacramentele.

CIRCUMCESU,-*a;* part. d'in *circumcidere;* vedi si *circumcisu.*

CIRCUMCESURA, s. f., vedi *circumcisura.*

CIRCUMCIDANIU,-*a,* adj.; vedi *circumcisiciu.*

* CIRCUMCIDERE, v., **circumcidere** (d'in *circum* si 1 *cedere*); 1. a taiá in pregiuru : *a)* in genere : *a circumcide arborii, unghiele, unu vulnu,* etc.; *b)* in speciale, a taiá preputiulu, cumu e datin'a la Ebrei, la Machomedani : *totu mascululu se se circumcida, suna unu articlu allu legei mosaice;* 2. a forfecá, a reduce, a micusiorá, a supprime, etc.: *a circumcide spesele de mésa; a circumcide redundantiele frasei; periodu bene circumcisu si rotundu.*

* CIRCUMCINGERE, v., **circumcingere;** a cinge de giuru in pregiuru : *a circumginge corpulu seu; a circumcinge una cetate cu muri.*

* CIRCUMCIRCA, adv., **circumcirca;** particul'a *circum* unita cu *circa,* amendoue de acea-asi origine, spre a intarí intellessulu : de giuru in pregiuru, pretotendinea in giuru: *a spectá circumcirca.*

* CIRCUMCISICIU,-*a,* si *circumcidaniu,-a,* adj., **circumcisicius** si **circumcidaneus;** d'in *circumcidere* si d'in *circumcisu,* care a resultatu d'in una *circumcidere,* applecatu in speciale la *vinu : vinu circumcidaniu*=*vinu circumcisiciu,* resultante d'in a dou'a pressura sau calcare si storcere a struguriloru, alle caroru bacce se taia, se pisedia si se sferma; asiá si : *mustu circumcisiciu* sau *circumcidaniu.*

www.dacoromanica.ro

* CIRCUMCISIONE, s. f., **circumcisio**, actione de *circumcidere*: 1. in genere: *circumcisionea arboriloru, plageloru, frasiloru redundanti*; 2. in speciale: *a)* operatione chirurgica, prin care, d'in caus'a vre unei affectione morbosa, se taia una parte a preputiului; *b)* operatione prescrissa de legea mosaica si de alte religioni, prin care prunciloru masculi se face una taiatura circularia la preputiu: *sub puntu de vedere religiosu, circumcisionea e battezulu Judaniloru, initiarea si introducerea pruncului in religione*; — *c)* cu intellessu concretu, *circumcisione*=di de serbatore ce cade la 1 Januariu si in care Crestinii serbatorescu *circumcisionea Domnului si Mantuitoriului J. Christu*; déro in *legea noua, legea lui Christu, circumcisionea corporale e abolita*, si admissa numai: *d) circumcisionea spirituale*, infrenare de tote appetitele carnei, occidere a totoru affecteloru, cugeteloru si dorentieloru relle; de ací espressioni religiose ca: *circumcisionea animei si a spiritului; circumcisionea budieloru*=*circumcisionea gurei*, infrenare de cuvente ce potu vettemá caritatea crestina sau pudorea.

* CIRCUMCISORIU, *-ia*, adj. s., **circumcisor, circumcisorius-ium**; 1. de persone, care *circumcide*, care mai vertosu face operationea de *circumcisione* in intellessulu acestui cuventu de sub 2, *b*; 2. de lucruri, care serve la *circumcidere*: *instrumente circumcisorie*; de ací, s. m. reale, *circumcisoriu*, pl. *circumcisorie*, instrumentu de *circumcisione*.

CIRCUMCISU, *-a*, **circumcisus**; part. passivu d'in *circumcidere*: *Christu fu circumcisu a optu-a di dupo nascere; Judanii masculi sunt toti circumcisi*; de ací, s. m. *circumcisu, unu circumcisu*, cu insemnarea speciale de *Judanu*, de si sunt *circumcisi* si omeni de alte nationalitati si religioni.

* CIRCUMCISURA, s. f., **circumcisura**; 1. actione de *circumcidere* in tote insemnarile acestui cuventu, déro mai vertosu fiendu vorb'a de plante: *circumcisur'a pomiloru; circumcisur'a stylului*; 2. resultatu allu actionei de *circumcidere*, forma resultante d'in acesta actione, configuratione in genere: *circumcisur'a muntiloru*.

* CIRCUMCLUDERE, v., **circumcludere** (vedi *circum* si *cludere*); a inchide de tote sau de mai multe parti: *e tema co celle doue mari osti inimice voru circumclude mic'a nostra oste*.

* CIRCUMCORDIALE, adj., **circumcordialis**, (vedi *circum* si *corde*); de in pregiurulu cordei sau animei: *calore circumcordiale, sange circumcordiale*.

* CIRCUMCULCARE si *circumcalcare*, v., **circumculcare si circumcalcare**, (vedi *circum* si *calcare*); a calcá de giuru in pregiuru, a calcá bene, de mai multe ori preste totu: *radecinele unse cu baliga de vacca se depunu in grope mice si se circumculca*.

* CIRCUMDANTE, adj., **circumdans**; care *circumda*.

* CIRCUMDARE, v., **circumdare** (vedi *circum* si *dare*); a dá ceva de giuru in pregiurulu altui ceva, a incongiurá, a imbraciá, a impressurá, etc.: 1. *a circumdá pre cineva sau ceva cu altu ceva*: *a)* proprie: *Domnedieu a circundatu sufletulu cu corpulu; a circumdá cetatea cu fosse, cu osti; a circumdá fruntea cu lauri*; *b)* metaforice: *a circumdá cu artificie*, si absol. *a circumdá pre cineva*, a l'attacá cu artificie, a cautá se l'ammagesca si inselle; — 2. *a circumdá cuiva ceva*: *a)* proprie: *a circumdá cetatei unu muru; a si circumdá cingutorea*; *b)* metaforice: *fortun'a circumdede poporului nevoie mari si calamitati infricosiate*; 3. fora obiectu indirectu: *a)* ca trans.: *munti circumdau terr'a; cugete relle circumdau mentea cuiva*; *b)* ca intrans., a amblá de collo peno collo, a cutreiará: *mersemu circundandu in tempu de sesse dille*;—déro si in acesta insemnare pote avé de obiectu unu cuventu ce esprime unu conceptu de spatiu: *a circumdá mari si terri*.

* CIRCUMDUCERE, v., *circumducu, circumdussi* si *circumdussei, circumdussu* si *circumductu*, **circumducere** (vedi *circum* si *ducere*); a duce sau tragé de giuru in pregiuru: 1. proprie: *a)* in genere: *riulu Dube, circumdussu orecumu cu unu*

www.dacoromanica.ro

circinu, circumcinge cetatea; a circumduce aratrulu, a trage cu aratrulu unu sulcu circulariu; *b)* in speciale, a duce pre calle curba sau cotita, a duce de collo peno collo : *capitanulu circumdusse cét'a pre una calle mai lunga, ca se nu lu pota vedé inimicii d'in castre; a circumduce pre cineva prin tote incaperile unei case, prin tote anghiurile unei cetate;* 2. metaforice : *a)* a departá pre cineva de lini'a derepta a benelui sau addeverului, a ratecí, a ammagí, a insellá, a seduce : *cu cinci galbini mi au circumdussu servitorii; b)* fiendu vorb'a de stylu, a circumscrie, a immultí vorbele; *c)* fiendu vorb'a de accentu, a accentá cu circumflessu, a insemná sau pronuntiá cu circumflessu, a lungí una syllaba.

* CIRCUMDUCTIONE, s. f., **circumductio** (compara si fr. **circumduction**); actione de *circumducere :* 1. in genere : *circumductionea apeloru;* 2. in speciale : *a)* ammagire, insellatoría; *b)* lungirea unei frase, desvoltare sau amplificare a unei cugetari cu multe cuvente, periodu; *c)* miscare prin care unu membru sau ossu descrie unu conu, allu carei vertice e in articulationea superiore, éro basea in articulationea inferiore.

* CIRCUMDUCTU,-*a,* d'in *circumducere :* 1. part. d'in *circumducere,* luatu cu intellessu de adiectivu, **circumductus,-a,-um** : *parti circumducte alle unei littere;* 2. subst. m., **circumductus,-ūs** : *a)* ducere in pregiuru, miscare circularia; *b)* coprensulu unei figura, configuratione.

* CIRCUMDUSSU,-*a,* d'in *circumducere :* 1. part. passivu, **circumductus-a,-um;** 2. supin., **circumductum-ū;** 3. sub. **circumductus-ūs** : *ostea circumdussa pre calli laterali; artificie de circumdussu unu omu; circumdussu-lu ceteloru prin selba.*

* CIRCUMERRARE, v., **circumerrare** (vedi *circum* si *errare*); a ratecí in pregiuru, a ratecí de collo peno collo; a percurre de giuru in pregiuru.

* CIRCUMFERENTE, adj., **circumferens;** care *circumfere.*

* CIRCUMFERENTIA, s. f., **circumferentia;** ceva care *circumfere* = incongiura de giuru in pregiuru : 1. in intellessu rigorosu, linia circularia, care marginesce si inchide unu cercu, asiá co tote punctele ei sunt la ecale departare de centru : *circumferenti'a unui mare cercu de sfera; tote liniele derepte trasse d'in centru la punte de alle circumferentiei sunt ecali;* 2. in intellessu mai pucinu rigorosu : *a)* perimetru allu unei curbe orecare, veri-ce incongiura altu ceva, chiaru déco nu are forma de cercu perfectu : *cetatea coprende mai multe vaste gradine in circumferenti'a sea; circumferenti'a platiei e de una miie de metri;* — in acestu intellessu se dice mai desu *periferia* sau *périmetru;* — *b)* superfacia esterna a corpului : *sangele merge de la centru la circumferentia prin arterie, si revine de la circumferentia la centru prin vene;* — in acestu intellessu mai bene se dice *superfacia;* — *c)* metaforice : *a nu se oppri la circumferenti'a lucruriloru, ci a petrunde cu cercetarile peno in centrulu loru.*

*CIRCUMFERERE (si dupo a IV conj. *circumferire*), v., **circumferre** (vedi *circum* si *ferere*); 1. in genere a duce sau portá in pregiuru, a duce d'in locu in locu sau de la unulu la altulu : *pre unde mergea, circumferiea prunculu in bracie; a circumfere cup'a pre la toti ospetii;* 2. in speciale : *a)* a respandí in pregiuru : α) bellu si calamitati de bellu : *a circumfere terrorea, incendiele, predationile;* β) una scire, una vorba; *b)* a portá pre cineva incarcatu cu obiecte sacre, in scopu de espiatione.

* CIRCUMFIGERE, v., *circumfigu, circumfissi* si *circumfissei, circumfissu* si *circumfictu,* **circumfigere** (vedi *circum* si *figere*); a infige in pregiuru, a fissá cu mai multe cuie batute in giuru : *a circumfige pilastrulu cu cuie de ferru.*

* CIRCUMFINIRE, v., **circumfinire** (vedi *circum* si *finire*); a marginí in cercu, a terminá sau inchide unu cercu : *Decembre circumfinesce annulu.*

* CIRCUMFIRMARE, v., **circumfirmare,** (vedi *circum* si *firmare*) : a firmá sau intarí de giuru in giuru : *a circumfirmá viti'a.*

* CIRCUMFLECTERE, v., *circum-*

www.dacoromanica.ro

flectu, circumflessi si *circumflessei, circumflessu,* **circumflectere,** (vedi *circum* si *flectere*); a flecte in giuru : 1. in genere : *a circumflecte callulu, a circumflecte cursulu navei;* 2. in speciale : a semná sau pronuntiá cu accentu *circumflessu* una syllaba : *a circunflecte penultim'a, unu diftongu.*

* CIRCUMFLESSIONE, s. f., **circumflexio;** actione de *circumflectere :* 1. in genere : *circumflessionea arcului, a genuchiloru; a face gratiose circumflessiuni de guttu ca circumflessionile de guttu alle cicnului;* 2. in speciale, pronuntiarea sau insemnarea cu accentu *circumflessu* a unei syllaba : *circumflessione greca, latina.*

* CIRCUMFLESSU,-*a*, d'in *circumflectere;* 1. part. passivu : *a)* in genere : *ferru circumflessu, membre circumflesse, guttu cu gratia circumflessu, vene circumflesse; circumfless'a bolta a cerului; b)* in speciale, ca terminu grammaticale, applecatu : α) la unulu d'in celle trei accente alle cuventeloru : *accentu circumflessu* : α') tonulu insusi pronuntiatu asiá co pre acea-asi syllaba se inaltia si se lassa vocea, cumu, de essemplu, in penultim'a vorbei : *defaima;* β') semnulu scrissu allu tonului circumflessu, semnu de form'a (^) la latini, si de form'a (~) la Greci; β) una classe de verbe grecesci : *verbe circumflesse,* cari se contragu, si pre vocalea resultante din contractione cade de regula accentulu *circumflessu :* φιλέω=φιλῶ; ca subst. *circumflessu-lu, unu circumflessu* = accentulu circumflessu pronuntiatu sau scrissu; — 2. supinu : *instrumentu de circumflessu ferrulu;* 3. subst. m. abstractu, **circumflexus-ūs,** actione de *circumflectere,* modu de *circumflectere,* camu in acea-asi insemnare ce are si form'a *circumflessione.*

* CIRCUMFLUENTE, adj., **circumfluens;** care *cicumflue.*

* CIRCUMFLUERE (si in *ire : circumfluire*), v., **circumfluere** (vedi *circum* si *fluere*) ; *a flue* = a se versá sau curá de giuru in pregiuru : 1. proprie : *undele marei circumfluu tote laturile insulei;* 2. metaforice : *a)* a vení cu abundantia, a innecá, etc.: *unde de locuste circumfluira tera; b)* a abundá, a fi in mare abundantia, a se versá, etc.: *tote bonurile pre voi circumfluiau.*

*CIRCUMFLUU,-*a*, adj., **circumfluus;** d'in *circumfluere* : 1. act. care *circumflue*=se versa de tote partile, abunda, inneca, etc. : *fluviulu circumfluu, circumfluele unde alle marei;* 2. passivu, de giuru in giuru congiuratu de apa : *insulele circumflue;*—de ací in genere, congiuratu, coprensu, infascioratu, plenu, imbetatu, etc.: *chlamida circumflua de unu limbu infloratu si adornatu cu nestimate; capu imbetatu si circumfluu de mundria.*

*CIRCUMFUNDERE, v., *circumfunsi* si *circumfunsei, circumfunsu,* si *circumfusu,* **circumfundere** (vedi *circum* si *fundere*); 1. a versá de giuru in pregiuru, a reversá : *a)* cu lucrulu versatu obiectu directu : *a circumfun de apa pre totu corpulu; marea circumfusa pre longa cetate; b)* cu lucrulu versatu obiectu indirectu : *circumfunsera mortulu cu balsamu; pamentulu circumfusu de aerulu grossu allu atmosferei;* 2. prin metafore, de lucruri ce nu su fluide, déro vinu in mare cantitate, abunda, se versa sau se reversa orecumu : *a)* sub forma reflessiva, *a se circumfunde,* sau si cu forma activa, *a circumfunde,* déro in amendoue casurile cu intellessu intransitivu : *de tote partile circumfundu* sau *se circumfundu numerose cete de amici; nu mai incetau undele de barbari de a circumfunde in terra; numerosi luptaci circumfusi pre longa erou l'apperau cu corpurile loru;* —*b)* de lucruri ideali : *amaruri si supperari si doreri circumfundu sufletulu meu; placeri nespuse circumfundu sentirea nostra;* — *c) a* incongiurá, a inchide, a strimtorá : *inimicii circumfundu pre capitanulu nostru; circumfusu de multimea inimiciloru;*—metaforice, a infasciorá, a ascunde, a investí, etc. : *circumfusu de lumina, circumfusu de grossu intunericu;*—part. *circumfusu;* luatu ca subst. m. pl., *circumfuse,* se applica, ca terminu de medicina sau hygiena, la totu mediulu ce de ordinariu incongiura pre omu si are una influentia decisiva asupr'a sanitatei lui : *aerulu, clim'a, locuenti'a suntu principalile circumfuse.*

www.dacoromanica.ro

* CIRCUMFUSIONE, s. f., **circumfusio**; actione de *circumfundere*.

* CIRCUMFUSU,-*a*, part. d'in *circumfundere*.

* CIRCUMJACENTE, adj., **circumjacens**; care *circumiace*.

CIRCUMJACERE, *circumjacui, circumjacutu*, v., **circumjacere** (vedi *circum* si *jacere*); a jacé de giuru in giuru, a stá culcatu pre longa, a se intende in giuru sau pre longa : *terrele asiatice, cari circumjacu Europei*.

* CIRCUMLATRARE, v., **circumlatrare**; a latrá in pregiuru, a incongiurá latrandu : *canii circumlatra ursulu*.

* CIRCUMLAUARE, v., **circulavare**; (vedi *circum* si *lauare=lare*); a lauá= a lá de giuru in pregiuru, a spellá sau udá in pregiuru: *unu latu riu circumlaua acellu tinutu*.

*CIRCUMLEGARE, v., **circumligare**; a legá in giuru, a infasciorá cu una legatura : *spongie uscate se circumlega hydropiciloru; a circumlegá trunchiulu arborelui cu una fune; miserulu omu circlegatu de serpe*.

* CIRCUMLOCUTIONE, s. f., **circumlocutio** (vedi *circum* si *locere*); figura retorica, prin care se spune cu mai multe cuvente unu ce care s'ar poté spune in mai pucine : *circumlocutione e cuventulu romanicu cu acellu-asi intellessu, in care se iea grecesculu perifrase; circumlocutionea pote esprime cu mai multa claritate certe idee abstracte, pote inco dá multa gratia espressionei; déro nu e bene a abusá de circumloculioni; in celle mai muite casuri cuventulu simplu si propriu e mai bonu de câtu veri-ce circumlocutione;*—se applica inse si la cuvente intr'adensu immultite, candu cineva nu cutedia sau nu vre a spune claru si directu cugetarea sea : *spune lucrulu curatu si fora circumlocutioni*.

* CIRCUMLUCENTE, adj., **circumlucens**; care *circumluce*.

*CIRCUMLUCIRE, v., **circumlucere**; a lucí de giuru in pregiuru, a da lumina d'in tota superfaci'a sau a respandí lumina in tote partile.

* CIRCUMMITTERE, v., *circummisi* si *circummisei, circummisu*; **circummittere** (vedi *circum* si *mittere*); a tramitte de giuru pre in pregiuru : *capitanulu circummitte esploratori in tote partile*.

*CIRCUMMUNIRE, v., **circummunire** (vedi *circum* si *munire*); a muní de giuru in pregiuru, inchide cu muri : *a circummuní capitalea terrei*.

*CIRCUMMURANU,-*a*, adj., **circummuranus** (vedi *circum* si *muru*); de impregiurulu murului, mai vertosu murului unei cetate : *agri circummurani;* — de afora d'in muri, esternu, strainu, etc.: *lupte circummurane*.

* CIRCUMNAVIGARE, v., **circumnavigare**; a navigá de giuru in pregiuru : *a circumnavigá pamentulu; a circumnavigá marea interna*.

* CIRCUMNAVIGATIONE, s. f., actione de *circumnavigare*, vorbindu in speciale de callatori, cari pre apa cu navi au incongiuratu pamentulu, plecandu d'in unu puntu si revenindu érosi la densulu dupo una indelunga navigatione in acea-asi directione, (compara fr. **circumnavigation**, it. **circumnavigazione**).

*CIRCUMNAVIGATORIU,-*toria*, adj. care *circumnaviga*, care face una *circumnavigatione* in intellessulu speciale allu acestui cuventu (compara fr. **circumnavigateur**).

* CIRCUMPLICARE, v., **circumplicare** (vedi *circum* si *plicare=plecare*); a impleticí de giuru in pregiuru : *serpele circumplecà victim'a; a circumplicá aci'a pre unu sullu*.

* CIRCUMPLUMBARE, v., **circumplumbare**; a plumbá de giuru in giuru, a captusí cu plumbu.

CIRCUMPOLARE si

* CIRCUMPOLARIU,-*ia*, adj., (it. **circompolare**, fr. **circompolaire**); ce se afla aprope si in pregiuru de polii pamentului sau ai cerului : *regioni circumpolarie; stelle circumpolari*.

* CIRCUMPONERE, si *circumpunere, circumposi* si *circumposei, circumposu* si *circumpostu*, v., **circumponere** (vedi *circum* si *ponere=punere*); a pune in pregiuru, a pune pre longa : *a circumpone vitia pre longa pareti*.

* CIRCUMRADERE, *circumrasi* si *circumrasei, circumrasu*, v., **circumra-**

www.dacoromanica.ro

dere; a rade de giuru in pregiuru : *lemnu circumrasu.*

* CIRCUMRODERE, *circumrosi* si *circumrosei, circumrosu*, v., **circumrodere**; a rode de giuru in pregiuru : *a circumrode una buccata de pane uscata.*

* CIRCUMRORARE, v., **circumrorare**; a rorá, a stropí de giuru in pregiuru, pre tote partile.

*CIRCUMROTARE (si *circumrotire*); v., **circumrotare**; a rotá, a invertí de giuru in giuru.

* CIRCUMSCRIERE, *circumscriu, circumscrissi* si *circumscrissei, circumscrissu* si *circumscriptu*, **circumscribere** (vedi *circum* si *scriere*), v., 1. a scrie sau descrie unu cercu, a trage una circumferentia sau alta linia circularia de giuru in giuru, a inchide cu linie : *a circumscrie circumferenti'a unui cercu=a circumscrie cerculu prin circumferentia; a circumscrie una circumferentia sau unu cercu la unu polygonu datu; a circumscrie unu polygonu unui cercu datu; a circumscrie liniele estreme alle umbrei;* 2. prin metafore : *a)* a deliniá unu obiectu orecare, a descrie liniele ce dau figur'a sau form'a lui, si de ací, a definí, a marginí, etc. : *domeniulu oratoriului nu e circumscrissu de neci una margine; vieti'a omului este circumscrissa in forte strimte margini; a circumscrie cuiva loculu de locuitu; Domnedieu e infinitu, si nu se pote circumscrie neci in spatiu neci in tempu; unu rubinu circumscrissu de unu cercellu de auru; oceanulu incongiura si circumscrie uscatulu; cicumscrie mai bene ce vrei se dici;*—candu e vorb'a de stylu, *circumscriere* va se dica nu numai a spune ceva cu claritate si precisione, ci si a spune cu mai multe vorbe ce s'ar poté dice cu mai pucine, a vorbí cu perifrasi, a vorbí pre departe si indirectu : *toti circumscriu lucrulu si nu cutedia a lu dice pre nume;* —*b)* a pune margini strimte, a stringe, a marginí, a strimtorá, a impedicá activitatea, etc. : *a marginí poesi'a la celle reali, e a circumscrie forte domeniulu ei; a circumscrie poterile prea intense alle administrationei; c)* a inchide pre cineva intr'unu *cercu* de cuvente, intr'una dilemma sofistica, si de ací, a prende prin artificie, a ammagí, a insellá : *multi circumscrissi prin captiose cestioni, nesciendu cumu se le discurce, ratecescu si orbeca departe de addeveru; d)* a inchide cu unu cercu cuvente ce nu approbàmu, si de ací, a desapprobá, a respinge, a rejectá, etc.

*CIRCUMSCRIPTIONE, s. f., **circumscriptio**; 1. actionea de *circumscriere : circumscriptionea lineamenteloru unei figure*; 2. cu intellessu concretu : *a)* configuratione, forma ce marginesce unu ce, margine, coprensu : *circumscriptionea terreloru; circumscriptionile prefectureloru si supprefectureloru; unu supprefectu d'in una circumscriptione n'are autoritate in circumscriptionea altui supprefectu; b)* periodu de cuvente, circumlocutione; *c)* insellatoría, artificiu, mediu de a ammagí.

* CIRCUMSCRIPTU, *-a*, adj., **circumscriptus**; proprie, a dou'a forma de participiu d'in *circumscriere*, luata mai multu ca adiectivu, form'a *circumscrissu* fiendu mai vertosu applicata cu intellessu curatu participiale : *cercu circumscriptu la unu polygonu, potere bene circumscripta, attribuitioni circumscripte, concepte circumscripte; periode circumscripte :* α) bene mesurate, β) tare desvoltate.

CIRCUMSCRISSU, *-a*, part. d'in *circumscribere*, **circumscriptus.**

*CIRCUMSEDERE, *circumsediu, circumsedutu* si *circumsessu*, v., **circumsedere**, (vedi *circum* si *sedere=siedere*); a sedé in pregiuru de ceva sau de cineva : *pre longa ellu circumsedeau multe muieri; circumsedutu de amici.*

* CIRCUMSESSIONE, s. f., **circumsessio**; actionea de *circumsedere : circumsessionea cetatei.*

* CIRCUMSESSU, *-a*, part. d'in *circumsedere*, **circumsessus-a-um.**

* CIRCUMSISTERE, v., vedi *circumstare.*

* CIRCUMSONARE, v., **circumsonare**; 1. intr., a soná in giuru, a resuná de ceva ce sta in giuru : *urechiele circumsonau de urletele multimei ce ne incongiurasse;* 2. a face se resune de in

www.dacoromanica.ro

pregiuru, a implé de sonu de tote partile, a assurdí, etc.: *clamorile inemiciloru de in pregiuru circumsona urechiele militariloru nostri.*

* CIRCUMSONU,-*a*, adj., **circumsonus**; 1. act., care imple cu sonu, assurdesce: *circumsona turba de cani*; 2.pass., implutu de sonu, assurditu: *urechie circumsone de canticele passériloru.*

* CIRCUMSPECERE, v., **circumspicere** (vedi *circum* si *specere*); a se uitá de giuru in pregiuru, si de ací, a se uitá cu bagare de sema, a cautá si cercá pre tote faciele si cu ammenuntulu; de unde: a considerá; a cautá cu mare ardore.

* CIRCUMSPECTARE, v., **circumspectare** (vedi *circumpectu*); a fi *circumspectu*, a cautá si cercetá cu bagare de sema, cu ammenuntulu si pre tote faciele, a cercá cu ardore in tote partile: *a circumspectá tempu bonu de fuga; a circumspectá starea materiale si morale a ostiloru.*

* CIRCUMSPECTIONE, s. f., **circumspectio** (vedi *circumspectu*); 1. actione de *circumspeccre* sau de *circumspectionea armatei*; 2. calitate a cellui *circumspectu: circumspectionea e bona in tóte, a face cellu mai micu passu cu mare circumspectione.*

* CIRCUMSPECTU,-*a*, adj., **circumspectus**; proprie, part. passivu d'in *circumspecere: vorbe circumspecte*, disse cu multa bagare de sema; asiá si: *cercetare circumspecta, judecie forte circumspecte*; déro ca mai desu, applecatu la persone, cu insemnarea de: care cu maturitate si cu cea mai mare bagare de séma face veri-ce face, forte prudente, cu matura judecata, care cauta bene se nu faca errori si passi falsi, etc.: *circumspectulu considera nu numai celle presenti, ci si celle trecute si celle fiitorie; principe forte prudente si circumspectu; nu temerariu, ci câtu se pote de circumspectu;*—applecatu si la animali cu acestu intellessu: *canele bonu e mai multu circumspectu d câtu temerariu.*

* CIRCUMSTANTE, adj., **circumstans**; care *circumsta.*

CIRCUMSTANTIA, s. f., **circumstantia**; 1. abstractu, *circumstare*, actionea sau actulu de a *circumstá: circumstanti'a inemiciloru; circumstanti'a aerului pre longa pamentu*; déro mai vertosu: 2. concretu; *a)* cercu de persone ce incongiura alta persona; *b)* locu invecinatu: *credeam co te voiu aflá in circumstantiele acellei cetate; c)* in genere, ceva ce insocesce una actione si contribue la producerea unui effectu, fora inse se fia causa efficiente, impregiurare: α) in genere: *in fiacare actione cauta se ne intrebàmu cine e auctoriulu, ce a facutu, cui a facutu, de ce, unde, candu, cumu a facutu, si alte assemini circumstantie; tempulu, loculu, mediele, instrumentulu sunt atâte circumstantie ce contribuescu a face probabile una actione; multi se insella asupr'a locuriloru, tempuriloru, personeloru, lucruriloru si altoru circumstantie; retoric'a imparte, dupo tempu, circumstantiele relative la una actione, in trei classi: circumstantie antecedenti sau precedenti actionei, circumstantie concomitanti actionei, circumstantie succedenti sau subsecenti actionei*; β) in speciale: α') in limb'a juridica, *circumstantie attenuanti*, cari micusioredia culpabilitatea accusatului, in opposetione cu *circumstantie aggravanti*, cari ingreunedia sau marescu culpabilitatea accusatului; β') in politica, *lege de circumstantia*, votata si sanctionata in impregiurari grelle alle statului si care se abolesce sau cade in desuetudine, candu acelle pericle au trecutu: *intr'unu statu constitutionale, restrictionea libertatei presei nu se pote face de câtu prin una lege de circumstantia*; γ') in litteratura, *drama de circumstantia, veri-ce altu opu de circumstantia*, inspiratu de circumstantie, care, dupo ce in momentu a potutu produce mare effectu, pote in urma cadé cu totulu si nu mai e de neci una utilitate; δ') ammenutu, detaliu in descrierea unui faptu sau lucru: *in descriptionile poetice circumstantiele minutiose suntu celle mai formose; a descrie unu evenimentu cu tote circumstantiele de persone, de tempuri, de locuri*; ε') casu, occasione, conditione: *a se aflá in grelle circumstantie, a se portá dupo circumstantie, in assemini circumstantie lucrulu*

www.dacoromanica.ro

nu pote essí bene; η′) accessoriu, ce depende de altu ceva sau sta in legatura cu altu ceva; *muierile sunt forte sollecite de celle mai mice circumstantie alle ornatului seu.*

CIRCUMSTANTIALE, adj. (compara fr. **circonstanciel**); relativu la *circumstantia: ammenute circumstantiali; determinatione circumstantiale = complementu circumstantiale,* conceptu sau cuventu ce esprime acellu conceptu, care determina altu conceptu, arretandu una circumstantia de locu. tempu, modu, etc.; asiá in frasea : *copillulu dorme in patu,* locutionea *in patu* este una determinatione circumstantiale a verbului *dorme.*

* CIRCUMSTANTIARE, v. (compara it. **circumstantiare,** fr. **circonstancier**); a espune cu ammenutulu si in tote *circumstantiele : cine nu scie particularisá si circumstantiá lucrurile, nu pote fi poetu; ca se intellegu bene lucrulu, se cere se lu circumstantiedi mai bene.*

* CIRCUMSTARE, *circumstetei, circumstatu* v., **circumstare;** *a stá de giuru* in giuru, a stá pre longa, a se aflá pre in pregiuru : 1. fora obiectu : *multime de juni si june circumstau cu facle ardenti; supplici mane tende miser'a femina cotra circumstanti;* 2. cu obiectu de accusativu : *callarii romani si toti cetatianii cu ânima circumstau senatulu;* 3. in speciale, a incongiurá cu scopu ostile, a impressurá : *Cei trei Curiati circumstetera pre cei trei Orati;* — metaforice : *diu'a si noptea terrori de totu genulu circumstau pre bietii omeni; acesta castiga, acesta difficultate circumsta pururea mentea si ânim'a mea.*

*CIRCUMSTRINGERE, *circumstrinsi* si *circumstrinsei, circumstrinsu,* si *circumstrictu,* v., **circumstringere;** a stringe de giuru in giuru, a infasciorá : *circumstrinsu intr'unu lintiolu.*

* CIRCUMTRAGERE, *circumtrassi* si *circumtrassei, circumtrassu* si *circumtractu,* v., **circumtrahere;** a trage de giuru in giuru, in coce si in collo : *a fatigá pre inimicu, circumtragundu-lu.*

* CIRCUMVAGARE, v., **circumvagari;** a vagá sau vagabundá in pregiuru, de collo peno collo.

* CIRCUMVAGU,-*a,* adj., **circumvagus;** care *circumvaga : circumvag'a mare; circumvage lucori.*

* CIRCUMVALLARE, v., **circumvallare** (vedi *circum* si *vallare*); a vallá de giuru in giuru, a inchide cu vallu, si in genere, a inchide, éro in parte, a inchide cu scopu ostile : *natur'a locului nu permittea a lu circumvallá; a circumvallá loculu de gradina inainte de a l'inchide cu gardu;* — metaforice : *atâtea nevoie me circumvalla, in câtu nu mai credu co voiu poté scapá.*

* CIRCUMVALLATIONE, s. f. (compara it. **circonvallazione,** fr. **circonvallation**); 1. actionea de *circumvallare : circumvallationea viiei;* 2. concretu, lucru de circumvallatione, cu care impressuratorii cingu unu castru si in care acei-asi se adappostedia de attacurile impressuratiloru.

CIRCUMVECINU,-*a,* adj., vecinu de in pregiuru : *terre circumvecine, popore circumvecine; a visitá in tote dillele gradinele circumvecine cetatei.*

* CIRCUMVENIRE, *circumvenii, circumvenitu* si *circumventu,* v., **circumvenire** (vedi *circum* si *venire*); 1. a vení in pregiuru, a se stringe in pregiuru, a incongiurá, a impressurá, étc. : *nespusa multime de ascultatori circumvenica pre oratoriu: adjunsemu la unu sessu circumvenitu de colline;* 2. in speciale, a incongiurá cu scopu reu, cu cugetu ostile : *a)* proprie : *teme-te se nu te circumvina inimiculu; inimiculu circumvenì cu osti murii cetatei; lotrii circumvinu pre callatoriu; b)* metaforice : α) in genere : *circumvenitu de morbu si de miseria; pretendeti co sunteti assupriti si circumveniti de cei avuti si potenti; multe relle circumvinu betranetiele;* β) in speciale : α′) a incongiurá legea, a dá alaturea de intellessulu addeveratu allu legei, a calcá legea : *a circumvení legea, a circumvení voienti'a testatoriului;* β′) a nu dá pace cu vorb'a, a bate capulu cuiva, a stá de capulu lui, spre a lu induplecá la ceva; si de ací, a prende si ammagí : *unu omu asiá de perspicace nu se pote circumvení asiá de usioru; a circumvení simplicitatea si nescienti'a cuiva; circumve-*

www.dacoromanica.ro

nitu de persistentile vostre indemnuri si rogationi, a cautatu se cedu si eu.

CIRCUMVENITORIU, -*toria*, adj. s., vedi *circumventoriu.*

CIRCUMVENITU, -*a*, part. d'in *circumvenire;* vedi si *circumventu.*

* CIRCUMVENTIONE, s. f., **circumventio;** actionea de *circumvenire : circumventionile vostre m'au impinsu se committu acesta grossa errore.*

*CIRCUMVENTORIU,-*toria*, adj. s., **circumventor, circumventorius** (vedi *circumvenire*); care *circumvene :* 1. despre persone : *nu te increde acestui omu, co e unu astutu circumventoriu;* 2. despre lucruri: *circumventoriele cuvente alle lingusirei.*

* CIRCUMVENTU, -*a*, adj., **circumventus;** proprie, a dou'a forma participiale d'in *circumvenire,* luata de regula ca adiectivu : *câti omeni circumventi de ammagitoriulu acellu-a!* — pre candu *circumvenitu* se applica de regula cu intellessu de curatu participiu.

* CIRCUMVERSIONE, s. f., **circumversio;** actionea de *circumvertere : circumversionea sorelui.*

* CIRCUMVERTERE si *circumvertire,* v., **circumvertere,** (vedi *circum* si *vertere*); a invertí de giuru in pregiuru, a invertí in cercu : *rot'a se circumverte in asse; a circumverte una rota;* — metaforice : *a circumverte pre cineva,* a lu ratecí, amagí. insellá.

* CIRCUMVINCIRE, v., **circumvincire** (vedi *circum* si *vincire*); a vincí sau legá de giuru in giuru, a infasciorá cu legatura.

* CIRCUMVOLITARE, v., **circumvolitare** (vedi *circum* si *volitare*); 1. proprie, a volitá in pregiuru : *rundinellele circumvolita laculu;* 2. prin estensione, vorbindu de omeni, cari nu mai stau locului, ci curru mereu de collo peno collo : *curiosii circumvolita platiele si tote locurile publice.*

*CIRCUMVOLARE, v., **circumvolare** (vedi *circum* si *volare*); a sborá in pregiuru : 1. proprie si strictu : *mortea cu negre aripe circumvola asupr'a capului fia-carui moritoriu; albinele circumvola agere d'in flore in flore;* 2. prin estensione, vorbindu de omeni : *capitanulu pre unu ageru callu circuvolá tote cetele armatei.*

CIRCUMVOLTARE,*circumvoltu,* vedi *circumvolutare, circumvolutu.*

* CIRCUMVOLUBILE, adj., **circumvolubilis;** care se *circumvolve,* suppusu la *circumvolutione.*

* CIRCUMVOLUTARE, v., **circumvolutare** (d'in *circumvoltu* sau *circumvolutu* de la *circumvolvere*); a volutá mereu in pregiuru : *canele se circumvolutá pre longa domnu seu.*

* CIRCUMVOLUTIONE, s. f., (compara ital. **circumvoluzione,** fr. **circonvolution**); actione de *circumvolvere :* 1. in genere : *circumvolutionile astreloru pre longa alte astre; circumvolutionea unui trianglu rectanglu produce unu conu;* 2. in speciale, in intellessu concretu : *a)* vertice sau ochiu de apa : *marea face, in unele locuri, circumvolutioni asiá de violente, in câtu pote inghití navile ; b) circumvolutioni cerebrali,* proeminentie verticose pre cerebru si pre cerebellu; *c) circumvolutioni intestinali,* incollaciture alle matieloru; *d)* la conchylie, *circumvolutione*=spirale completa a conului conchei.

* CIRCUMVOLUTU,-*a*, part. d'in *circumvolvere.*

* CIRCUMVOLVERE, *circumvolsi, circumvolsei* si *circumvolui, circumvoltu* si *circumvolutu,* v., **circumvolvere,** (vedi *circum* si *volvere* = populariulu *volbere*); a volve de giuru in pregiuru : *certe erbe parasite se circumvolvu pre arbori; serpi circumvolti* sau *circumvoluti in sene sau pre arbori; capite circumvolute cu bette de lana.*

* CIRCUNCIDERE, *circunferentia,* etc., vedi *circumcidere, circumferentia,* etc.

* CIRE, s. f., 1. **ciris**=χειρίς, specia de passere; 2. **ciris**=κίρρις, specia de pesce marinu de colore galbina.

CIRESIA, *ciresiariu, ciresiu;* vedi *cerasia, cerasiariu, cerasiu.*

CIRIPIRE, *ciripitu,* etc., vedi *ceripire, ceripu,* etc., si compara cu allu nostru *ciripu* it. **cirici,** care are acellu-asi intellessu. M.

www.dacoromanica.ro

CIRISIU, s. m., vedi in Glossariu *cireda*. M.

* CIRRATU,-*a*, adj., **cirratus**; proprie, part. d'in unu verbu *cirrare*=munire cu *cirri*, (vedi 1 *cirru*), luatu inse cu intellessu de adiectivu, munitu sau ornatu cu *cirri : vestimente cirrate, capilli cirrati, vitia forte cirrata, peru cirratu, lana cirrata, clematite cirrata, unu copillu cu peru cirratu.*

CIRRE, s. f., vedi *cire* sub 2.

* CIRRIBARBU,-*a*, adj. s., (fr. **cirribarbe**; vedi 1 *cirru* si *barba*); care are barba de cirri; de ací, s. m., *cirribarbu*, genu de pesci d'in famili'a gobioidiloru.

* CIRRIFERU,-*a*, adj., **cirrifer** (d'in 1 *cirru* si *ferere*); care porta sau are *cirri;* vedi si *cirrigeru.*

*CIRRIFLORU,-*a*, adj., (fr. **cirriflore**; d'in 1 *cirru* si *flore*); alle cui flori sunt cirri, care este cu pedunclele munite de cirri.

* CIRRIFORMU,-*a*, adj., (fr. **cirriforme**; d'in 1 *cirru* si *forma*); care are forma de cirru : *petiolu cirriformu.*

*CIRRIGERU,-*a*, adj., **cirriger** (d'in 1 *cirru* si *gerere*); care porta sau are cirri; vedi si *cirriferu.*

* CIRRIGRADU,-*a*, adj., (fr. **cirrigrade**; d'in 1 *cirru* si *gradu*); cu petiore de cirri, in forma de cirri; de aci, s. f. pl. *cirrigrade*, ordine de zoophyte d'in classea arachnodermarieloru, in care se coprendu tote acelle zoophyte, cari au faci'a inferiore a corpului munita cu cirri forte estensili si contractili.

* CIRRINA, s. f., (fr. **cirrine**; d'in 1 cirru); genu de pesci d'in famili'a cyprinoidiloru.

* CIRRIPEDE si *cirripedu,-a*, adj., (fr. **cirripède**; d'in 1 *cirru* si *pede*); cu petiore de cirri, in forma de cirri; de aci, s. f. pl. *cirripedi*, classe de animali ce tinu mediulu intre animalile articulate si intre mollusce.

* CIRRITU, s. m., (fr. **cirrhite** si **cirrite**; d'in κιρρός=*galbinastru*); genu de pesci d'in famili'a percoidiloru, pesci ornati de celle mai viue colori.

*CIRROCEFALU,-*a*, adj., (fr. **cirrhocéphale**; d'in κιρρός=*galbinastru* si κεφαλή=*capu*); care are crescetulu cam albastru-galbinastru : *accipitre cirrocefalu.*

*CIRROCHLORU,-*a*, adj., (fr. **cirrhochlore**; d'in κιρρός=*galbinastru* si χλωρός=*verdastru*); de colore verde-galbinastra, verde-ceneria : *passeri cirrochlore.*

* CIRROPODE si *cirropodu,-a*, adj., (fr. **cirrhopode**; d'in κιρρός=*galbinastru* si ποῦς-ποδός=*pede*); cu petiore galbinastre sau rosiatice; de ací, s. f. pl., *cirropodi*, specia de mollusce, cari au in lungulu corpului nesce fire ciliose, cari le tinu locu de petiore.

* CIRROSE, s. f., (fr. **cirrhose**; d'in κιρρός=*galbinastru*); granulatione rosia-galbinastra ce se afla une-ori in ficatu.

CIRROSU,-*a*, adj., (ital. **cirroso**, fr. **cirreux**); plenu de *cirri*, munitu de cirri; vedi si *cirratu.*

* 1 CIRRU, s. m., pl.-*i*, **cirrus**, (compara si it. **cirro**, fr. **cirre**); 1. cercellu naturale de peru, cretiu sau bucla de peru naturale; motiu sau vitionu de peru; — dissu si despre cai, candu e vorb'a de motiulu sau vitionulu de peru ce spendura pre fruntea unui callu; 2. prin metafore : *a)* motiu sau cucuiu de pene la passeri; *b)* petiorele de polypu; *c)* ciucure la unu vestimentu; *d)* in istori'a naturale : α) caprioru de plante, carceliu, firu simplu sau ramurosu, circumvolutu in spirale, cu care multe d'in plantele repenti se accatia de corpurile circumvecine; β) mustacia de la gur'a certoru pesci; γ) firu ce la vermii annelidi serve ca organu de tactu; δ) fire analoge de pre tunic'a mollusceloru; ε) la passeri, certe penne fora barba.

* 2 CIRRU, s. m., (fr. **cirrhe**; d'in κιρρος=*galbinastru*); genu de mollusce turbiniforme.

* CIRSIU, s. m., pl.-*i*, **cirsion**, (κίρσιον, compara si fr. **cirse** si **cirsion**); 1. genu de plante d'in famili'a synantherieloru, tribulu carduacieloru; 2. genu de plante d'in famili'a compositeloru cinarie.

* CIRSOCELE, s. f., (it. **cirsocele**, fr. **cirsocèle**; d'in κιρσός=*varice* si κήλη=*tumore*); tumore varicosa, inflatura varicosa a veneloru.

www.dacoromanica.ro

* CIRSOMFALU si *cirsomphalu*, s. m., (fr. **cirsomphale**; d'in κιρσός=*varice* si ὄμφαλός=*buricu*); varice sau inflatura varicosa a veneloru de pre longa buricu.

* CIRSOFTALMIA si *cirsophthalmia*, s. f., (fr. **cirsophthalmie**; d'in κιρσός=*varice* si ὀφθαλμός=*ochiu*); oftalmia varicosa.

* CIRSOFTALMICU si *cirsophthalmicu,-a*, adj., relativu la *cirsoftalmía*.

* CIRSOTOMIA, s. f., (fr. **cirsotomie**; d'in κιρσός=*varice* si τομή=*taiare*); taiare a variciloru, spre a le vindecá si sterpí.

* CIRSOTOMICU,-*a*, adj., relativu la *cirsotomía : operatione cirsotomica*.

CIRU, s. m., vedi *cireda* in Glossariu. M.

† CIS, adv., **cis**; essitu d'in *ce*, demonstrativu, cu insemnarea de : *d'in coce, de cesta parte* a unei ape, a unei seria de munti, etc., oppositu la *trans*=*d'in collo, de cea parte*, luatu numai ca particula inseparabile in composetioni de adiective derivate d'in unu substantivu, cumu : *cisalpinu-a*=**cisalpinus**, de din coce de *Alpi*, in oppositione cu *transalpinu-a* = **transalpinus**, de d'in collo de Alpi : *Galli'a cisalpina*; asiá si : *cisdanubianu-a*, de d'in coce de *Danubiu*, in oppositione cu *transdanubianu*; *cismontanu-a*=**cismontanus**, de d'in coce de munti, in oppositione cu *transmontanu-a* = de d'in collo de monti; *cispadanu-a*=**cispadanus**, de d'in coce de fluviulu *Padu*, in oppositione cu *transpadanu-a*=de d'in colo de *Padu* : *Itali'a cispadana*; *cisrenanu-a*=**cisrhenanus**, de d'in collo de *Renu* : *Germanii cisrenani*.

CISALPINU,-*a*, adj., vedi *cis*.

* CISIARIU, s. m., **cisiarius**; 1. care mena unu *cisiu*; 2. fabricatoriu sau venditoriu de *cisie*.

* CISIU, s. m., pl.-*e*, **cisium**; carrutia usiora cu doue rote, *birota*.

* CISMONTANU,-*a*, adj., vedi *cis*.

* CISORIU, s. m., pl.-*e*, vedi *cesoriu*.

* CISPADANU,-*a*, adj., vedi *cis*.

* CISRENANU,-*a*, adj., vedi *cis*.

* CISSAMPELU, s. m., (it. **cissampelo**, fr. **cissampelos**, d'in κισσός=*cissu* si ἄμπελος=*viia*); genu de plante d'in famili'a menispermaceeloru, tribulu menispermieloru, *diecia monodelphia* lui *Linneu*, care coprende specie repenti, ca si eder'a; d'in aceste specie este si **cissampelos pareira** lui *Linneu*, care da radecin'a connoscuta in medicina ca bona pentru muscature de serpe, pentru pétra de udu si pentru hydropica.

* CISSANTHEMU, s. m., **cissanthemus**=κισσάνθεμος; de acea-asi insemnare cu *cyclaminu*.

*CISSARU, s. m., **cissaros**; de acea-asi insemnare cu *chrysanthemu*.

*CISSITE, s. f., **cissitis**=κισσῖτις, (d'in κισσός=*cissu* de sub 1.); gemma sau nestimata care are colorea frundieloru de edera.

*CISSOIDE, adj., (it. **cissoide**, fr. **cissoïde**; d'in κισσός=*cissu* si εἶδος=*forma*); care sémina cu cissulu : — s. f. *cissoide,-a*, linia geometrica ce are asseminare de forma cu eder'a, linia imaginata de geometrulu Grecu Diocle, spre a resolve problem'a asiá de celebre pre tempulu acestui geometru, problem'a de a construi doue medie proportionali intre doue linie date.

* CISSU, s. m., **cissos**=κισσός (compara si it. **cisso**, fr. **cisse**); 1. in intellessulu anticu, *cissu* este acea-asi planta ce porta numele romanicu de *edera*; 2. in intellessu modernu, genu de plante d'in famili'a ampelidaceeloru sau vitaceeloru ampelidie, *tetrandria monogynia* lui *Linneu*, alle cui specie au fusti sarmentosi si cinni, prin cari semina cu viti'a de viia si cu eder'a, de unde si numele genului.

* CISTA, s. f., **cista**=κίστη, (compara si fr. **ciste**); 1. capsula sau cuteiora de pusu in ea bani, vestimente, carti, suffragie, etc.; 2. *cista mystica*, (vedi *cistoforu*), specia de paneriu in care se tineau si portau obiecte de cultu religiosu in ceremoniele Cererei, lui Bacchu, Cybelei, etc., 3. genu de plante d'in familia cistaceeloru, d'in care speci'a cea mai commune si mai connoscuta este *cist'a ladanifera*, d'in care se estrage acea substantia resinosa si odorifera, data alta data

www.dacoromanica.ro

ca medicamentu sub numele de *ladanu;* 4. pericarpulu de cari stau allipite sementiele.

* CISTELLA, s. f., **cistella;** deminutivu d'in deminutivulu *cistula.*

CISTERNA (pre a locurea *cesterna* si fora *s : ceterna;* compara si franc. **citerne**), s. f., **cisterna;** d'in *cista,* 1. catinu de apa, mai vertosu catinu de apa sub pamentu; bassinu sau gropa, in adensu facuta, spre a se stringe in ellu apa pentru usulu omului; 2. canale de la marginea invelitorei pre care se scura ap'a de pre invelitore.

CISTERNINU,-*a,* adj., **cisterninus;** de *cisterna; apa cisternina; ap'a cisternina e sengura ce se pote aflá pre unele locuri.*

* CISTIFERU,-*a,* adj., **cistifer,** (d'in *cista* sub 1. si *ţerere*); care porta san duce una *cista;* vedi si *cistophoru.*

*CISTIFLORU,-*a,* adj., (fr. **cistiflore;** d'in *cista* sub 3. si *flore*); care are flori ca alle *cistei : plante cistiflore;* — s. f. pl., *cistiflore,* familia de plante cari au de typu genulu *cista.*

* CISTIU,-*a,* adj., (fr. **cisté**); care tine de *cista* in insemnarea de sub 2.; de ací, s. f. pl., *cistie,* familie de plante,—s. m. *cisuiu* sau f. *cistia*=*cista* sub 3.

CISTOFORU, vedi *cistophoru.*

CISTOGASTRU,-*a,* adj. s., (fr. **cistogastre;** d'in κίστη=*cista* si γαστήρ=*pantece*); cu panticele ca una cista; de ací, s. m., *cistogastru,* genu de insecte diptere d'in famili'a athericereloru, tribulu muscidiloru.

* CISTOPHILU si *cistofilu,*-*a,* adj., (fr. **cistophile;** d'in κίστη=*cista* si φιλεῖν =*amare*); cui place cist'a, vorbindu de certe plante sau insecte cari se nascu si crescu pre ciste.

* CISTOPHORU,-*a* si *cistoforu,* adj. s., **cistophorus** (=κιστοφόρος, d'in κίστη =*cista* sub 1 si 2, si d'in φέρειν=*ferere*); 1. care porta sau duce una cista, déro in acestu intellessu se dice mai bene *cistiferu;* éro *cistophoru :* 2. se applica mai multu ca substantivu : *a)* m. *cistophoru,* moneta de argentu antica, batuta la mai multe cetati de alle Asiei minore, avendu pre una d'in facie imaginea unei cista; *b)* f. *cistophoru,* si mai vertosu la pl. *cistophore,* vergine ce portá in ceremonie ciste mystice.

* CISTULA, s. f., **cistula,** deminutivu d'in *cista* (dupo legile fonetice alle limbei nostre *cistula* ar devení *cestura;* si prin taiarea lui *s* ca si in *ceterna* in locu de *cesterna, cestura* ar devení *cetura;* vedi acestu cuventu).

* CITABILE, adj., (fr. **citable,** it. **citabile**); care se pote *citá* demnu de *citare*(vedi 2 *citare*) : *austoriu citabile, marturi citabili.*

CITADELLA, s. f., vedi *cetatella.*

* CITANTE, adj., **citans;** d'in 2 *citare,* care *cita.*

CITANTIA, s. f., vedi *cietantia.*

CITARA si *cithara* (reu pronuntiatu : *kitara*), s. f., **cithara**=κιθάρα; instrumentu musicale cu corde, cari se suna cu degetile, fora plectru;—vedi si *cetera,* care e acellu-asi cuventu cu *citara,* pucinu modeficatu in forma, déro cu totulu in intellessu.

1 CITARE, v., vedi *cietare.*

2 CITARE, v., **citare** (formele simple : *citu, citi, cita,* etc., precumu in compusele : *récitu, réciti, récita,* etc., d'in *recitare;* asiá si in simplu sunt de preferitu celloru incarcate : *citediu, citedi, citedia,* etc.); 1. ca forma intensiva d'in 2 *citu* de la **ciere**=*a pune in miscare,* verbulu *citare* va se dica : a miscá tare, a miscá cu putere, a impinge, a scuturá, a face se se misce d'in locu si se misce rapide, a face ventu, a attitiá, etc. : *a citá passii, a citá armele, a citá foculu,* etc.; déro in acestu intellessu primitivu forte raru occurre cuventulu; mai desu occurre : 2. cu intellessulu de a chiamá, a face se vina, a invitá, etc. : *a)* in genere : *a citá senatorii la senatu, la curte, a citá triburele, ostile la juramentu; a citá la sene pre unulu d'in cei de care dede cu ochii mai antaniu; b)* in speciale si ca mai desu : α) ca terminu juridicu : α') despre auctoritati publice, a chiamá pre cineva ca se respunda intr'una cestione judiciaria : *a citá pre accusatu, a citá marturii amendouoru partiloru litiganti;* β') despre particulari, sau privati, a chiamá pre altulu inaintea magistratiloru prin

www.dacoromanica.ro

ministri publici, prin viu graiu sau prin scrissu : *a citá la judicele de pace, la tribunariu, la curtea de appellu; partea interessata cita marturii sei sengura sau cere de la judice se i cite;* γ') a accusá, a se plange inaintea unei autoritate judiciaria : *a citá pre cineva inaintea judeciului criminale, a citá pre vecini pentru calcari de limiti;* — de ací : β) prin estensione, afora d'in sfer'a juridica : α') a adduce de marturia spre confirmarea celloru disse si propuse, a allegá fapte, disse, auctori, etc., spre a elucidá sau probá celle affirmate : *a citá Salaminea ca marturía de cea mai stralucita victoria; asiu poté citá multi marturi ai stralucitelorn melle fapte; a citá versuri, locuri d'in unu prosaicu, a citá capulu, articlulu si paragrafulu legei; pote citá cineva numele auctoriului, loculu, cartea, pagin'a; a citá pre cineva sau fapte alle cuiva ca essemple; a citá cuventele cuiva,* etc.; β') *a citá pre cineva*=a lu mentioná a nume, a lu numí, a pronuntiá numele lui, etc. : *a citá pre maiestrulu unei doctrina si pre disciplii lui; a citá mai multi barbati de autoritate; in mundri'a vostra si cu locu si fora loau citati numenele boniloru si straboniloru vostri.*

* CITAREDIA, si *citharedia*, s. f., **citharœdia**=κιθαρῳδία (d'in κιθάρα=*citara* si ᾠδή = *cantare*); artea *citaredului*, care canta si d'in gura si cu citar'a.

* CITAREDICU si *citharedicu,-a*, adj., **citharœdicus**;=κιθαρῳδικός; relativu la *citaredia* sau la *citaredu*.

* CITAREDU,-*a* si *citharedu,-a*, s., **citharœdus** = κίθαρῳδός; care possede artea numita *citaredía*, care scie bene cantá si d'in gura si d'in citara.

* CITARISTICU, si *citharisticu,-a*, adj., (compara it. **citaristico-a**) relativu la *citara*, si in genere la veri-ce instrumentu cu corde : *armonía citaristica;*— s. f., *citaristica :* arte de a cantá cu citar'a; arte de a cantá cu unu instrumentu orecare cu corde.

CITARISTU si *citharistu,-a*, s., **citharista** = κιθαριστής; care scie bene cantá cu *citar'a*, maestru in *citara*.

CITARISARE si *citharizare*, v., **citharizare**=κιθαρίζειν; a cantá cu *citar'a*.

* CITARODIA si *citharodía*, s. f., (it. **citarodia**; d'in κιθάρα = *citara* si ᾠδή = *cantare*); cantare d'in gura accompaniata cu citar'a.

* CITARODU si *citharodu,-a*, s., (it. **citarodo**; vedi *citarodía*); care canta d'in gura, accompanianduse cu citar'a : *d'in poeti unii erau citarodi, altii lyrodi, altii aulodi.*

* CITAROIDE, si *citharoide*, adj., (fr. **citharoïde**); care semina cu *citar'a;* de ací, s. f. pl., *citaroidi*, familia de zoophyte d'in ordinea microscopiceloru crustoide.

* CITARU, si *citharu*, s. m., **citharus** = κίθαρος; specia de pesci marini d'in genulu *solea* sau *solia*.

CITATIONE, s. f., **citatio** (compara it. **citazione**, fr. **citation**); d'in 2 *citare*, actione de *citare*, si mai desu inse, ca concretu, mediu de *citare*, actu de *citare* prin graiu sau prin scrissu, documentu, proba, marturu sau marturía, etc.: 1. mai raru in intellessu de sub 2, *a*, allu verbului *citare : citationea senatoriloru la senatu; citationea prelatiloru la conciliu;* ca mai desu : 2. in intellessulu de sub 2, *b*, allu verbului *citare : a)* in sfer'a juridica : *citatione la judicele de pace, la tribunariulu correctionale, la curtea de appellu; citationea judicelui de pace, a procuratoriului, a presiedentului de tribunariu; prim'a citatione, secund'a citatione a partiloru; partile sunt detorie a presentá citationile; citationea marturiloru; partile litiganti se potu presentá si fora citatione inaintea judicelui; b)* afora d'in sfer'a juridica : *a incarcá unu discursu de citationi; citationi in testu, in parenthese, pre margine; citationi d'in autori, de essemple, de fapte analoge, de article de lege; citationi testuali=citationi litterali,* in opposetione cu *citationi facute numai dupo sensu*, pre candu in *citationile literali* se reproducu cu essactitate cuventele auctoriului sau testului originariu; *avutía de citationi, citationi longe si tediose; citationi essacte, inessacte, addeverate, false; scriptele de istoria, si de eruditone au lipse de citationi, de câte ori auctorii vreu se documente impartialitatea si bon'a loru credentia.*

www.dacoromanica.ro

CITATORIU,-*toria*, adj. s., **citator, citatorius-a-um** (compara si it. **citatore** si **citatorio-a**, franc. **citateur** si **citatoire**); care *cita* sau *serve a citá*, in insemnarea speciale a cuventului 2 *citare* de sub 2, β: 1. despre persone: *citatoriu essactu allu lucruriloru d'in autorii la cari se refere; citatorii auctoriloru antici sunt a desea inessacti; citatoriulu meu la judecata pentru causa de calcare a mosiei;* —mai vertosu, care are mania de a citá mereu: *unu citatoriu pedante, care prin citationi la totu cuventulu ce dice, vre se sparia pre altii cu eruditionea sea;*— 2. despre lucruri: *adressa citatoria inaintea judicelui, actele citatorie de marturi; mania citatoria;* —3. subst. reale, m. *citatoriu* sau f. *citatoria*, actu de *citare*, addressa de *citare* inaintea unei autoritati judiciaria.

* CITATRICE, s. f., (it. **citatrice**, fr. **citatrice**); in acellu-asi intellessu cu form'a *citatoria* d'in *citatoriu*, mai vertosu candu e vorba de una persona ce are *mania de a citá*.

CITATU,-*a*, part. d'in 2 *citare*.

* CITERIA, s. f., **citeria**; specia de papusia, imagine ridicula ce Romanii portau in certe ceremonie.

CITERIORE, adj., vedi 1 *citra*.

CITHARA, *citharedu*, etc., vedi *citara*, *citaredu*.

* CITIGRADU,-*a*, adj., (fr. **citigrade** d'in 2 *citu* si *gradu*); celeru de passu, care are mersu iute sau veloce; de ací, s. f. pl., *citigrade*, tribu d'in famili'a araneidiloru, care coprende tote araniele ce se distingu prin rapiditatea mersului loru.

CITIMU,-*a*, adj., vedi 1 *citra*.

* CITIPEDE si *citipedu*,-*a*, adj., **citipes**; (d'in 2 *citu* si *pede*); citu sau celeru de petioru, care fuge usioru si rapide.

* CITIREME, adj., **citiremis** (din 2 *citu* si *remu*); cu citi sau veloci remi: *citiremea nave a Argonautiloru.*

* 1 CITRA, adv. si prep., **citra**; ca opusu la *ultra* = **ultra**, *citra* insemna: 1. in coce, d'in coce, de césta parte, d'in coce de, de césta parte de: *Germanii de citra Renu, ca si acei de ultra Renu; poporele de citra si ultra Danubiu;* a se oprí *citra fluviu, pentru co nu pote trece ultra fluviu; a trece ostile citra riu;* —absol. ca adverbiu: *a vagubundá ultra citra; a immarmurí si a nu se pote miscá neci ultra neci citra; pre ripele acellui-asi fluviu unii stau citra, altii ultra;* 2. in speciale, d'in coce de una margine pusa, care nu trece preste una margine, care nu attenge acea margine, si de ací, care remane mai prediosu de mesur'a ceruta, care nu attinge mesur'a sau perfectionea propusa: *sagettele inimiciloru cadeau citra; accentulu unui cuventu nu pote cadé citra terti'a syllaba, virtutea nostra nu e citra genulu nostru;* —precumu *circa* d'in *circu*, asiá si *citra* e form'a feminina d'in un'a masculina, *citru*, care e adiectivu: *citru-a*=**citer, citra, citrum**, essitu d'in acea-asi radecina cu *cis*, déro, ca adiectivu, applicatu forte raru chiaru in limb'a latina; usitate d'in acestu adiectivu sunt formele: *a)* comparativu, *citeriore*=**citerior**, ca oppusu la *ulteriore*=**ulterior**: *Galli'a citeriore si ulteriore*, de d'incoce si de d'incollo de Alpi; *b)* superlativu, *citimu*=**citimus**, cellu mai de d'incoce, cellu mai appropiatu de vorbitoriu, ca oppusu la *ultimu*=**ultimus**, cellu mai de d'incollo, cellu mai departatu de vorbitoriu: *stelle citime de pamentu, déro ultime de ceru;*—form'a masculina a positivului, *citru*, se pote applecá, ca si cea feminina *citra*, cu intellessu de adverbiu: α) sub form'a *citru* insasi, déro: β) si mai bene sub form'a *citro*, analoga formeloru *collo*, *incollo*, si cu intellessu de *citro*=**citro**, in coce, ca oppusu la *ultro*=**ultro**, *in collo: pescisiorii spariati fugu ultro citro; nu ne potemu miscá neci ultro neci citro; se tramettu legati ultro citro*, in collo si in coce, in mai multe parti, pre in preginru, sau, de una parte si de alt'a, de amendoue partile cari vreu se tractedie de ceva.

2 CITRA, s. f., (pronuntiatu reu: *chitra*=*kitra*) **citrum** (κίτρον); fructulu *citru-lui*, (vedi 2 *citru*).

* CITRAGINE, s. f., **citrago** (compara si fr. **citragon**, it. **citraggine**); una planta, specia de *melissa*, **melissa officinalis** lui *Linneu*, numita asiá d'in caus'a odorei de

www.dacoromanica.ro

citra ce dau foiele ei frecate sau pisate, chiamata altramentre si *apiastru*.

CITRAMONTANU,-*a*, adj., d'in 2 *citra* si *monte*, in acellu-asi intellessu cu *cismontanu*, care e de preferitu.

CITRARIA, s. f., vedi *citrariu*.

CITRARIU,-*ia*, adj. s., **citrarius** (d'in 2 *citra*, si de acea-a pronuntiatu reu : *chitrariu*=*kitrariu*) ; relativu la 2 *citra*, luatu mai vertosu ca subst. personale, care cultiva sau vende *citre;* — de ací femininulu : *a) citrária*, femina a citrariului sau femina ce sengura vende sau cultiva *citre;* in acestu intellessu si form'a *citraressa; b) citraría :* α) maiestría de citrariu ; β) multime de citre; officina de citre, etc.

CITRATU,-*a*, adj. s., **citratus** (compara si it. **citrato**, fr. **citrate**); proprie, part. passivu d'in unu verbu *citrare*=a mestecá cu *citra*, a frecá cu unu compositu de *citra*, luatu inse ca adiectivu : *pome citrate;* de ací ca substantivu reale: *a)* m., *citratu*, sare formata prin combinationea acidului *citricu* cu una base: *b)* f., *citrata*, preparatione de mancare, confectione d'in *citra*, dulcetia de citra, etc.

CITRETU, s. m., **citretum;** d'in 2 *citru*, locu plantu cu citri, gradina de citri.

* CITRICOLU,-*a*, adj., (fr. **citricole;** d'in 2 *citru* si *colere*); care locuesce si traiesce pre *citru: insecte citricole.*

CITRICU,-*a*, adj., (it. **citrico**, fr. **citrique**); d'in 2 *citra*, de *citra*, ce vine d'in citra : *acidu citricu.*

* CITRINETIA, s. f., (it. **citrinezza**); facia sau colore *citrina.*

CITRINU,-*a*, adj. s., **citrinus** (compara si it. **citrino**, fr. **citrin-e, citrène**); d'in 2 *citra* si 2 *citru*, de *citra* sau de *citru*, mai vertosu de colore de *citra : vestimente citrine, flore citrina, céra citrina; confectione citrina*=*citrata* (vedi *citratu*); *unsore citrina*, de colore ca a citrei, fora inse se intre citra in ea, sau in care intra si succu de *citra;*—subst. reale : *a)* m. *citrinu :* α) materia de vestimente *citrina;* vestimentu d'in asseminea materia; β) lemnu de *citru*, déro mai vertosu obiectu d'in assemine lemnu; γ) specia de passere d'in genulu *curruca* sau ghionoia; *b)* f. *citrina :* α) essentia de citra; oliu de acesta essentia; β) substantia cristalina trassa d'in oliulu volatile de citra; γ) cu intellessulu formei *citrinu* de sub α.

CITRIU,-*a*, adj. s., **citreus-a-um** (compara si franc. **citre** si **citré**); d'in 2 *citru*, de *citru*, relativu la *citru :* 1. adj., *mese citrie*, de lemnu de *citru;* asiá si : *patu citriu, oliu citriu;* 2. substantivu : *a)* m. *citriu*, specia de cucurbeta; *b)* fr. *citria :* α) cu acea-asi insemnare ce are si 2 *citra;* β) pl. *citrie*, sectione de plante d'in famili'a aurantiaceeloru, avendu de typu genulu *citru.*

CITRO, adv., vedi 1 *citra.*

* CITROBATU, s. m., (fr. **citrobate;** d'in κίτρον = 2 *citra* si βάτος=*rugu*); genu de plante d'in famili'a pittosporaceeloru, asia numite dupo assemenarea fructeloru cu una *citra auria*=*portocalle.*

1 CITRU, adv., vedi 1 *citra.*

2 CITRU (pronuntiatu reu : *chitru* sau *kitru*); s. m. pl.-*i*, **citrus, citrum;** genu de arbori d'in famili'a aurantiaceeloru sau hesperidiloru, sectionea citrieloru, *polyadelfia icosandria* lui *Linneu*, d'in care speciele celle mai connoscute sunt : *a) citrulu medicu*=**malus medica**=**citrus**=**citrus medica** lui *Linneu*, connoscutu in poporu sub numele speciale de *citru*, allu cui fructu porta de assemine numele speciale de *citra; b) citrulu auriu*=**malus aurea**=*portucallulu; c) citrulu limoniu*, allu cui fructu e *limoni'a* sau *limoi'a;* 2. in speciale : *a) citru*, applicatu cu intellessulu de sub 1, *a; b)* applecatu la nna specia de arbore africanu, allu carui lemnu erá forte cautatu pentru mobili ; lemuulu de acestu arbore.

1 CITU,-*a*, adj., vedi *cietu.*

* 2 CITU,-*a*, adj., **citus;** proprie part. passivu d'in **ci-ere**=a pune in miscare, a miscá, a scuturá, a impinge, a dá una potente impulsione, a face ventu, etc., si de ací, a accelerá, a attitiá, etc., luatu inse ca adiectivu cu intellessulu de : currendu, celeru, veloce, etc., de unde apoi : verbulu *citare* (vedi 1 *citare*), si compuse : *es-citare*, *in-citare*, *re-citare*, etc.

www.dacoromanica.ro

CITURA, s. f., vedi *cetura* si parenthesa de la *cistula*.

CIUCIULETE, s. m., *ciuciuletia*, f., vedi *ciuciurete*.

CIUCIURETE, s. m., (dupo localitati: *ciuciulete, ciuciuletiu, ciuciuletia; ciurete, ciulete, ciuretiu, ciurediu*), **fungus spongiosus; noctua**; 1. specia de fungu sau borete porosu sau cu gaurelle si de forma conica; 2. passere nocturna, specia de cucuvella cucuiata; 3. specia de farinata, in care buccatellele de coca au orecare asseminare cu form'a boretelui de care e vorb'a sub 1.;—in insemnarea de sub 1. si de sub 3. se audu mai vertosu formele: *ciuciurete, ciuciulete, ciurete, ciulete;* éro in insemnarea de sub 2. mai vertosu formele: *ciuciuretiu, ciuretiu, ciurediu;*—cuventulu pare a se legá de acea-asi radecina cu *ciucure;* vedi inse si *ciurecliu*. *M.*

CIUCIURETIU, s. m., vedi *ciuciurete*. *M.*

CIUCURARE, v., **cincinnare, fimbriare**; a dá forma de *ciucure*, a adorná cu *ciucuri*. *M.*

CIUCURARIU, s. m., care scie lucrá *ciucuri*.

CIUCURATU,-*a*, part. d'in *ciucurare*, **cincinnatus, fimbriatus, cinnis ornatus**: *vestimentu ciucuratu*.

CIUCURE, si *ciucuru*, s. m., pl.-*i*, **cirrus, fimbria; bracæ**; 1. ornamentu ce se pune si la alte parti, dero mai vertosu la marginea unui vestimentu, unei cingutore, unei fascia, etc., si care e facutu d'in fire asiá impletite, in câtu dau aprope forma de unu micu conu: *cicurii bracilleloru, fascia fora ciucuri; ciucurele de la baltiulu spatei militariului; ciucurii de metasse de pre marginea tunicei; ciucure de lana, ciucure de auru*, etc.;—in genere, fire impletite ce marginescu unu vestimentu, manecele unui vestimentu, capitele unui stergariu, etc.: *ciucurii stergariului s'au despletitu; a cadutu unu ciucure de la manec'a derepta*;—2. pl. *ciucuri*, luatu absolutu in acea-asi insemnare cu *cioreci* =brace terranesci, mai vertosu candu pre genuchi sau si in alte parti au *ciucuri* ca ornamente.—*Ciucure* a potutu essí sau d'in *cincinnu*=κίκκινος, prin una stramutare a lui *n* in *r*, ca si in *cocoria* d'in *ciconia;* sau d'in *cinnu*=**cinnus**, prin duplecarea syllabei initiale si stramutarea lui *n* de asseminca in *r;* sau d'in *cuca* sau *cucu*, de unde si *cuculiu*, etc.; sau d'in acea-asi funtana cu *cioclina*, d'in care una forma (it. **ciocolo**) ar correspunde si in forma si ar avé si intellessu analogu cu allu nostru *ciocuru* sau *ciucuru*, (vedi si in Glossariu 2 *ciocu*); vericumu inse form'a curatu romanica a cuventului si a derivateloru selle, cumu si essistenti'a acestoru cuvente in gur'a Românilor d'in tóte partiele, sunt contrarie supposetionei, care refere *ciucuru* la turc. **ciucur**. *M.*

CIUCURELLU, s. m., pl.-*i*; **fimbriola**; deminutivu d'in *ciucure*.

CIUCUROSU,-*a*, adj., **fimbriatus**; aprope de acea-asi insemnare cu *ciucuratu*. *M.*

CIUCURU, s. m., vedi *ciucure*. *M.*

CIUFA, s. f., vedi *ciufu*.

CIUFUIRE,-*escu*, v., **inter edendum labia cum strepitu verberare** et **sibila efflare**; a mancá cu siueru de budie si catiitu de denti, cumu manca mai vertosu porcii, a devorá, (compara it. **ciuffare** si vedi *ciufu*). *M.*

CIUFLANU, *ciufle, ciuflu*, etc., vedi *ciufu*. *M.*

CIUFOSU,-*a*, adj., vedi *ciuposu*.

CIUFU,-*a*, adj. s., **horridus, hirsutus; sordidus; capilli hirsuti, cirrus, capronæ; cippus, decempeda, funale; noctua, bubo**, (compara si it. **ciufo** sau **ciuffo**, si **ciufolo**, isp. **chufo**, pr. **cufla** si **chifla**); 1. adiectivu: *a)* care nu are perulu peptenatu si neteditu, cui perulu sta in susu: *nu esse cine-va ciufu in lume; déco siede reu unui barbatu, si mai reu siede muierei ciufa; nu te ai peptenatu de mai multe dille, si de acea-a perulu ti e forte ciufu; barba tufosa si ciufa;* — de ací: *b)* nespellatu, nepeptenatu, sordidu, si prin metafora, spurcu, gretiosu, incultu, ridiculu, avaru cumplitu, etc.: *n'am vedutu fientia mai ciufa de câtu acestu omu, cui, de si avutu, tremura man'a pentru unu banu;* 2. substantivu: *a)* personale, *ciufu-a*, vorbindu

www.dacoromanica.ro

de una persona cu perulu nepeptenatu, nespellata, spurca, avara, etc.; *b)* reale : α) masc. *ciufu :* α′) perulu omului nepeptenatu, perulu capului ce sta in susu, si de ací, in risu, perulu unui omu vericumu ar fi : *taci d'in gura, co ti rupu ciufulu; mai peptena-ti si tu ciufulu; ce porti acestu ciufu si nu lu mai tundi;*— prov. *vedi se nu mi se incurce manule in ciufulu teu* = *vedi se nu ti iee ciufulu focu*=*vedi se nu ti iee perulu focu*=vedi se nu iei rea peruire, bataia; β′) in genere, cinnu sau vitionu, motiu de peru, manuchiu de peru, fia la omu, fia la animali; *ciufulu de pre fruntea callului; mai multi ciufi spendura* sau *se redica pre fruntea armessariului;* γ′) applecatu prin metafora si la cucuiulu formatu de penne pre capulu certoru passeri, cumu si la manuchiorele de cinni sau firicelle, de flori sau de frundie alle certoru plante;—δ′) la una passere nopturna, bubonele, bufa, etc. ; — *b)* fem. *ciufa :* α) pertica cu unu *ciufu* de paie sau de fenu la capitulu superiore, si care infipta in pamentu serve ca semnu de limite, ca spariatore pentru passeri, ca puntu de directione pentru unu agrimensoriu, etc.; β) prin estensione pertica orecare, si mai vertosu pertica de mesuratu, sau pertica care la unu capitu avendu unu menuchiu de lucruri moiate in pecura sau in resina, serve ca funalę, (vedi in Glossariu *ciuha,* forma in care se aude *ciufa* pre alte locuri);— câtu pentru etymologi'a cuventului, mai antaniu d'in essemplele addusse in parenthesea de la inceputu se vede, co cuvente analoge si chiaru identice si in forma si in intellessu cu allu nostru essistu in tote celle alte limbe sorori; déco déro cuventulu ar fi essitu, cumu sustinu unii, d'in germ. **zopf, zopfen,** atunci ar fi cautatu se se fia introdussu inainte de colonisarea Daciei, lucru ce neci e probatu neci se pote usioru probá; mai verisimele pare asiá déro supposetionea, cu care se invoiesce si invetiatulu germanu *Diez,* si care considera *ciufu* = ital. **ciuffo** si **ciuffolo,** ca una onomatopeia, provocata in parte si de verbulu *sufflu* redussu prin sinerare la *siufflu, ciufflu;* acesta assertione capita una si mai mare probabilitate prin form'a nostra *ciuflu* sau **ciuffla**=it. **ciuffolo,** care inco essiste in limba cu insemnarile ce are si form'a *ciufu* ca adiectivu; d'in acesta forma essu inco directu : *a) ciuflanu,* ca augmentativu d'in *ciuflu; b) ciufulire,* v., despre allu cui intellessu vedi la loculu lui; *c) ciufle,* sau *ciufli,* cu articlu invariabile, *ciuflea* sau *ciuflia,* s. m., cu intellessulu : α) omu *ciufu,* β) bou sau callu cu peru *ciufu* la capu sau in alte parti alle corpului; — d'in aceste-a ar resultá, co form'a primitiva a acestoru cuvente ar fi *ciuflu,* desfacutu si in *ciufulu,* éro de alta parte redussu la *ciufu,* ca si *carofa* d'in *carofula,* (vedi *caryophyllu*); *ciuflu* apoi, in supposetionea etymologiei admisse, ar insemná proprie *sufflatu,* si de ací *redicatu prin suflare,* etc., insemnare primitiva, care applecata in speciale la *peru* a cautatu se insemne : *irsutu, orridu,* etc.; de unde apoi usioru au potutu essí celle alte insemnari alle cuventului; — déro ca mai probabile e co *ciufu* e in locu de *ciupu,* essitu, cumu se vede, cu mica modeficare d'in *cipu* sau *cippu*=cepu sau ceppu, d'in care cu alta modificare a essitu si *ciepu* sau *cieppu,* de unde si *cieffu* sau *ciefu,* ca si *ciufu* d'in *ciupu,* (vedi si in Glossariu *ciupu,* si *ciobu*). *M.*

CIUFULIRE,-*cscu,* v., **capillos vel comam disturbare; horrescere; capillos vellere; corrugare** (vedi *ciufu*); 1. a stricá si incurcá perulu capului in speciale, perulu si d'in alte parti alle corpului in genere : *a ciufulí perulu d'in capulu cuiva; a ciufulí barb'a, codele cuiva;*—refles. *a se ciufuli,* vorbindu totu de peru, a se incurcá, a se redicá in susu : *da-mi unu peptene se me peptenu, co mi s'a ciufulitu si capillii si barb'a;*—2. a appucá si trage de peru, a peruí, si in genere, a bate reu : *de multu n'am infiptu man'a in ciufulu teu, vedi se nu te ciufulescu astadi;* 3. vorbindu de unu vestimentu sau altu-ceva, care si perde netiditata, déco siede cine-va pre ellu sau nu lu stringe bene : *cu vestimintele ciufulite asiá nu me potu investi si essí in lume. M.*

www.dacoromanica.ro

CIUFULITU,-*a*, part. d'in *ciufulire*.

CIUFULITURA, s. m., actione de *ciufulire*, resultatu allu *ciufulirei*, ceva *ciufulitu*, etc.: *ce va se dica acea ciufulitura a capului si barbei telle? tatalu se vedù nevoitu se dé una bona ciufulitura fiiului; nu potu sufferi ciufulitur'a ast'a de muiere; ce ciufulitura de omu! M.*

CIUFUTIA, s. f., **sordida avaritia, parce et sordide factum**; calitate sau fapta de *ciufutu*. *M.*

CIUFUTU,-*a*, adj., (vedi *ciufu*); **sordidus avarus**; avaru cumplitu: *cellu ciufutu, se te vedia morindu de fome, nu scote se ti dee unu banu; ce mai cersiti de la unu ciufutu ca acestu-a?—M.*

CIUGULIRE,-*escu*, (pre a locurea si *cigulire*), v., **abrodere, derodere; ligurire; rostro appetere, leviter vellicare; dicteriis pungere**; 1. ca mai desu despre passeri, a cautá sè appuce cu rostrulu: *a)* spre a mancá: *gainele ciugulescu grauntie de meiu, de ordiu, de granu; dèco* dai gaineloru farmiture de pane sau *unu codru mare de pane, elle manca totu ciugulindu farmiturele si ciugulindu d'in codru; b)* spre a piscá: *cloc'a ciugulesce catusi'a, ca se ua faca se se departedie de puii sei; c)* spre a se scarpiná sau curatí: *gainele si ciugulescu petiorele si aripele*; — 2. destullu de desu applecatu si la omeni cu insemnarile de: *a)* a piscá, a mancá piscandu: α) fora alta nuantia accessoria: *copillii ciugulescu panea;* β) cu nuantia accessoria: α') rea, a mancá piscandu câte pucinu d'in neplacere sau lipse de appetitu: *ciuguliti numai d'in pane si din carne, pentru co pote nu ve placu;* β') bona, a mancá piscandu sau luandu si imbuccandu raru si câte pucinu d'in ceva ce place cuiva, ca se guste bene si se senta mai indelungu placere: *cu cellu mai mare appetitu omulu nostru ciuguliea d'in buccat'a de placenta ce i se puse d'inainte;* — *b)* a piscá pre cineva, atâtu in intellessu materiale, câtu si mai vertosu in intellessu ideale, a l' impunge cu cuvente; de ací: *a se ciugulí*=a se certá, a si dice unulu altui-a vorbe impungutorie. *M.*

CIUGULITURA, s. f., actione si resultatu allu actionei de *ciugulire*: *ciugulitur'a gaineloru d'in codrulu de pane. M.*

CIULETE, s. m., vedi *ciucurete. M.*

CIULLINA, *ciullire, ciullu*, etc., vedi *cillina, cillire, cillu. M.*

CIUMBRISIORU, s. m., vedi *ciumbrusioru*.

CIUMBRU (pre a locurea *cimbru*), s. m., **thymum, thymbra**; nume genericu applecatu senguru sau insocitu de unu attributu la mai multe specie de plante: 1. *ciumbru*=*ciumbru commune*=*ciumbru vulgare*=*ciumbru românu* sau *romanescu*, **thymum**=**thymus vulgaris** lui *Linneu*; — in acestu intellessu se dice si *ciumbrusioru*; — 2. *ciumbru*=*ciumbru creticu* sau *grecescu*, **thymum**=**satureia capitata** lui *Linneu*; 3. *ciumbru*=*ciumbru de gradina*=**thymbra, satureia hortensis** lui *Linneu*; 4. *ciumbru*=*ciumbru selbaticu*=*serponellu* sau *serpullu*=**serpillum**=**serpullum** sau **serpyllum, thymus serpillum** lui *Linneu*; 5. *ciumbru*=*ciumbru de cellu bonu*=isopu sau *hyssopu*=**hyssopus, hyssopus officinalis** lui *Linneu*. (Cuventulu nu e, cumu preteude D-lu *Miklosich*, neci obscuru de origine, neci trecutu in limb'a româna d'in slav. **cîmbrŭ**, ci acestu-a a essitu d'in romanesc. *ciumbru*, transformatu dupo legile limbei nostre d'in *tiumbru*, forma masculina corresponditoria la cea femin. *ciumbra*=*tiumbra*=lat. **thymbra**=θύμβρα). *M.*

CIUMBRUSIORU (pre a locurea: *ciumbrisioru* si *cimbrisioru*), s. m., **thymum**; deminutivu d'in *ciumbru*, applecatu si cu intellessulu speciale allu formei *ciumbru* de sub 1. *M.*

CIUNGARIRE, *ciungire, ciungu*, etc., vedi *ciongarire, ciongire, ciongu. M.*

CIUPAGU, s. m., **vestimenti thorax**; bustu sau peptariu allu unui vestimentu, mai vertosu muierescu. *M.*

CIUPARIRE, v., vedi *ciuperare*.

CIUPERARE (conjugatu in forma simpla: *ciuperu, ciuperi, ciupera*, etc.; asiá se conjuga si *ciuperire*, inse acestu-a si in forma incarcata: *ciuperescu, ciuperesci, ciuperesce*, etc.), v., **deplumare; parce datare vel sumere; furtim et minutatim adimere, subripere**, etc.; se applica

www.dacoromanica.ro

a espreme nuantie particularie si delicate d'in conceptele ce espremu in modu mai generale formele *ciupire* si *ciupelire*, de cari vedi in Glossariu si a nume: 1. in genere, a smulge, rupe, taiá mice particelle d'in ceva, a stringe câte pucinu pucinu si cu mare labore si economía: *déco nu mai ciupera cineva de ici de collea ce pote, nu esse la capitu cu spesele casei;* 2. in speciale: *a)* a smulge pennele unei passere taiate; *b)* a piscá câte ceva, a luá pre furisiu câte pucinu d'in mai multe articole si a stringe cu mare economie mediloce de traiu: *servitorii neonesti ciupera d'in tote câte domnii le dau pre mana; ciuperandu d'in ce potu servii, stringu peculiulu loru; c)* a dá câte pucine si cu cea mai mare economía, (vedi *ciupu* si *ciobu* in Glossariu). *M.*

CIUPOSU,-*a*, (pre a locurea: *ciufosu*), adj., **horridus, hirsutus, cirratus, cincinnatus**; redicatu in susu: 1. in speciale de peru: *peru ciuposu, barba ciuposa; ciuposii peri ai porciloru;* 2. in genere, flocosu: *callu ciuposu, cani ciuposi;* sau *tufosu: ciufose plante*, (vedi *ciufu* in Dictionariu, *ciupu* si *ciobu* in Glossariu, si compara si lat. **zufa**=*motiu* sau *cucuiu* de penne la capulu passeriloru). *M.*

CIUPU, vedi *ciufu* in Dictionariu si *ciupu* in Glossariu. *M.*

CIURARE (conjugatu in forma simpla: *ciuru, ciuri, ciura;* si in *ire: ciuruire*, cu forme incarcate: *ciuruescu, ciuruesci, ciuruiesce;* etc., déro si cu forme simple: *ciuruiu, ciurui, ciuruie*, etc.; formele verbului in *ire* se audu mai desu, déro de preferitu sunt alle verbului in *are;* vedi *ciuru*), v., **cribrare, colare; perforare; copiose et cum strepitu profluere**; 1. a cerne cu *ciurulu*: *a)* proprie: *a ciurá granulu, meiulu, ordiu; farin'a mai grossu macinata se ciura mai antaniu, apoi se cerne si cu sêt'a; b)* metaforice: *α)* prin estensione, a stracurá, a curá sau curatiá, a allege, a cerne cu veri-ce altu instrumentu; *β)* a face numai gaure, a gaurí in forte multe locuri: *vestimentu ciuruitu de impunsuture, pannura ciuruita de insecte, lemne ciuruite de cari;* *γ)* a desbate, a cercetá cu scrupulositate, a elucidá, clarificá in respectulu adde-verului, utilitatei si benelui: *lucruri ciuruite de multi cercetatori; omeni ciuruiti*, allessi si cercati prin multe probe; 2. vorbindu de apa sau de alte licide, a curre, déco nu in mare cantitate, déro in picature continue si cu strepitu sau murmuru tare si sentitoriu: *audieam ap'a ciurandu d'in putina; sangele curá ciurandu d'in nasulu batutului; ciuruie ap'a d'in gurguie*, (vedi pentru acesta d'in urma insemnare si *cioraire*).

CIURARESSA, s. f., vedi *ciurariu*.

CIURARIU, s. m., **criblarius**; 1. care face sau vende *ciure;* 2. care traiesce d'in maiestri'a de a cerne grane cu *ciurulu;* — in amendoue insemnarile, femin. *ciuraressa*, ca muiere a ciurariului sau ca muiere ce essercita sengura maiestri'a de a face ori vende ciure sau maiestri'a de a cerne grane cu *ciurulu*.

CIURATORIU,-*toria*, si *ciuruitoriu*,-*toria*, adj. s., **cribrans, cum strepitu profluens**; care *ciura* sau *ciuruie*, (vedi *ciurare*): *ciuratoriu de buccate; ciuruitoriulu licidu;* — de lucru care serve a *ciurá* sau *ciurui* ca cu *ciurulu: instrumente ciuruitorie*.

CIURATU,-*a*, si *ciuruitu*,-*a*, d'in *ciurare* si *ciuruire;* 1. part. passivu: *granu bene ciuratu;* 2. sup., *ciuru de ciuratu* sau *ciuruitu ordiu;* 3. s. abstr., *ciuratulu granului; ciuruitulu sangelui*.

CIURATURA si *ciuruitura*, s. f., **cribrandi actio vel effectus**; actione de *ciurare* sau *ciuruire*, cumu si resultatu allu acestei actione, ceva *ciuratu* sau *ciuruitu: ciuratur'a ordiului; dupo una ciuruitura a granului se mai facu si alte doue ciuruiture; ciuratur'a sangelui se audiea de la destullu de mare distantia*.

CIUREDIU, s. m., passere; vedi *ciuciurete*.

CIURECHIU, s. m., cu *l* moiatu in locu de,

CIURECLU, s. m. pl.-*i*, **placenta, libum, scriblita**; *placentioria*, collacellu; — proprie deminutivu d'in urmatoriulu:

CIURECU, s. m., **placenta, frustulum**; 1. placentiora; 2. buccatella sau fellia de pane; si in speciale, diumetate d'in cartu de pane (probabile in locu de *ciburecu* d'in *ciburu*, forma deminutiva

www.dacoromanica.ro

d'in *cibu;* coci *ciburecu* se reduce regulatu in *civurecu, ciurecu,* (vedi si *ciuciurete*). *M.*

CIURELLU, s. m., pl.-*e,* **cribellum** (it. **crivello,** isp. **cribillo** si **garbillo**); deminutivu d'in *ciuru* in insemnarea de sub 1., applecatu si in speciale la *ciurulu* de cernutu farina mai grossu macinata, pre candu cu *ciurulu* care are gaure mai mari, se cernu de regula graunțiele graneloru.

CIURETIU, s. m., passere; vedi *ciuciurete.*

CIURU, s. m., pl.-*e,* (mai pucinu bene cu *ri : ciururi*), **cribrum** (isp. **cribo** si **criba,** port. **crivo,** fr. **crible,** éro it. **cribello** e deminutivu = **cribellum** = *ciurellu;* allu nostru *ciuru,* dupo legile fonetice alle limbei, pote fi redussu d'in *cribru*=**cribrum,** dupo ce a trecutu successivu prin forme ca : *crivru, criuru,* si prin taiarea lui *r* de longa *c, ciuru;* déro pote fi si unu surcellu directu d'in radecin'a **cir** sau **cer,** d'in care **cer-nere;** despre insemnarea cuventului de sub 2, vedi parenthesa finale); 1. instrumentu de pelle cu gaure mai mari sau mai mice si intensa pre unu cercinu de lemnu, care serve a curatiá de necuratíe mai grosse granele sau a cerne farina mai grossu macinata : *prin ciuru se trece granulu, ordiulu, meiulu si alte cereali; cu ciurulu se cerne si farina de porumbu si de ordiu;* — applecatu apoi prin metafore : *a)* la lucruri gaurite ca *ciurulu :* α) tabla cu gaure de la organulu musicale ; β) *a face ciuru ceva sau pre cineva,* a lu gaurí in multe locuri : *calcii mei s'au facutu ciuru; luptacii sunt ciuru de vulneri;* asiá si : *a fi totu ciuru, a face totu ciuru ; b) a portá in ciuru,* =a agitá, a nu dá pace ; *c)* proverb : α) *a carrá apa cu ciurulu* = **imbrem cribro gerere** = a lucrá in desertu, a nu face nemica, a nu adjutá intru nemica ; cu mai multa energia de intellessu se dice : a *carrá cuiva apa cu ciurulu l'a nunta* =a nu i fi de neci unu adjutoriu, a nu i adduce neci unu folosu ; β) *lucru sau omu trecutu si prin ciuru si prin ciurellu,* bene allessu, bene probatu si incercatu, etc. (vedi si *cernere*); γ) *pre câtu duce ciurulu apa,* nemica sau aprope de nemica : *a invetiá pre câtu duce ciurulu apa;* — 2. intellessulu abstractu : *ciurulu sangelui,* de onomatopeia, ce imita murmurulu produssu de unu licidu : *audiu ap'a ciuru, ciuru!* este acellu-asi cu allu formei 2. *cioru* (in acesta insemnare cuventulu este sau unu cuventu imitativu sau se redima si pre *curare*= **colare,** allu carui sensu se appropia de *ciurare*=**criblare**).

CIURUCU, s. m., **excretum, excrementum; fæx;** 1. proprie, ce se allege reu prin *cernerea cu ciurulu;* de ací : 2. prin estensione, ce se lapida, ce e mai reu si mai de nemica, vorbindu chiaru si de persone : *ciuruculu societatei* = **fæx populi;** *ciuruculu societatei, care n'are nemica a perde, e totu de un'a dispusu a turburá ordinea sociale stabilita ; voi ati mancatu tote pomele bone, éro mie mi ati lassatu ciuruculu ; ciuruculu scolei,* cei mai rei d'in scolari. *M.*

CIURUIRE, *ciuruitoriu, ciuruitura,* etc.; vedi *ciurare, ciuratoriu, ciuratura.*

CIUTA, s. f., vedi *ciutu.*

CIUTU,-*a,* adj. s., **mutilus, mancus; cornibus destitutus;** mancu de vre unu organu, si in speciale, mancu de corne : *oui ciute, vacca ciuta;* — subst., applecatu de regula sub form'a feminina, *ciuta,* pentru amendoue generile, la una specia de animali d'in ordinea rumigatorieloru, d'in genulu *cerbului,* déro mai mice de câtu cerbulu, a nume de una statura intermedia intre a *capriorei* si a *cerbului,* cu corne turtite si palmate, lat. **dama**= fr. **daim,** (intre unii Romani, la Moldoveni, de essemplu, cuventulu se aude cu *s* siueratu : *siutu,-a,* ca si *siora, siuru,* etc. in locu de *ciora, ciuru* [vedi *C*]; aceaasi pronuntia are si alb. **siutu**=*mancu de capu,* bulg. **siut**=*mancu* in genere; de acea-a D. *Miklosich* refere cuventulu la vechiu slav. **siutŭ**=**jocosus;** déro intellessulu nu vine de locu in adjutoriulu acestei assertione, fora se mai adaugemu co cuventulu **siutŭ** sta cu totulu senguraticu in vechi'a slavica, pre candu in limb'a nostra face parte d'in una numerosa familia, d'in cari compara *ciuturu* si *ciutura* d'in Dictionariu, formè demi-

www.dacoromanica.ro

nutive d'in *ciutu,-a*, cumu si *ciontu* sau *ciuntu* d'in Glossariu). *M.*

CIUTURA, *ciuturu;* vedi *cetura.*

* CIVE, s., **civis;** in acellu-asi intellessu cu populariulu *cetatianu*, cuventu d'in care, pre longa *cetate*, si derivatele ei, essu inco : *civile*, *civilitate*, *civilisare*, etc.

CIVICU,-*a*, adj., **ivicus;** vedi *civile* cotra finitu.

* CIVILE, adj., **civilis** (compara si it. **civile**, fr. **civil**); de *cive*, relativu la *cive* sau cuvenitu unui *cive*, *cetatianescu*, cumu si relativu la *cetate* in intellessulu acestui cuventu de *statu* : 1. in genere : *societate civile*, *bellu civile*, *viétia civile*, *legi civili*, *virtuti civili*, *discordiele si dissensionile civili; a si incruntá manule in sange civile; di civile*, care incepe de la mediulu noptei si tine peuo la cellu altu mediu allu noptei, in opposetione cu *di naturale*, care incepe cu resaritulu si se termina cu appusulu sorelui; — 2. in speciale : *a)* ca oppusu la *privatu*, *civile*=publicu, sociale, attengutoriu de cetatea intrega, de statu, politicu : *occupationi civili*, *viétia civile*, *negotie civili*, *officiu civile*, *scientia civile*, care invétia a guberná sau a traí in cetate; *a se ferí de veri-ce ammesticu in agitationile civili alle factioniloru; b)* ca oppusu la *publicu*, *civile*=particulariu, individuale, privatu, attengutoriu de fia-care cetatianu in parte; asiá *dereptulu civile* : α) in intellessu mai largu, dereptulu sau legile unui poporu constituitu in cetate, in oppusetione sau cu *dereptulu gentiloru*=*dereptulu internationale*, care reguledia relationile intre statu si statu, intre poporu si poporu, sau cu *dereptulu naturale*, care de sí nu e scrissu in neci una constitutione positiva, e inse scrissu de mau'a naturei in anim'a si mentea omului; dérò si : β) in intellessu mai strinsu, legile ce attengu in parte personele d'in societatea civile cumu si bonurile sau interessile acestoru persone, modurile de a castigá aceste bonuri si de a dispune de ellе, etc., in opposetione cu *dereptu publicu* sau *dereptu politicu; legi civili*, *codice civile; lege si civile si publica; derepturi civili* : α') derepturi ce numai legea pote assecurá unui omu, in opposetione cu *derepturi naturali*, cari nu su assecurate prin legi scrisse si positive; β') derepturi ce prin legi sunt assecurate fia-carui cetatianu ca privatu, in oppusetione sau cu *derepturi publice*, cari nu se potu essercitá de fia-care privatu, ci numai de cei investiti cu autoritate publica, sau cu *derepturi politice*, cari se potu essercitá numai de cei ce au *dereptulu* de cetate intr'unu statu; asiá si : *actione civile*, prin care unu cetatianu reclama de la auctoritatea judiciaria unu dereptu propriu allu seu; *processu civile*, *causa civile*, *cestioni civili*, *magistrati civili*, *tribunariu civile*, etc.; *c) civile* se oppune inco : α) la *criminale : processu civile sau criminale; unu processu pote fi si civile si criminale; sectione civile si sectione criminale a unui tribunariu; unu privatu se constitue parte civile intr'unu processu criminale urmaritu de ministrulu publicu in numele societatei intrege; una judecata criminale are si effecte civili pentru partile vettemate de cellu condemnatu pentru crime;* β) la *religiosu* sau *canonicu : legi civili si canonice;* γ) la *militare* sau *militarescu : magistrature civili si militari, auctoritatile civili si militari; Cicerone in cartea sea de officie tracte dia cestionea de a se sci deco actionile sau faptele civili sunt, in guberniulu republicei, inferiori actioniloru militari; barbatu mai multu civile de câtu militare; proba civile*, ce se da pre calle legale sau rationale, in oppusetione cu *proba de arme*, ce se da prin lupta pre campu de bataia : *prob'a spatei e indoiosa, cea civile e certa, candu e vorb'a de a se justificá si de a si apperá onorea, pentru co prob'a civile e proba de ratione, care e propria omului; éro prob'a bataliei e proba de fortia brutale, care e propria fereloru; virtute civile*=*fortitudine civile*=*barbatía civile*, de care da proba unu cetatianu ce appera addeverulu si dereptulu, infruntandu pericle, calumnie si amaruri de totu genulu, virtute cu multu mai rara si mai meritoria de câtu *fortitudinea* sau *barbati'a militare*, ce se desfasciora pre campulu de bataia; *portu*

www.dacoromanica.ro

civile, ornatu civile, vestîmentu civile, etc., in opposetione cu *portu militare, vestimentu militare, ornatu militare, uniforma*, etc. : *intre variatele ornate civili se vedeau si câteva militari; militarii, afora d'in servitiu, potu face usu de portulu civile*;—si cu intellessu de adverbiu : *mai multi officiari vestiti civili*; — si ca substantivu, *unu civile : mai multi militari ammestecati cu civilii; unu civile si unu militariu*; — *architectura civile*, care se occupa de constructioni pentru usulu privatiloru sau si alle Statului, in opposetione cu *architectur'a militare*, care are de obiectu constructioni militari; asiá si *ingeniariu civile* in opposetione cu *ingeniariu militare*; — δ) la *naturale : dereptu civile*, in opposetione cu *dereptu naturale*, (vedi mai susu la *b*); asiá si *morte civile*, in opposetione cu *morte naturale* : α') in insemnare juridica, perdere a totoru derepturiloru civili : *condemnarea pentru delicte si crimeni adduce mortea civile; condemnarea la decapitatione adduce nu numai mortea civile, ci si mortea naturale; intrarea in certe ordini religiose inco trage dupo sene mortea civile*; β') prin estensione, perdere a onorei, a numelui bonu : *onorea e viéti'a cetatianului, si de acea-a perderea onorei e mortea lui*;—ε) *statu civile*, conditione a unei persone de filiu naturale sau adoptivu, legitimu sau illegitimu, d'in atari nascutori, uniti sau nu prin casatoría, de morta sau viua, si morta de morte naturale sau civile : *registrulu statului civile se tinea alta data de preutii bascriceloru, astadi se tine de officiari ai statului civile*; — 3. in intellessu mai ideale si morale, in insemnare appropiata de a lui populariu, care se porta ca simplu cetatianu, appropiatu cu totii, fora pretensione de veri-una destinctione, cui place din ânima si mai vertosu practica ecalitatea civile, si de ací, affabile, politu, etc. : *omulu civile arreta fia-caruia cuvenitele semne de onore; cellu politu face altoru-a mai multu si de câtu li s'ar cuvení; cine e politu e de neapperatu civile : unu omu d'in poporu, simplu terranu, pote fi civile, fora se fia politu; omu civile cu toti; membrii familiei domnitoria sunt toti forte civili cu tota lumea; portare civile, cuvente forte civili; portu civile*, care nu se distinge prin nemicu de allu celloru alti cetatiani, care nu denota superbia si pretensioni ambitiose : *cu tote co e avutu, mare si potente, acestu omu are totudeun'a portulu civile; educatione civile*, cuvenita unui cetatianu de bona conditione, etc.;—4.d'in *cive*, pre longa adj. *civile*, a essitu si adj. *civicu,-a*=**civicus**; *a)* in acellu-asi intellessu ce are si *civile* in genere; in limb'a classica *civicu* este applecatu de poeti in acelle-asi casuri, in cari prosaicii applica de regula *civile : bellu civicu, arme civice, derepturi civice, furorea civica, discordi'a civica, dissensioni civice*, etc.; sengurulu casu, in care prosaicii applica totudenn'a si regulatu form'a *civicu*, este espressionea : *corona civica*, cu insemnarile de : α) corona de frundia de cerru, cellu mai onorificu premiu ce se da cellui ce in bellu scapá de morte pre unu cetatianu; β) corona de acea-asi specia decernuta lui Augustu si dupo densulu si celloru alti imperatori ca mantuitori ai cetatei; — poetii classici inse dicu si *corona civile* in locu de *corona civica*; déro *corona civica* este espressionea propria, dupo cumu se vede in urmatoriulu : — *b)* chiaru in limb'a classica incepe se se desemne bene differenti'a de sensu a celloru doue forme, *civile* si *civicu*, differentia ce in limbele noue latine resare d'in ce in ce mai bene si care se fundedia pre intellessulu speciale allu suffisseloru cu cari sunt formate d'in *cive* celle doue adiective, *civ-ile* si *civ-icu*, (vedi suffissele *ale* si *icu*) : in poterea acestoru suffisse, *civile*, in addeveru este una calefication estrinsica, pre candu *civicu* este una calificatione intrinseca; *civile* va se dica ce concerne pre *civi* sau cetatiani asiá cumu su in realitate, in tempu si in spatiu; *civicu* inse va se dica ce concerne pre *cive* sau cetatianu ca genu, ca typu, ca idea; de acea-a : *derepturile civili*=**jura civilia** sunt derepturile determinate prin legi positive, cari potu differí si differu in addeveru de la una cetate la alt'a; éro *derepturile civice* =

www.dacoromanica.ro

jura civica, sunt determinate, in natur'a si estensionea loru, de ide'a ce ne facemu de cetatianu, elle sunt essentiali acestei idea, straine de veri-ce consideratione de tempu si de locu, totudeun'a si pretotendinea acelle-asi si immutabili; — *virtutile civili* sunt alle cetatianiloru d'in una a nume cetate sau térra cu a nume datine si institutioni; éro *virtutile civice* constituescu pre cetatianu si sunt pretotendenea si totudeauna acelle-asi; — *mortea civile* nemicesce *derepturile civili*, éro *degradationea civica* redica *derepturile civice* si nu mai lassa omului potenti'a de a realisá in sene *typulu de cive;*—de aci vine : α) co *corona civica* e mai bene dissu de câtu *corona civile*, pentru co se decerne cellui care prin una mare fapta illustra ide'a de cetatianu; β) co *civicu* nu se pote applicá cu intellèssulu speciale ce are *civile* sub 3., adeco de *omu ce facia* cu cetatianii sei *nu are sentimente aristocratice, tyrannice, superbe,* etc.; γ) cò *civicu* se pote applicá si la lucruri ce concernu pre cetatianii unei *cetate* ca parte d'in marea *cetate* sau *statulu : garda civica, magistrati civici, palatiu civicu,* etc., intellessu in care nu se applica *civile.*

CIVILIRE,-*escu*, v., (compara it. **incivilire**), si

* CIVILISARE si *civilizare,* v., (franc. **civiliser,** ital. **civilizzare**); a face *civile* in insemnarea acestui cuventu de sub 3., a poli, a cultivá, a moralisá, a perfectioná pre omu sub tote puntele de vedere, a lu face d'in ce in ce mai sociabile, etc.: *litterele si artile imblandescu, domesticescu si civilisa d'in ce in ce mai multu pre omu; poporu inco aprope de starea de selbaticia si forte pucinu civilisatu.*

* CIVILISATIONE si *civilizatione,* s. f., (fr. **civilisation,** it. **civilizzazione**); actione de *civilisare* si stare de civilisatu, polire, desvoltare, ammeliorare materiale si morale, cultura, progressu in bene, etc. : *gradu de civilisatione, progressulu civilisationei, civilisatione pucinu inaintata; propagarea ideeloru sanitose de morale si de industria e cellu mai potente mediu de civilisatione; civilisationea produssa numai prin agricultura, fora se fia adjutata si de alte industrie, remane locale; — civilisatione materiale,* desvoltare mai multu sau mai pucinu progressiva a maiestrieloru si prin acesta-a marîrea avutieloru si commoditatiloru; *civilisatione morale,* totulu credentieloru, ideeloru, virtutiloru unui poporu intr'unu tempu datu, sau ammeliorare progressiva a acestoru credentie, idee, datine, etc.

CIVILISTU, s. m., (it. **civilista**); cellu ce se occupa in speciale cu dereptulu civile, in oppositione cu *criminalistu* sau *canonicu.*

CIVILITATE s. f., **civilitas;** calitate sau fapta de *civile* in intellessulu cuventului *civile* de sub 3., portare bona si cuvenita cu omenii in societate, ceremonia, politetia, modu de a arrettá altoru-a consideratione, respectu, binevolientia, fapta sau dissa officiosa, etc.: *omu plenu de civilitate, a se portá cu nespusa civilitate, a respunde cu multa civilitate; a si luá caciull'a, candu cineva intempina si saluta pre altulu, este antaniulu si cellu mai simplu actu de civilitate la tote poporele Europei, afora de Turci, carî considera ca lipse de civilitate descoperirea capului; permitte-mi se respundu si eu cu civilitati la civilitatile telle.*

CIVILIZARE, *civilizatione* vedi *civilisare, civilisatione.*

CLACA, s. f., vedi *calca* in Dictionariu si *claca* in Glossariu. M.

* CLADANTHU, -*a,* adj. s., (fr. **cladanthe;** d'in κλάδος = *ramu* si ἄνθος = *flore*); cu flore in forma de ramuri; de ací, s. f. *cladanth'a,* genu de plante d'in famili'a compositeloru senecionidie.

*CLADE, s. f., **clades** (affinu cu κλάειν, κλαδάειν = *spargere, sfermare*); 1. proprie, ca si *calamitate, clade* = stricare sau destructione prin sfermare a planteloru batute de pétra sau rupte de una violenta tempestate; 2. in genere, mare perdiare, mare si terribile casu, calamitate, peste, fomete, etc.; dero : 3. in speciale, casu bellicu, cadere sau invingere patita pre campulu de batalia : *cladea patita de Turci la Calugereni.*

*CLADEUTERIU, -*a,* adj. s., (compara fr. **cladeutère** si **cladeutéries;** d'in κλα-

www.dacoromanica.ro

δευτήριος=relativu la κλαδευτής=*amputatoriu de vitia*); relativu la amputatorii de viia sau la amputarea viiei; — applecatu ca substantivu : *a)* m. reale, *cladeuteriu* : α) cosoru, instrumentu de amputatu viti'a ; β) genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a curculionitiloru; *b)* f. pl., *cladeuterie* = κλαδευτήρια, serbatore celebrata in onorea lui Bacchu, dieulu vinului, pre tempulu amputationei viieloru.

CLADIA, s. f., vedi *cladiu*.

* CLADISCU, s. m., (fr. **cladisque**, d'in κλαδίσκος=*ramurella*); genu de insecte coleoptere pentamere.

* CLADIU,-*a*, adj. s., (fr. **cladie** si **cladion**; d'in κλάδος=*ramu*); relativu la ramura; applecatu inse ca subst. reale : *a)* m. *cladiu*, genu de plante d'in famili'a cyparaceeloru; *b)* f. *cladia*, genu de insecte d'in ordinea hymenopthereloru.

* CLADOBATU,-*a*, adj. s., (fr. **cladobate**; d'in κλάδος=*ramu* si βαίνειν=*mergere*); care ambla pre ramure; de ací, s. m. *cladobatu*, genu de animali.

* CLADOBIU,-*a*, adj. s., (fr. **cladobie**; d'in κλάδος=*ramu* si βίος=*vietia*); care viédia pre ramuri, de ací s. m., *cladobiu*, genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a curculionitiloru.

* CLADOCARPU,-*a*, adj. s., (fr. **cladocarpe**; d'in κλάδος=*ramu* si καρπός =*fructu*); cu fructificatione terminale in forma de maciuca; de ací s. f. pl, *cladocarpe*, classe de muschi erbacii.

*CLADOCERU,-*a*, adj. (fr. **cladocère**; d'in κλάδος=*ramu* si κέρας=*cornu*); cu corne ramurose; de ací subst. : *a)* m. *cladocerii*, genu de polypi ; *b)* f. pl., *cladocere*, familia de crustacee.

* CLADOCHETU,-*a*, adj. s., (fr. **cladochète**; d'in κλάδος=*ramu* si χαίτη= *peru, coma*) ; cu coma de ramure; de ací s. f., *cladocheta*, genu de plante d'in famili'a compositeloru senecionidie.

* CLADODACTYLU,-*a*, adj., (fr. **cladodactyle** ; d'in κλάδος=*ramu* si δάκτυλος=*degitu*) ; cu degitile ramificate; de ací s. m., *cladodactylu*, genu de insecte cucumiformi, cari au cinni ramosi.

* CLADODE, adj. s., (fr. **cladode** = κλαδώδης=*ramosu*) ; applecatu ca s. f., *cladode-a*, la unu genu de arbori essotici forte ramosi.

*CLADODIPTERU,-*a*, adj. s., (fr. **cladodiptère**; d'in κλάδος=*ramu* si πτερόν =*aripa*) ; cu aripe ramificate; de ací s. m., *cladodipteru*, genu de insecte d'in famili'a fulgoridiloru.

* CLADONIU,-*a*, adj. s., (fr. **cladonie** si **cladonié** ; d'in κλάδος=*ramu*) ; relativu la ramu ; de ací subst. : *a)* f. *cladonia*, genu de plante cryptogamu d'in famili'a licheniloru ; *b)* f. pl., *cladonie*, familia de plante care are de typu genulu *cladonia*.

CLADONODYSTROPHIA, s. f., (it. **cladonodistrofia**; d'in κλάδος=*ramu* si δυστροφία=*rea nutrire*) ; dystrophía de ramuri, morbu de plante care provine d'in lipse de nutrimentu si care sta in una langedire crescente a ramuriloru superiori, cari se vescedescu, se usuca si moru.

* CLADOPHILU si *cladofilu*,-*a*, adj. s., (**cladophile** ; d'in κλάδος = *ramu* si φιλέειν = *amare*) ; cui placu ramurile ; de ací s. m. *cladophilu*, genu de insecte coleoptere tetramere.

* CLADOPHORU si *cladoforu*, adj. s., (**cladophoré** ; d'in κλάδος=*ramu* si φέρειν=*portare*) ; portatoriu de ramuri, de aci s. m., *cladophoru*, genu de insecte coleoptere tetramere.

* CLADOPODE, adj. s., (fr. **cladopode**; d'in κλάδος=*ramu* si ποῦς-ποδός =*pede*) ; cu petiore ramificate ; de ací s. m. pl., *cladopodi*, ordine de mollusce lamellibranchie.

* CLADORHIZU,-*a*, adj., (fr. **cladorhize**; d'in κλάδος=*ramu* si ῥίζα=*radecina*) ; cu radecina forte ramosa.

* CLADORHYNCHU,-*a*, adj. s., (fr. **cladorhynche**; d'in κλάδος=*ramu* si ῥύγχος=*rostru*) ; cu rostrulu ramificatu ; de ací s. m., *cladorynchulu*, genu de passeri.

* CLADOSPORIU, adj. s., (fr. **cladosporion**; d'in κλάδος=*ramu* si σπόρος =*sementia*) ; care si depune sementi'a pre ramuri; de ací s. m. *cladosporiu*, genu de fungi, cari crescu pre frundiele, scorti'a si fustellele planteloru uscate.

*CLADOSTACHYDE, adj. s., (fr. **cla-**

www.dacoromanica.ro

dostachyde; d'in κλάδος=*ramu* si στάχυς=*spicu*); cu ramure spicose; de ací s. f., *cladostachyde-a*, genu de plante d'in famili'a amarantaceeloru.

* CLADOSTEPHU si *cladostefu,-a*, adj. s., (fr. **cladostèphe**; d'in κλάδος=*ramu* si στέφος=*corona*); cu corona de ramuri; de ací s. m., *cladostephu*, genu de plaute d'in famili'a *phycoidiloru*.

* CLADOSTULU si

* CLADOSTYLU,-*a*, adj. s., (**cladostyle**; d'in κλάδος=*ramu* si στύλος=*acu*); cu acu de ramu, cu ramuri in forma de acu; de ací s. f., *cladostula*, genu de plante.

* CLADOTRICHIU,-*a*, adj. s., (fr. **cladotrichion**; d'in κλάδος=*ramu* si θρίξ-τριχός=*peru, coma*); cu coma de ramuri, cu ramuri in forma de coma; de ací s. m., *cladotrichiu*, genu de plante d'in famili'a papilionaceeloru.

* CLADROSTU, s. m., (fr. **cladroste**; d'in κλάδος=*ramu*); mare, tufosu si formosu arbore, originariu d'in Americ'a boreale.

* CLADURA, s. f., (fr. **cladure**; d'in κλάδος=*ramu* si οὐρά=*coda*); sectione de plante d'in genulu numitu *mastigoforu*.

* CLAMANTE, adj., **clamans, vocans**; care *clama*, (vedi 1 *clamare*).

1 CLAMARE, prin moiarea lui *l*: *chiamare*, v., **clamare, vocare, arcessere, invitare; appellare, dicere, nuncupare**, etc., (it. **chiamare**, port. **chamar**, isp. **llamar**, vechiu fr. **claimer**, nou fr. **clamer** numai in compuse: **pro-clamer**; — si la noi, in compuse si derivate simple mai noue, *re-clamare, de-clamare, acclamare, proclamare*); in totu luatu *clamare*=a face prin voce sau altu mediu ca altulu se respunda cu vorb'a sau cu fapt'a; in parte inse: I. ca essitu d'iu aceaasi radecina cu *calare*=**calare**=καλεῖν (vedi si *calenda* in Dictionariu, *chiuire* in Glossariu), *clamare*=a strigá, a emitte una sau mai multe potenti strigari, a emitte potenti voci, si de acea-a, precumu *strigare*, asiá si *clamare* occurre adesea insocitu de espressioni ca: *cu voce tare, cu voce mare, cu voce înalta si potente*, etc.: *cu mare voce clamá si dicea: veniti, veniti, nu ve temeti; appropiati-ve de Domnulu, pentru co ellu ve clama; cu detonatoria voce multimea d'in tote partile clamá, strigandu la arme, la arme! Santulu Joanne battezatoriulu dicea de sene co ellu erá vocea cellui ce clama in desertu: parati callea Domnului;* — asupra acestui intellessu originariu e de observatu: 1. co se dice de regula si in speciale de vocea omului, dero co se applica prin esceptione si la vocea altoru animali: *cicad'a rogata se taca si mai tare incepù a clamare*: 2. co verbulu, in acésta insemnare, e de regula intransitivu, si de acea-a nu se pote construí cu unu obiectu directu de câtu in modulu cu care se dice si: a *amblá amblctu, calle, multe terri*, etc., cumu: *a clamá adjutoriu*=a strigá adjutoriu, a pronuntiá cu voce mare cuventulu de adjutoriu, asiá si: *a clamá arme, a clamá numele lui Domnedieu indesertu*, etc.; — II. in intellessulu cellu mai ordinariu, *clamare*=a strigá, spre a avé unu respunsu: *se cade à respunde cui clama; vedendu co nemine nu respunde, incepù a clamá si strigá mai tare*; — verbulu e de regula transitivu in acestu intellessu, care se modifica in insemnari forte variate si delicate, si a nume: A. in genere, a strigá, a se adressá cu cuventulu sau cu altu mediu cotra cineva sau ceva, spre a lu face se respunda si ellu cu vorb'a sau cu fapt'a: 1. a strigá cu voce mare: *socii nostri appucasse departe inainte, si nu ne mai audieau, de si i clamámu câtu poteamu de tare; nefericit'a Didone credù co audiea prin visu vocea carului seu Sicheu, care ua clamá; in discursuri passionate clamàmu chiaru pre cei ce nu su presenti: clamàmu insisi mortii ce affectulu ne face a crede, co aru fi sau aru poté fi presenti; clamàmu peno si fientiele neinsufflctite, clamàmu arbori, clamàmu petre, clamàmu totu ce ne e si ne a fostu caru; bietulu parente in deliriulu morbului clama pre filii sei morti in florea etatei; a clamá passerile, a clamá canii, a clamá ouile; a clamá patri'a, a clamá mortea, a clamá dille de fericire trecute si perdute*; 2. nu cu strigare sau voce mare: *cu voce inceta ne clamù la*

www.dacoromanica.ro

una parte si ne spuse la urechia ce avea de spusu; 3. cu alte medie, cumu : cantare, fluerare, etc. : *pastorii clama canii cu unu flueru; preveghiatorii a si clama sociulu cu doiose cantece; ciorcle cu plcna voce clama ploia;* 4. prin scrissore, prin unu tramessu in adensu : *amu fostu clamati la curte prin una scrissore; a tramessu unu fetioru se ne clame;* 5. chiaru cu sonuri nearticulate, cu instrumente, cu differite semne : *cu unu semnu d'in capu ne clamà longa densulu; militarii se clama cu tub'a, cu cornulu si chiaru cu tunulu; pastorii clama turmele cu buccinulu; angerii voru clamá cu tubele pre omeni la judeciulu de apoi;*—5. nuanti'a de *venire a cellui clamatu* dispare adesea; coci *clamàmu* si fientie ce scimu co nu potu veni, (vedi mai susu la 1.) : *de si te sciu departe de mene, inse neincetatu te clamu si erosi te clamu in tote vorbirile; câtu te am clamatu in lips'a si departarea tea de mene;*—B. in speciale, a strigá pre nume, a pronuntiá numele cellui *clamatu,* a numí : *diu'a* si *noptea clamu formosulu si carulu teu nume;*—in parte : 1. numele propriu de omu : *filiulu meu se clama Constantinu;* 2. numele propriu de locu : *acca cetate se clamá mai inainte Achillea, astadi se clama Chillia;* 3. numele commune luate inse ca propriu : *a)* de persona : *unii omeni se clama Leu, altii Stella, altii Sore; b)* de locuri : *aici se clama Laculu fetei, cestu locu se clama Putiulu draculuí;* 4. numele commune : *a)* substantivu : *ve ammagiti forte candu clamati pace si libertate, cea-a nu e de câtu servitutea cea mai aspra; am percursu mare parte d'in callea mortei ce reu se clama vietia; consolationi se clamu pre la voi assemini acerbe cuvente?*—*b)* adiectivu : *nemine inainte de morte nu se pote clamá fericitu; articulationile mute alle limbei se clama consonanti; cumu vrei se clamu probu pre unu furu nerosinatu? déco e cineva miseru in lume, pre mene me potu clamá asiá; a clamá ceva sau pre cineva allu seu; clama omulu allu seu totu ce possede ca si totu ce ama;*—5. mai vertosu : *a) clamare*=a fi asiá in addeveru, a nu se poté numí neci reputá altramente : *ambitionea nu se clama virtute; nu su intelleptu, de si me clama lumea intelleptu; nu meriti a te clamá filiulu meu;* de ací espressioni aprópre ca proverbiali : *nu me clama stultutu, nu me clama nebunulu; me clama sociulu teu, me clama tata teu; asta-a se clama pre la voi scriere? a clamá lucrurile cumu se clama elle*=*a clamá lucrurile cu numele loru,* a spune addeverulu fora cotiture;—*b)* d'in contra, *clamare*=a se numí numai, fora a fi sau a se reputá cumu se numesce : *toti lu clama doctoriu, fora se fia;* in acestu intellessu mai desu si mai bene se iea *numire* sau *dicere;* —*c)* fiendu vorb'a de a intrebá in genere, fia despre numele propriu sau commun, sau despre calitatea si natur'a fientieloru, se observa : α) candu e vorb'a de unu ce in a trei'a persona, se applica form'a reflessiva passiva a verbului *clamare,* atâtu in intrebari câtu si in respunsuri : *cumu se clama omulu de care mi vorbesci? se clama Antoniu; cumu se clama omulu fora mente? se clama stultu sau smentitu; cumu se clama acesta passere?—se clama corbu; cumu se clama ce ati facutu voi?—se clama misellia;*— β) candu e vob'a de unu ce de I si II persona, atunci verbulu *clamare* se iea ca impersonale sub forma activa : *cumu te clama? me clama cumu me clama, n'ai nevoia se scii;* asiá si : *cumu ve clama; nu me clama asiá, nu ne clamau asiá,* etc. γ) constructionea de sub β se applica si la unu ce de a treia persona in concurrentia cu cea de sub *a* : *cumu lu clama pre cellu copilu?—am uitatu si eu cumu lu clama; déro clame-lu cumu lu voru clamá, spune-mi ce vrei cu densulu;* δ) constructionea de sub α se applica de regula si candu se intreba de unu cuventu d'in limba streina corresponditoriu cu unulu d'in limb'a nostra : *cumu se clama passere in limb'a francesa?*—*passere in limb'a francesa se clama oiseau;* inse si constructionea de sub γ nu e esclusa : *cumu clama corbu in limb'a frances'a?*—6. Locutioni alle verbului *clamare* cu subst. *nume* : *a) nume* pusu ca obiectu directu : *a clamá numele cuiva,* in doue insemnari differite :

www.dacoromanica.ro

α) cu insemnarea de sub I, 2. sau de sub II, A, 1. si B, 1.: *a clamá diu'a si noptea numele careifientia perduta;* β) in stylulu biblicu, a dá sau pune nume: *si clamara numele lui Joanne; b) nume* pusu cu *pre, a clamá pre-nume,* a dice cuiva pre nume, a lu numí, a pronuntiá numele addeveratu si propriu: *a clamá miselli'a misellia e a clamá lucrulu pre numele seu; a clamá toti militarii pre nume, nu dupo numere; c) nume* pusu cu *a, a clamá a nume:* α) mai raru, aprope in acellu-asi intellessu cu *a clamá pre nume;* déro mai desu: β) in insemnarea de: *a clamá in adensu,* cu particularia persistentia; *d) nume* pusu cu prep. *cu, a clamá cu nume,* a dá unu nume, fia cellu propriu allu lucrului, fia altu nume strainu, care i se cuvine sau nu, etc.; — 7. locutioni in cari *clamare* intra cu alte cuvente: *a)* in insemnarea originaria si intransitiva de *strigare cu potere,* verbulu *clamare* sau sta absolutu, fora neci unu obiectu, sau iea unu obiectu directu de natur'a cellui de care a fostu vorba la I., 2., sau admitte unu obiectu indirectu cu *la, cotra, contra* si alte prepositioni de intellessu analogu: *a clamá la judecatori, co nu i au datu dreptate; in nevoia numai clamati cotra Domnedieu; b)* in insemnarea de *a face se vina* si de *a numí,* verbulu *clamare* cere, cumu s'a vedutu la II., A., si B., obiectu directu: *a clamá pre cineva sau ceva d'in curte;* déro in acellu-asi intellessu: *c)* pote avé: α) unu obiectu indirectu cu *la: a clamá pre cineva la sene;* si mai vertosu: β) unu obiectu de circumstantia: α') de locu, care pentru directionea, *in cotro,* se espreme prin *la* si *in,* éro pentru directionea de *in cotrau* prin *de, de la, d'in,* etc.: *a clamá d'in curte in casa, a clamá pre cineva de la terra la cetate;*—si cu adverbie: *a clamá de susu diosu, de afora in intru; mergeti unde ve clama detori'a;*—unele d'in aceste locutioni cu adverbie respundu in intellessu cu verbe compuse: *clamare in deretu=revocare* sau *reclamare, clamare afora=evocare,* etc.; β') de scopu, care se esprime prin unu infinitivu, sau unu subjunctivu: *clamati a adjutá, clamati se adjute;* déro despre acestu momentu vedi in parte mai diosu la *C;* ací notàmu inco: *d)* in insemnarea de *a strigá, ca se respunda* (vedi II, A), *clamare* iea de regula, cumu s'a dissu mai susu la *b,* unu obiectu directu, care esprime person'a *clamata;* acestu obiectu pote lipsí, si atunci e casu de a luá bene amente spre a nu confunde *clamare* in acestu intellessu cu *clamare* in intellessulu intransitivu de sub II.: *audicam omeni allergandu si clamandu de tote partile; clama cineva, nu sciu cine clama;* — in locu de persona pote stá unu nume de lucru ca obiectu directu, si atunci celle doue nuantie de intellessu allu lui *clamare* devinu si mai delicate: *a clamá adjutoriu,* de essemplu, va se dica: α) in intellessulu de sub I, a strîgá adjutoriu, a proferí vocea sau cuventulu de *adjutoriu;* éro: β) in intellessulu de sub II, A, a face prin strigare sau prin altu mediu se vina *unu adjutoriu;* in insemnarea α nu se pote dice: *a clamá unu adjutoriu,* cumu se pote dice in insemnarea β, ci numai *a clamá adjutoriu;* cu atâtu mai multu in insemnarea α, nu se pote dice: *a clamá pre cineva adjutoriu,* espressione care inco are cellu pucinu doue nuantie de insemnare differita, adeco: α') sau insemnarea de sub II, B, a numí pre cineva adjutoriu, insemnare analoga cu cea d'in locutioni ca: *a clamá unu argatu man'a sea derepta;* β') sau insemnarea de la urmatoriulu *C,* a face se vina cineva in adjutoriu;—C. scopulu *clamarei* determina ca mai bene intellessulu verbului *clamare* in variatele si delicatele lui insemnari: 1. in genere, *a clamá la una convorbire si intellegere, a clamá pre cineva spre a vorbí si a se intellege cu ellu, pote fi cineva clamatu a opiná, a cuventá, a face ceva, clamatu a me adjutá, tu mai reu me incurci;* — objectulu de scopu pote lipsí si a se subintellege usioru: *se clama unu principe, unu capitanu, unu poporu de altu principe sau poporu pentru scopuri connoscute; mare calamitate e candu parti de cetatiani clama in terra pre strainu cu mana armata;*—2. in speciale: *a)* a face se vina la una petrecere, la mesa, etc.,

www.dacoromanica.ro

a invitá : a clamá pre cincva la mésa, la prandiu, la cena, la dejunu; a clamá multa lume la nunta, la ballu, la buttezu; la cununía, etc.;—proverb. *neclamatulu la mesa n'are locu*, sau in terminii mai generali : *neclamatulu n'are locu*, nu te ammestecá in ce nu te attinge, déco nu te invita cei interessati; — *a clamá la ordine*, a invitá solemne si d'in auctoritate pre cineva se se tina sau se reintre in marginile bonei cuvenientia si alle subiectului de care e vorb'a;—*clamare* inse differe, in acestu intellessu, de *invitare*, intru câtu *clamare* e mai pucinu solemne, mai pucinu ceremoniosu, si prin urmare mai familiare de câtu *invitare : clama cineva pre amici la mes'a cotidiana, inse invita omeni la unu ballu mare ce are in cugetu se dé;—b)* a face se se stringa la loculu connoscutu cei ce facu parte d'in unu corpu deliberante, *a convocá : a clamá consiliulu de Ministri, a clamá senatorii si deputatii; a clamá poporulu in adunare generale, a clamá toti membrii unei societate in adunare generale; a clamá consistoriulu, synodulu*, etc. — se se observe inse : α) espressioni ca : a *clamá la consiliu, la adunare, la judeciu, la synodu*, etc., differu de espressioni ca : *a clamá consiliulu, adunarea, judeciulu, synodulu*, etc., intru câtu acellea se applica, candu e vorb'a de pucini sau de câti-va d'in unu corpu si de unu ce privatu sau estraordinariu, pre candu acestea sedicu, fiendu vorb'a de toti membrii si de cevá solemne, publicu si ordinariu : *una persona se pote clamá la consiliu nu numai ca membru deliberante, ci si numai spre a fi ascultatu si pote chiaru judecatu;* — candu e vorb'a de *clamare solemne si ordinaria a totoru membriloru* unui corpu deliberante terminulu propriu e *convocare;* totusi *membrii* unui corpu deliberante se potu *convocá, fora se se clame*, si vice versa se potu *clamá, fora se se convoce;*—in acestu intellessu *se clama*, nu numai omenii, ci si animalii : *a clamá la staulu caii, boii*, etc., *respanditi pre campu pentru pastione;* — *c)* de ací, a face se vina la unu locu, a stringe sau concentrá omenii armati in vederea unui bellu : *a clamá poporulu la arme sau sub arme; a clamá tote ostile, tote provinciele, pre micu si mare, betranu si teneru; a clamá sub steguri veteranii, a clamá una noua classe de novicii;—clamarea* cetatianiloru sub arme, ca si *clamarea* deputatiloru, se face dupo norme regulate si fisse, si de acea-a si in acesta insemnare *clamare=convocare*, inse, cu differentie delicate; espressioni ca : *a clamá custodi'a, a clamá veghiele*, etc. differu, de certu, de espressioni ca : *a convocá gard'a*, etc.;—*d) a clamá la lupta= a provocá : a clamá la duellu, la lupta derepta, la batalia cu pumnulu*, etc., si in intellessu mai ideale : *a clamá la concursu, la essame, a clamá se probe cu fapt'a dissele sau laudele d'in gura;* de ací : *e) a clamá la judicata, la curte, la tribunariu, la politia, inaintea judicelui, inaintea opinionei publice*, etc.; inse in espressioni ca : *judicele clama partile, marturii*, etc., *clamare* are sensulu de la *invitare* de la *a, b*, sau mai bene de *citare*, care e terminulu propriu precumu in espressioni ca : *a clamá de marture pre Domnedieu, cerulu*, etc., *clamare = invocare*, (vedi mai diosu); *f) clamare=allegere* pentru unu servitiu sau una missione totu de un'a insemnata si delicata, si priu urmare affinu in acestu sensu cu verbele : *proclamare, acclamare : multi clamati, pucini allessi; clamatu a implini una delicata missione; clamatu la functionile celle mai inalte; a clamá la Ministeriu, in consiliulu de statu; a clamá si pune in capulu unei actione, unei armata; clamatu la guberniu de ordinea de successione stabilita prin constitutione; clamatu de lege la una successione sau ereditate; testatoriulu clama unu erede; dupo lege amnatii si comnatii, dupo gradulu de comnatione, sunt clamati a eredí pre unu reposatu fora testamentu;*— cu intellessu mai generale : *a clamá pre cineva la parte de bene sau de reu : clama pre toti la parte d'in predele castigate;* — *clamare* differe inse de *allegere*, intru câtu cellu *clamatu* este unu *allessu* dupo una matura cugetare si dupo norme sta-

www.dacoromanica.ro

bilite, pre cand u *allessu* pote fi cineva de pucini si fora voia; unu *clamatu* este totu de un'a *proclamatu* si chiaru *acclamatu* de toti; inse *clamare* se appropia, prin sensu, de *proclamare*, in frasi ca: *a clamá pre cineva filiu allu seu adoptivu;*— *clamare a cuiva* la ceva pote fi *naturale*, si de ací: *g) clamare*=a dispune d'in nascere, a predispune, a predestiná la ceva, si passivu, a fi *d'in natura clamatu*, a fi *predestinatu*, a avé una inspiratione divina, unu talentu particulariu datu de Domnedieu sau de natura, etc.: α) in genere: *unu omu se sente clamatu sau nu a fi poetu, oratoriu, matematicu*, etc., sau: *se sente clamatu pentru poesia, pentru matematica; Domnedieu nu m'a clamatu se fiu preotu; omu clamatu a fi mare si gloriosu; se credea co una lege a fatului, semnele si oraclele divine clamasse la imperiu pre Vespasianu si filii sei; cine scie la ce ne clama cerulu? fatulu me clama in acellu locu;* — in intellessu si mai largu: *impregiurarile, desposetionile, necessitatile materiali sau morali, detoriele*, etc. *clama pre cineva la cutare sau cutare lucru, la cutare sau cutare professione*, etc; β) in speciale, cu nuantia religiosa: α') a implé de gratia, a inspirá pre cineva, spre a lu face organulu unei mare opera divina: *Domnedieu clama pre omeni prin voci naturali sau pre mysteriossele cài alle gratiei;* β') a inspirá pentru imbraciarea credentiei, a lu prepará pentru acceptarea in turm'a fideliloru: *cei clamati essiti, câti sunteti clamati essiti;* γ') a face se lasse acesta vietia pentru cea alta, a face se iea sborulu cotra ceru, se reintre in senulu lui Domnedieu: *Domnulu dereptatei a clamatu la sene marele suffletu allu barbatului, ca se lu glorifice; l'a clamatu Domnedieu de teneru, pentru co i a placutu, si pentru co Domnedieu clama la sene de tempuriu pre cei ce placu lui; candu ne clama Domnedieu, se lassàmu buccurosi victi'a, dêro e unu peccatu a lassá viéti'a neclamati de grati'a divina;* — *h)* fienduco *clamare* insemna proprie, *a emitte voci potenti* (vedi I), de acea-a acestu cuventu este câtu se pote de aptu a espreme affectele viue alle suffletului, si de ací *clamare*=*invocare, implorare, evocare, blastemare*, etc.: α) invocare: *a clamá pre Domnedieu si toti santii in adjutoriu la una nevoia, ca marturi ai unei fapte, unei dissa, unui juramentu, ai innocentici sau dereptatei;* asiá si *a clamá cerulu, omenii si alte poteri pamentesci sau ceresci; a clamá benecuventarile cerului asupr'a cuiva*, si d'in contra, cu insemnare de *blastemu: a clamá meni'a si urgi'a cerului asupra capului cuiva;*— *omulu clama nu numai cu vocea, ci clama cu anim'a, clama cu speranti'a, clama cu dorenti'a*, etc.; — β) implorare: *a clamá misericordi'a divina, clementi'a si bon'a credentia a omeniloru;* γ) evocare: *a clamá pre toti dracii, a clamá spiritele immunde, a clamá pre Satanu si toti angerii lui; numai desperatii clama pre diavolulu in adjutoriulu seu; cu lugubre voce clama umbrele eroiloru de multu reposati*, etc.

2 CLAMARE si *cliamare*, s. f., (vedi 1 *clamare*), **clamitatio, vocatio, evocatio, invocatio, appellatio, nominatio;** actionea de a *clamá* in tote insemnarile, cumu si in intellessulu concretu de *ceva la care cineva e clamatu: clamarea poporului interritatu; dupo mai multe clamari abiá ai venitu; clamarea lucrului pre numele seu; clamarea camereloru in sessione ordinaria; clamarea cetatianiloru sub arme; clamarea marturiloru; clamarea totoru dieiloru; clamarea omului pre acestu pamentu; nu scntiu in mene clamare pentru acesta-a*, etc. — in acellu-asi sensu e popularia si form'a *clamatione.*

CLAMATIONE si *cliamatione*, s. f., vedi 2 *clamare.*

CLAMATORIU,-*toria*, si *cliamatoriu*, adj. s., **clamator** si **clamatorius, vocator, appellator**, etc., (vedi 1 *clamare*); care *clama: multime clamatoria, clamatorii la senatu; servu clamatoriu* erá la vechii Romani cellu ce insociá pre Domnulu seu, spre a i face cunoscute nominele cetatianiloru ce intempiná in calle, ca se pota domnulu *clamá si salutá pre nume toti cetatianii*, alle caroru suffragie avea interesse se castige pentru al-

www.dacoromanica.ro

legeri la magistrature;—despre lucruri: *voce clamatoria.*

CLAMATU sî *cliamatu,-a,* part. d'in 1 *clamare,* **vocatus, invocatus, advocatus, evocatus; nominatus, appellatus,** etc.

* CLAMITARE, v., **clamitare;** d'in 1 *clamare,* marginitu la intellessulu de sub I., allu acestui cuventu: 1. intensivu, *a clamá* cu violentia, a strigá d'in tote poterile, a sberá câtu i pote gur'a; 2. iterativu, a totu *clamá,* a nu mai incetá d'iu strigare.

* CLAMITATIONE, s. f., **clamitatio;** actione de *clamitare,* strigare violenta, tipetu.

* CLAMORE, s. f., **clamor,** d'iu 1 *clamare,* in insemnarea cuventului de sub I.: 1. *clamare* sau strigare de omeni si sberare de alte animali: *a)* iu genere: *clamorile multimei se redica peno la ceru, clamorile pecuriloru; b)* iu speciale: α) strigare de buccuría, de approbare, applausu: *fiacare cuventu cssitu d'in gur'a divinului oratoriu se acccpta cu repetite clamori;* β) strigare ostile, larma; *cu cclle mai mari clamori urmarescu toti pre misellu peno afora d'in cctatc;* 2. si despre lucruri ueinsuffletite, scomotu, strepitu, urletu, etc.: *infricosiat'a clamore, cu care undele turbate se frangu de scopellu.*

CLAMOROSU,-*a,* adj., si

* CLAMOSU,-*a,* adj., **clamosus,** d'in *clamore,* plenu de *clamore*: 1. act., care neincetatu sau cu violentia da clamori: *omeni clamosi;* 2. pass. implutu de clamori: *clamosulu foru, clamosa cetate;* 3. care se face cu clamori: *actionea oratoriului se nu fia clamosa.*

* CLANDESTINU,-*a,* adj., **clandéstinus,** (d'in **clam**=*pre ascunsu,* d'in acea-asi radecina cu 1 *celare*); ascunsu, secretu: 1. in genere: *intrige clandestine;* déro mai vertosu: 2. iu speciale: *a)* tiuutu ascunsu sau facutu in ascunsu, peutru co e contrariu legiloru, illegitimu sau immorale: *casatoría clandestina, adunari clandestine, jocuri clandestine in case clandestine; mercatu clandestinu, negotiu clandestinu,* etc.; *b)* applicatu la certe plante cari crescu in locuri ascunse sau umbrose: *lathra clandestina;* —de ací s. f. *clandestina,* specia de assemini plante, care se crede a fi unu bonu medicamentu pentru vendicarea sterpitionei.

* CLANGERE, v., **clangere;** onomatopeia, priu care se imita unu sonu aeutu si poteute: *sbora sagetl'a clangundu; vulturi circumvolita cadavcrulu clangundu; clangu tubele si clama junii la arme,* (compara si *clangaire, clancanire* d'iu Glossariu).

* CLANGORE, s. f., **clangor;** d'in *clangere: clangorea armeloru, tubeloru, vulturiloru, cocoriloru,* etc.

CLAPA, s. f., **valvula, operculum; fenestella, ostiolum;** 1. ce serve a astupá gaurele pre cari se stracora una sufflare, ventu, abore etc.: *clapele flautului, organului musicu;* 2. ce serve de coperclu la certe lucruri ce au una parte deschisa: *clap'a scriului;* 3. ce serve a astupá gur'a unei gropa sau usia. unei iucaperi: *clap'a caminului, clap'a cavci;* —4. la Macedoromani, lemuu de construction; (afinu cu germ. **klappe**?).

CLAPONELLU, *claponire, claponu;* vedi *caponellu, caponire, caponu.*

CLARA, vedi *claru.*

CLARARE sî *cliarare* (cu *l* tare moiatu: *chiarare*), v., **clarare** (compara si it. **chiarare**); a face *claru*: 1. a face serinu, luminosu: *unu ventu de media nopte clarasse cerulu;* — peutru licide, a limpedí: *a clará mustulu;* 2. metaforice: *a)* a face luminosu pentru minte: *a clará bene idcele scile; b)* a glorificá, a stralucí.

*CLARIFICARE, v., **clarificare,** (vedi *claru* si *facere;* compara si it. **chiarificare,** fr. **clarifier**); a face clâru: 1. a face luminosu, seriuu, curatu, limpedu: *a clarificá vederea,* a ua vindecá de defectulu de a vedé obiectele turbure; *a clarificá vocea,* a ua curatí de veri-ce ragusire sau altu defectu; 2. iu speciale, a limpedí unu licidu, a lu curatiá de veri-ce lu face turburu: *a clarificá vinulu, apa; sunt mai multe processe de a clarificá mustulu;* — priu esteusione, a curatiá si stracorá unu licidu, spre a lu face mai suptire: *a clarificá sacharulu;*—3. metaforice: *a)* a face limpedu

www.dacoromanica.ro

pentru mente, a elucidá, a luminá : *a clarificá celle obscure, a clarificá intellegerea e unu mediu potente de convictione; b)* a illustrá, a glorificá : *si acumu a venitu or'a de a se clarificá filiulu omului.*

* CLARIFICATIONE, s. f., **clarificatio** (compara si it. **clarificazione**, fr. **clarification**); actionea de *clarificare*, mai vertosu in insemnarea de sub 2.: *clarificationea vinului se pote face in mai multe moduri.*

* CLARIFICATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **chiarificatore**); care *clarifica* sau serve a *clarificá : materie clarificatorie de vinu.*

* CLARIGARE, v., **clarigare** (d'in *claru*, si *agere*); terminu technicu d'in limb'a fecialiloru : a cere in termini solemni si clari satisfactione de la inimicu, a declará cu vorbe limpede si cu ceremonie solemni bellu unui inimicu ce recusa a dá satisfactionea ceruta.

* CLARIGATIONE, s. f., **clarigatio**; actione de *clarigare* : 1. ceremonia religiosa, cu care se cere de la inimicu satisfactione, si, in casu de recusa, i se declara bellu; 2. dereptu de a prende si luá captivi omeni si pecurî de la inimiculu ce calca clause alle unei conventione.

* CLARINETISTU,-*a*, s., (it. **clarinettista**, fr. **clarinettiste**); care scie cantá cu *clarinetulu : clarinetistii cei mai amabili pre mene nu me potu delectá.*

* CLARINETU, s. m., si f. *clarineta*, (it. **clarinetto**, fr. **clarinette**); proprie, deminutivu d'in *clarinu*, applecatu inse in speciale la unu instrumentu musicale de bussu, ca si flautulu, compusu d'in patru sau cinci buccati, ce se imbucca bene un'a in capitulu cellei alte si d'in cari prim'a are la capitulu superiore una imbuccatura cu limbutia, éro ultim'a se largesce multu la capitulu inferiore, formandu asiá cea-a ce se chiama campan'a instrumentului; tote buccatile au forma camu cylindrica, afora de ultim'a, care de la diumetatea inferiore incepe a se largí, spre a dá nascere campanei : *limbuti'a clarinetei, campan'a clarinetei; in orchestrele militari clarinet'a tine locu de viora; de currendu clarinet'a s'a introdussu si in music'a dramatica.*

* CLARINU,-*a*, adj. s., (it. **clarino** si **chiarino-a**, fr. **clairet, clairine** si **clairon**); deminutivu d'in *claru :* 1. adiectivu : *vinu clarinu : a)* pucinu limpidu, *b)* de colore intre albu si rosiu; 2. substantivu : *a)* m. *clarinu :* α) subintellegundu *vinu, clarinu*=vinu clarinu : *clarinulu mi place mai multu de câtu vinulu negru sau curatu albu;* β) subintellegundu *instrumentu* (de musica), *clarinu* se dice de instrumente musicali de suffiatu : α') de acellu-asi instrumentu ce porta si numirile classice de *tuba* si *buccina* sau numirile noue romanice de *tromba, trombeta, trompeta;* β') de unu instrumentu mai mare de câtu tub'a ordinaria, instrumentu ce are tubulu mai strimtu, déro sonulu mai acutu si mai pertunditoriu de câtu tub'a ordinaria : *clarinu de mare, clarinu militare;* camu in acestu intellessu se iea si form'a *clarone*, forma augmentativa d'in *claru;* — *b)* f. *clarina :* α) vitia ce da vinu *clarinu*, care nu e neci albu, neci rosiu; β) in acellu-asi intellessu ce are si form'a *clarinu* sub *a*, β, β'.

CLARIRE si *cliarire* (cu l moiatu : *chiarire*), - *escu*, v., **clarêre, clarescere**; (compara si it. **chiarire**); 1. ca trans., in acellu-asi intellessu cu *clarare* si *clarificare*, cari su de preferitu : *a clarí vederea, vocea, vinulu; a clarí numele cuiva, a clarí ideele obscure*, etc.,—2. ca intrans., sensu in care *clarire* intra de regula si bene : *a)* in intellessu materiale, a se luminá, a inseriná, a lucí; a fi luminosu, serinu : *nourii fugu, cerulu claresce; abiá clariea diu'a candu am plecatu;*—pentru sonuri, a sonâ limpedu si curatu, a fi limpedu si curatu, a resoná tare si bene, a se audí bene : *incepea a clarí sunetulu tubeloru;* — pentru licide, a se limpedí, a fi limpedu, a se subtirá, a perde partile turbure : *mustulu nu claresce asiá curendu;* — 2. metaforice : *a)* a devení sau fi *claru*, luminatu pentru intellegere : *vorbele nu clarescu, deco ideele nu su clare; b)* a fi sau devení illustru : *pucini chiarira ca oratori;* — part. *claritu* = essitu la lu-

www.dacoromanica.ro

mina, manifestu; evidente, certu, reale, etc. (vedi si *claru*).

* CLARISONU,-*a*, adj., **clarisonus**; (d'in *claru* si *sonu*); cu sonu claru: *voce clarisona.*

* CLARISSIMATU, s. m., **clarissimatus**, demnitate sau gradu de *clarissimu.*

* CLARISSIMU,-*a*, adj. s., **clarissimus**; proprie, superlativu d'in *claru, clarissimu=forte claru*, applecatu in se ca titlu de onore, la consuli, proconsuli, dupo Constantinu si la gubernatori de provincie, etc., (vedi si *claru*).

* CLARITATE, s. f., **claritas**; calitate sau stare de *claru:* 1. in intellessu materiale: *a)* pentru obiecte ce affecta ochii: *claritatea stelleloru; b)* pentru obiecte ce affecta audiulu: *claritatea vocei, sonuriloru, syllabeloru;* 2. in intellessu ideale: *a)* pentru celle ce se referu la intelligentia; *claritatea stylului; b)* in respectu morale: *claritatea numelui*: *claritatea de care se buccura vinurile Ispanici, claritatea opereloru artistului.*

* CLARITUDINE, s. f., **claritudine**; stare de *claru*, si prin urmare in acelluasi intellessu cu *claritate*, inse luatu ca mai raru cu insemnarea propria a cuventului claritate de sub 1.: *cristallulu intrece alte obiecte in claritudine;* déro mai desu in insemnarea metaforica ce are si form'a *claritate* sub 2.: *artile ce adducu omului claritudine; a adjunge prin fapte militarie la claritudine, claritudinea familiei contribue la claritudinea individului.*

* CLAROBSCURU,-*a*, adj. s., (fr. **clair-obscur**, it. **claroscuro**); d'in *claru* si *obscuru*, parte claru si parte obscuru, ammestecu de claru si de obscuru, de lumina si de umbra: 1. in intellessu materiale: *a)* vorbindu de obiecte ce affecta ochiulu: *α)* de obiecte naturali opace, déro luminate cari sunt parte luminose si parte umbrose, cumu su de regula tote obiectele suppuse actionei luminei: *veri-ce lucru suppusu la actionea luminei e clarobscuru;*—ca subst.: *clarobscurulu se pote observá in tote obiectele luminate de unu centru de lumina;*—*β)* de obiecte artificiali, de obiecte de pictura, imitatione prin colori a partiloru luminate si a partiloru intunericate alle unui obiectu naturale: *desemne clarobscure, tabelle clarobscure*, depinse cu una sengura colore, care, dupo cumu e mai inchisa sau mai deschisa, representa luminele si umbrele obiectului desemnatu;—ca subst.: *scienti'a sau artea clarobscurului, partea artei picturale ce se ocupa de clarobscuru; artea clarobscurului consiste in scienti'a de a dá fiacarui obiectu si fiacarei parte a unui obiectu colorea propria, modificationile de lumina ce cerca in natura; giganti nudi, depinsi in clarobscuru; pictoriulu si architectulu sunt detori a nu scapá din vedere effectele clarobscurului;* — in intellessu estensu si metaforicu: *α'*) lumina ammestecata cu intunericu: *β'*) parte sau calitati bone ammesticate cu relle: *viéti'a celloru mai virtosi are partile selle clarobscure;* — *b)* vorbindu de ce affecta urechi'a, de sonu, ammesticu de sonuri dulci si lene cu sonuri potenti si tari dupo intellessulu si affectele de espressu prin musica: *clarobscurulu depende de gradationile volumelui vocei;* 2. metaforice, vorbindu de ce se refere la intelligentia, ammesticu de scientia si ignorantia, de lumina si intunericu: *tote cugetarile acestui omu se producu intr'un clarobscuru ammagitoriu.*

* CLARONE, s. m., (it. **clarone**, fr. **clairon**, numitu asiá de la *claru* d'in caus'a potentelui si acutului seu sonu); 1. instrumentu musicale de sufflatu, specia de tuba mica cu sonu acutu si pertunditoriu: *clarisonulu clarone, ca si tub'a, escita coragiulu luptaciloru si ardorea cailoru*, (vedi si *clarinu*); 2. prin metafora, genu de insecte d'in ordinea coleoptereloru, alle caroru larve devora albinele.

* CLARONIU,-*a*, adj. s., (fr. **clairone**; d'in *clarone*); relativu la *clarone;* de ací s. f. pl., *claronie.* tribu de insecte d'in famili'a serricorneloru, ordinea coleoptereloru pentamere, care are de typu genulu *clarone.*

* CLARIVIDENTE si *clarividu,-a*,

www.dacoromanica.ro

adj., **clarividus** (vedi *claru* si *vedere*); care vede *claru*, in intellessu si materiale si ideale: *clarividi ochi, clarivida mente, omeni clarividi.*

* CLARIVIDENTIA, s. f., (compara it. **chiaroveggenza**, fr. **clair-voyance**); calitate a cellui *clarividente.*

CLARIVIDU,-*a*, adj., vedi clarividente.

* CLARORE, s. f., **claror**; starea unui ce *claru*, care prin splendorea sea affecta sensurile nostre, in intellessu prin urmare affinu cu allu formeloru: *claritate si claritudine.*

CLARU si *cliaru*,-*a* (cu *l* tarè moiatu: *chiaru*), adj., adv., **clarus, clare** (it. **chiaro** si **claro**, isp. si port. **claro**, prov. **clar**, fr. **clair**, alb. **chiaru**=**kiaru**); oppusu la *obscuru, intunericosu* sau *intunericatu*, cuventulu *claru*=luminosu sau luminatu; care affecta cu potere mai antaniu vederea, apoi si alte sentiri: I. ca adiectivu: A. in intellessu materiale: 1. proprie, care affecta vederea: *a)* luminosu: *nu e stella mai clara de câtu sorele; focùlu e d'in natur'a sea claru; b)* luminatu: *camere spatiose si clare, locuri bene espuse la radiele sorelui si de acea-a forte clare*; de ací: *c)* applecatu la differite categorie de lucruri cu nuantie particularie: α) la ceru, tempu, etc., cu insemnarea de *luminosu, limpidu, puru, fora nuori, serinu*, etc.: *di clara, ceru limpedu si claru; e bene a treiérá granele pre tempu serinu si claru; in tota lun'a acesta-a n'amu vediutu doue dille clare;*—*claru*, in acestu intellessu, dice mai multu de câtu *serinu*, cumu arrétta insasi espressionea asiá de popularia; *claru serinu*, care se iea: α') cu intellessu propriu si materiale: *afora e claru serinu, si nu intellegu cumu se tune d'in claru serinu*; déro mai vertosu: β') forte desu in intellessu ideale, mai allessu in locutionea: *d'in claru serinu*=fora neci una causa bene cuventata, fora neci unu motivu, d'in puru capriciu, pre neasteptate, pre necugetate, etc.: d'in *claru serinu se arrunca asupra mi si me batù forte reu; a abbate cuiva de a bate pre altu cineva d'in claru serinu, a i casioná pre cineva d'in claru serinu; a se legá de cineva d'in claru serinu; a se maniá, a se superá d'in claru serinu; aceste neplaceri mi vinu d'in claru serinu*, fora umbra de culpa d'in partea mea;—asiá si: *a detuná* sau *trosní d'in claru serinu*, este espressione cu multu mai energica de câtu: *a detuná* sau *trosní d'in serinu;*—*ventu serinu si claru*, care adduce *tempu serinu si claru;*—β) la colori, obiecte de pictura, de desemnu, etc., *claru*: α') oppussu la *obscuru: colori clare*, cari se appropia de *albu*, de colorea luminei, cari absorbu mai bene radiele luminei si suntu elle insesi luminose (vedi si *clarobscuru*); β') bene politu, neteditu, luciosu, etc., (vedi si mai diosu); déro mai vertosu: γ') *deschisu*, in opposetione cu *inchisu*, care se appropia de *albu: albastru claru, verde claru, galbinu claru*, etc., in acellu-asi intellessu si: *atramentu claru, negretia clara, littere clare;*—inse *littere clare, scrissore clara*, potu fi: α') littere si scrissore pucinu negre, albitiose; déro si: β') littere si scrissore legibili;—γ) la obiectele transparenti, pellucide, care lassa lumin'a se treca prin elle: *vitru forte claru, claru ca cristallulu, apè clare ca cellu mai puru cristallu*; de ací: δ) la diverse categorie de obiecte cu intellessu de: α') politu, bene neteditu, luciu, luciosu: *clar'a facia a luciului marei*; β') limpedu sau limpeditu, care nu e turburu: *in una clara cupa de cristallu beu vinu si mai claru; mustulu inco nu e claru;*—*ochiu claru*, sau care nu e turburu, a carui globu e de plenu limpede si luciu, sau care vede bene, petrunde bene, (vedi si mai diosu la B.);—γ') raru sau suptire, asiá in câtu lumin'a petrunde prin ellu: *padure clara, claru licidu;* δ') in genere, puru sau purificatu de veri-ce ammesticu strainu si de ací, genuinu, simplu, etc.; de unde: ε) la obiecte ce affecta nu numai vederea; ci in genere la veri-ce obiectu allu sentirei si cugetarei nostre, cu intellessu appropiatu de allu lui *insu*, adeco, puru si simplu, addeveratu, nu altulu, *authenticu*, desfacutu de veri-ce ammesticu strainu, ellu in sene, etc.: *din clara gur'a lui am auditu acestea; celle ce ti spune*

www.dacoromanica.ro

sunt clare cuventele lui; nu ne insellàmu, suntu fratii nostri clari, eu claru, noi clari, clare amicele, clara spuma, clare inselletorie; acestu-a nu e claru addeverulu, nu spuni clare dissele melle, etc. (vedi si la II. *claru,* ca adverbiu in acestu intellessu);—dupo loculu ce i se da in constructione, dupo cumu e sau nu articulatu, *claru* pote luá intellessu differitu : *clare cuventele* cuiva sunt *insesi cuventele lui;* éro *clarele cuvente alle cuiva* sunt *cuventele* ce se intellegu bene, (vedi mai diosu);—2. care affecta cu potere audiulu : *a)* sonoru, acutu, care se aude bene : *voce clara, clar'a tuba, cuvente disse incetu, déro clare; vocea femineloru e mai clara ca a masculiloru; plause clare, syllabe clare, sonuri clare,* etc. *b)* in speciale : α) puru, nu ragusitu, nu obtusu : *voce clara;* β) *armonía clara, melodía clara, canticu claru, musica clara,* care procede cu atâta simplicitate si ordine in tote partile selle, in câtu auditoriulu va intellege usioru si bene de la antaia ascultare;—B. in intellessu ideale : 1. *claru* pentru intellegere, luminosu, manifestu, evidente, usioru de intellessu : *a)* applecatu la lucrure de intellessu : *idee clare, conceptioni clare; cugetatione clara; espressioni clare, stylu claru, a spune ceva in termini clari, lucruri si addeveruri mai clare de câtu lumin'a; principiu claru si luminosu, credu co aceste locuri suntu clare si n'au lipse de esplicare; e claru, ca diu'a, co nu pote fi asiá; dereptatile melle suntu clare; legea e clara si neindoiosa; a produce probe si argumente clare si irresistibili;—b)* applecatu la spiritu si facultatile lui, la persona cugetatoria, care se face usioru intellessu sau care intellege ea insasi si pertunde usioru si bene lucrurile : *spiritu claru, mente clara, auctoriu candidu si forte claru, judecata clara,* etc., asia si : *vedere clara, audiu claru;*—2. in intellessu moralu : *a)* celebru, famosu, gloriosu, stralucitu, illustru, mare, etc. : *omu mare si claru prin virtutea sea, barbati clari prin scienti'a loru, claru poetu liricu, clari oratori; june claru prin nascere, déro si mai claru prin talentele si virtutile selle; clar'a si memorabilea batalia de la Vallea alba; b)* in speciale : α) *claru,* si mai vertosu superlativulu *clarissimu*=**clarissimus,** (vedi si *clarissimatu* si *clarissimu* in parte), se applecá de strabonii Romani, ca si **fortis** sau superlativu **fortissimus,** spre a espreme cea mai inalta mare lauda pentru Romanulu d'in natura amatoriu de lauda si gloria, camu in acellu-asi modu si in acellu-asi sensu cu care se applica si populariele *luminatu, stralucitu,* etc., in espresioni ca : *luminate Domne, stralucitu magistratu,* etc.; asiá *claru* si mai vertosu *clarissimu* erá ca si unu titlu applecatu la omeni cu inalta positione in statu : la consuli, la proconsuli : *clarii consuli ai acellui annu, clarissime senatoriu,* etc.; in tempurile mai noue *claru* si *clarissimu* inco s'a applecatu ca unu titlu la fia care persona destinsa, si mai vertosu destinsa in scientia, in *arti,* in litteratura, etc.: *clarii professori ai universitatei de Parisi; clarissimulu professoriu de scientie naturali;*—acellu-asi titlu se applicá prin estensione si la muierile barbatiloru destinsi prin posetionea loru politica; — *claru* se dice de regula in bene si numai forte raru, ca si *famosu,* in reu : *claru prin superbi'a* si *fastuosulu seu lussu;* pote inse fi cineva *claru,* ba inco si *clarissimu* intr'una scientia sau arte, fora se fia *celebru, famosu,* etc.;—β) favorabile, propitiu, ridente, ferice, etc. : *pucine dille serine si clare am avutu in lung'a mea vietia;* — II. ca subst. si adverbiu : 1. s. m., *claru-lu,* oppusu la *obscuru-lu* : *a)* in genere, ce e claru sau luminosu : *clarulu pare mai luminosu a laturea cu obscurulu; claru-lu se ingana cu obscurulu; b)* in speciale : α) parte clara a unui lucru, a unei cestione, etc.: *clarulu si obscurulu acestei cestione;* β) mai vertosu despre colori in pictura, desemnu, tinctura, tessutura, etc. : *pucinu claru s'a pusu pre fundulu prea negru allu acestei cosutura; ammestecatulu cuvenitu allu clarului cu obscurulu cere mare luare a mente d'in partea unui pictoriu,* (vedi si *clar obscuru*); — 2. adverbiu, sub form'a masc. *claru,* sau sub form'a *claro,* cu *o* obscuru, ca in *déro,* cumu se si aude

www.dacoromanica.ro

pre multe locuri si cumu se si afla scrissu in cartile basericesci mai vechie : *a)* in genere cu differitele insemnari alle adiectivului : *a vedé claru*, *a pronuntiá claru*, *a spune claru*, *a intellege claru*, *a sunâ claru*, etc.; *claru a plecatu*, *claru nu e asiá*, etc., e invederatu si certu co a plecatu, co nu e asiá; totu asiá si : *claru co a plecatu*, *claru co e asiá*, etc., *b)* in speciale : α) cu intellessulu latinesceloru : **etiam, quoque, vel, quidem**, in frasi ca ; **vel ex hoc intelligitur** = *claru d'in acesta-a se intellege;* α') ca adverbiu : *claro in mancare cauta se avemu una mesura; claro unu orbu vede acésta-a;* inse si in aceste frasi *claro* este, prin ellipsea unei proposetione intrega, una conjunctione, ca si in frasile de la urmatoriulu : β') *omulu acestu-a e nebonaticu, ba claro nebunu; facu ce vrei, si claro forte bucurosu;* — in unire cu *se, de* sau *deco, candu: claro se, claro deco, claro candu*, ca si lat. **etiamsi, etsi** : *claro se me rogi, nu ti mai dau ce ai recusatu, candu ti l'am datu eu de bona voia; claro candu m'ai rogá = claro deco m'ai rogá*, etc.;—*claro* se pote pune dupo *se, deco si candu*, si se pote chiaru despartí prin mai multe cuvente : *candu claro ar inviá d'in mormentu cineva*, sau : *candu ar inviá cineva claro d'in mormentu;* déro in acestu d'in urma casu *claro* iea intellessulu de la urmatoriulu β, si acellu-asi intellessu pote luá si *claro candu*, deco verbulu proposetionei legata prin acesta conjunctione e la modulu indicativu in locu de a fi la subjunctivu sau conditionariu;— β) cu insemnarea appropiata de *insu* = **ipse, hic ipse, ille ipse, is ipse** : *claro la momentu* = **in ipso temporis articulo**, *claro tata meu* = **ipse pater**; asiá si: *claro eu, claro voi, claro elle; claro frate teu a venitu de tea accusatu ; claro petrele plangu mortea eroului ;* spre mai mare taría, unitu cu *si* : *si claro* sau *claro si: si claro cei mai miselli ridu de tine ;*—cu adverbie sau adverbiali : *claro ací, claro in ochii nostri, claro atunce, claro in acestu momentu ;* —γ) cu insemnare de *acellu-a si nu altulu, in persona, in fapta, in realitate, essactu, predeplenu, addeveratu*, etc. : *asiá e? claro asiá; acesti-a sunt claro copillii nostri ; e claro tatalu, ellu claro si nu altulu; acestu-a e claro apa si nu altu ceva;* —in acestu intellessu, candu sta pre longa unu substantivu, e mai bene se se tractedie ca adiectivu si se se accorde cu substantivulu : *clari copillii nostri, clara mamm'a nostra*, etc. (vedi si la I).

CLASSA, s. f., vedi *classe*.

CLASSARE, v., (fr. **classer**); in acellu-asi intellessu cu *classificare*.

CLASSE si *classa*, s. f., **classis**, (it. **classe**, fr. **classe**); divisione de persone sau de lucruri facuta dupo certe norme in fapta sau numai prin cugetare : ordine, categoría, etc.; ca essitu d'in aceasi radecina cu grec. κλᾶσις = κλῆσις d'in καλεῖν = *chiamare*, (vedi *calenda* si *clamare*), *classe* sau *clase* (coci si in latin'a se afla **clasis** in locu de **classis**) insemna proprie : *chiamare* sau *stringere la unu locu de* mai multe persone sau lucruri ; déro cu acestu intellessu abstractu cuventulu nu se afla pre terrenulu romanicu, ci numai, ca si cuventulu grecu ἐκκλησία, essitu d'in acea-asi fontana, cu intellessulu concretu de : *multime de persone chiamate, sau lucruri strinse la unu locu*, si a nume : 1. un'a d'in celle sesse divisioni, ce dupo censu Serviu Tuliu stabilì in poporulu romanu : *in sest'a classe se numerau cei fora neci unu censu, proletarii sau capite censii ;* de ací : *a)* ordine de cetatiani, stabilita dupo censu : *allegutori de prim'a classe; dupo constitutionea actuale cetatianii Români sunt impartiti in patru classi numite collegie electorali; b)* ordine stabilita dupo inecalitatile de conditioni sociali : *classile inalte = classile superiori = classile de susu ; classile basse = classile inferiori = classile de diosu; classea media; classea lucratoriloru cu manule, classea agricultoriloru*, etc.;—*una classe sociale se pote divide in mai multe alte classi secundarie ; asiá in classea nobililoru potu fi nobili de prim'a classe; de secund'a classe*, etc.; *semnele de nobilitate inco se impartu dupo classile nobilitatiloru, asiá co potu fi si sunt decoratiuni de prim'a classe, de secund'a classe, de terti'a classe*, etc.;—*c)* ordine

www.dacoromanica.ro

stabilita dupo meritulu sau valorea personeloru si lucruriloru: *Cicerone dice de certi filosofi, co nu merita a fi pusi de câtu in cint'a classe;* noi amu dice astadi: *filosofi de ultim'a classe*, pentru co, dupo celle mai susu espuse, *cint'a classe* de cetatiani Romani avea cellu mai micu censu; se fia dissu Cicerone: *filosofi de sest'a classe*, ar fi intellessu: *filosofi de neci una valore*, pentru co in *sest'a classe* erau proletarii, cari n'aveau neci unu censu; — in intellessu analogu si *auctori de prim'a classe, poeti d'in prim'a classe; geometru, artistu de prim'a classe;* — si cu intellessu reu: *blastematu, furu, insellatoriu de prim'a classe;* — 2. ca terminu militariu: *a)* céta, ordine de armati, oste; déro acestu intellessu allu cuventului erá anticatu inco de pre tempulu classicitatei latine; cu totu aceste-a in limbele noue latine se applica si astadi cu insemnari analoge acestui intellessu, cumu: α) ordine de cetatiani, stabilita dupo tempulu in care au se fia chiamati la servitiu militare: *a chiamá sub arme prim'a classe; a chiamá sub arme in annulu 1872 nu numai classea acellui annu, ci si classile anniloru 1873 si 1874;* β) mai vertosu, candu e vorb'a de servitiu militariu pre apa, in militia navale: ordine de militari marini, oste marina, oste ce se imbarca si se bate pre mare, etc., sensu identicu si cu cellu classicu de la urmatoriulu: *b)* multime de navi bellice, flotta: *portu ce incape una classe câtu de mare; classea lui Xerxe erá de una miie si doue cente de navi;* — ostea ce se bate pre navi, (vedi mai susu la β); — 3. cu intellessu mai generale: *a)* ordine de persone sau de lucruri cari au acea-asi natura sau natura analoga: specia, genu, categoría, etc.: *carte a-cesta-a nu e pentru tote classile de lectori; capitele biblici se reducu la doue classi; sunt doue classi de avari*, etc.: *b)* in speciale: α) ca terminu de istoria naturale, *classe*=divisione intermediaria intre *regnu* si *genu: regnulu planteloru* cumu si *allu animaliloru, se imparte in mai multe classi; una classe pote coprende mai multe ordini sau familie;* β) in filosofía, *categoriele lui Kant se dividu in patru classi: classea cantitatei, classea calitatei, classea relationei si classea modalitatei;* γ) ca terminu de scola sau de invetiamentu, *classe*, divisione de scolari dupo gradulu loru de desvoltare: *lyceele nostre actuali au septe classi; classi superiori, classi inferiori alle lyceului; una scola primaria urbana are patru classi; scolarii deligenti trecu, la finitulu annului scolariu, d'in una classe in alt'a; candu classea este prea numerosa e bene se se imparta in mai multe alte divisioni, cu cari se se insarcine alti professori;* dupo obiectulu de studiu principale, *una classe* pote fi: *classe de grammatica, classe de rétorica, classe de istoria*, etc., déro de regula *classile* se numescu cu unu numeru de ordine: *prim'a classe*, etc.; de ácí prin metafore: α') incapere pentru una *classe* de scolari sau studenti: *a se preamblá prin tote classile lyceului; a meturá si incaldí classile, a inchide si deschide una classe, a essí d'in classe;* β') lectione, prelegere facuta unei *classe* de scolari: *a lipsí de la classe, a avé classe si dupo prandiu si de deminetia, in dille de serbatori mari nu e classe, a trece classile primarie, a trece classile lyceali; a face sau nu face classe*=a tiné sau nu prelegere; γ') tempu câtu tine una prelegere: *orele classiloru, classe lunga, classe de demanetia*, etc.

* CLASSIARIU,-*ia*, adj. s., **classiarius**; relativu la *classe* in intellessulu acestui cuventu de sub 2. *b*: *centurione classiariu*, care commanda una centuria pre navi; — subst. m. *classiariu*: *a)* militariu ce se bate pre navi; *b)* marinariulu in genere, remige, ministru in una nave bellica.

CLASSICE, adv., **classice**; in modu *classicu: subiectu classice tractatu.*

* CLASSICISMU, s. m., (it. **classicismo**; fr. **classicisme**); systema de critica a acelloru cari in litteratura si in arte in genere nu afla nemica bonu de câtu operele classiciloru antici si alle acelloru noui scrisse dupo normele anticiloru: *classicismulu se oppune la romantismu.*

* CLASSICISTU,-*a*, s. (it. **classicista**); partisanu allu *classicismului.*

CLASSICITATE, s. f., 1. calitate de

www.dacoromanica.ro

classicu in intellessulu cu care acestu cuventu se applica la operile de arte formose; 2. operile autoriloru classici, ideele ce ei au espressu in acelle opere, cumu si stylu sau modulu loru de espressione, fiendu vorba mai vertosu de classicii antici: *a cunnosce a fundu classicitatea, a studiá classicitatea; locu, frase, espressione de dubia classicitate; stylu de cea mai allessa si bona classicitate.*

CLASSICU,-*a*, adj. s., **classicus**; **classicum**, (compara si it. **classico**, fr. **classique** si **classicon**); de *classe*, relativu la *classe*: 1. in intellessulu anticu allu cuventului *classe*: *a)* relativu la celle sesse classi, in care se aflá impartitu poporulu romanu: *classici se diceau musicii cari cu cornulu sau tub'a chiamau classile poporului romanu la comitie; b)* in speciale, relativu la *prim'a classe* de cetatiani romani: *classici, dice Gelliu, se diceau nu toti câti se aflau in vre un'a d'in celle sesse classi, ci numai cetatianii d'in prim'a classe;*—de ací in insemnarea de *escelente in genulu seu*, de care vedi la 2.;—*c)* relativu la *classe* in intellessu de oste: α) in genere, fia oste terrestre sau navale, de unde *classicu*, s. m., reale semnu de batalia, semnu datu cu tub'a bellica: *cu classiculu chiama militarii la concione; a cantá classiculu, a suná classiculu, a suná d'in classicu retragerea;*—prin metafora, tuba bellica, buccina, trombeta;—β) in speciale, despre oste marina, despre flotta: *legionile classice, batalia classica; corona classica=corona navale;*—s. m., personale, *classicu-lu*, pl. *classicii*, in acelluasi intellessu cu *classiarius* ub 2.;—in intellessu modernu, escellente in genulu seu, de prima classe sau calitate prin valorea sea: *a)* vorbindu de scriptori in genere si de alti artisti, cumu si de operele loru, cari in genulu loru se considera ca essemplarie sau modelle demne de imitatu, a caroru escellente bonitate s'a comprobatu si confirmatu prin judecat'a celloru mai boni critici in mare spatiu de locuri si de tempuri: *auctori classici; poetu classicu; classicii Greciloru sunt Platone, Aristotele, Omeru, Sofocle, Demostene*, etc.; *istorici classici ai Latiniloru sunt: Titu Liviu, C. J. Cesare, Tacitu; intre marii poeti classici ai strabuniloru sunt Virgiliu, Oratiu, Ovidiu; tempulu lui Pericle la Greci fu fecundu in classici de totu genulu: poeti classici, oratori classici, sculptori si statuari classici;* si in intellessulu cellu mai estensu: *jurisconsultu classicu, medicu classicu geometru classicu*, etc., alle caroru opere, de si nu su *artistice* in intellessulu strictu allu cuventului, facu inse auctoritate si servu de essemplariu si de norma in genulu loru;—despre opere: *stylu classicu, puritate de espressioni classica; carte classica; traditionile classice alle artei; litteratura classica, limba classica; musica classica*, etc.;—déro: *b) çlassicu:* α) devenì opositu cu *modernu*, applecatu fiendu la auctorii antici, cumu si la operele loru; abiá de currendu incepù se se applice *classicu* cu insemnarea larga data mai susu la *a;* adeco, fora distinctione de antici, si la auctorii de opere escellenti ai poporeloru moderne, ai Italiloru, Ispaniloru, Francesiloru, Angliloru, Germaniloru; *classici greci, latini, italiani, ispani, francesi, germani*, etc.; *opere classice alle litteraturei si artei francese;* dero si astadi: β) *classicu* se applica inco cu urmatoriele nuantie particularie: α') de cellu ce se tine de scol'a classiciloru antici si nu admitte nemica bonu la classicii moderni, de unu imitatoriu orbu allu anticiloru, in oposetione cu *romanticu;* β') de cellu ce admitte intre classici si pre moderni, déro numai pre cei d'in una certa epoca, cumu, de essemplu, la Francesi, pre cei d'in seclulu allu XVII, asiá in câtu devine esclusivu pentru cei mai noui, cari, appretiuti dupo principiele unei critica mai larga, potu fi si ei *classici* in genulu loru; de ací luptele si certele intre *classici* si *romantici*, de ací celle doue systemate: *classicismulu si romantismulu*, (vedi si *classicismu, romantismu*); —γ') in intellessu si mai largu: α') *térra classica*, térra in care au infloritu artile, vorbindu in speciale de Greci'a sau de Itali'a, in carì au infloritu, in tempurile antice, litteratur'a artile, déro si in intellessu mai gene-

www.dacoromanica.ro

ralo, veri-ce tĕrra escellente prin formosetiele selle; de unde: β') *terra classica a libertatei*, care escelle prin institutionile si legile selle favorabili libertatei;—applecatu si in reu: *tĕrra classica a latronici;* — *c)* relativu la *classe* de scola: *carti classice*, care se legu intr'una classe de scolari; asiá si: *essercitie classice, studie classice*, etc., facute in classe la scola.

CLASSIFICARE, v., (it. **classificare**, fr. **classifier**; vedi *classe* si *facere*); a face *classi*, a imparti in *classi*, a pune in una *classe*, de care se tine, sau judecàmu co se tine una persona sau unu lucru: *a classificá plantele şi animalile dupo regne, classi, ordini, familie, generi, specie*, etc.; *a classificá compositionile concurrentiloru dupo meritile loru; a classificá scolarii dupo gradulu loru de capacitate; a classificá ideele dupo certe categorie; a classificá monetele şi alte antice; luandu de base cantitatea judecieloru, aceste-a se potu classificá in universali, partiali si singulari*, etc.

CLASSIFICATIONE, s. f., (it. **classificazione**, fr. **classification**); actione de *classificare*, cumu si arte, processu, metodu de *classificare*, sau resultatu allu *classificarei: classificationea connoscentieloru omenesci, classificationea planteloru; avemu de la mai multi filosofi diverse classificationi de ideele ce formedia lumea spirituale, ce omulu imbracia in intellessulu seu.*

CLASSIFICATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **classificatore**, fr. **classificator**); care *classifica* sau serve a *classificá: bonu classificatoriu allu concepteloru selle;— processu classificatoriu, caracterie classificatorie, base classificatoria.*

* CLATRACEU si *clatraciu,-a*, adj. (fr. **clathracé**); care semina cu *clatrulu* in insemnarea de sub 2.; de aci, s. f. pl. *clatracie*, tribu d'in famili'a fungiloru, care are de typu genulu *clatru.*

* CLATRARE, v., (**clatrare** si **clathrare**); a inchide cu *clatri: a clatrá una ferestra, una gura de putiu*, etc.

* CLATRIDE, adj. s., (fr. **clathridé**); care sémina cu *clatrulu* de sub 2.; de aci, s. f. pl., *clatridi*, familia de fungi, care, intre alte generi, coprende si genulu *clatru.*

* CLATROIDE, adj. s. (fr. **clathroïde**; d'in *clatru* de sub 2. si d'in εἶδος=*forma*); cu forma de *clatru*; de aci, s. f. pl., *clatroidi*, sectione d'in tribulu de fungi clatracei, in care intra genulu *clatru.*

* CLATROIDEU,-*a*, adj. s., (fr. **clathroïdé**; vedi *clatroide*); care coprende *clatroidi*; de aci s. f. pl. *clatroidee*, sectione d'in famili'a fungiloru.

* CLATRU, s. m., pl.-*i*, **clatrus** si **clathrus**, de regula pl. *clathri* = κλῆθρα d'in κλειειν=*inchidere:* 1. ce serve a inchide, si in speciale, gratariu d'in vergelle de ferru sau de lemnu, care serve a inchide ceva: *clatri de ferru la ferestre; clatru de lemnu pentru passerelle;* 2. prin metafora, genu de plante cryptogame, d'in famili'a fungiloru, care coprende productioni formate d'in ramure carnose, rosie ca corallulu, impletite ca una *retella* sau *clatru* si coperite in prim'a etate de una membrana candida si suptire; speci'a cea mai cunnoscuta e *clatrulu cancellatu*=**clathrus cancellatus** lui *Linneu.*

CLAUARE si *cliauare*, (cu *l* tare moiatu: *chiauare*), v., **nodare, fibulare, vincire, conjungere, claudere, concludere**; (d'in lat. **clavare**, it. *chiavare*), luatu mai desu ca compusu cu *in: inclauara* sau *incliauare* si *inchiauare*; part. *clauatu, clauatu, chiauatu*, de unde apoi *clauatoriu,-toria*, d'in care form'a fem. *clauatoria* = *clauatore* este forte popularia in tote partile locuite de Romani, (vedi *clauatore*).

CLAUATORE, si *cliauatore* (cu *l* tare moiatu: *chiauatore*), s. f., **fibula, uncinus, liguia, funiculus**; in locu de *clauatoria*, forma f. d'in *clauatoriu* (=**clavatorius**, vedi *clauare* si *claue*), *clauatore*=ce serve a *clauá* sau *inclauá* = *inchiuiá: clauatorile camesiei terranului Romanu constau d'in doue capitanie de acia, cosute la capitele gullerului camesiei; clauatorile pungei suntu baierile pungei*, vedi *baiera*); *clauatorile unei carte, clauatorile unui mantellu; clauatore de auru, de argintu.*

† CLAUDERE, *clausi* si *clausei, clausu*, v., **claudere**; form'a simpla, di'n

www.dacoromanica.ro

care compusulu populariu cu *in* : *includere*, *in-cliudere*, *in-chiudere*, transformatu apoi prin assemilarea lui *u* cu *i* in *in-chidere*, si luatu cu intellessulu simplului *claudere*; totusi simplulu *claudere* sau *cludere* ar fi de doritu se se vivifice, coci altu intellessu ar cautá se aiba ca simplu, si altulu ca compusu cu *in*; in compusele de data mai noua, cumu : *recludere*, *con-cludere*, *es-cludere*, etc., cumu si in derivate simplé mai noue, cu : *clausa*, *clausula*, etc., *l* de regula nu se moia; —verbulu *claudere* pare a se referí la acea-asi radecina cu *claue*=**clavis**.

CLAUDICANTE, adj., **claudicans**; vedi *claudicare*.

* CLAUDICARE si *clodicare*, v., **claudicare** si **clodicare**; 1. a fi *claudu*=a fi schiopu, a cespitá sau schiopitá; de ací : 2. metaforice si prin estensione : *a)* in genere : *unu judeciu claudica*, versurile mance in respectulu mesurei *claudica*; *pote claudicá mentea ca si limb'a*; *b)* in speciale, vorbindu de contracte si alte acte legali, in cari una parte se obliga, fora ca si cea-alta se iea una obligatione corresponditoria : *contracte claudicanti*; *acte de tutela claudicanti*, prin cari tutoriulu, trecundu preste limitele poteriloru selle, nu pote se adduca neci una dauna pupilliloru, de ore ce actele tutoriloru facute in numele minoriloru potu ammeliorá, inse nu si deteriorá conditionea minoriloru, asiá in câtu assemini acte obliga pre altii cotra minori, nu inse si pre acesti-a cotra altii.

* CLAUDICATIONE si *clodicatione*, s. f., **claudicatio** si **clodicatio**; actione de *claudicare* : *claudicationea unui omu pote provení si d'in causa co are unu petioru mai scurtu ca cellu altu*; *contractele ce impunu obligationi numai unei-a d'in partile contragenti sufferu de vitiulu claudicationei*.

* CLAUDITATE si *cluditate*, s. f., **claudítas**; stare de *claudu*.

* CLAUDU si *cludu*,-*a*, adj., **claudus** si **cludus**; 1. care *claudica*, schiopu; 2. prin estensione si metafora, mancu : *versuri claude*, *credentia clauda*.

CLAUE si *cliaue*, (cu *l* tare moiatu : *chiaue*, si cu *u* suppressu intre doue vocali : *chiae* sau *chiaie*), s. f., **clavis** (it. **chiave**, port. **chave**, prov. **clau**, fr. **clef** si **clé**, isp. **clave**, tote d'in lat. **clavis**—**clave**, essitu d'in acca-asi radecina cu *clau-dere*, affinu cu gr. κλαίς = κλείς); instrumentu de ferru, aciariu sau de altu metallu care serve a descuiá sau *deschiauá* brosce de usie, catene, ferra, etc. : 1. in genere : *clauea cellariului de vinu*, *clauea armariului*; *clauile dormitorieloru*, *clauile classiloru de studiu*; *a inchidè sau deschide cù clauea*, *a deschide fora claue*; *a intorce clauea*, spre a inchide sau deschide, si in speciale ; *a intorce clauea in deretu sau spre derept'a*, de regula candu e vorb'a de a deschide, in oppositione cu : *a intorce clauea inainte sau spre stang'a*, candu de regula e vorb'a de a inchide; *pote inse cineva intorce clauea spre derépt'a sau spre stang'a*, *fora se vrea a inchide sau deschide*; déro absolutu : *a intorce clauea*=a inchide, si in speciale, a inchide fora a scote *clauea d'in brosca sau catena*; *a pune sub claue*=a inchide, *a tiné sub claue*=a tine inchisu sau incuiatu, a pastrá, etc., si, vorbindu de persone, a le inchide, a le tiné inchise, a le custodí, a nu le lassá d'in casa, etc.; —*ce n'ar dá omulu*, *ca se capete clauile paradisului?*—*clauea este*, *la Romani*, *unulu d'in celle mai insemnate si mai formose symbole usitate in ceremoniele de casatoria*; *una sau mai multe claui se dau astadi in man'a miressei române la prim'a intrare in cas'a mirelui*; *cu claui intempinau si strabonii Romani pre miress'a addussa in cas'a mirelui*; de ací espressionile classice : *a trade clauile*=**claves tradere**=*a dá pre mana* (consortei) *clauile*, in semnu co ua face domna sau veghiatoria a averei domestice, si d'in contra : *a sustrage sau luá clauile*=**claves adimere**=*a luá d'in mana* (consortei) *clauile*=a ua repudiá; de ací si espressionile populari si proverbiali : *a dá cuiva clauile* sau *a dá cuiva pre mana clauile* : *a)* in intellessu materiale, a i trece clauile, a le duce si dá in mana ca se se serva cu elle sau se le tina pentru unu tempu, etc.; déro si mai vertosu : *b)* a i increde economi'a casei,

www.dacoromanica.ro

a incredentiá cas'a si a verea, a lu face economulu sau administratoriulu casei, etc; in intellessulu de sub *a* cu mai multa claritate se dice : *a dá clauile in mana*; —proverbiulu : *arc'a (lada) la mene si clauea la tene*, espreme una energica ironia la address'a unui omu ce se crede domnu assecuratu de unu tesauru, pentru co are *clauea* cassei unde e depusu tesaurulu, pre candu cass'a insasi cu tesaurulu se afla in manule altui-a;—*claue mentionosa*=*claue falsa*=*claue adulterina*, care nu e a broscei sau usiei la cari se applica si se servu cei ce pre ascunsu si furisiu vreu a deschide si substrage ceva pusu sub *claue*, si prin urmare differita de *claue neaddeverata*=*claue straina*=*altu claue*;—*claue commune*=*claue generale*, cu care se potu deschide tote incaperile unei casa, etc.; *claue mascula*, a cui capitu nu e gauritu in oppositione cu *claue femina*, care e gaurita la capitu si prin acesta gaura se imbucca, candu se baga in gaur'a broscei, cu unu acu d'in acesta d'in urma gaura; *gaura clauei* este espressione ambigua, insemnandu : α) gaura de la capitulu *clauei*, prin care acesta-a imbucca aculu d'in gaur'a broscei; β) gaur'a broscei pre care se baga *clauea*; in intellessulu de sub α se dice mai claru : *gaura pentru claue*, coci *gaura de claue* e totu asiá de ambiguu ca si *gaura clauei*; —2. prin estensione si metafore : *a)* in arti si maiestrie se chiama *claue* totu ce serve a inchide sau deschide, a intorce sau destorce, a stringe sau relassá, etc., cumu : α) *claue de cannella*, cu care se inchide sau se deschide cannell'a, ca se se oppresca fluidulu sau se i se dé drumu; β) *claue de clavicordiu, de arpa*, etc., cu care se invertescu *clavellele* acestoru instrumente, spre a intende sau destende cordele loru; γ) *claue de orologiu*, cu care se intorce unu orologiu: *clauea orologiului meu e de auru, a perde clauea orologiului*; δ) *claue de patu*, cu care *se inchiaia* si se *deschiaia* unu patu; ε) *claue de trassura*, cu care se baga si se scotu baltiele roteloru sau se *incliaia* si se *descliaia* diverse parti alle unei carrutie; ζ) *claue de coclia*, de scossu si bagatu *coclie*; η) cu una *claue* macellarii fissedia scaunele loru de macellu; cu una *claue* cibotariulu largesce calapodiulu; cu una *claue* legatoriulu de carti stringe sau relassa cutitulu seu, etc., ϑ) *claue de forcipe*, cu care chirurgii scotu sau baga cuiulu cu unesce celle doue bracie alle *forcipei*; si, *claue*, absolutu, sau *claue anglesa*, instrumentu chirurgicu de scossu dentii; ι) *clauile craniului*, ossiciore ce se desvolta la cosuturele craniului, etc.; *b)* ce serve *a inchiaiá*=*a inclauá*, a incoroná, etc. : *clauea boltei*, petr'a d'in mediloculu boltei, care incliaia bolt'a; de unde cu intellessu ideale : *clauea boltei*, puntulu capitale allu unei cestione; de ací : *c)* in intellessu ideale, *claue* =ce deschide=descopere, esplica altu ceva, ce serve de firu conductoriu in ceva, ce deschide si facilita callea la ceva; α) *una cetate, unu castellu este clauea unei terre*, candu luata de inimicu i deschide callea in acea terra; *Alessandria d'in Egyptu erá una data clauea commerciului cu orientele*; — β) *clauea unei scientia, systema*, etc., connoscentie, principie, cari espleca si introducu in acea scientia sau systema : *limbele sunt clauea totoru scientieloru; psychologi'a este clauea filosofiei; geometri'a e clauea totoru cercetariloru asupr'a cantitatei estensiva*; — de ací numele de *claue* datu la differite tractate ce si propunu a introduce intr'una scientia sau arte; — γ) in genere, totu ce serve a esplicá si introduce in ceva : idea, semnu, fapta, etc., care ne pune pre calle de a petrunde ceva, de a intellege si esplicá ceva : *clauea enigmei, intrigei, portarei cuiva*, etc.; *clauea cugetului cuiva*; — *clauea animei cuiva* : α') mediu, principiu, care ne esplica anim'a unui omu; β') medie de a connosce anim'a unui omu sau a omului in genere; γ') mediu de a attenge anim'a unui omu sau omului in genere, de a se insinuá, de a fi domnu pre acea anima; — *d)* in artea musicale : α) *claue*=semnu musicale ce se pune la inceputulu unei buccata de musica pre un'a d'in liniele pre cari se scriu notele musicali, spre a determiná gradulu insemnatu pre acea linia si prin acésta-a

www.dacoromanica.ro

a determiná si gradulu noteloru scrisse pre alte linie sau intre linie : *clauile musicali sunt principiele, dupo cari se ordina scarile tonuriloru; ca si clauile materiali, clauile de musica deschidu orecumu certe melodie si punu in vedere ordinanti'a loru; sunt trei clau de musica principali : clauea in do, clauea in sol, clauea in fa; accidentie la claue*, diesi sau bemolli ce se punu dupo *claue* la inceputulu unei buccata de musica si allu caroru effectu se intende asupr'a buccatei intrega; — de ací espressioni ca : *a cantá in claue:* á) a cantá in tonulu cuvenitu, a nu face note false, a cantá justu; β') prin estensione metaforica, a se tiné de subiectulu vorbirei, a nu essí din cestione, a nu aiurá, etc.; frasei *a cantá in claue*, in tote insemnarile ei, se oppunu frasile : *a cantá afora d'in claue, a essí d'in claue*, etc.; — β) *claue*=spatiu allu scarei musicale ce imbracia una voce sau unu instrumentu musicale : *claue de bassu, de tenore, de barytonu, de supranu, de viora, de clarinu, de flautu*, etc.; — γ) *claue* la instrumente musicali de sufflatu, in acelluasi intellessu cu *clapa : fia-care gaura a unui instrumentu de sufflatu e munita cu una claue; clauile tubei, clauile flautului; astadi clauile instrumenteloru musicali se supplenescu bene cu pistoni si cu cylindri;* — δ) *claue*, la instrumente cu corde se dice totu in insemnare de *clapa : clauile clavicordiului, organului*, etc.; in acestu intellessu e de preferitu *clavicula;* — *e) claue* pote fi si e symbolu de suppunere si inchinatione, cumu si symbolu de potere si auctoritate : α) de suppunere : *a presentá clauile, a essí cu clauile*, etc., a espreme suppunere domnitoriloru candu mergu se visite cetatile sau inimiculu cuceritoriu; β) de potere si auctoritate : α') in genere : *a avé clauile animei, suffletului, cugeteloru, sentimenteloru cuiva*, (vedi si mai susu la *c*, γ); β') in speciale, auctoritate sacerdotale, pontificale : *scriptur'a dice de Christu co are clauile mortei si alle infernului*, in locu de : *are potere asupr'a mortei, si a infernului; Christu insusi, spre a declará lui Santu Petru co lu face pastoriu allu turmei selle, capu allu basericei, dice : tie dau clauile imperatiei ceruriloru* · déro : *clauile imperatiei ceruriloru*=*clauile paradisului* = *potera clauiloru* = poterea ce au sacerdotii de a legá sau deslegá, de a iertá sáu nu peccatele; dupo credenti'a popularia *clauile paradisului* sunt *claui* materiali alle paradisulului, *claui* incredentiate Santului Petru, insarcinatu a nu deschide cu aceste *claui* portile paradisului de câtu celloru boni si justi; — *clauile lui Santu Petru*=auctoritatea Pontificelui romanu, care se considera ca successoriu allu Santului Petru; de ací absolutu *claui :* α') poterea sacerdotiloru de a legá si deslegá; β') poterea apostolica a pontificatului romanu; γ') poterea apostolica a veri-carui sacerdote.

CLAUICIA sau *cliauitia* si

CLAUITIA, sau *chiauitia* (cu *l* tare moiatu : *chiauitia*), s. f., **clavicula**; deminutivu d'in *claue*, applecatu si la unele d'in insemnarile speciale devolute formei classica mai noua : *clavicula;* — in acellu-asi sensu se audu si formele : *a) clauisiora* sau *cliauisiora*, (cu *l* tare moiatu : *chiauisiora*); — *clauisiora* e in locu de *clauiciora*, deminutivu d'in *clauicia;* — *clauucia* sau *cauucia* = *cliauutia*, care cu *l* moiatu devine *chiautia*, redussu apoi la *chiaiutia, chieiutia, cheiutia*=*keiutia.*

CLAUSA, s. f., vedi *clausu.*

* CLAUSTRALE si *clostrale*, adj., (it. **claustrale**, fr. **claustral**); relativu la *claustru* in insemnarea de sub 2. : *vietia claustrale, averi claustrali, ordine de monachi claustrali.*

* CLAUSTRALITELU,-*a*, adj., (fr. **claustralitèle**; d'in *claustru* si *tela*); care face tela sau pândia la locu inchisu; de aci, s. f. pl., *claustralitele*, genu de aranie, cari si tessu pândi'a sub petre.

* CLAUSTRARIU,-*a*, adj. s., **claustrarius**; relativu la *claustru* in intellessulu de sub 1. : *fabru claustrariu;* de ací substantivu, m. *claustrariu*, care face *claustre*, in intellessulu de sub 1.

* CLAUSTRU si *clostru* s. m., pl.-*e*; **claustrum** (de regula pl. **claustra**); d'in *clausu* de la *claudere*, ce serve a *inchide* : 1. cuiatore : verriga, catena, etc.;

www.dacoromanica.ro

claustrulu usiei, claustrele portiloru;— metaforice, margini, frenu, etc.: **claustrele pudorei,** *cugetarea nu connosce claustre;* prin estensione: *a)* carcere, inchisore, incapere, constructione ce inchide, oppresce si tine pre locu: *claustrulu apeloru ce ammenitia inundationi; b)* propugnaclu, munimentu inaintatu, vallu ce serve a departá pre inimicu de murii unui castru, si in genere, veri-ce serve la apperare; *cu mari perderi scotu pre inimicu d'in claustre; claustrulu muntiloru, marei,* etc.; 2. locu inchisu si cintura ce l'inchide: *claustrulu curtei; in claustrele loru venturele urla turbate; tenebrosulu claustru allu infernului;*— si metaforice: *scote, Domne, d'in intunerecosulu claustru allu corpului sufletulu meu;*—éro in speciale, locu unde se inchidu persone ce se lapida de lume si inchina vieti'a loru lui Domnedieu, locu de monachi sau monache, care e inchisu, asiá co femine nu potu intrá in *claustru* de barbati, neci barbati in *claustru* de femine: a *lassá lumea si a se inchide intr'unu claustru;*— metaforice, vietia monastica: *solitudinea claustrului, pacea claustrului.*

* CLAUSU,-*a*, d'in *claudere:* 1. part. passivu **clausus-a-um**: *portile clause;* 2. substantivu: *a)* m. reale, *clausu*=**clausum,** incapere inchisa: *fructele se tinu intr'unu clausu; b)* f. reale, *clausa*=**clausula,** (vedi si *clausula*, si compara fr. **clause**), ce inchiaia sau inchide, inchiaiatura, articulu, etc., aplicatu cu intellessulu ideale de: articulu allu unui tractatu sau contractu, formula prin care se esprime una conditione intr'unu actu ore-care juridicu sau politicu, conditionea insasi care vine orecumu la finitulu actului ca una inchiaiarea a lui, si care e essentiale: *clausa espressa, clausa conditionale; la tote acestea ne legàmu sub clausa de nullitate, déco nu ni se voru dá mediele necessarie pentru implenirea promisseloru nostre,* (vedi si *clausula*).

* CLAUSULA, s. f., **clausula;** deminutivu d'in *clausa*, luatu inse in acelluasi intellessu ce are si *clausa*, si chiaru cu intellessu mai estensu de: ceva care *inchiaia* sau *inchide*=termina, fiuesce altu ceva: 1. in genere: *clausul'a epistolei,* frasea cu care se termina; *clausul'a unui versu,* cadenti'a finale; *clausul'a rescriptului imperiale; clausul'a disputationei,* etc.; 2. in speciale: *a)* in tractate, contracte si alte acte juridice, proposetione finale ce modifica celle precedenti: a *adauge una clausula,* (vedi *clausa* la *clausu*); *b)* jurisconsultii numescu *clausula* veri-ce formula ce coprende unu principiu, veri-ce articlu sau parte d'in unu articlu de lege; *c)* ca terminu de retorica: α) membru allu unui periodu mai lungu, care inchiaia acellu periodu, care mai vertosu termina bene periodulu, si de ací, cadentia a periodului oratoriu sau poeticu: *clausula armoniosa, numerosa, artificiosa; periode claude si fora clausula;* β) finele unùi discursu in genere (vedi *a*); γ) in epocele de decadentia a elocentiei, *clausula*=formula de espressione affectata care inchidea una sentintia sau cugetare numai pucinu affectata si cu care cautau a provocá applausele ascultatoriloru; *d)* in musica, cadentia ce termina unu periodu musicale; cadentia generale.

* CLAUSURA, s. f., **clausura** (compará si it. **clausura**); 1. d'in *clausu,* actione si resultatu allu actionei de *claudere,* modu de inchidere sau ce se inchide: *clausur'a adunantiei;* déro mai vertosu, 2. concretu, ceva inchisu sau ceva care inchide: *a)* castellu (vedi si *claustru* sub 1); *b)* locu unde se afla retrassi de lume monachi sau monache; — prin metafora, regula ce oppresce pre monachi de a essí d'in claustre, cumu si pre personele laice de a se introduce in claustre;—prin estensione, applecatu la veri-ce omu care traiesce retrassu si nu esse in lume: *a respectá clausur'a, a rupe clausur'a.*

* CLAVA, s. f., (forma femenina d'in clavu); 1. bàtiu cu noduri, si mai vertosu cu unu nodu mare sau capitina la unulu d'in capite: maciuca, bâta, ghioga, etc.: *clav'a erá una arma de essercitiu a juniloru Romani,* mai vertosu a militariloru; *la noi si peno astadi junii pastori invetia a maniá clav'a cu mare desteritate; clav'a erá si arm'a de predilectione a lui Ercule:* — 2. prin meta-

www.dacoromanica.ro

fora, surcellu ce se planta sau se altuesce.

* CLAVARE, v., **clavare**; acellu-asi in forma cu populariulu *clauare*, inse cu intellessu mai estensu: 1. d'in *clave*= *claue*, a incuiá cu *claue*, a pune sub *claue*; 2. d'in *clavu* = *cuiu* : *a)* a infige unu *clavu*, si de ací: a inchide, a prinde, a fissá, a stringe, a strapunge, etc., *cu clavi*; *b)* a orná cu unu *clavu* de purpura, de auru, etc. : *a clavá vestimentulu cu unu limbu de auru*; 3. d'in *clava*, a maniá *clav'a*, a da, bate, uccide, cu clav'a, (vedi si *clavatoriu*).

* CLAVARIACEU si *clavariaciu,-a*, adj. s. (fr. **clavariacé**); care semina cu plant'a *clavaria*; de ací s. f. pl., *clavariacie*, familia de plante, in care intra si genulu *clavaria*.

* CLAVARIU,-*ia*, adj. s., **clavarius-um, clavicularius** (compara si fr. **clavaire** si **clavier**); 1. relativu la *clavu* : *maiestria clavaria*; de aci ca subst. m., *a)* personale, *clavariu*, care face sau vende *clavi*; *b)* reale, *clavariu*, donu facutu in bani militariloru romani de capitani, spre a si cumperá *clavii*, cu care si munieau calciamentele; 2. relativu la *clava* : *plante clavarie*, care semina prin capitin'a loru cu *clav'a*; de ací substantivu : *a)* m. personale, *clavariu*, care face si vende *clave*, care porta *clava* si face usu de *clava* ca de arma (vedi si *clavatoriu*); *b)* f. reale, *clavaria*, genu de fungi; 3. relativu la *clave*=*claue*, de unde, s. m. personale; *clavariu* : *a)* care fabrica sau vende *clavi*; *b)* care are in pastrare *clavile* portiloru unui castru, clauile unei case publice sau particularia : *clavariulu curtei*;—*c)* m. reale, *clavariu* si *clauariu* : α) cercellu de *clauí*, mai vertosu elegante : *clavariu de argentu, de aciariu*; β) totulu *clauiloru* unui instrumentu cu corde : *clavariulu unui organu*;—de ací : α') totulu tonuriloru ce pote imbraciá un'a d'in *clauile* de voci sau de instrumente : *vocea acestui supranu imbracia totu clavariulu seu*; *instrumentu de estensu clavariu*; β') instrmentu de musica cu clavi, cumu : clavicymbalu, fortepianu, etc.

* CLAVATORIU,-*toria*, adj. s., **clavator**, care *clava*, applecatu in speciale in insemnarea lui *clavare* de sub 3. : cellu ce invétia pre altulu a maniá *clav'a*; cellu ce sengiuru maniedia si porta *clava*.

CLAVELLA, s. f., vedi *clavellu* si *cauella*.

* CLAVELLARE, v., (it. **chiavellare**, fr. **claveler** si **clavéliser**); 1. a infige unu *clavellu*, a bate *clavelle*, a fissá cu *clavelle*; a strapunge cu *clavelle*, etc; 2. a orná cu *clavelle* de architectura; 3. a communicá sau inoculá morbulu numitu *clavellu*; — *a se clavellá*, sau si simplu, *a clavellá*, luatu in intellessu intransitivu, a capitá morbulu *clavellu*, a sufferí de *clavellu* : *ariete clavellatu, oue clavellata*;—4. a dá sau luá forma de *clavella* : *plante clavellate*.

* CLAVELLATIONE, s. f. (compara fr. **clavélisation**); actione de *clavellare* in genere, in parte inse applecatu, ca terminu de medicina si de veterinaría, la operationea prin care virulu bubeloru produsse prin morbulu *clavellu*, se inocula, ca si *vaccin'a* : *a)* la omeni spre a i preservá de *variola*; *b)* la oui, spre a le communicá unu morbu mai benignu de câtu *clavellulu* naturale.

* CLAVELLINU,-*a*, adj. s. (compara fr. **claveline** si ital. **clavellino**), proprie adj., relativu la *clavellu* : *plante clavelline, conchyliu clavellinu*, etc., cu forma ca de *clavellu*; de ací substantivu : 1. m. *clavellinu*, deminutivu d'in deminutivulu *clavellu*; 2. f., *clavellina*, genu de molluscę d'in ordinea acephaleloru fora concha, genu numitu si *ascidia*.

* CLAVELLU, s. m., pl.-*e*, **clavulus, clavula, clavicula**, (it. **chiavello**, fr. **claveau, clavelle** si **cheville**); 1. deminutivu d'in *clavu*, cuiu de ferru micu suptire si ascutitu, tinta cu care se tintuesce ceva : *a clavellá ceva cu clavelle*;—prin metafore : *a)* morbu contagiosu ce attaca pecurile ovine si care se manifestá prin mice bubusiore, assemini cu *clavelle* sau cuisiore; *b)* in architectura : α) petra in forma de cuiu, care intra in constructionea arcateloru de porti, de ferestre, etc.; β) buccata de lemnu pusu in piedisiu asiá co tende cotra centrulu unei arcate; γ) buccata d'in

www.dacoromanica.ro

mediloculu unei arcata ce resare d'in suprefaci'a acestei-a (aceste d'in urma doue insemnari se appropia si de alle formei *clave=claue*, in espressioni ca : *clauea boltei;* vedi *claue*);—2. form'a feminina, *clavella,* d'in care populariulu *cauella*, applecatu approape esclusivu numai la cuiele cu cari se batu ferramentele cailoru, se refere mai directu la *clava* sau la *clave=claue*, si pote luá insemnarile de : *a)* cea speciale a formei *clauella;* inse si : *b)* cea generale de veri-ce alte obiecte assemini, cumu : *clavella de viora, de clavicordiu, de lyra, de citara*, etc., cuiu de care se fissedia si se intendu cordele acestoru instrumente ; *c)* apoi in speciale : α') deminutivu d'in *clava;* β') genu de conchylie d'in ordinea lerneidiloru; γ') genu de insecte d'in ordinea hymenopthereloru allu caroru corpu semina cu una *clavella*=(maciuca mica).

* CLAVICEPITE, adj., (fr. **claviceps;** d'in *clava* si *capu*); cu capu ca *clav'a*, vorbindu de certe animali de classi inferiori.

* CLAVICIMBALU, s. m., vedi *clavicymbalu.*

* CLAVICORDIU, s. m., (it. **clavicordio,** fr. **clavicorde;** d'in *clave=claue* si *corda;* se afla si in latinitatea decadente : **clavicordium**); speciade *clavicymbalu* cu *corda* si *clavicule : clavicordiulu* erá de forma cadrilonga; avea una sengura corda, in care veniea se lovesca *limbutie* de arama puse in miscare prin attengerea *claviculeloru;* astadi *clavicordiulu* a cessu mai pretotendinea *fortepianului : instrumente cu corde sunt : monocordiulu, clavicymbalulu, clavicordiulu, laut'a, arpicordiulu.*

* CLAVICORNU,-*a*, adj., (fr. **clavicorne;** d'in *clava* si *cornu*); care are cornulu *clavatu* sau in forma de *clava*, vorbindu de antennele certoru insecte ; de ací s. f. pl. *clavicorne*, mare familia de insecte d'in ordinea coleopthereloru pentamere.

* CLAVICULA, s. f., **clavicula** (compara si it. **clavicola,** fr. **clavicule**), 1. deminutivu d'in *clave* = claue; applecatu inse prin metafore : 2. in insemnarile speciale : *a)* circeiu de vitia, cerceiu cu care viti'a se accatia si se infasciora pre characi; *b)* ossu lungu si neregulatu, ce lega spat'a cu peptulu, ossulu de la umeru : *clavicul'a derepta, clavicul'a stanga; numai la omu si la simia se afla clavicule; c)* conchyliu cu concha in spirale; *d)* prim'a parte a braciului de la insectele hexapodi; *e)* clapa de la unu instrumentu cu corde sau de suffiatu : *claviculele flautului; claviculele de eboriu alle clavicordiului.*

* CLAVICULARIU,-*ia*, adj., (fr. **claviculaire**); relativu la *clavicula : ossele claviculare;*—s. f. pl., *clavicularie*, tribu de insecte.

* CLAVICULATU,-*a*, adj. (fr : **claviculé**); proprie part. passivu d'in unu verbu *claviculare* = a muní cu *clavicule* sau a dá ori luá forma de *clavicula : plante claviculate*, cumu e *viti'a claviculata; animali claviculate*, cumu e *omulu claviculatu, clavicordiu claviculatu cu clavicule albe si negre.*

*CLAVICYMBALU, s. m., **clavicymbalum** (ital. **clavicimbalo** si **clavicembalo**; fr. **clavecin** ; d'in *calve=claue* si *cymbalu;* germanii de commune numescu acestu instrumentu **Klaves** si Anglii **Keys,** care va se dica *clavi* = *claui*, adeco cu pl. d'in primulu cuventu ce intra in compusulu *clavicymbalu*) : instrumentu musicale compusu, ca si cymbalulu, d'in una cassa in care se afla corde de metallu duple si care se sona attingundu *claviculele* de cari tinu cordele : *fortepianulu* nue de câtu *clavicymbalulu perfectionatu ; — clavicymbalulu* este : *clavicymbalu organisatu,* déco cu claviculele lui face se sune si unu miçu *organu; clavicymbalu electricu*, alle cui clavicule se misca prin electricitate.

* CLAVIFERU,-*a*, adj. s., (fr. **clavifère;** d'in *clava* si *ferere*); care porta *clava*, munitu cu clava; — s. m., *claviferu*, genu de insecte coleoptere dimere.

CLAVIFOLIATU,-*a*, si

* CLAVIFOLIU,-*a*, adj., (fr. **clavifolié**; d'in *clava* si *foliu*); cu foie in forma de clava, cu foie claviforme.

* CLAVIFORME si *claviformu*,-*a*, adj. (it. **claviforme,** fr. **claviforme**; d'in *clava* si *forma*); care are forma de clava, vor-

www.dacoromanica.ro

bindu de plante sau de organe de plante.

*CLAVIGERU,-*a*, adj., **claviger** (compara si it. **clavigero**, fr. **clavigère**); 1. d'in *clave*=*claue* si *gerere*, care porta *claue* sau *claui*: *clavigerulu Janu*, *clavigerulu apostolu*=Santu Petru; — de ací, s. m., personale: *clavigerulu paradisului*, Santu Petru; — 2. d'in *clava* si *gerere*, care porta clava; *clavigeri pastori*, *clavigerulu Ercule*; — s. m., reale, *clavigeru-lu*, genu de insecte coleoptere dimere d'in acea-asi familia cu claviferulu; — 3. d'in *clavu* si *gerere*, care porta *clavu* sau *clavi*; de ací s. m., reale, *clavigeru-lu*, genu de plante d'in famili'a compositeloru eupatoriacie.

* CLAVILYRU, s. m. (fr. **clavi-lyre**; d'in *clave*=*claue* si *lyra*); specia de lyra cu corde de matie verticali si cari se suna cu clavicule.

*CLAVIMANU,-*a*, adj. (fr. **clavimane**; d'in *clava* si *mana*); care are manule assemini cu una clava, adeco scurte si inflate.

* CLAVIORGANU, s. m., (it. **claviorgano**; d'in *clave*=*claue* si *organu*); clavicymbalu mun.tu cu unulu sau mai multe registre de tieve de organu.

* CLAVIPALPU,-*a*, adj. s., (fr. **clavipalpe**; d'in *clava* si *palpu*); care are organele de plante in forma de clava, vorbindu de certe insecte cari au antennele terminate in forma de clava; de ací s. f. pl., *clavipalpe*: α) genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a lamellicorneloru; β) tribu de insecte coleoptere tetramere.

* CLAVIPEDE si *clavipedu*,-*a*, adj., (fr. **clavipède**; d'in *clava* si *pede*); care are petiore in forma de clava; de ací s. f. pl., *clavipedi*, insecte ce au petiorele inflate in forma de clava.

* CLAVISTELLU, s. m., pl.-*e*, (it. **chiavistello**); proprie, deminutivu d'in *clavistru*, care sta in strinsa legatura de affinitate si cu *clave*=*claue* si cu *clausa* d'in *claudère*, ca si *claustru*, si de ací *clavistru* = instrumentu de inchisu, si mai vertosu, instrumentu de feru ce serve a inchide: cuiatore, lacatu, veriga, etc.

* CLAVISTERNALE, adj., (fr. **clavisternal**; d'in *clave*=*claue* si *sternu*); care se tine si de clavicula si de sternu: *ossu clavisternale*.

CLAVISTRU, s. m., vedi *clavistellu*.

* CLAVIU,-*a*, adj. s., (fr. **clavé**; d'in **clava**); care se tine de clava, care are ceva assemine cu clav'a; de ací s. m., *claviu*, genu de polypi d'in famili'a bryozarieloru.

* CLAVIVENTRE si *claviventru*,-*a*, adj., (fr. **claviventre**; d'in *clava si ventre*); cu ventre in forma de clava, vorbindu de certe insecte: *musce claviventri*.

* CLAVU, s. m., pl.-*i*, **clavus** (compara si it. **clavo** si **chiavo**); 1. ce se infige in ceva, spre a lu fissá: cuiu, pironu, etc.: *a bate grossi clavi in trabile tablatului*;—dupo una vechia datina strabonii Romani arrettau numerulu anniloru cu *clavi*, ce magistratu-lu cellu mai inaltu batea in murulu cellei lui Joue; de ací espressioni ca: *a fissá cu clavi faptele memorabili alle nationei*; — prin metafore trasse d'in alte punte de vedere: *a) clavu* = potere neinvinsa, necessitate, etc.: *ce fátulu defige cu clavi trabali, nu se mai pote stramutá*;—*clavu trabale* = *clavu de trabe*, clavu mare grossu si tare, cumu cellu ce se bate in grosse trabi;—*b) clavu*=legamentu potente, affectione nedementita; si d'in contra: *c)* dorere mare, sagettare a animei; — 2. applecatu la obiecte assemini: *a)* temonele gubernaclului, gubernaclulu: *a tiné clavulu si direge navea*; — si metaforice: *a tiné cu mana tare clavulu imperiului*: — *b)* buba durerosa, tumore dura si callosa, care esse la plant'a petiorului, la ochiu, la nasu, etc.; asseminea tumore si la spatele boiloru sau cailoru; morbu allu oliviloru care consiste in tumori analoge (vedi *clavellu*); *c)* limbu sau bétta, fascia de purpura pre marginea tunicei: *latu clavu* portau numai senatorii la tunicele selle, éro callarii unu *angustu clavu*; inse in tempulu imperatoriloru se decorau cu *latu clavu* si filii senatoriloru, cumu si callarii ce aspirau la officie publice; de ací espressioni ca: *a obtiné de la Cesare latulu clavu*, a fi numitu senatoriu.

* CLAVULA, s. f., **clavula** (compara si fr. **clavule** si **clavole**); 1. deminutivu

www.dacoromanica.ro

d'in *clava*, (vedi si *clavella*); 2. metaforice: *a)* surcellu de plantatu sau de altuitu; *b)* totulu articliloru antenneloru la insecte, afora de cei doi primi.

* CLAVULATU,-*a*, adj. (fr. **clavulé**); munitu cu *clavula*; —s. f. pl. *clavulate*, tribu de plante care are de typu genulu *clavaria*.

* CLAVULINA, s. f., (fr. **clavuline**); proprie femininu d'in adj. *clavulinu* = relativu la *clavulu*, luatu inse ca subst. *clavulina* = genu de conchylie microscopice.

* CLAVULU, s. m., **clavulus**; deminutivu d'in *clavu* (vedi si *clavellu*), applecatu cu insemnarile speciali: *a)* clavu micu, cuisioriu; *b)* tumore mica, bubusiora.

CLEFTU, s. m., vedi *cleptu*.

* CLEMA, s. f., pl., *clemate*, **clema** (κλῆμα = *ramu de vitia*), applecatu inse la una specia de planta repente ca si viti'a de viia.

* CLEMATIDE, s. f:, **clematis** (κληματίς; vedi *clema* si compara it. **clematide**); genu de plante d'in famili'a ranunculaceeloru, *pentandria polygynia* lui *Linneu*, asiá numite pentru co totè speciele dau ramurè sarmentose si repenti; speciè de acestu genu sunt connoscute in poporu, pre a locurea, sub numirile de *vitia selbatica* si *curpene*.

* CLEMATIDIU,-*a*, adj., (fr. **clematidé**); care se refere la *clematide*; — s. f. pl., *clematidie*, tribu de plante d'in famili'a ranunculaceeloru, care are de typu genulu *clematide*.

* CLEMATITE, s. f., **clematitis** (κληματῖτις; vedi *clema* si compara it. **clematite**); 1. in acellu-asi intellessu cu *clematide*; 2, un'a d'in speciele genului *clematide*, **clematis vitalba** lui *Linneu*; 3. ramu sarmentosu, ramu de vitia, si in speciale, ramu ce se rupe sau se taia spre plautare: surcellu, planta, etc.

* CLEMENTE, adj., **clemens** (it. **clemente**, fr. **clément**); intellessulu esclusivu de *plenu de bonitate si de blandetià*, *părutu a iertá injuriele*, etc., cu care s'a introdussu cuventulu in limb'a nostra si care in addevèru e cellu mai desu si in limb'a classica, precumu si in celle alte limbe sorori, este unu intellessu morale si ideale, si prin urmare nu pote fi cellu originariu sau etymologicu; cuventulu e probabile, cumu crede *Freund*, affinu cu it. **calmo** = fr. **calme** = *cietu*, *placidu*, *lenu*, etc., si de ací: 1. lenu, placidu, cietu, dulce si benefacutoriu, blandu, etc., vorbindu: *a)* de ventu sau de tempu: *undele se misca impinse de lena si clemente sufflare a ventului* = **undæ clementi flamine pulsæ procedunt**; asiá si: *clementile bori alle unei formosa demanetia de primavera*; *clementea primavera*; *tempu serinu, caldicellu si clemente*; *b)* de miscarile marei, fluviiloru, etc.: *a navigá pre una clemente mare*; *cursulu lenu si clemente allu maiestosului fluviu*; —de ací: *c)* applecatu la localitati cu intellessulu de: α) commodu, favorabile, etc.: *insula fora scopelle pre margini si clemente pentru navi* = **insula non scopellosa, sed plana et clemens ratibus**; β) incietu inclinatu, ca oppusu la *rapidu* sau *precipitiosu*: *cost'a collinei nu erá rapida ci lenu inclinata si de totu clemente*; — déro ca mai desu: 2. in intellessu metaforicu morale: *a)* fora neci una irritatione, fora neci una turburare de suffletu, fora passione, fora animositate, placidu, cietu, traucillu, blandu, indulgente; *acestu omu si a petrecutu totudeun'a vieti'a in pace*, *in ospetie*, *trancillu si clemente*, *nesupperandu pre nemine*, *ridendu totoru-a*; *desi sum in disputationi destullu de clemente*, *totusi d'in candu in candu me interritu si me suppèru*; — applecatu si la bestie: *clementile porumbelle*; — *b)* in speciale inse, care d'in blandetia si bonitate de suffletu se abstine nu numai de a si resbuná, ci si chiaro de a puní, care totudeuna e dispusu a perdoná si face bene, desi si pote resboná, facundu reu; care, chiaro candu e nevoitu a castigá, castiga fora menía si attenua rigorea castigei: *cumu nu e liberale cine si da siesi*, *asiá nu e clemente cine si perdona siesi*; *invingutoriu clemente*, *judici clementi*, *interprete clemente allu legei*; *Epaminonda erá nespusu de clemente*, *rabdandu injuriele nu numai*

www.dacoromanica.ro

alle poporului, ci si aile amiciloru; Domnedieu e clemente in tota poterea cuventului, ca unulu ce are si deplen'a potere de a puni si deplen'a voientia de a beneface; — applecatu si la sentimentele sau institutionile omenesci: *lege clemente, religione clemente, certare clemente, cu anima clemente, fapte clementi, sententie clementi*, etc.; — *c)* in intellessu mai generale, fora espressa nuantia de indulgentia si iertare, ci numai de mai multa sau mai pucina bonitate: *domni clementi, tata clemente;* de aci ca titlu de adulatione, ca si *gratiosu*, mai vertosu sub form'a de superlativu *clementissimu: Galienu imperatoriu si cesare clemente piu.*

* CLEMENTIA, s. f., **clementia**; calitate de clemente: 1. in intellessulu lui *clemente* de sub 1.: *clementi'a boriloru demanetiei; dulceti'a si clementi'a climei si a solului enerva* si *mollesesce* pre omeni; 2. in intellessulu vorbei *clemente* de sub 2.: *a)* in speciale, blandetia, indulgentia, gratia, desposetione de a perdoná si chiaro a face bene celloru de cari amu poté si avé dreptulu de a ne resboná, despositione de a attenuá claro rigorea unei punitione necessitata, etc.: *clementi'a divina, clementi'a domnesca; a tractá pre cineva cu clementia; bonitatea si clementi'a nostra s'a scambatu in crudime si barbaria; clementi'a se invoiesce cu dereptatea, coci nu justitiei, ci rigorei estreme se oppune clementi'a; clementi'a este prim'a calitate ce se cere de la Domnitori si de la toti cei investiti cu poterea;* — in intellessulu cellu mai strictu: *clementi'a este abstinenti'a de resbonare si de punire*, si de acea-a cu dereptu cuventu *Cicerone dice co clementi'a face parte d'in temperantia si e câtu se pote demna de unu omu addeveratu mare;* — applecatu si la bestie: *clementi'a leului cotra cei mai pucinu validi de câtu densulu;* — *b)* in genere, bonitate, blandetia, compassione, umanitate, etc.: *clementi'a parentelui cotra filiu, clementi'a ce omulu are pentru omu.*

* CLEMENTISSIMU,-*a*, adj., vedi *clemente.*

† CLEPERE, v., **clepere** (κλέπτειν), a furá.

* CLEPSYDRA, s. f., **clepsydra** (= κλεψύδρα, d'in κλέπτειν=*furare* si ὕδωρ =*apa*); orologiu de apa, cu care cei vechi se serviea a mesurá tempulu: *candu unu oratoriu se suiea la tribuna, i se punea d'inainte clepsydra, si nu potea vorbi mai multu de câtu peno candu ap'a se scurá tota d'in clepsydra; se potea inse concede unui oratoriu doue si trei clepsydre, dèro si una diumetate de clepsydra, dupo importanti'a lucrului; de care avea se cuventedie.*

* CLEPSYDRARIU, s. m., **clepsydrarius**; care face sau vende *clepsydre.*

* CLEPTICU,-*a*, adj., (fr. **cléptique** si **clephtique**); relativu la *cleptu*: *canticu clepticu:* — s. m., *clepticu-lu*, genu de pesci d'in famili'a labroidiloru.

CLEPTU, s. m., **clepta** (κλέπτης, nou gr. κλέφτης; compara si it. **clepte** si **clefta**, fr. **clepte** si **clephte**; vedi si *clepere*); 1. furu in genere, lotru, furú declaratu, furu de padure; 2. in speciale: *a) cleptu*, pronuntiatu de commune si *cleftu*, nume datu la montanii Greci d'in Olympu, Pindu si alti munti ai Thessaliei, cari, ca rebellati in contr'a Turciloru, descendeau de predau pre inimici, adesea inse si pre fratii loru: *canticele cleptiloru sau cleftiloru; b) cleptu*, nume datu la unu genu de insecte, cari si depunu ouèle in larvele altoru insecte.

* CLERICALE, adj., **clericalis** (compara si it. **clericale**, fr. **clérical**); relativu la *clericu: ordine clericale, privelegie clericali, pretensioni clericali, vietia clericale, appucature clericali; a preparà in seminarie juni pentru officie clericali;* — ca substantivu, *unu clericale, clericalii*, se dice nu numai de membri ai *clerului, de clerici*, ci si de persone laice, cari sunt partisani ai ideeloru *clericali.*

CLERICATU, s. m., **clericatus**; functione, demnitate de *clericu: a se destinà pentru clericatu.*

CLERICU,-*a*, adj. s., (mai pucinu bene: *cliricu*), **clericus** (compara si it. **clerico** si **cherico**, fr. **clerc**), care se tine de *cleru* in intellessulu basericescu allu cu-

www.dacoromanica.ro

ventului, applecatu de regula ca substantivu cu intellessulu de persona ce se consecra la stare basericesca: *clerici, in intellessulu cellu mai largu, sunt toti câti servu basericei de la parecclesiariu peno la episcopu; in intellessu mai strinsu sunt clerici numai cei sacrati sau ordinati: diaconi, preuti, archierei*, etc.; *cine nu e carturariu, cine nu scie carte, nu pote fi clericu; clericu se oppune la laicu: miselli'a clericului merita punitione mai severa de câtu a laicului; sunt clerici seculari, numiti si clerici mundani* sau *clerici de lume*, in opposetione cu *clerici claustrali*, sau *clerici monachi* = *clerici calugeri*; — fiendu co mai inainte, si mai vertosu in decursulu evului mediu, numai personele basericesci, numai *clericii*, scieau carte, possedeau esclusivu scienti'a si lumesca si basericesca, de ací, in limbele sorori, *clericu* = *invetiatu, carturariu* in genere, si in speciale, *cu connoscentie de legi*, etc., intellessu ce cuventulu n'a luatu si nu potea luá in limb'a nostra.

* CLERODENDRU, s. m., (it. **clerodendro**, fr. **clerodendron**; d'in κλῆρος = *cleru* si δένδρον = *arbore*); genu de plante d'in famili'a verbenacieloru, *didynamia angiospermia* lui *Linneu*, d'in care speci'a cea mai cautata pentru odórea ei suave si pentru ornamentulu gradineloru este *clerodendrulu fragrante* care are flori albe cu delicate nuantie rosie.

* CLEROMANTE, s., (fr. **cléromancien**; d'in κλῆρος = *cleru* si μάντις = *divinatoriu*); divinatoriu prin *cleri* = *sorti*: *câti, dupo rogationile si voturele facute dieiloru, vreau se afle ceva, arruncau patru cubi, si preutulu cleromante, considerandu punctele acelloru sorti, se credea co afla si pote spune ce avea se se intemple.*

* CLEROMANTIA, s. f., (fr. **cléromancie**); pretensa scientia sau *arte de cleromante.*

CLERONOMIA (mai pucinu bene: *clironomía*) s. f., κληρονομία (compara si fr. **cléronomie**); 1. in acea-asi insemnare cu *ereditate* si *successione*; inse: 2. cuventulu se pote applecá in speciale si conformu intellessului seu originariu (vedi *cleru* si *nomu*) la *impartirea prin sorti a unei avere sau unei ereditate.*

CLERONOMICU,-*a*, adj., κληρονομικός; relativu la *cleronomía*, sau la *cleronomu*: *dereptu cleronomicu, legi cleronomice.*

CLERONOMIRE,-*escu*, (reu: *clironomisire*) v., κληρονομεῖν (vedi *cleronomía* si *cleronomu*); 1. in genere, a ereditá, a eredá sau eredí, si a nume: *a)* a devení eredele unei stare, a capitá prin ereditate: *a cleronomí averea cuiva in totu sau in parte;* in acellu-asi intellessu: *a cleronomí pre cineva*, inse cu multu mai estensu, de ore-ce cine *cleronomesce pre cineva*, se buccura nu numai de *averea lui*, *de derepturele lui*, ci accepta in sarcin'a sea si tote oblegationile cellui pre care *cleronomesce;* afora de acestea, *a cleronomí pre cineva* = a lu face sau lassá *cleronomu*, a lu instituí erede; ambiguitatea, in primulu casu, se evita prin espressioni ca: *a cleronomí ceva de la cineva: parentii cei mai de aprope sunt chiamati de lege a cleronomí pre mortu;* — 2. in speciale, (vedi *cleru* si *nomu*), *a impartí* prin sorti; a arruncá sorti pentru impartirea unui castigu; *b)* a capitá prin sorti una parte d'in una ereditate sau d'in unu castigu ore-care: *spre a nu se certá mai indelungu, se invoira a cleronomí predele strinse; d'in tota averea parentiloru n'au cleronomitu de câtu acestu vestimentu.*

CLERONOMU,-*a*, (mai pucinu bene: *clironomu*), s., κληρονόμος (vedi *cleru* si *nomu*); 1. in acellu-asi intellessu cu *erede* sau *successoriu*: *cleronomulu averei parentelui este filiulu; cleronomulu tronului si domniei ereditaria este de regula filiulu cellu mai mare allu principelui;* 2. in speciale si conformu intellessului mai originariu, care *prin sorti imparte* una ereditate sau unu castigu ore-care; care *prin sorti capita una parte* d'in una ereditate sau d'in unu castigu ore-care.

* CLEROTU, s. m., κληρωτός si κληρωτής (compara si fr. **clérote**, si vedi *cleru*); trassu sau allessu prin *cleru* = *sortiu*, si in speciale: 1. unulu d'in cei cindieci de cetatiani allessi, la Athene

www.dacoromanica.ro

prin sorti, spre a judicá cestioni civili de mica importantia, cestioni in cari nu erá vorba de summe mai mari de diece drachme; 2. allessu sau destinatu a face parte d'in *clerulu* basericescu, camu in acellu-asi intellessu cu *clericu;* 3. reale, *clerotu*=genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a lamellicorneloru.

CLERU, s. m., (mai pucinu bene : *cliru*, déro forte reu : *cliros*), **clerus** (κλῆρος, compara si it. **clero**, fr. **clergé**); 1. fiendu co κλῆρος vine d'in κλάειν = *spargere* sau *frangere*, de acea-a : *a)* in intellessu primitivu, *cleru* = *frantura*, *buccatella* d'in ceva *spartu*, *frantu* sau *ruptu;* de ací : *b)* applecatu in speciale : *α) cleru*=*suffragiu*, buccatella de lemnu servindu la votare si allegere, bulletinu ce serve ca *sortiu*, etc.; de unde β) *cleru* = sorte, sortiu, parte, lotu, etc., si in speciale : γ) *cleru* = parte de ereditate, ereditate in genere, si de ací : sorte, fortuna, stare, conditione, etc.; de unde : 2. in sensulu cellu mai usuale, *cleru* = ordine a personeloru canonice consecrate servitiului religiosu si basericescu, collegiu sau tagma a sacerdotiloru, in opposetione cu *poporulu laicu*, nu numai pentru co unulu d'in Apostoli a fostu *allessu prin cleri*=*sorti*, ci si mai vertosu pentru cò in limb'a biblica *credentiosii* si in speciale *sacerdotii* se dicu *sortea* sau *ereditatea Domnului : in cleru intra toti servitorii basericei de la parecclesiariu peno la episcopu; ascultarea data de totu clerulu patriarchului; clerulu unei eparchia asculta de episcopulu eparchiei; totu clerulu cetatei essì in fruntea poporului, spre intempinarea Domnului;* — in acesta frase : *clerulu* se oppune la *poporu*, luatu simplu si fora attributulu *laicu;* asiá si in frasi ca : *a se rogá pentru totu poporulu si clerulu;* epithetulu de *laicu* se applica si la *cleru* insusi : *cleru laicu*, coprendendu preutii insorati in opposetione cu *calugerii*.

* CLERUCHU, s. m., κληροῦχος (d'in κλῆρος=*cleru* si ἔχειν=*avere;* compara si fr. **clérouque**), care are unu *cleru*, si in speciale : 1. cellu ce capita seu possede unu *cleru* = *parte* de pamentu, colonu; 2. cellu ce presiede la impartirea in sorti a unui agru.

CLESTARIU, s. m., vedi *cristallu*.

CLETHRA, s. f., si *clethru*, m., (it. **cletra**, fr. **clèthre**; d'in κλεῖθρον=*claustru*); genu de plante d'in famili'a ericacieloru, *didynamia angiospermia lui Linneu*.

CLIAMARE, etc., vedi *clamare*.

CLIAGU, s. m., vedi *cagliu*.

CLIAIE, etc., vedi *claue*.

* CLIBANARIU, s. m., **clibanarius**; militariu romanu armatu cu scutu sau peptariu de ferru in forma de *clibanu*.

* CLIBANICIU si *clibanitiu*,-*a*, adj., **clibanicius** si **clibanitius**; relativu la *clibanu*, *de clibanu : pane clibanicia*, copta in *clibanu*.

*CLIBANU si *cribanus*, s. m., **clibanus** (κλίβανος si κρίβανος d'in κρῖ=*ordiu* si βαῦνος = *coptoriu*); proprie, coptoriu de coptu ordiu, applecatu in speciale : *a)* la unu coptóriu de pamentu arsu portativu; coptoriu si de ferru sau de alta materia, destullu se fia micu si portativu; de ací, *b)* in genere, coptoriu, si mai vertosu, coptoriu terranescu, coptoriu de pamentu, testu, etc.;—*c)* armatura de ferru pentru peptu, (vedi si *clibanariu*).

* CLIENTA, s. f., vedi *cliente*.

* CLIENTE, s. m., **cliens-cliente** (femin. totu cu acea-asi forma : *cliente-a*, déro si *clienta*=**clienta**; compara si it. **cliente**, fr. **client**;—**cliens** e in locu de **cluens** de la **cluĕre**=κλύ-ειν=*ascultare, audire, suppunere*, etc.; de unde allu nostru populariu : *cluire* sau *cliuire*, cu *l* tare moiatu : *chiuire* = *kiuire* [vedi in Glossariu *chiuire*]); care asculta de altulu, suppusu la ordinile sau prescriptionile altuia, care mai multu sau mai pucinu depende de altulu : 1. in intellessulu anticu : *a)* la anticii Romani, *cliente*=cellu ce se punea sub protectionea unui mai potente numitu *patronu*, carui dá ascultare si suppunere ca unui *patre*, déro care si ellu erá detoriu a sustiné, adjutá si protege pre *cliente* ca pre unu filiu; *b)* afora d'in republic'a romana : *α) cliente* = protessu allu poporului romanu sau allu vreunui barbatu de statu romanu insemnatu; β) *cliente*, applecatu

www.dacoromanica.ro

la unu poporu pusu sub protectionea poporului romanu, si in genere la veri-ce poporu pusu sub protectionea altui poporu; — 2. in intellessulu modernu, ce are cuventulu in limbele noue latine, si cu care a intratu si in limb'a nostra: *a)* cellu ce insarcina pre unu advocatu sau pre altu cineva cu apperarea derepturiloru selle: *acestu advocatu are multi clienti; advocatii, facia cu clientii loru, s'aru poté numí mai bene patroni; b) cliente* allu unui medicu, care chiama acellu medicu, ca se lu caute si se lu curedie: *medicu fora clienti, medicu care are numerosi clienti; c) cliente* allu unui negotiatoriu sau allu unui fabricante, unui artefice, etc.; care cumpera de regula de la acellu negotiatoriu sau fabricante si prin urmare *cliente* = turc. *musteriu: acesta fabrica are multi clienti; mercile bone attragu clienti, insellatoriulu perde clientii.*

* CLIENTELA, s. f., **clientela** (it. **clientela**, fr. **clientelle**); 1. stare sau relatione de *cliente*, 2. collectivu, *toti clientii* unui omu: *clientel'a unui patronu* romanu, unui nobile ore-care, unui medicu, unei officina; *plebeii erau sub clientel'a patriciloru; unu maiestru iea in clientela mai multi copii; unu poporu e sub clientel'a altui poporu;* — metaforice: *poetii sunt sub clientel'a museloru.*

* CLIENTULU,-*a*, s., **clientulus**; deminutivu d'in *cliente.*

CLIMA, s. f., pl. *clime* si *climate*, **clima** (κλίμα, it. **clima**, fr. **climat**; tote d'in grec. κλίμα, formatu d'in κλίνειν = *clinare*, si insemnandu proprie: *inclinatione*); inclinare gradata a dillei si a caldurei, scara gradata sau gradu de temperatura: 1. in intellessu scientificu: *a) clima astronomica* = *clima geografica* = spatiu de pamentu, zona terrestre coprinsa intre doue cercuri parallele la ecatoriu si departate unulu de altulu atâtu, câtu se cere ca diu'a cea mai lunga se differa, la puntele de pre secundulu cercu, cu una ora sau diumetate de ora, de diu'a cea mai lunga la puntele de pre primulu cercu, mai apropiatu de ecatoriu; sunt inse nu numai *climate de una ora sau diumetate de ora*, ci si *climate de unu mensu*: α) *climatele de una diumetate de ora* se computa de la *ecatoriu*, unde cea mai lunga di e de 12 ore, peno la *cercurele polarie*, unde diu'a cea mai lunga e de 24 ore: *suntu asiá déro, intre celle doue cercuri polarie, 2×2×24=96 de climate geografice de una diumetate de ora; climate de una ora aru fi, in acellu-asi spatiu, 2×24=48;* β) *climate de unu mensu* se computa de la *cercurele polari* peno la polii pamentului; — inse geografii mai noi nu mai computa cu *climatele*, ci cu *gradele de latitudine;* ba inco, fiendu-co aceste divisioni suntu peno la unu puntu arbitrarie, de acea-a se multiamescu cu divisionea generale tripartita: α') *climate calde*, intre ecatoriu si 30 de grade de latitudine; β') *climate temperate*, intre 30° si 55° sau 56°; γ') *climate reci*, in restulu globului terrestru; — *b) clima physica* = spatiu d'in superfaci'a pamentului, determinatu prin linie isothermice, linie care nu su parallele cu ecatoriulu, ci trecu numai prin puntele superfaciei pamentului, cari au acea-asi temperatura media annuale; spre a simplificá inse *climatele physice*, desemnate prin liniele *isothermice*, se servu cu urmatoriele septe espressioni de gradatione: *clima torrida, calda, dulce, temperata, rece, forte rece, glaciale;* — dupo massimele si minimele temperature annuali, dupo variationile acestoru minime si massime in dillele fia-carui mensu si in mensii succéssivi, etc.; se dice co *clima e constante, variabile, forte variabile*, etc.; — 2. in intellessulu commune, *clima* = temperatura a unui locu: *clim'a Russiei e aspra; clim'a Italiei meridionale e dulce;* 3. prin metafora; *clima* = terra, regione, etc.; cu respectu cotra cerulu si temperatur'a loru: *d'in climate mai reci passerile callatorie fugu, iern'a, in climate mai calde; clim'a muntiloru, valliloru, campuriloru, mariloru.*

* CLIMACE, s. f., **climax** (= κλίμαξ = *scara*); applecatu prin metafora la nna figura de retorica, in care espressionea devine d'in ce in ce mai energica; cuventulu classicu si curatu romanicu e, pentru acea-asi figura, *gradatione;* totu-si *gradatione* are sensu mai es-

www.dacoromanica.ro

tensu, de ore ce *gradationea* pote fi nu numai *ascendente*, ca *climacea*, ci si *descendente*.

*CLIMACTERICU,-*a*, adj., **climactericus** (=κλιμακτηρικός); relativu la *climacteriu*: *annu climactericu, tempu climactericu;* — si metaforice: *republicele, ca si omenii, au anni climacterici*, anni de crise; totu asiá: *epocha climacterica in vieti'a cui-va*, este una epocha ce pote adduce mari revolutioni in constitutionea omului: *epoch'a pubertatei este epocha climacterica;*—s. m. reale, *climactericu*=annu *climactericu*, sau *climacteriu*.

*CLIMACTERIU, s. m., pl.-*e*, **climacter** (=κλιμακτήρ; vedi si *climace*, essitu d'in acea-asi radecina cu *climacteriu*); epocha critica si periculosa in vieti'a omului, epocha ce se crede a fi fia-care septimu annu: *annii 7, 14, 21, 28*, etc., *suntu climacterie;* de aci se chiama *mari climacterie annulu 63* si *annulu 84*, cari se credu a fi cei mai periculosi in vieti'a omului.

CLIMATICU,-*a*, adj., relativu la *clima*, *de clima: influentiele climatice asupr'a caracteriului nationiloru.*

* CLIMATOLOGIA, s. f., (fr. **climatologie**; d'in κλίμα=*clima* si λόγος=*discursu*); tractatu despre climate, despre fenomenele resultanti d'in calitatea solului si a latitudinei geografice.

* CLIMATOLOGICU,-*a*, adj., relativu la *climatologia*.

* CLINANTHU, s. m., (it. **clinanto**, fr. **clinanthe**; d'in κλίνη=*patu* si ἄνθος=*flore*); pedunclulu planteloru composite, care in capitulu seu formedia una specia de patucianu, care sustine mai multe flori sessili.

CLINA, s. f., vedi *clinu*.

CLINARE (cu *l* tare moiatu: *chinare*) v., **clinare** (=κλίνειν)=*plecare* intr'una parte sau alta, *plecare* in diosu, *incurbare*, etc., simplulu compuseloru: *inclinare, de-clinare*, etc.

CLINICA, s. f., vedi *clinicu*.

*CLINICU,-*a*, adj. s., **clinicus, clinice** (κλινικός-κλινική, d'in κλίνη =*patu*); relativu la *patu*, in speciale, la patulu pre care jace unu morbosu: 1. adiectivu; *a)* vorbindu de persone, de medici: *medicu clinicu*: α) care visita pre morbosi la patulu loru, si nu da numai consultationi; β) care practica medicin'a; *b)* vorbindu de lucruri: *scientia clinica, esperientia clinica; lectioni clinice*, facute de professoriulu de *clinica* la patulu morbosiloru; *incaperi clinice*, destinate la studiulu practicu allu artei de a vindecá, facutu longa patulu morbosiloru; — 2. substantivu: *a)* masc. *clinicu*: α) care, longa patulu morbosiloru, scie dá, cu cuventulu si cu fapt'a, bone invetiature asupr'a tractarei morbiloru: *unu bonu clinicu;* β) *clinicu*=sectariu d'in una secta de crestini, cari nu se battezá de câtu la patulu mortei; *b)* fem. *clinica*, parte a scientiei si artei medicale ce se invetia si se applica la patulu morbosiloru: *catedra de clinica chirurgicale, bonu professoriu de clinica; clinica ophthalmica*;—de aci si: α) *clinica*=methodu de a tractá morbosii la patu; β) *clinica* = locu, incapere unde se afla morbosii, destinati a servi la acellu studiu ce se face longa patulu loru.

CLINGA, (cu *l* tare moiatu: *chinga*) vedi *cingla*.

* CLINOCEPHALIDE, adj., (fr. **clinocéphalide**; d'in κλίνειν=*clinare* si κεφαλή=*capu*); care are capulu plecatu; de aci s. f. pl., *clinocephalidi*, familia de insecte coleoptere.

* CLINOEDRICU,-*a*, a dj., (fr. **clinoédrique**; d'in κλίνειν = *clinare* si ἕδρα= *base*); se dice vorbindu de forme cristalline, alle caroru plane nu su perpendiculari unele pre altele, ci clinate sau plecate.

* CLINOIDE, adj., (fr. **clinoïde**; d'in κλίνη=*patu* si εἶδος = *forma*); care sémina in ceva cu patulu, vorbindu de certe apophysi, cari sémina cu columnele unui patu.

* CLINOMETRU, s. m., (fr. **clinomètre**, d'in κλίνειν=*clinare* si μέτρον=*mesura*); instrumentu de mesuratu inclinationea unei linia sau unui planu spre unu planu orizontale.

* CLINOPODIU, s. m., **clinopodium** (κλινοπόδιον, d'in κλίνη=*patu* si πόδιον= *micu petioriu*); genu de plante d'in famili'a labiateloru, *didynamia gymno-*

www.dacoromanica.ro

spermia lui *Linneu*, *basseliu selbaticu*, alle cui folie au orecumu form'a unui *petioru de patu*.

CLINOSCOPU, s m., (fr. **clinoscope**; d'in κλίνειν = *clinare* si σκοπεῖν=*spectare*); instrumentu care arréta inclinationea unui planu pré altulu, fora se dé si mediulu de a mesurá acesta inclinatione.

CLINU,-*a*, adj. s., **clinus** (it. **clino-a**, d'in acea-asi fontana cu *clinare* si *clivu*); plecatu intr'una parte sau în alta, plecatu in diosu : 1. adiectivu : *cu capite cline*; 2. subst. si sub form'a masculina *clinu*, déro mai desu sub cea femin. *clina*, locu inclinatu, ceva ce nu e nici orizontale neci perpendiculare : *clin'a costei*, *clin'a invelitorei unei case*; *clin'a unei colline pote fi rapida sau molle*;— metaforice : *plecatu una data pre clin'a vitiului*, *cu greu te mai poti oppri*.

* CLIONE, s. f., **clio** (=κλείω; compara si it. **clio**, fr. **clio**); 1. un'a d'in celle noue muse, musa a istoriei in speciale, si de acea-a represintata cu una carte in mana si una tuba in gura (cuventu essitu d'in acea-asi radecina cu *cla-mare*, *cliuire*, etc.); 2. prin metafora, genu de mollusce pteropodi;—de aci si : *a) clionide*, adj. s. (fr. **clionidé**). care semina cu *clionea* in insemnarea de sub 2., de unde : s. f. pl. *clionide*, familia de mollusce pteropodi, care are de typu genulu *clione*; *b) clionite*, s. f., (fr. **clionite**), genu de *clioni* fossili; *c) clioniu*,-*a*, adj. s., (fr. **clioné**, care se refere la genulu *clione*, de unde : s. f. pl., **clionie**, familia d'in ordinea cephalophoriloru pterobranchie, care are de typu genulu *clione*.

CLIONIDE, *clionite*, *clioniu*; vedi *clione* sub 2.

CLIPEATU, *clipeu*, etc., vedi *clupeatu*, *clupeu*.

CLIRONOMIA, *clironomicu*, etc., vedi *cleronomia*, *cleronomire*.

CLISSA, s. f., **argilla, limus; lardum, adeps**; 1. pamentu argillosu, argilla; limu; 2. grassime de pre pellea porcului, lardu; si in genere grassime, veri-ce grassu si viscosu;—*a se face clissa in gura* se dice de pane sau alta mancare, care in gura se reduce prin mestecare la una pulbere viscosa si fora gustu, (compara fr. **clis-ter**=a lepi cu *lutu*). *M.*

CLISSOSU-*a*, adj., **argillosus; pinguis**; care coprende *clissa*, de natur'a *clissei*: *pamentu clissosu*, *pane clissosa*. M.

CLISTIRIU, s. m., vedi *clysteriu*.

CLITELLA, s. f. (de regula in pl. *clitelle*), **clitellæ**; sella ce se pune pre animali de transportu, si in speciale, sella de asinu, samariu.

CLITELLARIU,-*a*, adj. s., **clitellarius**; relativu la *clitella*: *asinu clitellariu*; de aci substantivu : *a)* personale, m. *clitellariu*, care face sau vende *clitelle*; *b)* femin. *clitellaria* : α) femina a clitellariului; β) genu de insecte diptere.

*CLITORE si *clitoride*, s. f., **clitoris** (κλειτορίς, din κλεί-ειν=*inchidere*); mica proeminentia carnosa, in forma de ghiande mai multu sau mai pucinu allungata, situata in partea cea mai redicata a genitaliloru feminei, lenticu : *clitorea essiste la femin'a omului si la tote feminele cadrupediloru*.

* CLITORIA, s. f., vedi *clitoriu*.

* CLITORIDE, s. f., vedi *clitore*.

* CLITORIDIU,-*a*, adj., (it. **clitorideo**, fr. **clitoridien**); relatvu la *clitoride*: *arteria clitoridia*, *vena clitoridia*, *nervu clitoridiu*.

* CLITORISMU, s. m., (fr. **clitorisme**); 1. morbu de *clitore*; 2. usu libidinosu allu unei *clitore* prea lunga.

* CLITORIU,-*a*, adj. s., (compara fr. **clitoré**, si **clitorié**; it. **clitoria**); relativu la *clitore*, luatu inse de regula ca substantivu femininu : *a)* sing. *clitoria*, genu de plante d'in famili'a leguminoseloru faseolie; *b)* pl. *clitorie*, sectione d'in tribulu leguminoseloru faseolie, care are de typu genulu *clitoria*.

CLIUIRE, v., vedi *clientc*.

* CLIVOSU,-*a*, adj., **clivosus**; care formedia *clivu*, care nu e *planu*: *carrare clivosa*;—metaforice: *pre clivosele carrari alle vietiei*, grelle de urcatu.

* CLIVU,-*a*, adj. s., **clivus-um**; essitu d'in acea-asi radecina, are si acea-asi insemnare cu *clinu-a*, inse cu differenti'a notabile, co in ce e *clinu. inclinationea* se considera de regula in directionea de susu in diosu, éro in ce e *clivu*, inclina-

www.dacoromanica.ro

tionea se considera de diosu in susu; de ací vine co *clivu* insemna si *greu de suitu*, si in genere, *greu, difficile*, etc.; éro *clinu* se applica si in insemnarea de *rapidu, facile*, etc.; subst. m., *clivu : a)* proprie, inaltime ce se ridica cu una inclinatione mai multu sau mai pucinu molle si clemente; *b)* metaforice, obstaclu greu de invinsu, mare difficultate: *nu sciu cumu vomu invinge clivulu de care amu datu in acesta cestione.*

* CLOACA, s. f., **cloaca** (compara si it. **cloaca**, fr. **cloaque**); 1. in intellessulu anticu : *a)* proprie, canale subterrania in adensu construita cu arte pentru scursulu apeloru si necuratieloru de pre callile unei cetate, si in speciale, asiá se numì mai antaniu canalea construita sub Tarciniu Priscu, canale prin care necuratiele calliloru Romei se scurreau in Tibere; *b)* metaforice : α) pantecele unui betivu imperatescu; β) in genere, putore=omu immundu si putorosu; 2. in intellessu modernu : *a)* locu destinatu pentru scurrerea si strîngerea necuratieloru : *cloaca infecta;* de ací : *b)* prin metafore : α) cetate immunda, si in genere, locu immundu; β) in insemnari mai ideali :)α cetate corrupta; β′) omu corruptu, putore, persona sordida cu tote genurile de vitie putorose si nesufferite; γ′) prin metafore trasse d'in form'a si destinationea *cloacei* : α′) parte a intestineloru, care e receptaclulu stercului; β′) la passeri, la reptili si la multi pesci, *cloaca*=cavitate in care se stringu scrementele, urin'a, sementi'a, etc., acestoru animali.

* CLOACALE, adj., **cloacalis**; relativu la *cloaca : lucrari cloacali.*

* CLOACARE, v., **cloacare**; a cofundá intr'una *cloaca*, a intiná, etc., in intellessu propriu si metaforicu.

CLOCA si *gloca*, s. f., **gallina glociens vel incubans, gallina mater, matrix** (compara si isp. **clueca**, it, **chioccia**= *cloca* sau *gloca;* vedi si *clocare* si *clocire* in Dictionariu, cumu si *clocotire* in Glossariu); 1. proprie, gaina numita asiá pre câtu sta pre oua de le clocesce, si pre câtu, dupo scoterea puiloru, conduce acesti pui : *a cadé cloca : galin'a cade cloca*, candu incepe a clocá, si prin acesta-a manifesta dorentia de *clocire;* 2. prin estensione, applecatu si la alte passeri, cari, de si nu *cloca*, inse *clocescu* ca si gainele : *ratiele potu cadé si cadu cloce, ca si gainele.*

CLOCAIRE (cu forme simple: *clocaiu, clocai, clocaie*, etc., si cu forme incarcate : *clocaiescu*, etc.; se aude si cu unu *n* : *cloncaire*), v., **glocire**; 1. in acellu-asi intellessu cu *clocare* si *glocire*, cari su de preferitu; 2. pre a locurea se dice si despre vocea corbiloru sau vulturiloru, in locu de *crocaire* sau *croncaire, crocire*, etc.;—cuventulu intregu e *clocanire* sau *cloncanire*, cumu se aude pre multe locuri, si prin urmare in *clocaire* si *cloncaire* s'a moiatu *n* inainte de *i;*—de ací, s, f., *clocaitura* sau *cloncaitura* = *clocanitura* sau *cloncanitura*, actione si resultatu allu actioni de *clocanire*, etc.

CLOCAITURA, *clocanire, clocanitura;* vedi *clocaire.*

CLOCARE, v., **glocire** (compara isp. **clocare**=allu nostru *clocare;* vedi si *clocire* si *glocire* in Dictionariu, cumu si *clocotire* in Glossariu;—cuventulu e directu formatu d'in *clo, clo*, cu care se imita vocea gainei ce cade *cloca*); se dice in speciale de vocea *cloceloru : clocele cloca;* apoi, prin estensione, si de vocea altoru passeri, care semina cu a *cloceloru.*

CLOCARIRE,-*escu*, v., **glocitare**; affinu in insemnare cu *clocare*, de care differe ca si *urmarire* de *urmare.*

CLOCIRE si *glocire,-escu*, v., **glocire, ovis incubare; corrumpi, putrescere, putredine vitiari; iners esse; aliquid secum volutare, moliri** (vedi *cloca* si *clocare*); 1. cu acellu-asi intellessu ce au si formele : *clocare, clocarire*, etc.; inse cu acesta insemnare occurre ca mai raru; ca mai desu si de regula se dice in intellessulu de la urmatoriele : 2. vorbindu de passeri, a stá pre oua, spre a le incaldí, ca se essa d'in elle pui de passere : *feminele nostre nu punu ratie se clocesca, pentru co credu, co ratiele ce clocescu suntu de reu auguriu la cas'a omului; ouele de ratie se clocescu de gaine; cuculu clocesce in cuibulu altoru passeri;*

www.dacoromanica.ro

2. prin metafore : *a)* fora obiectu directu : α) a stá in nemiscare si a se stricá prin acesta nemiscare, a putredí in inertía : *ne avendu locu de a se scurre, apele clocescu in acea cloaca si se imputu, unu omu ce clocesce*, este unu omu incapace de veri-ce actione, putredu de pigretia : *suntu omeni ce clocescu tota diu'a in casa longa focu sau in patu;* β) a stá ascunsu, a lucrá, a se formá, a cresce, etc., in ascunsu : *in senulu pamentului clocescu, iern'a, germenii ce voru impuiá in primavera; focului clocesce sub cenusia; morbulu malignu se manifesta cu atâtu mai furiosu, cu câtu clocesce si sta ascunsu mai indelungu ; b)* cu obiectu directu : α) a vitiá prin multa caldura si mai vertosu prin inertía, care adduce mollesire, stricátione, putridione, etc. : *omu clocitu de multa caldura si sedere fora lucru;* de ací, *omu clocitu* = si omu putridu nu numai de inertia, ci si de morbi cari au vitiatu totu organismulu vietiei; β) a tiné ascunsu, a arde ceva in ascunsu, a meditá si prepará in cugetulu seu, a fomentá, si mai vertosu, a urdí si meditá ceva reu : *nu sciu ce clocesce in mentea lui; una revolutione se clocesce de multu; a clocí ura, invidia, perdiare*, etc.; de ací : *c)* ca reflessivu-passivu, *a se clocí*, in intellessulu de sub *a* si *b*, inse cu mai multa energia : *apele se clocescu, deco n'au scursore; buccatele se clocescu, deco se tinu* multu espuse aerului, dupo ce s'au preparatu; *unu omu prin multa sedere si inactione se clocesce si capita orrore de celle mai mice fatice;* — part. *clocitu* mai vertosu reunesce intellessulu totoru formeloru verbului, asiá in câtu *clocitu* insemna : α') **incubatus** : *oua de ratia clocite de una gaina;* β') **vitiatus** : *apa clocita, sange clocitu;* γ') **desidiosus, iners** : *omu clocitu;* δ') **meditatus** : *planu in delungu clocitu*, etc.

CLOCÍTU,-*a*, part. d'in *clocire*

CLOCITURA, s. f., **incubatio, putrefactio, putredo, desidia, socordia; clandestinum consilium;** actione de *clocire*, resultatu allu *clocirei*, tempu de *clocire*, ceva *clocitu*, stare de *clocitu* : *clocitur'a oualoru de gaina se face in tempu camu de trei septamane; clocitur'a apeloru stagnanti; nu sunteti omeni, ci clocitore de omeni; una clocitura de omu are orrore de lucru si de veri-ce miscare.*

CLODERE, *clodicare*, etc., vedi *claudere, claudicare.*

CLONCAIRE si *gloncaire, cloncanire* si *gloncanire, cloncanitura* si *gloncanitura*, etc., vedi *clocaire.*

* CLONICU,-*a*,adj., (it. **clonico**; fr. **clonique**; d'in κλόνος = *mare agitatione, tumultu*); se dice de miscari convulsive si spasmodice, candu su neregulate, violente si tumultuose : *pulsu clonicu.*

*CLONIOCERU,-*a*, adj. s., (fr. **cloniocère**; d'in κλονεῖν = *agitare* si κέρας = *cornu*); care si agita cornele ; de ací s. m. *clonioceru*, genu de insecte coleoptere tetramere, d'in famili'a longicornelor.

* CLONISMU, s. m., (fr. **clonisme**; vedi *clonicu*); morbu *clonicu.*

CLOSICA, s. f., in locu de *clocica*, se aude pre a locurea cu acellu-asi intellessu ce are si *cloca* sau *gloca.*

CLOSTRU, s. m., vedi *claustru.*

CLUDERE, v., vedi *claudere.*

CLUIRE, v., vedi *cliente..*

CLUNÁLE, adj., **clunalis**; de *clune ; petiore clunali.*

CLUNE, s. f., **clunis**; bucca de sedutu, copsa a animaleloru, parte de inapoi: *a se pune in cluni*, cumu se punu canii, lupii, etc.; *porumbi fora cluni.*

* CLUNESIA, s. f., (fr. **clunésie**); abscessu la *clune.*

* CLUPEA si *clupia*, s. f., **clupea**; form'a fem. d'in *cupleu*, applecata : 1. la una speci'a de pesci, **clupea alosa** lui *Linneu;* 2. la una specia de plante.

* CLUPEACEU,-*a*, adj. s., (fr. **clupéacé**); care semina in forma ca unu *clupeu;* de ací, s. f., *clupeacie*, familia de conchylie, numite si *aspidiote* de la ἀσπίς-ἀσπίδος = *clupeu.*

* CLUPEARE, v., **clipeare** si **clupeare**; a armá cu unu *clupeu ;* de ací *clupeatu* si *clupiatu,-a :* 1. adj., *a)* proprie ; *militariu clupeatu; b)* metaf., *folia clupeata, frundia clupeata*, etc., allu cui pedunclu nu e la base , ci la medilocu, ca *umbonele unui clupeu;* 2. subst. m,, *clupeatu* si *clupiatu : a)* personale, unu armatu cu *clupeu; b)* reale : α) genu de

www.dacoromanica.ro

pesci, d'in cari aringii si sardellele sunt specie; β) specia de passeri.

CLUPEATU si *clupiatu,-a*, adj. s., vedi *clupeare*.

* CLUPEIFORME, adj., (fr. **clypéiforme**; d'in *clupeu* si *forma*); care are forma de clupeu, applecatu : 1. la cubitulu certoru insecte, protessu de unu coperimentu in forma de clupeu; 2. la parti de plante cu forma de clupeu; 3. la certe passeri cu rostru turtitu, rotundu si dilatatu la capitu in forma de clupeu.

* CLUPEOLARIU,-*a*, adj., (fr., **clypéolaire**); care semina cu unu *clupeolu*.

* CLUPEOLU si *clupiolu*, s. m., **clypeolum** (compara si fr. **clypéole**); 1. deminutivu d'in *clupeu*; 2. genu de plante d'in famili'a cruciferelor.

* CLUPEU si *clupiu*, s. m., **clipeus** si **clypeus, clupeus**; 1. scutu de arama rotundu, differitu prin urmare de *scutu-lu* proprie dissu, care erá rotundu-oblongu, d'in lemnu si coperitu cu pelle de bou; 2. metaforice : *a)* arma de apperare in genere; *b)* protectione, umbrire, etc.

CLUPIA, *clupiaciu*, etc., vedi *clupea, clupeaceu*.

CLUSILE, adj., **clusilis**; d'in *clusu*= *clausu* de la *claudere*, care currendu si usioru se inchide.

CLUSU=*clausu*, vedi *claudere*.

CLUTIA, s. f., vedi *clytia*.

CLYSTERIU si *clisteriu*, s. m., **clyster** si **clysterium** (κλυστήρ si κλυστήριον d'in κλύ-ειν=*lauare* sau *lare, spellare*); 1. instrumentu de introdussu unu licidu de spellare sau unu medicamentu licidu in parti interne alle corpului : *clysteriele, dupo partile la cari su destinate, au differite forme;* 2. insusi licidulu de introdussu cu *clysteriulu : a administrá unui incuiatu mai multe clysterie*.

CLYSTERISARE si *clysterizare*, v., **clysterizare**; a dá sau administrá cuiva *clysteriu*.

* CLYTIA si *clutia*, s. f., **clytie** (=κλυτίη, compara si it. **clizia**, fr. **clytie** si **clutie**); 1. specia de plante, **helianthus annuus** lui *Linneu*, connoscuta poporului sub numele de *florea sorelui*, si, dupo fabula, acesta flore fusse una nympha de Oceanu, metamorfosata in flore de *dieulu sorelui;* 2. genu de plante; 3. genu de insecte diptere.

1 CO, conj. si adv., **quod, propterea quod, quia, nam, enim; ut; huc**, etc., 1. ca conj., *co* (pronuntiatu cu *o* obscuru si de acea-a scrissu de unii : *că, cà*), espreme : *a)* relatione causale, fia caus'a reale, fia numai cugetata, presuppusa, conditionale, etc., legandu de alt'a una proposetione : α) subordinata : *nu te intende, co te rupi; nu face, co ti se face; n'am venitu, co n'am potutu; co ai dormitu prea multu, de acea-a te dore capulu; ce mi esti bonu, co scii carte multa, si te porti reu?* — β) coordinata : *cautati a ve mantui suffletele, co, déco ati capitá lumea tota si v'ati perde suffletele, ce ati castigatu?* — inse : γ) pentru mai multa claritate in locu de simplulu *co* intra compusele lui : α') *fiendu-co*, de regula, ca espressione a relationei de causa admissa sau presuppusa : *fiendu-co sunt altarie, urmedia se essista si diei;* β') *pentru-co*, de regula, ca espressione a relationei de causa reale : *nu am facutu ce mi ai commandatu, pentru co am intempinatu obstacle neinvinse;* γ') *déco*, de regula, ca espressionea causei conditionale, (vedi *deco* la loculu seu); δ') *coci* sau *coce*, pentru casurile de coordinare de sub β : *nu potu acceptá acésta conditione, coci m'asiu desonorá si asiu remané desonoratu;* — *coci* se iea, (inse numai pre a locurea), si ca adverbiu interrogativu, in acellu-asi intellessu cu *de ce?* sau *pentru ce?* cumu : *coci nu ai venitu astadi la noi?* = *de ce nu ai venitu?* etc.; déro pretotendinea se aude cu intellessulu de interrogatione unita cu una idea de optione : *coci nu mi da Domnedieu unu copillu!* — cu tote acestea : δ) candu nu e causa de ambiguitate, simplulu *co* se pune cu preferentia si cu multa elegantia in locu de tote compusele : α') in frasi scurte, spre a espreme in speciale, ca si compus. *pentru co*, relationea de causa reale : *nu mancati multu, co vi se strica stomaculu; nu dormi multu, co ti se ingrossia mentea; se nu faci asiá, co e vai de tene;* β') in frasi plene de affectu, cu una nuantia speciale de oppositione : *poti morí de*

www.dacoromanica.ro

fome, co avarulu nu ti da una buccatella de pane; me poteti taiá, co n'amu se ve dau ce cereti; suppera-te câtu vrei, co lui pucinu i pésa; — *b)* veri-ce alta relatione, ca si lat. **quod** in frasi ca : **quod tibi mecum non convenit, nihil mirum est** =*co tu nu te invoesci cu mene, nu e nemica de mirare;* **gaudeo quod bene valeas** =*mi pare bene co esti sanitosu,* sau ca si constructionea latina numita *accusativu cu infinitivu:* **sentimus mel dulce esse**= *sentimu co mierea e dulce;* asiá conj. *co* subordina una proposetione, care e : α) obiectu completivu : α′) directu : *audiu si eu co acestu omu ar fi avendu multi bani; nu credeam co veti vení pre tempu asiá de reu;* β′) indirectu : *te ai supperatu co ti am vorbitu liberu si sinceru;* β) subiectu: *se aude co una céta de lotri ar fi infestandu celle locuri; de unde vine co nemene nu e multiamitu cu sortea sea;*— e de observatu : α′) co la prop. subiectu, ca si la cea obiectu directu, in locu de simplulu *co* se pune *cumu co,* cu una delicata nuantia de intellessu : *omenii dicu (se dice) cumu co lucrulu nu ar fi asiá;* β′) in acelle-asi çasuri, cumu si la prop. obiectu indirectu, in locu de *co* intra *se,* sau cu acellu-asi intellessu : *nu credeam se veniti*=*nu credeam co ati vení* sau *co veti vení;* sau in intellessu differitu : *nu mi e rosine se lucrediu,* differitu de : *nu mi e rosine co lucrediu;* γ′) pre longa *se* pote intrá si *co : a dissu co se veniti si voi,* cu doue intellesse, adeco : sau in intellessulu de commandu ori invitare allu verbului *dicere,* casu in care conj. *co* pote lipsí fora necuvientia : *mi a dissu se veniti si voi*=*mi a dissu co se veniti si voi;* sau in intellessulu de *declarare* allu verbului *dicere,* casu in care constructionea cu *se* dupo *co,* este mai multu unu provincialismu : *a dissu co se veniti si voi* = *a dissu co veti vení* sau *co ati vení si voi;* — γ) predicatu : *sorele pare co se misca in giurulu pamentului;* δ) attributu : α′) in genere pre longa substantive de una insemnare generale, cumu : *caus'a co n'am venitu (pentru care n'am venitu) este acésta-a; se esplica impregiurarea co ai venitu asiá de tardiu;* sau pre longa cuvente ce esprimu in modu generale ide'a de cantitate si pre longa demonstrative : *un'a si bona sciu, co vitiulu nu e virtute; atâtu sciu, co l'am vedutu una data; nu sciu altu de câtu co nu te porti bene;* — in speciale inse : β′) ca lat. **ut,** respundendu la espressioni de intensitate : *asiá de infricosiatu tuná, co nu potea se nu mi fia frica;* γ′) pre longa espressioni de causa, spre a se precisá mai bene natur'a causei : *d'in causa co, d'in motivu co, d'in simpl'a ratione co, d'in supposetionea co, la casu co, d'in prepusu co,* etc.; δ′) in locutionea : *cu tote co*=**quanquam,** cu intellessu restrictivu sau adversativu : *cu tote co mi am pusu tote puterile, nu mi a successu inse a l'induplecá; am poté plecá, cu tote co ar fi mai bene a mai ammaná plecarea nostra;*— 2. ca adverbiu, pronuntiatu cu *o* claru si chiaru crescutu : *có* (pote inse fi si compusu cu particul'a demonstrativa *a : co-á*=*çu-á* =it. **quá**), *co* se iea ca locativu, spre a arretá loculu de longa vorbitoriu, in oposetione cu *collo,* si a nume : *a)* simplu, totudeun'a cu nuanti'a de miscare, in frasi ca : *vino có,* differitu de : *vino ici* sau *ací; b)* compusu : α) cu *a* prepusu : *acó,* de asseminea totudeun'a cu nuantia de miscare, cumu : *vinu acó,* mai vertosu cu prep. *intru : mai veniti intr'acó, ploi'a se lassa intr'acó;* β) cu *ce* sau *cì: coce, coci,* totudeuna cu nuantia de miscare : *veniti coce,* compusu si ellu cu *a : acoce,* luatu, ca si *acó,* mai vertosu cu pr. *intru : nu vine intr'a coce;* γ) cu *in : inco,* cu doue moduri de accentare in doue differite intellesse : α′) accentatu la penultima : *ínco,* si de ací cu *o* obscuru, (scrissu de altii si *inca* sau *incă,* vedi *inco* la loculu seu); β′) accentatu la ultima : *incó,* ca si simplulu *có,* déro mai desu auditu de câtu acestu-a : *veniti incó la noi, dati-ve mai incó spre mene;* δ) *coce* sau *coci* inco se compune cu in : *incoce,* auditu cu multu mai desu de câtu precedentile, si de acea-a si applecatu cu intellessu mai estensu si mai variatu, ca oppusu la *in collo* : α′) ca si *có* sau *inco: veno in coce, dati-ve mai in coce, nuorii se lassa in coce;* β′) pre candu *có, incó,* etc., presuppunu, co person'a cui se indrep-

www.dacoromanica.ro

tedia vorb'a e in presenti'a vorbitoriului sau aprope de acestu-a, *incoce* se pote applicá si candu cellu cui se adressedia cuventulu nu e de facia: *tata teu ti a scrissu se termini mai currendu acollo si se pleci incoce;* γ') cu intellessulu generale de *una directione: a amblá in coce si in collo; noi mergemu in coce, voi in collo; unii vinu de in coce, altii de in collo;* δ') si cu intellessu temporale: *voi sunteti nascuti in annulu 1800, eu inse sum nascutu cu multi anni mai incoce;* ε') fora nuantia de miscare: *amiculu siede in coce;* ζ') si ca prepositione, atâtu in intellessu locale: *mai in coce de collina*, câtu si temporale: *mai in coce de acea epoca;* η') *de in coce*, redussu in *d'in coce*, sau pastredia deplena insemnare a prepositionei *de: ploi'a a venitu d'in coce si s'a lassatu in collo;* sau perde acesta insemnare, asiá co *d'in coce* arrétta nu *loculu de unde vine ceva, ci loculu unde sta ceva: unii siedu d'incoce, altii d'incollo;* in acestu d'in urma intellessu, *d'in coce* se applica cu intellessu de prepositione cu multu mai desu de câtu *incoce*, inse numai in intellessu locale, éro nu si temporale: *sau d'in coce sau d'in collo de Carpati.*

2 CO=*cu*, prep., vedi *cu.*

* COABITANTE, adj., **cohabitans** (it. **coabitante**); care *coabita.*

* COABITARE, v., **cohabitare** (d'in 2 *co* si *abitare*); a abitá in preuna: *cenobitii coabita;* in speciale, de casatoriti: *conjugii coabita;* si de cei ce nu su legati prin legitima *casatoria.*

* COABITATIONE, s. f., **cohabitatio;** actione de *coabitare;* stare a cellui ce *coabita.*

* COABITATORIU,-*toria*, adj. s., **cohabitator;** care *coabita.*

COACCESITIONE, si

* COACCISITIONE, s. f., (fr. **coaquisition;** d'in 2 *co* si *accisitione*); accisione in commune.

COACCESITORIU, si

* COACCISITORIU, -*a*, adj. s., (fr. **coaquéreur;** d'in *co* si *accisitoriu*); *accisitoriu* in commune cu unulu sau cu mai multi altii.

* COACCUSARE, v. **coaccusare** (d'in 2 *co* si *accusare*); a accusá pre mai multi de una si acea-asi crime; mai vertosu, part. *coaccusatu,-a*, care cu unulu sau mai multi altii se afla implicatu in acea-asi cestione criminale.

* COACCUSATU,-*a*, part. pass., vedi *coaccusare.*

* COACERVARE, v., **coacervare** (d'in 2 *co* si *acervare*); a cervá impreuna, a accumulá; a stringe in mare numeru.

* COACERVATIONE, s. f., **coacervatio;** actione si resultatu allu actionei de *coacervare.*

* COACTA, s. f., vedi *coactu.*

* COACTARE, v., **coactare** (d'in *coactu*); intensivu d'in *coagere* in insemnarea speciale de constringere.

* COACTILE, adj. s., **coactilis** (d'in *coactu*); tare desu, bene batutu, strinsu, etc., vorbindu iu speciale de pannure batute la piua;—s. f., *coactile: a)* pannura netessuta, ci numai batuta la piua; *b)* vestimentu d'in assemine pannura.

* COACTILIARIU,-*a*, **coactiliarius;** relativu la pannura numita *coactile: officina coactiliaria;*—s. m., *coactiliariu*, care fabrica sau vende *coactili;* care bate pannura la piua.

* COACTIONE, s. f., **coactio** (d'in *coactu*); actione de *coagere:* 1. in genere: *coactionea mai multoru cause la acelluasi effectu; coactionea ceteloru respandite;* 2. in speciale, constringere, applecare de violentia care micusioredia sau redica libertatea de actione: *coactionea micusioredia si meritulu si culp'a.*

* COACTIVITATE, s. f., (fr. **coactivité**); potere de *coactivu* in insemnarea speciale de *constringutoriu.*

* COACTIVU,-*a*, adj., (fr. **coactif,** it. **coattivo;** d'in *coactu*); care are poterea sau dereptulu de a *coage* in insemnarea acestui cuventu de *constringere: medie coactive, potere coactiva; poterea spirituale nu e coactiva, ci persuasiva;* — *coactivu* dice mai pucinu de câtu *violentu.*

* COACTORIU,-*ia*, adj., **coactor, cogens** (d'in *coactu*); care *coage*, applecatu in speciale: 1. la cellu ce stringea impositele la Romaui; 2. la cellu ce, intr'una armata, constringe pre cei codaci

www.dacoromanica.ro

a se tiené de armata; 3. in acellu-asi intellessu cu *coactiliariu*; 4. cellu ce constringe.

* COACTU,-*a*, d'in *coagere*: 1. part. passivu, **coactus-a-um**, luatu ca adj., *a)* cu voia fora voia impinsu, constrinsu, involuntariu, violentu, care nu e naturale, etc.; *b)* strinsu, condensatu, desu, prensu, batutu, etc.; de ací: 2. s. f., *coacta* = **coactum**, pannura nu tessuta, ci numai batuta la piua; 3. s. m., abstractu, *coactu-lu*, in intellessu appropiatu de *coactione* in insemnare de *constringere, indemnare*, etc.

* COADERENTE, adj., (it. **coaderente**); care *coadere*.

* COADERERE si

* COADERIRE, v.. (it. **coaderire**, d'in 2 *co* si *aderire*); a aderí cŭ altulu sau cu altii la acellu-asi lucru.

* COADESIONE, s. f., (it. **coadesione**); actione sau stare de *coaderitu*, strinsa unione a unui ce cu altu ce.

* COADJUTARE, v., **coadjuvare** (d'in 2 *co* si *adjutare*); a adjutá impreuna cu altulu sau cu altii, a dá mana de adjutoriu altui-a.

* COADJUTATORIU,-*toria*, adj. s., care *coadjuta*.

*COADJUTORIU,-*toria*, adj. s., **coadjutor**, (compara si ital. **coadjutore**, fr. **coadjuteur**); 1. in genere, cu acellu-asi intellessu ce are si *coadjutatoriu;* 2. in specie, cellu ce adjuta pre unu superiore in implenirea functioniloru lui fora neci una recompensa si cu sengur'a sperantia de a succede acellui superiore: *coadjutoriulu unui episcopu, coadjutori'a unei abbatessa;*—s. f. abstractu, *coadjutoria*, demnitate sau officiu de *coadjutoriu* in insemnarea de sub 2.

* COADJUTRICE, s. f., in acellu-asi intellessu cu *coadjutoria* in insemnarea de sub 2.

* COADORARE, v., **coadorare** (d'in 2 *co* si *adorare*); a adorá impreuna cu altulu: *Christu coadoratu cu tatalu si cu spiritulu santu.*

* COADUNARE, v., **coadunare**, (d'in 2 *co* si *adunare*); a aduná impreuna, a stringe la unu locu.

* COADUNATIONE, s. f., **coadunatio**; actione si resultatu allu actionei de *coadunare*.

†† COAGERE, *coassi* si *coassei, coassu* si *coactu*, v., **cogere** (contractu d'in **coagere**; vedi 2 *co* si *agere*); 1. transitivu: *a)* a stringe la unu locu; a aduná, a concentrá; de ací: *b)* a indesá, a condensá, si vorbindu de licide, a face se se prenda, se se inchiage, etc.; *c)* a strimtorá, a strimtá; *d)* a stringe tare si cu potere, a constringe, a adduce cu voia si fora voia se faca ceva, a violentá, etc.; 2. intransitivu, a lucrá impreuua cu altulu sau cu altii. (Vedi *cogere.*)

* COAGGERARE, v., **coaggerare** (d'in 2 *co* si *aggerare*); a aggerá impreuna; a coperí cu unu aggere.

* COAGITARE, v., **coagitare** (d'in 2 *co* si *agitare*); a agitá impreuna, a ammestecá prin agitatione.

* COAGMENTARE, v., **coagmentare** (d'in *coagmentu*); a inchiaiá, a imbuccá, a uní, a lipí unu ce de altu ce: 1. in intellessu naturale: *scandure bene coagmentate, a coagmentá capriorii cu trabile;* 2. metaforice: *pace coagmentata, parti alle periodului bene coagmentate.*

* COAGMENTATIONE, s. f., **coagmentatio**; actione si resultatu allu actionei de *coagmentare*.

* COAGMENTU, s. m., pl.-*e*, **coagmentum** (d'in *coagere*); strinsa unire, lipire, imbuccare, etc., a unui ce cu altu ce; déro mai vertosu in intellessu concretu ce serve a legá si uní strinsu doue parti sau lucruri, strinsa legatura, inchiaiatura, etc.

COAGLARE, si

COAGULARE, v.; **coagulare**, (d'in *coagulu*); a face coagulu, a face se se prenda ceva, se se *inchiage: veninulu de vipera coagula sangele; a coagulá casiu, lapte, pece*, etc.

* COAGULATIONE, s. f., **coagulatio**; actione de *coagulare*, stare de ceva *coagulatu: coagulationea albului de ou.*

* COAGULU si *coaglu*, s. m., **coagulum** (d'in *coagere*); 1. ce e *coactu* = *strinsu* sau *prinsu*, massa de licidu *inchiagatu;* 2. ce serve a *coage* = *a stringe, a condensá* si in speciale, *a inchiagá*

www.dacoromanica.ro

unu licidu;—popularilu *caglu* sau *cagliu, (chiagu)*, nu e de câtu *coaglu* contractatu.

* COALESCENTE, **coalescens**; care *coalesce*.

* COALESCENTIA, s. f., (it. **coalescenza**, fr. **coalescence**); coalitate sau stare de *coaliscente*: 1. in genere: *coalescenti'a folieloru cu pedunclulu*; 2. in speciale: *a)* modu particulariu de collegare a osseloru numita si *symphyse*; *b)* reunire de parti alle corpului divise prin vulnerare, frangere, etc.

†† COALESCERE, *coalescui*, *coalecutu* si

†† COALIRE, *-escu*, v., **coaliscere**, (d'in 2 *co* si **alescere** = *crescere*, *nutrire*); a cresce impreuna, a se nutrí impreuna, a se uní prin crescere, si de ací in genere, a fi strinsu unitu cu altulu, a se uní strinsu: 1. proprie: *ramurele coalescu cu trunchiulu*; *altuiulu coalesce cu arborele in care e altuitu*; *vulnerele coalescu*, se inchidu; *unu ossu ruptu coalesce*, etc.; 2. metaforice: *a)* a se uní, a se confunde, a se face una: *Troianii si Aboriginii coalira forte usioru si currendu*; *tote poporele vecine se coalescu contr'a Romei*; *b)* a se consolidá; a prende radecina, a se marí si intarí crescundu: *fora bona intellegere pacea intre noi nu pote coalesce*; *libertatea nascente coalesce*; — form'a *coalire* pote avé si intellessu transitivu: *Angli'a coalì* = (unì) *tote poterile in contr'a lui Napoleone I*, si de ací si refless. *a se coalí*: *toti se coalisse contr'a nostra*; in acestu intellessu se iea si form'a *coalisare*.

* COALISARE, v., (fr., **coaliser**, vedi *coalire*); a uní pre mai multi si a i scullá in contr'a cuiva: *a coalisá tote poterile Europei*; *coalisatii*, se applica in speciale la poterile cari se unira contr'a Franciei si invasera acesta térra in annii 1814—1815;—refless. *a se coalisá*: *cei rei si blastemati se coalisa toti in contr'a cellui bonu*.

* COALISATIONE, s. f., (fr. **coalisation**); actione si resultatu allu actionei de *coalisare*.

* COALITIONE, s. f., **coalitus-ūs** (compara si fr. **coalition**; d'in *coalitu* de la *coalire*); actione de *coalire*, resultatu allu acestei actione: 1. in genere: *coalitionea altuiului cu arborele*; *coalitionea Romaniloru cu Sabinii*; 2. in speciale: *a)* unirea partiteloru politice spre a face oppositione guberniului: *coalitionea stangei cu derept'a d'in camera*; *b)* unirea mai multoru poteri in contr'a altei potere: *coalitionea Angliei, Russiei, Austriei si Prussiei in contr'a Franciei*: *c)* unirea mai multoru individi in scopu bonu, déro si mai vertosu in scopu de a vettemá pre altii sau statulu insusi: *coalitionea lucratoriloru contr'a capitalistiloru*, *coalitione de lucratori pentru adauss: de mercede*.

*COALTERNU, *-a*, adj., (it. **coalterno**, fr. **coalterne**; din 2 *co* si *alternu*); alternu cu altulu: *ânglu coalternu*; *febre coalterna*, dupla febre intermittente la acellu-asi individu, asiá co incetarea accessului unei-a e urmata de inceputulu accessului altei-a.

* COAMBLARE, v., **coambulare** (din 2 *co* si *amblare*); a amblá sau a se preamblá impreuna cu altulu sau cu mai multi altii.

* COANGUSTARE, v., **coangustare** (d'in 1 *co* si *angustare*); a angustá sau strimtá forte; a strimtorá tare.

* COAPTARE, v., **coaptare**, (d'in *co* si *aptare*); a adaptá unu ce altui ce, a uní sau imbuccá unulu cu altulu.

* COAPTATIONE, s. f., **coaptatio**; actione de *coaptare*, resultatu allu acestei actione, perfecta armonia sau cuvenientia a partiloru; — in medicina restabilirea in relationile loru naturali a frantureloru unui ossu ruptu sau punerea la locu a unui ossu lussatu.

* COARCTARE, si *coartare*, v., **coarctare** si **coartare** (d'in *co* si *arctare*); a stringe tare, a strimtá, a reduce, a indesá, si de ací, a strimtorá de aprope, a constringe cu potere.

* COARCTATIONE si *coartatione*, s. f., **coarctatio** si **coartatio**; actione si resultatu allu actionei de **coaretare**;— in medicina: *coarctationea pulsului*, *uretrei*.

* COARCTURA si **coartura**, s. f., (fr. **coarcture**); resultatu allu actionei de

www.dacoromanica.ro

coarctare; applecatu in speciale la partea *coarctata* ce presenta plantele intre plumula si radicula.

* COARGUIRE, -*escu*, v., **coarguere** (d'in *co* si *arguire*); a attacá cu potere si de tote partile, si de ací a accusá, a demonstrá, a invederá, etc.

* COARTARE, etc., vedi *coarctare*, etc.

* COARTICULARE, v., **coarticulare** (d'in *co* si *articulare*); a articulá impreuna; a articulá tare si bene.

* 1 COASSARE, v., **coaxare**; cuventu, prin care se imita vocea brosceloru: *brosc'a coassa*.

* 2 COASSARE, v., **coaxare** (d'in *co* si *asse*); a uní lemne sau scandure, a face unu tablatu de scandure.

* COASSATIONE, s. f., **coaxatio**; 1. d'in 1 *coassare : coassationea brosceloru*; 2. d'in 2 *coassare*, unire de mai multe scandure, si de ací cu intellessu concretu de : *tablatu*, *podu*, *podella*, etc.

* COASSOCIARE, v., (fr. **coassocier**, d'in 2 *co* si *associare*); a assóciá cu altu sociu sau cu alti mai multi soci.

* COBALTATU, s. m., (fr. **cobaltate**); sare formata d'in combinationea oxydului *cobalticu* cu una base.

* COBALTICOAMMONICU, -*a*, adj., (fr. **cobaltico-ammonique**); *sare cobalticoammonica*, resultante d'in combinationea unei sare *cobaltica* cu alt'a *ammonica*.

* COBALTICOPOTASSICU, -*a*, adj., (fr. **cobalticopotassique**), *sare cobalticopotassica*, resultante d'in combinationea unei sare *cobaltica* cu alt'a *potassica*.

*COBALTICU, -*a*, adj., (fr. **cobaltique**); de *cobaltu : oxydu cobalticu*, *sari cobaltice*.

*COBALTIDE, adj. s., (fr. **cobaltide**); care se tine de *cobaltu*; — s. f. pl., *cobaltidi*, familia de minerali care coprinde *cobaltulu* si compositele lui.

COBALTIU (pronuntiatu pre a locurea si *cobeltiu*, *cobelciu*), s. m., **annulus, commissura**; cercellu, ochiu, baltiucu, etc.

COBALTU, s. m., (it. **cobalto**, fr. **cobalt**); metallu de colore ceneria rosiatica, fora splendore, parendu compusu de lamine sau de granutie sau de fibre, fragile si usioru de redussu in pulbere, pucinu malliabile, inalterabile la aeru, oxydabile sub apa : *protoxydulu de cobaltu e albastru*, *éro peroxydulu de cobaltu e negru*.

COBE, *cobire*, etc., vedi in Glossariu la *ciobu*.

COBEA, s. f., vedi *cobia*.

COBELCIU = *cobeltiu*, vedi *cobaltiu*.

* COBIA, s. f., (it. **cobea**, fr. **cobée**); genu de plante d'in famili'a bignonieloru, *pentandria monogynia* lui *Linneu*, d'in cari speci'a cea mai connoscuta e *cobia scandente*, planta repente, cultivata in gradine pentru formoseti'a floriloru selle, cu cari adorna murii pre cari se intende.

* COBIACEU si *cobiaciu*, -*a*, s. f., (fr. **cobéacé**); care se tine de *cobia*; de aci s. f. pl., *cobiacie*, familia de plante, care are de typu genulu *cobia*.

COBILLA, vedi *bicolla*.

* COBIU, s. m., **cobium**; specia de plante d'in genulu *tithymalu*.

* 1 COCA, s. f., (it. **coca**, fr. **coca**); genu de plante, originarie d'in Peru.

2 COCA, s. f., (d'in *cocere*), **farina subacta, pasta, pastillus, libum, placenta, gluten farinarius; puerulus, infans**; 1. farina fermentata d'in care se face pane sau alte mancari, cari se *cocu* sau se *ferbu : coc'a nu e bene fermentata*; *d'in coc'a fermentata am facutu diece mari pani*, *si mi a mai remasu destulla coca si pentru doue bone placente*; 2. prin metafora : *a)* ceva facutu d'in *coca* : α) in genere, veri-ce mancare de coca: pane, turta, azyma, placenta, farinata, etc. : *germanului place se mance coca*; *pentru stomacu nu e bona prea-multa coca*; *b)* in speciale: α') turta copta in vétra; β') pane sau alta buccata de farina, care nu e bene copta : *ce ne dai se mancàmu pane necopta*, *addeverata coca ?* — *b)* ceva care sémina cu *coca* : α) farina preparata cu apa pentru lipitu ceva : *a lipí ferestrele cu coca*: β) veri-ce alta preparatione ce serve ca glutinu ; γ) in genere : *coca de carteia*; δ) in sensu si mai generale, materia d'in care e facutu ceva : *d'in acea-asi coca suntu facuti toti omenii*; — *c) coca*, ca espressione copillaresca si resfaciatoria, insemna si *copillu micu*, *pruncu* : *de ce*

www.dacoromanica.ro

plange coca? — in acestu intellessu si masculinu : *unu coca formosu*, (compara si it. **cocco** cu acea-asi insemnare).

3 COCA=*cuca* si *conca*.

4 COCA s. f., vedi *coccu*.

COCADIA, etc., vedi *coccadia*.

COCARATA si *cocarada* (pre a locurea : *cocorada*), s. f., **placenta farta**; buccata de mancare facuta d'in *coca*, si in speciale, placenta impluta cu carne, cu casiu, cu pome, etc.

* COCARDA, s. f., (it. **coccarda**, fr. **cocarde**); 1. proprie, pene de *cocosiu* ce porta la caciulla unii militari sau alti omeni, si in genere, pene de veri-ce alta passere ce se porta la caciulla sau la pellaria; de ací : 2. flore de cordelle sau si unu semnu de metallu ce porta la caciulla militarii si alti functionari publici, omenii d'in unu partitu, etc. : *cocarda cu colori nationali; cocard'a guberniului partitului*, etc.; 3. in genere, flore de cordelle ce feminele porta la capu sau la pellari'a.

COCATORIU, vedi *cocutoriu*.

COCCA, s. f., vedi *coccu*.

COCCADIA, s. f., (d'in *cocca*, cu referentia probabile si la *coca=cuca*), **grossulariæ acinus**; bacca de *coccadiu*, pom'a coccadiului, numita pre a locurea si *coccadia rosia*, in opposetione cu *coccadia alba=agresia*; pre alte locuri acellu-asi fructu se dice si *strugurellu*, de regula in pl. *strugurelli*.

* COCCIDIU,-*a*, adj. s., (fr. **coccidé** si **coccidie**), relativu la *coccu — cocca*; de ací subst. femininu : *a) coccidia*, nume datu fructului capsulariu allu certoru plante; *b*) pl. *coccidie*, familia de insecte hemiptere d'in tribulu *coccinieloru*.

* COCCIFERU,-*a*, adj., (fr. **coccifère**; d'in *coccu* si *ferere*); care porta sau da *coccu : cerru cocciferu*.

* COCCINATU,-*a*, adj., **coccinatus**; proprie, part. pass. d'in unu verbu *coccinare*=a investi cu *coccinu*, si prin urmare *coccinatu*=investitu cu *coccinu*.

* COCCINELLA, s. f., (it. **coccinella**, fr. **coccinelle**); proprie, forma femina d'in *coccinellu* deminutivu d'in *coccinu*, applecatu inse in speciale la unu genu de insecte coleoptere de forma rotunda si aprope emisferica; specie d'in acestu genu se connoscu in poporu sub numirile de *boulu lui Domnedieu; vaccele lui Domnedieu*, etc.

* COCCINELLIDE, adj. s., (fr. **coccinellide**); care sémina cu *coccinell'a*; de ací, s. f. pl., *coccinellidi*, tribu de insecte coleoptere, care are de typu genulu *coccinella*.

* COCCINELLU,-*a*, adj., deminutivu d'in *coccinu*; vedi si *coccinella*.

* COCCINILIA, s. f., (it. **cocciniglia**, fr. **cochenille**); 1. genu de insecte d'in ordinea hemipthereloru, d'in cari se estrage cea mai formosa colore purpuriæ, colore numita si *carminu*; de ací : 2. colore ce se estrage d'in *coccinilia*, *carminu*.

* COCCINIU,-*a*, adj. s., **coccineus**, (compara si fr. **coccinien** si **coccinie**); care bate in *coccinu*; de aci substantivu : *a)* m. reale, *coccinialu*, colore ce bate in *coccinu*; *b)* f. reale : α) *coccinia*, genu de plante d'in famili'a cucurbitacieloru; β) pl. *coccinie*, familia de insecte hemiptere.

* COCCINU,-*a*, adj. s., **coccinus** (compara si fr. **coccine**); de *coccu*, mai vertosu in insemnarile lui 1 *cocca : colore coccina, vestimente coccine*; de aci substantivu; *a)* masc. reale *coccinu :* α) colore de coccu; β) pannura coccina; γ) vestimentu de pannura coccina : *b)* fem. *coccina :* α) cu acellu-asi intellessu ce are si *coccinu* sub β; β) materia animale trassa d'in *coccu* si alte insecte de acellu-asi genu.

* COCCOBALSAMU, s. m., (fr. **coccobalsamon**; d'in κόκκος=1 *coccu* si βάλσαμον = *balsamu*); fructu de balsamu addeveratu d'in Messicu.

* COCCOBARU,-*a*, adj. s., (fr. **coccobare**; d'in κόκκος = 1 *coccu* si βορός = *vorace*); *vorace* de *cocci*, cellu ce manca cocci; — s. m. *coccoboru-lu*, sectione d'in genulu de passeri numitu *coccothraustu*.

* COCCOCARPIU,-*a*, adj. s., (fr. **coccocarpé** si **coccocaprie**; d'in κόκκος = 1 *coccu* si καρπός = *fructu*); cu fructu in forma de coccu; de aci subst. fem., *coccocarpia : a)* genu de plante, *b)* pl.

www.dacoromanica.ro

coccocarpie, sectione d'in tribulu de plante allu cryptonemieloru.

* COCCOLITHU, s. m., (fr. **coccolithe**; d'in κόκκος = 1 *coccu* si λίθος = *petra*); substantia petrosa, compusa d'in granutie rotunde.

* COCCOLOBU, s. m., (fr. **coccolobe**, d'in κόκκος = 1 *coccu* si λοβός = *pellicella*); genu de plante d'in famili'a polygonacieloru.

COCCONARE, s. f., **nucleus pineus; fructus pineus**; 1. fructu de pinu, 2. semburе de acestu fructu.

COCCONARIU, s. m., pl.-*i*, flore sau fructu de pinu.

COCCONU, s. m., pl.-*i*, κόκκων (compara si it. **coccone**, fr. **coccone** si **cocon**); proprie, augmentativu d'in 1 *coccu*, applecatu inse : 1. la fructele mai multoru arbori, cumu : *a)* fructulu si semburele fructului de pinu; *b)* bacca de granata; *c)* bacca de viscu; *d)* gogosia de vermi de metasse, etc.; 2. prin metafora, astupoiu, dopu mare cu care se astupa gaur'a d'in mediuloculu unei bute, si in speciale, astupoiu de tunu.

* COCCOPHAGU,-*a*, adj. s., (fr. **coccophage**; d'in κόκκος = 1 *coccu* si φαγεῖν = *mancare*); care manca *cocci*; — s. m. *coccophagulu*, genu de insecte d'in famili'a chalcidieloru.

* COCCOSOMU,-*a*, adj. s., (fr. **coccosome**; d'in κόκκος = 1 *coccu* si σῶμα = *corpu*); cu corpu in forma de coccu; — s. m., *coccosomu-lu*, genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a curculioniteloru.

* COCCOTHRAUȘTU, s. m., (fr. **coccothrauste**; d'in κόκκος = 1 *coccu* si θράυειν = *spargere*); proprie, care sparge cocci, applecatu in speciale la unu genu de passeri d'in famili'a fringillidiloru.

* 1 COCCU, s. m., **coccum** (κόκκος); 1. specia de insecte d'in genulu *coccinilia*, care da una collore rosia forte viua si formosa, colore numita si *carminu*; genulu de insecte numitu *coccinilia*; cei vechi credeau co *cocculu* este una bacca ce cresce pre speci'a de cerru numita de *Linneu* **quercus coccifera** = *cercu coccifera*; 2. prin estensione si metafore : *a)* colorea de *coccu*, carminulu; *b)* pannura colorata cu coccu, de unde apoi : *c)* vestimentu de acesta pannura; *d)* semburе, granutiu, bacca, sementia; *e)* muguru sau flore a certoru plante; *f)* in genere corpusculu rotundu, ghiocu, etc.; — in insemnarile de sub *d*, *e*, si *f*, si cu form'a feminina : *cocca*, (vedi si *conca*).

* 2 COCCU, s. m., (it. **cocco**, fr. **cocotier**); genu de arbori essotici d'in famili'a palmiloru, *monecia essandria* lui *Linneu*, d'in care speci'a cea mai importante e *cocculu nuciferu* = **coccus nucifera** lui *Linneu*, allu cui trunchiu dereptu si nudu, afora de crescetu care e incoronatu de una mare fascia de foie, se pote inaltiá peno la 80 de petiore; fructulu *coccului* se chiama *cocca*.

* COCCULA, s. f., **coccula** (compara si it. **coccola**, fr. **coccule**); 1. fructulu certoru arbori si plante selbatice, cumu : cupressulu, juniperulu, laurulu, etc.; 2. nume datu la certe specie si generi de plante, si in speciale : *a)* genu de plante d'in famili'a menispermacieloru; *b)* specia de plante d'in genulu *coeliaria*; *c)* escrescentia la certe plante; *d)* specia de fungi sau de bóreti.

* COCCYGE, s. m., **coccyx**, (= κόκκυξ, it. **coccige**, fr. **coccyx**); 1. proprie, cucu; applecatu inse : 2. in speciale : *a)* unu ossu ce semina tare cu rostrulu cucului, ossu compusu d'in trei sau patru buccatelle si legatu de partea inferiore a sacrului; *b)* genu de insecte coleoptere d'in famili'a nocturneloru.

* COCCIGIU,-*a*, adj., **coccygeus**; relativu la *coccyge* : *sacrulu coccygiu*.

COCE, *conj.* si *adv.*, vedi 1. *co*.

COCERE, *cossi* si *copsi* sau *cossei* si *copsei*, *coctu* = *coptu*, v., **coquere** si **cocere**, (it. **cocere** si **cuocere**, isp. **cocer**, port. si prov. **cozer**, vechiu fr. **coire**, nou fr. **cuire**); a suppune actionei focului sau caldurei, a preparà la focu sau cu focu, si in speciale : 1. a preparà la focu de alle mancarei : *a coce cen'a*, *prandiulu*, *dejunulu*, *coceti astadi pentru mai multe dille*; *artea de a coce cere gustu delicatu*; inse : 2. cu intellessu mai restrinsu, ca oppusu in certe respecte la *frigere*, *ferbere* si *ardere*, verbulu *cocere* se dice : *a)* de mancari de

www.dacoromanica.ro

farina : *a coce pane, placente, turta, azyme, collaci*, etc.; si reflessivu-passivu: *panea nu s'a coptu bene; placent'a se coce numai bene, fora se se arda; b)* de pome: *a coce mere, nuci, castane; c)* de carne: *a coce unu puiu, una gaina, muschiu de vacca;* inse in acestu intellessu mai desu se aude *frigere : a frige carne*, déro cu differentie de intellessu, cari resaru d'in frase ca : *a coce oua* si *a frige oua; d)* a preparâ cu focu sau cu caldura si alte lucruri, afora de mancari : *a coce tortulu, aci'a, caramid'a, calcea, ollele, urciorele*, etc.; camu in acellu-asi intellessu si *ardere : a arde caramida;* inse *a arde tortulu* are sensu cu totulu differitu de: *a coce tortulu ; e)* despre calorea sorelui, care face se maturesca plantele si pomele: *sorele coce canip'a, inulu, ordiulu si tote granele, pomele si erbele; pomele necocte sunt vettematorie;* si reflessivu-passivu: *strugurii se cocu numai tomn'a, alte pome se cocu si ver'a;* — de ací prin metafora, a adjunge la deplina desvoltare, fia fusiça sau morale: *omu coctu, copillu inco de totu necoctu; mentea cocta, nu i s'a coctu inca judecat'a ; — f)* in genere: α) a uscâ, seccâ, arde : *marea caldura a sorelui coce pamentulu si lu face de crepa; aci la sore ne cocemu, se ne dàmu mai la umbra;* β) a moiá, mollesí, enervá etc. : *prea multa caldura coce si mollesesce pre omu; omu coctu de caldura si incapace de lucru;* de ací : *g)* a moiá si fora focu, a moiá veri-cumu, chiaru si cu apa : *canip'a si inulu se coce in apa*, se topescu;—*a coce spinarea, spatele cuiva*, a lu bate reu;—*h)* despre stomacu, care prin caldur'a sea moia si licefica buccatele bagate in ellu : *stomaculu prea incarcatu nu coce bene ; am stomacu tare de pote coce si petre; i)* in intellessu spirituale : α) a maturí cu mentea, a cugetâ multu, neincetatu si affundu asupr'a unui ce, a combiná, a urdí, etc., in intellessu bonu, déro forte desu si in intellessu reu; *idee cocte si bene rumigate; ce va fi cocundu in mentea si anim'a sea ? — de multu mi coceti voi acesta-a;* de ací : β) a insellâ, a ammagí: *ne a coctu reu venditoriulu acella-a de cai; m'am coctu cu acesti boi, coci nu su de lucru si am datu multu pre densii;* in acellu-asi intellessu si : *a frige pre cineva*, déro cu mai multa energía de espressione; γ) a tormentâ reu, a nu dâ pace : *dorerea mi coce si secca peptulu si anim'a; j)* ca intransitivu, vorbindu de bube, a procede si pervení la stare de a suppurâ : *cu fomente bubele cocu si spargu mai currendu; nu spargeti buboiulu ce nu e bene coctu;* de ací proverb. *buba copta* : α) persona forte plapanda; β) persona forte supperatiosa; γ) persona putrida orecumu de inertía si pigretia sau de morbi veninosi; asiá si *omu coctu:* α') maturu de corpu si de mente, (vedi mai susu); déro si : β') mollessitu si inerte; γ') forte plapandu; δ') forte supperatiosu; ε') putridu de corruptione, fia la corpu sau la suffletu.

COCETU, s. m., **cocetum** (d'in *cocere* cu referentia si la 2 *coca*) ; mancare de *coca :* 1. collectivu, tote mancarile de coca; 2. in speciale, turta sau placenta cu miere si cu sementia de macu.

COCHLACA, *cochlia*, etc., vedi *coclaca, coclía.*

COCI, *conj.* si *adv.*, vedi 1 *co.*

COCIA (pronuntia *: cocía*), s. f., **essedum, rheda** (compara it. **cocchio,** fr. **coche;** vedi si *conca*); trassura mica si usiorella, carruciora elegante. *M.*

COCIARIU (reu : *cociasiu* si *cociesiu*), s. m., **essedarius, rhedarius, auriga;** 1. cellu ce mena caii unei *cocía;* 2. in genere, cellu ce mena caii unei carrucia orecare; 3. in speciale, cellu ce pre bani porta omeni in *cocía. M.*

COCIATORIU,-*a*, **cociator-cociatria;** vedi *cocionatoriu* si *cócione.*

COCIBILE, adj., **coquibilis;** care *se coce* usioru si currendu : *specia de lente câtu se pote de cocibile.*

1 COCINA, s. f., **coquina;** proprie form'a feminina din adj. *cocinu*=**coquinus**=*relativu la cocu* in insemnarea de sub 1. a acestui cuventu : *mercatu cocinu*, unde *cocii* cumpera celle necesarie la *coctu*, luatu inse ca subst. reale : *cocina* =locu unde se *cocu* buccatele, buccataria. (Cuventulu dupo pronuntie locali a luatu si formele : *cocîna, cocna; cucna, cucnia, cuchnia, cuhnia, cunia, cuina;*

www.dacoromanica.ro

form'a *cuina*, a potutu essí directu d'in *culina*. *M.*).

2 COCINA, s. f., **suile, stabulum; casa, cella; pertica**; 1. ca mai desu, staulu de porci : porcaretia, porcaría; 2. prin metafore : *a)* casa misera, incapere strimta, intunerecosa, ruinosa; *b)* paru, pertica, lemnu ce serve la ingradire de porcaretie, garduri, ciercuri sau catetie (cotetie) de prensu pesci, etc., (compara isp. **cocho-cocha** = *porcu-scrofa*, fr. **coche-cochon** = *scrofa-porcu*; vedi si *conca*, cu tote co nu ar fi improbabile, ca cuventulu se fia acellu-asi cu 1 *cocina* si se aiba ca insemnare originaria : *a)* sau una incapere reu construita si sordida, cumu erá de ordinariu *culin'a* pauperiloru, carei-a se da numirea de **coquina**, pre candu a avutiloru se chiamá **culina**; *b)* sau *lemnu de cocere*, de focu, care nu e bonu si de constructione, si de ací, veri-ce construitu d'in assemini lemne, constructione rea si misera, (vedi si *cocioba*). *M.*

* COCINARE, v., **coquinare**; a essercitá *cocin'a*, a *coce* buccate, a fi *coçu* = buccatariu.

COCINARIU,-*a*, adj. s., **coquinarius**; relativu la 1. *cocina* : *arte cocinaria; vase cocinarie.*

* COCINATORIU,-*toria*, adj. s., **coquinator** si **coquinatorius**; care *cocina* sau serve a *cociná* : *instrumente cocinatorie.*

COCINU,-*a*, adj., vedi 1 *cocina*.

COCIOBA, s. f., **tugurium, misera et ruinosa cella vel casa**; in acellu-asi intellessu cu allu lui 2 *cocina* de sub 2, *a*, (vedi si *ciocorba*). *M.*

* COCIONARE, v., **cocionari**; a fi *cocione*, a essercitá maiestría de *cocione*.

*COCIONATORIU,-*toria*, adj. s., care *cociona*.

* COCIONATURA, s. f., actione si resultatu allu actionei de *cocionare*; maiestría de *cocione*.

* COCIONE, s., **cocio**; cellu ce essercita maiestri'a de intermediariu in vendiare si cumperare; mai vertosu intermediariu ordinariu, care cauta a se folosí cu daunulu altoru-a, care face negotie chiaru illicite si rosinose. *M.*

COCIORBA, s. f., **pertica qua aliquid verberatur vel miscetur**; pertica cu care se bate violentu sau se mestica ceva, cumu calce, arena cu calce, etc., (probabile, affinu cu *cocioba* si 2 *cocina*, sau transformatu d'in *cotorba*). *M.*

COCLA, s. f., κόχλη; deminutivu d'in *coca* = *conca*; — cu *l* moiatu : *cochia*, transformatu apoi in *chioca*, *ghioca*, *ghioga*; form'a *ghiocu* duce si la unu masc. *coclu* = κόχλος.

* COCLACA, s. f., **cochlaca**; petricella voltata si rotundita de unu cursu de apa, asiá co are apprope forma de *coclia* sau *cocla*.

* COCLITE, adj. s., **cocles**; lipsitu de unu ochiu, *unoclu*.

* COCLIA, s. f., **cochlea** (κοχλίας; d'in *cocla*); 1. genu de mollusce cu *conca spirale* : bourellu, melcu; 2. prin metafore : *a)* conca de coclia; *b)* veri-ce cu forma ca a concei de coclia : α) scara in spiriale; β) cavitate a urechiei; γ) vertetie, si in speciale : *coclia lui Archimede*, cu care se redica apa; *c)* veri-ce aptu a infasciorá ceva : pellicia de fructe, coja de nuci si de alti semburi, etc.

* COCLIARIU,-*ia*, adj. s., **cochlearius, cochlear, cochlearium** (compara si it. **coclearia**, fr. **cochléaire** si **cochléaria**); relativu la *coclia*, care semina cu cocli'a in form'a ei spirale : *boreti cocliari, scara cocliaria*; — substantivu : *a)* m. *cocliariu* : α) personale, care vende *coclie* de mancatu; care facé si vende machine numite *coclie*; β) reale, locu unde se tine si crescu *coclie* de mancatu; *b)* f. *cocliaria* : α) personale, care vende *coclie* de mancatu; β) reale : α′) cu intellessulu formei *cocliariu* de sub *b*; β′) lingura; γ′) genu de plante d'in famili'a crucifereloru.

* COCLIATU,-*a*, adj., **cohleatus**; intortochiatu ca una *coclia* : *plante cocliate.*

* COCLIOLA, s. f., **cochleola**; deminutivu d'in *coclia*.

COCLIRE,-*escu*, v., **æruginem vel æruginis saporem trahere vel dare**; a dá sau prende rugine de arame si mai vertosu a dá sau prende gustu de rugine de arama : *caldarile de arame nespoite bene coclescu buccatele; buccatele ferte in vase*

www.dacoromanica.ro

de arame nespoite coclescu sau se coclescu; buccata coclita; gura coclita, care sente gustu coclitu; de ací in genere, *coclitu*=de reu gustu, cu sapore asseminea cu cea de rugina de arame, etc. (d'in *coclu* = *coculu*). *M.*

COCLITURA, s. f., **ærugo, æruginis sapor;** actione de *coclire*, si mai vertosu resultatu allu acestei actione, ceva *coclitu*, si de ací, ceva de rea sapore, de reu gustu. *M.*

COCLU, s. m., vedi *cocla* si *coculu.*

COCOCOCO=*clocloclocloclo*, **cocococo;** onomatopeia cu care se imita vocea unei *cloca* sau a unui *cocosiu;* déro pentru *cocosiu* se dice in speciale: *cocorigu* sau *cucurigu:* apoi si sub form'a *cocococo* se dice nu numai de *cloca*, a carei voce se imita in speciale prin *clocloclocloclo*, ci de veri-ce *gaina*, care striga, pentru co s'a spariatu sau pentru co i s'a facutu se oue, in acestu sensu se aude si mai desu form'a *cocodacu*, (compara si it. **coccode** cu acellu-asi intellessu), de unde si verbulu: *cocodacire,-escu:* gainele *cocodacescu;* proverb. *gain'a ce cocodacesce sér'a, demaneti'a ou nu are*=*canele ce latra, nu musca*=cine vorbesce multe, face pucine. *M.*

COCODACU, *cocodacire;* vedi *cocococo.*

COCOLLIRE,-*escu*, v., **benevolentissime et peramanter habere; suppalpari, blandiri;** 1. a impressurá cu celle mai mari si doiose cure, a tiné orecnmu in palma, in senu pre cineva: *copillii prea cocolliti nu su sanitosi;* 2. a resfaciá, caretiá; 3. a lingusi, a economí, a amblá bene pre longa cineva (d'in *cocollu*, d'in care mai departe *cocollosiu*, éro *cocollu* d'in acelle-asi fontane cu *coconu*, deminutivu d'in *coconu* insusi, ca si *corolla* d'in *corona;* grec. κολαχεύειν=in insemnare cu allu nostru *cocollire* a essìtu d'in κόλον= mancare dulce, placenta, etc., éro alle nostre *cocollire*, *cocollu*, *cocollosiu*, *coconu*, etc., paru a se referí nu numai la 2 *coca*, ci si mai vertosu la 3 *coca* si 4 *coca* sau *cocca*, *coccu;* compara si it. **coccolare**=*desfetare*, *delectare*, etc). *M*

COCOLLITURA, s. f., actione de *cocollire*, si mai vertosu resultatu allu acestei actione, modu sau mediu de *cocollire. M.*

COCOLLOSIRE,-*escu*, v., **conglomerare, conglobare, convolvere, involvere, occultare, corrugare, vestes terere, atterere, aliquid festinanter et male facere; commentiri;** 1. a face *cocollosiu: a)* proprie: *a cocollosí pane, carteia, pannura, una camesia, unu vestimentu*, etc., a face d'in elle *cocollosiu*, a le stringe in forma de *cocollosiu; b)* prin estensione si metafore: *α)* vorbindu de vestimente si alte lucruri de pannura, a ghemuí, a le stringe asiá co se incretescu, facu cute si si perdu netedimea: *acesta camesia nu mai e de pusu, co i s'a cocollositu peptii;* de ací: β) in genere, *cocollosire*=a face currendu si reu, a lucrá reu, a dá unui lucru preste petioru, a indrugá, a incurcá, etc.: *cocollosira, cumu potura, unu prandiu ca vai de ellu;* si de ací, a lucrá fora resultatu vedutu, a se occupá multu, déro in desertu, a se occupá cu nemicuri: *tota diu'a cocollositi nu sciu ce, si d'in cocollosirea vostra nu esse nemìca;* 2. a infasciorá ceva asiá incâtu se iea una forma de *cocollosiu*, si in genere, a infasciorá: *a cocollosí casiulu intr'una carpa, a cocollosí olivele intr'unu cartonu;* in speciale: *a)* a infasciá si infasciorá cu prea multe: *ce cocollositi copillulu asiá?* — de ací cu nuantie ethìce: *b)* cu intellessulu lui *cocollire*, mai vertosu cu intellessulu reu de: a prea resfaciá, etc.: *nu cocollositi copillii prea multu; c)* a ascunde unu reu, una culpa, una blastematía, etc.: *cauta se cocollosesca si acesta blastematía, cumu au cocollositu multe altèle;* si in genere, a ascunde, a face se despara prin medie pucinu oneste; *d)* mai allessu, a cautá se ascunda unu reu prin mentioni, a incurcá vorb'a, a cautá se se scape cu respunsuri evasive, etc.: *ce totu cocollositi lucrulu si nu spuneti curatu ce e?— e)* in genere a cautá se palliedie unu reu, se i dé colori de bonu, etc.: *cei callidi impetriti in relle sciu cocollosí tote scandalele. M.*

COCOLLOSIU, s. m., pl.-*e*, **globus, globulus, aliquid conglobatum vel convolutum;** veri-ce strinsu in form'a de

www.dacoromanica.ro

globu sau de *ghiomu: cocolosiu de pane, de neue, de memelliga, de sange inchiagatu; panea nu e fermentata bene, coci e plena de cocollosie; memelig'a nemesticata bene are multe cocollosie; se facu cocollosie de memelliga implute cu brendia; a se bate cu cocollosie de pane, de neue, de limu;—a face cocollosiu* se dice mai in tote insemnarile verbului *cocollosire: a face camesi'a cocollosiu; a face cocollosiu unu scandalu*, etc. (*cocollosiu* e in locu de *cocolloclu*, trassu d'in *cocollu;* vedi si *cocollire*). *M.*

COCOLLU, s. m., forma ce nu scimu positivu de se dice pre undeva, déro care e data de derivatele: *cocollire, cocollosiu*, etc., analoga cu it. **coccolo** si **cocolle-a**, ispan. **cogolo**, lat. **cucullus**, allu nostru populariu *cuculiu* = *cucuiu*, si care se pote applicá in sensulu largu, ce ar resultá d'in affinitatile selle indicate la *cocollire. M.*

COCONA, s. f., vedi *coconu.*

COCONARE, etc., vedi *cocconare. M.*

COCONASIU, s. m., cu acellu-asi intellessu ce are si *coconellu*, care e de preferitu. *M.*

COCONELLU, s. m., deminutivu d'in *coconu.*

COCONETIU, -*a*, s., care are pretensioni de *coconu*, applicatu mai vertosu in forma femininu, *coconetia* = muiere care vre se treca de *cocona* mare, fora se fia; cocona de classe inferiore cu pretensioni de cocona mare; — *coconetia* e in locu de *coconecia*, forma deminutiva d'in *cocona*, ca si *coconicia* sau *coconitia*, care inse nu are nuanti'a pejorativa, cu care se applica *coconetia*, ci se dice ca deminutivu: *a)* de una cocona addeveratu mica si tenera, de una feta; *b)* de una cocona mare si mai betrana, cu intellessu de resfaciare. *M.*

COCONIRE, -*escu*, v., 1. a dice cuiva *coconu*, a l'onorá cu numele de *coconu: nu me mai coconí, co eu nu su coconu;* 2. a tractá ca pre unu *coconu*, a tractá si portá cu mare delicatetia, a resfaciá, etc.: *nu e bene a coconí asiá pre copii de mici,* (vedi si *cocollire*); de ací: 3. ca reflessivu, *a se coconí*, a se boiarí, si in speciale: *a)* a se mundrí, a superbí; *b)* a se face delicatu, a face pre delicatulu si fastidiosulu; *c)* a face pre mundrulu si elegantele, (compara si isp. **cocar**=*resfaciare*). *M.*

COCONÍTIA si *coconícia*, s. f., vedi *coconetia. M.*

COCONU, -*a*, s., **puer, puerulus, infans; dominus; partricius, nobilis; bellulus, mundulus, delicatulus,** (acellu-asi in forma cu *cocconu*, déro, prin referentiele selle nu numai la *coccu-cocca* sau 3 *coca*, ci si la 2 *coca*, applecatu la insemnari, caroru-a aflàmu analoge si in limbele sorori, de essemplu, in isp. **cogote** = *mundru, presumtiosu*, fr. **coquet**=*mundru*, vechiu fr. **cocart** = *desertu*, infumuratu, etc.); 1. copillu micu, pruncu: *s'a nascutu coconu teneru, eternulu Domnedieu; câti coconi ai? am trei coconi; se ti traiesca câte trei coconi;* 2. persona delicata: *a)* in bene, care in complissionea corpului ca si in traiulu, portulu si portarea sea e plena de delicatetia, bene crescuta si de ací: nobile, de conditione destinsa, si in speciale: *coconu-a*=titlu de nobilitate: α) applecatu la veri-ce omu mai destinsu prin posetionea si starea sea, in acellu-asi intellessu in care se applica astadi *domnu-a;* β) applecatu la cei in functioni sau la cei cu grade de nobilitate, totu in acellu-asi sensu in care astadi se dice *domnu-a*, (vedi si *dama* in Glossariu): *cocona mare, cocona mica; b)* in reu, persona care face pre delicatulu, si a nume: α) mundru, arrogante, despretiatoriu de altii, care se crede superiore altoru-a; β) cui nu place se dé in greu se puna umerulu la lucruri seriose si grelle; γ) fastidiosu la alle mancarei; δ) cu gustu essageratu in respectulu elegantiei ornatului. *M.*

COCORA, s. f.. vedi *cocoru. M.*

COCORADA, s. f., vedi *cocorata* si *cocoru* sub 2.

COCORESCU, -*a*, adj., de *cocoru* in insemnarea de sub 1: *genulu cocorescu.*

COCORIGARE si *cucurigare*, v., d'in *cocorigu*, a cantá ca *cocosiulu: cocosii cocoriga.*

COCORIGU, si *cucurigu*, s. m., cuventu imitativn de vocea *cocosiului: co*

www.dacoromanica.ro

cosiulu victoriosu sare pre cellu mai inaltu gardu si dice unu ilariu cocorigu; — la acestu cuventu se adauge si *gagu: cocorigu gagu*, (vedi si *cocococo*).

COCARIRE, *-escu*, **tumere, intumescere, superbia inflari;** de regula ca reflessivu-passivu, *a se cocorí*=a se inflá, in intellessu ideale de: a se inflá in penne, a se ingomfá, a se mundrí, a fi mundru, infumuratu, (vedi *cocoru*).

COCORU, s. m., **grus; tumor;** 1. specia de passere d'in genulu ardiei sau erodiului cu pe'tiore forte inalte si cu corpu forte delicatu; femininulu e *cocora*, déro *cocoru* se applica si fora distinctione de genu: *cocorii sunt passeri peregrine;*— prin metafore: *a)* persona prea inalta si suptirella: *inaltu ca unu cocoru, muiere adeverata cocora; b)* persona mundra, ingomfata, infumurata; 2. tumore, inflatura; veri-ce inflatu si resaritu: *cocorii de la manic'a rochiei;* si prin metafora, ingomfare, mundria, (de si nu ar fi impossibile ca cuventulu se fia unulu si acellu-asi in amendone insemnarile selle principali; totusi credemu eo, in insemnarea de sub 1, *cocoru* e sau in locu de *coconiu* m., d'in f. *coconia*=*ciconia*, sau e unu productu propriu allu limbei nostre, trassu din acea-asi fontana cu lat. **grues;** german. **kranich;** éro in insemnarea de sub 2., *cocoru* se refere la 3 *coca* sau *cocu*, ca si *cocollu, coconu*, etc.). *M.*

COCOSELLU, s. m., **gallulus;** 1. deminutivu d'in *cocosiu;* 2. prin metafore: *a)* spre resfaciare, applecatu la copii: *cocosellulu mammei; b)* la persone, cari facu pre mundrii, pre coconasii; *c)* la done specie de plante: α) *cocosellu de gradina* =**erythronium** sau **dens canis** lui *Linneu;* β) *cocosellu de campu*=**adonis æstivalis** lui *Linneu.*

COCOSESCE, adv., *ca cocosii: a se bate cocosesce.*

COCOSESCU,-*a*, adj., de *cocosiu: genulu cocosescu.*

COCOSIA, s. f., **gibbus, gibber, tuber, tumor;** inflatura mare, si in speciale gebu, inflatura la peptulu unei animale si mai vertosu pre spate: *cocosiele camellei; omu cu una cocosia in spate si cu alta cocosia in peptu;*—prin metafora, spatele, spinarea: *a suná cuiva cocosi'a* = a lu bate bene la spate, (in locu de *cococia* de la 3 *coca;* sub forma pucinu modificata, *gogosia*, cuventu ce are altu intellessu de care vedi la *gogosia;* masc. *cocosiu* inco se aude cu acellu-asi intellessu ce are si *cocosia*, déro mai raru d'in cans'a insemnarei speciale ce a luatu form'a *cocosiu*, care in origine, *cocosiu-cocosia*, e adiectivu). *M.*

COCOSIARE, v., **incurvare, gibbum reddere;** a face *cocosiu*, a face *gebosu* (vedi *cocosia*), si de ací, a curbá de spinare, a incurbá, a deformá, etc.: *rari betrani nu se cocosedia, pre multi vedemu cocosiati de teneri; mai pucini sunt cocosiati d'in nascare; a stá, a merge cocosiatu;* — ca espressione de umilentia, *cocosiare* e mai energicu de câtu *plecare;—a cocosiá cu bataia* = a rupe spinarea, a deformá cu bataia.

COCOSIATU,-*a*, adj., part. d'in *cocosiare.*

COCOSILLA, s. f., **gibbulus; gibbosus;** 1. deminutivu d'in *cocosia;* applecatu inse: 2. cu intellessu personale, fiendu vorb'a de una persona *cocosiata*, si mai vertosu ca unu cununme, in acestu intellessu si masculinu, inse fora flessione de numeru: *unu cocosilla, alli de cocosilla.*

COCOSIRE,-*escu*, v., 1. d'in *cocosiu*, **calcare, salire:** *a)* proprie de *cocosi* si gaine; α) a calcá, a se calcá: *unu cocosiu cocosesce dieci de gaine, gainele se cocosescu;* β) a cantá ca *cocosiulu*, in acea-asi insemnare cu *cocorigare*, vorbindu de gaine ce canta ca *cocosii*, si cari se considera ca reu augurin; *b)* prin estensione, vorbindu de veri-ce passeri, a calcá, a se calcá, a se copulá; *c)* de persone, *a se cocosí*, a se arrettá mundru, a cantá se placa prin portu si ornatu;—2. d'in *cocosia*, in acellu-asi intellessu cu *cocosiare*, care e de preferitu.

COCOSIU, s. m.. **gallus, gallinaceus; pyrites** (fr. **coq**, angl. **cock**, numitu asiá dupo vocea sea, de care vedi la *cocorigu*); 1. in intellessulu mai strinsu, mascululu gainei: *mai multi cocosi impreuna nu se potu sufferí, ci se batu intre densii peno la morte; cocosiulu e passere*

www.dacoromanica.ro

mundra, animosa si libidinosa; 2. prin estensione si metafore : *a) cocosiu selbaticu=cocosiu de munte* = **urogallus**; *b)* vorbindu de persone : α) omu libidinosu, β) omu mundru, cui place se se arrette formosu, care cauta se placa prin portulu si ornatulu seu (compara fr. **coquet**); *c)* vorbindu de arme de focu, *cocosiu*=amnariu; *d)* in acea-asi insemnare ce are si *cocoru* sub 2., (in aceste doue d'in urma intellesse *cocosiu* se refere la 3 *coca;* vedi si *cocosia*).

COCOTIA, s. f., si m. *cocotiu*, **vertex, apex, cacumen** (compara it. **cucuzzo**; isp. **cogote**; d'in 3 *coca*) ; partea cea mai de susu a unui ce inaltu, si mai allessu, crescetulu capului, perulu strinsu si innodatu in coda pre crescetulu capului, peru sau penne ce adorna crescetulu unei casside, etc. ; de ací verbulu *cocotiare.*

COCOTIARE, v., **extollere, attollere,** (vedi *cocotia*); a redicá si pune pre una *cocotia*, a inaltiá susu : *a cocotiá copillulu in capu, a se cocotiá intr'unu arbore; catusi'a se cocotiasse pe culmea casei; a se cocotiá câtu mai susu;* — prin metafora, a pune in loculu cellu mai bonu si mai onorificu, adesea cu nuanti'a particularie co *cocotiatulu* nu merita acea onore : *nu te cocotiá tu in capulu mesei, ci da passu altoru-a mai betrani;* de ací : *a se cocotiá*=a vré se para mare, cumu nu e, a se inflá in penne, a se ingomfá, etc.

COCTA, s. f., vedi *coctu.*

* COCTILICIU si *coctilitiu,-a,* adj., **coctilicius** si **coctilitius;** relativu la *coctile* in insemnarea de substantivu : *incapere coctilicia,* d'in lemnu *coctile.*

* COCTILE, adj., **coctilis** (d'in *coctu* = coptu); uscatu prin *cocere*, arsu, preparatu cu focu : *caramide coctili;* de ací, s. f., *coctile*, veri-ce preparatu cu focu, uscatu, arsu, cumu lemnu uscatu (la focu sau la sore), vasu de pamentu arsu in focu, etc.

* COCTIONE, s. f., **coctio** (d'in *coctu* de la *cocere*); actione si resultatu allu actionei de *cocere*, ceva coptu sau fertu : *coctionea placenteloru, carnei, erbeloru; coctionea buccateloru in stomacu; coctionile ce mancàmu sau bemu;* — in intellessu personale, *coctione=cocione.*

COCTIVU,-*a*, adj., **coctivus** (d'in *coctu* de la *cocere*) ; 1. passivu, in acellu-asi intellessu cu *cocibile : coctive castane*, care se cocu currendu si usiore; 2. activu, care coce bene, cu mare potere de coctione : *stomaculu cellu mai coctivu.*

COCTORARIU, s. m., mediu lat. **coctuarius**; care face sau vende *coctorie*, (vedi *coctoriu* sub *b*), *coctorie* de coctu sau *coctorie* de incalditu.

COCTORASIU, s. m., in acellu-asi intellessu co *coctorellu*, care e de preferitu.

COCTORELLU, s. m., (pronuntiatu : *coptorellu*), **furnulus;** deminutivu d'in *coctoriu* in insemnarea de sub *a.*

COCTORIRE (pronuntiatu : *coptorire*),-*escu*, v., **cavare, excavare; subedere, suffodere, subruere ;** a face *coptoriu* in insemnarea de sub *a* a cuventului, a face una mare gaura in ceva prin sapare sau rodere, si de ací, a rode, a sapá, a mancá, etc. : *undele coctorescu ripele;* — metaforice : *morbi veninosi coctorescu si surpa organismulu omului; corruptione profunda sapa si coctoresce societatea.*

COCTORIU,-*a*, (pronuntiatu : *coptoriu*), adj. s., **coctor** si **coctorius-um; furnus, fornax** (d'in *coctu* de la *cocere*); care *coce* sau serve *a coce : coctorii de pane, instrumente coctorie;* inse in acestu intellessu se iea de regula form'a *cocutoriu,-a*, pre candu form'a *coctoriu* se applica de regula ca subst. m. reale, *coctoriu* : α) fornu, in care se coce coca : pane, placente, etc., sau calce si alte petre si metalle : *coctoriu de pane, de arsu calce, caramida*, etc; de ací, pentru cantitatea de pane sau de altu ceva, câta se coce intr'unu *coctoriu : doue coctorie de pane, trei coctorie de caramida;*—frasi : *a arde coctoriulu, coctoriulu se recesce, a bagá in coctoriu, a scote d'in coctoriu*, etc.;— β) unulu d'in cei trei mensi de vera, Juliu : *dupo cerasiariu vine coctoriu; in lun'a lui coctoriu se cocu celle mai multe grane si fructe*, si de ací numele de *coctoriu* ce porta acestu mensu.

COCTU,-*a*, (pronuntiatu si *coptu,-a*), d'in *cocere* : 1. part. passivu, **coctus-a**

www.dacoromanica.ro

um: *castanele cocte mi placu mai multu de câtu celle ferte;* 2. supinu, **coctum-u**: *coctoriu de coctu calce; fructe bune de coctu, nu de fertu;* 3. adj., **maturus**: *mente cocta, fete inco necocte,* (vedi *cocere*); 4. substantivu: *a)* m. *coctu,* cu intellessu abstractu, actione de cocere, modu, tempu de cocere; *coctulu panei, graneloru, buccateloru in stomacu; a dá in coctu*= a incepe se se coca: *granele au datu in coctu; in coctulu granului,* candu se coce granulu; *b)* f. *cocta* (pronuntiatu nu uumai *copta,* ci pre alocurea si *cofta*): α) **cocta,** totu ce se coce, si in speciale, totu ce se coce sau ferbe pentru mancare, si prin urmare cu intellessu mai estensu de câtu 2 *coca*=totu ce se coce d'in farina pentru mancare; β) **cavum, caverua,** sapatura, mancatura, gaura facuta in pamentu sau in trunchii de arbori: *coctele ce se facu in ripe prin continu'a sapatura a apei;* γ) **dolus, ars, fraus,** insellatoría, cursa, artificiu de a prende, amagí si insellá pre cineva; insellatione, insellatoría.

COCTURA, s. f., (pronuntiatu si *coptura,* d'in *coctu* de la *cocere*), **coctura; pus** (compara si it. **cottura**); 1. actione si mai vertosu resultatu allu actionei de *cocere: a)* actione: *coctur'a graneloru e terminata cotra inceputulu lunei lui coctoriu; coctur'a panei si a carnei in stomacu,* etc.; *b)* resultatu allu actionei, ceva *coctu,* si mai vertosu *ceva coctu* pentru mancare; — inse in aceste insemnari intra mai desu si de regula formele: *coca, cocta, coctione, cocutura,* etc; éro form'a *coctura*: 2. se dice in speciale de *ceva coctu si vitiatu prin cocere.:* puroiu, materia purulenta, etc.: *multa coctura curse d'in buboniulu spartu.*

COCU,-*a,* s., **coquus-a; pasta;** d'in *cocere:* 1. cu intellessu personale, care *coce,* care prepara buccate, buccatariu-buccataressa; 2. in intellessu reale, ce *se coce,* (vedi 2 *coca*); — *cocu-a* se nu se confunda cu *coccu-a.*

COCULU,-*a* si *coclu,-a,* s., **coculus-a; coculum;** deminutivu d'in precedentele *cocu,-a,* care, in intellessu reale, pre longa insemnarile de la *cocu-a* sub 2, are si insemnarea de: *a)* vasu de coctu, instrumentu ore-care de coctu; *b)* lemnu ce serve la coctu, lemnu uscatu si bunu de arsu, sau lemnu micutellu si suptirellu, smicella, aschia de apprensu focu, (vedi si 2 *cocina*).

COCUTORIU,-*toria,* adj. s., **coctór** si **coctorius;** care *coce* sau serve *a coce,* (vedi *coctoriu*).

COCUTURA, s f., **coctura** (compara si it. **cocitura,** isp. **cocedura,** port. **cozidoura,** prov. **coitura**); actione si resultatu allu actionei de *cocere,* (vedi *coctura*).

COCYTIA, s. f., vedi *cocytu.*

* COCYTU, s. m., **cocytus** (κωκυτός, din κωκύειν=*lamentare*); 1. unulu d'in celle cinci fluvii d'in infernulu anticiloru; de ací: 2. prin estensione si metafora: *a)* veri-ce fluviu limosu si putorosu; *b)* dorere acuta, produssa de unu animalculu introdussu sub pelle; — de ací: 3. *cocytiu-a,* adj., **cocytius**=de *cocytu: undele cocytie;* de unde s. f., *cocytia,* (compara fr. **cocytie**), genu de insecte lepidoptere d'in famili'a crepuscularieloru.

CODA, s. f., **cauda** si **coda** (it. **coda,** isp. **cola,** prov. **coda, coza** si **coa;** vechiu fr. **coe** si **coue,** nou fr. **queue**); 1. prolungare mai multu sau mai pucinu estensa a capitului posteriore de la column'a vertebrale a certoru animali: *a)* cadrupedi: *cod'a callului, boului, canelui, porcului, asinului; b)* certe reptili: *cod'a serpelui, serpillei;* 2. prin metafore: *a)* la passeri, pennele mai lunge ce crescu la partea posteriore: *a smulge cod'a gainei, cocosiului, curcei; cod'a corbului, vulturului, ciorei; b)* la pesci, si reptili, si certe insecte, parte ce de la ventre se estende peno la estremitatea inferiore a corpului: *cod'a carpului, somnului, platicei, scarabusiului; c)* la omeni, perulu capului sau parte d'in peru impletitu spre cefa: *doue formose code spendurau pre spatele formosei vergine; fetele romane porta cod'a sau codele pre spate, éro feminele maritate infasciora codele loru la cefa sau pre crescetulu capului; codele feteloru mai mice impletite pre lunga temple se chiama coditie (cositie); cod'a impletita cu peru de la frunte si lassata spre frunte se chiama si motiu; si baietiloru se impletesce perulu in una sau*

www.dacoromanica.ro

mai multe code; una data si barbatii, chiaru si militarii portau coda; de ací: *de candu Nemtii cu coda, de la Muscalii cu coda;* — *d)* la vestimentele lungi, mai vertosu muieresci, partea posteriore ce se teresce: *cod'a rochiei, cod'a mantei prelatului; mai multe domne tinu lung'a coda a vestimentului principessei; e)* la plante sau la frundiele si pomele loru: α) petiorulu, pedunclu: *code de cerasie, de mere, de pere, codele frundieloru de prunu;* β) éro la pome, si partea oppusa petiorului; *f)* la cometi, partea lunga formata de radiele posteriori alle cometului; de ací: *stelle cu coda= cometi; g)* la diverse obiecte de maniatu, parte de care se appuca cu man'a: *cod'a securei, meturei, tegaiei, lancei, remului; h)* insocitu cu unu genetivu attributivu allu unui nume de animale, serve ca nume de diverse plante, cumu: α) *cod'a vacei = cod'a boului = cod'a lupului=* **verbascum thapsus** lui *Linneu;* β) *cod'a callului=***equisetum arvense** lui *Linneu;* γ) *cod'a soricelui* sau *soricellului=***achillea milefolium** lui *Linneu;* δ) *cod'a cocosiului=* **convallaria polygonatum** lui *Linneu; i)* in genere, parte a unui ce, parte mai mica de câtu acellu ce, si mai vertosu parte ce se considera ca appendice sau ca estremitate proeminente: α) *cod'a unui lacu, unei massa ore-care de apa,* parte estrema a unei apa ce se intende in punta; β) *cod'a ochiului,* estremitate a ochiului mai vertosu anghiulu esternu allu ochiului; de a ací: *a cautá la cine-va cu cod'a ochiului=a se uitá la cineva cu cod'a ochiului:* α') a se uitá pre furisiu; β') a se uitá cu supperare si cu menía; γ) *cod'a unui muschiu,* estremitate, si in speciale, estremitate imbuccata in partea mobile; δ) *cod'a flagellului,* estremitatea acuminata; *j)* estremitate determinata, si a nume: α) partea d'in urma, oppusu la *cape* sau la *frunte:* α') in genere: *cod'a unei scrissore; cei d'in coda, cei d'in medilocu si cei d'in frunte; a remané, a stá, a se pune in coda;* in *coda la bataia, in capu la fuga;* — despre proverb. *fora capu si fora coda,* vedi la *capu;* β') in speciale: α') *cod'a ostei,* partea ostei ce la batalia sau in mersu vine cea d'in urma, in oppositione cu *fruntea ostei* =partea ostei ce la batalia sau in mersu este inainte; β') la cuvente, partea cea d'in urma, syllab'a sau sonulu finale; *articlulu nostru se pune in cod'a cuventelorv articulate;* γ') in musica, *coda=* frase musicale ce se adauge la cea-a ce ar poté terminá una buccata de musica, fora se ua finesca in modu completu; β) parte inferiore, si de ací, posetione inferiore, calitate inferiore, si mai vertosu, ce e mai reu si mai de lapidatu, ce e mai de nemica, etc.: *a siedé in cod'a mesei,* oppusu la: *a siedé in capulu mesei; omeni de coda,* in oppositione cu *omeni de frunte; cod'a granului,* partea cea mai rea a granului in oppositione cu *fruntea granului=*partea cea mai bona a granului; de ací absolutu: *coda,* si mai vertosu pl. *code=codiu* sau *godiu:* α') proprie, parte de granu sau de alte cereali ce prin venturare sau ciurare se allege de lapidatu: *codele sunt bune numai pentru passeri sau alte animali;* β') metaforice, ce e de lapidatu d'in veri-ce: fece, gunoiu, etc.; ce e mai vile si mai degradatu intr'una secietate; γ) parte accessoria, si mai vertosu parte de prisosu: *codele littereloru,* semnele de prisosu ce se punu la unele d'in litterele nostre; asiá se dice si de una persona co e *cod'a altei-a,* candu acea persona insociesce totudeun'a si fora necessitate pre cea alta, sau candu acea persona, de si adduce cellei alte vre unu adjutoriu, acestu adjutoriu inse e de mica importantia: eu nu vreu *si nu potu a me intellege cu codele ministrului;* — 3. locutioni si proverbie in cari intra *coda: a) scurtu de coda:* α) proprie, cu *cod'a scurta,* d'in natura, sau taiata sau rupta: *cane scurtu de coda;* β) metaforice: α') maletractatu, vettematu in person'a, averea sau onorea sea, rosinatu: *am scapatu scurtu de coda;* β') insemnatu, destinsu prin ceva: *nu esti numai tu scurtu de coda, mai sunt si altii scurti de coda,* etc., nu sunteti numai voi de acesta calitate, n'aveti numai voi aceste derepturi, nu ve chiama numai pre voi asiá; *b) cu cod'a intre petiore,* rosinatu, umilitu, confusu, speriatu, etc., se dice proprie de cani,

www.dacoromanica.ro

apoi prin metafora si de persone : *a fugí sau a se duce cu cod'a intre petiore; a pune cod'a intre petiore; c) a pune cod'a pre spinare :* α) proprie, de vace, tauri si boi : *vaccele pusera cod'a pre spinare si ua luara la fuga;* β) metaforice : α') a luá la fuga, a fugí orb'a ; β') a nu mai vré se scia de bon'a cuvenientia, a se emancipá prea multu; *d) a si bagá cod'a in ceva sau undeva,* a se ammestecá in ce nu s'ar cadé se se ammestice : *dracu si baga cod'a in tote; e) a calcá pre coda :* α) proprie : *am calcatu serpele pre coda;* β) metaforice, a attenge pre cineva unde lu dore, a lu vettemá si supperá reu : *nu me calca pre coda nemine impunitu; f) a dá d'in coda, a miscá cod'a :* α) proprie : *caii, boii si alte animali dau d'in coda, spre a se apperá de musca;* β) in speciale despre *cani, cari dau d'in coda, spre a se gudurá si lingusí,* si de ací : *a dá d'in coda* = a lingusí cu bassetia; inse : *a dá cu cod'a*=a loví cu *cod'a,* fia naturale fia artificiale : *a dá in cineva cu cod'a securei, leii dau cu cod'a; g) a redicá, a inaltiá, a tiné cod'a susu,* etc., au, pre longa intellessulu propriu, si intellessulu metaforicu de : *a prende anima, a redicá capulu, a se mundrí,* etc.; (vedi si la *capra* proverbiulu : *capr'a tine cod'a susu*) in opposetione cu *a lassá, stringe intre petiore, plecá,* etc., *cod'a.*

CODABATURA, s. f., (d'in *coda* si *batere*), **motacilla,** (compara it. **coditremola**); specia de passere, asiá numita, pentru co *bate d'in coda totu intr'una;* — metaforice, mare si bona pertica de batutu pre cineva.

CODACE si *codaciu,-a,* adj., **longam habens caudam; postremus, ultimus, novissimus; tardus, lentus; invitus, piger; ignavus, socors** (compara si *codardu,* ital. **codardo**=*fricosu,* derivatu totu d'in *coda*); *de coda;* 1. proprie, care are *cod'a longa,* (comp. it. **codacciuto**); déro : 2. mai vertosu in insemnarile metaforice si ideali alle cuventului *coda; a)* care remane sau sta in urma, mai vertosu armatu care la batalla sau in mersu se afla in nrma : *codacii remasesse departe in urma de oste; b)* care se misca incetu, si de ací : 3. care se misca si in genere lucra fora tragere de anima : *codaci la lucru, bene dispusi la mancare;* 4. fricosu, fora coragiu.

CODACIA, s. f., (pronuntia : *codacía*), calitate sau fapta de *codace.*

CODALE, adj., **caudalis;** relativu la *coda,* in insemnarea propria a cuventului : *nodulu codale.*

CODALBELLU si

CODALBIORU,-*a,* adj., deminutivu d'in *codalbu : doisprediece boi in coda codalbelli.*

CODALBU,-*a,* adj., **imam caudam albam habens,** care are cod'a si mai vertosu partea inferiore a ei alba : *boi codalbi, vacce codalbe;* — subst. *codalbu-a,* applecatu ca nume propriu la boi si vacce.

CODANU,-*a,* adj., **ultimus, novissimus; pæne nubilis;** relativu la *coda :* 1. care sta sau vine in urma de altii : *codanii remasesse tare in urma;* 2. care incepe a impletí *code* la capu, mai vertosu ca femin. *codana,* vorbindu de una feta, care nu mai e mica, ca se impletesca perulu *in cositie,* ci destullu de mare, ca se si l'impletesca *in code,* feta care esse d'in copillaría, fora a fí inse deplenu matura pentru casatoría : *mai multe codane s'au prensu in chora a laturi cu fetele mari.*

CODARDU,-*a,* adj., **ignavus, socors;** vedi *codace.*

CODARIU (si *codasiu*)-*a,* adj. s., **ultimus, postremus; infimæ fortunæ;** *de coda :* 1. care merge sau sta in urma, cellu d'in urma; déro mai vertosu : 2. cellu mai de diosu prin avere, cellu mai cu pucina stare.

CODATU,-*a,* adj., (it. **coduta,** prov. **caudat,** fr. **caudé**); munitu cu *coda,* in insemnare propria si metaforica : *codatii tauri, codatele muieri, codat'a secure;* — in speciale, cu coda lunga; mare sau tufosa, (vedi si *codace* sub 1).

CODICA, s. f., vedi *codice.*

CODICALE, adj., **caudicalis;** relativu la *codice.*

CODICARIU, -*a,* (reu : *condicariu*), adj. s., **caudicarius** si **codicarius;** relativu la *codice :* 1. in intellessu originariu : *navi codicarie;* 2. in intellessu metaforicu, care tine *codicele,* insarcinatu cu *codicele,* in insemnarea lui codice de sub 2, *e.*

www.dacoromanica.ro

CODICE, s. m., (reu : *condica*), **caudex** si **codex** (it. **codico** si **codice**, fr. **caudex** si **code**); 1. in intellessu anticu : *a)* trunchiu de arbore, si prin metafore : α)trunchiu ce serve de *oppedi* = butucu in care se punu petiorele, manule, etc., celloru condemnati, de care se lega cineva pentru punitione; β) cu intellessulu de batujocura, ce are si populariulu *bustianu* = omu greu de corpu sau greu de precepere, stultu si nesentitoriu; *b)* ceva facutu d'in unu trunchiu de arbore : α) vasu de plutitu facutu d'in unu trunchiu, luntre, nave mica; β) mai multe table de lemnu unse cu céra, pre care scrieau anticii, si cari legate impreuna, formau, ca si foiele cartacie, una carte de form'a cartiloru nostre de astadi; de acì : 2. cu intellessu mai nou : *a)* manuscriptu cu foie de veri-ce materia : de membrana, de carta, etc. : *codice membranaciu, cartaciu; codice anticu, bene conservatu, integru, mutilatu*, etc.; *b)* collectione de legi, constitutioni, rescripte, etc. : α) alle imperatoriloru romani : *codicele theodosianu, codicele justinianeu*, β) alle altoru domnitori : *codicile ce coprende legile Visigotiloru; c)* corpu de legi cari reguledia una parte de dereptu: *codice civile, criminale;* cartea insasi care coprende legile : *a deschide codicele; d)* cu sensu si mai generale, collectione de precepte, de regule, de doctrine, etc., carte ce coprende asseminia collectioni : *codicele bonei cuvientic, codicele moralei si allu onorei; codicele civilitatei si politetiei; codicele limbei e Dictionariulu; codicele sacru=biblia; codicele farmacistului=codicele farmaceuticu*, unde pentru usulu farmacistiloru se afla trecute formulele si receptele medicali approbate si propuse ca modelle; *e)* registru, libru, catastichu, etc. : *legea obliga pre negotiatori a tiné mai multe codici; codica de essire, de intrare a cartieloru, codica de morti, de nascuti, de insorati, de patentari; a suscrie in codica de acceptare*, etc.

CODICIA si *coditia*, s. f., **caudula**; deminutivu d'iu *coda* : 1. proprie, applecatu cu intellessulu generale : *codicì'a mnelului, porcellului;* 2. metaforice : *a)* de assemine cu sensu generale : *coditi'a flagelului; b)* cu intellessu speciale : coda de peru, fia marí fia mici, (in acestu intellessu se pronuntia pre alocurea *cossiti'a* nascutu d'in *coditi'a* cu *d* siueratu).

* CODICILLARE si *codicillariu,-a*, adj., **codicillaris;** relativu la *codicillu : clausula codicillare.*

* CODICILLU, s. m., **codicillus;** deminutivu d'in *codice* : 1. in intellessu primitivu, micu trunchiu de arbore; 2. prin metafore : *a)* scriptu micu : scrissore, inscrissu, bulletu, etc.; *b)* in speciale : α) una scrissore autografa a imperatoriului, diploma, rescriptu, etc.; β) particularia dispositione, prin care se manifesta ultim'a voientia a unui testatoriu si prin care se modifica, se adauge sau se desfientiedia ceva d'in unu testamentu facutu mai inainte; de unde: γ) in genere, adaussu la celle deja scrisse, poscriptu, nota finale, etc.

* CODIFERU,-*a*, adj., (fr. **caudifère;** d'in *coda* si *ferere*); care porta sau are coda.

* CODIGERU,-*a*, adj., (fr. **caudigère;** d'in *coda* si *gerere*); care porta coda, vorbindu de plante care au ramificationi in forma de code, de frundie ce se termina in punta, etc.

CODILLA, s. f., **posterior vehiculi capsa;** (compara **codilla=codula**); capsa sau cassa la cod'a unei carrucia, in care carruciarii punu nutreciu sau alte lucruri. (Pre a locurea se pronuntia *codirla.*)

CODINA, s. f., **cretura; fex; cucurbitæ genus** (compara si ital. **codina**); proprie, form'a feminina d'in unu adj. *codinu,-a=de coda*, luata inse ca substantivu in intellessu de : 1. granu, ordiu, meiu, farina, etc., de coda; ce se allege mai reu d'in aceste cereali cernute; de ací : 2. veri-ce residuu de lapidatu; 3. specia de cucurbita. (Pre a locurea se pronuntia *godina*).

CODIRE,-*escu*, v., **tergiversari, parum sincere vel parum sedulo agere, cunctari, hæsitare;** de regula, refless. *a se codí*, a fi *codace*, a se dá inderetu, a nu dá inainte, si de ací, a nu lucrá cu

www.dacoromanica.ro

tragere de ânima, a nu lucrá voiosu, a arretá neplacere addeverata sau prefacuta, a cautá se scape de unu ce prin artificie, etc, : *nu sciu de ce se codesce boulu si nu da in jugu; la mancare toti se indesa, éro la lucru toti se codescu; ce te mai codesci, déco ti place? fa asiá si nu te mai codí.*

CODIRLA, vedi *codilla.*

CODISIORA, *coditia*, vedi *codicia.*

CODOBATURA, vedi *codabatura.*

CODITORIU,-*a*, adj. s., care se *codesce.*

CODITURA, s. f., **tergiversatio, cunctatio;** actione si resultatu allu actionei de *codire.*

CODOIU, cu *l* moiatu, in locu de :

CODONIU, (mai pucinu bene *: codonia*), s. m., (it. **codone**); augmentativu d'in *coda.*

CODRIANU,-*a*, adj. s., **silvicola;** de *codru* in insemnarea de sub 1, luatu mai vertosu ca subst. cu intellessu de *locuitoriu de codru.*

CODRISIORU, s. m., deminutivu d'in *codru.*

CODRU, s. m., pl.-i, **saltus, grandis et densa silva; frustum, offa** (compara lat. **codetum-a,** de care Festu dice : **ager, in quo virgulta nascuntur ad caudarum equinarum similitudinem**=*campu in care nascu si crescu tufe assemini cu codele de callu;* asiá déro *codru* e in locu de *coduru*, forma masc. d'in *codura* sau *codula;* compara si it. **codrione** = *codoniu*, cumu si **codola, codolo** = *codura, coduru*) ; 1. selba desa cu arbori mari, ramurosi si frundiosi, mai vertosu assemine selba inverdita : *unu vechiu canticu incepe asiá : sub polla de codru verde, micutellu focu mi se vede; pecurile essu primaver'a la codru, ca se pasca erba si frundia; codrii erau si sunt cuibulu de predilectione allu lotriloru mari;* de ací : *omu de codru* = lotru; *lotru de codru* = furu de cei declarati; *a essí la codru, a se face de codru*=a se appucá de latronía; 2. buccata, buccatella de ceva, mai vertosu ceva de mancatu : *codru de pane, a mancá mai multi codri de pane;* — proverb : *a visá codri verdi*: *α)* a sentí fome nespusa de mare : *manca bene, ca se nu visedi la nopte codri verdi; b)* a aiurá, a delirá infricosiatu : *ce spuni tu? au visedi codri verdi?*

CODULA si *codura*, s. f., **caudula** si **codula;** deminutivu d'in *coda*, applicatu in speciale : *a)* la code arteficiali si bene lucrate, de cari se appuca si se tinu cu man'a certe obiecte : *codul'a viorei, citarei*, etc.;—*b)* la codele certoru insecte si conchylie ; — in acelle-asi insemnari se dice si m. *codulu* sau *coduru;* — de ací, *codulatu-a* sau *coduratu-a*, munitu cu una sau mai multe *codule.*

* COECALE, adj., **cœqualis** (d'in 2 *co* si *ecale*); de acea-asi marime si mai vertosu de acea-asi etate.

* COECALITATE, s. f., **cœqualitas,** stare sau calitate de *coecale.*

* COEFFICIENTE, adj. s., (it. **coefficiente**, fr. **coefficient**); d'in *coefficere* (2 *co* si *efficere*)=a effice impreuna cu altulu, a contribuí la unu effectu, luatu de regula ca subst. m. reale, *unu coefficiente*, multi *coefficienti*, cu insemnarile de : 1. in calculu : *a)* numeru ce se pune innaintea unei cantitate algebrica, ca se ua multiplice : in espressionea algebrica : *5 a;* numerulu 5 e *coefficientele* cantitatei *a; b)* cantitate algebrica considerata ca connoscuta, care se pune innaintea altei cantitate algebrica considerata ca neconnoscuta, ca se ua multiplice : in *ax, a* este *coefficientele* lui *x;* 2. in physica, numeru ce esprime mesur'a unui effectu, cumu : *coefficiente de dilatationi a unui corpu*, numeru ce esprime relationea intre volumele acellui corpu la unu gradu orecare de temperatura si volumele acellui-asi corpu la altu gradu de temperatura fissu si normale, care e de regula zerulu thermometreloru nostre ; *coefficientê allu fortiei calorifice a unei substantie combustibile*, numeru ce esprime reportulu intre cantitatea de caldura ce da acea substantia in arderea sea si cantitatea de caldura care se iea ca unitate si care se chiama *caloría;* — luatu si ca adiect. : *numere coefficienti, cantitati coefficienti, cantitate coefficiente.*

* COEFFICIENTIA, s. f., (it. **coefficienza**); calitate de *coefficiente*, cea-a ce

www.dacoromanica.ro

impreuua cu alte cause, este causa a unui effectu.

* COELEGERE, v. (d'in 2. *co* si *elegere*); a allege impreuna cu altulu; de ací:

COELECTORIU, s. m., collegu sau sociu de allegere.

†† COEMERE, v., **coemere** (d'in 2. *co* si *emere*): a comperá mai multe lucruri de una data; a comperá impreuna cu altii de ací :

* COEMPTIONE, s. f., **coemptio**; invoirea mai multoru-a de a comperá in preuna si cu redicat'a, spre a vende apoi candu si câtu le place ; — in speciale, modu de casatoría la vechii Romani, care consistea intr'una simulata comperare reciproca a conjugiloru.

* COEMPTORIU, -*toria*, adj., care face *coemptione*.

COEPISCOPU, s. m., **coepiscopus** (d'in 2. *co* si *episcopu*); collegu de episcopatu, care impreuna cu altu episcopu este episcopu allu unei cetate sau provincia.

†† COERCERE, *coercui*, *coercutu*, v., **coercere** (d'in 2. *co* si *arcere*=*stringere*, *strimtorare*); a strimtorá de mai multe parti, a incinge de tote partile, si de ací, a impedicá libertatea de actione si de desvoltare, a marginí, a reduce, a infrená a tiné bene in frenu, etc.; in speciale, a tiné in frenu passionile sau personele passionate, a le marginí de a face reu.

* COERCIBILE, adj. (it. **coercibile**); care se pote *coerce*, impune prin *coercitione*.

*COERCITIONE, s. f., **coercitio**; actione de *coercere*; dereptu si auctoritate de a *coerce*, de a constringe la implenirea unei detoría, de a tiné in marginile detoriei.

* COERCITIVU.-*a*, adj. (it. **coercitivo**, fr. **coercitif**); care are potere de a *coerce*: *medie coercitive*.

* COEREDE, s., **cohæres** (d'in 2. *co* si *erede*); erede in preuna cu altulu sau cu altii.

* COEREDITATE, s. f., **cohæreditas**; stare sau dereptu de *coerede*.

* COERENTE, adj., **cohærens**; care *coere* : *materia solida si coerente*; *discursu alle carui idee nu su coerenti*.

*COERENTIA, s. f., **cohærentia**; stare sau calitate, potere de *coerente* : *coerentia ideeloru*, *mica coerentia a moleculeloru unui licidu*.

* COERERE si *coerire*,-*escu*, v., **cohærere** (d'in *co* si **hærere**, **hæsi**, **hæsum**=*a se lipí*, *a fi lipitu*); a se prende de altulu. a se lipí si uní strinsu cu acestu-a : *atomii coeru unulu cu altulu*.

*COESIONE, a. f., **cohæsio** (it. **coesione**, fr. **cohésion**; d'in part. **coesu** de la *coerere*); 1. in genere, actione de *coerere*, 2. in speciale, ca terminu de physica : *a)* actione prin care moleculele omogenie alle unui corpu coeru unele cu altele si oppunu resistentia la separationea loru: *forti'a ce produce coesionea se chiama affinitate*; inse : *b)* chymicii dau numele de *coesione* si la forti'a care unesce in una massa moleculele de acea-asi natura : *coesionea moleculeloru elementarie alle sulfurei*, *moleculeloru compuse alle apei*.

*COESSENTIALE, adj., (it. **coessentiale**; d'in 2. *co* si *essentiale*), de acea-asi essentia : *in Domnedieu unulu Filiulu e coessentiale*, *coecale si coeternu cu Tatalu*.

* COESSISTENTE, adj., (it. **coesistente**, fr. **coexistant**); care *coessiste* : *cause coessistenti*.

* COESSISTENTIA, s. f., (it. **coesistenza**, fr. **coexistence**); stare de *coessistente*.

* COESSISTERE, v. (it. **coesistere**, fr. **coexister**; d'in 2. *co* si *essistere*); a essiste in acellu-asi tempu in preuna cu altulu : *in Domnedieu unulu Filiulu si Spiritulu coessistu cu Tatalu*.

* COESTIMARE, v. **coæstimare** (d'in 2. *co* si *estimare*); a estimá impreuna si in acellu-asi tempu unu ce cu altu ce.

*COETANIU,-*a*, adj., **coetaneus** (d'in 2. *co* si *etate*); 1. de acea-asi etate : *juni coetanii*; 2. d'in acellu-asi tempu : *Cicerone fu coetaniu cu C. J. Cesare*.

* COETERNITATE, s. f., **coæternitas** (it. **cocternità**, fr. **coéternité**); abstractu d'in *coeternu* : *coeternitatea Cuventului cu Spiritulu*.

* COETERNU,-*a*, adj., **coæternus** (d'in 2. *co* si *eternu* care e in preuna si ecale eternu *cu altulu*, cea ce nu se pote dice proprie de câtu de personele

www.dacoromanica.ro

divine si de attributtele loru : *Spiritulu santu e coeternu cu Tatalu si cu Filiulu.*

* COEVU,-*a*, adj., s., **coævus** d'in 2. *co* si *evu*); de acea-asi etate, care traiesce sau a traitu in acellu-asi tempu cu altulu.

COFA, s. f., **situla**; vasu de lemnu, de forma aprope cylindrica, inse ceva mai strimtu spre gura si mai largu la fundu, care serve a carrá si pastrá apa si alte licide : *cofa cu cercuri de ferru, cofa dogita;* — câtu contine una *cofa : doue cofe de apa, mai multe cofe de capsione,* (vedi *cupa*).

COFARESSA, s. f, (mai pucinu bene : *cafaritia*); 1. muiere a *cofariului;* 2. muiere ce college si vende pome cu *cof'a. M.*

COFARIA, s. f., 1. maiestría a *cofariului*, 2. officina unde se fabrica sau vende *cofe;* multime de *cofe.*

COFARIRE,-*escu*, v., a fi *cofaressa* in intellessulu cuventului de sub 2, si de ací, a fi negotiatoressa de lucruri de mancare si alte assemini lucruri menute. *M.*

COFARITIA, vedi *cofaressa.*

COFARIU, s. m., care fabrica sau vende *cofe.*

COFECTARIA si *cofettaría*, s. f., arte, stabilimentu sau afficina de *cofectariu.*

COFECTARIU si *cofettariu*, s. m., care fabrica si vende *cofecturi.*

COFECTU si *cofettu*, s. m. pl.-*re*, **cupedia, dulcia** (compara it. **confetto** = *cofettu*); acellu-asi cu *confectu*, luatu inse numai ca substantivu in insemnarea speciale de : poma, farina, ciocolata, cafea, etc., *confecte* cu sacharu.

COFECTURA si *cofettura*, vedi *confectura.*

COFICIA si *cofitia*, s. f., deminutivu d'in *cofa : coficia de apa, doue coficie mure; a vende diece coficie de capsioni.*

COFORIRE si *cufurire*,-*escu*, v., **conforire, inquinare, contaminare** (d'in 2. *co* si *foria*); 1. a intiná, a implé de scremente : *copillulu a coforitu vestimentulu;* 2. reflessivu, *a se cofori; a)* a se intiná, a se implé de scremente; *b)* a essí afora desu, multu si molle, a urdiná, a lu trece, a avé diarria : *nu e bene vitellului, co prea se coforesce;* 3. metaforice, a insultá, injurá, batujocurí, avilí, etc., si reflèssivu : a se intiná, a se batujocurí, a se avilí, a se maculá, a si perde puritatea morale, etc.;—proverb.: *una vacca coforita coforesce tota turm'a*=corruptionea si desonorea uuui-a se intende intre toti cei ce au a face cu ellu.

COFORITIONE, s. f., actione si mai vertosu morbulu de *coforire.*

COFORITIOSU-*a* si *cufuritiosu*, adj., suppusu la *coforire.*

COFORITORIU-*toria* si *cufuritoriu*, adj. s., care *coforesce* sau se *coforesce.*

COFORITU si *cufuritu*, d'in *coforire :* 1. part. passivu : *scrofe coforite ;* 2. supinu si subst. abstractu *: coforitulu porciloru.*

COFORITURA si *cufuritura*, s. f., actione de *cofurire*, déro mai vertosu, resultatu allu acestei actione, scrementele *coforite*, morbu sau accessu de *coforire.*

COFUNDARE si *cufundare* (d'in 2. *co* si *fundu*), v., **immergere, submergere, se totum dedere;** a dá de totu a fundu : *a cofundá navile inimicului; la cutremure mari cetati intrege se cofunda;* — metaforice : *a se cofundá in cogetationi; cofundatu in miseria, in turpitudini;* — asiá déro differitu de *affundare;* coci : *a) ce se affunda*, pote érosi essí de asupra, éro ce se *cofunda*, remane pentru totudeun'a affundatu si perdutu; *b)* ce *se affunda*, nu se da *de totu si cu totulu a fundu*, éro ce se *cofunda*, se da de *totu a fundu : una nave, ce vre cineva se innece, nu ua affunda, ci ua cofunda; cofundare* se appropia, prin intellessu, de *scofundare* mai multu de câtu de *affundare.* (Vedi si *confundare*).

COFUNDATIONE si *cufundatione*, s. f., actione de a *cofundá* sau a se *cofundá.*

COFUNDATORIU,-*toria*, adj. s., care *cofunda : cofundatoriulu naviloru.*

COFUNDATU,-*a*, d'in *cofundare :* 1. part. passivu: *merci cofundate in lacu;* 2. supinu si subst. abstractu : *cofundatulu copillului de trei ori in ap'a battezului.*

COFUNDATURA si *cufundatura*, s. f., actione de *cofundare*, déro mai

www.dacoromanica.ro

vertosu resultatu allu acestei actione, ceva cofundatu, lassatu in diosu, gaura mare, caverna, surpatura, etc.: *vaste si profunde cofundature se vedeau in acellu locu.*

COFUNDOSU,-*a*, adj., **valde depressus, profundus**; augmentativu d'in *cofundu,-a*,=tare si cu totulu affundatu: *cofundose caverne.*

COFUNDU,-*a*, adj., **altus, profundus**; d'in 2. *co* si *fundu*, ca si *profundu* d'in *pro* si *fundu*, *affundu* d'in *ad* si *fundu*; differe de *affundu* ca *cofundare* de *affundare.*

* COGITABILE, adj., **cogitabilis**; care se pote *cogitá.*

* COGITABUNDU,-*a*, adj., **cogitabundus**; cofundatu in *cogitare* sau in *cogitari.*

COGITANTE, adj., **cogitans**; care *cogita*: *mentea e cogitante, corpulu nu e cogitante.*

1 COGITARE, *cugitare* si *cugetare*, v., **cogitare** (d'in 2. *co* si *agitare*=*agitare cu sene, in sene, in mentea sea*; compara it. **cogitare** si **coitare**, isp. si port. **cuidar**, prov. **cuidar** si **cuiar**, vechiu fr. **cuider**, de unde nou fr. compusu: **outre-cuider**, alb. **couigtoig**); a agitá sau lucrá cu mentea, vorbindu de veri-ce acte alle mentei libere, spontanu si totu de una data conscientiose: 1. *a cogitá ceva, de* sau *despre ceva, asupr'a unui ce*: *a)* a si formá in mente conceptulu, representationea, imaginea, ide'a de acellu ce: *fienti'a ce sente numai, nu cogita inco; éro cine cogita, acellu-a si sente totu deun'a; copillulu ce incepe a lege, lege numai, fora se cogite ce lege; b)* a imaginá, a aflá sau a cercá cu mentea una idea, unu planu, etc.: *cogitati si aflati, déco poteti, unu mediu de scapare; c)* a cercetá de tote partile cu mentea, a considerá, a reflecte, a meditá, a reflecte, si de ací, a combiná, a prepará, a luá d'inainte tote mesurele de successu: *a vorbí fora a cugitá, inainte de a vorbi si mai vertosu inainte de a scrie, se cade se cogitàmu bene asupr'a celloru ce avemn se dicemu; crimine indelungu cogitata; d)* a rationá, a judecá, a affirmá, etc. *cine cogita bene, nu pote vorbí reu; artea de a cogitá*=logic'a; *cogitati co totu ce sbora se manca; fora connoscentie profunde nu putemu cogitá dereptu despre lucruri si despre omeni; e)* a opiná, a fi de parere, a crede: *asupr'a acestui puntu toti cogitàmu asiá; a cogitá despre cineva reu sau bene; f)* a avé in mente, si in speciale: α) a avé in mente ide'a sau conceptulu, etc.: *nu e cineva totu de un'a oblegatu a spune ce cogita; libertatea de a dice tote câte omulu cogita;* β) a se occupá cu mentea si chiaru cu anim'a, a se interessá de ceva sau de cineva: *neci cogitati de noi*, (vedi si la 2); γ) a avé in cugetu, a avé intentionea, scopulu, resolutionea, etc., a fi pre puntu, paratu, dispusu, etc.: *cogitu a face una callatoria, cogitamu se plecàmu; g)* a vení in mente, a trece prin monte: *cine si cogitá co unu nemica ar poté avé consecentie asiá de gravi? nu amu cogitatu ceva asiá neasteptatu;* 2. *a cogitá la ceva* sau la *cineva*: *a)* a si applecá mentea, a luá a mente, a considerá: *cogitati bene la consecientiele unei assemine fapta; b)* a si adduce a mente: *nu mai cogitati la noi, ne ati uitatu de totu; c)* a se occupá cu mentea si ânim'a, a se interessá: *egoistulu cogita numai la sene; cogitati la peccatu si la Domnedieu.*

2. COGITARE si *cugetare*, s. f., **cogitatio**; actionea verbului 1. *cogitare*, si de ací: 2. facultatea de a cogitá; 3. productu allu actionei acestei facultate: *legile cogitarei, prin limba esprememu ca mai bone cogitarile si sentirile nostre; cogitari clare essu d'in una cogitare luminosa; in cogitarea mea nu pote intrá asseminea idea.*

COGITATIONE si *cugetatione*, s. f., **cogitatio**; camu in acellu-asi intellessu cu 2. *cogitare*, differindu de acestu-a intru câtu e mai pucinu abstractu, mai pucinu generale si vagu: *cogitationile profundului cogitatoriu; a si desvoltá si elucidá bene cogitationea sea.*

COGITATIVU-*a*, adj. (it. **cogitativo**); care are potere sau facultate de a cogitá; —in acellu-asi intellessu cu *cogitabundu*; —s. f., *cogitativa* (subintellege *facultate*)=facultate de a cogitá.

COGITATORIU si *cugetatoriu-toria*,

www.dacoromanica.ro

adj. s., care *cogita* : *omenii bene cogitatori nu facu passi temerari;—bene cogitatoriu* = *de bene cogitatoriu* : *a)* in genere, care cogita dereptu si maturu ; *b)* cu bone intentioni, cu bone sentimente, bene voitoriu, favorabile, etc. ; *Românii bene cogitatori*, in opposetione cu *reu cogitatoriu* sau *de reu cogitatoriu*.

COGITATU,-*a*, si *cugitatu*, d'in *cogitare*. 1. part. passivu, **cogitatus-a-um** : *planu bene cogitatu, déro reu essecutatu;* 2. sub. m., *cogitatu-lu* = **cogitatum**, totu ce se *cogita*, obiectu de *cogitare* sau productu allu *cogitarei* : *cogitatulu pote fi reale sau numai imaginariu; cogitate alle mentei nostre sunt conceptele, representationile, ideele, judeciele*, etc.; 3. supinu, **cogitatum-u** : *n'am acumu tempu de cogitatu indestullu asupr'a acestei delicata cestione;* 4. subst. m., *cogitatu-lu* = **cogitatus-us**, abstractu, in insemnare appropiata de 2. *cogitare*, mai vertosu modu, processu sau tempu de *cogitare*.

COGITATURA si *cugetatura*, s. f., **cogitatio, cogitatum**; actione, déro mai vertosu resultatu, productu allu *cogitarei*.

COGITU si *cugetu*, s. m. pl.-*e*; **cogitatum, cogitatio; mens, animus; mens sui conscia, mens recti conscia, conscientia**, (compara port. **cuido**, vechiu isp. **cuida**, vechiu it. **coto**, prov. **cuit, cuia**; vechiu fr. **cude**); 1. ce *se cogita* sau *s'a cogitatu*, actu presente sau trecutu allu cogitarei, productu allu *cogitarei*, si prin urmare appropiatu, in acestu intellessu de *cogitatu* sub 2; inse : *a)* raru cu intellessulu generale de *veri-ce se cogita*, cumu : *a si dá pre facia cogitele, a si spune liberu si claru cogitulu si sentimentulu seu;*— ci ca mai desu : *b)* ce *se cogita* in bene sau in reu, ce *se cogita* cu scopu de essecutare : α) idea, opinione, dispositione, sentimentu, etc. : *a avé bone sau relle cogite de cineva* sau *pentru cineva;* β) intentione, scopu, resolutione, planu, etc. : *cogitulu de a predá, despoiá, uccide pre cineva; cogite fatali noue si terrei; a avé, a nutrí cogitulu de a fugí, de a plecá ; a vení cu cogitulu de a se impacá; cu ce cogitu ati facutu acesta-a ? dupo facia si ochi poti vedé, co acesti omeni au cogitu reu cu noi sau pentru noi; a pune cogitu reu pre averea, vieti'a, fericirea cuiva;* asiá si : *a pune cogitu reu unui omu, unui callu, unoru bani*, etc., a cogitá se vetteme, se fure sau se uccida callulu, se fure sau se mance, se resipesca banii, etc.; — 2. facultatea de *a cogitá*, cea-a *ce cogita*, si prin urmare in intellessu appropiatu de allu formeloru *cogitare* si *cogitatione*, cu acesta differentia inse co *cogitare* si *cogitatione* espremu *ceva abstractu*, éro *cogitu ceva concretu*, si a nume : *a)* mai raru in genere, fienti'a spirituale, suffletulu; mai vertosu si mai desu inse : *b)* in speciale : α) mente : *a avé in cogitu se plece, se se bata; a si pune in cogitu se faca ceva;* β) voientia, dorentia, desposetione, applecare, resolutione, tragere de ânima, ânima : *se dicemu d'in totu cogitulu si suffletulu;* γ) mentea conscia de bene si de reu, conscienti'a morale : *omulu cu cogitu curatu n'are a se teme de nemica; mustrarea cogitului, fora mustrare de cogitu; a lucrá in cogitu*, a poté jurá *cu man'a pre cogitu; a spune, a dice, a affirmá in cogitu; a si incarcá cogitulu cu ceva reu ; a si usiurá cogitulu, spunendu addeverulu, espiandu errorile si peccatele; ceva reu jace cuiva pre cogitu*, etc.; despre : *me bate cogitulu*, vedi la 1 *batere*.

COGNATIA si *comnatía* sau *cumnatía*, s. f., **cognatio**; calitate sau stare de *cognatu* sau *comnatu* : 1. in speciale, affinitate prin casatoría, legamentu de affinitate cu fratii si sororile muierei pentru barbatu, cu fratii si sororile barbatului pentru muiere; 2. in genere, affinitate, consangenitate, analogía, etc. : *strins'a comnatía a limbei nostre cu cea italica, comnati'a connoscentieloru nostre*.

COGNATIONE si *connatione* sau *comnatione*, s. f., **cognatio**; calitate sau stare de *cognatu*, legamentu de affinitate, de consangenitate : *intre frati si sorori este forte appropiata cognatione;* de ací : *a)* collectivu, toti cei legati prin nascere, cei de origine commune, cei essiti d'in ace-asi pareuti ; *b)* applecatu si : α) la animali : *cognationea capreloru ;* β) chiaru la plante : *cognationea arboriloru*.

www.dacoromanica.ro

COGNATU si *connatu* sau *comnatu, cumnatu,-a*, adj. s., **cognatus** (d'in 2 *co* sau *con, com*, si *natu*); 1. proprie, nascutu cu altulu d'in acei-asi parenti, essitu d'in acellu-asi sange, legatu prin sange, fia d'in partea tatalui, fia d'in a mamei, si prin urmare cu sensu mai estensu de câtu *agnatu: noi suntemu cognati forte de aprope, mi esti cognatu, cognatu cu tene forte de departe;* de ací applecatu: *a)* la obiecte relative la *cognati: cetati cognate*, populate de persone *cognate* unele cu altele; asiá si: *osti cognate; b)* la animali: *catusiele su cognate cu tigrii; c)* la plante: *pepenele e cognatu cu cucurbet'a; d)* in genere si despre alte lucruri: *spiritulu omenescu e cognatu cu cellu divinu;* 2. a nume legatu prin casatoría, si in speciale: *a)* frate sau soru a barbatului pentru muierea acestui-a, frate sau soru a muierei pentru barbatulu acestei-a: *toti fratii muierei sunt comnatii barbatului ei, precumu sororile muierei sunt comnatele maritului; b) comnatu*, barbatu allu sorei muierei, precumu *comnata*= muiere a fratelui maritului; 3. in genere, affinu, analogu, assemine, conformu, cuvenitu, etc.: *forme comnate cu corpurile, gypsulu e comnatu cu calcea, nemica mai comnatu cu natur'a nostra de câtu mesur'a si armoni'a.*

* COGNITIONE si *connitione*, s. f., **cognitio**, actione de *connoscere*, si resultatu allu *connoscerei*, (vedi si *connoscentia*).

* COGNITIVU si *connitivu,-a*, adj., (it. **cognitivo**, franc. **cognitif**); care pote *connosce.*

* COGNITU si *connitu,-a*, **cognitus**; bene connoscutu, invederatu, (vedi si *connoscere*).

* COGNOME si *connomu, connume*, s. m., **cognomen** (d'in 2 *co* sau *con* si *nome*); nume ce se mai da cuiva pre longa cellu de battezu, sau pre longa cellu de familia.

* COGNOMINARE si *connominare*, v., **cognominare**; a dá unu *cognome*, a chiamá sau numí pre *cognome.*

* COGNOMINATIONE si *connominatione*, s. f., **cognominatio**; actione de *cognominare.*

* COIBENTE, adj., **cohibens**; care *coibe.*

* COIBERE si *coibire*, v., **cohibere** (d'in 2 *co* si *abere*=*avere*); a tiné totu, a continé, a coprende; a tiné in locu, a oprí, a impedicá libertatea de miscare, si de ací, a tiné in frenu, a marginí, a infrená, etc.

* COIBITIONE, s. f., **cohibitio**; actione de *coibere.*

COIFARIA, s. f., maiestría de *coifariu*, care fabrica sau vende *coifuri.*

COIFARIU, s. m., vedi *coifaría.*

COIFU, s. m., pl.-*ri*, **cassis, galea**; coperimentu de capu la armati, mai vertosu de metallu, (compara fr. **coife** si **coiffe**, port. **coife**; vedi *cupa*).

COINCIDENTE, adj., (it. **coincidente**, fr. **coïncident**); care *coincide: triangle coïncidenti.*

COINCIDENTIA, s. f., (it. **coincidenza**, fr. **coïncidence**); stare sau relatione de *coincidente: coincidenti'a mortei tatalui cu nascerea filiului.*

* COINCIDERE, *coincisi* si *coincisei, coincisu*, v., (it. **coincidere**, fr. **coïncider**, d'in 2 *co* si *incidere*=*in-cadere*); 1. a cadé pre altulu asiá co lu accopere pre deplenu in tote partile: *unu trianglu rectiliniu coincide cu altu assemine si ecaltrianglu;* 2. a se intemplá in acellu-asi tempu: *mortea tatalui coincise cu nascerea filiului;* 3. a se cuvení forte bene, a armonisá, a fi analogu.

1 COIRE, v., vedi *colire.*

2 COIRE, v., **coire** (d'in *co* si *ire*); a merge impreuna, a se impreuná, a se aduná, si in speciale, a se impreuná, vorbindu de masculu si femina; form'a cea mai usitata din acestu verbu e *coitu* =**coitus-us**, s. m., abstractu, impreunare, imparechiare, unire, adunare, etc., vorbindu mai vertosu de imparechiarea si impreunarea sesseloru; tempu candu se face acesta impreunare; camu in acelle-asi insemnari si form'a *coitione.*

* COITIONE, *coitu*, vedi 2 *coire.*

COIU, *coiucu*, etc., vedi *coliu, coliucu.*

COJA, s. f., **cortex, corticula, folliculus, cutis, putamen, corium, crusta, crustulum, scabrities**; ce copere pre de asupr'a ceva: pellicia, pellicella, scor-

www.dacoromanica.ro

tia, etc.: 1. la pome: *coja de meru, de pere, de pepene, de citra, de limôia*, etc.; 2. la oua, nuci, etc.: *coj'a oului, coje de oua, a mancá senguru mediulu nuciloru si a da altoru-a cojele, coje de cancri, de scoce;* 3. la arbori si alte plante: *coja de canipa, coja de pinu*, etc.; *coj'a*, in acestu sensu, este mai grossa decâtu *scorti'a;* 4. la pane si alte lucruri de coca bene copte: *coj'a de pane, coj'a placentei;* in speciale, *coja de pane: a)* crusta, déro si: *b)* buccata de pane cu mai multa coja decâtu mediu; 5. la bube: *bub'a incepe a prende coja si a se uscá; nu mai rupe coj'a bubei, co mai reu se invenina;— c) coj'a de friguri=cina* sau *cinina*, (nu d'in slav. **koja**, care nu se esplica in limb'a propria, ci acestu-a d'in rom. *coja*, care e din *coria*, prin caderea lui *r*, ca in *saiu* in locu de *sariu*, si siuerarea lui *i* in *j*; éro *coria* e form'a feminina, d'in care si *corella* sau *curella*, d'in masculinulu *coriu;* compara si it. **cojo** sau **cujo, cojaccio**, etc.; vedi si in Glossariu *cojanu, cozorocu*). *M.*

COJICIA si *cojitia*, s. f., deminutivu d'in *coja* (compara it. **cojaccio**). *M.*

COJIRE,-*escu*, v., **decorticare; cute, folliculo, crusta exuere;** a luá *coj'a*, a despoiá de *coja: a cojí merulu, nuc'a, citr'a, limôi'a, cânnip'a, oulu, bub'a, panea*, etc.; — reflessivu, *a se cojí*, a si lapedá *coj'a: canip'a se cojesce, castanele se cojescu, bub'a se cojesce. M.*

COJITIA, s. f., vedi *cojicia. M.*

COJITURA, s. f., actione si resultatu allu actionei de *a cojí* sau *a se cojí. M.*

COJOCA, s. f., vedi *cojocu. M.*

COJOCARESSA, s. f., vedi *cojocariu. M.*

COJOCARIA, s. f., maiestría de a face si vende *cojoce. M.*

COJOCARIU, s. m., care face sau vende *cojoce;* — fem. *cojocaressa*, ca femina a *cojocariului* sau femina ce in numele seu fabrica sau vende *cojoce. M.*

COJOCELLU, s. m., pl.-*e*, deminutivu d'in *cojocu.*

COJOCU, s. m., pl.-*e*, **pelliceum, vestis pellicea, rheno;** vestimentu de pelle, si in speciale, vestimentu de pelle de oue cu lan'a pre dens'a: *cojoculu e vestimentulu de ierna allu terraniloru români;* — fem. *cojoca* se applica la unu *cojocu* mái micu si mai cu elegantia lucratu, ce porta mai vertosu muierile;— proverb.: *a) a suná cuiva cojoculu sau cojoc'a=*a lu bate: *vedi se nu ti sune cojoc'a; b) a nu cautá cuiva de ce i e cojoculu sau cojoc'a=*a nu face destinctione de persone, a tractá cu ecalitate, cu acea-asi severitate, pre toti fora distinctione si fora consideratione de posetionea personeloru, de affectionile nostre pentru elle, etc. (d'in *coja*, compara si it. **cojetto**). *M.*

COJOSU,-*a*, adj., plenu de *coja*, care are *coja* multa sau grossa; de natur'a *cojei: pellicelle cojose. M.*

* COLANTE. adj., **colans;** care *cola.*

* COLARE, v., **colare;** a trece prin 2 *colu*, acellu-asi cu populariulu *corare=* 1. *curare*, applecatu inse atâtu cu intellessulu intransitivu allu simplului *corare*, câtu si cu intellessulu transitivu allu compusului *stra-corare;* de ací: *colatura=***colatura,** s. f., actione, dero mai vertosu resultatu allu actionei de *colare*, ceva *colatu*, si in parte: α) ce remane limpedu dupo *colare;* β) sau residuulu de lapidatu ce se allege prin *colare.*

* COLATU, *colatura;* vedi *cólare.*

1 COLCARE si *culcare*, v., **in lecto collocare, lecto se commendare; ad terram afigere, sternere, prosternere; decumbere, procumbere,** (compara it. **colcare si coricare,** prov. **colgar,** v. fr. **colcher,** nou fr. **coucher,** tote d'in *collocare*, transformatu de successivu in *collicare, colcare*, etc.); a pune si intende intr'unu locu diosu, in patu, la pamentu, etc.: 1. a pune si intende, ca se dorma: *a colcá copillulu in patu, in leganu; a desvesti si colcá copillii;* refless., *a se colcá in patu, diosu, pre asternutu, pre pamentulu nudu: a se colcá senguru sau cu mai multi in preuna;* si despre alte animali afora de omu: *boii stau colcati in batiûtura; passerile se colca in cuiburile loru; — a se colcá cu cineva*, are, vorbindu in parte de omeni, si intellessulu de coitu sessuale; — 2. a dá la pamentu: *fortun'a violenta a colcatu semenaturale; eroulu colca pre toti inimicii*

www.dacoromanica.ro

câti cutedia a se appropiá de densulu; a colcá cu securea arbori, pecuri, omeni; a colcá cu secerea sau cu cos'a erba, fenu, spice;—mortea colca cu crud'a ei cossa teneri si betrani; refless., *a se colcá,* vorbindu mai vertosu de animali ce cadu sau se lassa diosu de fatica sau invinse de unu morbu : *unulu d'in tauri se colcà in sulcu si nu vre a se mai scollá;* 3. a plecá, a incliná, si mai vertosu ca refless., *a se colcá*=a se plecá, a se incliná peno diosu : *mundr'a érba se colca candu intr'una parte candu intr'alta sub lenele sufflari alle ventului; a colcá una luntre, una nave,* etc., spre a le reparâ; in speciale : *sorele, lun'a,* etc., *se colca,* appune; 4. vorbindu de vitia si alte assemeni plante, *colcare*=intendere si ingropare spre a le apperá de frigu sau spre a le propagá, propaginá : *olivii, ca si vitiele, se potu colcá;* — proverb., a se *colcá pre acea urechia*=a fi securu de celle promisse sau sperate, a sperá, a se redimá, etc., se dice mai vertosu in ironía : *colca-te pre urechi'a acea-a; nu ve colcati pre acea urechia.*

2 COLCARE si *culcare,* s. f., actione de 1 colcare : *colcare in patu, colcarea mai multoru arbori cu securea, colcarea vitieloru,* etc.

COLCATORIU si *culcatoriu, - toria,* adj. s., care *colca, se colca* sau serve la *colcare;* — s. f. reale, *colcatoria* si *colcatore,* locu de *colcatu : animalile se tragu in colcatorile loru.*

COLCATU,-*a* si *culcatu,* d'in *colcare :* 1. part., *a)* passivu : *erba colcata de ventu; b)* reflessivu : *sorele de multu colcatu;* 2. supinu : *locu bonu de colcatu;* 3. subst. m. reale, *colcatu : α)* ceva colcatu, β) abstratu, actione de *colcare : colcatu-lu vitiei.*

* COLCHICACEU si *colchicaciu, - a,* adj. (fr. **colchicacé**); care semina cu *colchiculu;*—s. f. pl. *colchicacie,* familia de plante care are de typu genulu *colchicu.*

* COLCHICINU, - *a,* adj. s., (fr. **colchicine,** it. **colchicina**); de *colchicu;* de ací s. f. *colchicina,* alcaloide ce se estrage atâtu d'in bulbulu câtu si diu foiele si frundiele de *colchicu.*

* COLCHICIU,-*a,* adj., (fr. **colchicé**); de *colchicu;*—s. f. pl. *colchicie,* sectione d'in famili'a de plante *colchiacie.*

* COLCHICU, s. m., (it. **colchico,** fr. **colchique**), genu de plante, care formedia typulu familiei colchiacieloru si d'in care speci'a cea mai importante e *colchiculu tomnaticu* = **colchicum autumnale,** d'in allu cui bulbu se estrage *vinulu-colchicu,* applecatu ca medicamentu diureticu si espectorale.

COLCUSIU si *culcusiu,* s. m., pl. - *e,* **cubile, feræ cubile, latibulum, latronum latibulum;** 1. locu de sedere si de *colcare* pentru animali selbatice : *colcusiulu vulpei, iepurelui, lupului, ursului;* 2. si despre loculu de sedere si culcare allu omului, vorbindu mai vertosu in ironía : *cellu pigru anevoia si lassa colcusiulu; fia-cui place mai bene in colcusiulu seu;* déro mai vertosu : 3. locu de retragere pentru facutori de relle, cuibu pentru lotri : *in cellu desu codru si afla colcusiu lotrii.*

COLELIA, s. f., vedi *colelíu.*

COLELIU (pronuntia : *colelíu, colelía*), adj. s., **albenscens e flavo;** d'in *cole* =*chole,* galbinu albitiosu, galbinu forte albu : *pannura colelía;* de ací s. f. *colelía,* specia de erba forte suptire si cu facia galbina forte alba, de unde : *perulu lui e albu colelía* sau *perulu lui e colelía,* forte albu. M.

* COLEOPODE, adj., (fr. **coléopode;** d'in κολεός = *vagina* sau *teca* si ποῦς-ποδός=*pede*); cu petiorulu infascioratu in teca, vorbindu de certe crustacee.

* COLEOPTERU, - *a,* adj. s., (fr. **coléoptère,** ital. **coleottero;** d'in κολεός= *vagina* sau *téca* si πτερόν=*aripa*); care si are aripele membranose coperite de alte aripe crustacie, vorbindu de certe insecte cu patru aripe : *coleopterele constituu una insemnata ordine in classea insecteloru.*

* COLEOPTERIU,-*a,* adj. (fr. **coléoptéré**); care sémina cu unu *coleopteru : insecte coleopterie.*

* COLEOPTEROLOGIA, s. f., (franc. **coléoptérologie;** d'in κολεός si πτερόν, de cari vedi la *coleopteru,* si d'in λόγος =*discursu*); tractatu despre *coleoptere,*

* COLEOPTEROLOGU, s. m., (franc.

www.dacoromanica.ro

coléoptérologue); care se occupa cu *coleopterologia*.

* COLEOPTEROMACROPTERU,-*a*, adj. s., (fr. **coléoptéro-macro-ptère**; d'in *coleopteru* si *macropteru*); vorbindu de insecte, cari au elytrele mai lunge de câtu diumetatea ventrei, de unde s. f., plur. *coleopteromacroptere*, classe de insecte ce au elytrele mai lunge de câtu diumetatea ventrei, in opposetione cu *coleopteromicropteru*,-*a*, adj. (fr. **coléoptéromicroptère**, d'in *coleopteru* si *micropteru*), vorbindu de insecte cari au elytrele mai scurte de câtu diumetatea ventrei, de unde si s. f. plur. *coleopteromicroptere*, classe de insecte cu elytrele mai scurte de câtu diumetatea ventrei.

* COLEOPTEROMICROPTERU,-*a*, adj. s., vedi *coleopteromacropteru*.

* COLEORIZA, s. f., (fr. **coléorize**, it. **coleorizza**; d'in κολεός=*vagina* sau *téca* si ῥίζα=*radecina*); vagina ce infasciora de tote partile radecinior'a certoru plante.

COLERA, etc., vedi *cholera*.

COLERAPU, s. m., pl.-*i*, si f., *colerapa* (dupo localitati pronuntiatu si: *corerapu-a*; *corerabu-a*, *calarabu-a*, etc.), **caulis, brassica capitata** lui *Linneu*; specia de planta leguminosa, numita prin alte locuri si simplu *corechiu* sau *curechiu* (d'in *cole*=*caule* si *rapu*).

†† COLERE, *colui*, *colutu* si *cultu*, v., **colere** = *cultivare*, lucrare, desvoltare, ammeliorare, polire; amare si respectare, onorare, etc., de unde: *cultu*, *cultura*, *colonu*, etc.

COLIBA, s. f., **casa, tugurium, casula** (in locu de *caliba* d'in grec. καλύβη cu acellu-asi intellessu); adappostu coperitu cu paie, fenu, stufu, etc.

COLIBASIU,-*a*, s., care siede intr'una *coliba*=**in casa habitans.**

COLIBIORA, s. f., **casula**; deminutivu d'in *coliba*.

COLIBRE, s. m., (it. **colibri**, fr. **colibri**); genu de passeri forte mice, tote originarie d'in Americ'a; numirea de *rochilu*=**trochilus** e de preferitu.

COLIBUCIA s *colibutia*, s. f., vedi *colibiora*.

COLICA, s. f., vedi *colicu*.

COLICLU, vedi *cauliclu*.

COLICU,-*a*, adj. s., **colicus-um, cholicus, flavus** (compara si it. **colico-a**, fr. **colique**); 1. relativu la 2 *colu*: *arterie colice*; 2. relativu la *cole*=*chole*: *spice colice* (vedi si *colelíu*); in acestu intellessu si syncopatu: *colcu* si *culcu*; 3. substantivu: *a)* fem. *colica*: α) in intellessu vulgare, dorere de ventre forte acuta, ce se repete in intervalle appropiate: a appucá pre *cineva colic'a*, *a fi espusu la colice*, *pruncii sufferu de colice*; β) in intellessu medicale, dorere ce se sente nu numai in matie, ci si in alte viscere: *colica de stomacu*, *colica biliosa*, *nervosa*; *b)* masculinu, *colicu*: α) personale, care suffere de *colica*, espusu la *colica*; β) reale, remediu de *colica*.

COLIMBIRE, *colimbitra*, *colimvitra*, etc., vedi *colymbire*, *colymbitra*, *colimvitra*.

COLINDA, *colindare*, *colindetiu*, *colindu*, etc., vedi *calenda*, *calendare*, *calendetiu*, *calendu*, etc.

COLINACU (cu *l* de totu moiatu: *coinacu*), s. m., pl.-*e*, **libramentum**; petroniu sau globu de ferru ce se spendura de unulu d'in capitele jugului unei cumpene sau unui cantariu, spre a serví de libramentu, asiá numitu dupo assemenarea cu *coliulu* unui animale, (vedi si *coliu*).

COLIOSU,-*a*, (cu *l* de totu moiatu: *coiosu*), adj., **testiculatus, herniosus; virilis, gnavus**; 1. care are *colic mari*: *coliosulu tauru*; 2. cui se infla *coliulu* sau *coliele*, care suffere de surpatura; 3. barbatu; animosu.

COLIRE (cu *l* de totu moiatu: *coire*),-*escu*, v., **testiculos stringere vel lædere; domare, subigere**; 1. a stringe *coliulu* sau *coliele* cuiva, si de ací: 2. a castrá; 3. a vettemá *coliele*, a surpá; 3. a umilí, a imblandí, a suppune.

COLIU (cu *l* de totu moiatu: *coiu*), s. m., pl.-*e*, **coleus** (κολεός, it. **coggla**, prov. **colho** si **coil**, fr. **couille**, alb. **culieta**); 1. proprie: *a)* organu la animalile mascule, in care se stringe sementi'a genitale, testiculu; *b)* burs'a sau pellea ce infasciora acestu organu; 2. prin metafora, in acellu-asi intellessu cu *co-*

www.dacoromanica.ro

linacu : coliulu unui cantariu, unei campana; precumu si in locu de *coliu* se dice *colinacu*, spre a evitá espressionea cruda si directa sau candu e vorba de unu mare *coliu;* — 3. *coliu*=virilitate, barbatía, vertute de corpu sau de sufletu, coragiu, anima, etc. : *a stringe de colie pre cineva : a)* a vettemá, surpá, torturá reu, etc.; déro : *b)* si a umilí, a suppune, a imblandí, a constringe cu potere.

COLIUCA si *coliuga*, cu *l* tare moiatu : *coiuga*), s. f., si

COLIUCU sau *coliugu* (cu *l* tare moliatu : *coiucu*), s. m., **rete, funda piscatoria;** specia de plessa de prensu pesci (compara si fr. **couillard**).

COLIVA, s. f., vedi *colliba* sau *colluba.*

COLIVIA, s. f., la macedoromani : *cluvia* in acellu-asi intellessu cu *cavea* sau *cavia* sub *a*, in speciale *cavia* de tinutu passeri cari canta.

COLLA, s. f., **gluten, pasta, chartæ pagula; collare;** (compara si it. **colla,** fr. **colle,** grec. κόλλα sau κόλλη); materia viscosa, care serve a lipí asiá, co, dupo ce se usuca bene, lucrurile lipite cu greu se potu separá : glutinu, coca, etc. : *colla de pesce, de amylu, de galbinusiu de ouu,* etc.; *colla forte,* estrassa d'in substantie animali, cumu pei si altele; — 2. coca de farina ce serve la lipitu; de ací, 3. in genere, veri-ce assemine ca coc'a de farina, si in speciale, coca de carta; de unde apoi, carta, si inparte, foia de carta : *patru colle de carta, a scrie mâi multe colle de carta;* 4. ca forma fem. d'in *collu, colla*=legatura de pusu in guttu : catena, sgarda : *si barbatii si muerile porta colle de diverse forma si natura.*

†† COLLABARE, v., **collabascere** (d'in *con* si *labare*); a stá se cada, a vacillá.

* COLLABEFACERE, v., **collabefacere** (d'in *con, labere* si *facere*); a face se cada, a scuturá sau imbrancí cu potere.

†† COLLABERE, *collapsi, collapsu,* v., **collabi,** (d'in *con* si *labere*); a cadé impreuna cu alti; a cadé pre branci, a cadé cu totulu, a se ruiná.

* COLLABORARE, v., **collaborare** (d'in *con* si *laborare*); a laborá cu altii, a luá parte la lucru; fiendu mai allessu vorba de una lucrare scientifica sau litteraria.

* COLLABORATIONE, s. f., (it. **collaborazione,** fr. **collaboration**); actione si resultatu allu actionei de *collaborare.*

* COLLABORATORIU, *-toria*, adj. s., (it. **collaboratore,** fr. **collaborateur**); care *collabora : collaboratoriu la unu diariu;* pote inse cineva scrie intr'unu diariu, fora se fia *collaboratoriu* la acellu diariu.

* COLLACERARE, v., **collacerare** (d'in *con* si *lacerare*); a lacerá cu totulu, a lacerá forte.

COLLACARIRE, *collacariu, collaciariu* sau *cellacieriu,* etc., vedi *collocarire, collocariu, collociariu,* etc.

COLLACELLU, s. m., **scriblita; orbiculus;** deminutivu d'in *collacu.*

COLLACIRE, *-escu,* v., **orbem facere, in orbem volvi; commendare; prodere, deducere;** 1. cu referentia numai la *collacu,* a face *collacu,* a intortochiá, a cercellá, a incoveiá, etc., si refless. *a se collací*=a se face *collacu*, a se involve, a se intortochiá : *a si collací codele pre crescetulu capului; serpii se collacescu;* in acestu intellessu se aude mai desu compusu cu *in : a incollací cod'a, vermele se incollacesce;* inse de regula se dice simplu : 2. ca compusu d'in *con* si *locire* sau *locere,* in care casu se scrie mai bene *collocire* (=**colloqui**), insemnandu : *a)* a vorbí cu cineva in favorea cuiva, a recommendá : *tu mi ai collocitu acestu omu; b)* a vorbí cuiva in defavorea cuiva, a lu denuntiá, a lu prode, a lu vende; *c)* mai vertosu, a induce la corruptione si desonore, a fi intermediariu de negotie rosinose : *collocitoria este muierea, ce collacesce alte muieri barbatiloru libidinosi* (se pote inse ca *collacire* si in acesta d'in urma insemnare se fia essitu directu d'in *collacu;* vedi la acestu cuventu frasile ca : *a face pre cineva collacu*). *M.*

COLLACITORIU, *-toria,* adj. s., care *collacesce,* in insemnarea lui *collacire* de sub 2. mai vertosu de sub 2, *c*, si de acea-a mai bene : *collocitoriu-collocitoria. M.*

COLLACITURA, s. f., actione si resultatu allu actionei de *collacire. M.*

www.dacoromanica.ro

* COLLACRIMARE, v., **collacrimare** (d'in *con* si *lacrimare*); lacrimá cu altulu sau altii impreuna; a plange sau plangere.

* COLLACRIMATIONE, s. f., **collacrimatio**; actione de *collacrimare*.

* COLLACTANIU,-*a*, adj. s., **collactaneus-a** (d'in *con* si *lacte*); frate, soru de lapte.

COLLACU, s. m., pl.-*i*, **panis vel libus tortilis, scriblita; orbis, volumen; arcus** (d'in *colla*, compara si grec. κολλιξ, nou grec. κολίκιον); 1. pane rotunda si de regula cu gaura la medilocu, asiá in câtu are forma de unu cercu : *cu collaci mergu finii la nasi in dille solemni, cumu la lassatulu de secu, la carnatione, la pasce;* de ací : *a merge cu collacu,* a merge se visite pe nasi sau alte persone in semnu de amore si respectu, asiá si : *a vení cu collacu; collaci adducu si la baserica in onorea vre unui santu;* de ací proverb : *cumu e santulu si collaculu*= dupe omu şi tractarea sau onorile ce i se facu; *collaci se facu si pentru parentare celloru morti;* de ací proverb : *a asteptá, ca mortulu collaculu : a)* a asteptá cu mare doru si nerabdare; *b)* a asteptá in desertu; 2. prin estensione, veri-ce buccata de coca de forma rotunda : placentiora, scriblita, turtisiora, turta, etc.; 3. prin metafore : *a)* cercu, intortochiatura, incollacitura; *b)* arcu la una rota, una bolta, etc.; *c) a face pre cineva collacu : α)* a l'incoveiá forte tare, a lu face ca unu cercu : *sérpele se face collacu;* β) a lu recommendá, si d'in contra : γ) a lu denuntiá, a lu trade in man'a celloru ce lu cauta se lu perda; δ) mai vertosu, a l'inchiná libidinei cuiva, a negotiatorí cu onorea lui; *d) a adduce collacu; α)* a face visita de onore cu unu collacu, cumu facu finii nasiloru, déro si : β) a adduce scire, noutati; éro : *a adduce pre cineva collacu,* are camu acelle-asi insemnari cu : *a face pre cineva collacu.*

COLLANU, s. m., pl.-*e*, **collare, monile; cingulum, balteus** (compara it. **collana**, forma feminina in locu de cea masc. **collano**, cumu e allu nostru); proprie form'a masculina d'in unu adj. *collanu,-a*=*de collu,* luata inse de regula ca substantivu : 1. in intellessu originariu, legatura de guttu : sgarda, selba, lantiu, etc.; ca mai desu inse : 2. cinga, cingutore, mai vertosu cingutore elegante, ce porta feminele, baltiu de care militarii spendura spat'a, cordella ce se da ca decoratione cavallaresca, etc.

* 1 COLLARE, v., (κολλάειν, fr. **coller**); a lipí cu *colla;* a prepará *colla.*

2 COLLARE, s. f., **collare** (compara si it. **collare**); proprie adj. *collare*=**collaris-e**=relativu la *collu,* luatu inse de regula ca substantivu : 1. in intellessu originariu, ce se pune la guttu : *a)* sgarda de curella sau de altu ceva ce se pune la guttulu bestieloru si mai vertosu allu caniloru ca ornamentu, spre a i tiné legati sau pentru altu scopu; *b)* buccata de metasse sau de alta materia ce omenii porta la guttu; *c)* cercu de metasse sau de alta materia ce feminele porta la guttu; *d)* catena de ornamentu ce se porta la guttu; *e)* in acellu-asi intellessu cu *colleru* sau *culleru*=*gulleru;* 2. prin metafora, plante dese ce stau intessute unele in altele si impedica mersulu prin elle, **dumetum** : *ne infundassemu si incurcassemu in una desa collare, d'in care nu poteamu essí.*

COLLAREDIU, s. m., de regula in pl. *collaredi,* (κολλυρίς-κολλυρίδος), **pastæ parva massa; cerebrum;** 1. coca redussa in mice buccatelle, cu care se ingrossia unu licidu de mancare : *lapte cu collaredi;* — 2. prin metafora, *creieru : capu fora firu de collaredi in ellu,* (d'in *colla*).

COLLARIU,-*a*, adj. s., **collaris, collare** si **collarium**; relativu la *collu* : *penne collarie;* de ací s. m., *collariu,* reale cu pl. in *e* : *collarie,* sau f. *collaria*, in acellu-asi intellessu cu 2 *collare* de sub 1.

* COLLATERALE, adj. s., **collateralis,** (it. **collaterale,** fr. **collatéral**; d'in *con* si *latere*=*latura*); alaturi unulu cu altulu : 1. in genere : *intre celle patru venturi cardinali batu alte patru collaterali; riuri collaterali; arterie collaterali;* 2. in speciale : *a)* despre relationi de consangenitate, cari nu su in linia derepta : *agnati collaterali sunt fratii sororile, unchii, metusiele; linia de fratia*

www.dacoromanica.ro

collaterale; b) care in auctoritate sta longa altulu mai mare; — si ca subst. *unu collaterale, una collaterale.*

* COLLATICIU si *collatitiu,-a,* adj., **collaticius** si **collatitius**; d'in *collatu*, facutu prin *collationea* mai multoru-a : *cena collaticia,* facuta prin contributione.

* COLLATIONARE, v., (**collazionare,** fr. **collationner**); a face una *collatione*, in intellessulu speciale allu cuventului *collatione* de sub 4, a confruntá doue scripte, una copia cu originariulu sau doue copie, spre a se assecurá de sunt sau nu conforme; a verificá déco intr'una proba typografica s'au corressu tote errorile indicate; a *collationá* foiele unei carte, spre a o vedé déco se succedu regulatu, etc.

* COLLATIONE, s. f., **collatio** (it. **collazione,** fr. **collation**); d'in *collatu,* conferire, appropiare, allaturare, adunare, etc. : adunare de bani, contributione; 2. conferire, dare a unui beneficiu, unui officiu, unei demnitate, unui premiu, etc.; 3. punere in communu, la medilocu; 4. comparare a unui ce cu altu ce, si in speciale, comparare a unei copia cu originariulu sau a doue copie, spre a se assecurá de conformitatea loru, etc.; 5. conferire, conversare, desbatere; 6. certa, lovire, lupta.

* COLLATORIU,-*toria,* adj. s., **collator**; d'in *collatu,* care face una *collatione.*

* COLLATU,-*a,* adj., **collatus,** (d'in *con* si 2 *latu*); conferitu, appropiatu, allaturatu, datu, etc. (vedi *collatione*).

* COLLAUDARE, v., **collaudare,** (d'in *con* si *laudare*); a laudá impreuna cu altii; a laudá forte, a incarcá de laude.

* COLLAUDATIONE, s. f., **collaudatio**; actione de *collaudare.*

1 * COLLE, s., **collis** (d'in *cellere,* de care vedi la *cillire*); inaltime de pamentu mai mica de câtu unu munte proprie dissu, deallu.

2 COLLE, adv., **hic, huc; istic, istuc,** (d'in *ce* si *olle*=*olli* sau d'in 1 *co* si *ille* =*illi*); de regula cu *a* invariabile, *colle-a,* demonstrativu de locu : 1. proprie si in speciale, arrettandu locu d'in presenti'a vorbitoriului, inse mai departatu de câtu cellu arrettatu prin *ici,* carui-a in celle mai multe casuri se oppune *colle,* déro mai appropiatu de câtu cellu arrettatu prin *collo,* cu care *colle* e affinu prin origine si prin insemnare : *a)* cu miscare : *vino collea; b)* fora miscare : *sedi tu collea, co eu sedu ici; c)* cu preposetionile *de, pre, peno : treci pre collea; a se miscá de collea peno collea;* 2. prin estensione : *a)* arretandu locu care nu e in presenti'a vorbitoriului, déro care nu e departe de densulu : *collea in valle la fontana doue fete spella lana; a nu se miscá neci peno collea d'in casa; dora nu ti voru cadé petiorele miscandu-te de collea peno collea; b)* arretandu, in opposetione cu *ici* sau repetitu, unu *locu ore-care : pre ici, pre collea a resaritu erba; abiá collea si collea se vede câte unu firu de erba; c)* cu intellessu si mai generale : *icic olle*=*una-alta : de icì de collea adjunsessera la bataia; d)* esprimendu modu : *bate-mi-lu collea la trei coste.*

COLLECTA si *collepta,* s. f., **collecta**; d'in *collectu* de la *collegere,* ce se *college,* ce se aduna : 1. ce se stringe prin contributione pentru una facere de bene; 2. ce se stringe prin contributione pentru una festivitate; 3. partea de contributione ce se cade a dá fia-care in scopurile mai susu indicate.

* COLLECTACLU si *collectaculu,* s. m., **collectaculum**; d'in *collectu,* locu de *collegere,* de stringere si pastrare.

* COLLECTANIU,-*a,* adj., **collectaneus**; facutu prin *collecta,* prin stringere de la mai multi, d'in mai multe parti : de ací s. pl. f., *collectanie,* collectione de differite obiecte, locuri d'in autori, etc.

* COLLECTICIU si *collectitiu,-a,* adj., **collecticius** si **collectitius**; d'in *collectu,* collessu sau adunatu d'in mai multe parti : *oste collecticia,* d'in adunature, d'in differite nationi, d'in differite categorie de omeni, si mai vertosu, oste strinsa cu precipitare si fora neci una allegere.

* COLLECTIONE, s. f., **collectio,** (it. **collezione,** fr. **collection**); d'in *collectu*; actionea de a *college,* stringere la unu locu, adunare de lucruri de acellu-asi genu : *una mare collectione de monete antice, de animali, de petre, de auctori,*

www.dacoromanica.ro

de carte, de documente, de locuri însemnate d'in cei mai boni scriptori, etc.

* COLLECTITIU, vedi *collecticiu*.

* COLLECTIVU,-*a*, adj., **collectivus**; d'in *collectu*, collessu, strinsu la unu locu : *umore collectiva*; facutu de mai multi : *petitione collectiva*; in speciale, care coprende sau pote esprime unu genu sau specia : *nome collectivu*, cumu : *omu, copillu*, etc.; care sub forma de unulu, pote esprime una collectione : *nume collectivu*, cumu : *cetate, poporu, selba*; etc.; *intellessu collectivu, espressione collectiva; omulu collectivu*, luatu in totu genulu seu sau in mari multimi d'in acestu-a, in oppositione cu *omulu individuale*, luatu ca individu.

COLLECTORIU,-*toria*, adj. s., **collector**; 1. d'in *collectu* de la *collegere*, care *college*, applecatu in speciale: *a)* la cellu ce *college* sau stringe imposite; *b)* la cellu ce face una *collectione* scientifica : *collectoriu de carti vechie, de antice*; 2. d'in *con* si *lectoriu*, care impreuna cu altulu *lege* sau invetia.

COLLECTU,-*a*, part. d'in *collegere* : granele inco nu su *collecte de pre campu*, (vedi *collegere*).

COLLECTURA si *culleptura*, s. f., d'in *collectu*, actione si resultatu allu actionei de *collegere*; formele mai respandite, déro nu si mai bone, sunt : *collegutura* si *collesitura*.

COLLEGARE, v., **colligare**, (d'in *con* si *legare*); a legá impreuna, a concatená, a legá strinsu : *a collegá ideele selle, a collegá furii*.

COLLEGATARIU,-*a*, adj. s., **collegatarius**; d'in *con* si *legatariu*, care impreuna cu altulu e lassatu legatariu prin unu testamentu.

COLLEGATIONE, s. f., **colligatio**; actione de *collegare*.

COLLEGATÓRIU,-*toria*, adj. s., care *collega*.

COLLEGATURA, s. f., actione si mai vertosu resultatu allu actionei de *collegare*; stare sau relatione de collegare: ce medilocesce ca legatura intre doue sau mai multe lucruri.

COLLEGERE si *cullegere*, *collessi* si *collepsi*, *collessei si collepsei*, *collessu* si *collectu*=*colleptu* sau *culleptu*, v., **colligere**, (d'in *con* si *legere*; it. **cogliere**, isp. **coger**, port. **colher**; prov. **collegir** si **culhir**, vechiu fr. **coillir**, nou fr. **cueillir**); a lege intr'una, a stringe la unu locu, a face unu totu d'in mai multe lucruri assemini : 1. in genere : *a)* de lucruri : *a college strugurii sau vi'a; a college pome, prunele, merele; a college flori si a face manuchie; a college detoriele de bani, impositele, a college antice, petre, monete, plante, animali; a college dissele memorabili alle barbatiloru illustri, locurile celle mai formose d'in auctorii classici; albinele collegu dulce miere d'in formosele flori; b)* de persone : *osti collecte d'in betrani desperati si d'in juni desfrenati; a college fermiturele armatei resipita*; 2. in parte : *a)* a aduná, a stringe stare, a castigá : *a college mari onori si mari folose d'in laborea sea; ce ati collessu dupo atâte labori? b)* a contrage, a stringe, a strimtá, a micusiorá; *c)* metaforice : α) *a se college*=*a si college mentea sau mentile*=a intrá in sene, a si veni in menti, a si veni in semtiri, a prende erosi ânima, etc.; β) a compará cu mentea, a cogitá, a precepe, a intellege : *d'in tote spusele telle nu collegu altu de câtu co esti culpabile*.

* COLLEGIALE, adj., (fr. **collégial**, it. **collegiale**); relativu la *collegiu* sau la *collegu* : 1. in genere : *adunare collegiale*, a collegiloru sau a collegiului; *derepturi collegiali*; 2. in parte, relativu la unu *collegiu* ca scola : *disciplina collegiale; portare, appucature collegiali*, ca alle unui de currendu essitu d'in collegiu; — 3. *unu collegiale*, scolariu de *collegiu*.

COLLEGIARIU,-*a*, adj., **collegiarius**; relativu la *collegiu*, camu in acellu-asi intellessu cu *collegiale*.

COLLEGIU, s. m., pl.-e, **collegium**, (compara si it. **collegio**, fr. **collège**); d'in *collegere* : 1. abstractu, relatione sau legamentu morale de *collegu* : *collegiulu dictatoriului cu magestrulu callariloru, allu unui-a d'in consuli cu cellualtu consule*;—prin estensione: *collegiulu naturale d'intre cucuvelle si accepitri*; —déro mai vertosu : 2. concretu, societa-

www.dacoromanica.ro

te de persone unite prin communitate de officiu, de chiamare, de aspirationi, etc.: *a)* de cei uniti prin acelluasi officiu: *collegiulu pretoriloru, tribuniloru, cindeciviriloru; collegiulu principiloru, judiciloru; collegiulu ponteficiloru, auguriloru, sacerdotiloru lui Joue; collegiulu apostoliloru=santulu collegiu: collegiulu episcopiloru; collegiulu cardinaliloru=sacrulu collegiu; collegiulu monachiloru sau monacheloru d'in acellu monasteriu; collegiulu professoriloru, advocatiloru, mediciloru, artistiloru*, etc., sau: *collegiu professorale, medicale; b)* de cei uniti prin acea-asi maiestría si acellu-asi scopu: *collegiulu negotiatoriloru mari ai unei platie; collegiulu aurariloru, argentariloru*; — dupo unu vechiu proverbiu strabonu: *trei facu collegiu=* **tres faciunt collegium**; *c)* adunare de cetatiani cu scopu de allegere de representanti: *dupo actualea constitutione, cetatianii Români se impartu in patru collegie; cetatianii d'in collegiulu allu patrule nu votedia directu pre deputati; d)* scola superiore de littere si scientie: *collegiele Franciei; a bagá unu baiatu in collegiu; a urmá cursurile unui collegiu*; de ací: α) scolarii unui *collegiu*; β) incaperile, edificiulu unui collegiu; γ) consuetudini, abitudini de *collegiu*.

COLLEGU, s. m., **collega**; d'in *collegere*, insemna proprie, cellu allessu cu altulu in acellu-asi tempu pentru una chiamare sau insarcinare: *collegi, dice Varrone, sunt cei impreuna allessi*; de ací: 1. sociu de officiu, de functione: *collegu cuiva in pretura, in consulatu, in censura, in judicatura, in administratione, in ministeriu, in professura*, etc.; 2. sociu de professione, de maiestría: *unu medicu are de collegi alti medici, precumu si unu advocatu are de collegi alti advocati*; 3. in genere, sociu, camaratu.

COLLEGUTORIU,-*toria* si *cullegutoriu*, adj. s., care *college: collegutori de viia*, (vedi si *collectoriu*).

*COLLEMA, s. f., **collema** (κόλλημα); d'in *colla* sau 1. *collare*, ceva *collatu*, agglutinatu; ceva facutu d'in colla.

COLLERU si *culleru=gulleru*, s. m., pl.-*e*, **colli amictus**; parte superiore a unei camesia sau altui vestimentu, care infasciora *collulu* sau *guttulu: colleru inaltu, angustu, latu, cosutu, infloratu*, (d'in *collu*, ca si 2 *collare*; compara si: it. **colletto**, fr. **collet, collerette**).

COLLESIA, s. f., **puls, polenta**; 1. cibu sau buccata d'in farina de granu ferta cu lapte si cu untu la care se adaugu si buccatelle de passere, mai vertosu de puiu de gaina, asiá numit'a pre alocurea turcesce *ciulamá*; 2. prin estensione, veri-ce buccata facuta prin pisare si reducere la stare de coca a unei legume, asiá numit'a francesce **purée**: *collesia de lente, de cartofi*, etc.; — de ací: *collesire,-escu*, v., a face *collesia*, a reduce in *collesia*, a moiá forte, a mollesí, etc., de unde: *collesitura*, s. f., actione de *collesire*, si mai vertosu resultatu allu *collesirei*, ceva *collesitu: collesitura de omu*, (d'in *colla*).

COLLESIRE, *collesitura*; vedi *collesia*.

COLLESSU si *cullessu,-a*, d'in *colligere*: 1. part. passivu: *viia inco necollessa*; 2. supinu: *tempulu de collessu viiele*; 3. subst. abstractu, m., *la collessulu viieloru*, (vedi si *collectu*).

COLLESSITURA si *cullessetura*, s. f.. vedi *collectura*.

COLLETICU,-*a*, adj., **colleticus** (κολλητικός); care serve a *collá* sau glutiná.

COLLIBA si *colliva*, s. f., κόλλυβα; specia de pasta de granu fertu confecta si cu sacharu, ce se face in onorea santiloru si mai vertosu a mortiloru, (d'in *colla*).

COLLIBARIU si *collivariu,-a*, adj. s., 1. care face *collibe*; 2. cui place forte *collib'a*.

* COLLIBERTU,-*a*, adj. s., **collibertus** (d'in *con* si *libertu*); care impreuna cu altulu devine *libertu*.

* COLLICARE, v., **colliquere** (d'in *con* si *licare*); a licá de totu, a face de totu licidu, a dissolve.

* COLLICATIONE, s. f., (**colliquatio**, it. **colliquazione**, fr. **colliquation**); actione de *collicare*, applecatu in speciale, ca terminu de medicina, spre a

www.dacoromanica.ro

espreme consumptionea licideloru d'in corpu.

* COLLICATIVU,-*a*, adj., (it. **colliquativo**, fr. **colliquatif**); care are potere de *collicare*, care se pote *collicá;* applicatu de medici in speciale la certe materie d'in corpu, a caroru scurare prea copiosa consumu corpulu, cumu sudorea prea multa in unii morbi.

COLLICELLU, s. m., **colliculus;** deminutivu d'in 1 *colle*.

* COLLICIA, s. f., **colliciæ** (d'in *collicire*); proprie, concursu de apa, si de ací : canale de scursu apa de pre coperementele edificieloru sau d'in agri.

* COLLICIARE, adj., **colliciaris;** relativu la *collicia : tuburi colliciari*.

* COLLICIRE,-*escu*, v., **colliquescere** (d'in *con* si *licire*); a devení *licidu*, a se dissolve de totu, si de ací, a curá, a se scurá, a se dissipá.

COLLICLU, si *colliculu*, s. m., vedi *collicellu*.

* COLLIDENTE, adj., **collidens;** care *collide*.

* COLLIDERE, *collisi*, si *collisei*, *collisu*, v., **collidere** (d'in *con* si *ledere*); a lede sau loví cu altulu; a loví cu violentia, a sparge, sfermá, striví, nemicí, etc.

* COLLIMITANIU,-*a*, **collimitaneus** (d'in *con* si *limite*); care are limiti vecine cu altulu.

* COLLIMITIU, s. m., **collimitium** (*con* si *limite*); limite vecina cu unu locu.

*COLLIMITARE, v., **collimitare** (*con* si *limitare*); a limitá cu altulu, a fi vecinu cu altulu.

COLLINA, s. f., **collis;** proprie, forma feminina d'in adj. *collinu,-a* = **collinus-a-um** = relativu la *colle : viia collina*, pusa pre *colle; agri collini*, etc., luata inse, ca si it. **collina** si fr. **colline**, cu insemnarea de substantivu, in acellu-a intellessu cu *colle* = inaltime de pamentu mai mica decâtu unu munte; déro, in acestu casu, analogi'a formei cere ca intre *colle* si *collina* se se puna acea-asi differentia de intellessu ce se afla intre *campu* si *campinia*, adeco se se applice form'a *collina* cu insemnarea de *unu colle longu siestensu, de una seria sau continuatione de colli*.

COLLINIARE, v., **collineare** (*con* si *liniare*); a direge in linia derepta, si de ací, a tintí, a ochí; a attenge tint'a, a nemerí.

* COLLINIRE, v., **collinire**, (*con* si *linire*); a liní sau unge preste totu; — metaforice, a sordí, spurcá, intiná.

COLLIPIA, s. f., si

COLLIPIU, s. m., **colliphium;** 1. in intellessu anticu, specia de nutrimentu pentru athleti, mancare de carne tocata si ammestecata cu pane fora aluatu si cu casiu; 2. in intellessulu popularin, mai vertosu sub forma feminina, *collipia*, si syncopatu, *lipia*, pane fora aluatu de forma rotunda ca unu *collacu* sau una *turta*, (d'in *colla*).

COLLISIONE, s. f., **collisio;** d'in *collisu* de la *collidere*, actione de *collidere : collisionea a doue corpuri, a doue osti, a doue vocali; collisionea factioniloru, vocaliloru*, etc.

COLLISU,-*a*, part. d'in *collidere*.

COLLO, adv., **illic, illuc** (d'in *ce* si *ollo* sau d'in *co* si *illo;* demonstrativu de locu : 1. proprie si in speciale, arretandu, in opposetione cu *ici*, locu departatu de vorbitoriu, déro totusi in presenti'a acestui-a : *a)* cu miscare : *duceti-ve collo; b)* fora miscare : *sedi collo; c)* cu prep. *de, pre, peno*, (cu *in* vedi mai diosu) : *treci pre collo; intendeti funea de collo peno collo;* 2. prin estensione : α) arretandu unu *locu orecare : a amblá de collo peno collo fora neci unu capitaniu*, d'in locu in locu; inse : de *collo peno collo* insemna si : dé la unu capitu peno la altulu, preste totu, in totu, etc.;— mai vertosu repetitu sau unitu cu opositulu *ici : ici si collo se mai vedeau câte una ceta de omeni; abiá collo si collo se vedea câte unu omu;* — d'in comparare de espressioni ca; *câtu collea* si *câtu collo*, etc., resare ca mai bene differenti'a de intellessu intre *collo* si *colle;*— *b) ici-collo* = *una-alta : de ici de collo se luara la certa;* 3. compusu cu *in*, adverbiulu *collo* nu mai arretta proprie *loculu*, ci numai *directionea spre unu locu*, asiá co *incollo* devine oppositulu essactu lui *incó* sau *incoce* si se applica dupo acelle-asi norme, (vedi 1 *co*).

www.dacoromanica.ro

* COLLOCARE, v., **collocare** (d'in *con* si *locare*); acellu-asi cu populariulu *colcare* sau *culcare*, luatu inse cu intellessu mai estensu de : a pune intr'unu locu orecare, si mai vertosu, a pune la locu cuvenitu, a assediá, a despune, a ordiná, etc. : 1. in genere : *a collocá legionile in iernatice, a collocá tabellele in bona lumina; a collocá pre cineva in patu, in dormitoriu; a collocá cei doi ospeti longa sene, a collocá pre unulu de a derept'a si pre altulu de a stang'a; a collocá petrele, caramidele, lemnele*, etc.; 2. in parte : *a) a collocá pre un'a*, a ua maritá, a ua dá la cas'a ei : *fratele nu se insorà, peno nu si collocà tote sororile; b) a collocá bani, dote*, etc., a pune cu folosu, a speculá, a bagá in speculationi : *a collocá mari summe in comparatori de case*, si de ací in genere, a spende; *c)* metaforice : α) a applecá cu mare ardore, a dá cu totulu : *collocati la cercetarea scopului vietiei; a si collocá mentea si anim'a la studiulu filosofiei;* β) fiendu vorb'a de stylu, a assediá cuventele la loculu cellu mai cuvenitu, si in genere, a assediá, a dispune, a ordiná ; *b) a collocá unu beneficiu*, dupo analogi'a espressioniloru : *a collocá bani*, etc., de la *b*.

COLLOCARESSA, s. f., vedi *collocariu*.

COLLOCARIRE,-*escu*, v., d'in *collocariu*, camu in acellu-asi intellessu cu *collocire*.

COLLOCARIU, cu *o* d'in syllab'a *lo* obscuru : *collacariu*, apoi pre alte locuri si cu *i* d'in ultima stramutatu in penultima : *collaciaru*, transformatu in : *collacieru, collaceru*, cu tote co *collociariu* a potutu essí directu d'in *colloçiu*); s. m., **commendator, intermedius, sequester, proxeneta; leno; delat r;** care essercita maiestri'a de *collocire :* 1. in genere : *a)* in bene, care recommanda, lauda, introduce ceva sau pre cineva la altu cineva, medilocitoru, intervenitoriu, etc. : *collocariu de servitori; tu ai fostu collocariulu acestoru omeni cotra mene; collocariu de cai*, asiá numitulu turcesce *giambasiu;* asiá si : *collocariu de fete, de juni*, etc., petitoriu, care recommenda celloru cu fete juni de insoratu sau celloru cu juni fete de maritatu; *b)* in reu : α) care duce vorbe pre la unulu si altulu, gur'a satului, ploscariu, etc., si mai vertosu, care duce vorbe relle, care defaima, accusa, innegresce, etc., de ací : β) delatoriu, denuntiatoriu : *cine se fia collocariulu care m'a denuntiatu?*—mai vertosu : *c)* intermediariu in negotie illicite si rosinose : α) intermediariu in vendiari de lucruri false sau furate : *collocariu de cai furati*, (vedi si mai susu la *a*); β) intermediariu de corruptione intre barbati si muieri;—in tote aceste insemnari femin. *collocaressa*, ca femina a *collocariului* sau ca essercitandu ea insasi maiestrí'a de *collocire*: α) in intellessulu bonu de la *a* : *collocaressa de fete de maritatu;* β) in intellessulu reu de la *c*, β; inse femininu nu se dice in intellessulu urmatoriu : 2. june ce callare insocesce pre mire, candu se duce la cas'a miressei in diu'a de cununía, si care merge inainte de mire, la cas'a miressei, spre a pronuntiá *colloçiulu* si a preparà prin acesta-a bona receptione mirelui : *colloçiulu collocariloru se chiama si oratione. M.*

COLLOCATIONE, s. f., **collocatio;** actione de *collocare*.

COLLOCATORIU,-*toria*, adj. s., **collocator;** care *colloca*.

COLLOCATURA, s. f., actione, déro mai vertosu resultatu allu actionei de *collocare*, ceva *collocatu*, etc.

COLLOCERE, *collocui, collocutu*, v., **colloqui, collocutus** (d'in *con* si *locere*); a *locutí* cu altulu, a conversá, a convorbí; a vení la vorba, a intrá in vorba, a tractá, a vorbí multu indelungu asupr'a unui ce, a se intellege : *collocui cu densulu doue ore, fora se me potu intellege cu ellu.*

COLLOCIRE (si cu *o* d'in syllaba *lo* obscuru : *collacire*),-*escu*, v., **commendare, conciliare, comparare, operam suam pro aliquo interponere; deducere, lenocinari;** d'in acea-asi fontana cu *collocere*, inse essitu directu d'in *colloçiu:* a intrá in vorba si a vorbí cu cineva asupr'a cuiva sau asupr'a unui ce cu scopu bonu sau reu, si a nome : 1. a recommendá, a laudá, a conciliá, a introduce :

www.dacoromanica.ro

tu se vorbesei reu de acestu omu, pre care totu tu mi l'ai collocitu?! a collocí fete juniloru ce vreu a se insorá, a collocí juni feteloru ce vreu a se maritá; a collocí unu amicu, unu servitoriu, cai, boi, etc.; 2. a se face intermediariu, si in speciale : *a)* a se face intermediariu : α) in negotiu illicitu : *a collocí cái de furatu;* β) in negotie rosinose; *b)* a delatá, a accusá, a defaimá, a denigrá, etc.

COLLOCITORIU,-*toria*, (si pre a locurea : *collacitoriu*), adj. s., care *collocesce*, differitu de *collocariu*, intru câtu *collocitoriulu collocesce numai d'in intemplare si la occasioni*, éro *collocariulu are abitudinea de collocire.*

COLLOCIU, s. m., pl.-*e*, **colloquium**, (d'in *collocere*); 1. vorbire cu altulu, convorbire, conversatione; intrare in vorba, intellegere asupr'a unui ce; 2. in speciale, la nunte, in acellu-asi intellessu cu *oratione*, (vedi si *collocariu* sau *collociariu* sub fine).

COLLOCUTIONE, s. f., **collocutio**; actione de *collocere*, de intrare in vorba, de conversatione, de intellegere mai vertosu secreta.

COLLOCUTORIU,-*toria*, adj. s., **collocutor**; care *colloce*, e in vorba, conversa cu altulu.

COLLOSU,-*a*, adj., (compara it. **colloso**); plenu de *colla*, de natur'a *collei*, viscosu, glutinosu, *cocosu.*

COLLU, s. m., **collum**; 1. guttulu omului si allu altoru animali, differitu inse de *guttu*, intru câtu acestu-a se dice de canalea interna, éro *collu* de partea esterna ce lega capulu cu corpulu : *collulu boului, gainei, callului*, etc.; *a luá de collu, a sucî collulu;* 2. prin metafore, applecatu si la alte lucruri ce sémina cu *collulu : collulu* unei *carafa.*

COLLUCIRE, v., **collucere** (d'in *con* si *lucire*); a lucí de tote partile, a fi pre deplenu si in totu claru si luciosu.

COLLUCTARE (si *colluptare*), v., **colluctari** (d'in *con* si *luctare*); a luptá cu cineva; a luptá d'in tote poterile.

COLLUCTATIONE si *colluptatione*, s. f., **colluctatio**; actione de colluctare.

* COLLUDERE, *collusi* si *collusei*, *collusu*, v., **colludere**, (d'in *con* si *ludere*); a jocá cu altulu; a se intellege pre ascunsu spre a ammagí si insellá, (vedi si *colludiu*).

* COLLUDIU, s. m., **colludium** (d'in *colludere*); jocu cu fapt'a sau cu vorb'a, mai vertosu jocu cu vorb'a, risu, etc.; intellegere secreta spre a jocá sau ammagí si insellá pre cineva.

COLLUERE, v., vedi *colluire.*

COLLUGIRE, v., **collugere** (d'in *con* si *lugire*); a lugí in preuna cu altulu; a lugí cu amaru.

* COLLUIRE, v., **colluere** (d'in *con* si *luere*); a lauá sau spellá de tote partile, a spellá bene; a accumulá prin spellare sau undare, (vedi *colluvia* si *colluvione*).

COLLURA, *colluride*, etc., vedi *collyra, collyride.*

* COLLUSIONE, s. f., **collusio**; d'in *collusu* de la *colludere;* actione de *colludere*, si in speciale intellegere secreta intre doi sau mai multi spre a jocá=ammagí si insellá pre altulu; mai vertosu, intellegere intre parti litiganti sau negotianti, spre a insellá pre unu tertiu.

*COLLUSIVU,-*a*, adj., (it. **collusivo**) care *collude*, care serve la *collusione : tessuture collusive.*

* COLLUSORIU,-*a*, adj., **collusor** si **collusorius**; d'in *collusu* de la *colludere;* care *collude* sau serve a *collude : cuvente collusorie; copii collusori;* in speciale se applica la cei ce se intellegu in secretu spre a jocá sau insellá pre altulu, cumu si la faptele si arteficiele loru.

* COLLUSTRARE, v., **collustrare**, (d'in *con* si *lustrare*); a lustrá sau luminá de tote partile, a inundá cu lumina.

* COLLUTIONE, s. f., **collutio**; d'in *collutu* de la *colluere;* actione de *colluire.*

* COLLUTORIU,-*toria*, adj, s., **collutor** si **collutorius**; care *collue* sau serve a *colluí: medicamente collutorie.*

COLLUVIA, s. f., si

* COLLUVIONE, s. f., **colluvies** si **colluvio**; d'in *colluere*, stringere de loture, de necuratíe : 1. proprie : *colluvionile sentinei unei nave, colluvi'a cloaceloru, colluviele curtiloru si latrineloru;* 2. metaforice, concursu, adunatura im-

www.dacoromanica.ro

pura de diverse lucruri: *colluvi'a totoru sceleratiloru; colluvionea societatei, poporeloru, nationiloru.*

* COLLYRA si *collura*, s. f., *collyra.* (κολλύρα, d'in κόλλα=*colla*); pane rotunda sau longaretia, ce se cocea sub spudia, turta ce se demică apoi in lapte sau in zema, (compara si *collarediu*).

COLLYRICU,-*a*, adj., **collyricus**; relativu la *collyra* si la *collyriu.*

COLLYRIDA si *collurida* sau

COLLYRIDE si *colluride*, s. f., **collyris** si **collurida** (κολλυρίς, compara si fr. **collyride**, si vedi *collarediu*); 1. massa de coca; panisiora, placentiora; 2. specia de ornamentu de capu la femine; 3. genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a cicindeleteloru.

* COLLYRIDIU si *colluridiu,-a*, adj. s., (fr. **collyridien**); relativu la *collyride*, applecatu in speciale ca nume allu unoru sectari crestini, cari onorau pre nascutori'a de Domnedieu, offerindu-i, la certe serbatori, placente sau collaci.

* COLLYRIU si *colluriu*, s. m., pl.-*e*, **collyrium** (κολλύριον, d'in κολλύρα=*collyra*); 1. specia de medicamentu collosu ce se pune la ochiu; 2. veri-ce medicamentu de ochiu, fia molle, unsurosu, pulberosu si chiaru gazosu.

COLNICA si *colnice*, s. f. si

COLNICU, s. m., pl.-*e*, **colliculus**; deminutivu d'in *collinu,-a* (vedi *collina*); collina pucinu estensa si pucinu inalta.

* COLOBIU,-*a*, adj. s., **colobium**; relativu la *colobu*;—s. m. reale, vestimentu fora manice portatu de episcopi, de legisti, etc.

* COLOBODERU,-*a*, adj. s., (fr. **colobodère**; d'in κολοβός=*colobu* si δέρη =*collu*); colubu sau mancu de collu;—s. m., *coloboderu*, genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a malacodermeloru.

* COLOBOGASTRU,-*a*, adj. s. (fr. **colobogastre**; d'in κολοβός=*colobu* si γαστήρ=*ventre*); mancu de ventre;—s. m. *colobogastru*, genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a serricorneloru.

* COLOBOPTERU,-*a*, adj. (fr. **coloboptère**; d'in κολοβός=*colobu* si πτερόν= *aripa*); mancu de aripe, cu aripe mutilate sau imperfecte;—s. m. *colobopteru*, genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a lamellicorneloru.

* COLOBU,-*a*, adj., **colobus** (κολοβός); mancu, mutilu, imperfectu: *versuri colobe;*—s. m., *colobu: a)* in acea-asi insemnare cu *colobiu; b)* genu de insecte coleoptere tetramere d'in famili'a longicorneloru; *c)* genu de simie.

COLOCASIA, s. f. si

* COLOCASIU, s. m., **colocasia** si **colocasium**; (κολοκασία si κολοκάσιον); specia de plante assemini cu mundrii crini, cari crescu mai vertosu in locurile umide alle Egyptului si alle caroru bacce, radicine si chiaru stele, sunt forte cautate ca bone de mancare; d'in frundiele loru se faceau si cupe numite *ciborie*, (vedi *ciboria* si *ciboriu*).

* COLOCYNTHA si

* COLOCYNTHIDE, s. f., **colocynthis** (κολοκυνθίς); specia de *cucumere* forte amara, **cucumis colocynthis** lui *Linneu.*

* COLOCYNTHINU,-*a*, adj. s., (it. **colocintina**, fr. **colocynthine**); de *colocyntha;*—s. f. *colocynthina*, substantia amara ce se estrage d'in *colocyntha.*

* COLOFANIU, *colofoniu*, etc., vedi *colophaniu, colophoniu*, etc.

* COLONATU, s. m., **colonatus-ūs**; stare sau conditione de *colonu;* pactu sau invoire de *colonu.*

* COLONIA, s. f., **colonia** (it. **colonia**, fr. **colonie**); 1. possessione de *colonu*, bonu de terra, mosía, agru, pamentu, etc.; 2. parte de poporu tramessu d'in una cetate sau statu, ca se fundedie si se populedie alta cetate sau statu, care se se guberne cu legile cetatei ce tramette *coloni'a*, cu tote co *coloniele*, candu devinu avute si potenti, se emancipa adesea de *metropolea* sau *cetatea mamma*, d'in care au essitu: *Cartaginea fu una potente colonia feniciana; coloniele romane erau nu numai agricole, ci si mai vertosu militari; noi Românii de astadi suntemu nepotii numeroseloru colonie, cu cari strabonii Romani populara terrele ce locuimu;*—de ací: α) locului populatu cu una *colonia: in Itali'a meridionale multe cetati erau colonie*

www.dacoromanica.ro

grecesci;—astadi se dicu *colonie*: α) terrele ce statele europiane possedu in alte parti alle pamentului: *coloniele Angliei d'in Americ'a, d'in Asi'a si d'in Oceani'a;* β) noue cetati fundate de omeni ce si lassa patri'a si se stramuta d'in collo de oceanu; γ) toti suppusii unei poteri d'in una cetate d'in terra straina: *coloni'a francese d'in Bucuresci;* — 3. prin metafora, roiu de albine: *d'in unu stupu, candu i merge bene, essu mai multe colonie in acea-asi véra;* 4. in acellu-asi intellessu cu *colonatu.*

COLONIALE, adj., (it. **coloniale**, fr. **colonial**); relativu la *colonia: systema coloniale, possessioni coloniali;—specie coloniali=merci coloniali*, si absol. *coloniali*, merci si mai vertosu articole de alle mancarei, cari ne vinu d'in *coloniele* de d'in collo de oceanu, cumu: *cafea, cacaua*, etc.

* COLONIARIU,-*a*, adj. s., **coloniarius**; relativu la *colonia*, si mai vertosu, cellu nascutu intr'una *colonia.*

COLONICATURA, s. f., portione de pamentu cè possede unu colonu.

COLONICU,-*a*, adj., **colonicus**; 1. relativu la *colonu* ca lucratoriu de pamentu sau la *colonia=colon atu: pactu colonicu, lege colonica*, care reguledia relationile intre possidenti si coloni; *partea colonica*, parte de venitulu d'in pamentu ce cade *colonului.*

* COLONISARE, v., (fr. **coloniser**); a populá una terra cu *colonie*, a trametté una sau mai multe *colònie* intr'unu locu.

* COLONISATIONE, s. f., (fr. **colonisation**); actione de *colonisare;* resultatu allu acestei actione; modu de *colonisare.*

* COLONISATORIU,-*toria*, adj. s., (fr. **colonisateur**); care *colonisa.*

COLONISTU,-*a*, s., in insemnarea lui *colonu* de sub 2.

COLONU,-*a*, adj. s., **colonus**, (it. **colono**, fr. **colon**); d'in *colere*: 1. care lucra pamentulu, care siede la terra si se occupa cu economía rurale, agricultoriu: *a)* in genere: *terra lipsita de coloni; avuti'a si poterea terrei nostre sta in coloni; b)* in parte: α) care cultiva pamentulu altui-a si imparte cu domnulu pamentului folosele in proportioni determinate prin pacte speciali; β) care cultiva pamentulu altui-a, solvendu acestui-a una summa ore care; 2. membru allu unei *colonia*, locuitoriu allu unui locu populatu cu *colonie;* 3. prin metafora: *colonu de inchisori*, sceleratu.

COLOPHONE, **colophon**, **colophonius-a-um** (compara si fr. **colophane** si **colophone**, **colophon**); 1. s. f., *Colophone* =Colophon=Κολοφών, nume propriu allu unei cetate a Lydiei, nu departe de mare; de ací: *a)* adj., *colophoniu-a,*= **colophonius** = de *Colophone*, de unde subst. f. *colophonia* = **colophonia** (subintellesu *resina*), resina secca si pellucida, negría sau galbinía, care se estrage d'in residuulu terebentinei distillata si care serve la frecarea periloru de la arculu de viora: *colophoni'a, asiá numita de la numele cetatei d'in care s'a esportatu mai antaniu, serve si la alte multe usuri.* (Cuventulu, dupo localitati, se aude cu differite pronuntie: *colofania* si m. *colofaniu, calafaniu, calofoniu*, etc.); *b)* adj. *colophonicu-a* = de *colophonia; acidu colophonicu*, care formedia basea *colophoniei;* 2. *colophone*, s. m., **colophon** =κολοφών: *a)* culme, fastigiu, vertice; *b)* prin metafora, genu de insecte coleoptere pentamere d'in famili'a lamellicorneloru.

COLOPHONICU, *colophonia, colophoniu*, etc., vedi *colophone.*

* COLORANTE, adj., **colorans**; care *colora: materie coloranti* se chiama, in chymia, veri-ce compositu care da colore corpuriloru, si in parte, acelle principie colorate cari dau colore floriloru si altoru parti alle vegetaliloru, cumu si umoriloru si substantieloru solide alle animaliloru.

* COLORARE, v., **colorare**; a dá *colore:* 1. in genere, a dá veri-ce colore: *sorele colora fructele, artea de a colorá vitrulu, cristallulu, pannurele; pudorea colora faci'a;* 2. in speciale: *a)* a face rosiu, negru, etc., a nu lassá albu, sau a dá alta colore de cea ce are lucrulu de ordinariu: *sorele colora faci'a omului*, facundu-a se se rosesca sau se in-

www.dacoromanica.ro

negresca; de ací: *coloratii Africani*, negri; *coloratii Americani*, rosii; *b)* a dá colore unui tabellu, a lu depinge; *c) a si colorá faci'a*: α) in genere, a i dá alta colore differita de cea naturale; β) in speciale, a dá cu dressu, albu sau rosiu, pre facia; asiá si: *a se colorá*, vorbindu de facia, insemna: α') a luá veri-ce colore differita de cea ordinaria; β') a se rosi sau innegrí prea tare; γ') a se rosi câtu se cade se fia rosia faci'a unui omu sanetosu; 3. metaforice: *a)* in genere, a dá una profunda impressione, a adapá si petrunde de ceva; *b)* in speciale: α) vorbindu de stylu, *a colorá*= a dá *colore* in differitele insemnari ce are cuventulu colore, candu e vorb'a de stylu, (vedi *colore*); β) a dá unui ce uritu si reu apparentia de bonu si formosu, a cautá se presente ce e reu ca bonu: *a colorá vitiele celle mai gretiose cu numene formose si speciose.*

* COLORATIONE, ş. f., (fr. **coloration**, it. **coloratione**); actione de *a colorá* sau *a se colorá*; resultatu, effectu allu *colorarei*: *coloratiunea corpuriloru prin absorptionea luminei; colorationea erroriloru si culpeloru.*

* COLORATORIU,-*toria*, adj., **colorator**; care *colora* sau serve *a colorá*; mai vertosu cui place *a colorá* stylulu, tabellele, etc., care scie bene face usu de *colori*, spre a produce effectele ce are in vedere: *bonu, mare coloratoriu*, (vedi si *coloristu*).

COLORE si *culore* (pre a locurea cu *r* in locu de *l*: *curore*), s. f., **color** (it. **colore**, fr. **couleur**); facia, apparentia ce offeru vederei suprefaciele corpuriloru prin diversele combinationi de specia si de cantitate a radieloru de lumina ce aceste suprefacie reflectu si transmittu la ochiulu nostru: superfaciele presenta *colore alba*, déco reflectu si transmittu ochiului tote speciele de radie combinate in acea-asi cantitate ca si in lumin'a solare; d'in contra elle presenta *colore negra*, deco reflectu minimulu, asiá co se pote dice co nu reflectu de locu; d'in combinationile intermedie nascu *multe alte si varie colori*: 1. proprie: *a)* in genere: *colore fora lumina nu pote essiste; flori de mii de colori; colori primitive*, cari se capita prin decomposetionea in prisma a radieloru luminose: *colorile primitive sunt septe: rosiulu, aurantiulu, galbinulu, verdele, albastrulu, indiculu, violaciulu; colori secundarie*, resultanti d'in unu numeru datu de *colori primitive; colori complimentarie*, cari combinate impreuna dau radi'a alba a luminei; *colorile principali alle cailoru sunt: albulu, negrulu si rosiulu; d'in acestea nascu multe si diverse grade de coloratione, cari inco porta numele de colori, colore auria, argentia, aramia, plumbia, cenusia, lemnia, albastria, verdia, veneta, sanginia*, etc.; *colorea aurului* sau *de auru*, *colorea carnei* sau *de carne*, etc.; *colori viue, clare, deschise, inchise, surde, delicate, fallaci, spellacite, sterse; colorile planteloru, animaliloru;*—*a luá, a bee, a face se iee, a dá una colore; a perde colorea; colorea esse, se spellacesce, se sterge, pere*, etc.; *b)* in parte: α) colorea naturale a *faciei* omului: *cu peri si ochi negri, cu denti albi, cu colore suave; colore addeverata*, in opposetione cu *colore fucata*=*colore artificiale*; β) colorea negra sau negrastra, colore rosia sau rosiatica, si in genere, colore a faciei omenesci care se departedia mai multu sau mai pucinu de cea alba; γ) vorbindu de vestimente, veri-ce alta colore, afora de cea negra sau inchisa; δ) mai vertosu, formosa colore a faciei omului, formosa facia, formosetia; 2. metaforice: *a)* ce serve a dá *colore*, mediu de *colorare*, ingrediente de care se face usu in tinctura si pictura: *colorile, de cari se servescu tinctorii si pictorii, sunt parte naturali, parte artificiali; — in pictura colorile sunt mediele de espressione alle ideeloru artistului;*—*b)* fasciora de pannura sau altu ceva coloratu, care serve ca semne sau symbolu: *colori nationali, colorile unei familia; colorile unei nave; c)* la cartile de jocu, *colore*=un'a d'in celle patru specie de carti; *d)* in insemnari mai ideali: α) despre stylu: α') espressionea in genere, cuventele fiendu pentru scriptoriu ce sunt *colorile* pentru pictoriu; β') espressione energica, imagine, figura

www.dacoromanica.ro

retorica; γ) calitate particularia a stylului unui autoriu; δ) calitate generale a stylului unui genu de scriere: *colore tragica, epica, lyrica*, etc.; de ací: β) in genere: calitate, forma, genu, natura, statu, etc.: *nemica d'in vechi'a colore si forma a cetatei n'a mai remasu; rari sunt omenii de acesta colore;* mai vertosu fiendu vorb'a de natur'a opinioniloru si sentimenteloru politice alle unui omu; γ) forma regulata si gratiosa, formosetia, splendore, gratia, ornamentu, etc. vorbindu in genere si de alte lucruri, éro in parte despre stylu; de unde: δ) forma speciosa, si de ací, apparentia, pretestu, faciaría, facia bona ce cauta se dé cineva unui ce reu si uritu: *nedemnu e de unu omu se invéste mentionea cu formose si farmecatorie colori.*

* COLORIARE, v., vedi *colorire.*

* COLORIDE, adj. s., (fr. **coloride**); relativu la *colore;* — s. f. pl. *coloridi,* familia de composite ternarie organice, care coprende principiele *coloranti.*

* COLORIFICU,-*a*, adj. (it. **colorifico**, fr. **colorifique**; *colore-facere*); care face colore: *radia colorifica.*

* COLORIGENIU,-*a*, adj., (fr. **colorigène**; *colore-genere*); care nasce colore sau se nasce d'in colore.

* COLORIGRADU, s. m., (**colorigrade**; *colore-gradu*); instrumentu de mesuratu gradulu de coloratione allu unui corpu.

* COLORINU,-*a*, adj. s., (it. **colorino-a**); de *colore;* — s. f. *colorina*, materia colorante rosia.

* COLORIRE,-*escu*, (it. **colorire**), si *coloriare* (fr. **colorier**), v., a dá *colore*, inse cu acestu intellessu generale se applica de regula form'a classica *colorare*, éro *colorire* sau *coloriare* se dice in speciale cu intellessulu de: a applecá sau dá colorile cuvenite unui tabellu de pictura, unei tabla de desemnu, etc.: *multi pictori colorescu mai bene decâtu desemna;* de ací, prin metafore: *a) a colorí vocea*, a i dá volumele si intonationea cuvenite sentimenteloru de espressu; *b) a colorí stylulu*, dandu fiacarui lucru *colorea propria* si descriendu-lu cu fidelitate; *c)* in genere, a dá unui ce, prin vorba, prin scrissu sau prin pictura, colore ce nu e a lui, colore mai viua de câtu cea naturale, cu scopu mai vertosu de a ascunde curatulu addeveru; de ací: *d) colorire*=simulare, dissimulare, ascundere; a d unui ce reu, uritu, falsu, etc., apparentia de bonu, formosu, addeveratu.

* COLORISTU,-*a*, adj. s., (it. **colorista**, fr. **coloriste**); care *coloresce:* 1. pictoriu ce connoscé bene artea de a *colorí;* 2. care da colori la table de desemnu; 3. scriptoriu, care scie bene *colorí* stylulu seu.

* COLORITU,-*a*, d'in *colorire:* 1. part. passivu: *stylu coloritu, table de desemnu bene colorite;* 2. subst. masc. *coloritu*, (it. **colorito**, fr. **coloris**); *a)* proprie, in pictura, modu de *colorire*, ammesticu cuvenitu allu coloriloru, d'in care resulta splendorea, grati'a, asseminarea cu addeverulu, perfectionea unui tabellu de pictura, perfectione la care nu pote adjunge desemnulu senguru; effectulu resultante d'in *coloritu; b)* prin metafore: α) colorea faciei unui omu; β) vorbindu de voce, conformarea ei cu sentimentele de espressu; γ) vorbindu de stylu, de limba, *coloritu* = espressioni plene de energia, de gratia si de addeveru.

* COLORIZATIONE, si *colorisatione*, s. f. (it. **colorizzatione**, fr. **colorization**); d'in unu verbu *colorizare*, modu de manifestare allu unei colore intr'unu corpu, (vedi si *coloratione*).

* COLOSSALE, adj. (it. **colossale**, fr. **colossal**); de *colossu*, assemine unui *colossu*, afora d'in calle mare: *statua colossale, monumente colossali, de marime colossale.*

* COLOSSEU si *colossiu*,-*a*, adj. s., **colosseus** (compara si it. **colosseo** si **coliseo**, fr. **colossée** si **colisée**); de *colossu;* nespusu de mare: 1. adj., *statua collossea, unu Apolline colosseu;* 2. s. m., *colloseu*, amfiteatru construitu in Roma de Vespasianu, numitu asiá, dupo unii, de la statu'a *colossale* a lui Nerone, care se afiá in vecinitate, éro, dupo altii, de la *colossii* ce incongiurau amfiteatrulu.

* COLOSSICU-*a*, adj., **colossicus**; vedi *colossale.*

www.dacoromanica.ro

COLOSSU, s. m., **colossus** (κολοσσός); 1. statua mai mare decâtu e fienti'a ce representa, statua de marime estraordinaria, gigantica, cumu fura la Rom'a *statuele lui Nerone si Commodu*, (vedi *colosseu*); in speciale: *colossulu de la Rodu*, statua de arame, inalta de 70 de coti, care representá *Sorele* sau pre *Apolline*, assiediata la intrarea portului insulei Rodu, numerata intre celle septe *minuni alle lumei*; 2. applecatu, prin estensione, la totu ce este estraordinariu, mare, potente, etc.: *colossulu de media nopte*=marele si potentele imperiu allu Russiei.

COLOSTRA, s. f., (dupo localitati si: *colastra, corastra, colasta* si *corasta*), **colostra**; antaniulu lapte ce curre d'in mammellele femineloru câteva dille dupo nascere.

COLTIATU,-*a*, adj., **dentibus falcatis vel broncis munitus, cui dens vel dentes deformiter prostant; audax, petulans, rixosus**; armatu cu *coltiu* sau cu *colti* in insemnari alle cuventului *coltiu* de sub 1.: *coltiatulu capru, coltiatele scrofe; omulu coltiatu*: *a)* cu denti mari, cari essu afora din gura; cu denti prea mari si prin urmare uriti; *b)* cutediatoriu, care sta contra, care se oppune, se appuca de certa, care are mai multa cutediantia: *cei mai coltiati d'in rebelli.*

COLTIRE,-*escu*, v., d'in *coltiu*, vedi *incoltire.*

COLTISIORIU, s. m., deminutivu d'in *coltiu*: 1. cu pl.-*i*, *coltisiori*, ca deminutivu d'in *coltiu* sub 1.: *coltisiorii porcellului*; 2. cu pl.-*e*, *coltisiore*, ca demin. d'in *coltiu* sub 2.: *coltisiore de pane.*

COLTIU, s. m., pl.-*i*, si-*re*, **acutior vel longior dens, broncus vel falcatus dens, dens eminens et deformis; angulus, secessus; spina; editior mons; proeminentia; pars extrema proeminens; frustum vel crustulum panis; germen, cyma**; 1. cu pl.-*i*, *coltii*: *a)* dente ascutitu, cumu su ai carnivoreloru: *coltii canelui, catusiei, tigrului, lupului, vulpei; lupulu infige coltii in pantecele pecurei*; *b)* mai vertosu, dente mare, falcatu si essitu d'in gura, cumu su ai apriloru si porciloru: *cei doi colti ai aprului*; *c)* vorbindu de omu: α) *coltiu*=dente prea mare, dente prea lungu si prin urmare deformu: omulu acesţu-a *are colti, nu denti*; β) *coltiu*=parte de dente si mai vertosu de massella stricata, ce mai remane in pelle sau se rupe si cade: *unu coltiu de dente, de massella*; — frasi proverbiali: *a se appucá la coltiu*=a se appucá de certa; *a stá la coltiu* = a se oppune, a se arretá rebelle; *a arretá coltii*: α') *a pellí* sau *bellí coltii*=a ride disgratiosu; β') a se oppune, a stá contra, a si arretá meni'a si potęrea de a si resboná; *omu bonu de coltiu*=care se infige la cérta, carui-a nu e frica de a respunde si de a se oppune; —*d)* vorbindu de plante: α) germe, muguru, blastariu: *erb'a da coltiu, primii colti ai sementieloru*; β) spinu, ciepu: *coltii de care e armata coj'a castanei*; 2. cu pl.-*re*, *coltiure* sau *coltiuri*, parte proemimente: *a)* la pane: *unu coltiu de pane, celle patru coltiuri alle panei pentru liturgia; coltiurile panei sunt celle mai bene copte si mai cu multa coja*; *b)* la edificie, càlli, spatie in genere: α) anghiu proeminente, parte esterna a unui anghiu: *celle patru coltiuri alle casei, la unu coltiu de calle*; inse si: β) parte interna a anghiului: *a accumulá mobilile la coltiurile camerei*; de ací: γ) in genere, parte retrassa, anghiu: *me multiamescu a traí in veri-ce coltiu de pamentu*; *c)* la munti, rupi, petre si alte assemini lucruri, punta, piscu, proeminentia, etc. (d'in acea-asi radecina cu *col-um-na, cul-me, cel-su*, etc., de care vedi la *cillire*=*cellere*; pote inse fi in relatione de cumnatia si cu radecin'a, d'in care a essitu *col-tucu*, cumu se pote vedé d'in *coltiunu*=*calcionu*).

COLTIUNU, s. m., vedi *calcionu.*

COLTIURATU,-*a*, adj., munitu cu *coltiuri* in insemnarea lui *coltiu* de sub 2.

COLTIUROSU,-*a*, adj., plenu de *coltiuri* in intellessulu lui *coltiu* de sub 2.

COLTUCU, s. m., vedi *cultucu.*

* 1 COLU, s. m., **colum**; instrumentu de *colare, stracuratore* in genere, si in speciale, *stracoratore* de smicelle ce serve a *stracorá* lapte, oliu, vinu, etc.

* 2 COLU, s. m., **colum** si **colon** (κῶ

www.dacoromanica.ro

λον, compara si it. si fr. **colon**); in genere, membru, parte d'in unu totu organicu; éro in specia : 1. a dou'a parte d'in intestinulu grossu, care se intende de la *cecu* peno la *rectu : colu ascendente*, parte a *colului* ce se intende de la *cecu* peno la marginea *costeloru false d'in derept'a*, in opposetione cu *colu descendente*, parte a *colului* ce se intende de la mediloculu faciei esterne allu *renichiului stangu* peno la *foss'a iliaca correspondente; colu iliacu=iliacu=S. allu colului*, parte a *colului* ce descrie una dupla curba si imple *foss'a iliaca stanga; colulu* se dice si *intestinulu lumbariu*, de unde : *lumbariulu dereptu=colulu ascendente, lumbariulu stangu= colulu descendente, lumbariulu tranversu =* portione *a colului* ce merge piedisiu de la una latura la alt'a a partei superiore a abdominelui; 2. fiendu vorba de cuventu: *a)* periodu, frase completa; *b)* parte de periodu sau de frase; *c)* parte de versu, de strofa; *d)* puntu ce se pune in susulu liniei scrissa, cu littere grecesci mai vertosu, si care tine locu de doue punte sau de puntu si virgula; de ací : *semicolu= hemicolu=virgula.*

* COLUBRA, s. f., **colubra;** 1. femina a serpelui, si de ací serpe in genere; form'a masc. *colubru* e mai pucinu usitata; 2. in speciale, unu genu de serpi.

* COLUBRIFERU,-*a*, adj., **colubrifer** (*colubra-ferere*); care porta *colubre* : *colubriferele furie alle infernului, colubrifere selbe si lucruri.*

* COLUBRIMODU,-*a*, adj., **colubrimodus** (d'in *colubra-modu*); in modu sau forma de *colubra : peri colubrimodi*, cumu erau ai furieloru infernali.

* COLUBRINU,-*a*, adj. s., **colubrinus** (compara si fr. **couleuvrin-e** si **colubrin-e**); de *colubra :* 1. adj. *ochi colubrini; caracteriu colubrinu;* 2. substantivu : *a)* m., *colubrinu*, pl. *colubrini*, familia de reptili, care are de typu genulu *colubra; b)* f. *colubrina : α)* genu de plantè ; β) specia de tunu mai lungu si mai suptire de câtu tunurile ordinarie.

* COLUBROSU,-*a*, adj., **colubrosus;** 1. plenu de colubre : *lacu colubrosu;* 2. tortuosu ca una *colubra* ce se incolacesce în mersu : *colubrosele carrari d'in selba.*

COLUMBA, s. f., vedi *columbu.*

COLUMBARE, adj. s., vedi *columbariu.*

* COLUMBARE, v., **columbari;** d'in *columbu*, de regula reflessivu, *a se columbá*, a se caretiá; a se sarutá ca *columbii ;* — in acellu-asi intellessu cu *colymbare.*

COLUMBARIU,-*a*, si *columbare,* adj. s., **columbarius-um** si **columbaris;** relativu la *columbu;* 1. substantivu m., *columbariu : a)* personale, care are cura de *columbi; b)* reale : α) incapere de tinutu *columbii*; β) cuibu de columbi, facutu in assemine incapere; de ací : γ) gaura : α') in muru, ca se se imbucce in ea capitulu unui caprioru sau unei trabi; β') intr'unu mormentu, spre a assediá in ea urne funerarie; γ') in pall'a unui remu; δ') in paretele navei, spre a petrece prin ea remulu; 2. s. f. reale, *columbaria* si *columbare : a)* specia de laciu, de ochiu cu care se lega sau prende ceva, asiá numitu de la form'a gaurei pre care intra *columbii in columbariu; b)* specia de plante.

COLUMBELLU,-*a*, s., **columbulus;** deminutivu d'in *columbu.*

* COLUMBICU,-*a*, adj., de *columbiu : acidu columbicu.*

COLUMBINU,-*a*, adj., **columbinus** (compara si fr. **columbin-e**); de *columbu*, relativu la *columbu : voce columbina, penne columbine ; colore columbina = gusi'a porumbului ;*—s. f., reale, *columbina : a)* gainaciu de *columbu*, ce serve la ingrassiare de agri; *b)* prin estensione, stercu de verì-ce alta passere, care serve la stercorare, *c)* substantia ce se estrage d'in radecin'a plantei numita columbu.

* COLUMBIU, s. m., (it. **colombio**); numele unui metallu ce se dice mai desu *tantaliu.*

COLUMBU,-*a*, s., **columbus-a** (probabile d'in *columbare=colymbare=*κολυμβᾶν, pentru co *columbii* beu cu rostrulu *affundatu* in apa); 1. genu de passeri forte connoscute; — *columbulu* serve de symbolu allu simplicitatei si sinceritatei de ânima, allu blandetiei, etc.:

www.dacoromanica.ro

fiti intellepti ca serpii, si *simpli ca columbii*; in traditionile religionei si alle artei, symbolu allu spiritului santu: si spiritulu *in figura de columbu descense*; oppusu la *corbu* ca symbolu de reutate; mai vertosu sub forma feminina, *columba*; *a)* femina sau féta plena de gratia, de pudore si de blandetia; *b)* in speciale, muiere pura, affectuosa si blanda; déro si: *c)* femina cu appucature relle, destullu se fia dilect'a sau mundr'a cuiva; — 2. masc. *columbu*=radecina a unei planta, **menispermum palmatum** lui *Linneu*, asia numita dupo maculele assemini cu alle penneloru *columbului*; éro f. *columba*= parte a navei ce sta necontenitu cofundata in apa, carina.

* COLUME, s., **columen**; (d'in *cellere*=*cillire*, de unde apoi *culme* si *columna*, allu caroru intellessu generale reunesce form'a *colume*=ce se redica in susu, si anume) : 1. inaltime a unui ce mesurata de la petiore in susu; 2. partea cea mai de susu a unui ce, culme, crescitu; de ací metaforice : flore, ce e mai bonu sau mai destinsu; 3. inaltime ce sustine altu ceva, puntu de redimu, redimu, furca, propteá, columna; de ací metaf., redimu, adjutoriu.

* COLUMELLA, s. f., *columella*; 1. deminutivu d'in *columna*; 2. in speciale, assele unei concha spirale.

* COLUMELLARE si *columellariu-a* adj., s. **columellaris** (fr. **columellaire**); relativu la *columella*: *denti columellari*, ascutiti, canini; s. f. pl. *columellarie*, familia de mollusce.

COLUMNA, s. f., **columna** (vedi *colume*); 1. ca terminu de architectura si de constructione in genere, pilastru ce serve a sustiné unu tablatu, a orná unu edificiu, a consacrá memori'a unei victoria sau altei fapta stralucita: *partile principali alle unei columna suntu: basea, fustele, capitellulu; columnele potu fi de petra, de arame si de alta materia; column'a d'in una sengura buccata de petra se dice monolithu*; dupo stylu, *column'a pote fi corintica, dorica, ionica*, etc.; dupo forma sunt : *columne binate*=*columne imparechiate*, asiá dispuse câte doue doue, co se attingu in basi si capitelle; *columne rotunde*=*columne cylindrice*, ai caroru fusti sunt in totu circulari; *columne cadre sau cadrate*, ai caroru fusti sunt de sectione rectangularia; *columne involte*, cu sectioni polygonali alle caroru anghiuri sunt rotundite; *columne canellate* sau *canaliculate*, pre ai caroru fusti se afla sapate canali verticali; *columne geminate*, allu caroru fuste e formatu de trei laturi assemini si ecali, etc; *medie columne*, taiate prin medilocu dupo planulu verticale ce trece prin assea loru, spre a se poté applicá la unu muru, etc.; dupo posetiune se dice : *columna angularia*, candu e pusa la *anglulu* unui edificiu; *columna singuratica*, candu fustele ei nu e legatu sau prensu de neci unu altu corpu : *columna legata*, prensa sau unita cu altu corpu; *columna solitaria*, redicata singura in mediloculu unei plate; dupo scopu pote fi : *columna monumentale*, candu serve ca monumentu; *columna rostrata*, candu e adornata cu *rostre de navi* luate de la inimicu, spre a consecrá memori'a unei victoria navale; **column'a** *traiana* sau *lui Traianu*, redicata la Rom'a, spre a consecrá memori'a victorieloru lui Traianu asupr'a Daciloru; *columna milliaria*, pre marginea unei calle la fia care milliariu, spre a indicá distantiele, si in speciale, cea pusa in centrulu anticei Roma, de la care incepea a se mesurá tote càllile imperiului romanu, etc.; 2. prin estensione si metafore : *a)* veri-ce serve a sustiné sau tiné : *columnele unui patu, columnele de cari se lega una nave adjunsa in portu*; *b)* ce semina in forma cu una *columna* : α) la calculu, seria verticale de cifre puse un'a sub alta : *a aduná cifrele d'in column'a dieciloru*; β) in anatomia, se applica numele de *columna* la diverse parti alle corpului : *column'a carnosa a cordei, column'a velului palatului*, si mai vertosu : *column'a vertebrale*, ossulu spinarei compusu d'in 24 de *vertebre*; γ) in physica : *column'a voltaiana* sau *lui Volta*=*pil'a lui Volta*, (vedi *pila*); apoi : *columna de apa, de aeru* sau de alte licide si gaze, cantitate de aceste licide sau gaze cu una

www.dacoromanica.ro

altitudine si una base, determinate in realitate sau numai prin cugetare; asiá si : *columna de focu*, si in speciale, *columna de focu*, care noptea serviea Ebreiloru de conductoria in desertu; de ací; *columna de focu*=bonu, estraordinariu si luminosu conductoriu, fia omu sau principiu; δ) in artea typographica, un'a d'in partile in care e divisa una pagina : *a typarí in doue columne, in patru columne;* ε) la registre, tabelle, etc., divisione pre pagine, formata prin linie, trasse de susu in diosu : *registru cu trei columne;* ζ) in geografia : *columnele lui Ercule*, sau absolutu : *columnele*, cei doi munti de pre termii strimtorei *Erculana* (=*Gibraltaru*); η) in militia, desposetione de osti mai estensa in lungu de câtu in latu : *columna de pedestri, de callari, de artillari, de attacu*; ϑ) *columna chronologica* : α') proprie, columna cu inscriptioni istorice in ordine chronologica; β') divisione d'in unu tabellu chronologicu; *c)* in intellessu ideale, ce serve de redimu ca una *columna* : redimu, adjutoriu, etc.: *barbatulu illustre erá cea mai firma columna a cetatei; singur'a columna a familiei e acestu june.* (Form'a *colonna* nu e naturale limbei romane).

* COLUMNARE si *columnariu-a*, adj. s., **columnaris si columnarius-um;** relativu la *columna*, care semina cu *column'a*: *lumina columnare;* — subst. m. *columnariu* : *a)* personale, cellu condemnatu la *columna*, a fi legatu de columna, criminale sau detoriu ce nu solve detoriele; *b)* reale : α) impositu pre columne; β) fragmentu de petra, de marmore.

COLUMNATIONE, s. f., **columnatio** (compara si fr. **colonnation si colonnaison**); d'in verbu *columnare* : 1. redimare sau adornare cu *columne* : *columnationea scenei;* 2. dispositione, modu de a ordiná si proportioná columnele, si de ací : 3. ordine sau seria de collumne, (vedi si *columnatu*).

COLUMNATU,-*a*, adj. s., **columnatus** (compara si it. **colonnato**, fr. **colonnade**); ca si *columnatione*, d'in unu verbu *collumnare* : 1. ca part. sau adj., redimatu sau ornatu cu *columne* : *coperemente columnate;* 2. ca subst., *a)* m., *columnatu:* α) moneta, mai vertosu moneta ispanica, care are pre densa doue imagini de columna : *columnatii, forte desi mai inainte, astadi au disparutu mai de totu d'in terr'a nostra;* β) ordine de columne ce servu de ornamentu; γ) modu de a ordiná columnele; *b)* f. *columnata*, in acellu-asi intellessu cu *columnatu* sub β si γ. (Form'a *colonnatu* sau *colunnatu* nu se pote approbá.)

*COLUMNELLA, s. f., **columella;** deminutivu d'in *columna;*—form'a masculina *columnellu* inco pare a fi fostu usitatu si in latin'a, **columellus;** in limbele noue latine, acea-asi forma, de essemplu, it. **colonnelo** este asiá de usitata ca si cea femin. **colonnella,** si, se applica si cu intellessu personale de : titlu sau gradu militare ce porta cellu ce commanda, ca tribunu militariu, la mai multe companie si la capitanii loru; cu acestu intellessu a intratu si in limba nostra m. *columnellu,* pronuntiatu si *colunnellu, colonnellu,* carui-a ar fi de preferitu *columnariu;* (vedi *columna* sub 2. η).

COLUMNELLU, s. m., vedi *columnella.*

* COLURU,-*a*, adj. s., **colurus** (κόλουρος, d'in κόλος=*mutilu* si οὐρά=*coda*), mancu de coda, si in genere, mancu, mutilu; de ací s. m., *coluru*, pl. *coluri*; nume datu la doue cercuri mari alle sferei ceresci, d'in cari : *colurulu ecinoctieloru*=*colurulu ecinoctiale* trece prin celle doue punte ecinoctiali; *colurulu solstitieloru* = *colurulu solstitiale* trece prin celle doue punte solstitiali alle eclipticei.

* COLYMBADE si *columbade*, adj. s., **colymbas** (κολυμβάς); care innota; de ací s. f., *colymbade*, oliva muriata; in medicina, asseminea oliva pisata si applicata la arsure.

COLYMBARE si *columbare* sau *colymbire* si *columbire,-escu*, (mai pucinu bene : *colimvire*), v., κολυμβᾶν; a cofundá in apa, si in speciale, a cofundá unu copillu, spre a lu battezá.

COLYMBATURA si *columbatura* sau *colymbitura* (mai pucinu bene : *colimvitura*); actione de *colymbare* sau *colymbire.*

COLYMBETRA si *columbetra* (mai

www.dacoromanica.ro

pucinu bene : *colimvitra*), κολυμβήθρα; locu sau vasu de *colymbare*, si in speciale, vasu de *colymbatu* copii la battezu.

* COLYMBU si *columbu*, s. m., **colymbus** (κόλυμβος; vedi si *columbu*); 1. abstractu, actione de *colymbare*; 2. concretu, care *colymba* sau se *colymba*, si in speciale, genu de passere apatica, care in continuu se da a fundu, **mergus** (fr. **plongeon**); numitu pre a locurea si *crocodellu* sau *corcodellu*.

† COM, prep., vedi *cu*.

COMA, s. f., **coma** (κόμη); 1. peru de la capu, capilli, fiendu vorb'a de omu, déro mai vertosu de animali : *com'a callului, leului*; 2. prin metafora : *a)* firele, frundiele superiori alle planteloru : *com'a arboriloru*; de ací : *b)* culme : *com'a muntelui, collinei, casei*, etc.

COMANACIRE, -*escu*, v., a luá sau scote *comanaculu* in semnu de profunda reverentia; — refless., *a se comanací* = a si scote *comanaculu*, a face profunde si chiaru basse reverentie; — compara si *caciullire*. M.

COMANACU, s. m., pl.-*e*, **galerus cylindricus; operculum**; 1. specia de coperimentu de capu de forma cylindrica; in speciale, coperimentu de capu preutescu sau calugerescu de acea-asi forma; 2. prin metafora, capacu de caldare sau de altu vasu. (D'in *coma*, sau prescurtatu d'in *cucomanacu*, derivatu d'in *cucoma* = *cucuma*). M.

* COMARCHU, s. m., **comarchus** (κώμαρχος, d'in κώμη = *satu* si ἄρχειν = *presedere, administrare*); magistratu allu unui satu sau unei cetatelle.

COMATU, -*a*, adj., **comatus**; proprie, part. d'in verbulu *comare* = **comare** = a muní cu *coma* sau cu ceva assemine *comei*, si prin urmare *comatu* = munitu cu *coma* sau cu ceva assemine *comei* : *temple comate; comat'a frunte a callului*.

COMBATERE, v., (it. **combattere**, fr. **combattre**); a bate cu potere, applecatu mai vertosu in intellessu ideale : *a combate parerile, errorile cuiva; a combate pre cineva in parerile si assertionile selle*.

* COMBINABILE, adj., (it. **combinabile**, fr. **combinable**); care se pote *combiná*.

COMBINARE, v., **combinare** (d'in *com* si *binu*); oppusu la *desbinare*, si synonymu cu *imbinare*, verbulu *combinare* insemna : a pune in preuna si a uní strinsu doue sau mai multe lucruri asiá, in câtu se formedie una unitate perfecta, si açésta-a atâtu in intellessu materiale : *a combiná littere, syllabe, cuvente, numere, cifre*, etc., câtu si in intellessu ideale ; *a combiná unu planu, idee, judecie, rationamente*;—in speciale : *a)* in calculu, a uní unu numeru de obiecte ore-cari in grumuri de unu certu numeru de aceste obiecte : *a combiná 24 de obiecte câte trei trei*; *b)* in chymica, a uní unu corpu cu altulu de natura differente, asiá co corpurile unite dau unu nou corpu omogeniu in tote partile selle : *oxygeniulu combinatu cu hydrogeniulu da apa*.

COMBINATIONE, s. f., **combinatio** (compara si it. **combinazione**, fr. **combinaison**); actione si resultatu allu actionei de *combinare : mesur'a versului anticu se fundedia pre combinationea syllabeloru dupo cantitate; combinationea basiloru cu acidele da sarile; una combinatione de ministeriu; combinatione de idee*, etc.

COMBINATORIU, -*toria*, adj. s. **combinans**, (it. **combinatore**, fr. **combinateur** si **combinatoire**); care *combina* sau *serve a combiná : spiritu combinatoriu, arte combinatoria*.

* COMBURENTE, adj., **comburens**, (it. **comburente**); care *combure : corpuri comburenti, proprietate comburente*.

* COMBURENTIA, s. f., (it. **combureuza**); calitate sau proprietate de *comburente : comburenti'a oxygeniului*.

* COMBURERE, *combussi* si *combussei, combustu*, v., **comburere** (d'in *com* si *burere* = *ardere*); a arde cu totulu, a reduce in cenusia, si de ací, a nemicí, a destruí.

* COMBUSTIBILE, adj., (it. **combustibile**, fr. **combustible**); d'in *combustu* de la *comburere*, care se pote *combure* usioru, care se apprende si arde currendu si bene : *sulfurea, pecur'a, lemnulu bene uscatu sunt forte combustibili*;—s. *combustibilile : a)* tote câte servu la arsu; *b)* in speciale : α) in chymica, corpu ce

www.dacoromanica.ro

se combina cu altulu, combinare ce se face prin incaldirea, apprenderea si arderea acestui corpu si care e effectulu combinationei intre *combustibile* si *comburente*; β) in geología, classe de petre cari coprendu materie vegetali combustibili; γ) in mineralogía, classe de minerali ce coprendu elemente combustibili.

* COMBUSTIBILITATE, s. f., (ital. **combustibilitá**, fr. **combustibilité**); -calitate, aptitudine de *combustibile*.

* COMBUSTIONE, s. f., **combustio** (it. **combustione**, fr. **combustion**); d'in *combustu* de la *comburere*, actione si resultatu allu actionei de *comburere*, ardere completa, nemicire prin focu;—in speciale, ca terminu chymicu, actu de desvoltare de caldura cu ardere, ce facu certe corpuri, candu se combina cu altele; ca terminu de anatomía, reducere a corpului omenescu in cenusia d'in cause neconnoscute; ca terminu de astronomía, stare a unui planetu candu se afla in conjunctione cu sorele; —in intellessu ideale focu, incendiu, mare calamitate ce se esca de una data.

* COMBUSTIVU,-*a*, adj., (it. **combustivo**); care are potere de a *comburere*.

COMBUSTU,-*a*, part. d'in *comburere*, **combustus**, arsu.

* COMBUSTURA, s. f., **combustura**, d'in *combustu*, actione si mai vertosu resultatu allu actionei de *comburere*, arsura.

†† COMEDERE, *comesu* si *comestu*, **comedere** (d'in *com* si *edere*=*mancare*); a mancá, a consume.

COMEDIA, s. f., **comœdia** (κωμῳδία, d'in κώμη=*satu* si ᾠδή=*canticu*, pentru co primii jocatori de *comedie* amblau d'in satu in satu, ca se si cante si joce *comediele*); 1. un'a d'in celle doue specie principali alle genului de composetione dramatica, composetione in care se representa una actione d'in vieti'a commune, in care se depingu partile ridicule alle omeniloru, si allu carei essitu e de regula letificu : *comedi'a, ca si satyr'a, bate vitiele cu flagellulu ridiculului*; 2. prin estensione si metafore : *a)* veri-ce spectaclu care serve la delectare, si in speciale, spectaclu pentru delectarea vulgului, cumu : jocu pre funi, essercitie gymnastice, jocu de cani, de mimutie, etc.; *b)* veri-ce fapta ridicula, veri-ce se face fora seriositate, si mai vertosu, fapta ridicula, seccaturosa, neasteptata si adesea supperatoria : *ce comedie mai e asta-a! a se tiné de comedie, a face comedie.*

COMEDIANTE, s., **ludius**; care face *comedie* in intellessulu cuventului *comedia* de sub 2, *a*.

COMEDIASIU,-*a*, adj., **scurra**; care face *comedie*, care se tine de *comedie*, in intellessulu cuventului *comedia* de sub 2, *b*. *M*.

COMEDICU,-*a*, adj., **comœdicus** (κωμῳδικός); relativu la *comedia* in intellessulu de sub 1.: *artea comedica*.

COMEDU,-*a*, s., **comœdus** (κωμῳδός); actoriu care joca in *comedie* in insemnarea cuventului *comedia* de sub 1.

†† COMERE, *comui*, *comutu* si *comtu* sau *comptu*, v., **comere**, a curá *com'a* sau perulu, a ua peptená, unge, netedí, implettí, ordiná, adorná, etc., si de ací, a adorná veri-ce altu lucru, si mai vertosu, stylulu, orationea.

*COMESTIBILE, adj. (fr. **comestible**) d'in *comestu* de la *comedere*, ce se pote mancá;—s. *comestibili*, câte servu la nutrirea omului.

COMETA, s.f., pl.-*e*, **cometa** (κομήτης) stella comata.

COMETARIU,-*a*, adj., (it. **cometario**; fr. **cométaire**); relativu la *comete* : *ellipse cometaria*.

COMETU, s. m., pl.-*i*, **cometes** (κομήτης); stella cu *coda* sau cu *coma*; aceaasi cu *cometa*.

COMICU,-*a*, adj., **comicus**; relativu la *comedia*: 1. in intellessulu cuventului *comedia* de sub 1 : *poeti comici, auctoriu comicu, genulu comicu, talentu comicu; actori comici, actrici comice; caracterie* sau *persone comice*; 2. in intellessulu cuventului *comedia* de sub 2 : *portu comicu, disse comice, gesturi comice, figura comica*; — s. personale, auctoriu sau actoriu comicu : *unu bonu comicu*.

* COMISSARE, v., **comissari** (κωμάζειν); a face, d[illegible] celebrarea unui ospetiu, una preamblare sau processione

www.dacoromanica.ro

festiva cu musica si cu saltu, apoi a se abate la unulu d'in convivi, spre a reincepe licentiele de mesa; a se preamblá cu musica; a se dá la petreceri festive; a face escesse de mancare si de beutura; a merge se cante si se salte la ferestrele cuiva, etc.

* COMISSATIONE, s. f., **comissatio**; actione de *comissare*.

* COMISSATORIU,-*toria*, adj. s., **comissator**; care *comissa*,

* COMITANTE, adj., **comitans**; care *comita*, insociesce.

* COMITARE, v., **comitare** si **comitari**; a fi *comite*, a se face *comite* cuiva, a l'insocí si urmá, mai vertosu a l'insocí, spre a-i face onore : *a comitá unu principe, unu barbatu illustru; a comitá unu mortu, funerile unui mortu, regele si regin'a comitati de toti ai curtei.*

* COMITATE, s. f., **comitas**; affabilitate, blandetia.

COMITATU,-*a*, adj. s., d'in *comitare* : 1. part. passivu, **comitatus,-a,-um**, *generariulu incongiuratu si comitatu de toti officiarii armatei*; 2. s. m., *comitatu-lu* : *a)* abstractu, actione de *comitare*; déro mai vertosu : *b)* concretu, **comitatus-ūs** (compara si it. **comitato** si **contado**, fr. **comitat, comité** si **comté**) : α) personele ce insocescu si urmedia pre alt'a, mai vertosu spre a-i face onore : *regin'a essisse cu mare comitatu de muieri si de barbati; cete de sceleratí formedia comitatulu sceleratului*; β) titlu de nobilitate allu *comitelui : dupo baronía ti va veni si comitatulu*; in acestu intellessu si *comitía*, redussu si la *contía*; γ) nume datu in unele terre, cumu in Ungari'a de essemplu, la una divisione territoriale, care sta sub administrationea unui *comite*; δ) commissione; in acestu intellessu si sub form'a *comitetu*, déro *commissione* e de preferitu nu numai formei *comitetu*, ci si cellei mai genuina *comitatu*.

COMITE (redussu si in *conte*, si ce e mai reu, in *contiu*), s. m., **comes-comite**, (compara si ital. **comite** si **conte**, franc. **comte**); care insociesce si urmedia pre altulu : 1. in genere : socin; **dux comitesque**, *ducele si comitii* (s.-ii); *comite allu cugeteloru si fapteloru cuiva*; 2. in speciale, care pentru preveghiare sau pentru adjutoriu si mai vertosu spre a face onore, insocesce si urmedia pre cineva : *comitii regelui, illustrului barbatu de statu*; de ací : *a)* cellu investitu cu una functione inalta : *comitele scoleloru, commerciului, erariului*; *b)* titlu de nobilitate; in acestu intellessu si redussu in *conte*, éro fem. *comitessa*, redussa in *contessa*; *c)* care guberna una provincia sau *comitatu*. In hierarchi'a byzantina *comitii* (cu titlulu de *spectabili*) urmau immediatu dupo *illustri*, si cá administratori erau insarcinati cu guvernarea diecesiloru.

* COMITIALE, adj., **comitialis**; relativu la *comitiu : dille comitiali*, in cari se tinu *comitie*; *morbu comitiale* = epilepsía, asiá numitu, pentru co unu casu de assemine morbu, consideratu ca reu auguriu, facea se se sparga *comitiele*.

* COMITIU, s. m., pl.-*e*, **comitium-a** (d'in *com-ire* = *co-ire*); venire a mai multoru-a in acellu-asi locu, adunare, locu de adunare publica : 1. singulariu, *comitiu : a)* locu de adunare a poporului Romanu, spre a deliberá si votá; *b)* prin estensione, veri-ce locu, unde se aduna poporulu spre a deliberá; 2. plurariu, *comitie : a)* adunare deliberativa a poporului Romanu, care erá de trei specie : *comitie curiate, comitie centuriate, comitie tribute*, (vedi *curiatu, centuriatu*, etc.); inse tote aceste specie de *comitie* nu se tineau in *comitiu*; candu *comitiele* se stringeau pentru allegere de magistrati, atunci elle se numieau, dupo magistratii de allessu, *comitie consulari, tribunicie*, etc.; *b)* veri-ce aduuare popularia, si chiaru adunare ce delibera nu de cestioni politice, ci si de veri-ce alte interessi : *comitie agricole*.

* COMITIVU,-*a*, adj. s., **comitivus**; relativu la *comite* in insemnarea de sub 2. *a : demnitate comitiva*; — s. f., *comitiva*, cu intellessulu collectivu de : personele ce insocieseu alta persona spre a i face onore sau a i dá adjutoriu.

COMMA, s. f., **comma** (κόμμα, d'in κόπ-τειν = *taiare, curmare*); 1. parte de periodu mai micu de câtu unu membru, si in speciale, parte de periodu ce taia

www.dacoromanica.ro

sensulu generale allu periodului; — espressionea curatu romanica este *incisu*; 2. *cesura* de versu; 3. micu repausu in lectura, si semnu ce arreta acestu repausu, acellu-asi cu *virgula* sau si cu *doue punte*; 4. micu intervallu musicale; 5. cadere a unui morbosu in somnu profundu.

* COMMACERARE, v., *commacerare* (d'in *com* si *macerare*); a macerá bene.

* COMMACULARE, v., **commaculare** (d'in *com* si *maculare*); a maculá forte, a sordí, a spurcá.

COMMANDA, s. f., (fr. **commande**), form'a fem. d'in *commandu*, luata cu intellessu mai restrinsu de câtu acestu-a; si a nume: 1. poterea de a *commandá* a unui capu de armata: *command'a in acea batalia fu incredentiata lui Miltiade*; 2. ordine data de unu capu celloru armati: *commanda la derept'a, la stang'a*; 3. lucru ce se *commanda* unui lucratoriu sau fabricante si se cere de la densulu intr'unu certu tempu: *toti fabricantii au commande insemnate*; de ací: *lucru de commanda*, facutu intr'adensu dupo cerere: *cibote, vestimente de commanda*; de unde prin estensione, *de commanda*: *a)* vrendu nevrendu, fora tragere de anima, fora dispositione: *poetulu nu pote scrie de commanda*; *b)* simulatu, prefacutu: *lacrime de commanda*.

COMMANDAMENTU, s. m., (it. **comandamento**, fr. **commandement**); actione de *commandare*, potere sau autoritate de *commandare*, ceva *commandatu*, ordine, etc.: *a avé commandamentulu armatei*; *a ascultá de commandamentele cuiva*. In celle mai multe casuri e de adjunsu form'a *commandu*.

COMMANDANTE, adj. s., (it. **comandante**, fr. **commandant**); care *commanda*, luatu mai vertosu ca s. m. *commandantele*, care *commanda* una oste sau parte de oste: *commandante de callarime, commandantii ostei*; *commandantele unei cetati*.

COMMANDARE, v., (it. **comandare**, fr. **commander**; d'in *com* si *mandare*): 1. *a commandá cuiva ceva*, a impune cu cuventulu, a dice espressu se faca, a l'insarcinâ: *a)* ca superiore, ca autoritate carei se cuvene ascultare si suppunere: *Domnedieu ne commanda se facemu bene si celloru ce ne facu reu*; *capitanulu commanda militariloru se appuce la derept'a, se attace pre inimicu*; si passivu: *atâtu mi s'a commandatu se ti spunu*; *ni s'a commandatu a plecá*; — prov. *cui commandi?=nu commandi serviloru tei =commanda serviloru tei*, se dice unei persone care *commanda* cu tonu prea imperiosu celloru ce nu dependu de dens'a; *b)* ca simplu comperatoriu: *a commandá calcionariului mai multe parechie de calciamente*; *a commandá la mai multi fabricanti diverse machine de mare pretiu*; 2. *a commandá ceva* sau *pre cineva*, a avé potere sau auctoritate, si de ací in genere, a dominá: *a commandá armat'a, a commandá unu castellu*; *a commandá appetiteloru basse alle carnei*, (vedi si *commendare*).

COMMANDATIONE, s. f., actione de *commandare*, *autoritate* sau potere de a *commandá*.

COMMANDATORIU, -*toria*, adj. s., (compara it. **comandatore** si **comandatorio**); care *commanda* sau *serve la commandare*: *commandatorii castelleloru, tonu commandatoriu*.

COMMANDITA, s. f., (it. **comandita**, fr. **commandite**); proprie, forma fem. d'in *commanditu*, a dou'a forma de participiu d'in *commandare = committere, incredentiare*, etc., de aci, *commandita=* unu ce incredentiatu altui-a: *a avé ceva commandita* sau *in commandita*; *societate in commandita*, in care parte de societari se marginescu a versá bani, lassandu tota gestionea pre sem'a altoru-a.

COMMANDITARE, v., (fr. **commanditer**); a se interessá numai prin *commandita* intr'una societate commerciale.

COMMANDITARIU, -*a*, adj. s., (it. **comanditario**, fr. **commandataire**); relativu la *commandita*: *sociu commanditariu*, care nu iea parte la gestionea facendeloru societatei.

COMMANDU, s. m., pl.-*e*, (it. **comando**); actione, potere si actu sau resultatu de *commandare*: *celle diece commande d'in decalogu*; *a avé commandulu unei armata*; *a i nplení commandulu sau*

www.dacoromanica.ro

commandele; a se portá si lucrá dupo commandu, a nu essí d'in commandu, etc. Vedi si *commendu*.

* COMMANIPULARIU, s. m., **commanipularius**, (*com-manipulariu*); sociu de *manipulu*, care e cu altulu d'in acellu-asi *manipulu*.

* COMMARITU, s. m., **commaritus** (*com-maritu*); maritu impreuna cu altulu.

* COMMARTYRU,-*a*, s., **commartyr**; sociu de *martyriu*.

* COMMATICU,-*a*, adj., **commaticus** (κομματικός); relativu la *comma*, care are *commate : stylu commaticu*.

COMMATRA, s. f., vedi *commatru*.

COMMATRIA si *cummatria* sau *cummetria*, s. f., relatione de *commatru* : 1. in intellessulu cuventului de sub 1. : *commatri'a nu se pote incrucisiá* = nu pote cineva battezá copii de ai cellui de la care are copii battezati; 2. in intellessulu cuventului de sub 2. : *commatri'a intre cei rei este de scurta durata, ca si commatri'a d'intre cani si catusie; a stricá commatri'a* = a stricá amiciti'a, a se certá; 3. cu intellessu concretu, ospetiu de battezu, datu cu occasiunea battezului unui copillu : *Românului nu place battezu fora commatria;* de ací : 4. petrecere cu mancàri si beuture si chiaru cu cantice si jocuri, escesse de mésa : *a face mai multe commatrie pre septemana; a duce intr'una commatria.*

COMMATRIRE si *cummatrire* sau *cummetrire,-escu*, v., a dice cuiva *commatru : ce me totu commatresci?* — a face pre cineva *commatru-a*, a lu luá de nasiu sau nasia pentru unu copillu, de ací refless. *a se commatrí : a)* a si dice unulu altui-a *commatru; b)* a se face *commatru* prin battezu; *c)* a se face *commatru* la una blastematía, a se iutellege pentru una blastematía.

COMMATRU si *cummatru* sau *commetru,-a*, s., (fr. **compère** si **commère**, it. **compadre** si **commadre**, **compare** si **comare**, d'in lat. **compater** si **commater**; la noi *commatru* se applica si in locu de *compatru*, care ar fi bene se se dica candu e vorb'a de unu barbatu, applecandu-se numai la femine form'a *commatra;* vedi *com* si *patre, matre*); 1. cellu ce prin battezu se afla in affinitate spirituale, devine ore cumu mamma sau tata spirituale impreuna cu mamm'a sau tatalu naturale, asiá co : *a) commatru* este : α) nasiulu copillului battezatu cu tatalu ca si cu mamm'a cellui battezatu ; β) tatalu copillului battezatu cu nasiulu ca si cu nasi'a copillului ; *b) commatra*, este : α) nasi'a copillului cu tatalu si mamm'a acestui-a; β) mam'a copillului cu nasi'a sau cu nasiulu copillului; — *commatru mare* si *commatra mare*, care la battezu tinu copillulu in bracie, pre candu *commatru* si *commatra* au, cumu se vede d'in celle espuse, intellessu mai largu; 2. prin estensionè si metafore, amicu care e in bona intellegere cu cineva : *a)* in bene, applecatu ca si *veru, frate*, etc., ca terminu de caritate si fratía, déro cu una nuantia de ironía, candu e mai vertosu vorb'a de Tigani, la cari Românulu se indereptedia de regula cu numele de *commatru* si *commatra; b)* in reu, vorbindu de cellu complice la una bassa intriga, la una insellatoría, etc.; de ací : *c)* applecatu si la animali : *commatr'a vulpe, commatrulu lupu.*

* COMMEDITARE, v., **commeditari** (*com-meditare*); a meditá a fundu, a considerá cu cea mai mare incordare de minte unu ce pre tote faciele lui.

COMMEDITATIONE, s. f., actione de *commeditare*.

* COMMELINA, s. f., (it. **commelina**, fr. **commeline**); genu de plante d'in famili'a *commelinaceeloru, triandria monogynia* lui *Linneu*.

* COMMELINACEU si *commelinaciu,-a*, adj., (fr. **commelinacé**, it. **commelinacio**); care semina cu *commelin'a;* de ací s. f. pl., *commelinacie*, familia de plante care are de typu genulu *commelina*.

* COMMEMORABILE, adj., **commemorabilis**; demnu de *commemoratu*, (vedi *commemorare*) : *de commemorabile pietate*.

* COMMEMORAMENTU, s. m., pl.-*e*, **commemoramentum**; camu in acellu-asi intellessu cu *commemoratione*.

* COMMEMORARE, v., **commemorare** (*com-memorare*); a si memorá, a si pune in mente ceva cu tote circumstan-

www.dacoromanica.ro

tiele, a si adduce forte bene a mente; a adduce a mente vorbindu; a mentioná, si de ací, a espune cu tote detaliele, a enarrá; in intellessu religiosu, a celebrá cu solennitate memori'a cuiva.

* COMMEMORATIONE, s. f., **commemoratio**; actioue de *commemorare*.

* COMMEMORATORIU,-*toria*, adj., s., **commemorator** si **commemoratorius-um**; care *commemora* sau serve a *commemorá*.

* COMMENDABILE, adj., **commendabilis**; demnu de *commendare*.

COMMENDARE, v., **commendare** (d'in *com* si *mandare*, si prin urmare acellu-asi cu *commandare*, déro, in vederea formei mai appropiata de cea classica, applecatu si in intellessu mai appropiatu de cellu classicu; vedi si parentesea finale); 1. in genere, a mandá sau dá pre mân'a cuiva, ca se lu pastredie, se lu custodesca, se lu protege, etc., a incredentiá in manule cuiva, a depune: *me commendu si commettu bonei telle credentie; a commendá cuiva interessile materiali, cas'a, copillii, totu ce are mai caru; a commendá numele seu immortalitatei;* 2. iu speciale: *a)* a laudá, a recommendá, a cautá se introduca pre cineva sau ceva in favorea cuiva: *nemica nu commenda pre unu june mai multu de câtu modesti'a si pudorea; b)* a face ospetie in memori'a celloru reposati; (d'in celle espuse se vede, co cuventulu, chiaru candu sub form'a *commandare* se applica cu intellessulu de *imponere*, totusi nu are insemnarea energica ce au alte cuvente, cumu *imperare*, *ordinare*, etc.; ci *commandare* implica *increderea* cellui ce *commenda* in *liber'a docilitate* a cellui *cui commanda*).

* COMMENDATICIU si *commendatitiu*,-*a*; adj., **commendaticius-tius**; care serve a *commendare*: *scrissore commendaticia*.

COMMENDATIONE, s. f., **commendatio**; actione de *commendare*.

COMMENDATORIU,-*toria*, adj. s., **commendator** si **commendatorius**; care *commenda* sau *serve a commendá*: *scrissori commendatorie*.

COMMENDU, s. m., pl.-*e*; **commendatio**; **convivium funebre, parentalia**; 1. actione de *commendare*, mediu de *commendare*; 2. ospetiu in memori'a celloru reposati.

*COMMENSURABILE, adj., (it. **commensurabile**, fr. **commensurable**); care se pote *commensurare*, care se pote mesurá cu una mesura commune: *cantitati commensurabili*; —metaf., *effecte de placere commensurabili*.

* COMMENSURABILITATE, s. f., (it. **commensurabilitá**); calitate de *commensurabile*.

* COMMENSURARE, v., **commetiri** (it. **commensurare**; d'in *com* si *mensurare* =*mesurare*); a mesurá impreuna, a mesurá cu altulu, a compará, a ecalá; a cautá una mesura communa intre doue sau mai multe cantitati; a proportioná.

* COMMENSURATIONE, s. f., **commensus-us** (it. **commensuratione**); actione de *commensurare*.

* COMMENSU,-*a*, adj., **commensus**; deplenu mesuratu; proportiouatu, armonisatu, etc.

* COMMENTARE, v., **commentari** (compara si it. **commentare**, fr. **commenter**); 1. a si applecá *mentea* cu mare incordare, spre a considerá unu ce de tote partile, a cogitá maturu si a fundu: *commentare asupr'a miserieloru omenesci*; 2. a combiná cu mentea, a imaginá, a inventá, a nasce d'in capulu seu; si de ací: 3. a espune cu cuventulu sau prin scrissu, a tractá, a desvoltá, de unde: 4. a esplicá unu testu, a lu tractá grammatice; 5. a interpretá cu reutate si in reu: *nu ti e permissu a commentá cugetele melle nici cuventele melle; nu mai commentati ordinile, ci properati a le essecutá*.

* COMMENTARIOLU, s.m., **commentariolum**; deminutivu d'in *commentariu*.

* COMMENTARIU, s. m.. pl.-*e*, **commentarium** si **commentarius**; proprie, adj. d'in *commentu*, *commentariu* (subintellegundu *libru* sau *volume*) insemna: carte de *commente*, collectione de *commente*, si a nume: 1. in genere, diariu, memorandu, protocolu, registru, carte in care insemna cineva pre scurtu celle ce face sau cugeta; 2. in speciale: *a)* tractatu ce coprende note esplicative asupr'a u-

www.dacoromanica.ro

nui testu d'in auctori sau d'in legi, note ce au de scopu a facilitá intellegerea testului : *commentariu asupra legei electorale;* de multe ori inse *commentariele* incurca mai multu de câtu descurca testulu; de ací : *b)* interpretare malitiosa data cuventeloru, fapteloru cuiva; *c)* scriere, mai vertosu scriere istorica câtu de simpla si fora pretensioni de arte, coprendendu numai faptele si impregiurarile celle mai memorabili : *commentariele lui Cesare;* a *scrie commentariulu vietiei selle.*

* COMMENTATIONE, s. f., **commentatio;** actione de *commentare;* resultatu, methodu de *commentare*, etc.

* COMMENTATORIU,-*toria*, adj., **commentator** si **commentatorius;** care *commenta* sau *serve a commentá : commentatorii evangelieloru*, autorii sau esplicatorii.

*COMMENTIRE, v., **commentiri** (*com* si *mentire*); a faurí cu mentea ceva mentionosu.

* COMMENTITIU si *commenticiu,-a*, adj., (**commenticius** si **commentitius** cu referentia atâtu la *commentire*, câtu si la *commèntu*); cogitatu numai cu mentea, in opposetione cu *reale*, si de ací, fauritu, imaginatu, fictivu, etc.

* COMMÈNTU, s., **commentum;** ce se produce *cu mentea*, actu si productu allu *mentei*: 1. cogitatione, reflessione, *combinatione, planu;* 2. mai vertosu productu allu imaginationei, inventione, imaginatione, fictione, si de ací : mentione; 3. cogitatione ce serve a esplicá alte cugetationi : nota esplicativa, observatione, etc.; mai vertosu, observatione, interpretatione necuvenita sau malitiosa ce se dau vorbeloru sau acteloru cuiva: *nu vreu commente la vorbele melle.*

* COMMERCARE, v., **commercari** (d'in *com* si *mercare*); a *mercá*, a comperá sau vende cu altii ori a comperá sau vende mai multe lucruri impreuna si de una data.

* COMMERCIABILE, adj., (it. **commerciabile**); care se pote *commerciá.*

*COMMERCIALE, adj., (it. **commerciale**); relativu la *commerciu : dereptu commerciale.*

* COMMERCIANTE, adj., (it. **commerciante**); care *commercia;* — s., unu *commerciante*, negotiatoriu.

* COMMERCIARE, v., (it. **commerciare**); a face *commerciu*, a essercitá maiestría de *commerciu.*

COMMERCIU, s. m., **commercium** (d'in *com* si *merce*); 1. scambiu de *merce* cu *merce*, si in genere, *negotiu : a face commerciu, a se applicá la commerciu;* de ací : *a)* locu de *commerciu, mercatu; b)* article de *commerciu*, lucru de vendutu sau de comperatu; *c)* arte sau maiestría de *commerciu; d)* cei ce facu *commerciu;* 2. prin metafore : α) in genere, relatione, legamentu, contactu, etc.: *nu am neci unu commerciu cu acestu omu; commerciu de scrissorí, de vecinitate, de amicitia*, etc.; β) in parte, relatione resinosa, legamentu illicitu, etc. : *commerciu carnale.*

COMMESSU, *commettere*, etc., vedi *commissu, committere.*

*COMMIATU, s. m., **commeatus** (compara si it. **commiato**); proprie supinu d'in unu verbu *commiare*=**commeare**=*ducere* si *venire*, luatu inse ca subst. *commiatu:* 1. in genere, ducere si venire, ducere la unu locu si intorcere de acolo, mergere sau amblare in coce si in collo; 2. in speciale : *a)* locu de ducere si venire, traiectu, calle; *b)* mai vertosu, voia de a se duce ceruta si data, voia ce ceru mai allessu militarii si alti functionari, spre a se absentá de la functionea loru; tempulu pre câtu se da acesta voia : *a cere commiatu de trei lune;* de ací : *c)* demittere a unui servitoriu, espulsare; *d)* personele câte se ducu impreuna undeva si se intorcu de acollo erosi in preuna; *e)* transportu, si mai vertosu transportu de provisiuni la una armata, si de ací : *f)* provisioni pentru una armata.

* COMMIGRARE, v., **commigrare** (*com* si *migrare*); a migrá cu tote alle selle si in preuna cu altii.

COMMIGRATIONE, s. f., **commigratio;** actione de *commigrare.*

* COMMILITARE, v., **commilitare** (*com-militare*); a militá in preuna cu altulu.

www.dacoromanica.ro

COMMILITE, s. m., vedi *commilitone*.

* COMMILITIU, s. m., **commilitium**; servitiu in militia cu altulu sau altii, relatione de sociu de militia, si de ací in genere, communitate, societate.

* COMMILITONE, s. m., **commilito**; sociu de militia, companiu.

* COMMINARE, v., **comminari** (*com* si *minare=ammenitiare*); a ammenitiá tare, a face mari ammenitiari.

* COMMINATIONE, s. f., **comminatio**; actione de *comminare*.

* COMMINATORIU-*toria*, adj. s., **comminator** si **comminatorius**; care *commina* sau *serve a comminare : cuvente comminatorie; dispositioni comminatorie alle legei*.

COMMINGERE, *comminsi, comminsu* si *comminctu, commictu*, v., si

COMMINGIRE,-*escu*, v., **commingere** *(com—mingere* sau *mingire)*; a intiná, a spurcá, a mingí reu, a sordi.

* COMMINUERE si *comminuire*, v.; **comminuere** *(com-minuere)*, a face mai micu, a micsiorá ceva, facundu-lu în multe si merunte buccati sau taiandu si scadendu d'in ellu multe assemini parti.

* COMMINUTIONE, s. f., **comminutio**; actione de *comminuire*, si in speciale, sfermare a unui ossu.

* COMMINUTIVU, -*a*, adj., (ital. **comminutivo**, fr. **comminutif**); d'in *comminutu* de la *comminuere : fractura comminutiva*, prin care ossulu se *comminue* = se face in multe si menute buccatelle.

* COMMINUTU,-*a*, part. d'in *comminuere*, luatu si ca adiectivu, **comminutus** : *osse comminute*, (vedi si *comminutivu*).

* COMMISCERE, *commiscui, commiscutu* si *commistu*, v., **commiscere** (d'in *com* si *miscere=mescere*); a mestecá cu altulu, a confunde.

COMMISERANTE, adj., **commiserans**; care *commisera : cuvente commiseranti*.

* COMMISERARE, v., **commiserari** (*com* si *miseru*); a sufferí de sufferentiele altui-a, a sentí dorere cu densulu, a lu plange; a escitá compassione.

* COMMISERATIONE, s. f., **commiseratio**; actione de *commiserare*, affectu sau sentimentu de *commiserare*, differitu de *compassione* si cu atâtu mai multu de *misericordia*; — mediu de a escitá *commiseratione*.

COMMISERATORIU,-*toria*, adj., s., care *commisera* sau *serve a commiserare*.

* COMMISERERE si *commiserescere* v., **commisereri** si **commiserescere** (d'in *com* si *miserere=meserere*); a avé meserere de altulu, a sentí dorere de anima pentru miseria lui.

COMMISSARIA, s. f., si

COMMISSARIATU, s. m., (compara it. **commissaria** si **commissariato**); calitate, officiu de *commissariu*.

COMMISSARIU, s. m., (it. **commissario**, fr. **commissaire**); d'in *commissu* de la *committere*, cui e *commissa* una functione, cui e *commissu* unu officiu sau negotiu, mai vertosu publicu: 1. in genere: *commissari insarcinati a cercetá, a judecá, a essaminá; commissariu bellicu; commissariu de provisioni, de artillaría, de marina*, etc.; 2. in speciale, *commissariu de politia*, si absolutu : *commisariu*, functionariu sub ordinile prefectului de politia : *commissariulu de verde, de albastru*.

COMMISSIONARIU, s. m., (fr. **commissionaire**), cui se da una *commissione*, mai vertosu in intellessulu cuventului commissione de sub 4. *b*, *α*; care essercita *commisionea* ca professione.

COMMISSIONE, s. f., **commissio** (compara si it. **commissione**, fr. **commission**); d'in *commissu* de la *committere*, actione de *committere*, cumu si ce se *committe* : 1. *committere* sau *incummettere*, incredere ce are cineva in sene co va poté face ceva, presumtione, si de ací, coragiu de a se mesurá cu cineva, intrare in lupta, certame, lupta, intrecere, etc.; — prin metafora, cuventu, scriere pentru concursu, spre a capitá premiulu propusu; — 2. *commissione de peccate*, sau *peccate prin commissione*, cadere in peccate, vorbindu mai vertosu de delicte crimene si peccate, ce se *committu* facundu ce e opritu a face, in opposetione cu *ommissione*, delictu sau

www.dacoromanica.ro

peccatu ce se *committe* nefacundu ce e prescrissu a face; 3. inchiaiare si inchiaiatura, legatura, imbuccatura, etc., a unui ce cu altu ce; déro mai vertosu: 4. *commissione* = insarcinare ce se da cuiva, officiu, servitiu, sarcina, negotiu ce se increde cuiva, spre a lu face: *a)* in genere: *commissione usiora, grea, placuta, uritiosa; a dá commissione cuiva se faca ceva; a face, implení, essecutá commissionea; amu essecutatu tote commissionile date; b)* in speciale: α) insarcinare de a comperá ceva: *neavendu cui altu se me addressediu, ti dau tie tote commissionile de a mi comperá celle de lipse*,—(reu se aude, in acesta insemnare si in câteve d'in urmatoriele, sub form'a *commissionu*); de ací: α') lucrulu ce e cineva insarcinatu a comperá: *cartile nu su comperate pentru mene, ci su commissione pentru altulu;* β') professione a cellui ce compera sau vende pentru altulu, a *commissionariului: a se inavutí prin commissione;* γ') ce se solve *commissionariului* pentru servitiulu seu: *a solve commissione cinci procente*; δ') insarcinarea data *commissionariului*; β) mandatu datu de *committentî* celloru allessi de densii ca representanti sau deputati, si in genere, ordine, mandatu, insarcinare emanata de la unu superiore sau insarcinare de incredere; γ) *commissione rogatoria*, prin care unu judice insarcina pre altulu a face in cerculu competentiei selle unu actu de processura; δ) functione temporaria, in opposetione cu *officiu*=functione permanente; ε) persone insarcinate cu essaminarea unei cestione sau cu administrarea si essécutarea unei affacere: *commissione essaminatoria a aspirantiloru la professura, commissione finantiaria;*—de ací: personele cari impreuna cu *commissariulu de politia* compunu oficiulu unei divisione politiana, cumu si loculu unde functionedia aceste persone: *commissionea de rosiu* sau *commissionea colorei de rosiu.*

COMMISSORIU-*soria*, adj. s., **committeus** si **commissorius** (compara si fr. **commissoire**); d'in *commissu* de la *committere*: 1. care *committe, committente*, in intellessulu cellu mai largu allu cuventului, ca oppusu la *commissariu* sau la *commissu* (vedi suffissu *ale*); in speciale: 2. care serve *a committe; pactu commissoriu*, prin care se stipula co una vendiare se strica, deco comperatoriulu nu respunde pretiulu lucrului comperatu peno la unu tempu determinatu.

COMMISSU si *cummessu*, d'in *committere;* 1. part. passivu, **commissus-a-um;** *negotiulu commissu tie;* 2. supinu: *applecarea de commissu escesse*, s. m. personale, unu *commissu*, cellu insarcinatu cu unu officiu, mai vertosu la una casa de negotiu.

COMMISSURA, s. f., **commissura;** d'in *commissu* de la *committere*, actione de *a committe* sau *a se committe;* déro mai vertosu si de regula, locu unde *se committu*=se unescu doue parti, ce unesce doue parti, inchiaiatura, legatura, imbuccatura: *commissur'a capului cu corpulu, commissur'a caprioriloru, commissur'a budieloru*, etc.

* COMMISTIONE, s. f., **commixtio;** d'in *commistu* de la *comiscere;* actione de *commiscere* si resultatu allu acestei actione.

* COMMISTU,-*a*, adj., **commixtus;** part. d'in *commiscere*, luatu ca adiectivu: *unde de sange commiste cu unde de apa.*

* COMMISTURA, s. f., **commixtura;** d'in *commistu*, actione, si mai vertosu, resultatu allu actionei de *commiscere.*

* COMMITTENTE, adj. s., **committens** (compara si it. **committente**); care *committe* sau se *committe*, si mai vertosu, care *committe cuiva ceva*=care i da unu mandatu, una sarcina; cáre i incredentiedia essecutarea unui negotiu orecare.

COMMITTERE si *cummettere, commisi* si *commisei, commissu* si *cummessu*, v., **committere** (d'in *com* = *cum* si *mittere* = *mettere;* it. **commettere** si **committere**, fr. **commettre**, isp. **cometer**); 1. a adduce impreuna, a impreuná, a imparechiá, a uní, a collegá, a imbuccá: *a)* in genere: *a committe buccatile unui tubu, unui flautu; a committe marginile unui vulnu, cosendu-le; a commette petrele, caramidele, lemnele unei construction; a commette sonuri, syllabe; cuvente; ossele se committu unulu cu altulu*

www.dacoromanica.ro

prin commissure; usi'a se committe bene cu usiorii; loculu unde narea se committe cu fruntea; nu ve committeti cu cei blastemati; b) in speciale, a pune facia in facia, a imparechiá, a pune in preuna omeni sau bestie : α) spre a i face se se lupte, se se certe, se se intreca, sau spre a i compará, si estimá prin comparatione : *a committe pugili, gladiatori, callari, pedestri, pedestri cu callari, lei cu lei, lei cu tigri, elefanti,* etc.; *inceta una data de a ne interritá si committe pre unii cu altii; a committe scolari de aceaasi potere, propunendu-le se scria asupr'a acellei-asi materia si offerindu unu premiu cellui ce va scrie mai bene;* β) mai vertosu : *a committe lupta, batalia, certame, bellu,* etc., α') a incepe, a dispune : *scosse ostile d'in castre si commisse batali'a inainte de a aflá militarii cu cine aveau se se lupte;* β') a sustiné, a dá, a face, a portá : *a committe lupt'a cu vigore si cu anima;* si despre lupte simulate sau lupte cu poteri intellectuali : *a committe jocuri gladiatorie, a committe lupta de musica;* de ací : γ) in genere, a face, a incepe, a se appucá de ceva, si in speciale, a face ceva reu : α') cu obiectu directu : *a committe errori, stultitie, delicte, crimeni, peccate, fora de legi, omoruri, furte, sacrilegie, fraudi, misellia, abusuri,* etc.; β') cu obiectu directu de infinitivu sau de una propositione subordinata prin *se : nu vomu fi asiá de imprudenti, in câtu se committemu a ne dá senguri culpabili, fora se fimu; nu voiu committe se me credi smentitu;* γ') fora neci unu obiectu directu, ci numai cu unulu indirectu construitu cu prep. *contra : a committe contra Domnedieu, contra Santulu Spiritu, contra legile umane si divine;* 2. a dá cuiva spre custodia, protectione, pastrare, a increde, a dá pre manule cuiva, a lassá in poterea si voi'a cuiva, etc.: *a)* in genere : *a committe cuiva, bonei credentia a cuiva, avere, salute, vietia, copii, totu ce are mai caru· a committe republic'a, salutea republicei, imperiulu, potestatea suprema; a committe navea marei, capulu barbiariului, sementi'a sulcului; b)* in speciale : α) a mandá, a insarcinà, a dá cuiva una sarcina, unu negotiu, a impune, a commandá, si mai vertosu, a insarciná pre cineva se cumpere sau se venda ceva in numele nostru; β) a increde orbesce, a espune, *a compromette : a si committe vieti'a undeloru; a committe pre cineva si a se committe senguru la mari pericule; a se committe fortunei, orbei intemplare; a committe numele, fam'a, onorea;* mai vertosu : *c) a se committe = a se cummette :* α) a se arruncá orbesce : *a se committe in locuri periculose, la una morte cérta;* β) a avé coragiulu de a face, a se summetí, a avé increderе in poterile selle, si mai allessu, a avé prea multa increderе, a fi presumtiosu, a fi temerariu, a cutediá : *cine se committe a i respunde? deco te commiti, bate-te cu ellu; eu nu me committu a me pune cu unulu mai vertosu de câtu mene.* (In acestu intellessu se aude si form'a *committare, a se committá = a se commettá,* cu intellessu mai energicu de câtu *a se committe = a se cummette;* déro nu e bene, cumu se aude pre a locurea, a pune compusele : *a se incommette = a se incummette si a se incommittá = a se incummettá* in loculu simpleloru *committere* si *commitare*).

COMMITTITORIU, *-toria* si *cummettitoriu* (compara it. **commettitore**), adj. s., care *committe*, in intellessulu generale ce are si form'a *commissoriu*, déro mai vertosu si in speciale, care *se committe*, in intellessulu ce are *committere* sub 2. *c*, adeco, presumtiosu, cutediatoriu, temerariu, etc.

COMMITTITURA si *cummettitura* (compara it. **commettitura**), s. f., actione si resultatu de *committere*, in intellessulu generale ce are si form'a *commissura*, dero mai vertosu, fapta de *committitoriu*, cutediantia, temeritate, presumtione, etc.

* COMMODARE, v., **commodare** (d'in *commodu*); 1. a face *commodu : a commodá calcioni pre petiore, vestimente pre corpu;* — metaforice : *a commodá espressionile cu ideele, portarea cu impregiurarile;* — 2. a dá cuiva ceva spre a usá de acestu ceva, *a impromutá*, si in speciale, ca terminu juridicu, *a impromutá*

www.dacoromanica.ro

ceva ce cauta se se redda in *natura*, pre candu a *impromutá* se applica la lucruri, pentru cari se da inderetu numai unu ecivalente : *a commodá cuiva cas'a pentru nunta, pentru unu annu;*—si in genere, a dá, a impromutá, si mai vertosu, a face cuiva placere, bonitate, servitiu : *déco commodi cuiva in vederea unei interesse, nu va se dica co i faci bene.*

* COMMODATIONE, s. f., **commodatio**; actione de *commodare.*

* COMMODATORIU,-*toria*, adj. s., **commodator**; care *commoda.*

COMMODATU,-*a*, d'in *commodare* : 1. part. pass., **commodatus** : *calcioni commodati pre petiore, vestimente commodate; casa commodata pentru nunta* : α) adornata pentru nunta; β) impromutata pentru nunta; 2. s. m., reale, *commodatu*, **commodatum** : α) ce se impromuta cu conditione de a se redde in natura; impromutu in genere; β) contractu de impromutu.

COMMODITATE, s. f., **commoditas**; calitate de *commodu*, ceva *commodu* : 1. perfecta cuvenientia : *commoditatea membreloru corpului omenescu, a vestimenteloru cu corpulu, a espressionei cu ide'a;* 2. metaforice : *a)* cu intellessu obiectivu, commoda si neimpedicata activitate : *commoditatea corpului;* déro mai vertosu : *b)* in intellessu subiectivu : α) vorbindu de lucruri, usu, folosu, facilitate, placere, etc., ce ne procura aceste lucruri, cumu si lucrurile insesi folositorie, facilitatorie, adjutatorie, benefacutorie : *commoditati de a scrie,* instrumente, tempu, repausu, occasioni, etc. bone pentru scrissu; *commoditatile casei; multe commoditati tragemu d'in amicitia; fora omeni ce fructe sau commoditati amu potè trage de la bestie? a nu avè commoditatea sau commoditatile cerute pentru una lucrare;* β) vorbindu de persone, facilitate, indulgentia, blandetia, bonitate impinsa adesea peno la imbecillitate : *commoditatea barbatului facia cu muierea, tatalui facia cu copillii;* — *c)* latrina, amblatore.

COMMODU,-*a*, adj. s., **commodus** (d'in *com* si *modu*); conformu mesurei, facutu dupo mesura, care are mesur'a ceruta, si de ací, perfectu, formosu, placutu, etc.: 1. adj., *a)* despre lucruri, cuvenitu, adecatu, ammesuratu, appropriatu, in care sau cu care nu se sente cineva strimtoratu, si de aci, favorabile, propitiu, placutu, care nu adduce neci una supperare, ci d'in contra casiona numai placeri si satisfactione : *vestimente commode; calcioni commodi, case commode pentru scola, pentru sedere, commode pentru una familia, strinte pentru doue; scaune, paturi si alte mobili commode; tempu commodu, occasione commoda; espressioni commode cu ideele;*—*ecommodu cuiva*=i vine bene, i place, nu i e cu supperare : *commodu ti e se vorbesci asiá, mie inse nu numai nu mi e commodu, ci inco mi é forte greu, se te ascultu;* — *b)* despre persone : α) amicale, gratiosu, officiosu, dispusu a serví si indetorá pre altulu, a face altui-a placere, bonitate, adjutoriu, folosu, etc. : *omu cu altii neomenosu si barbaru, numai cu tene bonu si commodu :* β) prea facile, care impinge bonitatea peno la imbecillitate : *tata commodu, mamma commoda*, cari trecu cu vederea celle mai mari blastematie alle copiiloru loru; γ) cui nu place a dá in greu, care, candu se cere se lucre, cu greu se pune la lucru sau evita cu orrore veri-ce fatica; de aci, *a fi commodu :* α′) a nu semti neci una supperare, neci una strimtorare in starea si posetionea sea; β′) a fi bonu cu altii; γ′) a fi prea bonu, bonu peno la imbecillitate; δ′) a nu-i placé lucrulu, mai vertosu lucrulu fatigante; — 2. subst., *a)* m. reale, *commodu*=**commodum**, unu commodu, *commodu-lu* : α) posetione *commoda*, commoditate : *cu commodulu teu;* β) folosu, bene in genere, totu ce place si vine omului bene, interesse : *commodulu fia-caruí-a; commodele pacei;* si in speciale : α′) recompensa, remuneratione; β′) favore, privilegiu; γ′) cu intellessulu concretu, ce are si *commodatu* ca substantivu; *b)* f. reale, *commoda:* α) locu de commoditate in genere, déro in speciale : β) armariu, in care tine cine-va la indemana lucruri de celle mai necessarie, cumu : vestimente, camesie, etc.; γ) latrina, amblatore : *commodele se fia usediati in locu retrassu.*

www.dacoromanica.ro

* COMMONERE si *commonire*, v., **commonere** (d'in *com* si *monere*); a *mon*é sau adduce amente cu totu de adensulu, a pune inaintea ochiloru mentei, a represintá.

* COMMONITIONE, s. f., **commonitio**; actione de *commonire*.

* COMMONITORIU, -*toria*, adj. s., **commonitor** si **commonitorius**; care *commonesce* sau *serve a commoní*.

* COMMORANTE, adj., **commorans**; care *commora*.

*COMMORARE, v., **commorari** (*commorare*); a sedé sau petrece la unu locu cu altulu; a persiste cu totu de adensulu; a appesá cu potere cuventulu asupr'a unui puntu ore-care de importantia.

* COMMORATIONE, s. f., **commoratio**; actione de *commorare*, si in speciale, appesare, persistere cu totu d'in adensulu asupr'a unui puntu importante d'in unu discursu.

*COMMORIENTE, adj., **commoriens**; d'in *commorire* = a morí impreuna cu altulu de acea-asi morte, d'in acelluasi casu.

COMMORIRE, v., **commoriri**; vedi *commoriente*.

* COMMOTARE, v., **commotare**; d'in *commotu* de la *commovere*, cu intellessu intensivu, *a commové forte tare*, a miscá, a scuturá, a agitá cu violentia.

*COMMOTIONE, s. f., **commotio**; d'in *commotu* de la *commovere*, actione si effectu allu actionei de *commovere*: *commotionile pamentului sunt cutremurele mari; commotionile politice potu resturná republicile; commotionile suffletului sunt passioni violente; chiaru affectele placute, déco su violente, bucuriele escessive, producu in noi commotioni ce potu adduce perderea mentiloru;* totusi *commotione* dice mai pucinu de câtu *conturbatione* sau *perturbatione*.

* COMMOTORIU, -*toria*, adj. s., care *commove* sau *commota*.

* COMMOTU, -*a*, d'in *commovere*: 1. part. pass. **commotus-a-um**, luatu ca adiectivu: *ascultatorii tare commoti de cuventele oratoriului;* 2. s. m., *commotu*, **commotus-ûs**: *a)* camu in acellu-asi sensu cu *commotione;* déro mai vertosu: *b)* commotione cu mare *scommotu*, si de ací, tumultu, larma mare, etc.

* COMMOVENTE, adj., **commovens**; care *commove*: *cuvente commoventi, canticu commovente*.

* COMMOVERE, *commovui, commovutu* si *commotu*, v., **commovere** (d'in *com* si *movere*); a *mové* sau miscá ceva in tote partile selle, a lu miscá in totu si cu potere, si acésta-a, sau spre a urní d'in locu, sau spre a scuturá, agitá, turburá, etc.; — prin metafore: a miscá cu violentia corpulu sau suffletulu cuiva, a lu face se si perda ecilibriulu corpului sau suffletului, a i adduce morbu, smentire, turburare, etc.; si de ací, a escitá, a attitiá, a provocá affectele, passionile; a provocá gravi turburari in statu, etc.

COMMUNE (mai pucinu bene: *communu*), adj. s., **communis** (compara si it. **commune**, fr. **commun-commune**; d'in *com* si *munu*); 1. adj., *a)* proprie, care nu e allu unui-a senguru, ci alu mai multoru-a sau allu totoru-a, in acea-asi proportione sau in proportione varia si diversa, oppusu la *propriu: ce ai commune cu altulu sau cu altii, nu e allu teu propriu; usulu lucrului commune e allu totoru-a, ero proprietatea deplena a acellui-asi lucru nu e a nemenui;* — applecatu: α) la lucruri utili: *aerulu, a-p'a, lumin'a sunt communi omeniloru si chiaru animaliloru; mosi'a commune mai multoru frati, monumentu commune mai multoru familie; utilitate commune, dauna commune, spese communi, traiu commune; domeniu commune*, differitu de *dommeniu publicu; tote alle amiciloru sunt communi;* β) la lucruri ce nu se considera ca utili: *mortea e commune omeniloru, sorte commune, pericle communi, labori si fatice communi, sufferentie communi;* γ) la lucruri de sfer'a civile si politica: *dereptu commune, lege commune*, etc., care se applica la toti fora esceptione; *delictu commune*, condemnatu de legea *commune; derepturi si detorie communi; bene commune*, differitu de *benele publicu*, mai appropiatu inse de *benele generale;* δ) la persone legate prin affinitate sau amicitia: *mamma* sau *tata commune, parenti communi,*

www.dacoromanica.ro

straboni communi, amicu commune la alte doue persone; ε) la parti de figure geometrice : *latore commune, anghiu commune, sectione commune;—divisoru commune a doue sau mai multe numere; mesura* sau *marime commune :* α′) in intellessulu d'in acestu paragrafu, ecalitate intre doue sau mai multe corpuri; déro si insemnari de la paragrafele urmatorie : β′) marime ordinaria a doue sau mai multe corpuri; γ′) terminu mediu allu acellei-asi marime; — ζ) la lucruri de sfer'a morale si sociale : *calitati communi, vitie communi, datine si appucature communi; educatione commune, invetiatura commune; portu commune;* η) la lucruri de sfer'a intellectuale: *parere commune; credentie communi; opinione commune,* mai bene pote de câtu *opinione publica;* mai vertosu *sensu commune,* modu cu care *sentu, intcllegu* si *judica* despre lucruri omenii noue connoscuti ca mai cu mente, si care, fiendu co e unu sentimentu spontanu si conscientiosu, se crede conformu cu natur'a lucruriloru si prin urmare addeveratu: *cuvente, idee, judecie,* etc., *cari n'au sensulu commune, repugna sensului commune, fora sensu commune,* etc.; *si u nu omu are sau nu are sensulu commune;— sensulu commune,* in acesta insemnare, *sensulu commune allu omului* sau allu *omeniloru,* cauta se fia bene destinsu de *sensulu commune,* luatu in insemnari ca urmatoriele : α′) *sensulu commune allu poporeloru civilisate;* β′) *sensulu commune allu poporului, allu vulgului, allu cellei mai mare parte de omeni;* γ′) *sensulu commune allu unui cuventu,* care nu e de câtu *intellessulu ordinariu* allu acellui cuventu in opposetione cu *intellesselelui mai rare,* etc. (vedi si mai diosu); δ) la lucruri de sfer'a filosofica, *commune = generale; universale,* etc.: *note communi; caracterie, proprietati communi; principie communi,* etc.; — *ceva* sau *cineva nu are nemica commune cu altu ceva sau cineva,* n'are neci una relatione, neci una asseminare, neci unu commerciu, n'are a face de locu; — *b)* in speciale si prin metafore : α) *commune =* usuale, ordinariu : *lucru commune intre militari; vitiu commune intre curteani,* β) *commune =* abundante, nu raru : *sare commune, vinu commune; pome forte communi in unele terre, déro forte rare in alte terre;* γ) *commune =* vulgariu, fora nobilitate, fora destinctione, bassu: *idee communi, sentimente si mai communi, espressioni de totu communi si chiaru triviali; facia, fisionomia commune; caracteriu de omu forte commune;* δ) *commune =* de pucina valore in genulu seu : *nutrimentu commune; merci communi; poetu commune; nemica mai commune de câtu subiectulu acestei comedia;* déro si : ε) *omu commune,* nu numai : omu fora destinctione si nobilitate, de stare, bassu de forma, de caracteriu, etc.; ci si : omu populariu, forte appropiatu cu totii, care neci in portulu, neci in portarea sea, nu manifesta nemica straniu sau superbu, care in tote si cu totii observa ecalitatea naturale si civile; in acestu sensu, *omu commune* dice mai multu de câtu *omu civile;* in acea-asi insemnare si : *portu sau purtarea commune,* etc.; ζ) *annu commune :* α′) care nu e *bissestile;* β′) sub puntulu de vedere allu productionei si utilitatei, annu in care se capita d'in ceva fructulu, venitulu, castigulu ordinariu sau mediu; η) *limba commune :* α′) vorbita sau scrissa de mai multe popore sau nationi: *limb'a latina erá si este inco limb'a commune a doctiloru de tote nationile; astadi limb'a cea mai commune este limb'a francesa;* β′) dialectulu cellu mai respanditu d'in dialectele ce vorbesce acellu-asi poporu, dialectu in care scriu de regula auctorii : *dialectulu atticu devenì limb'a commune a Greciloru, precumu dialectulu toscanu devenì limb'a commune a Italianiloru;* γ′) in opposetione cu *limb'a speciale a unei arte sau scientia, limb'a commune* care coprende cuventele usuali, de usu cotidianu, applicate si connoscute de toti cei ce vorbescu limb'a; in acestu intellessu si : *cuvente, espressioni, termini communi,* etc., in opposetione cu *termini, espressioni,* etc., *speciali cutarei arte sau scientia;* δ) in grammatica, *commune :* α′) *nume commune = substantivu commune,* care se

www.dacoromanica.ro

applica la tote individele de acea-asi specia sau de acellu-asi genu, cumu: *omu, cetate*, etc, in opposetione, cu *nume propriu*; β') *genu commune*, se dicu de *genu commune* cuventele, substantive sau adiective, care cu acea-asi forma de desinentia arréta amendoue generile grammaticali, cumu: *cliente-lc, cliente-a*, asiá si: *molle, fcrbente, elegante*, etc.; γ') *verbu communc* se chiama, in limb'a latina, unu verbu care cu form'a passiva esprime sensu si activu si passivu; δ') *syllaba commune*, in intellessu generale de *commune la mai multe cuvente*, déro si in intellessulu speciale, de: *commune in respectulu cantitatei*, care se pote luá si *ca lunga si ca scurta*; ε) in dialectica si retorica, *locu commune*, *locuri communi*=funtane generali de unde se tragu argumente: *locuri communi pentru escitarea commiseratiunei*; de aci, *locu commune* cu insemnarile de: α') idea, argumentu, etc., care se pote applicá la multe casuri, si prin urmare, pucinu sau neci de cumu cuvenitu la casulu particulariu de care e vorb'a, generalitati inutili, ba chiaru vettematorie in casuri speciali; β') idee prea usate, cari pucinu sau de locu n'au a face cu subiectulu in cestione, si de cari se serve cineva, pentru co nu scie aflá ceva mai bonu; — 2. substantivu reale: *a)* m., *commune* sau *communu, commune-le* sau *communu-lu*: α) totu ce e *commune*, ca oppositu la *propriulu*: *communele si propriulu cauta se se distinga cu accuratetia*; β) in specia: α') ce e communu la doue sau mai multe persone unite in societate; β') partea cea mai mare a poporului, cei multi, vulgulu: *asiá crede communele; communcle filosofiloru*; γ) ca adverbiu cu prepositionile: α') *in, in commune*, cu insemnarile: α') pentru toti de acea-asi categoría: *a possedé, a stringe, a castigá, a lucrá in commune*; β') preste totu, in genere: *se vorbimu in commune, se imbraciàmu in commune subiectulu, apoi se intràmu in detalie; b)* f. *commune-a*: α) divisionea ultima a unui statu: *commune rurale, urbana; consiliulu unei commune, veniturile communci; autonomi'a communei nu se pote intende peno acollo in câtu se fia ammenitiatoria unitatei statului; la Anglesi se chiama camer'a communiloru camer'a compusad'in rcpresentanti ai certoru communi urbane*; de ací: β) locuitori ai acellei-asi *commune urbana sau raralc: a impunc communei dari grcllc; tota communea e contra consiliului ce dens'a nu a allessu*; γ) consiliulu unei *commune*, si mai vertosu, cas'a unde se stringe si delibera consiliulu unei *commune*; — in vechiulu statu romanu, *una commune* portá numele de *municipiu*; in evulu mediu luá numele de *commune* veri-ce associatione de omeni d'in una localitate, care se sustragea de sub jugulu domnului feudale.

* COMMUNALE, adj., (fr. **communal**, it. **communale**); de *commune*, ca substantivu f., in insemnarea de sub 2, *b*: *consiliu communale, intcressi communali, libertati communali*.

* COMMUNICABILE, adj., (it. **communicabile**); care se pote *communicá*; care usioru *communica* sau se *communica: a face cartea communicabile mai multoru-a; derepturi communicabili; persona forte communicabilc*, forte affabile.

* COMMUNICABILITATE, s. f., (it. **communicabilitá**); calitate de *communicabile*.

* COMMUNICANTE, adj., (it. **comunicante**); care *communica: arterie, vasc communicanti; sacerdotilc communicante si credentiosii communicanti*; — s. m. *communicante, communicanti-i*, secta de anabaptisti, cari admitteau communitatea de muieri si de copii.

COMMUNICARE si *cumminicare*, v., **communicare**; a face *communc*, a deveni, a fi *commune*: 1. trans. *a) a communicá ceva cu cineva*: α) *a facc cera communc cu cincva* = a face d'in ceva parte cuiva, a impartasi pre cineva d'in ceva: *unu bonu capitanu communica spolicle si premicle bellice cu militarii sei; voiosi communicàmu cu voi derepturele nostre de cetate; a communicá cu altii bunclc si rellele, avere si neavere, bucuría si intristare, dauna si castigu*, etc.; β) *a si face commune ceva cu cineva* = a luá parte d'in ceva cu cineva, a se impartasí

www.dacoromanica.ro

cu cineva d'in ceva: *ca bonu amicu am communicatu cu tene nu numai fericirea tea, ci si amarulu nefericiteloru telle casuri; b) a communicá pre cineva cu altu cineva* sau *cu ceva* = a face una, a uní intr'unu senguru corpu, vorbindu mai vertosu si in speciale de unionea crestinului, prin eucharistía, cu corpulu si sangele Mantuitoriului: *a communicá pruncii cu sangele si corpulu lui Christu; sacerdotele communica pre morienti cu corpulu si sangele Mantuitoriului;* si reflessivu: *a se communicá cu corpulu si sangele lui Christu,* si absolutu: *a se communicá; fiacare bonu crestinu e detoriu a se communicá de mai multe ori pre annu;* — cu intellessu mai estensu: *se studiàmu bene istori'a nationale, coci numai asiá ne potemu communicá cu marele spiritu allu nationei si devení capaci de fapte eroice;* — inse: *a se communicá* = a se face *commune* in insemnarea lui *commune* de sub 2, *b*, ε: a se face familiariu, populariu, a intrá voiosu cu veri-cine in conversatione, a fi appropiatu, affabile, a nu arretá superbia sau dispretiu nimenui: *princípe care cu toti se communica;* — *c) a communicá cuiva ceva,* a face parte, a transmitte, mai vertosu a face connoscutu prin cuventu, prin scrissu sau prin alte mediloce: *a communicá cuiva buccuriele si intristarile selle, sperantiele si temerile selle, cugetele si planurile selle, suffletulu si anim'a sea; a communicá altoru-a entusiasmulu, desperarea, furi'a, ur'a sea,* etc.; *a communicá altoru-a vitiele, morbii; a communicá altui-a sciri, documente, fapte, evenimente, notitie,* etc.; si cu subiectu de lucru: *unu corpu communica altui corpu miscare, calore, electricitate,* etc.; si reflessivu: *morbii contagiosi se communica de la morbosi si la altii sanitosi; risulu, ca si plansulu, se communica de la unulu la altulu; electricitatea se communica d'in corpu in corpu; foculu se communica d'in casa in casa si se intende preste tota cetatea;* si reciprocu: *a si communicá, a communicá unulu altui-a, a communicá intre sene;* 2. intransitivu: *a)* a dá scire de ceva: *a communicá despre mortea unui illustru barbatu; b)* a fi in intellegere: *multi d'in intrulu cetatei communicau cu inimicii d'in affora;* de ací: *c)* in genere, a avé relatione, commerciu: α) despre persone: *Chinesii si Japonesii nu vreau peno mai de unadi se communice cu Europeii;* de unde in intellessu reu de: a se ammesticá cu cei spurcati sau rei, a se spurcá, a si perde puritatea religiosa, morale, nationale, etc.: *a communicá cu gentilii, cu cei de altu sange, cu blastematii, cu spurcatii,* etc.; β) despre lucruri, a dá in, a se uní cu: *camera ce communica cu alte camere; caminu, ce communica cu altu caminu; ferestra ce nu communica cu gradin'a,* asiá si: *unu riu communica cu altu riu, una mare communica cu alte mari, unu tubu communica cu altu tubu, una camera communica cu mai multe altele.*

COMMUNICATIONE si *cumminicatione,* s. f., **communicatio;** actione de *communicare,* cumu si resultatu allu acestei actione, mediu de *communicare, ce se communica,* etc.: *communicatione de utilitati, de sentimente, de consilie, de vitie, de morbi, de miscare, de fluidu magneticu, de sciri, de documente; communicationea morientelui, a dá morientelui communicationea, communicationea unei mare cu alt'a, communicationile unei térra cu alta térra; communicationea unei curte cu alta curte; communicationi sunt si càile de communicatione;* — ca terminu de retorica, *communicatione* = figura prin care oratoriulu simula co face pre auditorii si chiaru pre adversarii sei judicatori ai celloru spuse de densulu, invitandu-i orecumu a luá parte cu densulu la cercetarea adeverului spuseloru selle.

COMMUNICATIVU, *-a,* adj., (it. **communicativo, -a**); care are poterea si agilitatea de *communicare: risulu e communicativu, intristarea inco e adesea communicativa; omu communicativu: a)* omu *communicativu,* care si *communica* cu facilitate sentimentele si cogitationile; déro mai vertosu: *b)* omu dispusu a si deschide anim'a si a spune altoru celle ce are in ea, cui place a intrá voiosu in conversatione si a spune ce sente si cogita; — s. f. *communicativa* = facultate de *communicare* a ideeloru

www.dacoromanica.ro

si sentimenteloru : *omu forte doctu, déro communicativ'a i lipsesce.*

COMMUNICATÓRIU,-*toria* si *cumminicatoriu*, adj. s., **communicatoriu**; care *communica : communicatoriulu moribundiloru; communicatorii sciriloru, documenteloru; communicatoriu de miscare, de vitie, de morbu*, etc.

COMMUNICATU,-*a*, si *comminicatu*, d'in *communicare* : 1. part. passivu, **communicatus-a-um** : *multi morira necommunicati; scirile communicate de amici, avere communicata cu fratii;* 2. supinu, **communicatum-u** : *nu e acum 'empulu de mersu la baserica si de communicatu copillii; a cautá occasione bona de communicatu cu inimiculu;* de aci : 3. s. m. reale : *a)* concretu, **communicatum**, ce se *communica*, scire data prin graiu, prin scrissu sau prin alte medie : *communicatele telle sunt forte pretiose pentru mene;* in speciale, *communicatu* = respunsu prin organulu de publicitate officiale, respunsu datu d'in partea unei autoritate la assertionile erratice alle vre-unui diariu; *b)* abstractu, **communicatus-ūs**, actionea, déro mai vertosu, modu sau tempu de *communicare : communicatulu copilliloru.*

COMMUNICATURA si *cumminicatura*, s. f., **communio**; actione, déro mai vertosu resultatu de *communicare*, ceva *communicatu*, si in speciale, *eucharistia*, sangele si corpulu mysticu allu Mantuitoriului : *sant'a communicatura.*

COMMUNIONE, s. f., **communio** (compara si fr. **communion**, it. **communione**); d'in *commune*, actu si statu prin care si in care mai multe fientie capita si au mai multe facultati sau alte lucruri *communi*, differitu de *communicatione*, intru câtu *communionea* e mai *intima* de câtu *communicationea*, fora se mai adaugemu co *comnunione* espreme mai bene statulu de câtu *communicatione* : 1. in genere : *communione de sange, de interessi, de utilitati, de cugete, de sentimente; communione de ereditate, de agru, de pareti, de averi intre maritu si muiere; celle doue lacuri prin communionea apeloru loru incongiura collin'a de tote partile; universalea communione a dereptului gentiloru; unu poporu este una unione de omeni associati prin communione de interessi;* — de aci, *communione* = societate de persone legate strinsu prin interessi *communi*, cumu, una *commune*, *unu municipiu*, etc.; 2. in speciale, de persone legate prin acelle-asi credentie, acelle-asi aspirationi, aceaasi religione : *communionea basericei; communionea orthodossiloru, protestantiloru; communionea crestiniloru, a esclude d'in communionea credentiosiloru;* de aci : *a)* eucharistía, communicarea cu corpulu si sangele mysticu allu Mantuitoriului; *b)* insasi panea si insusi vinulu, care representa corpulu si sangele Mantuitoriului, *communicatur'a*, *sant'a communicatura.*

* COMMUNISMU, s. m., (it. **communismo**, fr. **communisme**); systema de institutione sociale, sau mai bene visu de institutione sociale, in care veri-ce proprietate particularia ar fi abolita si toti s'aru buccurá in ecale mesura de tote bunurile materiali.

* COMMUNISTU,-*a*, s., (fr. **communiste**); partisanu allu *communismului.*

COMMUNITATE, s. f., **communitas**, (it. **communitá**, fr. **communauté**); 1. calitate sau statu de *commune : communitate de averi, de interessi, de sorte, de vietia;* 2. calitatea cellui care *se communica*, care e *commune* in intellessulu acestui cuventu de sub 2, *b*, ε; 3. cu intellessu collectivu, societate de persone legate prin detorie, derepturi, traiu *commune*, etc. : *communitate religiosa; communitate* = *commune* sau *municipiu; communitatea santiloru; communitatea protestantiloru d'in Bucuresci.*

* COMMUTABILE, adj., **commutabilis**; care se pote *commutare : pena commutabile, bonuri commutabili.*

* COMMUTARE, v., **commutare**; 1. a mutá unulu cu altulu; sau scambá de totu : *natur'a commuta tote*, 2. a scambá unulu cu altulu : *a si commutá numele si vestimentele;* in speciale, a scambá una pena in alt'a mai usiora ; *a commutá pen'a de morte in inchisore pre vietia.*

COMMUTATIONE, s. f., **commutatio**; actione de *commutare.*

www.dacoromanica.ro

COMMUTATIVU,-*a*, adj., (it. **commutativo**, fr. **commutatif**); aptu *a commutare*, care pote *commutá*, vorbindu in speciale de acte juridice, mai vertosu commerciali, in care prin scambu se iea atâtu câtu se si da : *dereptate commutativa, contracte commutative.*

COMORA, s. f., **thesaurus**; mare cantitate de bani si alte averi accumulate, mai vertosu mare cantitate de auru, de argentu si alte lucruri pretiose ce se ingropa in pamentu; (probabile de la *cumulu*, ca si *poporu* din *populu*). *M.*

COMORARIU,-*a*, adj. s., **qui thesauros possidet, divitiis affluens**; care posede comore; forte avutu. *M.*

COMOSU,-*a*, adj., **comosus**; plenu de *coma*, care are *coma* multa, desa si lunga : *comosele frunti alle leiloru.*

* COMPACTILE, adj., **compactilis**; d'in *compactu*, care e in stare de *compactu : usiori compactili.*

* COMPACTIONE, s. f., **compactio**; actione si resultatu allu actionei de a face *compactu : compactionea membreloru corpului omenescu.*

* COMPACTU,-*a*, d'in *compingere*, a dou'a forma de part. luata ca adj., **compactus-a-um**, desu, forte desu, forte strinsu unitu si legatu : *metallele celle mai grelle sunt si celle mai compacte*; se applica in speciale la acelle lucruri, cari in structura nu presenta semne visibili de tessutura : *partea compacta a osseloru.*

* COMPACTURA, s. f., **compactura**; d'in *compactu*, resultatu allu actionei de a face *compactu*, totu d'in parti strinsu collegate.

* COMPAGE, s. f., **compages**; (d'in *com* si *pangere*); bagare a unui ce prin altulu, imbuccare a unui-a cu altulu, strinsa collegare; strinsa legatura, imbuccatura, commissura, etc.; totu formatu d'in parti strinsu legate : *compagea corpului omenescu, a corpului sociale, a osseloru.*

COMPAGINA, si *compagine*, s. f., **compagina** si **compago**; camu in acellu-asi intellessu cu *compage.*

* COMPAGINARE, v., **compaginare**; a formá *compage* sau *compagine*, a concatená, a collegá, a imbucá, a imbiná, a legá strinsu intr'unu totu; a imbiná paginele unei colla de typaritu.

COMPAGINATIONE, s. f., **compaginatio**; actione de *compaginare : compaginationea scandureloru.*

COMPAGINATORIU,-*toria*, adj. s., care *compagina*, in speciale care *compagina* una colla de typaritu; *bonu si indemanaticu compaginatoriu.*

COMPAGINATURA, s. f., camu in acellu-asi intellessu cu *compactura*, applicatu inse in speciale la actionea, artea, tempulu, cumu si la mercedea celui ce *compagina* faciele unei colla de typaritu.

COMPANIA, s. f., (fr. **compagnie**, it. **compagnia**), **cœtus, societas; centuria**; insocire de un'a sau mai multe persone, care se stringu impreuna pentru diverse scopuri : 1. adunare de persone spre a conversá si petrece impreuna : *a se aflá in bona sau rea compania:* 2. mai multe persone de gusturi si abitudini conformi, cari pentru acesta-a adesea se stringu impreuna si formedia orecumu una societate; 3. persone ce stau impreuna sau cari se occupa impreuna de acellu-asi lucru; 4. persone ce insociescu pre alt'a spre a i face onore; 5. unione politica, partitu, factione; 6. societate : *a)* cu scopuri religiose, congregatione religiosa : *compani'a Jesuitiloru; b)* cu scopuri filantropice, confraternitate; *c)* cu scopuri scientifice : *docta si illustra compania; d)* cu scopuri de castigu, de negotie, de speculationi : *compania pentru calli ferrate*, mai vertosu fiendu vorb'a de mari societati, cumu e *compani'a anglesa d'in Indie;* déro si pentru societati commerciali mai nuice, de unde espressioni ca : *N. B. et compania;* 7. unu numeru de militari sau de alti armati pusi sub ordinile unui capitanu : *compania de callari, de pedestri, de osti neregulate;* 8. unu certu numeru de persone ce essercita acellu-asi lucru : *compania de actori, de musici, de comedianti;* 9. *compani'a* pote constá si numai din doue persone : *maritulu in compania cu muierea, tatalu in compania cu filiulu*, etc., asiá co : *in compania*=in una, impreuna, in commune, etc.; 10. mai raru se dice si de be-

www.dacoromanica.ro

stie : *venatoriulu in compaúia cu canii sei, broscele in compania cu sorecii.*

* COMPANIU,-*a*, s., **socius, comes, conjux, consors,** (it. **compagno,** isp. **compaño,** fr. vechiu **compaing,** nou **compagnon,** cu tota probabilitatea compusu d'in **com** si **panis,** sociu ce manca d'in aceaasi pane); sociu, associatu, consorte.

* COMPARABILE, adj., **comparabilis;** care se pote *compará : celle ce nu sémina in nemica, nu su comparabili,* (vedi *comparare*).

* COMPARABILITATE, s. f., (it. **comparabilitá**); calitate de *comparabile.*

1 COMPARARE, (cu tonu pre *pa* in formele de trei syllabe : *compáru, compári, compára*), v., **comparare,** (d'in *compare*); 1. a face *compare, a imparechiá* unulu cu altulu, a allaturá, a uní : *a compará budie cu budie; nu se potu compará collumbele cu accipitri;* 2. metaforice, a imparechiá prin cogitare, si a nume : *a)* a pune prin cogitare = a judecá ceva ca ecale in mai multe puncte cu altu ceva : *pre nemine nu potu preferí, ba neci compará acestui barbatu;* de ací : *b)* in genere, a allaturá in mente sau prin cuventu : α) a allaturá prin cogitare, spre a coprende bene asseminarile si differentiele d'intre lucrurile *comparate* si a capitá cu modulu acestu-a una idea clara despre natur'a sau valorea acelloru lucruri; *a compará doi auctori, doue limbe, mai multe manuscripte; a compará auctorii antici cu cei moderni, scriptele si alte opere antice cu celle moderne;* β) a allaturá prin cuventu, a asseminá, a esprime caracteriele de asseminare sau de differentia intre doue lucruri: *Virgiliu compara adesea eroii sei cu albinele, precumu compara si albinele cu eroii sei.*

2 COMPARARE si *cumperare* (cu tonulu pre syllab'a initiale in formele de trei syllabe : *cómpara = cúmparu* sau *cúmperu, cómpari = cumpari* sau *cumperi, cómpara=cúmpara* sau *cumpera*), v., **comparare** (d'in *com* si *parare*, si prin urmare differitu de 1 *comparare*, essitu d'in adj., *compare*); 1. a pará cu mare zelu si diligentia : *a compará unu splendidu ospitiu, a si compará tote pentru plecare in una lunga calatoria;* mai vertosu pentru mari preparative, pentru apparatu bellicu : *a compará bellulu, arme, militari, flota,* etc.; de unde; 2. prin metafora, a luá mesure, a instituí, a constituí, a organisá, a stabilí, etc.; — déro ca mai desu : 3. a si procurá ceva ce nu are cineva, a capitá, a castigá, a stringe : *a)* in genere : *a si compará banii necessari pentru unu negotiu, materiele cerute pentru incepereaunui edificiu, provisioni de ierna; b)* in speciale, ca oppusu la *vendere,* a si procurá cu bani : *a compará vestimente, lucruri de mancare; a compará oliu de la cei ce vendu; mercile bone se ceru, se cauta si se compara;* — *a compará unu omu :* α) proprie nu se pote dice de câtu pentru cei caduti in servitute; β) metaforice, a corrupe cu bani : *a compará pre judicatori;* —*a compará cuiva ceva* insemna : α') a compará pentru cineva : *de Pasce parentii compara copilliloru vestimente noue, éro de annulu nou le compara jocarelle;* β') a compará de la cineva : *ti am comparatu mai multe lucruri, si de acea-a cauta se mi lassi acestea cu pretiu mai scadutu.*

COMPARATIONE, s. f., **comparatio;** actione de *comparare,* si resultatu allu acestei actione : 1. d'in 1 *comparare : comparatione de lucruri assemini; comparationea a doui autori, a doue limbe; in comparatione cu altulu, omu fora comparatione bonu; comparationile dau discursului gratia si ideeloru energia si claritate; adverbie de comparatione* sunt celle ce esprimu *una comparatione,* cumu: *mai, asiá, asséminea,* etc., *grade de comparatione* se chiama, in grammatica, formele prin cari se espremu gradele de intensitate alle calitatiloru, grade relative cari resulta d'in *comparationea* acellei-asi calitate in differite fientie sau d'in *comparationea* diverseloru calitati in acea-asi fientia; — 2. mai raru d'in 2 *comparare : comparatione de celle necessarie lá una constructione, comparatione cu bani numerati.*

COMPARATIVU,-*a*, adj., **comparativus;** d'in 1 *comparare,* care serve la *comparare,* care se face prin *comparare: adverbie comparative, studiulu compa-*

www.dacoromanica.ro

rativu allu limbiloru, anatomia comparativa; — gradu comparativu sau absolutu : *comparativulu*, (vedi *gradu de comparatione* la articl. *comparatione* sub 1).

COMPARATORIU,-*toria*, si *cumparatoriu*, adj. s., **comparator;** d'in 2 comparare, care *compara : comparatori de cai, de boi, de grane;* — si cu intellessu passivu, *comparatoriu*=de comparatu, scossu sau pusu spre comparare sau vendiare : *a scote una casa comparatoria, a face boii comparatori;* — s. f., reale, *comparatoria* sau *comparatore*=*cumperatore*, actu de comparare : *a face mai multe comparatori de ordiu.*

COMPARATURA si *cumparatura* sau *cumperatura*, s. f., actione, actu si resultatu allu actionei de 2 *comparare*, camu in acellu-asi intellessu cu form'a *comparatore*, de care vedi la *comparatoriu : a face mai multe comparature de cereali.*

* COMPARE, adj., **compar** (d'in *com* si *pare*); cu totulu assemine, parechia cu altulu.

* COMPARENTE, adj. s., **comparens;** care *compare*, in speciale care se presenta inaintea unei judecatoria sau unei alta auctoritate.

* COMPARERE, *comparui, comparutu*, v. **comparere** (it. **comparere** si **comparire**, fr. **comparaître**); 1. a paré in totu, a se arrettá bene si pre de plenu, a se face bene vedutu : *regin'a comparù mundra si formosa in mediloculu curtei selle;* 2. in speciale : *a)* a paré sub bonu si placutu aspectu, a avé bona infaciosiare; *b)* a se infaciosiá la una judecatoría sau la alta auctoritate : *a comparé inaintea judiciloru.*

* COMPARITIONE, s. f., (it. **comparizione**, fr. **comparution**); actione de *comparere : comparitionea inaintea judicelui de pace.*

* COMPARTECIPANTE, adj. s., (it. **compartecipante**); care *compartecipa.*

* COMPARTECIPARE, v., (it. **compartecipare**); a fi *compartecipe*, a *partecipá* cu altulu d'in ceva.

* COMPARTECIPE, adj. s., (it. **compartecipe**); care *cu* altulu e *partecipe* la ceva.

* COMPARTIMENTU, s. m., pl.-*e*, (it. **compartimento**, fr. **compartiment**); d'in *compartire :* 1. actione de *compartire*, distribuire si desposetione cuvenita de lucruri, asiá in câtu face asupr'a ochiului una placuta impressione : *compartimentulu coloriloru intr'unu mare tabellu;* dero mai vertosu : 2. specia de divisioni, de despartiture ce se facu in tablate, podelle, pareti, pre table de carta sau de alta materia, in armarie, cuteie, etc.: *compartimentele registrului, armariului, arcei, boltei.*

* COMPARTIRE, v., **compartiri;** 1. a impartí cu altulu; a impartí intre mai multi; 2. a impartí in parti cuvenite, mai vertosu ecali, a face *compartimente : a compartí unu registru, una arca, una cassa, ari'a unei gradina*, etc.

* COMPASCERE, *compascui, compascutu*, v., **compascere;** a pasce impreuna; a pasce totu.

* COMPASCUU,-*a*, adj., **compascuus;** d'in *compascere*, pascutu de mai multi in preuna: *campuri compascue*, pre cari mai multi si pascu pecurile in commune.

COMPASSARE, v., (it. **compassare**, fr. **compasser**); a mesurá cu *compassulu;* si de ací, a mesurá veri-ce cu accuratetia, a proportioná, etc.: *vorbe compassate, miscare compassata, gestu compassatu.*

* COMPASSIBILE, adj., **compassibilis;** applecatu a *compatire*, dispusu la *compassione : omeni compassibili si parati a usiorá dorerea altoru-a;* demnu de *compassione*, care escita *compassionea.*

* COMPASSIONABILE, adj., (it. **compassionabile**); demnu de *compassione*, de *compassionatu.*

* COMPASSIONANTE, adj., (it. **compassionante**); care *compassiona*, care e dispusu a *compassionare.*

* COMPASSIONARE, v., (it. **compassionare**); a avé *compassione : a compassioná pre miseri si miseriele loru.*

* COMPASSIONE, s. f., **compassio** (compara si it. **compassione**, fr. **compassion**); d'in *compatire*, actu de *compatire*, si in speciale, affectu de dorere de anima ce sente omulu pentru dorerile si rellele altui omu : ***sentimentu de com-***

www.dacoromanica.ro

passione, a fi demnu de compassione, a avé compassione, omu fora compassione; —prin metafore, lucru care escita compassione, si de ací, lucru ridiculu, fapta misellesca, etc.

* COMPASSU, s. m., (it. **compasso**, fr. **compas**; din *com* si *passu*); instrumentu geometricu ce serve a descrie cercuri si alte figure.

COMPASTORIU,-*toria*, s., **compastor**; pastoriu impreuna cu altulu, sociu de pastoría in intellessu atâtu propriu câtu si metaforicu.

* COMPATIBILE, adj., (it **compatibile**, fr. **compatible**); d'in *compatire*: 1. demnu de compatitu: *omeni miseri si compatibili*; 2. care pote stá impreuna cu altulu, care nu esclude pre altulu, ci se invoiesce cu ellu: *calitatile contrarie nu su compatibili in acellu-asi subiectu; mandatulu de deputatu nu e compatibile cu functioni administrative; caracteriulu meu nu e compatibile cu allu teu.*

* COMPATIBILITATE, s. f., calitate de *compatibile*: *nu e compatibilitate intre mandatulu de deputatu si functionea de administratoriu.*

* COMPATIENTE, adj., **compatiens**, (it. **compaziente**, fr. **compatissant**); care *compate*, despusu *a compatire*, a sentí *compassione.*

* COMPATIENTIA, s. f., calitate, statu allu cellui *compatiente.*

COMPATIRE, v., **compati** (it. **compatire**, fr. **compatir**; d'in *com* si *patire*); a patí impreuna cu altulu, a sufferí acea-asi sufferentia cu altulu: 1. proprie: *de vomu compatí cu Christu, cu ellu ne vomu si glorificá*; 2. prin metafore: *a)* a sentí dorere de anima pentru dorerile si rellele altui-a: *a compatí cu pauperii; a compatí la miseriele appropelui; b) a compatí pre cineva*: α) a lu plange, a i arretá compassione; β) a lu scusá, a arretá indulgentia, a sufferí cu rabdare; *c)* a se invoí, a se uní: *persone si lucruri ce potu compatí.*

COMPATRIOTU,-*a*, s., **compatriota**; care e d'in acea-asi *patria* cu altulu.

* COMPATRONU,-*a*, **compatronus**; care e *patronu* impreuna cu altulu.

COMPATRU, vedi *commatru.*

* COMPEDE, s. f., **compes-compede** (d'in *com* si *pede*); ochiu de lemnu de pusu ca laciu in petiore, pedica sau catena de lemnu pentru petiore, butucu de petiore; si de ací in genere, ferru, catena.

* COMPEDIRE, v., **compedire**; a pune cuiva *compedi*, a bagá in *compedi*, a impedicá si ferricá, etc.

* COMPELLERE, v., **compellere**, a impinge mai multe lucruri spre acellu-asi locu, a imbrancí de mai multe pàrti, a imbrancí cu violentia, a constringe, a strimtorá. Radecin'a vorbeloru: *compulsu, compulsione, compulsoriu, compulsare*, etc.

* COMPENDIARE, v., **compendiare**; a reduce in *compendiu*, a abbreviá.

* COMPENDIARIU,-*a*, adj., **compendiarius**; relativu la *compendiu*, redussu in *compendiu*: *calle compendiaria, esponere compendiaria*; — s. m., reale, *compendiariu*, ceva scurtu, calle scurta, tractatu pre scurtu asupr'a unei scientia.

* COMPENDIOSU,-*a*, adj., **compendiosus**; plenu de *compendiu*: 1. ca oppusu la *daunosu*, *compendiosu* = castigosu; 2. tare scurtatu, forte abbreviatu: *invetiatura compendiosa, esposition compendiose.*

* COMPENDIU, s. m., **compendium**, (d'in *compendere*); 1. proprie, ceva impreuna cantaritu, si de ací ceva impreuna pastratu, si in speciale castigu realisatu prin economia, economia, in oppositione cu *dispendiu* = spese; 2. economia in veri-ce, abbreviare, prescurtare de unu opu mai lungu: *compendiu de grammatica, de logica, de physica*; metaforice: *omulu e unu compendiu allu universului* sau *universulu in compendiu.*

* COMPENETRARE, v., (it. **compenetrare**, fr. **compénétrer**); a penetrá in ultimele si celle mai mice parti alle unui ce; *a se compenetrá*, a se penetrá in celle mai intime parti.

* COMPENETRATIONE, s. f., (**compenetrazione**, fr. **compénétration**); actione de *compenetrare.*

* COMPENSABILE, adj., (it. **compensabile**); care se pote *compensare*: *perderi compensabili.*

www.dacoromanica.ro

* COMPENSARE, v., **compensare** (*com* si *pensare*); a pensá=a çampaní, bilanciá, cantarí unu ce cu altu ce, si de ací, a ecilibrá, a face ceva ecivalente cu altu ceva, a ecalá, etc. : *a compensá multe defecte cu una mare si bona calitate, a compensá benele cu rellele, a compensá marile labori cu mari castiguri si cu mare gloria; castigulu d'in mai multi anni nu va compensá perderile d'in acestu annu.*

COMPENSATIONE, s.f., **compensatio**; actione de *compensare*, cumu si *ce se da pentru compensare : mic'a summa ce ti offeru nu este, sciu si eu, una justa compensatione pentru servitiele ce mi ai facutu.*

* COMPERENDINARE, v., **comperendinare**; a ammaná la diu'a *comperendina;* a ammaná la una di orecare una judecata.

*COMPERENDINATIONE, s.f., **comperendinatio**; actione de *comperendinare.*

* COMPERENDINU, *-a*, adj., **comperendinus**; de *poimane*, de a trei-a di : *diu'a comperendina.*

* COMPETENTE, adj. s., (it. **competente**), care *compete* sau *cui compete : omu competente, judici competenti, tribunariu competente; la tempu si locu competente; lungime competente, spatiu competente; competentii la acea functione erau multi, totusi cellu mai servile competente avù successu.*

* COMPETENTIA, s. f., **competentia**; (it. **competenza**, fr. **compétence**); statu, calitate, dereptu a cellui *competente*, locu de *competere : competenti'a a doue mari cùi de communicatione; competenti'a membreloru corpului omenescu; a fi de competenti'a unui tribunariu; cestione de competentia.*

* COMPETIRE, v., **competere**; (*competire*); 1. a petí acellu-asi lucru cu altulu sau cu altii : *a competí unu locu, unu postu, una onore, mân'a unei fete;* 2. a tende la acellu-asi locu, a concurre, a se intelní, a se attenge : *mai multe calli competu in acellu locu, radiele convergenti competu in acellu-asi puntu;* 3. prin metafore : *a)* de tempu, a corresponde; a coincide : *calendariulu romanu adjunsesse la atare disordine, co serbatorile de seceratore nu mai competieau cu ver'a, neci serbatorile de collessulu viieloru nu mai competieau cu tomn'a; b)* despre alte lucruri, a consuná, a se cuvení, a fi in armonia : *corpulu lui nu compete cu suffletulu;* de ací : *c)* a fi capace, aptu, si in speciale : *d)* a se cadé, a fi de dereptulu cuiva : *nu compete acestoru judicatori, acestui tribunariu, a judicá acesta causa; nu mi compete mie a face ceva atare.*

* COMPETITIONE, s. f., **competitio**; actione de *competire*, si dereptu de *competire.*

COMPETITORIU, *-toria*, adj. s., **competitor**; care *compete* : *competitori ai acellei-asi functioni, ai acelloru-asi onori, acellei-asi femine, ai acellei-asi corone, ai acellui-asi tronu.*

COMPETU, s. m., vedi *compitu.*

* COMPILARE, v., **compilare** (compara si it. **compilare**, fr. **compiler**); 1. d'in *com* si *pilu* = *peru*, proprie, a smulge perulu, si de ací, a predá, a despoiá : *a compilá pre callatori, a compilá basericele, cassele publice;* 2. d'in *com* si *pila*, a stringe, a accumula, si in speciale, a stringe materia pentru una carte, a estrage d'in diversi auctori locuri spre a face una carte, etc. : *a compilá legile, canonele concilieloru.*

* COMPILATIONE, s. f., **compilatio** (it. **compilazione**); d'in *compilare : compilationea thesaurului publicu; compilatione de evenimente istorice mai pucinu connoscute.*

COMPILATORIU, *-toria*, adj., care *compila : compilatoriu judiciosu, compilatoriulu averei basericeloru.*

* COMPITALE, adj., **compitalis**; de *compitu : lari compitali;*—s. f. pl., *compitali-le*, serbatore celebrata la *compite* in onorea dieiloru lari.

* COMPITALICIU, *-a*, **compitaliclus**; relativu la serbatorea *compitaliloru.*

* COMPITU si *competu*, s. m., pl. *-e*, **compitum** si **competum** (d'in *competire*); locu unde se intelnescu doue calli, rescruce.

* COMPLACENTE, adj., **complacens** (it. **compiacente**, fr. **complaisant**); care

www.dacoromanica.ro

complace; applecatu si dispusu *a complacere,.*

* COMPLACERE, v., *complacui, complacutu,* v., **complacere,** (it. **compiacere,** fr. **complaire**); 1. a placé mai multoru-a in acellu-asi tempu; 2. a cautá se placa totu de un'a si in tote, a face tote voiele cuiva, a face in tote pre placu cuiva, si de aci, a lengusi.

* COMPLANARE, v., **complanare,** (*com-planu*); a face planu, a netedí, si de aci, a facilitá.

* COMPLANATIONE, s. f., **complanatio;** actione de *complanare.*

* COMPLANATORIU,-*toria,* adj. s., **complanator;** care *complana* sau *serve a complaná.*

COMPLECTERE, *complessi* si *complessei, complessu,* si *complectire*=*complettire,-escu,* v., **complecti** si **complectere,** (*com-plectere*); a implettici pre cineva sau ceva de tote partile, a incongiurá, a imbraciosiá, a incinge, a coprende, etc. : 1. proprie : *marea complecte uscatulu; de trei ori tatalu complesse pre filiulu; numerose osti complessera cetatea;* 2. metaforice : *a)* a coprende cu mentea, a intellege, a precepe : *nu poteam complecte ide'a in tota marimea ei; b)* a coprende in cuventu sau in scrissu unu totu de mai multe lucruri, a l' espreme, a lu representá : *a complecte evenimentele epochei si causele loru; c)* a imbraciá cu amore, a favori : a *complecte in studiulu seu filosofi'a si artile formose.*

COMPLEMENTARE si *complimentare,* v., (fr. **complimenter**); a face *complementu* sau *complemente* in intellessulu cuventului de sub 2., a felicitá, a gratulá; *a complementá pre cineva pentru diu'a sea de nascere.*

COMPLEMENTARIU,-*a,* adj., (it. **complementario**); relativu la *complementu* in intellessulu de sub 1. : *osti complementarie, anghiu complementariu, classi complementarie.*

COMPLEMENTU si *complimentu,* s. m., pl.-*e,* **complementum,** (it. **complemento, compimento** si **complimento,** fr. **complément** si **complîment**; d'in *complere*); 1. ce se adauge la ceva spre a lu face *completu,* spre a face d'in ellu unu totu intregu fia naturale sau arteficiale : *complementulu unei summe, tabla ce serve de complementu unui volume, lege complementu altei lege; — complementulu unui intervallu musicale,* e cea-a ce lipsesce peno la octava : *cart'a e complementulu cintei; complementulu unui anghiu*=câtu i lipsesce spre a fi de 90° : *complementulu unui anghiu de 35° e de 55°; complementulu aritmeticu allu unui logarithmu* = câtu lipsesce unui logarithmu vulgare spre a fi ecale cu 10; *complementulu unui astru*=distanti'a lui de la zenithu; in grammatica se chiama *complementu* unu cuventu ce serve a determiná intellessulu altui cuventu : *complementu directu, indirectu, circumstantiale;* 2. mai vertosu sub form'a *complimentu,* luatu cu intellessulu de : felicitare, gratulatione, urare de fericire, civilitate, ceremonia de politetia ce face cineva cuiva : *a face cuiva complimentu de diu'a nascerei selle, a adressá complimente de bona venire;* de aci, salutare, inchinatione, veri-ce alta espressione de civilitate, de politetia, de bonitate si chiaru de lingusire : *candu ti dicu co esti formosu, nu ti facu complimentu, ci spunu addeverulu.* Aci sunt doue radecini in jocu : *complementu* de la *complere; complimentu* de la *complicare*=*a se plecá,* (fr. **se plier**), cu insemnarea de *plecatione, inchinatione.*

COMPLENIRE,-*escu,* v., cu intellessulu ce au si formele : *completare* si *complire.*

COMPLERE, *complui, complutu* si *completu, complitu*=*cumplitu,* v., **complere** (d'in *com* si *plere,* d'in care si *implere*); *a implé* de totu, in tote partile; a impleni, a deplení in tote partile : 1. proprie : *a complé fossele cu nouelle si cu pamentu, sorele comple lumea cu lumin'a sea; a complé coortile;* 2. metaforice : *a complé aerulu de clamori, tipete; a complé tote de spaima, de intristatione,* etc.

COMPLESSIONARE, v., (it. **complessionare,** fr. **complexioner**); a formá *complessionea,* in intellessulu acestui cuventu de sub 2.

www.dacoromanica.ro

COMPLESSIONE, s. f., **complexio,** (it. **complessione,** fr. **complexion**); de la *complessu* d'in *complectere,* actione si resultatu de *complectere,* collegare a mai multoru lucruri sau parti intr'unu totu: 1.*complessionea atomiloru, moleculeloru; admirabile complessione a cuventeloru in periode bene rotundite;* in speciale, *complessione*=figura retorica, prin care diverse membre de frasi finescu si incepu cu acelle-asi cuvente;—*complessione*= *conclussione;*—2. disposetione, constitutione a corpului, temperamentu: *bona sau rea complessione, robusta sau delicata complessione;* de ací: natura, fire, caracteriu, calitate a corpului sau sufletului.

COMPLESSITATE, s. f., (it. **complessitá,** fr. **complexité**); calitate sau stare de *complessu: complessitatea ideeloru, judecieloru, cestioniloru;* inse *complessitatea* nu e *complicatione.*

COMPLESSIVU,-*a,* adj., **complexivus,** (it. **complessivo**); d'in *complessu,* care *complecte:* 1. care imbracia ceva in partile selle principali: *judeciu complessivu;* 2. care collega, conjunge: *particelle complessive.*

COMPLESSU,-*a,* d'in *complectere:* 1. part. pass. luatu si ca adj., care imbracia mai multe lucruri: *cestione complessa, idee complesse, judeciu complessu, proposetioni complesse;* — ce e *complessu* inse nu va se dica co e *complicatu,* ce e *complessu* numai nu e *simplu,* fora inse se fia *complicatu;* — *cantitate complessa,* in algebra, e cea compusa d'in mai multe parti unite prin semnele (+) si (—); *cantitate complessa* sau *numeru complessu,* in aritmetica, e cellu compusu de unitati si fractioni de unitati; in acestu intellessu *complettitu,* in locu de *complessu,* nu e terminu propriu; — 2. s. m. reale, *complessu-lu*= **complexus-ūs** (compara si it. **complesso**); *a)* coprendere, imbraciosiare, impletticire: *aerulu incinge pamentulu prin complessulu seu; b)* obiectulu imbraciosiatu, obiectulu de amore; *c)* coprensulu certoru cuvente, aceste cuvente insesi legate intr'unu totu; de ací: *d)* in genere, lucruri sau parti unite in realitate sau prin cogitare intr'unu totu: *unu complessu de idee, marele complessu allu fientieloru d'in universu, complessulu organeloru corpului omenescu, a vorbí de tote in complessu; complessulu cantitatiloru ce forma primulu membru allu unei ecatione; e)* ca terminu de anatomía, *complessu*= muschiu de la capu: *complessulu mare,* implantatu in apophysea transversale a vertebreloru gutturali; *complessulu micu,* implantatu in partea laterale a guttului peno sub urechia.

COMPLETARE, v., (it. **completare,** fr. **compléter**); a face *completu,* a intregí: *a completá unu numeru, a completá cadrele militiei; a completá una carte, adaugundu paginele ce i lipsescu, a completá unu auctoriu cu volumenile ce ni lipsescu; a completá una collectione de antice, de plante,* etc.

* COMPLETIONE, s. f., **completio;** actione de *complere: completionea profetieloru.*

COMPLETIVU,-*a,* adj., (it. **completivo,** fr. **complétif**); aptu a *complere,* a implení si deplení: *legi completive; anghiu completivu, numeru completivu,* etc. (vedi si *complementariu*); in grammatica: *determinationi completive, propositioni completive,* cari se ceru de neapperatu pentru implenirea intellessului.

COMPLETTERE si *complettire, complettitu,* etc., vedi *complectere.*

COMPLETU,-*a,* adj., **completus;** proprie, part. d'in *complere,* luatu inse de regula ca adj., (compara si it. **completo;** fr. **complet**), deplenu, de totu plenu, intregu, cui nu lipsesce neci una d'in partile lui: *carte completa, auctori completi, numeru completu, tractatu completu asupr'a unei materia, frase cu intellessu completu, cadre de armata complete;*— s. m., *completulu*=numerulu *completu: completulu unei compania, unui regimentu; membrii consiliului se adunasse in completu.*

COMPLICARE, v., **complicare,** (*com* si *plicare*=*plecare*); a plicá unu ce cu altu ce, a impletticí mai multe lucruri unulu cu altulu, sau a impletticí unu ce in sene, a infasciorá, si de ací, a incurcá,

www.dacoromanica.ro

a obscurá, etc. : *a complicá cestionea, problemate forte complicate; unu morbu se complica*, candu alti morbi sau alte circunstantie gravivinu de se ammestica cu densulu.

COMPLICATIONE, s. f., **complicatio** (it. **complicazione**, fr. **complication**); actione, déro mai vertosu stare de *complicare*, ceva *complicatu : complicationile matieloru, serpiloru; complicationi politice; machina de mare complicatione; ce complicatione de frasi fora intellessu! complicationea morbului principale cu alti morbi.*

COMPLICE, adj. s., **complex** (it. **complice**, fr. **complice**; d'in acelle-asi elemente cu *complicare*); cellu *complicatu*, strinsu legatu cu altulu, si in speciale, cellu intellessu cu altulu pentru perpetrarea unui reu, unei crime, care inco iea parte la una crima: *complicii tyranului, furului, ommoritorului;*—metaforice : *e ceva impiu a face religionea complice ureloru nostre.*

COMPLICITATE, s. f., (it. **complicità**, fr. **complicité**); faptu de *complice*, participare la unu ce reu si misellescu.

COMPLIMENTARE, *complimentu*, *complinire*, etc., vedi *complementare*, *complementu*, *complenire*.

COMPLINIRE, vedi *complenire*.

1 COMPLIRE si *cumplire*, v., **absolvere, consummare** (it. **complire** si **compire**, fr. **ac-complir**); alta forma a lui *complere*, luata inse nu numai cu intellessulu de : a impliní in tote partile, a indepliní, a intregí; ci si mai vertosu cu intellessulu de : a duce la cellu mai inaltu gradu de desvoltare, a face perfectu, a consummá : *Domnedieu compli operele selle;* form'a cea mai usitata d'in acestu verbu este part. *complitu*, de care vedi la loculu seu.

2 COMPLIRE si *cumplire*, s. f., **completio; perfectio, absolutio, consummatio; immanitas, atrocitas, crudelitas;** actu de *complire*, déro mai vertosu, statu sau calitate de *complitu*, in acea-asi insemnare cu form'a *complitate* sau *cumplitate*, care inco se afla in cartile mai vechie : 1. in bene, perfectione : *complirea opereloru naturei, artei; complirea legei lui Christu e insasi complitatea legei morale;* 2. in reu : *a)* in genere : *complirea bataliei, tortureloru; complitatea avarului, tyranului; b)* in speciale, crudime, crudelitate, barbaría, neomenía, atrocitate, etc.

COMPLITATE si *cumplitate*, s. f., vedi 2 *complire*.

COMPLITU si *cumplitu,-a*, adj., **completus; perfectus, plenus atque perfectus, absolutus, consummatus; nimius, immanis; atrox, horrendus, crudelis,** (compara it. **complito** si **compito**, isp. **completo** si **cumplido;** port. **completo** si **comprido**, fr. **complet** si **ac-compli**); alta forma a lui *completu*, trassa d'in 1 *complire*, precumu *completu* d'in *complere*, luata inse nu numai cu intellessulu lui *completu* de : cu totulu implenitu, in totu si in tote deplenitu, intregitu sau intregu; ci si mai vertosu : dussu sau adjunsu la cellu mai inaltu gradu de desvoltare in genulu seu, adjunsu la culmea *ideale* a desvoltarei, consummatu, perfectu, si acesta-a : 1. in bene : *fiti compliti, cumu si tatalu vostru cellu ceresc'u este complitu; complite suntu operele lui Domnedieu; operele artei nu su complite, deco nu imita si nu reproducu complitatea opereloru naturei; juni, poeti si oratori compliti;* 2. in reu : *a)* in genere, adjunsu la cellu d'in urma gradu de desvoltare a calitatei relle, si de ací, nemesuratu, infricosiatu, terribile, atroce, etc. : *a morí in complite doreri; complitele doreri addussera complita morte; complitu tyranu, lotri compliti; complita batalia, avaru complitu*, etc.; *b)* in speciale, neomenosu, crudele, barbaru, fora indorare de anima: *complita tortura applicata* de *compliti satelliti ai tyranului; omu complitu la anima; compliť a morte smulge fora indorare d'in braciele nostre fientiele celle mai care;* — 3. ca adverbiu cu tote insemnarile adiectivului, adeco : *a)* perfectu bene; *b)* de totu reu; *e)* preste mesura, nespusu de mare sau de multu; *d)* cu violentia, cu inversionare, cu crudime, fora indorare, etc.: *a se bate complitu, a bee complitu, a certá complitu: complitu* de *mare, de avaru, de reu*, etc.

COMPLUTU,-*a*, part. d'in *complere*.

www.dacoromanica.ro

* COMPLUVIU, s. m., **compluvium** (d'in *com* si *pluvia*=ploia); 1. spatiu in adensu economitu in curte pentru stringerea apeloru de ploia, cari apoi se scurru prin unu catinu subterranu numitu *impluviu;* 2. spatiu vallosu pre coperimentu, prin care ap'a de ploia d'in mai multe parti alle coperimentului conflue in acea-asi canale.

* COMPONENTE, part. adj. s., **componens** (it. **componente**); care *compone* sau serve la *componere : partile componenti unu totu, principiele componenti alle corpuriloru, numerele componenti summ'a sau alle summei; fortia componente,* fortia simpla care cu altele concurre a da una *fortia composita; componentii unui productu*=factorii.

COMPONERE si *compunere, composi* sau *compusi, composu* sau *compusu* si *compositu, compostu,* v., **componere** (*com* si *ponere*=*punere*); 1. a pune impreuna mai multe obiecte, a le stringe si pune la unu locu : *a compone lemne in forma de rogu; a compone plessele, velele si remii in barca;* inse raru cu acestu intellessu generale, si ca mai desu : 2. cu una idea accessoria : *a)* cu ide'a accessoria de unire si legare intr'unu totu a obiecteloru puse impreuua, a combiná, a formá unu totu, punendu impreuna mai multe elemente sau parti si stabilindu intre densele legature mai multu sau mai pucinu strinse : α) proprie : α′) despre producte alle artei de a vorbí si scrie : *a compone una carte, unu manuale de filosofia, elemente de istoria naturale; a compone una oda, unu cantecu, una drama; a compone unu discursu, una oratione, unu actu juridicu, unu inscrissu, unu contractu, una carteia officiale, unu decretu, una sententia, una marturía,* etc.; si absolutu : *a compone bene sau reu; totu ce compone acestu auctoriu, e fora nervu si fora gratia;* asiá si pentru essercitiele date la scolari : *a compone una tema, a compone in versuri, a compone pentru premiu;* β′) despre producte alle altoru arti : *a compone cantice de jocu, opere, chore, cadrille, liturgie; a compone unu edificiu, unu desemnu, unu cadru, unu tabellu,* (vedi si *composetione*); *a compone unu intervallu musicale,* a departá un'a din note de alta cu una sau mai multe octave, asiá co not'a d'in simpla devine *composita;* γ′) despre caracterie typografice, *a compone* = a pune impreuna littere spre a formá syllabe, cuvente, linie, pagine, etc. : *a compone mai multe pagine, una colla, doue colle,* etc.; δ′) despre numere : *a compone una summa*=a ua formá prin adaussu de alte summe mai mice, si acésta-a, adaugundu summe noue castigate sau economite : *a compone una formosa dote d'in economiele de mai multi anni,* sau adaugundu prin mente sau prin scrissu alte summe la una summa data; *numeru composu* sau *compositu*=formatu prin additione sau multiplicatione, mai vertosu prin multiplicatione, asiá co numerulu *composu* e divisibile prin mai multe alte numere, allu caroru este productu; *ratione composa* sau *composita,* resultante din additionea antecedentelui cu subsecentele, sau d'in multiplicationea antecedentiloru si a subsecentiloru d'in mai multe rationi, cumu : *rationile proportionei, 6 : 3=4 : 2, sunt composite in proportionea, 9 : 3=6 : 2;* ε′) despre corpuri, in intellessu chymicu, a *componc*=a combiná corpuri *simple* spre a formá corpuri *composite,* sau a combiná *composite* spre a formá unu *compositu mai complessu;* ζ′) *a compone fortie, movimente* = a determiná resultantea mai multoru fortie sau movimente simple; η′) de medicamente : *a compone beuture, unsori, unu veninu;* ϑ′) despre vorbe, *a compone*=a formá unu cuventu d'in mai multe altele : *indeplecare* sau *induplecare e vorba composa, si se compone* d'in vorbele *simple : in, de, plecare;* ι′) *a compone una cetate, una societate,* etc., a le formá in respectu atâtu materiale câtu si morale : *d'in individi resipiti prin selbe poesi'a sciù compone cetati si state; senatulu si poporulu componeau republic'a romana; a compone una armata*=*a organisá;*—si in genere : *omulu se compone d'in suffletu si corpu, corpulu se compone d'in mai multe parti principali; unu totu se compone d'in mai*

www.dacoromanica.ro

multe parti, inse si *unu totu mai micu pote intrá in componerea unui totu mai mare;* — β) prin metafore: α′) a faurí cu mentea, a imaginá, mai vertosu ceva neaddeveratu sau reu: *a compone mentioni, doli, insidie, arteficie; câte d'in reutate ati composu contra noi;* β′) a se intellege, a regulá ceva prin commune intellegere: *cu cea mai mare concordia composera pre cari militari se demittă si pre cari se retina; cumu composesse mai inainte, asiá vorbira si se portara; a compone in secretu tote celle necessarie la successu; b) cu ide'a accessoria de ordine,* a ordiná, a regulá, a dispune, a assiediá, a pune bene: α) in genere: *a si compone perii, vestimentele; a compone callarii in turme, pedestrii in manipule; a incepe batali'a cu ostile compose; batali'a incepù inainte de a se poté compone ordinile; nu voiu plecá peno nu mi voiu compone tote affacerile;* β) in speciale: α′) ca terminu de retorica, *a compone*= a pune fia-care cuventu la loculu unde cere armoni'a stylului; β′) a pune ceva la locu de repausu, si de ací, a pune in mormentu, sau a orná unu mortu, a lu dispune pentru immormentare, a l'espune la spectare; γ′) a pune la locu de pastrare, a pune bene, a depune: *a compone granele in granarie, ordiele in ordiarie;* δ′) *componere*= adaptare, conformare: *gestulu oratoriului se nu se compona dupo allu actoriului; a si compone viéti'a cu preceptele moralei;* asiá si: *a si compone faci'a, fisionomi'a, portulu, portarea,* etc., dupo impregiurari. *componere* care pote fi resultatulu modestiei, pudorei, sentimentului de bona cuvienti'a, dero si resultatu allu affectationei, faciariei, etc.; de ací refless., *a se compone*=a se arretá modestu, cu mente, reservatu, rosinosu, cu bona cuvientia: *a se compone dup olocuri, tempuri, persone; siede bene teneriloru se se compona;* sau a se preface, a se arrettá seriosu ori plenu de letetia, fora se fia, etc.; γ) metaforice, a ordiná ceva ce e in disordine morale, a impacá una neintellegere, una discordia, una passione, una turburare, etc.: *se componemu lucrulu cu benele, de se pote; a compone unu bellu, popolu revoltatu, terrele rebellate;* de ací refless., *a se compone* sau si simplu, *a compone*= a se invoí, a transige, a se impacá assupr'a unei interesse prin bona intellegere: *toti coeredii mei vreu a compone si transige cu ereditorii reposatului;* de unde apoi: *a compone cu conscienti'a sea, cu principiele, cu opinionile, cu prejudiciele,* etc., a se arretá pucinu severu, a se arrettá prea commodu si indulgente; — si despre lucruri: *marea compone turbatele selle unde,* impaca, allena; — *c)* cu ide'a accesoria de *lupta, certame,* a committe, a imparechiá: *a compone gladiatori de acea-asi potere; de ce persisti a compone lucruri ce se batu frunte in frunte?* — *d)* cu ide'a accessoria de: 1 *comparare: a compone faptele cu dissele cuiva, a compone celle mari cu celle mice.*

COMPONIMENTU, s. m., pl.-*e*, (it. **componimento**); actione, déro mai vertosu modu, methodu, resultatu de *componere: componimentu teatrale, musicale, poeticu, istoricu; componimentu de fortie, de movimente; componimentulu capilliloru, faciei,* etc.

COMPONITORIU si *compunitoriu-toria,* (cu *n* tare moiatu: *compuitoriu*), adj. s., **compositor** si **compositorius** (compara ital. **componitore**); acellu-asi cu *compositoriu,* applicatu inse mai desu si cu intellessu mai estensu, asiá co are si parte d'in intellessulu formei *componente,* care *compone* sau *serve a compone: componitoriu de discursuri, de cantice popularie, de medicamente, de beuture veninose; componitoriulu unei certe, unoru certati; partile componitorie alle totului.*

COMPONITURA si *compunitura* (cu *n* tare moiatu: *compuitura*), s. f., **compositura** (compara it. **componitura**); actione, déro mai vertosu resultatu allu actionei de *componere,* ceva *compusu: componitura de miere cu vinu, una componitura d'in multe ingredienti,* (vedi *compositura,* care e de preferitu).

COMPORTARE, v., **comportare,** (it. **comportare,** fr. **comporter**; d'in *com* si *portare*); 1. a portá sau duce mai multe lucruri in unulu si acellu-asi locu: *a*

www.dacoromanica.ro

comportá seceratur'a la aria, a comportá arme si munitioni la armamentariu; 2. a se portá cu altulu intr'unu modu orecare, mai vertosu a se portá dupo impregiurari, a si conformá portarea cu portarea altui-a, cu tempulu, loculu; a lucrá conformu impregiurariloru: *a comportá cu totii bene;* si despre lucruri: *certe substantie puse impreuna se comporta in cutare modu; cumu se comporta cutare acidu cu cutare base?* — 3. a avé destulla potere spre a portá sau duce ceva, spre a lu face in genere: *câtu comporta etatea, intellegerea, poterile corpului, atâtu se faceti; unu carru, unu callu, unu bou comporta sau nu comporta una incarcatura; plantele comporta sau nu comporta frigulu;* de ací prin metafore: a portá sau duce prea multu, a sufferí, a rabdá, a tollerá, a iertá, a fi indulgente, etc.: *demnitatea nostra nu comporta aseminibassetie: cinepote comportá aceste batujocure?*

COMPORTATIONE, s. f., **comportatio**; actione de *comportare.*

COMPORTATORIU,-*toria*, adj. s., **comportator** (it. **comportatore**); care *comporta : comportatorii de provisioni; plante comportatorie de frigu.*

COMPOSITIONE si *compusetione*, s. f., **compositio** (it. **composizione**, fr. **composition**; d'in *compositu* de la *componere*); actione si effectu de *componere;* statu de *compositu;* modu sau methodu, processu, arte de *componere : compositionea unui manuale de istoria; cart'a, compositionea si impressionea unei colla de typariu; compositione de ferru cu carboniu; sarile suntu compositioni de acide cu basi; compositionea si discompositionea suntu celle doue processe principali alle chymiei; compositionea unui discursu, unei drama, unei oda; a corege composetionile scolariloru; a face una compositione asupr'a unei tema data; compositionea acestui scriptoriu e pucinu armoniosa; composetionea cuventeloru e suppusa la regule; composetionea coloriloru, medicamenteloru, unsoriloru: compositionea fortieloru, movimenteloru, numereloru, rationiloru numerice; composetionea intervalleloru musicali; a face una composetione cu creditorii; litigantii sunt pre calle de compositione; compositionea certeloru, discordieloru, turburariloru, passioniloru; compositionea faciei, fisionomiei, portarei; omu de facile composetione* =omu de intellessu; omu commodu, forte commodu, care usioru se impaca cu veri-ce; —*compositione*, in artile formose, este nu numai essecutionea unui opu de arte, cumu si acestu opu insusi, ci si mai vertosu conceptionea si coordinationea opului in totulu seu: *una compositione de pictura* este: *a)* essecutarea unui subiectu de pictura; *b)* opulu essecutatu; déro si mai vertosu: *c)* conceptionea subiectului in totulu seu, dispositionea armoniosa a partiloru, figureloru, coloriloru, umbreloru, lumineloru, etc.

COMPOSITIVU,-*a*, adj., **compositivus**; care serve la *componere : processu compositivu.*

COMPOSITORIU,-*toria*, adj. s., **compositor** (compara si it. **compositore**, **compositojo**); care *compone* sau *serve a compone : compositoriu in prosa sau in versuri; compositoriu de cantice de jocu; compositoriu de littere* la typographia; — s. m., reale, *compositoriu*, pl. *compositorie*, instrumentu de typografia, in care se *componu* liniele, (vedi si *componitoriu*).

COMPOSITU,-*a*, adj., **compositus** (it. **composito** si **composto**, fr. **composite** si **composé**); un'a d'in formele participiului de la verbulu *componere.* luata de regula ca adiectivu in multele si variatele insemnari alle verbului, ca oppusu la *simplu : corpu compositu* se dice in chymia si physica, ca oppusu la *corpu simplu*, pre care nu lu mai potu discompune; inse: *veri-ce corpu, fia si simplu in intellessu chymicu, totusi e compositu d'in parti; sunt periode simple si composite: natur'a angelica e simpla, éro natura omenesca e composita; fortia composita, movimentu* sau *motu compositu; numeru compositu, ratione composita; flori composite*=*flori synantherice*, cumu su alle planteloru ce se tinu de famili'a *compositeloru* (vedi mai diosu *compositu* ca substantivu); *folie* sau *frundie composite*, formate d'in mai multe buccati articulate si numite *fo-*

www.dacoromanica.ro

liore; fructe composite, cari provinu d'in mai multe foie sau frundie modeficate si numite *carpelli*, cumu e fructulu crinului *compositu* d'in trei *carpelli*, pre candu fructulu cerasiului e *simplu; ordine composita*, cea mai avutiosa d'in celle cinci ordini de architectura greco-romana, care se *compone* d'in ordinea corintica si ceaionica; *propositione composita*, formata d'in mai multe propositioni; *cuventu compositu*, formatu d'in mai multe cuvente, in oppositione cu *cuventu simplu; intervalle composite*, cari trecu preste octava; *peri compositi si netedi; periode bene composite* = bene ordinate si armonisate; asiá si : *edificiu alle cui parti sunt bene composite: cete bene composite; seditione composita* = *impacata; libertate onesta, bene composita si ordinata, omu compositu in vorb'a si portarea sea; facia, fisionomia composita*, etc.;—s. m. reale; *compositu*, totu ce e formatu d'in mai multe parti: *ap'a e unu compositu d'in oxygeniu si hydrogeniu; compositu chymicu; unu medicamentu e unu compositu de mai multe substantie; omulu e unu compositu* d'in *corpu si sufletu; verbele simple cu compositele loru; unu verbu simplu pote da multime de composite: — compositulu*, absolutu in locu de *ordinea architectonica composita*, (vedi mai susu).

COMPOSITURA si *compusetura*, prescurtatu si in *compostura*, s. f,, **compositura** si **compostura**; actione, déro mai vertosu effectu allu actionei de *componere*, ceva *composu* sau ceva care lega, legatura, imbinatura : *compositur'a osseloru sceletului, compositura ochiului.*

COMPOSSEDERE, v., (**compossidere** d'in *com* si *possedere*); a possedé ceva in commune cu altulu.

COMPOSSESSIONE, s. f., **compossessio**; actu si dereptu de *compossedere.*

COMPOSSESSORIU-*soria*, adj. s., **compossessor**; care *compossede.*

COMPOSTU,-*a*, adj. s., **compositus** si **compostus**; **pomorum conditura** (it. **composto-a**, fr. **compost** si **compôte**): forma scurtata d'in *compositu*, luata cu acelluasi intellessu de adiectivu, ce are si form'a completa : *corpuri simple, nu composte;* inse de applicatu mai raru, candu essigentie de mesura sau de insemnari speciali ua ceru;—ca subst. reale : m. *compostu, unu compostu, mai multe composte*, sau f. *composta* (reu : *compotu* sau *compota*), conditura de pome, pome ferte si condite cu sacharu; cu acellu-asi intellessu se afla in *Columella* si form'a *compositione* = **compositio.**

COMPOSTURA, s. f.,-vedi *compositura.*

COMPOSU si *compusu,-a*, d'in *componere :* 1. part. passivu, **compositus-a-um** : *cuventele compose se forma d'in doue sau mai multe cuvente simple; carte composa de professoriu; cantice compose de poetu; affacere composa prin bona intellegere; facia composa, gesturi compose dupo sentimente*, etc.; inse *composu*, ca puru participiu, differe de *compositu*, sau *compostu*, ca adiectivu, si prin urmare una forma nu se pote applicá in loculu cellei alte; de acea-a si ca subst. m. reale se iea mai bene form'a *compositu-lu*, de câtu form'a *composu-lu* sau *compusu-lu : unu compositu de metallu* este una espressione mai precisa si mai bona de câtu : *unu composu de metalle:* 2. supinu, **compositum-ù** : *substantie de composu medicamente;* 3. s. m. abstractu, actu, dero mai vertosu modu sau tempu de *componere : pentru composulu unei poema se ceru alte calitati, si altele la composulu unei istoria.*

* COMPOTATIONE, s. f., **compotatio**; petrecere facuta de mai multi impreuna cu mancare si beutura, ospetiu letificu.

* COMPOTE, adj., **compos-compote** (d'in *com* si *pote*); care are deplena potere asupr'a unui ce, domnu pre ceva, si de ací, consciu : *compote de sene, de affectele selle; compote de celle ce face*, si dice.

* COMPOTORIU,-*toria*, adj. s., **compotor**; sociu de beutura, frate de betía, care bee si se letifica impreuna cu altulu.

COMPOTU, s. m., vedi *compostu.*

COMPRENDERE, *comprensu*, etc. vedi *coprendere, coprensu.*

* COMPRENSIBILE, adj., **comprehensibilis** (it. **comprensibile**, fr. **com-**

www.dacoromanica.ro

préhensible); care se pote *comprendere* (= *coprendere* cu mentea), care se pote intellege, precepe: *rationamente comprensibili; infinitulu nu e comprensibile unei intelligentia finita.*

* COMPRENSIBILITATE, s. f., (it. **comprensibilitá**); calitate de *comprensibile.*

* COMPRENSIONE, s. f., **comprehensio** (it. **comprensione**, fr. **compréhension**); d'in *comprensu* (= *coprensu* cu mentea); actione, actu si facultate de *comprendere* (= *coprendere* a mentei), intellegere deplena si intellessu deplenu: *a fi lipsitu de comprensione, comprensionea mysterieloru;* in speciale: *a) comprensionea unui conceptu, unei idea*, etc., totulu ideeloru simple sau noteloru ce se coprendu intr'una idea complessa sau generica, si de ací si: *comprensionea unui terminu* sau *unui cuventu*, care espreme ide'a sau conceptulu genericu: *comprensionea unui conceptu e cu atâtu mai mare, cu catu estensionea lui e mai mica*, si d'in contra: *comprensionea unui conceptu e cu atâtu mai mica, cu câtu estensionea lui e mai mare* (vedi si *estensione*); *comprensionea unui judeciu se mesura dupo predicatu, éro estensionea lui dupo subiectu; b) comprensione*=ce coprende intellessulu, form'a, espressionea, si in speciale, frase, periodu; *c)* statu allu beatiloru cari se buccura de a vedé faci'a lui Domnedieu, (vedi si *comprensoriu*).

* COMPRENSIVU,-*a*, adj., (it. **comprensivo**); aptu a *comprendere* (=*coprendere* cu mentea, *coprendere* in genere); *facultate comprensiva, poteri comprensive; concepte comprensive*, cumu si: *termini comprensivi*, suntu cei ce au una *comprensione*, (vedi *comprensione* sub *a*), cumu: *omu-lu, callu-lu*, etc., care nu arretta cutare *omu* au *callu*, ci *typulu* sau *natur'a generale* a veri carui omu sau callu.

* COMPRENSORIU,-*soria*, adj. s., (it. **comprensore**, fr. **comprehenseur**; d'in *comprensu* de la *comprendere*=*coprendere* cu mentea); care *coprende* cu mentea, sente si intellege, in speciale applicatu cu intellessulu religiosu de: cellu ce cu spiritulu se buccûra de visionea splendorei divina, si in Domnedieu vede addeverulu si sente tote deliciele ce potu da spiritului possessionea addeverului, (vedi si *comprensione* sub *c*).

COMPRENSU,-*a*, part. d'in *comprendere*=*coprendere.*

COMPRESSA, s. f., vedi *compressu.*

* COMPRESSIBILE, adj., (it. **compressibile**), d'in *compressu* de la *compremere*, care se pote *compremere*, se pote reduce la volume mai micu prin *compremere: d'intre fluide unele su compressibili, altele nu su compressibili.*

* COMPRESSIBILITATE, s. f., (it. **compressibilitá**); calitate de *compressibile*, in poterea carei-a corpurile se potu reduce, fora impucinare de materia, la unu volume mai micu.

COMPRESSIONE, s. f., **compressio**; d'in *compressu*, actione de compremere si resultatu allu acestei actione: *compressionea unei budie* pre alt'a, *compressionea unei revolta, compressionea aerului asupr'a mercuriului;—fontana de compressione*, fontana de apa care scaturesce d'in unu recepiente forte solidu prin forti'a elastica a aerului mai multu sau mai pucinu *compressu* si condesatu in recipiente insusi cu adjutoriulu unui tubu de *compressione;* — in acellu-asi intellessu cu *compressa.*

COMPRESSIVU,-*a*, adj., (it. **compressivo**); aptu a *compremere*, cu potere de *compressione: legamente compressive.*

COMPRESSORIU,-*soria*, adj. s., (it. **compressore**, fr. **compresseur**); care *compreme* sau *serve* la *compressu; compressoriulu unei revolta: muschii compressori si sublevatori ai membrului; muschiulu compressoriu allu nasului;* in speciale: *muschiu compressoriu allu prostatei;* de ací ca s. m. reale, *compressoriu: a)* muschiu allu prostatei; *b)* veri-ce muschiu compressoriu; *c)* instrumentu chirurgicu care serve la compressu vase, nervi, canali, etc.

COMPRESSU,-*a*, d'in *compremere;* 1. part. passivu, **compressus-a-um**: *cu ochii inchisi si compressi, acrulu cu potere compressu; revolt'a abiá compressa esplose erosi cu noua furia;*—si ca adj.

www.dacoromanica.ro

frunte compressa, affundata; s. f. reale, *compressa*, buccata de pandia ce serve a infasciorá, stringe si continé diverse legature chirurgice, a impedicá sangele plageloru, etc.: *compressa lunga, cadrata, triangularia, prismatica; compresse moiate in spirtu;* — 2. supinu, **compressum-ū** : *machine de compressu aerulu;* 3. s. m., abstractu, **compressus-ūs**, *compressulu*, camu in acea-asi insemnare cu form'a *compressione*.

* COMPRESSURA, s. f., resultatu allu *compremerei* sau *compressionei: compressur'a fruntei*.

* COMPROBARE, v., **comprobare;** 1. a probá sau approbá ceva in tote partile selle, a incuvientiá pre deplenu si fora neci una reserva : *laudu si comprobu portarea tea in acesta impregiurare;* 2. a face pre altulu se approbe ceva, a probá altui-a bonitatea si addeverulu unui ce, a demonstrá, a stabilí, etc. : *fapt'a filiului comprobà prevederea tatalui*.

* COMPROBATIONE, s. f., **comprobatio;** actione de *comprobare : comprobationea disseloru si fapteloru cuiva*.

* COMPROBATORIU,-*toria*, adj. s., **comprobator;** care *comproba : comprobatori ai totoru fapteloru vostre*.

*COMPROMISSARIU,-*a*, adj. s. **compromissarius;** relativu la *compromissu: judice compromissariu*=arbitru; in acellu-asi intellessu si absol. : *unu compromissariu; actu compromissariu*.

COMPROMISSU si *compromessú*,-*a*, d'in *compromittere :* 1. part. pas., **compromissus-a-um** (compara si it. **compromisso**, fr. **compromis**) : *cestione compromissa arbitriloru; salutea publica e tare compromissa, omu forte compromissu, muieri tare compromisse ;* de ací : 2. s. m. reale, *compromissu*=**compromissum:** *a)* actu prin care doue sau mai multe persone *compromittu* = promittu si se invoiescu a remitte una controversia la judecat'a unui sau mai multoru arbitri cu sau fora reserva de appellu; si de ací, invoire, impacare, obligare de a procede, sub certe conditioni, la stipularea unui contractu : *a face, a acceptá unu compromissu; b)* periculu : *a pune in compromissu*=a compromitte, a periclitá : *a pune in compromissu averea, onorea, vieti'a, demnitatea sea*.

COMPROMITTERE si *compromettere, compromisi*, si *compromisei, compromissu* si *compromessu*, v., **compromittere,** (it. **compromittere,** fr. **compromettre;** d'in *com* si *promittere*); 1. a promitte reciprocu, a se invoí a committe judecat'a unui processu , uuei controversia , la unulu sau mai multi arbitri : *a compromitte cu cineva asupr'a unui processu, a compromitte despre ceva, a compromitte cestionea unui arbitru, a se compromitte la doi arbitri;* 2. a increde prea multu, a increde orbesce, *a committe*, si de ací, a espune, a arruncá in periclu, a espune la dauna, etc. : *a compromitte reu pre cineva, a compromitte demnitatea, onorea, salutea, viéti'a, averea cuiva; de tema de a se compromitte, multi se avilescu*.

COMPROMITTITORIU,-*toria*, adj. s., care *compromitte : cuvente compromittitorie onorei vostra*.

* COMPROVINCIALE, adj., **comprovincialis;** d'in acea-asi provincia cu altulu.

COMPTABILE, *comptare, comptu*, etc., vedi *computabile, computare, computu*.

COMPTIATU,-*a*, (pronuntiatu si: *comtiatu, contiatu*), part. adj., **comtus, cristatus; concinnus, ornatus;** proprie part. d'in unu verbu *comptiare* sau *contiare*, derivatu d'in *comptiu*, cu intellessulu de *a face comtiu, a orná cu comtiu*, si de ací in genere, *a orná, a adjustá*, etc., (compara it. **contiare** si **conciare**), luatu inse de regula ca adj., *comtiatu* insemna : 1. despre persone : *a)* ornatu cu *comtiu : comtiatele muieri alle campianiloru; mai multe comtiate betrane se aflau la chora; b)* bene compusu la capu, cu perulu si capulu bene adornatu, ba chiaru cu ornamente affectate si essagerate : neci unei muiere nu i ar *sedé bene asiá comtiata, necumu tu, barbatu, se essi in lume asiá de comtiatu; c)* comatu, comosu, cu peru multu si formosu; 2. despre passeri si alte animali, motiatu, cucuiatu, cu pene multe sau peru multu pre capu, si de ací, crestatu, etc. : *comtiatele gaine, unu formosu si comtiatu cocosiu;* 3. prin

www.dacoromanica.ro

estensione si metafore : *a)* mundru, elegante, si inca prea mundru, prea ornatu : *juni comtiati; frasi prea comtiate; b)* destinsu, insemnatu, notabile, cu idea accessoria si de *cutediatoriu, incommittitoriu : venisse inainte-mi multi sateani d'in cei mai comtiati.*

COMPTIU (pronuntiatu si : *comtiu, contiu* si *conciu;* compara it. **concio** si vedi *comtiatu*), s. m., **comptus, comæ artificium vel ornamentum; capitis tegumen, calautica, reticulum; cirrus, crista** (d'in *comtu* de la *comere;* de ací si : serb. **concia**, magiar. **konty**); actu de *comere*=adornare a capilliloru si capului, déro mai vertosu si de regula, ce serve a adorná capilli si capulu : 1. la persone : *a)* capillii muieriloru implettiti in code, pre cari le involbu pre crescetu sau cefa; *b)* vitioniu de peru ce adorna fruntea; *c)* ornamentu artificiale d'in peru strainu sau d'in alta materia, de forma aprope *conica*, ce feminele punu pre crescetu sau pre cefa : *multe terrane romane porta duplu comtiu, muierile mai tenere nu porta comtiu; d)* in genere, totu ce serve a coperí si adorná capulu femineloru : retella, scufa, ornamente de cordelle, etc.; 2. la passeri si alte animali, motiu de penne sau de peru, care le adorna capulu : *cai cu formose comptie; comptiulu cocosiului, cucuvellei.*

COMPTU,-*a*, d'in *comere :* 1. a dou'a forma de participiu, luata ca adiectivu, **comptus-a-um**=cu capillii si capulu bene compusu : peptenatu, unsu, neteditu implettitu, si de ací : ornatu, mundru, elegante : *juni mundri si compti; stylu comptu si plenu de elegantia;* 2. s. m., abstractu, **comptus-ūs**=actione si effectu allu *comerei*, modu de adornatu capillii si capulu.

* COMPULSARE, v., **compulsare** (compara si fr. **compulser**) ; d'in *compulsu :* 1. a dá impulsu d'in mai multe parti; a dá impulsu violentu; a imbrancí, a constringe; 2. a resfoí acte, carti, documente, a le cercetá, si luá connoscentia de densele : *a compulsá registrele, archivele, una biblioteca*, etc.

* COMPULSATIONE, s. f., **compulsatio;** actione de *compulsare.*

* COMPULSATORIU,-*toria*, adj. s., care *compulsa.*

* COMPULSIONE, s. f., **compulsio;** actione de a dá *compulsu.*

*COMPULSORIU,-*soria*, adj. s., **compulsor;** care da sau serve a dá *compulsu.*

*COMPULSU,-*a*, partic. (d'in **compellere**); 1. ca adj. *ostile compulse se retrassera sub muri;* 2. s. m. abstractu, **compulsus-ūs**=*compulsu*=actione de imbrancire reciproca; violentu impulsu, datu d'in mai multe parti; constringere, indemnu potente, etc.

*COMPUNCTIONE, s. f., (it. **compunzione**, fr. **componction**); d'in *compunctu* de la *compungere*, actione de *compungere*, vorbindu mai vertosu de mustrarea conscientiei : *lacrime de compunctione, compunctionea animei si a cogetului.*

* COMPUNCTORIU,-*toria*, adj. s., **compunctor** si **compunctorius;** care *compunge* sau *serve a compungere : dorori compunctorie.*

*COMPUNCTU,-*a*,(d'in *compungere*), **compunctus-a-um**, a dou'a forma de participiu, applicatu de regula ca adiectivu : *multi selbatici se vedeau compuncti pre unele parti alle corpului;* mai vertosu in intellessulu religiosu : *femine compuncte de pia dorore; omeni compuncti pentru peccatele loru; voce compuncta,* care esprime *compunctionea* suffletului.

COMPUNGERE, *compunsi, compunsu* si *compunctu* sau *compuntu*, v., **compungere;** 1. a punge de tote partile, a punge tare asiá in câtu se senta viua dorere : *a compunge cu unu acu, cu urdica, cu una lance;*—metaforice : *sectele filosofice se compungu;*—2. in intellessu morale si religiosu, a attinge cu potere anim'a, a desceptá in anima unu sentimentu dorerosu : *a)* in genere : *spinulu peccatului compunge anim'a nostra; compunsi de rosine, de misericordia*, etc.; *b)* in speciale, mustrare de conscientia pentru peccate, parere de reu plena de umilitate si de sperantia de indereptare, mai vertosu ca refless., *a se compunge : plangi si compungete, a se compunge peno la lacrime; in locu de a se compunge, peccatosii impetriti se revolta contra cei ce i mustra.*

www.dacoromanica.ro

COMPUNSU,-*a*, part. d'in *compungere*, **compunctus-a-um.**

* COMPUTABILE, adj., **computabilis**; 1. care se pote *computare*, demnu de *computatu*: *multime nu computabile, calitatile ce usioreiloru paru pucinu computabili, sunt celle mai solide; appetite de cari se crede co nu su computabili;* 2. insarcinatu a dá *computu*: *a)* despre lucruri: α) care serve la dare de *computu*: *cietantia computabile, acte computabili;* β) suppusu la dare de *computu*: *officiu computabile; b)* despre persone, insarcinatu cu dare de *compute*, detoriu a dá *computu*: α) cellu insarcinatu a tiné si dá computele unei cassa particularia sau publica, sau a manipulá banii unei cassa particularia sau publica: *officiariu computabile, agenti computabili;* β) in genere, responsabile: *nu ai se fii computabile de faptele telle de câtu cugitului teu si lui Domnedieu; cetatianulu e computabile de talentele selle cotra patria;* in intellessu personale si subst.: *unu computabile, boni computabili; computabilii de bani publici sunt suppusi la regulele celle mai rigorose:* — in tote insemnarile de sub 2. cuventulu se aude mai multu redussu in *comptabile, comtabile,* dupo fr. **comptable.**

COMPUTABILITATE, s. f., calitate de *computabile*: *a)* in intellessulu lui *computabile* de sub 1.: *computabilitatea certoru numere, certoru affecte; b)* in intellessulu lui computabile de sub 2. redussu, ca si acestu-a, in *comptabilitate, comtabilitate, contabilitate* = tinerea si darea *computeloru* unei administratione particularia sau publica, arte de a allege, desface, elucidá si dá compute: *computabilitatea vitiosa duce la gravi consecentie;* in acestu intellessu, *computabilitate* = *tinerea libriloru* sau *registreloru, scriptura,* sau *scripture, dupla scriptura.*

1 COMPUTARE (pronuntiatu si: *cumpetare* sau *cumpitare;* compara si it. **compitare** = **computare**), v., **computare; moderari, temperare; ordinare, componere, parcere, parce uti;** (it. **computare** si **contare,** isp. port. **computar** si **contar,** prov. **comtar, cuntar** si **contar,** fr. **compter** si **conter;** d'in *com* si *putare*); imbracia pre de una parte intellessulu verbeloru: *calculare* si *numerare,* éro pre de alta parte intellessulu verbului *mesurare*: 1. in respectu intellectuale, a numerá impreuna, a formá unu totu d'in mai multe numere sau parti, a scote unu resultatu prin operationi de *calculu, a calculá* sau *numerá,* cu acesta differentia co *computare* presuppune una operatione mai *simpla* de câtu cea espressa prin *calculare,* déro mai *complessa* de câtu cea espressa prin *numerare*: *a)* in genere: *a computá cu numere mice; a computá venitele si spesele; a computá câtu are se dé unu negotiu; a computá peno la unu centu: copillu ce nu scie inco computá cu numerele celle mai simple; a computá d'in mente, d'in memoria,* in opposetione cu: *a computá pre carta, pre tabla, cu condeiulu,* etc., *a computá pre degite, cu bacce;* — *a computá dillele, orele, momentele*: α) a calculá câte sunt, déro si: β) cu nuantia de espressione a impatientiei cuiva, cui se pare co tempulu e prea lungu sau trece prea incetu; — *b)* in speciale: α) *a computá intre* sau *in numeralu,* a numerá sau pune in numerulu: *a computá omenii mari, eroii si barbatii illustri intre diei si semidiei; a computá pre cineva intre cei boni sau intre cei rei; a computá intre strabonii sei mai multi principi si barbati de statu insemnati;* si reflessivu sau passivu: *se computà intre cei fora de lege;* si intr., *ellu nu computa intre voi, acesti-a nu computa intre voi;* si cu prep. *cu*: *justulu se computà cu ceifora de lege;* β) *a computá la,* a trece *in computu,* a adauge: *a computá una summa la venite, la spese, la debitu, la avutu; computa la acestea si summele urmatorie; cu cinci pani saturà cinci mii de omeni, fora a computá muieri si copilli;* γ) *a computá cuiva:* α′) a i solve, a i numerá una summa detorita: *ti am computatu ce ti eram detoriu cu mai multi de facia;* β′) a tiné *computu*: α′) in genere: *Domnedieu ne va computá si cup'a de apa ce dànu unui insetatu; candu va fi se ne desfacemu, ti voiu computá si acestea;* β′) in speciale,

www.dacoromanica.ro

a trece *in computulu cuiva*, in favorea debitului sau creditului seu : *ti voiu computá si acesta summa la cea-a ce ti mai sunt detoriu; ti am computatu banii ce mi a tramissu la summ'a ce mi esti detoriu;* δ) *a computá pre cineva* : α') a face *computu* de ce are se iea si a lu desface : *a computá unu servitoriu, unu argatu, unu economu,* (vedi mai diosu : *a computá pre cineva*, cu altu intellessu); β') a trage si luá *computu : a computá pre unu cassariu, pre unu economu de mosía;* de ací : ε) reciprocu, *a se computá* = a si face, allege si lamurí computele cu cineva, vorbindu mai vertosu de soci cari se afla in daraveri de commerciu sau de alte affaceri : *annulu acestu-a nu ne amu computatu, si nu scimu cine cui e detoriu;* ζ) a numerá, a avé : *unu copillu computa mai multi anni de etate;* asiá si : *unu statu, una institutione, una societate*, etc., *computa mai multi anni de durata;* de ací : η) *a se computá* = a fí in fientia, a se aflá, a essiste : *se computa mai multe specie de avari;* ϑ) *a se computá* = a fi pucini : *se potu computá pre degite, asiá su de pucini;* ι) *a computá*=a pretiuí, a evaluá : *a computá cotulu, metrulu, libr'a de ceva pre atâtu sau cu atâtu : a computá litr'a de oliu pre patru lei; a computá pre cinci lei una moneta care face numai patru lei;* de ací : c) prin estensione si metafore : α) *a computá* = a estimá, a considerá, a judecá, a crede, *a cogitá*, a avé in cugetu, etc. ; *m'am insellatu, computandu usioru si de nemica ce era forte importante si gravu; a nu computá pre cineva intru nemica, a lu computá de nemica sau ca una nemica; a computá multu, pucinu; a nu computá de locu; computam se plecu astadi, déro ceva neprevedutu m'a impedicatu; nu am computatu co unu lucru asiá de micu ar poté avé consecentie asiá de gravi; ce computi a face cu mene?*— de ací cu intellessulu intransitivu : *a computá* = a avé valore materiale sau morale : pretiu, effectu, importantia, creditu, auctoritate, etc. : *acesta circumstantia computa pucinu; Franci'a computa forte multu in bilancea ecilibriului politicu;* de ací : *a computá pre cineva sau pre ceva*=a se increde, a se redimá, a sperá in acellu cineva sau ceva : *a computá pre unu venitoriu mai bonu, pre adjutoriulu amiciloru; poti computá pre acestu omu, de a carui onestitate sunt certu; a computá cu cineva sau cu ceva*=a lu considerá ca importante, ba chiaru necessariu intr'una affacere, si de aci : *a computá fora cineva sau ceva* = a se lipsí in planulu seu de ce e necessariu la successu, a nu cogitá la un'a d'in conditionile, fora cari lucrulu nu se pote face; β) in speciale : α') *a computá*=a cogitá cumu se traga fructu d'in veri-ce, se nu faca nemica fora utilitate, a avé in vedere interessea; β') *a si computá passii*=a merge incetu; a si mesurá passii; a lucrá cu multa precautione si cu deplena maturitate de cogitare; a lucrá cu deplena mesura si cuvenientia, etc.; de ací : 2. in respectu morale si practicu, *a computá*=a mesurá, a inchide si tiné in marginile mesurei, a moderá, temperá sau stemperá, etc. : *a)* in genere : *cine nu se scie computá, face prea multu sau prea pucinu, déro mai vertosu prea multu; negotiatorii ce nu se computa in speculationile selle, se esponu a perde si ce au; junimea ar face minuni, déco ar sci se si compute poterile; caii focosi nu se sciu computá senguri, ci altii cauta se i compute; b)* in speciale : α) a tiné in mesur'a cuvenita affectele, appetitele, passionile, sau a le stemperá d'in furi'a loru : *a nu se computá in mancare, beutura; placerile necomputate adducu consecentie dorerose; cine nu si scie computá meni'a si alte passioni, e nedemnu de numele de omu;* β) despre animali si alte lucruri interitate, selbatice, focose, prea rapidi si violente, a stemperá, imblandí, allená : *a computá furi'a focului, callului, ventului;* γ) vorbindu de spese, a tiné in marginile mesurei, a moderá, si de ací, a marginí, a economí : *a computá spesele, a se computá in spese sau cu spesele; lussu necomputatu si nebonescu;* δ) in genere, a mesurá, a applecá cu mesura, a face mesuratu si cuvenitu : *a si computá poterile;* ε) a regulá, a or-

www.dacoromanica.ro

diná, a direge : *menatoriulu nostru scie bene computá caii.*

2 COMPUTARE (pronuntiatu si : *cumpetare* sau *cumpitare*), s. f., **computatio; moderatio, temperantia, continentia; parcimonia;** actu de a *computá* sau *a se computá*, cumu si statu sau calitate, virtute de *a computá* sau *a se computá*, adeco in acellu-asi intellessu abstractu ce are si form'a *computate* = *cumpetate :* 1. in intellessulu lui 1 computare de sub 1.: *computarea si desfacerea sociloru; computare cu numere mici;* 2. in intellessulu lui 1 computare de sub 2.: *computarea in mancare, in beutura, in placeri, in tote e bona.*

COMPUTATE, (pronuntiatu si *cumpetate* sau *cumpitate*), s. f., **moderatio; temperantia,** etc.; vedi 2 *computare.*

COMPUTATIONE, (pronuntiatu si *competatione* sau *cumpitatione*),s. f., **computatio;** actione de a *computá* sau a se *computá*, cumu si effectu allu acestei actione, si mai vertosu, facultate sau virtute de a *computá* sau *a se computá*, insemnari affini cu alle formeloru 2 *computare* si *computate : computatione d'in mente cu numere mai mice; computationea in mancare; computationea anniloru de la creatione,* etc.

COMPUTATORIU (pronuntiatu si : *cumpetatoriu* sau *cumpitatoriu*), adj. s., **computator** (compara it. **computatore** si **contatore,** fr. **compteur** si **comptable**); care *computa* sau *serve a computá : bonu computatoriu, computatoriu generale;* in acestu intellessu si *computariu* = **computarius;** — *table computatorie;* — s. m., reale, *computatoriu,* pl.-*e,* instrumentu, parte de machina destinata a arrettá numerulu de rotationi sau de alte miscari intr'unu tempu datu.

COMPUTATU (pronuntiatu si : *cumpetatu* sau *cumpitatu*)-*a,* d'in 1 *computare,* part. adj., **computatus; moderatus, modestus, modicus; temperans, continens; parcus;** 1. cu intellessu de participiu : *α)* in insemnarile lui 1 *computare* de sub 1. : *banii nu su bene computati; b)* in insemnarea lui 1 *computare* de sub 2. : *cai bene computati de menatoriu;* 2. in intellessu de adiectivu, mai vertosu in insemnarea lui 1 *computare* de sub 2. : *omu computatu sau necomputatu in mancare, in beutura,* etc.; *spese computate, appetitu computatu.*

COMPUTORIU, s. m., pl.-*e,* (compara fr. **comptoir;** vedi si *cantoriu* in Glossariu) : 1. tabla sau mesa pre care unu negotiatoriu intende mercile sau face *compute;* 2. incapere in care unu speculante lucredia cu omenii sei si in care face si desface *compute;* 3. mare stabilimentu de negotiu allu unei nationi in terra straina.

COMPUTU (pronuntiatu si : *cumpetu* sau *cumpitu;* vedi 1 *computare*), s. m., pl.-*e, compute* (mai pucinu bene : *computure* sau *computuri*), **computus; moderatio, temperantia, continentia, abstinentia; parsimonia; modus, ordo** (compara si it. **computo, compito** si **conto,** isp. **computo, cuento** si **cuenta,** port. **conto** si **conta,** prov. **comte** si **conte,** fr. **comput, compte** si **conte**); d'in *computare,* form'a *computu* arretta atâtu actulu, câtu si resultatulu si chiaru facultatea de *computare,* asiá in câtu acesta forma imbracia intellessulu formeloru : 2 *computare, computate* si *computatione,* cu tote modificationile de sensu descrisse la verbulu 1 *computare :* A. in intellessulu lui 1 computare de sub 1., numeru, calculu : 1. in genere : *a face computu d'in mente; computu pre degite, pre tabla, cu condeiulu, cu bace; compute cu numere mice; a scadé computulu sau ceva d'in computu, a adauge sau mari computulu, a adauge la computu; a inflá computulu* = *a incarcá computulu; a indereptá computulu, in care s'au stracoratu errori; computulu esse sau nu esse* = da sau nu da essitulu sau resultatulu *cerutu; computulu speseloru, veniturioru; computu bonu, essactu, fidele; computu reu, cu errori, inessactu, neaddeveratu, mentionosu, incarcatu, inflatu; computulu anniloru de la creatione, de la nascerea lui Christu;* 2. in speciale : *a)* calculare si stare calculata de totu ce intra sau esse intr'una cassa particularia sau publica, de tote spesele si veniturile, de tote daraverile cumu si carte, scriptura, libru, registru, etc., in care

www.dacoromanica.ro

se trece sau se asterne acesta stare a passivului si activului : *computu de tutela; computele vestiariei statului, alle cassei municipale, alle cassei judeciane, alle unei casse de commerciu; computele cassariloru generali; a face, a inchiaiá, a dá, a presentá computele; a desbate, acceptá, approbá, validá, sau respinge unu computu in intregulu seu sau numai parti si article d'in acellu computu; a allege, licidá si desface unu computu; curtea de compute allege si licida computele casseloru publice; a tiné computele unei cassa publica sau particularia =a tiné librii sau registrele de compute; ospetariulu presentà ospetelui unu computu forte incarcatu; a face ospetiloru computu pentru câte au mancatu si beutu; ospetii solvu computele presentate de ospetariu; —computu currente :* α) computu la care pre fiacare di se adaugu partite, númitu si *computulu baniloru;* β) creditu ce unu bancariu deschide cuiva pentru unu tempu nelimitatu si pentru tote facendele currenti; γ) creditu ce si deschidu negotiatorii unulu altui-a pentru facende currenti; de ací : *a deschide computu currente,* cu insemnarea de sub α; éro : *a deschide cuiva computu currente,* cu insemnarile de sub β si γ; asiá si : *a tiné computu currente, a avé computu currente; —computu solidatu* (pronuntiatu si *soldatu,* de totu reu : *saldatu*)=*computu stensu, desfacutu,* etc.; déro *unu computu inchisu* pote insemná si altu ceva; *computu mortu,* care nu face neci debitoriu neci creditoriu, ci se tine numai pentru commoditatea scripturei ; *b)* considerare, estimare, bagare in sema : *a nu tiné computu de nemica si de nemine; c)* mai vertosu considerare de utilitate, de interesse, si de ací, prudentia, mente practica, cumu si portare plena de prudentia, ordine si mesura in toti passii ce face cineva, asiá in câtu totu deun'a se castige si mai vertosu se nu patia neci una data dauna, (vedi si mai diosu la B) : *omulu cu bone compute nu pote se nu se inavutesca; cellu cu relle compute nu se va inavutí, veri câtu se fia favoritu de impregiurari; a vení cuiva ceva la computu* = a i fi sau nu commodu, utile; de ací : α) economia, mesura : *a dá cuiva bani fora computu, a spende fora computu;* β) lucru de interesse, interesse, daravere, si in genere, affacere, relatione, cestione, lucru : *avemu amendoui compute vechie; acesta-a este altu comptu,* e altu ceva, alta cestione ; *a)* ratione, esponere si esplicare, si de ací, respundere, séma, etc.: *a dá computu de celle intemplate ; multi nu potu dá computu de celle mai simple lucruri; inainte de a dá altoru-a computu de ceva, cauta se ne dàmu noue insine computu despre densulu ; avemu a dá computu lui Domnedieu de tote actionile nostre;*—B. in intellessulu lui 1 *computare* de sub 2. : ecilibriu perfectu in cogitare, mesura perfecta, si moderatione deplena in portare : *a mancá, bee, spende, ride cu computu sau fora computu; tote câte se facu cu computu, se facu bene; nemica nu se face bene fora computu; a si tiné computulu*=a si tiné ecilibriulu mentei, a fi cu sange rece, a nu se turburá, a nu se confunde sau ametí, a nu se incurcá, a nu se interritá; a stá fermu in callea cea bona, a nu face passu falsu, a nu se rateci, etc. in opposetione cu : *a si perde computulu,* cumu : *câtu de patiente se fia cineva, voi lu scoteti d'in pepeni si lu faceti se si perda computulu;*—C. d'in multele locutioni, cu cari intra *computu* in insemnari forte variate, dàmu urmatoriele : 1. cu prepositioni : *a) fora* si *cu, fora computu, cu computu : a dá bani cu sau fora computu, a mancá cu sau fora computu,* etc., vedi la A. si B.; *b)* cu prep. *a, a computu, in computulu* summei datorite : a dá cuiva *a computu, a acceptá a computu d'in onorariu;* luatu si ca subst. *unu a computu,* sau intr'unu singuru cuventu, *acomputu* sau *accomputu* = parte d'in summ'a detorita : *a luá accompute, in accomputu; trei cente de lei abiá le am capitatu in trei accompute; c)* cu prep. *in, in computu :* α) in cogitu : *nu aveamu in computu a plecá;* β) in ecilibriu, in indoientia : *a stá in computu se plece sau se nu plece;* γ) in debitu sau creditu : *a trece in computulu cuiva;* δ) in folosu sau in dauna

www.dacoromanica.ro

a mancá in computulu seu, a castigá in computulu altui-a; ε) pre séma, in sarcina, d'in ordine sau commandu: *a compará ceva in computulu cuiva:* ζ) in genere, pentru, in favore sau desfavore: *cine se porta bene, in computulu seu se porta; in computulu seu se porta cineva si reu;* *d)* cu prep. *pre, pre computu,* pre séma, pre respundere, pre creditu: *a luá pre cine-va pre computulu seu; a pune ceva pre computulu altui-a;* *e) pre sub computu,* in ascunsu, pre ascunsu, pre sub mana; *f) afora d'in computu:* α) ce nu intra *in computu=calculu;* β) afora d'in mesura, preste mesura, afora d'in calle; 2. cu acellu-asi verbu, *a dá,* de essemplu: *a) a dá computulu:* α) a face si presentá unu calculu: *a dá computulu de celle mancate, de spese, de venituri;* β) a dá esplecare: *a dá computu despre mechanismulu unei machine;* γ) a respunde: *n'am se dau nimenui computu de portarea mea;* δ) a dá tempu sau mediu de a si vení cineva in sene, de a si recuperá ecilibriulu, de a se desmeticí, si de ací, a derege, a regulá, etc.; *b) a dá a computu, cu computu, in computu, pre computu,* etc. cu differitele insemnari ce mai susu amu vedutu co au locutionile formate cu prepositioni.

COMTU,-*a*, etc., vedi *comptu.*

CON, prep., vedi *cu.*

†† CONARE, v., **conari**=a cercá, a incercá, a tentá de a face ceva, a se adoperá; de ací:

* CONATU, s. m., (vedi *conare*), **conatus-ūs;** 1. applicare, incordare, desfasciorare a poteriloru spre a face ceva, adoperatione, incercare: *a face deserte tote conatele inimicului: a renuntiá la veri-ce conatu de resistentia; conate de vomere; conatulu volientei spre bene;* 2. mai vertosu, labore, zelu: *cu mare conatu face mari nemicuri;* 3. impulsu, propensione la actione.

CONCA si *concha,* s. f., **concha** = κόγχη (compara si it. **conca,** fr. **conque, coque, coquille** si **coquillage**); 1. in intellessulu cellu mai ordinariu: *a)* cellu mai largu, ca si populariulu *scoca* sau *scoica* (vedi parenthesea finale), copertura dura si calcaria a molluscelorn testacie, cumu si animalele d'in ea: *conce marine, fluviatili;* *b)* cellu mai strimtu, coperture si animali de acea-asi classe, cari sunt mari, a nume celle de mare: *conca marina, conce de mare, conca de margaritariu; Venerea plutesce pre mare intr'una conca;* *c)* copertnrele si animalile de acea-asi classe, cari su *bivalve;* de ací pl. *conce-le,* familia de *conchifere* lamellipedi bivalve, avendu de typu genulu *venere;* *d)* speciale: α) scoc'a de margaritariu; β) scoc'a de purpura; γ) coclia, si mai vertosu, ghiocului sau cas'a cocliei; de ací; δ) scoica mare in form'a ghiocului de coclia, care, dupo fabula, serviea Tritoniloru de tuba; 2. prin estensione si metafore, applecatu: *a)* la obiecte, cari si in forma si in scopu sémina cu *conc'a,* cumu: α) ghioculu oului; β) ghioc'a certoru fructe: *conc'a nucei;* γ) *gogosi'a* vermelui de metasse si a altoru larve de insecte cari torcu, (vedi si *coccu-a*); *b)* la obiecte cari cellu pucinu in forma sémina cu *conc'a: α) conca de margaritariu:* α') cu intellessulu de mai susu, conca d'in care se trage margaritarinlu; déro si: β') diumetate de bacca de margaritariu, asiá co doue unite dau una bacca; γ) ornamentu: α') de capu, *conciu,* peru implettitu si involtu in forma de *conca* (allu nostru *conciu* ar poté se fia essitu totu d'in *conca,* ca adj. *conciu-a,* luatu in urma ca substantivu; compara inco fr. **coqueluche** =*conciu,* essitu totu d'in **coque**=*conca;* vedi inse si *comptiu*); β') de vestimentu, formatu d'in noduri involte in forma de *conca;* δ) vulva, matrice sau parte genitale a feminei (compara acellu-asi sensu allu lui *ghiocu,* essitu totu d'in *conca*); ε) cavitatea esterna a urechiei; ζ) alte parti cave alle corpului, cumu: α') *fontanella* sau *fossa superorbitale,* cavitate de desupr'a ochiului animaliloru cadrupedi; β') cavitatea ochiului, cavitatea interna a craniului, cavitatea de la suptu-suora, d'in apoia genuchiului, etc.; η) alte obiecte cave, cumu: α') partea sau faci'a cava a unui scutu; β') vase in forma de *conca,* vase mai mice de pusu oliu, sare, etc.; déro si vase mai mari, destullu se fia resbudia-

www.dacoromanica.ro

te, si de ací, catinu, bassinu, canale, etc. (acesta d'in urma insemnare resare in form'a popularia *s-cocu, scocu de mora*, etc., forma masculina, ca si greces. κόγχος, care inco se dice in locu de fem. κόγχη, carui-a prin sensu respunde form'a fem. si popularia *s-coca* sau *scoica;* caderea lui ν=γ, ca in κόχ-λη [vedi *cocla*], sau assemilarea acellui-asi, ca in κόκ-κος [vedi *coc-cu* si *coc-ca*], se observa la noi, ca si la *s-cocu* si *s-coca*, in tote cuventele essite d'in acesta radecina asiá de fecunda in cuvente de intellessu forte variate, cumu: *coca* sau *cuca*, de unde: *cuculliu, cocollu*, etc.; si cu *g* in locu de *c: goga, gogosia, gogomanu* si *gugumanu;* pentru *cocla* si *coclu*, transformatu in *clocu=chiocu* si *ghiocu*, in *cloca=chioca, ghioca* si *ghioga*, vedi la *cocla;* chiaru *cosiu,-cosia*, de unde duplicatele: *cocosiu-cocosia*, potu fi in locu de *cociu,-cocia*, cari prin stramutarea lui *c* in *g*, potu devení si *cogiu,-cogia*, de unde apoi *coja;* compara ital. **coccia**=*coja*=fr. **cosse**=mediu latin. **cocia** si **cossa**, fr. **coque d'oeuf**=*conca* sau *coca, ghioca* sau *coja de ou*). *M.*

* CONCAMERARE, v., **concamerare** (*con-camerare*); a camerá in giuru, a stringe si inchide in *camera* sau *bolta: a concamerá unu templu, viti'a de viia.*

* CONCAMERATIONE, s. f., **concameratio**; actione si resultatu allu actionei de *concamerare*, constructione in forma de bolta.

* CONCAPTIVU,-*a*, adj. s., **concaptivus**; sociu de captivitate sau de carcere.

*CONCARNARE, v., **concarnare** *(concarne);* a uní cu carne, a *incarná.*

* CONCARNATIONE, s. f., **concarnatio**; actione de *concarnare.*

* CONCATENARE, v., **concatenare** *(con-catenare);* a catená impreuna, a legá impreuna cu una catena, si de ací, a collegá, a legá strinsu unulu de altulu: *a concatená lemnele, petrele unei constructione; idee, cause concatenate.*

* CONCATENATIONE, s. f., **concatenatio**; actione si resultatu allu actionei de *concatenare: concatenationea evenimenteloru, causeloru, ideeloru, accordeloru de musica.*

CONCAUSA, s. f. (it. **concausa**); *causa* ce impreuna cu mai multe alte cause produce unu effectu.

* CONCAVARE, v., **concavare**; a face *concavu: a concavá unu lemnu, una pétra, cuiburile, braciele in forma de arcu.*

* CONCAVATIONE, s. f., **concavatio**; actione si resultatu allu actionei de *concavare: concavationea peptului.*

* CONCAVICONCAVU,-*a*, adj., (fr. **concavoconcave**); *duplu concavu*, concavu pre doue facie, vorbindu de orbiculele de vitru de la ochialari, (vedi si *concavu*).

* CONCAVICONVESSU,-*a*, adj., (fr. **concavoconvexe**); *concavu* pre una facia si *convessu* pre alt'a, (vedi si *concavu*).

CONCAVIFOLIU,-*a*, adj. (fr., **concavofolié**; d'in *concavu* si *folia*); cu folie sau frundie concave: *rose concavifolie.*

* CONCAVITATE, s. f., **concavitas**; calitate de *concavu: concavitati formate de cataracte, concavitatea craniului, cerului, unei lenticula; concavitatile unei ripa, unui munte.*

* CONCAVU,-*a*, adj., **concavus**; *(concavu);* cu totulu *cavu*, coptoritu, scobitu in forma rotunda, aduncu, desertu, etc., oppusu la *convessu:* 1. in genere: *concavele caverne, concav'a bolta a cerului; concavulu aeru; concavele cymbale, catine; concavulu arcu, linie concave*, etc.; *ce e inse concavu pre una facia, e de regula convessu pre faci'a oppusa: una superfacia sferica concava pre una facia, e convessa pre cea alta facia;* 2. in speciale: *a)* despre lenti, lenticule, specle si alte obiecte de vitru, alle caroru cellu pucinu una facia e *concava: lenti sau lenticule concave, speclu concavu;* candu assemine vitru e pre amendoue faciele *concavu*, se dice *concaviconcavu* sau *concavoconcavu* sau simplu *concavu;* candu inse numai un'a d'iu facie e *concava*, éro cea alta e *plana* sau *convessa;* atunci se dice *planiconcavu* = *planoconcavu* = *planu-concavu, convessiconcavu* = *convessoconcavu* = *convessu-concavu; b)* despre parti alle planteloru cave sau curbe, fora se formedie unu anghiu: *petale concave, frundia concava;* — s. m. reale, *concavu-lu*, ce e *concavu*, lucru

www.dacoromanica.ro

concavu, parte *concava* a unui ce: *concavulu arcului, craniului, sferei*, etc.

* CONCEDENTE, part. adj., **concedens**; care *concede*.

* CONCEDERE, *concessi*, si *concessei*, *concessu*, v., **concedere** *(con-cedere)*; in mai tote semnificationile simplului *cedere*, corroboratu, a cede cu totulu, a cede cu totu de adensulu, etc.: 1. cu respectu la terminulu de directione *de incotrau*: *a)* a se duce cu totulu de undeva, a lassá loculu: *concedeti d'in calle; ai promissu co vei concede d'in casa; b)* a disparé, a peri, a mori: *a concede d'in vietia; c) a concede cuiva*, a se plecá, a se suppune, a se inchiná, a dá passu, etc. α) a se plecá sau inchiná superioritatei de potere materiale sau morale: *voluptatea cauta se conceda demnitatei; se conceda ignoranti'a scientei, noptea dillei, lumin'a intunericului; nu potemu a nu concede rationei, evidentiei addeverului;* β) a se plecá sau inchiná superioritatei de conditione, de demnitate, etc.: *nu concedemu voue in avere, in formosetia, in amorea de patria*, etc.; γ) a se plecá volientiei, a face pre volia sau pre placulu cuiva, a se induplecá, a fi indulgente, etc.: *ânim'a de parente me face se ti concedu si se nu te castigu cumu meriti; a concede la cererea si persistenti'a cuiva*; de aci: δ) a dá voia, a permitte, si de aci, a se invoi, a consenti: *nu potu a nu concede addeverului; concedu la tote propunerile telle; d)* ca trans. *a concede ceva cuiva*, atâtu in intellessu materiale de: a dá, lassá, trece in man'a altui-a, câtu si in intellessulu ideale de: a permitte, a iertá, a se involi, a dice dá, a attribuí, etc. α) in genere: *concede-mi ce vreu si dorescu; concedeti atâtu pudorei melle; a concede cuiva intelligentia, prudentia, scientia; a concede parte de ereditate, de avere; nu poti a nu concede auctoritate, cui concedi scientia si virtute; a concede peccate, errori, culpe; nu e concessu a ti face senguru dereptate; fortun'a, impregiurarile, fatulu, sortea nu concedu cuiva ceva; veti concede co oratoriulu se cade se lega poeti; nu potu concede co unu lucru bonu ar fi si reu; si se concedu ce ceri se ti concedu, totusi nu vei potè probá ce affirmi tu; dici co fora virtute nu pote omulu fi fericitu, acesta-a concedu si eu;* β) in speciale: α') a dá unu dereptu, una favore, unu privilegiu; β') a dá unui omu sau unei societate dereptulu de speculare a unui insemnatu negotiu: *a concede caile ferrate, salinele, monopolulu tabacului;* γ') a condoná, d'in gratia sau pentru placerea cuiva a dá, sacrificá, permitte ceva: *a concede urele selle patriei; te rogàmu se concedi noue culp'a acestui omu; se concedi altariului acestu condemnatu, senatului acestu barbatu*, etc.; 2. cu respectu la terminulu de directione *incotrau*: *a)* proprie: *a concede in iernatice; a concede la tèrra; b)* metaforice, a trece de la unulu la altulu prin unione, prin involire, prin suppunere, etc.: *invinsii concessera sub domni'a invingutoriloru; a concede d'in unu partitu in altulu, de la unu possessoriu la altulu.*

* CONCEDITORIU,-*toria*, adj. s., d'in *concedere*; care *concede*; vedi *concedente* si *concessoriu*.

* CONCELEBRARE, v., **concelebrare** *(con-celebrare)*; *celebrare* cu insemnare corroborata: 1. a merge la unu locu, a lu visitá forte desu si in mare numeru: *varie si numerose cete de passeri concelebra laculu;* de aci: *a)* a face desu si cu mare incordare de poteri: *a concelebrá studiele scientiei; b)* a implé, a populá: *a concelebrá cu cantice; a concelebrá marea si uscatulu cu fientie viue;* 2. a celebrá in multime una serbatore, la una solemnitate: *a concelebrá diu'a natale, funerile;* si in speciale, a celebrá una liturgia impreuna cu altulu sau cu altii mai multi: *episcopulu concelebra cu mai multi preoti;* 3. a glorificá, a laudá, si de aci, a divulgá, a face connoscutu: *a concelebrá una victoria, una fapta eroica.*

CONCENTRARE, v., (it. **concentrare**, fr. **concentrer**; d'in *con* si *centru*); a stringe impreuna la unu *centru*, a stringe la unu locu, si de aci, a stringe, a condensá: *a concentrá radiele luminei, a concentrá ostile, a concentrá unu licidu, una sare, una solutione;* — metaforice: *a si concentrá poterile mentei sau ânimei la unu*

www.dacoromanica.ro

lucru, intr'una cogitare, intr'unu sentimentu; a si concentrá amorea pre cineva sau ceva, in cineva sau ceva;—a se concentrá : a) ostile se concentra; unu acidu, una sare se concentra; radiele luminose se concentra; tote cogitarile vostre sau affectele se concentra pre cineva sau ceva; déro si : *b) a se concentrá in sene :* α) a nu si manifestá affectele sau cugetele; β) a cogitá numai la sene, a nu se interessá de altii; de ací, *omu concentratu :* α') confundatu intr'una cogitare; β') pucinu communicativu, care nu lassa se se veda ce cogita sau sente, γ') egoistu, care cogita numai la sene.

CONCENTRATIONE, s. f., (it. **concentrazione**, fr. **concentration**); actione si resultatu sau stare produsa prin actionea de *concentrare : concentrationea ostiloru, radieloru calorei, unei sare, unui licidu ; concentrationea poteriloru mentei asupr'a unui obiectu de cogitare; concentrationea poteriloru publice in manule unui-a singuru omu.*

CONCENTRATORIU,-*toria*, adj. s., (**concentrateur**); care *concentra* sau serve *a concentrare : apparate concentratorie de licide.*

CONCENTRICE, adv., (it. **concentricamente**), in modu *concentricu : una rota se misca concentrice cu alt'a.*

CONCENTRICU,-*a*, adj., (it. **concentrico**, fr. **concentrique**); care are acellu-asi *centru* cu altulu sau cu mai multe altele : *sfer'a ceresca e concentrica cu pamentulu, cercurile concentrice alle scortiei arboriloru.*

* CONCENTU, s. m., pl.-*e*, **concentus** (it. **concento**; d'in *con* si 3 *cantu*); 1. cantu de mai multe voci impreuna, cantu armonicu, armonía, musica armonica, armonía resultante d'in *sonulu concorde* allu mai multoru voci sau instrumente musicali : *concentu vocale, instrumentale ; concentulu vocei si allu lyrei; concentulu passeriloru, tubeloru si corncloru;*—in speciale, unanimu applausu : *a fi intempinatu cu unu concentu de applause si de laude;*—2. metaforice, concordia, consensu, armonía, perfecta convenientia : *concentu de colori ce cu dulce armonía trecu un'a in alt'a; tote doctrincle consentu si forma unu deplenu concentu; concentulu virtutei, concentulu fapteloru mai suave de câtu allu sonuriloru.*

CONCEPERE, *concepui, conceputu* si *conceptu*, v., **concipere**, (it. **concepere** si **concepire**, fr. **concevoir**; d'in *con* si *capere*); a cape sau prende orecumu cu amendoue manule, a prende si appucá bene si cu efficacitate ceva in totulu seu, a prende si luá in sene, etc.: 1. proprie: *a)* in genere : *nuerii concepu multa apa d'in mare; pamentulu concepe umiditate, ploie, sementie; lemnele si alte obiecte arditiose concepu focu, flacura; unu omu pote concepe in venele si in sangele seu veninu, morbi;* déro mai vertosu : *b)* in speciale, despre animali si vegetali, a prende si luá sementia fecundatoria, a remané grea, a luá in pantece, etc. : *vergina concepù de la Santulu Spiritu; vaccele macre concepu, se dice, mai bene de câtu celle grasse; pescii, gainele si alte passeri concepu oua; a concepe ceva d'in cineva;—a portá in pantice crimea conceputa*, fructu *conceputu* prin crime;—*tote sementiele ce concepe si fecunda pamentulu in senulu seu;* 2. metaforice: *a)* a coprende cu sentirile, a sentí, si in speciale, a sentí cu ochii, a vedé : *tóte bonitatile si formosetiele câte concepemu cu ochii;* ca mai desu inse : *b)* a coprende cu spiritulu, cu mentea sau cu ânim'a : α) cu mentea, differitu de *intellegere, precepere, coprendere*, etc., pentru co *concepere* e mai activu, mai spontanu si mai fecundu de câtu tote mentionatele actioni, de ore-ce *celle concepute* sunt de regula acte spontane alle subiectului cogitatoriu, éro *cellu intellese, coprense, precepute*, etc., potu fi actele si productele altui-a : α') in genere, a coprende cu mentea, a si representá, a si cogitá, a si face idea sau *conceptu : spune tu, care te dai de divinatoriu, déco se pote sau nu cea-a ce eu acumu concepu cu mentea; a concepe unu obiectu, una fientia, unu typu, una idea; concepe cellu mai perfectu omu ce s'ar poté cu mentea; m'am ammugitu forte in bon'a idea ce concepussem de tene; cine ar fi potutu d'inainte concepe tote greutatile acestei*

www.dacoromanica.ro

sarcina? — in speciale : β') a imaginá : *cu greu pote cineva espreme si colorá celle concepute de fantasía cu atâta vivacitate si perfectione;* γ') appropiatu forte de *intellegere* si *precepere*, cu acesta differentia, co *concepere* se refere la obiecte de importantia si denota d'in partea subiectului una perfecta petrundere a obiectului : *a concepe in mente principiele lucruriloru; nupotu concepe cumu acestu omu pote portá atâtea functioni;* —*a concepe una carte* va se dica : a ua compune senguru, déro si : a ua intellege sau precepe, de si compusa de altulu;— β) cu ânim'a, cu volientia, a prende in sene unu affectu, a i dá locu in suffletu, a lu sentí : *a concepe menía, ura, furia, doru, amore; a concepe appetitu, sperantia, frica, temere;* — cu respectu atâtu la mente câtu si la ânima : *a concepe una crime, unu reu consiliu, una turpitudine, una blastematía*, etc.;—*c)* a coprende in cuvente, a formulá, a espreme, a redige, a compone : *a concepe unu juramentu, unu articlu de lege, unu respunsu officiale la una nota diplomatica; a concepe una lege, unu contractu, unu tractatu*, etc.; de ací in speciale, a declará sau spune ceva in termini solemni si sacramentali : *a concepe auspicie, unu bellu, unu votu.*

CONCEPISTU, s. m., care intr'una cancellaria are officiulu dè a *concepe* actele, de a compune lucrarile in scrissu; — cellu mai de diosu gradu in fost'a ierarchi'a nobilitaria.

CONCEPITORIU,-*toria*, adj. s., vedi *conceptoriu.*

* CONCEPTACLU si *conceptaculu*, s. m., pl.-*e*, ce *concepe* altu ceva, ce imbracia si coprende altu ceva : *conceptacule de sementiore fecunde.*

* CONCEPTARE, v., **conceptare**; d'in *conceptu* de la *concepere*, a concepe bene, luatu mai vertosu cu intellessulu speciale de : a formá *conceptulu* sau *conceptele* unei cuventare sau scriere, unei compositione; a formulá, redige, compone; a fi *concepistu : concepistulu concepta tóte actele cancellarici;*—mai vertosu, a aflá, a se adoperá se afle *concepte suptili, argute*, etc., a suptilisá, defectu ce se observa mai allessu la scriptorii si artistii d'in epoce de decadentia.

* CONCEPTIBILE, adj., (fr. **conceptible**); care se pote *concepere : obiecte conceptibili.*

* CONCEPTIBILITATE, s. f., calitate de *conceptibile*, aptitudine de *a fi conceptu.*

CONCEPTIONE, s. f., **conceptio** (fr. **conception**, it. **concezione**); actione de *concepere* si effectu allu acestei actione, ceva *conceputu*, coprensu-lu, etc.: 1. in insemnarea de sub 1, *b* a verbului *concepere*, luare sau prendere a sementiei fecundatoria, luarea in pantece, cumu si sementi'a prensa, fetulu, etc.: *de la conceptionea fetului peño la nascere; conceptionea planteloru, ouiloru, vacceloru*, etc.; *variu e timpulu câtu diversele animali porta in pantcce conceptionile loru;—diu'a* sau *serbatorea conceptionei*, si absol. *conceptionea*, serbatore ce se celebra in onorea dillei in care fu *conceputa* nascutori'a de Domnedieu vergine; *conceptione immaculata*, conceptione a verginei María, despre care unii credu si sustinu co s'a facutu *fora peccatu originariu : de currendu, in baseric'a romanocatholica, conceptionea immaculata s'a admissu si proclamatu ca articlu de credentia;*—2. in insemnarea de sub 2, *b* a verbului *concepere : a)* actione si facultate de *a concepe cu mentea : a avé conceptione viua, facile, difficile; b)* resultatu allu actionei de *a concepe: in desertu inflàmu conceptionile nostre, coci nu potemu produce de câtu atomi;* mai vertosu despre productele artiloru, cari au de base productulu mentei, *conceptionea : conceptionea acestui opu denota mare potere de cogitare; inventionea litterei e un'a d'in celle mai mari si mai formose conceptioni; Iliadea lui Omeru, Eneidea lui Virgiliu si alte opere de geniu sunt magnifice conceptioni;* —acestu intellessu allu formei *conceptione* se appropia forte, fora inse se se confunda, de allu formei *conceptu;* unele scole filosofice, cea Scotiana, de essemplu, ieau *conceptione* cu intellessulu de simpla *apprensione* a obiectului de cotra intellegentia, apprensione care in sene

www.dacoromanica.ro

si priu sene nu implica ueci addeveru neci errore; déro, in poterea originei si celloru mai multe insemuari alle cuventului *concepere*, cauta se admittemu, co *in conceptione mentea nu numai prende sau recepe imaginea, ci mai vertosu ua coprende, lucra asupr'a ei si ua fecunda*, si priu urmare *conceptionea presuppune unu numeru orecare de operationi alle mentei: conceptionea lucra asupr'a perceptioniloru depuse in memoria, representate de imaginatione, associate, descompuse si èrosi unite in noue elemente:* — *c)* copreusulu sau intellessulu unui cuventu, cumu si form'a acestui copreusu, espressione, formula: *conceptionea unui votu; d)* despre affecte: *conceptione de amore, de ura*, etc.

CONCEPTIVU,-*a*, adj., **conceptivus**; 1. aptu, *a) concepere* cu mentea: *facultatea conceptiva*, de destiusu de cea *apprensiva, intellectiva, imaginativa:* 2. ce se *concepe*, se reguledia: *ferie* sau *serbatori conceptive*, la vechii Romani, serbatori cari nu erau fissate intr'una di anumita, ci se serbau in dille pre fiacare anuu regulate de magistrati sau de sacerdoti, cumu: *compitalile, seminalile*, etc.

CONCEPTORIU,-*toria*, adj. s., **concipieus**; *concepente*, care *concepe: masculului fecundatoriu si femin'a conceptoria: spiritu conceptoriu de mari si large idee; conceptoriulu acteloru unei cancellaria; conceptoriulu unui opu de arte*, etc.

* CONCEPTOSU,-*a*, adj., (it. **concettoso**); pleuu de *concepte;* care forma, spune sau copreude *concepte* ce reclama cogitare, in intellessu bonu, déro si intellessu reu de: care face ostentatione de *concepte* argute, subtili, strauie: *stylulu conceptosu se observa la scriptorii d'in epochele de decadentia; spiritu conceptosu, cui placu numai subtilitati si jocuri de cuvente.*

CONCEPTU, d'iu *concepere*, a dou'a forma de part. sau supiuu, luatu cu intellessulu de: 1. adj., **conceptus-a-um**: *copilli concepti d'in acellu-asi barbatu; planu bene conceptu, opere bene concepte si essecutate;* 2. s. m., *conceptu*, pl. *concepte: a)* **conceptus-us**, actione sau actu de *concepere*, camu in acellu-asi sensu cu allu formei *conceptione*, modu, mediu sau tempu de *concepere: cumu incepe primavèr'a, incepe si conceptulu planteloru; in conceptulu fetiloru; la conceptulu unui mare opu se cere profunda si indelunga cogitare si meditatione: b)* **conceptum** si **conceptus-ūs** (compara si it. **concetto**), resultatu allu *conceperei*, ceva *conceptu*: α) fetu, fructu allu pantecelui, sementia de fecundatione: *a portà in pantice conceptulu;* β) ceva *conceptu* cu mentea, resultatu allu cogitarei: α') iu genere: *se chiama conceptu totu ce cogitàmu inainte de a voli, dice sau face; fora cogitatione, fora judeciu, nu avemu conceptulu, ci numai sensationea lucrului;* cu tote acestea *conceptu* se applica si la *sensatione: asià se produce in noi conceptulu colorei;*—in iusemuari mai speciali: β') idea, representatione, notione, mai vertosu idea generale sau uniuersale: *tota idè'a determinata e unu conceptu; abstractionile suntu concepte elementarie sau simple; speci'a addeverata e conceptulu care are cea mai mare comprensione cu cea mai mica estensione; concepte antecipate numesce Kant acelle notioni generali sau'universali, cari se presuppunu ca de necesse precedenti veri-carei sensatione si cari servu ca attribute fientiei;* γ') idea fundamentale, idea mamma, cumu si ordinatione a opului carei acea idea serve de fundamentu: *conceptulu unei drama, unui discursu, unui tabellu de pictura;* δ') idea essemplaria, ideale, typu: *cu greu artistulu pote realisà conceptulu de perfectione ce are in mente;* de aci: ε') iu reu, idea sau cogitatione prea-suptile, strauia: argutia, jocu de cuvente, etc.: *Latinii numescu sententie acelle concepte, acelle argutie affectate, cari caracterisa mai vertosu pre scriptorii d'in epoce de decadentia litteraria;* ζ') cogitatione, judeciu, opiuione, mai vertosu opiuione bona sau rea despre ceva; η') cu respectu practicu: cugetu, cousiliu, planu, resolutione, etc.; ϑ') idea espressa in cuvente, intellessu sau copreusu allu unui cuventu, allu unei frase

www.dacoromanica.ro

unui discursu, etc., si de aci: espressione insasi, forma sau formula a ideei, redactione, composetione, mai vertosu *prima redactione* in opposetione cu *copiea*, ca si *concepistu* cu *copistu: conceptu de respunsu la discursulu tronului, omu ce nu sciu face concepte pentru celle mai simple idee.*

* CONCEPTUALE, adj., (it. **concettuale**); relativu la *conceptu: forma conceptuale a unei proposetione.*

* CONCEPTUALISMU, s. m., (it. **concettualismo**, fr. **conceptualisme**); doctrina fundata pre *concepte* si desvoltata de *Abelardu*, cu scopu de a conciliá *realismulu* cu *nominalismulu.*

* CONCEPTUALISTU,-*a*, adj., s. (it. **concettualista**, fr. **conceptualiste**); care se tine de *conceptualismu: filosofi conceptualisti, unu conceptualistu; nominali conceptualisti,* spre destingere de purii *nominalisti.*

CONCEPUTU,-*a*, part. d'in *concepere*, **conceptus-a-um.**

CONCERENTE si *cocerente* sau *cucerente*, adj. s., **conquirens; domator, victor; submissus, humilis; verecundus, pius;** care *concere* sau *cocere; cuceresce*, mai vertosu in insemnarile de sub 1. alle verbului *concerere* sau *concerire: concerente de terre, de popore, de ânime; cuvente blande si cocerenti de anima:* mai allessu, care se *coceresce* (vedi *cocerire* sub 2, β, δ), suppusu, umilitu, plenu de tema ammestecata cu amore, plenu de rosine si de respectu, mai allessu umilitu in intellessu crestinescu, piu, devotu. *M.*

CONCERENTIA si *cocerentia* sau *cucerentia*, s. f., **verecundia, pudor, probitas; pietas; humilitas;** calitate sau fapta de *concerente* in insemnarea speciale de: suppunere, umilire sau umilentia, umilitate in intellessu reu, déro si intellessu bonu de: umilitate crestinesca, pietate, devotione, si in genere, tema ammestecata cu amore, rosine respectosa, bona cuvientia, pudore, etc.: *cu cocerentia si cu frica se ne appropiàmu de sant'a communicatura; concerenti'a esclude veri-ce mundria nu numai in fapte, ci chiaru si in cogite; câta cocerentia se cade se arretàmu ca fili parentiloru! tote cocerentiele telle cotra acestu superbu te au avilitu numai fora se lu poti imblandi. M.*

CONCERERE, *concerui* si *concersi, concerutu* si *concersu, concesitu* sau *concisitu, concestu* sau *concistu*, (vedi *cerere*), cumu si:

CONCERIRE si *cocerire* sau *cucerire* (conjugatu in forma si simpla: *coceru* sau *cuceru*, si incarcata: *cocerescu* sau *cucerescu*); **conquirere; domare, vincere, submittere, humiliare,** (compara si fr. **conquérir**, it. **concherere** si **conquistare** d'in *con* sau *co=cu* si *cerere*); sub form'a mai originaria si classica *concerere: a)* a cere sau cautá si stringe la unu locu: *a concere si arde tote cartile scandalose; b)* a cere sau cautá pretotendine; si de aci, a cautá cu mare sete si focu: *a concere pre cineva prin tota terr'a; a concere placeri, argumente, cause de certa;* 2. sub forma mai noua, *concerire* si *cocerire* sau *cucerire: a)* in genere, a cautá se faca ceva allu seu, si de aci: a castigá, a capitá, a si suppune: *orb'a ambitione ce au conceritorii de a conceri lumea intrega;* si metaf. *blandeti'a coceresce tote animele; b)* in speciale: α) a suppune terre sau popore intrege: *terrele si poporele cocerite de Alessandru:* β) despre animali, a imblandi, a domesticí: *omulu sciù coceri celle mai selbatice fere:* γ) a infrange superbi'a, a umili: *a coceri pre mundrii assupritori ai omului;* si in genere, a plecá, inchiná, umili, etc.: *nu mi cocerescu eu capulu veri-cui*, de aci: δ) refl., *a se cocerí*: α') in bene, a cogitá si a se portá cu umilentia, fiendu vorb'a de umilitatea crestina si de modesti'a omenesca, in genere, si de aci: a fi modestu, verecundu, rosinosu, plenu de respectu si de amore, piu, devotu, etc.: *câti se cocerescu, se voru inaltiá; èro câti se inaltia, se voru coceri; siede bene junelui se se coceresca cotra cci mai betrani;* dero si: β') in reu, a se umili, a se avili, a se portá fora demnitate: *nu me cocerescu eu pentru nemica si veri-cui:* de unde: *c)* part. *conceritu* sau *coceritu=cuceritu*: α) cu insemnarea generale a verbului, **domitus,**

www.dacoromanica.ro

victus, submissus: *terre cocerite, cai coceriti, popore cocerite;* déro si: β) cu insemnare de adiectivu in intellessulu speciale de sub δ, **humilis, verecundus, probus, pius:** *cu vorbe cocerite; omenii coceriti se porta cu coceria;* asiá si: *d)* form'a *cocerire* sau *cucerire*, luata ca substantivu, insemna nu numai: α) actione de *a cocerí* sau *a se coceri;* ci si mai vertosu: β) calitate sau fapta de *cocerítu* in insemnarea lui *cocerítu* de sub *c*, β') ca si formele: *coceria*=*cuceria*, *cocerentia* = *cucerentia cocericia* = *cucericia. M.*

CONCERIA si *coceria* sau *cuceria*, s. f., **humilitas, verecundia, pudor, probitas, pietas;** calitate si fapta a cellui *concérente*, care *se conceresce* (vedi *concerere* =*concerire*), care si *coceresce* mundri'a, umilitate, modestia, tema ammestecata cu amore, amore plena de respectu; in speciale, umilitate crestina, temere de Domnedieu, pietate, si de aci in genere, bona cuvientia, cuvientia, onestate, probitate, etc.; — asiá déro cu intellessu appropiatu de allu formei *cocerentia* = *cucerentia*, déro mai estensu de câtu allu formei *cocericia*=*cucericia;* — forma de subst. abstractu, *coceria* a essitu d'in unu adj. *coceru*=*cuceru*, care ar insemná: *umile, modestu, piu, verecundu*, etc., forma ce ni se pare co amu auditu sau lessu undeva. *M.*

CONCERICIA si *cocericia* sau *cucericia*, s. f., **humilitas, pietas;** calitate sau fapta de *concericu;* — applecatu si ca titlu de appellatione onorifica la sacerdoti: *cocerici'a tea mi a spusu ac stea.*

CONCERICU si *cocericu* sau *cucericu,-a*, adj., **humilis, pius, devotus,** care *se concere* = *se conceresce* sau *se coceresce*, care *coceresce pre sene* in totu ce are omulu mai caru in amorea de sene, in egoismu, mundria': umile, modestu, si in speciale, umile in respectu religiosu, si de aci, temetoriu de Domnedieu, piu, devotu: *cocericii crestini:* — de multe ori cu nuanti'a de: umile, devotu prefacutu, affectatu, care arreta devotione numai in celle d'iu afora, éro in celle d'in intru e unu misellu; — ca titlu onorificu datu la personele sacrate: *cocericulu preutu, cocericii callugeri, cocericʼa abbatessa a monasteriului. M.*

CONCERIRE, *conceritu;* vedi *concerere.*

CONCERITORIU,-*toria* si *coceritoriu, cuceritoriu*, adj. s., **domator, victor;** care *concere: coceritoriu de popore.*

* CONCERNENTE, part. adj., **concernens;** care *concerne: lucruri forte gravi concernenti salutea publica.*

* CONCERNERE, *concernui, concernutu*, v., **concernere,** (compara si it. **concernere,** fr. **concerner**); d'in *con* si *cernere*, a cerne bene, a vedé de aprope, a se uitá cu luare a mente, a spectá, si de aci ca mai desu; *a spectá* = a attinge, a se tiné de, a avé relatione cu: *aceste-a ne concernu pre toti; nu te ammestecá in ce nu te concerne.*

* CONCERTANTE, part. adj., **concertans,** (compara si it. **concertante**); care *concerta: ostile concertanti; cantoriu concertante, sonatoriu concertante, parte concertante, unu concertante*, se dice, de cellu ce cu vocea sau cu unu instrumentu essecuta una parte musicale destincta, parte in care se coprende canticulu principale, precandu alte voci sau instrumente numai accompania, (vedi *concertare* si *concertu*).

* CONCERTARE, v., **concertare,** (compara si it. **concertare;** d'in *con* si *1 certare*); 1. in intellessu originariu si classicu: *a)* cu mare ardore si chiaru violentia a se certá cu cineva, a se luptá, a se certá, a se intrece cu mare animositate: *Athenianii concertara indelungu cu Lacedemonianii de principatu; Ercule concertà cu Apolline pre unu tripode; b)* ca trans., a certá, mustrá cu asprime si chiaru cu violentia: *pentru unu nemica ellu concerta pre toti ai casei;* 2. in intellessu mai nou, a combiná, a compone, a uni intr'unu totu armonicu: *a)* in speciale, vorbindu de musica, a face *concertu*: α) a uni armonice, a face se cante in armonia mai multe voci sau instrumente musicali: *a concertá una symphonia de cinci sau sesse voci; b)* a cantá in armonia: *mai multi artisti concertara;* γ) a repeti impreuna una buccata de musica, spre a ua esse-

www.dacoromanica.ro

cutá bene la tempu; *b)* in genere : α) despre una sengura persona, a combiná prin cogitare, a ordiná, regulá, planuí; β) despre doue sau mai multe persone, a se intellege impreuna asupr'a unui ce, a urdí in commune intellegere unu consiliu, unu planu bonu sau reu : *a concertá una intriga, conjurationi, conspirationi, rebellioni; amantii concertara fug'a; a concertá una invoire sau impacare;* γ) a compone, a conformá : *a si concertá portarea dupo persone si impregiurari;* δ) *a se concertá* = a se intellege, a se invoí. (Vedi *concertu*).

* CONCERTATIONE, s. f., **concertatio;** actione de *concertare*, mai vertosu in insemnarea lui *concertare* de sub 1. si in speciale, certa animata si chiaru violenta cu vorbe, disputa plena de animositate : *mare concertatione intre magistrati, intre filosofi.*

* CONCERTISTU,-*a*, s., (it. **concertista**); artistu musicu, care face professione de a dá *concerte*. (Vedi *concertu*).

* CONCERTATORIU,-*toria*, adj. s., **concertator** si **concertatorius** (compara si it. **concertatore**); care *concerta* sau *serve a concertare:* 1. in insemnarea lui *concertare* de sub 1. : *concertatorii nostri in artea de a cuventá; oratione concertatoria;* 2. in insemnarea lui *concertare* de sub 2 : *a)* in speciale, *concertatoriulu unui choru basericescu, concertatoriu cu alti patru; unulu d'in cei sesse concertatori; concertatoriu=concertistu; b)* in genere : *concertatorii conjurationei, intrigei*, etc.

CONCERTATRICE, s. f., (it. **concertatrice**); femininu d'in *concertatoriu*, in intellessulu speciale ce are cuventulu ca terminu de musica. (Vedi *concertu*).

CONCERTU, s. m., pl.-*e*, **concertatio** (compara it. **concerto**, fr. **concert** si **concerto**); d'in *concertare :* 1. in intellessulu lui *concertare* de sub 1., certa violenta cu fapt'a sau in vorbe, lupta sau disputa plena de animositate : *concertulu celloru doi rivali inversionati;* raru inse cu acestu intellessu, ci de regula si ca mai desu : 2. in intellessulu lui *concertare* de sub 2. ; *a)* in speciale, ca terminu de musica : α) proprie, miscare armonica, concursu armonicu, armonía considerata in miscarea oppusa orecumu, déro concorde, a varieloru parti cari ua componu; β) prin metafora : α') compositione musicale, armonía, musica : *combinationea de intervalle musicali intr'una seria de sonuri successive constitue melodi'a, si mai multe melodie contrapuse dau armoni'a sau concertulu;* β') essecutione de musica vocale sau instrumentale, facuta de una adunare de musici, professori sau dilectanti, pentru dilectarea auditoriului; γ') buccata de musica, facuta pentru unu instrumentu sau voce particulare, care, in fiacare periodu, suna sau canta sengura cu unu simplu accompaniamentu : *concertu de viora, de tuba;* de acl : *parte de concertu, supranu de concertu*, (vedi *parte concertante* la articl. *concertante*); δ') buccata de musica, symphonía facuta spre a fi essecutata de una orchestra; ε') orchestra, ceta de cantatori sau de sonatori; ζ') tote instrumentele musicali de acea-asi familia : *unu completu concertu de viore;* η') loculu unde se da unu *concertu;* ϑ') prin estensione : *concertu de passeri*, si in genere, mai multe voci, sonuri si chiaru scommote, cari se audu de una data : *funebrulu concertu allu campaneloru, siueratulu venturiloru si urletulu undeloru facu unu selbaticu concertu; concertu de applause, de acclamationi, de laude; b)* in genere : α) unire, intellegere, involire intre doue sau mai multe persone : *concertulu patriotiloru bene cogitatori, concertulu intre conspiratori, intriganti;* β) personele unite prin acelle-asi cugite si aspirationi, prin acea-asi sorte : *concertulu angeriloru, allu sântiloru; c)* si despre lucruri, armonia, convenientia, impacare : *concertulu dorenticloru; unu lucru face concertu cu altulu*, cându unulu armonisa cu altulu.

* CONCESITIONE, s. f., **conquisitio**, d'in *conccsitu*, actione si resultatu allu actionei de *concerere* sau *concerire* : 1. stringere, si in speciale, stringere de militari, recrutatione : *concesitione de bani, de militari;* 2. mai raru, suppu-

www.dacoromanica.ro

nere, dominare, castigare: *concesitionile omului asupr'a naturei.*

* CONCESITORIU si *concisitóriu,-toria*, adj. s., **conquisitor**; d'in *concesitu*, care *concere*, si in speciale, care *concere* militari, cauta si stringe, recruta.

* CONCESITU si *concesitu,-a*, adj., **conquisitus**; un'a d'in formele partecipiali alle verbului *concerere*, luata ca adj., in insemnarea lui *concerere* de sub 1., asiá co *concesitu*=cerutu si cautatu cu mare ardore, si de ací, allessu, escellente, pretiosu, etc.: *mancari concesite, espressione concesita.*

* CONCESSIONARIU,-*a*, adj. s., (it. **concessionario**, fr. **concessionaire**); relativu la *concessione*, cui se da una *concessione*, mai vertosu in insemnarea acestui cuventu de sub 2.: *pactu concessionariu, societate concessionaria; concessionarii càlliloru ferrate, salineloru.*

* CONCESSIONE, s. f., **concessio** (it. **concessione**, fr. **concession**; d'in *concessu*); actione de *concedere*, si resultatu allu acestei actione, ceva *concessu*: 1. in genere: *concessione de derepturi, de gratia, de privilegie, de favori; concessione de locuri in cemeteriu, de pamentu pre mosie particularie sau alle statului; concessione la cererile, cuventele, argumentele cuiva; a face concessioni adversariului seu; partitele, factionile, sectele nu se potu impacá si uní fora concessioni; — concessione;* figura de retorica, prin care oratoriulu se preface, co *concede* ceva adversariului seu, cu scopu inse de a trage folosu d'in acesta *concessione;* — 2. in speciale: *concessione, la unulu sau mai multi uniti in societate, de mari lucrari si speculationi; concessione de càlli ferrate, de canalisare a unui fluviu, de mineri, de saline*, etc.

* CONCESSIVU,-*a*, adj., **concessivus**; relativu la *concessu* sau *concedere*: *espressioni concessive, modu concessivu; portare concessiva; omu concessivu* = dispusu *a concedere.*

* CONCESSU,-*a*, d'in *concedere*: 1. participiu passivu, **concessus-a-um**: *favore concessa, privilegie concesse unei classe de cetatiani; mineri concesse unei societate;* si ca adj., *placeri concesse;* 2. supinu, **concessum-concessu**: *nu e locu de concessu acestea;* 3. s. m., *concessu; a)* concretu, ce se *concede*, **concessum**; *b)* abstractu, **concessus-ūs**, in sensu appropiatu de allu formei *concessione: dupo concessulu totoru omeniloru.*

CONCESTA, s. f., vedi *concestu.*

* CONCESTARE si *concistare*, v., (it. **conquistare**, vechiu fr. **conquester** si **conquêter**; d'in *concestu* sau *concistu*); forma intensiva d'in *concerere* sau *concerire*=*cocerire* sau *cucerire*, a si pune tote poterile spre a cocerí: 1. in genere, *a concesta onori, gloria, mari avutie; a concestá cerulu, salutea eterna, libertatea; a concestá ânimele totoru-a, stim'a, laud'a;* 2. in speciale: *a concestá popore, terre; mani'a de a concestá aduce mari calamitati.*

* CONCESTATORIU si *concistatoriu,-toria*, adj. s., (it. **conquistatore**); care *concesta* sau *concista*: *concestatoriulu Cartaginei fu unu Scipione.*

* CONCESTORIU, s., vedi *concesitoriu.*

* CONCESTU,-*a*, si *concistu,-a*, adj. s., (it. **conquisto-a**, fr. **conquis-e** si **conquête**); proprie, un'a d'in formele partecipiale alle verbului *concerere* sau *concerire*, luata inse in intellessulu acestui cuventu de sub 2: 1. ca adj., *terre conceste, popore conciste;* 2. ca subst. f., *concesta* si *concista*, actu si effectu allu *concerirei*, lucru *conceritu: concistele Romaniloru in Asi'a; mare si insemnata concista, terra de concista; concistele omului asupr'a naturei; concistele artei, scientiei, industriei; concistele religionei crestine; cei convertiti la una religione sunt concist'a ei; conciste amorose, conciste de ânime.*

CONCETATIANU,-*a*, adj. s., d'in acea-asi cetate cu altulu.

CONCHA, s. f., vedi *conca.*

* CONCHE, s. f., specia de faba ce se manca cu *conch'a* sau coja ei; — la Macedoromani deminutivulu *conchella* (pronuntiatu: *cocheua* sau *cucheua*, éro pl. *cochelle* sau *cuchelle*), se applica la *faba* sau *fava*, cumu inco dicu acei-asi Romani.

CONCHELLA, s. f., vedi *conche.*

www.dacoromanica.ro

CONCHEU,-*a*, adj., vedi *conchiu*.

CONCHIAMARE, etc., vedi *conclamare*.

CONCHICLA, s. f., **conchicla**, mancare cu faba, (vedi *conche*).

* CONCHICOLU,-*a*, adj., (fr. **conchicole**, d'iu *concha* si *colere*); care viédia iu sau pre una conca bivalva.

* CONCHIFERU,-*a*, adj., (fr. **conchifère**; d'in *concha* si *ferere*); care porta conca, munitu cu conca bivalva sau si de alta forma, de ací, s. f. pl. *conchifere*, classe de mollusce care coprende tote animalile munite cu conchilia de veri-ce forma.

* CONCHIFORME si *conchiformu*,-*a*, adj., (fr. **conchiforme**); care are forma de conca, mai vertosu de conca bivalva.

* CONCHILEGU,-*a*, adj. s., **conchilegus** (fr. **conchilège**; d'iu *concha* si *legere*); care collége conce.

* CONCHILIA, s. f. si m., *conchiliu*, pl.-*e*, **conchylium**, (it. **conchiglia**, fr. **coquille**); deminutivu d'in *concha*, luatu inse cu intellessulu: 1. de copertura dura si calcaria a molluscelorn testacie, cumu si animalele d'in ea: *dupo numerulu buccatiloru, sunt conchilie univalve, bivalve, multivalve; conchilie de mare si de apa dulce; conchilia spirale, dentata, conchilia margaritifera; conchilie fossili*; 2. in insemnari: *a)* restrinse, *conchilia de purpura*, si de aci, colore purpuria si vestimentu de acesta colore; *b)* estense, scorti'a sau coj'a dura a certoru fructe, cumu e a nucei; *c)* metaforice: α) ornamentu, vasu sau altu obiectu d'in conchilie; β) ornamentu de architectura in forma de conchilia, mai vertosu conchilia marina.

* CONCHILIARIU,-*a*, adj. s., **conchyliarius** (compara si fr. **coquillier**); relativu la *conchilia*: *petre conchiliarie*, cari coprendu conchilie fossili; — s. m., *conchiliariu*: *a)* personale, care tinge sau colora cu purpura; *b)* locu unde se afla adunate sau accumulate conchilie.

* CONCHILIATU,-*a*, adj., **conchyliatus**; proprie, part. d'in unu verbu *conchiliare*, applecatu cu intellessulu de: *a)* adornatu cu conchilie; facutu d'in conchilie; *b)* facutu in forma de conchilia; *c)* coloratu cu purpura, si de ací, investitu in purpura.

* CONCHILIFERU, *conchiliforme*, *conchililegu*; vedi *conchiferu*, *conchiforme*, *conchilegu*.

* CONCHILIOLOGIA, s. f., (it. **conchiliologia**; d'in κογχύλιον=*conchilia* si λόγος=discursu); parte a scientiei naturale care tractedia despre conchilie, cumu si tractatu asupr'a acestui subiectu.

* CONCHILIOLOGICU,-*a*, adj., relativu la *conchiologia* si la *conchiliologu*.

* CONCHILIOLOGU, s. m., care se occupa cu studiulu *conchiliologiei*.

CONCHITU, s. m., (fr. **conchite**, d'in κογχίτης de la κόγχη=*concha*); conca fossile, mai vertosu conca bivalva.

* CONCHIU,-*a*, adj., **concheus**; de *concha*, relativu la *concha*.

* CONCHOIDALE si *concoidale*, adj. (fr. **conchoïdal**, it. **concoidale**); relativu la *conchoide*.

* CONCHOIDE si *concoide*, adj. s., (fr. **conchoïde**, ital. **concoide**); care are forma de *conca* sau *concha*; de aci, s. f., *conchoide-a*, linia curba cu form'a concavului unei conca sau conchilia.

* CONCIDERE, *concisi* si *concisei*, *concisu*, v., **concidere** (d'iu *con* si 1 *cedere*); a cede sau taiá in multe si menute buccatelle, a sfermá: 1. proprie, *a concide unu lemnu, unu vitellu, unu omu*; 2. metaforice, vorbindu de stylu: *a)* a taiá in frase scurte, si prin acesta-a a enervá: *frasile scurte concidu si enerva cogitarea espressa prin elle*; *b)* a scurtá, a esprime cu câtu mai pucine cuvente, (vedi *concisu*).

* CONCILIABILE, adj., (it. **conciliabile**); care se pote *conciliare*.

* CONCILIABLU si *conciliabulu*, s. m., pl.-*e*, **conciliabulum**; d'in *conciliu*, locu de conciliu, si de ací, si conciliu: 1. cu intellessu bonu, locu de adunare, locu publicu, mai vertosu platia publica, mercatu: *conciliabulu de spectacle, de deliberationi publice*; *conciliabululu martyriloru*, unde cu solemnitate se celebrá memori'a loru; 2. in intellessu reu, adunare tinuta cu scopu reu si fora formele legali: *a)* adunare de sacerdoti schismatici, eretici; adunare de sacer-

www.dacoromanica.ro

doti fora formele cerute de canone : *unu conciliabulu depuse pre Santulu Joanne Chrysostomu; b)* adunare secreta de omeni cu relle intentioni : *conciliabulu de turburatori ai ordinei publice; c)* in genere, adunare de miselli : *conciliabulu de meretrici; nocturnele conciliabule alle draciloru.*

* CONCILIANTE, part. adj., **concilians;** care *concilia*, mai vertosu, aptu sau dispusu *a conciliare : cuvente conciliantì, portare conciliante.*

* CONCILIARE, v., **conciliare** (d'in *conciliu*); a uní mai multe lucruri intr'unu totu : 1. ¡proprie : *atomii conciliati dau infinit'a varietate a corpuriloru;* déro in acestu intellessu occurre mai raru, ca mai desu inse : 2. metaforice, a uní in cugete : a involí, a face se concorde, a face amicu, a impacá, a attrage, a castigá, etc. : *a)* in genere : *a conciliá si conjunge omenii; a si conciliá judicii, auditorii, dieii; a si conciliá ânimele, bon'a volientia, favorea, grati'a, a cautá se si concilie ostea prin bani; a conciliá pre litiganti, doi amici certati, doue popore belligeranti; a conciliá opinionile diverse, a conciliá doi auctori ce paru a se contradice asupr'a acellui-asi lucru;* asiá si : *a conciliá doue article de lege; a conciliá severitatea cu blandeti'a, providenti'a divina cu libertatea omului; cumu se conciliàmu celle spuse de voi eri cu celle spuse totu de voi astadi? — b)* in speciale, *a conciliá ceva cuiva* = a procurá ceva cuiva, a prepará sau dispune in favorea cuiva : *α)* cu obiectu concretu : *α')* in bene : *a conciliá cuiva unu servitoriu, celle necessarie la vietia, amici, bani,* si in speciale, a collocí una muiere unui omu ce vre se se insore sau unu barbatu unei muiere ce vre se se marite; *β')* in reu, a collocí barbatiloru muieri; *β)* cu obiectu abstractu, a procurá, adduce, face, provocá : *a conciliá cuiva amorea sau ur'a, stim'a sau despretiulu.*

* CONCILIARIU,-*a*, adj., fr. **conciliaire**, ital. **conciliare**); de *conciliu;* mai vertosu, de *conciliu* basericescu : *discussioni conciliarie, canonu conciliariu.*

* CONCILIATIONE, s. m., **conciliatio;** actioue de *conciliare* si effectu produssu prin acésta actione : 1. in insemnarea lui *conciliare* de sub 1. : *communnea conciliatione si consociatione a genului omenescu;* 2. in insemnarea lui *conciliare* de sub 2 : *conciliationea celloru certati, celloru in litigiu; conciliationea auditoriloru, judiciloru, favorei, gratiei, amorei, urei; conciliationea a doue locuri d'in unu auctoriu, a doue article de lege.*

* CONCILIATORIU, -*toria*, adj. s., **conciliator** si **conciliatorius;** care *concilia* sau *serve a conciliá : opinione conciliatoria, cuvente conciliatorie de ura, de amore; conciliatoriu in tote si cu totii; conciliatoriulu litigiului sau litigantiloru; — conciliatoria de placeri infami,* si in speciale cu intellessu reu : *conciliatoriu — conciliatoria* = *collocitoriu-a* de muieri barbatiloru sau de barbati muieriloru.

* CONCILIATRICE, s. f., **conciliatrix;** in acea-asi insemnare cu *conciliatoria* (vedi *conciliatoriu*), cu differenti'a co *conciliatrice* da curatu a intellege, co person'a essercita *conciliarea* ca una maiéstría : 1. in bene : *conciliatrice de casatorie, de servitori si servitorie;* déro si mai vertosu : 2. in reu, *collocitoria* de barbati muieriloru si de muieri barbatiloru.

* CONCILIATU, -*a*, d'in *conciliare* : 1. part. passivu, **conciliatus-a-um** = facutu amicu, impacatu, amatu, castigatu, si de ací si cu intellessulu activu de *binevoitoriu, applecatu, favorabile, bene dispusu,* etc. : *socii certati si conciliati, article de lege conciliate; ânimele auditoriloru conciliate; d'in natura omulu e conciliatu voluptatei;* 2. supinu, **conciliatum-u** : *opinioni difficili de conciliatu;* 3. s. m. abstractu, **conciliatus-ûs,** camu in acea-asi insemnare cu a formei *conciliatione.*

*CONCILIATURA, s. f., **conciliatura;** fapta si maiestría de *conciliatoriu,* mai vertosu in insemnarea rea a acestui cuventu.

* CONCILIU, s. m., **concilium** (compara si it. **concilio,** fr. **concile;** d'in *concire*); stringere sau venire la unu locu si de ací, adunare, adunautia, cei adu-

www.dacoromanica.ro

nati si strinsi pentru unu scopu commune, prin aspiratione sau sorte commune : 1. in genere : *conciliulu celloru beati, divinulu conciliu allu spiriteloru; conciliulu credentiosiloru;* si metaforice ; *ce locu are voluptatea in conciliulu virtutiloru?*—2. in speciale : *a)* adunantia deliberativa, asiá co *conciliu* devine affinu cu *consiliu,* (vedi acestu cuventu) : *ce ati deliberatu in conciliu? a convocá, stringe, demitte conciliulu; conciliu formatu d'in tote ordinile de cetatiani; conciliulu poporului, conciliulu betraniloru si carturariloru; b)* mai vertosu, adunantia de sacerdoti si alte facie basericesci, spre a deliberá, determiná si regulá cestioni dogmatice , morali sau disciplinari : *conciliu ecumenicu=conciliu universale,* compusu de sacerdoti si prelati d'in tota crestinitatea sau d'in una mare parte a crestinitatei, in opposetione cu ; *conciliu generale, conciliu nationale, conciliu provinciale* sau *eparchiale; celle septe concilie ecumenice* numite si *santele concilie;* de ací : deliberatione, decisione, actu allu unui conciliu.

* CONCINNARE, v., **concinnare;** a face *concinnu :* 1. a compone, a ordiná, a adjustá, a regulá, a derege, a adornà : *a concinná capulu, vestimentulu;* 2. in genere, a prepará, a face, a produce : *consuetudinea concinna amorea; a concinná cuiva incurcature, supperari.*

* CONCINNATIONE, s. f., **concinnatio;** actione si effectu allu actionei de *concinnare : concinnationea unui vestimentu, unei epistola.*

* CONCINNATORIU,-*toria,* adj. s., **concinnator;** care *concinna : concinnatori de multe misellie; concinnatoriu de capilli.*

* CONCINNITATE, s. f., **concinnitas;** calitate de *concinnu : concinnitatea nu siede bene barbatului, ci muierei; concinnitatea elegante si gratiosa a espressionei.*

* CONCINNU,-*a,* adj., **concinnus** (probabile d'in *con* si *cinnu*); ordinatu cumu se cade, bene adjustatu, si de ací, mundru, elegante, formosu, etc.: 1. cu intellessu obiectivu : *a)* in genere : *concinnu ornatu, concinna facia, concinne copille; b)* in speciale, despre stýllu, elegante, plenu de convenientia si de gratia *: genu de dictione concinnu si grátiosu; concinna si suave conversatione ; concinne si spirituali cogitationi ;* si pentru persone : *oratoriu prę câtu concinnu in modulu de a respunde scurtu, pre atâtu de ornatu in cuventare mai lunga si neintrerupta;* 2. cu intellessu subiectivu, *concinnu cuiva* = commodu, cuvenitu, si fiendu vorb'a de persone, benevolitoriu, indulgente.

*CONCIONABUNDU,-*a,*adj., **concionabundus;** care *conciona* cu multu focu.

* CONCIONALE, adj., **concionalis;** relativu la *concione : concionale genu de vorbire.*

* CONCIONARE, v., **concionari;** 1. a face parte d'in *concione,* a se aflá in *concione,* a formá *concione : pre câtu concionati, au tema de voi;* cu multu mai desu inse : 2. a cuventá unei *concione,* a tiné cuventu unei multime de poporu : *a concioná poporului, ostei, sau a concioná la poporu, cotra poporu; a concioná de pre tribuna;* 3. in genere, a pronuntiá in publicu, a declará solemne.

* CONCIONARIU,-*a,* adj., **concionarius;** camu in acellu-asi intellessu cu allu formei *concionale.*

* CONCIONATORIU, -*toria,* adj. s., **concionator** si **concionatorius;** care *conciona* sau *serve la concionatu,* mai vertosu cu intellessulu reu de : attitiatoriu, agitatoriu allu poporului, allu multimei.

* CONCIONE, s. f., **concio** (d'in *concire,* ca si *conciliu,* cu care *concione* e affinu si in sensu); 1. adunare de poporu convocata de una auctoritate : *concionea, dice Festu, insemna conventu, inse conventu ce se convoca de unu magistratu sau de unu sacerdote; a convocá concionea poporului, militariloru; a convocá poporulu, plebea, militarii in concione sau la concione; a cuventá concionei, in concione, la concione, cotra concione;* — prin estensione, veri-ce adunare a multimei : *concioni turbulente;* — 2. cuventare tinuta unei multime de poporu sau intr'una adunare de poporu : *a tiné concione militariloru inainte de a incepe batali'a; a tiné poporului una concione*

www.dacoromanica.ro

plena de veninu si de violentia; capitanulu cu una scurta concione cautà se dé ânima luptatoriloru; 3. prin metafora, tribuna de pre care se pronuntia una *concione*, tribuna de pre care cuventa unu oratoriu.

†† CONCIRE, v., **concire** si **conciere** (d'in *con* si *cire* sau *ciere*); a face se se adune prin attitiari; a attitiá, interitá prin cuvente passionate; a provocá una actione, una passione, una turburare, etc.

* CONCISIONE, s. f., **concisio** (compara si it. **concisione**, fr. **concision**); d'in *concisu* de la *concidere*, actione de *concidere* si effectu sau statu produssu prin acesta actione, applecatu in speciale ca terminu de retorica cu intellessulu de: 1. taiarea frasei in mice buccatelle, in mice si scurte membre : *concisionea impinsa prea departe enerva stylulu ;* 2. mare brevitate in espressione : *Tacitu e unu modellu de concesionea stylului.*

* CONCISITIONE, *concisitoriu;* vedi *concesitione, concesitoriu.*

* CONCISORIU,-*soria*, adj. s., **concisor** si **concisorius;** d'in *concisu*, care *concide* sau *serve la concisu : concisoriu de lemne; instrumente concisorie.*

*CONCISU,-*a*, d'in *concidere* : 1. part. pass. **concisus-a-um** : *a)* in genere : *lemnu concisu;* déro mai vertosu : *b)* in speciale, cu sensu mai multu de adiectivu, vorbindu despre stylu : α) taiatu in mice si scurte membre : *membrele unei frase, ca si periodele, se nu fia neci prea concise neci prea lunge;* β) breve, scurtu, câtu se pote de scurtu, si prin urmare differitu de *precisu : stylulu concisu pote devení obscuru;* applecatu si la person'a ce scrie sau vorbesce : *auctoriu concisu; cine vre a fi concisu, adesea devine obscuru;* 2. supinu : *instrumentu de concisu lemne.*

*CONCITAMENTU, s. m., pl.-*e*, **concitamentum;** mediu de *concitare.*

* CONCITANTE, part. adj., **concitans;** care *concita.*

* CONCITARE, v., **concitare;** d'in *concitu*, forma intensiva a lui *concire*, si prin urmare, a miscá ceva in totulu seu, a miscá cu potere si violentia, a pune in intensa sau rapida miscare, a rapedí, a agitá, a attitiá, 1. proprie : *a concitá marea cu violente venturi, a concitá callulu cu calcarii, a concitá callulu asupr'a cuiva;* 2. metaforice : *a) a concitá pre cineva*, a lu attitiá, provocá, impinge sau indemná, etc., cu potere si violentia : *a concitá multimea la revolta; a concitá cetatianii la ura, la despretiulu autoritatei: ce furia ve concita a face aceste orrori?— b) a concitá ceva*, a attitiá, provocá, produce, etc. : *a concitá bellu, ura, discordia, turburari; a concitá somnu, morbu, pituita.*

* CONCITATIONE, s. f., **concitatio;** actione si effectu allu actionei de *concitare*, mai vertosu in intellessulu acestui cuventu de sub 2., provocare sau attitiare de affecte violente si de turburari : *concitationile suffletului, concitationea poporului la seditioni.*

*CONCITATORIU,-*toria*, adj. s., **concitator** si **concitatorius;** care *concita* sau *serve la concitatu : concitatoriulu si instigatoriulu totoru seditioniloru*, turburariloru si passioniloru.

* CONCITATU,-*a*, d'in *concitare* : 1. part. pass. **concitatus-a-um;** luatu mai adesea ca adj. *concitate miscari alle corpului sau alle suffletului, cu mersu concitatu, gesturi concitate; stylu concitatu;* 2. supinu, **concitatum-u** : *medie de concitatu poporulu.*

* CONCITU,-*a*, adj., **concitus;** part. d'in *concire*, luatu ca adiectivu.

CONCIU, s. m., vedi *comtiu.*

* CONCIVE, s. m. f., **concivis;** concetatianu.

CONCLAMARE si *concliamare*, v., **conclamare** (*con-clamare*); 1. cu *con* subiectivu, *a clamá* sau strigá impreuna, in multime : *toti cu una voce conclamara, co eu am scapatu terr'a;* in speciale, *a conclamá la arme;* 2. cu *con* obiectivu, a *clamá* mai multe persone la unu locu : *a conclamá socii, adunarea, membrii unei societate;* 3. cu *con* intensivu, a *clamá* cu potere, din tote poterile : *cumu ne vedù, incepu se conclame de ce amu venitu la densulu.*

CONCLAMATIONE, s. f., **conclamatio;** actione de *conclamare.*

* CONCLAVARE, v., **conclavare;**

www.dacoromanica.ro

1. d'in *con* si *clave*=*claue*, a inchide cu acea-asi *claue*, a inchide in preuna: 2. d'in *con* si *clavu;* a uní ceva cu altu-ceva prin unu *clavu;* a fige sau strafige cu mai multi *clavi.*

* CONCLAVE, s. f., **conclave** (d'in *con* si *clave*=*claue;* compara si it. **conclave**, fr. **conclave**); 1. in genere, locu, incăpere, compusa d'in una sau mai multe camere, mai vertosu interne, cari se inchidu cu una singura *claue;* 2. in speciale, locuunde se aduna cardinali, candu allegu Papa, si de ací : adunarea insasi a cardinaliloru, strinsa pentru allegerea Papei.

CONCLAVISTU, s. m., (it. **conclavista**, fr. **conclaviste**); 1. sacerdote care se inchide in *conclave* cu cardinalii; 2. si cardinale care face parte d'in *conclave.*

* COCLUDENTE, part. adj., **concludens** (it. **concludente**, fr. **concluant**); care *conclude* : 1. in genere, *riurile concludenti acea regione;* 2. mai vertosu in insemnarea speciale ce are *concludere* ca terminu filosoficu : *argumentu concludente, probe pucinu concludenti.*

CONCLUDERE (si *concliudere*, cu *l* tare moiatu, *conchiudere* si *conchidere*), *conclusi* si *conclusei*, *conclusu*, v., **concludere** (d'in *con* si *cludere*); a inchide impreuna, a inchide de tote partile, a inchide bene, a astupá, etc.—1. proprie : *a conclude in carcere besti'a cea mai rea si mai selbatica; Tigrulu si Eufratele concludu Mesopotami'a de amendoue laturile; ap'a conclusa currendu se corrumpe si se clocesce; mare conclusa;* 2. metaforice : *a)* a coprende, a margení : *a conclude intr'unu senguru volume vietiele mai multoru barbati illustri; in acesta formula e conclusa si coprensa tota scienti'a dereptului; b)* a terminá, finí, pune capitu : α) in genere : *variele si tristele nostre casuri se concludu cu unu evenimentu si mai terribile;* β) in speciale : α') a inchiaiá sau terminá unu discursu : *asiá concluse orationea sea;* β') a inchiaiá sau terminá prin invoire : *a conclude pace, tractatu, casatoría,* etc.; *c)* in retorica, a terminá frasea cu *rytmu,* cu mesura cuvenita, a ua face armoniosa, a ua rotundí : *a conclude fora numeru; a conclude cogitationile selle in forme varie, déro mesurate si armoniose; d)* in filosofía, a argumentá, a trage consecentie d'in premisse, si de ací, a probá, a demonstrá, a pune in evidentia, a judicá, a decide, etc. : *ce vreti a conclude, nu esse d'in celle espuse; de ací concludeti, co cellu mai mare reu ar fi dorerea corporale; assumeti singuri, spre a poté conclude, lucruri ce noi nu concedemu; a conclude de la particulariu la generariu; tote acestea nu concludu altu de câtu nepotenti'a nostra; dupo multe desbateri conclusera ce neci prin mente nu ti ar fi trecutu; unu argumentu, unu faptu, unu essemplu, una proba,* etc., *conclude sau nu conclude ceva,* probedia sau nu.

CONCLUSIONE, s. f., **conclusio**; actione, actu si effectu allu actionei de *concludere,* cumu si tempu sau modu, mediu de *concludere,* lucrulu *conclusu* insusi : *conclusionea unei cetati cu muri, cu osti; conclusione a unui portu, unui lacu, unei apa; conclusionea unui pactu, unei casatoría, unui bellu; conclusionea unui discursu, unei accusatione, unei deliberatione, unei argumentatione; conclusioni false d'in premisse addeverate; conclusionile procuratoriului, defensoriului, accusatoriului; conclusionea unui syllogismu este a treia proposetione a syllogismului; conclusione numerosa,* periodu rotundu si armoniosu.

CONCLUSIVU, *-a*, adj., (it. **conclusivo**, fr. **conclusif**); care are potere sau valore de a *concludere : particelle conclusive,* cari espremu *conclusione,* cumu : *deci, asiá déro.*

CONCLUSU, *-a*, d'in *concludere* : 1. part. pass. **conclusus-a-um** : *regione conclusa de fluvii; idee mari si multe concluse in pucine cuvente; pace conclusa; frasi bene concluse; celle concluse d'in celle espuse;* 2. supinu, **conclusum-u** : *ni e medilocu de conclusu pace;* 3. subst. m., *conclusu* : *a)* concretu, **conclusum**, *ce se conclude,* mai vertosu dupo una deliberatione, desbatere, etc. : *acestu-a e conclusulu luatu in sedenti'a adunarei; b)* abstractu, **conclusus-ūs**, actu, tempu sau modu de *concludere.*

www.dacoromanica.ro

* CONCOCERE, *concossi* si *concossei* (=*concopsi* si *concopsei*), *concoctu* (=*concoptu*), v., **concoquere** (vedi *con* si *cocere*); a coce pre deplenu, a coce bene, vorbindu in speciale de actionea stomacului asupr'a alimenteloru introdusse in ellu: 1. proprie: *a se abstiné de vericе miscare fatigante, spre a lassá stomaculu se concoca; unele animali concocu si petre;* 2. metaforice: *a)* a prepará, transformá, lucrá, maturí ceva: *se concocu umorile*, candu d'in vitiate redevinu bone; *succulu se concoce in veninu; pamentulu concoce si transforma in succu ap'a conceputa in senulu seu; b)* a maturí cu mentea, a cogitá a fundu si indelungu, a urdí, etc.: *a concoce una resbonare, una rebellione; c)* a inghití, sufferí: *nu numai va sorbí, ci va si inghiti, ba chiaru va concoce si acesta insulta; nu potu concoce acestu omu, cuventele nesarate sau insolenti alle cuiva.*

* CONCOCTIONE, s. f., **concoctio**; actione de *concocere: concoctionea stomaculuí, umoriloru; concoctionea alimenteloru in stomacu;* — differitu de *digestione*, care pote fi *veri cumu*, pre candu *concoctionea* arrétta *digestione completa.*

* CONCOCTORIU, *-toria*, adj. s., care *concoce*, bonu pentru *concocere: beutura concoctoria.*

* CONCOCTU, *-a*, d'in *concocere*, **concoctus**; 1. part. passivu: *a vome celle mancate, fora se fia bene concocte;* 2. supinu; *tempu de concoctu alimentele in stomacu;* 3. s. m. abstr., *in concoctulu celloru mancate.*

* CONCOCTURA, s. f., resultatu allu *concoctionei: a vome concoctura.*

* CONCOLORE, adj., **concolor** *(concolore);* de acea-asi colore cu altulu: *doue arcuri parallele si concolori.*

* CONCOMITANTE, part. adj., (it. **concomitante**, fr. **concomitant**); d'in unu verbu *concomitare*, care insociesce ceva principale: *cause secundarie si concomitanti; nu e nemica in natura, care se nu aiba ore cumu unu comitatu de accidentie antecedenti, concomitanti si subsecenti, — symptomate concomitanti; semne concomitanti*, cari de regula insociescu unu morbu; *sonuri concomitanti*, ce urechi'a distinge pre longa sonulu principale si cari resulta d'in partile cordei vibranti in modu independente de sonulu cordei totale; *gratia concomitante*, ce Domnedieu da in cursulu unei actione si care adjuta la continuarea si essecutarea actionei.

* CONCOMITANTIA, s. f., (it. **concomitanza**, fr. **concomitance**); actu sau statu de *concomitante: concomitanti'a sonuriloru, concomitanti'a acestoru doue symptomate in asseminea morbu e forte grave.*

* CONCORDABILE, adj., **concordabilis**; care usioru *concorda* cu altulu: *voci concordabili in cantare.*

* CONCORDANTE, part. adj. **concordans**, (it. **concordante**, fr. **concordant**); care *concorda: anime concordanti, tote miscarile concordanti alle partiloru universului; soci concordanti; sonuri concordanti; omu concordante cu sene sau siesi; — versuri concordanti*, cari, de si au mai multe cuvente communi, offeru inse intellessu differitu.

* CONCORDANTIA, s. f., (it. **concordanza**, fr. **concordance**); actu si effectu sau statu de *concordante*, cumu si insesi lucrurile *concordanti* sau *concordate: credenti'a si speranti'a sunt in concordantia; concordanti'a celloru patru evangelisti; concordanti'a totoru marturiloru nu mai lassa locu de indoientia; concordanti'a mai multoru sonuri sau voci produce armonia; concordanti'a diverseloru parti alle unei pictura, cumu si a diverseloru colori d'in acea-asi pictura;* — in musica, *concordantia* se iea si camu in acellu-asi sensu cu *accordu: unisonulu si octav'a sunt concordantie perfecte; sunt concordantie perfecte si terti'a majore sau minore;* — fiendu vorb'a de limba, *concordantia* se dice: *a)* in genere: *concordanti'a de placute sonuri; b)* in speciale: α) *concordantia intre ultim'a si penultim'a syllaba a unui versu cu a altui se dice cadentia finale (rima);* β) unione sau relatione a cuventeloru d'in una propositione, care se espreme prin conformitatea de numeru, genu, casu, persona, tempu, si modu: *concordanti'a adiectiveloru cu substantivele in numeru,*

www.dacoromanica.ro

genu, si casu; concordanti'a verbului cu subiectulu in numeru si persona; tempurele celloru doue verbe nu su in concordantia;—vorbindu de càrti mai vertosu de cartile sacre, *concordantia* = tabla sau indice de cuventele cartei cumu si de locurile d'in carte, unde se afla acelle cuvente: *pentru redactionea concordantiei bibliei se adoperara cinci cente de monachi d'in ordinea Benedictiniloru.*

*CONCORDARE, v., **concordare** (d'in **concorde**); 1. intr., a fi *concorde*, a se invoí, a se uní, a se cuvení, a armonisá, etc., *a)* de persone: *socii concorda, unu sociu nu concorda cu cellu altu; de si frati, nu potemu inse concordá; unu omu concorda cu sene*, candu dissele lui *concorda* cu faptele, candu acellu-asi omu tine acea-asi linia de portare, urmedia acelle-asi principie, etc., *b)* de lucruri: *animele, suffletele, spiritele concorda, candu si opinionile, credentiele, aspirationile concorda; cantulu concorda cu lyr'a; vorb'a concorda sau nu concorda cu portulu; sonurile concorda sau nu concorda intre sene*, inse *concordare* differe de *accordare: unu sonu ce concorda cu altulu*, pote se nu *consone, se nu s'accorde cu densulu; ca se concorde doue sonuri*, e de adjunsu se nu suppere urechi'a, pre candu *sonurile se accorda sau consona* numai déco placu pre deplenu urechiei; 2. trans., a face *concorde*, a uní, a invoí, a impacá, a conciliá, a accordá: *a concordá opinionile divergenti; a concordá marturi sau marturie, teste de auctori, de legi*, etc.; *a concordá sonuri, instrumente de cantatu.*

* CONCORDATIONE, s. f., **concordatio**; actione de *concordare*, déro mai vertosu, effectu allu acesteiactione, in intellessu appropiatu de allu formei *concordia.*

* CONCORDATORIU,-*toria*, adj. s., care *concorda: concordatoriu allu systemateloru filosofice.*

*CONCORDATU,-*a*, part. s., d'in *concordare*, **concordatus** (compara si it. **concordato**, fr. **concordat**): 1. part. si adj., *omeni concordati intre sene, voci concordate; intr'unu opu de arte se cade ca parte cu parte se fia concordata*; 2. s. m. reale, *concordatu*, invoire, pactu facutu intre doi sau mai multi, si in speciale: *a)* invoire intre capulu basericei si unu statu orecare asupr'a relationiloru poterei ecclesiastica cu cea civile sau politica; *b)* invoire ce face cu mass'a creditoriloru unu debitoriu ce nu pote solve obligationile selle.

* CONCORDE, adj., **concors** (d'in *con* si *corde*); de acea-asi *corde* sau ânima cu altulu, unitu cu ânim'a si suffletulu, in bona intellegere, invoitu, in deplena armonía, etc.: 1. de persone: *frate corcorde cu frate, soru concorde cu soru; frati si sorori concordi, cetatiani si soci concordi*; 2. de lucruri: *cugete concordi, opinioni concordi, regnulu celloru doi frati commune si chiaru concorde; moderatu si concorde statu de republica; viétia concorde, anni concordi; sperantie, credentie, labori, tendentie concordi; applausu concorde; voci concordi, sonuri concordi; principie sanitose si concordi cu rationea.*

CONCORDIA, s. f., **concordia**; statu de *concorde*, abituale si liberu, conformitate de cugete, de voientie, etc., — 1. de persone: *concordi'a totoru cetatianiloru a apperá ordinea si libertatea; concordi'a sociloru, fratiloru; concordi'a intre multi, concordi'a unoru-a cu altii, concordi'a nostra cu voi; a conservá concordi'a, a restabilí concordi'a intre cetatiani; a fi, a lucrá in concordia cu altii*; 2. de lucruri: *concordi'a sau repugnanti'a lucruriloru, opinioniloru, ideeloru, miscariloru, laboriloru, vociloru, diverseloru parti alle unui opu naturale sau arteficiale.*

*CONCORDIALE, adj., **concordialis**; relativu la *concordia.*

* CONCORPORALE, adj., **concorporalis**; d'in acellu-asi corpu cu altulu sau altii: *militari concorporali; crestinii sunt concorporali, pentru co facu parte d'in acellu-asi corpu allu basericei lui Christu.*

* CONCORPORARE, v., **concorporare** (*con* si *corpu*); a uní in acellu-asi corpu, espremendu unione mai intima de cea espressa prin *incorporare: substantia ce usioru se concorpora cu alta substantia.*

www.dacoromanica.ro

* CONCORPORATIONE, s. f., **concorporatio**; actione si effectu allu actionei de *concorporare*.

CONCREDERE, *concredui, concredutu*, v., **concredere**; a increde : *a concrede cuiva totu ce are cineva mai caru.*

* CONCREMARE, v., **concremare**; a arde de totu, a reduce in cenusia : *a concremá mortii in locu de a i ingropá.*

* CONCRESCENTE, part. adj., **concrescens**; care *concresce.*

CONCRESCENTIA, s. f., **concrescentia** (compara it. **concrescenza**); actu si effectu de *concrescere : concrescenti'a apei.*

* CONCRESCERE, *concrescui, concrescutu si concretu*, v., **concrescere** (*con-crescere*); 1. a cresce impreuna, si de ací, a se lipí, a se prende, a se condesá, a se consolidá, etc., vorbindu mai vertosu de licide sau fluide : *a)* in speciale : *a esplecá cumu ap'a de ploia concresce in nueri; de geru ap'a concresce si inghiacia; pune chiagu in lapte si lassa-lu se concresca; capillii lui erau concrescuti cu sange omenescu; gur'a lui concresce induru rostru; b)* in genere, a se formá prin consolidare, a cresce : *sangele concresce prin unire de piccature; vàlli concrescute prin inundationi si alluvioni; potemu spune d'in ce concresce sangele, fierea, ossele, carnea,* etc.; 2. cu *con* intensivu, a cresce forte, a se inaltiá sau intende, marí forte : *d'in plante unele concrescu, altele putredescu si peru.*

* CONCRETARE, v., (it. **concretare**) d'in *concretu*, a face *concretu : a concretá abstractionile, a concretá una idea.*

* CONCRETIONE, s. f., **concretio** (it. **concrezione**, fr. **concrétion**); d'in *concretu*, actione si effectu de *concrescere*; 1. in genere : *concretionea laptelui, oliului; concretione salina, petrosa; concretione prin strate; concretioni pulmonarie, biliarie,* etc., calcule sau petricelle ce se formedia in pulmoni, in bile, etc.; 2. in speciale : *a) concretionea degiteloru,* aderenti'a loru; *b)* compositu materiale, materia, materialitate : *mente libera si desfacuta de veri-ce concretione mortale.*

CONCRETU,-*a*, **concretus-a-um** (it. **concreto**, fr. **concret**); d'in *concrescere*, a dou'a forma de participiu, luatu ca adj., in intellessu propriu : *canfor'a e oliu concretu, substantie concrete, apa in statulu concretu*; 2. in intellessu metaforicu, ca contrariu la *abstractu, concretu* se applica la unu conceptu *concrescutu* ore-cumu cu obiectulu seu, conceptu allu cui obiectu se pote arretá in natura : in espressionile : *erba verde, neue alba,* etc., conceptele espresse prin *verde, alba,* sunt *concrete,* éro conceptele espresse prin *albulu, verdele* sau prin *albetia, verdetia,* etc., sunt *abstracte*; cuventele ce espremu *concepte concrete* inco se dicu *concrete : substantive sau numene concrete; verbu concretu; — numerele cinci, sesse, diece,* etc., sunt *abstracte,* déro devinu *concrete* in espressioni ca : *cinci omeni, sesse nuci, diece pere; —* s. m., reale, *concretu-lu,* ca contrariu *abstractu-lui : multe cuvente espremu atâtu concretulu câtu si abstractulu; in concretu*=in modu particulariu si bene determinatu, si de ací, in fapta, in realitate, etc.

* CONCUBARE, v., **concubare**, (*concubare*); a se culcá mai multi impreuna; in speciale, a se culcá cu cineva, a avé relationi carnali cu densulu.

* CONCUBINA, s. f., vedi *concubinu.*

* CONCUBINALE, adj., **concubinalis**; relativu la *concubinu,-a : lingusiri concubinali.*

* CONCUBINARIU,-*a*, adj. s., **concubinarius**; relativu la *concubinu,-a*; de ací, s. personale, cellu sau cea-ce traiesce in *concubinatu.*

* CONCUBINATU, s. m., **concubinatus**; statu allu *concubinului* sau *concubinei.*

* CONCUBINU,-*a*, s., **concubinus**; d'in *concubare,* omu ce traiesce cu una muiere sau muiere ce traiesce cu unu barbatu, fora se fia uniti prin casatoría legitima.

* CONCUBITALE, adj., **concubitalis**, relativu la *concubitu.*

* CONCUBITU, s. m., **concubitus**; actionea de *concubare,* vorbindu in speciale de culcarea impreuna a fientieloru de sessu diversu.

www.dacoromanica.ro

* CONCULCARE, v., **conculcare** (*con* si *calcare*); a calcá impreuna, a îndesá; a calcá cu potere, si in speciale : a calcá in petiore, a suppune, a opprime, a asuprí, a striví, sau, a despretiá, insultá, batujocorí.

* CONCULCATIONE, s. f., **conculcatio**; actione si effectu allu actionei de *conculcare*.

* CONCULCATORIU, *-toria*, adj. s., **conculcator**; care *conculca*.

*CONCUPIENTE, vedi *concupiscente*.

*CONCUPIRE, *-escu*, v., **concupiscere** (*con* si *cupire*); *a cupí* cu mare ardore, cu passione : *a concupí averi, gloria, domni'a, triunfu, ceva pretiosu, ornamente; a concupi se capite ceva*.

* CONCUPISCENTE si *concupiente*, part. adj., **concupiens** si **concupiscens**; care *concupesce : concupiscenti de mari averi, de domnia*.

* CONCUPISCENTIA, s. f., **concupiscentia**; dispositione si fapta de *concupiscente*, mai vertosu dorentia passionata pentru placeri sensuali, applecare la peccatu : *concupiscenti'a carnei, ochiloru; inferbentatu de vinu si de concupiscentia; peccate de concupiscentia; a resiste concupiscentieloru*.

* CONCUPISCIBILE, adj., (it. **concupiscibile**); care se pote *concupí*, care pote escitá *concupiscentia : appetitu concupiscibile*, prin care ânim'a se trage cotra ce i se presenta ca bonu.

* CONCUPITORIU, *-toria*, adj. s., **concupitor**; care *concupesce : concupitoriu de ce nu e allu seu*.

* CONCURBARE, v., **concurvare**; *a curbá* forte tare : *betranu concurbatu sub greutatea anniloru*.

CONCURBEU si *cocurbeu* sau *cucurbeu, curcubeu*; s. m., pl.-e, **arcus cœlestis**; arculu cerescu cu septe colori, ce apparé pre ceru; — *a intorce callu cocurbeu*. (D'in una forma **concurveus** = *concurbeu* d'in *con* si *curbu*).

CONCURATORIU, s. m., **concurator**; care impreuna *cu* altulu e *curatoriu*.

CONCURRENTE, part. adj. s., **concurrens** (compara si it. **concorrente** si **concurrente**, fr. **concurrent**); care *concurre : ostile concurrenti in acea batalia; multimea de poporu concurrente d'in tote partile la templu; cause si impregiurari concurrenti la acellu-asi effectu; junii doctori concurrenti pentru acea-asi cathedra; toti din mai multe familie concurrenti la spese commune; linie concurrente in acellu-asi puntu; evenimentu concurrente cu multe altele*;—s. m. si f., personale : *unu concurrente, una concurrente; mai multi concurrenti pentru acellu-asi officiu; nu se presenta concurrenti pentru comperarea prin licitatione a unei mosiu; neci unuia d'in concurrenti n'a successu a obtiné premiulu propusu pentru cellu mai bonu manuale de istoria*.

CONCURRENTIA, s. f., (it. **concurrenza**, fr. **concurrence**); actionea cellui *concurrente*; 1. in genere : *concurrentia dieiloru si altoru fientie supernaturali in actionea dramatica*; déro mai vertosu: 2. in speciale, mesurare de poteri, lupta spre a capitá ceva, intrecere, etc. : *concurrenti'a pentru acellu-asi officiu; a intrá in concurrentia cu cineva, a sustiné concurrenti'a cu cineva*; mai allessu ca terminu de commerciu si de economía sociale, lupta spre a produce, compará sau vende in celle mai bone conditioni : *concurrenti'a productoriloru e in folosulu consumptoriloru; liber'a concurrentia bate si nemicesce monopolulu; déro concurrenti'a impinsa la escessu are consecentie nu mai pucinu fatali de câtu monopolulu*;—si despre lucruri : *operele acestui artistu, mercile acestui fabricante nu potu tiné concurrentia cu alle celloru alti; interessea nu intra in concurrentia cu addeverulu*.

CONCURRERE, *concursi* si *concursei, concursu*, v., **concurrere** (*con-currere*); 1. a *curre* seu allergá multi impreuna, a allergá cu multimea, a allergá si a se stringe undeva in mare numeru : *numerose cete de terrani concurru in cetate; mare numeru de juni concurre la Druidi pentru invetiatura; pre longa ellu concurru cei mai corrupti d'in tote classile societatei; toti concurru a stinge incendiulu*; 2. a *curre* sau allergá la unu locu *cuvenitu*, mai vertosu, *locu bonu* de *scapare*, a cautá refugiu : *nu sciu unde se*

www.dacoromanica.ro

concurra cei ammenitiati in vieti'a loru; 3. a *curre* sau allergá unulu cotra altulu, a se rapedí unulu asupr'a altui-a, a se intelní, a se loví, etc. : *a)* despre subiecte concrete : α) in genere : *concurru nuerii impinsi de venturi; nu e benè se concurra sonuri aspre; puntu unde concurru mai multe linie; liniele parallele nu potu concurre, veri-câtu s'aru prolongá; navile concursera in prore;* β) in speciale : α') ca terminu de militia, a se rapedí unii asupr'a altoru-a, a se loví, a se incaierá : *callarii nostri concurru cu ai inimiciloru; desí muiere, cutedia a concurre cu barbatii;* β') ca terminu juridicu, a redicá aceḷle-asi pretensioni de dereptu cu altulu sau cu altii : *dupo legea de mai inainte, sororile nu poteau concurre cu fratii la ereditatea parentesca;* γ') a si mesurá poterile, a se luptá, a se intrece care mai de care se obtina ceva : *multi au se concurra pentru acestu officiu; pucini au concursu la acea licitatione, la acea vendiare sau comperatore;* δ') a cooperá, a contribuí, a dá mana de adjutoriu : *toti se concurremu la acesta formosa fapta, cari cu bani, cari cu braciulu, cari cu cuventulu; b)* despre subiecte abstracte, a se uní, a coincide, a cooperá, a contribuí, etc.: *mai multe cause potu concurre a produce unu effectu unicu si simplu; unu evenimentu concurre cu altulu, una epoca concurre cu alt'a; opinioni diverse concurru si se confundu in un'a; opinionile concurru sau nu concurru cu addeverulu.*

CONCURSU, s. m., **concursus** (it. **concorso**, fr. **concours**); actione de *concurrere*, cumu si personele sau lucrurile ce *concurru :* 1. in insemnarea lui *concurrere* de sub 1. : *mare concursu de poporu pre tote platiele si callile cetatei; unu immensu concursu de spectatori; clamore si concursu d'in tote partile;* 2. in insemnarile lui *concurrere*, de sub 3.: *a)* despre subiecte concrete : α) intelnire, lovire : *concursulu fortuitu allu atomiloru ar dá nascere, dupo unii filosofi, la tote fientiele d'in universu; concursulu mai multoru linie in acellu-asi puntu; concursulu a doue riuri intr'unu confluente; concursu placutu de sonuri, concursulu a doue vocali nu e placutu; concursulu celloru doue navi addusse spargerea si cofundarea loru;* β) pretensione la acellu-asi dereptu, si : γ) in genere, lupta, mesurare de potere, certa, intrecere pre ceva : *professurele se capita prin concursu; a pune la concursu una lucrare scientifica sau litteraria; a luá parte la concursu; cine si sente incapacitatea, fuge de concursu; a capitá ceva prin concursu sau la concursu;* δ) cooperatione, adjutoriu : *cu concursulu celloru boni suntemn securi de successu; concursulu sorelui si allu lunei producu acestu fenomenu; fora concursulu teu nu voiu poté face nemica; b)* despre subiecte abstracte, coincidentia, cooperatione, intelnire : *concursu de mari si neasteptate calamitati; concursu de circumstantie favorabili sau defavorabili.*

* CONCUSSIBILE, adj., **concussibilis**; d'in *concussu*, usioru de *concussu*, care usioru se pote *concute*.

* CONCUSSIONARIU,-*a*, adj. s., (it. **concussionario**, fr. **concussionaire**); dispusu a face *concussioni*, datu la *concussioni : la vechii Romani, judicii concussionari erau puniti cu morte; unu concessionariu imprudente.*

CONCUSSIÓNE, s. f., **concussio**; actione de *concutere*, 1. proprie : *potente concussione de febre; concussionile cotremurului derimara mai multe cetati;* 2. metaforice, estorsione de bani prin abusu de potere publica, assuprire, mancatoría : *concussione e, candu unu functionariu prin intimidare si vessationi storce de la cetatiani ce nu i se cuvine; concussione committe functionariulu si candu nu face ce d'în officiu e detoriu a face, peno candu nu i se dau bani.*

* CONCUSSORIU,-*soria*, adj. s., **concussor**; d'in *concussu*, care *concute*, applecatu in speciale si cu intellessu appropiatu de allu formei *concussionariu.*

* CONCUSSU,-*a*, d'in *concutere* : 1. part. pass. **concussus-a-um** : *edificie tare concusse de cutremuru;* si in speciale, assupritu, despoiatu si impillatu de cei ce abusa de potere publica : *plan-*

www.dacoromanica.ro

gerile poporului concussu; 2. supinu: *perghia de concussu ceva greu*; s. m., abstractu, **concussus-ūs**, in intellessu appropiatu de allu formei *concussione*.

* CONCUTERE, *concussi* si *concussei*, *concussu*, v., **concutere** (d'in *con* si *cuatere*); a bate sau agitá ceva in tote partile selle, a scutură cu violentia, a cutremurá: 1. proprie: *terribile tunite concutu cerulu si pamentulu; concussu de detunete pamentulu concute tote câte se afla pre densulu; a concute capulu, cornele, scutulu, spat'a;—a se concute*= a se scutură, si de ací, a se cercetá cu scrupulositate; — 2. metaforice: *a)* a scutură poterile, a debilitá, a turburá, a preturbá: *a concute republic'a, provinciele, poterile inimicului, fundamentele statului, principiele societatei; b)* a agitá cu violentia spiritele, a le spaimentá, turburá: *terrorea sau spaim'a e frica care concute; a concute poporulu, lumea cu terrori panice; a concute cu ammenitiari;* si de ací, *a storce, a assuprí, a spoliá*, (vedi si *concussione*, *concussionariu*); *c)* a loví unulu de altulu: *a concute manule, armele.*

CONDACU, s. m., vedi *contaciu, si contacu.*

* CONDALIU, s. m., vedi *condeliu.*

CONDAMNARE, *condamnatione* etc., vedi *condemnare, condemnatione.*

CONDEIARE, v., cu *l* tare moiatu, in locu de,

CONDELIARE, v., vedi compusulu *in-condeliare*, care se aude mai desu de câtu simplulu *condeliare.*

CONDEIU, cu *l* tare moiatu, in locu de,

CONDELIU, s. m., pl.-*e*, **stylus, graphium, calamus scriptorius, penna scriptoria; genus dicendi vel scribendi; scriptura; dolus, fraus;** 1. instrumentu de trassu sau de formatu littere: *condeliu de penna, de ferru, de arundine, de plumbu, de petra: condeliu bonu sau reu*, dupo cumu trage bene sau reu litterele; *a face unu condeliu d'in una penna;* 2. prin metafore: *a)* modu de a formá litterele, si de ací, modu de scriere, scriptura, scriere in respectu caligraficu: *a avé condeliu formosu*=a scrie formosu; *b)* modu de a se esprime, stylu: *a avé bonu condeliu* = a scrie sau compune bene; *a se nutrí cu condeliulu*, copiandu sau concependu si componendu; *c)* dolu, insellatione: *a trage cuiva condelie*= a l'insellá (d'in κονδύλιον, deminutivu d'in κόνδυλος=*condulu*, de unde si *condaliu* =**condalium**=anellu ce portau sclavii).

* CONDEMNABILE, adj., **condemnabilis;** demnu de *condemnare: fapte condemnabili.*

CONDEMNARE, v., **condemnare** (*con* si *damnare*); 1. proprie, si in speciale, cu auctoritate judiciaria a pronuntiá contra cuiva pen'a ce merita pentru reulu ce a commissu: *a condemná pre cineva de calumnía, de injurie, de furtu, de adulteriu, de diverse alte culpe, delicte si crimine; a condemná pre cineva la inchisore, la reclusione, la morte, la daune si interessi; condemnatu a solve duplu de ce a furatu;* 2. prin estensione si metafora: a judecá si pronuntiá fora auctoritate judiciaria, ci numai in virtutea moralei, si de ací, a judecá, a criticá, a imputá, a defaimá, a desapprobá: *omulu se condemna pre sene insusi, reconnoscundu-se culpabile; se condemna pre sene insusi, facundu fapte condemnabili; se condemna in fine pre sene insusi, descoperindu si dandu-si pre facia reutatea si peccatele; a condemná portarea cuiva;* si cu subiectu de lucruri: *errorile, peccatele, culpele condemna unu omu la sufferentie si amare doreri;* de ací: *b)* a devotá unui reu chiaru si fora culpa: *sortea, chiaru bonitatea condemna adesea pre omu la nemeritate sufferentie; condemnatu a face bene si a si audí totu de un'a de reu;* in acestu intellessu si cu obiectu de lucru: *a condemná una institutione;* de ací si: *a condemná una usia, una ferestra*, etc., a le inchide ca nefolositorie sau pentru alte motive.

CONDEMNATIONE, s. f., **condemnatio;** actione de *condemnare*, cumu si pen'a ce se impune, oppusu la *absolutione: condemnatione pecuniaria; condemnatione la morte, la essiliu, la labori eterne.*

CONDEMNATORIU, -*toria*, adj. s., **condemnator;** care *condemna: aspru condemnatoriu allu totoru delictelor;*

www.dacoromanica.ro

neimpacatu condemnatoriu allu altoru-a, pre tene insuti totu deaun'a te absolvi.

CONDEMNATU,-*a*, d'in *condemnare*, 1. part. pass., **condemnatus-a-um** : *criminali condemnati la morte;* 2. supinu : *fapte demne de condemnatu.*

* CONDEMNITATE, s. f., (ital. **condegnitá**, fr. **condignité**); calitate de *condemnu.*

* CONDEMNU,-*a*, adj., **condignus** (compara si it. **condegno**, fr. **condigne**; d'in *con* si *demnu*); cu totulu demnu, forte cuvenitu : *recompensa condemna de servitiu; condemnu frate si successoriu la domnia;* in speciale, adecatu, bene si deplenu proportionatu.

*CONDENSABILE, adj., (it. **condensabile**, fr. **condensable**); care se pote *condensá* si prin urmare reduce la unu volume mai micu : *ap'a in sene nu e condensabile.*

* CONDENSANTE, part. adj. s., (it. **condensante**, fr. **condensant**); care *condensa : ploi'a vine d'in vaporii condensanti in aeru; remediu condensante umorile corpului.*

CONDENSARE, v., **condensare** (d'in *con* si *densu=desu*); a face tare *desu*, a indesá bene, si de ací, a storce, compreme, etc. : *frigulu condensa corpurile; a condensá casiulu cu mari greutati puse pre ellu; aerulu se condensa forte usioru, pre candu ap'a nu se pote condensá de câtu cu mari pressioni; a condensá una columna de armati.*—Form'a popularia : *condesare*, ca si *indesare*, asiá si in derivate : *condesatu, condesatione*, etc.

CONDENSATIONE, s. f., **condensatio**; actione si effectu allu actionei de *condensare : condensationea aerului; condensationea adduce deminutione de volume.*

CONDENSATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **condensatore**, fr. **condenseur**), care *condensa : fortia condensatoria, apparatu condensatoriu de licide;* — s. m. reale, *condensatoriu*, pl.-*e*, instrumentu, apparatu sau parte de apparatu care serve a condensá una substantia, cumu : 1. *condensatoriu electricu*, in care se accumula electricitate si a nume : *a)* fiendu vorba de *electricitate statica, condesatoriu electrostaticu* sau absol. *condensatoriu electricu* = instrumentu compusu d'in doue *lanci*, in un'a d'in cari se stringe electricitatea si de acea-a se chiama *lance collectoria* sau si simplu : *collectoria* sau *collectoriu*, pre candu cea alta lance se dice *condensatoria* sau *condensatoriu; b)* fiendu vorb'a de *electricitate dynamica, condensatoriulu* se chiama *electrodynamicu* si produce condensationea prin marea lungime a firului conductoriu si prin form'a lui spirale ellicoide cu incollaciture forte numerose; 2. *condensatoriu electrometru*, electrometru unitu cu unu condensatoriu ca cellu descrissu sub 1, *a*, care face instrumentulu cu multu mai sentitoriu la celle mai mice cantitati de electricitate; 3. *condensatoriu* = *vasu* sau *recipiente condensatoriu*, in care, la machinele de vapori, trecu si se condensa vaporii, dupo ce au datu pistoniloru impulsionea ceruta; 4. *condensatoriu de fortie*, apparatu prin care se accumula impulsele unui motoriu, spre a le applicá in urma dupo necessitate; 5. *condensatoriu pneumaticu*, apparatu de condensatu aeru intr'unu spatiu datu; 6. in genere, *condensatoru*=parte d'in unu apparatu de distillatione sau de snblimatione, in care materi'a vaporata trece, prin refrigeratione, la statulu licidu sau solidu.

CONDENSATU,-*a*, d'in *condensare :* 1. part. passivu : *aeru condensatu, vapori condensati;* 2. supinu : *apparatu de condensatu vaporii;* 3. s. m. abstractu, *in condensatulu vaporiloru.*

†† CONDERE, *condui, condutu*, si *conditu*, v., **condere**, d'in *con* si *dare*, ca si *perdere* d'in *per* si *dare*, cu intellessulu : 1. a dá sau pune in preuna, a combiná, a formá, a compune, si de ací, a constituí, a formá, a fundá; 2. a pune bene, a pune in pastrare, a depune, si de ací, a ascunde; de ací : *condire, conditione, as-condere* sau *as-cundere*, etc.

*CONDESCENDENTE, part. adj., (it. **condescendente**, fr. **condescendant**); care *condescende*, dispusu *a condescendere : omeni condescendenti cotra cei inferiori.*

* CONDESCENDENTIA, s. f., **condescensio** (ital. **condescendenza**, fr. **con-**

www.dacoromanica.ro

descendanțe); calitate de *condescendente : condescendenti'a celloru mari cotra cei mici.|intellepta condescendentia*, déro si : *rea si culpabile condescendentia, condescendentia a perdoná ce s'ar cadé, a castigá si puní cu severitate.*

* CONDESCENDERE, *condescensi* si *condescensei*, *condescensu*, v., (**condescendere**, it. **condescendere**, fr. **condescendre**; d'in *con* si *descendere*); 1. a descende in preuna, a descende in mare numeru : *de pre culmea collineloru pastorii cu turmele condescendu la campia;* ca mai desu inse : 2. in intellessu metaforicu : *a)* a trece de la idee generali, considerate ca mai inalte, la idee particularie, la ammenute : *in acestu capitulu, dupo câte-va reflessioni profunde si large, auctoriulu condescende in detalie minutiose;* si cu intellessulu simplu de trecere de la una idea la alta : *dupo ce vorbiramu multe despre antici, condescensemu la moderni;* mai vertosu ; *b)* a se plecá, a descende d'in superioritatea sea intellectuale sau morale la libell'a altoru-a inferiori : α) in genere : *pentru omu, Filiulu lui Domnedieu condescense a luá corpu omenescu; invetiatoriulu e datoriu a condescende la libell'a intelligentiei copillaresci; numai cei reu crescuti credu co se josuredia, candu condescendu a vorbí si conversá familiariu cu inferiorii loru;* β) in speciale : α') a cede, a consentí, a face pre placu, a face voi'a cuiva : *nu potu condescende la ce mi ceri;* β') a fi indulgento, a se pune in starea altuia, a compatí.

* CONDESCENSIONE, s. f., **condescensio**; d'in *condescensu*, actione de *condescendere*, cumu si dispositione morale de *condescendere*, (vedi si *condescendentia*) : *tatalu ce are prea mare condescensione cu filii sei.*

CONDESCENSU, part. d'in *condescendere.*

CONDICA, *condicariu*, etc., vedi *codice, codicariu.*.

* CONDIMENTARIU,-*a*, adj. s., **condimentarius**; relativu la *condimentu;* care scie face sau care vende *condimente: cepe condimentarie.*

CONDIMENTU, s. m., pl.-*e*, **condimentum**; ce serve a *condire* mancarile : *oliulu, sarea, piperulu, cep'a, acietulu si alte assemini sunt condimente;* — metaforice : *cellu mai bonu condimentu e fomea; iocurile de vorbe, vorbele sarate sunt condimentulu orationei; blandeti'a e condimentulu severitatei.*

* CONDIRE, v., **condire** (alta forma d'in *condere*), luata cu intellessulu speciale de : 1. a pune fructe in oliu, in acietu, in saramura, in sacharu, etc. : *a condí olive, corne, prune, curechiu, cucumeri, frundie de vitie;* de ací : *a condí unu mortu*=a lu imbalsamá; 2. a preparú buccatele sau mancarile cu celle ce le da gustu, a le aromatisá : *a condí salat'a cu oliu, cu sare si cu acietu; boreti bene conditi;* de ací : *vinu conditu,* aromatisatu, de unde apoi : *a condí unsori*=a le face *odorifere;* 3. prin estensione si metafore, a adorná, a face placutu, a indulcí, etc. : *bon'a voientia cu care dàmu ceva, condesce darulu; stylu prea conditu; gravitate condita cu affabilitate.*

CONDISCIPULATU, s. m., **condiscipulatus**; legamentu de *condiscipulu* intre doi sau mai multi.

CONDISCIPULU,-*a*, s., **condiscipulus,-a**; discipulu impreuna cu altulu, care in acea-asi scola si in acellu-asi tempu studia impreuna cu altulu sau cu altii.

* CONDITANIU,-*a*, **conditaneus**, si

* CONDITICIU sau *condititiu,-a*, adj., **conditicius** si **condititius**; 1. cu referentia la 1 *conditu;* care a fostu pusu in saramura, in sacharu, etc. : *pome conditicie;* 2. cu referentia la 2 *conditu*, care a fostu depusu in locu de pastrare : *cereali conditicie.*

*CONDITIONALE, adj., **conditionalis**; relativu la 2 *conditione;* cu conditione, legatu de una *conditione : donatione conditionale, clause conditionali; propositioni conditionali, conjunctioni conditionali, espressioni sau forme conditionali*, cari espremu *conditione;* mai vertosu, *modu conditionale*, (vedi *modu*).

* CONDITIONARE, v., (it. **condizionare**, fr. **conditionner**); 1. cu referentia la 2 *conditione : a)* a pune in *conditio-*

www.dacoromanica.ro

nea sau in *conditionile* cerute, a dispune, a face aptu la ceva : *a lucrá agrulu va se dica a lu conditioná pentru unu genu de productione; pannura bene conditionata; b)* a suppune la certe *conditioni*: *a conditioná unu legatu, una donatione; c)* a fi *conditionea* unui ce : *vieti'a universale conditionedia vieti'a fientieloru particularie;* 2. cu referentia mai multu la 1 *conditione, a condí*, a prepará : *d'in farina se conditionedia multe lucruri bone de mancare.*

* CONDITIONARIU,-*a*, adj., (**conditionarius**); camu in acellu-asi intellessu cu allu formei *conditionale*, (vedi suffissu *ale*).

* 1 CONDITIONE, s. f., **conditio**; d'in 1 *conditu*, actione de *condire : conditionea oliveloru, pomeloru.*

2 CONDITIONE, s. f., **conditio** (it. **condizione**, fr. **condition**); d'in 2 *conditu*, actione de *condere*, si mai vertosu resultatu allu acestei actione, cumu si cea ce se cere pentru acestu resultatu : 1. creatione si creatura, opu; inse raru occurre in acestu sensu, ci ca mai desu in urmatoriele : 2. ce se cere pentru ca ceva se fia ce e ellu in sene sau in conceptionea nostra, ce *constitue* si *fundedia* orecumu acellu ce : calitate, proprietate, forma, modu, etc., fora care unu ce nu pote fi ce e sau se cogita a fi : *a)* in genere : *conditionea corpului e de a fi peritoriu, conditionea sufletului e de a fi neperitoriu; conditionea celloru mari le impune mai multe obligationi de câtu altoru omeni; conditionea omenesca, miseriele conditionei omului; b)* in speciale : α) calitate sau calitati cerute in respectulu destinationei unui ce : *conditionile necessarie alle unui actu liberu si voluntariu; benele e conditionea principale a formosului; conditionile intelligentiei sunt parte formali parte materiali;* de ací applecatu : β) cu differitele insemnari de : α') natura, fire : *a luá conditione mortale* = a se incarná, vorbindu de Domnedieu-omulu; β') genu, speciá : *a allege d'in trei conditioni de supplicie pre cea mai pucinu grea;* γ') modu, mediu : *cu nici una conditione nu lu potui induplecá; diverse conditioni de traiu; câte se producu in acelle-asi conditioni;* δ') causa, motivu, motoriu : *doue conditioni concurru a adduce acestu resultatu;* ε') relatione : *in acelle-asi conditioni de libertate si de independentia;* ζ') regula, processu : *a estimá ceva in conditionile prescrisse*, etc. — 3. posetione, statu esternu, gradu ce occupa cineva in societate prin avere, prin nascere, prin professione, etc. : *conditione inalta, umile, bassa, servile; diversele conditioni sociali; omu de conditione = omu de bona conditione*, destinsu prin posetionea si crescerea sea; *tote conditionile si au neplacerile loru; templariu de conditione; eu nu me aflu in mai bona conditione de câtu voi;* de ací : *a)* in genere, sorte, fortuna, adventura, etc. : *cinci cente perira sub ascutitulu spatei, alti cinci cente nu avura mai bona conditione; b)* in speciale, sorte rea sau sorte bona, folosu, etc. : *bone su conditionile ce vi se offeru, properati a le acceptá;* 4. in sfer'a practica, fia civile, fia politica : pactu, invoire, propunere de invoire si de impacare, ce se cere sau se propune spre a adjunge la invoire sau impacare : clausa, obligatione, etc. *a)* in genere : *conditioni onerose, possibili, impossibili, dure, omenose; a trade castellulu si inchiaiá pace cu conditioni bone; a se suppune fora conditioni, a pune conditioni* dice mai pucinu de câtu a *impune conditioni; b)* in speciale : α) pactu de casatoría, si de ací, partitu, sau miressa : *nu scapá acesta conditione, co nu vei aflá alta mai bona;* β) evenimentu incertu de care se lega implenirea sau neimplenirea unei obligatione : *conditione de dereptu sau legale*, care, de si nu e espressa in pactu, se supplenesce inse in poterea legei sau a intentionei presuppusa a partiloru contractanti, in opositione cu *conditione de faptu; conditione resolutoria*, de a carei essistentia depende *resolutionea* unei oblegatione.

* CONDITORIU,-*toria*, adj. s., 1. d'in 1 *conditu*, **conditor**, care *condesce*, in intellessu propriu si metaforicu : *bonu conditoriu de fructe; de frasi*, etc.; 2. d'in 2 *conditu*, **conditor**, fundatoriu, constitutoriu, facutoriu, auctoriu, etc. : *con-*

www.dacoromanica.ro

ditoriulu imperiului romanu, libertatei nostra civile si politice.

1 CONDITU,-*a*, **condĭtus**; part. d'in *condire*, si de acea-a cu tonu pre penultima; *conditu : fructe condite cu sacharu, salata bene condita; severitate condita cu blandetia.*

* 2 CONDITU,-*a*, **conditus**, part. d'in *condere*, si de acea-a cu tonu la antepenultima, *cónditu : lumea condita de Domnedieu, imperiulu conditu de Cyru.*

* CONDITURA, s. f., **condĭtura** si **condītura**; 1. d'in 1 *conditu*, actione, déro mai vertosu resultatu allu actionei de *condire*, ceva *conditu : conditura de olive, de prune cu sacharu;* 2. d'in 2 *conditu*, actu si effectu allu actionei de *condere* : *conditur'a vitrului, pannurei.*

* CONDOLENTE, part. adj., **condolens** (it. **condolente**); care *condole.*

* CONDOLENTIA, s. f., (it. **condolenza**); stare a cellui *condolente.*

* CONDOLERE, *condolui, condolutu*, v., **condolere** (d'in *con* si *dolere*=*dorere*), 1. a sentí dorere pretotindinea, a sentí violenta dorere : *ne condolu tote ossele de atâta fatica;* 2. a sentí dorere impreuna cu altulu, a luá parte la dorerea altuia, a compatí : *condolemu cu voi de mortea carei vostra mamma.*

* CONDONABILE, adj., (it. **condonabile**); care se pote *condonare : errori condonabili inesperientiei.*

* CONDONARE, v., **condonare** (*con* —*donare*); a doná de totu, 1. proprie : *a condoná unu vestimentu, una cupa, una casa;* 2. metaforice, a dá sau lassá in preda, a trade, a sacrificá : *a condoná urele selle patriei, a si condoná vieti'a republicei, a condoná totulu la arbitriulu cuiva;* 3. in speciale, a lassá sau iertá d'in una detoría sau d'in una pena : *a) a condoná debitoriloru banii detoriti; factiosii facu totu ce potu, ca se adduca pre judici se condone acesta crime accusatului; condonati errorile inesperientiei; b)* mai vertosu, pentru grati'a cuiva a iertá una crime sau pre criminale, a lu lassá impunitu : *Cesare condonà pre Dumnorige fratelui Divitiacu; Domnulu condoná pre condemnatu Domnei si Metropolitului.*

*CONDONATIONE, s. f., **condonatio**; actione de *condonare.*

* CONDONATORIU-*a*, adj. s., care *condona* : *confessori benigni si condonatori de tote turpitudinile.*

CONDUCERE, *condussi* si *condussei, condussu* si *conductu*, v., **conducere** (*con* — *ducere;* compara si it. **condurre**, fr. **conduire**); 1. a duce la unu locu, a stringe : *a)* proprie, *a conduce ostile intr'unu locu, ostile resipite; b)* metaforice, a uní stringundu, a prende, a legá : *a conduce partile intr'unu totu, a conduce vulnerile cu cera*, a le inchide sau astupá; 2. a luá cu bani, *a luá cu chiria* ca corresponditoriu la *locare* = a dá pre bani, *a dá cu chiría*, asiá co *conducere* sta, in acestu intellessu, cotra *locare*, in aceea-asi relatione in care se afla *comperare* cotra *vendere*, si anume : *a)* a luá ceva cu bani pentru usulu seu : *a conduce una casa pe unu annu, pre mai multi anni, cu lun'a*, etc.; de ací *militari conducti*, sau simplu : *conducti*=mercenari; *b)* a luá asupra si una constructione sau altu negotiu, a luá ceva in *intreprindere* : *a conduce portoriele, veniturile unei commune, constructionea unei canale, approvisionarea unei armata;* 3. cu intellessu intransitivu, a adduce folosu, a face bene, a fi folositoriu, a vení bene, a serví, a fi commodu : *aceste-a nu ne conducu noue; se vedemu déco acestu-a conduce sau nu la commoditatea vietiei, ploia prea multa nu conduce viieloru;* 4. a duce pre cineva sau ceva pre callea derepta sau cuvenita si la tint'a sau scopulu bonu sau doritu : *a)* in genere si in intellessu atâtu propriu câtu si metaforicu : *a conduce unu orbu, a conduce callatori prin locuri ce acestia nu connoscu, Domnedieu conduce lumea in progressu pre càllile arcane alle provedentiei; filosofi, regi, preuti au condussu unii dupo altii poporele; a conduce man'a unui copillu, candu scrie, urmele de sange ne condussera peno la culcusiulu ferei vulnerate; a conduce callii sau boii injugati la una trassura, a conduce una trassura; mechaniculu conduce machin'a; una calle conduce de la unu locu la altulu; unu tubu conduce apa sau alte licide la loculu cu-*

www.dacoromanica.ro

venitu; de acea-a ca refless. *a se conduce:* α) a se portá sau amblá bene, cumu se cade sau se cere; β) a se portá sau amblá intr'unu modu ore-care, mai multu sau mai pucinu conformu cu impregiurarile: *unii d'in copii se conducu forte bene, altii se conducu de totu reu; cumu se conduce unu acidu in presenti'a unei base?—b)* in speciale: α) a insocí pre cineva, spre a i face onore, spre a l'apperá si assecurá sau chiaru d'in intemplare: *am si eu affaceri in plati'a unde tu mergi, si de acea-a te voiu conduce peno acollo; temendu-se de inimicii sei, cerù se lu conduca mai multi pêno a casa; a conduce unu barbatu straluciţu la adunare si inderetu;* β) a derege, a inspectá: *pictoriulu conduce ben' pennellulu seu; gubernatoriulu conduce navea; architectulu conduce constructionile unui edificiu monumentale;* de ací: γ) a tractá: *dramaturgu ce conduce bene intrig'a fabulei selle;* δ) a fi capu, capitanu, directoriu, auctoriu, si in speciale, a fi capitanu sau ducè de armati: *a conduce una armata, pedestrimea, callarimea, flott'a; a conduce lucratori, omeni, una casa, una fabrica, una scola; a conduce una intriga, una conspiratione sau conjuratione; rationea conduce passii intelleptului;* ε) a preveghiá unu copillu, a fi educatoriulu lui; ζ) si cu intellessu reu: *coci nu numai rationea, ci si orb'a passione potu conduce pre omu;* asiá si: *orb'a furore conduce braciulu omului la crimeni atroci; omu condussu de prejudecie, de vili interessi, de relle cogite.*

* CONDUCIBILE, adj., **conducibilis,** (it. **conducibile**); 1. care usioru se pote *conduce: barca conducibile;* 2. opportunu, commodu, utile, favorabile: *consilie conducibili pentru successu, ventu conducibile.*

* CONDUCTIBILE, adj., (it. **conduttibile,** fr. **conductible**); care se pote *conducere;* mai pucinu bene applecatu si cu intellessulu activu allu formei *conductivu.*

* CONDUCTIBILITATE, s. f., (it. **conduttibilitá,** fr. **conductibilité**); calilitate de *conductibile*, applecatu inse mai pucinu bene si cu intellessulu formei *conductivitate.*

* CONDUCTICIU si *conductitiu,-a,* adj. s., **conducticius-tius;** relativu la *conducere* = luare pre mercede: *casa conducticia* = luata cu *chiría;* asiá si: *lucratori conductici, militari conductici* = mercenari, de unde s. m. personale: *conducticiu* = mercenariu.

CONDUCTIONE, s. f., **conductio,** (it. **conduzione,** fr. **conduction**); d'in *conductu,* actione de *conducere,* applecatu mai vertosu in intellessulu de *luare pre mercede: conductionea unei casa, unei nave.*

CONDUCTIVITATE, s. f., (it. **conduttivitá**); calitate de *conductivu.*

CONDUCTIVU,-a, adj., (it. **conduttivo**); care are potere sau aptitudine de a *conduce,* vorbindu mai vertosu de corpuri cari *conducu* bene calorea, electricitatea, etc.: *metallele sunt forte conductive.*

CONDUCTORIU,-*toria,* adj. s., **conductor,** (it. **conducitore** si **condottiere,** fr. **conducteur**); care *conduce* sau *serve a conduce;* 1. in insemnarea lui *conducere* de sub 2. *a*: *conductoriu de lucrari publice; conductoriu de armati;* 2. in insemnarile lui *conducere* de sub 4: *a)* in insemnare personale: *conductoriulu unui poporu, unei armata, unei nave, unui carru* sau *carrucia, unei deligentïa, unei intriga, unei conjuratione, unei constructione; coductoriu de prima classe in lucrarile de calli de communicatione; conductoriulu copilliloru, conductori'a copilleloru; nu e bene a lassá copillii fora unu conductoriu; b)* in insemnare reale, *conductoriu,* s. m., pl.-*e,* ceva care *conduce* sau *serve a conduce,* vorbindu mai vertosu de corpuri mai multu sau mai pucinu apte a transmette calorea, electricitatea, etc.; de ací se dice: *unu corpu e bonu sau reu conductoriu de calore, de fluidu magneticu, de electricitate; metatallele sunt bone conductorie; vitrulu e reu conductoriu;* —ca adj., *fire conductorie de electricitate.*

CONDUCTRICE, s. f., **conductrix;** care *conduce,* in acellu-asi intellessu cu form'a *conductoria,* (vedi *conductoriu*),

www.dacoromanica.ro

cu acesta differentia inse co *conductrice* se dice numai de una persona care si face d'in *conducere* una maiestria: *conductrice de copilli.*

CONDUCTU,-*a*, d'in *conducere*: 1. a dou'a forma de part. passivu, **conductus-a-um**, applicata inse mai multu ca adj. sau subst.: *a)* adj., *opere bene conducte, drama bene conducta, militari conducti* =mercenari; 2. subst., *a)* m. reale, *conductu*: α) abstractu, **conductus-ūs**, actu de *conducere*, appropiatu in intellessu de allu formei *conductione*: *conductulu ochiloru*=inchiderea sau portarea ochiloru; β) concretu (compara it. **condotto**, fr. **conduit**), canale, tubu, prin care trece unu fluidu, fia licidu sau aeriformu: *conducte de petra, de pamentu, de metallu; conductulu auditivu, conductulu vocei; conductulu alimentariu, intestinale*, etc.; *b)* f., *conducta*, (it. **condutta** si **condotta**, fr. **conduite**), actione de *conducere* sau modu de *conducere*, mai vertosu in intellessulu de *portare*, (vedi *conducere* sub 4. *a*).

CONDUCUTORIU,-*toria*, adj. s., vedi *conductoriu*, care e de preferitu.

* CONDULU si *condylu*, s. m., pl.-*i*, **condulus** si **condylus** (κόνδυλος; vedi si *condeliu*); 1. proprie, articulatione a osseloru, si in speciale, articulatione a degiteloru manei, inflatura a articulationei, eminentia sau prominentia articularia; numai prin unu reu abusu se dede numele de *condylu* si la eminentie cari nu su articularie, cumu tuberositatile laterali de la estremitatile inferiori alle ossului umerale, ba chiaru si la cavitati, cumu faciele articularie concave de la estremitatea superiore a tibiei; 2. prin metafore: *a)* anellu, (vedi si *condaliu*); *b)* specia de mesura linearia, la Greci, ca de doi centimetri.

*CONDUPLICARE, v., **conduplicare**; camu in acellu-asi intellessu cu allu simplului *duplicare*; de ací part. pass. *conduplicatu*,-*a*, luatu ca adj., si applicatu la foie sau frundie, cari su duplicate in tota lungimea loru, cumu si la *cotyledoni*, cari presenta acea-asi dispositione in tunic'a sementiei.

* CONDUPLICATIONE, s. f., **conduplicatio**; actione de *conduplicare*, applecatu in speciale la una figura retorica, care consiste in repetitionea acellui-asi cuventu si la inceputulu si la finitulu frasei.

* CONDUPLICATU, -*a*, vedi *conduplicare*.

CONDUSSU,-*a*, d'in *conducere*: 1. part. pass. **conductus-a-um**: *omeni codussi de orbe passioni*; 2. supinu, **conductum-ū**: *callu greu de condussu*; 3. s. m. abstractu, **conductus-ūs**: *condussulu carrului*.

*CONDYLOIDE, adj., (fr. **condyloïde**); care are forma de *condylu* in intellessulu de sub 1.

* CONDYLOMA, s. f., pl. *condylome* sau *condylomate*, **condyloma** (κονδύλωμα, d'in κόνδυλος = *condylu*); tumore, prominentia sau escrescentia carnosa, indolente, care la unulu sau altulu d'in celle done sesse esse pre longa perineu si partile genitali.

* CONDYLOPU,-*a*, adj. s., (fr. **condylope**, d'in κόνδυλος= *condylu* si ποῦς =*pede*); cu petiore articulate; s. m. pl. *condylopii-i*, vitia de animali d'in seri'a cephalidieloru.

* CONDYLOPHORU,-*a*, adj., (franc. **condylophore**, d'in κόνδυλος = *condylu* si φέρειν = *ferere*); care porta sau are *condyli*=noduri, vorbindu de pedunculii certoru fructe.

CONDYLU, s. m., vedi *condulu*.

* CONDYLURU, s. m., (fr. **condylure**, d'in κόνδυλος=*condylu* si οὐρά = *coda*); genu de animali mammifere insectivore; genu de animali crustacie d'in ordinea decapodiloru.

* CONFABULARE, v., **confabulari** (*con-fabulare*); a vorbí cu cineva familiariu de lucruri pucinu interessanti si numai spre a petrece tempulu; a stá de vorba sau la vorba.

* CONFABULATIONE, s. f., **confabulatio**; actione de *confabulare*.

*CONFABULATORIU,-*toria*, adj. s., **confabulans**; care *confabula*.

* CONFARRIARE, v., **confarreare** (d'in *con* si *farriu*); a uní in casatoría prin modulu cellu mai soleune, la anticii Romani, modu care consistea in ceremoni'a, co despons'a adducea la sacri-

www.dacoromanica.ro

ficiu una pane de *farina* de grau, d'in care apoi mancá impreuna cu sponsulu seu in semnu de perpetua si deplina communione : *conjugi confarriati.*

* CONFARRIATIONE, s. f., **confarreatio**; d'in *confarriare*, cellu mai solemne modu de casatoría la anticii Romani : *confarriationea se facea prin adducerea unei pane la sacrificiu in presenti'a ponteficelui massimu sau a flaminelui diale si a diece marturi.*

* CONFECERE, *confeci* si *confecei*, *confectu*, v., **confícere** (d'in *con* si *facere*; compara si fr. **confire**); 1. a face in tote partile selle unu ce, a deplení, a finí, a terminá, a inchiaiá, a essecutá, a produce, a face, a prepará; 2. a micusiorá, a debilitá, a perde, a ommorí; 3. in speciale, camu in acellu-asi intellessu cu *condire*, a prepará fructe si legume, a le pune intr'una licore, care le pertunde, se incorpora cu densele si le da gustu mai placutu sau le conserva mai indelungu : *a confece cerasie, mere, prune; a confece cu sacharu, cu miere, cu sare, cu acietu.*

* CONFECTARE, v., (**confectare**, it. **confettare**, fr. **confecter**); d'in *confectu*, ca intensivu allu lui *confecere*, a se adoperá d'in tote poterile spre a *confecere*, mai vertosu in insemnarea speciale a lui *confecere* de sub 3., a prepará sau compone cu arte : *se ferbe antaniu ordiu cu apa, apoi se frige, se face farina si se confecta cu sacharu; a confectá lardulu cu sare.*

CONFECTARIU,-*a*, adj. s., (it. **confettiere** si **confettiera**); relativu la *confectu*, acellu-asi cu populariulu *cofettariu*, luatu inse cu iutellessu mai estensu : *a)* ca s. personale : α) care *confecta* de alle mancarei; β) care *confecta* unsori odorose; *b)* s. reale, f. *confectaria*, sau si m. *confectariu*, vasu de pusu *confecture*, *cofetture*, etc.

* CONFECTATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **confettatore**); care *confecta* veri-ce in genere, déro in speciale, care *confecta* dulcetie de mancare.

* CONFECTIONARE, v., (it. **confezionare**, franc. **confectionner**); a face una *confectione : a confectioná unu vestimentu, una machina, fructe cu sacharu.*

CONFECTIONE, s. f., **confectio** (it. **confezione**, franc. **confection**); actione si effectu allu actionei de *confecere : confectionea unei carte, unei lege, unei machine, unui vestimentu, unui inventariu; listeloru electorali; confectionea chylului, confectionea buccateloru* : α) prepararea, β) sfermarea, macinarea, mesticarea; concocerea; — *confectione de prune cu miere, confectionile cu miere nu mi placu, confectionile cu sacharu sunt mai bone; sunt si confectioni medicinali compuse d'in diverse vegetali ammestecate de regula cu miere sau cu sacharu.*

* CONFECTORIU,-*toria*, adj. s., **confector**; care *confece : confectoriu de pei, de machine.*

CONFECTU,-*a*, d'in *confecere*, acellu-asi cu populariulu *cofettu*, luatu inse cu intellessu mai estensu : 1. part. passivu, **confectus-a-um** : *unu indelungu bellu abiá confectu; pelli de capriora bene confecte; omeni confecti de betranetia; cu anim'a confecta de dorere, sfermata, sfasciata; pulbere confecta cu miere, fructe confecte cu sacharu, pesci confecti cu sare si oliu;* de ací : 2. s. m., *confectu* (compara it. **confetto**, fr. **confiture**), fructu, leguma, farîna, etc., preparate cu miere sau cu sacharu.

* CONFECTURA, s. f., **confectura**; d'in *confectu*, actione de *confecere*, déro mai vertosu resultatu allu acestei actione, cumu si modu, processu, arte de a *confecere*, mai allessu in intellessulu de sub 3. allu verbului *confecere : confectur'a pelliloru, vinului; confectur'a fructeloru; cine manca multe confecture, si strica dentii si stomaculu*, (vedi si *cofettura*).

* CONFECTURARIU,-*a*, adj. s., **confecturarius**; relativu la *confectura*, luatu mai vertosu ca substantivu personale cu intellessulu de : care face sau vende *confecture de mancare : confecturariu de sarature, de pome*, (compara si ital. **confetturiere**).

* CONFEDERARE, v., **confœderare** (d'in *con* si *federare*); a federá cu altii, a uní impreuna pentru unu scopu com-

www.dacoromanica.ro

mune, mai allessu pentru adjutoriu si apperare commune, applecatu in speciale la cetati sau state : *nobillii se confederara in contr'a regelui; Sassii cu Ungurii se confederara in contr'a Romaniloru de d'in collo de Carpati; regi confederati, popore confederate.*

* CONFEDERATIONE, s. f., **confœderatio**; legamentu politicu intre cei cari *se confedera*, si de ací, totulu Stateloru *confederate : confederationea germanica, americana, elvetica.*

CONFEDERATIVU,-*a*, adj., (it. **confederativo**); care are potere de *confederare : unione confederativa.*

* CONFERENTE, part. adj., **conferens** (it. **conferente**); care *confere.*

* CONFERENTIA, s. f., (it. **conferenzia**, fr. **conférence**, si lat. **conferentia** in *Isidoru*) ; actione a cellui *conferente* in intellessulu lui *conferire :* 1. de *comparare*, spre a se incredentiá de assemenarea sau differenti'a lucruriloru comparate : *conferenti'a testeloru, manuscripteloru, copieloru cu originariulu;* 2. de *convorbire* sau *desbatere* a mai multoru-a asupr'a unei cestione importante : *conferenti'a politica, diplomatica, scientifica, litteraria, scolastica; conferenti'a institutoriloru, professoriloru unui gymnasiu sau a unei classe de gymnasiu;* 3. de *adunare* a celloru ce desbatu si vorbescu asupr'a unei cestione; 4. discursu tinutu de unulu senguru inaintea unei adunare asupr'a unei cestione.

* CONFERERE, *conferui, conferutu* si

* CONFERIRE, v., **conferre** (din *con* si *ferere*) ; 1. a duce in mare multime, a duce la acellu-asi locu, a stringe, a aduná : *a)* in genere : *a conferí lemne, arme, provisioni, copilli si muieri in acellu-asi locu; b)* in speciale : α) a stringe bani pentru unu scopu orecare, a face collecta, a contribuí : *a conferí muneri, tribute; a conferí mai multe mii de lei la redicarea unui monumentu; unii conferu bani, altii conferu buccate pentru adjutoriulu celloru scapatati* (vedi si *collationare*); de ací cu intellessu impersonale de : a vení in adjutoriu, a fi folositoriu, a contribuí, a serví, etc. : *multu confere brevitatea la elegantia; nu se pote spune déco invetiatur'a sau talentulu confere mai multu la elocentia; utili statului sunt acelle lucruri ce conferu la salutea lui;* β) a se aduná cu scopu de a se intellege : α') a vorbí si desbate asupr'a unei cestione : *tie mi deschidu anim'a, cu tene conferu, cu tene me consiliu; multe amu conferitu si avemu inco se conferimu asupr'a acestei insemnata cestione;* β') a communicá cu vorb'a : *omulu doresce a se aflá cu altii cu cari se pota conferí; a conferí mediciloru unu casu de morbu, advocatiloru unu casu de judecata; a conferí cuiva sau cu cineva dorenti'a, cogitulu seu;* si a communicá prin scrissore, a face connoscutu : *toti mi conferu voturile loru prin scrissori;* γ) a adduce impreuna cu scopu ostile : *a conferí peptu cu peptu, stegu cu stegu, oste cu oste;* δ) a allaturá cu scopu de a appretiá, a compará : α') in genere : *a conferí idee cu idee, cuvente cu cuvente, fapte cu fapte, idee cu cuvente si cu fapte, legislationea unui poporu cu a altui poporu, meritele unui auctoriu cu alle altui auctoriu;* β') in speciale, a comparâ differite copie d'in acellu-asi originale intre densele sau cu originalele, spre a se incredentiá de conformitatea sau differenti'a loru, (vedi si *collationare*) : *a conferí codici intre sene, testulu typaritu cu codicii, copi'a cu originalele, prob'a typographica cu correctur'a;* 2. cu *con* intensivu, a duce cu totulu, a duce cu mare festinatione si deligentia : *de fric'a inimicului conferira pre ai sei si tote alle selle in castellele d'in munti;* de ací in speciale : *a)* a dá cuiva unu officiu, una sarcina onorifica, unu gradu sau semnu de onore, unu beneficiu, etc. : *a conferí cuiva una decoratione, episcopatulu, una cruce de onore; b)* a dá cu mana larga, a dá cu liberalitate : *spre a pastrá grati'a ce ne ati conferitu; a conferí favori si daruri; in estimarea unui beneficiu se iea in consideratione nu numai dispositionea cellui ce lu confere, ci si dispositionea cellui cui se confere; c)* a applicá, a dá, a consecrá, a destiná : *a si conferí tote poterile in servitiulu republicei; a conferí predele de la inimicu la constructionea de temple si alte monu-*

www.dacoromanica.ro

mente; d) a arruncá pre altulu una culpa, a imputá ceva cuiva : *me supperu, candu conferiti mie sau asupra-mi blastematiele altoru-a; cei fora mente conferu asupr'a betranetiei vitiele loru.*

* CONFERVA, s. f., **conferva** (it. **conferva**, fr. **conferve**; d'in *confervere*=*conferbere*); genu de plante apatice.

* CONFERVACIU,-*a*, adj. s., (fr. **confervacé**); care semina cu *confervˈa;* de ací s. f. pl. *confervacie*, sectione de plante d'in divisionea algeloru.

* CONFESSANTE, part. adj. (it. **confessante**); care *confessa.*

* CONFESSARE, v., **confiteri** (it. **confessare**, fr. **confesser**; d'in *confessu*); 1. spontanu sau constrinsu a dá cu totulu pre facia una culpa, unu peccatu, unu reu commissu, unu faptu sau addeveru peno ací ascunsu, a marturí, a nu ascunde nemica, a spune dereptu totu addeverulu, si de aci, a reconnosce unu faptu sau unu addeveru peno aci negatu, a cede sau concede : *a confessá senguru peccatele selle; criminalii confessara tote crimenele commisse de densii; a confessá unui amicu amorea infocata de care ti arde animˈa;* de aci : *a se confessá cuiva* =a i descoperi anim'a, cogitulu seu; *cu sinceritate voiu confessá, co mi place se fiu laudatu de voi; a confessá averea, starea, originea sea; a si confessá nescientiˈa, paupertatea, inferioritatea, morbulu de care cineva suffere; a se confessà invinsu, convinsu, batutu; se confessàmu co lucrulu e asiá; cauta se confessàmu addeverulu;* 2. prin metafora, a manifestá ceva prin fapta, a arretá : *a confessá dorerea suffletului prin lacrime, admirationea sea prin applause;* in acestu intellessu si cu subiectu reale : *apprenderea faciei confessá menˈa lui;* 3. in speciale, ca terminu de sfer'a religionei : *a) a confessá peccatele selle,* a spune peccatele selle in semnu de penitentia si de indereptare : *pote cineva confessá peccatele selle lui Domnedieu, de care nemica nu se pote ascunde; le pote confessà cogitului sau conscientiei selle; le pote confessà altui crestinu,* dupo invetiatur'a Apostolului : *confessati unulu altui-a peccatele vostre;* déro : *unu crestinu e detoriu a confessá peccatele selle unui confessoriu, care are poterea de a absolve de peccate;* in a acellu-asi intellessu si refles. *a se confessá : inainte de a ne communicá, se cade se ne confessàmu;* — proverb. *peccatulu confessatu e de diumetate iertatu*=cine si reconnosce culp'a, da sperantia de indereptare si merita iertare si indulgentia; — *b) a confessá pre cineva : α)* in sensulu strictu religiosu : a ascultá ca confessoriu pre unu penitente in confessarea peccateloru; a fi confessoriu ordinariu allu cuiva; déro si : β) in sensu largu de : a cercetá si discose pre cineva, a cautá se afle de la densulu totu addeverulu asupr'a unei cestione, precumu *a se confessá* (vedi mai susu)=a si descoperí fundulu animei; *c)* a reconnosce cu deplena convictione una dogma sau addeveru religiosu si a declará in publicu convictionea sea : *confessàmu unu Domnedieu in trei persone; confessàmu co Jesus Christu e filiulu lui Domnedieu; baseric'a crestina confessa unu battezu intru iertarea peccateloru; nu ne vomu rosiná de credentiˈa nostra, ci de facia inaintea totoru-a ua vomu confessá; d)* mai vertosu, a affirmá si sustiné credentiˈa chiaru cu pretiulu sangelui seu, cumu au facutu *martyrii* crestinismului.

CONFESSATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **confessatore**); care *confessa : primii confessatori ai credentiei crestina; sinceru confessatoriu allu culpeloru si peccateloru selle : — confessatoriu*=sacerdote care *confessa* unu penitente, déro in acestu intellessu e de preferitu form'a *confessoriu.*

* CONFESSIONALE, adj. s., (it. **confessionale**); relativu la *confessione : locu confessionale,* unde sacerdotele asculta *confessionea* unui penitente; de aci si absol. *confessionale* cu acellu-asi intellessu, de preferitu inse este form'a *confessionariu.*

CONFESSIONARIU,-*a*, adj. s., (ital. **confessionario**); relativu la *confessione,* camu in acellu-asi sensu cu form'a *confessionale; —* s. m. reale, *confessionariu,* locu unde *confessoriulu confessa* unu penitente.

www.dacoromanica.ro

CONFESSIONE, s. f., **confessio,** (it. **confessione**, fr. **confession**; d'in *confessu*); actu de *confessare: confessionea errorei, culpei, crimei, peccatului; confessionea criminaliloru, marturiloru; dupo confessionea totoru filosofiloru, si a celloru de pareri contrarie noue;—santulu Augustinu a intitulatu confessioni una carte, in care si confessa senguru errorile selle;* — in sfer'a religiosa are nu numai intellessulu descrissu la *confessare* sub 3., cumu: *confessionea penitentelui la unu confessoriu, confessionea unui Domnedieu in trei persone, confessionea credentiei cu pretiulu sangelui;* ci si intellessulu de: *a)* credenti'a *confessata: sunt mai multe confessioni crestine: confessionea catholica, orthodossa, luterana*, etc.; *b)* baserica, in intellessulu collectivu de toti credentiosii ce *confessa* acelle-asi credentie; — ca terminu de retorica, *confessione*=*concessione* facuta adversariului cu scopu de a ua intorce in contr'a lui.

* CONFESSORATU, s. m., (it. **confessorato**); demnitate sau daru de *confessoriu* in intellessu religiosu.

* CONFESSORIU,-*soria*, adj. s., **confessor** si **confessorius**; care *confessa* sau *serve la confessione: actione confessoria*, prin care se cere de la cellu ce nega dereptulu nostru se lu *reconnosca*, se lu *confesse* si se ne lasse a l'essercitá in pace; — mai vertosu si de regula in intellessu religiosu: *a) sacerdote confessoriu*, care administra sacramentulu penitentiei; asiá si: *p trente confessoriu*, déro mai vertosu absol. ca substant. m., *confessoriulu, unu confessoriu; confessoriulu meu, confessoriulu vostru; confessoriului, medicului, advocatului se nu tini addeverulu ascunsu;* — prin estensione: *ti vorbescu ca confessoriului meu; te ieau de confessoriu*, de omu cui potu deschide anim'a mea si cere consiliu; — *b) confessoriu:* camu in acellu-asi sensu cu *martyru*, care cu pretiulu sangelui *confessa* credenti'a sea.

*CONFESSU,-*a*, part. adj., **confessus-a-um**; d'in *confetere:* 1. activ., care *a confessu*, care a facutu una *confessione: accusatu convinsu de crimea sea, déro nu confessu; morti fora se fia confessi neci communicati;* 2. passiv., confessatu, reconnoscutu, datu pre facia, spusu, si de ací, manifestu, invederatu, incontestatu si incontestabile: *voienti'a nostra e confessa; vorbimu de lucruri manifeste si confesse.*

* CONFETERE, *confessi* si *confessei, confessu*, v., **confiteri** (d'in *con* si *fatere*); camu in acellu-asi intellessu cu *confessare.*

* CONFIDENTE, part. adj. s., **confidens** (ital. **confidente**, fr. **confident** si **confiant**); 1. care *confide* sau *se confide: omeni confidenti in fortun'a si poterile selle;* mai vertosu, care *confide* sau *se confide in sene*, animosu, coragiosu, si in speciale, care *se confide prea multu in sene*, cutediatoriu, presumtiosu, summetiu, insolente: *cellu innocente e si confidente; confidente si insolente;* 2. cui *se confide* cineva, cui increde interessile sau anim'a sea, amicu de aprope, familiariu, depositariu allu secreteloru, etc.: *nu e bene a luá de confidente pre antaniulu venitu; tu esti confidentele totoru doreriloru animei melle;* — in dramate, *confidente*=persona secundaria, cui una persona principale *confide* cogitele si sentimentele selle; — *confidente* se dice si cu intellessu reu de cellu ce serve ca administru secretu allu fapteloru rosinose alle cuiva: *confidentea adulterei.*

*CONFIDENTIA, s. f., (it. **confidenza**, fr. **confidence**, si **confiance**); calitate sau fapta a cellui *confidente:* 1. *a avé confidenti'a in sene, in altu omu care ua merita sau nu, in Domnedieu, in fortun'a sea; confidenti'a este adesea cutediantia si chiaru insolentia si impudentia;* 2. cu intellessulu de communicare si incredere a unui secretu: *a face una confidentia sau confidentie cuiva, false confidentie; a fi in confidenti'a cuiva*= *a avé confidenti'a cuiva*, differitu de: *a avé confidentia in cineva sau in ceva;* 3. *confidentia*=conventione secreta si illicita, in poterea carei-a una persona ecclesiastica tine unu beneficiu.

* CONFIDENTIALE, adj., (it. **confidenziale**, fr. **confidentiel**); de *confidentia*, care se tine de *confidentia* sau ar-

www.dacoromanica.ro

reta *confidentia : scrissori confidentiali.*

* CONFIDENTIARIU,-*a*, adj. s., (it. **confidenziario**, fr. **confidentiaire**); relativu la *confidentia : omu confidentiariu* si absol., *unu confidentiariu, confidente* in intellessulu de sub 2., *cui se confide cineva : confidentiariulu principelui;* déro si : *confidentiariu* = cellu ce a facutu una *confidentia* in intellessulu acestui cuventu de sub 3.

* CONFIDENTIOSU,-*a*, adj. (it. **confidenzioso**); plenu de *confidentia*, care prea usioru si prea multu *confide* sau *se confide*, in intellessu si bonu si reu.

* CONFIDERE, *confisi* si *confisei*, *confisu*, v., **confidere** (compara si it. **confidare** si **confidere**, fr. **confier**; d'in *con* si *fidere*); a fide sau a avé deplena increderе sau credentia : 1. intr., a se increde cu totulu, a nu trece cuiva prin mente co s'ar poté insellá, a se redimá cu deplena increderе pre cineva sau ceva : *cine pote confide in stabilitatea fortunei? a confide in poterile selle, in promissele altui-a; militarii confidu in virtutea loru si in a capitanului; a confide in soci, in amici, in Domnedieu, in providenti'a divina; se confidemu co vomu scote la bonu capitu ce amu inceputu; a confide in sene*, se dice si cu intellessu bonu, déro si mai vertosu cu intellessu reu de : a se increde prea multu si cu prea multa usiurentia in poterile selle, a se incommette, a cutediá, a se summetí, a fi presumtiosu si temerariu, a fi insolente si imprudente; — ca reflessivu, *a se confide*, dice mai multu de câtu simplulu *a confide;* — 2. trans., a increde, a committe cuiva ceva, si in speciale, a increde anim'a, secretele selle : *a confide cuiva fundulu cogitului seu, buccuriele si intristarile selle;* si refl., *a se confide cuiva* = a si descoperí cuiva anim'a; asiá si : *a se confide cu cineva.*

* CONFIGERE, *confissi* si *confissei*, *confissu* (si *confictu* = *confiptu*), v., **configere** (*con-figere*); 1. a fige sau prende unulu cu altulu prin *figere : a confige scandure cu grosse cuie;* 2. a petrunde prin figere, a strapunge, a gaurí : *a confige capriorele cu sagette;* — metaf., a fige in locu, a face pre cineva se n'aiba ce se respunda sau se faca, a infundá, a convince, etc.

CONFIGURARE, v., **configurare** (*configurare*); 1. a figurá unu ce assemine cu altu ce, a dá unui lucru figur'a altui lucru : *mentea, dupo unii filosofi, se configura cu obiectele ce concepe;* 2. a formá d'in mai multe parti; 3. a figurá in totulu seu unu ce; 4. a symbolisá : *panea, in eucharistía, configura corpulu lui Christu.*

CONFIGURATIONE, s. f., **configuratio** (it. **configurazione**, fr. **configuration**); actione si resultatu allu actionei de *configurare*, applicatu in speciale cu intellessu mai generale si mai vagu de câtu allu formeloru : *figura, imagine, forma*, cumu : *animalile de acea-asi specia au de regula acea-asi configuratione, fora inse se fia assemini; cristallele differiteloru sari au differite configurationi; configurationea unei continente, terre;* —in astronomía, cu acellu-asi intellessu in care se applica si *aspectu : candu stellele revinu in acea-asi configuratione.*

* CONFINE, adj., **confinis** *(con-fine);* vecinu unulu cu altulu : *capulu e confine cu collulu; agri confini, terre confini;* metaforice, forte assemine : *idee confini, generi de scriere confini.*

* COFINIU, s. m., pl.-*e*, **confinium**; d'in *confine*, stare de *confine*, vecinetate de limite, margine : *confiniele a doue terre vecine; confinie militarie;* metaforice, mare appropiare sau asseminare : *nu e confiniu intre virtuti si vitie.*

CONFIRMARE, v., **confirmare** *(confirmare);* a face cu totulu firmu, a stabilí pre de plenu, a intarí forte, 1. proprie : *a confirmá dentii ce se misca; a confirmá corpulu, poterile corpului si alle sufletului, sanitatea, pacea, amiciti'a, imperiulu, domni'a, unu decretu, unu privilegiu, una lege; Domnitoriulu confirma si sanctiona legile votate de camere;* 2. metaforice : *a)* vorbindu de anima sau coragiu, a dá coragiu, a animá, a inspirá increderе si taría de sufletu : *a confirmá ostile spariate; b)* vorbindu de fapte, disse, assertioni, etc., a probá, a demonstrá : *a refutá assertionile adversariului, apoi a confirmá cu*

www.dacoromanica.ro

potenti argumente dissele nostre; si cu subiectu de lucruri: *unu evenimentu confirma prevederile sau predictiunile cuiva;* de ací: *c)* in genere, a sustiné ceva ca addeveratu si certu, a assecurá, a incredentiá; *promitte si cu juramentu confirma co asiá e lucrulu.*

CONFIRMATIONE, s. f., **confirmatio;** actione de *confirmare*, mai vertosu in intellessulu metaforicu allu cuventului: *confirmationea spiriteloru vacillanti; confirmationile marturiloru;* de ací, ca terminu de retorica, *confirmatione*=acea parte a discursului, in care oratoriulu probedia si demonstra assertionile selle.

CONFIRMATIVU,-*a*, adj., **confirmativus;** care serve *a confirmare: rescripte confirmative de privilegie.*

CONFIRMATORIU,-*toria*, adj. s., **confirmator;** care *confirma* sau *serve a confirmare: confirmatoriulu unui imperiu, unei assertione.*

* CONFISCABILE, adj., (it. **confiscabile,** fr. **confiscable**); care se pote *confiscare.*

CONFISCARE, v., **confiscare** (*con* si *fiscare*); 1. a pune si a pastrá in *fiscu*, a pune bene in pastrare; 2. a luá pre sem'a *fiscului* publicu averea cuiva pentru una culpa sau detoría cotra fiscu, mai vertosu averea unui condemnatu la morte: *a confiscá una ereditate, a confiscá merci introdusse prin fraude, a confiscá essemplariele unei carte oprita; cui se confisca corpulu, se confisca si bonurile*=condemnationea la morte tragea dupo sene, in unele terre, si *confiscarea* averiloru; 3. prin estensione: *a confiscá unui scolariu cartile ce nu e permissu a lege; a confiscá mercile unui commerciante in favorea creditoriloru.*

CONFISCATIONE, s. f., **confiscatio;** 1. actione de *confiscare;* 2. lucrurile *confiscate.*

CONFISCATORIU,-*toria*, adj. s., **confiscator;** care *confisca: unu confiscatoriu nu se pote numí liberatoriu.*

* CONFISU,-*a*, part. d'in *confidere*, **confisus-a-um.**

* CONFISSU,-*a*, part. d'in **configere, confixus-a-um.**

* CONFLAGRARE, v., **conflagrare,** (*con-flagrare*), a luá *flacura*, a se inflacurá in tote partile, a se inflacurá forte, 1. proprie: *in diu'a candu se nascù Alessandru Magnu, conflagrà si arse templulu Dianei din Efesu;* 2. metaforice: *a conflagrá de amore sau de menía.*

* CONFLAGRATIONE, s. f. **conflagratio;** actione de *conflagrare*, vorbindu mai vertosu de apprenderea şi inflacurarea infricosiata a unui mare si importante lucru: *conflagrationea unui planetu; lumea*, dupo unii filosofi, *are se se finesca prin una conflagratione;* metaforice, mare revolutione: *conflagratione politica, sociale; conflagratione a totoru stateloru Europei.*

*CONFLARE, v., **conflare** (*con-flare;* redussu, prin stramutarea lui *c* in *g* si prin caderea lui *l*, la form'a: *gonfare;* care se aplica esclusivu numai in intellessu metaforicu de: *inflare de mundría*); 1. a sufflá tare, si de ací: *a)* a apprende, a attitiá, a inflammá, α) proprie: *a conflá foculu; intestine conflate;* β) metaforice: *a conflá ur'a, meni'a, furi'a, discordi'a, bellulu civile;* γ) mai vertosu, a inflá de desertatione, a *ingonfá*, a *infumurá*, (vedi parentesea de la inceputu si *ingonfare*); 2. a uní intimu parti intr'unu totu, espremendu co partile sunt ore cumu unite si fuse intr'una prin una singura *sufflare*, prin unu singuru *spiritu*, si in speciale, a funde si torná metalle, a faurí: *a conflá argentu, auru, statue de argentu, corona de auru, vase de argentu.*

*CONFLATILE, ad., **conflatilis;** d'in *conflatu*, facutu prin *conflare*, mai vertosu in insemnarea speciale a lui *conflare* de sub. 2.: *vitellu de auru conflatile; nu te inchiná la idolu neci sculptile neci conflatile.*

* CONFLATIONE, s. f., **conflatio;** actione si stare de *conflare: conflationea foculuí, fornului; conflationea bubei, discordiei; conflationea celloru deserti si superbi; conflationea de campane, de statue, de vase d'in metalle.*

*CONFLATORIU,-*toria*, adj. s., **conflator** si **conflatorius-um;** care *confla* sau *serve a conflare*, mai vertosu in insem-

www.dacoromanica.ro

narea speciale a acestui cuvent de sub 2: *abile conflatoriu de statue d'in auru si argentu;*—s. m. reale, *conflatoriu*, pl.-*e*, instrumentu de *conflatoriu* de metalle: officina, forma, etc., in care se fundu si se torna obiecte de metalle.

CONFLATU, -*a*, part. d'in *conflare*, **conflatus-a-um.**

* CONFLATURA, s. f., **conflatura**; resultatu allu actionei de *conflare*.

* CONFLICTARE, v., **conflictare**; d'in *conflictu*, forma intensiva a lui *confligere*, si prin urmare, a *conflige* cu violentia, si de ací, a dá la pamentu, a derimá, a ruiná, etc., in intellessu atâtu materiale câtu si ideale: *a conflictá si luptá cu inimicii patriei; conflictatu de multe casuri si redussu in profunda miseria.*

* CONFLICTATIONE, s. f., **conflictatio**; actione de *conflictare*.

* CONFLICTATORIU, -*toria*, adj. s., **conflictator**; care *conflicta*.

* CONFLICTIONE, s. f., **conflictio**; d'in *conflictu*, actione de *confligere: sonu resultante d'in conflictionea a doue corpuri, inversionata conflictione a ostiloru.*

CONFLICTU, s. m., pl.-*e*, **conflictus**; actu de *confligere: d'in conflictulu si frecatulu petreloru esse focu; mai multe conflicte urmara intre celle doue osti; sangerosu conflictu;* — metaforice: *conflictu de opinioni, de passioni;* mai pucinu bene inse: *conflictu de competentia de jurisdictione, intre doue tribunali, intre administratione si judecatoria.*

* CONFLIGERE, *conflissi* si *conflissei, conflissu* si *conflictu*, v., **confligere** (*con-fligere*); 1. intr., a se lovi unulu cu altulu, a se ciocní in preuna, si de ací, a se luá la bataia, a se bate: *a conflige cu inimiculu, a conflige contra inimicii jurati ai patriei; ostile confligu cu furia intre sene; venturi contrarie confligu intre densele; opinionile, passionile confligu de assemine intre densele;* 2. mai raru trans. a lovi unulu cu altulu, a lovi sau face se se lovesca impreuna.

CONFLISSU, -*a*, part. d'in *confligere*, **conflictus-a-um**: *petrele conflisse dau scanteie.*

* CONFLUENTE, part. adj. s., **confluens** (it. **confluente**, fr. **confluent**); care *conflue: riuri confluenti in Danubiu; pustule sau bube confluenti*, asiá de numerose si dese in câtu se attingu si se confundu; *cotyledoni confluenti*, asiá uniti la base, co nu se pote destinge originea loru;—s. m. reale, *unu confluente*: *a)* loculu unde se unescu doue cursuri de apa: *confluentele Seretului cu Danubiulu; b) confluentele senuriloru durei matre*=protuberantia occipitale interna, formata prin unirea celloru trei fascie alle durei matre.

* CONFLUENTIA, s. f., **confluentia**; actu si stare a cellui *confluente: confluenti'a a doue riurelle;*—adunare de mare multime de persone sau de lucruri: *confluentia de poporu.*

CONFLUERE, *conflussi, conflussu* sau *confluctu*, si

* CONFLUIRE, v., **confluere** (*confluere*); 1. a *flue* sau curre impreuna, a si uní cursulu de apa cu altu cursu de apa: *unu riu conflue cu altulu;* 2. metaforice, despre lucruri cari nu *fluu*, a se stringe, a se aduná, mai vertosu despre una mare multime care se stringe intr'unu locu: *numerosi straini conflussera si inundara terr'a; poporulu conflue in unde pre platia; nu mi confluu banii.*

CONFLUSSU, part. d'in *confluere*.

* CONFLUU, -*a*, adj., **confluus**; care *conflue*, camu in acea-asi insemnare cu a formei *confluente*.

* CONFLUVIU, s. m., pl.-*e*, **confluvium**; actione de *confluere*.

*CONFODERE, *confossi* si *confossei, confossu*, v., **confodere** (*con-fodere*); a *fode* sau sapá preste totu: *a confode agrulu, vii'a, gradin'a;* metaforice, *a confode unu omu, unu callu*, etc., a lu strapunge, a lu vulnerá greu si in multe locuri.

CONFORMARE, v., **conformare**, (it. **conformare**, fr. **conformer**); 1. a face *conforme*, a dá unui ce forma assemine cu form'a altui ce, si de ací, a face ceva assemine cu altu ceva, a adaptá, a accommodá sau regulá: *a si conformá vieti'a, faptele, portulu cu vorbele, cu principiele unei rigorosa morale;* 2. a dá una forma, si in speciale, a dá form'a cuvenita, a formá in modu armonicu si

www.dacoromanica.ro

artisticu : *a)* proprie : *apele au conformatu superfaci'a pamentului; lemnu conformatu cu securea, petre conformate; b)* metaforice : *a conformà mentea si anim'a copilliloru, a conformà espressionea atâtu prin allegerea câtu si prin constructionea cuventeloru;* 3. refless., *a se conformà : a)* a luá una forma, si in speciale, a luá form'a cuvenita ; *b)* a se face asseminea, a se adaptá, a se accommodá, si de aci, a se suppune, a se plecá, a condescende : *a se conformà cu voienti'a, cu dorenti'a, cu ordinile cuiva; a se conformà cu legea.*

CONFORMATIONE, s. f., **conformatio**, (it. **conformazione**, fr. **conformation**); actione si resultatu allu actionei de *conformare : conformationea vietiei si fapteloru nostre cu preceptele mentei sanitosa;* mai vertosu in insemnarea verbului *conformare* de sub 2. : *conformationea partiloru corpului, a organeloru; fericita conformatione, vitie de conformatione; conformationea vocei, suffletului, animei.*

CONFORMATORIU, -*toria*, adj. s., **conformator**; care *conforma*, mai allessu in insemnarea lui *conformare* de sub 2. : *conformatoriulu totoru lucruriloru d'in universu.*

CONFORMATU,-*a*, part. d'in *conformare*, **conformatus-a-um.**

CONFORME, adj., **conformis**, si

CONFORMU,-*a*, adj., **conformis**, (it. **conforme**, franc. **conforme**); de acea-asi forma cu altulu, assémine in forma cu altulu, si de aci, assémine cu altulu in calitatea sau natur'a sea, adaptatu, accommodatu, cuvenitu, concorde, etc.; *copia conforme cu originalele; caracteriele nostre nu su conformi, portu conforme cu vorb'a, vietï'a conforme cu dictatele rationei, sentimente conformi cu crescerea si nascerea, portare conforme cu impregiurarile; urmare conforme cu legea, cu ordinile sau cu instructionile date; idea conforme cu obiectulu seu;*—ca adverb., *a lucrà conforme cu legea, cu ordinile sau conformu legei, ordiniloru; a se portà conforme cu impregiurarile sau impregiurariloru.*

CONFORMITATE, s. f., (it. **conformità**, fr. **conformité**); calitate sau statu de *conforme : conformitatea copiei cu originalele, ideei cu obiectulu, vietiei cu dictatele rationei; similitudinea si conformitatea de caracterie concilia amore si amicitia*, — *conformitatea* inse nu e totudeun'a *similitudine*, déro pote fí adesea mai multu de câtu *similitudine.*

*CONFORTABILE, adj., (it. **confortabile**, fr. **confortable**); care se pote *confortare : doreri confortabili;* — reu introdussu, dupo usulu limbei francese, si cu intellessulu activu allu formei *confortativu: locuentia confortable;* ba chiaru si ca subst., cu intellessulu formei *confortu*=commoditati de traiu.

*CONFORTANTE, part. adj. (it. **confortante**), care *conforta : remediu confortante, alimente confortanti, scire confortante.*

* CONFORTARE, v., **confortare** (it. **confortare**, franc. **conforter**; d'in *con* si *fortе*); a face *forte*, a intari, a corroborá, a confirmá, atâtu in intellessu materiale, cumu : *a confortà stomaculu, manule, petiorele, totu corpulu, cas'a domnitoria*, etc. câtu si in intellessu ideale de : a dá taria de suffletu, a animá, a incoragiá, a escitá, a desteptá, a indemná, sau, a usiorá una dorere, a allená, a consolá, etc.: *a confortà pre cei afflicti, pre cei descoragiati; a confortà dorerea, temerea, speranti'a cuiva.*

* CONFORTATIONE, s. f., (it **confortazione**, fr. **confortation**); actione si resultatu allu actionei de *confortare : confortationea stomaculuï, confortationea celloru afflicti, celloru desperati.*

* CONFORTATIVU,-*a*, adj., (it. **confortativo**, fr. **confortatif**); aptu *a confortare*, care pote *confortà : alimente confortative de stomacu, cuvente confortative de dorere si intristare.*

* CONFORTATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **confortatore** si **confortatorio**); care *conforta* sau *serve a confortare : preuti confortatori ai condemnatiloru la suppliciu; scrissori confortatorie.*

* CONFORTU, s. m., pl.-*e*, (it. **conforto**, fr. **confort**); d'in *confortare*, actu si mai vertosu mediu de *confortare*, ce *conforta* sau serve *a confortare;* 1. in ge-

www.dacoromanica.ro

nere : *acestu alimentu e unu bonu confortu pentru stomacu; cuvintele vostre suntu unu micu confortu la crud'a mea dorere; essemplulu bonu allu celloru betrani e unu potente confortu pentru juni;* — applecatu si la person'a care consola sau *conforta : tu esti sengurulu confortu allu amaritei nostre ânime;*—2. in speciale, bona stare materiale, commoditate, facilitate de traiu : *poporele inaintate in cultura sentu ca mai multu lips'a confortului; confortulu insĕ nu depende de avutía: paupertatea insasi, prin economía, se pote buccurá de confortu.*

* CONFOSSU,-*a*, part. d'in *confodere*, **confossus-a-um.**

* CONFRACTU,-*a*, part. d'in *confringere*, **confractus-a-um.**

* CONFRACTURA, s. f., **confractura;** resultatu allu actionei de *confringere.*

* CONFRAGOSU,-*a*, adj., **confragosus** (*con-fragosu*); forte *fragosu*, forte aspru, inecale, ruposu, etc., 1. proprie : *agru confragosu, calli confragose;* 2. metaforice : *espressione confragosa, conditioni confragose.*

CONFRATE, s. m., (it. **confratello**, fr. **confrère**); cellu unitu cu altii prin legamentele morali de acellu-asi scopu, de acea-asi professione, de acelle-asi credentie, de acelle-asi aspirationi, de acea-asi sorte, etc., in intellessu bonu : *unu crestinu numesce confrate pre veri-ce altu crestinu; membrii acellei-asi corporationi si dicu confrate unulu altui-a;* mai vertosu se chiama *confrati* calugerii de acea-asi ordine; déro si in intellessu reu : *criminale uritu si de confratii sei.*

* CONFRATERNITATE, s. f., (it. **confraternitá**, fr. **confraternité**); calitate de *confrate*, luatu inse forte desu cu intellessu collectivu de : societate de *confrati*, mai vertosu societate de calugeri sau de alte persone cari si propunu a se consecrá impreuna la fapte de pietate si de devotione.

* CONFRATERNU,-*a*, adj., de *confrate : sentimente confraterne.*

CONFRATESCU,-*a*, adj., vedi *confraternu.*

CONFRATIA, s. f., vedi *confraternitate.*

CONFRECARE, v., **confricare**, (*confrecare*); a frecá impreuna cu potere, si de ací, a sfermá prin frecare, a storce prin frecare.

* CONFRECATIONE, s. f., **confricatio;** actione de *confrecare.*

* CONFRINGERE, *confregi* si *confrinsi* sau *confrinsci*, *confrintu* si *confractu*, v., **confringere** (*con-frangere*); a frange in multe si menute buccatelle, a sfermá : *a)* proprie : *a confringe oll'a, osselle;* 2. metaforice : *a confringe poterile, mundri'a inimicului.*

CONFRONTARE, v., (it. **confrontare**, fr. **confronter;** d'in *con* si *fronte=frunte*): a pune frunte in frunte=a pune facia in facia persone sau lucruri, spre a le compará sau spre a vedé déco concorda unele cu altele : *a confrontá marturii unii cu altii cumu si cu accusatulu; a confrontá doue copie alle acellui-asi originale; a confrontá testulu unui auctoriu cu allu altui auctoriu.*

CONFRONTATIONE, s. f., (it. **confrontazione** fr. **confrontation**); actione de *confrontare : confrontationea marturiloru cu accusatulu.*

* CONFUGIRE, v., **confugere**, (*confugire*); camu in acellu-asi intellessu cu *refugire*=a fugí sau allergá undeva sau la ceva spre scapare : *a confugí la unu castellu, la altariu, la misericordi'a cuiva.*

CONFUGIU, s. m., pl.-*e;* **confugium;** d'in *confugire*, camu in acellu-asi intellessu cu *refugiu*=locu de scapare.

* CONFUNDERE, *confunsi* si *confunsei*, *confunsu* si *confusu*, v., **confundere** (*con-fundere*); 1. a funde sau versá impreuna, a ammestecá, a turburá, *a)* proprie : *a confunde si ammestecá miere, acietu, oliu; unu riu si confunde apele cu altu riu; apa dulce a multoru fluvii rapidi, dupo ce se vérsa in mare, plutesce câtu-va pre ap'a sarata a marei, fora se se confunda cu acesta-a; b)* metaforice : α) in bene, a uní mai multe lucruri de acea-asi natura intr'unu totu bene combinatu, intr'unu totu armonicu: *suffletele a doi boni amici se confundu intr'unulu senguru; pictoriulu scie confunde diverse colori intr'unu totu armonicu;* β) in reu : α') a nu face destinc-

www.dacoromanica.ro

tione intre persone sau lucruri differenti, a ammestecá, a incurcá, a luá unele dereptu altele : *cei doi gemini sémina asiá de multu, in câtu esti espusu a confunde pre unulu cu altulu; a confunde benele cu reulu, detori'a cu passionea, justulu cu injustulu;* β') a pune in desordine, a conturbá : *a confunde ostile inimicului; ordinile armatei confuse si puse in fuga;* γ') vorbindu de mente si de alte parti alle intelligentiei, a ammetí, a incurcá, a lassá fora cuventu, a umilí, a rosiná, spariá, etc. : *acestu argumentu cauta se lu confunda; a confunde pre unu calumniatoriu, pre unu mentionosu; una intrebare neasteptata, evenimente estraordinarie, fapte mari si eroice*, etc., *confundu mentea, imaginationea omului; cellu fricosu se confunde usioru;* 2. a funde sau versá totu, a reversá.

* CONFUSIONE, s. f., **confusio**, (fr. **confusion**, it. **confusione**); actu si effectu allu actionei de *confundere*, cumu si stare a lucruriloru *confuse : confusionea apeloru mai multoru riuri; confusionea armatei, confusionea sufletului depinsa pre facia; mare confusione de idee.*

* CONFUSU,-*a*, **confusus-a-um**, part. d'in *confundere*, luatu si ca adj., *doue sufflete confuse in unulu, colori bene confuse;* — mai vertosu in insemnarile de : pusu in desordine, turburatu, incurcatu, si de ací, ammetitu, neintellessu, etc. : *una turma confusa de armati strinsi d'in tote gentile; mente confusa, notioni confuse; mentionosii confusi tacura; confusu de argumentele melle nu sciea ce se mai dica.*

* CONGELARE, v., **congelare**, *(con* si *gelare=gerare*, in *de-gerare);* a face se inghiacie, a inghiaciá de totu : *frigu intensu congela riurile* si *lacurile; a congelá oliu, sare;*—a face se se prenda, se se inchiage : *a congelá lapte;—a congelá fructe*, a face se prenda una pellicia sacharosa assemine cu ghiaci'a.

* CONGELATIONE, s. f., **congelatio**; actione si effectu allu actionei de *congelare*, inghiaciare sau degerare si degeratura : *congelationea apeloru dulci; unu frigu intensu pote produce congelationea si chiaru mortea animaliloru;* —ca terminu de pathología, *congelatione=*morbu in care membrele devinu rigide ca si cumu aru fi *congelate;*—*congelatione=*concretione ce se formedia pre paretii certoru caverne, de ací, *congelatione=*ornamentu de architectura care imita una *congelatione* naturàle.

* CONGELATORIU,-*toria*, adj. s., (fr. **congélateur**); care *congela* sau serve *a congelare;* de ací, s. m. reale, *congelatoriu*, apparatu de *congelatu* apa, fructe, etc.

* CONGEMINARE, v., **congeminare**; *a geminá* sáu a nasce duplu în acelluasi tempu, si de ací, a duplicá, a multiplicá.

* CONGEMINATIONE, s. f., **congeminatio**; actione de *congeminare.*

* CONGENERARE, v., **congenerare**; a generá sau nasce impreuna.

* CONGENERE si *congeneru,-a*, adj., **congener** (*con-genu*); de acellu-asi genu cu altulu : *plante congeneri, animali congeneri, morbi congeneri cu febrea; muscli congeneri*, cari concurru la aceaasi miscare, in opposetione cu *muscli antagonisti.*

* CONGENITU,-*a*, adj., **congenitus**, (it. **congenito**, fr. **congénital**; d'in *con* si *genitu* de la *genere*); genitu sau nascutu in acellu-asi tempu cu altulu, vorbindu mai vertosu de calitati bone sau relle ce le are cineva d'in nascere : *vitie congenite, difformitate congenita, surditate congenita, inclinationi congenite.*

* CONGERERE, *congerui, congerutu* si *congestu*, **congerere**, (*con-gerere*); a *gere* sau portá, duce impreuna, la unu locu, si de ací, a stringe, a aduná, a accumulá.

* CONGERIA, s. f., **congeries** si **congeria**; d'in *congerere*, accumulatione, acervu, multime de lucruri strinse la unu locu; mai vertosu, massa informa de lucruri strinse fora neci una ordine.

* CONGESTICIU si *congestitiu,-a*, adj. **congesticius-tius**; formatu prin *congerere : ageru congesticiu.*

* CONGESTIONE, s. f., **congestio**, (fr. **congestion**, it. **congestione**); actione si effectu de *congerere*, vorbindu mai ver-

www.dacoromanica.ro

tosu de unu licidu d'in corpu, care se accumula într'una parte a corpului: *congestione de sange, congestione cerebrale.*

CONGESTU,-*a*, d'in *congerere*: 1. part. passivu, **congestus-a-um**: *a mori congeste in stomacu;* 2. s. m., *congestu*, **congestus-ūs**: *a)* abstr., *congestulu fenului, paieloru in capitie si porcoie; b)* concretu, cumulu, acervu: *mare congestu de arena, de frundie.*

* CONGIALE, adj., **congialis**; relativu la *congiu*, de unu *congiu; una fedelia congiale plena de mustu.*

CONGIARIU,-*a*, adj. s., **congiarius-um**; relativu la *congiu*, care coprende unu *congiu*, si prin urmare affine in intellessu cu *congiale*, luatu inse mai vertosu ca subs. m. reale, *congiariu*, pl.-*e*: 1. subintellegundu *vasu*, vasu care contine unu *congiu;* 2. subintellegundu *donu* sau daru facutu poporului de mesur'a unui *congiu: congiariulu consistea mai antaniu in de alle mancarei: oliu, vinu, granu, sare, etc.; in urma congiariulu fu si donu de bani in summa nedeterminata*, daru impartitu militariloru sau poporului; de ací: 3. daru in genere, liberalitate, largitione; 4. moneta care representa unu *congiariu.*

* CONGIU, s. m., **congius**; mesura romana de licide, mai vertosu de vinu, care coprendea 6 *sestari* sau a optu-a parte d'in una amfora, adeco 10 litre romane.

CONGIURARE, v., vedi *incongiurare.*

* CONGLOBARE, v., **conglobare** (*conglobu*); a accumulá in forma de globu, a face globosu sau rotundu: *omeni de frigi conglobati in senc; marea conglobata in modu ecale pre superfaci'a pamentului;* metaforice, a accumulá probe preste probe pentru demonstrarea unei assertione, a accumulá argumente preste argumente, idee preste idee: *argumentatione conglobata, periodu conglobatu.*

CONGLOBATIONE, s. f., **conglobatio**; actione de *conglobare: conglobatione de mai multi juni, de argumente.*

* CONGLOMERARE, v., **conglomerare** (d'in *con* si *glomerare*=*ghiemurare*) a stringe in forma de *ghiemu*, a infasciorá, a incollací, a volve, si de ací, a accumulá, a stringe.

* CONGLOMERATIONE, s. f., **conglomeratio**; actione si effectu de *conglomerare.*

*CONGLOMERATU,-*a*, part. d'in *conglomerare*, **conglomeratus-a-um**, luatu inse si ca s. m. reale, *conglomeratu* (it. **conglomerato**, fr. **conglomerat**), aggregatu de substantie minerali diverse: *conglomeratele se afla in tote stratele de terrene sedimentarie.*

* CONGLORIFICARE, v., **conglorificare**; a glorificá impreuna: *se conglorificámu pre Filiulu cu Tatalu.*

CONGLUTINARE, v., **conglutinare**, (*con-glutinare*); 1. a glutiná impreuna sau lipí cu *glutinu* mai multe lucruri sau parti: *a conglutiná petre cu cementu: albinele conglutina fagurii intre densii;* 2. a reduce unu licidu la statu *glutinosu* sau viscosu: *se credea co certe venine conglutina sangele;* 3. metaforice: *a)* a collegá, a imbiná, a legá strinsu impreuna: *a conglutiná amicitie, concordia, ânimile prin amore; b)* a compune, combiná, faurí, imaginá: *a conglutiná unu dolu, insidie.*

CONGLUTINATIONE, s. f., **conglutinatio**; actione si effectu de *conglutinare: conglutinatione naturale a ulcereloru; conglutinationea petreloru, cuventeloru intr'unu totu numitu periodu.*

CONGLUTINATIVU,-*a*, adj., (it. **conglutinativo**, fr. **conglutinatif**); aptu *a conglutinare.*

CONGLUTINATORIU,-*toria*, adj. s., care *conglutina* sau serve *a conglutiná: conglutinatoriulu unei machine scie a ua disolve mai currendu de câtu altii.*

CONGLUTINOSU,-*a*, adj., **conglutinosus**; tare glutinosu, strinsu unitu prin *conglutinare.*

* CONGRATULANTE, part. adj.: **congratulans**, (it. **congratulante**, fr. **congratulant**); care *congratula* sau se *congratula.*

* CONGRATULARE, v., **congratulari** (*con-gratulare*); 1. a gratulá in mare numeru, a gratulá in multime: *toti congratula capitanului pentru victori'a castigata; se ne congratulàmu de acesta fe-*

www.dacoromanica.ro

ricire; 2. a gratulá d'in anima, cu multa ardore sau cu solemnitate.

CONGRATULATIONE, s. f., **congratulatio,** actione de *congratulare.*

CONGRATULATORIU,-*toria,* adj. s. (it. **congratulatore** si **congratulatorio**); care *congratula* sau serve *a congratulá: congratulatorii invingutoriului; scrissore congratulatoria.*

* CONGREDERE, *congressi* si *congresci, congressu,* v., **congredi** (d'in *con* si *gradere*); a *grade* sau merge, vení impreuna, a se aduná sau stringe la unu locu, a se intelni, cu scopu: 1. bouu sau amicale, spre a couversá, a se intellege, a desbate, etc.; 2. reu sau ostile, spre a se certá, a se luptá, a se bate.

* CONGREGABILE, adj., **congregabilis;** care usioru se pote *congregare: animali congregabili.*

* CONGREGANTE, part. adj., **congregans,** (it. **congregante**); care *congrega* sau *se congrega.*

CONGREGARE, v., **congregare** (*con gregare*); 1. a stringe, sau uní in *grege: pecurele se congrega, éro celle mai multe fere nu se potu congregá; a congregá ouile selle cu alle altui-a;* 2. prin estensione, a aduná, a stringe la unu locu una multime de persone sau lucruri: *a congregá intr'unu locu omeni, osti; cetatianii se congrega la curia; celli boni nu se potu congregá cu celli rei: moleculele affini se congrega;*—metaforice: *a congregá argumente, cuvente de acelluasi intellessu.*

CONGREGATIONE, s. f., **congregatio;** actione si effectu de *congregare: congregationea omului cu alti omeni, congregationea argumenteloru;* mai vertosu, persone *congregate* si institutionea ce le unesce: *congregatione religiosa de monachi sau de monache, congregationea celloru credentiosi intr'una baserica universale; doct'a congregatione a academiciloru.*

CONGREGATIVU,-*a,* adj., **congregativus;** aptu sau potente a *congregare.*

CONGREGATORIU,-*toria,* adj. s., **congregator** si **congregatorius;** care *congrega* sau serve *a congregare.*

CONGREGATU,-*a,* d'in *congregare:* 1. part. passivu, **congregatus-a-um;** 2. s. m. abstr., *congregatu*=**congregatus-ūs,** camu in acea-asi insemuare cu form'a *congregatione.*

* CONGRESSIONE, s. f., **congressio;** d'in *congressu,* actione de *congredere: congressionea amiciloru, ostiloru; congressionea masculului cu femin'a.*

* CONGRESSU,-*a,* d'in *congredere:* 1. participiu, **congressus-a-um,** striusu la unu locu, adunatu; *ostile congresse se batura indclungu si cu inversionare;* ca mai desu inse: 2. substant. m. reale, *congressu: a)* abstractu, actione de *congredere,* camu in acea-asi insemnare cu a formei *congressione: congressulu luptatoriloru, masculiloru cu feminele, gladiatoriloru, atomiloru; congressulu lui Numa Pompiliu cu nymph'a Egeria; in jurisprudenti'a de alta data a certoru terre, congressulu erá admissu ca proba de potenti'a sau impotenti'a celloru insorati; b)* concretu sau mai bene collectivu, adunantia de persone pentru facende importanti, cumu: α) adunantia de potentati sau de ministri de potentati pentru facende politice: *congressulu de Vienn'a;* β) adunantia de invetiati cari se stringu spre a desbate punte d'in scientia importanti: *congressu scientificu, archeologicu, pedagogicu;* γ) in statele unionei americane, *congressulu* este adunanti'a legislativa a terrei.

* CONGRU si *gongru,* s. m., **conger** si **congrus** (γόγγρος, it. **congro** si **gongro,** fr. **congre**); specia de pesci d'in genulu *murena,* **murena conger** lui *Linneu.*

* CONGRUENTE, partic. adj., **congruens,** (it. **congruente**); care *congrue: parti congruenti intre sene si cu totulu, cuvente congruenti cu addeverulu, triangle congruenti; numeru congruente,* (vedi *numeru congruu*).

* CONGRUENTIA, s. f., **congruentia,** (it. **congruenza,** fr. **congruence**); calitate sau statu de *congruente: congruenti'a partiloru ce compunu totulu, congruenti'a verbului cu subiectulu in numeru si persona; congruenti'a douoru triangle; congruenti'a douoru numere,* (vedi *numeru congruu*).

* CONGRUERE, v., **congruere,** si

www.dacoromanica.ro

* CONGRUIRE, v., **congruere** (dupo unii, d'in *con* si *ruere* cu unu *g* interpusu); a curre impreuna, a se rapedí unulu cotra altulu, a vení impreuna, a se attenge, a se intelní, a se impreuná, a se uni, etc., 1. proprie : *picaturele de apa ce cadu in vasu congruescu si se confundu;* ca mai desu inse : 2. metaforice, a se uni, a se cuvení, a armonisá, a concordá, a consuná : *a)* in genere : *celle ce spuneti acumu nu congruu cu celle spuse mai inainte; spusele totoru-a congrueau intre densele; portulu nu congrue cu vorb'a; unu adiectivu congrue cu substantivulu in genu, numeru si casu; numai intr'unu lucru differimu, éro in tote celle alte congruimu; b)* in speciale : α) a consuná in respectulu tempului : *dillele si mensii congruu cu mersulu lunei si allu sorelui;* β) a fi ecale in respectulu marimei : *unu trianglu congrue cu altulu, doue cercuri congruu, candu sunt ecali;* de ací, *congruente :* α') armonisatu, adaptatu, cuvenitu, ammesuratu, etc., cu altulu : *viétia congruente cu disciplin'a;* β') ecale : *trianglu congruente cu altulu;* γ') consonante in sene si cu sene, armonicu, proportionatu : *corpu congruente in tote partile selle.*

* CONGRUU,-*a*, adj., **congruus**, (it. **congruo**, fr. **congru**); d'in *congruere*, camu in aceĭlu-asi intellessu cu allu formei *congruente*=cuvenitu, aptu sau adaptatu, ammesuratu, etc. : *respunsu congruu intrebarei; la tempulu congruu, la or'a congrua; espressioni congrue concepteloru;—numeru congruu cu altu numeru*, sau *numere congrue*, se dice de doue numere inecali, déro a caroru differentia se divide essactu cu uuu numeru tertiu numitu *modulu.*

CONICINA, s. f., vedi *conina.*

CONICITATE, s. f., (it. **conicità**); calitate de *conicu*, configuratione *conica* a unui corpu.

CONICU,-*a*, adj., (it. **conico**, fr. **conique**); relativu la *conu*, care are figura de *conu : capitinele de sacharu sunt conice; munti conici; sectioni conice*, linie produsse prin sectioni facute in superfaci'a curba a *conului : sectionile conice se chiama si curbe conice; sectionile conice* sunt : *cerculu, ellipsea, parabol'a, hyperbol'a.*

CONIDE, adj. s., (it. **conide**, fr. **conide**; d'in *conu*); care sémina cu conulu; de aci s. f., *conide,-a*, corpulu rotundu ce se produce pre certi *licheni* si care serve, probabile, la reproductionea speciei.

†† CONIECERE, v., *coniecui, coniecutu* si *coniectu*, **conjicere**, a arruncá impreuna, a arruncá in acellu-asi locu, a combiná, a cugetá, a conchide d'in diverse circonstantie, si de aci: a presuppune, a dá cu parerea, si in specia, dupo semne, vise, oracle, passeri si altele, a predice, a profetá, a diviná sau interpretá, a esplicá unu semnu, unu visu, unu oraclu, etc.

* CONIECTARE, v., **conjectare** (d'in *coniectu*); 1. mai raru cu insemnarea de : a arruncá impreuna; ca mai desu inse : 2. prin cogitare sau argumentare a pune impreuna, a combiná, a conclude, a presuppune : *a coniectá dupo facia meni'a, rellele cogite alle cuiva;* in speciale, a conclude d'in certe semne, a predice, a interpretá, a profetisá : *a coniectá d'in unu visu mari calamitati fiitorie.*

* CONIECTATIONE, s. f., **conjectatio**; actione si effectu allu actionei de *conjectare : coniectationea celloru fiitorie dupo celle presenti.*

* CONIECTATORIU,-*toria*, adj. s., **conjectator** si **conjectatorius**; care *coniecta* sau serve *a coniectare : coniectatoriu dupo vise; semne coniectatorie.*

*CONIECTIONE, s. f., **conjectio** (d'in *coniectu*); actione de *coniecere*, mai vertosu in insemnarea speciale de : presuppunere, predicere, interpretare : *coniectionea viseloru.*

* CONIECTORIU,-*toria*, si *trice*, adj. s., **conjector-trix** (d'in *coniectu*); care *coniece*, in insemnarea speciale a lui *coniecere* de presuppunere, interpretare, esplicare si mai vertossu, interpretare dupo semne, devinare, predicere, profetisare : *coniectorii de vise; cuventele vostre obscure au lipse de unu ageru coniectoriu.*

CONIECTRICE, s. f., vedi *coniectoriu.*

*CONIECTU,-*a*, d'in *coniecere*: 1. part. pass., **conjectus-a-um**, luatu de regula

www.dacoromanica.ro

ca adiectivu; 2. s. m. abstractu, **conjectus-ŭs**; camu in acea-asi insemnare cu a formei *coniectione*.

CONIECTURA, s. f., **conjectura** (it. **congettura**, fr. **conjecture**; d'in *coniectu* de la *coniecere*); actione si effectu allu actionei de *coniecere*, in insemnarile speciale de : 1. judeciu, conclusione, opinione data pre certe apparentie asupr'a unui ce obscuru si incertu, dare cu parerea, presuppunere, devinare; indiciu sau semnu dupo care judica sau opina, conclude, presuppune cineva ceva : *coniectura fundata, nefundata, falsa; a face coniecture, a trage coniecture d'in ceva; unu evenimentu provoca multe coniecture; a argumentá cu coniecture; coniectur'a rationale differe de inductione;* 2. conclusione trassa d'in semne prenuntiatorie, interpretare de vise, devinare, profetisare : *conjecture de celle fiitorie dupo semne ce nu potu avé intellessulu ce li se da.*

* CONIECTURALE, adj., **conjecturalis**; relativu la *coniectura : medicin'a este scientia coniecturale*, fundata pre *coniecture; critica coniecturale; cause de judecata coniecturali.*

* CONIECTURARE, v., **conjecturare**; a face una *coniectura* sau multe *coniecture : cine coniectura bene, divina bene; coniecturàmu numai in lucruri de cari nu avemu probe demonstrative; mediculu de celle mai multe ori nu pote de câtu coniecturá.*

* CONIFERU,-*a*, adj., **conifer**, (it. **conifero**, fr. **conifère**; d'in *con* si *ferere*); care porta sau produce *coni*, in insemnarea cuventului *conu de fructu cu forma conica*, cumu e allu *abietelui, pinului, fagului*, etc., *coniferii cupresi, plante conifere*; de ací s. f. pl. *conifere*, familie de plante cu inflorescentia de forma *conica : arborii de famili'a coniferelor se numescu si arbori verdi, pentru co si conserva frundiele in cursulu anului intregu; sunt si conifere fossili.*

* CONIFLORU,-*a*, adj., (fr. **coniflore**; d'in *conu* si *flore*); cu flori in forma *conica : plante coniflore.*

* CONIGERU,-*a*, adj., **coniger**, (d'in *conu* si *gerere*); care porta sau produce *coni*, camu in acea-asi insemnare cu *coniferu*, cu differenti'a inse co *coniferu* e terminu scientificu, éro *conigeru* pote intrá in stylu poeticu : *conigerii pini.*

CONINA, s. f., vedi *coninu.*

CONINU,-*a*, adj. s., (it. **conino-a** si **conicina**, fr. **conicine**); de *coniu*;—s. f. *conina*, substantia alcaloide, veninosa, care se estrage d'in sementiele, foiele si stelulu *coniului.*

* CONIROSTRU,-*a*, adj., (fr. **conirostre**; d'in *conu* si *rostru*); cu rostru conicu; de ací s. f. pl. *conirostre*, familia de passeri cu rostru grossu, tare si conicu.

* CONISTERIU, s. m., pl,-*e*, **coniste-rium** (κονιστήριον, de la κόνις=*pulbere*); locu allu gymnasiului anticu, unde athletii dupo ungere cu oliu, se presarau si frecau cu pulbere.

* CONITE, s. f., (it. **conite**, fr. **conite**); specia de minerale aflatu peno acumu numai in Islandia.

* CONIU, s. m., (**conium**= κώνειον = fr. **conium**); genu de plante numitu si *cucuta.*

CONJECTURA, *conjecturare*, etc., vedi *coniectura, coniecturare.*

* CONJUGABILE, adj., (it. **conjugabile**, franc. **conjugable**); care se pote *conjugare.*

* CONJUGALE, adj., **conjugalis**; de *conjuge*, relativu la *conjuge : amore conjugale, credentia conjugale; unione conjugale*=casatoría.

CONJUGARE, v., **conjugare**, (it. **conjugare** si **congiugare**, fr. **conjuguer**); 1. a *jugá* sau legá impreuna : *a conjugá amicitia;* 2. in speciale : *a)* a uní in casatoría : *a si conjugá una muiere; b)* a pune si dice in ordine formele personali, temporali si modali alle unui verbu : *a conjugá unu verbu; copillulu nu scie inco conjugá si declinâ.*

CONJUGATIONE, s. f., **conjugatio** (it. **conjugazione** si **congiugazione**, fr. **conjugaison**); actione si effectu allu actionei de *conjugare;* 1. in genere : *conjugatione de nervi*, legatura de una parechia de nervi; 2. in speciale, ca terminu de grammatica : *a)* affinitate de cuvente essite d'in acea-asi radecina; déro mai vertosu :

www.dacoromanica.ro

b) totulu flessioniloru ce pote luá unu verbu, flessioni prin cari se arreta numerele, personele, tempurile, modurile: *a invetiá conjugationile, regulele conjugationiloru; conjugationea greca, latina, româna, regularia, irregularia, defectiva; se destingu, in limba nostra, ca si in cea latina, patru conjugationi.*

CONJUGATORIU,-*toria*, adj. s., **conjugator** si **conjagtorius**; care *conjuga* sau serve *a conjugá*.

CONJUGATU,-*a*, d'in *conjugare*: 1. part. passivu, **conjugatus-a-um** (compara si it. **conjugato** si **congiugato**, fr. **conjugué**); *verbu bene conjugatu; cuvente conjugate*, affini prin originea loru; *persone conjugate prin amore si legitima casatoría; nervi conjugati*, servindu la acea-asi functione; *folie* sau *frundie conjugate*, alle caroru foliore sunt dispuse in parechie de amendoue laturile petiolului; *diametre conjugate*, d'in cari unulu e totu de un'a parallelu cu cordele ce cellu altu divide in doue parti ecali; *hyperbole conjugate*, descrisse cu acelle-asi assi asiá co assea primaria a unei-a este assea secundaria a cellei alte; *puntu conjugatu*, la care se reduce una ovale; *asse conjugata*, cellu mai micu d'in celle doue diametre alle unei ellipse; *formule imaginarie conjugate* se dicu, in algebra, doue binomie imaginarie cari differu numai prin semnulu terminului imaginariu; 2. supinu: *regule de conjugatu verbele.*

* CONJUGE, s. m. si f., **conjux** (it. **conjuge** si **congiuge**); d'in *conjungere*, cellu legatu sau cea legata prin casatoría, sociu sau socia: *boni conjugi; Junone erá conjugea lui Joue.*

* CONJUGIALE, adj., **conjugialis**; relativu la *conjugiu: derepturi conjugiali.*

* CONJUGIU, s. m., pl.-*e*, **conjugium** (d'in *conjugare* sau *conjungere*); legatura si statu allu cellui legatu sau unitu, si in speciale legatura si statu allu *conjugiloru* sau casatoritiloru, casatoría, impreunare prin casatoría.

CONJUNCTIONE, s. f., **conjunctio** (it. **congiunzione**, fr. **conjonction**); actione de *conjungere*, statu allu celloru uniti prin *conjungere*, cumu si ce serve *a conjungere*; 1. in genere: *omulu e facutu pentru conjunctione si congregatione cu seminii sei; puntu de conjunctione a mai multoru persone, lucruri, idee; conjuctione naturale*=sympathia; 2. in speciale: *a)* unione a masculului cu femin'a, si mai vertosu, unione legitima prin casatoría, si de ací, affinitate, comnatía; *b)* unione prin amore, amicitia; *c)* in logica, retorica sau grammatica: α) unire a concepteloru sau judecieloru, cumn si a espressioniloru acestoru-a; de ací: β) *conjunctione* = particella, specia de cuventu ce serve a legá doue cogitationi sau proposetionile ce espremu aceste cogitationi: *conjunctioni coordinative, subordinative; d) conjunctione a corpuriloru ceresci, a planetiloru, stelleloru*, etc., atare posetione in care aceste corpuri au acea-asi longitudine, pentru co in acesta posetione arcurile loru perpendicularie pre eccliptica coincidu si se *conjugu* in acellu-asi puntu allu eccliptícei; sau: *unu astru e in conjunctione cu sorele*, candu centrele sorelui, astrului si pamentului sunt in acellu-asi planu perpendicularin la eccliptica.

CONJUNCTIVU,-*a*, **conjunctivus** (it. **congiuntivo**, fr. **conjonctif**); care pote *conjunge*, care *conjunge* sau serve *a conjunge: particelle conjunctive* (vedi *conjunctione* sub 2, *c*, β); asiá si: *locutioni conjunctive, espressione conjunctiva; modu conjuctivu* = *modu subjunctivu*, si absolut. *conjunctivu-lu: conjunctivulu espreme, de regula, possibilitatea logica a unui judeciu.*

CONJUNCTU,-*a*, part. adj., **conjunctus-a-um** (it. **congiunto**, fr. **conjoint**); un'a d'in formele de participiu alle verbului *conjungere*, luata de regula ca adj. cu tote insemnarile lui *conjungere*: 1. in genere, unitu, legatu, strinsu legatu, si de ací, cuvenitu, ammesuratu, etc.: *vitie conjuncte cu ulmii; de asse sunt conjuncte rotele; disjuncti in spatiu, amicii sunt conjuncti prin anime; ânime conjuncte in caritate; amicu conjunctu*, forte de aprope, si de ací absol. ca subst. *unu conjunctu*, amicu sau consange de

www.dacoromanica.ro

aprope; *celle conjuncte* cu unu corpu sunt proprietati inerenti acellui corpu, in opposetione cu celle *accidentali* sau *accessorie;* 2. in speciale: *a)* unitu prin casatoría, prin amicitia: *conjunctii* = casatoritii; *conjunctulu ce remane in vietia dupo mortea cellui altu conjunctu; b) tonuri conjuncte* se dicu in musica celle ce se succedu immediatu suindu sau descendendu; *c) littere conjuncte*, unite intr'una, cumu: *æ; d) stamine conjuncte*, unite prin antherie; *folie* sau *frundie conjuncte*, unite in partea inferiore; *e) regula conjuncta*, operatione aritmetica prin care se determina reportulu a doue numere prin reportele cunnoscute ce au cu alte numere.

CONJUNCTURA, s. f., (it. **conjunctura** si **congiuntura**, fr. **conjoncture**); d'in *conjunctu* de la *conjungere*: 1. actu de *conjungere*, déro mai vertosu effectu allu *conjungerei*, si de ací, locu sau mediu de *conjungere*, inchiaiatura, legatura: *conjunctur'a bracciului, capului, capriorului cu trabea;* 2. prin metafore, evenimentu strinsu collegatu cu altele, coincidentia de circumstantie, occasione, opportunitate: *conjuncturele bellului si tempului nu se accommoda omeniloru, ci omenii cauta se se accommode conjuncturelorú; conjuncture bone, fericite, relle, nefericite; a se folosí de conjuncture.*

CONJURARE, v., **conjurare**, (it. **congiurare**, fr. **conjurer**, d'in *con* si *jurare*); 1. a jurá impreuna, a se legá mai multi cu juramentu la ceva: *a)* la ceva bonu: *incepù conscriptionea in tota terr'a, pentru ca toti junii in stare de a portá arme se pota conjurá; toti conjurara se resbone acea desonore; Greci'a conjurata a resboná insult'a addussa ei de Asiatici;* prin metafora, applecatu si la lucruri: *mii de navi conjurate*, plene de omeni *conjurati;* de ací, *conjurare*=a se uní: *venturile conjurate suffla favorabili; b)* la ceva reu, a conspirá, a se intellege si urdí in ascunsu restornarea ordinei stabilite, detronarea domnitoriulni, ruin'a si perderea cuiva, etc.: *a conjurá contra republica, contra principe; a conjurá se incenda cetatea, se ommoria pre cetatianii úvuti; omenii impi conjura si contra Domnedieu, contra virtute, contra totu ce e santu si inviolabile; a conjurá mortea, perderea cuiva; a se conjurá* dice mai multu de câtu simplulu *a conjurá: tote poporele Istrului se conjura contra Roma;* si despre lucruri: *Istrulu conjuratu in contr'a Romei;* — s. m., *unu conjuratu* = unu conspiratoriu: *unulu d'in conjuratii ce se unisse cu Catilina;* 2. a rogá cu juramentu, a rogá ferbente: *te conjuru se nu mi faci acestu reu;* 3. a essorcisá, a jurá pre diavoli se fuga, se se departedie de undeva.

CONJURATIONE, s. f., **conjuratio**; actione de *conjurare*, mai vertosu in intellessulu cuventului de sub 1. atâtu in bene, câtu si mai allessu in reu: *conjurationea consorissiloru se face currendu si cu tumultu; conjuratione in contr'a ordinei publice;*—cu intellessu concretu, *cei conjurati*, societatea celloru *conjurati*: *capii conjurationei, conjurationea omeniloru celloru mai perduti.*

CONJURATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **congiuratore**); care *congiura*, camu in acellu-asi sensu cu form'a *conjuratu*, luata ca substantivu.

CONJURATU,-*a*, part. s., **conjuratus**; vedi *conjurare*.

†† CONNECTERE, *connessi* si *connessei*, *connessu*, v., **connectere** *(connectere); a necte* sau nodá impreuna, a implettí sau impletticí, a incollací, a legá strinsu, a uní, etc. Radecin'a urmatórieloru: *connessu, connessione, connessivu, connessitate.*

* CONNESSIONE, s. f., **connexio** (it. **connessione**, fr. **connexion**); actione si statu produssu prin actione de *connectere*, strinsa legatura, si mai vertosu in intellessu metaforicu, strinsa relatione: *innumerabili connessioni de eveninente, arti ce stau in connessione cu pictur'a; nu se-vede neci una connessione intre principie si consecentiele trasse; connessionea ideeloru, partiloru unei machina; celle spuse nu stau in connessione cu celle ce acumu spuni.*

* CONNESSITATE, s. f., (it. **connessitá**, fr. **connexité**); calitate sau statu allu cellui *connessu* in insemnarea ideale a cuventului: *connessitatea unei causa*

www.dacoromanica.ro

cu alta, e mare connessitate intre morale si jurisprudentia, — differitu prin urmare de *connessione*.

CONNESSIVU,-*a*, adj., **connexivus** (it. **connettivo**); aptu sau potente *a connectere : particelle connessive.*

CONNESSU,-*a*, d'in *connectere* : 1. part. pass. **connexus-a-um** : *bracie connesse, idee connesse, causa connessa cu alta, facende connesse;* 2. s. m. abstractu, **connexus-ūs,** actione de *connectere.*

* CONNIVENTE, part. adj., **connivens** (it. **connivente**); care *connive : magistrati conniventi cu culpabilii, parente connivente la rellele urmari alle filiului;* — applecatu la parti de fientie organice, cari se stringu si se imbina : *calice conniventi, corolle conniventi,* alle caroru petale sau sepale sunt convergenti, tendendu a se appropiá si imbiná; *valvule conniventi,* cretiture pre paretii membranei interna a intestineloru; *aripe conniventi,* vorbindu de aripiorele insecteloru, cari, candu se redica in susu, se attingu si se imbina la capitu sau la altu puntu allu superfaciei loru superiore.

* CONNIVENTIA, s. f., **connivenția** (it. **connivenza,** fr. **connivence**); calitate sau dispositione a cellui *connivente : conniventi'a tatalui a fostu caus'a totoru disordiniloru filiului; fora conniventi'a capiloru, subalternii n'aru fi cutediatu se se porte asiá;* — complicitate reale : *unu blastematu erá in conniventia cu cellu altu, spre a committe crimea.*

† CONNIVERE, v., **connivere** (d'in *con* si *nivere=nicare* sau *nictare*); a se inchide, vorbindu de ochi; a inchide, vorbindu de ochi, lucru ce se face sau de somnu, sau de multa lumina, sau de frica, etc.; de ací, prin metafora, a inchide ochii, spre a nu vedé unu reu ce se face, a simulá co nu vede neci intellege reulu ce se face; a nu se oppune la reulu ce se face, a lassá se se faca; a participá, trecundu cu vederea, la unu reu ce e detoriu si pote cineva a l'impedicá, a fi complice, etc. Radecin'a vorbeloru : *connivente, conniventia.*

CONNOSCENTE, part. adj., **cognoscens;** care *connosce.*

CONNOSCENTIA (pronuntiatu si *cunnoscintia*), s. f., **notitia, notio, cognitio, conscientia; usus,** (it. **conoscenza,** fr. **connaissance**); 1. facultate, cumu si actu allu facultatei de *connoscere : a perde connoscenti'a, a recuperá connoscenti'a; lesinatu stetei mai multe ore fora sentire si connoscentia; una ammetire lu facù se perda connoscenti'a; orbi'a passionei ve face se perdeți connoscenti'a; moribundi ce pastredia connoscenti'a peno la ultim'a sufflare; a si vení in connoscentia* = a si vení in sentire; a revení d'in callea ratecirei; *unu ce adjunge la connoscenti'a cuiva, e in connoscenti'a cuiva; a dá unu ce in connoscenti'a cuiva, a suppune ceva la connoscenti'a cuiva, a avé sau nu avè ceva in connoscentia;* 2. ce se *connosce,* conceptu, notione, idea, representatione, etc., ce si face sau are cineva de una persona sau de unu lucru : *a)* in genere : *connoscentia de Domnedieu, de omeni si de lucruri, de locuri si de fapte, de cause si de effecte, de arti, de scientie, de commerciu, de limb'a materna, de limbe straine; connoscenti'a benelui si reului, ânimei omenesci, aspirationiloru rationei, indigentieloru poporului; a luá connoscentia de ceva, a avé connoscentia de unu ce; b)* in speciale : α) conceptu sau notione conforma cu addeverulu si depusa in thesaurulu memoriei; *connoscentia certa, reale, adecata obiectului;* β) scientia, invetiatura, instructione : *connoscentie scientifice, artistice, limbistice, administrative, juridice; connoscentie vaste, profunde, variate, marginite: a nu avé connoscentiele cerute pentru essercitiulu unei functione; omu cu multe connoscentie, fora neci una connoscentia de primele elemente alle detorieloru sociali; a si inavutí mentea, prin lectura, cu multe connoscentie utili;* — *connoscentia* differa inse de *scientia;* — 3. relatione, commerciu de familiaritate cu una persona, si de ací si cu insemnarea concreta de persona *connoscuta,* familiaria, amica, etc. : *a avé multe connoscentie intre professori : a avé connoscentia cu multi d'intre barbatii insemnati; a face connoscentia cu toti, boni si rei, a dorí se faca connoscenti'a cuiva, acestu omu*

www.dacoromanica.ro

este una vechia connoscentia a familiei nostra; inse : *tote connoscentiele cuiva nu su amicitic sau amici ai lui.*

CONNOSCERE (pronuntiatu si *cunoscere*), *connoscui, connoscutu*, v., **cognoscere** (*con-noscere*), inse romanesculu *connoscere* correspunde, in multele si variele selle insemnari, nu numai la **cognoscere**, ci si la : **noscere, agnoscere, dignoscere, internoscere, pernoscere**, etc. (compara : it. **conoscere** si **cognoscere**, isp. **conocer**, port. **conhocer**, prov. **conoscer** si **conoisser**, vechiu fr. **cognoistre**, nou fr. **connaître**); I. a si face sau capitá conceptulu, ide'a de unu obiectu asiá, co, presentandu-se acestu-a sensului sau mentei, se pota mentea judicá sau affirmá, co obiectulu este acellu-asi; cumu si, a avé sau possede ide'a unui obiectu : 1. prin sensulu esternu, *a)* cu obiectu de persona : *investitu, cumu esti cu aceste vestimente nu te connoscu; a connosce pre cineva d'in vedere, d'in una scngura vedere, in persona, dc nume, d'in scrissori; a connosce toti cetatianii pre nume;* si cu obiectu de parti alle personei : *a connosce faci'a, vocca, fruntea, nasulu, passulu, mersulu cuiva*, etc., locutioni appropiate prin intellessu, déro totusi differite de locutionile : *a connosce pre cincva dupo facia, dupo voce, dupo mersu, dupo vorba : lculu dupo unghia se connosce; b)* cu obiectu de lucru : *a connosce saporile, saporea unui lucru, unu scriptu, una carte, una armatura, unu vestimentu, plant'a, una planta sau plantele, loculu, cas'a, callea*, etc., si partile lucrului : *a connosce plant'a dupo sementia, a connosce arborcle dupo fructu; connoscu dupo frundia co acestu arbore e cerru; c)* cu obiectu de persona sau de lucru, in insemnari particularie de : α) a discerne, a distinge : *a connosce callulu seu d'in una miie dc calli assemini; a connosce merele de pere, a connosce bcnelc de reu, abiá connosci unu geminu de cellu altu geminu;* β) *a connosce ceva dejá connoscutu* = *a reconnosce : d'in frangerea panei discipulii connoscura pre Jesus; in picturele dc pre murii templului d'in Cartabinea Enea se connoscù pre sene ammestecatu in lupta cu Grecii;* γ) *a connosce pre cincva* : α') cu intellessulu generale d'in acestu paragrafu, a avé una idea despre densulu asiá in câtu se nu lu confunda cu altii; déro si : β') a avé relatione : *ne connoscemu d'in copillaria; eu connoscu pre accstu domnu, si i potu vorbí de tene; asiu vré se connoscu mai de aprope acestu barbatu; de si vecini, nu ne connoscemu si nu vorbimu unulu cu altulu; a se connosce cu cineva*, espreme relatione mai intima de câtu simplulu : *a connoscc pre cineva;* espressionile : *unu barbatu connosce sau a connoscutu una muiere*, si : *una muiere connosce sau a connoscutu unu barbatu*, au intellessulu generale de sub α', cumu si celle speciale de sub β', déro in intellessu cu multu mai speciale aceste espressione arréta, in modu delicatu, relatione sessuale sau carnale, (vedi si mai diosu la 2., acesta insemnare si altele mai multe ce are inco espressionea : *a connosce pre cincva*);—intellessulu d'in totu acestu paragrafu, tine asiá de approape de sensulu esternu, in câtu se dice si despre bestie : *cancle connosce pre domnulu seu; callulu connosce callea pre care a amblatu una data; ouile si caprle connoscu pre pastoriu si vocea lui:* éro in urmatoriulu : 2. *connoscere* se refere la sensulu internu, la suffletu, la mente si volientia, cu intellessu appropiatu de allu lui *scire* : *a)* in genere : *unu lucru se pote connosce, fora se se intellega sau preccpa, si atunci de si se connosce lucrulu, insc nu se scie; a connosce cspressionca si intellcssulu espressionei; a connosce causele lucruriloru, secretele cuiva; diu'a bona dè dcmanetia se connoscc; a connosce bene, a fundu, prin demonstratione, prin inductione, prin deductione, prin traditione; a connosce in potentia* = *a connosce virtuale*, ca possibile, in opposetione cu : *a connosce in actu; facultatea de a connosce; sufflctulu, mentea connosce; b)* in speciale : α) ca mai appropiatu de *scire* : *a connosce una limba, unu auctoriu, scriptele acellui auctoriu; connosce cineva mai multe limbe straine, inse numai un'a scie bene; a connosce dupo facia ce are cineva*

www.dacoromanica.ro

in cogitu, a connosce una affacere, una causa; mai vertosu, a sci d'in esperientia, d'in incercare : *a connosce una professione, una arte, maiestría, joculu, saltutu; a connosce callea, terr'a, marea, omenii; artistulu se connosce dupo lucru; Francesii connoscu pucinu pre Germani, cari connoscu bene pre Francesi; intru acestu-a sau d'in acesta-a voru connosce omenii, co voi sunteti discipulii mei; a connosce dulcetiele familiei, placerile solitudinei; amorea paterna, dorerea de parente; n'am connoscutu de câtu amarulu vietiei; cine a connoscutu miseriele vietiei, nu pote se nu senta compassione de miseriele altui-a;* β) *a connosce a fundu, a connosce ânimele,* natur'a omeniloru, intentionile, applecarile, etc : *nu ti connosci omenii; te connoscu cine esti si ce vrei; connoscu anim'a tea; nu poti connosce unu omu, peno nu ai a face de approape cu densulu; a connosce pre cineva si de bonu si de reu; am adjunsu se nu te mai connoscu,* ti ai scambatu natur'a; asiá si : *nu me connoscu in biografi'a ce mi ai facutu,* pentru co biografi'a nu descrie natur'a si caracteriulu meu; famos'a sententia : *connosce-te pre tene insuti* =γνῶθι σεαντὸν, va se dica : *connosce-ti suffletulu sau spiritulu teu;* γ) volienti'a fiendu in fapta inseparabile conjuncta cu mentea, *connoscere* implica forte adese si ide'a accessoria de *voire,* asiá co *connoscere* = *a vré a connosce* : α') in genere, a vedé addeverulu si a se lipí cu mentea si ânim'a de densulu, a *reconnosce,* a se inchiná la addeveru, a si dá consentimentulu, etc. : *a connosce errorea, peccatulu, fora de legea sea; a connosce dereptatea, addeverulu disseloru cuiva; nemine nu connosce pre Tatalu fora Filiulu, dice Jesus: toti connoscemu co ai dereptate;* mai vertosu cu negatione, *a nu connosce* = *a nu vré se connosca,* a nu luá in considerare, a nu avé respectu, a nu vré se audia, etc. : *intre ai sei au venitu, si ai sei nu l'au connoscutu; candu e vorb'a de dereptate, nu connoscu amici, nu connoscu frati, nu connoscu parenti; nu te connoscu cine esti; nu te connoscu neci de domnu, neci de judicatoriu allu meu; unu omu nu connosce pietate, umanitate, frica,* etc., sunt espressioni cari dicu mai multu de câtu : *unu omu nu are pietate, umanitate, frica,* etc.; asiá si : *a nu connosce lege, regula, margini, computu in nemica; a nu connosce ce e invidi'a, ur'a, spaim'a; déco nu me connosci cine sunt, te facu eu se me connosci; amorea, ca passione, nu cunnosce mesura; a nu connosce de câtu banii,* a stimá numai banii; *nu connoscu de câtu pre tene,* la tené senguru cautu, de la tene senguru ceru adjutoriu sau respundere; β') in speciale, a *reconnosce,* cu differitele nuantie de : α') *allu seu : a connosce unu copillu ; se oppune de a connosce copillii nascuti d'in ellu; a connosce una detoría; nu me connoscu detoriu dupo acestu inscrissu, nu connoscu de a mea subsemnatur'a d'in ellu;* β') de modestía, de penitentia si umilentia : *a si connosce culp'a, defectele, errorile, miselli'a;* de ací absolut. *a connosce* = a si vení in menti, a si sentí ratecirea, a i paré reu de dens'a si a se adoperá spre indereptare : *mai in urma are se connosca si se se correga;* γ') de bene acceptatu, si de ací, de gratitudine, de *reconoscentia : connoscu totu benele ce mi ai facutu: cine nu connosce benele ce i se face, este unu ingratu ce nu mai merita benefacere; catu bene ti am facutu eu, si tu totu nu connosci;* de ací : δ') *a connosce de la cineva bene sau reu,* a acceptá sau cercá : *bene am connoscutu de la tene, déro neci unu reu n'am cannoscutu;* si cu obiectu indirectu de lucru : *n'am connoscutu neci reu neci bene d'in acestu medicamentu;* in acestu intellessu *connoscere* se appropia de *sentire,* cumu s'a vedutu si la 1. de sub I.;—II. in intellessu mai originariu, *connoscere* = a se adoperá d'in tote poterile *a connosce* unu ce pre deplenu si in totulu seu, a cercetá pre tote faciele, in tote momentele si ammenutele importanti; si in speciale, ca terminu juridicu, applicatu la cellu cui compete si care are detoría de a aduná tote notitiele necessarie pentru judicarea si deciderea unei cestione judiciaria : *advocatulu e detoriu a connosce caus'a ce are se appere, judicatoriulu e detoriu a connosce de causa in*

www.dacoromanica.ro

ainte de a judicá; judicele de instructione sau judicele instructoriu, cumu se chiama in legislationea actuale, este judicele connoscutoriu de cause.

CONNOSCUTORIU,-*toria*, adj. s., **cognoscens, cognitor, peritus,** (it. **conoscitore** si **cognoscitore**); care *connosce* sau serve *a connoscere: judicele connoscutoriu,* (vedi in speciale *connoscere* sub II,); *facultate connoscutoria; omeni connoscutori de locuri, de formosetiele artei de a scrie; fiti connoscutori de cei ce ve facu bene cumu si de benele facutu.*

CONNOSCUTU,-*a*, d'in *connoscere*, part. passivu, **cognitus, notus; celeber, clarus, famosus:** 1. cu intellessu propriu de partipiu, *a)* in genere: *addeveru connoscutu, locuri connoscute, muiere neconnoscuta de nemine; probitate connoscuta prin incercare; fapt'a se connosce, déro causele ei sunt inco neconnoscute, si auctorii ei si mai pucinu connoscuti; omu connoscutu cu cineva* differente de: *omu connoscutu cuiva; connoscutu e, co omulu e applicatu la reu; b)* in speciale, construitu cu *facere, a face connoscutu:* α) cu obiectu de lucru, a face *se se connosca* lucrulu, a dá *in connoscentia* unui-a sau mai multoru-a: *a face si altoru-a connoscute sentimentele si cogitationile selle; a face connoscutu amiciloru, co nu se mai potu stringe in acellu-asi locu: a face totoru-a connoscute si familiari notionile de economia nationale;* β) cu obiectu de persona: α') a face se fia *connoscuta* person'a in natur'a sea, in calitatile, meritele selle, etc.: *a face connoscuti cuiva auctorii antici;* β') a recommendá, a pune in relatione: *fa me connoscutu cu amiculu teu; a se face senguru connoscutu celloru ce nu lu connoscu;* γ') a stralucí, a face famosu, fia in bene sau in reu: *multi nepotendu a capitá unu nume prin virtutile loru, cautara a se face connoscuti prin cutediatorie crimeni:* 2. in intellessu de adiectivu, famosu, celebru, fia in bene sau in reu: *lotri connoscuti;* 3. absolutu ca substantivu: *a)* personale, *connoscutu,-a* persona cu care se afla cineva in relationi amicali: *unu connoscutu, mai multi connoscuti; am multe connoscute, dero pucine amice; b)* reale: α) m., *connoscutu=ce se connosce: a procede, in demonstrationea si cercetarea addeverului, de la connoscutu la neconnoscutu;* β) f., *connoscuta, neconnoscuta* (subintellege: *cantitate*): *candu ai adjunsu a collegá intr'una ecatione connoscutele cu neconnoscut'a, prin certe simple operationi de calculu, poti usioru aflá neconnoscut'a.*

* CONNUBIALE, adj., **connubialis;** de *connubiu: legamentu connubiale, derepturi connubiali.*

* CONNUBIU, s. m., pl.-*e*, **connubium** *(con-nubere);* 1. casatorire si casatoría, ca institutione civile, pre candu *conjugiu* arréta unione simpla naturale a omului cu femin'a; de ací: 2. *connubiu* =dereptulu de casatorire dupo principiele dereptului civile romanu: la *connubiu aveau dereptu numai cetatianii Romani, éro cei ce nu erau cetatiani Romani, dero erau liberi, poteau face matrimoniu;* intre servi *nu potea fi de câtu contuberniu.*

CONNUMERARE, v., **connumerare** *(con-numerare);* a numerá impreuna cu altii.

CONNUMERATIONE, s., **connumeratio,** stringere a mai multoru numere in una summa.

* CONOIDALE, adj., (it. **conoidale,** fr. **conoïdal**); relativu la *conoide,* in insemnarea de substantivu.

* CONOIDE, adj. s., (it. **conoide,** fr. **conoïde**); cu forma de *conu;* de ací s. f., *conoidea* sau m. *conoidele: a)* corpu solidu ce sémina in forma cu unu conu, si in speciale, corpu generatu d'in rotationea unei parabole, unei hyperbole sau unei ellipse: *conoide elliptica, parabolica, hyperbolica;—b)* glande de form'a cellei de pinu ce se afla aprope de tertiulu ventriculu allu creierului si care se dice si *glande piniale.*

* CONOPE, s. m., (fr. **conops** d'in κώνωψ=*culice*); genu de insecte, cari, ca *culicele* sau tintiariulu, sugu sangele omului si altoru animali.

CONOPIDE, s. f., specia de planta leguminosa, fr. **chou-fleur.**

CONOPIU, s. m., pl.-*e*, **conopeum** si

www.dacoromanica.ro

conopium (κωνωπεῖον d'in κώνωψ=*conope*), lucru facutu d'in tessutura forte suptire, ce se pune asupr'a patului spre a serví de apperatoriu contra *culici* sau tintiari, (vedi si *canapeu*).

CONSACERDOTE, s., **consacerdos**, collegu in *sacerdotiu*.

CONSACRARE, vedi *consecrare*.

* CONSALUTARE, v., **consalutare** (*con-salutare*); a salutá multi sau toti impreuna.

* CONSALUTATIONE, s. f., **consalutatio**; actione de *consalutare*.

CONSANGENITATE, s. f., **consanguinitas**; legamentu de *consangeniu*: *intre frati este consangenitate*;— metaforice, analogia, similitudine : *consangenitatea acestoru doue doctrine*.

CONSANGENIU,-*a*, adj. s., **consanguineus** (*con-sange*); 1. cellu essitu d'in acellu-asi sange cu altulu sau altii, cellu ce se afla cu altii in legatura de sange; se dice in intellessu strimtu de frati si sorori bone, éro in intellessu largu de veri-ce alta persona legata cu altele prin sange;—applecatu si la bestie : *consangenii arieti*;—2. prin metafora, analogu, assemine, care sta in strinsa relatione cu ceva.

* CONSCENDERE, *conscensi*, *conscensu*, v., **conscendere** (*con-scendere*); a se suí, si in speciale, *a conscende in nave* sau *una nave*=a se suí in nave, a se imbarcá, a plecá pre una nave; de unde si in genere, a se suí, a se urcá : *a conscende in carru sau carrulu*, *a conscende unu munte*, *una costa de collina*.

* CONSCENSIONE, s. f., **conscensio**; actione de *conscendere*.

* CONSCIENTE, part. adj. d'in *conscire*, **conscius** (compara si fr. **conscient**): *poporu consciente de missionea sea*, (vedi si *consciu*).

CONSCIENTIA (pronuntiatu si : *coscientia*, *cusciintia*), s. f., **conscientia** (compara si it. **conscienzia**, **coscienza** si **conscienza**, fr. **conscience**); statu, facultate, cumu si actu allu cellui *consciente* sau *consciu* : 1. scire sau connoscentia ce are cineva despre ceva impreuna cu altii, connoscentia commune mai multoru-a despre ceva; *conscienti'a mai multora despre unu furtu*; *conscienti'a omeniloru*, *genului omenescu*, *totoru celloru conjurati*; *a admitte pucini in conscienti'a crimei*; 2. déro mai vertosu, facultate prin care omulu se sente si connosce pre sene, adeco fienti'a sea si tote câte se petrecu in sene, cumu si actione sau actu allu acestei facultate, si a nume : *a) conscientia psychologica* sau *metaphysica*, sentimentu sau connoscentia ce are omulu de fienti'a sau essistenti'a sea, de poterile, actionile, affectele selle, sentirea sau sentimentulu de sene : *pruncii nu au inco conscientia de sene*; *in somnu profundu perdemu conscienti'a*, *asiá co nu avemu conscientia neci de visele visate in asseminea somnu*; *bestiele chiaru si celle mai intelligenti nu paru a avé conscientia : unu mundru si potente callu*, *de essemplu*, *nu s'ar lassá se l'allerge de lu spumedia unu fragile copillu*, *déco ar avé conscientia de sene si de poterile selle*; *conscienti'a*, *casi celle alte facultati alle omului*, *se desvolta prin cultura : conscienti'a unui omu sau a unui poporu cultu e cu multu mai clara si mai luminata de câtu conscienti'a unui poporu incultu si barbaru*; *conscientia de essistenti'a*, *de poterile*, *de errorile*, *de culp'a*, *de peccatulu*, *de virtutile nostre*; *a avé deplena conscientia de ce facemu si dicemu*; *a lucrá cu conscientia sau fora conscientia*, *a cadé lesinatu si a remané indelungu fora conscientia*, *a recuperá conscienti'a*, etc.; *b) conscientia morale*, facultate de a discerne si connosce benele de reu, justulu de injustu, cumu si actione sau actu allu acestei facultate, sentimentulu si connoscenti'a benelui si reului morale, cumu si sentimentulu de placere sau de dorere ce incerca suffletulu nostru pentru unn bene sau unu reu facutu : *a)* in genere : *mare e poterea conscientiei si pentru cei boni si pentru cei rei*, *coci cine n'a facutu reu*, *nu se teme*, *éro cine a peccatuitu*, *duce fricu de pena*; *conscienti'a bona imple suffletulu de nespusa buccuría*, *éro conscienti'a rea appesa anim'a cu grelle doreri si spaime*; *vocea conscientiei*, *conscienti'a recusa*, *repugna*, *résiste*; *conscienti'a dicta*, *impune*, *consente*; *a intrebá sau con-*

www.dacoromanica.ro

sultá conscienti'a sea; a se consiliá cu conscienti'a sea, a luá consiliu de la conscienti'a sea; judeciulu sau judecat'a conscientiei, tribunariulu sau forulu conscientiei; santuariulu, fundulu conscientiei, a appellá la conscienti'a cuiva; conscienti'a publica, conscienti'a nationale, conscientia genului umanu, conscientia derepta, severa, rigida, curata, impacata, delicata, etc., si d'in contr'a: *conscientia addormita, grossa, larga, maculata, interitata, incarcata de peccate*, etc.; *b)* in speciale: α) *conscienti'a bona, conscientia a benelui: conscienti'a propria are pentru noi mai mare valore de câtu vorbele totoru-a; cutediu a ti scrie asiá, incoragiatu de conscienti'a detoriei; a avé conscienti'a impacata, a fi cu conscienti'a impacata; conscienti'a cere se implenescu a cesta detoría;* β) *conscientia rea, conscientia a reului: conscienti'a mustra pre culpabile; a avé pucina conscientia, a nu avé conscientia, a fi fora conscientia, a lucrá fora conscientia,* (vedi si mai diosu la *c*); *conscienti'a nu mi imputa nemica, n'am nemica care se mi appese pre conscientia; a avé multe pre conscientia, a nu avé nemica pre conscientia, a luá sau nu luá ceva pre conscientia; a si incarcá conscienti'a, a si descarcá sau usiorá conscienti'a; vermele conscientiei mustrarea sau batali'a de conscientia; scrupule de conscientia;* γ) in intellessu religiosu: *se nu punemu in contradictione conscienti'a religiosa cu conscienti'a morale sau cu conscienti'a politica, adeco conscienti'a umana in contradictione cu sene insasi; essame de conscientia inainte de confessione,* inse: *cei boni facu acestu essame de conscientia si in alte impregiurari si ca mai desu, spre a se judicá si corrége pre sene: Seneca si Oratiu recommenda unu desu si severu essame de conscientia; casu de conscientia;* inse si afora de domeniulu religiosu: *a face casu de conscientia = a face scrupulu de conscientia; a tentá, turburá, tormentá conscientiele; libertate de conscientia,* differitu de: *libertatea conscientiei; c)* câteva essemple de constructioni alle cuventului *conscientia* cu preposetioni, mai vertosu cu prep. *in, in conscientia: a lucrá sau face in conscientia,* ca opositu la *a lucrá sau face fora conscientia*: α) a lucrá cu deplena connoscentia de lucru, a sci ce face: β) a lucrá cu cogitu curatu, a considerá lucrulu ca una detoria sacra de implenitu cu religiositate si scrupulositate, a lucrá d'in tota anim'a si d'in tote poterile, cu tota accurateti'a; asiá si: *a crede, a judicá in conscienti'a, in bona conscientia;* inse: *in deplena conscientia, in tota conscienti'a,* etc., se referu mai multu la *conscienti'a psychologica;* asiá si: *sentiu in conscienti'a mea,* precandu: *sentiu in conscientia,* pote avé si intellessu psychologicu, déro si mai vertosu are intellessulu morale.

CONSCIENTIOSITATE, s. f., (it. **coscienziosità**); calitate de *conscientiosu.*

CONSCIENTIOSU,-*a*, adj., (it. **coscienzioso**, fr. **consciencieux**); plenu de *conscientia*, in insemnarea morale a cuventului, si in speciale, in insemnarea de *bona conscientia: omu conscientiosu in tote câte dice si face; lucru conscientiosu = facutu in conscientia.*

* CONSCIRE, *consciui, consciutu*, v., **conscire** (*consciu*); a fi *consciu*, a se scí pre sene, a avé *conscientia* atâtu in intellessu psychologicu, câtu si in intellessu morale.

CONSCIU,-*a*, adj., **conscius** (*con-scire*) 1. care cu altulu scie ceva, si de ací, marturu, confidente, complice, etc.: *consciu allu consilieloru, cogiteloru, planuriloru cuiva; consciu de intrige, de conjuratione, de tote crimenele commisse;* —applecatu, prin metafora, si la lucruri: *nopte conscia de multe turpitudini;* — 2. care se scie pre sene, care are *conscientia*, fia psychologica sau morale: *a)* in genere: *pruncii nu su conscii, precumu nu su conscii neci omenii mari cofundati in profundu sommu; nu mi sunt consciu de neci una culpa; ânima conscia de innocenti'a sea: b)* in speciale care are *conscientia* de bene si de reu, si mai vertosu, care se scie pré sene culpabile.

CONSCRIERE, *conscrissi*, si *conscrissei*, *conscrissu* si *conscriptu*, v., **conscribere** (*con* si *scriere*); a scrie im-

www.dacoromanica.ro

preuna, si a nume : 1. a conchiamá sau stringe prin inscriere : *a)* despre militari, a recrutá : *a conscrie noue cete de callari;* de ací, *conscriptu*, ca adj. si sub. cellu luatu la militia, si in speciale, cellu de currendu luatu la militia, recrutu, si de ací, prin estensione, noviciu, tirone, inceputoriu, fora esperientia sau cu pucina esperientia in ceva; *b)* despre cetatiani allessi si inscrissi intr'una certa classe sau categoría : *a conscrie trei centurie de callari; a conscrie toti copillii in etate de a frecentá scol'a primaria; c)* mai vertosu despre senatorii vechiloru Romani, de unde espressioni ca : *patri conscripti :* α) titlu datu senatoriloru Romani ca inscrissi legitimi in acea ordine; β) in speciale inse applecatu ântaniu la cei de ordine epestra, cari se allegeau si admitteau in senatu pentru completarea numerului ; 2. a pune impreuna prin scrissu, a compone : *a conscrie una carte, unu mare volume asupr'a analogiei, unu contractu, unu tractatu, unu testamentu;* 3. a scrie preste totu sau in totu : *a conscrie paretii cu carboni.*

CONSCRIPTIONE, s. f., **conscriptio**, d'in *conscriptu* de la *conscriere*, actione si resultatu allu actionei de *conscriere : conscriptione de marinari, de pedestri, de callari; estu annu nu se face conscriptione; conscriptionea unui importante opu de filosofia.*

CONSCRIPTORIU,-*toria*, adj. s., **conscriptor;** care *conscrie* sau *serve a conscriere.*

CONSCRIPTU,-*a*, part. adj. s., **conscriptus;** vedi *conscriere.*

CONSCRISSU,-*a*, d'in *conscriere :* 1. part. pass., *militarii de currendu conscrissi;* 2. supinu : *nu e tempulu de conscrissu classea juniloru mai mici de 20 de anni.*

* CONSECENTE, part. adj., **consequens** (it. **consequente** si **conseguente**, fr. **conséquent**); care *consece*, urmedia de aprope dupo altulu, vorbindu de successione in tempu sau in spatiu si mai allessu a effectului dupo causa : *pericle de necesse consecenti bellului;* dero mai vertosu in intellessulu logicu : *a)* ce esse sau se deduce in modu logicu si rationale d'in unu principiu, d'in una premissa, d'in unu postulatu, etc. : *conclusionea tea nu e consecente premisseloru; b)* in genere, conformu cu rationea, cuvenitu, concorde, etc. : *fapte si disse consecenti: omu consecente siesi in tote câte dice si face; nu e consecente a dice si face asiá;* — s. m., reale, *consecentele*, pl. *consecenti-i*, ca oppusu la *antecedente-le :* α) in genere, totu ce urmedia de aprope; β) in speciale, *consecentele* = allu doile terminu allu unei ratione : *a multeplicá consecentii mai multoru proportioni.*

CONSECENTIA, s. f., **consequentia** (it. **conseguenza**, fr. **conséquence**); unu ce *consecente*, unu ce care vine dupo unulu sau mai multe alte lucruri, care esse de neapperatu d'in altu ce, cumu si ordinea de successione : 1. in intellessu materiale : *a notá cursulu si consecenti'a evenimenteloru; lucrulu pote avé consecentie bone sau relle, vettematorie sau utili, gloriose;* de aci, *consecentia* = insemnatate, importantia : *omu de mare consecentia;* 2. in intellessu logicu si morale : *a trage consecentie false d'in principie addeverate; nu afli consecentia in cogitarea si portarea acestui omu.*

†† CONSECERE, *consecui, consecutu* si *consectu*, v., **conseqni** (*con-si 1. secere*); a urmá de aprope, a urmarí; si de ací: a imitá, a adjunge, a obtiné, a capitá. Radecin'a vorbeloru : *consecente, consecentia, consectare, consecutione, consecutivu*, etc.

* CONSECRARE, v., **consecrare** (*consacrare*); predeplenu si fora reserva a *sacrá* sau face ceva *sacru*, a dedicá sau inchiná ceva divinitatei sau basericei : 1. proprie, *a)* in genere : *a consecrá unu templu, una baserica, unu locu, una selba, una casa, una mosía; b)* in speciale, vorbindu de persone, a divinisá, a apotheosá, a pune intre diei; 2. metaforice : *a)* in genere, a dá cu totulu, a inchiná, a destiná, a applicá fora reserva, a sacrificá : *a se consecrá la studiulu filosoficei; a si consecrá tempulu, vieti'a la amneliorarea instructionei; b)* a sanctioná : *cuvente consecrate prin usulu poporului; c)* a immortalisá : *a consecrá memori'a barbatiloru mari.*

www.dacoromanica.ro

* CONSECRATIONE, s. f., **consecratio;** actione de *consecrare : consecrationea unui templu la una divinitate, consecrationea unei institutione prin lung'a sea durata.*

* CONSECRATORIU,-*toria*, adj. s., **consecrator;** care *consecra.*

*CONSECTANIU,-*a*, adj. s., **consectaneus** (d'in *consectare*); 1. ardente *sectatoriu;* 2. cu totuln *consecente.*

* CONSECTARE, v., **consectari,** d'in *consectu* de la *consecere,* ca forma intensiva d'in acestu-a, *consectare*=a urmari cu mare ardore sau inversionare, atâtu in intellessu bonu, cumu : *a consectá avutie, gloria;* câtu si in intellessu reu : *a consectá ostile inimicului puse in disordine.*

* CONSECTATIONE, s. f., **consectatio,** actione de *consectare.*

* CONSECTATORIU,-*toria*, adj. s., **consectator;** care *consecta.*

CONSECUTIONE, s. f., **consecutio;** d'in *consecutu* de la *consecere*, actione si effectu allu actionei de *consecere* : 1. urmare ca effectu : *lipsea de dorere are ca consecutione placerea;* 2. mai vertosu, urmare regulata, successione ordinata, si in speciale, succession regulata a cuventeloru in formele cuvenite : *consecutionea tempuriloru d'in propositioni secundarie cu tempurile d'in propositionile principali;* 3. adjungere la ceva, capitare, castigare.

CONSECUTIVU,-*a*, adj., (it, **consecutivo,** fr. **consécutif**); d'in *consecutu,* de la *consecere,* ce urmedia sau vine immediatu dupo altulu : *cinci dille consecutive, in trei dominice consecutive.*

CONSECUTU,-*a*, part. si supinu d'in *consecere,* **consecutus-um.**

* CONSEDERE, *consedui, consedutu* si *consessu,* v., **considere** (*con* si *sedere* = *siedere*); a sedé mai multi impreuna, a sedé in multime, si in speciale, a sedé cu unu scopu, pre cumu, spre a spectá, a deliberá, a judicá, etc.

CONSEMNARE, v., **consignare,** (it. **consegnare,** fr. **consigner;** d'in *con* si *signare*=*segnare*=*semnare*); 1. a provedé cu unu *semnu,* si in speciale, cu *unu semnu assecuratoriu,* cu *unu sigillu,* cu *semnatur'a numelui,* etc., a sigillá, a inscrie sau subscrie, a subsemná : *a consemná epistolele, decretele, saccii cu bani, unu contractu;* mai vertosu, a semná cu altulu, spre a dá deplina validitate semnaturei acestui-a : *unu secretariu consemna actele semnate de presedente, unu ministru consemna decretele principelui;* in acestu d'in urma intellessu se applica mai desu *contrasemnare;* 2. a confirmá, a addeveri, a garantá : *fapte attestate si consemnate prin multe documente si monumente;* de aci prin metafore : *a)* a incredentiá, a commette : *a consemná averea unui bonu administratoriu; b)* in speciale, a depone ceva, mai vertosu una summa de bani, care are se se dé cuiva la tempulu si loculu cuvenitu : *deco nu vrei a acceptá summ'a acesta-a, cu me ducu se ua consemnu; de mi vei face ce ti ceru, ti voiu dá una miie de lei, pre cari si consemnu de acumu; c)* dero si in genere, a dá, si mai vertosu, a dá ca parte cuvenita, sau, a dá in manule cuiva, a trade : *consemnara pre Filiulu omului in manule carturariloru;* a dá in custodia; 3. a semná bene, si de ací, a dá tote semnele ce facu connoscutu unu ce, a descrie, a espune, a insemná : *a consemná faptele memorabili alle barbatiloru illustri; a consemná motulu tempului; a consemná fapt'a in annalile statului.*

CONSEMNATIONE, s. f., **consignatio;** actione si effectu allu actionei de *consemnare : consemnationea summei promissa, cassa de depuneri si consemnationi.*

CONSEMNATORIU,-*toria*, adj. s., care *consemna.*

CONSENSIONE, s. f., **consensio;** d'in *consensu* de la *consentire*, actione de *consentire*, si statu resultante d'in acesta actione.

* CONSENSU, s. m., **consensus;** (d'in *consentire*); actione, actu, cumu si statu produssu prin actionea de *consentire : unu inferiore nu pote face nemica fora consensulu superiorelui; la casatoria se cere consensulu conjugiloru, cumu si allu parentiloru loru; consensulu totoru omeniloru, totoru poporeloru intr'una cre-*

www.dacoromanica.ro

dentia; — consensulu partiloru corpului, sympathia.

* CONSENTANIU,-*a*, adj., **consentaneus** (d'in *consentire*); care *consente* = e concorde, invoitu, cuvenitu, in armonía, aptu sau adaptatu, conformu, etc., *respunsu consentaniu cu cestionea; doctrina consentania cu sene insasi, cu rationea, cu natur'a lucruriloru; opinioni consentanie cu doctrinele sanitose; legi si institute consentanie cu natur'a poporului; barbatu consentaniu cu sene; nu e consentaniu ca cellu ce nu se lassa infrange de frica, se se lasse infrange de concupiscentia.*

* CONSENTE, mai vertosu pl. *consenti*, **consentes**, applecatu la diei, *diei consenti* = **dii consentes**, in acellu-asi sensu cu *diei complici* = **dii complices**, doue-spre-diece devinitati, sesse diei si sesse diee, cari formau consiliulu ordinariu allu lui *Joue*; — dupo unii de la **consum** = sum impreuna, dupo altii de la **consentire** = *consentire*.

CONSENTIENTE, part adj., **consentiens**, (it. **consenziente**); care *consente*, (vedi *consentire*).

CONSENTIMENTU, s. m., pl.-*e*, (it. **consentimento**, fr. **consentement**); actione, actu, cumu si statu produssu prin actionea de *consentire, consensu : consentimentu tacitu, a se insorá fora consentimentulu parentiloru.*

CONSENTIRE, *consentiu*, si *consentu; consentii, consentitu* si *cousensu* v.. **consentire**, (*con-sentire* = *semtire*); a sentí acellu-asi lucru cu altulu, si de ací, a se uní in sentire, cogitare, voire: a se uní in pareri, a se invoí, a concordá, a armonisá, a se cuvení : *te rogu se consenti si tu la celle ce credemu noi co e bene; toti consentu a dice co tu esti cellu mai bonu; filosofii academici nu consentu in multe cu cei peripatetici; cine tace, consente; a consentí cu sene insusi; toti consentira a dá focu cetatei si a uccide pre cei mai insemnati cetatiani;* — si cu subiectu de lucruri : *gesturile se cade se consentia cu celle spuse; partile corpului omenescu consentu de minune, si producu prin acésta-a formoseti'a corporale; legea nu consente cu sene insasi; conscienti'a, demnitatea nostra consente sau nu consente la ceva.*

CONSENTITORIU,-*toria*, adj. s., (it. **consentitore**); care *consente*.

* CONSEPELIRE, part., *consepelitu* si *consepultu*, v., **consepelire** (*con-sepelire*); *a sepeli* sau immormentá impreuna.

* CONSEPIRE, part., *consepitu* si *conseptu*, v., **consepire** (*con-sepire*); *a sepí* sau inchide cu gardu de tote partile, si de ací, a inchide veri-cumu de tote partile.

* CONSEPULTU,-*a*, part. adj., d'in *consepelire*, **consepultus-a-um.**

* CONSERERE; *conserui, conserutu* si *consertu*, v., **conserere** (*con-serere*); *a sere* sau inseriá impreuna, si de ací, a uní, innodá, collegá, inpletticí, etc., *a conssere salba d'in margaritarie si d'in gemme; flori conserte cu lauri in capillii sei;* — in speciale, *a consere mâna cu mâna, braciu cu braciu, peptu cu peptu*, etc., a se luá la batalia, a se loví, a se luptá, a se bate, a se certá.

* CONSERTIONE, s. f., **consertio**; d'in *consertu* de la *conserere*, actione si resultatu allu actionei de *conserere*.

* CONSERTU,-*a*, part. adj. si

* CONSERTITU,-*a*, part. d'in *conserere*, **consertus-a-um.**

1 CONSERVA, **conserva**, femininu d'in *conservu*.

* 2 CONSERVA, s. f., (it. **conserva**, fr. **conserve**; d'in *conservare*); 1. abstractu, actu de *conservare : sunt corpuri in cari pare co se face mai mare conserva de lumina sau de caldura; a face conserva de locurile formose lesse in auctorii classici;* déro mai vertosu : 2. concretu : *a)* ceva *conservatu*, si a nume : α) fructe si alte assemeni lucruri condite sau confecte cu sacharu, cari se *conserva* indelungu bone de mâncare; β) carne, lapte, pesce, legume, etc., copte sau ferte si *conservate* in receptacle inchise in modu ermeticu; γ) confectura sau preparatione farmaceutica d'in vegetali cu sacharu : *conserva de rose, conserve de viorelle, de absinthiu, de limôia; b)* ce serve *a conservare*, si a nume : α) nave ce insociesce alta nave, spre a ua adjutá si apperá la nevoia, si in genere, navi alle mai multoru patroni,

www.dacoromanica.ro

cari, pentru *conservatione*, callatorescu impreuna ; β) locu de *conservare : conserva de neue, de ghiacia, de apa;* γ) instrumentu de *conservare*, si in speciale, pl. *conserve* = ochialari cari marescu pucinu obiectele si cari servu la *conservarea* vederei.

* CONSERVABILE, adj., **conservabilis**; care se pote *conservare : vinulu aspru e conservabile.*

* CONSERVANTE, part. adj., **conservans** (it. **conservante**); care *conserva.*

CONSERVARE, v., **conservare** (compara si it. **conservare**, fr. **conserver**, d'in *con* si *servare*=*serbare*); a tiné ceva in statulu seu, a pastrá, a apperá, a nu lassá se se strice, se se vetteme, se se perda : *Domnedieu nu numai crea, ci si conserva fientiele d'in immensulu universu; fiecare animale cauta a si conservá vietí'a; astadi nu se uccidu, ci se conserva captivii; a conservá flori, vinu, carne; a si conservá starea parentesca intacta; a conservá lemnele de putredione, ferrulu de rugine, vestimentele de umeditate; a si conservá sanitatea corpului, puritatea sufletului; a conservá memori'a cuiva; a conservá credentí'a, fidelitatea, contractulu, tractatulu, conventionile inchiaiate, datinele strabone; colorile se conserva, candu nu essu sau nu se stergu.*

CONSERVATIONE, s. f., **conservatio**; actione si effectu allu actionei de *conservare : conservationea vietiei, sanitatei, averei, dereptulu de conservatione ce are fiacare fientia; conservationea hypoteceloru.*

CONSERVATIVU,-*a*, adj., (it. **conservativo**, fr. **conservatif**); aptu sau dispusu a *conservare : scriptur'a e conservativa a celloru de demultu intemplate si sciute;— partitu conservativu*=*parte conservativa* si absol. *conservativa : a)* in reu, partitu politicu, formatu mai antaniu in Angli'a, spre a apperá vechi'a constitutione a statului si a basericei cu tote rellele si abusurile acestei constitutione; de ací, in genere, partitu politicu in veri-ce térra constitutionale, care tine la vechiele legi cu tote defectele loru, si se oppune prin urmare la veri-ce reforma si progressu ; *b)* in bene, partitu politicu, care are dereptu principiu doctrin'a de a nu admitte de câtu gradatu reformarea legiloru si institutioniloru stabilite; de ací si subst. m. personale, unu *conservativu*, omu ce se tine de partitulu sau doctrin'a *conservativa* in amendoue insemnarile descrisse.

CONSERVATORIU, -*toria*, adj. s., **conservator** (it. **conservatore** si **conservatorio**, fr. **conservateur**, si **conservatoire**); care *conserva* sau *serve a conservare : Domnedieu nu e numai creatoriu, ci si conservatoriu allu lumei; conservatori de archive, de monumente, de bibliotece; medie conservatorie de putredione, de rugine, de corruptione;* in speciale, *partitu conservatoriu* = *parte conservatoria*=*partita conservatoria*, etc., de unde si s. m. personale, *unu conservatoriu* =*unu conservativu* (vedi *conservativu*); —s. m. reale, *conservatoriu*, pl. *conservatorie;* mediu sau locu de *conservare* in genere : *conservatorie de obiecte pretiose;* si in speciale : *a)* institutu de instructione cu scopu de *a conservá* si totu de una data a cresce unu cercu de connoscentie : *conservatoriu de musica, de arti si maiestrie; b)* institutu unde se punu copilli orfani, cumu si femine, spre a i invetiá ceva si a i *preservá* de corruptionea morale.

CONSERVATRICE, s. f., **conservatrix** (it. **conservatrice**), femininu d'in *conservatoriu*, camu in acellu-asi intellessu cu allu formei *conservatoria*, (vedi *conservatoriu*).

* CONSERVITIU, s. m., **conservitium**; stare de *conservu* in amendoue insemnarile acestui cuventu.

* CONSERVITUTE, s. f., **conservitus**; stare de *conservu* in insemnarea acestui cuventu de sub 1.

CONSERVU,-*a*, s., **conservus-a** (*con* si *servu*); 1. in intellessulu anticu, care impreuna cu altulu e *scrvu* (=*sclavu*); de ací, in intellessulu feudale, care impreuna cu altulu e *servu* (=*clacasiu*); 2. in intellessulu mai nou, care impreuna cu altulu e *servu* (=*servitoriu*).

* CONSESSORIU,-*soria*, adj. s., **consessor** ; de la *consessu* d'in *consedere*,

www.dacoromanica.ro

care *consiede*, care *siede* cu altulu sau cu altii impreuna.

* CONSESSU, s. m., **consessus-ūs**; d'in *consedere* : 1. abstractu, actulu de *consedere*, si de acĭ, dereptulu de *consedere*; 2. mai desu inse, cei ce *consedu*, adunare sau societate de *consedenti* sau *consessori*; si de ací, locu unde *consedu* : *consessu teatrale*.

* CONSIDERABILE, adj., (it. **considerabile**, fr. **considérable**); de *consideratu*, demnu de *considerare* : *rationi considerabili*; *tempu considerabile*, *lungu*; *cantitate considerabile*, *mare*; *persone considerabili*.

*CONSIDERANDU, vedi *considerare*.

* CONSIDERANTE, part. adj., **considerans**, (it. **considerante**); care *considera*.

* CONSIDERARE, v., **considerare**, a spectá, a observá cu attentione : 1. proprie : *a considerá unu tabellu, unu edificiu, unu opu ore care de arte; considerámu lucrurile ce ne facu una viua impressione; a considerá in delungu unu lucru sau una persona, spre a le connosce si destinge de altele; considerati nu cumva se cada ceva d'in carru; considerandu co frundiele cadeau d'in arbori;* 2. metaforice, a se uitá de aprope cu mentea, a cogitá maturu, a reflecte, si de ací, a judicá, a estimá, a pretiuí, a luá in bagare de sema, a avé stima, etc. : *a considerá lucrulu de tote partile, in sene si in relationile lui cu alte lucruri; considera câtu ar fi de bene se faci asiá; a considerá pre cineva ca bonu; a nu considerá ceva ca importante; a considerá ceva ca nemica:* — *considerandu co* este una formula forte usitata in decrete, sententie si conclusé in genere, formula prin care se premittu cnventele sau rationile conclusului; de ací, *considerandu*, applecatu forte desu ca s. m. reale, *unu considerandu, mai multe considerande*, cu intellessulu passivu de *ceva ce e de consideratu*, (vedi suffissu *andu*), si de ací, cuventu, ratione.

* CONSIDERATIONE, s. f., **consideratio**; actione de *considerare* : *considerationea totoru impregiurariloru, a luá in consideratione celle spuse de cineva; a lucrá numai dupo matura consideratione a facendei, a lucrá fora neci una consideratione;*—stima, onore, pretiu, si de ací, importantia, insemnatate : *a avé mare consideratione pentru cineva, a assecurá pre cineva de destins'a sea consideratione; a fi in considerationea cuiva;* — lucru de *consideratu*, ratione, motivu, mobile, impregiurare, etc. : *considerationi de interesse, de sanitate, considerationi morali, personali*, etc., *ne facu se lucràmu asiá sau altamentre; in considerationea starei, positionei, impregiurariloru*, etc.

*CONSIDERATIVU,-*a*, adj., (it. **considerativo**); care *considera*.

* CONSIDERATORIU,-*toria*, adj. s., **considerator**; care *considera* : *maturu consideratoriu allu totoru momenteloru unei affacere*.

* CONSIDERATU,-*a*, d'in *considerare* : 1. participiu, **consideratus-a-um** : *a)* passivu, de tote partile observatu, bene si afundu cogitatu, luatu in bagare de sema, si de aci, estimatu, onoratu : *lucrulu bene consideratu, omenii cei mai considerati d'in acea cetate; b)* ca adiectivu, cu intellessu activu, care *considera* tote câte vede, aude, face sau dice, si prin urmare, cogitatoriu, prudente, intelleptu, etc., oppusu la *usiorellu, temerariu, precepitatu*, etc. : *fii mai consideratu si mai pucinu impetuosu*; applecatu si la lucruri : *a face passi neconsiderati;* 2. supinu, **consideratum-ū** : *assemini lucruri nu su de consideratu.*

* CONSILIANTE, part. adj., **consilians** (it. **consiliante**); care *consilia*.

CONSILIARE si *conseliare*, v., **consiliari**; a dá *consiliu* sau *consĭlie*, a indemná se faca, a invetiá, a prescrie : *a consiliá pre cei nesciutori si dubiosi e fapta omenosa; te consiliu se faci sau se nu faci, nu te consiliu se faci; cine te consilia se te porti asiá? cellu sanitosu consilia bene pe cellu morbosu; rationea, prudenti'a, esperienti'a ne consilia se facemu sau se nu facemu ceva; unu medicu mi consilia baie reci, altulu mi consilia baie calde;* — *a se consiliá* : *a)* a cere sau recepe *consiliu* : *a se consiliá cu unu amiculu, cu rationea; una muiere se con-*

www.dacoromanica.ro

silia cu speclulu asupr'a ornatului seu; b) a si dá unului altuia *consilie*, a desbate impreuna : *membrii familiei se stringu si se consilia asupr'a interessiloru selle.*

CONSILIARIU si *conseliariu,-a*, adj. s., **consiliarius**; relativu la *consiliu*, luatu mai vertosu ca s. m., *consiliariu*=care *consilia*, si in speciale, care *consilia d'in officiu : consiliariu intimu, secretu, aulicu, ordinariu, estraordinariu; consiliarii tronului, principelui, communei;*— metaforice : *meni'a e reu consiliariu.*

CONSILIATORIU,-*toria*, adj. s., **consiliator**; care *consilia* intr'una impregiurare data, si prin urmare differitu de precedentele *consiliariu.*

CONSILIU si *conseliu*, s.m., pl.-*e*, **consilium** (it. **consiglio** si **conseglio**, fr. **conseil**; d'in acea-asi radeciua cu *consule*, *consulere*); 1. deliberare matura a unei persone, déro mai vertosu a mai multoru persone asupr'a unei cestione de deslegatu sau unei mesura de luatu, si prin urmare differitu de *conciliu*, care se dice mai multu de personele adunate spre a deliberá : *incepura a face consiliu si a dice; consiliu fecera carturarii cumu se prenda si se uccida pre Jesus; consilie nopturne, tinute in timpulu noptei;* de ací : 2. decisionea luata dupo deliberatione : *a)* in genere, resolutione, planu, mesura, intentione, cogitu sau scopu : *consiliulu teu de a plecá acumu noptea nu lu potu intellege; a combiná sau face unu bonu consiliu de batalia; capitanii luara consiliu de a incepe indata batali'a; inimicii si ponu castrele inaintea nostra cu consiliulu de a ne taiá medilocele de approvisionare; a avé bone sau relle consilie pentru ceva sau pentru ceneva; nu e culpa, unde nu e consiliu; cu ce consiliu ati venitu? a si scambá consiliulu; Domnedieu face deserte consiliele impiiloru; b)* in speciale, invetiatura, ratione ce da cineva sie sau altui-a, indemnu de a face sau nu ceva : *consiliu sinceru, intelleptu, salutariu, bonu, reu; a dá sau recepe consilie; a ascultá consiliele sau de consiliele cuiva; a lucrá dupo consiliulu altui-a sau numai dupo consiliele selle proprie; tempulu, impregiurarile inco ne potu dá consilie; consiliu evangelicu* dice mai pucinu de câtu *preceptu evangelicu :* pentru *consiliele evangelice* nu se cere, ca pentru *preceptele evangelice*, cu necessitate una observare rigorosa; *consiliulu unui medicu sau unui advocatu datu in scrissu;* 3. facultatea de a face si luá *consilie*, prudentia, mente sanitosa si practica, providentia : *lucrulu se face cu ânima barbatesca, déro cu consiliu copillarescu; cauta se confessámu co amu processu cu mai multa ardore de câtu consiliu; a rateci fora consiliu; multi si perdu si consiliulu impreuna cu starea; omu de bonu consiliu*, care si sie si altoru-a scie dá *bone consilie;* de aci *consiliu*=providentia divina; 4. in intellessu concretu, persone ce tinu *conciliu*, aprope in acea-asi insemuare cu *consiliu* (vedi mai susu la 1.): *a adunà, chiamà, stringe, convocà consiliulu; consiliu privatu allu principelui, consiliu de statu, consiliulu ministriloru; consiliulu communale, provinciale, judecianu; consiliu, de familia pen tru minori sau interdicti; consiliu academicu, universitariu, scolariu; consiliulu diciloru, allu celloru bonisi intellepti; consiliu bellicu, militare.*

* CONSIMILE, adj., **consimilis** (d'in *con* si *simile*=*sémine*); in tote assemine, pre deplenu assemine cu altulu.

* CONSISTENTE, part. adj., **consistens**, (it. **consistente**, fr. **consistant**); care *consiste :* 1. in genere : *argumentu consistente intr'unu jocu de vorbe; difficultati de intellessu consistenti in incorrectionea testului;* 2. in speciale, care are orecare gradu de soliditate : *matcria alba ceva mai consistente de câtu laptele; pescii au carnea mai pucinu consistente de câtu alte animali; — etatea consistente*, care a adjunsu la ultimulu terminu de desvoltare, fora inse se decline spre bétranetia.

* CONSISTENTIA, s. f., (it. **consistenzia** si **consistenza**, fr. **consistance**); calitate sau stare de *consistente : consistenti'a mierei e mai mare de câtu a laptelui; crem'a de lapte are mai multa consistentia de câtu cellu altu lapte: cér'a are mai pucina consistentia de câtu re-*

www.dacoromanica.ro

sin'a; lemnu fora indestulla consistentia; etate de consistentia=etate consistente: tote câte crescu, adjungu la unu statu de consistentia, dupo care urmedia scaderea sau decrescerea; de ací *consistentia*=stabilitate, permanentia, fissitate : *nemica in lume nu are consistentia, ci tote su trecutorie; tempulu formosu incepe a luá consistentia; omu fora consistentia,* fora constantia sau fora consideratione: *una scire ica consistentia.* incepe a se confirmá ; — *consistenti'a unei ereditate,* celle d'in cari acea ereditate *consiste* sau se compone.

* CONSISTERE, *consteti* si *constetei, constatu,* v., **consistere** (compara si ital. **consistere,** fr. **consister;** d'in *con* si *sistere;* vedi si *constare*); 1. trans. a face se sté pre locu, a oprí, si de ací, a stabilí, a fissá, a assecurá, etc.; déro, mai vertosu : 2. intr., a stá pre locu, a se oprí, a sedé, a incetá, etc., *a)* proprie: α) in genere : *candu adjunsi la ospetaria, consteti si incepui a cogitare; und'a consiste, sangele consiste d'in circulatione;* β) in speciale : α') *a consiste cu cineva* = a se oppri si stá de vorba cu cineva; β') ca terminu militariu, *consistere* = a se oprí d'in mersu sau a se pune la loculu si in starea cuvenita: *la aripele armatei consistu callarii; d'in fuga consistu si se oppunu cu vigore inimiciloru care i urmariau; b)* metaforice : α) a stá sau sedé in delungu, a fi constante, a persiste, a durá, a tiné : *nu mai constete neci una colore; sunt margini d'in collo de cari nu pote consiste benele; nu numai culpa, déro neci suspicione de culpa nu pote consiste pentru atare omu;* β) a stá, a essiste, a fi : *fora agricultura nu pote consiste neci unu statu;* γ) mai vertosu, vorbindu de statulu sau firea unui ce consideratu in essenti'a lui, in calitatile lui essentiali : *victulu acellui poporu consiste mai vertosu in lapte, casiu, carne; in acesta-a, consiste salutea si viéti'a eterna; perfectionea omului consiste in usulu bonu allu rationei:* δ) ca oppusu la miscare progrediente, a stá in repausu, a se oprí, a incetá : *e de observatu, déco morbulu cresce, consiste sau descresce.*

* CONSISTORIALE, adj., (fr. **consistorial**); relativu la *consistoriu : judecata consistoriale.*

* CONSISTORIANU, adj. s., **consistorianus;** care face parte d'in *consistoriu,* membru in *consistoriu.*

CONSISTORIU, s. m., pl.-*e,* **consistorium,** (fr. **consistoire;** d'in *consistere*); 1. proprie, locu de *consistere,* = (*adunare*); de ací : 2. adunare de omeni cu scopu de a deliberá, judicá, decide, cumu si loculu unde se aduna, si in speciale : *a)* consiliulu imperatiloru romani ; *b)* consiliu allu papiloru formatu de cardinali ; *c)* consiliu allu unui episcopu , care judica pre preutii caduti in culpe: *mai inainte consistoriele judicau si cestionile de casatoria.*

CONSOBRINU,-*a,* (si *cosorinu* sâu *cusurinu*), s., **consobrinus;** 1. proprie : *a)* in intellessulu cellu mai strinsu, copillu allu sorei mammei, *veru* d'in sor'a mammei; *b)* in intellessulu mai largu, copillu d'in fratele sau sor'a mammei, *veru primariu* in genere; 2. prin estensione, consanginu de departe.

* CONSOCIABILE, adj., **consociabilis;** care se pote *consociare.*

CONSOCIARE, v., **consociare;** a face *sociu,* a face commune, a uní in strinsa societate.

CONSOCIATIONE, s. f., **consociatio;** actione si statu allu actionei de *consociare.*

CONSOCIU,-*a,* s., **consocius;** sociu cu altulu in commerciu sau in alte daraveri mai vertosu materiali.

CONSOCRÍA (redussu in pronuntie locali la : *cosocría, cusucría, cuscría*), s. f., **affinitas inter consocceros;** legamentu de affinitate intre *consocri,* (vedi *consocru*).

CONSOCRIRE (redussu in pronuntie locali la : *cosocrire, cuscrire*),-*escu,* v., **consocerum facere, fieri vel esse ;** 1. a face *consocru : mi am pusu tote poterile spre a consocrí aceste doue familie;* déro mai vertosu : 2. ca refless. *a sé consocri : a)* a se face *consocru : fiendu cu amendoi avemu copilli potemu se nc consocrimu : b) a fi consocru,* in legamentu de *consocría : celle doue case regali se*

www.dacoromanica.ro

consocrieau ; c) a si dice unulu altui-a *consocru;* in acestu intellessu si activu : *a consocrí pre cineva.*

CONSOCRISIORU,-*a*, (redussu in pronuntie locali la : *cosocrisioru, cusucrisioru, cuscrisioru*), s., 1. deminutivu d'in *consocru;* 2. specia de planta, **pulmonaria officinalis.**

CONSOCRU,-*a*, (redussu in pronuntie locali la : *cosocru, cúsucru, cúscru*), s., **consocer, consocrus; affinis remotior** (d'in *con* si *socru*); 1. cellu legatu prin legatura de affinitate ca parente allu unui conjuge cu parentele cellui altu conjuge, parente allu generelui sau allu norei : *mamm'a generelui este consocra cu mamm'a norei, precumu si mamm'a norei e consocra cu mamm'a generelui; parentii unei parechia de conjugi sunt consocri intre densii ;* 2. prin estensione, unu affine mai departatu; 3. june ce serve de comite miressei.

* CONSOLABILE, adj., **consolabilis;** care se pote *consolare : dorericonsolabili.*

* CONSOLANTE, part. adj., **consolans,** (ital. **consolante,** franc. **consolant**); care *consola : cuvente consolanti, idea consolante.*

* CONSOLARE, v., **consolari,** (it. **consolare,** fr. **consoler;** d'in *con* si *solare*); 1. cu obiectu de persona, a usiorá pre cineva de una dorere de ânima, de intristare, a i dá sau face ânima, spre a sufferí mai usioru acea dorere : *cu nemica nu potemu consolá pre mamma de perderea unicului seu filiu; ferici celli ce plangu, co acelli-a se voru consolá;* 2. cu obiectu de lucru, a usiorá, a allená, a indulcí, imblandí, micusiorá : *a consolá dorerea, intristarea, reulu, sufferentiele, laborile, amarulu, singuritatea cuiva.*

* CONSOLATIONE s. f., **consolatio ;** actione de *consolare*, cumu si effectu sau stare produssa prin *consolare*, mediu de *consolare*, etc. : *consolationile religionei.*

* CONSOLATORIU, -*toria*, adj. s., **consolator** si **consolatorius;** care *consola* sau serve *a consolá : consolatoriulu celloru infortunati si miseri; scrissore consolatoria.*

* CONSOLIDA, s. f., vedi *consolidu.*

* CONSOLIDANTE, part. adj., **consolidans** (ital. **consolidante**); care *consolida : remedie consolidanti de vulnere.*

* CONSOLIDARE, v., **consolidare,** (fr. **consolider;** d'in *con* si *solidu*); a face solidu : *a consolidá unu edificiu, fundamentele unei casa;* metaforice : *a consolidá poterea, institutionile, pacea, tractatulu;* in speciale : *a) a consolidá usufructulu cu proprietatea,* a uní si intarí unulu cu alt'a; *b) a consolidá una detoría,* a ua inscrie in librii publici si a assecurá solutionea ei; de ací si : *detoría consolidata* si absol. *consolidata,* venitu redussu si assecuratu prin inscriere in librii Statului; *c) a consolidá unu vulnu, una plaga, unu ulcu, una fractura,* etc., a face se se prenda, se se inchida, etc.

* CONSOLIDATIONE, s. f., **consolidatio,** (fr. **consolidation**); actione si statu produssu prin actionea de *consolidare.*

* CONSOLIDATORIU,-*toria*, adj. s., **consolidator;** care *consolida.*

* CONSOLIDATU,-*a*, part. d'in *consolidare.*

* CONSOLIDU,-*a*, adj. s., **consolidus, consolida** (compara si it. **consolido-a**); forte solidu; — s. f. reale, *consolida* = genu de plante, si mai vertosu un'a d'in speciele acestui genu, **symphytum officinale** lui *Linneu.*

CONSONANTE, part. adj., **consonans** (ital. **consonante,** fr. **consonnant**); care *consona* : 1. in genere, fora idea de armonía : *voci consonanti, instrumente consonanti; littera consonante,* care nu sona de câtu impreuna cu alta littera numita *vocale;* de ací ca s. f., *consonante-a* = *littera consonante;* déro mai vertosu si ca mai desu : 2. in speciale, cu idea accessoria de armonía, armonicu, placutu urechiei, si de ací, cuvenitu, concorde, conforme : *corde consonanti, portare consonante cu dictatele mentei sanitose; intre intervallele musicali consonanti sunt terti'a si cint'a; desinentie consonanti a doue sau mai multe versuri* = *rime.*

CONSONANTIA, s. f., **consonantia,** (it. **consonanza,** fr. **consonnance**); calitate sau statu de *consonante,* cumu si ceva formatu d'in elemente *consonanti : consonanti'a portarei cu vorb'a, consonanti'a syllabeloru finali a doue sau mai*

www.dacoromanica.ro

multe versuri; consonantiele nu su placute in prosa, ci numai in versuri; in speciale, ca terminu de musica, in opposetione cu *dissonantia, consonantia* = accordu de doue sau si de mai multe sonuri cesuna bene impreuna; *regina consonantieloru si mamm'a armoniei este octav'a.*

CONSONARE si *consunare*, v., **consonare**; a soná impreuna, si de ací a soná cu potere: *mai multe voci si instrumente consona de facu se tremure murii vastului edificiu; sunt littere ce de sene nu dau unu sonu, ci numai cu altele consona;* déro mai vertosu, a soná conforme, a dá sonu assemine cu altulu: *desinentiele versuriloru consona sau nu consona;* de ací, a soná in armonía, si prin estensione, a se invoí, a se cuvení, a fi cuvenitu, conforme: *vorbele vostre nu consona cu faptele.*

* CONSONU,-*a*, adj., **consonus**, (ital. **consono**); care sona impreuna: *consonele corde alle lyrei; littera consona* si absolutu, *una consona* (vedi *consonante*); déro mai vertosu, care sona in armonía, si de ací, armonicu, cuvenitu, conforme, etc., si prin urmare appropiatu in intellessu de form'a *consonante.*

* CONSOPIRE, v., **consopire** (*con* si *sopire* = *supire*); a sopí sau addormí bene, a face se perda cu totulu conscienti'a de sene, a confundá in somnu, in completa ammortire.

CONSORTE, adj. s., **consors**, (it. **consorte**; d'in *con* si *sorte*); care are acea-asi sorte cu altulu sau cu altii, 1. in insemnari mai strimpte si speciali: *a)* care are acea-asi sorte d'in avere; *b)* care are acea-asi sorte prin sange, mai vertosu: frati, sorori; *c)* care are acea-asi sorte prin affinitate, mai vertosu prin casatoría; de ací ca subst. personale: *consorte-le* = maritu-lu, *consorte-a* = muierea; *d)* care e cointeressatu cu altulu sau altii intr'unu processu, intr'una ereditate: *a condemná pre toti consortii se solva in modu solidariu; e)* in sensu mai amplu, care e cu altulu in communitate de unu dereptu, de unu interessu ore care: *popore consorti in fortuna, in derepturi;* si cu intellessu reu, cellu ce face parte d'in una factione: *capulu factionei cu toti consortii;* 2. in insemnari mai large si mai generali, care are acea-asi parte cu cineva d'in ceva, partecipe, sociu, etc.: *consorte allu boneloru ca si rellel ru, allu doreriloru ca si buccurieloru, allu gloriei, lucrariloru, avutiei ca si lipsei; consortele regelui in imperiu; consortele blastematiloru la tote infamiele;* — appleçatu si la lucruri cu intellessulu de *commune: consortile coperimente alle industrioseloru albine*, sau cu intellessu de *assemine: consorti casuri, consorte fortuna.*

* CONSORTIALE, adj., **consortialis**, (it. **consorziale**); relativu la *consorte* sau la *consortiu.*

* CONSORTIONE, s. f., **consortio**; communitate, societate, si prin urmare appropiatu de intellessulu formei *consortiu.*

CONSORTIU, s. m., pl.-*e*, **consortium**; statu de *consorte*, communitate de *sorte*, communitate de derepturi si detoríe, societate: *consortiulu fratiloru, consortiulu omului cu omu; consortiulu civile, religiosu; consortiu de domnia, de imperiu.*

†† CONSPECERE, *conspecui, conspecutu* si *conspectu*, v., **conspicere**, (*conspecere*); a spectá in tote partile cu attentione, si de ací, a considerá, a cercetá cu luare amente, a cogitá cu maturitate.

* CONSPECTARE, v., **conspicere**, forma intensiva d'in *conspecere*, luatu inse a desea cu acellu-asi intellessu ca si *conspecere.*

* CONSPECTORIU, -*toria*, adj. s., **conspector**; d'in *conspectu* de la *conspecere*, care *conspece: Domnedieu e conspectoriulu fundului animei nostra.*

CONSPECTU, -*a*, d'in *conspecere*: 1. part. passivu, luatu de regula ca adj., **conspectus-a-um**; déro mai vertosu: 2. subst. m., *conspectu* = **conspectus-ūs**: *a)* actione de *conspecere* sau imbraciare cu vederea, vedere sau intenderea vederei: *a perde ceva sau pre cineva d'in conspectu, a fugí de conspectulu cuiva; b)* prin metafore: α) *ce se conspece*, se imbracia cu vederea, presenti'a sau presentele, celle presente, ce e approape, appropiare, vecinetati: *sciu co conspectulu nostru nu ve e placutu; mai multi arbori*

www.dacoromanica.ro

d'in conspectulu ospetariei; β) vedere cu mente, observatione, consideratione, arruncatura sau căutatura de ochiu : *aceste-a nu cadu in conspectu;* γ) in intellessu concretu, tabellu *synopticu*, tabla in care se presenta ceva asiá de scurtu, in câtu cu una arruncatura de ochiu se se pota coprende lucrulu in totulu seu : *a presentá intr'unu conspectu computele mai multoru anni.*

* CONSPERGERE, *conspersi* si *conspersei, conspersu*, v., **conspergere** (*conspargere*); a *sparge* sau seminá, stropí de mai multe parti sau preste totu : *a conspergе curtea cu flori, a conspergе flori cu apa; luptaci conspersi cu sange.*

* CONSPERSIONE, s. f., **conspersio**; actione de *conspergere*.

* CONSPERSU,-*a*, part. d'in *conspergere*, **conspersus-a-um**.

* CONSPICABILE, adj., **conspicabilis**, care se pote *conspicare*.

* CONSPICARE, v., **conspicari** (d'in acea-asi fontana cu *conspecere*); a destinge cu ochii, a vedé, a dá cu ochii de ceva.

* CONSPICILIU, s. m., pl.-*e*, **conspicillum**; (d'in *conspicere* = *conspecere*), locù de unde se pote *conspecere*.

* CONSPICUITATE, s. f., (**conspicuitas**, it. **conspicuitá**); calitate de *conspicuu*.

* CONSPICUU,-*a*, adj., **conspicuus** (d'in *conspicere* = *conspecere*); care se pote *conspecere*, care sare in ochi, visibile, invederatu, si de ací, prin metafora, care attrage luarea a mente, insemnatu, considerabile, demnu de luare amente : *amendoi strainii conspicui prin portulu loru.*

CONSPIRARE, v., **conspirare**, (it. **conspirare**, fr. **conspirer**; d'in *con* si *spirare*); 1. proprie, a spirá sau sufflá impreuna; déro ca mai desu : 2. metaforice, a se uní, a armonisá, a tende la acellu-asi scopu : *a)* in genere : *poterile totoru-a conspira la acellu-asi resultatu; artea si geniulu conspira a produce addeveratele capite de opera; tote partile terrei conspira a se appropiá de centru; vivacitatea imaginationii; delicateti'a gustului si grati'a suave a espressionei conspira a face d'in ellu unu sublimu poetu; b)* in speciale, a se uní in cogite si voientie : α) in bene : *conspirati, tribuni, si consentiti cu noi si cu toti cei boni; senatu, poporu, callari, tote ordinile conspirara a mantuí republic'a de periclu;* β) in reu, camu in acea-asi insemnare cu *conjurare : mai multe cetati conspirara contra imperiului Romei; a conspirá contra vieti'a cuiva; a conspirá se uccida pre mai multi si se prede pre toti*; de ací, *conspirati-i*=*conjurati-i.*

CONSPIRATIONE, s. f., **conspiratio**; actione de *conspirare*, cumu si effectu sau medie de *conspirare : conspirationea animeloru si mentiloru la benele commune; mai multe conspirationi urdite contra ordinea stabilita.*

CONSPIRATORIU,-*toria*, adj. s., **conspirator si conspiratorius**; care *conspira* sau se refere la *conspirare*, mai vertosu in insemnarea rea de sub 2, *b*, β, a acestui cuventu : *conspiratorii contra ordinea sociale; mania conspiratoria.*

CONSPIRATRICE, s. f., camu in acellu-asi sensu cu allu formei *conspiratoria*, (vedi *conspiratoriu*).

CONSPIRATU,-*a*, part. d'in *conspirare.*

†† CONSPUERE, v., **conspuere** (*conspuere*); a scuipá tare si multu ceva sau pre cineva, si, prin metafora, a despretiá, a batujocorí; — in intellessulu atâtu propriu câtu si metaforicu se espreme cu mai multa energía in form'a intensiva *consputare* = **consputare**, trassa d'in part. sau supinulu *conspulu* allu lui *conspuere*

* CONSPUTARE, *consputu*, vedi *conspuere.*

* CONSTANTE, part. adj., **constans**, (it. **constante si costante**, fr. **constant**); care *consta*, stabile, nestramutatu, immutabile, perseverante : 1. proprie : *cursulu stelleloru e certu si constante; nimica mai formosu si mai constante de câtu lumea in aspectulu si motulu seu; pace constante, credentia constante, resolutioni constanti; venturi constanti*, cari suffla indelungu in acea-asi directione; *cantitati constanti*, cari remanu acelle-asi facia cu altele variabili si

www.dacoromanica.ro

varianti; *legile naturei sunt constanti;* 2. metaforice: *a)* invoitu cu sene, in armonía cu sene insusi, consecente: *rumori constanti, opinione constante; b) stabilitu,* adeveratu, certu, neindoiosu: *nu te mai indoí, lucrulu e constante; remane constante, co ati comissu acesta errore; c)* in respectulu morale: solidu, perseverante, nestramutatu, si de ací, fidele, credentiosu, demnu de tota increderea: *spiritu constante, violentia constante; amicí firmi si constanti.*

CONSTANTIA, s. f., **constantia,** (it. **constanza si costanza**, fr. **constance**); calitate de *constante: constanti'a si regularitatea motului corpuriloru ceresci; perseveranti'a si constanti'a in impressurarea cetatei; d'in constanti'a si armoni'a totoru fapteloru si disseloru resulta decorulu in vietia; constantia in caracteriu; constantia in celle resolute, in amore, in credentia.*

CONSTARE (dupo localitati si: *costare, custare*), *consteti* sau *constetei* (si *constai*), *constatu,* v., **constare** (it. **constare si costare**, fr. **conster, couster, coûter**); din *con* si *stare;* 1. a stá pre locu, a se opprí; in acestu intellessu, la tempurile actionei imperfecte, se applica de regula form'a *consistere;* 2. a stá nestramutatu, immutabile, a persiste, a durá, a tiné, a perseverá, etc.: *sub tote scambationile fientieloru particularie, summ'a totului lumei consta si remane acea-asi;* 3. a se invoí, a se uní, a fi cuvenitu, a armonisá: *considerati déco discursulu vostru consta cu addeverulu si cu sene insusi;* de ací: *a constá cu sene* = a fi consecente, a nu se contradice; de unde: 4. vorbindu de fapte, sciri, rumori, etc., a fi stabilitu, certu, neindoiosu: *fapt'a consta, déro nu se scie cine e auctoriulu faptei; consta co tu ai fostu la loculu crimei in momentulu candu s'a commissu;* 5. a stá in fientia, a essiste, a fi: *desertu in natura nu consta; pote constá suffletulu fora corpu?* de ací: 6. a se compone, a fi compusu: *a)* cu *de* sau *d'in: omulu consta d'in corpu si suffletu; temperanti'a consta d'in infrenare de veri-ce escessu in victu; b)* cu *in: salutea nostra consta in vertutea bracieloru nostre,* (vedi si *consistere*); 7. ca mai desu si populariu si de regula fora *n*, *costare*=a avé una valore, a necessitá una spesa, a reclamá unu pretiu, vorbindu de lucrurile ce se compera: *lucrulu ce vale diece galbeni, pote costá una miie de galbeni; ce te costa mancarea la ospetaría? cas'a ne costa 300 de galbeni pre annu; a costá multu, pucinu, nemica; coste-ne ce ne va costá, totu cauta se lu comperàmu; placerile ne costa adesea mai multu de câtu necessitatile; certe errori costa sange, viétia, dorerí; multe peccate costa amaru pre omu; nemica nu costa mai caru de câtu ce se compera cu pretiulu onorei; fa-mi acesta bonitate, care nu te va costá nemica, neci bani, neci labore.*

* CONSTATARE, v., (fr. **constater**); d'in *constatu* de la *constare*, a stabilí addeverulu unei fapte, a pune in evidentia, a invederá; mai vertosu, a stabilí una fapta prin unu actu solemne: *a constatá prin unu processu verbale.*

* CONSTATATIONE, s. f., (fr. **constatation**); actione de *constatare.*

* CONSTATATORIU,-*toria*, adj. s., care *constata: prescriptu verbale constatatoriu de tote celle petrecute.*

* CONSTATORIU,-*toria* (si *costatoriu, custatoriu*), adj. s., **constans**; care *consta*, mai vertosu in insemnarea lui *constare* de sub 7.: *placeri costatorie si de bani si de sanitate.*

CONSTELLATIONE, s. f., **constellatio,** (it. **constellazione,** fr. **constellation**); adunatura de mai multe stelle fisse, ca-roru-a, pentru adjutorarea memoriei, s'au datu numene de omeni si de animali: *constellationea taurului este un'a d'in celle doue-spre-diece constellationi zodiacali;* alta data se credea co *constellationile* au influentia asupr'a evenimenteloru vietiei omului, si de ací espressioni ca: *a se nasce sub una bona sau rea constellatione*=*a se nasce sub bona sau rea stella.*

CONSTELLATU,-*a*, adj., **constellatus**; proprie part. d'in unu verbu *constellare (con-stella)*, luatu cu intellessulu de: 1. seminatu sau adornatu cu stelle: *bal-*

www.dacoromanica.ro

tie constellate, *cingutoria constellata*, *vestimente constellate*; 2. facutu in forma de stella : *petra constellata*; 3. addussu sau produssu sub influenti'a unei *constellatione* : *anelle constellate*; 4. *unsore constellata*, alifía facuta d'in rime cu untura de ursu sau de apru, care se credea bona de doreri de denti.

* CONSTERNANTE, part. adj., **consternans** (it. **costernante**); care *consterna*.

CONSTERNARE, v., **consternare**; alta forma d'in *consternere*, luata cu intellessulu de : 1. a sterne sau culcá la pamentu, a invinge; déro mai vertosu : 2. a spariá in gradulu supremu, a face se si perda mentile prin una spaima, prin una scire dorerosa neasteptata, a ammetí, a turburá forte : *consternati appuca toti fug'a in tole partile*; *scirea acesta-a ne consternà pre toti*; *consternatu de dorere nu scie bietulù omu ce se faca*; si despre animali : *caii consternati appuca fug'a si nu mai asculta de frene*.

CONSTERNATIONE, s. f., **consternatio**; actione si effectu allu actionei de *consternare* : *consternationea tororu cetatianiloru*; *fug'a cailoru in consternationea loru*.

CONSTERNATU,-*a*, part. d'in *consternare*, **consternatus-a-um**.

CONSTERNERE, *consternui*, *consternutu* si *constratu*, v., **consternere**; 1. a asterne preste totu, a acoperí asternendu : *a consterne curtea cu paie*; 2. a asterne la pamentu, a invinge.

* CONSTIPANTE, adj. part., **constipans**, (it. **costipante**); care *constipa*.

CONSTIPARE, v., **constipare** (d'in *con* si *stipare*=*stupare*); a stringe, a indesá forte tare, si de ací a astupá cu totulu; in speciale, vorbindu de ventre sau pantice, a incuiá, a opprí liber'a essire la scaunu.

CONSTIPATIONE, s. f., **constipatio**; actione si statu produssu prin actionea de *constipare* : *constipationea pantecelui*.

CONSTIPATIVU,-*a*, adj., (it. **costipativo**); aptu a *constipare* : *beuture constipative*.

CONSTIPATORIU,-*toria*, adj. s., care *constipa* sau serve a *constipare* : *regime de mancare constipatoriu*.

* CONSTITUENTE, part. adj., **constituens**, (it. **costituente**); care *constitue* : *terrene constituenti fundulu lacului*; *molecule constituenti*; *potere constituente* in oppositione cu : *potere constituta*; *adunantìa constituente* si absolutu s. f., *constituente-a*, adunantia a stateloru sau ordiniloru Franciei, care in 1791 se declará de adunantia nationale spre a deliberá asupr'a *constitutionei*, si de ací, veri ce adunantia chiamata a face sau reformá constitutionea unei terre.

* CONSTITUERE, v., **constituere**, si

* CONSTITUIRE, v., **constituere** (d'in *con* si *statuere*); ca transitivu *constituere* corresponde la *consistere*, intransitivu : 1. a statuí sau pune ceva sau pre cineva undeva, mai allessu a pune bene, a assiediá : *a)* in genere : *a constituí unu omu la petiorele altui-a*, *unu tauru la altariu*, *pre unulu capu celloru alti*, *gubernatoriu unei cetate*; *b)* in speciale : α) a assediá cetele armate undeva, a le pune in ordine : *capitanulu constituì legionea nu departe de acellu locu*; *a constituí trei coorti in frunte*, *flotil'a in faci'a castellului*; β) a opprí armat'a d'in mersu : *aflandu de insidiele inimicului*, *capitanulu constituì armat'a pentru pucinu tempu*; 2. cu particularie idee accessorie : *a)* cu idea accessoria de *componere*, *facere*, *formare*, *edificare*, *redicare*, *fundare*, etc. : α) proprie : *partile constituu totulu*; *moleculele constituu corpurile compuse*; *omulu crede co pentru densulu Domnedieu a constitutu totu in lume*; *a constituí turnuri*, *castelle*, *altarie*, *noue case*, *nou muru*; β) metaforice : *vedeti ce legi*, *ce conditioni vreti a ne constituí*; *a constituí unu judeciu*, *una accusatione*; *a constituí pacea*, *libertatea*; *a se constituí accusatoriu*, *parte civile*; *captivu*; *b)* cu idea accessoria de *ordinare*, *regulare*, a stabilí ordinandu, regulandu, organisandu, etc., *a constituí regi*, *judici*, *judecie*, *poterile publice*, *imperiulu*, *republic'a*, *statulu*, *curatori unui minore*; *a constituí tote cu cea mai mare ecitate*; *a constituí unu erede*; *senatulu*, *camer'a se constitue*; *una societate nu numai civile*, *ci si commerciale*, *are lipse de a se constituí*; *c)* cu idea

www.dacoromanica.ro

accessoria de *marginire* sau *determinare*, a margení, a determiná, a destiná: *a constitui pretiulu mercilloru, diu'a de nunta, una summa de bani pentru callatoría, una dote pentru fiacare feta, onorarie pentru functionarì, unu tempu pentru una facenda, tempulu si loculu pentru intellegere asupr'a unei affacere;* in speciale, a se invoì cu cineva, a se intellege, spre a determiná si fissá ceva: la *diu'a constituta de mene cu densii; amu constituitu se ne adunàmu ésta sera;* de ací prin metafora, a definí: *inainte de a spune ce e artea unui generariu, se constituimu ce e unu generariu; d)* cu idea accessoria de *resolutione*, a decide, resolve: *a constitui se trametta osti mai multe in provinci'a turburata; de multu constitussem se plecu de aici.*

* CONSTITUITU,-*a*, part. d'in *constituire*=*constituere*, **constitutus-a-um.**

CONSTITUTIONALE, adj., (it. **costituzionale**, fr. **constitutionnel**); relativu la *constitutione*, si in speciale, la *constitutione* in intellessulu de sub 3, b, β: *rege constitutionale, guberniu constitutionale; acte pucinu constitutionali.*

*CONSTITUTIONARIU, s. adj., (ital. **costituzionario**); omu care tine la constitutione, care e pentru principiu constitutionale.

CONSTITUTIONE, s. f., **constitutio**, (compara si it. **costituzione**, fr. **constitution**); actione si modu de *constituere*, cumu si statu produssu prin *constituere*, si a nume: 1. assediare firma, stabilire, statu, posetione mai multu sau mai pucinu stabile: *se potu calculá constitutionile planetiloru trecute* si *venitorie fora errore de una secunda;* 2. mai vertosu assediare ordinata, facere, formare, fundare, si de ací, organisatione, compositione; systema: *Copernicu a esplicatu addeverat'a constitutione a lumei; inaintea de constitutionea lumei, constitutionea universului; constitutionea partiloru corpului; de la inceputulu si constitutionea Romei; constitutionea apei, aerului, planteloru, animaliloru; omu de constitutione robusta, imbecilla, delicata; constitutionea omului* differe inse de *complessionea*, cumu si de *temperamentulu omului;* 3. in intellessu civile: *a)* in genere, ordinatione emanata de la una auctoritate, lege, mesura, regula: *constitutionile imperatoriloru romani*=*constitutionile imperiali; constitutionile lui Justinianu;* applecatu si la alte societati sau corpuri d'in senulu societatei civile: *constitutionile basericei, constitutionea unei ordine religiosa; constitutionile unei societate de benefacere*, inse in acestu d'in urma intellessu se applica de preferentia espressionea: *statutu, statute; b)* in speciale: α) forma de guberniu, organisatione generale a unui statu sau a unei alta societate: *constitutionea stateloru monarchice differe de constitutionea stateloru oligarchice; constitutionea basericei; dupo revolutionea din 1789 Franci'a scambà in câtiva anni mai multe constitutioni;* β) mai vertosu, pactu intre principe si natione, lege fundamentale care regulédia detoriele si derepturile gubernatiloru si gubernantiloru: *constitutionea anglesa, americana, belgica;* 4. puntu fundamentale allu unei causa de controversia, cestionea insasi de deslegatu; 5. destinatione, determinatione: *constitutione de dote, de venitu.*

CONSTITUTIVU,-*a*, adj., (it. **costitutivo**, fr. **constitutif**); aptu *a constituere*, ce in essentia *constitue* ceva: *partile constitutive alle fientiei umane sunt corpulu si suffletulu; documente constitutive de proprietate.*

CONSTITUTORIU,-*toria*, adj. s., **constitutor** si **constitutorius**; care *constitue* sau serve *a constituere: ordinatorii si constitutorii stateloru; lege constitutoria.*

CONSTITUTU,-*a*, d'in *constituere*: 1. part. passivu, **constitutus-a-um**: *totu constitutu d'in multe si diverse parti; corpu bene constitutu; republica bene constituta; constitutu rege; magistratii constituti prin lege sau prin allegere; poterile statului inco neconstitute; senatulu constitutu, societate constituta; dote constituta pentru fiacare feta;* 2. s. m. reale, *constitutu*=**constitutum**, (compara si it. **costituto**, fr. **constitut**), ceva *constitutu* sau *constituitu*, si mai vertosu: *a)* in acellu-asi sensu cu allu formei *con-*

www.dacoromanica.ro

stitutione de sub 3., lege, ordinatione, organisatione; mai allessu, lege consuetudinaria; *b) constitutu possessoriu*, actu prin care reconnosce cineva co se bucura de unu lucru, fora se aiba asupr'a lucrului vre-unu dereptu de *proprietate* sau de *possessione*.

CONSTRICTIONE, s. f., **constrictio**; actione de *constringere: constrictionea vaseloru d'in corpu.*

CONSTRICTIVU,-*a*, adj., **constrictivus**; aptu *a constringere: mancari constrictive, legatura constrictiva; medie constrictive pentru scoterea unei detoria de bani.*

CONSTRICTORIU,-*toria*, adj. s., **constrictor**, (compara si it. **constrittore**, fr. **constricteur**); care *constringe* sau serve a *constringere: muschiu constrictoriu*, care serve a stringe certe cavitati d'in corpulu animaliloru; de ací si absolut. *constrictoriulu*, pl. *constrictorii; boua constrictoria=serpele constrictoriu* si absol. *constrictoriulu*, (vedi si *boua*), serpe asiá numitu d'in caus'a poterei de *constrictione*, cu care *stringe* de sférma animalile ce i succede a appucá in impletticiturele selle.

.* CONSTRICTU,-*a*, adj., **constrictus**; a dou'a form'a de part. de la *constringere*, luata mai multu ca adiectivu: *frunte constricta; canali forte constricte in mai multe locuri; constricti de lipse a se umilí si cersí.*

* CONSTRINGENTE, part. adj., **constringens**, (it. **constringente**, fr. **constringent**); care *constringe: medicamente constringenti; necessitate constringente pre omu a se umilí.*

CONSTRINGERE, *constrinsi* si *constrinsei*, *constrinsu* si *constrictu*; v., **constringere** (*con-stringere*; compara si it. **constringere**, fr. **contraindre**); 1. a strînge impreuna cu potere, a legá strinsu impreuna; a ferricá, vorbindu mai vertosu de criminali sau de neboni; 2. prin metafora, a stringe cu poterea, a strimtá si a strimtorá, si de ací: cu potere materiale sau morale, cu violentia a adduce pre cineva se faca ce nu i ar placé sau nu ar vré a face: *nevoi'a, lipsea, passionile, auctoritatea altoru-a, poterea publica, impregiurarile ne constringu a face ce nu vremu.*

CONSTRINGUTORIU,-*toria*, adj. s., care *constringe*; vedi si *constrictoriu.*

CONSTRINSU,-*a*, part. d'in *constringere*, **constrictus-a-um**: *miserii omeni, constrinsi de furiele bellului a fugí d'in terr'a loru.*

CONSTRUCTIONE, s. f., **constructio**, (it. **construzione** si **costruzione**, fr. **construction**); actione de *construere*, cumu si effectu allu acestei actione, si *lucru constructu* sau *construitu: constructionea palatiului, teatrului; materie de constructione; constructionea naviloru, barceloru, luntriloru; constructioni hydraulice, constructioni de calli si de ponti; constructioni mechanice sau de machine; casele sunt constructioni; ingenios'a constructione a machinei ce se chiama corpu omenescu; constructione de corpu robústa sau imbecilla, constructionea planteloru*, differite de: *structur'a corpului, structur'a planteloru;* asiá si: *constructione molecularia, constructionea universului; constructioni geometrice; constructioni de systemate filosofice, politice, sociali;*—in intellessu grammaticale sau retoricu, despre ordinea ce cauta se se dé cuventeloru in frase, conforme sensului si geniului limbei: *constructione latina, greca, francese; constructione directa, ordinaria, commune*, in opposetione cu: *constructione inversa, estraordinaria; defectu de constructione; constructione elliptica, incurcata, neregulata.*

CONSTRUCTIVU,-*a*, adj., (it. **costruttivo** si **construttivo**); aptu *a construere: artile sunt constructive de lucrurile necessarie la vieti'a nostra.*

CONSTRUCTORIU,-*toria*, adj. s., (it. **construttore** si **costruttore**); care *construe: constructori de navi, de edificie, de machine; indemanaticu constructoriu de frasi; constructoriulu si edificatoriulu lumei*=Domnedieu.

CONSTRUCTU,-*a*, d'in *construere*, **constructus-a-um**, (compara si it. **costrutto** si **construtto**); un'a d'in formele participiali alle verbului *construere*, luata mai multu si de regul'a cu intellessu de

www.dacoromanica.ro

adiectivu sau de substantivu: 1. adj., *cloac'a Romei constructa sub regi; monumentele si templ'le constructe in tempulu gloriosu allu terrei; corpulu omului constructu in proportioni asiá de minunate; societati civili bene constructe; systema filosofica ingeniosu constructa; periodu constructu in simpla ordine si cu formosa armonia; armonie musicali constructe cu multa scientia;* 2. s. m. reale, ceva *construitu*, si mai vertosu in intellessulu speciale ce are *constructione* in grammatica: *constructionea grammaticale a unui periodu pote fi fora menda, si cu tote acestea constructulu acellui-asi periodu se fia incurcatu, obscuru si chiaru disgratiosu;* de unde se vede co *constructu* se refere mai vertosu la partea logica sau interna, la sensulu frasei, éro constructione la partea esterna, la form'a frasei; de ací vine co *constructulu frasei*=intellessulu, conceptulu, ide'a, etc.

CONSTRUCTURA, s. f., (it. **costruttura** si **construttura**); d'in *constructu* de la *construere*, modu de *construere* sau resultatu allu *construerei; constructura* dice mai multu de câtu simplulu *structura; constructur'a frasei este factur'a constructului ei.*

CONSTRUERE, *construssi* si *construssei, construssu* si *constructu*, si

CONSTRUIRE, *construitu*, v., **construere** *(con-struere;* compara si it. **costruire** si **construire**, fr. **construire**); 1. a legá, a combiná, a accumulá mai multe lucruri la unu locu: *a construe acervi de auru, avutie, lemne, carre;* 2. cu nuanti'a particulare de *ordine* si *cuvenientia*, a pune impreuna mai multe lucruri in ordinea si form'a apta la unu scopu, a compone, a formá, a face, a edificá, etc.: *passerile si construu cuiburile din firé de erba si d'in limu; casele se construu cu lemne, cu petre, cu caramide si cu alte materie; a construe unu edificiu, unu teatru, unu templu, una nave, unu monumentu, unu mormentu, una machina bellica; a construí figure geometrice, unu trianglu pre una base data; a construí problemate, ecationi sau formule algebrice* = a le resolve sau representá prin figure geometrice; *a construí una frase sau unu membru de frase*=a pune cuventele in ordinea ceruta de sensu si geniulu limbei; *a construí bene sau reu frasile; unu verbu cere a se construí cu cutare casu sau cu cutare preposetione;* verbulu *dare se construe cu accusativu si cu dativu;* in intellessu mai ideale: *a construe unu planu in capulu seu, una solida systema de filosofia; a construí societatea civile pre solide basi; a si construí senguru fortun'a.*

CONSTRUITU, *-a*, part. **constructus-a-um**, si

CONSTRUSSU, *-a*, part. d'in *construere* si *construire*, **constructus-a-um**.

CONSTU (si fora *n*: *costu* si *custu*), s. m., **impensa, sumtus, dispendium; vita, vitæ ratio, victus,** (it. **costo**, port. **custo** si **custa**, isp. **costa**, pr. **cost**, fr. **coût**; de ací si: angl. **cost**, germ. **kost**); d'in *constare*=*costare*, applecatu cu insemnarile speciali de: 1. pretiu cu care se compera ceva, *ce sau câtu costa ceva*, spese ce *costu* satisfacerea unei necessitate, si de ací, sacrificiu, perdere: *costulu unei di de labore, allu mancarei, allu vestimenteloru, allu lemneloru, allu victului in genere, allu placeriloru, allu espeditionei scrissoriloru; a vende mercile in costulu loru, in pretiulu de costu; in pretiulu de costu allu unei merce se coprendu tote spesele facute cu acea merce peno la punerea ei in vendiare; a se buccurá de ceva fora costu; a bee si mancá in costulu altui-a; chiaru cu costulu vietiei, allu sangelui, voiu spune totu deun'a addeverulu; cu costulu sau in costulu meu, allu teu, allu seu*, etc.; 2. vietia, essistentia, si mai vertosu, modu sau medie de vietia, victu, subsistentia, traiu.

* CONSU, s. m., **consus** (d'in acea-asi radecina cu *consiliu, consule*, etc.); antica divinitate italica, care presedea la *consilie;* de acea-a Romulu consecrà lui *Consu* sub numele de *Neptunu epestru* jocurile instituite cu scopu de a rapí verginile sabine; serbatorea celebrata in urma de Romani in memori'a acestui evenimentu portá numelé de *consualie*, si se celebrá, in fia-care annu, la 18 Augustu.

www.dacoromanica.ro

* CONSUALE, adj., **consualis**; relativu la *dieulu Consu*; de acís. f. pl. *consualie*, serbatore in onorea dieului *Consu*, (vedi *Consu*).

* CONSUBSTANTIALE, adj., **consubstantialis**; (it. **cosostanziale**; fr. **consubstantiel**); care e de acea-asi substantia cu altulu, care are una si acea-asi substantia cu altulu, vorbindu in speciale de personele divine : *celle trei persone divine sunt consubstantiali; Filiulu e consubstantiale cu Tatalu.*

* CONSUBSTANTIALITATE, s. f., (it. **consostanzialità**, fr. **consubstantialité**), statu allu cellui *consubstantiale*, unitate si identitate de substantia : *Arianii nega consubstantialitatea Filiului cu Tatalu.*

* CONSUBSTANTIONE, s. f., (it. **cosostanziazione**, franc. **consubstantiation**); dupo credenti'a Luteraniloru, permanentia a substantiei panei impreuna cu corpulu lui Christu, in care se transforma panea in mysteriulu eucharistiei, in opposetione cu *transubstantiatione*, care e credenti'a crestiniloru basericei catholice atâtu orientale câtu si occidentale.

* CONSUESCERE, *consuescui*, *consuescutu* si *consuetu*, v., **consuescere** si **consuere** (d'in *con* si *suescere*); 1. trans. a deprende, a dedá, a invetiá, a abituá : *a consuesce juncii la jugu sau cu jugulu, viti'a si alte plante cu multa umore, callulu cu ordiu;* 2. intr., a se deprende, a se dedá, a se invetiá; a prende sau luá unu invetiu, una abitudine; a avé una deprendere, unu invetiu, una abitudine : *Demosthene consuescea a pronuntiá cu voce mare intr'unu suffletu multe si lunge versuri; consuescemu a bee demaneti'a cafea; a consuesce cu laborea, cu nevoi'a, cu sufferentiele de totu genulu.*

* CONSUETU,-*a*, d'in *consuescere*, **consuetus-a-um**; un'a d'in formele participiali alle verbului *consuescere*, luata de regula ca adj., 1. de persone, deprensu, invetiatu, dedatu : *omeni consueti cu marea, consuetu a dormí pena tardíu demaneti'a; a fi consuetu se se scolle de demanetia;* 2. de lucruri, usitatu, ordinariu, cu care e cineva deprensu, dedatu, invetiatu : *lucruri ordinarie si consuete, a immormentá cu consuetele cerimonie; mancari consuete, cu consuet'a tea blandetia.*

CONSUETUDINARIU,-*a*, adj., **consuetudinarius**; de *consuetudine : vitie consuetudinarie; dereptu consuetudinariu*, in opposetione cu : *dereptu scrissu;* pote inse ca *dereptulu consuetudinariu* se fia si scrissu, destulu numai se fia stabilitu si confirmatu prin *consuetudine.*

CONSUETUDINE, s. f., **consuetudo**; (it. **consuetudine**, fr. **consuétude**); d'in *consuetu* de la *consuescere :* stare de *consuetu*, deprendere, invetiu, usu, modu de lucrare ordinariu, etc.; inse : *usulu nu e consuetudinea, ci usulu pote numai da nascere consuetudinei; consuetudinea e alta natura, una secunda natura; consuetudinea vietiei, victului, vorbirei; dupo consuetudinea mai multoru popore; a prende, a luá, a avé una consuetudine; barbar'a si neomenos'a consuetudine de a immolá omeni; consuetudinile celebrarei unei solemnitate;* — in speciale, relatione sociale, commerciu amicale, familiaritate, traire si aflare impreuna : *a)* in genere : *consuetudinea cu omenii celli mai luminati si mai bene crescuti; legati intre noi prin lunga si placuta consuetudine; consuetudine de epistole, de victu; b)* mai vertosu, commerciu sau relatione de amore, atâtu in intellessu bonu, câtu si mai vertosu in intellessu reu.

CONSULARE si

CONSULARIU,-*a*, adj., **consularis**, (compara si it. **consolare** si **consulare**, fr. **consulaire**); relativu la *consule :* 1. in intellessu anticu allu cuventului *consule : imperiu consulare=potestate consulare=officiu consulare;* inse *potestate consulare* e nu numai *potestatea unui consule*, ci si *potestate assemine sau ecale ca a unui consule;* asiá : *Rom'a fu gubernata, la certe epoce, si de tribuni cu potestate consulare;* de assemine : *ornamente consulari* potu fi insemnie date cu titlu de onore si unei persona ce nu ar fi *consule; lictori consulari, fascile consulari; etate consulare*, ceruta spre a fi allessu *consule*, 43 de ani, etate ce se cerea peno mai de una di si la noi Românii de la cei ce vreau a fi allessi Domni;

www.dacoromanica.ro

annu consulare, determinatu prin durat'a officiului consulare; *càlli consulari*= *càlli pretorie*, celle ce astadi se chiama : *càlli regie, regali, publice sau nationali; provincie consulari*, in cari nu se poteau tramitte ca gubernatori de câtu *consuli* sau *fosti consuli; comitie consulari*, in cari se allegeau *consulii; fasti consulari*, chronica incisa pre marmure, descoperita sub pontificatulu lui Paulu III, si care coprende numele regiloru, *consuliloru*, tribuniloru cu *potestate consulare*, decemviriloru, dictatoriloru, magestriloru de callari, peno la annulu Romei 754; *femina consulare*, muiere a unui consule; *familia consulare*, care are unu *consule* sau a avutu unulu sau mai multi *consuli*; mai vertosu *omu consulare*, si absol. *unu consulare* sau *unu consulariu; a)* in tempulu republicei si in celle d'antaniu tempuri alle imperiului, cellu ce a fostu *consule, fostu consule; b)* in tempurile mai tardíe alle imperiului, gubernatoriu allu unei provincie; 2. in intellessulu mai nou allu cuventului *consule : jurisdictione consulare, sententie consulari, sarcine consulari; — guberniu consulare*, stabilitu in Franci'a prin constitutionea annului VIII allu republicei francesa, incredentiandu potestatea suprema la trei *consuli*.

CONSULARITATE, s. f., **consularitas**; titlulu unui *consulare* sau *consulariu*, mai vertosu in insemnarea acestui cuventu de sub *b*, differitu prin urmare de *consulatu*.

CONSULATU, s. m., **consulatus** (compara si it. **consolato**, fr. **consulat**); officiu sau demnitate de *consule*, cumu si tempulu câtu dura: 1. in sensulu anticu allu cuventului *consule : consulatulu erá suprem'a magistratura in republic'a romana; in consulatulu, sub consulatulu, in tempulu sau in annulu consulatului lui Cicerone; a petí consulatulu, a obtiné consulatulu; a intrá in consulatu, a essí d'in consulatu; consulatulu devenì*, sub imperatori, titlu *esclusivu allu acestoru-a;* 2. in intellessulu modernu : *a)* absol. *consulatu*=*guberniu consulare*, in Franci'a (vedi *consulare*); *b)* officiulu *consuliloru* commerciali, cumu si loculu, cas'a unde sta si functionedia unu assemine *consule : consulatele Franciei d'in cetatile Turciei; consulatulu austriacu d'in Ploiesci.*

CONSULE, s. m., **consul**, (it. **console**, fr. **consul**; d'in acea-asi radecina cu *consulere*); 1. in intellessulu anticu, unulu din cei doi magistrati supremi ai statului romanu, cari, dupo espulsionea regiloru, se allegeau pre fia-care annu : durat'a functionei loru erá, in tempulu republicei, de unu annu, éro sub imperiu fu mai antaniu de sesse mensi, apoi de patru si in fine de trei : *a allege, a face, a creá consuli; consule desemnatu*, asiá numitu de la allegerea sea, care se facea pre la inceputulu lui Augustu, pe no la intrarea in functione, care se facea la inceputulu lui Januariu; *consule ordinariu : a) consule* intratu in essercitiulu functionei de la antaniu Januariu, in oppositione cu : *consule suffectu*, allessu in cursulu annului in loculu altui-a mortu; *b)* in tempulu imperatoriloru, cellu numitu consule pentru onore, fora se aiba si poterea; in acestu d'in urma intellessu se dice si *consule onorariu;*— cu numele *consuliloru* sau *consulelui* Romanii se servieau a desemná annulu in care s'a petrecutu unu evenimentu; — prin estensione, supremu magistratu si in alte state, afora de allu Romei : *consulele Tusculaniloru rebellati;* — 2. in intellessu mai nou : *a)* magistratu, deregutoriu sau derectoriu, mai mare allu unei corporatione, allu unei cetate, allu unei universitati, etc. : *consulii panariloru, macellariloru; b)* in speciale : α) *consuli* se intitulara regii Mauri in Ispani'a; β) unulu d'in cei trei magistrati, caroru-a, prin constitutionea annului republicanu VIII (= 1799 dupo Christu), se incredentià guberniulu republicei francesa : *unulu d'in acesti trei consuli se numiea primulu consule;* γ) mai vertosu, officiariu sau agente insarcinatu a sustiné si apperá drepturile cetatianiloru unui statu cari petrecu in altu statu strainu, si totu de una data a sesercitá asupr'a acelloru-asi cetatiani una certa jurisdictione : *consule italianu, francese, germanu; consule generale*, cui

www.dacoromanica.ro

sunt subordinati alti *consuli* d'in acelluasi statu; *in cetati de mai pucina importantia sunt si viceconsuli.*

†† CONSULERE, *consului*, *consulutu* si *consultu*, v., **consulere** (d'in acea-asi radecina cu *consu*); a cogitá maturu, a reflecte, a deliberá, a consultá, a consiliá. Radecin'a vorbeloru: *consultu, consultoriu, consultare.* etc.

CONSULTARE, v., **consultare**; d'in *consultu*, forma intensivà a luĭ *consulere*, applicatu inse de regula in loculu primitivului *consulere*: 1. a cogitá maturu, a reflecte, a deliberá, a desbate, etc.: *ce consultati voi amendoi in secretu? importantile cestioni consultate eri in senatu; se aduna consiliulu se consulte asupr'a lucrului sau despre lucru; a consultá in commune*, si refless. *a se consultá* cu mai multa energía de câtu simplulu intr. *a consultá: prea multu si indelungu se consulta:* 2. *a consultá cuiva* = a i portá cura, a se interessá tare de densulu; 3. *a consultá prè cineva* = a i cere consiliu: *pre mene me consulti ce se faci? a consultá unu jurisconsultu, unu medicu, unu espertu, poporulu, senatulu, speclulu, propri'a sea conscientia*, (vedi si *consulere*).

CONSULTATIONE, s. f., **consultatio**; actione de *consultare* si obiectu de *consultare: dupo lunga consultatione conclusera; consultatione grea de resolutu.*

CONSULTATORIU, -*toria*, adj. s., **consultator** si **consultatorius**; care *consulta* sau serve la *consultare: consultatorii oraclului: passeri consultatorie.*

CONSULTATU, -*a*, part. d'in *consultare: senatulu consultatu, medicii consultati.*

CONSULTORIU, -*toria*, adj. s., **consultor** si **consultorius**; care face sau dá *consultu;* care serve la *consultu; meni'a si ur'a sunt rei consultori; medicu consultoriu, medici consultorii*, in opposetione cu: *medicu curante; scripte consultorie; tu esti consultoriulu meu in tote; consultorii oraclului.*

CONSULTU, -*a*, adj. s., **consultus-a-um**; una d'in formele participiali alle verbului *consulere*, luata de regula ca adj. si subst., 1. adiectivu cu insemnarile de: *a)* bene cogitatu, cu maturitate consideratu, reflessu, deliberatu, desbatutu, prudente, etc.: *nu e consultu a face asiá; b)* bene cogitatoriu, espertu, sciutoriu, versatu, etc., mai vertosu, in scienti'a dereptului, de unde compuse ca: *jurisconsultu: consultu in dereptu si elocentia; cellu mai consultu d'intre oratori, cellu mai elocente d'intre consulti* (= *jurisconsulti*); 2. s. m., *consultu: a)* consiliu cerutu si datu: *consultulu mediciloru, advocatiloru; consultulu oraclului; b)* deliberatione, desbatere in scopu de a luá una decisione, de a dá una parere, unu consiliu sau a prescrie unu planu de portare: *medicii facu consultu, c)* decisione, resolutione, mesura, planu: *consultele si faptele intelleptiloru; consultulu senatului, consultele senatului*, si intr'unu singuru cuventu compusu: *senatusconsultu, senatusconsulte.*

* CONSUMERE, *consumpsi* si *consumpsei, consumptu*, v., **consumere** (*con* si *sumere*); *a sume* = a luá sau redicá cu totulu, si de ací, a petrece, a perde, a nemicí, etc.: 1. despre lucruri de mancare: *a consume multu granu, ordiu, fenu, carne, pome, casiu:* 2. prin metafore: *a si consume averea in lussu si in desfrenari; flacur'a consume totu edificiulu incensu; ruginea consume ferrulu; morbii suffletului, ca si ai corpului, consumu fienti'a nostra omenesca; a consume multa labore: a consume vocea, poterile;* despre tempu: *a consume mai multe dille in nemicuri, a consume celle mai pretiose ore in betie si desfrenare;* despre persone, a rode, a uccide, a ommorí, etc.: *fomea consupmse tota armat'a; omu consuptu de egritudine si de betranetia;* sau a debilitá: *consumpti de nemancare si de multe purgative.*

* CONSUMMARE, v., **consummare** (*con* si *summa*); 1. a insummá, a face d'in mai multe numere unulu senguru; déro mai vertosu: 2. a duce ceva la cellu mai inaltu puntu de desvoltare, a finí, a perfectioná, a completá, a deplení: *mortea nu lassà pre acestu june se devina unu artifice consummatu; omeni de statu consummati; elocenti'a si tote artile nu se potu consummá de câtu cu tem-*

www.dacoromanica.ro

pulu si cu mari labori alle multoru-a; —si cu intellessulu simplu de *a terminá, a essecutá,* cumu : *a consummá lucrulu inceputu, a consummá crimea precogitata; ommorulu e consummatu.*

* CONSUMMATIONE, s. f., **consummatio;** actione si statu produssu prin actionea de *consummare: consummationea clocentiei; consummationea crimei.*

* CONSUMMATORIU,-*toria*, adj. s., **consummator;** care *consumma.*

*CONSUMPTIONE, s. f., **consumptio;** actione de *consumere : consumptione de multe pome, consumptionea poteriloru, a averei, a tempului, a sanitatei, a junetiei.*

* CONSUMPTORIU,-*toria*, adj. s., (mai pucinu bene : *consumatoriu*), **consumptor;** care *consume : mare consumptoriu de spiritose, de tempu in desertu, de multi bani in lussu si in desfrenari.*

* CONSUMPTU,-*a*, part. d'in *consumere*, **consumptus-a-um.**

* CONTABILE, *contabilitate;* vedi *computabile, computabilitate.*

* CONTABLARE, si

* CONTABULARE, v., **contabulare** (*con* si *tabula* = *tabla*); a impreuná mai multe table sau scandure; a coperí cu scandure; a podí cu scandure.

* CONTABLATIONE, si

* CONTABULATIONE, s. f., **contabulatio,** actione de *contabulare*, cumu si resultatu allu acestei actione, coperimentu de scandure, podu sau podella de scandure.

CONTACTU, s. m., **contactus,** (d'in *contingere*); attingere cu altulu; 1. proprie: *punctulu de contactu allu unei tangente cu circumferenti'a unui cercu;* de aci: *anglu de contactu,* formatu de una tangente cu circumferenti'a; in spèciale attingere cu ceva spurcatu si necuratu; de ací, 2. metaforice, relatione : *se nu lassàmu ca prin contactu licenti'a si desfrenulu se se íntenda si la celli neattinsi de densele; celli boni prin contactulu cu celli rei se corrumpu; multu capità cineva d'in contactulu cu celli culti; a fi in contactu, a vení in contactu : Romanii venira in contactu cu Dacii.*

CONTAGIONE, s. f., **contagio;** (it. **contagione;** d'in *contingere*); actione de *contingere* in intellessu si bonu si reu, déro mai vertosu in intellessu reu : attingere cu ceva necuratu in sensu atâtu materiale câtu si morale, cumu si effectulu acestei attingere, reulu communicatu prin attingere : 1. in sensu materiale : *contagionea pestei sau pestilentiei; contagionea morbului se communica d'in turma in turma;* 2. in sensu morale, corruptione, vitiu ce se communica : *contagionea crimei, licentiei, desfrenarei, spaimei, pigretiei,* etc., *coprende pre toti.*

CONTAGIOSU,-*a*, adj., **contagiosus;** plenu de *contagiu* = *contagione : morbu contagiosu, essemple relle contagiose; contagios'a peste.*

CONTAGIU, s. m., **contagium;** d'in *contingere*, ca si *contagione*, differindu de acesta forma, intru câtu *contagiu* espremé mai multu *actionea* sau *poterea* reului, éro *contagione* mai multu *actulu* sau *effectulu contagiului.*

* CONTAMINABILE, adj., **contaminabilis:** espusu sau dispusu la *contaminare: demonii suntu contaminabili, angerii nu su contaminabili.*

* CONTAMINANTE, part. adj., **contaminans,** (it. **contaminante**); care *contamina.*

CONTAMINARE, v., **contaminare,** 1. proprie a adduce in *con'actu,* á ammestecá, a impreuná, a confunde; déro mai vertosu : 2. a adduce in contactu cu ceva corruptu, spurcatu, necuratu, etc. (vedi si *contagione*), si de acì, a sordí, a spurcá, a corrupe : *a)* in sensu materiale : *a contaminá ap'a arruncandu spurcationi in ea; a contaminá vestementele; a si contaminá camesi'a cu sange; b)* in sensu morale : *a contaminá buccuri'a cu una rea scire, addeverulu cu una mentione; a se contaminá cu tote turpitudinile, a si contaminá manule cu sangele uccisiloru; omeni contaminati cu atâte crimene, cu atâte parricidie; a si contaminá castitatea si pudiciti'a.*

CONTAMINATIONE, s. f., **contaminatio;** actione de *contaminare.*

CONTAMINATORIU,-*toria*, adj. s., **contaminator;** care *contamina : contaminatoriulu patului nuptiale.*

www.dacoromanica.ro

CONTE, *contessa*, vedi *comite*.

* CONTEMNERE, *contemnui*, *contemnutu* si *contemptu*, v., **contemnere** (*con* si *temnere*); a considerá ca micu, neinsemnatu, si de acì, a despretiá : *a contemne mortea, avutiele, onorile, placerile, vocea poporului, opinionea publica, laudele, glori'a, furi'a tyranului, ammenitiarile*, etc.; *a contemne dieii, omenii, parentii, magistratii*.

* CONTEMPLABILE, adj., **contemplabilis**, (it. **contemplabile**), care se pote *contemplare*.

* CONTEMPLANTE, part. adj., **contemplans**, (it. **contemplante**); care *contempla*.

CONTEMPLARE, v., **contemplari**, (it. **contemplare**, fr. **contempler**; d'in *con* si *templu*); 1. proprie, ca terminu d'in limb'a augurale, a definí bene si de tote partile unu *templu augurale*; apoi, a imbraciá cu ochii tote partile acestui *templu*; de unde : 2. a observá de aprope si cu luare a mente incordata, a dá multa si incordata luare a mente, a observá de aprope si cu tota luarea a mente : *a)* cu sensulu materiale : *a considerá si contemplá fiacare obiectu de arte, siturele, cerulu stellatu; a contemplá formosetiele tabelleloru; b)* cu sensulu spirituale : α) in genere : *suffletulu filosofante contempla addeverulu in sene, contempla insasi contemplarea sea; se contemplàmu cu mentea ce nu potemu vedé cu ochii; a contemplá in tacere si rapitu de mirare;* β) in speciale cu sensu religiosu : *cine pote contemplá maiestatea idvina in tota splendorea ei? suffletulu immortale, liberu de corpu, va poté contemplá addeverulu, benele si formosulu infinitu*.

CONTEMPLATIONE, s f., **contemplatio**, (it. **contemplazione**, fr. **contemplation**); actione, actu si potere de *contemplare : contemplationea si considerationea naturei; contemplationi religiose; meditatione profunda si contemplatione inalta; supremulu bene allu omului sta in contemplationea addeverului absolutu; a se dá la contemplatione, a fi in contemplatione*.

CONTEMPLATIVU,-*a*, adj., **contemplativus**; care *contempla*, si mai vertosu, care e dispusu, applicatu la *contemplare: filosofia contemplativa*, teoretica, in opposetione cu : *filosofia activa*, practica; *filosofi contemplativi*, occupati cu *contemplarea* legiloru naturei fora applicare la vieti'a practica; *omu contemplativu*, cu intellessu bonu de : datu la contemplare, déro si in reu : pucinu practicu.

CONTEMPLATORIU,-*toria*, adj. s., **contemplator** si **contemplatorius**; care *contempla*, si mai vertosu, care are abitulu de *contemplare;* care e relativu la *contemplare : suffletulu e contemplatoriulu si admiratoriulu lumei*.

CONTEMPORANEITATE, s. f., (it. **contemporaneitá**); essistentia in acellu-asi tempu cu altulu, (vedi si *contemporaniu*).

CONTEMPORANIU, si

CONTEMPORANU,-*a*, adj. s., **contemporaneus**; d'in acellu-asi tempu cu altulu, care a fostu sau traitu in acellu-asi tempu cu altulu.

* CONTEMPTIBILE, adj., **contemptibilis**; demnu de *contemptu*.

CONTEMPTIBILITATE, s. f., **contemptibilitas**; calitate de *contemptibile*.

CONTEMPTIONE, s. f., **contemptio**; d'in *contemptu*, actione de *contemnere : fortitudinea se manifesta prin contemptionea doreriloru si sufferentieloru; contemptionea mortei, aurului, gloriei deserte*.

CONTEMPTORIU,-*toria*, adj. s., **contemptor**; care *contemne : contemptoriu de diei, de virtute, de justitia, de totu ce e sacru; contemptoriu de gloria, de auru, de voluptate, de tote dupo cari altii insetosiedia*.

CONTEMPTU,-*a*, d'in *contemnere*, una d'in formele participiali alle acestui verbu, luata de regula ca adj. si subst., 1. adj., **contemptus-a-um**, suppusu contemnerei, despretiatu, neluatu in sema, consideratu ca micu lucru si chiaru ca nemica; 2. s. m., *contemptu*=**contemptus-ūs**, camu in acea-asi insemnare cu a formei *contemptione*.

CONTENARE (pronuntiatu si : *cuntenare, cumtinare*), v., **continere, inhibere, cohibere, refrenare, sedare, miti-**

www.dacoromanica.ro

gare, moderari, temperare; contineri, sedari; cessare, desinere, quiescere; ca si *contenire*, una forma d'in *continere*, luata cu insemnarile speciali: 1. trans., a tiné pre locu sau in locu, a opprí, si de ácí, a marginí, a infrená, a stempèrá, a allená, a indulcí, etc., vorbindu de ceva violentu, escessivu, furiosu, si in speciale de affecte si cupiditati; 2. intr., a se marginí, a se stemperá, a se infrená, a se allená, a scadé, a incetá, etc.; — verbulu are formele de conjugatione simple: *cóntenu, cónteni, cóntena*, sau: *cúntinu, cúntini, cúntina: ventulu nu mai contina de patru dille*, (vedi mai multe essemple la *contenire*). *M.*

CONTENDERE, *contensi* si *contensei, contensu* si *contentu* (*con* si *tendere*); a tende d'in tote poterile: 1. proprie, *a contende arculu;* déro mai vertosu: 2. metaforice, a tende forte, a tende cu mare incordare, a face cu ardore si passione, si cu intellessu intransitivu, a se incordá, a si pune tote poterile, a se adoperá d'in tota anim'a, etc.: *a)* in genere: *a si contende toti nervii spre a convinge de celle ce spune; a contende se coprenda cetatea, se adjunga la potere; contende si labora, câtu poti; b)* in speciale: α) a si direptá mersulu in cotrova cu mare rapiditate, a cautá se adjunga undeva câtu mai currendu: *Cesare cu legionile contende in Gallí'a transalpina*; si metaforice: *a contende la gloria cu celle mai mari labori si pericle;* β) a se mesurá cu cineva in cuvente, in arme, in fapte, etc., a se luptá, a se certá, a se intrece, a rivalisá: *una mana de juni se incommettu a contende cu numerosi inimici; a contende cu cineva de principatu, pre onori; a contende contra asprele lovituresalle fortunei;* γ) a cere cu mare focu, a cautá se capite: *cere si contende se l'apperu eu in judecata;* δ) a sustiné cu mare ardore, a affirmá, a assecurá, a cautá in totu modulu se incredentiedie.

CONTENIRE, *-escu*, v., ca si *contenare*, alta forma d'in *continere*, luata, pre câtu noi sciimu, cu intellessulu intransitivu de: **se continere** sau **contineri, abstinere, consistere, cessare, desistere, mitescere**, etc. = *a se tiné pre locu*, a se opprí, si de ací, a se infrená, a se moderá, a se marginí, si mai vertosu, a incetá, a se imblandí, a se indulcí, a scadé, a se micusiorá: *de trei dille ventulu nu mai contenesce, ci bate cu acea-asi furia; in locu se mi contenesca, furí'a dorerei pare co cresce; candu incepe a vorbí, nu mai contenesce cu orele; ventulu a contenitu de a sera, sangele a contenitu de a curá;* insè dictionariulu de Buda da verbului si intellessulu transitivu de: **continere, retinere, refrenare, minuere, sedare, mitigare**, etc. = *a tiné prc locu*, a opprí, a tiné in frenu, a infrená, a moderá, a margení, a micusiorá, a indulcí, a allená, etc. (vedi si *contenare*).

CONTENITU, *-a*, part. d'in precedentele *contenire: dorerí contenite; omeni moderati si conteniti;* — s. m., *contenitu-lu* = **pascuum inhibitum**, *pastione* sau campu de pastione oppritu, ce nu e permissu a pasce.

* CONTENTABILE, adj., (it. **contentabile**); care se pote *contentare* (d'in 2 *contentare*).

* 1 CONTENTARE, v., **contentare**, d'in 1 *contentu*, de la *contendere*, cu intellessu intensivu si mai energicu de câtu allu primitivului *contendere*.

* 2 CONTENTARE, v., **satisfacere**, *a se contentá* = **contentus esse** (compara it. **contentare**, fr. **contenter**); a face *contentu* (2 *contentu*), a indestullá, a multiamí, a face voi'a sau placerea cuiva, si de ací, a impacá, a face fericitu, etc.: *a contentá tote voiele si placerile cuiva; a se contentá cu pucinu, cu celle necessarie, si a nu dorí mai multu, este una conditione de fericire; déco nu ne dai mai multu, nè contentàmu si cu atâtu.*

CONTENTATIONE, s. f., (it. **contentamento**, fr. **contentement**); actione si statu produssu prin actionea de 2 *contentare: tote facu pentru contentationea vostra; a sentí mare contentatione in suffletulu pentru benele facutu; contentationea appetiteloru relle si nemoderate ne costa forte.*

CONTENTATORIU, *-toria*, adj. s., care *contenta* (2 *contentare*).

CONTENTIONE, s. f., **contentio**, (it. **contenzione**, fr. **contention**); de la *con-*

www.dacoromanica.ro

tentu d'in *contendere*, actione de *contendere* in genere: *contentionea muschiloru, cordeloru, poteriloru corporali si spirituali*, etc., déro mai vertosu si in speciale: lupta, si mai allessu lupta in vorbe, desbatere, certa, disputa, controversia: *contentionea partiloru litiganti; nu cautati la vorbele injuriose disse in calorea contentionei;* ca terminu de retorica, *contentione* = partea orationei in care oratoriulu argumenta contra adversariului seu.

CONTENTIOSU,-*a*, adj., **contentiosus** (compara si it. **contenzioso**, fr. **contentieux**; d'in *contentione*); relativu la *contentione*=disputa, certa, desbatere, etc., — *a)* la persone, cui placu disputele, certele, judecatile: *omulu bonu nu e contentiosu; cu disputatorii si contentiosii a nevoia scoti la capitu;* déro mai vertosu: *b)* despre lucruri, suppusu *contentionei*, desbaterei, disputei, judecatei: *dereptu contentiosu, affaceri contentiose; jurisdictione contentiosa, attributioni contentiose;* — s. m. reale, *contentiosulu*: α) in genere, parte *contentiosa* a affaceriloru administrative; β) in speciale, sectione a unui ministeriu sau altui officiu, cui competu affacerile *contentiose* alle acellui officiu.

1 CONTENTU,-*a*, d'in *contendere*, **contentus-a-um**, a dou'a forma participiale d'in contendere, luata de regula ca adiectivu: *cordele contente alle arculuí.*

2 CONTENTU,-*a*, adj., **contentus-a-um**; una d'in formele participiali alle verbului *continere*, luata totu de una ca adiectivu cu intellessulu de: care se *contine* sau se abstine si se infrena de dorentie passionali, si de ací, multiamitu, indestullatu, satisfacutu, si mai departe: impacatu, fericitu, etc.: *omulu contentu cu ce are e fericitu; ânime contente; a fi contentu* dice mai multu de câtu *a se contentá; contentu de sene si de toti ai sei; contenti in cogitulu nostru, pucinu ne pesa de vorbele calomniose alle altoru-a.*

* CONTERERE, *contenui, contenutu* si *contritu*, v., **conterere** (*con* si *terere*); 1. *a tere* sau striví, sfermá in multe si menute fermature: *a contere cornele boului, erb'a uscata in pulbere;* 2. prin metafore, a micusiorá, si de ací, a perde, a nemicí: *a)* de obiecte corporali: *ferrulu insusi si petrele se conteru prin usu; b)* de obiecte incorporali, mai vertosu de tempu: *a si contere vieti'a in cercetari filosofice; a contere labore in desertu.*

CONTERMINARE, v., **conterminare**; a fi *conterminu.*

CONTERMINU,-*a*, adj., **conterminus** (*con* si *terminu*); vecinu, situatu a laturi cu altulu: *terre contermine; casa contermina lacului sau cu laculu.*

CONTESSERE, *contessui, contessutu* si *contestu*, v., **contexere** (d'in *con* si *tessere*); a tesse impreuna, a implettí, si de ací, a collegá, a innodá, a uní: *a contesse fire de auru cu fire de metasse; a contesse albi crini cu amarante;* si metaforice: *a contesse partile unui discursu, cuventele in frase; a contesse celle disse cu celle aü se se dica, celle precedenti cu celle succedenti;* mai vertosu, a formá cu maiestría unu totu d'in mai multe lucruri, a compone, a face, a urdí, etc.: *a contesse unu discursu, una carte, unu dolu, una crime atroce.*

CONTESSUTU,-*a*, d'in *contessere*, part. **contextus-a-um.**

CONTESTABILE, adj., (it. **contestabile**); care se pote *contestare.*

CONTESTARE, v., **contestari** (compara si it. **contestare**, fr. **contester**; d'in *con* si *testare*); 1. a chiamá marturi, a luá de marturi: *a contestá diei si omeni, ceru si pamentu;* 2. *a contestá unu processu, una lite*, a introduce sau porní processulu producundu marturii; 3. ca mai desu, a recusá de a connosce dereptulu unei persone asupr'a unui lucru, si de ací in genere, a negá addeverulu unui principiu, unui faptu, unei assertione: *a contestá addeverulu dissellorú cuiva; mi contestati derepturile melle de cetatianu.*

CONTESTATIONE, s. f., **contestatio** (it. **contestazione**, fr. **contestation**); actione de contestare: *contestationea litei; contestationea unui addeveru manifestu; acestu punctu, acestu articlu de lege este in contestatione*, in desbatere, in controversia.

www.dacoromanica.ro

CONTESTU,-*a*, d'in *contessere;* una d'in formele participiali alle verbului *contessere*, luata de regula ca adj. si subst. — 1. adj., **contextus-a-um** : *nave contesta d'in scandure abietine; vestimente conteste d'in fire forte tari si durabili; corona contesta d'in mundre flori;* 2. s. m. reale, *contestu*, **contextum** si **contextus-ūs** (compara si it. **contesto**, fr. **contexte**), actione si resultatu allu actionei de *contessere: a)* in genere : *investitu in unu contestu de metasse de varie colori; contestulu corpuriloru animaliloru, planteloru*, etc., mai desu inse in acestu intellessu *testura* sau *tessutura;* ca mai dessu inse : *b)* despre discursu : *contestulu unei oratione, d'in contestu numai se pote coprende intellessulu unei vorba sengularia; d'in contestulu legei asiá se intellege;* mai vertosu, *contestu*=testu allu unui actu juridicu sau politicu in totulu seu.

CONTESTURA, s. f., (it. **contestura**, fr. **contexture**); d'in *contestu*, resultatu si mai vertosu modu de *contessere : contestur'a orationei, pannurei, corpului animaliloru, planteloru.*

†† CONTICERE, v., **conticere** (*con* si *tacere*); a tacé cu totulu, a tacé de una data, a ammutí; prin metafore, a se allená, a incetá, a se impacá, a se trancillisá.

* CONTICINIU, s. m., **conticinium** (d'in *conticere*); tacere a noptei, si in speciale, tempu allu noptei, care incepe la trei sau patru ore d'in nopte, candu tote tacu sau paru a tacé in natura.

* CONTIGNARE (*con* si *tignu*); a uní *tigne* sau trabi intre densele, a provedé cu *tigne*, a lucrá una lemnaria.

* CONTIGNATIONE, s. f., **contignatio;** actione de *contignare*, déro mai vertosu in intellessulu concretu de : resultatu allu acestei actione, lucru facutu d'in unione de *tigne*, lemnaría, poditura, etc.

CONTIGUITATE, s. f., (it. **contiguità**, fr. **contiguité**); calitate sau statu de *contiguu.*

* CONTIGUU,-*a*, adj., **contiguus** (d'in *contingere*); asiá de aprope cu altulu, in câtu orecumu *attinge* acestu altu, forte aprope, de totu apropo : *casele nostre sunt contigue, camere contigue.*

* CONTINENTALE, adj., (it. **continentale**, fr. **continental**); relativu la *continente* ca substantivu in insemnare de *uscatu : ape maritime si continentali;* in intellessu mai restrinsu, relativu la *continentele* Europei : *poterile sau statele continentali, systema continentale*, proiectu allu lui *Napoleone I* de a inchide totoru producteloru angles e *continentele europianu.*

CONTINENTE, part. adj. s., **continens**, (it. **continente** si **contenente**, fr. **continent** si **contenant**); 1. ca part., care *contine : vase continenti vinu de mai multi anni, form'a continente lucrulu;* inse si cu intellessu de adiectivu in espressioni ca : *vasu continente de multu vinu;* 2. ca adj., *continente*, care *tine* de aprope si cu potere, si a nume : *a)* cu altu obiectu, si prin urmare, appropiatu, vecinu : *casa continente cu mai multe altele; cetatea si locurile continenti cu densa; b)* care *tine* una in sene, neinterruptu : *continente ploia in cursu de sesse dille; continenti labori de tote dillele; uscatu continente* sau *terra continente*, si absol. ca s. m. *continentele, unu continente* (subintellegundu, *uscatu*, reu inse : *continentu-lu, unu continentu*), sau f. *continente-a, una continente* (subintellegundu *terra*) : α) in intellessulu cellu mai largu, vastu spatiu de uscatu, incongiuratu de mare si neinterruptu de mari masse de apa ; in acestu intellessu, *sunt doue continenti : continentea vechia, care coprende Europ'a, Asi'a si Afric'a, si continentea noua, formata de Americ'a;* β) in intellessu mai strimtu, una d'in celle cinci parti mari alle pamentului numite *Europ'a, Asi'a, Afric'a, Americ'a, Oceani'a*, si in speciale, *continentele* sau *continentea*=Europ'a, in opositione cu Angli'a si câteva alte insule; γ) estensu spatiu de uscatu, ce se pote percurre fora a trece una parte de mare : *Sicili'a erá una data conjuncta cu continentea Italiei; Angli'a si Scoti'a formedia una continente; c)* care *se contine pre sene*, care se domina, se infrena de passioni, infrenatu, moderatu, compu-

www.dacoromanica.ro

tatu sau cumpetatu, si in speciale, infrenatu si moderatu in placerile sesuali : *b arbatu continente nu numai in respectulu vietiei, ci si allu averei si onorei cetatianiloru;* 3. subst. reale : *a)* în genere, ca masc. *unu continente, continente-le* (reu : *continentu-lu*), ce *contine* altu ceva, receptaclu, recipiente, vasu, etc. : *continentele e mai mare decâtu continutulu; b)* in speciale, m. unu *continente*, sau f. *continentea*, (vedi mai susu la 2, *b*).

CONTINENTIA, s. f., **continentia**, (it. **continenza** si **contenenza**, fr. **continence** si **contenance**); calitate de *continente*, si a nume : 1. capacitate, estensione : *nave de mare continentia*, de unde cu intellessu concretu de *coprensu : continenti'a acestui vasu;* si metaforice : *continenti'a unei carte;* 2. vecinetate : *continenti'a acestoru doue terre;* déro mai vertosu : 3. dominare a passioniloru, moderatione, computu sau cumpetu, infrenare a cupiditatiloru in genere, si in speciale, a passioniloru si cupiditatiloru amorose : *continenti'a in victu si in tote placerile corpului conserva forte bene sanitatea; superbi'a si desfrenarea luara loculu continentiei si moderationei; nemica nu concilia favorea si benevolienti'a multimei mai multu decâtu continenti'a si abstinenti'a; continenti'a si abstinenti'a* sunt specie alle genului *temperanti'a*, inse : *abstinenti'a* nu attinge obiectulu appetitu, éro *continenti'a* pastredia mesura si computu in actulu satisfactionei appetitului : *calugerulu se consecra la abstinentia, cellu insoratu e detoriu a observá si practicá continenti'a;* cu tote acestea *continentia* se applica si cu intellessulu de *abstinentia*, appropiatu de *castitate*, care e de preferitu in acesta insemnare.

CONTINERE, *continui, continutu* si *contentu*, v., **continere** (it. **contenere**, fr. **contenir**); *a tiné* ceva de tote partile sau in totulu seu, a coprende, a incapé, a imbraciá, sau *a tiné* impreuna, a uní, a impreuná, a legá, etc., 1. in genere : *universulu contine tote in senulu seu;* 2. in speciale : *a)* cu idea accessoria de *taria, stabilitate, durata*, etc., a tiné bene, a pastrá, a mantiné, a conservá : *celle uscate continu odorea mai indelungu; stomaculu contine celle ce recepe, ca se le concoca;* si metaforice : *nemica nu conti.. mai bine republic'a de câtu bon'a credentia; b)* cu idea accessoria de *miscare impedicata si opprita*, a retiné, a tiné pre locu sau in locu, a oprí a inchide : *a continé armat'a in strimtori, ostile in castre;* si metaforice, a tiné in frenu, a infrená, a dominá, a moderá, a computá sau cumpitá, etc. : *a continé tote appetitele relle, passionile, cupiditatile, affectele; spaim'a contine pre toti moritorii; a continé omenii, terrele, poporele mai multu prin frica de câtu prin respectu si amore; abiá me potu continé de acestea; c)* cu idea accessoria de *capacitate, coprensu*, a coprende, a incapé, a avé in sene : *vasulu contine mai multu de câtu atâtu; cartea antania a acestei opere contine mai multe descriptioni de batalie.*

* CONTINGENTE, part. adj. s., **contingens**, (it. **contingente**, fr. **contingent**): care *attinge*, 1. in genere : *cordele, ce sustinu ponderile, se fia pendenti si contingenti estremitatile circumferentiei;* déro mai vertosu : 2. in intellessulu metaforicu allu verbului *contingere : a)* ce se cade sau vine cuiva se iee sau se dé : *portionea de preda contingente capitanului, cumu si partile d'in acea-asi preda continginti militariloru; partea contingente fia-carui-a eredc d'in averea parentesca;* de ací s. m. reale, *unu contingente, contingente-le* (reu : *contingentu-lu*), ce se cade sau vine cuiva se iee sau se dé : *care e contingente-le fia carui-a d'in noi in aceste spese?* — in speciale, *contingente-le* = parte determinata de armati ce e obligata a dá una terra, una provincia, unu confederatu, etc. : *contingente annuale, estraordinariu; contingentele cerutu estu tempu* e mai mare *de câtu cellu d'in annulu trecutu; b)* ce pote fi sau nu, ce se pote intemplá sau nu, ca oppusu la *necessariu : contingenti suntu lucrurile ce potu fi asiá de bene ca si a nu fi; numai Domnedieu nu e contingente, noi omenii si tote fientiele sensibili, in parte luate, suntemu con-*

www.dacoromanica.ro

tingenti; sensationea e contingente, ide'a e necessaria; totusi in lucrurile continginti e una necessitate relativa; propositione contingente, care espreme unu addeveru sau faptu *contingente;* luatu si ca s. m. reale: *contingentele si necessariulu.*

CONTINGENTIA, s. f., (it. **contingenza**, fr. **contingence**); calitate de *contingente: contingenti'a unei linia derepta cu una linia curba;* de ací: *anglu de contingentia*, allu unei taugeute cu una curba; déro mai vertosu iu seusulu lui *contingente* de sub 2,*b*, *contingentia*=possibilitate de a fi sau uu fi: *possibilitate si contingentia au aprope acellu-asi intellessu; reconnoscemu contingenti'a essistentiei nostra facia cu necessitatea essistentici lui Domnedieu;* si cu iutellessu concretu de *fientia contingente* sau *faptu contingente: nu pote cineva pertunde contingentiele fiitorie; contingentie sunt tote celle generate.*

CONTINGERE, *continsi* si *continsei, continsu* si *contactu*, v., **contingere** (d'iu *con* si *tangere*); *a tange* sau attinge de tote partile; a attiuge tare, cu potere, cu violeutia; a attinge unulu cu altulu, etc.: 1. iu iutellessu materiale, *a)* iu geuere: *a continge undele cu petiorele; sorele contínge montii cu lumin'a sea; montii contingu nuerii, cerulu cu crescetele loru; a continge cibulu cu sare, a presará; b)* iu speciale: α) cu idea accessoria de *mancare*, a gustá: *de si flamundu, abiá continge panea cu dentii;* β) a attiuge cu ceva uecuratu, a maculá, a corrumpe, (vedi si la 2. *b*, mai diosu, si compara: *contagione, contagiu, contaminare*); γ) a attiuge ca appropiatu, a fi veciuu, a adjuuge peuo la ceva: *a continge limitile terrei straine; radecinele montelui de amendoue partile contingu rip'a fluviului;* δ) a attiuge iu mersulu sau miscarea sea, a adjuuge, a perveuí: *a continge portulu, urechiele;* 2. iu iutellessu ideale: *a)* iu geuere, a attiuge cu potere, a attiuge affundu si iu totu, a coprende, etc.: *suffletulu nostru continsu de misericordia, de viue affecte; b)* iu speciale: α) a maculá, a spurcá, a paugarí, a corrumpe, (vedi si susu la 1. *b*); β) a fi iu relatione, (vedi si *contactu*); γ) a adjuuge la ceva, a capitá, si de ací: δ) luatu ca iutrausitivu si aprope ca impersouale, vorbiudu despre eveuimeute si lucruri, a veuí cuiva, a cadé cuiva ca parte, si iu geuere, a se intemplá, vorbiudu de regula despre eveuimente fericite si placute, mai raru si despre eveuimeute iudifferenti si chiaru nefericite: *contentative cu partea ce ve continge; ce mi continge se dau si ce mi continge se iéu? nu mi a continsu se vedu inco assemine lucru; pucinoru-a continge a se inaltiá la atâta potere, fericire si gloria.*

CONTINSU,-*a*, part. d'iu *contingere*, **contactus-a-um.**

CONTINUARE, v., **continuare** (d'iu *continuu;* it. **continuare**, fr. **continuer**); cu pucina modificare acellu-asi iu forma ca populariulu *contenare* sau *continare*, luatu iuse cu iutellessulu differitu de a face sau fi *continuu*, si anume: 1. iu respectulu spatiului sau locului: *a)* traus., α) a legá, a uuí, a impreuuá, a puue unulu louga altulu: *legamentele ce continua ficatulu cu alte organe interne; a continuá casele cu murulu vecinului; a continuá mai multe parechie de case*, a le edificá una lougă alta; *a continuá lature cu lature, peptu cu peptu;* β) a prolougá: *a continuá una linia, unu muru, una calle de construitu, una punte peno la una mare departare de rip'a riului; b)* iutr., cu acelle-asi iusemuari, a se uuí, a se impreuuá, a se iutende fora iuterrupere mai departe: *seri'a acesta-a de monti continua inco forte departe; una seria de munti continua altei seria;* iu acellu-asi intellessu si refles. *a se continuá: montii se continua;* 2. iu respectulu tempului: *a)* a tiné uu'a, a uu iuterrupe uua actioue sau a ua iucepe si urmá inaiute de unde s'a iuterruptu, si de ací, a persiste, a persevá, a staruí iu acea-asi actioue, opiuioue, resolutioue, etc.: *a continuá laborea, opulu inceputu, studiele selle, discursulu, callea diu'a si noptea, beti'a in tempu de trei dille si trei nopti; continuati a vorbí, a lucrá, a ve portá bene; unu omu continua una functione, una magistratura*, etc., urmaudu a ua portá si dupo ce s'a imple-

www.dacoromanica.ro

nitu terminulu acellei functione; de ací si: *a continuá cuiva unu officiu, unu beneficiu, unu privilegiu, una pensione*, etc., a i le prolongá d'in collo de terminulu prefissu; si cu intellessu intransitivu de *a tiné neinterruptu*, a durá in acea-asi actione sau stare: *ploi'a continua de trei dille si va continuá inco mai multe dille; bellulu continua inco; deco dorerile continua, se scambi medicamentulu; continua a plouá; b)* a face fora interrupere sau cellu pucinu forte desu: *a continuá buccatele*, a dá desu buccate; *a continuá cupele*, a bee sau a dá se bea multe cupe un'a dupo alta; asiá sí: *a continuá loviturele, certele, bataliele.*

CONTINUATIONE, s. f., **continuatio**; actione de *continuare* si effectu sau statu produssu prin acesta actione: *continuationea tempului reu; continuationea studieloru, laborei, cuventului, istoriei; continuationea caseloru cu murulu vecinului.*

CONTINUATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **continuatore**); care *continua; continuatorii opului inceputu de magestru voru fi discipulii lui.*

CONTINUITATE, s. f., **continuitas** (it. **continuità**, fr. **continuité**); calitate sau statu de *continuu: continuitatea tempului, spatiului, causeloru, actionei, dorerei, reului, benelui; solutione de continuitate*, separatione de parti inainte *continue: fracturele, vulnerele, plagele sunt solutioni de continuitate in corpulu omului sau altui animale;* si metaforice: *solutionea de continuitate a ideeloru este addeverata morte; dupo legea continuitatei nemica nu se face in natura cu saltu.*

CONTINUU,-*a*, adj., **continuus** (ital. **continuo**, fr. **continu**; d'in *continere*); care *cu* altulu sau in partile selle *se tine* asiá de strinsu legatu si unitu, in câtu se nu presente interrupere: 1. proprie despre spatiu sau locu si lucrurile d'in ellu: *partile unui totu potu fi contigue, fora se fia continue; aerulu continuu terrei sau cu terr'a; Sicili'a erá alta data continua cu Itali'a; continuulu luciu allu marei, continui monti;* si metaforice: *figure si metafore continue in totu discursulu;* 2. despre tempu si lucrurile sau faptele d'in tempu, immediatu succedente, care nu se interrupe: *a lucrá la acellu-asi opu diece anni continui; trei dille continue nu am potutu dormí; continua ploia in tempu de trei dille; continu'a lucrare si arare estenua si essaure agrulu; continue dorori, continue belle, continua certa*, etc.; 3. in speciale: *febre continua*, care nu inceta inainte de unu nou accessu, in opposetione cu *febre intermittente; proportione continua*, in care consecentele precedentei ratione e antecedente rationei succedente; *fractione continua*, allu cui denominatoriu e compositu d'in unu numeru intregu si d'in una fractione, care are si dens'a denominatoriu unu numeru intregu si una fractione, si asiá in progressione; *cantitate continua* = estensionea, cu care se occupa geometri'a, in opposetione cu *cantitate discreta* = numerulu, etc.; — 4. ca adverbiu: *a plouá continuu mai multe dille, a lucrá continuu diu'a si noptea;* si cu intellessulu de: *indata, pre locu, numai de câtu*, etc.: *cumu aude aceste-a, continuu se scolla si pleca; d'in premissele telle nu esse continuu conclusionea tea.*

CONTINUTU,-*a*, part., d'in **continere** (compara ital. **contenuto**, fr. **contenu**): *licidulu continutu in acestu vasu, ape continute intre inalti monti; conditioni speciali continute in cellе generali;* — s. m. reale, *continutu-lu*, ce se *contine* intr'unu recipiente, câtu *contine* (=*coprende*) unu receptaclu: *continutulu acestui vasu; continutulu e mai micu de câtu continentele;* si metaforice: *continutulu unei scrissore.*

CONTORCERE, *contorsi*, si *contorsei*, *contorsu* si *contortu*, v., **contorquere**, (ital. **contorcere**; d'in *con* si *torcere*); a *torce* = a invertí sau sucí impreuna; a invertí de mai multe ori si sucí in diverse directioni, si mai vertosu, a torce sau invertí, sucí rapide si cu violentia mare: 1. proprie: *a contorce cu mare violentia callulu; furiosulu vertetiu allu undei contorce navea de mai multe ori si ua cofunda;* in speciale: *a)* despre arme, a torce sau invertí cu potere, si de ací, a rapedí, a arruncá cu potere: *a*

www.dacoromanica.ro

contorce lancea cu robustulu seu braciu; a contorce sagette in fera; b) vorbindu de membrele corpului, cu nuantia particularia nu numai de violentia, ci si de strambare sau intortochiare, si prin urmare, a strambá, a intortochiá, a tremurá cu violentia d'in caus'a unei mare dorere sau neplacere: *a contorce ochii, gur'a, nasulu, manule, petiorele;* 2. metaforice: *a vibrá si contorce fulmene de elocentia;* inse si in intellessu reu: *a contorce addeverulu,* a intortochiá, strambá sau falsificá; asiá si: *a contorce legea, cuventele cuiva.*

*CONTORNARE, v., (it. **contornare,** fr. **contourner**; d'in *con* si *tornare* = *turnare*); a face *contornulu* sau *contornele* unui ce: *a contorná una figura;* in speciale, a rotundí, a face rotundu, a taiá de giuru impregiuru, a forfecá; a strambá, a sucí, a intortochiá.

*CONTORNU si *conturnu,* (inse reu: *conturu* dupo fr. **contour**), s. m., (it. **contorno,** fr. **contour;** d'in *con* si *tornu*); ce marginesce partea esterna a unui corpu, liniele estreme alle unui corpu sau alle partiloru unui corpu, si in speciale, ce marginesce ceva rotundu: perimetru, periferia, circuitu, circumferentia, etc.: *gratiosele contorne alle unei columna, alle unui turnu, alle unui pilastru, alle figureloru de omeni, de animali, de plante, de edificie; contornu bene desemnatu;* prin metafora, applecatu si la imaginile orationei; apoi in genere, veri-ce impressura sau incongiura unu ce, vecinetate: *contornulu unei selbe, unei cetate.*

CONTORSIONE, s. f., (it. **contorsione,** fr. **contorsion**); d'in *contorsu* de la *contorcere,* actione sau actu de *contorcere,* cumu si resultatu allu acestei actione: *contorsionea navei in mediloculu undeloru interitate;* in speciale cu insemnarea de sub 1, *b,* a lui *contorcere: contorsionea bracieloru, petiorcloru, ochiloru; contorsionea collului seu nu se pote indereptá; ce de contorsioni pre acestu oratoriu candu declama! contorsionile acestei figure strica tote formosetiele acestui tabellu; contorsionea addeverului.*

CONTORSU,-*a,* part. d'in *contorcere,* **contortus-a-um.**

CONTORTIONE, s. f., **contortio;** camu in acellu-asi intellessu cu *contorsione.*

CONTORTORIU,-*toria,* adj. s., **contortor;** d'in *contortu* de la *contorcere,* care *contorce: contortoriu allu addeverului, allu legei, allu testului unui auctoriu,* etc., intortochiatoriu, falsificatoriu, etc.

CONTORTU,-*a,* adj., **contortus-a-um;** d'in *contorcere,* un'a d'in formele participiali, luata de regula ca adjectivu cu insemnarile de: *a)* plenu de animatione, de vivacitate, rapide, potente, energicu, vorbindu in speciale de stylu; 2. déro mai vertosu, intortochiatu, strambu, forte sucitu si invertitu: *periode contorte, incurcate si obscure; gura contorta, ochi contorti; figure contorte,* cu attitudine violenta si neci decum naturale; *imagini, argumente contorte; plante contorte,* cu corolla forte intorsa sau invertita, sucita.

CONTORTUPLICATU,-*a,* adj., **contortuplicatus** (d'in *contortu* si *plicatu* = *pleçatu*); cu totulu intortochiatu, forte intortochiatu: *frasi lunge si contortuplicate.*

CONTRA (si *cuntra;* vedi si *cotra*), adv. si prep., **contra** (ital. **contra,** franc. **contre**); in origine espreme una relatione locale, prin care unu locu e, prin positionea sea, corresponditoriu, oppusu sau facia in facia cu altu locu; apoi prin metafora, applecatu si la una actione, care correspunde sau se oppone simplu altei actione, si in speciale, sta in opositione inimica cu alta actione: 1. ca adverbiu, *a)* despre posetioni locali, in facia, facia in facia, in partea oppusa: *d'in usi'a templului vedeam contra altu templu; partea septentrionale a Britanniei nu are contra alte terre; casele nostre stau contra un'a altei-a;* si ca attributu: *tote locurile de contra erau occupate de inimici;* in acestu casu de regula compusu cu *in: locurile de in contra* sau *d'in contra; b)* despre actioni, cari: α) sau correspondu si se oppunu una altei-a, de alta parte: *noi dispunemu ostile nostre de batalia, inimicii dispunu contra si elli ostile loru de batalia;* si in acestu casu se dice compusu: *in con-*

www.dacoromanica.ro

tra, sau duplu compusu : *de in contra* ori *d'in contra*; β) sau se oppunu ca *inimice* sau ca unele *ce se escludu* intre sene, si in acestu casu intra forte desu compusele : *in contra*, *de in contra* sau *d'in contra* : *bonu sau d'in contra rcu; nu sciu cc se facu*, *se te indemnu sau contra se te desdemnu; lucru usioru, déco toti nc unimu, d'in contra forte greu, déco nu nc unimu; sum tare resolutu a lucrá contra si a impedicá lucrulu;* asiá si : *a face contra, a sta contra, a fi contra, a se luptá contra*, etc. : *suntcti contra*, *stati contra la tote câtc noi' vremu;* — cu *de* dupo densulu, *contra* are intellessu de proposetione : *a vorbí contra de celle spuse peno ací, a face contra de celle promisse; a opiná contra de ce a opinatu mai inainte*, etc., inse assemini espressioni differu de : *a vorbí contr'a celloru spuse, contr'a celloru opinate*, si altele, de cari vedi mai multe la urmatoriulu : 2. ca prep., inco se dice compusu cu *in*, si atâtu simplu câtu si compusu occurre sau cu *a* finale obscuru, si atunci se construe cu casulu accusativu : *a se luptá contra inimicii patriei sau in contra inimicii patriei*, sau admitte particul'a *a*, care face se se elida *a* obscuru : *contr'a, in contr'a*, si atunci se construe cu casulu genetivu : *a se luptá contr'a sau in contr'a inimiciloru patriei;* câtu pentru intellessu, ca si in forma de adverbiu, insemna : *a)* despre relationi locali, facia in facia cu, spre, *cotra : regionile acestei tcrre cari stau contra Galli'a sau contr'a Galiei; laturea terrei situata contra media nopte; b)* despre actioni si alte lucruri : α) simpla opposetione sau stare facia in facia : *a mergc contra ventu sau contr'a vcntului, a plutí contra cursulu apei; a rapí de la unii, ca se dai altoru-a, e contra natura; a lucrá contra cineva, a fi contra una opinione, a veni undeva contra asteptarea totoru-a; contra acestea adversariulu respunse; clementi'a contra inferiori*, *cotra inferiori*, (vedi si *cotra*); β) opposetione inemica : *toti conjura contra noi sau contr'a nostra, contra poporulu Romanu sau contr'a poporului Romanu; a luptá contra loviturcle fortunci; bcne armati contra fortuna, contra pericle si insidie; medicamente bone contra veninu;* —3. prep. *contra* intra si intr'unu micu numeru de compuse, cumu : *con tradicere, contraponerc, contrastare*, etc., cu intellessulu de opposetione *inimica* in cuventele de formatione vechia, éro in celle de formatione mai noua si cu intellessulu de opposetione *simpla;* cu acellu-asi intellessu occurre si forma *contro* numai in *controversu* si derivate, si sta in respectulu formei *contra*, cumu sta si *intro* cotra *intra*, (vedi si *cotro*).

* CONTRABASSISTU, s. m., (it. **contrabassista**, fr. **contre-bassiste**); sonatoriu sau cantatoriu de *contrabassu*.

* CONTRABASSU, s. m., (it. **contrabasso**, fr. **contrebasse**) : 1. voce sau sonu de instrumentu mai gravu de câtu bassulu, si a nume, cu una octava mai diosu de câtu bassulu ordinariu si cu doue octave mai diosu de câtu vior'a; 2. cellu mai mare instrumentu cu corde d'in famili'a violeloru.

CONTRABILANCIARE (reu : *contrabalantiare;* vedi *bilance, bilanciarc*), v. (it. **controbilanciare**, fr. **contre-balancer**); 1. a bilanciá unu pondu cu altulu; si de ací : 2. a ecilibrá, a fi ecale in potere, in valore, in meritu, etc. : *virtutile si meritele accstui barbatu contrabilancia pre alle vostre totoru-a; poterea nostra contrabilancia prc a vostra: poterea de attractione si cea de rcpulsione se contrabilancia si producu ecilibriulu stabile allu universului.*

* CONTRACTANTE, part. adj., (fr. **contractant**); care *contracta*, si in speciale care *contracta* una oblegatione, face una invoire : *partc contractante, partile contractanti;* in acellu-asi intellessu si ca s. m. personale : *contractanti-i, prin bona invoire, potu scambá contractulu.*

CONTRACTARE, v., (it. **contrattare**, fr. **contracter**; d'in *contractu* de la *contragere*); forma intensiva d'in *contragere* in differitele insemnari alle acestui cuventu : 1. a stringe la unu locu : *a contractá tote ostilc intr'una posetione favorabilc;* 2. a stringe tare, a strimtá, a angustá, a scurtá : *furi'ameniei contractá*

www.dacoromanica.ro

infricosiatu muschii faciei furiosului; manule si petiorele patientelui se contractá infricosiatu d'in caus'a violentiei dorerei; limacii si contracta cornele; 3. in speciale, ca terminu de grammatica, *a contractá doue vocali*=a le uní si reduce la una sengura; 4. a pune in lucrare, a casioná: *a contractá cuiva incurcature*, si in speciale, a casioná sie, a si attrage, a face, a capitá, etc.: *a contractá detorie, a contractá morbi, a contractá bone sau relle invetiuri;* 5. a se invoí cu cineva, a inchiaiá una invoire sau unu pactu: *a contractá casatoria, a contractá una obligatione*, si prin estensione: *a contractá amicitia, amore, famliaritate cu cineva; a nu contractá nemica cu nemine* =a nu avé neci una relatione cu nemine, (vedi si *contrectare*).

CONTRACTILE, adj., (it. **contrattile**, fr. **contractile**); d'in *contractu*, care are facultatea de *contragere*=tragere, stringere, scurtare, etc.: *pucine composite sunt in natura, cari se nu fia contractili si distractili; cornele contractili alle limacelui; fibrele muschiloru sunt contractili.*

CONTRACTILITATE, s. f., (it. **contrattilitá**, fr. **contractilité**); calitate sau facultate, potentia de *contractile: contractilitatea muschiloru; acesta contractilitate e voluntaria sau involuntaria: in muschii de locomotione contractilitatea e voluntaria, éro in muschii viscereloru contractilitatea e involuntaria.*

CONTRACTIONE, s. f., **contractio** (it. **contrazione**, fr. **contraction**); d'in *contractu* de la *contragere*, actione si effectu sau statu produssu prin *contragere*, mai vertosu in intellessulu lui *contragere* de *stringere, scurtare, reducere, micusiorare*, etc.: *contractionea cordei* =systolea cordei, in opposetione cu *districtionea cordei*=diastolea cordei; ásiá si: *contractionea muschiloru, sprinceniloru, umeriloru, petioreloru*, etc.; *contractionea a doue vocali, a doue syllabe intr'una singura; fortia sau potere de contractione*, inerente certoru corpuri si prin care acestea, intense, revinu apoi la pirm'a loru lungime: *atare e contractionea cordeloru d'in venede animali.*

CONTRACTIVU,-*a*, adj.,(fr. **contractif**); care are potere de *contractione*: *fortia contractiva* = *fortia de contractione*: *forti'a contractiva a nerviloru musculari.*

CONTRACTORIU,-*toria*, adj. s., **contractor** si **contractorius-ium**; d'in *contractu* de la *contragere*, care *contrage*, mai vertosu in insemnarile lui *contragere* de: 1. invoire, care face invoire, pactu sau *contractu*: *contractorii cu statulu pentru constructioni de calli nationali*; 2. stringere, care stringe, reduce, scurtedia, etc.: *nervi contractori ai muschiloru;* de ací, s. m. reale, *contractoriu*, ceva ce stringe.

CONTRACTU,-*a*, d'in *contragere*, una d'in formele partecipiali alle acestui verbu, luata inse ca: 1. adj., **contractus-a-um**, in differitele insemnari alle verbului *contragere*: *nervi tare contracti, mai multe vocali contracte* intr'una sengura *vocale;* 2. s. m., *contractu* = **contractum** si **contractus-ūs**, actione si resultatu de *contragere*, si in speciale, invoire sau pactu prin care una sau mai multe persone se obliga cotra una sau mai multe alte a dá, a face sau a nu face ceva, cumu si instrumentulu sau inscrissulu in care se espunu conditionile conventionei: *contractu synallagmaticu, unilaterale, bilaterale, onerosu, aleatoriu; contractu de vendiare, de comperatore, de locatione, de casatoria, de societate; a face contractu, a subsemná contractulu; a observá contractulu, a rupe sau calcá contractulu; contractulu e lege pentru contractanti;* prin estensione, veri-ce invoire intre doue sau mai multe persone: *contractu verbale, contractu tacitu;* in speciale: *contractu principale*, care sta de sene si fora alta conventione, in opposetione cu *contractu accessoriu* = *contractu essecutoriu*, facutu spre a assecurá essecutionea *contractului principale; contractu puru si simplu*, care nu e neci conditionale, neci cu terminu, neci aleatoriu; *contractu simulatu*, prin care se ascunde unu actu, mai vertosu unu actu illicitu; *contractu commutativu*, prin care partile contractanti si stipula folose ecivalenti; *contractu aleatoriu*, care are

www.dacoromanica.ro

de obiectu unu castigu sau una perdere casuale, etc.

CONTRACTURA, s. f., **contractura** (compara si fr. **contracture**); d'in *contractu* de la *contragere*, effectu allu actionei de *contragere*, mai vertosu in intellessulu speciale de *reducere*, *angustare*, *strimtare*, etc.: *contractur'a columneloru*, reducere in partea loru superiore; *contractur'a muschiloru*, stringere rigida care nu permitte estensionea loru d'incollo de unu certu gradu.

* CONTRADICENTE, part. adj., **contradicens** (it. **contraddicente**); care *contradice*: *fapte contradicenti vorbeloru.*

CONTRADICERE, *contradissi* si *contradissei*, *contradissu* si *contradictu*, v., **contradicere**)it. **contraddire**, fr. **contredire**); a dice contra de celle disse de altulu sau de celle disse mai inainte de cotra insusi *contradictoriu*: *unu filosofu contradice altui filosofu sau pre altu filosofu; doi istorici se contradicu sau si contradicu asupr'a acellui-asi evenimentu istoricu; unu lucru inco pote contradice altui lucru sau altu lucru*: *faptele contradicu disseloru sau dissele, una theoría contradice altei theoría sau alta theoría, doue scripte se contradicu sau si contradicu*, etc.; verbulu se construe asiá déro si cu obiectu directu şi cu obiectu indirectu de dativu, inse cu una differentia de intellessu, asiá in câtu: *a contradice unei persone*, este una espressione relativa, care va se dica: *a contradice in cutare sau cutare lucru*; éro: *a contradice una persona*, este una espressione absoluta, care da a intellege co *contradicerea se face in tote si totu-deun'a;— contradiccrea*, in locu de a se face *cu cuventulu*, se pote face *cu fapt'a*, asiá co *contradicere*=resistere, opponere, etc.: *a contradice tote dorentiele cuiva; poporulu contradisse regelui cu armele.*

* CONTRADICIBILE, adj., **contradicibilis**; care se pote *contradicere.*

CONTRADICTIONE, s.f., **contradictio**, (it. **contradizione**, fr. **contradiction**); actione de *contradicere*, cumu si modu si effectu allu acestei actione: *contradictione invederata, contradictione cu celle disse, contradictionea fapteloru cu dissele, a fi in contradictione cu sene sau cu altii; opinionea publica e adesea in contradictione cu conscienti'a commune; e contradictione intre doue propositioni, candu nu se pote ca amendoue se fia addeverate; e contradictione in terminii unei propositione, candu acestia espremu idee dissonanti; unu ce implica contradictione, candu in acellu-asi tempu coprende si affirmatione si negatione; spiritu de contradictione are cellu cui place a contradice in tote si pre toti; principiu de contradictione*, prin care se demonstra co unu lucru nu pote fi si nu fi in acellu-asi tempu.

CONTRADICTORIU, *-toria*, adj. s., **contradictor** si **contradictorius**, (it. **contraddittore** si **contraddittorio-a**, fr. **contradicteur** si **condictoire**); care *contradice* sau *se contradice*: *contradictorii addeverului; unu advocatu allu unei parte litigante numesce pre advocatulu cellei alte parte contradictoriulu seu; legitimu contradictoriu e cellu ce are dereptulu si interessea de a contradice intr'unu processu sau actu judiciariu; fapte contradictorie vorbeloru sau cu vorbele; propositioni contradictorie*, d'in cari un'a nega ce affirma cea alta; inse: *propositionile contradictorie* differu de: *propositionile contrarie*, intru câtu oppositionea e *completa si totale* in acelle-a, si numai *partiale* in aceste-a.

CONTRADICTU, *-a*, adj., un'a d'in formele participiale alle verbului *contradicere*, luata de regula cu intellessu de adiectivu, **contradictus-a-um.**

CONTRADICUTORIU, *-toria*, adj. s., de acea-asi insemnare cu *contradictoriu*, care e de preferitu.

CONTRADISSU, *-a*, d'in *contradicere*; 1. part. pass. **contradictus-a-um**: *dissele vostre sunt contradisse de faptele vostre;* 2. supin. **contradictum-u**: *e usioru de contradissu.*

* CONTRADOTE, s. f., (it. **contraddote**); donuri facute de maritu muierei in compensationea *dotei* acestei-a.

* CONTRAFACERE, *contrafeci* si *contrafacui*, *contrafactu* si *contrafacutu*, v. (it. **contraffare**, fr. **contrefaire**); 1. a face contra, a lucrá contra, si mai ver-

www.dacoromanica.ro

tosu, a nu ascultá, a nu se-suppune : *a contraface ordiniloru date, prescriptioniloru legei:* si in genere, a face contrariulu de ce se cade: *ati promissu, si nu se cade se contrafaceti;* déro mai vertosu: 2. a face ca altulu, a imitá : *a)* in intellessu bonu sau cellu pucinu indifferente : *a contraface vocea, gesturile, mersulu, vorb'a cuiva; sculptorii nu potu contraface natur'a asiá de bene* ca *pictorii; b)* déro si mai vertosu, cu intellessu reu : α) a imitá sau face prin imitatione ce nu se cade a face, a reproduce ce e oppritu, si de ací, a falsificá, a plastografiá, etc. : *a contraface una carte, unu tabellu de pictura, moneta, vinu, veri-ce alta merce, subsemnatur'a sau scriptur'a cuiva;* β) a simulá, a arretá ceva ce nu e, a preface : *a si contraface vocea, faci'a, vestimentele; a contraface pre nebonulu, pre devotulu; a contraface scriptur'a sea;* de ací : γ) a difformá : *convulsionile dorerei contrafacu infricosiatu faci'a patientelui;* δ) a imitá pre altulu in risu, a inganná, a imballá : *a contraface mersulu cespitatoriu, pronunti'a rea a cuiva.*

CONTRAFACTIONE, s. f., (it. **contraffazione**, fr. **contrefaçon**, si lat. mai tardiu : **contrafactio**); d'in *contrafactu* de la *contrafacere*, actione si resultatu sau fapta de *contrafacere*, mai vertosu in intellessulu reu allu cuventului de sub 2 : *contrafactione de monete, de sigille, de merci, de licori, de medicamente, de carti, de scripture, de picture*, etc., *a fi accusatu si condemnatu de contrafactione;—contrafactionea cuventeloru, vocei, gesturiloru cuiva.*

CONTRAFACTORIU,-*oria*, adj. s., (ital. **contraffatore**); d'in *contrafactu* de la *contrafacere*, care *contraface : contrafactoriu legei;* déro mai vertosu in intellessulu reu allu lui *contrafacere* de sub 2.: *contrafactorii de monete, de sigille, de scripture*, etc.

CONTRAFACTU,-*a*, part. d'in *contrafacere*, mai vertosu in insemnarea rea a cuventului de sub 2.: *scripture contrafacte, moneta contrafacta, cu facia contrafacta de violenti'a dorerei.*

CONTRAFACTURA, s. f., (it. **contraffattura**); d'in *contrafacutu de la contrafacere*, actu si mai vertosu resultatu allu actionei de *contrafacere*, mai vertosu in intellessulu reu de sub 2. allu cuventului *contrafacere* : *acestu-a nu e vinu de cellu bonu si addeveratu, ci numai una contrafactura.*

CONTRAFORTE si *contrafortu*, s. m., (it. **contrafforte**, fr. **contre-fort**); ce serve a fortificá sau consolidá unu muru sau alta constructione : *sunt si contraforti naturali, cumu una serra de munti mai mica pre longa alt'a mai mare.*

CONTRAGERE, *contrassi* si *contrassei, contrassu* si *contractu*, v., **contrahere** (d'in *con* si *tragere*); 1. a trage impreuna la acellu-asi locu mai multe obiecte, a stringe, a aduná, a concentrá : *a)* proprie: *a contrage ostile la acellu-asi locu; a contrage mare numeru de armati, b)* metaforice : α) a stringe intr'unu totu; a formá, a produce, a casioná : *a contrage cuiva incurcature, nevoie, certe, ure;* mai vertosu : β) a trage si face siesi, a castigá, capitá : *a contrage detorie, amicetie, vitie, morbi; pannur'a vestimentului nou contrage usioru macule; vasulu contrage bona sau rea odore;* γ) ca mai desu, a face *contractu* (=pactu, conventione, invoire): *a contrage casatoria, una vendiare, una comperatore;* si in genere, a intrá in relatione, in daravere cu cineva: *n'am a contrage nemica cu nemine; peno nu contragi cu omulu, nu lu connosci cine e;* 2. in speciale, cu nuanti'a accessoria de *scurtare prin tragere sau stringere in sene :* a scurtá, a angustá, a reduce, a micusiorá, a restringe, a retrage, etc.: *ap'a sarata contrage porii planteloru; animalile si potu estende si contrage membrele; limacele si contrage corncle, cumu le atinge cineva; umbrele obiecteloru se contragu ca mai multu la mediulu dillei;* asiá si : *a contrage tempulu, unu discursu, una vocale se contrage cu alt'a;* si metaforice : *anim'a se contrage de frica; a si contrage cupiditatile, appetitele, etc.*

CONTRAGUBERNIU, s. m., (it. **controgoverno**, fr. **contre-gouvernement**); guberniu occultu ce se forma sau tende

www.dacoromanica.ro

a se formá contra guberniului manifestu si stabilitu allu unui statu.

* CONTRALTU, s. m., (it. **contralto**, d'in *contra* si *altu* = *inaltu*); parte de armonía musicale, voce care tine mediulu intre *tenore* si *mediu supranu*; cea mai grave d'in vocile feminine, corresponditoria cu *bassulu* d'in vocile virili, cumu si cellu ce canta cu acesta voce; intre instrumente se dice *contraltu* instrumentulu cari in famili'a sea sta ca *contraltulu* cotra celle alte voci.

CONTRAMANDARE, v., (it. **contrammandare**, fr. **contremander**); a mandá sau commandá contra celle mai inainte mandate; a revocá unu mandatu sau commandamentu.

CONTRAMURU, s. m., pl.-*i*, (ital. **contromuro**, fr. **contre-mur**); muru construitu pre longa altulu pentru fortificarea si conservarea acestui-a.

* CONTRANISU, s. m., **contranisus** (compara si it. **contranniso**); actione de *contranitere*, cumu si actu si potere *contranitente*.

CONTRANITENTE, part. adj., (**contranitens**; it. **contrannitente**); care *contranite : frecaturele essercita una actione contranitente actionei ce desvolta poterea motrice.*

CONTRANITENTIA, s. f., (it. **contrannitenzia** = **contrasforzo**) ; calitate sau actione, actu si mai vertosu potere a unui ce *contranitente : aerulu mai pucinu greu impedica cu mai pucina contranitentia espansionea aerului elasticu.*

* CONTRANITERE, *contranisi* si *contranisei, contranisu*, v., (**contranitі**, d'in *contra* si *nitere*); *a nite* sau a se adoperá, a desfasciorá potere contra actionea altei potere, a resiste cu energía si cu vigore mare.

CONTRANOTA, s. f., (it. **contronota**); nota oppusa la alta nota cu sau si fora scopu de contradicere : *contranote diplomatice; note si contranote* pote insemná si : *note dupo note, note accummulate peste note.*

CONTRAPASSU, s. m., pl.-*i*, (it. **contrappasso**, fr. **contre-pas**); passu cótra altu passu, passu in deretu, vorbindu in speciale de saltu, candu saltatoriulu, dupo ce se intorce, si se departedia de altulu cu care salta in parechia, revine erosi spre acestu-a.

CONTRAPONDERARE, v., (d'in *contra* si *ponderare*), de acellu-asi intellessu cu *contrabilanciare.*

CONTRAPONDERATIONE, s. f., actione de *contraponderare.*

CONTRAPONDERATORIU, -*toria*, adj. s., care *contrapondera.*

CONTRAPONDU, s. m., pl. *contrapondere* (fr. **contre-poids**); pondu care serve a ecilibrá altu pondu, si de ací, veri-ce serve a campaní sau cumpaní, a moderá, a tiné ecilibrulu, a dá mesur'a, etc. : *contrapondu de orologiu; cu unu contrapondu se tinu in ecilibriu celli ce salta pre funi;* si metaforice : *avariti'a acestui omu e unu supperatoriu contrapondu allu boneloru lui calitati; potestatea tribunicia erá, in republic'a romana, contrapondulu poterei senatului.*

CONTRAPONERE (si *contrapunere*), *contraposi* si *contraposei, contraposu* si *contrapositu, contrapostu*, v., **contraponere**, (it. **contapporre**); a pone contra, cu intellessu mai energicu de câtu *opponere : a contrapone unu pondu altui pondu;* si metaforice : *a contrapone argumente la argumente.*

CONTRAPOSITIONE, s. f., (it. **contapposizione**); actione de *contraponere*, cumu si statu produssu prin acesta actione.

CONTRAPROBA, s. f., (it. **controprova**, fr. **contre-épreuve**); 1. proba facuta dupo alta proba, mediu de verificare a essactitatei unei operatione, si in speciale, votare a propositionei contraria cellei mai inainte votata : *candu numerulu svffragieloru unui scrutiniu e indoiosu, se face contraproba, spre a se verificá numerulu votantiloru pentru si contra;* 2. desemnu typaritu dupo altulu abiá scossu d'in typariu, spre a se vedé correctionile de facutu tablei de typariu.

CONTRAPUNCTARE, *contrapunctu*, etc., vedi *contrapuntare, contrapuntu.*

CONTRAPUNGERE, *contrapunsi* si *contrapunsei, contrapunsu* si *contrapunctu* sau *contrapuntu*, v., (it. **contrappungere**; d'in *contra* si *pungere*); a

www.dacoromanica.ro

punge contra sau longa, a face una impunsura sau unu puntu contra sau longa alta impunsura sau puntu.

CONTRAPUNTARE si *contrapunctare*, v. (it. **contrappuntare** si **contrappunteggiare**, fr. **contre-pointer**); d'in *contrapuntu* de la *contrapungere*, forma intensiva cu intellessulu de: 1. a face mai multe impunsure contra alte impunsure, de essemplu: *a contrapuntá una stofa*, a face impunsure si pre una si pre alta facia a stofei; de ací in genere, a contrapone sau oppone; 2. in speciale, a face *contrapuntu*, a lucrá *in contrapuntu*, in insemnarea musicale a acestui cuventu.

CONTRAPUNTISTU si *contrapunctistu*, s. m., (it. **contrappuntista**, fr. **contre-pointiste**); care connosce regulele *contrapuntului* musicale.

CONTRAPUNTU si *contrapunctu*, *-a*, d'in *contrapungere*, (compara it. **contrappunto**, fr. **contre-point**); una d'in formele participiale alle verbului *contrapungere*, luata de regula ca adj., *coperture de metasse contrapuncte*, déro si mai vertosu ca s. m. reale, *contrapuntu*, ca terminu de musica, arte de a compone musica in doue sau mai multe parti: *ponerea unei voce contra alta se chiama contrapuntu, pentru co vechii musici insemnau notele cu punte; ar fi mai bene pote ca contrapuntulu se se numesca contrasonu;* in speciale: *a)* arte de a distribuí in variele parti alle unei compositione musicale tonurile cerute de armonía; *b)* partea sau partile ce unu discipulu de musica adauge la unu cântu datu; de ací: *c)* prin estensione si metafore: accompaniamentu, adaussu, complementu: *urletele multimei facu contrapuntu la vorbele furiose alle demagogului.*

* CONTRARIANTE, part. adj., (it. **contrariante**), care *contraria.*

CONTRARIARE, v., (it. **contrariare**, fr. **contrarier**; d'in *contrariu*); a face sau a fi *contrariu*, a face sau a fi *contra*: *a contrariá opinionea sau opinionei cuiva; lucrurile acetose contraria putredionea sau putredionei; a contrariá dorentiele, voliele, tendentiele cuiva;* se dice si in locu de *contradicere.*

CONTRARIATIONE, s. f., (it. **contrariazione**); actione de *contrariare.*

CONTRARIETATE, s. f., **contrarietas**, (it. **contrarietá**, fr. **contrariété**); calitate si statu de *contrariu: contrarietate de caracterie, de opinioni, de interessi;* si in intellessu concretu, lucru, fapta sau dissa *contraria*, si mai vertosu, fortuna *contraria*, adversitate, ceva supperatoriu si amaru: *contrarietatile unei relle sorte.*

CONTRARIU, *-a*, adj., **contrarius**, (it. **contrario**, fr. **contraire**; d'in *contra*): 1. despre localitati, care se afla contra, oppusu, facia in facia: *monte contrariu montelui, terra contraria altei terre, edificie contrarie acestoru edificie;* ca mai desu inse: 2. despre alte obiecte: *a)* in genere, oppusu, pusu facia in facia, si mai vertosu, oppusu asiá la altu ceva co unulu esclude pre altulu: *frigulu e contrariu calduréi, lumin'a contraria intunereculuí, vitiele contrarie virtutiloru; opinioni contrarie intre densele, contrarie un'a cu alta; propositioni contrarie sunt acelle-a d'in cari un'a nega ce affirma cea alta; b)* in speciale, oppusu ca *inimicu*, si de ací, adversu, defavorabile, neferiçitu: *sorte contraria, casuri contrarie voientiei si dorentieloru nostre; plante contrarie stomaculuí; partea contraria noue intr'una lite, intr'una cestione politica;* 3. substantivu: *a)* personale, *contrariu*, *-a*, adversariu, inimicu: *contrarii nostri; contrarii benelui commune; b)* reale m., *contrariulu*, ce e *contrariu*: *contrariulu luminei e intunereculu, contrariulu virtutei e vitiulu; a face sau a dice contrariulu de ce a dissu sau facutu mai inainte.*

CONTRASCENA, s. f., (it. **contrascena** si **controscena**); scena oppusa altei scena, si in speciale, scena muta in care una sau mai multe persone corresspondu cu actionea personei sau scenei principale: *pucini actori suntu apti a scote bene la capitu una contrascena.*

CONTRASCRIERE, v., **contrascribere** (it. **controscrivere**); a scrie contra, a respunde la alta scriere, mai vertosu spre a ua combate.

* CONTRASEMNARE, v., (it. **contra-**

www.dacoromanica.ro

segnare, fr. **contre-signer**); a semná contra sau longa alta semnatur'a, vorbindu in speciale de semnatura ce cauta se puna unu officiariu, spre a dá unui actu validitate : *a contrasemná una ordine: unu secretariu cauta se contrasemne actele semnate de unu presedente; tote decretele si alte acte alle principelui sunt contrasemnate de unu ministru.*

* CONTRASEMNATURA, s. f., actione si mai vertosu effectu allu actionei de *contrasemnare : contrasemnatur'a unui ministru se cere la veri-ce decretu allu principelui.*

* CONTRASEMNU, s. m., pl.-*e*, (it. **contrasegno**, fr. **contre-seing**); proprie, semnu contra sau longa altu semnu, *contramarca*, semnu ce serve la recounoscerea si validarea unui ce, si in speciale, in acellu-asi intellessu cu *contrasemnatura.*

* CONTRASENSU, s. m., (it. **contrasenso**, fr. **contre-sens**); *sensu* sau intellessu *contrariu* cellui ce s'ar cadé a se dá unui discursu, unei propositione, unui cuventu : *traductionea e plena de contrasensuri; a face sau committe unu contrasensu.*

CONTRASTANTE, part. adj. (it. **contrastante**); care *contrasta.*

CONTRASTARE, v., (it. **contrastare**, fr. **contraster**; d'in *contra* si *stare*); a stá contra, a face *contrastu* sau a fi *in contrastu*, in insemnarea artistica ce are acestu cuventu : *lumin'a contrasta cu umbrele; dram'a presenta mai multu interesse, deco personele sau caracteriele ei contrasta unele altoru-a.*

CONTRASTU, s. m., pl.-*e*, (it. **contrasto**, fr. **contraste**); actione si statu de *contrastare* : 1. in genere : *de ce atâtu contrastu intre nesce frati cari s'ar cadé se traiesca in concordia?* — 2. in speciale inse, ca terminu artisticu, opposetione de lucruri de natura contraria sau diversa, prin care artistii cérca a dá operelloru selle mai multa varietate si viétia : *contrastulu coloriloru, figureloru, consonantieloru, umbreloru cu lumin'a, personeloru virtose cu celle vitiose, benelui cu reulu*, etc.

CONTRAVENIRE, *contravenitu* si *contraventu*, v., (it. **contravenire**, fr. **contrevenir**); a vení contra ceva sau contra cineva, a se oppune, si in speciale, a face contra celle ordinate sau legiuite, a nu ascultá de ordine sau legi, a calcá legea sau ordinile.

CONTRAVENITORIU, -*toria*, adj. s., (it. **contravventore**); care *contravine.*

CONTRAVENTIONE, s. f., (it. **contravvenzione**, fr. **contrevention**); actione de *contravénire;* abatere de la celle prescrisse prin legi, sau prin ordini : *contraventionile sunt punite.*

* CONTRECTARE, v., **contrectare** (*con* si *tractare*); alta forma a lui *contractare*, luata cu intellessulu de : 1. a tractá sau appucá si stringe bene si de ací, a palpá sau pipaí : *a contrectá pellea nuda, vulnulu, partea vettemata a corpului;* si de ací, a cercá, a cercetá, inspectá, etc.; 2. in speciale, a attinge ce nu e licitu, si mai allessu cu intentione libidinosa.

* CONTRECTATIONE, s. f., **contrectatio**; actione de *contrectare : contrectationea callului, a vaccei, a vitellului, spre resfaciare.*

* CONTRECTATORIU, -*toria*, adj. s., **contrectator**; care *contrecta.*

CONTREMERE, *contremui, contremutu*, v., **contremere** (*con* si *tremere*), de acea-asi insemnare cu *contremurare* ca intransitivu.

CONTREMULU, -*a*, si

CONTREMURU, -*a*, (pronuntiatu dupo locuri si : *cotremuru, cutremuru*), adj. s., **contremulus, commotus; terræ motus**; care *tremura forte*, coprensu de violentu *tremuru :* 1. adj., *contremurele frundie;* déro mai vertosu : 2. subst. m. *contremuru = cotremuru = cutremuru : a)* in genere : *de spaima cotremuru mare ne coprense pre toti; cu mare frica si chiaru cu cotremuru revedu acesta cruda fera de omu; b)* in speciale, vorbindu de pamentu : *mai multe cotremure s'au sentitu in annulu acestu-a; appera, Domne, cetatea de focu, de apa, de famite, de cotremuru, de peste.*

CONTREMURARE (dupo localitati si : *cotremurare, cutremurare*), v., **contremiscere, commovere** (d'in *contremu-*

www.dacoromanica.ro

lu), a face *contremulu*, a produce *contremuru* : 1. ca trans., *una cautatura a lui Domnedieu cotremura pamentulu*; déro mai vertosu : 2. ca intr., si de regula in forma refless. *a se contremurá*: *se contremura pamentulu; cellu ce cauta spre pameniu si lu face de se cotremura; toti se cotremurara audindu atrocea fapta.*

* CONTRIBUENTE, part. adj., **contribuens,** (it. **contribuente**); care *contribue*: *soci contribuenti, cetatianu contribuente.*

CONTRIBUERE, *contributu*, si

CONTRIBUIRE, v., **contribuere,** (fr. **contribuer,** it. **contribuire**; d'in *con* si *tribuere*); 1. a tribuí sau dá impreuna cu altii bani, lucru si alte valori pentru adjungerea unui scopu, si de ací in genere, a adjutá, a dá adjutoriu la facerea unui ce : *cetatianii contribuu dupo stare la spesele statului; consocii unei societate contribuu dupo pacte si dupo folose; a contribuí la essecutionea unui planu, la realisareu unei mare idee, la progressulu artiloru si scientieloru atâtu cu pung'a câtu si cu lucrulu;* si cu subiectu de lucru : *unu locu, una clima contribue la fecunditate, diverse alte circumstantie potu contribuí in favorea sau defavorea unui ce;* 2. mai raru cu intellesulu de: *a)* a distribuí, a repartí; *b)* a uní prin impartire, a pune in acea-asi classe cu altulu, a attribuí.

CONTRIBUITORIU,-*toria*, adj. s., **contributor;** care *contribue*: *toti cetatianii sunt contribuitori la sarcinele statului.*

CONTRIBUITU,-*a*, part. d'in *contribuire,* **contributus-a-um** : *summele contribuite de toti socii.*

* CONTRIBULE, adj. s., **contribulis,** *(con* si *tribule)*; care e d'in acellu-asi *tribu* cu altulu.

CONTRIBUTIONE, s. f., **contributio** (it. **contribuzione,** fr. **contribution**); d'in *contributu* de la *contribuere*, actione de *contribuere*, déro mai vertosu, *ce se contribue*, si in speciale, *ce contribue* fiacare cetatianu pentru sarcinele si spesele cerute de interessea commune : *contributione bene sau reu impartita; contributioni grelle, contributione de sange; contributione in bani sau in lucru; a impone grelle contributioni; contributioni communali; contributioni directe,* puse directu pre persone sau pre averi, in opposetione cu *contributioni indirecte,* puse pre lucrurile de commerciu si de consumptione; — cu insemnare mai generale : *contributione la ceva cu consiliulu; a pune la contributione tote circumstantiele,* a se folosí de circumstantie pentru unu scopu.

CONTRIBUTORIU,-*toria*, adj. s., **contributor;** care *contribue;* vedi si *contribuitoriu.*

CONTRIBUTU,-*a*, d'in *contribuere*, **contributus-a-um,** part. pass. luatu mai multu ca adiectivu.

CONTRISTARE, v., **contristare** (d'in *con* si *tristu*); a face *tristu*, camu in acea-asi insemnare cu *intristare : acesta scire contristà pre toti; a contristá colorile, iern'a contrista cerulu si tota natur'a.*

CONTRISTATIONE, s. f., **contristatio;** actione de *contristare*, cumu si effectu sau statu produssu prin acesta actione.

CONTRISTATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **contristatore**); care *contrista.*

* CONTRITIONE, s. f., **contritio,** (it. **contrizione,** fr. **contrition**); d'in *contritu* de la *conterere*, actione de *conterere*: — 1. in genere si proprie : *contritionea si reductionea in pulbere;* déro mai vertosu : 2. metaforice, sfermare de ânima, dorere de ânima, parere de reu pentru unu peccatu, mai vertosu in sensu religiosu, dorere de ânima, casionata de peccatu ca commissu in contr'a lui Domnedieu, care e supremulu bene : *contritione perfecta*, ce se face in addeveru pentru amorea de Domnedieu, in oppositione cu : *contritione imperfecta*, care se face mai multu de fric'a punitionei; applecatu si la lucruri materiali ca espressioni alle *contritionei sufletului: contritionea faciei, a si tormentá corpulu cu fame si alte contritioni.*

CONTRITU,-*a*, ,adj., **contritus-a-um;** una d'in formele participiali alle verbului *conterere*, luata mai vertosu cu in-

www.dacoromanica.ro

tellessu de adiectivu, 1. în genere : *granutiele contrite in piua;* déro si mai vertosu : 2. in speciale : *a)* cu ânima infranta, sfermatu de dorere si de calamitati, amaritu, intristatu, afflictu : *poporu contritu de urgi'a lui Domnedieu; b)* mai vertosu, tristu, plenu de dorere in suffletulu seu pentru culpele si peccatele selle, si acesta-a nu d'in caus'a relleloru si dauneloru materiali ce adduce cu sene peccatulu, ci d'in caus'a perderei benelui suffletescu : *ânima contrita, suffletu contritu si umile.*

CONTRO, adv., vedi *contra, cotra* si *cotro.*

CONTROVERSARE, v., **controversari,** (fr. **controverser**); d'in *controversu* de la *controvertere,* form'a intensiva d'in acestu verbu, *a controverte* cu multa energía, a fi in viua *controversia : peripateticii controversa continuu cu academicii;* inse : *cine controversa, nu se certa; a controversá una assertione;* de ací : *punte de credentia controversate.*

CONTROVERSIA, s. f., **controversia,** (ital. **controversia,** franc. **controverse**) ; statu si actu de *controversu,* differentia, disputa, cérta, oppositione, etc. : *controversi'a elementeloru, miscariloru, opinioniloru, interessiloru; controversiele juridice au de obiectu interessile; controversia pentru ereditate, de substantia, de calitate sau asupr'a calitatei; controversia intre catholici si dessidenti; doctu in tote materiele de controversia; a avé controversia cu cineva=a fi in controversia cu cineva; a tractá, a studiá, a redicá, a sustiné una controversia; a luá parte la controversia; a judicá, a decide una controversia passionata, acrimoniosa, inveninata, ostile; unu ce in controversia = unu ce pusu in controversia sau suppusu controversiei,* indoiosu; *fora controversia=*fora indoientia; asiá si : *afora de veri-ce controversia=*deplenu certu; — *controversia=*subiectu sau obiectu, puntu de *controversia : una causa judiciaria pote coprende mai multe controversie.*

* CONTROVERSIALE, adj., **controversialis;** de *controversia.*

CONTROVERSIOSU,-*a,* adj., **controversiosus;** forte suppusu la *contraversia,* forte indoiosu.

*CONTROVERSISTU, s. m., (it. **controversiste,** fr. **contre-versiste**); care in scrissu sau altremente tractedia materie de *controversia,* mai vertosu materie de *controversia religiosa.*

* CONTROVERSU,-*a,* part. d'in *contrevertere,* **controversus-a-um,** intorsu contra, in directione contraria, si de aci, pusu sau possibile de pusu in *controversia,* pentru co nu'e certu si evidente, sau pentru co passionea sau interessea nega evidenti'a lui : *materia controversa in scole; nu se cade a luá de certu ce e dubiu si controversu; puntu controversu,* assupr'a carui-a jace tota cestionea : *candu se coprende puntulu controversu, cestionea e de diumetate resoluta;* inse : *puntu controversu* pote fi si cellu despre care e disputa in fapta, de si in sene ellu e evidente.

* CONTROVERTERE, *controversi, controversu,* si

CONTROVERTIRE, v., (it. **controvertere** si **controvertire,** d'in *contro* si *vertere=vertire* sau *invertire*) ; *a verte* sau intorce *contra,* si in speciale, a pune in *controversia* unu ce, a pune in indoientia, a nu admitte ca certu.

1 CONTU, s. m., vedi *computu.*

* 2 CONTU, s. m., **contus** (κοντός); paru ascutitu, si in genere, paru, pertica; éro in speciale, pertica ce serve a mená unu vasu de plutitu, cumu si a cercá ap'a câtu e de profunda.

*CONTUBERNALE, adj. s., **contubernalis;** relativu la *contuberniu :* 1. militariu d'in acellu-asi *contuberniu ;* 2. june care, pentru a capitá scienti'a practica a bellului, insociesce pre unu generariu in bellu; 3. prin estensione, sociu intimu, cameratu, care traiesce cu altulu in intimitate : *contubernatii mei de scola, de studie, de officiu, de lucru, de placeri;* 4. in speciale, maritulu unei *serva (=sclava)* sau muierea unui *servu (=sclavu).*

* CONTUBERNIU, s. m., pl.-*e,* **contubernium** (d'in *con* si *taberna*) ; 1. sedere in acea-asi *taberna (=cortu),* legamentu de communitate de sedere in

www.dacoromanica.ro

acellu-asi cortu allu militariloru; 2. legamentu allu unui june cu unu generariu insocitu de densulu in bellu; 3. prin estensione, legamentu intimu, intimitate intre amici, intre omeni ce essercita acea-asi maiestría, au acelle-asi occupationi, acelle-asi gusturi si placeri; 4. in speciale, casatoría intre *servi (=sclavi)*, in oppositione cu *connubiu*, de care, la vechii Romani, se buccurau numai cei liberi; de acea-a *contuberniu* se applica, conforme acellui-asi intellessu : *a)* si la *coabitationea bestieloru; b)* la *concubinatu;* 5. prin estensione : *felicitatea si moderationea nu facu contuberniu*, nu facu casa impreuna, nu potu stá impreuna; 6. prin metafora, abitatione sau locuentia commune, si in speciale, cortu pentru militari, camera pentru servi sau sclavi, (vedi si *contubernale*).

* CONTUMACE, adj., **contumax**, (it. **contumace**; de acea-asi radecina cu *contumelia*, adeca d'in *con* si d'in *tumere=inflare, ingonfare*, sau din radecin'a **tem** de unde si *con-tem-nere*); care d'in despretiu se arrétta nesuppusu, neplecatu, cerbicosu si inflessibile, mai vertosu d'in despretiu cotra volienti'a justa sau cotra auctoritatea publica : *cine e mai contumace si mai superbu? muiere contumace, poporu contumace cotra magistrati;* applecatu prin metafore si la animali : *calli si boi contumaci stimurarei;* cumu si la lucruri neinsuffletite : *aspectu contumace, ochi contumaci, voce contumace, cuvente contumaci*, etc., cari arrétta *contumacia; lima contumace*, dura, care nu cede dentelui ce ua rode; *syllaba contumace*, care nu se adapta la mesur'a versului;—in speciale, cui nu pesa de citationile auctoritatei judiciaria, care dupo mai multe si repetite citationi nu se presinta la judecata, (vedi si *contumacia*).

* CONTUMACIA, s. f., **contumacia**, (it. **contumacia**, fr. **contumace**); calitate si actu de *contumace*, lipse de respectu si chiaru despretiu insolente cotra superiori : *singularea insolentia, superbia si contumacia a acestui omu;* si in intellessu bonu : *nobilea contumacia a innocentelui facia cu accusarile calomniatoriloru;* si despre bestie : *cerbicos'a contumacia a selbaticului callu*, cumu si despre lucruri inanimate : *contumaci'a sterpului terrenu*, obstinatione a nu produce; *contumaci'a respunsului;*—in speciale obstinatione, nesuppunere cotra magistrati si alte auctoritati, refusu de a se presentá candu e chiamatu ca accusatu, nesuppunere ce attrage pene si dauna : *a condemná pre cineva de contumacia; a judicá, a condemná in contumacia; a fi in contumacia; a scusá contumaci'a.*

* CONTUMACIALE, adj., (it. **contumaciale**, fr. **contumacial**); relativu la *contumacia*, d'in causa de *contumacia*, in insemnarea juridica a cuventului : *processu contumaciale.*

* CONTUMELIA, s. f., **contumelia**, (pentru etymología vedi *contumace*); injuria, batujocura, offensa facuta d'in despretiu : *suffere cineva mai usioru injuri'a candu nu e insocita de contumelia;* prin metafora, despre lucruri, lovitura, amaru attacu nemeritatu : *contumeliele fortunei addusse barbatiloru celloru mai virtosi.*

*CONTUMELIOSU,-*a*, adj., **contumeliosus**; plenu de *contumelia*, care adduce sau face *contumelia : câtu de contumeliosu si barbaru e acestu omu in tote faptele sélle! scrissore contumeliosa; cuvente contumeliose pentru noi toti.*

* CONTUMESCERE, v., **contumescere** (*con* si *tumescere*); *a tumesce* sau a se inflá forte, si, prin metafora, a se ingonfá, a superbí forte, a avé una mundría plena de despretiu pentru altulu, (vedi si *contumace*).

* CONTUNDERE, *contunsi* si *contunsei, contunsu* si *contusu*, v., **contundere** (d'in *con* si 2 *tundere*, d'in care si *pertundere=petrundere*), a sfermá prin *tundere* sau batere, a striví, a pisá, etc., 1. proprie : *a contunde in piua olive, radecine de erba, piperu, semburi de olive; a contunde pre cineva, capulu, spinarea cuiva cu fusti sau cu petre; grandinea a contunsu viiele, granele;* pentru paralisarea prin lovitura sau morbi : *chiragr'a contunde articulationile*, (vedi si *contusione*); 2. metaforice, a sfermá, a ruiná, a derimá, a culcá la pamentu, a infrange, etc. : *a contunde feroci popore.*

www.dacoromanica.ro

* CONTURBANTE, part. adj., **conturbans,** (it. **conturbante**); care *conturba.*

CONTURBARE (redussu in pronuntia la : *coturbare, cuturbare* si *cutrubare*), v., **conturbare** (d'in *con* si *turbare* cu intellessu de *turburare*); *a turbá* sau *turburá* forte, si de acĭ, a pune in disordine, a confunde, 1. in genere si proprie : *a conturbá ŏrdinile ostei inimica, republic'a;* 2. in speciale si metaforice : *a)* a turburá mentea, suffletulu, ânim'a, a supperá, a incommodá : *starea sanitatei telle ne conturba pre toti; apparenti'a utilitatei conturba adesea mentile omeniloru; b)* a turburá si adduce in confusione interessile pecuniarie, a ruiná.

CONTURBATIONE, s. f., **conturbatio;** actione de *conturbare* si statu produssu prin acesta actione : *conturbationea ordiniloru ostei, conturbationea mentei prin menia sau alte effecte : n'asiu vre se ti adducu neci una conturbatione prin venirea mea inopportuna.*

CONTURBATORIU, -*toria,* adj. s., **conturbator;** care *conturba.*

CONTURMALE, adj. s., **conturmalis** (*con* si *turmale*); d'in acea-asi *turma* cu altulu, vorbindu in speciale de una *turma de cullari.*

CONTUSIONE, s. f., **contusio,** (it. **contusione,** fr. **contusion ;** d'in *contusu* de la *contundere*); actione si effectu allu actionei de *contundere;* 1. in genere : *contusionea lentei, oliveloru, capului unui serpe;* 2. in speciale, ca terminu de medicina, lesione prin lovire fora se se rupa pellea : *una contusione usĭora la petiorulu stangu si alta contusione forte grea la petiorulu dereptu; venetarile de pre peptu denota mai multe contusioni facute in acesta parte a corpului.*

*CONTUSIONARE, v., (fr. **contusionner**); a face una *contusione* sau mai multe *contusioni,* in intellessulu medicale allu cuventului *contusione.*

CONTUSU, -*a,* adj., **contusus-a-um;** una d'in formele participiali alle verbului *contundere,* luata mai vertosu ca adiectivu : *olive bene contuse; partile corpului contuse prin lovĭture; muschi contusi.*

CONTUTORIU, -*toria,* adj. s., **contutor,** *tutoriu* impreuna cu altii.

CONU, s. m., **conus** (κῶνος, it. **cono,** fr. **cône**); solidu marginitu de unu cercu si de una superfacia curba formata d'in linie derepte trasse d'in unu puntu fissu la puntele circumferentiei cercului : *cerculu unui conu este basea lui, puntulu fissu e verticele conului, lini'a derepta ce unesce acestu puntu fissu cu centrulu basei e assea conului; conulu se dice dereptu,* déco assea lui e perpendiculare la base ; éro candu assea e inclinata la base, *conulu se chiama scalenu ; una capitina de sacharu are forma de conu dereptu; trunchiu de conu=conu trunchiatu,* a cui parte superiore s'a taiatu cu unu planu parallelu la base; *sectioni de conu=sectioni conice,* (vedi *conicu*); 2. prin metafore, applecatu la obiecte de forma assemine cu a *conului,* cumu : *a)* fructulu pinului, abietelui, cedrului, etc. : *pica conii pinului batuti de ventu; b)* apice de casside, etc.

*CONVALESCENTE, part. adj., **convalescens,** (it. **convalescente,** fr. **convalescent**); care *convalesce,* 1. in genere, validu, robustu : *omu de natura convalescente;* 2. in speciale, care se intrama dupo morbu : *infirmi convalescenti; sanitate convalescente;* si ca subst. personale : *unu convalescente, colorea faciei convalescentiloru.*

* CONVALESCENTIA, s. f., **convalescentia,** (it. **convalescenza,** fr. **convalescence**); statu allu cellui *convalescente,* in insemnare a speciale de sub 2. : *a fi in convalescentia, a intrá in convalescentia; dupo unu greu morbu convalescenti'a se face incetu si in tempu indelungu.*

* CONVALESCERE, *convalescui,* v., **convalescere** (*con-valescere*); a incepe a luá poteri, vorbindu in speciale de unu infirmu care se scolla dupo unu greu morbu, a se intramá, a se insanitosiá ; 1. proprie : *a convalesce cu greu dupo unu indelungu si periculosu morbu;* 2. prin estensione si metafora : *a)* a luá potere, a se impoterí : *foculu convalesce si se intende totu mai multu, b) republic'a convalesce dupo atâte turburari;*

www.dacoromanica.ro

c) una donatione convalesce, e valida, are valore sau potere juridica.

*CONVALIDARE, v. (it. **convalidare**; *con* si *validare*); *a validá* pre deplenu, a dá deplena potere sau valore, a corroborá: *a convalidá una doctrina, una opinione cu probe si argumenti;* in speciale, despre acte juridice: *a convalidá unu processu, unu actu de vendiare,* etc.

* CONVALIDATIONE, s. f., (it. **convalidazione**); actione de *convalidare.*

* CONVALLARE, v., **convallare** (*con* si *vallare*); *a vallá* sau incinge cu *vallu* de tote partile, si, de ací in genere, a incongiurá, a impressurá: *marea convalla tote terrele.*

CONVALLARIA, s. f., (it. **convallaria**, fr. **convallaire**); genu de plante d'in famili'a smilacacieloru, *essandria monogynia lui Linneu,* d'in care poporulu connosce specie sub numele de *margaritarellu* pre unele locuri, éro in alte locuri sub numele de *lacrimiora.*

* CONVALLATIONE, s. f., **convallatio**; actione de *convallare: convallationea castreloru.*

CONVALLE, s. f., **convallis** (*con* si *valle*); valle de tote partile inchisa cu munti sau colline.

* CONVARIARE, v., **convariare** (*con* si *variare*); a variá forte multu, in intellessu si transitivu si intransitivu.

* CONVECTARE, v., **convectare**; d'in *convectu,* are intellessulu intensivu allu formei *convegere,* a carrá in mare cantitate la unu locu.

* CONVECTIONE, s. f., **convectio**; d'in *convectu,* actione de *convegere: convectione de multu granu la loculu de concentrare allu armatei.*

* CONVECTORIU, *-toria,* adj. s., **convector**; care *convege;* in speciale, care callatoresce cu altulu pre apa intr'una nave.

*CONVECTU, *-a,* d'in *convegere,* **convectus-a-um**; una d'in formele participiali alle verbului *convegere,* luata de regula ca adj. sau subst.

†† CONVEGERE, *convessi, convessu* si *convectu,* v., **convehere** (*con-vegere*); a carrá, a adduce cu carrulu, cu navea, etc. la acellu-asi locu, a stringe, etc.; de ací: *convessu, convessitate,* etc.

*CONVELLERE, *convulsi, convulsu,* v., **convellere** (*con* si *vellere*); 1. a *velle,* sau smulge d'in locu, a smací in coce si in collo, a rupe, a sfasciá, etc., *a)* proprie: *a convelle arbori d'in radecine, stegurile infipte in pamentu; b)* metaforice, a seuturá d'in fundamente, a face se vacille, a turburá, a confunde, a pune pre calle de perire, a restorná, etc.: *a convelle datine, institutioni, legi, republic'a intrega;* 2. a face buccatelle, a rupe in buccatelle, a macinâ, a sfermá: *a)* proprie, *a convelle buccatelle cu dentii, glebele cu ferrulu aratrului; b)* metaforice: *cu assemine dorerose cuvente tu mi convelli ânim'a.*

CONVENIENTE, part. adj., **convenieus**, (it. **conveniente** si **convenente**, fr. **convenant**); care *convene,* 1. mai raru in insemnarea lui *convenire* = venire impreuna, intelnire: *linie convenienti intr'unu puntu;* déro ca mai desu: 2. in insemnarile ideali alle lui *convenire,* si a nume: *a)* ammesuratu, commodu, cuvenitu: *espressioni convenienti ideeloru sau cu idecle, actione si gestu conveniente sentimenteloru: vietia conveniente cu natur'a; nu e conveniente a face asiá;* inse adesea cu insemnarea restrinsa la: *ce vine bene cuiva, commodu, utile: conditioni convenienti, casatoria conveniente (cupiditatei, vanitatei, ambitionei, interessei cuiva); tempu conveniente:* α) in genere, cuvenitu, opportunu pentru veri-ce actione; déro si: β) in speciale, opportunu pentru castigu; *b)* invoitu, concorde, armonicu: *marturie convenienti intre sene; pucini omeni au vietia conveniente cu sene; faptele vostre nu su convenienti neci intre sene neci cu vorbele vostre.*

CONVENIENTIA si *covenientia* (redussu in pronuntia la formele: *cuveniintia, cuviintia*), s. f., **convenientia**, (it. **convenienza**, **convenenza** si **convegnenza**, isp. **conveniencia**, port. **conveniencia** si franc. **convenance**); calitate sau statu de *conveniente:* 1. in genere, relatione ammesurata, proportione justa, concordantia perfecta, armonía deplena, conformitate, correspondentia deplenu addeverata, bona, formosa sau utile a lucruriloru intre sene, si a fia-carui lucru

www.dacoromanica.ro

in parte si a totoru lucruriloru cu destinationea loru : *ce convenientia •pote fi intre lucruri asiá de differenti? nu e convenienti'a intre architectur'a acestui edificiu si intre destinationea sea; terminulu mediu allu unei propositione e inecale convenientia cu amendoi terminii estremi; convenienti'a predicatului sau attributului cu subiectulu; convenienti'a stylului si a mesurei oratorica sau poetica cu subiectulu; convenienti'a partiloru intre sene si cu totulu este una conditiune a formosetiei; formoseti'a insasi si chiaru addeverulu si benele sunt convenientia, intru câtu elle sunt armonia si intru câtu dupo legi eterne si necessarie se convine se fia asiá; ce covenientia e intre lumina si intunericu, intre addeveru si mentione?* — 2. in speciale : *a)* in architectura, *convenientia* = nu numai conformitate a planului edificiului cu usulu la care e destinatu, ci si conformitate a caracteriului architecturei esterna cu acesta destinatione; *b)* in retorica, *convenientia* = nu numai conformitate a limbei poetului sau a limbei si actionei oratoriului cu ideele si sentimentele ce espreme, ci si conformitate a ideeloru, stylului, actionei, etc., cu circumstantiele de tempu, de locu, de persone; in acellu-asi intellessu se applica cuventulu *convenientia* si in pictura si alte arti; *c)* in intellessu morale, *convenientia* = ce se cuvine, ce se cade, ce e justu, ce se cere conformu cu rationea, cu justulu, cu bonele datine, cu legea, cu addeverulu, cu benele, cu impregiurarea, cu detori'a, etc.: *convenienti'a cere se te porti asiá; e sau nu e de convenientia a face ceva; a face celle de convenientia pentru satisfacerea unei cerere;* in acellu-asi intellessu si : *e sau nu e cu convenientia, a aflá sau nu aflá de convenientia, a aflá sau nu aflá cu convenientia, a se portá cu convenientia, a essí d'in marginile convenientiei;* — espressionea : *bon'a convenientia* pare a dice, intr'unu intellessu, mai pucinu de câtu simplulu *convenientia*, coci *bon'a convenientia* se fundedia pre datine, consuetudini, fia chiaru si pre legi positive, cari inse, ca sí datinele, adesea nu su conforme cu addeverulu si natura lucrureloru, pre candu simplulu *convenientia* se applica chiaru si in intellessulu de *respectu religiosu* ce avemu de totu ce e formosu, bonu, justu, cumu: *locu de mare convenientia,* augustu si maiestosu, cumu ar fi unu templu; cu tote acestea : *d)* prin influentiele mai recenti alle limbeloru sorori, cuventulu *convenientia* s'a applicatu si se applica si cu intellessulu de : α) processu de portare adoptatu numai in poterea unei moda : *convenientiele curtei, conversationei; visite de convenientia;* β) commoditate, utilitate : *matrimoniu de convenientia,* facutu nu d'in amorea unui conjuge cotra altulu, ci d'in interessi de cupiditate sau de ambitione propria sau a familiei.

CONVENIENTIOSU,-*a,* si *covenientiosu* (dupo pronuntie locali si : *cuvinientiosu, cuviintiosu* = *cuviinciosu*), adj., **convenieus, decens, decorus; justus;** plenu de *convenientia,* in intellessulu generale allu acestui cuventu, si prin urmare appropiatu de allu formei *conveniente : tempu covenientiosu, mesurele covenientiose pentru adjungerea scopului, tonulu covenientiosu fiacarui sentimentu;* déro si mai vertosu in intellessulu morale allu cuventului *convenientia : omu convenientiosu in tote faptele si dissele selle; a pronuntiá fora rosine cuvente necovenientiose; covenientiosu e se faci asiá? nu mi pare covenientiosu ce faci tu.*

CONVENIOSIA si *coveniosía* (dupo pronuntie locali si : *cuviniosía, cuviiosía*), s. f., **convenientia, decentia, decor; venerabilitas, sanctitas; modestia, humilitas, pietas;** calitate de *conveniosu : coveniosi'a in fapte si in disse caracterisa pre omulu bene educatu si mai vertosu pre unu crestinu addeveratu;* si ca titlu datu la persone basericesci : *coveniosi'a sea parentele protopopu.*

CONVENIOSU si *coveniosu* (dupo pronuntie locali si : *cuveniosu, cuviosu;* d'in *convenire*); adj., **convenieus, decens, congruens; justus, æquus; probus, honestus; venerandus, augustus, sanctus; pius, modestus; humilis;** plenu de *convenientia* si prin urmare affinu in sensu cu formele : *conveniente* si *conve-*

www.dacoromanica.ro

nientiosu, inse applicatu si mai multu de câtu *convenientiosu* cu intellessulu morale allu cuventului *convenientia*, si a nume: 1. deplenu *convenientiosu*, dereptu, justu: *d'in cause conveniose*= **justis de causis**; 2. probu, onestu, d'in ânima bonu, si mai vertosu, religiosu bonu, temutoriu si respectosu cotra Domnedieu si celle divine, piu, santu, si mai allessu, modestu, umile, cumu se cade a fi unu crestinu: *numai celli coveniosi se voru bucurá de faci'a lui Domnedieu; fapte coveniose si crestinesci; conveniosii martyri, conveniosii sânti parenti;* 3. venerandu sau venerabile, augustu, cumu e totu ce e bonu, formosu, sântu: *conveniosulu locu unde ne adunamu, ca se ne inaltiàmu mentea cotra benele supremu; unu conveniosu betranu;* de ací ca titlu de onore datu facieloru basericesci: *coveniosulu preutu allu basericei nostra; coveniose parente.*

CONVENIRE si *covenire* = *cuvenire* (despre alte neregularitati de pronuntia vedi simplulu *venire*), *convenitu* (=*covenitu, cuvenitu*) si *conventu* (=*coventu, cuventu*), v., **convenire**, (it. **convenire**, fr. **convenir**); 1. a vení impreuna cu altulu sau cu altii intr'unu locu, a se stringe, a se aduná: *fariseii si carturarii convenira la cas'a archiereului; mare multime de poporu convenisse in foru d'in tote partile cetatei;* si despre lucruri: *mai multe riuri convenu si si unescu apele, doue linie convenu si se taia intr'unu puntu;* si metaforice. *mai multe cause convenu a produce un u effectu; placerea si displacerea nu convenu in acea-asi ânima;* 2. a formá, prin venire impreuna, unu totu, a se uní intr'unu totu, a se impreuná sau imparechiá, vorbindu mai vertosu de animali; déro mai vertosu: 3. metaforice: *a)* a se invoí, a se uní, a concordá, a se impacá, a se conformá, etc., α) despre persone, a se uní in pareri, in sentimente, in voientie: *convenimu intre noi, convenimu cu altulu sau cu altii in ceva, la ceva, de ceva, despre ceva, asupr'a unui ce: convenissemu a stá neutri si a nu luá parte la lupta;* inse: *omenii potu convení in practica, fora se concorde in sentimente si in principie;* β) despre lucruri: *unu ce convene*=se decide cu invoire commune; in acellu-asi intellessu si passivu: *se convene, e convenitu: facura, cumu convenisse a face; pacea convenita intre belligeranti; e convenitu se plecàmu indata; b)* a fi conforme, a armonisá sau a fi in armonía, a fi accomodatu sau ammesuratu, a concordá, a consoná, a correspunde pre deplinu, vorbindu de correspundenti'a lucruriloru, partiloru si acteloru acestoru lucruri intre sene, sau de correspondenti'a lucruriloru cu scopulu sau usulu loru, α) in genere: *partile unui totu convenu intre sene si cu totulu; doue corpuri convenu in formele, in calitatile, in miscarile loru; temperamentulu teu nu convene cu allu meu; unu vestimentu convene corpului sau cu corpulu, calcionii convenu sau nu convenu petioreloru; unu vestimentu convene unei persone,* candu e commodu si ammesuratu corpului acellei persone, déro si: si candu vestimentulu siede bene personei sau e conformu cu demnitatea acellei-asi persone, (vedi mai diosu); *metrulu poeticu convene sau nu convene subiectului; actionea oratoriului cauta se convena cu sentimentele espresse prin cuventu; marturii sau spusele marturiloru nu convenu, una marturia nu convene cu alt'a; etatea juniloru, similitudinea faciei, tempulu in care fussera espusi, spusele pastoriului, tote convenieau de minune; semnele nu convenu cu lucrulu semnificatu; a convení cu sene,* a fi consecente in cogitare casi in portare; β) in speciale, luatu de regula ca impersonale cu form'a reflèssiva: *a se convení* =*a se covení* sau *a se cuvení,* cu intellessulu mai inaltu de *a fi conformu, a consoná:* α') cu scopulu, cu circumstantiele de locu, de persone, de tempu, de conditione sociale, de etate, etc.: *asiá se covene se responda cineva unoru insolenti ca voi; in assemini impregiurari se covene se facemu usu si de orecari arteficie; numai una judicata sanitosa ne pote spune ce se covene sau nu se covene a dice si a tacé intr'una circumstantia data;* β') cu necessitatea logica, cu cea-a ce cere rationea: *se covene a crede, a*

www.dacoromanica.ro

dice, a judicá, a argumentá; acestea se covenu a se intemplá celloru ce se abatu *de la legile unui rigorosu methodu;* γ') cu necessitatea morale, cu detori'a, cu justiti'a, cu legea, cu datinele, etc.: *una parte d'in preda mi se covene, pentru co me chiama leu; alta parte mi se cade, pentru co su cellu mai forte;* in acestu intellessu, *a se cadé* dice, intr'unu sensu, mai multu de câtu *a se covení;* asiá si: *covene-se cu addeveratu se te fericimu nascutoria de Domnedieu; pentru assemini blastematíe ti s'ar covení una batalia; a se dá fia-carui ce i se covene, câtu se covene; a lucrá si vorbí cumu se covene; nu se covene omului, mai vertosu june, a fi insolente si arrogante; acumu se covene se ne armàmu cu coragiulu; mi se covene sau nu mi se cuvene ceva;* déro si: δ') cu utilitatea: *voiu espone candu se covene a navigá, candu se covene a ará si seminá, candu se covene a secerá si stringe granele; Fariseii diceau co se coveniea se pera unu omu pentru salutea poporului; conditionile unui pactu ne convenu sau nu convenu; nu mi convene a subscrie acésta conventione.*

CONVENITU si *covenitu* = *cuvenitu,-a*, d'in *convenire*, (compara it. **convenuto**); 1. proprie, part. d'in *covenire*: *a)* cu intellessu activu intransitivu, cellu *venitu* cu unulu sau cu mai multi in acellu-asi locu: *omenii conveniti in foru, vitele convenite in batutur'a casei; b)* pass. determinatu, stabilitu prin commune intellegere si invoire: *conditionile convenite intre noi;* déro si mai vertosu: 2. adj., in intellessu appropiatu de allu formeloru *conveniente* si *convenientiosu*, si in speciale, cu differitele insemnari alle verbului *convenire* de sub 3. *b*: ammesuratu, conformatu, adaptatu, proportionatu, conformu cu impregiurarile, conformu cu necessitatea lucruriloru, cu scopulu sau usulu, si mai vertosu, conformu cu necessitatea logica, cu rationea, cu justulu, cu legea, cu datinele: *parte de ereditate covenita fia-carui erede; a sufferí pen'a covenita crimei; a face cuiva covenitele onori; vestimente covenite pentru unu tempu; ceremoniele covenite intr'una solemnitate, la una receptione officiale; a se espreme cu vorbele covenite sentimenteloru si ideeloru de espressu;* — s. f. reale, *covenita* = *cuvenita*, ce se *covene* cuiva, dreptulu lui.

CONVENTARE si *coventare* = *cuventare*, (formele simple: *coventu, coventi, coventa*, sunt de preferitu celloru incarcate: *coventediu*, etc.), v., **(conventare), loqui, dicere, perorare, concionari** (d'in *conventu* de la *convenire*); 1. proprie, *a convení* sau a se stringe multi la unu locu; a cautá se se stringa, a allergá cu mare ardore la unu locu; déro si mai vertosu: 2. metaforice: *a) a convení* cu mentea si volienti'a, a face unu pactu, si mai vertosu a dá deplina approbare, a aflá de *covenientia*, a crede si judicá ceva dereptu, justu: *a benecoventá una proponere;* de ací: *causa benecoventata* = *justa causa*, (vedi si *benecuventare*); *b)* a espreme prin vorbe celle *coventate* sau cogitate cu mentea, si a nume: α) a vorbí in genere: *d'intre animali numai omului e datu a coventá in addeveratulu intellessu allu coventului;* β) a vorbí multoru-a, a vorbi unui *conventu* (= *adunare*), a vorbí ca oratoriu: *predicatoriulu coventa in tote dominecele; oratoriulu coventà mai multu de doue ore; a coventá bene* = a fi bonu oratoriu, si prin urmare differitu de *a bene coventá* sau *a benecoventá*, (vedi mai susu la *a*, cumu si *benecuventare*).

CONVENTATORIU,-*toria* si *coventatoriu* = *cuventatoriu*, adj. s., **loquens, locutor, orator, concionator;** care *conventa*, mai vertosu in intellessulu verbului de sub 2.: *omulu se dice coventatoriu*, atâtu in intellessulu lui *coventare* de sub 2. *a*, câtu si in cellu de sub 2. *b*, in opposetione cu *animalile necoventatorie*, lipsite nu numai de *vorba*, ci si de *ratione;* coci *coventu* = si cu *vorba* si cu *ratione*, (vedi si *conventu*); *unu mare si potente coventatoriu, oratoriu; Gregoriu coventatoriulu de Domnedieu* = Theologulu.

CONVENTELLU si *coventellu* = *cuventellu*, s. m., pl.-*e*, deminutivu d'in *conventu* in intellessulu de *vorba.*

www.dacoromanica.ro

* CONVENTICLU, s., pl.-*e*, **conventiculum**, si

* CONVENTICULU, s., pl.-*e*, **conventiculum**, (it. **conventicola** si **conventicolo**, fr. **conventicule**); deminutivu d'in *conventu* in intellessulu de adunare si cu nuanti'a speciale pejorativa de *adunare mica, compusa d'in câtiva seditiosi;* adunare neregulata, clandestină : *conventiculele nu su permisse.*

* CONVENTIONALE, adj., **conventionalis**, (it. **convenzionale**, fr. **conventionnel**), relativu la *conventione : stipulationi conventionali; valore conventionale*, data numai prin *convention* sau *invoire*, fora se fia reale; de ací, *conventionale* cu intellessu oppusu la *naturale, real*, etc.; in speciale, cellu ce a facutu parte d'in *conventionea francesa*, d'in 1792; in acestu intellessu si ca s. m., *unu conventionale.*

CONVENTIONE, s. f., **conventio**, (it. **convenzione**, fr. **convention**); d'in *conventu* de la *convenire* : 1. actione de *convenire*, stringere la unu locu, adunare, si in speciale, adunare nationale strinsa cu scopu de a face una constitutione sau a reformá una constitutione vechia : *adunanti'a anglese, in revolutionea d'in 1688 se constituí in conventione;* in speciale, *conventionea nationale* si absol. *conventionea*, care in Septembre d'in 1792 se formà in Franci'a si care essercità gubernìulu absolutu peno in Octobre d'in 1795; 2. ca mai desu inse, *conventione* = actione de *convenire* cu mentea si cu volienti'a, invoire, cumu si actu si instrumentu de invoire, prin care mai multe persone contragu, stingu sau scamba una obligatione : *conventionea obliga amendoue partile; conventione tacita, espressa, verbale, in scrissu; a face, a conclude una conventione; a tiné, observá conventionile; a calcá conventionea; a face conventione se se adjute unii cu altii;* 3. cu intellessu reu, *lucru de conventione*, fora valore reale, care se departedia de natura si se rédima numai pre *conventione* = consuetudine, prejudiciu, capriciu, bonulu placu sau arbitriu : *semne de conventione; omenii impingu neboni'a peno acollo, in câtu si facu si virtuti de conventione; limba de conventione; ornamente de conventione in architectura;* mai vertosu in artile formose, *de conventione* se applica la totu ce e *fictivu, contranaturale, contra addeveru*, etc. : *comedi'a italiana are mai multe persone de conventione.*

CONVENTU si *coventu* = *cuventu*, s. m., pl.-*e*, **conventum** si **conventus**; **verbum, sermo, concio, oratio; ratio; causa; rectum, verum**, (compara si it. **convento**, v. fr. **convent**, n. fr. **couvent**); una d'in formele participali alle verbului *convenire*, luatu ca substantivu cu insemnarile de : 1. venire impreuna, stringere, impreunare, adunare, intelnire, si mai vertosu in intellessu concretu de : adunantia, totulu personeloru adunate, cumu si loculu in care se aduna : *a)* in genere, adunare cu veri-ce scopu, cumu spre a conversá, a desbate, a serbá, a invetiá, etc. : *unu mare conventu de litterati, de docti, de professori, de artisti; conventulu celloru fericiti*, si despre lucruri : *lun'a in coventulu stellelŏru; b)* in speciale : α) cetatianii Romani câti se aflau intr'una cetate sau provincia pentru cause de commerciu, communitate, corporatione, sau cumu se mai dice astadi, colonia : *conventulu d'in Agrigentu, composu din multi si onesti cetatiani Romani;* de ací : α') adunantia judiciaria, sessione judiciaria, judeciu; β') cetate unde se face sau se tine unu assemine judeciu : *in tempulu Romaniloru erau trei convente in Dalmati'a; convente se dicu cetatile provinciali, unde e unu conventu de cetatiani Romani si unde pretorii sau propretorii tinu conventu;* β) adunantia de monachi sau monache, care traiescu vietia commune : *conventu de frati, de monachi, de monache; superiorele convocà totu conventulu;* de ací, loculu unde se afla adunati monachii, claustru, monasteriu : *a edificá unu conventu; convente magnifice;* viétia monastica : *a se duce la conventu, a intrá si a se inchide in conventu*, a se face calugeru; 3. unire cu mentea si volienti'a, invelire a mai multoru persone, *conventione*, pactu, oblegatione, etc. : *a implení promissele, a se tiné de convente; a nu se tiné de conven-*

www.dacoromanica.ro

tulu si pactele facute cu bona involire; déro pre candu form'a *conventione,* (vedi *conventione* sub 3.) a degeneratu in insemnari mai puciuu nobili, d'in contra : 2. forma *conventu* s'a redicatu, prin geniulu poporului nostru, la insemnarile d'in sfer'a intellectuale si morale cea mai inalta, asiá co *coventu* sau *cuventu* = grec. λογος = lat. **ratio et oratio,** rationea si obiectulu ei, rationea manifestata in realitatea sea, rationea incarnata orecumu : *a)* rationea si mai vertosu, obiectu allu rationei : *ce se covene,* ce e justu, ce e dereptu, bene, addeveratu, ce luminedia si satisface rationea, si de ací : ratione, motivu, causa, esplicare, etc. : *la inceputu erá coventulu, si Domnedieu erá coventulu; tote prin coventu s'au facutu, si fora coventu nemica nu s'au facutu; coventulu e lumin'a ce luminedia pre totu omulu ce vene in lume; si coventulu carne s'au facutu; — a avé coventu se faca ceva; inainte de a da altoru coventu despre celle facute si intemplate, cauta se ne dàmu noue insine coventu; pentru care coventu faci asiá? am mai multe covente se me portu asiá; pote inse cineva se aiba coventu, fora se aiba dereptate sau dereptu; b)* espressione audibile a rationei si mai vertosu a productelorn rationei : α) espressione a unui conceptu, a unei notione, vorba senguratica : *a spune cu doue cuvente sau si mai multe covente ceva ce s'ar poté spune cu unu senguru coventu; a traduce d'in coventu in coventu;* β) vorbire in genere ca espressione a cogetateloru si sentimenteloru nostre : *potere de coventu* = elocentia, *omu potente in coventu* = elocente; *partile coventului sunt covente; a cere coventulu intr'una adunare deliberante;* asiá si : *a dá coventulu cuiva; a i luá coventulu* = a l'opprí de a vorbí; *a se luá in covente sau la covente* = a incepe disputa, certa, etc.; *a se lovi in covente cu cineva;* α') a se certá, déro si : β') a se intellege, a se invoí, a concordá; in acestu d'in urma intellessu si : *a se lovi la covente cu cineva,* inse cu una delicata differentia de intellessu; — *a taiá coventulu cuiva* = a l'intérrumpe : *me ierta, co ti taiu coventulu: a avé parte de coventu :* α') a capitá permissionea de a vorbí : *se am parte de coventu;* déro si : β') cu nuantia de *auctoritate,* a fi ascultatu, a i se trece vorb'a, (vedi si urmatorinlu γ); — in speciale, vorbire continuta, discursu pronuntiatu inaintea unei adunantie : *coventu funebre, coventele predicatoriloru crestini ; coventele judiciarie si politice alle lui Cicerone, coventu academivu;* γ) cu pronuntiata nuantia morale, bona credentia, onore, onestate, constantia in celle disse si promisse : *omu de coventu* = omu ce totu de un'a, cu veri-ce pretiu, implenesce celle promisse, omu de caracteriu; asiá si : *a se tiné de coventu, a nu si calcá coventulu;* — de ací espressioni in cari *coventu* occure cu mai multe nuantie d'in celle peno ací descrisse, cumu : *a nu ascultá de coventu; cine nu asculta de coventu, nu asculta neci de batalia; potere de coventu,* facultate de a cogitá, a sentí si a se espreme asiá in câtu se convinga pre altii; *poterea coventului :* α') farmeculu irresistibile allu *poterei de coventu;* β') intellessulu sau conceptulu espressu de una vorba in tota intenderea lui : *omu in poterea coventului, in tota poterea coventului; a lassá fora coventu* = a face se nu mai aiba ce dice.

* CONVERGENTE, part. adj., **convergens,** (it. **convergente,** fr. **convergent**); care *converge,* in oppositione cu *divergente : linie convergenti, càlli convergenti la unu puntu; radiele convergenti; serie convergenti,* in cari, luandu unu numeru destullu de mare de termini, errorea ce se face, negligundu restulu terminiloru, se pote micusiorá câtu vré cineva de multu.

CONVERGENTIA, s. f., (it. **convergenza,** fr. **convergence**); statu de *convergente ; convergenti'a linieloru spre unu puntu.*

CONVERGERE, v., **convergere,** (ital. **convergere,** fr. **converger ;** d'in *con* si *vergere*); oppositu la *divergere, convergere* = *a verge* sau a se intorce, a se plecá si direptá impreuna spre acellu-asi puntu : *mai multe linie derepte convergu cotra acellu-asi puntu; cotra focariulu unei lentilla convergu radiele luminose*

www.dacoromanica.ro

ce trecu prin acea lentila;—metaforice: tote adoperationile nostre convergu cotra acellu-asi scopu.

CONVERSARE, v., **conversare** si **conversari**, (it. **conversare**, fr. converser); d'in *conversu:* 1. trans., proprie, ca forma intensiva a lui *convertere, conversare* = a *converte* cu potere si persistentia, a invertí tare, indelungu si necontenitu; déro mai vertosu: 2. intrans., metaforice, a se invertí continuu intr'unu locu, a nu se departá d'in acellu locu, a sedé, traí, petrece undeva; *a)* in genere: *acerele conversa in monti; amfibiele se dicu asiá, pentru co conversa si pre uscatu si in apa; Romanii câti conversa in acelle terre; b)* in speciale, a trai cu cineva, a avé strinse relationi cu ellu: *cellu ce conversa cu celli intellepti, intelleptu va fi;* mai vertosu, a vorbí familiariu, a stá de vorba cu cineva: *mi place a conversá cu omenii docti; cine nu scie ascultá si responde, nu scie conversá;* si prin noue metafore: *a conversá cu scriptorii antici, cu cartile scriptoriloru classici,* nu numai a le lege, ci si a le studiá, a traí cu densele vieti'a cogitarei; inse in reu: *a conversá cu dussii depre lume.*

CONVERSATIONE, s. f., **conversatio**, (it. **conversazione**, fr. **conversation**); actione de *conversare* in intellessulu metaforicu allu coventului: 1. in genere, usu familiariu, consuetudine intre amici si alte persone ce se connoscu si se ama, traiu impreuna, sedere indelunga la unu locu, etc., cumu si personele ce *conversa: conversationea cu celli rei nu pote fi decâtu vettematoria; a se aflá in nobile si bona conversatione;* 2. in speciale, sedere de vorba, convorbire familiaria despre lucruri ce se presenta d'in intemplare: *conversatione placuta, jocosa, seriosa, interessante, longa; tonulu, limb'a, stylulu conversationei; a intrá in conversatione, a luá parte la conversatione.*

CONVERSATORIU, -*toria*, adj. s., **conversator**, (it. **conversatore**); care *conversa: dulce conversatoriu cu totii.*

* CONVERSIBILE, *conversibilitate;* vedi *convertibile, convertibilitate.*

* CONVERSIONE, s. f., **conversio**, (it. **conversione**, fr. **conversion**); de la *conversu,* actione de *convertere,* cumu si effectu allu acestei actione, 1. proprie: *conversionea roteloru, a sferei in assea sea, a cerului, a sorelui, a lunei; conversionea annuale sau diurna a pamentului,* de unde si: *conversionea anniloru si mensiloru; centru de conversione; militarii facu conversione la drept'a, la stang'a;* 2. metaforice, mutare, stramutare, transformare, scambare: *a)* de obiecte materiali: *conversionea alimenteloru in sange, carne, osse; omenii credeau alta data in conversioni de omeni in lupi, in arbori, in passeri, in fontane, in petre; conversionea baniloru mai mari in alti mai mici; conversionea panei si vinului in corpulu si sangele lui Christu; b)* de obiecte mai multu sau mai pucinu ideali: *conversionea unei scola privata in scola publica; conversionea unui processu civile in criminale; conversionea de cinci procente in patru procente, bonuriloru de thesauru in obligationi domeniali; conversionea propositioniloru sau judecieloru espresse prin aceste propositioni,* (vedi, la *conversu, propositione conversa*); *conversionea unui numeru,* scambarea lui in alta forma de espressione; asiá si: *conversionea unei ecatione,* operatione prin care se reducu fractionile la intregi, facundu se dispara denominatorii; *conversione in institutioni, in datine,* etc.; mai vertosu, intorcerea suffletului de la reu la bene, de la ratecire la addeveru, de la una credentia la alt'a, mai allessu de la una credentia religiosa ratecita la alt'a bona si addeverata: *conversionea paganiloru la crestinismu, conversionea lui Santu Paulu de la judaismu la crestinismu.*

* CONVERSIVU, -*a*, adj., (it. **conversivo**); aptu a *convertere.*

* CONVERSU, -*a*, d'in *convertere*, **conversus**, (it. **converso**), part. pass. luatu de regula ca adj. si subst., 1. in intellessulu propriu allu verbului *convertere: capitanii conversi spre turmele cal[illegible] loru, case converse spre [illegible] nopte;* 2. in intellessulu metaforicu, transformatu, scambatu, etc.: *casele converse in cenusa, omeni conversi in lupi; ali-*

www.dacoromanica.ro

mente converse prin concocere; propositione conversa, judeciu conversu : una propositione e conversa altei-a sau unu judeciu e conversu altui-a, candu predicatu-lu cellui d'antaniu e subiectulu cellui d'allu doile, éro subiectulu cellui d'antaniu e predicatulu cellui d'allu doile; asiá : *Domnedieu e fienti'a necessaria,* si : *fienti'a necessaria e Domnedieu,* sunt propositioni sau judecie *converse;* propositioni *converse* se dicu si acelle cari servu una altei-a de principiu deductivu, cumu : *deco doue anghiuri alle unui trianglu sunt ecali, laturile opposite inco sunt ecali,* si : *déco doue laturi alle unui trianglu sunt ecali, anghiurile opposite inco sunt ecali,* sunt doue propositioni *converse;* — in speciale, intorsu de la reu la bene, de la ratecire la addeveru, de la dispositioni relle la altele bone : *ânimele converse prin gemitele si lacrimele nefericitiloru;* mai vertosu in respectulu religiosu, intorsu de la una credentia ratecita la alta addeverata : *paganii conversi la credenti'a crestina.*

CONVERTERE, *conversi* si *conversei, conversu,* si

CONVERTIRE, *convertitu,* v., **convertere,** (it. **convertere** si **convertire,** fr. **convertir**); (d'in *con* si *vertere*=*vertire*); a verte in giuru, a invertí de giuru in pregiuru, a intorce d'in una directione in alt'a, si de ací, a dereptá sau derege intr'una parte : *a)* proprie : *in cea mai de diosu sfera se converte lun'a; pamentulu se converte in giurulu assei selle in tempu de 24 de ore; a converte navile in alta parte, caii spre inimici; ostile se convertu in fuga; converteti ochii spre mene; nu converteti armele contra amici; b)* metaforice, α) in genere : *a converte ânimele la risu, beneficiele in injurie, reulu in bene, armele contra salutea republicei, tote poterile mentei la cercetarea addeverului;* β) in speciale, a scambá, a transformá, a mutá, a stramutá, etc.: α') despre lucruri materiale : *a convertí ap'a in vinu omeni in petre, ferrulu in aciariu, uscatului in apa; alimentele, prin concoctione, se convertu in sange, in carne, in osse; a converti armele in instrumente necessarie la lucrarea agriloru; a converti monetele mari in altele mai mici;* β') despre lucruri mai multu sau mai pucinu ideali : *a converte crimea in meritu, beneficiele divine in causę de perdiare, unu processu civile in processu criminale, una pena pecuniaria in pena corporale, negrulu in albu, benele in reu, dulceti'a in amaritione, bucuri'a in intristatione, ur'a in amore; consuetudinea se converte in natura; a converte lingusirile in ammenitiari, inimicitiele in amicitie; a converte unu numeru, a converte una fractione vulgare in fractione decimale; a converte una propositione,* punendu consecentii in loculu antecedentiloru, fora se se scambe intellessulu : *estensione si divisibilitate sunt doi termini ce se convertu;* — mai vertosu in intellessu morale de : a intorce de la ratecire la addeveru, de la reu la bene : *a converte ânimele de la reutate la cultulu benelui, de la selbateci'a discordieloru civili la pace si concordia;* si in speciale, a intorce de la una credentia religiosa mai rea la alt'a mai bona : *paganii se converteau la credenti'a crestina; a convertí unu poporu, una natione;* déro si cu intellessulu generale de : a intorce la alte credentie, la alte idee.

* CONVERTIBILE, adj., (it. **convertibile,** fr. **convertible**); care se pote *convertire : propositioni convertibili.*

* CONVERTIBILITATE, s. f., (it. **convertibilitá,** fr. **convertibilité**); calitate de *convertibile : convertibilitatea propositioniloru, peneloru mai grelle in pene mai usiore.*

CONVERTIRE, v., vedi *convertere.*

CONVERTITORIU,-*toria,* adj. s., (it. **convertitore**); care *converte : convertitori ai poporeloru la credenti'a crestinesca.*

CONVERTITU,-*a,* d'in *convertire*=*convertere,* part. passivu, **conversus-a-um** : *paganii convertiti, propositioni convertite*

* CONVESSARE, v., **convexare;** a face *convessu,* a stringe cu mare violentia.

CONVESSITATE, s. f., **convexitas,** (it. **convessitá,** fr. **convexité**); calitate de *convessu,* oppusu la *concavitate : con-*

www.dacoromanica.ro

vessitatea unui globu, unui speclu, unei linia curba.

* CONVESSOCONCAVU,-*a*, adj., (fr. **convexo-concave**; d'in *convessu* si *concavu*, vedi si *concavu*); care pre una facia e *convessu*, éro pre alt'a *concavu*.

CONVESSU,-*a*, part. adj., **convexus**; (it. **convesso**, fr. **convexe**); d'in *convegere*, part. passivu, luatu mai desu ca adiectivu cu intellessulu de : addussu = incoveiatu, arcatu, boltitu, curbu, rotundu, si in speciale, incoveiatu sau arcatu si inflatu la superfaci'a esterna, in oposetione cu *concavu*, care se dice in speciale de ceva aduncatu la acea-asi superfacia : *linie convesse*, *convessulu globu*, *convesse colline*, *lentille convesse*; in genere, inclinatu, applecatu : *calle convessa*, *pre convessele laturi alle collinei*.

* CONVICIARE, v., **conviciari**; d'in *conviciu*, a face *convicie*, a proferí *convicie* contra ceva sau cineva.

CONVICIU, s. m., pl.,-*e*, **convicium** (d'in *con* si *voce*); violenta strigare, tipetu, gura, larma, clamore : 1. in genere : *ospetiele nu se facu in tacere, ci cu mare clamore si conviciu; conviciu de copilli, de brosce, de muieri*; 2. in speciale : *a)* strigare de certa; *b)* violenta si facisia contradicere, desapprobare; déro mai vertosu : *c)* violenta si facisia imputare, mustrare, certare, batujocurire.

CONVICTIONE, s. f., **convictio**, (fr. **conviction**, it. **convinzione**); d'in 1 *convictu*, actione de *convincere*, cumu si effectu sau statu produssu prin acésta actione : *convictionea fapteloru imputate*, demonstrarea, punerea in evidentia, darea pre facia ; asiá si : *convictionea errorei, peccatului, crimci, unei culpe sau unui culpabile; a avé convictione despre ceva*, a avé deplena certitudine; asiá si *evidenti'a pote sengura da una addeverata convictione; a lucrá d'in convictione; a avé deplena convictione despre addeverulu religionei.*

CONVICTORIU,-*toria*, adj. s., **convictor**; d'in 2 *convictu*, care *convive* regulatu cu altulu, ospe regulatu de totè dillele; care *convive* cu alt'i in acellu-asi institutu, in acea-asi ospetaría : *convictorii unui seminariu, unui lyceu, sunt scolarii interni.*

1 CONVICTU,-*a*, d'in *convincere*, una d'in formele participiali, luata ca adiectivu, **convictus-a-um**, (vedi *convinsu*).

2 CONVICTU, s. m., d'in *convivere*, un'a d'in formele participiali, luata ca subst,, **convictus-ūs** (compara si it. **convitto**) ; actione si statu de *convivere*, cumu si locu unde mai multi *convivu*, vietia sau traiu commune; si in speciale, ospetiu sau mesa commune, mancare si petrecere impreuna.

* CONVINCENTE, part. adj., **convincens**, (it. **convincente**); care *convince : argumente convincenti.*

CONVINCERE si *convingere*, *convinsi* si *convinsei*, *convinsu* si *convictu*, (d'in *con* si *vincere*=*vingere*); *a vince* cu totulu, *a vince* definitivu, luatu inse de regula in intellessulu metaforicu ideale de : 1. cu obiectu directu de persona, a demonstrá, a pune in evidentia, a dá pre facia, a probá cu asiá probe unu addeveru, in câtu person'a care nega acellu addeveru se nu mai pota responde nemica : *a)* a probá, a demonstrá co una persona e in errore sau in culpa: *a convinge pre cineva de furtu, de ommoru, de adulteriu, de concussione, de negligentia, de errori*, etc.; *a convinge pre cineva de rapitoriu sau rapitoriu;* asiá si : *a lu convinge de insellatoriu, intrigante, mentionosu; a convinge pre cineva cu ceva* dice mai multu de câtu : *a convinge pre cineva de ceva : a convinge pre cineva cu mentioni, cu insellatorie, cu cai furati*, etc.; *b)* in genere, a demonstrá, a pune in evidentia unu addeveru neconnoscutu unei persone sau negatu de dens'a, asiá in câtu acesta-a se se incredentiedie pre deplenu de acellu addeveru : *a convinge pre soci de utilitatea intreprenderei ;* inse : *a convinge* nu va se dica *a persuade*, coci potemu *convinge pre cineva despre bonitatea si utilitatea unui lucru*, fora inse se lu potemu *persuade se si faca acellu lucru; convingerea este pentru mente, persuaderea pentru volientia;* inse : 2. cu obiectu directu de lucru, care insemna *errore*,

www.dacoromanica.ro

culpa, vitiu, etc., a dá de facia, a pune in evidentia : *a convinge errorile, inselatoriele, blastematiele, mentionile, falsitatile, miselliele, ignoranti'a, nescienti'a, stultiti'a cuiva; usioru amu poté convinge co nu sciti nemica.*

CONVINCUTORIU si *convingutoriu,-toria*, adj. s., *convincente* = care *convince.*

CONVINGERE, *convingutoriu;* vedi *convincere, convincutoriu.*

* CONVIVALE, adj., **convivalis;** relativu la *conviviu* sau la *convivu : vestimente convivali; delectatione convivale.*

* CONVIVARE, v., **convivare** si **convivari;** a fi in *conviviu* cu altulu sau cu altii, a se ospetá si delectá la mesa in commune cu altii.

* CONVIVENTE, part. adj., **convivens,** (it. **convivente**); care *convive : conviventii sub acellu-asi coperimentu.*

* CONVIVENTIA, s. f., (it. **convivenzia**); actu si statu allu cellui *convivente : conviventi'a conjugiloru.*

CONVIVERE, *convissi* si *convissei, convissu* si *convictu*, v., **convivere** (*con* si *vivere*); a *vive* sau traí impreuna : *convivu celli ce siedu in acea-asi casa;* mai vertosu de conjugi : *maritulu convive cu muierea; sunt si animali cari convivu, cumu ciconiele;* in speciale, a ospetá impreuna, a mancá la acea-asi mesa in commune cu altii.

* CONVIVIU, s. m., pl.-*e*, **convivium;** proprie actione de *convivere*, si de ací, in speciale, ospetare si petrecere la mésa impreuna cu altii, ospetiu commune, ospetiu unde manca si petrecu mai multi impreuna : *splendidu conviviu;* cu intellessulu concretu sau mai bene collectivu de : totulu ospetiloru d'in unu *conviviu.*

* CONVIVU,-*a*, s., **conviva;** d'in *convivere :* proprie, care *convive*, déro in speciale, care manca impreuna cu altulu, ospete, cellu care invita sau e invitatu a mancá la una mesa.

CONVOCARE, v., **convocare,** (it. **convocare,** fr. **convoquer;** d'in *con* si *vocare*); *a vocá* sau chiamá impreuna, a chiamá la adunare : *convocà vecinii si fece cu densii ospetiu;* in speciale, a chiamá cu solemnitate pentru lucruri importanti : *a convocá senatulu, camerele, militiele si reservele.*

CONVOCATIONE, s. f., **convocatio;** actione de *convocare : prim'a, secund'a convocatione; convocatione legitima, solemne, ordinaria, estraordinaria a corpuriloru legiuitorie;* si actulu de *convocare* se chiama *convocatione.*

CONVOCATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **convocatore**); care *convoca : convocatoriulu conciliului.*

* CONVOLARE, v., **convolare** (d'in *con* si *volare* = *s-burare*); *a volá* sau sborá impreuna, si de ací, a properá la acellu-asi locu, a allergá : *poporulu convola la spectaclu; a convolá la a dou'a nunta.*

CONVOLTU,-*a*, part. d'in *convolvere,* **convolutus-a-um** : *serpi convolti.*

* CONVOLUBILE, adj., (it. **convolubile**); care se pote *convolvere : convolubili reptili.*

CONVOLUTARE, v., **convolutare;** d'in *convolutu*, intensivu d'in *convolvere, a convolve* cu putere.

* CONVOLUTU,-*a*, d'in *convolvere,* **convolutus-a-um;** part. luatu de regula ca adiectivu : *aripe convolute,* care infasciora corpulu asiá co i dau forma de cylindru; *cotyledoni convoluti,* convolti in spirale; asiá si : *frundia convoluta, petiolu convolutu.*

CONVOLVERE, *convolsi* si *convolsei, convoltu* si *convolutu*, v., **convolvere** (*con* si *volvere*); *a volve* impreuna, *a volve* de mai multe ori, *a volve* cu violentia : *serpele si convolve spinarea; vertetiulu apei convolve pre locu navea si ua inghite apoi;* si metaforice : *a se convolve in limulu peccateloru, in tote turpitudinile.*

* CONVOLVULACEU si *convolvulaciu,-a*, adj., (it. **convolvulaceo,** fr. **convolvulacé**); care semina cu unu *convolvulu;* de ací, *convolvulacie*, s. f. pl., familia de plante, *pentandria monogynia* lui *Linneu*, cari au de typu genulu *convolvulu.*

* CONVOLVICOLU,-*a*, adj., (fr. **convolvicole;** d'in *convolvulu* si *colere*); care traiesce sau cresce pre plant'a *convolvulu.*

www.dacoromanica.ro

* CONVOLVULU, s. m., pl.-*i*, **convolvulus**, (it. **convolvolo**, fr. **convolvulus**); genu de plante di'n familia *convolvulacieloru*, (vedi si *convolvulaceu*).

CONVULSIONARIU, -*a*, adj. s., (it. **convulsionario**); 1. care suffere de *convulsioni*; 2. fanaticu religiosu care d'in essaltatione avea *convulsioni*.

* CONVULSIONE, s. f., **convulsio**, (it. **convulsione**, fr. **convulsion**); d'in *convulsu*, actione de *convellere*, si in speciale, ca terminu de medicina, miscare violenta, subitana, neregulata si involuntaria provenita d'in irritationea vre unui puntu allu systemei nervose : *convulsioni epileptice; a fi espusu la convulsioni, a morí in convulsioni, acute dureri urmate de infricosiate convulsioni*; de ací prin metafore : *a)* miscari violente alle passioniloru : *convulsionile meniei, furiei turbate, desperationei; b)* mare turburare in statu : *convulsioni politice; revolutioni ce se facu cu pace si fora convulsioni; — c)* mare revolutione in natura : *convulsionile naturei; d)* essageratione a sentimenteloru si ideeloru.

* CONVULSIVU,-*a*, adj., (it. **convulsivo**, fr. **convulsif**); care pote dá *convulsioni*, relativu la *convulsione* ; *risu convulsivu, distractione convulsiva a membreloru, remedie convulsive ; pulsu convulsivu*, care denota *convulsioni*.

* CONVULSU,-*a*, d'in *convellere*, **convulsus**, part. si adj., luatu mai vertosu cu intellessulu speciale ce are si *convulsione*, suppusu la *convulsioni : omeni convulsi*, si absol. *unu convulsu; muierea cadù morta si convulsa; facia convulsa, nervi convulsi*; prin metafore : *gesturi convulse*; ca de omu ce suffere de *convulsioni; stylu convulsu*, disordinatu si essageratu; *omu convulsu de menía, de turbare*, etc.

* CONYZA, s. f., **conyza** (κόνυζα, fr. **conyze**); genu de plante d'in famili'a *synantherieloru*.

* COONESTARE, v., **cohonestare** (d'in *co* si *onestare*); a onorá multi impreuna, a onorá forte.

* COOPERANTE, part. adj., **cooperaus**, (it. **cooperante**); care *coopera : gratia cooperante*, (vedi *cooperatoriu*).

COOPERARE, v., **cooperari**; (2 *co* si *operare*); a operá impreuna, a adjutá, a dá mana de adjutoriu la *opera* sau lucru : *cooperati cu noi la successulu acestei mare fapta*; se dice si despre lucruri : *natur'a cauta se coopere cu mediculu la vindecarea morbiloru*.

COOPERATIONE, s. f., **cooperatio**; actione de *cooperare : cooperationea volientiei nostra cu grati'a divina spre salutea nostra*.

COOPERATIVU,-*a*, adj., (it. **cooperativo**, fr. **coopératif**); aptu a *cooperare*.

COOPERATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **cooperatore**, fr. **coopérateur**); care *coopera : cooperatoriu allu gratiei divine*, care prin volienti'a sea responde la actionea gratiei pentru salutea omului; asiá si : *gratia cooperatoria*, care adjuta voienti'a omului pentru salute.

* COOPTARE, v., **cooptare** (2 *co* si *optare*); *a optá* impreuna cu altii, a allege la una demnitate pre cineva in commune cu altii : *a cooptá senatori, collegi in functionea sea*.

* COOPTATIONE, s. f., **cooptatio**; actione de *cooptare*.

* COORDINARE, v., (it. **coordinare**, fr. **coordonner**; d'in 2 *co* si *ordinare*); a ordiná impreuna cu arte sau methodu si conforme relationilóru ce lucrurile *coordinate* au sau potu avé intre densele; a dispone si compone conforme cu unu scopu : *nu orb'a intemplare, ci una intellegentia infinita a coordinatu tote partile universului; a coordiná una systema*.

* COORDINATIONE, s. f., (it. **coordinazione**, fr. **coordination**); actione de *coordinare : coordinationea connoscentieloru intr'una systema*.

* COORDINATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **coordinatore**); care *coordina*.

* COORDINATU,-*a*, part. d'in *coordinare*, (it. **coordinato**, fr. **coordonné**) : *tote partile universului de minune coordinate intre densele*; de ací, ca terminu de mathematica sau de geometría, s. f., *coordinata*, de regula in pl. *coordinate* (reu : *coordonata, coordonate*), abscisse si ordinate alle unei curba, si in genere, cantitati ce serve la determinarea positionei unui puntu si cari potu fi linie

www.dacoromanica.ro

derepte sau curbe, anghiuri, etc.: *coordinatele unui puntu; coordinatele unei derepta, unui planu*, etc., cantitati prin cari se determina positionea loru; cu acellu-asi intellessu si ca adj., *assi si planuri coordinate*, dereptele si planurile fisse cu cari cauta se fia parallele abscissele si ordinatele rectilinie.

††COORIRE, *cooritu* si *coortu*, v., **cooriri** (2 *co* si *orire*); *a orí* sau essí cu tote partile selle, a essí in totu, a se arrettá in tota intregimea, a resarí, a se produce, a se nasce; in speciale, a se redicá, a se scollá la lupta, la batalia, a se rescollá, a errumpe.

* COORTARE, v., **cohortari** (2 *co* si *ortare*); a ortá sau indemná cu mare ardore si appesare, vorbindu mai vertosu de concionile ce capitanii pronuntia luptaciloru inainte de a incepe lupt'a sau in alte occasioni: *a coortá militarii, a coortá poporulu se appuce armele spre a si recuperá libertatea.*

* COORTATIONE, s. f., **cohortatio**; actionea de coortare, coventu sau covente de *coortare*.

* COORTATORIU, *-toria*, adj. s., **cohortans**; care *coorta*.

* COORTE, s. f., vedi *corte*.

COPACELLU, s. m., **arbuscula, truncus**; deminutivu d'in *copaciu, arborellu*; — *a se redicá copacellu* = a se redicá in petiore, vorbindu de copii mici ce se incerca a se redicá si amblá in petiore; asiá si: *a stá copacellu*. *M.*

COPACIU si *copacu*, s. m., pl.-*i*, **arbor, truncus; quercus**; dupo localitati coventulu are differite insemnari: 1. in unele locuri in intellessulu cellu mai largu de *arbore*; 2. in alte locuri restrinsu numai la *una specia de arbori*, cerru sau cercu, stejariu; 3. in alte locuri in fine cu intellessulu de *trunchiu*. M.

COPAIA, s. f., cu *n* moliatu in locu de

COPANIA, s. f., **lignea gabata, minus labram, mactra**; vasu de lemnu de forma oblonga, mai micu inse de câtu una albia sau decâtu unu capistere ori covata, care serve la spellatu vase, la cernutu farina, etc. M.

* COPAINA, s. f., (fr. **copahine**); substantia estrassa d'in *copaiu*.

COPAIORA, s. f., cu *n* moliatu in locu de

COPANIORA, s. f., deminutivu d'in *copania* = *copaia*.

COPAIU, s. m., (fr. **copahu** si **copaher**); 1. genu de arbori d'in famili'a papilionacieloru; 2. *copaiu* si *balsamu* de *copaiu*, care se estrage, prin incisione, d'in arborele *copaiu*, (coventu de origine indica).

COPANU, s. m., pl.-*e*, **femur; pilum, pistillum, clava**; 1. femure, copsa, parte a petiorului de la genuchiu in susu, vorbindu in speciale de acésta parte a animaliloru, candu e taiata si separata: *copane de porcu, de capriora, de berbece* (compara lat. **trunculi suum** = litterale: *trunchisiori de porci*); vorbindu mai vertosu de passeri: *nu mancá tu amendoue copanele gainei, ci mi lassa si mie unu copanu; nu potu eu mancá unu copanu de curcanu*; 2. applecatu si la alte obiecte assemini in forma cu una femure de animale, cumu: *a) pilu* de piua, *pisalogu* ce serve la *pisare* intr'una *piua*; *b)* lemnu ce merge ingrossiandu-se spre unu capitu, maciuca, (compara grecesculu κόπανον). M.

COPCA, s. f., **uncus, uncinus; foramen; fibula**; 1. chiauatore de regula metallica, care, serve a inchiauá unu vestimentu, una carte, etc., carceliu sau carcellu. cercellu, fibla: *copcele tunicei, a prende mantellulu cu una copca la guttu*; 2. gaura facuta in ghiaci'a unui lacu sau riu spre a essaurí apa sau a adapá din ea vitele: *a adapá vitcle d'in copca, a bee apa d'in copca*; — proverb: *a se duce pre copca* = a fi perdutu fora sperantia de reparare; (coventulu pare a fi in locu de *capca*, scurtatu d'in *capica* si essitu d'in fecund'a radecina *capere* = prendere, appucare, etc., de unde mai departe si *capcana*, de care vedi in Glossariu, cumu si *cópilu, coporía*, etc., de cari vedi in Dictionariu). M.

COPELLU, s. m., vedi *copillu*.

COPERCLU si

* COPERCULU, s. m., pl.-*e*, **coperculum**; ceva ce serve a *coperire*, mai vertosu pentru vase si alte receptacle: *coperclulu caldarei cassei, fornului, unei arca, unei capsula de tabacu.*

www.dacoromanica.ro

ÇOPERIRE, *coperitu* si *copertu*, v., **cooperire** (it. **coprire**, isp. si prov. **cubrir**, port. si prov. **cobrir**, v. fr. **covrir**, n. fr. **couvrir**; asiá déro si in celle alte limḥe sorori, ca si ince nostra, cei doi *o* d'in *cooperire*, compusu d'in 2 *co* si *operire*, s'au contrassu si redussu la unu senguru *o*; afora de aceste-a, in limb'a nostra, triplicele composu *ac-coperire* se substitue, in multe localitati, duplicelui composu *coperire*); *a operí*, sau invelí de totu, preste totu sau in totu : *a coperí cas'a cu ferru; intunericu copere tote terrele si marile; ape profunde coperu tota regionea; a si coperí faci'a de rosine, a si coperí capulu, a coperí caldarea; a coperí pre cellu ce dorme cu una copertura;* si metaforice : *a coperí pre cineva de batujocure, de risu; a se coperí cu rosine, cu desonore. cu turpitudini, cu misellía.*

COPERIMENTU, s. m., pl.-*e*, **coperimentum, tectum**; ce serve *a coperire : coperimentulu casei, capului, petiorului;* metaforice, luandu partea pentru totu, *coperimentu* = casa; de ací, adappostu, protectione : *sub coperimentulu aripeloru poterei divine.*

COPERISIU, s. m., pl.-*e*, **cooperimentum, cooperculum**; ce serve a *coperire*, camu in acea-asi insemnare cu a formei *coperimentu : coperisiulu casei*, inse cu differenti'a co *coperisiu* e una espressione mai pucinu nobile de câtu *coperimentu*, si de acea-a *coperisiu* nu pote intrá in espressioni metaforice ca : *sub coperisiulu aripeloru unui potente protectoriu*, ci cauta se se dica : *sub coperimentulu aripeloru*, etc.

COPERITORE, s. f., vedi *coperitoriu.*

COPERITORIU,-*toria*, adj. s., care *copere : coperitorii edificiului*; — s. f., reale, *coperitoria* = *coperitore*, ce serve a *coperire*, si in speciale, *coperimentulu* unui edificiu.

COPERTU,-*a*, d'in *coperire*, **coopertus-a-um** (compara si it. **coperto-a**); una d'in formele participali alle verbului *coperire*, luata de regula ca adiectivu : *vase involte in carta si bene coperte in paie;* si mai vertosu ca subst. f., reale, *coperta*, ce serve a coperí sau infasciorá ceva : *coperť a unei scrissore, a scrie address'a pre coperta; coperť a unei nave, a dormí pre coperta, navile mari au mai multe coperte;* asiá si ; *coperť a unui patu*, etc.; metaforice, pretestu, apparentia mentionosa, colore, totu ce serve a *coperí* uritionea sau reutatea unui ce spre a lu face se para bonu si formosu.

COPERTURA, s. f., (it. **copertura**, fr. **couverture**); ce serve *a coperire : copertur'a casei, navei, scrissorei;* si in speciale, *copertura* de patu : *copertura de metasse, a dormí fora alta copertura de câtu cerulu.*

1 COPIA, (cu accentulu la antepenultima : *cópia*, inse la Macedoromani si cu accentulu la penultima : *copía*), s. f., **copia**, (contrassu d'in **co** si **ops, ope**); abundantia de medie de viétia, avutía, indestullare, etc., 1. abundantia de lucruri in genere, fia materiali, fia immateriali : *in cas'a unui economu de térra afli copia de lapte, de casiu, de passeri, de miere, de fructe; copia de idee, copia de vorbe;* 2. multime de animali, de ómeni si in specie de ómeni armati; *copia de barbati ânimosi, mare copia de latroni; copia de boi, de vaci, de capre, de porci, de alte pecure;* mai vertosu sub form'a pl. *copie*=armata : *capitanulu concentrà acollo copiele;* — mediu : *nu e copia de a facé;* — *copia*, personificata, ca si *abundantia*, dié'a indestullarei : *cornulu copiei*=*cornulu abundantiei.*

2 COPIA, s. f., (it. **copia**, fr. **copie**; probabile, contrassu d'in *copula, copla*, in intellessulu de *parechia*); 1. scriptu datu d'in coventu in coventu dupo altu scriptu, si se face cu mân'a sau cu typariulu pre carta : *copia fidele, essacta, correcta, accurata; copia cu multe errori, inessacta; a confrontá copi'a cu originalele; a luá sau trage copia de pre una scrissore, a trage mai multe copie de pre unu manuscriptu; copiele se facu, de regula, dupo unu autografu sau dupo unu originale*, asiá co *copia* se oppune ca mai desu la *autografu* sau la *originale;* inse ; *se pote trage una copia sau mai multe copie si dupo alta copia;* de ací espressioni ca : *copi'a copiei, copia dupo copia*, etc., 2. in pictura, sculptura, litteratura si alte arti de imitatione essacta

www.dacoromanica.ro

a unui opu: *mai multe copie de pre celle mai bone operi alle lui Raphaele; copia lithographica, photographia; edificiulu acestu-a e una copia de pre cellu altu;* in speciale, cu intellessulu reu de imitatione fora originalitate propria: *acesta poema e numai una copia rea a poemei lui Omeru;* de ací: imagine, reproductione, totu ce semina bene cu altu-ceva ce se considera ca originale: *acestu copillu este copi'a tatalui seu atâtu in figura câtu si in caracteriu; nu te face copia a unui rcu originale.*

3 COPIA, s. f., **culter anceps, bipennis; acieris, secespita;** 1. cutitu mare cu doue taisie, secure cu doue taisie; in speciale, cutitu mare de taiatu sau tocatu carne (cuventu de preferitu turcescului *satêru*); 2. mai vertosu, cutitu ce serviea alta data la immolare de victime, ce serve astadi la immolarea symbolica a mnellului lui Domnediu, (compara lat. **copis** = κοπίς d'in κόπτειν = *taiare*).

COPIARE,-*ediu*, v., (it. **copiare**, fr. **copier**; d'in 2 *copia*); a trage sau face *copia: a copiá una scrissore, unu tabellu, unu manuscriptu allu unui auctoriu, unu locu d'in una poema;* si metaforice, a imitá: *a copiá natur'a: a copiá nu numai bonele, ci si rellele unui modellu;* mai vertosu cu intellessulu reu de *a imitá cu essageratione: a copiá gesturile cuiva.*

COPIATORIU,-*toria*, adj., (it. **copiatore**); care *copia: copiatoriu fora originalitate; copiatoriu vechiloru codici ai auctoriloru antici.*

COPIATURA, s. f., (it. **copiatura**); actione de *copiare*, si mai vertosu, modu si effectu allu *copiarei: copiatur'a si costa multu si nu e sufficiente.*

COPILLA, s. f., vedi *copillu.*

COPILLANDRIA, s. f., etate de *copillandru.*

COPILLANDRU,-*a*, s., **puber, adolescentulus, puella pubes vel nubilis;** copillu mai mare, adjunsu la prim'a adolescentia, june forte teneru; — pentru femininu, in locu de *copillandra*, se dice mai desu si mai bene: *codana.*

COPILLARE sau *copillariu*,-*a*, adj., **puerilis;** vedi *copillaría.*

COPILLARESCE, adv., **puerililer;** in modu *copillarescu*, ca *copillulu: a se jocá copillaresce, a vorbí copillaresce, a face tote lucrurile copillaresce.*

COPILLARESCU,-*a*, adj., **puerilis;** de *copillaría*, covenitu *copillariei* sau *copillului: jocuri copillaresci, vorba copillaresca, idee copillaresci.*

COPILLARIA, s. f., **pueritia; puerilitas;** d'in unu adiectivu *copillare* sau *copillariu* = **puerilis** = *de copillu*, covenitu unui *copillu*, subintellegundu *etate, calitate, natura, fapta*, etc.: *etate copillaria* = etate de *copillu*, si de aci, prin ellipse si absolut. *copillaria* sau *copillaría* cu intellessulu de: 1. etate de copillu: *copillari'a e un'a d'in celle patru etati principali alle vietiei; in copillari'a mea, d'in copillaría asiá am appucatu de la parenti;* 2. natur'a de *copillu*, caracteriu sau mente de *copillu: betranu cadutu in copillaría;* de ací, cogitatione, fapta, dissa, portare, etc., de *copillu*, in bene, déro si mai vertosu in reu: usiorentia, lipse de cogetare matura, simplicitate de spiritu, stultetia: *esti omu mare, si totu ti placu copillariele; mai mare copillaría de câtu acesta-a nu s'ar poté; lassa copilliloru copillariele.*

COPILLARIRE,-*escu*, v., **pueritiam agere; repuerascere;** 1. intr., a si petrece *copillari'a: am copillaritu si invetiatu la scola cu celli mai illustri barbati de astadi; unii copilli copillarescu mai indelungu de câtu altii;* 2. refless., *a se copillari: a)* a devení *copillu*, a cadé in copillaría: *betranii decrepiti se copillarescu; b)* a face pre *copillu*, a face *copillarie*, si in bene, déro mai vertosu in reu: *esti omu in tota firea, si nu ti siede bene se te copillaresci asiá.*

COPILLAROSU,-*a*, adj., **puerilis;** plenu de *copillaría*, appropiatu in intellessu de form'a *copillarescu*, déro totusi differitu prin nuantie delicate: *unu copillu insusi pote fi copillarosu;* éro: *unu copillu copillarescu*, n'ar avé neci unu sensu; *sunt omeni mari mai copillarosi de câtu copillii;* applecatu si la lucruri: *plansu copillarosu*, differitu de: *plansu copillarescu*, cumu si de: *plansu de copillu.*

www.dacoromanica.ro

COPILLASIU, s. m., **puerulus**; deminutivu peiorativu d'in *copillu*.

COPILLICIA si

COPILLITIA, s. f., **puellula**; deminutivu d'in *copilla*.

COPILLU,-*a*, s., **puer, puella; natus-a, prognatus, filius, liberi**; 1. cu respectu la etate, care nu mai e *pruncu*, déro care nu e inco adolescente, care n'a attinsu si mai vertosu n'a trecutu *pubertatea*: *copillu este cineva de la nascere peno la junetia*; *copillu e si unu june inco forte teneru*, asiá co: *copillu e cineva si ca pruncu, si ca adolescente, si ca june in primii anni ai junetiei; déco vrei consiliu maturu, nu te indereptá la copilli fora maturitate de cogitare*;— de copillu: *a)* cu intellessu temporale, a **puero**: *de copillu tinu mente acesta-a, de copilli asiá am appucatu de la parenti, de copillu se vede ce are se fia cineva ca barbatu*; *b)* cu intellessu attributivu, **puerilis**; *vestimente de copillu, jocurile de copillu; mente de copillu*, etc., in sensu atâtu bonu, câtu si reu: *betranu cu mente de copillu*; asiá si in alte constructioni: *de ce esti copillu? copillu esti se faci sau se te porti asiá?* — 2. cu respectu la nascere, fetu allu cuiva, nascutu sau filiu allu cuiva: *pote fi ceva mai caru omului de câtu copillii essiti d'in sangele seu? a morí fora se lasse neci unu copillu*; *averea parentiloru se imparte intre toti copillii*; — *copillu d'in flori* = *copillu spuriu*; pre a locurea, se dice cu acelluasi intellessu si absolutu, asiá co *copillu* = *spuriu*; *copillu de suffletu* = *filiu de suffletu*=*filiu adoptivu*;—de ací: 3. prin estensione, *copillu* se applica de una persona mai betrana altei-a cu multu mai tenera, mai vertosu candu acea-a vré se arrete acestei-a particularia affectione de ânima: *unu invetiatoriu numesce pre scolari copillii sei, unu betranu dice juniloru, copillii mei*. (D'in **pupillus**, prin stramutarea lui *p* initiale in *c*, ca si in *poturnichia*=*poturnicla*=lat. **coturnicula**; in latin'a, **pupillus** va se dica *copillu remasu fora tata*, sensu analogu cellui cu care, in unele parti, se iea si *copillu*=*copillu d'in flori*; déro form'a primitiva **pupus**, d'in care **pupillus** ca deminutivu, are, ca si la noi, insemnarea de *copillu*).

COPILLUCIU si

COPILLUTIU,-*a*, s., **puerulus**; deminutivu d'in *copillu*.

COPILU (cu accentu la antepenultima: *cópilu*), s. m., pl.-*e*, **capulus, cardo, axis, cuneus**; ce serve a appucá si tiné solidu, cumu: 1. cuiu de metallu sau de lemnu in care se baga verig'a unei usia sau altui obiectu; baltiulu sau cercellulu verigei insasi; 2. cuiatorea usiei sau broscei unei usia, si in speciale, cuiulu de lemnu sau de metallu ce se baga intr'una gaura sau intr'unu baltiu de ferru sau de metallu, cumu si acestu baltiu insusi; 3. cardinea unei usia, si in speciale, cuiulu de ferru sau de lemnu care intra intr'una gaura sau intr'unu baltiu de ferru ori de lemnu, cumu si baltiulu insusi; 4. partea assei ce intra in butea unei rota. (*Copilu* nu e de câtu una transformare d'in *capulu* de la *capere*=prindere, appucare, etc.; compara si it. **copiglia**=in sensu cu *copilu*). *M.*

COPIOSITATE, s. f., (**copiositas**; it. **copiosità**); calitate de *copiosu*: *copiositatea stylului*.

COPIOSU,-*a*, adj., **copiosus**; plenu de *copia*, avutiosu, abundante: *copiosu in bani, in agri, in edificie; stylu copiosu; copiosa reserva de idee*.

COPISTU, s. m., (ital. **copista**, franc. **copiste**; d'in 2 *copia*); care essercita maiestri'a de *copiare*: *copistii unui ministeriu; copistii manuscripteloru autoriloru antici au stracoratu in elle, d'in ignorantia, multime de errori*.

COPLESSIRE,-*escu*, v., (d'in *coplessu* =*complessu* de la *complectere*); **complecti, invadere, deprimere, terere, affligere**; 1. a occupá in totu, a se intende preste ceva in tote partile: *strainii coplessescu pre indigeni, bub'a coplessesce tota faci'a, veninulu coplessesce si invenina totu sangele*; de ací, a striví sub greutate sau sub multime, a appesá forte, a assuprí, a innecá, etc.

COPONIRE, *coponu*, etc., vedi *caponire, caponu*.

1 COPRENDERE (pre a locurea si: *coprendere*), *coprensi* si *coprensei, co-*

www.dacoromanica.ro

prensu, v., **comprehendere, capere, continere, occupare, subigere, expugnare; intelligere, vacare, studere**, (it. **comprendere**, fr. **comprendre** si lat. **comprendere**); 1. a occupá, a appucá, a imbraciá, a incapé, a incinge, a inchide, a continé : *a)* in intellessu materiale : *una bute coprende mai multe butonie; unu omu grossu coprende locu câtu ar adjunge pentru doi altii mai suptiri; de la una casa foculu se intende si coprende tote casele cetatei; bub'a de longa ochiu se intende si coprende tota faci'a; vechi'a Gallia coprendea si Belgi'a de astadi; in Turci'a de astadi se coprendu mai multe state alta dăta independenti; numerulu 6 coprende de trei ori numerulu 2; 5 se coprende de doue ori in 10; vecinulu cu nou'a sea constructione a coprensu una mare buccata d'in loculu meu; unu morbu, frigulu, una nepotentia inco coprende pre cineva;* mai vertosu despre affecte violente : *spaima panica coprende armat'a;* asiá si : *ne coprende mirarea, fric'a, cotremurulu, meni'a, furi'a; unu omu pote fi coprensu de amore, de sete de a si resboná*, etc., de ací : *b)* in intellessu ideale : α) a luá in possessione, si in speciale, a luá cu poterea in possessione, a calcá, a suppune, a coceri : *avutulu domnu vre se coprenda totu judeciulu, ba chiaru tota terr'a, cu mosiele ce compera neincetatu; Romanii coprensera mai tote terrele pre attunci connoscute; inimiculu, nepotendu coprende cetatea cu armele, allergà la insellationi;* *b)* a imbraciá cu sensulu esternu si mai vertosu cu ochii : *cinev a coprende cu vederea unu largu si vastu orizonte=vederea cuiva coprende unu vastu si largu orizonte;* déro mai vertosu : γ) a imbraciá cu sensulu internu, si in parte : α') cu mentea, a precepe, a intellege, a luá si tiné bene in capu : *omulu cu marginit'a sea mente nu pote coprende infinitulu; cine pote coprende tote mysteriele naturei? mysteriu necoprensu de mentea omenesca;* β') cu ânim'a, a amá, a imbraciá pre cineva in amorea sea : *a coprende in marea sea amore totu genulu omenescu; a coprende omeni in casa*, a i ospetá, a i recepe cu bona voientia; de ací : δ) a imbraciá si mentea si anim'a, totu suffletulu cuiva, mai vertosu ca reflessiv a se *coprende*=a se ocupá cu mentea si cu anim'a, a se preocupá, a studiá, a se adoperá : *a se coprende cu cercetari filosofice, cu negotie si interessi familiari;* ε) a imbraciá in covente, a espreme, si de ací, a insemná, a avé insemnare sau intellessu : *ce ai spusu in atâte covente pote ai coprende in mai pucine; sub numele de virtuti se coprendu tote calitatile si invetiurele bone.*

2 COPRENDERE, s. f., **comprehensio, complexio; occupatio; negotium;** actione de *coprendere* in differitele insemnari alle verbului; déro mai vertosu cu intellessulu de : *a)* facultate de *coprendere* a mentei, intelligentia, capacitate intellectuale; *b)* concretu : α) *coprensu=continutu* allu unui receptaclu; β) cu ce *se coprende* cineva, occupatione, negotiu, studiu, etc.

COPRENDITORIU, -*toria*, adj. s., **comprehendens, continens, capax; occupator, expugnator, domator**, etc., (it. **comprenditore**); care *coprende : capitanu mare, coprenditoriu de multe cetati; mentea omului e coprenditoria de addeveru.*

COPRENSU, -*a*, d'in *coprendere :* 1. part. pass. **comprehensus-a-um**, in tote insemnarile verbului : *spatiulu coprensu intre doue linie, terra coprensa intre doue fluvie; cetatile coprense de marele capitanu; omeni coprensi de multe nepotentie, de spaima, de menia; mysterie necoprense de mentea omenesca; cogitationi profunde coprense in câteva cuvente;* 2. supinu, cu acelle-asi insemnari: *instrumente de attacatu* si de *coprensu castellele;* 3. s. m. reale, *coprensulu, ce se coprende* sau câtu *se coprende* intr'unu receptaclu, intre certe limiti : *a)* in genere, *coprensulu unei bute e mai mare de câtu allu unui butoniu; b)* in speciale : α) una regione, unu locu *coprensu* in certe margine : *in coprensulu acestei commune, acellui judeciu, acellui statu;* β) intellessu, semnificatione a unui coventu partiale sau a unei frase, si prin urmare cu insemnare mai estensa decâtu a formei *comprensione.*

COPSA, s. f., **coxa, femur**, (it. **coscia**

www.dacoromanica.ro

fr. **cuisse**; d'in lat. **coxa**=**coc-sa**, prin stramutarea regulata a lui *c* in *p*, de care vedi la *C*); parte a petiorului omului de la genuchiu in susu; acea-asi parte de la petiorulu posteriore allu altoru animali; inchiaiatur'a de susu a acestei parte.

1 COPTA, s. f., vedi *cocta*,

2 COPTA, s. f., **copta** (κόπτη, d'in κόπτειν=*tocare*); specia de placenta d'in buccatelle de coca taiata, rupturelle; specia de placenta impluta cu tocatura de carne sau de altu ceva; in acellu-asi sensu si : *coptoplacenta*.

COPTOPLACENTA, s. f. vedi 2 *copta*.

COPTORIRE, *coptoriu*, *coptu*, *coptura*, etc., vedi *coctorire, coctoriu, coctu, coctura*.

COPTUSIRE, vedi *captusire*.

* COPULA si *copla*, s. f., **copula**, (d'in 2 *co si apere*=*appucare, prendere*): ce serve *a prendere, a impreunare :* legatura, legamentu, vinclu, etc. in intellessu atâtu materiale câtu si morale : *copla de amicitia:* in speciale, legatur'a predicatului cu subiectulu intr'unu judeciu, judeciulu insusi, assertionea mentei care realisa acesta unitate, cumu si espressionea, cuventulu ce espreme acesta assertione : in proposetionea : *neu'a e alba*, espressionea *coplei* d'intre subiectulu *neua* si predicatulu *alba* este coventulu *e*.

COPULARE, v., **copulare**; a face *copula*, a legá impreuna, a impreuná, a uní, a imparechiá, etc., in sensu si materiale si ideale : *a copulá taurulu cu vacc'a; a copulá idee disparate, columbe cu serpi, tigri cu capriore; a copulá amicitie.*

COPULATIONE, s. f., **copulatio**; actione de *copulare : copulationea unui masculu cu femin'a.*

COPULATIVU,-*a*, adj., (it. **copulativo**, fr. **copulatif**); aptu *a copulá : particelle de coventu copulative.*

COPULATORIU,-*toria*, adj. s., **copulator**; care *copula* sau serve *a copulare.*

CORABIA, s. f., **navis**; vasu mare de plutitu, nave (in locu de *carabia* d'in *carabu;* vedi si *corbita* sau *corbeta*); — proverb : *ce cauti in corabia?*=de ce te arrunci orbesce in periclu ?

CORABIARIA, s. f., **navigatio, ars nautica**; artea sau maiestría de *corabiariu.*

CORABIARIU, s. m., **nauta, navigator**; care face negotiu transportandu merci cu *corabi'a;* care serve la una *corabia*, nautu, navigatoriu.

CORABIORA, s. f., **navicula**; deminutivu d'in *corabia ;* — prin metafora, specia de confectura cu sacharu.

CORABIUCIA si *corabiutiá*, s. f., vedi *corabiora.*

* CORACE, s. m., **corax** (κόραξ); camu in acellu-asi intellessu cu *corbu;* — inflatura in guttu, angina.

* CORACINU,-*a*, adj., **coracinus**; de *corace : colore coracina;*—s. m. *coracinu*, specia de pesce negru.

* CORACOIDE, adj., (fr. **coracoïde**); care semina cu *coracele;* — s. f., *coracoide,-a*, apophyse de la omoplatu ce semina cu rostrulu unui *corace.*

CORAGIOSU si *curagiosu,-a*, adj., (it. **coraggioso**, fr. **courageux**); plenu de *coragiu : omeni coragiosi, fapte coragiose.*

CORAGIU si *curagiu*, s. m., pre a locurea si f. *coragia*), (it. **coraggio**, fr. **courage**); anima, taria de sufletu, barbatía, fortitudine, (d'in it. **cuore**=**cor**=**corde**=*ânima* sau *corde*).

CORAIRE,-*escu*, v., vedi *corcaire.*

CORALE, *coru*, etc., vedi *chorale, choru.*

CORALIU, s. m., vedi *corallu.*

CORALLARIA, s. f., vedi *corallariu.*

CORALLARIU,-*a*, adj. s., (it. **corallajo**, si **coralloro**, fr. **corallaire**); relativu la *corallu*, de ací : s. m. personale, *corallariu*, omu ce scie lucrá *corallulu* si face d'in ellu ornamente; de unde si : *corallaría*, artea *corallariului.*

CORALLIDE, s. f., **corallis** (κοραλλίς); gemma sau nestimatu, asiá numitu dupo colorea sea asseminea cu a *corallului.*

* CORALLIFERU,-*a*. adj., (fr. **corallifère**; d'in *corallu* si *ferere*); care porta *corallu : scopelle corallifere.*

* CORALLIFORME, adj., (fr. **coralliforme**; d'in *corallu* si *formá*); care semina in *forma cu corallulu.*

www.dacoromanica.ro

* CORALLIGENU,-*a*, adj., (fr. **coralligène**; d'in *corallu* si *genere*); care *nasce* sau da *corallu*.

CORALLINU,-*a*, adj. s., **corallinus** (compara si : it. **corallino-a**, fr. **coralin-e**); de *corallu*, si de ací, rosiu ca *corallulu* : *braciari coralline, budie coralline;* — s. f., *corallina*, specie de plante d'in genulu *algeloru*.

CORALLIZARE, v., (it. **corallizzare**); a reduce in *corallu* sau la *forma de corallu;* de ací :

CORALLIZATIONE, s. f., (it. **corallizzazione**); actione de *corallizare*.

* CORALLOIDE, adj., (it. **coralloide**, fr. **coralloïde**; d'in χοράλλιον = *corallu* si εἶδος=*forma*); asseminea corallului.

CORALLU si *coraliu*, s. m., **coralum** si **coralium** (χοράλιον si χοράλλιον); in intellessu strictu, substantia calcaria produssa de unu genu de polypi d'in mareaMediterranea, substantia de colore rosia forte formosa, d'in care se facu varie ornamente : *nasturi de corallu, braciare de corallu;* de ací prin metafora : *budie de corallu;* 2. in intellessu mai largu, veri-ce *polypariu* petrosu : *insula de corallu,* (vedi si *madreporu, polypariu*).

CORASTRA si *corasta*, s. f., vedi *colostra*.

CORBE si *corba* (pronuntiatu si : *corfe, corfa*), s. f., **corbis** (d'in *curbu* : **corbes dicti quod curvatis viminibus contexuntur** = *corbi se chiama, pentru co se tessu cu smicelle curbate, dice Isidoru*); cista tessuta sau implettita d'in smicelle sau d'in alte assemini lucruri; *una corbe plena de struguri; vinu toti cu corbi incarcate cu flori si cu fructe;* prin estensione, applecatu si la alte obiecte, cari, de si nu su implettite ca *corbea,* inse servu la acelle-asi usuri ca si *corbea*.

CORBETA, s. f., vedi *corbita*.

CORBICIA si *corbitia* (pre a locurea : *corfitia*), s. f., **corbicula**; deminutivu d'in *corbe*.

CORBICLA si

* CORBICULA, s. f., *corbicula;* form'a classica a deminutivului d'in *corbe,* applecata in speciale si la unu genu de *conchilie,* (compara si franc. **corbicule**); de ací :

* CORBICULARE, v., a dá forma de *corbicula,* a muní cu una *corbicula;* mai vertosu in form'a part. *corbiculatu,-a,* (compara fr. **corbiculé**), provediutu cu una *corbicula,* care are form'a de *corbicula : insecte corbiculate,* care au la tibia una *corbicula*.

CORBICULATU,-*a*, adj. part., vedi *corbiculare*.

CORBINU si *corvinu,-a*, adj., **corvinus**; de *corbu : genulu corbinu, negretia corbina: callu negru corbinu,* negru luciu.

CORBITA si *corbeta*, s. f., **corbita**, (compara si : it. **corbetta** si **corvetta**, fr. **corvette**; **corbitæ dicuntur naves onerariæ, quod in malo earum summo pro signo corbes solerent suspendi**=*corbite se dicu navile onerarie, pentru co de capitulu superiore allu catartului ca semnu se spendura de regula corbe,* dice Festu); asiá déro : 1. proprie, *nave corbita* si absol. *corbita*=nave munita cu una *corbe,* care erá semnu co *navea e oneraria* sau *de transportu,* si de ací, *corbita*=nave de transportu, nave mare de incarcatu si de transportatu; 2. nave bellica mai mica si mai usiora, care serve la esplorare.

CORBONA, s. f., **corbona**, (ital. **corbona**, fr. **corban**; coventu ebraicu sau syriacu); 1. donu offeritu lui Domnedieu, si de ací : 2. thesauru unde se pastrá la Ebrei, banii offerti lui Domnedieu; 3. la Copti, liturgía; pane benedicta, ce impartu poporului dupo liturgía; 4. la Machomedani, sacrificiu de multi mnelli ce facu aprope de Mec'a si a caroru carne impartu la pauperi.

CORBU, s. m., **corvus**, (it. **corvo** si **corbo**, isp. **cuervo**, prov. **corp**, v. fr. **corb**, n. fr. **corbeau**, alb. **corp**; d'in acea-asi radecina cu *corace* = **corax** = κόραξ); 1. genu de passeri d'in famili'a plenirostreloru, omnivore si mai vertosu devoratorie de mortecine; in speciale inse, speci'a de passeri d'in acestu genu, cari au pennele cu totulu negre si cari si punu cuiburile pre crescetulu rupiloru si arboriloru celloru mai inalti, (vedi si *ciora*) : *corbulu erá consecratu lui Apol-*

www.dacoromanica.ro

line si avea darulu de a predice venitoriulu si mai vertosu evenimente venitorie sinistre; de ací vine, se vede, co la Macedoniani *corbu* se applica si ca adiectivu cu insemnarile de: *miseru, infortunatu;* — dupo fabula: *corbulu erá albu si fu transformatu de Apolline in passere negra, spre a lu puní de garrulitatea sau limbuti'a lui;* — in espressionile popularie *corbu* occurre atâtu cu insemnari de lauda, cumu: *faci'a lui, spum'a laptelui; mustacior'a lui, penn'a corbului;* déro si mai vertosu cu insemnari relle, in imprecationi ca: *se lu mance corbii, mancal'ar corbii, duca-se corbiloru; a dá corbiloru, totoru corbiloru;* proverb.: *corbu la corbu nu scote ochii;* — 2. prin metafore: *a) corbu*= pesce de mare negru; *b) corbu*=constellatione d'in emisferiulu meridionale; *c) corbu*=machina bellica cu care se serviau: α) a prende si cofundá navi sau a prende navile inimice, a le trage aprope si a sarí in elle, ca se se bata ca pre uscatu; β) a se accatiá si suí pre murii unei cetate; γ) a prende arietii si alte machine bellice si a le attrage in intrulu cetatei attacata cu acelle machine; *d) corbu*=in genere, veri-ce instrumentu de accatiatu si prensu ceva; *e)* buccata de petra, de lemnu sau de ferru, scossa afora d'in muru, pre care se redima una trabe.

* CORBULA, s. f., **corbula,** (fr. **corbule**); deminutivu d'in *corbe;* applecatu in speciale si la unu genu de conchilie marine, mice si bivalve, d'in famili'a *pandoreloru.*

* CORBULARE, v., a dá form'a de *corbula,* applecatu mai vertosu ca part. *corbulatu,-a,* (fr. **corbulé**), formatu ca una *corbula,* care are forma de *corbula: conchilie corbulate.*

CORBULATU,-*a,* part. adj., vedi *corbulare.*

CORBULECIU si *corbuletiu,* s. m., **corvulus;** deminutivu d'in *corbu: corbuletiu cu penna negra.*

CORBUSIORU, s. m., vedi *corbisioru* si *corbuletiu.*

CORCANU, s. m., vedi *crocanu, croncanu* si *curcanu.*

* CORCHORU, s. m., **corchorus,** (fr. **corchore,** it. **corcoro**); genu de plante d'in famili'a teliacieloru, *polyandria monogynia lui Linneu;* — cuventulu pare co e acellu-asi cu popularíulu *corcoru* si co plantele s'au numitu asiá sau d'in caus'a *corcorului* cu care se deschidu capsulele loru adjunse la maturitate sau d'in caus'a violentului motu si *corcoru* ce ar fi producundu in matie purgativele de aceste plante.

CORCIA, s. f., **minores scalæ, gradus;** scara mica, compusa d'in pucine fustelle; scara de casa, de cava, de carru sau de carrutia; de ací in genere, totu ce serve de redimu la suire undeva, sau de redimu pentru ceva, callusiu, etc. — probabile d'in acea-asi fontana cu *corcire;* (vedi si *corciu*). *M.*

CORCIRE,-*escu,* v., **hybridam reddere, adulterare, depravare; degenerare, corrumpi;** *a crucisiá* prin copulatione animali de diverse specie, si de ací, a adulterá, (vedi *corciu*).

CORCITU,-*a,* part. adj., vedi *corcire.*

CORCITURA, s. f., actione si effectu allu actionei de *corcire,* mai vertosu productu prin *corcire,* omu sau altu animale *corcitu,* planta *corcita: acesti-a, nu su calli addeveratu arabesci, ci numai nesce corcitore; una corcitura de Romanu.*

CORCIU,-*a,* adj., **adulteratus, degener;** care prin ammestecu si a perdutu puritatea sau genuitatea, mai vertosu nascutu prin *crucisiare* de differite specie, si de ací, vitiatu, corruptu, degeneratu, etc. (pre a locurea si *curciu*=*cruciu*=lat. **crucius,** derivatu d'in *cruce*).

CORCODANU,-*a,* s., vedi *corcanu*= *curcanu* si *curca.*

CORCODELLU si *crocodellu,* s. m., vedi *corla.*

CORCODINA, s. f., vedi *corcodusia* si *curca.*

CORCODUSIA, s. f., specia de pruna.

CORCODUSIU, s. m., pomu care da *corcodusie.*

CORCOIRE,-*escu* si *corcoiu,* cu *r* moiatu in locu de

CORCORIRE,-*escu* si *corcoriu,* v., **crocire, crocitare, glocitare, strepere, cre-**

www.dacoromanica.ro

pitare; 1. a dá voce, vorbindu de *ciori, corbi*, etc.; de aci in genere, a sberá ca aceste passeri; 2. prin estensione: *a)* a dá voce ca gaiu'a candu are ou sau cade cloca, a clocarí; si de ací in genere, vorbindu de vocea ce dau gainele veri-candu, seu si alte passeri, cumu curcele; *b)* a da voce sau sonu confusu si stridente, a freme, a murmurá, si in speciale, vorbindu de matie, (d'in *corcoru*).

CORCORU, s. m., (it. **corcoro** cu acea-asi insemnare); 1. vocea corbiloru, cioriloru si altoru assemini passeri; 2. vocea gaineloru, curceloru si altoru assemini passeri; 3. sonu confusu, murmuru, fremetu; si in speciale: 4. murmurulu matieloru, (d'in acea-asi radecina cu grec. κορκορ-υγή, care presinta, ca si allu nostru, duplicata radecin'a ce se afla sub forma mai simpla in: *cor-ace*, *cor-bu*, *cor-canu*, *cor-aire*, *cior-aire*, etc.; vedi si *chioraire* in Glossariu).

CORCOTINA, s. f., vedi *corcodina*.

* CORCULU, s. m., **corculum**, (it. **corculo**; deminutivu d'in **cor**=*corde*); 1. deminutivu d'in *corde*, ânimiora; 2. prin metafora, camu in acellu-asi intellessu cu *embrione*, parte essentiale a unei sementia.

CORDA, s. f., **chorda**, (it. **corda**, fr. **corde**, gr. χορδή); proprie, intestiuu, matiu, si de ací, firu lucratu d'in matie pentru instrumente de cantatu, si in genere, firu resucitu d'in veri-ce alta materia, firu de inu, de canipa, de lana, de metasse, de metallu, etc., care prin elasticitatea sea, de regula serve la tensione si vibratione: 1. despre arcu si alte assemini instrumente: *a tende*, *a destende cord'a arcului*; 2. despre instrumente musicali *vior'a este instrumentu cu corde*; *cordele multoru instrumente sunt facute d'in matie*; *cord'a de susu* =*cord'a acuta*=*cord'a suptire*, care da sonulu cellu mai acutu, in opposetione cu: *cord'a de diosu*=*cord'a grave*=*cord'a grossa*, care da sonulu cellu mai gravu; *cord'a sonora*: *a)* in genere, care da sonu, si in parte, sonu musicale; *b)* in speciale: α) corda, care intensa peno la unu gradu cuvenitu serve a face esperimentele acustice, cari esplica theori'a sonului; β) columna de aeru vibrante coprensa intre doue noduri successive alle unui instrumentu de sufflatu; — prin metafora, *corda*=sonu, tonu sau sonu musicale, unulu d'in tonurile ce componu scar'a musicale: *corde naturali*, care convenu unei voce, tenorelui, de essemplu, in oppositione cu: *corde fortiate*; — de ací multime de frasi populari si proverbiali: *a lassá in cord'a de diosu*: α') proprie, a lassá (vocea) *in cord'a* de diosu, a cautá in tonulu cellu mai gravu cu vocea sau cu instrumentulu; β') a lassá d'in pretensionile selle, a se moiá, plecá, imblandí, stemperá, etc. in opposetione cu: *a tiné in cord'a de susu*: — 3. in corpulu omului si altoru animali, nervu, vena, tendine: *corde guttului*; *corde vocali*, legamente alle glottidei cari producu vocea; *cord'a mare*=*cord'a lui Hippocrate*, grossa tendine care de la muschii pulpei se iutende peno la calcaniu; de ací, prin metafora, ceva forte sentitoriu, cumu si ceva asupr'a carui-a cineva èste forte sentitoriu si irritabile: *a attenge cord'a sentitoria a cuiva*; *nu i attenge acesta corda*; 4. in geometria si architectura, *corda*=linia derepta ce impreuna capitele unui arcu de cercu: *cord'a imparte cerculu in doue arcuri inecali in marime*; *coci cord'a, care desparte cerculu in doue parti ecali, se chiama, in speciale, diametru*; 5. in limbele sorori, coventulu se applica cu intellessu si mai estensu, asiá co *corda*=veri-ce firu resucitu ce serve la legare: fascia, fune, etc.; acestu seusú largu resare, in limb'a nostra, numai in derivate ca: *cordoniu cordella*, etc.

CORDACE, s. m. si f., **cordax** (χορδαξ); specia de saltu, la Greci, plenu de vivacitate si de lascivitate; applecatu si la petiorulu poeticu numitu *trocheu*.

CORDARIA, s. f., maiestria de *cordariu*.

CORDARIU, adj. s., (it. **corodajo**, si **cordaro**); relativu la *corda*; si in speciale ca s. personale, care scie face, care fabrica sau vende *corde*.

* CORDATU, -*a*, adj., **cordatus** (d'in *corde*); plenu de *corde*: animosu, men-

www.dacoromanica.ro

tosu, intelleptu : *cetatiani cordati;* si cu intellessu materiale, carui-a s'a datu si care prin urmare are forma de *corde : frundie cordate*, cari au form'a ânimei, fiendu scavate la base sau allongate spre apice.

CORDE, s. m. si f., (mai pucinu bene : *cordu*), **cor-cordis,** (it. **cuore,** fr. **cœur;** affinu cu gr. καρδία, poet. κέαρ-κῆρ), 1. proprie, organu cavu si muscullariu, avendu aprope form'a unui conu restornatu, situatu in peptu camu la stang'a, redimatu cu un'a d'in faciele selle pre diafragma, liberu si mobile in celle alte parti alle selle si incongiuratu de pretotendine de *pericardiu;* cavu si desertu in intru, acestu organu coprende patru cavitati, d'in cari doue suptiri si pucinu carnose recepu sangele d'in pulmoni si d'in totu corpulu spre a lu versá in celle alte doue mai grosse si aprope de totu carnose, cari apoi respingu sangele, prin arterie, in tote partile corpului : primele doue cavitati se chiama *urechiorcle cordei,* éro secundele se dicu *ventriculele cordei;* 2. prin metafore : *a)* scaunu allu sentirei, sufletu, sentire, miscarea sentirei, affectu, passione, etc.; *b)* dupo ideele anticiloru, scaunu allu cogitarei, mente, intellegere, etc., cari de cei noui se referu la capu, la creieru, (vedi *ânima,* care de poporu se applica in locu de *corde* in intellessulu atâtu propriu catu si metaforicu allu cuventului).

CORDELLA, s. f., **tænia, vitta** (d'in *corda*); proprie, deminutivu d'in *corda*, luatu inse cu sensulu speciale de fasciora tessuta d'in lana si mai vertosu d'in metasse, care serve la ornamente de capu si altele : *junii aveau la pellarie formose cordelle de metasse; fetele incinse cu late si formosse cordelle*, (compara it. **cordella**).

CORDELLARESSA, *cordellaría*, vedi *cordellariu.*

CORDELLARIU,-*a*, adj. s., relativu la *cordella;* luatu mai vertosu ca subst. 1. m. personale, *cordellariu*, care lucredia sau vende *cordelle;* femininu, in acestu sensu, este *cordellaressa*, lucratoria sau venditoria de *cordelle*, cumu si femina a *cordellariului;* 2. f. reale, *cordellaría : a)* maiestria de *cordellariu; b)* officina de *cordellariu; c)* mare multime de *cordelle.*

CORDELLIA, s. f., **ocrea, levior ocrea;** cibota, mai vertosu cibota mai mica, cibotella, allu cui turiacu nu copere de câtu una mica parte d'in fluerulu petiorului.

* CORDIA, s. f., (fr. **cordie,** dupo numele botanistului *Cordius*) ; genu de plante, care serve de typu familiei *cordiacicloru* si care coprinde peno la 150 de specie.

* CORDIACEU si *cordiaciu,-a,* adj., (fr. **cordiacé**) ; care semina cu *cordía ;* de ací s. f. pl., *cordiacie*, familia de plante cari au de typu genulu *cordia.*

* CORDIALE, adj. s., (it. **cordiale,** fr. **cordial**); de *corde*, d'in *corde :* 1. in intellessulu materiale allu cuventului : *potione cordiale*, buna de *corde*, care recrea *cordea;* asiá si : *remedie cordiali, vinulu vechiu e cordiale; una vorba bona conforta anim'a ca si una beutura cordiale;* 2. in intellessulu ideale : *a)* plenu de una sincera affectione : *amicu sinceru* si *cordiale ; b)* d'in anima sincera, d'in fundulu animei : *amore cordiale, covente cordiali;* si in reu : *ura cordiale;* 3. ca s. reale, m. *unu cordiale* sau f. *cordiale,-a,* ceva bonu de *corde*, care recrea *cordea : vinulu e unu bonu cordiale; mai bonu cordiale de uritu nu pote fi de câtu occupationea si lucrulu.*

CORDIALITATE, s. f., (it. **cordialitá,** fr. **cordialité**); calitate de *cordiale* in intellessulu spirituale allu coventului, affectione profunda, sincera si spontana : *a vorbí si a se portá cu cordiali tate; cordialitatea amiciloru sau amicitiei.*

CORDICELLA, s. f., (it. **cordicella**); deminutivu d'in *corda.*

* CORDIFOLIATU,-*a*, si

* CORDIFOLIU,-*a*, adj., (fr. **cordifolié ;** d'in *corde* si *foliu* sau *folia*) ; cu *folie* in *forma* de *corde : plante cordifolie.*

*CORDIFORME si *cordiformu,-a,* adj. (it. **cordiforme,** fr. **cordiforme;** d'in *corde* si *forme*) ; cu *forma* de *corde : embryoni cordiformi*, (vedi si *cordatu*).

* CORDIGERU,-*a*, adj., (fr. **cordi-**

www.dacoromanica.ro

gère; d'in *corde* si *gerere*); care porta sau are una *corde;* luatu si cu intellessu appropiatu de *cordiforme.*

* CORDIMANU,-*a*, adj., (fr. **cordimane;** d'in *corde* si *mana*); cu mâna in forma de corde, vorbindu de certe animali ce au petiorele in forma de *corde.*

CORDIRE,-*escu*, v., **contrahere, curvare** (d'in *corda*); proprie, a intende cu violentia *cord'a* unui arcu, ce are de effectu *contragerea* arculuí, si de acì, a contrage, a curbá, a incoveia, etc.: *unu violentu carceiu mi a corditu ven'a petiorului.*

CORDISIORA, s. f., deminutivu d'in *corda.*

CORDISIU,-*a*, adj. adv., **obliquus; lateralis; oblique, lateraliter,** (d'in *corda*, vedi si *cordire*); care nu sta dereptu innainte, ci e intorsu la una parte : *cautatura cordisia;* ca mai desu inse in forma de adverbiu : *a cautá cordisiu.*

CORDOLIU, s. m., **cordolium,** (it. **cordoglio,** fr. **cordolie;** d'in **cor**=*corde* si d'in *doliu*=*dorere*); dorere de *corde*, in intellessu atâtu materiale, câtu si mai vertosu in intellessulu ideale de: parere de reu mare, intristatione, amaru de sufletu, etc.; espressionea acestui affectu: luctu, lamentatione, plansu sau plansetu, etc.

CORDONARIU, (mai pucinu bene : *cordonasiu*), s. m., militariu ce serve la *cordoniu.*

CORDONASIU, s. m., peiorativu d'in cordonariu, de acea-asi insemnare cu *cordonellu.*

CORDONE, s. m., vedi *cordoniu.*

CORDONELLU, s. m., (it. **cordoncello**); deminutivu d'in *cordone.*

CORDONIU *(cordonu)*, s. m., **major chorda vel tænia, funiculus; limes; præsidium limitaneum,** (it. **cordone,** fr. **cordon**); proprie, forma augmentativa d'in *corda :* 1. in intellessu originariu: *cordoniulu e cord'a cea mai grossa si mai bassa a unui instrumentu cu corde:* inse: 2. ca mai desu, in intellessu appropiatu de allu formei *cordella*, firu implettitu sau fascia tessuta cu elegantia d'in tortu, d'in bombacu, d'in metasse, d'in fire de auru sau de argentu, etc., care serve a legá, a incinge, a prende, spendurá, a trage ceva : *a)* in genere : *cordoniulu pellariei, rochiei; b)* in speciale, lata *cordella* ce se da ca decoratione cavalleresca : *marele cordoniu albastru, rosiu;* 3. prin metafore : *a)* parti d'in corpulu omului sau altui animale, cari sémina cu unu *cordoniu : cordoniu nervosu; cordoniu umbilicale,* care lega fetulu de placenta prin buricu; *cordoniu spermaticu,* care sustine testiculele; *b)* in architectura, *toru* sau brânu resaritu ce se face la unu muru; *c)* margine resarita a unei moneta; *d)* margine a unei pannura, betta; de ací : *e)* in genere, margine, limite, linia limitatoria, si in speciale, linia custodita de militari, cumu si militarii ce custodescu assemine linia : *cordoniu sanitariu,* spre a opprí de a trece pre cei suspecti de contagione pestilentiale; *cordoniu militare,* spre a opprí trecerea inimiciloru sau suspectiloru.

CORDOVANU, s. m., **hircinum corium, caprina aluta;** proprie, *de Cordova, d'in Cordova,* cetate a Ispaniei, applecatu inse in speciale ca s. m., cordovanu =*coriu* sau pelle de *Cordova*, pelle preparata de berbece sau de capra; iu acellu-asi intellessu se ande astadi mai desu coventulu *marocinu* (reu *marochinu* dupo fr. **maroquin**) = (litter. *coriu de Marocu*), care a luatu, in parte, loculu turcescului *saftianu.*

CORECLARIA si *corecliaría*, (cu *l* tare moiatu : *corechiaría*=*curechiaria*), s. f., locu plantatu cu *corecli;* mare cantite de *coreclu.*

CORECLOSU si *corecliosu*, (cu *l* tare moiatu : *corechiosu*=*curechiosu*); de *coreclu*, assemine cu ceva allu *coreclulu.*

CORECLU si *corecliu*, (cu *l* tare moiatu : *corechiu*=*curechiu*); form'a popularia d'in *coliclu*, luata cu intellessulu speciale de plant'a leguminosa, numita pre alte locuri *verdia*, **brassica oleracea** sau **capitata** lui *Linneu : coreclu muriatu sau muratu; capitina de coreclu.*

CORELLA si *curella*, (cu *l* de totu moiatu : *curéa*), s. f., **corium, corrigia, lorum; habenæ,** (it. **coreggia,** isp. port. **correa,** prov. **correja** si **coritja** fr. **courroie;** d'in *coriu*); pelle de animale lu-

www.dacoromanica.ro

crata, si in speciale, fascia de acesta pelle mai multu sau mai pucinu lata, care serve a legá, incinge, stringe ceva: *eu nu su demnu a deslegá corellele calciamenteloru cellui ce vene dupo mene; càlciamentele terranesci se lega de petiore cu corelle; multi se incingu cu una corella; cing'a calliloru este una corella; frênele si camurele inco sunt facute d'in corelle;* de ací, *corelle*=frêne, *cingle*, etc., alle callului, de unde apoi frasi proverbiali ca : *a stringe in corelle* = a constringe, a tiné de scurtu, a observá de aprope, a infrená, etc.; *a nu tiné corellele*=a nu avé potere si coragiu.

CORELLARESSA, *corellaria;* vedi *corellariu.*

CORELLARIU,-*a*, si *curellariu*, adj. s., **coriarius**, (it. **coreggiajo**); relativu la *corella;* mai vertosu, care lucra si vende *corelle : corporationea curellarioru;* feminiuu in acesta insemnare e *corellaressa*=femina care lucra ori vende *corelle*, cumu si muiere a *corellariului; — f. corellaría*, maiestría a *corellariului;* officina de *corellariu;* multime de *corelle.*

CORELLICE si *curellice*, s. f., deminutivu d'in *corella;* applecatu si la una specia de planta numita lat. **clavaria.**

CORELLOSU si *curellosu*,-*a*, adj., **lentus, flexibilis;** molle si flessibile ca una *corella.*

CORELLUCIA si *curellucia, corelluia* si *curellutia, corellusia* si *curellusiu*, s. f., deminutivu si peiorativu din *corella.*

CORFA, *corfitia;* vedi *corbe, corbicia, corbitia.*

CORIACEU, si

* CORIACIU,-*a*, adj., (it. **coriaceo**, fr. **coriacé**); de *coriu*, care semina cu *coriulu*, avendu dureti'a, flessibilitatea si tenacitatea *coriului : carne coriacia; plante coriacie,*

* CORIAGINE, s. f., **coriago**, (d'in *coriu*); morbu de pelle la animali.

* CORIAGINOSU,-*a*, adj., **coriaginosus;** plenu de *coriagine.*

CORIANDRA, s. f., fructu sau sementia de *coriandru;* confectura d'in una sementia de *coriandru* cu sacharu : *coriandr'a se pune si in pane.*

† CORIANDRATA, s. f., si

* CORIANDRATU, s. m., **coriandratum;** succu de sementie de *coriandru.*

CORIANDRU, s. m., **coriandrum**, (κορίαννον, it. **coriandro**, fr. **coriandre**); genu de plante d'in famili'a umbelliferelor, *pentandria digynia* lui *Linneu*, alle caroru semintie si frundie au una tare odore de cimice, candu sunt verdi, déro uscate devinu placute gustului si aromatice, si de acea-a se applica la conditure.

CORIARIA, s. f., vedi *coriariu.*

CORIARINA, s. f., (fr. **coriarine**); proprie forma feminina d'in adj., *coriarinu*, trassu d'in subst. *coriaria, coriarina*, (subintellegundu substantia)=substantia de *coriaria*, substantia alcaloide estrassa d'in *coriari'a myrtifolia.*

CORIARIU,-*a*, adj. s., **coriarius**, (compara si it. **coriario-a**, fr. **coriarie**); relativu la *coriu : planta coriaria*, care serve la prepararea, la argasirea *coriului;* de ací absol. *coriaria*, s. f., genu de plante d'in famili'a *coriacieloru, decandria pentagynia* lui *Linneu*, asiá numite pentru co foiele si ramurile unoru-a d'in speciele acestui genu se applica la prepararea *corieloru;* — s. m., personale, *coriariu*, care prepara si lucra *corie*, cu sensu mai generale de câtu *corellariu.*

CORIBANTE, *corybanticu;* vedi *corybante, corybanticu.*

CORIFEU, *corilu, corimbiferu, corimbu*, etc., vedi *corypheu, corylu, corymbiferu, corymbu.*

* CORINDONE, s. m., (it. **corindone**, fr. **coriudon;** coventu indicu); spathu adamantinu, cea mai dura d'in tote petrele dupo adamante.

* CORINDONICU,-*a*, adj., relativu la *corindone : petre corindonice.*

CORINTHEU sau *corinteu*, gr. κορινθαῖος, (it. **corinteo**) si

CORINTHIACU sau *corintiacu*,-*a*, **corinthiacus** si

CORINTHIANU sau *corintianu*,-*a*, **corinthiensis** si

CORINTHIU sau *corintiu*,-*a*, **corinthius;** tote adiective, trasse d'in numele propriu *Corinthu* sau *Corintu*=**Corinthus**=Κόρινθος, famosa cetate grecésca,

www.dacoromanica.ro

situata pre isthmulu Peloponnesului, celebre prin formosele obiecte, mai vertosu vase, de arame lucrate cu multu gustu si mare arte; inse : 1. *corintheu* sau *corinteu*, locuitoriu in Corinthu; in loculu carui-a s'a stabilitu apoi : 2. *corinthianu* sau *corintianu* in acellu-asi sensu, parte ca substantivu, parte ca adiectivu; 3. *corinthiacu* si *corintiacu*, forma grecesca, applicata in speciale cu insemnarea de *ce se tine strinsu de Corintu : bellulu corinthiacu, littorile corinthiace; corinthiacele*, a dou'a carte a lui Pausania, in care tractedia istori'a Corinthului; 4. *corinthiu* si *corintiu*, (compara si it. **corintio** si **corinzio**), form'a classica latina, se applica si in tote casurile peno aci descrisse : *marea corinthia, sinulu corinthiu; merci corinthie;* déro si mai vertosu in urmatoriele doue casuri : *a) bronzu corinthiu* = *arama corinthia* = *metallu corinthiu* si absol. *corinthiu-lu* sau *corintiulu*, ammestecatura de auru, de argentu si de cupru, ammestecatura forte estimata d'in care se lucrau vase, statue si alte obiecte de mare pretiu : *statua corinthia, vase corinthie;* si absol. s. m. reale, *unu corinthiu*, obiectu d'in *metallu corinthiu; b) ordine corinthia*, ordine de architectura, care, prin proportionile si ornamentele selle, destepta ide'a de cea mai mare copia sau avutía : *capitellu corinthiu, columna corinthia, stylu corinthiu* = absol. *corinthiulu*.

CORIU, s. m., **corium**, (it. **cuojo**, fr. **cuir**); 1. pelle de animale argasita, lucrata si preparata pentru diverse usuri; 2. prin metafore : *a)* obiectu facutu d'in *coriu : corelle*, frene, camuri, etc.; *b)* scortia a planteloru; *c)* facia a unui parete, stratu de spoitura, etc.

CORLA, s. f., specia de passere, differitu definita de differitele dictionarie, asiá co esplica : *a)* cellu de *Buda* cu **mergus** si germ. **taucher**, *b)* allu lui *Polizu* cu germ. **rohrhun**, *c)* allu lui *Barcianu* cu germ. **taucher** si **rohrhun**, *d)* allu lui *Raoul* cu fr. **courlieu**, d'in tote acestea resulta, co *corla* este una passere apatica sau *palustre*, éro in speciale d'in lat. **mergus** si germ. **taucher**, co acea-asi passere *s'ar cofundá* desu in apa; la acestu d'in urma caracteriu ar fi corespunsu mai bene fr. **plongeon** (**plonger**= *mergere*=*cofundare*); d'in parte-ne noi connoscemu form'a *corcodellu* sau *crocodellu*, applecata cu intellessulu de **mergus** = germ. **taucher** = fr. **plongeon**, forma care pote fi in relatione de filiatione cu terribilea amfibia *crocodilu*, déro care a potutu resarí, casí *corla*, si d'in acea-asi radecina cu fr. **courlieu** : in addeveru acestu cuventu francescu occurre si cu formele : **corlieu, corli, corlis** si **courlis**, essite tote d'in lat. **corlinus** sau **corlivus**, facia cu cari form'a nostra *corla* sta ca una forma mai primitiva; déro si in latin'a aflàmu formele mai simple : **clorius, crex-crecc**; — de alta parte form'a **corniolle**, cumu se mai dice in frances'a **courlieu**, pare co duce la acea-asi radecina d'in care au essitu : *cornice, corbu, corace*, etc.

CORLATA, s. f., **pluteus, scamnum, loculamentum**; 1. ca mai desu applecatu in insemnarea speciale de : policiora in giurulu unui fornu sau caminu, destinata la pusu pre dens'a vase si alte instrumente de buccataría; 2. prin estensione, veri-ce alta policiora : *corlatele unui armariu de carti*, (compara ital. **corletto**, deminut. d'in **corlo** sau **carlo**, affinu cu lat. **curriculum**, ca deminutivu d'in **currus**; coventulu romanescu e, proprie, femininulu unui participiu *corlatu* de la unu verbu *corlare* = it. **corlare** = med. lat. **corlare**=*carrare, carruciare, invertire, rotulare*, etc.) *M.*

CORLIRE,-*escu*, v., **mersare, mersitare** (d'in *corla*); a cofundá de mai multe ori, mai vertosu ca refless. *a se corlí, a face ca corl'a*, a se totu dá mereu afundu in apa. *M.*

CORMANA, s. f., si

CORMANU, s. m., pl.-*e* (d'in *cormu*); urechia sau aripa a aratrului, formata d'in una grossa si robusta scandura fissata numai de unu capitu la derept'a aratrului in modu oblicu, asiá co prensa de aratru numai cu capitulu anteriore merge departandu-se gradatu cu capitulu posteriore : *corman'a e asiá despusa, ca se restorne si se culce la pamentu glie'a sau fasci'a de solu taiata de fer-*

www.dacoromanica.ro

rulu aratrului; la aratrele de ferru cormanele sunt totu de ferru. M.

CORMARE si *curmare*, (formele simple: *cormu* sau *curmu*, *curmi*, *curma*, sunt de preferitu celloru incarcate: *cormediu* sau *curmediu*, *curmedi*, etc., cari nu su de câtu provincialismi ce se audu pre a locurea), v., **secare, rumpere, frangere, decidere, recidere, interrumpere; termluare; cessare, desistere** (d'in *cormu*); a stricá sau rupe continuitatea unui ce, a taiá, a rupe, interrupe, si de acı, a pune capitu, a terminá, a incetá, etc.: 1. proprie, despre lucruri materiali: *asiá mi ati strinsu degitulu cu aci'a in câtu mi l'ati cormatu; mediloculu insecteloru pare cormatu; a cormá petiorulu prin una calcatura a rotei carrului, unu lemnu cu securea, unu firu de acia cu forficile;* si metaforice: *mortea cormà firulu vietiei junelui; de ce nu vine una morte se mi curme dillele amarite?* de ací: 2. despre actioni: *a cormá vorb'a, unu processu, plangerile;* si mai vertosu cu elegante ellipse a actionei ce se interrupe: *nu mai curma lumea de la baserica* (subintellege: *a veni, nu mai curma a veni*); asiá si: *nu mai curma nevoiele d'in cas'a mea; nu mai curma omenii d'in cas'a lui;* si in forma reflessiva cu mai multa energía: *nu se mai curma nevoiele ce cadu pre capulu meu; callea se corma*, nu merge mai departe sau se cotesce, appuca alta directione.

CORMATURA si *curmatura*, s. f., **sectura, ruptura, incisura;** resultatu allu actionei de *cormare*, cumu si loculu unde ceva e *cormatu*.

CORMEDISIU,-*a*, si *curmedisiu*, adj. s. adv., **trauversus, obliquus; tranversum; trauverse**, (d'in acea-asi fontana cu *cormare*); tranversale, care taia sau *curma* ceva in latu, si de ací, laterale, oblicu, care appuca a laturi, care nu tine lini'a derepta: *calle cormedisia;* mai vertosu: 2. ca subst. m. reale, *cormedisiulu*=dimensione sau directione tranversale sau oblica, laterale: *cormedisiulu callei;* de ací espressioni adverbiali ca: *in lungu si in cormedisiu, de a cormedisiulu: a appucá de a cormedisiulu*=a luá preste câmpu, a lassá callea battuta, etc., in intellessu atâtu propriu câtu si metaforicu.

CORMEIU si *curmeiu*, cu *l* tare moiatu in locu de

CORMELIU, s. m., pl.-*e*, **segmentum, fragmentum;** (deminutivu d'in *cormu*), capitu sau buccata *cormata*, taiata sau franta, rupta d'in ceva mai lungu: *unu cormeliu de fune;* — proverb. *d'in teliu d'in cormeliu*=mai vertosu in pl. *d'in telie, d'in cormelie*=d'in buccati, d'in neadjunsu, d'in carpiture, d'in lipse, d'in neavere, etc., in frasi ca: *a innodá d'in teliu, curmeliu*, a face sau traí cu ce pote si cumu pote cineva, a face sau traí cu mare greutate, etc.

CORMU, s. m., pl.-*i*., (it. **cormo**, fr. **corme;** d'in gr. κορμός; vedi si 1 *carere*, d'in a cui radecina e si *cormu*); 1. in limb'a usuale: *a)* parte *cormata* sau taiata d'in ceva, si in speciale buccata de lemnu sau de arbore taiatu: trunchiu, butucu, etc.: de ací: *b)* parte d'in trunchiulu arborelui taiatu; trunchiulu fora ramure; 2. in limba scientifica: *a)* partea unei planta cryptogama, essita d'in pamentu, afora de fructificatione; *b)* parte a fustellului unei plante care termina trunchiulu si care da d'in sene mediatu sau immediatu florea si fructulu.

CORNA, s. f., **coruum,** (it. **corua**), **uvæ species:** 1. fructulu arborelui *cornu: dulcetia de corne;* 2. specia de uua sau strugure: *poma corna*, cu bacecle oblonge casi *cornele cornului.*

CORNALINA, s. f., (it. **cornallua,** fr. **cornaline;** d'in *corna* in intellessulu de sub 1., specia de agatu cu facia rosia ca a sangelui.

CORNARE,-*ediu*, v., vedi *cornarire.*

CORNARESSA, *cornaría;* vedi *cornariu.*

CORNARIRE,-*escu*, v., (it. **cornare,** fr. **corner**); a face *cornariu*: 1. a reduce in *cornu*, a *cornificá;* 2. a muní cu *corne;* a pune *corne;* a face *corne*, vorbindu in speciale: *a)* de edificie, a inchiaiá capriorii invelitorei, cari dau *cornele* coperementului; *b)* de muieri, cari insella pre barbati; de ací: 3. in genere, a face angulosu, coltiurosu: 4. a dá sau

www.dacoromanica.ro

loví cu *cornulu*, si de ací ca refl. *a se cornari*, a se bate cu *cornele*, vorbindu de animali *cornute*, a si rupe *cornele*; 5. a soná d'in *cornu;* in acestu intellessu, ca si in unele d'in celle precedenti, se applica si form'a mai simpla : *cornare;* 6. a lucrá cu vite *cornute*, a ará cu boi, etc.; 7. a pune sau stringe impositu pre vitele *cornute;* de ací, part. *cornaritu;* luatu ca subst., impositu pre vitele *cornute*.

CORNARITU, s. m., vedi *cornarire* la finitu.

CORNARIU, -*a*, adj. s., **cornuarius, cornicularius** (compara si fr. **cornier**); relativu la 2 *cornu*, luatu mai vertosu ca substantivu: 1. personale, *cornariu : a)* care lucredia *corne* de vita pentru differite usuri : pentru *corne* de sonatu, pentru pepteni si alte obiecte; *b)* care lucredia *cornuri* de pane; in aceste doue intellessuri femin. *cornaressa:* α) muierea *cornariului*, β) femina ce sengura lucredia si vende *corne* sau *cornuri; c)* militariu sau musicu, care suna sau canta cu *cornulu* musicale: *d)* militariu pusu la *cornulu* unèi oste; *e)* officiariu insarcinatu cu stringerea *cornaritului; f)* care porta *corne*, vorbindu de unu barbatu insellatu de muiere; 2. reale: *a)* m., *cornariu*, pl.-*e:* α) pilastru pusu la anghiulu unui edificiu; β) columnella sau altu semnu pusu la unu puntu limitatoriu allu unui agru; γ) in genere, anglu, coltiu; *b)* f., *cornaría:* α) maiestría de *cornariu* in intellessulu coventului de sub 1., *a-e*, si in speciale, in insemnarile de sub *a* si *b* de la 1.; de ací: α′) officina de *cornariu*, β′) multime de *corne* sau *de cornuri;* β) statu sau calitate de *cornariu* in insemnarea coventului de sub 1, *f*.

CORNATELLA, *cornatellu;* vedi *cornutellu*.

CORNE, s. m., proprie pl. d'in 2 *cornu*, luatu inse, cumu se ieau si alte plurarie, de essemplu : *muci*, d'in *mucu*, cu articulationea indeclinabile : *muci-a*, asiá si *corne-a*, ca subst. personale : 1. ca nume propriu de omeni, ca connume, in sensu analogu cu form'a latina **Cornelius** =*Corneliu;* 2. ca unulu d'in numenile date diavolului : *Cornea cellu mare;* plurariu cu perifrase : *alli de Cornea*, (vedi si *cacafrica, cacamuci*).

CORNEA, *corneu;* vedi *corniu; corneta*, vedi 2 *cornetu*.

1 ÇORNETU, s. m., pl.-*e*, **cornetum;** 1. ca mai desu d'in 1 *cornu:* selba de *corni*, locu plantatu cu *corni;* 2. mai raru d'in 2 *cornu :* multime de *corne;* in acestu intellessu de regula se dice *cornaría*.

* 2 CORNETU, s. m., pl.-*e*, (it. **cornetto-a**, fr. **cornet** si **cornette;** forma deminutiva d'in 2 *cornu*); 1. mai raru in insemnarea propria de *cornicellu*= **corniculum**, *cornu* de vita micu; ca mai desu inse: 2. in insemnari metaforice, diverse obiecte cari au forma de *cornu*, si mai vertosu instrumentu de sunatu : *cornetu de arama, de auru, de argentu; cornetulu unui conductoriu de trassura;* in speciale : *cornetu acusticu*, instrumentu conicu ce serve celloru surdi, cari punu verticele instrumentului la urechia si tinu basea lui intorsa spre partea de unde vine sonulu, ca se audia mai usioru si mai bene; absolut. *cornetu:* α) *cornu* de carta in care se punu cofetturi sau alte lucruri; β) cofettu in forma de *cornicellu;* γ) lamina ossosa convolta d'in intrulu unei nare; sub forma feminina *corneta*, pre longa insemnarile ce are in commune cu masc. *cornetu*, se applica inco in speciale: α′) la una specia de unu ornamentu de capu pentru muieri; β′) specia de caciulla *cornurata* ce porta unii officiari civili sau militari; γ′) specia de ornamentu ce porta la guttu professorii, advocatii, doctorii, etc.; δ′) instrumentu de musica; ε′) micu stegu, cadru allu unei compania de callari, si de ací: compani'a de callari insisi.

* CORNICARE, v., **cornicari** (d'in *cornice* in insemnarea de sub 1); a strigá ca una *cornice;* a limbutí ca una *cornice*.

* CORNICE, s. f., **cornix** (comptra it. **cornacchia** si **coruice**, fr. **cornille** si **corniche**, grec. κορώνη si κορωνίς); 1. specia de passeri d'in genulu corbu, cior'a deplenu negra (vedi si *ciora*); 2. prin metafore : *a)* in genere, estremitate a unui ce curbata ca rostrulu unei *cornice*,

www.dacoromanica.ro

cumu este estremitatea unei prora de nave, a corneloru aratrului, etc.; de ací cu intellessu si mai generale de *estremitate, capitu, finitu, corona*, etc.; *b)* in speciale, ca terminu de architectura (in acestu intellessu, in latin'a se afla applecate formele : **corona** [vedi *corona*] si **coronis**= κορωνις = *coronide*), ornamentu in partea esteriore si superiore a muriloru unui edificiu, formatu d'in mai multi tori dispusi unii sub altii asiá co celli mai de susu suntu mai proeminenti, éro celli mai de diosu mai pucinu essiti: *cornicile servu de incoronare la tote generele de constructioni: cornice dorica, ionica, corinthia; cornicea palatiului academiei; cornici* se potu face si la parti alle unui edificiu : *cornicea usiei, ferestrei;* ba si la alte constructioni, afora de case : *cornicea fornului, armariului*, etc., asiá co *cornice*=brânu, cercu, etc. : *cornicea* de la *gur'a unui tunu.*

CORNICELLA, s. f., **cornicula**, (ital. **cornicella** si **cornicetta**) ; deminutivu d'in *cornice.*

CORNICELLU, s. m., pl.-*e*, **corniculum**; deminutivu d'in 2 *cornu* in tote insemnarile acestui cuventu.

CORNICIA , s. f., deminutivu d'in *corna.*

* CORNICIARE, v., (it. **corniciare**); a face *cornice* la una constructione, a orná cu *cornice.*

* CORNICINE, s. m., **cornicen** (d'in 2 *cornu* si *canere*); care *canta* cu *cornulu*, care sona d'in unu cornu musicale ; si in speciale, militariu care da cu cornulu semnu de batalia sau pentru altu scopu.

CORNICLA, *corniclu*, vedi *cornicula, corniculu.*

CORNICIU si *cornitiu*, s m., pl.-*e*, **corniculum**; deminutivu d'in *cornu: corniciele vitellului;* applecatu inse in speciale la unu lemnu in forma de *cornu*, care serve a implé *carnati.*

* CORNICOLU,-*a*, adj., (fr. **cornicole**; d'in 1 *cornu* si *colere*); care cresce si viedia pre 1 *cornu.*

* CORNICULA, s. f., **cornicula**; deminutivu d'in *cornice.*

* CORNICULANTE, part. adj., **corniculans**; care *cornicula.*

CORNICULARE, v., **corniculare**; a face *corne*, a incepe a dá *corne;* a dá unui ce forma de *cornu*, (vedi 2 *cornu* si *corniculu*) : *luna corniculata*, cumu e candu e noua; *petale corniculate.*

* CORNICULARIU,-*a*, adj. s., **cornicularius**, (ital. **corniculare**, fr. **corniculaire**; vedi *corniculu*); relativu la *corniculu : anglu cornicularium*, formatu de una linia derepta secante sau tangente si de una curba; — s. m. personale, *cornicularium : a)* officiariu pusu a commandá *cornulu* unei mica ceta de oste; *b)* militariu donatu cu unu *corniculu*, adjutante unui centurione, unui tribunu, etc.; *c)* in genere, assistente, adjutoriu, secretariu, etc.

CORNICULATU,-*a*, part. d'in *corniculare.*

* CORNICULU, s. m., pl.-*e*, **corniculum**; deminutivu d'in 2 *cornu*, luatu mai vertosu cu insemnari metaforice ca : *a)* antenna de insectu : *corniculele limacelui; b)* ornamentu in forma de *cornu*, si in speciale, ornamentu de acesta forma la una casside militaresca, ca semnu de fapte coragiose.

CORNIFICARE, v., vedi *cornarire.*

CORNIFORME si *corniformu,-a*, adj. (fr. **corniforme**; d'in 2 *cornu* si *forma*); care are forma de *cornu.*

* CORNIFRONTE, adj., **cornifrons** (d'in 2 *cornu* si *fronte*); cu corne in fronte, cu frontea armata de corne : *cornifrontile animali.*

* CORNIGERU , -*a*, adj., **corniger** (d'in 2 *cornu* si *gerere*); care porta corne, cornuratu : *cornigerii cerbi, arieti, edi; cornigerele capre.*

* CORNIPEDE si *cornipedu,-a*, adj., **cornipes** (d'in *cornu* si *pede*) cu petioru de *cornu : cornipedii calli;* si absol. *cornipedele*=callulu.

CORNIOLU si *cornioru,-a*, adj., 1. **corneolus**; deminutivu d'in *corniu.*

CORNIRE,-*escu*, v., **cornescere**; pre longa multe d'in insemnarile formeloru : *cornare, cornificare, cornarire*, are in speciale si insemnarea de *a lua forma* de *cornu.*

CORNISIORA, s. f., deminutivu d'in *corna*, mica córna.

www.dacoromanica.ro

CORNISIORU, s. m., pl.-*e*, deminutivu si d'in 1 *cornu* si d'in 2 *cornu*.

CORNISIU, s. m., pl.-*e*, **cornetum**; d'in 1 *cornu*, in acea-asi insemnare cu a formei 1 *cornetu*, care e de preferitu.

CORNITIA, *cornitiu*; vedi *cornicia, corniciu*.

CORNIU,-*a*, adj. s., **corneus**, (it. **corneo-a**, fr. **cornée**; d'in 2 *cornu*); de cornu, ca cornulu de tare, de luciu, etc. : *cu rostru longu si corniu; in ochiu se afla nervulu visoriu, tunic'a cornia, iridea, pupill'a, uv'a, umorea vitria*; —s. f. reale, *cornia*, tunica esterna a globului ocularíu : *morbi de cornia, plage la cornia; cornia opaca=sclerotica*, in opposetione cu *cornia transparente*, care, solida si transparente, forma partea anteriore a ochiului; — la insecte, *cornia* = parte esterna a ochiului loru.

CORNORARE, *cornoratu*; vedi *cornurare*.

CORNOSU,-*a*, adj., plenu de *corne*, care are multe sau mari *corne : cornosi cerbi; cornose vacce si capre*; metaforice, angulosu, coltiurosu, cu multe coltiuri sau cucuie.

1 CORNU, s. m., pl.-*i*, **cornus**; genu de arbori d'in familia *caprifoliacieloru, tetrandria monogynia* lui *Linneu*, d'in cari poporulu connosce speciele : *a) cornulu masculu=cornus mascula* lui *Linneu*, sub numele absolutu de *cornu : lemnu de cornu, maciuca de cornu; b) cornulu sanginu*, sub numele absolutu de *sanginu* sau *sangiru=sangeru*.

2 CORNU, s. m., pl. *corne* (si *cornuri*, inse numai in casuri mai diosu notate), **cornus** (isp. **cuerno** si **cuerna**, port. **corno** si **cornu**, it. **corno**, fr. **corne** si **cor**; affinu cu grec. κέρας, germ. **horn**); 1. proprie, escrescentia dura, ossosa pre capulu certoru animali catrupedi: *cornele boului, vaccei, cerbului, arietelui, caprei; rinocerotele are unu senguru cornu in frunte; corne derepte, curbe, incurbe, recurbe, intorte, contorte, ramurose*; — *cornulu copiei = cornulu abundantiei = cornulu Amaltheici*, cornulu caprei *Amalthea*, care nutrì pre Joue si care fu pusa de acestu-a intre constellationile cerului, ca symbolu allu fecunditatei si allu abundantiei, si de ací, fecunditate, copia sau abundantia nespusu de mare; 2. prin metafore, despre obiecte care prin forma sau prin materia semina cu cornulu : *a)* prin materia : α) copita, unghia a animaliloru; β) rostru allu passeriloru; γ) mai vertosu obiecte de *cornu* : α′) arcu, β′) peptene, γ′) mai allessu, instrumentu musicale : antaniu, cornu de bou redussu in instrumentu musicale, usitatu de vechii pastori spre a convocá turmele, usitatu si astadi la venatore; apoi, instrumentu de arame sau allama de mai multe forme : *a soná cornulu, a soná d'in cornu; b)* prin forma, estremitate proeminente, punta sau vertice allu unui obiectu orecare : α) dentele unui elefantu, unui apru, etc.; β) unulu d'in celle doue capite alle lunei noua, candu appare in forma de falce sau secere : *cornele lunei*; γ) braciu de fluviu; de ací, divinitatile fluviali representate cu *corne*; de ací epithete ca : *cornigeru. tauriforme*. etc., applecate la assemeni divinitati; δ) unulu d'in capitele antennei de la nave; ε) capitu de bastonu facutu d'in ossu; ζ) partea in forma de *cornu* a unui arcu, a unei lyra, a unei citara, etc.; η) piscu, crescetu de munte; ϑ) parte acuminata la culmea unui coperimentu de edificiu; ι) limba de pamentu, capitu allu unui portu; κ) limba de focu; λ) capitu de incudine; μ) radia a unei stelle depinsa sau facuta d'in carta, ca cea cu care ambla copillii la nascerea lui Christu; ν) capitu de cruce, ο) capitu de pane, mai vertosu de pane facuta in cruce pentru servitiu religiosu : *doue cornuri de pane* (in acestu intellessu, casi in urmatoriulu de la π, pl. *cornuri* in locu de *corne*); π) pane in forma de *cornu curbatu : a mancá doue cornuri cu cafea; a mancá cornuri si bee bere*; ρ) aripa a unei oste, parte estrema a ostei dispusa de batalia, vorbindu in speciale despre osti de callari, pre candu *aripa* se applica mai bene la ostile de pedestri; σ) *cornulu caprei*, vedi *capricornu*; 3. prin metafore mai ideali, *cornu* se pune ca symbolu allu *potcrei, tariei, ferocitatei, superbiei, animosiei*, etc. : *prin vinu si cellu umile*

www.dacoromanica.ro

si pauperu capita corne; de ací *Bacchu, dieulu vinului, porta corne, se chiama cornigeru;* asiá si: *a sfermá cornulu inimiciloru, a sfermá cornulu celloru mundri si inaltiá cornulu celloru umili si assupriti; a) a scote corne* nu numai: *a inaltiá cornulu* = a capitá anima, a se mundrí; ci si: a redicá pretensionile, a se face pretentiosu, fastidiosu; de ací: *b) cu corne*=essageratu; *tote câte spune, le spune cu corne; c) cornu*=symbolu allu desonorei unui barbatu insellatu de muierea sea, si in genere, de veri-ce desonore: *a pune corne cuiva.*

CORNUCIU sau *cornutiu* si

CORNULLETIU, s. m., pl.-*e*, **cornulum, corniculum;** deminutivu d'in *cornu.*

CORNURARE, v., **corniculare;** a pune *corne*, a muní cu *corne:* metaforice: *a)* a face cu *coltiuri*, cu *anghiuri* etc.; *b)* a pune *corne* barbatului; *c)* a essagerá: *tote câte aude acestu omu, le cornuredia, le spune cornurate; mentioni cornurate.* forte essagerate; *tu esti mai cornuratu de câtu altii,* mai destinsu, mai animosu, etc.; — pre a locurea coventulu se aude numai compusu cu *in: incornorare, incornoratu.*

CORNURATICU, -*a*, adj., **corniculatus;** care in forma semina cu *cornulu: capitele cornuratice alle lumei noua.*

CORNURATU,-*a*, adj. part. d'in *cornurare;* vedi acestu cuventu.

CORNUTELLU, s. m., pl.-*i*, **corniculum; rosa canina;** 1. deminutivu d'in 2 *cornu;* déro: 2. ca mai desu, deminutivu d'in 1 *cornu,* luatu inse cu insemnarea speciale de plant'a sau arburellulu ce pre alte locuri se chiama *cacaderia, macesiu,* etc.; fructulu acestei plante se dice: *cornutella.*

CORNUTU,-*a*, adj., **cornutus,** (it. **cornuto,** isp. port. **cornudo,** prov. **cornut,** fr. **cornu**); munitu cu *corne: cornutulu edu, cornut'a capra, cornutii tauri; pecuri* sau *vite cornute: a)* in sensu largu: *boi, vacci, oui, capre,* etc.; *b)* in sensu strinsu, numai boii si vaccele, in opposetione cu callii, ouile, etc.; si metaforice: *cornut'a luna; argumentu cornutu* =*syllogismu cornutu,* dilemma, si in speciale, ca si *ceratina,* dilemma captiosa si sofistica; asiá si: *intrebare cornuta; cestioni cornute; visioni cornute*=idee *cornurate,* estravaganti, etc.; — s. f. reale, *cornuta: a)* specia de serpe ce pare co are *corne; b)* vasu: α) in genere, vasu de vitru, de pamentu sau de metallu, cu guttu longu si curbatu ca unu *cornu,* care serve chymiciloru la distillare, descomponere, dissolvere, etc.; β) in speciale, vasu cu doue *corne* sau urechie, in care se adduce mancare cardinaliloru inchisi in *conclave* spre a allege pre noulu Pontefice.

* COROIDE, s. f., (it. **coroide;** d'in κόρη=*pupilla*), tunica a ochiului intre retina si sclerotica, in care se afla *pupill'a* ochiului.

COROIU, s. m., vedi *coroniu.*

COROLLA, s. f., **corolla,** (it. **corolla,** fr. **corolle**); deminutivu d'in *corona,* 1. proprie: *miress'a avea pre capu una corolla de mundre flori;* 2. metaforice, parte interna a unei flore completa, care infasciora si protege organele fecundationei: *colorile celle mai formose si odorea cea mai suave se afla in corollele floriloru; coroll'a e formata d'in petale; corolla regularia, irregularia, monopetala, polypetala, labiata, perigynia, epigynia, papilionacia,* etc.

COROLLARIU,-*a*, adj. s., **corollarius-um** (it. **corollario,** fr. **corollaire**); relativu la *corrolla: flori corollarie,* flori duple prin immultirea petaleloru *corollei;* ca mai dessu inse s. m. reale, *corollariu,* pl.-*e: a)* premiu de una corona, mai antaniu de flori naturali, apoi de flori argentate sau aurite, ce se dá actoriloru si altoru persone, si de ací in genere, veri-ce donu; *b) corollariu*=adaussu la celle disse, ca se se complete sau se se corrobore rationile sau demonstrationile produsse, conclusione, consecentia trassa d'in celle mai inainte stabilite: *a)* in genere: *la celle ce sunt detoriu a ve spune, ve voiu dá si unu corollariu, ce nu se tine strinsu de subiectulu meu;* asiá si: *unu faptu pote fi corollariulu altoru fapte; b)* in speciale, consecentia, addeveru ce resulta d'in alte propositioni demonstrate: *d'in acésta theorema se deducu mai multe corolla-*

www.dacoromanica.ro

rie; acestea si multe altele sunt corollariele propositionei demonstrate; c) corollariu = cirrii ce nascu d'in *prolongurea* petaleloru unei *corolla.*

COROLLATU,-*a*, adj. part., (it. **corollato**, fr. **corollé**); munitu cu corolla: *plante corollate*, munite cu *corolla.*

* COROLLIFERU,-*a*, adj., (fr. **corollifère**, d'in *corolla* si *ferere*); care sustine una corolla.

* COROLLIFLORE si *corollifloru,-a*, adj., (it. **corolliflore**, fr. **corolliflore**; d'in *corolla* si *flore*); a cui flore e munita de una *corolla hypogynia.*

COROLLIFORME si *corolliformu,-a*, adj., (it. **corolliforme**; d'in *corolla* si *forma*); care are forma de corolla, semina cu coroll'a unei plante.

COROLLINU,-*a*, adj., (it. **corolliuo**, fr. **corollin**); relativu la *corolla: stamine corolline*, de acea-asi natura, colore, etc., cu *coroll'a; fire corolline*, situate pre corolla.

* COROLLITICU,-*a*, adj., (it. **corollitico-a**, fr. **corollitique**; d'in *corolla*); se dice de una columna: *columna corollitica*, care e ornata cu una *corona* de folie si de flori, care in giurulu fustellui columnei se invertesce in spîrale.

CORONA, s. m., **corona**, (it. isp. **corona**, port. **coroa**, fr. **couronne**, alb. **corona**, **curora** si **conura**; in limb'a nostra inco se aude, dupo pronuntie locali, si in formele: *coruna, curuna, cruna*=[it. **cruna**], *conuna, cununa*); cercu de materie care prin formoseti'a sau valorea loru serve a incinge capulu de giuru impregiuru sau numai fruntea, ca ornamentu sau ca semnu de buccuría ori de onore, care se offere omeniloru, dieiloru, etc., cu care se adorna statue, muri de templu, arcuri de triunfu, altarie, victime addusse la altarie, mormente, etc., *corona de flori, de frundie, de lauru; corona de auru;* corona se pune in locu de premiu pentru virtute, de ací: *corona civica, murale, navale, rostrale* sau *rostrata, obsidionale, vallaria*, etc.; fig. *coron'a justitiei, coron'a santiloru martyri, coron'a betranetiei este auctoritatea; muierea intellepta si virtosa este coron'a barbatului intelleptu si virtosu; tu esti coron'a juniloru d'in acesta cetate.*

* CORONALE, adj., **coronalis**, (it. **coronale**, fr. **coronal**); de *corona*, relativu la *corona: flacura coronale*, ce esse d'in *corona; ossu coronale* = *ossu frontale: sutura* sau *commissura coronale*, care unesce ossulu *coronale* cu ossele parietali, si absol. *coronalea*, s. f.

* CORONAMENTU, s. m., pl.-*e*, **coronamentum**; actione de *coronare*, déro mai vertosu, ce serve la *coronare*, cumu flori si altele; *coron'a* insasi.

* CORONANTE, part. adj., **coronans**, (it. **coronante**); care *corona.*

CORONARE (ca si *corona*, pronuntiatu si: *corunare, curunare, crunare, conunare* si *cununare*), v., **coronare**, (it. **coronare**, fr. **couronner**), a pune *corona*, a orná sau onorá cu *corona*: 1. in genere, in tote insemnarile si proprie si metaforice alle coventului *corona: a coroná cu flori, cu frundie de lauru; a si coroná capulu cu rose; a coroná altariele, templele, murii augustului edificiu, statuele si alte imagini alle santiloru; a coroná victimele, mormentele; a coroná unu imperatoriu, unu rege, unu principe, a coroná unu poetu, unu scolariu, unu concurrente; a coroná una opera de arte; a coroná cu laude, cu gloria, cu onori, cu successu, cu victoria; a coroná beneficiele cu unu mai mare beneficiu; a coroná laborile*: α) *cineva corona laborile cuiva*, le recompensa cu premie si onori; déro si: β) *cineva corona laborile selle*, le duce la bonu capitu; de ací prov. *finele corona opulu;* asiá si: *una dí gloriosa corona unu gloriosu annu;—a coroná cupele cu vinu*, a le implé bene; — *monti inalti corona una regione, castelle si turnuri corona una cetate; frundi'a ramureloru, corona arborii;* 2. in speciale, a pune cu ceremoni'a religiosa covenita *corona* pre capulu mirelui si miressei, si de ací, a uní conjugii cu ceremoni'a si solemnitatea ceruta pentru acestu actu, a celebrá la baserica casatori'a, etc. (in acestu intellessu, prin influentiele ce au essercitatu assupr'a verbului si covente ca *nunu, connubiu*, etc., *coronare* se aude de regula cu *n* in locu de *r* mediu: *conunare* sau *cununare*, inse totu de un'a

www.dacoromanica.ro

cu formele simple : *cununu, cununi, cununa*).

CORONARIU,-*a*, adj. s., **coronarius**, (it. **coronario** si **coronajo**, fr. **coronaire**); relativu la *corona : flori sau plante coronarie; a)* cari servu la facere de *corone*, asiá si : *metallu coronariu;* déro si : *b)* cari au parti in forma de *corona;*—*arteria coronaria, vêna coronaria,* care se ramifica d'in aorte; asiá si : *vase coronarie, ossu coronariu,* de la *coron'a* petiorului unui callu;—*auru coronariu,* impusu provincieloru suppuse prin bellu, d'in care se se faca *corone* pentru pomp'a triunfului victoriului;—ca substantivu : α) m. personale, *coronariu*, care lucra sau vende *corone;* β) f., α') personale, muiere care lucra sau vende *corone;* β') reale, specia de planta=**lychnis coronaria.**

CORONATIONE, s. f., **coronatio**; actione si ceremonia de *coronare.*

CORONATORIU (*cununatoriu,* vedi *coronare* sub 2.), **coronator**, adj. s., care *corona.*

CORONATU *(cununatu),* part. d'in *coronare;*—s. m. reale, *coronatu-lu.* moneta cu *corona* in certe terre.

* CORONIDE, s. f., **coronis**, (κορωνίς; vedi si *cornice*); estremitate si mai vertosu estremitate curbata, estremitate a unei nave; trassura curba ce se face la finitulu unei carte, unui manuscriptu; *coron'a* unui edificiu; apophyse cu form'a unui rostru de *cornice.*

CORONIU (si *curuniu,* cu *n* tare moiatu : *coroiu, curuiu*), s. m., **accipitera sterias, falco**; passere rapace : 1. specia de accipitre; 2. *falcone* sau *sioimu,* cumu se chiama pre alte locuri, (d'in acea-asi radecina cu *cor-ace, cor-bu, cior-a, cornice,* etc.).

* CORONOPU, s. m., **coronopus**, (κορωνόπους, d'in κορώνη = *cornice* si ποῦς =*pede*); genu de plante crucifere.

* CORPORALE, adj., **corporalis**, (it. **corporale**, fr. **corporal**); de *corpu,* relativu la *corpu : angerii nu su fientie corporali; bonuri si possesioni corporali;* iu speciale, despre *corpulu* omenescu : *vitie corporali, educatione corporale: placeri corporali.*

CORPORALITATE, s. f., **corporalitas**; calitate sau statu de *corporale, corporalitatea materiei.*

* CORPORARE, v., **corporare**; a face *corpu;* a uní intr'unu *corpu;*—mai desu compusu cu *in : incorporare.*

CORPORATIONE, s. f., **corporatio**, (it. **corporazione**, fr. **corporation**); actione de *corporare,* déro mai vertosu, resultatu allu acestei actione; fig. unione de persone ce au relationi speciali intre densele : *corporationea argentariloru, corporationi religiose.*

CORPORATURA, s. f., modu de *corporare,* massa sau volume allu unui *corpu* mare : *corporatura mai mare de câtu formosa.*

* CORPOREITATE, s. f., (it. **corporeità**, fr. **corporeïté**); calitate sau statu de *corporeu,* oppusu la *spiritualitate.*

* CORPOREU,-*a*, adj., **corporeus**, si

CORPORIU,-*a*, adj., **corporeus**; de *corpu : lucruri corporie,* in oppositione cu *celle incorporie;* in speciale, despre *corpulu* omenescu : *sensationi corporie, placere corporia.*

CORPOROSU, -*a*, adj., **corporosus**; vedi *corpulentu.*

CORPU, s. m., pl.-*re*, **corpus**, (ital. **corpo**, fr. **corps**); 1. in intellessulu cellu mai largu, portione de materia determinata prin limiti in celle trei demensioni alle selle, adeco in lungime, in latime si in grossime, si anume; *a)* in sensulu physicei, *corpuri* = tote fientiele *materiali, animate* sau *inanimate, organice,* sau *anorganice; corpuri sunt animalile. plantele, petrele, metallele, ap'a, aerulu,* etc., *corpurile, dupo statulu loru, sunt solide, licide, vapide, aeriformi sau gazose; proprietatile generali celle mai insemnate alle corpuriloru sunt estensionea, inerti'a, impenetrabilitatea, porositatea, divisibilitatea, elasticitatea, dilatabilitatea, compressibilitatea,* etc.; *gravitatea inco este una proprietate generale a corpuriloru; proprietatile mechanice alle corpuriloru; corpuri opace, corpuri diafani; colorea corpuriloru, sonulu corpuriloru; corpu sonoru; b)* in sensulu chymicu, *corpu* veri-ce substantia *materiale,* ce se pote considerá ca unu totu in sene

www.dacoromanica.ro

cu proprietati specifice, si nu se pote dice co e formata prin una simpla ammestecatione sau aggregatione de materie diverse : *aurulu, argentulu, sulfurulu sunt corpuri in sensu chymicu ;* in respectu chymicu se destingu : *corpuri simple= corpuri elementarie= elemente*, cari cu tóte esperimentele peno astadi possibili, nu se potu descompune, in opposetione cu *corpuri composite*, formate prin combinationea douoru sau mai multoru substantie simplici; *c)* in sensu astronomicu, *corpu*=veri-ce astru: stella, planetu, satellitu, cometu, etc. : *corpurile ceresci; sorele e corpu luminosu, lun'a e corpu opacu cumu e si térra corpu opacu;* inse : *corpulu sorelui, corpulu lunei*, etc., pote insemná si numai : *disculu sorelui, lunei*, etc. ; 3. in intellessu mai strimtu, parte *materiale* a unei *fientia viua*, a unui *animale*, si in intellessulu cellu mai strimtu, parte *materiale a fientiei omenesci*, in opposetione mai vertosu cu *suffletu, spiritu, mente, ânima*, etc. : *partile, membrele, organele corpului; omulu consta din corpu si d'in suffletu ; a si vende corpulu si suffletulu pre bani ; a considerá faci'a si totu corpulu cuiva ; filosofii crestini considera corpulu ca una carcere a suffletului ;* de ací in espressioni ca : *suffletulu esse d'in corpu ; — acestu omu nu e decâtu corpu fora suffletu; amiciti'a e unu suffletu in doue corpuri; educationea corpului, essercitiele si miscarile corpului, placerile corpului; a nu cogitá decâtu la corpu, ca cumu n'ar avé si unu suffletu; curati'a corpului* si *a suffletului ;* in respectulu sanitatei *corpulu* pote fi *sanitosu, morbosu, robustu, imbecillu*, etc. : *mente sanitosa in corpu sanitosu;* in respectulu formei *corpulu* pote fi *formosu, proportionatu, uritu, difforme*, etc. ; — in speciale, *corpu* se applica si cu insemnarile mai restrinse de: *a) corpu fora suffletu*, cadaveru : *a immormentá corpulu ; multime de corpuri jacu morte pre campu ; b)* trunchiulu *corpului;* partea de la umeri peno la copse: *suptire si lungu in guttu, déro scurtu si grossu in corpu; capu prea micu pentru unu corpu asiá de grossu ;* 3. fig. *corpulu unui vasu, corpulu unei navi, corpulu unui templu, unui edificiu*, in opposetione cu appendicile ; *corpulu unui instrumentu de musica, corpulu unei littera; corpulu sociale, corpulu politicu, corpulu diplomaticu, corpulu professoriloru, corpulu negotiatoriloru; corpu de armata, corpu de custodia ; custodia de corpu; spiritu de corpu.*

CORPULENTIA, s. f., **corpulentia;** statu de *corpulentu.*

CORPULENTU,-*a*, adj., plenu de *corpu*, de *corpu* mare si grossu; une ori, mai grossu decâtu mare : *omeni grassi si corpulenti;* pote inse fi cineva *grassu*, fora se fia *corpulentu*, si vice versa; *elefantulu e corpulentu.*

CORPUSCULARE si

CORPUSCULARIU,-*a*, adj., (it., **corposcolare**, fr. **corpusculaire**); relativu la *corpuscule : filosofía corpusculare.*

* CORPUSCULU, s. m., pl.-*e*, **corpusculum ;** deminutivu d'in *corpu : corpusculele floriloru ;* nu se applica decâtu raru la *corpulu* si altoru animali, ci de regula se dice de particelle imperceptibili alle materiei, de atomi sau si de particelle perceptibili, déro forte mice, asiá in câtu numai cu ochii armati de potenti instrumente se potu percepe : *d'in concursulu fortuitu allu corpusculeloru vreu unii filosofi se esplice lumea; corpuscule moleculari simple, composite.*

CORRADERE, *corrasi* si *corrasei*, *corrasu*, v., **corradere,** (d'in *con* si *radere*); a rade mai multe lucruri de una data, sau a rade cu multa labore; fig. a compune d'in diverse petice.

CORRECTARE, v., **corrigere;** d'in *correctu*, forma intensiva d'in *corregere*, camu in acellu-asi intellessu cu *corregere : a correctá errorile typographice.*

* CORRECTIONALE, adj., (it. **correzionale**, fr. **correctionnel**); relativu la *correctione*, mai vertosu in insemnarea de *punitione : legi, pene correctionali, tribunariu correctionale.*

CORRECTIONE, s. f., **correctio,** (it. **correzione**, fr. **correction**); d'in *correctu*, actione de *corregere*, cumu si effectu allu acestei actione, statu de *correctu : correctionea erroriloru testului; correctionea stylului, desemnului, moriloru;*

www.dacoromanica.ro

scrissore fora rasetura si fora correctioni; correctione=numeru ce se adauge sau se scade spre *a corege* errorea unei formula de calculu; *correctione*=figura retorica, prin care oratoriulu retrage sau *corege* celle disse cu alte vorbe mai energice sau mai temperate; mai vertosu *correctione: a)* mustrare, certare cu cuventulu : *de reulu commissu, nu de correctione se cade se ne para reu; b)* pena, punitione : *severa correctione; tribunariu de correctione: casa de correctione*, unde se baga celli ce au commissu culpe mai usiore; si metaforice : *pestilentia tramissa de Domnedieu spre correctionea nostra.*

CORRECTIVU,-*a*, adj., (it. **correttivo**, fr. **correctif**); d'in *correctu*, care are potere sau dereptu de *corregere : medicamentu correctivu de umori acre; locutione correctiva*, care *corege* celle spuse;— s. m. reale, *correctivu-lu*, ce serve a *corregere: certe mancari si beuture sunt bone corrective alle debilitatei; artea e correctivulu inspirationei.*

CORRECTORIU,-*toria*, adj. s., **corrector**, (it. **correttore** si **correttorio**, fr. **correcteur**); care *corege*, sau serve *a corege : correctoriulu legiloru, moriiloru, manuscripteloru, probeloru typarite; nu correctoriu, ci corruptoriu allu datineloru;*—*correctoriu*=mustratoriu, punitoriu, etc.: *correctoriu severu, amicale, benevoitoriu;*—s. m. reale, *correctoriu*, pl.-*e : a)* ce serve *a corregere*, (vedi si *correctivu* ca subst.); *b)* locu unde se applica culpabililoru *correctioni* penali. — In imperiulu romanu, dupo Constantinu, *correctoriulu provinciei* erá guvernatoriulu unei provincie, consideratu cá adjutoriu allu guvernatorinlui diecesei, sau allu rectoriului.

CORRECTU,-*a*, adj. part., **correctus**, (it. **corretto**, fr. **correct**); curatu de errori, fora errori, perfectu conforme cu regul'a, cu legea, cu natur'a lucrului, etc. *copia correcta, manuscripte correcte, stylu correctu, dictioni si constructioni correcte, portare correcta; noi suntemu correcti in tote;* si ca adv. *a vorbí, a scrie correctu.*

CORRECTURA, s. f., **correctura**, (it. **correttura**, fr. **correcture**); actione de *corregere*, déro mai vertosu, actu sau effectu allu *corregerei; correctur'a unei colla de dictionariu, a face doue sau mai multe correcture, pentru ca coll'a typarita se essa câtu mai correcta;*—officiu allu *correctoriului* nu numai in intellessu typographicu, ci si in intellessu mai estensu : *correctura unei provincie*, functione de *correctoriu*=gubernatoriu allu provinciei.

CORREGE, s. m., **regni socius**, rege impreuna cu altulu, sociu, collegu in domnia.

CORREGERE, *corressi* si *corressei*, *corressu* si *correctu*, v., **corrigere**, (it. **corregere**, fr. **corriger**; d'in *con* si *regere*); a *rege* se face *dereptu* pre deplenu, sau a face cu totulu dereptu; 1. propie : *a corege tortuositatile cursului de apa; a corege strambaturele spinarei:* 2. metaforice, a ammeliorá, a face conforme cu legea, cu natur'a lucruriloru, etc. : *a corege errorile unei typariture, unei compositione, unui tabellu; a corege opinionea, judeciulu, vitiele, datinele, legile; a corege pre cineva de unu vitiu* sau *a corege vitiele cuiva;* in speciale, *a corege*=a castigá : *a)* cu coventulu, a mustrá, a certá, a imputá; *b)* cu fapt'a, a puní, a pedepsí : *mamm'a corege cu blandetia pre filii sei; — a corege* = a guverná, a direptá, a direge.

* CORREGIBILE, adj., (it. **corregevole**, fr. **corrigible**); care se pote *corregere.*

* CORREGNARE, v., **corregnare**, *(con* si *regnare); a regná* impreuna; vedi *corremnare.*

CORRELATIONE, s. f., (it. **correlazione**, fr. **corrélation**); d'in *correlatu, relatione* reciproca a doue lucruri : *correlationea intre idee, principie, membre alle unui periodu.*

CORRELATIVU,-*a*, adj., (it. **correlativo**, fr. **correlatif**); d'in *correlatu*, care sta in *relatione* reciproca cu altulu : *domnitoriu si supusu sunt termini correlativi; idee correlative, covente correlative*, cumu sunt, de essemplu, coventele : *atâtu* si *câtu.*

CORRELATU,-*a*, adj., (it. **correlato**);

www.dacoromanica.ro

relatu in modu reciprocu : *la unu dereptu e correlata una detoria;* si ca subst., *correlatulu dereptului e detori'a; parente si filiu sunt correlate.*

CORRELIGIONARIU,-*a*, adj. s., (it. **correligionario**, fr. **coréligionaire**); de acea-asi *religione* cu altulu sau cu altii.

* CORREMNARE, v., **corregnare**; a remná impreuna cu altulu, a fi *correge.*

* CORREPERE, *correpsi* si *correpsei, correptu,* v., **correpere** (d'in *con* si *repere*); *a repe* impreuna; *a repe* cu potere in cotrova.

*CORREPIRE, *correpitu* si *correptu* v., **corripere** (d'in *con* si *rapire*); a rapí sau appucá rapede de tote partile, a appucá impreuna mai multe lucruri sau si unu lucru in totulu seu, a appucá cu violentia; — a rapí ca lotru, a spoliá, a predá;—a scurtá, a abbreviá; a coprende, vorbindu de passioni.

* CORREPTIONE, s. f., **correptio**; 1. actione de *correpere,* déro mai vertosu : 2. actione de *correpire.*

CORREPTORIU,-*toria*, adj. s., **correptor**; care *correpe :* 1. d'in *correpere,* déro mai vertosu : 2. d'in *correpire.*

* CORRESPONDENTE, part. adj. s., (it. **correspondente**, fr. **correspondant**); care *corresponde : linie correspondenti; faci'a casei loru correspondente cu faci'a casei nostre; covente correspondenti; membri correspondenti ai unei academia sau altei societate; celle doue vitie correspondenti la una virtute;* — s. m. personale, *unu correspondente: a)* in genere, persona ce e cu alta persona in relatione de scrissori continua si regulata : *correspondentele unui diariu; b)* in speciale, negotiatoriu in relatione cu altu negotiatoriu pentru facende commerciali, mai vertosu pentru facende de scambu de bani; *c)* prin estensione, cellu insarcinatu cu priveghiarea unui june bagatu in scola intr'una cetate : *fiacare scolariu e detoriu, in lipse de parenti, se aiba unu altu correspondente.*

CORRESPONDENTIA, s. f., (fr. **correspondance**); relatione de *correspondente : una mare casa de commerciu are correspondentie cu case d'in tote centrele commerciali; celli doui invetiati tinu unulu cu altulu una activa correspondentia;* — relationi de veri-ce natura : *cine scrie si publica una bona carte, se pone in correspondentia cu multa lume; correspondentia intre espressioni si idee; correspondenti'a unui locu cu altulu,* communicatione; de ací : *correspondentia* = perfecta conformitate, armonía, concordantia, etc. : *correspondenti'a partiloru intre sene, correspondinti'a tempuriloru unui verbu, a sentimentcloru,* etc., si in intellessu concretu de *scrissorile* scrisse : *a prende correspondenti'a cuiva.*

CORRESPONDERE, *corresponsi* si *corresponsei, corresponsu,* v., (fr. **correspondre**; d'in *con* si *respondere*=*respundere*); 1. a si responde reciprocu, a si scrie unulu altui-a : *unu invetiatu corresponde cu mai multi alti invetiati; doi amici correspondu d'in celle mai departate locuri;* de ací : 2. prin metafore : *a)* a avé relationi de interessi sau de veri-ce alta natura, a communicá: *inundationea impedica cetatile de a corresponde; una camera corresponde sau nu cu alte camere; b)* in speciale, a fi conforme, a fi in armonía, a se covení, etc.: *fortun'a corresponde cu alle nostre dorentie; mediele correspondu sau nu correspondu cu scopulu; essitulu nu corresponse cu asteptaria nostra; la affectionea tea corresponde affectionea nostra; institutionile se cade se corresponda cu datinele unui poporu; partile cauta se corresponda intre sene si cu totulu.*

CORRESPONDITORIU,-*toria*, adj., care *corresponde : mediu correspondi-toriu cu scopulu.*

CORRESPUNDENTE, *correspundentia, correspundere, correspunditoriu*; vedi *correspondente, correspondentia, correspondere, corresponditoriu.*

CORRESSU,-*a*, 1. part. **correctus** : *editione corressa si adaussa; copilli corressi de parente;* 2. supinu, **correctum-u**: *mediele de corressu vitiele copilliloru.*

* CORRIGERE, v., **corrigere**; vedi *corregere*, mai susu.

* CORRIVALE, adj., **corrivalis** (d'in *con* si *rivale*); rivale cu altulu sau cu altii.

www.dacoromanica.ro

* CORRIVARE, v., **corrivare** (d'in *con* si *rivare*); *a rivá* sau adduce ape impreuna la acellu-asi locu, a stringe ape la acellu-asi locu.

CORRIVATIONE, s. f., **corrivatio**; actione de *corrivare : corrivationea apeloru de plouia; corrivationi de fluvii in favorea navigationei sau a agriculturei.*

CORROBORAMENTU, s. m., pl. *-e*, **corroboramentum**, (it. **corroboramento**); mediu de *corroborare : corroboramente alle virtutei sunt laborile si miseriele.*

* CORROBORANTE, part. adj., **corroborans**, (it. **corroborante**); care *corrobora : cibu corroborante stomaculu* sau *de stomacu*; si absol. s. m., unu *corroborante de stomacu.*

CORROBORARE, v., **corroborare**, (it. **corroborare**, fr. **corroborer**; d'in *con* si *roborare*); a *roborá* sau intarí forte, a dá mare taría, potere si vigore, 1. proprie : *a corroborá stomaculu, partile debili alle corpului; a corroborá militarii sau militi'a cu continue labori si essercitie;* 2. metaforice : *a corroborá mentea, suffletulu, ânim'a, credenti'a, pietatea, respectulu legei si ordinei; a corroborá assertionile selle cu bone si potenti argumente.*

CORROBORATIONE, s. f., **corroboratio**, (it. **corroborazione**); actione si statu produssu prin actionea de *corroborare.*

CORROBORATIVU, *-a*, adj., (it. **corroborativo**); potente a *corroborare*; si s. m. reale : *mai bonu corroborativu de stomacu nu vei aflá.*

CORROBORATORIU, *-toria*, adj. s., (it. **corroboratorio**); care *corrobora* sau serve a *corroborare : medicamente tonice si corroboratorie.*

* CORRODENTE, part. adj., **corrodens**, (it. **corrodente**), care *corrode : apa tare corrodente.*

CORRODERE, *corrosi* si *corrosei*, *corrosu*, v., **corrodere**, (it. **corrodere**; fr. **corroder**; d'in *con* si *rodere*); a rode de totu, si mai vertosu, a rode cu incetulu, a mancá, a consume, etc. : *ap'a tare corrode metallulu; succulu de limonia corrode marmurea; aerulu umidu corrode ferrulu; veninulu i a corrosu intestinele:* si metaforice : *veninulu corruptionei corrode societatea.*

CORROSIONE, s. f., (it. **corrosione**, fr. **corrosion**); d'in *corrosu*, actione si effectu de *corrodere : corrosionea ripeloru de batali'a undei; corrosionea stomacului e semnu de inveninare.*

CORROSIVU, *-a*, adj., **corrosivus**, (it. **corrosivo**, fr. **corrosif**); care are potere de *corrodere : plage corrosive, umore corrosiva; sublimatu corrosivu* = bichlorura de mercuriu, substantia forte veninosa; si ca s. m. reale, *unu corrosivu* = uua substantia *corrosiva*; — si metaforice : *nemica mai corrosivu de câtu veninulu invidiei.*

CORROSU, *-a*, part. d'in *corrodere*; **corrosus-a-um.**

* CORRUGARE, v., **corrugare**; a rugá sau incretí cu totulu, a incretí tare, a stringe, a sbercí, etc. : *a corrugá unu vestimentu; a corrugá vasulu la vederea unui ce putorosu, a corrugá si stringe venele.*

CORRUGATIONE, s. f., **corrugatio**, (fr. **corrugation**); actione si statu produssu prin actionea de *corrugare : corrugationea pellei.*

CORRUGATORIU, *-toria*, adj. s., **corrugator**, **corrugans**; care *corruga : muschiu corrugatoriu*, care serve la *corrugarea* sprinceneloru; in acellu-asi sensu si absol. *corrugatoriulu.*

* CORRUGE si *corrugu, -a*, adj., **corrugis**; incretitu, cu cretiture.

*CORRUMPENTE, part. adj., **corrumpens**, (it. **corrumpente**); care *corrumpe.*

CORRUMPERE, v., **corrumpere**, si

CORRUPERE, *corrupsi* si *corrupsei*, *corruptu*, v., **corrumpere**, (ital. **corrompere**, fr. **corrompre**); proprie, a *rupe* ceva in tote partile selle, a rupe de totu, a sfermá, si de ací : 1. a stricá, a nemicí, *a)* proprie : *a corrupe multe edificie cu focu;* déro mai vertosu : *b)* metaforice, α) in genere : *a corrupe libertatea, sperantiele;* si mai allessu : β) in speciale, a stricá natur'a unui ce, a alterá, a falsificá, a face mai reu, a vettemá, a inveninà, etc. : α') despre obiecte reali : *a corrupe buccatele, fontanele si alte ape, stomaculu prin mancare fora computu;*

www.dacoromanica.ro

a corrumpe aerulu; a corrumpe actele publice, testulu documenteloru; a corrupe disciplin'a, datinele; in speciale: *a corrupe bon'a credentia;* inse si fora ide'a accessoria de *stricare* sau *deteriorare*, ci numai cu ide'a de simpla *alterare: a corrumpe eboriulu cu purpura, vinulu cu aromate;* β') despre obiecte personali, a stricá caracteriulu morale, a ratecí, a ammagí, a seduce, etc.: *a corrupe junii, una muiere; corruptionea principiloru corrupe si poporulu; lussulu si inerti'a corrupu nationile;* in speciale, a seduce cu daruri, cu bani, a comperá, si ca refl. *a se corrumpe*=a se vende, a luá bani, ca se faca nedereptate sau ca se se desonore altu cumuva.

CORRUPITORIU,-*toria*, adj. s., vedi *corruptoriu.*

CORRUPTELA, s. f., **corruptela;** statu de *corruptu*, déro mai vertosu, mediu de *corruptione* sau de *corrupere: corruptel'a osseloru si umoriloru prin actionea veninului;* mai allessu in sensu morale: *prin mollitione, prin lussu si alte corruptele se depravara omenii; farmeculu corruptelei; acesta casa a devenitu unu cuibu de corruptela.*

*CORRUPTIBILE, adj., **corruptibilis;** care se pote *corrupere: corpulu e corruptibile, suffletulu incorruptibile; judici corruptibili.*

CORRUPTIBILITATE, s. f., **corruptibilitas;** calitate sau statu de *corruptibile.*

CORRUPTIONE, s. f., **corruptio,** (it. **corruzione,** fr. **corruption**); d'in *corruptu*, actione si effectu sau statu produssu prin actionea de *corrupere: corruptionea umoriloru, apeloru si fontaneloru prin veninu; corruptionea aerului; corruptionea corpului, a limbei, a formeloru limbei prin ammestecu cu alte limbe; corruptionea ânimei, caracterieloru prin lussu si sete de placeri corporali; corruptionea judiciloru cu mari summe de bani.*

CORRUPTIVU,-*a*, adj., **corruptivus,** (it. **corruttivo,** fr. **corruptif**); care pote *corrupere: cupiditatea corruptiva de judeciu si de caracteriu;* si ca s. m. reale, *unu corruptivu;*—si cu sensulu passivu ce are form'a *corruptibile.*

CORRUPTORIU,-*toria*, adj. s., **corruptor** si **corruptorius,** care *corrupe* sau serve a *corrupere: licentia corruptoria de morii, corruptorii junimei, judiciloru; miasme corruptorie de aeru.*

CORRUPTRICE, s. f., **corruptrix;** in acellu-asi sensu cu *corruptoria*, si in speciale, femina ce si face una maestría d'in *corrumpere.*

CORRUPTU,-*a*, part. adj. d'in *corrupere*, **corruptus-a-um:** *omeni corrupti cu bani; umori corrupte, aeru corruptu, forme de covente corrupte, muieri corrupte, societate corrupta;* si ca subst. *unu corruptu corrupe multi altii.*

*CORSA, s. f., **corsa,** (κόρση=*templa, peru de templa*, si de ací si: *ornamentulu de architectura*, de care e vorba); *cornicea*, torulu sau brânulu cellu mai de susu de de asupr'a unei usia sau pórta.

CORSARIU, vedi *cursariu.*

*CORSOIDE, s. f., **corsois,** (ital. **corsoide,** fr. **corsoïde;** d'in κορση=*corsa*); petra ce are figura de unu capu cu capilli.

CORTALE, *cortalinu;* vedi *corte.*

CORTARE si *curtare,-ediu*, v., **honoris vel amoris causa, colere, gratiam aucupari;** a face *corte* sau *curte*, a cautá se capite gratiele cuiva, a vená favorea sau favorile cuiva, fiendu mai vertosu vorb'a de unu barbatu facia cu una muiere sau vice-versa: *toti cortedia pre avuti si potenti,* (pre a locurea se aude cu acellu-asi intellessu strani'a forma: *cortarisire* sau *curtarisire*).

CORTARECIU si *curtareciu,-a*, adj. s., vedi *cortariu* sub 1., cu care are camu acellu-asi intellessu.

CORTARIU,-*a*, adj. s., 1. d'in *corte* sau *curte, cortariu* si *curtariu,* **qui gratiam aucupatur,** applecatu a *cortare*, cui place *a cortare;* 2. d'in *cortu, cortariu,* (mai pucinu bene: *cortasiu*): *a)* care face sau vende *corturi,* **qui tentoria fabricatur;** déro mai vertosu: *b)* care siéde in *cortu*, care ambla cu *cortulu*, nomadu = **nomas**: unu *cortariu* = unu Tiganu *de cortu; c)* cellu insarcinatu cu cur'a *corturiloru* unei armata = **tentoriorum præfectus.**

CORTE si *curte*, s. f., **cors-corte,** si **cohors** (cumu si **prehendo** in locu de **prendo,**

www.dacoromanica.ro

affinu cu gr. χόρτος, it. isp. port. **corte**, prov. **cort**, vechiu fr. **cort** si **court**, nou fr. **cour**, mediu lat. **cortis**, de unde si nou gr. κούρτη; cu alte insemnari, in limb'a nostra, essiste si form'a masculina : *cortu*, de unde mediu gr. κορτη si κόρτις); 1. ca mai desu si in genere, ca terminu de economía domestica si mai vertosu de economía rurale : spatiu de locu inchisu cu muru sau cu gardu, ca se serve a impressurá si assecurá cas'a, a adappostá pecuri, etc. : *cortea casei; scolei, palatiului; corte de capre, de oui, de boi, de passeri; a intrá in corte, a essí d'in corti; portile cortei; casa fora corte, case cu corte larga si spatiosa, casa cu mai multe corte;* 2. in speciale: *a)* la terra, cas'a proprietariului mare sau cas'a ce serve de resedentia unei auctoritate publica, cari de regula au *corti* mai mari de câtu alle terraniloru : *de la baserica terranii mersera cu micu cu mare la corte spre a salutá pre domnulu mosiei; b)* in cetati sau urbi : α) casa sumptuosa cu spatiosa *corte*, palatiu de resedentia a vre unui avutu si potente cetatianu : *toti omenii cortei cotarui boiariu;* de ací si espressioni ca : *a tiné de cortea cotarui-a;* β) palatiu de resedentia allu unei auctoritate inalta, si in speciale, allu unei auctoritate judeciaria, de unde apoi *corte*=judeciu sau judecatoría, instantia judecatoresca superiore: *corte de justitia, corte appellativa, corte suprema de justitia, corte de cassatione, corte de compute;* γ) mai vertosu, palatiu de resedentia allu Domnitoriului : *cortea domnesca, regale, imperiale;* déro si absol. *corte : a fi chiamatu la corte, a se duce la corte*, etc.; de ací prin metafore : α') personele intimu legate de persona principelui, membrii familiei domnitoriului, cumu si alte persone : β') domnitoriulu insusi cu intimii sei consiliari : *cortea Franciei, Ispaniei; cortea Viennei, cortea Romei,* γ') mai vertosu, persone ce insociescu pre Domnitoriu si suntu assidue pre longa densulu; de aci : δ) prin estensione, multime de persone assidue pre longa veri-ce persona insemnata prin positionea, averea si influenti'a ei, etc.; — 3. cu intellessulu estensu de *multime, ceta, turma, caterva*, etc.: *a)* nu numai despre persone, ci si despre lucruri: *una corte de formose stelle insociesce alb'a luna ca pre una regina a noptiloru; corte de servitori*=**famula cohors**; *cortile gigantiloru*=**cohortes gigantium**; *corte a febriloru si altoru morbi*=**cohors febrium**; in acestu sensu, ca si in urmatoriulu, si sub form'a *coorte; b)* in speciale : α) *corte* sau *coorte* = a diecea parte d'in una legione romana; β) *corte* sau *corte pretoria :* ά) custodia de corpu a *imperatoriului*, ceta de militari ce custodiea personale pre *generaru* sau pre *principe;* β') ceta de persone ce insociea pre unu *pretore* sau *proconsule* in provincia spre a adjutá pre pretoriu si mai vertosu spre a invetiá prin practica administrationea republicei : *lauda pre Brutu, lauda si cortea sau coortea lui*=**laudat Brutum, laudatque cohortem.**

CORTEANU,-*a*, adj. s., (**cortalis** sau **cohortalis**), **aulicus; adulator, urbanus;** de *corte*, relativu la *corte*, mai allessu in insemnarile speciali si metaforice alle vorbei *corte*.

* CORTEGIU, s. m., pl-*e*, (it. **cortegio**, fr. **cortège**; d'in *corte*), multime de persone ce insociescu pre alta persona pentru onore, cumu si ceremoni'a ce se face in onorea unei persone : *cortegiu funebru; cortegiulu incoronarei Domnului.*

CORTELLARIU,-*a*.(maipucinu bene: *cortellasiu*), adj. s., **hospitii curator vel magister, umbellarum artifix;** d'in *cortellu :* 1. care face *cortelle*=umbrelle; 2. care tine unu *cortellu*=ospetaría, si in speciale, care e insarcinatu cu ospetarea si domiciliarea unei ceta de armati.

CORTELLU, s. m., pl.-*e*, (reu : *cortelluri*), **umbella, hospitium, domicilium;** d'in *cortu*, proprie deminutivu, luatu inse cu insemnarile speciali de : 1. umbrella de sore sau de ploia; 2. ospetaria, locu unde siede si manca cineva, si in speciale, casa unde se dau se sieda si se mance militari.

CORTELLUCIU, si *cortellutiu*, s. m., pl.-*e*. deminutivu d'in *cortellu : cortellucie de metasse pentru muieri.*

www.dacoromanica.ro

CORTENIA, s. f., (pronuntia: *cortenía* sau *curtenía*), calitate si portare de *corteanu*.

CORTENIRE si *curtenire,-escu*, v., **colere, officii causa colere; urbane et hospitaliter excipere vel habere; gratiam aucupari;** d'in *corteanu* sau *curteanu*, a fi *corteanu*, a se portá *cu cortenía: a cortení pre cineva*: α) a i manifestá stima, onore, respectu si amore; β) a se portá cu densulu cu delicatetia si politetia; γ) a l'ospetá bene si omnesce; déro si: δ) a face corte, a cautá se capite favorile lui: de ací: *a cortení cuiva* = a fi partiale d'in favore pentru densulu: *cellu addeveratu justu nu cortenesce nemenui.*

CORTENITORIU,-*toria*, si *curtenitoriu*, adj. s., care *cortenesce*; *cortenitoriu cotra toti si mari si mici*; *cortenitoriu allu celloru potenti*,

CORTENU,-*a*, adj. s., **aulicus**, vedi *corteanu*.

CORTESANIA, s. f., calitate si portare sau actu de *cortesanu*.

CORTESANU si *curtesanu,-a*, adj. s., (fr. **courtisan**, it. **corteggiano**), **aulicus, gratiæ venator;** de *corte*, allu *cortei*, in insemnarile speciale alle acestui coventu de: 1. intimu favoritu allu *cortei* domnesca, allu principelui si favoritiloru principelui; care cultiva *cortea* domnesca cnmu si personele *cortei* domnesca; 2. care cultiva favorile unei persone de altu sessu; de ací: 3. cu intellessulu reu de: *a)* lingusitoriu, bassu lingusitoriu; *b)* desfrenatu, libidinosu, mai vertosu sub form'a feminin'a *cortesana*=femina inchinata turpitudiniloru libidinose.

CORTESE si *cortesu,-a*, adj., (it. **cortese**, fr. **courtois**), **urbanus, comis;** de *corte* in insemnarea metaforica cea mai bona ce are acestu coventu, care in portarea sea arreta una politetia plena de nobilitate, de delicatetia, de affabilitate si de benignitate: *omu, desi potente si avutu, inse cortese cu tota lumea, chiaru si cu cei mai pauperi si miseri.*

CORTESIA, s. f., **urbanitas, comitas,** (it. **cortesia**, fr. **courtoisie**); calitate, portare sau fapta de *cortese*: *a tractá pre cineva cu multa cortesía; unii facu si dicu multe d'in cortesía, fora ca dissele si faptele se fia unu effectu allu sentimentului sinceru.*

* CORTICALE, adj., (it. **corticale**, fr. **cortical**; d'in *cortice*); de *cortice*, relativu la *cortice*; *substantia corticale*; *strate corticali*; *plante corticali*, ce crescu pre *cortice*, si in speciale, *substantia corticale*=*cortice* in insemnarea de sub 2.; *corticali*, s. f. pl., familia de polypi ce se afla uniti intr'una cavitate assemine unei *cortice*.

* CORTICATU,-*a*, adj., **corticatus**; proprie participiu d'in unu verbu *corticare* = a muní cu *cortice*, si prin urmare *corticatu*=munitu cu *cortice*.

CORTICE, s. f., *cortice-a*, sau m. *corticele*, **cortex**: 1. pellea plantéloru, *scortia* de plante; 2. in speciale, ca terminu de anatomía, parte esterna a cerebrului sau a renichiloru.

CORTICELLA si *curticella*, s. f., (it. **corticella**); deminutivu d'in *corte* in insemnarea de sub 1.

*CORTICOLU,-*a*, adj., (fr. **corticole**; d'in *cortice* si *colere*); care viue sau traiesce in *cortice* sau pre cortice; *insectu corticicolu, fungi corticicoli.*

* CORTICIFERU,-*a*, adj., (fr. **corticifère**; d'in *cortice* si *ferere*); care porta *cortice*, inchisu in *cortice*; — subst.: *a)* m. *corticiferulu*, genu de polypi; *b)* f. pl. *corticiferele*, familia sau tribu de polypi.

* CORTICIFORME si *corticiformu -a*, adj., (fr. **corticiforme**; d'in *cortice* si *forma*); care are *forma* sau apparentia de *cortice*.

* CORTICIU,-*a*, adj., **corticeus**; de **cortice**.

* CORTICOSU,-*a*, adj., **corticosus**; *scortiosu*: *fructe corticose*, cumu e *limoni'a, citr'a*, etc.

CORTINA s. f., **cortina, aulæum** (it. **cortina**, fr. **cortine**; d'in *corte* si *cortu*); coperimentu de pandia, de pannura sau de alta materia, cumu: *cortin'a* sau *cortinele unui patu, cortin'a cortului insusi*; in speciale, porta sau usia de assemini materia: *cortin'a scenei* = absol. *cortin'a; cortine funebri la port'a cortei*; si: *cortine de ferestre*; prin esteusione:

www.dacoromanica.ro

cortin'a cerului; *cortina* = muru intre propugnacle; *cortina*=calle inchisa intre doui muri; la plante, *cortină*=margine formata d'in fibre sau fire.

* CORTINALE, si

* CORTINARIU,-*a*, adj. s., **cortinalis-cortinal**, (fr. **cortinaire**); relativu la *cortina*, luatu mai vertos ca substantivu masculinu, *cortinariu* : *a)* personale : α) care face *cortine*; β) care are cura de *cortina*; si in speciale, officiariu ce sta la *cortin'a* usiei imperatoriloru romani, mai vertosu a celloru d'in Constantinopole; *b)* reale, locu unde se tinu *cortinele*.

CORTISIORA, s. f., deminutivu d'in *corte*, (vedi si *corticella*).

CORTISIORU, s. m., pl.-*e*, deminutivu d'in *cortu*,

CORTU, s. m., pl.-*e*, **tabernaculum, tentorium, umbella; templum**; coperimentu de pandia, de panura, de pelle, de frundia, etc., care serve ca adappostu omeniloru: *militarii stau ver'a in campu sub corturi; a intende, a stringe cortulu*;—dupo allusioni la vieti'a misera a nomadiloru, *cortu* implica nuantie peiorative in frasi ca : *a amblá cu cortulu*=a fi fora stabilitate, a se mutá cu locuenti'a de collo peno collo; *a se portá ca celli de la cortu*, ca Tiganii celli mai pucinu culti; inse : *ca la usi'a cortului*=specia de saltu in chora forte animatu;—*cortu* se applica si cu insemnarea de *cortellu* la *umbrelle* mai mari;—dupo tote insemnarile *cortu* se pare a fi radecin'a derivatului *cortina*.

CORTULETIU; s. m., pl.-*e*; vedi *cortutiu*.

CORTURARIU, s. m., 1. care face *corturi*; 2. care siede in *cortu*, (vedi si *cortariu*).

CORTUTIU sau *cortuciu*, s. m., pl.-*e*, forme deminutive d'in *cortu*, (vedi si *cortisioru*).

CORU, s. m., vedi *cauru* si *choru*.

CORUIU, s. m., vedi *coroniu*.

CORULU, s m., vedi *corylu*.

* CORUSCANTE, part. adj., **coruscans**, (it. **coruscante**, fr. **coruscant**); care *corusca* : *stelle coruscanti*.

* CORUSCARE, v., **coruscare**, (affinu cu grec. κορύσσειν); 1. a agitá *capulu* sau *cornele*, a dá cu *cornulu*, vorbindu de animali cornute; 2. prin metafore, a agitá cu violentia, a face se vibre, se tremure; sau ca intr., a tremurá, a vibrá, a se agitá cu mare violentia; in speciale, applecatu la focu, lumina etc., care tremura : *flacurele fulgerului corusca intre desii nueri*.

CORUSCATIONE, s. f., **coruscatio**; actione de *coruscare* : *coruscationea stelleloru, fulgerului, metalleloru*.

* CORUSCU,-*a*, adj., **coruscus**, (vedi *coruscare*); care *corusca*: *coruscele stelle, corusc'a lucire a aurului de pre vestimente*.

CORVETA, *corvinu*; vedi *corbeta, corbinu*.

* CORYBANTE, s. m., **corybas**, (it. **coribante**, fr. **corybante**, grec. κορύβας de la κορύπτειν=κορύσσειν, de care vedi la *coruscare*); sacerdote de ai *Cybelei*, cari celebrau cultulu acestei diea ca nesce addeverati furiosi, cantandu cu bubuitorie instrumente, urlandu si saltandu cu violente agitationi, lovindu-se si batendu-se peno la sange; de ací si adj., *corybanticu* si *corybantiu* = **corybantius** = de *corybante* : *furia corybantica*.

* CORYBANTICU, *coribantiu*,-*a*, adj., vedi *corybante*,

* CORYDALU, s. m., pl.-*i*, **corydalus**, (κορυδαλός, deminutivu d'in κόρυς=*casside*; fr. **corydale**, it. **coridale**); 1. specia de ciocurlía *cucuiata*; 2. genu de plante d'in *diadelfia exandria* lui *Linneu*, a caroru flori semina cu una *casside*; 3. genu de insecte.

* CORYLETU, s. m., pl.-*e*, **coryletum**; locu plantatu cu *coryli*.

CORYLU, si *corulu*, s. m., **corylus**, (κόρυλος); in acea-asi insemnare cu popularilu *allunu*, arbore ce da *allune*.

CORYMBIFERU,-*a*, adj., **corymbifer**, (fr. **corymbifère**, it. **corimbifero**, d'in *corymbu* si *ferere*); care porta *corymbu* sau *corymbi* : *corymbiferulu Bacchu*;—s. f. pl., *corymbifere*, sectione sau tribu de plante d'in famili'a *synantherieloru*.

* CORYMBIFLORU,-*a*, adj., (fr. **corymbiflore**, d'in *corymbu* si *flore*); cu flori in forma de *corymbu*.

www.dacoromanica.ro

* CORYMBIFORME, si *corymbiformu,-a*, adj., (fr. **corymbiforme**; d'in *corymbu* si *formu*); cu forma de *corymbu: corymbiformi struguri.*

* CORYMBITE, s. f., **corymbites**, (κορυμβίτης); planta, specia de *tithymalu.*

* CORYMBIU si *corumbiu*, s. m., **corymbion**, (κορύμβιον); ornamentu de capilli in forma de *corymbu.*

CORYMBU si *corumbu*, s. m., pl.-*i*, **corymbus**, (κόρυμβος d'in acea-asi radecina cu κορύπτειν=κορύσσειν, de care vedi *coruscare*); 1. in genere, estremitate, capitu ce sémina mai multu sau mai puc inu cu unu*capu* de omu, cumu: capitulu prorei, unu motiu sau vitionu de capilli, si mai vertosu, ornamentu de capu facutu d'in unu vitionu de capilli; inse: 2. in speciale: *a)* manuchiu ce formedia florile sau fructéle certoru plante: *baccele unei una formedia unu corymbu;* de ací: *b)* manuchiu de flori, de frundie, etc., si in speciale, manuchiu de frundia de edera, cu care Bacchu si adoratorii sei si incingeau frontile: *formosi corymbi sprendurau d'in acea bolta de edera.*

CORYPHEU si *corifeu*, s. m., **coryphæus**, ἠχορυφαῖος d'in κορυφ (= *capu, crescetu*, etc., essitu d'in acea-asi radecina cu κορύσσειν, de care vedi la *coruscare*); in genere, cellu mai insemnatu intre altii de genulu seu, capu sau capitanu, etc., applecatu inse cu insemnarile speciali de: 1. la celli antici, cellu ce diregea chorulu de cantori si saltatori in dramate; 2. la celli mai noui, cellu ce direge chorulu dramateloru lyrice numite *opere;* 3. prin estensione: *corypheulu unui partitu poli'icu, unei conspiratione; corypheii unei classe de studenti.*

* CORYZA, s. f., **coryza**, (κόρυζα, it. **corizza**, fr. **coryza**); inflammatione a membranei mucosa d'in fossele nasali, (vedi si *cataroniu*).

COSA, s. f., **falx**, falce, instrumentu de taiatu fenu, granu, ordiu, etc.; (vedi si in Glossariu *cosa;* compara si participiulu **cusus, cusa, cusum**, de la verbulu **cudere** = batere, care se dice mai vertosu despre metallu; *cos'a* e cea mai batuta d'intre tote celle facute de metallu si in specie de ferru.

COSACELLU, s. m., deminutivu d'in *cosacu.*

COSACU, s. m., pl.-*i*, specia de pesce micutellu, cu spinarea curbata in forma de *cosa.*

COSARIU (si *cosasiu*), s. m., **feniseca**; care si face una maiestría d'in taiarea cu *cosa* a fenului si a altoru cereali.

COSASIU, s. m., vedi *cosariu.*

COSENU, s. m., vedi *cosinu.*

COSERE, *cosui, cosutu*, v., **consuere, suere**, (it. **cucire**, isp. **coser** si **cusir**; prov. **coser, cozir** si **cuzir**, fr. **coudre**; d'in *co*=*con* si *suere*); a prende cu acia petrecuta prin urechi'a unui acu buccati de pannura, de pandia, de pelle, etc., spre a face vestimente si alte lucruri utili: *a cose una camesia, mai multe camesie si parechie de braccine pre fiacare di; a cose una rochia, a cose nasturi; se cosu si plagele sau spanticaturele facute in pellea omului;* — in speciale: *a)* a face flori cu aculu, a allege, a depinge cu aculu: *vestimente cosute cu firu de auru; gulleru cosutu, camesie cosute cu metasse si fluturelli de auru; b)* a carpí, a reparà ce s'a ruptu sau *descosutu; — a cose pre cineva:* α) a cose sau carpí vestimentele si mai vertosu albiturele lui: *Românulu se crede nefericitu candu n'are una consorte care se lu cosa si se lu spelle;* β) a carpí una plaga a lui: *a cose pre cellu junghiatu la pantice.*

COSIA, s. f., vedi *cossiu.*

COSIARE, *cosiariu;* vedi *casiare, casiariu.*

COSICIA si *cositia* (cu *s* nesiueratu), s. f., **crines circum tempora plexi**; proprie, deminutivu d'in *coda, coditia*, (cu *d* siueratoriu; compara *orsita* in locu de *ordita*), mica coda de peri implettiti.

COSINU si *cosenu*, s. m., pl.-*e*, sau -*uri*, (it. **coseno**, fr. **cosinus**=[lat. **cosinus**], d'in *co*=*con* si *sinu*=*senu*); *sinulu* complementului unui arcu sau anglu: *cosinulu unui anglu de 30° e sinulu anglului de 60°.*

1 COSIRE (cu *s* nesiueratu),-*escu*,

www.dacoromanica.ro

v., **fenum falce secare, demetere, metere**; a taiá cu *cosa* fenu, granu, ordiu, meiu, etc.; si metaf., *mortea cosesce teneri si betrani*; — *calullu se cosesce*, si taia, si vulnera, si lovesce unu petioru cu altulu.

2 COSIRE (cu *s* siueratu), cumu si derivate : *cositura*, etc., vedi *cossire, cossitura, cossiu.*

COSITIA, s. f., vedi *cosicia.*

COSITORIU,-*toria*, adj., care *cosesce*, **fenisex**, d'in 1 *cosire*, differitu in sensu de *cosasiu.*

COSITURA, s. f., **fenisectio, messura**; actione, dero mai vertosu resultatu allu actionei de 1 *cosire.*

COSIU, s. m., pl.-*re*, vedi *cossiu* sub 2.

COSIUCIU=*cosiutiu* si

COSIULLETIU, s. m., pl.-*e*, deminutive d'in *cosiu*, de care vedi *cossiu* sub 2.

COSMETICU,-*a*, adj. s., (it. **cosmetico-a**, fr. **cosmetique**; d'in *cosmetu*); care serve *cosmetului*, si in genere, care serve la informosetiare, si in speciale, la informosetiare pellei de la facia, ce serve a dá carnationei sanitosa a faciei mai multa rosietia, albetia, molletia si claritate : *saponu cosmeticu, ape cosmetice*; — ca subst. reale : *a)* m. *unu cosmeticu*, composetione sau preparatione ce serve la informosetiare : *suntu cosmetice cari vettema sanitatea*; *a)* f. *cosmetica* (subintellege *scientia* sau arte) ; α) parte a medicinei sau hygienei, care are de obiectu *cosmeticle* ce servu la conservarea formosetiei naturale sau la micusiorarea uritionei corpului; β) arte a *cosmetului.*

COSMETU,-*a*, s., **cosmeta-cosmetria**, (κοσμήτης d'in acea asi-radecina cu κόσμος=*cosmu*); 1. cellu ce are cur'a sau maiestri'a de a orná : la celli antici servii si servele erau insarcinati cu acesta-a; astadi *cosmetu* ar poté figurá mai bene in locu *frisor* si alte assemini corruptioni; 2. la Athene, *cosmetu*=magistratu insarcinatu a veghiá appucaturele juniloru.

COSMICU,-*a*, adj., **cosmicus**, (κοσμικός d'in κόσμος=*cosmu*); relativu la *cosmu* in insemnare de *lume : materi'a cosmica, legi cosmice*; in speciale : *resarittu* sau *appusu cosmicu allu unui astru*, care se face de una data cu appusulu sorelui.

COSMOGONIA, s. f., (it. **cosmogonia**, fr. **cosmogonie**; d'in κόσμος=*cosmu* si γόνος=*genu, origine, nascere*); proprie, origine sau nascere a lumei, luatu insa de regula cu insemnarea de : systeme de credentie sau de scientia asupr'a creationei universului : *cosmogoni'a lui Hesiodu, cosmogoni'a lui Moise*, (vedi si *cosmologia*).

COSMOGONICU,-*a*, adj., (it. **cosmogonico**, fr. **cosmogonique**); relativu la *cosmogonia : systemate cosmogonice.*

COSMOGRAPHIA si *cosmografia*, s. f., (it. **cosmografia**, fr. **cosmographie**; d'in κόσμος = *cosmu* si γράφειν = *descriere*); 1. descriere a cosmului, in cea mai larga insemnare a coventului, cea de *universu* sau *lume in totulu seu*; 2. in intellessu mai strinsu, descriere a systemei nostra solare, in care intra si pamentulu ca *corpu cerescu*; — 3. prin metafore, tractatu, carte, desemnu, etc., ce au de obiectu *cosmografia*, (vedi si *cosmologia*).

COSMOGRAPHICU, si *cosmograficu,-a*, adj., (it. **cosmografico**, fr. **cosmographique**); relativu la *cosmographia* sau la *cosmographu: tractatu cosmographicu.*

COSMOGRAPHU si *cosmografu*, s. m., **cosmographus**, (κοσμογράφος); care scie *cosmographi'a* sau se occupa cu cercetari *cosmographice : cosmographulu se occupa cu speculationi asupr'a lumei sau si numai asupr'a terrei ca corpu cosmicu.*

* COSMOLABIU, s. m., (it. **cosmolabio**, fr. **cosmolabe**; d'in κόσμος=*cosmu* si λαβή = *luare*); instrumentu astronomicu assemine *astrolabiului* sau *pantacosmului*, care serviea mai inainte la luarea altitudiniloru stelleloru si representarea cercuriloru sferei.

COSMOLOGIA, s. f., (it. **cosmologia**, fr. **cosmologie**; d'in κόσμος=*cosmu* si λόγος = *discursu*); scienti'a lumei sau universului, care cerca a descoperí legile ce constitue ordinea si formoseti'a lumei; — cu sensu prin urmare differitu de cellu ce au formele : *cosmogonia* si *cosmographia*;—carte, tractatu de *cosmologia.*

www.dacoromanica.ro

COSMOLOGICU,-*a*, adj., (it. **cosmologico**, fr. **cosmologique**); relativu la *cosmologia* sau la *cosmologu*.

COSMOLOGU, s. m., (it. **cosmologo**); care se occupa cu *cosmologia*.

COSMOPOLITICU,-*a*, adj., (it. **cosmopolitico**); relativu la *cosmopolitu* sau la *cosmopolitismu*: *caritate cosmopolitica; scienti'a e cosmopolitica; idee cosmopolitice*.

COSMOPOLITISMU, s. m., (fr. **cosmopolitisme**); doctrina a *cosmopoliti-loru* (vedi *cosmopolitu*).

COSMOPOLITU,-*a*, adj. s., (it. **cosmopolita**, fr. **cosmopolite**; d'in κόσμος =*lume* si πολίτης=*cetatianu*); proprie, *cetatianu allu lumei*, applicatu inse cu insemnare de: omu ce nu admitte patria, natione sau nationalitate, ci are acea-asi affectione pentru toti omenii si pentru tote terrele: *unu cosmopolitu considera pamentulu intregu si chiaru lumea intrega ca patria a sea*; — si ca adj., *filosofi cosmopoliti, sentimente cosmopolite; commerciulu e cosmopolitu; visulu cosmopolitismului* a ammetitu si capitele unoru-a d'in ai nostri, fora se si dé computu déco a venitu tempulu se se realisedie *visulu*.

COSMORAMA, s. f., pl.-*e*, sau *cosmoramate*, (it. **cosmorama**, fr. **cosmorama**, d'in κόσμος = *cosmu* si ὅραμα = *spectaclu*); 1. spectaclu, tabellu allu lumei; 2. cadre sau serie de cadre ce prin effec'u opticu representa ochiului parti insemnate alle lumei; locu sau incapere unde se espunu assemini tabelle, (vedi si *panorama*).

COSMU, s. m., κόσμος (compara si lat. **cosm**, it. **cosmo**; d'in κοσμέειν = *ornare*, *informosetiare*); 1. ornatu, sau ornamentu, decore, formosetia fia materiale sau morale; ordine; de ací: 2. ordine a universului sau lumei, lumea insasi sau universulu; 3. titlulu unei carte a celebrului invetiatu germanu *Humboldt*.

COSORELLU, s. m., pl.-*e*, deminutivu d'in *cosoru*.

COSORIRE,-*escu*, v., **falcula secare, arbores putare; dicteriis petere, irritare**; 1. a taiá cu *cosorulu*, vorbindu de arbori si in speciale de vitia, a curatiá, a emundá; 2. metaforice, a attinge cu vorbe impungutorie, a muscá, a impunge, a supperá.

COSORITURA, s. f., resultatu allu actionei de *cosorire*.

COSORU, s. m., pl.-*e*, **falcula, falx vinitoria**; proprie, deminutivu d'in *cosa*, (vedi si *cesoriu*), appleçatu inse cu insemnarea speciale de: instrumentu in forma de falce sau *cosa*, mai micu decâtu *cos'a*, care serve la taiatu ramurele uscate sau lussurianti alle planteloru si mai vertosu alle vitiei.

COSSA, s. f., **coxa**; acellu-asi cu populariulu *copsa*; de ací:

* COSSALE, adj., (fr. **coxal**); relativu la *cossa* sau *copsa*.

* COSSENDICE, s. f., **coxendix**; 1. in acea-asi insemnare cu *cossa* sau *copsa*; 2. in speciale, ossulu copsei, care lega petiorulu de trunchiu.

COSSINA, s. f., deminutivu d'in *cossia*; vedi *cossiu* sub 1.

COSSIOSU,-*a*, adj., plenu de *cossi*, (vedi *cossiu* sub 1).

COSSIRE,-*escu*, v., **deglubere, decorticare, inflare, tumere, turgescere**; d'in *cossiu*: 1. in insemnarea de sub 1 a coventului *cossiu*: *a)* ca intr., sub forma refles. *a se cossí*, a face *cossiu* sau *cossi*, a se inflá, a se besicá, a face besîce: *mi s'a cossitu ţota faci'a; panea s'a cossitu forte tare; candu dupo ploia urmedia mare caldura, faci'a pamentului se cossesce*; *b)* trans., a face se dé *cossiu* sau *cossi*, a besicá, a inflá: *a cossí spinarea cuiva*, a lu bate de i se infla si i se iea pellea de pre spinare; 2. in insemnarea de sub 2 a coventului *cossiu*, a luá pellea, a bellí, vorbindu despre animali; a luá scorti'a vorbindu despre plante, fructe, etc.: *a cossí unu meru, una pruna, unu mnellu*, etc.

1 COSSITORIU,-*toria*, adj. s., care *cossesce* sau se *cossesce*.

2 COSSITORIU, s. m., **stannum, cassiterus**, (κασσίτερος); metallu albu cu multu mai usioru decâtu plumbulu, *stannu*.

COSSITURA, s. f., resultatu allu actionei de *cossire*.

COSSIU, s. m., 1. cu pl. *i*, *cossiu*=

www.dacoromanica.ro

cossus, tumor, tuberculum, pustula, (compara si it. **cosso**): 1. mica inflatura, bessica ce esse mai vertosu prè facia si care se crede effectu allu umoriloru acrimoniosi sau allu ferberei sangelui: *cu faci'a plena de cossi; unu cossiu coce, sparge si se trece, pre candu alti cossi mai multi si mai rei mi essu necormatu;* prin estensione si metafora: *cossi de pre pellici'a certoru fructe;* — in limb'a classica, **cossus** insemna: *a)* specia de larve, de cari, de sub scorti'a certoru arbori; apoi: *b)* cretitura sau inflatura produssa in scorti'a arboriloru prin aceste larve; si prin estensione, cretitura sau inflatura a pellei omului; in insemnarea de sub *a*, e de applecatu si in limb'a nostra forma *cossu*, lassandu pentru insemnarile descrisse la inceputu form'a *cossiu*, derivata d'in *cossu* si corresponditoria cu un'a lat. (=**cossus**), d'in care si form'a feminina: *cossia*=**pustula, pellicula, folliculus, cortex, putamen,** etc. = besicutia, pellicella, scortia, *coja*: *cossi'a teliului*, (vedi inse si *coja*); de aci transitionea pare usiora la urmatoriulu: 2. cu pl. *re, cossiure*, sau *cossiuri*, candu *cossiu*=**captus, receptaculum, vas, corbis, infundibulum, fornus,** etc. = receptaclu, vasu, capacitate ore care, cumu: *a)* corbe sau corfa, panariu sau paneriu: *cossiu de pome, de albiture; b) cossiu de mora*, in care se punu granutiele de macinatu: *a bagà in cossiu* = a incepe se macinè; *c) cossiulu carrului*, corpulu, capacitatea in care se incarca celle de carratu; *d) cossiulu corpului*, trunchiulu sau mai bene bassinulu, cavitatea formata de coste si pantice, etc *M.*

COSTA, s. f., **costa,** (ital. port. prov. **costa,** isp. **cuesta,** fr. **côte**); 1. un'a d'in arcurile de ossu irregularie, cari inchidu celle doue laturi alle peptului animaliloru: *femin'a fu facuta d'in una còsta a omului addormitu; coste de callu, de bou, de mnellu; a jacè pre coste, a si rupe una costa sau mai multe coste; a mancà coste de mnellu;* si pentru auimale mai mice: *costele pescelui;* 2. prin estensione, un'a d'in celle doue laturi, laturea derepta si laturea stanga, formata de mai multe *coste: a dormì numai pre cost'a derepta, nu e bene a dormì numai pre una costa, a se intorce candu pre una costa candu pre alt'a;* — parte a laturei, desc tulu, iliele: *si unulu d'in ostiani impunse cost'a lui;* — proverb.: *a bate la trei coste* = a bate forte reu; — 3. prin metafore: *a)* fia care trabe ce se implanta in carin'a navei si formedia orecumu sceletulu navei, cumu si tote aceste trabi impreuna si paretele sau laturea navei sau altui vasu de plutire: *a lovì vasulu in cost'a derepta; b)* clinu sau clivu clemente, lature inclinata a unei inaltime: *cost'a marei, cost'a collinei, cost'a vallei, cost'a riului; unu monte, precumu are petiore, crescetu, fronte, dosu, asià are si coste; amendoue costele collinei sunt plantate cu vitia de viia; c)* laturea unei armata: *a lovi armata inimic'à in costè:* 4. proverb: *a si dà coste*=a se intellege in ascunsu in detrimentulu dereptului, in contr'a cuiva, si in genere, a se iutellege, a se invoì, a se uni, etc.; *a pune cuiva sull'a in costa* = a lu constringe cu mare violentia, *a pune pre focu*, cumu se dice inco.

* COSTALE, adj., (ital. **costale**); de *costa*, relativu la *costa* de animale: *nervi costali, vertebre costali.*

COSTARE, *costatoriu*, vedi *constare, constatoriu.*

COSTELLA, s. f., deminutivu d'in *costa*, (vedi si *costellivu*).

COSTELLIVU, -*a*, adj., **macilentus, macie torridus; aridus, durus; illepidus, insulsus;** proprie, cui se vedu *costelele* sau *costele*, si de aci: 1. fora carne pre osse, uscativu, macilentu: *omeni costellivi, muiere costelliva;* 2. vorbindu de fructe, cari au coja forte grossa si dura, éro mediu forte pucinu: *multe nuci sunt costellive; semburii de oliva sunt costellivi;* de acì: 3. metaforice, aridu, duru, seccu, fora mediu, fora succu, fora gratia, nesaratu, etc.: *costellivu e acestu omu, costellive sunt si vorbele lui.*

COSTICIA si **costitia,** s. f., **costula;** deminutivu d'in *costa: costicie* de *porcellu, de mnellu.*

COSTISIARE, v., **oblique ire; obliquare;** a merge *costisiu*, a face *costisiu;* applicatu mai vertosu in form'a partic,

www.dacoromanica.ro

costisiatu : coperimentu tare costisiatu, (compara it. **costeggiare**).

COSTISIATU,-*a*, part. adj., vedi *costisiare*.

COSTISIORA, s. f., vedi *costicia*.

COSTISIU,-*a*, adj. adv. s., în *costa* sau de *costa*, in *laturi* sau de a *laturi* : 1. ca adj., *a)* **obliquus, trauversus, lateralis**=care nu are directione inainte sau in facia sau care nu tine lini'a derepta, ci appuca a laturi sau vine de a laturi ori in laturi : *attacu costisiu, cautatura costisia; b)* **acclivus, declivus, propensus**=inclinatu, applecatu : *coperimentu fortc costisiu; ripele fluviului sunt acollo usioru costisie;* 2. ca subst. m. reale, *costisiulu*=**obliquitas, declivitas, elivus**=ceva *costisiu* in amendoue insemnările principali alle adiectivului, adeco : ceva oblicu si ceva inclinatu; 3. ca adv., **oblique, propense** : *a mcrge costisiu, a cautá costisiu.*

COSTITIA, s. f., vedi *costicia*.

COSTREIU, s. m., specia de planta, esplicata in Dictionarie prin : **ægilops**, germ. **wilder haber**, fr. **coquiolle**.

COSTU, s. m., vedi *constu*.

COSUTORESSA si *cusutoressa*, s. f., **sarcinatrix, quæ acu pingit;** femina care essercita maiestri'a de *a cose* albiture, si in speciale, a le *cose* cu elegantia, a le inflorá.

COSUTORIA, s. f., vedi *cosutoriu*.

COSUTORIU,-*toria* si *cusutoriu*, adj. s., **sartor, sutor;** care *cose : cosutori de vestimcnte barbatesci; cosutori'a camesieloru vostre*, si prin urmare *cosutoria* cu sensu differitu de *cosutoressa;*—s. f. abstr., *cosutoría* : *a)* maiestría de *cosutoriu* sau de *cosutorcssa; b)* stabilimentu de *cosutoriu* sau *cosutoressa*.

COSUTU,-*a*, si *cusutu*, d'in *cosere* : 1. part. pass., *camcsie rcu cosute;* 2. supinu : *ace de cosutu camcsie;* 3. subst. abstractu *cosutulu vestimcntcloru costa multu.*

COSUTURA si *cusutura*, s. f., **sutura, sartura** (compara si it. **costura** si **cucitura**, isp. **cosedura**); actione de *cosere*, déro mai vertosu modu si effectu allu *coserei : vcstimentulu e rcu cosutu, pentru o dc dcparte i se vede cosutur'a;* si cu intellessu de *maiestría a cosutoriului* sau *cosutoressei.*

COTARE si *cutare*, adj. s., **talis, quidam, hic et ille**, (compara it. **cotale**, compusu ca si allu nostru, d'in *co* = *con* si *talc* = *tare*, de unde si *atare, acotare*); 1. in acea-asi insemnare cu *atare* sau *acotare* = de assemine calitate sau natura : *cotari omeni, cumu erau anticii Romani;* in acestu intellessu mai raru, ca mai desu inse : 2. cu insemnarea de *ore-câre*, cineva sau ceva anumitu, déro pre care in momentu nu scimu sau nu vrému a numí : *spune co cotare copillu te a batutu; a vorbí de cotari omeni si de cotari evenimente;* de ací repetitu : *cotare* si *cotare*=cestu-a si cellu-a anume, unulu si altulu anume : *cotari omeni facu asiá, cotari altamentre;*—si ca absolut. ca subst. sau pronume : *cotare a venitu, cotarc n'a venitu;* — se declina ca si *care* : s. N. Acc. *cotare*, Gen. Dat. *cotarui* si f. *cotarei;* plur. N. Acc. *cotari;* G. Dat. *cotaroru : cotare omu sau fcmina, cotari omeni sau femine; cotarui omu, cotarci fcmina; cotaroru omeni sau fcminc.*

COTARIA, s. f., vedi *cotariu*.

COTARIU,-*a*, adj. s., relativu la *cote* sau la *cotu* : 1. la *cote : fodina cotaria*, d'in care se taia si scote *cote;* de aci absol. *cotaria*, s. f. = fodina *cotaria;* 2. la *cotu* cu insemnarea de mesura, luatu de regula ca s. m. personale, *cotariu : a)* care face sau vende *coti* de mesura; *b)* cellu ce scie *cotí*=mesurá cu *cotulu* vasele, buti, butonie, etc.

COTE si *cute*, s. f., **cos-cotis, cautes**, 1. veri-ce petra tare, dura, si de ací, massa de aseminea petra, rupe sau stana, stanca ascutita; in acestu sensu e de preferitu form'a : *cautc*=**cautes**; 2. in speciale, petra de ascutitu instrumente taiose; buccata de assemine petra, cu care se ascutu instrumeutele taiose : *a ascutí securea, cos'a, cosorulu, spat'a pre cote sau cu cotca;* metaforice : *studiulu scienticloru c cotea mcntci:* 3. prin metafore, trasse parte de la ascutisiulu produssu prin *cotc*, parte de la *vcrgelc* ce *cotca* lassa pre lamin'a ascutita : *a)* vérga, dunga, carrare, linia de alta colore, etc. :

www.dacoromanica.ro

linea, stria, virga, si in speciale, vérga la pane, vêna mai negra ce se observa in pane si care provine d'in caus'a co coc'a a remasu pre acellu locu necopta si aposa; *b)* vérga aduncata, stria de pre scorti'a certoru arbori si alte plante, si de ací: *c)* mica canale, in unu lemnu **canaliculus,** in care se imbucca sau se misca unu altu lemnu; *d)* la vestimente si in genere la pandia, pannura, etc., **ruga, sinus**=cretitura, indoitura, etc.: *vestimentu cu cuti sau fora cuti; a face cuti; a nu face neci una cute;*—in acestu intellessu si cu form'a *cuta: cutele vestimentului;* si asiá *cuta* ar fi in relatione de origine cu 2 *cuti*=**cutis,** d'in care si: *cuteia* sau *cutía, cutariu, cotetiu,* etc. M.

COTECIU si *cotetiu* s. m., pl. *-e,* **stabulum gallinarum, canum,** etc., **nassa viminea vel arundinea;** implettitura de nuelle sau de arundini, staulu de scandure, etc., in care se inchidu: *a)* gaine si alte passeri; *coteciu de gaine* = *gainariu sau gainaría; coteciu de porumbi* = *porumbariu sau porumbaría, c)* cani, porci, etc.: *coteciu de porci*=*porcaretia; coteciu de cani*=*canaría;*—implettitura de nuelle sau de arundini, care inchide callea pescelui sau serve a prende pesce: *coteciu de pescc,* (vedi *cote* la finitu). M.

COTEIU, s. m., vedi *cotelliu.*

COTELLICIU,*-a* adj. s., cui place a *cotellire.*

COTELLIRE,*-escu,* v., **scrutari; porcontari; furari** (d'in *cotellu,* deminutivu d'in *cotu* ca mesura de vase, proprie: a luá mesura cu *cotulu,* a mesurá cu cotulu, si de ací): a scrutá, a cautá cu amenutulu, a cercetá; metaforice, a cercetá, sau descose pre cineva; a cautá se fure, se puna man'a pre ceva.

COTELLIU (cu *l* tare moiatu: *coteiu*), s. m., **catulus; canis minor;** câne mai micu, de mica statura (in locu de *catelliu* de acea-asi origine cu *catellu, catella*).

COTHURNU, s. m., vedi *coturnu.*

COTIDIANU,*-a,* adj., **quotidianus,** (ital. **cotidiano** si **quotidiano**); de tota diu'a, de fiacare di: *panea cotidiana, rogationi cotidiane;*—d'in *cotidia*=**quotidie**=pre tota diua, in tote dillele, compusu d'in 2 *cotu* si *di.*

COTIGA si *cotica,* s. f., **birota; cesium;** birota, carrucia cu doue rote, (vedi *cote* cotra finitu si compara it. **cotica**).

COTINECIA, si *cotinetia* sau *cotenetia,* s. f., **suile; casa, tuguriolum;** 1. staulu de porci, *porcaretia;* 2. in genere, incapere misera, (vedi *cote* cotra finitu si compara it. **cotenna;** vedi si 2 *cute*).

COTIOFANA, s. f., vedi *caracatia.*

COTIRE,*-escu,* (cu *t* pre a locurea nesiueratu, pre alte locuri siueratu), v., **deflectere, sinuare vel sinuari; cubito ferire, pulsare, trudere; pannum vel vas metiri;** d'in *cotu:* 1. a face *cotu,* a se curbá, a se arcá, a nu tiné lini'a derepta: *acollo callea cotesce la derept'a; iepurii urmariti de cani cotescu in tote partile;* in acellu-asi sensu si refless. *a se cotí: callea nu merge dereptu, ci se cotesce tare in mai multe locuri;* de ací si part. *cotitu,* nu numai cu intellessulu passivu de la urmatoriele insemnari, ci si cu intellessulu d'in acestu paragrafu, luatu aprope ca adj., *ripele cursuriloru de apa sunt cotite:* metaforice, *a cotí*= a cautá supterfugie;—2. ca trans., *a)* cu insemnare analoga cellei de la 1.: α) *a cotí callea,* a luá alta directione, a appucá in alta parte; β) *a cotí unu promontoriu.* a merge in giuru pre longa ellu; *a cotí unu monte, una collina, unu lacu,*etc., si: *a cotí pre dupo monte;* metaforice: *a cotí unu obstaclu, una difficultate, unu periclu,* etc., a le evitá, a dá pre a laturi de elle; *b)* a loví cu *cotulu manei,* si de ací, a loví, a imbrancí, a supperá, etc.; *c)* a mesurá cu *cotulu* de mesuratu stofe sau vase: *a cotí una bute; a cotí buccat'a de pandia.*

* COTISARE, v., (fr. **cotiser,** d'in *cota,* de care vedi la 2. *cotu*); a fissá *cot'a* ce se cade se dé cineva spre a formá una summa de bani ce se ceru pentru certe spese: *amicii se cotisara spre a immormentá pre amiculu loru.*

COTISATIONE, s. f., (fr. **cotisation**); actione de *cotisare: cotisatione voluntaria, fortiata.*

COTISIU,*-a,* adj. s., **sinus, sinuatio; sinuosus, flexuosus;** d'in *cotu:* 1. adj.

www.dacoromanica.ro

curbu, arcatu : *callea cotusiă;* 2. s. m. reale, curbatura, cotitura.

COTITU,-*a*, 1. part. d'in *cotire*, 2. supinu, *cotu*, de *cotitu butile;* 3. subst. abstr. *cotitulŭ butiloru.*

COTITURA, s. f., actione de *cotire*, si resultatu allu *cotirei : cotiturele callei, ripeloru cursului de apa; a supperá pre cineva cu cotiturele selle; cotitur'a vasului;* si metaforice : *cotitura* = supterfugiu.

COTOIRE, *cotoiu*, vedi *catonire, catoniu.*

COTORU, s. m., pl.-*e*, **caulis, manubrium;** 1. stelu sau fustellu de planta : *cotorulu cucutei;* parte d'in acestu fustellu ce remane in pamentu dupo ce se taia plant'a : *cotorele planteloru mai grosse sunt periculose, co potu impunge si vulnerá;* 2. manerŭ, coda de care se appuca si se tine unu instrumentu : *cotorulu securci,* (transformatu d'in *coturu*, ca si *poporu* d'in *popuru*; éro *coturu* pare a fi acellu-asi cu *coduru*, cumu dicu Macedoromanii in locu de *codru*, essitu d'in acea-asi origine cu **codex** sau **caudex;** vedi *codru* si *codice*).

COTRA, prep. (dupo localitati si : *càtra, càtre, càta;* vedi si *contra* si *cuta*); **contra, versus, adversus, erga, ad, in;** 1. in insemnare locale, pr. *cotra* arréta obiectulu in faci'a carui'a sta sau se misca altu obiectu : *a)* cu miscare, in concurrentia cu *spre*, espremendu nu tint'a directa la care vre cineva se adjunga, ci numai tint'a de directione approssimativa : *a appucá cotra monte, cotra appusu, cotra Giurgiu, cotra media nopte; a si intorce faci'a cotra resaritu, a si intorce ochii cotra cineva*, etc., si : *a appucá spre monte*, etc.; *b)* fora miscare : *a ingenuchiá si a se inchiná cu faci'a cotra resaritu*, si : *cu faci'a spre resaritu; omulu ce cauti siede cotra casarma;* 2. in insemnarea temporale, in concurentia cu *spre, sub, pre* sau *pre lu, aprope de*, etc., espremendu de asseminea cu approssimatione obiectulu temporale : *cotra mediulu noptei* = aprope cu : *spre mediulu noptei; cotra sera* = aprope cu : *sub sera:* asia si : *cotra finitulu vietiei, cotra reversatulu dioriloru;* 3. ca obiectu indirectu la verbe si adiective : *a strigá cotra Domnedieu; a scrie cotra amicì*, differitu si de : *a scrie la amici*, si de : *a scrie amiciloru;* asiá si : *a vorbí cotra amici; a se portá bene cotra toti*, differitu de : *a se portá bene cu toti; ferbenti pentru voi rogatori cotra Domnedieu;* inse neci *la*, neci una alta espressione nu pote neci approssimativu supplení pre *cotra* in frasi ca : *numerulu patru sta cotra optu, precumu sta si cinci cotra diece;* 4. ca attributu la substantive trasse d'in verbe construite cu *cotra* : *portarea tea cotra amicì, plecarea vostra cotra monte, rog'a cotra Domnedieu:* si la substantive trasse d'in verbe construite cu accusative : *amorea si respectulu cotra parenti*, care cu verbu ar soná : *a amá si respectá parentii;* 5. locutioni particulari : *a)* espressionea : *cotra acestea* = afora de acesta-a, pre longa acesta-a; *b) de cotra* se pune, pentru claritate, in locu de simplulu si regulatulu *de* : *incarcati de daruri de cotra toti, despoiatu de tota averea de cotra filii;* inse *de cotra* se applica si ca oppositu la simplulu *cotra* : *de cotra resaritu a se intorce cotra media nopte:* —6. sub form'a *cotràu* (vedi *contra*), se applica numai ca adv. interrogativu, insocitu de regula cu prep. *in* : *in contrau* = **quoversum, quorsum,** spre a intrebá de obiectulu in directionea carui-a se face miscare : *in cotrau ati plecatu?*—pentru obiectulu directionei opposite se pone si *de* : *de in cotrau* sau *d'in cotrau* = **undo,** inse cu mai mare precisione de câtu lat. **unde,** care = si cu *de unde* : *de incotrau veniti?*—ca tote interogativele, (vedi *care, candu, ce*) : *a) in contrau* si *de in cotrau* se applica si ca relative : *de in cotrau vinu eu, intr'acollo mergeti voi; in cotrau appucu, totu de reu dau; b)* dau adverbie simple sau relative *incotrauva* = **aliquo,** *de incotrauva* = **alicunde,** differite inse in sensu de : *undeva* si *de undeva; veri in cotrau* = **quovis, quolibet, quocunque,** differitu in sensu de *veriunde*, etc.

COTRAU, *in cotrau* vedi *cotra.*

1 COTU, s. m., pl.-*cote* (si coti, *coturi*, de care vedi mai diosu) : 1. cu pl. *cote*,

www.dacoromanica.ro

parte de la man'a omului, si a nume : *a)* **cubitus** (it. **cubito** si **gonito**, isp. **codo** si **codo** port. **coto** prov. **coide** si **code**, fr. **coude**), commissura sau inchiaiatura a braciului cu lacertulu, care permitte mânei a se curbá in intru si a appucá cu braciele: *cotulu mânei drepte; cotulu e pentru mâna ce e genuchiulu pentru petioru; b)* **ulna**, parte a mânei de la *cotu* in intellessulu precedente peno la palma braciului proprie dissu, partea inferiore a braciului luatu in intellessu largu;—proverb: *de insoratu si de cote golle se nu se vaiete nemene;* de ací: *unu cote golle*, ca subst., care n'are nemica, neci macariu cu ce se se imbrace bene, *unu descultiu;*—2. cu pl. *coti*, **ulna**, mesura de lungime, ce serve la mesurare de pandia si alte materia pentru vestimente : *doi coti de pandia; buccata de pannura de diece coti;* applecatu si la mesurare de alte longitudini : *muru inaltu de diece coti, grossu de patru coti; a dá cu cotulu : a)* a mesurá cu *cotulu; b)* cu intellessu reu, a mesurá reu, si in genere, a nu avé mesura, a se portá si lucrá fora mesura si fora covenientia, (vedi si la urmatorulu) : 3. cu pl. *coturi; a)* mesura pentru capacitatea vaseloru de licide : buti, butonie, etc.; *b)* **flexus**; **sinus**=parte curbata, locu unde se curba ceva : *cotulu vallei, ripei, callei*, etc.; *coturele tortuosei calle.*

2 COTU,-*a*, adj. s., **quotus-a-um**; interrogativu prin care se intreba despre ordinea ce occupa unu ce, in acellu-asi sensu cu perifrasea : *allu câtele*, (vedi *câtu*), care s'a applicatu peno acumu, in limb'a nostra, numai in forma de substantivu : *a)* masc. *cotu-lu*=*câtu-lu* (vedi *câtu*); *b)* fem. *cota* = *parte cota*, parte ce cade cuiva se solva d'in una summa orecare, (compara fr. **cote**).

COTULA, s. f., vedi *cotyla*.

COTUNU, vedi *catonu*.

COTURNATU si *cothurnatu*,-*a*, adj., **cothurnatus**; proprie part. d'in unu verbu *coturnare* sau *cothurnare*=a mumí sau incaltiá cu *coturni*, si de ací *coturnatu* =incalciatu cu *coturni*; prin metafora, *coturnatu* = tragicu, mare, sublime : *espressioni coturnate.*

COTURNICE, s. f., **coturnix**; in forma, acellu-asi coventu cu popularíulu *poturnichia* (= *poturnicla* in locu de *coturnicla*=**coturnicula**), inse cu sensu differitu, insemnandu passerea ce pre une locuri se chiama *prepellitia*, éro pre alte locuri se dice *pipellacu.*

COTURNU si *cothurnu*, s. m., pl.,-*i*, **cothurnus** (κόθορνος, vedi si *conduru* sau *condoru* in Glossariu); 1. calciamentu ce copere totu petiorulu, cumu cibotele de venatore; calciamentu inaltu, cu tocuri inalte; 2. in speciale, calciamentu ce incalciau pre scena actorii tragici, in opposetione cu *soccu* = calciamentu pentru actorii comici; de ací, *coturni*= tragedia, stylu sublimu, etc.

* COTYLA si *cotula*, s. f., **cotula** si **cotyla**, (it. **cotila**, fr. **cotule** si **cotyle**, grec. κοτόλη; popularíulu *cetura*=*citura* sau *ciutura* pote fi in legatura de origine cu κοτύλη); 1. in genere, cavitate, capacitate, vasu; 2. in specia : *a)* micu vasu, ca mesura la Romani si Greci, diumetate de *sestariu* romanu; *b)* cavitate a unui ossu in care se imbucca capitulu altui ossu; *c)* cu acea-asi insemnare speciale ce are si form'a *cotyledone.*

COTYLEDONARIU,-*a*, adj., (fr. **cotylédonaire**, it. **cotiledonare**); relativu la *cotyledone: corpu cotyledonariu*, massa formata de *cotyledonii* certoru plante.

* COTYLEDONE, s. m., **cotyledon**, (it. **cotiledone**, fr. **cotylédon**, grec. κοτυληδών); proprie, forma augmentativa d'in *cotyla*, applecata inse cu insemnarile speciali de : 1. parte essentiale a sementiei plantei si in parte a *embryonelui*, compusa d'in unulu sau mai multi lobi, de unde si numirea de *lobu seminale : cotyledoncle e orecumu mammell'a sau titi'a tenerei planta;* 2. lobi ce formedia placent'a in uterulu certoru animali; 3. genu de plante d'in famili'a crassulacieloru, *decandria pentagynia* lui *Linneu*, d'in cari speci'a cea mai connoscuta e *buriculu Venerei* = **umbilicus cotyledon** lui *Linneu*, cu frundie *concave*, de unde si numirea loru, (vedi si *cotyla*).

* COTYLEDONEU si *cotyledoniu*,-*a*; adj., (it. **cotiledoneo**, fr. **cotylédoné**),

www.dacoromanica.ro

relativu la *cotyledone*, care are *cotyledone*, in insemnarea coventului de sub 2.

* COTYLOIDE, s. f., (it. **cotiloide**, fr. **cotyloïde**); ceva cu forma de *cotyla*, si in speciale, cavitate a ossului iliacu, a cossendicei, in care se imbucca femurele.

* COTYLOIDEU si *cotyloidiu*,-*a*, adj., (it. **cotiloideo**, fr. **cotyloïdien**); relativu la *cotyloide : legamentu cotyloidiu, incavatura cotyloidia.*

COVATA, *covatella;* vedi *cavata, cavatella.*

COVERGA, s. f., **vimiuea vel frondea casa;** umbrariu de nuelle si frundie, de arundini, etc.; colliba, etc. (Alta forma corrupta d'in *coperta*).

COVERGUTIA, s. f., deminutivu d'in *coverga.*

COVORU, s. m., pl.-*e*, **tapes;** scortia elegante de asternutu pre podella, pre patu, etc., *tapetu.* (Alta forma corrupta d'in *coperiu*).

COVRIGARE, v., vedi *incovrigare.*

COVRIGU, s. m., pl.-*i*, **circulus panis, casei,** etc.; cercellu, cercu micu de pane, de casiu si de alte lucruri de mancare. (Compara pentru forma latinesculu **colubra,** pote inse fi si d'in *co-veriga*).

COVRU, s. m., **cubile, latibulum;** culcusiu, si in speciale, culcusiu de bestia selbatica: cuibu, gaura, etc. (in locu de *covuru*, transformatu d'in *coburu* = *cobulu* = [**cubulus**], deminutivu d'in *cubiu* sau *cuibu;* compara it. **covolo** si **covile**, isp. **cubil**, lat. **cubile**, tote d'in *cubare*). *M.*

* CRABRONE, s. m., **crabro;** specia de insectu, **vespa crabro** lui *Linneu*, inimica albineloru; de ací si: albina mascula, connoscuta pre a locurea sub numele de *trêntoru.*

CRACA, s. f., **ramus, ramulus;** ramu si ramura de arbori si arborelli, (forma feminina d'in *cracu*); braciu sau ramu de riu, etc. *M.*

CRACANA, s. f., vedi *cracanu. M.*

CRACANARE, -*ediu*, v., **bifurcare; varicare, divaricare;** a deschide *cracanele*, a departá unulu de altulu *cracii* unui animale sau *cracii*, braciele, etc., unui instrumentu ce are assemini parti; de ací, a assediá bene pre petiorele selle unu obiectu cu petiore, cumu unu tripodu, de essemplu. *M.*

CRACANATU, -*a*, part. d'in *cracanare.*

CRACANATURA, s. f., actione de *cracanare* si resultatu allu acestei actione.

CRACANIRE, *cracanitu, cracanitura;* camu in acellu-asi intellessu cu *cracanare, cracanatu, cracanitura.*

CRACANU, -*a*, adj. s., care are *craci* (vedi *cracu*), luatu mai vertosu ca substantivu : *a)* personale, *unu cracanu* = *unu omu cracanu* = = cu *craci* mari, lungi si reschiarati; *b)* reale, m. *cracanu, unu cracanu*, pl. *cracane*, si f. *cracana*, unu obiectu cu *craci*, unu vasu cu craci, unu tripode, una cratitia, etc., *a pune cracanele pre focu si a spendiurá caldarea de elle;* si cu intellessulu de *cracu* de omu mare si lungu, disproportionatu : *ce cracane la omulu acestu-a ! M.*

CRACIRE, -*escu*, v. **crura dimovere, divaricare;** a departá *cracu* de *cracu*, vorbindu in speciale de omu si de alte animali, *a se rescrací*, a deschide si departá tare petioru de petioru; si refl., *a se crací* = a si deschide *cracii* tare. *M.*

CRACOSU, -*a*, adj., 1. d'in *craca*, plenu de *crace*, **ramosus** = *ramurosu* sau *ramosu;* 2. d'in *cracu*, cu lungi *craci*, lungu in *craci*, vorbindu in speciale de omu.

CRACU, s. m., pl.-*i*, **crus, pes, ramus;** 1. parte a corpului omenescu; membru inferiore in totulu seu, petiorulu de la copsa peno la calce; ossulu acestui membru : *unulu scurtu in corpu, si lungu in craci, altulu scurtu in craci si lungu in corpu;* applecatu si la alte animali; 2. applecatu si la alte obiecte assemini petiorului : *cracii compassului*, petiorele sau braciele; *unu cracu de munte; cracii unei cracana*, petiorele cracanei, (din acea-asi origine cu latin. **crus**, si chiaru cu form'a mai appropiata de sanscr. **crank;** compara si *cranca* sau *cranga*). *M.*

CRACUSIORU, s. m., pl.-*i*, deminutivu d'in *cracu.*

CRACUTIA, s. f., deminutivu d'in *craca.*

CRAMBE, s. f., **crambe** (it. **crambe**, fr. **crambe;** gr. κράμβη); genu de plante d'in familia *cruciferelor.*

www.dacoromanica.ro

CRAMPEIU, s. m., vedi *crumpeiu*.

CRANCA si *crânga*, *grangutia*; vedi *craca*, *cracutia*. *M.*

CRANCU si *crângu*, s. m., pl.-*re*, **lustrum**, **cædua silva**; padure mica de taiatu sau in taiare, (d'in acea-asi fontana cu *cranca* sau *cranga*);—si cu insemnarea figurata ce are *cracu*=bratiu, ramu, etc., de riu, spre essemplu.

CRANICU,-*a*, adj., (ital. **cranico**, fr. **cranique**); relativu la *craniu : vertebre cranice*.

CRANIOGRAPHIA si *craniografia*, s. f., (fr. **crâniographie**; d'in κράνιον = craniu si γράφειν=*descriere*); descriere a craniului.

CRANIOGRAPHICU,-*a*, adj., relativu la *craniographia* sau la *craniographu*.

CRANIOGRAPHU si *craniographu*, s. m., (fr. **crâniographe**); care se occupa cu *craniographi'a*.

CRANIOLOGIA, s. f., (it. **craniologia**, fr. **crâniologie**; d'in κράνιον=*craniu* si λόγος=*discursu*); connoscentia si espositione a connoscentiei protuberantieloru craniului, dupo cari se crede co se potu çonnosce inclinationile si desposetionile morali alle omului.

CRANIOLOGICU,-*a*, adj., relativu la *craniologia* si la *craniologu*.

CRANIOLOGU, s. m., (it. **craniologo**, fr. **crâniologue**); care se occupa de *craniologia*, care scie sau crede co scie *craniologia*.

CRANIOMETRIA, s. f., (ital. **craniometria**; d'in κράνιον=*craniu* si μέτρον=*mesura*); arte de a reduce, prin formule mathematice, variele grade de capacitate a craniului, la unu numeru de specie.

CRANIOMANTIA, s. f., (fr. **crâniomancie**; d'in κράνιον=*craniu* si μαντεία =*divinatione*); pretensa arte de a deviná dupo craniulu omului.

CRANIOSCOPIA, s. f., (ital. **cranioscopia**; d'in κράνιον = *craniu* si σκοπεῖν =*essaminare*); esplorare a craniului cu scopu de a connosce dupo form'a lui despositionile morali alle omului, si prin urmare affinu cu *craniologia*.

CRANIOSCOPICU,-*a*, adj., relativu la *cranioscopia* sau la *cranioscopu*.

CRANIOSCOPU, s. m., (ital. **cranioscopo**); care se occupa cu *cranioscopia*.

CRANIOTOMIA, s. f., (it. **craniotomia**; d'in κράνιον=*craniu* si τομή=*taiare*); taiare, dissectione a craniului, studiu anatomicu allu craniului.

CRANIOTOMU, s. m., (ital. **craniotomo**; d'in κράνιον = *craniu* si τομή = *taiare*); instrumentu ce serve a divide craniulu fetului, spre a i micusiorá dimensionile si facilitá nascerea.

CRANIU, s. m., pl.-*e*, (it. **cranio**, fr. **crâne**); ossele ce formedia test'a capului, in care se afla cerebrulu.

* CRANTERIU, s. m., (it. **crantoro**, fr. **crantère**; d'in grec. κραντήρ de la κραίνειν = *a perfectionâ*); unulu d'in celli ultimi denti molari. numitu si *dente de mente*.

CRAPU, s. m., vedi 1 carpu.

* CRAPULA, s. f., **crapula** (κραιπάλη, it. **crapula**; fr. **crapule**); escessu de mancare si mai vertosu de beuture spiritose, betia peno la ammetirea capului si perderea mentiloru; si metaforice, ammetire de verice.

* CRAPULARE, v., (it. **crapulare**, si lat. **crapulatus**); a face *crapula*, a mancá si bee peno si perde mentile; *crapulatu*, imbuibatu de mancare si beutura, ammetitu de betia.

* CRAPULARIU,-*a*, adj., **crapularius**; relativu la *crapula*.

* CRAPULOSITATE, s. f., (it. **crapulositá**); vitiu si statu de *crapulosu*.

* CRAPULOSU,-*a*, adj., **crapulosus**, datu la *crapula : omeni crapulosi si servi pantecelui*.

* CRASSAME, pl. *mine*, **crassamen** si

* CRASSAMENTU, s. m., **crassamentum**; d'in *crassare*, ceva *crassatu*, si in speciale, residuu grossu allu unui fluidu, parte coagulabile a fluidului; — *crassame*, e, cu pucina modificatione, populariulu *grassime*.

CRASSARE, v., **crassare**; a face *crassu*, si prin urmare camu in acea-asi insemnare cu *crassificare*.

CRASSIFICARE, v., **crassificare**, (vedi *crassu* si *facere*); a face *crassu*.

CRASSIFICATIONE, s. f., **crassificatio**, actione de *crassificare*.

www.dacoromanica.ro

CRASSITIA si *crassitate, crassitudine,* s. f., **crassitie, crassitas** si **crassitudo;** stare sau calitate de *crassu.*

CRASSU,-*a,* adj., **crassus,** (it. **crasso,** fr. **crasse**); acellu-asi cu populariulu *grassu,* reunindu inse si nuantiele de *grossu* si *desu,* si appleçandu-se mai multu in insemnari metaforice: *fluide crasse si viscose, aerulu d'in appropiarea terrei e mai crassu; crassa ignorantia.*

* CRASSULA, s. f., (ital. **crassula,** fr. **crassule**), proprie forma feminina d'in *crassulu,* deminutivu d'in *crassu,* applecata inse ca subst. la unu genu de plante *grasse* d'in famili'a *crassulacieloru, pentandria pentagynia* lûi *Linneu.*

CRASSULACEU si *crassulaciu,-a,* adj. (it. **crassulaceo,** fr. **crassulacé**); care semina cu *crassul'a;* de ací s. f. pl. *crassulacie,* familia de plante cari au de typu genulu *crassula.*

CRATARIU, s. m., vedi *gratariu.*

CRATE si *grate* (pronuntiatu pre a locure si *cratie* sau *gratie* cu *t* nesiueratu), s. f., **crates, clatri;** 1. impletitura d'in vergelle de lemnu sau de ferru, care serve la differite usuri, cumu: *a)* spre a pune pre dens'a casiulu prospetu, ca se se scurre serulu d'in ellu; *b)* spre a intende pre dens'a alte lucruri ce vremu a uscá; *c)* spre a frige sau ferbe pre dens'a; *d)* spre a grapá cu dens'a; *e)* spre a astupá una fossa, etc.; 2. metaforice: *cratea spinarei,* formata de coste si vertebre; asiá si: *cratea laturiloru peptului.*

CRATERIU, s. m., *crater* (κρατήρ): 1. mare vasu in care se prepará vinu de mesa; de ací: 2. cupa; 3. gura a unui vulcanu; 4. catinu sau bassinu de ape; 5. constellatione d'in emisferiulu meridionale.

CRATICIA, s. f., vedi *craticiu.*

CRATICIU,-*a,* adj., **craticius;** relativu la *crate,* care are ceva d'in alle *cratei;* de ací: s. f. *craticia,* **craticula:** *a)* cu sênsulu generale de deminutivu d'in *crate; b)* in speciale, vasu cu trei si patru petiore, sub care se pote face focu ca si sub unu *cratariu,* spre a frige sau ferbe ceva in ellu, (compara si it. **craticio**).

* CRATICULA, s. f., **craticula;** deminutivu d'in *crate,* applecatu in speciale la *cratea* sau gratariulu d'in unu fornu chymicu.

CRATIRE, v., **cratire;** d'in *crate:* 1. a frige pre una *crate;* 2. a trage una *crate* peste unu locu, a grapá.

* CREABILE, adj., **creabilis;** care se pote *creare.*

* CREANTE, part. adj., **creans,** (it. **creante**); care *crea.*

CREARE, v., **creare,** (ital. **creare,** fr. **creér**); 1. a face d'in nemica, a scote d'intru nefientia la fientia; in acestu intellessu: *numai Domnedieu crea; Domnedieu creà cerulu si pamentulu in sesse dille, creà si pre omu dupo imaginea sea;* 2. despre *natura,* considerata ca potere divina, a dá fientia individuale, a produce ceva d'in materia preesistente: *d'in elemente, d'in atomi natur'a crea tote: aerulu, foculu, lumin'a, plantele, animalile; natur'a crea poetii, oratorii, geniele in genere;* 3. despre omu, a face, a produce, a generá, etc.: *a)* in sensu materiale: *a creá mai multi fili si filie; boni si forti d'in boni si forti s'au creatu totudeaun'a;* déro mai vertosu: *b)* in sensu ideale, a face, a dá fientia, a inventá, a imaginá, a combiná, a formá, a *constitui,* a instituí, etc.: *a creá una doctrina, una scientia; poetii crea poemate; poporulu crea limb'a; una scola crea litterati, artisti, cogitatori; a creá ordinea intr'una societate; a creá institutioni, scóle; a creá una armata, una industria; a creá concepte, imaginationi; a si creá una positione; a si creá illusioni; a si creá difficultati imaginarie;* in speciale, despre functioni si demnitati, *creare* va se dica: α) a instituí sau stabilí acelle officie, β) a pune, allege sau numí persone in acelle functioni: *a creá tribuni ai plibei, consuli, pretori, censori, unu capitanu care se conduca bellulu;* 3. a fi causa, a causá, a casioná, a adduce, etc.: *a creá placeri, neplaceri, incurcature; noue necessitati crea noue industrie.*

CREATINA, s. f., (it. **creatina,** fr. **créatine**); substantia alcaloide, ce se afla naturale in umorile carnei muscularia

www.dacoromanica.ro

animaliloru, (d'in gr. κρέας — κρεατος =*carne*).

CREATIONE, s. f., **creatio**, (it. **creazione**, fr. **création**); actione si actu de *creare*, cumu si effectu allu acestoru-a : *creationea lumei; creatione de noue institutioni si de noue demnitati; creationile imaginationei, poetului sau poesiei, industriei, creatione de scole si de alte institute.*

CREATORIU,-*toria*, adj. s., **creator**; care crea : *Domnedieu e creatoriulu si conservatoriulu lumei; creatoriulu unei cetate, unei institutione, unei poema, unei machina; mente creatoria, spiritu creatoriu.*

CREATRICE, s. f., **creatrix**; camu in acellu-asi sensu cu *creatoria*, (vedi *creatoriu*).

CREATURA, s. f., **creatura**, (it. **creatura**, fr. **créature**); effectu sau productu allu *crearei*, ceva *creatu, faptura : nu pote fi neci creatoriu neci creatura fora amore; tote creaturele sunt essite d'in mân'a lui Domnedieu; creature animate, inaminate;* si cu sensu collectivu, *creatura*=*tote creaturele;* cu sensu mai restrinsu, *creatura*=genu, specia de *creature : noua creatura de passeri; creatura omenesca, creatur'a omului, creatura de omu: a)* fienti'a omului, omulu insusi : *predicati la tota creatur'a omenesca;* si fora attributu : *diece creature, nefericita creatura, misere creature; b)* productu allu omului : α) in genere, pentru veri-ce productu, *creatur'a omului* in oppositione cu *creatur'a naturei sau a lui Domnedieu,* β) in speciale, *creatur'a omului*= copillulu, filiulu; si in acestu sensu a desea fora attributu : *creatura in fascie; parenti ce nu porta cura de creaturele selle; inse creatura a cuiva* si cu insemnarile : α') cellu crescutu si invetiatu de cineva: *unu alumnu e creatur'a maiestrului seu;* β') cellu favoritu, sustinutu si repusu in posetione de cineva, *cliente* =omu allu cuiva : *creaturele primului ministru.*

* CREBRU,-*a*, adj., **creber** (affinu cu *celebru* si *crescere*); care essiste sau se face in continua cantitate, care se tine sau succede de aprope, desu, indesatu sau indesitu, continue repetitu, etc., *cu crebri arbori taiati inchidu callea inimicului; crebra selba; crebri codri, forte crebre edificie; crebri cadu inimici; crebre sagette sbora in aeru; austrulu crebru in procelle; riuri crebre in versature, crebrele versature alle riului;* si despre lucruri incorporali : *crebre incursioni si escursioni, crebra respiratione.*

CREDENTE, part. adj., **credens**, (it. **credente**); care *crede.*

CREDENTIA s. f., **fides, fidelitas, opinio, religio, probitas**, (it. **credenza** si **credenzia**, isp. **creencia**, port. **crenza**, prov. **credensa, crezensa** si **creansa**, fr. **croyance** si **créance**, friul. **credinza**); calitate si actu, sentimentu de *credere*, cumu si ce *se crede*, lucru sau lucruri *credute* sau ce face se *creda*, mediu de a face se *creda* cineva ceva, in differitele insemnari ce are si verbulu *credere :* 1. in intellessu intellectuale : *a)* convictione, certitudine subiectiva : *credentia ferma, tare, fundata; avemu deplena credentia co asiá va fi; b)* simpla opinione : *de acesta credentia sunt eu; dupo credenti'a mea, deco nu me insellu in credentia asupr'a acestui puntu; c)* opinione fora neci unu fondamentu, imaginatione, illusione : *credentia deserta, de false credentie ammagitu, credentia orba;* 2. in sensu morale : *a)* in genere, assentimentu, acceptatione a addeverului celloru arrettate prin fapte sau prin vorbe : *a dá credentia celloru spuse, celloru vedute sau audite; a nu dá credentia neci ochiloru sei; omu demnu de credentia, marturi demni de tota credenti'a; b)* in speciale, α) increderе : *n'am credentia in acestu omu: a avé credentia in sene, in poterile selle, in venitoriulu seu; omu de credentia, la assemini lucruri delicate se ceru omeni de credentia, a si pune credenti'a in cineva;* β) calitati, prin cari merita cineva *increderе :* probitate, onestitate, sinceritate, veracitate, conscientia, si intr'unu coventu, voientia ferma de a si implení cu tota anim'a detori'a, de a nu insellá neci vettemá altu cumuva pre altulu : α') in genere : *servii sunt detori a servi cu credentia pre domnii loru; credenti'a barba-*

www.dacoromanica.ro

tului cotra muiere si credenti'a acesteia cotra barbatu; credentia cotra Domnitoriu, cotra patria; a lucrá in credentia, a face cuiva lucru de credentia; a marturí sau spune in credentia; a calcá, a rupe credenti'a; bon'a credentia esclude veri-ce falsitate sau prefacutoría; a lucrá, a se portá cu bona credentia; a crede in bona credentia; inse : *bon'a credintia* differe cu totulu de *credenti'a bona;* proverb. : *a si mancá credenti'a,* a nu mai fi credutu; —mesa pre care se punu tallere cu mancari, ce se dau de ací la mesa; de ací : si coprensulu sau celle depuse in armariu : catine, tallere, argentaría pentru mesa, etc.

* CREDENTIALE, adj., (ital. **credenziale**), relativu la *credentia*, applecatu in speciale in espressionea : *scrissori credentiali*, prin cari ambassatorii si altii tramessi se facu conuoscuti, spre a se buccurá de *credentia* sau *increderе* iu negotiele cu cari su insarcinati; de ací si absol. *credentiale-a, credentialile.*

CREDENTIARE,-*ediu*, v., **spondere**; a dá sau face *credentia* in insemnarea acestui-a de *garantia* sau de invoire pentru casatoría.

CREDENTIARIU,-*a*, (pre a locurea corruptu d'in *credenciariu* in *credencieru*), adj. s., (it. **credenziere-a**); de *credentia*, cui *se crede* sau *se increde* ceva : *omu credentiariu;* luatu inse de regula ca substantivu : *a)* personale; persona cui *se crede* sau *se increde* ceva : α) in genere, confidente : *credentiariulu secreteloru lui, credentiari'a acestei muiere;* β) in speciale : α') cui increde cineva administrarea averei sau interessiloru selle; β') in opposetione cu *creditoriu, credentiariu* = cui se facu *credite*, imprumuturi, etc.; γ') cui se increde cur'a *credentiei* (=armariului cu celle de mancare); *b)* reale, m., *credentiariu* = armariu in care se punu celle de mancare, cumu si incaperea unde sta acestu armariu, espressione inaintea cui se ceda si se dispara : *bufetu, sofragiaria*, etc.

CREDENTIORA, s. f., (ital. **credenzetta**); deminutivu d'iu *credentia* in insemnarea speciale de *armariu pentru mancari* cumu si de incaperea unde sta acestu armariu, (vedi si *credentiariu* sub *b*).

CREDENTIOSU,-*a*, adj., **fidus, fidelis, probus, pius;** plenu de *credentia*, mai vertosu in intellessulu morale si religiosu allu coventului : *muiere credentiosa barbatului, servitori credentiosi, amicu credentiosu in nefericire ca si in fericire; credentiosu juramentului si totoru obligationiloru si detorieloru selle;* proverb. : *tu esti Tom'a necredentiosulu,* care sau nu *crede* in nemica sau care cu greu se indupleca *a crede; unu bonu credentiosu*, care crede in tote alle religionei sau care nu e contaminatu de neci una eresía; éro : *bene credentiosu* = orthodossu; *a remané credentiosu principieloru, dogmeloru;* — applecatu si la lucruri : *memoria credentiosa, ochi credentiosi*, cari coprendu bene si nu insella neci una data; — mai raru, dupo analogi'a lui *potentiosu, si credentiosu* = *de credutu, credibile : spuse essagerate, necredentiose si absurde.*

CREDERE, pres. *credu* si *crediu*, se *créda* si se *crédia*, perf. *credui, credutu*, (cu *d* siueratu : *crediui, crediutu*), v., **credere**, (ital. **credere**, isp. **creer**, port. **crer**, prov. **creire**, fr. **croire**); 1. in insemnarea cea mai *materiale*, care cauta se fia si cea mai *originaria*, *credere* e terminu de negotiu sau de daraveri commerciali, insemnandu : *a dá cu imprumutu, a dá pre creditu* = *a creditá : déco nu vrei se perdi, nu crede resipitoriloru; a crede summe mari de bani;* de ací : *creditu* = impromutulu, (vedi *creditu* la loculu seu); de ací si *creditare* cu insemnare speciale de *a face creditu*, pre candu *credere* se iea, se applica mai multu : 2. in insemnari metaforice de : *a)* a dá in pastrare = *a increde, a concrede, a committe :* proverb : *a crede lupului ouea; ouea nu se crede lupului;* asiá si : *a crede cuiva averea, onorea, tolu ce are mai caru; a crede primului venitu ânim'a, fundulu ânimei selle, secretele selle;* de ací : *b)* a espune : *a se crede marei fortunose, venturiloru turbate, pericleloru celloru mai mari; c)* cu concepte relative la spiritulu subiectului : α) in respectu morale, cu conceptulu predominante de *increde-*

www.dacoromanica.ro

re completa, redimare fora reserva, si fora temere de a fi insellatu sau de a patí *vre unu altu reu*, etc., α) cu dativu, *a crede cuiva* : α′) a se increde : *vitiu e si a crede totoru-a si a nu crede nemenui; vedi cui credeti; nu credeti apparentieloru;* β′) cu nuantia intellectuale de *intellegere* si *sentire* : *cellu satullu nu crede cellui flamundu; sufferu ca unu martyru, si nemine nu mi crede; cine a trecutu prin grelle incercari crede celloru miseri;* de ací : γ′) fora dativu, cu nuanti'a de *a avé indulgentia, a fi indulgentu* sau *patiente, a se multiamí* cu ce se pote face : *ospetati ce vi se da, si credeti; iea câtu-ti dau, si crede;* β) cu *in, a crede in cineva* sau *in ceva* : α′) nu numai *a avé increderea*, ci si *a fi convinsu* : *a crede in virtute, in bene, in Domnedieu, in coventulu lui Domnedieu, in evangeliu, in immortalitatea suffletului; a crede in medici, in minuni, in farmecele betraneloru: a nu crede in onestate, in nimica santu;* de ací : β′) a si pune tota speranti'a, a se multiamí numai cu atâtu, a nu cere nemica mai multu : *a crede in pane* = a nu mancá decâtu pane; *a crede in salariu*=a nu mai avé altu mediu de traiu; asiá si : *a crede intr'unu senguru servitoriu, intr'unu senguru callu,* etc.; γ) cu accusativu, *a crede pre cineva* sau *ceva* : α′) *a crede pre cineva*, a avé *incredere* in dissele, in spusele, affirmationile lui etc.: *eu nu i vorbescu de assemini lucruri, coci sciu co nu me crede; candu e vorb'a de morbu, pre cine se credi mai bine decâtu pre medicu? vrei se te credu, candu tu spuni lucruri incredibili? nu ve mai credu, fiendu co m'ati mentitu de atâte ori; cellu ce mente si insella una data, nu mai e credutu;* de ací, *credere*=a ascultá, a se suppune, a urmá celle disse sau prescrisse : *credu pre cellu mai espertu si facu, cumu dice ellu;* forte desu intercalatu intr'una proposetione sub form'a imperativa : *asiá e, crede-me; nu e bene, credeti-me, se faceti asiá;* β′) *a crede ceva*, in acellu-asi intellessu cu *a crede pre cineva* : *a crede marturiile omeniloru onesti; nu mai credu ce spuneti voi; a crede si urmá consiliele altui-a;* déro si : *a crede ceva* = a se convinge, a fi convinsu de acellu ceva : *cauta se credu addeverulu; cu greu va poté crede cineva assemini lucruri; am auditu si eu aceste de la multi, déro nu le credu; buccurosi credemu ce dorimu; asiá credu si asiá e; nu credu se fia facutu ellu asseminea fapta;* δ) in intellessulu de la precedentele β si γ si absolutu : *a crede usioru, a crede anevoia; a vré sau nu vré a crede;* β′) in respectu intellectuale, *credere* = a cogitá, a judicá, a fi de parere, etc., α) in genere : *credu co ar fi mai bene asiá; me temu co altele credeti si altele spuneti; toti credu, co nu ai facutu bene ce ai facutu;* β) in speciale : α′) a tiné, a considerá, a estimá, etc. : *te credeam omu cumu se cade; nu te credu capace de acesta functione; nu me crede asiá stultu; nu ne credeti smentiti;* β′) refles. *a se crede*=a se estimá reu, si mai vertosu, a se estimá mai multu de ce e, a avé prea mare idea de sene : *se crede picatu d'in ceru, se credu toti filosofi; ce te credi co esti?* — γ′) *credu, credemu,* sunt adesea numai moduri de a spune ceva cu modestía si sub forma orecumu indoiosa ceva de care e cîneva deplenu certu : *credu, co te inselli, noi credemu co addeverulu si dereptatea ceru se faceti altamentre.*

CREDEU, s. m., vedi *credu.*

* CREDIBILE, adj., **credibilis,** (it. **credibile**); care se pote *credere* : *spusele vostre sunt credibili, narratione credibile.*

CREDIBILITATE, s. f., (it. **credibilitá**); calitate de *credibile* : *credibilitatea viseloru.*

CREDIMENTU, s. m., pl.-*e*, (it. **credimento**); actu de *credere* in unele d'in insemnarile intellectuali alle acestui verbu: *a dá credimentu medicului, vorbeloru unui mentionosu; a avé credimentu*=a fi *credutu* : *coventele vostre nu au sau nu afla credimentu; morbu fora credimentu,* reale si greu pote, inse care nu e *credutu* de altii, pentru co patientele ambla pre petiore.

CREDITARE, v., **creditare;** d'in *creditu,* forma intensiva a verbului *credere,* asiá co *creditare* insemna proprie : *a crede* cu potere si cu persistentia, luata inse de regula cu insemnarea de : *a face cuiva*

www.dacoromanica.ro

creditu, a impromutá: *a creditá cuiva mari summe de bani*, sau: *a creditá pre cineva cu bani, cu merci*, etc.

CREDITORIU,-*toria*, s. f., **creditor, credulus**, (it. **creditore**); care *crede*: 1. in insemnarea originaria a lui *credere*, ca oppusu la *credentiariu* sau la *debitoriu*: *mai multi creditori au perdutu banii credîtati acestui resipitoriu;* 2. in insemnarea intellectuale a lui *credere*, care *crede* usioru pre veri-cine si veri-ce: *creditori de tote absurditatile.*

CREDITU, s. m., d'in *credere*, **creditum**, (it. **crédito**, fr. **crédit**); proprie, un'a d'in formele participali alle verbului *credere*, luata de regula ca subst. cu insemnarile de: 1. ca terminu de affaceri pecuniari sau commerciali, ce *se crede*= se da in promutu, cumu si calitatea prin care cineva merita a fi impromutatu, merita *credere: a avé creditu in platia; a perde creditulu; creditulu cade sau cresce; creditulu publicu*=*creditulu statului; institutioni de creditu, casse de creditu; creditu fundiariu sau agrariu; omu cu sau fora creditu: inscrisse ce au mare creditu; fabrica, officina cu mare creditu; a avé creditu, a se buccurá de mare creditu, a fi in creditu, a castigá creditu, a face creditu cuiva, a compará sau vende in creditu sau pre creditu, a lucrá in creditu sau pre creditu; a scrie sau trece in creditulu cuiva; creditele si debitele, creditulu si debitulu*, ce are se ia si se dé cineva; 2. in intellessu intellectuale de: *a)* credimentu, credentia: *a nu dá creditu vorbeloru altui-a; trei sunt causele prin cari oratorii capita creditulu ascultatoriloru; b)* opinione, reputatione, care face se fimu *creduti*, si de aci, influentia, trecere, favore, etc.: *omu cu mare creditu la curt; desi nascutu d'in parenti obscuri, acestu omu capità mare creditu prin avuti'a si scienti'a sea;* si pentru lucruri: *a pune in creditu una institutione, una scientia, una arte, unu genu de stylu*, etc.

CREDU, s. m., (pre a locurea si: *credéu;* compara it. **credo** si **credondeo**); symbolulu credentiei religiosa: *di credulu si tatalu nostru;* — prin estensione: *acestu-a e credulu meu politicu.*

CREDULITATE, s. f., **credulitas**; calitatea de *credulu: credulitatea celloru imbecilli de mente;* si pentru animali: *credulitatea pesciloru.*

CREDULU,-*a*, adj., **credulus**, (it. **credulo**, fr. **crédule**); care *crede* currendu, cu usiorentia, care *prea crede: credululu vulgu;* si pentru animali si chiaru pentru lucruri inanimate: *credulii pesci, credul'a amore, credule urechie.*

CREDUTU,-*a*, part. d'in *credere*, **creditus-a-um.**

CREIERU, s. m., pl.-*i*, (pre a locurea si: *creiere*); **cerebrum**; acellu-asi coventu cu *cerebru*, transformatu successivu in: *crebru, crevru. creuru*, etc.; substantia molle coprensa in craniulu capului omenescu, care se considera ca scaunu allu intelligentiei, si de ací: *capu fora creieri*=omu stultu; applecatu si la animali: *creierii pesciloru, vitelliloru; buccatele de creieri de paunu placeau anticiloru.*

CREMA, s. f., **cremum, cremor**, (it. **crema**, fr. **crême**); 1. flore de lapte, smantana; buccata, confectura cu crema; 2. prin metafora: *a)* certe preparationi farmaceutice; *b)* maï vertosu ce e mai bonu in ceva: *crem'a societatei.*

CREMARE, v., **cremare**; a arde, a reduce in *scrumu* sau cenusia, applecatu in speciale la arderea cadavereloru de omeni, ce se practicá la antici.

CREMATIONE, s. f., **crematio**; actione de *cremare.*

CREMATORIU,-*toria*, adj. s., **cremator**; care *crema.*

CREMENE, s. f., **silex**; petra forte tare, care lovita cu amnariulu da scanteie; buccata de asseminea petra ce serve la scăperatu: *cremenea puscei; n'am cu ce scaperá, co mi lipsesce cremene.* (Coventulu e essitu sau d'in acea-asi radecina cu *crementu* sau din acea-asi radecina cu *crema, cremore*, compara si *creniu* = **cremium** = lemnu uscatu si forte tare, *crematu* sau bonu de *crematu*).

CREMENIRE,-*escu*, v., vedi *in-cremenire.*

CREMENTU, s. m., **crementum**; *crescere*, adaussu, marire.

CREMIU, s. m., vedi *cremene.*

www.dacoromanica.ro

CREMORE, s. f., **cremor**, (it. **cremore**); 1. in genere, succu d'in substantie animali sau vegetali, zema; 2. in speciale, *cremore de tartaru*=*cremotartaru* (d'in *cremu* si *tartaru*)=*cremu tartaru* =*tartaratu, acidu* de potasse = *bitartaratu de potasse*, trassu d'in *tartarulu* ce se forma pre paretii butiloru, purificatu, albitu si preparatu mai vertosu pentru applicationea sea ca medicamentu.

CREMOTARTARU, s. m., vedi *cremore*.

CREMU, s. m., vedi *crema*.

* CREPACE, adj., **crepax**; care *crepa : crepacea mora*.

CREPARE, v., **crepare, concrepare; secare, findere, findi, rima sagere, rumpi,** (it. **crepare,** isp. port. **quebrar,** prov. **crebar,** fr. **crever**); 1. trans., a despicá, a desface lovindu sau taliandu: *a crepá unu lemnu sau lemn ; a crepa capulu cuiva;* prov. *ti crepu capulu in patru* = ti spargu capulu, te batu reu; 2. *a crepá usi'a* = a ua deschide pucinu; *usi'a erá crepata : a)* pucinu deschisa; déro si : *b)* in unulu sau mai multe locuri despicata; *a crepá cortin'a* = a ua redicà, trage, deschide, etc., pucinellu; déro mai vertosu : 2. intr., a se despicá, a se desface, a se rupe, etc., d'in diverse cause : *a)* proprie : *oll'a, butea, putin'a, caldarea crepa; lemnele crepa de geru; geru de crepa lemnele si petrele,* forte geru; *murii crepa, pamentulu inco crepa de caldura sau d'in alta causa; brosc'a se inflà peno crepà; crepa pellea; crepa manule,* pellea de la mane; *cu manele crepate;* in acellu-asi sensu, inse mai energicu, si refless. *ghiaci'a se crepa* = *ghiaci'a crepa;* asiá si : *paretele, caminulu, oll'a se crepa;* sub acesta forma si ca impersonale in espressionea : *se crepa de diua*=incepu a se arrettá diorile; *b)* metaforice : α) *a crepá*=a mancá multu, a se imbuibá : *tota diua crepa, si nu se mai satura;* in acestu intellessu si cu unu obiectu directu, mai vertosu cu *focu : a crepá,* in blasteme : *crepa, crepareai focu; crepa ori focu;* β) a morí, vorbindu de animali sau si de omeni in despretiu mai vertosu : *amendoi callii crepara; mi a crepatu unu bou d'in celli mai boni; se crepi; crepareai se crepi ca se nu te mai vedu in ochii mei;* γ) si metaforice : *a crepá de invidia, de menía; a crepá de risu; mi crepa anim'a de menía, de impatientia, de uritu;* si absol. *mi crepa anim'a,* camu in acellu-asi sensu cu : *mi crepa budi'a* (vedi *budia*); δ) *a crepá in pelle* sau *a crepá cuiva pellea :* α') proprie, déro si metaforice : β') a fi forte grassu : *crepa vaccei pellea de grassa;* 3. cu respectu la sonulu ce face unu ce care *crepa : crepa neurii, armele ce se lovescu, caten'a d'in petiorele ce se misca,* etc.; si cu obiectu directu : *a crepá armele, a crepá d'in gura vorbe gretiose.*

CREPATIOSU,-*a*, adj., **rimosus, fissilis;** care *crepa* usioru; plenu de *crepature.*

CREPATU, d'in *crepare :* 1. part., *olla crepata;* 2. supin. *penna de crepatu lemne;* 3. s. abstr., *crepatulu ghiacei; in crepatulu de diua.*

CREPATURA, s. f., (it. **crepatura**), **rima, fissura;** resultatu allu actionei de *crepare : crepaturele maneloru, paretiloru; a lipí crepaturele ollei, a astupá crepaturele luntrei; apa essiea d'in acelle crepature alle pamentului;* prov. *a se bagá in crepatura de serpe,* (vedi *a se bagá* in Glossariu).

CREPATURELLA, s. f., deminutivu d'in crepatura.

* CREPIDA, s. f., **crepida** (κρηπίς); solia sau calciamentu ce consiste numai in caputa si chiaru numai in talpa, sandaliu.

CREPIDATU,-*a*, adj., **crepidatus;** incalciatu cu *crepide.*

* CREPIDINE, s. f., **crepido,** (κρηπίς; vedi si *crepida*); partea cea mai de diosu a unui ce, fundamentu, base pre care sta unu ce : *crepidinea columnei, montelui;* — margine radicata care inchide ceva, cadru cerculariu proeminente.

CREPITACILLU, s. m., pl.-*e*, **crepitacillum;** deminutivu d'in *crepitaclu.*

* CREPITACLU si *crepitaculu,* s. m., **crepitaculum,** (it. **crepitacolo;** d'in *crepitu* de la *crepare*); instrumentu de *crepatu* in insemnarea de sub 3. a verbului *crepare,* cumu e cellu cu care custodii

www.dacoromanica.ro

de noptea dau semnu, cellu cu care se joca copillii, cellu de care se face usu in orchestre, etc.

* CREPITANTE, part. adj., **crepitans,** (it. **crepitante**); care *crepita : crepitantile arme.*

CREPITARE, v., **crepitare;** d'iu *crepitu,* ca intensivu d'in *crepare* in insemnarea acestui coventu de sub 3. *a crepá* cu potere : *portile deschise cu violentia crepita infricosiatu; audimu crepitandu spatele luptaciloru: crepitá spinarea sub lovitur'a bàtiului; crepita und'a lunecandu pre petricelle; copillii crepita cu crepitaclele.*

CREPITATIONE, s. f., **crepitatio,** (it. **crepitazione**); actione de *crepitare: crepitationea flammei, sarei pusa in focu.*

CREPITU, s. m., pl.-*e,* **crepitus;** actione si mai vertosu effectu sau modu de *crepare* in insemnarea speciale de sub 3. : *crepitulu cardiniloru, portiloru, armeloru, aripeloru passeriloru in sboru; crepitulu arboriloru ce se frangu, allu lemneloru ce se crepa, allu palmeloru d'in cari bate cineva, allu ghiaciei ce se rupe, allu grandinei ce cade.*

* CREPRU,-*a,* adj., **creper;** intunericatu, si de ací, indoiosu, incertu, (vedi si *crepusculu*).

* CREPULU,-*a,* adj., **crepulus;** care *crepa* in insemnarea speciale a lui *crepare* de sub 3. : *crepulele unde.*

* CREPUNDIA, s. f., **crepundia;** ceva ce *crepa* in insemnarea lui *crepare* de sub 3., si in speciale, jocurella copillaresca, care la vechii Romani serviea intre altele ca semnu la copillii espusi, si de ací : *crepundia* == semnu pusu unui copillu espusu, ca se pota fi connoscutu intr'una di.

CREPUSCU,-*a,* adj., vedi *crepru.*

CREPUSCULARE si

CREPUSCULARIU,-*a,* adj., **crepusculascens,** (it. **creposcolare**); relativu la *crepusculu : lumina crepusculare.*

CREPUSCLU si **crepusculu,** s. m., pl.-*e,* **crepusculum,** (d'in *crepuscu*); lumina ce se vede dupo appusulu si inainte de resaritulu sorelui, cumu si tempulu in care appare acea lumina: *crepusclulu serei, crepusclulu demanetiei;* in speciale inse se chiama asiá lumin'a ce se vede dupo appusulu sorelui, *murgulu serei;* prin metafora, intunerecu.

* CRESCENTE, part. adj., **crescens,** (it. **crescente**); care *cresce : lun'a crescente,* in oppositione cu : *lun'a decrescente: apele crescenti; progressioni crescenti.*

CRESCENTIA, s. f., **crescentia, (crescenza);** statu sau actione de *crescente : crescenti'a apeloru, lunei:* si ceva *crescutu* sau adaussu undeva, si in speciale, carnositate.

1 CRESCERE, *crescui, crescutu* si *cretu,* v., **crescere,** (ital. **crescere,** isp. si port. **crecer,** fr. **croître,** din acea-asi radecina cu *creare*); 1. intr., *a)* a essí d'in nefientia la fientia, a se nasce, a se face, a provení, si de ací, a fi, a se aflá, vorbindu mai vertosu de plante : *plantele crescu d'in sementiele arruncate in pamentu; fungii crescu in locuri stercorose; in Arabi'a crescu formosi calli; in zon'a caldurosa crescu animalile si plantele celle mai veninose;* incepe a *cresce barb'a, mi a cadutu perulu si nu mi mai cresce; la calli nu crescu corne; cresc denti pruncului in primulu annu allu etatei; b)* dupo nascere sau facere, a se marí, a se desvoltá, a se face mare sau mai mare : α) in intellessu materiale, α) proprie si speciale, vorbindu de fieutie organice, plante sau animali : *erb'a cresce mare, nu cresce mare; copillii nostri paru co nu mai crescu; multu a crescutu fet'a intr'unu annu: a cresce in petiore, in capu, in luturi, in lungu,* etc. : *pote cresce cineva in laturi, fora se cresca in lungu; considerati câtu de formosi crescu crinii; in acea cetate ne amu nascutu, in acea-a amu si crescutu;—se cresci mare!* urare ce se face copilliloru candu se arretta boni si politi; si despre parti alle fieutieloru organice : *crescu rámurele, trunchiulu, fórile, fructele unei plante; cresce ficatulu, perulu, capulu unui omu; cresce carnea,* de unde proverb. *nu mai cresce carne pre ellu,* de reu ce e sau de ânimosu ce e; *crescu urechiele cuiva*=devine stultu, etc; β) vorbindu si de alte lucruri, cumu despre ape: *fluviulu cresce, riurile de plouia multa crescu si redunda;* despre luna : *lun'a cresce aprope 15 dille, apoi decresce;*

www.dacoromanica.ro

despre diverse alte lucruri: *panea cresce prin fermentare sau prin cocere; coc'a nu e bene crescuta;* si mai vertosu despre numere si alte cantitati: *numerulu conjuratiloru cresce; procentele crescu continuu si appesa pre debitori;* de ací: γ) prin metafore, despre avere, potere, influentia, despre facultatile omului, etc., *prin economía starea nostra cresce si înfloresce; poterea tribuniloru crescusse forte; licenti'a si desordinea crescu neincetatu; pretiulu, valorea lucruriloru inco cresce; prin concordia si unu statu micu cresce; ur'a, meni'a, furi'a crescu, precumu cresce si coragiulu, mentea, intelleptionea: si copillulu crescea cu corpulu si cu mentea; ânim'a cuiva cresce de bucuría, de una legitima mundría*, etc.; 2. trans., a face *se cresca: a)* in genere: *se crescemu numerulu cu cinci: in gradina, gradinariulu cresce pomi, flori allesse si alte lucruri; b)* in speciale: α) a dá lapte, a nutrí ca mamma fetulu: *ouea cresce doi mnelli;* β) a tiné, nutrı si castigá ca parente: *a cresce unu filiu de suffletu; neavendu copillii sei, adopta si cresce copillii altoru-a;* si pentru bestie: *a cresce calli, boi, cani de venatu*, etc.; in cari espressioni intra peno la unu puntu si nuantia de la urmatoriulu: γ) a desvoltá suffletulu, ca si corpulu, a educá, a formá bene: *a cresce bene copilii sei: copillu reu crescutu; crescuti in mollitione si corruptione.*

2 CRESCERE, s. f., **crescentia, incrementum, educatio;** actione de *crescere,* cumu si resultatu allu acestei actione: *lun'a in crescerea si decrescerea discului seu; crescerea apeloru fu rapida si furiosa; crescerea unui copillu costa multu; omu fora crescere, omu cu crescere, cu bona crescere.*

CRESCITU si *crescetu*, s. m., pl. *-e*, **vertex, cacumen, apex, fastigium** (d'in *crescere;* compara si it. **crescita;** vedi si *cresta*); partea cea mai de susu a unui ce inaltu: *crescitulu capului, montelui, arborelui, columnei, pyramidei*, etc. si metaforice: *in crescitulu poterei, marirei.*

CRESCUTORIU, *-toria*, adj. s., **crescens; altor, educator; cultor;** d'in *crescutu*, care *cresce: a)* in intellessulu intransitivu allu verbului *crescere: plantele crescutorie in acesta regione; b)* in intellessulu transitivu allu verbului *crescere: crescutoriu de plante essotice, de copilli orfani; crescutoriulu unui copillu nu e totu de un'a nascutoriulu copillului; invetiatorii sunt crescutorii nationei.*

CRESCUTU, *-a*, d'in *crescere*, (compara it. **cresciuto**): 1. part., *crescutu, -a: a)* passivu: *juni bene crescuti de parentii si invetiatorii loru; b)* intrans., *erbele crescute pre campu;* 2. supinu: *medie de crescutu copillii;* si cu intellessu pasivu: *plante delicate si grelle de crescutu.*

CRESCUTURA, s. f., resultatu allu actionei de *crescere*, si in speciale, escrescentia, protuberantia, buba, cucuiu, etc. la animali si la plante.

CRESTA, s. f., **crista, pinna,** (it. isp. prov. alb. **cresta,** fr. **crête;** din acea-asi radecina cu *crescere*); parte superiore a unui ce, si in speciale: 1. escrescentia de carne sau cucuiu de penne la certe animali: *crest'a gainei, cocosiului, corcanului;* 2. motiu de penne, sau de metallu sau de alta materia pre *crescitulu* unui coperimentu de capu: *crest'a de penne ce fluttura pre cassidea eroului;* 3. culme a unui muru sau altei construction: *crest'a murului;* si in speciale, *pinna*, crestatura in assemine culme, (vedi si *crestare*): *culmea murului erá cu creste;* 4. *crest'a cocosiului: a)* cu insemnarea de la 1., déro si: *b)* ca nume applecatu la doue specie de plante: α) **crista galli** sau **rinanthus,** β) **leonurus, cardiaca** lui *Linneu.*

CRESTALLU, vedi *cristallu.*

CRESTARE, *-ediu*, v., **crista munire, pinnis munire; plagis deformare, mutilare; incidere, excidere** (d'in *cresta*); a face *cresta*: 1. a muní cu *cresta: a crestá murulu; passeri crestate; casside crestata;* 2. a face una *taliatura* mica, a insemná taliandu, (vedi si *crestatura*): *a crestá lemnulu; a crestá una buba, ca se curra puroiulu d'in ea; a crestá urechiele canelui, callulyi; a crestá nasulu, urechi'a cuiva: a se crestá la degitu, la petioru, la budia;* inse si cu intellessu mai energicu de: a taliá, a deformá mai vertosu faci'a prin taliature: *vechii Dom-*

www.dacoromanica.ro

nii crestau pre rivalii si competitorii loru la tronu.

1 CRESTARIU sau *crestaru*, vedi *cristallu*.

2 CRESTARIU,-*a*, s. m., (d'in *cresta*), ceva *crestatu*, si in speciale, lemnu *crestatu*, lemnu pre care se insemna numere prin *crestature* sau care serve ca semnu de reconnoscere, cedula, etc. (vedi si *crestatura*).

CRESTATELIA, s. f., proprie, deminutivu d'in *cresta*, applecatu inse in speciale ca nume allu unei planta, **prenanthes muralis** lui *Linneu* (compara si fr. **crételle**=**cynosurus cristatus**).

CRESTATORIU,-*toria*, adj. s., care *crestedia*, (vedi *crestare*) : *instrumentu crestatoriu de bube.*

CRESTATU,-*a*,adj.part.d'in *crestare*.

CRESTATURA, s. f., **incisio, incisura**; actione de *crestare*, déro mai vertosu resultatu allu acestei actione : *crestatur'a lemnului, nasului, urechiei; crestatur'a sagettei care se imbucca in cord'a arcului; crestaturele ascutitului spatei se vedu inco pre frontea tea; fa una crestatura in scorti'a arborelui si introdù in ea altuiulu;cu crestature pre unu lemnu insemna terranii numere : form'a differita a crestaturei arretà unitati, dieci,* etc.

CRESTATURELLA, s. f., deminutivu d'in *crestatura*.

CREESTICIA si *crestitia*, s. f., **cristula**; deminutivu d'in *cresta*.

CRESTINARE, v., a face *crestinu* : 1. a converte la *crestinismu*, a face se imbracie religionea *crestina : inco de pre tempulu Apostoliloru se crestinasse multi d'intre tote poporele imperului romanu*; 2. in speciale, a introduce in turm'a credentiosiloru prin *battezu*, a *battezà : a crestinà copillulu, ca se nu mora necrestinatu*; 3. a cresce si formà *crestinu*, a l'adapà cu doctrin'a *crestina* si a l'esercità si confirmà in practic'a virtutiloru *crestinesci*.

CRESTINESCE,adv.,d'in *crestinescu*: *a se portà, a viue si mori crestinesce.*

CRESTINESCU,-*a*, adj., relativu la *crestinu*: ce se tine strinsu de unu *crestinu* : *fapte crestinesci, pietate crestinesca, virtuti crestinesci; doctrina crestinesca; limba crestinesca,* intellessa de toti, (vedi si *crestinu*).

CRESTINISMU, s. m., doctrina *crestina*, (vedi si *christianismu*).

CRESTINITATE, s. f., 1. calitate de *crestinu : crestinitatea acestui omu, acestei massima este forte indoiosa*; 2. collectivu, toti *crestinii*, baseric'a sau communionea *crestina : tota crestinitatea se scolla asupr'a paganiloru; crestinitatea ammenitiata de poterea si armele machomedane.*

CRESTINU,-*a*, adj. s., **christianus**, (compara si it. **cristiano**, franc. **crétien**; d'in *Crestu*, form'a antica si popularia a numelui Mantuitorului, de care vedi *Christu*; co form'a *Crestu*, d'in care *crestinu* si derivatele, e forte antica, se vede d'in *Tertullianu*, care imputa paganiloru, co nu connoscu bene neci nomele *crestiniloru*, de ore ce i numescu *crestiani*, ca si cumu acestu nume ar vení d'in χρηστός de la χράεσθαι=*a se folosí*, si nu d'in χριστός de la χρίειν=*ungere*); 1. consideratu ca substantivu, *crestinu : a)* care se tine de legea lui *Crestu*=*Christu : primii crestini; legea crestinului este evangeliulu; addeveratulu crestinu nu numai scie legea lui Christu si crede in ea, ci si lucra conformu acestei lege;* oppusu mai vertosu la *paganu : Domnedieu dede crestinului victoria assupr'a paganului;* oppusu si la *barbaru : bellu de crestini, nu de barbari: a face crestinu :* α) a convertí de la alta religione la cea *crestina;* β) a battezá : *cerù se faca pre filiulu seu crestinu; bonu crestinu,* care si crede firmu in legea *crestina* si lucredia conformu cu acesta lege : *déco am traitu ca peccatosu, vreu se moru crestinu, si bonu crestinu; b)* in genere bonu, cumu se covine si se cade se fia : *lucru crestinescu*, lucru bonu, *vorbire de crestinu*, clara si intellessa; *c) crestinu*=omu in genere : omu fora neci unu titlu speciale : *doi crestini si trei boiari;* 2. ca adiectivu, *religione crestina, cultu crestinu, virtuti crestine, auctori crestini, morale crestina, addeverulu crestinu, scientia si filosofia crestina, arte crestina, baserica crestina, anticitati crestine, potentati*

www.dacoromanica.ro

crestini, terre crestine; in acellu-asi intellessu si form'a *crestinescu: baserica crestinesca*, inse: *a) crestinescu* se applica si in insemnarea generale de bonu: *lege crestinesca*=*lege bona, umana, derepta, plena de ecitate, covenita loculuĭ si personeloru*, etc., pre candu *legea crestina*=*religionea lui Christu, crestinismulu;* la espressioni ca: *limba crestinesca* =limba intellessa de toti, etc., nu s'ar poté substituí ca ecivalente: *limba crestina;* asiá si: *mancare crestinesca, lucru crestinescu, portare crestinesca, vinu crestinescu.* etc.

CRESTISIORA si

CRESTITIA, s. f., vedi *cresticia.*

CRESTOSU,-*a*, adj., (it. **crestoso**); cu *crésta* mare sau cu *creste* multe: *crestosulu muru, crestos'a serra.*

CRETA, s. f., (pre a locurea: *crita* si *crida*), **creta,** (it. **creta,** isp. port. prov. **greda,** fr. **craie**); proprie, pamentu de *Creta,* insula in marea Mediterranea, si de ací, veri-ce pamentu assemine: *a nu avé creta de scrissu pre tabla negra.*

CRETACEU si *cretaciu,-a,* adj., **cretaceus,** (it. **cretaceo**); de natur'a *cretei,* compusu d'in *creta* in parte sau in totu: *montii cretacii;* assemine in ceva cu *creta: colore cretacia.*

CRETOSU,-*a*, adj., **cretosus,** (it. **cretose**); plenu de *creta,* de calitatea *cretei; locu cretosu, strate cretose.*

CRETIRE,-*escu,* v., a face *cretiu;* vedi compusulu: *in-cretire.*

CRETISIORU,-*a*, adj. s., deminutivu d'in *cretiu: cretisiorii peri ai copillului;* si ca subst. *unu cretisioru de peru.*

CRETITURA, s. f., **ruga, sinus;** resultatu allu actionei de *cretire; cretiturele de pre frontea betranului; cretiturele rochiei, branului, bettei, cordellei; vestimentulu sta intersu pre corpu si nu face cretiture,* (vedi si *cretiu*).

CRETIU,-*a*, adj. s., **crispus, rugosus, rugatus; ciucinnus** (d'in acea-asi fontana cu *crispu, cresta,* etc., si a nume d'in *cretu* de la *crescere*); 1. adj., care d'in natura sau prin arte e strinsu in *cercelli* sau *cincinni* sau care formedia *cretiture*: *peri creti, flore cretia; copillu cu perulu cretiu; Arabii au perulu cretiu; omu cretiu*=omu cu *perulu cretiu,* si ca subst. *unu formosu cretiu; pelle cretia, pannura cretia, frundie cretie;* 2. subst. m. reale, *cretiu,* pl. *creti,* ceva *cretiu: cu creti de peru pre temple; creti de metasse pre marginile maniceloru; cretii blastariloru de vitia de viia;* si metaforice: *cretii animei*=*cretiturele animei.*

CRIBELLARE, v., **cribellare;** a trece prin *cribellu.*

CRIBELLU, s. m., pl.-*e,* **cribellum;** deminutivu d'in *cribru,* acellu-asi cu popul. *ciurellu.*

CRIBRARE, v., **cribrare;** acellu-asi cu populariulu *ciurare* sau *ciuruire.*

CRIBRARIU,-*a*, adj. s., **cribrarius;** relativu la *cribru;* s. m., *cribrariu*=care face *cribre,* acellu-asi cu popul. *ciurariu.*

CRIBRATIONE, s. f., **cribratio,** (it. **cribrazione**); actione de *cribrare,* vorbindu in speciale de *cernerea* sau *secretionea* certoru fluide d'in corpulu animaliloru.

CRIBRU, s. m., pl.-*e,* **cribrum;** acellu-asi cu populariulu *ciuru.*

* CRICOIDE, adj. s., (it. **cricoïde;** d'in κρίκος=*cercellu, anellu,* si εἶδος=forma); cu forma de anellu; de ací s. f. *cricoidea* = cartilagine d'in larynge, care ca unu anellu, incongiura tota laryngea.

CRICOIDEU si *cricoidiu,-a,* adj., (it. **cricoideo**); relativu la *cricoide: cartilaginea cricoidia.*

CRIDA, s. f., vedi *creta.*

CRIERU, vedi *creieru.*

CRIME, pl., *crimene* sau *crimine,* (it. **crime,** fr. **crime;** grec. κρίμα d'in κρίνειν casi cellu romanicu d'in *cernere* in intellessu de *judicare, decisione judecatoresca;* vedi *cernere*); 1. in intellessu originariu, judecata, decisione judiciaria, sententia, si de aci, ce se suppune judeciului sau sententiei judeciului: *a)* in sensu subiectivu, inculpare, imputare, accusare, mai vertosu imputatione sau accusatione nefundata, nedepta: *crime falsa, coventu plenu de crimene in contr'a guberniului; d'in devotamentulu meu pentru voi vreti se mi faceti una crime?* — in acestu intellessu mai desu occurru formele: *criminatione* sau *incriminatione; b)* in sensu obiectivu, o-

www.dacoromanica.ro

biectu de imputatione, de accusatione; si de ací : 2. in sensu cu totulu obiectivu, culpa imputata sau accusata, si mai vertosu culpa grea, cumu e ommorulu, furtulu, adulteriulu, etc. : *omu contaminatu cu tote crimenele; crimenele se punescu cu celle mai grelle pene; curatu nu numai de crime, ci si de suspicione; pote fi crime mai mare de câtu parricidiulu? infanticidiulu e nu numai atroce crime, ci si peccatu infeuratoriu.*

CRIMINALE, adj., (it. **criminale**, fr. **criminel**); relativu la *crime* in intellessulu de sub 2. : *dereptu criminale, fapte criminali, accusatione criminale, omeni criminali.*

CRIMINALITATE, s. f., (it. **criminalità**); calitate de *criminale.*

CRIMINARE, v., **criminari**; a incrimină; vedi *incriminare.*

CRIMINATIONE, s. f., **criminatio**; actione de *criminare*, (vedi si *incriminatione*).

CRIMINOSU,-*a*, adj. s., **criminosus**; plenu de *crimine.*

* CRINALE, adj. s., **crinalis-e**, (it. **crinale**) ; relativu la *crine : peptine crinale, cordelle crinali, ace crinali;* de ací s. f., reale, *crinale-a : a)* ornamentu de *crine*, si in speciale, acu sau peptene de auru; *b)* lini'a'cea mai inalta a unei inaltime : *crinalea montelui, collinei.*

CRINE, s., **crinis**, (it. **crine**, fr. **crin**; d'in acea-asi radecina cu *crescere, crescitu, cresta, cretiu*, etc.); peru lungu, ca escrescentia a corpului, cumu e perulu de la com'a sau cod'a callului si altoru animali; se applica si la perulu de capu allu omului; in tote aceste insemnari si cu intellessulu collectivu de *toti perii;* de unde prin metafore si : *crinele unui cometu, unui arbore, unui monte*, etc., si de ací, *crine=cresta, crescitu*, etc.

CRINIGERU,-*a*, adj., **criniger**, (d'in *crine* si *gerere*); care porta *crine*, care are peru longu : *criniger'a coda a armessariului; crinigerulu Apolline.*

CRININU,-*a*, adj., **crininus**, (κρίνινος); de *crinu : unsore crinina.*

CRINIRE,-*escu*, v., **crinire**, (d'in *crine*); a muní cu *crine : in primavera arborii se crinescu cu formosa coma de frond' ;* mai vertosu in forma participiale, *crinitu,-a* = munitu cu peru, cu peru lungu : *crinitulu Apolline; crinite cassidi; crinit'a stella=cometu.*

CRINITU,-*a*, part. adj., vedi *crinire.*

CRINISIORU, s. m., pl.-*i*, deminutivu d'in *crinu.*

CRINU, s. m., pl.-*i*, **crinum, lilium**, (κρίνον); planta cu flore formosa : *crinii albi sunt symbolulu formosetiei casta; albu ca crinulu; pre faci'a verginei crinii se marita cu rosele.*

CRIPTA, *criptogamia*, etc., vedi *crypta*, etc.

CRISE, s. f., **crisis**, (κρίσις d'in κρίνειν=*cernere*); 1. ca mai desu, ca terminu medicale, allegerea luptei intre poterea sanitatei si a morbului, momentu decisivu in care se allege deco unu morbu greu pleca spre bene sau in mai reu : *morbulu face crise; acumu morbosulu e in crise;* de ací : 2. prin metafora, momentu periculosu si decisivu de scambare a unui ce, si de ací, periculu de scambare tare ammenitiatoriu : *crise ministeriale, crise monetaria*=periculu de lipse de moneta, strimtorare finantiaria, asiá si : *crisi commerciali*, etc.

* CRISPARE, v., **crispare**; a face *crispu* : *a crispá perii; und'a se crispa de sufflarea ventului; mi se crispa pellea, perii in capu de frica;* a face *se tremure*, si intr. *a tremurá : frundiele crispa sub borea ventului, borea ventului crispa frundiele.* (Probabilimente va trece in *crespare* dupo analogi'a lui *crestare*).

* CRISPU,-*a*, adj., **crispus** (d'in acea-asi fontana cu *cretiu, crine, cresta*, etc.; vedi *cretiu*); cretiu : *vitione de peru crispu; pelle crispa;* prin metafore : *a)* despre stylu, prea artificiale, prea ornatu : *b)* inecale, cu asperitati pre densulu, cu cute, cu cretiture : *crispele unde, crisp'a scortia a arborelui; c)* vibrante. (Probabilimente va trece in *crespu*, ca si *crista* in *crésta*).

CRISPULU,-*a*, adj., **crispulus**; deminutivu d'in *crispu.*

CRISTALLARIA, s. f. (it. **cristalleria**); maiestría de a fabricá sau vende o-

www.dacoromanica.ro

biecte de *cristallu;* multime de obiecte de *cristallu:* officina de obiecte de *cristallu.*

CRISTALLINU,-*a*, adj., **cristallinus,** χρυστάλλινος; (compara si it. **cristallino**); de *cristallu*, care semina cu *cristallulu* intr'una sau mai multe d'in calitatile acestui-a : *rupe cristallina; ape cristalline*, limpede forte; asiá si : *ueru cristallinu, ceru cristallinu; corpu cristallinu, forma cristallină*, regulate ca unu *cristallu;*—subst., *a)* masc. *cristallinu* : α) in intellessu de deminutivu d'in *cristallu*, micu *cristallu;* β) specia de *cristallu:* γ) corpusculu lenticulariu intre corpulu vitreu si umorea aposa a ochiului; *b)* f. *cristallina*, in acellu-asi sensu cu *cristallinu* sub γ.

CRISTALLISARE, v., (it. **cristallizzare,** fr. **cristalliser**); a face *cristallu*, a reduce in *cristallu;* a congelá in forma de *cristallu.*

CRISTALLISATIONE, s. f., (it. **cristallizzazione,** fr. **cristallisation**); actione si actu de' *cristallisare*, cumu si statu produssu prin acesta actione : *cristallisationea licidului.*

CRISTALLOGRAPHIA si *cristallografia*, s. f., (fr. **cristallographie,** it. **cristallografia;** d'in χρύσταλλος=*cristallu* si γράφειν=*descriere*); parte a scientiei naturale care tracta de *cristalle.*

CRISTALLOGRAPHICU,-*a*, adj., relativu la *cristallographia* sau la *cristallographu.*

CRISTALLOGRAPHU si *cristallografu*, s. m., (fr. **cristallographe,** ital. **cristallografo**); care e versatu in *cristallographia* sau care se occupa cu acesta parte a scientiei.

CRISTALLOIDE, adj. s., (it. **cristalloide;** d'in χρύσταλλος=*cristallu*, si εἶδος = forma); care semina in forma cu *cristallulu;* de ací s. f., *cristalloide-a : a)* membrana ce involve *cristallinulu* ochiului; *b)* specia de planta, **mesembryanthemum cristallinum** *lui Linneu.*

CRISTALLU (dupo localitati si : *crestallu, crestariu, clestariu*, etc.), s. m. pl. *-e*, **cristallum,** (χρύσταλλος, it. **cristallo,** fr. **cristal**); 1. proprie, ghiacia, apa solidificata; de ací : 2. prin metafore in insemnarile ordinarie de : *a)* materia clara si transparente ce se face d'in silice fusa cu alcali, vitru forte puru si pellucidu, d'in care se facu pocarie si alte vase : *cupe de cristallu, a bee d'in cristallu; tornati vinu si impleti cristallele*, cupele; *carafe de cristallu; cristallele ferestreloru* si absolut. *cristallele;* asiá *cristallu*=speclu de *cristallu : in tote dillele siede mai multe ore inaintea cristallului seu; cristallu de ochianu, de telescopiu;* prin metafore : *ceru de cristallu*, forte seninu si limpedu; *licidulu cristallu*=apa forte limpeda : *cristallulu limpedeloru fontane; cristallulu fluviiloru:* α) ap'a limpeda, déro si : β) ghiaci'a, ap'a inghiaciata; *b)* in intellessu fusicu si mineralogicu, *cristallu* = corpu minerâle d'in natura revestitu cu forme polyedrice regulari : *cristallele se classifica dupo assile loru geometrice si optice;* dupo *assile optice*, de essemplu, sunt *cristalle birefrangenti la una asse si cristalle birefrangenti la doue assi; cristalle positive*, in cari radi'a duplu refracta se appropia de assa respectiva, in oppositione cu *cristalle negative*, in cari acea-asi radia se departedia de asse; — de ací α) *cristallu naturale* sau *minerale* si absolut. *cristallu*=specia de petra fossile, pellucida, alba, assemine adamantelui; se dice de commune si *cristallu de monte;* β) *cristallu de marmore* sau *marmoriu*=corniola alba.

*CRITERIU, s. m., (**criterium**=κριτήριον=*mediu de judicare si decidere* de la κρίνειν = *cernere;* it. **criterio**); norma dupo care se judica addeverulu lucruriloru : *criteriulu addeverului; criteriu universale*=primu addeveru de la a cui evidentia spendura valorea veri-carei connoscentia; inse : *criteriulu addeverului nu e si criteriulu certitudinei; auctoritatea genului omenescu nu e criteriu de certitudine; certitudinea despre essistenti'a nostra e criteriu de essistenti'a altoru-a; criteriu de marimea si figur'a corpuriloru; criterie politice, economice; a adoptá unu criteriu, a l'applicá.*

CRITICA, s. f., vedi *criticu.*

*CRITICABILE, adj., (it. **criticabile**); care se pote *criticare : critic'a si ea e forte criticabile; fapte criticabili.*

www.dacoromanica.ro

CRITICARE, v., (ital. **criticare**, fr. **critiquer**); a face *critica*, mai vertosu cu intellessulu speciale de a arretá defectele: *a critică doctrinele, principiele, una opinione, unu scriptu, unu opu de arte, unu versu, una locutione; a critică critic'a cuiva; a critică pre auctoriu, pre poetu, pre istoricu;* candu e vorba de omu si faptele lui sociali si morali, *criticare* are adesea sensu mai grave de câtu cellu care se applica in lucrurile de scientia si de arte, implicandu defaime passionate: *a critică cu ura, a critică tote si pre toti; — criticare* differe déro de *censurare.*

* CRITICASTRU, s. m., (ital. **criticastro**); reu *criticu*, in intellessu litterariu allu coventului *criticu.*

* CRITICATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **criticatore**); care *critica*, luatu cu intellessu reu: *diaristi criticatori, fora se fia critici; criticatoriu allu totoru-a, omenisi lucruri.*

* CRITICATIONE, s. f., (it. **criticazione**); actione de *criticare;* mai desu inse luata cu acestu sensu e form'a *critica.*

* CRITICISMU, s. m., (it. **criticismo**); in sensu filosoficu, ca oppositu la *dogmatismu,* doctrina ce adopta ca senguru principiu *critic'a*, respingundu sensulu commune, traditionea si auctoritatea, si in speciale, systema filosofica a lui *Kant: criticismulu germanu.*

CRITICU,-*a*, adj. s., **criticus**, (it. **critico-a**, fr. **critique**; d'in grec. κριτικός- de la κρίνειν = *cernere* in intellessu de *discernere* si *decernere*); care *cerne*, cercetedia, allege, judica, etc.: 1. ca adiectivu: *a)* in intellessu medicale (vedi si *crise*), care annuntia sau adduce *crise*: *di critica*, in care urmedia *crise* si se pote allege si judicá de essitulu morbului; asiá si: *criticu accessu allu morbului*, care decide de insanitosiare sau de morte; de aci, *criticu*=care adduce sau are se addúca mare scambare in bene sau in reu, si de ací, periculosu, plenu de temeri si de ansietati: *etate critica, tempuri critice, semne si symptomate critice; annu criticu=annu climatericu*, déro si: annu de sterilitate sau de alte calamitati, asiá in câtu nu se pote judicá cumu va essi; *conditione critica; positione critica*, etc.; *b)* care *discerne*, allege si judica addeverulu, sau adjuta a judicá benele, formosulu, valorea in genere a fapteloru si lucruriloru, si in speciale a fapteloru si opereloru sau productioniloru mentei sau intellegentiei: *arte critica, scientia critica; methodu criticu; filosofia critica, note critice, observatione critica, articulu criticu pentru unu diariu; ochiu criticu, sagacitate critica; —* si in sensu reu, *criticu* = care condemna, defaima: *mania critica; omeni critici ai totoru-a; n'audi de la densulu de câtu vorbe critice pentru tote si pentru toti,* (vedi mai diosu, s. f., *critica*); 2. ca substantivu, *a)* m. personale, *criticu*, cellu ce cauta se discerna si se judece addeverulu evenimenteloru, mai allessu bonele si rellele, addeverulu sau errorile opereloru de geniu, si in parte, opereloru artistice: *criticu impartiale, justu, luminatu, severu, indulgente, aspru, partiale, passionatu*, etc.; si cu intellessu reu, *criticu*=cellu ce cu asprime judica si condemna omenii si faptele loru; *b)* f. reale, *critica*, facultate, arte sau scientia de a judicá lucrurile, evenimentele si mai vertosu operele de geniu sub puntele de vedere alle addeverului, benelui, formosului, etc.: *critic'a evenimenteloru, documenteloru, marturieloru de totu genulu; critica filosofica, filologica, litteraria, istorica, biblica; principie de critica; istoriculu fora critica nu vale nemica; scriptoriu fora critica;* cu nuantia particularia de *condemnare*, asiá co *critica*=judicata condemnatoria: *nu espune lucrarea tea criticei omeniloru; toti se prepara a face critic'a cartei;* si de ací, *critica* = defaimare, disprobare aspra si plena de animositate a omeniloru si fapteloru loru morali: *se aibi conscienti'a impacata, si atunci pucinú se ti pese de criticele omeniloru; a se face de critic'a lumei;* in fine *critica*= scriptu sau discursu, in care se judica una opera, unu omu sau fapta a omului.

CROCANIRE si *croncanire,-escu*, v., **crocire, crocitare**; despre vocea *crocanului: crocanii crocanescu.*

CROCANU (dupo localitati si: *cron-*

www.dacoromanica.ro

canu, corcanu, curcanu, coroncanu), s. m., **corvus major, vulturius, meleagris, gallus indicus;** 1. passere rapace, corbu mai mare, *vulturiu;* de unde prin metafore: *a)* terminu applecatu la Tigani cu mai mare despretiu decâtu se espreme prin formele: *ciora* si *cioroniu*, applecate in acellu-asi sensu; *b)* mare rapitoriu, mancatoriu d'in spinarea altui-a; 2. passere de curte, pentru care femen. *corca* sau *curca* pre a locurea, éro pre alte locuri formele: *corcodana, corcodina*, (d'in acea-asi origine cu *cor-ace, cor-bu, ciora, crocare* sau *crocire*, etc.) M.

CROCARE, v., vedi *crocire* si *crocitare*.

* CROCEU,-*a*, adj., vedi *crociu*.

CROCIRE,-*escu*, v., **crocire**, (affinu cu grec. κρώζειν); se dice de vocea corbiloru, cioreloru, vulturiloru, corcaniloru, etc.: *corbii crocescu*.

CROCITARE, v., **crocitare;** d'in *crocitu* de la *crocire*, are form'a si intellessulu de intensivu, *a crocí* tare, a *crocí* mereu cu intensitate: *corcanii crocita; ce totu crocita ciorele acestea?*

CROCIU,-*a*, **croceus;** de **crocu**, ca *croculu* in colore: *odore crocia; vestimente crocie*.

CROCODELLU, s. m., vedi *corcodellu*.

CROCODILU, s. m., **crocodilus,** (κροκόδειλος d'in κρόκος=*crocu* si δειλός=*fricosu*, pentru co acea bestia ar fi avendu *frica* de odorea sau colorea *croculuí*); reptile care semina tare cu serpillele si care viue mai vertosu in apele fluviului *Nilu*.

* CROCOMAGMA, s. f., **crocomagma** (κροκόμαγμα); residuulu lemnosu ce remane d'in *crocu*, dupo ce se estrage d'in ellu oliulu.

CROCOTA, s. f., vedi *crocuta*.

* CROCU, s. m., **crocus,** (κρόκος, it. **croco**); genu de plante d'in famili'a iridacieloru, *triandria monogynia* lui *Linneu*, d'in care speci'a cea mai connoscuta e *croculu sativu* = **crocus sativus** lui *Linneu*, specia connoscuta poporului pre a locurea sub numele de *safranu* sau *siafranu, siofranu: la antici croculu serviea nu numai in medicina si la aromatisarea de buccate, ci si la affumare cu bona odore a caseloru si mai vertosu a teatreloru si altoru locuri de spectaclu;* prin metafora, *crocu*=*colore de crocu;* in chymia, *croculu lui Marte*=peroxydu de ferru, candu esse cu colore de *crocu;* de aci, *crocu de ferru*=rugine.

* CROCUTA, s. f., **crocota** si **crocuta** (κροκωτός, subintell. χιτών=*tunica*); vestimentu de lussu de colorea *croculuí*.

* CROCUTARIU, adj. s., **crocotarius;** relativu la *crocota;* s. m. care face *crocute*.

* CROCUTULA si *crocotula*, s. f., **crocotula;** deminutivu d'in *crocuta*.

CROIRE,-*escu*, v., **ad formulam excindere; scindere, secare; delineare, creare; excogitare, mentiri;** 1. a taiá dupo formule pandia sau alte materia pentru *facerea unui vestimentu: a croí una camesia; nu scii croí rochie;* 2. a taiá, a rupe: *a si croí reu rochi'a in mai multe locuri;* si mai vertosu metaforice: *a croí pre cineva*=*a croí spinarea, faci'a cuiva*, a lu loví reu; *a croí una calle*, a rupe sau face d'in nou acea calle, si in sensu ideale: *a croí callea la derept'a, la stang'a*, a appucá callea, si cu ellipse de *calle: a croí la derept'a, a croí de a fug'a;* 3. a trage primele liniamente alle unei constructione: *a croí case mari:* si metaforice: *a croí unu planu de specula;* mai vertosu, a imaginá, a face fictioni: *a croí mentioni sau la mentioni*, (compara si: *a taiá palavre sau la palavre*). *M.*

CROITORESSA, *croitoría*, vedi *croitoriu*.

CROITORIU,-*toria*, adj. s., care essercita maiestría de *a croire* si cose *vestimente;* de ací: *a) croitoría*, s. f., maiestría a *croitoriului;* officina de *croitoriu; b) croitoressa*, s. f., femina a *croitoriului* sau femina sengura *croitoria*.

CROITURA, s. f., resultatu allu actionei de *croire*, modu de *croire*.

CRONICA, *cronicariu*, etc., vedi *chronica, chronicariu*, etc.

* CROTALIU, s. m., pl.-*e*, **crotalium** (κροτάλιον, vedi *crotalu*, d'in care *crotaliu*); specia de cercellu de urechia, care *crepita*.

CROTALU, s. m., pl.-*e* si-*i*, **crotalum,**

www.dacoromanica.ro

(it. **crotalo**, grec. κρόταλον d'in κρότος = *crepitu, sonitu*); 1. cu pl.-*e*, *crotale*, instrumentu de sonatu, compusu d'in doue table de ferru sau si de lemnu, asiá numitele *castaniete* = fr. **castagnettes**; 2. cu pl.-*i*, *crotali*, serpe *sonatoriu*.

CROTONATU, s. m., vedi *crotonicu*.

CROTONE, s. f., (it. **crotone**, fr. **croton**); genu de plante d'in famili'a euphorbiacieloru, *monecia monadelphia* lui *Linneu*, coprendendu unu mare numeru de specie, originarie d'intre tropice, cari au virtuti medicali insemnate.

CROTONICU,-*a*, adj. (fr. **crotonique**); de *crotone;* de ací si s. m. *crotonatu*, sare care are de base *crotonina*.

CROTONINA, s. f., vedi *crotoninu*.

CROTONINU, -*a*, adj., de *crotone;* s. f. *crotonina*, alcaloide estrassa d'in una specia de *crotone*, (compara franc. **crotonine**).

CRUCE, s. f., **crux-cruce**, (it. **croce**, isp. port. **cruz**, prov. **crotz**, fr. **croix**, alb. **kriuki**; de aci si : angl. **cross**, germ. **kreuz**, vechiu sl. **krizŭ**, serb. **kriz'**, russ. **krijŭ**, sau **kryjŭ**, magiar. **kereszt**); 1. instrumentu de suppliciu formatu d'in doue lemne, d'in cari unulu dereptu si cellu altu tranversale, suppliciu contumeliosu, la care erau condemnati mai vertosu servii : *a pune pre cruce, a fige pre cruce;* de aci prin metafore : *a)* martyriu, tortura infricosiata, perdiare, etc.: *sunt la cruce*, sunt perdutu; *a torturá cu tote crucile; la cruce!* = la spenduratore! — *b)* cellu demnu de *cruce*, unu spenduratu, unu blastematu, unu omu de nemica, unu perdutu, etc.; 2. vorbindu de justulu justilóru, de mantuitoriulu lumei *Christu : passionea crucei; lu pussera, lu pironira pre cruce; stá longa crucea lui Jesus mamm'a lui si mai multe alte muieri; crucea lui Christu, sant'a cruce, lemnu d'in sant'a cruce; victori'a crucei, cultulu crucei: inaltiarea crucei* = *diu'a crucei, serbatore la 14 Septembre; crucea e semnulu crestinetatei; crestinii si facu cruce*, se insémna cu semnulu crucei; *dèro ei punu si caseloru cruce candu le scotu la vendiare*, de ací : *a pune cruce cuiva sau la ceva;* fraseologi'a crucei e fórte copiósa la Românі.

CRUCEFIGERE, *crucefissu;* vedi *crucifigere, crucifissu*.

CRUCERIU, s. m., vedi *cruciariu*.

* CRUCIABILE, adj., **cruciabilis**; plenu de *cruciare* in intellessu de *tormentare : morte cruciabile*.

* CRUCIABILITATE, s. f., **cruciabilitas**; calitate de *cruciabile*, cumu si ce casiona *cruciatu* (=suppliciu, tortura).

* CRUCIABUNDU,-*a*, adj., **cruciabundus**; camu in acellu-asi sensu cu *cruciabile*.

CRUCIALE, adj., vedi *cruciariu*.

* CRUCIAME, pl. *cruciamene*, **cruciamen** si

* CRUCIAMENTU, pl.-*e*, **cruciamentum**; d in *cruciare* in insemnare de suppliciu, tortura, amara dorere.

CRUCIARE, v., **cruciare** (d'in *cruce*); 1. a pune pre *cruce*, a spendurá sau pironi pre *cruce*, a *crucefige;* de aci : 2. a suppliciá, a torturá, a martyrisá, a tormentá infricosiatu : *a)* in intellessu materiale : *a crucià omenii cu barbare tormente, a crucià si uccide cu barbaria;* metaforice : *a crucià terr'a cu focu si ferru : b)* in intellessu spirituale : *ce te crucii cu atâte si atâte cogite si sollicitudini!* 3. a insemná cu una *cruce* : *câti plecau se se lupte pentru santulu mormentu se cruciau. M.*

CRUCIARIU (pre a locurea pronuntiatu : *cruciàriu*, *crucieriu*), adj. s., **cruciarius**, (compara si it. **crociale**, fr. **crucial**); relativ la *cruce :* 1. adj., *morte cruciaria*, de *cruce* sau pre *cruce*, si in genere, morte in torture, grea agonia, etc.; *incisione cruciaria* sau *cruciale*, in forma de *cruce; càlli cruciarie*, cari se *incrucisiedia ;* 2. substantivu masc. *cruciariu*: *a)* personale, α) demnu de *cruce* spenduratu, blastematu, unu perdutu; *b)* semnatu cu una *cruce* ca semnu de onore; si in speciale, luptatoriu pentru *cruce*, *cruciatu*, *cruciferu*, care facea parte d'in ostile redicate in contr'a inimiciloru *crucei; b)* reale : α) moneta cu una *cruce* pre densa, si in speciale, moneta austriaca de arame; β) *cruce* de *càlli, rescruce*, locu unde se *crucisiedia*.

CRUCIATA, s f., vedi *cruciatu*.

CRUCIATORIU,-*toria*, adj. s., **cru-**

www.dacoromanica.ro

ciator si **cruciatorius**; care *crucia* sau serve a *cruciare* in insemnarea de suppliciare : *instrumente cruciatorie; cruciatori barbari ai bietiloru innocenti.*

CRUCIATU, adj. part., **cruciatus** : *a)* suppliciatu, torturatu, tormentatu : *innocenti cruciati mai reu de câtu lotrii de calli; b)* semnatu cu una *cruce;* si de ací, subst., *α)* masc. personale, *unu cruciatu* = luptatoriu in espeditioni contra inimicii *crucei* (compara si it. **crociato**); β) f. reale, *cruciata* (reu : *cruciada*), armata si espeditione de *cruciati;* si prin estensione si metafora : *a face una cruciata contra ideele noue de reforma,* (compara si ital. **crociata** sau **cruciata**, franc. **croisade**); 2. supinu, **cruciatum-ū** : *instrumente de cruciatu criminalii;* 3. subst. reale, **cruciatus-ūs** = tortura, suppliciu, chinu infricosiatu : *in cruciatulu agoniei de morte; a morí de cruciatele barbare ordinate de tyrannu.*

CRUCICIA, si *crucitia*, s. f., vedi *crucillicia.*

CRUCIFERU, -*a*, adj., **crucifer**, (it. **crocifero**, fr. **crucifère**; d'in *cruce* si *ferere*); care porta *cruce : columna crucifera*, cu una cruce pre dens'a; *crucíferulu Mantuitoriu allu lumei; plante crucifere*, cu petale dispuse in forma de *cruce;* de ací subst., *a)* m. personale, *cruciferu*, cruciatu, cellu semnatu cu una *cruce*, luptatoriu allu *crucei* lui Christu contra inimicii acestei *cruce; b)* f. *crucifera* : α) constellatione d'in emisferiulu meridionale, alle carei stelle sunt dispuse in forma de *cruce*, numita si absol. *cruce;* β) pl. f., *crucifere*, familia de plante dicotylidonie, polypetale asiá numite dupo form'a corollei formata de patru petale dispuse in *cruce.*

CRUCIFIGERE, *crucifissi* si *crucifissei*, *crucifissu* si *crucifictu* (=*crucifiptu*), v., **crucifigere**, (it. **crocifiggere**, fr. **crucifier**); a fige sau infige pre *cruce*, a pironí sau spendurá pre *cruce : carturarii si fariseii cerura de la Pilatu se crucifiga pre Christu; apostolii addeverului fura crucifissi;* prin estensione, a torturá, a tormentá, vorbindu atâtu de corpu câtu si de sufletu; prin metafora : *a si crucifige passionile, dorentiele illicite, inclinationile relle, a crucifige appetitele relle*, a le infrená, a le dominá cu barbatía.

CRUCIFISSIONE, s. f., (it. **crocifissione** si **crucifissione**); actione de *crucifigere.*

CRUCIFISSU, d'in *crucifigere*, (compara it. **crocifisso** si **crucifisso**); 1. part. *doi lotri crucifissi cu Christu;* 2. s. m., *crucefissu : a)* personale, *crucifissu-lu* = Christu *crucifissu; b)* reale, imagine a lui Christu *crucifissu : unu crucifissu de eboriu.*

CRUCIFORME si *cruciformu,-a*, adj., (it. **crociforme**, fr. **cruciforme**; d'in *cruce* si *forma*); care are forma de *cruce* : †, *corolla cruciforme*, (vedi si *cruciferu*).

CRUCIGERU,-*a*, adj., **crucigeru**; (it. **crucigero**, fr. **crucigère**); care porta *cruce;* de ací, s. m., reale, *unu crucigeru*, moneta cu † *cruce* pre dens'a, si in speciale, moneta austriaca de arame, (vedi si *cruciariu*).

CRUCILLICIA si *crucillitia*, (pre a locurea si : *cruciullitia*, s. f., deminutivu d'in *cruce : a portá la guttu una crucillicia de lemnu santu*, (acesta forma presuppune alta : *crucilla*, deminutivu d'in *cruce*, d'in care apoi *crucillicia*, demit. d'in deminut.).

CRUCIOIU, (unde *n* tare moiatu a disparutu), in locu de :

CRUCIONIU, s. m., pl.-*e*, (compara it. **crocione**); augmentativu d'in *cruce*, *cruce* mare : *crucioniele de la mormente, mai multe crucionie se afla pre marginea acellei calle d'in distantia in distantia;* si in sensu ideale : *a face crucionie* = a face semne de *cruce* pre peptu multe si mari, mai vertosu in intellessu reu cu semnu de faciaría : *me temu forte de omenii ce facu multe crucionie.*

CRUCIRE,-*escu*, v., 1. a face *cruce : a)* a dispune in forma de *cruce : a crucí manule; a crucí unu lemnu cu altulu; b)* a taiá transversale : *una calle crucesce pre alt'a; mai multe càlli se crucescu in acellu locu;* de ací : *c)* a strambá, a abate d'in lini'a derepta a laturi : *a crucí ochii; d)* a semná cu semnulu *crucei*, mai vertosu ca refless. *a se crucí* = *a si face cruce*, in insemnarile de *mirare, abominare*, etc. : *se te crucesci ca de dra-*

www.dacoromanica.ro

culu, stau si me crucescu de voi, de dissele, de faptele vostre, de acesta intemplare neasteptata, etc.; 2. despre *a crucí* si *a se crucí,* candu e vorb'a de ammesticulu animaliloru de differite specie, vedi *corcire* si *crucisiare.*

CRUCISIARE,-*ediu,* v., **decussare, obliquare; species copulando meliorare;** a face *crucisiu* : 1. *a crucisiá manule; a crucisiá ochii;* 2. a copulá specie diverse de animali pentru ammeliorarea vitieloru, (vedi si *corcire*); de ací: a ammestecá, a incurcá, etc.

CRUCISIU,-*a,* adj. s. adv., **decussatus, tranversalis, obliquus; oblique, tranverse;** 1. adj., care face *cruce* cu altulu, si de ací, tranversale, laterale, strambu, piedisiu : *calli crucissie, cautatura crucisia;* 2. s. adv., *a cautá crucisiu*: *a)* proprie, a se uitá strambu, cu ochi *crucisi; b)* a se uitá cu ura, invidia sau supperare; *a amblá in crucisiu si in cormedisiu,* preste totu, in tote directionile.

CRUCIU,-*a,* adj., **crucius;** de *cruce,* relativu la *cruce : vinu cruciu,* acru si reu, (vedi si *crucire*).

* CRUDELE, adj., **crudelis,** (it. **crudele,** fr. **cruel**); d'in *crudu,* in intellessu morale, nesentitoriu, aspru, barbaru, fora misericordia : *crudele e cellu cui place a tormentá pre altii; crudele tyrannu, crudeli sicari;* si pentru lucruri : *crudelea morte, crudeli incercari, crudele ommoriu.*

CRUDELITATE, s. f., **crudelitas,** (it. **crudeltà,** fr. **crudélité**); calitate si fapta de *crudele.*

* CRUDESCENTE, part. adj., **crudescens;** care *crudesce.*

CRUDESCERE, v., **crudescere;** a devení *crudu,* in intellessu de duru, aspru, barbaru, neomenosu, violentu, furiosu, reu, etc. : *morbulu d'in nou crudesce; bellulu si discordiele civili, pentru unu momentu allenate, érosi crudescu.*

CRUDETIA si *cruditate,* s. f., **cruditas,** (it. **crudezza** si **crudità,** fr. **crudité**); calitate, statu de *crudu* in insemnare de *necoptu: cruditatea pomeloru, buccateloru;* si cu intellessu concretu de lucru *crudu : a mancá cruditati;* in speciale, ca terminu de medicina; *a)* stricare de stomacu, rea digestione; *b)* mancare indigesta; *c)* statu morbificu allu umoriloru, cari casiona sau invenina unu morbu; — applecatu in alte sfere de idee, ca oppositu la *dulce, placutu, delicatu,* etc., *crudu*= aspru, grossolanu, fora gratia, etc. : *a face se dispara veri-ce crudetia de colori d'in tabelle; voce forte fora crudetia; crudeti'a vocei; crudeti'a temperaturei, cerului, acrului, espressionei,* etc.

CRUDIME, s. f., **cruditas** si **crudelitas;** statu, calitate si fapta de *crudu* in differitele insemnari alle acestui coventu, si prin urmare cu sensu mai generale de câtu allu formeloru : *crudelitate, crudetia, cruditate,* cumu: *crudimea fructeloru; crudimea mentei copillaresci; a se portá cu una barbara crudime; a face crudimi neaudite.*

CRUDITARE, v., **cruditare;** a sufferí de *cruditate* de stomacu.

CRUDITATE, s. f., vedi *crudetia,* si *crudime.*

CRUDU,-*a,* adj. **crudus, crudelis,** (it. isp. **crudo,** fr. **cru**; *crudu* in locu de *cruidu* d'in acea-asi fontana cu *cruore*=sange; vedi si *cruntu*); 1. proprie, *sangeratu,* care *sangera,* d'in care cura sange : *vulnere crude; vulnulu inco crudu are orrore de man'a medicului;* de ací : 2. priu estensione, care are inco sange, si in genere, nefriptu, nefertu, necoptu, vorbindu totu de carne : *a mancá carne cruda;* si de carne sau alte buccate *necopte* de stomacu, indigeste; si despre persone, cari nu *cocu,* nu digeru, sufferu de stomacu : *nu e bene a se imbaiá cineva crudu;* asiá si : *stomacu crudu;* 3. prin una estensione si mai mare, necoptu, immaturu, rude, neelaboratu, nedesvoltatu, etc., *a)* in sensu materiale, α) despre pome, necoptu, acerbu : *prune crude, struguri crudi;* β) despre plante, omeni si alte animali. de totu têneru, fragidu : *porcelli crudi, vitellu forte crudu, copille de totu crude;* si la abstracte : *cruda etate, cruda copillaría;* γ) rude, grossolanu, nelucratu, nelimatu, nepolitu, selbaticu, etc. : *pelle cruda, pelli de bou crude; lemnu crudu; versuri crude:* α') fora politura in factur'a si espressionile loru; déro si : β') cari coprendu

www.dacoromanica.ro

sentimentu sau idee grossolane, fora delicatetia, fora respectu de pudore si de bona convenientia, etc., (vedi mai diosu la 3); asiá si : *voce cruda; colori crude*, nu numai de currendu date si inco neuscate, ci si fora delicatetia si finetia; *espressioni crude* ducu directu la urmatoriulu : 3. in intellessu intellectuale si morale : *a)* in respectulu intelligentiei, in insemnari analoge celloru precedenti : *mente cruda, crud'a mente a copilliloru: idee crude*, nu numai inco nematurite, ci si : α') ca *espressioni crude*, fora delicatetia; β') cu nuanti'a de *aspre, barbare*, etc., de la urmatoriulu : *b)* in respectu morale, nesentitoriu, impetritu, aspru, barbaru, neomenosu, fora misericordia, selbaticu, violentu, ferosu, etc.: *tyrannu crudu si neimblanditu; cruda fera, crud'a morte;* mai vertosu despre lucruri : *crudulu ferru, crudele arme, crudulu bellu; crude covente si sfasciatore de anima.*

CRUNTARE, v., **cruentare**; a face *cruntu;* 1. proprie : *a si cruntá manule in sangele innocentelui; a cruntá spat'a, lancea; a cruntá vestimentulu; a cruntá unu bou la urechia;* 2. metaforice: *a cruntá ochii la cineva.*

CRUNTORE, s. f., **cruor**; calitate de *cruntu;* si cu intellessu concretu, sange conspersu, versatu, etc. (vedi si *cruore*).

CRUNTU,-*a*, adj., **cruentus**, (*cruntu*, prin contractione, in locu de *cruentu*, d'in acea-asi fontana cu *crudu*); 1. plenu de *sange*, sangeratu, conspersu cu sange : *cu manule cruntе de sangele fratelui; vestimentu cruntu, arma crunta; crunta batalia; cruntele belle;* 2. metaforice, cui place sangele, se verse sange, sangerosu, atroce; violentu, selbaticu, si de ací, fora misericordia, crudu, barbaru, ferosu : *cruntii tigri; cruntu si feroce in bellu; crunt'a morte;* si la lucruri : *crunta facia, crunti ochi; crunte doreri, crunte supplicie.*

* CRUORE, s. f., **cruor**, (vedi *crudu* si *cruntu*); sange ce curre d'in corpu, essitu d'in corpu.

* CRURALE, adj., **cruralis**; relativu la *crure : musclu crurale, vena crurale; fascie crurali.*

* CRURE, s., **crus-cruris**; petiorulu si mai vertosu ossulu petiorului, cracu.

CRUSITU,-*a*, adj., **cruentus**; cruntu, cruntatu (in locu de *cruditu* d'in unu verbu *crudire* da la *crudu*).

CRUSTA, s. f., **crusta**, (it. **crosta**, fr. **croûte**); cossia, scortia, coja : *crusta de pane, crust'a bubei, crust'a broscei testose; crust'a pamentului.*

CRUSTACEU si *crustaciu*,-*a*, adj., (it. **crostaceo**, fr. **crustacé**); relativu la *crusta;* de ací s. f. pl. *crustacie*, classe de animali.

CRUSTARE, v., **crustare**; a muní sau coperí cu *crusta : animali crustate*, (vedi *crustaceu*); *a crustá paretele cu marmure; a crustá unu vasu cu auru.*

CRUSTOSU,-*a*, adj., **crustosus**; care are grossa si tare *crusta : pane crustosa; bube crustose.*

CRUSTU, s. m., pl.-*e*, **crustum**; forma masculina d'in *crusta*, luata cu intellessulu speciale de buccata de mancare de coca.

CRUTIARE, v., **parcere**; a nu perde, a nu consume, a nu resipí, etc. : *a crutiá spesele, tempulu, laborea; invingutorii furiosi nu crutiara neci muieri, neci copilli, neci templele; — a crutiá cuiva una dorere, una fatica, una neplacere*, etc. (in locu de *curtiare* de la *curtu*=**curtus**=*s-curtu*).

* CRYPTA, s. f., **crypta** (κρύπτη d'in κρύπτειν = *ascundere;* it. **critta**, fr. **crypte**); ceva ascunsu, cumu : 1. caverna, canale subterrania, cloaca, etc.; 2. in speciale, bolta sub una baserica, care serve la immormentare; locu ascunsu, unde primii crestini se ascundeau spre a celebrá funeri sau mysteriele religionei loru, a onorá memori'a martyriloru, etc. (vedi si *catacumba*); 3. corpusculu rotundu sau lenticulariu d'in pelle.

* CRYPTOGAMIA, s. f., vedi *cryptogamu.*

* CRYPTOGAMU,-*a*, adj. (it. **crittogamo**, fr. **cryptogame**; d'in κρυπτός= *ascunsu* si γάμος = *nunta, casatoria*); alle cui organe de reproductione sunt ascunse sau pucinu connoscute, vorbindu despre plante : *plante cryptogame;* de

www.dacoromanica.ro

ací s. f., **cryptogamia**, (it. **crittogamia**; fr. **cryptogamie**, nume datu de *Linneu* la a 24-a si ultim'a classe d'in system'a classificationei selle, in care se coprendu patru ordini de plante-*cryptogame*.

CRYPTOGRAPHIA si *criptografia*, s. f., (it. **crittografia**, fr. **cryptographie**; din κρυπτός=*ascunsu* si γράφειν=*scriere*); arte de a scrie in ascunsu, asiá ca se intellega numai cellu initiatu in ea.

CRYPTOGRAPHICU si *criptograficu*, -*a*, adj., relativu la *cryptographia* sau la *cryptographu*.

CRYPTOGRAPHU si *criptografu*, s. m., (fr. **cryptographe**); care scie *cryptographia* sau se occupa cu dens'a.

CU, prep., **cum**, (it. isp. **con**, port. **com**, prov. **cum**, **com** si **co**); I. simpla, ca opposita la *fora*, prep. *cu* esprime relatione de *fire* sau *aflare impreuna*, de *unire* sau *impreunare*, de *communicare* a unui ce cu altu ce, 1. simplu in spatiu sau in tempu : *tatalu venisse cu filii*, *mamm'a cu filiele*; *plecu si eu cu tene*, *se mai stàmu pucinu cu amicii*; *desi insoratu*, *siedu inse cu parentii in acelle-asi case*; *capitanulu cu una mana de juni allessi allergà la loculu periclului*; *a dormí cu cineva in acea-asi casa*; *a cená cu mai multi la mésa*: *amblu ratecindu cu copillii si cu soci'a*; spre a espreme mai appesatu acesta relatione, prepositionea se insociesce si cu *una* sau *impreuna* : *am plecâtu impreuna cu voi*; 2. mai vertosu simultaneitate in tempu : *a plecá cu resaritulu sorelui*; *a se scollá cu cocosii*, *cu cantatulu cocosiului*; asiá si : *cu primaver'a*, *cu tomn'a*, *cu rondinellele*, etc.; in acestu intellessu inco se adauge pre longa *cu* si *una* sau *de una data* : *de una data cu cantatulu cocosiloru*; inse in sensu differitu : *de cu sera*, *de cu nopte*, etc.; 3. una relatione mai ideale, cumu, *a)* instrumentu : *vedemu cu ochii*, *audimu cu orechiele*; *a taiá pane cu cutitulu*; *b)* mediu : *a vindecá cu apa rece multe si gravi nepotentie*; *cu bani ti poti procurá veri-ce*; *c)* modu : *a se portá cu blandetia*, *cu delicatetia*; *a respunde cu arrogantia*, *a traí cu multa demnitate*: *a vorbí cu libertate*: *a lucrá cu ânima*, *cu tota ânim'a*: *a allergá in platia cu mari clamori*; *a coventá cu voce inalta*, *cu voce mare*; *a dormí cu ferestrele deschise*, *cu faci'a in susu*, *cu capulu pre perina*: *a recepe cu braciele deschise*; *a comperá sau vende cu mare pretiu*, *cu pretiu scadutu*, *cu mare perdere*, *cu bucat'a*, *cu redicat'a*; *a spectá cu gur'a cascata*, *cu ochii sgaiti*; asia si : *cu amaru*, *cu voia bona*, *cu reulu*, *cu greu*, *cu voia fora voia*, *cu anevoia*, *cu dreptulu*, *cu addeveratu*, *cu benele*, *cu bona sema*, care differe de : *a bona sema* si *de bona sema*; *cu pace*. *du-te cu pace*, differitu de : *in pace*; *du-te cu Domnedieu*, lassa-ne in pace si te du de la mene, sau : te poti duce fora supperare d'in parte-mi; *cu iertatione*, *cu voi'a Domniei vostre*; *d)* conditione : *cu acesta clausa*, *cu acestu pretiu*; *a face ceva cu invoirea cu consentimentulu*, *cu permissionea parentiloru*; 3. relatione de obiectu indirectu pre longa verbele si adiectivele ce esprimu : α) *unire*, *impreunare*. *insocire*, etc. : *a se invoí*, *casatorí*, *uní*, *legá cu cineva*; *a sè luptá cu inimicii patriei*; *a se certá cu copillii*; *vitiele se marita cu poplii*; *a se intellege bene cu amicii*; *a vorbí si a se portá bene cu totii*; *frate cu mene si cu tene*, *comnatu cu voi*, *amicu cu frate teu*; β) *asseminare*, analogia, ecalitate, etc. : *se crede ecale cu mene*, *a ecalá pre unii cu altii*, *a seminá cu tata seu*; *acestu callu ar face parechia cu allu meu*; γ) provedere, *munire*, *dotare*, *implere*, etc. : *a provedé armat'a cu arme*, *a dotá scolele cu bone venituri*, *a investí unu stultu cu una inalta demnitate*, *a implé sacculu cu farina*, etc., inse si : *a implé sacculu de farina*; *campuri asternute cu formose tapete de verdetia*; *vestimentu captusitu de mene cu metase*; 4. relatione de attributu pre longa substantive cu variele insemnari ce resulta d'in essemple : *omu cu mente si cu multu computu*, *omeni cu spiritu*, *animali cu patru petiore*, *furca cu trei denti*; *am vediutu pre bietulu omu cu petiorulu si manile taiate*, *cu ochii scossi*. *cu capulu spartu*; *vorbe cu sare*; *disse cu gratia*, *callu cu reu invetiu*: *arbore cu frundie*, *bou cu corne mari*; *muiere cu pretensioni*, *omu*

www.dacoromanica.ro

de statu cu tàctu; carne de mnellu cu fasole, placenta cu carne; lapte cu pesatu, cu taiatelli, cu collaredi, cu cafea; vestimente cu flori de auru; omu cu vestimente sordide, cu faci'a si cu manule nespellate, cu perulu netunsu si nepeptenatu, cu unghiele netaiate, cu calciamentele rupte, etc.; 5. se se notedie in fine si insemnarile particularie ce are *cu*: α) pre longa vorbele ce espremu numeru sau cantitate, intensitate: *cu câtu, cu atâtu* (vedi *câtu*); *cu atâtu mai bene, cu multu mai furiosu, cu pucinu mai micu; a intrece cu multu pre altii; doi si cu doi facu patru; annu bonu cu annu reu; atâti sunt cu boni cu rei; septe cu totii; cu tolulu si cu totulu de auru; a luá butea cu vinu cu totu; a vení cu copilli, cu porcelli cu totu; cu totulu completu; cu tota persistenti'a nu s'a potutu face nemica; cu tote ammenitiarile nu m'a speriatu; cu tota averea tea tu traiesci mai reu ca unu miseru pauperu; cu tote acestea*, etc., (vedi si *cu tote co* la art. 1 *co*); *b)* in espressioni ca: *cu annii, cu lunele, cu septemanele nu ne mai vedemu, de si suntemu vecini*, differite in sensu de: *a lucrá cu diu'a, a se bagá argatu cu lun'a, cu annulu; c)* in locutionea, *a se allege cu: cu ce brum'a m'am allessu eu d'in tota laborea mea; a nu se allege cu nemica d'in totu negotiulu seu*, etc. — II. in composite, 1. in respectulu formei, luandu norm'a limbei classice, prep. *cu* se presenta: *a)* sub form'a *com* ca cea mai originaria, si cu acesta forma se pune inaintea coventeloru ce incepu cu *b, p, m: comparare, computare, combinare, committere; b)* fora *m* sub form'a *co*, inainte de covente ce incepu cu vocale: *coabitare, coetaniu, coitu; c)* sub formele: *col, con, cor*, inainte de covente ce incepu cu *l, n, r*: *collegere, collegare, connessione, corrupere; d)* sub form'a *con* inainte de celle alte consonanti: *conferire, convertire, conjugare, conducere, continere, concedere, congelare, consonare;*—in limb'a popularia inse *con* se afla, de regula, redussu la *co* sau *cu*: *covenire* si *cuvenire* = **convenire**, *cotremurare* si *cutremurare* = **contremiscere**, etc.; numai form'a originaria *com* sau *cum* s'a pastratu mai bene: *comparare* sau *cumperare* = **comparare**, *computare* si *cumputare* = **computare**, etc.; déro si in acestu casu, in unele covente s'a redussu la *co* sau *cu*: *coprendere* sau *cuprendere* = **comprendere**; 2. in respectulu sensului, prep. *com* pastredia, de regula, si in composite sensulu originariu ce are despartita, inse acestu sensu se modifica in multe si varie intellesse metaforice, ce nu are particul'a ca separata: *a)* in intellessu originariu, prep. *com* espreme *impreunare* sau *unire, adunare*, etc., de mai multe subiecte sau obiecte la una actione: α) pluralitate in subiectu, asiá co verbulu compusu cu *com* semnifica: *a fi, vení* sau *lucrá impreuna* la acellu-asi lucru, idea fundamentale ce se unesce adesea cu ideele accessorie alle scopului differitu, pentru cari se aduna sau sunt impreuna subiectele, cumu, spre a se bate, a se intellege, a se copulá sessuale, etc.;— vedi essemple la: *concurrere, convenire, confluere, conclamare*, etc.; β) mai desu pluralitate in obiectu, vedi essemple la: *congregare, conscriere, coemere*, etc.; — se va observá ca regula, nu inse fora ore-cari esceptioni, co in verbele de intellessu intransitivu *com* espreme pluralitate in subiectu, éro in celle de intellessu transitivu pluralitate in obiectu; se va observá de assemine, co pre longa ideele accessorie de scopu, *com* implica adesea si ideele accessorie de *ordine, dispositione regulata*, etc., ca in: *componere, constituere, construere, concocere*, etc.; *b)* prin metafore: α) subiectulu sau obiectulu pote fi numai unulu, déro si unulu si altulu se se considere in mai multe d'in partile selle sau si in tote partile selle, vedi essemple: *collucire, collustrare*, etc.; β) *unirea* espressa prin *com* nu sta in pluralitatea subiectului sau obiectului, ci in *concordanti'a* sentimenteloru, cogiteloru mai multoru persone, sau in *armoni'a, omogeneitatea* mai multoru lucruri, etc.; vedi essemple in: *concertu, consonare, congruere, concordare, consentire, convenire*, etc.; γ) mai vertosu, in *conformitate* cu una idea metaphy-

www.dacoromanica.ro

sica,. ce nu se espreme in frase, déro care se subintellege, cumu sunt ideele de *bene*, *justu*, *utile*, etc.; γ) in adiectivele sau substantivele formate cu unu substantivu sau cu unu verbu, *com* esprime *participare* d'in lucrulu arrettatu prin coventulu principale; vedi: *concolere*, *consorte*, *conservu*, *consangeniu*, *condiscipulu*, *collegu*, etc.; δ) cu verbe ce esprimu acte alle mentei, *com* arretta intimulu commerciu allu spiritului cu sene insusi, cumu: *consciu*, *cogitare*. *connoscere*, etc.; ε) cu ide'a de *unire*, *stringere impreuna*, se lega forte usioru si ideele de *strimtare*, *micusiorare*, *margenire*, si de ací, *scadere*, *nemicire*, etc., cum: *collegare*, *connectere*, *coagmentare*, *continere*, *corrumpere*, *consumere*, etc.; ζ) d'in tote celle precedenti resulta in genere, co *com* e *intensivu* sau *completivu*, ca in essemple: *collaudare*, *coprendere*, *cotremurare*, *configere*, *confidere*, etc.

CUBARE (*cuibare*), v., **cubare**, (compara si it. **cubare**); 1. a stá colcatu, a jacé; a pune se jaca, se sté undeva, si de aci, a bagá a fundu, a inradecinâ, (vedí *incubare* sau *incuibare*); 2. a face *cubu;* a redicá unu numeru la *cubu;* a evaluá *cubulu* unui volume.

CUBATIONE, s. f., **cubatio**, (it. **cubazione**); actione de *cubare*.

CUBATURA, s. f., (it. **cubatura**); resultatu allu actionei de *cubare* in insemnarea de sub 2.

CUBARIRE si *cuibarire*,-*escu*, v., **nidificare**, **nido componere**, **nidum struere**, **nidulari**; **leto se componere**; **scrutari**; 1. a pune una passere pre *cubariu* sau *cuibariu*: *a cubari una gaina;* 2. a si face *cubariu*, vorbindu de passeri; 3. refless. *a se cubarí*, a si face *cubariu*, a si cautá *cubariu*, a se pune pre *cubariu;* metaforice, *a se cubari* = a se colcá, vorbindu de omeni, a cautá locu se se colce si se dorma; 4. a cercetá, a cercá si cautá cu mare ardore.

CUBARIU si *cuibariu*, s. m., pl.-*e*, **nidus**; *cubiu* sau *cuibu*, intr'adensu facutu de omu pentru passeri domestice cari cadu gloce: *a pune pre cubariu*, *a stá pre cubariu;* — metaforice, locu de colcatu pentru omu: *multu ai se mai stai pre cubariu? a venitu prandiulu, si nu mai lassi cubariulu.*

CUBERA, s. f., si

CUBEBU, s. m., (it. **cubebe**, fr. **cubèbe**); specia de piperu, arborellu ce da una specia de piperu; **piper cubeba** lui *Linneu;* — analogi'a cere ca forma masculina se se applice la arbore, éro cea feminina la fructu.

CUBEBINU,-*a*, adj. s., (it. **cubebino**, fr. **cubébine**); de *cubeba* sau de *cubebu;* ca subst. reale, substantia alcaloide ce se estrage d'in *cubebu* sau d'in *cubeba*.

CUBICLU si *cubiculu*, s. m., **cubiculum**; incapere de *cubatu* (=de colcatu), camera mica de colcare, (vedi *cubare* si *cubiu*).

CUBICU,-*a*, adj., **cubicus**, (it. **cubico**, fr. **cubique**); relativu la *cubu*, ce semina cu *cubulu* in forma sau in alta calitate: *soliditate cubica*, *numeru cubicu*, *radecina cubica*, *ecationi cubice* = de allu treile gradu.

* CUBICULARE si *cubicullariu*,-*a*, adj. s., **cubicularius** si **cubicularis**; relativu la *cubiculu: lampa cubicularia;* s. m. personale, officiariu sau servitoriu de *cubiculu* allu imperatoriloru, si de aci in genere, servitoriu de casa, camerariu.

CUBIFORME si *cubiformu*,-*a*, adj., (it. **cubiforme**); cu *forma* de *cubu: ossu cubiforme* = *cuboide*.

CUBILE, s. f., **cubile**; locu de *cubatu* sau de *colcatu*, cu sensu mai largu de câtu allu formei *cubiclu;* coci insemna: 1. locu de colcatu pentru omu, patu, si in speciale, patu nuptiale; 2. locu de colcatu pentru animali, *culcusiu*, *cuibu*.

* CUBITALE, adj. s., **cubitalis-cubital**; relativu la 1 *cubitu: commissur'a cubitale;* longu de unu *cubitu: mesura cubitale;* *littere cubitali*, celle mai mari; — s. f., *cubitale*,-*a*, perina de redimatu, pre care se redima cineva cu *cubitulu*.

CUBITARE, v., **cubitare**; d'in 2 *cubitu*, a se cubá sau a sedé colcatu, a i placé se ste colcatu.

CUBITIONE, s. f., **cubitio**; d'in 2 *cubitu*, actione de *cubare* sau stare in patu, jacere, etc.

www.dacoromanica.ro

1 CUBITU, s. m., **cubitum** si **cubitus**, (d'in *cubare*); acellu-asi cu populariulu *cotu* in insemnare de parte a manei si in insemnare de mesura pentru pannure.

2 CUBITU, s. m., **cubitus** (d'in *cubare*); actu si statu a cellui ce *cuba* sau sta colcatu; si cu intellessu concretu de *locu de colcatu*, (vedi *cubile* si *cubiu*).

CUBIU (si prin stramutarea lui *i* : *cuibu*), s. m., **cubile, nidus**, (compara si it. **covo** si **cova**, isp. **çoba** si **cueva**, tote d'in *cubare*); locu de *cubatu* sau de colcatu : 1. ca mai desu, locu unde passerile siedu, dormu, oua si scotu pui : *cubiu de gaina, de ratia, de corbu, de ciora; a luá ouale sau puii scossi d'in cubiu; a derimá cubiulu rondinellei, ciconiei;* prin metafore : *a) cubiu* = toti puii d'in unu *cubiu; b)* ou ce se pune in *cubiu* sau altu undeva, ca se attraga passerile se oue acollo; 2. mai raru pentru alte animali, cari nu oua : *cubiulu leului*, déro desu : *cubiulu serpelui;* 3. applecatu la omeni : *a)* cu sensu bonu, se dice cu una nuantia de affectione pentru loculu unde s'a invetiatu cineva se sieda : *nu mi lassu eu cubiulu meu; cui nu place se aiba cubiulu seu? — b)* in risu sau si cu nuantia de despretiu pentru pigri, se dice despre patu de colcare : *dormita si si cauta cubiu; nu lassa cubiulu peno in prandiulu mare;* proverb. *i e frica se nu i se recesca cubiulu, vedi se nu ti recesca cubiulu*, se nu scapi sau perdi ceva d'in somnu; *c)* loculu unde siedu facutorii de relle, unde se stringu cei blastemati, etc.: *padurea acea-a, satulu acellú-a e unu cubiu de lotri; am se spargu cubiulu conspiratoriloru*, etc.

CUBOIDE, adj. s., (it. **cuboide**; d'in κύβος=*cubu* si εἶδος=*forma*); cu *forma* de *cubu;* ca subst., unulu d'in ossele tarsului; 2. specia de fossili.

CUBU, s. m., pl.-*i*, **cubus**, (it. **cubo**, fr. **cube**; gr. κύβος); 1. corpu regulariu si solidu cu sésse facie cadre si ecali, cumu si cu tote anglele derepte si ecali; 2. *cubu* allu unui numeru este productulu numerului de trei ori multiplicatu prin sene insusi; 3. *cubu* de ossu, ce serve la jocu : a jocá *cubi, in cubi;* — si ca adj., *palma cuba, metru cubu;* mai bene inse : *palma cubica, metru cubicu.*

CUBUIRE,-*escu*, v., d'in *cubu*, in acea-asi insemnare cu *cubare* sub 2.

CUCA, s. f., **pileus, galerus;** coperimentu de capu, mai vertosu allu vechiloru Domni români, (forma mai primitiva in limb'a nostra, d'in care in limb'a classica se afla numai derivate ca **cuculla**; vedi si *conca, coca*). M.

CUCERENTIA, *cucerire*, etc., vedi *concerentia, concerire.*

CUCILLA (transformatu in : *cuciulla, caciulla*, pote directu d'in *cucullia*); s. f., **pileus, galerus pelliceus;** proprie deminutivu d'in *cuca*, luatu cu intellessulu de *coperimentu* de capu in genere, coperimentu de capu pentru barbati, mai vertosu cellu facutu d'in pelle cu perulu sau lan'a ei : *cucilla de oue, de mnellu; cucilla negra, alba, fumaría, rotunda, cucuiata; a si pune cucilla in capu, a indesá cucill'a in capu; a luá cucill'a d'in capu; a si luá cucill'a*, in semnu de respectu si de lingusire, si de ací, a se umilí, a se rogá cu umilentia, etc. : *nu mi icau eu cucill'a la ori-si-cine; alta cucilla*=alta vorba, altă cestione.

CUCILLARIA (si : *cuciullaría, caciullaría*), s. f., maiestría si officina de *cucillariu.*

CUCILLARIU, s. m., (si : *cuciullariu, caciullariu*); care face sau vende *cucille.*

CUCILLIA, s. f., (pronuntiatu si : *cuciullía, caciullía*), deminutivu d'in *cuca*, luatu inse cu insemnarea de *capitina* a certoru plante sau obiecte : *cucilli'a cepei, boretelui, bastonului.*

CUCILLICIA, (pronuntiatu si : *cuciullitia, caciullitia;* vedi *cucilla*), s. f., deminutivu d'in *cucilla.*

CUCILLIRE,-*escu*, (si : *cuciullire, caciullire;* vedi *cucilla*), v., **humiliare, supplíciter rogare;** 1. trans., *a cucillí pre cineva*, a lu face se si-iea *cucill'a*, in semnu de respectu, déro mai vertosu de umilire propria, si de ací, a umilí; 2. mai vertosu refl., *a se cucillí* = a rogá cu umilentia : *nu me cucillescu veri-cui si pentru veri-si-ce.*

CUCU, s. m., **cuculus;** passere cunoscuta prin cantarea sea in tempu de

www.dacoromanica.ro

primavera si prin consuetudinea de a si pune ouale in cubiulu altoru passeri : a *inceputu a cantá cuculu;* prov. *a cantá cuculu intr'una casa,* a fi si remané deserta; *a fi cucu pre lume, a remané cucu,* a remané senguru sengurellu; asiá si : *a lassá cucu; — laptele cucului,* spongiu ce se formedia pre unele plante.

CUCUIARE, *cucuiu,* etc., vedi *cucullíare, cucullíu.*

CUCULLA, s. f., vedi *cucullu* si *cucullíare.*

CUCULLECIU si *cucullétiu,* s. f., deminutivu d'in *cucu* cu particularia nuantia de resfaciare, si de ací, applecatu la cellu ce e obiectu de amore si de doru : *multe cantice populárie incepu asiá : cucullétiu cu perulu cretiu.*

CUCULLIARE, - *ediu,* v., **in formam cuculli redigere, cristare, apice munire; attollere; ascendere, tumere; nutare** (d'in *cucullíu*); 1. a dá forma de *cucullíu,* a muní cu unu *cucullíu,* a face se essa *cucullíu : a cucullíá frontea prin lovíture;* mai vertosu in forma part. *cucullíatu-a,* luata ca adj., *fronte cucullíata, gaine cucullíate;* de ací si s. f. reale, *cucullíata, in espressioni* proverbiali ca : *du-te, duce-te-ai la cucullíat'a ; se te vedu la cucullíat'a* = baseric'a, in curtea carei-a se immormenta mortii; 2. a redicá in susu, a pune in locu prea susu, si de ací, a dá sau face onori ce nu su meritate : *ce ai cucullíatu copillulu acollo? a se cucullíá in capulu mesei;* de unde ca refless. a se *cucullíá,* a se pune unde nu se cade, á fi insolente, arrogante; si cu intellessu de *destinsu : nu esti mai cucullíatu ca altii;* 3. ca intr., *a cucullíá* = a dormitá, a motiaí, (vedi si *cocotiare, cocosiare:* apoi la Macedoromani *culla* = *turnu* e in locu de *cucullu,* ca si *cullionu*=*cucullionu*).

CUCULLIATU,-*a,* adj., part., de la *cucullíare.*

CUCULLIFORME si *cucullíformu,-a,* adj., (it. **cucullíforme**); care are *forma* de *cucullu* sau de *cucullu,* (vedi si *cucullíatu* la *cucullíare*).

CUCULLIONU, (pre a locurea si syncopatu : *cullionu*); pl.-*e,* **cucullio-cucullione;** coperimentu de capu, si in speciale, genu de assemine coperimentu la preuti si la callugeri.

CUCULLIU (cu *l* tare moiatu : *cucuiu*), s. m., pl.-*e.* **cresta, apex, gibbus, tuber, tumor;** proeminentia : 1. crésta, motiu la passeri : *cucullíulu gainei;* 2. inflatura : *cucullíu in fronte; a avé mai multe cucullíe pre tést'a capului.*

CUCULLU, s. m. si fem. *cucúlla* (pre a locurea si syncopatu : *culla,* de care vedi si *cucullíare*), **cucullus** si **cucúlla;** coperimentu de capu, *caciúlla* de veri-ce forma, déro in speciale, de forma conica; prin metafore, applecatu si la alte obiecte de assemine forma.

CUCUMA, s. f., **cucuma, cucumis;** 1. *cucumere,* cea-a ce pre alte locuri se chiama *castravete;* 2. specia de vasu de buccataría, (form'a *cucima* sau, dupo pronunti'a moldava, *cusima* = coperimentu de capu, parę a se referí ací; de alta parte demin. *cucumélla,* cumu si form'a *cucumiacu,* paru a duce la aceaasi radecina d'in care a essitu si *cuca;* compare inse si **cecuma** = **cucuvella**). *M.*

CUCUMELLA, s. f., **cucumella, noctuæ species;** 1. deminutivu din *cucuma,* ca micu *cucumere* si ca micu vasu de buccataría; 2. specia de *cucuvella,* passere nopturna.

CUCUMERE, s. m., vedi *cucuma* sub 1.

CUCUMERÍA, s. f., si

CUCUMERÁRIU, s. m., pl.-*e,* **cucumerarium;** locu plantatu cu *cucumeri.*

CUCUMIACU, s. m., camu in acea-asi insemnare cu *cucumélla* de sub 2.

CUCUNARE, etc., vedi *cocconare.*

CUCURBIŢA si *cucurbéta* (pre a locurea, si : *curcubéta*); **cucurbita,** (it. **cucurbita**); specia de cucumere in forma de ampulla : *cucurbita verucosa* = *cucurbita rôiosa, sau bubosa; cucurbita lagenaria;* 2. prin metafore : *a)* caldarea distallatoriului chymicu; *b)* in genere, vasu de distillatu, mai vertosu de vitru; *c)* ventusa; de ací si : *cucurbitare* = a pune ventusa, a scarificá; *cucurbitatione* =actione de *cucurbitare.*

CUCURBITACEU si *curcubitaceu,-a,* adj., (it. **cucurbitaceo**); care semina cu *cucurbit'a;* de ací pl. *cucurbitacie,*

www.dacoromanica.ro

familia de plante, cari au de typu genulu *cucurbita*.

CUCURBITARIU,-*a*, adj. s., **cucurbitarius**; care cultiva *cucurbite*.

CUCURBITATIONE, s. f., **cucurbitatio**; vedi *cucurbita*.

CUCURBITELLA, s. f., **cucurbitula**; deminutivu d'in *cucurbita*.

CUCURBITINU,-*a*, adj., **cucurbitinus**; de *cucurbita*, asseminea *cucurbitei*: *pere cucurbitine, vasu cucurbitinu*.

CUCUREDIARE, *cucuricare*, si

CUCURIGARE, *cucurigu*, etc., vedi *cocorigare; cocorigu*.

CUCURIRE,-*escu*, v., **cucurire**; vedi *cocorigare*.

CUCURUDIU, s. m., **zea mayis** lui *Linneu*; 1. specia sau genu de plante, care pre alte locuri se chiama si : *porumbu, popusioiu*; fructulu acestei plante; 2. *coçconu* de abiete si alti assemini arbori, (d'in una forma *cucuru*, essita d'in acea-asi fontana cu *cuculliu*, cu care semina fructulu numitu *cucurudiu*; s'ar poté inse ca *cucuru* se fia d'in acea-asi radecina cu *popusioiu*, ca si *copillu, poturnichia* in locu de *popillu, coturnichia*).

CUCUTA, s. f., **cicuta**, (it. isp. port. **cicuta**, prov. **cicuda**, fr. **ciguë**); genu de plante d'in famili'a umbelliferelor, *pentandria digynia* lui *Linneu : cucut'a ingrassia caprele, déro pentru omu cucut'a e venenosa si mortifera; venenu de cucuta*, si de ací : *a adapá cu cucuta, a occide cu cucuta*.

CUCUTARIU,-*a*, adj., (it. **cicutaria**); de *cucuta*, care se tine strinsu de *cucuta*; de ací, s. f., *cucuturia*, genu de plante d'in famili'a umbelliferelor, (vedi si *cucuta*).

* CUCUTICINE, s. m., **cicuticcu** (d'in *cucuta* si *canere*); care canta cu tiéva de cucuta, si de ací, cu tiéva de arundine, etc.

CUCUTINU,-*a*, adj. s.,(it. **cicutino-a**); de *cucuta*; s. f., *cucutina*, alcaloide estrassa d'in *cucuta*.

CUCUVAIA *cucuvalia* si

CUCUVELLA, s. f., **noctua, strix funerea**, (compara ital. **cuccuveggia**, nou grec. κουκουβάια; vedi si parenthesea finale de la *cucuma*); genu de passere nocturna, (vedi si *ciovica*).

CUFA, *cufitia*; vedi *cofa, cofitia*.

CUFERU, s. m., pl.-*e*, **arca, arcula**, specia de arca, care serve mai vertosu pentru calle, (compara fr. **coffre, coffret**, si vedi *cupa*).

CUFUNDARE, *cufurire*, etc., vedi *cofundare, cofurire*.

CUGETARE, etc., vedi *cogitare*, etc.

CUI, genit. si dat. d'in *ce* si *cine*; vedi *ce*.

CUIARIU, vedi *cuniariu*.

CUIBARE, *cuibariu, cuibu*, etc., vedi *cubare, cubariu, cubiu*, etc.

CUINA, *cuinariu*; vedi *culina, culinariu*.

CUISIORU, *cuiu*; vedi *cunisioru, cuniu*.

CUIVA, vedi *ce*.

CULCARE, etc., vedi *colcare*.

CULCITA, s. f., **culcita**; saccu implutu cu lana, cu peru, cu penne, cu pufu, etc., ce serve la *culcatu*, la incalditu si la alte usuri assemini, perina, saltéa, etc.

CULCITELLA, s. f., **culcitula** si **culcitella**; deminutivu d'in *culcita*.

CULEIU si *cullеiu*, s. m., pelle fora peru, pelle de *utre*, si de ací, *utre*, (compara lat. **culeus**; vedi si *coliu*).

CULEU si *cullcu*, s. m., **culeus** si **culleus**; acellu-asi cu popularulu *coliu*, applecatu inse in speciale la *unu saccu de pelle*, in care se bagá parricidii pentru suppliciu; mare mesura pentru licide, care continea 20 de amfore sau 40 de urne, (una chilia).

CULICE, s m., **culex**; genu de insecte, connoscute pre a locurea in poporu sub numele de *tintiariu*.

CULINA (cu *l* tare moiatu : *cuina*, si cu stramutarea lui *i* d'in locu : *cunia*), s. f., **culina**; incapere, in care se *cocu* buccate, (vedi si *cocina*).

CULINARIA, s. f., (cu modeficationi de alle primitivului *culina : cuinaria*), **ars culinaria**; maiestría de *culinariu*.

CULINARIU,-*a* (si *cuinariu*, vedi *culina*), adj. s., **culinarius, coquus**; relativu la *culina : servitoriu culinariu, arte culinaria*; s. personale, *culinariu* = cellu ce scie sau essercita artea de a coce buccate.

CULLA, s. f., **cunæ, cubile, latibu-**

www.dacoromanica.ro

lum; turris; (compara si it. culla); locu de colcatu, si in speciale : 1. leganu de copilli; 2. culcusiu de animali selbatice; de ací : 3. locu unde se stringu si se ascundu facutorii de relle, *cuibu* de lotri, etc.; 3. turnu, turnu de baserica, (in insemnarile de sub1. si 2. *culla* se refere numai la *cuna*, ca deminutivu d'in acestu-a; éro in insemnarea de sub 3. are analogia cu *cuculla;* vedi *cuculliare*).M.

CULLARE, v., (it. **cullare**); a pune în *culla*, déro mai vertosu a oscillá si addormí in *culla*, a leganá.

CULLEGERE, *cullegutoriu*, *cullessu*, etc., vedi *collegere*, *collegutoriu*, *collessu*, etc.

CULME, s. f., **culmen**, (ital. **colmo**, isp. **cumbre**, port. **cume**, fr. **comble**, alb. **culm**); partea cea mai de susu a unui ce inaltu : *culmea casei*, *montelui*, *murului; sorele e in culmea cerului;* prin metafore : *culmea poterei*, *gloriei*, *fericirei*, *buccuriei*, *culturei*, etc., (vedi si *colume*, *columna*).

CULMIFERU,-*a*, adj.,(it. **culmifero**); care porta sau are *culmu : culmiferele cereali.*

CULMINARE, v, (it. **culminare**); a fi in *culme : sorele culmina*, e la amedia.

CULMU, s. m., pl.-*i*, **culmus**, (d'in acea-asi radecina cu *culme*); fustellu de planta, si in speciale, paiu allu cerealiloru : *culmu de meliu*, *de ordiu*, *de granu; culmii criniloru.*

CULPA, s. f., (ital. prov. **colpa**, isp. portug. **culpa**, franc. **coulpe**); actu sau faptu ce attrage sau merita pena, mustrare, sau care cellu pucinu nu e correctu cumu s'ar cadé se fia; totusi coventulu differe in sensu de celle analoge, cumu : *contraventione*, *delictu*, *crime*, *peccatu*, *errore*, etc., nu numai prin generalitatea intellessului, ci si mai vertosu, co *culpa* se refere la *calitatea* sau *statulu demnu de pena*, pre candu celle alte covente se referu la *fapt'a demna de pena sau de mustrare : penele se cade se fia proportionate cu culpele*, *a avé sau nu avé culpa*, *a cadé in culpa*, *a fi in culpa : nu e culp'a mea; nu e culp'a lui*, *care e culp'a bietei pecure*, *de ua bati asiá? eu ve spunu aceste-a d'inainte*, *ca se nu fia culp'a mea; a aflá culpa cuiva*, *a bagá*, *culpa cuiva*, etc.

CULPABILE, adj., **culpabilis**, (it. **colpabile**, fr. **coupable**); espusu la *culpa*, care merita *culpare* sau mustrare, imputare.

CULPABILITATE, s. f., (it. **culpabilità**, fr. **culpabilité**); calitate sau statu de *culpabile.*

CULPARE, v., **culpare**, a *inculpá* pre cineva, a lu mustrá, certá, a i imputá; vedi si *inculpare.*

CULPOSU,-*a*, adj., (**culposus**), plenu de culpa, incarcatu cu culpa; mai bene de catu *culpabile.* (Dupo analogi'a affinelui *peccatosu*, incarcatu cu peccate.)

* CULTARE, v., **cultare**; in acelluasi sensu cu form'a *cultivare*, e de preferitu in insemnarile speciali in cari astadi se iea *exploitare*=fr. **exploiter**. *M.*

CULTELLU, s. m., pl.-*e*, **cultellus**; deminutivu d'in *cultru.*

* CULTIONE, s. f., **cultio** (d'in *cultu*); 1. lucrare a pamentului; 2. venerare, adorare.

* CULTIVABILE, (it. **cultivabile**); care se pote *cultivare.*

CULTIVARE, v., (it. **coltivare** si **cultivare**; fr. **cultiver**; d'in *cultu* sau mai bene d'in *cultivu*); a face *cultu* : 1. ca mai desu despre pamentu, a lucrá, a ammeliorá, a face se fia mai utile economiei omenesci : *a cultivá agrii sei*, *a cultivá bene gradin'a; si fructele selbatice se facu bone*, *déco le cultivi;* si despre alte ramuri alle economiei rurali : *a cultivá porci*, *calli*, *oui si alte vite; a cultivá vermi de metasse: a cultivá pastori'a;* 2. despre arti si scientie, a se occupá seriosu, a lucrá cu ardore : *a cultivá scientiele si artile*, *pictur'a*, *litterele*, *music'a;* 3. vorbindu de omu, si de corpulu si de suffletulu lui : *a) a cultivá unu omu*, a lu formá, desvoltá, scote d'in starea de ruditate si barbaría, a lu polí, etc. : *a cultivá corpulu*, *spiritulu*, *mentea*, *tote facultatile omului; a cultivá pe selbaticii deserteloru oceanului; b)* a venerá, a adorá, a avé si manifestá amore si respectu : *a cultivá pre cineva ca pre parentele seu;* de acì si : *a cultivá unu amicu*, *amicii*, cumu si : *a cul-*

www.dacoromanica.ro

tivá amiciti'a, favorea, benevoienti'a, etc., a cautá se le castige si se le pastredie prin bona portare, etc.; inse : *c)* si in reu, a lengusí : *a cultivá pre celli potenti si avuti; a cultivá vitiele, passionile cuiva*, etc.

CULTIVATIONE, s. f., (it. **coltivazione**); actione de *cultivare*, arte de cultivare : *cultivationea agriloru, pecureloru, mentei, scientiei, passioniloru.*

CULTIVATORIU,-*a*, adj. s., (it. **cultivatore**); care *cultiva* sau serve a *cultivare*, applecatu mai vertosu la cellu ce *cultiva* pamentulu : *cultivatorii agriloru.*

CULTIVU,-*a*, adj., (it. **coltivo**, d'in *cultu*); aptu la *cultivare*, susceptibile de *cultura*, vorbindu mai vertosu de pamentu : *agri cultivi.*

CULTORIU,-*cultoria* si *cultrice*, adj. s., **cultor-cultrix** (d'in *cultu* de la *colere*); 1. ca mai desu, care lucra pamentulu, *cultivatoriu, agricultoriu*, care se occupa cu un'a d'in industriele attingutorie de economia agricola : *cultori de agrî, de gradine, de pomaría, de vinia si de vinu, de albine;* si pentru animali ce servu la assemine industria : *boii cultori ai unui modestu agru;* absolut. *cultoriu-lu* = *agricultoriulu*, terranulu ; 2. locuitoriu : *cultorii acellei regione, acellui monte, acellui tinutu; cultorii selbeloru*, omeni sau animali; *cultorii cerului*, celli justi, angerii, etc.; 3. prin estensione : *a)* cellu ce se occupa cu una arte sau scientia : *cultorii scienticloru si artiloru; b)* cellu ce *cresce, educa : cultorii copilliloru; c)* fautoriu, adoratoriu, inchinatoriu, etc. α) in bene : *cultoriu allu addeverului, allu benelui, allu dreptului, allu lui Domnedieu; cultorii celloru boni, datineloru* si *instituteloru strabone;* déro si : β) in reu, *cultori ai passioniloru celloru mai rosinose, ai celloru potenti, ai vitellului de auru*, etc.

* CULTRARIU,-*a*, adj., **cultrarius**; relativu la *cultru*, luatu mai vertosu ca subs. m. *cultrariu* : *a)* care fabrica sau vende *cultre;* déro mai allessu : β) in speciale, cellu insarcinatu a junghiá cu *cultrulu* victimele.

* CULTRATU,-*a*, adj. **cultratus**; proprie, part. d'in unu verbu *cultrare*= a taiá sau sapá cu *cultrulu;* a dá forma de *cultru*, si de ací *cultratu* : α) cu forma de *cultru*, β) lucratu cu *cultrulu.*

* CULTRICE, s. f., vedi *cultoriu.*

* CULTRICOLLU,-*a*, adj., (fr. **cultricolle**; d'in *cultru* si *collu*); care are *collulu* sau guttulu, peptulu munitu cu una carina ascutita in forma de *cultru*, vorbindu de certe insecte.

* CULTRIFOLIATU,-*a*, si

* CULTRIFOLIU,-*a*, adj. (fr. **cultrifolié**; d'in *cultru* si *foliu*); vorbindu de plante, cari au *foliele* in forma de *cultru.*

* CULTRIFORME, si *cultriformu,-a*, adj., (fr. **cultriforme**; d'in *cultru* si *forma*); care are *forma de cultru : folie cultriformi.*

* CULTRIROSTRU,-*a*, adj., (fr. **cultrirostre**, d'in *cultru* si *rostru*); care are *rostrulu* in forma de *cultru : passeri cultrirostre;* s. f. pl., *cultirostre-le*, familia de passeri cu *rostru* in forma de *cultru.*

CULTRU, s. m., pl.-*e*, **culter**, (d'in *cultu* de la *colere*); ce serve la *cultu :* in sensu originariu, ferru de aratru, *vomere;* instrumentu de curatiatu plantele, viti'a de viia, si in genere, *cutitu* ce serve la taiare, polire, etc.; in speciale, cutitulu cu care sacrificatoriulu junghiá victimele.

CULTU,-*a*, adj. part. s., 1. part., **cultus** : *a)* ca mai desu despre solu sau pamentu si alte obiecte alle industriei *agricola*, lucratu, ammelioratu, scossu d'in stare de selbaticía, etc. : *agru bene cultu, gradine culte; ferele fugu de locurele culte; pome culte* in oppositione cu *pome inculte*=*pome selbatice; vini'a culta da vinu bonu; b)* bene crescutu, educatu, desvoltatu, perfectionatu, omenitu, civilisatu, politu, essitu sau scossu d'in ruditate si barbaría, etc. : *poporu cultu* in oppositione cu *poporu barbaru; mente culta* in oppositione cu *mente inculta; terra culta*, nu numai in respectu materiale, unde *agricultur'a* si alte industrie suntu in flore, ci si in respectu intellectuale si morale, unde scientiele, artile, umanitatea suntu in flore; asiá si : *spiritu cultu, natione culta;* inse *stylu cultu*, bene preparatu, politu, elegante, etc.; 2. ca s. m., *cultu* = **cultus-ûs**, actione sau actu de *colore, a)* despre

www.dacoromanica.ro

pamentu, lucraresau ammeliorare a pamentului, si de ací, industria applecata la alte ramuri alle economiei *agricole*, crescere, ammeliorare de plante, de animali, etc. : *cultulu agriloru, gradineloru, pecureloru, vinieloru, albineloru; fora cultulu omeniloru, ouile si alte pecure nu pote neci a se nutrí, neci a se tiné, neci a dá vre unu fructu pentru omu; b)* prin estensione si metafora, applecare a industriei sau activitatei omenesci la desvoltarea si formarea, perfectionarea, polirea, informosetiarea, in grigirea unui lucru, α) in genere : *invetiatur'a, essercitiulu si cultulu covenitu a desvolta in omu tote facultatile corpului si sufletului; cultulu espressionei, frasei, stylului*, politura, eligantïa; *cultulu spiritului, mentei, animei;* β) in speciale: *á)* industria applecata la ammeliorarea si perfectionarea vietiei, cumu si resultatu allu acestei activitate, modu de viétia, etc., α') in genere : *ce alta potere a facutu pre omeni se lasse selbele, vieti'a selbatica, si se vina la acestu cultu omenescu si civile? cultu liberale, umanu, urbanu;* β') in speciale, splendore a vietiei, lussu : *cultulu si mollitionea corrupu societatile;* mai vertosu, ornatu, modu de a se investí si adornà : *cultu nationale, cultu prea lussosu; la cultu nu se cere atâtu lussu câtu se cere elegantia, gustu si curatía; b')* ca mai desu inse, actu de amore si de onore, veneratione, adoratione, inchinatione, etc., pentru totu ce e venerabile, bonu, formosu, santu, etc.; α') in genere : *cultulu addeverului, virtutei, justitiei, formosetiei, benelui, amicitiei; cultulu detoritu legei, detoriei, parentiloru, artiloru, scientieloru, datineloru strabone, patriei si institutioniloru ei, traditioniloru parentesci, mormenteloru unde jace terrin'a eroiloru*, etc.; β') in speciale, cu sensu religiosu, adoratione covenita lui Domnedieu si celloru divine si sacre : *cultulu lui Domnedieu, lui Christu; cultulu idoliloru; cultulu basericei, templului, crucei, imaginiloru de santi; cultulu addeveratului Domnedieu; cultulu naturei, santiloru, eroiloru, martyriloru;* mediu de espressione a amorei si onorei ce avemu pentru divinitate si lucrurile divine sau sacre, si de ací, modu de veneratione, modu de adoratione, religione: *cultulu crestinu, paganu, judaicu; cultu domesticu, publicu, toleratu, permissu, simplu, modestu, pomposu;* si in plur. *tote cultele sunt permisse, Ministrulu culteloru.*

CULTUCU si *coltucu*, s. m., pl.-*e*, **pulvinus, pulvillus; helcium; panis, crustulum;** 1. saccu implutu cu lana, cu peru, etc., care serve : *a)* la pusu capulu pre densulu, la redimatu pre densulu cu cotulu, etc., perina, perinitia etc.; *b)* la asternutu, saltea; *c)* la infiptu ace, pernitia, etc.; 2. cercu implutu cu paie, fenu, peru, lana, etc., ce se pune in guttulu unui callu sau altu animale ce se injuga; 3. *coltiu* de pane proeminente, tare coptu, cu grossa si dura crusta : *mie mi place cultucu; si mie mi ar placé cultuculu, déco l'asiu poté rode;* 4. d'in acesta insemnare cumu si d'in cea de *cotu* allu braciului, cu care inco se applica une-ori form'a *cultucu*, se esplica frasile proverbiali ca : *a arrettá cuiva cultuculu, a dá cuiva coltucu*, si in forma esclamativa : *coltucu!* arrettandu *cotulu* (in locu de *culctucu*, d'in acea-asi fontata cu *culcita;* compara it. **coltra** si **coltrice**, vechiu fr. **cotre** si **contre**, [d'in una forma **culcitra**, redussa la **culctra, cultra**], isp. port. **colcha**, *prov.* **cota** [=**colta**], vechiu fr. **coute**, nou fr. **couette**, [d'in **culcta**=**culcita**], it. **cuscino**, isp. **coxin**, prov. **coissi**, fr. **coussin**, [d'in **culcitinum, culctinum**]; de ací pote si : angl. **quilt** si **cushion**, germ. **kissen;** de aci inco alle nostre : *cutra*=*cultra*=*culctra, cutrocire* sau *cotrocire, cutrentia* sau *cotrentia*, vedi si *coltiu*). *M.*

CULTURA, s. f., (**cultura**, it. **coltura** si **cultura**, fr. **culture**); actione de *colere*, déro mai vertosu, arte, processu de *colere*, cumu si resultatu sau produssu allu actionei si artei : 1. despre pamentu si industria attingutoria de *agricultura*, lucrare, ammeliorare : *cultur'a agriloru, vinieloru, gradineloru, selbeloru, pecuriloru, albineloru, vermiloru de metasse; cultur'a pastoriei, pescarici sau pesciloru; culturele de tomna*, araturele, se-

www.dacoromanica.ro

minaturele, etc.; 2. prin estensione, formare, educatione, desvoltare, essire sau scotere d'in ruditate si barbaría, civilisare, omenire, etc. : *cultur'a spiritului, mentei, sufletului si corpului; omu cu cultura, fora cultura; poporc inaintate in cultura, remase cu totulu inapoi in cultura; numai prin cultura omulu devine addevcratu omu, demnu de acestu nume.*

CULTURALE, adj., relativu la *cultura : institute culturali.*

CULTURARE, v., (it. **colturare**); a dá *cultura.*

† CULU, suffissu = lat. **culum**, care se pone : 1. la verbe, spre a formá substantive, cari espremu *instrumentulu* sau *loculu* actionei verbului, cumu : *gubernaculu*=instrum. de *gubernare*, *spectaculu*=locu de *spectare;* asiá si : *coperculu* d'in *coperire*, *cenaculu* d'in *cenare*, *periculu* d'in *perire*, *miraculu* d'in *mirare*, etc.; se va observá inse, in respectulu formei co : *a)* la verbele a caroru thema se termina cu *c* sau *g*, se adauge numai *ulu*=**ulum** : *vinculu* d'in *vincire*, *cingulu* d'in *cingere*, si sub forma fem. *ula : regula* d'in *regere; b) u* de longa *c* d'in *culu* se taia adesea : *spectaclu*=*spectaculu*, *pgriclu*=*periculu*, si in acestu casu, décq in thema se afla unu *l*, atunci *l* d'in suffissulu *clu* devine *r : lavacru* d'in lavare, *sepulcru* d'in *sepelire*, *simulacru* d'in *simulare; c)* de acea-asi insemnare cu *culu* sau *clu* sunt si, α) *bulu* si *blu*, *bru*=**bulum, blum, brum** : *stabulu* si *stablu* d'in *stare. flabru* d'in *flare*, *sufflare;* si sub forma femin. : *vertebra* d'in *vertere. fabula* d'in *fare;* β) *tru*=**trum** : *aratru* d'in *arare; d* d'in thema inainte de *tru* devine *s : rostru* d'in *rodere*, *rastru* d'in *radere; d)* raru se punu aceste suffisse si la una thema de substantivu, cumu : *candelabru* d'in *candela;* 2. pusu inse la una thema de substantivu sau de adiectivu, suffissu *culu* sau *clu* (neci una data : *bulu*, *blu* si *tru*), are insemnare de deminutivu : *canaliculu*=d'in *canale*, *vulpecula d'in vulpe*, *molliculu-a*=**molliculus-a**, etc., 3. déro in gur'a poporului formele *bulu* si *culu* au luatu transformationi mai mari, asiá co : *a) bulu* s'au redussu nu numai la *blu-a*, ca si in limb'a classica, cumu *tabla*=**tabula**, ci *b* a trecutu, prin *v*, la *u : staulu*=*stablu*=**stablum** sau **stabulum**; *b) culu* s'au redussu nu numai in *curu* (vedi *L*), sau in *clu*, ca si in limb'a classica, ci *l* d'in acesta forma s'a moiatu mai pucinu in gur'a unoru-a, aprope de totu in gur'a altoru-a : *parcela*=*parechia*=**paricula**, *urcela*, *urechia*=**auricula**, *curcelu*,=*curcchiu*=**caulículus.**

* CULULLU, s. m., pl.-*e*, **culullus**, (d'in *colere*); 1. proprie, vasu sacru pentru fluide; 2. in genere, vasu de beutu, cupa.

CUM=*com*, vedi *cu.*

CUMA, *cumatiu*, *cumba*, etc., vedi *cyma*, *cumatiu*, *cumba.*

CUMARELLA, s. f., fructu allu certoru plante.

CUMARIU, s. m., pl.-*e*, vasu de spellatu alte vase, si in speciale, vasu pentru necessitati naturali, (in locu de *cucumariu* prin syncopea lui *cu* initiale; vedi *cullionu* in locu de *cucullionu*, *culla* in locu de *cuculla*).

* CUMERIU, s. m., pl.-*e*, **cumerum** si **cumera;** vasu de pastratu ceva, mai vertosu de pastratu grâne; punga de pastratu bani, cassa de pastratu bani si alte lucruri de pretiu, (vedi *cuma*, *cucuma* in Dictionariu, si *chima*, *chimeriu* in Glossariu).

CUMINARE, v., d'in care urmatoriulu *cuminatu.*

CUMINATU,-*a*, adj. part., **cuminatus**; mesticatu cu *cuminu : buccata bene cuminata:* prin estensione, conditu, aromatisatu : *carne cuminata cu multa sare;* de aci subst. m., *cuminatu* = radecina de *cuminu*, aroma de *cuminu; cuminatu* =sare formata cu unu *acidu cuminicu;* f. pl. *cuminate.* tribu de plante cari au de typu genulu *cuminu.*

CUMINICU,-*a*, adj., (it. **cuminico**); de *cuminu :* acidu *cuminicu*, estrassu d'in essentia de *cuminu* sau d'in alte substantie analoge.

CUMININU,-*a*, adj., **cumininus;** de *cuminu : oliu cumininu.*

CUMINU (pre a locuri : *cyminu* sau *chimínu*), s. m., **cuminum**, (it. **cumino**,

www.dacoromanica.ro

fr. **cumin**, affini cu grec. κύμινον); genu de plante d'in famili'a umbelliferelor, *pentandria digynia* lui *Linneu;* sementia sau radecina de aceste plante.

CUMMETRÍA, *cummetru*, etc., vedi *commatría, commatru.*

CUMMETTARE, *cummettere*, etc., vedi *commettare, commettere*, etc.

CUMMINECARE, *cumminecatura*, etc. vedi *communicare, communicatura*, etc.

CUMNATIA, *cumnatu*, etc., vedi *cognatía, cognatu.*

CUMPENA, *cumpenire*, etc., vedi *campana campanire*, etc.

CUMPERARE, *cumperatoriu*, etc., vedi 2 *comparare, comparatoriu*, cu formele *comperare, comperatoriu*, etc.

CUMPETARE, *cumpetu*, etc., vedi *computare, computu,*

CUMPLIRE, *cumplitate, cumplitu*, etc., vedi *complire, complitate, complitu.*

CUMU, *adv.* si *conj.*, **qui, quomodo, quemadmodum, ut, ut primum**, etc., (it. **come**, vechiu it. isp. port. **como**, sicil. **comu;** prov. si vechiu fr. **com** si **cum**, nou fr. **comme** si **comment;** d'in acea-asi radecina cu *ce*, 1 *co*, etc.); 1. adv., ca interrogativu, spre a intrebá: *a)* de *modulu* cu care se face ceva, si a nume: α) spre a intrebá puru si simplu despre *modu: cumu s'au intemplatu aceste-a? cumu se scapàmu de acestu periclu? cumu mi siede acestu vestimentu?* — β) cu nuantia de mirare si mai vertosu de negare: *cumu se faci tu asiá?* (=nu se pote sau nu se cade se faci asiá); γ) cu nuantia de intensitate si de mirare: *cumu a imbetranitu acestu omu!*—δ) cu nuantia de causa unita cu cea de mirare: *cumu se face co nemine nu e contentu cu starea sea?* — *b)* despre calitatea sau natur'a unui ce: *cumu este ros'a, (ros'a e rosia)*; *cumu e aurulu? cumu e tempulu?* in locu de adiectivu pote fi pusu in intrebare prin *cumu* chiaru si unu substantivu, care are sensu de adiectivu: *cumu se chiama acesta planta? cumu se dice rosa in limb'a francesa?*— 2. ca conjunctivu: *a)* spre a legá propositioni obiective sau subiective ce espremu interrogatione indirecta: *nu sciu cumu se face, co totu eu su de culpa; cumu s'a petrecutu lucrulu, nu s'a potutu inco aflá; b)* spre a referí una propositione subordinata, care espreme: α) modu, avendu de correlativu pre *asiá*, espressu: *cumu mi vorbesci, asiá ti vorbescu; cumu mi canta, asiá jocu; cumu ti asterni, asiá dormi*, sau subintellessu: *cumu te porti, me portu; cumu faci, ti se face;* in frasi scurte si elliptice, in locu de *asiá* intra *si*: *cumu e saculu, si peticulu, (asiá e si peticulu); cumu e santulu, si collaculu; cumu cogita cineva, si vorbesce sau lucredia*, etc.; — in frasi ca: *cumu e tatalu, si filiulu*, correlativele: *cumu—asiá* sau *si*, suntu adiective, corresponditorie cu **qualis-talis** = fr. **tel-tel**: *cumu e domnulu, si servitorulu* = **qualis dominus, talis famulus** = fr. **tel maître, tel valet,** (vedi si mai susu la 1. *b: cumu e ros'a?*); — ellipsea correlativului *asiá* este normále in frasi ca: *cumu credu, cumu cogitu, cumu mi se pare*, etc., cari pentru mai multa energia, se dicu si in form'a: *dupo cumu credu*, etc.; d'in contra correlativulu *asiá* se cere de neapperatu in periode mai lunge ce espremu similitudini: *cumu pere intunericulu noptei, candu lumin'a dillei se arreta, asiá pere ignorantí'a inaintea radieloru de lumina alle scientiei;* in assemini casuri si *cumu* se corrobora cu *pre, precumu: precumu pere intunereculu*, etc.; β) tempu: α') *cumu* =indata ce, avendu de correlativu pre *si*=*indata*, espressu: *cumu s'a colcatu, a si addormitu* (*indata a addormitu*, si pentru mai multa energía: *indata a si addormitu*), sau subintellessu: *cumu va inserá, vomu plecá; cumu manca, se colca;* β') *cumu*=pre candu: *cumu stam si me miram, ecco vine côtra mene unu strainu;* si cu nuantia de causa: *cumu nu ne luassemu merende la calle, lungiramu urechiele tota diu'a;* γ') in unire cu *de, de cumu* = de candu, d'in momentulu in care: *de cumu s'a scollatu, plange intr'una;* — 3. ca si alte interrogative si relative, (vedi *candu, care, ce, câtu*), *cumu* da composite analoge in sensu cu allu acelloru-a: *cumuva*=**qua:** *de cumuva* sau *déco cumuva* = **si qua,** mai vertosu in intrebari: *nu cumuva*

www.dacoromanica.ro

ai patitu ceva? credi cumuva co s'ar poté acesta-a? se nu mergeti cumuva, etc.; asiá si : *orecumu*=**quodcm modo, tamquam** : *corpulu e orecumu carcere a sufletului;* pentru mai multa energía si cu *si : cumuvasi, oresicumu;* la *cumuva* se pune si *care* in acellu-asi sensu : *se nu care cumuva se lassati cas'a sengura,* (vedi la *care* frasi ca : *care cumu venicá,* in altu intellessu); apoi : *veri-cumu*= *ori-cumu*=**utique, quoquomodo** : asiá si cu : *sciu, vreu, place,* etc. : *cumu scii, nu sciu cumu, cumu vrei,* etc., *cumu* are tote nuantiele ce au si relativele mai susu citate in assemini locutioni; in fine, analogu cu *neci câtu*, se dice si *neci cumu* = **nullo modo, nihil** : *nu a dormitu neci cumu;* cu mai multa energía si : *neci de cumu,* apoi si mai energicu : *neci ca cumu; neccumu*=**nedum** : *nu potu eu, omu mare, necumu se poti tu, unu copillù; cumu si*=fr. **aussi bien que.** (Pentru *ca cumu, ca si cumu,* vedi *ca*).

CUMULARE, v., **cumulare,** (ital. **cumulare,** fr. **cumuler;** d'in *cumulu*); a face *cumulu,* 1. in genere : *a cumulá materia pentru constructione; a cumulá bani, arme, lemne, osti; gigantii cumula monte preste monte :* si metaforice : *a cumulá onori, batujocure, injurie pre cineva sau pre capulu cuiva; a cumulá mai multe functioni, officie, sarcine; a cumulá ideele, evenimentele, faptele intr'unu micu cadru;* 2. in speciale : *a)* a marí, adauge prin *cumulare : a cumulá glori'a castigata prin noue fapte stralucite; a cumulá detoriele cu usure; a cumulá ospeti'a cu casatori'a, a cumulá criminele selle cu una fora de lege ne mai audita; b)* a completá, a complí, a pune corona, si de aci, a implé, a incarcá : *a cumulá corbile cu flori si cu fructe, mesele cu buccatele celle mai allesse, fossele cu cadavere, altariele cu donuri; a cumulá stomaculu cu cruditati;* si metaforice : *a cumulá cu buccuría sau de buccuría;* asiá si : *a cumulá cu placere, cu onori, cu batujocure; a cumulá fapt'a, opulu seu cu una fapta sau cu unu opu mai bonu si mai mare; cumulatu de anni, de onori, de betranetia; a reconnosce beneficiele cu mesura cumulata; vasu cumulatu cu vinu; virtute cumulata, perfecta;* asiá si : *avaritia cumulata,* cumplita.

CUMULATIONE, s. f., **cumulatio,** (it. **cumulazione,** fr. **cumulation**); actione de *cumulare* si resultatu allu acestei actione : *cumulatione de lemne, de onori, de injurie, de pene, de beneficie, de officie; cnmulationea unei vietia stralucita cu una morte gloriosa.*

CUMULATIVU,-*a*, adj. (it. **cumulativo,** fr. **cumulatif**); aptu a *cumnlare.*

CUMULATORIU,-*toria*, adj. s., (it. **cumulatore**); care *cumula : cumulatoriu de multe avutíe si de multe officie lucrative.*

CUMULU, s. m., pl.-*e* si-*i*, **cumulus,** (it. **cumulo,** fr. **cumul;** deminutivu d'in *culmu, culmulu,* si prin caderea lui *l*, *cumulu*); 1. in genere, multime de lucruri puse unele preste altele, asiá in câtu facu unu grumuru inaltu, massa inaltiata prin mai multe strate : *cumulu de cadavere arruncate unele preste altele ; cumulu de lemne, de scandure, de pamentu, de arena, de petra sau de petre; cumulu de apa, de carti, de carta;* si metaforice : *cumulu de legi acervate unele preste altele;* 2. in speciale, ce se adauge spre marirea, completarea sau incoronarea unei massa, unei marime ore-care, mai vertosu ce se adauge preste mesura : *imprumuta-mi una galleta de farina, si ti voiu intorce-ua cu cumulu; a implé cup'a cu cumulu; cumululu unei vietia stralucita; la glori'a parentesca filiulu adausse unu nou cumulu; facundu-mi-se acestu bene vei pune cumulu la tote beneficiele ce mi ai facutu mai inainte;* si in reu : *ca cumulu la tote crimenele adauge sacrilegiulu si parricidiulu;* pentru functioni : *cumululu mai multoru functioni in acea-asi persona nu e permissu de lege.*

CUMUVA, vedi *cumu.*

CUNA, s. f., **cunæ, cunabula,** (ital. **cuna,** vedi si *culla*); populariu in multe locuri, cu acellu-asi intellessu ce are in alte locuri form'a *léganu :* 1. ca mai desu pentru loculu de colcatu allu unui pruncu : *copillu in cuna; a leganá cun'a;* 2. prin estensione si metafora : *a)* colcusiu de animali; *b)* locu unde a petre-

www.dacoromanica.ro

cutu cineva prim'a sea etate; de ací : *c)* locu sau tempu de nascere, origine, inceputu, primele incepute, etc.: *acesta scientia e inco in cuna;* déro forma : *cunablu* sáu *cunabulu* e de preferitu in assemini insemnari.

CUNABLU si *cunàbulu*, s. m., pl.-*e*, **cunabula;** camu in acellu-asi intellessu cu *cuna.*

* CUNCTARE si *cuntare*, v., **cunctari** (d'in acea-asi fontana cu *conare*); a temporisá, a intardiá, a asteptá tempu de actione mai opportunu, a lassá se treca tempu, a stá la cogite, a se codí, a stá la indoientia, a nu se precipitá, a nu properá, etc.: *totu potetı castigá, déco properati; éro déco cunctati, poteti perde totu; nu e de cunctatu, ci de lucratu cu cea mai mare celeritate; Fabiu Massimu se numí cunctatoriu, pentru co cunctandu, infranse pre Annibale; ce cunctati, militari, si nu dati inainte contra inimici?* si despre lucruri : *vinulu trece rapide prin acesta stracoratore, éro oliulu, ca mai crassu, cuncta a trece; se recesce globulu de pusca, cunctandu multu prin aeru.*

CUNCTATIONE si *cuntatìone*, s. f., **cunctatio;** actione de *cunctare* si stare a cellui ce *cuncta.*

CUNCTATORIU si *cuntatoriu,-toria*, adj. s., **cunctator;** care *cuncta : Tabiu Massimu cunctatorìulu.*

CUNEARE, *cuneiforme, cuneu*, etc., vedi *cuniare, cuniforme, cuniu.*

CUNIA, s. f., vedi *culina.*

CUNIARE (cu *n* tare moiátu : *cuiare*), v., **cuneare, claudere** (compara si ital. **coniare,** isp. **acuñar,** port. **cunhar**); 1. a bate unu *cuniu* sau mai multe *cunie*, a prende cu *cuniu* sau cu mai multe *cunie;* a inchide cu *cuniu*, si de ací, a inchide in genere : *a cuniá usi'a, caten'a sau ferrale callului; a cuniá scandur'a in mai multe locuri cu cunie de ferru; scandure cuniate*, cu *cunie* batute in elle, si metaforice : *a cuniá pantícele; omu cuniatu intr'una casa*, déro si : *cuniatu la pantice;* in aceste insemnari se aude mai desu compusu cu *in : incuniare;* 2. a dá forma de *cuniu : frondie cuniate*, in forma de *cuniu; loculu se cunia si merge angustandu-se intre doue ape; culme de monti cuniata.*

CUNIARIA, s. f., vedi *cuniariu.*

CUNIARIU,-*a*, adj. s. (**cuneārius**, compara si fr. **cunéaire**); relativu la *cuniu*, in forma de *cuniu* sau munitu cu *cunie : petale cuniarie, frundia cuniaria, lemnu cuniariu;* de ací ca substant., *a)* m., *cuniariu : α)* personale, cellu ce essercita maiestri'a de a fabricá sau vende *cunie;* β) reale, lemnu sau scandura cu *cunie* batute in ea, de care se accatia vestimente sau alte obiecte : *cuniariu de vestimente, de vase; a compará mai multe cuniarie; b)* f. *cuniaría :* α) arte sau maiestria a *cuniarìului;* β) officina a *cuniariului:* γ) multime de *cunie.*

CUNIATORE, s. f., vedi *cuniatoriu.*

CUNIATORIU,-*toria*, (cu *n* tare moiatu : *cuiatoriu*), adj. s., care *cunia*, mai vertosu in intellessulu lui *cuniare* de sub 1. : *beuture cuniatorie;* de ací s. f., reale, *cuniatoria*=*cuniatore* (cu *n* tare moiatu : *cuniatore*, reu scrissu : *cuietore*, si mai reu : *cuetore*), **obex, clausutum,** instrumentu de *cuniare* = inchidere, si in speciale : *cuniatore de usia, de porta, de coperclu a unui vasu, de ferestra*, etc.

CUNIATURA (cu *n* tare moiatu : *cuiatura*); actione de *caniare*, si mai vertosu resultatu allu acestei actione, mai allessu in insemnarea lui *cuniare* de sub 1.: *cuniatur'a usiei, a sufferí de cuniature de stomacu*, (vedi si compusulu : *incuniatura*).

* CUNICULARE si *cunicularìu,-a*, adj., **cuniculāris** si **cuniculārius;** relativu la *cuniculu : lucrari cunicularie;* s. f. pl. *cunicularie*, familia de animali, cari au de typu genulu *cuniculu;* s. m. personale, *cunicularìu*, care face *cunicule.*

* CUNICULOSU,-*a*, adj., **cuniculōsus;** plenu de *cuniculi* sau de *cunicule : locu cuniculosu, selba cuniculosa.*

CUNICULU si *cuniclu*, s. m., pl.-*e* si-*i*, **cuniculus;** 1. cu plur. *e, cunicule* si *cunicle*, canale subterrania, gaura mare, sapatura pre sub pamentu, si in speciale, sapatura facuta de osti spre a

www.dacoromanica.ro

petrunde intr'unu locu fortificatu, mina, etc.; si gaura de animali, si in speciale, gaur'a animalelui, de care e vorb'a la urmatoriulu: 2. cu pl. *i*, *cuniculi*. *cunicli*, specia de animali, d'in genulu *iepurelui*, forte 'assemine cu *iepurele*, si de acea-a numitu pre a locurea si *iepure de casa*=fr. **lapin**, (d'in ácea-asi fontana cu *cuna*; vedi si *culla*, *cuna*, *cuninu*).

CUNIFOLIU,-*a*, adj., (fr. **cunéifolié**; d'in *cuniu* si *foliu*); cu *folie* sau frundie in forma de *cuniu*: *arbori cunifolii*.

CUNIFORME si *cuniformu*,-*a*, adj., (it. **cuneiforme**, fr. **cunéiforme**; d'in *cuniu* si *forma*); care are forma de *cuniu*: *ossu cuniforme*; *folie cuniforme*; *octacdru cuniforme*; *littere cuniformi*.

* CUNILA, s. f., **cunila**, (it. **cunila**, fr. **cunile**); genu de plante d'in familí'a lamiacieloru.

CUNINA, s. f., vedi *cuninu*.

CUNINU,-*a*, adj., (**cuninus-a**); relativu la *cuna*, de *cuna*; de ací s. f. *Cunina*, diéa ce protege *cunele* prunciloru.

CUNIRE,-*escu*, v., **cunire**; a contaminá *cun'a*, vorbindu de prunci, si de ací in genere, a scote scremente, *a se cofurí*, a se balligá, etc., (vedi inse si 1 *cenu*).

CUNISIORU (cu *n* tare moiatu: *cuísioru*), s. m., pl.-*e*, **cuneolus**; **caryophyllum**; deminutivu d'in *cuniu*: 1. proprie: *cunisiore de batutu carí'a in parete*; 2. metaforice, specia de arbore, si mai vertosu flore sau fructu de acestu arbore, (vedi *caryophyllu*).

CUNIU (cu *n* tare moiatu: *cuiu*), s. m., pl.-*e*, **cuneus**, **clavus** (afinn cu κῶνος = *conu*; it. **conio**, isp. **cuno**, port. **cunho**, prov. **conh** si **coug**, fr. **coin**); instrumentu de ferru sau de lemnu care e ascutitu la unu capu, éro spre cellu altu capu merge ingrossiandu-se: *cunie de ferru*, *de lemnu*; *a bate cunie*, *a prende cu cunie*; *a bagá cuniulu in gaur'a de la capitulu ossei*, *ca se nu essa rot'a*, *a bate cunie in parete*, *spre a spendurá de elle vestimente*, *specle*, *vase*, etc.; *a bate cu cunie una carta in parete*; *a accatiá de cuniu*: metaforice, *cuniu* = dorere, temere, etc.: *a bagá cuiva unu cuniu in ânima*: — proverb.: *cuniu cu cuniu se scote*=unu reu cu altu reu se allunga; *a pune ceva* (*cartea*, de essemplu) *in cuniu*=*a pune cruce*, a lassá, a nu se mai occupá, etc.

CUNNOSCENTIA, *cunnoscere*, etc., vedi *connoscentia*, *connoscere*, etc.

* CUNNU, s. f., **cunnus** (analogu cu grec. γοῦνος); organulu genitale alle mulierei; prin metafora, muiere desfrenata.

CUNUNA, *cununare*, *cununía* etc., vedi *corona*, *coronare*, etc.

CUPA, s. f., **cupa**; vasu aduncatu pentru licide: 1. ca mai desu, vasu de bentu: *cupa de auru*, *de argentu*. *de cristallu*; continutulu unei *cupa*: *a bce una cupa de lapte*, *mai multe cupe de vinu*, *doue cupe de limonata*; *a dá sau derege cu cup'a la mesa*, ca *cupariu* allu unui avutu si insemnatu barbatu; *a incliná cu cupele in mana*; si metaforice: *a sorbí si essaurí tota cup'a amaritioniloru vietiei*; *a bee d'in acea-asi cupa*, a fi strinsu legati prin amore, sorte, etc.; 2. prin metafore: *a)* pentru alte vase de licide; *b)* si mai estensu, pentru lucruri ce sémina mai de departe cu unu vasu aduncatu, cumu: α) *scafa* de la una rota de mora de apa; β) chiarn aripa de la una mora de ventu; γ) figura de la un'a din celle patru colori alle cartiloru de jocu, figura de colore rosia: *a jocá cupa*, *a se scollá pre cupe*, *a dá cupa*, (compara: it. **coppa** si **coppo**, isp. port. prov. **copa** si **copo**, **cuba**, **cobs**, fr. **coupe**, **cuve** si **coiffe**, mediu lat. **cuppa** si **cupa**, alb. **cupa**, non grecesc. κούπα; in limb'a nostra coventulu inco se presenta, in derivate, cu diversele modificationi alle labialei si chiaru alle vocalei d'in radecina, cumu: *copaia*,*cofa*, si *cufa*, *s-cufa*, *coifu*, *cova* si *cuva*, etc.; in limb'a italiana inse cuventulu a luatu una mai mare desvoltare de forme si de intellessu, coci pre longa celle mai susu citate, ca celle mai appropiate de allu nostru *cupa*, prin forma ca si prin sensu, limb'a italiana are unu adj. **cupo-a**=*concavu*, *aduncatu*=mediu lat. **cupus-a-um**; compara si: grecesculu κύβη, κύμβη, κύβος, syriac. **guba** si **cuba**=*locu scofundatu*, cumu si *catacumba*, etc., de si romani-

www.dacoromanica.ro

culu *capere*, de unde *oc-cupare* esplica indestullu coventulu).

CUPANIA, s. f., vedi *copania*.

CUPARIA, s. f., vedi *cupariu*.

CUPARIU,-*a*, adj., **cuparius**; relativu la *cupa*, luatu de regula ca s. m., *cupariu*: *a)* care face sau vende *cupe*; *b)* care administra la mésa cu cup'a; f. *cuparía*, maiestría a *cupariului* in intellessulu de sub *a*; officiu allu *cupariului* in intellessulu de sub *b*: *cupariulu cu cuparí'a a pusu bene domní'a*.

* CUPEDIA, s. f., **cupedia, cupediæ**; 1. abstr., calitate de *cupedu*, mare placere de a mancá buccate bone si delicate, lacomía de bone si delicate buccatelle; 2. concretu : buccata bona si delicata, delicatetia, dulcetia, etc., in amendoue insemnarile = fr. **friandise**.

CUPEDINARIU,-*a*, adj. s., **cupedinarius** (d'in *cupedine*); relativu la *cupedine* · *officina cupedinaria*; s. m. *cupedinariu*, care scie si essercita maiestri'a de a prepará *cupedini* sau *cupedie*.

CUPEDINE, s. f., **cupedo** si **cupido** (d'in *cupire*); in acellu-asi intellessu cu form'a *cupedia*, si atâtu in cellu abstractu câtu si in cellu concretu;—luatu inse si cu intellessulu largu allu formei *cupiditate*, mai vertosu in intellessulu reu allu acestei forme.

CUPEDU,-*a*, adj. s., **cupes**; lacomu de bone si delicate buccatelle, bonu de gusia sau de gura, gurosu; fr. **friand**.

CUPELLA, s. f., **cupella**; deminutivu d'in *cupa* in differitele insemnari alle acestui coventu, luatu inse si cu alte insemnari speciali, cumu, de essemplu, ca terminu de chymica, *cupella* = vasu micu in forma de *cupa*, specia de discu concavu, facutu d'in osse de animali calcinate, de cenusia de corne, etc., care serve a separá, prin actionea focului, aurulu si argentulu de alte metalle; de ací: *cupellare*, v., (fr. **coupeller**, it. **coppellare**) = a pune auru sau argentu in *cupella*, a cercá si allege aceste metalle priu *cupella*; de unde si : *cupellatione*, s. f., (it. **coppellazione**, fr. **coupellation**) = actione de *cupellare*; si metaforice : *omu trecutu prin cupella*, ca si *auru trecutu prin cupella*, incercatu, de a carui bonitate suntemu deplenu incredentiati si certi.

CUPELLARE, *cupellatione*; vedi *cupella*.

CUPIDINE, s. f., vedi *cupedine* si *cupiditate*.

CUPIDITATE, s. f., **cupiditas**, (it. **cupidità**, fr. **cupidité**); calitate sau statu de *cupidu* : 1. in bene, dorentia infocata, potente appetitu, sete de ceva, etc. : *insatiabile cupiditate de a connosce, de a aflá addeverulu, de a se luptá, de a lucrá, de a invetiá si a studiá; cupiditate de mancare, de beere, de acritudini, de sarature*, etc.; 2. in reu, dorentia desfrenata, appetitu desordinatu, passione orba, *a)* in genere : *cupiditate de bani, de preda, de rapine, de dominatione; orba cupiditate, agitatu de cupiditati; a si dominá cupiditatile; cupiditati indomite; a pune frenu temeritatei si cupiditatei de a se bate; b)* in speciale : α) passionea de bani, avarití'a, sete de avutía : *cupiditatea e mamm'a multoru peccate si crimene*; β) mai vertosu, passione de bani in commerciu, usura, cámeta, passione de a se inavutí prin cámeta; γ) passionea de placeri corporali, si mai allessu, passionea amorei; δ) partialitate, spiritu de partitu, favore nederepta pentru una persona sau pentru unu partitu; — in insemnarile de sub 2. intra si form'a *cupedine* sau *cupidine*, care ca masculinu, si mai vertosu sub form'a *Cupidone*, se applica in intellessulu de *amore personificata*, dieulu amorei, filiulu *Venerei*.

CUPIDONE, s. m., vedi *cupiditate* cotra finitu.

CUPIDU,-*a*, adj., **cupidus**, (it. **cupido**, fr. **cupide**); d'în *cupire*, care *cupesce*: 1. in intellessu bonu sau cellu pucinu indifferente, care doresce tare, cui place multu : *a)* despre persone : *cupidu de a vedé pre cineva caru, de a se intorce in patria, de a revení la cas'a parentesca; de a se luptá si a se mesurá cu adversarii sei; omeni cupidi de vietia, de copilli, de pace, de disputa mai multu de câtu de addeveru; b)* despre lucruri, mai vertosu de animali : *calli cupidi de a se adventá in lupt'a de intrecere la fuga;*

www.dacoromanica.ro

ânim'a mea cupida de a te revedé; 2. in intellessu reu, care doresce cu passione, care are appetitu desfrenatu si desordinatu; *a)* in genere : *cupidu de bani, de domnia, de revolutioni si turburari, de a si resboná, de a vettemá, de vinu, de spiritose; junele e inconstante si cupidu a si scambá continuu obiectele de placere;* si despre lucruri : *ânima cupida de placeri carnali, sufflete cupide; b)* in speciale : α) setosu de bani : *nu poti dice co militarii sunt cupidi de bani;* β) coprensu de passionea amorei, atâtu despre persone câtu si despre lucruri : *a si satură ânim'a cupida de placeri brutali alle carnei;* γ) partiale : *judici cupidi.*

* CUPIRE, v., **cupere, (cupio, cupivī, cupitum)**; a dorí, a appetí, a avé mare sete sau appetitu de ceva, differitu de *vrere*, la care are parte *volienti'a*, pre candu *cupire* este numai una *inclinatione a ânimei*, 1. in genere : *a nu cupi servulu, cas'a, boulu, muierea appropelui: cu câtu aveti mai multu, cu atâtu cupiti mai multu; a cupi onori, domnia, avutie, gloria;* prov. cine *cupesce, se sterpesce* = cupiditatea desfrenata e totudeun'a damnosa si fatale; *cupimu se ne intorcemu a casa; cupiti se ne vedeti prensi viui sau morti:* si despre subiecte reali : *vinurile aspre cupescu solu umedu;* 2. in speciale, a fi inclinatu cotra cineva, a i fi favoritoriu, a i vrè bene sau benele, si de ací, ca terminu de politetia : *ve cupimu sanitate si tote fericirile.*

CUPITORIU,-*toria*, adj. s., **cupitor**; care *cupe* sau *cupesce.*

CUPITU,-*a*, adj. part., **cupitus-a-um.**

CUPOLA, s. f., vedi *cupula.*

CUPRATU, s. m., vedi *cupru.*

CUPRESSA, s. f., vedi *cupressu.*

CUPRESSETU, s. m., **cupressetum**; selba de *cupressu*, locu plantatu cu *cupressi.*

CUPRESSEU si *cupressu,-a*, adj., **cupresseus**; de *cupressu.*

CUPRESSIFERU,-*a*, adj., **cupressifer**; care porta *cupressu* sau *cupressi : cupressiferi monti.*

* CUPRESSIFOLIATU,-*a*, si

* CUPRESSIFOLIU,-*a*, adj., (fr. **cupressifolié**); cu folie sau frundie ca alle cupressului.

CUPRESSIFORME si *cupressiformu,-a*, adj., **(cupressiforme)**; cu forma a unui cupressu sau a unui ramu de cupressu.

CUPRESSINU,-*a*, adj., **cupressinus**; de *cupressu*, care are ceva d'in alle *cupressului : oliu cupressinu, frundia cupressina, coni cupressini, table cupressine;* — s. f., *a) cupressina*, specia de poplu ce sémina cu *cupressulu; b) cupressine*, pl., tribu de plante cari au de typu genulu *cupressu.*

CUPRESSU, s. m., **cupressus**, (si **cyparissus**=κυπάρισσος, de unde si formele nostre ce se audu pre a locurea : *cyparissu*, sau *chiparossu;* it. **ciparisso**, fr. **cyprès**); genu de plante d'in famili'a conifereloru, *monecia monadelfia* lui *Linneu*, care coprende arbori forte inalti de forma pyramidale ; applecatu absol. si la una specia d'in acestu genu, *cupressulu semprevirente*=**cupressus sempervirens** : *cuppressulu, la antici, erá consecratu lui Plutone*, si de acea-a : *cupressulu figurá in ceremonie funebri;* — lemnu de acestu arbore : *tabla de cupressu, mese de cupressu;* — form'a femínina, *cupressa*, se applica la : *a)* fructulu *cupressului; b) cupressu* mai micu si allu cui crescitu nu e pyramidale.

* CUPREU si *cupriu,-a*, adj., **cupreus** si **cyprens** sau **cyprius** (it. **cupreo**) ; de *cupru*, de colorea *cuprului : vase cuprie, apa cupria.*

* CUPRICU,-*a*, adj., (it. **cuprico**); de *cupru : oxydu cupricu.*

* CUPRIFERU,-*a*, adj., **(cuprifer**, fr. **cuprifere**; d'in *cupru* si *ferere*) ; care porta sau contine *cupru : vene cuprifere.*

* CUPRINU,-*a*, adj., **cuprinus** si **cyprinus**; de *cupru : cunie cuprine.*

*CUPRIPENNE si *cupripennu,-a*, adj. (fr. **cupripenne**; d'in *cupru* si *penna*); cu *penna* sau *penne cuprie.*

* CUPRIROSTRU,-*a*, adj., (fr. **cuprirostre**; d'in *cupru* si *rostru*); cu *rostru cupriu.*

* CUPRIU,-*a*, adj., vedi *cupreu.*

* CUPROSU,-*a*, adj., (fr. **cuivreux**);

www.dacoromanica.ro

care contine *cupru*, formatu d'in *cupru*; *oxydu cuprosu*.

* CUPRU, s. m., **cuprum** si **cyprium** (fr. **cuivre**; **cyprium** e proprie adj., d'in *Cypru*, insula in marea Mediterrania, care abundá de metallulu in cestione; d'in espressionea intrega : **æs cyprium** = *arame cypria* sau *arame de Cypru*, s'a suppressu subst. **æs-æris** = *arame*, si s'a applecatu cu acellu-asi intellessu absol. **cyprium**=**cuprium**, redussu apoi in **cuprum**); corpu simplu, metallu ce se aflá mai in tote terrele si d'in care se facu caldàri si alte vase si instrumente utili, connoscutu poporului sub numele de *arame rosia* sau absolut. *arame : protoxydu de cupru* = *oxydu cuprosu; cupru nativu sau genuinu*, in opposetione çu : *cupru ammestecatu, oxydatu, sulfuratu*, etc.; — de ací si verbu : *cuprare* (= fr. **cuivrer**) : *a)* a ammestecá cu *cupru;* a combiná cu *cupru*, a combiná *cupru* cu altu corpu; *b)* a captusí cu *cupru*, cu table sau foie de *cupru;* applecatu mai vertosu in form'a part. *cupratu,-a*, de unde si s. m. reale, *cupratulu* = sare formata d'in combinationea unui acidu *cupricu* çu una base.

CUPTORIRE, *cuptoriu* = *coptorire, coptoriu;* vedi *coctorire, coctoriu*.

CUPULA, s. f., **cupula**, (ital. **cupola**, fr. **coupole** si **cupule**); 1. ca si *cupella*, deminutivu d'in *cupa;* 2. ca terminu de architectura, bolta sferica in forma de *cupa* restornata, care incorona unu templu sau altu edificiu monumentale, cumu si turnulu intregu sau edificiulu coronatu cu assemine bolta; 3. vorbindu de plante, parti ce au form'a de mica cupa, cumu : basea ghiandei, fasci'a de frundie ce infasciora una alluna, etc.; 4. maneriu, manusia, códa de care se appuca ceva, (in acesta d'in urma insemnare se léga strinsu de **cupa**=κώπη=coda de secure, de lance, de ramu, etc., la care se pote referí si populariulu : *coporia*=coda de cosa). M.

CURA, s. f., **cura**, (it. **cura**, fr. **cure**; asupra etymologiei parerile sunt impartite : *a)* unii credu co cuventulu a essitu d'in **cor-uro**=*ardu ĕnim'a; b)* altii d'in **crux**, **cruciare**, etc. = *cruce, cruciare; c)* altii d'in **quærere** = *cerere*, redimandu-se pre formele antice : **coirare, coerare, courare**, in locu de cea mai noua si classica : **curare** = *curare: d)* in fine altii l'allatura de grec. κορεῖν = *curetiare*, sanscr. **kur** = *despicare*, cari se reducu la radecin'a **car** [vedi 1 *carere*]; noue, dupo faptele observate in limb'a propria, ni se pare co etymologiele de sub *c* si *d* sunt celle mai probabili : compara *castiga, castigare, castigu* de una parte, *cul-tu, cul-tura, cul-tru*, etc. de alta parte); adoperare, applecare a poteriloru corpului sau spiritului, labore cu corpulu sau cu spiritulu, si de acea-a *cura* asiá de desu occure ca appropiatu in sensu cu vorbe ca : *lucru, labore, opera, industria, dilegentia, studiu, cogitare, meditatione, attentione*, etc.; de acea-a *cura* oppositu la *negligentia;* vorbele ca mai respandite in poporu, cari correspundu, prin intellessu, la coventulu *cura*, sunt : *grija* in unele locuri, éro in altele *castiga* = fr. **soin, souci** : *cu cura*=*cu grija*=*cu castiga*=fr. **avec soin**; *fora cura*=*fora grija* = *fora castiga*=fr. **sans souci** ori **sans soin** : 1. in respectu spirituale, si in parte : *a)* despre partea affectiva a suffletului, doru de ânima, pèsu, interesse, affectu doiosu, etc.: *care e culp'a ce me face nedemnu de cur'a tea? déco ne ai amá, ai avé cura de noĭ; cure paterne, materne, conjugali; unu bonu servitoriu are cura de lucrurile domnului seu; cura de alle case. de interessile publice, de fili, de nepoti, de totu ce ne e caru; cur'a d a revedé patri'a, copillii, alte fientie amate; cu cura si mare doru te asteptàmu toti; doru* e mai intensu de câtu *cura*, — *cerulu are cura de toti omenii; a duce sau nu duce cura de ceva* = a i pesá, a nu i pesá; éro : *a duce cura cuiva*=a se teme se nu i se intempla ceva reu, (vedi si mai diosu); — prin metafora, *cura*=obiectu allu *curei*, foculu, dorulu cuiva, ce e cuiva mai caru : *formosi copilli, cur'a parentiloru; ellu e cur'a, acesta-a e cur'a mea; albe columbelle, cur'a innocentelui copillu; b)* despre parte intellectuale : *α)* doru de a connosce, studiu, *curiositate : a c rcá, a cercetá cu multa cura;*

www.dacoromanica.ro

β) attentione : *neci cura avcti de celle ce se petrecu in ochii vostri si auditi cu urcchiele vostre;* in speciale, attentione ce da cineva spre a prevení unu reu, unu periculu : *in trancillitate aibi cura de fortuna, in felicitate aibi cura de adversitate;* de ací : *cura* = temere, preoccupatione, etc.; de ací : γ) *cura*=attentione continua, cogitare affunda si matura, meditatione, cumu si cogitulu, sau obiectulu de cogitare : *a si i idereptá, a si pune a si concentrá tota cur'a sa totc curcle asupr'a unui c · inainte de a ará si seminá, prim'a cura a agricultoriului e de a cercetá natur'a solului; a avé mare cura de a si crescc bene copillii; a invetiá pre altii cu multa cura si dilegentia; a vorbí, a cuventá, a scric c multa cura; cur'a stylului : a dá un i carte, unui opu ultim'a cura· cur'a de a scric istori'a patriei;* 2. in respectulu practicu : *a)* priveghiare, protectione : *a avé cura de copilli; Domn dicu are cura de toti si de tote; a dá callii, banii, vestimente in cur'a cuiva; b)* pentru corpu, adoperare spre a l'investí, orná, curatiá, nutrí, tiné sanitosu si commodu, a lu feri de veri-ce reu, etc., *cura de corpulu scu a nu avé cura necci d corpulu s , a avé cura de a se investí, spellá, curctiá app á dc frigu, dc umeditate; nutritu si vestitu cu multa cura; c) a ará cura d animali* =a le nutrí, adapá, tiné in bona stare, tc.; *d)* mai vertosu pentru persone morbose, tote câte se facu spre vindecarea sau cellu pucinu usiorarea reului : *cur'a m dicului; morbulu invinse veri-ce cura; cura cu banie reci; cur'a scrofuleloru· cura cl irurgica, medicale, interna, esterna omeopatica, lunga, scurta, p ric dosa; a face una cura, a suppune la una cura, a terminá cur'a; ultimele estremel cure date morbosiloru desperati; cure se potu dá unui morbosu nu numai de m dici, ci si de alte persone, cari au cura sau doru de ânima pentru morbosu, dóro si de persone cari fora neci u ia cura de patiente i vendu caru curele loru;* si despre animali si chiaru despre plante : *morbii viticloru de vinia si curcle l u,* de ací : *cura*=vindecare, insanitosiare, si mai vertosu insanitosiare nes rita si miraculosa orecumu; *e)* despre morti, *cura*=*curare, curctiare,* spellare, adornare, imbalsamare, etc.; *f)* occupatione, officiu, sarcina, detoria, etc., α) in genere : *a dá, a commette cuiva una cura; accsta-a e cur'a mea; cur'a muicrei e administrationea economie domestice;* β) in speciale : α') administratione, functione publica : *cur'a banilo u publici. europalatuli, la curtea byzantina, avea cur'a palatiului imperiale; cur'a edificieloru publice, callilloru;* β') mai vertosu, *cura pastor le,* si absol. *cura*=officiu sacerdotale, sarcina de *cur'a sufletcloru,* si in speciale, officiulu preutului unei parochia; de ací : *c ura* = parochia; *cura*= beneficiulu legatu de assemine officiu; *cura* = casa, resiedenti'a parochului; 3. cu nuanti'a de *dorere* predominante, sentimentu sau cogitu dorerosu, molestu, supperatoriu, amaru, care *rode* anim'a, t rbura mentea : ansietate, incietudine, amaru, tema, frica, etc. : *a fi fora cura* = *a fi s e u u; ce cura te fermenta? negrele cure ce agita cogitulu p ccatosului; cure am ire, mordaci, pungenti; a allená curele cuiva; coprensu de cure nu potu inchide ochii tota nopte;* proverb. *n ci cura se aibi, neci cap lu se te dora;* mai vertosu, de *dorulu* si dorerile amorei cu passione : *anim'a junelui sfasciata de crude cure.*

* CURABILE, adj., **curabilis,** (it. **curabile**); care se pote *curare* : 1. in genere, care merita sau inspira *cura*=*doru, temere* etc. : *re bo are curabile;* déro si mai vertosu : 2. in speciale, care se pote *curare* prin medicamente, si de ací, care se pote correge, etc. ; *morbu curabile; v ctic curab li; reu incurabile.*

* CURABILITATE, s. f., (it. **curabilitá**); calitate de *curabile.*

* CURANTE, adj. part., **curans,** (it. **curante**); care *cura* (l'iu 2 *curare*); *medicu curante.*

1 CURARE, v., **colare, scaturire, fluere;** in locu de *corare* (vedi *colare*), vorbindu de unu licidu; 1. a essí pre una gaura sau crepatura strimta : *mierea c ra incet a pre g ur l date prea strimte; vinu'u cu a be le p ·c cepu nic c ru sange d'i i n i u:* prov. *un cur a stringe* =un

www.dacoromanica.ro

se face mare dauna : *nu cura sange, déco mi vei dá si mie una buccatella d'in acesta placenta; deco nu cura, pica*=déco nu mi vine mare castigu, totu vine ceva, de unde se vede co *curare* dice mai multu de câtu *picare;* — applecatu si la vase crepate sau sparte : *cura putin'a, cof'a, butea,* etc., in locu de : *licidulu d'in elle cura;* 2. in genere, a essí, a se resipí, *a curge,* etc.; in amendoue intellessele se dice si *currere* sau *curgere.*

2 CURARE, v., **curare,** (it. **curare,** d'in *cura*); a sentí si avé *cura;* 1. in genere : *a curá de casa, de gradina, de vite, de copillu; a curá de sene, a nu curá de nemine altulu; a curá corpulu, sufletulu; a nu curá nemica; temerariulu nu cura periclele; a si curá barb'a, capillii, ornatulu; curati se fiti bene si sanitosi; curati se nu ve scape d'in mana lotrii;* si despre lucruri : *legea cura de dreptulu si protectionea cetatianiloru;* 2. in speciale : *a)* *a curá* ca medicu, a cautá se vendice : *a curá unu morbu, una plaga, multi morbosi; a se curá; a nu avé medic de a se curá, cumu se cade;* si de ací, *curare*=vindicare in intellessu atâtu materiale, câtu si morale : *a curá totu morbulu si tota nepotenti'a; a curá vitiele, defectele,* sau *a curá pre cineva de defecte si de vitie;* de acì : *b)* in genere, a desface, a scapá de ce e superfluu, inutile, vettematoriu, strainu de natur'a obiectului in cestione, uritu, etc. : *a curá pescele de matie, a curá matiele de scremente, a curá gradin'a de erbe relle, a curá vestimentulu de macule; faci'a se cura de macule, vinulu se cura de fece, a curá agrii de spini; c)* cu intellessu si mai generale, a desface, a scapá de veri-ce, si in reu, a privá, a despoliá : *a curá pre cineva de bani; a nu se poté curá de unu omu, de una detoria, de una nevoia; a curá unu popusioiu de bacce, unu lemnu de scortie,* etc.; de ací. : *d)* a orná, a informosetiá, a polí, a lucrá cu arte si correctione : *a si curá stylulu, espressionea, limb'a; e)* a administrá, a dirige, etc. : *a curá facendele unei casa de commerciu, interessile unei baserica, unei commune, unei terra.*

CURARIU, s. m., vedi *curu.*

* CURATELA, s. f., **curatela;** officiu allu *curatoriului* in insemnarea de sub 2., precumu si *tutela* e officiulu *tutoriului : curatel'a averei unui orfanu, unui furiosu, unei baserica.*

CURATELLU,-*a,* adj., **mundulus, venustus, lepidus;** proprie deminutivu d'in *curatu,* ca adj., luatu mai vertosu in insemnare de *gratiosu, mundru, placutu,* etc. : *fete curatelle; junele e avutu si curatellu; curatelli si spellatelli;*—in ironía : *ce curatelle ti sunt manule, vestimentele!*

CURATÍA, s. f., **munditia; puritas, castitas, pudicitia; sinceritas;** calitate de *curatu* in insemnarea de adj., (vedi *curatu* sub 2.) : *curati'a faciei si a vestimenteloru; curati'a manuloru si cogitului; in curatía de ânima.*

CURATIARE, etc., v., vedi *curitiare.*

CURATIONE, s. f., **curatio;** actione de *curare* si effectu allu acestei actione : *curatione de copilli, de affaceri publice; curationea averei minoriloru;* si mai vertosu, *curationea morbiloru, plageloru, vulnereloru.*

CURATIRE, etc., v., vedi *curitiare.*

CURATIVU,-*a,* adj., (it. **curativo**); aptu a *curare,* mai vertosu in insemnarea medicale a coventului : *methodu curativu.*

CURATORIU,-*a,* adj. s., **curator** si **curatorius;** care *cura* sau serve la *curatu;* 1. in genere : *curatoriulu viteloru gradinei, albineloru; medie curatorie d morbi; curatorii agriloru de radecine si de erbe relle;* 2. in speciale, *curatoriu*= administratoriu allu unei avere straina : *curatoriulu basericei,* si mai allessu : *curatoriulu unui orfanu, casei sau averei unui orfanu, unui nebonu, unui interdictu,* etc.; de ací, s. f., reale, *curatoría* =*curatela.*

CURATU,-*a,* adj. part., **curatus; mundus, purus, merus; sincerus, genuinus, pudicus, castus;** 1. part. in differitele insemnari alle verbului *curare : affaceri curate de unu omu conscientiosu; morbosi curati de medici cu multa esperientia; omu curatu de detorie, avere curata de veri-ce incurcature* · de ací proverb. *mai bene seracu si curatu : a)* seracu si

www.dacoromanica.ro

fora detoríe; *b)* seracu si cu cogitulu impacatu; déro mai vertosu : 2. adj., desfacutu de veri-ce spurca, contamina, altera, strica, corrupe natur'a lucrului, etc., in intellessu atâtu materiale câtu si morale : *auru curatu, vinu curatu, vestiminte curate; facia curata : a)* facia fora macula, spellata, limpeda si formosa; *b)* nerosinata : *a scapá cu facia curata*, fora rosine sau desonore; *curatulu addeveru, cu mane curate si cu suffletu curatu; espressioni curate*, correcte, eleganti si fora intellessu reu sau obscenu; *ti spunu in cogitu curatu; a nu fi lucru curatu*=a fi lucru dracescu; si ca adv. *a vorbí curatu, a spune curatu : a)* a spune claru; *b)* a spune liberu si sinceru; *curatu asiá*=chiaru asiá.

CURATURA, s. f., **curatura; mundatio, purgatio; ramentum;** actione de *curare*, modu sau processu de *curare*, cumu si mai vertosu resultatu allu acestei actione : *curatur'a viticloru de vinie, a arboriloru de ramure uscate sau superflue*; absol. *curatura : a)* ramure taiate, uscature de care *se cura* una padure; *b)* in genere, veri-ce se rade, se *cura* si se aiéunca ca reu si de prisosu; *c)* agru *curatu* de spini, de radecine, de tufe, etc., si pusu in stare de a se poté ará : *de ce ti ai pusu aratrulu in curaturele melle?*

CURBARE, v., **curvare;** a face *curbu : a curbá lini'a, callea.*

CURBATIONE, s. f., **curvatio;** actione de *curbare.*

CURBATURA, s. f., **curvatura;** actione de *curbare*, déro mai vertosu effectu allu acestei actione : *curbatur'a arcului.*

CURBILINIU,-*a*, adj., (it. **curvilineo;** d'in *curbu* si *linia*); cu linie curbe, inchisu de linie curbe : *figura geometrica curbilinia.*

CURBINERVU,-*a*, adj., (it. **curvinervo**); cu *nervi curbi*, vorbindu de plante.

CURBIPEDE si

CURBIPEDU,-*a*, adj., **curvipes,** (it. **curvipede**); cu *pede* sau petioru *curbu : curvipedii boi.*

CURBITATE, s. f., **curvitas;** calitate de *curbu.*

CURBU, adj., **curvus;** oppositu la *rectu* sau *directu*, cumu si la *planu, curvu* = addussu, incoveiatu, rotundu, boltitu : *linie curbe, cerculu e marginitu de una linia curba, superfaci'a sferei e curba;* s. f., *una curba*=linia *curba.*

CURCA, *curcanu*, etc., vedi *crocanu.*

CURCIRE, etc., vedi *corcire* si *crucire.*

CURCUBETA, etc., vedi *curcubita.*

CURCUBEU, vedi *cocurbeu.*

CURCULLECIU, *curculledíu* si *curculletiu*, s. m., pl.-*i*, **curculio;** insectu sau verme ce se nasce in granu, connoscutu pre alte locuri sub numele de *gargaritia* = *gurguritia*, cumu si in limb'a classica se dice **gurgulio** in locu de **curculio.**

CURCULLIONE, s. m., **curculio;** vedi *curculeciu.*

CURECHIU, s. m., vedi *coreclu.*

CURELLA, *curellariu*, etc., vedi *corella.*

CURGERE, *curgutoriu*, etc., vedi *currere, curritoriu.*

CURIA, s. f., **curia,** (it. **curia,** fr. **curie;** dupo tota probabilitatea scurtatu d'in **decuria**); 1. un'a d'in celle trei dieci de divisioni in cari Romulu impartì poporulu Romanu; 2. prin metafore : *a)* unulu d'in edificiele unde se aduná senatulu romanu, si in speciale : *curi'a Ostilia,* edificata de *Tullu Ostiliu;* de ací : *b)* de locuri unde se aduna demnitarii mari si ai altoru popore; *c)* senatulu, adunanti'a senatoriloru; *d)* edificiu pentru cultulu religiosu allu *curieloru* in intellessulu de sub 1.; *e)* ospetiu festivu religiosu : *di de curia; f)* in genere, curte a unui principe, a unei auctoritate civile sau religiosa.

* CURIALE, adj., **curialis;** relativu la *curia : ospetie curiali;* subst. *unu curiale : a)* care e d'in aceasi *curia; b)* omu de curte; *c)* de cancellaría; *d)* de foru.

CURIATU,-*a*, adj., **curiatus;** de *curia*, formatu de *curie : comitie curiate*, formate de *curie*, (vedi *comitiu*); *lege curiata,* votata de poporu pre *curie.*

CURIONATU, s. m., **curionatus;** demnitate sau officiu de *curione.*

CURIONE, s. m., **curio-curione,** (d'in *curia*); sacerdote allu unei *curia.*

www.dacoromanica.ro

CURIONIU,-*a*, adj., **curi nius**; relativu la *curione : sacrificiu curionie.*

CURIOSITATE, s. f., **curiositas**, (it. **curiosità**, fr. **curiosité**); calitate de *curiosu : curiositate de a aflá si connosce;* si in sensu reu, manía de a aflá si a scí totu, de a si bagá n ulu in tote; *curiositate* = singularitate, raritate; si cu sensu concretu de *lucru curiosu, raru, singulare*, etc.: *a amblá dupo curiositati, curiositati litterarie;* ceva essageratu : *curiositate de espressionc, dc ornatu.*

CURIOSU,-*a*, adj., **curiosu**, (it. **curioso**, fr. **curieux**; d'in *cura*); plenu de *cura*, care si da sau are multa cura, 1. in genere : *curiosu de ai sei si de alle selle, curiosi de sortea amiciloru, de interessile familiei, de averea publica · scriptoriu curiosu, pictori curiosi*, cari lucra cu multa *cura si dilegentia;* cu nuantia predominante de *trecere peste mesura*, care pune prea multa cura pentru lucruri inutili si fora importantia : *unu scriptoriu diligente si acc r tu se dcstinge de unu scriptoriu curiosu, precumu sc destinge cellu religiosu de cellu superstitiosu;* 2. in speciale, care are *multa cura* de a cercetá, aflá si connosce : α) in bene : *omenii celli mai curiosi totusi nu potu aflá si connosce tote;* β) care are mancarime, mania de a aflá si scí tote, de a aflá noutati, raritati, secrete, etc.; de ací : γ) singulare, straniu : *ce omeni curiosi in tote alle loru!* — δ) fermentatu de *cura*, amaritu, maceratu; 3. despre lucruri, caroru se da mare *cura*, de care are cineva mare *cura*, facute cu mare *cura : curiosc cercetari, ornatu curiosu, opu de arte curiosu, lucratu cu curiosa dilegentia:* sau care provoca mare si multa *cura* de a aflá si connosce : *curioa istoria:* cu nuantia predominante de *essagcratio e*, si de ací, *curiosu* = singulare, straniu etc.: *curiose jocuri alle naturei, alle imaginationci; modu de vorbire curiosu; espressioni forte curiose.*

CURITE, s. m., **quiris**, pl. **quirites**, cetatianu romanu.

CURITIARE si *curetiare*, v., **purgare, expurgare; mundare, deglubere, decorticare; castigare, expiare; de medio tollere, liberare** (d'in *curitu* sau *curctu*, care sta cotra *curatu* ca si *sufflitu* sau *suffletu* cotra *sufflatu*); 1. a desface ceva de altu ceva care e spurcu, vettematoriu, superfluu, inutile, alteratoriu, corruptoriu allu bouitatei sau genuitatei acellui-a : *a curitiá vestimentele de pulbere, calcionii de tina, casiaricle de balliga; a curitiá agrii de spini, arborii de ramurile superflue sau uscate, granele dc neghina pescelc de matie si de scame sau soldi vinulu de fece; a curitiá nucilc de cossia, medii de nuca dc pellicior'a loru, mcrele si perele de cossia; a curitiá unu lcmnu dc scortia, de noduri; a curitiá unu arbore de insectc, acrulu de miasmate si de putori, sangele de umori vitiate; a curitiá terr'a de lotri si de omeni fora capitaniu; a curitiá marca dc p'rati;* si fora obiectu indirectu : *a curitiá cas'a, paretii, nuci, mere, pere, gradin'a, arborii; cerulu se curitia (dc n ieri; faci'a sc curitia (dc macule), a curitiá unu putiu, una fontana, unu riu unu portu, unu locu*, etc.; si fora obiectu directu : *a curitiá in casa, in camara, in cellariu, in curtc, in gradina sau prin casa, prin curte*, etc.; 2. prin metafore : *a) a curit'á dc peccate, a sc curitiá dc pecc te, dc tota spurcationea; b) a curitiá dc d toric, dc nevoi ; a nu se potí curitiá de una ncvoia cu toti banii lum i, d' unu importunu cu ncci unu mediu, dc morbu cu neci unu mcdicamentu; c) a c uritiá pre cineva* = a lu face se dispara, a l'espedi, a lu perde: *am sc te curitiu de acollo, de pre lume;* de ací : *d)* refl., *a s curitiá* = a se duce, a disparé, a se resipí, a se rarí, etc. : *nucrii au incceputu a sc curitiá; se mai curitiasse parte d'in marea multime de om ni d'in platia*, etc.; — pre a locurea se aude si *curitire*, inse totu in forme simple, ca si *curitiare : curitiu, curiti*, dero totu de un'a *curitia* · numai carturariloru scapa d'in penna forme incarcate : *curitescu, curitesci, cu itesce.*

CURITIATORIU si *curetiatoriu*,-*a*, adj. s., **purgator, mundator**; care *curitia: me licamente cu itiatorie dc sa ugc.*

CURITIATU,-*a*, adj. part., **purgatus, mundatus.**

www.dacoromanica.ro

CURITIATURA s. f., **purgatio, mundatio, expiatio**; actione de *curitiare* si effectu allu acestei actione.

CURITIRE si *curetire*, etc., vedi *curitiare*.

CURMARE, *curmedisiu, curmeiu*, etc., vedi *cormare, cormedisiu, cormeliu*.

CUROSU,-*a*, adj., vedi *curu*.

CURPATORIU, s. m., pl.-*e*, **tabula massalis**; tabla sau mesa pre care se toca carne, se intendu foie de placente, etc. (d'in acea-asi fontana cu *surpatoriu*).

CURPENA sau *curpina*, s. f. si

CURPENE sau *curpine* (si *curpinu*), s. m., planta sarmentosa, serpente : *curpene albu* = *vitia alba; unu curpene de pepeni, de cucume.*

CURRENDARE si *currundare*, v., **properare, festinare**; d'in *currendu*, applecatu, intre Macedoromani, cu sensulu de a se miscá *currendu*, a properá : *toti currundamu la cetate; de ce currundati a plecá? curenda se termine lucrulu; a currundá plecarea, callea, lucrulu inceputu.*

CURRENDETIA si *currundetia*, s. f., **celeritas, velocitas**; d'in *currendu*, applecatu, intre Macedoromani, la conceptulu de celeritate, velocitate, properantia, festinantia.

CURRENDU sau *currundu,-a*, adj., adv., **currens, properans; festinans, recens; citus, celer, velox; festinanter, properanter, cito**, etc.; d'in *currere* : 1. proprie, gerundivu=(lat. **currendus**, forma mai vechia *currendu*), care se cade se se faca *in fuga, rapide si fora intardiare*, si de ací, ca adj., rapidu, iute, facutu in pucinu tempu si fora intardiare, properatu, festinatu : *currend'a si neasteptat'a vostra intorcere ne imple de mirare;* asiá si : *currunda plecare, currunda venire; currunde scambari;* 2. gerundiu = lat. **currendo** (mai vechiu **currundo**), *a)* proprie : *currendu si assudandu, capitàmu appetitu de mancare; b)* adv., rapide, fora intardiare, fora multa perdere de tempu, *currendu se duce si se intorce; a terminá currendu, a mancá currundu; a se scollá, spellá si investí currundu; a addormí currundu; vino câtu mai currendu se va poté;* de ací : *a) in currendu, in currundu* = **brevi**, in scurtu, in pucinu tempu : *in currendu ne vomu revedé;* si simplu *currundu* camu in acea-asi insemuare : *currundu si erosi ne veti vedé; b) de currendu, de currundu* = **nuper** : *celle intemplate de currundu; nu de multu, ci forte de currendu;* si ca attributu, *de currendu* = **recens**, *mai de currendu* = **recentior** : *auctorii mai de currundu, in tempurile de currundu,* (compara si it. **far le cose correndo** = *a face lucrurile currendu*).

CURRENTE, part. adj., **currens, profluens**, (ital. **corrente**, fr. **courant**); care *curre* : *callu currente in arena; ape currenti; annu currente, lun'a currente; pretiu currente, moneta currente; frasi currenti; limba currente : a)* facile si armoniosa; *b)* commune, cumu se vorbesce de cei mai multi; *computu currente; affaceri currenti*, regulate, de tota diu'a; *medicu currente;* si ca subst. m., *unu currente : mai multi currenti de apa; currentii marini; unu currente de aeru, currenti electrici; unu currente de popore barbare; currentele opinionei, modei; a se lassá in voi'a currentelui evenimenteloru;* subintellegundu substantive usioru de subintellessu : *la 7 alle currentei (luna).*

CURRERE, *cursi* si *cursei, cursu*, (asiá in cartile mai vechie si peno astadi in gur'a poporului d'in multe parti, éro in unele parti se aude unu *g* in locu de secundulu *r* : *curgere* = *currere, curgu* = *curru*, etc., *curgeam*=*curream*, etc., *curgundu* = *currendu*), v., **currere** 1. a se miscá rapide, a allergá, a dá fug'a, a merge in fug'a, etc. : *callulu curre ca ventulu; junii curru si se intrecu la fuga cu callii; de ce curri asiá, de nu me potu tiné de tene?* — cu obiectu directu analogu intellessului verbului : *a curre mari si terri multe, lunga calle, mare distantia;* 2. despre fluide, a se miscá in diosu pre unu planu inclinatu, a flue : *ap'a curge, vinulu curge, sangele curge, lacrimele curgu; vasulu curge; fluviele, riurile si riurellele curgu;* 3. metaforice, dupo analogia, : *annulu ce curre si annulu ce a cursu; curru multe dille la medilocu; monetele currenti intr'una terra,*

www.dacoromanica.ro

nu curru intr'alta terra; procentele curru; salariulu incepe a curre de la prim'a di a lunei; curre vorb'a co s'ar fi ordindu una conjuratione; frasea curre si se misca cu gratia; stylu currente.

*CURRICULU si *curriclu*, s. m., pl.-*e*, **curriculum**; d'in *cu ·ere* : *a)* actione de *currere*, mersu rapidu, fuga, si in speciale, fuga de intrecere la jocuri de spectacle; *b)* mersu regulatu, neimpedicatu; *c)* mai vertosu mediu de *cursu* : α) carru de *cursu* pre intrecute; β) locu de *cursu* pentru intrecere, si de ací : γ) in genere, calle, carrare, drumu, etc., in intellessu metaforicu mai allessu : *curriculului vietiei, elocentiei, magistratureloru*, etc.

CURRITORIU,-*toria* (si *curgutoriu*, vedi *currere*), adj. s., **cursor**, (it. **corritore** si **corridore, corridojo**); care *curre* : *ape curritorie, annulu curritoriu, lun'a curritoria, bani curritori*, (vedi si *currente, cursoriu*); s. m. reale, *curritoriu* = spatiu inchisu mai lungu de câtu largu ce serve de communicatione de la una parte la alt'a a unui edificiu, (reu : *corridoru*).

* CURRU, s. m., **currus**; in acelluasi sensu cu popul. *carru*.

CURSA, s. f., vedi *cursu*.

CURSALE, adj., vedi *cursuale* si *cursariu*.

CURSARE, v., **cursare**; d'in *cursu*, cu forma si insemnare intensiva d'in *currere*, a curre in coce si in collo, in tote partile.

CURSARIU,-*a*, adj. s., **cursualis**, (it. **corsale** si **corsare, corsaro**); relativu la *cursu* sau la cursa : *terminu cursariu*, peno unde se *curra* celli ce se intrecu la *cursa*; mai vertosu inse ca subst. m. personale, *cursariu* : *a)* care face sau vende *curse* de prensu sorici si alte animali; *b)* care *curre* marile, ca se prede, piratu, predone; *c)* callu nobile si formosu, callu bonu de *cursu*, (compara si it. **corsiere** si **corsiero**).

CURSIONE, s. f., **cursio**; actione de *currere*.

CURSIVU,-*a*, adj., (it. **corsivo**, franc. **cursif**; d'in *cursu*); aptu sau potente a *currere* : *ape cursive*; *moneta cursiva*; in speciale, *caracterie cursive* = *littere cursive*, ca mai apte la una scriere *cursiva*, facile si rapida, prin analogia si : *caracterie typice cursive*.

CURSORE, s. f., vedi *cursoriu*.

CURSORIU,-*oria*, adj. s., **cursor** si **cursorius**; d'in *cursu*, care *curre* sau serve a *currere* : *nave cursoria, terminu cursoriu*, (vedi *cursariu*); in speciale, cellu ce se intrece pre diosu sau callare sau cu carrulu la fuga; cellu ce duce cu rapiditate scrissori, sciri, ordini, etc. (reu *currieru*, dupo fr. **courrier** = ital. **corriere** si **corriero**); subst. reale : m. *cursoriu*, (vedi *curritoriu* = corridoru); *b)* f. *cursoria* = *cursore* = directione de *currere* : *in cursorea apei*.

CURSU,-*a*, d'in **currere**: 1. part. cu sensu act., *cursu,-a*, (it. **corso·a**) : *ap'a cursa d'in putina, sangele cursu d'in acesta vena; la dillele curse adaugeti si celle ce au se mai curra*; déro mai vertosu : 2. subst., *a)* m., *cursu*, pl.,-*uri*, actione de *currere*, mersu rapidu, mersu regulatu, mersu liberu, calle, drumu, etc. : *cursulu calliloru si allu omeniloru in arena; de multu cursu ostea erá fatigata; cursulu nostru, callea nostra, se direptedia la acellu puntu; rapidulu cursu allu torrentelui; a oppri cursulu sangelui d'in vulnere; cursulu sorelui, lunei, stelleloru; cursulu naturei, vietiei; nu potemu oppri cursulu progressului, ideeloru; cursulu monetei pre differitele platie de commerciu; moneť'a acesta-a nu are cursu; cursulu frasei, periodului; in cursulu acellui tempu, in totu cursulu vietiei*; si concretu, spatiu *percursu* sau de *percursu*, si in speciale, mesura de spatiu, posta; apoi : *cursu de limba, de filosofía, de physica si de chymica; a face mai multe cursuri de scientia; cursu de unu annu, de doi anni; a terminá cursurile unei scola; b)* f. *cursa* : α) actu de *currere*, câtu *curre* cineva intr'unu tempu determinatu : *a face una cursa, cursorii sunt detori a face septe curse; una cursa de callu, de omu*; β) instrumentu, machina de prensu sorici si alte animali, si de ací, mediu de insellatione, insellatoría, ammagire, etc. : *a pune cursa, a dá in cursa, a prende in cursa*.

www.dacoromanica.ro

CURSUALE, adj., **cursualis**; vedi *cursale*.

CURSURA, s. f., **cursura**; actione, si mai vertosu, resultatu allu actionei de *currere*, directione de currere : *cursur'a apei; cursurele de sange d'in nasu m'a facutu se perdu multu sange.*

CURTE, *curteanu*, etc., vedi *corte corteanu.*

CURU, s. m. pl.,-*i*, **culus**, (affine cu κοῖλος, it. **culo**, fr. **cul**); partea posteriore la omu si alte animali, si in speciale, canalea pre care essu scrementele : *a sedé in curu; copillulu siede in curu;* prov. *a se dá in curu si in capu* = a si pune tote poterile pentru unu successu =*a se pune cruce si punte; — curu de gallina* = **impetigo** = petigine sau pecingine; — de aci : *a) curosu,-a*, adj., cu *curi* mari; *b) curariu*, s. m. reale, partea posteriore a camului unui callu.

CURUIU, s. m., vedi *coroniu.*

CURVA, s. f., **meretrix, scortum, mœcha, adultera**; curtisana; adultera. (Probabilemente d'in κόρη, κούρη, féta, prolungitu in **curua**).

CURVARIU,-*a*, s., **mœchus, scortator**; applecatu la *curvía.*

CURVIA, s. f., **fornicatio, adulterium**; vitiu allu omului sau feminei data la fornicatione.

CURVIRE,-*escu*, v., **mœchari**; a fi datu la *curvía*, a face fapte de *curvia.*

CUSCRA, *cuscría*, etc., vedi *consocra. consocrire*; etc.

CUSCUTA, s. f., (it. **cuscuta**, fr. **cuscute**); genu de plante d'in famili'a *convolvolacieloru, pentandria digynia lui Linneu.*

CUSCUTINU,-*a*, adj. (it. **cuscutino-a**); de *cuscuta : succu cuscutinu*; de ací, s. f. *cuscutina*=succu estrassu d'in *cuscuta.*

CUSPIDATU,-*a*, adj., **cuspidatus**, (it. **cuspidato**, fr. **cuspidé**); proprie part. d'in verbulu *cuspidare*=**cuspidare**=a muní cu *cuspide*, si de aci, a ascuti, si prin urmare *cuspidatu*=munitu cu *cuspide*, ascutitu la capitu, pungente : *folie cuspidate, denti cuspidati.*

* CUSPIDE, s. f., **cuspis**; capitu ascutitu, pungente : *cuspidea lancei.*

CUSPIDEU si *cuspidiu*, (it. **cuspideo**, fr. **cuspidé**); camu in acea-asi insemnare cu *cuspidatu : denti cuspidei.*

CUSTARE, *custu*, etc., vedi *constare, constu.*

CUSTODE (pre a locurea : *custodiu*), s., **custos**, (it. **custode** si **custodio**, isp. port. **custodio**, fr. **custode**); care veghiedia asupra cuiva spre a lu protege, a l'apperá de veri-ce reu, care insociesce pre altulu pentru preveghiare si apperare : *fidelele custode allu copillíloru; custodele unei ponte, unui thesauru, unei selbe, unei bibliotece, unui museu; custodele portei : angerulu custode; canele e bonu si fidele custode allu casei; custodii nocturni ai cetatei; custodii senatului, camerei deputatiloru, ai carcerei*; si despre obiecte inanimate : *intellectionea si mentea e cellu mai bonu custode allu omului.*

CUSTODIA, s. f., **custodia**; actione a *custodelui*, veghia, veghiare, apperare, protegere, etc. : 1. in genere, *a)* proprie *: in custodi'a tea me dau pre mene si pre ai mei; custodi'a pastoriloru, pedagogiloru, parentiloru, cerului; custodi'a pudorei, onorei, libertatei; b)* metaforice, α) omeni de veghiare si de apperare, mai vertosu militari : *si intarira petr'a mormentului cu custodia; a se stracorá printre dese custodie in castrele inimiciloru;* β) locu de veghiare si de apperare, postu, statione : *remanu si stau in cetate, acestu-a e custodi'a mea;* 2. in speciale, cu nuanti'a de *marginire a libertatei, a)* proprie : *a dá pre criminali in custodi'a sau sub custodi'a militariloru; b)* metaforice : α) locu de marginire, carcere, inchisore; β) persona, sau collectivu, persone puse la inchisore.

CUSTODIARE,-*ediu*, v., **custodire**; a face *custodia*, a veghiá, a preveghiá, apperá, protege, conservá, etc. : *a custodiá cas'a, port'a, cetatea, terr'a, marginile terrei; a custodiá seminaturele, corpulu de vettemare si suffletulu de vitie*; si cu obiecte incorporali : *a custodiá dissele cuiva in anim'a sea, ideele unui mare omu in scrissu; a custodiá mesur'a, pudorea, computulu, ce se cade a custodiá;* cu nuanti'a particularia de *marginire* a miscarei : *a)* in bene : *poti*

www.dacoromanica.ro

custodiá secretu sau dá de facia acesta scrissore; a se custodiá immaculatu; b) in reu : *a custodiá de aprope pre capulu lotriloru, a custodiá furii incatenati si incarcerati;* — si cu forma de a IV-a conjugatione, *custodire, -escu* = **custodire.**

CUSTODIRE, v., vedi *custodiare; custodiu*, s. vedi *custode.*

CUSTURA, s. f., **lamina cultri usu detrita vel rubigine obducta;** *cutitu* reu, care nu talia bene, cutitu grossolanu, ruginitura de *cutitu*, care serva mai vertosu la buccataría terranesca : *cu una custura nu vei poté junghiá unu puiu de gaina, necumu unu mnellu,* (contractu d'in *cutitura*, care inco se dice pre multe locuri cu intellessulu ce are si *custura*).

CUSURINU, etc., vedi *consobrinu.*

CUSURU, s. m., lipse, ce face ca unu ce se nu fia intregu, deplenu, complitu, perfectu : defectu, vitiu = **defectus, vitium** : *omu fora cusuru nu se pote; omu fora cusuru* = **homo omnibus numeris absolutus,** perfectu; *afli tu vre unu cusuru la formos'a facia a acestei femina?* — de ací, restu, ce mai remane a solve d'in una summa detorita : *unu micu cusuru* = **reliquum pauxillulum;** *mai amu se solvu, se acceptu unu micu cusuru d'in summ'a detorita. M.*

CUSUTORIU, *cusutu, cusutura;* vedi *cosutoriu, cosutu, cosutura.*

CUTA, s. f., vedi 1 *cute* si 2 *cute.*

CUTANIU, *-a*, adj., (it. **cutaneo,** fr. **cutané** = **cutaneus**); de *cute* (2 *cute*) : *affectioni cutanie, morbi cutanii; musclu cutaniu; transpiratione, absorptione cutania.*

CUTARE, vedi *cotare*, adj. pronume.

CUTARIU, s. m., pl. *-e*, **ovile;** d'in 2 *cute*, casiariu sau cosiariu de oui, locu incongiuratu cu gardu unde se inchidu ouile, adappostu de oui si de alte pecuri; — compusulu *scutariu* are si intellessu personale, (vedi *scutariu*). *M.*

1 CUTE, s. f., vedi *cote.*

2 CUTE, s. f., **cutis,** (affinu cu κύτος); 1. pellea omului sau altoru animali, intru câtu sta pre corpu si accopere carnea, pre candu *pelle* se dice propriu de *cutea pellita*, luata de pre carne, éro *coriu* e *pellea preparata* pentru calciamente, *corelle* si alte usuri; in sensu strictu *cute* se applica mai multu la omu : *te manca cutea; cute molle, umida, aspra, arida, perosa, lucia, curata, soliosa;* — in modu esclamativu : *cute!* = appera-ti *cutea*, applecatu in speciale la vitelli, candu li se mulgu mammele, ammerintiandui co le dau pre *cute*, déco vinu se suga; de ací si verbulu : *cuteire, -escu*, a dá pre *cute*, a bate vitellulu, candu vine se suga si impedica mulgerea; — déro : 2. in sensu mai largu si prin metafore, *cute* se applica : *a)* cu acellu-asi sensu ce au si formele : *pelle, coriu; b)* chiaru la *pellici'a* suptire si molle a certoru corpuri inanimate : *cutea bacceloru de uua, mediloru de nuci, nuelleloru, pariloru verdi*, etc.; si in intellessu ideale : facia, superfacia, forma, etc.

CUTEDIANTE, part. adj., care *cutedia;* de ací :

CUTEDIANTIA, s. f., **audacia;** calitate, abitudinea de *cutediante*, cumu si fapta facuta d'in assemine abitudine : *a vorbí cu multa libertate si chiara cutediantia.*

1 CUTEDIARE, v., **audere;** a avé ânima, coragiu facia cu pericululu, a nu se teme, a nu se spariá; mai vertosu, a avé coragiu temerariu, a se espune cu temeritate, si de ací, a fi insolente, impudente, a fi fora respectu si suppunere, etc. : *credendu-ne mai numerosi si mai barbati, inimicii nu cutediara se ne attace; cutedi tu, unu copillu, se te iei la lupta cu unu gigante? cutedia a respunde, si vai de tene; nu cutedia neci a redicá capulu si a se uitá in faci'a mea;* — a-desea inse *cutediare* e numai una espressione de modestía si de respectu : *potu cutedió se te supperu cu unu intrebare?* (in locu de *cotrediare* sau *contrediare*).

2 CUTEDIARE, s. f., **audacia;** actione si actu de *cutediare*, cumu si *abitudine de cutediare* = *cutediantia.*

CUTEDIATORIU, *-toria*, adj. s., **audax,** care *cutedia* intr'unu momentu datu : *a se arretá cutediatoriu, a pronuntiá cuvente cutediatorie;* déro si care are abitudine de *cutediare*, si prin urmare affine in sensu cu *cutediante : omu preceputu si cutediatoriu.*

www.dacoromanica.ro

CUTEIA,=*cutiia*=*cutia*, etc.; vedi *cutinia*.

CUTEIRE, v., vedi 2 *cute*.

CUTICELLA, s. f., **cuticula**, deminutivu d'in 2 *cute*.

* CUTICOLU,-*a*, adj., (fr. **cuticole**, d'in 2 *cute* si *colere*); care *vine* sub cute, de ací s. f. pl. *cuticole*, familia de insecte, alle caroru larve vinu sub *cutea* animaliloru.

CUTICULA, s. f., **cuticula**, (it. **cuticola**, fr. **cuticule**); deminutivu d'in 2 cute ca si *cuticella*, applecatu inse cu insemnarea speciale de: *a)* prim'a membrana a *cutei* omului si altoru animali, care se reproduce si e privata de potere sensitiva; *b)* pellicia ce infasciora grauntiele, mai vertosu grauntiele pollinei; *c)* pellicia a blastariloru si frundieloru; pellicia ce infasciora plantele, ramurele, fructele si florile loru.

CUTIIRE, v., vedi *cuteire*.

CUTINIA, (cu *n* tare moiatu: *cutiia cutia*), s. f., **arcula, capsula; pannus e filo serico et xylino textus**; 1. capsula de lemnu, de cartoniu si de alte materie in care se pune si pastredia bani si alte obiecte de pretiu: *cutinia de pellaria, cutini'a mesei, cutini'a cu braciari, cu cercellii de auru si cu alte ornamente*; proverb. *scossu d'in cutinia* = cu mare cura ornatu; 2. in speciale, capsula in care se stringu si se pastredia banii unui stabilimentu, unei baserica: *cutini'a basericei cutini'a preutiloru, cutini'a cantatoriloru, cutini'a sermaniloru si orfaniloru, cutini'a insoratelliloru, a redicá banii d'in cutiniele sateloru*; de aci frasi ca: *a amblá cu cutini'a* = a cersi pentru sine, déro mai vertosu pentru una benefacere: *a amblá cu cutini'a pentru edificarea unei baserica, unui institutu de orfani, unei scola*, etc., *a immormentá cu bani de cutinia; a trai de la cutinia*; 3. stofa tessuta d'in fire de metasse si de bombacu: *anteriu de cutinia*; in acestu intellessu, pronuntiatu prea a locurea si *cutnia* (d'in 2 *cute*). *M.*

CUTINIORA, s. f., (cu *n* tare moiatu: *cutiiora*), deminutivu d'in *cutinia*.

CUTINIUCIA si *cutiniutia*, s. f., (cu *n* tare moiatu: *cutiiutia*), deminutivu d'in *cutinia*.

CUTITARIA, s. f., maiestria de *cutitariu*; officina de *cutitariu*; multime de *cutite*.

CUTITARIU, adj. s., **cultrarius**, care fabrica sau vende *cutite*.

CUTITELLU, s. m., pl.-*e*, **cultellus**; deminutivu d'in *cutitu*.

CUTITOIU, s. m., pl.-*e*, cu *n* de totu moiatu in locu de:

CUTITONIU, s. m., pl.-*e*, (compara it. **coltellone**, isp. **cuchillon**, fr. **coutelas**); augmentativu d'in *cutitu*, cutitu latu si grossu, de preferitu turcesculu satêru si altoru strainismi;—sub form'a feminina, *cutitonia* (cu *n* moiatu: *cutitoia*), are intellessulu speciale de **dolabra**=instrumentu cu care lemnarii si templarii netedescu scandure si alte lemne.

CUTITU, s. m., pl.-*e*, (la Macedoromani: *cutiutu*), **culter**, instrumentu de ferru ascutitu ce serve a taiá differite lucruri: *a taiá carne si pane cu cutitulu; a si taiá degitulu cu cutitulu, cutitu de mesa, de buccataria*; metaforice si proverbiale: *a adjunge cutitulu la ossu* =a adjunge dorerea si sufferenti'a la culme; *a dá cuiva cutite prin ânima, prin pantice, prin stomacu, prin petiore, prin mane*, etc., a senti violenti doreri, (syncopatu d'in *acutitu*).

CUTITURA, s. f., syncopatu d'in *acutitura*, si applecatu in acellu-asi intellessu speciale ce are si *custura*.

CUTRA, s. f., applecatu inse atâtu la barbati câtu si la femine, cari cauta se se insinue cu basse lingusiri si cari porta mentioui de la unii peno la altii, tradendu si pre unii si pre altii: *acestu omu e una cutra putorosa*, (vedi *cultucu*; pote inse se fia in locu de *cutura*=*cudura* de la *cudurare* sau *gudurare*, transformatu d'in *cuadurare* = *cuadulare* = **coadulari**). *M.*

CUTREIERARE=*cotreierare*, v., **peragrare, emetiri**; d'iu *co* sau *cu* si *treierare*, in intellessulu metaforicu de *amblare*, asiá co *cotrierare*=*a treierá multu si rapide*, a strabate mari spatie de locu: *a cotreierá tota terr'a in lungu si in*

www.dacoromanica.ro

latu, in crucisiu si cormedisiu; pre unde n'am cotreieratu eu? — mentea intr'unu momentu cotreiera universulu.

CUTREMURARE, *cutremuru*, etc., vedi *contremurare, contremuru.*

CUVA, *cuvata*, etc., vedi *cova* sau *cofa, covata*, (vedi si *cupa*).

CUVENIRE, *cuventare*, etc., vedi *convenire, conventare.*

CUVIINTIA, *cuviinciosu, cuviosu*, etc. vedi *convenientia, convenientiosu, conveniosu*, etc.

* CYAMIA, sau *cuamia*, s. f., vedi *cyamite.*

* CYAMITE, sau *cuamite* s. f., (fr. **cyamite**, compara si **cyamea** = cyamia; d'in *cyamu*); petra, care sparta iea forma de *cyamu.*

* CYAMOIDE sau *cuamoide*, adj., (fr. **cyamoïde**; d'in κύαμος=*cyamu, cuamu*, si εἶδος=*forma*); care sémina in forma cu unu *cyamu.*

*CYAMU sau *cuamu*, s. m., pl.-*i*, **cyamos**, (=κύαμος, compara si fr. **cyame**); 1. ca mai desu, genu de planta leguminosa, si mai vertosu fructulu acestei planta, connoscute poporului in unele locuri sub numele de *bobu*, éro in altele sub cellu de *fava*, care e de preferitu; de aci : 2. in insemnarile speciali de : *a)* specia particularia de fava egyptiaca, numita si *colocasia; b)* genu de *crustacie*, cari se prendu si stau pre unele parti alle balenei, numite pentru acestu-a si *peduchii balenei; c)* bacca sau globutiu ce serve ca suffragiu, etc. (d'in κύειν=*nascere*).

CYANATU sau *cuanatu*, s. m., (fr. **cyanate**); sare formata d'in combinationea acidului *cyanicu* cu una base.

* CYANELLA sau *cuanella*, s. f., (fr. **cyanelle**; d'in *cyanu*); genu de plante d'in famili'a liliacieloru.

* CYANIBASE sau *cuanibase*, s. f., (fr. **cyanibase** d'in κυανός=*cyanu* si βάσις =*base*); combinatione de *cyanogeniu* ce intra ca base in alte composite.

* CYANICTERU sau *cuanicteru*, adj., (fr. **cyanictère**; d'in κυανός=*cyanu* si ἴκτερος = *galbinu*); care e albastru si galbinu, vorbindu de certe plante sau flori.

CYANICU sau *cuanicu,-a*, adj.,(fr. **cyanique**); relativu la *cyanu*, si in speciale, la *cyanogeniu : acidu cyanicu*, allu doile gradu de oxydatione allu *cyanogeniului; flori cyanice*, in cari nuanti'a *cyanica* sau albastra e typulu colorei loru.

* CYANIDE sau *cuanide*, adj. s., (fr. **cyanide**, (d'in κυανός=*cyanu* si εἶδος= *forma*); care are apparentia *cyana;* de aci, s. f. *cyanide-a*, corpu formatu d'in combinationea *cyanogeniului* cu altu corpu simplu.

CYANINU sau *cuaninu,-a*, adj., relativu la *cyanu;* de aci s. f. *cyanina* (it. **cianina**, fr. **cyanine**), substantia colorante, ce serve a colorá albastru sau rosiu.

* CYANISMU sau *cuanismu*, s. m., (fr. **cyanisme**; d'in κυανός=*cyanu*); intensitate progressiva a colorei albastra a cerului ce se mesura cu *cyanometrulu.*

* CYANITE sau *cuanite*, s. f. si m., *cyanitu*, (fr. **cyanite**, d'in *cyanu*); sare formata d in combinationea acidului *cyanosu* cu una base.

CYANIU sau *cuaniu,-a*, adj., **cyaneus** (=κυάνεος); de *cyanu*, care are multu *cyanu*, albastru tare inchisu, *ceruliu : cyaniele penne alle passerei.*

* CYANOCARPU sau *cuanocarpu,-a*, adj.,(fr. **cyanocarpe**; d'in κυανός=*cyanu* si καρπός=*fructu*); cu fructe *cyane* sau albastre.

* CYANOCEPHALU sau *cuanocefalu,-a*, adj., (fr. **cyanocéphale**; d'in κυανός =*cyanu* si κεφαλή=*capu*); cu capu cyanu sau albastru, vorbindu de passeri sau de insecte.

* CYANODERMIA sau *cuanodermia*, s. f., (fr. **cyanodermie**; d'in κυανός = *cyanu* si δέρμα=2 *cute*); coloratione a cutei in albastru, symptoma de morbu.

* CYANOFERRU sau *cuanoferru*, s. m., (fr. **cyanoferre**; d'in *cyanu* si *ferru*); combinatione de *ferru* si de *cyanogeniu.*

CYANOFERRIDE sau *cuanoferride*, adj. s., (fr. **cyanoferride**);de *cyanoferru*, compositu de *cyanoferru* si de *potassiu.*

CYANOFERRURA sau *cuanoferrura*, s. f., (fr. **cyanoferrure**); combinatione de acidu *hydroferrocuanicu* cu *oxyde.*

* CYANOGASTRU sau *cuanoga-*

www.dacoromanica.ro

stru,-a, adj., (fr. **cyanogastre**, d'in κυανός=*cuanu* si γαστήρ=*ventre*); cu ventre *cuana* sau albastra, vorbindu de certe passeri sau insecte: *papagallu cuanogastru.*

CYANOGENIU, sau *cuanogeniu* si *cuanogenu,-a*, adj. s., (fr. **cyanogène**, (it. **cianogeno**; d'in κυανός=*cuanu* si γεννᾶν=*generare*); care nasce sau produce *cuanu* ori albastru; applecatu de regula ca s. m., *cuano-genu-lu*=radicale chymica, combinatione de azotu si de *carboniu*, si de aci chiamata si *azotura de carboniu: cuanogeniulu este unulu d'in principiele ce dau colorea numita cuanu sau albastru de Prussi'a.*

* CYANOIDE sau *cuanoide*, adj., (fr. **cyanoïde**; d'in κυανός=*cyanu* si εἶδος=*forma*); care semina cu florea *cyanu.*

* CYANOLEUCU sau *cuanoleucu.-a*, adj., (fr. **cyanoleuque**; d'in κυανός=*cyanu* si λευκός=*albu*); albastru si albu: *rundinelle cyanoleuce.*

CYANOMETRU sau *cuanometru*, s. m., pl.-*e*, (fr. **cyanomètre**, it. **cianometro**; d'in κυανός=*cyanu* si μέτρον=*metru*); instrumentu de mesuratu intensitatea colorei albastra a cerului, prin care totu de una data se probedia co aerulu e incolore si co albastrulu cerului se produce prin vaporii respanditi in atmosfera *cyanometrulu e unu instrumentu nou.*

CYANOPATHIA sau *cuanopathia*, s. f., (fr. **cyanopathie**, it. **cianopatia**; d'in κυανός = *cyanu* si πάθος = *affectione morbosa*); in acellu-asi sensu cu *cyanodermia.*

CYANOPHTHALMU sau *cuanoftalmu,-a*, adj., (fr. **cyanophthalme**; d'in κυανός = *cyanu* si ὀφθαλμός = *ochiu*); cu ochi *cyani* sau albastri: *musca cyanophthalma.*

CYANOPODE sau *cuanopode*, adj., (fr. **cyanopode**; d'in κυανός=*cyanu* si ποῦς-ποδός=*pede*); cu *pedi* sau petiore *albastre.*

CYANOPOTASSICU sau *cuanopotassicu,-a*, adj., (fr. **cyanopotassique**); *gazu cyanopotassicu*, compostu d'in *cyanogeniu* si *potassiu.*

CYANOPTERU sau *cuanonteru.-a*. adj., (fr. **cyanoptère**; d'in κυανος=*cyanu* si πτερόν=*aripa*); cu *aripe cyane* sau albastre: *flutturi cyanopteri.*

CYANOPYGU sau *cuanopugu,-a*, adj., (fr. **cyanopyge**; d'in κυανός = *cyanu* si πυγή=*curu, sedutu*); cu sedutulu *cyanu* sau albastru: *papagallu cyanopygu.*

CYANOPYRRHU sau *cuanopurru,-a*, adj., (fr. **cyanopyrrhe**; d'in κυανός = *cyanu* si πυῤῥός=*rosiaticu*); *cyanu* sau albastru si *rosiu* sau rosiaticu: *rundinella cyanopyrrha.*

CYANOSE sau *cuanose*, s. f., (fr. **cyanose**, it. **cianose**; d'in *cyanu*); 1. in acellu-asi intellessu cu *cyanopathia*; 2. cupru sulfuratu.

* CYANOTU sau *cuanotu,-a*, adj., (fr. **cyanote**, d'in κυανός si οὖς-ὠτός = *urechia*); cu urechiele *cyane.*

CYANOURINA sau *cuanourina*, s. f., (fr. **cyanourine**); materia ce face *urin'a cyana.*

CYANOURU sau *cuanouru,-a*, adj., (fr. **cyanoure**, d'in κυανός=*cyanu* si οὐρά =*coda*); cu *coda cyana.*

CYANU sau *cuanu*, adj. s., **cyanus**, (κύανος si κυανός, it. **ciano**); 1. ca adj., albastru, albastru inchisu, negru albastru, faci'a cerului, ceruliu, venetu, etc.; in acestu intellessu e de preferitu form'a *cyaniu*; éro form'a *cyanu* se applica mai bene: 2. ca subst. reale m., *cyanulu*; *a)* facia sau colore albastra inchisa, colorea marei sau cerului; *b)* specia de petra de assemine colore, *lapilazuli*=**lapis lazuli**; *c)* metallu de assemine colore, cumu e *aciariulu*; *d)* specia de flore =**centaurea cyanus** lui *Linneu.*

CYANURA sau *cuanura*, s. f., (fr. **cyanure**, it. **cianuro**); combinatione de *cyanogeniu* cu alte corpuri simple, afora de *oxygeniu*; *cyanure duple*, formate d'in doue *cyanure* diverse combinate impreuna.

CYANURATU sau *cuanuratu*, s. m., (it. **cianurato**, fr. **cyanurate**); sare formata d'in combinationea acidului *cyanuricu* cu una base; — coventulu inse este form'a feminina a unui participiu d'in unu verbu *cyanurare* = a converte in *cyanura*, si de acea-a se iea si ca part. adj., *substantie cyanurate.*

CYANURICU sau *cuanuricu.-a* adj.,

www.dacoromanica.ro

(fr. **cyanurique**, it. **cianurico**); de *cyanura*=*cyanoura : acidu cyanuricu*, trassu d'in acidulu *uricu* suppusu la distillatione secca.

CYATHIFORME si *cyathiformu* sau *cuatiformu,-a*, adj., (fr. **cyathiforme**, it. **ciatiforme**, d'in *cyathu* si *forma*); cu forma de cyathu : *fungi cyathiformi*.

* CYATHIZARE sau *cuatizare*, v., **cyathissare**, (κυαθίζειν); a dá cu *cyathulu* la mesa.

CYATHU sau *cuatu*, s. m., pl.-*e*, **cyatus**, (κύαθος, it. **ciato**, fr. **cyathe**); 1. cupa mica, cupa de beutu, pocariu; 2. applecatu si : *a)* la una mesura si de licide si de aride, $\frac{1}{12}$ d'in unu *sestariu*: *b)* cu plur. *i* : α) specia de ferige; β) membrana in forma de unu *cyathu* ce se nasce pre frundile certoru plante.

* CYCEONE sau *cuceone*, s. m., **cyceon** (κυκεών d'in κυκάειν = *ammestecare*); ammestecatura d'in farina, ordiu, casiu, vinu si miere, redussa la una specia de coca, cu care se servieau mai vertosu in mysteriele Cererei.

*CYCLADATU sau *cucladatu,-a*, part. adj., **cycladatus**, (fr. **cycladé**); 1. investitu cu vestimentulu *cyclade*; 2. care are form'a plantei *cyclade*; de ací s. f. pl. *cycladate*, familie de conchilie bivalve ce are de typu genulu *cyclade*.

CYCLADE sau *cuclade*, adj. s., **cyclas**, (κυκλάς, fr. **cyclade**); in forma de *cyclu*; de ací ca s. f., *cyclade-a* : *a)* vestimentu fèminescu cu una betta de purpura pre pollele ei rotunde; *b)* mai vertosu in plur. *Cycladi*, insule in marea Egea care formedia unu *cyclu*; *c)* genu de conchilie in forma de *cyclu*.

CYCLAMINA sau *cuclamina*, s. f., vedi *cyclaminu*.

CYCLAMINU sau *cuclaminu,-a*, adj. s., **cyclaminos**, (κυκλαμῖνος si κυκλάμινον, it. **ciclamino-a**, fr. **cyclame** si **cyclamen**); d'in *cyclu*, applecatu ca subst., *a)* m., *cyclaminu* : α) genu de plante d'in famili'a primulacieloru, *pentandria monogynia* lui *Linneu*, asiá chiamate dupo radecin'a loru de forma rotunda ca una *turta*; β) specia d'in acestu genu, **cyclamen Europæum** lui *Linneu*; *b)* f., *cyclamina*, substantia cristallisabile ce se estrage d'in radecin'a *cyclaminului europeu*.

CYCLEALE sau *cucleale*, adj. s., (it. **cicleale**, fr. **cyclèal**; d'in *cyclu*); *ossu cycleale* si absol. s. m. *cycleale*, ossu vertebrale dispusu in forma de *cyclu* si totu deuna tubulariu la insecte.

CYCLICA sau *cuclica*, s. f., vedi *cyclicu*.

CYCLICU sau *cuclicu,-a*, adj., **cyclicus**, (κυκλικός, it. **ciclico-a**, fr. **cyclique**); relativu la *cyclu* : *poeti cyclici ai anticitatei greca si ai evului mediu*, si absol. *cyclicii*; *poemate cyclice d'in anticitatea greca si d'in evulu mediu*; *regula cyclica, methodu cyclicu, annu cyclicu, periodulu cyclicu allu sorelui sau allu lunei*; s. f., *cyclica*: *a)* linia ce se imagina co descriu astrele in ceru in perpetue periode de miscare; *b)* mai vertosu in pl. *cyclice*, familia de insecte coleoptere tetramere.

* CYCLOCARPU sau *cuclocarpu,-a*, adj., (fr. **cyclocarpe**; d'in κύκλος=*cyclu* si καρπός=*fructu*); cu *fructe cyclice* sau orbiculari.

* CYCLOCELU sau *cuclocelu,-a*, adj., (fr. **cyclocèle**; d'in κύκλος = *cyclu* si κοιλία=*ventre*); cu canalea intestinale dispusa in *cyclu*.

CYCLOCEPHALU sau *cuclocefalu*, adj. s., (fr. **cyclocephale**, d'in κύκλος=*cyclu* si κεφαλή = *capu*); cu capulu in forma de *cyclu*, si de ací s. m. *cyclocephalu*, genu de animali monstrose, ai caroru ochi sunt redussi la unulu.

CYCLOIDALE sau *cucloidale*, adj., (it. **cicloidale**, fr. **cycloïdal**); relativu la *cycloide* : *spatiu cycloidale*, coprensu intre *cycloide* si basea ei.

CYCLOIDE sau *cucloide*, adj. s., (it. **cicloide**, fr. **cycloïde**; d'in κύκλος=*cyclu* si εἶδος=*forma*); care are forma de cercu, si in speciale, absol. s. f. *cycloide-a*, linia curba ce se descrie de la unu puntu allu circumferentiei unui cercu, pre candu cerculu se misca, invertindu-se pre una tangente a sea.

CYCLOPE si *cyclopu*, sau *cuclopu*, s. m., **cyclops**, (κύκλωψ, d'in κύκλος=*cyclu* si ὤψ=*ochiu*); monstru de omu cu unu senguru ochiu in fronte, de statura gi-

www.dacoromanica.ro

gantica : *cyclopii locuieau mai vertosu in Sicili'a, si erau anthropofagi, cumu ne spune Omeru; erau inse forti, valenti, laboriosi, mai vertosu boni fauri; ei adjutau pre faurulu dieiloru, pre Vulcanu, cumu ne spune fabl'a, a lucrá fulmincle parentelui dieiloru si alte obiecte de fauraria pentru diei si pentru eroi.*

CYCLOPICU sau *cuclopicu,-a*, adj., (it. **ciclopico**); de *cyclope : muri cyclopici, constructioni cyclopice*, forte mari, solide si fora cementu; metaforice, selbaticu, barbaru : *societate cyclopica, omeni cyclopici.*

CYCLU sau *cuclu*, s. m., pl.-*e* si *i*, **cyclus**, (κύκλος, it. **ciclo**, fr. **cycle**); 1. in acea-asi insemnare cu romaniculu *cercu*, applecatu mai vertosu : 2. in insemnarile metaforice de : *a)* seria de numere ce au unu terminn si care apoi reincepu : *cyclulu lunei=cyclu lunariu=numerulu de auru*, de 19 anni, dupo cari reincepu acelle-asi fasi alle lunei la acelle-asi dille alle annului solariu; *cyclulu sorelui=cyclulu solariu*, de 28 de anui; *cyclulu pascale = pascalia*, care resulta d'in multiplicationea cellui lunare cu cellu solare si serve a aflá in ce di cadu *pascele:* asiá si : *cyclulu indictionei romane*, de 15 anni; *b) cyclu epicu* sau *mythologicu*, *cyclulu troianu*, *cyclulu lui Carolu Magnu.*

CYCNU, *cygnu* sau *cumnu*, s. m., **cycnus** (κύκνος), una passere mare si formósa connoscuta poporului sub numele de *lebeda* (**Leda**?)

CYLINDRARE, sau *culindrare*, v., (**cylindrare**, it. **cilindrare**, fr. **cylindrer**); 1. a dá forma de *cylindru;* 2. a calcá, formá, netedi, etc., cu unu *cylindru : carta cylindrata: a cylindrá gleiele, arî'a.*

CYLINDRATURA, sau *culindratura*, s. f., actione si resultatu allu actionei de *cylindrare.*

CYLINDRICU,-*a*, sau *culindricu*, adj., **cylindricus**, (it. **cilindrico**, fr. **cylindrique**); de *cylindru*, cu forma de *cylindru: cupe cylindrice, vase cylindrice, superfacia cylindrica,*

CYLINDROIDE, sau *culindroide*, adj. s., (it. **cilindroide**, fr. **cylindroïde**, d'in *cylindru* si εἶδος=forma); care are forma de cylindru; s. f., *cylindroide-a*, corpu solidu de figura *apropecylindrica.*

CYLINDRU, sau *culindru*, s. m., pl.-*è* si-*i*, **cylindrus**, κύλινδρος, it. **cylindro**, fr. **cylindre**, d'in κυλινδεῖν=*volvere, rotulare*); 1. in sensu geometricu, solidu continutu de doue cercuri ecali si parallele si de una superfacia curba ce s'ar descrie de una linia derepta ce s'ar miscá pre longa circumferentiele celloru doue cercuri : *basile cylindrului sunt celle doue cercuri, superfaci'a, volumele unui cylindru;* 2. prin metafore : *a) cylindrulu unei tuba, unui flautu, unui cornu si altoru instrumente musicali; b)* vasu in forma de *cylindru: unu cylindru de vinu, de apa, de oliu; la densulu se repetu culindrele de vinu; c)* sullu de applanatu solulu : *a sfermá gleiele si netedi bene solulu cu unu grossu si greu cylindru de lemnu sau mai bene de metallu.*

CYMA si *cuma*, s. f., vedi *chima* in Glossariu.

* CYMATIA sau *cumatia*, s. f., si

*CYMATIU, sau *cumatiu*, s. m., pl.-*a*, **cymatium** si **cumatium** (κυμάτιον, it. **cimazio** si **cimasa**, fr. **cymaise** si **cymation**); 1. in genere, deminutivu d'in *cyma ;* applecatu inse : 2. in speciale, *a)*ornamentu de architectura la *cym'a* sau coron'a, cornicea unei parte d'in ordinile de architectura : una unda, unu toru, etc.; *b)* fructificatione a licheniloru.

* CYMBA, sau *cumba*, s. f., **cymba**, (κύμβη); vasu de plutitu mai micu, luntre, barca.

CYMBULARE, sau *cumbulare*, v., (fr. **cymbaler**); 1. a soná d'in *cymbalu;* 2. a soná ca *cymbalulu.*

CYMBALARIA, sau *cumbalaria*, vedi *cymbalariu.*

CYMBALARIU,-*a*, sau *cumbalariu*, adj. s., **cymbalarius** si **cymbalaris**, (it. **cymbalajo**, **cymbalaria**); relativu la *cymbalu*, luatu inse de regula ca subst. *a)* m., *cymbalariu : α)* care fabrica sau vende *cymbale;* β) care sona sau canta d'in *cymbalu:* in acestu sensu si *cymbalistu; b)* f. *cymbalaria : α)* personale, ca femininu in celle doue insemnari de sub *a;* β) reale : α') specia de plante d'in genulu *linaria*, famili'a scrofulacieloru, linaria

www.dacoromanica.ro

cymbalaria; β′) alta specia de planta numita si *cotyledone*=**umbilicus cotyledon** sau *cymbaliu* = **cymbalium,** (it. **cimbalio**).

CYMBALISARE. si *cumbalizare,* v., **cymbalissare,** vedi *cymbalare* sub 2.

CYMBALISTU, sau *cumbalistu,* s., **cymbalista,** vedi *cymbalariu* sub *a, b.*

CYMBALIU, sau *cumbaliu,* s. m., vedi *cymbalariu,* sub *b,* β, β′).

CYMBALU sau *cumbalu,* s. m., pl.-*e,* **cymbalum,** (κύμβαλον, it. **cimbalo,** franc. **cymbale**; d'in acea-asi radecina cu *cymba*); instrumentu de sonatu, compusu d'in doue table cerculari de metallu sonoru : *laudati pre Domnulu in cymbale resonatorie; a bate sau soná cymbalele.*

CYMOSU sau *cumosu,-a,* adj., **cymosus;** plenu de *cyme;* s. f. *cymosa* cu insemnarea ce are *cymatiu* sub *a,* candu acestu ornamentu este orecumu *cymosu* =(undulosu).

* CYNACANTHA sau *cunacanta,* s. f., **cynacantha,** (κυνάκανθα, d'in κύων= *cane* şi ἄκανθα=*spinu*); specia de planta; vedi si *cacadería.*

* CYNANCHIA sau *cunanchia,* s. f., (it. **cinancia,** fr. **cynanchie**; vedi *cynanchu*); specia de angina care face se scota cineva limb'a ca unu cane ce se fatiga.

CYNANCHU sau *cunanchu,* s. m., pl.-*i,* (it. **cinanco,** fr. **cynanche,** d'in κύων-κυνός = *cane* si ἄγχειν = *angere*); nume datu de antici unei planta d'in caus'a potentelui ei veninu, éro de celli noui applecatu la unu genu de plante d'in famili'a asclepiadacieloru, *pentandria dyginia* lui *Linneu.*

CYNICU sau *cunicu,-a,* adj., **cynicus,** (κυνικός, it. **cinico,** fr. **cynique**; d'in κύων-κυνός = *cane*); proprie, de *cane, canescu,* applecatu inse in speciale in locutioni ca: *filosofu cynicu,* despretiatoriu de covenientie si de commoditati, fora rosine de celle ce se rosinedia omenii; asiá si : *secta cynica;* de ací in genere, fora pudore, cu despretiu de tota pudorea si decorea : *versuri cynice, scriptori cynici, limba cynica, portare cynica.*

CYNISMU sau *cunismu,* s. m., (fr. **cynisme**); systema a filosofiloru *cynici,* si de ací, lipse de pudore, impudentia impinsa la cellu mai mare gradu.

CYNOCEPHALU sau *cunocefalu,-a,* adj. s., **cynocephalus,** (κυνοκέφαλος, d'in κύων-κυνός = *cane* si κεφαλή = *capu*), cu *capu de cane:* ca subst. m., *cynocephalu,* pl.-*i,* specia de mimutia; s. f. pl., *cynocephale,* genu de simie.

CYNOGLOSSU sau *cunoglossu,* s. m., si f. *cynoglossa,* **cynoglossus,** (κυνόγλωσσον, d'in κύων = *cane* si γλῶσσα *limba*; it. **cynoglossa,** fr. **cynoglosse**); genu de plante d'in famili'a borraginieloru, *pentandria monogynia* lui *Linneu.*

CYNOMORIU sau *cunomoriu,* s. m., **cynomorion,** (it. **cinomorio,** fr. **cynomorion,** κυνομόριον, d'in κύων-κυνός = *cane* si μόριον=*parte* [*sessuale*]); genu de plante d'in *monecia monandria* lui *Linneu.*

CYNORRHODU sau *cunorodu.* s. m., **cynorrhodon,** (ital. **cinorrodo,** fr. **cynorrhode,** κυνόῤῥοδον; d'in κύων-κυνός=*cane* si ῥόδον=*rosa*); nume genericu datu planteloru d'in cari face parte si *macesiulu;* vedi si *cacadería.*

CYNOSURA sau *cunosura,* s. f., **cynosura,** (ital. **cinosura,** fr. **cynosure,** κυνοσουρά; d'in κυνός = *canelui* si ουρά = *coda*); altu nume allu constellationei numita si *ursa mica,* in care se afla stell'a polare; de ací, *cynosura*=norma, puntu de orientare,, etc.: *care e cynosur'a vostra in acésta cestione?*

* CYPERACEU si *cyperaciu* sau *cuperaciu,-a,* adj., (it. **ciperaceo,** fr. **cyperacé**); care semina cu *cyperulu;* s. f. pl., *cyperacie,* familia de plante care au de typru *cyperulu.*

CYPERU, sau *cuperu,* s. m., **cyperus** si **cypirus,** (κύπειρος, it. **cipero,** fr. **cypérus**); genu de plante d'in famili'a *cyperacieloru, triandria monogynia* lui *Linneu.*

CYPEROIDE, sau *cuperoide,* adj., vedi *cyperaceu.*

CYTISU, sau *cutisu,* s. m., **cytisus,** (it. **citiso,** fr. **cytise,** κύτισος); genu de plante d'in famili'a leguminoseloru, *diadelphia decandria* lui *Linneu.*

www.dacoromanica.ro

D.

D, a patr'a littera in alfabetulu romanu. I. 1 Inaintea vocaliloru : *a*, *o*, *u*, *e*, atâtu in inceputulu câtu si in mediulu vorbeloru, conserva sonulu seu genuinu, precumu in : *datu*, *dosu*, *ducu*, *degetu*, *caldura*, *sudóre*, *fundu*, *nodu*; 2. assemine inaintea vocalei *i* scurta, precumu in : *pedica*, *judicu*, *medicu*, unde acésta vocale de commune se confunde cu *e*; 3. in vorbele de formatione mai noua in genere, precumu in : *dedicu*, *dedicare*, *prodigu*, *disputa*, *dictare*, *dictionariu*, *divisione*, etc.; 4. inaintea litterei *r*, atâtu in inceputulu câtu si in mediulu vorbeloru, precumu in : *dracu*, *drumu*, *cedru*, *codru*, etc.; II. trece in siueratoria lina = *z*. 1. inaintea vocalei *i* clara si plenisuna, precumu in : *dí*, *dicu*, *audire*, *tardíu*, *incaldimu*, *assurditu*; 2. inaintea vocalei *i* semisuna finale, sau insocita de alta vocale cu care formedia unu diftongu impropriu, precumu in : *audi*, *verdi*, *surdi*, *umedi*, *mediu*, *média-dí*, *média-nopte*, *mediu-locu*, *audiu*, *vediu*, *cadiu*, *siediu*; 3. α) inaintea syllabeloru : *ess*, *esc*, *est*, *err*, *ell*, precumu in : *incaldescu*, *inverdescu*, *mucidescu*, *prandescu*, *assurdescu*; β) in gerundiele : *vedendu*, *cadendu*, *sedendu*, *credendu*; γ) in urmatóriele : *dece*, *deu*, *domnedeu*, cari se scriu si *diece*, *dieu*, *domnedieu*; 4. in participiele : *veduta*, *cadutu*, *credutu*, *sedutu*, si in derivatulu *spendulare* sau *spendurare*. — In *diosu* siuera mai aspru, ca *giosu* sau *josu*, precumu se si scrie de unii. Assemine siueratura aspra se aude si in *repedione* si *putredione*, contrasse din *rapeditione* si *putreditione*.

1 DA, (cu vocalea *a* obscura), v., pers. III sing. indicat. de laverbulu *dare*, **dat** : *ellu da*, *ella da*, *omulu da*; vedi verbulu *dare*.

2 DA, (cu vocalea *a* obscura), v., pers. II sing. imperativu de la verbulu *dare*, **da** : *da-mi*, *da-ti*, *da-i*, *da-ne*, *dale*; vedi verbulu *dare*.

3 DA, (cu vocalea *a* clara intonata), v. infinit. scurtatu d'in *dare*, **dare**, *nu ve potu dá nemica*; vedi *dare*.

4 DA, (cu vocalea *a* clara intonata), v. pers. III d'in imperf. contrassa d'in *daba*, *daa*, **dabat**, **dabant**, vedi verbulu *dare*.

5 DÁ, (cu vocalea *a* clara tonica), adv. affirmativu scurtatu d'in *déro*, **sane**, **ita**, **nae**, **enimvero**, vedi *déro*.

DABILE, adj., **(dabilis)**, ce se póte *dá*, ce e permissu a se *dá*.

DACESCE, adv., **dacice**, in modu *dacescu*; *lucra dacesce*, *se pórta dacesce*.

DACESCU,-*a*, adj., **daciscus**, **dacicus**, relativu la Daci, vechii locuitori ai terreloru locuite astadi de Romani; *lucru dacescu*, *portu dacescu*.

DACIANU,-*a*, adj. s., **dacus**, **dacius**, **dacicus**, relativu la Daci; cá subst., *dacianu* = locuitoriu allu Daciei, fora ca se fia ellu insusi Dacu, sau de origine dacica : *Românii cari locuescu in vechi'a Dacia*, *sunt Daciani*, *inse nu sunt Daci*.

DACICE, adv., **dacice**; synonymu cu vulgariulu *dacesce*.

DACICU,-*a*, adj., **dacius**, **dacicus**; synonymu cu vulgariulu *dacescu*; *imperiulu dacicu*, *bellulu dacicu*, *poporulu dacicu*, *arme dacice*; s. titlulu imperatoriului Traianu ca victoriu allu Daciloru.

* DACNODE, s. m., (d'in grec. δακνώδης, care róde), insectu de genulu coleoptereloru, d'in famili'a vesicantiloru,

www.dacoromanica.ro

avendu de typu *dacnodele mylabroide* d'in Brasilia.

* DACNUSA, s. f., (d'in grec. δάκνειν muscare sau rodere), insectu de genulu hymenoptereloru, d'in famili'a braconideloru, avendu de typu *dacnus'a rufipede*.

† DACRY-, (de la grec. δάκρυ, d'in care s'a formatu **dacrima**, si apoi **lacrima** latinu si românu), in diverse compositioni de termini technici, mai allessu de medicina, precumu : *dacrycista*, *dacrycistalgía*, *dacrycistalgicu*, *dacryblennorrhéa*, *dacryorrhéa*, etc., pentru allu caroru intellessu este indispensabile connoscenti'a limbei grece.

* DACRYDIU, s. m., (δακρύδιον, lacrimióra), arbore de genulu conifereloru, d'in famili'a tassaceeloru, totu de-a-una verde, indigenu in Indi'a orientale, numitu asiá de la picaturele de resina ce essu d'in acestu arbore.

* DACRYNA, s. f., (de la grec. δάκρυον, lacrima), burete de genulu hyphomyceteloru, cu spondie globulose.

* DACTYLATU,-*a*, adj. part., (de la grec. δάκτυλος, dégetu), proprie degetatu sau munitu cu dégete; familia de pesci d'in ordinea holobranchieloru, in care se coprendu triglii, prionotii, etc.

* DACTYLENA, s. f., (de la gr. δάκτυλος, dégetu, si λαῖνα, tunica), planta suffruticósa d'in famili'a capparidaceeloru.

* DACTYLETHRA, s. f., (δακτύληθρα, degetariu), unu instrumentu de tortura cu care se serviau spre a striví degetele patientelui. Genu de batrachi anouri, cari se afla in Afric'a la capulu bunei Sperantia.

* DACTYLICU,-*a*, adj., **dactylicus**, (δακτυλικός), relativu la dactylu, ca petioru metricu; *versuri dactylice*.

* DACTYLIDE, adj. s., **dactylis**, (δακτυλίς, assémine degetului), la antici una specia de struguri; la moderni una planta de genulu gramineeloru festucacee.

* DACTYLIFERU,-*a*, adj., (d'in δάκτυλος si *ferere*), care pórta degete. Terminu de zoología.

* DACTYLINA, s. f., **dactylina**, una planta, numita sí **aristolochia**, (ἀριστολοχία), dupo Isidoru.

* DACTYLINU,-*a*, adj., (de la grec. δάκτυλος), care are degete, sau care are form'a unui degetu. Terminu de zoología.

†DACTYLIO-, (de la grec. δακτύλιος, ânellu), in diverse compositioni de termini technici, precumu: *dactylioglyphía*, *dactyliographia*, *dactyliología*, *dactyliomantía*, *dactyliotheca*, etc., pentru a caroru insemnare consulta partea posteriore.

* DACTYLOSA, s. f. **dactylosa**, una planta, numita si **chamaedrys** (χαμαίδρυς), dupo Isidoru, — germandria moderniloru?

* DACTYLITE, s. m., (de la gr. δάκτυλος, degetu), 1. in medicina, inflammatione de dégetu; 2. in mineral. corpu organisatu fossile, care are form'a de dégetu; 3. nume genericu datu belemniteloru, orthoceraciteloru, si altoru echiridi.

* DACTYLIU, s. m., (de la grec. δακτύλιος, ânellu) unu genu de vermi parasiti care se formedia in omu, in specie in besic'a urinaria.

* DACTYLOA, s. f., (fr. **dactyloa**), unu genu de sauri, d'in famili'a anolidiloru.

* DACTYLOBU,-*a*, adj., (fr. **dactylobe**), care are degetele munite cu una membrana lobata, epithetu ce se dá certoru passeri.

† DACTYLO-, (de la grec. δάκτυλος, degetu), in diverse compositioni de termini technici, precumu : *dactylographía*, *dactylolalía*, *dactylología*, *dactylonomía*, *dactyloporu*, *dactylopteru*, *dactylostylu*, etc., pentru a caroru semnificatione consulta partea posteriore.

* DACTYLU, s. m., **dactylus** (δάκτυλος), 1. proprie dégetu; 2. petioru metricu compusu d'in trei syllabe, una lunga si dóue scurte, precumu: *margine*, *ordine*; 3. unu genu de pome numite *dactule* sau *curmalle*; 4. una specia de conchylie; 5. una pétra pretiosa; 6. una specia de struguri, vedi *dactylide*; (candu se va popularisá vorb'a va trece in *dattulu* sau *dattaru*, cá latinisatulu **dactulus**).

* DADUCHI, s. m., **daduchus** (δαδοῦχος), portatoriu de facla; asiá se numiá

www.dacoromanica.ro

la antici unu sacerdote care ducea facla la ceremoniele Cererei Eleusine.

DAFINU, s. m., vedi *daphinu* si *lauru*.

DAI, v. pers. II sing. indic. si conj. **das** sau **des**; pers. II sing. d'in imperf. contrassa d'in *dabai, daai*, **dabas**, vedi verbulu *dare*.

DALIA, s. f., una flore, numita asiá dupo botaniculu *Dahl*, addussa in Europ'a d'in Americ'a, care ornédia astadi gradinele nostre, si pre a locurea se numesce sí *georgina*.

DALIVU,-*a*, adj., **dalivus** (δαλίς), stultu, nebonu.

DALMATICA, s. f., **dalmatica**, una specia de camésia lunga cu manice scurte, tessuta d'in lâna dalmatica alba, cu care peno in dillele nóstre se imbracca sacerdotii catholici la liturgía.

DALMATICE, adv., **dalmatice**, in modu dalmaticu.

DALMATICU,-*a*, adj., **dalmaticus** (δαλματικός), relativu la Dalmati: *lucru dalmaticu, vestimente dalmatice*; — ca titlu allu imperatoriloru romani *dalmaticu* insémna: victoriu allu dalmatiloru.

DALMATICATU,-*a*, adj. part., **dalmaticatus**, investitu cu dalmatica.

DAM, (cu vocalea *a* clara), v. pers. I sing. d'in imperf. contrassa d'in *dabam, daam*, **dabam**, vedi verbulu *dare*.

1 DAMA, s. f., **damnum**, vedi *damnu*.

2 DAMA, s. f., **dama**, caprióra. Zoologii moderni distingu intre *cerbu, dama* si *caprioru; dam'a* e mai mica de câtu cerbulu și mai mare decâtu capriorulu; *dam'a* are cornele late si palmate.

DAMALIONE, s. m., **damalio** (δάμαλις), una vita tênera, unu vitellu.

DAMASCARE, v., (fr. **damasser**), a fabricá una stofa cu desemne variate; imitandu stofele de la Damascu; (vedi vorb'a *damascu*).

DAMASCENA, s. f., **damascena**, una specia de prune, pruna de Damascu.

DAMASCENU,-*a*, adj. s., **damascenus**, de la Damascu, nascutu la Damascu, locuitoriu la Damascu; la antici: *Joue Damascenu*, in ist. eccl. *Joanne Damascenu*; prunu de Damascu.

DAMASCINARE, v., (fr. **damasquiner**); a incrustá unu firu de auru sau de argentu in ferru sau in aciariu.

DAMASCINARIA, s. f., (fr. **damasquinerie**), artea de a damascinà, de a incrustá fire de metallu in ferru sau in aciariu.

DAMASCINARIU, s. m., (fr. **damasquineur**) care damascina, adeco incrusta fire de metallu in ferru sau in aciariu.

DAMASCINATU,-*a*, adj. part., (fr. **damasquiné**); *arma damascinata, lamella damascinata, lorica damascinata*.

DAMASCINURA, s. f., (fr. **damasquinure**), scurtatu in locu de *damascinatura*, resultatu allu damascinàrii: *formósa demascinura*.

DAMASCU,-*a*, adj. s., materia sau stofa de metasse ornata cu desemne variate, care se adducea mai inainte de la Damascu, vechia cetate a Suriei; astadi se da acestu nume stofeloru de lâna, de bumbacu, de linu, damascate, adeco imitate in ornamentele si tessutur'a loru dupo stofele de metasse lucrate la Damascu.

* DAMASONIU, s. m., **damasonium** (δαμασώνιον), una planta; numita si **alisma** (ἄλισμα).

* DAMIATRICE, s. f., **damiatrix**, una sacerdotessa in servitiulu Bonei Dea.

* DAMIU, s. m., **damium**, sacrificiu care se facea in onorea Bonei Dea.

* DAMNABILE, adj., **damnabilis**, care merita a fi damnatu.

* DAMNANDU, adj., **damnandus**, care debe a fi damnatu.

* DAMNARE, v., **damnare**, a judicá, a pronuntiá culpabile; a pronuntiá co in urm'a culpei merita punitione; a condamná, *a damná la mórte, a damná la furci, a damná la infernu*; vedi compusulu: *condamnare* si *condemnare*, vedi si form'a *daunare*.

DAMNATICIU,-*a*, adj., **damnaticius** si **damnatitius**, condamnabile, condamnatu; care face parte d'intre condamnati.

* DAMNATIONE, s.f., **damnatio**, actione si resultatu allu actionei de damnare, condamnatione; *damnatione la furci, damnatione eterna*.

* DAMNATORIU,-*tória*, adj. s., **dam-**

www.dacoromanica.ro

nator, damnatorius, care damna sau condamna.

* DAMNATU,-*a*, part., **damnatus,** judicatu culpabile, condamnatu; *damnatu la inchisóre, damnatu la morte, damnatu la perire.*

* DAMNIFICU,-*q*, adj., **damnificus,** care adduce sau face *damnu*, care adduce sau face stricatione, stricatiosu.

* DAMNOSU,-*a*, (pre a locurea; *damnosu* si *daunosu;* vedi *damnu*), adj., **damnosus,** plenu de damnu sau stricatione, stricatiosu, funestu, vettematoriu, ruinosu; *barbatu damnosu,* care se ruina prin spese necomputate.

* DAMNU, pl.-*e*, **damnum,** perdere, stricatione, detrimentu, scadere de avere; *a produce damnu, a sufferi damnu; in locu de folosu am avutu numai damnu; ellu fii condemnatu a reparà damnele facute; damne si spese.* (In Moldavia, ba inco si in alte parti, a degeneratu vorb'a *in daun'a*, vedi mai diosu; la Macedoromani se dice *dama* in locu de *damna*, vedi mai susu).

1 DAMU, (cu vocalea *a* obscura), v., pers. I, pl. indicat. si conj. **damus** sau **demus,** vedi verb. *dare.*

2 DAMU, (cu vocalea *a* clara), v., pers. I, pl. d'in imp. contrassa d'in *dabamu, daamu,* **dabamus,** vedi verb. *dare.*

1 DANDU, gerundiu, **dando;** *dandu-mi mân'a se dusse;* vedi verbulu *dare.*

2 DANDU,-*a*, adj. verbale, **dandus,** care debe a se dá, care se cuvine a fi datu, de datu.

* DANISTICU,-*a*, adj., **danisticus** (δανειστικός) relativu la *danistu* sau usurariu; *affacere danistica*, affacere de usurariu.

* DANISTU, s.m., **danista** (δανειστής), usurariu, care impromuta bani pre usura, feneratoriu.

* DAPALE, adj., **dapalis,** bene servitu cu *dapi*, adeco cu mancari sumptuóse, bene ospetatu.

* DAPARE, v., **dapinare,** a mancá, a se tractá, a se ospetá. Conservatu mai multu in comp. *indapare, a indapá*, si refl. *a se indapá cu buccate.*

* DAPATICU,-*a*. adj., **dapaticus,** sumptuosu. maretiu, magnificu.

* DAPE, pl., *dapi*, **dapes,** mancàri sumptuóse, ospetiu magnificu, ospetiu sacru, sacrificiu offeritu deiloru.

* DAPHINU, sau *dafinu*, s. m., **daphne** (δάφνη) **laurus,** lauru; *frundia de dafinu.*

* DAPHNE, sau *dafne*, s. f., **daphne** (δάφνη) daphinu sau dafinu, lauru, unu arbore formosu d'in terrele meridionali cu alle carui frundie se incoronau victorii si apoi poetii. Nume propriu allu unei cetate in Dacia, lônga Dunaria.

* DAPHNEODERMU sau *dafneodermu*, s. m. (d'in grec. δαφναιος de lauru, si δέρμα, pelle), cu pellea assemine folieloru de daphinu, nume datu conchylieloru de genulu arca.

* DAPHNEPHAGU sau *dafnefagu*, s. m. (δαφνηφάγος) mancatoriu de lauru, nume datu de antici unoru profeti cari mancáu folie de lauru spre a se inspirá.

* DAPHNIA sau *dafnia*, s. f., **daphnia,** la antici una petra pretiosa; astadi una crustacea care servesce de typu daphnidiloru.

* DAPHNIDE, sau *dafnide*, adj, s., (de la grec. δάφνη), care sémena cu una daphnia; familia de crustacee, allu caroru typu este daphnia.

* DAPHNINA sau *dafnina*, s. f., (de la grec. δάφνη), substantia alcalina descoperita in scórti'a mai multoru daphni.

* DAPHNIPHYLLU sau *dafnifoliu*, s. m., (de la grec. δάφνη, lauru, si φύλλον, folia), genu de plante d'in famili'a rhamnaceeloru, formatu pentru unu arbore d'in Java.

* DAPHNITE sau *dafnite*, s. m., (δαφνίτης sau δαφνῖτις). nume ce se dá mai inainte plantei care se chiama astadi *lauru cassu.*

* DAPHNOIDE sau *dafnoide*. adj., **daphnoides,** (δαφνοειδής), care sémena cu laurulu. Familia de plante allu caroru genu e *daphnea.*

* DAPHNOMANTIA sau *dafnomantia*, s. f., (d'in grec. δάφνη, lauru, si μαντεία, divinatione), modu de divinatione inspirata prin mancarea folieloru de lauru, sau revelata prin ardérea ramuriloru de lauru.

* DAPHNOMANTICU sau *dafnomanticu*,-*a*, adj., relativu la daphnomantía;

www.dacoromanica.ro

scientia daphnomantica = *mentiona daphnomantica.*

*DAPHNOMANTE sau *dafnomante*, s. m., cellu ce connosce si essercita *daphnomantí'a.*

* DAPINARE, v., **dapinare, a ospetá** cu abundantia, a tractá domnesce.

DARAVERE, s. f., (compusu d'in *dare* si *avere*), **commercium, negotium,** relatione commerciale de comperare si vendere; *avemu daraveri cu ómenii acesti-a.* Vedi *dare* si *avere.*

*DARDÀNARIU, s. m., **dardanarius,** negotiatoriu de buccate, speculatoriu cu grâne si alte cereali.

* DARDANIANU,-*a*, adj. s., **dardanius,** care descende de la Dardanu; locuitoriu allu cetatii Dardania; troianu.

* DARDANIU,-*a*, adj., **dardanius** (δαρδάνιος), descendente de la Dardanu, relativu la dardani: *gente dardania*, gintea troiana, *ducele dardaniu*=Enéa, *arte dardania*=magía.

* DARDANU, s. m., **dardanus** (δάρδανος), fundatoriulu cetatii Dardania; descendente allu lui Dardanu, locuitoriu allu Dardaniei=troianu.

1 DARE, v., indic. pres. *dau, dai, da, dàmu, dati, dau*, conj. pres. *se dau, se dai, se dea* sau *dé, se dàmu, se dati, se dea* sau *dé*, imperat. *da, dati*, perf. *dedi* si *dedei*, sup. *datu*, **dare, tribuere, tradere, præstare, præbere, cedere;** 1. ca verbu transitivu se pune cu accusativulu obiectului de approape si cu dativulu obiectului departatu: *dati pane copilliloru, nu potemu dá pace inimiciloru, da-mi unu condeliu se scriu una epistola;* 2. ca verbu reflessivu: *se da invinsu, se da legatu, se da somnului, se dau beuturei, a se dá in laturi, copillii se dau pre ghiacia;* cá verbu intransitivu cu insemnarea de a merge sau de a incepe; *dau inainte*, mergu inainte, progredu; *dau inapoi*, mergu inapoi; *ellu da inderetru*, regrede, scade, perde; *incotràu dai tu?* incotràu mergi? Verbulu *dare* sub diversele selle forme presenta summa de locutioni, noi ne vomu marginí aici la celle mai usitate: *a dá drumulu lucratoriloru*, a permitte lucratoriloru se se duca sau se se retraga; *a dá facia cu cineva*, a venî in presentia, a se presentá inaintea cuiva; *a dá mân'a cu cineva*, a se uní, a face causa commune cu cineva; *a dá canii afora d'in case*, a i scóte; *a dá cuiva scire* sau *de scire*, a i face connoscutu; *a dá fug'a*, a fugí; *a dá cuiva ceva impromutu*, a imprumutá; *a dá pre creditu, pre bani*, a vende pre creditu, pre bani numerati; *cumu dai mercea acesta-a?* ce pretiu ceri pre dens'a? *a dá cu bastonulu in cineva, a dá cu petr'a, a dá cu pusc'a, a dá cu sabi'a, a dá tare*, a bate, a loví; *a dá voia cuiva se faca ceva*, a permitte; *a dá cuiva pace*, a lassá pre cineva neturburatu; *a dá iertare peccatosiloru.* a perdoná; *se dea domnedieu se ve intorceti sanetosi*, se ve adjute domnedieu; *a si dá sufletulu*, a morí; *dedera pre omu in mânile carneficiloru*, si *lu dedera pre mânile loru; a dá pre cineva dracului*, a lu inchiná spiritului reu; *a dá batalia*, a face batalia; *a se dá in braciele armatei, a se dá in braciele placeriloru, a dá mai multu passioniloru, de câtu rationei; a dá rationi, a dá computu, a dá séma; nu ne este datu se facemu acésta-a; nu mi da mân'a se ti vendu mercile cu pretiulu ce offeri tu*, nu mi e possibile; *ellu e unu omu care da cu securea in domnedieu*, ellu e unu temerariu; *a dá gura* = *a face gura*, a strigá; *atâtu a amblatu pêno candu a datu de draculu*, s'a pusu in positione difficile, critica, periculosa, d'in care cu greu va mai scapá, assémine: *a dá de reu. a dá de bene; a dá de ripa, a dá de greu*, etc., si cu intellessu intransitivu: *unu omu da senguru de ripa*, differitu de: *unu omu se da senguru de ripa*, si cu intellessu transitivu *unu omu da altu omu de ripa;*—*a dá in*=a cadé in: *a dá in cursa, a dá in gropa; a dá in*=a arruncá in: *a dá pre altulu in putiu; a dá prin érba, prin flori, prin apa*, a merge, a trece, a passí; *a dá prin carne, prin dulce*, a rumpe abstinenti'a de carne; *pomii au inceputu a dá muguri, a dá ramuri*, au inceputu a mugurí, a face ramuri; si: *érb'a da sau nu da*, resare sau nu resare; *unu agru da mare venitu, multu grânu; callulu da cu petiorulu*, lo-

www.dacoromanica.ro

voesce cu petiorulu; *a dà un lucrù la pamentu*, a lu restornà; *a dà d'in mâni a dà d'in petiòre*, a pune mânile, petiorele in miscare spre a se salvá; *a dâ cu capulu de bolta*, a adjunge cu capulù pêno a attinge bolt'a, a se loví de bolta; absolute *a dà* = a inveniná : *a moritu de datu.*

2 DARE, s. f., **datio, datum, tributio, tributum, contributio, præstatio,** ca substantivu verbale iea tote insemnarile verbului, ca actione, effectu sau resultatu allu actionei espresse prin verbu, p. e. *omu cu dare de mâna, omu fora dare de mâna;* mai allessu inse se pune in sensulu de contributione : *a pune dare pre cineva, a pune dare pre case, pre ferestre, a solve darea, a fi scutitu de dare; dàrile celle multe ne au addussu la sapa de lemnu.*

DARU, s. m., **donum** (δῶρον), lucru datu de bona volia fora pretensione de a i se mai intórce : *a dà cuiva unu daru, a face unu daru; totu darulu bonu descende de la parentele luminiloru; in daru,* **gratis** : *in daru ati luatu, in daru se dati.* De si vorb'a occurre si in limbele slavice, inse originea ei se pare a fi addeveratu româna, d'in verbulu *dare*, la a carui formare pôte co a essercitatu óre-care influentia si greculu δῶρον.

1 DARUIRE,-*escu*,v ., **donare, remunerare;** (δωρεῖν), a dá cuiva ceva in daru, a doná ; *a darui cuiva una summa de bani ; a darui pre cineva cu ceva*, a remunerá.

2 DARUIRE, s. verbale, **donatio, remuneratio,** in t. s. verbului.

DARUITORIU,-*tòria*, adj. s., **donator, largitor, remunerator,** care daruesce, care face daru, care da de bona volia.

DARUITU,-*a*, part., **donatus ; *lucru daruitu, celle daruite nu se mai intorcu.***

DASCALESCE, adv., (**magistraliter,** διδασκαλικῶς), in modu dascalescu, precumu lucra sau face dascalulu.

DASCALESCU,-*a*, adj., **magistralis,** (διδασκαλικός) , relativu la dascalu sau invetiatoriu; *metodu dascalescu, portare si tractare dascalesca.*

DASCALIA, s. f., **magisterium** (διδασκαλία), functione de dascalu, viéti'a dascalesca; invetiatura.

DASCALICE, adj., **magistrali modo,** (διδασκαλικῶς), forma antica in loculu cellei nóua *dascalesce*, in modu dascalicu.

DASCALICU,-*a*, adj., **magistralis,** (διδασκαλικός), forma antica in loculu cellei nóua *dascalescu*, relativu la dascalia sau la dascalu.

1DASCALIRE,-*escu*, v., **docere, condocere, erudire, instituere, doctrinâ imbuere, monere, hortari; magistri munere fungi,** a invetiá, a doctriná, a indemná, a mustrá; a fi dascalu.

2 DASCALIRE, s. verbale, **institutio, admonitio, adhortatio,** in t. s. verbului.

DASCALU, s. m., **ludi magister,** (διδάσκαλος), invetiatoriu, institutoriu, instructoriu, maiestru. Vorb'a a degeneratu de la addeveratulu seu sensu, si a devenitu triviale, synonyma cu *pedante*, in urm'a lipsei de methodu si a portàrii cellei ridicule a dascaliloru greci.

DASCALUTIU, s. m., deminutivu si totu de una data peiorativu allu vorbei dáscalu.

† DASY-, (de la grec. δασύς, desu, spissu, aspru), in diverse compositioni de termini technici, precumu : *dasyanthu, dasyanthera, dasycampa, dasycarpu, dasycephalu, dasyceru, dasychiru, dasycladu, dasygastru, dasyglottu, dasygnathu, dasyliriu. dasyloma, dasymetru*, etc., pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore.

DATA, s. f., **datum, datio,** 1. effectulu lucrarii indicate prin verbulu dare; *pre date pre luate*, 2. tempulu, epoch'a in care s'a facutu, in specie, in care s'a scrissu unu documentu, una epistola, in loculu carei-a se applica mai bene masculinulu *datu;* 3. in locutionile adverbiali : *una data, alta data, asta data, de una data, in data, prè data*, indica momentulu tempului cu varie nuantie.

DATARE,-*ediu* , v.. **datare,** a pune *datulu* pre una scrissore, a indicá tempulu candu s'a facutu ceva.

DATARIU,-*ia*. adj., **datarius,** relativu la dare, *dubile.*

DATATORIU,-*tòria*, adj.s.**dator, lar-**

www.dacoromanica.ro

gitor, care da; *datatoriu de viétia,* care da viétia, vivifica.

DATATURA, s. f., vedi 1 *datura.*

DATI, v. pers. II, pl. indic. conj. si imperat. **datis, detis, date,** si pers. II pl. imperf. contrassa d'in *dabati, daati* in *dáti,* **dabatis,** vedi verbulu *dare.*

DATINA, s. f., (de la verbulu *dare* sau *dedare*), **consuetudo, mos,** usantia, consuetudine; *datinele strabune; ellu face cumu e datin'a; datine bone, relle.*

DATIONE, s. f., **datio,** actionea de dare in t. s. verbului.

DATIVU,-*a,* adj. s., **dativus,** 1. relativu la dare, determinatu prin actulu de dare; *tutore dativu,* tutore determinatu prin testamentu, in opp. cu *tutore optativu;* 2. *casulu dativu,* prin care se arréta obiectulu cui se da, sau care responde la interrogationea *cui,* cumu dicu grammaticii. In limb'a româna numai la pronuminele personali : *mie, tie, sie, nóue, vóue* si scurtatele loru : *mi, ti, si, ni, vi.* se distinge dativulu de genitivu, la celle alte pronumine, substantive si adiective in genere nu se distinge dativulu de genitivu, d'in care causa in constructione, spre a nu se face confusione, dativulu se pone inaintea accusativului, mai allessu candu accusativulu e articulatu : *nu dati copilliloru tóte lucrurile.*

DATORIU,-*tória,* adj. s., **dator, largiens, largitor,** care da in t. s. verbului *dare.*

1 DATU,-*a,* **datus,** partic. pass. allu verbului *dare, lucru datu, bani dati,* etc.; 2. sup., *lucru de datu, n'am bani de datu.*

2 DATU, s. m., **datum,** indicare a tempului unui evenimentu, in specie indicare a tempului unui actu scrissu.

1 DATURA, s. f., **datio,** effectulu lucrarii indicate prin verbulu *dare.*

2 DATURA, s. f., **(datura),** terminu botanicu; genu la familia solanaceeloru, typulu tribului daturateloru care coprinde mai multu de douedieci de specie; plante indigene in Americ'a si in Asi'a tropica, forte veninose.

DATURATU,-*a,* care sémina cu datur'a; *daturate,* tribu de plante d'in famili'a solanaceeloru, allu caroru typu e genulu *datura.*

DATURICU,-*a,* term. chymicu : acidu estrassu d'in *datura.*

DATURINA, s. f., substantia alcalina descoperita in semburii *daturei stramonie,* cu proprietàti narcotice si veninóse.

DAU, v. pers. I. sing. indic. si conj. pres. si pers. III. pl. indic. pres. **do, dem, dant,** si pers. III. pl. imperf., contrassa d'in *dabau, daau,* in *dau,* **dabant,** vedi verbulu *dare.*

DAUNA, s. f., **damnum,** stricatione, detrimentu, (vorba usitata in Moldavia in locu de *damnu,* formata de poporu dupo analogi'a lui *scaunu,* in locu de *scamnu*).

DAUNARE,-*ediu,* v., vedi *damnare.*

DAUNOSU,-*a,* **damnosus,** stricatiosu, vettematoriu, care adduce sau face *dauna (damnu),* damnosu, usitatu in Moldavia; in unele locuri d'in Transilvania se dice in locu de avidu, mancatiosu, lingusitoriu, care si baga gur'a in tote.

DAUNU, pl.-*e,* **damnum,** vedi *damnu.*

1 DE, prep., **de,** I. se applica in locutioni fórte numeróse, ca si in celle alte limbe romanice : 1. ca in limb'a latina in locu de *despre : se vorbesce de noi;* 2. in locu de *de côtra : junele nostru se lauda de tóta lumea,* sau *e laudatu de tóta lumea;* 3. cu reflessivele in locu de *d'in partea : me temu de domnedicu, ne tememu de ómenii rei, elli se temu de focu;* 4. spre a indicá caus'a : *suffere de friguri, a moritu de supperare, nu mai póte de fóme, de sete;* mai vertosu : *a)* cu verbe si adiective ce espremu *departare* sau *plenitudine : plenu de intelleptione, a saturá de bani, a scapá de morte, a fugí de adunari relle;* déro si cu multe ce espremu *appropiare* sau *unire* (vedi si diosu la 6) : *a accatiá de cuniu, a rediná de muru, a se lipí de parete; b)* spre a indicá *partea* pre care cade una calitate : *bonu de gura, ageru de mente, omu numai de nume, grossu de capu,* etc.; 5. spre a indicá scopulu : *me rogu de iertare, ne preparamu de calle; vestimente de iérna; se ve fia de bene;* 6. spre a indicá modulu : *a legá pre omu de mani, de petiore,* ba chiaru *a legá callulu de gurdu;* mai vertosu in espressioni ca : *a menà de focu, a morí*

www.dacoromanica.ro

de unu capu; 7. spre a arretá materi'a d'in care consiste unu lucru: *unu saccu de farina, una casa de pétra; unu vasu de lutu; buccate de carne, friptura de vacca;* 8. spre a arretá speci'a: *omeni de acesti-a connoscemu multi; tóte animalile de genulu acestu-a; de acésta specia sunt si passerile nostre; substantivulu acestu-a e de genulu masculinu; omu de omenía, de nemica;* 9. spre a arretá cantitatea sau numerulu d'in care se compune ceva: *una litra de carne, una turma de oui, una multime de cetatiani, douedieci de boi, trei cente de oui, patru mii de căpre;* 10. spre a indicá comparationea numerica, in locu de *de câtu: n'avemu mai multu de trei galbini, copillulu n'are mai multu de patru anni;* 11. spre a indicá punctulu de procedere α) in tempu: *de trei anni nu mai audimu nemica de dênsulu; de eri nu mai vorbesce nemica;* cu sensu ceva differitu in locutioni ca: *venimu de sera, se scolla de nopte, pleca de tempuriu,* etc.; β) in spatiu: *de ici, de collo peno collo;* 12. spre a indicá repetitionea numerale: *de dóue ori, de trei ori, de diece ori, de dóuedieci de ori, de trei cente de ori, de patru mii de ori, de multe ori, de nenumerate ori;* 13. dupo *inainte, aprope, departe, d'incóce, d'in collo,* se pune prep. *de: inainte de mene, inainte de pasci, aprope de cetate, departe de satu, d'incóce de riu, d'in collo de monti;* si cu *fora* in locutioni ca: *fora de lege, fora de peccatu;* éro *afora,* ca si celle de susu, totudeuna cu *de: afora de mene,* si cu compusulu *d'in: afora d'in casa;* 14. se pone inaintea supineloru spre a indicá destinationea: *pénna de scrissu, lucru de facutu, nu su tote de credutu câte spune acellu omu;* mai vertosu cu adiectivu: α) *liusioru de disu, greu de facutu;* β) assemine se pune cu substantivele verbali: *lucruri de mancare, óre de dormire,* γ) cu substantive prin care se intellege una lucrare verbale: *peccatu de morte, câne de venatu,* mai vertosu in locutioni ca: *amore de parenti, de copilli; frica de Domnedieu, rosine de omeni, tem'a de inimici,* etc.; δ) tendenti'a acésta-a merge asiá departe în câtu se pune inaintea imperativului in loculu latinului *ut: du-te de lu chiama peno la mene,* sau a indicativului cu acellu-asi sensu: *s'a dussu de l'a chiamatù la palatiu;* si cu intellessu intensivu ca lat. ut=*in câtu: dati de le spargeti capulu, dorme de se impute, mundru de nu i adjungi cu stemurarea la nasu* (vedi si 2 *de*); 15. se pune inaintea infinitiveloru, mai inainte sengura, acumu imperuna cu prep. *a: a incetatu de a respirá; e greu de a scrie tóte essemplele câte se potu cugetá; nu e bene de a luá pânea filiiloru si de a ua arruncá câniloru.* II. Prep. *de* 1. occurre unita cu *a* inaintea infinitiveloru, precumu s'a vedutu la 15; apoi in locutioni ca: *de a casa, de a dreptulu, de a latulu, de a lungulu, de a porc'a, de a petreculu, de a brancele,* (vedi prep. *a*), si in unire cu tote particlele compuse cu *a,* precumu: *de acollo, de atunci, de aprope, de abiá,* etc., 2. occurre unita cu prep. *la* spre a indicá inceputulu, punctulu de procedere, sau originea d'in care curge unu lucru: *de la Bucuresci peno la Giurgiu sunt optu milliarie geografice; tote provinu de la Domnedieu; de la fundarea Romei peno la stabilirea republicei sunt 244 de anni; de la capu se impute pescele;* 3. occurre unita cu prep. *in,* spre a indicá essirea d'in unu lucru: *d'in natur'a omului; d'in lume; d'in baserica, d'in scola,* etc.; prep. *de* intra, in concurrentia cu compusele *de la* si *d'in,* in frasi ce au differentie de intellessu câtu se pote de delicate: *a)* cu *d'in* candu e vorb'a de caus'a morale: *de ura* si *d'in ura, de amore* si *d'in amore;* inse numai: *de fome, de sete,* si nu: *d'in fome, d'in sete,* etc.; *b)* cu *de la* si cu *d'in* in frasi ca: *a scapá de inchisore, a scapá de la inchisore* si *a scapá d'in inchisore.* Assemine se léga *de* cu *intru,* si cu *intre: d'intr'acésta causa, d'intre voi toti;* si cu tóte preposit. si adv. compuse cu *in,* precumu: *d'in afora, d'in intru, d'in cóce, d'in collo,* ba chiaru si cu tote celle simple: *despre, de sub; de cu, de longa, de pre, de susu, de diosu,* etc.; apoi la celle compuse una data cu *de* inco se mai

www.dacoromanica.ro

adauge si altu *de* : *de desuptu, de deasupr'a, de d'in collo,* etc., (vedi 1 *co* si *collo;* vedi si celle alte adverbie si prepositioni simple la loculu loru).

2 DE, conj. scurtata d'in *déco*, **si**: *de nu poti vení peno la mene, spune-mi ca se viniu eu la tene,* in locu de: déco nu poti vení. Si in locutionea : *de cumuva,* **siquo modo.** *De si*, **etsi, quamquam, quamvis,** inco se rapporta la una assemine contractione. Vedi mai diosu. L.

3 DE, in compositioni insemna : *a)* departare, separare, in sensu materiale si morale, *b)* tragere de susu in diosu, *c)* lipse sau defectu, *d)* deplenire, servesce prin urmare spre confortarea sensului coprinsu in verbulu simplu. Essemplele urmatorie voru presentá dese occasioni spre confirmarea acestoru indicationi. L.

DEA, s. f., **dea** ; vedi *diéa, deéssa* si *dieéssa.*

DEALBARE, v., **dealbare,** a spolí paretii cu albu, a le dá una colóre alba, a i albí.

DEALBATIONE, s. f., **dealbatio,** spolirea sau spolitur'a alba, albitura.

DEALBATU,-*a,* part. **dealbatus,** spolitu albu, albitu.

DEALLOSU,-*a,* **clivosus, montosus,** plenu de dealluri; *terre deallose.*

DEALLU, pl.-*uri*, **collis, clivus, mons,** una inaltime de pamentu mai mica de câtu unu monte; colle sau collina; *la deallu, la valle; de la deallu la valle,* d'in susu in diosu; *deallulu cu viniele.* Vorb'a e de origine obscura, inse noi nu ne indouimu de romanitatea ei. In form'a, precumu si in intellessulu ei se pare ascunsu contrariulu *vallei.*

DEALLUROSU, -*a,* adj., **clivosus, montosus,** alta forma a derivatului deallosu, combinata d'in plurariulu vorbei *deallu, dealluri,* adeco: cu multe dealluri.

DEALLUTIU, pl.-*ie,* **colliculus,** deminutivu d'in *deallu, collina.*

DE-ANTÂNIU sau *d'ântâniu,* adv., **primus,** vedi *ântâniu.*

* DEBACCHARE, sau *debaccare,* v., **debacchari,** a se apprende de nebonía, a se desfrená.

* DEBACCHATIONE sau *debacchatione,* s. f., **debacchatio,** apprendere de nebonía, deliriu, desfrenare.

DEBALLARE, v., (d'in *de* si βάλλειν, *arruncare*), **exhaurire, debilitare, enervare,** a stórce de poteri, a reduce la completa stare de nepotentia, a enervá; mai allessu refl. *a se deballá,* **marcescere, flaccescere, tabescere;** a se flaccí, a se vescedí, a perde coragiulu : *ellu se deballa pre dí ce merge.*

DEBALLATU,-*a,* adj. part., **exhaustus, debilitatus, flaccus, marcidus,** storsu de poteri, enervatu, flaccitu, vesceditu : *omu deballatu de anni si de morbi, callu deballatu, carru deballatu, flori deballate,* etc.

DEBATERE, *débatui, debatutu,* v., **decutere,** a bate ca se cada diosu, a dá diosu prin batere usiora : *a debate merele, perele, nucile;* (diversu de *desbatere,* **discutere**).

* DEBELLARE, v., **debellare,** a suppune prin poterea armeloru; a terminá bellulu; diversu de *deballare.*

* DEBELLATIONE, s. f., **(debellatio),** suppunere prin poterea armeloru; terminarea bellului.

* DEBELLATORIU,-*tória,* adj. s., **debellator,** care debella, domita, invinge, suppune cu armele.

* DEBELLATRICE, s. f., **debellatrix,** femina debellatória, femina care scie invinge, in sensu propriu si figuratu.

* DEBELLATU,-*a,* **debellatus,** domitatu, invinsu, suppusu prin arme; diversu de *deballatu.*

* DEBERE, *devere, deere, debui, devui, deui, debutu, devutu, deutu,* v., **debere,** a fi detoriu, a fi obligatu, a fi tinutu, a fi constrinsu, a fi necessitatu : *noi debemu parentiloru viétia nostra; voi ne debeti tóta averea nostra; dupo preceptele religionei crestine debemu face bene si celloru ce ne facu nóue reu.*

* DEBILE, adj., **debilis,** fora potere, fora taría, flaccu, lângedu.

* DEBILITARE, v., **debilitare,** a depreme poterile, a flaccí, a langedí, a mutilá, a vettemá, a vulnerá.

* DEBILITATE, s. f., **debilitas,** stare de debile, flaccitate, langedime, lipse de potere, lipse de taría.

www.dacoromanica.ro

*DEBILITATIONE, s. f., **debilitatio**, actione si effectu allu actionei indicate prin verbulu *debilitare*.

*DEBILITATU,-*a*, part., **debilitatus**, redussu la stare debile, flaccitu.

* DEBITARE, v. s., **1.** a inscrie intre debitori, 2. a vende, 3. a recitá, a pronuntiá, a narrá, a dissipá rumori.

DEBITORIA, (cu *i* lungu), s. f., **debitum, officium**, detoría, fia civile, fia morale, d'in form'a intréga s'a contrassu cea moderna usitata : *detoría*.

DEBITORIU,-*tória*, adj. s., **debitor**, care debe, *detoriu*, (vedi *debitoría*).

DEBITRICE, s. f., **debitrix**, debitória, sau detória.

·DEBITU, pl.-*e*, **debitum**, detoría : *creditu si debitu*.

DEBUCCINARE, v., **debucciuare**, a publicá cu sunetulu buccinului.

DEBUCCINATORIU,-*tória*, adj. s., **debuccinator**, care publica cu buccinulu.

* DEBULLIRE, v., (**debullire**), a incetá de a bullí sau de a ferbe, a se reci.

* DEBULLITIONE, s. f., **debullitio**, incetare de ferbere, recire.

† DECA-, (de la grec. δέκα, diece), in diverse compositioni de termini technici, precumu : *decabrachide*, *decacanthu*, *dacachordu*, *decadactylu*, *decaedru*, *decagynu*, *decalogu*, *decapetalu*, *decaphyllu*, *decasyllabu*, *decatomu*, etc. In sistem'a metrica se applica terminulu grecu *deca* in locu de *decuplu* : *decaria*, aria decupla, sau diece arie, *decagrammu*, grammu decuplu, sau diece gramme ; *decalitru*, litra decupla, sau diece litre ; *decametru*, metru decuplu, sau diece metri; *decasteriu*, steriu decuplu, sau diece sterie.

* DECADE, s. f., **decas** (δεκάς), numeru de diece, decime.

DECADENTE, adj. part., **labens**, care inclina spre cadere.

DECADENTIA, s. f., **rerum inclinatio**, inceputu de cadere, de degradatione, mergere spre cadere, spre ruina.

DECADERE, *decadui, decadutu*, v. **labi, in deterius labi**, a se plecá spre cadere, a merge cadendu, a cadé.

* DECADICU,-*a*, adj., **denarius**; *systema decadica*, dupo care noi numeramu peno la diece, si apoi reincepemu, diversa de systema *dodecadica*, si in genere de veri-ce alta systema numerica.

DECALCARE, v., **deculcare**, a calcá cu petiórele, a calcá in petióre.

DECALOGU, s. m., **decalogus**, (δεκαλόγος) proprie : diece covente; in speciale : diece precepte, sau diece commânde d'in biblia.

DECANATU, pl.-*e*, **decania**; **decanimuuus**, demnitate sau functione de *decanu*.

DECANIA, s. f., **decania**, numeru de diece; decanatu.

DECANTARE, v., **decantare**, a cantá unu cantecu, a lu recitá cantandu, a essecutá unu cântu, a repetí acellu-asi lucru.

DECANTATIONE, s. f., **decantatio**, repetitione a acellui-asi cantu, a acelleiasi narrationi, repetitione otiósa.

DECANTATU,-*a*, part., **decantatus**, recitatu cantandu, repetitu.

DECANU, s. m., **decanus**, unu superiore preste diece, unu officiariu preste diece militari; la univeritati *decanulu unei facultàti* este professoriulu superiore allu facultatii cu dreptulu de a presedé consiliulu facultatii si de a administrá affacerile facultatii ; in vechi'a astrologia se numiá *decanu* geniulu ce presedea preste diece grade alle zodiacului, fia-care luna numerá trei decani, si annulu intregu treidieci si sesse de decani.

DECAPITARE, v., **decollare**, a taliá capulu, a decollá ; vedi *decollare*.

DECAPITATIONE, s. f., **decollatio**, taliare a capului, decollatione; vedi *decollatione*.

DECAPITATU,-*u*, adj. part., **decollatus**, cu capulu taliatu, decollatu; vedi *decollatu*.

DECARNARE, v., **decarnare**, a descarná, a luá carnea de pre ósse, a despoiá de carne.

DECARNATU,-*a*, part., **decarnatus**, despoiatu de carne.

DECASTYLU sau *decastulu*, s. m., **decastylos** (δεκάστυλος), unu edificiu, in specie unu templu cu diece columne in facia.

www.dacoromanica.ro

DECE sau *diece*, num., **decem**; vedi *diece*.

* DECEDERE, *decessi* si *decessei*, *decessu*, v., **decedere**, a se dá in laturi, a se abbate, a se departá, a essí d'in viétia. De ací: *decesșulu*, essirea d'in viétia, *decessii*, repausatii, mortii.

DECEMBRE, s. m., **december**, a diecea luna (sau *mese*) in calendariulu romanu incependu cu numerarea de la Martiu. In limb'a romana lunile se tractédia ca numeni proprie, si se dice: *lun'a lui Decembre, la inceputulu sau la finitulu lui Decembre, Decembre are treidieci si un'a de dille. Pre tempulu lui Juliu Cesare, care a regulatu calendariulu romanu, solstitiulu de iérna erá la 25 Decembre.*

* DECEMMESTRE, adj., **decemmestris**, de diece luni (sau *mesi*); *pre tempulu lui Romulu annulu romanu erá decemmestre.*

* DECEMMODIU,-*a*, adj. s., **decemmodius**, de diece modii, adeco de trei patrantarie si unu modiu, fiendu co patrantariulu avea trei modii.

*DECEMPEDA, s. f., **decempeda**, pertica de diece petiore, sau de doui passi romani.

* DECEMPEDATORIU, s. m., **decempedator**, mesuratoriu care se servesce cu *decemped'a*, agrimensoriu.

* DECEMPLICATU,-*a*, adj., **decemplicatus**, luatu de diece ori, decuplu.

* DECEMPLICE, adj., **de·emplex**, indiecitu, in diece plicature, decuplu.

* DECEMPRIMATU, s. f., **decemprimatus**, demnitate sau functione de *decemprimi*.

* DECEMPRIMI, pl., **decemprimi**, cei d'întâniu diece decurioni ai unui municipiu.

* DECEMREME, adj., **decemremis**, cu diece ordini de remi.

* DECEMSCALMU,-*a*, adj., **decemscalmus**, cu diece remi.

*DECEMVIRALE, adj., **decemviralis**, relativu la decemviri: *legile decemvirali.*

* DECEMVIRATU, s. m., **decemviratus**, demnitate sau functione de *decemviru*.

*DECEMVIRU, pl.-*decemviri*, **decemvir**, **decemviri**, diece barbati, commissione de diece magistrati, numiti la annulu Romei 304, spre a redege unu corpu de legi; veri-ce commissione compusa d'in diece persone.

* DECENNALE, adj., **decennalis**, de diece anni, *jocuri decennali.*

* DECENNE, adj., **decennis**, care dura diece anni, de diecę anni.

DECENNIU, pl.-*ie*, **decennium**, spatiu de diece anni.

* DECENTE, adj. part., **decens**, care se covine, covenientiosu; formosu.

* DECENTIA, s. f., **décentia**, convenientia sau covientia: formosetia.

* DECEPERE, *decepui*, *deceputu* si *deceptu*, v., (comp. d'in *de* si *capere*); **decipere**, a prende in cursu, cu artificie, etc., si de ací: a insellá, a ammagí.

* DECEPTIONE, s. f., **deceptio**, insellatione, ammagire.

* DECEPTIOSU,-*a*, adj., **deceptiosus**, insellatoriu, plenu de insellatione.

* DECEPTIVU,-*a*, adj., **deceptivus**, prin care se insélla: *vorbe deceptive, appucature deceptive.*

* DECEPTORIU,-*toria*, adj. s., **deceptor**, **deceptorius**, insellatoriu, ammagitoriu.

*DECEPTRICE, s. f., **deceptrix**, insellatoria, ammagitoria, femina care insélla.

* DECEPTU,-*a*, adj. part., **deceptus**, insellatu, ammagitu.

* DECERE, v., **decere**, a se covení, a sedé bene, a sedé formosu, a fi covientiosu.

DECERNERE, *decernui*, *decernutu*, si *decretu*, v., **decernere**, a judecá, a decide, a decretá, a resolve; *a decerne cuiva unu premiu.*

*DECERPERE, *decerpui*, *decerputu* si *decerptu*, v., **decerpere**, a desface collegundu, a college, *a decerpe flori, a decĕrpe pome.*

*DECERPTIONE, s. f., **decerptio**, *decerpere;* collegere.

* DECERPTU,-*a*, adj. part., **decerptus**, decerputu, collessu, luatu.

DECERTARE, v., **decertare**, a luptá, a se luptá, a combate, a se certá, a disputá, a se intrece.

DECERTATIONE, s. f., **decertatio**,

www.dacoromanica.ro

lupta, cérta, disputa, in t. s. verbului.

DECERTATORIU,-*toria*, adj. s., **decertans**, care decertá, se lupta, se intrece.

DECERTATU,-*a*, adj. part., **decertatus**, luptatu, disputatu, combatutu.

DECESSIONE, s. f., **decessio**, retragere, abbatere, essire d'in una functione, essire d'in viétia, morte.

DECESSORIU,-*soria*, adj. s., **decessor**, care se retrage, esse d'in functione.

1 DECESSU,-*a*, adj. part., **decessus**, retrassu, essitu, essitu d'in viétia, mortu.

2 DECESSU, s. m., **decessus**, retragere, essire d'in functione, essire d'in viétia, morte.

DECI, conj. d'in *de* si *ci*=*ce*, **dehinc, ergo, igitur**, affine in sensu cu: *déro, asiá déro*, etc., applicatu mai vertosu in limb'a practica judecatoresca; luatu si ca s. m. *unu deci*, si cu articlu: *deciu-lu*.

† DECI-, (de la lat. **decimus**), in compositionile systemei decimale spre a indicá *decim'a parte*, precumu: *deciaria*, decim'a parte d'in aria; *decigrammu*, decim'a parte d'in grammu, *decilitru*, decim'a parte d'in litra; *decimetru:* decim'a parte d'in metru; *decisteriu*, decim'a parte d'in steriu.

* 1 DECIDERE, *decisi* si *decisei*, *decisu*, v., **decidere** (de la **cadere**), a decadé, a cadé de, a perí.

* 2 DECĒDERE, *decisi* si *decisei*, *decisu*, v., **decidere** (de la **cædere**), a taiá, si de aci, a judecá, a resolve, a terminá, a determiná: *a decide una causa, a decide unu procesu; ce s'a decisu in caus'a acésta-a?*

DECIMA, s. f., **decima, decuma**, decim'a parte, a diecea parte care se iea in unele locuri d'in venituri ca contributione.

DECIMALE, adj., (**decimalis**), *systema decimale*, in care basea e numerulu diece, atâtu in multiplicatione câtu si in divisione: *system'a metrica e systema decimale; fractione decimale*, allu carei nominatoriu e una potentia a numerului diece.

DECIMANA, s. f., (**decumana**), numeru de diece dille, precumu *septeman'a* e unu numeru de sépte dille.

DECIMANU,-*a*, adj. s., **decimanus** si **decumanus**, relativu la *decima*: *agru decimanu*, agru suppusu decimei; *decimanu*, perceptoriu de decima.

DECIMARE, v., **decimare** si **decumare**, a luá pre unulu d'in diece, a puní pre unulu din diece, a uccide pre unulu d'in diece.

DECIMARIRE,-*escu*, v., vedi *decimariu*.

DECIMARIU, s. m., perceptoriu de *decima;* de ací si v. *decimarire,-escu*, a face officiu de *decimariu*.

DECIMATIONE, s. f., **decimatio** si **decumatio**, actione de decimare in t. s. verbului.

DECIMATORIU,-*toria*, adj. s., **decimans** et **decumanus**, care decima.

1 DECIMATU,-*a*, adj. part., **decimatus**, d'in diece luatu.

2 DECIMATU, s. m., sup., actulu, effectulu sau resultatulu decimarii.

DECIME, s. f., **decas** (δεκάς), una cantitate de diece; vedi *diecime*.

DECIMU,-*a*, adj., **decimus**, allu diecele; vedi *diecimu*.

DECIMUIRE,-*escu*, (cu desfigurationile *desimuire, disimuire, dijimuire*), v., a percepe si stringe darea numita *decima*.

DECINA, s. f., **decussis, decuria, denarius**, unu numeru de diece lucruri, (it. **decina**, fr. **dizaine**).

* DECIRCINARE, v., **decircinare**, a trage cu circinulu, a rotundí.

DECESIONE, s. f., **decisio**, actione de *decidere*, judicata, resolutione: *a asteptá decisionea judiciloru: decisionea tribunariului va urmá in pucine dille; ce decisione a luatu processulu nostru? e difficile a dá una decesione in acésta causa complicata.*

DECISIVU,-*a*, adj., **decretorius**, prin care se decide: *punctu decisivu, momentu decisivu, batalia decisiva, actione decisiva.*

DECISU,-*a*, adj. part., **decisus**, taliatu, terminatu, determinatu, regulatu.

DECLAMARE, v., **declamare**, a strigá, a pronuntiá, a pronuntiá unu discursu, a tractá unu subiectu ca essercitiu, a se essercitá in vorbire.

www.dacoromanica.ro

DECLAMATIONE, s. f., **declamatio**, actione sau arte de a declamá, essercitiu in artea de a declamá, discursu declamatu.

DECLAMATIVU,-*a*, àdj., **declamatorius**, prin cari se declama : *modu declamativu.*

DECLAMATORIU,-*tória*, adj. s., **declamatorius**, relativu la declamatione sau la essercitiulu de a vorbi solennale : *artea declamatória.*

DECLAMATU,-*a*, adj. part., **declamatus**, pronuntiatu dupo regulele artei declamatorie.

DECLARARE, v., **declarare**, a luminá una idea prin mai multe vorbe connoscute, a face connoscutu, a manifestá, a arretá; a si spune claru si limpede ide'a sea, a dá pre facia : *a declarà ceva formale; a declarà cu gur'a, a declarà in scrissu; a declarà defectele unui lucru: a declarà peccatulu seu; elle declarà cea ce tacussera peno aci; ea declarà co nu va mai essi d'in casa; Socrate fu declaratu de oraclulu lui Apolline cellu mai intelleptu d'intre omeni; ea si declarà sentimentele selle; a declarà valorea unei poprietati; a declarà starea averiloru selle; refl. a se declarà, a se pronuntià, a se esplicà, a se manifestà.*

DECLARATIONE, s. f., **declaratio**, actione sau effectu de declarare in t. s. verbului. In logica *declaratione* é terminulu cellu mai largu, *definitione* cellu mai strimtu, si *descriptione* intre acesti doui : *declarationea debe se spuna totu ce e necessariu spre a face ide'a clara.*

DECLARATIVU,-*a*, adj., **declarativus**, prin care se declara, se luminedia, se caracterisa : *verbe declarative, termini declarative.*

DECLARATORIU,-*toria*, adj. s., **declarator**, **declaratorius**, care declara, in t. s. verbului.

DECLARATU,-*a*, adj. part., **declaratus**, manifestatu.

DECLIMATARE, vedi *desclimatare.*

DECLIMATISARE, vedi *desclimatisare.*

DECLINABILE, adj., **declinabilis**, care se pote decliná; care se pote variá prin casuri si numeri : *vorbe declinabili.*

DECLINARE, v., **declinare**; 1. a plecá, a flecte, a se plecá, a se flecte; a se plecá spre cadere; 2. in gramm. a variá prin casuri si numeri : *a declinà unu substantivu, a declinà unu pronume;* 3. a se abbate, a se feri; 4. in astron. a distá de la ecatoriu.

DECLINARE, s. verbale, **declinatio**, in t. s. verbului.

DECLINATIONE, s. f., **declinatio**, actione sau effectu de declinare, in t. s. verbului, in specie : 1. in gramm. : variatione a unei vorbe prin casuri si numeri : *in limb'a romana avemu numai doue declinatione, un'a pentru numenile masculine si alt'a pentru celle femenine;* 2. in astron. : distanti'a unei stelle de la ecatoriu : *declinatione boreale, si declinatione australe. L.*

DECLINATIVU,-*a*, adj., **(declinativus)**, cu declinatione sau flessione, in grammatica.

DECLINATORIU,-*toria*, adj. s., **declinans**, care declina.

1 DECLINATU,-*a*, adj. part., **declinatus**, plecatu, abbatutu, variatu prin casuri; departatu.

2 DECLINATU, s. m., sup. **declinatus**, actulu de declinare.

DECLINE, si *declinu,-a.* adj., **declinis**, care se pleca sau se departedia.

DECLINITATE, s. f., **declinatio**, applecare spre departare, gradu de declinatione.

1 DECLINU,-*a*, adj., **declinis**, plecatu, applecatu spre cadere.

2 DECLINU, s. m., **declinatio, inclinatio, flexus**, plecare spre cadere, plecare spre finitu : *declinulu lunei, declinulu dillei, declinulu etàtii, declinulu vietiei, declinulu imperiului romanu, declinulu formosetiei, declinulu unui morbu.*

DECLIVE si *declivu,-à*, adj., **declivis**, plecatu, inclinatu, care se pleca la valle.

DECLIVITATE, s. f., **declivitas**, calitate de *declivu.* gradu de plecare la valle.

DECLIVU,-*a*, adj., **declivus**, vedi *declive.*

DECO, conj., **si, an, utrum**, se pune atâtu cu indicativulu câtu si cu conditionariulu sau optativulu : *dèco esti cu*

www.dacoromanica.ro

mente, nu face faptele aceste-a; déco sciam acésta-a, nu me miscám de a casa; déco poti vino pêno la mene; déco asiu fi mai têneru, m'asiu pune pre studiulu limbei turcesci; bene ar fi, déco ar plouá; nu sciu, déco e a casa; observati bene déco ei su applecati a luá armele in contr'a Turciloru.

DECOCERE, *decossi, decossei* si *decopseî, decoptu* si *decoctu*, v., **decoquere**, a ferbe deplenu, digere; a mancá; a ruiná.

DECOCTIONE, s. f., **decoctio**, actione si effectu de *decocere*, in t. s. verbului.

DECOCTORIU,-*toria*, adj. s., **decoctor**, care decoce; fig. dissipatoriu, ruinatoriu, omu ruinatu.

1 DECOCTU,-*a*, adj. part., **decoctus**, decoptu, deplenu fertu.

2 DECOCTU, s. m., **decoctum**, terminu de medicina, apa in care au decoctu (au fertu) speciele sau materiele medicinali.

3 DECOCTU, s. m., sup. **decoctus,-u**, actu de decócere.

DECOCTURA, s. f., **decoctura**, resultatu de decócere, decoptura.

1 DECOLLARE, v., **decollare**, a taliá *collulu*, a taliá capulu, a decapitá.

2 DECOLLARE, s. verbale, **decollatio**, actione de decollare, in t. s. verbului.

DECOLLATIONE, s. f., **decollatio**, taliare a collului, taliare a capului, decapitatione.

DECOLLATORIU,-*tória*, adj. s., **decollans**, care decolla, talia collulu sau capulu.

1 DECOLLATU,-*a*, adj. part., **decollatus**, decapitatu.

2 DECOLLATU, s. m., sup., **decollatio**, actulu de taliare a capului, decollatione.

DECOLORARE, v., **decolorare**, a alterá colórea, a descolorá; fig. a desonorá; vedi *descolorare*.

DECOLORATIONE, s. f., **decoloratio**, alteratione de colóre, descoloratione; vedi *descoloratione*.

DESCOLORATU, -*a*, adj. part., **decoloratus**, alteratu in colore, descoloratu.

DECOLORE, si *decoloru*,-*a*, adj., **decolor**, fora colore, care a perdutu colorea naturale, alteratu in colore; descoloratu.

DECOMPONERE, v., **solvere**; vedi *descomponere* cu tote derivatele selle.

DECOPTU,-*a*, adj. part., **decoctus**, deplenu coptu sau fertu; vedi *decoctu*.

DECOPTURA, s. f., **decoctura**, effectu sau resultatu allu decocerei; vedi *decoctura*.

DECORAMENTU, pl. -*e*, **decoramentum**, ornamentu.

DECORAME, pl. *decoramine*, **decoramen**, ornamentu.

DECORARE, v., **decorare**, a orná, a adorná, a informosetiá; fig. a onorá.

DECORATIONE, s. f., (**decoratio**), actione de decorare, adornatione; fig. semnu de distinctione datu de unu domnitoriu: *toti officiarii au venitu adornati cu decorationile loru*; la theatru: scenele depinse cu diverse figuri istorice relative la dram'a ce se jóca.

DECORATORIU,-*toria*, adj. s., **decorator**, care decora; la theatru, care face decorationile.

1 DECORATU,-*a*, adj. part., **decoratus**, ornatu, adornatu, informosetiatu.

2 DECORATU, s. m. sup., **decoratio**, actulu, effectulu sau resultatulu de *decorare*.

DECORE, s. f., **decus, decor**, cea ce se covine, covientia, elegantia, ornamentu; bonacovientia.

DECOROSU,-*a*, adj., **decorosus**, covientiosu, plenu de covientia.

DECORTICARE, v., **decorticare**, a luá scorti'a, a descorticá; vedi *descorticare*.

DECORTICATIONE, s. f., **decorticatio**, actionea de a luá scorti'a, de a descorticá.

DESCORTICATU, -*a*, **decorticatus**, despoliatu de scortia, descorticatu, vedi *descorticatu*.

1 DECORU,-*a*, adj., **decorus**, covientiosu, formosu, ornatu.

2 DECORU, s. m., **decorum**, covientia, bonacovientia, decentia.

* DECREMENTU, pl.-*e*, **decrementum**, scadere, diminutione, degeneratione.

* DECREPITU,-*a*, adj., **decrepitus**, betrânu, imbetranitu, storsu de potere.

www.dacoromanica.ro

* DECREPITUDINE, s. f., **decrepita ætas**, betranetia, etate suprema storsa de potere.

DECRESCENTE, adj. part., **decrescens**, care decresce, scade, merge spre scadere.

DECRESCENTIA, s. f., **decrescentia**, decrescere, scadere: *decrescenti'a lunei.*

1 DECRESCERE, *decrescui, decrescutu*, v., **decrescere**, a scadé, a se micusiorá, a se impuciná: *diu'a decresce, lun'a decresce, apelc decrescu.*

2 DECRESCERE, s. verbale, **decrescentia**, in t. s. verbului.

DECRESCUTU,-*a*, adj. part., **decretus, diminutus**, scadutu, micusioratu, impucinatu.

* DECRETALE, adj., **decretalis**, ordinatu prin decretu.

* DECRETARE, v., **decernere, decretum facere**, a ordiná, a face una despositione cu potere de lege, a face una dispositione in poterea unei legi, a decide: *a decretá desficntiarea penci de mórte.*

* DECRETATU,-*a*, **decretus**, decisu, determinatu, ordinatu.

DECRETORIU,-*toria*, adj. s., **decretorius**, decisivu, definitivu; *batalia decretoria*, batalia decisiva.

* DECRETU, pl.-*c*, **decretum**, ordinatione, decisione, dispositione legale, judecata: *decretele divine*, dispositionile, consiliele, planurile divine.

* DECULCARE, v., **deculcare**, a calcá cu petiorele; a culcá la pamentu.

DECULLARE, v., **delumbare**; a desellá.

* DECUMA, s. f., **decuma**, decima; vedi *decima.*

* DECUMANU, s. m., **decumanus**, vedi *decimanu.*

* DECUNCE, adj., **decunx** si **decuncis**, de diece uncie.

* DECUPELLARE, v., (fr. **decupeller**, formatu d'in lat. **de**, si gr. κόπελλον, cupa, cupella); in chymica: a versá incetinellu una licore plecandu vasulu in care se coprende.

* DECUPELLATIONE, s. f., (fr. **décupellation**), actione de decupellare. Terminu chymicu.

* DECUPELLATU,-*a*, adj. part., (fr. **décupellé**), versatu incetinellu d'in una cupella in altu vasu.

*DECUPLARE, v., **decuplare**, a multiplicá cu diece; a indiecí.

* DECUPLATIONE, s. f., **decuplandi actio**, multiplicatione cu diece, indiecire.

* DECUPLATORIU,-*toria*, adj. s., **decuplans**, care decupla, multiplica cu diece.

* DECUPLATU,-*a*, adj. part., **decuplatus**, multiplicatu cu diece, indiecitu.

* DECUPLU,-*a*, adj., **decuplus**, multiplicatu cu diece, indiecitu.

* DECURIA, s. f., **decuria**, numeru de diece, adunare de diece, decina: *decuria de callari, decuria de senatori, decuria de judecatori.*

* DECURIALE, adj., **decurialis**, de diece, compusu d'in diece, relativu la *decuria.*

* DECURIARE, v., **decuriare**, a impartí in *decurie*; fig. a formá factioni.

* DECURIATIONE, s. f., **decuriatio**, impartire in *decurie.*

* 1 DECURIATU,-*a*, **decuriatus**, impartitu in *decurie.*

* 2 DECURIATU, s. m., sup., **decuriatus-u**, actulu de impartire in *decurie.*

*DECURIONALE, adj., **decurionalis**, de *decurione*, relativu la *decurionatu.*

* DECURIONATU, s. m., **decurionatus,-u**, demnitate si functione de *decurione.*

* DECURIONE, s. m., **decurio**, capulu sau presedentele unei *decurie*; senatoriu in cetatile municipali sau in colonie; officiariu care la inceputu commandá diece, mai in urma treidieci de callari; capulu unui servitiu in palatiulu imperiale.

DECURRERE, *decursi* si *decursei, decursu*, v., **decurrere**, a descende, a curre d'in unu locu mai inaltu cotra altulu mai bassu, a curre sau curge, a merge, a trece: *a decurre din monte in valle: riulu decurre in mare; lucrarea, tractarea, vorbirea a decursu de minune; dillele lui au decursu in pace;* vedi *currere.*

DECURSIONE, s. f., **decursio**, actione de *decurrere*, in t. s. verbului.

www.dacoromanica.ro

DECURSIVU,-*a*, adj. modale, **decursorius**, prin *decurrere; modu decursivu.*

DECURSORIU,-*sória*, adj. s., **decursorius**, care *decurre*, relativu la *decursione.*

DECURSU,-*a*, adj. part., **decursus**, percursu, trecutu, implenitu: *spatiulu decursu, etatea decursa;* si s. m. reale, *decursulu*, cursu de susu in diosu, si in genere, cursu regulatu, etc.: *in decursulu unei longa si pacifica vietia.*

DECURTARE, v., **decurtare**, scurtare, taliare, mutilare; *a decurtá unu callu*, a i taliá cód'a.

DECURTATIONE, s. f., (**decurtatio**), actione de decurtare, scurtare, taliare, mutilare; *decurtationea unui rationamentu.*

DECURTATU,-*a*, adj. part., **decurtatus**, scurtatu, taliatu, mutilatu; *unu syllogismu decurtatu; unu callu decurtatu*, cu cód'a taliata.

DECURVARE si *decurbare*, v., (**decurvare**), a curbá in diosu, a recurbá.

DECURVATU si *decurbatu,-a*, adj. part., **decurvatus**, curbatu in diosu, recurbatu.

* DECUSSARE, v., **decussare**, a dá form'a sau figur'a unui X.

* DECUSSATIONE, s. f., **decussatio**, formatione in figur'a unui X.

* DECUSSATU,-*a*, adj. part., **decussatus**, formatu ca X; *cruce decussata, cruce in form'a sau figur'a unui X.*

* DECUSSE, s. m., **decussis**, diece assi, care se insemnau prin X, de ací *decussare, decussatu, decussatione.*

* DECUSSIONE, s. f., **decussio**, actione de *decutere*, de debatere, de scuturare.

* DECUSSU,-*a*, adj. part., **decussus**, debatutu, datu diosu, scuturatu.

* DECUTERE, *decussi* si *decussei*, *decussu*, v., **decutere**, a debate, a bate ca se cada diosu, a scutură: *a decute pomele d'in pomi, a decute capetele papaveriloru cu vergell'a.*

*DEDALICU,-*a*, adj., **dædalicus**, construitu cu arte, arteficiale, arteficiosu.

* DEDALIU,-*a*, adj., **dædaleus**, arteficiele, artaficiosu.

* DEDALU,-*a*, adj., **dædalus**, plenu de arte, lucratu cu arte; (de la architectulu mythicu *Dedalu*, **Dædalus**, Δαίδαλος); si s. m. reale, *unu dedalu = labyrinthu*, incurcatura d'in care cu greu poti essí.

DEDARE, *dedau, dedai, deda, dededi* si *dededei, dedatu*, v., **assuescere, exercere**, si refl., *a se dedare*, **assuefieri, exerceri**, 1. a face de ordinariu, a deprende, a se deprende; 2. a essercitá, a se essercitá; *dedau pre cineva la ceva, me dedau cu ceva.*

DEDATU,-*a*, adj. part., **assuefactus assuetus, exercitus, exercitatus**; deprensu, essercitatu.

† DEDERE, *dedi* si *dedei*, *dedutu* si *deditu*, v., **dedere**, refl., **se dedere**, a se applicá, a se dá in mani, a capitulá, a se suppune. Radecin'a vorboloru: *deditu, deditione, dedititiu, deditóriu.*

* DEDECORARE, v., **dedecorare**, a desonorá, a desfigurá, a deformá.

* DEDECORATIONE, s. f., **dedecoratio**, actione de dedecorare, desonore.

* DEDECORATORIU,-*tória*, adj. s., **dedecorator**, care dedecora, desonora, deformedia.

* DEDECORATU,-*a*, adj. part., **dedecoratus**, desonoratu, desfiguratu, deformatu.

*DEDECORE, s. f., **dedecus**, desonore, rosine, opprobriu, ignominia, infamía: *a committe una dedecore*, a committe una fapta rosinosa.

* DEDECOROSU,-*a*, adj., **dedecorosus**, plenu de dedecore, rosinosu, desonorante.

*DEDECORU,-*a*, adj., **dedecor, dedecorus**, necovientiosu, rosinosu, nedemnu, deforme, desonorante.

* DEDEMNARE, v., **dedignari**, a nu aflá demnu, a judecá unu lucru mai pretiosu de demnitatea sea, a refusá cu despretiu, a despretiá.

*DEDEMNATIONE, s. f., **dedignatio**, actione de dedemnare, refusare cu despretiu, despretiare.

DEDICARE, v., **dedicare**, a inchiná, a consecrá, a augurá, a inaugurá: *a dedicá unu templu, a dedicá una carte, a dedicá unu theatru, unu gymnasiu, a dedicá gradinele selle peramblarei publice.*

www.dacoromanica.ro

DEDICATIONE, s. f., **dedicatio**, inchinatione, consecratione, auguratione, inauguratione.

DEDICATIVU,-*a*, adj., **dedicativus**, in modu de dedicare. — La classici se pune *dedicativu* in locu de *affirmativu*.

DEDICATORIU,-*toria*, adj. s., **dedicator**, care dedica in t. s. verbului.

DEDICATU,-*a*, adj. part., inchinatu, consecratu, auguratu, inauguratu.

* DEDITIONE, s. f., **deditio**, actione prin care se da cineva iu mânele altui-a, se suppune, suppunere, capitulatione : *a face deditione, a vení in deditione, a accepe in deditione, deditione la Romani.*

* DEDITITIU, sau *dediticiu,-a*, adj., **deditîtius** si **dediticius**, relativu la deditione; unulu d'intre cei ce s'au datu in mânele altui-a, d'intre cei ce au capitulatu, s'au suppusu.

* DEDITORIU,-*tória*, adj. s., **deditor**, care se dede, se suppune, se da in mânele altui-a.

*DEDITU,-*a*, adj. part., **deditus**, datu cu totulu, applicatu, inchinatu, devotatu, suppusu.

1 DEDUCERE, imperat. *dedù*, perf. *dedussi* si *dedussei*, *dedussu* si *deductu*, v., **deducere**, a duce de susu in diosu, a trage, a subtrage, a face se éssa, a scote, a derivá, a conchide d'in uua propositione : *Socrate a dedussu filosofi'a d'in ceru si a introdussu-a in casele omeniloru; a deduce d'in capete summ'a care s'a respunsu ca usura; a deduce rîurile, a deduce in sessu apele de la monti; ce deduceti d'in acésta propositione? a deduce intentionea unui omu d'in vorbele lui cari se paru co voiescu a spune altu ceva.*

2 DEDUCERE, s. verbale, **deductio**, in t. s. verbului.

DEDUCTIONE, s. f., **deductio**, actione de deducere in t. s. verbului : *deductionea apei, deductionea rîuriloru, deductionea usurei d'in capete; a respunde una summa fora deductione; deductionea ce faci nu e justa; acésta deductione nu mi se pare bene fundata.*

DEDUCTIVU,-*a*, adj., **deductivus**, relativu la deducere sau la deductione, in gramm. derivatu sau derivativu.

DEDUCTORIU,-*tória*, adj. s., **deductorius**, care deduce, deriva; in med. *medicamente deductorie*, purgative.

DEDUCTU,-*a*, adj. part., **deductus**, dedussu, trassu, subtrassu, scossu, derivatu, conchisu d'in una propositione.

DEDULCIRE,-*escu*, v., (*de* si *dulce*), **dulcorare; blanditiis captare, capere, allicere, pellicere, decipere**, etc.; 1. a face *pucinu dulce: a dedulcí ap'a*, differitu de *indulcire*=a face *dulce* in veri-ce gradu; déro mai vertosu : 2. metaforice : *a)* in speciale, a dá se mance *de dulce :* carne, lapte, etc., de unde refl. *a se dedulcí* = a mancá *de dulce*, adesea cu nuanti'a particularia de : *a mancá dulce candu nu e permissu, a se spurcá; b)* in genere, a face se prenda gustu de ceva, a invetiá sau spurcá la ceva, a attrage si capitá prin mediloce ammagitorie, a ammagí, a seduce, etc. : *canele s'a dedulcitu la gaine, callulu s'a dedulcitu la erba verde; candu se dedulcesce cineva la otiu sau cu otiulu, camu cu greu se mai appuca de lucru.*

1 DEDUSSU,-*a*, adj. part., **deductus**, secundulu partic. de la deducere, synonymu cu deductu.

2 DEDUSSU, s. m., sup. **deductus,-u**, actulu de deducere; deductione, derivatione.

DEERE, *deu, dei, dec: deui, deutu*, v., **debere**; vedi *debere*.

DEÉSSA, s. f., **dea**; vedi : *déa. diéa, dieéssa*, si *dcu, dieu*.

DEFAIMA, *defaimare*, etc., vedi *defama, defamare*, etc.

* DEFALCARE, v., (d'in *de* si *falce*), **deducere, detrahere, demere**; a deduce, a subtrage, a scadé, a taliá d'in ceva; *a defalcá d'in averea unui emigrante detoriele lui cotra statu.*

* DEFALCATIONE, s. f., **deductio, detractio**, actione de defalcare.

* DEFALCATORIU,-*tória*, **deductor, deductorius**; care defalca.

* DEFALCATU,-*a*, adj. part., **deductus, detractus**; *partea defalcata.*

DEFAMA si *defaima*, s. f., (vedi *defamare*), **vituperatio, maledictio, injuria, contumelia**; ca oppositu la *lauda*, coventulu *defama* insemna : vorbire de

www.dacoromanica.ro

reu, categorire, desapprobare, calumnia, critica, etc.

1 DEFAMARE, si *defaimare*, v., (d'in *de* si *fama*), **vituperare, reprehendere, culpare**, a vituperá, a criticá, a culpá, a inculpá, a desapprobá una actione sau una persona; diversu de *deffamare* sau *diffamare*, (vedi *diffamare*).

2 DEFAMARE si *defaimare*, s. verbale, **vituperatio, reprehensio**, actione de defamare in t. s. verbului.

DEFAMATIONE si *defaimatione*, s. f., **vituperatio, reprehensio**, actione de defamare.

DEFAMATORIU,-*tória*, adj. s., **vituperator, reprehensor**; care defama, vitupera, critica, desapproba.

DEFAMATU si *defaimatu,-a*, adj. part., **defamatus, vituperatus, reprehensus, culpatus**; vituperatu, criticatu, desapprobatu.

DEFARINARE, si *defainare*, v., **defarinare**, a reduce in farina sau faína.

DEFARINATIONE. si *defainatione*, s. f., (**defarinatio**), reducerea in farina.

DEFARINATORIU, si *defainatoriu,-tória*, adj. s., (**defarinator**), care defarina, care reduce in farina.

DEFARINATU, si *defainatu,-a*, adj. part., **defarinatus**, redussu in farina sau faina.

* DEFATIGABILE, adj., **defatigabilis**, care se póte fatigá.

* DEFATIGARE, v., **defatigare**, a fatigá deplenu, a fatigá cu totulu, a storce poterile, a *astení* (ἀσθενόειν).

* DEFATIGATIONE, s. f., **defatigatio**, actione de *defatigare*, fatiga, lassitudine, *astenía* (ἀσθένεια).

* DEFATIGATORIU,-*tória*, adj. s., **defatigans**, care defatigá, care storce poterile prin escessu de incordare.

* DEFATIGATU,-*a*, adj. part., **defatigatus**, fatigatu deplenu, storsu de potere, astenitu (ἀσθενής).

* DEFAVORABILE, adj., vedi *desfavorabile*.

* DEFAVORARE, v., vedi *desfavorare*.

* DEFAVORIRE, v., vedi *desfavorire*.

* DEFAVORE, s. f., vedi *desfavore*.

* DEFECARE, v., **defæcare**, a curetiá de fece, a purificá, a clarificá, a spellá, a correge, a castigá, a limá.

* DEFECATIONE, s. f., **defæcatio**, actione de defecare in t. s. verbului.

* DEFECATORIU,-*tória*, **defæcans**, care defeca, in t. s. verbului.

* DEFECATU,-*a*. adj. part., **defæcatus**, curetiatu, purificatu, spellatu, corressu, limatu.

* DEFECERE, *defeci* si *defecui*, *defectu* si *defecutu*, v., **deficere**, a desertá, a trece la álta partita, a se stinge, a lipsí, a fi lipsitu: *consulii defecera de la cetatianii cei boni la cei rei; a defece de la virtute, de la amicitia*, etc.; *poterile au inceputu a ne defece; banii defecera de multu.*

* DEFECTIONE, s. f., **defectio**, desertione, trecere la alta partita; fig. *defectione de la drépt'a ratione, defectionea ânimei*, perderea poteriloru de viétia; *defectionea apeloru*, lips'a de ape, seceta, uscatione; *defectionea sorelui, lunei*, eclipse de sore, de luna.

* DEFECTIVITATE, s. f., stare sau calitate de defectivu.

* DEFECTIVU,-*a*, adj., **defectivus**, caruia lipsesce ceva; in gramm. *nom'ne defective*, nomine caroru-a lipsesce unu casu sau mai multe; *verbe defective*, verbe caroru-a lipsescu mai multe forme.

* DEFECTORIU,-*tória*, adj. s., **defector**, care *defece*, desertoriu, proditoriu, rebelle.

* DEFECTRICE, s. f., **defectrix**, femina care *defece*, femina defectuosa.

* 1 DEFECTU,-*a*, adj. part., **defectus**, privatu, lipsitu, flaccitu.

* 2 DEFECTU, pl.-*e*, **defectus, defectum**, lipsa, imperfectione, vitiu, calitate sau proprietate rea in locu de bona: *mi place omulu acestu-a cu tote defectele lui; vinulu n'are nici unu defectu; callulu teu are mai multe defecte.*

* DEFECTUOSITATE, s. f., **imperfectio, vitium**, stare sau calitate de defectuosu.

* DEFECTUOSU,-*a*, adj., **vitiosus, mendosus, mancus**, plenu de defecte, de imperfectioni caruí-a lipsescu mai multe calitati necessarie.

* DEFENDERE, *defensi* si *defensei*

www.dacoromanica.ro

defensu, **defendere**, a apperá, a protege: *a defende pre unu omu cu armele, a defende pre cineva de inimici; a defende una causa, unu processu inaintea justitiei;* refl. *a se defende incontr'a multimei.*

* DEFENERARE, v., **defœnerare**, a incarcá cu usura, a ruiná prin usura.

* DEFENERATIONE, s. f., **defœneratione**, incarcare cu usura, ruinare prin usura.

* DEFENERATORIU,-*tória*, adj. s., **defœnerator**, usurariu.

* DEFENERATU,-*a*, adj. part., **defœneratus**; incarcatu cu usura, appesatu de detorie.

* DEFENSA, s. f., **defensa, defensio**, apperare.

* DEFENSARE, v., **defensare**, a apperá in genere, apoi: a apperá cu multa vigore.

* DEFENSIBILE, adj., **defensibilis**, care se pote defende sau apperá, apperabile.

* DEFENSIONE, s. f., **defensio**, actione de *defendere* sau *defensare*, *defensa*, apperare.

* DEFENSITARE, v., **defensitare**, a defende de multe ori, a essercitá professionea de defensoriu.

* DEFENSIVA, s. f., (fr. **défensive**), dispositione spre a se apperá: *a luá defensiv'a, a se tiné in defensiva, a lassá defensiv'a si a appucá offensiv'a.*

* DEFENSIVU,-*a*, adj., **defendens**, facutu, destinatu pentru defensa: *arme offensive si defensive, legamentu offensivu si defensivu, bellu offensivu si defensivu.*

* DEFENSORIU,-*sória*, adj. s., **defensor**, care *defende*, appera, care protege, advocatu, patronu, insarcinatu cu apperarea unei cause, a unui processu; *defensorii cetatei, defensorii poporului, defensorii pauperiloru.*

* DEFENSU,-*a*, adj. part., **defensus**, apperatu, protessu.

DEFERBERE, *defersi* si *defersei*, *defertu*, v., **defervere** si **defervescere**, a incetá de a ferbe, a se stemperá, a se recí.

* DEFERENTE, adj. part., **deferens**, care *defere*, permitte, cede, concede, lassa altui-a dreptulu sau autoritatea.

* DEFERENTIA, s. f., **observantia, reverentia, obsequium, verecundia**: *deferentia pentru betrani* sau *côtra betrani, deferentia pentru etate; deferentia pentru amici; omu plenu de deferentia pentru noi; ellu arrêtà multa deferentia pentru ospeti; d'in deferentia côtra densulu n'amu invocatu aceste argumente.*

* DEFERERE si *deferire*, *deferu* si *deferescu, deferii, deferitu*, v., **deferre**, a adduce de susu in diosu, a adduce de la unu locu la altulu, a adduce in genere, a permitte, a cede, a concede, a lassá altui-a dreptulu sau autoritatea, a offerí, a decerne: *cotremurulu defere montii*, restórna montii; *a defere lucrulu la consiliu, a defere cuiva juramentulu, a defere autoritatii betraniloru, a defere imperiulu cuiva, a defere inimiciloru pacea, a defere cuiva victori'a.*

DEFESSU,-*a*, adj. part., **defessus**; fatigatu, storsu de poteri prin lupte, *astenitu* (ἀσθενής).

* DEFICERE, v., **deficere**; vedi *defecere.*

* DEFICIENTE, adj. part., **deficiens**, lipsitu de poteri, de medie, de averi, scapetatu; desertu: *bursa dificiente; bursa desérta*, **deficiens crumena**; defectivu.

* DEFICIENTIA, s. f., **deficientia**; stare de deficiente, lipse, flaccitura, storsura de poteri, de medie, de averi, stare scapetata.

* DEFIGERE, *defissi* si *defissei*, *defipsi* si *defipsei*, *defissu*, *defiptu* si *defictu*, v., **defigere**, a infige deplenu, a infige de totu, a attintá, a fissá, a determiná, a incatená: *a defige pumnariulu in peptu, a si defige dentii in carne, a defige ochii in pamentu, a defige unu terminu; tristetia defipse ânimele, fric'a defipse corpurile.*

* DEFINGERE, v., *definsi* si *definsei*, *definsu*, **defingere**, a figurá, a formá, a dá una figura sau una forma, a depinge, a representá, a descrie.

* 1 DEFILARE, v., **filum demere**, a luá firulu care erá bagatu in ceva: a *defilá margellele*, **margaritas extricare.**

* 2 DEFILARE, v., **decurrere**, a

www.dacoromanica.ro

merge in firu unulu dupo altulu: *militarii defilara in columne; defilara pedestrii, apoi callarii.*

* 1 DEFILATU, pl.-*e*, **fauces, angustiæ**, calle strîmta prin monti.

* 2 DEFILATU, pl.-*e*, **decursus, decursio, pompa**, actione de defilare, defilarea ostiloru: *defilatulu se facù in ceu mai formósa ordine.*

* DEFINIENDU,-*a*, **definiendus**, care are se se definesca; in logica: conceptulu carui-a se cauta definitionea, si care, dupo ce s'a aflatu acésta-a, se numesce *definitu.*

* DEFINIENTE, adj., **definiens**, care definesce; in logica: *pàrti definienti*, prin cari se definesce unu conceptu, prin urmare: predicatulu propositionei prin care se espreme definitionea.

* 1 DEFINIRE,-*escu*, v., **definire**, a margini, a limitá, a circumscrie, a descrie, a determiná, a fissá, a regulá, a conchide, a terminá; in logica: a declará unu lucru sau unu conceptu prin genulu prossimu si ultim'a differentia, sau a lu fissá intre margini precise: *a definí omulu, a definí grammatic'a, a definí filosofi'a; a definí potestatea consuliloru, a definí drepturile fia-carui cetatianu.*

* 2 DEFINIRE, s. verbale, **definitio**, in t. s. verbului; vedi si *definitione.*

* DEFINITIONE, s. f., **definitio**, actione de definire in t. s. verbului, si mai allessu: circumscriptione, determinatione, desemnatione, declaratione. In logica *definitione* se numesce declarationea unui lucru sau a unui conceptu prin notele selle essentiali, adeco prin genulu prossimu si prin differenti'a ultima sau specifica: *cerculu e una linia curba alle carei puncte stau tote in ecale distantia de la centru.* 1. Definitioneadebe se fia adecata, prin urmare se nu fia nici prea larga neci prea strimta, si se se póta converte si contrapune simplu: *lini'a curba alle carei puncte stau tôte in ecale distantia de la centru, e cercu; una linia curba alle carei puncte nu stau tótc in ecale distantia de la centru, nu e cercu.* Afara de acésta conditione, 2. definitionea se fia asiá de precisa in câtu se nu coprinda neci una nota accidentale si derivata, ci numai note essentiali si originarie, si unde se póte totu affirmative; 3. cu tóte acestea definitionea se nu fia identica, în câtu definitulu insusi se se repetesca in definitione, si prin urmare se faca unu cercu vitiosu; 4. se fia atâtu de scurta, inse si atâtu de intelligibile pre câtu se pote, pentru ca se n'aiba necessitate de alte definitioni ulteriori. A dá una definitione essacta e de multe ori mai difficile de câtu de a scrie una carte mare. Matematic'a are privilegiulu de coprinde totu definitioni essacte; celle alte scientie debu se se contente de multe ori cu declarationi, esplicationi, descriptioni, espositioni cari se appropia mai multu sau mai pucinu de addeverat'a definitione. Se distingu definitioni verbali sau nominali, reali, analytice, synthetice, genetice.

* DEFINITIVU,-*a*, adj., **definitivus**, relativu la *definitione;* determinativu, decisivu: *respunsu definitivu, sententia definitiva.*

* DEFINITORIU,-*tória*, adj. s., **definiens, definitor**, cari definesce, sau prin care se definesce.

* 1 DEFINITU,-*a*, adj. part., **definitus**, determinatu, marginitu, limitatu, circunscrissu; in logica *definitu* se numesce conceptulu determinatu prin *definitione*, sau subiectulu propositionei prin care se espreme definitionea: *definitulu si definientele debu se fia adecate.*

DEFIPTU,-*a*, adj. part., **defixus**, infiptu, fissatu, attintatu, determinatu, incatenatu.

DEFISSU,-*a*, adj. part., **defixus**, synonymu cu defiptu: *ochi defissi la pamentu.*

* DEFLAGRARE, v., **deflagrare**, a arde, a se apprende, a se consume prin focu in sensu propriu si figuratu.

* DEFLAGRATIONE, s. f., **deflagratio**, ardere, apprendere, combustione, incendiu.

* DEFLAGRATU,-*a*, adj. part., **deflagratus**, arsu, combustu, consumtu prin focu.

* DEFLECTERE, *deflcssi* si *deflessei*, *deflessu*, v., **deflectere**, a plecá in diosu,

www.dacoromanica.ro

a curbá, a abbate, a declinà, a se abbate, a se departá : *a deflecte ramurile*, a plecá spre pamentu, a le curbá; *a deflecte cursulu riului*, a abbate cursulu; *a deflecte de la callea virtutei*, a se abbate, *a deflecte de la virtutea parentelui; a deflecte de la viéti'a cea austera.*

* DEFLESSIONE, s. f., **deflexio**, abbatere, declinatione, departare.

* 1 DEFLESSU, -*a*, adj. part., **deflexus**, plecatu, curbatu, abbatutu, declinatu, departatu.

* 2 DEFLESSU, s. m., **deflexus,-u**, actu de deflectere, plecare, curbare, abbatere, declinare, departare.

* DEFLESSURA, s. f., **deflexura**, resultatu allu actionei de *deflectere*, allu *deflessionei*, curbatura.

* DEFLOCCARE, v., **defloccare**, a despoliá de flocci sau de pêru.

* DEFLOCCATU, -*a*, adj. part., **defloccatus**, despoliatu de flocci, despoliatu de pêru.

* DEFLORARE, v., **deflorare**, a i luá flórea, a despoliá de flore sau de flori, in sensu propriu si figuratu; a allege flori, a allege florile d'in unu autoriu.

* DEFLORATIONE, s. f., **defloratio**, actione de deflorare, de allegere de flori, de a luá din una parte si d'in alt'a.

* DEFLORATORIU, -*tória*, adj. s., **deflorator**, care deflora, iea florea, despolia de flore.

* DEFLORATU, -*a*, adj. part., **defloratus**, despoliatu de flore, in sensu propriu si figuratu.

DEFLORIRE, -*escu*, v., **deflorere** si **deflorescere; florem carpere; deplumare;** 1. intr., a perde *florea* in intellessu propriu si metaforicu : *ce infloresce, si defloresce;* 2. trans., a rupe *florea*, a privá de *flore*, (vedi *deflorare*), si metaforice, *a deflorí una passere*, a i smulge pennele.

* DEFLUERE, *deflussi* si *deflussei*, *deflussu*, v., **defluere**, a curre de susu in diosu, a decurre, a se scurre : *deflue riulu d'in monte; deflussera annii si noi remasemu in miseria; deflusse totu succulu d'in corpu.*

* DEFLUGERE, v., **defluere**, vedi *defluere*.

* DEFLUIU, pl.-*e*, **defluvium**, lucrare, effectu sau resultatu allu lucrarii espresse prin verbu, decursura, scursura.

* DEFLUSSIONE, s. f., **defluxio**, decursione, scursione.

* 1 DEFLUSSU, -*a*, adj. part., **defluxus**, decursu, scursu.

* 2 DEFLUSSU, s. m., **defluxus,-u**, actu de *defluere*, decursu, scursura.

* DEFLUU, -*a*, adj., **defluus**; care decurre, cade, care se scurre.

* DEFODERE, *defossi* si *defossei*, *defossu*, v., **defodere**, a sapá, a ingropá.

* DEFOLIARE, v., **defoliare**; a despoliá de *folie*, a *desfoliá*.

* DEFOLIATU, -*a*, adj. part., **defoliatus**, despoliatu de *folie*, desfoliatu.

* DEFORMARE, *deformu* si *deformediu*, v., **deformare**, a stricá form'a, a scambá form'a cea bona in rea, cea formósa in urita, a desformá, a desfigurá, a alterá, a degradá, a maculá, a spurcá : *a deformá faci'a, a deformá corpulu, a deformá colorea* Vedi *desformare.*

* DEFORMATIONE, s. f., **deformatio**, actione si effectu allu actionei espresse prin verbu, alteratione, degradatione, desfiguratione.

* DEFORMATIVU, -*a*, adj., **deformans**, prin care se deforme, se altera, se degrada, se desfigura ceva.

* DEFORMATORIU, -*tória*, adj. s., **deformans**, (**deformator**), care deforma, altera, degrada, desfigura.

* DEFORMATU, -*a*, adj. part., **deformatus**, alteratu, degradatu, desfiguratu, maculatu, spurcatu.

* DEFORME, si *deformu*, -*a*, adj., **deformis**; turpe, uritu, desfiguratu, desordinatu; fora forma.

* DEFORMITATE, s. f., **deformitas**, turpitudine, uritione, defectu, vitiu; fig. desonore, rosine, infamía.

* DEFOSSU, -*a*, adj. part., **defossus**, sapatu; ingropatu; *tesaure defosse in senulu pamentului.*

* DEFRACTU, -*a*, adj. part., **defractus**, frântu, ruptu, stricatu.

* DEFRAUDARE, v., **defraudare**, a luá prin fraude sau insellatione, a frustrá, a privá pre cineva de ceva : *ellu a defraudatu pe fratii sei; nu este iertatu a defraudá pre amici.*

www.dacoromanica.ro

* DEFRAUDATIONE, s. f., **defraudatio**, actione de defraudare, frustratione.

* DEFRAUDATORIU, -*tória*, adj. part., **defraudator**, care defrauda, frustra, privedia prin insellatione.

* DEFRAUDATU, -*a*, adj. s., **defraudatus**, frustratu, privatu prin insellatione.

* DEFRECARE, v., **defricare**, a frecá tare.

* DEFRECATIONE, s., **defricandi actio**, actione de a defrecare.

* DEFRECATU, -*a*, adj. part., **defricatus**, si **defrictus**, tare frecatu, usatu, portatu.

DEFRENARE, v., (**defrenare**), a lapidá, a arruncá frenulu, a desfrená; vedi *desfrenare*.

DEFRENATU, -*a*, adj. part., **defrenatus**, desfrenatu; vedi *desfrenatu*.

* DEFRINGERE, *defrinsi* si *defrinsei*, *defrintu* si *defractu*, v., **defringere**, a frange cu totulu, a rumpe, a stricá.

* DEFUNCTIONE, s. f., **defunctio**, mórte, decessu.

* DEFUNCTU, -*a*, adj. part., **defunctus**, essitu d'in viétia, mortu, repausatu.

* DEFUNDERE, *defunsi* si *defunsei*, *defunsu* si *defusu*, v., **defundere**, a versá, fig. a proferí : *a defunde vorbe d'in ânimă*, a proferí vorbe.

* DEFUNGERE, *defunsi*, si *defunsei*, *defunctu*, v., a face, a impleni, a essecutá; fig. a decede, a morí.

* DEFUSU, -*a*, adj. part., **defusus**, versatu.

* DEGENERARE, v., **degenerare**, a si perde genulu, a cadé, a se alterá; *a degenerá de la virtutea strabuniloru sei; pomele addusse d'in terrele calde au degeneratu in terrele nostre; cumu au degeneratu filii acellui parente probu si invetiatu!*

* DEGENERATIONE, s. f., **degeneratio**, actione de degenerare, effectu allu acellei actione.

* DEGENERATIVU, -*a*, adj., **degenerans**, prin care degenera; *adjunse in stare degenerativa*.

* DEGENERATORIU, -*tória*, adj. s., **degenerator**, care degenera, in sensu propriu si figuratu.

* DEGENERATU, -*a*, adj. part., **degeneratus**, care a perdutu d'in genulu cellu bonu, si a trecutu intr'altu genu mai reu : *arbori degenerati, flori degenerate, copilli degenerati*.

1 DEGERARE, v., **gelascere, gelare, frigere, rigere, gelu perire**; a înglaciá, a ammortí, a se petrunde de geru, a se stricá prin geru, a perí de geru : *mi dégera manele, petiorele; au degeratu pomele; lassa-le se dégere*.

2 DEGERARE, s. verbale, **gelatio**, in t. s. verbului.

1 DEGERATU, -*a*, adj. part., **gelatus**, petrunsu de geru, înglaciatu, ammortitu, stricatu prin geru sau frigu escessivu.

2 DEGERATU, s. m., **gelatio**, actulu de degerare : *degeratulu manceloru, degeratulu petioreloru, degeratulu floriloru: me temu de degeratu*.

DEGERATURA, s. f., **gelatio**, stare degerata; **pernio**, inflatura produssa prin geru sau frigu escessivu, (fr. **engelure**).

DEGETALE, adj., **digitalis**, de unu dégetu, de grossimea unui *degetu;* de form'a unui *degetu;* de aci s. f., *degetale-a*. genu de plante d'in famili'a scrofularieloru a caroru corolla sémina cu unu degetu de manusia.

DEGETARIU, pl.-*ie*, **digitale, degitabulum**, (it. **ditale**, fr. **doigtier**), instrumentu cu care se inarmedia dégetulu la cosutu : *degetariu de argentu, de arame, de ferru, de aciariu*.

DEGETATU, -*a*, adj. part., **digitatus**, prevedutu cu *degete;* in ist. nat. *passeri degetate*. passeri fissipedi.

DEGETELLU, pl.-*e*, **digitulus**, micu *degetu;* in ist. nat. **digitellum**, una planta, numita si **semperviva**.

DEGETU, pl.-*e*, **digitus**, estremitatile manei sau alle petiorului : *dégetele manei, degetele petiorului; a numerá pre degete, a attinge ceva cu degetele, a arretá cu degetulu, a mesurá cu degetulu, a nu se departá cu unu degetu; omulu are cinci degete la una mana, diece la amendoue manele, cinci la unu petioru, diece la amendoue petiorele; palma ro-*

www.dacoromanica.ro

mana cá mesura are sesse-spre-diece degete; degetulu cellu mare se numesce pollicariu; petiorulu romanu ca mesura are doui-spre-dece pollicari; buriculu degitului, estremitatea lui; prov. *a se trage cu cineva in degete=a trage degitu cu cineva.* a i resiste; *a suge ceva d'in degite=* **excogitare**, a imaginá, a fictioná.

DEGLUBERE, *deglussi* si *deglussei, degluptu*, v., **deglubere**, a luá sau a trage pellea, a pellí (desfiguratu in : a bellí).

DEGLUTINARE, v., **deglutinare**, a descollá, a deschiauá, a desface unu lucru *glutinatu*.

DEGLUTIRE, v., **deglutire**; a inglutí sau inghití cu totulu, a devorá, a mancá.

DEGRADARE, v., **degradare**, a arruncá de pre *gradu*, a privá pre cineva de gradulu ce occupa in una societate organisata ; se applica mai allessu la militari ca penalitate : *a degradá unu officiariu;* fig. *placerile sensului degrada pre omu*, avilescu pre omu; refl. *a se degradá*, a se avilí : *cellu ce se degrada peno intr'atâtu-a: ellu crede a se degradá vorbindu cu atarí omeni;* despre constructioni : a se deteriorá, a se stricá, a se ruiná.

DEGRADATIONE, s. f., (it. **degradazione**, fr. **dégradation**), actione de degradare, destitutione d'in unu gradu; avilire; stricare, ruinare.

DEGRADATORIU,-*toria*, adj. s., **degradans**, care degrada, destitue, avilesce, deteriora, strica, ruina.

DEGRADATU,-*a*, adj. part., **degradatus**, privatu de gradulu ce occupá, destituitu; avilitu; despre constructione, deterioratu, stricatu, ruinatu.

* DEGREDERE, *degressi* si *degressei, degressu*, v., **degredi**; a descende : *a degrede d'in castellu, a degrede d'in monte;* a se abbate, a se departá : *a degrede de pre callea cea mare pre carrarea strimta.*

* DEGRESSIONE, s. f., **degressio**; actione de *degredere*, in t. s. verbului.

* DEGRESSORIU,-*ssoria*, adj. s., **degressor**; care *degrede*, descende, se abbate, se departedia.

* DEGRESSU,-*a*, adj. part., **degressus**; care a descensu, s'a abbatutu, s'a departatu.

DEGUSTARE, v., **degustare**, a gustá, a incercá gustandu, a attinge usioru.

DEGUSTATIONE, s. f., **degustatio**, actione de degustare in t. s. verbului.

DEGUSTATORIU,-*toria*, adj. s., **degustans**, care *degusta* in t. s. verbului.

DEGUSTATU,-*a*, adj. part., **degustatus**, gustatu, incercatu prin gustare, attinsu.

†† DEIECERE, *deiecui, deiecutu* si *deiectu*, v., **dejicere**, a arruncá diosu, a dá diosu, a restorná, a precipitá. Radecin'a vorbeloru: *deiectu, deiectione, deiectoriu, deiectare, deiectatu, deieptu, deieptare, dcieptatu.*

DEIECTARE, v., **dejectare**, 1. a dá diosu, a restorná; 2. s. verbale, **dejectio** actione de deiectare

DEIECTATU,-*a*, adj. part., **dejectus, dejectatus**, datu diosu, restornatu.

DEIECTIONE, s. f., **dejectio** actione de deiecere; arruncare afora; in med. desertare de stomachu, in jurisp. espropriatione.

DEIECTORIU,-*toria*, adj. s., **dejector**, care arrunca, da afora.

DEIEPTARE, v., **dejectare**, vedi *deiectare.*

DEIEPTATU,-*a*, adj. part., **dejectatus**, vedi *deiectatu.*

* DEIFICARE, v., **deificare**, a face *dieu*, a divinisá, a inaltiá la gradulu de *dieu*, a considerá, a adorá ca pre unu *dieu*, a consecrá.

* DEIFICATIONE, s. f., (it. **deificazione**, fr. **déification**), **consecratio**, actione de deificare, de divinisare, consecratione.

* DEIFICATORIU,-*tória*, adj. s., care deifica, divinisa, consacra.

* DEIFICATU,-*a*, adj. part., **deificatus**, divinisatu, consecratu.

* DEIFICU,-*a*, adj., **deificus**, care face diei; divinu, facutu de dieu.

DE IN, prep. comp., vedi *d'in.*

* DEISMU, s. m., (ital. **deismo**, fr. **déisme**), credentia in essistenti'a lui dieu d'in operele lui, nu d'in revelatione. *Deismulu* dupo acésta definitione e religionea naturale. Unii distingu intre *deismu* si *theismu*, dupo acesti-a *deismulu* ar fi religionea naturale, éro *theis-*

www.dacoromanica.ro

mulu religionea morale, adeco credenti'a in unu dieu justu care recompensa virtutea si punesce vitiulu. Distinctionile aceste-a inse sunt mai multu sau mai pucinu arbitrarie; in realitate unu terminu procede d'in una radecina latina, altulu d'in una radecina greca, care insémna acellu-asi conceptu sau acea-asi idea.

DEISTICU,-*a*, adj., relativu la deismu sau la deistu; *systema deistica*, *doctrina deistica;* theisticu-a.

DEISTU, s. m., (it. **deista**, fr. **déiste**), care admitte essistentia lui dieu, inse nu crede in revelatione. Unii distingu intre *deistu* si *theistu*, precumu distingu intre *deismu* si *theismu; deistu* ar fi cellu ce crede in unu autoriu divinu allu naturei, *theistu* cellu ce crede in unu dieu cu calitati morali, unu dieu justu, santu, retribuitoriu allu fericitàtii dupo mesur'a moralitàtii.

* DEITATE, s. f., **deitas**; divinitate, natura divina, essentia divina, *dieu*, din care urmedia *dieitate;* vedi *dieitate.*

DEJA, adv. temporale, **jam, jamjam**, prin care se affirma mai tare una lucrare : *v'amu scrissu dejá de demultu, l'amu vedutu dejá de doue ori; pomele incepu dejá a se coce; elle s'au coptu dejá, si sunt bone de mancatu.*

DEJUGARE, v., **dejugare**, a depune jugulu, a desjugá; vedi *desjugare.*

DEJUGATIONE, s. f., **(dejugatio)**, actione de dejugare; vedi *desjugatione.*

DEJUGATORIU,-*toria*, adj. s., **dejugans**, care dejuga; vedi *desjugatoriu.*

DEJUGATU,-*a*, adj. part., **dejugatus**, *desjugatu*, vedi *desjugatu.*

1 DEJUNARE, v., **jentare**, (d'in de si **jejunare**), a rumpe *ajunulu*, a mancá demanéti'a, a gustá; vedi *desjunare.*

2 DEJUNARE, s. verbale, **jentaculum, jentatio**, actione de dejunare, gustare, dejunu.

DEJUNATORIU,-*toria*, adj. s., **jentans**, care dejuna, càre gusta, manca la dejunu.

1 DEJUNATU,-*a*, adj. part., **jentatus**, mancatu la dejunu, gustatu.

2 DEJUNATU, s. m., **jentaculum**, actulu de dejunare, gustatu.

DEJUNCTIONE, s. f., **(dejunctio)**, actione de dejungere, desunire, separare, despartire.

DEJUNCTU,-*a*, adj. part., **dejunctus**, desunitu, separatu, despartitu.

DEJUNGERE, *dejunsi* si *dejunsei*, *dejunsu* si *dejunctu*, v., **dejungere**, a desnní, a separá, a despartí.

DEJUNU, s. m., **jentaculum**, gustare, mancare de demanétia, antani'a mancare prin care rumpe ajunulu cineva.

DEJURARE, v., **dejurare** si **dejerare**, a jurá tare, a face juramentu, a affirmá prin juramentu.

DEJURATIONE, s. f., **dejeratio**, actione de *dejurare*, juramentu.

* DELABORARE, v., **delaborare**, a lucrá tare, a terminá lucrarea.

* DELACERARE, v., **delacerare**, a rumpe, a sfasciá cu totulu, a rumpe in buccati.

DELACRIMARE, v., **delacrimare**, a versá lacrime, a plange.

DELACRIMATIONE, s. f., **delacrimatio**, versare de lacrime, lacrimare, plangere, plansu, lacrime.

DELACRIMATORIU,-*tória*, adj. s., **delacrimatorius**, care vérsa lacrime, plange; care face a plange.

DELACRIMATU,-*a*, adj. part., **delacrimatus**, lacrimatu, plansu.

DELACTARE, v., **(delactare)**, a delaptá, a intercá, a desvetiá unu copillu de a mai suge lapte.

DELACTATRICE, s. f., **delactatrix**, care delapta, interca, desvetia pre copillu de a mai suge lapte.

DELACTATU,-*a*, adj. part., **delactatus**, delaptatu, intercatu, desvetiatu de a suge lapte.

* DELAMENTARE, v., **delamentari**; a se vaietá, a plange, a deplorá.

DELANIARE, v., **delaniare**, a sfasciá, a rumpe in buccati.

DELAPIDARE, v., **delapidare**, a luá lapidile, a deslapidá, a luá petrele, a desface de petre; déro si : a asterne sau muní cu petre.

1 DELAPTARE, v., **delactare**, vedi *delactare.*

2 DELAPTARE, s. verbale, actione de *delaptare.*

www.dacoromanica.ro

DELAPTATRICE, s. f., **delactatrix**, femina care delapta; vedi *delactatrice*.

1 DELAPTATU,-*a*, adj. part., *delactatus*, vedi *delactatu*.

2 DELAPTATU, s. m., actu de *delaptare*.

* DELASSABILE, adj., **delassabilis**, 1. care se pote delassá sau defatigá; 2. care se pote lassá, parassí.

* 1 DELASSARE, v., **delassare**, **deserere**, **relinquere**, 1. a defatigá, a fatigá cu totulu; 2. a lassá cu totulu, a delassá, a parasí.

* 2 DELASSARE, s., verbale, (**delassatio**), **desertio**, **relictio**, in t. s. verbului.

* DELASSATIONE, s. f., (**delassatio**), **desertio**, **relictio**, actione de delassare in t. s. verbului.

* DELASSATORIU,-*tória*, adj. s., **delassator**, **desertor**, **relictor**, care delassa.

* DELASSATU,-*a*, adj. part., **delassatus**, **desertus**, **relictus**, defatigatu, lassatu, parasitu.

* DELATIONE, s. f., **delatio**; denuntiatione, accusatione, in specie accusatione malitiósa cu scopu de a stricá, fora interesse personale; calumnia.

* DELATORIU,-*tória*, adj. s., **delator**, **delatorius**, denuntiatoriu, accusatoriu cu scopu de a stricá; calumniatoru: *delatorii sunt uriti de tóta lumea; professione de delatoru.*

* DELATU,-*a*, adj. part., **delatus**; denuntiatu, accusatu.

* DELATURA, s. f., **delatura**, actulu de delatione, denuntiatione, accusatione, calumnia.

* DELEBILE, adj., **delebilis**, care se pote sterge; fig. care se póte nemici, se pote destruge; destructibile.

* DELEBILITATE, s. f., (**delebilitas**), calitate de *delebile*, possibilitate de a se sterge, de a se nemicí, de a se destruge, destructibilitate.

* DELECTABILE, adj., **delectabilis**, care póte *delectá*, care póte procurá placere, care póte desfetá, incantá.

* DELECTABILITATE, s. f., (**delectabilitas**), calitate de *delectabile*.

* DELECTAME, pl.-*mine*, **delectamen**, si

* DELECTAMENTU, pl.-*e*, **delectamentum**, placere, desfetare, incantare.

* 1 DELECTARE, v., **delectare**, trans. a procurá placere, a desfetá, a incantá; intr. a placé, a amá: *me delecta mai multu cantarea de câtu joculu; te delecta a face versuri, ne delecta filosofi'a, ve delecta music'a; me delectu cu lectur'a istoriei patriei; se delecta cu educationea copilliloru.*

* 2 DELECTARE, s. verbale, **delectatio**, in t. s. verbului.

* DELECTATIONE, s. f., **delectatio**, actione de *delectare*, placere, desfetare, incantare.

* DELECTATIVU, adj. modale, **delectans**; prin care se procura placere: *modu delectativu, versuri forte delectative.*

* DELECTATORIU,-*tória*, adj. s., (**delectator**), **delectans**, care delecta.

* DELECTATU,-*a*, adj. part., **delectatus**; desfetatu, incantatu.

* DELECTIONE, s. f., **delectio**, actione de *delegere* sau de allegere d'intre mai multi sau mai multe, allegere.

* 1 DELECTU,-*a*, adj. part., **delectus**; allessu.

* 2 DELECTU, s. m., **delectus**,-*u*, actulu de *delegere*, allegere d'intre mai multi sau mai multe; in specie: allegere de juni pentru militia; recrutare.

* 1 DELEGARE, v., **delegare**; a trece unu dreptu sau una detoría asupr'a altui-a, a insarciná pre cineva cu una lucrare: *amu delegatu cinci ómeni cari se ne represente, cari se essercite drepturile si implenésca detoriele nostre.*

* 2 DELEGARE, s. verbale, **delegatio**, actione de *delegare* in t. s. verbului.

* DELEGATIONE, s. f., **delegatio**, actione de delegare, si effectu allu actionei.

* DELEGATORIU,-*tória*, adj. s., **delegator**, **delegatorius**, care delega, in t. s. verbului.

* DELEGATU,-*a*, adj. part. s., **delegatus**, insarcinatu: *potestate delegata, functione delegata; delegatii nostri, delegatulu ponteficelui.*

* DELEGERE, *delessi* si *delessei*, *delessu* si *delectu*, v., **deligere**, a allege

www.dacoromanica.ro

d'intre mai multi sau mai multe; in specie a allege juni pentru militia, a recrutá.

*DELENIMENTU, pl.-*e*, **delenimentum**, mediu de *delenire* sau de allinare; totu ce *delene* sau allina; totu ce usioredia; totu ce attrage, incanta, seduce, ammagesce.

* DELENIRE, v., **delenire**; a alliná, a usiorá; a attrage, a incantá, a seduce, a ammagí.

* DELENITIONE, s. f., **delenitio**, actione de *delenire*, in t. s. verbului.

* DELENITORIU,-*tória*, adj. s., **delenitor**, care *delene*, allina, attrage, incanta; seduce, ammagesce.

* DELENITU,-*a*, adj. part., **delenitus**, allinatu, attrassu, incantatu, sedussu, ammagitu.

†† DELERE, v., **delere**, a sterge, a rade, a destruge, a nemicí. Radeciu'a vorbeloru: *deletu*, *deletione*, *deleticiu*, *deletile*, *deletoriu*, *deletrice*.

* DELETICIU,-*a*, adj., **deleticius**, relativu la stergere, stersu, rasu.

* DELETILE, adj., **deletilis**; care sterge; care se sterge.

* DELETIONE, s. f., **deletio**, stergere, radere, destructione.

* DELETORIU,-*tória*, adj. s., **deletus**, care sterge, rade, destruge, nemicesce.

* DELETRICE, s. f., **deletrix**, femina care destruge, destructrice.

* DELETU,-*a*, adj. part., **deletus**, stersu, rasu, destrussu, nemicitu.

* DELIBAMENTU, pl.-*e*, **delibamentum**, actu de *delibatione*; vinulu versatu la libatione; gustare.

* DELIBARE, v., **delibare**; a luá pucinu d'in ceva, a incepe, a gustá: *a delibá una particella d'in mare*, *a delibá pucina carne*; *a delibá doctrin'a filosofiei*; a vettemá prin attingere sau luare: *a delibá ceva d'in onestate*, *ceva d'in glori'a lui*, *a delibá castitatea unei virgine*.

* DELIBATIONE, s. f., **delibatio**, actione de *delibare*, de gustare, de incepere, de luare.

* DELIBATORIU,-*tória*, adj. s., (**delibator**) **delibans**, care deliba, gusta, incepe, iea pucinu; véttema.

* DELIBATU,-*a*, adj. part., **delibatus**, gustatu, inceputu, attinsu, impucinatu, vettematu.

* DELIBERAMENTU, pl.-*e*, **deliberamentum**, actulu de deliberare, injunctione, ordine, mandatu.

* DELIBERANTE, adj. part. pr., **deliberans**, care delibera: *corpu deliberante*; *adunare deliberante*.

* 1 DELIBERARE, v., **deliberare**, a ponderá rationile pentru si contra, a consultá, a se consultá, a essaminá in commune, a decide, a se decide: *deliberàmu*, *apoi ne resolbemu*; *cu voi nu potemu deliberá*, *a deliberá despre unu lucru sau asupr'a unui lucru*: *ce ati deliberatu? deliberandu amu decisu*.

* 2 DELIBERARE, s. verbale, **deliberatio**, in t. s. verbului.

* DELIBERATIONE, s. f., **deliberatio**, actione de *deliberare*, consultatione, discussione: *deliberationea debe se precéda resolutionei*; *dupo una matura deliberatione amu decisu a face acestu passu*.

* DELIBERATIVU,-*a*, adj. modale, **deliberativus**, prin care se delibera: *causa deliberativa*: sau *causa de genulu deliberativu*; *votu deliberativu*.

* DELIBERATORIU,-*tória*, adj. s., **deliberator**, care delibera, consulta, se consulta.

* 1 DELIBERATU,-*a*, adj. part., **deliberatus**, decisu, resolutu.

* 2 DELIBERATU, s. m., **deliberatum**, decisione, resolutione.

* DELIBRARE, v., **delibrare**, (d'in *de* si *libru*), a despoliá de scórtie: *a delibrá arborii*.

* DELIBRATIONE, s. f., **delibratio**, actione de *delibrare*.

* DELIBRATORIU,-*tória*, adj. s., care delibra.

* DELIBRATU,-*a*, adj. part., **delibratus**, despoliatu de scórtia.

* DELIBUTU,-*a*, adj. part., **delibutus**, unsu, perfumatu, in sensu propriu, si figuratu: *vorbe delibute cu amore*, vorbe cari respira affectione.

* DELICATE, adv., **delicate**, in modu delicatu.

DELICATETIA, s. f., (it. **delicatezza**,

www.dacoromanica.ro

fr. **délicatesse**), calitate de delicátu : *delicatetia escessiva; vorbe plene de delicatetia; ne a tractatu cu multa delicatetia; delicateti'a gustului, delicateti'a odoratului; delicatetiele mesei.*

DELICATU,-*a*, adj., **delicatus**; molle, effeminatu, enervatu, difficile, têneru, lautu, lenu, allessu, cautatu, dulce, deliciosu, voluptuosu, licentiosu : *vorbe delicate, mâne delicate, mancàri delicate, vestimente delicate; gesturi delicate, juni mai delicati decâtu mulierile.*

DELICATA, s. f.=concubina.

* DELICENTE si *delincente*, adj. part. s., **delinquens**; cellu ce commite sau a commissu una culpa, unu peccatu, una fapta rea care cu tóte aceste-a nu e inco crime.

* DELICENTIA si *delincentia*, s. f., **delinquentia**, calitatea de delincente, commiterea unui delictu.

†† DELICERE si *delincere*, v., **delinquere**, a lassá nefacutu cea-ce se covine a face, a face ce nu se covine a face, a committe una errore, una culpa, unu peccatu. Radecin'a vorbeloru : *delicente, delictu* si *delictoriu.*

* DELICIA, pl. *delicie*, **deliciæ**; placere, voluptate, buccuría, fericire, affectione, amóre, obiectu de affectione, obiectu de amóre : *a innotá in delicie, deliciele juniloru, deliciele mulieriloru, voi sunteti deliciele melle; ellu a traitu in delicie si a moritu in miserie.*

* DELICIOSITATE, s. f., **vita deliciosa**; stare deliciosa, viétia deliciosa.

* DELICIOSU,-*a*, adj., **deliciosus**, plenu de delicie, voluptuosu, licentiosu, care cauta deliciele.

* DELICTORIU,-*toria*, adj. s., **delictor**; care committe sau a commissu una errore, una culpa, unu peccatu, care a calcatu legea, care s'a abbatutu de la callea dereptàtii.

* DELICTU, pl.-*e*, **delictum**, calcare de lege, peccatu, culpa, fapta immorale care cu tóte aceste-a inco nu e crime, in sensulu juridicu; *delictele sunt crimine mai mici, si criminile sunt delicte mai mari.*

* DELIGERE, v., **deligere**; vedi *delegere.*

* DELIMARE, v., **(delimare)**; a taliá frecandu cu lim'a, a limá bene.

* DELIMATIONE, s. f., **(delimatio)**, actione de *delimare.*

* DELIMATORIU,-*tória*, adj. s., **delimator**, care *delima*, care iea cu lim'a, care lima bene.

* DELIMATU,-*a*, adj. part., **delimatus**, taliatu priu frecarea cu lim'a, luatu prin limare, bene limatu.

* DELIMITARE, v., **(delimitare)**; a marginí, a defige marginile sau limitile.

* DELIMITATIONE, s. f., **delimitatio**, actione de *delimitare*, marginire, fissare de limiti.

* DELIMITATIVU,-*a*. adj. modale, prin care se delimita : *modu delimitativu, mesure delimitative.*

* DELIMITATORIU,-*tória*, adj. s., care delimita, marginitoriu, mesuratoriu.

* DELIMITATU,-*a*, adj. part., **delimitatus**, mesuratu, cu marginile fissate.

†† DELINCERE, v., **delinquere**; vedi *delicere.*

DELINIARE, v., **delineare**, a trage linie, a desemná : *a deliniá unu edificiu;* fig. a indicá pre scurtu ideele principali.

DELINIATIONE, s. f., **delineatio**, actione de *deliniare*, desemnu; indicatione prin primele trassure; indicatione prin ideele principali.

DELINIATORIU,-*tória*, adj. s., **(delineator)**, care delinia, desemna.

DELINIATU,-*a*, adj. part., **delineatus**, desemnatu, indicatu prin primele trassure.

* DELIRAMENTU, pl.-*e*, **deliramentum**, nebonía, estravagantia.

*DELIRANTE, part. adj. s., **delirans**, care *delira, aliuredia.*

* DELIRARE, v., **delirare**, (d'in **de** si **lira**, linia trassa prin aratru), a se abbate de la lini'a drépta; a estravagá, a visá cu ochii deschisi, a aliurá : *am auditu pre multi omeni delirandu, inse bctranulu acestu-a a intrecutu pe toti.*

* DELIRATIONE, s. f., **deliratio**; actione de *delirare*, deliramentu, deliriu, nebonía, estravagantia, aliuratione.

* DELIRATORIU,-*tória*, adj. s., de-

www.dacoromanica.ro

lirans; care *delira*, visedia cu ochii deschisi, aliurédia.

* DELIRATU, s. m., **deliratio,** actu de *delirare*, stare de *deliru*.

* DELIRIU, pl.-*ie*, **delirium;** nebonía, estravagantia, dementia, amentia : *l'a coprensu deliriulu, ellu e in deliriu, buccuri'a loru adjunse mai peno la deliriu.*

* DELIRU,-*a*, adj., **delirus,** care delira, delirante, estravagante, nebonu.

DELOCARE, v., **locomovere;** a miscá d'in *locu*, a mutá d'in unu locu in altulu, differitu de *deslocare*.

DELONGARE si *delungare*, v., **amovere, differre;** a dá in laturi, a departá; a ammaná, vedi si *indelongare*.

* DELPHICU, sau *delficu,-a*, adj., **delphicus;** relativu la *Delphi*, cetate unde erá templulu si oraclulu lui Apolline, relativu la oraclulu lui Apolline.

* DELPHINU, sau *delfinu*, s. m., **delphin** si **delphinus,** 1. unu pesce de genulu cetaceeloru, de marime mediocre si cu pellea nuda; 2. una constellatione pre emisferiulu boreale de asupr'a capricornului ; 3. *delfinu* se numiá in Francia filiulu cellu mai mare allu regelui sau principele ereditariu.

* DELTA, s. f., **delta** (δέλτα), 1. littera Δ d'in alfabetulu grecu ; 2. figura triangularia, si de ací figur'a ce formedia gurele unui rîu cari se despartu in mai multe bracie inainte de a se versá in mare : *delt'a Dunarii, delt'a Nilului, delt'a Rodanului.*

*DELUBRU, pl.-*e*, **delubrum;** templu, mai allessu micu templu, sacellu sau capella.

* DELUDERE, *delusi* si *delusei*, *delusu*, v., **deludere;** a insellá, a ammagí pre cineva prin unu jocu prefacutu, prin appucature false. (Se appropia tare de vulgariulu nostru : *a si bate jocu*, inse dice mai pucinu de câtu acestu-a).

* DELUMBARE, v., **delumbare,** (de la de si **lumbus** sau pl. **lumbi,** sellele, partile corpului d'intre coste si copse, laturile in întrulu caroru-a sunt renichii); a rumpe sau frânge lumbii, a rumpe sau frânge sellele, a desellá, a curbá, a enervá.

*DELUMBATU,-*a*, adj. part., cu *lumbii* rupti sau franti, desellatu, curbatu, enervatu; (vedi *delumbare*).

* DELUMBE, adj., **delumbis,** flaccu de lumbi, care nu se póte miscá, fig. enervatu, (vedi *delumbare*).

* DELUSIONE, s. f., **delusio;** actione de *deludere*, insellatione, ammagire.

* DELUSORIU,-*sória*, adj. s., **delusorius;** care *delude*, insellatoriu, ammagitoriu.

* DELUSU,-*a*, adj. part., **delusus,** insellatu, ammagitu.

*DELUTAMENTU, pl.-*e*, **delutamentum,** accoperire cu lutu sau cu pamentu grassu.

* DELUTARE, v., **delutare;** a accoperí cu lutu sau cu pamentu grassu; fig. a curetiá de sordi.

*DELUTATIONE, s. f., **delutatio,** actione de *delutare* in t. s. verbului.

* DEMAGOGIA, s. f., (**demagogia,** δημαγωγία), 1. conducerea poporului, de aci : 2. artea si modulu de a conduce poporulu, appucature spre a agitá, a attitiá si a conduce poporulu la scopurile selle, cari potu se fia bone sau relle; 3. dominatione tyrannica prin poporulu ammagitu.

* DEMAGOGICU,-*a*, adj., (**demagogicus,** δημαγωγικός), relativu la demagogía sau la demagogi, dupo modulu demagogiloru : *portare demagogica, potere demagogica, influentia demagogica, appucature demagogice, idee demagogice.*

* DEMAGOGU, s. m., (**demagogus,** δημαγωγός de la δῆμος, poporu, si ἄγειν, ducere, conducere), 1. conductoriu allu poporului, consiliariu allu poporului ; 2. adulatoriu allu poporului, care cauta a castigá favorea poporului prin diverse appucature spre a se serví cu densulu pentru scopurile selle fia bone fia relle; 3. dominatoriu cu adjutoriulu poporului ammagitu.

DEMANA, adv., **commode,** radecin'a compuseloru : *indemâna, indemânare, indemânaticu;* vedi *indemâna*, etc.

* DEMANDARE, v., **demandare,** (it. **dimandare** si **domandare,** fr. **demander**), 1. a da pre *man'a* sau in *man'a* cuiva, si de ací, a committe, a increde; la Românii d'in Macedoni'a : a commandá, a

www.dacoromanica.ro

ordiná, a dispone; 2. a cere, a rogá; 3. a interrogá sau intrebá.

DEMANDATIONE, s. f., **demandatio**, (it. **dimanda, dimandagione**, fr. **demande**); actione de *demandare*: 1. la Romanii d'in Macedonia : commandu, preceptu, ordine; 2. cerere, rogatione; 3. interrogatione sau intrebatione.

DEMANDATORIU,-*tória*, adj. s., **demandans**, care demanda in t. s. verbului.

DEMANDATU,-*a*, adj. part., **demandatus**, 1. commandatu, 2. cerutu, rogatu, 3. intrebatu.

DEMANETIA, s. f., **matutinum tempus, mane**; tempulu cându resare sorele cu estensione pucinu determinata inainte si dupo ce resare : *de demanétia*, = **mane**, *fórte de demanetia, des de demanétia* = **summ › mane**; *adi demanétia, eri demanétia, mâne demanétia, poimane demanétia, mercuri demanétia; de sér'a peno demanéti'a, de demanéti'a peno sér'a, diu'a bona se connosce de demanétia; neci intr'una demanétia nu vine la baserica; intr'una bona demanetia; a dá cuiva bona demanetia; a trecutu pre longa noi fora se ne dica bona demanetia*,

DEMANETIORA si *demaniciora*, s. f., deminutivu d'in *demanetia*.

* DEMARCARE, v., **delimitare**, (fr. **démarquer**); a trage linie spre a indicá limitele, a delimitá, (diversu de *desmarcare*).

* DEMARCATIONE, s. f., **delimitatio**, (fr. **démarcation**), actione de *demarcare*, delimitatione : *linia de demarcatione* care separa doue proprietati, doue terre, doue staturi; fig. *linia de demarcatione intre omu si brutu, intre minerali si vegetali, intre physica si chymica*.

* DEMARCATORIU,-*toriu*, adj. s., **delimitans**, care demarca, care trage linie separatorie.

* DEMARCATU,-*a*, adj. part., **delimitatus**, (fr. **démarqué**), delimitatu: (diversu de *desmarcatu*).

* DEMARCHIA, s. f., **demarchia** (δημαρχία), 1. functione de *demarchu* sau de tribunu allu plebei, tribunatu; 2. territoriulu peste care se intende unu tribu, d'in care au formatu apoi modernii *marca* in intellessulu de districtu. L.

DEMARCHICU,-*a*, adj. (**demarchicus**, δημαρχικός), relativu la *demarchu*, sau la *demarchia*.

* DEMARCHISANTE, s. m., **demarchisas,-antis** (δημαρχήσας, de la δημαρχεῖν); care functionédia ca *demarchu*, d'in care au formatu modernii **marchese**, fr., **marquis**. L.

* DEMARCHU, s. f., **demarchus** (δήμαρχος) capulu unui *demu* la Attene; tribunulu plebei la Roma.

DEMASCARE, v., **personam demere alicui**, (fr. **démasquer**), a luá cuiva masc'a, a lu descoperí; fig. a face se lu connosca lumea, a lu dá pe facia.

DEMASCATU,-*a*, adj. part., (fr. **démasqué**), descoperitu in t. s. verbului.

DEMENARE, v., **impellere, incitare, permovere**. Compusu d'in *de* si *menare*, radecin'a biscompusului *indemenare* sau *indemnare*, si a derivateloru selle.

DEMENTARE, v., **dementare**; a luá cuiva mentea, a lu face se pérda mentea, a privá pe cineva de mente, a lu neboní.

* DEMENTATU,-*a*, adj. part., **dementatus**, privatu de mente, smentitu, nebonu.

* DEMENTE, adj., **demens**, essitu d'in mente, lipsitu de mente, fora mente, nebonu, furiosu.

* DEMENTIA, s. f., **dementia**, essire d'in mente, stare lipsita de mente, nebonía, estravagantia.

* DEMERGERE, *demersi* si *demersei, demersu* v., **demergere**, a cofundá, in sensu propiu si figuratu.

* DEMERITARE, v., **male mererei** (fr. **démeriter**) a committe una fapte care trage dupo sene improbatione, a committe una culpa.

* DEMERITU, pl.-*e*, (d'in *de* si *meritu*), **noxa**; fapta care trage dupo sene improbatione, contrariulu *meritului* : *fapt'a bona se imputa omului ca meritu, fapta rea ca demeritu; meritele* si *demeritele unui omu*.

* DEMERSIONE, s. f., **demersio**, actione de *demergere*, cofundare.

* DEMERSIVU,-*a*, adj. modale, prin care se *demerge* sau se cofunda.

www.dacoromanica.ro

* DEMERSORIU,-*soria*, adj. s., **demergens**; care demerge sau cofunda.

* DEMERSU,-*a*, adj. part., **demersus**; cofundatu, in sensu propriu si figuratu.

* DEMESSU,-*a*, adj. part. **demessus**; seceratu.

* DEMETERE, *demessi* si *demessei*, *demessu*, v., **demetere**; a secerá, a taliá, a college.

* DEMIGRARE, v., **demigrare**, a trece d'in unu locu in altulu, d'in unu satu, d'in una cetate, d'in una térra in altu satu, cetate sau térra, d'in acésta lume in cea alta, a scambá locuenti'a, a merge spre a se stabilí in altu locu.

* DEMIGRATIONE, s. f., **demigratio**, actione de *demigrare*, emigratione, trecere d'in unu locu in altulu, etc.

* DEMIGRATU,-*a*, adj. part., **demigrans**; care a trecutu d'in unu locu in altulu.

DEMINÈTIA, s. f., vedi *demânétia*.

* DEMINORARE, v., **deminorare**; a face mai micu, a micusiorá, a umilí.

DEMINORATIONE, s. f., **deminoratio**, actione de *deminorare*, micusiorare, umilire, umiliatione.

* DEMINUERE, *deminui*, *deminutu*, v., **deminuere**, a impuciná, a reduce, a micusiorá: *a deminue numerulu militariloru*, *a deminue averea publica*, *a deminue detori'a publica*.

* DEMINUIRE, v., **deminuere**; vedi *deminuere*.

*DEMINUTIONE, s. f., **deminutio**; actione si effectu allu actionei de deminuere, impucinare, reductione, micusiorare.

* DEMINUTIVU,-*a*, adj. modale, **deminutivus**, prin care se deminue; in gramm.: *forma deminutiva*; s. *deminutivu*, **deminutivum**: *porcellu e deminutivu d'in porcu*, *catellu d'in catu*, *vitellu d'in vita*, *domnisioru d'in domnu*; *limb'a romana are multe forme deminutive*.

DEMINUTORIU,-*toria*, adj. s., **deminuens**, care *deminue*, care impucinedia, reduce, micusioredia.

* DEMINUTU,-*a*, adj. part., **deminutus**, impucinatu, redussu, micusioratu.

* DEMIRARE, v., **demirari**, a fi coprensu de mirare, a se mirá.

* DEMIRATIONE, s. f., **demiratio**, actione si effectu allu actionei de *demirare*.

* DEMIRATU,-*a*, adj. part., **demiratus**, coprensu de mirare, supprensu.

DEMISSIONARE, v., **abdicare**, a abdicá, a essí d'in una functione; se dice inse si activu: *a demissioná pre cineva*, a i dá demissionea, a lu destituí.

DEMISSIONARIU,-*ia*, adj. s., (fr. **démissionnaire**), care a essitu d'in functione: *ministru demissionariu*, *unu deputatu demissionariu*.

DEMISSIONATU,-*a* adj. part., essitu d'in functione de bona voia, sau scossu d'in functione.

* DEMISSIONE, s. f., **demissio**, actione si effectu allu actionei de *demittere* in t. s. verbulni; in specie: *demissione d'in una functionè*, abdicatione, essire d'in servitiu; *ellu sì a datu demissionea*, *ellu si a luatu demissionea*; vedi *dimissione*.

DEMISSORIU,-*soria*, adj. s., **demittens**, care demitte in t. s. verbului.

DEMISSU,-*a*, adj. part., **demissus**, tramissu de susu; lassatu diosu, suppusu, bassu; profundu: *Mercuriu demissu d'in ceru*, *cu ochii demissi*, *voce demissa*, *omu demissu*; *portare demissa*; *vulnere demisse*, profunde; *demissu d'in functione*.

* DEMITIGARE, v., **demitigare**, a imblandí, a domesticí, a indulci; fig. a civilisá.

* DEMITIGATU,-*a*, adj. part., **demitigatus**, inblanditu, domesticitu, indulcitu; civilisatu.

* DEMITTERE, *demisi* si *demisei*, *demissu*, v., **demittere**, a tramitte de susu, a lassá se cada, a face se descenda, a versá, a infige, precipitá, a arruncá: *Joue demise plouia d'in ceru*, *a demitte flott'a pre Renu*, *a demitte braciele*, *sprincenele*, *ochii*, a le lassá iu diosu; *femin'a demise lacrime d'in ochi*, versà; *gradinariulu demise arborii forte profundu in pamentu*, plantà; *luptatoriulu demise pumnariulu in peptulu adversariului*, infipse; *desperatulu june si demise perulu si barb'a*, lassà se cresca; *a demitte pre cineva in carcere*, *a demitte pre altulu in infernu*, a arruncâ; ref. *a se demitte*, a

www.dacoromanica.ro

lassá in diosu, a se plecá, a descende, de unde apoi : *omu demissu*, plecatu, suppusu, simplu, fora pretensioni; *a se demitte d'in una functione*, a abdicá; si active : *a demitte pre cineva d'in una functione*, a i dá drumulu, a lu destituí; (vedi *dimittere* cu derivatele sélle).

* DEMIURGIA, s. f., (**demiurgia**, δημιουργία), 1. opificiu publicu, artificiu, arte; 2. fabricatione, creatione; 3. magistratu supremu, functionea unui *demiurgu*.

* DEMIURGICU,-*a*, adj., (**demiurgicus**, δημιουργικός); relativu la *demiurgu* sau la *demiurgía*.

* DEMIURGU, s. m., **demiurgus** (δημιουργός, comp. d'in δῆμος, poporu, si d'in rad. ἔργω, lucru), 1. opifice, artifice; 2. fabricatoriu, creatoriu; 3. magistratu supremu la Daci.

†† DEMERE, v., **demere**, a luá; radecin'a derivateloru : *demptu, demptione*, si a compuseloru : *redemere, redemptu, redemptione, redemptoriu*.

* DEMNARE, v., **dignare** si **dignari** (it. **degnare** si **degnarsi**, fr. **daigner**), a estimá, a aflá demuu; a benevolí, a avé benevolienti'a : *judecatori, demnati a me ascultá, nu demnura neci a se uitá la densii*.

* DEMNATIONE, s. f., **dignatio**, (it. **degnazione**), estimatione de a fi demnu, consideratione; benevolientia.

* DEMNATU,-*a*, adj. part., **dignatus**, (ital. **degnato**), estimatu a fi demnu, consideratu.

* DEMNITORIU, s. m., (fr. **dignitaire**); omu investitu cu una *demnitate* publica : *marii demnitari ai Statului*.

* DEMNITATE, s. f. **dignitas**; calitate de *demnu*, meritu, consideratione, onore, virtute, gradu de onóre, valore, pretiu, formosetia : *se arretà inaintea adunarii in tota demnitatea sea, omu plenu de demnitate, a laudá pre cineva dupo demnitate, a retiné demnitatea, a despartí utilitatea de demnitate, a servi demnitatii, a reconnosce fia-caruià demniteá sea; celle mai ínalte demnitati la Romani erau consulatulu, pretur'a si edilitatea; demnitatea corpului, demnitatile lucruriloru si alle personeloru*.

* DEMNITOSU,-*a*, adj., **dignitosus**; plenu de *demnitate*.

* DEMNU,-*a*, adj., **dignus**, (it. **degno**, fr. **digne**), care e cea ce se covine se fia, care are una valore in sene, care are unu pretiu, unu meritu, covientiosu, onestu, justu, virtuosu, meritosu, care merita : *demnu de onore, demnu de lauda, demnu de premiu, demnu de ceru, demnu de punitione, demnu de infernu, omu demnu de functionea ce occupa, muliere demna de atare barbatu, opere demne de a fi arruncate in focu; nu se aflà demnu de a redicá ochii la ceru; ellu nu e demnu de numele ce porta*.

* DEMOCRATIA, s. f., (**democratia**, δημοκρατία, de la δῆμος, poporu, si κρατεῖν, a domní), proprie domniá a poporului, sau guvernu essercitatu de poporu; de ací : republica in care toti cetatianii (totu poporulu) au dreptu la guvernu, si unde guvernatorii se allegu liberu de cotra cetatianii liberi, si guverna dupo legile facute de poporu; in opposetione cu *aristocratia*, unde numai unu numeru óre-care are dreptu la guvernu si la legislatione, si cu *monarchia*, unde guverna numai unulu singuru.

* DEMOCRATICU,-*a*, adj., (**democraticus**, δημοκρατικός) relativu la democratia : *legi democratice, institutioni democratice, guvernu democraticu, portare democratica; vorbe democratice si appucature despotice*.

* DEMOCRATU, s. m., (**democrates**, δημοκρατής), unu omu cu principie *democratice; unu falsu democratu*, unu omu care pórta in gura vorbe democratice, si in ânima intentioni despotice; si ca adiectivu, in acea-asi insemnare cu *democraticu*.

* DEMOLIRE,-*escu*, v., **demolire** si **demoliri**; a derimá, a dá diosu, a restorná, a ruiná, a destruge, a stricá : *amu demolitu casele celle-vechie fiendu co volimu se construimu altele noue*.

* DEMOLITIONE, s. f., **demolitio**; actione si effectu allu actionei de demolire, derimare, destructione, ruiná.

* DEMOLITORIU,-*tória*, adj. s., **demolitor**, care *demolesce* derima, destruge.

* DEMOLITU,-*a*, adj. part., **demoli-**

www.dacoromanica.ro

tus; derimatu, datu diosu, destrussu, stricatu.

DEMONE si *demonu*, s. m., **dæmon** (δαίμων), 1, unu spiritu, unu geniu: 2.unu geniu reu, unu diabolu, unu dracu: *a scóte demonii d'in omeni; acestia sunt demoni, nu òmeni; ellu are de a face cu demonii spurcati.*

DEMONIACU,-*a*, adj., **dæmoniacus**, δαιμονιακός); relativu la *demone* sau *demoniu*, *fapta demoniaca*; s. *unu demoniacu*, unu possessu de *demoniu*, unu indracitu.

* DEMONICU,-*a*, adj., **dæmonicus** (δαιμονικός); de *demone*: *actione demonica, consilie demonice, appucature demonice.*

DEMONIU, s. m., **dæmonium**, (δαιμόνιον), geniu: *demoniulu lui Socrate; inse demoniu, ca si demone, pote fi si bonu si reu; dupo etymologia demoniu e diminutivu d'in demone; la crestini demoniu se iea totu deauna in locu de diabolu.*

* DEMONOCRATIA, s. f., (d'in δαίμων si κράτος, potere); potere, dominatione, influentia a demoniloru; terminu de theologia.

* DEMONOGRAPHIA sau *demonografia*, s. f., (d'in δαίμων si γράφειν, scriere); tractatu (scrissu) despre demoni, despre natur'a si influenti'a demoniloru; term. de theol.

* DEMONOGRAPHICU, sau *demonograficu*,-*a*, adj., relativu la demonographía.

* DEMONOGRAPHU sau *demonografu*, s. m., cellu ce scrie despre *demoni*, autoriu de unu tractatu despre natur'a *demoniloru.*

* DEMONOLATRIA, s. f., (d'in δαίμων si λατρεία, cultu, adoratione); cultu sau adoratione de *demoni*; term. de theologia.

* DEMONOLATRICU,-*a*, relativu la cultulu sau adorationea *demoniloru.*

* DEMONOLATRU, s. m., care adora pre demoni, (vedi *demonolatria*).

* DEMONOLOGIA, s. f., (d'in δαίμων si λόγος, coventu, discursu), tractatu despre *demoni;* scientia care se occupa cu natur'a si lucrarea demoniloru. *Demonologia* s'ar paré co coprende mal multu decâtu *demonographia*, inse fiendu amendoue numai nesce scientíe pretense, nu aflàmu de covientia a insiste asupr'a differentiei loru.

* DEMONOLOGICU,-*a*, adj., relativu la *demonologia.*

* DEMONOLOGU, s. m., care se occupa cu *demonologi'a.*

* DEMONOMANTIA, s. f., (d'in δαίμων si μαντεία, divinatione); facultate de a diviná prin pretens'a inspiratione a unui *demone.*

* DEMONOMANTICU,-*a*, adj., relativu la *demonomantia.*

* DEMONOMANTE, s. m., care essercita *demonomantia.*

*DEMONOMANIA, s. f., (d'in δαίμων si μανία, nebonia), nebonia in care cellu coprensu de dens'a crede co e possessu de *demone.*

* DEMONOMANIACU,-*a*, adj.. relativu la *demonomania;* s., care crede a fi possessu de *demone;* care crede sau despre care se crede a fi in relatione cu *demonii.*

* DEMONSTRABILE, *demostrabile* si *demustrabile*, adj., **demonstrabilis**, care se póte demostrá: *propositioni demostrabile; in mathematica theorematele sunt propositioni theoretice demostrabili, problematele sunt propositioni practice resolubili si demostrabili.*

* DEMONSTRABILITATE, *demostrabilitate* si *demustrabilitate*, s. f., calitate de demostrabilitate, calitate de a se potè demostrá: *demostrabilitatea unei propositioni.*

* DEMONSTRANDU,-*a*, *demostrandu* si *demustrandu*, adj., **demonstrandus**; care debe a se demostrá: *assertioni demostrande*, cari assertoriulu e detoriu a demostrá, fienduco nemine nu e detoriu a le crede pre coventulu seu.

* DEMONSTRARE, *demostrare* si *demustrare*, v., **demonstrare**; a arretá, a face connoscutu, a espune, a descrie, a desemná, a indicá, a addeverá: a probá, in specie: *a demostrà una propositione*, a adduce argumente pentru convingerea despre addeverulu ei, a ua pone in evidenti'a, a face ca nemine se nu se mai

www.dacoromanica.ro

póta indouí despre addeverulu coprensu, intr'ens'a.

* DEMONSTRATIONE, *demostratione* si *demustratione*, s. f., **demonstratio**, actione si effectu allu actionei de demostrare, arretare, espositione, descriptione, desemnatione, indicatioue, addeveratione, probatione, evidentia, argumentatione prin care se probedia addeverulu unei propositioni : *demostrationea in genere una deductione a unui addeveru d'in alte propositioni reconnoscute de addeverate; demostratione valida, demostratione sufficiente, demostratione insufficiente.*

* DEMONSTRATIVE, *demostrative* si *demustrative*, adv., **demonstrative**; in modu *demostrativu.*

* DEMONSTRATIVU, *demostrativu*, si *demustrativu,-a*, adj. modale, **demonstrativus**; care serve *a demostrá*, in t. s. verbului; in specie : *dégetu demostrativu*, dégetulu indicatoriu, indicele; *genu demostrativu*, in retorica; *pronomine demostrativu*, in grammatica.

* DEMONSTRATORIU, *demostratoriu* si *demustratoriu,-tória*, adj. s., **demonstrator, demonstratorius**; care demostra, arretatoriu, addeveratoriu, probatoriu, argumentatoriu; *dégetu demostratoriu*, indice; *argumentu demostratoriu*, convinctoriu.

*DEMONSTRATRICE, *demostratrice* si *demustratrice*, s. f., **demonstratrix**; femina care demostra.

* 1 DEMONSTRATU, *demostratu* si *demustratu,-a*, adj. part., **demonstratus**; arretatu, addeveratu, probatu.

* 2 DEMONSTRATU, *demostratu* si *demustratu*, s. m., supinu, **demonstratum,-u** : *de demostratu.*

*DEMORALISARE, v., **corrumpere, vexare mores**, (fr. **démoraliser**) : 1. a corrumpe *moralile*; 2. a corrumpe puterea *morale*, a descoragiá : *unu omu care demoralisa prejuni; perderile celle multe au demoralisatu pre militari;* refl. *a se demoralisá : ómenii se demoralisa; poporele se demoralisa; militarii se demoralisa prin lipsea de disciplina, prin lussu, prin mollitione, déro se demoralisa si prin perderi de batalie.*

* DEMORALISATIONE, s. f., (fr. **démoralisation**); actione si effectu allu actionei de *demoralisare*, corruptione de *morali*, perdere de potere *morale*, descoragiare.

* DEMORALISATORIU,-*tória*, (fr. **démoraliseur**); care demoralisa in t. s. verbului.

* DEMORALISATU,-*a*, adj. part., (fr. **démoralisé**), **corruptus, attonitus, perculsus**, in t. s. verbului.

* DEMORARE, v., **demorari**; a stá pre locu, a se oprí, a intardiá, a remané, a sedé.

* DEMORATIONE, s. f., **demoratio**, actione de *demorare*, in t. s. verbului.

* DEMORATORIU,-*tória*, adj. s., **demorans**, care demora, in t. s. verbului.

* DEMORATU,-*a*, adj., **demoratus**, care a statu pre locu, s'a oppritu, a intardiatu, a remasu, a sedutu.

* DEMORDERE, *demorsi* si *demorsei, demorsu*, v., **demordere**; a appucá cu dentii, a muscá; a lassá d'in denti, (fr. **démordre**).

DEMORIRE, v., **demori**, a morí, a perí, a morí de amóre, a amá peno a perí de passione.

DEMORSICARE, v., **demorsicare**, a appucá pucinu cu dentii, a morsicá; a gustá : *a demorsicá rose*, a gustá rose.

* DEMOTU,-*a*, adj. part., **demotus**; departatu, abbatutu d'in locu. Vedi *demovere.*

* DEMOVERE, v., **demovere**, a departá, a miscá, a abbate d'in locu; a intórce spre altu locu, a dá alta directione; a relegá.

* DEMPTIONE, s. f., **demptio**, actione de *demere*, de luare d'in, descadere, diminutione, subtractione, esceptione.

* DEMPTU,-*a*, adj. part., **demptus**, luatu, subtrassu, esceptu.

*DEMULCERE, *demulsi* si *demulsei, demulsu*, v., **demulcere**; a trece lenu cu mân'a preste cineva sau ceva, a mangaiá, a imblandí, a incantá, a fermecá, ammagí.

*DEMURMURARE, v., **demurmurâre**; a murmurá incetu, a proferí ceva cu voce bassa.

* DEMURMURATIONE, s. f., **de-**

www.dacoromanica.ro

murmuratio, actione de *demurmurare* in t. s. verbului.

* DEMURMURATORIU,-*tória*, adj. s., **demurmurans**, care demurmura in t. s. verbului.

* DEMURMURATU,-*a*, adj. part., (**demurmuratus**), murmuratu, proferitu cu voce bassa.

*DEMUSSARE, v., **demussare**; a sufferí in tacere, a dissimulá sufferenti'a.

* DEMUSSATU,-*a*, adj. part., **demussatus**, sufferitu in tacere, dissimulatu.

DEMUTABILE, adj., **demutabilis**; care se póte *demutá*.

DEMUTABILITATE, s. f., calitate de *demutabile*, possibilitate de a fi mutatu.

DEMUTARE, v., **demutare**; a stramutá, a scambá, de ordinariu in reu : *a demutá d'in veritate*, a alterá addeverulu.

DEMUTATIONE, s. f., **demutatio**, actione de *demutare*, scambare, (in reu).

DEMUTATORIU,-*tória*, adj. s., **demutator**, care demuta, stramuta, scamba, (in reu).

DEMUTATU,-*a*, adj. part., **demutatus**, stramutatu, scambatu, mutatu, (in reu).

* DEMUTILARE, v., **demutilare**; a mutilá intru ceva, a taliá ceva d'in unu lucru.

* DEMUTILATU,-*a*, adj. part., **demutilatus**, mutilatu, taliatu.

* DENARISMU, s. m., **denarismus**; salariu de unu denariu.

1 DENARIU,-*a*, adj., **denarius**, de diece, care contine numerulu de diece : *numerulu denariu allu dégeteloru, ceremonie denarie*, la cari se preparau prin abstinentia de ore-cari lucruri in tempu de diece dille.

2 DENARIU (si *dinariu*), s. m., **denarius**, 1. numeru de diece, decina; 2. moneta de argentu care la inceputu valea dieci assi sau libre de arame, inse reducundu-se *assariulu* (moneta de arame), se redusse si *denariulu* (moneta de argentu). Pre tempulu Scipioniloru *denariulu* fú a 6 parte de uncia, sau a 72 parte de libra romana (identica cu litr'a nostra), prin urmare de marimea leurei (sau a francului) de astadi, pre tempulu lui Juliu Cesare fu a 7 parte de uncia, sau a 84 parte de libra, pre tempulu lui Domitianu se redusse la a 8 parte de uncia, sau la a 96 parte de libra, dupo Constantinu la a 12 parte de uncia, sau la a 144 parte de libra, si mai in urma la a 24 parte de uncia, sau la a 288 parte de libra, *denarii scriptulari*. In medievu *denariulu* erá a 12 parte de soldu, si soldulu a 20 parte de *libra, (livra, leura)*, si candu *libr'a* fu redussa la marimea si valorea leurei (francului) de astadi, *denariulu* adjunse a fi una moneta fictiva, d'in care 17,280 buccatelle aru fí intratu in una libra (sau litra) romana. In Austria se numiá *denariu*, peno in dillele nostre, una moneta de argentu, care tragea a 168 parte de libra romana, prin urmare erá ecale cu cinariulu sau semidenariulu romanu de pre tempulu lui Juliu Cesare, si se scambá pentru 10 cruciari de arame. Leur'a nostra (francului) de astadi are valórea unei libre romane de arame. Déco amu voí se ne facemu unu denariu de argentu care conforme numelui seu, se aîba valóre de 10 libre de arame, amu debé se batemu una moneta de 10 ori mai mare de câtu cea de astadi. *Denariu de auru*, galbinu; *denariu*, moneta in genere : *si au pretiuitu pre cellu fora pretiu cu trei dieci de denari.*

* DENARRARE, v., **denarrare**, a narrá in ordine, a narrá cu de a menutulu, in detaliu.

* DENARRATIONE, s. f., actione si effectu allu actionei de *denarrare*.

DENASARE, v., **denasare**; a taiá *nasulu*, a privá de *nasu*.

DENASCERE, *denascui, denascutu*, v., **denasci**; refl. *a se denasce*, a decresce, a incetá de a mai fi, a morí. Radecin'a lui *denatu*.

DENATARE, v., **denatare**, a innotá dupo cursulu apei, a descende innotandu.

DENATU,-*a*, **denatus**, care a incetatu de a mai fi, care a moritu, mortu.

* DENDRACHATE, s. m., **dendrachates** (δενδραχάτης), una petra pretiósa, agata arborisata.

* DENDRELLA, s. f., (d'in grec. δένδρον, arbore); genu de plante cryptoga-

www.dacoromanica.ro

me, cari se unescu de commune sub genulu gemphonemu.

* DENDRINA, s. f., (de la grec. δένδρον), genu de fungi hyphomyceti, cari crescu pre trunchiuri mórte unde formédia pete negre.

* DENDRITE, s. m., (δενδρίτης), arbore fossile; desemnu naturale pre substantie minerali care imita figure de arborelli.

* DENDRITICU,-*a*, adj., (d'in grec. δένδρον), care are form'a unui arborellu sau arbustu; terminu de mineralogía.

* DENDRITINA, s. f., (de la grec. δενδρίτης), genu de foraminifere, d'in famili'a helicostegeloru nautiloidi, stabilitu pentru conchyliele alle caroru aperture sunt ramificate.

† DENDRO, (grec. δένδρον, arbore), in diverse compositioni, precumu: *dendrobate, dendrodromu, dendrographu, dendrographía, dendrolithu, dendrologu, dendrología, dendromteria,* etc., pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore.

*DENDROIDE, adj., **dendroides** (δενδροειδής); care sémena unui arbore; s. una planta erbacea care cresce in forma de arbore.

* DENDROPHIDE, s. f., (d'in δένδρον si ὄφις, sérpe), una specia de serpi d'in Asia si d'in Africa, cari traiescu pre arbori, si sunt lungi mai bene de unu metru.

* DENDROPHORU sau *dendroforu*, s. m., **dendrophorus** (δενδροφόρος); portatoriu de arbori, 1. ómeni cari duceau arbori la serbatorile dieului Bacchu, alle dieei Cybele, etc.; 2. lemnari sau carpentari; *dendrofori*, corporatione de assemine carpentari, cari se vedu adese ori figurandu in inscriptionile romane d'in Daci'a nóstra.

* DENEGARE, v., **denegare**; 1. a negá tare, 2. a refusá: *a denegá conferenti'a, a denegá justitia,* a refusá de a face cuiva justitia.

* DENEGATIONE, s. f., **denegatio**; actione de *denegare*, negatione firma, negatione absoluta, refusu.

* DENEGATIVU,-*a*, adj. modale, **denegans**; prin care se *denega*, care serve a *denegá*.

* DENEGATORIU,-*tória*, adj. s., **denegans**; care *denega*, care refusa.

* DENEGATU,-*a*, adj. part., **denegatus**; refusatu.

DENIGRARE, sau *denegrare*, v., **denigrare**, a innegrá sau innegrí, mai allessu in sensu figuratu: *a denigrá fam'a, a denigrá reputationea cuiva*, a innegrí renumele cuiva, a i scóte nume reu.

DENIGRATIONE, sau *denegratione*, s. f., **denigratio**, actione de *denigrare*.

DENIGRATORIU sau *denegratoriu,-tória*, adj. s., **denigrator**; care denegra.

DENIGRATU, sau *denegratu,-a*, adj. part., **denigratus**, innegritu in s. propriu si figuratu.

DENIGRITURA, sau *denegratura*, s. f., **denigratura**; effectu sau resultatu allu actionei de *denegrare*.

DENOMINARE, v., **denominare**; a pune *nome*, a insemná cu unu *nome*, a nominá, a nomí.

DENOMINATIONE, s. f., **denominatio**, actione si effectu allu actionei de *denominare*.

DENOMINATIVE, adv., **denominative**, in modu *denominativu*; la grammaticii vechi in locu de *derivative*, sau *prin derivatione*.

DENOMINATIVU,-*a*, adj. modale, **denominativus**, prin care se denomina, care serve a denominá; la grammaticii vechi in locu de *derivativu* sau *derivatu*.

DENOMINATORIU,-*tória*, adj. s., **denominator**, care denomina; s. unulu d'in celli doi termini ai unei fractione de numeru, devisoriulu.

DENOMINATRICE, s. f., **denominatrix**, femina care denomina.

DENOMINATU,-*a*, part. adj., **denominatus**, insemnatu cu nome, *nominatu*, nomitu.

DENORMARE, v., **denormare**; a trece preste norma sau regula, a face irregulariu.

DENORMATIONE, s. f., (**denormatio**), actione de *denormare*.

DENORMATU,-*a*, adj. part., **denormatus**, irregulariu, tortuosu: *linia denormata*, linia tortuósa.

DENOTARE, v., **denotare**, a insemná,

www.dacoromanica.ro

a indicá prin unu semnu, a face connoscutu; fig. a inferrá.

DENOTATIONE, s. f., **denotatio**, actione de *denotare*, indicatione.

DENOTATORIU,-*tória*, adj. s., **denotator**, care *denota*, arréta, indica, face connoscutu.

1 DENOTATU,-*a*, adj. part., **denotatus**, arretatu, insemnatu, indicatu, connoscutu.

2 DENOTATU, s. m., **denotatus,-u**, indicatione; fig. censura, desapprobatione.

DENSABILE, adj., **densabilis**, care se pote *condesá*.

DENSABILITATE, s. f., (**densabilitas**), calitate de *densabile*.

DENSARE, v., **densare**; vedi: *desarc, condesare, indesare*.

DENSATIONE, s. f., **densatio**, vedi *desatione, condesatione, indesatione*.

DENSATIVU,-*a*, adj. modale, **densativus**, prin care se indesa, care serve a indesá.

DENSATU,-*a*, adj. part., **densatus**, vedi *desatu, condesatu, indesatu*.

DENSITATE, s. f., **densitas**; vedi *desitate* si *desime*.

DENSU,-*a*, adj., **densus**; vedi *desu*.

DENSU,-*a*, pron. (comp. d'in *de* si *ensu*), **ipse**; mai inainte se ponea absolutu si se declină ca si celle alte prenomine demostrative: *ellu, estu, densu; ellui, estui, densui; elli, esti, densi; elloru, estoru, densoru;* acumu se pone cu articlu, si se declina ca unu substantivu: *densulu, densului, densii, densiloru, dens'a, densei, densele, denseloru; noi mersemu inainte, densulu venì in urma;* de multe ori *densulu* se pone in locu de *ellu*, mai allessu candu *ellu* s'ar parè co espreme una lipse de respectu pentru person'a III: *densulu me accusa co n'asiu avé destulla bonavolientia; nu me potu intellege cu densulu; toti omenii se temu de densulu; amu facutu pentru densulu totu ce mi a fostu prin potentia; nu se porta cotra densulu cumu ar cere caritatea fratesca; ellu a avutu cu dens'a trei copillii; densei nu placu portàrile telle; nu stamu in relatione cu densii; nu ve portati cu destulla delicatetia cotra densele, de si n'avuti causa de a ve plange de densele.* E de notatu co in locu de: *in densulu, in dens'a, in densii, in densele*, pentru eufonía se pone: *intr'ensulu, intr'ensa, intr'ensii, intr'ensele. Intr'adensu*, **de industria**, póte se fia una transpositione chiaru d'in form'a latina: *de industria*, si póte co ar fi mai bene a se restabilí, de câtu a se scrie: *in a densu*, cumu nu permitte urechi'a româna: *am facutu acésta-a intr'adensu, intr'adensu am venitu la densulu; te am chiamatu într'adensul ca se ti sponu seriosu, co nu mai potu merge cu tene inainte:* — compusulu *adensu* se recompone cu *de, de a-densu*, luatu: *a)* ca adv., *de adensu vorbesce asiá; b)* ca subst, *de adensulu*, in locutioni adverbiali ca: *cu de adensulu, cu totu de adensulu;* asiá si cadruplulu compusu *in adensu*, cumu: *d'in adensu, cu totu d'in adensulu*, (vedi si *ensu*).

DENTALE, adj., **dentalis**; de *dente*; s., dentele aratrului in care se inchiaua ferrulu cellu latu, vomerele.

DENTARE, v., (**dentare**); a provedé cu denti.

DENTARIU,-*ia*, adj., **dentarius**; relativu la *denti: érba dentaria*, érba care curetia dentii, érba care serve a vendicá dorerea de denti; s., *dentariu*, care face *denti*, vedi *dentistu*.

DENTATU,-*a*, adj. part., **dentatus**; cu *denti; reu dentatu*, cu denti uriti, cu denti lungi; fig. mordace.

DENTE, s. m., **dens**, (ὀδούς); ossele d'in gurà cu cari manca ómenii si alte animali, si de la acésta functione se pare co si trage originea si latinulu **dens** (de la part. **edens**), si greculu ὀδούς, ὀδόντος (de la ἔδω, ἔδοντος): *dentii omului, dentii callului, dentii elefantului, denti de omu, denti de callu, denti de elefantu;* fig. totu ce sémena cu dentii: *dentii grapei, dentii peptenelui, dentii serrei, dentii ancorei;* prov., *a si luá ânim'a in denti; mi s'au strapeditu dentii. La copilli antânii denti se numescu denti de lapte. Dentii cei grossi d'in intrulu gurei se chiama masselle; omu bonu de dente;* mordace; *a scote cuiva si dentii d'in gura*, a lu costringe se solva totu

www.dacoromanica.ro

peno la unu denariu, a ride sau a se oppone, a ammenitiá.

DENTELLA, s. f. pl., *dentelle*, **texta reticulata**, (fr. **dentelle**); tessutu delicatu, ornatu cu flori sau desemne in forma de retelle, lucrate cu mân'a d'in firu de linu, de metassa, sau de auru, de argentu, etc., si alle caroru margini sunt *dentellate*. *Dentellele* celle mai formose si mai pretióse sunt celle facute d'in unu finu si formosu firu de linu; celle mai estimate sunt *dentellele de Brusselle*.

DENTELLA, s. f., terminu de Botanica, genu d'in famili'a rubiaceeloru, tribulu hedyotideeloru, coprendendu erbe repenti annuali, allu caroru typu e *dentell'a repente*, care provine in limosele Indiei si alle Oceaniei tropice.

DENTELLARIU,-*ia*, adj. s., care face *dentelle*.

DENTELLATU,-*a*, adj., in forma de *denti* sau de *dentelle*, cari imita *dentii*.

DENTIATU,-*a*, adj. part., **dentatus**; vedi *dentatu*.

DENTICE, s. m., **dentex**; una specie de pesce de mare, cu *denti* ca ai serrei.

DENTICLU, s. m., **denticulus**; deminutivu d'in *dente*, micu *dente*, *dentisioru*.

DENTICULATU,-*a*, adj., *dentellatu*, care are multi *denticli* sau *dentisiori*.

DENTIFRICIU, s. m., **dentifricium**; pulbere de frecatu si curetiatu dentii.

DENTIOSU,-*a*, adj., **dentosus**, vedi *dentosu*.

DENTIRE,-*escu*, v., **dentire**; 1. a dá sau scóte *denti*: *tardiu dentescu unii copilli*; 2. a sufferí de *denti*.

DENTISCALPIU, s. m., pl.-*e*, **dentiscalpium**; *scalpellu* sau scobitore de *denti*.

DENTISIORU, s. m., **denticulus**, deminutivu d'in *dente*, micu *dente*, *denticlu*.

DENTISTU, s. m., **dentium medicus**; medicu de *denti*, care curetia dentii, scóte dentii si pone noui denti.

DENTITIONE, s. f., **dentitio**; actione de *dentire*, essire a *dentiloru*, tempu si doreri ce ua insociescu, etc.

DENTOSU,-*a*, adj., **dentosus**; plenu de denti, cu multi denti; dentatu.

* DENUDARE, v., **denudare**, a descoperí, a despoliá, a desvestí, a desbracá: *se intempla multe care ne denuda fora scirea si volienti'a nostra* = **multa incidunt quæ invitos denudent.**

DENUDATIONE, s. f., **denudatio**, actione si effectu allu actionei de *denudare*, descoperire; fig. revelatione.

DENUDATORIU,-*tória*, adj. s., **denudator**, care *denuda*, care descopere; fig. revelatoriu.

DENUDATU,-*a*, adj. part., **denudatus**, despoliatu, desbracatu, descoperitu; fig. despoliatu de avere.

DENUMERARE, v., **denumerare**, a numerá lucruri concrete, vite, bani, etc., a numerá pre mésa: *a denumeratu trei mii de denari*, mi i a numeratu si mi i a datu.

DENUMERATIONE, s. f., **denumeratio**, actione si effectu allu actionei de *denumerare*.

DENUMERATORIU,-*tória*, adj. s., (**denumerator**), care denumera.

DENUMERATU,-*a*, adj. part., **denumeratus**, numeratu pe mésa, respunsu.

1 DENUNTIARE, v., **denuntiare**, a declará, a spune, a ordiná, a face connoscutu, a descoperí unu faptu, a delatá: *ve denuntiu co de astadi inainte nu mai facu causa commune cu voi; ellu denuntiá capitanului se merga la Ostia; ellu denuntiá uccíderile secrete alle cetatianilorú celloru mai innocenti; denuntia pe complici, denuntia pe conjurati; nimene nu e obligatu a se denuntiá pre sene; ati denuntiatu unu faptu care nu s'a addeveratu.*

2 DENUNTIARE, s. verbale, **denuntiatio**, in t. s. verbului; vedi *denuntiatione*.

DENUNTIATIONE, s. f., **denuntiatio**, actione si effectu allu actionei de *denuntiare*, declaratione, indicatione, ordinatione, delatione: *denuntiatione secreta, denuntiatione anonume, denuntiatione sustinuta.*

DENUNTIATIVU,-*a*, adj. modale, **denuntiativus**, prin care se denuntia, care serve a denuntiá; symptomaticu.

DENUNTIATORIU,-*tória*, adj. s., **denuntiator**, care denuntia, pre tempulu

www.dacoromanica.ro

imperiului romanu, unu officiariu de politia.

DENUNTIATRICE, s. f., (**denuntiatrix**), femina care denuntia.

1 DENUNTIATU,-*a*, adj. part., **denuntiatus**, declaratu, indicatu, ordinatu, datu pre facia.

2 DENUNTIATU, s. m. supinu, **denuntiatum,-u**, actu de denuntiare: *de la commissu peno la denuntiatu au trecutu cinci dille.*

DENUNTIATURA, s. f., **denuntiatio**, effectu allu denuntiàrii.

1 DEOCLARE si *deochiare*, v., **fascinare, infascinare, effascinare**; a causá unu reu, unu morbu prin cautatur'a cu ochii, a fasciná, a fermecá cu ochii, refl. *a se deochiare*, a cadé morbosu in urmarea cautaturei cu ochii d'in partea altui-a; essercitarea unei atari influentie se fundedia pre superstitione, inse se crede tare de poporulu romanu; se dice mai vertosu co se *deochia copillii*, sunt mulieri care credu co elle admirandu unu copillu potu se lu deochie, si de acea-a candu se uita, scuipa pucintellu in faci'a lui; fig. *a se deoclá*, a se face mai reu, a se abbate din callea benelui si a appucá callea reului.

2 DEOCLARE, sau *deochiare*, s. verbale, **fasciuatio**, lucrare prin care se deochia.

DEOCLATIONE, sau *deochiatione*, s. f., **fasciuatio**, actione de *deoclare*.

DEOCLATORIU, sau *deochiatoriu*,-*tória*, adj. s., **fascinator, fasciuatorius**, care deochia.

DEOCLATURA si *deochiatura*, s. f., actione si effectu allu actionei de *deoclare*, mai vertosu *ceva* sau *cineva espusu la deoclare: deoclatura de copillu.*

DEOCLATU, sau *deochiatu,-a*, adj. part., **fasciuatus**, fermecatu prin deoclu.

DEOCLU, si *deochiu*, s. m., **fasciuum**, maleficiu prin cautatur'a cu ochii; *deochiulu are medicina; se crede co deochiulu se face prin incantare, asiá déro se desface prin descantare; sunt femine cari descanta, cari sciu se faca de deochiu.*

1 DEPARTARE, *departu* si *departediu*, v., 1. **amovere, removere, amoliri**, a pone; a duce departe: *departati copillii de la focu;* 2. **arcere, avertere, depellare, propulsare**, *departedia, Domne, tote ideele relle de la mene; n'amu potutu departá tote periclele ce ne ammenitiau;* 3. refl., *a se departare*, **discedere, recedere, secedere, abire** (it. **partire**, fr. **partir**), a se duce in alta parte: *nu me departediu de amicii mei; nu me departediu de la parenti; ne tinemu si nu ne departàmu de principiele nóstre.*

2 DEPARTARE, s. verbale, **amotio, remotio, distantia; intervallum; depulsio, propulsatio; discessio, recessio, secessio**, in t. s. verbului.

DEPARTATU,-*a*, adj. part., **remotus, dissitus, distans; repulsus**, in t. s. verbului.

DEPARTE, adv., **longe, procul.** Radecin'a verbului *departare*, si a deminutiveloru: *departioru* si *departisioru. Departe de patria, departe de addeveru, departe de a fi fericitu.* Oppositulu e *apprópe: apprópe de casa, apprópe de parenti, apprópe de addeveru.* Candu se cere se se arrete punctulu de la care procede una lucrare, amendoue se punu cu prep. *de* inaintea loru: *de departe, de apprope: l'am vedutu de departe, l'am vedutu de apprope; vine de departe*, incepe *narrationea mai de departe.*

DEPARTIORU, adv., **longiuscule**, pucinu camu departe: *nu e chiaru apprope, ba e departioru.*

DEPARTISIORU, adv., **longiuscule**, alta forma de deminutivu, de acea-asi insemnare, in mica distantia.

DEPARTUTIU, adv., **longiuscule**, a trei'a forma de deminutivu: in mica distantia.

DEPASCERE, *depascui, depascutu*, si *depastu*, v., **depascere** si **depasci**, a pasce, a mancá, a se nutrí: *ouile depascu érb'a campului, albinele depascu florile, noi depascemu vorbele nostre celle de auru: mórtea ve va depasce currendu.*

DEPASTIONE, s. f., **depastio**, actione de *depascere.*

DEPASTU,-*a*, adj. part., **depastus**, depascutu, mancatu, consumptu.

DEPECULARE, v., **depeculari** (d'in **de** si **peculium**), a despoliá de avere,

www.dacoromanica.ro

a depredá, a furá, a rapí : *m'au depeculatu misellii.*

* DEPECULATIONE, s. f., **(depeculatio)**, actione si effectu allu actionei de *depeculare.*

* DEPECULATORIU,-*toria*, adj. s., **depeculator**, care depecula, depréda, fura.

* 1 DEPECULATU,-*a*, adj. part., **depeculatus**, depredatu, furatu, rapitu.

* 2 DEPECULATU, s. m., supinu, **depeculatum-u**, actu de depeculare.

* DEPELLERE, *depulsi* si *depulsei*, *depulsu*, v., **depellere**, a respinge, a departá, a scóte d'in locu : *a depelle pre cineva d'in cetate, d'in térra, d'in provincia; a depelle jugulu de pre cerbice; a depelle pre inimicu d'in locu; a depelle fric'a.*

1 DEPENARE, *dépenu*, (in sing. cu accentulu pre prim'a syllaba), **fila glomerare**, a infascioná firulu pe ghiemu : *mulierile dépena tortulu, depenàmu de pre depenatóre.*

2 DEPENARE, s. verbale, **glomeratio**, actione de depenare.

DEPENANATÓRE, s. f., **rhombus**, instrumentu pre care mulierile intendu tortulu pentru ca se lu dépene pre ghiemu;—fiendu co instrumentulu se intorce in giurulu unei asse, se numesce si *vertintia* (corruptu *vertelnitia*).

DEPENATORIU,-*toria*, adj. s., **glomerans**, care *dépena*, mai vertosu fem. *depenatoria*, diversu de *depenatore*, instrumentu.

1 DEPENATU,-*a*, adj. part., **glomeratus**, infascioratu pre ghiemu.

2 DEPENATU, s. m., supinu, **glomeratum,-u**, actu de depenare.

DEPENATURA, s. f., **glomeratio**, effectu si resultatu allu actionei de *depenare.*

* DEPENDENTE, adj. part., pres. **dependens**, care depende.

* DEPENDENTIA, s. f., **status dependens**, stare dependente ; fig. *dependentiele unei case*, pertinentie cari nu facu parte d'in corpulu principale allu caseloru.

* DEPENDERE, *depensi si depensei*, *depensu*, v., **dependere**, a artaná sau atarná, a spendulá : *a depende de la umeri;* mai multu inse in sensu figuratu : *viéti'a mea depende de la voi, depende de la bona volenti'a vóstra; omulu depende de la multe circumstantie; tóta acésta causa depende de la demostrarea unei propositioni.*

1 DEPERARE, *déperu* (in sing. cu accentulu pre prim'a syllaba), v., **depilare, vellere, vellicare**, a smulge perulu; prov. : *cu una mâna te appera, cu alt'a te depera.*

2 DEPERARE, s. verbale, **depilandi actio, vulsio, vellicatio**, actione de deperare.

DEPERATORIU,-*toria*, adj. s., **depilator, vellens, vellicans**, care dépera.

1 DEPERATU,-*a*, adj. part., **depilatus, vulsus, vellicatus**, smulsu de peru, cu perulu smulsu.

2 DEPERATU, s. m. sup., **depilandi, vellendi actus**, actu de deperare.

DEPERATURA, s. f., **vulsura**, effectu si resultatu allu actionei de deperare.

DEPERDERE, *deperdui*, *deperdutu*, v., **deperdere**, a perde cu totulu : *a deperde averea, a deperde onestatea, a deperde considerationea.*

DEPERIRE, v., **deperire**, a perí cu totulu, a morí : *una mare parte deperí, a deperí prin usu; d'in auru nu depere nemica prin focu.*

* DEPICTU,-*a*, adj. part., **depictus**, depinsu, dressu : *facia depicta.*

* DEPILARE, v., **depilare**, vedi *deperare.*

* DEPILATÓRIU, **depilator**, vedi *deperatoriu.*

* DEPILATU, **depilatus**, vedi *deperatu.*

* DEPINGERE, *depinsi* si *depinsei*, *depinsu*, v., **depingere**, a representá prin pictura, a representá in genere, a descrie : *pictoriulu nostru a depinsu batali'a de la Vallea alba; a incercatu a depinge mortea lui Constantinu Brancovanu; a depinge cu colori viue; ellu nu e cumu lu depingu inimicii lui; depingemu prin cogitare.*

* DEPINSU,-*a*, adj. part., **depictus**, representatu prin pictura; descrissu.

* DEPLANARE, v., **deplanare**, a face planu, a applaná; fig. a esplicá.

DEPLANGERE, *deplansi* si *deplan-*

www.dacoromanica.ro

sei, deplansu, v., **deplaugere, deplorare,** a plange tare pre cineva sau ceva : *amu deplansu perderea acestui omu; deplangemu sortea lui cea trista; deplangeti faptele lui.*

* DEPLANTARE, v., **deplantare;** a desplantá, a smulge plantele d'in radecina.

* DEPLANTATIONE, s. f., **deplantatio;** actione de *deplantare*, desplantatione.

* DEPLANTATORIU,-*tória*, adj. s., **deplantator;** care *deplanta*, smulge plantele d'in radecina.

* DEPLANTATU,-*a*, adj. part., **deplantatus;** desplantatu.

DEPLENIRE, *deplenescu*, v., **complere, absolvere, perficere,** a face deplenu, a implení, a indeplení : a terminá; *multe ati inceputu, si nemica n'ati deplenitu; depleniti mai antâniu acestea-a, apoi ve appucati de altele.*

DEPLENITU,-*a*, adj. part., **completus, absolutus, perfectus,** completu, terminatu, perfectu : *lucrare deplenita.*

1 DEPLENU,-*a*, adj., **plenus, perfectus, absolutus, integer;** plenu, perfectu : *am deplena incredere intr'ensulu.*

2 DEPLENU, adv., **plene, perfecte, absolute, integre :** *deplenu bonu, suntemu deplenu convinsi;* si comp. *indeplenu, pe deplenu : ellu e pre deplenu multiamitu.*

DEPLICARE, v., **deplicare,** a desplicá, a desvoltá.

DEPLICATIONE, s. f., **deplicatio,** actione si effectu allu actionei de *deplicare.*

DEPLICATU,-*a*, adj. part., **deplicatus,** desplicatu, desvoltatu.

* DEPLORABILE, adj., **miserandus,** demnu de plansu : *stare deplorabile, fapta deplorabile.*

* DEPLORARE, v., **deplorabile,** a deplange, a se vaietá, a se lamentá : *deploràmu mórtea amicului, nu potemu deplbrá destullu nefericirea lui.*

*DEPLORATIONE, s. f., **deploratio,** actione de *deplorare*, deplangere, la-

* DEPLORATU,-*a*, adj. part., **deploratus;** deplansu.

* DEPUMARE, v., **(deplumare),** a desplumá, a despenná, a despoliá de plume sau de penne.

* DEPLUMATIONE, s. f., **(deplumatio),** actione de *deplumare.*

* DEPLUMATORIU,-*tória*, adj. s., **deplumator,** care depluma, despolia de plume.

* DEPLUMATU,-*a*, adj. part., **deplumatus,** despoliatu de plume, care a perdutu plumele, desplumatu.

* DEPOLIRE, v., **depolire,** a polí bene.

* DEPOLITIONE, s. f., **depolitio,** actione de *depolire.*

* DEPOLITORIU,-*tória*, adj. s., **depoliens,** care depolesce.

*DEPOLITU,-*a*, adj. part., **depolitus,** bene politu, perfectu, deplenitu.

* DEPOLITURA, s. f., effectu sau resultatu allu actionei de polire.

* DEPONENTE, adj. part. pres., **deponens,** care depone; in gramm *verbu deponente*, **verbum deponens.**

* DEPONENTIA, s. f., calitate de *deponente;* actione de *deponere.*

DEPONERE si *depunere, deposi* sau *depusi.* si *deposei* sau *depusei, deposu* sau *depusu, depostu* si *depositu*, v., **deponere,** (d'in *de* si *ponere*=punere); 1. a pone diosu : *a depune sarcinele de pre calli, a depune donurile pre altariu, a depune unghiele, barb'a,* a si taiá unghiele, a si rade barb'a; *a depune cornele; a se depone,* a se dá diosu; 2. a nasce, a fetá : *a depune fetulu, a depune sarcin'a naturei;* intr. *vacc'a depune,* e approape se nasca; fig. : *a depune ceva:* 3. a depune in securantia : *a depune bani la cineva, a depune averea sea la una casa de creditu; a depune una summa ca cautione pentru gestionea unei functione,* si in genere : *a depune cautione; a depune computele;* 4. a pune in pamentu, in mormentu, a immormentá : *a depune cadaverulu, a lassatu prin testamentu ca se se depuna in cemeteriulu familiei;* 5. a destituí, a scóte d'in functione : *eri l'au pusu si astadi l'au depusu: cumu l'a pusu, asiá si l'a depusu; candu te a pusu, debeai se cugeti la eventualitatea de a fi depusu:* 6. a demolí, a dá diosu : *s'au luatu mesura a se depune tote edificiele cari occupa ari'a destinata for-*

www.dacoromanica.ro

marii unei gradine publice; 7. a lassá, a departá de la sene, a se desface de ceva: *a depune fric'a, a depune speranti'a, a depune curele, a depune rollulu de accusatoriu, a depune luptele, a depune imperiulu, a depune commandulu, a depune functionea, a depune mandatulu de deputatu, de senatoriu; de câtu se me batu incontr'a fratiloru mei, mai bene depunu commandulu sime retragu la viéti'a privata; de câtu se me facu complice tendentieloru antipatriotice cari se vedu in maioritatea acestei adunari mai bene depunu mandatulu de deputatu;* 8. a increde ceva: *depunu in bun'a vostra credentia drepturile poporului; nu ti depune secretulu in veri-ce urechie; voi ati depusu in mâni credentiose intentionile vostre celle umane;* 9. a marturí inaintea judeciului: *a depune in justitia; a depune pentru unu accusatu, in favorea unui accusatu in contr'a unui accusatu: vecinii lui depusera co ellu disparusse in diu'a omicidiului; una actione care nu e verisimile nu pote fi creduta neci in casulu candu toti istoricii aru depune pentru densa;* vorbele *prin cari acestu omu voliesce a se apperá. depunu in contr'a lui.*

DEPOPULARE, v., **depopulare si depopulari**, a devastá, a depredá, a despoliá, a rapí; a despopulá: *pestilanti'a depopulà tóta térra; barbarii au depopulatu formos'a nostra patri'a; s'a intemplatu ca fere selbatice se depopule terri intregi.*

DEPOPULATIONE, s. f., **depopulatio**, actione de *depopulare*, devastatione, depredatione, rapitura.

DEPOPULATORIU, *-tória*, adj. s., **depopulator**, care *depopula*, devasta, depreda, rapesce.

DEPOPULATRICE, s. f., **depopulatrix**, femina care depopula, devastatrice.

DEPOPULATU, *-a*, adj. part., **depopulatus**, devastatu, depredatu, rapitu.

DEPORTARE, v., **deportare**, a duce intr'unu locu, a transportá; a duce in essiliu in unu locu determinatu: *rurile deporta atari scrpi, au deportatu mercile la emporiulu terrei; navile cari au pleoatu 'astadi deporta pre rebelli in insul'a N.; toti câti au fostu deportati in acea clima, au moritu.*

DEPORTATIONE, s. f., **deportatio**, actione de *deportare* in t. s. verbului.

DEPORTATORIU, *-tória*, adj. s., **deportatorius**, care *deporta*, duce, transporta.

1 DEPORTATU, *-a*, adj. part., **deportatus**, dussu, transportatu; essiliatu.

2 DEPORTATU, s. m. sup., **deportatum, -u**, actu de deportare.

DEPOSITARIU, *-ria*, adj. s., **depositarius**, carui-a s'a incredentiatu unu depositu, care a primitu unu depositu: *depositariu credentiosu, depositariu necredentiosu; depositariulu unui tesauru, unei sume, unoru obiecte pretiose, unoru documente; ellu e depositariulu meu, ella e depositari'a mea; depositariulu unui secretu: depositariulu legiloru*, guvernatoriulu carui-a s'au incredentiatu legile ca se le essecute cu fidelitate.

DEPOSITIONE, s. f., **depositio**, actione si effectu allu actionei de *deponere* in t. s. verbului; in jurispr. marturía inaintea judeciului: *depositionea unui marturu, a face depositionea sea, depositione clara, sincera, precisa, formale, veridica, decisiva: depositione ambigua, tortuósa, obscura, incurcata, falsa; depositione pentru sau in favorea cuiva, depositione contra sau in desfavorea cuiva.*

DEPOSITIVU, *-a*, adj. modale, **depositivus**, relativu la depositione.

DEPOSITORIU, *-tória*, adj. s., **depositor**, care *depone* in t. s. verbului.

1 DEPOSITU, *-a*, adj. part., **depositus**, pusu diosu, pusu in securantia, pusu in mormentu, destituitu, demolitu, lassatu, departatu, pusu la bonu locu, marturitu inaintea tribunariului.

2 DEPOSITU, s. m., **depositum**, 1. lucrulu depusu la cineva ca se lu custodesca, se lu conserve si la tempu se lu dea proprietariului inapoi: *a conservá unu depositu, a dá inapoi depositulu; cellu ce s'a insarcinatu cu custodirea, conservarea si darea inapoi a depositului se numesce depositariu;* 2. loculu unde se depunu diverse lucruri, fr. **dépôt**, magazinu.

www.dacoromanica.ro

3 DEPOSITU, s. m. sup., **depositum,-u,** actu de deponere.

DEPOSITURA, s. f., effectu sau resultatu allu actionei de *deponere;* totalitatea lucruriloru depuse.

DEPOSSEDERE, *depossedui, depossedutu*, v., **depossessione rei dejicere** sau **deturbare,** vedi *despossedere.*

DEPOSSESSIONE, s. f., **detractio,** actione de *depossedere;* vedi *despossessione.*

DEPOSSESSU,-*a*, adj. part., **exutus, excussus, dejectus;** vedi *despossessu.*

1 DEPOSTU,-*a*, adj. part., **depositus,** depusu, alta forma a part. *depositu.*

2 DEPOSTU, s. m., **depositum,** 1. lucrulu depusu, depositu; 2. locu unde se depunu diverse lucruri, merci, etc., magazinu; vedi *depositu.*

DEPOSU,-*a*, adj. part., **depositus,** depusu, a treia forma a part. *depositu: vaccele depuse.*

* DEPRAVARE, v., **depravare,** a corrumpe, a deformá, a stricá : *nu e neci unu lucru care se nu se póta depravá.*

* DEPRAVATIONE, s. f., **depravatio,** actione si effectu allu actionei de *depravare; depravationea sufletului, depravationea vorbeloru, depravationea moraliloru; nu credeamu se adjunga peno la atare depravatione.*

* DEPRAVATU,-*a*, adj. part., **depravatus,** corruptu, deformatu, stricatu.

* DEPRECARE, v., **deprecari,** a rogá de iertare, a cere iertare : *deprecàmu senatulu, deprecàmu pentru unu amicu.*

* DEPRECATIONE, s. f., **deprecatio,** actione si effectu allu actionei de *deprecare,* rogare de iertare.

* DEPRECATIVU, -*a*, adj. modale, **deprecativus,** prin care se cere iertare; in gramm. : *modu deprecativu,* modu optativu.

* DEPRECATORIU,-*tória*, adj. s., **deprecator** et **deprecatorius,** care depreca, cere iertare, se róga de iertare; intercessoriu, mediatoriu.

* DEPRECATRICE, s. f., **deprecatrix,** femina care depreca, intercede, se róga pentru cineva; mediatrice.

* DEPRECATU,-*a*, adj. part., **deprecatus,** rogatu de iertare.

1 DEPREDARE, v., **deprædari,** a predá tare, a predá cu totulu, a despoliá, a rapí.

2 DEPREDARE, s. verbale, **deprædatio,** actione de *depredare,* in t. s. verbului.

DEPREDATIONE, s. f., **deprædatio,** actione si effectu allu actionei de *depredare,* despoliatione, rapitura.

DEPREDATORIU,-*tória*, adj. s., **deprædator,** care depreda, despolia; rapesce.

DEPREDATU,-*a*, adj. part., **deprædatus,** predatu, despoliatu, rapitu.

* DEPREMERE, *depremui, depremutu,* si *depressi, depressei, depressu,* v., **deprimere,** a appesá, a calcá, a bagá in pamentu, a infundá.

1 DEPRENDERE, si *deprindere, deprensi* si *deprensei, deprensu*, v., **deprendere, exercere, assuefacere,** 1. a prende, a supprende, a coprende cu sensurile sau cu mentea, mai vertosu, a prende in flagrante delictu; inse acésta insemnare originaria s'a datu apprópe uitarii, si a facutu locu urmatóriei : 2. a essercitá, a invetiá in practica : *a deprende copillii la arme,* sau *a i deprende cu armele; a deprende catellii la venatu; pissicele d'in natur'a loru prendu sóreci, si n'au opu a se deprende la acésta venare;* refl. in acellu-asi sensu : *me deprendu cu desemnulu,* me occupu, si *me deprendu la desemnu,* me essercitu in artea de a desemná ; *me deprendu a me luptá, me deprendu la lupta, me deprendu cu lupt'a; unii credu co s'aru poté deprende si cu mortea, déco omulu ar poté morí mai de multe ori, inse fiendu co totu omulu móre numai una data, practic'a de a morí nu se recompensa.*

2 DEPRENDERE, si *deprindere*, s. verbale, **exercitium, exercitatio, assuetudo, occupatio,** essercitare, invetiu, occupatione : *deprendere bona, deprendere rea, deprenderile bone, deprenderile relle; pucina deprendere si te vei face unu escellente calculatoriu; de la deprendere depénde totu.*

DEPRENSIONE, s. f., **deprehensio,** actione de *deprendere* in insemnarea originaria.

DEPRENSIVU,-*a*, adj. modale, **de-**

www.dacoromanica.ro

prehendens, prin care se deprende, care serve a deprende.

1 DEPRENSU, si *deprinsu*,-*a*, adj. part., **deprensus, exercitus, assuefactus**, 1. prensu, supprensu, coprensu; 2. invetiatu, essercitatu, dedatu, occupatu: *deprensu cu lectura, deprensa cu torsulu, cu cossutulu, ei su deprensi cu beutur'a si cu pigreti'a.*

2 DEPRENSU, si *deprinsu*, s. m., sup. **exercitum**,-**u**, **occupatum**,-**u**, actu de *deprendere*, invetiu, essercitiu, occupatione: *cine nu e deprensu cu unu lucru nu pote se lu faca bene, totu depende de la deprensu.*

* DEPRESSICAUDU, sau *depressicodu*, -*a*, adj., (fr. **dépressicaude**), cu cód'a depressa: *animali depressicaude.*

* DEPRESSICOLLU,-*a*, adj., (fr. **dépressicolle**), cu collulu depressu: *céntorhynchu depressicolu.*

* DEPRESSICORNU,-*a*, adj., (franc. **dépressicorne**), cu cornele depresse, precumu sunt alle antilopei la basea loru. In entom. *insecte depressicorne*, cu antennele depresse

* DEPRESSIONE, s. f., **depressio**, actione si effectu allu actionei de *depremere*, appesare, lassare in diosu, infundare: *depressionea orizontelui visuale suptu orizontele marei, relativu la unu observatoriu redicatu de asupr'a libellei marei; depressionea mercuriului in unu tubu de vitru.*

* DEPRESSORIU,-*sória*, adj. s., care depreme; s. *depressoriu*, (fr. **dépressoir**), instrumentu cu care operatorii appésa dur'a matre candu voru se faca una operatione la ochiu.

* DEPRESSU,-*u*, adj. part., **depressus**, appesatu, lassatu in diosu, infundatu, bassu: *aratru depressu in pamentu, casa depressa, nasu depressu, voce depressa, cu ânim'a depressa.*

DEPRETIARE, v., **depretiare**, a deminuí pretiulu, a scadé pretiulu; mai pucinu de câtu a *despretiá* care va se dica a desfientiá pretiulu.

DEPRETIATIONE, s. f., (**depretiatio**), actione si effectu allu actionei de *depretiare.*

DEPRETIATORIU, -*tória*, adj. s., **depretiator**, care *depretia*, care deminue pretiulu, scade pretiulu.

DEPRETIATU,-*a*, adj. part., **depretiatus**, care a sufferitu una scadere de pretiu: *merci depretiate, chârteie (de valore) depretiate; actione depretiata*, chiaru si: *persone depretiate, autori depretiati.*

* DEPSERE, v., **depsere** (δέψειν), a fermentá; a argasí. D'in form'a prolungata *depsire*, prin transpositione, a essitu *despire, despescu, despii, despitu*, cu *e* intunerecatu, d'in caus'a co prin mutarea accentului pre syllab'a urmatória, remase neintonatu, si asiá in unele gure se confunse cu *o*. Ide'a de *fermentare* (de la *fermentu*, de la *ferbere*), se stramutà cu ide'a de *despire*, si vice-versa: *mulierea fermenta farin'a mollíata cu apa, si alluatulu despesce panea*; **mulier depsit farinam, et fermentum panem fermentat.** *L.*

* DEPULSARE, v., **depulsare**, a impinge de la, a respinge, a departá: *a depulsá unu periclu de la capulu cuiva; a depulsá vitellulu de la ugerulu vaccei.*

* DEPULSATORIU,-*tória*, adj. s., **depulsor, depulsorius**, care depulsa; vedi *depulsoriu.*

* DEPULSIONE, s. f., **depulsio**; actione si effectu allu actionei de depulsare.

* DEPULSORIU,-*sória*, adj. s., **depulsor, depulsorius**, care depulsa, departa: *Joue depulsoriu*, **Jupiter depulsor**, care departa rellele, appera de relle; *sacrificie depulsorie*, **sacrificia depulsoria**, prin cari se espia unu peccatu si se departa reulu ce ar fi debutu se vina.

* DEPULSU,-*a*, adj. part., **depulsus**, impinsu, respinsu, departatu; resturnatu.

DEPUNGERE, *depunsi* si *depunsei*, *depunsu* si *depunctu*, v., **depungere**, a indicá cu puncte, mai vertosu a insemná prin puncte pondurile pe una bilancia.

DEPUNSU,-*a*, adj. part., **depunctus**, insemnatu prin puncte.

* DEPURARE, v., (fr. **dépurer**, d'in *de* si *puru*), a face puru, puratu, curatu, in med.: *a depurá sangele, umorile;* in chymica: *a depurá unu licidu, a depurá unu metallu*; refl. *a se depurá.*

* DEPURATIONE, s. f., (fr. **dépura-**

www.dacoromanica.ro

tion), actione si effectu allu actionei de *depurare*, in t. s. verbului.

* DEPURATIVU,-*a*, adj. modale, (fr. **dépuratif**), care serve a depurá, prin care se depura : *medicamentu depurativu, depurativele au perdutu multu d'in vechi'a loru reputatione.*

* DEPURATORIU,-*tória*, adj. s., (fr. **dépuratoire**), care depura, care face puru.

* DEPURATU,-*a*, adj. part., (franc. **dépuré**), puratu, curatu : *sange depuratu, locóre depurata, umori depurate, metallu depuratu.*

* DEPURGARE, v., **depurgare**, a curetiá, a sterge, a spellá : *a depurgá mésa, a depurgá stomachulu.*

* DEPURGATIONE, s. f., (**depurgatio**), actione si effectu allu actionei de *depurgare.*

* DEPURGATIVU,-*a*, adj. modale, **depurgativus**, prin care se depurga, care serve a depurgá : *mediu depurgativu.*

* DEPURGATORIU,-*tória*, adj. s., **depurgans**, care depurga, curetia, spélla, sterge.

* DEPURGATU,-*a*, adj. part., **depurgatus**, curetiatu, spellatu, stersu.

DEPUTARE, v., **deputare**, 1. la antici se tine in vedere intellessulu primitivu allu radecineî *putare*. si de acea-a insemna : a taliá, a curetiá arborii ; a computá, a supputá. a estimá; a assemná, a attribuí; a imputá; a destiná; a cugetá; 2. la moderni : a tramitte, **mittere, legare** : *a deputá pre cineva la adunarea legislativa.*

DEPUTATIONE, s. f., **deputatio**, in intellessulu modernu, **legatio**, legatione, missione, functione de deputatu : *amu tramissu una deputatione la imperatoriulu ; a merge in deputatione, presedente, membru allu deputationei.*

1 DEPUTATU,-*a*, adj. part, **deputatus**, in intellessulu modernu, **legatus, missus**, tramissu.

2 DEPUTATU, s. m. personale, **legatus**, allessu de unu numeru de ómeni si tramissu de densii, cu dreptulu de a i representá; mai vertosu representante allessu de poporu si tramissu in adunarea legislativa cu dreptulu de a lucrá in numele poporului : *districtele si urbile au dreptu de a tramitte mai multi deputati in córpulu legislativu; in multe terre deputatii erau responsabili pentru faptele loru inaintea poporului care i allegea, si prin urmare erau si revocabili ; la noi acumu deputatii sunt responsabili numai inaintea conscientiei loru; legea electiva prescrie modulu de allegere allu deputatiloru, ea garantedia libertatea allegeriloru, inse guvernantii fini sciu mai totu de a una se adduca in corpulu legislativu deputati desemnati de densii; s'au vedutu adese ori adunantie legislative in cari maioritatea deputatiloru nu representau térr'a, ci pre guvernantii sub a caroru influentia se allessera; in Ungaria deputatii districteloru romane nu representa pre romani, ci pre unguri adversarii romaniloru. facu legi in contr'a romaniloru, si cu tote aceste-a striga in gur'a mare co ei representa pre romani; romanii le respondu co i representa, precumu lupulu representa pre oui; amu vedutu si episcopi romani representandu reu pre romani.*

3 DEPUTATU, pl.-*e*, (**deputatum**), una summa de argentu ce se da unui omu insarcinatu cu una missione, — terminu usitatu in Daci'a superiore, impromutatu de la vecini.

† DERA-, (δέρη, collu), in diverse compositioni de termini zoologici, precumu : *deracanthu. deradelphu, deradelphía, derandistru.*

1 DERADERE, *deradu* si *deradiu*, *derasi* si *derasei*, *derasu*, v., **deradere**, a rade cu totulu, a sterge prin radere.

2 DERADERE, s. verbale, **deradendi actio**, actione de *deradere.*

DERADITORIU,-*tória*, adj. s., **deradens**, care derade, persona si instrumentu, vedi *derasoriu.*

DERAMARE, v., **ramos secare, ramis privare**, a taliá ramurile unui arbore. Diversu de *derimare.*

DERASIÓNE, s. f., (**derasio**), actione si effectu allu actionei de *deradere.*

DERASIVU,-*a*, adj. modale, **deradens**, care serve a derade, prin care se derade.

www.dacoromanica.ro

DERASORIU,-*sória*, adj. s., **deradens**, care derade : *instrumentu derasoriu*.

DERASU,-*a*, adj. part., **derasus**, rasu cu totulu, stersu prin radere.

DERECTARE, *dereptare*, si *dreptare*, v., **dirigere, viam monstrare**, a conduce a arretá callea cea derecta. Radecin'a compusului *inderectare*, si a derivateloru lui.

DERECTATE, *dereptate*, si *dreptate*, s. f., **rectum, justum, justitia**, calitate si virtute de a tiné lini'a derecta, de ací apoi in intellessu morale : virtute de a nu se abbate de la lege, ci de a observá legea in tóta rigorea ei, justitia. Vedi si *dreptate*.

DERECTIONE, s. f., **directio**, actione si effectu allu actionei de deregere; 1. conducere a unei lucrari, derectare a lucrarei. 2. linia de procedere : *derectione in susu, in diosu, in derept'a, in stanga, spre resarit'u, spre appusu*, etc.; vedi *directione*.

DERECTIVU,-*a*, adj. modale, relativu la derectione : *puncte derective*, puncte cari indica derectione, in sensu materiale si morale.

DERECTORATU, pl.-*e*, demnitate, calitate, functione de derectoriu.

DERECTORÍA, s. f., functione de derectoriu, officiu de derectoriu.

DERECTORIU,-*tória*, adj. s., **director, directorius**, care derege, in t. s. verbului; s., conductoriulu unei cancellarie : *derectoriulu ministeriului, derectoriulu prefecturei, derectoriulu callei ferrate*, etc.

DERECTORIU, pl.-*ie*, s. abstr., autoritate derectória : *Derectoriulu revolutionei francese*.

DERECTU, *dereptu* si *dreptu*,-*a*, adj., **rectus, justus**, care nu se abbate in nn'a parte, nici in alt'a, care nu se abbate de la lege, care observa legea in tóta rigórea ei : *lini'a derecta, facta derecta, lucrare derecta, corpu derectu, vérga derecta, pomu derectu, omu derectu*, in intellessu fusicu si morale; *man'a derecta* sau simplu *derect'a*, **dextra**, in opposetione cu *man'a stanga* sau semplu *stang'a*, **sinistra**; s. m., *derectu*, pl.-*uri*, **jus**, ce se covine dupe lege : *derectulu omului, derectulu meu, derectulu fia-carui-a; derectulu de cetatianu*, **jus civitatis**; *derectulu civile*, **jus civile**; *derectulu penale; derectulu criminale*, **jus criminale**; *derectulu commerciale; derectulu administrativu; derectulu gentiloru, derectulu internationale, derectulu statului, derectulu politicu, derectulu cosmopoliticu, derectulu de a callatori prin tóte terrele si preste tote màrile; fia-care derectu are de correlativu una detoría; nu e derectu fora detoría, si nu e detoría fora derectu; scienti'a derectului este cea mai necessaria omului ce traiesce in societate;* d'in tóte aceste-a se vede ca *derectu* se pune si in locu de *lege*, prin care se determina *derectulu*. *Derectu* ca adverb. *a vorbí si scrie derectu; derectu in susu, derectu in diosu, a merge derectu a casa, a trage derectu in tinta;* ca prep. *derectu*=**pro, contra, e regione** : *a luá pre unulu derectu altulu, a sedé in derectulu casei*, etc. Vedi si *dreptu*.

DERECTURA, s. f., **directura**, resultatulu actionei de *deregere;* alliniamentu; officiulu derectoriului. Vedi si *derectione*, si *derectoratu*.

DEREGERE, *deressi* si *deressei*, *deressu* si *derectu, dereptu, dreptu*, v., **dirigere, corrigere, disponere, instituere, reparare, reficere, emendare**, 1. a conduce, a guberná, a inderectá; 2. a repará, a face bene unu lucru care erá stricatu; 3. a ammeliorá : *a derege unu pamentu*, a lu adduce prin cultura in stare bona ca se produca; *a derege pelli*, a le lucrá, a le pune in stare de a face usu de densele; fig. *a si derege reputationea, a si derege furtun'a*. Vedi *dregere*.

DEREGUTORÍA s. f., **magistratus, munus, officium**; autoritate, functione. Vedi *derectoría*.

DEREGUTORIU,-*toria*, adj. s., **dirigens, munere fungens, præses, rector, administer**, functionariu, conductoriu, administratoriu. Vedi *derectoriu*.

†† DERELICERE si *derelincere*, v., **derelinquere**, a lassá cu totulu. Radecin'a derivateloru : *derelictu, derelictione*.

* DERELICTIONE, s. f., **derelictio**; actione de *derelicere*, de lassare cu totulu, de parassire.

www.dacoromanica.ro

* DERELICTU,-*a*, adj., part., **derelictus**, lassatu cu totulu, delassatu, parassitu.

* DEREPENTE, adv., **derepente**, rapede, de una data.

* DEREPENTINU,-*a*, adj., **derepentinus**, care se intempla dèrepente, repede : *morte derepentina.*

* DEREPERE, *derepsi*, si *derepsei*, v., **derepere**, a descende pre branci.

DEREPTARE, v., **dirigere**, vedi *derectare.*

DEREPTARIU, sì *dreptariu*, pl.-*ie*, **regula, norma, amussis, canon**, regula, norma, canone : *dereptariulu legii*, **regula juris**, νομοκάνων.

DEREPTATE, s. f., **justitia**, vedi *derectate.*

DEREPTATORIU,-*tória*, adj. s., **dirigens, monstrans**, care derepta. Vedi comp. *indereptatoriu.*

DEREPTATU,-*a*, adj. part., **directus, missus, cui via monstrata est**, care s'a pusu pre callea derepta. Vedi comp. *indereptatu.*

DEREPTIONE, s. f., **directio**, vedi *derectione.*

DEREPTIVU,-*a*, adj. modale, relativu la dereptione; vedi *derectivu.*

DEREPTÒRATU, s. m., vedi *derectoratu.*

DEREPTORÍA, s. f., vedi *derectoría.*

DEREPTORIU,-*tória*, adj. s., vedi *derectoriu.*

DEREPTU,-*a*, adj. s., vedi *derectu.*

DEREPTURA, s. f., vedi *derectura.*

DERESSARE, v., **instruere**, a invetiá, a organisá, a pune in ordine: *a deressá unu callu, a deressá unu processu;* vedi *dressare.*

DERESSATU,-*a*, adj. part., **instructus**, invetiatu, pusu in ordine.

DERESSATURA, s. f., **reparatio, refectio**, effectu allu actionei de deressare, reparatura; vedi *dressatura.*

DERESSU,-*a*, adj. s., **reparatus, refectus**, reparatu. Vedi si *dressu.*

DERÉSSU, s. m., **fucus**, colóre cu care mulierile si deregu faci'a; vedi si *dressu.*

DERETROSU,-*a*, adj., (de la *deretru*), **recalcitrans**, (it. ritroso, fr. rétif), care in locu de a merge inainte, se trage inapoi : *callu deretrosu.*

DERETRU, adv., **retro**, mai multu usitatu in comp. *in deretru*, (falsu *indereptu*); ca prepositione trece sub form'a de subst. si iea articlulu masc. *in deretrulu nostru, d'in deretrulu casei.*

1 DERETTICARE, v., **ordinare, in ordinem redigere, collocare, disponere**, a pune lucrurile la loculu seu, mai vertosu in casa.

2 DERETTICARE, s. verbale, **collocatio, dispositio**, actione de *deretticare*, de ponere a fia-carui lucru la loculu seu.

DERETTICATORIU,-*tória*, adj. s., care derettica.

1 DERETTICATU,-*a*, adj. part., **collocatus, dispositus**, pusu la loculu seu.

2 DERETTICATU, s. m. sup., **collocatio, dispositio**, actulu de deretticare.

1 DERIMARE, v., **demolire, dejicere, deturbare, diruere**, a dá diosu, a face se cada, a restorná, a destruge, a stricá, a ruiná : *a derîmá una casa, una baserica, a derîmá unu muru, una cetate;* fig. *a derîmá pre cineva; acestu misellu a derimatu pre multi ómeni onesti.* Diversu de *deramare* care vinu d'in *de* si *ramu*, éro *derimare* d'in *de* si *rimare.*

2 DERIMARE, s. verbale, **demolitio, dejectio, deturbatio, dirutio, destructio**, actione de *derîmare*, in t. s. verbului.

DERIMATIONE, s. f., **demolitio**, actione si effectu allu actionei de *derîmare.*

DERIMATORIU,-*tória*, adj. s., **demolitor, dirutor, destructor**, care derîma, in t. s. verbului.

1 DERIMATU,-*a*, adj. part., **demolitus, dirutus, destructus**, datu diosu, restornatu, ruinatu, destrussu, stricatu.

2 DERIMATU, s. m. sup., **demolitum,-u**, actu de derîmare.

DERÎMATURA, s. f., **rudus**, pl., **rudera**, effectulu derimàrii, stare derîmata, parti alle unui totu derîmatu : *derimaturele casei, derimaturele cetatei.*

DERIDERE, *deridu* si *deridiu, derisi* si *derisei, derîsu*, v., **deridere**, a rîde de cineva, a lu luá in rîsu, a si bate jocu de cineva.

DERISIONE, s. f., actione si effectu

www.dacoromanica.ro

allu actionei de deridere, luare in rîsu, batalia de jocu, batujocura.

DERISORIU,-*sória*. adj. s., **derisor, derisorius**, care derîde.

DERISU,-*a*, adj. part., **derisus**, in rîsu, batujocuritu.

1 DERIVARE, v., **derivare**, (de la *de*, si **rivus**), a abbate cursulu unui rîu, a deduce, a trage: *amu derivatu apele de la monte in pratele nostre: nu putemu derivá tote vorbele romane d'in limb'a latina scrissa; sunt unele cari se deriva din limb'a rustica.*

2 DERIVARE, s. reale, **derivatio**, actione de *derivare*, in t. s. verbului; vedi *derivatione.*

DERIVATIONE, s. f., **derivatio**, actione si effectu allu actionei de *derivare*, deductione, originatione: *derivationea vorbei romane marturu de la greculu* μαρτυρ *este evidente.*

DERIVATIVU,-*a*, adj. modale, **derivativus**, care se deriva, derivatu, în grammatica.

DERIVATORIU,-*toria*, adj. s., **derivans**, care deriva, deduce.

1 DERIVATU,-*a*, adj. part., **derivatus**, dedussu, trassu, derivativu, in gramm. *vorbele primitive si vorbele derivate.*

2 DERIVATU, s. m. sup., **derivatum-u**, actu de *derivare.*

† DERMA, (δέρμα, δέρματος, pelle), in diverse compositioni de termini zoologici si anatomici precumu: *dermanyssu, dermapteru, dermatite, dermatobrachiu, dermatocarpu, dermatochelyde, dermatode, dermatogastru, dermatographu, dermatoide, dermatologia, dermatopathología, dermatophide, dermatopnonte, dermatopode, dermatose, dermeste, dermestide, dermoblastu, dermodonte, dermorhynchu, dermosporiu, dermotonia*, etc.

1 DERO, conj. (compusa d'in *de* si *ero*), **vero, enimvero, verum, ast, atvero, atqui**; *fratii nostri s'au luptatu cu multa valentia, dèro voi, ce ati facutu? in partea întâia a vorbitu ca unu sanctu, dèro in partea a doua si a datu aramea pe facia; voi laudati pre Paullu, dèro Luciu e filiulu lui.*

2 DERO, part. affirmativa, **sane, ita, etiam, verum, vero, ita vero**: *scii romanesce? Dèro. Vedi tu a dese ori pre acesti omeni? Dèro, i vediu fórte a dese.* In locu de *dèro* intregu se pune a dese ori in vorbirea familiaria *dà* contrassu d'in *dèro*, precumu acestu d'in urma e contrassu d'in *de-èro*, sau mai rigorosu d'in *de-vero.*

DERODERE, *derodu* si *derodiu, derosi* si *derosei, derosu*, v., **derodere**, a rode cu totulu.

DEROGARE, v., **derogare**, a luá, a scadé, a flacci: *a derogá unei legi, a derogá ceva d'in lege, a derogá credentî'a, a derogá autoritatea, una singura escepţione derógа forte unei regule generale.*

DEROGATIONE, s. f., **derogatio**, actione si effectu allu actionei de *derogare.*

DEROGATIVU,-*a*, adj. modale, **derogativus**, prin care se *deroga*, privativu, negativu.

DEROGATORIU,-*tória*; adj. s., **derogator, derogatorius**, care deroga, scade ceva d'in una lege, d'in uña dispositione a legei.

DEROGATU,-*a*, adj. part., **derogatus**, scadutu, flaccitu.

DEROSIONE, s. f., (**derosio**), actione si effectu allu actionei de *derodere.*

DEROSU,-*a*, adj. part., **derosus**, rosu cu totulu,

DERUMPERE, *derupi, derupsi* si *derupsei, deruptu*, v., **derumpere**, vedi *derupere.*

* DERUNCINARE, v., **deruncinare** (d'in **de** si **runcina**), a netedi cu runcin'a; fig. a insellá.

* DERUNCINATU,-*a*, adj. part., **deruncinatus**, neteditu; fig. insellatu.

DERUPERE, *derupi, derupsi* si *derupsei, deruptu*, v., **derumpere**, a desface prin rupere: *marea tempestate a deruptu montele.*

DERUPTU,-*a*, adj. part., **deruptus**; ruptu in forma de precipitiu.

DES-, d'in lat. **dis**, particula care occurre numai în compositione, si arréta separatione, interruptione, sau contrariulu cellui indicatu prin coventulu simplu, precumu se póte vede cù abun-

www.dacoromanica.ro

dentia d'in essemplele urmatôrie,—vedi si *dis*.

DESABUSARE, v., (d'in *des* si *abusu*), **errore liberare,** a scóte pre cineva d'in erróre, a desammagí; refl. *a se desabusá*, a se desammagí, a essí d'in erróre.

DESABUSATU,-*a*, adj. part., **errore liberatus,** desammagitu, essitu d'in errore : toti amu remasu desabusati.

DESACIARIRE, v., **aciem demere,** a desface de aciariu : *a desaciarí securea, cutitulu;* fig. *a desaciarí ânim'a.*

DESACIARITU,-*a*, adj. part., **obtusus,** care si a perdutu aciariulu.

DESACCORDARE, v., (fr. **désaccorder**), a stricá accordulu unui instrumentu de musica; a stricá armoní'a; fig. a stricá concordi'a, unirea de pareri, de sentimente.

DESACCORDATU,-*a*, adj. part., (fr. **désaccordé**), privatu de accordu : *instrumente desaccordate, collori desaccordate, spirite desaccordate.*

DESACCORDU, s. m., (fr. **désaccord**), **discordia, repugnantia,** lipse de accordu, in sensu fusicu si morale.

DESACIDARE, v., (d'in *des* si *acidu*) vedi *desacidificare.*

DESACIDATU, - *a*, adj. part., vedi *desacidificatu.*

DESACIDIFICARE, v., (fr. **désacidifier**), a liberá de acidu, term. chymicu.

DESACIDIFICATU, - *a*, adj., part., (fr. **désacidifié**), liberatu de acidu, term. chymicu.

DESACIETIRE, v., **aceto purgare,** a liberá de starea acietósa, a face una substantia se perda acietulu ce avea intr'ênsa : *a desacietí vinulu.*

DESACIETITU,-*a*, adj. part., **aceto purgatus,** liberatu de acietu.

DESACRIRE, v., **acore purgare,** a liberá de acrime : *se desacresce vérdi'a.*

DESACRITU, - *a*, adj. part., **acore purgatus,** liberatu de acrime.

DESAGI, s. m., **bisaccium,** unu saccu deschisu in partea de mediu-locu, care plenu se porta pre umeru sau se pune in spinarea unui callu, mulu, asinu, etc. *una parechia de desagi.* Etymologi'a ar cere *bisacci,* sau chiaru *bissacci.* L.—Se aude si in sing. *desagu,* si chiaru cu *c : desaccu,* si fem. : *desacca;* formele correcte aru fi : *dessaccu, dessacci,* ca compuse d'in *des*=**dis**=**bis** si d'in *saccu.* M.

DESAGIRE, - *escu*, v., **saccum bifariam partiri,** a transformá unu saccu in desagi, a face desagi.

DESAMMAGIRE,-*escu*, v., **illusione liberare,** a scóte pre cineva d'in ammagire, a desillusioná : *am fostu multu ammagitu, acumu inse m'am desammagitu cu totulu.*

DESAMMAGITU,-*a*, adj. part., **illusione liberatus,** desillusionatu.

DESAMMETIRE, - *escu*, v., a scote d'in *ammetire;* vedi *desmetire.*

DESAMMORTIRE, - *escu*, v., vedi *desmortire.*

DESAMORARE, v., **amorem pellere;** a depune amorea, a se desface de amore; refl. : *a se desamorá,* a incetá de a mai fi inamoratu.

DESAMORATU,-*a*, adj. part., **amore solutus,** scapatu de passionea amorei.

DESAMORE, s. f., **defectus amoris, odium,** lipsea de amore, ura.

DESAMOROSU,-*a*, adj., **amori non obnoxius,** care nu e suppusu passionei de amore.

DESANIMARE, v., **animum alicuius frangere, animum alicui minuere,** a face se perda ânim'a, coragiulu; refl. *a se desânimá,* a perde ânim'a sau coragiu.

DESANIMATIONE, s. f., **animi infractio, animus fractus, debilitatus,** actione de desânimare in sensu activu si refl. perdere de ânima, perdere de curagiu.

DESANIMATU,-*a*, adj. part., **afflictus, fractus, infractus, demissus, perculsus,** descoragiatu.

DESAPPROBARE, v., **improbare, deprehendere, culpare, castigare, non probare, explodere,** a nu approbá, a nu incovientiá, a declará de rea una fapta sau una lucrare, sau cellu pucinu a ua declará de necovientiosa.

DESAPPROBATIONE, s. f., **improbatio,** actione sau effectu allu actionei de *desapprobare.*

DESAPPROBATORIU,-*tória*, adj. s., **improbator,** care *desapproba.*

www.dacoromanica.ro

DESAPPROBATU,-*a*, adj. part., **improbatus**; declaratu de necovientiosu.

DESARE v., **densare**; a face desu, a condesá, a indesá; vedi *indesare*.

DESARGENTARE, v., **argento privare**; a desface de argentu, a privá de argentu.

DESARGENTATU,-*a*, **argento privatus**; desfacutu de argentu, privatu de argentu.

DESARMARE, v., **exarmare, armis exuere**; a luá cuiva armele, a privá pre cinevá de arme, a lu constringe se depuna armele.

DESARMATIONE, s. f., (**exarmatio**), actione si effectu allu actionci de *desarmare*.

DESARMATU,-*a*, adj. part., **exarmatus, dearmatus**; privatu de arme.

DESARMONIA, s. f., (d'in *des-* si ἁρμονία, it. **disarmonia**, fr. **disharmonie**); discordia, lipse de armonia.

DESARTICULARE, v., (fr. **désarticuler**); a desface, a taliá articulationea.

DESARTICULATIONE, s. f., (fr. **désarticulation**); actione prin care se talia legaturele care unescu doue sau mai multe osse.

DESARTICULATU,-*a*, adj. part., (fr. **désarticulé**); desfacutu de articulatione; in gramm. nume pusu fora articlu : *omulu e articulatu, omu e desarticulatu*.

DESASSECURARE, v., (fr. **désassurer**); a desface securanti'a sau certitudinea.

DESASSECURATU,-*a*, adj. part., (fr. **désassuré**); desfacutu de securantia, desfacutu de certitudine.

DESASSOCIARE, v., **dissociare**, (fr. **désassocier**); a rupe una societate, a destruge una associatione.

DESASSOCIATIONE, s. f., **dissociatio**, (fr. **désassociation**); actione de desassociare, ruptur'a unei societate sau a unei associatione.

DESASSOCIATU,-*a*, adj. part., **dissociatus**, (fr. **désassocié**); desfacutu de societate, essitu d'in associatione.

DESASTROSU,-*a*, adj., **calamitosus, exitiosus, funestus, pestifer**, (ital. **disastroso**, franc. **désastreux**); funestu, calamitosu.

DESASTRU, pl.-*e*, **calamitas, clades, plaga**, (it. **disastro**, fr. **désastre**, de la *des-* si *astru*, stella, dupo credenti'a astrologica); evenimentu funestu, calamitate.

DESATIONE, s. f., **densatio**; actione de *desare*, condesare, indesare; vedi *condesatione* si *indesatione*.

DESATIVU,-*a*, adj. modale, **densativus**; prin care se indésa sau se condésa : *medie desative*.

DESATORIU,-*tória*, adj. s., **densans**; care condésa sau indésa.

DESATU,-*a*, adj. part., **densatus**; condesatu, indesatu.

DESAURARE, v., **auro privare**; a desface de auru, a privá de auru.

DESAURATU,-*a*, adj. part., **auro privatus**; desfacutu de auru, privatu de auru.

DESAUTORISARE, v., (it. **disautorizzare**, franc. **désautoriser**); a privá de autorisatione, a luá in apoi, a revocá autorisationea.

DESAUTORISATIONE, s. f., (franc. **désautorisation**); actione de a desautorisá, de a revocá autorisationea.

DESAUTORISATU,-*a*, adj. part. (it. **disautorizzato**, fr. **désautorisé**); privatu de autorisatione.

DESBAIERARE, v., **difibulare, solvere, aperire**; a deslegá baierele : *a desbaierá camesi a*, refl., *a se desbaierá*.

DESBAIERATU,-*a*, adj. part., **solutus, apertus, difibulatus**; deslegatu de baiere.

DESBARARE, v., **dissuere, dissuescere**; a desface, a desvetiá, refl., *a se desbará*, a se desface, a se desvetiá.

DESBARATU,-*a*, **dissutus, dissuetus**; desfacutu, desvetiatu.

DESBARCARE, v., (comp. d'in *des-*si *barca*), **navibus exponere**; 1. act. a scóte d'in nave : *a desbarcá buccate, a desbarcá militari, una armata*; **navibus egredi**; 2. intr., a essi d'in nave, a descende : *amu desbarcatu in portu*

DESBARCATIONE, s. f., **expositio, exscensio**; actione de desbarcare.

DESBARCATU,-*a*. adj. part., **expositus, e navi egressus**; essitu d'in nave, descensu.

www.dacoromanica.ro

1 DESBATERE, *desbatui*, *desbatutu*, v., **discutere, disceptare, disputare, agitare**, (fr. **débattre**); a tractá una cestione d'in diverse puncte de vedere, a essaminá, a cercetá, a produce argumentele selle si a ascultá si argumentele altoru-a, a descute impreuna cu altii: *desbatemu cestionea acésta-a de trei dille, si inco nu ne amu luminatu.*

2 DESBATERE, s. verbale, **discussio, disceptatio, disputatio, contentio, concertatio, certatio, certamen, altercatio, rixa, lis, jurgium**, (fr. **débat**); in t. s. verbului: *desbaterea a continuatu trei dille fora interrupere; nu este acésta-a in desbatere; noi n'amu luatu parte la desbatere.*

DESBATUTU,-*a*, adj. part., **discussus, disputatus, controversus**; cercetatu, essaminatu, descussu, scarminatu.

1 DESBETARE, v., (d'in *des-* si *betu*), act., **alicui crapulam depellere**, refles., **crapulam exhalare**; 1. in s. propriu: a liberá de betía: *l'am batutu peno t'am desbetatu*; refl., *me desbetu fórte tardiu*; 2. fig., a scapá d'in erróre: *nu lu potu desbetá cu tóte argumentele d'in lume; abiá s'a desbetatu la betranetie.*

2 DESBETARE, s. verbale, **ebrietatis, crapulæ depulsio**; in t. s. verbului.

DESBETATU,-*a*, adj. part., **crapulâ liberatus**; scapatu, liberatu de betía.

1 DESBINARE, v., (d'in *des-* si *bini*), **findere, diffindere; sejungere, dividere**; in s. propriu: a desface dóue lucruri cari erau impreunate (imbinate), a desuní, a despartí, a crepá, a sparge, a separá; fig. a stricá bon'a armonía, a bagá desarmonía, a attitiá discordi'a, cérta, a introduce inimiciti'a: *a desbiná fratii, a desbiná copii de parenti, a desbiná socii, a desbiná pre cei mai boni amici; disceplii lui Socrate se desbinara dupo mórtea maiestrului si formara diverse scóle.*

2 DESBINARE, s. verbale, **fissio, scissio, dissidium, discordia**; in t. s. verbului: *a bagatu desbinarea intre animele celle mai concordi; crestinii credu co desbinarea e fapt'a diavolului; cu câtu omenii sunt mai passionati si mai pucinu educati, cu atâtu e mai facile desbinarea intre densii.*

DESBINATIONE, s. f., **scissio, dissidium, discordia**; actione de desbinare.

DESBINATORIU,-*tória*, adj. s., care desbina.

DESBINATU,-*a*, adj. part., **fissus, scissus, divisus, sejunctus, discors**; desunitu.

DESBINATURA, s. f., **fissura, scissura**; stare de desbinatu, effectu sau resultatu allu actionei de desbinare.

1 DESBRACCARE, v., (d'in *des-* si *bracca*), **exuere**; proprie, a se desvestí de bracce, apoi generalisatu, a depune vestimentele: *unulu te imbracca, altulu te desbracca; ellu se imbracca, ellu se desbracca; imbracca vestimentele, desbracca-le; desbraccati-ve*; fig. *a se desbraccá de pudore, de rosine.*

2 DESBRACCARE s. verbale, **exuendi actio**; in t. s. verbului.

1 DESBRACCATU,-*a*, adj. part., **exutus, undus, nudatus**; desvestitu, care a depusu vestimentele de pre sene; despoliatu; fig. *desbraccatu de tóta rosinea.*

2 DESBRACCATU, s. m. sup., actu de *desbraccare: de la imbraccatu peno la desbraccatu nu trecura multe minute.*

DESBRACCINARE, v., **femoralia dissolvere**; a deslegá braccinele, a deslega braccinariulu.

DESBRACCINATU,-*a*, adj. part., **solutus, dissolutus**; deslegatu de braccine sau de braccinariu.

DESBUMBARE, (din *des-* si *bumbu* sau *bulbu*), **globulum vel globulos solvere**; a scóte d'in bumbi sau d'in nasturi unu vestimentu care erá strinsu in nasturi: *desbumbati-ve p. l tariulu; a imbumbá si a desbumbá.*

DESBUMBATU,-*a*, adj. par., **globulis solutus**; cu bumbi sau nasturi deslegati.

DESCAIERARE, v., (d'in *des-* si *caieru*), **avellere, divellere, sejungere, dividere**; contr. *in caierare*, a separá doui câni, ómeni, etc., incaierati, cari s'au luatu la batalia, si se tinu tare unulu de altulu.

DESCAIERATU,-*a*, adj. part., **avulsus, divulsus, sejunctus, divisus**; contr. *incaieratu*, separatu, despartitu.

DESCALCIARE, v., **discalceare, ex-**

www.dacoromanica.ro

calceare; a deslegá calcii sau calciamentele, contr. *incalciare : ellu nu se póte descalciá; cumu te ai incalciatu, asiá te vei si descalciá.*

DESCALCIATU,-*a*, adj. part., **discalceatus, excalceatus**; care si a deslegatu si depusu calciamentele, desculciu; vedi si *desculciu.*

DESCALCIRE,-*escu*, v., **explicare, extricare, exsolvere, dilucidare**; contr. *incalcire*, a desface ce a fostu incalcitu; a descurcá, in sensu propriu si fig. : *a descalcí perulu cu peptenele, a descalcí una cestione, a descalcí una contraversia.*

DESCALCITU,-*a*, adj. part., **explicatus, extricatus, dilucidatus**; descurcatu in t. s. verbului.

1 DESCALLICARE, sau *descallecare*, v., (d'in *des-* si *callu*), **descendere, exscendere**; proprie a descende de pre callu, apoi a descende in genere : *amu descallicatu la amiculu nostru; amu callaritu una dí intréga fora se descallicàmu pcno sér'a; Romanii sub Traianu au descallicatu in Daci'a.*

2 DESCALLICARE, sau *descallecare*, s. verbale, **descensio, exscensio**; actione de descendere : *de la descallicarea nostra in acestu locu au trecutu diece anni; de la descallicarea Unguriloru in terrele de la Dunaria Romanii avura lupte continue cu densii.*

1 DESCALLICATU,-*a*, adj. part., **descensus, exscensus**; descensu de pre callu, apoi in genere descensu.

2 DESCALLICATU, s. m. sup., **descensus, exscensus**; actu de descallicare.

DESCAMARE, v., (d'in *de* si *scama*), 1. **squamis privare, plumis privare, plumas evellere, fibras extrahere**, a desface de scame, a desface de plume, de fibre; 2. (d'in *des-*si *camu* sau *chamu*), **helcia equis demere**, contr. *incamare*; a desface callulu d'in camu, a desface camulu de la callu, a desface callii d'in camuri, a desface camurile de la calli : *a descamá callii; lassati callii se stea, inse nu i descamati.*

DESCAMATU,-*a*, adj. part., **squamis, plumis, fibris privatus; helcio vel jugo liberatus**; in t. s. verbului.

1 DESCANTARE, v., (d'in *des-* si *cantare*), **excantare**; proprie a deslegá prin cantece magice ce a fostu incantatu, apoi in genere a pronuntiá cantece magice; se crede co omenii, inse mai vertosu copillii, sunt suppusi influentieloru spiriteloru relle si sufferu de acelle influentie, spre liberarea de atari influentie se chiama femine ca se le *descante : vino mama si descanta acestui copillu, co nu sciu de ce suffere, inse plange neincetatu si nu vred se mai suga titia; mulierile descanta mai vertosu de deochiu*; fig. cu intellessulu de *a cautá se convinga* prin vorbe dulci si seductorie : *cátu l'am descantatu eu, si totu nu l'am potutu induplecá.*

2 DESCANTARE, s. verbale, (**excantatio**); actione de *descantare*, in sensu speciale si generale.

DESCANTATIONE, s. f., (**excantatio**); actione de *descantare.*

DESCANTATORIU,-*tória*, adj. s., **excantans**; care *desconta*; mai allessu fem. este in usu : *avemu una descantatória la care vinu mulierile d'in totu tinutulu; ea scie descantá de tote sufferentiele, descanta de amore, déro de deochiu descanta de minune.*

1 DESCANTATU,-*a*, adj. part., **excantatus**; care s'a liberatu de unu reu priu descantare.

DESCANTATU, s. m. sup., (**excantatio**); actu de *descantare : se precepe la descantatu, se nutresce cu descantatulu; s'a lassatu de descantatu, si s'a appucatu de cosutu.*

DESCANTATURA, s. f., effectu sau resultatu allu actionei de *descantare.*

DESCANTICU, sau *descantecu*, pl.-*e*, (d'in *des-* si *cantecu*), se dice in locu de *descantare*, s. *descantatu*, s. si *descantatura*; si fem. *descantica.*

DESCANTU, pl.-*uri*, actione de descantare : *a face cuiva de descântu*, a i descantá.

1 DESCARCARE, v., (d'in *des-* si *carca*, scurtatu d'in *carrica*), **exonerare**; contr. *incarcare*; a depune sarcin'a sau sarcinele, mai allessu se dice : *a descarcá carrulu; cumu ati incarcatu asiá veti descarcá*, fig. *a si descarcá menia*

www.dacoromanica.ro

asupr'a cuiva; ellu se descarca pre mene, transfere culp'a asupr'a mea.

2 DESCARCARE, s. verbale, **exoneratio;** in t. s. verbului.

DESCARCATIONE, s. f., **exoneratio;** actione de *descarcare.*

DESCARCATORIU,-*tória,* adj. s., **exonerator;** care *descarca.*

1 DESCARCATU,-*a,* adj. part., **exoneratus;** liberatu de carca sau sarcina : *carru descarcatu, nave descarcata.*

2 DESCARCATU, s. m. sup., **exoneratio;** actu de descarcare : *dupo descarcatulu merciloru intraramu in cancellaria.*

DESCARCATURA, s. f., **exoneratio;** effectu sau resultatu allu actionei de *descarcare.*

DESCARNARE, v., **decarnare;** a luá carnea de pre ósse.

DESCATERAMARE,-*ediu,* v., a desprende *cateramea.*

DESCATIARE, v., **demere vel solvere quod appensum erat;** a luá diosu unu lucru accatiatu, a lu desface de accatiatur'a lui.

DESCATIATU,-*a,* **demptus;** luatu diosu d'in accatiatura.

* DESCENDENTE, adj. part. pres., **descendens;** care descende, se trage : *linia descendente,* contr. *linia ascendente : ellu e descendente allu lui Marcu; Paulu a moritu fora descendenti.*

* DESCENDENTIA, s. f., calitate sau stare de descendente : *Lucru nu si pote demostrá descendentia; descendenti'a de la unu omu mare nu e gloria pentru noi, candu noi sumu mici.*

* DESCENDERE, si *descindere, descensi* si *descensei, descensu,* v., **descendere;** a trece de susu in diosu, a merge de la monte la valle, a se dá diosu d'in carru, de pre callu, a se trage : *a descende d'in ceru, a descende in infernu, pecurarii descensera cu ouile de la monte; descendeti de pre calli si benevoliti a intrá la noi in casa; ei n'au volitu s descenda d'in trassura; noi descendemu de la Romani.*

* DESCENSIONE, s. f., **descensio;** actione si effectu allu actionei de descendere in t. s. verbului.

* DESCENSORIU,-*soria,* adj. s., **descensorius;** care descende : *miscare descensória.*

* 1 DESCENSU,-*a,* adj. part., **descensus;** care a venitu in diosu, care s'a datu diosu.

* 2 DESCENSU, s. m., sup., **descensus,-u;** actulu de *descendere;* contr. *ascensu : descensulu lui dieu d'in ceru.*

DESCEPTARE, v., **excitare;** vedi *descetare.*

DESCEPTATU,-*a,* adj. part., **excitatus;** vedi *descetatu.*

DESCEPTU,-*a,* adj., **excitatus, sollers, ingeniosus;** vedi *descetu.*

1 DESCETARE, v., **excitare, expergefacere;** refl., *a se descetá,* **excitari, expergisci, evigilare;** a face se dispara somnulu, a reduce in stare de veghiare, a inviuá : *descetati copillii, co destullu au dormitu; voi dormiti si nu ve mai descetati; desceta-te, Romane, d'in somnulu cellu letargicu!*

2 DESCETARE, s. verbale, **excitatio, expergefactio, evigilatio;** in t. s. verbului.

DESCETATIONE, s. f., **excitatio, expergefactio, evigilatio;** actione si effectu allu actionei de descetare.

DESCETATORIU,-*tória,* adj. s., **excitator, excitans;** care desceta : *omu descetatoriu, medicamentu descetatoriu.*

1 DESCETATU,-*a,* adj., part., **excitatus, expergefactus;** scollatu d'in somnu, revenitud'in somnu, inviuatu, reinviuatu.

2 DESCETATU, s. m., **excitatum,-u;** actulu de *descetare.*

DESCETU, sau *desceptu,-a,* adj., **excitatus, vigil, vigilans, sollers, ingeniosus;** ingeniosu, spiritosu, sollerte, preceputu, abile, ageru la mente : *unu june descetu, una femina desceta, acestu-a, e cellu mai descetu d'intre scolarii mei.*

DESCHIAIARE, v., **aperire, solvere, dissolvere;** vedi *desclauare,* si derivatele.

DESCHIDERE, v., **recludere, aperire;** vedi *descludere,* si derivatele.

DESCHINGARE, v., **cingulum solvere;** vedi *descinglare* si *desclingare.*

DESCHISU,-*a,* adj. part., **reclusus, apertus;** vedi *desclusu.*

DESCINGERE, *descinsi* si *descinsei,*

www.dacoromanica.ro

descinsu, v., **discingere, recingere;** a deslegá cinctur'a sau cingutórea; contr. *incingere;* refl. *a se descinge : descinge brânulu. si te incinge cu bettele.*

DESCINGLARE, si *descinghiare,* sau *deschingare.* v., **equi cingulum solvere;** a deslegá ching'a callului : *descingla callulu.*

DESCINGLATU, -*a*, adj part., **cingulo solutus;** deslegatu de chinga.

DESCINSU,-*a.* adj. part., **discinctus, solutus;** care si a deslegatu cinctur'a : *nu lassati copillii se âmble descinsi, nu mi placu feminele descinse.*

DESCLAUARE, sau *deschiaiare*, v., (d'in *des-* si *claue* sau *chiaue*), **aperire, solvere, dissolvere;** contr. *inclauare* sau *inchiaiare*, 1. a deschide ce a fostu inchisu cu chiauea; 2. a desface ce a fostu inchiaiatu, adeco imbinatu si bene strinsu ; refl. *a se deschiaiá : s'au deschiaiatu vasele, deschiaia tote chiaiaturele ; câte nu se potu deschiaiá. lassa-le inchiaiate.*

DESCLAUATORARE, sau *deschiauatorare*, sau *deschiaiatorare*, (d'in *des-* si *chiauatóre*), **diffibulare;** a desface chiauatórea : vedi urmatoriulu.

DESCLAUATÓRE sau *deschiauatóre*, **instrumentum deffibulando serviens;** instrumentu cu care se desface chiauatura.

DESCLAUATORIU, sau *deschiauatoriu,-tória*, adj. s., **deffibulans;** care desclaua sau deschiaia.

DESCLAUATU, sau *deschiauatu,* sau *deschiaiatu,-a*, adj. part., **apertus, solutus;** contr. *inclauatu* sau *inchiauatu* sau *inchiaiatu*, desfacutu de inclauatura.

DESCLIMATARE, v., (d'in *des-* si *clima*, fr. **déclimater**); contr. *acclimatare*, a desvetiá una animale sau vegetale de clim'a in care s'a nascutu.

DESCLIMATISARE, v., contr. *acclimatisare ;* a desvetiá de clim'a naturale.

DESCLIMATISATU, -*a*, adj. part., contr. *acclimatisatu*, desvetiatu de clim'a naturale.

DESCLINGARE, v., **equi cingulum solvere;** vedi *descinglare.*

DESCLUDERE, sau *deschiudere* sau *deschidere*, *deschisi*, si *deschisei*, *deschisu*, v., **discludere, recludere, aperire;** contr. *includere* sau *inchiudere* sau *inchidere.* a aperí : *a desclude pórt'a, usi'a, fenestr'a ; a desclude cas'a, baseric'a, teatrulu ; a desclude gradin'a ; a desclude adunarea generale; a desclude desbaterea unei cestione; in totu cursulu desbateriloru ellu n'a desclusu gur'a ; descludeti portile vóstre ; s'a desclusu adunarea; mane se va desclude senatulu; cestionea e inco desclusa.*

1 DESCLUSU, sau *deschiusu* sau *deschisu,-a*, adj. part., **reclusus, apertus;** aperitu

2 DESCLUSU, sau *deschiusu* sau *deschisu*, s. m. sup., actulu de descludere : *chiaue de deschisu usiele; cu deschisulu ferestreloru capetai unu junghiu: peno la deschisulu adunarei mai sunt cincispredìece dille.*

DESCOLORARE, v., (d'in *des-* si *colore*), **decolorare, colorem aufere,** (ital. **discolorare,** fr. **décolorer**), a luá colorea, a face se perda colorea naturale ; refl. *a se descolorá.*

DESCOLORATIONE, s. f., **decoloratio,** perdere de colorea naturale.

DESCOLORATU,-*a*, adj. part., **decoloratus, decolor, dilutus;** fora colóre.

1 DESCOMPONERE si *descompunere, descomposi, descompusi, descomposei, descompusei, descomposu, descompusu, descompostu, descompositu*, v., **solvere, dissolvere;** contr., *componere*, a desface in partile din care e compusu, a separá elementele unui corpu, a analysá; refl. *a se descompone*, a se desface in partile primitive : *acietulu descompone margellele ; mai tóte corpurile anorganice se descomponu prin operationi chymice, fórte pucine nu se potu inco descompone, si de acea-a se numescu elemente ; corpurile organice sedescomponu prin putreditione.*

1 DESCOMPONERE. s. verbale, **solutio, dissolutio;** in t. s. verbului.

DESCOMPOSITIONE, s. f., (fr. **décomposition,** it. **decomposizione**), **solutio, dissolutio;** actione de descompunere.

DESCOMPOSITU,-*a*, adj. part., (fr. **décomposé**, it. **decomposto**), **solutus, resolutus, corruptus;** care a sufferitu descomponere.

DESCOMPOSTU, -*a*, adj. part., (it.

www.dacoromanica.ro

descomposto), solutus; care a sufferitu descomponere.

DESCOMPUSU,-*a*, adj. part., a treia forma participiale a verbului *descomponere*, cu acellu-asi intellessu ca si *descompostu*, si *descompositu*.

1 DESCONCERTARE, v., (fr. **déconcerter**), **turbare, disturbare, confundere**; a turburá concertulu; fig. a turburá, a restorná planurile, proiectele cuiva: *a desconcertá pre inimicii sei, a desconcertá pre accusatori; amu desconcertatu totę planurile adversariloru nostri; ei fura cu totulu desconcertati, candu le vení scirea acésta-a;* refl. *a se desconcertá*, a perde firele.

2 DESCONCERTARE, s. verbale, **perturbatio, confusio**; in t. s. verbului.

DESCONCERTATU,-*a*, adj. part., **turbatus, perturbatus, perculsus, obstupefactus, confusus, fractus, de gradu dejectus, amens**; turburatu, ammetitu, confusu.

1 DESCONSIDERARE, v., (it. **disconsiderare**, fr. **déconsidérer**), **auctoritatem vel existimationem alicuius imminuere**; a nu considerá, a considerá prea pucinu; refl. *a se desconsiderá*, a perde consideratione a; *nu desconsideràmu pre nemine, déro nici nu permittemu nemenui se nc desconsidere; numai cine se desconsidera pote face fapte infami.*

2 DESCONSIDERARE, s. verbale, vedi *desconsiderationę*.

DESCONSIDERATIONE, s. f., (fr. **déconsidération**), **auctoritatis vel existimationis imminutio, infamia**; actione si effectu allu actionei de *desconsiderare*, in t. s. verbului.

DESCONSIDERATU,-*a*, adj. part., **cuius auctoritas imminuta**; care nu e consideratu, care e mai pucinu consideratu de câtu merita sau crede a meritá.

1 DESCONSILIARE, v., (it. **disconsiliare**), **dissuadere**; a nu consiliá, a consiliá se nu faca unu lucru: *ellu a desconsiliatu pre toti amicii sei de a luá parte la acea revolutione, care nu potea se aibá resultatu bonu pentru térra.*

2 DESCONSILIARE, s. verbale, **dissuasio**; actione de *desconsiliare*, in t. s. verbului.

DESCONSILIATU,-*a*, adj. part., **dissuasus**; carui-a s'a datu consiliu de a nu face unu lucru.

DESCONTENTARE, v., (it. **discontentare**), **incontentum reddere**; a face necontentu, a lucrá asiá ca cineva se nu remâna contentu.

DESCONTENTATIONE, s. f., actione de *descontentare*, in t. s. verbului.

DESCONTENTU,-*a*, adj. part., **non contentus**; necontentu.

DESCONTINUARE, v., (it. **discontinuare**), **interrumpere**; a interrupe una lucrare. a incetá de a mai continuá.

DESCONTINUATIONE, s. f., (it. **discontinuazione**), **interruptio, intermissio**; actione de *descontinuare*.

DESCONTINUATU,-*a*, adj. part., **interruptus, intermissus**; interruptu.

DESCONVENIENTE, adj. part. pres., **disconveniens**, (it. **disconveniente**); care desconvine, care nu convine.

DESCONVENIENTIA, s. f., (it. **disconvenienza**); calitate sau stare de desconveniente.

DESCONVENIRE, v., **discouvenire**, (it. **disconvenire**); a nu convení: refl. *a se desconvení*, a nu se convení, a nu fi conveniente.

DESCONVENITU,-*a*, adj. part., (it. **disconveuuto**); ce nu e convenitu.

DESCOPERIMENTU, pl.-*e*, (it. **discoprimento**); modu sau mediu de *descoperire*

1 DESCOPERIRE, v., (d'in *des-* si *coperire*, it. **discoprire**, fr. **découvrir**), **detegere, retegere, aperire, reperire, invenire**; 1. a luá coperimentulu: *a descoperí una casa, unu templu, a si descoperí capulu, a si descoperí braciulu;* 2. a luá cea ce protege; *a descoperí una cetate*, a ua lassá fora apperare, *a descoperí arip'a drépta a armatei;* 3. a revelá, a manifestá, a dá la lumina, a face connoscutu: *ellu nu si descopere sentimentele, una fapta rea descopere perversitatea, tempulu descopere multe lucruri ascunse;* 4. a vedé d'in unu locu redicatu sau departatu: *eu descopcriu ceva de departe; de pre acellu montę se descoperé tóta térra;* 5. a aflá cea ce a fostu ascunsu sau ne connoscutu: *Columbu a descoperitu Ame-*

www.dacoromanica.ro

ric'a; in seclulu nostru s'au descoperitu dóue planete mari si mai multu de unu centu de planete mice; Aureliu a descoperitu tóte planurile conjuratiloru; de multe ori e greu de a descoperí addeverulu; 6. a petrunde cu connoscenti'a: *am descoperitu fundulu ânimei acestui omu; s'a descoperitu reu'a credentia a cclloru associati cu densulu; eu nu potu descoperí pentru ce se face acésta-a; amu adjunsu cu mari difficultati a descoperí intrigele loru; in pucinu tempu se descoperí fraudea.*

2 DESCOPERIRE, s. verbale, **detectio, patefactio, inventio, deprehensio;** actione de *descoperire,* in t. s. verbului.

DESCOPERITORIU, -*tória,* adj. s., (ital. **discopritore**), **detector, inventor;** care *descopere,* in t. s. verbului.

1 DESCOPERITU,-*a,* adj. part., **detectus, retectus, apertus, repertus, inventus;** contr. *coperitu* si *accoperitu,* scossu la vedere, revelatu, manifestatu, aflatu, addussu la connoscentia, petrunsu cu vederea.

2 DESCOPERITU, s. m. sup., **inventum, repertum;** actu de *descoperire.*

DESCOPERITURA, s. f., **detectio, patefactio, inventio;** resultatu allu actionei de *descoperire.*

1 DESCORAGIARE, v., (it. **discoraggiare,** fr. **décourager**), **animum frangere vel debilitare;** a frange coragiulu; refl. *a se descoragiá,* a perde coragiulu, a perde anim'a, a se desanimá: *a decoragiá pre impressuratori; toti conjuratii se descoragiara cându audira co mare parte d'in planurile loru s'a descoperitu; nu ve descoragiati, militari, co una perdere de batalia, se póte facile repará prin una victoria!*

2 DESCORAGIARE, s. verbale, **animi infractio, demissio;** in t. s. verbului.

DESCORAGIATU,-*a,* adj. part., **fractus, infractus, demissus, perculsus, animo consternatus.**

DESCORONARE, v., **coronam adimere, corona privare;** a luá cuiva coron'a, a lu privá sau despoliá de corona.

DESCORONATU, -*a,* adj. part., **corona privatus;** privatu sau despoliatu de corona.

1 DESCORTICARE, v., (d'in *des*-si *cortice,* sau d'in *de* si *scórtia*), **decorticare;** a luá scórti'a, a despoliá de scórtia: *a descorticá arbori.*

2 DESCORTICARE, s. verbale, **decorticatio;** vedi *descorticatione.*

DESCORTICATIONE, s. f., **decorticatio;** actione de *descorticare.*

DESCORTICATORIU,-*tória,* adj. s., **decorticans;** care descortica, care iea scorti'a.

DESCORTICATU,-*a,* adj. part., **decorticatus;** despoliatu de scórtia.

1 DESCOSERE, *descosui, descosutu,* v., **dissuere, suturam aperire;** contr. *cósere,* a desface cosutur'a; fig. *a descóse pre cineva,* a lu cercetá, a lu essaminá cu intentionea de a i descoperí secretulu.

2 DESCOSERE, s. verbale, **dissuendi actio;** in t. s. verbului.

1 DESCOSUTU,-*a,* adj. part., **dissutus;** desfacutu de cosutura.

2 DESCOSUTU, s. m. sup., **dissutum,-u;** actulu de *descosere.*

DESCOSUTURA, s. f., **dissutum;** effectulu sau resultatulu *descóserei.*

DESCOTERE, *descossi* si *descossei, descossu,* v., **discutere;** desbatere; vedi *descutere* si *discutere.*

1 DESCREDITARE, v., **fidem alicui abrogare, derogare, imminuere, vel infirmare;** a face ca cineva se si perda creditulu sau considerationea; refl. *a se descreditá,* **detrahere sibi fidem, fidem perdere, existimationem amittere;** a perde creditulu: *ellu se descredita pre di ce merge: prin neapplecarea loru legile se descredita; omenii alle caroru fapte nu consuna cu vorbele se descredita· cei ce promittu multu si facu pucinu inco se descredita, déro si mai tare se descredita cei ce nu facu nemica.*

2 DESCREDITARE, s. verbale, **actio qua imminuitur auctoritas;** in t. s. verbului.

DESCREDITATU, -*a,* **imminutus, cuius auctoritas imminuta,** care a perdutu creditulu.

DESCREDITU, s. m., **imminuta auctoritas,** diminutione sau perdere de creditu: *ellu a cadutu in descreditu,* a perdutu creditulu.

www.dacoromanica.ro

DESCRESCERE, *descrescui* si *descrescutu*, v., **decrescere**; vedi *decrescere*.

DESCREPARE, v., **discrepare**; vedi *discrepare*.

DESCRETIRE,-*escu*, v., **erugare, rugas aut sinus explicare**; a desface cretiurile.

DESCRETITU,-*a*, adj. part., **erugatus, explicatus**; desfacutu de cretiuri.

1 DESCRIERE si *descriuerere*, *descrissi* si *descrissei*, *descrissu* si *descriptu*, v., **describere**; 1. a scrie de a dóu'a óra ce e deja scrissu, a transcrie, a copiá : *écco cartea d'in care am descrissu aceste precepte; descriu versurile ce am compusu;* 2. a desemná, a trage linie, a scrie : *copillii descriu figure in sablu, ei descriu versuri pre scórti'a arboriloru;* 3. a depinge, a representá : *ellu ne descrie ca pre nesce latroni; descrieti-ne pre copillii nostri dupo portarea loru; acestu istoricu descrie bataliele cu colorile celle mai viue; a descrissu térr'a cu tóte situationile ei celle romantice.*

2 DESCRIERE, s. verbale, **descriptio**; in t. s. verbului.

DESCRIPTIONE, s. f., **descriptio**; actione de *descriere*, in t. s. verbului : *descriptionile acestui auctoriu sunt admirabili: descriptio ea mortii e terribile.*

DESCRIPTIVU,-*a*, adj. modale, (**descriptivus**); prin care se descrie, *modu descriptivu, parti descriptive alle istoriei, câteva linie descriptive.*

DESCRIPTORIU,-*tória*, adj. s., **descriptor**; care descrie in t. s. verbului.

DESCRIPTU,-*a*, adj. part., **descriptus**; scrissu de pre altu scriptu, copiatu, desemnatu, depinsu, representatu.

DESCRIPTÚRA, s. f., **descriptio**; resultatu allu descrierei.

DESCRISSU,-*a*, adj. part., **descriptus**; vedi *descriptu*, in t. s. verbului.

DESCUBARE, sau *descubiare*, v., **e nido depellere**; a scóte d'in *cuibu*, vedi *descuibare*, cu tóte derivatele lui.

DESCUIARE, v., **discludere, recludere, reserare, aperire**; vedi *descuniare*, cu tóte derivatele lui.

DESCUIBARE, v., (d'in *des*-si *cuibu*, nidu), **e nido pellere**; a scóte d'in cuibu, a departá d'in cuibu, propriu si figuratu : *ellu e unu omu pre care nu lu mai poti descuibá*, scóte d'in casa.

DESCUIBATU,-*a*, adj. part., **e nido pulsus**; scossu, departatu d'in sau de la cuibu.

DESCULCIARE, v., **discalceare, excalceare**; a deslegá calciamentele; refl. *a se desculciá*, vedi *descalciare*.

DESCULCIU,-*ia*, (d'in *des*- si *calciu*, scurtatu in locu de *desculciatu*), adj., **nudipes**; fora calciamente in petióre, cu petiórele nude : *lui plâce a âmblá desculciu; nu lassati copillii se amble desculcii, co si strica petiórele; ómenii d'in terrele calde âmbla mai multu desculcii de câtu incalciati.*

DESCUNIARE, (cu *n* molliatu, d'in *des*- si *cuniu*, molliatu *cuiu*), v., **discludere, recludere, reserare, aperire**; contr. *incuniare*, a deschide cu chiauea : *a descuniá pórt'a, a descuniá usi'a, a descuniá armariulu, scriniulu, a descuniá locatulu, a descuniá brosc'a*; fig. *am fostu tare incuniatu, si am luatu unu medicamentu ca se me descuniu.*

DESCUNIATORE, s. f., **instrumentum reserando inserviens**; instrumentu care servesce a descuniá, in specie una chiaue de lemnu cu care se servescu rusticii spre a si descuniá portile si usiele loru; inse se pune si in locu de *incuniatóre*, **pessulus**.

DESCUNIATORIU,-*tória*, adj. s., **reserans**; care *descunia*, care servesce a *descuniá*.

DESCUNIATU,-*a*, adj. part., (**discuneatus**), **reseratus, apertus**; contr. *incuniatu; ea a lassatu usi'a inchis'a, inse descuniata.*

DESCULPARE, v., (d'in *des*- si *culpa*), **excusare**; a spellá culp'a, a escusá.

DESCULPATIONE, s. f., **excusatio**; actione si effectu allu actionei de *desculpare*.

DESCULPATORIU,-*tória*, adj. s., **excusans, excusator**; care desculpa.

DESCULPATU,-*a*, adj. part., **excusatus**; spellatu de culpa, escusatu.

1 DESCURCARE, v., **extricare, explicare**; contr. *incurcare*, a desface unu lucru incurcatu, a desvoltá, a esplicá, a

www.dacoromanica.ro

luminá : *tare s'au incurcatu liciele, vedeti de le descurcati; cestionea s'a incurcatu fórte, nu sciu cine ua va descurcá; rogu-te, descurca-mi firele aceste-a; frasea acésta-a e tare incurcata, ni ai face unu mare servitiu, déco ai benevolí a ua descurcá; ellu nu va se ne descurce cu tóte insistentiele nostre.*

2 DESCURCARE, s. verbale, **explicatio**; in t. s. verbului; vedi *descurcatione.*

DESCURCATIONE, s. f., **explicatio**; actione de *descurcare*, desvoltare, esplicare, luminare.

DESCURCATIVU, -*a*, adj. modale, **explicativus**; prin care se descurca : *medie descurcative, note descurcative la frasi incurcate.*

DESCURCATORIU,-*toria*, adj. s., **explicator, explicans, extricans**; care descurca, desvolta, esplica, luminédia.

1 DESCURCATU,-*a*, adj. part., **extricatus, explicatus**; contr. *incurcatu : licie, fire descurcate; candu ne credeamu deplenu descurcati, chiaru atunci ne veduramu si mai incurcati.*

2 DESCURCATU, s. m. sup., **explicatus,-u**; actulu de descurcare.

DESCURCATURA, s. f., **explicatio**; effectu sau resultatu allu descurcarii : *descurcatur'a s'a facutu cu mari difficultàti*

DESCUSSIONE, s. f., **dissensio**; vedi *discussione.*

DESCUTERE, *descussi* si *descussei*, *descussu*, v., **discutere**; a desbate; vedi *discutere.*

1 DESDAMNARE, v., (d'in *des*-si *damnu*), **damnum alicui præstare, damnum supplere, quaestum resarcire, pretium rependere, jacturam restituere**; a restitui damnulu, a compensá damnulu, propr. si fig. : *voi ne desdamnati cu prisosu; glori'a victoriei ne desdamnà de tote sufferentiele; lucrarea acesta-a te va desdamná de tote perderile ce ai sufferitu peno acumu*; vedi si *desdaunare.*

2 DESDAMNARE, s. verbale, **pensatio**; in t. s. verbului; vedi *desdamnatione.*

DESDAMNATIONE, s. f., **pensatio, compensatio**; actione si effectu allu actionei de *desdamnare*, compensatione, restitutione, reparatione a damnului causatu.

DESDAMNATORIU,-*toria*, adj. s., **damnum resarciens**; care desdamna, repara damnulu causatu, compensa perderea facuta.

DESDAMNATU,-*a*, adj. part., **compensatus**; compensatu pentru damnulu sufferitu.

DESDAUNARE, v., forma popularisata in unele parti alle Daciei, in locu de *desdamnare*; vedi form'a superiore cu tote derivatele ei.

DESDICERE, *desdicu, desdissi* si *desdissei, desdissu* si *desdictu*, v., **retractare, revocare**; a nemicí ce a dissu mai inainte prin noua dicere, a retractá celle disse, a revocá dissele, a si luá vorb'a inapoi; refl. *a se desdice : am promissu, si nu me desdicu; ellu dice si desdice; ea se desdice in totu minutulu*; s. verbale, **retractatio, retrectatio, verbi revocatio**.

DESDISSU,-*a*, adj. part., **retrectatus, revocatus**; retractatu, revocatu.

DESDOUIRE -*escu*, v., (fr. **dédoubler**), contr. *indouire*, vedi *desduplicare.*

DESDUPLICARE, v., (fr. **dédoubler**); contr. *duplicare.* a desface ce a fostu duplicatu sau indouitu.

DESDUPLICATIONE, s. f., (fr. **déduplica'ion**), actione de *desduplicare.*

DESDUPLICATU,-*a*, adj. part., (fr. **dédoublé**), contr. *duplicatu*, desdouitu.

* DESECARE, v., **desecare**; a taliá, a separá prin taliatura : *a desecá viti'a*, **desecare vitem**, a taliá viti'a de vinia.

DESECCARE, v., **desiccare**; a seccá cu totulu, a uscá : *a deseccá érb'a taliata, a deseccá vulnerile.*

DESECCATIVU,-*a*, adj. modale, **desiccativus**; prin care se desecca : *remedie deseccative.*

* DESECTIONE, s. f., **desectio**; taliatura.

DESELLARE, v., (d'in *de*-si *sélla*, pl. *selle*), **delumbare, elumbare**; a delumbá, a paralysá sellele sau lumbii unui omu sau animale : *l'a batutu de l'a desellatu, ellu desélla canii prin crudele selle batalie.* (Diversu de *dessellare*).

www.dacoromanica.ro

DESELLATU,-*a*, adj. part., **delumbis, elumbis;** delumbatu, paralysatu la selle sau la lumbi: *cane desellatu, oue desellata.*

1 DESEMNARE, v., 1. **designare,** a indicá prin semne, a arretá, a denotá, a destiná: *desemnati-mi unu june aptu spre a lu poté numi in acesta functione: a desemná pre cineva ca furu, ca adulteru,* etc., *a desemná ceva prin termini noui; a desemná consuli pre annii venitori:* 2. **delineare, adumbrare, describere, exprimere;** a representá prin linie, a deliniá, a descrie: *a desemná planulu unui edificiu: amu desemnatu patru capete in diverse posetioni; a desemná cu condeliulu, a desemná cu colori; copillii lui desemna fórte bene cu creta; ai vostri desemna cu carboni; desemna calli verdi pre pareti; desemnamu carricature.*

DESEMNARE, s. verbale, **designatio; delineatio, adumbratio, descriptio;** in t. s. verbului.

DESEMNATIONE, s. f., **designatio, delineatio, adumbratio, descriptio;** actione si effectu allu actionei de *desemnare.*

DESEMNATIVU,-*a*, adj. modale, **significativus,** prin care se *desémna,* se specifica: *vorbe desemnative, termini desemnativi.*

DESEMNATORIU,-*tória,* adj. s., **designator; delineator, adumbrator, descriptor;** care desémna, in t. s. verbului.

1 DESEMNATU,-*a*, adj. part., **designatus, delineatus, adumbratus, descriptus, expressus;** indicatu, arretatu, denotatu, destinatu; deliniatu, adumbratu, descrissu, depinsu, representatu prin colori.

2 DESEMNATU, s. m., sup. **designatio; delineatio;** actulu de desemnare, in t. s. verbului.

DESEMNATURA, s. f., effectu sau resultatu allu desemnarii: *desemnatur'a acésta-a nu e de adjunsu spre a poté connosce pre omu.*

DESEMNU, s. m., lucru desemnatu, arte de desemnare.

DESEREDARE,-*ediu,* (d'in *des*-si *erede*), v. **exheredare,** (it. **diseredare,** fr. **déshériter**); a despoliá de ereditate sau de successione in bonurile selle, a desmositeni; *ellu si a deseredatu copillii;* vedi *descreditare.*

DESEREDE, adj. s., **exheres;** deseredatu, desereditu, desereditatu, desmositenitu.

DESEREDIRE,-*escu,* (alta forma d'in *des*-si *erede*), **exheredare;** a face deserede; vedi *desereditare.*

DESEREDITARE, v., (alta form'a d'in *des*-si *erede*), **exheredare,** (it. **diseredittare** fr. **déshériter**); a privá sau despoliá pre cine-va de ereditate sau de successione in bonurile selle; a declará de deserede: *ellu e resolutu a deseredità pre filiulu nascultatoriu.*

DESEREDITATE, s. f., **exheredis status;** stare sau calitate de deserede.

DESEREDITATIONE, si *deseredatione,* s. f., **exheredatio;** actione de desereditare.

DESEREDITATORIU, si *deseredatoriu,-toria,* adj s., care *deseredita,* care face, declara deserede.

DESEREDITATU, si *des redatu,-a,* adj. part., **exheredatus;** despoliatu sau privatu de ereditate.

DESEREDITU,-*a*, adj. part., **exheredatus;** d'in form'a deseredire, in acellu-asi intellessu.

†† DESERERE, v., **deserere;** a lassá cu totulu, a delassá, a parassi. Radecin'a derivateloru: *desertu, desertione, desertoriu, desertare, desertatione, etc.*

1 DESERTARE, v., **deserere;** 1. a delassá unu locu, a parassi, ca term. militariu, a fugi de la armata: *a desertá la inimicu, a desertá de la inimicu la noi;* fig., *a desertá de la virtute: a desertá caus'a publica;* 2. (cu *s* tare siueratu, *desiertare*), **vacuefacere, evacuare, exhaurire, inanire, exinanire,** a face *desertu: a desertá unu vasu, una cupa, unu pocariu; a desertá una casa, una cetate, una tèrra;* refl., *a se desertá,* **alvum solvere,** a curetiá stomachulu.

2 DESERTARE, s. verbale, **desertio, evacuatio;** in t. s. verbului.

DESERTATIONE, *(desiertatione),* s. f. **vanitas, inanitas, inanitio;** actione si effectu allu actionei de *desertare;* vanitate.

DESERTATORIU, *(desiertatoriu),*-

www.dacoromanica.ro

tória, adj. s., **exhaurieus, evacuans, evacuator;** care *desérta*, in intellessulu 2 allu verbului.

DESERTATU,-*a*, adj. part., 1. **desertus,** delassatu, parassitu; fugitu; 2. *(desiertatu)*, **vacuefactus, evacuatus, exhaustus,** facutu desertu, essauritu.

DESERTIONE, s. f., **desertio;** actione si effectu allu actionei de *deserere; desertione de la armata, désertionea causei publice; desertionea militare se punesce cu mórtea; armat'a in care se intempla dese desertioni nu mai castiga victorie; desertionile sunt indicie co armat'a e demoralisata*

DESERTORIU,-*tória*, adj. s., **desertor;** care desere, delassa, parassesce, fuge de la armata : *s'au prensu mai multi desertori; desertorii au inceputu a se immulti; nu toti desertorii sunt transfugi.*

1 DESERTU,-*a*, adj., (cu *s* tare siueratu *desiertu*), **desertus, vanus, vacuus, inanis;** contr. *plenu : vasu desertu, locuri deserte, casa, cetate, térra desérta;* fig., *vorbe desérte, sperantie desérte, credentia desérta,* superstitione; *in desertu,* **frustra, incassum.**

2 DESERTU, s. m., pl.-*e*, (cu *s* tare siueratu *desiertu*), **desertum, solitudo;** térra fora locuitori : *desertele Africei, desertele Americei, unu mare desertu; prin desele belle tèrr'a s'a transformatu in unu desertu, nu se mai vedu intr'ens'a neci vite, neci òmeni, numai passeri si fére selbatice.*

1 DESERVIRE, *deservu* si *deservescu*, v., **deservire;** a servi cu zelu, a fi devotatu, inchinatu, consecratu : *ellu deserve corpului seu, elli deservu utilitatiloru proprie, omeni cari deservu onoriloru, demnitatiloru, functioniloru publice; veghiele melle deservu amiciloru; noi deservimu precepteloru vóstre; uvele cari deservu vinului; picturele deservu ochiloru, music'a deserve urechieloru.* (Diversu de *desservire*).

2 DESERVIRE, s. verbale, **actio deserviendi;** actione de *deservire* in t. s. verbului.

DESERVITU,-*a*, adj. part., (**deservitus**); care a servitu, e devotatu, inchinatu, consecratu.

1 DESFACERE, *desfacu*, imperat. *desfa*, perf. *desfacui*, sup. *desfacutu;* si *desfeci, desfectu* si *desfactu*, v., (d'in *des-* si *facere;* it. **disfare,** fr. **défaire**); 1. **infectum reddere, abolire, destruere, tollere;** contr. *facere,* a stricá, a nemicí : *ellu face, ellu desface; ne amu appucatu se desfacemu cea ce amu facutu cu mare fatica;* 2. **solvere, dissolvere, liberare;** a deslegá, a liberá; *desface meturele, desfacemu nodulu, desfaceti legaturele, desfacu chiauatorile;* 3. **devolvere, retorquere;** a desfasciorá : *desfacemu funile, aciele, firele;* 4. **nudare, enucleare, deglubere;** a despoliá, a curetiá : *desfacemu porumbulu, desfaceti fasolea, desfaculentea; au desfacutu nucile;* 5. **merces expedire;** a espedi, a vende : *amu desfacutu tote mercile, ellu deface pre fiacare di merce de cincidieci de galbini;* 6. a solve ce e detoriu : *a desface una detoria; a desface pre cineva,* a i solve ce i se covine; 7. **dirimere, rumpere;** a rumpe : *a desface una casatoria, a desface una societate, desface unu contractu;* 8. **cladem affare, clade afficere, cædere, fundere, profligare;** a bate una armata cu totulu : *amu desfacutu pre inimicu, inimiculu a desfacutu tòta armat'a nóstra;* refl., *a se desface,* **solvi, dessolvi,** etc., in tote sensurile activului : *casatori'a se desface; nu me potiu desface de densulu; m'am desfacutu de toti rivalii mei; a se desface de merce; ellu s'a desfacutu de tóte vitiele selle; e una abitudine de care nu me potiu desface; a se desface de superstitione, de tóte prejudeciele; desfaceti-ve de acésta societate perniciósa.*

2 DESFACERE, s. verbale, **solutio, dissolutio,** etc., actione de *desfacere,* in t. s. verbului.

DESFACUTU,-*a*, adj. part., **infectus, solutus, dissolutus,** etc., contr. *facutu,* stricatu, nemicitu, deslegatu, desfascioratu, frântu, ruptu.

DESFASCIARE, v., (d'in *des-* si *fascia*), **fasciis solvere, liberare;** contr. *infasciare,* a desface sau a deslegá fasci'a : *a desfasciá unu copillu, prea tare l'ai infasciatu, mai desfascia-lu pucinu.* (Vedi *fascia* si derivatele).

www.dacoromanica.ro

DESFASCIA'TU.-*a*, adj. part., **fasciis solutus**; deslegatu de fascie.

DESFASCIOLARE, v., (d'in *des-* si *fasciola*), **devolvere, evolvere, retorquere**; contr. *infasciolare*, a deslegá fasciol'a, a desvoltá, in sensu propriu si figuratu : *desfasciolati funile, ellu desfasciolà multa activitate.* (Vedì *fasciola* si derivatele).

DESFASCIOLATU,-*a*, adj. part., **devolutus, evolutus, retortus**; desfacutu sau deslegatu de fasciola; desvoltatu.

DESFASCIORARE, v., **devolvere, evolvere**; vedi *desfasciolare.*

DESFASCIORATU,-*a*, adj. part., **devolutus, evolutus**; vedi *desfasciolatu.*

DESFAVORABILE, adj., (d'in *des-* si *favore*), **iniquus, adversus, contrarius**; contr. *favorabile; locu desfavorabile, circunstantia desfavorabile, in unu momentu desfavorabile: reputatione desfavorabile; ânimile judecatoriloru i erau desfavorabili.*

DESFAVORARE, v., **iniquum esse**; a nu favorá, a nu lucrá in favorea cuiva, a cautá se strice; vedi *desfavorire.*

DESFAVORE, s. f., (it. **disfavore**, fr. **défaveur**), **invidia, offensio**; contr. *favóre*, lipse de favóre, desgratia : *a cadé in desfavórea cuiva; ellu fú ascultatu cu desfavóre de côtra senatu; a arruncatu multa desfavóre asupr'a advocatiloru cari appera causele celle mai nedrepte cu cea mai mare profusione de argumentc speciose.*

DESFAVORIRE,-*escu*, v., (ital. **disfavorire**), **iniquum esse, non favere**; a nu favorí, a face cuiva una rea placere, a cautá medie de a stricá : *circunstantiele me desfavorescu, fortun'a incepù a lu desfavorí chiaru in momentulu candu ellu se credea mai fericitu.*

DESFAVORITU, -*a*, adj. part., (it. **disfavorito**), carui-a se face una rea placere, unu reu servitiu, carui-a circunstantiele nu i sunt favorabili.

DESFERRARE, v., (d'in *des-* si *ferru*), **ferreis soleis liberare**; *a desferrá callii*, a descalciá callii de talpele de ferru.

DESFERRATU,-*a*, adj. part., **ferreis soleis liberatus**; *callu desferratu*, descalciatu.

DESFERRICARE, v., **catenas solvere**; 1. a deslegá ferrele de la mâne, de la petiore; 2. **ferreos circulos rotis demere**, a luá cercurile de ferru de pre róte; *a desferricá carrulu*; 3. a stricá *ferricatur'a : a desferricá una moneta.*

DESFERRICATU,-*a*, adj. part., **catenis solutus, ferreis circulis spoliatus**; *carru desferricatu, rote desferricate.*

1 DESFETARE, v., (d'in *des-* si *fetare*), **delectare, oblectare**; a causá mare placere, mare buccuría; refl. *a se desfetá*, **delectari, oblectari**; a se buccurá, a se delectá, a se scaldá in placeri : *ne desfetàmu vedendu copillii impregiurulu nostru.*

2. DESFETARE, s. verbale, **delectatio, oblectatio, oblectamentum, delicium, deliciæ**; in t. s. verbului.

DESFETATIONE, s. f., **delectatio, oblectatio**, actione si effectu allu actionei de *desfetare.*

DESFETATORIU,-*tória*, adj. s., **delectans, oblectans**; care desféta, care procura placere, buccuría.

DESFETATU,-*a*, adj. part., **laetus, hilaris, jucundus, genialis, deliciosus, amœnus**; voliosu, placutu; — compara : port. **desfaçado**, isp. **desfazado.**

DESFIDARE, v., (it. **disfidare**, fr. **défier**), **provocare**; a provocá, mai allessu a provocá la duellu : *ellu desfida pre toti rivalii sei; ve desfidu se mi probati contrariulu.*

DESFIDERE, v. refl., *a se desfide*, (fr. **se défier**), **diffidere**; vedi *diffidere* cu derivatele.

DESFIDU, s. m., (it. **disfida**, fr. **défi**), **provocatio**; provocatione, mai allessu provocatione la duellu.

DESFIENTIARE,-*ediu*, v., (d'in *des-* si *fientia*), **annihilare, annullare, abolere, abrogare, sufferre, evertere**; contr. *infientiare*, a nemicí fienti'a unui ce, si de ací, a annullá, a abolí, a abrogá, a stricá : *a desfientiá una lege.*

DESFIENTIATU,-*a*, adj. part., **annullatus, abolitus, sublatus, abrogatus**, contr. *infientiatu*, nemicitu, abolitu, abrogatu, annullatu.

DESFIGURARE, v., (d'in *des-* si *figura*, it. **disfigurare**, fr. **défigurer**), de-

www.dacoromanica.ro

formare, deturpare, fœdare; a alterá, a stricá figur'a; refl. *a se desfigurá*, os detorquere, a si alterá vultulu, a si strambá figur'a faciei.

DESFIGURATIONE, s. f., deformatio, fœdatio; actione si effectu allu actionei de *desfigurare*.

DESFIGURATORIU,-*tória*, adj. s., deformans, deturpans, fœdans; care desfigura.

DESFIGURATU,-*a*, adj. part., deformatus, fœdatus; alteratu la figura.

DESFIRARE, v., retexere, textum filatim resolvere, (isp. deshilar, port. desfiar, prov. desfilar, it. sfilar, fr. effiler); a desface unu tessutu *firu cu firu*, a destramá.

DESFOIARE, v., (d'in *des-* si *folia*), defoliare; vedi *desfoliare*, si *desfolliare*.

DESFOLIARE, v., defoliare; a despoliá de folie; *desfoliàmu porumbulu*.

DESFOLIATIONE, s. f., defoliandi actio; actione si effectu allu actionei de *desfoliare*.

DESFOLIATU,-*a*, adj. part., defoliatus; desfoliatu de folie.

DESFOLLIARE, (d'in *des-* si *fólle*), detumere, detumescere; a desinflá; refl. *a se desfolliá*, a se desinflá, a perde fóllele.

DESFOLLIATIONE, s. f., detumescendi actio, actione si effectu allu actionei de *desfolliare*.

DESFOLLIATU,-*a*, adj. part., qui detumuit; desinflatu.

DESFORMARE, v., deformare, deturpare, fœdare; a alterá form'a sau figur'a, a desfigurá; refl., a perde form'a, a perde formoseti'a : *elle se desforma prin multele adornature ce incarca pre densele*.

DESFORMATIONE, s. f., deformatio; actione si effectu allu actionei de *desformare*.

DESFORMATIVU,-*a*, adj. modale, deformans; prin care se *desforma: ornature desformative*.

DESFORMATORIU,-*toria*, adj. s., deformans; care desforma.

DESFORMATU,-*a*, adj. part., deformis, deformatus, turpis, fœdus; desfiguratu, alteratu la forma, urîtu.

1 DESFRENARE, *desfrênu*, si *desfrenediu*, v., (d'in *des-* si *frênu*), effrenare; a desface sau deslegá frênulu, a luá callului frênulu; fig. a calcá tóte legile temperantei si alle binecovientiei; refl. *a se desfrená*, a depune frênulu in sensu propriu si figuratu : *voi ati desfrenatu copillii; ellu s'a desfrenatu cu totulu*.

2 DESFRENARE, s. verbale, effrenatio; in t. s. verbului.

DESFRENATU,-*a*, adj. part., effrenis, effrenatus, depravatus, dissolutus, libidinosus, impudicus, petulans, intemperans; fora frenu, care nu mai connosce legi de temperantia si de benecovientia, licentiosu, libidinosu, depravatu, nerosinatu, necomputatu, datu la tóte placerile sensuali : *omu desfrenatu, muliere desfrenata, copilli desfrenati*; subst. *unu desfrenatu, una desfrenata*.

1 DESFUNDARE, v., (d'in *des-* si *fundu*), 1. fundum ejicere (isp. port. desfondare, fr. défoncer); a scóte fundulu veri-unui vasu : *a desfundá butile, a desfundá galletile*; 2. returare, a destupá : *desfundati-ve urechiele; mi se desfunda nasulu*; 3. viam aperire, a deschide callea intr'unu locu inco neamblatu; 4. a desghiaciá : *este asiá de caldu in câtu pamentulu, de si tare inghiaciatu, s'a desfundatu bene pretotendine*.

2 DESFUNDARE, s. verbale, in t. s. verbului.

DESFUNDATIONE, s. f., actione si effectu allu actionei de *desfundare*.

DESFUNDATORIU,-*tória*, adj. s., fundum ejiciens, returans; care desfunda.

DESFUNDATU,-*a*, adj. part., fundo privatus, returatus; fora fundu; destupatu.

DESGARDIRE,-*escu*, v., dissepire, a stricá gardulu; vedi *desgradire*.

DESGARDITU,-*a*, adj. part., disseptus, despoliatu de gardu; vedi *desgraditu*.

DESGARDITURA, s. f., disseptum, disseptio, effectu allu actionei de *desgardire*, lucru desgarditu; vedi *desgarditura*.

DESGHIACIARE, v., (d'in *des-* si *ghiacia*), regelare, solvere (glaciem, nives); refl. *a se desghiaciá*, regelari, solvi; vedi *desglaciare*.

www.dacoromanica.ro

DESGHIACIATU,-*a*, adj. part., **regelatus, solutus**; vedi *desglaciatu*.

DESGHIOCARE, *desghiocatoriu*, etc., vedi *desglocare, desglocatoriu*, etc.

1 DESGLACIARE, v., (d'in *des*-si *glacia*, la Macedoromâni cu *l* molliatu, la Dacoromâni trecutu in *i*, *desghiaciare*), **regelare, solvere, (glaciem nives)**; refl. *a se desglaciá*, **regelari, solvi**, contr. *inglaciare*, a incetá de a mai fi inglaciatu: *a inceputu a se desglaciá, se desglacia rîurile, se desglacia pamentulu*.

2 DESGLACIARE, s. verbale, **regelatio**; in t. s. verbului.

DESGLACIATIONE, s. f., **regelatio**; actione si effectu allu actionei de *desglaciare*.

DESGLACIATU,-*a*, adj. part., **regelatus, solutus**; cont. *inglaciatu*, fig. *omu desglaciatu*, omu descetu, preceputu, activu, ageru.

DESGLACIATURA, s. f., **regelatio**; effectu sau resultatu allu desglaciarei, lucru in stare desglaciata.

DESGLACIU, pl.-*uri*, (fr. **dégel**), **regelatio**; actionea desglaciarei : *a inceputu desglaciulu, tempulu de desglaciu, desglaciulu a inundatu stratele*.

DESGLOCARE, (*desgliocare* = *desghiocare*, pre a locurea si : *deshocare, dehocare, dihocare*, d'in *des*-si *ghioca* sau *ghiocu*=*gloca* sau *glocu*=*cocla* sau *coclu*, compara **gullioca**. Lucil. fr). v.; 1. **deglubere, enucleare, decorticare, siliqua exuere**; a desface *ghioc'a* sau *ghioculu*, a scote d'in ghioca, a curetiá de ghioca : *a desglocá faba, lente, fasole, nuci, porumbu*, etc.; 2. **exhaurire, defatigare**; a deseccá de potere, a rupe pre cineva cu fatiga sau cu bataia.

DESGLOCATIONE si *desghiocatione*, s. f., actione de *desglocare*.

DESGLOCATORIU, si *desghiocatoriu*,-*tória*, adj. s., care *desgloca*.

DESGLOCATURA si *desghiocatura*, s. f., actione si resultatu de *desglocare*.

1 DESGRADIRE, sau *desgardire*,-*escu*, v., (d'in *des*- si *gardu*), **dissepire, sepem solvere**; a desface, a stricá gardulu; contr. *ingradire*.

2 DESGRADIRE, s. verbale., **disseptio**; in t. s. verbului.

DESGRADITU,-*a*, adj. part., **disseptus**; dispoliatu de gardu, fora gardu.

DESGRADITURA, s. f., **disseptum, disseptio**; stare desgradita, lucru desgraditu.

1 DESGROPARE, v., (d'in *des*- si *grópa*), **effodere, (exhumare)**; contr. *ingropare*, a scóte d'in grópa sau din mormentu, a desmormentá : *amu desgropatu vini'a, desgropati viti'a; avarulu candu voli se si desgrópe banii, aflà loculu sapatu si thesaurulu seu furatu; crestinii la septe anni desgrópa ossele mortiloru*.

2 DESGROPARE, s. verbale, **effossio, (exhumatio)**; in t. s. verbului.

DESGROPATIONE, s. f., **effossio, (exhumatio)**; actione si effectu allu actionei de *desgropare*.

1 DESGROPATU,-*a*, adj. part., **effossus, (exhumatus)**; scossu d'in gropa, desmormentatu.

2 DESGROPATU, s. m. sup., **effossum,-u**; actulu de *desgropare*.

1 DESGUSTARE, v., (d'in *des*- si *gustu*), **fastidium creare**; a stricá gustulu, refl. *a se desgustá*, **fastidire**, a perde gustulu, a sentí desgustu, propriu si fig. : *portarile loru celle pucinu delicate ne desgusta cu totulu; ne amu desgustatu de a mai petrece cu densii; a se desgustà de cineva, de una societate, de una lucrare*.

2 DESGUSTARE, s. verbale, **fastidium**; in t. s. verbului.

DESGUSTATORIU,-*tória*, adj. s., **fastidiosus**; care desgusta : *appucature desgustatorie, portareu lui e forte desgustatória*.

1 DESGUSTATU,-*a*, adj. part., **fastidiosus, fastidiens, pertaesus**; care a perdutu gustulu : *stomachu desgustatu; ellu e desgustatu de guvernu; toti su desgustati de starea actuale a lucruriloru; domnulu plecà desgustatu d'in tèrra*.

2 DESGUSTATU, s. m. sup., **fastidium, tædium, odium**; actulu de desgustare.

DESGUSTOSU,-*a*, adj., (ital. **disgustoso**), **fastidiosus, odiosus, sordidus**; plenu de desgustu, fastidiosu, odiosu, gretiosu, sordidu.

DESGUSTU, pl.-*uri*, (ital. **disgusto** fr. **dégoût**), **fastidium, tædium, nausea**

www.dacoromanica.ro

contr. *gustu*, lipse de gustu, de appetitu, repumnantia, desplacere: *desgustulu vinului, a senti desgustu, a cautá desgustu, a produce desgustu, a dissipá desgustulu, a devení obiectu de desgustu.*

DESHAMARE, v., vedi *descamare.*

DE-SÍ, conj., (compusa d'in *de* si *sí*, asiá in câtu prin pausarea accentului pre *sí*, se sente bene compositionea, *de-sí*), **etsi, etiamsi, tametsi, licet, quamvis, quamquam;** bene co, cu tóte co, mecaru co, cararu-a in partea secunda responde *inse, cu tóte aceste-a: de sí eram morbosu candu mi vení trist'a scire despre mortea lui, me scollai d'in asternutu si allergai cumu potui pêno la cas'a unde si dedesse suffletulu; de sí nu connoscu pre nemine in acésta cetate, cu tóte aceste-a am resolutu se viniu si se cercetediu despre sortea filiului meu care a petrecutu ultimii anni într'ens'a; n'am potutu se me retinu de a-i responde la acelle vorbe impertinenti, de si nu lu connoseam; de sí erati in dreptulu vostru de a ne apperá. inse ati facutu forte bene de a nu intrá in vorbe cu atari omeni.*

* DESIDERABILE, ad., **desiderabilis;** care merita a fi desideratu, de desideratu, de doritu; care lipsesce si pre care amu dorí se lu avemu intre noi.

* DESIDERANDU,-*a*, adj., **desiderandus;** care debe a fi desideratu, care cauta a fi doritu: *lucruri desiderande.*

* DESIDERANTE, adj. part. pres., **desiderans;** care desidera, care doresce.

* DESIDERANTIA, s. f., **desiderium;** calitate de *desiderante*, dorentia.

DESIDERARE, v., **desiderare;** a sentí ânim'a sea plecata spre cineva sau ceva ce n'avemu, a avé viua volientia de a face, de a dice, etc., a dorí, a cere: *a desiderá ceva de la cineva, desideramu pace, desideramu glori'a, eu nu desideru placerile victiei: ce desideri? desideru a vedé pre domnulu; si eu desideru a figurá intre cei de fronte:* speciale, *a desiderá in justitia.*

* DESIDERATIONE, s. f., **desideratio;** actione si effectu allu actionei de *desiderare.*

* DESIDERATIVU,-*a*, adj. modale, **desideративus;** prin care se espreme unu desideriu, *verbe desiderative,* **verba desiderativa.**

* DESIDERATORIU,-*tória*, adj. s., **desiderator;** care desidera, speciale care desidera in justitia.

* 1 DESIDERATU,-*a*, adj. part., **desideratus;** doritu.

* 2 DESIDERATU, s. m. sup., **desideratum,-u;** actulu de *desiderare: multe lucruri sunt de desideratu.*

* DESIDERIU, s. m., pl.-*ie*, **desiderium;** dorentia, volientia viua, intentione: *desideriu ardente, violentu, estremu; atare e desideriulu meu: voi n'aveti de câtu unu cugetu, unu desideriu; ellu si vedú tóte desideriele selle implenite; succesele intrecura desideriele lui.*

* DESIDIA, s. f., **desidia;** positionea unei persone *sedente*, indolentia, inertia, negligentia, pigretía, otiositate, repausu, retragere.

* DESIDIOSU,-*a*, adj., **desidiosus;** otiosu, fora occupatione, negligente, lenosu, pigru.

DESIERNARE, v., (d'in *des-* si *iérna*), refl., *a se desiernú, se desiernedia,* **præterit hiems;** trece, se duce iérn'a: *a inceputu a se desiernú fórte tempuriu; tardíu se desiernédia in acestu annu; vomu sedè aici pêno se va desiernú.*

DESIERTARE, v., **vacuefacere, evacuare;** vedi *desertare*, si derivatele.

DESIERTU,-*a*, adj., **desertus, vacuus, vanus, inanis;** vedi *desertu* cu derivatele.

* DESILLUSIONARE,-*ediu*, v., (d'in *des-* si *illusione*), (fr. **désillusionner**); a scóte d'in illusione, a dissipá illusionea; refl. *a se desillusioná*, a essí d'in illusione, a se desammagí.

* DESILLUSIONATU,-*a*, adj. part., (fr. **désillusionné**); scossu, essitu d'in illusione, liberatu de illusione, desammagitu.

* DESILLUSIONE, s. f., contr. *illusione*, nemicire de illusione: *multu tempu am fostu in una formósa illusione, acumu me aflu in completa desillusione; desillusionile sunt mai totu-de-a-una amare.*

* DESIME, s. f., **densitas,** stare de desu, desitate: *mare desime, desime de arbori, desime de omeni*, etc.

www.dacoromanica.ro

* DESINENTE, adj. part. pres., **desinens**; care se-termina : *vorbe desinenti in litter'a e.*

* DESINENTIA, s. f., **exitus, terminatio**; terminatione, finalitate : *aceste vorbe au acea-asi desinentia, desinentie assemini, ellu combina desinentie si crede co face versuri.*

†† DESINERE, v., **desinere**; a incetá, a finí, a se terminá. Radecin'a derivateloru : *desinente, desinenti'a.*

* DESINFECTARE, v., (d'in *des-* si *infectu*), (fr. **désinfecter**); contr. *infectare*, a curetiá de infectione, de miasmate, a curetiá aerulu stricatu, infectatu, plenu de vapori nocive : *se desinfecta infirmariele prin arderea de substantie chymiee.*

* DESINFECTIONE, s. f., (fr. **désinfection**), actione de *desinfectare : desinfectionea aerului, desinfectionea caseloru in cari jacu morbosi.*

1 DESINFLARE, v., luatu mai desu ca refl., *a se desinflá*, **detumere, detumescere**; a incetá de a mai fi inflatu : *mi s'au desinflatu manele, petiorele.*

2 DESINFLARE, s. verbale, **detumescendi actio**; in t. s. verbului.

DESINFLATU,-*a*, adj. part., **qui detumuit**; contr. *inflatu*, care a incetatu de a mai fi inflatu.

* DESINTERESSARE, v., (d'in *des-* si *interesse*), **pretium rei rependere**; a desdamná, a repará damnulu facutu.

* DESINTERESSATU,-*a*, adj. part., (ital. **desinteressato**, fr. **désintéressé**), **gratuitus; contiuens, modestus**; fora interesse, care nu lucrédia pentru interesse : *a preferí pre mercenari ómeniloru desinteressati.*

* DESINTERESSE, s. f., (it. **desinteresse**, fr. **désintéressement**), **abstinentia, contiuentia, innocentia, integritas**; lipsea de veri-ce interesse propria, lucrare fora interesse.

†† DESIPERE, v., **desipere**; a fi fôra mente. Radecin'a derivateloru : *desipiente* si *desipientia.*

* DESIPIENTE, adj. part. pres., **desipiens**; fôra mente, nebonu : *arrogantia desipiente*, arrogantia nebona, *vorbe desipienti*, vorbe de nebonu.

* DESIPIENTIA, s. f., **desipientia**; lipse de mente, ammetire de spiritu, nebonía.

* DESISTENTE, adj. part. pres., **desistens**; care desiste, incetédia, se abstiné, se oppresce.

* DESISTENTIA, s. f., stare sau calitate de *desistente*, actione de *desistere.*

* DESISTERE, *desteti* si *destetei*, *destetutu*, v., **desistere**; a incetá, a se abstiné, a se opprí, refl., *a se desiste*, a se lassá, a renuntiá : *a desiste de la parerea, opinionea sea, a se desiste de dreptulu seu, ellu se desiste de pretensionile selle.*

DESITATE, s. f., **densitas**; stare *désa* : *desitatea aerului, desitatea apei; desitatea plumbului, argentului, aurului, desitatea unui corpu sta in rapportu directu cu mass'a lui.*

DESJOCARE, v., (d'in *des-* si *jocu*, fr. **déjoner**), **disturbare, discutere, frangere, evertere**; proprie, a stricá joculu, deací : a turburá, a face se cada, a restorná : *sortea desjocà acellu planu bene conceputu; ellu desjocà planurile adversariloru sei; amu adjunsu se desjocàmu conspirationea ordita in contr'a nóstra; ve felicitàmu co ati potutu desjocá laciurile inimiciloru vostri.* L. — Credu co e de preferitu form'a *dejocare.* *M.*

DESJOCATU,-*a*, adj. part., **eversus**; restornatu, cadutu.

DESJUNARE, v., (d'in *des-* si *ajunu*, fr. **déjeuner**), **jentare, jentaculum sumere**; proprie, a stricá ajunulu, de ací : a mancá de demanétia, a gustá : *noi desjunàmu la nóue óre, voi desjunati fórte tardiu.*

1 DESJUNATU,-*a*, adj. part., (fr. **déjeuné**), **jentatus**; care a stricatu ajunulu, care a luatu desjunulu.

2 DESJUNATU, s. m. sup., **jentatum,-u**; actulu de dejunare : *de la desjunatu peno la cenatu; e or'a dedesjunatu*

DESJUNU, s. m., (fr. **déjeuner**), **jentaculum**; actione si effectu allu actionei de *desjunare*, de gustare, de antani'a mancare, tempulu de desjunatu, buccatele preparate pentru desjunatu.

1 DESJUGARE, v., (d'in *des-* si *jugu*), **dejugare, disjugare, dijugare, jugum**

www.dacoromanica.ro

demere, contr. *injugare*, a luá jugulu de pre collulu injugatiloru, a liberá de jugu : *desjuga boii, si i lassa se pasca.*

2 DESJUGARE, s. verbale, **dijugatio**, in t. s. verbului.

1 DESJUGATU,-*a*, adj. part., **dijugatus**, liberatu de jugu.

2 DESJUGATU, s. m. sup., **dijugatum,-u, dijugatio**, actulu de desjugare.

1 DESLEGARE, v., (d'in *des-* si *legare*, ital. **dislegare**, fr. **délier**), **solvere, dissolvere, resolvere, absolvere, liberare**, contr. *legare*, a desface legatur'a, a liberá pre cellu legatu. Verbulu *deslegare*, precumu si *desfacere* e de cellu mai mare usu in limb'a româna, si offeresce una summa immensa de frasi, in sensu propriu si figuratu : *a deslegá vitele, a deslegá viti'a, a deslegá pre ómeni de peccate, a deslegá dillele in cari nu se facu cotari lucrări sau nu se manca certe buccate, a deslegá problemate, a deslegá enigmate*, etc.

2 DESLEGARE, s. verbale, **solutio, resolutio**, in t. s. verbului; frase : *deslegare de carne, de pesce, de vinu si de untu de lemnu.*

DESLEGATORIU,-*tória*, adj. s., **resolutorius; interpres**, care *desléga*, in specie care *desléga* problemate grelle, enigmate, etc.

1 DESLEGATU,-*a*, adj. part., **solutus, liberatus**, contr. *legatu*, liberatu in sensu propriu si figuratu.

2 DESLEGATU, s. m. sup., **solutum,-u**, actulu de deslegare.

DESLEPIRE si *deslipire,-escu*, v., (d'in *des-* si *lepire*), **divellere, sejungere, adhæsionem solvere**, contr. *allepire* sau simplu *lepire*, a desface ce a fostu allepitu : *nu potu deslepí pandi'a de pre tabla, ea nu se póte deslipí de parentii sei.*

DESLEPITU,-*a*, adj. part., **divulsus, sejunctus, solutus**, separatu de lucrulu cu care a fostu lepitu.

1 DESLOCARE, v., (d'in *des-* si *locu*, ital. **dislocare**, fr. **disloquer**), **luxare**, a miscá d'in locu, in specie, a miscá si strapune unu ossu d'in inclauatur'a sea naturale; refl. *a se deslocá*. **luxari.**

2 DESLOCARE, s. verbale, **luxatio** et **luxatura**, in t. s. verbului.

DESLOCATIONE, s. f., **luxatio** et **luxatura**, actione si effectu allu actionei de deslocare.

1 DESLOCATU,-*a*, part., **luxus**, strapusu d'in loculu seu propriu.

2 DESLOCATU, s. m. sup., **luxum,-u**, actulu de deslocare.

1 DESLUCIRE,-*escu*, v., (d'in *des-* si *luce*), **dilucidare, illustrare, explicare, explanare, enucleare, enodare, obscuritatem discutere, parum claris dare lucem**, a luminá, a limpedí, a descurcá, a desnodá, a esplicá, a facilitá intellessulu, a face se se intelléga lucrulu.

2 DESLUCIRE, s. verbale, **dilucidatio, illustratio, explicatio, explanatio, enodatio**; in t. s. verbului.

1 DESLUCITU,-*a*, adj. adv. part., **clarus, dilucidus, illustratus, explicatus, explanatus, enucleatus**, luminatu, limpede, descurcatu, explicatu, la intellessu.

2 DESLUCITU, s. m. sup., **dilucidatio**, actulu de *deslucire.*

DESMATIARE, sau *desmaciare*, v., (d'in *des-* si *matiu* sau *maciu*); **effrenare**; a desface, a descinge, a relassá, a desfrená; refl., *a se desmatiá*, **effrenate agere**, a si permitte fapte necovientióse.

DESMATIATU, sau *desmaciatu,-a*, adj. part., **dissolutus, discinctus**; desfacutu, descinsu, desfrenatu, licentiosu, resipitoriu.

DESMEDULLARE, (d'in *des-* si *medulla*), **medullâ privare**, a desface de medulla; **membra distrahere**, a desface medullariele unui corpu.

DESMEDULLATU,-*a*, adj part., **medulla privatus**, lipsitu de medulla.

DESMEMBRARE, v., (d'in *des-* si *membru*, ital. **dismembrare**, fr. **démembrer**), **membra distrahere**, a separá membrele unui corpu.

DESMEMBRATU,-*a* adj. part., **membratim divîsus, distractus, sparsus**, desfacutu in membre, despartitu, ruptu : *imperiu desmembratu.*

DESMENIARE, v., (d'in *des-* si *menia*), **iram lenire**, a allená meni'a; refl., *a se desmeniá*, **iram ponere**, a depune meni'a : *currendu se meniu si currendu se desmenia.*

DESMENIATU,-*a*, adj. part., **sedatus**,

www.dacoromanica.ro

care a depusu meni'a, stemperatu de menia, impacatu.

1 DESMENTARE, v., (d'in *des-* si *mente*), **dissuadere, dehortari; seducere,** in genere a face ca cineva se si scambe ide'a, a dissuade, apoi a seduce, a ammagí, a indemná spre reu.

2 DESMENTARE, s. verbale, **dissuasio, dehortatio, seductio,** in t. s. verbului.

DESMENTATORIU,-*tória*, adj. s., **díssuasor, dehortator; seductor,** care desmenta, in t. s. verbului.

DESMENTATU,-*a*, adj. part., **dissuasus, seductus,** dissuasu; ammagitu.

1 DESMENTIRE, v., (d'in *des-* si *mentire*, ital. **dismentire** si **dimentire**. fr. **démeutir**), **refellere, refutare, redarguere,** a dice cuiva co a mentitu, a negá veritatea unei assertione; refl., *a se désmentí*, **pugnantia loqui, sibi non constare, a se desciscere, a se ipso deficere, sui oblivisci, sui similem non esse,** a se contradice, a se departá de la caracteriulu seu: *neci una data nu m'am desmentitu: ei sufferira suppliciulu fora a se desmentí.*

2 DESMENTIRE, s. verbale, **refutatio, redarguendi actio,** in t. s. verbului.

1 DESMENTITU,-*a*, adj, part., **refutatus,** demostratu de mentionosu, refutatu, respinsu ca neaddeveratu.

2 DESMENTITU, s. m. sup., **refutatio,** actulu de *desmentire*.

DESMETICIRE,-*escu*, v., (d'in *des-* si μεθύσκειν), mai vertosu refl., *a se desmeticí*, **crapulam exhalare, confusione liberari,** a scapá de confusione, a si vení érosi in fire, a se desbetá.

DESMETICU,-*a*, adj., (d'in *des-* si μῆτις, mente, prudentia), **amens, demens, stultus, nebulo,** nebonu, nebonaticu, nestemperatu.

DESMETIRE,-*escu*, v., (d'in *des-* si μεθύσκειν), refl. *a sé desmetí*, **vertigine, confusione liberari,** contr. *ammetire*, a scapá de ammetire, a si vení in fire, a revení la deplenulu usu allu mentii: *abiá m'am desmetitu dupo trei ore; jace ammetitu si nu se póte desmetí.*

DESMETITU,-*a*, adj. part., **vertigine, confusione liberatus,** contr. *ammetitu*, revenitu d'in starea de ammetiie.

† DESMO- (δεσμός, legatura), in diverse compositioni de termini anatomici si zoologici, precumu: *desmographía, desmología, desmophlogía, dosmotomía, desmoderu, desmogomphu, desmophyllu, desmosomu*, pentru allu caroru intellessu consulta partea posterióre.

DEMORMENTARE, v., **effodere;** a scote d'in *mormentu*, contr. *immormentare*, si affine cu *desgropare*.

DESMORTIRE,-*escu*, v., (d'in *des-* si *mortu*), refl. *a se desmortí*, **torpore liberari,** contr. *ammortire*, a scapá de ammortire, a revení d'in starea de ammortire.

DESMORTITU,-*a*, adj. part., **torpore liberatus,** contr. *ammortitu*, revenitu d'in starea de ammortitu.

DESMOSITENIRE,-*escu*, v., (d'in *des-* si *mositenire*), **exheredare,** a deseredá sau desereditá, a declará pre cineva lipsitu de dreptulu de ereditate.

DESMOSITENITU,-*a*, adj. part., **exheredatus, exheres,** deseredatu, lipsitu de dreptulu de ereditate sau successione in bonurile selle.

DESNATURARE, v., (d'in *des-* si *natura*, fr. **dénaturer**), **adulterare, corrumpere, depravare, vitiare,** a scambá natur'a sau calitatile unui lucru, in specie a le stricá.

DESNATURATU,-*a*, adj. part., **adulteratus, corruptus, depavatus, vitiatus,** scossu, essitu afora d'in natur'a sea, stricatu.

1 DESNODARE, v., (d'in *des-* si *nodu*, it. **disnodare** si **dinodare**, fr. **dénouer**), **nodum solvere,** a deslegá nodulu, prop. si fig. *neci Alessandru cellu mare n a potutu desnodá nodulu Gordianu; funea e numai noduri, cu greu se va aflá cineva care se ua desnode.*

2 DESNODARE, s. verbale, **solutio,** in t. s. verbului.

DESNODATU,-*a*, adj. part., **solutus,** contr. *innodatu*, desfacutu, deslegatu de nodulu ce avea.

DESNUERARE,-*ediu*, v., (d'in *des-* si *nueru*), **nubes pellere, nubila cœli serenare;** refl. *a se desnuerá*, **serenari,** contr. *a se innuerá*, a se inserená: *se desnueredia cerulu; a inceputu a se desnuerá.*

www.dacoromanica.ro

DESNUERATU,-*a*, adj. part., **serenus, purus,** liberatu de nueri.

DESOBLIGARE, v., (d'in *des-* si *obligare*, ital. **disobbligare**, fr. **désobliger**); 1. **obligatione liberare,** contr. *obligare*, a liberá de una obligatione; 2. **offendere,** a supperá, a causá neplacere, in locu de obligá pre omu prin benefaceri, a lu desobligá prin malefaceri, **male de aliquo mereri.**

DESOBLIGATIONE, s. f., (it. **disobbligazione**), actione de *desobligare*, in sensulu 1 allu verbului.

DESOLARE, v., (d'in *de* si *solu*, singuru), 1. **desolare,** a devastá, a depopulá, a face solitudine; 2. **afflictare, mœrore conficere,** a causá mare dorere de suffletu, mare intristare; contr. *consolare*, a rapí cuiva potenti'a de a se mai consolá.

DESOLATIONE, s. f., **desolatio,** devastatione, depopulatione; **mœror, angor, luctus, afflictio, afflictatio,** mare afflictione, mare supperare, mare intristare.

DESOLATORIU,-*tória*, adj. s., **desolatorius,** care desola, devasta; **luctuosus,** care afflige, causa dorere, intristare.

DESOLATU,-*a*, adj. part., **desolatus,** delassatu, parassitu; devastatu; supperatu, intristatu fórte.

DESONERARE, v., (d'in *des-* si *onere*, sarcina), **exonerare, onere levare,** a dessarciná, a liusiorá de sarcina.

DESONERATU,-*a*, adj. part., **exoneratus,** liusioratu de sarcina.

DESONORARE, v., (d'in *des-* si *onóre*), (it. **disonorare,** fr. **déshonorer**), **dedecorare, ignominiâ afficere, infamem aliquem facere,** a lipsí de onóre, a face desonóre : *a desonorá famili'a sea, a desonorá memori'a cuiva; a desonorá una femina, una casa.*

* DESONORATORIU,-*tória*, adj. s., **dedecorus, probrosus, turpis, ignominiosus, flagitiosus,** care desonóra, care face desonóre.

* DESONORATU,-*a*, adj. part., **dedecoratus, infamis, turpis, famosus, probrosus,** despoliatu de onóre; *ellu a lassatu una memoria pentru totudauna desonorata; una femina desonorata.*

DESONÓRE, s. f., (d'in *des-* si *onóre*, ital. **disonore,** fr. **deshonneur**), **dedecus, turpitudo, infamia, flagitium, ignominia, probrum, opprobrium, contumelia, macula, labes, turpitudinis nota;** perderea de onóre : *a face desonóre familiei selle; ellu e accoperitu de desonóre; acésta-a e pentru mene una desonóre: pentru densulu e una desonóre de a cede altui-a.*

* DESOPERATU,-*a*, adj. part., (d'in *des-* si *opera*, lucrare, fr. **désœuvré**), **otiosus,** fora opera, fora occupatione, care nu face nemica, care nu lucra nemica : *omu desoperatu, muliere desoperata.*

DESORDINARE, v., (d'in *des-* si *ordine*), **ordinem invertere, turbare, conturbare, perturbare, pervertere,** a pune in desordine, a turburá ordinea, incurcá.

DESORDINATU,-*a*, adj. part., **turbatus, perturbatus, confusus, inversus,** pusu in desordine, turburatu, incurcatu.

DESORDINE, s. f., (d'in *des-* si *ordine*, ital. **disordine,** fr. **désordre**), **confusus ordo, perturbatus ordo, confusio, perturbatio, turba,** lipsea de ordine, confusione, incurcatura, turburatura : *a ordiná celle ce su in desordine, a pune una armata in desordine, a pune desordinea in statu, cei ce se numescu ómeni ai ordinei facu celle mai mari desordini; candu venii la faci'a locului, desordinea erá completa; a trai in desordine; desordine in idee, desordine in cogitare.*

DESORGANISARE, v., (d'in *des-* si *organu*, ital. **disorganizzare,** fr. **désorganiser**), **turbare, confundere,** a turburá sau stricá organismulu : *corpurile organice se desorganisa prin putreditione; prin lipsea de implenire a detorieloru militariloru se desorganisa armat'a; assémine se desorganisa unu statu candu diversii functionari nu si implenescu detoriele dupo covientia.*

DESORGANISATIONE, s. f., (fr. **désorganisation**), **turbatio,** actione de *desorganisare*, desordine, perturbatione in organismu : *desorganisationea corpului; desorganisationea unei societati, a unui statu.*

DESORGANISATU,-*a*, adj. part.,

www.dacoromanica.ro

(it. **disorganizzato**, fr. **désorganisé**), **turbatus, confusus**, contr. *organisatu, essitu* d'in organismu, fora organismu : *corpuri, officie, servitie desorganisate.*

* DESORNARE, v., (d'in *des*-si *ornare*), **ornamentis privare**; refl. *a se desorná*, **ornamenta deponére**; contr. *ornare*, a luá sau a depune ornamentele.

* DESORNATU,-*a*, adj. part., **ornamentis privatus**, fora ornamente, lipsitu de ornamente.

DESOSSARE,-*ediu*, v., (d'in *des*-si *ossu*, ital. **disossare**, fr. **désosser**), **exossare**, a luá ossele : *a desossá unu puiu, a desossá unu pesce.*

DESOSSATU,-*a*, adj. part., **exossatus**, lipsitu de ósse.

* DESOXYDANTE, adj. part. pres., (fr. **désoxydant**), care desoxyda, care iea in parte sau in totu oxydulu ce contine unu corpu.

* DESOXYDARE, v., (d'in *des*-si *oxydu*, fr. **désoxyder**), a luá in parte sau in totu oxydulu ce contine unu corpu, a lu privá de oxydu.

* DESOXYDATIONE, s. f., (fr. **désoxydation**), actione de *desoxydare*.

* DESOXYDATU,-*a*, adj. part., (fr. **désoxydé**), desfacutu de oxydu : *corpuri desoxydate.*

*DESOXYGENANTE, adj. part. pres., (fr. **désoxygénant**), care desoxygenedia.

* DESOXYGENARE,-*ediu*, v., (d'in *des*-si *oxygeniu*, fr. **désoxygéner**), a luá unui corpu oxygeniulu care erá combinatu cu densulu, a lu privá de oxygeniu.

*DESOXYGENATIONE, s. f., (fr. **désoxygénation**), operatione chymica prin care se iea in parte sau in totu oxigeniulu ce contine unu corpu.

* DESOXYGENATU,-*a*, adj. part., (fr. **désoxygéné**), privatu sau lipsitu de oxygeniu : *corpu desoxygenatu, substantia desoxygenata.*

DESPANTICARE, v., (d'in *des*-si *pantecę*), **eviscerare, exenterare**, a spantecá sau spintecá; vedi *spanticare.*

DESPANTICATU,-*a*, adj. part., **evisceratus**, spantecatu sau spintecatu.

DESPARERE, *desparui, desparutu*, v., (ital. **disparire, sparire**, franc. **disparaître**), **evanescere, ex oculis elabi**, a incetá de a apparé, a peri d'in vedere, a nu se mai vedé, a se face nevedutu.

DESPARITIONE, s. f., (fr. **disparition**), actione de *desparere*, contr. *apparitione.*

DESPARTIBILE, adj., **dispartibilis**, care se póte *desparti*, divisibile.

DESPARTIBILITATE, s. f., calitate de despartibile, divisibilitate.

DESPARTIMENTU, pl.-*e*, (de la *despartire*), **partitio, divisio**, locu separatu : *casele aceste-a au mai multe despartimente; fia-care se occupa in despartimentulu seu; affacerile dupo diversele specialitati s'au distribuitu la despartimente.*

1 DESPARTIRE, v., (d'in *des*-si *parte*, it. **dispartire**, fr. **départir**), **partiri, dispartire et dispertire, distribuere, dividere; sejungere, separare, segregare, dissociare, divortium facere**, a desface, a separá, unu lucru de altulu, unu omu de alti ómeni; refl. *a se desparti*, a se desface, a se separá : *despartiti ouile de capre, amu despartitu vitellii de vacci, amu voitu se despartimu doui omeni cari se batea; a desparti pre copilli de parenti; e bene a desparti fetele de baiati; a desparti pre femina de barbatu; eu me despartu de acesti ómeni; acesti doui socii au decisu a se desparti; se desparte femin'a de barbatu; dupo ce s'au sarutatu s'au despartitu, si unulu a plecatu spre resaritu, altulu spre appusu; ei sunt in punctulu de a se desparti.*

2 DESPARTIRE, s. verbale, (**dispartitio**), **separatio, sejunctio, segregatio, dissociatio, divortium**, in t. s. verbului.

1 DESPARTITU,-*a*, adj. part., (**dispertitus**), **secretus, separatus, sejunctus, segregatus, dissociatus**, desfacutu de altii sau de altele, separatu, segregatu : *socii despartiti, muliere despartita, copilli despartiti de parentii loru.*

2 DESPARTITU, s. m. sup., actulu de *despartire.*

DESPARTITURA, s. f., **divisio, classis, tribus**, divisione, unu numeru de mai multe lucruri sau fientie classificate si assediate in diverse locuri : *tóte obiectele nóstre de arte s'au assediatu in diece despartiture.*

www.dacoromanica.ro

DESPARUTU,-*a*, adj. part., (fr. **disparu**), **ex oculis ablatus, evanidus,** care nu mai appare, care nu se mai vede.

DESPĂTURARE sau *despatulare*, v., (d'in *des*-si *patura* sau *patula*), **sinus explicare,** contr. *impaturare*, a desface paturele.

DESPATURATU sau *despatulatu,-a*, adj. part., **explicatus,** contr. *impaturatu*, desfacutu in pature.

†† DESPECERE, v., **despicere**, a cautá cu ochii de susu in diosu, a cautá cu despretiu. Radecin'a derivateloru : *despectu, despectare, despectione, despectoriu, despectrice*, etc.

* DESPECTARE, v., **despicere, despectare,** a cautá cu ochii de susu in diosu, a cautá cu despretiu, a despretiá ; contr. *respectare : in locu de a ne respectá ea ne despecta; numai omenii cari nu se connoscu pre sene, despecta pre altii.*

* DESPECTATIONE, s. f., **despectatio, despectio,** actione si effectu allu actionei de *despectare*.

* DESPECTATORIU,-*tória*, adj. s., **despectator,** care despecta, care despretia.

* DESPECTATU,-*a*, adj. part., **despectatus, despectus,** despretiatu.

* DESPECTIONE, s. f., **despectio,** despretiu.

* DESPECTORIU,-*tória* adj. s., **despector,** care despecta, despectatoriu.

* DESPECTRICE, s. f., **despectrix,** femina care despecta.

* DESPECTU, s. m., **despectus,** cautatura cu ochii de susu in diosu ; despretiu : *nu potemu sufferí despectulu acestoru ómeni arroganti.*

DESPEDICARE, v., (d'in *des*-si *pedica*), **pedicâ liberare,** contr. *impedecare*, a desface de pedica : *a despedicá callulu, a despedicá carrulu.*

DESPEDICATU,-*a*, **pedicâ liberatus,** contr. *imp dicatu*, desfacutu de pedica: *calli despedicati. carru despedicatu.*

DESPERABILE, adj., **desperabilis,** despre care se póte desperá : *stare desperabile*, stare incurabile; *incercari desperabili*

DESPERANDU,-*a*, adj. part., **desperandus,** de care nu se mai póte sperá, pentru care nu mai remâne sperantia.

1 DESPERARE, v., **desperare** a perde tóta speranti'a : *a desperá de resultatulu luptei, ellu despera de sene ; ea despera de mantuirea suffletului seu, noi nu desperàmu de resultatulu adoperationiloru nóstre· omulu care crede in dieu, nu despera neci una data.*

2 DESPERARE, s. verbale, **desperatio,** in t. s. verbului; vedi *desperatione*.

DESPERATIONE, s. f., **desperatio,** actione de desperare; *a cadé in desperatione: desperationea perde caus'a.*

DESPERATORIU,-*tória*, adj. s., **desperator,** care despera, care nu mai are sperantia.

1 DESPERATU,-*a*, adj. part., **desperatus;** 1. *omu desperatu,* care a perdutu speranti'a; 2. *lucru desperatu,* despre care amu perdutu speranti'a, *causa desperata, fapte desperate*, facute de omu desperatu.

2 DESPERATU, s. m. sup., **desperatio,** actulu de *desperare : stare de desperata, stare desperanda.*

DESPERU,-*a* adj., **desperatus;** care perde sau a perdutu veri-ce sperantia, in statu desperatu, — coventu populariu pre a locurea, mai vertosu intre Macedoromani.

1 DESPICARE, v., (isp. **despegare**), **diffindere, findere,** a debiná cu forti'a, a sparge, a crepá, se dice mai allessu despre lemne : *a despicá lemne, a despicá unu lemnu in patru; lemnele sunt prea grósse, mai d spicati-le; inse si ellu despica perulu in dóue.*

2 DESPICARE, s. verbale., **fissio,** (**diffissio**), in t. s. verbului; vedi *despicatione*.

DESPICATIONE, s. f., **fissio,** actione de *despicare*.

DESPICATORIU,-*tória*, adj. s., **fissor,** care despica, sparge, crépa.

1 DESPICATU,-*a*, adj. part., **fissus, diffissus,** spartu, crepatu in mai multe parti.

2 DESPICATU, s. m. sup., **fissum,-u,** actulu de despicare : *lemne de despicatu.*

DESPICATURA, s. f., **fissura,** effectu sau resultatu allu actionei de *despicare*,

www.dacoromanica.ro

buccata de lemnu despicatu : *una despicatura de lemnu; despicaturele uscate facu focu bunu.*

* DESPICIENDU.-*a*, adj., **despiciendus**, care merita despectu, de despectatu.

* DESPICIENTE. adj. part. pres., **despiciens**, care despecta.

* DESPICIENTIA, s. f., **despicientia**, despectione, despectu, despretiu, (ca calitate a despicientelui).

1 DESPLACERE, *desplacui, desplacutu*, v., (d'in *des-* si *placere*), **displicere**, a nu placé, a sentí desgustu de ceva : *ellu desplace la multi; mi desplacu vorbele vostre.*

2 DESPLACERE, s. verbale, **displicentia**, in t. s. verbului.

DESPLECTIRE sau *desplettire,-escu*, v., (d'in *des-* si *plectere*), **plexum solvere, resolvere, retexere, retorquere**, contr. *implectire* sau *implettire*, a desface ce a fostu implettitu : *a si despletti perulu.*

DESPLECTITU sau *desplettitu-a*, adj. part., **crinibus passis**, cu perulu despletitu.

DESPLECTITURA, sau *desplettitura*, s. f., **capillus passus, passi crines**, pèru desplettitu, coma desplettita.

DESPLICARE, v., (fr. **déployer**), **explicare, pandere, expandere, extendere**, a desface ce a fostu implicatu, a desfasciorá, a desvolbe, a desvoltá : *a desplicá velele, a desplicá vessillele, a desplicá liniele unei armate, a desplicá tóta poterea etatii selle.*

DESPLICATU,-*a*, adj. part., (fr. **déployé**), **explicatus, expansus, passus, extentus, extensus**, desfascioratu, desvoltu, desvoltatu.

DESPLUMARE, v., (**deplumare**, fr. **déplumer**), **pennas vel plumas eripere**, a despoliá de penne.

DESPLUMATU,-*a*, adj. part., **deplumatus**, despoliatu de plume sau penne.

DESPOIARE, v., **spoliare**, vedi *despoliare* cu derivatele selle.

1 DESPOLIARE, v., (cu *l* molliatu, fr. **dépouiller**, it. **dispogliare** et **spogliare**), **spoliare, exspoliare, despoliare, deglubere, exuere, nudare, denudare, orbare, privare, expilare, depraedari**, a desbraccá, a luá totu ce are cineva pre sene, a'i luá pellea, de aci : a lu predá, a i rapí totu, a lu lassá nudu, in sensu propriu si figuratu : *a despoliá pre ómeni, a despoliá pre morti, ellu e unu omu care despolia lumea, despolia basericele si altariele; a despoliá unu arbore de frundia, a despoliá padurile de ornamentele loru; a despoliá pre cineva de averea sea, a despoliá pre unu rege de regnulu seu; Bellisariu fu despoliatu de tóte demnitatile selle; ómeni cari despolia nu numai de bonurile materiali, ci si de onóre.*

2 DESPOLIARE, s. verbale. **spoliatio, exspoliatio, despoliatio, denudatio, expilatio, depraedatio**, in t. s. verbului.

DESPOLIATIONE, s. f., **spoliatio, expoliatio, despoliatio, expilatio, depraedatio**, actione si effectu allu actionei de *despoliare.*

DESPOLIATORIU,-*tória*, adj. s., **spoliator, exspoliator, despoliator, expilator, depraedator**, care despolia, desbracca, rapesce, préda.

1 DESPOLIATU,-*a*, adj. part., **spoliatus, expoliatus, despoliatus, expilatus, exutus, nudus**, desbraccatu, nudu, lipsitu, predatu : *ellu ambla despoliatu, ecco unu omu despoliatu de totu genulu de avere, una muliere despoliata de pudóre, juni despoliati de tóta rosinea.*

2 DESPOLIATU, s. m. sup., **spoliatum,-u**, actulu de despoliare.

DESPOLIATURA, s. f., **spoliatio, expilatio**, effectulu sau resultatulu actionei de *despoliare.*

DESPONDERE si *despundere, despunsi* si *despunsei, despunsu*, v., **despondere**, a promitte in genere, apoi a promitte in casatoría, a fidentiá : *a despunde Romaniloru imperiulu orientelui, a si despunde gardinele lui Cesare: a despunde pre filia sea cuiva.*

1 DESPONERE si *despunere, despusi* si *despusei, despusu;* si *desposi* si *desposei, despositu, despostu, desposu*, **disponere**; 1. a pune in ordine, a pune la loculu ce i se covine : *ea si despune pêrulu, ellu despune armat'a in ordine de batalia, eu despunu vorbele, voi despuneti lucrurile vostre;* 2. a assediá, a stabilí : *ellu despune veghiele, stationile;*

www.dacoromanica.ro

inimiculu despune machinele de batalia, ea despune cursele cu cari se prenda pre incauti; 3. a ordiná, a regulá: *a despune servitiele palatului, ellu despune orele de lucru si de repausu;* 4. a decide: *arbitrulu nu póte despune ca averea copilliloru se tréca la fratii defunctului;* 5. a administrá, a guverná: *Cesare despune ca unu dieu; ellu despune de viétia si de mórte; poteti despuné de mene; despuneti cumu voliti, co eu nu me voiu suppune despositioniloru vóstre;* 6. a pune pre cineva intr'una stare de sufletu bona sau rea: *a despune bene pre ascultatori pentru celle ce avemu a le spune; auditori reu dispusi contra oratoriu.*

2 DESPONERE si *despunere*, s. verbale, **dispositio**, in t. s. verbului.

* DESPONSARE si *despunsare*, v., **desponsare**, a promitte, in specie a promitte in casatoría, a fidentiá.

* DESPONSATIONE, s. f., **desponsatio**, actione de *desponsare;* sponsalie.

* DESPONSATORIU,-*tória*, adj. s., **desponsator**, care *desponsa.*

* DESPONSATU,-*a*, adj. part., **desponsatus**, promissu, fidentiatu.

* DESPONSIONE si *despunsione*, s. f., **desponsio**, actione de *despondere.*

* DESPONSORIU,-*sória*, adj. s., **desponsor**, care desponde, care promitte sau da in casatoría.

* DESPONSU si *despunsu*, adj. part., **desponsus**, promissu, fidentiatu; s. *desponsulu, despons'a, desponsii; desponsii s'au presentatu la basérica spre a se conuná.*

DESPOPA, s. m., (d'in *des-* si *popa*), **sacerdotio mulctatus, exauctoratus**, unu despopitu, terminu triviale.

DESPOPIRE,-*escu*, v., (d'in *des-* si *popa*), **sacerdotio mulctare**, a despoliá de demnitatea de popa.

DESPOPITU,-*a*, adj. part, **sacerdotio mulctatus**, despoliatu de demnitatea de popa.

* DESPOPULARE, v., **depopulare et depopulari**, contr. *a impopulá*, a despoliá de poporu, a desertá, a devastá: *a despopulá una casa, una scola, una térra.*

DESPOPULATIONE, s. f., **depopulatio**, devastatione.

DESPOPULATORIU,-*tória*, adj. s., **depopulator**, care despopula, devasta, rapesce.

DESPOPULATU,-*a*, adj. part., **depopulatus**, despoliatu de poporu, desertatu, devastatu.

DESPOSITIONE, s. f., **dispositio**, actione de desponere in t. s. verbului.

DESPOSITIVU,-*a*, adj. modale, **disponens**, prin care se despune: *mesure despositive.*

DESPOSITORIU,-*tória*, adj. s., **dispositor**, care despune, ordina, regula, administra.

DESPOSITU,-*a*, adj. part., **dispositus**, ordinatu, regulatu.

DESPOSITURA, s. f., **dispositura**, effectu sau resultatu allu actionei de despunere, ordine, ordinatione, despositione.

DESPOSSEDERE, *despossedui*, *despossedutu* si *despossessu*, v., (fr. **déposséder**), **de possessione dejicere, e possessione deducere, exuere**, a scóte d'in possessione.

DESPOSSESSIONE, s. f., (fr. **déposession**), **detractio, ademptio**, actione de *despossedere.*

DESPOSSESSU,-*a*, adj. part., **bonis evolutus, exutus, excussus**, scossu d'in possessione, despoliatu de possessione.

DESPOSTU,-*a*, adj. part., **dispositus**, secund'a forma de participiu passivu de la *desponere.*

DESPOSU,-*a*, adj. part. **dispositus**, terti'a forma de participiu passivu de la *desponere.*

DESPOTA, s. m., (**despota**, δεσπότης) **dominus**, domnu in genere, apoi domnu absolutu in specie. Acésta fecunda radecin'a a produssu summa de derivate in diversele limbe moderne: *despotariu, despotanu, despotinu, gospodariu, gospodinu, spotanu, stopanu, despanu, gespanu, jupanu, ispanu, spanu, panu,* in cari tote appare ide'a de domnu. Vedi *despotu.*

DESPOTESCE, adv., (**despotice**, δεσποτικῶς), in modu despoticu, vedi *despotice.*

DESPOTECSU,-*a*, adj., (**despoticus**, δεσποτικός), ca unu despotu, de despotu; vedi *despoticu.*

www.dacoromanica.ro

DESPOTÉSSA, s. f., (δεσπότις, ιδος), **domina**, dómna, patróna, (*stopana*), regina.

DESPOTIA, s. f., (**despotia**, δεσποτεία), **dominatus, dominatio, imperium**, domnia absoluta si arbitraria; vedi *despotismu*.

DESPOTICE, adv. (**despotice**, δεσποτικῶς), **tyrannice**, in modu despoticu, absolute : *ellu tractedia copillii sei despotice. ea se porta despotice.*

DESPOTICU,-*a*, adj., (**despoticus**, δεσποτικός), **tyrannicus**, absolutu si arbitrariu, nemarginitu prin legi : *guvernu despoticu, potestate despotica, monarchia despotica*, in care monarchulu nu connosce alta lege afora de volienti'a sea; *lucrare despotica, mesure despotice, vorbe democratice si fapte despotice.*

DESPOTISARE, v., (δεσποτεύειν), **dominari**, a domni ca despotu, a tractá despotice : *ellu a despotisatu acésta tèrra diece anni.*

DESPOTISMU, s. m., (**despotismus**, it. **despotismo**, fr. **déspotisme**), **regnum, imperium, tyrannis, dominatus, dominatio**, dómnia absoluta, guvernu absolutu nemarginitu prin legi; systema de guvernare in care capulu statului nu e marginitu prin constitutione : *despotismulu e system'a cea mai simpla de guvernu, dèro si cea mai periculósa pentru guvernati: noi sentimu tare effectele despotismului; Romania a gemutu aprópe unu seclu sub despotismulu fanariotiloru; despotismulu uccide spiritele, degrada ânimele si face d'in omeni vite; tòta lumea uresce despotismulu, inse nu toti omenii sciu a se desface de densulu.*

DESPOTU, s. m., (δεσπότης, **despota**, ital. **despoto**, fr. **despote**), **dominus, rex, tyrannus**, domnu, proprietariu, domnu absolutu, domnitoriu nerestrinsu prin legi; omu passionatu, crudu, despusu a essecutá volienti'a sea fora respectu la ratione : *totu omulu e despotu, numai rationea lu tine in frenu; copillii d'in natura sunt despoti, numai educationea pote se i faca se asculte de legile ratiunei; feminele sunt mai despote de câtu barbatii; despotulu nu connósce intr alti òmeni de câtu servi.*

DESPRE, prep., (contrassu d'in *despre*), **super** : *multa vorba fu despre lucrulu acellu-a*, **multus eâ super re rumor.** Tac. *Dèro despre acésta-a am vorbitu destullu si inco prea multu*, **sed hac super re nimis.** Cic. *Ei delibera despre bellu*, **consultant bello super.** Sil. *Despre fili'a lui Euclione scii cumu sta lucrulu*, **super Euclionis filiâ rem tenes.** Dero in celle mai multe casuri se pone in loculu prep. latine **de**, mai allessu dupo verbele *dicere, sponere, vorbire, narrare, tractare, scriere : despre acésta-a se dicu multe; spune despre celle ce i s'au intemplatu in bellu; vorbesce despre parentii sei cà despre nesce òmeni straini; carteà antânia tractedia despre bellulu persicu; s'au scrissu multe despre obiectulu acestu-a; despre voi se vorbesce reu; despre limb'a romàna n'au scrissu multi autori*; apoi in frassi ca celle urmatórie : *in câtu despre noi*, **quantum ad nos**, in câtu ne attinge pre noi; *despre resaritu*, **ab oriente**, de côtra resaritu, sau d'in partea de côtra resaritu; *despre appusu*, **ab occasu**, d'in partea de côtra appusu.

DESPRENDERE, *desprensi* si *desprensei, desprensu*, v., (d'in *des*-si *prendere*) **abjungere**, contr. *prendere*, a desface ce a fostu accetiatu sau prensu impreuna, a desaccatiá, a despreuná, a desuni, a separá : *desprendu unu petecu care a fostu prens i prin unu acu de unu vestimentu; desprende scandur'a care a fostu prensa cu cunie; desprendemu boii d'in jugu, desprendemu callii d'in camu.*

DESPRENSU,-*a*, adj. part., **abjunctus**, contr. *prensu*, desfacutu, deslegatu, desjugatu, despreunatu.

1 DESPRETIARE,-*iediu*, v., (d'in *dessi pretiu*), (fr. **déprécier**), **depretiare, pretium detrahere, detrectare; despicere despectare, temnere, contemnere, spernere, aspernari**; contrariu *pretiare*, **appretiare**, a pune unu lucru mai pre diosu de pretiulu seu, a micusiorá pretiulu unui lucru; refl. *a se despretiá*, a perde d'in pretiulu seu : *tòte lucrurile prin immultire se despretiedia, aurulu a incetutu a se despretiá*; 2. a nu stimá, a nu respectá, a nu considerá, a despectá (it.

www.dacoromanica.ro

disprezzare, dispregiare, fr. **mépriser**), *despretiàmu vorbele celle neaddeverate; despretiàmu faptele celle necovientiose; nu se covine a despretiá pre nemine; e mai bine a studiá pre inimicu de câtu a lu despretiá.*

2 DESPRETIARE, s. verbale, **pretii detractio, vilitas; despectus, contemptuś, contemptio**, in t. s. verbului.

DESPRETIATIONE, s. f., (fr. **dépréciation**), **pretii detractio, detrectatio; despectus, contemptio**, actione de *despretiare*, in t. s. verbului

DESPRETIATORIU, -*tória*, adj. s., **depretiator, detrectator; despector, contemptor**, care *despretiédia*.

DESPRETIATU,-*a*, adj. part., **depretiatus, despectus, contemptus, spretus**, pretiatu mai pre diosu de pretiulu seu propriu, despectatu, desconsideratu : *merci despretiate; opere despretiate; omu despretiatu.*

DESPRETIU, s. m., (d'in *des*-si *pretiu*, it. **disprezzo** si **dispregio**, fr. **mépris**), **despectus, contemptus**, contrariu *pretiu*, judecata prin care arretàmu co nu ponemu neci un pretiu pre unu lucru sau pre una persona, despectu : *veri la cine se indereptédia, ellu nu intempina de câtu despretiu, ea se uità la densulu cu despretiu, elli tractara pre invinsi cu despretiu, despretiulu loru e nesufferibile, despretiu pentru despretiu; nemine nu póte sufferí despretiulu despotiloru; cu ce despretiu se arretara elli côtra miserii terrani!*

DESPRETIUIRE,-*escu*, v., **depretiare; spernere, contemnere**, vedi *despretiare* in tóte derivatele selle.

1 DESPREUNARE, v., (d'in *des*-si *preuna*), **disjungere, dividere, divellere, separare**, contr. *impreunare*, a despartí ce a fostu impreunatu, a desuní : *a despreuná pre doui cocosi cari se batu; a despreuná pre doui socii; a despreuná pre femine de barbatu.*

2 DESPREUNARE, s. verbale, **disjunctio, divisio, divulsio, divortium, separatio**, in t. s. verbului.

DESPREUNATU,-*a*, adj. part., **disjunctus, divisus, divulsus, separatus**, contr. *impreunatu*, despartitu, desunitu.

1 DESPUMARE, v., (d'in *de*, si *spuma*), **despumare**, a luá spum'a, a curetiá de spuma.

2 DESPUMARE, s. verbale, **despumatio**, vedi *despumatione*.

DESPUMATIONE, s. f., **despumatio**; actione si effectu allu actionei de *despumare*.

DESPUMATU,-*a*, adj. part., **despumatus**, curetiatu de spuma.

DESPUNDERE, v., **despondere**, vedi *despondere* cu tote derivatele selle.

DESPUNERE, v., **disponere**; vedi *desponere* cu tote derivatele selle.

DESPUNSARE, v., **desponsare**; vedi *desponsare* cu tote derivatele selle.

DESPUTA, s. f., (it. **disputa**, fr. **dispute**), **disputatio, disceptatio, controversia, contentio, concertatio, certamen, pugna, rixa, jurgium, lis** — **litis, altercatio**; desbatere, discussione, contestatione, controversia, certa, lupta prin vorbe, diatriba : *a attitiá despute intre copilli; a avé una desputa cu cineva; desputa seriosa, desputa de vorbe.*

DESPUTABILE, adj., **disputabilis**, care se póte disputá : *cestione desputabile, termini desputabili, positione desputabile.*

DESPUTARE, v., **disputare, certare, concertare, contendere, altercari, rixari, purgari**; refl. *a se desputá*, a desbate, a descute, a contestá, a se luptá prin vorbe : *ei desputa de demanéti'a peno sér'a, si nu adjungu la neci unu resultatu; taceti, nu mai desputati in desertu; nu ne desputati de lan'a caprina; inimiculu ne desputà totu pasulu de terrenu; ei si desputá victori'a mai bene de doue ore; trecerea preste rîu fu desputata cu mare ardóre; a si desputá thronulu; a si desputá domni'a, onórea de a fí in fruntea armatei.*

DESPUTATIONE, s. f., **disputatio, disceptatio, conteutio, controversia, altercatio**, actione si effectu allu actionei de *desputare*.

DESPUTATORIU,-*tória*, adj. s., **disputator, disceptatorius**, care desputa, sau care se desputa.

DESPUTATU,-*a*, adj. part., **disputatus, disceptatus, controversus**, con-

www.dacoromanica.ro

testatu : *lucru desputatu cu mare ardóre; succesu desputatu, victoria desputata.*

1 DESRADECINARE, v., (d'in *des*-si *radecina*, ital. **disradicare** si **diradicare**, fr. **déraciner**), **eradicare, radicitus eruere, exstirpare, avellere**, a scóte d'in radecina, a scóte cu radecin'a impreuna : *a desradecinâ árbori, a desradecinâ viniele;* fig. *a desradecinâ errori, öpiniöni false, a desradecinâ vitiele.*

2 DESRADECINARE, s. verbale, **eradicatio, exstirpatio**; in t. s. verbului.

DESRADECINATU,-*a*, adj. part., **eradicatus, radicitus erutus, exstirpatus, evulsus, radicibus imis avulsus**, scossu d'in radecine.

DESSERIARE, v., (d'in *des*-si *seria*, cu *s* tare siueratu), **seriem solverĕ**, contr. *inseriare*, a desface seri'a, a stricá seri'a : *a desseriâ margellele*, refl. *se desseria margellele.*

DESSERIATU,-*a*, adj. part., **solutus, dissolutus**, contr. *inseriatu*, desfacutu d'in seria.

DESSERVÍRE, *desservu* si *desservescu*, v., (d'in *des*-si *servire*), are dóue intellessuri forte diverse : 1. (ital. **disservire**), **male mereri de aliquo**, a face cuiva unu reu servitiu ; 2. (fr. **desservir**), **mensam auferre, tollere, removere**, a redicá més'a, a redicá de pre més'a lucrurile cu cari s'au servitu la mancare.

DESSERVITU,-*a*, adj. part., 1. reu servitu ; 2. redicatu de pre més'a.

DESSIRARE, v., **seriem solvere**; vedi *desseriare*

DESSIRATU,-*a*, **solutus**, vedi *desseriatu.*

DESSUCIRE,-*escu*, v., (d'in *des*-si *sucire*), **retorquere**, contr. *sucire* si *resucí*, a desface ce a fostu sucitu, a stricá sucitur'a.

DESSUCITU,-*a*, adj. part., **retortus**, desfacutu de sucitura.

DESSULFURARE, v., (d'in *des*-si *sulfure*, fr. **désulfurer**), a luá unui corpu sulfurea cu care erá combinatu : *a dessulfurá unu corpu, una substantia;* refl. *a se dessulfurá; acestu corpu se dessulfura cu greu.*

DESSULFURATIONE, s. f., (fr. **désulfuration**), actione si resultatu allu actionei de *dessulfurare*, termin. chymicu.

DESSULFURATU,-*a*, adj. part., (fr. **désulfuré**), despoliatu de sulfure : *corpu dessulfuratu, substantia dessulfurata.*

DESTENDERE, v., contr. *tendere* sau *intendere : a destende cord'a arcului;* vedi si *detendere.*

DESTEPTARE, v., **excitare**; vedi *descetare.*

DESTEPTATU,-*a*, adj. part., **excitatus**; vedi *descetatu.*

DESTEPTU,-*a*, adj., **acer, agilis**; vedi *descetu.*

DESTERITATE, s. f., **dexteritas, solertia**, facilitate practica de a essecutá bene una lucrare, indemana, calitate de indemanaticu : *desteritatea unui lucratoriu, a unui servitoriu, a unui artefice, a unui prestigiatoriu.*

DESTERRARE, v., (d'in *des*-si *térra*), a scóte d'in térra, in amendóue sensurile vorbei acestei-a : 1. (fr. **déterrer**), **effodere, eruere**, a desgropá; 2. **extorrem agere**, a espatriá, a scóte d'in patria.

DESTERRATU,-*a*, adj. part., 1. **effossus, erutus**; 2. **extorris, exul**; scossu, departatu d'in térra, d'in patria, espatriatu : *am vedutu multi patrioti desterrati; desterratii au moritu de fóme.*

DESTESSERE, *destessui, destessutu*, v., (d'in *des*-si *tessere*), **retexere**, contr. *tessere*, a desface, a stricá tessutulu sau tessutur'a : *a tesse* si *destesse ca Penelope.*

DESTESSUTU,-*a*, adj. part., **retextus**, contr. *tessutu; pândia destessuta, materie destessute.*

DESTHRONARE si *destronare*, v., (d'in *des*-si *thronu*), **regno expellere**, vedi *destronare.*

1 DESTILLARE, v., (d'in *de*-si *still'a*), **destillare**, (it. **destillare**, fr. **distiller**), a separá partile volatili alle unui corpu prin attingerea de unu parete rece unde elle se transforma in picature *(stille) : la noi e connoscuta operationea prin care se destilla spiritulu de vinu, de buccate, de prune*, etc.

2 DESTILLARE, s. verbale, **destillatio**, in t. s. verbului.

DESTILLATIONE, s, f., **destillatio**,

www.dacoromanica.ro

actione de *destillare*; chymicii connoscu diverse moduri de *destillatione*.

DESTILLATORIU,-*tória*, adj. s., (fr. **distillatoire**), care serve a destillá: *vase, instrumente, apparate destillatórie*.

DESTILLATU,-*a*, adj. part., **destillatus**, separatu prin destillatione: *apa destillata*, apa curetiata prin destillatione de tóte ammestecaturele straine, mai vertosu solíde.

* DESTINA, s. f., **destina**, sustinu, suppórtu; clauatore, prin care unu lucru se tine firmu.

* DESTINARE, v., **destinare**, a determiná pentru, a desemná pentru, a fissá destinationea: *a destiná pre cineva mortii, natur'a l'a destinatu poetu; ellu e destinatu a devení omu mare; femin'a e destinata a sedé a casa; militarii sunt destinati a se luptá; eu me destinu professurei, tu te destini architecturei; ellu se destina medicinei*.

DESTINARE, s. verbale, **destinatio**, in t. s. verbului; vedi *destinatione*.

DESTINATIONE, s. f., **destinatio**, actione si effectu allu actionei de *destinare*, determinatione, resolutione, fissatione: *destinationea nostra e de a luminá pre ómeni; ei adjunsera la loculu destinationei loru*.

DESTINATORIU,-*tória*, adj. s., **destinator**, care *destina* in t. s. verbului.

DESTINATU,-*a*, adj. part., **destinatus**, determinatu pentru ceva, desemnatu pentru ceva: *destinatu la morte, destinata la sufferentie, destinati la dóreri, destinati a se luptá cu miseri'a*.

DESTINU, s. m., **destinatio, fatum, necessitas, sors, fortuna**, sórte, ordita, fátu, necessitate, potere supernaturale care conduce pre omu de necesse la ce e destinatu: *ordinea destinului, resolutionea destinului, totu omulu e constrinsu a urmá destinului; nemine nu póte lucrá in contr'a destinului; credenti'a in destinu e fórte vechia si tare inradecinata la tóte poporele*.

1 DESTITUERE si *destituire, destitui, destitutu* si *destituitu*, v., **destituere**, a privá pre cineva de functionea sau de officiulu seu, a lu departá, a lu scóte, a lu depune d'in functione: *a destituí pre cineva d'in postulu ce occupa, ministrulu a destituitu pre toti prefectii*.

2 DESTITUERE si *destituire*, s. verbale, **destitutio**, in t. s. verbului, vedi *destitutione*.

DESTITUITORIU,-*tóriu*, adj. s., **destitutor**, vedi *destitutoriu*.

DESTITUITU,-*a*, adj. part., **destitutus**, vedi *destitutu*.

DESTITUTIONE, s. f., **destitutio**, actione si effectu allu actionei de destituire, privatione de servitiu publicu; *destitutione illegale, destitutione arbitraria, destitutione rosinosa*.

DESTITUTORIU,-*tória*, adj. s., **destitutor**, care destitue, care scóte d'in functione.

DESTITUTU,-*a*, adj. part., **destitutus**, lipsitu, parassitu, scossu d'in servitiu.

DESTÓRCERE, *destorsi* si *destorsei*, *destorsu* si *destortu*, v., **distorquere, retorquere**; 1. a desface ce a fostu torsu; 2. a rescomperá; 3. a intórce intr'una parte si intr'alta, a desfigurá.

DESTRABALLARE, v., **solvere, dissolvere**; mai vertosu refl., *a se destraballá*, **dissolute agere, dissolute vivere**, a traí destrabalatu.

DESTRABALLATU,-*a*, adj. part., **dissolutus; discinctus**, desfrenatu, care s'a desfacutu de tóte legile benecovientiei.

DESTRACTIONE, s. f., **distractio**, actione si effectu allu actionei de *destragere*. vedi si *distractione*.

DESTRACTU,-*a*, adj. part., **distractus**, distrassu, trassu in deverse parti; cu ideele dissipate.

1 DESTRAGERE, *destrassi. destrassei, destrassu* si *destractu*, v., **distrahere**, a trage in diverse parti; a divertí; vedi si *distragere*.

2 DESTRAGERE, s. verbale, **distractio**, in t. s. verbului, vedi *distractione*.

DESTRAMARE, v., **filatim solvere**, a desface firele; refl., *a se destramá*, a se desfrená, a traí ca unu destramatu.

DESTRAMATU,-*a*, adj. part., **discinctus**, desfrenatu, licentiosu.

DESTRAMATURA, s. f., actione si effectu ellu actionei de *destramare*.

www.dacoromanica.ro

DESTRIA, s. f., (cu *d* siueratu, *diestria*), **dos**; vedi *destru*.

DESTRONARE,-*ediu*, (d'in *des-* si *tronu*), **regno expellere, regnum alicui adimere**, a dá diosu de pre tronu, a restorná de pre tronu, a restorná d'in domnía, a rapí cuiva domní'a.

DESTRONATU,-*a*, adj: part., **regno pulsus**, restornatu de pre tronu, scossu d'in domnía.

* DESTRU,-*a*, adj. **dexter**, abile, indemanatecu, deprensu; dereptu: *omu destru, femina destra; braciu destru*, braciu dereptu, *mâna destra*, mâna derepta. D'in acésta radecina se pare a fi essitu si *destria*, cu *d* siueratu, *diestria*, dote, cu verbulu *indiestrare*, si cu participiulu *indiestratu*.

* DESTRUCTIBILE, adj., **destructibilis** si **destructilis**, care se póte destruge, care se póte stricá.

* DESTRUCTIONE, s. f., **destructio**, actione si effectu allu actionei de *destrugere*, stricatione, derimatione, ruina totale, nemicire : *destructionea Troiei, inainte de destructionea Carthaginei; destructionea armatei, destructionea naviloru*, etc.

* DESTRUCTIVU,-*a*, adj. modale, **destructivus**, prin care se destruge : *potere destructiva, arme destructive*.

* DESTRUCTORIU,-*tória*. adj. s., **destructor**, care *destruge*, stricatoriu, derimatoriu, ruinatoriu, nemicitoriu.

* DESTRUCTRICE, s. f., (fr. **destructrice**), femina care destruge : *destructricea juniloru*.

* DESTRUCTU,-*a*, adj. part., **destructus**, stricatu, derimatu, ruinatu, nemicitu.

* DESTRUCTURA, s. f., **destructio**, resultatu allu actionei de destrugere.

* DESTRUERE, v., **destruere**, vedi *destrugere*.

* DESTRUGERE, *destrussi* si *destrussei, destrussu* si *destructu*, v., **destruere**, a stricá, a derimá, a ruiná cu totulu, a nemicí : *a destrugé una parte, a destruge una cetate; grandinea destrusse grânele: Grecii destrussera Troi'a; Francesii destrussera flotta russésca; armele de focu potu se destruga in câteva minute una intrega armata; nu destrugeti cea ce au facutu altii cu mari difficultati*.

* DESTRUGERE, s. verbale, **destructio**, in t. s. verbului.

* DESTRUIRE,-*escu*, v., **destruere**, vedi *destrugere*.

* DESTRUITU,-*a*, adj. part., **destructus**, alta forma de participiu pass. de la *destruire*.

*DESTRUSSU,-*a*, adj. part., **destructus**, forma de part. pass. trassa directu d'in *destrugere*.

DESTULLARE,-*ediu*, v., **satis, abunde, sufficienter providere, alere**; vedi comp. *indestullare*.

DESTULLATU,-*a*, adj. part., **abunde provisus; contentus**; vedi comp. *indestullatu*.

1 DESTULLU,-*a*. (contrassu d'in *desatullu*), adj., **sufficiens, satis, affatim, abundus** in cantitate asiá de mare câtu e necessariu, multu, peno la mesur'a plena : *destullu grânu, destulla farina, destulli ómeni, destulle femine; caldu destullu. plouia destulla, prune destulle, vorbe destulle; destulla desputa pentru unu lucru de nimica*.

2 DESTULLU, adv., **satis, affatim, abunde**, de ajunsu : *amu lucratu destullu, destullu v'ati tormentatu, ellu e destullu de mare, ea scrie destullu de bene, elli su destullu de maturi, le ati respunsu destullu de formosu; eu credu co e destullu; destullu si prea destullu; preste destullu*; — ca subst. *d'in destullu*.

1 DESTUPARE, v., **returare, aperire**, contr. *astupare*, a desface astupatur'a, a luá astupatórea : *a destupá unu vasu, a destupá una butelia; a destupá una grópa care a fostu astupata, a destupá una camera, unu cellariu*; refl., *a se destupá*, **alvum solvere**, a deschide intestinele ca se essa escrementele.

2 DESTUPARE, s. verbale, **returandi, aperiendi actio**; in t. s. verbului; vedi *destupatione*.

DESTUPATIONE, s. f., actione si effectu allu actionei de *destupare*.

DESTUPATORIU,-*toria*, adj. s., **returans, aperiens**; care *destupa*.

DESTUPATU,-*a*, adj. part., **retura-**

www.dacoromanica.ro

tus, apertus; contr. *astupatu*, carui-a s'a luatu astupatórea.

1 DESU,-*a*, adj., **densus**, compusu d'in parti tare appropiate unele de altele, contr. *raru: peru desu, padure dèsa, pomi desi, flori dese, massa dèsa; tote corpurile sunt dese, inse gradulu de desitate e fórte diversu; corpurile cari nu su asiá dese ca altele, se numescu rari; a dese ori.*

2 DESU, adv., **dense, sæpe,** in distantie mici, contr. *raru: ellu scrie desu; pentru ce nu vine mai desu la voi? ea se scollà desu de dimanètia; am vedutu desu de la inceputu unde và se adjunga.*

†† DESUESCERE, v., **desuescere,** a desabituá, a desvetiá, si a se desvetiá. Radecin'a derivateloru *desuetu* si *desuetudine.*

* DESUETU,-*a*, adj., **desuetus;** desabituatu, desvetiatu.

* DESUETUDINE, s. f., **desuetudo;** contr. *consuetudine*, desabitudine, desvetiu.

†† DESUMERE, v., **desumere,** a luá d'in, a allege d'in. Radecin'a derivateloru *desumptu* si *desumptione.*

* DESUMPTIONE, s. f., (**desumptio**), actione de *desumere*, luare, allegere.

* DESUMPTU,-*a*, adj. part., **desumptus;** luatu; allessu.

DESUNIONE, s. f., (d'in *des-* si *unione*, ital. **disunione**, fr. **désunion**), **sejunctio, disjunctio, discissio, discidium, dissidium, dissensio, discordia,** contr. *unione*, despartire, desbinare, separatione, dissensione, discordia.

1 DESUNIRE,-*escu*, v., (d'in *des-* si *unire*), **sejungere, disjungere, divellere, dividere,** a desparti ce a fostu unitu, a stricá unirea, a desbiná: *a desuni pre frati, a desuni pre copilli de parenti;* refl. *a se desuni*, a se desbiná: *doui boni amici se desunescu d'iu caus'a unei seccature.*

2 DESUNIRE, s. verbale, **disjunctio, divisio, scissio,** in t. s. verbului.

DESUNITU,-*a*, adj. part., **non unitus, sejunctus, disjunctus, divisus, scissus,** contr. *unitu*, despartitu, desbinatu, separatu: *principatele romane au fostu multu tempu desunite, astadi doue d'intr'ensele sunt unite sub numele de Românìa libera.*

DESUPRA, adv. si prep., (comp. d'in *de* si *supra*), **super, supra, superne,** ca prep. se articulédia si figurédia ca unu subst. femininu: *desupr'a casei, desupr'a capului*, si cându indica punctulu de porcedere mai cere una prep. *de: de desupr'a casei, de desupr'a capului.* Diversu *de asupr'a* si *de de asupr'a.*

DESUPRE, prep., (comp. d'in *de* si *supre*), contrassu *despre*, **de, super, desuper;** vedi *despre.*

*DESUSARE, v., d'in (*des-* si *usare*, it. **disusare**), **non uti; desuescere;** a nu usá, a desvetiá; refl. *a se desusá*, a se desvetiá.

* DESUSATU,-*a*, adj. part., (ital. **disusato**), **desuetus;** essitu d'in usu, desvetiatu.

* DESUSITARE, v., (freq. d'in *desusare*), **non usitari; desuescere;** a nu usitá, a desvetiá.

* DESUSITATU,-*a*, adj. part., **desuetus;** scossu d'in usu, desvetiatu.

* 1 DESVELARE,-*ediu*, (d'in *des-* si *velu*, it. **disvelar**, fr. **dévoiler**), **detegere, retegere, aperire, revelare,** a redicá velulu, a descoperí, a dá pre facia, a face connoscutu ce a fostu ascunsu; refl. *a se desvelà*, a se arretá asiá precumu e in realitate: *faptele desvela una ânima perversa, eu ve am desvelatu cugetele melle; ellu si desvela passionea.*

* 2 DESVELARE, s. verbale, **detectio, revelatio,** in t. s. verbului; vedi *desvelatione.*

* DESVELATIONE, s. f., **detectio, revelatio,** actione si effectu allu actionei de *desvelare.*

* DESVELATORIA,-*tòria*, adj. s., (ital. **disvelatore**), **detector, revelator,** care *desvela.*

* DESVELATU,-*a*, adj. part., **detectus, retectus, apertus, revelatus,** descoperitu, datu pre facia.

DESVELIRE,-*escu*, v., **detegere, retegere, aperire, revelare,** vedi *desvelare* cu tote derivatele selle.

DESVERTIRE,-*escu*, v., (d'in *des-* si *vertere*), **retorquere,** contr. *invertire*, a desface ce a fostu invertitu.

www.dacoromanica.ro

DESVERTITU,-*a*, adj. part., **retorsus**, contr. *invertitu*.

DESVESTIRE, *desvestu*, v., (d'in *dessi vestire*, it. **disvestire**, fr. **dévêtir**), **veste exuere**; refl. *a se desvestí*, **vestem exuere**, contr. *a investí*, a desbraccá, a despoliá, a depune vestimentele : *dupo ce se desvestira copillii, sarira in apa si se scaldara bene, apoi se stersera si erosi se investira.* — La Macedoromani si cu forma de III. conjug. *desvestere*, transformatu in *desvescere*, perf. *desvescui*, sup. *desvescutu*.

DESVESTITU,-*a*, adj. part., **exutus, nudus, nudatus**, contr. *investitu*, desbraccatu, despoliatu.

DESVETIAMENTU, pl.-*e*, (de la *desvetiare*), **dedocendi actio, dediscendi modus**, contr. *invetiamentu*, modu de desvetiare in t. s. verbului : *desvetiamentu de abitudini relle.*

1 DESVETIARE, v., (d'in *des-* si *vetiu*, ital. **disvezzare**), contr. *invetiare* : 1. **dedocere**, a face se uite ce a invetiatu; *prin una bona batalia l'am desvetiatu de a furá;* 2. **desuefacere**, a face se uite una abitudine : *ellu a desvetiatu callii de a mai dá cu petiorele;* refl. *a se desvetiá;* 1. **dediscere**, a uitá ce a invetiatu : *copillulu se desvétia de a vorbí limb'a parentiloru cându petrece multu intre straini;* 2. **desuescere, desuefieri**, a uitá una abitudine : *prin consilie si bone essemple copillii se desvétia de appucature rustice.*

2 DESVETIARE, s. verbale, **dedocendi actio, dediscendi modus**, in t. s. verbului.

DESVETIATORIU,-*tória*, adj. s., **dedocens, dediscens, desuescens**, care *desvetia*.

DESVETIATU,-*a*, adj. part., (ital. **disvezzato**), **dedoctus, desuefactus, desuetus**, contr. *invetiatu*, care a uitatu unu invetiu sau una invetiatura.

DESVETIATURA, s. f., **desuetudo**, effectulu si resultatulu actionei de *desvetiare:* contr. *invetiatura*.

DESVETIU, s. m., **desuetudo**, contr. *invetiu*, actulu si modulu de *desvetiare: de multe ori desvetiulu e mai defficile de câtu invetiulu;* prov. *invetiulu are si desvetiu.*

1 DESVIRGINARE, v., **devirginare**, a rapí virginitatea a desonorá, a rapí onórea.

DESVIRGINATIONE, s. f., **devirginatio**, actione de *desvirginare*.

2 DESVIRGINARE, s. verbale, **devirginatio**, in t. s. verbului.

DESVOLBERE, *desvolsi* si *desvolsei*, *desvolsu*, *desvoltu* si *desvolutu*, v., (d'in *des-* si *volvere*), **evolvere, explicare**, desvoltare, vedi *desvoltare*.

1 DESVOLTARE, v., (d'in *des-* si *voltare*, contrassu d'in *volutare*, ital. **disviluppare**, fr. **développer**), **evolvere, explicare, paudere, expedire**, contr. *a involtá*, a desplicá, a esplicá, a descurcá, in sensu prop. si fig.; refl. *a se devoltá*, **explicari** : *florile se desvólta, a desvoltá aripele unei armate, se desvólta liniʼa de batalia; a desvoltá mari calitati; nutrimentulu desvólta corpulu; muschii se desvolta prin cssercitiu; studiulu desvólta intelligentiʼa; ellu si desvólta ideele; voiu se mi desvoltu opinionea; nu i a datu volia se si desvolte propositionea.*

2 DESVOLTARE, s. verbale, **explicatio**, in t. s. verbului; vedi *desvoltatione*.

DESVOLTATIONE, s. f., **explicatio**, actione si effectu allu actionei de *desvoltare*.

DESVOLTATORIU, -*tória*, adj. s., **evolvens, explicatus**, care desvólta in t. s. verbului.

DESVOLTATU,-*a*, adj. part., **evolutus, explicatus, explicitus, pansus, passus**, desplicatu, esplicitu, descurcatu.

DESVOLTU,-*a*, adj., part., **evolutus, explicatus, explicitus, pansus, passus, clarus** : *flori desvólte, vorbire desvólta, coventu desvoltu, capu desvoltu, mente desvólta.*

DESVOLVERE, *desvolui*, *desvolutu* si *desvoltu*, v., (d'in *des-* si *volvere*), **evolvere, explicare**, vedi *desvolbere* si *desvoltare*.

* DETALIARE, v., (d'in *de*, si *taliare*, fr. **détailler**), 1. **in partes dividere** sau **digerere**, a desface in parti; 2. **enumerare, persequi, percensere, oratione percurrere**, a espune, a narrá cu de amménutulu : *nu ve potu detaliá tote câte s'au petrecutu cu noi in acesti diece anni de sufferentie.*

www.dacoromanica.ro

*DETALIATU,-*a*, adj. part. adv., (fr. détaillé), cu de ammenutulu : *epistola forte detaliata, essamine detaliate.*

* DETALIU, s. m., (fr. détail), **pars, singulæres,** lucrare cu de ammenutulu: *a vende in detaliu, negotiatoriu in detaliu, a face detaliulu meriteloru selle; a essaminá in detaliu; a spune in detaliu; am vorbitu cu destulle detalie; dati-mi câtu se póte mai multe detalie; nu ommitteti neci cellc mai mice dctalie; pentru ce intrati in detalie; detaliele nu me interessedia.*

* DETECTIONE, s. f., **detectio,** actione si effectu allu actionei de *detegere,* descoperire : *au trecutu mai bene de trei centennie de la detectionea Americei.*

DETECTORIU,-*tória*, adj. s. **detector,** descoperitoriu.

* DETECTU,-*a*, adj. part., **detectus,** descoperitu, in sensu prop. si fig. : *insule detecte, fapte detecte, furi dctecti.*

*DETEGERE, *detessi*, si *detessei, detessu* si *detectu*, v , **detegere,** a descoperi.

DETENDERE, *detensi* si *detensei, detensu*, v. **detendere,** contr. *intendere*, a relassá ce a fostu intensu : *a detende corturile, a detende pandiele.*

DETENSIONE, s. f., (**detensio**), actione si effectu allu actionei de *detendere.*

DETENSU, -*a*, adj. part. **detensus ;** contr. *intensu*, relassatu : *pandie detense, corturi detense.*

DETENTARE, v., **detentare;** a detiné, a retiné.

DETENTATIONE, s. f., **detentatio,** actione de detentare, detinere, retinere.

DETENTATORIU,-*tória*, adj. s., **detentator,** care detenta, detine, retine.

DETENTATU,-*a*, adj. part., **detentatus,** detinutu, retinutu.

DETENTIONE, s. f., **detentio,** actione si effectu allu actionei de *detinere;* la moderni inchisore grea.

DETENTORIU,-*toria*, adj. s., **detentor,** care detine, tine la sene fora dereptu : *detentorii averiloru straine.*

DETENTU,-*a*, adj. part. **detentus,** detinutu, retinutu; vedi *detinere.*

†† DETERERE, v., **deterere,** a frecá, a róde, a usá, a stricá. Radecin'a derivateloru : *detrimentu, detritu.*

* DETERGERE , *detersi* si *detersei, dctersu*, v., **detergere,** a sterge tare, a sterge bene, a sterge cu totulu : *a deterge més'a, a deterge nuerii, a deterge somnulu.*

* DETERIORARE,-*ediu*, v., (it. **deteriorare,** fr. **détériorer**). **deterius facere, corrumpere,** a adduce unu lucru in stare mai rea, a degradá, a corrumpe, a stricá, *viniele nelucrate se dcteriorcdia, sanetatea lui s'a deterioratu.*

* DETERIORATIONE, s. f., (it. **deterioruzione** fr. **détérioration**), actione si effectu allu actionei de *deteriorare.*

* DETERIORATU,-*a*, adj. part., (it. **deteriorato,** franc. **détérioré**), **deterior, corruptus,** degradatu, corruptu, stricatu.

*DETERIORE, adj. comp., **deterior,** mai reu. Radecin'a derivateloru : *deteriorare, deterioratione, deterioratu.*

* DETERMINABILE, adj., **determinabilis,** care se póte determiná.

* DETERMINABILITATE, s. f., calitate de *determinabile.*

* DETERMINANTE, part. pres., **determinans,** care determina.

* DETERMINARE, v., **determinare,** 1 a pune termini sau margini fisse, a fissá, a assemná, a definí, a marginí : *a determiná functionile fia-carui-a, a determiná tempulu si loculu, nu potu determiná nemica;* 2. a resolve : *amu determinatu se sedemu a casa, nu ne potemu determiná se facemu ce ne indemnati voi;* 3. a adduce pre cineva prin vorbe, prin rationi ca se faca ceva, a lu induplecá : *fórte cu greu l'amu determinatu ca se appuce armele, eu credu co nu lu veti poté determiná a intrá in acea societate; ecco motivele cari m'au determinatu se facu acésta-a ;* 4. a produce unu effectu : *suffletulu determina miscarile nostre : volienti'a determina faptele nostre; ideele determina volientia;* refles. *a se determiná*, a luá una resolutione : *m'am sentitu obligatu a me determiná; ce mai stati pre cugete, determinati-ve una data.*

* DETERMINATIONE, s. f., **determinatio,** actione si effectu allu actionei de *determinare : determinationea nu e facile ; determinationea unei cantetati*

www.dacoromanica.ro

neconnoscute; determinationea volientiei nu differe de resolutione.

DETERMINATIVU,-*a*, adj., (**determinativus**), prin care se determina: *articlu determinativu, modu determinativu, rationi determinative, momente determinative.*

DETERMINATORIU,-*tória*, adj. s., **determinator**, care determina, regulatoriu.

DETERMINATU,-*a*, adj. part., **determinatus**, fissatu, resolutu, induplecatu, audace; *omu determinatu la tóte periclele; militari determinati a invinge sau a morí.*

* DETERRERE, *deterrui, deterrutu*, si *deterritu*, v., **deterrere**; a abbate prin fapte sau prin vorbe sau prin rationi, a departá, a spariá: *a deterré pre unu omu ca se vorbesca, ca se scria, ca se faca ceva.*

* DETERRIMU, adj. superl., **deterrimus**, cellu mai reu; subst. *deterrimii*, cei mai rei.

* DETERRITU,-*a*, adj. part., **deterritus**, abbatutu, departatu, spariatu.

* DETERSU,-*a*, adj. part., **detersus**, stersu, curetiatu; vedi *detergere.*

* DETESTABILE, adj., **detestabilis**, care merita a fi detestatu, de detestatu, abominabile.

* DETESTABILITATE, s. f., calitate de detestabile.

* 1 DETESTARE, v., **detestari**, a chiamá adjutoriulu lui Domnedieu in contr'a unui imminente si mare reu, si de ací, a blastemá, apoi a urî tare: *detestàmu vitiulu, detestàmu faptele urîte, inse nu detestàmu pre omu; acellu sceleratu fu detestatu de tóta lumea; ecco una muliere cu mente care detesta adulationile; toti omenii detesta numele de tyrannu, Romanii detestau si numele de rege; nu detestàmu placerile innocenti.*

* 2 DETESTARE, s. verbale, **detestatio**, in t. s. verbului; vedi *detestatione.*

* DETESTATIONE, s. f., **detestatio**, actione si effectu allu actionei de *detestare.*

DETESTATORIU,-*toria*, adj. s., **detestator**; care detesta.

* DETESTATU,-*a*, adj. part., **detestatus; abominatus; exsecratus**; urîtu forte: *ellu erá detestatu de toti omenii cei boni.*

DETINERE, *detinui, detinutu*, v., **detinere**, a retiné, a opprí, a tiné in locu sau pre locu, a tiné inchisu: *a detiné averea altui-a; a detiné pre unu june de la studie, ellu detine pre acelli omeni de trei dille, si nu i lassa se merga la interessile loru; nu sciu pentru ce lu detinu in prensóre.*

DETINUTU,-*a*, adj. part., **detentus**; retinutu, oppritu, inchisu.

DETONARE, si *detunare*, v., 1. **detonare**, a tuná tare: *a detunatu de la média-nópte;* 2. **fulmine icere**; a loví cu fulgerulu: *ellu a moritu detunatu.*

DETONATIONE, s. f., (fr. **détonation**), actione si effectu de *detonare*; in speciale, detonare a unui ce ce se inflacura subitu.

DETONATU,-*a*, adj. part., **fulmine ictus**, lovitu de fulgeru: *locuri detunate.*

DETONATURA si *detunatura*, s. f., actione si effectu allu actionei de *detonare.*

DETONITU, si *detunetu*, s. m., pl.-*e*, **fulmen**, effectu allu *detonarei: detonitele tunuriloru*; in speciale, trosnitu, fulme: *detonitulu a prefacutu in cenusia doue case.*

DETORCERE, *detorsi*, si *detorsei, detorsu*, si *detortu*, v., **detorquere**, a intorce in alta parte: *a detorce pre unu june de la virtute la lussuria.*

DETORIA, s. f., (contrassu d'in *debitoría*), **debitum**, ce e detoriu cineva: 1. *detoría de bani*, **debitum**, *omu incarcatu cu detorie, ellu face detorie fora computu;* 2. *detoría morale*, **officium**; *detoría juridica, detoría civile, detoría patriotica; detorie perfecte si imperfecte; a si face detori'a, a si impleni detori'a; nu e dereptu fora detoría, si nu e detoría fora dereptu; a lucrá d'in detoría.*

DETORINTIA si *detorentia*, s. f., **obligatio; officium**; calitatea de detoriu, obligatione; de ordinariu in vorbire nu se face differeutia intre *detoría morale si detorintia.*

DETORIRE,-*escu*, v., **debere**; a fi *detoriu: eu nu ve detorescu nemica, voi mi detoriti tóta starea vostra; copillii*

www.dacoromanica.ro

detorescu parentiloru viéti'a, tu mi detoresci trei mii de galbini.

DETORIU,-*tória*, adj. s., **debens, debitor**; care debe, care are una detoría, care e obligatu: *nu su detoriu nemenui; tu mi esti detoriu cinci mii de galbini: ellu e detoriu la tóta lumea; noi sumu detori numai lui Domnedicu; voi seti detori si vestimentele de pre voi; elli su detori péno în gûtu; elle su detórie in derept'a si in stang'a; ellu e detoriu a face bene; ne connoscemu detori a ve adjutá d'in tóte poterile nostre; elle nu se sentu detorie a jocá cumu le commandati voi.*

DETORNARE, v., **detorquere, avertere, flectère, deflectere, derivare, vertere, avocare, deterrere**, a intórce intr'alta parte, a abbate, a departá: *a detorná pre cineva d'in callea sea, a detorná unu rîu, a detorná conversationea.*

DETORNATU,-*a*, adj. part., **aversus, avocatus, deterritus, derivatus**, intorsu intr'alta parte, abbatutu, departatu, substrassu: *detornatu de la callea sea, banni detornati, vorbe detornate.*

DETORSU,-*a*, adj. part., **detorsus**, intorsu intr'alta parte; vedi *detorcere.*

DETORTU,-*a*, adj. part., **detorsus**, strâmbu, strâmbatu, erraticu, falsu.

DETRACTARE, v., (frec. de la *detragere*), **detractare**, a detrage, a depreme, a vorbí reu de cineva; vedi si *detrectare.*

DETRACTATIONE, s. f., **detractatio**, actione si effectu allu actionei de *detractare.*

DETRACTATORIU,-*tória*, adj. s., **detractator**, care detracta.

DETRACTATU,-*a*, adj. part., **detractatus**; vedi si *detrectatu.*

DETRACTIONE, s. f., **detractio**, actione si effectu allu actionei de *detragere*, suppressione, rapina; diffamatione, calumnia, sâtyra.

DETRACTIVU,-*a*, adj. modale, **detrahens**, prin care se detrage, in diversele s. alle verbului.

DETRACTORIU,-*tória*, adj. s., **detractor**, care detrage, vorbesce reu de omeni.

DETRACTU,-*a*, adj. part., **detractus**, trassu diosu, despoliatu, micusioratu; vedi *detragere.*

1 DETRAGERE, *detrassi* si *detrassei*, *detrassu* si *detractu*, v., **detrahere**; 1. a trage diosu, a luá de: *a detrage pre cineva de pre callu, a detrage cuiva annellulu d'in degetu; a detrage calliloru frenele*; 2. a subtrage, a scadé: *a detrage ceva d'in summa, a detrage ceva d'in veniturile selle, a detrage ceva d'in benevolientia*; 3. a scadé d'in meritu; a micusiorá meritulu, a maledice, a vorbí de reu, a calumniá: *a detrage d'in faptele glorióse alle unui omu, sunt multi cari mi detragu, nu mi mai detrageti si voi.*

2 DETRAGERE, s. verbale, **detractio**, in t. s. verbului; vedi *detractione.*

DETRASSU,-*a*, adj. part., **detractus**, trassu diosu, subtrassu, scadutu, micusioratu; vedi si *detractu.*

DETRECTARE, v., (d'in *detragere*), **detrectare**, 1. a recusá sau refusá: *a detrectá militi'a, ellu detrecta lupt'a, ei detrecta de a administrá tutel'a*; 2. a despretiá, a diffamá, a maledice: *ellu detrecta pre poeti; detrecta pre toti omenii de meritu; a detrectá e semnu de invidia.*

DETRECTATIONE, s. f., **detrectatio**, actione si effectu allu actionei de *detrectare*, refusu; maledicentia.

DETRECTATORIU,-*tória*, adj. s., **detrectator**, care *detrecta*, care refusa, care maledice.

DETRECTATU,-*a*, adj. part., **detrectatus**, refusatu; diffamatu.

* DETRIMENTOSU,-*a*, adj., **detrimentosus**, plenu de detrimentu, plenu de damnu, damnosu, stricatiosu.

* DETRIMENTU, pl.-*e*, **detrimentum**, damnu, stricatione, perdere, desastru, clade: *a causá detrimentu, a adduce detrimentu, a face detrimentu; in detrimentulu statului, in detrimentulu creditoriloru; a se inavuti cu detrimentulu altoru-a.*

* DETRITU,-*a*, adj. part., (de la *deterere*), **detritus**, frecatu, rosu, usatu, fatigatu, astenitu.

* DETRUDERE, *detrusi* si *detrusei*, *detrusu*, v., **detrudere**, a impinge cu violentia, a imbrancí, a arruncá, a preci-

www.dacoromanica.ro

pitá : *a detrude pre cineva in mare, in infernu.*

DETRUNCARE, v., (d'in *de* si *truncu*), **detruncare,** a taliá, (prin taliare a face truncu), fig. a taliá capulu : *a detruncá capulu, a detruncá unu conu.*

DETRUNCATU,-*a*, adj. part., **detruncatus,** taliatu, mutilatu : *corpuri detruncate, conu detruncatu, pyramide detruncata.*

* DETRUSIONE, s. f., **detrusio,** actione si effectu allu actionei de *detrudere.*

* DETRUSU,-*a*, adj. part., **detrusus,** impinsu, precipitatu, arruncatu.

DETUNARE, v., **detonare ;** vedi *detonare* cu tóte derivatele selle.

DETUNDERE, *detunsi* si *detunsei, detunsu,* v., **detondere,** a tunde : *a detunde ouile, ramurele arboriloru, erb'a verde.*

DETUNSU,-*a*, adj. part., **detonsus,** tunsu : *oui detunse, érba detunsa.*

* DETURBARE, v., **deturbare,** a restorná, a precipitá, a scóte, a arruncá afora, a despoliá.

* DETURPARE, v., **deturpare,** a face turpe (urîtu), a desfigurá, a inferrá.

DEU, (cu *d* siueratu, *dieu*), s. m., **deus,** compusu *domnedeu* si *domnedieu,* fienti'a suprema; vedi *dieu* si *domnedieu.*

† DEUTERO- (δεύτερος, secundu), in diverse compositioni de termini technici, precumu : *deuterocamptu, deuterocanonicu, deuterogamía, deuterología, deuteromesu, deuteronomiu, deuteropathía,* etc., pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore.

† DEUTO- (scurtatu d'in δεύτερος, secundu), in diverse compositioni de termini chymici, precumu : *deutocarbonatu, deutochlorura, deutoinothionicu, deutoseleniura, deutosulfatu, deutosulfura, deutoxydu,* etc.

* DEVALUARE, v., **pretium deminuere,** vedi *devalutare* cu derivatele.

* DEVALUTARE, v., (d'in *de* si *valuta*), **pretium deminuere,** a reduce pretiulu; refl. *a se devalutá,* a perde d'in pretiu, se dice mai vertosu despre monetele cari n'au valorea metallica, si apoi despre notele de banca, si fig. si despre alte lucruri.

* DEVALUTATIONE, v., reductione de pretiu, term. finantiariu.

* DEVALUTATU,-*a*, redussu, scadutu in pretiu : *monete devalutate, chartéie devalutate.*

1 DEVASTARE, v., **devastare,** a stricá, a predá, prin stricare a face desertu, se dice mai allessu despre una térra : *a devastá una térra, a devastá unu tinutu;* déro apoi figuratu si despre alte lucruri : *a devastá una armata; a devastá cu focu si cu sabia, barbarii devastara in mai multe rônduri terrele române.*

2 DEVASTARE, s. verbale., **devastatio,** in t. s. verbului; vedi *devastatione.*

* DEVASTATIONE, s. f., **devastatio,** actione si effectu allu actionei de *devastare : desvastatione generale, devastationile causate prin desele incursioni alle barbariloru; devastationea e semnu de cea mai mare barbaría.*

* DEVASTATORIU,-*toria*, adj. s., **devastator,** care devasta, predatoriu, rapitoriu.

* DEVASTATU,-*a*, adj. part., **devastatus,** desertatu, predatu, rapitu, destrussu : *térra devastata, campu devastatu, armata devastata prin feru,* **agmina ferro devastata.** Ov.

* DEVECTARE, v., **devectare,** a carrá de multe ori, a transportá a dese ori.

* DEVECTATU,-*a*, adj. part., **devectus;** vedi *devectu.*

* DEVECTIONE, s. f., **devectio,** actione si effectu allu actionei de *devegere,* carrare, carratura.

* DEVECTU,-*a*, adj. part., **devectus,** carratu, transportatu, dussu.

†† DEVEGERE, *devessi* si *devessei, devessu* si *devectu,* v. **devehere,** a carrá, a transportá, a duce. Radecin'a derivateloru : *devectu, devectione, devectare.*

* DEVELARE, v., **develare,** a redicá velulu, a descoperi.

* DEVELATU,-*a*, adj. part., **develatus,** descoperitu.

* DEVELLERE, v., **devellere,** a smulge, in specie a smulge pêrulu.

DEVENIRE, indic. *devinu, deviniu, deviiu; devini, devii; devine, devenimu, deveniti, devinu;* imperat. *devino, deveniti,*

www.dacoromanica.ro

conj. *se devinu, deviniu, deviiu; se devini, devii; se devina, devinia, deviia*, v., **devenire**, 1. a se duce d'in unu locu in altulu, a adjunge : *a devení in mânile invingutoriului, a devení in locurile celle incantatórie;* 2. a trece d'in una stare in alt'a, a se face : *a devení unu furu, ellu a devenitu unu omu periculosu, elle devenira urîte; amicii nostri devenira cei mai mari adversari.*

DEVENITU,-*a*, adj. part., **factus**, adjunsu, facutu : *devenitu pauperu, miseru, avutu, illustru.*

* DEVENUSTARE, v., **devenustare**, a despoliá de venustate sau de gratia, a desfigurá; a degradá; a desonorá.

* DEVENUSTATU,-*a*, adj. part., **devenustatus**, desfiguratu, degradatu; desonoratu.

* DEVERBERARE, v., **deverberare**, a bate tare, a bate pêno la ruperea membreloru.

* DEVERBERATU,-*a*, adj. part., **deverberatus**, batutu tare : *servu deverberatu*, **deverberatus servus.** Lact.

DEVERE, v., *devui, devutu*, v., **debere**, vedi *debere.*

* DEVERGENTE, part. pres. adj., **devergens**, care *deverge;* vedi *devergere.*

* DEVERGENTIA, s. f., **devergentia**, stare sau calitate de *devergente*, plecatura, inclinatura, inclinatione.

* DEVERGERE, v., **devergere**, a se plecá, a se incliná : *etatea nóstra a inceputu a deverge; formoseti'a ei deverge.*

* DEVERSARE, v., **deversari**, trans. si intr. a abbate, a se abbate; a trage la cineva in callatoría, a descende, a mané : *amu callatoritu douesprediece óre si amu deversatu la amiculu nostru, care ne a ospetatu ca pre nesce principi;* vedi si *devertere.*

* DEVERSORIU,-*a*, adj., 1. personale, **deversor**, care deverte, care trage la cineva in callatoría, ospete; 2. reale, **deversorium**, locu unde tragu callatorii spre a se repausá, spre a petrece nóptea, ospetaría.

* DEVERTERE, *deversi* si *deversei, deversu*, v., **devertere**, si refl. *a se deverte*, **deverti**; 1. a se abbate de la drumu, a trage intr'alta parte; 2. a trage la cineva spre a se repausá, a trage la una ospetaría, a descende, a mané : *devertemu la amicii nostri, nu deverteti la ómeni neconnoscuti.*

* DEVERTICLU, pl.-*e*, **deverticulum**, 1. drumu abbatutu; 2. braciu allu unui rîu; 3. ospetaría.

* DEVÈSSITATE, s. f., **devexitas**, calitate de *devessu*, plecatura, inclinatura, inclinatione.

* DEVESSU,-*a*, adj., **devexus**, plecatu, inclinatu : *locu devessu, etate devessa.*

DEVESTIRE, *devestu* si *devestescu*, v., **devestire**; vedi *desvestire.*

DEVIARE, v., **deviare**, (it. **deviare**, fr. **dévier**), a se abbate d'in calle, a se abbate de la directionea sea, si fig. a se abbate de la principie, de la prescriptioni, de la lege : *a nu deviá d'in callea sea; ellu a inceputu a deviá de la preceptele parentelui seu; nu potiu deviá de la principiele melle; nu vedeti co deviati de la legile ce ati pusu voi insive?*

DEVIATIONE, s. f., (fr. **déviation**), actione si effectu allu actionei de *deviare*, abbatere de la directionea sea : *deviatione de la ideele, deviatione de la principiele selle, fôra deviatione.*

DEVIATORIU,-*tória*, adj. s., **devians**, care *devia*, care se abbate d'in calle.

DEVIATU,-*a*, adj. part., (ital. **deviato**), abbatutu d'in calle, abbatutu de la addeveru, ratecitu.

DEVICTORIU,-*tória*, adj. s., **devictor**, care *devince*, vedi *devincere* si *devingere.*

DEVICTU,-*a*, adj. part., **devictus**, invinsu cu totulu, vedi *devincere* si *devingere.*

DEVINCERE, *devinsi* si *devinsei, devinsu* si *devictu*, v., **devincere**, a invinge cu totulu, a suppune; a intrece : *amu devinsu pre adversarii nostri cei superbi; amu avutu multu a luptá peno a devince tóte difficultatile.*

DEVINGERE, v., **devincere**, vedi *devincere.*

DEVINSU,-*a*, adj. part., **devictus**, invinsu cu totulu, intrecutu, suppusu.

* DEVIRGINARE, v., **devirginare**, a *desvirginá*, vedi *desvirginare.*

* DEVIRGINATIONE, s. f., **devirgi-**

www.dacoromanica.ro

natio, desvirginatione, vedi *desvirginatione.*

* DEVISA, s. f., (fr. **dévise**, it. **divisa**), **sententia**, figura allegorica cu vorbe; sententia prin care se caracterisa ceva.

* DEVISARE, v., (fr. **déviser**, it. **divisare**), a imaginá, a proiectá in idea; a face unu *devisu.*

* DEVISATU,-*a*, adj. part., (it. **divisato**), imaginatu, proiectatu in idea.

*DEVISU, s. m., (ital. **diviso**, fr. **devis**), proiectu in idea; descriptione detaliata a totoru pàrtiloru unui lucru proiectatu: *devisu essactu, a face unu devisu, a dá unu devisu, lucrari conforme cu devisulu.*

* DEVITARE, v., **devitare**, a evitá, a se ferí, a scapá de ceva: *a devitá unu reu, a devitá unu periclu.*

* DEVITATIONE, s. f., **devitatio**, actione si effectu allu actionei de *devitare.*

* DEVITATORIU,-*tória*, adj. s., **devitans**, care *devita.*

*DEVITATU,-*a*, adj. part., **devitatus**, *reu devitatu, periclu devitatu, morbu devitatu.*

* DEVIU,-*a*, adj., **devius**, care nu e in calle, departatu de calle; ratecitu: *satu deviu, cetate devia, callatori devii, callu deviu; vorbe devie.*

DEVOCARE, v., **devocare**, a chiamá pre cineva d'in unu locu: *a devocá pre cineva d'in provincia; a devocá pre diei in adjutoriu,* **devocare deos ad auxilium.** Liv.; *a devocá stellele d'in cèru,* **devocare sidera cœlo.** Hor.; prin vorbe magice a face ca stellele se descenda d'in ceru.

* DEVOCATIONE, s. f., (**devocatio**), actione si effectu allu actionei de *devocare.*

* DEVOCATU,-*a*, adj. part., **devocatus**, chiamatu d'in, invocatu; vedi *devocare.*

* DEVOLARE, v., **devolare**, a desceude volandu, a sborá de susu, in diosu, a se lassá in diosu; a trece rapide de la unu obiectu la altulu; a se duce.

*DEVOLBERE, *devolsi* si *devolsei, devolsu, devoltu* si *devolutu*, v., **devolvere**, a devoltá, a precipitá, a arruncá ceva de susu ca se cada voltandu-se in diosu; vedi *devoltare.*

* DEVOLTARE, v., **devolvere**, a arruncá de susu unu lucru care se cada voltaudu-se, *a devoltá petre, a devoltá pre cineva d'in viétia, a se devoltá la pamentu: tóta averea lui se devolta la voi; detorí'a acésta-a s'a devoltatu la noi.*

* DEVOLUTU,-*a*, adj. part., **devolutus**, cadutu de susu, precipitatu, adjunsu la: *devolutu in egestate, ereditate devoluta la densulu; detoría devoluta la noi.*

* DEVOLVERE, *devolui, devolutu* si *devoltu*, v., **devolvere**, vedi *devolbere* si *devoltare.*

* 1 DEVORARE, v., **devorare**, a rode, a maciuá, a mancá, a inghití cu totulu, in s. propr. si fig.: *elli voliau se lu arrunce in mare ca se lu devore pescii, ellu devora bannii publici; elli devora casele veduveloru; mórtea devorà acea formosètia; focului devorà averile mai multoru mii de ómeni; devóre-ve lupii, se ve devóre arm le vostre! dupo ce a devoratu tóta averea sea, s'a appucatu a-cumu se devore si averile altoru-a.*

* 2 DEVORARE, s. verbale, **devoratio**, in t. s. verbului; vedi *devoratione.*

* DEVORATIONE, s. f., **devoratio**, actione si effectu allu actionei de *devorare: m'a scapatu de devorationea pesciloru.*

* DEVORATORIU,-*tória*, adj. s., **devorator, devoratorius**, care *devora.*

* DEVORATRICE, s. f., **devoratrix**, femina care *devora.*

* DEVORATU,-*a*, adj. part., **devoratus**, rosu, maucatu, inghititu cu totulu.

* DEVOTAMENTU, pl.-*e*, **devotamentum**, (fr. **dévouement**), actu de *devotare*, actu de inchinare, actu de sacrificare, sacrificiu, promta volientia a se sacrificá pentru unu scopu: *devotamentu pentru patria, devotamentu fóra margini, ellu erá assecuratu de devotamentulu militariloru ce commandá.*

* 1 DEVOTARE, v., **devotare**, a inchiná, a destiná a consecrá, a sacrificá; refl. *a se devotá*, a se inchiná, a se destiná, a se consecrá, a se sacrificá: *mi am devotatu viéti'a culturei scientieloru, a devotá pre cineva mortii; a se devotá benelui publicu; a se devotá cu totulu*

www.dacoromanica.ro

patriei selle; ellu se devotà interessiloru nóstre.

* 2 DEVOTARE, s. verbale, **devotio**, in t. s. verbului; vedi *devotatione* si *devotamentu*.

*DEVOTATIONE, s. f., **devotatio**, actione si effectu allu actionei de *devotare*.

* DEVOTATU,-*a*, adj. part., **devotatus**, inchinatu, destinatu, consecratu; la antici: incantatu, fermecatu.

* DEVOTIONE, s. f., **devotio**, 1. actione de a se *devotare;* votu prin ca e se lega sau se *devota*, sacrificiu: *devotionile Deciiloru, devotionea vietiei;* 2. **pietas**, pietate, suppunere absoluta voientiei divine.

* DEVOTORIU,-*tória*, adj. s., **devotor**, care *devove*, care inchina.

* DEVOTU,-*a*, adj. part., **devotus**, 1. inchinatu, consecratu, sacrificatu; 2. pietosu, suppusu; vedi *devovere*.

††DEVOVERE, *devovi, devotu*, v., **devovere**, a inchiná, a consecrá. Radecîn'a derivateloru: *devotu, devotione, devotoriu, devotare*, etc.

1 DI, s. f., **dies**, tempulu de 24 de ore sau numai tempulu câtu sorele sta de asupr'a: *di lunga, dí scurta, dí mare, dí mica, di formosa, di trista, di de serbatóre, dí de lucratóre, dí de vèra, di de iérna; d'intr'una dí intr'alt'a; d'in dí in dí;* prelungita in *diua: peno in diua, bona diua*. Acésta prelungire are locu totu de a una candu se pone cu articlu: *diu'a si nóptea; am perdutu diu'a, nu scimu ce adduce diu'a*. Plurariulu *dille*, cu articlu *dillele*, prin urmare si genitivulu si dativulu singulariu *dillei*. Form'a *diua* se póte esplicá d'in vechiulu ablativu latinu **diu, noctu diuque;** formele plurariului si genitivului singulariu s'au luatu dupo analogi'a: *stéua, stelle, vitéua, vitelle*, unde processulu e inversu; adeco *stéua* molliatu d'in *stella, vitéua* molliatu d'in *vitella*, pre cându *dille* e duratu d'in *dí* sau *diua* pentru impedecarea hiatului, analogía care se vede si in *relle, grelle, melle, telle, selle*.

2 DI, v., **dic**, pers. II imperat. sing. de la v. *dicere*, **dicere**, vedi verbulu *dicere*.

† DIA, prepos. greca (διά, prin), care occurre in mare numeru de vorbe compuse impromutate d'in limb'a greca, si care, in intellessu, corresponde de multe ori cu *des=dis=***dis**.

DIABOLESCE sau *diavolesce*, adv., **diabolice**, διαβολικῶς in modu *diabolescu: ellu lucra diabolesce; ea se porta diabolesce*.

DIABOLESCU sau *diavolescu,-a*, adj., **diabolicus** (διαβολικός), relativu la diabolu, reu ca diabolulu: *lucru diabolescu, portare diabolésca, tentationi diabolesci, inspirationi diabolesci*.

DIABOLIA sau *diavolía*, s. f., lucrare diabolica.

DIABOLICE sau *diavolice*, adv., **diabolice**, (διαβολικῶς), forma antica; diabolesce.

DIABOLICU sau *diavolicu*, adj., (διαβολικός), **diabolicus**, forma antica; diavolescu.

DIABOLU sau *diavolu*, s. m., **diabolus**, (διάβολος), principiulu reului personificatu, spiritulu cellu reu: *ellu e diavolu, nu omu; diavolulu face numai reu; ce te a invetiatu diavolulu! diavole, ce m'ai impinsu se facu!*

* DIABROSE, s. f., (διάβρωσις), corrosione, term. de medicina.

* DIABROTICU,-*a*, (διαβρωτικός) corrosivu, care corróde, care produce corrosione, term. de medicina.

* DIACADMIA, s. f., (fr. **diacadmie**), emplastru a carui base e cadmia, term. de medicina.

* DIACANTHU sau *diacantu*, s. m., (d'in δις, **bis** si ἄκανθα, spinu), care are doui spini, care e armatu cu doui spini, term. de ist. nat.

* DIACARCINU, s. m., (d'in διά si καρκίνος, carcinu, cancru marinu), antidote in care intra carcinu, in contr'a muscaturei caniloru turbati.

* DIACARPU, s. m., (fr. **diacarpe**), genu de ferege cu codice erbaceu, originariu d'in Java.

* DIACARTHAMU sau *diacartamu*, s. m., (d'in διά si **carthamus**, safranu spuriu), purgativu compusu d'in cartamu si alte substantie.

* DIACASSIA, s. f., (d'in διά si κασσία, fr. **diacasse**), purgativu, a carui base e cassi'a, term. de medicina.

www.dacoromanica.ro

*DIACATHOLICU sau *diacatolicu*,-*a*, adj., (d'in διά si καθολικόν, universale), purgativu compusu d'in mai multe substantie, term. de medicina.

* DIACAUSIA, s. f., (διάκαυσις, ardóre petrunditória), caldura fórte tare, term. de medicina.

*DIACAUSTICU,-*a*, adj., (fr. **diacaustique**), s. f., curba caustica prin refractione, diversa de *catacaustica*, curba caustica prin reflessione; *corpu diacausticu*, lente de cristalu biconvessa; term. de optica.

* DIACENTRU, s. m., (d'in διά si κέντρον, centru), linia care trece prin centrulu unei ellipse, in specie assea minore a ellipsei.

DIACESCE, adv., (**diaconice**, διακονικῶς), in modu diacescu, ca unu diacu; vedi *diacu*.

DIACESCU,-*a*, adj., (**diaconicus**, διακονικός), relativu la *diacu*, conforme unui diacu; vedi *diacu*.

DIACESSA, s. f., mulierea diacului; vedi *diacu*.

* DIACHERISMU, s. m., (διαχέρισμός), manipulatione, veri-ce operatione care se essecuta cu mân'a, terminu de medicina.

* DIACHORESE, s. f., (διαχώρησις), evacuatione, eiectione, desertare, mai allessu a ventrelui sau a urinei; term. de med.

* DIACHORETICU,-*a*, adj., (διαχωρητικός), care póte evacuá sau desertá, care póte determiná eiectionile; term. de medicina.

*DIACHORISE, s. f., (διαχώρισις), disjunctione, separatione; term. de med.

* DIACHYLU, s. m., (διάχυλον), emplastru emolliente, digestivu, resolutivu si agglutinativu, term. de med.

* DIACHYMU, s. m., (d'in διά si χυμός, sucu), nume datu parenchymului folieloru si tessuturei cellularie d'intre divisionile petiolului; term. botanicu.

* DIACHYSE, s. f., (διάχυσις), fusione, diffusione, dissolutione; terminu de medicina.

*DIACHYTICU,-*a*, adj., (διαχυτικός), diffusivu, dissolvente; term. de med.

DIACIA, s. f., (**diaconia**, διακονία), calitate de *diacu*, functione de diacu; vedi *diacu*.

* DIACOLOCYNTIDE, s. f., (d'in διά si κολοκυνθίς, colocunta), purgativu a carui base e colocunt'a; term. de med.

* DIACODIU, s. m., (d'in διά si κωδεία, capu de macu), sirupu compusu d'in capsulele macului somniferu; term. de medicina.

DIACONATU, pl.-*e*, **diaconatus**, functione de diaconu, diaconía; vedi *diaconia*.

DIACONESSA, s. f., **diaconissa**, 1. femina care servesce la basérica, 2. mulierea diaconului.

DIACONIA, s. f., **diaconium** (διακονία, διακόνιον), functione de diaconu; diaconatu.

DIACONICU,-*a*, adj., **diaconicus** (διακονικός), relativu la diaconu; s. m., *diaconiculu*, **diaconicum** (διακονικόν), locuenti'a diaconului.

DIACONU, s. m., **diaconus** (διάκονος), 1. proprie ministru = servitoriu; apoi 2. servitoriu la basérica; 3. functionariu ecclesiasticu consecratu numai pentru certe ceremonie, subordinatu preutului: *diaconii functionedia lu celle sacre numai ca adjutori ai preutiloru si ai episcopiloru; gradulu de diaconu e antânnulu gradu de diosu in susu in hierarchi'a ecclesiastica, cu tóte aceste-a in tempurile d'in urma s'au instituitu si hypodiaconi si archidiaconi.*

DIACU, s. m., (**diaconus**, διάκονος), 1. in sensulu 2. allu coventului diaconu, servitoriu la basérica, mai vêrtosu lectoriu si cantoriu; 2. studente, si mai vertosu studente d'in classile superiori. Numirile aceste-a provinu de la institutionile ecclesiastice alle medievului candu studentii in genere erau servitori la basérica, si impleniau tóte functionile mai mici, chiaru si diaconatulu.

* DIACYDONIU sau *diacudoniu*, s. m., (d'in διά si κυδώνιον, gutônia), conserva de gutônie, term. de medicina.

* DIADELPHIA sau *diadelfia*, s. f., (**diadelphia**), numele classei septime a systemei sessuale a lui Linneu, care coprinde tóte plantele alle caroru stamine sunt diadelphe, adeco unite prin fire in dóue fascie.

www.dacoromanica.ro

* DIADELPHICU sau *diadelficu,-a*, adj, (**diadelphicus**), relativu la diadelphia : *flóre diadelphica.*

* DIADELPHU sau *diadelfu,-a*, adj. s., (d'in διά si ἀδελφός, frate), se dice despre staminele cari su unite prin firele loru asiá incâtu formédia dóue fascie sau androphore distincte.

DIADEMA, s. f., pl. *diademe* si *diademate*, **diadema** (διάδημα), 1. legatura, apoi legatura a capilliloru, legatura a tiarei ce portau regii persici pro capu, legatura regale; 2. cercu de auru adornatu cu gemme, ce portau regii pre capu; cercu assemine ce pórta domnele pre capu; 3. corona regale; 4. fig. demnitate sau potestate regale.

DIADEMATU,-*a*, adj., **diadematus**, adornatu cu *diadema*, care pórta una *diadema*, coronatu.

DIADOCHIA, s. f., (διαδοχή), successione, ereditate.

1 DIADOCHU, s. m., (διάδοχος), successoriu, erede.

2 DIADOCHU, s. m., **diadochus**, (διάδοχος), una pétra pretiósa assemine beryllului.

DIAGNOSE, s. f., (διάγνωσις), connoscentia, connoscentia ce resulta d'in summ'a semneloru diagnostice; term. de med.

* DIAGNOSTICA, s. f., (διαγνωστική), arte de a connósce starea sanetósa sau morbósa a unui corpu d'in diversele semne ce se potu observá intr'ensulu; connoscenti'a ensasi.

* DIAGNOSTICARE, v., (fr. **diagnostiquer**), a face diagnosea sau diagnostic'a.

* DIAGNOSTICATU,-*a*, adj. part., (fr. **diagnostiqué**), cercetatu cu adjutoriulu diagnosei.

* DIAGNOSTICU,-*a*, adj., (διαγνωστικός), relativu la diagnose sau diagnostica : *semne diagnostice.*

DIAGONALE, adj., **diagonalis**, (διαγώνιος), care trece de la unu ânglu la altulu : *linia diagonale*, sau simplu *diagonale; in una figura patrulaterale se póte trage una diagonale, in unu pentagonu se potu trage dóue, in unu hexagonu trei, etc. diagonali; se potu trage diagonali in polyedre.*

* DIAGONICU,-*a*, adj., **diagonicus**, (διαγώνιος), diágonale.

* DIAGRAMMA, pl.-*mate*, **diagramma**, (διάγραμμα), figura, imagine, representatione.

* DIAGRAMMATICU,-*a*, adj., relativu la diagramma.

DIALECTICA, s. f., **dialectica**, (διαλεκτική), artea de a rationá, logica; dupo Aristotele artea de a rationá asupr'a proposetioniloru probabili; dupo Carneade, artea de a rationá pentru si contra.

DIALECTICE, adv., **dialectice**, (διαλεκτικῶς), in modu dialecticu, dupo regulele dialecticei.

DIALECTICU,-*a*, adj., **dialecticus**, (διαλεκτικός), relativu la dialectica; essercitatu in dialectica : *unu mare dialecticu.*

DIALECTU, s. m., **dialectus**, (διάλεκτος), limba particularia a unei terre, modificatione a limbei generale : *limb'a grèca avea mai multe dialecte, limb'a romana are numai doue dialecte, dialectulu dacoromânu si dialectulu macedoromanu.*

1 DIALE, adj., **dialis**, (de la Διός), relativu la Joue : *flamine diale*, **flamen dialis**, sacerdotele lui Joue.

2 DIALE, adj., **dialis**, (de la **dies**), care dura numai una di.

DIALOGICE, adj., **dialogice**, (διαλογικῶς), in modu dialogicu, in forma dialogica.

DIALOGICU,-*a*, adj., **dialogicus**, (διαλογικός), relativu la dialogu, ca unu dialogu : *tractatu dialogicu, scripte dialogice.*

DIALOGISMU, s. m., (διαλογισμός), conversatione, discussione, cogitatione.

DIALOGISTICU,-*a*, adj., (διαλογιστικός), essercitatu in conversatione sau in discussione.

DIALOGISTU, s. m., **dialogista**, (διαλογιστής), carui-a place discussionea, versatu in discussione.

DIALOGU, s. m., **dialogus**, (διάλογος), conversatione, discussione, mai vertosu intre dóue persone, **diverbium.**

DIAMANTE, s. m., **adamas**, (ἀδάμας), una pétra pretiósa, cristallu de carboniu curatu, vedi *adamante.*

www.dacoromanica.ro

DIAMANTICU,-*a*, adj., (ἀδαμαντικός); de diamante, vedi *adamantinu*.

DIAMANTINU,-*a*, adj., **adamantinus**, de diamante, vedi *adamantinu*.

DIAMETRALE, adj., **diametralis**, relativu la diametru : *linia diametrale*.

DIAMETRICE, adv., **diametraliter**, (ἐκ διαμέτρου), in modu diametricu.

DIAMETRICU,-*a*, adj., **diametralis**, diametrale : *linia diametrica*.

DIAMETRU, s. m., **diametros**, (διάμετρος), linia care trece prin centru : *diametrulu unui cercu, diametrulu unei sfere, diametrulu unui cubu*.

* DIANARIA, s. f., **dianaria**, artemisia, genu de plante officinali d'in famili'a compuseloru, cu proprietati tonice.

* DIAPASMA, pl.-*mate*, **diapasma**, (διάπασμα), unu genu de pulbere mirositória, usitata de antici spre a respandí mirosu placutu.

* DIAPASON, **diapason** (διαπασῶν), 1. octava iu musica, la antici; 2. la moderni : *a)* totulu tonuriloru ce una voce sáu unu instrumentu musicale pote dá; *b)* instrumentu d'in una vérga de aciariu curbata in forma de *U*, care serve de regulatoriu pentru accordarea instrumenteloru.

* DIAPENTE, **diapente** (διαπέντε), cinta in musica.

* DIAPHANIA sau *diafanía*, s. f., **diaphania**, (διαφάνεια), transparentia, proprietate a unui corpu prin care se póte vedé.

† DIAPHANO-, (διαφάνης), transparente, in diverse compositioni de termini technici, precumu : *diaphanogenu, diaphanometría, diaphanometricu, diaphanometru, diaphanorama; diaphanipennu*.

* DIAPHANU sau *diafanu,-a*, (διαφανής, ital. **diafano**, fr. **diaphane**), prin care se póte vedé, care transmitte lumin'a, transparente : *aerulu, ap'a, cristallulu, vitrulu sunt corpuri diafane*.

* DIAPHONIA sau *diafonia*, s. f., **diaphonia**, (διαφωνία), intervallu sau accordu dissonante, dissonantia, in musica.

* DIAPHONICU sau *diafonicu,-a*, adj., (διάφωνος), dissonante; vedi *diaphonu*.

* DIAPHONU sau *diafonu,-a*, adj. (διάφωνος), dissonante, dissonu, discordante, discorde.

* DIAPHORESE sau *diaforese*, s. f., **diaphoresis** (διαφόρησις), transpiratione; stare media intre transpiratione si sudatione.

* DIAPHORETICU sau *diaforeticu-a*, adj., **diaphoreticus** (διαφορητικός), care provóca transpirationea, *medicamentu diaforeticu*.

* DIAPHORIA sau *diaforía*, s. f., (διαφορία), differeutia, diversitate.

* DIAPHORU sau *diaforu,-a*, adj., (διάφορος), differente, diversu : *diaforu*, s. f., differentia; vedi *diaforía*.

* DIAPHRAGMA sau *diafragma*, pl.-*mate*, **diaphragma**, (διάφραγμα), muschiu suptire si fórte latu, situatu intre torace si abdomine, uude formedia una specia de bolta mobile si flessibile, si numitu asia pentru co separa aceste doue cavitati alle corpului auimale un'a de alta.

* DIAPHRAGMATICU sau *diafragmaticu,-a*, adj., relativu la diafragma.

* DIAPHRAGMATITE sau *diafragmatite*, s. f., (fr. **diaphragmite**), inflammatione a diaphragmei.

* DIAPSALMA, pl.-*mate*, **diapsalma**, (διάψαλμα), pausa in cantare.

* DIAPSALMATICU,-*a*, adj., relativu la *diapsalma*.

DIARIRE,-*escu*, (cu *di* siueratu, de la *di*, **dies**), v., **cernere**, a vedé iu pucina lumina, a vedé numai in trecere. L. Deco acesta etymología e addeverata, atunci *diarire* a cautatu se essa d'in *di* prin intermediulu substantivului *diare*, de care vedi *diara* in Glossariu. M.

DIARISTICA, s. f., functione de diaristu, lucrare ce facu diaristii; copriusulu si servitiulu diarie'oru : *detori'a diaristicei e de a luminá publiculu asupr'a totoru affaceriloru publice*.

DIARISTICU,-*a*, adj., relativu la diarie, la diaristi, la diaristica : *scire diaristica, discussioni diaristice, c rte diaristice, nouctáti diaristice, mentioni diaristice*.

DIARISTU, s. m., **diaria scribens**,

www.dacoromanica.ro

diurnarius, care scrie diarie, care se ocupa cu publicarea de diarie, redactoriu de diarie.

1 DIARIU,-*a*, adj., **diarius**, relativu la di; vedi *diurnu*.

2 DIARIU, pl.-*ie*, **diarium**, 1. relatione pre fia-care di, 2. folia ce coprinde scrile dillei si se publica periodice; folia periodica publicata pre fia-care di: *inse sunt diarie cari se publica si de dóue ori pre di, altele cari se publica numai la dóue, si altele numai la trei dille.*

* DIARRHOEA sau *diarrhèa* sau *diarrèa*, s. f., **diarrhœa** (διάῤῥοια), flussu de ventre, essire afora, ordinare.

* DIARRHOEICU sau *diarrheicu* sau *diarreicu*,-*a*, adj., relativu la diarréa; *flussu diarreicu, dorere diarreica.*

* DIASCEVASTU, s. m., (διασκευαστής), redactoriu criticu allu unei opere litterarie, asiá se numira in specie redactorii critici ai opereloru lui Omeru si ai poetiloru cyclici pre tempulu Pisistratidiloru.

DIASTEMA, pl.-*mate*, **diastema** (διάστημα), distantia, intervallu, term. de musica.

DIASTEMATICU,-*a*, adj., **diastematicus** (διαστηματικός), care percurre diverse intervalle de musica, modulatu.

* DIASTOLE, s. f., **diastole** (διαστολή), 1. separatione, semnu de separatione intre dóue vorbe; 2. prolungatione a unei syllabe scurte, term. de gramm.; 3. dilatatione a cordei sau animei in oppositione cu *systole*, term. de anatomia.

* DIASTYLU sau *diastulu*, s. m., **diastylos** (διάστυλος), ordine de columne, in eare spatiulu d'intre dóue columne e de trei ori mai mare de câtu diametrulu unei columne.

* DIASYRMU sau *diasurmu*, s. m., **diasyrmos** (διασυρμός), lauda ironica, term. de retorica.

* DIASYRTICU, sau *diasurticu*,-*a*, adj., **diasyrticus** (διασυρτικός), laudatoriu ironicu.

* DIATESSARON, **diatessaron** (διατεσσάρων), carta (**quarta**), terminu de musica.

* DIATHA sau *diata*, s. f., (διαθήκη) dispositione, testamentu; vedi *diatheca*.

DIATHECA sau *diateca*, s. f., (διαθήκη), dispositione, mai allessu dispositione testamentaria, testamentu.

* DIATHESE, sau *diatese*, s. f., **diathesis** (διάθεσις), dispositione; in med. dispositione spre certe morburi; *diathese mucosa, pituitòsa, inflammatòria, biliòsa, serosa*, etc.

* DIATHETICU, sau *diateticu*,-*a*, adj., cu dispositione, relativu la dispositione.

* DIATHYRA, sau *diatura*, s. f., **diathyra** (διάθυρη), micu porticu d'înaintea unei pórte.

DIATONICU,-*a*, adj., **diatonicus** (διατονικός), term. de musica, care procede dupo scar'a tonuriloru.

DIATONU,-*a*, adj. s., **diatonus** (διάτονος), diatonicu, term. de musica.

* DIATRIBA, s. f., **diatriba** (διατριβή), discussione, dessputa, desputatione, mai allessu desputa publica; la eretici: scola, secta,

* DIATRITU, s. m., **diatritus** (διάτριτος), revenire a friguriloru de a treia di.

* DIATYPOSE sau *diatupose*, s. f., **diatyposis** (διατὸπωσις), descriptione oratoria.

DIAVOLESCE, adv., vedi *diabolesce*.

DIAVOLESCU,-*a*, adj. vedi *diabolescu*.

DIAVOLÍA, s. f., vedi *diabolia*.

DIAVOLICU,-*a*, adj. vedi *diabolicu*.

DIAVOLU, s. m., vedi *diabolu*.

* DIAZEUGMENU, adj. s., **diazeugmenon** (διαζευγμένον), disjunctione, term. de retorica.

* DIAZEUXE, sau *diazeusse*, s. f., **diazeuxis** (διάζευξις), separationea unei syllabe in dóue, dierese.

* DIBRACHIU, s. m., **dibrachys** (δίβραχυς), petioru metricu compusu d'in doue syllabe scurte.

* DICA, s. f., **dica** (δίκη), processu, inteutare de processu, actione in justitia.

DICABLA sau *dicalla*, s. f., **dicabula** si **dicibula**,-**orum**, n. pl. narratione copillaresca; proverbiu.

DICACE, adj. **dicax**, vorbitoriu, care vorbesce multù, muscatoriu la vorba, reu de gura.

DICACITATE s. f., **dicacitas**, spi-

www.dacoromanica.ro

ritu de a muscá cu vorbele, spiritu causticu, causticitate.

* DICARE, v. **dicare**, a dedicá, a inchiná, a consecrá: *dicàmu lui domnedieu viéti'a nóstra, ellu dicà cea d'antâiu carte parentelui seu, am dicatu diu'a intréga amiciloru mei;* vedi *dedicare.*

* DICATIONE, s. f., **dicatio**, actione si effectu allu actionei de *dicare;* vedi *dedicatione.*

DICATORIU,-*tória*, adj. s., **dicans**, care dica; vedi *dedicatoriu.*

* DICATU,-*a*, adj. part., **dicatus**, dedicatu, inchinatu, consecratu; vedi *dedicatu.*

1 DICERE, (cu *di* siueratu), imperat. *di, diceti*, perf. *dissi* si *dissei, dissu* si *dictu*, v., **dicere** (it. **dire**, fr. **dire**), a spune prin vorbe, a vorbi, a affirmá: *eu dicu co n'ati facutu bene, tu dici co nu esti sanetosu, ellu dice se ne punemu la mésa, ea dice se nu properàmu, noi dicemu co n'aveti dereptu, voi diceti co nu poteti vení cu noi, eí dicu co s'au insellatu, elle dicu co nu potu terminá peno de séra, dí lui Petru se vina la noi, diceti ómeniloru se ne astepte, ce dici tu? ce diceti voi? ellu dice din gura*, dice numai vorbe, inse nu sente asiá, sau cânta cu gur'a; *ellu dice d'in flueru*, cânta cu fluerulu; *di-ne un'a formósa*, cânta-ne una cantare formósa; *a dice cu vior'a*, a cantá cu viór'a. D'in caus'a synonymeloru: *spunere* si *vorbire*, verbulu *dicere* s'a restrinsu in usulu seu d'in cerculu cellu largu allu verbului latinu la unu cercu multu mai ângustu.

2 DICERE, s. verbale, **dictio**, in t. s. verbului; si concretu: **verbum, vocabulum**, vorba, coventu.

* DICHOREU, s. m., **dichoreus** (διχόρειος), d'in doui chorei sau d'in doui trochei, term. de gramm.

* DICHOTOMIA, s. f., **dichotomia** (διχοτομία), taliatura in dóue; in logica divisione in doue pàrti.

* DICHOTOMU,-*a*, adj, s., **dichotomos** (διχότομος) taliatu in dóue, divisu in dóuè pàrti; la antici *lun'a candu se vede numai de medietate.*

* DICHRONU, -*a*, adj., **dichronus** (δίχρονος), care are dóue tempuri; in gramm. care are dóue cantitàti: *vocale dichrona*, vocale ancipite, care póte fi si lunga si scurta.

DICIBILE, adj., (de la *dicere*), **dicibilis**, care se póte *dice.*

DICIBILITATE, s. f., calitate de *dicibile.*

DICOTYLEDONEU si *dicotyledoniu,-a*, adj., (d'in δις = **bis**, si κοτυληδών), munitu cu doui cotyledoni sau lobi: *embryone dicotyledoniu*, ai carui cotyledoni sunt situati pre acellu-asi planu orisontale. *Dicotyledoniele* formédia un'a d'intre celle trei mari divisioni primarie stabilite intre vegetalile fanerogame sau embryonie, adeco provedute cu organe sessuali si cu flori, si care coprinde tote plantele allu caroru embryone presenta doui' lobi. Divisionea cotyledonieloru coprinde in sene 230 familie cari se subdividu in patru cete secundarie: apetale, monopetale, polypetale si decline.

* DICTABOLARIU, pl.-*ie*, **dictabolarium**, vorba muscatória, sarcasmu.

* DICTAME, pl., *dictamine*, **dictamen**, dictatu, preceptu, mandatu: *dictaminele rationei*, ce ne commanda rationea; *dictaminele conscientiei*, ce ne commanda conscienti'a morale.

* DICTAMNU, (popul. *dictamu* si *diptamu*, compara si med. latin. **diptamnum**), s. m., **dictamnus** si **dictamnum** (δίκταμνον), una specia de origanu, planta celebrata de antici pentru vertutile ei miraculóse intru vendicarea plageloru.

* 1 DICTANDU, -*a*, adj. part. p. f. **dictaudus**, care e de *dictatu.*

* 2 DICTANDU, gerund., **dictando**, dupo *dictare* · *a scrie dictandu.*

* 1 DICTARE, v., **dictare**, a dice de repetite ori, a dice tare si seriosu; a commandá, a ordiná, a dispone: *ellu e invetiatu a dictá si nu póte vorbí moderatu; facceti ce ve dicta mentea vóstra; rationea dicta volientiei; cei mari dicta, si cei mici asculta: professoriulu dicta si scolarii scriu; ellu mi a dictatu una epistola; ellu nu scrie cu mân'a sea, ci dicta secretariului seu.*

* 2 DICTARE, s. verbale, **dictatio**, in t. s. verbului; vedi *dictatione.*

www.dacoromanica.ro

* DICTATIONE, s. f., **dictatio,** actione si effectu allu actionei de *dictare.*

* DICTATORE, s. m., **dictator,** vedi *dictatoriu.*

*DICTATORIALE, adj., **dictatorius,** relativu la dictatore: *potere dictatoriale,* potere dictatória, potere de dictatore, potere absoluta.

*DICTATORIU,-*tória,* adj. s., **dictator, dictatorius,** care dicta; s. m., *dictatoriu,* magistratu cu potere absoluta, magistratu estraordinariu pre unu tempu determinatu.

* DICTATRICE, s. f., **dictatrix,** fémina care dicta, dómna absoluta.

* 1 DICTATU,-*a,* adj. part., **dictatus,** spusu seriosu, commandatu, ordinatu.

* 2 DICTATU, s. m., **dictatum,** 1. actulu de dictare; 2. materia dictata, lectione dictata; 3. commandu, mandatu, ordine, instructione: *dictatele rationii, dictatele conscientiei.*

DICTATURA, s. f., **dictatura,** demnitate de dictatoriu, guvernu dictatoriale; tempulu, durat'a guvernului dictatoriale.

* DICTERIU, pl.-*ie,* **dicterium,** vorba muscatória, sarcasmu.

DICTIONARIU, pl.-*ie,* **dictionarium,** (it. **dizionario,** fr. **dictionnaire**), collectione de *dictioni* sau vorbe, carte care coprende tote vorbele unei limbe cu esplicationile loru: *dupo scopulu ce si propune autoriulu unui dictionariu, sunt diverse dictionarie, dictionariu etymologicu, dictionariu criticu, dictionariu istoricu, dictionariu geograficu, dictionariu technicu, dictionariu scientificu, dictionariu de conversatione; dictionariu in dóue, trei sau mai multe limbe, etc. Dictionariulu se distinge de vocabulariu si de glossariu; vocabulariulu coprende pre scurtu indicationea vorbeloru cu semnificationea loru cea ordinaria; glossariulu esplica vorbele rare, obscure sau straine, ce occurru in una limba; dictionariulu póte se iee una estensione mare, de la simplicitatea unui vocabulariu peno la phraseologi'a cea mai desvoltata a unei limbe. Dictionariele moderne in genere coprendu materi'a loru in ordine alfabetica.*

DICTIONE, s. f., **dictio,** actione si effectu allu actionei de *dicere;* espressione, vorba, coventu: *dictionile constituescu materi'a sau coprinsulu dictionariului; dictione aspra, amena, clara, incurcata, confusa.*

DICTORIU,-*tória,* adj. s., **dictor,** care *dice,* dicutoriu.

1 DICTU,-*a,* adj. part., **dictus,** dissu.

2 DICTU, s. m., **dictum,** actulu de *dicere,* vorba, coventu, sententia, sententia ponderosa.

DICUTÓRE, s. f., **proverbium,** proverbiu; vedi si *dicabla.*

DICUTORIU,-*tória,* adj. s., **dictor,** dictoriu, care dice; vedi si *dictoriu.*

* DIDACTICA, s. f., (de la διδαξις, invetiatura), artea de a invetiá pre altii.

* DIDACTICU,-*a,* adj., (de la διδαξις, invetiatura), relativu la invetiatura: *metodu didacticu, carte didactica.*

* DIDACTRU, pl.-*e,* (de la διδακτήριον, invetiamentu), salariu pentru invetiatura.

DIDASCALIA, s. f., (διδασκαλία, invetiatura), d'in care a essitu scurtatulu *dascalia.*

DIDASCALICU,-*a,* adj., **didascalicus,** (διδασκαλικός), didacticu, : *opera didascalica, poemate didascalice;* vedi si scurtatulu *dascalicu.*

DIDASCALU, s. m., (διδάσκαλος), d'in care a essitu scurtatulu *dascalu.*

DIDRACHMA, s. f., **didrachma** si **didrachmum,** (δίδραχμον), drachma dupla, dóue drachme; *didrachma attica de argentu avea valorea de doue leure moderne, cea de auru erá de douespredieci ori mai cara.*

DIDUCERE, imperat. *didú, diduceti,* perf. *didussi* si *didussei, didussu* si *diductu,* v. **diducere,** a duce in diverse partí, a divide, a despartí.

DIDUCTIONE, s. f., **diductio,** actione si effectu allu actionei de *diducere,* separatione, estensione, divisione.

DIDUCTU,-*a,* adj. part., **diductus,** separatu, despartitu.

DIDUSSU,-*a,* adj. part., **diductus,** dussu sau trassu in diverse parti; estensu.

DIEA, s. f., **dea,** dieessa, fientia divina

www.dacoromanica.ro

conceputa sub imaginea de femina, musa; vedi *dieu* si *dieéssa*.

DIECE, adj. num., **decem**, (it. **dieci**, isp. **diez**, port. **dez**, fr. **dix**), numeru compusu d'in diece unitati: *diece omeni, diece mulieri, diece boi. diece vacce.* Numerulu *diece* se iea ca substantivu femininu in: *dóuedieci, treidieci. patrudieci, cincidieci, sessedieci, septedieci, optudieci, nóuedieci*, d'in care causa substantivele ce se punu dupo acesti numeri ceru prepositionea *de*: *dóuedieci de ómeni, treidieci de mulieri*; etc. Ca numeru ordinale *diece* admitte art. duplu, inaintea sea si in urm'a sea: *allu diecele, a diecea;* vedi si *diecimu*.

DIECESANU,-*a*, adj. s., (it. **diocesano**, fr. **diocésain**), d'in *diecese* sau eparchia: *episcopu diecesanu*, episcopu eparchiotu; *diecesanii unui episcopu*, suppusii unui episcopu.

DIECESE, s. f., **diœcesis**, (διοίκησις), 1. administratione; 2. cercu de administratione a unui vicariu sau comite. Constantinu impartisse imperiulu romanu in patru *prefecture*, prefecturele in mai multe *diecesi* si *diecesile* in mai multe *provincie*; 3. cercu de administratione c clesiastica a unui episcopu, eparchia.

DIECE_E sau *diecetu*, s. m., **diœcetes**, (διοικητής), administratoriu, preveghiatoriu.

DIECIMALE, a lj., (**decimalis**, it. **decimale**, fr. **décimal**), care procede d'in diece in diece: *systema decimale, calculu diecimale, fractione diecimale;* vedi *decimale*.

DIECIME, s. f., **decas**, (δεκάς), numeru de diece, cantitate de diece luata ca unitate; vedi si *dicime*.

DIECIMU,-*a*, num. ord., **decimus**, allu diecele: *partea diecima, trei diecime, septe diecime, nóue diecime;* vedi si *decimu*.

DIECINA, s. f., (it. **decina**, fr. **dizaine**), **decussis, decuria**, totu compusu d'in diece: *una decina de lingure, dóue decine de cutite;* vedi si *decina*.

DIEDRU,-*a*, adj., (δίεδρος), nume ce se da unui ânglu formatu de dóue planuri: *ânglu diedru*.

DIEÉSSA, s. f., (ital. **deesa**, fr. **deesse**), **dea**, fientia divina conceputa sub imaginea de femina, dina, musa: *vechi'a mythologia populasse cerulu cu diei si cu dieesse; una muliere formósa ca una dieessa*.

DEITATE, s. f., **deitas**, natura divina, divinitate, fientia suprema, dieu; vedi si *deitate*.

DIEITIA, s. f., **dea**, deminutivu d'in *diéa*, pucinu de approbatu.

* DIERESE, s. f., **diæresis** (διαίρεσις), divisionea unei syllabe in doue, precumu: **aquæ** in **aquaĭ**.

* DIERETICU,-*a*, adj., **diæreticus**, (διαιρετικός), relativu la dierese, divisivu, disjunctivu.

*DIESE, s. f., **diesis** (διέσις), 1. cartu de tonu in music'a celloru autici; 2. la celli noui, semitonu sau diumetate de tonu.

DIESTRARE, v., **dotare**, a indiestrá, vedi *indiestrare*.

DIESTRIA, s. f., **dos, dotis**, (compara ital. **destrale**), dote, ce se da unei fete candu se marita.

1 DIETA, s. f., **diæta** (δίαιτα), 1. regime, modu de viétia regulatu sau temperatu in respectulu physicu, mai vertosu, regime de vietia prescrissu de unu medicu; 2. locuentia, fia compusa numai d'in una camera, sau d'in mai multe, appartamentu.

* 2 DIETA, s. f., (de la **dietim** m. l.), adunare generale a terrei: *diet'a Trasilvaniei, ellu se duce la dieta, vine de la dieta*.

* DIETALE, adj., (de la *dieta*), relativu la dieta, facutu in dieta: *articli dietali, sedentia dietale*.

* DIETARCHIU, s. m., **diætarcha** si **diætarchus** (διαιτάρχης), perveghiatoriu asupr'a camerei, camerariu, cubiculariu.

* DIETARIU, s. m., **diætarius**, servitoriu insarcinatu cu servitiulu camerei sau allu sallei de mancare.

* DIETETICA, s. f., **diætetica** (διαιτητική), arte dietetica, arte de a curá prin regime sau prin unu modu de viétia regulatu si moderatu.

* DIETETICU,-*a*. adj., **diæteticus** (διαιτητικός), relativu la *dieta* sau la *dietetica*: *regule dietetice, medicu dieteticu*.

www.dacoromanica.ro

DIEU, s. m., **Deus**, fienti'a suprema. Form'a antica se pare a fi fostu **dius**, precumu se vede d'in plur. **dii, diis**, d'in adj. **dius**, d'iu derivatulu **divus** si **divinus**, si d'in rom. *dina*, apoi d'in it. **dio**, isp. **dios**, pr. **diéu**, fr. **dieu**. La Românі occure *dieu* : 1. in formulele de juramentu : *dieu asiá e, dieu nu e asiá, dicu dieu, dí dieu, dieu nu potiu vení; tu n'ai fostu la baserica; dieu am fostu*; 2. ca appelatione a dieiloru mythologici : *dieii lui Omeru; Joue regle dieiloru si parentele ómeniloru erá cellu mai marc dieu la Romani.* De cându s'au crestiuatu Romanii au adoptatu compusulu *domnedieu* pentru desemnarea *dieului cellui addeveratu*, si asiá s'a restrinsu cerculu primitivului *dieu;* inse acésta restrictioue e arbitraria, si coventulu póte cu totu dereptulu se intre érosi in possesionea sea.

1 DIFFAMARE, v., **diffamare**, a stricá fam'a sau reputationea, a stricá numele cellu bonu; a respandí una fama falsa.

2 DIFFAMARE, s. verbale, **diffamatio**, in t. s. verbului; vedi *diffamatione.*

DIFFAMATIONE, s. f., **diffamatio**, actione si effectu allu actionei de *diffamare.*

DIFFAMATORIU,-*tória*, **diffamans**, care diffama.

DIFFAMATU,-*a*, adj. part., **diffamatus**, cu fam'a stricata.

DIFFAMIA, s. f., **diffamia**, perdere de fama, perdere de reputatione.

* DIFFARREATIONE, s. f., **diffarreatio**, contr. *confarrentione*, dissolutione soleunale a casatoriei la Romani.

DIFFERENTE, adj. part. pres., **differens**, care *differe*, diversu.

DIFFERENTIA, s. f., **differentia**; calitate de *differente : differentia intre doui sau mai multi ómeni; differentia de opinioni; differentia essentiale; differentia numerica; intre trei si cinci differenti'a e doui.*

DIFFERENTIALE, adj., (ital. **differenziale**, fr. **différentiel**), care procede pre differeutie : *calcululu differentiale*, cu differentie infinitu de mici, in math.

DIFFERENTIARE, v., (it. **differenziare**, fr. **différentier**), a procede pre differentie : *a differentiá una cantitate variabile.*

DIFFERENTIARIU,-*a*, adj., acelluasi cu differentiale.

DIFERENTIATIONE, s. f., (it. **differenziazione**, fr. **différenciation**), actione si resultatu allu actionei de differentiare, operatione mathematica.

DIFFERENTIATU,-*a*, adj. part., (it. **differenziato**, fr. **differentié**), trecutu prin operationea de differentiare.

DIFFERERE si *differire, differe;* 1. a fí differente, a se distinge : *noi nu differimu multu in opinionile nóstre ; ellu differe tare de tata seu; acésta cantitate differe de cea alta;* 2. a ammaná, a prorogá : *elli differu lucrarea acésta-a d'in una dí peno intr'alt'a.*

DIFFERIRE, *differu* si *differescu*, v., **differre**, vedi *differere.*

DIFFERITU,-*a*, adj. part., **diversus, dilatus**, 1. diversu, differente; 2. ammanatu, prorogatu.

* DIFFERTU,-*a*, adj. part., **differtus**, plenu, implutu.

* DIFFICILE, adj. adv., **difficilis** (d'in **dis** si **facere**), ce se face numai cu multa lupta, care cere multa labore : *lucrare difficile, calle difficile, limba difficile, scientia difficile, intellegere difficile, resolutione difficile; omu difficile*, cu care nu poti tractá fora a te luptá in diverse moduri, fora a i face mari concessioni. In vorbirea ordinaria se applica adject. *greu* in locu de *difficile*, precumu si *usioru* in locu de *facile*, inse *greu* si *usioru* insémna proprie gradulu de pondu materiale : *unu corpu greu, unu corpu usioru in bilancia, facile* si *difficile* insémna gradulu de pedeca morale in essecutarea unei lucràri, si acésta distinctione e necessaria.

* DIFFICULTATE, s. f., **difficultas**, calitate de *difficile*, summ'a pediceloru cu care se lupta cineva la essecutarea unei lucràri. Differenti'a intre *difficultate* si *greutate* e acea-asi care se sente intre *difficile* si *greu.*

* DIFFIDENTE, adj. part. pres., **diffidens**, care *diffide*, contr. *confidente*, care nu se iucrede.

www.dacoromanica.ro

* DIFFIDENTIA, s. f., **diffidentia**, stare sau calitate de *diffidente*, contr. *confidentia*, lipse sau defectu de confidentia, neincredere, *ellu si arretà diffidenti'a la totu passulu ce facù.*

* DIFFIDERE, *diffisi* si *diffisei*, *diffisu*, v., **diffidere**, a nu se increde, a nu avé increderе, a nu avé neci credentia neci sperantia, a desperá.

* DIFFINDERE, *diffinsi* si *diffinsei*, *diffinsu* si *diffissu*, v., **diffindere**, a sparge, a crepá; in jurispr. a differí, a ammaná.

* DIFFINGERE, *diffinsi* si *diffinsei*, *diffinsu* si *diffictu*, v., **diffingere**, a transformá, a scambá, a reface.

* DIFFISSIONE, s. f., **diffissio**, actione si effectu allu actionei de *diffindere.*

* DIFFISSU,-*a*, adj. part., **diffissus**; spartu, crepatu.

* DIFFISU,-*a*, adj. part. **diffisus**, care diffide, care nu se increde, care a perdutu increderea, desperatu.

* DIFFLUERE sau *difflugere*, *diffluxi* si *difflussei*, *difflussu*, verb., **diffluere**, a curre de una parte si de alt'a; a innotá in ceva, a abundá.

* DIFFLUSSIONE, s. f., **diffluxio**; actione si effectu allu actionei de *diffluere.*

* DIFFLUSSU, -*a*, adj. part., **diffluxus**, cursu, scursu.

* DIFFLUU,-*a*, adj., **diffluus**, care se vérsa de una parte si de alt'a; fig. forte plenu, superabundante.

* DIFFORMARE, v., **deformare**, a alterá form'a, a stricá forma, a face difforme, a desformá.

* DIFFORMATIONE, s. f., **deformatio**, actione si effectu allu actionei de *difformare.*

* DIFFORMATU,-*a*, adj. part., **deformatus**, alteratu la forma, desformatu, difforme.

* DIFFORME, adj., **deformis**, fora forma, cu form'a stricata, desfiguratu, urîtu.

*DIFFORMITATE, s. f., **deformitas**, calitate de difforme, urîtione, vitiu, rosine, desonóre, infamia.

DIFFUGIRE, v., **diffugere**, a fugí in una parte si in alt'a, a fugí in desordine, a se dissipá.

DIFFUGIU, pl.-*ie*; **diffugium**, fuga sau fugire in diverse pàrti, dispersione.

* DIFFUNDERE, *diffunsi* si *diffunsei*, *diffunsu* si *diffussu*, v., **diffundere**, a versá, a respandí; a versá d'in unu vasu in altulu; refl. *a se diffunde*, a se versá; *sangele se diffunde in totu corpulu.*

* DIFFUSILE, adj., **diffusilis**, care se póte diffunde.

* DIFFUSIONE, s. f., **diffusio**, actione si effectu allu actionei de diffundere.

* DIFFUSORIU,-*sória*, adj. s., **diffusor**, care diffunde, care vérsa d'in unu vasu in altulu.

* DIFFUSU,-*a*, adj. part., **diffusus**, versatu, respanditu, intensu, largu: *scriptoriu diffusu*, care scrie multu.

DIFTONGU, s. masc., **diphthongus**, (δίφθογγος), sonu compusu d'in doue vocali, precumu: *dau, dai, meu, mea, leu, bou: In limb'a romana avemu diftongi proprii si improprii, ba avemu chiaru si triftongi, precumu: dieu.*

* DIGAMIA, s. f., **digamia** (διγαμία), 1. secunda casatoría; secunda conunía, secunda nunta, 2. bigamía.

* DIGAMU,-*a*, adj., **digamus**, (δίγαμος), 1. casatoritu, conunatu de secund'a ora; 2. bigamu.

*DIGERERE si *digerire*, v., **digerere**, 1. a pune in ordine, 2. **concoquere**, a concóce, a mistuí, a prelucrá buccatele in stomachu: *stomachulu meu nu digere tóte speciele de buccate;* fig.: *sunt lucruri cari noi nu le potemu digere.*

* DIGESTIBILE, adj., **digestibilis**, care se póte *digere.*

* DIGESTIONE, s. f., **digestio**, actione si effectu allu actionei de *digerere*, distributione, ordinatione; concoctione.

* DIGESTIVU,-*a*, adj., **digestivus**, care serve a *digere.*

* DIGESTORIU,-*tória*, adj. s., **digestorius**, care digere; — s. m. reale *digestoriu*, vasu, organu in care se face *digestionea.*

* 1 DIGESTU,-*a*, adj. part., **digestus**, distribuitu, ordinatu; concoctu, mistuitu.

* 2 DIGESTU, pl.-*e*, **digesta,-orum**,

www.dacoromanica.ro

nume generale ce dau jurisconsultii antici opereloru loru : *digestele lui Justinianu se numescu si pandecte.*

* DIGESTURA, s. f., **digestio**, effectulu sau resultatulu actionei de *digerere*

* DIGREDERE, *digressi* sì *digressei. digressu*, **digredi**, contr. *a congrede.* a se abbate, a essí d'in calle, a se separâ a sé departá, a face una digressione.

* DIGRESSIONE, s. f., **digressio**, actione si effectu allu actionei de *digredere*, contr. *congressione*, separatione : *congressionea si digressionea nostra*, **congressio, digressio nostra.** Cic.; fig., departare sau abbatere de la subiectulu vorbirei sau scrierei.

* DIGRESSIVU,-*a*, adj. modale, **digredíens**, prin care se face *digressione.*

* DIGRESSORIU,-*sória*, adj. s., **digredíens**, care *digrede*, care se abbate, care esse d'in calle, care se separa, care se departedia.

* 1 DIGRESSU,-*a*, adj. part., **digressus**, abbatutu, essitu, d'in calle, separatu, departatu.

* 2 DIGRESSU, s. m., **digressus,-u**, actulu de *degredere* sau de *degressione.*

* DIIAMBU, s. m., **diiambus** (διάμβος) petioru metricu compusu d'in duoi iambi.

DIJUDICARE si *dijudecare*, v., **dijudicare**, a judecá intre mai multe lucruri, a discerne, a distinge, a decide.

DIJUDICATIONE si *dijudecatione*, s. f., **dijudicatio**, judecata, sententia.

DIJUDICATORIU,-*tória*, adj. s., **dijudicator**, care *dijudeca*, care judeca intre mai multe lucruri, care discerne.

DIJUDICATRICE, si *dijudecatrice*, s. f., **dijudicatrix**; femina care dijudeca, care discerne.

DIJUDICATU, si *dijudecatu*,-*a*, adj. part., **dijudicatus**, judecatu, decisu.

DIJUGARE, v., **dijugare**, a desjugá, a separá; vedi *desjugare.*

DIJUGATIONE, s. f., **dijugatio**, actione de *dijugare*, desjugatione; vedi *desjugatione.*

DIJUGATORIU,-*tória*, adj. s., **dijugans**, care *dejuga*, desjugatoriu; vedi *desjugatoriu.*

DIJUGATU,-*a*, adj. part., **dijugatus**, desjugatu; vedi *desjugatu.*

* DILACERARE, v., **dilacerare**, a rumpe in buccàti, a sfasciá, propr. si fig. *me dilacerà cu vorbele.*

* DILACERATIONE, s. f., **dilaceratio**, actione si effectu allu actionei de *dilacerare*, sfasciatura.

* DILACERATU,-*a*, adj. part., **dilaceratus**, ruptu, sfasciatu : *dilaceratu de calamitàti; dilaceratu de acerbitàti*, **dilaceratus acerbitatibus.** Tac.

* DILANIARE, v., **dilaniare**, a sfasciá, a taliá in buccàti, propr. si fig.

* DILANIATU,-*a*, adj. part., **dilaniatus**, sfasciatu : *vestimente dilaniate, ânima dilaniata.* **dilaniata anima.** Lucr.

* DILAPIDARE, v., **dilapidare**, a dissipá a resipí, a spende fora mesura : *ellu dilapidà tóta averea parentésca.*

* DILAPIDATIONE, s. f., **dilapidatio**, actione si effectu allu actionei de *dilapidare*, dissipatione.

* DILAPIDATORIU,-*tória*, adj. s., (**dilapidator**), care *dilapida*, care dissipa, dissipatoriu.

* DILAPIDATU,-*a*, adj. part., **dilapidatus**, dissipatu, resipitu : *avere dilapidata, banni dilapidati.*

DILATARE, v., *dilatare*, a face latu sau largu, a latí, a intende de parte, a propagá; refl. a se *dilatá*, **dilatari** : *metallele incaldite se dilata.*

DILATATIONE, s. f., **dilatatio**, actione si effectu allu actionei de *dilatare*, latire, estensione : *dilatationea ferrului; dilatationea aerului.*

DILATATORIU,-*tória*, adj. s., **dilatator**, care *dilata*, in t. s. verbului.

DILATATU,-*a*, adj. part., **dilatatus**, latitu, largitu, intensu, propagatu.

* DILATIONE, s. f., **dilatio**, ammânare, temporisare; vedi *differere* si *dilata.*

* DILATORIU,-*tória*, adj. s., **dilator, dilatorius**, ammanatoriu, temporisatoriu.

DILATRARE, v., **dilatrare**, a latrá tare.

DILATRATORIU,-*tória*, adj. s., **dilatrator**, care *dilatra*, care latra tare, latratoriu.

†† DILATU,-*a*, part. pass., **dilatus.** Radecin'a derivateloru : *dilatione* si *dilatoriu.*

www.dacoromanica.ro

DILASSARE, v., **dilaxare**, a largí, a deschide si a lassá se curra.

DILASSATU,-*a*, adj. part., **dilaxatus**, largitu, deschisu si lassatu se curra.

* DILECTANTE sau *dilettante*, s. m., (it. **dilettante**), amatoriu sau connoscutoriu de artile formóse.

* DILECTIONE, s. f., **dilectio**, actione si effectu allu actionei de *diligere*, caritate, amore.

* DILECTU,-*a*, adj. part., **dilectus**, amatu, caru; vedi *diligere*.

* DILEMMA, pl.-*mate*, **dilemma** (δί-λημμα), rationamentu a carui proposetione maiore e unu judeciu disjunctivu; in specie rationamentu in care se néga in proposetionea minore tote membrele disjuncte, si apoi in conclusione se néga insasi proposetionea maiore.

* DELEMMATICU,-*a*, adj., relativu la *dilemma* : *argumentu delemmaticu, rationamentu dilemmaticu.*

* DILIGENTE, adj., **diligens**, care *dilige*, contr. *negligente*, care lucra cu diligentia, care cauta cu accuratetia de lucrurile sélle care implenesce essactu detoriele selle, prin urmare accuratu, essactu, attentivu, economu, activu, laboriosu : *unu omu diligente, unu june diligente, unu copillu diligente; diligentii castiga, negligentii perdu.*

*1 DILIGENTIA, s. f., **diligentia**, calitate de *diligente*, lucrare *diligente*, contr. *negligentia*, activitate, cura attentiva, essactitudine, accurateti'a : *a pune diligentia pre unu lucru, a lucrá cu diligentia, prin diligentia se invincu celle mai mari difficultàti.*

2 DILIGENTIA, (it. **diligenza**, fr. **diligence**), se numesce si unu carru publicu, care merge iute si regulatu : *a callatorí cu diligenti'a, amu plecatu si amu venitu in diligentia, intre aceste doue puncte nu âmbla diligenti'a.*

* DILIGERE si *dilegere*, *dilessi* si *dilessei*, *dilessu* si *dilectu*, v., **diligere**, contr. *negligere*, a avé affectione pentru cineva sau ceva, a considerá, a onorá, a cultivá, a curá.

* DILOGIA, s. f., **dilogia** (δι-λογία), ambiguitate, sensu duplu, ecivocu.

* DILOPHU sau *dilofu*, s. m., **dilophus** (δίλοφος), cu doue creste, sau cu cresta dupla.

* DILUCIDARE, v., **dilucidare**, a deslucí, a face lucidu, a luminá, *a dilucidá un i cestione.*

* DILUCIDATIONE, s. f., **dilucidatio**, actione si effectu allu actionei de *dilucidare*, lumina.

* DILUCIDATU,-*a*, adj. part., **dilucidatus**, deslucitu, luminatu.

* DILUCIDU,-*a*, adj., **dilucidus**, lucidu, claru, luminatu, luminosu.

* DILUCIRE,-*escu*, v., **dilucescere**, a incepe a lucí, a se face luce, a se face diua : *dilucesce*, se face diua, se crépa de dí.

* DILUCULU, s. m., **diluculum**, crepatulu de díua, reversatulu de díua.

* DILUDIU, pl.,-*ie*, **diludium**, intervallu de repausu intre doue jocuri, armistitiu.

* DILUERE, *dilui*, *dilutu*. v., **diluere**, a spellá cu totulu, a curetiá prin spellare, a sterge.

* DILUTU,*a*, adj. part., **dilutus**, spellatu; ammestecatu cu apa : *vinu dilutu*, vinu ammestecatu cu apa, *omu dilutu*, fig., *omu béetu;* subst. m., *dilutu*, **dilutum**, infusione sau dissolutione.

* DILUVIALE, adj., **diluvialis**, relativu la diluviu, proveniente de la diluviu : *pamentu diluviale*, in care nu e pétra.

* DILUVIARE, v., **diluviare**, a inundá, a se versá, a produce diluviu.

* DILUVIU, pl.-*ie*, **diluvium**, inundatione : *diluviu universale; geologi'a ne attesta co au fostu unu mare numeru de diluvie pre pamentu; mythologi'a greca precumu si cea asiatica vorbesce despre diluviu.*

DIMANETIA si *diminétia*, s. f., **tempus matutinum**, adv., **mane**, vedi *demanétiu.*

* DIMENSIONE, s. f., **dimensio**, linia de mesurare : *fia-care corpu are trei dimensioni, in lungu, in latu si in altu; superfaci'a plana are numai dóue dimensioni; lini'a are numai una dimensione.*

DIMETATE, (cu *di* tare siueratu in *diumetate*, *giumetate*, *jumetate*), s. f.,

www.dacoromanica.ro

medietas, dimidium, dimidia pars, *de dimetate,* **dimidius;** vedi *medietate.*

DIMETATIRE,-*escu,* v., **dimidiare,** a impartí in dóue dimetàti; vedi *medietatire.*

DIMETATITU,-*a,* adj. part., **dimidiatus,** impartitu in dóue dimetàti; vedi *medietatitu.*

* DIMETRIA, s. f., **dimetria,** doui metri (iambici), versu iambicu dimetru.

* DIMETRU,-*a,* adj. s., **dimeter** si **dimetrus,** (δίμετρος), d'in duoi metri, sau de dóue petióre metrice.

* DIMICARE, v., **dimicare,** a se luptá, a se bate, a combate; 2 a taliá buccatelle de pane sau de casiu si a le immolliá in apa calda; vedi si *dumicare.*

DIMICATIONE, s. f., **dimicatio,** 1. lupta, batalia; 2. dumicatione; vedi si *dumicatione.*

DIMICATORIU,-*tória,* adj. s., **dimicans,** care dimica in t. s. verbului.

DIMICATU, s. m., **(in micas divisum),** dumicatu; vedi si *dumicatu.*

DIMIDIARE, v., **dimidiare,** a impartí in dóue, a taliá in dóue, a dimetatí.

DIMIDIATIONE, s. f., **dimidiatio,** actione si effectu allu actionei de *dimediare,* separatione in dóue dimetati.

DIMIDIATU, -*a,* adj. part., **dimidiatus,** impartitu in dóue, taliatu in dóue, dimetatitu.

DIMIDIETATE, s. f., **(dimidietas),** dimetate, medietate, (corruptu in *diumetate, giumetate, jumetate*).

DIMIDIU,-*a,* adj., **dimidius** (d'in **di** si **medius**), de dimetate.

DIMINETIA, s. f., **tempus matutinum,** adv., **mane,** vedi *demanétia.*

DIMINUERE si *diminuire,* v., **diminuere,** a menutá, a face menutu, a micusiorá, a face micu, a reduce; vedi *deminuere.*

DIMINUTIONE, s. f., **diminutio,** actione si effectu allu actionei de *diminuere;* vedi *deminutione.*

DIMINUTIVU,-*a,* adj., **diminutivus,** prin care se indica una diminutione; vedi *deminutivu.*

DIMINUTU,-*a,* adj. part., **diminutus,** menutatu, micusioratu, redussu; vedi *deminutu.*

DIMISSIONARE, v., **dimittere,** a dá drumulu, a dá volia se se duca, a licentiá, a destituí d'in functione; vedi *demissionare.*

DIMISSIONATU,-*a,* adj. part., **dimissus,** scossu sau essitu d'in functione, licentiatu, destituitu; vedi *demissionatu.*

DIMISSIONE, s. f., **dimissio,** actione si effectu allu actionei de *dimittere;* vedi si *demissione.*

DIMISSORIU,-*sória,* adj. s, **dimissor, dimissorius,** care dimitte.

DIMISSU,-*a,* adj. part., **dimissus,** liberatu, liertatu, licentiatu, essitu d'in servitiu, scossu d'in functione.

DIMITTERE, *dimisi* si *dimisei, dimissu,* v., **dimittere,** a liberá, a liertá, a licentiá, a scóte d'in servitiu sau d'in functione, *a dimitte captivii, a dimitte peccatele, detoríele, tributele; a dimitte conciliulu, adunarea, senatulu; a dimitte armat'a, a dimitte servitorii, a dimitte ministrii; a si dimitte soci'a; a dimitte meni'a, a dimitte cur'a, a dimitte fug'a,* etc.; vedi si *demittere.*

* DIMOTU,-*a,* adj. part., **dimotus,** miscatu d'in locu, departatu, impartitu.

†† DIMOVERE, v., **dimovere,** a departá d'in locu, a departá; a impartí. Radecin'a derivatului *dimotu.*

D'IN, prep., (compusa d'in *de* si *in, de-in, d'in*), **ex, ab,** se pone ca si pàrtile componenti *de* si *in,* cu accusativulu: *d'in mene, d'in tene, d'in sene, d'in noi, d'in voi, d'in ellu, d'in elle, d'in casa, d'in gradina, d'in baserica, d'in teatru, d'in cetate, d'in satu;* assémine si compusele: *d'intru* si *d'intre, d'intr'ensulu, d'intr'ensa, d'intre noi, d'intre voi.* Tóte prepositionile si adverbiele compuse cu *in,* candu are se se arrete procederea d'in locu, ceru prepositionea *de,* si prin urmare presenta compositionea *d'in,* precumu: *d'inainte, d'inapoi, d'insusu, d'indiosu, d'inintru, d'inafora, d'incoce, d'incollo, d'inderetu.* Vedi *de* si *in.*

DINA, (contrassu d'in *divina*), s. f., **diva, dea,** femina divina, musa, gratia, maiestra. D'in caus'a contractionei si a pronuntiationei póte co n'ar fi reu a se scrie *diina.* Pronunti'a siuerata se aude si in derivate, *dinaticu,* etc.

www.dacoromanica.ro

DINATECIA si *dinatícia*, s. f., **amentia, inconsiderantia, temeritas**; calitate sau statu de *dinaticu*.

DINATECIRE,-*escu*, v., **lymphare, mente aliquem excutere, in amentiam incidere**, a face *dinaticu; a se dinatici*, a devení *dinaticu*.

DINATECU si *dinaticu*,-*a*, (d'in *dinu* sau *dina*), adj., **lymphatus, vesanus, insanus, mente captus, amens, demens, furiosus, inconsiderans, inconsultus, temerus, levis, delirus**, etc., essitu d'in menti, afora d'in firea lui, smentitu, capiu, nebonu; usiurellu, fora mente.

DINTE si *dimte* (cu *d* siueratu), s. m. pl., *dinti* sau *dimti*, acellu-asi cu *dente*, applecatu in speciale la *dentii* care serve a tiné bene intensa tessutur'a si care se chiama *tendechia : dintii tendechici*.

D'INTRE, *d'intru*, vedi *d'in*, *intre*, *intru*.

DINU,-*a*, (contrassu d'in *divinu*), adj., **divus, divinus**, divinu.

* DINUMERARE, v., **dinumerare**, a numerá cu de ammenutulu, a computá, a calculá, a numerá pre mésa (bannii), a sólve : *mi a dinumeratu summ'a ce mi erá detoriu, nu te voiu liertá peno ce nu mi vei dinumerá denariulu de pe urma*.

* DINUMERATIONE, s. f., **dinumeratio**, actione si effectu allu actionei de *dinumerare : dinumerationea pàrtiloru*, in retorica.

* DINUMERATIVU,-*a*, adj. modale, **dinumerans**, prin care se *dinumera : modu dinumerativu, propositione dinumerativa*.

* DINUMERATORIU,-*tória*, adj. s., **dinumerans**, care *dinumera*.

* DINUMERATU,-*a*, adj. part., **dinumeratus**, numeratu, computatu, calculatu, solutu.

DIOCESE, *diœcese*, s. f., **diœcesis** (διοίκησις), vedi *diecese*.

DIOCETE, *diœcete*, s. m., **diœcetes** (διοικητής), vedi *diecete*.

DIOPTRA, s. f., (**dioptra**, δίοπτρα si δίοπτρον), instrumentu opticu provedutu la estremitàti cu linie visuali, cu care se servescu geometrii la mesurarea distantieloru, a altitudiniloru, etc.

DIOPTRICA, s. f., (**dioptrica**, διοπτρική), parte a physicei care tractedia despre fenomenele ce produce lumin'a refracta, trecundu prin medie cu desitate differente.

* DIOPTRICU,-*a*, adj., (**dioptricus**, διοπτρικός), relativu la *dioptrica : instrumente dioptrice, telescopiu dioptricu*.

DIORA, pl. *diore* si *diori*, (**quasi diola**), **diinculum, crepusculum, aurora**, tempulu candu se revérsa de diua, se applica mai allessu in pl. *in diori de diua*: cu articlu *diorile*.

* DIORAMA, pl.-*mate*, (d'iu δίς, duplu, si ὅραμα, visione), spectaclu opticu, in care obiectele depinse apparu in spatiu, si se appropia tare de realitate.

* DIORAMATICU,-*a*, adj., relativu la *diorama*; (reu *dioramicu*).

DIORE si *diori*, pl. f., vedi *dióra*.

DIOSU, adv., **deorsum, infra**, contr. *susu*, **sursum** : *a fi diosu, a stá diosu, a sedé diosu, a cadé diosu, a merge pre diosu*. Adverbiulu *diosu* se compune ca tóte adverbiele si prepositionile in limb'a romaua, cu diverse prepositioni spre a arretá directionea lucràrii, asia : *de diosu, in diosu, d'in diosu, pre diosu : am luatu ¡ enncle de diosu, omu de diosu, ellu a plecatu in diosu, elli vinu d'in diosu, ellu umbla pre diosu*; iuse compusulu *d'in diosu* se dice nu numai cu intellessu propriu : *de in diosu*, ci si cu intellessulu appropiatu de allu simplului *diosu;* compara frasile : *siede diosu, siede d'indiosu;* vedi si locuti nile analoge : *d'in coce, d'in collo*, la art. 1 *co* si *collo*. — *Diosu* in pronunti'a popularia a degeneratu in *giosu*, apoi in *josu*.

* DIPHTHONGU si *diftongu*, s. m., **diphthongus** (δίφθογγος), syllaba compusa d'in dóue vocali cari se pronuntia cu una singura emissioue de voce, precumu : *au, ai, eu, ei, ou, oi*, in vorbele: *dau, dai, meu, mei, bou, boi*, etc.; vedi *diftongu*.

DIPLASIU,-*a*, adj., **diplasius** (διπλάσεος), duplu, mai mare de medietate.

* DIPLINTHIU,-*a*, adj., **diplinthius** (διπλίνθιος), de dóue caramide, care are dóue serie de caramide in grossimea sea : *muru diplinthiu*.

www.dacoromanica.ro

† DIPLO-, (διπλός, duplu), in diverse compositioni de termini technici, precum ca: *diplonomu, diplonyche, diplopia, diplopode, diplopteru*, etc.; vedi si *diploma*.

DIPLOMA, pl.-*mate*, **diploma** (δίπλωμα), duplicatura, fólia duplicata, de ací: 1. actu scrissu pre fólia duplicata, epistola recommendatória, passaportu; 2. actu publicu prin care se reconnosce unu dreptu, documentu: *diploma de baccalaureatu, diploma de licentia, diploma de doctoratu, diploma de advocatu, diploma de nobilitate, diploma de civitate, diploma de membru allu unei societăti scientifice*, etc.

DIPLOMARIU, s. m., **diplomarius**, omu provedutu cu diploma de a callatorí pre spesele statului.

DIPLOMATARIU, s. m., (**diplomatarius**), 1. personale, care scrie *diplomatele*, care conserva diplomatele, archivariu de diplomate; 2. reale, *diplomatariu*, pl.-*ie*, locu unde se conserva diplomatele, archivu de diplomate: *diplomatariulu statului;* 3. collectione de diplomate scrissa sau typarita, codice diplomaticu.

DIPLOMATÍA, s. f., (fr. **diplomatie**), scienti'a relationiloru d'intre state; de ací: portare de diplomatu, portare intellépta, si apoi: portare ecivoca.

DIPLOMATICA, s. f., (it. **diplomatica**, fr. **diplomatique**), scienti'a diplomatica, artea diplomatica.

DIPLOMATICU,-*a*, adj., (it. **diplomatico**, fr. **diplomatique**), relativu la *diplomatia: corpu diplomaticu, agente diplomaticu; relationi diplomatice, documente diplomatice; limba diplomatica; portare diplomatica.*

DIPLOMATISTU, s. m., (fr. **diplomatiste**), care se occupa cu studiulu diplomateloru ca documente.

DIPLOMATU, s. m., (fr. **diplomate**), care e versatu in *diplomatía*, care se occupa cu diplomatí'a; agente diplomaticu: *mare diplomatu, diplomatu ageru, diplomatu finu; ellu se pórta ca unu diplomatu; omenii sunt deprensi a nu crede unui diplomatu; diplomatii facu mari servitie stateloru, insc de multe ori elli le incurca mai reu.*

DIPTAMU, s. m., vedi *dictamnu* sau *dictamu*.

* DIPTERU,-*a*, adj., **dipteros**, (δίπτερος), 1. cu doue aripe: *dipterele formedia una ordine de insecte cari au numai doue aripe:* 2. cu doue serie de columne: *templu dipteru, teatru dipteru.*

* DIPTOTU,-*a*, adj., **diptotos**, (δίπτωτος), cu dóue casuri, in gramatica: **nomina diptota**, numine cari au numai dóue casuri.

* DIPTYCHU,-*a*, adj., **diptychus**, (δίπτυχος), cu dóue table; subst. pl. *diptyche*, (**diptycha**, δίπτυχα), table duple, documente scrisse pre atari table; la crestini: *commemoratorie*, pre cari se scriu serie de numine proprie ce se commemorédia la servitiulu divinu.

* DIRA, s. f., **dira**, furia; presagiu sinistru; vedi *diru*.

DIRECTANGLU si *directangulu,-a*, adj., **directangulus**; vedi *derectanglu*.

DIRECTARE, v., **dirigere**; vedi *derectare* cu tóte derivatele selle.

DIRECTARIU, s. m., 1. **directarius**, furu care se introduce in case; 2. **regula, norma, canon**; vedi *derectariu*.

DIRECTILINIU, -*a*, adj., **directilineus**, vedi *derectiliniu*.

DIRECTIONE, s. f., **directio**, vedi *derectione*.

DIRECTIVU,-*a*, vedi *derectivu*.

DIRECTORATU, s. m., vedi *derectoratu*.

DIRECTORIU,-*tória*, adj. s., **director, directorius**, vedi *derectoriu*.

DIRECTRICE, s. f., (**directrix**), vedi *derectrice*.

DIRECTU,-*a*, **directus, rectus, justus; jus**; vedi *derectu*.

DIRECTURA, s. f., **directura**, vedi *derectura*.

DIREGERE, *diressi* si *diressei, diressu* si *directu*, v., **dirigere**, vedi *deregere*.

DIREGUTORÍA, s. f., **munus, officium**, vedi *deregutoria*.

DIREGUTORIU,-*tória*, adj. s., **director, administrator**, vedi *deregutoriu*.

†† DIREMERE, v., **dirimere**, (d'in **dis** si **emere**), a desface, a desbiná, a desuní; a decide; a destruge, a stricá.

www.dacoromanica.ro

Radecin'a derivateloru : *diremptu, diremptione, diremptoriu.*

* DIREMPTIONE, s. f., **diremptio,** desunire, desbinare, separatione, ruptura.

* DIREMPTORIU,-*tória,* adj. s., desbinatoriu, decisoriu.

* DIREMPTU,-*a,* adj. part., **diremptus,** desbinatu, desunitu, separatu, ruptu.

DIREPTARE, v, **dirigere,** vedi *derectare* cu tóte derivatele selle.

DIREPTARIU, s. m., **regula, norma, canon,** vedi *derectariu.*

DIREPTU,-*a,* adj., **directus, rectus, justus; jus;** vedi *derectu, drectu* si *dreptu.*

DIRESSARE, v., **corrigere, docere, instituere,** vedi *deressare* si *dressare,* cu tote derivatele selle.

DIRESSU,-*a,* adj. part., **correctus,** subst. **fucus,** vedi *d ress* si *dressu.*

DIRETTICARE, v., **disponere, collocare,** vedi *deretticare* cu tóte derivatele selle.

†† DIRIBERE, v., **diribere,** (d'in **dis** si **habere**), a distribuí, a impartí, a numerá unulu câte unulu, a computá. Radecin'a derivateloru : *diribitu, diribitione* si *diribitoriu.*

* DIRIBITIONE, s. f., **diribitio,** actione si effectu allu actionei de *diribere,* in specie : numeratione de voturi sau suffragie in comitie.

* DIRIBITORIU, s. m., 1. personale, **diribitor,** distributoriu; impartitoriu de buccate la mésa; numeratoriu de voturi in comitie; 2. reale, **diribitorium,** locu la Roma unde se distribuea poporului buccate, carne, etc., militariloru salariu.

* DIRIBITU,-*a,* adj. part., **diribitus,** distribuitu, impartitu.

* DIRITATE, s. f., **diritas,** presagiu funestu, casu sinistru, infortuniu; reutate, crudelitate, barbaría.

* DIRU,-*a,* adj., **dirus,** reu, terribile, funestu, sinistru, de reu auguriu; crudu, crudele, barbaru, infricosiatu, infricosiatoriu.

†† DIRUERE, *dirui, dirutu,* v., **diruere.** a derimá, a demolí. Radecin'a derivateloru : *dirutu, d[illegible]utione, dirutori[illegible].*

DIRUMPERE, v., **dirumpere** si **disrumpere,** vedi *dirupere.*

DIRUPERE, *dirupi, dirupsi* si *dirupsei, diruptu,* v., **dirumpere** si **disrumpere,** a rumpe in dóue, refl. *a se dirupe,* a crepá : *a dirupe legaturele, a dirupe societatea genului umanu; a se dirupe de dorere, de invidia, de rîsu.*

DIRUPTIONE, s. f., **diruptio,** actione si effectu allu actionei de *dirupere,* ruptura, franctura.

DIRUPTORIU,-*tória,* adj. s, (**diruptor**), care dirupe.

DIRUPTU,-*a,* adj. part., **diruptus,** ruptu in dóue, franctu; vettematu, surrupatu, (care are erní'a).

* DIRUTIONE, s. f., **dirutio,** derimatione, destructione.

* DIRUCTORIU,-*tória,* adj. s., **dirutor,** derimatoriu, destructoriu.

* DIRUTU,-*a,* adj. part., **dirutus,** derimatu, demolitu, destrussu.

† DIS-,prep. inseparabile, in latin'a classica se pune intréga si nescambata inaint a consuneloru : *c, p, t, j,* si inaintea totoru vocaliloru; inse *dijudicare* fac esceptione, *disjugare,* admitte si *dijugare;* in *diremere* (**dirimere,** in locu de **disemere**), si in *diribere,* (in locu de **dishibere**), *s,* trece in *r.* Inaintea consunanteloru : *d, g, l m, n, r, v,* cade *s.* Inaintea consonei *f,* se assimila s. Inaintea consunei *s* pure, remâne *dis* intregu, déro candu *s* are dupo sene alta consuna, se pune numai *di.* In formele popularie, pronuntiata pre unele locuri *des,* éro in altele *dis,* acesta particula se pune inaintea totoru consoneloru, afora de *s* impuru. — Câtu pentru intellessu, *dis* sau *des* ca provenita d'in **duis,** insemna proprie : despartire in doue, si de ací in genere : separatione, interruptione, sau contrariulu de cea ce se espreme prin vorb'a sempla. Vedi si *des-.*

* DISARMONIA, s. f., **dissonantia,** vedi *desarmonia.*

* DISARMONICU,-*a,* adj., **dissonus, dissonans,** vedi *desarmonicu.*

* DISARMONISARE, v., **dissonare, repugnare,** vedi *desarmonisare.*

* DISCEDERE *discessi* si *discessei,*

www.dacoromanica.ro

discessu, v., **discedere**, a se duce, a se departá. a se retrage : a se resipi.

* DISCENTE, adj. part. pres., **discens**, care invetia, care se instruesce.

* DISCENTIA, s. f., **discentia**, calitate de *discente*, invetiare, invetiatura.

* DISCEPLINA, s. f., **disciplina**, vedi *disciplina*.

* DISCEPLU,-*a*, adj. s., **discipulus**, vedi *disciplu*.

DISCEPTARE, v., **disceptare**, (d'in **dis** si **captare**), 1. a desbate, a descóte a desputá; 2. a cercetá, a judecá, a decide, a pronuntiá : a disceptá controversie.

* DISCEPTATIONE, s. f., **disceptatio**, actione si effectu allu actionei de *disceptare*, descussione, contestatione; judecata, decisione.

* DISCEPTATORIU,-*tória*, adj. s., **disceptator**, care discepta, care cercetedia, care judeca, judecatoriu, arbitru.

*DISCEPTATRICE, s. f., **disceptatrix**, femina care judeca, judecessa, arbitra.

* DISCEPTATU,-*a*, adj. part., **disceptatus**, desbatutu, cercetatu, judecatu.

†† DISCERE, v., **discere**, a invetiá, a se instruí. Radecin'a derivateloru : *discente, discentia, disceplu, disceplina*, etc.

* DISCERERE, *discerui, discerutu* si *discesitu* sau *discisitu*, v., **disquirere**, a cercetá.

* DISCERNERE, *discernui, discernutu* si *discretu*, v., **discernere**, a distinge : *ellu nu diserne ouile de capre.*

* DISCERNIMENTU, pl.-*e*, (it. **discernimento**, fr. **discernement**), **distinctio, dispectio, dispectus**, actu de *discernere*, distinctione ce se face intre mai multe lucruri; facultate de a discerne, facultate de a distinge, judecata.

* DISCERPERE, *discerpui, discerputu*, si *discerptu*, v., **discerpere**, (d'in **dis** si **carpere**), a dirupe, a sfermá; a dissipá, a resipi.

* DISCESITIONE sau *discisitione*, s.f. **disquisitio**, cercetare; investigare, investigatione.

* DISCESSIONE, s. f., **discessio**, actione si effectu allu actionei de *discedere*, separatione, divisione, dissensione.

* 1 DISCESSU,-*a*, adj. part., **discessus**, care s'a dussu, care s'a retrassu.

* 2 DISCESSU, s. m., **discessus**,-**u**, actulu de *discedere*, separatione, retragere.

† DISCI-(de la grec. δίσκος, *discu*), in diverse compositioni de termini technici, precumu : *discicolu, discicollu, disciferu, discifloru, disciformu*, etc.

* DISCIDERE, *discìsi* si *discisei, discisu*, v., **discidere** (d'in **dis** si **cædere**), a taliá in dóue, a despicá, a desparti.

* DISCIDIU, pl.-*ie*, **discidium**, desunire, despartire, divortiu.

* DISCINCTU,-*a*, adj. part., **discinctus**, descinsu, destramatu, destraballatu.

* DISCINDERE, *discissi* si *discissei, discissu*, **discindere**, a taliá, a rupe, a sfasciá : *a discinde amicitiele*, **discindere amicitias**. Cic.

* DISCINGERE, *discinsi* si *discensei, discinsu* si *discinctu*, v., **discingere**, vedi *descingere*.

* DISCIPLINA, s. f., **disciplina**, 1. invetiatura, instructione, institutione, educatione; 2. ordine, regula de portare commune unei societati : *disciplina scolastica, disciplina militaria;* 3. punitione prescrissa prin regulele disciplinarie; 4. instrumentu de punitione, flagellu, vergella.

* DISCIPLINARE, v., (it. **disciplinare**, fr. **discipliner**), a suppune disciplinei, a tiné in disciplina, a invetiá disciplin'a, a deprende la disciplina.

* DISCIPLINARIU,-*a*, adj., (fr. **disciplinaire**), relativu la disciplina : *regulamentu disciplinariu, punitione disciplinaria*, subs. m., cellu ce applica disciplin'a : *disciplinariulu e necessariu pentru copilli, necessariu pentru militari, adese si pentru òmeni mari.*

* DISCIPLINATORIU,-*tória*, adj. s., care invetia pe altii disciplin'a.

* DISCIPLINATU,-*a*, adj. part., (it. **disciplinato**, fr. **discipliné**), deprensu la disciplina : *armata disciplinata, militari bene disciplinati.*

* DISCIPLU,-*a*, adj. s., **discipulus**, care invétia ceva, care invétia una arte sau una scientia, scolariu, alumnu : *maiestrulu si disciplii sei, disciplii invètia de*

www.dacoromanica.ro

la maiestru, *maiestrulu invétia pre discipli*.

* DISCIPULATU, s. m., **discipulatus**, 1. stare de disciplu; 2. adunare de discipli.

* DISCIPULU, s. m., **discipulus**, vedi *disciplu*.

* DISCISITIONE, s. f., **disquisitio**, cercetare, investigare, investigatione; vedi *discesitio ie*.

* DISCISITORIU,-*tória*, adj. s., **disquisitor**, cercetatoriu.

* DISCISITU,-*a*, adj. part., **disquisitus**, cercetatu; vedi *discercere*.

* DISCISSIONE, s. f., **discissio**, actione de *discindere*, separatione, divisione; dierese in gramm.; desbinare, desunire, schisma in ecclesia.

* DISCISSU,-*a*, adj. part., **discissus**, taliatu in dóue, sfasciatu, ruptu, separatu, desbinatu.

* DISCISSURA, s. f., **discissura**, sfasciatura, ruptura.

* DISCLAUARE, v., **dissolvere**, vedi *desclauare* cu tóte derivatele selle.

DISCLUDERE, v., **discludere**, **aperire**, vedi *descludere* cu tóte derivatele selle.

DISCOIDE, s. f., **discoides** (δισκουδής), figura assemine unui discu.

DISCOCERE, *discopsi* si *discopsei*, *discoptu* si *discoctu*, v. **discoquere**, a ferbe bene, a ferbe mólle.

DISCOCTU,-*a*, adj. part., **discoctus**, bene fertu, fertu mólle.

DISCOLORU,-*a*, adj., **discolor**, **discolorius** si **discolorus**, cu diverse colori; de alta colore.

DISCONCINNU,-*a*, adj., **disconcinnus**, contr. *concinnu*, desornatu, care nu e formosu, care nu se unesce, care e in desaccordu.

DISCONTINUARE, v., **intermittere**, a interrumpe, a incetá de a continuá; vedi *descontinuare*.

DISCONVENIENTE, adj. part. pres., **disconveniens**, disarmonicu, discordante; dissonante, dissémine.

DISCONVENIENTIA, s. f., **disconvenientia**, disarmonia, discordia, dissonantia, dissemilitate.

DISCONVENIRE, v., **disconvenire**, a nu conveni, a nu se uní, a disarmonisá, a fi in disarmonia.

DISCONVENITU,-*a*, adj. part., **disconvenieus**, care nu se unesce, care nu se accorda.

* DISCOPHORU sau *discoforu*, s. m., **discophorus** (δισκοφόρος), care duce disculu cu buccate.

DISCORDABILE, adj., **discordabilis**, care nu se accorda; care e applecatu la discordia.

DISCORDANTE, adj. part. pres., **discors**, **discordans**, care e in discordia, care produce discordia, care e in desarmonia, care se cérta.

DISCORDANTIA, s. f., **discordia**, desaccordu, desarmonia, lipse de intellegere, cérta.

DISCORDARE, v., **discordare**, a fi in discordia, a fi in nentellegere, a fi in certa, a nu se uní, a se certá, a se luptá.

DISCORDE, adj., **discors**, discordante, care nu se accorda, care se cérta.

DISCORDIA, s. f., **discordia**, neintellegere, desunire, cérta, lupta; desaccordu, desarmonia.

DISCORDIOSU,-*a*, adj., **discordiosus**, pleuu de discordia, applecatu la discordia, applecatu la cérta.

DISCREDITARE, **fidem abrogare**, vedi *descreditare*.

DISCREDITU, s. m., **immiunta auctoritas**, vedi *descreditu*.

DISCREPANTE, adj. part. pres., **discrepans**, care discrepa, care differe, differente.

DISCREPANTIA, s. f., **discrepantia**, differentia, desaccordu.

DISCREPARE, v., **discrepare**, a differi, a dá unu sonu differente, a nu se uni, a nu se accordá.

DISCRESCERE, v., **discrescere**, a cresce in laturi, a se ingrossiá; diversu de *descrescere*.

DISCRETIONE, s. f., **discretio**, (fr. **discrétion**, it. **discrezione**), 1. actione de discernere, de distingere, de allegere, dinstinctione, differentia, allectione; 2. modestia, moderatione, pudore; 3. arbitriu, potestate; 4. libertate de a satisface appetitulu; 5. fidelitate in custo-

www.dacoromanica.ro

direa unui secretu : *ellu distribue arme, inse cu discretione; nu se convine discretionei melle a cere mai multu; aceste mesure se lassara discretionei generariului; ne dedera de mancare dupo discretione; am una socia de una discretione probata.*

DISCRETIVU,-*a*, adj., **discretivus**, prin care se discerne, care are proprietatea de a discerne.

DISCRETORIU,-*tória*, adj. s., **discretor**, care discerne.

DISCRETU,-*a*, adj. part., **discretus**, 1. distinctu, separatu: *numeru discretu*; 2. moderatu, prudente : *ellu e discretu in cererile selle*; 3. care scie custodi unu secretu : *una socia forte discreta.*

* DISCRIME, pl., *discrimine*, **discrimen** (de la **discernere**), distinctione, differentia, dissentimentu, separatione, intervallu, crise, momentu decisivu; mare periclu.

* DISCRIMINALE, adj., **discriminalis**, (ital. **discriminale**), care serve a discriminá, a distinge, a separá.

* DISCRIMINARE, v., **discriminare**, a discerne, a distinge, a separá.

* DISCRIMINATIONE, s. f., **discriminatio**, actione de *discriminare*, separatione.

DISCRIMINATORIU,-*tória*, adj. s., **discriminator**, care discrimina, care discerne, care distinge, care face differentia.

* DISCRIMINATRICE, s. f., **discriminatrix**, femina care discerne.

* DISCRIMINATU,-*a*, adj. part., **discriminatus**, distinctu, separatu, differentiatu.

* DISCRIMINOSU,-*a*, adj., **discriminosus**, plenu de discrimine, plenu de pericle, periculosu.

* DISCRUCIARE, v., **discruciare**, a tormentá crudele.

* 1 DISCRUCIATU,-*a*, adj. partic., **discruciatus**, tormentatu cu crudelitate.

* 2 DISCRUCIATU, s. m., **discruciatus,-u**, tortura, sufferentia crudele.

DISCU, s. m., **discus**, vasu rotundu planu sau pucinu concavu, patera; *disculu pe care se pone panea de consecratu la baserica.*

DISCULCIARE, v., **discalceare**, vedi *desculciare*.

DISCULCIU,-*a*, adj., **discalceatus**, vedi *desculciu*.

DISCUNIARE, v., **reserare, aperire**; vedi *descuniare* cu tote derivatele selle.

DISCURRERE, *discursi* si *discursei*, *discursu*. v., **discurrere**, 1. a curre prin, a curre d'in diverse parti; 2. a vorbi, a conversá : *a discurre prin temple, prin paduri; a discurre la arme; elle discurru de demanèti'a peno ser'a.*

* DISCURSARE, v., **discursare**, 1. a allergá in cóce si in collo, 2. a conversá, a face discurse.

* DISCURSATIONE, s. f., **discursatio**, actione de discursare, allergare in diverse pàrti; — conversatione.

* DISCURSATORIU, -*tória*, adj. s., **discursator**, care discursa, care infesta prin discursationile ce face.

*DISCURSIONE, s. f., **discursio**, actione si effectu allu actionei de *discurrere*, allergare, amblare in cóce si in collo.

*DISCURSIVU,-*a*, adj.,(it.**discorsivo**, fr. **discursif**), prin care se rationedia, relativu la rationamentu, care se serve cu rationamentulu puru : *filosofi'a e una scientia discursiva; omulu e dotatu de la natura cu facultatea discursiva; scientiele discursive se distingu de celle matematice cari au marele privilegiu de a potè offerí demostrationi intuitive.*

* DISCURSORIU,-*sória*, adj. s., **discursorius**, care *discurre*, in t. s. verbului.

* DISCURSU, s. m., **discursus,-u**, 1. actione si resultatu allu actionei de *discurrere*, allergare, allergatura in diverse pàrti; 2. coventu, conversatione, oratione : *discursulu fù scurtu si claru; in discursulu ce amu avutu nu s'au scambatu vorbe aspre; la finitulu discursului ne spuse co nu pòte merge cu noi.*

* DISCUSSIONE, s. f., **discussio**, actione si effectu allu actionei de *discutere*, desbatere, cercetare cu attentione : *doct'a discussione a reversatu multa lumina asupr'a punctelorn celloru mai importanti; s'a primitu articlulu de lege fora discussione.*

* DISCUSSIVU, -*a*, adj., (fr. **discus-**

www.dacoromanica.ro

sif), prin care se discute; prin care se resolve.

* DISCUSSORIU,-*sória*, adj. s., **discussor**, care discute, care cercetedia; — verificatoriu, inspectoriu, controlatoriu de finantie.

*DISCUSSU,-*a*, adj. part. **discussus**, desbatutu, cercetatu, essaminatu.

* DISCUTERE, *discussi* si *discussei*, *discussu*, v., **discutere**, (de la **dis** si **quatere**), a scuturá, a dá diosu, a despicá, a dissipá, a resolve; a desbate, a cercetá, a essaminá cu attentione, a descurcá, a judecá : *a discute una materia*, *a discute asupr'a unei materie*; *discutemu ca se ne luminàmu*; *discuteti fôra passione*; *elli discutu*, *nu disputa*.

* DISEREDARE, si *disereditare*, v., **exheredare**, vedi *deseredare* si *deserditare* cu tóte derivatele loru.

*DISGLUTINARE, v., **disglutinare**, contr. *glutinare*, a desface ce a fostu glutinatu, a desclauá.

* DISGRATIA, s. f., (it. **disgrazia**, fr. **disgrace**), 1. **offensa**, **offensio**, perderea gratiei unui omu : *ellu a cadutu in disgrati'a principelui*; 2. **casus**, **aerumna**, **infortunium**, calamitate : *ce mare disgratia a venitu asupra capului lui*.

* DISGRATIARE, v., (fr. **disgracier**, ital. **disgraziare**), **ex animo ejicere**, a privá pre cineva de grati'a sau de favorea sea : *am disgratiatu pre acei ómeni fora caracteriu*.

* DISGRATIATU,-*a*, adj. part., (fr. **disgracié**, it. **disgraziato**), cadutu in disgratia, calamitosu.

*DISGREGARE, v., **disgregare**, contr. *aggregare*, a despartí, a separá, a desuní.

* DISGREGATU, -*a*, adj. part., **disgregatus**, despartitu, separatu, desunitu.

†† DISIECERE, *disiecui*, *disiecutu* si *disiectu*, v., **disjicere**, a arruncá in una parte si in alt'a, a dispersá, a dissipá, a rupe. Radecin'a derivateloru *disiectu*, *disiectione*, *disiectare*.

* DISIECTARE, v., **disjectare**, a arruncá in cóce si in collo, a dispersá, a dissipá.

*DISJECTIONE, s. f., (**disjectio**), **disjectus,-u**, actione si effectu allu actionei de *disiecere*, dispersione, disipatione.

* DISIECTU-*a*, adj. part., **disjectus**, dispersu, dissipatu.

* DISIEPTARE, v., **disjectare**, vedi *disiectare*.

* DISIEPTATIONE, s. f., (**disjectio**), vedi *disiectione*.

* DISIEPTATU,-*a*, adj. part., **disjectus**, vedi *disiectu*.

* DISIEPTU,-*a*, adj. part., **disjectus**, vedi *disiectu*.

* DISJUGARE, v., **disjugare**, vedi *desjugare* cu tóte derivatele selle.

* DISJUNCTIONE, s. f., **disjunctio**, actione si effectu allu actionei de *disjungere*, desunire, separare, separatione, divisione; *propositione disjunctiva* in retorica.

* DISJUNCTIVU,-*a*, adj., **disjunctivus**, prin care se *disjunge*, prin care se arréta una disjunctione : *propositione disjunctiva*, *judeciu disjunctivu*, *syllogismu disjunctivu*.

* DISJUNCTU,-*a*, adj. part., **disjunctus**, desunitu, despartitu, separatu, *membre disjuncte*.

*DISJUNGERE, *disjunsi* si *disjunsei*, *disjunsu* si *disjunctu*, v., **disjungere**, a desuní, a desbiná, a despartí, a separá : *prin mórte su|fletulu se disjunge de corpu*; *neci una data nu ne amu potutu adjunge cu ómenii acesti-a*, *acumu ne amu disjunsu cu totulu*.

* DISPANDERE, *dispansi*, si *dispansei*, *dispansu* si *dispassu*, v., **dispandere**, a intende, a deschide; a amplificá, a desvoltá.

* DISPANSU,-*a*, adj. part., **dispansus**, intensu, deschisu : *mana dispansa*, **dispansa manus**. Suet.

* DISPARARE, v., **disparare**, a separá, a despartí, a diversificá; a differí, a fi differente.

* DISPARATIONE, s. f., **disparatio**, actione de *disparare*, separatione.

* DISPARATU,-*a*, adj. part., **disparatus**, separatu; oppusu, repumnante, diversu, differente, inecale.

DISPARERE, *disparui*, *disparutu*, v., (it. **disparire**, fr. **disparaître**), **evanescere**, **ex oculis elabi**, a incetá de a apparé, a perí d'in ochi, a se face nevedutu; vedi *desparere*.

www.dacoromanica.ro

*DISPARILE, adj., **disparilis**, dissémiue, differeute, iuecale.

* DISPARILITATE, s. f., **disparilitas**, dissémilitate, differeutia.

DISPARITIONE, s. f., (fr. **disparition**), actione de *disparere*; coutr. *apparitione*; vedi si *desparitione*.

* DISPARIU,-*ia*, adj., **dispar**, dissémiue, differente, iuecale : *a avè ceva in sene dispariu cu sene insusi*, **habere in se aliquid dispar sui.** Cic.

DISPARTIBILE, adj., **dispartibilis**, divisibile; vedi *despartibile*.

DISPARTIBILITATE, s. f., vedi *despartibilitate*.

DISPARTIRE, v., **dispartire**, vedi *despartire*.

††DISPECERE, v., **dispicere**, a cautá cu ochii in derept'a si iu staug'a, a cautá impregiuru, a deschide ochii, a distiuge, a discerue, a cousiderá, a essamiuá. Radecin'a derivateloru : *dispectu*, *dispectione*, *dispectare*, etc.

* DISPECTARE, v., **dispectare**, a considerá, a essaminá, a scrutá.

* DISPECTIONE, s. f., **dispectio**, actioue de disceruere, de essamiuare, de scrutare.

* DISPECTORIU,-*tória*, adj. s., **dispector**, care essamiua, care scruta, essamiuatoriu, scrutatoriu.

* DISPELLERE, *dispulsi* si *dispulsei*, *dispulsu*, v., **dispellere**, a disperge, a dispersá, a dissipá, a resipí.

* DISPENDERE, *dispensi* si *dispensei*, *dispensu*, v., **dispendere, expendere**, a spende fora mesura, a resipí.

* DISPENDIOSU,-*a*, adj., **dispendiosus**, care causa mari dispeudie, stricatiosu, onerosu.

* DISPENDIU, pl.-*ie*, **dispendium**, speusa, damuu, perdere.

DISPENSA, s. f., (it. **dispensa**, fr. **dispense**), **immunitas**, liertare, scutire, essemptioue, immunitate; vedi *dispensare* si *dispensatione*.

1 DISPENSARE, v., **dispensare**, (it. **dispensare**, fr. **dispenser**), 1. a distribui, a imparti, 2. a liertá una detoría, a scuti de una sarciua : *a dispensá pre unu omu de servitiulu militariu*; *dispensati-me de a vorbi*; *me dispensu de a cená cu voi*; *nu ve poteti dispensá de a impleni detoríele de omu onestu*.

2 DISPENSARE, s. verbale, **dispensatio**, vedi *dispensatione*.

DISPENSATIONE, s. f., **dispensatio, immunitas**, actioue de *dispensare*, 1. distributioue, admiuistratione de avere; 2. essemptioue, immuuitate : *dispensatione de a ajuná*, *dispensatione de servitiu militariu*.

DISPENSATIVU,-*a*, **dispensativus**, relativu la economi'a domestica.

DISPENSATORIU,-*tória*, adj. s., **dispensatorius, dispensator**, care dispeusa : 1. distributoriu, admiuistratoriu de avere, ecouomu; 2. liertatoriu de detorie, scutitoriu de sarciue.

DISPENSATRICE, s. f., **dispensatrix**, femiua care *dispensa*, care preveghiédia asupr'a ecouomiei, economa.

DISPENSATU,-*a*, adj. part., **dispensatus**, 1. distribuitu, impartitu; 2. liertatu de uua detoria, scutitu de uua sarciua ; *dispensatu de peccate*, *dispensata de ajunu*, *dispensatu de servitiu militariu*, *dispensati de juramentu*.

DISPENSORIU,-*sória*, adj. s., (it. **dispensiero**), ecouomu, preveghiatoriu asupr'a starei ecouomice a uuei case.

DISPENSU,-*a*, adj. part., **dispensus**, distribuitu, impartitu; resipitu.

DISPERDERE, *disperdui*, *disperdutu* si *disperditu*, v., **disperdere**, a perde cu totulu, a destruge, a ruiná : *a disperde averea parentésca*; *colorea se disperde*.

DISPERDITIONE, s. f., **disperditio**, actione si effectu allu actiouei de *disperdere*, perdere totale, destractione, ruiua.

DISPERGERE, *dispersi* si *dispersei*, *dispersu*, v., **dispergere**, a arruncá iu uua parte si iu alt'a, a respandi, a resipi, a dispersá : *venturile dispergu nuerii*; *a si disperge poterile*; *elle dispergu rumori false*.

DISPERIRE, v., **disperire**, a peri cu totulu, a se perde cu totulu, a se stricá, a mori.

DISPERSARE, v., (fr. **disperser**), **dispergere**, a disperge, a respaudi a resipi, a dissipá : *a dispersá armat'a inimicului*; *militarii se dispersara in diverse locuri*.

www.dacoromanica.ro

DISPERSATU,-*a*, adj. part., **dispersus**, respanditu, resipitu, dissipatu.

DISPERSIONE, s. f., **dispersio**, actione si effectu allu actionei de *dispergere*, dissipatione.

DISPERSIVU,-*a*, adj. modale, **dispergens**, prin care se disperge : *vitru dispersivu de lumina.*

DISPERSU,-*a*, adj. part., **dispersus**, respanditu, resipitu, dissipatu, dispersatu.

DISPLICENTE, adj. part. pres., **displicens**, care nu place, care displace.

DISPLICENTIA, s. f., **displicentia**, calitate de *displicente*, desplacere, neplacere.

DISPLICERE, v., **displicere**, vedi *desplacere*

DISPLODERE, *displosi* si *displosei*, *displosu*, v., **displodere**, a deschide cu vuetu, a dá drumulu se éssa cu tunetu : *a displode pusc'a.*

DISPLOSU,-*a*, adj. part., **displosus**, deschisu cu vuetu, emissu cu tunetu.

DISPOLIARE, v., **dispoliare**, **despoliare**, vedi *despoliare* cu tote derivatele selle.

DISPONDEU, s. m., **dispondeus**, (δισπόνδειος), petioru metricu de doui spondei.

DISPONERE, v., **disponere**, vedi *desponere* cu tóte derivatele selle.

DISPROPORTIONATU,-*a*, adj. part, (it. **disproporzionato**, fr. **disproportionné**), **inæqualis**, **dispar**, **impar**, fora proportione : *poteri disproportionate.*

DISPROPORTIONE, s. f., (it. **disproporzione**, fr. **disproportion**), **inæqualitas**, **disparitas**, **incongruentia** : *disproportione de poteri, disproportionea partiloru.*

* DISPULBERARE, v., **dispulverare**, a reduce in pulbere, a pulberisá, si a curetiá sau scuturá de pulbere.

* DISPULSU,-*a*, adj. part., **dispulsus**, dispersu, dispersatu, dissipatu.

* DISPUNCTIONE, s. f., **dispunctio**, actione si effectu allu actionei de *dispungere*, revisione, verificatione de compute, essaminare, judecata.

* DISPUNCTORIU, -*tória*, adj. s., **dispunctor**, essaminatoriu, judecatoriu.

* DISPUNCTU, -*a*, adj. part., **dispunctus**, essaminatu, probatu, confirmatu.

* DISPUNGERE, *dispunsi* si *dispunsei*, *dispunsu*, *dispunctu*, *dispuntu*, v., **dispungere**, a essaminá, a verificá, a bilanciá computele, a inclaná computele ; a distribuí recompensa.

DISPUTA, s. f. ,**disputatio**, vedi *desputa*.

DISPUTARE, v., **disputare**, vedi *desputare* cu tóte derivatele selle.

DISSA, s. f., vedi *dissu*.

DISSECARE, s., **dissecare**, a taliá in dóue, a despartí prin taliare : *a dissecá unu cadaveru spre a studiá organismulu.*

* DISSECTIONE, s. f., **dissectio**, actione si effectu allu actionei de *dissecare* : *dissectione anatomica.*

* DISSECTU,-*a*, adj. part., **dissectus**, taliatu in doue, despartitu prin dissectione.

DISSEMINARE, v., **disseminare**, 1. a seminá in derepta si in stang'a , a respandí, a publicá, a propagá : *elli dissémina diverse vorbe in vulgu.* 2. a nu fi assémine, a nu seminá, **dissimilis esse.**

DISSEMINATIONE, s. f., **disseminatio**, actione de *disseminare*, propagatione.

DISSEMINATORIU, -*tória*, adj. s., **disseminans**, care dissémina, care propaga.

DISSEMINATU,-*a*, adj. part., **disseminatus**, respanditu, publicatu, propagatu.

DISSEMINE, adj., **dissimilis**, contr. *assemine*, differente d'in tóte punctele de comparatione, differente la figura, cu forma differente.

DISSEMINITATE, s. f., **dissimilitudo**, contr. *asseminitate* sau *seminitate*, differentia de figura sau de forma.

DISSENSIONE, s. f., **dissensio**, actione si effectu allu actionei de dissentire, dissentimentu, diversitate de sentimentu, discordia, repumnantia, cérta.

DISSENSORIU, -*sória*, adj. s., **dissensor**, care *dissente*, care e de unu sentimentu differente.

DISSENSU, s. m., **dissensus**, dissentimentu.

www.dacoromanica.ro

DISSENTIMENTU, pl.-*e*, **dissensus, dissensio,** diversitate de sentimentu.

DISSENTIRE, v., **dissentire,** contr. *consentire*, a sentí altramente, a fi de parere diversa, a nu se intellege cu, a nu se involí cu : *totu satulu consente, numai vaccariulu dissente; ellu dissente cu sene insusi.*

DISSERARE, v., **disserare** (de la **dis** si **sera**), a descuniá, a deschide ser'a.

DISSERENARE, v., **disserenare,** a se serená bene.

†† DISSERERE, *disserui, disserutu* si *dissertu*, v., **disserere,** a discute, a dissertá, a vorbí. Radecin'a derivateloru *dissertu, dissertare, dissertatione, dissertatoriu.*

* DISSERTARE, v., **dissertare,** a discute, a discurre, a vorbí, a tractá vorbindu : *dissertàmu assupr'a diverseloru obiecte de scientia; ellu dissertà assupr'a luminei si a caldurei.*

DISSERTATIONE, s. f., **dissertatio,** actione si resultatu allu actionei de *dissertare*, discussione, discursu, tractatu verbale sau scrissu.

DISSERTATORIU,-*toria*, adj. s., **dissertator,** care *disserta*, care discute, care tractédia unu obiectu de scientie cu voce viua sau in scrissu.

DISSERTORIU,-*tória* adj. s., **dissertor,** care *dissere*, dissertatoriu.

DISSERTU,-*a*, adj. part., **dissertus** si **disertus,** bene combinatu, bene compusu, claru si precisu, elocente.

* DISSIDENTE, adj. part. pres., **dissidens,** care nu se unesce, care nu se intellege cu altulu, desbinatu, oppusu.

*DISSIDENTIA, s. f., **dissidentia,** calitate de *dissedente*, oppositione, antipathía.

†† DISSIDERE, v., **dissidere,** (d'in **dis** si **sedere**), a se sedé departe unulu de altulu, a se departá, a se desuní, a se desbiná, a se certá, a se luptá. Radecin'a derivateloru : *dissidente, dissidentia, dissidiu, dissidiosu.*

* DISSIDIOSU, -*a*, adj., **dissidens,** care nu se unesce, care nu se intellege cu altii; applecatu la *dissidiu*, applecatu la certa.

* DISSIDIU, pl.-*ie*, **dissidium,** dissensu, dissentimentu, discordia, cérta, lupta.

* DISSIMILE, adj., **dissimilis** (d'in **dis** si **similis**), dissemine, differente la figura, differente la forma, care nu sémina cu altulu.

* DISSIMILITATE, s. f., **dissimilitudo,** calitate sau stare de dissimile, differentia, disseminitate.

* DISSIMILITUDINE, s. f., **dissimilitudo,** stare de dissimile, lipse de similitudine, differentia in semnele de comparatione.

* DISSIMULAMENTU, pl.-*e*, **dissimulamentum,** modu de *dissimulare*, actu de *dissimulare.*

* DISSIMULANTE, adj. part. pres., **dissimulans,** care *dissimula*, care finge, care se face co nu scie, care ascunde.

* DISSIMULANTIA, s. f., **dissimulantia,** stare de *dissimulante*, dissimulatione.

* DISSIMULARE, v., **dissimulare,** a simulá un'a si a face alt'a, a finge, a ascunde, a se face ce nu scie, a se preface; inse intre *dissimulare* si simplulu *simulare* essiste una differentia de intellessu care resare d'in frasi ca : *dissimulàmu ce e, simulàmu ce nu e; innocenti'a simulata dissimula perfidi'a unui faciariu.*

* DISSIMULATIONE, s. f., **dissimulatio,** actione si effectu allu actionei de *dissimulare*, fictione, simulatione contraria, ironía; negligentia, incuria.

* DISSIMULATORIU,-*toria*, adj. s., **dissimulator,** care dissimula, care finge altu ceva, care ascunde; ironicu.

* DISSIMULATU,-*a*, adj. part., **dissimulatus,** prefacutu, fictu, ascunsu.

* DISSIPABILE, adj., **dissipabilis,** care se póte *dissipá*, care se *dissipa* usioru, care se evaporédia usioru.

* DISSIPABILITATE, s. f., calitate de *dissipabile*, facilitate de a se dissipá.

* DISSIPARE, v., **dissipare,** (d'in **dis** si **sipare**, arch. **supare**), a resipi, a dispersá, a respandí; a resolve; a destruge, a nemicí : *a dissipá averea parentésca*, **dissipare patrimonium.** Cic. *inimicii se dispara in cetati; vinulu dissipa curele.*

www.dacoromanica.ro

* DISSIPATIONE, s. f., **dissipatio**, actione de *dissipare*, resipitione, despersione, dissolutione (de corpuri), destructione.

* DISSIPATORIU,-*tória*, adj. s., **dissipator**, care dissipa, resipitoriu, destructoriu.

* DISSIPATU,-*a*, adj. part., **dissipatus**, resipitu, dispersu, dispersatu, dissolutu.

DISSOCIABILE, adj., **dissociabilis**, care nu se póte associá, care nu se póte uní, incompatibile, contr. *sociabile*.

DISSOCIABILITATE, s. f., calitate si stare de *dissociabile*, contr. *sociabilitate*.

DISSOCIALE, adj., **dissocialis**, contr. *sociale*, care fuge de societatea ómeniloru, care e contrariu societatii ómeniloru.

DISSOCIARE, v., **dissociare**, contr. *associare*, a rupe societatea, a desuní, a despartí, a segregá, a separá : *a dissociá caus'a sea*, **dissociare causam suam**. Tac.

DISSOCIATIONE, s. f., **dissociatio**, actione si effectu allu actionei de *dissociare*, separatione; anthipatía, repumnantia.

DISSOCIATU,-*a*, adj. part., **dissociatus**, desunitu, despartitu, segregatu, separatu.

* DISSOLBERE, sau *dissolvere*, *dissolsi* si *dissolsei*, *dissolsu*, *dissoltu* si *dissolutu*, v., **dissolvere**, a desface, a deslegá, a desuní, a despartí, a resipí, a reduce in stare licida; a corrupe, a mollesí; refl. *a se dissolbe*, **dissolvi** : *a dissolbe un'a adunare sau una societate, a dissolbe detoríele, a dissolbe ghiaci'a; plumbulu se dissolbe la focu*.

* DISSOLUBILE, adj., **dissolubilis**, care se póte *dissolbe* in t. s. verbului : *corpuri dissolubili in apa*.

* DISSOLUBILITATE, s. f., calitate si stare de *dissolubile*, facilitate de *a se dissólbe*.

DISSOLUTIONE, s. f., **dissolutio**, actione si effectu allu actionei de *dissolbere*, separatione a partiloru, destructione; debilitate, mollitione; vietia dissoluta.

* DISSOLUTORIU,-*tória*. adj. s., **dissolutor**, care dissolbe, care destruge, distructoriu.

* DISSOLUTRICE, s. f., **dissolutrix**, femina care dissolbe, care destruge, destructrice.

* DISSOLUTU,-*a*, adj. part., **dissolutus**, desfacutu, deslegatu, desunitu, despartitu, desfrenatu, destrussu, redussu in stare licida.

* DISSOLVERE, *dissolui*, *dissolutu* si *dissoltu*, v., **dissolvere**, vedi *dissolbere*.

DISSONANTE, adj. part. pres., **dissonaus**, **dissonus**, contr. *consonante*, care nu consuna cu altulu, discordante; differente.

DISSONANTIA, s. f., **dissonantia**, stare de *dissonante*, differentia de sonuri, desaccordu, desarmonía.

DISSONARE sau *dissunare*, v., **dissonare**, contr. *consonare*, a sunâ diversu de altulu, a nu consuná, a nu armonisá, a disarmonisá, a discordá, a differí de altulu.

DISSONORU,-*a*, adj., **dissonorus**, care da unu sonu diversu, dissonu, dissonante.

DISSONU,-*a*, adj., **dissonus**, dissonante, discordante : *voci dissone*, *versuri dissone*, *cantare dissona*.

DISSORTE, adj., **dissors**, care n'are parte la sorti, care nu e consorte.

DISSORTIU, s. m., **dissortium**, contr. *consortiu*, desunire.

DISSU,-*a*, (d'in *dicere*); 1. part., **dictus-a-um** : *idee reu cogitate si mai reu disse*; 2. s. f., *dissa*, **dictum** : *dupo diss'a vostra, a nu se luá dupo dissele unoru-a si altoru-a*.

†† DISSUADERE, *dissuasi* si *dissuasei*, *disuasu*, v., **dissuadere**, a lucrá prin argumente ca cineva se se lasse de una parere, de una portare, de una interprendere, a desmentá. Radecina derivateloru : *dissuasu*, *dissuasione*, *dissuasivu*, *dissuasoriu*.

* DISSUASIONE, s. f., **dissuasio**, actione si effectu allu actionei de *dissuadere*, de desmentare, de detornare.

* DISSUASIVU,-*a*, adj. modale, **dissuasorius**, prin care se *dissuade*, care

www.dacoromanica.ro

serve a *dissuade: argumentu dissuasivu, cuvente dissuasive.*

* DISSUASORIU,-*sória*, adj. s., **dissuasor, dissuasorius**, care *dissuade*, care desmenta.

* DISSUASU,-*a*, adj. part., **dissuasus**, desmentatu, detornatu.

†† DISSUERE, v., **dissuere**, a descóse. Radecin'a derivatului *dissutu*.

* DISSULCARE, v., **disulcare**, a spantecá in sulci, a sulcá.

† DISSULTARE, v., **dissultare**, (d'in **dis** si **saltare**), a sarí in diverse pàrti, a se rupe cu violentia, a se sparge.

* DISSUTU,-*a*, adj. part., **dissutus**, descusutu, spartu, crepatu, deschisu.

DISTANTE, adj. part., **distans**, care sta departe, departatu.

DISTANTIA, s. f., **distantia**, stare departe, departare; differentia.

DISTARE, *distau, distai, dista, distàmu, distati, distau*, perf. *disteti* si *distetei, distatu*, v., **distare**, a stá departe, a fí departe, a fi differente, a differí: *stellele distau multu un'a de alt'a; invetiatii distau multu de stulti*

* 1 DISTEGU,-*a*, adj., **distegus**, (δίστεγος), cu doue planuri (caturi).

* 2 DISTEGU, s. m., **distegum**, edificiu cu dóue planuri (caturi).

DISTENDÈRE, *distensi* si *distensei, distensu* si *distentu*, v., **distendere**, a intende sau estende; a inflá, a implé.

DISTENSU,-*a*, adj. part., **distensus**, intensu sau estensu, inflatu, implutu.

DISTENTIONE, s. f., **distentio**, actione si effectu allu actionei de distendere, inflatura, implutura.

DISTENTU,-*a*, adj. part., **distentus**, estensu, inflatu, implutu, plenu.

DISTERNERE, *disternui, disternutu*, v., **disteruere**, a asterne sau a intende la pamentu.

* 1 DISTICHU, s. m., **distichon**, (δίστιχον), doue versuri cari formédia unu intellessu.

* 2 DISTICHU, s. m., **distichum**, edificiu cu dóue planuri (caturi).

DISTILLARE, *distillatione, distillatoriu*, etc., vedi *destillare, destillatione, destillatoriu*, etc.

* DISTINCTIONE, s. f., **distinctio**, actione si effectu allu actionei de *distingere*, de arretare, differenti'a : *ellu nu face distinctione intre omu si animale; fôra distinctione de sessu si de etate.*

* DISTINCTORIU,-*tória*, adj. s., **distinctor**, care distinge, care face differentia.

* DISTINCTU,-*a*, adj. part., **distinctus**, differitu, separatu, claru.

* DISTINERE, *distinui, distinutu* si *distentu*, v., **distinere**, (d'in **dis** si **tenere**), a tiné de dóue pàrti, a tiné departe, a tiné occupatu, a retiné, a impedecá: *distineti pre inimici in bataie.*

* DISTINGERE, *distinsi* si *distinsei, distinsu* si *distinctu*, v., **distinguere**, a discerne, a arretá differenti'a, a face differenti'a, a divide, a separá: *a distinge intre bene si reu, a distinge addeverulu de falsu, a distinge pre cei boni; ellu nu distinge intre amici si inimici; elle se distingu intre tôte mulierile d'in tèrra; principele distinse pre militarii cei valenti.*

* DISTINSU,-*a*, adj. part., **distinctus**, diversu, differitu insemnatu prin órecari calitàti sau fapte : *militari distinsi prin valentia, barbatu distinsu prin moralitate, femine distinse prin castitate.*

DISTORCERE, v., **distorquere, retorquere**, vedi *destorcere;*—in specie a tormentá sau a torturá.

DISTORTIONE, s. f., **distortio**, actione si effectu allu actionei de distorcere, tortura.

DISTORTORIU, s. m., **distortor**, care torturédia, care tormenta.

DISTORTU,-*a*, adj. part., **distortus**, desfiguratu, tormentatu, torturatu.

DISTRACTIONE, s. f., **distractio**, actione si effectu allu actionei de *distragere*, divisione, separatione; fig. aberratione, detornare, divertimentu, petrecere : *a face unu lucru d'in distractione, a cautá una placere ca distractione de la dorere, distractionile celle multe nu i lassa tempu de a se occupá cu lucruri seriose.* Vedi si *destractione.*

DISTRACTORIU,-*tória*, adj. s., **distractor**, care distrage in t. s. verbului.

DISTRACTU,-*a*, adj. part., **distractus**, trassu in diverse pàrti, despartitu,

www.dacoromanica.ro

respanditu, dispersu, occupatu cu diverse lucruri, incurcatu, alienatu. Vedi si *destractu.*

1 DISTRAGERE, *distrassi* si *distrassei, distrassu* si *distractu*, v., **distrahere**, a trage in diverse pàrti, a despartí, a respandí, a disperge, a occupá cu diverse lucruri, a incurcá, a detorná de la unu cercu de idee, a divertí; refl. *a se distrage: a distrage spiritele ómeniloru de la unu obiectu, a distrage attentionea inimiculuí; a se distrage de la doreri; elli se distragu cu joculu.* Vedi si *destragere.*

2 DISTRAGERE, s. verbale, **distractio**, in t. s. verbului.

DISTRASSU,-*a*, adj. part., **distractus**, trassu in diverse parti, dispersu, incurcatu, alienatu.

* DISTRIBUERE si *distribuire*, v., **distribuere**, a impartí, a repartí, a dá in derept'a si iu stang'a; a respandí.

* DISTRIBUTIONE, s. f., **distributio**, actione si effectu allu actionei de *distribuere*, divisione, impartire, repartire.

* DISTRIBUTIVU,-*a*, adj., **distributivus**, prin care se arréta una distributione; *nomine distributive*, in gramm.

* DISTRIBUTORIU,-*a*, adj. s., **distributor**, care *distribue*, care imparte, care da cu liberalitate, liberale.

*DISTRIBUTU,-*a*, adj. part. **distributus**, impartitu, repartitu, respanditu.

* DISTRICTIONE, s. f., **districtio**, actione de *distringere*, pedeca, difficultate.

* 1 DISTRICTU,-*a*, adj. part. **districtus**, trassu in diverse pàrti, intensu, estensu; legatu, impedecatu.

* 2 DISTRICTU, s. m., (**districtus**, it. **distretto**, fr. **district**), subdivisione a uuei terre, cercu, judeciu, tinutu.

DISTRINGERE, *distrinsi* si *distrinsei, distrinsu* si *districtu*, v., **distringere**, a intende, a estende, a despartí, a occupá in mai multe puncte sau cu mai multe lucruri: *a distringe pre inimici.*

DISTRINSU,-*a*, adj. part., **districtus**, intensu, estensu, legatu, incatenatu, impedecatu.

DISTURBARE, v., **disturbare**, a dispersá, a demolí, a destruge, a descon-certá; *a disturbá adunarea, a disturbá unu planu, a disturbá nunt'a.*

DISTURBATIONE, s. f., **disturbatio**, actioue si effectu allu actionei de *disturbare*, demolitioue, ruina.

DISTURBATORIU,-*tória*, adj. s., (**disturbator**), care *disturba*, care strica, stricatoriu.

DISTURBATU,-*a*, adj. part., **disturbatus**, dispersatu, demolitu, stricatu, desconcertatu.

* DISYLLABU sau *disullabu,-a*, adj., **disyllabus** (δισύλλαβος), cu dóue syllabe, compusu d'in dóue syllabe.

* DITARE, v., **ditare**, a inavutí, a incarcá cu averi, sau de averi, in sensu propr. si fig.

* DITATORIU,-*tória*, adj. s., **ditator**, care inavutesce, care incarca cu averi.

* DITATU,-*a*, adj. part. **ditatus**, inavutitu, incarcatu cu averi sau de averi.

* DITE, adj., **dis, dives**, avutu, copiosu, abundante, beatu, plenu de avere.

* DITHYRAMBICU, sau *diturambicu,-a*, adj., **dithyrambicus** (διθυραμβικός), relativu la diturambi.

* DITHYRAMBU sau *diturambu*, s. m., **dithyrambus** (διθύραμβος), poema, cantecu in onorea lui Bacchu.

* DITIE, f. pl., **ditiæ, divitiæ**, averi, copia, abundantia.

* DITIFICARE, v., **ditificare**, a face dite, a ditá, a inavutí, a incarcá de averi.

* DITIONE, s. f., **ditio**, potestate, autoritate, imperiu, dominatione, possessione.

* DITIOSU,-*a*, adj., **dives, abundus, abundans**, plenu de averi, avutu, copiosu.

* DITROCHEU, s. m., **ditrochæus** (διτρόχαιος), petioru metricu de doui trochei.

DIUA, pl. *dille*, **dies**, tempulu in care sorele e de asupr'a orisontelui; cu articlu *diu'a*: *candu se face diua, peno in diua, cu diua, de cu diua: diu'a si nóptea, diu'a bona se connósce de demaneti'a; dóue dille, trei dille; in dillele nóstre, cu inceputulu dillei, patru luni de dille; numerulu dilleloru.* Vedi *dí.*

* DIURETICU,-*a*, adj., **diureticus** (διουρητικός), care scóte urina: *medicamente diuretice.*

www.dacoromanica.ro

DIURNA, s. f., **diurnum**, mercede pre dí, salariu pre dí: *diurn'a unui commissariu;* vedi *diurnu.*

* DIURNALE, adj., **diurnalis**, relativu la dí, care se intempla în cursulu dillei.

* DIURNALISTU, s. m., **diurnarius**, diurnariu, care redege sau scrie diarie sau *diurnarie;* vedi *diaristu.*

* DIURNARIU, s. m., **diurnarius**, 1. care redege sau scrie diarie sau *diurnarie;* 2. *diurnariu*, pl.-*ie*, **diarium**, diariu, folia periodica ce coprinde scirile dillei si se publica regulatu sau pre fiecare dí sau dupo unu numeru de dille determinatu; vedi *diariu;* 3. libru in care se transcriu actele, daraverile, etc. de fia-care dí.

* 1 DIURNU,-*a*, adj., **diurnus**, relativu la dí, de dí, pre dí, care se face in tempulu dillei: *acte diurne, commentarie diurne, mancare diurna, luerare diurna, mercede diurna;* vedi *diurna.*

* 2 DIURNU, pl.-*e*, **diurnum**, 1. cantitate de buccate ce se da unui servu pre una dí; vedi *diurna;* 2. diariu sau diurnariu, publicatione diurna; vedi *diariu* sau *diurnariu.*

* DIUTINU,-*a*, adj., **diutinus**, care dura multu tempu, indelungu, indelungatu.

* DIUTURNITATE, s. f., **diuturnitas**, durata lunga, lungime de tempu.

* DIUTURNU,-*a*, adj., **diuturnus**, care dura multu tempu, care traiesce multu tempu.

* DIVA, s. f., **diva**, dina, diéssa, femina divina, musa, gratia, maiestra.

* DIVAGARE, v., **divagari**, a amblá ratecindu, a fluctuá.

* DIVALE, adj., **divalis**, divinu, imperiale.

* DIVARICARE, v., **divaricare**, a departá petiorele unulu de altulu, a le strambá in afora.

* DIVARICATU,-*a*, adj. part., **divaricatus**, departatu, strambatu in afora.

†† DIVELLERE, *divulsi* si *divulsei, divulsu*, v., **divellere**, a despartí, a smulge, a rupe. Radecin'a derivateloru: *divulsu* si *divulsione.*

* DIVENDERE, *divendui, divenditu*, v., **divendere**, a vende la mai multi, a vende in detaliu.

* DIVENTILARE, v., **diventilare**, a venturá, a arruncá in ventu, a respandí, a disseminá.

* DIVERBERARE, v., **diverberare**, a bate tare, a despicá, a rupe batendu.

* DIVERBERATU, adj. part., **diverberatus**, batutu tare, despicatu.

* DIVERBIU, pl.-*ie*, **diverbium**, dialogu.

* DIVERGENTE, adj. part., (it. **divergente**, fr. **divergent**), **divaricatus**, care *diverge*, care se departédia unulu de altulu: *dóue linie divergenti.*

* DIVERGERE, *diversi* si *diversei, diversu*, v., (it. **divergere**, fr. **diverger**), **divaricare**, a se departá unulu de altulu; se dice despre linie in mathem.

* DIVERGENTIA, s. f., (it. **divergenza**, fr. **divergence**), **divergium**, calitate de *divergente;* differentia.

* DIVERGIU, pl.-*ie*, **divergium**, divergentia, differentia; divortiu.

* DIVERSICOLORU,-*a*, adj., **diversicolor** si **diversicolorus**, de diverse colori.

* DIVERSIFICARE, v., (it. **diversificare**, fr. **diversifier**), **variare, distinguere, discriminare**, a face diversu, a variá, a discriminá,

* DIVERSIFICATIONE, s. f., (it. **diversificazione**), **variatio, distinctio, discriminatio**, actione de *diversificare.*

* DIVERSIFICATU,-*a*, adj. part., (it. **diversificato**, fr. **diversifié**), **variatus, distinctus, discriminatus**, variatu, discriminatu.

* DIVERSIFLORU, *diversifoliu, diversiformu, diversifrondiu,-a*, cu diverse flori, cu diverse folie, cu diverse forme, cu diverse frondie, term. de ist. nat.

* DIVERSIONE, s. f., (**diversio**, it. **diversione**, fr. **diversion**), actione de *divertere*, de detornare, de abbatere de la una luerare.

* DIVERSIPELLE, adj., **diversipellis**, (d'in **diversus** si **pellis**), artificiosu, insellatoriu.

* DIVERSITATE, s. f., **diversitas**, stare diversa, differentia, varietate.

* DIVERSIVOCU,-*a*, adj., **diversivo-**

www.dacoromanica.ro

cus, contr. **æquivocus,** cari au una fusionomía diversa, cari se potu confunde.

* 1 DIVERSORIU,-*a*, adj. s., **diversor,** vedi *deversoriu.*

* 2 DIVERSORIU, pl.-*ie*, **diversorium,** vedi *deversoriu.*

* DIVERSU,-*a*, adj., **diversus,** differente, oppusu, contrariu: *lucruri diverse, idee diverse, colori diverse, diverse moduri de viétia.*

* DIVERTERE, *diversi* si *diversei, diversu,* v., **divertere,** a se despartí, a plecá in directioni oppuse, a se abbate in alta parte, a se departá unulu de altulu, a fi differente, a fi diversú.

* DIVERTICLU, pl.-*e*, **diverticulum,** vedi *deverticlu.*

* DIVERTIMENTU, pl.-*e*, (it. **divertimento,** fr. **divertissement**), **delectamentum, oblectamentum,** actione de *divertire*, de petrecere, de recreare: *divertimente oneste, divertimentele sunt de multe ori necessarie; divertimentele sateloru, divertimentele cetatiloru.*

* DIVERTIRE,-*escu*, v., (it. **divertire,** fr. **divertir**), **oblectare, delectare, recreare;** refl. *a se divertí*, **se oblectare, se delectare,** sau **oblectari, delectari, genio indulgere,** a se recreá, a se desfetá: *ne divertimu cu jocurile teatrali, petrecemu diu'a divertindu-ne; neci una data nu ne amu divertitu mai bene.*

* DIVIDENDU,-*a*, adj. part., **dividendus,** 1. numeru datu spre a divide, de divisu, de impartitu; 2. summa castigata care debe se divide intre associati.

* DIVIDERE, *divisi* si *divisei, divisu,* v., **dividere,** a impartí, a repartí, a distribuí; a despartí, a separá, a rupe: *a divide una cantitate in mai multe parti; dividemu unu numeru mai mare prin altulu mai micu; latronii dividu préda intre sene.*

* 1 DIVINARE, v., **divinare,** a coniectá, a judecá prin coniectura, a predice, a lege in venitoriu, a presentí, a presagí.

* 2 DIVINARE, s. verbale, **divinatio,** in t. s. verbului; vedi *divinatione.*

* DIVINATIONE, s. f., **divinatio,** actione si resultatu allu actionei de *divinare*, arte de a diviná, arte de a predice, de a presentí, de a presagí, predictione, presentimentu, presagiu.

* DIVINATORIU,-*tória*, adj. s., **divinator,** care divina, predice, presente, presagesce, predictoriu, profetu.

* DIVINATRICE, s. f., **divinatrix,** femina care devina, profetéssa.

* DIVINATU,-*a*, adj. part., **divinatus,** predissu, presentitu, presagitu.

* DIVINISARE, v., (it. **divinizzare,** fr. **diviniser**), **consecrare, in deos referre,** a numerá intre diei.

* DIVINISATIONE, s. f., (it. **divinizzazione**), **consecratio, apotheosis,** actione de divinisare.

* DIVINISATU,-*a*, (it. **divinizzato,** fr. **divinisé**), **consecratus,** numeratu intre diei.

* DIVINITATE, s. f., **divinitas,** natura divina, potere divina, dieitate, fientia suprema.

* DIVINU,-*a*, adj., **divinus,** de dieu, d'in dieu, de la dieu, relativu la dieu: *natura divina, potere divina, vorbe divine, precepte divine, origine divina, mente divina.* D'in *divinu* s'a contrassu vulgariulu *dinu, dina.*

* DIVISIBILE, adj., **divisibilis,** care se póte divide: *numeru divisibile, cantitate divisibile, materi'a e divisibile in infinitu.*

* DIVISIBILITATE, s. f., (it. **divisibilitá,** fr. **divisibilité**), calitate de divisibile: *divisibilitatea materici.*

* DIVISIONARIU,-*a*, adj., (fr. **divisionnaire**), relativu la divisione; s. m., *divisionariu,* generariu de divisione.

* DIVISIONE, s. f., **divisio,** 1. actione de *dividere*, impartitione, repartitione, distributione; 2. operatione aritmetica in care se imparte unu numeru prin altulu; 3. classe: *divisione militaria.*

* DIVISORIU,-*sória*, adj. s., **divisor,** 1. care divide in genere; 2. in specie impartitoriu de eredità̀ti; 3. numerulu prin care se imparte dividendulu.

* DIVISU,-*a*, adj. part., **divisus,** impartitu, repartitu, distribuitu, despartitu, separatu.

* DIVISURA, s. f., **divisura,** despartitura, taliatura facuta in corpu, incisione.

www.dacoromanica.ro

* DIVITE, adj., **dives**, avutu, copiosu, opulentu, abundante.

* DIVITIA, pl. *divitie*, **divitiæ**, avere, opulentia, copia, abundantia.

* DIVITIARIU, pl.-*ie*, **divitiarium**, vestiariu, thesauru.

* DIVITIOSU,-*a*, adj., **dives**, plenu de averi, opulentu.

* DIVORTIALE, adj., relativu la divortiu : *causa divortiale, carte divortiale.*

* DIVORTIARE, v., (fr. **divorcer**), **divortium facere**, a face divortiu, a se despartí de casatoría.

* DIVORTIATU,-*a*, adj. part., (fr. **divorcé**), despartitu de casatoría.

* DIVORTIU, pl.-*ie*, **divortium**, despartire, separatione; in specie despartire de casatoría.

* DIVU,-*a*, adj. s., **divus**, dieu, divinu: *divulu Augustu, divulu Traianu, divulu Antoninu, div'a Faustina.*

* DIVULGARE, v., **divulgare**, a respandí in publicu, a publicá : *a divulgá secretele.*

* DIVULGATIONE, s. f., **divulgatio**, actione de divulgare, publicatione.

*DIVULGATORIU,-*toria*, adj. s. **divulgans**, care divulga, care publica.

* DIVULGATU,-*a*, adj. part., **divulgatus**, publicatu, respanditu in publicu.

* DIVULSIONE, s. f., **divulsio**, actione de *divellere*, de despartire, de smulgere.

* DIVULSU,-*a*, adj. part., **divulsus**, despartitu, smulsu, ruptu in buccati.

†† DOCERE, *docui*, *docutu* si *doctu*, v., **docere**, a invetiá pre altulu, a dá invetiatura, a arretá, a propune una scientia sau una arte. Radecin'a derivateloru : *docile, docibile, doctu, doctoriu, doctrina, documentu*, etc.

* DOCHMIACU,-*a*, adj., **dochmiacus**, relativu la petiorulu metricu *dochmiu*.

* DOCHMIU, s. m., **dochmius**, (δόχμιος), petioru metricu de cinci syllabe, compusu d'in unu iambu si d'in unu creticu.

* DOCIBILE, adj., **docibilis**, care invétia facile, care póte invetiá.

* DOCILE, adj., **docilis**, capace de a invetiá, care invetia, care asculta : *copillu docile, ómeni docili.*

* DOCILITATE, s. f., (it. **docilità**, fr. **docilité**), calitate de *docile : am observatu multa docilitate in acesti ómeni.*

* DOCTORALE, adj., (it. **dottorale**, fr. **doctoral**), relativu la *doctore*.

* DOCTORARE, v., (it. **dottorare**), a face pre cineva doctore.

* DOCTORASTRU, s. m., (it. **dottoraccio**), unu reu *doctore*, unu miseru *doctore*.

* 1 DOCTORATU,-*a*, (it. **dottorato**), care s'a facutu *doctore*, care a capetatu titlulu de *doctore*.

* 2 DOCTORATU, pl.-*e*, (it. **dottorato**, fr. **doctorat**), demnitate, titlu de *doctore*, gradu academicu.

* DOCTORE, s., **doctor**, invetiatoru, omu invetiatu, capace de a invetiá pre altii, maiestru; vedi si *doctoriu. Sunt doctori de legi, doctori de medicina, doctori de theología, doctori de philosophía; la noi sunt mai connoscuti doctorii de medicina.* Vedi *doctoriu*.

* DOCTORELLU, s. m., (it. **dottorello**), unu micu doctore, unu miseru de doctore.

DOCTORESCE, adv., in modu *doctorescu*.

DOCTORESCU,-*a*, adj., relativu la *doctoriu*, mai vertosu in intellessulu de *medicu : prescriptioni doctoresci*.

DOCTORÉSSA, s. f., (it. **dottoressa**, fr. **doctoresse**), 1. soci'a *doctorelui* sau *doctoriudui*; 2. muliere docta, maiéstra; 3. una femina care are manî'a de a se arretá docta; vedi si *doctoriu*.

DOCTORIA, s. f., 1. calitate de doctore, professione de doctore, si a nume de medicu; 2. medicina, medicamentu.

DOCTORIRE,-*escu*, v., **mederi, sanare**; a curá ca *doctoriu* (medicu), a vindecá, a insanitosí.

DOCTORIU, s. m., **doctor**, acellu-asi cu *doctore* in forma moderna : *ornatu cu titlulu de doctoriu*; luatu mai vertosu cu insemnarea de *medicu*, in care se pronuntia de vulgu ca *doptoriu*, transformatu in *doftoriu*, de unde si in derivate : *doptoría* sau *doftoría, doptorire* sau *doftorire*, etc.

*DOCTORISARE, v., (fr. **doctoriser**), 1. a face doctore, a doctorá; 2. a face

www.dacoromanica.ro

essaminele pentru obtinerea titlului de doctore.

* DOCTRINA, s. f., **doctrina,** invetiatura, instructione; theoría, scientia : *doctrina addeverata, doctrina falsa;* secta politica.

* DOCTRINALE, adj., **doctrinalis,** relativu la doctrina.

* DOCTRINARIU,-*ia*, adj., (fr. **doctrinaire**), relativu la doctrina ca theoría politica : *doctrinarii nu admittu in politica neci dreptulu divinu, neci suveranitatea poporului, ci numai principiele rationei.*

* DOCTU,-*a*, adj. part., **doctus,** invetiatu : *multi pórta numele de doctori fora se fia docti; e tristu proverbiulu co doctii sunt inepti.*

* DOCUMENTARE,-*ediu*, v., a addeverá prin *documente;* a manifestá, a demostrá, a attestá.

* DOCUMENTATIONE, s. f., **documentatio,** manifestatione, addeveratione, demostratione, attestatione.

* DOCUMENTATU,-*a*, adj. part., addeveratu, demostratu, attestatu prin documente.

DOCUMENTU, s. m., pl.-*e*, **documentum,** ce serve a *docé* = a invetiá, a luminá, a probá, a convinge, etc. : invetiatura; essemplu, modellu, argumentu, proba, actu probatoriu, etc. : *patitele altoru-a se fia documente pentru noi insine; documente de possessione a unei mosie; limb'a e unu bonu documentu de nationalitatea unui poporu; fora documente valide assertionile in istoria n'au neci una valore.*

† DODECA-, (δώδεκα, dóuesprediece), in diverse compositioni de termini technici, precumu : *dodecachordu, dodecachornu, dodecadactylite, dodecadenía, dodecaedru, dodecafidu, dodecagouu, dodecagynu, dodecamoriu, dodecandru, dodecanomu, dodecapartitu, dodecapetalu, dodecarchía, dodecatemoría, dodecatheone,* etc.

* DODRANTALE, adj., **dodrantalis,** de unu *dodrante.*

* DODRANTARIU,-*ia*, adj., **dodrantarius,** relativu la *dodrante : table dodrantarie.*

* DODRANTE, s. m., **dodrans,** (d'in **de** si **quadrans**), trei catranti sau $^3/_4$, sau $^9/_{12}$ d'in unù asse; in genere $^3/_4$ d'in unu totu.

DOGA, s. f., **doga,** (δοχή), 1. unu vasu sau mesura de licide la antici; 2. scandura care serve de parete la unu vasu de lemnu (it. **doga,** fr. **douve**); fig. positione, statu, si mai vertosu, statu reu : *a adjuuge in dog'a mortei, in rea doga* sau *la rea doga;* proverb. *a lipsí cuiva una doga = a avé mai multu una doga,* a fi smentitu, a fi capiu.

DOGARIA, s. f., officin'a *dogariului,* artea dogariului, professionea dogariului.

DOGARIU, s. m., **dogarius,** care face dóge, sau care vende doge.

DOGIRE,-*escu*, v., **dissolvere, fludere, frangere; rimas agere;** 1. proprie, a uní *dogele* unui *vasu,* a face vase de *doge;* déro mai desu : 2. a face *doge,* a desface in *doge* unu vasu, si de ací in genere, a sfermá, a crepá, a sparge : *a dogí capulu cuiva; putin'a s'a dogitu; capu dogitu : a)* proprie, capu spartu; *b)* fig. capu debilitatu. *M.*

DOGMA, pl.-*mate*, **dogma,** (δόγμα), decretu, principiu, preceptu, parere, articlu de credentia : *dogmatele stoiciloru, dogmatele crestiniloru, nu e religione fôra dogmate.*

DOGMATICA, s. f., **dogmatica** (δογματική), scientia care se occupa cu dogmatele, parte a scientiei theologice care tractedia despre dogmatele religiunei.

DOGMATICE, adv., **dogmatice** (δογματικῶς), in modu dogmaticu, dupo methodulu dogmaticu.

DOGMATICU,-*a*, adj., **dogmaticus** (δογματικός), relativu la dogma sau dogmate : *methodu dogmaticu, doctrina dogmatica, tractate dogmatice;* subst. m., *dogmaticu,* care procede d'in propositioni generali reconnoscute ca principie, si deduce dintr'ensele consecentie.

DOGMATISARE, v., **dogmatizare,** (δογματιζειν, it. **dogmatizzare,** fr. **dogmatiser**), a tractá in modu dogmaticu.

DOGMATISMU, s. m., (fr. **dogmatisme**), methodu dogmaticu, oppusu scepticismului sau methodului scepticu

www.dacoromanica.ro

intre dogmatismu si scepticismu se pune criticismulu.

DOGMATISTU, s. m., **dogmatistes** (δογματιστής), care propune *dogmate* si le appera, care procede in modu dogmaticu, care appera doctrin'a dogmatica.

DOGU, s. m., vedi *doga.*

DOI sau *doui,* f. *doue,* num. **duo,** vedi *doui.*

DOINA, s. f., vedi *dolina.*

DOIOSÍA, s. f., **ardens desiderium,** vedi *doliosía.*

DOIOSU,-*a,* adj., **ardens desiderio: misericors, mœstus,** vedi *doliosu.*

* DOLABRA, s. f., **dolabra,** instrumentu de taliatu si de neteditu cu care se servescu mesarii sau templarii, — (randella).

* DOLABRARIU, s. m., **dolabrarius,** fabru de dolabre, — (randellariu).

* DOLABRATU,-*a,* adj., **dolabratus,** formatu ca una dolabra,—(randellatu).

*DOLARE, v., **dolare,** a lucrá cu dolabr'a, a taliá cu dolabr'a,—(a dá cu randell'a),

* DOLATIONE, s. f., **dolatio,** lucrare cu dolabr'a, taliare cu dolabr'a,—(randellatione).

* DOLATORIU, s. m., **dolator,** care lucra cu dolabr'a; reale **dolatorium,** instrumentu de *dolatu,*—(randella).

* 1 DOLATU,-*a,* **dolatus,** lucratu sau taliatu cu dolabr'a,—(datu cu randell'a).

* 2 DOLATU, s. m., **dolatus,-u,** actulu de *dolare.*

* DOLENTE, adj. part. pr., **dolens,** care sente dorere, care se intristédia.

*DOLENTIA, s. f., **dolentia,** dorere.

* DOLERE, *dolui, dolutu,* v., **dolere;** vedi *dorere.*

* DOLIARIU, s. m., **doliarius,** care face sau vende *dolie.*

† DOLICHO-, (δολιχός, lungu), in diverse compositioni de termini technici, precumu : *dolichoceru, dolichoderu, dolichodromu, dolichogynu, dolicholasiu, dolicholithu, dolichopezu, dolichopode, dolichotu, dolichotomu, dolichuru,* etc., pentru cari vedi ultim'a parte a compusului.

DOLINA si *doina,* s. f., (d'in *dolia*= *doliu,* vedi 2 *doliu*), **popularis elegia, elegiou, elegidion;** canticu popularin ce espreme viue affecte alle suffletului, mai vertosu affecte de *doliu* sau *doriu. M.*

DOLIOSÍA, s. f., **ardens desiderium,** calitate de *doliosu,* starea *doliosa.*

DOLIOSU,-*a,* adj., **ardens desiderio,** plenu de doriu, apoi misericordiosu, plenu de dorere, forte tristu; vedi si 2 *doliu.*

* 1 DOLIU, pl.-*ie,* **dolium,** butoniu, vasu de vinu, de oliu, etc.

2 DOLIU, s. m., **luctus, vestis lugubris,** (it. **doglia,** fr. **deuil**), acellu-asi cu *doriu,* care insasi se applica la sentimentulu internu : *doriu de anima,* pre candu *doliu* se dice mai multu de espressione a acestui sentimentu, de vestimente *doliose,* etc. : *a portá doliulu, a lassá doliulu;* — s'ar poté dice si f., *dolia,* (comp. it. **doglia**); de ací si *doliosu* sau *doiosu, dolina* sau *doina,* etc. *M.*

* DOLORE, s. f., **dolor,** dorore; vedi *dorore* si *dorere.*

* DOLOROSU,-*a,* adj., **dolorosus,** dorosu; vedi *dororosu.*

* DOLOSITATE, s. f., **dolositas,** calitate de *dolosu,* actione *dolosa,* portare *dolosa.*

*DOLOSU,-*a,* adj., **dolosus,** plenu de *dolu,* astutu, astutiosu, insellatoriu, misellu, falsu.

* DOLU, s. m., **dolus** (δόλος), rea intentione, appucatura insellatória, insellatione, fraude, fapt'a misellesca, misellía, proditione.

* DOMABILE, adj., **domabilis,** care se póte *domá.*

* DOMABILITATE, s. f., calitate de *domabile.*

* DOMANIU, pl.-*ie;* vedi *dominiu.*

* DOMARE, v., **domare,** a domitá, a infrená, a invince, a suppune; vedi *domitare.*

* DOMATORIU,-*tória,* adj. s., **domator,** care *domita,* domatoriu, infrenatoriu, victoriu; vedi *domitoriu.*

* DOMENIALE, adj., vedi *dominiale.*

* DOMENIU, pl.-*ie,* **domium,** vedi *dominiu.*

* DOMESTICARE, v., (it. **domesticare,** fr. **domestiquer**) **domare, mansuefacere, mitigare, cicurare,** a deprende

www.dacoromanica.ro

cu viéti'a domestica, a imblandí: *a domesticá animalile selbatice.*

* DOMESTICATIONE, s. f., (fr. **domestication**), actione si effectu allu actionei de *domesticare.*

* 1 DOMESTICATU, -*a*, adj. part., (it. **domesticato**, fr. **domestiqué**), deprensu cu viéti'a domestica, imblanditu.

* 2 DOMESTICATU, s. m., **domesticatus**, demnitate sau functione de domesticu.

DOMESTICIA, s. f., stare sau calitate de domesticu; vedi si *domesticitate.*

DOMESTICIRE, -*escu*, v., a face *domesticu*, si prin urmare de acellu-asi intellessu cu *domesticare.*

* DOMESTICISMU, s. m., (fr. **domesticisme**), starea omului care a perdutu sentimentulu de independentia si se degrada a fi domesticulu altui-a, synonymu cu *servilismulu.*

* DOMESTICITATE, s. f., (fr. **domesticité**), stare de *domesticu*, calitate de domesticu.

DOMESTICU, -*a*, adj. s., **domesticus**, relativu la casa; subst., preveghiatoriu asupr'a casei; functionariu applicatu in casa, servitoriu pentru lucrurile d'in casa, servitoriu in genere.

* DOMICILIARE, v., (fr. **domicilier**), a dá *domiciliu;* refl. *a se domiciliá*, (fr. **se domicilier**), a se assediá cu locuenti'a.

* DOMICILIATU, -*a*, adj. part., (fr. **domicilié**), assediatu cu locuenti'a.

* DOMICILIU, pl. -*ie*, **domicilium** (de la **domus**, casa), locuentia, abitatione; fig. cuibu.

DOMINA, s. f., **domina**, vedi *dómna.*

DOMINANTE, adj. part. pres., **dominans**, care domina: *religione dominante; opinione dominante.*

1 DOMINARE, v., **dominari**, a fí domnu, a domní, a guverná: *aici domina parerea co numai ómenii avuti potu fi independenti; in cetate domina frigurile; cine nu si póte dominá passionile nu merita numele de omu.* Vedi sí *domnire.*

2 DOMINARE, s. verbale, **dominatio**, in t. s. verbului, vedi *dominatione.*

DOMINATIONE, s. f., **dominatio**, actione de a dominá, domnía.

DOMINATORIU, -*tória*, adj. s., **dominator**, care *domina*, domnitoriu.

DOMINATRICE, s. f., **dominatrix** femina care domina, domnitória.

DOMINATU, s. m., **dominatus, -u**, demnitate sau calitate de *domnu*, domnía.

DOMINEDIEU, s. m., (comp. d'in *domine* si *dieu*), **deus**, vedi *domnedieu.*

* DOMINIALE, adj., relativu la *dominiu*, relativu la proprietatea statului: *venituri dominiale, obligationi dominiali.*

DOMINICA, *domineca, dumineca*, s. f., (**dominica**, it. **domenica**, isp. pg. **domingo**, pr. **dimenge**, fr. **dimanche**), antani'a di d'in septemana, inchinata *domnului* Jesu Christu: *mâne e domineca; ve asteptu peno domineca, veniti la noi domineca;* cu art. *eu nu lucru dominec'a; elli petrecu dominecile cu jocuri, in jocuri, la jocuri.*

DOMINICALE, adj., **dominicalis** (it. **dominicale**), fr. **dominical**, 1. relativu la *domnulu: rogationea dominicale;* 2. relativu la *dominica: cyclulu dominicale.*

DOMINICANU, s. m., (**dominicanus**, it. **domenicano**, fr. **dominicain**), monachu d'in ordinea predicatoriloru, institnita de santu *D minicu*, in eccl. cath.

DOMINICU, -*a*, adj., **dominicus**, domnescu, relativu la *domnu;* relativu la imperatoriu; relativu la *domnedieu.*

DOMINIU, pl. -*ie*, **dominium**, 1. proprietate, si in speciale, proprietate domnésca, proprietate a statului; 2. sféra de dominatione: *dominiulu scientiei, dominiulu artiloru.*

DOMINU, s. m., **dominus**, vedi *domnu.*

* DOMITARE, v., **domitare**, a imblandí, a infrená, a suppune, a invinge: *a domitá popore barbare, a domitá fere selbatice.*

* DOMITORIU, -*tória*, adj. s., **domitorius**, care *domita*, infrenatoriu, suppunitoriu, victoriu; subst. m., *domitoriu de calli.*

*DOMITRICE, s. f., **domitrix**, femina care *domita*, care triunfa de barbati.

* DOMITURA, s. f., **domitura**, actione si effectu allu actionei de *domitare.*

DOMNA, s. f., **domna** (contrassu d'in **domina**), contr. *serva*, 1. proprietaria,

www.dacoromanica.ro

patrona, matrona; 2. principessa, domnitória; 3. acumu titlu ordinariu ce se da la fie-care femina de dinstinctione; vedi si *domnu*.

DOMNEDIEESCE, adv., **divinitus**, in modu divinu.

DOMNEDIEESCU,-*a*, adj., **divinus**, relativu la domnedieu, divinu.

DOMNEDIEU, s. m., (d'in *domne* si *dieu* sau *deu*, **deus**), fienti'a suprema, creatoriulu si guvernatoriulu universului. In acestu intellessu *domnedieu* se considera ca nume propriu, si pentru declinatione in casurile genitivu si accusativu cere *lui* inaintea sea : *lui domnedieu*, candu sta singuru, inse candu are dupo sene unu genitivu sau unu adiectivu sau unu pronume possessivu, admitte articlu si se declina ca numinele appellative : *domnedieu e fienti'a cea mai perfecta; nemine n'a vedutu pre domnedieu; mari sunt faptele lui domnedieu: ne inchinàmu lui domnedieu: domnedieulu parentiloru nostri; domnedieulu nostru este eternu; veniti se ne inchinàmu domnului si domnedieului nostru.* Assemine admitte articlu, si formedia chiaru si numerulu plurariu, candu se pune in locu de *dieu* in genere, spre a indicá pre dieii mythologici. Inse in sensulu acestu-a e de preferitu simplulu *dieu : dieii lui Omeru au passioni si figure omenesci; Jove convóca dieii la consiliu; multimea dieiloru descredità vechi'a religione.*

DOMNESCE, adv., (**dominice**), in modu domnescu, ca unu domnu : *a trai domnesce, a commandá domnesce, a petrece domnesce.*

DOMNESCU,-*a*, adj., **dominicus**, relativu la domnu : *palatiu domnescu, casa domnésca, calli domnesci, gradine domnesci; ordine domnésca, scrissóre domnésca, favóre domnésca.*

DOMNIA, s. f., **dominium, dominatus, dominatio, principatus, regnum, imperium**, demnitate sau calitate de domnu, potestate, principatu, guvernu, regnu, imperiu : *domni'a e lucru formosu; nu ne place domni'a ómeniloru, volímu domni'a legiloru, domni'a lui nu durà multu; domni'a lui Stefanu fu lunga si gloriósa.* In tempurile moderne se pune ca titlu : *domni'a tea, domni'a sea, domni'a vostra, domni'a loru*, in loculu pronomineloru personali : *tu, ellu, ea, voi, elli, elle*, inse verbulu nu se regulédía dupo acellu titlu otiosu, ci dupo pronominele subintellesse : *ce mai faci domni'a tea? domni'a tea dici co nu poti dormí; domni'a vóstra sedeti aici peno ce voru vení si cei alti; domni'a loru se me astepte peno voiu vení.*

DOMNICELLU,-*a*, adj. s., **dominulus**; (f. **dominula** si **domnula**), deminutivu d'in *domnu*, domnu têneru, june; vedi si *domnisioru*.

1 DOMNIRE,-*escu*, v., **dominari**, a fi domnu, a essercitá potestatea domnésca, a guverná, a regná, propr. si fig. : *ellu domnesce ca unu tyrannu; Constantinu Brancovanu domní in térra douedieci si cinci de anni; Senofonte dice co e mai facile a domní preste vite de câtu preste omeni; in térra domnesce cholera*, (**grassatur**).

1 DOMNIRE, s. verbale, **dominatio**, in t. s. verbului.

DOMNISIORU,-*a*, adj. s., **dominulus**, (f. **dominula** si **domnula**), deminutivu d'in domnu.

DOMNITIA, s. f., deminutivu de la *dómna* in intellessulu de principessa, titlu ce se dá fieloru principiloru; inse acumu se dice mai bine *principessa*.

DOMNITORIU,-*tória*, adj. s., **dominans, dominator, princeps, regnans, regnator, imperans, imperator**, care domnesce in t. s. verbului; subst. m., principe, capulu statului.

DOMNITU, s. m., sup. **dominatus,-u**, actulu de domnire.

DOMNU, s. m., **domnus** (contrassu d'in **dominus**), contr. *servu*. proprietariu; patronu : *domnu absolutu, domnu independente;* 2. principe, domnitoriu, domnulu terrei, capulu statului; 3. acumu titlu ordinariu ce se da fia-carui omu dedistinctione : *domnulu capitanu, domnulu generariu, domnulu judecatoriu, domnulu presedente, domnulu ministru, domnulu secretariu, domnulu directoriu, domnulu notariu, domnulu Lucianu, domnulu Faustinu; spune domnului teu co am venitu se lu visitediu, domnulu*

www.dacoromanica.ro

seu s'a insuratu; domnii si domnele s'au dussu la theatru.

DOMU, pl.-*uri*, **domus**, 1. casa mare si formósa, casa domnésca, palatiu : *domuri de case*, case mari ca palatiele; 2. baserica, in specia baserica mare : *domulu de la Milanu, domulu de la Colonia.*

DONABILE, adj., **donabilis**, care se póte *doná.*

DONABILITATE, s. f., calitate de donabile, facilitate de a se *doná.*

1 DONARE, v., **donare**, a dá de bona volia fora a fi detoriu, a face donu, a sacrificá in sensu figuratu, a recompensá : *bonulu meu parente mi a donatu tóta bibliothec'a sea; acesti ómeni accepta donuri, inse ei nu dona neminui; generariulu a donatu cu mari summe pre militarii cari s'au distinsu in batalia; imperatoriulu donà culpabililoru viéti'a.*

2 DONARE, s. verbale, **donatio**, in t. s. verbului; vedi *donatione.*

DONARIU, pl.-*le*, **donarium**, 1. donu religiosu, 2. loculu templului unde se depunu si se conserva donurile, thesauru, sanctuariu, altariu.

DONATARIU, s. m., **donatarius**, acellu-a carui-a se face unu donu, care accépta unu donu.

DONATICU,-*a*, adj., **donaticus**, relativu la donu, relativu la premiulu ce se dá victoriloru la jocurile publice.

DONATIONE, s. f., **donatio**, actione si effectu allu actionei de *donare*, largitione.

1 DONATIVU,-*a*, adj. **donativus**, relativu la donationile ce faceau imperatorii romani militariloru.

2 DONATIVU, pl-*e*, **donativum**, largitione facuta de imperatoriu militariloru.

DONATORIU,-*tória*, adj. s., **donator**, care dona, care face donu sau donuri, in oppositione cu *donatariulu* care accepta donulu.

DONATRICE, s. f., **donatrix**, femina care dona, care face donu sau donuri.

DONATU,-*a* adj. part., **donatus**, 1. reale : *lucru donatu, summa donata;* 2. personale : *militariu donatu*, premiatu, care a primitu donuri.

DONU, pl.-*uri*, **donum**, lucru donatu : *donu gratuitu*, gratia; *donu conditionatu, mentea omului e unu donu divinu; donurile descéta gratitudinea in ânimele sensibile; me temu de greci si candu mi facu donuri; una femina onesta nu accepta donuri pentru co in tempurile de astadi nemine nu face donuri gratuite;* vedi si *dare* in Glossariu.

DOPARE, v., **obturare**, a pune dopulu ; de ací comp. *indopare.*

DOPU, pl.-*uri*, **obturaculum**, **e obolus**, buccata de lemnu sau de metallu cu care se astupa una gaura, mai allessu la unu vasu.

DÓRA, adv., **fors, forsan, forsitan, forte, fortassis, fortasse**, póte co : *dóra nu va plouá; dóra nu esti unu profetu; va dá domnedieu dóra se avemu si noi una data cu ce se tractàmu pe amicii nostri;* —vedi si *ora.*

DORENTIA, sau *dorint'a*, s. f., **desiderium**, sensulu de dorire, affectu sau passione prin care dorimu, stare uffletului care doresce.

DORCA, s. f., **dorca**, caprióra; vedi *dorcade.*

* DORCADE, s. f., **dorcas** (δορκάς), capriora.

* DORCADIU, s. m., **dorcadion** (δορκάδιον), dictamnu, una planta.

* DORCIDIU, s. m., **dorcidion**, una specia de érba odorifera, numita si **pulcium.**

1 DORERE, *dorii, dorutu*, v., **dolere**, a sufferí de unu sensu neplacutu. In limba romana verbulu *dolere* se applica numai impersonale : *me dore ânim'a, te dóre capulu, ne doru petiorele, ve doru ochii: me dóre de tene, ne dóre de starea trista in cari ve aflati.*

2 DORERE, s. verbale, **dolor**, sentimentu de *dorere;* vedi *dorore.*

* DORICU,-*a*, **doricus** (δωρικός), relativu la Dori, vechiu poporu grecu : *columne dorice, architectura dorica, dialectu* doricu.

DORINTIA, s f., **desiderium**, vedi dorentia.

DORIRE,-*escu*, v , **desiderare**, a sentí una viua attractione cotra cineva sau ceva, a desiderá, a optá, a cupí : *dorimu se ve*

www.dacoromanica.ro

vedemu in scurtu tempu, nemine nu doresce ce nu connósce.

1 DORITU,-*a*, adj. part., **desideratus**, cerutu de sensulu intimu, amatu, optatu, cupitu, desideratu.

2 DORITU, s. m., **desiderium**, actulu de *dorire*.

DORIU s. m., **ardens desiderium**, vedi *doru*.

DORMIRE, v., **dormire**, contr. *a veghiá*, a pausá coprinsu de somnu, a petrece tempulu dormindu : *tóte animalele dormu, plantele se pare co dormu totu de a una; ellu dorme nu numai noptea, ci si diu'a; am dormitu unu somnu dulce; elli dormu somnulu eternu.*

2 DORMIRE, verbale, **dormitio**, in t. s. verbului.

DORMITARE, v., **dormitare**, a dormí pucintellu, a avé somnu, a fí somnorosu : *ellu dormita la mésa; eu le predicu si elli dormita.*

DORMITATIONE, s. f., **dormitatio**, actione sau stare de *dormitare*.

DORMITATORIU,-*tória*, adj. s., **dormitator**, care dormita.

DORMITIONE s. f., **dormitio**, stare de dormire, somnu.

DORMITORIU,-*tória*, adj. s., **dormitor, dormitorius**, care dorme, carui-a place a dormí; subst. m. reale : *dormitoriulu*, pl., *dormitoriele*, **dormitorium**, camera de dormitu.

1 DORMITU,-*a*, adj. part., **dormitus**, ce s'a petrecutu dormindu : *tempulu dormitu, orele dormite.*

2 DORMITU, s. m., **dormitum**,-*u*, actulu de *dormire : tempu de dormitu, camera de dormitu.*

DOROBANTIU, s. m., vedi *dorybante*.

DORORE, s. f., **dolor**, contr. *placere*, sentimentu neplacutu, appesatoriu, muscatoriu, rupetoriu, sentimentu de *dorere: m'au coprensu dororile mortii;* vedi *dorere*.

DOROROSU, sau *dorerosu,-a*, adj., (**dolorosus**) plenu de dorere, care descéta dorere : *sentimente dororose, matre dororosa.*

† DORSI-, si *dorso-*. (de la **dorsum**, *dorsu* sau *dosu, spinare*), in diverse compositioni de termini techn ci, precumu : *dorsibranchiu, dorsiferu, dorsiparu, dorsoccipetale, dorsoscapulariu, dorsotracheliu.*

DORSU, s. m., **dorsum**, (**de-versum, deorsum, dorsum**), contr. *facia*, laturea d'in apoi a omului si a animaliloru, spatele, spinarea, dosulu; vedi *dossu* si *dosu*.

DORU, s. m., **ardens desiderium**, sensu de dorere pentru absentia unei persone sau a unui lucru, unitu cu desideriulu de a le possede, de acea-a desideriu, amore, affectione viua. Pentru etymología compara si 2 *doliu*, lat. **cordolium**, si grec. ἔλδωρ.

DORYBANTE, sau *dorubante*, sau *dorobante*, pl. *dorobanti*, s. m., **doryphorus**, (δορυφόρος), lanciari, lictori, apparatori la officiele publice; apoi una specia de militari. Pentru forma compara **corybantes** si **corybantius**. L.

DORYPHORU, sau *doruforu*, sau *doriferu*, s. m., **doryphorus** si **doriferus** (δορυφόρος), lanciariu, lictoriu; vedi *dorybante*.

DOSARIU, -pl.-*ie*, (it. **dossiere**, fr. **dossier**), mai multe acte sau documente scrisse, relative la acea-asi causa, legate la dosu : *dosariulu processului unui criminariu.*

DOSE, s. f., **dosis** (δόσις), cantitate de medicina ce se da una data unui morbosu, apoi portione in genere : *ellu a trassu una bona dose de vinu arsu; acestu omu are una mare dose de nebonía.*

1 DOSIRE,- *escu*, **aufugere, se auferre**, a dá dosulu, a fugí, a disparé.

2 DOSIRE, s. verbale, **fuga**, actione de *dosire*.

DOSPIRE,-*escu*, v., **fermentare**, a pune alluatu in farin'a molliata si a ua lassá se tréca pucinu in fermentatione : *a dospí panea.* Vedi *depsere*, de unde s'a formatu *despire*, si apoi *dospire*.

DOSPITU,-*a*, adj. part., **fermentatus**, *pâne dospita*, contr. *pâne azyma*.

DOSSARIU, pl.-*ie*, (it. **dossiere**, fr. **dossier**), mai multe documente scrisse legate la dossu; vedi *dosariu*.

DOSSIRE. v., **aufugere**; vedi *dosire*.

DOSSU, s. m., **dorsum** (it. **dosso**, fr. **dos**), partea corpului oppusa faciei, spatele, spinarea; vedi *dosu*.

www.dacoromanica.ro

DOSTINA, s. f., parte a unui monte ce nu e espusa la sore, parte despre media nopte a unei inaltime. *M.*

DOSU, s. m., **dorsum** (it. **dosso**, fr. **dos**), partea corpului oppusa faciei, spatele, spinarea : *în dosu*, in partea aversa, *pre dosu*, inversu.

* DOTALE, adj., **dotalis**, relativu la dotę, de dote, datu sau addussu ca dote.

* DOTARE,-*ediu*, v., **dotare**, a dá celle necesarie, a provedé cu dote, a indiestrá : *natur'a ne a dotatu cu unu corpu sanetosu si cu minte sanetósa; noi dotàmu pre filii nostri cu invctiatura si cu avere; parentii nostri au dotatu basericele.*

* DOTATIONE, s.f., (**dotatio**, it. **dotazione**, fr. **dotation**), actione de *dotare : dotationea unui institutu.*

* DOTATU,-*a*, adj. part., **dotatus**, provedutu cu dote, indiestratu.

* DOTE, s. f., **dos**, **dotis** (δώς), avere ce adduce una femina in cassatoría, diestria; donuri cu care natur'a a dotatu pe omu, **dotes naturæ**.

DOUI, f., *dóue*, gen. *douoru*, num. **duo**, **duæ**, numeru de done unitàti : *doui ómeni, doui barbati, dóue mulieri, dóue femine;* determ. *celli doui feti, celle doue fete, celloru doui fetiori;* compùsu : *douisprediece* m. *douesprediece* f.; *douedieci;* vedi *diece.*

DOUIME, s. f., dualitate, binalitate, numeru de doui.

DOUIMU,-*a*, (**bimus**), **secundus**, allu douile.

DRACA, s. f., **draca**, 1. femin'a dracului; 2. una specia de cani cu unghiele fórte lunge.

DRACENA, s. f., **dracæna** (δράκαινα), femin'a draconelui.

DRACESCE, adv., **diabolice**, in modu *dracescu : lucra dracesce, âmbla dracesce, fura dracesce.*

DRACESCU,-*a*, adj., **diabolicus**, relativu la dracu, de dracu : *fapte dracesci, tentationi dracesci.*

DRACHMA, s. f., **drachma** (δράχμα), 1. centesima parte d'in min'a gréca, apoi centesima parte d'in libr'a romana, acumu *dramma* sau *drammu;* 2. moneta attica de argentu de valorea unei leure moderne (francu), in urma moneta de argentu de valorea unui denariu romanu.

DRACIA, s. f., **malum**, **malum facinus**, **monstrum**, **incantamentum**, **veneficium**; fapta de *dracu*, veri-ce fapta rea si ne intellessa : reutate, blastematía, intriga, farmecu, etc.; vedi si *diavolía.*

DRACOIU, s. m., vedi *draconiu.*

DRACONARIU, s. m., **draconarius**, care duce vessillulu draconelui (in figur'a draconelui, la Daci, si apoi la alte popore), vessilliferu.

DRACONE, s. m., **draco**, (δράκων), sérpe fabulosu; vessillu militariu in figur'a unui dracone; constellatione.

DRACONIU, (cu *n* tare molliatu : *dracoiu*) s. m., mare *dracu.*

DRACONTARIU, pl.-*ie*, **draconta-rium**, collariu sau corona in figur'a unui dracone.

DRACONTIA, s. f., **dracontia** (δρακοντία), pétra pretiosa care, dupo parerea anticiloru, se afla in capulu draconelui.

DRACU, s. m., **draco** (δράκων), **diabolus** (διάβολος), diabolu, principiulu reulùi, imaginatu sub figura de *dracone : acestu-a e dracu, nu e omu; omulu dracului; ellu e cu draculu; l'a luatu draculu; dracu de omu, dracu de copillu, dracu impellitiatu;* proverb. : *neci pre draculu se vedi, neci cruce se ti faci,* fugi de tentatione; feminele nu cutedia numí nnmele dracului, elle i dicu *spurcatulu* sau *duca-se in petre.*

DRACULETIU, *dracusioru*, s. m., deminutive d'in *dracu;* vedi *dracutiu.*

DRACUNCLU, s. m., **dracunculus**, deminutivu d'in dracone; ornamentu de auru in figura de dracone.

DRACUTIU, s. m., **dracunculus**, deminutivu d'in *dracu*, dracu micu; copillu care se precepe a face relle.

DRAGANTU, s. m., **dragantum**, una planta numita si **tragacantha** (τραγάκανθα).

* DRAGMA, s. f., **dragma**, in locu de *drachma*, **drachma**.

* DRAGONATA, s. f., (fr. **dragonnades**), macellu essecutatu de dragoni.

* DRAGONE, s. m., (it. **dragone**, fr. **dragon**), una specia de callari, militari

www.dacoromanica.ro

cari aveau mai inainte pre cassidea loru unu *dracone* de metallu, de unde se numira *draconi* si apoi *dragoni*.

* DRAMA, pl.-*mate*, **drama** (δρᾶμα), compositione theatrale : *dram'a e sau tragica sau comica, acumu e si drama mista.*

* DRAMATICU,-*a*, adj., **dramaticus** (δραματικός), relativu la *drama : arte dramatica, autori dramatici.*

* DRAMATISTU, s. m., (fr. **dramatiste**), autoriu *dramaticu.*

* DRAMATURGIA, s. f., (δραματουργία), artea de a scrie sau de a compune *dramate*, compositione dramatica.

* DRAMATURGU, s. m., (δραματουργός), autoriu *dramaticu.*

DREGERE, *dressi* si *dressei; dressu* si *drectu*, **dirigere, corregere,** vedi *deregere* cu derivatele.

DREPTARIU, pl.-*ie*, **regula, norma, canon,** vedi *derectariu* si *dereptariu.*

DREPTATE, s. f., **justitia,** vedi *derectate* si *dereptate.*

DREPTU,-*a*, adj., **rectus, justus; jus,** vedi *derectu* si *dereptu.*

DRESSARE, v., (it. **dirizzare**, fr. **dresser**). a invetiá, a essercitá : *a dressá callii, a dressá canii la venatu, a dressá porumbii la sboratu, a dressá copillii la callaritu;* vedi *deressare.*

DRESSU,-*a*, adj. part., (de la *dregere*), 1. **correctus, paratus, reparatus, refectus, ordinatus, compositus, medicatus, fucatus,** etc., indreptatu, corressu, reparatu, ordinatu, regulatu : *orologiu dressu, vestimente dresse, muri dressi, arme dresse, pusca dressa;* 2. falsificatu, care nu e genuinu : *facia dressa, vinu dressu;* 3. s. m., *dressu, pl.-uri: a)* mediu, passu ce face cineva spre a se justificá sau a capitá ceva : *a si face tote dressurile spre a se impacá cu cineva; b)* **fucus,** colóre falsa cu care mulierile si *dregu* faci'a, **medicamen faciei,** Ovid. Vedi *deressu.*

DROMARIU,-*a*, adj. s., (de la *dromu* sau *drumu*), **viator, peregrinator, cursor,** callatoriu, allergatoriu.

DROMEDARIU, s. m., **dromedarius,** una specia de cameli boni la drumu.

* DROMONARIU, s. m., **dromonarius,** marinariu sau remige applicatu la dromone.

* DROMONE, s. m., **dromo** (δρόμων), una specia de navi lungi si usióre.

DROMU, pl.-*uri*, **dromus** (δρόμος), **via, iter,** calle, cursu, carraria; — vedi si *calle.*

* DROSOLITHU, si *drosolitu*, s. m., **drosolithus** (δροσόλιθος), una pétra pretiósa (care assuda dinaintea focului).

DRUMARIU,-*a*, adj. s., **viator, peregrinator,** vedi *dromariu.*

DRUMU, pl.-*uri*, **dromus** (δρόμος), **via, iter,** vedi *dromu.*

* DRUNGARIU, s. m., **drungarius,** commandantele unui *drungu*, sub imperiulu byzantinu.

* DRUNGU, s. m., **drungus** (δροὺγγος), corpu de armati, mai allessu pre apa, flotta.

DU, imperat. pers. II sing. de la verbulu *ducere*, **duc,** inf., **ducere;** vedi *ducere.*

* DUALE, adj., **dualis,** relativu la *doui : numeru duale*, in gramm. gréca.

* DUALISMU, s. m., (it. **dualismo**, fr. **dualisme**), admissione de dóue principie, in theologia bunu si reu, in physica potere si materia, in anthropologia corpu si spiritu.

* DUALISTICU,-*a*, adj., (fr. **dualistique**), relativu la dualismu : *systema dualistica.*

* DUALISTU, s. m., (fr. **dualiste**), care admitte dóue principie, bunu si reu, potere si materia, spiritu si corpu.

*DUALITATE, s. f., (it. **dualità**, fr. **dualité**), calitate *duale*, caracteriu de a fi duplu.

*DUARIU,-*a*, **duarius,** de doui, duale, binariu.

* DUBIETATE, s. f., **dubietas,** stare *dubia* sau dubiosa, indouentia.

* DUBIOSITATE, s. f., **dubietas,** stare *dubiosa.*

*DUBIOSU,-*a*, adj., **dubius, dubiosus,** suppusu indouientiei : *casu dubiosu, portare dubiósa.*

* DUBITARE, v., **dubitare,** a se indoui in cugetare, a esitá, a nu se determiná.

* DUBITATIONE, s. f., **dubitatio,** actione de *dubitare*, indouentia, esitatione, irresolutione.

www.dacoromanica.ro

* DUBITATIVU,-*a*, adj., **dubitativus**, prin care se espreme *dubitatione.*

* DUBITATORIU,-*tória*, adj. s., **dubitator**, care *dubita*, care se indouesce.

* DUBITATU,-*a*, adj. part., **dubitatus**, trassu in dubiu.

* 1 DUBIU,-*ia*, adj., **dubius**, dubiosu, indouiosu.

* 2 DUBIU, pl.-*ie*, **dubium**, actulu de *dubitare*, indouentia, esitatione.

DUCA, s. f., **abitio**, actione de *a se duce;* fig. morte. Vorb'a triviale póte co e formata d'in *duca-se.* L. — Formatu ca si *fuga* d'in *fugire.* M.

DUCALE, adj., **ducalis**, relativu la duce : *demnitate ducale, corona ducale.*

DUCATU, s. m., **ducatus**, 1. demnitate sau functione de duce; 2. térra allu carei domnitoriu porta titlulu de duce; 3. una moneta de auru, galbinu.

DUCE, s. m., **dux**, 1. conductoriu, commandante, capitanu, generariu; 2. sub imperiulu byzantinu guvernatoriulu unei provincie; 3. in tempurile nostre titlulu principelui unei terre mai mice; 4. titlu de nobilitate.

DUCENA, s. f., **ducena**, demnitate de capitanu preste doue cente de militari; compañía de doue cente de militari.

DUCENARIU, s. m., **ducenarius**, capitanu preste doue cente de militari.

DUCENI, s. m., **duceni**, cari forma una compania de doue cente.

DUCENTESIMU,-*a*, adj. ord., **ducentesimus**, d'in doue cente unulu : *partea ducentesima.*

DUCERE, imperat. *du, duceti*, perf. *dussi* si *dussei, dussu* si *ductu*, v., **ducere**, a transportá, a conduce : *a duce pre cineva a casa;* proverb. *a duce pre cineva de nasu; callea duce acollo, unde vrei se te duci tu; cu mene ducu tóte lucrurile melle; ellu duce una viétia fórte aspra; du acésta scrissóre la posta; ellu morí si dusse cu sene tóta averea sea;* a supportá, in frasi ca : *callulu nu póte duce câtu boulu; unu copillu nu póte duce la drumu câtu unu omu mare;* refl. **se ferre, se conferre, se recipere, ire, pergere, tendere, contendere**, a merge, a trece : *me ducu a casa; du-te la scóla; ducetive in gradina; ellu se dusse si ne lassà cu budiele inflate; filiulu plecà si se dusse; toti socii mei d'in copillaría se dussera in ced alta lume.*

DUCIANU, s. m., **ducianus**, officiariu in serviciulu unui duce.

DUCINA, s. f., (it. **dozzina**, fr. **douzaine**), numeru de douespredìece : *una ducina de cutite, doue ducine de lingure; trei ducine de nasturi.*

DUCTARE, v., **ductare**, a duce incóce si incollo; a seduce, a insellá.

DUCTILE, adj. **ductilis**, care se pote conduce ; care se pote intende : *metalle ductili.*

DUCTILITATE, s. f., calitate de *ductile : ductilitatea aurului.*

DUCTORIU,-*tória*, adj. s., **ductor**, care duce, care conduce, conductoriu, capitanu, generariu, duce.

1 DUCTU,-*a*, adj. part., **ductus**, dussu, condussu.

2 DUCTU, s. m. sup., **ductus,-u**, actulu de ducere sau de conducere.

DUCUTORIU,-*tória*, adj. s., **ductor**, care duce, ductoriu, conductoriu.

DUELLA, s. f., **duella**, $^1/_3$ de uncia, sau $^1/_{36}$ de libra.

DUELLARE, v., **duellare**, la antici a se bate (**bellare**), la moderni a se bate in *duellu.*

DUELLATORIU,-*toria*, adj. s., **duellator**, la antici **bellator**, la moderni care se bate in *duellu.*

DUELLICU,-*a*, adj., **duellicus**, la antici **bellicus**, la moderni relativu la *duellu.*

DUELLOSU,-*a*, adj., **pugnax**, carui-a place tare a se bate in *duellu.*

DUELLU, pl.-*e*, **duellum**, la antici **bellum**; la moderni batalia intre doui.

DUIOSIA, s. fem., vedi *duliosía* si *duiosía.*

DUIOSU,-*a*, adjectiv, vedi *doliosu* si *doiosu.*

DULCACIDU,-*a*, adj. **dulcacidus**, dulce si acru, terminu comicu.

DULCAMARA, s. f., (it. **dulcamara**, fr. **douceamère**), una planta de genulu morellu, allu carei parti lemnóse producu in gura unu gustu dulce care curendu se preface in amaru.

DULCAMARINA, s. f., (fr. **dulcama-**

www.dacoromanica.ro

rine), substantia chymica care se estrage d'in dulcamara.

DULCÁMARU,-*a*, adj., **dulcamarus**, dulce si amaru, terminu comicu.

DULCE, adj., **dulcis**, gustu placutu, în oppositione cu *acru* si cu *amaru;* fig. amatu, lenu : *lapte dulce, miere dulce, sacharulu e dulce, vinu dulce, supa dulce; voce dulce, vorbe dulci; dulcii mei parenti; am dormitu unu somnu dulce.*

DULCE, s. m., 1. buccate in care intra lapte, oua, carne, mai allessu inse carne sau succu de carne : *buccate de dulce, mancàmu de dulce;* 2. tempulu in care e permissu de baserica a mancá buccate de dulce : *dulcele pasceloru, dulcele crationului, dille de dulce,* in oppositione *cu dille de macru (postu).*

DULCEDINE, s. f., **dulcedo**, sapore dulce, *dulcedinea vietiei, dulcedinea somnului.*

DULCETIA, s. f., **dulcedo**, 1. calitate de dulce : *dulcéti'a mierei, dulcéti'a vocei;* 2. **dulcia-orum**, confecture dulci ce facu românele mai d'in totu genulu de póme unindu-le cu sacharu solutu prin unu processu chymicu fórte delicatu : *dulcétia de mere, dulcétia de pere, dulcétia de prune, dulcétia de caisse, dulcétia de rose,* etc.

DULCIARIU, s. m., **dulciarius**, confectoriu de dulcetia.

DULCIFERU,-*a*, adj., **dulcifer**, care adduce sau produce dulcetia.

DULCIFICARE, v., (it. **dulcificare**, fr. **dulcifier**), a face dulce, a indulcí, term. chymicu.

DULCIFICATIONE, s. f., (fr. **dulcification**), actione de *dulcificare*, term. chymicu.

DULCIFICATORIU,-*tória*, adj. s., (it. **dulcificatore**), care *face dulce.*

DULCIFICATIVU,-*a*, adj. modale, prin care se *dulcifica*, prin care *se face dulce.*

DULCIFICATU,-*a*, adj. part., (it. **dulcificato**, fr. **dulcifié**), facutu dulce, indulcire.

DULCILOCU,-*a*, adj., **dulciloquus**, care vorbesce dulce.

DULCIME, s. f., **dulcedo, dulcitudo**, stare dulce, fire dulce.

DULCIRE,-*escu*, v., a face dulce; refl. *a se dulcí*, **dulcescere**; vedi *indulcire.*

DULCISIORU,-*a*, adj., **dulciculus**, deminutivu d'in *dulce.*

DULCISONU,-*a*, adj., **dulcisonus**, care suna dulce.

DULCITU,-*a*, adj. part., vedi *indulcitu.*

DULCITUDINE, s. f., **dulcitudo**, stare dulce, fire dulce, dulcime. Form'a d'in care s'a contrassu populariulu *dulcime.*

DULCÍU sau *dulcívu*,-*a*, adj., care bate in dulce, dulce neplacutu.

DULCORARE, v., **dulcorare**, a face dulce, a dá unui lucru dulcóre.

DULCÓRE, s. f., **dulcor**, sapóre dulce.

DUMETU, pl.-*e*, **dumetum**, padure de *dumi*, selba de *dumi.*

DUMICARE, s. f., **dimicare**, (**dis** si **mica**), a taliá panea in buccatelle mici si a ua molliá in apa ferta; vedi *dimicare.*

DUMICATU,-*a*, adj. part., taliatu in buccatelle; subst. m., buccate compuse d'in pane taliata, ammestecata cu casiu si ferte in apa, pl. *dumicati.*

DUMOSU,-*a*, adj., **dumosus**, plenu de dumi : *locu dumosu.*

DUMU, s. m., **dumus**, arbustu, tufa.

DUODECEMVIRU, pl. *duodecemviri*, **duodecemvir**, unulu d'intre cei douisprediece magistrati.

DUODECENNE, adj., **duodecennis**, de douisprediece anni.

DUODECENNIU, pl.-*ie*, **duodecennium**, durata de douisprediece anni.

DUODENARIU,-*ia*, adj. **duodenarius**, de douesprediece unitati : *numeru duodenariu;* una ducina.

DUODENI, *duodene*, pl. **duodeni**, câte douisprediece : *duodenii apostoli, duodenele semne alle zodiacului.*

DUPLARIU,-*ia*, adj., **duplarius**, militariu cu salariu duplu.

DUPLICARE, v., **duplicare**, a marí de dóue ori, a indouí : *a duplicá numerulu militianiloru, a duplicá centuriele; duplicàmu litterele candu cere natur'a limbei; elli duplicara sarcinele fora a duplicá si salariele.*

DUPLICATIONE, s. f., **duplicatio**, actione si effectu allu actionei de *duplicare.*

www.dacoromanica.ro

DUPLICATORIU,-*tória*, adj. s., **duplicator**, care *duplica*.

DUPLICATU,-*a*, adj. part., **duplicatus**, maritu de dóue ori, inouitu.

DUPLICE, adj., **duplex**, (de la **duo** si **plicare**), d'in dóue plicuri, indouitu; fig. cu dóue facie, mentionosu : *duplicele Ulysse, duplicea Venere.*

DUPLICITATE, s. f., **duplicitas**, stare duplice, *duplicitatea urechieloru;* portaré cu doue facie, insellatoria : *duplicitatea unui omu.*

DUPLU,-*a*, adj., **duplus**, (διπλοῦς), indouitu, compusu d'in doue : *lucru duplu, mesura dupla;* subst. m., *duplu, in duplu : ellu fu condamnatu a solve duplu;* subst. f., *dupla*, parte dupla, pretiu duplu.

DUPĂ, prep., (d'in **de** si **post**, it. **dopo**, pg. pr. **depois**, fr., **depuis**, isp. **depues**), **post, secundum**, in urma : *vine dupo noi: merge dupo voi; urmedia dupo preceptele vostre, dupo parerea mea ellu nu e cu mentea intrèga, dupo celle ce am auditu, nu mi se pare de unu caracteriu firmu; ellu si declarà parerea, dupo acésta-a plecà; se adunara omenii si se certara multu, dupo acea-a se intórse fia-care la alle selle; dupo tóta probabilitatea elli se incà rà d'in nouu; — dupo ce*, **postquam**, conjuct. de timpu : *dupo ce amu mancatu. ne amu colcatu.*

* DUPONDIARIU,-*ia*, adj., **dupondiarius**, de unu dupondiu, de valorea unui dupondiu.

DUPONDIU, s. m., **dupondium**, doui pondi, mesura de doue pondi, ca valore pretiu de doui assi, moneta de doui assari; ca lungime, mesura de doue petiore, sau urme.

DURA, s. f., **revolutio**, actione de a se rotocolli, sau de a se duce de a rót'a ; *s'a dussu de a dur'a, s'a datu de a dur'a;* vedi si *dura* in Glossariu.

DURABILE, adj., **durabilis**, care póte durá : *materia durabile, dorore durabile.*

* DURABILITATE, s. f., **durabilitas**, calitate de durabile, soliditate.

* DURACENU, s. m., **duracenum**, una specia de pome acre (lemônia?)

* DURACINU, -*a*, **duracinus**, cu pelle dura, se dice despre pome: *persice duracine, uve duracine.*

DURAIRE,-*escu*, v., 1. **volvere**, a rotocolli ceva; 2. **tonare, boare**, a tuná, a face unu mare sunetu;—vedi *dura.*

DURAITURA, s. f., **frager**, effectu allu actionei de *duraire*, sunetu violentu.

* DURAME, pl.-*mine*, **duramen**, si

* DURAMENTU, pl.-*e*, **duramentum**, mediu de *durare*, effectu allu actionei de durare.

* DURARE, v., **durare**, 1. a face *dura : a durà ferrulu, a durà pellea, a durá corpulu, a durà vocea, a durà litterele, cumu s'a duratu* l *in filu, trecundu prin* r *in firu;* 2. a perseverá, a tine, a continuá, a fi: *dura multu frigulu in ièrn'a acésta-a; caldur'a nu durà multu in vèr'a acésta-a; nu dura neci placerea neci dorerea; bellulu traianu a duratu diece anni.*

* DURAȚA, s. f., (it. **durata**, fr. **durée**), **temporis spatium**, spatiu de tempu câtu dura unu lucru : *durat'a lumei, durata eterna.*

* DURATIONE, s. f., (**duratio**), actione si effectu allu actionei de *durare*, in t. s. verbului.

* DURATORIU,-*tória*, adj. s., **durator**, care dura : 1. care face duru; 2. care continua a ff.

* DURATRICE, s. f., **duratrix**, femina care intaresce.

* 1 DURATU,-*a*, adj. part., **duratus** 1. intaritu, invertosiatu; 2. eare a continuatu a fi, care a perseveratu in starea sea.

* 2 DURATU, s. m., **temporis spatium**, spatiulu de tempu catu dura unu lucru, actulu de *durare* sau perseverarea in starea sea; vedi si *durata.*

DURDUCARE, v., **turgere, tumere, protuberare**, a se inflá, a se ingonflá, a tiné capulu susu.

DURDUCATU,-*a*, adj. part., **turgidus, tumidus, protuberans**, inflatu, ingonflatu, ampullatu; arrogante.

DURDUIRE, v., **tonare, crepare**, a tuná, mai allessu impers. : *s'a innueratu cerulu si a inceputu a durdui.*

DURDUITU, s. m. sup., **tonitru**, tunetu.

www.dacoromanica.ro

DURDUITURA, s. f., **tonitru**, effectulu actionei de *durduire*, tunătura.

DURERE, v., **dolere**, vedi *dorere*, si *dolere*.

DURETIA, s. f., **duritia**, si **durities** calitate de duru, stare dura, stare vertósa.

DURIME, s. f., **duritudo**, asprime, ruditate; insolentia, impertinentia, impudentia.

DURITATE, s. f., **duritas**, caracteriu duru : *duritatea stylului, duritatea punitionei.*

DURITUDINE, s. f., **duritudo**, forma antica d'in care a essitu *durime.*

DURISIORU,-*a*, adj., **durisculus**, deminutivu d'in duru, pucinu duru, camu duru.

DURU,-*a*, adj., **durus**, vertosu, tare, aspru, robustu, bellicosu, rude, crudu, fora cultura, difficile, severu, crudele, *pamentu duru, carne dura, pelle dura: militari duri, fetiori duri, lucru duru, omu duru, purtare dura, vertute dura, judecatori duri.*

DUSMANESCE, adv., **inimice, hostiliter, barbare**, in modu *dusmanescu.*

DUSMANESCU,-*a*, adj., **inimicus, hostilis, barbarus**, relativu la *dusmanu*, ca unu dusmanu.

DUSMANIA, s. f., **inimicitia, hostilitas, odium, invidia**, calitate si portare de dusmanu.

DUSMANU,-*a*, adj. s., **inimicus, hostis**, inimicu. Radecin'a vorbei *dusmanu* se vede si in gr. δυσμενής, **malevolus**, si in pers. **dusman**, care sta in acea-asi affinitate cu grec. δυσμενής ;—vedi *dusmanu* si in Glossariu.

1 DUSSU,-*a*, adj. part., (de la *ducere*), **ductus**, condussu, transferitu, transportatu.

2 DUSSU, s. m., **ductus,-u**, actulu de ducere : *dussulu si intorsulu.*

* DUUMVIRALE, adj., **duumviralis**, relativu la *duumviru : demnitate duumvirale.*

* DUUMVIRATU, s. m., **duumviratus**, functione de duumviru.

* DUUMVIRU, pl., *duumviri*, **duumvir**, membru allu unei commissione de dóue persone.

* DYADE sau *duade*, s. f., **dyas**, (δυάς), numeru de doui, douime.

* DYADICU sau *diadicu,-a*, adj., relativu la dyade : *systeme numerale dyadica*, de a numerá numai peno la doui.

DYNAMIA sau *dunamia*, s. f., **dynamia**, (δυνάμεια), potere, vertute; efficacitate a medicamenteloru.

* DYNAMICA, s. f., (δυναμική), scienti'a *dinamica*, parte a scientiei mechanice care tractédia despre miscare.

DYNAMICU,-*a*, (δυναμικός), relativu la potere, cu potere, tare.

* DYNASTÍA sau *dunastia*, s. f., (δυναστεία), 1. potere, potestate, domnía; 2. famili'a domnitória.

* DYNASTICU sau *dunasticu,-a*, adj., (δυναστικός), relativu la dynastía.

* DYNASTU sau *dunastu*, s. m., **dynasta** sau **dynastes**, (δυνάστης), domnu, domnitoriu, principe, superanu.

* DYSCOLU sau *duscolu,-a*, adj., **dyscolus**, (δύσκολος), morosu.

* DYSCRASA sau *duscrasia*, s. f., **dyscrasia** (δυσκρασία), temperamentu reu.

* DYSENTERIA sau *dusenteria*, s. f., **dysenteria**, (δυσεντερία), inflammationea intestineloru.

* DYSENTERICU, sau *dusentericu-a*, adj., **dysentericus** (δυσεντερικός), relativu la dysenteria, care are dysenterí'a.

* DYSOSMU, sau *dusosmu*, s. m., **dysosmus** (δύσοσμος, care mirósa reu), una planta, numita si **scordium**.

* DYSPEPSIA, sau *duspepsia*, s. f., **dyspepsia** (δυσπεψία), digestione difficile.

*DYSPHORICU sau *dusforicu,-a*, adj. **dysphoricus**, (δυσφορικός), nefericitu, care suffere, care patemesce.

* DYSPNOIA sau *duspnoia*, s. f., **dyspnoea** (δύσπνοια), difficultate de respirare.

* DYSPNOICU sau *duspnoicu,-a*, adj. (δυσπνοϊκός), care respira difficile, care are dyspnoi'a.

* DYSURIA sau *dusuria*, s. f., **dysuria** (δυσουρία), difficultate de *urinare.*

* DYSURIACU sau *dusuriacu,-a*, adj. **dysuriacus** (δυσουρικός), care urina difficile, care are dysuría.

www.dacoromanica.ro

E.

E, a cinci'a littera a alfabetului Romanu. Se pronuntia : I. inchisu sau curatu : 1. in syllabele intonate candu au unu *i* in cea urmatória, precumu : *peri, perdi, pleci, legi, vedi, versi, cresci;* 2. in syllabele neintonate candu au *e* sau *i* in cea urmatória, precumu : *numeri, apperi, supperi, ardere, ducere, radere;* 3. in syllabele intonate candu au unu *u* in cea urmatória, inse numai inaintea consoneloru : *c, p, r, s,* urmate de alte consone, precumu: *crescu, perdu, florescu, cestu, cercu, pectu* sau *peptu;* apoi in syllab'a intonata *etu,* in : *pometu, prunetu, nucetu, fagetu,* etc.; 4. la finitulu vorbeloru, precumu : *mare, parte, dulce, dare, stare, fire,* etc.; (afara de monosyllabele *me, se, ve,* despre cari vedi mai diosu IV). II. deschisu : 1. in syllabele intonate candu au unu *e* inchisu in cea urmatória, precumu : *crede, vede, perde, tacére, parére, muliére;* 2. in syllabele intonate candu au unu *o* in cea urmatória precumu : *écco, éro, déro.* III. claru cu appropiare de *ea,* in sylabele intonàte candu au unu *a* in cea urmatória precumu : *crésta, crésca, crépa, féra, judecéssa, imperatéssa;* mai ca *a,* in : *péra, védia, sédia;* (acésta tendentia se sente si in : *sésse, sépte, sérpe*). IV. obtusu sau bassu : 1. in syllabele intonate candu au *u* in cea urmatória, precumu : *vediu, sediu, appessu, invetiu, ospetiu;* inse acésta-a nu e una regula generale si multi pronuntia *e* curatu si in casulu acestu-a; 2. in celle mai multe syllabe neintonate in mediulu vorbeloru, precumu : *numeru, umeru, têneru, peccatu, fetatu, repune, respunde;* 3. in monosyllabele *me, se, ve.* V. raucu sau nasale, 1. inaintea consonei nasale *n,* precumu : *vêna, vêntu, vêndu, fênu, frênu, sênu, juramêntu, vestimêntu,* etc.; 2. inaintea consonei nasale *m* urmata de *b* sau *p,* precumu : *stêmperu, têmpu, têmple, sêmburu.* Afora de aceste nuantie mai e de observatu : 1. co vocalea *e* se aude approape ca *i* in ultimele syllabe : *ene, eni, ente, enti. ende, endi,* precumu : *bene, mene, tene, sene, mente, menti, vende, vendi, parente, parenti, vestimente, calciamente,* etc.; 2. in verbulu *e,* de commune se aude ca *i* scurtu, in : *nu e bene, mi e frica, ti e fóme, ni e caldu;* 3. in inceputulu vorbeloru se pronuntia cu óre-care assimilatione de *i,* ca *ie,* precumu : *érba, eri, edu, écco, ésca, épa, ellu, esse, édera;* acestu fenomenu se arréta adese ori si in mediulu vorbeloru, precumu : *pétra, perdu, lepure, peptu, testu, sesse, tessu.* In *versi, e* inchisu sau curatu (I), in *verse, e* deschisu (II), in *vérsa, e* claru (III), in *versu, e* obtusu (IV), assemine si in *versàmu, versati, versatu, versatura;* in *versamentu e* penultimu raucu (V), in *versamente* trecundu in *i* (observ. 1).

E, v., indicat. pres. pers. III, sing. scurtatu d'in *este,* **est,** infinit. *fire,* (**fieri**), **esse.** Pronunti'a acestui verbu e dupla, adeco sau *e* e intonatu candu accentulu propositionei cade pre densulu, sau e neintonatu candu accentulu cade pre subiectu sau pre predicatu, si atunci trece apprópe in *i,* scurtu, precumu : *e destullu* sau *destullu e;* in espressionile : *mi e fome, mi e sete, mi e frica, ti e caldu,*

www.dacoromanica.ro

ti e rece, ti e frigu, ni e bene, ni e reu, vi e greu, vi e doru, li e somnu, se aude *e* asiá de pucinu, in câtu mai co se confunde cu precedentea vocale *i*, pre care d'in semisona, ua preface in plenisona, si numai una urechia delicata póte se distinga diftongulu. Latinulu **est** ca se se romanésca a fostu constrînsu a trece sau prin apocope in *e*, sau prin paragoge in *este*. De commune de câte ori se sente accentulu pre verbu, se applica *este*, de câte ori nu se sente, se applica *ę*. Pronunti'a semisona se esplica d'in modulu de espremere allu anticiloru, la cari est mai totu de a una se subintellege, si nu se espreme, la Greci merge acestu processu si mai departe, asiá in câtu verbulu ἐστι devine una addeverata raritate. Vedi verbulu *fire*.

EA, pron. f., contrassu d'in *ella*, **illa**, masc. *ellu*, **ille**, vedi *ellu*.

* EARINU,-*a*, adj., **earinus**, (ἐαρινός), relativu la primavera, de primavéra: *flori earine, insecte earine*.

* EBDOMADALE, adj., **hebdomadalis**, de ebdomade sau de septemana: *folia ebdomadale*, folia care esse una data pre septemana.

* EBDOMADARIU,-*a*, adj. s., (**hebdomadarius**, it. **ebdomadario**, fr. **hebdomadaire**), relativu la septemana; subst. m. *ebdomadariu*, preutu insarcinatu cu officiulu pre septemana, care e de septemana.

* EBDOMADE, s. f., **hebdomada**, si **hebdomas**, (ἑβδομάς), septemâna, numeru de septe dille.

* EBENINU,-*a*, **ebeninus** (ἐβένινος), de ebenu: *scriniu ebeninu, mésa ebenina*.

* EBENISTU, s. m., (it. **ebenista**, fr. **ébéniste**), lemnariu, mesariu, templariu care face diverse mobili de *ebenu*.

* EBENU, s. m., **ebenum** si **ebenus** (ἔβενος), arbore originariu d'in India, care da unu lemnu duru, desu, greu, de colóre negra, bonu de politu, si d'in care se facu diverse mobili : scrinie, mese, paturi, si altele. Vedi *abanosu* in Glossariu.

* EBETARE, v., **hebetare**, a face ébete, a tempí, a flaccí : *a ebetá vederea ochiloru, a ebetá urechiele*.

EBETATIONE, s. f., **hebetatio**, actione si effectu allu actionei de ebetare : *ebetationea ochiloru*.

* EBETATU,-*a*, adj. part., **hebetatus**, tempitu, flaccitu : *instrumente ebetate*, cari nu mai talia.

EBETE, adj., (pronuntiatu de poporu si : *ebetu*, cu aspiratione : *hebetu*), **hebes**, obtusu, duru, grossu, tempitu, nesentitoriu, stupidu; subst. *unu ébete*.

EBETECIRE,-*escu*, v., **hebetare** si **hebescere**; vedi *ebetire*.

EBETIRE, si *hebetire*,-*escu* v., **hebetare** si **hebetescere**, a flaccí, a tempí, si a se flaccí, a se tempí.

EBETITU,-*a*, (si *hebetitu*), adj. part., **hebes factus**, flaccitu, tempitu : *vedere ebetita, audiu ebetitu*.

* EBETUDINE, s. f., **hebetudo**, stare de ébete : *ebetudinea colorii, ebetudinea sensuriloru*.

* EBORARIU si *eburariu*, s. m., **eborarius** si **eburarius**, lucratoriu in *eboriu*, care face diverse lucruri de *eboriu*.

* EBORATU si *eburatu*,-*a*, adj., **eboratus** si **eburatus**, ornatu cu *eboriu : scriniu eboratu, mésa eborata*.

* EBORE si *ebure*, s. m., **ebor** si **ebur**, dente de elefantu, eboriu; vedi *eboriu* si *ivoriu*.

EBORIU, s. m., **ebor** si **ebur**, (adj., **eboreus**, it. **ebure** si **avorio**, fr. **ivoire**), dente de elefantu, d'in care se facu diverse obiecte artistice de una albétia estraordinaria; obiecte de eboriu; vedi si *ivoriu*.

* EBRIACU,-*a*, adj., **ebriacus**, béetu, betivu; subst. m., *unu ebriacu*, unu mare betivu : *ebriacii se compara fórte bene cu porcii*.

* EBRIAME, pl.-*mine*, **ebriamen**, beutura imbetatória.

* EBRIARE, v., **ebriare**, a imbetá, in sensu propriu si figuratu; vedi a *inebriá*.

* EBRIATU,-*a*, adj. part., **ebriatus**, béetu, imbetatu; vedi *inebriatu*.

* EBRIETATE, s. f., **ebrietas**, stare de ebriu, betía.

* EBRIOLU sau *ebrioru*,-*a*, adj., **ebriolus**, pucinu béetu, camu béetu.

EBRIOSITATE, s. f., **ebriositas**, stare

www.dacoromanica.ro

de *ebriosu*, abitudine de a se inebriá sau de a se imbetá, betivía.

EBRIOSU,-*a*, adj., **ebriosus**, betivu, care se imbéta a dese ori, care âmbla totu béetu : *ebriosulu manca pucinu si bee multu; mulierile ebrióse nu su de sufferitu.*

* EBRIU,-*a*, adj., **ebrius**, contr. *sobriu*, béetu, imbetatu, care a beutu peno candu si a perdutu usulu rationei : *ebriu de vinu, tyrannu ebriu de sange.*

* EBULLIRE, v., **ebullire**, a ferbe cu *bulle*, sau in genere a ferbe.

* EBULLITIONE, s. f., **ebullitio**, actione de *ebullire* sau de ferbere : *punctulu de ebullitione indicatu pre thermometru; ebullitionea apei, ebullitionea mercuriului.*

* EBULU sau *eblu*, s. m., **ebulum** si **ebulus**, una specia de socu, **sambucus ebulus** lui *Linneu.*

* EBURATU,-*a*, adj., **eburatus**, vedi *eboratu.*

* EBURE, s. m., **ebur**, eburiu; vedi *ebore, eboriu* si *ivoriu.*

* EBURNEOLU,-*a*, adj., **eburneolus**, deminutivu d'in *eburneu;* vedi *eburneu.*

* EBURNEU si *eburniu*,-*a*, adj., **eburneus**, de eboriu : *statua eburnia, sceptru eburniu.*

* EBURNU,-*a*, adj., **eburnus**, de eboriu, fig. albu ca eboriulu : *degete eburne,* degete albe ca eboriulu.

* ECABILE, adj., **æquabilis**, de acea-asi marime, de acea-asi mesura, impartiale, uniforme, moderatu.

* ECABILITATE, s. f., **æquabilitas**, ecalitate, uniformitate.

* ECALE, adj., **æqualis**, de acea-asi marime, de acea-asi mesura, de acea-asi etate, de acea-asi stare, de acea-asi potere cu totulu assemine : *doui omeni ecali, dóue cantitati ecali, dóue greutati ecali; am luatu una parte ecale la sufferentie; toti avemu drepturi ecali.*

* ECALITATE, s. f., **æqualitas**, stare *ecale*, perfecta asseminare, completa uniformitate : *ecalitatea drepturiloru cetatianiloru in unu statu nu presuppune si ecalitatea averiloru; intre rege si suppusu nu e ecalitate, precumu nu e intre domnu si servu; intre aceste dóue cantitati e ecalitate; ecalitatea intre pondu si sarcina se arreta prin ecilibriulu câmpanei.*

*ECANIMITATE, s. f., **æquanimitas**, ecalitatea de ânima, benevolientia.

* ECANIMU,-*a*, adj. **æquanimus**, cu ânima ecale, bene-volitoriu, moderatu.

* ECARE, v. **æquare**, a face ecale, a applaná, a pune in libella.

* ECATIONE, s. f., **æquatio**, actione si resultatu allu actionei de *ecare;* math. assediare a cantitatiloru connoscute si neconnoscute asiá ca elle se stea in ecilibriu, care se indica prin semnulu (=) : $x = a + b$, sau $y = c - d$; se dice : *a assediá una ecatione, a deslegá una ecatione; ecatione de antaniulu, de secundulu, de* n*-esimulu gradu; numai in mathematica se póte face una ecatione rigorosa, in tóte celle alte scientie ecationea e numai approssimativa.*

* ECATOMBA, s. f., **hecatombe** (ἑκατόμβη), sacrificiu la care se taliá unu centu de boi sau de alte victime, de ací : sacrificiu magnificu.

ECATORIU,-*a*, adj. s., **æquator**, care face ecale; subst. m., *ecatoriu*, cerculu care talia una sfera sau unu sferoide in dóue parti ecali : *ecatoriulu pamentului*, cerculu care sta pre superfaci'a pamentului in ecale distantia de la amendoui polii; *planulu ecatoriului*, planulu imaginatu ca trecundu prin ecatoriu si centrulu pamentului; acestu planu prolongatu peno la ceru, descrie pre bolt'a cerului *ecatoriulu cerescu.*

* ECATU,-*a*, adj. part., **æquatus**, facutu ecale : *aria ecata* aria applanata, *mésa ecata, potere ecata.*

* ECCHYMOSE, s. f., (ἐκχύμωσις), macula pre pelle produssa prin accumulationea sangelui in tessutur'a cellularia subcutanea; term. de medicîna.

ECCLESIA, s. f., **ecclesia** (ἐκκλησία), 1. adunare in genere, si apoi adunare a poporului spre a se consultá asupr'a interessiloru selle; 2. adunare a poporului pentru scopuri religiose, de ací : societate religiosa, baserica : *ecclesi'a crestina, ecclesi'a catholica, ecclesi'a evangelica, ecclesi'a orthodossa.*

ECCLESIARIU, s. m., **ædituus**, ser-

www.dacoromanica.ro

vitoriu allu ecclesiei sau basericei, sacristanu, parecclesiariu.

ECCLESIARCHU sau *ecclesiarcu*, s. m., (ἐκκλησιάρχης), capulu ecclesiariloru in una baserica cathedrale, prepositulu cantoriloru.

ECCLESIASTICU,-*a*, adj., **ecclesiasticus**, (ἐκκλησιαστικός), relativu la *ecclesia* in t. s. acellui coventu; relativu la *ecclesiastu*: *persone ecclessiastice, detorîe ecclesiastice; càrti ecclesiastice.*

ECCLESIASTU, s. m., (**ecclesiastes**, ἐκκλησιαστής), 1. membru sau oratoriu allu unei ecclesie (adunare); 2. predicatoriu in ecclesia (baserica); 3. un'a d'in cartile vechiului testamentu, care incepe cu: *vanitatea vanitatiloru, si tóte su vanitate.*

ECCO, interj., **ecce**, vedi! cere dupo sene accusativulu: *ecco-me, ecco-te, ecco-lu, ecco-ua, ecco-ne, ecco-ve, ecco-li, ecco-le, ecco omulu, ecco pop'a, ecco câ-nele, ecco sérpele, ecco legea, ecco addeverulu;* compositioni mai complicate: *ecco-mi-te, ecco-mi-lu, ecco-ti-lu, ecco-te-ne.*

* ECESTRE sau *ecestru*,-*a*, adj., **equestris**, vedi si *epestru.*

* ECHEDERMIA, s. f., **echedermia** (ἐχεδερμία), uscatione de pelle, unu morbu in urm'a carui-a vitele macrescu cu totulu, de ací macrime estrema.

* ECHIDNA, s. f., **echidna** (ἔχιδνα), vipera, sérpe, de ordinariu udr'a de Ler-n'a, **hydra Lernæa.**

* ECHINATU,-*a*, adj., **echinatus**, armatu cu spini ca unu ariciu (ἐχῖνος).

† ECHINO-, (ἐχῖνος, *ariciu*), in diverse compositioni de termini technici d'in dominiulu istoriei naturale; precumu: *echinobryssu, echinocactu, echinocarpu, echinocaulu, echinochloe, echinocidaride, echinoclypeu, echinocnemu, echinoconu, echinococcu, echinocoryte, echinocyamu, echinocyste, echinodactylu, echinodermu, echinodiscu, echinogalu, echinogalera, echinoglycu, echinoide, echinolampu, echinolena, echinolytru, echinomelocactu, echinometra, echinomyia, echinomye, echinophilu, echinophoru, echinophthalmia, echinoplacu, echinopode, echinopogone, echinoporu, echinopsilu, echinorhinu, echinorhynchu, echinorodu, echinosimu, echinosomu, echinosorice, echinospatagu, echinospermu, echinospherita, echinostomu*, etc. pentru a caroru intellegere consulta partea posteriore a compositionei.

* ECHINU, s. m., **echinus** (ἐχῖνος), 1. ariciu; 2. capsul'a castanei; 3. ornamentu la capitellulu columneloru ionice si dorice, in forma de ouu truncatu.

* ECHIU, s. m., **echion si echium** (ἔχιον), viperina, una planta; apoi unu medicamentu facutu cu viperina.

* ECHITE, s. m., **echites** (ἔχίτης), una specia de agata.

* ECHOICU sau *ecoicu*,-*a*, adj., **echoicus** (ἠχωϊκός), relativu la *echu*, care produce echu; *metru echoicu*, versu cu assonantia.

* ECHOMETRIA sau *ecometria*, s. f., (it. **ecometria**, fr. **échométrie**), arte de a calculá echulu; arte de a construí bolte cari se produca echu.

* ECHOMETRICU sau *ecometricu*,-*a*, adj., relativu la *echometría* sau la *echometru.*

* ECHOMETRU, s. m., (it. **ecometro**, fr. **échomètre**), 1. instrumentu care serve a mesurá echulu; 2. personale, care connosce si applica artea *ecometrica.*

* ECHU sau *ecu*, s. m., 1. **echo** (ἠχώ), sonu repercussu; 2. (**echos**, ἦχος), cântu sau cânticu, tonu, voce, sau versu; in ecclesi'a anatolica sunt optu specie de echuri, dupo care s'a numitu si cartea ce le coprende *Octoëchu*, **Octoëchus**, ὀκτοῆχος, de la care au pervenitu si la Români.

* ECICRURIU,-*a*, adj., **æquicrurius** (d'in **æquus**, si **crus**, **cruris**), cu dóue laturi ecali: *triânglu ecicruriu.*

* ECIDIANU,-*a*, adj., **æquidianus** (de la **æquidium**), candu diu'a e ecale noptii, ecinoptiale.

* ECIDISTANTE, adj., **æquidistans**, in distantia ecale; parallelu.

* ECIDISTANTIA, s. f., **æquidistantia**, distantia ecale; parallelismu.

* ECIDIU, pl.-*ie*, **æquidium si æquidies**, tempulu candu diu'a si nóptea sunt ecali, ecinoptiu.

* ECILATERALE, adj., **æquilateralis**, cu lateri ecali: *figure ecilaterali.*

www.dacoromanica.ro

* ECILATERU,-*a*, adj., **æquilaterus**, in lateri ecali: *figure ecilatere.*

* ECILIBRARE, v., (**æquilibrare**), a pune in *ecilibriu: a ecilibrá sarcinele.*

* ECILIBRATIONE, s. f., (**æquilibratio**), actione de *ecilibrare*, punere sau stare in ecilibriu.

* ECILIBRATU,-*a*, adj. part., **æquilibratus**, pusu in *ecilibriu.*

* ECILIBRIU, pl.-*ie*, **æquilibrium**, stare derepta in bilancia, stare in care pondulu d'in derept'a e ecale pondului d'in stang'a si amendóue tinu bilanci'a in linia orisontale.

* ECILIBRU,-*a*, adj., **æquilibris**, de acea-asi greutate; in linia orisontale.

* ECIMANU,-*a*, adj., **æquimanus**, care se serve cu amendóue mânele cu acea-asi desteritate.

*ECINOCTIALE sau *ecinoptiale*, adj., **æquinoctialis**, relativu la ecinoctiu.

* ECINOCTIU sau *ecinoptiu*, pl.-*ie*, **æquinoctium**, tempulu candu diu'a si noptea sunt ecali; vedi *ecidiu.*

* ECIPARARE, v., **æquiparare**, a compará, a pune in parallela.

* ECIPARATIONE, s. f., **æquiparatio**, actione de *eciparare*, comparatione.

* ECIPARATU,-*a*, adj. part., **æquiparatus**, comparatu.

* ECIPEDU,-*a*, adj., **æquipedus**, cu petióre ecali; cu laturi ecali.

* ECIPOLLENTE, adj. part. pres., **æquipollens**, care are acea-asi potere sau acea-asi valore, cu potere ecale, de valore ecale.

* ECIPOLLENTIU, s. f., calitate de *ecipollente.*

* ECIPONDIU, pl.-*ie*, **æquipondium**, *pondu* ecale, contrapondiu.

* ECITABILE, adj., (fr. **équitable**), **æquus**, **æquabilis**, 1. care are ecitate; 2. conforme ecitatii.

* ECITATE, s. f., **æquitas**, calitate sau statu de *ecu*, applecatu in speciale cu intellessulu de: dereptate naturale, dereptate ca virtute morale, mai pre susu de legile scrisse, sânta dereptate.

* ECIVALENTE, adj. part. pres., **æquivalens**, care are acea-asi valóre, cu *valóre ecale: summa ecivalente; propositioni ecivalenti;* subst. *unu ecivalente.*

* ECIVALENTIA, s. f., calitate de *ecivalente.*

* ECIVOCITATE, s. f., calitate de *ecivocu.*

* ECIVOCU,-*a*, adj., **æquivocus**, cu sensu duplu, ambiguu.

* ECLECTICISMU, s. m., methodu *eclecticu.*

* ECLECTICU,-*a*, adj., (ἐκλεκτικός), electivu, prin care se allege, care allege: *philosophu eclectiçu*, care allege d'in tóte systematele philosophice ce i se pare mai bonu; *methodu eclecticu*, *processu eclecticu*, eclecticismu.

* ECLECTISARE, v., (fr. **éclectiser**), a procede dupo methodulu *eclecticu.*

* ECLECTISMU, s. m., (fr. **eclectisme**), 1. allegere cu prudentia intre ideele deja connoscute spre a formá una scientia; 2. systema philosophica combinata prin allegere d'in diversele systemate deja desvoltate; 3. methodu *eclecticu.* Unii distingu intre *eclectismu* ca systema si intre *eclecticismu*, ca methodu, altii se servescu numai cu terminulu *eclectismu* si peutru methodu si pentru systema.

* ECLECTU,-*a*, adj., (ἐκλεκτός), electu, allessu; subs. m. personale, *eclectulu*, allessulu; subs. m. reale, *eclectulu* pl. *eclectele*, lucruri allesse.

* ECLIGMA, pl.-*mate*, **ecligma**, (ἔκλειγμα), medicamentu care se dissolve in gura.

* ECLIGMATIU, pl.-*e*, **ecligmatius**, deminutivu d'in *ecligma.*

* ECLIPSARE, v., (fr. **éclipser**, it. **eclissare**), a causá *eclipse*, a intunecá, a accoperí unu obiectu asiá cà se nu se védia; refl. *a se eclipsá*, a se intunecá, a sufferí una eclipse, a desparé; fig. *ellu apparú ca unu astru de prim'a marime, inse currendu se ecclipsà de numerulu celloru ce venira dupo densulu.*

* ECLIPSATU,-*a*, adj. part., (fr. **éclipsé**, it. **eclissato**), intunecatu.

* ECIPSE, s. f., **eclipsis**, (ἔκλειψις), intunecare: *eclipse de sore, eclipse de luna, eclipse totale, eclipse partiale, eclipse annularia; eclipse de sóre se intempla candu luna in cursulu ei se pune inaiutea sorelui si lu accopere pentru vederea nóstra; eclipse de luna se intem-*

www.dacoromanica.ro

pla candu luna trece prin umbr'a pamentului.

*ECLIPTICA, s. f., (**ecliptica**, ἐκλειπτική), cerculu de pre ceru prin care ni se pare co se misca sórele in cursulu annului, in addeveru inse e planulu pre care se misca pamentulu in cursulu seu annuale in giurulu sórelui. Planulu eclipticei sta acumu inclinatu cotra planulu ecatoriului cu 23° 27′ 22″.

*ECLIPTICU,-*a*, adj., **eclipticus** (ἐκλειπτικός), suppusu *eclipsiloru;* relativu la *ecliptica.*

* ECLOGA, s. f., **ecloga** si **eclogo** (ἐκλογή), 1. allegere, estractu; 2. poema scurta, poema fugitiva; 3. poema pastorale : *eclogele lui Virgiliu, eclogele lui Theocritu.*

* ECLOGARIU,-*a*, adj., **eclogarius**, relativu la *ecloge;* subst. m., *eclogariu*, pl.-*ie*, **eclogarium**, collectione de *ecloge* sau de mici buccati litterarie.

* ECNEPHIA sau *ecnefía*, s. f., **ecnephias** (ἐκνεφίας), ventu care esse d'in unu *nueru* (νέφος).

ECONOMATU, s. m., (it. **economato**, fr. **économat**), functionea de *economu*, officiulu de economu : *economatulu unui collegiu.*

ECONOMIA, s. f., **œconomia** (οἰκονομία), administrationea casei; cura pentru celle necessarie la tinerea casei, mai allessu pentru alimente; pastrare accurata a averei; dispositione in genere : *economi'a e un'a d'intre scientiele celle mai necessarie; ellu nu intellege economi'a; economi'a rurale se numesce mai bene agronomia; ellu e insarcinatu cu economi'a metropoliei; economi'a divina; economi'a politica; economi'a nationale; economi'a unui discursu; economi'a unei càrti;* si cu intellessu concretu, ce *economesce* cineva, ce nu dispende d'in celle castigate : *economiele facute pre fiacare di formedia unu capitaliu.*

ECONOMICE, adj., (**œconomice**, οἰκονομικῶς), in modu *economicu.*

ECONOMICU,-*a*, adj., **œconomicus** (οἰκονομικος), relativu la *economía* in tote s. acestui coventu.

ECONOMIRE,-*escu*, v., vedi *economisare.*

ECONOMISARE, v., (fr. **économiser**), a administrá cu economía, a face *economía*, a pastrá.

ECONOMISATU,-*a*, adj. part., (fr. **économisé**), administratu cu economía, strinsu prin economía, pastratu.

ECONOMISTU, s. m., (fr. **économiste**), unulu care se occupa cu economí'a ca scientia, mai allessu care se occupa si invétia economía politica sau nationale : *economistii nu su toti de acea-asi parere asupr'a acestui obiectu.*

1 ECONOMU,-*a*, adj., (οἰκονόμος, it. **economo**, fr. **économe**), pastratoriu, care spende cu computu, si stringe avere.

2 ECONOMU, s. m., **œconomus** (οἰκονόμος), administratoriulu casei, administratoriulu averei, administratoriulu alimenteloru, dispensatoriulu : *economulu unui institutu, economulu episcopiei; economu intelleptu, economu providu; economu politicu.*

* ECPHRASTE sau *ecfraste*, s. m., **ecphrastes** (ἐκφραστής), commentatoriu, traductoriu.

*ECPYROSE, sau *ecpurose*, s. f., **ecpyrosis** (ἐκπύρωσις), ardere, infocare.

* ECSTASE sau *estase*, s. f., **ecstasis** sau **extasis**, (ἔκστασις); vedi *estase.*

* ECTASE, s. f., **ectasis** (ἔκτασις) polongatione a unei syllabe scurte, in grammatica.

ECTENIA, s. f., (ἐκτενή, ἐκτενής, ἐκτενία), formula de rogatione compusa d'in mai multe versuri (fora metru) care se termina prin *domnului se ne rogàmu : ecteni'a se recita in basericele mari de diaconu, unde lipsesce diaconulu inse de preutu; la liturgía se recita multe ectenie; tóte ceremoniele ecclesici anatolice se facu cu ectenie.*

* ECTHLIPSE sau *ectlipse*, s. f., **ecthlipsis** (ἔκθλιψις), elisione, la latini elisionea unui *m* finale.

ECTICA, s. f., **hectica**, (ἑκτική, it. **ética**, fr. **étique**), una specia de friguri lente si progressive insociate de una deminutione de poteri,—oftica.

ECTICU, -*a*, adj., **hecticus** (ἑκτικός, it. **ético**, fr. **hectique**), abituale; care are *ectic'a*,—ofticosu.

* ECTISIA, s. f., (it. **etisía**, fr. **hec-**

www.dacoromanica.ro

tisie), stare a celloru ce au frigurile *ectice*,—oftica.

† ECTO-, (ἑκατόν, **centum**), in diverse compositioni de termini relativi la system'a metrica, spre a indicá centuplulu, precumu : *ectaria*, aria centupla ; *ectogrammu*, grammu centuplu, *ectolitru*, litru centuplu, *ectometru*, metru centuplu ; *ectosteriu*, steriu centuplu.

* ECTOÉDRIA s. f., (fr. **hectoédrie**, d'in ἕκτος, **sextus**, si ἕδρα, base, planu), starea unei minerale ectoedrice.

* ECTOĔDRICU,-*a*, adj., (fr. **hectoédrique**), cu sesse basi sau planuri : *prisma ectoëdrica*.

* ECTOEDRU, s. m., (d'in ἕκτος, **sextus**, si ἕδρα, base sau planu), una prisma cu sesse laturi plane d'intre cari numai câte dóue au una inclinatione ecale, in mineralogía.

* ECTOMU, s. m., **ectomon** (ἔκτομον), elleboru negru, una planta.

* ECTROME, pl.-*mate*, **ectroma** (ἔκτρωμα), abortu, in sensu figuratu.

* ECTROPA, s. f., **ectropa** (ἐκτροπή), carraria abbatuta, locu de abbatere.

* ECTYPU sau *ectupu*,-*a*, adj., **ectypus**, (ἔκτυπος), in relevu, term. de sculptura; s. m., *ectypu* (ἔκτυπον), copia : *dupo philosophi'a platonica mundulu acestu-a e numai unu ectypu allu mundului ideale*.

† 1 ECU,-*a*, adj., **æquus**, dereptu, planu. Radecin'a derivateloru : *ecare*, *ecatu*, *ecatione*, *ecatoriu*, *ecale*, *ecalitate*, *ecabile*, *ecabilitate*, *ecitate*, *ecitabile*, si a compuseloru : *ecanimu*, *ecicruriu*, *ecilateru*, *ecimanu*, *ecipedu* ; *ecilibriu*, *ecidiu*, *ecinoctu*, *eciparare*, *ecipollente*, *ecivalente*, *ecivocu*, etc.

2 ECU, s. m., vedi *echu*.

* ECULEU sau *eculiu* sau *epuliu*, s. m., **equuleus**, callu micu, callutiu; callu de lemnu pre care se puneau accusatii spre a se torturá.

* ECUMENICU,-*a*, adj., (οἰκουμενικός), universale : *patriarchu ecumenicu*, titlu ce si a luatu patriarchulu de la Constantinopoli; *baserica ecumenica*, *synodu sau conciliu ecumenicu*.

EDA, s. f., **hœda**, capra tênera; vedi *edu*.

* EDACE, adj., **edax**, mancatiosu, vorace, in sensu propriu si figuratu.

* EDACITATE, s. f., **edacitas**, calitate de *edace*, stare si dispositione de edace, voracitate, appetitu devoratoriu.

* EDE, s. f,, **ædes**, casa, templu, camera, constructione in genere.

* EDEMA, pl.-*mate*, (**œdema**, οἴδημα, it. **edema**), inflatura apósa pre corpu.

* EDEMATICU,-*a*, adj., (it. **edematico**), care e incarcatu cu edemate pre corpu.

*EDEMATOSU,-*a*, adj., (οἰδηματώδης, it. **edematoso**), in forma de edema : *tumora edematósa*, inflatura *edematósa*.

* EDEMOSARCA, s. f., (it. **edemosarca**), una inflatura camu dura de succuri albe invertosiate.

EDERA, s. f., **hedera** si **edera**, planta bene connoscuta care se intende la una lungime fórte considerabile.

EDERACEU sau *ederaciu*,-*a*, adj., **hederaceus**, de *édera*; verde ca *éder'a*.

EDERATU,-*a*, adj., **hederatus**, incinsu cu édera; care are form'a de folie de édera.

†† EDERE, v., **edere**, a mancá. Radecin'a derivateloru : *edace*, *edacitate*, *edule*, *edulitate*, *edulu*.

†† EDERE, *edɔdi* si *ededei*, *edutu* si *editu*, v., **edere**, a dá afora, a scóte, a produce. Radecin'a derivateloru : *editu*, *editione*, *editoriu*, *editore*, etc.

EDERIGERU,-*a*, adj., **hederiger**, care pórta sau duce édera.

EDEROSU,-*a*, adj., **hederosus**, plenu de édera, accoperitu cu édera.

* EDICERE, imperat. *edi*, *ediceti*, perf. *edissi*, si *edissei*, sup. *edissu* si *edictu*, v., **edicere**, a dice tare, a dice cu voce mare, a declará, a proclamá, a annuntiá, a commandá, a assemná, a fissá.

* EDICTALE, adj., **edictalis**, relativu la unu edictu : *dispositione edictale*.

* EDICTARE, v., **edictare**, 1. a declará; 2. a ordiná prin edictu,

* EDICTATU,-*a* adj. part., declaratu prin edictu.

* EDICTIONE, s. f., **edictio**, commandu, ordine, ordinantia.

* EDICTORIU,-*tória*, adj. s., care *e-*

www.dacoromanica.ro

dicta, care ordina sau commanda, care face edicte.

* 1 EDICTU,-*a*, adj. part., **edictus**, declaratu, annuntiatu, proclamatu, ordinatu.

* 2 EDICTU, pl.-*e*, **edictum**, annuntiu, ordine, ordinantia, regulamentu : *dispositionile principiloru cu potere legale se numescu edicte; edictele pretoriloru romani aveau potere de lege; edictulu perpetuu lucratu de Salviu Julianu si publicatu de imperatoriulu Adrianu erá unu codice de legi.*

* EDICULA, s. f., **ædicula**, (demin. d'in **ædes**), casa mica, casutia, templu micu, capella; camera mica, camerutia.

* EDIFICANTE, adj. part. pres., **ædificans**, care *edifica*, in t. s. verbului : *predica edificante, rogatione edificante; cantare edificante.*

* EDIFICARE, v., **ædificare**, 1. a face casa, a construge in genere : *edificàmu unu palatiu, edificati una baserica, edifica unu theatru;* 2. a inaltiá suffletulu; refl. *a se edificá : predicele celle formose edifica pre auditori; prin cantàri sacre se edifica ânimele pietose.*

* EDIFICATIONE, s. f., **ædificatio**, actione si effectu allu actionei de *edificare*, in t. s. verbului.

* EDIFICATORIU,-*tória*, adj. s., **ædificator, ædificatorius**, care *edifica*, in t. s. verbului.

* 1 EDIFICATU,-*a*, adj. part. **ædificatus**, 1. constructu; 2. cu suffletulu inaltiatu : *noi amu fostu edificati.*

* 2 EDIFICATU, pl.-*e*, **ædificatum**, lucru edificatu, constructione.

*EDIFICIALE, adj., **ædificialis**, relativu la *edificiu.*

* EDIFICIOLU, pl.-*e*, **ædificiolum**, micu *edificiu.*

* EDIFICIU, pl.-*ie*, **ædificium** (d'in **ædes** si **facere**), constructione, casa, palatiu, templu, theatru, etc.: *edificiu publicu, edificiu privatu, edificie grandiose, edificie pompóse, edificie modeste.*

* EDILE, s. m., **ædilis** (de la **ædes**), magistratu romanu insarcinatu cu inspectionea *edificieloru*, apeducteloru, jocuriloru publice, approvisionarea cetatei, etc.

* EDILICIU,-*a*, adj., **ædilicius** si **ædilitius**, relativu la *edile;* care a fostu edile.

* EDILITATE, s. f., **ædilitas**, functione de *edile*, demnitate de edile.

* EDITARE, v., **edere** (fr. **éditer**), a dá afora, a scóte la lumina, a publicá una opera litteraria.

* EDITIONE, s. f., **editio**, publicatione de una opera litteraria : *antâni'a editione, ultim'a editione a cartiloru lui Cicerone: ellu a facutu pêno acumu septe editioni de istori'a Româniloru; editione illustrata; editione de lussu.*

* EDITORIU, -*tória*, adj. s., **editor**, care publica, in specie care publica opere litterarie : *editorii opereloru lui Aristotele; de multe ori editorii sunt diversi de autori; amu aflatu in fine unu editoriu rationabile.*

* EDITU,-*a*, adj. part., **editus**, datu, scossu, essitu la lumina, publicatu.

* EDITUA, s. f., **æditua**, femina care custodesce templulu, paracclesiaria.

* EDITUALE, adj., **æditualis**, relativu la custodi'a templului.

*EDITUU, s. m., **ædituus** (de la **ædes**, si **tueri**), custode allu templului, paracclesiariu.

EDU, s. m., **hœdus**, pullu de capra, capru têneru : *edii nu su asiá de formosi ca mnelii;* prov. *pre unde a saritu capr'a sare si edulu sau ed'a.*

EDUCARE, v., **educare**, a cresce, a nutrí, a invetiá, a formá, unu copillu : *mam'a bona si educa ensasi pre copillii sei; ellu si educa filii in scientia si in vertute; e detoria parentésca a si educá copillii in tote celle necessarie omului spre a pertrece una viétia fericita; celli ce nu se potu educá in cas'a parentesca sunt constrînsi a si face educationea in case straine.*

EDUCATIONE, s. f., **educatio**, actione si effectu allu actionei de *educare*, nutrimentu, cultura : *educationea omului nu debe a se intende numai la corpu, ci si la spiritu si la ânima; educationea physica se occupa cu formarea corpului, educationea psychica cu cultur'a suffletului; omu cu educatione; omu fora educatione; educationea a devenitu astadi una scientia seriosa.*

www.dacoromanica.ro

EDUCATORIU,-*tória*, adj. s., **educator**, care educa, care se occupa cu educationea copilliloru : *grecii numiau pre educatorii copilliloru pedagogi.*

EDUCATRICE, s. f., **educatrix**, femina care educa : *mam'a e cea mai bona educatrice a fililoru sei.*

EDUCATU,-*a*, adj., part. **educatus**, crescutu, nutritu, invetiatu, formatu : *copilli bene educati, fete bene educate; noi amu fostu educati in severitate; junii educati in molletia nu adjungu omeni mari.*

EDUCERE, imperativu *edú*, *educeti*, perf. *edussi* si *edussei*, sup. *edussu* si *eductu*, v., **educere**, a duce d'in, a scóte, a trage, a face se éssa afora.

EDUCTIONE, s. f., **eductio**, actione si effectu allu actionei de *educere*.

EDUCTORIU,-*tória*, adj. s., **eductor**, care educe.

EDUCTU,-*a*, adj. part. **eductus**, scossu, trassu, essitu.

EDULCARE,v., **edulcare**, a face dulce, vedi *edulcorare*.

EDULCORARE, v., **edulcare** (franc. **édulcorer**), a face dulce una materia care are unu gustu neplacutu, term. de pharmacía.

EDULCORATIONE, s. f., (fr. **édulcoration**), actione de *edulcorare*, care se face prin departarea substantieloru acide, alcaline, saline, etc., sau si prin adaugerea unei cantitàti de sacharu sau de miere.

EDULCORATU,-*a*, adj. part., (franc. **édulcoré**), indulcitu.

* EDULE, adj., **edulis**, bonu de mancatu, care se manca.

* EDULITATE, s. f., calitate de *edulu*, voracitate, mare appetitu de a mancá.

* EDULU,-*a*, adj., **edulus** si **eduleus**, mancatoriu mare, forte mancatiosu.

* EFFABILE, adj., **effabilis**, care se pote spune, care se póte descrie, care se póte definí.

* EFFABILITATE, s. f., calitate de *effabile*, possibilitate de a se spune, de a se descrie, de a se definí.

†† EFFECERE, *effeci* si *effecei*, *effactu* si *effeptu*, v., **efficere**, a face, a produce, a operá, a terminá, a implení, a essecutá. Radecin'a derivateloru : *effectu*, *effectione*, *effectivu*, *effectoriu*, *effectrice*.

* EFFECTIONE, s. f., **effectio**, actione de *effecere*, ponere in lucrare, essecutione; productione, lucru.

* EFFECTIVU, -*a*, adj., **effectivus**, 1. prin care se face sau se produce ceva : *artile effective*, artile practice; 2. actuale, reale : *starea effectiva;* si ca subst. m., *effectivulu armatei.*

* EFFECTORIU,-*tória*, adj. s., **effector**, care face sau produce, operariu, autoriu, causa.

* EFFECTRICE, s. f., **effectrix**, femina care face sau produce.

* 1 EFFECTU,-*a*, adj. part., **effectus**, facutu, essecutatu, terminatu.

* 2 EFFECTU, pl.-*e*, **effectum** si **effectus,-u**, resultatu, in opposetione cu *causa : totu effectulu presuppune una causa; nu e effectu fora causa; adese ori cause mice au produssu effecte mari.*

* EFFECTUARE, v., (it. **effettuare**, fr. **effectuer**), a pune in lucrare, a essecutá, a implení, a realisá : *a effectuá una promissione, a effectuá unu proiectu.*

* EFFECTUATIONE, s. f., (fr. **effectuation**), actione de *effectuare*.

* EFFECTUATU,-*a*, adj. part., (it. **effettuato**, fr. **effectué**), implenitu.

EFFEMINARE,v.,**effeminare**, a transformá pre barbatu in femina, a face feminu; de ací : a face pre cineva delicatu si debile ca una femina, a debilitá, a enervá : *parentii cauta se departedie pre filii loru de la tóte abitudinile ce i aru poté effeminá.*

EFFEMINATIONE, s. f., **effeminatio**, actione si effectu allu actionei de *effeminare*, delicatetia escessiva, mollitione, debilitate; enervatione.

EFFEMINATORIU, -*tória*, adj. s., care effemina; subst. *effeminatoriu*, pl.-*ie*, **effeminatorium**, locu de desfrenàri, unde junii se effemina.

EFFEMINATU,-*a*, adj. part., **effeminatus**, redussu la starea de *femina*, debilitatu, enervatu, molle.

EFFERARE, v., **efferare**, (d'in **ex** si **ferus** sau **fera**), a face féra selbatica, a

www.dacoromanica.ro

selbaticí : *solitudinea effera caracteriulu omului; bataliele efferara pre militari.*

EFFERATIONE, s. f., **efferatio,** actione si effectu allu actionei de *efferare.*

EFFERATU,-*a*, adj. part., **efferatus,** selbatacitu; furiosu, feroce, crudele, barbaru.

* EFFERENTE, adj. part. pres., **efferens,** care effere; in anatomía : *vase efferenti,* vase lymphatice cari essu d'in ganglie si se indrépta spre canalea thoracica.

* EFFERENTIA, s. f., actione de *efferere* sau *efferire.*

†† EFFERERE si *efferire,* v., **efferre,** a scóte, a duce afora. Radecin'a derivateloru *efferente* si *efferentia,* d'in famili'a compuseloru cu *ferire, sufferire, offerire, preferire, differire,* etc.

* EFFERU,-*a*, adj., **efferus,** selbaticu ca una féra, furiosu, crudu, crudele.

EFFERVESCENTE, adj. part. pres., **effervescens,** care *efferve,* care incepe a ferbe cu violentia, term. chymicu.

EFFERVESCENTIA, s. f., (it. **effervescentia,** fr. **effervescence**), stare de effervescente, ferbere violenta, terminu chymicu.

EFFICACE, adj., **efficax,** care are poterea de a face sau de a produce : *remediu efficace, gratia efficace, volientia efficace.*

EFFICACIA, s. f., **efficacia,** potere, taría, vertute, energia.

EFFICACITATE, s. f., **efficacitas,** proprietate de a produce unu effectu : *efficacitatea unui remediu, efficacitatea gratiei divine, efficacitatea volientiei umane, efficacitatea admonitioniloru date.*

†† EFFICERE, *effeci* si *effecei, effectu* si *effeptu,* v., **efficere,** a face, a produce, a operá, a terminá, a implení, a essecutá. Radecin'a derivateloru : *efficace, efficacia, efficacitate, efficiente, efficientia, effectu,* etc. Vedi si *effecere,* de care nu differe in realitate, si la care va debé se adjunga mai pre urma.

* EFFICIENTE, adj. part. pres., **efficiens,** (it. **efficiente,** fr. **efficient**), care produce unu effectu : *causa efficiente.*

* EFFICIENTIA, s. f., **efficientia,** (it. **efficienza**), potere de a produce unu effectu, vertute, actione, potentia, proprietate.

* EFFICTIONE, s. f., **efflctio,** actione si effectu allu actionei de *effingere,* representatione, descriptione, figura retorica.

*EFFICTU,-*a*, adj. part., **efflctus,** representatu, descrissu sau descriptu.

* EFFIGIA, s. f., **effigies** si **effigia,** representatione, imagine, forma, portrettu, statua : *effigi'a imperatoriului Traianu; effigiele ómeniloru illustrii; despotii cându nu potu occide pre cineva in realitate lu spendura in effigia.*

* EFFIGIARE, v., **effigiare,** a face *effigi'a,* a scóte portrettulu, a representá pre cineva.

* 1 EFFIGIATU,-*a*, adj. part., **effigiatus,** representatu, scossu in portrettu.

* 2 EFFIGIATU, s. m., **effigiatus,-u,** actulu de effigiare sau de representare, representatione.

* EFFINGERE, *effinsi* si *effinsei, effintu* si *effictu,* a face imaginea, a face portrettulu prin sculptura, prin celatura, prin pictura, a representá, a figurá, a formá, a copiá. Radecin'a derivateloru : *effictu, effictione, effigia, effigiare, effigiatu.*

* EFFLIGERE, *efflissi* si *efflissei, eflissu* si *efflictu,* v., **effligere,** a bate, a scote prin batere; a desfientiá, a nemicí, a derapiná.

* EFFLORARE, v., (fr. **effleurer,** si **efflorer**), 1. a luá flórea; 2. a luá pucinu d'in superfaci'a unui lucru; 3. a attinge usioru, 4. a tractá superficiale.

* EFFLORESCENTE, adj. part., **efflorescens,** care incepe a inflorí.

* EFFLORESCENTIA, s. f., (fr. **efflorescence**), stare de *efflorescente,* inceputulu de inflorire.

†† EFFLORESCERE, v., **efflorescere,** a incepe a inflorí, a inflorí. Radecin'a derivateloru : *efflorescente* si *efflorescentia.*

* EFFLUENTE, adj. part. pres., **effluens,** care curge sau se scurge.

* EFFLUENTIA, s. f., **effluentia,** curgere, scurgere, trecere.

* EFFLUERE, si *efflugere, efflussi* si *efflussei, efflussu,* v., **effluere,** a curge, a se scurge, a trece, a disparé. Radeci-

www.dacoromanica.ro

n'a derivateloru : *effluente*, *effluentia*, *efflussu*, *efflussione*, *efflussivu*, *effluviu*.

* EFFLUSSIONE, s. f., **effluxio**, actione si effectu allu actionei de *effluere;* loculu unde se scurge ap'a.

* EFFLUSSIVU,-*a*, adj. modale, **effluens**, prin care se scurge.

* EFFLUSSU,-*a*, adj. part., **effluxus**, cursu, scursu.

* EFFLUVIU, pl.-*ie*, **effluvium**, scursura; emanatione.

* EFFRACTARIU, s. m., **effractarius**, care fura frangundu usi'a, incuiatórea sau arc'a.

* EFFRACTIONE, s. f., (**effractio**, fr. **effraction**), actione de *effringere*, franctura, ruptura, spartura violenta ce face unu furu spre a furá unu lucru inchisu sau incuiatu : *furtu cu effractione*.

* EFFRACTORIU,-*tória*, adj. s., **effractor**, care fura cu *effractione*.

* EFFRACTU,-*a*, adj. part., **effractus**, franctu, ruptu, spartu cu violentia.

* EFFRACTURA, s. f., **effractura**, resultatu allu actionei de *effrîngere*, franctura, ruptura, spartura, furtu cu effractione.

* EFFRENARE, v., **effrenare**, a desfrená; vedi *desfrenare*.

* EFFRENATIONE, s. f., **effrenatio**, desfrenatione; vedi *desfrenatione*.

* EFFRENATU,-*a*, adj. part. **effrenatus**, desfrenatu; vedi *desfrenatu*.

* EFFRENU,-*a*, adj., **effrenus**, desfrenatu, fora frênu, fora disciplína.

* EFFRINGERE, *effrînsi* si *effrînsei*, *effranctu* si *effractu*, a frânge cu violentia, a rupe, a sparge. Radecin'a derivateloru : *effractu*, *effractariu*, *effractoriu*, *effractione*, *effractura*.

EFFRONTARE, v. refl., *a se effrontá*, (it. **sfrontarsi**), a se desbraccá de pudóre, a arretá una audacia impudente, a fi insolente.

EFFRONTARIA, s. f., (it. **sfrontatezza**, fr. **effronterie**), calitate de *effronte*, audacia impudente, impudentia, insolentia.

EFFRONTATU,-*a*, adj. part., (it. **sfrontato**, fr. **effronté**), caro a depusu tóta pudorea, audaciosu, insolente.

EFFRONTE, adj., **effrons**, fora fronte, adeco fora pudore, impudente, insolente, impertinente, audaciosu, insolente, depravatu, care nu mai observa neci regulele bonacovientiei.

EFFUGIRE, v., **effugere**, a scapá prin fuga, a si cautá scaparea in fuga.

EFFUGIU, pl.-*ie*, **effugium**, mediu sau actione de fugire, scapare, locu de scapare.

* EFFUNDERE, *effunsi* si *effunsei*, *effunsu* si *effusu*, v., **effundere**, a versá in s. propr. si fig. : *a effunde lacrime*, *a effunde sânge*, *a se effunde in rîsu*, *a se effunde in amore*, *in menia*, *in ura*.

* EFFUSIONE, s. f., **effusio**, actione si effectu allu actionei de *effundere* : *effusione de sânge*, *effusionea ânimei in momente decisive*.

* 1 EFFUSORIU,-*sória*, adj. s., **effusor**, care effunde, care vérsa, versatoriu.

* 2 EFFUSORIU, pl.-*ie*, **effusorium**, instrumentu de versatu, versatoriu sau versatóre.

EFTINETATE, s. f., **vilitas**, (εὐτέλεια), stare sau calitate de *eftinu;* vedi *evtinetate* si *eutinetate*.

EFTINIRE, refl., *a se eftini*. v., (εὐτελίζειν) **vilere**, **vilescere**, a scadé in pretiu; vedi *evtinire*.

EFTINITU,-*a*, adj. part., scadutu in pretiu, cu pretiu scadutu.

EFTINU,-*a*, adj., (εὐτελής), **vilis**, de micu pretiu, vile; vedi *evtinu* si *eutinu*.

* EGEMONE, s. m., **hegemon** (ἡγεμών), 1. principe; 2. petioru metricu, compusu d'in dóue syllabe scurte numitu si pyrrhicu.

* EGEMONÍA, s. f., (ἡγεμονία), **principatus**, supremația.

* EGEMONICU,-*a*, adj., (ἡγεμονικός), 1. relativu la *egemonia;* 2. maiestosu, 3. **hegemonicon** (ἡγεμονικόν), principiu conductoriu in lucrurile nostre.

* EGEMONISARE, v., (ἡγεμονεύειν), a essercitá *egemonia*, sau supremația preste altii.

* EGEMONISMU, s. m., **principatus**, **imperium**, supremația, mai allessu supremați'a unui poporu asupr'a altoru popore, sau unui statu asupr'a altoru staturi; — synonymu cu *egemonia*.

* EGENTE, adj. part. pres., **egens**,

www.dacoromanica.ro

care n'are celle necessarie, lipsitu, privatu de, fora avere, pauperu.

* EGENTIA, s. f., stare de *egente*, lipse, paupertate, miseria.

* EGENU,-*a*, adj., **egenus**, lipsitu de avere, pauperu, miseru.

* EGESTATE, s. f., **egestas**, stare lipsita de celle necessarie, lipse, paupertate, miseria, *indigentia*.

* EGIDE, s. f., **ægis**, (αἰγίς), scutulu Minervei; scutu potente; protectione potente : *noi stàmu sub egidea constitutionei.*

EGOISMU, s. m., (formatu d'in ἐγώ, **ego**, **egu**, *eu*, it. **egoismo**, fr. **égoïsme**), amóre esclusiva de sene, reportu essageratu de tóte lucrurile la sene, concentratione vitiósa de tóte in sene : *rationea ne commanda se ne desfaremu de egoismu.*

EGOISTICU,-*a*, adj., (fr. **égoïstique**) relativu la *egoismu* sau la *egoistu : portare egoistica, sentimente si manifestationi egoistice.*

EGOISTU,-*a*, adj. s., (fr. **égoïste**), care ama person'a sea mai pre susu de tóte, care reporta tote la sene : *unu mare egoistu, suffletu egoistu, ânima egoista; feminele sunt mai egoiste de câtu barbatii;* vedi si *egoismu.*

EGOTISMU, s. m., (d'in ἐγώ, **ego**, **egu**, *eu*, formatu de angli, **egotism**, si adoptatu de francesi **égotisme**), manía sau abitudine ridicula de a vorbí de sene, de a dá una importantia escessiva pronumelui *eu*, in vorbirile selle.

EGOTISTU,-*a*, adj., (angl. **egotist**, fr. **égotiste**), care are abitudinea ridicula de a vorbí totu de a una de sene.

†† EGREDERE, *egressi* si *egressei*, *egressu*, v., **egredi**, a essí. Radecin'a derivateloru *egressu, egressione, egressivu, egressoriu.*

* EGREGIATU, s. m., **egregiatus**, demnitate de *egregiu.*

* EGREGIU,-*a*, adj., **egregius**, (d'in **ex** si **grex**, *turma*), allessu, distinsu, escellente, eminente, onorabile, gloriosu : *omu egregiu, barbatu egregiu, poetu egregiu, fapta egregia, victoria egregia, lauda egregia.* Pre timpulu imperiului, dupo Constantinu, *egregiu* erá unu titlu onorificu care se dá officiariloru.

* EGRESSIONE, s. f., **egressio**, actione de essire; digressione.

* EGRESSIVU,-*a*, adj. modale, **egredieus**, prin care esse : *modu egressivu.*

* EGRESSORIU,-*sória*, adj. s., **egredieus**, care esse.

* EGRESSU,-*a*, adj. part., **egressus**, essitu.

* EGRITUDINE, s. f., **ægritudo**, stare morbosa, supperare, tristetia, sollicitudine.

* EGROTARE, v., **ægrotare**, a fi morbosu, a sufferí doreri physice sau psychice.

* EGROTATIONE, s. f., **ægrotatio**, stare morbosa, sufferire de doleri physice sau psychice; supperatione, intristatione.

* EGROTU,-*a*, **ægrotus**, morbosu vorbindu despre corpu si despre spiritu sau despre fientie morali.

*EGRU,-*a*, adj., **æger**, **ægræ** **ægrum**, morbosu, langedu, sufferente, tristu, supperatu, coprensu de doreri physice sau psychice, nefericitu.

EGU, pron. pers., **ego**, (ἐγώ, it. **io**, isp. **yo**, pg. **eu**, pr. **ieu** v. fr. **eo**, **ieo**, **jeo**, n. fr. **je**), prin suppressionea consonei *g, eu;* vedi *eu.*

EGUMENIA, s. f., demnitate sau functione de *egumenu;* vedi *egumenu.*

EGUMENU, s. m., (ἡγούμενος), superiorele monachiloru, priorele unui monasteriu.

EH, interj., **eho**, se pune ca esclamatione, ca affirmatione, si ca appellatione : *eh bene, díco ce vomu dice despre banii dilapidati?*

EHEU, interj., **eheu**, se pune ca esclamatione de dorere : *eheu miserulu de mene!*

1 EI, pron. pers. III, m. plur., **illi**, **ii**, in locu de *elli* (cu *l* tare molliatu); demostrativu radicale, in locu de *cei (celli)* : *ei boni* in locu de *cei boni;* vedi *ellu.*

2 EI, pron. pers. III, f. dat. sing., **illi** **ei**, in locu de *lei*, (*ellei*, cu *l* molliatu); demostrativu radicale in locu de *cei*, (*cellei*), *ei bone*, in locu de *cellei bone;* vedi *ellu.*

www.dacoromanica.ro

3 EI, sau *hei* interj., **ohe,** se pune ca esclamatione de mirare : *cine vorbesce ací? ei! tu erai ací? ei! nu se covine așiá.*

* EIACULARE, v., **ejaculare** si **ejaculari,** a arruncá afora cu violentia, se applica mai allessu in anatomía, candu e vorb'a despre essirea violenta a diverseloru secretioni d'in corpu, precumu a spermei, a salivei.

* EIACULATIONE, s. f., (fr. **éjaculation**), actione de *eiaculare*, mai allessu in anatomía : *eiaculationea laptelui, eiaculationea licorii spermatice,* etc.

* EIACULATORIU,-*tória*, adj. s., (fr. **éjaculateur, éjaculatoire**), care serve, care contribue la eiaculatione : *canali eiaculatórie, muschi eiaculatorii.*

* EIACULATU,-*a*, adj. part., **ejaculatus,** arruncatu afora cu violentia : *sperma eiaculata, lapte eiaculatu, saliva eiaculata, apa eiaculata, sânge eiaculatu.*

†† EIECERE, v., *eiecui*, *eiecutu* si *eiectu*, v., **ejicere,** a arruncá afora, a scóte afora, a reiectá, a lapedá. Radecin'a derivateloru : *eiectu, eiectione, eiectare*, etc.

* EIECTAMENTU, pl.-*e*, **ejectamentum,** arruncatura, lapedatura : *eiectamentele màrii.*

* EIECTARE, v., **ejectare,** a arruncá afora, a scóte afora, a reiectá, a lapedá; *a eiectá sange d'in gura, a eiectá buccate crude si nemistuite.*

* EIECTATU,-*a*, adj. part., **ejectatus,** arruncatu, versatu, lapedatu.

* EIECTIONE, s. f., **ejectio,** actione si effectu allu actionei de *eiecere* : *eiectionea sangelui, eiectionea cetatianului perniciosu d'in statu.*

* EIECTU,-*a*, adj. part., **ejectus,** arruncatu, scossu, datu afora, reiectatu, lapedatu.

* EIEPTARE, v., **ejectare,** vedi *eiectare*, cu tote derivatele selle.

* 1 ELABORARE, v., **elaborare** (d'in **ex,** si **labor**), a lucrá cu accuratetia, a perlucrá, a perfectioná : *stomaculu elabora alimentele, intestinele elabora chymulu; junele nostru a elaboratu una poema; collegulu nostru a elaboratu unu discursu care va face effectu; ellu si elabora ideele, noi ne elaboràmu stylulu.*

* 2 ELABORARE, s. verbale, **elaboratio,** in t. s. verbului, vedi *elaboratione.*

* ELABORATIONE, s, f., **elaboratio,** actione de *elaborare* ; *elaboratione normale sau bona: elaboratione vitiósa sau anormale; elaborationea succului; elaborationea chylului.*

* 1 ELABORATU,-*a*, adj. part., **elaboratus,** lucratu cu accuratetia, perlucratu, perfectionatu : *alimente elaborate chymu elaboratu, chylu elaboratu, succu elaboratu; stylu elaboratu, idee elaborate.*

* 2 ELABORATU, pl.-*e*, **elaboratum,** actulu de elaborare, lucrulu essecutatu, materia perlucrata : *despre acestu obiectu ni au venitu mai multe elaborate; d'intre tóte elaboratele presentate asupr'a acestei materia neci unulu n'a obtinutu premiulu propusu.*

* ELACHISTU, s. m., (ἐλάχιστος = **minimus,** cellu mai micu), genu de insecte lepidoptere nocturne.

ELASTICITATE, s. f., (it. **elasticità,** fr. **élasticité**), proprietate a corpuriloru de a reluá starea loru originaria, indata ce a incetatu pressionea mechanica essercitata asupr'a loru : *elasticitatea unei lamelle de feru, elasticitatea unei vergelle, elasticitatea aerului.*

* ELASTICU,-*a*, adj., (de la gr. ἐλαστής, care impinge, it. **elastico,** fr. **élastique**), flessibile si susceptibile de a si reluá form'a primitiva : *tóte corpurile sunt mai multu sau mai pucinu elastice, aerulu e fórte elasticu, corpurile solide sunt elastice, inse in diverse grade; corpurile fluide sunt pucinu elastice, si de acea-a fórte difficile se potu compreme.*

ELATERE, si *elateriu*, s. m., (ἐλατήρ si ἐλατήριον, **elaterium** ; vedi si *elasticu*, essitu d'in acea-asi radecina cu *elateriu*), **machinatio, organum occultum, impulsus;** care serve a pune in miscare, a dá impulsu, a impinge, etc., si a nume : *a)* buccata de feru sau de alta materia care prin *elasticitatea sea* da miscare, etc. (fr. **ressort**) : *elateriele orologiului, patului, arcuriloru trassurei; b)* specia de planta fórte purgativa, si de ací, purgativu d'in acesta planta, (vedi si *elateriu*); *c)* prin estensione si metafora, motivu potente : *acésta fapta nu pro-*

www.dacoromanica.ro

vine d'in unu elatere curatu; elaterele fapteloru morali debe se fia respectulu legei morale.

* ELATERIU, pl.-*ie*, **elaterium** (ἐλατήριον), medicamentu purgativu; estractu de cucumeri selbatici applicatu in contr'a hydropicei.

* ELATEROMETRICU,-*a*, adj., (fr. **élaterométrique**), relativu la *elaterometru.*

* ELATEROMETRU, s. m., (fr. **élatéromètre**, d'in ἐλατήριον, si μέτρον, metru), instrumentu de currendu inventatu spre a mesurá elasticitatea cu care aerulu condesatu sau raritu in recipiente, sau vaporile in machina relucredia in contr'a pressionei aerului atmosfericu.

* ELATINA, s. f., **elatine** (ἐλατίνη), una planta d'in genulu **antirrhinum** lui *Linneu.*

* ELATIONE, s. f., **elatio**, redicare, inaltiare : *elationea suffletului, elationea cuventului.*

* ELATITE, s., **elatites** (ἐλατίτης), una pétra pretiósa.

* ELATU,-*a*, adj. part., **elatus**, redicatu, inaltiatu, inaltu : *vorbe elate, sufletu elatu, vederi elate.*

* ELECTIBILE, adj., **electibilis** si **electilis**, de allessu; vedi *elegibile* si *eligibile.*

* ELECTIONE, s. f., **electio**, allegere : *electionea principelui s'a facutu cu mare entusiasmu; electionile deputationiloru se facu mai totu de-a-una prin intrige.*

* ELECTIVITATE, s. f., (fr. **électivité**), facultate de a fi allessu, calitate a personei *elective : electivitatea domnitoriloru.*

* ELECTIVU,-*a*, adj., **electivus**, (fr. **électif**, it. **elettivo**), care se face prin allegere : *imperatoriu electivu, rege electivu, jude electivu, imperiu electivu, corona electiva; affinitate electiva*, in chymica.

* ELECTORALE, adj., (fr. **électoral**, it. **elettorale**), relativu la *electore: demnitate electorale, principe electorale; altetia electorale.*

* ELECTORATU, pl.-*e*, (fr. **électorat**, it. **elettorato**), 1. demnitate, calitate de *electore*; 2. territoriulu unui *electore.*

* ELECTORE, s. m., **elector**, 1. care allege, allegutoriu; 2. principe cu dreptulu de a allege pre imperatoriu : *celli septe electori ai imperiului romanu d'in medievu.*

* ELECTORIU,-*toria*, adj. s., **elector**, care allege, forma moderna in locu de *electore : principe electoriu.*

* ELECTRICE, s. f., **electrix**, femina care allege, muliere a unui *electore : principessa electrice.*

* ELECTRICISMU, s. m., (fr. **électricisme**, it. **elettricismo**), systema care imbracia tote fenomenele *electrice*; electricitate.

* ELECTRICITATE, s. f., (fr. **électricité**, it. **elettricitá**), stare electrica, potere electrica, materia electrica.

* ELECTRICU,-*a*, adj., (fr. **électrice**, it. **elettrico**), care are potere de attrage corpuri usiore in urm'a frecarei, si apoi de a le respinge, de a arruncá scantelle, de a produce commotioni in system'a nervosa si de a descompune una multime de substantie : *potere electrica, fluidu electricu, currente electricu, lumina electrica; fulgerile sunt fenomene electrice.*

* ELECTRIFERU,-*a*, adj., **electrifer**, 1. care produce electru; 2. care produce electricitate.

* ELECTRINU,-*a*, adj., **electrinus**, de electru : *ornamente electrine, fistula electrina.*

ELECTRISABILE, adj., (fr. **électrisable**), care se póte electrisá : *corpu electrisabile.*

* ELECTRISANTE, adj. part., (fr. **électrisant**), care *electrisa* : *corpu electrisante, materia electrisante.*

* ELECTRISARE, v., (it. **elettrizzare**, fr. **électriser**), a dá unui corpu vertutea de a produce fenomene electrice; refl. a se *electrisá.*

* ELECTRISATIONE, s. f., (fr. **électrisation**), actione de *electrisare : electrisatione prin frecare, electrisatione prin communicare.*

* ELECTRISATORIU,-*tória*, adj. s., (fr. **électriseur**), care *electrisa : medicu*

www.dacoromanica.ro

electrisatoriu, care applica electricitatea ca mediu curativu.

* ELECTRISATU,-*a,* adj. part., (fr. **électrisé,** ital. **elettrizzato**), carui-a s'a communicatu electricitatea : *corpu electrisatu, animale electrisata, aeru electrisatu.*

* ELECTROCHYMIA, s. f., (fr. **électrochimie**), theori'a fenomeneloru chymice basata pre applicationea legiloru connoscute alle electricitàtii.

* ELECTROCHYMICU,-*a,* adj., (fr. **électrochimique**), relativu la *electrochymica : theoria electrochymica, apparate electrochymice.*

* ELECTROCHYMISMU, s. m., (fr. **électrochymisme**), processu *electrochymicu,* esplicationea fenomeneloru chymice cu adjutoriulu *electrochymiei*

* ELECTROCHYMISTU, s. m., care se occupa cu *electrochymi'a.*

* ELECTRODYNAMIA, s. f., (franc. **électrodynamie**), proprietate ce castiga corpurile cari au servitu de conductori electricitàtii, de a deschide unu currente electricu candu sunt puse in circumstantie favorabili.

* ELECTRODYNAMICU,-*a,* adj. s., (fr. **électrodynamique**), care e susceptibile de a deschide unu currente electricu.

* ELECTRODYNAMISMU, s. m. (fr. **électrodynamisme**), lucrare ce produce column'a voltaiana inchisa prin unu firu metallicu care communica cu amendoue capetele selle.

* ELECTROGALVANICU,-*a,* adj., (fr. **électrogalvanique**), relativu la effectele galvanice ce produce column'a voltaiana.

* ELECTROGALVANISMU, s. m., (fr. **électrogalvanisme**), processulu *electrogalvanicu,* totulu effecteloru *electrogalvanice.*

* ELECTROGENIU, s. m., (fr. **électrogène**), causa neconnoscuta a fenomeneloru electricitàtii.

* ELECTROGRAPHIA sau *electrografia,* s. f., (fr. **électrographie**), descriptione a fenomeneloru electricitàtii.

* ELECTROGRAPHICU sau *electrograficu,-a,* adj., relativu la *electrografia.*

* ELECTROGRAPHU sau *electrografu,* s. m., (fr. **électrographe**), autoriu care scrie despre electricitate.

*ELECTROLOGIA, s. f., (fr. **électrologie**), tractatu despre *electru* sau succinu.

* ELECTROLOGICU,-*a,* adj., (franc. **électrologique**), relativu la *electrologia.*

* ELECTROLYSABILE, adj., (franc. **électrolysable**), care se póte *electrolysà.*

* ELECTROLYSARE sau *electrolusar',* v., (fr. **électrolyser**), a analysà sau a descompune prin electricitate : *a electrolysà unu corpu.*

* ELECTROLYSATIONE, s. f., (fr. **électrolysation**), analyse sau descompositione a unui corpu prin electricitate.

* ELECTROLYSATU sau *electrolusatu,-a,* adj. part., (fr. **électrolysé**), descompusu prin electricitate : *corpu electrolysatu, materia electrolysata.*

ELECTROLYTU, s. m., (fr. **électrolyte**), corpu alle carui elemente sunt descompuse prin electricitate.

* ELECTROMAGNETICU,-*a,* adj., (fr. **électromagnétique**), relativu la *electromagnetismu: potere electromagnetica,* potere care produce fenomenele *electromagnetismului.*

* ELECTROMAGNETISMU, s. m., (fr. **électromagnetisme**), totulu fenomeneloru *magnetice* produsse prin *electricitate* sau prin actionea mutuale a corpuriloru electrisate si a magnetiloru.

* ELECTROMETRIA, s. f., (fr. **électrométrie**), parte a physicei care are de obiectu mesurarea electricitàtii.

* ELECTROMETRICU,-*a,* adj., (fr. **électrométrique**), relativu la *electrometria : esperimentu electrometricu.*

* ELECTROMETRU, s. m., (fr. **électromètre**), 1. reale, instrumentu care serve a determiná aprossimative cantitatea fluidului electricu cu care e incarcatu unu corpu; 2. personale, omu care se occupa cu *electrometria,* care mesura cantitatea fluidului electricu.

* ELECTROMICROMETRIA, s. f., (fr. **électromicrométrie**), artea de a mesurá celle mai mice cantitàti de electricitate.

* ELECTROMICROMETRICU, -*a,* adj., (fr. **électromicrométrique**), relativu la *electromicrometria.*

www.dacoromanica.ro

* ELECTROMOTORIU,-*tória*, adj.s., (fr. **électromoteur**), care produce sau desvólta *electricitatea : apparatu electromotoriu.*

* ELECTROMOTRICE, adj. f., (fr. **électromotrice**) : *substantia electromotrice, potere electromotrice.*

* ELECTRONEGATIVU,-*a*, adj., (fr. **électronégatif**), care se duce la polulu positivu allu columnei voltaiane : *corpu electronegativu.*

* ELECTROPHORU sau *electroforu*, s. m., (fr. **électrophore**), instrumentu prin care se póte face sensibile electricitatea dupo volientia.

* ELECTROPOSITIVU,-*a*, adj., (fr. **électropositif**), care se duce la polulu negativu allu columnei voltaiane : *corpu electropositivu.*

* ELECTROPUNCTORIU, s. m., (fr. **électroponcteur**), care essercita *electropunctur'a.*

* ELECTROPUNCTURA, s. f., (fr. **électroponcture**), modu de tractamentu therapeuticu care consiste in administrarea electricitatii prin ace implantate in desimea tessutureloru organice. Terminu de medicina.

* ELECTROPUNCTURARE, v., (fr. **électroponcturer**), a electrisá prin ace implantate in tessuturele partiloru organice.

* ELECTROPUNCTURATU,-*a*, adj. part., (fr. **électroponcturé**), electrisatu prin *electropunctura.*

* ELECTROSCOPIA, s. f., (fr. **électroscopie**), parte a physicei care cercetédia de ce specia de electricitate e animatu unu corpu.

* ELECTROSCOPICU,-*a*, adj., (fr. **électroscopique**), relativu la *electroscopía : cercetari electroscopice.*

* ELECTROSCOPIU, pl.-*ie*, (fr. **électroscope**) instrumentu prin care se póte determiná de ce specia de electricitate e incarcatu unu corpu.

* ELECTROSTATICU,-*a*, adj., (fr. **électrostatique**), relativu la effectele electrice alle columnei voltaiane ordinarie si alle machinei electrice.

* ELECTRU, s. m., **electrum**, (ἤλεκτρον), succinu, ambra galbina, substantia in care s'a descoperitu mai antâniu *electricitate.*

* ELECTU,-*a*, adj. part., **electus**, allessu, escellente, superiore.

* ELECTUARIU, pl.-*ie*, **electuarium**, preparatione pharmaceutica de una consistentia molle : *el ctuariu lassativu, electuariu narcot cu, electuariu tonicu.*

* ELEEMOSYNA sau *elemosuna*, s. f., **eleemosyna**, (ἐλεημοσύνη), misericordia, dare de misericordia, dare d'in sentimentulu de umanitate facuta ómeniloru nepotentiosi.

* ELEEMOSYNARIU sau *elemosunariu*, s. m., (it. **elemosinario**, fr. **aumônier**), care imparte *elemosuna* in monasterie si la episcopíe unu functionariu insarcinatu cu impartirea de elemosuna.

ELEFANTU sau *elephantu*, s. m., **elephantus, elephas** si **elefas**, (ἐλέφας), animale de una marime colossale originariu d'in India, care se póte dressá la servitiulu omului, si d'in ai carui denti se facu diverse obiecte pretióse. Vedi si *elephantu.*

* ELEGANTE, adj., **elegans**, magnificu, gratiosu, formosu, bene facutu, ornatu cu gustu, politu, delicatu : *unu omu elegante, una femina elegante, ornatura elegante, vestitura elegante, portare elegante, stylu elegante.*

* ELEGANTIA, s. f., **elegantia**, magnificentia, gratia, formosétia, ornatura cu gustu, portare delicata si placuta : *eleganti'a se invétia, ea resulta d'in abitudinile unei inalte civilisatione; eleganti'a stylului; ellu scrie si vorbesce cu una elegantia incantatória.*

* ELEGERE, *elessi* si *elessei, elessu* si *electu*, v., **eligere**, a allege. Radecin'a derivateloru : *elegibile, electu, electione, electivu, electoriu, electrice.*

* ELEGIA, s. f., **elegia**, (ἐλεγεία), unu genu de poema, de ordinariu poema trista. La antici elegi'a se scriea in distiche, si a nume in essametru urmatu de unu pentametru, si numele se dá mai multu dupo forma, la moderni se iea mai multu coprensulu in consideratione, si de acea-a avemu si *elegie* in prosa.

* ELEGIACU,-*a*, adj., **elegiacus**, (ἐλεγειακός), relativu la *elegia : v suri*

www.dacoromanica.ro

elegiace; s. m., *unu elegiacu,* unu poetu elegiacu.

ELEGIBILE, *elegibilitate.* vedi *eligibile, eligibilitate.*

* ELEGIDARIU, pl.-*ie,* **elegidarium,** una mica *elegía;* vedi *elegidiu.*

* ELEGIDIU, pl.-*ie,* **elegidium,** (ἐλεγίδιον), una mica *elegía.*

* ELEGIOGRAPHIA, si *elegiografía,* s. f., (fr. **élégiographie**), artea de a scrié *elegie,* composetione elegiaca.

* ELEGIOGRAPHICU sau *elegiograficu,-a,* (fr. **élégiographique**), relativu la *elegiografía : dissertatione elegiografica.*

* ELEGIOGRAPHU sau *elegiografu,* s. m., (fr. **élégiographe**), scriptoriu sau autoriu de *elegie.*

* ELEGU, s. m., **elegus** (ἔλεγος), 1. versu elegiacu, la antici pentametru; 2. poetu elegiacu.

ELEMENTARIU,-*ia,* adj., **elementarius,** relativu la elemente : *connoscentie elementarie, corpuri elementarie, substantie elementarie;* subst. *elementariu,* pl.-*ie,* carte in care se coprendu elementele connoscentieloru.

ELEMENTU, pl.-*e,* **elementum,** principiu, parte constitutiva, substantia materiale care nu se mai pote descompune prin chymica : *anticii connosceau numai patru elemente, foculu, aerulu, ap'a si terr'a (pamentulu), chymicii moderni connoscu preste sessedieci de elemente sau corpuri simple;* plur. *elemente,* **elementa,** primele connoscentie, inceputuri; litterele alfabetului : *ellu invetia elementele, invétia primele elemente.*

*ELEMIFERU,-*a,* adj. (fr. **élémifère**), care da sau produce *elemiu.*

* ELEMIU, s. m., (fr. **élémi**), substantia resinósa : *in commerciu se distingu dóue specie de elemiu, elemiulu orientale si elemiulu spuriu.*

* ELENCHICU,-*a,* adj., relativu la *elenchu,* pre scurtu.

*ELENCHU, s. m., **elenchus** (ἔλεγχος), argumentu, summariu, indice; in logica : *ignoranti'a elenchului,* ignoranti'a punctului in cestione; *elenchii sofistiloru,* argumentele sofistiloru; *elenchu* = refutatione.

† ELEO-, (de la grec. ἔλαιον, *oliu*), in diverse compositioni de termini technici, precumu : *eleocarpu, eleocharide, eleococcu, eleodendru, eleolithu, eleomelu, eleophagu, eleoptenu, eleosaccharu, eleoselina, eleothesiu,* etc., pentru allu caroru sensu consulta partea posteriore.

ELEPHANTARIU, sau *elefantariu,* s. m., (fr. **éléphantaire**), care conduce elefanti.

ELEPHANTIA sau *elefantia,* s. f., **elephantia,** vedi *elephantiase.*

ELEPHANTIACU sau *elefantiacu,-a,* adj., **elephantiacus,** leprosu de *elephantiase.*

ELEPHANTIASE sau *elefantiase,* s. f., **elephantiasis** (ἐλεφαντίασις), una specia de lepra.

ELEPHANTICU sau *elefantiacu,-a,* adj. **elephanticus,** vedi *elephantiacu.*

ELEPHANTIDE sau *elefantide,* adj. s., (fr. **éléphantide**), care sémena cu *elefantulu :* subst. m., *elefantidii,* familia de mammifere pachyderme cari au de typu genulu elefantu.

ELEPHANTINU sau *elefantinu,-a,* adj., **elephantinus** (ἐλεφάντινος), de *elefantu,* de eboriu : *atramentu elefantinu,* atramentu facutu *d'in eboriu ; compositione elefantina,* una specia de ungentu de colóre alba.

ELEPHANTIOSE sau *elefantiose,* s. f. **elephantiosis,** vedi *elephantiase.*

ELEPHANTIOSU sau *elefantiosu,-a,* adj. **elephantiosus,** leprosu de *elefantia.*

ELEPHANTU sau *elefantu,* s. m., **elephantus** si **elephas** (ἐλέφας), animale de una marime colossale, originariu d'in India : *elefantulu e unu animale docile, elefantulu se serve cu proboscidea ca cu una mâna; dentii cei mari ai elefantului dau ossulu cellu scumpu numitu eboriu.*

* ELEUTHERIA sau *eleuteria,* s. f., (ἐλευθερία), libertate; *elevteria,* professione libera.

*ELEUTHERIU sau *eleuteriu,-a,* adj., (ἐλεύθέριος), liberale; subst. *eleutheriu* sau *eleuteriu,* pl.-*ie,* **eleutherium,** una specia de collariu, semnu de libertate.

† ELEUTHERO-, (de la grec. ἐλεύθερος, liberu), in diverse compositioni de termini technici, precumu : *eleutheranthereu, eleutherodactylu, eleutherogynu,*

www.dacoromanica.ro

eleutherˈomacrostemane, *eleutheromane*, *eleutherophobu*, *eleutherophyllu*, *eleutheropode*, *eleutheropomu*, *eleutherostemone*, *eleutherotechnicu*, *eleutherothele*, pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore a compositionei.

* ELEVARE, v., **elevare**, a redicá, a inaltiá : *a elevá mânele*, *a elevá vocea*, *a elevá una syllaba*, a accentá una syllaba; *a elevá copilli*, a i educá.

* ELEVATIONE, s. f., **elevatio**, actione de *elevare* : *elevationea mâneloru*, *elevationea vocei; elevationea polului deasupra orisontelui e ecale cu latitudinea geografica.*

* ELEVATORIU,-*tória*, adj. s., **elevator**, care eleva in t. s. verbului.

* ELEVATU,-*a*, adj. part., **elevatus**, redicatu, inaltiatu, educatu.

* ELEVU,-*a*, adj. s., **alumnus**, (fr. **élève**, it. **allievo**), educatu; alumnu, scolariu : *preceptoriulu si elevii sei.*

* ELIACU,-*a*, adj., (**heliacus**, ἡλιακός), relativu la sóre : *resaritulu eliacu allu unei stelle*, care se vede resarindu pucinu inainte de resaritulu sórelui.

* ELICA, s. f., (it. **elica**), linia curba in forma de limace sau de scoica de melci.

* 1 ELICE, s. f., **helice**, (ἑλίκη), constellationea numita si urs'a mare, d'in caus'a co nu appune neci una data, ci se intórce in giurulu polului arcticu, ca in unu cercu.

* 2 ELICE, s. f., **helix**, (ἕλιξ), spirale, linia curba trassa in giurulu unui cylindru, vitea lui Archimede : *acumu se fabrica navi de vapori cu elici in locu de róte.*

† ELICO-, (de la grec. ἕλιξ, spirale), in diverse compositioni de termini technici, precumu : *elicodonte*, *elicogenu*, *elicolimace*, *elicomycu*, *elicophante*, *elicosophia*, *elicosporu*, *elicostegu*, *elicostylu*, *elicothrichu*, *elicotremu*, pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore.

* ELIDERE, *elisi* si *elisei*, *elisu*, v., **elidere**, 1. a scote prin lovire, si de ací in genere, a scote vericumu, a eliminá; a suppreme, etc. : *vocalea initiale a coventului succedente elide vocalea finale a coventului precedente*; 2. a frecá, a striví, a sfermá, a suffocá. Radecin'a derivateloru : *elisu* si *elisione.*

* ELIGERE, *elessi* si *elessei*, *elessu* si *electu*, v., **elegere**, a allege; vedi *elegere* si *allegere.*

* ELIGIBILE, adj., (it. **eligibile**, fr. **éligible**), **electibilis** si **electilis**, care se póte allege, care are dereptulu de a fí allessu : *cetatiani electori si cetatiani eligibili.*

* ELIGIBILITATE, s. f., (it. **eligibilità**, fr. **éligibilité**), calitate de eligibile, capacitate sau dereptulu de a fi allessu.

* ELIMINARE, v., **eliminare**, (d'in e si **limen**), a scóte afora d'in casa; a scóte afora d'in térra, a desterrá, a espatriá, a essiliá : *a eliminá d'in scóla pre scolarii cei rei*, *a eliminá d'in una ecatione una cantitate neconnoscuta.*

* ELIMINARE, s. verbale, (**eliminatio**) in t. s. verbului; vedi *eliminatione.*

* ELIMINATIONE, s. f., (**eliminatio**, it. **eliminazione**, fr. **élimination**), actione de *eliminare.*

* ELIMINATU,-*a*, adj. part., **eliminatus**, scossu afora, essiliatu, espatriatu; *senatori eliminati*, *cure eliminate*, *cantitàti eliminate d'in ecatione.*

* ELIOCAMINU, s. m., **heliocaminus** (ἡλιοκάμινος), una specia de caminu solariu, camera espusa sorelui.

* ELIOCENTRICU,-*a*, adj., (d'in gr. ἥλιος, sóre, si κέντρον centru, it. **eliocentrico**, fr. **héliocentrique**), se dice despre loculu unde s'ar vedé una planeta, cându ochiulu observatorului ar fi in centrulu sórelui : *longitudine eliocentrica*, *latitudine eliocentrica; potere eliocentrica*, *miscare eliocentrica*, potere, miscare, prin care planetele se attragu de sóre.

* ELIOCOMETA, s. f., (d'in gr. ἥλιος, sóre, si κομήτης, cometa, it. **eliocometa**, fr. **héliocomète**), fenomenu forte raru ce presenta sorele appunendu, assémine codei unei comete.

ELIOMAGNETOMETRU, s. m., (fr. **héliomagnétomètre**), instrumentu destinatu a mesurá declinationea acului magneticu, si a determiná prin presenti'a sorelui veri-ce óra a dillei.

www.dacoromanica.ro

*ELIOMETRIA, s. f., (d'in gr. ἥλιος, sore, si μετρεῖν, a mesurá), artea de a mesurá essactu diametrulu apparente allu sórelui; vedi *eliometru*.

*ELIOMETRICU,-*a*, adj., (fr. **héliométrique**), relativu la *eliometru* sau la *eliometria*.

* ELIOMETRU, s. m., (fr. **héliomètre**, it. **eliometro**), instrumentu cu care se servu astronomii spre a mesurá essactu diametrulu apparente allu sórelui si allu planeteloru, precumu si micele distantie apparenti cari separa corpurile ceresci unele de altele.

* 1 ELIOSCOPIU, pl.-*ie*, (d'in gr. ἥλιος, sore, si σκοπεῖν, a spectá), instrumentu opticu destinatu spre a spectá sorele, armatu cu unu vetru coloratu negrastru, spre a fiacci vivacitatea cea prea mare a luminei.

* 2 ELIOSCOPIU, s. m., **helioscopion** (ἡλιοσκόπιον), euphorbia elioscopa, numita asiá de la proprietatea de a intorce foliele selle côtra sóre, cea-a ce facu tóte plantele lassate libere inclinationii loru.

*ELIOSCOPU,-*a*, adj., (fr. **héliscope**), epithetu ce se da planteloru cu proprietatea de a intórce foliele selle côtra sóre; vedi 2 *elioscopiu*.

*ELIOSELINU, s. m., (it. **elioselino**), una specia de pétra, petr'a sorelui.

* ELIOSTATICA, s. f., (fr. **héliostatique**), esplicatione astronomica a totoru apparentieloru ceresci, in care se presuppune sórele ca immobile in centrulu systemei planetarie.

* ELIOSTATICU,-*a*, adj., (fr. **héliostatique**), relativu la *eliostatu*: *esperimente eliostatice*.

* ELIOSTATU, s. m., (d'in gr. ἥλιος, sóre, si ἑστάναι, stare, fr. **héliostat**), instrumentu care serve a proiectá invariabile imaginea sórelui pre unu punctu; instrumentu care serve a fissá dupo volientia radi'a solaria in directionea ce allegemu.

* ELIOTROPIA, s. f., (fr. **héliotropie**, it. **eliotropia**), actu prin care plant'a se intórce spre a urmá sórele: *eliotropia vegetale*.

* ELIOTROPICU,-*a*, adj., (fr. **héliotropique**), relativu la *eliotropia*, sau la *eliotropismu*: *miscare eliotropica*.

* ELIOTROPISMU, s. m., (fr. **héliotropisme**), proprietate ce au unele plante de a intorce florile loru côtra sóre.

* ELIOTROPIU, s. m., **heliotropium** si **heliotropion**, (ἡλιοτρόπιον), florea sorelui, jaspide orientale.

* ELISIONE, s. f., **elisio**, actione si effectu allu actionei de *elidere*: *elisionea unei vocale*.

* ELISSARE, v., **elixare**, (d'in **e**, si **lix**, lessia), a preface in lessia, a ferbe in apa.

* ELISSATU,-*a*, adj. part., **elixatus**, prefacutu in lessia, fertu in apa.

* ELISSATURA, s. f., **elixatura**, substantia ferta in apa.

* ELISSIRE, s. m., (it. **elisire**), vedi *elissiriu*.

* ELISU,-*a*. adj., **elisus**, scossu, suppressu, frecatu, strivitu, suffocatu: *vocale elisa*; vedi *elidere*.

* ELISSIRIU, s. m., (it. **elissirio** si **elissire**, fr. **elixir**), medicamentu compusu de mai multe substantie tinute in dissolutione in alcoholu: *elissiriu escellente*, *elissiriu pretiosu*, *elissiriu antiasthmaticu*, *elissiriu antiscrofulosu*, *elissiriu antisepticu*; *elissiriu de amóre* (pretensu).

ELLA, pron. pers. III. f., sing. **illa**, **ea**, vedi *ellu*.

ELLE, pron. pers. III. f. pl., **illæ**, **eæ**, vedi *ellu*.

* ELLEBORARE, v., **elleborare**, a se curetiá de bile (de veninu) prin *elleboru*.

* ELLEBORINA, s. f., **helleborine**, (ἑλλεβορίνη), la antici una planta medicinale, elleboru falsu; la moderni, genu de orchidee care coprende mai multe plante d'in Europa meridionale; in chymica, resina molle care s'a aflatu in radecin'a elleborului de iérna, si care e partea activa a acestei radecine.

* ELLEBORIRE,-*escu*, v., **helleborare**, a face usu de elleboru spre a si versá bilea (veninulu), de ací se pare a proveni (prin apherese) vulgariulu *borire*, vomere.

* ELLEBORISMU, s. m., (fr. **ellébborisme**), metodu de a tractá morbii prin

www.dacoromanica.ro

elleboru : *elleborismulu facea unulu din punctele capitali alle therapeuticei anticiloru.*

* ELLEBORITE, s. m., **helleborites**, (ἑλλεβορίτης), vinu de elleboru.

* ELLEBOROIDE, adj., (fr. **ellébore**ïde), care sémina cu elleborulu.

* ELLEBOROSU,-*a*, adj., **helleborosus**, care e suppusu regimelui elleborului, nebonu.

* ELLEBORU, s. m., **elleborus** si **helleborus**, (ἑλλέβορος), una planta erbacea, care jocá unu rollu insemnatu in therapeutic'a anticiloru, ca medicamentu perturbatoriu, spre a se purgá de bile (veninu), si asiá a se curá de nebonía.

ELLI, pron. pers. III. m. pl., **illi, ii**, vedi *ellu.*

* ELLIPSE, s. f., **ellipsis**, (ἔλλειψις), de unde provine (prin apherese) scurtatulu nostru *lipse*, care e semnificatulu fundamentale allu acestei vorbe, de ací apoi : 1. in grammatica, figura care consiste in suppressionea unei sau mai multoru vorbe d'in una frase, precumu : *domnedieu e bonu, omulu reu; viéti'a ni se pare scurta, si órele lungi;* in frasile române ordinarie : *pome bone de mancatu, apa rea de beutu, vestimente de portatu, versuri de cantatu,* sunt mai multe ellipsi; intregi aru fi : *pome bone de a fi mancate, apa rea de a fi beuta, vestimente destinate a fi portate, versuri facute cu scopu de a fi cantate,* inse eleganti'a limbei nu permitte atari prolongationi logice, ci prefere contractionea elliptica; 2. in geometria, sectione conica care se obtine taliându unu conu dereptu prin unu planu oblicu relative la assea conului : *tóte planetele se misca in ellipsi in giurulu sórelui.*

* ELLIPSOCEPHALU sau *ellipsocefalu*, s. m., (fr. **ellipsocéphale**), genu de crustacee d'in classea trilobitiloru.

* ELLIPSOGRAPHU sau *ellipsografu*, s. m., (fr. **ellipsographe**), unu instrumentu aptu a descrie ellipsi.

* ELLIPSOIDALE, adj., (fr. **ellipsoïdal**), care are forma unui *ellipsoïde.*

* ELLIPSOIDE, adj., (d'in gr. ἔλλειψις, si εἶδος, facia sau forma), care are form'a unei ellipse; s., solidu formatu prin revolutionea unei semi-ellipse in giurulu assei selle : *pamentulu nostru e unu ellipsoide formatu prin revolutionea in giurulu assei minore.*

* ELLIPSOLITHU, s. m., (d'in ἔλλειψις, si λίθος, pétra), genu de mollusce cu spirali elliptice.

* ELLIPSOLOGIA, s. f., (d'in ἔλλειψις, si λόγος, fr. **ellipsologie**), tractatu despre descrierea *ellipsiloru.*

* ELLIPSOSPERMU,-*a*, adj., (d'in ἔλλειψις, si σπέρμα, sementia sau granutiu, (fr. **ellipsosperme**), care are granutie *elliptice.*

* ELLIPSOSTOMU,-*a*, adj., (d'in ἔλλειψις, si στόμα, gura, fr. **ellipsostome**), se dice despre conchylielé univalve a caroru apertura e ovale.

* ELLIPTICITATE, s. f., (fr. **ellipticité**), calitate a unei figure elliptice, stare elliptica : *ellipticitatea orbitei pamentului e demostrata.*

* ELLIPTICU,-*a*, adj., (it. **ellittico**, fr. **elliptique**), relativu la ellipse : *segmentu elliptícu, arcu ellipticu, figura elliptica, forma elliptica, fraşe elliptica, espressioni elliptice.*

ELLU, *(ella) ea*, pl., *(elli) ei, elle*, pronume personale, demostrativu, si articlu, **ille, illa, illud, illi, illæ, illa.** — 1. Ca demostrativu remâne intregu in tóte casurile : *ellu omu bonu, ellui omu bonu, (elli) ei ómeni boni, elloru omeni boni, (ella) ea muliere formósa, elle mulieri formóse, elloru mulieri formóse;* in casulu acestu-a se póte supleni prin compusulu *acellu : acellu omu bonu, acellui omu bonu, (acelli) acei ómeni boni, acelloru omeni boni; (acella) acea muliere formósa, acellei mulieri formóse, acelle mulieri formóse, acelloru mulieri formóse.* Assémine remâne intregu ca articlu determinativu inaintea adiectivului pusu dupo substantivu : *omulu ellu bonu, omului ellui bonu, omenii (elli) ei boni, ómeniloru elloru boni; mulierea (ella) ea formósa, mulierei ellei formóse, mulierile elle formóse;* in casulu acestu-a se póte supleni prin compusulu *cellu : omulu cellu bonu, omului cellui bonu, ómenii (celli) cei boni, ómeniloru celloru boni; mulierea (cella) cea bona, mulierei cellei*

www.dacoromanica.ro

bone, mulierile celle bone, mulieriloru celloru bone. Perde inse prim'a syllaba ca articlu propriu agglutinatu numelui commune in forma de suffissu, precumu se póte vedé din essemplele superiori: *omu-lu, omu-lui, omeni-i, omeni-loru, muliere-a, muliere-i, mulieri-le, mulieriloru,* si ca articlu prefissu numiniloru proprie de persone, in genitivu si dativu, precumu: *Petru, lui Petru, Marina, (lei) ei Marine.* La numinile communi masculine terminate in *e*, articlulu propriu suffissu, *-lu*, in nominativu singulariu se transforma in *-le*, pentru eufonía: *fratele, cane-le, sorece-le;* la numinile communi feminine terminate in *a*, articlulu suffissu, *-a*, se confunde in una syllaba cu terminationea numelui, sau dupo modulu adoptatu elide vocalea *a*, precumu: *casa-a, cas'a; mésa-a, més'a; dominica-a, dominic'a.* 2. Ca pronume personale absolutu *ellu* perde prim'a syllaba in dativu: s. nom. *ellu*, dat. *lui*, pl. nom. *(elli) ei*, dat. *loru*, f. s. nom, *(ella) ea*, dat. *(lei) ei*, pl. nom. *elle*, dat. *loru*; essemple: *ellu jóca, (ella) ea jóca, (elli) ei joca, elle jóca;* acc. *pre ellu, pre (ella) ea, pre (elli) ei, pre elle. Cui faci tu acestu servitiu? lui, (lei) ei, loru.* Ca pronume personale conjunctu in dativu singulariu trece in *(li) i*, pentru amendoue genurile, in accusativu masc. trece in *lu*, fem. in *(la) ua*, in dativu pl. in *le*, in acc. pl. masc. in *(li) i*, fem. in *le;* essemple cu dativu: *da-i, dati-i*, cu acc. *da-lu, da-ua*, cu dat. pl. *da-le, dati-le*, cu acc. pl. *da-i, dati-i, da-le, dati-le;* cu dat. s. *nu i dau*, cu acc. s. *nu lu dau, nu ua dau*, cu dat. pl. *nu le dau*, cu acc. pl. *nu i dau, nu le dau.* Difficultatea de a pronuntiá la inceputulu frasei *i* si *lu* semisone, causà prefigerea unui *i* obscuru, ca adjutoriu, in gur'a poporului: *í dau, lu vediu.* In feminiuulu *ua*, vocalea *u* nascuta din *l*, se confunde cu *a* scurtu in *o*. Scrierea acellei vocali devine superflua, cându verbulu precedente termina in *u*, precumu in: *rogu-a, am rogatu-a, rogându-a.* Dativulu pl. *le*, cându e urmatu de pronuminile conjuncte *se, lu, ua, i, le*, sau de verbulu *e*, se aude ca *li*, precumu in: *dându-le-se, dându-le-lu, dându-le-uo, dându-le-i, dându-le-le, le e sete, le e frica.*

* ELOCARE, v., **elocare**, 1. a dá in arrenda, a arrendá; 2. a pune banii cu usura, a dá banii la unu institutu finantiariu ca se produca interesse.

* ELOCATIONE, s. f., actione de *elocare*, in t. s. verbului.

* ELOCATORIU, *-tória*, adj. s., care *eloca*, in t. s. verbului.

* ELOCATU, *-a*, adj., part. **elocatus**, arrendatu; assediatu la unu lócu unde se produca interesse,

* ELOCENTE, adj., part. pres., **eloquens**, care vorbesce, vorbitoriu; care vorbesce bene si formosu, care are talentulu de a vorbí: *unu oratoriu elocente, una fémina elocente;* fig. *lacrime elocenti.*

* ELOCENTIA, s. f., **eloquentia**, facilitate de a vorbi, talentu de a vorbí bene si formosu, artea de a vorbí copiosu si elegante: *elocenti'a è unu mare donu allu naturei care se póte cultivá si devení una arte d'intre celle mai formóse; elocenti'a e necessaria totoru omeniloru, déro mai allessu celloru ce au a vorbí côtra unu publicu numerosu; dupo diversele caracterie elocenti'a se dice energica, nervósa, solida, viua, vehemente, victoriósa, fulgerátória, electrisatória, sublime. Anticii connosceau trei genuri de elocentia, genulu deliberativu, genulu demostrativu si genulu judiciariu; modernii numerá cinci genuri de elocentia: elocenti'a ambonelui sau elocentia religiosa, elocenti'a tribunei, sau eloc nti'a politica sau parlamentaria, elocenti'a cancellului sau elocentia judiciaria, elocenti'a campului sau elocentia militaria si elocenti'a academica. Artea care ne invétia elocenti'a se numesce retorica.*

†† ELÓCERE, *elocui, elocutu*, v., **eloqui**, a si espreme ideele prin vorbe, a vorbí, a se enuntiá, a se esplicá. Radecin'a derivateloru: *elocente, elocentia, elocui, elocutu, elocutione, elocutoriu, elocutrice.*

* ELOCIU, pl. *-ie*, **eloquium**, 1. vorba, vorbiri, coventu, discursu; 2. talentu de a vorbí, elocentia.

* ELOCUTIONE, s. f., **elocutio**, ac-

www.dacoromanica.ro

tione si effectu allu actionei de *elocere*, enuntiationea cugetării prin vorbe: *elocutionea neteda; elocutione facile, curata, elegante; elocutione simpla, formósa, nobile, sublime, elocutione figurata, pictoresca;* parte a retoricei care are de obiectu allegerea si ordinarea covenţeloru in una oratione: *calitatile principali alle elocutionei sunt claritatea, correctéti'a si ornamentulu.*

* ELECUTORIU,-*tória*, adj. s., **elecutor, elocutorius**, care vorbesce.

* ELOCUTRICE, s. f., **elocutrix**, fémina care vorbesce.

* ELOCUTU,-*a*, adj. part., **elocutus**, vorbitu, spusu, dissu.

* ELODE, adj., (ἑλώδης, limosu), term. de medicina: *friguri elode*, friguri cari domnescu in regionile limóse.

* ELODITE, adj. s., (de la gr. ἕλος, locu limosu; balta), care locuesce in bălti, term. de erpetologia.

* ELOGIARE, v., **elogiare**, (fr. **élogier**), a face elogiu, a laudá; *a se elogiá*, a si face elogiulu seu propriu, a se laudá.

* ELOGIATU,-*a*, adj. part., (fr. **élogié**), laudatu, celebratu prin unu elogiu: *persona elogiata.*

* ELOGIU, pl.-*ie*, **elogium**, (d'in lat. e, si gr. λόγιον), 1. la antici: sententia, declaratione, apoi inscriptione mormentale, epitaphiu; la moderni lauda: *elogiu meritatu, elogiu justu, elogiu sinceru, elogiu pomposu: Synesiu facú elogiulu paupertătii, Favorinu elogiulu deformitătii, Erasmu elogiulu stultetiei.*

* ELONGARE, v., **elongare**, a prolongá, a allongá sau allungá, a departá.

* ELONGATIONE, s. f., (**elongatio**, it. **elongazione**, fr. **élongation**), actione si effectu allu actionei de *elongare*; in astronomía departare apparente a unei planete de la sóre: *elongatione orientale, elongatione occidentale.*

* ELONGATU,-*a*, adj. part., **elongatus**, prolongatu, allongatu sau allungatu, departatu.

* ELUCTABILE si *eluptabile*. adj., **eluctabilis**; care se pote *eluctare.*

* ELUCTARE, si *eluptare*, v., **eluctari**; a capitá prin *luptare*, a vince prin *lupta*, a scapá sau a se desface de ceva prin *lupta: a eluctá victori'a, difficultatile celle mai mari.*

* ELUCTATIONE, si *eluptatione*, s. f., **eluctatio**, actione si effectu de *eluctare: eluctationea totoru difficultatiloru.*

* ELUCTATORIU,-*tória*, si *eluptatoriu*, adj. s., **eluctans**, care *elucta.*

* ELUCUBRARE, v., **elucubrare**, a lucrá veghiandu tóta nóptea peno in díua; a lucrá cu accuratétia, a prepará unu lucru cu mare diligentia: *a elucubrá una oratione.*

* ELUCUBRATIONE, s. f., **elucubratio**, actione si effectu allu actionei de *elucubrare*, veghie consecrate lucrului, lucru cu diligentia: *venimu a ve suppune elucubrationile nostre.*

* ELUCUBRATIVU,-*a*, adj., (fr. **élucubratif**), relativu la elucubrationi: *spiritu elucubrativu.*

* ELUCUBRATORIU,-*tória*, adj. s., (**elucubrator**, fr. **élucubrateur**), care *elucubra*, care se consacra lucruriloru de eruditione lungi si assidue.

* ELUCUBRATU,-*a*, adj. part., **elucubratus**, preparatu, lucratu cu diligentia: *opera elucubrata.*

* ELUDERE, *elusi* si *elusei*, *elusu*, v., **eludere**, a si bate jocu, a scapá de ceva, a evitá ceva cu desteritate, a insellá, a nu implení: *a elude pre competitori, a elude pre inimicu, a elude una cestione, a elude una lege, a elude una promissione.*

* ELUPTABILE, *eluptare, eluptatione*, etc., vedi *eluctabile, eluctare*, etc.

* ELUSORIU,-*sória*, adj. s., (it. **elusorio**), care *elude*, aptu a *elude*, mediu prin care se potu *elude* scopurile altui-a.

* ELUSU,-*a*, adj. part., **elusus**; vedi *eludere.*

* 1 ELYSIU, s. m., (**elysium**, ἠλύσιον), loculu fericitiloru d'in cea alta lume, locu deliciosu unde lipsesce tóta dorerea si tristeti'a; paradisulu mythologicu: *departe de a petrece in elysiu, ni se pare co petrecemu in tartaru.*

* 2 ELYSIU,-*a*, adj., (**elysius**, ἠλύσιος), relativu la elysin: *campii elysii.*

† ELYTRO- (ἔλυτρον, coperimentu, vagina, téca), in diverse compositioni de termini technici, precumu: *elytro-*

www.dacoromanica.ro

ccla, elytroïde, elytroïte, elytropappa, elytrophoru, elytroptose, elytrorrhagía, elytrorrhoea.

* EMANARE, v., **emanare** a essí, a procede sau purcede, a curge : *vaporile emana d'in apa, tóta potestatea emana de la poporu; dupo unii theologi spiritulu d'in tatalu, dupo altii d'in tatalu si d'in filiulu; dupo Ammoniu Sacca tóte lucrurile emana d'in dieu ca radiele de lumina d'in sóre; noi crestinii credemu co tóte lucrurile emana de la dieu; limb'a romana ne preserva de amphiboliele verbului emanare, si ne face se distingemu bene intre a emaná d'in dieu, si a emaná de la dieu.*

* EMANATIONE, s. f., **emanatio,** actione de *emanare,* essire, procedere, curgere : *doctrin'a emanationei propusa de Ammoniu Sacca si propagata de Plotinu; crestinii credu in creatione, nu in emanatione; mundulu e creatu'a, nu emanationea lui dieu. Newton propuse emanationea luminei d'in sore, Euler restornà acesta doctrina prin theori'a undulationiloru.*

* EMANATORIU,-*tória,* adj. s., **emanator,** care emana.

* EMANATU,-*a,* adj. part., essitu, processu sau purcessu, cursu, decursu.

* EMANCIPARE, v., **emancipare,** a liberá d'in tutela : *a emancipá unu filiu, a emancipá copillii;* in sensu mai largu : *a emancipá tiganii, a emancipá terranii,* a i declará deplenu liberi.

* EMANCIPATIONE, s. f., **emancipatio,** actione de *emancipare,* liberatione d'in tutela, declaratione formale co cotare filiu nu mai e sub potestatea parentésca; in sensu mai largu : *emancipationea tiganiloru; emancipationea terraniloru.*

* EMANCIPATORIU,-*tória,* adj. s., **emancipator,** care emancipa.

* EMANCIPATU, -*a,* adj. part., **emancipatus,** liberatu d'in tutela.

* EMBAMMA, pl.,-*mate,* **embamma** (ἔμβαμμα), condimentu acidu, salsa tare.

* EMBASE, s. f. (ἔμβασις), 1. intrare, invasione; 2. passire; 3. petioru; 4. parte de metallu pe care se rédima alta buccata, in mechanica.

* EMBASICETU, s. m., **embasĭcœtas,** (ἐμβασηκοίτης), care invade patulu altui-a, corruptoriu de mulieri.

* EMBATE, s. m., **embates** (ἐμβάτης), modulu, terminu de archit.

* EMBATERIU, s. m., **embater** (ἐμβατήρ), taliatura sau scavatura la ballista.

EMBATICARIU, s. m., **emphyteuta, emphyteuticarius,** care possede unu locu cu embaticu.

EMBATICU, s. m., **emphyteuma, emphyteusis,** 1. contractu emphyteuticu, arrendare de unu locu cu dreptulu de a lu traiece la eredi; 2. pretiulu ce se solve pre aunu pentru possessionea emphyteutica.

* EMBLEMA, pl.-*mate,* **emblema** (ἔμβλημα), 1 la antici lucru in relevu, ornamentu strainu incrustatu in altu lucru mai mare; 2. la moderni symbolu : *amnellulu e emblem'a blandetiei si a innocentiei, sceptrulu e emblem'a potestàtii, clavile sunt emblem'a santului Petru.*

* EMBLEMATICU,-*a,* adj., **emblematicus,** relativu la *emblema : figura emblematica, vorbe emblematice, representatione emblematica.*

* EMBOLISMU, s. m., **embolismus** (ἐμβολισμός), intercalatione.

* EMBOLIU, pl.,-*ie,* **embolium** (ἐμβόλιον), lucru intercalatu, in theatru intermediu.

* EMBOLU, s. m., **embolus** (ἔμβολος), dopulu mobile la pump'a aspirante.

† EMBRYO-(gr. ἔμβρυον, fetu conceputu, inse pucinu desvoltatu), in diverse compositioni de termini technici de zoología, precumu : *embryoctonia, embryogenia, embryographía, embryología, embryoniferu, embryoniforme, embryoparu, embryophthoricu, embryotegu, embryothlase, embryotocía, embryotomía, embryotrophu,* etc., pentru allu caroru sensu consulta partea posteriore a compositionei.

* EMBRYONE sau *embryu* si *embruu,* s. m. (**embryon,** ἔμβρυον), fetu conceputu inse pucinu desvoltatu.

* EMENDA, s. f., **mulcta,** pedépsa pecuniaria, punitione care se rescumpera cu moneta sau cu vite. Vedi si *amenda.*

www.dacoromanica.ro

* EMENDABILE, adj., **emendabilis**, care se póte correge, care se póte indereptá. Vedi si *amendabile*.

* EMENDAMENTU, pl.,-*e*, **emendatio**, scambare in mai bene, indereptare, corregere; modificare facuta unei legi: *propunemu unu emendamentu, se adópta emendamentulu, se reiépta emendamentulu propusu.* Vedi si *amendamentu*.

* 1 EMENDARE, v., **emendare**, a correge, a indereptá, a ammeliorá: *a emendá unu projectu de lege, a emendá una lege, a emendá una errore commissa.* Vedi si *amendare*.

* 2 EMENDARE, s. verbale, **emendatio**, in t. s. verbului; vedi *emendatione*.

* EMENDATIONE, s. f., **emendatio**, actione de *emendare*, correctione in t. s. verbului; una figura retorica prin care oratoriulu finge co se correge; remostratione.

* EMENDATIVU,-*a*, adj. modale, **emendatorius**, prin care se *emenda* sau se correge: *modu emendativu, mesure emendative*.

* EMENDATORIU,-*tória*, adj. s., **emendator, emendatorius**, care *emenda*, care correge, care are potere de a correge, correctoriu, reformatoriu.

* EMENDATRICE, s. f., **emendatrix**, fémina care *emenda* sau correge, reformatrice.

* EMENDATU,-*a*, adj. part., indereptatu, corressu, reformatu, fora defecte, perfectu: *manuscripte emendate, vorbe emendate, lege emendata, mori emendati*.

†† EMERE, v., **emere**, a luá, a comperá. Radecin'a derivateloru *emptu, empticiu, emptivu, emptione, emptoriu, emptrice*, si a compuseloru *ademere, demere, essemere, peremere, premere, redemere*.

* EMERGENTE, adj. part. pres., **emergens**, care esse, care resulta, care se intempla: *damnu emergente*.

* EMERGENTIA, s. f., (it. **emergenza**, fr. **émergence**), essire, intemplare, accidentia.

* EMERGERE, *emersi* si *emersei, emersu*, v., **emergere**, proprie d'in profundulu apei a essí de asupr'a, apoi a essí d'in, a se inaltiá, a se redicá, a apparé: *d'in disputa emerge addeverulu*.

* EMERITU,-*a*, adj. part., **emeritus**, care si a implenitu functionea sau servitiulu: *militari emeriti, professori emeriti*.

* EMERSIONE, s. f., (**emersio**), actione si effectu allu actionei de *emergere*, essire de asupr'a apei, fig. essire la lumina.

* EMERSU,-*a*, adj. part., **emersus**, essitu de asupr'a apei, essitu la lumina.

* EMETICITATE, s. f., (fr. **émétiçité**), proprietate a unui medicamentu de a produce vomitulu.

* EMETICU,-*a*, adj., (ἐμετικός, it. **emetico**, fr. **émétique**), care produce vomitu, vomitivu: *medicamentu emeticu*; si subst. m., *unu emeticu*.

* EMETINA, s. f., (fr. **émétine**), alcaliu vegetale, substantia chymica compusa d'in carboniu, azotu, hydrogeniu si oxygeniu: *emetin'a se coprende in scórti'a ipecacuanhei grisie*.

* EMETISARE, v., (fr. **émétiser**), a ammestecá *emeticu* in una beutura.

* EMETISATU,-*a*, adj. part., (fr. **émétisé**), ammestecatu cu emeticu.

† EMETO- (gr. ἔμετος, vomitu), in diverse compositioni de termini pharmaceutici, precumu: *emetocatarthicu, emetographia, emetographicu, emetographu, emetologia, emetologicu, emetologu*, etc. pentru allu caroru intellessu se se consulte partea posteriore a composetionei.

† EMI- (gr. ἡμι-, lat. **hemi-, semi-**, medietate), in diverse compositioni de termini technici, precumu: *emicadiu, emicardu, emicarpu, emicraniu, emicyclu, emicylindru, emimetru, emispheriu, emistichiu, emitheu, emitoniu, emitriglyphu, emitriteu, emitritaica*, etc., pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore a compositionei.

* EMIGRANTE, adj. part. pres., **emigrans**, care *emigra*, care esse d'in patri'a sea si merge in alta térra.

* 1 EMIGRARE, v., **emigrare**, a essí, a trece, a se mutá d'in locu: *a emigrá d'in casa, a emigrá d'in térra, a emigrá d'in viétia; multi emigra din patri'a*

www.dacoromanica.ro

loru ca se afle alt'a mai bona, si dupo una lunga si trista esperientia se intorcu èrosi la cas'a loru.

* 2 EMIGRARE, s. verbale, **emigratio**, in t. s. verbului; vedi *emigratione.*

* EMIGRATIONE, s. f., **emigratio**, actione de *emigrare;* collectivitate de *emigranti*, tota emigrationea a peritu de friguri.

* EMIGRATU, -*a*, adj. part., **emigratus**, care a essitu d'in patri'a sea.

EMINA, s. f., **hemina** (ἡμίνα), una mesura de capacitate, medietate de sestariu; vedi si *emi-*.

*EMINARIU, s. m., **heminarius**, care nu face mai multu de una *emina;* **heminarium**, donu de mesur'a unei emine.

*EMINÈNTE, adj. part. pers., **eminens**, care se inaltia intre cei alti, care se ridica mai pre susu de cei alti, superiore : *omu eminente, professoriu eminente, scolariu eminente;* subst. m., *unu eminente.*

EMINENTIA, s. f., **eminentia**, calitate de eminente, inaltime; superioritate; titlu ce se da omeniloru eminenti: *eminenti'a vòstra*, fiendu mai vertosu vorba de persone basericesci.

* EMINÈRE, *eminui, eminutu*, v., **eminere**, a se inaltiá intre cei alti, a se redicá mai pre susu de cei alti, a se distinge.

* EMISSARIU, s. m., **emissarius**, agente tramissu ca se specule sau se essecu e una affacere secreta, spione.

EMISSICIU si *emissitiu,-a*, adj., **emissicius si emissitius**, relativu la emissariu : *ochi emissicii*, cari spionedia, sau scossi afora, sferici.

* EMISSIONE, s. f., **emissio**, actione de *emittere : emissionea câniloru, emissionea decreteloru, emissionea monetei de charteia, emissionea vocei..*

*EMISSORIU,-*sòria*, adj. s., **emissor**, care *emitte*, in t. s. verbului.

* EMISSIVU,-*a*, adj. modale, **emissicius**, relativu la *emissione.*

*EMISSORIU,-*sòria*, adj. s., **emissor**, care *emitte.*

* EMISSU, -*a*, adj. part., **emissus**, scossu afora, tramissu, arruncatu, liberatu, datu in publicu : *voce emissa d'in ceru, sagette emisse d'in arcu, omu emissu d'in camere, vorba emissa d'in gura, decretu emissu de domnitoriu, moneta de charteia emissa in tèrra.*

* EMITTERE, *emisi* si *emissei, emissu*, v., **emittere**, a tramitte afora, a dá drumulu, a arruncá, a liberá, a proferi, a pronuntiá, a enuntiá, a dá in publicu : *a emitte speculatori in terre straine, a emitte cânii in latroni; ellu emise pre toti prensii d'in carcere; Joue emitte fulgerile in scelerati; sagettarii emittu sagettele in inimici; ministrulu emise unu circulariu cotra toti prefectii; guvernulu are intentionea de a emitte moneta de charteia; ellu nu cutedià a emitte una voce; pentru ce nu emitteti in publicu celle ce ati compusu?*

* EMMENAGOGRAPHIA sau *emmenagografia*, s. f., (fr. **emménagographie**), tractatu despre medicamentele *emmenagoge.*

* EMMENAGOGRAPHICU sau *emmenagograficu,-a*, adj., (fr. **emménagographique**), relativu la *emmenagografia.*

* EMMENAGOGRAPHU sau *emmenagografu*, (fr. **emménagographe**), care scrie despre *emmenagoge.*

* EMMENAGOGU,-*a*, adj., (gr. ἔμμηνα, menstrue la femine, [compusu d'in ἐν=*in* si μήν=*luna*] si ἀγωγός = doctoriu), care lucredia assupr'a flussului menstruale, care favorisa cursulu menstrueloru la fémine : *medicamente emmenagoge.*

* EMMENAGOLOGIA, s. f., (fr. **emménagologie**), tractatu despre remediele *emmenagoge.*

* EMMENAGOLOGICU,-*a*, adj., (fr. **emménagologique**), relativu la *emmenagologia.*

* EMMENALOGIA, s. f., (fr. **emménalogie**), tractatu despre fenomenele, periodele sau perturbationile menstrueloru, vedi *emmenagogu.*

* EMOLLIENTE, adj. part. pres., **emolliens**, care immollia, care face mólle : *remediu emolliente*, si subst., *unu emolliente.*

* EMOLLIRE, v., **emollire**, a immolliá, a face mólle, a flaccí, a enervá : *a emolli ventrele, a emolli morii, a emolli armat'a, a emolli preceptele, a emolli colorile.*

www.dacoromanica.ro

* EMOLLITU,-*a*, adj. part., **emollitus**, immolliatu, facutu molle, enervatu, flaccitu : *ventre emollitu, militari emolliti prin otiu si lussuria.*

* EMOLUMENTARIU,-*ia*, adj., **emolumentarius**, relativu la *emolumentu*, utile, folositoriu, profitabile.

* EMOLUMENTU, pl.-*e*, **emolumentum**, folosu, profitu, interesse, fructu, castigu, salariu : *omulu onestu nu se indemna a insellá prin neci unu emolumentu; emolumentele militariloru, emolumentele servitoriloru, emolumentele functionariloru; mari, mice emolumente.*

* EMORRHAGIA, sau *emorragia*, s. f., **hemorrhagia**, (αἱμορῥαγία), cursura de sange, unu morbu; term. de med.

* EMORRHOICU, sau *emorroicu,-a*, adj., **hæmorrhoicus**, care are emorroidi, term. de medicina.

* EMORRHOIDALE, sau *emorroidale*, adj., (it. **emorroidale**, fr. **hémorroïdal**), relativu la *emorroide : arteria emorroidale, vêna emorroidale, tumori emorroidali, flussu emorroidale.*

EMORRHOIDARIU, sau *emorroidariu*, adj. s., (fr. **hémorrhoïdaire**), care e suppusu emorroidiloru : *unu emorroidariu, una emorroidaria.*

EMORRHOIDE, sau *emorroide*, s. f., **hæmorrhois**, (αἱμορῥοΐς), inflature rotunde si dororóse cari se formédia impregiurulu curului, si cari de ordinariu lassa de cându in cându a se scurge una certa cantitate de sânge.

* EMORRHOSCOPIA, sau *emorroscopia*, s. f., (fr. **hémorrhoscopie**), essaminarea sangelui scossu d'in vene, spre a connósce starea corpului.

* EMORRHOSCOPICU, sau *emorroscopicu,-a*, adj., (fr. **hémorrhoscopique**), relativu la *emorroscopia.*

* EMORRHOSCOPU, sau *emorroscopu*, s. m., (fr. **hémorrhoscope**), care se occupa cu studiulu *emorroscopiei.*

* EMOSTASE si *emostasia*, s. f., (**hémostase** si **hémostasie**), stagnatione universale a sangelui occasionata prin plethora.

* EMOSTATICU,-*a*, adj., (fr. **hémostatique**), care face se incetédie curgerea sangelui : *remedie emostatice.*

* EMOTHORACE sau *emotorace*, s. m., (**hémothorax**), versarea sangelui in pectu.

* EMOTIONARE, v., (fr. **émotionner**), a causá emotioni.

* EMOTIONATU,-*a*, adj. part., (fr. **émotionné**), miscatu, impressionatu.

EMOTIONE, s. f., (**emotio**, it. **emozione**, fr. **émotion**), miscare interna, agitatione causata prin veri-una passione : *emotionile ânimei, emotionile suffletului, emotione dulce, emotione tênera.*

* EMOTIVITATE, s. f., (fr. **émotivité**), aptitudine de a se *emové*, impressionabilitate.

* EMOTU,-*a*, adj. part., **emotus**, miscatu d'in locu; miscatu in ânima, agitatu.

* EMOVERE, v., **emovere**, a miscá d'in locu, a departá. Radecin'a derivateloru *emotu*, si *emotione.*

* EMPHASE sau *enfase*, s. f., **emphasis**, (ἔμφασις), affectione essaggerata in espressione, in tonu, in voce, in gestu; figura retorica prin care unu coventu se applica in unu sensu mai largu, mai energicu, de câtu semnificationea sea ordinaria : *Roma, Romanu, una ânima tota romana* se applica adese ori prin *emphase.*

* EMPHATICU sau *enfaticu,-a*, adj., (**emphaticus**, ἐμφατικός), care are emphase : *tonu emphaticu, espressione emphatica.*

* EMPHRAGMA sau *enfragma*, pl.-*mate*, **emphragma**, (ἔμφραγμα), observatione, term. de med.

* EMPHYTEUMA sau *enfuteuma*, pl.-*mate*, **emphyteuma**, (ἐμφύτευμα), proprie implantatura, apoi ammeliorationе a agriloru; locu emphyteuticu; pretiulu ce se solve pentru emphyteuse, embaticu.

* EMPHYTEUSE sau *enfuteuse*, s. f., **emphyteusis**, (ἐμφύτευσις), arrendare pre terminu lungu, arrendare cu dreptulu de a trece loculu arrendatu la eredi.

*EMPHYTEUTICARIU sau *enfuteuticariu,-ia*, adj., **emphyteuticarius**, relativu la *emphyteutu*, care possede unu locu *emphyteuticu*, embaticariu.

* EMPHYTEUTICU sau *enfuteuticu,-a*, adj., **emphyteuticus**, relativu la

www.dacoromanica.ro

emphyteuse : contractu emphyteuticu, prin care proprietariulu unui fundu confere altui-a dereptulu de a se folosí de densulu pre unu tempu indelungatu cu certe conditioni, chiaru si cu dreptulu de a lu traiece la credi, cu implenirea acelloru conditioni.. Canone emphyteuticu se dice pretiulu ce solve emphyteuticariulu in reconnoscenti'a dominiului directu, embaticulu.

* EMPHYTEUTU, sau *enfuteutu*, s. m., **emphyteuta**, care possede uuu fundu *emphyteuticu*, care se buccura de una *emphyteuse : in Transilvani'a terranii erau mare parte numai emphyteuti pêno la annulu 1848, in Romani'a libera emphyteusea durà peno la anulu 1864; astadi toti terranii suntu addeverati proprietari. Cu tóte aceste-a proprietàtile celle mari de pamentu voru reinviá in venitoriu emphyteusea.*

* EMPHYTU sau *enfutu*,-*a*, adj. part., (**emphytus**, ἔμφυτος), implantatu.

* EMPIRIA, s. f., (**empiria**, ἐμπειρία), esperientia, connoscentia castigata prin esperientia, in oppositione cu connoscenti'a logica dedussa d'in principie.

* EMPIRICA, s. f., **empirica**, si **empirice**, (ἐμπειρική), scientia empirica; in specie medicina empirica, fundata pre esperientia, in oppositione cu medicin'a scientifica.

* EMPIRICU,-*a*, adj., **empiricus** (ἐμπειρικός), esperimentale, fundatu pre esperientia; subst. m., *empiricu*, care connosce una arte d'in esperientia, in specie *medicu empíricu*, care nu admitte medicina logica sau scientifica.

* EMPIRISMU, s. m., (it. **empirismo**, fr. **empirisme**), 1. systema de filosofia care attribue originea connoscentieloru nóstre numai esperientiei : *empirismulu lui Locke*; 2. systema de medicina stabilita numai pre observatione si in care nu intra neci una theoría : *empirismu essageratu, apperatorii empirismului, oppumnatorii empirismului.*

* EMPIRISTU, s. m., care appera *empirismulu*, filosofu empiricu, medicu empiricu.

* EMPLASTRARE, v., **emplastrare**, 1. a pune unu *emplastru*, ca remediu; 2. a inoculá plante in scórti'a altoru plante (selbatice).

* EMPLASTRATIONE, s. f., **emplastratio**, actione si effectu allu actionei de *emplastrare*, inoculatione in scórtia.

* EMPLASTRATU,-*a*, adj. part., **emplastratus**, inoculatu in scórtia.

* EMPLASTRU, pl.-*e*, **emplastrum**, (ἔμπλαστρον), 1. preparatione pharmaceutica molle care se applica la partile vulnerate; 2. la inocularea de arbori, legatura de scortia.

* EMPORETICU,-*a*, adj., **emporeticus** (ἐμπορητικός), mercantile : *charteia emporetica*, **charta emporetica**, cu care mercatorii involbu mercile.

* EMPORIU, pl.,-*ie*, **emporium**, (ἐμπόριον), mercatu, locu unde se stringu mercatorii cu mercile loru.

* EMPORU, s. m., **emporus** si **emporos** (ἔμπορος), mercatoriu, negotiatoriu.

* EMPTICIU sau *emptitiu*,-*a*, adj., **empticius** si **emptitius**, de comperatu.

* EMPTIONE, s. f., **emptio**, comperare, comperatóre, comperatura.

* EMPTIVU,-*a*, adj. modale, **emptivus**, de comperatu, care se vende si se compera : *militari emptivi*, **emptivi milites**, mercenari, soldati.

* EMPTORIU,-*tória*, adj. s., **emptor**, care compera, comperatoriu.

* EMPTRICE, s. f., **emptrix**, femina care compera, comperatória.

* EMPTU,-*a*, adj. part., **emptus**, comperatu.

* EMPYEMA sau *empuema*, pl.-*mate*, (**empyema**, ἐμπύημα), collectione de puroniu (**pus**—**puris**, πύον), in una cavitate, si in particulariu in cavitatea pectului

* EMPYESE sau *empuese*, s. f., **empyesis** (ἐμπύησις), formatione de *empuema* in pectu.

* EMPYICU sau *empuicu*,-*a*, adj., **empyicus** (ἔμπυος), care scuipa sange.

* EMPYREU sau *cmpuriu*, s. m., (gr. ἐμπύριος, de focu), partea cerului cea mai de susu, unde locuescu fericitii; cerulu.

* EMPYREUMA sau *empureuma*, pl.-*mate*, **empyreuma** (ἐμπύρευμα), odore de materie animali si vegetali arse.

www.dacoromanica.ro

* EMPYREUMATICU san *empureumaticu,-a*, adj., (fr. **empyreumatique**), relativu la *empureuma*.

* EMULARE, v., **æmulari**, a imitá, a se intrece, a rivalisá : *copillii emula in scole; junii emula cu betrânii; nu volímu a emulá cu omenii rei.*

* EMULATIONE, s. f., **æmulatio**, actione de *emulare;* de intrecere, de rivalisare : *emulationea copilliloru in scóle; emulationea juniloru la lupta, emulationea in virtute si scientia, a descetá emulationea intre scolari.*

* EMULATORIU,-*tória*, adj. s., **æmulator**, care *emula*, care imita, care cauta se adjunnga sau se intréca pre altii.

* EMULATRICE, s. f., **æmulatrix**, femina care emula, emulatória.

* EMULATU,-*a*, adj. part., **æmulatus**, imitatu, adjunsu, intrecutu.

* EMULU,-*a*, adj. s., **æmulus**, care imita, care se intrece cu altuln, care rivalisa, rivale, competitoriu : *emulu in bene, emulu de gloria, emulu de virtute, muliere emula de glori'a domestica,* **mulier domesticæ laudis æmula.** Cic.

1 EN (cu *e* deschisu, pre a locurea si foro *n* : *é*), adv., **en, dum, modo,** demostrativu esprimendu totu de una data (ca una interiectione) vivacitate, impatientia, indignatione, etc. : *en fa*, **en age**, *en te uita, é te uita,* **aspice dum**, *en nu ascultati, é nu ascultati*, etc.

* 2 EN-, prep. gréca ἐν = **in**, care inaintea consoneloru β, μ, π, φ, ψ trece in ἐμ, **em**, inaintea licideloru λ si ρ, se assimila.

* ENALLAGE, s. f., **enallage** (ἐναλλαγή), scambare, figura de gramm. prin care se scamba modurile si tempurile, in realitate inse e numai una construction elliptica.

* ENARGIA, s. f., **enargia** (ἐναργεα), descriptione pictoresca, hypotypose.

* ENARRABILE, adj., **enarrabilis**, care se póte enarrá, care se póte spune, descrie.

* ENARRARE, v., **enarrare** (d'in e si **narrare**), a spune cu de amenutu, a narrá in detaliu, a commentá, a esplicá, a interpretá : *nu i am potutu enarrá tote adventurele melle.*

* ENARRATIONE, s. f., **enarratio**, actione si effectu allu actionei de *enarrare*, espositione, esplicatione, commentariu.

* ENARRATIVU,-*a*, adj., **enarrativus**, prin care se *enarrá*, prin care se espune, prin care se desvolta, se esplica.

* ENARRATORIU,-*tória*, adj. s., **enarrator**, care *enarra*, care espune, care esplica, commentatoriu.

* ENARRATU,-*a*, adj. part., **enarratus**, espusu, esplicatu, commentatu.

* ENCARDIA, s. f., **encardia** (ἐνκάρδιος), una specia de pétra pretiósa.

* ENCARPU, pl.-*e*, **encarpa** (ἔγκαρπα), connna de fructe, de flori san de frundia imitata in architectura.

* ENCATHESMA san *encatesma*, pl.-*mate*, **encathesma** (ἐγκάθεσμα), depositu de umóre.

* ENCAUSTICA, s. f., **encaustica** si **encaustice** (ἐγκαυστική), pictura *encaustica.*

* ENCAUSTICU,-*a*, adj., **encausticus** (ἐγκαυστικός), relativu la *encaustu.*

* 1 ENCAUSTU, s. m., **encaustes** (ἐγκαυστής), pictorin *encausticu.*

* 2 ENCAUSTU, pl.-*e*, **encaustum**, (ἔγκαυστος), pictura encaustica, essecutatu cu céra, cu colori si cu focu; fluidu de scrissu : *sacrulu encaustu,* **sacrum encaustum**, fluidu de purpura cu care scrieau numai imperatorii romani. De la *encaustu* provine italiannlu **inchiostro**, atramentu sau fluidu de scrissu, tincta.

* ENCAUTARIU, pl.-*ie*, **encautarium**, registru de contribntioni publice, archivu.

* ENCAUTU, pl.-*e*, **encautum**, *encaustu*, sacrulu *encaustu.*

* ENCENIA, s. f., **encænia,-orum** (ἐγκαίνια), dedicatione a unui templu, mai vertosu renoitu.

† ENCEPHALO- (ἐγκέφαλος, in capu, cerebru), in diverse compositioni de termini technici, precumu : *encephalalgia, encephalgicu, encephalartu, encephalelcose, encephalite, encephaliticu, encephalithu, encephalocele, encephalocelicu, encephalodialyse, encephalodialyticu, encephaloide, encephalolithu,*

www.dacoromanica.ro

encephalolithicu, *encephalologia*, *encephalomalacose*, *encephalopathia*, *encephalopathicu*, *encephalophtharsia*, *encephalophtharticu*. *encephalophyma*, *encephalorrhagia*, *encephaloscopia*, *encephalosismu*, *encephalothlipse*, *encephalothlipticu*. *encephalotomia*, *encephalotomicu* *encephalozoariu*, etc., pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore a compositionei; câtu pentru coventulu simplu *encephalu*, anatomii si physiologii l'applica nu numai la *cerebru* sâu *creieru*, ci la totu apparatulu organicu, coprensu in craniu, cumu si la totulu nerviloru coprensi atâtu in craniu câtu si in column'a vertebrale.

ENCEPHALU si *encefalu*, s. m., (fr. **encéphale**), vedi *encephalo-*.

* ENCHIRIDIU, pl.-*ie*, **enchiridion**, (ἐγχειρίδιον), manuale, manuariu; carte portativa; lanciola sau lancietta.

* ENCLIMA, pl.-*mate* **enclima**, (ἔγκλιμα), elevationea polului, latitudine geografica.

*ENCLISE, s. f., (ἔγκλισις), plecatione, inchinatione.

* ENCLITICISMU, s. m., stare da *enclíticu*, calitate sau caracteriu de *enclíticu*; vedi encliticu.

*ENCLITICU,-*a*, adj., **encliticus**, (ἐγκλιτικός), plecatu, inclinatu, term. de gramm.: *vorbe enclitice* se numescu monosyllabele cari n'au tonulu pre sene, ci se rédima pe vorbele precedenti, precumu su pronuminele conjuncte, articulu in nominativu, si verbulu *su* si *e*: *eu su domnulu dieulu teu; ellu e amiculu meu nu mi pésa de voi; candu lu vediu me turburu; rogu-te, da-mi unu condeliu; nu si connósce omenii; iea-ti lucrurile si te du: spune-i se me astepte; inchinati-ve numai lui domnedieu; vedendu-se parassitu de toti, se arruncà in Dunaria.* D'in caus'a encliticismului proviue difficultatea de a pronuntiá acelle monosyllabe la iuceputulu frasei, mai allessu cându vocalile loru su semisone, *i* sau *u*: *mi place, ti place, i place, si adduce a mente; lu vediu, i vediu, su la mésa, e cu noi.*

* ENCOLPIU, pl.-*e*, (reu *encolpion* sau *engolpion* dupo grec. ἐγκώλπιον, d'in ἐγκώλπιος, *pusu la senu*, sau *in peptu*), ornamentu sau decoratione ce se porta la peptu suspensa de guttu, si in speciale, de prelati si alte persone d'in inaltulu cleru.

* ENCOMIOGRAPHIA sau *encomiografia*, s. f., scriere sau compunere de *encomie*.

* ENCOMIOGRAPHICU sau *encomiograficu*,-*a*, adj., relativu la *encomiografia* sau la *encomiografu*.

* ENCOMIOGRAPHU sau *encomiografu*, s. m., **encomiographus** (ἐγκωμιογράφος), scriptoriu de *encomie*, panegyristu.

* ENCOMIOLOGÍA, s. f., tractatu despre modulu de a compune *encomie*.

* ENCOMIOLOGICU,-*a*, adj., **encomiologicus**, relativu la *encomiología* sau la *encomiologu* sau la *encomiu*.

* ENCOMIOLOGU, s. m., care invétia artea de a compune *encome*.

*ENCOMIU, pl.-*ie*, (**encomium**, ἐγκώμιον), coventu laudatoriu, panegyricu.

* ENCYCLIA sau *encuclia*, s. f., **encyclia**,-**orum**, epistola *encyclica*, circularia.

* ENCYCLICA sau *encuclica*, s. f., (de la ἐγκύκλιος, circulariu), epistola destinata a pervení la toti cei interessati: *encyclic'a ponteficelui romanu cotra toti episcopii.*

* ENCYCLICU, sau *encuclicu*,-*a*, adj., (de la ἐγκύκλιος, circulariu), destinatu a merge in cercu.

* ENCYCLIU sau *encucliu*,-*a*, adj., **encyclios**, (ἐγκύκλιος), care coprende unu cercu iutregu de connoscentie: *disciplina encyclía*, **encyclios disciplina** (ἐγκύκλια μαθήματα); subst., *encycliu*: *encycliu de scientie*, **encyclion doctrinarum.**

*ENCYCLOPEDIA sau *encuclopedía*, s. f., ἐγκύκλιος παιδεία, fr. **encyclopédie**, ital. **enciclopedía**), complessulu totoru scientieloru: *encyclopedi'a póte fi ordinata dupo principie logice, sau dupo alfabetu in forma de dictionariu; cea mai famósa e encyclopedi'a eruditiloru francesi d'in seclulu trecutu.*

ENCYCLOPEDICU sau *encuclopedicu*,-*a*, adj., (it. **enciclopedico**, fr. **encyclopédique**), relativu la *encyclopedía*, in for-

www.dacoromanica.ro

ma de encyclopedía : *publicatione encyclopedica, opera encyclopedica, dictionariu encyclopedicu, capu encyclopedicu.*

* ENCYCLOPEDISMU sau *encuclopedismu*, s. m., (fr. **encyclopédisme**), systema sau principie dupo cari procedu *encyclopedistii.*

* ENCYCLOPEDISTU sau *encuclopedistu*, s. m., (fr. **encyclopédiste**), care scrie *encyclopedie*, care iea parte la scrierea de encyclopedie : *encyclopedistii seclului XVIII.*

* ENDECAGONU,-*a*, adj., (d'in ἕνδεκα=unspredìece, si γωνία ânglu), care are unuspredìece ângluri, care are unuspredìece laturi : *figura endecagona ;* subst., *unu endecagonu regulariu.*

* ENDECAGYNU,-*a*, adj., (d'in ἕνδεκα=unuspredìece si γονή=muliere), planta care are unspredìece pistille.

* ENDECANDRU,-*a*, adj., (d'in ἕνδεκα = unuspredìece si ἀνήρ, barbatu), planta care are unuspredìece stamine.

* ENDECAPHYLLU sau *endecafoliu*,-*a*, adj., (d'in ἑνδεκα=unspredìece si φύλλον-fólia), compusu de unspredìece foliole.

*ENDECASYLLABU sau *endecasullabu*,-*a*, **hendecasyllabus** (ἑνδεκασύλλαβος), de unspredìece syllabe : *versu endecasyllabu.*

* ENDEMIA, s. f., (de la ἔνδημος= nationale, indigenu, it. **endemio**, fr. **endémie**), morbu commune locuitoriloru unei terre

ENDIVIA, s. f., (it. **endivia**, fr. **endive**), una planta de gradina care se manca ca salata.

* ENDEMICU,-*a*, (ἐνδήμιος, **endemio**, fr. **endémique**), propriu sau commune unui poporu, unei natione sau unei terre : *morbu endemicu;* vedi si *endemia.*

ENDO-, si *endon* (d'in gr. ἔνδον, intru), in diverse compositioni de termini technici, precumu : *endocardu, endocardite, endocarpu, endocephalu, endochromu, endocladia, endocymia, endocymu, endodontite, endoesthesia, endogastrite, endogenu, endogonu, endomychu, endomychide, endonarterite, endonenterite, endopericardite, endophlebite, endophloiu, endophoru, endophragma, endopleura, endopogonu, endoptilu, endorhizu, endosmometru, endosmose, endospermu, endostomu, endotriche, endotropu*, etc., pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore a compositionei.

ENERGIA, s. f., **energia** (ἐνέργια), potere, taria, efficacia, efficacitate, in sensu physicu si morale : *energi'a unui remediu, energia muscularia, omu plenu de energia, energi'a passioniloru energi'a caracteriului, ellu desvoltà una mare energia; omu fora energia; a vorbi cu energia; stylulu lui e plenu de energia,*

ENERGICU,-*a*, (ἐνεργός, it. **energico**, fr. **énergique**), potente, tare, activu, efficace : *omu energicu, vorbe energice, stylu energicu, mesure energice.*

* ENERGUMENU,-*a*, adj., (**energumenus**, ἐνεργούμενος), perlucratu; in sensu ecclesiaticu possesu de spiritulu reu, demoniacu, indracitu : *rogationi pentru energumeni.*

* ENERVARE, v., **enervare**, a despoliá de nervi, a taliá nervii; fig. a stórce de poteri, a flacci, a debilitá : *a enervà corpulu, céterele enerva animele* =**enervant anima citharæ.** Ovid.

* ENERVATIONE, s. f., **enervatio**, actione si effectu allu actionei de *enervare*, storsura de poteri, flaccitura, debilitatione, fatiga.

* ENERVATIVU,-*a*, adj. modale, **enervans**, priu care se enerva : *occupationi enervative, beuture enervative.*

* ENERVATU,-*a*, adj. part., **enervatus**, despoliatu de nervi; fig. fora energia, debilitatu, flaccitu : *cetate enervata, poporu enervatu, juni enervati prin multe desfrenàri;* subst., *unu enervatu.*

* ENERVE si *enervu*,-*a*, adj., **enervis**, fora nervii, flaccu, lângedu, effeminatu.

ENIGMA, pl.-*mate*, **enigma**, si **ænigma** (αἴνιγμα), espositione a unui lucru naturale in termini metaforici, de multe ori contradictorii, cari lu accoperu si lu facu difficile a devinà : *a propune una enigma, a divinà una enigma, portarea lui e una enigma.*

ENIGMATICU,-*a*, adj., (αἰνιγματικός), relativu la enigma, care coprende in sene una enigma : *vorbe enigmatice,*

www.dacoromanica.ro

scriptura enigmatica, *pictura enigmatica*, *portare enigmatica*.

ENIGMATISTU, s. m., **ænigmatista** si **ænigmatistes** (αἰνιγματιστής), care inventa sau propune enigmate.

* ENIOCHU, s. m., **heniochus**, (ἡνίοχος), aurigu, una constellatione intre gemeni si Perseu.

* ENODARE, v., **enodare** (d'in e si **nodus**), a desnodá; fig. a esplicá, a interpretá, a luminá : *a enodá numinele*, a dá etymologi'a.

* ENODATIONE, s. f., **enodatio**, actione de *enodare*, esplicatione, interpretatione; luminatione : *enudationea numineloru*, etymologi'a.

* ENODATORIU,-*tória*, adj. s., **enodator**, care esplica, interpreta, luminedia.

* ENODATU,-*a*, adj. part., **enodatus**, desnodatu, esplicatu, luminatu.

* ENOLOGIA sau *vinologia*, s. f., (d'in οἶνος, vinu, si λόγος, coventu, it. **enologia**), artea de a prepará vinulu.

* ENOLOGICU sau *vinologicu*,-*a*, adj., relativu la *vinologia*.

* ENOLOGU sau *vinologu*, s. m., care connósce artea de a prepará vinulu.

* ENOMETRIA sau *vinometria* (d'in οἶνος, vinu, si μέτρον, mesura), s. f., artea de a mesurá vinulu.

* ENOMETRICU sau *vinometricu*,-*a*, adj., relativu la *vinometria* sau la *vinometru*.

* ENOMETRU sau *vinometru*, s. m., (it. **enometru**), 1. pers., care mesura vinulu; 2. reale, instrumentu cu care se mesura vinulu.

* ENORME si *enormu*,-*a*, adj., **enormis**, (d'in **e**, si **norma**, regula), 1. fora regula, in contr'a regulei; 2. fora mesura, preste mesura, forte mare : *spatiu enorme*, *marime enorme*, *lupte enormi*, *difficultati enorme*.

* ENORMITATE, s. f., **enormitas**, stare enorme; marime preste tóta mesur'a : *enormitatea poteriloru nelucrate*, *enormitatea membreloru*, *enormitatea fapteloru*.

* ENSU,-*a*, pron. adj. s., **ipse**, **ipsa**, **ipsum**, occurre de regula in compositione cu pronominele conjuncte d'in dativu : *eu ensumi*, *tu ensuti*, *ellu ensusi*, *noi ensine*, *voi ensive*, *(elli) ei ensisi*; f., *eu ensami*, *tu ensati*, *(ella) ea ensasi*, *noi ensene*, *voi enseve*, *elle ensesi*; ca subst. insémna individuu : *unu ensu*, *doui ensi*, *trei ensi*, etc.; in *totu ensulu*, **unus quisque**, admitte articlulu; assémine admitte articlulu cându se pune in locu de *dênsulu*, precumu : *intr'ensulu*, *intr'ensa*, *intr'ensii*, *intr'ensele*. Vedi si *densu*.

* ENTE, s. m., **ens**, care este, fiéntia sau mai bene fiente : *unu ente logicu*, *unu ente metaphysicu*, *unu ente physicu*, *unu ente materiale*.

* ENTELECHIA, s. f., **entelechia** (ἐντελέχεια), essenti'a suffletului, coventu inventatu de Aristotele.

* ENTEROCELE, s. f., **enterocele** (ἐντεροκήλη), una specia de ernía, surrupatura.

* ENTEROCELICU,-*a*, adj., **enterocelicus**, care are una *enterocele*, surrupatu.

* ENTHEATU sau *enteatu*,-*a*, adj. part., **entheatus**, indieitu, implutu de dieu, plenu de entusiasmu.

* ENTHECA sau *enteca*, s. f., **entheca** (ἐνθήκη), totu materiariulu unei economie; granariu publicu, magazinu de reserva.

* ENTHECATU sau *entecatu*,-*a*, adj., **enthecatus**, assediatu in reserva, inchisu, incuniatu.

* ENTHEU sau *enteu*,-*a*, adj., **entheus** (ἔνθεος), *enteatu*, indieitu, implutu de dieu, plenu de entusiasmu, furiosu.

* ENTHUSIARE, sau *entusiare*, v., (ἐνθουσιάζειν), a incantá; refl. *a se entusiá*, a se incantá, a se coprende de admiratione.

* ENTHUSIASE, sau *entusiase* s. f., (ἐνθουσ ασις), incantare, coprensione de admirare.

* ENTHUSIASMARE sau *entusiasmare*, v., (fr. **enthousiasmer**), a pune in enthusiasmu, a incantá, a rapi de admirare; refl., *a se entusiasmá*, a se incantá, a se entusiá : *acestu omu se entusiasma usioru*; *imaginationile ardenti su prompte a se entusiasmá*.

* ENTHUSIASMATU sau *entusias-*

www.dacoromanica.ro

matu,-a, adj. part., (fr. **enthousiasmé**), coprensu de entusiasmu, entusiatu : *omu entusiasmatu*, *femina entusiasmata*, *fientia entusiasmata.*

* ENTHUSIASMU sau *entusiasmu*, s. m., (ἐνθουσιασμός, it. **entusiasmo**, fr. **enthousiasme**), proprie inspiratione divina, incantatione; apoi essaltatione estraordinaria; transportu care coprende suffletulu, si lu pune afora d'in situationea sea ordinaria; miscare estraordinaria a suffletului; admirationea viua, gustu escessivu pentru una persona sau unu lucru: *entusiasmulu profetiloru, entusiasmulu poetiloru, entusiasmulu unui oratoriu; omu plenu de entusiasmu; ellu nu e capace de entusiasmu; numai cu entusiasmu vorbimu de voi; de câte ori mi adducu a mente de densulu me coprende unu entusiasmu inesplicabile; fapte mari nu se facu fora entusiasmu, elli au perdutu totu entusiasmulu de care fussera coprensi la inceputu.*

* ENTHUSIASTICU sau *entusiasticu,-a*, adj., (ἐνθουσιαστικός, it. **entusiastico**), relativu la *entusiasmu*, plenu de entusiasmu, cu entusiasmu : *passu entusiasticu; cantare entusiastica, vorbire entusiastica.*

*ENTHUSIASTU, s. m., (ἐνθουσιαστής, it. **entusiasta**, fr. **enthousiaste**), inspiratu, incantatu, coprensu de admiratione, fanaticu : *entusiastii su fericiti; entusiastii au mai multa imaginatione de câtu ratione.*

* ENTHUSIATU, sau *entusiatu,-a*, adj. part., incantatu, rapitu de admiratione.

* ENTHYMEMA sau *entumema*, pl.-*mate*, **enthymema**, (ἐνθύμημα), 1. conceptione, cogitatione; 2. in logica, rationamentu, in care se retace propositionea maiore fiendu co se subintellege, si cea minore se léga cu conclusionea.

* ENTHYMEMATICU sau *entumematicu,-a*, adj., relativu la *enthymema*, in forma de *enthymena : argumentu enthymematicu.*

ENTHYMESE sau *entumese*, s. f., **enthymema**, (ἐνθύμησις), cogitatione, conceptione.

* ENTITATE, s. f., (it. **entità** si **entitate**, fr. **entité**), calitate de *ente*, cea ce constitue unu *ente*, fientia.

* ENTITATIVU,-*a*, adj., (it. **entitativo**), relativu la entitate : *calitati entitative, note entitative.*

† ENTOMO-, (gr. ἔντομον, insectu), in compositioni de termini technici, precumu : *entomobiu, entomoceru, entomochilu, entomoderu, entomofugu, entomogenu, entomographia, entomographicu, entomographu, entomolithu, enthomologia, entomologicu, entomologistu, entomophagu, entomophilu, entomophoru, entomorhizu, entomostegu, entomostomu, entomostraceu, entomostracite, entomotillu, entomozoariu, entomozoologia*, pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore a composetionei.

* ENUCLEARE, v., **enucleare**, (d'in e si **nucleus**), a scóte *nucliulu* d'in nuca; a desvoltá, a esplicá, a luminá, a dilucidá.

* ENUCLEATIONE, s. f., (fr. **énucléation**), actione de *enucleare*, esplicatione; operatione chirurgica prin care se talia si se scóte una tumore d'in corpu ca nucliulu d'in una póma cu scórtia.

* ENUCLEATU,-*a*, adj. part., **enucleatus**, d'in care s'a scossu nucliulu; desvoltatu, esplicatu, luminatu, curatu, nétedu, facile; evidente.

* ENUMERARE, v., **enumerare**, a numerá cu de ammenutulu, a supputá fora a ommitte ceva; a recapitulá : *a enumerá tóte casurile possibili.*

* ENUMERATIONE, s. f., **enumeratio**, actione de *enumerare*; resumptu, recapitulatione : *enumerationea casuriloru, enumerationea hypothesiloru d'in una argumentatione.*

* ENUMERATU,-*a*, adj. part., **enumeratus**, numeratu cu de ammenutulu, supputatu in detaliu.

* ENUNTIARE sau *enunciare*, v., **enuntiare** sau **enunciare**, a espune, a spune, a espreme, a dice, a descoperí : *a enuntiá unu addeveru, a enuntiá una conclusione.*

* ENUNTIATIONE, s. f., **enuntiatio** sau **enunciatio**, actione de *enuntiare*, espositione; propositione, pronuntiatione.

* ENUNTIATIVU,-*a*, adj., **enuntia-**

www.dacoromanica.ro

tivus sau **enunciativus**, prin care se enuntia : *oratione enuntiativa*, **enuntiativa oratio**. Sen.

* ENUNTIATORIU,-*tória*, adj. s., **enuntiator**, care *enuntia*, care espune.

* ENUNTIATRICE, s. f., **enuntiatrix**, femina care *enuntia*, care espreme, care interpreta.

* 1 ENUNTIATU,-*a*, adj. part. **enuntiatus**, espusu, espressu, pronuntiatu.

* 2 ENUNTIATU, pl.-*e*, **enuntiatum**, proposetione, sententia; ecatione mathematica.

EPA, s. f., **equa**, correlativu masculinu *callu*, **equus** : *épa alba*, *épa negra*, *épa sura*, *épa galbina*; *épele féta mândi*, *epe de trassu*, *epe de callaritu*; — *epe* se dicu si *podalile* de la una machina de tessutu.

* EPACTA, pl., *epacte*, **epactæ**, (ἐπακταί), dille intercalarie, dille cari se adaugu la annulu lunariu ca se se completedie annulu solariu : *periodulu metonianu de nouespredíece anni nc arréta epactele fia-carui annu.*

* EPAGOGE, s. f., **epagoge** (ἐπαγωγή), inductione, terminu de logica.

* EPAGOGICU,-*a*, adj., (fr. **épagogique**), relativu la *epagogía* : *processu epagogicu.*

* EPANADIPLOSE, s. f., **epanadiplosis**, (ἐπαναδίπλωσις), reduplicatione, repetitionea unei vorbe.

* EPANALEPSE, s. f., **epanalepsis** (ἐπανάληψις), repetitionea unui cogetu sau a unui coventu.

* EPANAPHORA sau *epanafora*, s. f., **epanaphora** (ἐπαναφορά), repetitionea unei vorbe in capulu mai multoru frasi.

* EPANODU, s. f., **epanodos** (ἐπάνοδος), regressione, repetitione.

* EPANORTHOSE sau *epanortose*, s. f., **epanorthosis**, (ἐπανόρθωσις), correctione, terminu de retorica.

* EPAPHERESE sau *epaferese*, s. f., **epaphæresis** (ἐπαφαίρεσις), reluare, luare repetita, term. de gramm.

EPARCHIA, s. f., (ἐπαρχία), provincia, diecese, districtulu preste care se intende jurisdictionea unui episcopu, episcopatu : *eparchia erá nume politicu, mai in urma a devenitu ecclesiasticu.*

EPARCHICU,-*a*. adj., (ἐπαρχικός), relativu la *eparchía.*

EPARCHIOTE sau *eparchiotu*, s. m., (ἐπαρχιώτης), omu d'in eparchia, si episcopu care are una eparchia : *episcopu eparchiotu; eparchiotii mei*, dice episcopulu care are eparchía.

EPARCHIOTICU,-*a*, adj., relativu la eparchiotu : *derepturi si detorie eparchiotice.*

EPARCHU, s. m., (ἐπαρχος), guvernatoriulu unei provincie *(eparchia).*

EPARIU, s. m., **equarius**, 1. care are epe; 2. care conduce epele; 3. care custodesce epele, stavariu.

* EPATARIU,-*ia*, adj., **hepatarius**, relativu la *epate* sau ficatu, de ficatu.

† EPATE, s. m., **hepar**, (ἦπαρ), ficatu. Radecin'a derivateloru *epatariu*, *epaticu*, *epatite*;—in pronunti'a vulgare se aude: *ipata* sau *ipota*, *hipota*, si compusu : *pipota.*

* EPATICA, s. f., **hepatice** (ἡπατεκή), affectione de ficatu.

* EPATICU,-*a*; adj., **hepaticus** (ἡπατεκός), relativu la ficatu, de ficatu : *morbu epaticu*; subst., *unu epaticu*, care are unu morbu epaticu, care suffere de ficatu.

* EPATITE, s. m., **epatites** (ἡπατετής), una pétra pretiósa, petra de ficatu.

* EPENTHESE sau *epentese*, s. f., **epenthesis** (ἐπένθεσις), adaussu de una littera, sau de una syllaba in mediulu unei vorbe, fig. de gramm.

* EPESSEGESE, s. f., **epexegesis** (ἐπεξήγησις), appositione, terminu de grammatica.

EPESTRE si *epestru*,-*a*, adj., **equester** sau **equestris**, callariu : *statua epestre*, *ordine epestre*, *splendore epestre*; subst., *pedestrii* si *epestrii.*

* EPHEBATU sau *efebatu*, s. m., **ephebatus**, 1. adjunsu in etatea de *efebu*; 2. etatea de *efebu*, junetia.

* EPHEBEU sau *efebiu*, pl.-*e*, **ephebeum** sau **ephebium** (ἐφήβειον), 1. locu unde se essercita *efebii*; 2. locu de desfrenare.

* EPHEBIA sau *efebía*, s. f., **ephebia** (ἐφηβεία), adolescentia, junetia.

* EPHEBICU, sau *efebicu*,-*a*, adj., e-

www.dacoromanica.ro

phebicus (ἐφηβικός), relativu la *ephebu*, de june.

* EPHEBU sau *efebu*, s. m., **ephebus** (ἔφηβος), june, adolescente.

* EPHEDRU sau *efedru*, s. m., **ephedron** (ἔφεδρον), 1. scaunu, siediu; 2. cod'a callului, una planta.

* EPHEMERIDE sau *efemeride*, s. f., **ephemeris**, (ἐφημερίς), diurnariu, memoriariu pre fia-care dí : *efemeride astronomica:* pl. *efemeridile*, diurnariele.

* EPHEMERU, sau *efemeru,-a*, adj., (ἐφήμερος), diurnu, de una di, care dura numai una di, trecutoriu : *domnia efemera, dispositioni efemere.*

* EPHESIA sau *efesia*, s. f., **ephesia**, artemisia, una planta.

* EPHIPPIARIU sau *efippiariu*, s. m., **ephippiarius**, care face *efippie* sau coperte de callu.

* EPHIPPIATU sau *efippiatu*, pl. *efippiati*, **ephippiati**, callari cari siedu pre una coperta.

* EPHIPPIU sau *efippiu*, pl.-*ie*, **ephippium** (ἐφίππιον), coperta de callu, straiu de callu.

* EPHORIA sau *eforia*, s. f., (ἐφορεία), inspectione, functione a unui *eforu : efori'a scoleloru, efori'a ospitarieloru.*

* EPHORICU sau *eforicu,-a*, adj., (ἐφορικός), relativu la *eforu*, de eforu.

* EPHORU sau *eforu*, s. m., **ephorus** (ἔφορος), inspectoriu : *eforii de la Lacedemone erau magistrati insarcinati cu inspectionea si censur'a totoru fonctionariloru publici chiaru si a regiloru.*

† EPI-, prepos. gr. ἐπί, care de ordinariu corrispunde romanescului *pre* sau *spre*, are inse una multime de nuantie, si occurre in diverse compositioni de vorbe d'in cari mare parte a trecutu in limb'a latina si in limbele romanice.

* EPIBOLA, s. f., **epibole**, (ἐπιβολή), darea cu colori; figura de retorica.

* EPICARPIU, s. m., (ἐπικάρπιος), membrana care imbracca pericarpiulu la plante.

* EPICAULU,-*a*, adj., (ἐπικαυλος), care cresce *pre caululu* plantei.

* EPICAUMA, pl.-*mate*, (ἐπίκαυμα), ulcere pre corne'a transparente a ochiului, term. de medicina.

* EPICAUTU, s. m., (ἐπίκαυτος), genu de insecte coleoptere eteromere.

* EPICEDIU, pl.-*ie*, **epicedion** (ἐπικήδειον), poema funebre.

* EPICENU,-*a*, adj., **epicœnus** (ἐπίκοινος), comm une la amendóue genurile *nume epicenu*, precumu *eliepure, vulpe, sorece* in limb'a româna.

* EPICERASTICU,-*a*, adj., ἐπικερασ-τικός), temperatoriu : *substantia epicerastica*, med.

* EPICHEREMA, pl.-*mate*, **epicherema** (ἐπιχείρημα), una specia de argumentu, in logica.

* EPICHEREMATICU,-*a*, adj. relativu la *epicherema*, in forma de *epicherema.*

* EPICHYSE sau *ephicuse* s. f., **epichysis**, (ἐπίχυσις), una specia de ólla; unu genu de insecte hyphomycete.

* EPICOPU,-*a*, adj., **epicopus**, (ἐπίκωπος), provedutu cu remi.

* EPICRANIU, s. m., (ἐπίκρανον), muschiu occipitofrontale, term. de anat.

* EPICRISE, s. f., (ἐπίκρισις), dijudicatione, parere critica adaussa la dissele altui-a.

* EPICRITICU,-*a*, adj., (ἐπικριτικός), dijudicativu, care coprende, una epicrise.

* EPICROCU,-*a*, adj., **epicrocus** (ἐπίκροκος), de colore galbina ca safranulu; subst., *unu epicrocu*, **epicrocum** (ἐπίκροκον), vestimentu de atare colóre.

* EPICU,-*a*, adj., **epicus** (ἐπικός), relativu la epopéa : *poema epica, poetu epicu, spiritu epicu, sboru epicu, versu epicu.*

* EPICYCLOIDE sau *epicucloide*, adj., in forma de *epicyclu*, in geometría : *linia epicycloide*, sau simplu *epicycloide.*

* EPICYCLU, sau *epicuclu*, s. m., **epicyclus** (ἐπίκυκλος), cercu trassu pre altu cercu, in astron. lui Ptolemeu.

* EPIDEMETICU,-*a*, adj., **epidemeticus** (ἐπιδημητικός), relativu la assediare in case a militariloru cari adjungu in una cetate; *epidemetici*, officiarii cari impartu billete de case; *epidemetice*, casele ce se dau militariloru in una cetate.

EPIDEMIA, s. f., (ἐπιδημία), morbu latitu preste totu poporulu.

EPIDEMICU,-*a*, adj., **epidemus** (ἐπι-

www.dacoromanica.ro

δημος) lâtitu preste totu poporulu : *morbu epidemicu.*

EPIDEMU,-*a*, adj., **epidemus** (ἐπίδημος), *epidemicu.*

* EPIDERME, s. f., **epidermis** (ἐπιδερμίς), superpellea, prim'a pelle a animaliloru si cea mai fina; duritatea unei cicatrice.

* EPIDICTICU,-*a*, **epidicticus** (ἐπιδεικτικός), demostrativu : *genu de vorbiri epidicticu*, **genus dicendi epidicticum.** Cic.

* EPIDISSE, s. f., **epidixis** (επίδειξις), demostratione ; representatione theatrale.

* EPIGASTRICU,-*a*, adj., (fr. **épigastrique**), la *epigastru : regione epigastrica, centru epigastricu.*

* EPIGASTRU, s. m., (ἐπιγάστριον), regione superiore a abdominelui de la pectu peno la buricu.

* EPIGENESE, s. f., (ἐπιγένεσις), systema in care se esplica formationea corpuriloru organice prin additione successiva a partiloru din cari se compunu.

* EPIGENESICU,-*a*, adj., (fr. **épigénésique**), relativu la *epigenese.*

* EPIGENESISTU, s. m., (fr. **épigénésiste**), care adopta doctrinele *epigenesei.*

* EPIGENIA, s. f., (fr. **épigénie**), fenomenu care se intempla, candu unu cristallu fora a si scambá form'a, scamba natur'a sea chymica.

* EPIGENU,-*a*, adj., (fr. **épigène**), care presenta fenomenele epigeniei : *cristallu epigenu.*

* EPIGLOTTE sau *epiglosse*, s. f., **épiglottis** si **epiglossis** (ἐπιγλωττις), cartilagine elastica la originea laringei.

* EPIGLOTTICU,-*a*, adj., (fr. **épiglottique**), relativu la *epiglotte : glandula epiglottica.*

* EPIGLOTTITE, s. f., (fr. **épiglottite**), inflammatione a *epiglottei.*

* EPIGNATHICU sau *epignaticu,-a*, adj., (**épignathique**), care offere fenomenele *epignatului.*

* EPIGNATHU sau *epignatu*, s. m., (d'in ἐπὶ si γνάθος, falca, fr. **épignathe**), superfalca.

* EPIGONATIU, s. m., (επιγονάτεον), ornamentu ecclesiasticu de figura patrata ce lega episcopii in forma de spata, si adjunge peno la genunchiu, d'in care causa s'a numitu si *genunchiariu.*

* EPIGONU, s. m., (ἐπίγονον), superfetatione, term. de medicina.

EPIGRAMMA, pl.-*mate*, **epigramma** (ἐπίγραμμα), 1. inscriptione, titlu; 2. sententia scrissa in versuri, una mica poema care presenta una idea delicata, interessante, espressa cu gratia si cu precisione : *epigrammatele lui Martiale, poetii latini moderni au compusu epigrammate cari potu rivalisá cu alle clasiciloru.*

* EPIGRAMMATARIU, s. m., **epigrammatarius**, autoriu de epigrammate, epigrammatistu.

* EPIGRAMMATICU,-*a*, adj., **epigrammaticus**, relativu la *epigrammate: poetu epigrammaticu, compositioni epigrammatice.*

* EPIGRAMMATISTU, s. m., **epigrammatista**, scriptoriu de *epigrammate.*

* EPIGRAMMATIU, pl.-*ie*, **epigrammation** (ἐπιγραμμάτιον), una scurta epigramma.

* EPIGRAPHA sau *epigrafa*, s. f., (ἐπιγραφή), inscriptione,

* EPIGRAPHIA sau *epigrafia*, s, f., (fr. **épigraphie**), scientia care se occupa cu studiulu si connoscenti'a inscriptioniloru.

* EPIGRAPHICU sau *epigraficu,-a*, adj., (fr. **épigrafique**), relativu la *epigrafa*, in forma de *epigrafu : stylu epigraficu, studiu epigraficu.*

* EPIGRAPHU sau *epigrafu*, s. m., care scrie *epigrafe* sau inscriptioni, care se occupa cu *epigrafi'a.*

* EPIGYNIA, s. f., (d'in ἐπὶ si γυνὴ, femina, fr. **épigynie**), starea unei plante alle carei stamine si corolla sunt epigyne.

* EPIGYNICU,-*a*, adj., (fr, **épigynique**), se dice despre insertionea corollei sau a staminelor *epigyne.*

* EPIGYNU,-*a*, adj., (d'in ἐπί si γυνή, femina, fr. **épigyne**), care se nasce pre ovariu sau de assupr'a lui : *stamine epigyne.* Bot.

* EPIGYNOPHORICU sau *epigunoforicu,-a*, adj., (fr. **épigynophorique**), care se afla in verticele unui gynophoru. Bot.

www.dacoromanica.ro

* EPILEPSIA, s. f., **epilepsia,** (ἐπιλη̃ψία), morbu caducu, calcarea de nevolia.

EPILEPTICU,-*a*, adj., (ἐπιληπτικός), relativu la epilepsia : *symtomate epileptice, convulsioni epileptice;* subst. m., *unu epilepticu,* f., *una epileptica,* care e suppusu morbului *epilepticu.*

* EPILOBU, s. m., (din ἐπί si λοβός, valvula, fr. **épilobe**), genu de plante erbacee, famili'a enothecaceeloru.

* EPILOBIACEU,-*a*, adj., (fr. **épilobiacé**), care sémina cu unu *epilobu.*

EPILOGU, s. m., **epilogus** (ἐπίλογος), finitulu unei oratione, peroratione, conclusione.

* EPIMENIA, s. f., **epimenia, -orum** (ἐπιμήνια), donuri ce se facu la fia-care luna.

* EPIMERISMU, s. m., **epimerismus** (ἐπιμερισμός), adducere a mente ce face unu oratoriu despre divisionea orationei selle.

* EPIMETRIA, s. f., (de la ἐπίμετρον), mesurare superabundante.

* EPIMETRU, s. m., **epimetrum** (ἐπίμετρον), parte de incarcatura la una nave ce se permitte pilotului pentru salariulu seu.

* EPINEPHRIDIU, sau *epinefridiu,* pl.-*ie,* **epinephridion** (ἐπινεφρίδιον), grassimea de pre renunchi.

* EPINICIU, pl.-*ie,* **epinicion** (ἐπινίκιον), cantecu de victoria. La liturgía cantarea inainte de consecratione care incepe cu : *sântu, sântu, sântu e domnulu sabbaoth.*

* EPINYCTIDE sau *epinoctide,* s. f., **epinyctis** (ἐπινυκτίς), pustula fórte dorerósa (care se nasce nóptea); fistula lacrimale.

* EPIPACTIDE, s. f., **epipactis** (ἐπιπακτίς), una specia de planta medicinale.

* EPIPEDONICU,-*a*, adj., **epipedonicus** (ἐπίπεδον), care e pre unu planu.

* EPIPEDU, s. m., (ἐπίπεδον), 1. planu; 2. genu de insecte coleoptere curculionidi.

* EPIPETALIA, s. f., (d'in ἐπι si πέταλον, fólia, fr. **épipétalie**), starea unei plante alle carei stamine se inseru pre corolla.

* EPIPETALU,-*a*, adj., (d'in ἐπι si πέταλον), care se nasce pre corolla sau pre *petalele* ei: *stamine epipetale.*

* EPIPHANIA, sau *epifanía,* s. f., **epiphania** (ἐπιφανεία), arretare, manifestare; in ecclesi'a crestina manifestarea lui Jesu Christu cu occasiunea baptesmului, serbatorea d'in 6 Januariu.

* EPIPHONEMA sau *epifonema,* pl.-*mate,* **epiphonema,** (επιφώνημα), esclamatione, terminu de retorica.

* EPIPHONESE, s. f., (επιφώνησις), strigare cu voce inalta, asiá se numescu rogationile d'in liturgia, cari le pronuntia sacerdotele cu voce inalta, in opositione cu rogationile secrete sau cu voce bassa.

* EPIPHORA sau *epifora,* s. f., **epiphora** (ἐπιφορά), 1. scursura de lacrime, de muci sau de alte umori : *epifor'a ochiloru,* **epiphora oculorum.** Plin.; 2. repetitionea acellei-asi vorbe la finitulu mai multoru membre alle frasei.

* EPIPHYSE sau *epifuse,* s. f., (ἐπίφυσις), apofuse cartilaginósa la copilli, care cu etatea se consolida cu ossulu, term. de anatomía.

* EPIPLESSE, s. f., **epiplexis,** (ἐπίπληξις), remostratione, imputatione, fig. de retorica.

* EPIPLOCA sau *epiploce,* s. f., **epiploce** (ἐπιπλοκή), combinationede diverse specie de metre poetice.

* EPIPLOU, s. m., (ἐπίπλοον), retell'a de preste matie.

* EPIRHEDIU sau *epirediu,* pl.-*ie,* **epirhedium,** una specia de carrutia, trassura.

* EPISCENIU, pl.-*ie,* **episcenium** (ἐπισκήνιον), parte superiore a scenei, coronamentulu scenei.

* EPISCEPSE, s. f., **episcepsis** (ἐπίσκηψις), inspectione.

* EPISCEPTICU,-*a*, adj., (ἐπισκεπτικός), inspectivu.

* EPISCOPALE, adj., **episcopalis,** relativu la *episcopu,* episcopicu sau episcopescu : *demnitate episcopale, autoritate episcopale, venituri episcopali.*

EPISCOPATU, pl.-*e,* **episcopatus,** demnitate de *episcopu;* functione de *episcopu,* corpu de *episcopi : episcopatulu*

www.dacoromanica.ro

la crestini corresponde pontificatului la Romani; episcopatulu essercita potestatea suprema in ecclesia.

EPISCOPESCU,-*a*, adj., **episcopalis**, relativu la *episcopu : prândiu episcopescu, vinu episcopescu, vestimente episcopesci, calli episcopesci, trassura episcopèsca.*

EPISCOPIA, s. f., **episcopatus**, (ἐπισκοπή si ἐπισκοπία), demnitate de *episcopu*, functione de *episcopu*, jurisdictione de *episcopu;* baserica episcopale; casa de *episcopu;* diecese episcopale : *toti sacerdotii au dereptu la episcopia; multi ambla dupo episcopia; episcopi'a de la Romanu, episcopi'a de la Argesiu; episcopia vechia, episcopia nòua, episcopia avuta, episcopia paupera.*

EPISCOPICU, -*a*, adj., **episcopalis** (ἐπισκοπικός), episcopale, episcopescu : *ornamentu episcopicu, mitra episcopica, benedictione episcopica.*

EPISCOPU, s. m., **episcopus** (ἐπίσκοπος), inspectoriu in genere, apoi inspectoriu allu ecclesiei, demnitariu superiore ecclesiasticu : *crestinii primitivi se serviva cu numine modeste spre a desemná pre functionarii loru ecclesiastici : diaconi (ministri), presbyteri (seniori), episcopi (inspectori), numai fòrte tardiu si dupo ce baseric'a crestina deveni domnitòria, se introdussera la densii numinele celle vechie : ierei (sacerdoti) si archierei (pontefici). Calitatile si detoricle unui episcopu sunt formosu descrisse de apostolulu Paullu, care separe a fi institutoriulu episcopiloru in ecclesia crestina.*

* EPISODIU, pl.-*ie*, (ἐπεισόδιον), actione incidente in una drama, in una poema epica sau in una opera romantica : *ellu si a seminatu cartea cu episodie forte interessanti;* fig. *in viéti'a omului se intempla episodie curiose; episodiele junetieloru adese ori su periculóse.*

* EPISPASTICU,-*a*, adj. s., (ἐπισπαστικός), care trage sau estrage: *emplastru epispasticu; epispastice escellenti,* **emplastra nobilia ad extrahendum.** Cels.

EPISTATICU,-*a*, adj., (ἐπιστατικός), relativu la *epistatu : functione, detoria epistatica.*

EPISTATU, s. m., (ἐπιστάτης), la Atheniani directoriulu affaceriloru publice, la noi infimulu veghiatoriu politianu: *epistatii suburbieloru d'in Bucuresci.* La antici *epistatii scoleloru erau directorii scoleloru, la noi su veghiatorii curtii scoleloru.*

EPISTOLA, s. f., **epistola** (ἐπιστολή), missiva, scrissore, littera : *a scrie una epistola, a tramitte una epistola, a accepe una epistola; Cicerone se serve cu verbele :* **scribere, conscribere, facere, efficere, exarare, texere epistolam,** *Tacitu cu verbulu* **componere;** *epistola in prosa; epistola in versuri; epistola deschisa; epistola ficta. De la Cicerone avemu una formòsa collectione de epistole.*

EPISTOLARE si *epistolariu*,-*a*, adj., **epistolaris**, relativu la epistola : *stylu epistolariu, correspondentia epistolaria charteia epistolaria.*

EPISTOLICU, -*a*, adj., **epistolicus** (ἐπιστολικός), epistolariu, in forma de epistola.

EPISTOLIU, pl.-*ie*, **epistolium** (ἐπιστόλιον), scrissore scurta, billetu; fig., poema scurta.

EPISTOLOGRAPHIA sau *epistolografia*, s. f., (it. **epistolografia,** fr. **epistolographie**), artea de a scrie epistole, functionea de *epistolografu.*

EPISTOLOGRAPHICU sau *epistolograficu*,-*a*, adj., (ἐπιστολογραφικός), relativu la *epistolografia* sau la *epistolografu.*

EPISTOLOGRAPHU sau *epistolografu*, s. m., (ἐπιστολογράφος), care scrie epistole, secretariu.

* EPISTOMIU, pl. -*ie*, **epistomium** (ἐπιστόμιον), ceppu la una bute sau la altu vasu.

* EPISTRATEGIA, s. f., *epistrategia* (ἐπιστρατηγία), functione de *epistrategu.*

* EPISTRATEGICU,-*a*, adj., relativu la *epistrategu.*

* EPISTRATEGU, s. m., (ἐπίστράτηγος), cestoriu, officiariu subordinatu commandantelui.

* EPISTROPHE sau *epistrofu*, s. f., **epistrophe** (ἐπιστροφή), terminatione asémine a mai multoru frasi; strofa de

www.dacoromanica.ro

versuri ce vine dupo una *strofa* si una *antistrofa*.

* EPISTYLIU sau *epistuliu*, pl.-*ie*, **epistylium** (ἐπιστύλιον), architrabe, care se pune orizontale peste columne, term. de architectura.

* EPISYNALEPHE, sau *episunalefa*, s. f., **episynalœphe** si **episynalœpha**, (ἐπισυναλοιφή), pronuntiarea douoru syllabe in un'a.

* EPITAPHISTA sau *epitafistu*, s. m., **epitaphista**, compositoriu de *epitafie*, oratoriu funebru.

* EPITAPHU sau *epitafiu*, pl.-*ie*, **epitaphion** si **epitaphium**, (ἐπιτάφιον), inscriptione pe mormentu, oratione funebre.

* EPITASE, s. f., **epitasis** (ἐπίτασις), modulu, ca parte a comediei dupo protase si inainte de catastrofa.

* EPITHALAMIU sau *epitalamiu*, pl.-*ie*, **epithalamium** (ἐπιθαλάμιον), cantecu de nunta.

* EPITHECA sau *epitéca*, s. f., **epitheca** (ἐπιθήκη), adausu.

* EPITHEMA sau *epitema*, pl.-*mate*, **epithema** (ἐπίθεμα), compressa, term. de medicina.

* EPITHEMARE sau *epitemare*, v., (it. **epittimare**), a pune *epitemate*, a face usu de epitemate.

* EPITHEMATIONE sau *epitematione* (it. **epittemazione**), actione de *epitemare*, punere, usu de epitemate.

* EPITHEMATU sau *epitematu*,-*a*, adj. part., (it. **epittimato**), pusu sau usatu ca *epitema*.

* EPITHEMATIU sau *epitematiu*, pl.-*ie*, **epithematium**, deminutivu d'in *epithema*.

* EPITHESE sau *epitese*, s. f., **epithesis**, (ἐπίθεσις), falsu in scriptura.

* EPITHETICU sau *epiteticu*,-*a*, adj., (ἐπιθετικός), ca *epitetu*, in forma de epitetu.

* EPITHETU sau *epitetu*, s. m., **epithetum**, si **epitheton** (ἐπίθετον), appositu, term. de gramm.

* EPITHYMU sau *epitumu*, s. m., **epithymon** (ἐπίθυμον). flóre de thymianu.

* EPITIMÍA, s. f., **epitimía** (ἐπιτιμία), onore, consideratione.

* EPITOMA si *epitome*, s. f., **epitoma** si **epitome** (ἐπιτομή), estractu, abbreviatu, breviariu, prescurtare : *epitomea lui Titu Liviu*, *epitomea istoriei Romane*, *istoriele dictate in scola sunt numai epitome*.

* EPITOMARE, v., **epitomare**, a face *epitome*, a prescurtá, a face estracte.

* EPITOMATORIU,-*tória*, adj. s., (**epitomator**), care face *epitome*, care face estracte, prescurtatoriu : *epitomatoriulu lui Titu Liviu*.

* EPITOMATU,-*a*, adj. part., **epitomatus**, prescurtatu, estrassu, contrassu, abbreviatu.

* EPITOME, s. f., **epitome**, (ἐπιτομή), vedi *epitoma*.

* EPITONIU, pl.-*ie*, **epitonium**, (ἐπιτόνιον), ceppulu la unu tubu.

*EPITRACHELIU, pl.-*ie*, (ἐπιτραχήλιον), stola care ua pune preutulu pre collu. In pronunti'a vulgaria a degeneratu coventulu in *petrachiru*, ba chiaru in *patrafiru*.

* EPITRAPEZIU,-*a*, adj., **epitrapezius**, (ἐπιτραπέζιος), ce se pune pre mésa (τράπεζα).

* EPITRITU,-*a*, adj., **epitritus**, (ἐπίτριτος), 1. adaussu cu unu tertiu, precumu $4 = 3 + 1$; 2. petioru metricu in care una syllaba scurta se combina in diverse moduri cu trei lunge.

* EPITROPE, s. f., **epitrope**, (ἐπιτροπή), concessione, fig. de retorica.

* EPITROPIA, s. f., (ἐπιτροπία), functione de *epitropu*, curatela, tutela.

*EPITROPICU,-*a*, adj., (ἐπιτροπικός), relativu la *epitropia* sau la *epitropu*.

* EPITRÔPU, s. m., **epitropus**, si **epitropos**, (ἐπίτροπος), curatoriu.

* EPIZOARIU,-*ia*, adj., (d'in ἐπι si ζῶον=animale), care traiesce ca parasitu pe corpulu unei animale.

* EPIZOICU,-*a*, adj., (d'in ἐπι si ζῶον, animale), se dice despre terrenele primordiali cari stau preste terrenele ce coprendu resturi de corpuri organisate.

* EPIZOOTIA, s. f., (din ἐπι si ζῶον, animale, fr. **épizootie**, it. **epizoozia**), morbu contagiosu care se intende la unu mare numeru de animali de una data.

* EPIZOOTICU,-*a*, adj., (it. **epizoo-**

www.dacoromanica.ro

tică fr. épizootique), relativu la *epizootia: morbu epizooticu, contagione epizootica.*

EPOCHA sau *epocă*, s. f., (epocha ἐποχή), 1. rétinere, oprire; 2. punctu fissu in istoria, de ordinariu insemnatu prin unu mare evenimentu: *epoch'a creationei, epoch'a diluviului, epoch'a crestinismului epoch'a machomedanismului; epochele vietiei, epoch'a nascerei, epoch'a casatoriei, epoch'a mortii; fapte care facu epocha.*

* EPOCHALE, sau *epocale*, adj., relativu la epocha: *punctu epochale, evenimente epochali.*

* EPODU. pl.-*e*, **epodus** si **epodos** (ἐπωδός), dóue versuri d'intre cari secundulu e mai scurtu de câtu primulu; cellu mai scurtu d'intre dóue versuri: *epodele lui Oratiu, scrisse dupo modellulu epodeloru lui Archilochu.*

* EPOMPHALIU, sau *eponfaliu*, s. m., **epomphalion** (ἐπομφάλιον), *epigastru.*

* EPOPE, s. f., **epops** (ἔποψ), una passere, púpadia.

* EPOPEIA, s. f., **epopœia** (ἐποποιία), 1. compositionea unei poeme *epice*; 2. poema epica: *epopeiele lui Omeru, epopeiele romane, epopeiele italiane; cea mai formósa epopeia latina e Eneidea lui Virgiliu.*

* EPOPEICU,-*a*, adj., (ἐποποικός), relativu la *epopeia*, epicu.

* EPOPEIU, s. m., (ἐποποιός), poetu epicu, compositoriu de poemate epice.

* EPOPTU, s. m., **epopta** si **epoptes** (ἐπόπτης), initiatu in mysteriele eleusine in tertiulu sau supremulu gradu; care vede lumin'a veritàtii.

* EPU, s. m., **epos** (ἔπος), poema *epica*, poema eroica, epopeia.

* EPURE, s. m., **lepus**, vedi *iepure, liepure* si *lepure.*

* ERA, s. f., **æra**, epocha de la care se procede in numerarea anniloru: *er'a vulgaria incepe cu nascerea lui Jesu Christu; er'a lui Nabonassaru incepe cu annulu 747 inainte de er'a vulgaria; er'a romana incepe cu annulu 753 inainte de er'a vulgaria; er'a olympiadiloru incepe cu annulu 776 inainte de er'a vulgaria; er'a lui Diocletianu incepe cu annulu 284 dupa er'a vulgaria; er'a machomedana incepe cu annulu 622 dupo er'a vulgaria.*

ERA, (cu accentulu pre ultim'a syllaba *erá*), ind. imperf. pers. III sing. de la verbulu substantivu *fire*, **erat**; vedi *fire.*

* ERADICARE, v., **eradicare**, (d'in e si **radix**), a scóte d'in radecine, a scóte cu radecina cu totu, a desradecinà, a esterminà, a estirpá.

* ERADICATIÓNE, s. f., **eradicatio**, actione de *eradicare*: curatione radicale, care redica tóte causele unui morbu.

* ERADICATIVU,-*a*, adj., (it. **eradicativo**, fr. **eradicatif**), care redica reulu d'in radecina, care redica morbulu cu tóte causele selle.

* ERADICATU,-*a*, adj. part., **eradicatus**, scossu d'in radecina, desradecinatu, estirpatu, esterminatu.

ERAI, (cu accentulu pre ultim'a syllaba *erái*), ind. imperf. pers. II sing. de de la verbulu substantivu *fire*, **eras**, vedi *fire*, (**fieri**) **esse.**

ERAM, (cu accentulu pre ultim'a syllaba *erám*), ind. imperf. pers. I sing. de la verbulu substantivu *fire*, **eram**, vedi *fire*, (**fieri**) **esse.**

ERAME, *arame* si *arama*, s. f., **æramen**, (it. **rame**, isp. **arambre** si **alambre**, pr. **aram**, fr. **airain**), **cuprum**, metallu malleabile rosiu intunericatu, d'in care se facu celle mai multe vase; vase de arame, caldarie de diverse forme si pentru diverse usuri; vedi *arama.*

ERAMU, ind. imperf. pers. I pl. de la verbulu substantivu *fire*, **eramus**, vedi *fire*, (**fieri**) **esse.**

* ERANISTU, s. m., **eranista**, (ἐρανιστής), care face una collecta, care aduna contributione voluntaria pentru unu certu scopu.

* ERANU, s. m., **eranus**, (ἔρανος), contributione voluntaria pentru unu certu scopu.

* ERARE, v., **ærare**, a accoperí sau a adornà cu arame.

* ERARIALE, adj., **ad ærarium pertinens**, relativu la *erariu*, de erariu: *case erariali, averi erariali.*

* ERARIU, s. m., 1. **ærarius**, fauru *erariu*; 2. *erariu*, pl.-*ie*, **ærarium**, thesauru publicu.

www.dacoromanica.ro

ERATI, ind. imperf. pers. II. pl. de la verbulu substantivu *fire*, **eratis**, vedi *fire* (**ieri**) **esse**.

* ERATU,-*a*, adj. part., **eratus**, acoperitu sau adornatu cu arame.

* ERAU, ind. imperf. pers. III pl. de la verbulu substantivu *fire*, **erant**, vedi *fire* (**ieri**) **esse**.

ERBA, pl. *erbe*, *erbi* si *erburi*, **herba**, planta care si perde paliulu iern'a; cea mai connoscuta e érb'a de fenu; *erba medicinale*, *erba veninósa*, *erba verde*, *érba de campu*, *érba selbatica*; — afora de frasi generali ca: *unu firu de erba*, *a pasce erba*, *a dá vitele la erba*, etc., coventulu se construe cu diverse attribute spre a esprime diverse specie sau generi de plante: *erba cretia* = *menta cretia*, *erba de friguri* = *pung'a popei*, *erba de langore* = **crysimum alliaria** lui *Linneu*, *erba de urechie* = **sedum majus** lui *Linneu*, *erba* **grassa** = **sedum telephium** lui *Linneu*, *erba grassa de gradina* = **portulaca oleracea** lui *Linneu*, *erba lui Tatinu* = **symphytum officinale** lui *Linneu*, *erba mare* = **inula helenium** lui *Linneu*, *erba negra* = **scrofularia rodosa** lui *Linneu*, *erba putorosa* = **coriandrum testiculatum** lui *Linneu*, *erb'a rosia* = *erba vermelui* = **thaspi arvense** lui *Linneu*, *erb'a serpelui* = **serpentaria**, *erb'a ventului* = **nepeta cutaria** sau **marrhubium vulgare** lui *Linneu*, *erb'a taiaturei* = *betonica*, *erb'a codrului* = *matraguna*, *erb'a ferraloru*, etc.

ERBACEU sau *erbaciu*,-*a*, adj., in forma de érba: *plante erbacie*, cari n'au lemnu, *ci numai paliu*.

ERBARIU, pl.-*ie*, **herbarium**, collectione de diversele specie de érba; opera botanica; si personale, *ebariu* = botanicu, botanistu.

ERBARIRE,-*escu*, vi, a pasce érb'a, a luá in arrenda pastionea erbei; a college erbe.

ERBARITU, s. m., pretiulu ce se solve pentru pastione sau pentru folosulu erbei.

ERBATICU,-*a*, adj., **herbaticus**, 1. relativu la érba; 2. erbivoru; 3. subst., *erbaticulu*, pretiulu ce se solve pentru folosulu erbei.

ERBIDU,-*a*, adj., **herbidus**, coperitu cu érba, abundante de erba; *locu erbidu*, *térra erbida*, *vàlli erbide*.

ERBIFERU,-*a*, adj., **herbifer**, care produce érba: *pratu erbiferu*, *campuri erbifere*.

ERBISIÓRA, s. f., **herbuscula**, **herbula**, érba mica, érba tênera.

ERBIVORU,-*a*, adj., (it. **erbivoro**, fr. **herbivore**), care manca érba; *animali erbivore*; subst. *erbivorele*.

ERBORARE, v., (it. **erborare**), a aduná erburi, a erborisá.

ERBORARIU,-*ia*, adj. s., (it. **erbolajo**), care aduna erburi.

ERBORATIONE, s. f., (it. **erborazione**), actione de *erborare*, occupatione cu adunarea de erburi.

ERBORISARE, v., (fr. **herboriser**), a *erborá*.

ERBORISATORIU,-*tória*, adj. s., (fr. **herboriseur**), care *erborisa*, erborariu.

ERBORISTU, s. m., (fr. **herboriste**), care aduna erburi, care connosce erburile numai d'in empiría.

ERBOROSU,-*a*, adj., **herbosus**, plenu de *erburi*, grassu de erburi, accoperitu cu erburi de diverse specie.

ERBOSU,-*a*, adj., **herbosus**, plenu de erba, cu multa érba: *campu erbosu*, *prate erbose*.

ERBUTIA, s. f., **herbula**, deminutivu d'in érba, érba menuta.

* ERCULIU,-*a*, adj., **herculeus**, relativu la Ercule, de Ercule; tare, robustu, difficile: *braciu erculiu*, *lucru erculiu*, *fapta erculia*.

* ERECTIONE, s. f., **erectio**, actione de *exegere*, redicare, inaltiare; inflare.

* ERECTIVU,-*a*, adj. verbale, **erigendo inserviens**, prin care redica, care serve a redicá: *remediu erectivu*.

* ERECTORIU,-*tória*, adj. s., (it. **erettore**), care redica: *muschiu erectoriu* la pàrtile genitali virili.

* ERECTU,-*a*, adj. part., **erectus**, redicatu, scollatu, inaltiatu; superbu, audace; incoragiatu; plenu de sperantia.

* EREDARE, v., **hereditare**, (it. **eredare**), vedi *ereditare* cu tóte derivatele selle.

* EREDE, adj. s., **heres**, (it. **erede**), care cu dereptu de nascere sau prin te-

www.dacoromanica.ro

stamentu capeta una avere de la altulu, mositeanu, mositenitoriu, cleronomu : *filii sunt eredii legitimi ai parentiloru; ellu a moritu fôra eredi legitimi, si a lassatu prin testamentu eredi pre filii amiciloru sei; regele Attalu a lassatu prin testamentu erede pre poporulu romanu.*

EREDIARIU, s. m., (**hereditarius**), micu proprietariu de pamentu care are numai unu *erediu*, asiá se numira terranii cari dupo asservirea celloru alti, remasera liberi pre mic'a loru proprietate. In gur'a poporului s'a scurtatu coventulu in *rediariu*, si mai pe urma a trecutu in *rediasiu* (in Moldavia).

* EREDIORU, pl.-*e*, **herediolum**, mica proprietate avitica, mica mosía.

* EREDIRE,-*escu*, v., **hereditare**, vedi *ereditare* cu tóte derivatele selle.

* EREDITARE, v., **hereditare**, a capetá ceva cu dreptulu de ereditate, a mositení, a cleromoní : *ellu a ereditatu si averea si vertutile parentesci; elli au ereditatu numele si averile parentelui, insé n'au ereditatu si vertutile lui.*

* EREDITARIU,-*ia*, adj., **hereditarius**, relativu la ereditate, ce se tine de ereditate : *dereptu ereditariu, virtuti eriditarie, vitie ereditarie;* subst., *ereditariulu* in locu de *erede : ereditariulu tronului, ereditarii privilegieloru.*

* EREDITATE, s. f., **hereditas**, 1. actione de *ereditare : cas'a mi a venitu prin ereditate;* 2. averea ereditata, successionea si averea ereditata : *ereditatea parentesca, ereditatea derepturiloru si a datorieloru; ereditatea gloriei, ereditatea eterna*, cerulu.

* EREDITATU,-*a*, adj. part., **hereditatus**, capetatu prin *ereditate*, mositenitu, cleronomitu : *averi ereditate, bani ereditati, virtuti ereditate, vitie ereditate, morburi ereditate, peccate ereditate.*

* EREDIU, pl.-*ie*, **herediu**, 1. proprietate patrimoniale, bonu aviticu, mosía; 2. proprietate mica, la inceputu numai de dóue juguri de pamentu, apoi de cinci juguri, si in fine proprietate mai mica de unu centu de juguri. Intre aceste margini e proprietatea vechiloru *erediari* din terrele române.

* EREGERE, *eressi* si *eressei*, *eressu* si *erectu*, v., **erigere**, a redicá, a inaltiá, a scollá, a descetá, a stimulá, a ânimá. Radecin'a derivateloru : *erectu, erectione, erectivu, erectoriu.*

* EREMITATICU, pl.-*e*, (it. **eremitaggio**, fr. **ermitage**), casa de eremitu in unu locu desertu; micu monasteriu in unu locu desertu, locu de asceti, *scetu* (corruptu in *schitu*).

* EREMITICU,-*a*, adj., (it. **eremitico**), relativu la *eremitu : viétia eremitica.*

EREMITU si *ermitu* s. m., **eremita** (ἐρημίτης), solitariu, esychastru, ascetu, monachu care traiesce in eremu sau in locuri deserte, departe de societatea omenésca.

1 EREMU si *ermu*,-*a*, adj., (ἔρημος), **desertus**, desertu, vastu, vagu.

2 EREMU si *ermu*, s. m., **eremus** (ἔρημος), desertu, solitudine, locu nelocuitu de ómeni.

* ERENTE, adj. part. pres., **hærens**, care sta accatiatu, care sta plantatu, care e infiptu.

* ERENTIA, s. f., **hærendi modus**, modu, stare, calitate de *erente.*

* ERERE sau *erire*, v., **hærere**, a stá accatiatu, a stá plantatu, a stá nemiscatu. Radecina derivateloru : *erente, erentia*, si a compuseloru : *aderere, inerere, coerere*, etc.

ERESE, s. f., **hæresis** (αἵρεσις), opinione, systema, doctrina, secta, eresia, in specie credentia care nu e acceptata de maioritatea unei confessione. In vechiele scripte ecclesiastice d'in ignorantia coventulu a trecutu sub form'a *eresu*, care nu mai e de retinutu.

ERESIA, s. f., (it. **eresia**, fr. **hérésie**), doctrina contraria credentei maioritatii si condemuata de ecclesia; vedi *erese.*

ERESIARCHU, s. m., **hæresiarca** (αἱρεσιάρχης), capulu sau autoriulu si apperatoriulu unei *eresia.*

ERETICU,-*a*, adj. s., **hæreticus** (αἱρετικός), relativu la *erese;* subst., *unu ereticu* care professa una *erese : ereticii au facutu mai multu reu ecclesiei de câtu paganii; numai cellu ce ineresce cu pertinacia in erorea sea e ereticu; ereticu convertitu.*

www.dacoromanica.ro

* ERGASTERIU, pl.-*ie*, **ergasterium** (ἐργαστήριον), loculu unde lucra lucratorii, officină, *astellariu* (fr. **atelier**, pr. **astelier**, isp. **astillero**, d'in lat. m. **hastellarium**).

* ERGASTICU,-*a*, adj., **ergasticus** (ἐργαστικός), lucratoriu, activu; care invétia a lucrá, care invétia regulele; care coprende preceptele.

* ERGASTU, s. m., (ἐργαστήρ), lucratoriu; vedi *ergatu*.

* ERGASTULARIU,-*ia*, adj., **ergastulăris** si **ergastularius**, relativu la ergastulu.

* ERGASTULU, pl.-*e*, **ergastulum**, loculu unde lucrau servii fugitivi inchisi si cu petiorele ferrecate, casa de correctione.

* ERGATA, s. f., **ergata**, (ἐργάτης), una machina spre a redicá sarcine, *vericellu* (it. **verricello**).

ERGATU, s. m., (ἐργάτης), lucratoriu, lucratoriu cu mân'a incarcatu cu lucru greu, in gradina, la câmpu, mercenariu care si castiga pânea essecutandu lucru greu, mercenariu terranu. Vedi si *argatu*.

† ERGO, conj. **ergo**, asia déro, deci, deci déro, prin urmare. Radecina derivateloru: *ergotare, ergotatoriu, ergotismu, ergotistu, ergotisticu*.

* ERGOLABU, s. m., **ergolabus**, (ἐργολάβος), impresariu, interprensoriu, care se insarcina a face un lucru pentru unu pretiu stipulatu.

* ERGOTARE, v., (fr. **ergoter**), a dice adese ori *ergo*, a argumentá dupo regulele syllogistice, luatu mai vertosu in ironía.

* ERGOTARÍA, s. f., (fr. **ergoterie**), calitate sau abitudine de a *ergotá*, contestatione secca, care face a perde tempulu cu bagatelle.

* ERGOTARIU, s. m., (fr. **ergoteur**), care *ergota*, care e deprensu a dice a dese ori *ergo*.

* ERGOTATORIU, s. m., (fr. **ergoteur**), care desputa asupr'a lucruriloru celloru mai semple cu totu apparatulu logicu, cu tóte formele syllogistice, desputatoriu fastidiosu; vedi *ergotariu*.

* ERGOTISMU, s. m., (fr. **ergotisme**), manía de a *ergotá*, mania de a face argumente logice unde nu e necessariu.

* ERGOTISTICU,-*a*, adj., (fr. **ergotiste**), relativu la *ergotismu*.

* ERGOTISTU, s. m., (fr. **ergotiste**), care are mani'a de a ergotá: *eu aflu co ergotistii sunt si mai inutili de câtu poetii, disse Montaigne*.

ERI, adv., **heri**, in diu'a trecuta: *eri demanétia, eri sera, diu'a de eri*; comp. *alta eri*, si reduplicatu *allalta erî: nu l'am vedutu de allalta eri, peno allalta eri a fostu la noi*.

ERICIU, s. m., **ericius** si **hericius**, vedi *ariciu*.

*ERIGERE, v., **erigere**, vedi *eregere*.

ERINACIU, s. m., **erinacius** si **herinaceus**, vedi *ariciu*.

† ERIO-, (gr. ἔριον, lâna), in diverse compositioni de termini technici, precumu: *eriocarpu, eriocaulu, eriocephalu, eriochloë, eriochryside, eriocladu, eriocomu, eriode, eriodina, eriodone, eriodonte, eriopetalu, eriophoru, eriophyllu, eriopilu, eriopode, eriopteru, eriospermu, eriostachyatu, eriostemone, eriostomu, eriostylu, eriotrichu*, pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore a compositionei.

* ERISMA, pl.-*mate*, **erisma**, (ἔρεισμα), rédimu, muru applicatu a sustiné altu muru mai suptire, intaritura, term. de architectura.

* ERISMATICU,-*a*, adj., relativu la erisma, redimatoriu, sustinitoriu.

* ERITHACU sau *eritacu*, s. m., **erithacus** (ἐρίθακος), unu genu de papagallu.

*ERMAPHRODITU sau *ermafroditu*, s. m., **hermaphroditus** (ἑρμαφρόδιτος), care e barbatu si femina totu de una data, fémenu.

* ERMENEUMA, pl.-*mate*, **hermeneuma** (ἑρμήνευμα), interpretatione.

*ERMENEUTICA, s. f., (ἑρμηνευτική), artea de a interpretá.

* ERMENEUTICU,-*a*, adj., (ἑρμηνευτικός), relativu la interpretatione.

* ERMENEUTU, s. m., (ἑρμηνευτής si ἑρμηνεύς), interprete sau interpretatoriu.

* ERMENIA, s. f., (ἑρμηνεία), interpretatione, esplicatione; espressione.

www.dacoromanica.ro

ERMITU, *ermu;* vedi *eremitu, eremu.*

ERNA, s. f., **hiems,** vedi *iérna.*

ERNARE, v., **hibernare,** vedi *iernare.*

ERNATICU,-*a*, adj. s., **hibernus,** vedi *iernaticu.*

ERNIA, s. f., **hernia** (ἔρνος), surrupatura, vettematura, (morbu).

ERNIOSU,-*a*, adj., **herniosus,** surrupatu, vettematu.

1 ERO (d'in *vero*), conj., **vero, verum, autem,** indica differentia sau oppositione: *ellu plecà la Roma, éro frate seu remase la Venetia; noi le predicàmu tóta diu'a. éro elli facu ce voru;* vedi *si* comp. *dèro.*

2 ERO, adv., **iterum, etiam,** indica repetitione : *éro si éro domnului se ne rogàmu; dupo ce v'am allungatu, éro ve intórceti; éro va vení tempulu se ve rogati de mene.*

* ERODIU, s. m., **herodius** si **herodio,-onis** (ἐροδιός), una passere rapace : *penna de erodiu.*

* EROE, s. m., **heros** (ἥρως) omu tare, forte, valente, care infronta periclele celle mai mari pentru adjungerea unui scopu mai iualtu; omu mare, celebru; person'a principale in una poema, in una istoria reale sau in una istoria fictiva (romanu) : *eroii anticiloru erau semidiei; cellu mai celebru d'intre eroii antici e Ercule; nu toti eroii se potu mesurà cu Ercule.*

* EROGARE, v., **erogare,** a dá bani pentru lucruri necessarie, a spende; a face spese in genere; a dissipá, a resipí.

* EROGATIONE, s. f., **erogatio,** actione si effectu allu actionci de *erogare,* spese, mai allessu spese publice.

* EROGATORIU,-*tòria,* adj. s., **erogator, erogatorius,** care *eròga,* care administra spesele, care solve.

* EROGATU,-*a*, adj. part., **erogatus,** spensu, datu pentru lucruri necessarie, mai allessu pentru affacerile publice : *summele intrate si summele erogate.*

* EROICE, adv., **heroice** (ἡρωϊκῶς), in modu eroicu, in genulu eroicu : *ellu s'a portatu eroice, a lucratu eroice.*

* EROICU,-*a*, adj., **heroicus** (ἡρωϊκός), relativu la eroe, conforme unui eroe, de eroe : *fapte eroice, tempuri eroice, poema eroica,* epopeia; *versu eroicu,* essametru; *poeti eroici, poeti epici.*

* EROIDE, s. f., **heroïs** (ἡρωΐς), socia sau filia de eroe; correspondentia poetica intre eroi si eroine : *eroidile lui Ovidiu se inaltia peno la tragedia.*

* EROINA, s. f., **heroina** (ἡρωΐνη), socia sau filia de *eroe,* una femina cu ânima de eroe, una fémina eroica.

* EROISMU, s. m., (it. **eroismo,** fr. **heroïsme**), lucrare eroica, portare eroica : *eroismulu e culmea vertutii omenesci.*

* EROMANE, adj., (ἐρωμανής), furiosu de inamoratu. D'in *eromane* au formatu modernii prin aferese *romanu* = istoria fictiva in care amorea jóca rollulu principale. L.

* EROMANÍA, s. f., (ἐρωμανία), amore furiósa, cumu e amórea eroiloru d'in medievu care imple càrtile romantice. Vedi si *erotomania.*

* EROMANIACU,-*a*, adj. s., coprensu de *eromania.* Vedi si *erotomaniacu.*

* EROMANTICU,-*a*, adj., (de la *eromane*), fantasticu, nebonu de amore. De aci prin aferese *romanticu* : *vietia romantica, opera romantica, compositione romantica,* plena de amóre fantastica; subst. f., *eromantica,* compositione eromantica. L.

* EROMANTISMU, scurtatu *romantismu,* s. m., gustu de romanticu, stylu romanticu : *accusationea romantismului a devenitu astadi vulgaria.* L.

* EROTEMA, pl.-*mate,* **erotema** (ἐρώτημα), interrogatione, figura de retorica.

* EROTEMATICU,-*a*, adj., (ἐρωτηματικός), relativu la interrogatione.

* EROTICOMANIA, s. f., (fr. **éroticomanie**), mania sau nebonía pentru celle *erotice;* vedi si *erotomania.*

* EROTOMANIA, s. f., (fr. **érotomanie**), nebonia produssa prin amore. Vedi *eromania.*

* EROTOMANIACU,-*a*, adj. s., (fr. **érotomaniaque**), care e attacatu de *erotomania.*

EROU, s. m., **heros** (ἥρως), vedi *eroe.*

* EROTICU,-*a*, adj., **erotieus** (ἐρωτικός), amorosu, relativu la amore : *càrti erotice, poesie erotice, versuri erotice.*

www.dacoromanica.ro

*ERPETOGRAPHIA sau *erpetografía*, s. f., (d'in ἑρπετόν, reptile si γράφειν, scriere, fr. **erpétographie**), descriptione despre reptili.

*ERPETOGRAPHICU sau *erpetograficu,-a*, adj., (fr. **erpétographique**), relativu la *erpetografía*.

*ERPETOGRAPHU sau *erpetografu*, s. m., (fr. **erpétographe**), care se occupa cu descriptionea reptililoru.

*ERPETOLOGIA, s. f., (d'in ἑρπετόν, reptile, si λόγος covêntu, fr. **erpétologie**), parte d'in istori'a naturale, care tractedia despre reptili.

* ERPETOLOGICU,-*a*, adj., (fr. **erpétologique**), relativu la *erpetología*.

* ERPETOLOGISTU, s. m., (fr. **erpétologiste**), naturalistu care se occupa speciale cu studiulu reptililoru.

* ERPETOLOGU, s. m., ca si *erpetologistu*.

* ERRABILE, adj., **errabilis**, care pote *errá*, suppusu errorei.

*ERRABUNDU,-*a*, adj. part. f. pass., **errabundus**, care ambla erraticindu.

* ERRANTE, adj. part. pres., **errans**, care *erra*, care erraticesce, care face errori.

*ERRANTIA, s. f., **errantia**, actione de a errá, de a erratecí, de a face errori.

* ERRARE, v., **errare**, a erraticí, a face errori, a se insellá : *erràmu prin terre straine; toti omenii erràmu d'in caus'a limitationei mentii umane; a errá de dóue ori in acea-asi fapta nu e semnu de omu intelleptu; erràmu in cogetare, erràmu in vorbire, erràmu in scriere, erràmu in lucrare.*

ERRATECIRE sau *erraticire*, scurtatu *ratecire,-escu*, v., **errare**, a porde callea, a se incurcá in mersulu seu, a se incurcá in cugetarea si in lucrarea sea : *ómenii cari nu connoscu callea erratecescu facile; ellu erratecesce de trei anni fora a se poté intórce a casa; Ulysse a erratecitu diece anni pre màri volindu a se intórce de la Troia la Ithaca patri'a sea; erratecescu toti celli ce credu co pamentulu e centrulu universului.*

ERRATECITU sau *erraticitu,-a*, adj. part., **errans, deerrans, errabundus, vagus, devius**, incurcatu pre calle, incurcatu in mersulu si âmbletulu seu, incurcatu in cugetarea si lucrarea sea, confundatu in errore : *omu erratecitu, copilli erratecíti, idee erratecite, passi erratecíti.*

* ERRATICIU,-*a*, adj., **erraticius**, care *erraticesce*.

* ERRATICU,-*a*, adj., **erraticus**, errante, vagu, vagabundu : *insule erratice*, cari fluctua pre mare; *stelle erratice*, planete; *petre erratice*, cari se afla pre campíe departe de locurile montóse; *omu erraticu*, adventurariu, vagabundu, insellatoriu.

* ERRATIONE, s. f., **erratio**, actione de *errare*, amblatura multa d'in locu in locu.

* ERRATORIU,-*tória*, adj. s., **errans**, care *erra*.

* ERRATRICE, s. f., **erratrix**, fémina care *erra*.

* ERRATU,-*a*, adj. part., **erratus**, erratecitu; gresitu; subst. m., *erratu*, f., *errata*, **erratum**, plur. *erratele*, **errata**, commisse de typographi.

* ERRONE, s. m., **erro**, omu care erra neîncetatu, omu care âmbla totu erratecindu, vagabundu; speculatoriu, spione.

* ERRONEU sau *erroniu,-ia*, adj., **erroneus**, erratecitu : *parere erronia, assertione, erronia, doctrine erronie.*

* ERONIU,-*a*, adj., **erroneus**, erratecitu, departe de addeveru, incurcatu in errore; vedi *erroneu*. Formatione superflua *erronatu*.

*ERRORE, s. f., **error**, actione si effectu allu actionei de *errare*, illusione, prejudeciu, credentia falsa, departare de la callea addeverului, ammagire, fapta gressita : *errorea presuppune neconnoscentia; errórea e mai mica de câtu peccatulu, peccatulu mai micu de câtu delictulu, delictulu mai micu de câtu crimele, crimele mai micu de catu scelulu; errore de grammatica, erróre de ortografia, errore de limba, erróre de calculu, errore de aritmetica, errore de gymnastica; numerulu erroriloru e asiá de mare incâtu nu e cu potentia enumerarea specieloru, neci classificarea loru.*

ERTARE, v., **veniam dare, remittere**

www.dacoromanica.ro

culpam; vedi *iertare* si *liertare*, d'in *libertare*, cu tote derivatele.

* ERUCA, s. f., **eruca**, 1. insectu de famili'a lepidopterelor, cari causa adese-ori mari stricationi in campurile, padurile si gradinele nostre, (omida); 2. una specia de curechiu selbaticu, **brássica eruca** lui *Linneu*.

* ERUCTARE, v., **eructare**, a ruganí, a emitte pre gura gasu d'in stomachu; a versá pre gura, a vome; fig. a vomie vorbe: *omenii bene educati se ferescu de a eructá in presenti'a altoru-a; Arnobiu cotedià a dice: parentele eructá verbulu; Jeronumu disse: a eructá unu hymnu.*

* ERUCTATIONE, s. f., **eructatio**, actione si effectu allu actionei de *eructare*, de versare, de vomere, vomitu.

* ERUCTATU,-*a*, adj. part., **eructatus**, versatu prin gura, vomitu.

* ERUDIRE,-*escu*, v., **erudire**, (d'in e si **rudis**), a formá, a invetiá, a cultivá, a perfectioná: *erudimu copillii, erudimu junii, erudimu adultii; ellu a eruditu pre filiu seu in tóte scientiele.*

* ERUDITIONE, s. f., **eruditio**, actione si effectu allu actionei de *erudire*, instructione, invetiatura, connoscentia, scientia: *omu cu multa eruditione. fóra eruditione e difficile de a figurá astadi in lume.*

* ERUDITORIU,-*tória*, adj. s., **eruditor**, care *erudesce*, care invetia, invetiatoriu, instructoriu, institutoriu, preceptoriu, maiestru.

* ERUDITRICE, s. f., **eruditrix**, fémina care *erudesce*, institutrice, maiéstra.

* ERUDITU,-*a*, adj. part., **eruditus**, formatu, invetiatu, cultivatu, doctu: *omu eruditu, fémina erudita*, subst. m., *unu eruditu*, f., *una erudita: eruditii nu su totu de a una si celli mai practici; eruditele devinu a dese ori ridicule.*

ERUGA, s. f., **arrugia, canalis, aquæ ductus**, canale pre unde cura apa; cuniclu subterraniu de unde se scote auru sau altu metallu.

ERUGINE, s. f., **ærugo**, vedi *rugina*.

ERUGINOSU,-*a*, adj., **æruginosus**, vedi *ruginosu*.

* ERUMNA, s. f., **ærumna**, miseria, adversitate, desastru.

* ERUMNOSU,-*a*, adj., **ærumnosus**, plenu de *erumne*, desastrosu.

* ERUMPERE, v., **erumpere**, vedi *erupere* cu tóte derivatele selle.

* ERUNCARE, v., **eruncare**, a smulge erburile celle relle, a curetiá unu locu de erburile celle vetteratórie planteloru cultivate.

* ERUERE, *erui, erutu*, v., **eruere**, a scóte, a scóte din pamentu, a estrage, a smulge, a scóte la lumina.

ERUPERE, *erupi, erupsi* si *erupsei, eruptu*, v., **erumpere**, a essí cu impetuositate, a se arruncá prin, a se arretá de una data: *a erupe d'in castre, a erupe d'in cetate, erupu vorbele, erupu vitiele, erupe bellulu.*

ERUPTIONE, s. f., **eruptio**, actione de *erupere*, essire impetuósa, escursione: *eruptionea Vesuvului, eruptionea inimiciloru d'in cetate, eruptionea vitieloru, eruptionea bellului, eruptionile sângelui.*

ERUPTIVU, -*a*, adj., (fr. **éruptif**), care se face prin *eruptione* sau cu *eruptione: friguri eruptive*, cari se arréta prin versatu pre pelle: *petre eruptive*, petre vulcanice.

ERUPTORIU,-*tória*, adj. s., **eruptor**, care erupe, care esse cu impetuositate.

ERUPTU,-*a*, adj. part., **eruptus**, essitu cu impetuositate: *focuri erupte, sange eruptu, petre erupte d'in vulcanu.*

* ERUTU,-*a*, adj. part., **erutus**, scossu, smulsu, estrassu: *auru erutu, ochi eruti.*

* ERVU, s. m., **ervum**, una planta leguminósa, **ervum ervilia** lui *Linneu*.

* ERYSIPELATE sau *erusipe late*, s. m., **erysipelas** (ἐρυσίπελας), inflammatione a pellei, focu viu, branca.

†ERYTHRO-, (gr. ἐρυθρός, rosiu), in diverse compositioni de termini technici, precumu: *erythrocarpu, erytrocephalu, erythroceru, erythrocnemu, erythrocienu, erythrodactylu, erythrodanu, erythrogastru, erythrogrammu, erithroïde, erythroleucu, erythrolophu, erythromelu, erythrophthalmu, erythrophyllu, erythropode, erythropheru, erythropygu, erythrorhamphu, erythrorhizu, erythroryn chu,*

www.dacoromanica.ro

erythrosomu, *erythrospermu*, *erythrostomu*, *erythrote*, *erythrothorace*, *erythroxylu*, *erythruru*, pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore a compositionei.

† ES-, preposit. insep. **ex**, occurre in limb'a româna inaintea consoneloru; inaintea vocaliloru se duplica *s*; in celle mai multe casuri vocalea initiale *e* se inghite prin aferese. In celle luate intregi, parte antice, parte recenti, se conserva usulu latiniloru in compositionea cu prep. **ex**. Intellessulu in genere e *d'in*.

ESBATERE, v., **excutere, exsugere, exhaurire, spoliare, discutere, perscrutari**, vedi *sbatere*, cu derivatele selle.

ESBEERE, v., **exbibere, si ebibere**, vedi *sbeere* cu derivatele selle.

ESBERARE, v., **barrire, rugire, rudere**, vedi *sberare* cu derivatele selle.

ESBORARE, v., **a volare, evolare, volare**, vedi *sborare* cu derivatele selle.

ESBUCINARE, v., **ærumnis luctari**, vedi *sbucinare* cu derivatele selle.

ESCA, s. f., (**esca**), **fomes**, burete de ceru preparatu spre a se apprende: *scapera cu amnariulu si apprende ésc'a; ésc'a bona se apprende d'intr'una scantelia; ésc'a e bona si pentru plage; acum se face si esca artificiale d'in bombacu.*

ESCADERE, v., **demere, subtrahere**, intr. **diminui**, vedi *scadere* cu derivatele selle.

ESCALCIARE, v., **calcem atterere**, vedi *scalciare* cu derivatele selle.

ESCALDARE, v., **excaldare, lavare** vedi *scaldare* cu derivatele selle.

ESCAMBARE, v., **mutare, commutare, permutare**, vedi *scambare* cu derivatele selle.

ESCANTARE, v., **excantare**, vedi *descantare* cu derivatele selle.

ESCAPARE, **evadere, effugere**, vedi *scapare* cu derivatele selle.

ESCAPERARE, v., **ignem elicere**, vedi *scaperare* cu derivatele selle.

ESCAPETARE, v., **labi, ad inopiam redigi, pessumire**, vedi *scapetare* cu derivatele selle.

ESCARE, v., **incendi, ariri**, a se apprende, a se attitiá, a se nasce: *cine ar fi credutu co d'in nemica s'ar póte escá unu bellu asiá de cruntu; s'a escatu cérta intre frati.*

ESCARIU, s. m., (**escarius**), care prepara ésca, care vende ésca.

ESCARMINARE, v., **carminare (lanam)**, vedi *scarminare* cu tote derivatele selle.

* ESCAVARE, v., **excavare**, a face cavu, a sapá, a scobí.

* ESCAVATIONE, s. f., **excavatio**, actione si effectu allu actionei de *escavare*, cavitate, gaura, scobitúra, sapatura.

* ESCAVATU,-*a*, adj. part., **excavatus**, scobitu, sapatu in forma cava.

† ESCE, terminatione adverbiale, d'in adiectivele terminate in *escu*, cu insemnarea de *in modu propriu substantivului de la care se deriva*, precum in: *domnesce*, *dracesce*, *popesce*, *canesce*, *arabesce*, *turcesce*, *grecesce*, etc.; vedi si *escu*.

* ESCEDENTE, adj. part. pres., **excedens**, care trece preste; subst., *escedentele*, parte care trece preste unu totu necessariu; parte a unei summe care trece preste detoría sau care e mai mare de câtu detorí'a.

* ESCEDENTIA, s. f., calitate de *escedente*; partea escedente.

* ESCEDERE, *escessi* si *escessei*, *escessu*, v., **excedere**, a trece preste, a intrece; a essí, a se retrage: *a escede d'in cetate, a escede din viétia.*

ESCELLENTE, adj. part. pres., **excellens**, care escelle, care se inaltia intre altii, care se distinge intre altii: *unu barbatu escellente, unu autoriu escellente, vinu escellente, tabacu escellente, versuri esçellenti.*

ESCELLENTIA, s. f., **excellentia**, calitate sau stare escellente, superioritate, inaltime, marime; titlu ce se da inaltiloru functionari: *escellenti'a sea domnulu ministru, escellenti'a tea, escellenti'a vóstra.*

* ESCELLERE, *escellui*, *escellutu* si *escelsi*, v., **excellere**; a se inaltiá, a se distinge, a fi superiore: *ellu escelle prin virtute, elli escellu prin eruditione, ella escelle prin formosetia intre tóte celle de una etate cu dens'a.*

www.dacoromanica.ro

* ESCELSITATE, s. f., **excelsitas**, inaltime, marime : *escelsitatea ânimei, escelsitatea sentimenteloru.*

* ESCELSU,-*a*, adj. part., **excelsus**, inaltu : *ânima escelsa, sentimente escelse, oratoriu escelsu*; subst., *escelsulu*. domnedieu; *escelsii*, cerescii; *gloria in escelsi.*

* ESCENTRICITATE, s. f., (fr. **excentricité**), distanti'a centrului unei ellipse de la foculu ei, distanti'a centrului unei róte de la punctulu in giurulu carui-a se intorce; fig. insolentia.

* EXCENTRICU,-*a*, adj., **excentros**. (fr. **excentrique**), care n'are acellu-asi centru : *discu escentricu, róta escentrica*, fig., care nu se iea dupo norm'a de viétia a celloru mai multi : *capu escentricu, mente escentrica.*

* ESCEPERE, *escepui, esceputu* si *esceptu*, v., **excipere**, a luá d'in, a scóte d'in, a estrage; vedi *esceptare.*

* ESCEPTARE, v., **exceptare**, a face una esceptione, a scóte d'in numerulu celloru alti : *ellu n'a esceptatu pre neci unulu, ci i a punitu pre toti.*

* ESCEPTATU,-*a*, adj., part., **exceptus**, scossu d'in numerulu celloru alti.

* ESCEPTICIU,-*a*, adj., **excepticius**, care face parte d'in celle *escepte.*

* ESCEPTIONE, s. f., **exceptio**, actione si effectu allu actionei de *escepere*, restrictione, reserva : *toti perira fora esceptione; nu e regula fôra esceptione; ellu iea esceptionea dereptu regula.*

* ESCEPTIONALE, adj., (fr. **exceptionnel**), care face esceptione, raru : *casu esceptionale, prodigalitate esceptionale.*

* ESCEPTIVU,-*a*, adj. modale, **excepticius**, prin care se *escepe : modu esceptivu.*

* ESCEPTORIU,-*tória*, adj. s., **exceptor**, care escepe; secretariu.

* ESCEPTU,-*a*, adj. part., **exceptus**, luatu d'in, scossu d'in, estrassu, substrassu, reservatu.

* ESCERNERE, *escernui, escernutu*, si *escretu*, v., **excernere**, a allege prin *cernere*; a escerne; a desertá escrementele.

* ESCERPEPE, *escerpui, escerputu* si *escerptu*, v., **excerpere**, a estrage, a allege si a separá.

* ESCERPTIONE, s. f., **excerptio**, actione de *escerpere.*

* ESCERPTORIU,-*tória*, adj. s., **excerpens**, care escerpe, care face escerpte.

* ESCERPTU,-*a*, adj. part., **excerptus**, estrassu, subst., *escerptu*, pl. *escerpte*, **excerptum**, estractu,

* ESCESSIVU,-*a*, adj. modale, **excedens**, prin care se *escede;* care face escesse, applecatu la escesse.

* ESCESSU, pl.-*e*, **escessus**, trecere preste, trecere preste regulele benecovientiei, digressione, deviatione; essire d'in cetate, essire d'in viétia.

* ESCETRA, s. f., **escetra**, vipera, hydra, hydr'a de Lern'a.

* ESCHARA sau *escara*. s. f., **eschara** (ἐσχάρα), crusta négra care se formedia pe pelle sau pre carne prin acrimea umoriloru sau prin applicationea veri-unui causticu; — unu zoophytu flessibile.

* ESCHAROTICU sau *escarotiçu*,-*a*, adj., **escharoticus** (ἐσχαρωτικός), care produce una *eschara.*

* ESCI, indic. pres. pers. II sing. de la verbulu *fire*, **es**, inf. **esse**; vedi *esti.*

†† ESCIDERE, v., **excidere**, 1. a cadé d'in; 2. a taliá din, a destruge. Radecin'a derivateloru *escidiu, escisu, escisione, escisoriu.*

* ESCIDIU, pl.-*ie*, **excidium**, cadere; **exscidium**, destructione, ruina.

†† ESCIRERE, v., **exquirere**, a cercetá cu deligentia, a intrebá, a se informá. Radecin'a derivateloru : *escisitu escisitione, escisitoriu.*

* ESCISIONE, s. f., **excisio**, taliatura; destructione, ruina.

* ESCISITIONE, s. f., **exquisitio**, cercetare, investigatione.

* ESCISITORIU,-*tória*, adj. s., **exquisitor**, care cercetédia cu diligentia.

* ESCISITU,-*a*, adj. part., **exquisitus**, cercetatu cu diligentia, cautatu, allessu, distinctu.

* ESCISORIU,-*sória*, adj. s., **excisor**, **excisorius**, care talia, taliatoriu.

* ESCISU,-*a*, adj. part., **excisus**, taliatu d'in, despartitu de unu totu prin taliatura; destrussu, ruinatu.

* ESCITABILE, adj., **excitabilis**, care se póte *escitá*, care se póte desceta.

www.dacoromanica.ro

* ESCITARE, v., **excitare**, a descetá; a attitiá : *a escitá pre ómeni d'in somnu, a escitá pre juni la studiu; a escitá foculu;* fig., *a escitá passionile a escitá risulu.*

* ESCITATIONE, s. f., **excitatio**, actione de *escitare*, de descetare.

* ESCITATIVU,-*a*, adj. verbale, **excitaus**, prin care se *escita : remedie escitative.*

* ESCITATORIU,-*tória*, adj. s., **excitator**, care *escita*, care descéta.

* ESCLAMATIONE, s. f., **exclamatio**, actione si effectu allu actionei de *esclamare*, de strigare; figura retorica.

* ESCITATU,-*a*, adj. part., **excitatus**, descetatu, ânimatu, stimulatu, attitiatu.

* ESCITU,-*a*, adj. part., **excitus**, descetu, descetatu, agitatu.

* 1 ESCLAMARE, v., **exclamare**, a strigá, a redicá tare vocea : *dupo ce narrà casulu, esclamà dicundu : ce tempuri amu adjunsu!*

* ESCLAMARE, s. verbale, **exclamatio**, in t. s. verbului; vedi *esclamatione.*

* ESCLAMATIVU,-*a*, adj. modale, **exclamans**, prin care se *esclama : modu esclamativu.*

* ESCLAMATORIU,-*tória*, adj. s., (**exclamator**), care *esclama.*

* ESCLAMATU,-*a*, adj. part., **exclamatus**, strigatu, chiamatu prin strigare.

ESCLOPARE, v., **claudicare**, vedi *schiopare*, in derivatele selle.

ESCLOPETARE, v., **aliquantulum claudicare**, vedi *schiopetare* cu derivatele selle.

ESCLOPU,-*a*, adj., **claudus**, vedi *schiopu.*

* 1 ESCLUDERE, *esclusi* si *esclusei, esclusu*, v., **excludere**, 1. a nu lassá se intre; 2. a scóte afora, a respinge, a departá : *nu escludemu pre nemine neci d'in cas'a neci de la més'a nóstra: toti cei neinvitati fura esclusi.*

* 2 ESCLUDERE, s. verbale, **exclusio**, in t. s. verbului; vedi *esclusione.*

* ESCLUSIONE, s. f., **exclusio**, actione de *escludere:* esceptione; neadmissione.

* ESCLUSIVE, adj., in modu *esclusivu*, prin care se esclude altii.

* ESCLUSIVU,-*á*, adj. modale, **exclusorius**, prin care se escludu celli alti.

* ESCLUSORIU,-*sória*, adj. s., **exclusor, exclusorius**, care esclude, care inchide usi'a si nu lassa se intre, care da afora si inchide usi'a ca se nu mai póta intra.

* ESCLUSU,-*a*, adj. part., **exclusus**, care a fostu datu afora, carui-a s'a inchisu usi'a ca se nu mai póta intrá : *cellu a fostu esclusu d'in numerulu credentiosiloru.*

* ESCOCERE, *escossi* si *escopsi, escoctu* si *escoptu*, v., **excoquere**, a cóce metalle asiá ca se se topesca.

* ESCOCTIONE, s. f., **excoctio**, actione si effectu allu actionei de *escocere.*

* ESCOCTIONE, s. f., **excoctio**, actione si effectu allu actionei de *escocere.*

* ESCOCTU,-*a*, adj. part., **excoctus**, coptu, tepitu : *auru, argentu, cupru escoctu.*

* 1 ESCOGITARE, v., **excogitare**, a cogitá seriosu, a cogitá maturu; a aflá cu adjutoriulu reflessionei, a imaginá, a inventá : *cellu a escogitatu una stratagema fórte ingeniosa.*

* 2 ESCOGITARE, s. verbale, **excogitatio**, in t. s. verbului; vedi *escogitatione.*

* ESCOGITATIONE, s. f., **excogitatio**, actione de *escogitare*, de imaginare, de inventare.

* ESCOGITATORIU,-*tória*, adj. s., **excogitator**, care escogita, care imagina, care inventa.

* 1 ESCOGITATU,-*a*, adj. part., **excogitatus**, aflatu prin cogitare, imaginatu, invetiatu.

* 2 ESCOGITATU, s. m., **excogitatus**-*u*, actulu de escogitare; lucrulu escogitatu.

ESCOLLARE, v., **excitare, suscitare, extollere, erigere**, vedi *scollare* cu derivatele selle.

ESCOMMOTU, s. m., **strepitus**, vedi *scommotu* si *sgomotu* cu derivatele selle.

* 1 ESCOMMUNICARE, v., **excommunicare**, a dá afora d'in commune, a scóte d'in communitate, a respinge d'in

www.dacoromanica.ro

societate, a esclude : *a escommunicá pre cineva d'in ecclesia.*

* 2 ESCOMMUNICARE, s. verbale, **excommunicatio**, in t. s. verbului, vedi *escommunicatione.*

* ESCOMMUNICATIONE, s. f., **excommunicatio**, actione si effectu allu actionei de *escommunicare*, esclusione d'in societate.

* ESCOMMUNICATORIU,-*tória*, adj. s., **excommunicans**, care escommunica.

* ESCOMMUNICATU,-*a*, adj. part., **excommunicatus**, scossu, datu afora, esclusu d'in una societate : *escommunicatu d'in ecclesia*; subst., *unu escommunicatu.*

* ESCOMPUTARE, v., (fr. **escompter**, it. **scontare**), a scambá una valore inscrissa in unu documentu inainte de terminu cu óre care perdere; vedi contrassele *scomputare*, *scomptare* si *scontare.*

* ESCOMPUTATORIU, s. m., (fr. **escompteur**), care escomputa.

* ESCOMPUTU, s. m., (fr. **éscompte**, it. **sconto**), perdere la care se suppune celle ce scamba unu documentu de valore inainte de terminulu fissatu ; vedi contrassele : *scomputu, scomptu, scontu.*

* ESCORDE, adj., **excors**, fôra mente, care si a perdutu mentea, nebonu.

* ESCORIARE, v., **excoriare** (d'in **ex**=*es* si **corium**=*coriu*), a despoliá de pelle, a luá pellea.

* ESCORIATU,-*a*, adj. part., **excoriatus**, despoliatu de pelle

ESCORMARE, v., **rimari**, vedi *scormare* cu derivatele selle.

ESCORMENIRE, v., **rimari**, vedi *scormenire* cu derivatele selle.

ESCORNIRE, v., **excogitare, invenire, fugere**, vedi *scornire* cu derivatele selle.

* ESCORTA, s. f., (fr. **escorte**), **præsidium, comitatus, satellitum manus**, céta armata care insociesce, comitatu : *mare escorta, mica escorta, fora escorta.*

* ESCORTARE, v., (fr. **escorter**), **stipare, comitari, prosequi, tutari**, a insocí spre a protege, a insocí in semnu de onóre, a comitá.

* ESCORTATU,-*a*, adj. part., (fr. **escorté**), **stipatus, septus, vallatus**, insocitu, comitatu.

ESCOSSU,-*a*, adj. part., (**excussus**), **expulsus**, vedi *scossu.*

ESCOSU,-*a*, adj., **spongiosus**, de natur'a *escei.*

ESCOTERE, v., (**excutere**), **expellere**, vedi *scótere.*

* ESCREMENTU, pl.-*e*, **excrementum**, descarcatura de stomachu, lapedatura, stercu.

ESCREMERE, *escremui, escremutu*, v., **exprimere, nitendo difficultatem excernendi exprimere**, vedi *scremere.*

* ESCRESCENTE, adj. part. pres., **excrescens**, ce cresce inafora d'in organismulu normale.

* ESCRESCENTIA, s. f., stare sau calitate de *escrescente*, actione de *escrescere.*

* ESCRESCERE, *escrescui, escrescutu* si *escretu*, v., **excrescere**, a cresce inafora, a cresce tare, a se desvoltá fórte.

* ESCRETU,-*a*, adj. part., **excretus**, 1. escrescutu, crescutu tare, desvoltatu fórte ; 2. escernutu, trecutu prin ciuru sau prin sêta, allessu, separatu.

* ESCRUCIABILE, adj., **excruciabilis**, care merita a fi escruciatu.

* ESCRUCIARE, v., **excruciare**, a torturá, a tormentá, a causá una dorere viua.

* ESCRUCIATIONE, s. f., **excruciatio**, actione de *escruciare*, tormentu, tortura, martyriu.

* 1 ESCRUCIATU,-*a*, adj. part., **excruciatus**, tormentatu, torturatu.

* 2 ESCRUCIATU, s. m., **excruciatus**, actulu de *escruciare*, tormentu, tortura.

† 1 ESCU, terminatione adiectiva cu insemnarea de *propriu substantivului de la care se deriva*, precumu : *domnescu, dracescu, popescu, canescu, pictorescu, soldatescu, arabescu, turcescu, grecescu, romanescu*, etc.

2 ESCU, v., **sum** = *su*, I pers. sing. de la verbulu *fire*=**esse**, usitata la Macedoromani ; compara si lat. **escit**=**erit** = *va fi*, etc.

* ESCUBARE, v., **excubare**, a perveghiá, a stá veghia, a veghiá.

* ESCUBATIONE, s. f., **excubatio**, actione de *escubare*, de veghiare.

* ESCUBIA, pl., *escubie*, **excubiæ**,

www.dacoromanica.ro

veghia, mai allessu veghia de nóptea : *gruii au escubie in tempurile nocturne*.

* ESCUBITORIU,-*tória*, adj. s., **excubitor**, care escuba, care veghiédia.

* ESCUBITU, s. m., **excubitus,-u**, actulu de *escubare*, escubatione.

* ESCUDERE, *escusi* si *escusai*, *escusu*, v., **excudere**, a scóte batendu, a bate, a fabricá, a scaperá : *a escude focu, a escude scantelia d'in pétra, a escude metalle.*

* ESCURRERE, v., **excurrere**, a curre afora, a essí; scurtatu : *a scurre* si *scurge* refl., *a se scurre*, si *a se scurge*, **fluere, defluere**, vedi *scurrere, scurgere.*

* ESCURSA, s. f.. **excursio**, *escursione, escursatione.*

* ESCURSARE, v., **excursare**, a escurre a dese ori, a essí de multe ori.

* ESCURSATIONE, s. f., **excursatio**, actione de *escursare*, escursione.

* ESCURSATORIU, -*tória*, adj. s., **excursator**, care *escursa*, care face escursationi.

* 1 ESCURSATU,-*a*, adj. s., **excursatus**, care a escursu a dese ori.

* 2 ESCURSATU, s. m., **excursatus**, actulu de *escursare*, escursatione.

* ESCURSIONE, s. f., **excursio**, actione de *escurrere*, escursa, irruptione, invasione : *escursionea procede d'in unu punctu occupatu si face una invasione sau una irruptione in locuri straine.*

* ESCURSIVU,-*a*, adj., **excurrens**, prin care se *escurre : modu escursivu, attacu escursivu, passu escursivu.*

* ESCURSORIU, -*sória*, adj. s., **excursor**, care *escurre.*

* 1 ESCURSU,-*a*. adj. part, **excursus**, percursu : *spatiu escursu*, spatiu percursu; scurtatu : *scursu*, essitu prin *curgere.*

* 2 ESCURSU, s. m., **excursus,-u**, actulu de *escurrere*, escursione; digressione.

ESCURTARE, v., **abbreviare**, vedi *scurtare.*

ESCURTATU,-*a*, adj. part., **abbreviatus**, vedi *scurtatu.*

ESCURTATU,-*a*, adj., **curtus, brevis**, vedi *scurtu.*

* ESCUSA, scurtatu *scusa*, s. f., **excusatio**, actione de *escusare*; vedi *escusatione.*

* ESCUSABILE, adj., **excusabilis**, care se póte *escusá*, de escusatu.

* ESCUSARE, scurtatu *scusare*, v., **excusare**, a desculpá, a justificá a apperá, a refutá accusationea; contr. *a accusá : a escusá pre cineva de ceva, a escusá persón'a, a escusá fapt'a;* refl., *a se escusá*, a se apperá, a se purgá de accusatione.

* ESCUSATIONE, s. f., **excusatio**, actione si effectu allu actionei de *escusare, escusa*, motivu de escusa, pretestu.

* ESCUSATIVU,-*a*, adj., **excusans**, prin care se *escusa : rationi escusative, allegationi escusative.*

* ESCUSATORIU,-*tória*, adj. s., **excusator**, care escusa, care desculpa, care appera.

*ESCUSATU, scurtatu *scusatu*,-*a*, adj. part. **excusatus**, desculpatu, apperatu.

* ESCUSSIONE, s. f., **excussio**, actione de *escutere*, de batere, de scuturare, scuturatura; vedi *escutere.*

* ESCUSSORIU,-*sória*, adj. s., **excussor**, care *escute*, care bate, care scutura.

* ESCUSSU,-*a*, adj. part. **excussus**, agitatu; vedi *escutere.*

* ESCUSU,-*a*, adj. part., **excusus**, batutu, vedi *escudere.*

* ESCUTERE, *escussi* si *escussei*, *escussu*, v. **escutere** (d'in **ex** si **quatere**), a bate, a dá diosu prin batere, a scóte afora; a agitá, a scuturá, a essaminá. Vedi *scótere*, si *scuturare.*

ESCUTURARE, v. **excutere, agitare**, vedi *scuturare.*

ESCUTURATU, adj. part., **excussus**, vedi *scuturatu.*

ESFASCIARE, v. **lacerare**, vedi *sfasciare* cu derivatele sélle.

ESFERMARE, v., **frangere, terere, conterere**, vedi *sfermare* cu derivatele selle.

ESGARIARE, v., **unguibus lacerare**, vedi *sgariare* cu derivatele selle.

ESGOMMOTU, s. m., **strepitus**, vedi *scommotu* si *sgommotu.*

* ESITANTE, adj. part. pres., **hæsitans**, care *esita*, care sta si nu se póte determiná.

www.dacoromanica.ro

* ESITANTIA s. f., **hæsitantia**, stare de *esitante*. incertitudine.

* ESITARE, v., **hæsitare**, a stá plantatu, a nu scí ce se pote determiná, a bilanciá in momentulu de a se resolbe.

* ESITATIONE, s. f., **hæsitatio**, actione de *esitare*, incertitudine.

* ESITATORIU,-*tória*, adj. s., **hæsitator**, care *esita*, care sta nedeterminatu.

* ESLEGE, adj., **exlex**, care nu e supusu legei, care nu connósce frênu, licentiosu.

* ESMULGERE, v., **evellere**, vedi *smulgere*.

* ESMULSU,-*a*, adj. part., **evulsus**, vedi *smulsu*.

* ESOPHAGU sau *esofagu*, s. m., (οἰσοφάγος, it. **esofago**), inghitiulu, inghititórea, canale care incepe cu gur'a si duce la stomachu.

* ESOTERICU,-*a*, adj. s., (ἐσωτερικός), interiore : *esotericii se numiau scolarii lui Pythagora, cari erau admissi a ascultá invetiatur'a lui cea secreta, in oppositione cu exotericii cari nu se buccurau de acea facultate.*

* ESOTERISMU, s. m., (fr. **ésotérisme**), complessulu unei doctrine secrete, communicate numai celloru initiati.

ESPAIMA, s. f., **terror, pavor**, vedi *spaima*.

ESPAIMENTARE, v., **exterrere**, vedi *spaimentare*, cu derivatele selle.

* ESPANDERE, *espansi*, si *espansei*, *espansu*, v., **expandere**, a intende, a estende, a espune la aeru, a deschide. De ací compusulu nostru *respandere* sau *respandire*.

* ESPANSIBILE, adj., (fr. **expansible**), care se póte *espande*, care se póte estende, care se póte dilatá : *aerulu e unu corpu espansibile.*

* ESPANSIBILITATE, s. f., (fr. **expansibilité**), calitate de *espansibile*, dispositione a se *espande*, tendentia de a occupá unu spatiu mai mare : *espansibilitatea corpuriloru aeriforme.*

* ESPANSIONE, s. f., **expansio**, actione de a se *espande* sau de a se dilatá; fig., propensione de a communicá sentimentele selle : *junii au multa espansione.*

* ESPANSITATE, s. f., stare de *espansu* : *espansitatea aerului atmosfericu la caldur'a de 30 grade.*

* ESPANSIVU,-*a*, adj., (fr. **expansif**), care are proprietatea de a se *espande*, in sensu propriu si figuratu : *odorile corpuriloru aromatice sunt fórte espansive, ellu are una ânima espansiva.*

* ESPANSU,-*a*, adj. part., **expansus**, estensu, intensu; vedi *espandere*.

ESPANTICARE, v., **exeutesare**, vedi *spanticare* si *spintecare* cu derivatele selle.

ESPARIARE, v., **expavefacere**, vedi *spariatu*.

ESPARIATU,-*a*, adj. part., **expavefactus**, vedi *spariatu*.

ESPATRIARE, v., **rejicere civitate**, a scóte sau dá afora d'in patria, a desterrá, a essiliá; refl., *a se espatriá*, **patriâ cedere, solum vertere**, a essí d'in patria, a merge in essiliu, a se essiliá.

ESPATRIATU,-*a*, adj. part., **exsul, extorris**, scossu d'in patria, essitu d'in patria, essiliatu, desterratu.

* ESPAUSARE, v., **expausare**, a pausá, a face una pausa spre a si restaurá poterea.

* ESPAUSATU,-*a*, adj. part., **expausatus**, pausatu, restauratu.

ESPECTANTE, adj. s., **expectans**, care astépta, mai allessu care astépta implenirea unui lucru promissu la care ellu are dereptu.

ESPECTANTIA, s. f., stare de espectante, espectatione, espectativa.

ESPECTARE, v., **exspectare**, a asteptá; vedi *asteptare*.

ESPECTATIONE, s. f., **exspectatio**, asteptatione; vedi *asteptatione*.

ESPECTATIVA, s. f., (fr. **expectative**), espectatione fundata pre una promissione.

ESPECTATIVU,-*a*, adj., (fr. **expectatif**), care da dereptulu de a asteptá, care autorisa a sperá.

ESPECTATORIU,-*tória*, adj. s., **exspectator**, asteptatoriu; vedi *asteptatoriu*.

ESPECTATU,-*a*, **expectatus**, asteptatu; vedi *asteptatu*.

ESPECTORARE, v., **expectorare**, a scóte d'in pectu, a departá d'in ânima, a si spune dorerea, a si spune pesulu.

www.dacoromanica.ro

ESPECTORATIONE, s. f., (**expectoratio**), actione de *espectorare;* actione de a espulsá d'in pectu materiele cari s'au accumlatu acollo, term. de med.

ESPECTORATU,-*a*, adj. part., **expectoratus**, scossu d'in pectu, datu afora d'in pectu : *materie espectorate*, term. de medicina.

* ESPEDIENTE, adj., (**expediens**, it. **espediente**, fr. **expédient**), folositoriu; subst., mediu de a se descurcá d'in una difficultate, calle de a essí la lumina.

* ESPEDIRE,-*escu*, v., **expedire**, a terminá, a essecutá, a tramitte : *a espedi una lucrare importante, a espedi una epistola, una telegramma, a espedí cursori in tóte partile.*

* ESPEDITETIA, s. f., (it. **speditezza**), celeritate, rapeditione : *espeditetia de mâna.*

* ESPEDITIONALE, adj., **expeditionalis**, relativu la *espeditione*, de *espeditione.*

* ESPEDITIONARIU,-*a*, adj., (fr. **expéditionnaire**), care face una *espeditione*, care e insarcinatu cu espeditionea, care iea parte la espeditione : *corpu espeditionariu, armata espeditionaria.*

* ESPEDITIONE, s. f., **expeditio**, actione de *espedire*, sau prin care se *espedesce : promta espeditione;* apoi celeritate de essecutione : *de multe ori de la espeditionea in affaceri depende successulu;* operatione militaria cu unu scopu determinatu : *espeditione militaria, espeditione gloriósa; a face una espeditione in Africa; espeditione navale sau maritima; espeditione gigantica.*

*ESPEDITIVU,-*a*, adj., (fr. **expéditif**, it. **speditivo**), care face iute, *espedesce* numai de câtu : *omu espeditivu in affaceri, scriptoriu espeditivu, rapportatoriu espeditivu.*

* ESPEDITORIU,-*tória*, adj. s., (fr. **expéditeur**), care *espedesce*, in specie care tramitte merci d'in una cetate departata la negotiatorii cu cari sta inrelationi commerciali.

*ESPEDITU,-*a*, adj. part., **expeditus**, contr. *impeditu* sau *impedicatu*, pornitu, pusu pre calle, terminatu, liberu, facile : *multe ne impedicara cari nici acumu nu suntu espedite*, **multa impedierunt, quæ ne nunc quidem expedita sunt.** Cic. *Calle espedita, voce espedita.*

* ESPEDITURA, s. f., (**expeditura**), parte a cancellariei care e insarcinata cu *espedirea* = tramitterea acteloru scrisse.

ESPELLARE, v., (comp. d'in **ex**, **per**, **lavare**), **lavare**, vedi *spellare* cu tóte derivatele selle.

* ESPELLERE, *espulsi* si *espulsei*, *espulsu*, v., **expellere**, a dá afora, a respinge, a scóte, a essiliá : *a espelle pre inimici d'in térra; a espelle pre cineva d'in cetate, d'in patria; a espelle vitiele d'in sufletu.*

* ESPENDERE, *espensi* si *espensei*, *espensu*, v., **expendere**, a dá banii d'in mâna, a spende pre lucruri necessarie sau nenecessarie : *a espende averea sea fora computu, a espende numai pentru celle strictu necessarie;* vedi *spendere.*

ESPENDULARE, v., 1. intr. **pendere**, **dependere**, a artaná sau atarná, a stá accatiatu; 2. trans. **suspendere**, a accatiá; vedi *spendulare* cu tóte derivatele sele.

ESPENSA, s. f., **expensa**, vedi *spesa*, pl. *spese.*

ESPENSARE, v., **expensare**, vedi *spensare* si *spesare* cu derivatele selle.

* ESPENSIONE, s. f., **expensio**, actione si effectu allu actionei de *espendere;* vedi *spensione.*

* ESPENSIVU,-*a*, adj., **expendens**, applecatu la *espendere* sau *spendere.*

* 1 ESPENSU,-*a*, adj. part., **expensus**, vedi *spensu.*

* 2 ESPENSU, pl.-*e*, **expensum**, actulu de *espendere*, summa de banni *espensa;* vedi *spesa.*

* ESPERIENTE, adj. part. pres., **experiens**, care face *esperientia*, care incérca, care suffere cu coragiu.

* ESPERIENTIA, s. f., **experientia**, actione de *esperire*, incercare, proba, tentativa; practica, connoscentia castigata prin incercare, desteritate castigata prin practica; in filos. totu coprensulu connoscentieloru nóstre castigate prin sensuri : *viéti'a e scurta, esperienti'a e lunga, omu cu esperientia, omu fóra esperientia; connoscentia nóstra reale se intende pêno*

www.dacoromanica.ro

acollo pêno unde se intende esperienti'a; d'incollo de marginile esperientiei e unu câmpu desertu pentru connoscenti'a nostra; esperienti'a de tóte dillele.

* ESPERIMENTALE, adj., (it. **esperimentale**, fr. **expérimental**), relativu la *esperientia*, sau la *esperimentu*, cu care se potu face esperimente: *physic'a esperimentale, chymic'a esperimentale, scientiele esperimentali.*

* ESPERIMENTARE, v., (it. **esperimentare**, fr. **expérimenter**), a face *esperimente*, a invetiá d'in *esperientia.*

* ESPERIMENTATU,-*a*, adj. part., **experimentatus**, certatu prin esperientia, probatu prin esperimente.

* ESPERIMENTU, pl.-*e*, **experimentum**, proba, tentativa, incercare facuta cu scopu ca se produca unu fenomenu: *esperimente se facu in physica, in chymica, in medicina, in agricultura; esperimentele confirma sau restorna parerile nóstre asupr'a naturei; esperimentele ne descoperu legile naturei.*

* ESPERIRE,-*escu*, v., **experiri**, a incercá, a face una incercare, a face una proba, a face una esperientia, a castigá una connoscentia prin esperientia, a sufferí: *a esperí poterea veninului, amu esperitu cu neplacere co me aflám insellatu.*

* ESPERTE, adj., **expers**, fôra parte, privatu, lipsitu, despoliatu: *fientia esperte de ratione.*

* ESPERTU,-*a*, adj. part., **expertus**, care a facutu esperientia, care are esperientia, connoscutoriu d'in esperientia, practicatu in óre-care arte; subst., *espertu*, connoscutoriu speciale: *a consultá pre esperti; espertii s'au pronuntiatu; espertii su judecatorii cei mai competenti in sfer'a loru.*

* ESPETIBILE, adj., **expetibilis**, de doritu.

* ESPETIRE,-*escu*, v., **expetere**, a dorí tare, a reclamá, a revendicá, a âmblá dupo ceva, a cautá ceva: *espetimu mórtea pentru viéti'a cetatianiloru.* Vedi radecin'a *petire.*

* ESPETITIONE, s. f., **expetitio**, actione si effectu allu actionei de *espetire*, dorentia viua, desideriu, votu.

* ESPETITORIU,-*tória*, adj. s., **expetitor**, care *espetesce*, care doresce, doritoriu.

* ESPETITU,-*a*, adj. part., **expetitus**, doritu, cerutu, reclamatu, revendicatu, cautatu.

* 1 ESPIARE, v., **expiare**, a spellá prin sacrificie, a purificá, a curetiá, mai allessu in sensu morale si religiosu: *a espiá peccatele, a espiá errorile, a espiá criminile.*

* 2 ESPIARE, s. verbale, **expiatio**, in t. s. verbului, vedi *espiatione.*

* ESPIATIONE, s. f., **expiatio**, actione si effectu allu actionei de *espiare: espiationea peccateloru, dille de espiatione.*

* ESPIATORIU,-*tória*, adj. s., **expiator, expiatorius**, care espia, care purifica: *sacrificie espiatórie, suppliciu espiatoriu.*

* ESPIATRICE, s. f., **expiatrix**, fémina, sacerdotéssa care *espia.*

* 1 ESPIATU,-*a*, adj. part., **expiatus**, spellatu, curetiatu, purificatu.

* 2 ESPIATU, s. m., **expiatus,-u**, actulu de *espiare*, espiatione: *peccate de espiatu; are inco multu de a sufferí pêno la espiatulu totoru peccateloru.*

* ESPIONARE, v., (fr. **espionner**), vedi *spionare* cu derivatele selle.

* ESPIONARÍA, s. f., (it. **spionería**, **espionnage**), vedi *spionaría.*

* ESPIONATU, s. m., (fr. **espionnage**), vedi *spionatu.*

* ESPIONE, s. f., (fr. **espion**, it. **spione** si **spía**), vedi *spione* si *spionu.*

* 1 ESPIRARE, v., **exspirare**, a si dá súffletulu, a incetá de a mai spirá: *ellu a espiratu in braciele nóstre; l'amu aflatu espirandu; cu Catone espirà republic'a romana; libertatea espirasse inaintea republicei;* fig., a incetá, a se terminá: *lun'a espira, terminulu de desfacere a daraveriloru nostre a espiratu.*

* 2 ESPIRARE, s. verbale, **exspiratio**, in t. s. verbului, vedi *espiratione.*

* ESPIRATIONE, s. f., **exspiratio**, actione de *espirare: peno la espirationea sufletului.*

* ESPIRATORIU,-*tória*, adj. s., **exspirans**, care *espira*, care si da súffletulu.

www.dacoromanica.ro

* 1 ESPIRATU,-*a*, adj. part., **exspiratus**, datu prin sufflare, mortu; terminatu.

* 2 ESPIRATU, s. m. sup., **exspiratum,-u**, actulu de *espirare : l'am tinutu in bracie peno la respiratulu sufletului.*

* ESPLANABILE, adj., **explanabilis**, intelligibile, luminatu, claru.

* ESPLANARE, v., **explanare**, a desvoltá, a esplicá, a espune, a interpretá, a face se se intelléga, a luminá, a reversá lumina preste unu lucru.

* ESPLANATIONE, s. f., **explanatio**, actione si effectu allu actionei de *esplanare*, esplicatione, desvoltatione, interpretatione; hypotypose, fig. de retorica.

* ESPLANATIVU,-*a*, adj. modale, prin care se *esplana*, esplicativu.

* ESPLANATORIU,-*tória*, adj. s., **explanator, explanatorius**, care *esplana*, esplicatoriu, interprete, commentatoriu.

* ESPLANATU,-*a*, adj. part., **explanatus**, luminatu, claru, distinctu, intelligibile.

* ESPLEMENTU, pl.-*e*, **explementum**, implutura.

* ESPLERE, *esplui, esplutu* si *espletu*, v., **explere**, a implé de totu, a deplení, a completá, a satisface, a terminá, a essecutá : *a esplé fossatele, a esplé legionile, a esplé numerulu militariloru; dieu esplù mundulu cu tóte bonurile*=**deus explevit mundum omnibus bonis.** Cic.

* ESPLETIONE, s. f., **expletio**, actione si effectu allu actionei de *esplere*, de deplenire; satisfactione.

* ESPLETIVU,-*a*, adj., **expletivus**, prin care se deplenesce; redundante, term. de gramm.

* ESPLETU,-*a*, adj. part., **expletus**, implutu, completu, deplenitu, perfectu.

* ESPLICABILE, adj., **explicabilis**, care se póte *esplicá : frase esplicabile; fapte esplicabili.*

* 1 ESPLICARE sau *esplecare*, v., **explicare**, a desplicá, a desfasciorá, a desvoltá, a descurcá, a luminá, a interpretá : *a esplicá unu versu; a esplicá vorbele cuiva; noi esplicàmu odele lui Oratiu; voi esplicati tragedielc lui Sofocle; elli esplica pre Pindaru; ellu esplica testulu legii; tu esplici grammatic'a limbei române; eu esplicu termenii cei difficili de intellessu;* refl., *a se esplicá*, a si espune ideele selle.

* 2 ESPLICARE sau *esplecare*, s. verbale, **explicatio**, in t. s. verbului; vedi *esplicatione.*

* ESPLICATIONE, s. f., **explicatio**, actione si effectu allu actionei de *esplicare*, desvoltatione, luminatione, interpretatione : *esplicatione clara; esplicatione naturale, esplicatione allegorica; am cerutu de la densulu una esplicatione asupr'a ordiniloru ce a datu.*

* ESPLICATIVU,-*a*, adj., (fr. **explicatif**), prin care se *esplica : vorbe esplicative, termini esplicativi, note esplicative.*

* ESPLICATORIU,-*tória*, adj. s., **explicator, explicatorius**, care *esplica.*

* ESPLICATRICE, s. f., **explicatrix**, fémina care *esplica*,

* 1 ESPLICATU,-*a*, adj. part., **explicatus**, desplicatu, desfascioratu, desvoltatu, descurcatu, luminatu, interpretatu.

* 2 ESPLICATU, s. m. sup., **explicatus,-u**, actu de esplicare : *vorbe de esplicatu, locuri de esplicatu, nu ne amu luminatu d'in esplicatulu seu.*

* ESPLODERE, *esplosi* si *esplosei, esplosu*, v., **explodere**, a face una *esplosione.* Vedi *esplosione* si *esplosu.*

* 1 ESPLORARE, v., **explorare**, a observá, a cercetá, a essaminá, a suppune la proba, a spioná : *esploràmu faptele omeniloru, voi esplorati ânimele omeniloru, elli esplora credenti'a suppusiloru, ellu esplora pamentulu terrei in respectulu archeologicu, tu esplori terrenulu d'in punctulu de vedere strategicu; pentru ce me esplorati ca pre unu inimicu ?*

* 2 ESPLORARE, s. verbale, **exploratio**, in t. s. verbului, vedi *esploratione.*

* ESPLORATIONE, s. f., **exploratio**, actione si effectu allu actionei de *esplorare*, observatione, cercetare, essame, proba, spionaria.

* ESPLORATORIU,-*tória*, adj. s., **explorator, exploratorius**, care *esplora*, observatoriu, cercetatoriu, essaminatoriu, scrutatoriu, spione.

www.dacoromanica.ro

*ESPLORATRICE, s. f., fémina care *esplora*, esploratória; spionatrice.

* 1 ESPLORATU,-*a*, adj. part., **exploratus**, observatu, cercetatu, essaminatu, probatu. spionatu.

* 2 ESPLORATU, s. m. sup., **exploratum,-u**, actulu de *esplorare : avemu inco multe locuri de esploratu in térra; nu potemu fi contenti cu esploratulu loru.*

* ESPLOSIONE, s. f., **explosio**, actione de *esplodere*, de essire cu violentia si mare crepitu : *esplosionea unui vulcanu, esplosionea unui tunu, esplosionea unei pusce, esplosionea unei passione, esplosionea meniei; esplosionea murmuriloru, esplosionea invectiveloru.*

* ESPLOSU,-*a*, adj. part., **explosus**, essitu sau scossu cu violentia si cu mare strepitu; fig., luatu in risu, desapprobatu, reiectatu, esclusu.

* ESPOLIARE, v., **exspoliare**, vedi *spoliare* si *despoliare* cu tote derivatele selle.

* ESPOLIRE,-*escu*, v., **expolire**, a polí, a netedí, a dá lustru, a informosetiá, a adorná, a perfectioná, a cultivá; a albí; vedi si *spolire.*

* ESPOLITIONE, s. f., **expolitio**, actione de *espolire*, de lustrare, de adornare, de perfectionare.

* ESPOLITORIU,-*tória*, adj. s., **expoliens**, care *espolesce;* vedi si *spolitoriu.*

* ESPOLITU,-*a*, adj. part., **expolitus**, politu, neteditu, lustratu, adornatu, perfectionatu, cultivatu.

ESPORIRE,-*escu*, v. intr., **progredi**, trans., **augere**, vedi *sporire* cu derivatele selle.

ESPONERE si *espunere, espusi* si *espusei, espusu; esposi* si *esposei, espositu, espostu* si *esposu*, v., **exponere**; 1. a pune afora : *a espune mercile din nave d'in causa tempestatii, barbarii avcau imanitatea de a espune copillii;* 2. a pune in periclu : *ellu espuse pre fratii sei atsacuriloru celloru mai violente; nu voliu se ve espunu pentru mene; nu me potiu espune pentru voi;* 3. a pune ca se se vedia : *acumu se espunu la Vienna tote productele de arte si de industria, se espunu si producte naturali; cllu a espusu picturile selle celle admirabili;* 4. a esplicá : *cllu espune idelle sélle in versuri; noi ne vomu espune intemplárile cu de ammenutulu; espuneti-ne cursulu accstei causc incurcate;* 5. a narrá, a dice : *espune-mi unde ai petrecutu tóta nóptea; cllu ne espusc scurtu co a venitu se inchiaue computele; espune-i se siédia a casa; nu espuncti nimenui ce ati auditu d'in gur'a mea; multe mai aveam de espusu, déro tempulu nu me iérta.* Vedi *spunere* cu tóte derivatele selle.

ESPORTARE, v., **exportare**, a duce afora, mai allessu a duce productele naturali si fabricate afora d'in térra, contr. *importare : a esportá grânu, a esportá lâna; noi esportàmu cea mai mare parte d'in productele naturali alle pamenlului nostru;* fig., a departá : *toti cei compromissi in revolutione fura esportati.*

ESPORTATIONE, s. f., **exportatio**, actione de *esportare;* deportatione, essiliu.

ESPORTATIVU,-*a*, adj. modale, **exportans**, prin care se *espórta.*

ESPORTATORIU,-*tória*, adj. s., **exportator**, care *esporta* in t. s. verbului.

ESPORTATU,-*a*, adj. part., **exportatus**, dussu afóra; departatu, essiliatu.

ESPORTU, pl.-*uri*, **exportatio**, actulu de *esportare*, cumu si ce se esporta, *importulu si esportulu unei terre, importulu nu sta in ecilibriu cu esportulu.*

ESPOSITICIU sau *espositiu,-a*, adj., **expositicius**, espusu : *copillu espositiciu.*

ESPOSITIONE, s. f., **expositio**, actione de *esponere*, in t. s. verbului : *espositionea mercilorn d'in nave, espositionea copilliloru. espositionca armatei la attacurile inimicului; espositionea universale organisata la Vienna; ni a facutu una espositione detaliata care cu tóte aceste-a nu ne a luminatu; cllu are una espositione clara; d'in tóta espositionea lui am intellessu numai atâ'u, co cllu insusi a fostu complice in acca affacere rosinósa; dupo espositionea loru, momentulu erupcei unui bellu n'ar fi departe.*

www.dacoromanica.ro

ESPOSITIVU,-*a*, adj., **exponens**, prin care se *espune*, prin care se esplica, se enarra : *partea espositiva a discursului seu.*

ESPOSITORIU,-*tória*, adj. s., **expositor**, care *espune;* commentatoriu, interprete.

ESPOSITU,-*a*, adj. part., **expositus**, in t. s. verbului : *merci esposite, copilli espositi, causa esposita.*

ESPOSTU,-*a*, adj., **expositus**, secundulu participiu d'in *esponere*, cu acellu-asi sensu.

* ESPOSTULARE, v., **expostulare**, a cere cu caldura. a reclamá; a se plange.

* ESPOSTULATIONE, s. f., **expostulatio**, actione de *espostulare*, reclamatione, plansóre.

* ESPOSTULATU,-*a*, adj. part., **expostulatus**, cerutu, reclamatu.

* ESPREMERE, *espremui, espremutu* si *espressi* si *espressei, espressu*, v., **exprimere**, a stór e, a reproduce, a traduce, a articulá, a pronuntiá, a espone, a enuntiá claru, a declará formale : *a espreme una spongia, ellu espreme dissele loru d'in vorba in vorba; limb'a espreme vorbele; ea nu póte espreme destullu sentimentele selle; nu-potiu espreme prin vorbe câtu de tare su emotionatu: aceste vorbe nu espremu indestullu ide'a ce avemu.* Vedi si *spremere.*

* ESPRESSIONE, s. f., **expressio**, actione de *espremere;* vorba.

* ESPRESSIVU,-*a*, adj., (fr. **expressif**), care *espreme* bene cea ce volimu a dice : *vorbe espressive, modu espressivu, ochi espressivi.*

* ESPRESSORIU,-*sória*, adj. s., **expressor**, care *espreme*, in t. s. verbului.

* 1 ESPRESSU,-*a*, adj. part., **expressus**, storsu, pronuntiatu bene, enuntiatu, espusu, declaratu formale : *confessione espressa prin tortura; vorbe, syllabe bene espresse; conditione espressa; sentimente espresse prin vorbe.*

* 2 ESPRESSU, s. m., (fr. **exprès**), **nuntius**, nuntiu tramissu a nume: *espressulu inco nu s'a intorsu cu respunsulu.*

* ESPRIMERE, v., **exprimere**, vedi *espremere.*

*ESPROBARE, v., **exprobrare**, (it **esprobare**), a nu approbá, a imputá, a defaimá

* ESPROBATIONE, s. f., **exprobratio**, actione de *esprobare*, imputatione, defaimare.

* ESPROBATORIU,-*tória*, adj. s., **exprobrator**, care esproba, care imputa, care defaima.

* ESPROBATU,-*a*. adj., part., **exprobratus**, imputatu, defaimatu.

* ESPROBRARE, v., **exprobrare**, vedi *esprobare* cu derivatele selle.

* ESPROMERE, *esprompsi* si *esprompsei, espromptu*, v., **expromere**, a scóte unu lucru d'in unu locu unde a fostu inchisu, a arretá, a manifestá : *a esprome secretele selle, a esprome causele urei selle.*

* 1 ESPROPRIARE, v., (fr. **exproprier**), a despoliá de proprietate, contr. *impropriare : a espropriá unu debitoriu*, a lu despoliá juridice de proprietatea sea; *ungurii espropriara pre romani de locurile stramosiesci; cei tari au espropriatu pre cei debili; latronii espropria pre cetatianii pacifici; a espropriá pentru utilitate publica.*

* 2 ESPROPRIARE, s. verbale, (fr. **expropriation**), in t. s. verbului; vedi *espropriatione.*

* ESPROPRIATIONE, s. f., (fr. **expropriation**), actione de *espropriare*, contr. *impropriatione, se face espropriatione pentru utilitate publica; espropriationea e totu de a una fortiata.*

* ESPROPRIATORIU,-*tória*, adj. s., care *espropria*, care despolia de *proprietate.*

* ESPROPRIATU,-*a*, adj. part., (fr. **exproprié**), despoliatu de proprietate.

ESPULBERARE, v., (**expulverare**), **pulverare**, a perface in pulbere, a face pulbere, a dispersá pulverea in ventu; vedi *spulberare* cu tóte derivatele.

* ESPULSARE, v., **expulsare**, a dá afora, a scóte, a allungá, a essiliá.

* ESPULSATU,-*a*, adj. part., **expulsatus**, datu afora, scossu, allungatu, essiliatu.

* ESPULSIONE, s. f., **expulsio**, actione de *espellere*, de essiliare, essiliu.

* ESPULSIVU,-*a*, adj., **expulsivus**,

www.dacoromanica.ro

prin care se *espelle*, care are potere de a dá afora.

* ESPULSORIU,-*sória*, adj. s., **expulsor**, care *espelle*, care da afora, care allunga.

* ESPULSU,-*a*, adj. part., **expulsus**, datu afora, scossu, allungatu, essiliatu.

* ESPUMNABILE, adj., **expugnabilis**, care se póte luá prin lupta : *locu espumnabile*, *cetate espumnabile*, *castitate espumnabile*.

* ESPUMNARE, v., **expugnare**, a luá prin lupta, a luá prin batalia, a luá cu assaltu; a bate, a invince, a suppune : *a espumná una cetate*, *a espumná ânim'a intelleptului*, *a espumná rigorea judecatoriloru*.

* ESPUMNATIONE, s. f., **expugnatio**, actione de *espumnare*, luare cu assaltu, fortiare.

* ESPUMNATORIU,-*tória*, adj. s., **expugnator**, **expugnatorius**, care *espumna*, care iea cu assaltu, care fortiédia.

* ESPUMNATRICE, s. f., **expugnatrix**, fémina care *espumna*, care iea cu poterea.

* ESPUMNATU,-*a*, adj. part., **expugnatus**, luatu cu assaltu, batutu, invinsu.

* ESPUNCTIONE, s. f., **expunctio**, actione de *espungere*, in t. s. verbului.

* ESPUNCTORIU,-*tória*, adj. s., **expunctor**, care *espunge*, in t. s. verbului.

* ESPUNCTU,-*a*, adj. part., **expunctus**, rasu, stersu d'in lista.

* ESPUNGERE, *espunsi* si *espunei*, *espunsu* si *espunctu*, v., **expungere**, 1. a rade, a sterge d'in lista; 2. a revedé, a verificá, a controllá unu computu; 3. a terminá, a adjunge la resultatu.

ESPUNERE, v., vedi *esponere*.

ESPURGARE, v., **expurgare**, a curetiá in sensu propriu si figuratu; a corrége; a desculpá, a justificá : *a espurgá stomachulu*, *a se espurgá de bile*, *a espurgá una carte de espressioni licentiose*, *de imagini obscene*, *de termini grossatici*.

* ESPURGATIONE, s. f., **expurgatio**, actione de *espurgare*, in specie : justificatione, escusatione : *espurgationea nu s'a aflatu sufficiente*.

* ESPURGATORIU,-*tória*, adj. s., **expurgans**, care *espurga*, care corrége, care curetia de ce póte fi stricatiosu.

* ESPURGATU,-*a*, adj. part., **expurgatus**, curetiatu, corressu, desculpatu, escusatu, justificatu.

* ESSABUNDARE, v., **exabundare**, a innotá in abundantia.

* ESSACERBARE, v., **exacerbare**, a amarí in sensu propr. si fig., a irritá, a revoltá : *mi a essacerbatu ânim'a*, *aceste vorbe au essacerbatu audiulu ómeniloru*.

ESSACERBATIONE, s. f., **exacerbatio**, actione de *essacerbare*, irritatione, amaritione.

* ESSACERBATU,-*a*, adj. part., **exacerbatus**, amarîtu, irritatu, revoltatu.

* ESSACHORDU, s. m., **hexachordos**, (ἑξάχορδος), instrumentu cu sésse córde.

* ESSACTETIA, s. f., (it. **esattezza**), lucrare essacta, punctuale; vedi *essactitate* si *essactitudine*.

* ESSACTIONE, s. f., **exactio**, actione si effectu allu actionei de *essigere*; reclamatione; espulsione; terminatione a unei lucràri.

* ESSACTITATE, s. f., **exactissima diligentia**, lucrare *essacta*, lucrare facuta cu mare diligentia.

* ESSACTITUDINE, s. f., (fr. **exactitude**), precisione, justetia, punctualitate, scrupulositate.

* ESSACTORIU,-*tória*, adj. s., **exactor**, care *essige*, care cere, care reclama, care scóte : *essactoriu de contributione*, perceptoriu; *essactoriu de auru si de sange*, care cere auru si sange; *essactoriu de supplicie*, essecutoriu.

* ESSACTRICE, s. f., **exactrix**, fémina care *essige*.

* ESSACTU,-*a*, adj. part., **exactus**, scossu afora, estrassu, storsu, smulsu; scossu la capitu, deplenitu; precisu, punctuale, scrupulosu.

* ESSAGGERARE, v., **exaggerare**, a accumulá, a implé, a implé preste mesura, a amplificá, a marí, a marí fórte.

* ESSAGGERATIONE, s. f., **exaggeratio**, actione de *essaggerare*, elevatione, amplificatione, amplificatione preste mesura.

www.dacoromanica.ro

* ESSAGGERATORIU,-*tória*, adj. s., **exaggerator**, care *essaggera*, amplificatoriu.

* ESSAGGERATU, -*a*, adj. part., **exaggeratus**, accumulatu, amplificatu preste mesura : *laude essaggerate, covente essaggerate, la densulu tote su essaggerate, virtuti si vitie essaggerate.*

* ESSAGIARE, v., (it. **saggiare**, fr. **essayer**), a probá aurulu si argentulu, apoi a probá in genere, a suppune la proba, a cercá, a incercá; vedi *essagiu.*

* ESSAGITARE, v., **exagitare**, a agitá de tóte pàrtile, a tormentá; a scuturá, a desbate: *a essagitá una cestione delicata.*

* ESSAGITATIONE, s. f., **exagitatio**, actione de *essagitare*, agitatione violenta.

* ESSAGITATORIU,-*tória*, adj. s., **exagitator**, care *essagita* cu violentia, care combate.

* ESSAGITATU,-*a*, adj. part., **exagitatus**, agitatu, tormentatu, scuturatu, desbatutu.

* ESSAGIU, pl.-*ie*, **exagium**, (fr. **essai**, it. **saggio**), pondu *essactu* prin care se cérca diversele monete de auru si de argentu; de ací apoi : *proba* in genere, cercare, antâni'a cercare : *a face unu essagiu, a scrie unu essagiu asupr'a limbei romane.*

* ESSAGONU,-*a*, adj., **hexagonus** (ἑξάγονος), cu sésse ânghiuri : *figura essagona*, si subst., *unu essagonu.*

* ESSALARE, v., **exhalare**, a sufflá, a dá afora prin sufflare, a espirá, a murí : *a essalá vinulu, a essalá viétia, a si essalá suffletulu; florile essala unu perfumu placutu; mortecinele essala potori mefitice.*

* ESSALATIONE, s. f., **exhalatio**, actione si effectu allu actionei de *essalare.*

*ESSALTARE, v., **exaltare**, a inaltiá, a redicá; refl., *a se essaltá : elli essalta pre favoritii loru; elli se essalta unii pre altii ; ellu se essalta*, se insuperbesce peno la perderea mentii; *ea s'a essaltatu*, ea a nebonitu.

* ESSALTATIONE, s. f., **exaltatio**, actione de *essaltare*, stare de *essaltatu*; superbia care trece in nebonia.

* ESSALTATU,-*a*, adj. part., **exaltatus**, inaltiatu, redicatu ; laudatu; insuperbitu, essitu d'in mente : *unu june essaltatu, una vergina essaltata, mulieri essaltate.*

* ESSAME, pl.- *essamine*, **examen**, (d'in **ex** si **agere**, quasi **exagmen**), 1. essirea albineloru in céta, 2. céta de ómeni, turma de animali; 3. proba, cercare, cercetare : *a face essame, invetiatorii facu de dóue ori pre annu essame cu scolarii loru; au inceputu essaminele; toti junii cari frecenta scolele publice su detori a face essamine.*

* ESSAMETRICU, -*a*, adj., relativu la *essametru*, in essametri : *versuri essametrici.*

* ESSAMETRU, s. m., **hexameter** (ἑξάμετρος), versu cu sésse petiore sau de sésse petiore : *essametrulu e versulu eroicu, poema scrissa in essametri.*

* ESSAMINARE, v., **examinare**, a cercetá, a suppune la proba, a investigá : *amu essaminatu patru dieci de scolari; essaminati-lu rigorosu si veti vedé ce scie; judecatoriulu a inceputu a essaminá pre accusati; ellu essamina de demaneti'a péno ser'a.*

* ESSAMINATIONE, s. f., **examinatio**, actione si effectu allu actionei de *essaminare*, essame.

* ESSAMINATORIU, -*tória*, adj. s., **examinator**, **examinatorius**, care *essamina*, cercetatoriu, judecatoriu.

* ESSAMINATU,-*a*, adj. part., **examinatus**, cercetatu, investigatu : *scolari essaminati d'in tóte obiectele de invetiatura; accusatii essaminati s'au dussu érosi in carcere.*

* ESSANGE, adj., **exsanguis**, fora sange, pallidu, seccu, fora viétia, mortu : *corpu essange, oratoriu essange.*

* ESSANIMARE, v., **exanimare**. a despoliá de viétia , a scóte suffletulu, a uccide; a fatigá, a inglaciá de frica : *pre tene te essanima ,ric'a de legi; tu me essanimi cu plangerile telle, allergarea cea multa ne essanima.*

* ESSANIMATIONE, s. f., **exanimatio**, actione si effectu allu actionei de *essanimare.*

* ESSANIMATORIU,-*tória*, adj. s.,

www.dacoromanica.ro

exanimans, care *essanima*, care scóte sufletulu, care uccide, care fatiga peno a perde sufflarea, care suffoca.

* ESSANIMÀTU,-*a*, adj. part., **exanimatus**, despoliatu de viétiá, fora suflętu, suffocatu; coprensu de frica, mortu de frica, fatigatu peno a nu mai poté sufflá.

* ESSANIME, adj., **exanimis**, fóra viétia, mortu ; vedi *essanimu*.

* ESSANIMU,-*a*, adj.. **exanimus**, privatu de viétia. mortu.

* ESSARARE, v., **exarare**, a ará profundu, a lucrá pamentulu si a lu face se produca; fig., a scrie : *a essará una scrissore. am essaratu una epistola consolatória.*

* ESSARATIONE, s. f., **exaratio**, actione de *essarare*, scriptura, scriptu, opera.

* ESSARATU,-*a*, adj. part., **exaratus**, aratu ; scrissu, compusu : *epistole essarate. tote celle essarate de mene n'au essitu in publicu.*

ESSARCHATU, sau *essarcatu*, pl.-*e*, (**exarchatus**, fr. **exarchat**, it. **esarcato**), demnitate de *essarcu*. districtu peste care se intende autoritatea unui *essarcu : essarcatulu Ravenei*.

ESSARCHU sau *essarçu*, s. m., **exarchus** (ἔξαρχος), guvernatoriu : 1. in ierarchi'a ecclesiastica, representante allu patriarchului, primate : *essarchulu Dacici*; 2. in sfer'a politica, representante allu imperatoriului byzantinu : *essarchulu Ravennei*, in Italia.

* ESSARMARE, v., **exarmare**, a desarmá, in sensu propriu si fig. : *a essarmá sèrpele de veninu, a essarmá pre cineva prin lacrime. a essarmá meni'a.*

* ESSASPERARE, v., **exasperare**, a inaspri forte, a irritá, a interritá, a inflammá : *ellu a essasperatu pre toti prin vorbele selle; incetati de a mai essasperá pre inimicu.*

* ESSASPERATIONE, s. f., **exasperatio**, actione si effectu allu actionei de *essasperare*, irritatione : *essasperationea fù mare.*

* ESSASPERATORIU,-*tória*, adj. s., **exasperans**, care *essaspera*, care irrita, rritatoriu.

* ESSASPERATRICE, s. f., **exasperatrix**. fémina care *essaspera.*

* ESSASPERATU,-*a*, adj. part., **exasperatus**. inaspritu, irritatu, interritatu : *ânima essasperata, peptu essasperatu.*

* ESSASTICHU, s. m., **hexastichus** (ἑξάστιχος). cu sésse ordini sau serie.

* ESSASTYLU sau *essastulu*,-*a*, adj., **hexastylos** (ἑξάστυλος), cu sésse columne in facia : *unu templu essastulu*, sau simplu : *unu essastulu.*

* ESSASYLLABU sau *essasullabu*,-*a*, adj., **hexasyllabus** (ἑξασύλλαβος), de sésse syllabe.

* ESSATIARE, v., **exsatiare**, a saturá; vedi *essaturare*, si *saturare*.

* ESSATIATU,-*a*, adj. part., **exatiatus**. saturatu; vedi *essaturatu* si *saturatu*.

ESSATURARE, v., **exsaturare**, a saturá pre deplenu; vedi *saturare*.

ESSATURATU,-*a*, adj. part., **exsaturatus**, saturatu pre deplenu; vedi *saturatu*.

* ESSAUCTORARE sau *essautorare*, v., **exauctorare**, a licentiá, a dimissioná, a destituí, a scóte d'in functione, si in specie a casá pre militari.

* ESSAUCTORULU sau *essautorulu*, adj. part., **exauctorulus**, licentiatu, dimissionatu, destituitu.

* ESSAUCTORITATE sau *assautoritate*, s. f., **exauctoritas**, actione de *essauctorare*. stare do *essauctoratu.*

ESSAUDIRE. v., **exaudire**, a audi de departe, a ascultá cu bona volientia si implini celle cerute.

ESSAUDITIONE, s. f., **exauditio**, actione de *essaudire*, ascultare cu bona volientia.

ESSAUDITORIU,-*tória*, adj. s., **exauditor**, care asculta cu bonavolientia.

ESSAUDITU,-*a*, adj. part., **exauditus**, auditu de departe, ascultatu cu bonavolientia.

* ESSAUGURARE, v., **exaugurare**, contr. *inaugurare*, a desaugurá, desface de caracterulu sacru, a face profanu unu lucru care a fostu sacru : *a essaugurá unu locu sacru.*

* ESSAUGURATIÓNE, s. f., **exauguratio**. actione de *essaugurare.*

* ESSAUGURATU, adj. part., **exau-**

www.dacoromanica.ro

guratus, desauguratu, desfacutu de caracteriulu sacru, profanu.

* ESSAURIRE,-*escu*, v., **exhaurire**, a scóte tóta ap'a d'in putiu, a deseccá, a stórce, a nu lassá nemica neattensu, a tractá una materia in detaliu : *amu essauritu tóta ap'a d'in putiu; ati essauritu toti bannii d'in thesauru, ati essauritu thesaurulu publicu; ni s'au essauritu tote poterile; ellu a essauritu materi'a ce a tractatu.*

* ESSAURITORIU,-*tória*, adj. s., **exhauritorius**, care *essauresce*.

* ESSAURITU,-*a*, adj. part., **exhaustus**, deseccatu, storsu, desertatu.

* ESSAUSTIONE, s. f., **exhaustio**, actione de *essaurire*.

* ESSAUSTU,-*a*, adj. part., **exhaustus**, vechiu participiu de la *essaurire*. essauritu : *thesauru essaustu*, *facultati essauste. animali essauste.*

* ESSECARE, v., **exsiccare**, a seccá cu totulu; vedi *seccare* si *uscare*.

* ESSECATU,-*a*. adj. part., **exsiccatus**, seccatu cu totulu; uscatu.

* ESSECERE, *essecui*, *essecutu*, v., **exsequi**, a urmá una lucrare peno in capetu. a pune in lucrare, a tractá, a effectuá, a terminá. Radecin'a derivateloru *essecie. essecutu*, *essecutione*, *essecutivu*, *essecutoriu. essecutare.*

* ESSECIALE, adj., **exsequialis**, relativu la *essecie*.

* ESSECIARE, v., **exsequiari**, a petrece la mormentu, a luá parte la *essecie*.

* ESSECIE, s. f. pl., **exsequiae**, pompa funebre, funeralie.

* ESSECRABILE, adj., **exsecrabilis**, abominabile, maledissu, blastematu.

* ESSECRABILITATE, s. f., **exsecrabilitas**, calitate de *essecrabile*, maledictione.

* ESSECRAMENTU, pl.-*e*. **exsecramentum**, maledictione, imprecatione, blastemu.

* ESSECRANDU,-*a*, adj., **exsecrandus**, care merita a fi *essecratu*, *de essecratu.*

* ESSECRARE, v., **exsecrari** si **exsecrare**, a imprecâ, a blastemá, a maledice; a detestá, a urî.

* ESSECRATIONE, s. m., **exsecratio**, actione de *essecrare*, imprecatione, maledictione, blastemu.

* ESSECUTARE, v., **exsequi**, a pune in lucrare, a effectuá, a tractá, a terminá, a terminá viéti'a cuiva, ca carnefice, adeca a essecutá sententi'a judecatoriului prin ultimulu suppliciu : *am facutu unu planu, remâne acumu a lu essecutá; ellu si propune multe. inse essecuta pucine; essecutati ordinile; a inceputu unu lucru mare, inse a moritu inainte de a lu essecutá.*

* ESSECUTATU,-*a*, adj. part., **exsecutus**, pusu in lucrare, effectuatu, terminatu; uccisu in urm'a unei sententie de morte.

ESSECUTIONE, s. f., **exsecutio**, actione si effectu allu actionei de *essecere* = essecutare, punere in lucrare, effectuare.

* ESSECUTIVU,-*a*, adj., (it. **esecutivo**, fr. **exécutif**), prin care se *essecuta : potestate essecutiva.* si subst., *essecutiv'a.*

* ESSECUTORIU,-*tória*, adj. s., **exsecutor**, care *essece* = essecuta, care pune in lucrare; subst., *essecutoriulu*, carnefícele.

* ESSECUTU,-*a*, adj. part., **exsecutus**, essecutatu.

* ESSEDA, s. f., **esseda**, carru, una specia de trassura la Galli.

* ESSEDARIU,-*ia*. adj. s., **essedarius**, militariu care se lupta d'in *esseda*.

* ESSEGERE, v., vedi *essigere*.

* ESSEGESE, s. f., **exegesis**, (ἐξήγησις) esplicatione, interpretatione, mai allessu interpretatione a sacrei scripture.

* ESSEGETICA, s. f., (ἐξηγητική), artea de a interpretá.

* ESSEGETICU,-*a*, adj., (ἐξηγητικός), relativu la interpretatione : *scientia essegetica*, *regule essegetice.*

* ESSEGETU, s. m., (ἐξηγητής), esplicatoriu, interpretatoriu, interprete, care se occupa cu *essegesea.*

†† ESSEMERE, *essemui*, *essemutu* si *essemptu*, v., **eximere**, a scóte, a luá d'in, a trage d'in, a liberá de una obligatione. Radecin'a derivateloru : *essemptu*, *essemptare*, *essemptione*, *essemptoriu.*

* ESSEMPLARIU,-*ia*, adj. s., **exemplaris**, **exemplar**, **exemplarium**, facutu

www.dacoromanica.ro

dupo unu modellu; care póte serví de essemplu; subst., *essemplariu*, pl. *essemplarie*, modellu; copia : *ellu a typaritu cartea in una mie de essemplarie; nu mi s'a datu essemplariulu cerutu.*

* ESSEMPLU, pl.-*e*, **exemplum**, representatione sau imagine data in unu casu concretu, modellu, copia : *a dà essemple, n'avemu essemple, ve serviti cu essemple; pentru essemplu, spre essemplu.*

* ESSEMPTARE, v., **eximere**, a luá afora d'in numerulu celloru alti, a liberá de una obligatione.

*ESSEMPTILE, adj., **exemptilis**, care se póte *esseme.*

* ESSEMPTIONE, s. f., **exemtio**, actione si effectu allu actionei de *essemere;* scutire, liberare de una obligatione.

*ESSEMPTORIU,-*toria*, adj. s. **exemptor**, care *esseme*, care libera de una obligatione.

*ESSEMPTU,-*a*. adj. part., **exemptus**, scossu d'in numerulu celloru alti, liberatu de una obligatione.

* ESSENTERARE, v., **exenterare** (ἐξεντερίζειν), a despoliá de intestine; a desertá burs'a; a sfasciá, a tormentá.

*ESSENTERATU,-*a*, adj. part., **exenteratus**, despoliatu de intestine; despoliatu de banni; sfasciatu.

* ESSENTIA, s. f., (**essentia**, it. **essenza**, fr. **essence**), cea ce constitue natur'a unui lucru : *essenti'a omului, essenti'a spiritului, essenti'a divina, essenti'a materiei; in essentiu, in realitate;* fig., *essentia de rose, essentia de melissa.*

*ESSENTIALE, adj., (it. **essenziale**, fr. **essentiel**), relativu la *essentia: nota essentiale, differentia essentiale.*

* ESSENTIALITATE, s. f., (it. **essenzialitá**, fr. **essentialité**), stare de *essentiale*, lucru essentiale, lucru principale.

* ESSERCERE, *essercui, essercutu* si *essercitu*, v., **exercere**, a face, a practicá, a lucrá, a occupá, a deprende. Radecin'a derivateloru : *essercitu, essercitiu, essercitare*, etc.

* ESSERCITARE, v., **exercere** si **exercitare**, a face de multe ori, a practicá, a deprende; refl., *a se essercitá*, a se deprende, a se occupá; *noi essercitàmu diverse professioni; voi essercitati pre filii vostri in virtute; elli essercità pre juni in arme, la arme; me essercitu in desemnu, te esserciti in pictura, se essercita in scriptura.*

* ESSERCITATIONE, s. f., **exercitatio**, actione de a *essercitá;* essercitiu, practica, usu, abitudine : *essercitatione in arme, essercitatione in mergere, in vorbire, in scriere, theori'a fora essercitatione nu face pre omulu practicu.*

* ESSERCITATIVU,-*a*, adj. modale, prin care se *essercita : òre essercitative, jocuri essercitative.*

* ESSERCITATORIU,-*tòria*, adj. s., **exercitator**, **exercitatorius**, care *essercita*, care invètia practic'a : *maiestru essercitatoriu, jocuri essercitatòrie.*

* ESSERCITATRICE, s. f., **exercitatrix**, fémina care *essercità;* artea gymnastica.

*ESSERCITATU,-*a*, adj. part., **exercitatus**, deprensu, dressatu, formatu.

* ESSERCITIU, pl.-*ie*, **exercitium**, actulu de *essercere*, starea de essercitatu, deprendere, practica : *numai prin essercitiu se póte invetià una arte; póte cineva connòsce una limba d'in grammatica, dèro fòra essercitiu nu va vorbí neci una data bene; noi facemu essercitie cù armele pre fia-care dì; militarii au essitu la essercitiu; professoriulu ne a datu essercitie de limba, ellu ne a corressu essercitiele.*

* ESSERCITORIU,-*tòria*, adj. s., **exercitor**, **exercitorius**, care *esserce;* vedi *essercitatoriu.*

* 1 ESSERCITU,-*a*, adj. part., **exercitus**, essercitatu, agitatu, fatigatu.

* 2 ESSERCITU, pl.-*e*, **exercitus**, armata : *de la essercitiu romanii au numitu armat'a essercitu; a conscrie unu essercitu, a stringe unu essercitu, a prepará unu essercitu, a duce sau a conduce unu essercitu.*

* ESSERCITUALE, adj., **exercitualis**, relativu la *essercitu*, de essercitu, de armata.

ESSERE, v., **esse**, d'in care *essentia*, parte d'in formele verbului *fire*, etc.; vedi *fire.*

www.dacoromanica.ro

* ESSEREDARE, v., **exheredare,** a deseredá, a desmositení.

* ESSEREDATIONE, s. f., **exheredatio,** actione de *esseredare,* de deseredare.

* ESSEREDATU,-*a,* adj. part., **exheredatus,** deseredatu, desmositenitu.

* ESSEREDE, s. m., **exheres,** deseredatu, care nu eredita; care nu mai e possessoriu.

* ESSEREDITARE, v., **exhereditare,** vedi *esseredare.*

* ESSEREDITATIONE, s. f., **exheredatio,** actione de *essereditare;* vedi *esseredatione.*

* ESSEREDITATU,-*a,* adj. part., **exhereditatus,** vedi *esseredatu.*

* ESSIBERE sau *essibire,* v., **exhibere,** a arretá, a presentá, a produce; a dá unu essemplu, a dá una proba, a reproduce, a representá. Radecina derivateloru : *essibitu, essibitione, essibitoriu.*

* ESSIBITIONE, s. f., **exhibitio,** actione de *essibere,* in t. s. verbului, mai allessu presentatione, representatione, productione, reproductione : *essibitionea universale de la Londra.*

* ESSIBITORIU,-*tória,* adj., **exhibitor, exhibitorius,** care *essibesce,* care da, sau care arréta.

* 1 ESSIBITU,-*a,* adj. part., **exhibitus,** arretatu, presentatu, datu.

* 2 ESSIBITU, pl.-*e,* (**exhibitum**), sectione a cancellariei in care se presenta si se inscriu petitionile; petitionile si actele presentate.

* ESSIGENTE, adj. part. pres., **exigens,** care *essige,* care cere imperiosu.

* ESSIGENTIA, s. f., **exigentia** (it. **esigenza**), calitate sau stare de *essigente,* cerere imperiosa, indigentia, necessitate.

†† ESSIGERE, v., **exigere,** a cere, a mená, a scóte; a essaminá, a appretiá. Radecin'a derivateloru : *essigente, essigentia, essigibile, essactu, essactione, essactoriu, essactetia, essactitate, essactitudine, essiguu, essiguitate.*

* ESSIGIBILE, adj., (it. **esigibile,** fr. **exigible**), ce se póte *essige,* cere cu dreptulu, ce se pote scote.

* ESSIGUITATE, s. f. **exigultas,** calitate sau stare de *essiguu,* micime, numeru micu, cantitate mica, pucinetate; paupertate; brevitate; scurtu intervallu.

* ESSIGUU,-*a,* adj., **exiguus,** micu, pucinu : *numeru essiguu, sperantia essigua, voce essigua, valóre essigua.*

* ESSILE, adj., **exilis,** micu, menutu, mititellu, flaccu, macru, pauperu : *membre essili, umóre essile, argumente essili, oratione essile.*

* ESSILIARE, v., (it. **esiliare,** fr. **exiler**), **exsilio afficere, in exsilium pellere, exsulem aliquem esse jubere,** a scótè d'in térra, a desterrá, a scote d'in patria, a espatriá, a tramite in *essiliu.*

* ESSILIATU,-*a,* adj. part., **exsul, exsulans, extorris, ejectus, expulsus, relegatus, profugus, exsilio multatus,** desterratu, espatriatu, tramissu in *essiliu.*

* ESSILITATE, s. f., **exilitas,** tenuitate, micime, menutetia, pucinetate, flaccitate, macrime, paupertate.

* ESSILIU, pl.-*ie,* **exsilium,** starea cellui ce e constrinsu a lassá patri'a sea; *a condamná pre cineva la essiliu; a tramitte in essiliu, a merge in essiliu, a petrece in essiliu, a sufferí essiliulu, a se intorce d'in essiliu; vieti'a e unu essiliu pentru noi ómenii, patri'a nóstra nu e aici pe pamentu.*

* ESSIMIETATE, s. f., **eximietas,** calitate sau stare de *essimiu,* escellentia, eminentia, superioritate.

* ESSIMIU,-*a,* adj., **eximius** (de la **eximere**), allessu, distinsu, eminente, superiore, insemnatu, raru, de fronte : *barbatu essimiu, remediu essimiu, formosetia essimia, june de una sperantia essimia.*

* ESSINANIRE,-*escu* v., **exinanire,** a desertá; a storce; a reduce la nemica, a nemicí, a destruge.

* ESSINANITIONE, s. f., **exinanitio,** actione de *essinanire,* de nemicire; destructione.

* ESSINANITU,-*a,* adj. part., **exinanitus;** desertatu, storsu; nemicitu, destrussu.

ESSIRE, v., **exire,** a trece d'in intru afora, a merge afora : *eu essu d'in casa, tu essi d'in baserica, ellu esse d'in scola, ea esse d'in theatru, noi essimu d'in*

www.dacoromanica.ro

gradina, voi essiti d'in cetate. elli essu d'in curte, elle essu d'in palatiu; essi d'in camera, essiti d'in templu; cu pace se essimu; cei chiamati essiti; nu voliu essí d'in casa pêno ce nu me voi assecurá co nu i vei face neci unu reu; lassalu se essa si se se duca unde i va placê; ellu a sufferitu trei septemâni de unu morbu greu, acumu a inceputu se essa d'in casa; ea a nascutu si nu va essí sésse septemâne; ellu e incuniatu si nu póte essí afora; mulierea si a essitu d'in menti; din gur'a ei essu vorbele celle mai urîte; copillului i au essitu dentii; puiulu esse d'in ghioca; erb'a esse d'in pamentu; sorele esse de sub orizonte; ce esse d'in tote aceste desbateri? muliere essita forte stralucita; a essí de unde se bagasse argatu; a essí cu onore d'in una functione; essisse vorb'a in terra, **fama exierat**; *unde esse acesta calle? unde sau cumu va essí lucrulu? va essí bene sau reu ce am inceputu, Domnedieu scie; a essí omu mare sau omu de nemicu; unu comptu esse sau nu esse*=**constat aut non constat ratio**; *una moda esse: a)* a incepe se aiba cursu: *a essitu moda se se porte omenii cu mustatiele rase:* in sensu analogu si: *au essitu noue merci, a essitu curechiu in platia*, etc.; *b)* a nu mai avé cursu: *mod'a acestei forme de pellerí a essitu de multu; una colore esse*, se spella, dispare; — a *essí la capitu; a si essí d'in fire, d'in menti.*

* ESSISTENTE, adj. part. pres., **exsistens**, care *essiste*, care e in fientia.

* ESSISTENTIA, s. f., (it. **esistenza**, fr. **existence**), stare de *essistente*, fientia: *essistenti'a lui Domnedieu, essistenti'a nóstra depende de la volienti'a lui Domnedieu; e mare differentia intre essenti'a si essistenti'a unui lucru; unu lucru ca idéa pote se n'aiba essistentia; ellu a descoperitu essistenti'a unui complotu; omu fora medie de essistentia.*

* ESSISTERE, *estetei, estetutu*, v., **exsistere**, a fi, a fí in fientia, a fí in realitate nu numai in idéa: *Domnedieu essiste, omulu essiste, benele essiste, reulu essiste; l'am stersu d'in catalogulu celloru viui, pentru mene ellu nu mai essiste: faptulu essiste. si nu se póte contestá; noi essistemu din grati'a lui domnedieu.*

* ESSITIABILE, adj., **exitiabilis**, care adduce *essitiu*, de morte, perniciosu, funestu: *morbu essitiabile.*

* ESSITIALE, adj., **exitialis**, care adduce *essitiu*. care causa perire, perniciosu.

* ESSITIOSU,-*a*, adj., **exitiosus**, perniciosu, fatale, pestiferu: *ellu fu unu omu fórte essitiosu statului; cei mai essitiosi au peritu.*

ESSITIU, pl.-*ie*, **exitium**, (de la **exitus**), perire, cadere, ruina, destructione, morte.

ESSITÓRE, s. f., 1. **exitus**, locu sau calle de *essire*, 2. **latrina**, locu unde si satisface omulu necessitatile naturale, latrina. secessu. âmblatore, perâmblatóre.

ESSITORIU,-*tória*, adj. s., **exiens**, care *esse*: *intratorii si essitorii.*

1 ESSITU,-*a*. adj. part., **exitus**, care a essitú: *charteiele essite d'in cancellaria: bannii intrati si bannii essiti d'in cassa: ómenii essiti d'in térra, junii essiti d'in scóla; mulierile essite d'in casa.*

2 ESSITE, s. m. sup., **exitus,-u**, actulu de *essire*; resultatu, finitu: *am sedutu pêno la essitulu d'in baserica; essitulu acestei drame fú tristu; am vorbitu cu densulu pêno la essitulu d'in viétia; nu e tempu de essitu; ellu e paratu de essitu; servitiulu divinu e appróp e de essitu.*

ESSITURA, s. f., **exitus**, 1. actione de essire; 2. loculu de essire; 3. partea unui lucru care esse afora d'in marginile prescrisse: *essitur'a apei d'in pamentu; laculu acestu-a n'are essitura, essitur'a trabiloru d'in muru e de trei palme;* 4. inflatura, proeminentia.

* ESSODIARIU, s. m., **exodiarius**, actoriu de *essodiu*, care jóca in theatru essodie, comicu.

*ESSODIU, pl.-*ie*, **exodium**, (ἐξόδιον), mica drama comica, farsa care terminá spectaclulu la antici.

ESSODU, s. m., **exodus** (ἔξοδος), proprie *essire*, se applica in speciale la a a dou'a carte a lui *Moise*. in care se enarra essirea Ebreiloru d'in Egyptu.

* ESSOLBERE, *essolsi* si *essolsei*,

www.dacoromanica.ro

essoltu si *essolutu*, v., exsolvere, a deslegá, a desface, a solve cu totulu; vedi *essolvere*.

* ESSOLETU,-*a*, adj. part., **exoletus**, 1. crescutu mare, betrânu, imbetrânitu; 2. trecutu, essitu d'in usu; 3. desfrenatu, prostituitu.

* ESSOLVERE. *essolui*, *essolutu*, v., **exsolvere**, a desface, a deslegá, a solve cu totulu. Rădecin'a derivateloru : *essolutu*, *essolutione*.

* ESSOLUTIONE, s. f., **exsolutio**, actione de *essolvere*, solutione totale.

* ESSOLUTU,-*a*, adj. part., **exsolutus**, deslegatu, desfacutu, descurcatu, implenitu.

* ESSONERARE, v., **exonerare**, a descarcá, in sensu propriu si fig. : *in Dunaria se essonera mai multe rîuri; nu se póte essonerá de frica; ellu si essonerà dorerea prin distractioni; ea si essonerà meni'a injurandu.*

* ESSONERATIONE, s. f., **exoneratio**, actione si effectu allu actionei de *essonerare*, de descarcare, descarcatura.

* ESSONERATORIU,-*tória*, adj s., **exonerator**, care *essonera*, descurcatoriu.

* ESSONERATU,-*a*, adj. part., **exoneratus**, descarcatu.

* ESSONORARE, v., **exhonorare**, a desonorá; vedi *desonorare* cu tóte derivatele selle.

* ESSOPRICA, s. f., (ἐξώπροικα), **parapherna bona**, avere particularia a mulierei maritate, de care dispune ea, fora ca barbatulu se aiba dereptulu de usufructu asupr'a acestei avere; astadi *essoprica* s'a inlocuitu cu *bonuri paraphernali*; vedi *paraphernale*, cumu si *estradotale*.

* ESSORABILE, adj., **exorabilis**, care se póte *essorá*, care se póte induplecá prin rogationi.

* ESSORARE, v., **exorare**, a rogá fórte, a invince prin rogationi, a plecá, a induplecá, a desarmá : *ellu essorà pre tatalu de iertà pre filiulu; cu tóte rogationile nóstre nu l'amu potutu essorá.*

* ESSORATIONE, s. f., **exoratio**, actione de *essorare*, invincere prin rogatione.

* ESSORATORIU,-*tória*, adj. s., **exorator**, care essora, care indupleca.

* ESSORATRICE, s. f., **exoratrix**, fémina care *essóra*, care invince prin vorbe formose.

* ESSORATU,-*a*, adj. part., **exoratus**, supplicatu, induplecatu prin rogatione, imblanditu.

* ESSORBITANTE, adj. part. pres., **exorbitans**, care esse d'in *orbita*, escessivu, immoderatu, prodigiosu : *spese essorbitanti; a comperá cu unu pretiu essorbitante. usura essorbitante.*

* ESSORBITANTIA, s. f., (it. **esorbitanza**), calitate sau stare de *essorbitante*, mesura *essorbitante*, trecere preste mesura, pretensione escessiva.

* ESSORBITARE, v., **exorbitare** (d'in **ex** si **orbita**), a essí d'in *orbita*, a essí d'in calle, a deviá, a se departá, a trece mesur'a.

* ESSORBITATIONE, s. f., **exorbitatio**, actione de *essorbitare*, deviatione.

* ESSORBITATORIU,-*tória*, adj. s., **exorbitator**, care *essorbita*, deviatoriu.

* ESSORBITATU,-*a*, adj. part., (**exorbitatus**), trecutu preste mesura.

* ESSORCISARE, v., **exorcizare**, (ἐξορκίζειν), a conjurá pre demoni, a scóte pre demoni prin vorbe sacramentali.

* ESSORCISATU,-*a*, adj. part., **exorcisatus**, scossu prin vorbe sacramentali; *demone essorcisatu.*

* ESSORCISMU, s. m., **exorcismus**, (ἐξορκισμός), conjuratione pronuntiata asupr'a spiriteloru relle, scóterea diabolului d'in corpulu omului.

* ESSORCISTU, s. m., **exorcista**, si **exorcistes** (ἐξορκιστής), care *essorcisa*, care conjura si scóte spiritele relle d'in ómeni.

* ESSORDIRE, v., **exordiri**, a incepe a ordí, a ordí, a incepe : *a essordí de la finitulu adversariului; a essordí unu planu; tesse ce ai essorditu.*

* ESSORDITU,-*a*, adj. part., **exorsus** si **exorditus**, inceputu, orditu.

* ESSORDIU, pl.-*ie*, **exordium**, inceputu, principiu, origine; prologu in una oratione : *essordiuu e pomposu, déro restulu orationei e vulgariu; ellu nu fatigà pre auditori cu unu lungu essordiu.*

www.dacoromanica.ro

* ESSORIA, s. f., (ἐξορία) **exsilium**, essiliu, (in cartile ecclesiastice).

* ESSORIENTE, s. m., **exoriens**, care resare; vedi *essorire*.

* ESSORIRE, v., **exoriri**, a resarí, a se nasce, a si trage originea, a essí, a surge : *essoresce riulu*.

* ESSORNARE, v., **exornare**, a orná deplenu, a informosetiá, a provedé cu abundantia; a preparà : *a essorná unu discursu, a essorná oper'a cu vorbe; a essorná una nave*.

* ESSORNATIONE, s. f., **exornatio**, actione si effectu allu actionei de *essornare*; amplificatione, ornamente oratorie.

* ESSORNATORIU, -*tória*, adj. s., **exornator**, care *essorna*, care adorna.

* ESSORNATU, -*a*, adj. part., **exornatus**, ornatu fórte, magnificu, pomposu, sumptuosu; preparatu, provedutu : *essornatu cu celle mai formóse calitati*.

* ESSORTARE, v., **exhortari**, a escitá, a indemná, a ânimá, a incoragiá : *a essortá la virtute; a essortá la parsimonia; genereariulu essortà pre militari la lupta*.

* ESSORTATIONE, s. f., **exhortatio**, actione de *essortare*, de animare.

* ESSORTATIVU, -*a*, adj., **exhortativus**, prin care se essorta, aptu a essortá; *covente essortative*.

* ESSORTATORIU, -*tória*, adj. s., **exhortator, exhortatorius**, care *essorta*, care indémna, care escita la una actione; predicatoriu.

* ESSORTATU, -*a*, adj. part., (**exhortatus**), escitatu, indemnatu, ânimatu.

ESSORU, pl. -*e*, **exoriens amnis**, origine, fonte, locu unde *essoresce* apa d'in pamentu, locu de unde surge unu riu.

* ESSOSSARE, v., **exossare**, a desossá, a despoliá de ósse; a rupe óssele, a bate pre cine-va pêno a i frange óssele.

* ESSOSSATU, -*a*, adj. part., **exossatus**, desossatu, despoliatu de osse; cu ossele rupte sau frante.

* ESSOSTRA, s. f., **exostra** (ἔξωστρα), 1. ponte care se applicá pre murii unei cetate impressurata; 2. machina cu care intornau scen'a la antici.

* ESSOTERICU, -*a*, adj. s., **exotericus**, (ἐξωτερικός), scolari cari nu erau initiati in scientiele secrete ale scolei, in oppos. cu *esotericii*.

* ESSOTICITATE, s. f., (it. **esoticità**), calitate sau stare de *essoticu*.

* ESSOTICU, -*a*, adj., **exoticus** (ἐξωτικός), strainu, d'in térra straina : *plante essotice, buccate essotice, producte essotice*.

* ESSUBERANTE, adj. part. pres., **exuberans**, care trece preste budiele vasului, abundante, plenu : *fontana essuberante, bonetate essuberante, vigóre essuberante*.

* ESSUBERANTIA, s. f., **exuberantia**, calitate sau stare de *essuberante*, abundantia, opulentia, escessu.

* ESSUBERARE, v., **exuberare**, a trece preste marginile vasului, a se versá d'in caus'a abondantiei, a fi plenu, a abundá : *essubera torculariele de vinu, essubera annulu de póme; elocenti'a essubera de mult'a eruditione; liberalitatea lui essubera asupr'a amiciloru*.

* ESSUBERATIONE, s, f., **exuberatio**, actione de *essuberare*, essuberantia, escessu : *essuberationea donuriloru divine*.

* ESSUBERATU, -*a*, adj. part., **exuberans**, preste mesura, escessivu.

* ESSUCCARE, v., **exsuccare**, a stórce succulu, a uscá. Verbulu nostru popularíu *uscare*, cu irregularitatile selle : *ussucu, ussuci, ussuca, ussuce*, póte se provina sau d'in **exsiccare**, sau d'in **exsuccare**, sau din essoletele **absiccare, obsuccare**, sensulu se reconcilia cu amendóue radecinele.

* ESSUCATU, -*a*, adj. part., **exsuccus**, storsu de succu, fôra succu, uscatu.

* ESSUDARE, v., **exsudare**, a assudá tare, a se evaporá prin sudóre; a face unu lucru cu multa sudóre, a lu face cu mare difficultate.

* ESSUDATU, -*a*, adj. part., **exsudatus**, evaporatu; facutu cu mare difficultate.

* ESSUGERE, *essussi* si *essussei*, *essuctu* si *essuptu*, v., **exsugere**, a suge cu totulu, a stórce prin sugere.

* ESSULARE, v., **exsulare**, a fi *essule*, a fi *essiliatu*, a sufferi *essiliulu*.

* ESSULCERARE, v., **exulcerare**, a formá ulcere, a bubá, a face bube; a

www.dacoromanica.ro

inflammá pellea, a interritá una plaga, fig., a irritá, a essasperá, a inveniná.

* ESSULCERATIONE, s. f., **exulceratio**, actione de *essulcerare*, in t. s. verbului.

* ESSULCERATORIU,-*tória*, adj. s., **exulcerator, exulceratorius**, care essulcera : *medicamente essulceratórie.*

* ESSULCERATRICE, s. f., **exulceratrix**, fémina care *essulcera*, essulceratória.

* ESSULCERATU,-*a*, adj. part., **exulceratus**, care are ulcere; ulceratu, bubatu, morbosu; essasperatu.

* ESSULE, adj. s., **exsul**, (d'in **ex** si **salire**, ca si **præsul, consul, insula**), essiliatu, desterratu, espatriatu, proscrissu.

* ESSULTANTE, adj. part., **exultans**, care *essulta*, care salta de buccuría; petulante, insolente, impetuosu, selbaticu.

* ESSULTANTIA, s. f., **exsultantia**, calitate sau stare de *essultante*, violentia, insolentia.

* ESSULTARE, v., **exsultare**, a saltá, a sarí de buccuría sau de capritiu : *taurii essulta in érba; callii essulta in dóue petióre; elli essulta de buccuría; tyrannulu essulta in tóta crudelitatea.*

* ESSULTATIONE, s. f., **exsultatio**, actione de *essultare*, de saltare insolente, insolentia, petulantia.

* ESSUNDARE, v., **exundare**, a curge in mari unde, a se versá preste margini, in sensu propriu si fig. : *essunda riurile, essunda pamentulu de sange, essunda flammele, essunda furorea, essunda térr'a de serpi.*

* ESSUNDATIONE, s. f., **exundatio**, actione de *essundare*, de versare preste margini : *essundationea rîuriloru, essundationile lacuriloru.*

* ESSUNDATU,-*a*, adj. part., **exundatus**, versatu preste margini.

* ESSUPERABILE, adj., **exsuperabilis**, care se póte *essuperá*, care se póte invince.

* ESSUPERANTE, adj. part. pres., **exsuperans**, care intrece, care invince, care trece pre de asupr'a, care escelle : *femina de una formosétia essuperante.*

* ESSUPERANTIA, s. f., **exsuperantia**, calitate sau stare de *essuperante*, superioritate.

* ESSUPERARE, v., **exsuperare**, a se redicá de asupr'a, a intrece, a invince, a fí superiore : *spesele essupera veniturile; ellu essuperà pre toti prin impudentia: Catone essuperà pre contemporanii sei prin virtute.*

* ESSUPERATIONE, s. f., **exsuperatio**, actione de *essuperare;* fig. de retorica, hyperbole.

* ESSUPERATORIU,-*tória*, adj. s., **exsuperator, exsuperatorius**, care intrece, care invince, invincutoriu, triumfatoriu,

* ESSUPERATU,-*a*, adj. part., **exsuperatus**, intrecutu, invinsu; trecutu.

†† ESSURERE, v., **exurere**, a arde tare, a incende, a consume, a devorá. Radecin'a derivateloru : *essustu, essustione.*

* ESSUSTIONE, s. f., **exustio**, actione de *essurere*, de ardere tare, combustione, incendiu, arsure.

* ESSUSTU,-*a*, adj. part., **exustus**, arsu, consumptu; uscatu : *regione essusta, flori essuste, casiu essustu.*

* ESSUTU,-*a*, adj. part., **exutus**, despoliatu, desbraccatu, in sensu propriu si fig. : *essutu de vestimente, essutu de arme, essutu de avere, essutu de gloria, essutu de autoritate.*

* ESSUVIA, pl. *essuvie*, **exuviæ**, vestimente depuse, pelle lapedata sau luata, spolie.

ESTASE, s. f., (fr. **extase**, ἔκστασις), essire d'in sene, essire d'in menti sau d'in sentiri, si in speciale : *a)* in bene, rapire a mentei si adventu allu sufletului spre Domnedieu si celle divine; de ací in genere, placere estrema care absorbe tota sentirea si suspende verice actione a mentei; *b)* in reu, ca term. medicinale, morbu nervosu, in care patientele, coprensu cu totulu de una cogetare dominante, remane nesentitoriu la tóte câte l'impressura.

ESTASIARE, v., (fr. **extasier**; vedi *estase*); a pune in *estase.*

ESTATICU,-*a*, adj., (fr. **extatique**, ἐκστατικός; vedi *estase*), relativu la *estase,* coprensu de *estase : visare esta-*

www.dacoromanica.ro

tica; subst., *estaticulu cofundatu in fantasiele selle.*

* ESTATE, s. f., æstas, véra, tempulu annului cellu caldu.

* ESTE, indic. pres. pers. III sing. est, de la verbulu *fire*, (fieri), esse, vedi verbulu *fire*.

ESTEMPERARE, v., temperare, lenire, sedare, mitigare, vedi *stemperare* cu tote derivatele selle.

* ESTENDERE, *estensi* si *estensci. estensu*, v., extendere, a intende in afóra : *a estende mânele; ramurele arboriloru se estendu; acésta idéa se estende la mai multe obiecte.*

ESTENSINU, s. m., orgyia (ὀργυιά), terni cubiti, vedi *stensinu.*

* ESTENSIONE, s. f., extensio, actione de *estendere : estensionea braciloru*, stensinulu; *estensionea cordeloru, estensionea terrei, estensionea unei possessione.*

* ESTENSIVU,-*a*, adj. extensivus, susceptibile de *estensione*, relativu la estensione.

* ESTENSU-*a*, adj. part., extensus si extentus, intensu in afóra : *campu estensu, terra estensa, bracie estense.*

ESTENTIA, s. f., contrassu d'in *essistentia;* vedi *essistentia.*

* ESTENUARE, v., extenuare, a face *tenue*, a menutá, a suptiliá, a flaccí, a reduce : *a estenuá corpulu, a estenuá vocea, a estenuá poterile selle, a estenuá accusationea.*

* ESTENUATIONE, s. f., extenuatio, actione de *estenuare*, attenuatione.

* ESTENUATORIU,-*tória*, adj. s., extenuator, extenuatorius, care *estenua*, care flaccesce.

* ESTENUATU,-*a*, adj. part., extenuatus, menutatu, suptiliatu, flaccitu, debilitatu, redussu.

ESTERGERE, *estersi* si *estersei, estersu*, v., extergere, vedi *stergere.*

* ESTERIORE, adj. comp., exterior, contr. *interiore;* d'in afora : *parte esteriore, latura esteriore, facia esteriore, aerulu esteriore, cultulu esteriore;* subst., *esteriorele*, contr. *interiorele.*

* ESTERMINARE, v., exterminare, a scote d'in certi *termini*, a allungá, a departá, a essilá, a face se despara de undeva; a destruge, a stricá, a nemicí : *a esterminá ferele selbatice; a esterminá latronii d'in una térra, a esterminá una natione.*

* ESTERMINATIONE, s. f., exterminatio, actione de *esterminare*, nemicire, destructione, estirpatione.

* ESTERMINATORIU,-*toria*, adj. s., exterminator, care *esternina : angeru esterminatoriu, bellu esterminatoriu, mesure esterminatorie in contr'a soreciloru.*

* ESTERMINATU,-*a*, adj. part., exterminatus, destrussu, nemicitu, abolitu : *poporu esterminatu prin armele barbariloru, fére esterminate, plante esterminate.*

* ESTERNARE, v., externare, a face *esternu*, a face strainu, a instrainá; a tractá ca pre unu strainu, a deseredá.

* ESTERNATIONE, s. f., externatio, actione de *esternare*, instrainare, deseredatione.

* ESTERNATORIU,-*toria*, adj. s., externator, care *esterna*, care instraina, instrainatoriu.

* 1 ESTERNATU,-*a*, adj. part., externatus, instrainatu; fig., essitu d'in mente, erratecitu.

* 2 ESTERNATU, s. m., institutu de invetiatura fora interni, institutu in care nu locuiescu scolarii, ci numai invétia.

* ESTERNU,-*a*, adj. externus, contr. *internu*, d'in afora : *partile interne si pàrtile esterne alle unui lucru sau alle unui corpu; rationi interne si rationi esterne; scolari interni si scolari esterni;* subst., *internii si esternii.*

* ESTIVARE, v., æstivare, a petrece vér'a in unu locu, a verá.

* ESTIVATIONE, s. f., (æstivatio), actione de *estivare.*

* ESTIVU,-*a*, adj., æstivus, veraticu, de véra : *locu estivu, vêntu estivu, passeri estive, solistitiulu estivu, cerculu estivu*, tropiculu cancrului.

* ESTORCERE, *estorsi* si *estorsei, estorsu* si *estortu*, v., extorquere, vedi *stórcere.*

* ESTORSIONE, s. f., extorsio, (it. storsione fr. extorsion), actione de

www.dacoromanica.ro

estorcere, luare de avere cu violentia, vessatione, tortura; vedi *storsione*.

* ESTORTORIU,-*tória*, adj. s., **extortor**, care *estorce*, in t. s. verbului.

* ESTORTU,-*a*, adj. part., **extortus**, vedi *stortu* si *storsu*.

† ESTRA, prep., **extra**, afora, afora de, afora d'in; occure in fórte multe compositioni, iuse adese ori se confunde cu *tra* (nascutu d'in **trans**) sub forma de *stra*, precumu se póte observá in compositionile urmatórie; vedi si *stra*.

ESTRABATERE, v., **transverberare, trajicere, penetrare, peragrare, permeare, percurrere, pervagari**, vedi *strabatere* cu derivatele selle.

ESTRÁCORARE, v., **transcolare, percolare**, vedi *stracorare* cu derivatele selle.

ESTRABONU,-*a*, s. m. f, **proavus**, vedi *strabonu*.

* ESTRACTIONE, s. f., **extractio**, actione de *estragere*, de scótere; origine: *omu de bassa estractione*.

* ESTRACTIVU,-*a*, adj., **extractorius** (fr. **extractif**), priu care se *estrage*, in chymica : *materia estractiva*, care se *estrage* d'in plaute priu apa.

* ESTRACTORIU,-*tória*, adj. s., **extractor, extractorius**, care *estrage*.

* ESTRACTU,-*á*, adj. part., **extractus**, estrassu, scossu; subst. m. *estractu*, 1. escerptu; 2. productu chymicu care se obtine d'in substantie vegetali sau animali tractate priu apa sau priu alcoholu.

* ESTRADOTALE, adj., (it. **estradotale**), ce adduce una femina in casatoría afora de dotea sea : *avere estradotale, bonuri estradotali*.

* ESTRAGERE, *estrassi* si *estrassei; estrassu* si *estractu*, v., **extrahere**, a trage d'in, a scóte, a smulge : *a estrage una radecina cubica d'in unu numeru*, in math.; *a estrage ideele principali d'in una carte;* a face unu estractu; *a estrage narcoticulu d'in tabacu*, in chymica; *a estrage superstitionile d'in mentile omeniloru*.

* ESTRAJUDICIALE, adj., (it. **estragiudiziale**, fr. **extrajudiciel**), si

* ESTRAJUDICIARIU,-*ia*, adj., (fr. **extrajudiciaire**), afora d'in judecata, afora d'in formele de processura, care nu se tiue necessarie de processulu actuale: *acte estrajudiciarie, invitationi estrajudiciarie, complanationi estrajudiciarie*.

ESTRALUCIRE, v., **translucere, splendere**, vedi *stralucire*, cu derivatele selle.

ESTRAMATURÁ, s. f., **lana colorata**, vedi *stramatura* cu derivatele selle.

ESTRAMOSIU,-*a*, s. m. f., **proavus**, vedi *stramosiu* cu derivatele selle.

* ESTRAMUNDANU,-*a*, adj., **extramundanus**, care e afora d'in mundu sau lume : *spatie estramundane, locuri estramundane*.

* ESTRAMURANU,-*a*, adj., **extramuranus**, care e afora d'intre muri : *locuri estramurane, batalia estramurana*.

ESTRAMUTARE, v., **mutare, permutare, immutare, transmutare, transponere, translocare, alterare, transformare**, vedi *stramutare*, cu derivatele selle.

ESTRANEPOTU,-*a*, s. m. f., **pronepos**, vedi *stranepotu*.

ESTRANIETATE, s. f., **regio vel natio extera, peregrinitas**, vedi *stranietate* si *strainetate*.

ESTRANIU,-*a*, adj., **extraneus**, vedi *straniu* si *strainu*.

* ESTRAORDINARIU,-*a*, adj., **extraordinarius**, care e afora d'in ordinea solita sau connoscuta : *omu estraordinariu, fenomenu estraordinariu; judecatori estraordinari, professori estraordinari; fapte estraordinarie, lucruri estraordinarie, guvernu estraordinariu, servitiu estraordinariu*.

ESTRAPEDIRE, v., **obstupescere**, vedi *strapedire* cu derivatele selle.

ESTRAPONERE, v., **transponere**, vedi *straponere* cu derivatele selle.

ESTRAPUNGERE, v., **transpungere, transfigere**, vedi *strapungere* cu derivatele selle.

* ESTRARIU,-*a*, adj., **extrarius**, strainu, care nu e d'in casa, care nu e d'in familia.

* ESTRAVAGANTE, adj. part. pres., (it. **estravagante**, fr. **extravagant**), care nu âmbla pre callile ordinarie, care âmbla dupo fantasie, fantasticu, nebonaticu.

www.dacoromanica.ro

* ESTRAVAGANTIA, s. f., (it. **estravagauza**, fr. **extravagance**), stare si lucrare de *estravagante*, nebonía.

* ESTRAVAGARE, v., **extra limites vagari**, (it. **stravagare**, fr. **extravaguer**), a nu âmblá pre càlli ordinarie, a âmblá dupo fantasie; a cogetá, a dice si a face lucruri fora sensu, fora ratione: *acestu-a e unu omu care estravaga; frigurile lu facu se estravage; multi estravaga numai ca se incante pre neboni.*

* ESTRAVASARE, v., (it. **estravasare**, fr. **extravaser**), refl., *a se estravasá*, a essí d'in vase, se dice in physiologia despre sange, lympha, chylu, bile, candu èlle in urmarea impressionei unei cause esterne, essu d'in vasele loru naturali, si se vérsa in alte parti constitutive alle corpului organicu.

* ESTRAVASATIONE, s. f., (it. **estravasazione**, fr. **extravasation**), actione de *estravasare*, essire d'in vasele naturali (alle organismului) si versare in alte parti alle corpului, term. de physiologia.

* ESTRAVASATU,-*a*, adj. part., (it. **estravasato**, fr. **extravasé**), essitu d'in vasele naturali si versatu in altele.

† ESTRE, terminatione de adiectivu sau adverbiale, prin care se indica provenirea de la substantivu, sau starea pre, sau trecerea preste densulu, precumu: *terrestre, campestre, selvestre, pedestre, epestre;* vedi *estru.*

ESTRECHIA=*estrecla*, s. f., **œstrus** (οἶστρος), vedi *strechia.*

ESTRECHIARE = *estreclare*, v., **œstro stimulatus diffugere**, vedi *strechiare.*

* ESTREMITATE, s. f., **extremitas**, stare estrema, margine, parte estrema, casu estremu: *amu adjunsu la estremitate, estremitatile corpului umanu, ellu nu facù usu de armele selle peno in ultim'a estremitate.*

*ESTREMU,-*a*, adj., **extremus**, cellu mai d'in afora, cellu mai de pre urma, cellu mai inaltu: *margine estrema, resolutione estrema, paupertate estrema, caldura estrema, dorentia estrema, buccuria estrema, remedie estreme; in momentele estreme alle vietiei selle.*

ESTRICARE, v., (**extricare**), **destruere**, vedi *striccare* cu tote derivatele selle.

* ESTRINSECU,-*a*, adj., (**extrinsecus**), **externus**, d'in afora, care vine d'in afora: *calitàti estrinsece, note estrinsece.*

† ESTRU,-*a*, terminatione de adiectivu derivatu de la unu substantivu, prin care se indica provenientí'a, sau starea pre densulu sau âmblarea pre densulu; precumu: *selvestru, campestru, terrestru, pedestru, epestru* · substantivele *capestru, maiestru, minestru, regestru* incu facu parte d'in acésta categoría,

ESTRUCINARE, v., **conterere, elidere**, vedi *strucinare*, cu derivatele selle.

* ESTRUDERE, *estrusi* si *estrusei*, *estrusu*, v., **extrudere**, a impinge afora, a dá afora cu violentia, a respinge.

ESTRUNCINARE, v., **conterere, elidere**, vedi *struncinare* si *strucinare*, cu derivatele loru.

* ESTRUSIONE, s. f., (**extrusio**), actione de *estrudere*, respingere.

* ESTRUSU,-*a*, adj. part., **extrusus**, impinsu afora, datu afora cu violentia, respinsu.

ESTU,-*a*, pron. demonstrativu, **iste**, se declina in modulu cellu mai regulariu: sing. m., nom. *estu*, gen. dat. *estui;* f., *ésta*, gen. dat. *estei;* pl. m., nom. *esti*, gen. dat. *estoru;* f., nom. *este*, gen. dat. *estoru;* assemine si compusele: *aestu, acésta*, contrassu: *astu, asta; cestu, césta*, si *acestu, acésta;* puse dupo substantivu ieau tóte suffissulu *a*, precumu: *estu-a, ésta-a, estui-a, estei-a, esti-a, este-a, estoru-a; acestu-a, acésta-a, acestui-a, acestei-a, acesti-a, aceste-a, acestoru-a;* assemine ieau suffissulu *a*, cându stau singure, ca substantive: *acestu-a e resultatulu lucràriloru melle; acésta-a se intellege de sene; acesti-a su omenii cari s'au distinsu in lupta; acesté-a su mulierile celle oneste; acestoru-a se covine laud'a.*

† ESTU,-*a*, terminatione de adiectivu derivatu de la unu substantivu, prin care se arréta starea sau despositionea acellui-a carui se attribue, precumu: *onestu, modestu, funestu, scelestu.*

* ESTU, s. m., **æstus**, caldura mare, ardóre, focu, ardere, ferbere, violentia,

www.dacoromanica.ro

în sensu propriu si fig. : *a sufferí frigulu si estulu; estulu màrii; estulu passioniloru.*

* ESTUARE, v., **æstuare,** a arde, a se inflammá, a ferbe, a se agitá : *a estuá de passioni.*

* ESTUARIU, pl. *-ie,* **æstuarium,** spatiu ce marea lassa in urm'a sea cându se retrage; braciu de mare; vivariu formatu prin flussulu si reflussulu marii; locu limosu formatu prin essundationile rîuriloru.

* ESTUATIONE, s. f., **æstuatio,** actione de *estuare,* de ferbere, agitatione.

* ESTUOSU,-*a,* adj., **æstuosus,** caldu, ardente, ferbente, agitatu.

* ESTUBERARE, v., **extuberare,** a se inflá, a se redicá, a se inaltiá.

* ESTUBERATIONE, s. f., **extuberatio,** actione si effectu allu actionei de *estuberare,* inflatura, tumore.

* ESTUBERATU,-*a,* adj. part., **extuberatus,** inflatu.

* ESTUMERE, v., **extumere** si **extumescere,** a se inflá.

* ESTUMIDU,-*a,* adj., **extumidus,** inflatu, tumidu.

* ESTUNDERE, *estunsi* si *estunsei, estunsu* si *estusu,* v., **extundere** a bate unu ce ca se éssa sau se saria afora.

* ESTURBARE, v., **exturbare,** a turburá, a incurcá, a restorná, a scóte afora cu forti'a : *a esturbá tacerea noptii, a esturbá pre cineva d'in numerulu viuiloru.*

* ESTURBATIONE, s. f., **exturbatio,** actione de *esturbare.*

* ESTURBATORIU,-*tória,* adj., **exturbator,** care *esturba.*

* ESTURBATU,-*a,* adj., **exturbatus,** scossu sau datu afora cu forti'a.

* ESTURPARE, s., (fr. **estropier**), **distorquere, mutilare,** si

* ESTURPIARE, v., (it. **storpiare,** fr. **estropier**), a rupe petiorele, a mutilá, a desellá, fig., *a esturpiá vorbele,* a le mutilá, a le pronuntiá reu; *a esturpiá unu callu, unu asinu.*

* ESTURPIATU,-*a,* adj. part., (it. **storpiato,** fr. **estropié**), mutilatu : *callu esturpiatu;* subst., *unu esturpiatu.*

* ETA, s. f., **eta** (ἦτα), numele litterei grece η, càre anticii ua pronuntiau cà *e* lungu, precumu se vede d'in tóte transcriptionile latine, éro grecii moderni ua pronuntia de ordinariu cà *i.*

ETA, s. f., **ætas, ævum, seculum;** la Macedoromani : 1. etate, 2. seclu, 3. evu.

* ETATE, s. f., **ætas,** tempulu câtu a traitu sau pote traí unu omu sau altá fientia organica : *una etate de ómu, omu adjunsu in etate; multe animali attingu una etate mai mare de câtu a omului;* un'a d'in epocele insemnate alle vietiei : *fragid'a etate a copillului; etatea matura a barbatului;* in genere, tempu câtu dura ceva, epoca in care traiescu certi omeni sau se petrecu certe evenimente, cumu si omenii sau evenimentele d'in acea epoca : *etatea de auru a litteraturei latine.*

* ETERA, s. f., (ἑταίρα), amica, amante, curtisana.

ETERIA, s. f., **hetæria,** (ἑταιρία), societate, confratía; in specie societate secreta : *eterí'a greciloru pentru recuperarea libertatii.*

ETERICU,-*a,* adj., (**hetæricus,** ἑταιρικός), relativu la *eteria.*

* ETERISMU, s. m., (ἑταιρισμός), professione de *etera,* petrecere cu eterele.

ETERISTU, s. m., membru allu societatii secrete numita *eteria.*

* ETEROCLITU,-*a,* adj., **heteroclitus** (ἑτερόκλιτος), irregulariu in declinatione, term. de gramm.

ETERNISARE, v., (fr. **éterniser**), a face *eternu : a eternisá memori'a celloru ce s'au sacrificatu pentru patria.*

ETERNITATE, s. f., **æternitas,** statu sau calitate de *eternu;* tempu *eternu.*

ETERNU,-*a,* s. f., **æternus;** 1. care nu are nici inceputu, neci finitu : *Domnedieu e eternu;* 2, care, cellu pucinu, nici una data nu va perí, nu va incetá, si de ací, neincetatu, neinterruptu : *eternele supplicie alle peccatosiloru.*

* ETERODOSSU,-*a,* adj., (**heterodoxus,** ἑτερόδοξος). de alta parere, de alta credentia, de credentia erratica.

* ETEROGENIU,-*ia,* adj., (ἑτερογενής), de altu genu : *substantive eterogenie,* cari si scâmba genulu in plurariu, pre-

www.dacoromanica.ro

cumu : *acu, ace, lemnu, lemne; corpu, corpuri.*

* ETESIACU,-*a*, adj., **etesiacus**, (ἐτήσιος), relativu la *etesie*, d'iu tempulu etesieloru.

* ETESIE, f. pl., **etesiæ**,(ἐτησίαι), veuturi care suffla iu tempulu cauiculei.

* ETHEREU sau *eteriu*,-*ia*, adj., **ætherеus** si **ætherius**, de eteru : *focuri eterie.*

* ETHERU sau *eteru* si *etere*, s. m., **æther** (αἰθήρ), focu elementariu; la physicii moderni fluidu de una suptilietate estrema si care imple universulu ; iu chymica, licidu spirituosu fórte volatile.

* ETHICA sau *etica*, s. f., **ethica** (ἠθική), filosofi'a morale, moralea.

* ETHICU sau *eticu*,-*a*, adj., **ethicus** (ἠθικός), morale, relativu la doctrin'a morale.

* ETHNICU sau *etnicu*,-*a*, adj., **ethnicus** (ἐθνικός), geutile; la scriptorii ecclesiastici *pagânu.*

* ETHNOGRAPHIA, sau *etnografía*, s. f., (d'in ἔθνος, geute, uatione, si γράφειν, scriere, fr. **ethnographie**), descriptioue a diverseloru popore sau natioui.

* ETHNOGRAPHICU sau *etnografícu*,-*a*, adj., (fr. **ethnographique**), relativu la *ethnographia.*

* ETHOLOGIA sau *etologia*, s. f., **ethologia** (ἠθολογία), representatione de caracterie, mimica.

* ETHOLOGU sau *etologu*, s. m., **ethologus** (ἠθολόγος), care represeuta caracterie, mimu, comicu.

* ETHOPEIA, sau *etopeia*, s. f., **ethopœia** (ἠθοποιία), descriptioue a caracteriului, caracteriu, fig. de retorica.

* ETICHETTA, s. f., (it. **etichetta**, fr. **étiquette**), 1. una mica tabla de lemuu, de metallu sau de carta iuscrissa care se puue ca semuu pre diverse vase spre a arretá ce se coprende intr'eusele; 2. cousuetudine fissata si care se observa cu rigóre, ceremouia, mai allessu ceremonie observate la curtile domuesci.

* ETIOLOGIA, s. f., **ætiologia** (αἰτιολογία), cercetarea causeloru; in pathologia, tractatu despre causele morburiloru; iu retorica figura prin care vorbitoriulu adduce rationi peutru celle ce affirma.

* ETOMA, pl.-*mate*, **ætoma** (ἀέτωμα), fronte triaugularia a unui edificiu.

† ETU, termiuatione de substantivu derivatu, priu care se iudica uua multime de obiectele desemnate prin radeciua, mai allessu multime de arbori, precumu : *pometu, prunetu, nucetu, fagetu, dumetu.*

* ETYMOLOGIA sau *etumología* s. f., **etymologia** (ἐτυμολογία), origiuea unei vorbe ; doctriu'a despre origiuea vorbeloru.

* ETYMOLOGICE sau *etumológice*, adv., **etymologice** (ἐτυμολογικῶς), in modu etymologicu.

* ETYMOLOGICU sau *etumológicu*,-*a*, adj., **etymologicus** (ἐτυμολογικός), relativu la *etymología : partea etymológica a grammaticei ; dictionariu etymologicu: cercetari etymologice.*

* ETYMOLOGU sau *etumologu*, s. m., (**etymologus**, ἐτυμολόγος), care çouuósce *etymología*, care se occupa cu etymología.

ETYMU sau *etumu*, s. m., **etymon** (ἔτυμον), origiuea unei vorbe, semnificationea originaria.

EU, pron. pers. I. sing. **ego** (ἐγώ); dat. *mie*, scurtatu *mi* ; acc. *mene*, scurtatu *me;* possessivulu *meu, mea;* pl. *noi;* dat. *nouc.* scurtatu *ne* si *ni;* acc. *noi*, scurtatu *ne;* possessivulu *nostru, nóstra.* Pronumele *eu*, ca si tóte celle alte pronumiue persouali, se puue espressu uumai priu eufase, sau priu oppositione cu celle alte persone, éro de ordiuariu se subintellege d'in form'a verbului, precumu : *eu su domnulu domnedieulu teu se nu aibi alti diei afora de mene; eu dicu asiá, ellu dice ba; nu sciu ce dici; nu te connoscu; rogu-te da-mi unu condeliu; vediu co nu me ami; am perdutu totu afora de onóre: nu te voliu mai incommodá; asiu fi mai fericitu déco nu l'asiu connosce; lassa-me se me ducu; voliu se scriu una epistola ;* — luatu ca subst. admitte articlu ; *eulu nostru.*

* EUBOLIU, s. m., **eubolion**, dictamuu; vedi *dictamnu.*

EUCHARISTIA, s. f., **eucharistia** (εὐχαριστία), 1. actione de gratie, gratitudine, actioue de recouuosceutia, re-

www.dacoromanica.ro

connoscentia pentru beneficiele accepute; 2. in speciale, communione sau communicatura, numita asiá, de la sacrificiulu de gratitudine, care incepe cu formul'a: εὐχαριστήσωμεν τῷ κυρίῳ, **gratias agamus domino**, *se multiamimu domnului!*

* EUCHARISTICU,-*a*, adj., **eucharisticus** (εὐχαριστικός), relativu la *eucharistia*; subst., *eucharisticu*, **eucharisticon** (εὐχαριστικόν), versu eucharisticu, peoma de gratitudine sau de reconnoscentia pentru beneficiele accepute.

* EUCHARISTU,-*a*, adj., (**eucharistus**, εὐχάριστος), gratu, placutu, doritu, beneficu; subst., *eucharistu*, **eucharistum**, una specie de marmure.

*EUCHOLOGIU, pl. *euchologie*, (**euchologion**, εὐχολόγιον), rituariu, carte ecclesiastica in care se coprendu tóte rogationile si ceremoniele de competenti'a unui sarcedote.

* EUCRASIA, s. f., (εὐκρασία), bona mestecatura sau temperatura, bona complessione sau constitutione corporale.

* EUDEMONÍA, s. f., (εὐδαιμονία), fericitate, stare bona si placuta, scutita de doreri.

*EUDEMONICU,-*a*, adj., (εὐδαιμονικός), relativu la *eudemonia*, fericitu; subst., *eudemonici* (εὐδαιμονικοί), filosofi care invétia *eudemonismulu*; vedi *eudemonistu*.

* EUDEMONISMU, s. m., (εὐδαιμονισμός), systema filosofica care invétia co fericitatea e benele supremu.

* EUDEMONISTICU,-*a*, relativu la *eudemonismu*.

* EUDEMONISTU, s. m., (εὐδαιμονικός), filosofu care invétia *eudemonismulu*, care e de system'a eudemonistica.

* EUDIOMETRÍA, s. f., artea de a mesurá bonetatea aerului.

* EUDIOMETRICU,-*a*, adj., relativu la *eudiometria* sau la *eudiometru*.

* EUDIOMETRU, s. m., (de la εὔδιος, bonu aeru, si μετρεῖν, mesurare), 1. reale, (it. **eudiometro**), instrumentu prin care se póte mesurá bonetatea aerului; 2. personale, mesuratoriu de bonetatea aerului.

EULABIA, sau *evlavia*, s. f., (εὐλάβεια), devotione, pietate.

EULABIOSU sau *evlaviosu*,-*a*, adj., (εὐλαβής), devotu, pietosu.

EULABIU, sau *evlaviu*,-*a*, adj., (εὐλαβής), devotu, pietosu.

* EULOGIA, s. f., (**eulogia**, εὐλογία), prosfora, corruptu *prescura*, pane de se adduce la baserica pentru sacrificiu, si d'in care sacerdotele talia particell'a ce sacrifica, éro restulu se distribue poporului ca *anafora*.

* EULOGIARIU, s. m., **eulogiarius**, cellu ce prepara *eulogiele*.

* EUMETRIA, s. f., **eumetria** (εὐμετρία), proportione bene luata, elegantia de forme.

* EUNUCHARE sau *eunucare*, v., **eunuchare**, a castrá, a privá de virilitate, a face *eunuchu*.

* EUNUCHATU sau *eunucatu*,-*a*, adj. part., **eunuchatus**, castratu, privatu de virilitate.

* EUNUCHINU,-*a*, adj., **eunuchinus**, de *eunucu*, relativu la *eunucu*.

*EUNUCHISARE, v., (**eunuchizare**, εὐνουχίζειν), a castrá, *a eunucá*.

* EUNUCHISATU,-*a*, adj. part., **eunuchizatus**, castratu, eunucatu.

* EUNUCHISMU, s. m., **eunuchismus** (εὐνουχισμος), castratione.

* EUNUCHIU, s. m., **eunuchion** (εὐνοῦχιον), una specia de lactuca.

* EUNUCHU, s. m., **eunuchus** (εὐνοῦχος, d'in εὐνή=*patu* si ἔχειν = *observare*), omu insarcinatu, la orientali, a custodí gyneceulu, omu totu de a un'a castratu, si de aci *eunuchu*=castratu.

* EUPHEMISMU, sau *eufemismu*, s. m., (**euphemismus**, εὐφημισμός), desemnationea unui lucru necovientiosu prin unu nume covientiosu: *la feminele române eufemismulu mergè asiá de departe, in câtu elle nu numescu pre draculu cu numele seu, ci i dicu: uccida-lu crucea, sau duca-se in pêtre; multi numescu porculu prin eufemismu rimatoriu; meretricile prin eufemismu se dicu mulieri peccatóse.*

*EUPHEMISTICU sau *eufemisticu*,-*a*, adj., relativu la *eufemismu*: *espressioni eufemistice*.

* EUPHEMISTU, s. m., (de la εὐφημίζειν), carè pentru bonacovientia nu

www.dacoromanica.ro

numesce lucrurile urîte cu numele loru, ci cu altele oneste; vedi *euphemismu*.

EUPHONIA sau *eufonía*, s. f., **euphonia** (εὐφωνία), sonu dulce, pronuntia dulce, dulcetia in pronuntiatione; contr. *cacophonía*.

* EUPHONICU sau *eufonicu*,-*a*, adj., (εὔφωνος), dulce la pronuntiare, si

* EUPHONU,-*a*, adj., (εὔφωνος), care sona bene, cu voce sau pronuntia bona, formósa, placuta.

* EUPHORBIA, s. f., **euphorbia** sau **euphorbion** (εὐφόρβιον), planta cu succu laptosu.

* EUPHORBU,-*a*, adj. s., (εὔφορβος), bene nutritu, bene pascutu, grassu.

* EUPHROSYNA sau *eufrosuna*, s. f., (εὐφροσύνη), ilaritate, dispositione ilara.

* EUPHROSYNU sau *eufrosunu*, s. m., **euphrosynum** (εὐφρόσυνον), limba de bou (βουγλωσσος), buglossu, una planta.

* EURINU,-*a*, adj., **eurinus**, d'in partea de unde bate *eurulu*, de la resaritu.

* EURIPICA, s. f., **euripice** (εὐριπική), una specia de juncu sau rechita.

* EURIPU, s. m., **euripus** (εὔριπος), strinctóre, scursur'a unui lacu; spatiu strinctu in circu intre murulu internu si intre gradele pre cari sedeau spectatorii.

* EURISTICU,-*a*, adj., (de la εὑρίσκειν, aflare, descoperire): *methodu euristicu*, prin care se afla sau se descopere unu addeveru.

* EURONOTU, s. m., **euronotus** (εὐρόνοτος), ventu d'intre resaritu si media-dí.

EURU, s. m., **eurus** (εὖρος), ventu care bate de la resaritu, partea de cotra resaritu.

* EURYTHMIA sau *eurutmía*, s. f., **eurythmia** (εὐρυθμία), ordine formósa, ordinatione armoniósa, in architectura.

* EURYTHMICU sau *eurutmicu*,-*a*, adj., (εὔρυθμος), in proportioni covientiose, armonicu, proportionatu.

* EUSEBIA, s. f., (εὐσέβεια), pietate, religiositate.

* EUSEBIOLOGIA, s. f., doctrin'a despre pietate, theologi'a morale.

* EUSEBIOSU,-*a*, adj., (εὐσεβής), piu, pietosu, religiosu.

* EUSEBIU,-*a*, adj., (εὐσεβής), piu, pietosu, religiosu.

* EUSTINU,-*a*, adj., **eurinus**, de cotra resaritu, de cotra *eustu*: *regionile eustine*.

* EUSTU, s. m., **eurus, oriens**, ventulu care bate de cotra resaritu, resaritulu, terminu geograficu: *eustulu, vestulu, sudulu, nordulu*, cu adiectivele loru: *eustinu, vespetinu, sudicu, nordicu*.

* EUSTYLU sau *eustulu*,-*a*, adj., **eustylos** (εὔστυλος), cu columne formóse.

EUTINETATE, s. f., (εὐτέλεια) vilitate, stare de *eutinu*.

EUTINIRE,-*escu*, v., (εὐτελίζειν), a face *eutinu*; refl. *a se eutiní*, a devení *eutinu*.

EUTINU,-*a*, adj., (εὐτελής), vile, de micu pretiu, de pucinu pretiu.

* EUTRAPELIA, s. f., (εὐτραπελία it. **eutrapelía**), facetia, facetiositate, donulu naturale de a glumi covientiosu si cu gratie.

* EUTRAPELU,-*a*, adj., (εὐτράπελος), destru, usioru, facetu, facetiosu.

* EVACUARE, v., **evacuare**, 1. a desertá, in specie ca terminu militariu: *a evacuá una cetate sau una terra care a fostu occupata de armata*; 2. a suppreme, a destruge, a nemici.

* EVACUATIONE, s. f., **evacuatio**, actione de *evacuare*, desertatione, suppressione, destructione, nemicire.

* EVACUATORIU,-*tória*, adj. s., **evacuator**, care *evacua*, desertatoriu, destructoriu, nemicitoriu.

* EVACUATU,-*a*, adj. part., **evacuatus**, desertatu, destrussu.

* EVADERE, *evasi* si *evasei*, *evasu*, v., **evadere**, a essi, a scapá, a tréce, a evitá; a adjunge, a prevení, a devení: *a evade din mânele inimiciloru, a evade foculu sau flamm'a; ecco la ce evasera beneficiele telle*.

* EVAGARE, v., **evagari**, a allergá incóce si incollo, a errateçí, a âmblá erratecindu, a se departá, a se estende, a se respandi.

* EVAGATIONE, s. f., **evagatio**, actione de *evagare*.

www.dacoromanica.ro

* EVAGATORIU,-*tória*, adj. s., **evagans**, care *evaga*.

* EVAGATU,-*a*, adj. part., **evagatus**, care a *evagatu*, care a erratecitu, care a amblatu erratecindu.

* EVAGINARE, v., **evaginare**, a scóte d'in *vagina* sau d'in téca.

* EVAGINATU,-*a*, adj. part., **evaginatus**, trassu, scossu d'in *vagina*, nudu.

EVANGELIA, s. f., vedi *evangeliu*.

* EVANGELICE, adv., (**evangelice**, εὐαγγελικῶς), in modu evangelicu, ca evangelistii.

EVANGELICU,-*a*, adj., **evangelicus**, (εὐαγγελικός), rélativu la *evangeliu*, conforme cu *evangeliulu : doctrina evangelica; baserica evangelica*, asiá se numesce baseric'a protestante, d'in caus'a co nu reconnósce traditionea, neci synodele, cī numai ce e scrissu in *evangelie*.

EVANGELISARE, v., **evangelizare**, (εὐαγγελίζειν), a annuntiá unu lucru bonu, a adduce unu nuntiu bonu; a predicá evangeliulu : *evangelisàmu evangeliulu; evangelisara mantuirea lumei; vomu evangelisá virtutea*.

EVANGELISATORIU,-*tória*, adj. s., **evangelizator**, care *evangelisa*, care aduce nuntie bone, care predica *evangeliulu*.

EVANGELISATU,-*a*, adj. part., **evangelizatus**, annuntiatu, predicatu.

EVANGELISMU, s. m., (εὐαγγελισμός), annuntiatione bona, nuntiu de bucuria; serbatóre la 25 Martiu cându se celebrédia annuntiationea angerului la virginea Maria co va nasce pre salvatoriulu lumei.

EVANGELISTICU,-*a*, adj., relativu la *evangelisti : stylu evangelisticu, limba evangelistica, scripte evangelistice*.

EVANGELISTU, s. m., **evangelista**, (εὐαγγελιστής), adducutoriu de bonu nuntiu; scriptoriu de evangelie : *avemu patru evangelisti : Matheiu, Marcu, Luca, si Joanne; inante de conciliulu de la Nicéa erau forte multi evangelisti, inse operele loru fura reieptate*.

EVANGELIU, pl.-*ie*, **evangelium**, (εὐάγγέλιον), 1. nuntiu bonu; 2. nuntiu despre faptele si vorbele lui Jesu Christu; si de acī in specie, 3. operele scrisse in cari se coprende viétia si invetiatur'a lui Jesu Christu : *evangeliulu de la Matheiu, evangeliulu de la Marcu, evangeliulu de la Luca si evangeliulu de la Joanne; a predicá evangeliulu; a se regulá dupo evangeliu; a nu crede de câtu ce e in evangelie, a jurá pre evangeliu*.

EVANGELU, s. m., (**evangelus**, εὐάγγελος), bonu nuntiu, care adduce unu nuntiu de buccuría.

* EVANIDU,-*a*, adj., **evanidus**, care dispare, care si perde poterea sau consistenti'a; langedu, flaccitu : *buccuría evanida, amóre evanida, atramentu evanidu, formosetia evanida*.

* EVANIRE, v., **evanescere**; a disparé, a perí, a se nimicí; vedi si *evanidu*.

* EVAPORARE, v., **evaporare**, a dá vapóre; refl., *a se evaporá*, a trece in vapóre, a disparé in forma de vapóre : *tote licidele lassate descoperite se evapora*.

* EVAPORATIONE, s. f., **evaporatio**, actione si effectu allu actionei de *evaporare*.

* EVAPORATIVU,-*a*, adj., **evaporativus**, prin care se *evapora*, care produce evaporatione.

* EVAPORATU,-*a*, adj. part., **evaporatus**, prefacutu in vapore, disparutu in forma de vapore.

* EVASIONE, s. f., **evasio**, actione de *evadere*, scapare, mantuire.

* EVASU,-*a*, adj. part., **evasus**, scapatu, mantuitu.

* EVECTIONE, s. f., **evectio**, actione de a se redicá in aeru.

* EVECTU,-*a*, adj. part., **evectus**, redicatu in aeru, transportatu.

†† EVEGERE, v., **evehere**, a se inaltiá in aeru, a se transportá. Radecin'a derivateloru *evectu* si *evectione*.

* EVELLERE, *evulsi* si *evulsei*, *evulsu*, v., **evellere**, a smulge, a desradecinà, fig., a destruge. Radecin'a derivateloru : *evulsu si evulsione*.

* EVEMERICU,-*a*, (fr. **evhémérique**) adj., relativu la doctrin'a propagata de *Evemeru : pareri evemerice, doctrina evemerica, systema evemerica*.

* EVEMERISMU, s. m., (**evhémerisme**), systema theologica propagata de philosophulu *Evemeru* (intre annii 311

www.dacoromanica.ro

si 298 inainte de Chr.), dupo care toti dieii mythologici se considera ca ómeni divinisati: *evemerismulu fú consideratu deja de antici ca atheismu; inse crestinii primitivi lu imbraciara ca una arma apta spre a combate pagânismulu.*

* EVEMERISTU, s. m., (fr. **evhemériste**), care appera *evemerismulu*; *multi d'intre scriptorii ecclesiastici sunt evemeristi.*

* EVENIMENTU, pl.-*e*, **eventum**, (it. **evenimento**, fr. **événement**), intemplare: *evenimentu fericitu, evenimentu funestu evenimentu tristu, evenimentu neasteptatu; evenimentulu n'a desmentitu asteptarea mea; ellu facù unulu dintre aceste passuri audacióse cari aru fi potutu trece ca temeritàti in politica, déco mesurele bene luate si evenimentele nu le aru justificá; viétia plina de evenimente; mari evenimente; evenimente estraordinarie; cei mai mari omeni dependu de la evenimente; tóte evenimentele erau miracle; dram'a acésta-a e plena de evenimente care descéta curiositatea; evenimentele politice incurcara tóte planurile conductoriloru destineloru omenesci.*

* EVENIRE, v., **evenire**, a se intemplá, a essí prin sorti.

* EVENTU, pl.-*uri*, **eventum** si **eventus-us**, intemplare, evenimentu, resultatu, essitu: *eventulu e essitulu unui lucru*, **eventus est alicujus exitus negotii.** Cic. Vedi *evenimentu.*

* EVENTUALE, adj., (it. **eventuale**) fr. **éventuel**), care e suppusu unui *eventu* sau *evenimentu* incertu, care se póte intemplá sau nu: *conditione eventuale, successione eventuale, derepturi eventuale, folóse eventuali.*

* EVENTUALISARE, v., (fr. **éventualiser**), a lassá in manele intemplàrii; refl., *a se eventualisá*, a se lassá in voli'a intemplarii.

* EVENTUALISATU,-*a*, adj. part., (fr. **éventualisé**), lassatu in voli'a intemplarii.

* EVENTUALISMU, s. m., (fr. **eventualisme**), systema de eventualitate.

* EVENTUALITATE, s. f., (it. **eventualità**, fr. **éventualité**), calitate de *eventuale*: *eventualitatea unei conditione, eventualitatea unui tractatu.*

* EVENTURA, s. f., (**eventura**, n. pl.), 1. venitoriulu, tempulu venitoriu; 2. adventura sau aventura.

* EVERTERE, *eversi* si *eversei*, *eversu*, v., **evertere**, a restorná, a destruge. Radecin'a derivateloru: *eversu, eversione, eversoriu, eversivu.*

* EVERSIONE, s. f., **eversio**, actione si effectu allu actionei de *evertere*, restornare, destructione: *eversionea cetatii, eversionile stateloru celloru mai infloritórie.*

* EVERSIVU,-*a*, adj., (fr. **éversif**), prin care se *everte*, prin care se restórna sau se distruge: *negationi eversive de morale*, negationi prin care se restorna moralea.

* EVERSORIU,-*sória*, adj. s., **eversor**, care *everte*, care restórna, care destruge: *eversorii Troii, eversorii dereptului umanu, eversorii averei publice.*

* EVERSU,-*a*, adj. part., **eversus**, restornatu, distrussu.

* EVICTIONE, s. f., **evictio**, actione de *evincere*, recuperarea unui lucru prin judecata, term. juridicu.

* EVICTU,-*a*, adj. part., **evictus**, invinsu, in sensu propriu si figuratu.

* EVIDENTE, adj. part. pres., **evidens**, visibile, claru, luminatu, manifestu, care se póte vede fora difficultate, care se vede la ântâi'a cautatura cu ochii: *lucru evidente, proba evidente, argumentu evidente.*

* EVIDENTIA, s. f., **evidentia**, calitate sau stare de *evidente*, claritate: *evidenti'a unei probe, evidenti'a unei propositioni, evidenti'a veritatii si a falsitatii; a demostrá ceva pêno la evidentia; evidentia de ratione; evidentia de faptu, evidentia de sentimentu; evidenti'a sensuriloru; a pune in evidentia; a fi in evidentia.*

* EVINCERE, si *evingere*, *evinsi* si *evinsei*, *evinsu* si *evictu*, v., **evincere**, 1. a invince cu totulu; 2. a despossedé pre cineva de unu lucru prin judecata.

* EVITABILE, adj., **evitabilis**, care se póte evitá: *casu evitabile, periclu evitabile, morbu evitabile, perdere evitabile.*

www.dacoromanica.ro

* EVITARE, v., **evitare**, a se feri, a fugí de ceva, a se dá din calle, a incongiurá : *a evitá unu periclu, a evitá unu laciu; amu evitatu colpiturele inimiculuí; nu veti poté evitá tóte casurile celle amare ce ve prepara sortea; evitati lupt'a care nu póte se éssa in favórea nóstra.*

* EVITATIONE, s. f., **evitatio**, actione de *evitare*, de ferire, de fugire : *ellu recommenda evitationea versuriloru candu cineva scrie in prosa.*

* EVITATORIU,-*tória*, adj. s., **evitans**, care *evita*, care se feresce, care fuge de unu lucru.

* EVITATU,-*a*, adj. part., **evitatus**, incongiuratu, de care amu scapatu : *periclu evitatu, infortunie evitate, errori evitate.*

EVLAVIA, s. f., (εὐλάβεια), devotione; vedi *eulabia.*

EVLAVIOSU,-*a*, adj., (εὐλαβής), devotu; vedi *eulabiosu.*

EVLAVIU,-*a*, adj., (εὐλαβής), devotu; vedi *eulabiu.*

* EVOCARE, v., **evocare**, a chiamá, a invitá, a citá; in specie a citá si a face prin ceremonie magice ca se apparia : *a evocá suffletele, a evocá spiritele, a evocá umbrele mortiloru.*

* EVOCATIONE, s. f., **evocatio**, actione de *evocare;* chiamare la arme, chiamare intr'adjutoriu; ceremonia magica prin care se citáu spiritele.

* EVOCATORIU,-*tória*, adj. s., **evocator**, care evoca, care chiama la arme.

* EVOCATU,-*a*, adj. part., **evocatus**, chiamatu, invitatu, citatu; subst. m., *evocatu*, **evocatus**, veteranu chiamatu la servitiulu militariu.

* EVOLARE, v., **evolare**, a sborá, in sensu propriu si fig.; vedi *sborare.*

* EVOLBERE, *evolsi*, si *evolsei*, *evoltu* si *evolutu*, v., **evolvere**, a desfasciorá, a desplicá, a descurcá, a desvoltá, a percurge.

* EVOLUTIONE, s. f., **evolutio**, actione de *evolbere*, de desfasciorare, de percurgere; *evolutionea poetiloru, lectur'a poetiloru; evolutione militare*, miscare ce se face cu cetele armate spre a le deprende la batalia; *evolutionile unui organismu, unei societate, unei institutione.*

* EVOLUTU,-*a*, adj. part., **evolutus**, desfascioratu, desplicatu, percursu.

* EVOLVERE, *evolui*, *evolutu* si *evoltu*, v., **evolvere**, vedi *evolbere.*

* EVOMERE, sau *evomire*, **evomere**; *a vomí* multu si cu mare violentia.

* EVONYMU, sau *evonumu*, s. m., **evonymos**, (εὐώνυμος), unu arbustu, fusinu.

* EVONYMINA, sau *evonumina*, s. f., (fr. **évonymine**,), substantia care se estrage d'in oliulu bacceloru de fusinu.

* EVSEVIA, s. f., (εὐσέβεια), pietate, religiositate; vedi *eusebia.*

* EVSEVIOSU,-*a*, adj., (εὐσεβής), piu, piosu, pietosu; vedi *eusebiosu.*

* EVSEVIU,-*a*, adj., (εὐσεβής), piu, piosu, religiosu; vedi *eusebiu.*

EVTINETATE, s. f., (εὐτέλεια), vilitate, stare de *evtinu;* vedi *eutinetate.*

EVTINIRE,-*escu*, v., (εὐτελίζειν), a face *evtinu;* refl., *a se evtiní*, a devení *evtinu;* vedi *eutinire.*

EVTINU,-*a*, adj., (εὐτελής), vile, de micu pretiu, de pucinu pretiu; vedi *eutinu.*

* EVULSIONE, s. f., **evulsio**, actione de *evellere*, de smulgere, de scótere d'in radecina; destructione.

* EVULSU,-*a*, adj. part., **evulsus**, smulsu, scossu d'in radecina, desradecinatu.

www.dacoromanica.ro

F.

F, a séssea littera in alfabetulu romanu, si un'a d'intre acelle-a care si a conservatu pronuntî'a originaria in tóte casurile; numai in unele locuri inainte de *i* se aude ca *ch* germanicu sau ca χ grecu, precumu in: *firè, firu, filiu, filia,* si inainte de *e* cu assimilatione de *ie,* precumu in: *ferru, féra, ferbe;* (compara isp. **hierro, hijo**). In Daci'a boreale acestu *ch* se aude ca la francesi, sau ca *sî* aspru siueratu. Insè aceste nuantie disparu d'in dí in dí, si in genere se restabilesce pronuntî'a genuina a litterei *f.*

FA, imperat. pers. II sing., **fac,** de la verbulu *facere,* **facere**; vedi verbulu *faccre.*

FABA, s. f., **faba,** legume care pre a locurea se pronuntia: *fava,* éro in alte locurî a degeneratu in: *bobu.*

FABACIA, s. f., **fabacia,** buccate de *faba,* fertura de *faba.*

FABACIU,-*ia,* adj., **fabacius** si **fabaceus,** de *faba.*

FABAGINU,-*a,* adj., **fabaginus,** de sau d'in *faba.*

FABALE, adj., **fabalis,** de *faba*: *planta fabale, lugeru fabale.*

FABARIU,-*ia,* adj. s., **fabarius,** 1. care concerne *fab'a: lun'a fabaria,* Juniu; 2. care cultiva *faba;* 3. care vende *faba;* 4. cui place *fab'a.*

FABATARIU, pl. -*ie,* **fabatarium,** vasu in care se ferbe *fab'a.*

FABATU,-*a,* adj., **fabatus,** facutu cu *faba,* saturatu cu *faba.*

FABELLA, s. f., **fabella,** una scurta *fabula,* istorióra, anecdota; una comedia.

FABIU,-*a,* adj. s., **fabeus, fabea,** servu, serva.

FABLA, s. f., **fabula,** narratione fictiva, mai allessu despre animali unde se attribue acestoru-a caracterie omenesci si facultatea de a vorbí si de a conversá intre sene, cu scopu de a deduce una invetiatura morale; vedi *fabula, faula* si *faura.*

FABLARE, v., **fabulari,** a vorbí, a narrá, a conversá; a spune *fable;* vedi *fabulare.*

FABLATORIU,-*tória,* adj. s., **fabulator,** care narra, care spune fable, narratoriu; vedi *fabulatoriu.*

FABREFACERE, *fabrefeci* si *fabrefecei, fabrefactu;* si *fabrefacui, fabrefacutu,* v., **fabrefacere,** a face cu arte, a construge cu arte.

FABRICA, s. f., **fabrica,** 1. lucrare, confectione, constructione, structura; 2. manufactura, officina, stabilimentu in care se fabrica diverse lucruri: *fabrica de arme, fabrica de pandia, fabrica de pannura, fabrica de machine; fabrica de caramide, fabrica de sacharu; a infientiá una fabrica; a comperá lucruri de la fabrica; se immultescu fabricele d'in dí in dí; ellu petrece tóta diu'a in fabrica;* 3. edificiu: *una fabrica formosa;* 4. intriga, machinatione, stratagema: *a orditu una fabrica d'in care insusi orditoriulu nu va pote scapá cu pellea intréga.*

FABRICABILE, adj., **fabricabilis,** care se póte fabricá: *materia fabricabile, machine fabricabili.*

FABRICANTE, partic. pres. adj. s., **fabricans, faber,** care fabrica, care possede una fabrica sau unu stabilimentu de manufactura: *fabricantii vendu fa-*

www.dacoromanica.ro

bricatele loru negotiatoriloru; corpulu fabricantiloru s'a adunatu la bursa.

1 FABRICARE, v., **fabricare** si **fabricari**, a face, a lucrá, a produce, a construge; a inventá: *ce fabricati voi? fabricàmu ace; elli fabrica arme; ellu fabrica vorbe;* fig., *coculu ne fabricà una cena escellente; pre mane ne a promissu a ne fabricá unu prandiu si mai deliciosu; camerariulu fabricà una stratagema.*

2 FABRICARE, s. verbale, **fabricatio**, in t. s. verbului; vedi *fabricatione.*

FABRICATIONE, s. f., **fabricatio**, actione si effectu allu actionei de *fabricare: fabricationea ferrului, fabricationea mundului.*

FABRICATORIU,-*tória*, adj. s., **fabricator**, care *fabrica*, care face, care produce, care construge, constructoriu, lucratoriu, artefice: *fabricatori de vase, fabricatori de vorbe, fabricatori de mentioni; dieu e fabricatoriulu universului.*

FABRICATRICE, s. f., **fabricatrix**, fémina care fabrica, fabricatória.

1 FABRICATU,-*a*, adj. part., **fabricatus**, facutu, lucratu, construssu; lucratu in fabrica.

2 FABRICATU, pl.-*e*, 1. **fabricatum**, lucru fabricatu, productu d'in fabrica: *ellu a vendutu tote fabricatele cu pretiuri fórte bone;* 2. **fabricatus,-u**, lucru, fabricatura: *materi'a nu e scumpa, déro fabricatulu costa multu.*

FABRICATURA, s. f., **fabricatura**, lucru de manufactura; productu de fabrica, resultatu allu fabricationei.

FABRICU,-*a*, adj., **fabricus**, relativu la *fabru*, relativu la artea de fabricare: *artea fabrica*, artea de construgere.

FABRIFICARE, v., (**fabrificare**), a produce *fabricate*, a se occupá cu fabricarea.

FABRIFICATIONE, s. f., **fabrificatio**, actione de *fabrificare.*

FABRIFICATU,-*a*, adj. part., (**fabrificatus**), facutu sau lucratu in fabrica, fabricatu.

FABRILE, adj., **fabrilis**, de *fabru* sau de fauru.

FABRU sau *fauru*, s. m., **faber**, lucratoriu in genere, inse mai allessu lucratoriu de ferru sau *ferrariu*, **faber ferrarius**; la antici d'in contra prin *fabru* se intellegea mai vertosu *lemnariulu*; fig.: *fia-cine é fabrulu fortunei selle;* vedi *fauru.*

FABULA, s. f., **fabula**, narratione fictiva; vedi *fabla, faula* si *faura.*

FABULARE, v., **fabulari**, a vorbí, a narrá, a conversá, a spune fabule; vedi *fablare.*

FABULARIU,-*a*, adj., **fabularis**, relativu la *fabula*, fabulosu, mythologicu, falsu.

FABULATIONE, s. f., **fabulatio**, actione de *fabulare*, conversatione, discursu.

FABULATORIU,-*tória*, adj. s., **fabulator**, care *fabula*, care spune fabule, fabulistu, vedi *fablatoriu.*

FABULATRICE, s. f., (**fabulatrix**), fémina care *fabula*, care spune fabule, fabulatoria; fabulista.

1 FABULATU,-*a*, adj. part., (**fabulatus**), spusu, narratu.

2 FABULATU, s. m., **fabulatio**, actulu de fabulare.

FABULISTU,-*a*, s. adj., **fabulo, fabularum auctor**, narratoriu, sau scriptoriu de *fabule.*

FABULOSITATE, s. f., **fabulositas**, calitate de *fabulosu*, narratione *fabulósa: fabulositate poetica*; **fabulositas poëtica.** Plin.; vorba multa, verbositate: *nu mi place fabulositatea juniloru acestoru-a.*

FABULOSU,-*a*, adj., **fabulosus**, plenu de fabule, ammestecatu cu fabule: *fapte fabulose; istoricu fabulosu; eroe fabulosu; narrationi fabulóse.*

1 FACE, indic. pres. pers. III **facit**, de la verbulu *facere*, **facere**; vedi verbulu *facere.*

2 FACE, s. f., **fax**, *facla*, tetione apprensu, flamma, focu; fig., furóre, furia, flagellu; vedi derivatulu *facla.*

FACENDA, s. f., (it. **faccenda**, p. g. pr. **fazenda**, isp. **hacienda**, v. fr. **facende**), (**negotium**), negotiu, occupatione, affacere: *m'au impressuratu facendele; facendele nóstre nu ne dau unu momentu de repausu; una facenda scriósa* (**una faccenda seria**), duellu.

www.dacoromanica.ro

FACENDARIU,-*ia*, adj.s.,(it. m. **faccendiere**, fem. **faccendiera**), care se ammestica in tóte lucrurile, care cauta pre totu indene se aiba mânele in jocu.

FACENDOSU,-*a*, adj., (it. **faccendoso**), plenu de facendé, fórte occupatu.

FACENDUTIÁ, s. f., (it. **faccenduza**), una mica facenda.

1 FACERE, *feci* si *fecei*, *factu*; si *facui*, *facutu*, imper. *fa*=**fac**, *faceti*=**facite**, v., **facere, agere, reddere, committere, creare, ferre**; 1. a lucrá : *voliu face cumu voliu poté; vei face cumu vei scí; va face cumu lu va consiliá mentea; vomu face totu cu adjutoriulu lui domnedieu; veti face ce veti aflá de covientia; voru face ce i va invetiá necessitatea; nu scie ce se faca cu aurulu; a face bene, a face reu; totu ce face, face de nevolia; pentru ce faceti asiá? ellu s'a appucatu se si faca una casa; mulierea face de mancare; buccatariulu face buccate, ellu a facutu unu mare sacrificiu; amiculu nostru a facutu pentru noi mai multu decâtu poteamu asteptá; ai facutu una fapta necovientiósa; faceti ómeniloru totu ce voliti se ve faca elli; facetive detorí'a ca ómeni onesti; faceti ce v'am ordinatu; faceti asiá ca tóta lumea se laude faptele vóstre; fa bene si me lassa in pace; nu mi place ce faceti; ce ai face tu in loculu meu?* — 2. a creá, a produce, a fabricá, a compune : *domnedieu a facutu lumea d'in nemica; ellu a dissu si s'a facutu; gallina a facutu unu ouu; ouea a facutu unu edu; mulierea a facutu unu copillu*, sau simplu : *mulierea a facutu; arborii facu frundia; pomii facu póme; viniele facu struguri; frate meu face una statua; cumnatu meu face unu palatiu; vecinulu face acietu; filiu meu face versuri; filia mea face flori; vecin'a face casiu*; 3. a numí, a instituí, a allege, a pune in una stare : *a face pe cine-va rege; Luciu facù pre nepotulu seu de frate erede universale; natur'a l'a facutu poetu; fortun'a l'a facutu meseru; ellu si a facutu inimici pre omenii celli mai benevolitori; prin portarea sea cea affabile si a facutu multi amici*; 4. a practicá, a essercitá : *vecinii mei facu negotiu, judanii facu negotiu cu tóte lucrurile d'in lume, elli nu connoscu differentí'a intre licitu si illicitu; ellu face pre medicu, frate seu face pre architectu*; 5. a invetiá : *filiu meu face medicin'a; frate teu face jurisprudentí'a; nepotu seu face astronomí'a*; 6. a procurá, a operá, a causá, a descetá : *a face dorere; a face placere; a face jocuri publice; ellu ne face rosine; ea ne face onóre; a face cuiva umbra; a face larma; a face stripetu; ellu le facù ânima; faceti locu si altoru-a; a face gratia, a face favore, a face caldu, a face rece; ellu face pre omeni se se infle de risu; omu care face sange; vorbele lui celle pucinu considerate facura multu sange reu; aspectulu inimicului lu facù se tremure*; 7. a aduná, a stringe : *a face capitale, a face bani, a ace avere; in pucine dille facù armata de nouedieci de mii de omeni; porculu face multa carne; morbosulu s'a scollatu si a inceputu a face potere; femina care erá asia de gracile a inceputu a face corpu*; 8. a sufferí, a patemí : *a face naufragiu, negotiatorulu a facutu banca rupta*; 9. a fi in pretiu, a avé unu pretiu, a costá : *acestu lucru nu face una cépa degerata; betranulu acestu-a face mai multu de câtu diece juni; catu face mercea acésta-a? usioru pretiata face trei galbini; dupo parerea mea nu face unu denariu; face multu a connosce causele unui reu*; 10. a se covení : *acésta-a nu face pentru mene; pentru femine betrâne nu facu colorile viue; pentru copillii facu vestimentele inflorite; vorbele moderate nu facu pentru neboni*; de ací : *a)* ca in genere, ca impersonale, cu intellessu de : *se cade, e bene*, etc., mai vertosu cu negatione : *nu face se mergeti voi acollo; b)* in speciale, *a avé* sau *a nu avé*, *a face cu*=a fi sau nu fi in relatione, a avé sau nu avé analogía, a seminá sau nu, etc. : *ce are a face una cu alta? c) a nu face casa cu cine-va* = a nu se invoí cu ellu; *a nu face brendia cu cineva*, etc. 11. a percurre, a implení : *ellu a facutu patrudieci de milliarie pre diosu; am facutu douedieci de ánni cu soci'a mea; câti anni ai facutu la militia? câte poste poti tu face in una dí?* 12. a scambá, a variá : *elli facu d'in dí*

www.dacoromanica.ro

nópte sí d'in nópte dí; celle mai multe substantive masculine romane prin cari se insémna lucruri, facu plurariulu in uri; *unele inse lu facu in e;* 13. a inchiauá; *amu facutu pace cu vecinii; ati facutu unu legamentu forte favoritoriu vóue;* 14. refl. in diversele insemnari attense peno aci: *Cumu se face lucrulu acestu-a? ce s'a facutu frate-teu? ce s'a facutu cu densulu? la audirea acestoru vorbe s'a facutu focu; ellu s'a facutu nevedutu; i s'a facutu de capu; faca-se pulbere;* 15. *a se face co,* a simulá: *ellu se face co nu scie nemica; ea se face co dorme; elle se facu co nu intellegu;* 16. verbulu *facere* cellu mai generale d'intre tóte verbele, si care singuru e in stare a demonstrá romanitatea nóstra, chiaru candu aru lipsí tóte celle alte verbe, intra in summa de locutioni: *fa bene si astepta reu; fa bene, si ne lassa; ce mai face frate teu? ce mai facu copillii lui? ellu facù cumu potù si se dusse la Roma; fa-te incóce; ea scie face de amóre,* scie incantá si descantá; *a face pre cineva de risu, de vorba, de batujocura; a face cuiva de scire, a face cuiva connoscutu;* si prin ellipse, *a face cuiva,* subintellege: *a) bene, beneficiu,* etc.: *multe ti am facutu, si tu nu connosci; b) reu: ce ti am facutu, de me bati? c) descanticu, farmecu,* etc.: *ti a facutu cineva de m'ai uritu asia; filiulu lui domnedieu s'a facutu omu: draculu s'a facutu monachu; Marcu s'a facutu unu betivu; nu faceti ce facu eu, ci faceti ce dicu eu; se face diua, se face séra; se face lumina, se face intunericu; facundu-se formosu amu plecatu spre monti; se fecera multe buccate in tóta térra; sangele nu se face apa; d'in acietu nu mai faci vinu.*

2 FACERE, s. verbale, **factio, actio,** in t. s. verbului.

* FACETE, adv., **facete,** in modu *facetu,* in gluma; cu spiritu, cu elegantia, cu delicatetia.

† FACETIA, pl. *facetie,* **facetiæ,** vorbe ingeniose inse pucinu seriose, spiritu in vorbe, gluma ingeniósa: *grati'a facetieloru: facetiele lui ne facura se rîdemu tóta sér'a; vorbele lui sunt numai facetie; lassati facetiele, si vorbiti seriosu; cu facetiele nu poteti invince addeveratele difficultati.*

* FACETIOSITATE, s. f., calitate de *facetiosu.*

* FACETIOSU,-*a,* adj., (fr. **facétieux**), plenu de facetie, care diverte, care face pe ómeni se rîdia: *omu facetiosu; spiritu facetiosu; istoria facetiósa; scriptoriu facetiosu; scripte facetióse;* subst., *unu facetiosu, una facetiósa.*

* FACETU,-*a,* adj., **facetus,** ingeniosu, spirituosu, gratiosu, glumètiu, de bonu gustu, elegante, delicatu: *omu facetu, vorbe facete, idee facete.*

FACI, indic. pres. pers. II. sing. **facis,** de la verbulu *facere;* **facere;** vedi verbulu *facere.*

FACIA, s. f., **facies,** forma, figura, physionomía, vultu pre care se manifesta ideele si sentimentele: *faci'a omului, faci'a lui Domnedieu; cu faci'a curata; i se vedea innocenti'a pre facia; n'a scambatu faci'a in totu decursulu processului;* 2. persona: *crestinii credu in unu domnedieu in trei facie; faci'a basericésca, facia militarésca;* 3. presentia: *in faci'a nóstra n'a cotedîatu a dice una vorba; in faci'a locului* sau *la faci'a locului; a fi,* a se aflá *facia* sau *de facia,* 4. latura anteriore: *faci'a casei, faci'a basericei;* 5. partea esteriore: *facia de perina, facia de mésa; faci'a pamentului, apei, marei; pescii innotau in faci'a apei;* 6. colóre: *facia alba, facia rosia, facia albastra; a jocá facie; a dá murului una facia;* 7. pagina: *celle doue facie alle foiei typarita;* 8. substantivulu *facia* intra in diverse locutioni: *a dá unu lucru pre facia,* a descoperí, a revelá, — differita de: *a dá ceva de facia; facia in facia,* **e regione;** *facia cu aceste-a* confrontate cu aceste-a; *una mana spella pre alt'a, si âmbele faci'a formosu la facia; judecandu dupo facia, asiù crede co e sanetosu, omu cu doue facie* = *taliariu cu doue facie,* faciariu; *a face facie,* sau in modu mai energicu, *a face facie facie* = *a scambá facie.*

FACIARESCE, adv., **dissimulanter,** in modu *faciarescu.*

FACIARESCU,-*a,* adj., **dissimulato-**

www.dacoromanica.ro

rius, fictus; de *faciariu: coventefaciaresci.*

FACIARIA, s. f., **simulatio, dissimulatio, hypocrisis**, hypocrisía, stare si lucrare de hypocritu, manifestare contraria intentioniloru ascunse : *faciarí'a e unu vitiu d'intre celle mai contrarie rationii; faciarí'a e semnu de mare corruptione; tóte appucaturele lui sunt numai faciaría.*

FACIARIRE, *-escu*, v., **simulare, dissimulare, fingere**; refl., *a se faciarí*, a imitá una facia straina, a se arretá cumu nu este : *elle se faciarescu co mi suntu amice; nu ve mai faciariti co sciu cé cogitati.*

FACIARIU, *-ia*, adj. s., **simulator, dissimulator, hypocrita**, simulatoriu, hypocritu, care alt'a arréta in facia, alt'a are in ânima : *faciarii sunt ómenii cei mai abominabili; feriti-ve de faciari ca de cei mai mari insellatori; faciariulu ti arréta mai multa amicitia candu te uresce mai tare; faciarii in evangeliu se numescu farisei.*

FACIATA, s. f., (it. **facciata**, fr. **façade**), faci'a unui edificiu vedutu d'in unu punctu óre care : *faciat'a despre mediadí, faciat'a despre media nópte, faciat'a despre resaritu, faciat'a despre appusu; faciat'a anteriore, faciat'a posteriore, faciat'a laterale.*

FACILE, adj., **facilis**, ce se pote face ce se póte intellege, ce se póte invetiá, etc.; fora difficultate, fora a ne causá mari incordàri de potere, fora a avé multe pedice a invinge : *lucru facile, actione facile, operatione facile, calculu facile; omu facile*, omu cu care poti tractá facile ; adv., *se intellege facile; se invétia facile; vi e facile se sedeti si se ve uitati la alti cumu lucra; nu e facile a guverná unu poporu.*

FACILITARE, v., (it. **facilitare**, fr. **faciliter**), a face facile, a redicá, difficultatile, a adjutá : *a facilitá una lucrare; càllile ferrate facilita transportulu merciloru si allu ómeniloru; unu bonu methodu facilita fórte invetiarea limbeloru si a scientieloru.*

FACILITATE, s. f., **facilitas**, calitate de *facile : facilitate de a vorbí, facilitate in vorbire; a lucrá cu facilitate; admiràmu facilitatea cu care scrie acestu autoriu.*

FACILITATU, *-a*, adj. part., (it. **facilitato**, fr. **facilité**), addussu in stare de *facile : navigatione facilitata; transportu facilitatu; artile facilitate prin largitionea principelui.*

* FACINOROSITATE, s. f., calitate de *facinorosu*, stare de *facinorosu : facinorositatea omeniloru ambitiosi a ruinatu statulu.*

FACINOROSU, *-a*, adj., **facinorosus**, plenu de *facinuri*, incarcatu cu crimine, sceleratu : *ómeni facinorosi; astadi au adjunsu la potere cei mai facinorosi d'intre cetatiani.*

*FACINU, pl. *-uri*, **facinus** (de la **facere**), fapta, actione in genere; déro mai allessu in sensu reu, crime, attentatu, scelu : *facinurile omeniloru ambitiosi.*

FACIOSIARE, v., **representare**, vedi compusulu *infaciosiare.*

FACIOSU, *-a*, **speciosus**, cu facia, cu facia imponitória : *unu omu faciosu, unu sacerdote faciosu; una dómna faciosa.*

FACISIORA, s. f., deminutivu d'in *facia : facisior'a lui spum'a laptelui.*

FACISIU, *-ia*, adj. adv., **facie tenus, in faciem, ad faciem, palam, coram, aperte, non occulte**, pre facia : *attacá facisiu, fapta facisia, a lucrá facisiu.*

* FACITERGIU, pl. *-ie*, **facitergium**, stergura, sudariu.

FACIUIRE, *-escu*, v., **lævigare, æquare**, a dá *facia*, a netedí *faci'a*, se dice in specie despre chartei'a typarita : *a faciuí charteia; s'au faciuitu tóte collele typarite.*

FACLA, s. f., **facula** (de la **fax**), luminaria grossa : *a luminá callea cu facle in tempu de nópte; facle de seu, facle de céra, facle de resina, facle de abiete; a portá facl'a, a tiné facl'a;* vedi si *faclía.*

FACLARIU, s. m., **facularius**, 1. care pórta sau duce *facla*, 2. care face si vende *facle.*

FACLIA, s. f., **facula, candela**, alta forma a vorbei *facla*, care se applica mai allessu la *facl'a* de céra care se arde la baserica, se dice inse si *faclía de céra.*

FACLIARIU, s. m., **facularius**, care face si vende *faclie.*

www.dacoromanica.ro

FACLIORA, s. f., deminutivu d'in *faclia*.

* FAC-SIMILARE, v., (fr. **fac-similer**), a face assémine, a imitá essactu una scriptura : *a fac-similá unu manuscriptu, a fac-similá semnaturele ómeniloru illustri.*

* FAC-SIMILATU,-*a*, adj. part., (fr. **fac-similé**), imitatu essactu : *littere fac-similate, epistola fac-similata.*

* FAC-SIMILE, s. m., (fr. **fac-simile**); imitatione essacta a scripturei sau semnaturei unui omu : *acestu fac-simile nu e essactu; am vedutu unu fac-simile allu lui Napoleone cellu mare.*

FACTA sau *fapta*, s. f., **factum**, actio, lucrare, opera, actione : *facta bona, facta rea, facta drépta, facta nedrépta, facta omenésca, facta diabolesca;* vedi *factu, faptu*, si *fapta*.

* FACTICIOSU,-*a*, adj., **facticiosus**, care face mai multe lucruri.

* FACTICIU sau *factitiu*,-*a*, adj., **facticius** si **factitius**, contr. *naturale*, facutu prin arte, arteficiale : *vinu facticiu, pétra facticia, póme facticie, vorbe facticie, termini facticii, idee facticie.*

* FACTIONARE, v., (it. **fazionare**, fr. **façonner**), a lucrá una materia, a i dá una forma determinata, a formá, a perfectioná ; *a factioná trunchiulu unui arbore in luntre; a factioná unu vasu, a factioná plantele prin cultura.*

* FACTIONARIU, s. m., **factionarius**, 1. capulu unei factioni; 2. militariu veghiatoriu (fr. **factionnaire**).

FACTIONE, s. f., **factio**, 1. actione de *facere*, lucrare, formare : *factionea e adese ori mai scumpa de cátu matèri'a; a dá antái'a factione unei opere; a dá ultim'a factione unei opere; acésta opera e de factionea mea;* 2. societate de ómeni de acea-asi professione : *factionea istrioniloru, factionea mediciloru;* 3. partita, conspiratione : *dóue factioni se cérta pentru guvernareu statului; factionile au adjunsu peno la cutite; adunarea generale s'a impartitu in factioni; de la factioni nu se póte asteptá salvarea statului; factionile circului portau diverse colori;* 4. ca terminu militariu veghia : *a face factione, a intrá in factione, a essí d'in factione, a stá factione; factionile de ordinariu dura dóue óre; in presenti'a inimiculuí si in tempórile rigoróse factionile sunt mai scurte.*

FACTIOSU,-*a*, adj., **factiosus**, 1. activu, interprenditoriu, ambitiosu; 2. care formedia factione sau partite, seditiosu; 3. potente, avutu : *factiosu cu limb'a, factiosu cu vorb'a;* subst. *unu factiosu, una factiósa*, in sensulu : *factiosii sunt uritiosi.*

FACTITAMENTU, pl.-*e*, **factitamentum**, lucru facutu, opera.

* FACTITARE, v., **factitare**, a face de multe ore, a essercitá, a practicá : *a factitá versuri, a factitá simulacre, a factitá delationi.*

FACTITATIONE, s. f., **factitatio**, actione de *factitare*, structura, factione in sensu 1.

FACTITATORIU,-*tória*, adj. si **factitator**, facutoriu, fabricatoriu, creatoriu.

FACTITATU,-*a*, adj. part., **factitatus**, facutu, fabricatu, construssu, creatu.

* FACTORATICU, pl.-*e*, (fr. **factorage** si **factage**), 1. actionea *factoriului* pentru transportarea merciloru de la descarcatura la domiciliulu sau la magasinulu cumperatoriului; 2. pretiulu ce se solve *factoriului* sau commissionariului pentru servitiulu seu : *factoraticulu variédia dupa diversele terri.*

* FACTORATU, s. m., (fr. **factorat**), functione de *factoriu*.

* FACTORIA, s. f., (fr. **factorerie**, it. **fattoria**), loculu, cancellari'a, agenti'a, computatoriulu unde stau agentii unei compania de commerciu, mai allessu in indiele orientali : *factoría francese, factoría ollandese.*

* FACTORIALE, adj. relativu la *factoria*.

* FACTORINU, si m., (it. **fattorino**), fetioru care face servitiu in una bolta sau magazinu la negotiu, negotiatorellu.

FACTORIU,-*tória*, adj. s., **factor**, 1. care face, facutoriu, productoriu, creatoriu, auctoriu; 2. (it. **fattore**, fr. **facteur**), agente care negotiédia in commissione pentru unu negotiatoriu; 3. distributoriu de scrissori la posta; 4. in aritmetica, fia-care d'in cantitàtile cari

www.dacoromanica.ro

servescu a dá unu productu; 5. fig., diversele cause cari concurru spre a produce unu effectu; 6. fig., diversii cetatiani ai unui statu.

* FACTOTU, s. m., (fr. **factotum**, de la lat. **fac si totum**), omu care are confidenti'a unui proprietariu si administra affacerile casei cu deplena potere.

FACTU sau *faptu*, pl.-*e*, **factum**, lucru facutu, lucru, opera, fapta, actione; evenimentu : *a distinge volienti'a de factu; acestu-a e unu factu; factele accusa pre omu;* vedi *faptu.*

* FACTUIRE, v., vedi *faptuire.*

* FACTURA, s. f., **factura**, resultatu allu facerei, opera; 2. in commerciu, (it. **fattura**, fr. **facture**), statulu care arréta in detaliu speci'a, cantitatea, calitatea si pretiulu merciloru ce tramitte unu fabricante sau unu negotiatoriu la veri-unulu dintre confratii sau associatii sei, la veri-unu commissionariu, etc.

* FACTURARE, v., (fr. **facturer**), a scrie sau a face *factura.*

*FACTURARIU, s.m., (fr. **facturier**), care se occupa cu scrierea *factureloru*, care tine cartea (librulu) factureloru.

* FACTURATU,-*a*, adj. part., (fr. **facturé**), inscrissu in *factura.*

* FACULA, s. f., **facula**, facla; in astronomía se numescu *facule* pàrtile celle mai luminóse alle discului solariu, in oppositione cu *maculele* cari su pàrtile celle mai intunericóse.

* FACULARIU, s. m., **facularius**, 1. care face sau care vende *facule;* 2. care duce facul'a la ceremonie.

*FACULTATE, s.f., **facultas**, 1. facilitate, capacitate, potere, potentia, possibilitate : *facultatea de a se miscá, facultatea de a vorbí, facultatea de a cogitá, facultàti physice si facultàti psychice; psychologii distingu atâte facultati alle suffletului câte moduri de manifestare se potu observá; unii psychologi reducu tote facultatile suffletului la trei principali, adeco la facultatea de a sentí placere sau dorere, la facultatea de a representá si la facultatea de a lucrá, altii le reducu la doue, si altii nu admittu decâtu una; modulu vorbirei inse connósce unu mare numeru de facultàti, si lassa filosofiloru facultatea de a le classificá;* 2. talentu, aptitudine : *facultatea de a vorbí bene, facultatea de a se espreme in publicu; acestu-a e unu omu dotatu cu mari facultàti; acellu-a n'are facultatile necessarie pentru functionea la care aspira;* 3. potere, permissione, dereptu de a face ceva : *ellu a datu copillíloru facultatea de a se jocá; vi s'a datu facultatea de a ve insorá; legea interdice minoriloru facultatea de a despone de averea loru;* 4. in algebra : *facultati esponentiali, facultàti algorithmice,* allu caroru esponente e una cantitate variabile sau una fractione de cantitate variabile; 5. in industria : *facultàti industriali,* talente sau aptitudine a omului la lucru industriale; 6. in economía : *facultàti productive,* aptitudine ce au capitaliele si agentii naturali de a cooperá la productione dându lucruriloru utilitate; 7. in physiologia : *stomachulu are facultatea de a convertí alimentele in chylu;* 8. in medicina : *acésta planta are facultatea de a purgá;* 9. in physica : *magnetele are facultatea de a attrage ferrulu;* 10. specialitate de scientia : *facultatea theologica, facultatea philosophica, facultatea juridica, facultatea medica, facultatea scientieloru essacte se imparte in facultatea scientiloru mathematice si in facultatea scientieloru physice; numerulu si estensionea scientieloru a necessitatu immultirea facultatiloru; addeveratu e co nici una facultate nu sè póte dispensá absolutu de connoscentiele celloru alte facultati.*

* FACULTATIVU,-*a*, adj., (fr. **facultatif**), care lassa facultatea de a face sau de a nu face : *acésta dispositione a legii e facultativa; invetiatur'a limbei germane in gymnasiele nóstre è facultativa.*

* FACUNDIA, s. f., **facundia**, actione de a vorbí, facilitatea talentului de a vorbí bene, elocentia; elegantia in stylu : *toti amu admiratu facundi'a acestui oratoriu.*

*FACUNDIOSU,-*a*, adj., **facundiosus**, plenu de *facundia*, plenu de elocentia, elocente.

www.dacoromanica.ro

* FACUNDITATE, s. f., **facunditas**, talentu de a vorbí, facundia.

* FACUNDU,-*a*, adj., **facundus**, (de la **fari**, a vorbí), care vorbesce facile, care are talentulu de a vorbí, elocente: *unu barbatu facundu, una femina facunda, unu filosofu facundu, unu oratoriu facundu.*

FACUTORIU,-*tória*, adj. s., **factor**, care face: *facutoriu de bene, facutoriu de reu, facutoriulu ceriului si allu pamentului, facutoriulu universului*; figuratu: care face fermece, mai allessu fem. *facutória.*

1 FACUTU,-*a*, adj. part., **factus**, forma vulgaria in locu de *faptu* sau *factu*: *celle facute nu se potu desface; lucruri facute de mâni omenesci.*

2 FACUTU, s. m., **factum, facinus; fascinum**; 1. modu de facere, modu de lucrare, lucru: *cu facutulu vostru nu su multiannitu*; 2. lucru ce nu e curatu, fermecu: *pare co e unu facutu, de nu potu terminá nemica de ce me appucu.*

FACUTURA, s. f., **factura, forma, species externa**; 1. resultatulu facerei, 2. modulu cumu e facutu ceva, physionomia; 3. fermecatura.

* FADÓRE, s. f., (fr. **fadeur**), **sapor obtusus, nullus sapor; insulsitas**; 1. calitate de *fadu*, gustu stricatu, lipse de gustu; 2. lipse de spiritu in conversatione, spiritu nesaratu; insulsitate.

* FADU,-*a*, adj., (fr. **fade**, it. **fado**), **insipidus, insulsus, fatuus**, fora sapóre, fora gustu, cu gustu stricatu, insipidu; contr. *sapidu.*

* FAËTONE, sau *phaetone*, (de la **Phaëton**, filiulu sorelui, care volí se conduca carrulu tatalui seu, si fú fulgeratu de Joue), 1. una specia de carrutia cu done róte, (fr. **phaéton**, it. **faetone**), 2. una specia de passeri tropice, de marimea porumbiloru, cari constituu familí'a totipalmeloru, in ordinea palmipediloru.

FAGETU, pl.-*e*, **fagorum silva**, multime de fagi, selba de fagi.

FAGINU,-*a*, adj., **faginus, fagineus**, de fagu.

1 FAGU, s. m., **fagus**, (φηγός), arbore forte connoscutu d'in familí'a amantaceeloru: *lemnele de fagu su bone pentru constructioni, bone si de focu.*

2 FAGU, s. m., (fora plurariu), **favus** (it. **favo** si **flavo**, isp. port. **favo**), asiá de populariu ca si *faguru*, care e unu deminutivu d'in *favu*: *fagu de miere= faguru de miere*; (vedi *faguru*).

FAGURU, s. m., **favus**, constructione de cellule facute de albine, in care elle si depunu mierea: *faguru cu miere, faguru fora miere, faguri de albine, faguri de vespe*; (vedi si 2 *fagu*).

FAIMA, s. f., **fama**; vedi *fama* si derivatele.

FAINA, s. f., **farina**, vedi *farina* cu tote derivatele selle.

FALANGA sau *phalanga*, s. f., **falanga si phalanga** (φαλάγγη), 1. pertica spre a duce sarcine (vedi si *paranga*); 2. una specia de jugu in care se puneau petiorele celloru ce se bateau pre plantele petioreloru; batali'a insasi: *pre timpulu fanariotiloru se bateau omenii la falanga*; 3. sullu de lemnu spre a miscá d'in locu machine grelle si mai allessu navi.

FALANGARIU, s. m., **falangarius** si **phalangarius**, 1. sarcinariu, care duce sarcine servindu-se cu falanga; 2. care bate la falanga; care a sufferitu batali'a la falanga.

* FALANGE sau *phalange*, s. f., **phalanx** (φάλαγξ), 1. corpu de armata la greci si la macedoni: *falangea oplitiloru la Atheniani se compunea d'in 4096 militari pedestri, a peltastiloru numai d'in 2048; falangea macedonica sub Filippu numerá 16,000 de mililari, cari se assediau in séssesprediece linie pre campulu de batalia, asiá in câtu liniele postcriori erau mai lungi de câtu primele trei linic*; 2. veri-ce corpu de armata in genere: *falangile republicane*; 3. in systema lui *Fourier*: associatione de lucratori cari lucra impreuna, castiga impreuna, si se buccura impreuna de fructulu lucrului loru; vedi *falansteriu*; 4. in anatomia: ossele cari compunu degetele mâniloru si alle petioreloru, si sunt in numeru de cincidieci si sésse, patrusprediece la una mâna, si totu atâte-a la unu petioru.

www.dacoromanica.ro

*FALANGERA, s. f., (fr. **phalangère**), genu de plante monocotyledonie d'in familia asphodeleeloru.

* FALANGERU, s. m., (fr. **phalanger**), genu de mammifere d'in ordinea marsupialiloru, numite asiá de la *falange* (vedi *falanga* sub 4), pentru co pollicariulu loru e lungu si separatu.

* FALANGITE sau *phalangite*, s. m., **phalangites** si **phalangita** (φαλαγγίτης), 1. militariu d'in *falange*, legionariu; 2. una arania venenósa, vede *falangiu*.

* FALANGIU sau *phalangiu*, s. m., **phalangium** (φαλάγγιον), una arania veninósa, tarentula.

* FALANSTERIU, pl.-*ie*, (fr. **phalanstère**), edificiu construssu pentru associationea organisata de *Fourier*.

* FALARICA, s. f., **falarica**, una specia de lancia mare cu care se serviau anticii la batalia.

FALCA, pl. *falci*, **maxilla**, ossulu gurei in care stau infipti dentii si masselele; proverb : *a da falci*, a devorá, a mancá cu mare aviditate; *cu una falca in ceru si alt'a in pamentu*, forte supperatu. — *Falca* este acellu-aşi, dupo origine, cu *falce*; (vedi *falce*, *falcella*, *falcia*).

1 FALCARE, v., (**falcare**), **falce secare, metere**, a taliá cu *falcea*, a cossí: *falcàmu érb'a, falcàmu si grânele, mai desu inse le seceràmu*.

2 FALCARE, s. f., (pre a locurea mai pucinu bene *falc uritia*), morbu de *falci*, mai vertosu la prunci, cari. prin *falcare*, devinu incapaci de a suge. (Cuventu formatu d'in *falca* ca si *gurare* d'in *gura*, *armurare* d'in *armuru* etc.)

FALCARIU, s. m, **falcarius**, 1. fabricatoriu de *falci*; 2. gladiatoriu armatu cu *falce* la Romani.

FALCASTRU, pl.-*e*, **falcastrum**, unu instrumentu care sémina cu *falcea*.

FALCATORIU, *tória*, adj. s., **fœnisex, fœnisector** si **fœni sector**, care talia érb'a cu falcea, cossitoriu.

FALCATU,-*a*, adj. part., **falcatus**, 1. taliatu cu falcea, cossitu; 2. care are form'a unei *falce*, curbatu; 3. armatu cu una falce: *carre falcate*, **falcati currus**; 4. cu falci mari: *omu falcatu*.

FALCE, s. f., **falx**, 1. instrumentu de ferru cu care se talia'érb'a si alte plante, cóssa; de ací 2. una mesura de superfacia de pamentu, câtu se póte falcá in una dí, aprópe de sésse juguri (**jugera**) romane, sau de trei juguri moderne, mesura ordinaria in Moldavi'a.

FALCELLA, s. f., **falcicula, falcula**; 1. mica *falce* cu care se servescu viniarii, cossoru; 2. mica *falca*: *falcellele copillului*; 3. mica fascia de pamentu: *d'in mai multe falcelle comperate de la unii altii d'in vecini am facutu una bona mosia*; 4. una talpa de lemnu pre care se rédima ceva: *falcellele unei sanie, unei bute*, etc.

FALCIA, *falcia*, vedi *falcilia*.

FALCIFERU,-*a*, adj., **falcifer** si **falciger**, care pórta una *falce*, epithetu ce se da lui Saturnu.

FALCIFORME si *falciformu,-a*, adj., (fr. **falciforme**), care are form'a unei falci, se dice despre unghiele animaliloru.

FALCILIA (pre a locure *l* de totu moiatu, *falcia*), s. f., deminutivu d'in *falce*, cu intellessulu formei *falcutia* de sub 3.

FALCIPEDIU, -*a*, adj. **falcipedius**, care are petiorele arcate in forma de *falce*.

FALCONARIA, s. f., (it. **falconería**), artea de a invetía pre *falconi* la venatu, si de a prende passeri cu adjutoriulu falconiloru.

FALCONARIU,-*ia*, adj. s., (**falconarius**, it **falconiere**, fr. **fauconier**), care invétia *falconii* la venatu, care prende passeri cu adjutoriulu falconiloru.

FALCONE, s. m., **falco**, passere rapace, (numita asiá de la unghiele ei celle *falcate*), care préda alte passeri, se póte domesticí si deprende la venatu pentru omu: *falconii sunt d'intre tóte passerile de préda cei mai formosi, cei mai curagiosi si cei mai agili; falconii innóta in aeru; falconele masculu e mai micu de câtu femell'a cu unu tertiu, si de acea-a se numesce tertiellu*.

FALCOSU,-*a*, adj., **magnis malis præditus**, care are *fàlci* mari.

FALCULA sau *falcura*, s. f., **falcula, falcicula**, falcella, cossoru.

www.dacoromanica.ro

FALCULARIU,-*ia*, adj., (fr. **falculaire**), care are form'a unei falcule.

FALCULATU,-*a*, adj., (fr. **falculé**), 1. care are unghiele *falciforme*; 2. *falculata*, s. f., (fr. **falculate**), ordine de mammifere care coprende tóte carnivorele.

* FALERA sau *phalera*, s. f., **phalera** pl. **phaleræ** (φάλαρα), collariu compusu d'in bulle de auru si de argentu, ornamentu allu patriciiloru la Romani, care se dá si ca recompensa militariloru; ornamentu suspensu de collulu calliloru.

* FALERARE, v., **phalerare**, a adornâ cu *falere*, a incarcá de ornamente.

* FALERATU, sau *phaleratu*,-*a*, adj. part., **phaleratus**, ornatu cu *falere*; fig. ornatu, infloritu : *vorbe falerate*, **phalerata dicta**.

* FALISCU,-*a*, adj., **faliscus**, plenu, implutu; subst. *faliscu*, pantece de porcu implutu; una specia de metru.

* FALLA, s. f., **falla, fallacia**, insellatione, insellatura, vedi *fallacia*.

* FALLACE, adj., **fallax**, insellatoriu, perfidu, sofisticu, captiosu: *omu fallace, sensu fallace, femina fallace, argumentu fallace, lacrime fallaci*.

* FALLACIA, s. f., **fallacia**, insellatione, insellatura, sofisma; astutia; erróre; prestigiu, fermecatura.

* FALLACILOCENTE, adj. part. pres. **fallaciloquens**, care vorbesce cu scopu de a insellá, insellatoriu.

* FALLACILOCENTIA, s. f., **fallaciloquentia**, vorbire insellatória, vorbe ammagitórie.

* FALLACILOCU,-*a*, adj., **fallaciloquus**, care insélla prin vorbe, astutiosu, insellatoriu, ammagitoriu.

* FALLACIOSU,-*a*, adj., **fallaciosus**, plenu de *fallacie*, insellatoriu, astutu, astutiosu.

* FALLENTE, adj. part. pres., **fallens**, care *falle* sau insélla.

* FALLENTIA, s. f., **fallens actio**, insellatoría, modu si arte de a insellá.

*FALLERE, *fallui, falutu*: si *falsi* si *falsei, falsu*, **fallere** (σφάλλειν), a insellá, a ammagí, a seduce, a induce in errore. Radecin'a vorbeloru : *fallace, fallacia, fallente, fallentia, fallibile, fallire, falsu, falsare*, etc.

* FALLIBILE, adj., (it. **fallibile**, fr. **faillible**), espusu errorii, care póte cadé in errore : *totu omulu e fallibile, numai domnedieu e infallibile*.

* FALLIBILITATE, s. f., (it. **fallibilità**, fr. **faillibilité**), calitate de fallibile, possibilitate de a cadé in erróre.

* FALLIMENTU, pl. -*e*, (it. **fallimento**, fr. **faillite**), **decoctio**, stare a unui negotiatoriu de a nu mai poté solve creditoriloru sei, bancarupta: *a declará fallimentu*, **bonam copiam ejurare**.

* FALLIRE,-*escu*, v., (it. **fallire**, fr. **faillir**), **peccare, delinquere, labi, prolabi; foro cedere, decoquere, solvendo non esse**; 1. a face ceva in contr'a detorieĭ sau legei, a cadé in errore; 2. a nu mai póte solve creditoriloru sei, a face *fallimentu : negotiatorii fallescu a dese ori; eri au fallitu trei negotiatori mari*.

* FALLITU,-*a*, adj. part., (it. **fallito**, fr. **failli**), care a adjunsu in stare de a nu mai poté solve creditoriloru sei; subst. m., *unu fallitu*, unu negotiatoriu care si a perdutu creditulu *falliti fraudulosi nu se mai potu reabilitá*.

* FALSARE, v., (**falsare**, it. **falsare**, fr. **fausser**), a face falsu, a falsificá, a alterá, a corrupe.

* FALSARIU,-*ia*, adj. s, **falsarius**, care face unu ce falsu.

FALSATIONE, s. f., **falsatio**, actione si effectu allu actionei de *falsare*, falsificatione.

* FALSATORIU,-*tória*, adj. s., **falsans**, care *falsa* sau falsifica.

* FALSIDICENTE, adj. part. pres., **falsidicus**, care *vorbesce falsu*, care mente, mentionosu, mentitoriu.

* FALSIDICENTIA, s. f., **falsidicentia**, vorbire falsa, mentiona.

* FALSIDICU,-*a*, adj., **falsidicus**, care mente, mentitoriu, mentionosu.

* FALSIFICARE, v., (**falsificare**, it. **falsificare**, fr. **falsifier**), a face *falsu*, a adulterá, a corrupe : *a falsificá una merce; ellu falsifica vinulu; ellu cutedià a falsificá regestrele publice*.

* FALSIFICATIONE, s. f., (it. **falsificazione**, fr. **falsification**), actione prin care se falsifica unu lucru,

www.dacoromanica.ro

* FALSIFICATORIU,-*tória*, adj. s., (it. **falsificatore**, fr. **falsificateur**), care *falsifica*.

* FALSIFICATU,-*a*, adj. part., **falsificatus**, alteratu, corruptu, falsu: *moneta falsificata, merci falsificate, littere falsificate*.

* FALSIFICU,-*a*, adj., **falsificus**, insellatoriu, ammagitoriu.

* FALSILOCACE, adj., **falsiloquax**, care e deprensu a spune mentioni.

* FALSILOCENTE, adj. part. pres., **falsiloquus**, care spune mentioni.

* FALSILOCENTIA, s. f., (**falsiloquentia**), vorbire falsa, mentiona.

* FALSILOCIU, pl.-*ie*, **falsiloquium**, vorba falsa, mentiona.

* FALSILOCU,-*a*, adj., **falsiloquus**, mentionosu.

* FALSIMONIU, pl.-*ie*. **falsimonium**, mentiona.

* FALSIPARENTE, adj., **falsiparens**, allu carui parente e suppositiciu.

* FALSITATE, s. f., **falsitas**, contr. *veritate*, absentia de veritate: *falsitatea unei assertioni; falsitatea nu se póte ascunde multu, mai currendu sau mai tardiu esse la lumina veritatea; acésta-a e una tessutura de falsitati; unu omu care e falsitatea insasi.*

* FALSOSU,-*a*, adj., **falsosus**, plenu de falsitate, insellatoriu, mentionosu.

* 1 FALSU,-*a*, adj., **falsus**, contrariu veritàtii: *pareri false, idee false, assertioni false, fama falsa, rumore falsa, moneta falsa, omu falsu; una assertione póte se fia falsa fora se fia mentiona; nu mai candu assertionea falsa se face cu intentionea spre a induce pre cineva in erróre, atunci devine mentiona; cu tóte acestea-a omenii distingu a rare ori intre falsu si mentionosu.*

* 2 FALSU, s. m., **falsum**, ce nu e adeveratu; actu falsu, lucru falsu, inscrissu falsu: *a distinge falsulu de adeveru; a face unu falsu.*

FAMA, (si *faima*), s. f., **fama** (φήμη, dor. φάμα), ce se vorbesce in publicu, voce publica, rumóre: *fam'a pote fi adeverata, déro póte fi si falsa; ea póte fi bona sau rea; cu tóte acestea-a se iea a dese ori de bona, si se pone in locu de renume, reputatione, estima, onore, gloria.*

* FAMATU, adj., **famatus**, diffamatu, odiosu, cu renume reu.

FAME, si *fóme*, s. f., **fames**, mare appetitu de mancare: *famea e soru bona cu setea; a saturá famea; mi e fame, ti e fame, i e fame, ni e fame, vi e fama, le e fame;* fig. *fame de auru si de argentu, fame de gloria, fama de averi; a morí de fame, a occide prin fame.*

FAMELIA, s. f., **familia**, forma vulgaria in locu de *familia*, vedi *familia*.

FAMELUNDIRE, v., **esurire**; vedi corruptulu *flamendire*.

FLAMELUNDITU,-*a*, adj. part., **fame exhaustus**; vedi *flamenditu*.

FAMELUNDU,-*a*, **famelicus**; vedi corruptulu *flamendu*.

FAMELICOSU,-*a*, adj. **famelicosus**, care suffere de mare fame, famelicu. flamendu.

FAMELICU,-*a*, adj. **famelicus**, care suffere de fame, flamendu: *famelicii se satura.*

FAMETE, si *fómete*, s. f., **fames, penuria**, tempu in care lipsescu buccatele spre a si saturá ómenii famea: *mare fametc, tempu de fametc; nu s'au facutu buccatele, sufferu ómenii de fametc; dómne appera-ne d fametc; multi au moritu in fametc; in fametea cea mare moriau ómenii cu miile.*

FAMETOSU,-*a*, adj., **famelicosus**, forte flamendu.

* FAMIGÉRABILE, adj., **famigerabilis**, illustru, celebru, gloriosu.

* FAMIGERARE v., **famigerare**; a duce *fama*, a face se curr'a *fam'a*.

* FAMIGERATIONE, s. f., **famigeratio**, cursulu famei, fama publica.

* FAMIGERATORIU,-*a*, adj. s., **famigerator**, care face se curra fam'a, care duce fam'a d'in unu locu in altulu.

* FAMIGERATU,-*a*, adj. part., **famigeratus**, celebratu, celebru, famosu.

FAMIGERU,-*a*, adj., **famiger** (de la **fama** si **gerere**, a duce, a portá), care duce fam'a, care face se curra fam'a, nuntiu, nuntiatoriu.

FAMILIA, s. f., **familia**, (de la osculu **famel**, sau de la lat. **famulus**, servu),

www.dacoromanica.ro

1. societate domestica, si in specie totalitatea domesticiloru sau serviloru cari pertinu la acea-asi casa; 2. societate de parenti si de filii; *ellu are una numerósa familia; amu venitu se ve vedemu cu tota familia;* 3. societate compusa d'in toti consangenii cari porta unu nume commune (cognume); *familia illustre, familia nobile, familia umile, familia regale, familia imperiale; celle mai mari si mai avute familie d'in terra; au peritu multe familie;* 5. natione care pórta acella-asi nume si vorbesce acea-asi limba : *famili'a româna, românii formedia una mare familia;* 6. mai multe nationi cari au una origine commune: *famili'a latina, famili'a germana, famili'a indo-celtica se numesce si familia ariana;* 7. denominatione sub care naturalistii moderni au classificatu celle mai multe producte, fia animali, fia vegetali, dupo asseminarile, sau analogiele si affinitatile loru, ca si cumu aceste-a aru possedé una specia de consangenitate originale : *familia naturale, familia de animali, de vegetali, ba chiaru si familia de minerali; familia de mammifere, de patrupede, familia de passeri, familia de pesci, familia de plante, familiele se compunu de genuri, genurile de specie, speciele de individue;* 8. prin analogia in grammatica se dice co vorbele cari au acea-asi origine formedia una familia : *anima, animale, animalitate, animosu, animare, animatu, sunt de acea-asi familia;* 9. assemine prin analogia se dice si de diverse limbe essite din acea-asi origine : *famili'a limbeloru semitice.*

FAMILIARE, adj., **familiaris,** 1. relativu la *familia,* ce sta in forte de aprope legatura cu altulu, care ni e forte connoscutu, etc. : *legaturi familiari, affaceri familiari, conversatione familiare;* 2. subst., amicu : *a venitu unulu d'intre familiarii nostri;* vedi si *familiariu.*

FAMILIARICU,-*a*, adj., **familiaricus,** relativu la *familia* in sensulu 1.

FAMILIARIRE,-*escu*, v., **familiarescere,** a se legá cu cineva prin legature amicali, a se face *familiare.*

FAMILIARISARE, v., (fr. **familiariser**), a deprende pre cineva cu ceva : *a familiarisá pre unu omu cu lucrulu; e difficile de a familiarisá una natione cu legi contrarie datineloru selle;* refl. *a se familiarisá,* a se face *familiare* cu cineva sau cu ceva : *nu ve familiarisati cu ómenii reu educati; a se familiarisá cu dorerea; a se familiarisá cu viéti'a monastica.*

FAMILIARISATU,-*a*, adj. part., (fr. **familiarisé**), intratu in relationi intime, de aprópe connoscutu : *ellu nu e familiarisatu cu tóte difficultàtile acestei professsione; elli su fórte familiarisati cu limb'a turcésca.*

FAMILIARITATE, s. f., **familiaritas,** legatura intima, intimitate, amicitia : *intre elli erá cea mai mare familiaritate; invetiulu produce familiaritate; cei mari nu sufferu familiaritatea celloru mici.*

FAMILIARIU,-*ia*, adj. s., **familiarius,** forma vulgaria propria limbei române, in locu de *familiare.*

FAMILIOLA sau *familióra*, s. f., **familiola,** mica *familia,* in sensulu 1, déro si in sensulu 2.

FAMILISTU, s. m., **pater familias,** omu cu familia, adeco cu muliere si filii, terminu de currendu introdussu. In seclulu XVI se numiau *familisti* membrii unei secte religióse in Germania si in Angli'a.

FAMOSITATE, s. f., **famositas,** 1. calitate de *famosu;* 2. la antici : infamia, ignominia.

FAMOSU,-*a*, adj., **famosus;** 1. in genere plenu de fama, connoscutu, celebru; *cause famóse, cena famosa, ospetiu famosu;* 2. in sensu bonu : *victoria famósa, mórte famósa, cetate famósa;* 3. in sensu reu : *june famosu, muliere famósa, fermecatória famósa, libelli famosi,* **famosi libelli,** Suet.

FAMULA, s. f., **famula,** serva, servitória; vedi *famulu.*

FAMULARE sau *famulariu,-a*, adj., **famularis,** relativu la *famulu* sau la *famula,* servile.

FAMULARE,-*ediu*, v., **famulari,** a fi famulu, a fí in servitiu, a serví, a face servitiu.

FAMULATIONE, s. f., **famulatio,** servitiu, comitatu de servi sau de servitori,

www.dacoromanica.ro

FAMULATORIU,-*tória*, adj. s., **famulatorius**, servitoriu, servile.

FAMULATRICE, s. f., **famulatrix**, servitória, serva.

1 FAMULATU,-*a*, adj. part., **famulatus**, devenitu servu sau servitoriu.

2 FAMULATU, s. m., **famulatus,-us** stare sau calitate de *famulu*, sau de servu, servitute.

FAMULITATE, s. f., **famulitas**, stare sau calitate de *famulu* sau de servu, servitute.

FAMULITIU, pl.-*ie*, **famulitium**, servitiu, comitatu de servi, domestici.

FAMULOSU,-*a*, adj., **famulosus**, supusu ca unu *famulu*, ascultatoriu.

FAMULU,-*a*, adj. s., **famulus**, servu, servitoriu, domesticu : *profesorii d'in medievu numiau famuli pre scolarii cu cari se serviau la tóte lucrurile loru, si cari a dese ori deveniau insisi professori.*

FANARIOTICUs au *phanarioticu,-a*, adj. (gr. mod. φαναριωτικός), relativu la fanariotii d'in Constantinopoli : *appucature fanariotice*, *portare fanariotica, vitie fanariotice.*

FANARIOTISMU sau *phanariotismu*, s. m., systema *fanariotica*, viéti'a *fanariotica*, modu de tractare cumu facu *fanariotii ;* mai allessu in sensu reu : appucature insellatórie, hypocrisia, dissimulatione.

FANARIOTISARE sau *phanariotisare*, v., 1. a tractá ceva ca unu fanariotu, a seduce si a suppune, a despotisá; 2. transformá in fanariotu : *fanariotii in cursu de unu seclu fanariotisàra pre celle mai multe familie de fronte d'in térra rom ınésca.*

FANARIOTU sau *phanariotu*, s. m. (gr. mod. φαναριώτης); 1. grecu d'in Constantinopoli d'in suburbiulu fanariului; 2. omu astutu, hypocritu, dissimulatoriu.

FANARIU sau *phanariu*, pl.-*ie*, (gr. mod. φανάριον, it. **fanale**, fr. **fanal**), laterna, mai vertosu laterna marina; faru sau turnu luminatoriu in porturi. Asiá se numesce farulu de la Constantinopoli, si dupo densulu totu suburbiulu in care e farulu, de unde apoi locuitorii luara numele de *fanarioti.*

* FANATICE, adv., **fanatice**, in modu *fanaticu : ellu se pórta si lucra fanatice.*

* FANATICU,-*a*, adj., **fanaticus**, (de la **fanum**, templu); 1. inspiratu, plenu de enthusiasmu, enthusiastu; estravagante, delirante, furiosu; 2. subst. *unu fanaticu*, *una fanatica*, omu coprensu de una idéa asiá in câtu nu se mai póte dominá; superstitiosu, paratu a se sacrificá pentru credenti'a sea : *fanaticii potu se fia ómeni onesti, inse a dese ori su victime alle unoru idee erratice, sau instrumente alle unoru ammagitori.*

* FANATISARE, v., (fr. **fanatiser**), a face *fanaticu : a fanatisá spiritulu unui omu ; acestu-a possede artea de a fanatisá poporulu.*

* FANATISATORIU,-*tória*, adj. s., (fr. **fanatiseur**), care fanatisa : *fugiti de fanatisatori !*

* FANATISATU,-*a*, adj. part., (fr. **fanatisé**), redussu in stare de *fanaticu : omu fanatisatu, muliere fanatisata.*

* FANATISMU, s. m., (it. **fanatismo**, fr. *fanatisme*), stare de *fanaticu*, essaltatione pêno in gradulu de a perde usulu rationei si de a nu se mai poté dominá : *fanatismu religiosu*, *fanatismu politicu*, *fanatismu sociale*, *fanatismu artisticu.*

* FANFARONATA, s. f., (fr. **fanfaronnade**), portare de *fanfarone.* vorbe de *fanfarone*, lauda essagerata de coragiulu, valenti'a si tarí'a sea.

* FANFARONE, s. m., (fr. **fanfaron**), care essaggera curagiulu, valenti'a si tarí'a sea, **miles gloriosus.**

* FANFARONÍA sau *fanfaronaría*, s. f., (fr. **fanfaronnerie**), caracteriulu de *fanfarone*, cea ce constitue natur'a unui *fanfarone.*

FANTASIA sau *phantasia*, s. f., **phantasia** (φαντασία), visione, apparentia, imaginatione : *fantasía vivace*, *fantasí'a e necessaria fia-carui omu, inse mai allessu artistiloru; fantasía formósa; fantasia in lumbele moderne se dice a dese ori in locu de capriciu;* de aci se póte vedé si differenti'a de sensu intre *fantasía* si *imaginatione.*

FANTASIARE,-*ediu*, v., (it. **fantasiare si fantasticare**, fr. **fantasier**), a

www.dacoromanica.ro

visá cu ochii deschisi, a se occupá cu fantasíe : *multi filosofi fantasiédia in locu de a rationá.*

FANTASIATU,-*u*, adj. part., (fr. **fantasié**), produssu prin *fantasía*, imaginatu.

FANTASMA sau *phantasma*, pl.-*mate*, **phantasma** (φάντασμα), lucru imaginatu, fientia imaginaria, simulacru, apparitione falsa, spectru : *multi ómeni credu in fantasmate, unii pretendu co au vedutu fantasmate, pre cându in realitate n'au vedutu altu ceva de câtu productulu imaginationei loru.*

FANTASMAGORIA sau *phantasmagoria*, s. f., (d'in gr. φάντασμα, şi ἀγορά adunare), artea de a face se appara *fantasmate* sau spectre, prin illusioni optice; spectaclulu in care se producu aceste illusioni; apparatulu prin care se producu; — in litteratura, abusulu effecteloru produsse prin medie supernaturali sau estraordinarie; in usulu commune, idee, planuri, proiecte fantastice.

FANTASMAGORICU sau *phantasmagoricu*,-*a*, adj., (fr. **fantasmagorique**) relativu la fantasmagoría : *apparatu fantasmagoricu, apparitione fantasmagorica, idee fantasmagorice.*

FANTASMAGORU sau *phantasmagoru*, s. m., care face sau produce *fantasmagorie.*

FANTASMATICU sau *phantasmaticu*,-*a*, adj., **phantasmaticus**, imaginariu, chimericu.

FANTASMATOSCOPIU sau *phantasmatoscopiu*, pl.-*ie*, (d'in gr. φάντασμα, si σκοπεῖν, a vedé, fr. **fantasmoscope**, si **fantasmatoscope**), machina care offere aspectulu unei usie care se deschide, si de unde se pare co esse una fantasma care se maresce cu câtu se appropia mai tare de spectatori.

FANTASTICU sau *phantasticu*,-*a*, adj., **phantasticus**, (φανταστικός), imaginariu, illusoriu, chimericu : *visioni fantastice, proiecte fantastice, corpu fantasticu.*

FANTASTU sau *phantastu*, s. m., (φανταστής), omu care se occupa cu *fantasíe* deserte.

* FANU, s. m., **fanum**, locu sacru, templu, mai allessu unu templu micu.

FAPTA, s. f., **factum, actio**, lucrare, actione, opera : *d'in faptele loru i veti connósce;* vedi *factu* si *facta.*

FAPTU, s. m., *factum*, lucru facutu, lucru, opera, evenimentu : *faptulu asid s'a intemplatu:* vedi *factu.*

FAPTUIRE,-*escu*, v., (formatu immediatu d'in *faptu*), **patrare, committere**, a face sau a essecutá unu faptu, a committe unu faptu. Formationea acestui verbu se pare fortiata.

FAPTURA, s. f., **factura, creatura**, resultatu allu actionei de facere : *omulu e faptur'a lui domnedieu.*

* FARCERE, *farsi* si *farsei*, *farsu* si *fartu*, v., **farcere**, a implé, a indopá; a ingrassia passeri sau animali indopandu-le cu mancarea.

* FARCIME, pl. *farcimine*, s., **farcimen**, carnaciu, matiu sau stomachu de animale implutu cu carne tocata şi altele.

* FARCIMINOSU,-*a*, adj., **farciminosus**, care suffere de morbulu *farciminu.*

* FARCIMINU, s. m., **farciminum**, unu morbu de calli, póte co e obstructionea.

* FARCINARE, v., **farcinare**, a pune multe lucruri unulu preste altulu.

* FARETRA sau *pharetra*, s. f., **pharetra** (φαρέτρα), una théca larga in care anticii punea sagettele, si ua portau in spate.

* FARETRATU sau *pharetratu*,-*a*, adj. part., **pharetratus**, incarcatu cu *faretr'a.*

* FARETRIGERU sau *pharetrigeru*,-*a*, adj., **pharetriger**, care pórta *faretra*, portatoriu de *faretra.*

* FARFARU, s. m., **farfarus, farfugium**, si **farfenum**, una planta, *tussilaginea* lui *Linneu.*

* FARICU sau *pharicu*, s. m., **pharicum** si **pharicon** (φαρικόν), una specia de pesce.

FARINA sau *faina*, s. f., **farina**, pulbere ce resulta d'in macinarea cerealiloru : *farina de grânu, farina de secara, farina de ordiu, farina de porumbu, farina cernuta, farina menuta;* proverbiu : *farin'a diabolului se preface tóta in furfure; cine âmbla in móra, esse plenu de farina,*

www.dacoromanica.ro

1 FARINARIU,-*ia*, adj., **farinarius**, de farina; subst. m., *farinariu*, negotiatoriu care vende *farina*.

2 FARINARIU, pl.-*ie*, **farinarium**, granariu de farina, ambariu in care se conserva farin'a.

FARINATU,-*a*, adj. part., facutu de farina : *farinate*, buccate de farina, facute cu lapte, untu, óua, si alte ingredientie.

FARINOSU,-*a*, adj., **farinosus**, **farinaceus**, plenu de farina, cu farina.

FARINULA sau *farinura*, s. f., **farinula**, flóre de farina.

FARISAICU sau *pharisaicu*,-*a*, adj., (it. **farisaico**, fr. **pharisaïque**), relativu la fariseismu, hypocriticu.

FARISEISMU sau *pharisaismu*, s. m., (fr. **pharisaïsme**), portare farisaica, hypocrisía.

FARISEU, sau *phariseu*, s. m., **pharisæus** (φαρισαῖος), una specia de sectari la ebrei, inse cari erau mari hypocriti, d'in care causa : hypocritu.

* FARIU sau *phariu*,-*a*, adj., **pharius**, relativu la Pharu, insula formata de braciele Nilului, cu unu turnu luminatoriu (*faru*) pre dens'a : *die'a faria*, Iside; *pescele fariu*, crocodillulu; *turm'a faria*, sacerdotii Isidei.

* FARMACEUTICU sau *pharmaceuticu*,-*a*, adj., **pharmaceuticus** (φαρμακευτικός), relativu la *farmaceutu* : *artea farmaceutica*, *scienti'a farmaceutica*.

* FARMACEUTU sau *pharmaceutu*, s. m., (**phamaceuta**, φαρμακευτής), care face medicamente, speciariu; vedi si *farmacianu*.

* FARMACIA sau *pharmacía*, s. f., **pharmacia** (φαρμακία), artea farmaceutica; apotheca, speciaría.

* FARMACIANU sau *pharmacianu*, s. m., (fr. **phamacien**), care essercita artea farmaceutica, care prepara si vende medicamente.

* FARMACISTU, s. m., care se occupa cu farmací'a, farmacianu, sau mai bene farmaceutu.

* FARMACOLOGIA sau *pharmacología*, s. f., (fr. **pharmacologie**), descriptionea medicamenteloru, scienti'a sau artea farmaceutica.

* FARMACOLOGICU sau *pharmacologicu*,-*a*, adj., (fr. **pharmacologique**), relativu la *farmacologia*.

* FARMACOLOGU sau *pharmacologu*, s. m., (fr. **pharmacologiste**), care se occupa cu *farmacologí'a*, care invétia farmacologí'a.

*FARMACOPEIA sau *pharmacopeia*, s. f., (φαρμακοποιία, it. **farmacopéa**, fr. **pharmacopée**), artea de a prepará medicamente; tractatu despre preparationea medicamenteloru.

* FARMACOPOLARIU sau *pharmacopolariu*, s. m., **pharmacopola** (φαρμακοπώλης), farmacianu, apothecariu, speciariu; in sensu reu, insellatoriu.

*FARMACU, pl.-*e*, **pharmacum** (φάρμακον), medicamentu, veninu.

* FARMECARE, v., (de la φαρμακεύειν), **fascinare**, a incantá; vedi *fermecare* cu tóte derivatele selle.

* FARMECU, pl.-*e*, (de la φάρμακον), **fascinatio**, incantecu, incantamentu; vedi *fermecu*.

* FARRACEU sau *farraciu*,-*a* adj., **farraceus** si **farracius**, de grânu, de cereali d'in cari se face farina.

* FARRAGINE, s. f., **farrago**, mestecatura de diverse granutie; mestecatura in genere de diverse lucruri; materia bruta; lucru de pucina valóre.

* 1 FARRARIU,-*a*, adj. s., **farrarius**, relativu la *farre*; subst. venditoriu de grânu (*farre*).

* 2 FARRARIU, pl.-*ie*, **farrarium**, granariu, magasinu de grânu.

* FARRE, s. m., **far**, gen. **farris**, n. grânu, frumentu. Radecin'a vorbei *farina* si a derivateloru selle.

* FARREARIU,-*a*, adj., **farrearius**, relativu la *farre*, de grânu.

* 1 FARREU sau *farriu*,-*a*, adj., **farreus**, de *farre* sau de grânu.

* 2 FARREU sau *farriu*, s. m., **farreum**, buccata facuta d'in farina de grânu, una specia de farinata.

* FARRICLU, pl.-*e*, **farriculum**, buccatella facuta d'in farina de grânu.

* FARSA, s. f., (it. **farsa**, fr. **farce**), comedia bassa care are de scopu se faca publiculu se rida; imitatione ridicula a unui lucru nobile.

www.dacoromanica.ro

* FARSARIU, s. m., (fr. **farceur**), unulu care face sau jóca *farse*, comicu bassu.

* FARSILE, adj., **farsilis**, indopatu, ingrassiatu.

* FARSU, adj. part., **farsus** si **fartus**, implutu, indopatu, ingrassiatu.

* FARSURA, s. f., **farsura** si **fartura**, implutura.

* FARTICLU, pl.-*e*, **farticulum**, deminutivu de la *fartu*.

* FARTILE, adj., **fartile**, ce se imple, ce se indopa sau se ingrassia; implutu, indopatu.

* FARTORIU,-*tória*, adj. s., **fartor**, care imple, care ingrassia; carnaciariu.

* FARTRICE, s. f., **fartrix**, fémina care ingrassia passeri.

* 1 FARTU,-*a*, adj. part., **fartus**, implutu, indesatu, indopatu.

* 2 FARTU, s. m., **fartum**, lucru implutu, materia cu care se imple unu cavu.

* FARTURA, s. f., *fartura*, implutura, astupatura, indopatura, ingrassiatura.

* FARU sau *pharu*, s. m., (**pharus**, φάρος, it. **faro**, fr. **phare**), turnu luminatoriu pre cóst'a marei : *farulu de la Messina*.

* FARUNGE sau *pharynge*, s. f., (φάρυγξ), inghitiulu, canalea prin care inghitu animalile, si care continua in partea inferiore cu esofagulu. Vedi *pharynge* cu compusele selle.

* FASCE, s. f., **fascis**, legatura de mai multe lucruri impreuna, mai allessu legatura de vergelle : *fascile lictoriloru romani*.

FASCIA, (sau *fasia*) s. f., **fascia**, legatura angusta, betta, mai allessu legatura cu care se *infascia* copillii cei mici : *copillu in fascia, a connósce pre cineva d'in fascia; d'in fascia inco se vedea ce omu are se fia*.

FASCIARE (sau *fasiare*), v., **fasciare**, a legá cu fascia, a infasciá.

FASCIATU,-*a*, adj. part., **fasciatus**, legatu cu fascia, infasciatu.

FASCIATURA, s. f., legatura in fascia, infasciatura.

FASCICLU, s. m., **fasciculus**, deminutivu de *fasce*, mica legatura de mai multe lucruri impreuna : *fasciclu de flori, fasciclu de scrissori, fasciclu de publicationi, fasciclu de dictionariu*.

FASCICULU, s. m., **fasciculus**, vedi *fasciclu*.

FASCIGERU,-*a*, **fasciger**, care duce sau pórta *fasci*, lictoriu.

FASCINA, s. f., **fascina**, legatura de nouelle : *se punu fascine spre a regulá ripele riuriloru*.

* FASCINARE, v., **fascinare**, (de la **fascinum**), incantare, fermecare : *a fasciná cu ochii*, a deochiá.

* FASCINATIONE, s. f., **fascinatio**, actione si effectu allu actionei de *fascinare*, incantu, farmecu.

* FASCINATORIU,-*tória*, adj. s., **fascinator, fascinatorius**, care incanta, care fermeca.

* FASCINATU,-*a*, adj. part., **fascinatus**, incantatu, fermecatu; deochiatu.

* FASCINU, pl.-*e*, **fascinum**, incântu, farmecu; deochiu.

FASCIOLA sau *fasciora*, s. f., **fasciola**, deminutivu de la *fascia*, mica legatura de lucruri infasciorate.

FASCIOLARE sau *fasciorare*, v., **fasciis vincire**, vedi *infasciorare*.

FASCIOLATU sau *fascioratu*,-*a*, adj. part., **fasciis vinctus**, vedi *infascioratu : fascioratu in scutece*.

FASCIOLATURA sau *fascioratura*, s. f., **fascicularia**,-**ium**, legatura de lucruri, lucruri fasciorate.

FASCIPENNE, adj., (fr. **fascipeune**), care are aripele fasciate : *passeri fascipenni*.

* FASE sau *phase*, s. f., **phasis** (φάσις), facia sau figura cu care se arréta planetele, si mai vertosu lun'a : *la luna se distingu patru fasi principali, luna noua, primulu patrariu* (medietate luminata, in forma de D), *luna plena, ultimulu patrariu*, (medietate luminata, iu forma de D intorsu); prin analogía se dice despre scambàrile successive cari se observa in órecari lucruri : *fasile fortunei, fasile civilisationei moderne*.

* FASELU sau *phaselu*, s. m., **phaselus**, (φάσηλος), luntre, barca, navicella·

* FASEOLA, (corruptu in *fasole*), s. f., **faseolus**, legume cu pastari sau teci,

www.dacoromanica.ro

forte conuoscuta, si d'in care se facu diverse buccate : *faseol'a se prepara si verde si uscata, si tênera si cópta.*

FASEOLU, s. m., **faseolus** si **faselus**, vedi *faseola.*

FASIANA sau *phasiana*, s. f., **phasiana**, gallina de fasianu.

FASIANARIU sau *phasianariu*, s. m., **phasianarius**, veghiatoriulu fasianiloru.

FASIANINU sau *phasianinu.-a*, adj., **phasianinus**, de fasianu.

FASIANU sau *phasianu*, s. m., **phasianus**, (φασιανός), una passere formósa de genulu gallinaceeloru, d'in famili'a nudipediloru, de marimea unei galline, numita asiá de la riulu Fase d'in Colchidea; de acea-a la Linneu **phasianus colchicus.** In limb'a popularia se pronuntiade ordinariu *fasanu.*

* FASSU,-*a*, adj. part., **fassus**, (de la **fateri**), care a declaratu sau a datu pre facia.

* FASTI, pl., **fasti**, calendariu; annali : *fastii consulari, fastii romani, fastii lumei*, istori'a lumei.

* FASTIDIOSU,-*a*, adj., **fastidiosus**, care causa fastidiu, care produce desgustu : *lucru fastidiosu, omu fastidiosu, ocupatione fastidiósa.*

* FASTIDIRE,-*escu*, v., **fastidire**, a fí desgustatu, a avé desgustu de unu lucru, mai allessu de buccate; a despretiá.

* FASTIDITU,-*a*, adj. part., **fastiditus**, despretiatu, desgustatu.

* FASTIDIU, pl.-*ie*, **fastidium**, desgustu, aversione, repumnantia; fig. despretiu.

* FASTIGARE, v., **fastigare**, a inaltiá, a redicá, si in specie a inaltiá unu lucru dandu-i una forma conica.

* FASTIGATIONE, s. f., **fastigatio**, actione si effectu allu actionei de a se redicá in forma conica.

* FASTIGATU,-*a*, adj. part., **fastigatus**, redicatu in forma conica, conicu; fig. inaltiatu in genere.

* FASTIGIU, pl.-*ie*, **fastigium**, vertice, inaltime, elevatione, punctulu cellu mai inaltu, propr. si fig. : *fastigiulu templului, fastigiulu casei, fastigiulu montelui; fastigiulu demnitatii, fastigiulu consulare, fastigiulu regale, fastigiulu lucruriloru, fastigiulu elocentiei, fastigiulu fericitatii.*

FASTOSITATE, s. f., calitate de *fastosu*, pompa.

FASTOSU,-*a*, adj., **fastosus**, superbu, pomposu, sumutuosu, arrogante, inflatu de persón'a sea.

* FASTU,-*a*, adj., **fastus**, permissu de lege sau de religione : *dille fuste*, in care e permissu a face certe lucrari publice; contr. *dille nefaste.*

* FASTU, s. m., **fastus,-us**, superbia, arrogantia; despretiu; lussu, sumptuositate : *nu potu sufferí fastulu celloru mari.*

* FASTUOSITATE, s. f., vedi *fastositate.*

* FASTUOSU,-*a*, adj., **fastuosus**, vedi *fastosu.*

* FATALE, adj., **fatalis**, (de la **fatum**), relativu la *fatu* sau destinu : *dieesse fatali*, parcele; *libri fatali*, cartile sibylline, *vorbe fatali*, vorbe profetice; orditu de fatu : *annu fatale, mórte fatale;* funestu : *casu fatale, passu fatale.*

* FATALISMU, s. m., (it. **fatalismo**, fr. **fatalisme**), doctrina care pretende co tóte in lume se facu dupo una necessitate absoluta, co nemine nu póte se scape de destinulu seu : *fatalismulu e una vechia credentia si occurre in tote religionile.*

* FATALISTICU, -*a*, adj., (fr. **fataliste**), relativu la *fatalismu : doctrina fatalistica, credentia fatalistica.*

* FATALISTU, s. m., (it. **fatalista**, fr. **fataliste**), care crede in *fatalitate*, care professa *fatalismulu : déco fatalistii aru volí se fia consecenti, ei nu s'aru mai miscá din locu, ci aru lassá se i adjunga fatulu, fora a i mai pune pedice; turcii su fatalisti, si se batu orbesce.*

* FATALITATE, s. f., **fatalitas**, necessitate a destinului, cursu fatale allu lucruriloru; adversitate : *a crede in fatalitate, a fi suppusu fatalitàtii.*

* FATARE, v., (it. **fatare**), a determiná *fatulu;* a legá prin farmece, a fermecá.

* FATATU,-*a*, adj. part., (**fatatus**, it. **fatato**), legatu prin farmece, fermecatu.

* FATERE, *fassi* si *fassei*, *fassu*, v.,

www.dacoromanica.ro

fateri, a declará, a dá pre facia, a marturí, a confessá.

* FATICA, s. f., (it. **fatica**), fatiga, vedi *fatiga*.

* FATICARE, v., (it. **faticare**), **fatigare**, vedi *fatigure* cu tóte derivatele selle.

* FATIDICU, -*a*, adj., **fatidicus**, care predice fatulu, profeticu; subst., *fatidicu*, profetu, *fatidica*, profetéssa.

* FATIFERU,-*a*, adj., **fatifer**, care duce fatulu; care adduce mórte, omicidu.

* FATIGA, s. f., **fatigatio, lassitudo, labor**, occupatione care stórce poterile; stare fatigata : *dupo fatiga e dulce repausulu; repausulu restaura poterile storse prin fatiga; nu mai potu de fatiga.*

* FATIGABILE, adj., **fatigabilis**, care póte *fatigá*,

* FATIGANTE, adj. part. pres., **fatigans**, (fr. **fatigant**, it. **faticante**), care causa fatiga, fatigatoriu; importunu, molestu.

* FATIGARE, v., **fatigare**, a stórce poterile prin-prea multa incordare, a astení : *a fatigá unu callu, a fatigá pre lucratori*; refl. *a se fatigá : ati amblatu pêno v'ati fatigatu; ei se fatiga in desertu.*

* FATIGATIONE, s. f., **fatigatio**, actione si effectu allu actionei de *fatigare : ecco resultatulu fatigationiloru melle; fatigationile vostre au se ve duca in mormentu.*

* FATIGATORIU,-*tória*, adj. s., **fatigatorius**, care *fatiga*, in sensu propriu si fig., vessatoriu.

* FATIGATU,-*a*, adj. part., **fatigatus**, storsu de poteri prin prea-multa incordare, astenitu : *calli fatigati prin fuga; câni fatigati prin venatóre; vulpi fatigate; militarii fatigati prin lupta fura constrinsi a depune armele.*

* FATILEGU,-*a*, adj. s., **fatilegus** (d'in **fatum** si **legere**), care college plante veninóse ce potu uccide pre omu.

* FATILOCIU, pl.-*ie*, **fatiloquium**, predictione de celle ce au se se intêmple.

* FATILOCU,-*a*, adj., **fatiloquus**, care predice venitoriulu, care spune destinulu.

* FATU, s. m., **fatum** (de la **fari**, a dice), sórte, ordita, destinu, necessitate fatale, decretulu lui dieu : *fatulu se considerá de antici ca una potere superióre dieiloru; modernii intellegu prin fatu necessitatea legiloru naturei; nemine nu póte evitá fatulu.*

* FATUINA, s. f., **fatuina**, una flore, numita si **pæonia**..

* FATUITATE, s. f., **fatuitas**, calitate de *fatuu*, lucru insipidu, vorbire si portare insipida.

* FATUITU, adj. adv., **fatuito**, in modu fatale.

* FATUU,-*a*, adj. s., **fatuus**, fadu, insipidu, insulsu, desmeticu, impertinente; subst. *fatuu*, nebonu, bulone, care cauta a face neboníe spre a divertí pre altii.

* FAUCE, s. f., **faux**, pl. **fauces,-ium**, gura, gûttu, inghitiu; canale; passu strinctu intre monti : *partea cea mai d'in intru a gurei se numesce fauci*, **summum gulæ fauces vocantur.** Plin.

FAULA, s. f., **fabula**, vedi *faura*.

* FAUNA, s. f., **Fauna**, dieéssa campestre la Romani, filia a lui *Faunu;* de ací la moderni : nume generale pentru tóte animalile, precumu e *flor'a* nume generale pentru tóte plantele, se dice mai allessu *faun'a* unei regioni : *ellu a descrisu faun'a Daciei.*

* FAUNU, s. m., **Faunus** dieu campestre la Romani. Dupo mythologia Faunu fú filiu lui Picu, nepotu lui Saturnu si patre lui Latinu.

FAURA sau *faula*, s. f., **fabula**, forma vulgarisata d'in *fabula:* in Dacia superióre se dice si in locu de physionomia.

FAURARIA, s. f., **officina ferraria**, 1. fabrica sau officina ferraria; 2. artea ferraria, artea faurului ferrariu.

FAURARIU, s. m., **februarius**, nume populariu allu luuei lui *Februariu*, care se dice si *Fauru; vedi favru.*

FAURIRE,-*escu*, v., **fabricari, fingere**, a fabricá, a finge, a imaginá, a inventá.

FAURITU,-*a*, adj. part., **fabricatus**, fabricatu, imaginatu, inventatu.

FAURU, s. m., **faber ferrarius**, fabru, ferrariu : *faurulu lucra ferrulu, faurulu*

www.dacoromanica.ro

ferrica carrulu; poporulu numesce Februariu *lun'a lui fauru.*

* FAUSTITATE, s. f., **faustitas**, prosperitate, fecunditate.

* FAUSTU,-*a*, adj., **faustus**, (de la **favere**), prosperu, propitiu, dupo dorenti'a si speranti'a nostra: *auspicie fauste, dille fauste, inceputuri fauste, essitu faustu, vorbe fauste.*

* FAUTORIU,-*tória*, adj. s., **fautor**, favoritoriu, patronu, protectoriu, apperatoriu, amicu.

* FAUTRICE, s. f., **fautrix**, favorităria, amica.

†† FAVERE, v., **favere**, a favori, a adjutá, a approbá, a ânimá. Radecin'a vorbeloru: *favóre, faustu, fautoriu, faunu*, si a derivateloru loru.

* FAVILLA, s. f., **favilla**, cenusia calda, spudia.

* FAVONIU, s. m., **favonius**, ventulu de la appusu, zephyru.

* FAVORABILE, adj., **favorabilis**, care adduce favore, benevolitoriu, propitiu: *fortun'a i a fostu favorabile; dispositioni favorabili pentru cineva.*

* FAVORARE, v., (it. **favorare**), **favere**, a lucrá in favórea cuiva: *voi favoriti prea-multu pre amicii vostri;* vedi *favorire.*

* FAVORATU,-*a*, adj. part., (it. **favorato**), adornatu cu beneficie; vedi *favoritu.*

* FAVORIRE,-*escu*, v., (it. **favorire**, fr. **favoriser**), **favere**, a arretá favóre, a arretá bonavolientia, a benevolí, a adjutá, a adornâ cu beneficie.

* FAVORITORIU,-*tória*, adj. s., **fautor**, care favoresce.

* FAVORITU,-*a*, adj. part., **adjutus**, adjutatu, adornatu cu beneficie; subst. *favoritu, favorita*, predilectu: *favoritii principelui; favoritele principessei; favoritulu meu, favorit'a tca.*

* FAVU, s. m., **favus**, faguru, vedi *fagu* 2. si *faguru.*

* FAVULU sau *favuru*, s. m., **favus**, faguru, vedi *faguru.*

* FEBRARE, v., **febris horrorem incutere**, a infeurá, infeorá sau infiorá; vedi aceste compuse.

* FEBRE, s. f., **febris** (de la **fervere**, ferbere), feuri, feori sau fiori, apoi friguri; vedi aceste forme.

* FEBRICARE, v., (it. **febricare**), **febricitare**, a sufferí de friguri; vedi *febricitare.*

* FEBRICITARE, v., **febricitare**, a avé friguri, a sufferí de friguri.

* FEBRICOSU,-*a*, adj., **febricosus**, appucatu de friguri.

* FEBRICULA sau *febricura*, s. f., **febricula**, friguri flacci, incercatura de friguri.

* FEBRICULOSU,-*a*, adj., **febriculosus**, incercatu de friguri.

* FEBRIFUGIA, s. m., **febrifugia**, planta in contra friguriloru, mica centaura sau matricaria.

* FEBRILE, adj., **febrilis**, de friguri; *stare febrile, temperatura febrile, convulsioni febrili.*

FEBRUARIU, s. m., **Februarius**, secundulu mese in calendariulu romanu: *lun'a lui Februariu.*

* FECE, pl.-*feci*, **fæx**, latore, sedimentu, si in speciale, sedimentu de vinu; lapedatura, escrementu.

* FECIALE, adj. s., **fecialis**, la Romani judecatori insarcinati cu cercetarea causeloru de bellu, cu cererea de satisfactione si cu declararea de bellu; adj., *dreptulu feciale*, **jus feciale.**

* FECOSU,-*a*, **fæcosus**, plenu de *fece.*

* FECULENTIA, s. f., **fæculentia**, abundantia de *fece.*

* FECULENTU,-*a*, adj., **fæculentus**, plenu de fece: *vinu feculentu, urina feculenta.*

* FECUNDARE, v., **fecundare**, a face *fecundu: ploui'a fecunda pamentulu; a fecundâ campulu cu sange.*

* FECUNDITATE, s. f., **fecunditas**, fertilitate, abundantia.

* FECUNDU,-*a*, adj., **fecundus**, fertile, fructuosu, productivu: *pamentu fecundu, térra fecunda, lucru fecundu, oratoriu fecundu, fontana fecunda, tempu fecundu, plouia fecunda.*

* FEDARE, v., **fœdare**, a dá una facia urita, a desfigurá, a mutilá; a tractá uritu; a spurcá, a infectá; a desonorá; vedi *fedu.*

* FEDATIONE, s. f., **fœdatio**, ac-

www.dacoromanica.ro

tione si effectu allu actionei de *fedare*.

* FEDATORIU,-*tória*, adj. s., **fœdator**, care *feda*, desfigura, spurca, desonora.

* FEDATU,-*a*, adj. part., **fœdatus**, desfiguratu, mutilatu; spurcatu, desonoratu.

FEDE, s. f., **fides**, credentia, religione. In usu mai allessu la Macedoromani; vedi *fide*.

FEDELE, adj. s., **fidelis**, credentiosu, religiosu; vedi *fidele*.

* FEDERARE, v., **fœderare**, a legá prin contractu, a sociá, a uní, a formá una *federatione*.

* FEDERATIONE, s. f., **fœderatio**, legatura prin contractu, sociatione, unione, alligantia, mai allessu legatura politica: *noi formamu una federatione naturale*.

* FEDERATORIU,-*tória*, adj. s., **fœderator**, care *federa*, care inchiaua una *federatione*.

* FEDERATU,-*a*, adj. part., **fœderatus**, legatu prin contractu, alligatu, unitu, sociatu: *cetati federate, nationi federate, popore federate, state federate*; subst. *federatu*; pl. *federati*.

* FEDIFRAGU,-*a*, adj., **fœdifragus**, si **fœderifragus**, care frange, viola tractatele: *poporu fedifragu, punii fedifragi*.

* FEDITATE, s. f., **fœditas**, facia urita, uritione; spurcatione, infectione: *feditatea cicatriciloru, feditatea spectaclului, feditatea corpului, feditatea sufletului*.

* 1 FEDU,-*a*, adj., **fœdus**, uritu, deforme, orribile; gretiosu; spurcatu; rosinosu: *cicatrice feda, lucruri fede, locuri fede, fapte fede, colóre feda, odore feda, sapóre feda, conditioni fede, june fedu, junetia feda*.

* 2 FEDU, pl. *federe*, **fœdus,-eris**, legamentu, pactu, tractatu, alligantia, conventione, mai allessu tractatu politicu: *fedu offensivu si defensivu, a inchiauá fedu, a rupe fedulu*.

* FELE, s. f., **feles** si **felis**, cata. catusia, mitia, pissica.

FELICE, adj., **felix**, fericitu; vedi *ferice*.

FELICITARE, v., (**felicitare**, it. **felicitare**, fr. **feliciter**), **gratulari**, a urá dille fericite, a gratulá; vedi *fericitare*.

FELICITATE, s. f., **felicitas**, stare de *felice*, prosperitate, cursulu lucruriloru dupo volienti'a si dorenti'a nostra: *dupo credenti'a commune si dupo parerea unoru filosofi felicitatea e benele supremu*; vedi *fericitate*.

FELICITATIONE, s. f., (fr. **félicitation**), **gratulatio**, actione de felicitare, gratulatione.

FELICITATORIU,-*tória*, adj. s., **gratulator**, care felicita, gratulatoriu.

FELICITATU,-*a*, adj. part., (fr. **félicité**), gratulatu.

* FELINU,-*a*, adj., **felinus** si **felineus**, de cata, de mitia, sau de pissica; care sémina cu miti'a, care are natur'a mitiei.

* FELLARE, v., **fellare**, a suge titia.

* FELLATORIU,-*tória*, adj. s., **fellator**, care suge, sugariu, sugutoriu.

* FELLE, s. f., **fel**, **fellis**, fiere, vedi *fiere*.

* FELLICARE, v., **fellicare**, a suge titia.

* FELLICULA, s. f., **fellicula**, unu morbu, cholera.

* FELLIDUCU,-*a*, adj., **felliducus**, care attrage fierea.

* FELLIFLUU,-*a*, adj., **fellifluus**, care are scursura de fiere.

* FELLITARE, v., **fellitare**, a suge titia, compara: *fellare, fellicare, fellitare*.

FELLOSU,-*a*, adj., **fellosus** plenu de fiere sau de bile.

FEMELIA, s. f., **femella**, **femina**, vedi *femella* si *femina*.

FEMELIOSU,-*a*, adj., **mulierosus**, mulierosu, care ama mulierile.

FEMELLA, (cu *ll* molliatu), s. f., **femella**, deminutivu de la *femina*, se dice mai allessu despre animali.

FEMELLARIU, s. m., **famellarius**, care petrece cu *famellele*.

FEMINA, s. f., **femina**, muliere: *barbatulu si femin'a, femina formosa, femina escellente, femina rara, femina rea*.

FEMINARE, v., **effeminare**, a effeminá, vedi *effeminare*.

FEMINATU,-*a*, adj. part., **feminatus**, effeminatu, enervatu.

FEMINESCE, adj., **muliebriter**, **feminine**, in modu feminescu.

www.dacoromanica.ro

FEMINESCU, adj., **femininus, muliebris,** conforme femineloru.

FEMINIU,-*a*, adj., **femineus,** de femina, feminescu.

FEMININU,-*a*, adj., **femininus,** de femina, mai allessu in grammatica si in istori'a naturale : *genu femininu, parte feminina, facia feminina, appucature feminine.*

FEMINU sau *fémenu*, s. m., **feminamas,** androgynu, ermafroditu, barbatu care sémina mai multu a fémina; castratu.

* FEMORALE, adj., (**femoralis,** fr. **fémoral**), relativu la *femore* sau *femure*: *muschiu femorale, arteria femorale.*

* FEMORE, s. f., **femur,** ossulu superiore allu petiorului de la genunchiu in susu; vedi *femure.*

† FEMORO -, in diverse compositioni de termini anatomici, precumu: *femorocoxale, femorophalangiu, femoropoplitc, femoropoplitetibiale, femoroprephalangiu, femoropretibiale, femororotulu, femorotibiale;* pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore a compositionii.

FEMURE, s. m., **femur,** ossulu superiore allu petiorului de la genunchiu in susu. Forma *femure* e de preferitu.

FENARIU, s. m., **fœnarius,** care face fênu, care vende fênu.

FENATIU, pl.-*ie*, **pratum,** locu pre care cresce fênu sau érba, locu de fênu.

* FENDICA, s. f., **fendica,** pl. **fendicæ,** follele cellu micu la animalile rumegatórie.

* FENERARE, v., **fœnerare,** si **fœnerari,** a dá banni cu usura, a speculá cu banni.

* FENERARIU, s. m., **fœnerarius,** usurariu, cametariu.

* FENERATICIU, si *feneratitiu,-a*, adj., **fœneraticius** si **fœneratitius,** relativu la usura.

* FENERATIONE, s. f., **fœneratio,** actione si effectu allu actionei de *fenerare*, usura.

* FENERATORIU,-*tória*, adj. s., **fœnerator, fœneratorius,** care da banni cu usura, usurariu, cametariu.

FENESTELLA, s. f., **fenestella,** deminutivu d'in *fenestra,* mica fenestra, fenestrutia.

FENESTRA (si *ferestra*), s. f., **fenestra,** apertura in pariete prin care intra lumin'a: *fenestra mare, fenestra larga, fenestra mica, fenestra strimta, fenestra patrata, fenestra rotunda, casa cu multe si mari fenestre; a se uitá pre fenestra; bene aru fi déco pectulu omului ar avé fenestra, ca sa i poti vedé ânim'a.*

FENESTRARE, v., **fenestrare,** a deschide fenestre.

FENESTRATU,-*a*, adj. part., **fenestratus,** provedutu cu fenestre.

FENESTRUTIA, s. f., **feuestrula,** mica fenestra.

FENICE sau *phenice*, s. f., **phœnix,** (φοίνιξ), una passare fabulósa.

FENICLU, s. m., **fœniculum,** una specia de erba sau planta.

FENICU sau *phenicu*, s. m., (φοίνιξ) **palma,** palmariu, unu arbore frumosu, care cresce in Fenicia, si in alte terri calde.

FENILE, s. f., **fœnile,** locu unde se pune fênulu; cumulu de fênu.

FENISECE, s. m. **fœnisex** si **fœniseca,** seceratoriu sau falcatoriu de fênu.

FENISECIA, s. f., **fœnisecia,** si **fœnisecium,** seceratura sau falcatura de fênu.

* FENOMENALE sau *phenomenale*, adj., (fr. **phénoménal**), relativu la *fenomenu.*

* FENOMENU sau *phenomenu*, pl.-*e*, **phœnomenon** (φαινόμενον), totu ce appare sensuriloru nostre : *fenomenele ceresci escita admirationea omeniloru; unu fenomenu raru;* vedi si *phenomenu* cu tote compositele selle.

1 FENU, s. m., **fœnum,** érba taliata care serve de nutretiu viteloru : *fênu verde; fênu uscatu; callii, boii, ouile, caprele manca fênu; tempu bonu de a face fenu; a dá viteloru palie cu fênu; unu carru de fênu, magasinu de fênu;— fênu grecu* **fœuum græcum,** *trigonella* lui *Linneu.*

2 FENU, pl.-*uri*, si-*eri*, **fœnus, fœneris,** arch. **fœneris,** usura, cameta.

FERA, s. f., **fera,** animale selbatica, bestia, bellua : *férele campului, ea s'a infuriatu ca una féra selbatica; sémina*

www.dacoromanica.ro

mai multu a fĕra de câtu a omu; ellu scie domestici ferele; invetiatu a se luptá cu ferele.

* FERACE, adj., **ferax**, (de la ferre), fertile, fecundu, productivu : *térra ferace, campu farace, seclu ferace in virtuti.*

* FERACITATE, s. f., **feracitas**, fertilitate, fecunditate.

* FERALE, adj., **feralis**, funerariu; funestu, tristu, fatale.

* FERALIE, pl., **feralia,-ium**, serbatori in onórea mortiloru.

FERBENTE, adj. part. pres., **fervens**, care ferbe. fórte caldu : *apa ferbente, tempu ferbente, dorere ferbente, friguri ferbenti.*

FERBERE, *fersi* si *fersei, fertu*, v., **fervere**, a bullí : *ferbe ap'a, ferbe vinulu;* activu : *a ferbe buccate, a ferbe carne, a ferte legumine;* fig. *lucrulu ferbe, lupt'a ferbe, marea ferbe, sangele ferbe in mene, tota lumea ferbe*, etc.

FERBIDU,-*a*, adj., **fervidus**, ferbente, ardente, violentu.

FERBORE, s. f., **fervor**, ardóre.

FERBUNCLU, s. m., **ferbunculus**, buboniu, numitu si *furunclu.*

* FERCULU, pl.-*e*, **ferculum**, tava cu care se adducu buccatele la mésa, de ací *buccate.*

FERE, s. f., **fel**, gen. **fellis**, vedi *fiere.*

FERECE, s. f., **filix**, una planta selbatica, connoscuta la monte.

FERENTARIU, s. m., **ferentarius**, militariu usioru inarmatu; aussiliariu; callariu usioru.

†† FERERE si *ferire*, v., **ferire**, a duce, in composite, cá : *afferere, conferere, deferere, differere, preferere, sufferere*, si cá : *lucéferu, crucéferu, furcéferu*, etc.

* FERETRU, pl.-*e*, **feretrum**, patu pre care se duce mortulu la mormentu.

* FERIA, s. f., **feria**, pl., **feriæ**, dille consecrate repausului, de ací : vacantia : *feriele pasciloru; in ferie vomu essí la térra.* In tempulu ferieloru se facea mercatulu, de ací it. **fiera**, isp. **feria**, port. **fiera**, fr. **foire**, mercatu.

* FERIARE, v., **feriari**, a serbá feriele : *candu n'avemu de lucru, feriàmu.*

* FERIATICU,-*a*, adj., **feriaticus**, de feriatu : dille feriate : *dille feriatice*, **dies feriatici.**

* FERIATIONE, s. f., **feriatio**, actione de feriare; serbare.

* FERIATU,-*a*, adj. part., **feriatus**, serbatu : *dille feriate*, **dies feriati.**

FERICE, adj., **felix**, contentu cu starea sea, care are tóte celle necessarie : *omu ferice, viétia ferice, tempu ferice;* adv., **feliciter** : *ferice de tene, ferice de cei curati cu ânim'a.*

1 FERICIRE,-*escu*, v., **felicem reddere, beare; felicem prædicare**, 1. a face *ferice : nu putemu fericí pre toti ómenii;* 2. a numí *ferice*, a fericitá : *ve fericimu pentru allegerea ce ati facutu;* 3. refl. *a se fericí : cu tóte adoperationile vostre nu ve poteti fericí.*

2 FERICIRE, s. verbale, **felicitas**, fericitate, *fericirea mea depende de la voi.*

FERICITARE, v., **felicem prædicare gratulari**, a numí *ferice;* a gratulá.

FERICITATE, s. f., **felicitas**, stare ferice.

FERICITU,-*a*, adj. part., **felix, beatus**, in stare ferice.

FERINU,-*a*, adj., **ferinus**, de féra : *carne ferina*, carne de féra selbatica, *lapte ferinu*, lapte de épa. *sapone ferina*, gustu de pome selbatice.

FERIRE,-*escu*, v., **(ferre), tueri, vitare, evitare**, a apperá : *a ferí pre cineva de unu reu; dómne feresce-me de amici co de inimici me voliu ferí eu;* refl. *a se ferí : ne ferimu de peccate; feresce-te*, si simplu : *feresce.*

FERITATE, s. f., **feritas**, stare selbatica, caracteriu selbaticu, barbaria : *feritatea omului care nu si póte dominá passionile; omului nu se covine a si arretá feritatea.*

* FERMA, s. f., (fr. **ferme**), complessulu totoru lucruriloru pentru cultur'a unui agru, agrulu cu tóte celle necessarie la cultur'a sea : *ferma de modellu*, sau *ferma modellu.*

* FERMARIU, s. m., (fr. **fermier**), proprietariulu sau directoriulu unei ferme.

* FERMARE, v., **firmare**, vedi *firmare*, cu tóte derivatele selle.

* FERME, adv., **ferme**, aprópe asiá, mai asiá, mai co : *ellu e ferme mortu.*

www.dacoromanica.ro

FERMECARE sau *phermecare*, v., **fascinare**, a iucántá, a legá prin *fermece : poporulu crede in una potere magica cu care certe persone sciu se fermece pre altele; fémin'a acésta-a m'a fermecatu; lassa-mi copillulu, numi-lu fermecá.*

FERMECATORIU,-*tória*, adj. s., **fascinator, fascinatorius**, care fermeca : *mare fermecatoriu, famósa fermecatoria; nu ve jocati cu fermecatóriele.*

1 FERMECATU,-*a*, adj. part., **fascinatus**, legatu priu fermece : *pare co toti seti fermecati;* subst. *unu fermecatu, una fermecata.*

2 FERMECATU, s. m., **fascinum**, actulu de *fermecare : me ferescu de fermecatulu femineloru.*

FERMECATURA, s. f., **fasciuatio**, actione si effectu allu actionei de *fermecare, fermecatura terribile.*

FERMECU sau *pharmecu*, pl.-*e*, **fascinum, carmen, incantamentum**, incántu : *gratiele unei femine formose si cu spiritu su fermece pentru ânimile juniloru; juni, feriti-ve de fermece.*

FERMENTARIU,-*ia*, adj., **fermentarius** si **fermentaticius**, cu alluatu : *pâne fermentaria*, **panis fermentarius.**

FERMENTARE, v., **fermentare**, a despí, a pune in *fermentatione.*

FERMENTATIONE, v., (**fermentatio**, it. **fermentazione**, fr. **fermentation**), processu chymicu prin care corpurile organice trecu in stare acida : *fermentationea vinului, precumu si a pânei, e fórte connoscuta.*

FERMENTATIVU,-*a*, adj., (it. **fermentativo**; fr. **fermentatif**), priu care se fermenta, care produce fermentatione : *alluatulu are calitàti fermentative.*

FERMENTATORIU,-*tória*, adj. s., care fermenta, care pune in fermentatione.

FERMENTATU,-*a*, adj. part., **fermentatus**, despitu.

FERMENTATURA, s. f., fermentatione, mai allessu effectulu sau resultatulu fermentationii.

FERMENTU, pl.-*e*, **fermentum** (de la **fervere**), alluatu, substantia care are vertutea de a escitá fermentatione in corpulu cu care se ammestica; fermentatione; inflatura; fig. menía.

FERMU,-*a*, adj., **firmus**, vedi *firmu.*

FEROCE, adj., **ferox**, violentu, aspru, selbaticu, crudele; coragiosu, superbu, arrogante, insolente : *callu feroce, ânima feroce; bestia feroce; juni feroci; luptele facu pre ómeni feroci.*

FEROCIA, s. f., **ferocia**, violentia, superbia, arrogantia, insolentia.

FEROCIRE,-*escu*, v., **ferocire**, a fi feroce, a fi violentu, a lucrá cu crudelitate, a procede cá una bestia feroce.

FEROCITATE, s. f., **ferocitas**, ferocia, violentia, superbia, arrogantia, insolentia, crudelitate.

FERRAMENTARIU, s. m., **ferramentarius**, care face instrumente de ferru.

FERRAMENTU, pl.-*e*, **ferramentum**, instrumentu de ferru.

FERRARÉSSA, s. f., **uxor fabri ferrarii**, mulierea ferrariului; mulierea negotiatorului ferrariu.

FERRARIA, s. f., **ferraria**, minera de ferru; *ferraría*, fabrica de ferru, arte de a lucrá ferrulu; officin'a ferrariului.

FERRARIU, s. m., **ferrarius**, care lucra ferrulu, fauru; care vende ferru, negotiatoriu ferrariu.

FERRARE, v., (it. **ferrare**, fr. **ferrer**), **ferro munire**, a imbraccá in ferru, a incalciá cu solie de ferru : *a ferrá callii, a ferrá boii.*

FERRATU,-*a*, adj. part., **ferratus**, imbraccatu iu ferru; incalciatu cu solie de ferru : *calli ferrati, boi ferrati.*

FERRICARE, v., **ferro munire, vincire**, a striuge iu cercuri de ferru : *a ferricá rotele; a ferricá pre condemnati*, a i pune in férra.

FERRICATU,-*a*, adj. part., **ferro munitus, vinctus**, strinsu in cercuri de ferru : *carru ferricatu, róte ferricate; prinsii se addussera ferricati.*

FERRICATURA, s. f., effectu sau resultatu allu actionei de *ferricare.*

FERRIU,-*ia*, adj., **ferreus**, de ferru : *colóre ferria, etatea ferria, belle ferrie.*

FERRU, s. m., **ferrum**, metallu malleabile d'in care se facu celle mai multe instrumente si machine, si mai vertosu instrumentele acutite cu care se servescu ómenii la taliare, de acea-a simplu *ferrulu*, spata sau sabia; *ferru* pl. *férra*,

www.dacoromanica.ro

catene: *a pune pre cineva in férra; ellu portà ferrale diece anni; a deslegá ferrale captiviloru; férrale aratrului; ferrale unui lemnariu, unui chirurgu.*

FERRUGINE, s. f., **ferrugo**, rugina de ferru.

FERRUGINOSU,-*a*, adj., **ferrugineus**, (fr. **ferrugineux**), care contine ferru: *ape ferruginóse.*

FERRUME, pl.-*mine*, **ferrumen**, combinatura, lipitura, collatura de metallu.

FERRUMINARE, v., **ferruminare**, a collá cu metallu, a combiná cu metallu, a lipí cu metallu.

FERRUMINATIONE, s. f., **ferruminatio**, actione si effectu allu actionei de *ferruminare.*

FERRUMINATU,-*a*, adj. part., **ferruminatus**, collatu, lipitu, combinatu cu metallu.

FERTATU, s. m. vocat., *fertate*, (φέρτατος), **sodalis**, sociu, amicu: *ce mai faci, fertate?*

FERTILE, adj., **fertilis** (de la **ferre**), care produce, productivu: *pamentu fertile, agru fertile, campu fertile, térra fertile de ómeni si de buccate, annu fertile.*

FERTILITATE, s. f., **fertilitas**, abundantia, mare cantitate de lucruri; fecunditate.

FERTORIU,-*tória*, adj. s., **fertor, fertorius**, care duce; care offere dieiloru unu *fertu.* 3

1 FERTU,-*a*, adj. part., (de la *ferbere*), **coctus**: *legumine ferte, carne férta, prune ferte.*

2 FERTU, s. m., **coctio**, actulu de *ferbere: fertulu buccateloru.*

3 FERTU, pl.-*e*, **fertum**, placenta sacra.

FERTURA, s. f., (de la *ferbere*), 1. **coctio**, actione si effectu allu actionei de *ferbere;* 2. **edulium coctum**, buccate ferte: *fertura de dulce, fertura cu carne, fertura macra; dati-ne una fertura, co ne amu saturatu de friptura.*

* FERULA, s. f., **ferula**; 1. vérga, vergella, cu care anticii certau pre scolari; 2. una planta inalta nodurosa si medullosa.

* FERULACIU,-*ia*, adj., **ferulaceus**, *de ferula*, assemine unei *ferule.*

* FERULAGINE, s. f., **ferulago**, una mica ferula, planta.

FERU,-*a*, adj., **ferus**, selbaticu, nedomesticitu, crudele, impetuosu, violentu, rabiosu.

FERVERE, v., **fervere**, vedi *ferbere.*

FERVIDU,-*a*, adj., **fervidus**, ferbente, ardente, violentu; vedi *ferbidu.*

FERVORE, s. f., **fervor**, stare ferbente, ardore, calore; agitatione, inflamatione: *fervórea mustului, fervórea etàtii; fervórea suffletului, fervórea credentiei, fervorea pietatii;* vedi *ferbóre.*

* FESCENNINA, s. f., **fescennina (fabula)**, una specia de farsa la antici.

* FESCENNINU,-*a*, adj., **fescenninus**, de la cetatea Fescennia: *petioru fescenninu, versu fescenninu; licentia fescennina.*

*FESSU,-*a*, adj., **fessus**, fatigatu, astenitu, storsu de poteri.

* FESTA, s. f., **festum**, (it. **festa**, fr. **fête**), serbatóre, dí de serbatóre.

* FESTALE. adj., **festalis**, de *festa*, de serbatóre.

FESTILLA, s f., (de la **fistula**), **ellychnium**, mai multe fire de stuppa unite puse in una lampa sau in una luminare, cari se apprendu si intertinu lumin'a: *festilla gróssa, festilla suptire, festilla bene arditória.*

FESTILLARE, v., **ellychnium ponere**, a pune festill'a.

FESTILLATU,-*a*, adj. part., **ellychnio instructus**, provedutu cu festill'a.

* FESTINANTE, adj. part. pres., **festinans**, care *festina*, care merge iute, care propera.

* FESTINANTIA, s. f., **festinantia**, actione de *festinare*, de properare, de mergere iute, festinatione, properatione.

* FESTINARE, v., **festinare** (de la **festim** sau **fertim**), a merge si face iute, a properá, a pressurá, a se pressurá: *pentru ce festinati? cine festina currendu se fatiga.*

* FESTINATIONE, s. f., **festinatio**, actione de *festinare*, promptitudine, impatientia, pressura.

* FESTINATORIU,-*tória*, adj. s., **festinans**, care festina, care propera.

* FESTINU,-*a*, adj., **festinus**, care

www.dacoromanica.ro

festinu, care face iute; subst., *festinu*, (de la *festa*, it. **festino**, fr. **festin**), ospetiu.

* FESTIVITATE, s. f., **festivitas**, ilaritate, volia bona, dispositione ilara, care domnesce in una di de serbatóre.

* FESTIVU,-*a*, adj., **festivus**, ilaru, voliosu, gratiosu, bene dispusu: *ospetiu festivu, vorbe festive.*

FESTUCA, s. f., **festuca**, paliu de érba; aschià; in speciale: vergella, cu care pretoriulu attingea pre servulu care lu declará liberu.

* FESTUCARIU,-*a*, adj., **festucarius**, relativu la *festuca*.

* FESTUCLA, s. f., **festucula**, mica festuca, micu paliu de érba.

FÉTA, s. f., (de la **fetus, feta, fetum**), **puella, virgo**, copilla: *fetele se ducu la scóla, fetele se jóca; scóla de fete; fèta mare, fèta bene educata:* vedi si *fetu*, d'in care *feta*.

1 FETARE, v., **fetare, parere, parturire**, se dice despre animali: *fèta vaccele. fèta ouile, fèta caprele; ouile nóstre au fetatu tóte.*

2 FETARE, s. verbale, actione de *fetare*.

FETATORIU,-*a*, adj. s., **fetans**, care *fèta*: *vacca fetatòria, oui fetatòrie;* abs. *una fetatoria, multe fetatorie*, vorbindu mai vertosu de oui.

1 FETATU,-*a*, adj., **fetus**, care a fetatu: *vacca fetata, oui fetate.*

2 FETATU, s. m., **fetus,-us**, actulu de fetare: *fetatulu ouiloru.*

FETATURA, s. f., **fetura**, effectulu actionei de *fetare*, productione prin *fetare*.

FETESCE, adj., **puellariter**, in modulu feteloru, ca fetele: *se pórta fetesce, merge fetesce.*

FETESCU,-*a*, adj., **puellaris**, relativu la féta sau la fete: *portu fetescu, voce fetesca.* Pronunti'a lui *t* duru e semnu de formatione recente.

FETIA, s. f., (cu *t* duru, de la *fèta*), **virginitas**, tempulu unei fete peno cându se marita. Pronunti'a lui *t* duru e semnu de formatione recente.

* FETIDU,-*a*, adj., **foetidus** si **fetidus**, putidu, putorosu.

* FETIFERU,-*a*, adj., **fetifer** (de la **fetus** si **ferre**), care face se fete, fecundu.

* FETIFICARE, v., **fetificare**, a fetá.

* FETIFICATIONE, s. f., (**fetificatio**), actione de *fetificare*.

* FETIFICU,-*a*, adj., **fetificus**, fecundu, care face se fete.

FETIÓRA, s. f., **puella, virgo**, virgine, virgine casta; epithetu ce se da matrei domnului: *fetióra Maria, fetióra ai nascutu si fetióra ai remasu.*

FETIORELLU, s. f., **adolescentulus**, deminutivu d'in *fetioru*.

FETIORESCE, adv., **virginali more, adolescentium more**, in modu *fetiorescu*, ca una *fetióra*, ca *fetiorii*.

FETIORESCU,-*a*, adj., **virginalis, juvenilis**, relativu la *fetióra* sau la *fetioru*: *portu fetiorescu, vièt'a fetioresca, vestimente fetioresci.*

FETIORIA, s. f., **ætas juvenilis, adolescentia, virginitas**, etatea fetiorésca; virginitate.

FETIORIME, s. f., **juventus, juvenes**, collectivitate de *fetiori*.

FETIORIRE,-*escu*, v., **adolescentiam vel virginitatem agere**, a fi *fetioru*, a petrece tempulu *fetiorici*: *noi amu fetioritu impreuna.*

FETIORITU, s. m., actulu de *fetiorire*: *fetioritulu lui a fostu lungu si plenu de escesse.*

FETIORU, s. m., **juvenis, adolescens, masculus** copillu masculu, june; militariu; servitoriu: *trei fetiori si trei fetióre; fetiorii se deprendu la lupta; e fetioru nu e fèta; capit unulu a plecatu cu fetiorii la batalia; multi fetiori au cadutu in acea batalia crunt.*

FETISIORA, s. f., **puella, puellula**, féta tênera.

FETIRE,-*escu*, (cu *t* duru), v., **puellarem transigere ætatem**, a petrece etatea *fetèsca*, se dice despre fete, a petrece etatea in stare nemaritata. Pronunti'a lui *t* duru e semnu de formatione recente.

FETITIA, s. f., **puellula**, mica féta, tênera féta: *mum'a cu fetiticle;* vedi *fetutia, fetutiu.*

FETONIU, (cu *n* molliatu), s. m., augmentativu d'in *fèta*, mare si grossa

www.dacoromanica.ro

féta; féta ce sémina mai multu a fetu.

FETORE, s. f., **fœtor**, putore, odóre urita.

FETOSU,-*a*, adj., (**fetosus**, **fetosa**), care féta multu, fecundu: *vacca fetósa.*

1 FETU,-*a*, adj. s., (**fetus** si **fœtus**), **natus**, natu, filiu, copillu: *ce faci, fetu-meu? ne au remasu copilli mici de crescere, feti si fete de casatoritu; — fetu formosu*, **amans**, **amasius**, amante.

2 FETU, s. m., **ædituus**, **æditimus**, **æditumus**, parecclesiariu, servitoriu la biserica; vedi si *fetioru.*

3 FETU, s. m., **fetus** si **fœtus**,-**us**, embryone, prim'a formatione de animale in pantecele mámei;—cu sensulu mai largu de *fructu, productu*, etc.: *fetulu arboriloru.*

FETURA, s. f., **fetura**, fetatura, productione prin *fetare;* vedi *fetatura.*

FETURARE, v., (**feturare**), a formá in *fetu;* vedi *fetu* 3.

FETURATU,-*a*, adj. part., **feturatus**, formatu in *fetu;* vedi *fetu* 3.

FETUTIU,-*ia*, s. m. f., **puellus**, **puella**, copillu, copilla. In Temisian'a se chiama *fetutii* unu tribu de Români.

* FEUDALE, adj., (**feudalis**), relativu la *feudu: legature feudali, dereptu feudale, legi feudali.*

* FEUDALITATE, s. f., (**feudalitas**), stare *feudale*, legatura *feudale.*

* FEUDATARIU, s. m., (it. **feudatario**), possessoriu de unu *feudu*, beneficiariu.

FEUDISTU, s. m., (it. **feudista**), care connósce legile *feudali.*

FEUDU, s. m., (**feudum**, it. **feudo**, fr. **fief**), possessione de pamentu data cu certe conditioni, beneficiu.

* FI, interj. **fi** si **phy**, esprime desapprobare.

1 FIA, conj. pres. pers. III sing. si pl. **sit**, **sint**, de la verbulu *fire*, (**fieri**), **esse**, vedi verbulu *fire.*

2 FIA, conj. **sive**, **vel**, sau: *fia unulu fia altulu; fia mare, fia micu: fia grecu, fia turcu.*

FIA-CANDU, adj., **quandocunque**, veri-candu.

FIA-CARE, pron. ind. **quivis**, **quisque**, veri-care.

FIA-CE, pron. ind. **quidvis**, **quodvis**, veri-ce.

FIA-CINE, pron. ind. **quicunque**, veri-cine.

FIA-CUMU, adv., **quocunque**, veri-cumu.

FIALA sau *phiala*, s. f., **phiala**, (φιάλη), vasu de beutu, tassa, cupa.

* FIBLA, s. f., **fibla** si **fibula**, agrafa, caterama.

* FIBLARE, v., **fibulare**, a stringe, a legá, a accatiá cu *fibla.*

* FIBLATIONE, s. f., **fibulatio**, actione de a stringe sau de accatiá cu *fibla.*

* FIBLATORIU,-*tória*, adj. s., **fibulatorius**, care stringe sau accatia cu *fibla.*

* FIBLATU,-*a*, adj. part., **fibulatus**, strinsu. accatiatu, legatu cu *fibla.*

* FIBRA, s. f., **fibra**, firu, filu, filamentu in plante si in carnea animaliloru; vasu capillariu; vena; lobu; intestine.

* FIBRATU,-*a*, adj., **fibratus**, cu fibre, fibrosu.

* FIBRINU,-*a*, adj., **fibrinus**, de castore; **fibrina**, materia de peru de castore.

FIBROSU,-*a*, adj., **fibratus**, plenu de *fibre.*

FIBRU, s. m.. **fiber**, castore, unu animale amfibiu, d'in allu carui peru se facu pellarie; in usulu commune si sub form'a: *bebru*, sau prin metatese: *brebu.*

* FIBULA, s. f., **fibula** si **fibla**, vedi *fibla.*

* FIBULARE, v., **fibulare**, vedi *fiblare.*

* FIBULATIONE, s. f., **fibulatio**, vedi *fiblatione.*

* FIBULATORIU,-*tória*, adj. s., **fibulatorius**, vedi *fiblatoriu.*

* FIBULATU,-*a*, adj. part., **fibulatus**, vedi *fiblatu.*

FICA, s. f., **ficus**, (it. **fico**, fr. **figue**) póma de *ficu*, (smochina).

FICARIA, s. f., **ficaria**, gradina de fici.

FICARIU,-*ia*, adj., **ficarius**, relativu la *fice;* subst. care vende *fice.*

FICATU, s. m., **ficatum**, **jecur**, **hepar**, organu secretoriu de bile, cu colóre rosiatica, de unu volume considerabile, in partea inferióre a peptului.

FICEDULA, s. f., **ficedula**, una passere, **motacilla ficedula** lui *Linneu.*

www.dacoromanica.ro

FICETU, pl.-*ete*, **ficetum**, multime de fici, gradina defici.

FICOSU,-*a*, adj., **ficosus**, plenu de *fici*, plenu de negelli.

* FICTICIU,-*ia*, **fictîcius** si **fictîtius**, artificiale, ficu, care nu e naturale, *gemme ficticie*.

* FICTILE, s., **fictile**, vasu de lutu.

* FICTILIARIU, s. m., **fictiliarius**, care face vase de lutu, ollariu.

* FICTIONARE,-*ediu*, v., **fingere**, a face fictioni, a se occupá cu *fictioni*: *ellu nu rationedia, ci fictionedia*.

* FICTIONATU,-*a*, adj. part., **fictus**, **confictus**, produssu prin *fictione*.

* FICTIONE, s. f., **fictio**, (de la **fingere**), actione de *fingere*, formatione, compositione imaginaria, suppositione.

* FICTIVU,-*a*, adj., **fictîcius**, **fictus**, imaginariu, care nu e in realitate: *vendere fictiva, detoría fictiva, tutela fictiva*.

* FICTORIU,-*tória*, adj. s., **fictor**, care *finge*, formatoriu, sculptoriu; creatoriu; inventoriu.

* FICTRICE, s. f., **fictrix**, femina care *finge*, formatrice.

* FICTU,-*a*, adj. part., **fictus**, finctu, formatu, imaginatu, inventatu: *lucruri ficte*, mentioni.

* FICTURA, s. f., **fictura**, effectulu actionei de *fingere*, formatione, compositione.

FICU, s. m., **ficus**, 1. arbore fructiferu d'in terrele calde (smochinu); 2. una specia de negelli.

FICULNU,-*a*, adj., **ficulnus** si **ficulneus**, de *ficu*.

* FIDEICOMMISSARIU,-*ia*, adj. s., **fideicommissarius**, relativu la *fideicommissu*: *ereditate fideicommissaria*; subst. erede, *fideicommissariu*.

* FIDEICOMMISSU, pl.-*e*, **fideicommissum**, dispositione testamentaria, prin care testatoriulu increde eredelui unu lucru, ca se lu dea in possessionea altei persone, carei-a nu se póte testá dupo lege.

* FIDEICOMMITTERE,-*conmisi* si -*commiesei*, -*commissu*, v., **fideicommittere**, a incredentiá cuiva unu lucru in speranti'a co ellu lu va dá altui-a; de ací, a face assémine dispositione prin testamentu.

* FIDEJUBERE,-*jussi*, si -*jussei*, -*jussu*, v., **fidejubere**, a respunde pentru cineva co va face unu lucru, a se pune garante, a dá garantia.

* FIDEJUSSIONE, s. f., **fidejussio**, garantia, cautione.

* FIDEJUSSORIU,-*sória*, adj. s., **fidejussor**, care respunde pentru cineva, garante, vade.

* FIDELE, adj., **fidelis**, credentiosu, propriu si fig. *amicu fidele, conjuge fidele, consiliu fidele, memoria fidele*.

* FIDELITATE, s. f., **fidelitas**, calitate de *fidele*, credentia sincera: *fidelitate cotra amici, fidelitate cotra patria*.

* FIDELLA, s. f., (isp. **fideos**, it. **fidelini**), *taliatelli* fini.

* FIDENTE, adj. part. pres., **fidens**, care se increde in poterile selle, securu, audace, audaciosu, cotediatoriu.

* FIDENTIA, s. f., **fidentia**, incredere in poterile selle, cotediantia, audacia.

* FIDENTIARE, v., **spondere**, **despondere**, **desponsare**, a spunde, a promitte in casátoría.

* FIDENTIATU,-*a*, adj. s., **sponsus**, **desponsatus**, spunsu, promissu in casatoría.

* FIDEPROMISSORIU,-*soria*, adj. s., **fidepromissor**, care promitte pre credenti'a sea, care respunde pentru cineva sau ceva, *fidejussoriu*.

* FIDEPROMITTERE, -*promisi* si -*promisei*, -*promissu*, v., **fidepromittere**, a respunde pentru cine-va, a se pune garante, a dá garantia, a dá cautione.

* FIDERE, *fisi* si *fisei*, *fisu*, v., **fidere**, a crede, a se increde, a avé confidentia, a confide; a avé cotediantia, a cotediá.

* FIDI, pl. f., **fides**, instrumentu de musica cu corde, lyra.

* FIDICINA, v. **fidicina**, fémina care cânta cu *fidile* sau cu lyr'a.

* FIDICINARE, v., **fidicinare**, a cantá cu *fidile*, sau cu lyr'a.

* FIDICINARIU, s. m., **fidicinarius**, cantatoriu cu *fidile* sau cu lyr'a.

* FIDICINU,-*a*, adj. s., **fidicinius**, **fidicinus**, **fidicen**, cantatoriu cu *fidile*, sau cu lyr'a.

www.dacoromanica.ro

* FIDICULA, s. f., **fidicula**, deminutivu d'in *fidi*, mica lyra.

* FIDICULARIU,-*ia*, adj., **fidicularius**, captiosu.

* FIDU,-*a*, adj., **fidus**, credentiosu, securu, sinceru, amicu, amicale.

* FIDUCIA, s. f., **fiducia**, incredere, confidentia, bona credentia; securantia, certitudine.

* FIDUCIARIU,-*a*, adj., **fiduciarius**, de bona credentia : *erede fiduciariu*, insarcinatu cu unu fideicommissu; *tutela fiduciaria*, *tutoriu fiduciariu*, sau simplu *fiduciariu*.

FIENDU, ger. de la *fire*, **quum essem** : *fiendu in casa, mi se presentà unu omu neconnoscutu; ellu fiendu sanetosu nu cogità co in doue menute are se mora; ea fiendu tênera si neconnoscundu lumea, se vedù insellata de unu omu care abusà de innocenti'a ei; voi fiendu deja maturi, nu se cade se faceti atari nebonie.*

FIENDU,-*co*, conj., **quum, quoniam, siquidem, ubi, quandoquidem**, pentru co, de óra ce : *fiendu-co nu connóscemu tóte, se cade se fimu fórte modesti in assertionile nostre; fiendu-co se póte intemplá se perdemu, facemu mai bene se nu ne arruncàmu in braciele fortunei; n'amu potutu se venimu, fiendu-co eramu occupati cu affaceri dè prim'a importantia.*

FIENTE, part. pres., **fiens, ens**, care este, care se face.

FIENTIA, s. f., **fiens, ens, essentia, exsistentia, substantia**, ce este, ente, essentia, essistentia : *fientia omenesca, fientia divina, fientia suprema, fientia finita, fientia infinita, fientia viua, fientia morta, fientia bona, fientia rea, fientia nobile, fientia bassa; fientia de facia*, presentia.

FIENTIARE,-*ediu*, v., **exsistere**, a fí in fientia, a essiste; a figurá : *stergeti aceste cifre, se nu mai fientiedie in compute.*

FIENTIATORIU,-*tória*, adj. s., **exsistens**, care e in fientia, care figuredia.

FIENTIATU,-*a*, adj. part., care a fostu in fientia.

FIERE, s. f., **fel, fellis**, umóre galbina si amara, continuta in unu vasiclu care are form'a unei pere mice si e lepitu de lobulu cellu mare allu ficatului. Vedi si formele *fere, felle.*

FIGERE, *fissi* si *fissei, fissu*; si *fipsi* si *fipsei, fiptu*, v., **figere**, a infige, a implantá; a accatiá, a spendurá.

* FIGLINA, s. f., **figlina**, artea ollariului, ollaría.

* FIGLINARIU, s. m., **figlinarius**, ollariu.

* 1 FIGLINU,-*a*, adj., **figlinus** si **figulinus**, de lutu : *vasu figlinu, vase figline, artea figlina.*

* 2 FIGLINU, pl.-*e*, **figlinum**, vasu de lutu.

* FIGMENTU, pl.-*e*, **figmentum**, representatione, imagine; fictione.

* FIGULU, s. m., **figulus**, care face vase si alte lucruri de lutu, ollariu.

FIGURA, s. f., **figura**, (de la **fingere**), configuratione, aspectu, facia, forma : *figura de omu, figura formósa, figura urita; figura geometrica; figur'a littereloru; figura de retorica.*

FIGURANTE, adj. part. pres., **figurans**, care figurédia, in specie in teatru, actoriu care nu vorbesce, cí face numai figura pre scena.

FIGURANTIA, s. f., **figurantia**, actione de *figurare*.

FIGURARE,-*ediu*, v., **figurare**, a face figura, a face figure : *summele ce spuneti, nu figurédia in compute; ellu si figuredia lucruri stranie; figurati-ve unu omu furiosu.*

FIGURATIONE, s. f., actione de *figurare*, configuratione, figura, forma, imagine; imaginatione, representatione.

FIGURATIVU,-*a*, (it. **figurativo**, fr. **figuratif**), **figuratus**, care representa figur'a unui lucru : *carta figurativa, planu figurativu.*

FIGURATORIU,-*tória*, adj. s. **figurator**, cari si face una figura, care representa prin imagini.

FIGURATU,-*a*, adj. part., **figuratus**, in figura, allegoricu : *espressione figurata, stylu figuratu, in sensu figuratu.*

FIGURINA, s. f., (it. **figurina**), una mica figura, una mica statua : *figurina de céra, figurina de gupsu, figurina de metallu.*

www.dacoromanica.ro

FII, conj. pres. si imp. pers. II sing. (**fias**), **sis, es, esto,** de la verbulu *fire*, (**fieri**), **esse,** vedi verbulu *fire*.

FIIA, s. f., **filia,** vedi *filia*.

FIIASTRU, s. m., **filiaster,** *fiiastra*, s. f., **filiastra,** vedi *filiastru* si *filiastra*.

FIINA, s. f., **filia secundum baptismum vel nuptias,** vedi *filina*.

FIINU, s. m., **filius secundum baptismum vel nuptias,** vedi *filinu*.

FIITORIU,-*toria*, adj. s., **futurus, venturus;** care va se fia, venitoriu: *celle trecute, presenti si fiitorie*.

FILANTROPIA, sau *philanthropia*, s. f., **philanthropia,** (φιλανθρωπία), amore de ómeni, caritate.

FILANTROPICU sau *philantropicu*,-*a*, adj., (**philanthropinus,** φιλανθρώπινος), relativu la *filantropia*.

FILANTROPU sau *philanthropu*, s. m., **philanthropos,** (φιλάνθρωπος, amatoriu de ómeni, amicu allu umanitàtii.

* FILARE, v., **filare,** vedi *firare*.

* FILAUTIA sau *philautia*, s. f., (φιλαυτία, it. **filautia**), amóre de sene, egoismu.

FILIA (cu *l* molliatu), s. f., **filia, nata,** féta in relatione côtra parenti: *filia mea, ellu are trei filii si numai una filia, filia maritata, nepoti de filia; ce a facutu mam'a, face si fili'a*.

FILIALE, adj., **filialis,** relativu la *filiu*: *amore filiale, respectu filiale*.

FILIASTRA, s. f., **filiastra,** filia vitrica sau vitrega.

FILIASTRU, s. m., **filiaster,** filiu vitricu sau vitregu.

FILIARE, v., **filios gignere,** a nasce filii.

FILIATIONE, s. f., **filiatio,** succesione continua de generationi in una familia; gradu de generatione intre parenti si descendenti; fig. *filiationea ideeloru*.

FILINA, (cu *l* molliatu), s. f., **filia secundum baptismum vel nuptias,** féta sau filia in relatione côtra nasii sei, sau conunata in relatione côtra nunii sei: *nasi'a si filin'a, nun'a si filin'a*.

FILINU, (cu *l* molliatu), s. m., **filius secundum baptismum vel nuptias,** fetu sau filiu in retationne côtra nasii sei, sau conunatu in relatione côtra nunii sei: *nasiulu si filinulu, nunulu si filinulu*.

FILIOLA, s. f., **filiola,** deminutivu d'in *filia*, filia mica, filia amata.

FILIOLU, s. m., **filiolus,** deminutivu d'in *filiu*, filiu micu, filiu amatu.

FILIU, (cu *l* molliatu), s. m., **filius, natus,** fetu in relatione côtra parenti: *filiu meu, tatalu si filiulu; morindu ellu a lassatu cinci filii si trei filie; filii su detori se asculte de parenti; filii degenerati; ellu are filii, nepoti si stranepoti; filiulu nu sémina tatalui seu*.

* FILOCALIA sau *philocalia*, s. f., **philocalia** (φιλοκαλία), amóre de formosu, estetica; elegantia.

* FILODOSSIA sau *philodoxia*, s. f., (φιλοδοξία), amore de gloria, ambitione.

* FILOGRECU, sau *philogrecu*, -*a*, adj. s., **philogræcus,** amatoriu de greci, care canta vorbe si espressioni grece.

FILOLOGIA sau *philologia*, s. f., **philologia** (φιλολογία), amóre de litteratura, studiulu litteraturei, litteratur'a ca scientia.

FILOLOGICU sau *philologicu*,-*a*, adj., relativu la *filologia*.

FILOLOGU sau *philologu*, s. m., **philologus** (φιλόλογος), amatoriu de litteratura, care se occupa cu litteratur'a, care connosce litteratur'a, litteratu.

* FILOMELA sau *philomela*, s. f., **philomela** (φελομήλα), luscinia, lusciniola, preveghiatóre.

* FILONICIA sau *philonicia*, s. f., (φιλονικία), amóre de victoria, amore de lupta, contentione, disputa.

* FILONICU sau *philonicu*, s. m., (φιλόνικος), amatoriu de victoria, amatoriu de lupta, contentiosu, disputatoriu.

* FILOSOFARE sau *philosophare*, v., **philosopharl** (φιλοσοφεῖν), a se occupá cu filosofi'a, a fí filosofu, a scrie tractate filosofice.

* FILOSOFASTRU sau *philosophastru*, s. m., **philosophaster,** filosofu miseru, filosofu pretensu.

* FILOSOFEMA sau *philosophema*, pl.-*mate*, (**philosophema,** φιλοσόφημα), resultatu allu cercetarii filosofice.

FILOSOFIA sau *philosophia*, s. f., **philosophia** (φιλοσοφία), amóre de in-

www.dacoromanica.ro

tellectione, scienti'a despre principiele lucruriloru, scientia d'in concepte pure, scientia speculativa: *filosofi'a se imparte in genere in filosofia teoretica si in filosofia practica; anticii impartiau filosofi'a in logica, physica si ethica, sau in filosofia rationale, naturale si morale; modernii au incercatu diverse alte divisioni de filosofia; multi n'au intellessu prin filosofia de catu una fantasia asupr'a esperientici.*

*FILOSOFICE sau *philosophice*, adv., **philosophice**, in modu *filosoficu*.

FILOSOFICU sau *philosophicu*, *-a*, adj., **philosophicus**, (φιλοσοφικός), relativu la *filosofia : tractatu filosoficu, conversatione filosofica, opere filosofice, portare filosofica.*

FILOSOFU sau *philosophu*, s. m., **philosophus** (φιλόσοφος), amatoriu de sapientia, sapiente, intellectu, care se occupa cu *filosofi'a : filosofu teoreticu, filosofu practicu.*

* FILOTECNIA sau *philotechnia*, s. f., (φιλοτεχνία), amóre de arte, artile formóse.

* FILOTECNU sau *philotechnu*, s. m., **philotechnus**, (φιλότεχνος), amatoriu de arte, relativu la arte.

* FILU, pl.*-file* **filum**, firu, vedi *firu.*

* FIMBRIA, s. f., **fimbria**, 1. estremitatea unui vestimentu cosuta cu fire; 2. firu, acia, fune; vedi si *frimbia.*

* FIMBRIATU,*-a*, adj., **fimbriatus**, adornatu cu fimbrie, cosutu cu fimbrie.

* FIMETU, pl.*-e*, **fimetum**, locu unde se depune *fimulu.*

* FIMU, s. m , **fimus**, cumulu de lucruri putrede, cumulu de escremente, stercu.

* FINALE, adj., **finalis**, relativu la fine : *cause finali.*

* FINALITATE, s. f., **finalitas**, 1. caracteriu de *finale*, totalitatea causeloru finali; 2. terminatione, desinentia.

* FINANTIA, pl. *finantie*, (it. **finanza**, pl. **finanze**, fr. **finance**, pl. **finances**), **res ærria**, starea finantiaria : *finantiele stau bene, finantiele stau reu; ministeriulu de finantie; ellu se occupa cu finantiele.*

1 FINANTIARIU,*-a*, adj., (it. **finanziere**, fr. **financier**), **ærarius**, relativu la *finantie: cestione finantiaria, affaceri finantiarie.*

2 FINANTIARIU, s. m., (it. **finanziere**, fr. **financier**), **ærarius, mensarius, nummarius, argentarius, trapezita**, care se occupa cu finantiele, argentariu, bancariu : *mare finantiariu, finantiarii nu differu de feneratori.*

* FINDERE, *finsi* si *finsei, finsu* si *fissu*; v., **findere**, a sparge, a despicá, a crepá : *a finde petre, a finde lemne, a finde pamentulu cu aratrulu, a finde marea cu navea, passerile findu aerulu cu aripele.*

FINE, s. m., **finis**, finitu, estremitate a unui lucru, margine, terminu, capetu : *d'in capu pêno in fine, finele corona lucrulu; fôra fine; in fine* sau *infine.*

* FINETIA, s. f., (it. **finezza**, fr. **finesse**), **subtilitas, tenuitas, gracilitas, exilitas; sagacitas, sollertia, argutiæ**, calitate de *finu*, suptilitate, gracilitate; sagacitate, argutia : *finéti'a unui lucru de arte, finéti'a staturei unei mulieri, fineti'a sensuriloru, fineti'a portarii, fineti'a vorbirii, fineti'a cogitarii; ellu se portà cu multa finetia; nu me potù prende cu finetiele selle.*

* FINGERE, *finsi* si *finsei, finsu, finctu* si *fictu*, v., **fingere**, a formá, a representá, a imaginá, a fictioná, a simulá, a dissimulá : *a finge vase de lutu, fingemu imagini de ângeri, fingemu una narratione interessante, una epopeia: ellu finge cea ce nu sente.*

* FINGIBILE, adj., **fingibilis**, imaginariu.

FINIENTE, adj. part. pres., **finiens**, care finesce; *cerculu finiente*, sau simplu *finientele*, orizontele.

FINIENTIA, s. f., **finiens**, margine; orizontele.

FINIRE,*-escu*, v., **finire**, a terminá, a pune capetu : *am lucratu tóta diu'a si abiá am finitu sér'a; cine nu póte fini unu lucru se nu se appuce de densulu; ellu a inceputu ca principe si a finitu cá unu miseru; candu incepe a vorbi nu mai scie fini; candu predicatoriulu va fini, noi vomu essi d'in baserica.*

FINITIMU,*-a*, adj., **finitimus**, vec inu

www.dacoromanica.ro

contiguu, limitrofu : *poporele finitime, finitimii nostri nu ne dau pace.*

FINITIONE, s. f., **finitio,** actione de *finire*, delimitatione, demarcatione; perfectione; definitione.

FINITIVU,-*a*, adj., **finitivus,** relativu la fine, finale : *causa finitiva, modu finitivu*, in oppositione cu *modulu infinitivu*, in grammatica.

FINITORIU,-*tória*, adj. s., **finitor,** care finesce. care marginesce, care pune margini, care insémna marginile unui agru.

1 FINITU,-*a*, adj. part., **finitus,** terminatu, marginitu, limitatu : *processu finitu, lucruri finite, viétia finita.*

2 FINITU, pl.-*uri*, **finis,** fine, terminu, capetu : *de la inceputu pêno la finitu, finitulu bonu si tóte su bone; fôra inceputu si fora finitu; cu finitulu bellului perdumu averea si libertatea.*

FINU,-*a*, (it. **fino,** fr. **fin**), **subtilis, tenuis, exilis, gracilis, acutus, argutus, versutus, vafer,** suplire, gracile, delicatu, acutu, acutitu, ageru, argutu, versutu : *lucru finu, firu finu, materia fina pannura fina, littere fine: sabia fina, vedere fina, audiu finu, gustu finu, gura fina, spiritu finu, vorbe fine, omu finu.*

FIORARE, v., **febrescere; febris horrore percellere,** vedi compusulu *infiorare.*

FIORI, pl. f., **febris horror,** orrori febrili : *me appuca fiorile, sentiu fiori de morte, abiá l'au lassatu fiorile.* Vedi si formele : *feori, feuri*, tóte de la *febri.*

FIRARE, v., **filare,** a pune in *firu*, a face *fire.*

1 FIRE, v., **(fiere), esse.** Indic. presente : *su* sau *escu, esci* sau *esti, e* sau *este; sumu, seti, su* sau *sunt* sau *suntu;* in urmarea acestei forme d'in pers. III pl. s'au formatu dupo analogi'a verbeloru de conjugatjonea III, sí prim'a persona d'in sing. si pl. si secund'a persona d'in pl. : *suntu, suntemu, sunteti; suntu;* la Macedoromani si : *fiu, fii, fimu, fiti*, cari la Dacoromani se dicu numai in conj. (vedi mai diosu); imperf. *erám, erái, erá; erámu, eráti, erá* sau *erau;* perfectu : *fui, fusi, fú, fumu* (*furamu*), *futi* (*furati*), *fura*, si prin consecintia conj. plusquaperf. *fussem, fussei, fusse, fussemu, fusseti, fussera;* infinit. contrassu *a fi;* imperat. *fii, fiti*, conj. pres. *fiu, fii, fia, fimu, fiti, fia;* imperf. *firem firei, firer, firemu, fireti, fireru;* la Macedoromani si : *furem, furei, fure, furemu, fureti, fure*, de unde frasi ca : se *fure co = déco;* part. mai inainte *futu* (d'in care s'a formatu *futuru*), acumu *fostu.* Nu su de approbatu reduplicatele d'in perfectu si pluscaperfectu : *fussei, fussessem*, etc.; — gerundiulu *fiendu*, vedi mai susu.

2 FIRE, s. verbale, **natura,** natura : *firea omenésca, firea lucrului; ellu nu e in tóta firea*, in tóta mentea; *ea si a essitu d'in fire*, a perdutu mentea; *fire* la mulieri, *menstrua.*

FIRESCE, adj., **naturaliter,** conforme *firei*, conforme naturei : *firesce asiá e, firesce, nu se pôte.*

FIRESCU,-*a*, adj., **naturalis,** naturale : *lucru firescu, portare firésca, miscare firesca, nutretiu firescu.*

* FIRMA, s. f., (it. **firma**), subscriptionea unei companía de negotiu, subscriptionea unui negotiatoriu.

* FIRMAMENTU, pl.-*e*, **firmamentum,** mediu prin care ceva sau cineva se tine firmu, sustinu, intaritura. In biblia : bolt'a apparente a cerului pre care stellele se parru a fi infipte.

* FIRMARE, v., **firmare,** a face firmu, a intarí, a fortificá, a assecurá, a ânimá; a confirmá a affirmá : *a firmá dentii mobili, a firmá pacea; a firmá memori'a, a firmá credenti'a; a firmá loculu cu mari munitioni: a firmá ânimele militariloru: a firmá ceva prin probe scrisse.*

* FIRMATIONE, s. f., **(firmatio),** actione si effectu allu actionei de *firmare.*

* FIRMATIVU,-*a*, adj. modale, **firmans,** prin care se firma; prin care se affirma : *medie firmative, probe firmative, assertioni firmative.*

* FIRMATOR,-*tória*, adj. s., **firmator,** care *firma*, care sustine, care intaresce.

* FIRMATU,-*a*, adj. part., **firmatus,** intaritu, fortificatu, solidu.

* FIRMITATE. s. f., **firmitas,** taria, soliditate, consistentia : *firmitatea materiei, firmitatea corpului, firmitatea suf-*

www.dacoromanica.ro

fletului, firmitatea vocii, firmitatea sanitàtii.

FIRMU,-*a*, adj., **firmus**, tare, solidu, duru, durabile, forte, robustu, vigorosu: *pamentu firmu, argumente firme, precepte firme, opinioni firme, pectu firmu, amicu firmu, voce firma, cetate firma, poporu firmu, buccate firme.*

FIROSU,-*a*, adj., **fibratus, fibris plenus**, plenu de fire, cu multe fire.

FIRU, pl.-*e*, **filum**, acia suptire, totu ce e lungu si suptire: *firu de canepa, firu de linu, firu de auru, firu de metasse, firu de peru, parcele torcu firulu viétiei.*

* FISCALE, adj., **fiscalis**, relativu la *fiscu: cause fiscali, detorie fiscali, advocatu fiscale.*

* FISCARIU, s. m., **fiscarius**, debitoriu fiscale.

* FISCELLA, s. f., **fiscella**, una corbicla sau unu canistru pentru pome, sau pentru formarea casiului; canistru pentru gurele viteloru.

* FISCELLU, s. m., **fiscellus**, unu micu *fiscu*, mica cassa, casseta.

* FISCINA, s. f., **fiscina**, corbicla, canistru pentru póme, pentru formarea casiului; pentru gur'a viteloru.

* FISCU, s. m., **fiscus**, corbe, canistru, 1. pentru olive; 2. pentru moneta; de ací: cassa de banni, cassa a statului; pre tempulu imperiului: cass'a imperatoriului, in opp. cu *erariulu*, cass'a publica.

* FISSARE, v., **figere, defigere, detinere, statuere**: *a fissá ochii asupr'a cui-va, a fissá attentionea generale; a fissá domiciliulu seu; a fissá una dí; a fissá salariele functionariloru.*

* FISSATIONE, s. f., (fr. **fixation**), actione de *fissare.*

* FISSATU,-*a*, adj. part., **fixus**, de **fixus, statutus**, attintatu, assediatu, determinatu.

FISSICLU sau *fissichiu*, s. m., **fasciculus**, uuu lucru infascioratu in pândia sau in charteía: *fissiclu de galbini, fissiclu de pulbere de pusca.*

* FISSICULARE, v., **fissiculare**, a spanticá si inspectá viscerele animaliloru spre a diviná d'intr'ensele.

* FISSICULATU,-*a*, adj. part., spanticatu.

FISSILE, adj., **fissilis**, care se póte *finde*, care se despica facile: *lemne fissili.*

* FISSIONE, s. f., **fissio**, actione de *findere*, despicare.

* FISSIPEDE, adj., **fissipes**, cu petiorele despicate, ca alle boului.

* 1 FISSU,-*a*, adj. part., **fissus**, (de la **findere**), despicatu, spartu, crepatu.

* 2 FISSU,-*a*, adj. part., **fixus**, (de la **figere**), fiptu.

* FISSURA, s. f., 1. **fissura**, despicatura, spartura, crepatura; 2. **fixura**, pusetura.

* FISSURARIU, s. m., **fissurarius**, care face *fissure*, despicatoriu, spartoriu, crepatoriu.

* FISTUCA, s. f., **fistica**, berbece cu care se batu parii cei grossi; instrumentu cu care se applana pamentulu.

* FISTUCARE, v., **fistucare**, a bate parii cu *fistuc'a*, a applaná pamentulu cu *fistuc'a.*

* FISTUCATIONE, s. f., **fistucatio**, actione de *fistucare.*

* FISTUCATORIU, -*tória*, adj. s., (**fistucator**), care *fistuca*, care bate parii cu fistuc'a, care applana pamentulu cu fistuc'a.

* FISTUCATU,-*a*, adj. part., **fistucatus**, batutu cu fistuc'a.

* FISTULA, s. f., **fistula**, tubu, mai allessu tubu de apa, tubu de arundine, arundine, flueru; una specia de inflatura deschisa.

* FISTULARE, v., 1. a cantá cu *fistul'a*, a fluerá; 2. a provedé cu *fistule.*

* FISTULARIU,-*ia*, adj., 1. **fistularis**, relativu la fistula; 2. **fistularius**, flueratoriu.

* FISTULATORIU,-*tória*, adj, s., **fistulator, fistulatorius**, care canta cu fistul'a, flueratoriu.

* FISTULATU,-*a*, adj. part., **fistulatus**, provedutu cu *fistule.*

* FISTULOSU,-*a*, adj., **fistulosus**, plenu de *fistule*, plenu de pori.

FIU, conj. pres. pers. I. (**fiam**), **sim**, de la verbulu *fire*, (**fieri**), **esse**; vedi verbulu *fire.*

* FLABELLARE, v. **flabellare**, a face ventu cu *flabellulu.*

* FLABELLIFERU,-*a*, adj. s., **flabellifer,-a**, care duce *flabellulu.*

www.dacoromanica.ro

* FLABELLU, pl. *e*, **flabellum**, (de la **flabrum**), ventaliu, eventaliu, instrumentu cu care se produce ventu.

* FLABILE, adj., **flabilis**, care se póte sufflá, de sufflatu, de aeru, de ventu.

* FLABRALE, adj., **flabralis**, de ventu, recoritoriu.

* FLABRARIU, s. m., **flabrarius**, care tine *flabellulu* sau *flabrulu*.

* FLABRU, pl.-*e*, **flabrum**, (de la **flare**), sufflare de ventu; ventaliu.

FLACCARA sau *flaccura*, (de la **flagrare**), v., **flamma**, flamma: *flaccara de focu, flaccara de luminaria; de menia s'a facutu flaccara.*

FLACCARARE sau *flaccurare*, v., **flammare, inflammare**, a inflammá, si refl. *a se flaccara*, a se inflammá; vedi comp. *inflaccarare.*

FLACCARATU sau *flaccuratu*,-*a*, adj. part., **flammatus, inflammatus**, inflammatu; vedi comp. *inflaccaratu.*

FLACCIDU,-*a*, adj., **flaccidus**, flaccu, mólle, fora potere, fora taría, plecatu, langedu, vescedu: *urechie flaccide, folia flaccida, lucru flaccidu, creatura flaccida, argumentatione flaccida.*

FLACCIRE,-*escu*, v., **flaccescere**, a perde d'in potere, a perde d'in taría, a se langedí, a se macrí: *morbulu cellu greu l'a flaccitu fórte, ellu erá tare, acumu a flaccitu cu totulu.*

FLACCITU,-*a*, adj. part., **flaccus, debilis, debilitatus**, care a perdutu poterea, storsu de potere, fora taría, fora energía.

FLACCU,-*a*, adj., **flaccus**, mólle, langedu, vescedu, fora taría, fora potere.

* FLAGELLARE, v., **flagellare**, a bate cu *flagellulu: a flagellá vitiele; in unele terri penitentii se flagella ensisi.*

* FLAGELLATICIU,-*a*, **flagellaticius**, demnu de *flagellatu.*

* FLAGELLATIONE, s. f., **flagellatio**, actione de *flagellare*, batalia cu *flagellulu.*

* FLAGELLATORIU,-*tória*, adj. s., **flagellans**, care *flagella*, care bate cu *flagellulu.*

* FLAGELLATU,-*a*, adj. part., **flagellatus**, batutu cu flagellulu.

* FLAGELLU, pl.-*e*, **flagellum**, (de la **flagrum**), instrumentu de corelle sau de funi spre a bate la spate pre culpabili, spre a bate si a menâ vitele: *flagellu de corelle, mena boii cu flagellulu, Attila se numiá ensusi flagellulu lui dieu.*

* FLAGITARE, v., **flagitare**, a cere cu insistentia, a pressurá, a duplicá, a implorá, a sollicitá, a reclamá: *flagitamu adjutoriulu vostru; militarii flagitara stipendiulu loru.*

* FLAGITATIONE, s. f., **flagitatio**, actione de *flagitare*, cerere pressante, insistentia, imploratione, sollicitatione, reclamatione.

* FLAGITATORIU,-*tória*, adj. s., **flagitator**, care *flagita.*

* FLAGITATRICE, s. f., **flagitatrix**, fémina care *flagita*, flagitatória.

* FLAGITATU,-*a*, adj. part., **flagitatus**, cerutu, sollicitatu.

* FLAGITIOSU,-*a*, adj., **flagitiosus**, plenu de *flagitie*, dissolutu, desfrenatu, infame, rosinosu: *omu flagitiosu, fapte flagitióse.*

* FLAGITIU, pl.-*ie*, **flagitium** (de la **flagitare**), dissolutione, desfrenare, infamia, turpitudine: *omulu corruptu s'a incarcatu cu tóte flagitiele.*

* FLAGRANTE, adj. part. pres., **flagrans** (de la **flagrare**), ardente, inflamatu, inflaccuratu, caldu: *dorere flagrante, desideriu flagrante, ochi flagranti; in delictu flagrante.*

* FLAGRANTIA, s. f., **flagrantia**, actione de *flagrare* sau de ardere, caldura viua, apprendere, combustione: *flagranti'a ochiloru, flagranti'a setei, flagranti'a passionei, flagranti'a flagitiului.*

* FLAGRARE, v., **flagrare**, a arde, a fí in focu, a flaccurá, a arde de passione: *a flagrá de sete, a flagrá de amóre, a flagrá de ura, ospetiele loru flagrau de flagitie.*

* FLAGRATIONE, s. f., **(flagratio)**, actione de *flagrare*, ardere.

* FLAGRATORIU,-*tória*, adj. s., **flagrator**, care bate cu *flagrulu.*

* FLAGRIFERU,-*a*, adj., **flagrifer**, care duce *flagrulu*; menatoriu de calli.

www.dacoromanica.ro

* FLAGRU, pl.-*e*, **flagrum**, instrumentu de corelle sau de funi spre a bate vitele sau omenii culpabili: *a bate pre cineva cu flagrulu, a sufferí flagrulu, a rupe spatele cu flagrulu, a meritá flagrulu.*

FLAMENDA, s. f., **lumbus**, pl. **lumbi, iuguina**, laturea cea mólle la animali intre cóste şi cópse.

FLAMENDIOSU,-*a*, adj., **famelicosus**, totu de a una flamendu: *copillu flamendiosu.*

FLAMENDIRE,-*escu*, v., **esurire, famescere**, a sufferí de fame, a se stórce de fame.

FLAMENDITU,-*a*, adj. part., **fame exhaustus**, storsu de fame.

FLAMENDU,-*a*, adj., **famelicus, esurieus**, care suffere de fame, carui-a e fame: *omu flamendu, vite flamende.* In *flamendu* liter'a *l* s'a stramutatu d'in loculu seu: *famelundu, famlendu, flamendu.*

* FLAMINA, s. f., **flamina**, consortea *flaminelui.*

* FLAMINALE sau *flaminariu,-ia*, adj., **flaminalis**, relativu la *flamine;* care a fostu *flamine.*

* FLAMINATU, pl.-*e*, **flaminatus**, stare sau demnitate de *flamine.*

* FLAMINE, s. m., **flamen**, sacerdote insarcinatu cu cultulu unui dieu speciale: *flamine diale, flamine martiale, flamine cirinale, flamine augustale.*

* FLAMINICA, s. f., **flaminica**, sacerdotessa insarcinata cu cultulu unui dieu speciale; consorte a flaminelui; vedi *flamina.*

* FLAMINIU, pl.-*ie*, **flaminium**, demnitatea flaminelui; vedi *flaminatu.*

FLAMMA, s. f., **flamma** (de la radecin'a **flag**, care se vede si in **flag-rare**, si in populariulu nostru *flaccura*), focu arditoriu in stare luminósa, flaccura: *a concepe flamma, a luá flamma, a trece prin flamm'a, flamm'a discordiei civile, anu vedutu casele in flamma.*

FLAMMANTE, adj. part. pres., **flammans**, ardente, in flamma, inflammatu: *ochi flammanti.*

FLAMMARE, v., **flammare**, a inflammá, a attitiá, a face ardente; a dá colórea flammei.

FLAMMATIONE, s. f., **inflammatio**, actione de *flammare*, ardere cu *flamma*, inflammatione.

FLAMMATORIU, -*tória*, adj. s., **flammans**, care inflamma, care attitia, care face se arda cu *flamma.*

FLAMMATRICE, s. f., **flammatrix**, fémina care inflamma.

FLAMMATU,-*a*, adj. part., **flammatus**, inflammatu, ardente cu flamma, attitiatu, irritatu.

FLAMMICOMU,-*a*, adj., **flammicomus**, cu peru de flamma, cu motiu de flamma.

FLAMMICREMU,-*a*, adj., **flammicremus**, arsu de flamma.

FLAMMIDU,-*a*, adj., **flammidus**, flammante, flammatu, inflammatu.

FLAMMIFERU,-*a*, adj., **flammifer**, care produce flamma, care da flamma d'in sene: *pinu flammiferu, carrulu flammiferu allu sorelui.*

FLAMMIGARE, v., **flammigare**, a arde cu flamma.

FLAMMIGENU,-*a*, adj., **flammigena**, nascutu d'in flamma; filiu allu lui Vulcanu.

FLAMMIGERARE, v., **flammigerare**, a arde cu flamma, a flammigá.

FLAMMIGERU,-*a*, adj., **flammiger**, care duce flamma, care da focu: *passerea flammigera a lui Joue; titanii flammigeri, zona flammigera.*

FLAMMIPEDE, adj., cu **flammipes**, petiore de focu, rapidu, iute.

FLAMMIPOTENTE, adj., **flammipotens**, care domnesce preste focu, epithetulu lui Vulcanu.

FLAMMIVOLU,-*a*, adj., **flammivolus**, care sbóra cu flaccura.

FLAMMIU,-*a*, adj., **flammeus**, de flamma, luminosu; subst., *flammiu*, pl.-*ie*, **flammeum**, velu de colóre rosia pentru maresse.

FLAMMIVOMU,-*a*, adj., **flammivomus**, care vérsa flamma d'in gura: *draconi flammivomi.*

FLAMMOSU,-*a*, adj., **flammosus**, plenu de flamma, ardente, inflammatu, (term. de medicina).

FLAMMULA sau *flammura*, s. f., **flammula**, 1. una mica flamma; 2. micu vessillu, micu stendariu.

www.dacoromanica.ro

FLANELLA, s. f., (it. **flanella**, isp. **flanela**, fr. **flanelle**, angl. **flauuel**), materia de lâna rara, d'in care se facu camésie si alte vestimente.

* FLARE, v., **flare**, a sufflá. Radecin'a compuseloru: *afflare*, *conflare*, *inflare*, *sufflare*, si a derivateloru loru.

* FLASCA, s. f., **flasca** sau **phlasca** (φλάσκη, φλάσκων), vasu de vinu, plosca.

* FLATILE, adj., **flatile**, de sufflare, produssu prin sufflare, — prin tornare.

* FLATORIU,-*a*, adj. s., **flator**, fluератoriu, tornatoriu in metallu.

* 1 FLATU,-*a*, adj. part., **flatus**, 1. sufflatu; 2. versatu, tornatu.

* 2 FLATU, s. m., **flatus,-us**, sufflatu sufflatulu ventului, sufflatulu fortunei.

* FLATURA, s. f., **flatura**, 1. sufflatura, 2. tornatura, versatura in metallu.

* FLATURARIU, s. m., **flaturarius**, versatoriu, tornatoriu in metallu, batutoriu de moneta, monetariu.

FLAUTA, s. f., (it. **flauto**, isp. **flauta**, pr. **flauta**, fr. **flûte**), instrumentu de musica; vedi *flautu*.

* FLAUTARIU, s. m., (it. **flautista**), care canta cu *flautulu*, fluerariu, fluератoriu.

* FLAUTISTU, s. m., (it. **flautista**), care canta cu flautulu, flautariu.

* FLAUTU, s. m., (it. **flauto**, franc. **flûte**), instrumentu de musica in forma de tubu cu gaure si cu clavi in lungulu seu: *a cantá cu flautulu*, *a dice cu flautulu*, *flautu dulce*, *flautu melodiosu*.

* FLAVICOMU,-*a*, adj., **flavicomus**, cu perulu flavu, cu perulu galbinu; cu foliele galbine.

* FLAVIDU,-*a*, adj., **flavidus**, galbinu, ingalbinitu; vescedu, uscatu.

*FLAVU,-*a*, adj., **flavus**, galbinu ce bate tare in albu: *peru flavu*, *colóre flava*.

*FLEBILE, adj., **flebilis** (de la *flere*), de plansu, demnu de plansu, care face a plange; tristu.

* FLEBE, sau *phlebe*, s. f., (φλέψ), vêna, terminu de medicina.

* FLEBOTOMARE sau *phlebotomare*, v., **phlebotomare**, (φλεβοτομεῖν), a taliá vên'a, a lassá sânge.

* FLEBOTOMÍA sau *phlebotomía*, s. ., **flebotomia** sí **phlebotomia**, (φλεβοτομία), taliarea vênei, lassarea de sange.

* FLEBOTOMICA si *phebotomica*, s. f., **phlebotomica** (φλεβοτομική), artea de a taliá vên'a, de a lassá sange.

* FLEBOTOMICU sau *phlebotomicu*,-*a*, adj., **phlebotomicus** (φλεβοτομικός), relativu la *flebotomía*.

* FLEBOTOMU sau *phlebotomu*, s. m., **phlebotomus** (φλεβοτόμος), care talia vên'a, care lassa sange; instrumentu, lancieta, cu care se talia vên'a.

* FLECTERE, *flessi* si *flessei*, *flessu*, v., **flectere**, a incoveiá, a induplecá, a curbá, a trage intr'una lature, a abbate; a scambá; a declinâ, a conjugá, in gramm.

FLEGMA, si *phlegma*, pl.-*mate*, **flegma** si **phlegma**, umóre, mucu, in corpulu animale.

FLEGMATICU sau *phlegmaticu*,-*a*, adj., **phlegmaticus** (φλεγματικός), de *flegma*, cu *flegma*: *temperamentu flegmaticu*, care nu se irrita facile; *omu flegmaticu*.

†† FLERE, v., **flere**, a plange. Radecin'a adjectivului *flebile*, a subst. *fletu*, si compusului *fletiferu*.

* FLESSANIMU,-*a*, adj., **flexanimus**, care flecte ânimele, care induplica ânimele.

* FLESSIBILE, adj., **flexibilis**, care se póte incoveiá, care se induplica facile: *voce flessibile*, *juni flessibili*, *vorbe flessibili*, *limba flessibile*.

* FLESSIBILITATE, s. f., **flexibilitas**, calitate de flessibile: *flessibilitatea vocei*.

* FLESSILOCU,-*a*, adj., **flexiloquus**, ambiguu, enigmaticu.

* FLESSIPEDE, adj., **flexipes**, cu petióre flessibili: *édera flessipede*.

* FLESSIONE, s. f., **flexio**, actione de *flectere*, in t. s. verbului; in grammatica declinatione, conjugatione.

* 1 FLESSU,-*a*, adj. part., **flexus**, incoveiatu, induplicatu, curbatu, plecatu; abbatutu.

* 2 FLESSU, s. m., **flexus,-us**, actulu de *flectere*, flessura, curbatura.

* FLESSUOSU,-*a*, adj., **flexuosus**, tortuosu, sinuosu.

* FLESSURA, s. f., **flexura**, effectu sau resultatu allu actionei de *flectere*,

www.dacoromanica.ro

incoveiatura, curbatura : *flessurele călliloru;* in gramm. declinatione, conjugatione.

* FLETIFERU,-*a*, adj., **fletifer**, care plange, care destilla : *vitia fletifera, trunchiu fletiferu.*

* FLETU, s. m., **fletus,-us**, plânsu, lacrime.

†† FLIGERE, *flissi* si *flissei, flissu* si *flictu*, v., **fligere**, a bate, a lovi, a colpí. Radecin'a compuseloru : *affligere, confligere infligere*, si a derivateloru.

FLOCCIRE, -*escu*, v., **pubescere**, a face flocci, a inflocci.

FLOCCOSU,-*a*, adj., **floccosus**, plenu de *flocci*, perosu, lanosu : *oui floccóse.*

FLOCCU, pl. *flocci*, **floccus**, peru subtire si scurtu, lâna.

FLORA, s. f., **Flora**, dieéssa a floriloru la Romani, de ací descriptionea vegetaliloru unei terri : *flor'a Daciei, flor'a Romaniei.*

FLORALE, adj., **floralis**, relativu la *flori* sau la *Flora.*

FLORALIE, pl., **floralia,-ium**, serbatorile *Florei;* vedi si *florilie.*

FLÓRE, s. f., **flos, floris**, desvoltatur'a unei plante in folie colorate : *flori de campu, flori de gradina, flori de véra, flori de primavéra; flóre formósa, flóre involta, flóre desvolta; flórea etatii; flórea junimei, flórea nobilimei; flóre de putiosa, flore de farina; multe licide candu fermenta, facu flori pre superfaci'a loru; flori de retorica*, etc.

1 FLORENTE, adj. part., **florens**, care floresce sau infloresce.

2 FLORENTE, s. m., unu nummu de auru batutu mai antâniu la *Florentia*, in valore de unu galbinu ; mai tardiu *unu florente de argentu*, in valore de doue leure si medietate, si in urma *unu florente de arame*, in valore de una leura sau de unu francu modernu.

FLORENTIA, s. f., **florentia**, 1. stare de *florente;* 2. una specia de vitie de vinia ; 3. una cetate in Etruria, care a batutu mai antâniu *florenti* de auru.

FLORENTINU, s. m., nummu de auru, batutu mai antâniu la Florentia, in pondu de a 96 parte d'in libr'a romana, de valórea unui galbinu modernu; ducatu de auru; vedi *florente.*

FLORICELLA, s. f., **flosculus**, si **floscellus**, una mica si formósa flore : *a college floricelle*, fig. fete tênere si formóse.

FLORICOLORU,-*a*, adj., **floricolor**, cu colóre ca a floriloru.

FLORICOMU,-*a*, adj., **floricomus**, cu coma de flori, coronatu cu flori.

FLORIDU,-*a*, adj., **floridus**, florente, infloritu, in flore : *etatea florida, colori floride, stylu floridu.*

FLORIFERU,-*a*, adj., **florifer**, care duce sau porta flori, infloritu : *selba florifera.*

FLORIGERU,-*a*, adj., **floriger**, care produce flori.

FLORILATU,-*a*, adj., cu florile late : *plante florilate.*

FLORILEGU,-*a*, adj., **florilegus**, care college flori : *albinele florilege.*

FLORILE, adj., **floralis, florius**, relativu la *flori* sau la *Flora.*

FLORILIE, pl., **floralia**, dominic'a floriloru, dominic'a ramuriloru, dominic'a inainte de pasci ; vedi *floralie.*

FLORINU, s. m., (it. **florino**), vedi *florente* si *florentinu.*

FLORIPARU,-*a*, adj., **floriparus**, care nasce flori : *primavér'a floripara.*

FLORIRE,-*escu*, v., **florere, florescere**, a inflorí; vedi compusulu *inflorire.*

FLORITIONE, s. f., **floritio**, actione de *florire*, sau de *inflorire.*

FLORITORIU, *tória*, adj. s., **floreus**, care floresce, infloritoriu.

FLORITU,-*a*, adj. part., **floridus**, infloritu, cu flori.

FLOROSU,-*a*, adj., **florosus**, plenu de flori, floridu, floritu.

FLORU,-*a*, adj., **florus**, florente, floridu; nume propriu.

FLOSCULU sau *floscuru*, s. m., **flosculus**, floricella, in sensu propr. si fig.

* FLOTTA, s. f., (it. **flotta**, isp. **flota**, pg. **frota**, fr. **flotte**), **classis**, nave mare, mai allessu nave bellica, mai multe navi bellice destinate a operá impreuna, armata marina.

*FLOTTANTE, adj. part. pres., (fr.

www.dacoromanica.ro

flottaut), fluctuaus, fluctuante; vedi *fluctuante.*

* FLOTTARE, v., (fr. **flotter**), **fluctuare,** vedi *fluctuare.*

* FLOTTARIU, s. m., **classiarius,** marinariu de flotta, omu care servesce pre flotta.

* FLOTILLA, s. f., (it. **flottiglia,** fr. **flottille**), una mica *flotta.*

* FLUATU, s. m., (fr. **fluate**), combinatione de diverse oxyde cu acidulu fluoricu; vedi *fluore* 2.

FLUCTIFERU,-*a,* adj., **fluctifer,** care formedia fluctе sau unde.

* FLUCTIGENU,-*a,* adj., **fluctigenus,** nascutu in fluctе, nascutu in mare: *mostru fluctigenu.*

* FLUCTIGERU,-*a,* adj., **fluctiger,** care formedia fluctе, navigatoriu.

FLUCTISONU,-*a,* adj., **fluctisonus,** care resuna de urlatulu fluctеloru.

* FLUCTU, pl.-*e,* **fluctus,-us,** 1. agitationea màrii in diverse directioni, unda, vallu; 2. agitatione in genere, tumultu, turburare: *fluctele marii, fluctele meniei, fluctele civili, fluctele revolutionii.*

* FLUCTUANTE, adj. part. pres., **fluctuans,** care *fluctua,* care se agita de *fluctе,* care se duce de fluctе, care nu e stabile, care n'are firmitate.

* FLUCTUANTIA, s. f., **fluctuatio,** calitate de *fluctuante,* fluctuatione, agitatione.

* FLUCTUARE, v., **fluctuare,** a se agitá, a se miscá de fluctе, a se miscá ca fluctele màrii: *ellu fluctua intre sperantia si frica.*

* FLUCTUATIONE, s. f., **fluctuatio,** actione de *fluctuare,* agitatione: *ellu se afla in una fluctuatione perpetua, fluctuationea spiriteloru cari nu potu luá una resolutione.*

* FLUCTUATU,-*a,* adj. part., **fluctuatus,** agitatu, menatu de fluctе, care nu e assediatu.

FLUCTULARE sau *flucturare,* v., **tumultuari,** a se miscá cá unu fluctu, a lucrá fora mente; a face ventu. In pronunti'a vulgaria se aude *flusturare.*

FLUCTULATU sau *flucturatu,-a,* adj. part., **tumultuaus,** agitatu de ventu, spulberatu.

FLUCTULOSU sau *flucturosu,-a,* adj., **ventosus,** venturosu.

FLUCTULU sau *flucturu* sau *flutturu,* **papilio,** papilione, unu insectu volante cu aripile pulberóse si adornate de celle mai formóse colori.

* FLUENTE, adj. part. pres., **fluens,** care flue, care curge.

* FLUENTIA, s. f., **fluentia,** stare *fluente,* curgere.

* FLUENTISONU,-*a,* **fluentisonus,** care resuna prin fluentia.

* FLUENTU, pl.-*e,* **fluentum,** cursu de apa, riu, fluviu.

FLUERA, s. f., vedi *flueru.*

FLUERARE, v., **sibilare,** a siuerá, a dá unu sonu suptire printre budie; a sufflá in *flueru,* sau a fluerá cu *fluerulu,* **tibiâ cauere.**

FLUERATORIU,-*tória,* adj. s., **sibilans, tibicen,** care *fluera,* care cânta cu *fluerulu.*

FLUERARIU, s. m., **tibiarum opifex,** 1. care face sau vende *fluere;* 2. **tibicen,** care canta cu *fluerulu;* 3. **pluvialis,** specia de passere.

1 FLUERATU,-*a,* adj. part., **sibilatus,** siueratu.

2 FLUERATU, s. m., **sibilatus,-us,** actulu de *fluerare;* siueratulu.

* FLUERE sau *flugere, flussi* si *flussei, flussu* si *fluctu,* v., **fluere,** a curge.

FLUERU, s. m., **sibilum, tibia, fistula, calamus;** 1. abstractu, siueru, siueratu: *fluerulu certoru passeri e forte acutu si pertunditoriu;* 2. concretu: *a)* instrumentu de cantatu sau de flueratu, mai vertosu instrumentulu rusticu allu pastoriloru: *conductoriulu diligentiei nu are bonu flueru, pastorii diceau d'in fluerele sélle; b)* ossulu tibiale de la genuchiu peno la petioru: *lui Jesus nu sfermara fluerele, ci unulu d'in ostiani impunse cu lancea cost'a lui.*

* FLUIDU,-*a,* adj., **fluidus,** care *flue,* care curge: *ap'a e fluida, aerulu e fluidu:* subst. *unu fluidu,* **fluidum.**

* FLUITANTE, adj. part. pres., **fluitans,** care innóta pre apa, care se duce

www.dacoromanica.ro

de undele apei, care se bate de aeru : *vestimente fluitanti.*

* FLUITARE, v., **fluitare,** a se duce de fluctele apei, a innotá.

* FLUME, pl.-*mine*, **flumeu,** fluviu, riu, cursu de apa.

* FLUMICELLU, s. m., **flumicellus** unu micu flume, riurellu.

* FLUMINALE, adj , **fluminalis,** si **flumineus,** relativu la *flume.*

* FLUMINARIU, s. m., **fluminalis,** care se ocupa cu *flumele,* care locuesce lônga fluviu.

* 1 FLUORE s. f., **fluor,** scursura, materia care curge.

* 2 FLUORE, s. f., (fr. **fluor**), substantia chymica, nu de multu descoperita.

* FLUORICU,-*a*, adj., (fr. **fluoride**), de *fluore : acidu fluoricu,* compusu d'in fluore si d'in hydrogeniu.

* FLUORIDU, s. m., (fr. **fluoride**), combinatione de *fluore* cu certe corpuri.

* FLUORINA, s. f., (fr., **fluorine**), minerale compusa d'in calce saturata cu acidu fluoricu.

* FLUORITE, s. m., minerale in care se afla fluore cá principiu constituente.

* FLUORITICU,-*a*, (fr. **fluoritique**), relativu la *fluorite : petre fluoritice.*

* FLUORURA, s. f., (fr. **fluorure**), combinatione de fluore cu altu corpu simplu.

* FLUO-SILICATU, s. m., (fr. **fluosilicate**), combinatione de acidu fluosilicicu cu una base.

* ELUO-SILICICU,-*a*, adj., (fr. **fluosilicique**), compusu d'in fluore si d'in silice.

* FLUO-SILICIURA, s. f., (fr. **fluo-silicure**), combinatione de fluoridu silicicu si de ammoniacu.

* FLUO-TANTALATU, s. m., (fr. **fluo-tantalate**), combinatione de fluorura de tantalu cu alta fluorura.

* FLUO-TITANATU, s. m., (fr. **fluotitanate**), combinatione de fluorura de titanu cu alta fluorura.

* FLUO-TUNGSTATU, s. m., (fr. **fluo-tungstate**), combinatione de fluorura de tungsteu cu alta fluorura.

* FLUSSIONE, s. f., **fluxio,** (de la **fluere**) curgere, scurgere; inflatura a tessuturei cellularie.

* FLUSSU, s. m., **fluxus,-us,** cursu, scursu, curgere, scurgere; *flussulu si reflussulu màrii.*

* FLUSSURA, s. f., **fluxura,** 1. cursura, scursura; 2. productu, venitu; 3. sucçu sau mustu de struguri.

* FLUSTRU, s. m., (fr. **flustre**), genu de polypiarie bryozoarie.

* FLUSTREE, pl. f., (fr. **flustrées**), familia de polypiarie cari au de typu genulu *flustru.*

* FLUSTRELLA, s. f., (fr. **flustrelle**), genu de infusorie d'in famili'a bacillarieloru.

FLUSTURARE, v., **tumultuari,** a lucrá fora mente, a face vêntu; vedi **fluctulare.**

FLUSTURATICU,-*a*, adj., **levis, mobilis, volubilis, inconstans, inconsultus, lascivus, petulans;** care din natur'a sea e *flusturatu,* usiorellu, inconstante, nebunaticu, etc.

FLUSTURATU,-*a*, adj. part., **tumultuans,** agitatu de vêntu, spulberatu; vedi *fluctulatu.*

FLUTTURARE, (in locu de *flucturare* vedi si *fluctuare*) v., **volare,** a sborá cá *flutturulu.*

FLUTTURELLU, s. m., **papilliunculus,** unu micu flutturu.

FLUTTURU sau *flutture,* s. m., **papilio,** papilione, vedi *fluctulu.*

* FLUVIALE, adj., **fluvialis,** relativu la fluviu, de fluviu : *unde fluviali.*

* FLUVIATICU, -*a*, adj., **fluviaticus,** si

* FLUVIATILE, adj., **fluviatilis,** de fluviu : *testósa fluvialile.*

* FLUVIATU,-*a*, adj. part., **fluviatus,** immolliatu in fluviu.

* FLUVIDU,-*a*, adj., **fluvidus,** fluidu.

* FLUVIU, pl.-*ie*, **fluvius,** apa fluente, riu : *fluviu de sange, fluviu rapidu; a innotà in fluviu; Dunari'a e cellu mai mare fluviu allu Europei.*

* FOCA sau *phoca,* s. f., **phoca** (φώκη), vitellu marinu.

FOCACIA, s. f., (it. **focaccia,** isp. **hogaza,** fr. **fouasse**), **focacius panis,** pâne cópta sub cenusia; vedi *pogacia* si *pogace.*

www.dacoromanica.ro

FOCACIU,-*ia*, adj.; **focacius** (de la **focus**), coptu sub cenusia.

FOCARIU,-*ia*, adj., **focarius**, 1. relativu la focu; 2. subst. *focariu*, pl.-*ie*, loculu unde se face foculu (vétra); 3. subst. *focariu* care face foculu; 4. *focaria*, buccatarésa; *focariu*, buccatariu.

* FOCILLARE. v., **focillare**, 1. a applicá fomente; 2. a restabilì unu morbosu, a restaurá, a inviuá pre unu semimortu.

* FOCILLATIONE, s. f., **focillatio**, actione de *focillare*; applicatione de fomente.

* FOCILLATORIU,-*tória*, adj. s., **focillans**, care *focilla*, care applica fomente.

* FOCILLATU,-*a*, adj. part., **focillatus**, restabilitu, restauratu : *societate reu focillata.*

FOCOSU,-*a*, adj., **igneus**, de *focu*, plenu de *focu*.

FOCU, s. m., (it. **fuoco**, pg. **fogo**, isp. **fuego**; pr. **fuec**, fr. **feu**, tóte de la **focus**, si acestu-a de la verbulu **fovere**, a incaldí), **ignis**, resultatulu combustionii insociatu de lumina : *foculu arde, focu de lemne, focu de carboni de pétra, a pune lemne in focu, a torná oliu in focu; a apprende foculu, a stinge foculu, a face focu, a dá focu unei case; a arruncá pre cineva in focu; foculu fu consideratu de antici ca elementulu cellu mai immateriale care petrunde tóte corpurile, astadi caloriculu se considera cá productoriu allu foculuì;* fig. *a se face focu*, a se apprende de menía; *a dá cu mânile in focu*, a face tóte de necessitate, sau : a capetá large medie pecuniarie; *a devastá una térra cu focu si cu sabia; foculu eternu; trecutu prin focu si prin apa*, deplenu probatu; *foculu cuiva e obiectulu ardentei lui amore; a face ceva cu focu sau fora focu*, cu ardore sau fora ardore.

FOCUSIORU, s. m., deminutivu d'in *focu*; vedi si *focutiu*.

FOCUTIU, pl.-*ie*, **igniculus**, micu focu.

†† FODERE, v., **fodere**, a sapá. Radecin'a derivateloru : *fodicare, fodina, fossa, fossare, fossatu, fovea.*

* FODICARE, v., **fodicare**, a impunge, a tormentá, a causá dorere.

* FODICATORIU,-*toria*, adj. s., **fodicator**, care *fodica*.

* FODICATU,-*a*, adj. part., **fodicatus**, impunsu, tormentatu.

* FODINA, s. f., **fodina**, minera de sare, minera de metalle.

FÓLIA s. f., **folium**, (φύλλον), espansione plana, suptire, verde, regulata a planteloru : *folie de arbore, folie de vitia, folie de legumine;* prin analogia : *folia de charteía, carte in folie, librulu acestu-a numera una mie de folie; folia de placenta, folia de metallu;* vedi si *foliu*.

FOLIACIU,-*ia*, adj., **foliaceus**, care are form'a de folia.

FOLIARE,-*ediu*, v., **folia mittere**, a face *folie*, a dá *folia*.

FOLIATILE, adj., **foliatilis**, de folia.

1 FOLIATU,-*a*, adj. part., **foliatus**, provedutu cu folia.

2 FOLIATU, s. f., **foliatum**, essentia de nardu.

FOLIATURA, s. f., **foliatura**, resultatulu actionei de *foliare*, adornatur'a cu folie.

FOLIOLA, s. f., si *foliolu*, deminutivu d'in *folia* şi *foliu*.

FOLIORU, s. m., **fasciculus, manipulus canabis** : *folioru de cânepa, a tórce unu folioru; foliorulu popei;* vedi si *fuioru*.

FOLIOSU, -*a*, adj., **foliosus**, plenu de folie.

* FOLIU, pl.-*ie*, **folium**, (φύλλον), form'a primitiva a *foliei*, cólla de charteia : *una carte in foliu, trei volumine in foliu.*

FOLLE, s. m., **follis**, 1. saccu de pelle pentru licide si aride; 2. bursa de pelle; 3. ballone de pelle; 4. suffloniu de pelle, *follii faurului*; 5. prin analogia, pantece, stomachu, ventre : *lu dore follele.*

* FOLLICARE, v., **follicare**, a se contrage si a se estende ca follii faurului.

FOLLICELLU, s. m., **folliculus**, micu *folle*, in t. s. acestei vorbe.

* FOLLICULOSU,-*a*, adj., **folliculosus**, plenu de *folliculi* sau *follicelli*.

* FOLLICULU, s. m., **folliculus**, follicellu.

FOLOSENTIA, s. f., **usus, utilitas**, actione si effectulu actionei de *folosire*, adjutoriu, emolumentu.

www.dacoromanica.ro

FOLOSIRE,-*escu*, v., **uti**, a trage folosu; refl. *a se folosí*, a se serví cu ceva spre folosulu seu: *juni, folositi tempulu; ne amu folositu multu de invetiaturele vóstre; ellu nu se scie folosí cu averea ce a ereditatu de la parenti.*

FOLOSITORIU,-*tória*, adj., 1. **utilis**, care adduce sau produce folosu: *lucruri folositórie;* 2. **usuarius, utens**, care trage folosu, care se folosesce: *folositoriulu a sciutu a se folosi.*

FOLOSITU,-*a*, adj. part., **usus**, 1. care s'a folositu de unu lucru: *folositoriulu e si folositulu;* 2. **in usum conversus**, d'in care s'a trassu folosu: *lucruri folosite.*

FOLOSU, pl.-*e*, **usus, fructus, lucrum, commodum, emolumentum, utilitas**, productulu unui lucru in favórea nóstra: *folosulu si damnulu; a fí de folosu; a perde folosulu; in folosulu lucratoriloru; lucru fora folosu, ellu se buccura de tóte folósele intreprinderei selle.* Sub form'a vorbei *folosu*, se pare a jacé ascunsu gr. ὄφελος, si lat. **usus.**

FOLTICOSU,-*a*, **folliculosus, ventriculosus, ventriosus**, cu fólle mare.

* FOMENTARE, v., **fomentare**, a applicá *fomente.*

* FOMENTATIONE, s. f., **fomentatio**, actione de *fomentare.*

* FOMENTU, pl.-*e*, **fomentum**, (de la **fovere**); 1. legatura incalditoria ce se pune pre una parte morbosa a corpului; 2. compresse: *fomente calde, fomente umede, fomente reci;* 3. remedie lenitive; 4. alimente pentru focu, ésca.

FOMETE, s. f., **fames, penuria**, vedi *famete.*

* FOMITE, s. m., **fomes** (de la **fovere**), alimentulu focului, materia combustibile, ésca.

* FONETICU sau *phoneticu,-a*, adj., (φωνητικός), relativu la voce, relativu la pronuntia: *regule fonetice, systema fonetica.*

FONTANA, s. f., **fontana**, fonte din care esse apa, putiu: *fontana sarata, fontana de apa dulce.*

FONTANALE, adj., **fontanalis** si **fontinalis**, relativu la *fontana.*

FONTANARIU, s. m., **fontanus**, inspectoriu sau constructoriu de fontane.

* FONTANELLA, s. f., (it. **fontanella**, fr. **fontanelle**), mica fontana; appertura artificiale facuta pre corpulu omului spre a derivá una cantitate de umori: *cauteriele, vesicatóriele nu su de câtu fontanelle.*

FONTANU, s. m., **fontanus**, inspectoriu de fontane, fontanariu.

* FONTE sau *funte*, s. m., **fons**, locu de unde surge si curge apa, fontana; origine, surgente.

* FONTICELLU, s. m., **fonticulus**, unu micu fonte, riusioru.

* FONTICLU, s. m., **fonticulus**, micu fonte, *fonticellu.*

FORA, prep. (**foras, foris,**) **siue**, prin car ese esprime absentia, privatione, negatione, restrictione, nullitate; *fora tata, fora mama, fora parenti, fora filii, fora ómeni, fora adjutoriu, fora calle, fora potere;* cu unele substantive abstracte iea dupo sene *de: fora de mórte, fora de lege, fora de mente;* inaintea infinitiveloru se pune cu *a* si cu *de a*: *fora a poté intrá*, si *fora de a poté intrá, fora a cugitá la resultatu*, si *fora de a cogitá la resultatu.*

* FORABILE, adj., **forabilis**, care se póte *forá*, facile de gauritu.

* FORAGINE, s. f., **forago**, firu de colóre.

* FORAME, pl.-*mine*, **foramen**, gaura; poru; apertura.

* FORAMINATU,-*a*, adj., **foraminatus**, gauritu.

* FORAMINOSU,-*a*, adj., **foraminosus**, plenu de gaure, porosu.

* FORARE, v., **forare**, a perforá, a strapunge, a gaurí.

FORATU,-*a*, adj. part., **foratus**, perforatu, gauritu.

FORCIPE, pl. *forcipi*, s. f., **forceps**, instrumentu de ferru compusu d'in doue pertice cari se misca in giurulu unui cuiu commune, si cu care se servescu mai allesu faurii spre a prende sau a appucá diverse obiecte, (clesce).

* FORENSE sau *forese*, adj., **forensis**, relativu la *foru*, la tribunale, la judeciu; judiciariu: *cause forensi, controversie forensi, oratione forense.*

FORFICARE, v., **forfice scindere**, a taliá cu forficile.

www.dacoromanica.ro

FORFICARU,-*a*, adj. part., **forfice, scissus,** taliatu cu forficele.

FORFICE, pl. *forfici*, s. f., **forfex,** instrumentu de feru, assemine forcipiloru inse cu pàrtile anteriori aptate in forma de cutite taliatórie, cu cari se servescu ómenii spre a talia diverse materie, mai allessu pelle, pannura, pandia, peru : *tunde ouile cu forficele, talia pandi'a cu forficile, forficile cancrului,*.

* FORIA, s. f., **foria,** essire de escremente, coforire, diarreia.

*FORICA, s.f., **forica,** latrina publica.

* FORICARIU, s. m., **foricarius,** care tine in arrenda una latrica publica.

* FORICLA sau *foricula*, s. f., **foricula,** mica apertura, fenestrella.

* FORICULARIU, pl.-*ie*, **foricularium,** impositu de transitu.

*FORIRE,-*escu*, v., **forire,** a cofurí, sau a se cofurí.

FORMA, s. f., **forma,** (μορφή), figura, facia, imagine, representatione : *form'a unui omu, form'a unei animale, form'a unei passere, form'a unui pesce; form'a capului, form'a gurei, form'a nasului, form'a urechiei; form'a patrata, form'a rotunda, form'a circularia, form'a ovale, form'a unui vasu, form'a unei case; tóta materia ce cade sub sensurile nostre presenta una forma; a esprime acea-asi idea sub una forma differente, a variá formele stylului seu; form'a guvernului e sau monachica, sau aristocratica, sau democratica; form'a unei critice, form'a unui discursu; pentru forma; in forma, sub una forma sau sub alt'a; a observá formele; a si prescrie una forma de portare, a se bate in forme; a morí in forme, varietate in forme, elegantia in proposetioni, diversitate si vivacitate in colori; unu corpu se arréta sub forma gasósa, sau licida, sau solida, form'a unui sacramentu; form'a unui argumentu; form'a unui contractu; spatiulu si tempulu sunt numai forme de intuitione; a trage calcionii in forme; modellele inco se numescu forme.*

*FORMABILE, adj., **formabilis,** care se póte *formá : demiurgulu a compusu mundulu d'in materia formabile.*

* FORMACIU,-*ia*, adj., **formaceus,** facutu in una *forma*, tornatu in una *forma : parietii formacii*, parieti de lutu formati intre doui parieti provisorii de scanduri.

FORMALE, adj., **formalis,** relativu la *forma : causa formale, parte formale a unui lucru, latura formale, declaratione formale.*

* FORMALISARE, v. refles., *a se formmalisare*, (it. **formalizzarsi,** fr. **se formaliser**), **offendi,** a se offensá, a se supperá, a luá in nume de reu : *ellu se formalisà de vorbele vecinului seu; cred co n'ai motivu de a te formalisá de celle disse.*

* FORMALISATU,-*a*, adj. part., (it. **formalizzato,** fr. **formalisé**), **offensus,** offensatu, supperatu.

* FORMALISMU, s. m., (fr. **formalisme**), systema care considera mai multu form'a de câtu materi'a lucruriloru; mani'a formalistului.

* FORMALISTU, s. m., (it. **formalista,** fr. **formaliste**), **legulejus, formularius,** care tine prea multu la forme sau la formalitàti.

* FORMALITATE, s. f., (it. **formalità,** fr. **formalité**) **formula, justa** pl., **legitima,** pl. modu formale de a procede; ceremonia.

FORMAMENTU, pl.-*e*, **formamentum,** modul de *formare, forma, figura.*

1 FORMARE,-*ediu*, v., **formare,** a dá form'a sau figur'a; a face, a produce, a creá; a compune; a concepe, a imaginá, a invetiá, a coltiva : *a formá figure de céra, dieu, formà pre omu d'in lutu; domnulu n'a potutu formá unu ministeriu; noi formàmu una societate; ellu si formà unu planu; ca si formédia spiritulu.*

2 FORMARE, s. verbale, **formatio,** in t. s. verbului.

FORMARIU, s. m., **plastes,** care face forme sau modelle, adj. formale.

FORMATIONE, s. f., **formatio,** actione si effectu allu actionei de *formare*, in t. s. verbului.

FORMATIVU,-*a*, adj., (it. **formativo,** fr. **formatif**,), care serve a formá.

FORMATORIU,-*tória*, adj. s., **for-**

www.dacoromanica.ro

mator, care *formedia* in t. s. verbului : *formatoriulu universului, formatoriulu caracteriului juniloru.*

FORMATRICE, s. f., **formatrix,** femina care formédia.

1 FORMATU,-*a*, adj., part., **formatus,** redussu in forma, produssu, creatu, compusu, conceputu; invetiatu, cultivatu : *fetu formatu, ministeriu formatu, societate formata, planu formatu, omu formatu, june formatu.*

2 FORMATU, s. m., **formatio,** actulu de *formare.*

3 FORMATU, pl.-*e*, (it. **formato,** fr. **format**), marimea unui volume : *formatu mare, formatu micu, formatu in foliu, formatu in cartu.*

FORMATURA, s. f., **formatura,** resultatulu actionei de *formare*, forma, figura.

FORMELLA, s. f., **formella,** una mica forma, unu micu modellu.

FORMICA, s. f., **formica** (μόρμηξ), vedi *fornica* si *furnica.*

FORMICALE, adj., **formicalis,** relativu la *formica.*

FORMICARE, v., **formicare,** 1. a âmblá ca formicele; 2. se dice despre pelle candu manca pre omu cá si cumu aru amblá formicele pre dens'a; 3. despre pulsu candu bate iute déro flaccu; vedi *furnicare.*

FORMICARIU,-*a*, adj., relativu la *formice : tribulu formicarieloru.*

FORMICARIU, pl.-*e*, **formicarum tumulus,** tumuru de *formice*, cuibu de *formice*, vedi *furnicariu.*

FORMICATIONE, s. f., **formicatio,** actione de *formicare* in t. s. verbului : *formicationile corpuriloru*, mancarimile.

FORMICINU,-*a*, adj., **formicinus,** de *formica : passu formicinu.*

FORMICOSU,-*a*, adj., **formicosus,** plenu de *formice.*

* FORMIDABILE, adj., **formidabilis,** terribile, care inspira *formidine*, care descéta frica.

* FORMIDARE, v., **formidare,** a se teme tare, a se spaimentá.

* FORMIDATU,-*a*, adj. part., **formidatus,** temutu fórte.

* FORMIDINE, s. f., **formido,** frica, spaima, terrore, cea ce inspira frica : *a mori de formidine, ellu e formidinea furiloru.*

* FORMIDOLOSU,-*a*, adj., **formidolosus,** timidu, fricosu; spaimentatoriu, terribile : *locuri formidolóse.*

FORMOSACLU sau *formosachiu*, s. m., deminutivu d'in *formosu*, nume propriu.

FORMOSELLU,-*a*, adj. s., **formosulus,** deminutivu d'in *formosu : copillu formosellu, féta formosella, fete formoselle; catelli formoselli.* In gura vulgului *frumusellu.*

FORMOSETIA, pl. *formosetie*, **formositas, pulcritudo,** calitate de *formosu : formoseti'a omului, una formosetia rara; formoseti'a trece ca flórea; formoseti'a mulieriloru, formoseti'a caseloru, formoseti'a naturei, formoseti'a montiloru, formoseti'a morale, formoseti'a fapteloru bone.* In gura vulgului *frumusetia.*

FORMOSETIARE,-*ediu*, v., **ornare, adornare,** vedi *informosetiare.*

FORMOSETIATU,-*a*, adj. part., **ornatus, adornatus,** vedi *informosetiatu.*

FORMOSIARE,-*ediu*, v., **formosare, ornare,** vedi *informosiare.*

FORMOSIATU,-*a*, adj. part., **formosatus, ornatus,** vedi *informosiatu.* In gur'a vulgului *frumusiatu*, si la Macedoromani *musiatu.*

FORMOSITATE, s. f., **formositas,** calitate de *formosu.*

FORMOSU,-*a*, adj., **formosus, pucher,** cu forma care place, in sensu physicu, estheticu si morale : *omu formosu, muliere formósa, copilli formosi, calli formosi, passeri formose, casa formósa, basilica formósa, térra formosa, monti formosi, armata formosa, pictura formósa, architectura formósa, musica formósa, cântu formosu, poema formósa, artile formóse, fapte formóse, virtutea dupo Platone e fienti'a cea mai formósa.* In gur'a vulgului se aude *frumosu. Formosu* e si nume propriu.

FORMULA sau *formura*, s. f., **formula,** deminutivu d'in *forma;* modellu de termini formali in cari se cere a fi conceputu unu actu authenticu : *formula de juramentu, formula de dreptu, for-*

www.dacoromanica.ro

mula de rogationi; formule scientifice; formula algebrica; formula farmaceutica.

FORMULARE,-*ediu*, v., (fr. **formuler**), a redege in una *formula*.

FORMULARIU, s. m., **formularius**, care redege *formule; formulariu*, pl.-*ie*, (it. **formolario**, fr. **formulaire**), essemplariu, modellu de formule, carte in care se coprendu formulele prescrisse.

FORMULATU,-*a*, adj. part., (fr. **formulé**), redussu, pusu in *formul'a* necessaria.

* FORNACE, s. m. si f., **fornax**, fornu, furnu, coptoriu, caminu.

FORNICA sau *furnica*, s. f., **formica**, genu de insecte hymenoptere d'in tribulu formicarieloru, cari se afla pre tóta superfaci'a pamentului; vedi *formica*.

* FORNICARE, v., 1. **fornicare**, a face *fornice*, a boltí; 2. **fornicari**, a se arruncá in braciele desfrenarii, (a curví).

* FORNICARIA, s. f., **fornicaria**, femina care *fornica*; subst. *fornicaria*, desfrenarea in fornici, fornicatione.

* FORNICARIU, s. m., **fornicarius**, omu care *fornica*, fornicatoriu.

* FORNICATIONE, s. f., **fornicatio**, 1. actionea de a face una fornice, de a boltí; 2. actionea de a se desfrená in fornici, (curvía).

* FORNICATORIU,-*tória*, adj. s., **fornicator**, care *fornica*, (curvariu).

* FORNICATRICE, s. f., **fornicatrix**, fémina care fornica, (curva).

* 1 FORNICATU,-*a*, adj. part., **fornicatus**, 1. boltitu; 2. desfrenatu.

* 2 FORNICATU, s. m., **fornicatio**, actulu de *fornicare* in t. s. verbului.

* FORNICE, s. f., **fornix**, 1. bolta, camera arcata, camera; 2. camera de desfrenare, bordellu.

FORNU sau *furnu*, s. m., **fornus** si **furnus**, coptoriu, cosiulu coptorinlui, *(hornu)*.

* FORTARETIA, s. f., (fr. **forteresse**, it. **fortezza**), cetate fortificata.

FORTE, adj., **fortis**, tare, validu, valente, potente : *omu forte, militariu forte, ellu e forte in artea sea*; adv. **valde**, in mare gradu : *omu fórte mare, barbatu fórte tare, muliere fórte formósa, betranu fórte intelleptu, june fórte invetiatu, virgine fórte cu mente, fémina fórte reu; ellu s'a supperatu fórte; tempulu e fórte caldu; voi faceti fórte bene; elle cosu fórte formosu*.

* FORTE-PIANU, si *piano-forte*, s. m., (it. **pianoforte**), unu instrumentu de musica.

* FORTIA s. f., (it. **forza**, pr. **forsa**, isp. **fuerza**, fr. **force**), vis, taria, potere, violentia; coactione, constrictione.

* FORTIARE,-*ediu*, v., (it. **forzare**, fr. **forcer**), **cogere**, a applicá *fortia*, a constringe.

* FORTIATU,-*a*, adj. part., (it. **forzato**, fr. **forcé**), **coactus**, constrinsu; subst. *unu fortiat'a*, condamnatu la lucrare fortiata.

* FORTIFICARE, v., **fortificare**, a face *forte*, a face tare, a intarì : *a fortificá unu locu, a fortificá una cetate, a fortificá stomaculu*.

* FORTIFICATIONE, s. f., **fortificatio, munitio**, actione de *fortificare*; in taritura.

* FORTIFICATORIU,-*tória*, adj. s. **fortificans**, care *fortifica*.

* FORTIFICATU,-*a*, adj. part., **fortificatus, munitus**, intaritu : *locu fortificatu, cetate fortificata*.

* FORTITUDINE, s. f., **fortitudo**, calitate de *forte*, taría de corpu si de suffletu, ânima tare, coragiu, valentia.

* FORTUITU,-*a* adj., **fortuitus**, relativu la fortuna, d'in intemplare : *casu fortuitu, concursu fortuitu, collisione fortuite, morte fortuita*.

FORTUNA, s. f., **fortuna**, 1. sorte, destinu, ordita; 2. aventura, evenimentu, casu spre benele sau reulu nostru, successu bonu sau reu; 3. conditione, calitate; 4. stare, avere; 5. tempestate, procella : *cin nu se teme de rót'a fortunei? bonurile corpului dependu de la casu si de la fortuna; elli asteptau se védia fortun'a seditionii; i amu uratu bona fortuna; reu l'a jocatu fortun'a; ellu nu e contentu cu fortun'a sea; scambarea tronului ammestica si restórna tóte fortunele; una teribile fortuna s'a redicatu pre mare; multu amu sufferitu de fortuna in acésta naviga-*

www.dacoromanica.ro

tione; anticii divinisara fortun'a, nefericitii ua blastemara.

* FORTUNATU,-*a*, adj., **fortunatus**, favoratu de fortuna, prosperu. fericitu : *fortunatii mercatori, fortunatii pastori, fortunatele case cari au venituri secure.*

FORTUNOSU,-*a*, adj., **tempestuosus pocellosus**, plenu de fortuna, plenu de tempestate, plenu de procelle : *tempu fortunosu, callatoria fortunosa.*

* FORU, pl.-*e*, **forum**, platia publica, l. unde se vendu diverse lucruri, mercatu : *foru frumentariu, foru verdiariu, foru vaccariu, foru pescariu, foru macellariu, foru vinariu;* 2. locu unde se aduna poporulu pentru diverse affaceri; 3. tribunariu, judeciu : *totu cetatianulu cauta se se judice in forulu seu.*

* FOSFATU sau *phosphatu*, s. m., (scurtatu in locu de *fosforatu*, fr. **phosphate**), combinatione chymica de acidu fosforicu cu diverse basi salificabili.

* FOSFATICU sau *phosphaticu,-a*, adj., (fr. **phosphatique**). relativu la *fosfatu : acidu fosfaticu.*

* FOSFITE sau *phosphite*, s. m., (fr. **phosphite**), combinatione chymica de acidu fosforosu cu diverse basi salificabili.

* FOSFORATU sau *phosphoratu,-a*, adj., (fr. **phosphoré**), care contine fosforu : *gasu hydrogeniu fosforatu.*

* FOSFORELLU sau *phosphorellu*, pl.-*e*, lemnicelle intense la unu capetu in materia combustibile, cari servescu a apprende luminarea; vedi si *sulfurelle.*

* FOSFORESCENTE sau *phosphorescente*, adj. part. pres., (fr. **phosphorescent**), care are proprietatea de a lucí in intunericu.

* FOSFORESCENTIA sau *phosphorescentia*, s. f., (fr. **phosphorescence**), proprietate de a lucí in intunericu : *fosforescenti'a apeloru oceanului e connoscuta de pre tempulu lui Aristotele.*

* FOSFORICU sau *phosphoricu,-a*, adj., (fr. **phosphorique**), relativu la fosforu, de fosforu : *lumina fosforica, substantia fosforica, acidu fosforicu.*

* FOSFORIDU sau *phosphoridu,-a*, adj., (fr. **phosphoride**), care contine fosforu; subst. *fosforide*, minerali in a caroru compositione intra fosforu.

* FOSFORIE sau *phosphorie*, pl. f. (φωσφόρεια), serbatori in onórea lucéferului (φωσφόρος).

* FOSFORISARE sau *phosphorizare*, v., (fr. **phosphoriser**), a face fosforicu.

* FOSFORISATIONE sau *phosphorizatione*, s. f., (fr. **phosphorisation**), actione de a face fosforicu; formationea fosfatului calcariu in economi'a animale.

* FOSFORISATU sau *phosphorizatu,-a*, adj. part., (fr. **phosphorisé**), facutu fosforicu.

* FOSFORITE sau *phosphorite*, s., (fr. **phosphorite**), fosfatu de calce naturale.

* FOSFORITICU sau *phosphoriticu,-a*, adj., (fr. **phosphoritique**), relativu la *fosforite*, care contine *fosforite.*

FOSFORIU sau *phosphoreu,-a*, adj., **phosphoreus**, relativu la lucéferu (φωσφόρος).

* FOSFOROSU sau *phosphorosu,-a*; adj., (fr. **phosphoreux**), plenu de fosforu.

* FOSFORU sau *phosphoru*, s. m., **phosphorus**, (φωσφόρος) lucéferu; corpu chymicu numitu asiá de la facilitatea cu care arde si da una lumina fórte via.

* FOSFOVINATU sau *phosphovinatu*, s. m., (fr. **phosphovinate**), combinatione de acidu fosfovinicu cu basi salificabili.

* FOSFOVINICU sau *phosphovinicu,-a*, adj., (fr. **phosfovinique** si **phosphovineux**), se dice despre unu acidu compusu d'in acidu fosforicu si din elemente de alcoholu.

* FOSFUGU sau *phosphugu*, s. m., (fr. **phosphuge**), genu de insecte d'in ordinea coleoptereloru.

* FOSFURA sau *phosphura*, s. f., (fr. **phosphure**), nume genericu de combinationi de fosforu cu altu corpu semplu. *Fosfura* e contrassu d'in *fosforatura*, cá si *fosfatu* d'in *fosforatu.*

* FOSFURATU sau *phosphuratu,-a*, adj., (fr. **phosphuré**), care contine fosfura in stare de combinatione : *gasu hydrogenu fosfuratu.*

* FOSSA, s. f., **fossa**, escavatione, sapatura, grópa, gaura, *foss'a e una sapatura in profundu, vallulu e una ridicatura de pamentu.*

* FOSSARE, v., **fossare**, a face *fossa*, sau *fosse*, a sapá.

www.dacoromanica.ro

* FOSSARIU, s. m., **fossarius**, care sapa *fosse*.

* 1 FOSSATU, -*a*, adj. part., **fossatus**, sapatu.

* 2 FOSSATU, pl. -*e*, **fossatum**, sapatura profunda in linia, care serve de apperare sau de limite.

* FOSSILE, adj., **fossilis**, care se sapa si se scóte d'in pamentu; de aci subst. minerale.

* FOSSIONE, s. f., **fossio**, actione de *fodere*, sapatura.

* FOSSORIU, -*sória*, adj. s., **fossor**, care *fode*, care sapa, sapatoriu.

* FOSSU, -*a*, adj., part., **fosus**, escavatu, sapatu.

* FOSSURA, s. f., **fossura**, sapatura.

FOSTU, -*a*, part. **qui fuit**, care a fostu óre-cându : *fostulu domnu, fost'a dómna*.

* FOTOFOBIA sau *photophobia*, s. f., (d'in φῶς, lumina, si φόβος, frica; fr. **photophobie**), difficultate de a sufferí lumin'a : *albinosii suffera de fotofobia*.

* FOTOFOBICU sau *photophobicu*, -*a*, adj., (fr. **photophobique**), relativu la *fotofobia*.

* FOTOFOBOFTALMIA sau *photophobophthalmia*, s. f., (fr. **photophobophthalmie**), impossibilitate de a sufferí lumin'a dillei.

* FOTOFOBOFTALMICU sau *photophobophthalmicu*, -*a*, adj., (fr. **photophobophthalmique**), relativu la *fotofoboftalmia*.

*FOTOFOBU sau *photophobu*, s. m., (fr. **photophobe**), care nu póte sufferí lumina.

* FOTOGENICU sau *photogenicu*, -*a*, adj., (fr. **photogénique**), produssu prin lumina.

* FOTOGENIU sau *photogeniu*, s. m., (din φῶς, si rad. γένειν), elementu care produce lumina, lucoricu.

* FOTOGRAEIA sau *photographia*, s. f., (d'in φῶς, si γραφειν, fr. **photographie**), artea de a pinge imaginile obiecteloru cu adjutorulu camerei obscure pre lammelle de argentu bene polite.

* FOTOGRAFIARE sau *fotografare* sau *photographare*, v., a reproduce prin *frtografia*, a depinge imaginea unui obiectu cu adjutoriulu *fotografiei*.

*FOTOGRAFICU sau *photographicu*, -*a*, adj., (fr. **photographique**), relativu la *fotografia : aparatu fotografice, imagine fotografica, processu fotograficu*.

* FOTOGRAFU sau *photographu*, s. m., (fr. **photographe**), care se occupa cu *fotografi'a*.

* FOTOLOGIA sau *photología*, s. f., (d'in φῶς si λέγειν, fr. **photologie**), tractatu despre lumina.

* FOTOLOGICU sau *photologicu*, -*a*, adj., (fr. **photologique**), relativu la *fotología*.

* FOTOLOGU sau *photologu*, s. m., care se occupa cu *fotologi'a*.

* FOTOMAGNETICU sau *photomagneticu*, -*a*, adj., (fr. **photomagnétique**), se dice despre fenomenele magnetice cari provinu d'in actionea luminei.

* FOTOMETRIA sau *photometría*, s. f., (d'in φῶς, si μετρεῖν, fr. **photométrie**), artea de a mesurá intensitatea sau vivacitatea luminei.

* FOTOMETRICU sau *photometricu*, -*a*, adj., (fr. **photométrique**), relativu la *fotometria*.

* FOTOMETRU sau *photometru*, s. m., (fr. **photomètre**), instrumentu cu care se póte mesurá intensitatea sau vivacitatea luminei; persona care se ocupa cu fotometría.

* FOTOSPERA sau *photosphera*, s. f., (d'in φῶς, lumina si σφαῖρα, spera, fr. **photosphère**), sper'a luminósa care incongiura sórele precumu atmosper'a nóstra incongiura pamentulu.

††FOVERE, v., **fovere**, a incaldí, a incaldí in senulu seu, de ací : a curá, a cautá, a cultivá, a conservá, a nutrí. Radecin'a, subst. *fomentu* si a derivateloru lui.

* FOVIA, s. f., **fovea**, escavatione, sapatura, gropa, caverna.

* FRACTIONARE, -*ediu*, v., (fr. **fractionner**), a reduce in *fractioni : partitele politice perdu d'in poterea loru candu se fractionedia*.

* FRACTIONARIU, -*a*, adj., (fr. **fractionnaire**), relativu la *fractione*, care face parte d'in una fractione, in aritmetica : *numeru fractionariu, cantitati fractionarie*.

* FRACTIONATU, -*a*, adj. part., (fr. **fractionné**), redussu in *fractione*.

www.dacoromanica.ro

*FRACTIONE, s. f., **fractio**, 1. actione de *frângere: fractionea pânei;* 2. parte d'in unu intregu: *una fractione d'in adunarea nationale;* 3. in aritmetica numeru mai micu de câtu unitatea: *in fractione nominatoriulu indica in câte parti e divisa unitatea, si numeratoriu arréta câte parti se ieau d'in unitate.*

* FRACTIONISTU, s. m., care face parte d'in una fractione politica.

* FRACTORIU,-*tória*, adj. s., **fractor**, care *frange*, care rupe, ruptoriu.

* FRACTU,-*a*, adj. part., **fractus**, franctu, ruptu.

* FRACTUTA, s. f., **fractura**, resultatulu actionei de *frangere: fractur'a unui ossu, fractionea aritmetica s'ar poté numi mai bene fractura; fractura se numesce si una specia de scriptura cu littere fracte, adeco coltioróse, nu rotunde.*

FRAGA, pl. *fragi*, s. f., **fraga,-orum**, póma pulpósa, de colóre rosia, cu unu gustu fórte placutu, care cresce la noi in mediulu veri: *fragi de padure, fragi de gradina, fragi delicióse; dulcétia de fragi.*

FRAGARIU, s. m., (it. **fragaria**, fr. **fraisier**), 1. planta care produce fragi; 2. **sycomorus**, moru sau muru.

FRAGEDIME, s. f., **teneritudo**, calitate de *fragedu*, stare *frageda*.

FRAGEDU,-*a*, adj. part., **tener, fragilis**, mólle, delicatu, crudu, têneru.

FRAGETU,-*a*, adj., vedi *fragedu*.

FRAGIDU,-*a*, adj., vedi *fragedu*.

FRAGILE, adj., **fragilis**, (de la **frangere**), care se póte frange; flaccu, peritoriu; mólle, effeminatu; vedi si *fragedu* si *fragetu*.

FRAGILITATE, s. f., **fragilitas**, calitate sau stare de *fragile: fragilitatea lucruriloru d'in lume, fragilitatea animei umane.*

FRAGMENTARE, v., a reduce in *fragmente*.

FRAGMENTU, pl.-*e*, **fragmentum**, (de la **frangere**), ruptu, ruptura, peticu, buccata: *corpulu a peritu, au remasu numai fragmente; d'in operele multoru autori antici avemu numai fragmente, literatii moderni au collessu fragmentele lui Enniu.*

* FRAGORE, s. m., **fragor**, sonulu ce da unu lucru candu se *frange*; clamóre, stridóre.

* FRAGOSU,-*a*, adj., **fragosus**, aspru, rude, riposu; resonatoriu.

* FRAGRANTE, adj. part. pres., **fragrans**, care da uua odóre tare si amena; odorante, perfumatu.

* FRAGRANTIA, s. f., **fragrantia**, actione de *fragare*, odóre tare si amena.

* FRAGRARE, v., **fragrare**, a dá una odóre tare si amena.

FRAGU, s. m., **fragum**, fragariu, planta care produce *fragi;* vedi *fragariu.*

FRAMENTARE, v., vedi *frementare* cu tóte derivatele selle.

FRANCTU,-*a*, adj., **fractus**, ruptu: *ossu frânctu, pâne frâncta, ramu frânctu;* vedi verbulu *frangere.*

FRANCTURA, s. f., **fractura**, resultatulu actionei de *frangare*, ruptura, *franctura de petioru; franctura de cóste.*

FRÂNGERE, *fransi* si *fransei* (la Macedoromani si *fregi*), *frânsu, frânctu, frân'u* si *fractu*, v., **frangere**, a rupe unu lucru rigidu: *a frânge osse, a frânge lemne; a frânge petre, a frânge turl'a, a frânge navea, a frânge usi'a; a frânge credenti'a, a frânge tóte poterile corpului si alle suffletului, a frânge meni'a màrii; ellu frânse pre inimicu; da pêno lu vei frânge; frânge panea in dóue si ne da si nóue; a si frange guttulu, a si frange manile de dorere, de supperare.*

FRASE sau *phrase*, s. f., **phrasis**, (φράσις), dicere, dictione, sententia, propositioue: *frase formosa, frase urbana, frase triviale, frasea nu e bene intórsa, frasea nu mi se pare fericita; ellu face errori in fia-care frase; ellu profere frasi invetiate d'in memoria; omulu me uccide cu frasile.*

* FRASEOLOGIA sau *phraseologia*, s. f., (it. **fraseologia**, fr. **phraséologie**), constructione de frasi proprie unei limbe: *fraseologi'a gréca, fraseologia latina, fraseologi'a româna; ellu connósce bene fraseologi'a.*

* FRASEOLOGICU, sau *phraseologicu,-a*, adj., relativu la *fraseologia: eollectione fraseologica.*

* FRASEOLOGU, sau *phraseologu*,

www.dacoromanica.ro

s. m., care se occupa cu *fraseologi'a*, care invétia *fraseologi'a*

FRASSINETU, pl.-*e*, **fraxinorum silva**, multime de *frassini*, selba sau padure de *frassini*.

FRASSINU, (la Macedoromani si *frapsinu*, = *fraxinu*), s. m., **fraxinus**, arbore bene connoscutu de romani, d'in allu carui lemnu se facu diverse constructioni : *de la frassinii cei multi cari cresceau pre sessurile Românieì, pórta acumu multe sate numele de frassinetu.*

FRATE, s. m., **frater**, consangenu d'in acelli-asi parenti : *frate géminu, frate uterinu*, d'in acea-asi mama; *frate germanu*, d'in acellu-asi tata; *frati si sorori; frati boni, frati addeverati; frati de cruce; frate meu, frate teu, frate seu, fratii nostri, fratii vostri; frate, frate, déro brendi'a e pre banni; frate* in monasterie se numesce unu simplu monachu, care n'are gradu ecclesiasticu, apoi toti monachii intre sene se intitulédia *frati*; — *frate* se applica, ca terminu de affectione, la veri-ce persona de starea nostra.

FRATELLU, s. m., **fraterculus**, deminutivu d'in *frate*, frate tênerú, frate amatu.

FRATESCE, adv., **fraterne**, in modu *fratescu*, cumu se covine fratiloru : *amu impartitu lucrurile fratesce.*

FRATESCU,-*a*, adj., **fraternus**, relativu la *frate : amóre fratésca, caritate fratésca, legature fratesci, ospetiu fratescu.*

FRATERNITATE, s. f., **fraternitas**, relatione *fraterna* sau *fratésca*, fratietate, fratía, amóre fraterna : *libertate, ecalitate si fraternitate; unii dissera dereptate in locu de fraternitate, déro fraternitatea e mai multu de câtu dereptatea.*

FRATERNE, adv., **fraterne**, fratesce, cumu se covine intre frati : *tractàmu fraterne intre noi.*

FRATERNU,-*a*, adj., **fraternus**, *fratescu*, relativu la frate : *caritate fraterna, sentimente fraterne, consilie si mostràri fraterne.*

FRATIA, s. f., **fraternitas**, fratietate, caritate fraterna, relationea intre frati : *fratí'a de sange degenera de multe ori in inimicitia, fratí'a morale face din dóue ânime una; fratí'a tea, fratiele vostre*, titlu ce si dau monachii intre sene, si chiaru omenii ce su familiari si de aceea-asi religione.

FRATIETATE, s. f., **fraternitas**, calitate de *frate*, caritate fraterna : *fratietatea intre romani e cea mai formósa virtute; religionea crestina recommenda fratietatea intre toti omenii.*

FRATIORU, s. m., **fraterculus**, frate tênerú, frate caru : *vino, fratiore, se prandimu impreuna.*

FRATRE, s. m., **frater**, forma antica, in loculu carei-a s'a stabilitu *frate.*

FRATRIA, s. f., **fratria** (**phratria**, φρατρία), collegiu, corporatione, tribu la greci.

FRATRICIDIU, pl.-*e*, **fratricidium**, uccidere de frate : *istorí'a mythica a ebreiloru incepe cu fratricidiulu, istorí'a romana face assémine; e tristu lucru co fratricidiulu occurre asiá de desu in istorí'a umanitàtii.*

FRATRICIDU, s. m., **fratricida**, care a uccisu pre frate seu : *fratricidii su críminalii cei mai orribili.*

* FRAUDARE, v., **fraudare**, a insellá, a frustrá, a elude, a despoliá, a privá : *a fraudá pre creditorii sci, a fraudá pre militari de stipendiele loru, a fraudá legea, a fraudá pre cineva de glorí'a ce i se covine; e crime atroce de a fraudá pre pupilli de averea parentésca.*

* FRAUDATIONE, s. f., **fraudatio**, actione de *fraudare*, insellatione, insellatoría, rea credentia.

* FRAUDATORIU,-*tória*, adj. s., **fraudator**, **fraudatorius**, care *frauda*, care inséll, care frustra, care despolia.

* FRAUDATRICE, s. f., **fraudatrix**, fémina care *frauda*, fraudatória.

* FRAUDATU,-*a*, adj. part., **fraudatus**, insellatu, frustratu, despoliatu, violatu.

* FRAUDE, s. f., **fraus**, insellatoría, rea credentia : *cu fraudea vulpea face ce n'aru poté leulu face cu fortí'a; fraudea e una crime, cu tóte acestc-a in bellu se considera ca permissa in contr'a inimicului; fraudea e una calitate a vulpei,*

www.dacoromanica.ro

animalile forti facu violentia; despotii tari batu si opprimu, despotii flacci se servu cu fraudea; ellu a fallitu in fraudea creditoriloru.

*FRAUDULENTIA, s. f., **fraudulentia**, lucrare insellatória, insellatoría, astutia, misellía.

* FRAUDULENTU,-*a*, adj., **fraudulentus**, insellatoriu, astutu, misellu.

* FRAUDULOSU,-*a*, adj., **fraudulosus**, plenu de *fraude*, insellatoriu, insellatiosu.

FRECARE, v., **fricare**, a trece cu unu lucru de mai multe ori preste altulu appesandu, spre a lu sterge, a lu curetiá sau a lu escitá : *a frecá cu mân'a; a frecá cu degetele, a frecá tare, a frecá lenu, a frecá capulu cuiva, a frecá petiorele unui callu, a frecá unu metallu cu ceva spre a lu polí; a frecá una pétra cu alt'a*, fig. a bate : *romanii frecara aspru pre unguri.*

FRECATELLI, pl. m., alluatu uscatu meruntatu prin raditóre, d'in care apoi se ferbe supa. Compara pentru forma : *taliatelli.*

FRECATIONE, s. f., **fricatio** si **frictio**, actione de *frecare*, in t. s. verbului.

FRECATORIU,-*tória*, adj. s., **fricator** si **frictor**, care *fréca.*

FRECATU,-*a*, adj. part., **fricatus**, **frictus**, tractatu prin *frecare*; fig. batutu : *s'au intorsu a casa bene frecati.*

FRECATURA, s. f., **fricatus,-us**, effectulu sau resultatulu actionei de *frecare : dupo antani'a frecatura a pusu albellele in apa calda; acésta aspra frecatura le a servitu de invetiatura; frecaturele acestea nu su bone.*

* FRECENTARE, v., **frequentare**, a visitá a dese ori : *a frecentá pre omenii onesti, a frecentá pre vecini, a frecentá una societate rea, a frecentá scólele, a frecentá basericele, a frecentá sacramentele; noi ne frecentàmu a dese ori; voi frecentati ballurile; elli frecenta ospetaríele.*

* FRECENTARIU,-*ia*, adj., **frequentarius**, care frecenta de ordinariu.

FRECENTATIONE, s. f., **frequentatio**, actione de *frecentare : frecentatione libera, frecentatione, periculosa, frecentatione criminale, frecentatione suspecta, frecentationile relle l'au perdutu.*

* FRECENTATIVU,-*a*, adj., **frequentativus**, care arréta có una lucrare se face a dese ori, in gramm. *verbe frecentative : agitare si cogitare dupo forma su verbe frecentative, cercitare e si dupo sensu unu frecentativu.*

* FRECENTATORIU,-*tória*, adj. s., **frequentator**, care *frecenta*, care face unu usu *frecente : frecentatorii basericiloru, frecentatoricle balluriloru.*

* FRECENTATU,-*a*, adj. part., **frequentatus**, visitatu de multi : *locu frecentatu, theatru frecentatu, scole frecentate, mercatu frecentatu.*

* FRECENTE, adj., **frequens**, care se intempla a dese ori, ordinariu, commune, familiariu, generale; numerosu; populatu, plenu : *visite frecenti, scrissori frecenti, usu frecente, communione frecente, morbi frecenti; eruptionile vulcaniloru su frecenti de câti-va anni incóce; respiratione frecente, pulsu frecente.*

* FRECENTIA, s. f., **frequentia**, repetitione *frecente* a unui lucru in unu spatiu de tempu determinatu; mare multime : *frecenti'a visiteloru importune ne suppera; una mare frecentia de auditori; frecenti'a evenimenteloru diminuesce admirationea ómeniloru.*

FRECUSIU, s. m., terminu vulgariu, formatu d'in *frecare*, ca si *allunecusiu*, d'in *allunecare*, luatu inse cu insemnare speciale de *batalia*, *batalia bona*, mai vertosu *a da cuiva unu frecusiu.*

* FREGATA, s. f., (it. **fregata**, fr. **frégate**), **triremis**, nave bellica.

* FREGATARIU, s. m., (it. **fregatario**), **classiarius**, marinariu de *fregata*; sarcinariu care duce mercile pre fregata.

* FREGATINA, s. f., (it. **fregatina**), mica *fregata*, fregata de posta.

FREMENTARE, v., (d'in **fermentare**), **depsere**, **subigere**, a face alluatu, a reduce in alluatu : *a frementá panea*, fig. *a frementá pre cineva*, a lu tormentá, a lu vessá; in sensu mai ideale : *a se frementá cu mentea, cu firea; a se frementá* sau *a si frementá manile de mare dorere*, etc. Intre formele *fermentare si*

www.dacoromanica.ro

frementare e confusione, inse in sensu e differentia.

FREMENTATIONE, s. f., **subactio, subactus,** actione de *frementare.*

FREMENTATORIU,-*tória*, adj. s., **depsens, subigens,** care *frementa.*

FREMENTATU, adj. part., **subactus,** facutu alluatu, redussu in alluatu: *farina framentata; alluatu frementatu, pane frementata*, fig. tormentatu, vessatu : *l'a lesatu de totu frementatu.*

FRFMENTATURA, s. f., **subactus,-us,** effectulu sau resultatulu actionei de *frementare.*

* FREMENTE, adj. part., **fremens,** care *freme*, vedi verbul *fremere.*

FREMENTU, pl. *e*, **subactus-us,** actulu de *frementare.* Radecin'a verbului *framentare.* Compara *fermentu.*

* FREMERE, *fremui, fremutu* si *fremitu*, v., **fremere,** a resuná, a sbierá, a mugí, a rugí, a strigá, a murmurá : *ventulu freme, torentele freme, leulu freme, junimea freme, ellu freme de menía co i s'a rapitu préd'a; fremeti câtu veti poté, co eu voiu spune cea ce sentiu; frundiele fremu agitate de ventu.*

* FREMETU sau *fremitu*, pl.-*e*, **fremitus,** sunetu, resunetu, mugitu, rugitu, murmuru : *fremitulu frundieloru.*

* FREMORE, s. f., **fremor,** synonymu cu *frémetu* sau *frémitu.*

FRENARE, v., **frenare,** si **frænare,** a pune frênu, a tiné in frênu : *a frená callii, a frená furorea, a frená cursulu apeloru, a frená dorerile, a frená impetulu de a scrie, a si frená fantasi'a;* vedi compusulu *infrenare.*

FRENATORIU,-*tória*, adj. s., **frenator** si **frænator,** care frêna sau infrena, domitatoriu, stemperatoriu, moderatoriu; vedi *infrenatoriu.*

FRENATU,-*a*, adj. part., **frenatus,** si **frænatus,** care pórta frênu : *callu frenatu, armata frenata,* callarime; *limba frenata,* care tace.

* FRENDERE, *frensi* si *frensei, frensu, fressu* si *fresu*, v., **frendere,** a frecá dentii unii de altii de dorere, de rabia, de menía.

* FRENDÓRE, s. f., **frendor,** actione de *frendere*, violenta frecare cu dentii unii de altii : *in tartaru e dorere si frendóre de denti.*

* FRENESIA si *phrenesia*, s. f., **phrenesis** (φρένησις), deliriu freneticu.

* FRENETICU si *phreneticu,-a*, adj., **phreneticus,** (φρενιτικός), coprensu de frenesía, delirante.

* FRENETISARE si *phrenetizare*, v., **phrenitizare** (φρενιτίζειν), a fi coprensu de frenesia, a fí freneticu.

* FRENICU si *phrenicu,-a*, adj., (d'in φρένες, diafragma), relativu la diafragma; relativu la intellegere, la cogitare.

*FRENIGERU,-*a*, adj., **freniger,** care pórta frênu : *aripa frenigera*, aripa de callari.

* FRENOLOGIA si *phrenologia*, s. f., (fr. **phrénologie,** d'in φρένες, intelligentia, si λόγος, covêntu), 1. nume datu mai antâniu systemei celebrului *Gall* despre functionele cerebrului; 2. apoi applecatu cu intellessulu : *a)* generale, studiu allu facultatiloru mentali; *b)* particulariu, studiu allu conformationei cerebrului si protuberantieloru lui cá espressioni alle facultatiloru si despositioniloru sufletului omenescu.

* FRENOLOGICU si *phrenologicu,-a*, adj., relativu la *frenologia*, si la *phrenologu.*

* FRENOLOGU, s. m., (fr. **phrénologue**), care se occupa cu *frenologi'a.*

FRENU, pl.-*e*, **frenum** si **frænum,** complessu de corelle cari se punu in capulu callului d'impreuna cu una catena de ferru care se pune in gur'a lui, si serve spre a lu conduce : *a stringe frênele, a lassá frênele in voli'a calliloru; a pune frênu licentiei, a conduce frênele imperiului; a pune frênu guriloru; callii feroci nu potu sufferí frenulu; poporele libere nu potu sufferí frenulu despotiloru.* In singulariu se aude de ordinariu *frêu* (cu *n* suppressu), déro si *frênu*, in plurariu totu-de-a-una *frêne.*

* FRETALE, adj., **fretalis,** relativu la *fretu.*

* FRETU, pl.-*e*, **fretum,** unda, mare, strinctóre de mare; agitatione, miscare, furore : *fretulu eusinu, fretulu sicilianu; fretulu adolescentici.*

* FRIABILE, adj., **friabilis,** care se

www.dacoromanica.ro

póte maciná menutu, care se póte meruntá, care se póte preface in pulbere.

* FRIARE,-*ediu*, v., **friare**, a maciná menutu, a menutá sau meruntá.

* FRIATIONE, s. f., **friatio**, actione si effectu allu actionei de *friare*.

* FRIATU,-*a*, adj. part., **friatus**, menutatu sau meruntatu, pulberatu.

FRICA, s. f., (φρίκη), **timor**, timóre : *inceputulu intellectionei e fric'a domnului, frica de mórte, frica de peccatu, frica de diabolu; mi e frica de omenii rei; nu! ti e frica de furi? nu i e frica de lúpi, ni e frica de errori, vi e frica de miseria; li e frica de strigoi; veniti cu mene si nu ve fia frica de nemine; l'a coprensu una mare frica; ea a moritu de frica; lassa fric'a si veno cu mene.*

FRICARE, v., **timorem incutere**, a bagá *frica* in cine-va; vedi *infricare*.

ERICOSIA, s. f., **timiditas**, calitate de *fricosu*, lipse de coragiu : *fricosi'a face pre ómeni lassi.*

FRICOSIARE, v., **terrere**, vedi *infricosiare*.

FRICOSIATU,-*a*, **terribilis, horribilis**, vedi *infricosiatu*.

FRICOSITATE, s. f., **timiditas**, timiditate, stare de fricosu : *intre fricosia si fricositate nu e mare differentia.*

FRICOSU,-*a*, adj., **timidus, pavidus**, care e suppusu passionei de *frica*, timidu : *ómenii fricosi perdu adese ori mai multu de câtu cei temerari; féminele in genere su mai fricóse de câtu barbatii.*

FRICTIONE, s. f., 1. **frictio**, frecatione, in speciale, frecatione facuta la morbosi cu unsori medicali; 2. actione de *frigere*, vedi *friptione*.

FRICTORIU,-*tória*, adj. s., 1. **frictor**, frecatoriu; 2. care *frige*, vedi *friptoriu*.

FRICTU,-*a*, adj. part., 1. **frictus**, frecatu; 2. **frixus**, si **frictus**, *friptu*, vedi *friptu*.

FRICTURA, s. f., 1. (**frictura**), frecatura; 2. **frixura**, resultatulu actionei de *frigere*; carne fripta; vedi *friptura*.

FRIGARE sau *frigaria*, s. f., **veru**, vergella de ferru (sau si pertica de lemnu) in care se frige carnea la focu : *pune carnea in frigare, intórce frigarea! ellu l'a strapunsu cu frigarea; buccataressele se batura cu frigàrile.*

FRIGERE, *frissi* si *frissei*, *fripsi* si *frip:sei*, *frictu* si *friptu*, **frigere**, a incaldí la focu peno candu lucrulu incalditu perde cruditatea sea si devine bonu de mancatu : *a frige carne, a frige porumbu*; fig. *a se frige, a si frige petiorele, a si frige degetele; ellu s'a friptu*, s'a insellatu; *a frige pre cine-va*, a lu pune pre focu, a cere de la ellu cu urgentia mare.

* FRIGIARE,-*ediu*, v., (it. **fregiare**), a adorná cu *frigie*.

* FRIGIATÀ, s. f., (it. **fregiata**), ornatura cu *frigie*.

* FRIGIATU,-*a*, adj. part., (it. **fregiato**), adornatu cu *frigie*, apoi adornatu in genere.

FRIGIATURA, s. f., (it. **fregiatura**), adornatura cu *frigie*, garnitura.

FRIGIDARIU, pl.-*ie*, **frigidarium**, 1. locu unde se tinu alimentele la *frigu*, glaciariu; 2. partea termeloru cu apa rece.

FRIGIDU,-*a*, adj., **frigidus**, rece, care se sente de frigu : *temperatura frigida, locuri frigide, apa frigida*; fig. *limba frigida, stylu frigidu, receptione frigida.*

* FRIGIU, pl.-*ie*, (it. **fregio**, isp. **friso** si **freso**, fr. **frise** si **fraise**), in archit. partea superiore a tabulatului care e intre architrabe si intre cornice, de ordinariu adornata cu figure de sculptura; de aci: adornatura, ornatura, ornamentu in genere. Etymologii pressuppunu co provine de la **phrygius labor** sau **phrygium opus**.

FRIGU, pl.-*uri*, **frigus**, temperatura rece incâtu produce in noi una sensatione molesta : *recorea e unu gradu micu de frigu, gerulu unu gradu forte mare, frigulu e intre recóre si geru : mi e frigu, ti e frigu, i e frigu, ni e frigu, vi e frigu, li e frigu; de frigu mi au inghiaciatu petiorele*; plurariulu *friguri* se pune acumu de ordinariu in locu de *febre : me prendu frigurile; ellu nu mai póte scapá de friguri; ce friguri relle!* fig. *frigurile passionei.*

FRIGURELLE, pl. f., **febricula**, micu gradu de *friguri*, incercari de *friguri*.

www.dacoromanica.ro

FRIGURI, pl. f., de la *frigu*, **febris**, febre; vedi *frigu* si *febre*.

FRIGUROSU,-*a*, adj., **frigidus, algidus**, pleuu de frigu, fórte rece; care seute fórte frigulu : *omu frigurosu, copillu frigurosu, catelli frigurosi*.

FRIGUTIU, s. m., **frigusculum**, frigu de puciua iuteusitate.

* FRINGILLA, s. f., **friugila** si **frigilla**, uua passarella, (vedi si *cintediu* iu Glossariu.)

FRIMBIA, s. f., acellu-asi cu *fimbria* priu stramutarea lui *r* d'iu locu, luatu inse mai multu cu iutellessulu de *fune*, si iu speciale *fune de canipa*.

FRIPTU,-*a*, adj. part., **frictus**, si **frixus**, care a trecutu priu actiouea de *frigere : carne fripta, renichi fripti, porumbu friptu, ficatu friptu*.

FRIPTURA, s. f., **frixura, caro assa, assum**, carue fripta : *friptura de vitellu, friptura de mnellu, friptura de porcellu*.

* FRISARE, sau *frissare*, v., (fr. **friser**, de la **frigere, frixus**), **criues calido ferro vibrare, ferro capillos torquere, crispare capillos**, a arde puciuu perulu cu ferrulu spre a lu fare cretiu, a iucrespá perulu.

* FRISARIU, *frisoriu, frisatoriu*, s. iu., (fr. **friseur**), care *frisa* sau incréspa perulu.

* FRISATU,-*a*, adj. part., (fr. **frisé**) cu perulu iucrespatu : *fémina fris ita; barbatii frisati dau semnu de effeminati*.

* FRISURA, s. f., (fr. **frisure**), modu de *frisare*, peru frisatu : *frisura formosa, frisura ridicula*.

* FRIVOLITATE, s. f., (fr. **frivolité**), **levitas, futilitas, vanitas, nugæ, nugacitas**, calitate de *frivolu*, levitate, futilitate, vauitate, seccatura : *nu mi placu frivolitàtile*.

* FRIVOLU,-*a*, adj., **frivolus**, care u'are ueci uua importautia, fora valore, futile, leve, desertu, vauu, seccu : *argumentu frivolu, obiectione frivola, cestione frivola, vorbe frivole, omu frivolu*.

* FRONDARE sau *frundare*, v., (**frondare**), a curetiá de *frundia*.

*FRONDARIU sau *frundariu*, pl.-*ie*, **frondarium**, locu uude se puue frundia.

* FRONDATIONE sau *frundatione*, s. f., **frondatio**, actioue de *frondare*, de a curetiá fruudi'a.

* FRONDATORIU,-*tória*, adj. s., **frondator**, care curetia de fruudia, care curetia vini'a; — subst. porumbu selbaticu.

* FRONDATU, sau *frundatu*,-*a*, adj. part., **frondatus**, curetiatu de frundia.

FRONDE sau *frunde*, s. f., **frons**,-**dis**, si **frus, frundis**, pl. **frundes**, fruudia; vedi *frundia* cu tóte derivatele selle.

* FRONDICOMU sau *frundicomu*,-*a*, adj., **froudicomus**, care are cóma sau peru de fruudia.

* FRONDIFERU sau *frundiferu*,-*a*, adj., **froudifer**, care produce fruudia, fruuditu, fruudiosu.

FRONDIRE si *frundire*,-*escu*, v., **frondere, frondescere**, a face fruudia, a se accoperí cu fruudia.

FRONDISIORA sau *frundisiora*, s. f., demiuutivu d'iu *fronde* sau *frundia*, mica fruudia.

* FRONDOSU sau *frundosu*,-*a*, adj., **froudosus**, pleuu de fruudia, coperitu de fruudia, fruudiosu.

FRONTALE sau *fruntale*, adj., (iț. **frontale**), relativu la fruute : *ossu frontale, vêna frontale*.

FRONTARE sau *fruntare*, v., a face *frunte*.

FRONTARIU sau *fruntariu*, pl.-*ie*, 1. **frontale**, pl. **frontalia**, oruamentu pre fruutea calliloru; 2. (it. **frontiera**, fr. **frontière**), **finis**, pl. **fines**, coufiuiele uuei terri, margiuea d'iutre doue terri : *frontariele Romaniei, frontariele Daciei erau Dunari'a, Tiss'a si Dunastrulu; côtra frontarie, peno la frontarie*.

FRONTE sau *frunte*, s. f., **frons**,-**tis**, 1. parte a faciei d'iutre radecin'a perului si d'iutre ochi : *frunte larga, frunte angusta, frunte curata, frunte serena, frunte severa, a nu avé frunte;* 2. fig. *estensionea ce presenta faci'a unei armate : fruntea bataliei, a estende sau a desvoltá fruntea de batalia, a fi in frunte, a se bate in frunte;* 3. celli d'autauiu : *fruntea Romaniloru, fruntea cetatianiloru, fruntea boiloru, omu de frunte, militariu de frunte, boi de frunte, grânu de frunte;* coutrariu :

www.dacoromanica.ro

códa; fruntea scolariloru; contr. *cód'a scolariloru, fruntea autoriloru,* contr. *cód'a autoriloru.*

FRONTATU sau *fruntatu,-a,* **frontatus,** cu fronte: *petre frontate,* **lapides frontati,** cari presenta una frunte in muru.

FRONTISPICIU, pl.-*ie,* (it. **frontispizio,** fr. **frontispice**), faciat'a unui edificiu, faci'a sau faciat'a unei càrti: *frontispiciu maiestosu; pre frontispiciulu càrtii figurédia numele autorului.*

FRONTONE sau *fruntone*, s. m., **fronto,** 1. frunte mare, omu cu fruntea mare; 2. ornamentu de architectura pre fruntea unui edificiu, **fastigium.**

FRONTOSU sau *fruntosu,-a*, adj., **frontatus,** care are frunte, fig. audace, audaciosu.

* FRUCTIFERU,-*a*, adj., **fructifer,** care da fructe: *arbori fructiferi.*

* FRUCTIFICARE, v., **fructificare,** a face fructe, a produce fructe propriu si figuratu, a face se dé fructe.

*FRUCTIFICATIONE, s. f., (fr. **fructification**), actione de *fructificare: fructificationea planteloru; tempulu fructificationei.*

* FRUCTIFLORU,-*a*, adj., (fr. **fructiflore**), se dice despre plante alle caroru flori se suiu pre fructu.

* FRUCTIFORME sau *fructiformu,-a,* (fr. **fructiforme**), care are form'a sau apparenti'a unui fructu.

* FRUCTIGENU,-*a*, adj., (fr. **fructigène**), care se nasce si cresce pre fructele planteloru.

FRUCTU, pl.-*e*, **fructus,** productu, folosu, castigu, venitu: *fructele campului, fructulu planteloru, fructulu animaliloru, fructulu fatigeloru nóstre, fructulu permissu, fructulu oppritu;* — in mai multe locuri coventulu e populariu cu pronunti'a *fruptu,* applecatu mai vertosu in insemnarea cea mai originaria de *fruire,* a se folosì, a se buccurá de, (fr. **jouir**), si in specie a se ospetá, a mancá bene: *a màncá de fruptu,* a mancá de dulce; de ací si espressioni cá: *a se infruptá cu carne.*

* FRUCTUARIU,-*ia*, adj. s., **fructuarius,** relativu la *fructu: ramu fructuariu,* care debe se produca fructu; *scrófa fructuaria,* care *féta; cella fructuaria,* in care se punu fructele; *agri fructuarî,* d'in cari proprietariulu trage unu venitu de la possessoriu; *stipulatione fructuaria,* care stipula unu usufructu; *fructuariulu,* usufructuariulu.

* FRUCTUOSITATE, s. f., (fr. **fructuosité**), calitate de *fructuosu,* abundentia de fructe, fecunditate.

* FRUCTUOSU,-*a*, adj., **fructuosus,** plenu de fructe, care produce multe fructe, productivu, fecundu, fertile: *ramu fructuosu, pamentu fructuosu;* fig. folositoriu.

* FRUGALE, adj., **frugalis, frugi,** care se contenta cu pucinu pentru més'a sea: *omu frugale, mésa frugale, viétia frugale,* de ací: economu, moderatu, temperatu, sobriu, intellectu, onestu: *fi-ti frugali, si veti fí fericiti.*

* FRUGALITATE, s. f., **frugalitas,** calitate de frugale, sobrietate, temperantia, moderatione, economia: *frugalitatea face corpulu mai sanctosu si mai robustu; frugalitate rara, frugalitate esscmplaria; omenii deprensi cu frugalitatea su mai liberi si mai independinti de câtu celli ce vérsa millioni pentru una mésa sumptuósa; frugalitatea e unulu d'intre indiciele civilisationei.*

* FRUGE, pl. *frugi*, f., **fruges,** productele pamentului, de ordinariu cereali, grâne; apoi si legumine; figuratu, utilitate, bonetate, virtute: *frugile pamentului; a adjunge la fruge,* la maturitate; *a si applicá ânim'a la fruge, a se intórce la bona fruge,* **ad bonam frugem se recipere.** Cic.

* FRUGERE, *frussi* si *frussei, frussu* si *fructu,* v., **frui,** a trage fructu, a se buccurá, vedi *fruire.*

* FRUGIFERU,-*a*, adj., **frugifer,** care produce fructe, fertile, fecundu; fructuosu, utile.

* FRUGILEGU,-*a*, adj., **frugilegus,** care college *frugi,* care adduna spice de grânu.

* FRUGIPARU,-*a*, adj., **frugiparus,** si **frugiparens,** care produce fructe.

* FRUGIPERDU,-*a*, adj., **frugiperdus,** care perde fructulu seu,

www.dacoromanica.ro

* FRUGIRE,-*escu*, v., **frugescere**; a dá frugi : *pamentulu frugesce, agrii frugescu.*

* FRUIRE,-*escu*, v., **frui**, a tragé fructu, a trage folosu, a se buccurá : *fruiti de fericirea vóstra peno candu seti in vigore, a fruí de presenti'a amiciloru, crestinii spera a fruí de presenti'a lui domnedieu in viéti'a futura.*

* FRUITIONE, s. f., **fruitio**, actione de *fruire*, tragere de folosu, buccuría, gaudentia : *fruitione de bonurile terrestre, fruitione de fericitatea eterna, fruitione de faci'a lui domnedieu.*

* FRUITORIU,-*tória*, adj. s., **fruens**, care trage folosu, care se buccura.

* FRUITU,-*a*, adj. part., (**fruitus**), d'in care s'a trassu folosu, de care ne amu buccuratu.

* FRUMENTARE, v., **frumentari**, a face provisione de *frumentu*, a provisioná cu buccate.

* FRUMENTARIU,-*ia*, adj. s., **frumentarius**, relativu la *frumentu : starea frumentaria, largitione frumentaria, nave frumentaria, lege frumentaria, causa sau processu frumentariu, foru frumentariu;* subst. *frumentariu*, negotiatoriu de frumentu, provisionatoriu de frumentu, mesuratoriu de frumentu.

* FRUMENTATIONE, s. f., **frumentatio**, approvisione de *frumentu*, distributione de frumentu la ómenii lipsiti.

* FRUMENTATORIU,-*tória*, adj. s., **frumentator**, negotiatoriu, approvisionatoriu de frumentu.

* FRUMENTIFERU,-*a*, adj., **frumentifer**, care produce multu *frumentu*, copiosu de frumentu : *térra frumentifera.*

* FRUMENTU, pl.-*e*, **frumentum**, grânu, cereale d'in care se facu buccate, pâne : *in estu annu s'a facutu frumentu destullu;* (vedi *frugere* si *fruire*).

FRUMOSELLU sau *frumusellu,-a*, adj. s., **formosulus, pulchellus**, vedi *formosellu.*

FRUMOSETIA sau *frumusetia*, s. f., **formositas, pulchritudo**, vedi *formosétia.*

FRUMOSETIARE sau *frumusetiare*, v., **ornare, adornare**, vedi *formosetiare*, cu derivatele selle.

FRUMOSU,-*a*, adj., **formosus, pulcher**, vedi *formosu.*

FRUNDIA, s. f., **frons,-dis**, si **frus, frundis**, pl. **frundes**, folia de arbore : *frundia verde; a inceputu tómn'a, cade frundi'a arboriloru, arbori cu frundia, arbori fora frundia; multe cantece romanesci incepu cu frundia verde.*

FRUNDIARIRE,-*escu*, v., a rupe si college *frundie;* de ací in genere; *a)* a pellí, a luá pellile, a descorticá; *b)* a spicuí : *a frundiarí d'in tote cartile câte ceva utile.*

FRUNDIARIU, pl.-*ie*, 1. **dumetum, fruticetum**, selba de arbori mici, cari facu mai multa frundia de catu lemnu, tufariu; 2. **scæna frondes, frondarium, umbraculum;** casa accoperita cu ramuri frundiosi : *a sedé sub frundiariu, a cená sub frundiariu; românii facu frundiarie formóse ver'a, loru le place a sedé mai bene sub frundiarie de câtu in casa, frundiarie mari si adornate cu flori.*

FRUNDIOSU,-*a*, adj., **frondosus**, plenu de *frundia*, vedi si *frondosu* si *frundosu.*

FRUNDIRE,-*escu*, v., **frondere, frondescere**, a face frundia, a infrundí, vedi *frondire* si *infrondire.*

FRUNDITU,-*a*, adj. part., (**frondi-tus**), infrunditu.

FRUNDISIÓRA, s. f., (**foliolum**), deminutivu d'in *frundia*, mica *frundia.*

FRUNDOSU,-*a*, adj., **frondosus**, cu multa frundia, vedi *frondosu* si *frundiosu.*

FRUNDIUTIA, si *frundiullitia*, s. f., deminutivu d'in *frundia;* vedi *frundisiora.*

FRUNTARE, v., a face *frunte*, a pune fruntea : *a fruntá unu edificiu.*

FRUNTARIU, pl.-*ie*, 1. **frontale**; 2. **finis, confinium;** vedi *frontariu.*

FRUNTE, s. f., **frons,-tis**, vedi *fronte.*

FRUNTATU,-*a*, adj., **frontatus**, vedi *frontatu.*

FRUNTONE si *fruntoniu*, s. f., **fronto**, vedi *frontone.*

FRUNTOSU,-*a*, adj., **frontosus**, vedi *frontosu.*

* FRUSTRA, adv., **frustra**, in vanu, de a surd'a, in desertu.

www.dacoromanica.ro

* FRUSTRABILE, adj., **frustrabilis**, care se póte facile *frustrá* sau insellá.

* FRUSTRARE, v., **frustrare** si **frustrari**, a insellá, a abusá, a decepe, a elude : *speranti'a ne a frustratu; a frustrá sperantiele ómeniloru.*

* FRUSTRATIONE, s. f., **frustratio**, actione si effectu allu actionei de *frustrare*, insellatione, deceptione.

* FRUSTRATORIU, -*tória*, adj. s., **frustrator**, **frustratorius**, care *frustra*, care insella; elude, insellatoriu.

* FRUSTRATU,-*a*, adj. part., **frustratus**, insellatu, insellatu in speranti'a sea.

FRUSTU, pl.-*e*, **frustum**, buccata de mancare (vedi *fruire*) : *frustu de pâne*; in genere : *frustu de auru, a taliá ceva in fruste, a dá fia-carui-a câte unu frustru.*

* FRUTICE, s. m., **frutex**, arborellu, surcellu, ramuru, ramu.

* FRUTICETU, pl.-*ete*, **fruticetum**, **frutectum** sau **frutetum**, locu accoperitu de arborelli.

* FRUTICOSU,-*a*, adj., **fruticosus**, plenu de *frutici*, plenu de arborelli, plenu de surcelli.

* FTISE sau *phthise*, s. f., **phthisis**, (φθισις), unu morbu, consumptione, oftica.

* FTISICU sau *phthisicu*, - *a*, adj., **phthisicus**, (φθισικός), care suffere de *ftise*, ofticosu.

FU, indic. perf. pers. III sing., **fuit**, de la verbulu *fire*, (**fieri**,) **esse**, vedi verbulu *fire*.

* FUCARE, v., **fucare**, a tinge cu fucu, a colorá, a dá cu dressu, a dressá; a incarcá de ornamente : *place femineloru a se fucá, credendu co se facu mai formose.*

* FUCATIONE, s. f., **fucatio**, actione de *fucare*, dressatura.

* FUCATU,-*a*, adj. part., **fucatus**, coloratu, drrssu : *vestimente fucate, facie fucate; ce femine fucate.*

* FUCOSU,-*a*, adj., **fucosus**, plenu de *fucu*, incarcatu cu fucu; *merci fucóse, amicitie fucóse*, simulate.

* 1 FUCU, s. m., **fucus**, una planta marina d'in care anticii estrageau una tinctura care ua applicau la purpura, tinctura rosia; purpura : dressu; fig. colóre insellatória, facia insellatória.

* 2 FUCU, s. m., **fucus**, albina care nu lucra, ci numai manca, (trantoru).

FUGA, s. f., **fuga**, (φυγή), actione de *fugire; ellu luà fug'a, se puse pre fuga; l'a prensu in fuga; elli scapara cu fug'a; fug'a e rosinósa, déro e sanetósa; a dà fug'a; in fug'a mare: una fuga de callu.*

FUGACE, adj., **fugax**, care fuge facile, care trece iute, care e applecatu la fuga, fugitivu : *tempu fugace, inimicu fugace, servu fugace; apa fugace, mai fugace de câtu ventulu.*

FUGACITATE, s. f., **fugacitas**, calitate de fugace, de applecare la fuga: *fugacitatea tempului, fugacitatea formosetiei.*

FUGARE, v., **fugare**, a pune in *fuga*, a face pre cineva se fuga, a allungá, a persecutá, a relegá : *a fugá pre inimicu, elli talliara mare parte de inimici, si pre celli alti fugara.*

FUGARIRE,-*escu*, v., vedi *fugare*.

FUGARIU,-*ia*, adj. s., 1. **fugitivus**, care e deprensu a fugí, fugitivu; 2. **transfuga**, care fuge la inimici, desertoriu.

FUGATIONE, s. f., **fugatio**, actione de fugare, allungare, persecutare.

FUGATORIU,-*tória*, adj., **fugator**, care pune in fuga, care allunga, allungatoriu; relegatoriu.

FUGATU,-*a*, adj. part., **fugatus**, pusu in fuga, allungatu, persecutatu; relegatu.

* FUGIRE, v., **fugere**, a luá fug'a, a curre : *ellu nu âmbla, ci fuge; fugi de ací; ellu fuge ca unu nebonu; de cine fugiti voi? fugimu de fric'a furiloru; amu fugitu peno candu ne am'a fatigatu; mi a fugitu servulu; nu e bonu de nemica, lassa-lu se fuga; fugi d'in callea turbatiloru; elli aruncara armele, si fugira; fugiamu câtu poteamu; filiulu cellu reu fugí de la parentii sei; fugi de societatea celloru miselli; nemine nu fuge de bene, callulu meu fuge mai bene de câtu allu teu.*

FUGITIVU,-*a*, adj., **fugitivus**, care fuge facile, applecatu la fuga : *servu fugitivu, formosetia fugitiva, lectura fugitiva, inspectione fugitiva.*

www.dacoromanica.ro

FUGITORIU,-*tória*, adj. s., **fugitor**, care fuge, fugitivu.

FUGITU,-*a*, adj. part., **qui fugit**, care a fugitu : *fugitii se prensera, fugitele se aflara in unu locu infame.*

FUIORU si *fulioru*, pl.-*e*, **fasciculus vel manipulus canabis**, vedi *folioru*.

* FULCIMENTU, pl.-*e*, **fulcimen** si **fulcimentum**, sustinu, rédimu, proptella munimentu.

* FULCIRE,-*escu*, v., **fulcire**, a sustiné, a redimá, a proptí, a protege.

* FULCRALE, adj., **fulcralis**, relativu la *fulcru;* subt., ornamentu de patu (de lemnu).

* FULCRU, pl.-*e*, **fulcrum**, sustinu, rédimu, lucru pre care se rédima omulu; patu de lemnu.

* FULGENTE, adj. part. pres., **fulgens**, lucitoriu, stralucitoriu, scanteliatoriu.

FULGERARE, v., **fulgurare**, a luminá cu *fulgere*, a dá *fulgere*, a lovi cu *fulgere : fulgera si tuna;* fig. *fulgera tari'a elocentiei; fulgere-te domnedieu! a fulgerá contr'a cuiva*, a arruncá invective.

FULGERATIONE, s. f., **fulguratio**, actione de *fulgerare*, apparitione de *fulgere*.

FULGERATORIU,-*tória*, adj. s., **fulgurator**, care *fulgera : tonu fulgeratoriu, vorbe fulgeratórie; Joue fulgeratoriulu.*

FULGERATU.-*a*, adj. part., **fulguratus**, attensu de *fulgere*.

FULGERATURA, s. f., **fulguratura**, effectulu sau resultatulu actionei de *fulgerare*.

FULGERE si *fulgeru*, pl.-*e*, **fulgur**, lumina electrica cu esplosione violenta: *fulgerele cerului spaimenta lumea, iute cá fulgerulu, Scipionii se numiau fulgere de bellu.*

†† FULGERE, *fulsi* si *fulsei*, *fulsu*, v., **fulgere**, a lucí, a dá una lumina tare cá lumin'a fulgerului. Radecin'a vorbeloru : *fulgeru, fulgerare, fulgidu, fulgore, fulgure, fulgurare*, si a derivateloru loru.

FULGIDU,-*a*, adj., **fulgidus**, lucidu, lucitoriu, stralucitoriu cá lumin'a fulgerului: *curtea imperiale a sultaniloru de la Constantinopoli se numiá pórta fulgida.*

FULGORE, s. f., **fulgor**, lumina tare : *fulgórea sórelui, fulgórea aurului, fulgorea gemmeloru.*

FULGU, s. m., pl.-*i*, **floccus, pluma, lanugo**, (una transformatione sau d'in *floccu* in *folcu, folgu, fulgu*, sau d'in *fluxu* in *fulxu, fulcu, fulgu;* compara : it. **floscio** = isp. **flojo** = port. **froxo** = **fluxus**=*molle;* isp. **flogel**=port. **frouxel**=*fulgu*); 1. penna de passere cu fire forte suptiri si metassose, pufu, cumu se dice pre a locurea : *cadu fulgii gallinei; a smulge fulgii passerei; asternutu, implutu cu fulgi;* proverb. *ti merge fulgii*, te batu; 2. applecatu si la alti assemini flocci metassosi : *fulgi de neue. M.*

FULGOSU,-*a*, adj., **lanugiuosus, mollibus plumis instructus**, plenu de *fulgi*, de natur'a *fulgului*, metassosu, floccosu.

FULGUIRE,-*escu*, a smulge *fulgii* unei passere; a cadé in *fulgi : afora a inceputu a fulguí*, a ninge, a cadé *fulgi* de neue. *M.*

* FULGURALE, adj., **fulguralis**, de fulgeru, relativu la fulgeru.

* FULGURARE, v., 1. **fulgurare**, vedi *fulgerare;*—2. a smulge *fulgii;* a cadé in *fulgi*, vedi *fulguire* si *fulguru. M.*

* FULGURATIONE, s. f., **fulguratio**, fulgeratione, vedi *fulgeratione.*

* FULGURATORIU,-*tória*, adj., s., **fulgurator**, fulgeratoriu; vedi *fulgeratoriu.*

* FULGERATU,-*a*, adj. part., **fulguratus**, fulgeratu, vedi *fulgeratu.*

* FULGURATURA, s. f., **fulguratura**, fulgeratura, vedi *fulgeratura.*

* FULGURE, s. m., **fulgur**, fulgeru, vedi *fulgere* si *fulgeru.*

FULGURELLU, s. m., deminutivu d'in *fulguru.*

FULGURU, s. m., **flocculus**, deminutivu d'in *fulgu.*

FULICA sau *fureca*, s. f., **fulica**, passere marina.

* FULIGINATU,-*a*, adj., **fuliginatus**, plenu de *fuligine*, vedi *fuliginosu.*

FULIGINE, s. f., **fuligo**, cantitate de materia oliósa care esse la combustione in forma de fumu, si apoi se as-

www.dacoromanica.ro

sédia pre parieti sau pre alte obiecte, funingine.

FULIGINOSU,-*a*, adj., **fuliginosus**, plenu de fuligine, accoperitu cu fuligine, funinginosu.

* FULLARE sau *fullonare,-ediu*, v., (it. **follare**), **cogere lanam**, a bate pannur'a in apa ca se se condese lân'a : *amu datu pannur'a tessuta la fullonica ca se ua fullonedie.*

* FULLATORIU sau *fullonariu*, s. m., **fullo**, (it. **follone** si **follatore**, fr. **foulon**), fullone, care essercita fullonic'a, care possede una fullonica.

*FULLONATU,-*a*, adj. part., **coactus**, condesatu : *pannura fullonata, flanella fullonate.*

*FULLONE, s. m., **fullo**, fullonariu, care condésa pannur'a.

*FULLONICA, s. f., **fullonica**, artea *fullonelui;* machin'a cu care fullonele se serve spre a condesá pannur'a tessuta.

* FULLONICU,-*a*, adj., **fullonicus** si **fullonius**, relativu la *fullone*, de *fullone : artea fullonica, machin'a fullonica, tractamentulu fullonicu.*

* FULME, pl.-*mine*, **fulmen**, fulgeru, fulgeratura.

FULMINANTE, part. adj., **fulminans**, (fr. **fulminant**), care *fulmina : materia fulminante; pulberea bellica e fulminante.*

*FULMINARE, v., **fulminare**, a fulgerá, a dá cu fulgerulu, a tuná si a fulgerá, a emitte fulgere, a detuná.

*FULMINATIONE, s. f., **fulminatio**, actione de fulminare, emissione de fulgere, fulgeratura.

* FULMINATORIU,-*tória*, adj. s., **fulminator**, care *fulmina*, care da cu fulgerulu, care tuna si fulgera : *ellu tinú unu discursu fulminatoriu.*

* FULMINATRICE, s. f., **fulminatrix**, fulminatória : *legione fulminatrice.*

* FULMINATU,-*a*, adj. part., **fulminatus**, fulgeratu, attensu de fulmine.

* FULTORIU,-*tória*, adj. s., **fultor**, care *fulcesce*, care sustine, care protege, protectoriu.

* FULTU,-*a*, adj. part., **fultus**, sustinutu, redimatu, munitu, fortificatu.

* FULTURA, s. f., **fultura**, actione si effectu allu actionei de *fulcire*, sustinu, rédimu, redimatura; fig. nutritura intaritória.

* FULVASTRU,-*a*, adj., **fulvaster**, rosiaticu care bate pucinu in galbinu.

* FULVIDU,-*a*, adj., **fulvidus**, galbinastru.

* FULVU,-*a*, adj., **fulvus**, galbinu care bate in rosiu : *metallu fulvu*, aurū; *moneta fulva*, galbinu; *fulvulu leu, callu fulvu.*

1 FUMARE, v., **fumare**, a dá *fumu*, a face *fumu : coptoriulu fuma, luminarea fuma, ruinele fuma; campurile de batalia fuma inco; noi fumamu tabacu, ellu fuma una pipa de tabacu; copillii nu fuma; acumu au inceputu si mulierile a fumá.*

2 FUMARE, s. verbale, **fumatio**, in t. s. verbului.

FUMARIU, pl.-*ie*, **fumarium**, locu unde se face fumu, locu unde se espunu lucrurile la fumu.

FUMATIONE, s. f., **fumatio**, actione de *fumare*, emissione de fumu.

FUMATORIU,-*tória*, adj. s., **fumator**, care *fuma*, care face fumu : *s'a immultitu tare numerulu fumatoriloru, co acumu fuma mai toti omenii tabacu; fumatorii nu mai lassa pip'a d'in gura.*

1 FUMATU,-*a*, adj. part., **fumatus**, infumatu, affumatu.

2 FUMATU, s. m., **fumatum,-u**, actulu de *fumare : fumatulu de tabacu nu e sanetosu; multi ómeni nu se potu lassá de fumatu; estu tabacu nu e bonu de fumatu.*

FUMATURA, s. f., **fumatio**, effectu sau resultatu allu actionei de *fumare : fumatur'a impute gur'a.*

FUMICU,-*a*, adj., **fumicus**, de fumu, cu fumu, fumosu.

FUMIDU,-*a*, adj., **fumidus**, care da fumu, care imple de fumu, care pute a fumu.

FUMIFERU,-*a*, adj., **fumifer**, care adduce *fumu*, care produce *fumu*, care da *fumu*, care respandesce *fumu.*

FUMIFICARE, v., **fumificare**, a face *fumu;* a arde thymía.

FUMIFICU,-*a*, adj., **fumificus**, care face *fumu.*

FUMIGARE sau *fumegare*, v., **fumi-**

www.dacoromanica.ro

garc. a dá *fumu : fumega ruinele cetàtii; um' ga campulu de victimele bellului.*

FUMIGATORIU,-*tória*, adj. s., **fumigans,** care *fumega.*

1 FUMIGATU,-*a*, adj. part., **fumigatus,** fumatu.

2 FUMIGATU, s. m., (**fumigatus**), actulu de *fumigare.*

FUMIGERU,-*a*, **fumiger,** care adduce fumu, care produce *fumu,* vedi *fumiferu.*

FUMOSU,-*a*, adj., **fumosus,** plenu de fumu; affumatu; cu gustu de fumu : *parietii fumosi, imagini fumóse; fumós'a luna a lui Decembre,* in care fuma fornurile caseloru.

FUMU, pl.-*uri*, **fumus,** (φυμός?), vapóre ce se desvólta cu occasionea combustionei corpuriloru animali si vegetali, si une-ori chiaru si cu a corpuriloru minerali : *unde nu e focu, nu esse fumu, aceste lemne facu mai multu fumu de câtu focu; pune carnea la fumu; anticii espunea anforele cu vinu la fumu, de ómenii superbi se dice co au multu fumu si co su cu capulu plenu de fumu; se ti essa fumurile acestea d'in capu.*

FUMURIU,-*a*, adj., **coloris fumei;** cu facia sau colore cá a fumului : *caciulla fumuria, callu fumuriu.*

FUMUROSU,-*a*, adj., **fumosus,** ca si *fumosu,* inse se dice mai allesu de ómenii deserti, cari au multu fumu in capulu loru.

FUNALE, adj., **funali ,** de fune : *callu funale,* legatu de fune, nu de temone; subst. *funale,* facla formata d'in fune unsa cu pecura sau alta materia inflamabile.

FUNAMBULU sau *funamblu,* s. m., care âmbla pre fune, care jóca pre fune, acrobate.

FUNARIU, s. m., **funarius, restiarius, restio,** care face funi.

* FUNCTIONARE,-*ediu*, v., **fungi munere,** a impleni unu servitiu, a serví : *ellu functionedia la ministeriulu affaceriloru straine de trei anni; acésta machina nu functionédia bene; organele functionedia tote bene.*

* FUNCTIONARIU, s. m., (fr. **fonctionnaire**), **munerefungens, magistratus,** care implenesce una *functione,* administru : *functionarii statului, functionarii publici, bonu functionariu, reu functionariu.*

* FUNCTIONE, s. f., **functio,** actione de *fungere,* essercitiu, servitiu, officiu : *functione publica, functione privata; functionea unei machine de vapóre; una functione trigonometrica.*

* FUNCTORIU,-*tória*, adj. s, **fungens,** care funge, care implenesce unu servitiu.

* FUNCTU,-*a*, adj. part., **functus,** care a implenitu unu servitiu.

FUNDA, s. f., **funda,** 1. instrumentu de funicelle cu care se arrunca buccati de pétra, si cu care se serviau mai inainte de inventionea puscei in bellu; 2. una specia de laciu la vestimente, mai allessu la vestimente femenesci.

FUNDALE, adj., **fundalis,** relativu la *funda,* de funda.

FUNDAMENTALE, adj , (**fundamentalis**), relativu la *undamentu,* care constitue *fundam ntulu : pétra funda me itale dogma fundam ntale, principiu fundamentale. filosofia fundamentale.*

FUNDAMENTARIU,-*a*, adj. s., care pertine la *fundamentu,* care constitue *fundamentulu : fundamentariulu religionei crestine.*

FUNDAMENTU, pl.-*e*, **fundamentum,** constructione care serve de base edificiului intregu, sapatur'a in care se pune basea edifici lui, propr. si fig. *fundamentulu un i case, fundamentulu unei baserice; fundame te solide; fundamentele unei scientie, undamentele societatii umane.*

1 FUNDARE,-*ediu*, v., **fundare,** a pune fundamentu, a assediá, a intemeliá, a ins ituí, a creá : *a fundá unu edificiu, a fundá una baserica, a fundá unu institutu de benefacere, a funda stipendie pentru studenti, a fundá premie pentru scriptorii escellenti.*

2 FUNDARE, s. verbale, **fundatio,** in t. s. verbului : *d la fundarea Romei peno acumu su dóue mii sésse cente doue-deci si sésse de anni.*

FUNDATIONALE, adj., relativu la

www.dacoromanica.ro

fundatione : venituri fundationali, registre fundationali, affaceri fundationali.

FUNDATIONARIU, s. m., conservatoriu de fundationi, preveghiatoriu asupra fondationiloru.

FUNDATIONE, s. f., **fundatio**, actione de *fundare*, in t. s. verbului; constitutionea unui *fundu* sau capitale d'in care se éssa unu beneficiu : *fundatione ecclesiastica, fundatione scolastica, fundatione in favórea litteraloru si a scientieloru, fundatione filantropica; fundationea pórta in genere numele fondatoriului.*

FONDATORIU,-*tória*, adj, s., **fundator**, care *fundédia*, care pune *fundamentu*, care constitue unu *fundu* cu destinationea de a face unu bene : *fundatoriulu pacei, fundatorii basericei, fundatoriulu statului romanu, fundatoriulu Romei, fundatoriulu academici, fundatorii premieloru academice.*

FUNDATRICE, s. f., **fundatrix**, fémina care *fundédia*, fundatória : *fundatricea unei baserice.*

FUNDATU,-*a*, adj. part., **fundatus**, assediatu pre fundu, intemeliatu, creatu : *casa fundata de parenti, cetate fundata de români, statu fundatu de agricultori; stipendie fundate de amatorii de scientie; argumente bene fundate.*

FUNDATURA, s. f., **fundula**, calle sau strata cu fundu, prin care nu poti essí la largu; locu retrassu.

* FUNDERE, *funsi* si *funsei*, *funsu*; si *fusi* si *fusei*, *fusu*, v., **fundere**, a versá, a udá; a torná; a restorná; a dispersà. Radecin'a derivateloru : *fusu* : *fusile*, *fusione*, *fusionare*, *fusionariu*.

* FUNDIARIU,-*a*, adj., (**foncier**), relativu la *fundu* sau proprietate immobile : *dare fundiaria, venituri fundiarie.*

* FUNDIBLU, pl.-*e*, **fundibulum**, instrumentu conicu cavu prin care se vérsa licide, apa, vinu, lapte, etc., in altu vasu mai largu, (it. **imbuto**, fr. **entonnoir**, germ. **trichter**).

* FUNDITARE, v., **funditare**, a versá sau a arruncá multu : *a fundità verbe*, **funditare verba**. Plaut.

* FUNDITORIU,-*tória*, s., **funditor**, (de la *fúnda*), care arrunca cu fund'a.

FUNDU, pl.-*uri*, **fundus**, parietele de diosu allu unui vasu, canale sau rîu, care serve de base : *fundulu unui vasu, fundulu unei cupe, fundulu unui putiu; fundulu unui rîu, fundulu Dunarii, fundulu pamentului, fundulu infernului, fundulu theatrului; fundulu gradinei; liberalitatea n'are fundu; a datu de fundu; a adjunsu la fundu; peno in fundu;* fig. agru, dominiu, mosia, proprietate immobile, capitale : *fundu ecclesiasticu, fundu scolasticu. fundu commune, fundu publicu, funduri publice: a constituí unu fundu; fundurile nu adjungu spre acoperirea totoru speseloru; avemu unu fundu de care potemu dispune pentru acestu scopu; aceste funduri au alta destinatione.*

FUNE, s. f., **funis**, compositura de mai multe fire sucite, care serve spre a legá ceva, acia, fimbria, strangu : *fune de canepa, fune de lâna, fune de teliu, fune gróssa, fune suptire ellulegà cornele boiloru cu funea; feminele intendu albellele pre fune; boii se léga cu funea, ómenii cu vorb'a.*

* FUNEBRE, adj., **funebris** (de la **funus**), relativu la *funere* : *ceremonie funebri, vestimente funebri, cuventu funebre, oratione funebre.*

* FUNERALIE, pl. f., (fr. **funérailles**) **justa funerum, exsequiæ**, ceremonie funebri, pompa funebre, immormentare.

* FUNERARE, v., **funerare**, a face *funeralie*. a duce la mormentu, a immormentá.

* FUNERARIU,-*a*, adj., **funerarius**, relativu la *funere* sau la *funeralie;* subst. *funerariulu*, care e insarcinatu cu *funeralele : funerariulu si a implenitu detorí'a cu conscientia.*

* FUNERATICIU,-*ia*. adj., **funeraticius**, relativu la funeralie ; súbst. *funeraticiu*, pl.-*ie*, **funeraticium**, spese pentru funeralie.

* FUNERATIONE, s. f., **funeratio**, celebrare de *funeralie*, immormentare.

* FUNERATORIU,-*tória*, adj. s., **funerator**, care immormenta pre morti.

* FUNERATU,-*a*, adj. part., **funera-**

www.dacoromanica.ro

tus, condussu la mormentu cu ceremoniele funerarie.

* FUNERE, s. f., **funus, funeris,** (φόνος?), pompa funebre, ceremonia funebre; funeralie; mortu, mortecina.

* FUNERIU,-*ia*, adj., **funereus,** relativu la *funeralie*, de funeralie : *vestimente funerie.*

* FUNESTARE,-*edĭu*, v., **funestare,** a spurcá prin omicidiu; a adduce unu reu mare, a causá unu lucru *funestu.*

* FUNESTU,-*a*, adj., **funestus,** (de la **funus**), mortale, fatale, sinistru, nefastu : *dille funeste, casu funestu, morte funesta, callatoria funesta, impressione funesta, sciri funeste.*

* FUNGENTE, adj. part. pres., **fungens,** care *funge*, care implenesce unu servitiu; care essercita una functione.

* FUNGENTIA, s. f., **functio,** calitate de *fungente*, actione de *fungere.*

* FUNGERE, *funsi* si *funsei*, *funsu* si *functu* v., **fungi,** a implení unu servitiu, a essercitá una lucrare, a functioná. Radecin'a derivateloru : *fungente*, *fungentia*, *fungibile*, *functu*, *functoriu*, *functione*, *functionariu*, etc.

* FUNGIBILE, adj., **fungibilis,** care póte funge, care se póte applicá, d'in care se póte trage unu folosu : *lucruri fungibili*, cari se potu numerá, mesurá, cantarí, si prin consecentia se potu inlocuí prin cantitàti ecali.

* FUNGIDU,-*a*, adj., **fungidus** (de la **fungus**), fungosu, spongiosu, porosu.

* FUNGINU,-*a*, adj., **fuuginus,** de fungu, de burete.

* FUNGOSITATE, s. f., calitate de *fungosu*, stare *fungósa.*

* FUNGOSU,-*a*, adj., **fungosus** (de la **fungus**), spongiosu, porosu.

* FUNGU, s. m., **fungus** (σφόγγος), burete.

FUNICELLA, f. pl., *funicelle*, si m. *funicellu*, pl. *funicelli*, **funiculus,** deminutivu d'in *fune*, mica fune, funisióra, cordella, sfóra.

FUNINGINE, s. f., **fuligo,** vedi *fuligine.* Conson'a *n* se pare inserta d'in caus'a lungimei vocalei *i*, it. **fuliggine.**

FUNINGINOSU,-*a*, adj., **fuliginosus,** vedi *fuliginosu.*

FUNISIÓRA, s. f., **funiculus,** deminutivu d'in *fune*, mica *fune.*

FURACE, adj., **furax,** applecatu a *furá*, passionatu a *furá : copillu furace, animali furaci, passeri furaci.*

FURACITATE, s. f., **furacitas,** passione de a furá : *furacitatea serviloru, furacitatea passeriloru.*

1 FURARE, v., **furari,** a luá pre ascunsu lucrulu altui-a, a piscá, a substrage, a rapí, a instrainá : *a mentí, a insellá, a furá, a rapí, a predá sunt fapte opprite de lege si de ratione; cine mente, si insélla si fura candu póte; ellu mi furà unu callu; se portà bene pêno candu aflà occasionc de a me furá; in unu statu reu organisatu toti functionarii fura;* in genere, a rapi, a coprende cu poterea si pre nesentite : *me fura somnulu, ap'a me furasse; ce am potutu furá si eu d'in conversationea loru.*

2 FURARE, s. verbale, **furatio,** in t. s. verbului; vedi *furatione* si *furatura.*

FURATIONE, s. f., **furatio,** actione de a *furá.*

FURATORIU,-*tória*, adj. s., **furator,** care *fura*, care are abitudinea de a *furá.*

FURATRINA, s. f., **furatrina,** 1. furatione; 2. femina care *fura*, furatória.

FURATRINU, s. m., **furatrinus,** furatoriu, deprensu a *furá : anticii numiau pre Mercuriu dieu furatrinu,* **furatrinus deus.** Varr.

FURATRICE, s. f., fémina care fura, furatória, furatrina.

1 FURATU,-*a*, adj. part., (**furatus**), luatu pre ascunsu, rapitu; *lucru furatu, banni furati, merci furate, una féta furata.*

2 FURATU, s. m., (**furatio**), actulu de *furare : ellu s'a deprensu cu furatulu, furatulu viteloru, elli traiescu cu furatulu.*

FURATURA, s. f., (**furatio**), effectu sau resultatu allu actionei de furare; modu de *furare : furaturele lui au spariatu lumea.*

FURCA, s. f., **furca,** 1. pertica lunga terminata in dóue sau trei ramuri, corne sau denti : *furca de lemnu, furca de ferru; omenii redica fênulu cu furc'a; furc'a lui Neptunu are trei ramuri, corne*

www.dacoromanica.ro

sau denti, si de acea-a se numesce tridente; pl. *furci* se dice pentru *spenduratóre : furii s'au condemnatu la furci; misellu blastematu demnu de furci; in seclele trecute tóte drumurile erau plene de cruci si tote collinele plene de furci;* essecratione : *du-te in furci! se péria in furci!* — 2. instrumentu de torsu, **colus**: *a pune caieru in furca, mulierea si castiga panea cu furc'a; mulierile se si caute de furca.*

FURCATU,-*a*, adj., (it. **forcato**), formatu ca una furca : *unghie furcate.*

FURCATURA, s. f., (it. **forcatura**), partea corpului umanu unde se deschidu petiórele.

FURCELLA, s. f., **furcilla, furcula,** deminutivu d'in furca, furcutia, furcullicia.

FURCI, pl. f., **patibulum,** spenduratóre; vedi *furca.*

FURCIFERU sau *furcéferu*, s. m., **furcifer,** proprie care duce *furc'a* sau *furcile*, cumu faceau servii condemnati la *furci*, apoi terminu injuriosu: care merita furcile, demnu de spenduratu, unu spenduratu.

FURCILLA, s. f., **furcilla,** vedi *furcella, furcutia* si *furcullicia.*

FURCILLATU,-*a*, adj., **furcillatus,** formatu ca una *furcilla*, furcatu.

FURCONIU (cu *n* molliatu), pl.-*ie*, augmentativu d'in *furca*, mare *furca*, furca cu corne de ferru.

FURCOSU,-*a*, adj., **furcosus,** in forma de furca.

FURCULA sau *furcura*, s. f., **furcula,** vedi *furcutia, furcullicia.*

FURCULLICIA sau *furcullitia*, s. f., **furcula,** mica *furca*, mica *furcutia : pune furculliciele pre mésa, copillii manca cu furculliciele; furcullicie de argentu.*

FURCUTIA, s. f., **furcula,** deminutivu d'in *furca : omenii civilisati mânca cu furcuti'a; furcutie de ferru, furcutie de argentu; terranii manca cu furcutie de lemnu; monachii nostrii facu fórte formose furcutie de lemnu.*

* FURENTE, adj. part. pres., **furens,** furiosu, coprensu de furóre.

* FURENTIA, s. f., stare *furente.*

* FURERE, v., **furere,** a delirá, a fí in deliriu, a fí essitu d'in mente, a lucrá cá unu furiosu, in sensu propriu si figuratu.

FURFURARIU,-*ia*, adj., **furfurarius,** care provine d'in *furfure;* subst. *furfurariu,* care vende furfure.

FURFURE, s. f., **furfur,** pl. **furfures,** restu de farina macinata dupo ce se cerne, compusu d'in pellicellele cerealiloru, teritie : *furfure de grânu, furfure de ordiu, furfure de porumbu, etc., farin'a diabolului se preface tóta in furfure; élli fura grânulu si dau furfurile pentru mantuirea suffletului.*

FURFUROSU,-*a*, adj., **furfurosus,** plenu de *furfure.*

FURIA, s. f., **furia,** rabia, turbare, menía; pestilentia; divinitate infernale care punesce pre cei rei, figuratu : *furia de omu, furia de muliere, furia blastemata; l'a appucatu furi'a; l'amu inchinatu furieloru; furiele se lu sfascie!*

FURIALE, adj., **furialis,** relativu la *furia : fapta furiale, incercare furiale, dente furiale.*

FURIARE, v., **furiare,** a infuriá, vedi *infuriare.*

FURIATICU,-*a*, adj., espusu la *furia*, suppusu la accessu de furia.

FURIATU,-*a*, adj. part., *furiatus,* infuriatu, furiosu.

FURIBUNDU,-*a*, adj., **furibundus,** agitatu de *furia*, furiosu, rabiosu.

FURIOSU,-*a*, adj., **furiosus,** plenu de *furia*, nebonu, essitu d'in mente; impetuosu, violentu : *omu furiosu, lucrare furiósa, elocentia furiósa.*

FURISIARE, v. refl., *a se furisiá*, **furtim intrare vel exire,** a intrá sau a essí pre furisiu.

FURISIU sau *furitu*, s. m., *pre furisiu* sau *pre furitu*, adv., **furtim,** pre ascunsu.

FURNARIA, s. f., **furnaria,** professione de *furnariu.*

FURNARIU, s. m., **furnarius,** care possede unu furnu.

FURNICA, s. f., **formica,** vedi *formica.*

FURNICARE, v., (**formicare**), **scatere, scaturire,** vedi *formicare.*

FURNICARIU, pl.-*ie*, **formicarum caverna,** vedi *formicariu.*

www.dacoromanica.ro

FURNICOSU,-*a*, adj., **formicosus**, vedi *formicosu*.

FURNU, s. m., **furnus**, coptoriu, coptoriu de calce, coptoriu de vitru, coptoriu de ferru sau de alte metalle. destinatu a funde metalle.

FURÓRE, s. f., **furor**, nebonía, deliriu, rabia, menía, furia, passione furiósa, amóre violenta, manía, inspiratione : *furorea nu connósce consilie, omulu coprensu de furore nu mai e in possessionea mentii.*

FURTIFICU,-*a*, adj., **furtificus**, applecatu a furá : *mâni furtifice, degete furtifice.*

FURTIVE, adv., **furtive**, in modu *furtivu.*

FURTIVU,-*a*, adj., **furtivus**, ascunsu, secretu, clandestinu, pre furitu : *sarutàri furtive. victoria furtiva, nascere furtiva, amanti furtivi.*

FURTUNA, s. f., (**fortuna**), **tempestas, procella**, vedi *fortuna.*

FURTUNOSU,-*a*, **tempestuosus, procellosus**, vedi *fortunosu.*

FURU, s. f., **fur**, care *fura*, care iea sau rapesce pre ascunsu : *furii si latronii su frati boni, inse furulu e mai uritiosu de câtu latronele, co n'are coragiulu de a se pune in periclu· furu de calli, furu de boi, furu de póme, furu de banni, furu de copilli, furu de lucruri sacre.*

FURUNCLU, s. m., **furunculus**, proprie deminutívu de la *furu;* fig. buboniu.

* FURVU sau *furbu*, adj., negru, obscuru, intunericatu, infricosiatu; subst. *unu furbu*, unu mare-misellu.

FUSARIU, s. m., **fusorum faber**, care face *fuse*, care vende *fuse.*

* FUSCARE, v., **fuscare**, a face *fuscu*, a innegrí, a obscurá, a intunericá.

* FUSCATORIU,-*tória*, adj. s., **fuscator**, care *fusca*, care obscura.

* FUSCATU,-*a*, adj. part., **fuscatus**, obscuratu, intunerecatu.

* FUSCINA, s. f., **fuscina**, furca de ferru, furconiu.

* FUSCITATE, s. f., **fuscitas**, calitate de *fuscu*, obscuritate.

* FUSCU,-*a*, adj., **fuscus**, intunericatu, intunecatu, inchisu : *colóre fusca, peru fuscu, animali fusce, cornice fusca; vinu fuscu; voce fuscu.*

* FUSIBILE, adj., (it. **fusibile**, fr. **fusible**), care se póte *funde* sau torná : *plumbulu e fórte fusibile.*

* FUSIBILITATE, s. f., (it. **fusibilità**, fr. **fusibilité**), calitate de *fusibile : fusibilitatea metalleloru.*

* FUSICA sau *physica*, s. f., **physica** (φυσική), scientia naturale, scienti'a care se occupa cu cercetarea naturei, acumu restrinsa la cercetarea si esplicarea fenomeneloru naturali prin cari nu se scâmba starea interna a corpuriloru, éro scienti'a care se occupa cu scâmbarea sau transformarea starei interne a corpuriloru se numesce *chymica : fusica teoretica, fusica esperimentale, fusica generale, fusica particularia;* vedi si *physica.*

* 1 FUSICU sau *physicu*,-*a*, adj., **physicus** (φυσικός), relativu la *fusica*, naturale : *miscare fusica; effectu fusicu, principiu fusicu, consecentia fusica; scientie fusice, lege fusica, proprietàti fusice alle corpuriloru: possibilitate fusica, impossibilitate fusica;* vedi si *physicu.*

* 2 FUSICU sau *physicu*, s. m.; 1. esteriorele unei persone; 2. in opositione cu morale : *distingemu in passionile omului fusiculu si moralele.*

* 3 FUSICU sau *physicu*, s. m., 1. cellu ce se occupa cu *fusica;* 2. medicu : *fusiculu unui districtu.*

* FUSILE, adj., **fusilis**, care *funde*, care se vérsa sau se tórna : *figure fusili*, de metallu tornatu.

* FUSIOCRATIA sau *physiocratía*, s. f., (de la φύσις, natura, si κρατεῖν, a dominá, fr. **physiocratie**), domnía a naturei, domnía asupr'a naturei, domnia ce essercita omulu asupr'a naturei prin cultura; vedi si *physiocratia.*

*FUSIOCRATICU sau *physiocraticu*,-*a*, adj., (fr. **physiocratique**), relativu la *fusiocratía : systema economica fusiocratica;* vedi si *physiocraticu.*

FUSIOCRATU sau *physiocrate*, s. m., (fr. **physiocrate**), care essercita una domnía asupr'a naturei, asiá se numiau economistii cari pretendeau co numai pastorii, agricultorii si minerarii su ad-

www.dacoromanica.ro

deverati productori, éro toti cei alti industriari nu su de câtu consumptori, ca si functionarii, militarii si nobilii otiosi; vedi si *physiocrate*.

FUSIOGNOMIA sau *physiognomia*, s. f., (φυσιογνωμία) si

FUSIOGNOMONIA sau *physiognomonía*, s. f., (φυσιογνωμονία), artea de a connosce inclinationile prin inspectionea trassureloru faciei.

* FUSIOGNOMONICU sau *physiognomonicu,-a*, adj., (φυσιογνωμονικός), relativu la *fusiognomonía*.

* FUSIOGNOMONISTU sau *physiognomonistu*, s. m., (fr. **physiognomoniste**), care se occupa cu *fusiognomoni'a*.

FUSIOGNOSIA sau *physiognosia*, s. f., (de la φόσις, natura, si γνῶσις; connoscentia, fr. **physiognosie**), connoscenti'a naturei.

* FUSIOGRAFIA sau *physiographía*, s. f., (de la φόσις, natura, si γράφειν, a scrie, fr. **physiographie**), descriptionea obiecteloru naturei, istori'a naturale care se occupa numai cù descrierea obiecteloru naturei.

* FUSIOGRAFICU sau *physiographicu,-a*, adj., (fr. **physiographique**), relativu la *fusiografía*.

* FUSIOGRAFU sau *physiographu*, s. m., (fr. **physiographe**), care se occupa cu *fusiografi'a*, istoricu naturale.

* FUSIOLOGIA sau *physiologia*. s. f., (φυσιολογία, fr. **physiologie**), cercetare scientifica asupr'a naturei, tractatu despre legile dupo cari lucra natur'a, astadi restrinsu la cercetarea si esplicarea legiloru naturei organice : *fusiologia animale, fusiologia vegctale, fusiologia umana;* vedi si *physiologia*.

* FUSIOLOGICU sau *physiologicu,-a*, adj., (fr. **physiologique**), relativu la *fusiologia*.

* FUSIOLOGISTU sau *physiologistu*, s. m., (fr. **physiologiste**), care se occupa speciale de *fusiologia*.

* FUSIOLOGU sau *physiologu*, s. m., (φυσιολόγος), care se occupa cu *fusiologi'a*, care cercetedia causele fenomeneloru naturei, si in specie alle naturei organice : *fusiologu cu multe si formose connoscentie*.

* FUSIOMETRIA sau *physiometria*, s. f., (de la φόσις, natura, si μετρεῖν, a mesurá), artea sau scienti'a care se occupa cu mesurarea estensiva a corpuriloru naturei, sau cu mesurarea intensiva a effecteloru ce se producu prin lucrarea naturei, precumu gravitatea, attractionea, perturbationea, etc.

* FUSIOMETRICU sau *physiometricu,-a*, adj., relativu la *fusiometría*.

* FUSIOMETRU sau *physiometru*, s. m., 1. personale, care mesura natur'a; 2. reale, instrumentu cu care se póte mesurá natur'a.

* FUSIONARE, s. f, a face una *fusion : a fusioná diverse partite politice*.

* FUSIONARIU,-*ia*, adj., (fr. **fusionnaire**), care opera *fusionea*.

* FUSIONE, s. f., **fusio**, actione de *fundere* sau de tornare.

* FUSIONISTU,-*a*, adj. s., (fr. **fusionniste**), care pertine la una systema de *fusione* politica : *ministeriu fusionistu*.

* FUSIONOMIA sau *physionomia*, s. f., (de la φόσις, natura, si νόμος, lege, fr. **physionomie**), espressione ce resulta d'in complessulu trassureloru faciei : *fusionomía nobile, bona, onesta, rea, sinistra; ellu are una fusionomía placuta, spirituale; fusionomía sympathica. fusionomia antipathica;* vedi si *physionomía* si *physiognomía*.

* FUSIONOMICU sau *physionomicu,-a*, adj., relativu la *fusionomía*.

* FUSIONOMISTU sau *physionomistu*, s. m., (fr. **physionomiste**), care se occupa speciale cu *fusionomí'a*.

* FUSIONOMU sau *physionomu*. s. m., care se occupa cu *fusionomí'a*.

† FUSO-, sau *physo-*, (de la gr. φῦσα besíca), in diverse compositioni de termini anatomici, precumu : *physocarpu, physocelu physocephalu, physodactylu, physogradu, physoide, physometria, physophoru, physopsophia, physospasmu, physostemu, physothorace*, pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore a composetionei; vedi si *physa* cu compositele selle.

* FUSORIU,-*ia*, adj. s., **fusor, fusorius**, care *funde*, care vérsa, care tórna.

www.dacoromanica.ro

FUSTA, s. f., vestè inferiore a femineloru, in forma de conu truncatu.

FUSTANA, s. f., (it. **fustagno**, fr. **futaine**), tessutura rara d'in fire de canepa sau de linu batuta cu bumbacu.

FUSTANELLA, s. f., vestimentu de fusta scurta tare crespata ce pórta albanesii.

FUSTE, s. m., **fustis**, pertica de lemnu, bastone grossu : *servii archiereiloru venira inarmati cu fusti ca se prenda pre Christu.*

FUSTELLU, s. m., (it. **fustello**), deminutivu d'in *fustu.*

FUSTERNA, s. f., **fusterna**, capetulu pinului, ca lemnu de lucru.

FUSTIARIU,-*ia*, adj., **fustiarius** sau **fustuarius**, de *fuste;* subst. care face fusti, care ambla cu fusti; care bate cu fusti.

FUSTIGARE, v., **fustigare**, a bate cu fusti.

FUSTIGATU,-*a*, adj. part., **fustigatus**, batutu cu fusti.

1 FUSTU,-*a*, part., **qui fuit**, vedi *fostu.*

2 FUSTU, pl.-*e*, (it. **fusto**, prov. totu de la **fustis**), trunchiulu unui arbore, trunchiulu unei columne, trunchiulu corpului umanu; paliulu grânului, cod'a unei flori.

FUSTUARIU,-*ia*, adj., **fustuarius**, relativu la *fuste;* subst. pers. *unu fustuariu*, care bate cu fusti; reale, *fustuariu*, pl.-*ie*, **fustuarium**, batalia cu fusti.

FUSU, pl.-*e*, **fusus**, micu instrumentu rotundu, la mediulocu pucinu inflatu si la capulu superiore suptiliatu, cu care se servescu mulierile spre a torce canepa, linu, lâna, bumbacu : *a intorce fusulu repide, a torce cu fusulu;* prin analogia : *fusulu morei, fusulu unei rote infipte.*

* FUSU,-*a*, adj. part., **fusus** (de la **fundere**), funsu, versatu, tornatu; estensu, largu : *stylu fusu*, nu *concisu; ellu e forte fusu in espositionile selle; nu mi placu discursurile fuse.*

* FUSURA, s. f., **fusura**, effectu allu actionei de *fundere*, versatura, tornatura.

* FUSURARIU,-*ia*, adj. s., **fusurarius**, fusoriu, versatoriu, tornatoriu.

FUTERE, *futui, fututu*, v., **futuere**, (φυτέυειν), verbu obscenu.

* FUTILE, adj., **futilis**, fôra valóre, fôra autoritate, fôra importantia, inutile, desertu, ineptu.

* FUTILITATE, s. f., **futilitas**, inutilitate, desertatione; fapta inepta.

FUTO-, sau *phyto-*, (de la g. φυτόν, planta), in diverse compositioni de termini botanici, precumu : *phytobiologia, phytochymia, phytogamia, phytogenesia, phytogeographia, phytognomia, phytographia, phytologia, phytonomia, phytonymia, phytonymphia, phytotechnia, phytotomia, phytotraumatia, phytotrophia, phytotropia, phyturgia*, pentru allu caroru intellessu consulta partea posterióre a compositionei; vedi si *phyto-*, cu compositele selle.

FUTU,-*a*, part. de la perf., *fui*, **qui fuit**, vedi *fostu.*

FUTURU,-*a*, part. fut. **futurus**, care va fi; subst. *futurulu*, venitoriulu.

www.dacoromanica.ro

G.

G, a séptea littera in alfabetului romanu: I. conserva sonulu seu genuinu: 1. inaintea vocaliloru *a*, *o*, *u*, precumu in: *galbinu*, *gallína*, *gustu*, *guttu*, *gutturariu*, *langóre*, *angustu*, *rogu*, *rogare*, *rogatione*, *mulgu*, *fagu*, *faguru*, *verga*, *vergura*, etc., 2. inaintea licideloru *r* si *l*, precumu in: *grassu*, *grossu*, *grânu*, *grâne*, *negru*, *agru*, *agricultura*, *glacia*, *glande*, *glomu*, *ânglu*, *ungla*, *cinglu*, *inglutire*, *veglare*, *veglatoriu*, *preveglare*, *preveglatoriu*. In casulu acestu-a dupo *g* se immollia *l* la Macedoromâni, si trece mai in *i* la Dacoromâni, d'in care causa de ordinariu se inlocuesce cu *h* mutu, spre a arretá co *g* conserva sonulu seu duru precumu: *ghiacia*, *ghiande*, *ghiomu*, *unghiu*, *unghia*, *cinghiu*, *inghitire*, *veghiare*, *veghiatoriu*, *preveghiare*, *preveghiatoriu*. II. trece in siueratória tare inaintea vocaliloru *e* si *i*, precumu in: *gemu*, *geru*, *genu*, *gingina*, *genu*, *géminu*, *lege*, *ninge*, *punge*, *sange*, *muge*, *plange*, *margine*, *imagine*, *fuminginé*, *fugire*, *ângeru*, *deregere*, *collegere*, etc. III. se aude ca *m*, inaintea nasaliloru *n* si *m*, precumu in: *legnu*, *segnu*, *degnu*, *pugnu*, *pugna*, *cognatu*, *egnariu*, *agnellu*, *agnioru*, *fragmentu*, *pigmentu*, d'in care causa se si scrie simplu: *lemnu*, *semnu*, *demnu*, *pumnu*, *pumna*, *comnatu*, *amnariu*, *amnellu*, *amnioru*, etc. Se tace cu totulu in: *egu*, *magi*, *magestru*, *straglu*, *vagitare*, d'in care causa se si omitte in scriptura si se scrie simplu: *eu*, *mai*, *maiestru*, *straiu*, *vaitare*.

GAIA, s. f., **gavia**, una passere de mare.

GAINA, s. f., **gallina**, vedi *gallina*.

* GALACTE, s. m., (γάλα gen. γάλακτος, de unde prob. si latinulu **lac**, gen. **lactis**, abl. **lacte**, si românulu *lapte*), ca terminu technicu, precumu se arréta in compositionile: *galactirrhéa*, scursura de *lapte*, *galactirrheicu*, relativu la *gallactirrhéa*, *galactode*, care sémina a *lapte*, si in urmatoriele: *galactographía*, *galactología*, *galactometru*, *galactophagu*, *galactophoru*, *galactopoieticu*, *galactoposía*, *galactopote*, *galactose*, *galactosponda*, pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore a compositionei.

*GALANTARIA, s. f., (it. **galanteria**, fr. **galanterie**), 1. portare galante côtra femine, gentiletia, urbanitate; 2. diverse article, ornamente, cu cari se adorna feminele: *negotiu de galantarie*.

* GALANTARIU, -*ia*, adj. s., care vende lucruri de galantaría.

* GALANTE, adj., (corruptu d'in **elegante**, it. **galante**, fr. **galant**), urbanu, amenu, amicale in portarile selle mai allessu côtra femine: *omu galante*, *spiritu galante*, *scrissóre galante*, *juni galanti*, *discursu galante*; *fémina galante* in sensu ambiguu.

* GALASSIA, s. f., **galaxias**, (γαλαξίας), callea lactea de pre ceru; vedi si *galacte*.

* GALBA, s. f., **galba**, unu verme care se nasce in cerru.

* GALBANU, s. m., **galbanum**, (χαλβάνη), succu sau resina care se scóte d'in una planta umbellifera d'in Suria.

GALBEDIA, s. f., **hepatice**, **icterus**; 1. morbu de ficatu la oui; 2. flore galbina a carei mancare se crede co produce morbulu *galbedia* la oui; 3. morbu si la omeni, *galbinare*.

GALBEDIARE, v., a sufferí de *galbédia*, vedi *galbedire*.

www.dacoromanica.ro

GALBEDIOSU,-*a*, (pronuntiatu pre a locurea si *galbegiosu*), adj., **hepatice vel ictero affectus**; plenu de *galbedia*, sufferinte de *galbedia*; de ací, forte debile si cu facia forte galbina.

GALBEDIRE,-*escu*, v., **hepatice inficì vel laborare**; a prende *galbedia*, a sufferí de *galbedia*.

GALBINA, s. f., **equa** vel **vacca fulva**, épa sau vacca *galbina*, nume propriu ce se da epeloru sau vacceloru *galbine*.

GALBINARE sau *galbinaria*, s. f., **morbus regius, icterus**, unu morbu causatu prin presenti'a bilei in sange, prin care pellea omului devine tota galbina; 2. **serratula tinctoria** lui *Linneu*, una planta.

GALBINASTRU, -*a*, adj., **subflavus, fulvaster**, (fr. **jaunâtre**), care bate in galbinu, camu galbinu : *colóre galbinastra*.

GALBINATU,-*a*, adj., **galbinatus**, 1. devenitu *galbinu*; 2. vestitu cu vestimentu *galbinu*.

GALBINELLU, s. m., deminutivu d'in *galbinu*, pucinu galbinu; subst. masc. deminutivu d'in *galbinu*, ca moneta; femin. *galbinella*, una flore.

GALBINETIA, s. f., **color flavus, pallor**, colóre *galbina*, pallore la facia.

GALBINETIOSU,-*a*, adj., **flavus, pallidus, pallens**, pallidu, galbiníu.

GALBINETU, s. m., multime de *galbini*, in intellessulu lui *galbinu* cá moneta.

GALBINIRE,-*escu*, v, 1. act. **flavo colore pingere**, a pinge cu colóre galbina; 2. intr. **flavescere**, a devení galbinu.

GALBINITIA, s. f., una flore; vedi si *galbinellu*.

GALBINITIONE, s. f., **pallor**, actione si effectu de *galbinire*

GALBINITIOSU,-*a*, adj., vedi *galbinetiosu*.

GALBINITU,-*a*, adj. part., **flavo colore tinctus**, devenitu galbinu.

GALBINITURA, s. f., effectu allu actionei de *galbinire*.

GALBINIU,-*ia*, adj., **subflavus**, pucinu galbinu.

1 GALBINU,-*i*, adj., **galbinus, galbeus, fulvus, flavus, gilvus, gilbus**, un'a d'intre celle septe colori alle prismei care e si colórea aurului, a lemôniei, a safranului : *colóre galbina, flóre galbina pannura galbina; tómn'a cadu d'in arbori foliele galbine; faci'a lui s'a facutu galbina ca cér'a; colorile Austriei su negru si galbinu·galbinulu e colórea mortii.*

2 GALBINU, pl.-*e*, **galbinum**, vestimentu de colóre galbina, ce portau in anticitate feminele si barbatii effeminati.

3 GALBINU, s. m, **nummus aureus**, nummu de auru, numitu asiá de la colorea sea cea *galbina*, pre cându nummii de argentu se numiau *aspri* (albi), si cei de arame *rosii : galbinii lui Julius Cesare erau de* $\frac{1}{4}\frac{1}{6}$ *de libra romana, in valóre de 28 leure moderne sau franci; galbinii lui Domitianu erau de* $\frac{1}{4}\frac{1}{5}$ *de libra romana, in valóre de 24 leure moderne sau franci; galbinii lui Diocletianu si Constantinu erau de* $\frac{1}{7}\frac{1}{2}$ *de libra romana in valóre de 15 leure moderne sau franci; galbinii de la Florentia sau florentinii de auru erau de* $\frac{1}{9}\frac{1}{6}$ *de libra romana, in valore de 11 leure moderne sau franci, si 45 c.; galbinii austriaci erau de* $\frac{1}{9}\frac{1}{5}$ *de libra rómana, in valóre de 11 leure moderne sau franci, si 75 c.; galbinii anglesi sau librele sterline su de* $\frac{1}{4}\frac{1}{3}$ *libre romane, in valóre de 25 leure moderne sau franci. Astadi prin galbinu in genere se intellege galbinulu austriacu sau ollandese, care are acea-asi valóre. Terranii români numescu galbinii ochi de vulpe.*

GABINUSIU, pl.-*ie*, **vitellus, luteum**, globulu galbinu d'in mediuloculu ouului : *galbinusiulu ouului* sau *galbinusiu de ou*, galbinulu ouului.

GALBINUTIU,-*ia*, adj., **fulvidus**, deminutivu d'in *galbinu*.

GALBIORU,-*a*, adj., **subflavus**, deminutivu d'in *galbinu*, care e unu derivatu d'in *galbu*.

GALBITIONE, s. f., cu acellu-asi intellesu ca si *galbinitione*, presuppunendu unu verbu *galbire*, essitu directu d'in *galbu*, do unde si adj., *galbitiosu*= *galbinitiosu*.

GALBITIOSU,-*a*, adj., vedi *galbinitiosu*.

GALBONIU sau *galbuniu*,-*a*, (cu *n*

www.dacoromanica.ro

molliatu: *galbuiu*), adj., dupo forma augmentativu, inse dupo intellesu deminutivu, asiá co *galbuniu* = care bate in *galbinu*, *camu galbinu*.

GALBU,-*a*, adj., **galbus**, (it **giallo**, isp. **jalde**, pg. **jalde**, **jalne**, fr. **jaune**), galbinu verdastru. Radecin'a celloru alte : *galbiu*, *galbioru*, *galbinu*, *galbinare*, *galbinaria*, etc.

* GALENA, s. f., **galena**, combinatione naturale de sulfure si de plumbu.

* GALEA sau *galia*; s. f., **galea**, (γαλέη) casside sau casca, pentru accoperitulu capului, la inceputu de pelle : *galia ferina*; apoi de metallu.

* GALERA, s. f., **galera** si **galerus**, (de la **galea**), casside sau casca pentru accoperitulu capului, capa, capina, capella.

* GALERITA, s. f., **galerita**, una passere motiata.

* GALERITU,-*a*, adj., **galeritus**, accoperitu pre capu cu *galera*, sau cu *galeru*.

* GALERIU, pl.-*ie*, **galerium**, si

* GALERU, s. m., **galerus**, coperimentu de pelle pentru capu, casside, casca, coifu; vedi *galera*, *galea* si *galia*.

* GALIA, s. f., **galea**, casside, casca, coifu.

* GALIARE, v., **galeare**, a accoperí capulu cu *galia*.

* GALIATU,-*a*, adj. part., **galeatus**, cu capulu accoperitu de galia : *galiat'a Minerva*, *militarii galiati*; *prologu galiatu*.

* 1 GALLA, s. f., **galla**, una escrescentia care se formedia pre foliele unoru arbori, si care serve spe a tinge in negru, spre a face atramentu; *nuca de galla*.

* 2 GALLA sau *gala*, s. f., (it. **gala**, fr. **gala**), **solemne**, vestimente prescrisse pentru una ceremonia, mai allessu pentru ceremoniele de curte : *vestimente de galla*; *in more galla*.

* GALLANTE, adj., **gallans**, in deliriu, ca *gallii*, sacerdotii Cybelei.

* GALLARIU, s. m., **gallarius**, care lucra cu *galla* 1., calcionariu.

* GALLERA sau *galera*, s. f., (it. **galera**, fr. **galère**), **triremis**, una nave mare, care se mêna de remigi : *condemnatu la gallera*, a face servitiulu de remige pre una *gallera*; italianii distingeau intre *gallera capitana*, *gallera patrona*, *gallera regale*.

* GALLERIA, s. f., (it. **galleria**, fr. **galerie**), **xystus**, **porticus**, porticu, mai allessu pentru espositione de picture : *galleria de picture*; camera mai lunga de câtu larga care serve de communicatione intre celle alte camere.

* GALLERIANU, s. m., (fr. **galerien**), unu condemnatu la *gallera*.

GALLETA, s. f., **situla**, 1. unu vasu cu care se servescu ómenii spre a scote apa d'in putiu; 2. una mesura de patru patrantarie : *una galléta de grânu*, *una galléta de ordiu*; *gallét'a d'in Transilvania are 256 libre sau litre române*.

* GALLIAMBU, s. m, **galliambus**, versu ce cantáu *gallii* sau sacerdotii Cybelei.

* GALLICA, pl. *gallice*, **gallicæ**, calciamente gallice.

* GALLICANU,-*a*, adj., **gallicanus**, propriu galliloru : *baseric'a gallicana*.

* GALLICINIU, pl.-*ie*, **gallicinium**, ór'a noptii candu canta gallulu (cocosiulu), cantarea cocosiului.

* GALLICISMU, s. m., (**gallicismus**, it. **gallicismo**, fr. **gallicisme**), idiotismu propriu galliloru, frase sau modu de espressione propriu galliloru.

* GALLICU,-*a*, adj., **gallicus**, relativu la *galli*, propriu *galliloru* : *vestimente gallice*, *calciamente gallice*, *limba gallica*, *portu gallicu*, *institute gallice*. Fiendu co francesii de astadi occupa térr'a galliloru, se pune *gallicu* in locu de *francescu* sau *francese*.

GALLINA, (cu *ll* molliatu), s. f., **gallina**, passere domestica bene connoscuta: *se distingu mai multe specie de galline*, *românii connoscu gallinele de casa*, *gallin'a de monte*, *gallin'a de apa*, *gallina selbateca*, *anticii distingeau gallin'a africana*; *gallin'a care canta multu*, *nu face oua*; *in casa acea-a nu póte fi pace*, *unde gallin'a canta si cocosiulu tace*; *gallin'a bona face peno la 160 de oua pre annu*; *am una gallina care óua pre tóta diu'a*; *gallin'a nóstra a scossu dóuedieci de pui*; *nu poti f'i si cu pui si cu óua si cu gallin'a grassa*, prov., *galli-*

www.dacoromanica.ro

n'a betrana face zem'a bona; a avé orbulu gallineloru.

GALLINACIARE sau *gainaciare.* v., a face *gallinaciu*, de regula refless. ce se *gallinacia*, vorbindu de *galline* si alte passeri ce se desérta de scrementele loru.

GALLINACIU,-*ia*, adj., **gallinaceus**, de *gallina;* subst. *gallinaciu*, pl.-*ie*, **stercus gallinaceum**, stercu de gallina: *gallinaciulu e bonu spre a ingrassiá pamentulu de flori, in limb'a româna se numesce gallinaciu sterculu totoru passeriloru.*

GALLINARÉSSA, s. f., **gallinaria**, fémina care cresce si vende galline.

GALLINARIRE,-*escu*, v., **gallinas alere**, a nutrí galline, a custodí, a vende galline.

GALLINARITU, s. m., nutritulu gallineloru, negotiulu cu galline.

1 GALLINARIU, s. m., **gallinarius**, care cresce si vende galline.

2 GALLINARIU, pl.-*ie*, **gallinarium**, loculu unde se tinu gallinele; in acelluasi sensu si femin. *gallinaría.*

GALLINUSIA, s. f., **gallinula**, deminutivu si peiorativu d'in *gallina;* constellatione in spinarea taurului, **plejades**; specia de passeri selbatice; specia de insecte, **scarabæus stridulus.**

GALLINUTIA, s. f., **gallinula**, deminutivu d'in *gallina*, mica gallina.

GALLOCIU si *gallosiu*, s. m., (fr. **galloche**), vedi *gallica;* pare co si *gallentiu*, plur. *gallenti* se refere la aceaasi fontana.

* GALLOMANE, s. m., (fr. **gallomane**), admiratoriu escessivu allu *galliloru* (francesiloru), care i imita, chiaru si in defectele loru.

* GALLOMANIA, s. f., (**gallomanie**) admiratione, amore, imitatione affectata de totu ce e *gallicu*, (francese).

* GALLONARE, v., (it. **gallonare**, fr. **galonner**), a orná cu gallone.

* GALLONATU,-*a*, (it. **gallonato**, fr. **gallonné**), ornatu cu gallone: *ellu e gallonatu d'in capu peno in petióre.*

* GALLONE, s. m., (it. **gallone**, fr. **galon**), tessutura angusta de fire de auru, de argentu, de metasse, de bumbacu, de lâna, care se pune pre marginile vestimenteloru spre a le orná.

* GALLOPARE, v., (it. **galoppare**, fr. **galoper**), a merge in *gallopu.*

* GALLOPU, s. m., (it. **galoppo**, fr. **galop**), mersulu cellu inaltu allu callului care allérga iute: *a merge in gallopu, a veni in gallopu, a se pune in gallopu.*

1 GALLU, s. m., **gallus**, barbatulu gallinei, cocosiu: *in gallinariu gallulu e mai mare; gallulu chiama gallinele la granuntie; gallulu appera gallinele in contr'a inimiciloru; gallii se lupta cu mare coragiu.*

2 GALLU, s. m., **gallus**, celtu, vechiu poporu care dominá in Galli'a.

3. GALLU, s. m., **gallus**, sacerdote allu Cybelei, castratu, eunuchu.

* GALVANICU,-*a*, adj., (it. **galvanico**, fr. **galvanique**), relativu la *galvanismu: fluidu galvanicu, apparate galvanice; esperimente galvanice, currente gulvanicu.*

* GALVANISARE, v., (fr. **galvaniser**) a electrisá prin column'a *galvanica* sau *voltaiana: a galvanisá unu cadaveru; fig. a galvanisá una societate mórta.*

* GALVANISMU, s. m., (fr. **galvanisme**), seria de fenomene electrice ce se manifesta in substantiele animali inco irritabili, candu se punu pre place metallice departate un'a de alt'a, si se stabilesce una communicatione intre elle prin unu conductoriu metallicu: *inventoriulu galvanismului e professoriulu Galvani de la Bolonia, morta in annulu 1795. Volta perfectionà fórte applicationile galvanismului prin apparatulu seu, ce porta numele de pila sau columna voltaiana.*

* GALVANO-MAGNETICU,-*a*, adj., relativu la *galvano-magnetismu.*

* GALVANO-MAGNETISMU, s. f., combinatione de effectele galvanice cu effectele magnetice.

* GALVANO-METRICU,-*a*, adj., relativu la *galvano-metru.*

GALVANO-METRU, s. m., instrumentu destinatu a mesurá cantitatea de electricitate desvoltata prin colum-

www.dacoromanica.ro

n'a galvanica, si a face sensibili vederii effectele galvanismului.

* GALVANO-PLASTICA, s. f., artea de a formá diverse obiecte metallice prin adjutoriulu galvanismului.

* GALVANO-PLASTICU, -*a*, adj., relativu la *galvano-plastica.*

* GAMBA, s. f., **gamba**, (καμπή), petiorulu animaliloru patrupedi.

* GAMBOSU,-*a*, adj., **gambosus**, cu petiorulu inflatu.

GAMMA, s. f., **gamma**, (γάμμα), a trei'a littera a alfabetului grecu; in musica, scara sau combinatione de tonuri completa : *gamma maiore, gamma minore, gamma diatonica.*

* GAMMARU, s. m., **gammarus** si **cammarus**, cancru de mare; vedi *cammaru.*

* GANGLIU, pl.-*ie*, **ganglion**, (γάγγλιον), inflatura la inchiauature causata prin fatiga; tumore; nodu de nervi.

* GANGRENA, s. f., **gangræna**, (γάγγραινα) mortificatione a unei parti a corpului; vedi si *cangrena.*

* GANGRENARE, v., (fr. **gangréner**), a se corrupe prin *gangrena.*

* GANGRENATU,-*a*, adj.part., (**gangréné**), corruptu prin *gangrena.*

* GANGRENOSU,-*a*, adj., (fr. **gangréneux**), de natur'a gangrenei, care determina mortificationea unei pàrti a corpului.

* GANIA, s. f., **ganea** (γήϊνος, γάϊνος), taberna, ospetaría, locu de desfrenare.

* GANIARIU,-*a*, adj. s., **ganearius**, de taberna, care frecenta locurile de desfrenare.

* GANIONE, s. m., **ganeo**, desfrenatu, corruptu, omu stricatu.

* GANNIRE,-*escu*. v., **gannire**, a geme, a murmurá, a plânge cá cânii.

* GANNITIONE, s. f., **gannitio**, actione de *gannire.*

* GANNITU, s. m., **gannitus**, gemetulu unui cane candu lingusesce.

GANSACU, s. m., si

GANSICA, f., contrassu *gânsca* si *gâsca*, **anser**, vedi *gâsca.*

* GARA, s. f., (fr. **gare**), statione de incallicare si descallicare la callile ferrate; mai bene s'ar dice *descallicatore.*

* GARANTARE, v., (fr. **garantir**), **spondere, cavere, cautionem interponere**, a respunde de ceva sau pentru cineva, a se pune *garante*, a dá *garantia.*

* GARANTE, s. m., (fr. **garant**) **vas**, gen. **vadis, præs**, gen. **prædis**; **sponsor, auctor**; care da una cautione, care se insarcina de a respunde insusi pentru altulu.

* GARANTIA, s. f., (fr. **garantie**), **cautio, sponsio, auctoritas**, obligatione prin care cineva se léga a respunde la casu pentru sene sau pentru altulu, cautione, sponsione.

* GARDA, s. f., (it. **guardia**, fr. **garde**) **custodia**, custodia, veghia : *gard'a publica, gard'a nationale, gard'a civica, gard'a urbana, ellu e in garda, elli su de garda, a se inscrie in gard'a urbana; a stá garda.*

GARDELLA sau *gradella*, s. f., **vimen, virga ad sepiendum**, nouella, vergella de *gardu : gardelle de allunu, usiá de gardelle, gardelle verdi, gardelle uscate;* vedi si *gradella.*

GARDIRE sau *gradire,-escu*, v., **sepire**, a ingardí; a face gardu; vedi compusulu *ingardire* sau *ingradire.*

GARDINA sau *gradina*, s. f., (it. **giardino**, isp. **jardin**, pog. **jardim**, prov. **jardin, gardin, jarzin**, fr. **jardin**), **hortus**, (χόρτος), locu inchisu cu gardu si plantatu cu arbori, cu legumine, cu flori, etc.; vedi si *gradina.*

GARDINARESSA sau *gradinarésa*, s. f., **hortorum cultrix**, fémina care se occupa cu cultur'a gardineloru, consortea gardinarului.

GARDINARIA sau *gradinaría*, s. f., **hortorum cultus, hortensia,-iorum**, cultur'a gardineloru, occupationea cu cultur'a gardineloru.

GARDINARIRE sau *gradinarire*, -*escu*, v., **hortum colere, hortulanum agere**, a lucrá gardin'a, a se occupá cu cultur'a gardineloru, a fi gardinariu.

GARDINARITU, s. m., **horti cultus; ars hortensis**, occupationea cu lucrarea gardineloru; artea de a lucrá gardinele.

GARDINARIU, (it. **giardinajo** si **giardiniere**, fr. **jardinier**) s. m., **hortulanus**, care lucra gardin'a, care se oc-

www.dacoromanica.ro

cupa cu lucrarea gardîneloru; vedi si *gradinariu.*

GARDINE sau *gardinu*, s. m., **cardo, margo, ora**, vedi *cardine.*

GARDINUTIA sau *gradinutia*, s. f., **hortulus**, deminutivu d'in *gardina*, mica gardina, formosa gardina.

GARDU, pl.-*uri*, **sepes, sepimen, sepimentum, septum**, gardulu se compune d'in pari implantati in pamentu si d'in gardelle sau nouelle implettite intre pari; déro se face si gardu de spini taliati, si chiaru gardu de spini viui; prin estensione se numesce gardu si veri-ce inchisura a unui locu, fia de scandure, sau de muru. *Gardu* e radecin'a vorbeloru : *gardire, gardelle, gardina*. etc., prin urmare transpunerea littereloru in ; *gradire, gradelle, gradina, gradinariu* e una irregularitate.

GARDUTIU, pl.-*ie*, **sepicula**, deminutivu d'in *gardu*, micu gardu.

GARGA sau *galga*, s. f., **gargarizatio**, vedi *gargara.*

GARGARA sau *galgara*, s. f., **gargarizatio**, gargarismu, actione de a si spellá gûttulu prin contractionea muschiloru; vedi *gargarisatione* si *gargarismu.*

GARGARIRE sau *galgarire*, -*escu*, v., **gargarizare**, a si spellá gûttulu prin contractionea muschiloru ; vedi *gargarisare.*

GARGARISARE, v., **gargarissare** si **gargarizare** (γαργαρίζειν), a si spellá gûttulu sau numai gur'a cu unu gargarismu sau cu veri-ce alta licóre.

GARGARISATU,-*a*, adj. part., **gargarissatus**, spellatu cu gargarismu.

GARGARISMA, pl.-*mate*, **gargarisma**, gargarismu.

GARGARISMATIU, pl.-*ie*, **gargarismatium**, micu gargarismu.

GARGARISMU, s. m., **gargarisma**, (γαργαρισμός), medicamentu licidu care se pune in contactu cu tóta membran'a mucósa gutturale, se perâmbla in fundulu gurei si se agita in tóte directionile prin contractionea muschiloru si prin actionea aerului ce esse d'in larunge; dupo acésta operatione se vérsa d'in gura fora a ingluti ceva : *gargarismu emolliente, astringente, tonicu, allinatoriu, detersivu, collutoriu: gargarismu antiscorbuticu.*

GAROFA, s. f., (it. **garofano**, isp. **girofle, girofre**, fr. **girofle**, lat. **caryophyllum**, καρυόφυλλον), una flore, **dianthus** lui *Linneu*, vedi *caryophyllu.*

GARRIRE sau *graire*,-*escu*, v., **garrire**, a murmurá; apoi: a vorbí, a dice, a spune; in pronunti'a vulgare transformatu in *graire.*

GARRITORIU sau *graitoriu*,-*a*, adj. s., **garritor**, care *garresce;* care nu si mai tine gur'a, vorbitoriu importunu ; vedi *garrire.*

1 GARRITU sau *graitu*,-*a*, adj. part., **garritus**, murmuratu, dissu, spusu.

2 GARRITU sau *graitu*, s. m., **garitus**,-**us**, actulu de *garrire* sau de *graire.*

* GARRULARE, v., **garrulare**, a murmurá, a spuue multe verdi si uscate.

* GARRULITATE, s. f., **garrulitas**, calitate de *garrulu*, locacitate.

* GARRULU,-*a*, adj. s., **garrulus**, care murmura, care face multa vorba, care are passionea de a vorbí, se dice si despre omu, si despre animali, si despre elemente : *riulu garrulu, pinulu garrulu, lyr'a garrula, fam'a garrula, ora garrula.*

GARU, s. m., **garus**, unu pesce, sardella.

* GASCA, contrassu d'in *gânsica*, s. f., **anser**, (**ganza, ganta**, Plin.), una passere mare palmipede domestica, care se ingrassia fórte: *gâscele manca érba si cereali; ouale de gâsca su mari si bone de mancatu, gâscele au salvatu Capitoliulu, carnea de gâsca e grassa, déro sanetósa.*

GASCANU, s. m., **anser mas** sau **masculus**, mascululu gâscei.

GASCARIA, s. f., vedi *gascariu.*

GASCARIU, s. m., **custos anserum**, care custodesce gâscele; care vende gâsce; fem. reale, *gascaria :* 1. multime de *gâsce;* 2. locu unde se tinu *gâscele.*

† GASTERO, (gr. γαστήρ, pantece, stomachu, ventre), in diverse compositioni de termini zoologici, precumu in : *gasterodelu, gasteromyce, gasteropode, gasteropterophoru, gasteropterygiu, gasterosporu, gasterophthalmu, gastero-*

www.dacoromanica.ro

zoariu, pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore a compositionii.

* GASTRALGIA, s. f., (d'in γαστήρ, stomachu, si ἄλγος, dorere), dorere nervósa de stomachu.

* GASTRICISMU, s. m., (fr. **gastricisme**), morbu de stomachu.

* GASTRICU,-*a*, adj., (de la γαστήρ, it. **gastrico**, fr. **gastrique**), relativu la stomachu : *succu gastricu, arterie gastrice.*

* GASTRITE, s. f., (fr. **gastrite**), inflammatione de stomachu.

† GASTRO-, (de la γαστής, gen. γαστέρος, si γαστρόρ, pantece, stomachu, ventre), in diverse composetioni de termini technici, precumu in : *gastrobrosía, gastrocarpu, gastrocelu, gastrochenu, gastrocnemiu, gastrode, gastrodía, gastrodynía, gastrolatria, gastrología, gastromalacia, gastromanía, gastromantia, gastromelía, gastronectu, gastronomía, gastroraphía, gastrorrhagía, gastrorrhéa, gastrose, gastrotheca, gastrotomia*, pentru allu caroru intellessu con ulta partea posteriore a compositionei.

* GASTRU, s. m., **gastrum**, ventre; vasu inflatu; compara *castronu.*

* GASOMETRIA, s. f., (it. **gasometría**, fr. **gazométrie**), artea de a mesurá gasulu.

* GASOMETRICU,-*a*, adj., relativu la gasometría sau la gasometru.

* GASOMETRU, s. m., (it. **gasometro**, fr. **gazomètre**), vasu care contine gasulu si determina volumele lui.

* GASU sau *gazu*, s. m., (it. **gas**, fr. **gaz**), licidu aeriforme : *gazu atmosfericu, gazu carbonicu, gazu hydrogeniu, gazu oxigeniu.*

* GAUDENTE, adj. part. pres., **gaudens**, care se buccura.

* GAUDENTIA, s. f., **gaudium**, buccuría, satisfactione.

* GAUDERE, *gausi* si *gausei*, *gausu*, v., **gaudere**, a se buccurá.

* GAUDIU, pl.-*ie*, **gaudium**, buccuría, placere, satisfactione.

GAUNOSU,-*a*, adj., **cavus, excavatus**, lipsitu de mediu, a carui parte interiore e desérta : *alluna gaunósa, dente gaunosu, masella gaunósa.* Radecin'a acestei vorbe e ascunsa in *cavu, cavonu, cavonosu.*

GAUNU, s. m., **crabro**, unu insectu, albina selbatica.

GAURA, s. f., (**caula**, pl. **caulæ**), **foramen**, apertura facuta in unu corpu, forame : *gaura larga, gaura strincta, vermii facu gaure in lemnu; ellu face gaure cu parulu in pamentu; dóra nu s'a facutu gaura in ceru;* vedi si *caula.*

GAURIRE,-*escu*, v., **forare, perforare, terebrare, perterebrare**, a face gaure, *vermii gaurescu lemnulu, ati gauritu parietele cu globurile de pusca,*

GAURITU,-*a*, adj. part., **foratus, perforatus**, strapunsu, plenu de gaure : *pariete gauritu, monte gauritu, vestimente gaurite de insecte.*

GAURITURA, s. f., **foramen**, effectulu actionei de *gaurire*, apertura.

GAVIA, s f., **gavia**, gaia, una passere de mare, vedi si *gaia.*

* GAZA, s. f., **gaza**, (γάζα), tesauru regale.

* GAZELLA, s. f., (it. **gazzella**), caprióra africana.

* GAZETTA, s. f., (it. **gazzetta**), diariu, diurnale, folia de nouetàti, publicatione periodica.

* GAZETTARIU, s. m., (it **gazzettiere**), diaristu, publicatoriu de *gazetta.*

* GAZOFULACIU sau *gazophylaciu*, pl.-*ie*, **gazophylacium** (γαζοφυλάκιον), locu unde se custodesce tesaurulu regale.

* GAZU, s. m., (it **gaso**, fr. **gaz**), vedi *gasu* cu compositele lui.

GEBA sau *gebba* (pre a locurea cu *g* duru, ca gheba), s. f., **gibba**, inflatura in spinare, cocosia; vestimentu terranescu.

GEBOSIARE sau *gebbosiare*, -*ediu*, v., **gibbum reddere, curvare**; a face *gebosu*, a cocosiá, a incurbá; refless. *a se gebosiá de betranu.*

GEBOSU si *gebbosu*,-*a*, adj., **gibbosus, gibbus, gibber**; care are *geba* in spate, cocosiatu si incurbatu.

GEENNA, s. f., **gehenna**, (vorba ebraica), infernu, tartaru, locu de suppliciu eternu : *foculu geennei.*

* GELARE, v., **gelare**, a inglaciá, vedi *gerare.*

www.dacoromanica.ro

* GELATINA, s. f., (it. **gelatina**, fr. **gélatine**), substantia animale de consistentia varia, susceptibile de a trece in fermentatione acietica, care are órecare analogía cu mucilaginea; mancare facuta prin *congelare, (vedi gelare).*

* GELATINOSU,-*a*, adj., (fr. **gélatineux**), care sémina cu *gelatin'a*, care contine *gelatina.*

* GELATINIFICARE, v., (fr. **gélatinifier**), a reduce in *gelatina.*

* GELATINIFORME sau *gelatiniformu,-a*, adj., (fr. **gélatiniforme**), in forma de *gelatina.*

* GELICIDIU, pl.-*ie*, **gelicidium**, inglaciu, glacia lunecosa, lunecusiu.

* GELIDU,-*a*, adj.,**gelidus**, fórte recè, gerosu : *apa gelida, sange gelidu, tremóre gelida, betrânu gelidu.*

* GELOSÍA, s. f., (it. **gelosía**, fr. **jalousie**), **zelotypia**, (ζηλοτυπία), invidia nascuta d'in fric'a co altulu se prefere in loculu seu; una specia de table de fenéstra.

* GELOSU,-*a*, adj., (it. **geloso**, fr. **jaloux**), **zelotypus** (ζηλότυπος), invidiosu, timorosu, mai allessu in amóre : *barbatu gelosu, muliere gelósa, Jeova la ebrei se numesce dieu gelosu, pentru co nu lierta cà poporulu se mai adore si alti diei afora de densulu; Junone la romani se numesce dieésa gelósa, pentru co se téme co Joue ama si alte femine;* subst. *unu gelosu, una gelósa.*

* GELU, s. m., **gelu** si **gelum**, vedi *geru.*

* GEMELLIPARA, s. f., **gemellipara** (d'in **gemelli** si **parere**), matre de doui *gemelli* sau *gémini*, nume ce se da mai allessu Latonei.

* GEMELLU, pl. *gemelli*, **gemellus**, deminutivu d'in *géminu.*

GEMERE, *gemui, gemutu*, v., **gemere**, a respirá cu dorere : *omulu morbosu geme, animalile jacu morbóse si gemu, dupo ce perdú conscienti'a mai gemi trei óre si apoi espirà;* fig. se dice si de arbori si de ape : *arborele taliatu gemi si cadu la pamentu; Bosporulu geme.*

GEMETU sau *gémitu*, pl.-*e*, **gemitus**, actulu *de gémere : a dà unu gémetu; m'amu infioratu de gemetele lui.*

GEMINARE, v., **geminare**, a duplicá, a indouí : *a gemina una litterra, a gemina lucrulu, romanii geminara mai multe legioni.*

GEMINATIONE, s. f., **geminatio**, actione de *geminare*, duplicatione, repetitione.

GEMINATU,-*a*, adj. part., **geminatus**, duplicatu, duplu, repetitu : *victoria geminata, onori geminate.*

GEMINU sau *gémenu,-a*, adj., **geminus**, duplu, indouitu, in numeru de doui, mai allesu doui copilli nascuti una data : *doui frati gémini, dóue sorori gémine; acesti doui gémini sémina unulu altui-a cà dóue oua; Castore si Polluce erau gémini; ochii su gémini, urechele su gémine, nàrile su assémine gémine.*

* GEMMA, s. f., **gemma**, 1. pétra pretiosa : *gemma pretiosa, gemma falsa, gemma facticia, gemma vitria; gemmele addeverate se vendu cu mare pretiu;* 2. ochiu de vitia de vinia : *viti'a a inceputu a dà gemme.*

* GEMMALE, adj., **gemmalis**, relativu la gemme, de gemme 1.

GEMMARE, v., **gemmare**, 1. a straluci ca gemmele; 2. a dá ochi, a mugurí, se dice de viti'a de vinia.

* GEMMARIU,-*ia*, adj. s., **gemmarius**, de gemma; subst., care talia sau sculpesce gemme; care vende gemme.

* GEMMATIONE, s. f., **gematio**, actione de *gemmare*, 2. *gemmationea vitiei de vinia.*

* GEMMATU,-*a*, adj. part., **gemmatus**, 1. ornatu cu *gemme : corona de auru gemmata;* 2. muguritu : *vitia gemmata.*

* GEMMIFERU,-*a*, adj., **gemmifer**, care produce sau contine *gemme;* ornatu cu *gemme.*

* GEMMIU,-*ia*, adj., **gemmeus**, ornatu cu *gemme*, lucitoriu ca *gemmele.*

* GEMMOSU, -*a*, adj., **gemmosus**, plenu de *gemme*, care are multe petre pretiose.

* GEMMULA sau *gemmura*, s. f., **gemmula**, deminutivu d'in *gemma*, 1. mica pétra pretiosa; 2. micu ochiu de vitia, micu muguru de flóre, bulbicellu.

* GEMURSA, s. f., **gemursa**, pelle dura la degetulu micu allu pitiorului,

www.dacoromanica.ro

ochiu de gallina. De aci scurtatulu *mursa*, **nævus**, negu, negellu.

GENA, s. f., **gena**, pl. **genæ**, palpebra, perulu cellu micu de pre palpebre; partea vultului de desuptulu ochiloru, parietii vultului, buccile vultului.

*GENEALOGIA, s. f., **genealogia** (γενεαλογία), indicatione de generatione, descriptione genealogica, stemma de familia, de multe ori in figura de arbore, arbore de famil'a: *genealogi'a Cesariloru, genealogi'a Erodiloru, genealogi'a Burboniloru, genealogi'a Napoleoniloru; mai tóte genealogiele incepu cu unu agricultoriu, sau cu unu pastoriu, altele chiaru cu unu latrone; grecii vanitosi si repetiau genealogi'a loru peno la diei; genealogiele cu câtu se repetu mai departe, cu atâtu devinu mai fabulóse si mai ridicule.*

* GENEALOGICU, -*a*, adj., (it. **genealogico**, fr. **généalogique**), relativu la *genealogia*: *descriptione genealogica, tabla genealogica, succesione genealogica.*

* GENEALOGU, s. m., **genealogus**, (γενεαλόγος), autoriu de *genealogie*, care se occupa cu *genealogie.*

* GENERABILE, adj., **generabilis**, care póte generá, generatoriu, fecundu: *sementia generabile.*

* GENERABILITATE, s. f., (it. **generabilità**), potere sau facultate de a generá.

* GENERALATU, s. m., (it. **generalato**, fr. **généralat**), demnitate de *generale* sau *generariu.* Póte co ar fi mai bene *generariatu*, ca *thesaurariatu.*

* GENERALE, adj., **generalis**, relativu la *genu*, care concerne totu genulu, universale: *definitione generale, cestione generale, geografia generale, istoria generale, tractatu generale, calitati generali alle corpuriloru; adunare generale, legile su generali; comandante generale*, vedi *generariu.*

* GENERALE, s. m., (it. **generale**, fr. **général**), vedi *generariu.*

* GENERALISARE, v., (fr. **généraliser**), a face *generale*, a luá unu lucru, una idea sau una propositione in tóta generalitatea sea: *a generalisá una cestione.*

* GENERALISATIONE, s. f., (fr. **généralisation**), actione de *generalisare.*

* GENERALISATORIU, -*tória*, adj. s., (fr. **généralisateur**) care *generalisa: principiu generalisatoriu, spirite generalisatorie.*

* GENERALISMU, s. m., (fr. **généralisme**), dictatura militaria.

* GENERALISSIMU sau *generarissimu*, s. m., (fr. **généralissime**), generariu preste toti generarii; titlu ce se da mai allessu commandantelui supremu allu unei armate compuse d'in diverse natiôni confederate.

* GENERALITATE, s. f., **generalitas**, calitate sau caracteriu generale, universalitate: *generalitatea unei propositioni; ellu se occupa numai cu generalitati, nu mi placu generalitatile.*

* GENERARE, v., **generare**, a nascé, a produce, a causá, a creá: *ouile genera amnelli, caprele edi; unu vitiu genera alte vitie; una idéa genera multe alte idee; parentii boni genera adese ori filii rei.*

* GENERARIU, s. m., **dux, prætor, imperator**, (commandante generele), conductoriu de armata, commandante allu unui corpu de armata.

* GENERATIONE, s. f., **generatio**, actione si effectu allu actionei de *generare*; succesione prin *generare*, descendentia d'in parenti in filii; unirea totoru ómeniloru cari viuu in acellu-asi tempu; unirea ómeniloru in relatione cu durat'a media a viétiei loru: *generationea trecuta, generationea presente, generationea futura. Erodotu numera trei generationi in unu centenniu.*

* GENERATIVU, -*a*, adj., (fr., **génératif**), **genitalis**, care concerne generationea: *potere generativa, facultate generativa; virtute generativa, principiu generativu.*

* GENERATORIU, -*tória*, adj. s., **generator, generatorius**, care *genera*, care produce: *generatoriu de calli; generatoriu de ómeni mari; generatoriu de virtuti.*

* GENERATRICE, s. f., **generatrix**, femina care *genera*, generatória: *generatrice de filii virtuosi, generatrice de lei si de tigri; linia generatrice.*

www.dacoromanica.ro

* GENERATU,-*a*, adj. part., **generatus**, nascutu, produssu, creatu.

* 1 GENERE, *genui*, *genutu* si *genitu*, v., **gignere**, a nasce, a produce, a generá. Radecin'a vorbeloru : *genu*, *genere*, *generare*, *genitivu*, *genitoriu*, *genitrice*, *genitura*, *gente*, *gentile*, *geniu*, *geniale*, *generosu*, *generositate*, etc.

* 2 GENERE sau *genu*, pl. *generi*, sau *genuri*, **genus**, de ordinariu in abl. *in genere*, **in genere**, in generale; vedi *genu*.

3 GENERE, *generu* sau *gineru*, pl. *generi*, **gener**, barbatulu filiei; vedi *generu*.

* GENERICU,-*a*, adj., (it. **generico**, fr. **générique**), **generalis**, relativu la genu : *terminu genericu*, *nume genericu*, prin care se indica *genulu*; *caracteriu genericu*, care se refere la genu, sau care se coprende in genu.

* GENERIFICARE, v., a divide in *genuri*, precumu *classificare* va se dica a divide in *classi*, si *specificare* a divide in *specie*.

* GENERIFICATIONE, s. f., actione de *generificare*, divisione in *genuri*.

* GENERIFICATORIU, -*tória*, adj. s., care *generifica*, care divide si ordina in *genuri*.

* GENERIFICATU,-*a*, adj. part., divisu si ordinatu in *genuri*.

* GENERIFICU,-*a*, adj., prin care se indica si determina *genulu* : *principiu generificu*. Compara *specificu*.

* GENEROSITATE, s. f., **generositas**, bonitate de *genu*, nobilitate; magnanimitate, liberalitate : *generositatea caracterului seu*, *generositatea acestei vitie de calli*; *a lucrá din curata generositate*; *a si esercitá generositatea*; *acte de generositate*; *essemple de generositate*.

* GENEROSU,-*a*, adj., **generosus**, de bonu *genu*, de bona familia, illustru, nobile; magnanimu, liberale : *stirpe generósa*, *sange generosu*; *ellu nu erá atâtu de generosu pre câtu erá pecuniosu*; *leii su cei mai generosi dintre fere*; *elli se arretara generosi cotra toti*.

GENERU, *(ginere)*, s. m., **gener**, barbatulu filiei : *generu meu*, *generu tẽu*, *generu seu*; *amu doui generi si trei nurori*, *generii se considera ca filii de cotra socri*.

* GENESE, s. f., **genesis**, (γένεσις) nascere, actionea de a se nasce, facere, actionea de a se face : *genesea revolutionei francese*; *genesea unui morbu in corpulu omenescu*; *genese se numesce antâni'a carte a lui Moise*, *care tractedia despre facerea lumei*.

* GENESIA, s. f., (γένεσις, fr. **génésie**), generatione; vedi si *genese*.

* GENESIACU, -*a*, adj., (fr. **génésiaque**), si

* GENESICU,-*a*, adj., (fr. **génésique**), relativu la *genesia*, sau la *generatione*.

* GENESIOLOGIA, s. f., (d'in γένεσις si λόγος, fr. **génésiologie**), discursu sau tractatu despre generatione.

* GENESIOLOGICU,-*a*, adj., (fr. **génésiologique**), relativu la *genesiologia*.

* GENETICU,-*a*, adj., (d'in γένεσις), relativu la *genese*, prin care se indica *genesia : definitione genetica se numesce in logica acea declaratione prin care arretàmu generationea lucrului*, *precumu : déco unu firu intensu se tine fissu de unu capetu*, *si cu cellu altu se duce una li ria impregiuru*, *peno cându vine érosi in positionea lui cea d'antâniu*, *atunci se descrie unu cercu*.

* GENETLIACU sau *genethliacu*,-*a*, adj., **genethliacus** (γενεθλιακός), relativu la nascere : *poema genetliaca*, *discursu genetliacu*; relativu la positionea astreloru in ór'a nascerei unui copillu : oroscopicu, astrologicu : *ratione genetliaca*; subst. *unu genetliacu*, unu oroscopu, unu astrologu, unu genetliologu.

* GENETLIOLOGIA sau *genethliologia*, s. f., **genethliologia** (γενεθλιολογία) scientia pretensa a astrologiloru cari se occupa cu positionea stelleloru in orele nascerii copilliloru.

* GENETLIOLOGICU sau *genethliologicu*,-*a*, adj., relativu la *genetliologia*.

GENETLIOLOGU sau *genethliologu*, s. m., astrologu, oroscopu.

* GENIALE, adj., **genialis**, relativu la geniu, relativu la natur'a omului; la antici : de placere, precumu in : *dí geniale*, *iérna geniale*, *patu geniale*, de nunta.

www.dacoromanica.ro

* GENIALITATE, s. f., **genialitas**, trassura, caracteriu *geniale*; placere, voluptate.

* GENIARIU, s. m., **geniarius**, sculptoriu de *genii*.

* GENICLU sau *geniculu*, pl.-*e*, **geniculum**, genuchiu; nodu; vedi *genuclu* si *genunclu*.

* GENICULARE, v., **geniculare**, si **geniculari**, a genuchiá sau a ingenunchiá.

* GENICULARIU,-a, adj., **genicularis**, care sta in *genunchi*, relativu la genuchiu.

* GENICULATIONE, s. f., **geniculatio**, actione de *genuchiare* sau *ingenunchiare*.

* GENICULATU,-*a*, adj. part., **geniculatus**, genuchiatu sau ingenunchiatu, subst. constellationea lui Ercule in genuchie.

* GENICULOSU,-*a*, adj., **geniculosus** plenu de noduri, nodorosu.

* GENICULU sau *geniclu*, *genuclu*, *genuchiu*, *genunclu*, *genunchiu*, pl.-*ie*, **geniculum**, genunchiu; nodu.

* GENISTA, s. f., **genista**, genu de plante d'in famili'a leguminóseloru, dintre cari celle mai multe su folositórie in economi'a rurale.

* GENITABILE, adj., **genitabilis**, care póte dá nascere, care póte produce, productivu; fecundatoriu: *tempu genitabile*.

* GENITALE, adj., **genitalis**, care produce, fecundu: *corpuri genitali*, elemente; *parti genitali*; *luni genitali*; *dille genitali*, dille de nascere.

* GENITIVU,-*a*, adj., **genitivus**, relativu la nascere, de nascere; subst. *genitivulu*, **genitivus casus**, casulu genitivu in grammatica: *genitivulu in limb'a româna nu se distinge prin forma de dativu, ci numai prin constructione, genitivulu are totu-de-a-una inaintea sea unu substantivu de la care depende, sau articlulu acellui substantivu de la care depende, precumu: cas'a regelui, cornele boului, corpulu omului, sau: acésta casa e a regelui, aceste córne su alle boului, acestu corpu e allu omului; poetii transpunu si dicu: a regelui casa, alle boului corne, allu omului corpu.*

*GENITORIU,-*tória*, adj. s., **genitor**, parente: *genitorii nostri erau mai simpli, déro mai boni de câtu noi; cine nu respecta genitorii sei, da semne de omu corruptu*; fig. *genitoriulu cetatii*, fundatoriulu; *genitoriulu mentionii*, diabolulu; *genitoriulu fraudiloru*, inveutoriulu insellationiloru.

* GENITRICE, s. f., **genitrix**, genitória, nascutória, matre, mama, muma: *genitrice a virtutiloru, genitrice a vitieloru, genitricea luminei, genitricea dieiloru*, la antici; *genitricea lui domnedieu*, la crestini, Maria.

* GENITU,-*a*, adj. part., **genitus**, nascutu, natu.

* GENITURA, s. f., **genitura**, actulu de nascére, effectulu nascerei, generatione, creatura; nativitate; oroscopiu.

* GENIU, s. m., **genius**, (de la **gignere**, **genere** 1.), 1. dieu particulariu care presedea la nascerea fia-carui omu si preveghiá asupr'a lui in totu cursulu vietiei; dieu tutelariu: *anticii connosceau genii boni si genii rei; elli pingeau genii in figura de copilli cu aripe, crestinii i numira ângeri; a tractá bene geniulu seu, a indulgé geniului, a sacrificá geniului*, a mancá si a bee bene, a se ospetá; 2. mente escellente, capacitate inalta, talentu: *unu mare geniu, unu formosu geniu, geniu poeticu, geniu musicu, copillulu lui e unu geniu, genii su rari; geniulu produce; genii cei mari au produssu operile ce admiràmu in tóte ramurile de arte si de scientia; unii distingu intre geniu si talentu, punendu geniulu mai pre susu de tóte talentele, addeverulu e co su diverse grade de geniu, de la mentea commune peno la cea mai inalta capacitate umana.*

* GENTE, s. f., **gens**, (de la **gignere**, **genere** 1.), natione, familia, vitia, sementia, genu: *gentea umana, gentea romana, gentea patricia, genti maiori, genti minori, gente plebeia, gentea Fabia; romanii aveau trei numine: prenumelc, numele gentei, si cognumele sau numele familiei; precumu: Marcu Tulliu Cicerone; gentea latina, gentea germana, gentile barbare; dreptulu genti-*

www.dacoromanica.ro

loru; gentile la autorii ecclesiastici su nationile pagane.

* GENTIANA, s. f., **gentiana**, genu de plante dicotyledonie monopetale care coprende fórte multe specie si cu carè se adorna gradinele : *gentiana galbina, gentiana purpuria, gentiana precoce, gentiana de neue.*

* GENTICU,-*a*, adj., **gentieus**, relativu la gente, gentile, nationale; subst. *genticii*, indigenii.

* GENTILE, adj., **gentilis**, 1. relativu la *gente* cá natione, nationale; 2. relativu la gente, cá familia; 3. relativu la gentile bene educate, urbanu, umanu, decoru, formosu; 4. subst. relativu la gentile barbare, la gentile nebaptezate, pagâne : *gentilii nu intellegu sacrificiele ce potu se faca crestinii resoluti; gentililoru se inchide usi'a basericei.*

GENTILETIA, s. f., (it. **gentilezza**, fr. **gentillesse**), purtare umana, delicata, decora, amena; vedi *gentile* 3.

* GENTILICIU,-*a*, adj., **gentilicius** si **gentilitius**, propriu unei gente cá familia : *ereditate gentilicia, ceremonia gentilicia, arme gentilicie.*

* GENTILITATE, s. f., **gentilitas**, calitate de *gentile*, legatura de *gentili*, familia; paganetate, paganismu.

* GENU, pl. *generi* si *genuri*, **genus**, (γένος), 1. nascere, estractione, origine, sementia, familia : *genulu umanu, genu nobile, genu illustru, genu bassu, genulu nostru s'a distinsu prin virtuti patriotice;* 2. prin analogia, applicatu la animali cá divisione superiore care se subdivide in specie, apoi la plante, ba chiaru si la minerali : in *system'a lui Linneu classile se dividu in ordini, ordinile in genuri*, si *genurile in specie;* 3. prin una analogia si mai estensa applicatu la arti si scientie, in locu de modu : *genu de elocentia, genu de poesia, genu depictura, genu de sculptura, genu de architectura;* 4. in grammatica, in locu de sessu : *genu masculinu, genu femininu, genu neutru; limb'a româna are numai doue genuri; limbele clasice au trei genuri;* 5. cu prepositionea *in* se dice *in genere*, precumu se dice si *in specie*, unoru-a inse le place a dice *in generale* si *in speciale : vorbimu in genere, tractámu una cestione in genere.*

GENUCLU, *genuchiu, genunclu, genunchiu, genuclare, genunclare, genunchiare*, vedi *genunclare* si *genunclu.*

* GENUFLECTERE, *genuflessi* si *genuflessei, genuflessu*, v., **genuflectere**, a plecá genunchii, a ingenunchiá.

* GENUFLESSIONE, s. f., (**genuflexio**, it. **genuflessione**, fr. **génuflexion**), actione de genunchiare, ingenunchiare.

*GENUFLESSU,-*a*, adj. part., (**genuflexus**, it. **genuflesso**), genuchiatu, in genuchiatu.

* GENUINITATE, s. f., (**genuinitas**) caracteriu de *genuinu*, puritate, sinceritate.

* GENUINU,-*a*, adj., **genuinus**, (de la **genus**), naturale, puru, curatu, sinceru, addeveratu : *genuinului se oppune spuriulu; verbe genuine, forme genuine, pronuntia genuina; vorbele genuine române se connoscu la primulu aspectu.*

GENUNCLARE sau *genunchiare*. v., **geniculare**, **genuflectere**, a plecá *genunchii*, a se pune in *genunchi*, vedi si *geniculare* si *ingenunchiare.*

GENUNCLATU sau *genunchiatu,-a*, adj. part., **geniculatus**, pusu in *genunchi*, vedi si *geniculatu* si *ingenunchiatu.*

GENUNCLU sau *genunchiu*, s. m., **genu**, **geniculum**, inclauatur'a petiorului unde se unesce fluerulu (tibi'a) cu femurele, la omu si la animali; *me doru genunchii, ellu se puse in genunchi; ossulu de la genunchi in diosu se numesce tibia, de la genunchi in susu femure; modulu de rogatione in genunchi e fórte vechiu, inse nedemnu de omulu ce si connosce demnitatea sea.*

* GEOBATRACHICU, -*a*, adj., (fr. **géobatracien**), care sémina a geobatrachu : *reptili geobatrachice, familia de geobatrachice.*

* GEOBATRACHU, s. m., (d'in γῆ, **terra**, si βάτραχος, **rana**, brósca, fr. **géobatraque**), reptile care viue pre pamentu.

* GEOBLASTU,-*a*, adj. s., (d'in γῆ, **terra**, si βλαστός, germe, fr. **géoblaste**), care germina in pamentu, se dice despre plantele alle caroru cotyledone re-

www.dacoromanica.ro

mânu in pamentu in tempulu germinationii : *planta geoblasta.*

* GEOCENTRICU,-*a*, adj., (d'in γῆ, terra, si κέντρον, centru), relativu la centrulu pamentului : *latitudine geocentrica, longitudine geocentrica, locu geocentricu, miscare geocentrica ; dupo system'a astronomica a lui Ptolemeu, miscarile totoru planeteloru erau geocentrice; astadi numai miscarea lunei e geocentrica; miscarile totoru planeteloru su eliocentrice, d'impreuna cu miscarea pamentului ; déco se mai vorbesce si astadi de miscàri geocentrice alle planeteloru, acésta-a se face numai d'in caus'a co tóte miscarile planeteloru se observa de pre pamentulu pre care stàmu noi, inse mai in urma elle se reducu la eliocentrice.*

* GEOCHELIDONE, s. f., (d'in γῆ, terra, si χελιδών, rondinella, fr. **géochelidone**), familia de passeri d'in ordinea heloptenelor, care coprende rondinellele de pamentu.

* GEOCOCHLIDE, s. f., (d'in γῆ, terra, si κοχλίς, cochlea, fr. **géocochlide**), familia de mollusce d'in ordinea gasteropodiloru pulmonate, care coprende celle ce viuu pe pamentu si au cochlie sau scoice.

* GEOCORIDE, s. f., (d'in γῆ, terra, si κορίς, cimex, paduchiu de pariete, fr. **géocorise**), familia de insecte d'in ordinea hemipterelor, care coprende cimicii ce viuu pre pamentu.

* GEOCYCLICU,-*a*, adj., (d'in γῆ, terra, si κύκλος, cercu, fr. **géocyclique**), care representa mişcarea pamentului in giurulu sórelui ; *machina geocyclica.*

* GEODE, s. f., geodes, (γεώδης), pétra cava de colórea ferrului ruginosu, care coprende unu mediu de pamentu sau de arena, ce se aude sunandu candu se scutura pétra : *se connoscu dóue specie de geodi, celle formate pre calle de focu, si celle formate pre calle umeda.*

* GEODESIA, s. f., γεωδαισία, it. **geodesía**, fr. **géodésie**), geometria practica care coprende tóte operationile trigonometrice si astronomice necessarie pentru mesurarea pamentului, d'impreuna cu redicarea planuriloru si desemnarea charteloru : *geodesi'a e una scientia cu totulu moderna; noi avemu bone tractate de geodesía.*

*GEODETICU,-*a*, adj.,(it. **géodetico**), relativu la *geodesía : studie geodetice, lucrare geodetica.*

* GEODICU,-*a*, adj., (fr. **géodique**), in forma de *geode : corpu geodicu.*

* GEODONE, s. m., (fr. **géodone**), genu de plante monocotyledonie, cu flori incomplete, famili'a orchideeloru.

* GEOFAGIA sau *geophagía*, s. f., (d'in γῆ, terra, si φάγειν, mancare, fr. **géophagie**), abitudine de a mancá pamentu; in med. appetitu depravatu care indémna a mancá lucruri lipsite de calitati nutritive.

* GEOFAGU sau *geophagu*,-*a*, adj. s., (fr. **géophague**), care mânca pamentu : *poporu geofagu, animali geofage; unu geofagu.*

* GEOFILU sau *geophilu*,-*a*, adj. s., (d'in γῆ, terra, si φιλεῖν, amare, fr. **géophile**), care locuesce sau care cresce pre pamentu; subst. *geofilele*, divisionea ordinei gasteropodiloru pulmonate.

* GEOFULLU sau *geophyllu*,-*a*, adj., (d'in γῆ terra, si φύλλον, fólia, fr. **géophylle**), care are foliele de colórea pamentului.

* GEOGASTRU, s. m., (d'in γῆ, terra, si γαστήρ, stomachu, fr. **géogastre**), tribu de insecte d'in ordinea gasteromyciloru care coprende celle ce viuu in pamentu.

* GEOGENIA, s. f., (d'in γῆ, terra, si γενεία, nascere, fr. **géogénie**), ramu de istoria naturale, care essamina modulu cumu materiele ce constituescu pamentulu, s'au formatu si s'au dispusu in starea actuale, si intra in considerationi generali cu scopu de a se inaltiá la una stare de lucruri mai vechia de câtu a-cea-a ce ne presenta astadi natur'a : *tractatu de geogenía.*

* GEOGENICU,-*a*, adj., (fr. **géogénique**), relativu la *geogenía: theoria geogenica, hypothese geogenica, idéa geogenica, consecentia geogenica.*

* GEOGENIU si *geogenu*,-*a*, adj., (fr. **géogène**), care se nasce si cresce immediatu pre pamentu : *bureti geogeni.*

* GEOGLOSSA, s. f., (d'in γῆ, terra,

www.dacoromanica.ro

si γλῶσσα, limba, fr. **géoglosse**), familia de bureti carnosi simpli si furcati, cari crescu tómn'a pre terrenulu formatu de arbori putredi, in gradini si in paduri.

* GEOGNOSIA, s. f., (d'in γῆ, **terra**, si γνῶσις, connoscentia, fr. **géognosie**), scientia care are de obiectu structur'a, situationea respectiva si natur'a masseloru cari compunu globulu terrestre: *geognosí'a se distinge de geología, cá parte mai restrinsa care se marginesce la connoscentia positiva a masseloru pamentului; tractatu de geognosia.*

* GEOGNOSTICU,-*a*, adj., (fr. **géognostique**), relativu la *geognosia: fenomene geognostice, observationi geognostice, periode geognostice.*

* GEOGNOSTU, s. m., (fr. **geognoste**), care se occupa cu geognosí'a: *unu geognostu invetiatu; geognostulu subministra geologiei si geogeniei tóte elementele neccessarie spre a construge theorí'a formationei globului terrestre.*

* GEOGONIA, s. f., (d'in γῆ, **terra**, si γονή, procreatione, fr. **géogonie**), istoria despre originea pamentului.

* GEOGONICU,-*a*, adj., relativu la *geogonia: idee geogonice.*

GEOGRAFIA sau *geographia*, s. f., **geographia**, (γεωγραφία), descriptionea pamentului: *geografí'a are de scopu de a ne face connoscuta superfaci'a pamentului, incatenationea montiloru, cursulu fluvieloru, aspectulu màriloru, distributionea celloru trei regne alle naturei, climatele si influenti'a loru asupr'a productioniloru naturali; poporele cari locuescu pamentulu, terrele ce occupa si lucrurile ce au essecutatu intr'ensele, fia spre a le face mai abitabili, spre a si informosetiá petrecerea, sau spre a si immultí averile, fia spre a facilitá communicationile intre diversele terre sau diversele provincie; geografí'a ne da assemine notionile celle mai indispensabili asupr'a relationei ce essiste intre pamentu si celle alte planete, si in genere intre corpurile ceresci care se misca in spatiu cá si globulu nostru; geografí'a si chronologí'a su cei doui ochi ai istoriei; geografí'a mathematica, geografí'a physica, geografí'a politica, geografí'a istorica, geografí'a antica, geografí'a moderna, geografí'a universale, geografí'a speciale, geografí'a botanica.*

GEOGRAFICU sau *geographicu,-a*, adj., **geographicus** (γεωγραφικός), relativu *la geografía: tractatu geograficu, descriptione geografica, studie geografice, charta geografica, dictionariu geograficu; societate geografica, espeditioni geografice.*

GEOGRAFU sau *geographu*, s. m., **geographus** (γεωγράφος), care se occupa cu *geografí'a: geografu invetiatu, geografu mathematicu, geografu physicu, geografu politicu; societate de geografi.*

* GEOHYDROGRAPHIA sau *geoudrografía*, s. f., (fr. **géohydrographie**), descriptionea pamentului si a apeloru; scientia care se occupa cu studiulu pamentului si allu apeloru.

* GEOHYDROGRAPHICU sau *geoudrograficu,-a*, adj., (**géohydrographique**), relativu la *geohydrographia.*

* GEOHYDROGRAPHU sau *geoudrografu*, s. m., (fr. **géohydrographe**), care se occupa cu *geohydrographí'a.*

* GEOLOGIA, s. f., (d'in γῆ, **terra**, si λόγος, discursu, coventu, it. **geología**, fr. **géologie**), scientia care se occupa cu form'a si natur'a pamentului, cu massele d'in cari se compune pamentulu, cu modulu cumu s'au formatu si cumu s'au assediatu in situationea actuale: *geologí'a e una scientia noua, inse fórte interessante, ea se póte perfectioná numai cu adjutoriulu celloru alte scientie naturali; geologí'a ne demostra in unu modu evidente co pamentulu nostru a trecutu prin multe si mari revolutioni; geologí'a in realitate se occupa numai cu scórtia pamentului, cu tóte aceste-a ea cotédia a face hypothesi mai multu sau mai pucinu probabili despre starea primitiva a globului nostru.*

* GEOLOGICU,-*a*, adj., (it. **geologico**, fr. **géologique**), relativu la *geología: tractatu geologicu, studie geologice, connoscentie geologice, collectioni geologice, sectioni geologice.*

* GEOLOGU, s. m., (it. **geologo**, fr. **géologue**), care se occupa cu *geologí'a: intre geologi e mare differentia de opi-*

www.dacoromanica.ro

nioni asupr'a formationii strateloru pamentului; geologii prin essaminarea resteloru organice ce se descoperu in stratele pamentului au stabilitu mai multe hypothesi probabili despre formationea crustei pamentului; geologii si au formatu una terminologia noua, ei distingu intre terrenulu azoicu, in care nu se afla reste de fientie organice, si intre terrenulu enzoicu, in care se afla assémine reste, si distingu acestu-a in terrenu paleozoicu, mesozoicu si cenozoicu, si érosi acestu d'in urma in terrenu eozoicu, pliozoicu si liazoicu.

* GEOMANTE, s. m., (d'in γῆ, **terra**, si μάντις, **divinator**, it. **geomante**), care se occupa cu *geomanti'a.*

* GEOMANTIA, s. f., (d'in γῆ, **terra**, si μαντεία, **divinatio**, lat. **geomantía**, it. **geomanzia**, fr. **géomancie**), divinatione cu adjutoriulu certoru puncte trasse fortuitu pre pamentu : *geomanti'a e una scientia pretensa cá si astrologi'a si magi'a.*

* GEOMANTICU,-*a*, adj., (it. **geomantico**, fr. **géomantique**), relativu la *geomantía.*

GEOMETRÍA, s. f., **geometria** (γεωμετρία), proprie *mesur'a pamentului*, cu care incepú acésta scientia, inse ea se intende in genere la mesuratur'a spatiului : *geometri'a e acea parte a scientieloru mathematice care are de obiectu mesur'a estensionei in celle trei dimensioni cari su longitudinea, latitudinea si altitudinea sau grossitudinea; geometría elementaria, geometria transcendente, geometría synthetica, geometría analytica, geometría descriptiva; geometri'a e una scientia essacta, ea se fundedia tóta pre demonstrationi rigoróse; geometri'a e cellu mai superbu monumentu allu mentii umane; geometri'a luminédia, essercita si inaltia spiritulu umanu.*

GEOMETRICA, s. f., **geometrice** (γεωμετρική), artea sau cienti'a *geometrica, geometría.*

GEOMETRICE, adv., **geometrice** (γεωμετρικῶς), in modu *geometricu : a demonstrá geometrice, a procede geometrice.*

GEOMETRICU,-*a*, adj., **geometricus**, (γεωμετρικός), relativu la *geometría: tractatu geometricu, connoscentie geometrice, studie geometrice, propositione geometrica, demonstratione geometrica, methodu geometricu, constructione geometrica, figure geometrice.*

GEOMETRU, s. m., **geometres** si **geometra** (γεωμέτρης), care se occupa cu geometri'a, care scie geometri'a, care essercita geometri'a : *geometru escellente, geometru theoreticu, geometru practicu; geometrii se potu gloriá co ei possedu scienti'a ce proféssa, pre cându celli alti invetiati nu su in acésta positione fericita; de trei secle incóce geometrii au facutu minuni cu scienti'a loru.*

* GEONOMIA, s. f., (d'in γῆ, **terra**, si νόμος, lege, it. **geonomía**, fr. **géonomie**), parte a physicei generali care tractédia despre legile la cari su suppuse scambàrile ce se observa pre superfaci'a pamentului.

* GEONOMICU,-*a*, adj., relativu la *geonomia : legi geonomice, observationi geonomice, tractatu geonomicu.*

* GEONOMU, s. m., (γεωνόμος, it. **geonomo**, fr. **géonome**), care se occupa cu *geonomi'a;* care se occupa cu lucrarea pamentului; possessoriu de unu agru; agronomu, agricultoriu, colonu.

* GEOPONÍA, s. f., (γεοπονία, it. **geoponia**, fr. **géoponie**), agricultura, occupatione cu lucrarea pamentului.

* GEOPONICU,-*a*, adj., (γεωπονικός, it. **geoponico**, fr. **géoponique**), relativu la *geoponía : occupatione geoponica, pamentu geoponicu*, care se póte cultivá si póte produce cereali.

* GEOPONU, s. m., (γεοπόνος), agricultoriu, colonu, cultivatoriu.

* GEORAMA, pl.-*mate*, (d'in γῆ, **terra**, si ὅραμα, vedere, fr. **géorama**), globu terrestre de una marime immensa, in centrulu carui-a se pune spectatoriulu spre a poté vedé pamentulu desemnatu pre parietii interiori : *georama formósa, georama bene facuta.*

* GEORGIA, s. f., (γεωργία), cultur'a pamentului, agricultura.

* GEORGICU,-*a*, (γεωργικός, it. **geor-**

www.dacoromanica.ro

gico, fr. géorgique), relativu la *georgía* sau la cultur'a pamentului : *tractatu georgicu, poema georgica;* subst. *georgicele lui Virgiliu.*

GEORGINA, s. f., (fr. **géorgine**), una flóre, dalia : *georgine formóse, georgine involte, georgine desvolte, georgine albe, georgine rosie, georgine galbine, georgine vinete.*

* GEORGIU, s. m., 1. (γεώργιος), agricultoriu; santu-Georgiu, agricultoriulu sanctificatu care se serbedia in mediulu primaverei (23 Aprile), precumu collegutoriulu, santu-Demetriu, se serbedia in mediulu tómnei (26 Octobre); 2. *georgiu,* pl.-*ie,* (γεώργιον), institutu de agricultura, scóla agronomica.

* GEORGU, s. m., (γεωργός). agricultoriu, synonymu cu *geoponu.*

* GEORGOFILU sau *georgophilu,* s. m., (d'in γεώργιον, si φιλεῖν, amare, it. **georgofilo**), amatoriu de agricultura.

* GEOSAURICU,-*a,* adj., (d'in γῆ, **terra,** si σαῦρος, **lacerta**), relativu la *geosauru : reptili geosaurice.*

* GEOSAURU, s. m., din γῆ **terra,** si σαῦρος **lacerta,** fr. **géosaurien**), lacerta sau serpella care viue pre pamentu.

* GEOSCOPIA, s. f., (d'in γῆ, **terra,** si σκοπεῖν, observare, fr. **géoscopie**), divinatione derivata d'in natur'a si calitatea pamentului.

* GEOSCOPICU,-*a,* adj., relativu la *geoscopia : observatione geoscopica, divinatione geoscopica.*

* GEOSCOPU, s. m., (fr. **géoscope**), care practica *geoscopi'a.*

* GEOSOFIA sau *geosophia,* s. f., (d'in γῆ, **terra,** si σοφία, sapientia, fr. **géosophie**), connoscenti'a globului pamentului d'in punctulu de vedere filosoficu.

*GEOSOFICU sau *geosophicu,-a,* adj., relativu la *geosofía.*

* GEOSOFU sau *geosophu,* s. m., care se occupa cu *geosofi'a,*

* GEOSPERA sau *geosphera,* s. f., (d'in γῆ, **terra,** si σφαῖρα, globu), globu terrestre , globu care representa pamentulu.

* GEOSPERICU sau *geosphericu,-a,* adj.,(fr.**géosphérique**),relativu la sper'a pamentului, care representa globulu pamentului : *machina geosperica.*

* GEOSTRATEGIA, s. f., (d'in γῆ, **terra,** si στρατός, armata, fr. **géostratégie**), artea militaria de a operá cu armat'a pre uscatu.

* GEOSTRATEGICU,-*a,* adj., relativu la *geostrategia.*

* GEOSTRATEGU, s. m., commandante de armata pre uscatu.

* GEOTOMIA, s. m., (γεωτομία), taliarea pamentului, aratura.

* GEOTOMICU,-*a,* adj., relativu la *geotomia,* sau la aratura.

* GEOTOMU, s. m., (γεωτόμος), taliatoriu de pamentu, aratoriu.

* GEOTRAGÍA , s. f., (γεωτραγία), nutritura d'in fructele pamentului.

* GEOTRUPIDE, adj., (fr. **géotrupide**), care sémina a *geotrupu.*

* GEOTRUPINU,-*a,* adj. s., (fr. **géotrupin**), tribu de insecte d'in famili'a coleoptereloru lamellicorne.

* GEOTRUPU, s. m., (fr. **géotrupe**), genu de insecte coleoptere, typulu familiei geotrupidiloru.

* GERANIACEU,-*a,* adj., (fr. **géraniacé**), relativu la *geraniu;* subst. *geraniaceele,* familia de plante cari au de typu genulu *geraniu.*

* GERANIOLOGIA, s. f., (fr. **géraniologie**), tractatu despre *geraniu.*

* GERANIU, s. m., **geranion** (γεράνιον), una planta cu flore, numita si rostru de grue.

* GERARE, v., **gelare,** se dice despre actionea *gerului : asta nópte a geratu,* a cadutu gerulu; compusu : *degerare.*

1 GERATU,-*a,* adj. part., **gelatus,** coprensu de *geru : pome gerate.*

2 GERATU, s. m., **gelatio,** actulu de *gerare.*

* GERENTE, adj. part. pres., **gerens,** care porta, portatoriu; agente, care conduce una lucrare, care implenesce una functione.

* GERENTIA, s. f., **gestio,** calitate de *gerente,* actione de implenire a unei functione.

†† GERERE, v., **gerere,** a duce, a portá, a conduce, a implení una functione. Radecin'a derivateloru : *gerente,*

www.dacoromanica.ro

gerentia, gestu, gestione, si a compuseloru : *congerere, ingerere, suggerere, congestione, ingerentia, suggestione,* etc.; *armigeru, morigeru, messageru,* etc.

* GERGU, s. m., (it. **gergo**, fr. **jargon**), limba corrupta, cumu ua vorbescu in unele locuri ómenii cari n'au connoscentia de grammatic'a limbei.

GERMANESCE, adv., (**germanice**), in modu *germanicu : ellu vorbesce, scrie germanesce;* vedi *germanice.*

GERMANESCU,-*a*, adj., **germanicus**, relativu la *germani : caracteriu germanescu, limba germanésca, merce germanésca, appucature germanesci;* vedi *germanicu* si *germanu* 2.

* GERMANICE, adv., (**germanice**). in modu *germanicu : scrie germanice.*

GERMANICU,-*a*, adj., **germanicus**, relativu la *germanu*, de *germanu : imperiulu germanicu, federatione germanica, limba germanica, elemente germanice, calitàti germanice, legislatione germanica, térra germanica, merce germanica;* vedi si *germanu* 2.

* GERMANISARE, v., (fr. **germaniser**), a face *germanu*, a transformá in *germanu : a germanisá una térra, a germanisá una natione: românii nu se voru germanisá neci una data, germanii au germanisatu multe provincie sclovanice.*

* GERMANISATIONE, s. f., actione de *germanisare : germanisationea terreloru baltice.*

* GERMANISATORIU,-*tória*, adj. s., care *germanisa : elemente germanisatórie; planuri germanisatórie, Austri'a germanisatória.*

* GERMANISATU,-*a*, adj. part., transformatu in *germanu : poporu germanisatu, térra germanisata.*

* GERMANISMU, s. m., (it. **germanismo**, fr. **germanisme**), 1. idiotismu propriu *germaniloru;* 2. systema de *germanisare : germanismulu a facutu si face mari progresse;* 3. elementu *germanu* caracteriu *germanu : germanismulu si romanismulu su in lupta de dóue mii de anni.*

* GERMANISTICU,-*a*, adj., relativu la *germanismu* sau la *germanisti : opinioni germanistice, tendentie germanistice.*

* GERMANISTU, s. m., care tine la *germanismu : germanistii si romanistii disputa asupr'a superioritàtii institutioniloru loru; in Italia nu su germanisti, déro in Germani'a se afla romanisti.*

* GERMANITATE, s. f., **germanitas**, 1. fraternitate : *germanitatea acestoru juni se vede d'in figur'a loru; prin dispute si certe germanitatea a trecutu in inimicitia; intre crestinii primitivi erá una addeverata germanitate; germanitatea intre tóte natiunile d'in lume e naturale, passionile inse despartu nu numai natione de natione, ci si frate de frate; germanitate se dice si in locu de affinitate, ba chiaru si in locu de similitudine;* 2. origine *germana*, 2, precumu se dice *romanitate* in intellessulu de origine romana : *germanitatea sassoniloru e evidente; germanulu nu si póte ascunde germanitatea.*

GERMANOFAGIA sau *germanophagía*, s. f., inimicitia incarnata cotra germani.

GERMANOFAGU sau *germanophagu,-a*, adj. s., inimicu incarnatu allu *germaniloru*, care i are mancá, déco are poté, terminu essageratu si odiosu : *anthropophagii su rari, germanophagii su numai in idéa.*

GERMANOFILIA sau *germanophilia*, s. f., amicitia côtra germani.

* GERMANOFILU sau *germanophilu,-a*, adj. s., amicu allu germaniloru, care are sympathia pentru germanismu : *germanophilii nu su prea numerosi intre români; de germanophilu ce e, nu vorbesce de câtu germanice.*

* GERMANOMANE, s. f., care e passionatu pentru totu ce e germanu.

* GERMANOMANIA, s. f., passione mare pentru germanismu.

* 1 GERMANU,-*a*, adj., **germanus**, (de la **germen**), care se trage d'in acelli-asi parenti : *frate germanu, sora germana, frati germani, sorori germane;* in opposetione cu *frati uterini*, cari se tragu d'in acea-asi mama, inse nu si d'in acellu-asi tata; subst. *germanu*, frate.

* 2 GERMANU,-*a*, adj. s., **germanus**,

www.dacoromanica.ro

nume nationale allu locuitoriloru d'intre Alpi si marea baltica : *caracteriu germanu, limba germana, institute germane; astadi se vorbesce si de una filosofia germana, si in genere de scienti'a germana; germanii au venitu d'in Asia in urm'a celtiloru; in urm'a germaniloru au venitu sclovanii; pre tempulu romaniloru germanii erau deja in Germani'a de astadi; germanele su mulieri fórte laborióse; germanii su renumiti pentru perseveranti'a loru.*

* GERME, pl. *germine*, **germen**, sementia d'in care se nasce ceva, bulbu, bulbicellu, muguru, coltiu, ochiu, vegetatione : *germe potente, germe vigorosu, germe creatoriu, germe fecundu, germe fertile, germe fructuosu, germe generosu, germe pretiosu, germe precoce, germe tardíu; animalile ca sí vegetalile au unu germe, si fia-care specia si are germele seu, differente de allu altoru-a; germele e primulu punctu si essordiulu indispensabile allu generationei, germele e individuulu intregu redussu la elementele selle celle mai simple, ellu e principiulu care coprende in sene tóte consecentiele;* fig. *germele vietei, germele unui morbu, germele unui processu; germinele rebellionii; germinele corruptionii; a suffocá germele vitieloru, a desvoltá germinele virtutiloru; in ánim'a omului se afla germele totoru passioniloru; una falsa difinitione e unu germe de errori.*

* GERMINABILE, adj., **germinabilis**, care póte germiná.

* GERMINALE, adj., **germinalis**, (fr. **germinal**), relativu la germe, care se desvólta in loculu germelui : *folie germinali;* subst. *germinale*, lun'a candu incepu plantele a germiná, in calendariulu republicei francese, si care incepea cu ecinoptiulu de primavéra.

*GERMINARE, v., **germinare**, a face *germine*, a mugurí, a incoltí, a incepe a se desvoltá cá fientia organica : *germina plantele, germina florile, germina gradin'a; vermii germina penne;* fig. *inainte de ce germinara litterele, periá facile memori'a fapteloru.*

* GERMINARIU,-*a*, adj. s., care *germina;* care produce *germine;* subst. *germinariu*, pl.-*ie*, seminariu.

*GERMINATIONE, s. f., **germinatio**, actione de *germinare : germinationea sementieloru, germinationea planteloru, epoch'a germinationei; caldur'a si umiditatea inaintédia germinationea sementieloru.*

* GERMINATIVU,-*a*, adj., (it. **germinativo**, fr. **germinatif**), care póte germiná : *facultate germinativa, virtute germinativa.*

* GERMINATORIU,-*tória*, adj. s., (fr. **germinateur**), care *germina : elementu germinatoriu, potere germinatória.*

* GERMINATRICE, s. f., (it. **germinatrice**, fr. **germinatrice**), germinatória : *facultate germinatrice.*

* 1 GERMINATU,-*a*, adj., (**germinatus**), care a germinatu, care a datu unu germe.

* 2 GERMINATU, s. m., **germinatus**, actulu de *germinare : germinatulu planteloru, germinatulu vinieloru.*

* GERONTE, s. m., (γέρων, **senex**), betrânu, seniore in una cõmmune; senatoriu la Spartani; seniore in unu monasteriu.

* GERONTEA, s. f., **gerontea herba**, (γεροντεῖος), una planta.

* GERONTOCOMIU, pl.-*ie*, **gerontocomium** (γεροντοκομεῖον), asylu pentru betrâni.

* GERONTOCRATIA, s. f., (d'in γέρων, **senex**, si κράτος, **vis**, potere, fr. **gérontocratie**), domnía sau guvernu de betrâni : *gerontocratí'a e fórte vechia, betrânii poporului, cá ómeni cu mai multa esperientia de câtu junii, se consultau in affacerile de importantia, si decisionile loru se considerau cá legi, dè ací provine si numele senatoriloru, cari la romani formáu consiliulu administrativu pre tempulu câtu durà republic'a.*

* GERONTOCRATICU,-*a*, adj., (fr. **gérontocratique**), relativu la *gerontocratía : guvernu gerontocraticu, potere gerontocratica, influentia gerontocratica, autoritate gerontocratica.*

* GERONTOPOGONE, s. m., (d'in γέρων, **senex**, si πώγων, **barba**), una planta alle carei granuntie su coronate cu aculie.

www.dacoromanica.ro

GEROSU,-*a*, adj., **gelidus, frigidus,** fórte rece : *tempu gerosu, nopti gerose.*

* GERRA, pl. *gerre*, **gerræ**, (γέρρον), una specia de scutu; fig. seccature.

* GERRONE, s. m., **gerro**, care spune seccature, imbecillu, nebonu.

GERU, s. m., **gelu**, frigu mare in câtu inglacia ap'a, dégera ómenii si animalile : *gerulu baptezului, gerulu cellu mare de asta iérna crepà arborii; viniele degerara de gerulu cellu mare; tyrannii tinu pre ómenii in geru; nu ne mai aducemu a mente de unu assémine geru; de geru inglacià, nu numai Dunari'a, ci chiaru si marea.*

* GERUNDIU, pl.-*ie*, **gerundium** (de la **gerere**), terminu de grammatica : *tóte verbele au unu gerundiu; in limb'a latina gerundiulu se termina in :-ndi, -ndo,-ndum, in cea româna avemu numai gerundiulu in :-ndu, precumu : arandu, avendu, batendu, fiendu, venindu.*

* GERUNDIVU, s. m., **gerundivum** si **gerundivus modus**, cá si *gerundiu*, inse la unii grammatici se distinge *gerundivulu* de *gerundiu*, co prin gerundivu se esprime numai casulu gerundiului, éro form'a lui trece in a participiului futuru passivu, care se construge cu substantivulu dependente.

* GERUSIA, s. f., **gerusia** (γερουσία), senatu la Sparta; sall'a senatului; casa de retragere pentru betrâni.

* GESTABILE, adj., **gestabilis**, care se póte portá : *arme gestabili.*

* GESTAME, pl. -*mine*, **gestamen**, totu ce se pórta, vestimente, ornamente; totu ce serve spre a portá, callaría, trassura, vectura.

* GESTARE, v., **gestare** (de la **gerere**), a portá, a transportá, a reportá : *a gestá copillulu in bracie; a gestá pre cineva in lectica; a gestá una corona in capu, a gestá gemma in dégetu; a gestá vorbe d'in una casa in alt'a.*

* GESTATIONE, s. f., **gestatio**, actione de *gestare;* sarcina, tempulu câtu *gésta* mum'a copillulu in pantice : *gestationea feminei e de noue luni, gestationea cameleloru e de unsprediece luni si medietate.*

* GESTATORIU,-*tória*, adj. s., **gestator, gestatorius**, care *gesta*, care pórta, portatoriu.

* GESTATRICE, s. f., **gestatrix**, fémina care *gésta*, portatória, gestatória.

* 1 GESTATU,-*a*, adj. part., **gestatus**, portatu : *copillu gestatu in bracie, fetu gestatu in pantice.*

* 2 GESTATU, s. m., **gestatus,-us**, actulu de *gestare*, transportu.

* GESTATURA, s. f., **gestatio**, effectulu sau resultatulu actionei de gestare.

* GESTICULÀRE, v., **gesticulari**, a face geste, mai allessu a face geste affectate : *ellu nu póte vorbí fora a gesticulá; ne amu saturatu de a lu audì vorbindu si de a lu vedé gesticulandu; déco are scí câtu de urîtu i siédie, ellu n'are mai gesticulá.*

* GESTICULARIU,-*ia*, adj. s., **gesticularius**, actoriu care jóca gesticulandu, mimu, pantomimu, istrione, saltatoriu.

* GESTICULATIONE, s. f., **gesticulatio**, actione de *gesticulare*, actione de a face geste affectate sau prea-dese : *gesticulationea pantomimiloru e una arte; gesticulationea morbosiloru e unu fenomenu connoscutu.*

* GESTICULATORIU,-*tória*, adj. s., **gesticulator**, care *gesticula : unu mare gesticulatoriu, unu gesticulatoriu nesufferitu.*

*1 GESTICULATU,-*a*, adj. part., **gesticulatus**, reprodussu prin *gesticulare: miscàri gesticulate;* **gesticulati motus.** Solin.

* 2 GESTICULATU, s. m., **gesticulatio**, actulu de *gesticulare : compara vorbele cu gesticulatulu.*

* GESTICULU, pl.-*e*, **gesticulus**, deminutivu d'in *gestu*, micu gestu, miscare.

* GESTIONE, s. f., **gestio**, actione de *gerere*, portare, ducere, essecutare, essecutione, administratione : *gestionea unei affaceri; gestionea unei tutele; a dá computu fidele de gestionea sea; a si implení bene gestionea sea.*

* GESTORIU,-*tória*, adj. s., **gestor**, care pórta; care pórta vorbe d'in casa in casa, diffamatoriu.

* 1 GESTU,-*a*, adj. part., **gestus**, portatu.

www.dacoromanica.ro

* 2 GESTU, pl.-*geste*, si *gesturi*, **gestus,-us**, 1. miscare esteriore a corpului care serve a esprime sentimentele nóstre : *gestu voluntariu, gestu involuntariu, gestu naturale, gestu imitativu; gestu pictorescu, gestu espressivu; a face geste* sau *gesturi; Demosth ne facea totu atâtu effectu prin gesturile, câtu si prin elocenti'a sea; gesturile concurru cu miscàrile vultului spre a esprime miscàrile suffletului;* 2. **gesta,-orum**, fapte mari : *gestele lui Alessandru, gestele lui Cesare.*

* GESTUOSU,-*a*, adj., **gestuosus**, plenu de gesturi, care face multe gesturi.

* GESU, pl.-*e*, **gesa** si **gæsa,-orum**, una specia de lancia de ferru usióra, cu care se luptáu gallii.

GHIACIA, s. f., **glacies**, vedi *glacia.*

GHIACIARE, v., **glaciare**, vedi *glaciare.*

GHIACIARIA, s. f., **frigidarium**, vedi *glaciaria.*

GHIACIARIU, s. m., **glacialis**, vedi *glaciariu.*

GHIACIATU,-*a*, adj. part., **glaciatus, gelatus**, vedi *glaciatu.*

GHIACIOSU,-*a*, adj., **glaciatus**, vedi *glaciosu.*

GHIANDE, s. m., **glans**, vedi *glande.*

GHIANDURA, s. f., **glandula**, vedi *glandula.*

GHIANDUROSU,-*a*, (**glandulosus**), vedi *glandulosu.*

GHIEMU, pl.-*uri*, **glomus**, vedi *glomu.*

GHIEMUIRE,-*escu*, **glomerare**, vedi *glomerare* si *glomurire.*

GHEMUITU,-*a*, adj. part., **glomeratus**, vedi *glomeratu* si *glomuritu.*

GHIOCA, s. f., **gullioca**, vedi *glióca.*

GHIOCE, s. f., **testa**, vedi *glióce.*

GHIOCELLU, s, m., **glaucium**, vedi *glaucellu* si *gliocellu.*

GHITIRE, v., **glutire**, vedi *glitire* si *glutire*, si compusulu *inglutire.*

GHITITORIU,-*tória*, adj. s., **glutiens**, vedi *glititoriu* si *glutitoriu*, si comp. *inglutitoriu.*

GHITITU,-*a*, adj. part., **glutitus**, vedi *glititu* si *glutitu*, si comp. *inglutitu.*

GHITITURA, s. f., vedi *glititura* si *glutitura.*

GHITIU, s. m., **glutus, faux**, vedi *glitiu* si *glutiu*, si comp. *inglutiu.*

* GIBBA, s. f., **gibba**, figura convessa, inflatura convessa, besica, gibbositate.

* GIBBOSU,-*a*, adj. s., **gibbosus, gibberosus**, inflatu, besicatu, cocosiatu : *unu omu gibbosu, una muliere gibbosa;* subst. *unu gibbosu, una gibbósa ; gibbosii su spirituosi.*

* GIBBU, s. m., **gibbus**, cocosiatu; si *gibbu* pl. *gibbe*, tumóre, inflatura.

* GIGANTE, s. m., **gigas**, (γίγας), omu de marime estraordinaria : *gigantii se scollara in contr'a lui Joue.*

* GIGANTESCU,-*a*, adj., (it. **gigantesco**, fr. **gigantesque**), **giganteus**, relativu la *gigante*, de *gigante*, ca unu *gigante : marime gigantésca.*

* GIGANTÉSSA, s. f., (it. **gigantessa**), fémina de marime gigantésca : *gigantessele su urîte.*

* GIGANTICU,-*a*, adj., **giganteus**, de *gigante*, gigantescu : *bellulu giganticu, fapte gigantice, figura gigantica.*

* GIGANTOMACHIA, s. f., (γιγαντομαχία, it. **gigantomachia**), bellulu giganticu, lupt'a gigantiloru in contr'a lui Joue.

* GILVU,-*a*, adj., **gilvus**, si **gilbus**, cenusíu : *callu gilvu.*

GINGÍA sau *gingiua*, s. f., **gingiva**, partea membranei mucóse a gurei care imbracca celle dóue arcate de denti, se intende pre intre denti si aderesce tare cu radecin'a loru : *colórea rosia a gingiueloru: gingiue firme; inflatura de gingiue; inflammatione de gingiue.*

* GINGIVITE, s. f., (fr. **gingivite**), inflammatione de gingiue.

* GINGLISMU, s. m., **ginglismus**, (γιγγλισμός), risu immoderatu occasionatu prin titillatura.

* GINGRINA, s. f., **gingrina** (γίγγρα), mica flauta.

* GINGRINATORIU, s. m., **giugrinator**, care cânta cu *gingrin'a.*

GIURARE, v., **gyrare**, a duce in giuru, a duce in pregiuru; a rotundí.

GIURATU,-*a*, adj., **gyratus**, dussu in giuru; rotunditu.

GIURU, s. m., **gyrus**, (γῦρος), cercu. Radecin'a compuseloru : *pregiuru, im-*

www.dacoromanica.ro

pregiurare, *congiurare*, *incongiurare*, si a frasiloru : *giuru in pregiuru.*

* GLABRARE, v., **glabrare**, a face *glabru*, a despoliá de pêru : *a glabrà porcii.*

* GLABRARIA, s. f., **glabraria**, fémina carei-a placu junii fora barba.

* GLABRETU, pl.-*e*, **glabreta**, **-orum**, locu nudu, fora vegetatione.

* GLABRIRE,-*escu*, v., **glabrescere**, a perde pêrulu, a devení *glabru.*

* GLABRITU,-*a*, adj. part., **glaber**, despoliatu de pêru, cu barb'a smulsa.

*GLABRU,-*a*, adj., **glaber**, fora pêru, calbu, rasu : *ordiu glabru*, *tapete glabre.*

GLACIA (cu *l* mólle la Macedoromani, si de totu molliatu la Dacoromani), s. f., **glacies**, apa redussa prin frigu in stare solida : *glacia grossa*, *glacia suptire*, *glacia curata*, *glacia de mare*; *a se dá pre glacia*, *a rupe glaci'a*, *a sparge glaci'a*; *confectarii stringu glacia iérn'a si ua conserva pentru véra*, *unu carru de glacia.*

GLACIALE, adj., **glacialis**, de glacia: *marea glaciale*, *oceanulu glaciale*, *monti glaciali*, *insule glaciale.*

GLACIARE, v., **glaciare**, a prende *glacia*, a trece in stare de glacia, a preface in glacia; vedi compusulu *inglaciare.*

GLACIARIA, s. f., (it. **ghiacciaja**, fr. **glacière**), **frigidarium**, locu unde se conserva *glaci'a*, locu fórte rece : *mi se pare co sum in una glaciaría asiá sentiu frigulu de tare*; *confectarii au mari glaciarie.*

GLACIARIU,-*ia*, adj. s., **glacialis**, de glacia; subst. care conserva si vende *glacia*, care possede una *glaciaría*,

GLACIATU,-*a*, adj. part., **glaciatus**, **gelatus**, **concretus**, inglaciatu, vedi compusulu *inglaciatu.*

GLACIATURA, s. f., **congelatio**, effectu allu actionei de *glaciare*, inglaciatura.

GLACIOSU,-*a*, adj., (it. **ghiacciloso**), **glaciatus**, plenu de *glacia*, cu glacia, inglaciatu : *tempu glaciosu*, *nopti glaciose*, *locu glaciosu*, *pamentu glaciosu.*

* GLADIARIU, s. m., **gladiarius**, fabricatoriu de *gladie.*

* GLADIATORIU, s. m., **gladiator**, **gladiatorius**, care se lupta cu *gladiulu* : *gladiatorii la romani erau servi cari se essercitau la lupt'a cu gladiulu* (*gladiatura*), *si combateau in theatru si amphitheatru spre a delectá pre poporulu spectatoriu pêno candu se uccideau*; *gladiatoriu*, pl.-*ie*, salariu allu gladiatoriloru.

* GLADIATURA, s. f., **gladiatura**, professione de gladiatoriu.

* GLADIOLU sau *gladioru*, s. m., **gladiolus**, 1. gladiu scurtu, pumnariu; 2. una planta, **gladiolus narcissi.**

* GLADIU, pl.-*ie*, **gladius**, (**gladium**), spata, sabia : *gladiulu romaniloru erá unu cutitu mare si dereptu care se terminá in unu mucro ne*, *facutu mai multu spre a junghiá*; *a scóte gladiulu*, *a stringe gladiulu in mana*, *a bagá gladiulu in téca*; *a se luptá cu gladiulu*: *a junghiá pre cineva cu gladiulu seu.*

* GLANDARIA, s. f., **glandaria silva**, padure de arbori ce producu *glande.*

GLANDE, (cu *l* mólle la Macedoromani, si de totu molliatu la Dacoromani), s. f., **glans**, 1. fructulu cerrului (**quercus**), latinii diceau si **glans fagea**, glande de fagu : *porcii manca glande*; *ómenii inco se nutrira multu tempu cu glande*, *peno candu invetiara a face pane de grânu*: 2. globu de plumbu ce arruncau anticii cu fund'a, assémine globuntiului de pusca d'in dillele nostre.

* GLANDIFERU,-*a*, adj., **glandifer**, care produce *glande* : *arbori glandiferi*, *selba glandifera*, *térra glandifera.*

* GLANDIFORME sau *glandiformu*,-*a*, adj., (fr. **glandiforme**), care are forma de *glande.*

* GLANDIVORU,-*a*, adj., (fr. **glandivore**), care manca *glande* : *porcii su glandivori*; *animali glandivore*; subst. *glandivorele.*

GLANDULA sau *glandura*, (cu *l* molliatu), s. f., **glandula**, 1. deminutivu d'in *glande*, mica glande; 2. parte molle spongiosa sau vascularia in organismulu animale, care servesce la secretionea umoriloru : *glandula lacrimale*, *glandula pituitaria*, *glandule synoviali*; 3. tumori accidentali cari se formédia

www.dacoromanica.ro

in óre-care parte a corpului : *copillului s'au facutu glandule la collu; ellu e plenu de glandule;* 4. corporelle vesiculóse ce se formédia pre foliele, pre fustulu sau pre calicele planteloru.

* GLANDULARIU,-*a*, adj. s., (fr. **glandulaire**), care are aspectulu, form'a sau tessutur'a glandulelorn : *secretione glandularia, organe glandularie;* subst. *glandularia,* una specia de verbena.

* GLANDULATIONE, s. f., (fr. **glandulation**), formatione, desvoltatione de *glandule.*

* GLANDULIFERU,-*a*, adj., (fr. **glandulifère**), care porta *glandule.*

* GLANDULIFÓRME sau *glanduliformu,-a,* adj., (fr. **glanduliforme**), care are form'a unei grandule.

* GLANDULOCILIATU,-*a*, adj., (fr. **glandulocilié**), se dice despre partea unei plante alle carei cilie se termina in una glandula.

GLANDULOSU,-*a*, si *glandurosu*, adj., **glandulosus** (fr. **glanduleux**), care are tessutura de *glandule* : *organu glandulosu.*

* GLARIA, s. f., **glarea** (χλῆρος), sablu grossu, petricelle, (it. **ghiaja**, fr. **gravier**), cu cari se asternu càllile, stratele.

* GLARIATA, s. f., (it. **ghiajata**), calle asternuta cu *glaria*, selciata, calciata (fr. **chaussée**).

* GLARIOSU,-*a*, adj., **glareosus**, (it. **ghiajoso**), plenu de *glaria*, ammestecatu cu *glaria : pamentu glariosu, arena glariósa.*

* GLASTU, s. m., **glastum**, érba bona de tinsu (vapsitu).

GLAUCELU, s. m. **glaucium**, una flóre, vedi *gliocellu.*

* GLAUCOMA, pl.-*mate*, **glaucoma** (γλαύκωμα), morbu de ochi, opacitatea umorii cristalline sau a corneei transparente care se póte intende la unu ochiu sau la amendoui ochii.

* GLAUCOMATICU,-*a*, adj., **glaucomaticus**, attensu de *glaucoma.*

* GLAUCONIA, s. f., (fr. **glauconie**), una varietate de creta minerale.

* GLAUCONIOSU,-*a*, adj., (fr. **glauconieux**), plenu de *glauconía ; sablu glauconiosu.*

* GLAUCONITE, s. f., (fr. **glauconite**), ca sí *glauconia.*

* GLAUCONOMU, s. m., (fr. **glauconome**), genu de polypiarie.

* GLAUCOPE, s. m., (fr. **glaucope**), genu de passeri selvane d'in Australi'a.

* GLAUCOPEU,-*a*, adj., (fr. **glaucopé**), care sémina a *glaucope.*

* GLAUCOPIDE, s. m., (fr. **glaucopide**), genu de insecte d'in ordinea lepidoptereloru, d'in famili'a crepusculareloru.

* GLAUCOPTERU,-*a*, adj. s., (fr. **glaucoptère**), care are aripele verdi glauce.

* GLAUCU,-*a*, adj., **glaucus**, (γλαυκός), verdastru, verde de mare, verde albastru : *fólia glauca, frundia glauca, ochi glauci; nereidile se numescu de poeti glaucele sorori; callu glaucu, cu ochii glauci; anticii numiau glaucu unu pesce de mare; botanicii numescu glauca una planta care cresce pre littorile oceanului; ornithologii numescu glauce passerile de ordinea hypsopteneloru, care coprende bubonitiele.*

GLAUCURU,-*a*, adj., (fr. **glaucure**), care are cód'a glauca sau verdastra cenusia.

GLEBA, *gleua, gliua, glia*, s. f., **gleba**, massa de pamentu, buccata de pamentu taliata cu sap'a sau cu aratrulu : *a taliá glebe, a intórce gleb'a, a arruncá cu gleb'a in cine-va; servi legati de gleba,* de pamentulu ce ei erau detori a ará.

* GLEBALE, adj., **glebalis**, de *gleba : pamentu glebale,* pamentu grassu.

* GLEBARIU,-*a*, sdj. s., **glebarius**; *boi glebari,* **glebarii boves**, boi vigorosi cari potu rupe *glebele.*

* GLEBATIONE, s. f., **glebatio**, contributione pusa pre gleba, contributione fundiaria.

* GLEBOSU,-*a*, adj., **glebosus**, plenu de *glebe : térra glebósa.*

* GLEBULA sau *glebura*, s. f., **glebula**, mica *gleba.*

* GLESSU, s. m., **glessum** si **glæssum**, succinu, ambra galbina.

* GLEUCINU, s. m., **gleucinum** (γλεύκινος), oliu ammestecatu cu vinu dulce.

* GLEUCOMETRIA, s. f., (fr. **gleu-**

www.dacoromanica.ro

cometrie), artea de a mesurá tarí'a mustului de vinu.

* GLEUCOMETRICU,-*a*, adj., (fr. **gleucométrique**), relativu la *gleucometria* sau la *gleucometru*.

* GLEUCOMETRU, s. f., (fr. **gleucomètre**), 1. instrumentu spre a mesurá tarí'a mustului de vinu; 2. personale, care se serve cu gleucometrulu.

GLEVA, *gliua*, *glia*, s. f., **gleba, gleva**, vedi *gleba*.

GLIA, s. f., **gleba**, massa de pamentu, buccata de pamentu taliata cu sap'a sau cu aratrulu, vedi *gleba*.

GLINU, s. m., **glinon** (γλεῖνος), una specia de acere sau arciariu.

GLIOCA, s. f., **gullioca**, pellea testósa a nuceloru, glandei, si altoru fructe.

GLIOCE, s. f., **testa**, pellea testósa a ouului: *gliòce de ouu, gallin'a a spartu gliocile oualoru*.

GLIOCELLU, pl. *gliocelli*, **glaucium, galanthus nivalis**, lui *Linneu*, una flóre de primavéra.

* GLIRARIU, pl.-*ie*, **glirarium**, locu unde se tinu si se nutrescu *glirii*.

* GLIRE, s. m., **glis, gliris**, genu de animali roditórie classificatu in famili'a soreciloru, déro care are óre-cari relationi cu sciurii, d'in care causa unii naturalisti l'au pusu intre acesti d'in urma: *glirii au unu pêru desu, mòlle si formosu; elli addormu cu inceputulu frigului de ièrna si dormu peno la inceputulu primaverei; cu tòte aceste-a se descèta de mai multe ori d'in acèsta stare de torpòre, si mânca provisionile ce au strinsu in tempulu verei, si cari consistu in nuci, in allune, in glande, in castane*, etc. *Vèr'a si tòmn'a glirii se nutrescu cu fructe pulpòse de arbori fructiferi; elli remânu totu-de-a-una selbatici; carnea gliriloru e bona de mancatu, si are gustulu de carne de porcu de India; glirii su tòmna mai grassi; Romanii carorura placeau fòrte glirii, educau una mare cantitate de aceste animali; in Italia glirii se manca si astadi. Naturalistii numera patru specie de gliri: glirele propriu asiá numitu, care locuesce padurile Europei meridionale; glirele de Senegallia, muscardinulu* si *gliriotulu*.

* GLIRIANU,-*a*, adj., **glirius**, de natur'a *glirelui*; lângedu, addormitu, somnurosu.

* GLIRIU,-*ia*, adj., **glirius**, de *glire*, de natur'a *glirelui*, somnurosu.

GLITIRE,(cu *l* mólle la Macedoromâni, si de totu molliatu la Dacoromâni), v., **glutire**, a inglití, in sensu propriu si figuratu; vedi *inglitire* si *inglutire*.

GLITÍTU,-*a*, adj. part., **glutitus**, inglititu.

GLITITURA, s. f., effectulu actionei de *inglitire*, *inglititura*.

GLITIU, s. m., **glutus** si **glittus**, loculu d'in fundulu gurei unde incepe esofagulu si prin care *inglitimu* buccatele, *inglitiulu*.

* GLOBARE,-*ediu*, v., **globare**, a formá globu, a rotundi; refl. *a se globá*, a se stringe in globu, a se stringe impregiurulu unui centru: *albinele se globedia impregiurulu reginei*.

* GLOBARIU,-*a*, adj., (fr. **globaire**), care se compune de una adunatura de masse globose: *minerali globarie*.

* GLOBATIONE, s. f., **globatio**, actione de *globare*, sau de rotundire.

* GLOBATORIU,-*tòria*, adj. s., **globator**, care face globuri, care rotundesce.

* GLOBATU,-*a*, adj. part., **globatus**, rotunditu: *forma globata*; strinsu impregiurulu unui centru: *coturnici globate*.

* GLOBICERU,-*a*, adj., (d'in *globu* si *cèra*, fr. **globicère**), se dice despre passerile cari au intre aperturile nariloru una protuberantia galbina.

* GLOBICORNU,-*a*, adj., (d'in *globu* si *cornu*, fr. **globicorne**), se dice despre insecte cari au secund'a inclauatura a antenneloru globulosa.

* GLOBIFERA, s. f., (d'in *globu* si *ferere*, fr. **globifère**), una planta cu fustellulu repente.

* GLOBIFLORU,-*a*, adj., (d'in *globu* si *flore*, fr. **globiflore**), se dice despre plantele cari au flori globulóse.

* GLOBIFORME sau *globiformu*,-*a*, adj., (d'in *globu* si *forma*, fr. **globiforme**), care are form'a unui *globu*.

* GLOBIPORU,-*a*, adj., (d'in *globu* si *poru*, fr. **globipore**), se dice despre animalile cari au porii orbiculari.

www.dacoromanica.ro

* GLOBOSITATE, s. f., **globositas**, forma globosa, spericitate.

* GLOBOSU,-*a*, adj., rotundu de tóte pàrtile, sperícu : *capu globosu, ovariu globosu, receptaclu globosu, forma globósa, capsula globósa.*

* GLÓBU, s. m., **globus**, 1. corpu rotundu de tóte pàrtile, spera : *centrulu globului, circunferenti'a globului, diametrulu globului, superfaci'a globului; pamentulu nostru e unu globu, care se dice si globulu pamentului si globulu terrestre; a incongiurá globulu, a callatorí in giurulu globului; a mesurá globulu; a descrie tóte partile globului; globulu nostru a sufferitu multe scambàri; globu artificiale, globu de metallu, globu de lemnu, globu de cartone;* 2. multime, adunatura strînsa la unu locu : *globu de militari, globu de callari globu de albine, globu de navi.*

* GLOBULARIA, s. f., (fr. **globulaire**), genu de plante dicotyledonie, typulu familiei *globulariateloru.*

* GLOBULARIATU,-*a*, adj., (fr. **globularié**), care sémina a *globularia.*

* GLOBULICORNU,-*a*, adj., (fr. **globulicorne**), se dice despre insecte alle caroru antenne su globulóse.

* GLOBULIFERU,-*a*, adj., (fr. **globulifère**), se dice despre plantele cari au unele pàrti globulóse.

* GLOBULIFOLIU,-*a*, adj., (fr. **globulifolié**), care are folie globulóse.

* GLOBULIFORME sau *globuliformu*,-*a*, adj., (fr. **globuliforme**), se dice despre minarelile dispuse in globuli.

* GLOBULINA, s. f., (fr. **globuline**), substantia care prin combinationea sea cu albumin'a, formédia materi'a colorante a sangelui.

* GLOBULIPEDE, adj., (fr. **globulipède**), se dice despre animalile cari au petiorele globulóse.

* GLOBULITU, s. m., (fr. **globulite**), genu de insecte d'in ordinea coleopterelor, famili'a clavipalpeloru.

* GLOBULOSU,-*a*, adj., (fr. **globuleux**), compusu d'in *globuli : materia globulósa, substantia compusa d'in corpuscule globulóse.*

* GLÓBULU, s. m., **globulus**, micu globu, pillula : *globuli de mercuriu, globuli de apa, globuli de sânge.*

GLOBUNTIU sau *glountiu*, pl.-*ie*, **globulus**, micu globu de plumbu : *globuntie de pusca; globuntie de tunu.*

GLOBUTIU, pl.-*ie*, **globulus**, deminutivu d'in *globu : globutiu de pétra, globutiu de casiu.*

GLOCA, s. f., gallina care scote sau care a scossu pui; vedi si *cloca.*

* GLOCHIDE, s. f., (gr. γλωχίς, ânglu, fr. **glochide**), divisione uncata care se vede la verticele periloru unoru plante.

*GLOCHIDIU, s. m., (fr. **glochidion**), genu de plante cuphorbiacee.

* GLOCIRE,-*escu*, v., **glocire**, a murmurá ca gallinele candu chiama puii.

* GLOCITARE, v., **glocitare**, frecentativu d'in *glocire*, a murmurá cá gallinele.

* GLOIOCEFALU sau *gloiocephalu*,-*a*, adj., (d'in γλοιός, glutinosu, si κεφαλή, capu, fr. **gloiocephale**), se dice despre plantele care au capell'a glabra si vescósa.

*GLOIONEMU, s. m., (fr. **gloionème**), genu de alge marine : *gloionemulu paradoxu, gloionemulu fetidu.*

* GLOMERABILE, adj., **glomerabilis**, care se póte *glomerá*, care se póte formá in unu *glomu*, care se póte rotundí.

* GLOMERAME, pl.-*mine*, **glomeramen**, aggregatione sperica, globu, discu.

* GLOMERARE, v., **glomerare**, a formá unu *glomu*, a pune mai multe lucruri unulu lônga altulu si unulu preste altulu, a aduná, a accumulá, a concentrá : *a glomerá lân'a, a ua face glomu; a glomerá alluatulu, a glomerá casiulu; nuerii se glomera; a glomerá unu mare numeru de militari in faci'a inimicului.*

GLOMERATIONE, s. f., **glomeratio**, actione si effectu allu actionei de *glomerare*, aggregatione, adunatura, massa.

* GLOMERATU,-*a*, adj. part., **glomeratus**, accumulatu, agglomeratu, aggregatu : *lucruri glomerate, albine glomerate, passeri glomerate.*

* GLOMERIDE, s. m., (fr **glomeride**), genu de insecte d'in ordinea myriapodiloru, famili'a chilognothiloru.

* GLOMERIFLORU, -*a*, adj., (fr.

www.dacoromanica.ro

glomériflore), care are flori agglomerate in capitule.

* GLOMEROCARPU,-*a*, adj., (fr. **glomérocarpe**), se dice despre plantele a caroru fructificatione e compusa d'in *glomerule* esterne si nude.

* GLOMEROSITATE, s. f., calitate de *glomerosu*, stare *glomerósa*.

* GLOMEROSU,-*a*, adj., **glomerosus**, care formédia unu *glomu* : *albine glomerose, petre glomeróse*.

* GLOMERULATU,-*a*, adj., (fr. **glomérulé**), care e strinsu in mici legature, cá florile ederei glomerulate.

* GLOMERULIFERU,-*a*, adj., (**glomérulifère**), se dice despre plantele alle caroru flori su dispuse in capitule globulóse.

* GLOMERULU, s. m., (fr. **glomérule**), aggregatione de flori cu capulu irregulariu.

GLOMU, (cu *l* mólle la Macedoromâni, si de totu molliatu la Dacoromâni : *ghiomu* si *ghiemu*). pl.-*uri*, **glomus**, globu de acia sau de tortu : *a depená tortulu de pre fuse si a face mai multe glomuri; a se face glomu*, a se stringe tare a stringe tare mânile, petiorele, capulu, etc. in câtu se para unu glomu.

GLOMUIRE, (cu *l* tare mollliatu : *ghiomuire* si *ghiemuire*),-*escu*, v., **glomerare, in glomum redigere**; a face *glomu, a glomuí vestimentele*; refl. *a se glomuí*, a se face glomu.

GLOMUITU,-*a*, adj. part., **glomeratus**, facutu glomu : *vestimente glomuite*.

GLOMURARE (cu *l* tare molliatu : *ghiomurare* si *ghiemurare*), **glomerare**, vedi *glomuire*.

GLOMURIRE (cu *l* tare molliatu : *ghiomurire* si *ghiemurire*), **glomerare**, vedi *glomurire*.

* GLORIA, s. f., **gloria**, mare reputatione, lauda unita cu estima, admiratione generale si constante meritata prin virtuti, fapte mari, talente estraordinarie, opere eminenti; marire : *a dorí gloria, a se accoperí de gloria, a si face gloria de ceva, a imitá glori'a straboniloru; glori'a e una recompensa morale data de societate virtutiloru stralucite; glori'a e stralucirea numelui bonu; ellu publicà unu discursu in glori'a parentiloru sei; ellu dusse glori'a nationei selle peno la estremitatile pamentului; ómenii cei mari facu glori'a seclului seu; in addevèru numai lui domnedieu se covine gloria; gloria patrelui si filiului si spiritului sânctu; gloria mariloru patrioti cari cu propriulu sacrificiu ne salvara patri'a; gloria addeverata, gloria falsa, gloria desérta; ellu si face gloria de a insellá pre ómeni si de a si bate jocu de densii*.

* GLORIABILE, adj., **gloriabilis**, care se póte gloriá, gloriosu.

* GLORIARE,-*ediu*, v., **glorificare**, a glorificá; refl. *a se gloriá*, **gloriari**, a se glorificá; a si face gloria : *nu se covine omului a se gloriá ensusi, ci se astepte se lu gloriedie altii; numai ómenii corrupti se gloriédia cu fapte immorali*.

* GLORIATIONE, s. f., **gloriatio**, actione de a se *gloriare : lucru demnu de gloriatione*.

* GLORIATORIU,-*tória*, adj. s., **gloriator**, care gloriédia, sau care se glorifica.

* GLORIATU,-*a*, adj. part., (**gloriatus**), glorificatu.

* GLORIFICARE, v., **glorificare**, a onorá, a laudá, a inaltiá la gloria, a predicá gloria, a cantá gloria; refl. *a se glorificá*, a si face gloria de ceva sau pentru ceva : *a se glorificá cu nobilitatea sea; ellu se glorifica cu averile selle; elle se glorifica cu spiritulu seu; tóte bonurile lumei nu merita ca omulu se se glorifice; domnedieu se glorifica in sântii sei; unu parente se glorifica in fillii sei*.

* GLORIFICATIONE, s. f., **glorificatio**, actione de *glorificare*, gloria, elevatione la gloria : *glorificationea cellorn allessi*.

* GLORIFICATORIU,-*tória*, adj. s., care *glorifica*.

* GLORIFICATU,-*a*, adj. s., **glorificatus**, inaltiatu la *gloria*, gloriatu, maritu.

* GLORIOLA, s. f., **gloriola**, deminutivu d'in *gloria*, mica gloria, vanitate

www.dacoromanica.ro

care are de obiectu lucruri mici : *gloriol'a nu e óre-cumu altu ceva de catu parodi'a gloriei.*

*GLORIOSU,-*a*, adj., **gloriosus**, plenu de *gloria : lupta gloriósa, pace gloriósa, nume gloriosu, una actione formósa si gloriósa;* care se gloriedia pre sene : *militariu gloriosu*, **miles gloriosus**, fanfarone.

* GLOSSA, s. f., **glossa**, (γλῶσσα, limba), esplicatione de vorbe obscure in una limba prin altele mai intelligibili, fia in acea-asi limba, fia in alt'a straina : *loculu accstu-a e plenu de vorbe obscure, are nevolia de glossa; glossa interliniaria; de multe ori s'a intemplatu ca gloss'a se tréca in testu; une ori gloss'a e mai obscura de câtu testulu; glossele acestui commentariu su fatiganti.*

* GLOSSARE,-*ediu*, v., (it. **glosare**, fr. **gloser**), a face glosse, a esplicá prin glosse; fig. a criticá, a censurá, a interpretá spre reu, a calumniá : *pentru ce glossati asupr'a actioniloru, asupr'a vorbeloru melle?*

* GLOSSARIU, pl.-*ie*, **glossarium**, dictionariu, vocabulariu de vorbe obscure, sau de vorbe straine : *glossariulu lui Ducange coprende tote vorbele d'in latinitatea media si bassa; glossariu de vorbe straine in limb'a româna; glossariu de vech'ia limba francese; a scrie glossarie e una occupatione fastidiósa; ferice de limb'a care n'are nevolia de glossariu; in tóte limbele terminii technici pentru diversele ramuri de scientie si de arti facu indispensabile glossariulu.*

* GLOSSATORIU,-*tória*, adj. s., (it. **glosatore**, fr. **glossateur**), care face glosse : *glossatorii bibliei.*

* GLOSSEMA, pl.-*mate*, **glossema** (γλώσσημα), terminu pucinu usitatu.

* GLOSSEMATICU,-*a*, adj., **glossematicus**, relativu la *glossema*, raru.

† GLOSSO-, (de la gr. γλῶσσα, limba), in diverse composetioni de termini technici, precumu in : *glossocardia, glossocele, glossocomu, glossodermu, glossodia, glossodonte, glossographía, glossoleptu, glossología, glossomanía, glossomantía, glossopetalu, glossopetra, glossostemu, glossotheca, glossotomía*, pentru allu caroru intellessu consulta partea posteriore a compositionii.

* GLOSSULA, s. f., **glossula**, mica glossa; scurta esplicatione.

* GLOTTIDE, s. f., **glottis** (γλωττίς), una passere, coturnice.

*GLUBERE, *glupsi* si *glupsei, gluptu*, v., *glubere*, a despoliá de scórtia, a pellí.

* GLUMA, s. f., **gluma**, pellea sau pellici'a granuntieloru.

* GLUTE, *glutine, glutinu*, s. m., **glus, glutis; gluten, glutinum**, ver-ce substantia agglutinante, materia lepitiósa, gumma, colla, cleiu.

* GLUTINAMENTU, pl.-*e*, **glutinamentum**, modu de *glutinare;* glutinatura : *glutinamentulu cólleloru manuscripte sau typari te.*

* GLUTINARE, v., **glutinare**, a collá, a lepí : *a glutiná foliele unei carte, a glutiná buccati de lemnu, a glutiná scanduri; a glutiná una plaga sau una vulnere.*

* GLUTINARIU, s. m., **glutinarius**, care face *glutinu.*

* GLUTINATIONE, s. f., **glutinatio**, actione si effectu allu actionei de *glutinare : glutinationea unei vulneri.*

* GLUTINATIVU,-*a*, adj., **glutinativus**, care serve a glutiná.

* GLUTINATORIU,-*tória*, adj. s., **glutinator, glutinatorius**, care *glutina*, care colledia, care lepesce cu glutine.

* GLUTINATU,-*a*, adj. part., **glutinatus**, collatu, lepitu.

* GLUTINE, s. m., **gluten, glutinum**, substantia agglutinante, gumma, colla, cleiu, vedi *glutinu.*

* GLUTINOSITATE, s. f., (fr. **glutinosité**), calitate de *glutinosu.*

* GLUTINOSU,-*a*, adj., **glutinosus**, in forma de glutine, vescosu, cleiosu : *succu glutinosu, materia glutinósa, substantia glutinósa.*

* GLUTINU, pl.-*e*, **glutinum**, substantia agglutinante, gumma, colla, cleiu : *mesarii, templarii se servescu cu glutinu spre a uní strinsu buccàtile de lemnu ce lucrédia.*

GLUTIRE, v., **glutire**, vedi *glitire* si *inglitire.* Compara *cludere, clidere, chi-*

www.dacoromanica.ro

dere, inchidere, cu *glutire, glitire, ghitire inghitire.*

GLUTITU,-*a*, adj. part., **glutitus,** vedi *glititu* si *inglititu.*

GLUTITURA, s. f., actione si effectu allu actionei de *glutire.*

GLUTIU, s. m., **glutus,** vedi *glitiu* si *inglitiu.*

* GLUTONARÍA, s. f., (fr. **glouton-nerie,** it. **ghiottornía**), voracitate, calitate de glutone, aviditate, appetitu nestemperatu de a mancá multu, lacumía.

* 1 GLUTONE, s. m., (fr. **glouton,** it. **ghiotto, ghiottone**), vorace, care mânca cu aviditate si cu escessu, lacumu : *glutonii se compara cu porcii.*

* 2 GLUTONE, s. m., (fr. **glouton**), genu de mammifere intre ursu si martura, de marimea unui cane de mediulocu : *lungimea glutonelui de la nasu pêno la originea codei e camu de dóue urme sau petiore.*

* GLYCERIA sau *gluceria,* s. f., (fr. **glycérie**), genu de plante grami nee.

* GLYCERINA sau *glucerina,* s. f., (fr. **glycérine**), principiu dulce allu oliului.

* GLYCERIU sau *gluceriu*, s. m., (fr. **glycère**), genu de vermi cu sange rosiu.

* 1 GLYCINA sau *glucina,* s. f., (fr. **glycine**), genu de plante d'in famili'a leguminóseloru.

* 2 GLYCINA sau *glucina,* s. f., (fr. **glucyne**), substantia chymica, compusa d'in oxygeniu si d'in unu metallu numitu *glyciu* sau *glyciniu.*

* GLYCINIU sau *gluciniu,* s. m., (fr. **glucynium** sau **glucyum**), metallu obtinutu d'in *glycina* 2.

* GLYCIU sau *gluciu,* s. m., (fr. **glucyum**), acellu-asi cu *glyciniu.*

*GLYCONICU sau *gluconicu,-a,* adj., relativu la *glyconiu* : *versu glyconicu;* vedi *glyconiu.*

* GLYCONIU sau *gluconiu,* s. m., **glyconium metrum,** metru compusu d'in unu spondeu si doui dactyli, inventatu de poetulu grecu *Glycone.*

* GLYCYCARPU, sau *glucucarpu,-a,* adj., (fr. **glycycarpe**), care are fructe dulci si placute.

* GLYCYMERIDI, pl. f., **glycymerides,** una specia de stridie.

* GLYCYRRHIZA sau *glucurriza,* s. f., **glycyrrhiza,** (γλυκόῤῥιζα), radecina dulce, una planta.

* GLYCYRRHIZINA sau *glucurrizina,* s. f., (fr. **glycyrrhizine**), sacharu de glucurrizite.

* GLYCYRRHIZITE, s. m., **glycyrrhizites,** vinu de glucurriza.

* GLYCYRRHIZU sau *glucurrizu,* s. m., **glycyrrhizon** (γλυκόῤῥιζον), accelluasi cu *glycyrrhiza.*

* GLYPHICU sau *gluficu,-a,* adj., (fr. **glyphique**), plenu de glufi, plenu de sculpture : *ornamente glufice.*

* GLYPHU sau *glufu,* s. m., (d'in gr. γλύφειν, a sapá, a sculpí, fr. **glyphe**), terminu de architectura, se dice despre veri-ce canale sapata in ornamente.

* GLYPTICA sau *gluptica,* s. f., (d'in gr. γλύφειν, a sapá, a sculpí, fr. **glyptique**), artea de a sculpí, sculptur'a.

* GLYPTOGNOSIA sau *gluptognosia,* s. f., (d'in γλυπτός, sculpitu, si γνῶσις connoscentia, fr. **glyptognosie**), connoscentia de petre sculpite.

* GLYPTOGRAPHIA sau *gluptografía,* s. f., (fr. **glyptographie**), descriptionea petreloru sculpite.

* GLYPTOGRAPHICU sau *gluptograficu,-a,* adj., (fr. **glyptographique**), relativu la *glyptografía.*

*GLYPTOGRAPHU sau *gluptografu*, s. m., (fr. **glyptographe**), care se occupa cu *gluptografí'a.*

* GLYPTOLOGÍA sau *gliptología,* s. f., (fr. **glyptologie**), tractatu despre petrele sculpite antice.

* GLYPTOLOGICU sau *gluptologicu,-a,* adj., (fr. **glyptologique**), relativu la *gluptología : scientia gluptologica.*

* GLYPTOLOGU sau *gluptologu,* s. m., care se occupa cu gluptologí'a.

* GLYPTOSPERME sau *gluptosperme,* pl. f., (fr. **glyptospermes**), familia de plante alle caroru fructe su rugose si cá sculpite.

* GLYPTOTHECA sau *gluptoteca,* s. f., (fr. **glyptothèque**), cabinetu de petre sculpite.

www.dacoromanica.ro

* GNOMA, s. f., **gnome** (γνώμη), sententia, adagiu, massima, propositione in care se coprende una invetiatura pentru viéti'a practica.

* GNOMICU,-*a*, adj., (γνωμικός), relativu la *gnome*: *poemate gnomice, poeti gnomici*.

* GNOMOLOGIA, s. f., (γνωμολογία), artea de a vorbí in sententie, filosofía sententiosa.

* GNOMOLOGICU,-*a*, adj., (γνωμολογικός), relativu la gnomologia: *autoriu gnomologicu, filosofía gnomologica*.

* GNOMOLOGU, s. m., (fr. **gnomologne**), care se occupa cu gnomologí'a, autoriu sententiosu, care aduna gnome, massime sau sententie.

* GNOMONE, s. m., **gnomon**, (γνώμων), indicele orologiului solariu; norma, instrumentu geometricu spre a trage ângluri derepte.

* GNOMONICA, s. f., **gnomonica** si **gnomonice** (γνωμονική), artea de a construge orologie solarie.

*GNOMONICU,-*a*, **gnomonicus**, (γνωμονικός), relativu la *gnomonica* sau la *gnomone*.

* GNORISTU, s. m., (fr. **gnoriste**), genu de insecte diptere.

* GNOSE, s. f., (γνῶσις), connoscentia, in oppositione cu credenti'a.

* GNOSEOLOGIA, s. f., (d'in γνῶσις, connoscentia, si λόγος, discursu), tractatu despre connoscentia, metaphysica care se occupa cu principiele connocentiei omenesci.

*GNOSEOLOGICU,-*a*, adj., relativu la *gnoseologia*: *tractatu gnoseologicu, cercetàri gnoseologice*.

* GNOSEOLOGU, s. m., care se occupa cu *gnoseologi'a*, care cercetedia principiele connoscentiei omenesci.

* GNOSIMACHIA, s. f., (γνωσιμαχία), cérta sau desputa de pareri; diversitate de pareri.

* GNOSIMACHU, s. m., sectariu crestinu care reiépta tóta connoscenti'a (γνῶσις) in lucruri religióse, si admitte numai credenti'a.

* GNOSTICISMU, s. m., (fr. **gnosticisme**), systema religiósa a unei secte crestine d'in tempurile primitive, care pretendea co possede una connoscentia superióre revelationei in lucrurile divine.

* GNOSTICU,-*a*, adj. s., **gnosticus** (γνωστικός), relativu la connoscentia, in specie relativu la *gnose*, ca connoscentia de lucrurile divine superiore; subst. *gnosticii*, illuminati, sectari crestini d'in tempurile primitive.

GONFARE, (d'iu *conflare*, it. **gonfiare**, fr. **gonfler**), **inflare, tumefacere**, a inflá; refl. *a se gonfà*, **turgescere, tumescere**, a se inflá, mai allessu in sensulu: a se inflá de menia, sau de superbia; vedi *conflare* si *inflare*.

GONFATU,-*a*, adj. part., (it. **gonfio, gonfiato**, fr. **gonflé**), **inflatus, tumidus, turgidus**, inflatu, mai allessu in sensulu de: meniosu, superbu, arrogante fastuosu.

GONFU, s. m., **gomphus**, (γόμφος), cuniu; paru de lemnu sau de pétra la marginele strateloru.

* GONIA, s. f., (γωνία, ânglu), instrumentru geometricu spre a formá ângluri, mai allessu ângluri drepte.

† GONIO-, (d'in gr. γωνία, ânglu), in diverse composetioni de termini technici, precumu in: *goniocaulu, goniocephalu, goniodactylu, goniogenu, goniometru, goniometria, goniomctricu, goniomyce, gonioporu, goniopteru, goniopterygiu, goniosemu, goniospermu, goniostomu*, pentru allu carosu intellessu consulta partea posteriore a compositionii.

* GONORRHEA sau *gonorréa*, s. f., **gonorrhœa** (γονόῤῥοια), scursura prin canálea uretrei, scolamentu sau scoramentu.

* GORGONIA, s. f., **gorgonia**, una specia de coralie.

* GORGONIFERU,-*a*, adj., **gorgonifer**, care porta capulu Gorgonei sau Medusei, epithetu ce se da lui Perseu.

* GOSSIPINU,-*o*, adj., **gossimpinus** si **gossympinus**, de *gossipiu*, de bumbacu.

* GOSSIPIU, s. m., **gossipion, gossypion**, si **gossympion**, bumbacu, si planta de bumbacu.

* GRABATARIU, s. m., **grabatarius**, 1. fabricatoriu de *grabate*; 2. care jace in *grabatu*; 3. una specia de sectari in-

www.dacoromanica.ro

tre crestinii primitivi care differiáu baptesmulu pêno pre *grabatulu* mortii.

* GRÁBATU, pl.-*e*, **grabatus**, (κράβατος), patu, mai allessu fulcru, sau constructione de lemnu sau de ferru pre care se pune asternutulu : *grabatu de lemnu, grabatu de ferru.* In Moldavi'a se pronuntia *crivatu.*

* GRÁCILE, adj., **gracilis**, micu, menutu, suptire, macru, delicatu : *fémina gracile, mâni gracili, petiore gracili, copillu gracile, corpu gracile.*

* GRACILICOSTU,-*a*, adj., (fr. **gracilicoste**), cu cóste gracili sau suptiri : *animali glacilicoste.*

* GRÁCILIFLORU,-*a*, adj., (fr. **graciliflore**), cu flori *gracili : plante graciliflore.*

* GRACILIFOLIU,-*a*, adj., (fr. **gracilifolié**), cu folie *gracili : plante gracilifolie.*

* GRACILIPEDE, adj., (fr. **gracilipède**), cu petióre *gracili : passeri gracilipedi.*

*GRACILIROSTRU,-*a*, adj., (fr. **gracilirostre**), cu rostru *gracile : passeri gracilirostre,*

* GRACILITATE, s. f., **gracilitas**, calitate de *gracile*, suptietate, macrime, delicatetia : *gracilitatea maniloru, gracilitatea petioreloru, gracilitatea corpului, gracilitatea vocei, gracilitatea nu e departe de debilitate.*

* GRACILLARE, v., **gracillare**, a dá voce ca gallinele : *gallinele gracilla.*

* GRÁCITARE, v., **gracitare**, a dá voce cá gâscele : *lassa gâscele se gracite.*

* GRÁCULU, *graclu, grachiu*, s. m., **graculus**, una passere, cióra.

* GRADARE, v., (it. **gradare**, fr. **grader**), a face *grade*, a conferí unu *gradu: a gradá unu militariu, toti candidatii s'au gradatu.*

* GRADARIU,-*ia*, adj., **gradarius**, d'in passu in passu: *callu gradariu, lupta gradaria, oratoriu gradariu*, care vorbesce cumpetatu si nu precipita discursulu seu.

* GRADATIONE, s. f., **gradatio**, actione de *gradare*, formare de *grade* (trepte), dispositione in *grade;* figura retorica prin care ascende oratoriulu óre-cumu prin grade, de la mici totu la mai mari : *in oratiónile lui Cicerone sunt multe essemple de gradatione; chiaru si poetii se servescu a dese ori cu figur'a gradationei; umorea duce la impatienti'a, impatienti'a la menía, meni'a la apprendere, apprenderea la violentia, violenti'a la crime, si prin acésta gradatione omulu trece de pre scaunu la spenduratóre.*

* GRADÁTU,-*a*, adj. part., **gradatus**, dispusu in grade (trepte); adv., *gradatu*, **gradatim**, d'in gradu in gradu, successivu, pucinu câte pucinu : *a merge gradatu, a se suí gradatu, a descende gradatu.*

GRADELLA, pl.-*elle*, **vimen, virga ad sepiendum**, nouella, vergella de ingraditu; vedi *gardella.*

†† GRADERE, v., **gradi**, a passí, a merge. Radecin'a derivateloru : *gressu, gressione, gressire, grassare*, si a compuseloru : *aggredere, congredere, digredere, ingredere, progredere, regredere, transgredere*, si a derivateloru loru.

GRADINA, s. f., **hortus**, vedi *gardina.*

GRADINARESSA, s. f., **hortorum cultrix**, vedi *gardinarésa.*

GRADINARIA, s. f., **hortorum cultura, hortensia,-ierum**, cultur'a gradineloru, vedi *gardinaría.*

GRADINARIRE,-*escu*, v., **hortum colere**, vedi *gardinarire.*

GRADINARIU, s. m., **horti cultor, hortulanus**, vedi *gardinariu.*

GRADINUTIA, s. f., **hortulus**, vedi *gardinutia.*

GRAFIARIU sau *graphiariu*, s. m., **graphiarius**, 1. personale, care are unu *grafiu*, care pórta *grafiu;* actuariu la judecatoría, care redege actele de processu; 2. reale, *grafiariu*, pl.-*ie*, **graphiarium**, téca pentru *grafiu*, **graphiaria theca.**

GRAFICA sau *graphica*, s. f., **graphice** (γραφική), artea *grafica*, artea de a desemná, desemnulu.

GRAFICE sau *graphice*, adv., **graphice**, in modu *graficu*, cu precisione *grafica*, perfectu.

GRAFICU sau *graphicu*,-*a*, adj., **gra-**

www.dacoromanica.ro

phicus (γραφικός), depinsu; perfectu, deplenu, deplenitu.

GRAFIDE sau *graphide*, s. f., **graphis** (γραφίς), desemnu, planu, proiectu; artea de a redicá planuri.

GRAFIOLU sau *graphiolu, graphioru*, pl.-*e*, **graphiolum**, deminutivu d'in *grafiu*, micu *grafiu*.

* GRAFIPTERU sau *graphipteru*, adj. s., (fr. **graphiptère**), genu de insecte coleoptere, famili'a carnaciarieloru, prorie Africei.

* GRAFISCU sau *graphiscu*, s. m., **graphiscus** (γραφίσκος), instrumentu cu care se servescu chirurgii spre a estrage ferrulu d'in vulnere.

* GRAFITU sau *graphite*, s. m., (fr. **graphite**), substantia metallica tênera, care se póte taliá cu cutitulu, plumbagine, ferru carburatu.

* GRAFIU sau *graphiu*, pl.-*ie*, **graphium** (γραφιον), stylu cu care scrieau anticii pre table cerate.

* GRAFOLITU sau *grapholithu*, s. m., (fr. **graphol**ithe), scistu triangulariu cu care se servescu copillii in scóla spre a scrie.

* GRAFOMETRU sau *graphometru*, s. m., (fr. **graphomètre**), instrumentu cu care se servescu mesuratorii spre a mesurá ânglurile pre campu.

* GRAFOMETRICU sau *graphometricu*,-*a*, adj., (fr. **graphométrique**), relativu la *grafometru*.

GRAIRE,-*escu*, v., **garrire, loqui**, vedi *garrire*.

GRAITORIU,-*tória*, adj. s., **garritor, locutor**, vedi *garritoriu*.

GRAITU,-*a*, adj. part., **garritus, locutus**, vedi *garritu*.

GRAIU, pl.-*uri*, **garritus, loquela, vox**, vedi *garritu*.

* GRALLA, pl.-*gralle*, **grallæ**, petiore de lemnu.

* GRALLATORIU, s. m., **grallator**, care âmbla in petióre de lemnu, care merge cu *gralle*.

* GRAME, pl.-*mine*, **gramen**, érba verde, verdétai : *graminele campului, campulu e accoperitu cu gramine; elli siedu in gramine; a dormí pre gramine*.

*GRAMIA, s.f., *gramia*, morbu de ochi.

* GRAMINEU sau *graminiu*,-*a*, adj., **gramineus**, de érba : *plante graminee;* subst f. pl. *gramineele*, familia de plante d'in classea monocotyledonieloru, totu de una data un'a d'intre celle mai naturali, celle mai copióse in specie, si celle mai importanti in respectulu utilitatii : *se connoscu de botanici mai bene de dóue mii de specie de graminee, respandite preste totu globulu pamentului; radecin'a gramineeloru e fibrósa, paliulu simplu sau ramosu e cylindricu, si presenta d'in distantia in distantia noduri solide si articulate, éro spatiele coprense intre aceste inflature su de ordinariu cave in întru in tóta longitudinea loru; foliele gramineeloru alterne si striate de suptiri nervuri longitudinali se compunu d'in sementia si d'in lamina; florile gramineeloru totu-de-a-una lipsite de calice si de corolla, sunt inseriate in genere in numeru de dóue pêno la dóuedieci immediatu de a lungulu unei rachide gracile si flessuóse, asiá in câtu formédia unu spicu cu dóue ordini de flori alterne; organele florali alle gramineeloru se reducu la pistillu si la stamine, insociate mai in tóte speciele, de una, de dóue sau de trei scamule, inseriate de desuptulu ovariului; fructulu gramineeloru e totu-de-a-una cu parietii secci si membranosi, si finesce legandu-se cu tegumentulu sementiei; in fine gramineele in genere su erbe basse si tufóse; cu tóte aceste-a unu numeru óre-care de specie adjunge la inaltimea de cinci pêno la cincisprediece metri; bambucii, graminee gigantice d'in zona torrida, offeru unu trunchiu lemnosu comparabile cu allu palmariloru, cu care póte de multe ori se rivalise in dimensione*.

GRAMINICOLU,-*a*, adj., (fr. **graminicole**), care locuesce pre palie aride.

* GRAMINIFOLIU,-*a*, adj., (fr. **graminofolié**), care are folie analoge cu alle gramineeloru : *plante graminifolie*.

* GRAMINIFORME sau *graminformu*,-*a*, adj., (fr. **graminiforme**), care sémina a graminee : *plante graminiforme*.

* GRAMINOLOGIA, s. f., (fr. **gra-**

www.dacoromanica.ro

minologie), tractatu despre graminee.

* GRAMINOSU, -*a*, adj., **graminosus**, erbosu, unde cresce multa érba : *locu graminosu, strate graminose, pratu graminosu, colline graminòse.*

* GRAMIOSU, -*a*, adj., **gramiosus**, care suffere de *gramia*, morbosu de *gramia*.

* GRAMMA, s. f., **gramma**, (γραμμή), 1. linia, terminu de geometria; 2. littera, caracteriu.

* GRAMMA, pl.-*mate*, **gramma, -atis**, (γράμμα), littera, apoi : 1. la antici scrupulu, pondu de doui oboli; 2. la moderni unitate de pondu in system'a metrica = unu centimetru cubicu de apa destillata, considerata in vacuu, in massimulu densitàtii selle, adeco la 4°4 centigrade de asupr'a zerului. Multiplele grammei su : *decagrammu, ectogrammu, chilogrammu, myriagrammu;* subdivisionile decimali su : *decigrammu, centigrammu, milligrammu.* Litr'a romàna numera 325 gramme d'in system'a metrica. Vedi si *grammu.*

GRAMMATICA, s. f., **grammatica** (γραμματική), scienti'a care se occupa cu elementele limbei, cu formele si variationile vorbeloru, si cu constructionea loru : *grammatic'a se imparte in analytica si syntactica; fia-care limba si are grammatic'a sea, cu tòte aceste-a e si una grammatica generale; grammatic'a comparativa compara mai multe limbe cari au òre-care affinitate intre sene : la antici grammatic'a coprendea tòta litteratur'a.*

GRAMMATICALE, adj., **grammaticalis**, relativu la *grammatica : regule grammaticali, essercitie grammaticali;* vedi si *grammaticu*, 1.

GRAMMATICE, adj., **grammatice**, (γραμματικῶς), conforme reguleloru *grammaticei : ellu scrie grammatice, vorbesce grammatice.*

1 GRAMMATICU, -*a*, adj., **grammaticus**, (γραμματικός), de *grammatica*, relativu la *grammatica : scienti'a grammatica, artea grammatica, regulele grammatice, tractate grammatice.* Moderniloru le a placutu a dice mai bene *grammaticale* in locu de *grammaticu.*

2 GRAMMATICU, s. m., **grammaticus**, 1. care se occupa cu *grammatic'a : grammaticu romanu, grammaticu latinu, grammaticu grecu;* 2. la antici : litteratu, litterratoriu, eruditu, filologu, criticu; 3. la negotiatori : scriitoriu, dupo greculu γραμματεύς, d'in care *a* formatu dejá Apuleiu **grammateus.**

GRAMMATISTU, s. m., **grammatista**, (γραμματιστής), care se occupa cu *grammatic'a, care studièdia grammatic'a*, scolariu d'in gymnasiu allu carui studiu principale e *grammatic'a.*

* GRAMMATITE, s. f., (fr. **grammatite**) substantia minerale alba, dispusa in cristalle romboidali, divergenti si basilarie.

* GRAMMATOLOGIA, s. f., (fr. **grammatologie**), tractatu de grammatica, tractatu despre litterele alfabetului.

* GRAMMATOLOGICU, -*a*, adj., (fr. **grammatologique**), relativu la *grammatología.*

* GRAMMATOLOGU, s. m., care se occupa cu *grammatologi'a.*

* GRAMMICU, -*a*, adj., **grammicus**, (γραμμικός), de linia, liniariu : *desemnu grammicu, figure grammice.*

* GRAMMISTU, s. m., (fr. **grammiste**), genu de pesci care sémina tare cu micropterele.

* 1 GRAMMITE, s. f., (fr. **grammite**) nume ce se da la mai multe petre alle caroru colori representa óre-care asseminare cu caracteriele sau cu figurele rectilinie.

* 2 GRAMMITE, s. m., (fr. **grammite**), genu de filice sau ferice, planta.

*GRAMMOMETRU, s. m., (d'in γραμμα sau γραμμή, si μέτρον, mesura, fr. **grammomètre**), instrumentu spre a regulá litterele, sau scriptur'a, una specia de divisoriu utile desemnatoriloru.

* GRAMMOPETALU, -*a*, adj., (fr. **grammopétale**), care are petale liniarie: *plante grammopetale.*

* GRAMMOZOARIU, -*ia*, adj., (d'in γραμμή, linia, si ζῶον, animale, franc. **grammozoaire**), care e animale si in forma de linia.

GRAMMU, pl.-*e*, (γράμμα, fr. **gramme**) unitate de pondu in system'a metri-

www.dacoromanica.ro

ca : *decagrammu*, *ectogrammu*, *chilogrammu*, *myriagrammu*; *decigrammu*, *centigrammu*, *milligramu*; vedi *gramma*.

* GRAMMURA, s. f., (d'in γραμμή, linia, si οὐρά, códa, fr. **grammure**), care are códa scurta si gracile.

* 1 GRANARIU, -*ia*, adj., (fr. **granaire**), care vine in grâne, care devasta granariele; *insecte granarie*.

* 2 GRANARIU, s. m., **frumentarius**, care vende grânu.

* 3 GRANARIU, pl.-*ie*, **granaria**, -**iorum**, locu unde se conserva grânulu, magazinu de grânu : *granariele su plene de granu, a implé granariele, a desertá granariele; Sicili'a erá granariulu Romei; Românî'a e granariulu Europei.*

* 1 GRANATA, s. f., **granatum**, póma bona de mancatu, care coprende multime de granuntie rosie inchise in câte una cellula, rodia.

* 2 GRANATA, s. f., (fr. **grenade**), mici globuri cave cari se implu cu pulbere de focu si se arrunca in medinloculu inimiciloru spre a se sparge acollo; ornamentu militariu care representa una *granata*.

* GRANATARIU, s. m., (fr. **grenadier**), militariu ornatu cu una granata, 2.; militariu allessu : *compania de granatari, capitanu de granatari*.

* GRANATICU, -*a*, adj., (**granatique**) care contine *granate* 2. disseminate : *massa de petra granatica*.

* 1 GRANATU, s. m., **granatum**, arbore care produce granate, rodiu.

* 2 GRANATU, pl.-*e*, (fr. **grenat**), 1. pétra pretiósa a carei colore sémina multu cu colórea granatei; 2. numele unei passerelle; 3. materia tessuta de firu si de bumbacu.

* 1 GRANDE, adj., **grandis**, mare, tare, inaltu, considerabile, sublime, pomposu, maiestosu.

* 2 GRANDE, s. m., **procer**, pl. **proceres**, mare, aristocratu : *grandii Ispaniei eráu celli mai superbi ómeni d'in lume*.

* GRANDETIA, s. f., (it. **grandezza**, fr. **grandesse**), marime; titlu ce se dá grandilorn d'in Ispani'a.

* GRANDEVITATE, s. f., **grandævitas**, etate inaintata, viétia lunga, betranétia.

* GRANDEVU, -*a*, adj. s., **grandævus**, inaintatu in etate, de lunga viétia, betrânu : *grandevii parenti, grandevulu patre, grandev'a matre*.

* GRANDICLU, -*a*, adj., **grandiculus**, marisioru, grossisioru, vedi *grandisioru*.

* GRANDIFICU, -*a*, adj., **grandificus**, mare, inaltu, magnificu.

* GRANDIFLORU, -*a*, adj., (fr. **grandiflore**), care are flori mari : *plante grandiflore*.

* GRANDIFOLIU, -*a*, adj., (fr. **grandifolié**), care are folie mari : *plante grandifolie*.

* GRANDILOCENTIA, s. f., vorbire pomposa, vorbe mari; stylu inaltu.

* GRANDILOCU, -*a*, adj. s., **grandiloquus**, care se serve cu vorbe mari, pomposu in modulu de vorbire, care are stylulu inaltu; fanfarone.

GRANDINARE, v., **grandinare**, a cadé grândine, a plouá cu grândine, a bate pétra : *a plouatu si a grandinatu trei dille un'a dupo alt'a, nu mai incetédia de a grandiná; de multi anni n'a grandinatu cá in estu annu; déco va mai grandiná si de aici inainte, voru perí tóte buccatele*.

GRANDINE, s. f., **grando**, gen. **grandinis**, picatura de plouia inglaciate : *grândinea cade vér'a si primavér'a; grândine mica, grândine mare, grandine infricosiata; grandinea se numesce si pétra, de acea-a se dice co bate pétra, in locu de da sau cade grandine; ploua cu grandine; plouia insocita de grandine; de multe ori cându grânele su mai formóse, vine grandinea si strica totu; grandinea a desolatu térr'a; se róga poporulu cá domnedieu se lu appere de grandine*.

GRANDINOSU, -*a*, adj., **grandinosus**, plenu de *grandine*, suppusu la *grandine : ver'a grandinosa, tempu grandinosu*.

GRANDIOSITATE, s. f., (fr. **grandiosité**), calitate de *grandiosu*.

* GRANDIOSU, -*a*, adj., (it. **grandioso** fr. **grandiose**), care impune prin marimea sea, care attinge imaginationea prin ca-

www.dacoromanica.ro

racteriulu seu de marime, de nobilétia, de maiestate, maiestosu : *architectura de unu stylu grandiosu, compositione grandiósa, idée grandiose, caracteriu grandiosu; grandiosulu e in tóte operele de arte.*

* GRANDIPALPU,-*a*, adj., (fr. **grandipalpe**), care are palpe mari : *insecte grandipalpe.*

* GRANDIRE,-*escu*, v., **grandescere**, a cresce, a se desvoltá, a se marí.

*GRANDIROSTRU,-*a*, adj., (fr. **grandirostre**), cu mare rostru : *passeri grandirostre.*

*GRANDISCAPIU,-*a*, adj., **grandiscapiæ arbores**, cu scapulu mare, cu trunchiulu in'altu : *arbori grandiscapii, plante grandiscapie.*

* GRANDISIORU,-*a*, adj., **grandiusculus**, deminutivu d'in *grande*, marisioru.

*GRANDISONU,-*a*, adj., **grandisonus**, care suna tare, sonoru, pomposu.

* GRANDITATE, s. f., **granditas**, marime, sublimitate : *granditatea dentiloru, granditatea ctàtii; granditatea stylului, granditatea periclului.*

* GRÂNE, s. pl. f., de la *grânu*, **frumenta**, vedi *grânu.*

* GRANIFERU,-*a*, adj. **granifer**, (fr. **granifère**), care pórta, duce sau produce granuntie : *plante granifere.*

* GRANIFORME sau *graniformu,-a*, adj., (fr. **graniforme**), care are form'a sau volumele unui granuntiu de grânu.

* GRANITELLA, s. f., (it. **granitella**, fr. **granitelle**), una varietate de granitu cenusiu cu granuntie mici.

* GRANITELLINU,-*a*, adj., (fr. **granitellin**), de structur'a *granitellei*, care sémina a *granitella.*

* GRANITICU,-*a*, adj., (fr. **granitique**), de granitu : *monti granitici, rupi granitice, terrenu graniticu, structura granitica.*

*GRANITINU,-*a*, adj., (fr. **granitin**), pétra care se numesce si pegmatite.

* GRANITOIDE, adj. s., (fr. **granitoïde**), care sémina a granitu, care e de natur'a granitului : *Alpii coprendu in sênulu loru una mare cantitate de rupi granitoidi.*

* GRANITONE, s. m., (it. **granitone**, fr. **granitone**), varietate de rupe antica, care coprende mari cristalle de amphibolu de colóre négra verdastra.

* GRANITU, s. m., (it. **granito**, fr. **granit** si **granite**), pétra compusa d'in spatu lamellariu, d'in cartiu si d'in mica, disseminate camu in acea-asi mesura, si cristallisate ammestecatu, alle caroru particelle interlaciate unele in altele demostra cu evidentia co formationea loru a fostu simultania : *granitulu s'a numitu dupo cristallele celle multe si variate cari sémina a granuntie; granitu cu granuntie mari, granitu cu granuntie mici, granitu commune; colorile celle mai ordinarie alle granitului su cenusiastrulu, galbinastrulu, si rosiastrulu, cari mai formedia si alte subvarietàti.*

* GRANIVORU,-*a*, adj., (fr. **granivore**), cari mânca granuntie : *animali granivore, passeri granivore.*

GRANOSU,-*a*, adj., **granosus**, 1. care contine granuntie; 2. plenu de *grâne*, copiosu in *grane : térra granósa, agricultoriu granosu.*

GRANU, pl.-*ne*, **granum, triticum, frumentum**, cellu mai nobile d'intre productele cereali d'in care se face pânea : *grânu de tómna, grânu de primavéra, granu curatu, grânu ammesticatu, farina de grânu, pâne de grânu; grânele su formóse, crescu grânele de minune; elli se perambla prin grâne; grânele su cópte si ascépta numai sécerea; grânulu se sécera si apoi se treiera; au implutu granariele cu grânu.* In singulariu nu se aude pre totindinea conson'a *n*, *grânu, grâu*, inse in plurariu se aude totu-dea-una *grâne;* compara in respectulu pronuntiei : *brânu, brâu, brâne; frênu, frêu, frêne.*

GRANU, pl. *grâne*, **granulum**, cellu mai micu pondu, $\frac{1}{4}$ de silica : *libr'a romana are* $12\times12\times12=1728$ *silice* sau κεράτια, *si* $1728\times4=6912$ *grâne* sau *granutie.*

* GRANULARE, v., (fr. **granuler**), a reduce in granuntie : *a granulá metallele.*

* GRANULARIU,-*a*, adj., (fr. **granulaire**), care e compusu d'in granuntie distincte : *structura granularia, pétra granularia.*

www.dacoromanica.ro

* GRANULATIONE, s. f., (fr. **granulation**), actione de reducere in mici granuntie : *granulationea metalleloru; botanicii numescu granulatione apparenti'a granulósa a unoru subtantie vegetali; medicii numescu granulatione formationea de mici tumori rotundite cari se arrèta mai allessu in pulmoni; anatomii vorbescu de granulationi cerebrali.*

* GRANULATORIU, pl.-*ie*, (fr. **granulatoire**), instrumentu care serve spre a reduce metallele in granuntie.

* GRANULATU,-*a*, adj. part., (fr. **granulé**), redussu in granuntie : *plumbu granulatu, stannu granulatu.*

* GRANULICAULU,-*a*, adj., (fr. **granulicaule**), care are fustulu si ramurile incarcate de mici granuntie sau tubercule : *plante granulicaule.*

* GRANULIFERU,-*a*, adj., (fr. **granulifère**), care e incarcatu de granulationi : *mitra granulifera.*

* GRANULIFORME sau *granuliformu*,-*a*, adj., (fr. **granuliforme**), care e in forma de granulationi : *corpu granuliforme.*

* GRANULOSITATE, s. f., (fr. **granulosité**), calitate de *granulosu.*

* GRANULOSU,-*a*, adj., (fr. **granuleux**), care e compusu de mici granuntie: *pamentu granulosu, planta granulósa, pulmoni granulóse.*

* GRANULU, pl.-*e*, **granulum**, deminutivu d'in *granu*, granutiu, granuntiu, in botanica : nume ce se da une ori corpuriloru reproductórie alle planteloru cryptogame; mici granuntie inchise in fovilla.

GRANUNTIOSU sau *granutiosu*,-*a*, adj., **granosus**, care contine *granuntie*, plenu de *granuntie : minerale granuntiósa, granitulu e una pètra granuntiósa.*

GRANUNTIU, sau *grauntiu*, pl.-*ie*, **grauum, granulum**, corpusculu rotundu de sementia a planteloru, si mai allessu a cerealiloru : *granuntie de grânu, granuntie de ordiu, granuntie de piperiu, granuntie de mustariu; granuntiele mereloru si alle pereloru se numescu semburi.*

GRANUTIU, pl.-*ie*, **granulum**, micu grânu, corpusculu rotundu de sementia a planteloru, sementia.

GRAPA, s. f., **occa**, instrumentu cu care se servescu agricultorii spre a meruntá pamentulu aratu : *grapa de ferru, grapa de lemnu, grapa de spini; cunie de grapa; a trage grap'a, a meruntá pamentulu cu grap'a.* Confere it. **grappa**, isp. **grapa.**

GRAPARE, v., **occare**, a meruntá pamentulu cu *grap'a : românii ara, sémina, apoi grapa pamentulu; pamentulu e uscatu si nu se grapa bene.* Confere it. **grapparе**, si gr. γράφειν.

GRAPATORIU,-*tória*, adj. s., **occator, occatorius**, care *grapa*, care meruntа pamentulu cu *grap'a.*

GPAPATU,-*a*, adj. part., **occatus**, meruntatu cu *grap'a.*

GRAPATURA, s. f., **occatio**, effectu si resultatu allu actionei de *grapare.*

GRAPHIARIU,-*a*, adj. s., **graphiarius**, vedi *grafiariu.*

GRAPHICA, s. f., **graphice** (γραφική), vedi *grafica.*

GRAPHICE, adv., **graphice** (γραφικῶς), vedi *grafice.*

GRAPHICU,-*a*, adj., **graphicus** (γραφικός), vedi *graficu.*

GRAPHIDE, s. f., **graphis** (γραφίς), vedi *grafide.*

GRAPHIOLU, s. m., **graphiolum**, vedi *grafiolu.*

GRAPHISCU, s. m., **graphiscus** (γραφίσκος) vedi *grafiscu.*

GRAPHITE, s. m., (fr. **graphite**), vedi *grafitu.*

GRAPHIU, pl.-*ie*, **graphium**, (γραφίον), vedi *grafiu.*

* GRAPHOLITHU, s. m., (fr. **grapholithe**), vedi *grafolitu.*

* GRAPHOMETRU, s. f., (fr. **graphomètre**), vedi *grafometru.*

* GRASSARE,-*ediu*, v., **grassari**, (de la **gradi**), a merge, a inaintá, a irrupe, a predá, a face stricatione, a uccide; se dice mai allessu despre latroni si despre morbi : *latronii grassara in mediuloculu cetatii; pestilenti'a grassedia in cetàti si in sate; unu morbu neconnoscutu grassà in tóta tèrr'a.*

* GRASSATIONE, s. f., **grassatio**,

www.dacoromanica.ro

actione de *grassare : grassationea latroniloru, grassationea morbiloru.*

* GRASSATORIU,-*tória*, adj. s., **grassator**, care grassédia; latrone, predone.

* GRASSATURA, s. f., **grassatura**, effectu allu actionei de *grassare : grassatur'a pestilentiei, grassatur'a cholerei, grassatur'a anginei; grassatur'a latroniloru a devastatu térr'a.*

GRASSIARE, v., **saginare, pinguefacere**, a face *grassu*, vedi *ingrassiare*, cu tóte derivatele selle.

GRASSIME, s. f., **pinguedo**, stare *grassa*, calitate de *grassu : grassimea carnei, grassimea corpului, grassime de porcu.*

GRASSISIORU, (contrassu *grascioru*), -*a*, adj., **pinguiusculus**, camu grassu.

GRASSITUDINE, s. f., **pinguedo**, stare *grassa*, calitate de *grassu*, vedi *grassime.*

GRASSONE, *grassonu* sau *grassunu*, s. m., **pinguis porcellus**, porcellu grassu.

GRASSU,-*a*, (it. **grasso**, isp. **graso**, pg. **graxo**, fr. **gras**, lat. med. **grassus**, d'in **crassus**), **pinguis**, formatu d'in substantia unctuósa : *omu grassu, barbatu grassu, muliere grassa, carne grassa, porcu grassu, vitellu grassu;* contrariu *macru : nu mi placu buccatele grasse; i s'a uritu de panea alba si de carnea grassa; pamentulu grassu produce grânu bonu.*

GRASSUNU, s. f., **pinguis porcellus**, vedi *grassone.*

CRASSUTIU,-*a*, adj., **pinguiculus**, deminutivu d'in *grassu.*

GRATARIU, pl.-*ie*, **crates ferrea**, grate de ferru cu care se servescu buccatarii spre a frige carne pre dens'a : *carne fripta pre gratariu ; a pune carboni suptu gratariu, a pune carne pre gratariu.*

GRATE, s. f., **crates**, compositione de vergelle de lemnu sau de ferru cari se traversa unele pre altele : *grate de lemnu, grate de ferru; a uscá prunele pre grate; a accoperí grop'a cu grate; ellu a facutu grati de ferru la ferestre.* Confere it. **grada**, isp. **grade**, fr. **grille**, mediol. **grella**. Form'a *gratie*, cá *funie, ossie*, e erratica in locu de : *grate, fune, asse.*

GRATELLA, s. f., **craticula**, (lat. med. **graticula**), deminutivu d'in *grate*, una *grate* mica; diversa de *gradella*, nouella de gardu.

* GRATIA, s. f., **gratia**, (d'in **gratus**), 1. cea ce place si attrage prin bonetatea sea, formosétia, bonetate, benefacere : *grati'a faciei, grati'a formei, grati'a figurei, gratiele unei femine cu spiritu; vorbire plena de gratia, stylu care attrage si incânta prin gratia;* 2. favóre : *a se bucurá de grati'a unui omu mare, a fi in grati'a regelui;* 3. armonía, bona intellegere, concordia : *rara e grati'a fratiloru, grati'a domnesce intre amicii addeverati;* 4. donu gratuitu : *grati'a divina, domnu d'in grati'a lui domnedeiu, grati'a se castiga numai prin virtute;* 5. perdonu, liertatione : *a face gratia unui omu pentru peccatele selle; condemnatii obtinura gratia de la principe;* 6. reconnoscenția, gratitudine pentru fapte gratióse : *a avé gratia côtra unu benefactoriu, a respunde cu actioni de gratia celloru ce ne au facutu bene ; pentru tóte su detori gratia; gratia domnului! gratia voue celloru ce v'ati addussu a mente de noi;* 7. divinitate care representa gratiele, formoseti'a cea mai curata : *celle trei gratie; anticii pingeau gratiele nude; gratiele n'au necessitate de ornamente esterne.*

* GRATIFICARE, v., **gratificare** si **gratificari**, a face *gratia* (placere); a si arretá *grati'a*, a face una favóre, a favorí, a donâ d'in favóre : *a gratificá pre fratii sei cu donuri pretióse;* fig. *ellu ne gratificà cu gentiletiele selle.*

* GRATIFICATIONE, s. f. **gratificatio**, benefacere, favóre, servitiu : *gratificationile principiloru léga ânimile supusiloru; gratificationile d'in thesaurulu statului su spoliatione.*

* GRATIFICATORIU,-*tória*, **gratificator**, care *gratifica*, benefactoriu.

* GRATIFICATU,-*a*, (**gratificatus**), care a obtinutu una gratificatione.

* GRATIFICU,-*a*, **gratificus**, benevolitoriu, benefactoriu, care face favori, care imparte donuri, liberale.

* GRATILLA, adj., **gratilla**, una specia de placenta sacra.

www.dacoromanica.ro

* GRATIOLA sau *gratióra*, s, f., **gratiola**, deminutivu d'in *gratia*, mica gratia.

* GRATIOSITATE, s. f., **gratiositas**, calitate de *gratiosu*.

*GRATIOSU,-*a*, adj., plenu de *gratia*: *copillu gratiosu*, *copilla gratiósa*; *omu gratiosu*, *principe gratiosu*, *dómna virtuósa si gratiósa*; *fapte gratióse*; *vorbe gratióse*; *portare gratiósa*.

* GRATIS, adv., **gratis**, (contrassu d'in **gratiis**), d'in gratia, fôra interesse : *a lucrá gratis*, *a apperá pre cineva gratis*, *a servi patrici gratis*.

* GRATITUDINE, s. f., (it. **gratitudine**, fr. **gratitude**), **gratia**, **gratus animus**, reconnoscentia pentru una benefacere, multiannire, multiannita : *a si arretá gratitudinea*, *gratitudinea e una detoría côtra benefactori*; *cu gratitudine*, *d'in gratitudine*, *plenu de gratitudine*.

* GRATU,-*a*, adj., **gratus**, placutu, acceptu, deliciosu; reconnoscutoriu : *persona grata*, *ospete gratu*, *anima grata*, *sufletu gratu*, *a se arretá gratu benefactoriloru sei*.

* GRATUITU, -*a*, adj., **gratuitus**, 1. datu sau facutu d'in curata gratia, fora interesse, fora obligatione : *donu gratuitu*; *bonetatea lui domnedieu e curatú gratuita*; 2. fôra motivu : *injurie gratuite*, *offensa gratuita*; 3. fora fundamentu : *suppositione gratuita*; — cá adverbiu : *a tractá pre cineva gratuitu*; *a callatorí gratuitu*.

* GRATULARE,-*ediu*, v., **gratulari**, a se arretá gratu ; a felicitá, a salutá : *ve gratulàmu pentru sacrificiele ce ati addussu pre altariulu patriei*; *toti l'au gratulatu pentru fericitulu successu*; *nu me potu gratulá de resultatulu adoperationiloru melle*.

*GRATULATIONE, s. f., **gratulatio**, actione de *gratulare*, felicitatione, salutatione : *a addresá gratulationi omeniloru de meritu*; *a respunde-cu modestia la gratulationile poporului*.

* GRATULATORIU,-*tória*, adj. s., **gratulator**, **gratulatorius**, care *gratulédia*, care felicita, felicitatoriu, salutatoriu.

*GRATULATRICE, s. f., **gratulatrix**, fémina care *gratulédia*, gratulatória.

* GRATULATU,-*a*, adj. part., felicitatu, salutatu.

GRAURU, s. m., **sturnus**, **ficedula**, una passere d'in famili'a conirostreloru : *padurile nóstre su plene de grauri*; *copillii prendu grauri*; *cuiburi de grauri*.

* GRAVAME, pl.-*mine*, **gravamen**, sarcina grea, incommoditate, plângere pentru greutatea sarcineloru : *suppusii presentara regelui gravaminele loru*.

* GRAVAMENTU, pl.-*e*, **gravamentum**, incommoditate physica sau morale ; acellu-asi cu *gravame*.

*GRAVARE,-*ediu*, v., **gravare**, a ingreuná, a pune sarcine, a aggravá : *a gravá pre unu omu cu prea multe sarcine*; *pomele gravédia ramurile*; *detori'a me gravédia*; *rellele ne gravédia*; *eu nu v'am gravatu*; vedi *aggravare*, *ingreuiare* si *ingreunare*.

* GRAVATIONE, s. f., **gravatio**, actione de *gravare* sau de ingreunare.

* GRAVATORIU,-*tória* adj. s., **gravator**, care *gravédia*, care ingreunédia, care pune sarcine grelle.

* GRAVATU,-*a*, adj. part., **gravatus**, ingreunatu, incarcatu, insarcinatu.

GRAVE, adj., **gravis**, greu; duru, tristu, funestu; mare, tare, importante, considerabile; seriosu, severu, rigidu, rigorosu : *casu grave*, *culpa grave*, *omu grave*, *facia grave*, *fronte grave*, *autoriu grave*, *judecatoriu grave*, *gravi essecutori ai legiloru*. In intellessulu primitivu a trecutu suptu form'a *greu*, vedi mai diosu.

* GRAVEDINE, s. f., **gravedo**, greutate de capu, catarru, gutturariu; la femine starea insarcinata.

* GRAVEDINOSU,-*a*, adj., **gravedinosus**, care ingreunedia capulu, catarru.

* GRAVEOLENTE, adj. part. pres., **graveolens**, care da una odóre tare; care da una odóre urîta, putorosu, fetidu.

* GRAVEOLENTIA, s. f., **graveolentia**, odóre tare; odore urîta, putóre.

GRAVETIA, s. f., (it. **gravezza**), greutate, sarcina, supperare; desgustu, applecare spre versare; vedi *grétia*.

* GRAVIDARE, v., **gravidare**, a face *gravidu*, a ingreuná, a ingrecá, a fecunda : *a gravidá una fémina*.

www.dacoromanica.ro

* GRAVIDATIONE, s. f., **gravidatio**, actione si effectu allu actionei de *gravidare*, stare gravida, gestatione in pantece.

* GRAVIDATU,-*a*, adj. part., **gravidatus**, ingreunatu, ingrecatu, fecundatu: *pamentu gravidatu, fímina gravidata.*

* GRAVIDITATE, s. f., **graviditas**, stare gravida, gestatione in pantece: *graviditatea femineloru, tempulu graviditatii, lunile graviditatii.*

* GRAVIDU,-*a*, adj., **gravidus**, ingreunatu, ingrecatu, plenu: *mulieri gravide, vacci gravide, epe gravide, albine gravide de miere, faretra gravida de sagette, tempestate gravida de fulgere.*

* GRAVISONU,-*a*, adj., **gravisonus**, sonoru, sunatoriu, resunatoriu.

* GRAVITARE, v., (it. **gravitare**, fr. **graviter**), a tende côtra unu punctu in urm'a poterei attractive: *astrele gravita, planetele gravita spre sóre, lun'a gravita spre pamentu, petrele arruncate in aeru gravita spre centrulu pamentului.*

* GRAVITATE, s. f., **gravitas**, 1. greutate, pondu: *gravitatea face ca corpurile se descenda si se cada pre pamentu; gravitatea e generale si mutuale in tote planetele: in urm'a gravitatii lun'a nu se póte departá de la pamentu, in urm'a gravitatii pamentulu si tote plantele nu se potu departá de la sóre;* 2. importantia: *gravitatea lucrului, gravitatea faptului; unu suffragiu de atare gravitate recompensa tóte fatigele;* 3. seriositate: *omu de mare gravitate; gravitate temperata prin affabilitate; am conservatu gravitatea care mi se coveniá; gravitatea judecatoriloru impune advocatiloru.*

GRECARE, (contrassu d'in *gravicare* sau d'in *greuicare*), v., **gravidare**, a ingrecá, vedi compusulu *ingrecare*.

GRECATU,-*a*, adj., **gravidatus**, ingrecatu, vedi compusulu *ingrecatu*.

GRECANICU,-*a*, adj., **græcanicus**, *grecescu: secte grecanice, pavimentu grecanicu, colóre grecanica.*

GRECESCE, adj., **græce**, in modu grecescu: *a sedé grecesce, a vorbí grecesce, a scrie grecesce.*

GRECESCU,-*a*, adj., **græcus**, relativu la *greci: portu grecescu, vorbe grecesci, appucature grecesci, vestimente grecesci*, vedi si *grecu*.

GRECIRE,-*escu*, v., **græcum facere**, a face *grecu: fanariotii voira se grecesca pre români; multe familie romane se grecira; vedi grecisare.*

GRECISARE, v., **græcum facere**, a face grecu; a imitá pre greci, **græcisare**: *fanariotii grecisara multe familie mari române; grecii sperau a grecisá tóte poporele cari erau in imperiulu byzantinu, inse abiá grecisara capitalea Constantinopoli.*

* GRECISATU,-*a*, adj. part., **græcus factus**, grecitu: *multi români grecisati in seclulu trecutu se intorcu acumu érosi la nationea loru.*

* GRECISMU, s. m., (it. **grecismo**, fr. **grécisme**); 1. idiotismu propriu greciloru; 2. elementu grecu; 3. systema de a grecisá: *grecismulu nu mai face astadi progresse intre români.*

* GRECISTU, s. m., care se occupa cu limb'a si litteratur'a greca; care imita pre greci, care tine multu la totu ce e grecu: *grecistii se disputa cu romanistii.*

GRECU,-*a*, adj. s., **græcus**, nume nationale allu locuitoriloru d'in Greci'a, si care se da la toti cei ce descendu d'in acei-a sau vorbescu limb'a loru: *poporu grecu, natione greca, limba greca; litteratura gréca, arte greca; grecii antici se illustrara prin fapte mari si mai allessu prin arti si scientie; unu grecu invetiatu, una gréca formósa; grecii pre tempulu romaniloru treceau de mentionosi, intriganti si perversi; grecii de la Constantinopoli prefacura imperiulu romanu in imperiu grecu; baseric'a greca se distinge fórte pucinu de baseric'a latina.*

* GREGALE, adj., **gregalis**, d'in *grege*, d'in turma, care merge in turma; vulgariu, commune: *militariu gregale*, militariu commune, fora gradu de officiariu, *vestimentu gregale*, cumu pórta militarii *gregali: animali gregali*, cari viuu in *grege* sau in turma; vedi *gregariu*.

* GREGARE, v., **gregare**, a aduná in *grege*, a formá una turma, vedi *aggregare*, si *congregare*.

www.dacoromanica.ro

* GREGARIU,-*a*, adj., **gragarius**, relativu la *grege*, relativu la multimea cea mare : *militariu gregariu, poetu gregariu*, subst. *gregariulu* care conduce *gregea*, pastoriulu.

* GREGATU,-*a*, adj. part., **gregatus**, adunnatu in grege; vedi *aggregatu* si *congregatu*.

* GREGE, s. f., **grex, gregis**, turma : *grege de animali, grege de passeri, grege de ómeni; a numerá in grege, a conscrie in grege, a departá d'in grege*.

* GREMIALE, adj., (**germialis**), relativu la *gremiu*.

* GREMIU, pl.-*ie*; **gremium**, senu, bracie, coprensulu bracieloru, coprensulu d'intre bracie si genuchi : *a sedé in gremiu, a pune in gremiu, a rapi copillulu d'in gremiulu parentiloru*; fig. coprensulu unei societati : *in gremiulu nostru; gremiulu unui ministeriu; gremiulu pamentului*.

GREONARE, v., **gravare, gravidare**, vedi *ingreonare*, si *ingreunare*.

GREONIU,-*a*, (cu *n* molliatu) adj., **prægravis**, augmentativu d'in *greu*, care se misca greu : *betranu greoniu, betrâna greonia*.

GRERIU, pl. *greri*, **grillus**, si **grillus**, vedi *grillu*.

GRESSE, s. f., (fr. **grès**, latiñ. med. **gressium**), pétra formata d'in mici granuntie de cartiu agglomerate si agglutinate, d'in alle carei varietati cea mai connoscuta e *gressea* cu care se ascutu cutitele, **cos, cotis**, d'in **caus, cautis**.

* GRESSIONE, s. f., **gressio**, actione de *gradere*, mergere, mersu; trecere preste lini'a prescrissa, *sgressione*.

GRESSIRE,-*escu*, v., (**transgredi**), **errare, deliquere**, a trece preste lini'a prescrissa, a errá, a erraticí, a peccá, a peccatuí. D'in *sgressire*.

GRESSITU,-*a*, adj. part., (**transgressus**), **erraticus, erroneus**, erratecitu : *passu gressitu, calculu gressitu*.

* GRESSU, s. m., **gressus,-us**, mersu, passu; passu erraticu, erróre, *sgressu, sgressiu*.

GRETIA, (contrassu d'in *greuetia*, si acestu-a d'in *gravetia*), **nausea, tædium, fastidium**, desgustu applecare spre a versá : *ellu suffere de grétia, me appuca gréti'a, mi e grétia, mi vine grétia; a taliá gréti'a*.

GRETIOSU,-*a*, adj., **nauseosus, fastidiosus, nauseabilis**, care adduce *grétia : lucru gretiosu, fapta gretiósa, portare gretiósa; faptele loru nu su numai urîte, ci su gretióse*.

GREU,-*a*, pl. *grei, grelle*, (contrassu d'in *grave, graue*), adj.; 1. iu sensu physicu, **gravis**, care are pondu mare, care essercita una mare pressione candu se redica : *corpu greu, massa grea, sarcina grea, incarcatura grea*; 2. iu sensu morale, **difficilis**, difficile, care presenta difficultati, care se pote face numai cu multa incordare de potere : *drumu greu, calle grea, scientia grea, problema grea*; in amendóue sensurile se applica si *cá* adverbiu : *plumbulu trage greu in bilancia; ellu invetia greu*; inse in acestu d'in urma intellessu occure a dese ori cu prep. *cu, cu greu : cu greu vei invinge tóte pedicele; cu greu te vei intellege cu acesti omeni; cu mare greu amu adjunsu a ne uní in idé'a acésta-a*; vedi si *difficile*.

GREUIARE,-*ediu*, v., **gravare**, acellu-asi cu *greonare*, sau *greoniare*, vedi *ingreuiare*.

GREUNARE,-*ediu*, v., **gravare**, acellu-asi cu *greonare*, vedi *ingreunare*.

GREUȘIORU,-*a*, adj., **graviusculus**, camu greu.

GREUTATE, (contrassu d'in *greuitate*, si acestu-a d'in *gravitate*), s. f., 1. **gravitas**, pondu, sarcina care appésa prin mass'a sea : *greutatea petreloru, greutatea metalleloru ; au addussu in carru una mare greutate*; fig. *omu de mare greutate, greutatea accusationiloru se sentiá chiaru de amicii accusatului*; 2. **difficultas**, difficultate : *amu avutu a ne luptá cu mari greutati; n'amu potutu invince tóte greutatile; nu ne mai faceti greutati, coci lucrulu in sene e destullu de greu*.

GRIGE (contrassu d'in *grigentia*, nascutu d'in *drigentia*, si acestu-a d'in *diligentia*, cá si contrariulu *negrigentia*, it. **negrigenza**, pre longa **negligenza**, *negligentia*), s. f., **cura diligentia, cura atque diligentia**, diligentia, cura.

www.dacoromanica.ro

GRIGENTIA, (*drigentia, diligentia*, cá si contrariulu *negrigentia, negligentia*), s. f., **cura, diligentia, cura atque diligentia**, diligentia, cura.

GRIGIRE,-*escu*, v., **curare, diligentiam adhibere, providere**, a curá, a provedé, a applicá cura si diligentia; *a se grigí*, a se provedé cu sacramentele pentru salvarea sufletului; vedi si *ingrigire*.

GRIGITU,-*a*, adj. part., **curatus, provisus**, provedutu.

GRILLARE, v., **grillare**, a strigá, a cantá ca *grillii*.

GRILLU, s. m., **grillus** si **gryllus**, genu de insecte orthoptere, cari abunda in campurile si gradinele, ba chiaru si in casele nóstre, si infesta prin cantarea sau mai bene repetirea syllabei *grigri*; vedi si form'a *greriu*, nascuta d'in *grillu*, cá si *miere* d'in *melle*, si *fiere* d'in *felle*.

GRINDA, s. f., (**grunda**), **trabs**, lemnu grossu care se pune la tablatulu caseloru si pontiloru.

GROPA, s. f., (compara : it. **grotta**, isp. pg. **gruta**, fr. **grotte**), 1. **fovea, fossa, scrobs**, fossa, sapatura facuta in pamentu prin natura sau prin arte : *grópa larga, grópa profunda, grópa strincta, grópa immensa; a dá in grópa, a cadé in grópa; ellu cadú in gróp'a care a sapatu-a altui-a*; 2. mormentu, **sepulcrum**, : *d'in palatiu in grópa, co-ci asiá finesce comedi'a omenésca*.

GROPARIU, s. m., **fossor**, face sau care sapa grópe.

GROPU, s. m., (it. **groppo**), vedi *grupu*.

GROSSIARE, v., **crassare, crassum reddere**, a face grossu, vedi compusulu *ingrossiare*.

GROSSIATU,-*a*, **crassatus**, vedi comp. *ingrossiatu*.

GROSSIFICARE, v., a ingrossiá; refl. a se *grossificá*, a se ingrossiá, se dice despre plante.

GROSSIFICATIONE, s. f., (fr. **grossification**), actione de a se ingrossiá, desvoltarea fructului dupo inflorire.

GROSSIMANU,-*a*, (fr. **grossimane**), care are *mâni grosse*.

GROSSIME, s. f., **crassitudo**, (it. **grossume**), calitate de *grossu*, stare *gróssa : grossimea unui muru; grossimea unui arbore*.

GROSSIPEDE, adj., (fr. **grossipede**), care are *petiore grosse : animale grossipede*.

GROSSISIORU, (contrassu *grosciorú*),-*a*, adj., **crassiusculus**, camu grossu.

GROSSITUDINE, s. f., **crassitudo**, form'a d'in care a essitu *grossime : corpurile au trei dimensioni : longitudine, latitudine si grossitudine*.

GROSSOLANIA, s. f., **ruditas**, si

GROSSOLANITATE, s. f., (it. **grossolanità**), ruditate, lipse de cultura, portare *grossolana*.

GROSSOLANU,-*a*, adj. s., (it. **grossolano**, fr. **grossier**), **rudis**, fora cultura : *appucature grossolane*; subst. *unu grossolanu, una grossolana*.

GROSSU,-*a*, adj., (it. **grosso**, isp. **grueso**, fr. **gros**), **crassus**, (lat. med. **grossus**), mare in circunferentia sau in volume : *arbore grossu, omu grossu, trunchiu grossu, columna gróssa, muru grossu; pannura gróssa; prin una gaura larga intra unu cuniu grossu; adduceti alte cunie mai suptiri, co-ci aceste-a su prea grósse*; fig. *voce grossa, appucature grosse, portare gróssa, tractare grossa; muliere grossa*, insarcinata; adv. *ellu scrie grossu, vorbesce grossu, mânca grossu; a castigá grossu, a perde grossu*: locutione : *cu grossulu*.

GROSSU, s. m., (it. **grosso**, fr. **gros**), pondu, $\frac{1}{8}$ de uncia, prin consecentia $\frac{1}{96}$ de libra; moneta in medievu de $\frac{1}{8}$ de uncia, apoi mai mica, de unde si *grossutia* sau *grossitia*; partea cea mai grossa a unui lucru : *grossulu arborelui*; prin analogia : *grossulu armatei, grossulu poporului; negotiatoriu in grossu*, care nu vende in detalliu, ci numai in buccàti mari.

* GROTTA, s. f., (it. **grotta**, isp. pg. **gruta**, fr. **grotte**), **specus, spelunca, caverna, antrum**, cavitate naturale sau artificiale in monte.

*GROTTESCU,-*a*, adj., (it. **grottesco**, fr. **grotesque**), estravagante, ridiculu : *pictura grottésca, figure grottesci, vestimente grotesci*.

www.dacoromanica.ro

* GRUE s. f., **grus**, specia de passeri mari d'in ordinea grallipediloru, genulu erodiu, cu rostrulu dereptu si lungu, cu capulu calbu, bérdia: *gruea, cá si ciconi'a, destruge reptilile, vermii, insectele, cu cari se nutresce.*

GRUIU, s. m., **grumus, grumulus**, vedi *grumu* si *grumulu.*

* GRUMA, s. f., **gruma** si **groma**, instrumentu geometricu, cartu de cercu.

* GRUMATICU,-*a*, adj., **grumaticus** si **gromaticus**, relativu la artea de a mesurá agrii.

GRUMULU sau *grumuru*, s. m., **grumulus**, mica inaltime de pamentu.

GRUMU, s. m., **grumus**, mica inaltime de pamentu, mica eminentia. D'in *grumu* a essitu vulgariulu *gruiu.*

GRUNDA, s. f., **grunda**, marginea inferiore a coperimentului unui edificiu d'in care curge ap'a candu plóua.

* GRUNNIRE,-*escu*, v., **grunnire**, a murmurá cá porcii.

* GRUNNITU, s. m., **grunnitus**, actulu de *grunnire*, murmurulu ce facu porcii.

* GRUPARE, v., (it. **gruppare**, fr. **grouper**), a pune imperuna mai multe lucruri; mai allessu in pictura si in sculptura, a ordiná mai multe figure ca se arrete una actione commune armonica.

* GRUPATU,-*a*, adj. part., (it. **gruppato**, fr. **groupé**), ordinatu asiá ca se formedie unu *grupu.*

* GRUPU, s. m., (it. **gruppo** si **groppo**, fr. **groupe**), unire de mai multe lucruri la unu locu; in pictura si sculptura unire de mai multe figure asiá cá se represente una actione commune armonica.

* GUBERNABILE, adj., (**gubernabilis**), care se póte *guberná : poporu gubernabile, turma gubernabile.*

* GUBERNACLU sau *gubernachiu*, pl.-*ie*, **gubernaculum** si **gubernaclum**, timonele cu care se guberna navea; fig. directione, administratione, gubernu : *gubernaclulu republicei.*

* GUBERNAMENTALE, adj., (fr. **gouvernemental**), relativu la *gubernu* sau la *gubernamentu : acte gubernamentali, mesure gubernamentali;* subst., *unu gubernamentale*, care tine cu *gubernulu.*

* GUBERNAMENTU, pl.-*e*, (fr. **gouvernement**), modulu de a guberná, gubernationea, consiliulu gubernatoriu, principele cu ministrii cari guberna unu statu : *bonu gubernamentu, reu gubernamentu ;* vedi *gubernu.*

* GUBERNANTE, adj. part. pres, s., **gubernans**, care guberna : *gubernantii si gubernatii de multe ori au interessi diverse.*

* GUBERNARE, v., **gubernare** (κυβερνᾶν), a direptá una nave; de aci in genere : a direptá, a conduce, a administrá : *a guberná unu statu, a guberná unu poporu; nu toti principii sciu guberná; ómenii se guberna mai difficile de câtu vitele; mentea e data omului ca se lu guberne;* vedi si *guvernare.*

* GUBERNATIONE, s. f., **gubernatio**, actione de *gubernare*, direptationea unei nave, direptationea sau administrationea unui statu, gubernamentu, gubernu.

* GUBERNATORIU,-*tória*, adj. s., **gubernator**, care *guberna*, care dirépta, care conduce, care administra : *gubernatoriulu navei, gubernatoriulu republicei, gubernatoriulu universului.*

* GUBERNATRICE, s. f., **gubernatrix**, fémina care *guberna*, gubernatória, directória, directrice: *gubernatricea casei, gubernatricea copilliloru, gubernatrice intellépta.*

* GUBERNATU,-*a*, adj. part., **gubernatus**, direptatu, condussu, administratu : *nave bene gubernata, statu reu gubernatu, casa gubernata de unu parente cu multa esperientia; gubernatii nu se unescu totu-de-a-una in idee cu gubernantii.*

* GUBERNIALE, adj., (**guberuialis**), relativu la *guberniu : ordini guberniali, decrete guberniali, dispositioni guberniali.*

GUBERNIALISTU,-*a*, adj., functionariu in cancellari'a guberniului : *gubernialistii su reu salariati.*

* GUBERNIU, pl.-*e*, (**gubernium**, it. **governo**), modu de *gubernare*, consiliu *gubernatoriu*, consiliu administrativu : *guberniulu Transilvanici se compune d'in unu gubernatoriu si d'in douisprediece consiliari; guberniu imperiale, gu-*

www.dacoromanica.ro

berniu regale, guberniu responsabile, guberniu irresponsabile.

* GUBERNU, pl.-*e*, **gubernum**, (it. **governo**), consiliu gubernatoriu, (forma mai bona de câtu *guberniu*) : *gubernu monarchicu, gubernu despoticu, gubernu aristocraticu, gubernu democraticu, gubernu republicanu; forma de gubernu; detoriele gubernului; massimele dupo cari gubernulu si regulédia lucràrile selle; e unu lucru tristu cându gubernulu nu merge in armonia cu poporulu; detorî'a gubernului e de a guberná in interessea poporului, co-ci nu poporulu e pentru gubernu, ci gubernulu pentru poporu.*

†† GULA, s. f., **gula**, inglitiu, esofagu, d'in care apoi a trecutu in sensulu de *gura*, **os, oris**, care nu e de câtu una largitura de esofagu; appetitu mare, lacumía; vedi *gura*.

GULLIOCA, s. f., **gullioca**, vedi *glioca*.

* GULOSITATE, s. f., calitate de *gulosu*, appetitu mare, aviditate de a mancá, lacumía.

* GULOSU,-*a*, adj., **gulosus**, avidu la mancare, glutone, lacumu.

* GUMMA, *gummi, gummia*, s. f., **gummi**, substantia vegetale viscosa : *gumm'a e fórte respandita in plante; sunt mai multe specie de gumme, déro gumm'a propriu dissa e identica in totu regnulu vegetale; gumma de ceresiu, gumma de prunu; gumma arabica; gumm'a diffère de resina, co-ci resin'a e inflammabile si nu se solve in apa, cí numai in spiritu de vinu, éro gumm'a se solve in apa, si nu e inflammabile.*

* GUMMIFERU,-*a*, adj., (fr. **gommifère**), care produce gumma.

* GUMMINARE, v., **gumminare**, a destillá gumma.

* GUMMINOSU,-*a*, adj., **gumminosus**, plenu de gumma; vedi *gummosu*.

* GUMMIRE,-*escu*, v., a unge sau a induce cu gumma.

GUMMITA, s. f., (fr. **gommite**), gumm'a ca substantia chymica; vedi *gummitu*, 2.

GUMMITIONE, s. f., **gummitio**, actione de a *gummí* sau de a induce cu gumma.

* 1 GUMMITU,-*a*, adj. part., unsu sau indussu cu *gumma*.

* 2 GUMMITU, pl.-*e*, (fr. **gommite**), denominatione generica sub care chymicii au unitu gumm'a propriu dissa, resin'a, bassorin'a, mucilaginea si gelat'a vegetale sau acidulu pecticu, substantie allu caroru caracteriu commune e de a fi fade, incolore, stralucide, incristallisabili, insolubili in alcoholu si in ethere, solubili in alcalie si in mai multe acide, si de a formá cu ap'a unu compositu viscosu.

* GUMMOSU,-*a*, adj., **gummosus**, viscosu, glutinosu, cleiosu.

* GUMMU, s. m., **gummus**, ca si *gumma, gummi, gummia*.

GURA, s. f., (d'in **gula**), **os, oris, ostium**, organulu omului si allu animaliloru prin care mânca, si prin care esse vocea : *gura mare, gura mica, gura proportionata, gura formósa, gura urîta; gura bona*, care vorbesce bene; *gura rea*, care calumniedia, *a fi bonu de gura, a fi reu de gura; ellu e numai gura; gura de auru*, elocente; *gura desérta, gura sparta*, care nu póte tacé; *a face gura, a nu mai tacé d'in gura; in gur'a mare*; cu voce clara ca se audia tóta lumea; *gur'a satului*, oratoriulu satului; fig. *gur'a coptoriului*, usi'a coptoriului; *gur'a cellariului*, usi'a cellariului; *gur'a urciorului, gur'a vasului*, partea prin care se tórna apa, vinu, oliu, etc. in vasu; *gur'a tunului*, prin care esse globulu; *gur'a vallei*, prin care se deschide intrarea in una valle; *gur'a unui rîu, gur'a unui fluviu, gurile Dunarii, gurile Nilului*, loculu unde se vérsa unu rîu sau unu fiuviu.

GURATICU,-*a*, adj., **linguatus, linguax, loquax, locutulejus**, applecatu a vorbí, care vorbesce multu, care vorbesce aspru, care nu mai tace d'in gura : *omu guraticu, muliere guratica, copillu guraticu; cu guraticii nu vorbí multe.*

* GURGE sau *gurgite*, s. m., **gurges**, gûttu, inghitiu, esofagu, partea esofagului d'intre gura si pectu; prin estensione : abyssu care inglite tóte lucrurile, mare, oceanu; receptaclu : *gurgitele totoru vitieloru*, **gurges omnium vitiorum**, Cic.

www.dacoromanica.ro

GURISIÓRA, s. f., **osculum**, diminutivu d'in *gura*, gura mica si amabile.

GURITIA, s. f., **osculum**, vedi *gurutia*.

GURONIU, pl. *-ie*, **ingens os**, augmentativu d'in *gura*, mare gura.

GUROSITATE, s. f., calitate de *gurosu*, voracitate.

GUROSU, *-a*, adj., **gulosus**, care e numai gura, care cauta numai de gura, care mânca multu, glutone, lacumu.

GURUTIA, s. f., **osculum**, diminutivu d'in *gura*, mica gura.

GUSIA, s. f., (fr. **goître**, it. **gozzo**, compara si **guscio**), **struma**, tumóre scrofulosa ce se desvólta une ori la gâttu prin inflarea glandulei thyroide: *gusia mare, omu cu gusia, fémina cu gusia*; prin analogía: *gusi'a passeriloru, gusia plena de granuntie.*

GUSIARE, *-ediu*, v., **strumaticus fieri**, a face *gusia: ea a inceputu a gusiá; in acésta valle toti ómenii au gusiatu.*

GUSIATU, *-a*, adj. part., **strumosus, strumaticus**, cu *gusia: omeni gusiati, femine gusiate, in montii acesti-a fetele aru fi formóse, déco n'aru fi gusiate.*

GUSTARE, v., **gustare**, a essercitá sensulu gustului asupr'a unui lucru care are sapóre, a incercá prin gustu: *a gustá vinulu, a gustá buccatele, a gustá placerile vietiei, a gustá mortea*; fig. *a gustá invetiaturile unui professoriu, a gustá versurile unui poetu, a gustá music'a italiana; ellu inco n'a gustatu fericirea familiei; ea gusta dulcéti'a de fragi, déro nu gusta societatea in care se afla.*

GUSTARE, s. verbale, **gustatio**, gustatione, collatione, dejunu.

GUSTATIONE, s. f., **gustatio**, actione de gustare.

GUSTATORIU, *-tória*, adj. s., **gustator**, care *gusta*, care incérca gustandu.

1 GUSTATU, *-a*, adj. part., **gustatus**, cercatu prin gustu: *vinu gustatu, buccate gustate, fericitate gustata, placeri gustate, dorere gustata, miserie gustate.*

2 GUSTATU, s. m., **gustatus, -us**, actulu de *gustare*, gustu.

GUSTOSU, *-a*, adj., (it. **gustoso**), **sapidus**, cu gustu, cu bonu gustu: *buccate gustose, vinu gustosu, mere gustóse.*

GUSTU, pl. *-uri*, **gustus**, sensu prin care discernemu saporile, allu carui organu principale e limb'a: *bonu gustu, reu gustu, gustu securu, gustu usatu, gustu stricatu; gustu esteticu, gustu pentru lucrurile formóse, gustu pentru poesia, gustu pentru musica, gustu pentru scientie, gustu pentru littere; omu cu gustu, omu fora gustu; a lucra cu gustu, a se investí cu gustu, a jocá cu gustu, a saltá cu gustu; acestu lucru nu e dupo gustulu meu; gustulu nu se póte impune; ómenii n'au toti acellu-asi gustu.*

GUTONIA, (cu *n* molliatu), s. f., **cydonium, cudonium** si **cotoneum malum.** (it. **cotogna**, prov. **codoing**, fr. **coing**), póma ce produce gutoniulu, bene connoscuta românilor, d'in care se facu buccate si confecture.

GUTONIU, (cu *n* molliatu), s. m., **cydonia arbor**, arbore d'in genulu periloru cultivatu pentru fructulu seu *gutônia*, care se vede de ordinariu in gradinele nostre.

* GUTTA, s. f., **gutta**, picatura; mici ornamente sub triglyphii ordinii dorice.

GUTTU sau *gûtture*, s. m., **guttur**, fundulu gurei unde incepe esofagulu; tóta partea esofagului peno in pectu: *me dóre gûttulu, ti s'a inflamatu gûttulu; a frânge cuiva gûttulu; a appucá pre cineva de gûttu; a strînge gûttulu unui omu.*

GUTTURALE, adj., (**gutturalis**), d'in gûttu: *littere gutturali, pronuntia gutturale.*

GUTTURALIU, s. m., **gravedo, pituita capitis, narium destillatio**, catarru, flussione care de ordinariu escita tussea si ragusesce vocea: *m'a appucatu unu gûtturaliu infricosiatu; nu mai potu vorbí de gûtturaliu.*

GUTTURARIU, s. m., acellu-asi cu gutturaliu. Moldavii pronuntia chiaru *guttunariu.*

GUTTURE, s. m., **guttur**, forma intréga d'in care s'a scurtatu gûttu.

GUTTUROSU, *-a*, adj., **gutturosus**, cu mare gutture; gusiatu.

GUVERNABILE, adj., care se póte *guverná*: *nave guvernabile, poporu gu-*

www.dacoromanica.ro

vernabile, turma guvernabile; vedi *gubernabile.*

GUVERNACLU sau *guvernachiu,* s. m., **gubernaculum,** instrumentu cu care se guverna navea, timone; vedi *gubernaclu.*

GUVERNAMENTALE, adj., (fr. **guvernementale**), relativu la *guvernamentu* sau la *guvernu;* vedi *gubernamentale.*

GUVERNAMENTU, pl.-*e*, (fr. **gouvernement**), modulu de *guvernare,* guvernu, administratione; vedi *gubernamentu.*

GUVERNANTE, adj. part. pres. s. **gubernans,** (fr. **gouvernant**), care *guverna,* care direptédia, care conduce, care administra: *factione guvernante,* subst. *guvernantii;* in oppositine cu *guvernatii;* fem. *una guvernante: ellu a luatu una guvernante francese pentru copillii sei;* vedi si *gubernante.*

GUVERNATIONE, s. f., **gubernatio,** actione de *guvernare;* vedi *gubernatione.*

GUVERNATORIU, -*tória*, adj. s., **gubernator,** (it. **governatore,** fr. **gouverneur**), care *guverna;* vedi *gubernatoriu.*

GUVERNATRICE, s. f., **gubernatrix,** fémina care *guverna*, guvernatória, directrice: *guvernatricea unei case;* vedi *gubernatrice.*

GUVERNATU,-*a*, adj., **guvernatus,** condussu, direptatu, administratu: *casa bene guvernata, statu reu guvernatu; Italianii diceau co Neapolia e unu paradisu guvernatu de diavoli;* vedi *gubernatu.*

GUVERNU, pl.-*e*, (**gubernum,** it. **governo**), actulu de *guvernare;* consiliulu *guvernatoriu,* personele cari *guverna: guvernulu unui statu, guvernu patriarchale, guvernu despoticu, guvernu absolutu, guvernu liberale, guvernu monarchicu, guvernu aristocraticu, guvernu democraticu, guvernu syncraticu, guvernu constitutionale; la noi principele si ministrii au guvernulu in mânile selle; guvernulu e responsabile pentru faptele selle; guvernulu nu debe neci una data se separe interessîle selle de interessile poporului; déco omenii aru fi fientie perfecte elli n'aru avé necessitate de guvernu, ci s'aru guverná ĕlli ensisi;* vedi *gubernu* si *guberniu.*

* GYMNASIALE sau *gumnasiale*, adj. (**gymnasialis**), relativu la *gymnasiu: classe gymnasiale, studie gymnasiali, instructione gymnasiale, carti gymnasiali, institutu gymnasiale.*

* GYMNASIARCHU sau *gumnasiarcu;* s. m., **gymnasiarchus** si **gymnasiarcha** (γυμνασιάρχης), directoriulu unui *gymnasiu.*

* GYMNASIARIU sau *gumnasiariu,* s. m., scolariu d'in *gymnasiu;* vedi *gymnasiastu* si *gymnasistu.*

* GYMNASIASTU sau *gumnasiastu,* s. m., care frecenta *gymnasiulu,* scolariu d'in *gymnasiu.*

* GYMNASISTU sau *gumnasistu*, s. m., acellu-asi cu *gymnasiastu.*

* GYMNASIU sau *gumnasiu,* pl.-*ie,* **gymnasium** (γυμνάσιον), 1. locu accoperitu sau descoperitu destinatu pentru essercitiele juniloru la cursu, saltu, pugilatu, etc.: *essercitiele gymnasiului faceau parte essentiale d'in educationea a ticiloru; porticele gymnasiului erau destinate mai allessu conferentieloru filosofice si essercitieloru litterarie;* 2. scola *gymnastica: gymnasiu militariu, gymnasiu de adulti, gymnasiu pentru ambe sessele;* 3. scóla intermediaria intre scólele elementarie si cursurile academice: *gymnasiele dau juniloru una educatione scientifica si i prepara pentru studiele academice sau universitarie; in gymnasie studiele su ordinate dupo gradulu de desvoltare intellectuale a juniloru, incependu de la clemente procedu gradatu peno la culmea care se crede sufficiente spre a deschide juniloru usiele facultatiloru academice; in mai multe state gymnasiele su calculate pentru optu anni de educatione, in unele state gymnasiele se impartu in inferiori si superiori; la noi numai complessulu classiloru de studie inferiori se numesce gymnasiu, éro complessu'u superiore se numesce lyceu; in gymnasie se propunu limbele classice moderne si antice, istori'a, geografi'a, filosofi'a, scientiele naturali si matematice, la cari se mai adaugu si alte connoscentie aussiliarie,*

www.dacoromanica.ro

precumu calligrafi'a, desemnulu, cântulu, gymnastic'a; gymnasiele cá institute de educatione au de scopu a desvolta junii in respectulu physicu, morale si intellectuale; directionea unui gymnasiu e un'a d'intre problematele celle mai dificili, pentru co de la educationea juniloru depende fericitatea loru, si depende essistenti'a societàtii; se disputa inco multu asupr'a organisationei gymnasieloru, si cu dereptu coventu, pentru co institutele aceste-a su de prea mare importantia, punctulu principale inse e de a nu perde d'in vedere educationea omnilaterale, prin urmare de a nu esclude neci unu studiu necessariu, apoi de a nu dá juniloru neci prea multu neci prea pucinu, cí de a tiné totu-de-a-una in vedere, de una parte scopulu educationii gymnasiali, de altu parte facultàtile juniloru.

* GYMNASMA sau *gumnasma*, pl.-*mate*, **gymnasma** (γύμνασμα), essercitiu, mai allessu essercitiu corporale.

* GYMNASTERIU sau *gumnasteriu*, pl.-*ie*, (γυμναστήριον), 1. la antici locu allu gymnasieloru unde depuneau vestimentele, fia spre a intrá in therme, fia spre a se dá la essercitie gymnastice; 2. la moderni loculu scólei gymnastice, spre distinctione de gymnasiu, carui-a s'a datu intellessulu de institutu pentru studie litterarie si scientifice.

* GYMNASTICA sau *gumnastica*, s. f., **gymnastica ars**, (γυμναστική), artea de essercitie corporali: *artea gymnastica se addusse d'in Cret'a la Spart'a, si in scurtu tempu se infientiara in tóta Greci'a gymnasie sau edificie consecrate studieloru de taría si de agilitate, cari le urmau junii cu multa ardóre; la antici gymnastic'a avea trei ramuri principali, dupo diversele selle obiecte: un'a avea de scopu bellulu, si se numiá gymnastica militaria, alt'a sanetatea corpului, si se numiá gymnastica medicinale, alt'a formá pre ómenii cari se destinau spre a divertí pre publiculu spectatoriu, si se diceá gymnastica athletica; essercitiele gymnasticei militarie erau saltulu, disculu, lupt'a, jaclulu, pugilatulu, cursulu pre diosu sau in carrutia; Platone dice co inventoriulu gymnasticei medicinale fú Erodicu d'in Leontiu, contemporanulu lui Ippocrate; gymnastic'a athletica se numiá si agonistica, d'in caus'a jocuriloru cari erau scopulu acestei-a; gymnastic'a moderna are de scopu desvoltarea totoru poteriloru corpului omenescu; essercitiele gymnastice la moderni su: saltulu, lupt'a cu armele, cu sabi'a, cu vérg'a, essercitiele militarie, innotatulu, callaritulu, mersulu si saltulu pre fune*, etc.; *gymnastic'a candu e bene dereptata, da corpului gratia si taria; ea desvólta formele, procura una sanetate plena de viétia, indura corpulu in contr'a fatigeloru si a intemperieloru, duplica coragiulu si stinge passionile.*

* GYMNASTICU sau *gumnasticu,-a*, adj., **gymnasticus**, (γυμναστικός), relativu la *gymnasiu* sau la *gymnastica: essercitie gymnastice, jocuri gymnastice, apparate gymnastice, instrumente gymnastice, divertimente gymnastice.*

* GYMNASTU sau *gumnastu*, s. m., (γυμναστής), maiestru de *gymnastica*; la antici: maiestrulu athletiloru, cari i essercitá la lupta.

* GYMNICU sau *gumnicu,-a*, adj., **gymnicus**, (γυμνικός), relativu la luptele cari se faceau cu corpulu nudu, precumu erau luptele athletiloru: *jocuri gymnice, lupte gymnice.*

*GYMNOBLASTU sau *gumnoblastu,-a*, adj., (d'in γυμνός, nudu, si βλαστός surcellu, fr. **gymnoblaste**), se dice despre plantele allu caroru embryone nu e inchisu in unu cercu particulariu: *plante gymnoblaste;* subst. *gymnoplastele*, grupu d'in ordinea planteloru dicotyledonie care coprende vegetalile allu caroru embryone nu e inchisu in unu saccu propriu.

* GYMNOBRANCHIU sau *gumnobranciu,-a*, adj., (d'in γυμνός, nudu, si βράγχιον, branchiu, adeco urechia a pescelui fr. **gymnobranche**), cu branchiele nude; subst. *gymnobranchiele*, familia de mollusce gasteropodi, care coprende celle ce au branchiele nude.

*GYMNOCARPU sau *gumnocarpu,-a*, (γυμνόκαρπος, fr. **gymnocarpe**), care are fructe nude; subst. *gymnocarpele*, genu

www.dacoromanica.ro

de plante portulacee sau paronychie, proprie Africei.

* GYMNOCAULU, sau *gumnocaulu,-a*, (d'in γυμνός, nudu, si καυλός, fustu, fr. **gymnocaule**), care are fustulu nudu, fora folie : *plante gymnocaule.*

* GYMNOCEPHALU sau *gumnocefalu,-a*, (d'in γυμνός, nudu, si κεφαλή, capu, fr. **gymnocéphale**), care are capulu nudu : *passeri gymnocephale, pesci gymnocephali, plante gymnocephale*, cu florile nude.

* GYMNOCLADU sau *gumnocladu,-a*, (d'in γυμνός, nudu, si κλάδος, ramu, fr. **gymnoclade**), fora ramurelle; subst. *gymnocladii*, genu d'in famili'a leguminóseloru care coprende arbori pucinu inalti despoliati de aculie.

* GYMNOCLINA sau *gumnoclina*, s. f,, (fr. **gymnocline**), genu de plante cu flori compuse.

* GYMNOCOCHLIDE sau *gumnococlide*,adj., (d'in γυμνός, nudu, si κοχλίς, cochlia sau scoica, fr.**gymnocochlide**), care are cochliele afora d'in corpu : *mollusce gymnocochlidi*; subst. *gymnocochlidile*, divisione a ordinei gasteropodiloru pectinibranchieloru care coprende molluscele cu cochliele afora d'in corpu.

* GYMNODACTYLU sau *gumnodactulu*, s. m., (d'in γυμνός, nudu, si δάκτυλος, dégetu, fr. **gymnodactyle**), genu de reptili saurice.

* GYMNODE sau *gumnode*, adj., (d'in γυμνός, nudu, si εἶδος, forma, fr. **gymnodé**), care are corpulu despoliatu de appendici; subst. *gymnodile* sau *gymnodeele*, familia de animalcule microscopice, care coprende celle ce n'au testu, cilie, cirri.

* GYMNODERU sau *gumnoderu,-a*, (d'in γυμνός, nudu, si δέρη, collu, fr. **gymnodère**), care are collulu nudu : *passeri gymnodere.*

*GYMNODERMU sau *gumnodermu,-a*, adj., (d'in γυμνός, nudu, si δέρμα, pelle, fr. **gymnoderme**), care are pellea nuda; subst. *gymnodermele*, grupu de bureti care coprende celli ce au superfaci'a fructifera nuda si coperita cu papille; animali allu caroru corpu in cea mai mare parte e nudu.

* GYMNODISPERMU sau *gumnodispermu,-a*, adj. (d'in γυμνός, nudu, δίς, doui, σπέρμα, sementia, fr. **gymnodisperme**), a caroru flóre produce granuntie nude; subst., *gymnodispermele*, familia de plante care coprende celle ce au dóue granuntie, in apparentia nude, cá umbelliferele si rubiaceele.

* GYMNODONTE sau *gumnodonte*, adj., (d'in γυμνός, nudu, si ὀδοῦς, dente, fr. **gymnodonte**), cu dentii nudi : *pesci gymnodonti*; subst., *gymnodontii*, familia de pesci d'in ordinea plectognathiloru, care coprende celli ce au falcile imbraccate cu una substantia eburnia, produssa prin unirea dentiloru.

* GYMNOGASTRU sau *gumnogastru,-a*, (d'in γυμνός, nudu, si γαστήρ, pantece, fr. **gymnogastre**), cu pantecele nudu; subst., *gymnogastrii*, genu de pesci cari n'au pinne suptu pantece.

* GYMNOGENIU sau *gumnogeniu,-a*, adj., (d'in γυμνός, nudu, si γενᾶν, a generá, a produce, fr. **gymnogène**), care se nasce nudu : *insecte gymnogenie*, subst., *gymnogeniele*, classe de infusorie cari se nascu nude in infusionile animali sau vegetali.

* GYMNOGOMPHU sau *gumnogonfu,-a*, adj., (d'in γνμνός, nudu, si γομφίος, dente, fr. **gymnogomphe**), cu falcile nude : *insecte gymnogomphe*; substant. *gymnogomphele*, familia de animalcule infusorie rotifere ai caroru denti se tinu de falci numai prin basea loru.

* GYMNOGRAMMU sau *gumnogrammu*, (fr. **gymnogramme**), genu de filici sau ferici, planta.

* GYMNOGYNU sau *gumnogunu,-a*, adj., (d'in γυμνός, nudu, si γυνή, fémina, fr. **gymnogyne**), allu caroru ovariu e nudu, si allu caroru pistillu nu e involutu prin una corolla : *plante gymnogyne.*

* GYMNOLOMIA sau *gumnolomía*, (fr. **gymnolomie**), genu de plante d'in Peruviu.

* GYMNOMONOSPERMU sau *gumnomonospermu,-a*, adj., (d'in γυμνός, nudu, μόνος, unu, σπέρμα, sementia, fr. **gymnomonosperme**), planta a carei flóre produce numai unu granuntiu nudu;

www.dacoromanica.ro

subst., *gymnomonospermele*, plante cari au numai unu granuntiu, in apparentia nudu.

* GYMNOMURENA sau *gumnomurena*, s. f., (fr. **gymnomurène**), genu de pesci d'in divisionea apodiloru.

* GYMNOMYCE sau *gumnomuce*, s. m., (d'in γυμνός, nudi, si μύκης, fungu, burete, fr. **gymnomyces**), ordine de fungi sau bureti care coprende celli ce au corpusculele reproductórie nude.

* GYMNOMYZA sau *gumnomuza*, s. f., (fr. **gymnomyze**), genu de insecte diptere.

* GYMNOMYZIDE sau *gumnomuzide*, (fr. **gymnomyzide**), care sémina a gymnomyza; subst. *gymnomyzidile*, subtribu d'in tribulu muscidiloru.

* GYMNONECTU sau *gumnonectu,-a*, adj., (d'in γυμνός, nudu, si νηκτής, innotatoriu, fr. **gymnonecte**), se dice despre animalile innotatorie allu caroru corpu e cu totulu nudu; subst. *gymnonectii*, familia de crustacee d'in ordinea entomostraceeloru care coprende celle ce au corpulu cu totulu nudu.

* GYMNONOTU sau *gumnonotu,-a*, adj., (d'in γυμνος, nudu, si νῶτος, spinare, fr. **gymnonote**), cari au spinarea nuda; *pesci gymnonoti:* subst. *gymnonotii*, genu de pesci d'in riurile Americei meridionale.

* GYMNOPE sau *gumnope*, s. m., (fr. **gymnope**), genu de fungi stabilitu in loculu agariciloru lui *Linneu*.

* GYMNOPEDIA sau *gumnopedia*, s. f., (γυμνοπαιδία), una serbatóre la Sparta, la care cantáu choruri de copilli nudi.

* GYMNOPEDICU sau *gumnopedicu, -a*, adj., (γυμνοπαιδικός), relativu la *gymnopedía : choru gymnopedicu*.

* GYMNOPERISTOMATU sau *gumnoperistomatu,-a*, adj., (d'in γυμνός nudu, περί, circa, si στόμα, gura, fr. **gymnopéristomate**), a caroru peristoma e nuda si fora denti; subst. *gymnoperistomatele*, ordine de muschi cari au peristom'a tóta nuda si fora denti.

* GYMNOPHIDE sau *gumnofide*, adj., (d'in γυμνός, nudu, si ὄφις, sérpe, franc. **gymnophide**), se dice despre serpii cu pellea nuda, linsa şi viscósa; subst. *gymnophidile*, familia de reptili ophidie, care coprende celle ce au pellea nuda, linsa si viscósa.

* GYMNOPHIONI sau *gumnofioni*, pl. m., (fr. **gymnophiones**, familia de reptili nude sau batrachice, care coprende ceciliele sau serpii cu pellea nuda.

* GYMNOPHTHALMOIDE sau *gumnoftalmoide*, adj.,(fr.**gymnophthalmoïde**), care sémina a gymnophthalmu; subst. *gymnophthalmoidele*, familia de reptili saurice.

* GYMNOPHTHALMU sau *gumnoftalmu*, s. m., (fr. **gymnophthalme**), genu de sauri cu scame rotundite sau cyprilepide.

*GYMNOPLEURU sau *gumnopleuru*, s. m., (d'in γυμνός, nudu, si πλευρά, lature, fr. **gymnopleure**), genu de insecte coleoptere.

*GYMNOPODE sau *gumnopode*, adj., (d'in γυμνός, nudu, si ποῦς, petioru, fr. **gymnopode**), cu petiorele nude; subst. *gymnopodii*. famili'a de reptili chelonice, care coprinde celle ce nu potu ascunde petiorele loru in cass'a ce inchide corpulu.

* GYMNOPOGONE sau *gumnopogone*, s. m., (fr. **gymnopogon**), genu de plante d'in pentandri'a digynia şi d'in famili'a apocyneeloru.

* GYMNOPOLYSPERMU sau *gumnopoluspermu,-a*, adj., (d'in γυμνός, nudu, πολύς, multu si σπερμα, sementia, fr. **gymnopolysperme**), care are multe granuntie nude in aparentia; subst. *gymnopolyspermele*, classe de plante, care coprende celle ce au mai multe de câtu dóue sementie in apparentia nude.

* GYMNOPOMU sau *gumnopomu,-a*, adj., (d'in γυμνός, nudu, si πῶμα operclu, fr. **gymnopome**), care are operclele nude; subst. *gymnopomii*, familia de pesci ossosi olobranchi, care coprende pescii cu opercle linse si fôra scame.

*GYMNOPTERU, sau *gumnopteru,-a*, adj. (d'in γυμνός, nudu si πτερόν, aripa, fr. **gymnoptère**), care are aripele nude, fora téca si fora scame, subst. *gymnopterele*, sectione d'in classea insecteloru

www.dacoromanica.ro

cu aripele nude, fora elytre si fora scame farinacee.

* GYMNORHIZU sau *gumnorizu,-a*, adj., (d'in γομνός. nudu si ῥίζα, radecina, fr. **gymnorhize**), care are radecinele nude : *plante gymnorhize*.

*GYMNORHYNCHU sau *gumnoruncu,-a;* adj. (d'in γομνός, nudu si ῥυγχος, rostru, fr. **gymnorhynque**), care are rostrulu nudu, sau fora appendici, subst., *gymnorhynchii*. familia de pesci d'in ordinea sturioniloru, cari coprende celli ce au rostrulu scurtu si fora appendici.

* GYMNOSOMU sau *gumnosomu,-a*, adj. (d'in γομνὸς, nudu, si σῶμα, corpu, fr. **gymnosome**), care are corpulu nudu; subst. *gumnosomii*, familia de mollusce d'in ordinea paracephalophoriloru aporobranchiloru, cari au corpulu de totu nudu.

*GYMNOSOPHISTU sau *gumosofistu*, s. m., **gymnosophista** (γομνοσοφιστής), nume ce se da filosofiloru d'in Indi'a, cari âmbla mai de totu nudi, se abstinu de carne, renuntia la tóte placerile, si se dau la contemplarea lucruriloru naturei si la essercitiele religióse ; vestimentulu loru consiste in una tunica de scórtia de arburi sau de stofa grossa.

* GYMNOSPERMIA sau *gumnospermia*, s. m., (d'in γομνόσπερμος, fr. **gymnospermie**), in system'a lui *Linneu*, antâi'a ordine d'in didynamia, care coprende plantele alle caroru flori au patru grauntie in fundulu calicelui: gymnospermi'a respunde familiei labiateloru.

* GYMNOSPERMICU, sau *gumnospermicu,-a*, adj., (fr. **gymnospermique**) relativu la *gymnospermia*.

* GYMNOSPERMU sau *gumnospermu,-a*. (γομνόσπερμος, fr. **gymnosperme**), care are granuntiele nude, cellu pucinu in apparentia; subst. familia de plante alle caroru grauntie paru a fí nude; tribu d'in famili'a dermatocapieloru, care coprende fungii cu sementie pulverulente fora filamente reticulate.

* GYMNOSPOREE sau *gumnosporee*, pl. (fr. **gymnosporés**), ordine d'in classa licheniloru, care coprende celle ce au corpusculele reproductórie nude.

*GYMNOSPORONGIU sau *gumnosporongiu*, s. m., (fr. **gymnosporonge**), genu de fungi care se appropia forte, de tremelle. d'n cari a facutu parte.

* GYMNOSPORU sau *gumnosporu,-a*, adj., (d'n γομνός, nudu si σπορά, sementia, fr. **gymnospore**), care are sementi'a nuda: *fungi gymnospori*.

*GYMNOSTACHYDE sau *gumnostacude*, s. f., (d'in γομνός, nudu, si στάχυς, spicu, fr. **gymnostachyde**), genu de plante d'in Olland'a nóua cu radecinele tuberculóse, cu foliele tóte radicali, d'in tetrandri'a monogynia, si d'in famili'a aroideloru.

* GYMNOSTOMATU sau *gumnostomatu,-a*, (fr. **gymnostomé**), cu gur'a nuda sau fora appendici; subst. *gymnostomatele*, familia de insecte d'in ordinea microscopiceloru vorticellarie, care coprende celle ce au orificiulu buccale despoliatu de cirri vibratili.

* GYMNOSTOMU sau *gumnostomu,-a*, adj., (din γομνός, nudu, si στόμα, gura, fr. **gymnostome**), cu gur'a fora appendice : *insecte gymnostome;* subst. *gymnostomii*, grupu de insecte, care coprende celle ce au pàrtile gurei nude.

* GYMNOSTYLU sau *gumnostulu,-a*, adj., (d'in γομνός, nudu, si στύλος, stylu, fr. **gymnostyle**), cu stylulu nudu ; genu de plante cu flori compuse d'in famili'a corymbifereloru.

* GYMNOTETRASPERMU sau *gumnotetraspermu,-a*, (d'in γομνός, nudu, τέτρα, patru, σπέρμα, sementia, fr. **gymnotétrasperme**), care produce patru granuntie nude; subst. *gymnotetraspermele*, classe de plante, care coprende celle ce au patru granuntie nude.

* GYMNOTHORACE sau *gumnotorace*, (fr. **gymnothorax**), genu de pesci cu pectulu fora pinne.

* GYMNOTHRICE sau *gumnotrice*, s. f., (fr. **gymnothrix**), genu de plante, famili'a gramineeloru.

* GYMNOTIDE sau *gumnotide*, adj., (fr. **gymnotide**), care seminaa *gymnotu;* subst. *gymnotidii*, familia de pesci care are de typu genulu *gymnotu*.

* GYMNOTU sau *gumnotu,-a*, adj., (γομνωτός, nudatu, fr. **gymnote**), care are corpulu nudu; subst. *gymnotii*, genu de

www.dacoromanica.ro

entomostracee cu corpulu nudu : *gymnotulu electricu*, fórte connoscutu in Americ'a, cresce peno la cinci sau sésse petióre in lungu, si are proprietatea de a paralysá alte animali chiaru in distantia de la densulu.

* GYMNURU sau *gumnuru,-a*, adj., (d'in γυμνός,nudu, si οὐρά, coda, fr. **gymnure**), care are códa nuda; subst. *gymnurii*, sectione d'in famili'a simieloru, cari au cód'a nuda si callósa.

* GYNANDRIA sau *gunandría*, s. f., (d'in γόνανδρος, fr. **gynandrie**), classea vicesima d'in system'a lui *Linneu*, care coprende plantele ermafrodite, alle caroru stamine se nascu pre pistillu si formedia numai unu singuru corpu cu densulu.

* GYNANDRICU sau *gunandricu,-a*, adj., (d'in γόνανδρος, fr. **gynandrique**), relativu la *gynandría*.

* GYNANDROPSIDE sau *gunandropside* s. f., (fr. **gynandropside**), genu de plante d'in Americ'a si d'in Afric'a.

*GYNANDRU sau *gunandru,-a*, adj., (γόμνανδρος, fr. **gynandre**), planta alle carei stamine su affipte pre pistillu, subst. *gynandrele*, classe de plante cryptocotyledonie, care coprende tóte plantele alle caroru stamine facu unu corpu cu pistillulu.

* GYNANTHROPU sau *gunantropu*, s. m., (fr. **gynanthrope**), ermafroditu care e mai multu fémina de catu masculu.

† GYNE sau *guna*, s. f., (γυνή, gen. γυναικός, forma eolica, in locu de γονή, de la verbulu radicale γένειν, nascere), fémina, muliere; in mare numeru de compositioni, precumu se póte vedé immediatu in celle urmatórie, si in unele de mai susu.

* GYNECANTHU sau *gunecantu*, s. m., (fr. **gynécanthe**), nume care se dá mai naiute bryonei.

* GYNECEU sau *guneceu*, pl.-*e*, **gynæceum**, (γυναικεῖον), partea caseloru in care sedeau feminele la greci; loculu unde lucrau feminele.

* GYNECIARIU sau *guneciariu*, s. m., **gynæciarius**, inspectoriulu *gyneceului* unde lucrau feminele la greci.

* GYNECOCRATÍA sau *gunecocratía*, s. f., (γυναικοκρατία), guvernu de mulieri; la moderni : statu in care potu se guverne mulierile : *Britanni'a mare si Ispani'a su gynecocratie.*

* GYNECOCRATICU sau *gunecocraticu,-a*, adj., (fr. **gynécocratique**), relativu la *gynecocratía*.

* GYNECOCRATU sau *gunecocratu*, s. m., (fr. **gynécocrate**), care appera *gynecocrati'a*.

* GYNECOGRAPHIA sau *gunecografía*, s. f., (fr. **gynécographie**), descriptione de femine, sau tractatu despre morburile femineloru.

* GYNECOGRAPHICU sau *gunecograficu,-a*, adj., (fr. **gynécographique**), relativu la *gynecographía*.

* GYNECOGRAPHU sau *gunecografu*, s. m., (fr. **gynécographe**), care scrie despre femine, despre starea femineloru sanetósa si morbósa.

* GYNECOLOGIA sau *gunecología*, s. f., (fr. **gynécologie**), tractatu despre femine, istoria naturale a feminei.

* GYNECOLOGICU sau *gunecologicu,-a*, adj., (fr. **gynécologique**), relativu la *gynecología*.

* GYNECOLOGU sau *gunecologu*, s. m., (fr. **gynécologue**), care tractédia despre femine, care se occupa cu istori'a naturale a feminei.

* GYNECOMANE sau *gunecomane*, s. m., (γυναικομανής, fr. **gynécomane**), nebonu pentru mulieri, coprensu de *gynecomanía*.

* GYNECOMANIA sau *gunecomanía*, s. f., (γυναικομανία, fr. **gynécomanie**), passione, amóre escessiva de mulieri, nebonía pentru mulieri.

* GYNECOMANICU sau *gunecomanicu,-a*, adj., relativu la *gynecomanía*.

* GYNECOMASTU sau *gunecomastu*, s. m., (fr. **gynécomaste**), barbatu care are titiele asiá de voluminóse ca alle femineloru.

* GYNECOMIMU sau *gunecomimu,-a*, adj., (γυναικόμιμος), care imita feminele.

* GYNECOMORPHU sau *gunecomorfu,-a*, adj., (γυναικόμορφος), in forma femininа.

www.dacoromanica.ro

* GYNECOMYSTACE sau *gunecomustacia*, s. f., (fr. **gynæcomystax**), pêrulu sau floccii d'in regionea pubei la femine.

* GYNECONOMIA sau *guneconomía*, s. f., (γυναικονομία), inspectione asupr'a portarei femineloru.

* GYNECONOMICU sau *guneconomicu,-a*, adj., relativu la *gyneconomía*.

* GYNECONOMU sau *guneconomu*, s. m., (γυναικονόμος), inspectoriu asupr'a portàrii femineloru, magistratu la Athene insarcinatu cu acésta functione.

* GYNECOPATHE sau *gunecopate*, s. m., (de la gr. γυναικοπαθεῖν), care se pórta ca una fémina.

* GYNECOPATHIA sau *gunecopatía* s. f., (de la gr. γυναικοπαθεῖν), portare feminina.

* GYNECOPATHICU sau *gunecopaticu,-a*, adj., relativu la *gynecopathía*.

* GYNECOPHILU sau *gunecofilu,-a*, adj., (γυναικοφίλης), amicu allu femineloru.

* GYNECOPHONU sau *gunecofonu,-a*, adj., (γυναικόφωνος), cu voce feminina.

* GYNECOPHRONE sau *guncofrone*, s. m., (γυναικόφρων), care cogita si sente ca una femina.

* GYNECOPHRONÍA vau *gunecofronía*, s. f., modu de cogetare si de sentire ca allu femineloru.

* GYNECOPHYSIOLOGIA sau *gunecofusiologia*, s. f., (fr. **gynécophysiologie**), physiologí'a feminei.

* GYNECOPHYSIOLOGICU sau *gunecofusiologicu,-a*, adj., (fr. **gynécophysiologique**), relativu la *gyneco physiología*.

* GYNECOPHYSIOLOGU sau *gunecofusiologu*, s. m., care se occupa cu physiologí'a feminei.

* GYNECOTOMIA sau *gunecotomía*, s. f., (fr. **gynécotomie**), anatomí'a feminei.

* GYNECOTOMICU sau *gunecotomicu,-a*, adj., (fr. **gynecotomique**), relativu la *gynecotomía*.

* GYNECOTOMU sau *gunecotomu*, s m., anatomu care se occupa cu dissectionea corpuriloru feminine.

* GYNOBASE sau *gunobase*, s. f., (fr. **gynobase**), base inflata a stylului unicu care se inaltia de asupr'a ovariului divisu.

* GYNOBASEU sau *gunobaseu,-a*, adj., (fr. **gynobasé**), provedutu cu una *gynobase;* subst., *gynobaseele*, classe de plante phanerocotyledonie complete discigyne, polypetale.

* GYNOBASICU sau *gunobasicu,-a*, adj., (fr. **gynobasique**), care se nasce pre basea ovariului.

* GYNOCARDIA sau *gunocardia*, s. f., (fr. **gynocardia**), arbore d'in Indiele orientali.

* GYNOCARPU sau *gunocarpu*, s. m., (fr. **gynocarpe**), classe de fungi sau bureti.

* GYNOCIDIU sau *gunocidiu*, s. m., (fr. **gynocidion**), mica inflatura pre basea pedunclului urnei in unele specie de muschi.

* GYNODYNAMU sau *gunodunamu, -a*, adj., (fr. **gynodyname**), se dice despre plantele la cari predomina organulu femininu, precumu su monocotyledoniele.

* GYNOPHOREU sau *gunoforeu,-a*, adj., (fr. **gynophoré**), care formédia unu supportu pre care su fissate ovariele : *receptaclu gynophoreu.*

* GYNOPHORIU sau *gunoforiu,-a*, adj., (fr. **gynophorien**), care se nasce pe unu *gynophoru.*

* GYNOPHOROIDE sau *gunoforoide*, adj., (fr. **gynophoroïde**), care sémina a *gynophoru.*

* GYNOPHORU sau *gunoforu*, s. m., (fr. **gynophore**), supportu nascutu d'in receptaclulu florii, si care sustine pistillulu singuru.

* GYNOPOGONE sau *gunopogone*, s. m., (fr. **gynopogon**), genu de plante cu florile monopetale, d'in pentandrí'a trigynia.

* GYNOSTEGE sau *gunostege*, s. f., (fr. **gynostège**), involucrulu organeloru genitali alle planteloru, calice, corolla, nectariu, etc.

* GYNOSTEMONE sau *gunostemone*, s. m., (fr. **gynostème**), basea columnei de fructificatione la plante.

* GYPAETU sau *gupateu*, s. m., (d'in

www.dacoromanica.ro

gr., γύψ gen. γυπός, vulture, si ἀετός, acera, fr. **gypaète**). genu de vulturi.

* GYPOGERANIDE sau *gupogeranide*, adj., (fr. **gypogéranide**), care sémina a *gypogeranu:* subst., *gypogeranidile.*

* GYPOGERANU sau *gupogeranu*, s. m., (d'in γύψ, vulture, si γέρανος, grue, fr. **gypogérane**), familia de passeri rapitórie.

* GYPSARE sau *gupsare*, v., **gypsare**, a induce cu *gypsu*, a spolí cu *gypsu*, a frecá cu *gypsu.*

* GYPSARIU sau *gupsariu*, s. mas., **gypsarius**, care face figure de *gypsu.*

* GYPSATIONE sau *gupsatione*, s. f., **gypsatio**, actione de *gypsare*, applicatione de *gypsu.*

* GYPSATORIU sau *gupsatoriu,-tória*, adj. s., **gypsator**, care lucra cu *gypsu.* care induce cu *gypsu.*

* GYPSATU sau *gupsatu,-a*, adj. part., **gypsatus**, indussu cu *gypsu : pariete gypsatu: petioru gypsatu*, **gypsatus pes**, la servii cari se scotea la vendiare.

* GYPSEU sau *gupsiu,-a*, adj., **gypseus**, de *gypsu.*

* GYPSIFERU san *gupsiferu,-a*, adj., (fr. **gypsifère**), care contine *gypsu : petre gypsifere.*

* GYPSIPHILA sau *gupsifila*. s. f., (fr. **gypsiphile**), genu de plante dicotyledonie d'in famili'a caryophylleeloru, d'intre cari se connoscu peno la douedieci de specie.

*GYPSOPHILU sau *gupsofilu,-a*, adj. (fr. **gypsophile**), carui-a place terrenulu gypsosu.

* GYPSOPLASTE sau *gupsoplastu*, s. m.. **gypsoplastes** (γυψοπλάστης), care face figure de *gypsu*, gypsariu.

* GYPSOSU sau *gupsosu,-a*, adj., (fr. **gypseux**), plenu de gypsu, de natur'a gypsului; care sémina a gypsu : *petre gypsóse, stratu gypsosu, albastru gypsosu.*

* GYPSU sau *gupsu*, s. m., **gypsum** (γύψος), sulfatu de calce compusu d'in acidu sulfuricu. d'in calce, d'in apa, si câte una data d'in pucinu carbonatu de calce: *gypsu albu, gypsu galbinu, gypsu fibrosu, gypsu grossu figure de gypsu, parieti indussi cu gypsu.*

* GYRARE sau *giurare*, v., **gyrare**, vedi *giurare.*

* GYRASOLE sau *giurasóre*, s. m., (fr. **gyrasol**), flórea sórelui.

* GYRATORIU sau *giuratoriu,-tória*, adj. s., (fr. **gyratoire**), care se misca in cercu.

*GYRATU sau *giuratu,-a*, adj. part., **gyratus**. rotunditu; vedi *giuratu.*

* GYRINIDE sau *giurinide* adj., (fr. **gyrinide**), care sémina a gyrinu; subst., *gyrinidii*, familia de coleoptere care are de typu genulu *gyrinu.*

* GYRINU sau *giurinu*. s. m.. **gyrinus**, (fr. **gyrin**); 1. genu de insecte coleontere, sectionea pentamereloru, famili'a carnivoreloru; 2. nna brósca mica.

* GYRIOPHIDE sau *giuriofide*. adj.. (fr. **gyriophide**), se dice despre sérpii cari se potu incollací in giurulu seu; subst.. *gyriophidii*, grupu de reptili cu corpulu accoperitu de soldi si cari se potu incollací in cercu.

†GYRO-, (d'in gr. γῦρος, **gyrus**, cercu), in compositioni cá : *gyrocarpu, gyrodactylu, gyromantia . gyrophoru . gyrostemone. gyrovagu.* pentru allu caroru intellessu consulta partea posterióre a compositionei.

* GYROLLA sau *giurolla*, s. f., **gyrole, gyrolle, gyroule**) nume datu buretelui comestibile.

* GYROME, pl.-*mate*, (γύρωμα, fr. **gyrome**), receptaclulu organeloru reproductorie la unele licheni.

* GYROMIA sau *giuromia*, s. f., (fr. **gyromie**), genu de plante dicotyledonie d'in Americ'a, cari se numescu cucumeri d'in Indie.

* GYROSELLA sau *giurosella*, s. f., (fr. **gyroselle**), genu de plante dicotyledonie d'in famili'a primolaceeloru.

www.dacoromanica.ro

H.

H, a opt'a littera d'in alfabetulu romanu. H e proprie numai aspiratione, si abiá se aude in interiectionile : *ha, hai, hau, ho. hou. hoi. hu, hui, he, hei, hi, hia,* si in vorbele : *hamu, hinnire. hirrire, hornu, huma:* in tóte celle alte covente curatu române nu se aude de locu. Se pune inse ca semnu dupo *c* si *g*, ca se arrete co nu trecu in sineratórie, apoi dupo *c*, *p* si *t*, mai raru dupo *r* aspiratu, in vorbele de origine gréca, si a nume in loculu greceloru : χ, φ, ϑ, si ῥ, precumu si inaintea vocaliloru grece aspirate, cumu se va vedé in detaliu la fia-care coventu.

HA, interjectione interrogativa, mai multu in usu in Daci'a superiore; repetita *ha ha*, esprime risulu.

* HAGIOGRAPHIA sau *agiografía* (d'in ἁγιόγραφος), scriptura sacra; inse in specie scientia despre biografiele sânctiloru.

* HAGIOGRAPHICU sau *agiograficu,-a*, adj., relativu la *agiografía* sau la *agiografi*.

* HAGIOGRAPHU sau *agiografu*, s. m., **hagiographus** (ἁγιογραφος), 1. personale, scriptoriu sau autoriu de *agiografe;* 2. reale, *agiografu*. pl.-*e*, **hagiographaorum** (τά ἁγιόγραφα), una parte a bibliei care nu provine neci de la Moise neci de la profeti, ci de la alti autori.

HAI, interiectione interrogativa si essortativa.

* HALOGENIU sau *alogeniu*, s. m., (d'in ἅλς, sare, si rad. γένειν, generare, fr. **halogène**), corpu care prin combinationea sea cu altele produce sare.

* HALONE sau *alone*, s. m., **halos** (ἅλως), cercu care se vede une ori in giurului sórelui sau allu lunei.

HAM, interiectione, prin care se imita latratulu câniloru.

HAMU, pl.-*uri*, (**camus**), **jugum equarium**, vedi *camu*, 3.

HARMONÍA sau *armonía*, s. f., **harmonia** (ἁρμονία), vedi *armonía*, cu tóte derivatele selle.

HAU, interiectione interrogativa, **hau**.

HE, *hei. heu*, interiectioni appellative sau esclamative, **he, hei, heu.**

HEBETE sau *ebete*, adj., **hebes**, vedi *ebete*, cu tóte derivatele selle.

* ,HECATOMBA, s. f., **hecatombe**, (ἑκατόμβη), vedi *ecatomba.*

* HECTICA sau *ectica*, s. f., **hectica** (ἑκτεκή), vedi *ectica* si *ecticu.*

† HECTO-, sau *ecto-*, (contrassu d'in ἑκατόν, **centum**), in compositioni ca : *hectaria, hectogrammu, hectolitru, hectometru, hectosteriu :* vedi *ectaria, ectogrammu, ectolitru. ectometru, ectosteriu.*

* HELICE, s. f., **helice** (ἑλίκη), si **helix** (ἕλιξ), vedi *elice.*

† HELICO-, (de la grec. ἕλιξ. spirale), in compositioni ca : *helicodonte, helicogenu. helicolimace*, etc.; vedi *elicodonte. elicogenu, elicolimace.* etc.

† HELIO-, (d'in ἥλιος, sóre), in compositioni ca : *heliocaminu, heliocentricu, heliocometa, heliomagnetometru, heliometru, helioscopiu, helioselinu, heliostatu, heliotropiu*, etc.; vedi : *eliocaminu, etiocentricu, eliocometa, eliomagnetometru, eliometru, elioscopiu, elioselinu, eliostatu. eliotropiu*, etc.

† HEMI-, (gr. ἡμι-, lat. **hemi-, semi-**)

www.dacoromanica.ro

in compositioni ca : *hemicadiu, hemicarpu, hemicraniu, hemicyclu, hemicylindru, hemimetru, hemispheriu, hemistichiu, hemitheu,* etc., vedi : *emicadiu, emicarpu, emicraniu. emicyclu, emicylindru, emimetru, emisperiu, emistichiu, emitheu,* etc.

† HEMO-, (d'in gr. αἷμα, αἵματος, sange), in compositioni ca : *hemorrhagia, hemorrhoide, hemoscopia, hemostase* etc.; vedi : *emorragia, emorroide, emoscopia, emostase,* etc.

* HENIOCHU sau *eniochu,* **heniochus** (ἡνίοχος), vedi *eniochu.*

* HEPATE sau *epate,* s. m., **hepar** (ἧπαρ), vedi *epate.*

* HEPATICU sau *epaticu,-a,* adj., **hepaticus** (ἡπατικός); vedi *epaticu.*

† HEPTA-, (d'in gr. ἑπτά, sépte), in compositioni ca : *heptachronu, heptagonu, heptametru, heptaneuru, heptaphyllu, heptapleuru,* etc., in locu de : *eptacronu, eptagonu, eptametru, eptaneuru, eptafoliu, eptapleuru,* etc.

* HEREDE sau *erede,* s. m., **heres,** vedi *erede,* cu tóte derivatele selle.

* HERESE sau *erese,* s. f., **haeresis** (αἵρεσις), vedi *erese,* cu tóte derivatele selle.

* HERMAPHRODITU sau *ermafroditu,* s. m., **hermaphroditus** (ἑρμαφρόδιτος), vedi *ermafroditu.*

* HERMENIA sau *ermenia,* s. fem., (ἑρμηνεία), vedi *ermenia,* cu tóte derivatele selle.

* HERNIA sau *ernía,* s. f., **hernia,** (ἔρνος), vedi *ernia* si derivatulu *erniosu.*

* HERODIU sau *erodiu,* s. m., **herodius, herodio** (ἑροδιός), vedi *erodiu.*

* HEROE sau *eroe,* s. m., **heros** (ἥρως), vedi *eroe,* cu tóte derivatele selle.

† HERPETO-, (d'in gr. ἑρπετόν, reptile), in compositioni ca : *herpetographía, herpetologia,* etc., in locu de : *erpetografía, erpetologia,* etc.

* HETERIA sau *eteria,* s. f., **hetæria** (ἑταιρία), vedi *eteria* cu derivatele selle.

† HETERO-, (d'in gr. ἕτερος, altulu), in compositioni ca : *heteroclitu, heterodoxu, heterogeniu,* etc., vedi : *eteroclitu, eterodossu, eterogeniu.*

HEU, interiectione appellativa, **heu.**

† HEXA-, (de la gr. ἕξ, **sex,** sésse), in compositioni ca : *hexachordu, hexaclinu, hexaedru, hexagonu, hexametru, hexaptotu, hexastichu, hexastylu, hexasyllabu,* in locu de : *essacordu, essaclinu, essaedru, essagonu, essametru, essaptotu, essastichu, essastulu, essasullabu.*

HI, interiect. cu care se mêna callii.

* HIATU, s. m., **hiatus,** cascatura, despicatura, abyssu; in gramm. concursu de vocali cari se pronuntia difficile separatu un'a de alt'a; vedi *iatu, iare, iante, iantia, iascere.*

* HIERABOTANE sau *ierabotana,* s. f., **hierabotane** (ἱερά βοτάνη), verbina, planta, vedi *ierabotana.*

* HIERACIA sau *ieracia,* s. f., **hieracia,** una specia de laptuce selbatice, vedi *ieracia.*

* HIERACIU, sau *ieraciu,* s. m., **hieracium** (ἱεράκιον), numele unui collyriu vedi *ieraciu.*

* HIERARCHIA sau *ierarchia* s. f., **hierarchia** (ἱεραρχία), vedi *ierarchia,* cu tóte derivatele selle.

* HIERATICU sau *ieraticu,-a,* adj., **hieraticus** (ἱερατικός), vedi *ieraticu.*

† HIERO-, (de la gr. ἱερός, sacru), in compositioni ca : *hieroceryce, hierodulu, hieroglyphu, hierophante,* in locu de : *ieroceruce, ierodulu, ieroglufu, ierofante,* etc.

* HILARITATE, s. f., **hilaritas,** dispositione voliósa, buccuria, serenitate; vedi *ilaritate.*

* HILARU,-*a,* adj., **hilarus,** si **hilaris,** (ἱλαρός), bene dispusu, cu voli'a bona, voliosu, serenu; vedi *ilaru.*

* HINNIRE sau *innire,-escu,* v., **hinnire,** a strigá ca callii.

* HINNITU sau *innitu,* s. m., **hinnitus,** strigarea calliloru.

† HIPPO-, (d'in gr. ἵππος, **equus,** callu), in compositioni ca : *hippocamelu, hippocampu, hippocentauru, hippocomu, hippodromu, hippoglossa, hippolapathu, hippomane, hippomolgu, hipponactiu, hippopotamu, hipposelinu,* in locu de : *ippocamelu, ippocampu, ippocentauru, ippocomu, ippodromu, ippoglossa, ippolapathu, ippomane, ippomolgu, ipponactiu, ippopotamu, ipposelinu.*

www.dacoromanica.ro

* HIRRIRE sau *irrire,-escu*, v., **hirrire**, a face ca cânii, cându se irrita si si arréta dentii.

* HIRRITU sau *irritu*, s. m., **hirritus**, murmurulu câniloru interritati iusociatu de arretarea dentiloru.

* HISTRIONE sau *istrione*, s. m., **histrio**, vedi *istrione*.

* HISTRIONIA sau *istrionia*, s. f., **histrionia**, vedi *istrionia*.

* HISTRIONICU sau *istrionicu,-a*, adj., **histrionicus**, vedi *istrionicu*.

† HOLO-, (d'in gr. ὅλος, totu) in compositioni ca : *holocaustu, holocautoma, holochrysiu, holographu, holosericu, holosphaltu, holosphyratu;* vedi : *olocaustu, olocautoma, olocrusiu, olografu, oloséricu, olosfaltu, olosfuratu.*

† HOMEO-, (d'in gr. ὅμοιος, asséminе), in compositioni cá : *homeogonía, homeographía, homeología, homeomería, homeopathía, homeophonía, homeoteleutu, homeotrophía,* vedi : *omeogonía, omeografía, omeología, omeomería, omeopathía, omeofonía, omeoteleutu, omeotropía.*

† HOMO-, (d'in gr. ὁμός, imperuna, commune), in compositioni ca : *homobranchiu, homocarpu, homocentricu, homochelu, homocricu, homodermu, homodromu, homogalactu, homogamia, homogamu, homogeneitate, homogenía, homogeniu, homogrammu, homographu, homogynu, homología, homologu, homomallu, homomorphu, homonymía, homonymu, homousia, homousiu, homophonía, homophonu, homophyllu, homopode, homopteru, homospheroedricu, homotele, homotene, homothalamu, homotimia, homotimu, homotonu, homotropu;* vedi : *omobranchiu, omocarpu, omocentricu, omochelu, omocricu, omodermu, omodromu, omogalactu, omogamía, omogamu, omogeneitate, omogenia, omogeniu, omogrammu, omografu, omogunu, omología, omologu, omomallu, omomorfu, omonumia, omonumu, omousía, omousiu, omofonía, omofonu, omofoliu, omopode, omopteru, omosperoedricu, omotele, omotene, omotalamu, omotimía, omotimu, omotonu, omotropu.*

* HORA sau *ora*, s. f., **hora**, (ὥρα), vedi *óra*.

* HORARIU, sau *orariu*, pl.-*ie*, **horarium**, 1. instrumentu care indica órele; 2. tabla care indica órele de servitiu : *orariulu càllei ferrate* vedi; *orariu*.

* HORIZONTE, sau *crisonte*, s. m., **horizon**, (ὁρίζων), vedi *orisonte* sau *orizonte*.

HORNARIU, s. m., **furnarius**, vedi *fornariu*, si *furnariu*.

HORNU, pl.-*uri*, **fornus**, si **furnus**, vedi *fornu* si *furnu*.

HOROLOGIARÍA, s. f., artea de a construge *orologie*, vedi *orologiaría*.

HOROLOGIARIU, s. m., **horologiarius**, care scie face *orologie*, vedi *orologiariu*.

HOROLOGIU, pl.-*ie*, **horologium**, (ὡρολόγιον), instrumentu care mesura tempulu sau órele; vedi *orologiu*.

HOROSCOPARE, v., **horoscopare**, (ὡροσκοπεῖν) a observá stellele si a predice venitoriulu d'in acésta observatione; vedi *oroscopare*.

HOROSCOPICU,-*a*, adj., **horoscopicus**, relativu la *horoscopiu;* vedi *oroscopicu*.

HOROSCOPIU, pl.-*ie*, **horoscopium**, (ὡροσκοπεῖον), 1. orologiulu astrologului; 2. observationea stelleloru cu adjutoriulu acestui instrumentu; 3. predictionea venitoriului; vedi *oroscopiu*.

HOROSCOPU,-*a*, adj. s., **horoscopus**, (ὡροσκόπος), relativu la oroscopiu; subst. constellatione sub care s'a nascutu unu omu; predictionea venitoriului d'in observationea stelleloru; vedi *oroscopu*.

* HORRERE, v., **horrere**, a se infricosiá; vedi *orrere*.

* HORRIBILE, adj., **horribilis**, inspaimentatoriu, vedi *orribile*.

* HORRIDU,-*a*, **horridus**, care inspira *orrore*, vedi *orridu*.

* HORRIFICARE, v., **horrificare**; vedi *orrificare*.

* HORRIFICU,-*a*, adj., **horrificus**, vedi *orrificu*.

* HORRIRE,-*escu*, v., **horrescere**, a se infricosiá, a se inspaimentá, vedi *orrire*.

* HORRISONU,-*a*, adj., **horrisonus**, vedi *orrisonu*.

* HORRORE, s. f., **horror**, affectio-

www.dacoromanica.ro

ne infioratória, infiorare, infricosiare inspaimentare, vedi *orrore*.

* HORTARE, v., **hortari**, a consiliá; a indemná; vedi *ortare*, cu tóte derivatele selle.

* HORTICULTURA, s. f., **horti cultus**, vedi *orticultura*.

* HOSTIA, s. f., **hostia**, victima addussa la sacrificiu, vedi *ostia*.

HUMA, s. f., **humus**, pamentu cu care se servescu rusticii spre a lepí casele loru; vedi *uma* si *umu*.

* HYACINTHINU,-*a*, adj., **hyacinthinus**, de *hyacinthu* (flóre), de colórea *hyacinthului*.

* HYACINTHU, s. m., **hyacinthus**, (ὑάκινθος), 1. genu de plante monocotyledonie d'in famili'a asphodeleeloru, care coprende la cincisprediece specie, si mai multu de doue mii de varietàti cu flori simple si cu flori duple, ordinate in trei classi: classea prima coprende varietàtile cu flori simple, classea secunda varietàtile cu flori duple, si classea tertia varietàtile cu flori plene; 2. petra pretiosa de colóre galbina care da in rosiu, specia de zirconiu.

* HYADE, f. p., **hyades**, una constellatione, capulu taurului, (scrót'a cu porcellii).

† HYALO-, (d'in gr. ὕαλος, **vitrum**), in composetioni ca: *hyalode*, *hyalographia*, *hyalographicu*, *hyalographu*, *hyaloide*, *hyaloidicu*, *hyaloidite*, *hyalomycta*, *hyalopteru*, *hyalosiderite*, *hyalosomu*, *hyalospermu*, *hyalotechnia*, *hyalurgia*, *hyalurgicu*, *hyalurgu*; vedi: *ualode*, *ualografia*, *ualograficu*, *ualografu*, *ualoide*, *ualoidicu*, *ualoidite*, *ualomucta*, *ualopteru*, *ualosiderite*, *ualosomu*, *ualospermu*, *ualotecnia*, *ualurgia*, *ualurgicu*, *ualurgu*.

* HYBRIDU sau *subridu*,-*a*, ad., **hybrida** si **hibrida**, de origine dupla, 1. despre animali, candu provinu d'in dóue specie diverse; 2. despre ómeni, ai caroru parenti erau de diverse nationalitati; 3. despre vorbe compuse d'in radecine luate d'in diverse limbe; vedi *subridu*.

* HYDATIDE, sau *utatide*, s. f., (gr. ὑδατίς, fr. **hydatide**), genu de vermi intestinali, a caroru forma sémina a una mica besica de apa; vedi *udatide*.

* HYDATIDICU, sau *udatidicu*,-*a*, adj., (fr. **hydatidique**), relativu la *hydatide*; vedi *udatidicu*.

* HYDATIDOCELE sau *udatidocele*, s. f., (fr. **hydatidocèle**), tumóre formata prin hydatidi.

* HYDATIDOSU sau *udatidosu*,-*a*, adj., (fr. **hydatideux**), se dice despre órecari affectioni causate prin *hydatidi*; vedi *udatidosu*.

* HYDATIFORME sau *udatiforme*, adj., (fr. **hydatiforme**), care are form'a unei besice; vedi *udatiformu*.

* HYDATIGERU sau *udatigeru*, s. m., (fr. **hydatigère**), genu de vermi intestinali, assemine hydatidiloru; vedi *udatigeru*.

* HYDATINA sau *udatina*, s. f., (fr. **hydatine**), genu de animalcule infusorie; vedi *udatina*.

* 1 HYDATINU sau *udatinu*,-*a*, adj., (fr. **hydatin**), care sémina a hydatina; vedi *udatinu*.

*2 HYDATINU sau *udatinu*, s. m., (fr. **hydatinon**), collyriu a carui base e ap'a de plouia, vedi *udatinu*.

* HYDATISMU sau *udatismu*; s. m., (fr. **hydatisme**) sunetu, causatu prin fluctuationea unui licidu inchisu in una tumóre; vedi *udatismu*.

* HYDATISOMU sau *udatisomu*,-*a*, adj., (fr. **hydatisome**), care are corpulu in forma de besica.

* HYDATOCHOLU sau *udatocholu*, s. m., (fr. **hydatochole**), se dice despre materiele desertate, ammestecate cu apa si cu bile; vedi *udatocholu*.

* HYDATODE sau *udatode*, s. f., (fr. **hydatode**), umóre apósa a ochiului, inchisa intre cornea si uvea; vedi *udatode*.

* HYDATOIDE sau *udatoide*, adj., (fr. **hydatoïde**), relativu la hydatode: *membrana* hydatoide; vedi *udatoide*.

* HYDATOLOGIA sau *udatologia*, s. f., (fr. **hydatologie**), acellu-asi cu hydrologia, vedi *udrologia*.

* HYDATOSCOPIA sau *udatoscopia* s. f., (fr. **hydatoscopie**), artea de a connósce venitoriulu d'in inspectionea apei; vedi *udatoscopia*.

* HYDATOSCOPICU sau *udatosco-*

www.dacoromanica.ro

picu,-a, adj., (fr. **hydatoscopique**), relativu la *hydatoscopia;* vedi *udatoscopicu.*

* HYDATOSCOPU sau *udatoscopu*, s. m., (fr. **hydatoscope**), care se occupa cu *hydatoscopi'a;* vedi *udatoscopu.*

* HYDATU sau *udatu*, s. m., (de la gr. ὕδωρ, ὕδατος, apa), d'in care s'au formatu *hydatide, hydatidicu, hydatinu, hydatismu, hydatisomu, hydatode, hydatoide, hydatologia, hydatoscopia*, etc., vedi *udatu.*

* HYDRA sau *udra*, s. f., **hydra**, (ὕδρα), serpe de apa: *hydr'a de Lern'a;* vedi *udra* si *vidra.*

* HYDRACIDU sau *udracidu*, s. m., (fr. **hydracide**), acidu care resulta d'in combinationea unui corpu simplu sau compusu cu hydrogeniu; vedi *udracidu.*

* HYDRAGOGIA, s. f., **hydragogia**, derivatione de apa, canale prin care se adduce apa; vedi *udragogia.*

* HYDRAGOGU sau *udragogu,-a*, adj., **hydragogus**, (ὑδραγωγός), care trage serositatile: *medicamente hydragoge;* vedi *udragogu.*

* HYDRARGYRU sau *udrarguru*, s. m., **hydrargyrus**, (ὑδράργυρος), mercuriu, argentu viuu; vedi *udrarguru.*

* HYDRATATU sau *udratatu,-a*, (fr. **hydraté**), care contine apa in statu de combinatione: *ferru hydratatu;* vedi *udratatu.*

*HYDRATICU sau *udraticu,-a*, adj., (fr. **hydratique**), care are unele d'intre caracterele *hydrateloru;* vedi *udraticu.*

* HYDRATU sau *udratu*, s. m., (fr. **hydrate**), combinatione de unu oxydu si de apa in care acésta d'in urma jóca rollulu de acidu; vedi *udratu.*

* HYDRAULICA sau *udraulica*, s. f., **ars hydraulica**, (ὑδραυλική), artea de a face machine cari se se misce priu adjutoriulu apei; vedi *udraulica.*

* HYDRAULICU sau *udraulicu,-a*, adj., **hydraulicus** (ὑδραυλικός), relativu la artea *hydraulica: machina hydraulica, constructioni hydraulice;* subst. *hydrauliculu*, care essercita artea *hydraulica;* vedi *udraulicu.*

* HYDRAULU sau *udraulu*, s. m., **hydraulus**, (ὕδραυλος), organu hydraulicu; vedi *udraulu.*

* HYDRIA sau *udria*, s. f., **hydria**, (ὑδρία), védra, vasu de apa; vedi *védra.*

* HYDRICU sau *udricu,-a*, adj., (fr. **hydrique**), compusu d'in unu corpu simplu sau d'in unu corpu halogenu cu hydrogeniu; vedi *udricu.*

* HYDRINU sau *udrinu,-a*, adj., **hydrinus**, de *hydra*, relativu la *hydra*, vedi *udrinu.*

* HYDRIODATU sau *udriodatu*, s. m., (fr. **hydriodate**), sare produssa prin combinationea acidului hydriodicu cu una base salificabile; vedi *udriodatu.*

* HYDRIODICU sau *udriodicu,-a*, adj., (fr. **hydriodique**), se dice despre unulu d'in doue acide produsse prin combinationea iodului cu hydrogeniu; vedi *udriodicu.*

* HYDRIODITU, sau *udrioditu*, s. m., (fr. **hydriodite**), sare produssa priu combinationea acidului hydriodosu cu una base salificabile; vedi *udrioditu.*

* HYDRIODOSU sau *udriodosu,-a*, adj., (fr. **hydriodeux**), se dice despre unulu d'in doue acide produsse prin combinationea iodului cu hydrogeniulu, cumu e acidulu hydriodicu ioduratu; vedi *udriodosu.*

* HYDRIODURA sau *udriodura*, s. f., (fr. **hydriodure**), combinatione de iodu si de hydrogeniu cu altu corpu simplu; vedi *udriodura.*

† HYDRO-, (d'in gr. ὕδωρ, apa), in compositioni ca: *hydrobasculu, hydrobatu, hydrobatrachicu, hydrobelu, hydrobenzamide, hydrobicarbura, hydrobiu, hydrobisulfatu, hydroblepharu, hydroboracitu, hydroboricu, hydrobranchiu, hydrobromatu, hydrobromicu, hydrocantharide, hydrocantharu, hydrocarbonatu, hydrocarbonicu, hydrocarbura, hydrocardia, hydrocaryu, hydrocaulu, hydrocele, hydrocelicu, hydrocephalu, hydrocephalia, hydrocephalicu, hydrocephalite, hydroceramicu, hydroceramu, hydroceratophyllu, hydrocera, hydroceratu, hydrocharide, hydrocharideu, hydrochelidone, hydrochloe, hydrochloratu, hydrochloricu, hydrochoeru, hydrochou, hydrochymia, hydrochymicu, hydrocirsocele, hydroclathru, hydrocleide, hydroconiu, hydrocorace, hydrocoratu, hydro-*

www.dacoromanica.ro

coride, hydrocorisu, hydrocornu, hydrocolylatu, hydrocotylinu, hydrocotylu, hydrocyanatu, hydrocyanicu, hydrocynu, hydrocystia, hydrocystu, hydrodermu, hydrodictyone, hydrodolopu, hydrodyctia, hydrodynamica, hydrodynamicu, hydrofluatu, hydrofloaricu, hydrofunu, hydrogallina, hydrogalu, hydrogaru, hydrogastru, hydrogenare, hydrogenatione, hydrogenatu, hydrogenese, hydrogenia, hydrogenide, hydrogeniferu, hydrogeniu, hydrogenu, hydrogenura, hydrogeologia, hydrogeologicu, hydrogeologu, hydrogeru, hydrogeu, hydrogitone, hydrossa, hydrognomia, hydrognomicu, hydrognomistu, hydrognosia, hydrographia, hydrographicu, hydrographu, hydroiobolu, hydrolapathu, hydrolatura, hydrolaturicu, hydrolatu, hydrolía, hydroliaceu, hydrolicu, hydrolithu, hydrologia, hydrologicu, hydrologu, hydrolotía, hydrolytu, hydromanía, hydromanicu, hydromante, hydromantia, hydromanticu, hydromechanicu, hydrome diastina, hydromedusa, hydromellatu, hydromellu, hydromeningite, hydrometeoru, hydrometria, hydrometricu, hydrometride, hydrometru, hydromolgu, hydromphalu, hydromuciatu, hydromye, hydromyia, hydromystria, hydromystu, hydromyzide, hydronematcu, hydronemu, hydronose, hydroolatu, hydroolatura, hydroolaturicu, hydroolicu, hydroolu, hydroolura, hydroolyticu, hydroolytu, hydroparastu, hydropedese, hydropetide, hydropetideu, hydropericardia, hydropericardiu, hydroperione, hydroperionia, hydroperionite, hydropersulfatu, hydrophanu, hydrophide, hydrophilace, hydrophilide, hydrophiliu, hydrophilu, hydrophiu, hydrophlogose, hydrophobia, hydrophobicu, hydrophobu, hydropholidophide, hydrophoria, hydrophoru, hydrophosphatatu, hydrophosphatu, hydrophosphura, hydrophracticu, hydrophthalmia, hydrophthalmicu, hydrophthalmiu, hydrophthalmu, hydrophthoratu, hydrophthoricu, hydrophycu, hydrophyllatu, hydrophyllu, hydrophysocele, hydrophysometricu, hydrophysometru, hydrophyte, hydrophytographia, hydrophytographicu, hydrophytographu, hydrophytologia, hydrophytologicu, hydrophtologu, hdrophytite, hydrophytu, hydropicu, hydropiode, hydropiperu, hydropisia, hydropityeu, hydropityu, hydroplatinocyanicu, hydropleura, hydropleuría, hydropleurite, hydropneumaticu, hydropneumatocele, hydropneumonia, hydropneumonicu, hydropneumopericardia, hydropneumosarca, hydropneumothorace, hydrope, hydropoide, hydroporu, hydropotinite, hydropotite, hydropotu, hydropsyche, hydropteride, hydroptila, hydropyrate, hydropyreticu, hydropyricu, hydropyxide, hydrorachide, hydrorachite, hydrorrhodinu, hydrosaccharu, hydrosace, hydrosana, hydrosarca, hydrosarcocele, hydrosatu, hydrosauru, hydroscheonia, hydroscopia, hydroscopicu, hydroscopiu, hydroscopu, hydroseleniatu, hydroselenicu, hydroseleniu, hydrosideru, hydrosilicatu, hydrosiliciosu, hydrosiliciu, hydrospyroylicu, hydrostachyde, hydrostatica, hydrostaticu, hydrostatu, hydrosudopathia, hydrosudopathicu, hydrosulfatu, hydrosulfura, hydrosulfuratu, hydrosulfuricu, hydrosulfurosu, hydrosyte, hydrotachymetru, hydrotechnia, hydrotechnica, hydrotechnicu, hydrotellurtu, hydrotelluricu, hydrotetrasulfatu, hydrothalasticu, hydrotherapía, hydrothionatu, hydrothione, hydrothionicu, hydrothionite, hydrothionosu, hydrothorace, hydroticu, hydrotila, hydrotite, hydrotremellineu, hdyrosulfatu, hydrotrisulfura, hydroxanthatuu, hydroxanthicu, hydroxydatu, hirdoxydu, hydrozoicu, hydrozomite, hydrura, hydruratu, cari se potu scrie si *udrobasculu, udrobatu, udrobatrachicu, udrobelu,* etc.

* HYENA, *uena* sau *viena*, s. f., **hyæna** (ὕαινα), animale patrupede digitigrada d'in Asi'a si d'in Afric'a meridionale, care are multa asseminare cu lupuln prin natur'a sea carnivora, prin forma corpului si mai allessu prin a capului : *hyenele sapa mormentele spre a mancá carnea cadavereloru.*

* HYENINU *ueninu*, sau *vieninu,-a*, adj., (fr. **hyénin**), care sémina a *hyena;* subst., *hyeninele*, tribu de felidi care are de typu genulu *hyena.*

www.dacoromanica.ro

* HYENOIDE, *uenoide* sau *vienoide*, adj., (fr. hyénoïde), care sémina a *hyena*.

* HYETOMETRIA sau *uetometria*, s. f., (d'in ὑετός, plouia, si μετρεῖν, mesurare, fr. hyétométrie), mesura de cantitatea de plouia ce cade in unu locu in unu tempu determinatu.

* HYETOMETRICU sau *uetometricu*,-*a*, adj., (fr. hyétométrique), relativu le *hyetometria*.

* HYETOMETRU sau *uetometru*, s. m., (fr. hyétometre), instrumentu pentru mesurarea cantitatei de plóuia ce cade in unu locu in unu tempu determinatu.

* HYETOSCOPIA sau *uetoscopia*, s. f., (d'in ὑετός, plóuia, si σκοπεῖν, spectare, observare, fr. hyétoscopie), synonymu cu *hyetometria*.

* HYETOSCOPICU sau *uetoscopicu*,-*a*, adj., (fr. hyétoscopique), vedi *hyetometricu*.

* HYETOSCOPU sau *uetoscopu*, s. m., (fr. hyétoscope), vedi *hyetometru*.

[illegible] *ieia* sau *ugia*, s. f., (ὑγίεια, sanetate), sanetatea personificata, fili'a lui Esculapiu.

* HYGIASTICA sau *ugiastica*, s. f., (ὑγιαστική), scienti'a de a conservá sanetatea, scientia medicale.

* HYGIASTICU sau *ugiasticu*,-*a*, adj., (ὑγιαστικός), relativu la conservarea sanetàtii.

* HYGIENA, *hygiene* sau *ugiena*, s. f., (d'in gr. ὑγιαίνειν, a fí sanetosu, fr. hygiéne), parte d'in medicina, care are de scopu a ne face connoscuti cu conditionile sanetatii si cu mediele ce su in poterea nóstra de a ua conservá.

* HYGIENICA sau *ugienica*, s. f., (fr. hygiénique), medicina preservatrice.

* HYGIENICU sau *ugienicu*,-*a*, adj., (fr. hygiénique), relativu la *hygiena*.

* HYGIENISTU sau *ugienistu*, s. m., (fr. hygiéniste), medicu care se occupa cu *hygien'a*.

HYGRASIA sau *ugrasia*, s. f., (ὑγρασία), umiditate.

HYGRASIOSU sau *ugrasiosu*,-*a*, adj., umedu.

† HYGRO-, (d'in gr. ὑγρός, umedu), in compositioni ca: *hygrobaroscopicu*, *hygrobaroscopu*, *hygrobate*, *hygrobieu*, *hygrobiu*, *hygrobepharicu*, *hygroceramicu*, *hygroceramu*, *hygrocirsocele*, *hygroclimace*, *hygrocollyriu*, *hygrocrocide*, *hygrogeophilu*, *hygrogetone*, *hygrologia*, *hygrologicu*, *hygrologu*, *hygromantia*, *hygrometria*, *hygrometricu*, *hygrometru*, *hygrophila*, *hygrophilu*, *hygrophobia*, *hygrophobu*, *hygrophthalmicu*, *hygrornithe*, *hygroscopia*, *hygroscopicu*, *hygroscopu*, *hygrotologia*, *hygrusina*, cari se potu scrie si: *ugrobaroscopicu*, *ugrobaroscopu*, *ugrobate*, etc.

* HYLE sau *ula*, s. f., hyle (ὕλη), materia, in t. s. acestei vorbe.

†HYLO-, (d'in gr. ὕλη, materia, lemnu, selba), in compositioni ca: *hylobate*, *hylobatrachiu*, *hylochasmoptenu*, *hyloclasmoptenu*, *hylogenia*, *hylogonu*, *hylogynu*, *hylonomu*, *hylophagu*, *hyloplatorynchu*, *hyloptenu*, *hylorthorynchu*, *hylotomu*, *hylotrypanoptenu*, *hylozoicu*, *hylozoismu*, *hylurgu*. *hylypsoptenu*, cari se potu scrie si: *ulobate*, *ulobatrachiu*, *ulochasmoptenu*, etc.

* HYMENE, sau *umene*, s. m., hymen (ὑμήν, membrana), proprie membran'a virginiloru; casatoria, conunia; divinitate care presiéde la casatoria.

* HYMENEU, sau *umencu*, hymenæus (ὑμεναῖος), conunia, casatoria; cânticu la celebrarea conuniei.

† HYMENO-, (d'in gr. ὑμήν, membrana), in compositioni ca: *hymenelytru*, *hymenocarpu*, *hymenoceru*, *hymenochete*, *hymenode*, *hymenogastricu*, *hymenographia*, *hymenographicu*, *hymenographu*, *hymenolepe*, *hymenolepidopteru*, *hymenologia*, *hymenologicu*, *hymenologu*, *hymenomene*, *hymenomyce*, *hymenopappeu*, *hymenopappu*, *hymenophallu*, *hymenophylace*, *hymenophyllu*, *hymenoplia*, *hymenopode*, *hymenopogone*, *hymenopteru*, *hymenopterologia*, *hymenopterologicu*, *hymenopterologu*, *hymenorhyzu*, *hymenoscypha*, *hymenosomu*, *hymenosporu*, *hymenostachyde*, *hymenothalamu*, *hymenotheca*, *hymenotheciu*, *hymenotomia*, *hymenotomicu*, *hymenotomistu*, *hymenotomu*, *hymenula*, *hymenulu*, cari se potu scrie si: *umenelutru*,

www.dacoromanica.ro

umenocarpu, *umenoceru*, *umenochete*, *umenodc*, etc.

*HYMNICU, sau *umnicu,-a*, adj., (d'in ὕμνος cântecu, fr. **hymnique**), relativu la *hymnu*, care e de genulu *hymnului : versu hymnicu, poesía hymnica.*

* HYMNIRE, sau *umnire,-escu*, v., **hymnire**, a cantá *hymne.*

* HYMNISONU, sau *umnisonu,-a.* adj., **hymnisonus**, care cânta *hymne.*

*HYMNODICU, sau *umnodicu,-a*, adj., **hymnodicus**, care cânta *hymne.*

* HYMNOGRAPHIA, sau *umnografia*, s. f., (fr. **hymnographie**), artea de scrie *hymne.*

* HYMNOGRAPHICU sau *umnograficu* adj., relativu la *hymnographia.*

* HYMNOGRAPHU sau *umnografu*, s. m., (fr. **hymnographe**), care scrie *hymne.*

* HYMNOLOGIA sau *umnologia*, s. f., (ὑμνολογία), recitatione de hymne; tractatu despre hymne,

* HYMNOLOGICU sau *umnologicu*, adj., relativu la *hymnología.*

* HYMNOLOGU sau *umnologu*, s. m., **hymnologus** (ὑμνολόγος), care compune *hymne.* care cânta *hymne;* care tractedia despre *hymne.*

* HYMNU sau *umnu*, pL-*e*, **hymnus**, (ὕμνος), cântecu, mai allessu cântecu laudatoriu, cântecu religiosu.

* HYOBRANCHIA sau *suobranchia*, s. f., (fr. **hyobranche**), planta parasita orobranchoide, cu colóre de sange, care cresce la capulu bonei Sperantie.

* HYOCHONDROGLOSSU sau *suocondroglossu,-a*, adj., (fr. **hyochondroglosse**), se dice despre unulu d'intre muschii limbei.

* HYOIDE sau *suoide* adj., (fr. **hyoïde**), se dice despre ossulu care e la radecin'a limbei, si care sémina órecumu cu litter'a gréca Y., subst. *hyoidele.*

* HYOIDICU sau *suoidicu,-a*, adj., (fr. **hyoïdien**), relativu la *hyoide.*

* HYOPHORBU sau *suoforbu*, s. m., (ὑοφορβός, porcariu, fr. **hyophorbe**), specia de palmariu d'in insula Burbone.

* HYOSCYAMINA sau *suoscuamina* s. f., (f. **hyoscyamine**), fosfatu ammoniaco-magnesianu, care s'a descoperitu în *hyoscyamu.*

*HYOSCYAMU sau *suoscuamu*, s. m., (ὑοσκύαμος, fr. **hyoscyame**), una planta d'in a carei mancare moru po cii.

* HYOSERIDE sau *suoseride*, **hyoseris**, (ὑοσερίς. fr. **hyoséride**), genu de plante cicoracee d'in albi'a màrii mediterrane.

* HYOVERTEBROTOMIA sau *suovertebrotomia.* s. f., (fr. **hyovertébrotomie**), operatione veterinaria, care se face la gutturele calliloru si asiniloru.

* HYPALLAGE sau *supallaga*, s. f., **hypallage** (ὑπαλλαγή), figura de grammatica prin care se pare co se attribue unoru vorbe d'in una frase cea ce se covine altoru vorbe d'in acea-asi frase, inse fora a produce confusione in idee, precumu in frasea romanesca : *ella essí cu pellari'a in capu, si cu calcionii in petióre*, in locu de : *cu capulu in pellaria si cu petiorele in calcioni*, cumu nu e in usu de a se dice.

* HYPANTE si *hypapante* sau *upapante*, s. f., (ὑπαπαντή), intempinarea domnului, in 2 Februariu.

* HYPANTHODIU sau *supantodiu*, s. m., (fr. **hypanthodion**), stremitate carnósa a pedunclului care se desface de planta de una data cu fructulu.

* HYPANTHU sau *supantu* s. m., (fr. **hypanthe**), partea inferiore a calicelui, care de multe ori e fórte diversa de cea superióre, precumu in rosa, unde iea form'a unei bacce si se stringe la orificiulu seu, pre cându partea superióre se vescedesce.

* HYPANTIMONIOSU sau *supantimoniosu,-a*, adj. (fr. **hypantimonieux**), se dice despre prim'a d'intre sulfure ce produce antimoniulu.

* HYPANTIMONITE sau *supantimonite*, s. m., (fr. **hypantimonite**), sare produssa prin combinationea oxydului antimoniosu cu una base salificabile.

* HYPASMU sau *supasmu*, s. m., (fr. **hypasme**), genu de fungi sau bureti.

* HYPATE sau *supata*, s. f, **hypate** (ὑπάτη), córd'a cea mai grave a lyrei.

* HYPATOIDE sau *supatoide*. adj., **hypatoides** (ὑπατοειδής), grave, vorbindu despre cântu.

* HYPECOU sau *supecou*, s. m., **hy-**

www.dacoromanica.ro

pecoon (ὑπήκοον), genu de plante papaveracee cari crescu in grâu.

* HYPELATE sau *supelata*, s. f., **hypelate** (ὑπήλατος), genu de plante, numitu si *hypoglossiu*.

* HYPENEMIU sau *supenemiu,-a*, adj., **hypenemius** (ὑπηνέμιος), care e plenu numai de ventu, fôra germe, limpede (ouu).

† HYPER-, (din gr. ὑπέρ, **super**), in compositioni ca: *hyperbate, hyperbatice, hyperbola, hyperbolicu, hyperboliformu, hyperbolisare, hyperbolismu, hyperboloide, hyperboreu, hypercardiotrophia, hypercardiotrophicu, hypercatalecticu, hypercatharsia, hypercatharticu, hyperchematicu, hyperchloratu, hyperchloricu, hypercinesia, hypercrinia, hypercrise, hypercriticu, hyperdiacrisia, hyperdiazeuxe, hyperdoricu, hiperdrama, hyperdramaticu, hyperdulia, hiperdynamia, hyperdynamicu, hyperemesia, hyperemeticu, hyperencephalia, hyperencephalicu, hyperencephalu, hyperendosmose, hyperenterite, hyperenterotrophia, hypereolicu, hyperephidrose. hyperepidose, hyperesia, hyperesthenia. hyperesthenicu, hyperesthesia, hyperestheticu, hyperexosmose, hyp rgastronervia, hypergenesia, hypergeustia. hyperhemia, hyperhemite, hyperhexapode, hyperhydrose. hyperhypate, hyperiasticu, hypericinu, hypericoide. hypericu, hyperinu, hyperiodatu, hyperiodicu, hypermanganatu, hypermanganicu, hypermese, hypermeticu, hyperm tru, hypermolybdicu, hypernephelistu, hipernormale, hyperocha. hyperogeniu, hyperode, hyperodonte, hyperopharyngiu, hyperostose, hyperoxydu, hyperoxymuriatu, hyperparhypatu, hyperphlogose, hyperphrygicu, hypersarcose, hypersonoru, hypersplenalgia, hypersplenotrophia, hypersplenotrophicu, hyperstannosu, hyperstenicu. hyperstenu, hypersthenia, hypersthenicu, hyperstomicu, hyperstrategu. hyperstylicu, hypersulfidu. hypersulfocyanidu, hypersulfocyanogeniu, hypersulfocyanura, hypersulfomolybdatu hypersulfura, hyperthyriu. hypertimia, hypertonicu, hypertrophia, hypertrophicu, hypervanadicu, hypervinosite, hyperzoodynamia, hyperzoodynamicu*, cari se potu scrie si: *superbate, superbaticu, superbola, superbolicu, superbolismu*, etc.

* HYPETHRU sau *supetru*, adj. s. m., **hypæthros** (ὕπαιθρος), sub cerulu liberu, espusu aerului; unu edificiu descoperitu, unu templu fora coperimentu.

* HYPHA, *hyphe, ufa* sau *sufa*, s. f., (ὑφή, tessutura), espansione filamentosa sau fibrósa in plante.

* HYPHALTU sau *sufaltu,-a*, adj., (d'in ὑφάλλεσθαι, a sarí), se dice despre passerile cari mergu sarindu.

* HYPHANTE, *ufante* sau *sufante*, adj, s., (ὑφάντης, tessutoriu), se dice despre passerile cari construgu cuiburile loru cu multa arte.

* HYPHASMA, *ufasma* sau *sufasma*, pl.-*mate*, (ὕφασμα, tessutura), structura floccosa a unoru bureti.

* HYPNIATRU sau *somniatru*, s. m., (d'in ὕπνος, somnu, si ἰατρός, medicu), care prescrie remedie dormindu.

*HYPNIONIRIA sau *somi ioniria*, s.f. (fr. **hypnionirie**) somnu insociatu de vise.

† HYPNO-, (d'in gr. ὕπνος, somnu), in composetioni ca: *hypnobate, hypnoblepsia, hypnographia, hypnographicu, hypnographu, hypnoide, hypnologia, hypnologicu hypnologu, hypnophilu, hypnophobia, hypnophobicu. hy mophobu, hypnophonu, kypnophorbu, hypnoticu, hypnot smu*, cari se pote scrie si: *somnobate, somnoblepsi a somnografia*, etc.

† HYPO-, (prep. gr. ὑπό, **sub**), in compositioni ca: *hypo-azoticu, hypoblastu, hypobole, hypobranchiu. hyprocalicia, hypocalyptu, hypocarbonicu, hypocarpu, hypocatharsia, hypocaustu, hypocheride, hypochilu, hypochondria, hypochondriacu, hypochondriale, hydochloricu, hypochthoniu, hypochymu, hyochyse, hypocista hypocophose, hypocoriase, hypocorollu, hypocraniu, hypocrase, hypocrisia, hypocriticu, hypocritismu, hypocritu, hypocystomia, hypodactylu, hypodermu, hypodiazeuxe, hypodicarpeu, hypodidascalu. hypodoricu, hypodrye, hypogastru, hypogese, hypogeu, hypoglossa, hypoglottia, hypognathia, hypognathu, hypognosticu, hypogonu, hypographicu, hypogynu. hypolampru, hypo-*

www.dacoromanica.ro

lapathu, hypolcone, hypolepide, hypolepse, hypoleucu, hypolipathu, hypomnemu, hypomochliu, hypomucosu, hyponarthecia, hyponitricu, hyponitrite, hyponitrosu, hypope, hypopediu, hypopeltide, hypopetalia, hypophace, hypopharynge, hypophase, hypophasía, hypophlegmasia, hypophleode, hypophoru, hypophosphatu, hypophosphite, hypophosphoricu, hypophrygiu, hypophthalmu, hypophthalmía, hypophyllu, hypophyse, hypopteru, hypopygu, hypopyrrhu, hyposarcu, hypos ceniu, hypos cheotomía, hyposomu, hypospathismu, hypospermatocysma, hypospha gma, hypostaminía, hypostase, hypostaticu, hypostatu, hypostema, hyposthenía, hypostibite, hypostoma, hypostrategu, hypostroma, hypostrophu, hypostylu, hyposulfatu, hyposulfite, hyposulfuricu, hypotenusa, hypothalatticu, hypothallu, hypotheatrale, hypotheca, hypothecariu, hypothenariu, hypothese, hypothéticu, hypotracheliu, hypotypose, hypovanadatu, hypoxanthu, hypoxydu, hypoxylu, hypozeugma, hypozoicu, cari se potu scrie si: *subazoticu, supoblastu, supobole, supobranchiu*, etc.

† HYPSO-, (d'in gr. ὕψος, inaltime), in compositioni ca: *hypsographia, hypsometria, hypsoptenu, hypsorthorhynchu*, cari se potu sprie si: *sussografía, sussometría, sussoptenu*, etc.

* HYSSOPU sau *ussopu*, s. m., **hyssopus** (ὕσσωπος), genu de plante aromatice d'in famili'a labiateloru; vedi *ussopu*.

* HYSTERALGIA sau *usteralgía*, s. f., (d'in ὑστέρα, matrice, si ἄλγος, dorere), dorere de matrice.

* HYSTERALGICU sau *usteralgicu,-a*, adj., relativu la *hysteralgía*.

* HYSTERANDRIA sau *usterandria*, s. f., classe de plante, cari au mai multe de diece stamine inseriate pre unu ovariu inferiore.

* HYSTERANDRICU sau *usterandricu,-a*, adj., relativu la *hysterandria*.

* HYSTERIA sau *usteria*, s. f., (fr. **hystérie**), morbu chronicu particulariu mulieriloru, care provine d'in estrem'a sensibilitate a systemei nervóse.

* HYSTERICU sau *ustericu,-a*, adj., (ὑστερικός), relativu la *hysteria: affectione hysterica, fenomene hysterice*.

†HYSTERO-, (d'in gr. ὑστέρα, matrice, parte d'in ὕστερος, posteriore), in compositioni ca: *hysterocarpu, hysterocele, hysterocysticu, hysterocystocele, hysterographia, hysterographicu, hysterographu, hysterolithu, hysterologia, hysterologicu, hysterologu, hysteroloxia, hysteromane, hysteromanía, hysterophoru, hysterophyse, hysterophytu, hysteropotmu, hysteroptose, hysterorrhéa, hysteroscapu, hysterostomatomía, hysterotomía, hysterotomotocía*, cari se potu scrie sí: *usterocarpu, usterocele, usterocusticu*, etc.

* HYSTRICE, sau *ustrice*, s. f., **hystrix** (ὕστριξ), ariciu.

* HYSTRICOSU sau *ustricosu,-a*, adj., **hystricosus**, spinosu, stricatiosu, periculosu.

www.dacoromanica.ro